

δυνάμεων εἰς τὴν ἡπειρον καὶ περιώρισε τὴν πρὸς μεσημβρίαν σύγκρουσιν αὐτῶν εἰς ἀμοιβαίας ληστρικὰς ἐπιδρομὰς, εἰς ἀση- πάντους ἐπιχειρήσεις κατὰ τὰ παράλια τῆς Μεσογείου καὶ εἰς τὰς συμπλοκάς δύο νεοσυστάτων στόλων, οἵτινες ἑσπεροῦντο ἀμφοτέρωι τῆς κυρίας δυνάμεώς των, ναυμάχων. Ἀπέναντι τῶν δύο λαμπρῶν μοναρχῶν τῆς Ἰσπανίας κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα, τοῦ Καρόλου καὶ τοῦ Φιλίππου, ἀντιπαράτασσονται οἱ δύο μεγάλοι Σουλτάνοι ὁ Σελίμ, καὶ ὁ Σουλεϊμὰν ἀρχηγοὶ τῆς τουρκικῆς δυνάμεως· μετ' αὐτοὺς δὲ ἀμέσως ἄρχεται εἰς ἀμφοτέρωι τὰ κράτη διαδεχομένη τὸ ἐπιδεικτικὸν καὶ ἐπιπόλαιον μόνον μεγαλεῖον ἡ διαφθορά τῶν τε βασιλευουσῶν οἰκογενειῶν καὶ τῆς πολιτικῆς ὑπεροχῆς. Καὶ καθὼς κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἡ Ἰσπανία ἀπώλεσε τὰς Κάτω Χώρας καὶ τὴν Πορτογαλίαν, καὶ ὑπὸ στάσεων κατε- τάραχθη ἡ τε Σικελία καὶ ἡ Νεάπολις καὶ ἡ Καταλωνία, οὕτω κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐνέσκηψαν εἰς τὴν Τουρκίαν αἱ θηριώδεις στάσεις τῶν γενιτσάρων, καὶ διὰ τῆς ἀπωλείας τῆς Οὐγγαρίας καὶ τῆς Πελοποννήσου ἔλαβεν ἀρχὴν ἡ ἀπόκρουσις καὶ ὀπισθοχώ- ρησις τοῦ ὀθωμανικοῦ χειμάρρου. Ἐκτοτε ὀλίγοι μόνον ἦσαν αἱ εὐτυχεῖς στιγμαί, καθ' ἃς πολιτικοί τινες, ἢ πολεμικοὶ ἄνδρες ἀντιπαρετάσσοντο τῇδε καὶ κεῖσε κατὰ τῆς καταστροφῆς. Κατ' ὄνομα μόνον ἔζων ἀκόμη ἀμφοτέρωι τὰ κράτη, ἀφ' οὗ πλέον ἡ σῆψις εἶχεν εἰσχωρήσει εἰς τὰ σπλάγχνα των· Ἰσπανοὶ ποιηταὶ κατωπτρίζοντο ἔτι εἰς τὸ μεγαλεῖον τῶν βασιλέων των ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς μέχρι τῆς δύσεως· οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἔτι τὴν σταθερὰν πεποίθησιν, ὅτι ἐν Εὐρώπῃ ἑπτὰ ἦσαν οἱ βασιλεῖς οἱ λαμβάνοντες τὰ στέμματά των παρὰ τοῦ Σουλτάνου, ὅτε πρὸ πολλοῦ ἤδη εἶχε διαγνωσθῇ ὁ μακρασμὸς τῶν δύο τούτων κρατῶν καὶ προ- κληρυθῇ ἡ ἄφρευκτος αὐτῶν πτώσις. Καὶ ὅμως ἐν ἀρχῇ μόνον τοῦ 18ου αἰῶνος ἀνέστησαν ταῦτοχρόνως αἱ δύο ἰσχυραὶ βόρειαι δυνάμεις πολέμιοι οὐσαὶ ἐπικίνδυνοι, ἡ μὲν προτεσταντικὴ Ἀγγλία κατὰ τοῦ καθολικοῦ ἰσπανικοῦ βασιλείου, ἡ δὲ τὸ ἀνατολικὸν δόγμα πρεσβεύουσα Ῥωσσία κατὰ τοῦ ἰσλαμικοῦ κράτους. Ἐν ὅσῳ αἱ ὀθωμανοὶ ἦσαν παρατεταγμένοι κατὰ τῶν Μαγυάρων καὶ τῶν

Πολωνῶν, περιέπιπτον ἐν ταῖς χώραις αὐτῶν, ὡς ἔπειτα πρὸς αὐτοὺς τούτους ἔπραξαν οἱ Ῥῶσοι, εἰς ἀσημάντους καὶ βραχεῖς πολέμους καὶ εἰς πολυχρόνιους ἀνακωχὰς μετὰ τῆς Οὐγγαρίας, καὶ δις μέχρι τῆς Βιέννης αὐτῆς προὐχώρησαν, εἶχον κυριεύσαι μέχρι τοῦδε καὶ ἐκράτουν ἀμφοτέρως τοῦ Δουναβέως τὰς ὄχθας καὶ τὴν ὅλην πικραλίαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καὶ προσέτειναν τὰς κατακτήσεις των μέχρι τῆς Οὐκραίνης καὶ τῆς Καμινιέζης. Ἡ κατάσταση αὕτη μετεβλήθη παραδόξως, ἀφ' ὅτου ἡ μὲν Ῥωσσία πρὸς τὴν Τουρκίαν, ἡ δὲ Ἀγγλία πρὸς τὴν Ἰσπανίαν ἐπολέμουν σχεδὸν πάντοτε πρὸς ἀλλήλας, (ἀμιλλώμεναι ἀμφοτέρω πρὸς δύο κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον φίλους, πρὸς τὰ καταπολεμούμενα κράτη γείτονας, ἡ μὲν Ἀγγλία πρὸς τὴν Γαλλίαν, ἡ δὲ Ῥωσσία πρὸς τὴν Αὐστροίαν).

Δύο ἰσχυροὶ σύμμαχοι εὕρισκοντο περὶ τὸ τέλος τοῦ 17ου καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ 18ου αἰῶνος ὑπὸ τὰ ὅπλα κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ κατὰ τῆς Ἰσπανίας· ἀφ' ἑνὸς οἱ Ἄγγλοι οἱ καταλαβόντες τὸ Γιβραλτάρ, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ Ῥῶσοι, οἱ τὴν Ἀζωφικὴν κυριεύσαντες θάλασσαν· πρὸς τοῦτοις Ἄγγλοι αἵρετικοὶ ἤρχισαν νὰ ἐγσπεύρωσι τὰς πρώτας ἐπαναστατικὰς ἰδέας ἐν ταῖς Ἰσπανικαῖς ἀποικίαις, ὡς οἱ φανατικοὶ Ῥῶσοι ἐν μέσῳ τῶν βασιλέων τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Ταῦτα δὲ συνέβαινον κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον, καθ' ὃν ἡ αὐτοκράτειρα Ἄννα (1736—39) ἐπολέμει κατὰ τοῦ Σουλτάνου Μαχμουὺ τῶ Α΄, καὶ (εὐθὺς μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου τούτου) ἡ Ἀγγλία πάλιν κατὰ τῆς Ἰσπανίας ἐπέπιπτε, καὶ καθ' ὃν μεγαλειτέρα βλάβη τῶν δύο καταπολεμουμένων χωρῶν προσελήφθη μόνον, διότι ἡ μὲν Ῥωσσία ἐκωλύετο ὑπὸ τῆς ἀτυχοῦς μετὰ τῆς Αὐστρίας συμμαχίας της, ἡ δὲ Ἀγγλία ἀπησχολεῖτο ὑπὸ τοῦ ἐν Αὐστρίᾳ ἐκρχέντος περὶ διαδοχῆς πολέμου. Καὶ τοῦτο πάλιν κατὰ τὸν αὐτὸν σχεδὸν ἐγένετο χρόνον, καθ' ὃν ἡ μὲν Ἀγγλία συνεπεία τῆς βουρβονικῆς οἰκογενειακῆς συνηθῆκης (1761) κατέφερε νέαν βαθεῖαν κατὰ τῆς Ἰσπανίας πληγὴν, ἡ δὲ Ῥωσσία κατὰ τῆς Τουρκίας ἐν τῷ πολέμῳ ἐκείνῳ, ὅστις κατέληξεν εἰς τὴν εἰρήνην τοῦ Κουτζούκ-Καίναρτζη (1774)· οἱ

κίνδυνοι δὲ οὗτοι ἀπὸ μέρους τῶν ἀρχαίων αὐτῶν ἐχθρῶν ἀνενεώθησαν πάλιν καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ Ἰσπανία ἀνεμίχθη εἰς τοὺς πολέμους τῆς Ἀγγλίας κατὰ τῆς βορείου Ἀμερικῆς, καὶ ἡ Ῥωσσία συνεμάχησε μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωσήφ κατὰ τῆς Πόλης. Κατὰ τὸν ἀγῶνα τῶν ἀνίσων τούτων δυνάμεων ἐκορυφώθη ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἔθνεσιν ἡ ἐξάντλησις παντὸς μέσου, ἡ ἔλλειψις παντὸς βοθηήματος, ἡ χαλάρωσις πάσης πολεμικῆς ἰσχύος καὶ διανοητικῆς δυνάμεως· οὕτως ἐν ἀμφοτέραις ταῖς χώραις ἡ ἀπελπισία ἐπέφερεν ἄνωθεν μὲν τὰς περὶ μεταβολῆς συστήματος μεταρρυθμίσεις, κάτωθεν δὲ τὴν ἐπανάστασιν. Παρὰ τοῖς ἐν Τουρκίᾳ Χριστιανοῖς, ὡς καὶ ἐν ταῖς ἀποικίαις τῶν Ἰσπανῶν, ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου, τοῦ ἐξώθεν πλούτου καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ πολιτισμοῦ τοὺς πρῶτους βλαστὸς τῆς στάσεως ἐγέννησε· καὶ ἐκεῖ ὅμως ὡς καὶ ἐνταῦθα ἔπρεπεν, ἐκραγείσης τῆς μεγάλης πυρκαϊᾶς τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, νὰ δοθῇ ὥθησις εἰς τὴν ἀποναρκωθεῖσαν ὕλην.

Ἐντελής τις σχεδὸν νάρκωσις εἶχε καταστήσει τὴν Τουρκίαν ^{Τουρκικὴ πολιτεία.} πολὺ περισσότερον τῶν πλέον παρημελημένων μεσημβρινῶν Ῥωμαϊκῶν χωρῶν γελοιογραφίαν βαρβαρικῆς συγχύσεως ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ κοινωνίᾳ. Ἐν τῷ ἐγωῖσμῳ καὶ τῇ αἰσχροκερδεΐᾳ τοῦ κατακτητοῦ ἐβρίζωμένον οὐδέποτε ὑψώθη τὸ ὀθωμανικὸν κράτος ὑπεράνω τῆς θέσεως πολεμικῆς τυραννίας· νῦν ὅμως καὶ οὕτως ἔχον ἐξέπεσεν. Ἡ ἠθικὴ του δύναμις ἐνέκειτο ἄλλοτε ἐν τῇ θρησκείᾳ του· ἀλλ' αὕτη πρὸ πολλοῦ ἤδη εἶχεν ἀπολέσει τὴν παλαιάν της· ἐπὶ τῶν πνευμάτων ἐπιβρόχῃ· ἡ δὲ στρατιωτικὴ του ὑπεροχὴ εἶχε τὰς ρίζας της ἐν στρατῷ καθαρῶς ἐθνικῷ· νῦν ὅμως τὰ στίφη τῶν γενιτσάρων, τῶν ἐπεκτεινάντων τὸ πᾶλαι τὰ τοῦ κράτους ὅρια, εἶχον ἐξοκειλεῖ εἰς ἐπικινδύνους τῆς πολιτείας ἐχθροὺς, εἰς ἀνάνδρους κατ' ἐξωτερικῶν ἐπιθέσεων ὑπερχσπιστάς, εἰς τολμηροὺς καὶ ἀνδρείους ληστὰς, καταστροφεῖς τῆς ἐσωτερικῆς ἀσφαλείας, ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ὁποίων οὔτε ἐν καιρῷ πολέμου οὔτε ἐν καιρῷ εἰρήνης τὸ βασίλειον ἦτον ἀσφαλές. Οὕτως ἐνέκειτό ποτε ἡ πολιτικὴ ἰσχὺς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἐν τῇ

δεσποτικῇ δυνάμει τῶν ἐμπειροπολέμων αὐτοῦ Σουλτάνων· τῶρα ὅμως οἱ Σουλτάνοι εἶχον πρὸ πολλοῦ ἤδη ἀλλάξει τὸν ἀρχαῖον ἀνδρικόν ἐν τῷ στρατοπέδῳ καὶ τῷ πεδίῳ τῆς μάχης βίον μὲ τὸν θηλυπρεπῆ τὸν ἐν τοῖς χαρμεῖοις, ἀποθαλόντες τὴν πολεμικὴν αὐτῶν ὑπεροχὴν, ἐν ᾧ ἐσωτερικῶς ὁ δεσποτισμὸς οὐδὲν εἶχεν ὠφεληθῇ ἐκ τῆς εὐεργεσίας τῆς ἐν τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ ἀνεξαρτησίας, ἥτις φιλανθρώπως καὶ πατρικῶς ὑπὲρ πολιτείας μεριμνᾷ καὶ λαοῦ, ὑπὲρ οἰκιῶν καὶ οἰκογενειῶν. Πᾶν ὅ,τι ἡ πολιτεία παρ' ἄλλοις ἔθνεσιν εἶναι προωρισμένη νὰ παρέχῃ, ἀσφάλειαν προσωπικὴν καὶ τῆς ἰδιοκτησίας, ἐλευθερίαν, τιμὴν, ἐκπαίδευσιν, τούτου ἐνταῦθα ἐστεροῦντο ἢ τοῦλάχιστον δυσκόλως ἀπέλαυνον καὶ ὀθωμανοὶ καὶ χριστιανοὶ ὑπήκοοι. Καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ Σουλτάνοι, « αἱ ἐπίγειοι τοῦ Θεοῦ σκιαί » δὲν ἦσαν οὔτε ἐν ταῖς οἰκογενεαῖς αὐτῶν οὔτε ἐν τῷ προσώπῳ καὶ τῷ ἀξιώματί των ἐξησφαλισμένοι κατὰ τῆς βαρβαρότητος φανατικῶν ἐθίμων καὶ τιμῶν. Ὅ,τι ἡ θουελλῶδης ἐποχὴ τῶν κατακτήσεων ἐντρομος εἶδεν, ἐξηκολοῦται ἔτι καὶ κατὰ τὸν αἰῶνα τῆς εὐερεθίστου ταύτης πολιτικῆς ἀρχῆς· ἕκαστος τῶν γαμβρῶν τοῦ Σουλτάνου ἠναγκάζετο νὰ γείνῃ φονεὺς τῶν ἰδίων αὐτοῦ υἱῶν. Ἡ ἀπομάκρυνσις ὧλων τῶν συγγενῶν τῶν ἐπιδόξων τοῦ θρόνου κληρονόμων ἐθεωρεῖτο καθιερωμένη ὑπὸ τῆς ῥήσεως τοῦ Κορανίου, ὅτι ἡ στάσις χεῖρων εἶναι τῆς ἀποκεφαλίσσεως, καὶ Μωάμεθ ὁ Β'. ἐκήρυξε νόμιμον, ὁ διάδοχος ὁ ἐξερχόμενος « τῆς πλατείας τῆς σπάθης », ἵνα ζωσθῇ τὸ σπαθί τοῦ Ὁμάρου, νὰ θανατώνῃ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ κόσμου. Ἡ δύναμις τῶν μᾶλλον ἀνεξαρτήτων πασάδων εἰς τὰ ἄκρα τοῦ κράτους, οἵτινες περιώριζαν τὴν ἐξουσίαν τοῦ Σουλτάνου, ἦτο ἡ ἐξακολούθησις μόνον τοῦ νήματος τῆς δουλείας τὸ ὅποιον δὲν προσφύλαττεν αὐτοὺς ἀπὸ καταστροφῆς καὶ θανάτου. Ἐπὶ Σελίμ μάλιστα τοῦ Α'. ἐθεωρεῖτο κατὰ τὰ κατέχειν τὸ ἀξίωμα τοῦ πρώτου τοποτηρητοῦ τοῦ Σουλτάνου. Ὁ μέγας βεζίρης ἀναλαμβάνων τὴν ὑπηρεσίαν του περὶ τρομος ἀνεγίνωσκε τὴν ὠρισμένην φράσιν « ἄς ἴδωμεν ἐπὶ τίνα χρόνον πῶς φέρεσαι », ἥτις καθίστα ἐξηρητημένην τὴν θέσιν καὶ

τὴν τύχην του οὐχὶ ἀπὸ τῆς εὐσυνειδήτου ἐκπληρώσεως τῶν καθυκόντων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἱκανότητός του νὰ ἐπιφέρῃ ἀποτελέσματα χωρὶς νὰ διεγείρῃ ὑπονοίας. Τὸ σύστημα δὲ τοῦτο ἐγέννησεν ἀντὶ ἐντὶμου τῶν καθυκόντων ἐκπληρώσεως τὴν δωροδοκίαν καὶ τὴν ῥυδιουργίαν παρὰ τοῖς ἀνωτέροις ὑπάλληλοις τοῦ κράτους, οἵτινες ὡς ἐκ τῆς ὑψηλῆς των θέσεως καὶ ὑπὸ μεγαλειτέρων περιεκυκλοῦντο κινδύνων. Πᾶσα ἰδιοκτησία ἢ περιουσία ὅπως οὖν σημαντικὴ, σπανίως ἐντιμος ἀπόκτησις, ἔπρεπε νὰ κρύπτηται, διότι οὔτε ζῶντος τοῦ ἰδιοκτῆτου οὔτε μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἦτο ἀσφαλὴς καὶ ἐλευθέρα ἐνεδρῶν καὶ δημεύσεων· ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου αὐτοῦ, ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ κράτους εὐρισκομένου, καὶ ὑπὸ τῶν πασάδων ἔτι μᾶλλον ὑπεβλέπετο, οἵτινες πρὸς ἐξαγορὰν τῶν θέσεων των ὀφειλέται γινόμενοι Ἀρμενίων τοκογλύφων, εἰσέβαλλον εἰς τὰς ἐπαρχίας ὡς λύκοι ἰσχυροὶ καὶ πειναλέοι. Τὸ ἔλκος τοῦτο τῆς ἐξαγοράσεως τῶν θέσεων, περιορισμένον ἔτι ἐπὶ Σουλεϊμάν τοῦ μεγάλου, διεξάγαγε κατὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν Μουράτ τοῦ Γ' (1566), ὅστις πρῶτος ἔδωκε τὸ παράδειγμα, οἱ ἀνώτατοι ὑπάλληλοι νὰ ἐξαγοράζωσι παρ' αὐτοῦ κατ' εὐθεϊαν τὴν διατήρησιν τῶν θέσεων καὶ ἀξιωματίων αὐτῶν. Τοῦτο δὲ μετέδωκε καὶ εἰς τὰς ἀνωτάτας βαθμίδας τῆς τουρκικῆς πολιτείας τὸ καρκίνωμα ἐκεῖνο, τὸ σύστημα τῶν φιλοδωρημάτων (μπαξισίων), τὸ ὅποιον παρεκίνησε Φρειδερίκον τὸν Β' νὰ εἴπῃ, ὅτι ἀντὶ χρημάτων καὶ τὸν Προφῆτην των αὐτὸν ἤθελον πωλήσει οἱ Τοῦρκοι. Κατέπνιξε τοῦτο εἰς τοὺς τοποτηρητὰς πάντα πολιτικὸν συνασπισμὸν καὶ πᾶσαν φιλοτιμίαν, ἥτις ἤθελε χαλιναγωγῆσαι τὰς καταχρήσεις τῶν ἀριστοκρατικῶν δικαιωμάτων· κατέπνιξε πρὸς τούτοις εἰς πάντας τοὺς ὑποδεστέρους, βοεβόδας, δημάρχους, ἀγάδας, ἐνοικιαστὰς ἐθνικῶν γαιῶν καὶ δικαστὰς (κατιδὰς) πᾶσαν συμπάθειαν πρὸς τὰ λοιπὰ τοῦ κράτους στοιχεῖα. Ἡμιλλῶντο οὗτοι πρὸς τοὺς μεγάλους κατὰ τὴν αὐθαίρεσίαν καὶ τὴν καταπίεσιν, ὃ δικαστὴς ἐδωροδοκεῖτο καὶ ἐξαγοράζετο ἐπίσης ὡς ὁ μάρτυς, καὶ ὁ τιμιώτερος ἐν τῷ ἰδιωτικῷ του βίῳ ἀνὴρ ἠναγκάζετο ὡς ὑπάλληλος ἢ ν' ἀκολουθῇ τὸ ῥεῦ-

μα τῆς καταστροφῆς ἢ ὡς ἀποσυρθῇ τῆς δημοσίου ὑπηρεσίας.

Πᾶσα ἰσορροπία καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων, ἐφ' ἧς στηρίζεται πᾶν τὸ καλῶς ὀργανισμένον πολίτευμα, ἐξέλιπεν ἐκεῖθεν, ἔνθα ἡ μὲν ἔννοια τοῦ καθήκοντος ἐθυσιάζετο εἰς τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὴν θήρευσιν δικαιωμάτων, ἡ δὲ ἔννοια τῶν δικαιωμάτων εἰς τὴν πρὸς ἀφαίρεσιν καὶ καταπίεσιν τάσιν.

Ἐν μέσῳ δὲ τοιαύτης διηνεκοῦς διαταράξεως πάσης τῶν ἰδιωτῶν ἀσφαλείας, κατεβάλλετο ἔτι ὀλιγωτέρα φροντίς ὑπὲρ ὑψώσεως τῆς γενικῆς ἐθνικῆς εὐημερίας. Ἄνευ τῶν προνομίων ἐπαρχιῶν τινων, κατοικουμένων ὑπὸ βασιλέων, ἄνευ τῶν ἐμπορικῶν τῶν ξένων γραφείων, ἄνευ τῆς ἐπιβρότης καὶ ἐπεμβάσεως τῶν ξένων διπλωματῶν δὲν ἤθελεν ὑπάρχει τουρκικὸν ἐμπόριον, ὅπως σχεδὸν οὐδὲ τουρκικὸς ἐμπορικὸς στόλος ὑπῆρχε, μ' ὅλην τὴν θαυμασίαν θέσιν τῆς παραθαλασσίας καὶ πολυκόλπου ταύτης ἡπείρου, τῆς ἐν μέσῳ τριῶν μερῶν τῆς ἐπιγείου σφαίρας κειμένης, μὲ ὅλην τὴν ἑλλειψιν τῶν τεχνικῶν τοῦ ἐμπορίου προσκομμάτων ἥτοι τῶν τελωνίων, τῶν ἐπωνίων, τοῦ λαθρεμπορίου καὶ τῆς ἐμμέσου φορολογίας.

Τὸ ἀκοινωνήτον τοῦ ἀνατολικοῦ βίου δὲν συνεμορφοῦτο μετὰ τοῦ ἐμπορίου, ἐπιτηδεύματος, τὸ ὁποῖον ἐξομαλύνει τὰς θρησκευτικὰς καὶ ἐθνικὰς ἀντιθέσεις, καὶ τοὺς ξένους καθιστᾷ ἀπὸ ἐχθρῶν φίλους. Οἱ νέοι τῶν Τούρκων θαυμασται, οἱ ἀνακαλύψαντες ἐν τῷ ἐθνικῷ χαρακτῆρι αὐτῶν προτερήματα, τὰ ὁποῖα ἤθελον κοσμεῖ Ῥωμαῖον ἄνδρα (1), εὗρον μὲν ἐν τῷ ὕψει τούτῳ βίῳ τῆς ἀρχαίας ἀραβικῆς ἀπλότητος καὶ ἐν τῷ αὐτονόμῳ τούτῳ διοργανισμῷ τῆς χώρας καὶ τῶν δήμων, ὅστις ἦτο ἀπόρροια τῆς ἐμμέσου φορολογίας, δύο βάσεις, καθιστώσας τὴν κατωτέραν διοίκησιν τῆς Τουρκίας τοσοῦτω ἐξοχωτέραν, ὅσῳ ἡ ἀνωτέρα ἦτο καταστρεπτικὴ καὶ ἐπιβλαβὴς τούτου δ' ἕνεκα καὶ ἐκέρυττον οὗτοι τὴν ἀκεραιότητα τοῦ κράτους τούτου καὶ ἐγγυῶνται ἔτι περὶ τῆς ἀναγεννήσεώς του (2). Ἀνστυχῶς ὅμως οἱ μάρτυρες

(1) Urquhart « τὸ πνεῦμα τῆς Ἀνατολῆς » 1839. 2. 478, 279. 288.

(2) Urquhart « Ἡ Τουρκία καὶ οἱ πόροι τῆς 1833 ».

οὗτοι ἐξησθένουν τὰς ἰδίαις αὐτῶν δοξασίας, ὁμολογοῦντες ὅτι μόνοι οἱ Χριστιανοὶ καὶ οὐχὶ οἱ Τοῦρκοι ὠφελοῦντο ἐκ τῶν ἀρχῶν τούτων, καὶ τοῦτο πάλιν ἐκεῖ μόνον, ἐνθα ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἐξαιρετικῶς ἄφρινεν αὐτοὺς ἀνεπηρέαστους. Ἐννοεῖται ὅτι ἐπ' οὐδενὸς τῶν ἄλλων ἐπιτηδευμάτων ἐξετείνοντο αἱ ἐλευθερίαι αὐταί, ἃς ἀπέλαυε τὸ ἐμπόριον· οἱ γεωργοὶ καὶ βιομηχανοὶ ἐκτεθειμένοι εἰς τὰς βασάνους τῆς ἀνομίας καὶ τῶν καταχρήσεων, ἔζων βίον ἀνησυχίας πλήρη καὶ ἀβεβαιοτήτος. Τοῦτου ἕνεκα καὶ τὰ 9/10 τῆς εὐφροσύνης πασῶν τῶν χωρῶν ἔκειντο ἀκαλλυέγητα· ὁ ὠραιότατος τῆς οἰκουμένης τόπος ἦτο ἔρημος, καὶ ὅσα πυκνότατος πληθυσμὸς ἠδύνατο νὰ ζῇ ἐν ἀνέσει καὶ ἀφθονίᾳ ἐμαστιζέτο ὁ ἀρχιότατος πάντων πολλάκις ὑπὸ τῆς πείνης. Ἡ φυσικὴ κατάστασις τῶν ἀγρίων ἐθνῶν, τῶν μὴ σκεπτομένων περὶ τῆς συνεπειᾶς τῶν πραγμάτων, κατέθλιβε τὴν χώραν. Ἐν ταῖς δημοσίαις ὑποθέσεσιν οὐδεμία ὑπῆρχε συνάφεια· ὡς ἔθιμον ἐπεκράτει, ὅτι Σουλτάνος τις ἢ Βεζίρης ἤρχιζε καὶ προῆγεν, ὁ διάδοχος του νὰ ἐγκαταλείπῃ καὶ νὰ παραμελῇ· ἐν γένει δὲ οὐδεμία κατεβάλλετο πολιτικὴ φροντίς καὶ μέριμνα, οὐδεμία προφύλαξις ἀπὸ πυρκαϊᾶς καὶ ἀπὸ τῶν τὰς ὁδοὺς καταστρεφόντων χειμάρρων ὑπῆρχεν. Αἱ ὁδοὶ αὐταὶ ἦσαν σχεδὸν ἀδιάβατοι, κατὰ τῆς πανώλους ἢ ἐπιδημιῶν οὐδεὶς φραγμὸς ἢ λοιμοκθαρτήριον ὑπῆρχε, καὶ κατ' αὐτῶν τῶν ἐχθρικών ἐπιδρομῶν οὐδεμία ἀσφάλεια ἢ τοῦλάχιστον περὶ ἀμύνης φροντίς· αἱ ἐκτεταμέναι χώραι ἔκειντο ὡς ἐρείπια, καὶ αὐτὸ τὸ κέντρον, ἡ πρωτεύουσα, ἦτο σωρὸς ἄμορφος παραλυσίας καὶ ἐνδείας. Ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ πολιτεύματι ἐνέκειτο ἡ κατάρξις τῆς καταστροφῆς.

Πρὸ πολλοῦ παρεμειλημένος ἦτο πᾶς σκοπὸς ἡθικῆς καὶ πνευματικῆς μορφώσεως· τὰ γράμματα, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ πᾶσα ἐν γένει ἐπιστήμη τὸν βαθὺν τοῦ τάφου ἐκοιμῶντο ὕπνον. Οὐδεὶς ἦχος ἀρμονικῆς μουσικῆς, ὅστις πρῶτος διασχιζέι συνήθως τὸ σκότος τοῦ βαρβαρισμοῦ, ἠδυνήθη νὰ ὑπερνικήσῃ τὸ κακόφρωνον τῆς μουσικῆς τῶν γενιτσάρων. Πᾶσα διανοητικὴ κίνησις, ἐκτὸς τῶν κατὰ καιροὺς παροξυσμῶν τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ,

εἶχε νεκρωθῇ. Οὔτε ὁ γάμος, οὔτε ἡ οἰκογένεια, οὔτε τὸ σχολεῖον, οὔτε ἡ ἐκκλησία αὐτὴ ἔσχυον πλέον νὰ χαλιναγωγήσωσι τὸν ἄνθρωπον καὶ νὰ τὸν καθοδηγήσωσιν εἰς τὸν ὑψηλότερον καὶ εὐγενέστερον περὶ τῆς ὑπάρξεώς του σκοπόν· καταργηθείσης τῆς μονογαμίας, ἀπώλεσεν ὁ λαὸς οὗτος, ἐν ᾧ αἱ σαρκικαὶ ὁρμαὶ ἦσαν ἀχαλίνωτοι, τὴν σωτήριον διάταξιν ἣτις ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην συντελεῖ εἰς τὸ νὰ περιστέλλῃ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὰς θηριώδεις ὁρμὰς καὶ ἐπιθυμίας. Πᾶσα παιδείυσις, πᾶς πολιτισμὸς εἶχεν ἐξαντληθῇ ἐν μηχανικῇ τινι φανατικῇ λατρείᾳ. Ὄθεν καὶ οἱ κάλλιστα τὸ ἔθνος τοῦτο γνωρίσαντες καὶ ἡπιώτατα κρίναντες εὗρον αὐτὸ εἰς μὲν τὰς κατωτέρας τάξεις ἀπαίδευτον, ὀκνηρὸν, φανατικόν, εἰς δὲ τὰς ἀνωτέρας ἔντιμον περὶ τὰς συναλλαγὰς, γενναῖον πολλὰκις πρὸς τοὺς δεδουλωμένους, ἀλλὰ καὶ ἐκλελυμένον ὑπὸ τῶν περὶ τὸ σῶμα ἡδονῶν, ἀμερίμνως καὶ ἐν μεγαλοπρεπεῖ σοβαρότητι τὸ τζιμποῦκι καπνίζον, καίτοι ἐμφανῶς ἀναγνωρίζε τὸ ἀναπόφευκτον τῆς μοίρας (τὸ κισμέτι) καὶ τῆς ἀρχισάσης ἥδη ἀποσυνθέσεως, ἣν ἔμελλε κατὰ παράδοξόν τινα τοῦ λαοῦ παράδοσιν νὰ περιστείλῃ ποτὲ ὁ ἐπανακάμπτων εἰς τὸν κόσμον Ἰησοῦς. 3) Ἡ ἰδέα τῆς ἀναπτύξεως καὶ προόδου, ὁ κύριος πυρὴν τοῦ πεπρωμένου τούτου, ἦτο κατεπνιγμένη ἐν τῷ ἀνατολικῷ τῆς ἐμμονῆς συστήματι, τὸ ὁποῖον παραγνώριζε τρόπον τινὰ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἐντέλειαν. Ὀλίγοι μόνον ἐκ τῶν λογίων Τούρκων τεθλιμμένοι ὡμολόγουν, ὅτι τὸ ἔθνος των ἔπεσεν, ἀπολέσαν τὴν ἐνέργειαν τῆς πίστεώς του καὶ μὴ αἰκαιοποιηθὲν τὰς ἐπιστήμας τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης, ἂν καὶ ὁ Προφήτης ἔλεγε τὴν μελάνην τοῦ σοφοῦ πολυτιμοτέραν τοῦ αἵματος τῶν μαρτύρων. Οἱ πλεῖστοι ἀνεγνώριζον τὴν ἐξ εὐμεταβλήτου νομοθεσίας ὠφέλειαν ὑπὲρ τῶν ἄλλων, οὐχὶ ὅμως καὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν· καθότι ἐν ταῖς γραφαῖς τοῦ Προφήτου τὰ πάντα ἐμπεριείχοντο, καὶ οὐδὲν ὑπάρχει, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ εἴπεν ὁ σοφὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ. Αὐτοὶ καθίστων ἑαυτοὺς τυφλοὺς πρὸς τὰ αἷτια τῆς πτώσεώς των καὶ τῆς προόδου τῶν Φράγκων. Ἐν αἰῶνι γιγαντιαίοις χωροῦντι βήμασιν ἀπο-

(3) Mac Farlane « ἡ Τουρκία καὶ ἡ τύχη της » 1850, 2, 578.

κεκλεισμένοι πάσης ξένης βελτιώσεως ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ παντὸς προσδεύοντος γείτονός των, καὶ νὰ ἐπηρεάζωνται μάλιστα ὑπὸ πάντων τῶν κατακτηθέντων τμημάτων τοῦ λαοῦ, τὰ ὅποια ἐγνώριζον τὴν τέχνην ὡς ἀκολουθῶσι ταχύτερον τὴν τῶν χρόνων πορείαν. Εὐτύχημα ἦτο ἀκόμη, ὅτι τὰ μεγάλα γειτονικά κράτη καὶ αἱ πλείεσται τῶν βασιλέων φυλαὶ δὲν εἶχαν ἔτι περίσσειαν πολιτισμοῦ· εὐτύχημα ὅτι οἱ πρὸς δυσμὰς γείτονες τοῦ φραγκικοῦ πολιτισμοῦ, οἱ Ἀλβανοὶ, ἦσαν αἱ βαρβαρώταται ὅλων τῶν φυλῶν, αἱ ὅποια ἕνεκα τῶν αἰρέσεων, τοῦ μίσους καὶ τῆς καταστάσεως τῆς χώρας των μᾶλλον ἐδιχοστάτουν καὶ ἡ χώρα των, καίτοι ἀπέναντι τῆς Ἰταλίας κειμένη, ἦτο ὀλιγώτερον γνωστὴ ἢ τὰ μᾶλλον ἀπόκεντρα τῆς Ἀμερικής μέρη. Ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς, ἂν τὸν ὑπολάβωμεν μετατεθειμένον ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς εἰς τὴν δυτικὴν παραλίαν, ἤθελε πολὺ ταχύτερον ἐπαναφέρει τὸν δυτικὸν πολιτισμόν. Νομοθεσία τοσοῦτω ἀποκλειστικὴ, ὥς ἡ τῆς Τουρκίας, ἦτο εὐχρηστος εἰς μικροὺς μόνον λαοὺς, ὥς Ἰουδαίους καὶ Σπαρτιάτας· ἡ πολιτικὴ πάντων τῶν μεγάλων κατακτητῶν καὶ κρατῶν ἦτον αἰείποτε ὡς ἀποβρόχῃ πάντα τὰ χρήσιμα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ ἔθνους καὶ νὰ τὰ συγκιρῇ εἰς μίαν μόνον ἐθνικότητα. Τὸ ὁρωμανικὸν ὅμως κράτος ἔκειτο ἐβρίμμενον ἐπὶ μίγματος ἔθνων, ἐν ᾧ, ὥς ἐν τῇ Αὐστρίᾳ, ἐχωρίζοντο τὰ μέρη ἀπὸ τοῦ ὅλου, αἱ διαλύουσαι δυνάμεις ἀπὸ τῶν συσφιγγουσῶν, καὶ ἐν αὐτῷ πᾶσι σύνδεσμος πολιτισμοῦ φανερώς ἐξέλιπεν. Ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ, ἥτις ἀπὸ τῶν παλαιωτάτων χρόνων ἐν τοῖς στενοῖς τῶν ἀξένων ὁρέων τῆς καὶ φαράγγων ἦτο τὸ κατάλυμα συνάμα καὶ τὸ διάφραγμα βαρβαρικῶν λαῶν, καὶ οὔτε ὑπὸ τὴν ἑλληνικὴν, οὔτε ὑπὸ τὴν ῥωμαϊκὴν καὶ βυζαντινὴν ἡγεμονίαν εἶχεν ἐπιτρέψει τὴν εἰσχώρησιν γενικοῦ πολιτισμοῦ, ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ ἦτο τοῖς Τούρκοις ὅλως ἀδύνατον νὰ συστήσῃ μεταξὺ τῶν ὑποδουλωθεῖσων φυλῶν μίαν καὶ μηχανικὴν ἐνότητα. Βλάχοι, Ἀρнауῖται, Σλάβοι, ἀπεσλαβισμένοι Τάταροι (Βούλγαροι) καὶ Ἕλληνες, Ἰουδαῖοι καὶ Ἰσλαμισμοὶ, Σουνῖται καὶ Σχιῖται, Χριστιανισμοὶ, ἑλληνικὸς

καὶ ἀρμενικὰς, οὐνικὰς καὶ καθολικὰς, γλῶσσαι τουρκικὴ καὶ σκη-
πεταρικὴ, ρουμανικὴ καὶ ρωμαϊκὴ καὶ σλαβικὴ εἰς τρεῖς διαφό-
ρους διακλαδώσεις, πάντα ἔκειντο ἀσυμβίβαστα ἐνταῦθα καὶ ὑπέ-
θαλλον τὸ πανάρχαιον μῖτος μεταξὺ ὅλων τῶν διαφόρων τούτων
λαῶν· οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐστεροῦντο παντελῶς τῆς ἀνελευθερίας ἐγκαρ-
τερήσεως καὶ πολιτικῆς συνέσεως, ἥτις ἠδύνατο νὰ συνδιαλλάξη
τὰ ἀντίθετα ταῦτα αἰσθήματα καὶ φρονήματα καὶ νὰ συναρ-
μύτῃ τὰ συντετριμμένα τμήματα. Τῆς αὐστηρᾶς πολιτικῆς σχέ-
σεως τοῦ ἰδιώτου πρὸς τὸ σύνολον τῆς πολιτείας ἐστερεῖτο παν-
τάπασι αὕτῃ ἡ ἄρχουσα φυλὴ, ἐν ᾗ μόλις κατὰ τὰς πρὸς ἐξω-
τερικὰς δυνάμεις συγκρούσεις διεγείρετο ἡ συναίσθησις τῆς πρὸς
τὴν πολιτείαν σχέσεως τυχῆς. Πᾶσαι δὲ αἱ ὑποδουλωθεῖσαι
τῶν ῥαγιαδῶν φυλαὶ οὐδέποτε εἰλκυσθησάν ὑπὸ τοῦ κοινοῦ κέν-
τρου, ἐσχάτως μάλιστα ἐπὶ πλέον ἀπ' αὐτοῦ ἐμακρύνοντο, συ-
ρόμεναι πρὸς τὰ ὁμόθησκα γειτονικὰ κράτη ὑπὸ ἱστορικῶν ἀνα-
μνήσεων, ὑπὸ τῆς γλώσσης, τοῦ θρησκευάματος, τῶν ἠθῶν, τῆς
καταγωγῆς, τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτῶν.

¹ Ἡ θείσις
τῶν ῥα-
γιαδῶν.

Καὶ ἂν συχνὰ δὲν προηγοῦντο τῶν ῥαγιαδῶν πρὸς τοὺς χρι-
στιανοὺς γειτονὰς των σχέσεις, αἵτινες μετέφερον τὸν νεκρὸν τοῦ
πολιτισμένου αἰῶνος χυμὸν ἀπὸ τοῦ ἀποξηρανομένου κορμοῦ
πρὸς τοὺς δευτερεύοντας ἐκείνους κλάδους, εὐκόλως ἠδύνατά τις
νὰ κατανοήσῃ, ὅτι τὸ παρὰ φύσιν καὶ ἀφόρητον τῆς τῶν πραγ-
μάτων καταστάσεως, ἥτις ἐν τῷ ἠθικῷ θανάτῳ προεμήνυε τὸν
φυσικὸν, κραταιότερον καὶ ταχύτερον κατεπολεμεῖτο ὑπὸ τῶν
μερῶν τοῦ λαοῦ, τὰ ὅποια ὑπ' αὐτὴν τὰ μάλιστα ἔπασχον. Ὅπως
δὲ ἐν τῷ ἰσπανικῷ κράτει πρῶτοι οἱ Κρεόλοι (1) ἀντέστησαν
κατὰ τῆς ἀγνώμονος μητροπόλεώς των, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἀντέ-
στησαν πρῶτοι οἱ πηλαιοὶ τῆς χώρας κάτοικοι κατὰ τῶν ἀγε-
ρώχων κατακτητῶν. Ὅσον καὶ ἂν οἱ μεταξὺ δεσποτῶν καὶ δού-
λων σχέσεις ἦσαν ἀντίθετοι ἐν ἰσπανίᾳ ἀφ' ἑνὸς, ἐνθα ἀμφοτέροι
τὸ αὐτὸ φανατικῶς ἐδόξαζον θρησκευμα καὶ ἐνθα οἱ πιστότεροι

(1) Οὕτω καλοῦνται οἱ ἐτερόχθονες τῶν Ἰνδιῶν, ἥτοι οἱ ἀπὸ Εὐρω-
παίων γονέων ἐν ταῖς ἀποικίαις γεννηθέντες. Σ. τ. Μ.

ὑπήκοοι ἐπὶ πολὺ τοσοῦτον ἐπιμελῶς ἐκρατοῦντο μακρὰν πάσης ξένης ἐπαφῆς, καὶ ἐν Τουρκίᾳ ἄφ' ἑτέρου, ἔνθα ἀμφοτέρω ἐφλέγοντο ὑπὸ ἀδιαιλλάκτου θρησκευτικοῦ μίσους, καὶ ἔνθα ἡ ἀπιστία τῶν καταδεδουλωμένων ἦτο ἀείποτε τέχνασμα καὶ σχέδιον ξένων, ἡ αὐτὴ ὁμῶς ὕβρις καὶ περιφρόνησις ἀμφοτέρων (κρεολῶν καὶ ῥαγιαδῶν) ἐπέφερε τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα, τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἀποστασίαν. Καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ ἐν Τουρκίᾳ αἱ γινώμαι περὶ κατὰχρήσεων τῆς κυβερνήσεως, περὶ τῆς παρὰ φύσιν τυραννίας καὶ περὶ τοῦ δικαίωματος τῆς στάσεως εὐρίσκοντο λίαν ἀποτόμως διηρημένοι καὶ ἐκκτέρων ἢ ἰδέεσθαι οὔτε ἐντελῶς κενὴ οὔτε ἐντελῶς ἀσυμβίβαστος ἦτο. Τὴν ὁμότητα τῶν ἀρχαιοτάτων νόμων τοῦ Καλὶφου Ὁμάρ (1) περὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἀπίστων οὐδὲ αὐτοὶ οἱ ἐμμένεστεροι ὑπερασπίζονται τῶν Τούρκων ἤθελον δυνηθῆναι ἢ ἀρνηθῶσιν. Οἱ νόμοι οὗτοι κατεβίβαντο τοὺς Χριστιανούς καὶ θρησκευτικῶς καὶ πολιτικῶς καὶ ἀτομικῶς εἰς τὴν τάξιν τῶν ζώων σχεδόν· ἀπηγόρευον αὐτοῖς ἀνακαίνισιν καὶ ἐπισκευὴν τῶν ναῶν των, δημοσίαν χρῆσιν τῶν συμβόλων καὶ πᾶσαν φανεράν τοῦ Θεοῦ λατρείαν· ἀπηγόρευον αὐτοῖς πρὸς τούτοις καὶ τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἀραβικῆς γραφῆς καὶ γλώσσης, τὴν ὀπλοφορίαν, τὴν ἐφ' ἵππου ἀνάβασιν, ἔχοντος ἐφίππιον, καὶ προσδιώριζον αὐτοῖς ῥητὰ τινὰ σχήματα καὶ χρώματα τῆς ἐνδυμασίας των. Ἀλλὰ καθὼς ἐν Ἀμερικῇ (ἡδύναντο νὰ εἴπωσιν οἱ Τούρκοι νομιμόφρονες) ἡ ἀρχαία κατὰ τῶν ἐγγχωρίων τυραννία διὰ τῆς ἡπίας Ἰνδικῆς νομοθεσίας, οὕτω κατηργήθησαν καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων οἱ τυραννικοὶ νόμοι διὰ τῆς ἡπίας ἐφαρμογῆς των. Ἐπὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους οὐδέποτε ἐφῆρμοσαν οἱ Τούρκοι τὴν πολιτικὴν τῶν Σαρακηνῶν, οἵτινες ἐν Ἰσπανίᾳ, ἐν Σικελίᾳ καὶ ἐν Κρήτῃ (κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα) τὰ πάντα βίᾳ ἐξετούρκιζον, οὐδαμῶς τῶν χρονικῶν τῆς Τουρκίας εὐρίσκομεν καταδίωξιν τῶν χριστιανῶν ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως διατεταγμένην, ὅπως ἦτο ἡ ἐν Ἰσπανίᾳ καταστροφή τῶν Μαύρων, οὐδαμῶς εὐρίσκομεν τὰς φρι-

(1) Ἰερῶς δθωμανοῦ ἐκ τῶν διχόγων τοῦ Μωάμεθ. Σ. τ. Μ.

κώδεις νύκτας τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου, (1) οὐδαμῶς συστηματικὴν καὶ ὑπὸ νόμου ὀρισμένην τῶν ἀλλοπίστων καταδιώξιν, ὥς ἐν Ἱβλανδία· καὶ αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες ὤφειλον νὰ ὁμολογήσωσιν, ὅτι τὸ θρησκευτικὸν τῶν Τούρκων μῖσος τυραννικώτερον ἐπεκάθητο ἐπὶ τῶν αἵρετικῶν (Σχιζμῶν) ἢ ἐπὶ τῶν χριστιανῶν, καθὼς τὸ μῖσος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Καθολικῶν ὑπερεῖχε τῆς κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν ἀποστροφῆς των. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Βυζαντίου ἐπεκύρωσε Μωάμεθ ὁ Β΄. τὸν Ἑλληνα Πατριάρχην εἰς τὴν θέσιν του, ἣν κατεῖχεν ὡς ἡγεμὼν χριστιανικοῦ βασιλείου ἐν τουρκικῷ κράτει, τοὺς κληρικοὺς ἀφῆκεν ἐλευθέρους προσωπικῆς φορολογίας, τὸ ἄσυλον τῶν ναῶν των ἐσεβάσθη, καὶ αἱ θρησκευτικαὶ των τελεταὶ ἀνενόχλητοι νὰ τελῶνται διετάξε. Καὶ τίς δὲν ἔβλεπεν ἐκ μυρίων παραδειγμάτων πῶς ἐτηροῦντο αἱ παραχωρήσεις αὗται; Πόσοι χριστιανικοὶ ναοὶ καὶ ἐκτιζόντο καὶ ἀνεκαίνιζοντο διηνεκῶς, πόσοι μοναὶ διετήρουν τὰ ὑπάρχοντά των καὶ τὰ κτήματά των, πόσον ἀνενόχλητοι ἦσαν αἱ τῶν Χριστιανῶν τελεταί, μὲ πόσῃ ἐπίδειξιν καὶ μεγαλοπρέπειαν ἐτελοῦντο αἱ πομπαὶ τῶν προσκυνητῶν, καὶ οἱ γάμοι καὶ αἱ κηδεῖαι τῶν χριστιανῶν; Πρὸς τί δὲ ν' ἀναφέρωμεν πλείοτερα, ἐν ᾧ ἔχομεν αὐτὰς τὰς ἱστορικὰς τῶν Χριστιανῶν μαρτυρίας, καθ' ἃς οἱ Σέρβοι κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα ἐπρωτίμων νὰ ἦναι Ἕλληνες τὸ δόγμα ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Τούρκων ἢ καθολικοὶ (Λατῖνοι) ὑπὸ τὴν Οὐγγαρίαν, καὶ κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα οἱ Κρῆτες ἐζήτουν ν' ἀπαλλαχθῶσι τῆς ἐνετικῆς κυριαρχίας καὶ νὰ μεταβῶσι πάλιν ὑπὸ τὴν Μωαμεθανικὴν (2) καὶ κατὰ τὴν 18ην ἑκατονταετηρίδα οἱ Ἕλληνες τῆς Πελοποννήσου ὡμολόγουν τοῖς Φράγκοις περιηγηταῖς πόσον ὀχληρότεροι τοῖς ἦσαν οἱ Ἕνετοὶ διὰ τοῦ προσηλυ-

(1) Κατὰ τὴν νύκτα τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου (24—25 Αὐγούστου) τοῦ 1572 ἐσφάγησαν οἱ πλείστοι τῶν ἐν Γαλλίᾳ Προτεσταντῶν (Οὐγενότων) ὑπὸ τῶν φανατικῶν καθολικῶν. Σ. τ. Μ.

(2) Ἐκθεσις τοῦ συνδίκου Γαρζόνη ἐν ἔτει 1586. Pashley. Πλοῦς εἰς Κρήτην 1837 I, 31.

τισμοῦ των, ἢ οἱ Τοῦρκοι, οἵτινες τοῖς ἄφρονι « πᾶσαν ἐπιθυμη-
τὴν ἐλευθερίαν ; » (1) Ἐάν ὅμως οὐχ ἤττον ἡ ἱστορία τῆς ἐν
Τουρκίᾳ Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας μᾶς παρουσιάσῃ πολλὴν δεισιδαι-
μονίαν, σιμωνισμόν, ἐκτραχήλισιν, βαρβαρότητα καὶ ταπεινώσιν
ποιμένων τε καὶ ποιμένης, πῶς νὰ αἰτιαθῶσιν οἱ Τοῦρκοι ; Ἐάν
οἱ ἀκοινώνητοι καὶ προληπτικοὶ κάτοικοι τῶν χωρίων ἐθεώρουν
χριστιανικὸν τὸ συζῆν μετὰ τῶν χοίρων ἐν τῇ ῥυπαρωτέρᾳ οἰ-
κειότητι, πεποιθότες ὅτι πράττουσί τι ἀντιβαῖνον εἰς τὰς ἔξεις
καὶ τὴν θρησκείαν τῶν Ὀθωμανῶν, εἶχον ἄρᾳ γέ μάθει τοῦτο
παρὰ τῶν Τούρκων ; Ὅποῖαι αἱ θρησκευτικαὶ τῶν Χριστιανῶν πρὸς
τοὺς Τούρκους σχέσεις, τοιαῦται ἦσαν καὶ αἱ πολιτικαί. Ἐξαιρου-
μένων τῶν ἐντελῶς ἀγρίων καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐλευθέρων χωρῶν
καὶ τῶν προνομιοῦχων ἐκείνων, αἵτινες ἐχορήγουν τὰς συντάξεις
τῶν ἡγεμονίδων, τοῦ μεγάλου Νευάρχου καὶ τοῦ μεγάλου Βε-
ζίρου, εἰς τὰς κατὰ σημαίας καὶ ξίφη (sandschak καὶ timar)
διηρημένας ἐπαρχίας καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ξένων χριστιανῶν οὐ-
δέποτε ἐθεωρήθη ἄδικος καὶ τυραννικὴ ἡ νόμιμος φορολογία τῶν
γεωργῶν βασιάδων, τὸ τῷ Σουλτάνῳ πληρωνόμενον ἐπικεφά-
λαιον, καὶ ὁ πρὸς τὸν ἰδιοκτήτην τῶν γαιῶν φόρος των.

Ἐν Πελοποννήσῳ μάλιστα, ὅπου αὐτοὶ οἱ χριστιανοὶ πρόκριτοι
ἄρχοντες καὶ προεστώτες ἦσαν καὶ οἱ μεγαλοκτηματῖαι, ἐπεκρά-
τει ἐντελῶς τὸ αὐτόνομον ἐκεῖνο πολίτευμα, τὸ ὁποῖον διήγειρε
καὶ τὸν θαυμασμόν καὶ τὸν φόβον τῶν καλῶς τὴν κατάστασιν
τῶν μερῶν τούτων γνωρίζόντων λογίων ἀνδρῶν, τοῦ Blaque λ.
χ. καὶ τοῦ Urquhart.

Εἰς τὰς κοινότητας ἐξέλεγον πάντες οἱ κάτοικοι ἐξ ἀπάντων
τοὺς δημογέροντας καὶ οὗτοι πάλιν τοὺς προϊσταμένους τῶν ἐ-
παρχιῶν (κοτζαμπασήδας) Τὸ ποσὸν τοῦ φόρου ὠρίζετο συναι-
νέσει τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως ἐν Τριπολιτζᾷ ὑπὸ συνελεύσεως
τῶν δημογερόντων, συγκροτουμένης ἐν τῇ πρωτεύουσὶ ταύτῃ τῆς
ἐπαρχίας (paschalik), ὑπὸ δὲ τῶν κοτζαμπασήδων βοηθείᾳ τῶν

(1) La Motraye ὁδοποιία: 1727. I. 462.

δημογερόντων διενέμετο εἰς τὰς διαφόρους κοινότητας, καὶ ὑπὸ τῶν δημογερόντων πάλιν εἰς τὰς διαφόρους οἰκογενείας. Τὸ αὐτὸ ἐπεκράτει σύστημα καὶ εἰς τὸν Ρούμελην, μὲ τὴν διαφορὰν μόνον ὅτι ἐκεῖ ἔλειπεν ἡ κεντρικὴ πρωτεύουσα.

Ἡ ἐπιβρῶς δὲ αὕτη τῶν κοινοτήτων καὶ τοῦ κλήρου περιώριζε τὰ μάλιστα τὴν ἐνέργειαν τῶν Τούρκων βέηδων καὶ κατῖδων, τῶν εὐρισκομένων εἰς τὰς διαφόρους ἐπαρχίας. Ἐὰν προσθέσωμεν εἰς τοῦτο, ὅτι εἰς τὰς πόλεις, τὰς κατοικουμένας ὑπὸ συμμίκτων ἀνθρώπων, ἡ ἀμοιβαία ἀνάγκη καθίστα τῷ μὲν ὀκνηρῷ Τούρκῳ ἀπαραίτητον τὸν δραστήριον καὶ φίλεργον Ἕλληνα ὡς τραπεζίτην καὶ τεχνίτην, τῷ δὲ Ἕλληνι τὸν Τούρκον ὡς ἀγοραστήν καὶ καταναλωτήν, καὶ ὅτι ἡ δύναμις τῆς ἐξέως ἰσχυρῶς ἐπενεργεῖ καὶ εἰς τὰς ἐχθρικωτάτας φυλάς, ὅταν δὲν τὰς χωρίζῃ ἡ μεγάλη τοῦ πολιτισμοῦ φάραγξ, τότε βεβαίως ἦττον ζοφεραὶ καθίστανται αἱ περὶ τῆς τουρκικῆς τυραννίης ἰδέαι ἡμῶν. Ἐπειδὴ ὅσον εἶναι ἀφ' ἐνὸς θετικὸν ὅτι ὁ βάρβαρος τῶν Ὀθωμανῶν ὄχλος ἐθεώρει τοὺς χριστιανοὺς ὅλους κύνας μὲ τὴν αὐτὴν οὐράν καὶ χοίρους μὲ τὰς αὐτὰς τρίχας, τοσοῦτον ἀφ' ἑτέρου βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις οὐδέποτε παρ᾽ ἐξεστράπην ὅσον ἡ ἐνετική, ἥτις ῥητῶς διέταττε τοὺς ἐπιτρόπους (proveditori), νὰ μεταχειρίζωνται σκληρῶς τοὺς ἀπίστους Ἕλληνας, οἵτινες οὐδὲν ἄλλο ἔζιζον ἢ ἄρτον καὶ ραπίσματα, « καὶ ὡς ἀγρίων θηρίων, νὰ ἐκριζώσιν αὐτοὺς ὀδόντας καὶ ὄνυχας. » (1) Καὶ μήπως κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους δὲν συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, ὅτι οἱ μετὰ τὸ 1829 μεταναστεύσαντες ῥωσσοφίλοι Βούλγαροι, καὶ τοὶ ὑπὸ τοῦ συνειδότες τυπτόμενοι, μετὰ πόνου ἀπὸ τῆς Βεσσαραβίας εἰς τὰς τουρκικὰς ἐπικνήρχοντο χώρας; Διὰ τὰς ἀμαρτίας τῶν Χριστιανῶν δὲν ἔπταιον βεβαίως οἱ Τούρκοι! Ἡ μήπως ἦσαν ὑπεύθυνοι οἱ Τούρκοι, διότι (ὡς μαρτυροῦσι πάντες οἱ Χριστιανοὶ περιηγηταὶ) ἐξ ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν τῶν ραγιαδῶν οὐδεμία ἦτο πενεστέρα καὶ ἀθλιεστέρα τῆς Μάνης, ἣν τουρκικὸς οὐδέποτε ἐπάτησε ποῦς, καὶ διότι οἱ ἑπτανήσιοι ἐκ τῆς ἐνετικῆς

(1) Daru Ἱστορία τῆς Ἑνετίας 39, 17.

κυριαρχίας βαρβαρώτεροι καὶ θηριωδέστεροι ἀσυγκρίτως λόγῳ ἐξῆλθον, ἢ οἱ νησιῶται τῆς λευκῆς θαλάσσης (τοῦ Μαρμαρᾶ) ἐκ τῆς κυριαρχίας τῶν Τούρκων; Ἡ μήπως ἠνάγκαζον αὐτοὶ τοὺς Ἕλληνας ἡγεμόνας νὰ μιμῶνται τὰ παράλογα ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν Ὀθωμανῶν δεσποτῶν αὐτῶν, ἢ τοὺς Βοσνίους ἄρχοντας νὰ περιτέμνωνται ἵνα καρπῶνται τουρκικὰς γαίας, καὶ τοὺς προὔχοντας τῶν ἐπαρχιῶν νὰ συμμαχῶσι μετὰ τῶν πασάδων πρὸς λήστευσιν καὶ καταστροφὴν τῶν ἀδελφῶν των χριστιανῶν; Ἡ ἦτο ἀποτέλεσμα τουρκικῆς πονηρίας, ὅτι οἱ Τούρκοι ἐσυγχώρουν τοὺς προκρίτους τούτους νὰ βροφῶσιν ἀπλήστως καὶ νὰ πληρῶνται ὡς σπόγγοι, ἵνα μετὰ ταῦτα εὐκολώτερον τοὺς ἐκθλίψωσιν; Ἡ δύναντο βεβαίως νὰ παραφυλάττωσι καλλίτερον τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν ἡ περίνοια τῶν βραγιάδων τοῖς προσεμειδία, ἵνα διὰ μπαρρατίου τεθῶσιν ὑπὸ τὴν προστασίαν ξένης τινὸς δυνάμεως, ἐξασφαλίζουσιν αὐτοῖς τὴν κτήσιν. Οἱ Τούρκοι δὲν εἶναι βεβαίως οἱ ἐφευρεταὶ τῆς Ἑλληνικῆς παροιμίας ἥτις τρεῖς πληγὰς ἀναφέρει, τοὺς ἱερεῖς, τοὺς δημογέροντας καὶ τοὺς Τούρκους, καὶ τοὺς Τούρκους εἰς τὴν τελευταίαν θέτει θέσιν.

Τοιαύτας κάμνοντες παρατηρήσεις δυνάμεθα μὲν νὰ παραστήσωμεν τὸ κυβερνητικὸν τῆς Τουρκίας σύστημα μετριοπαθέστερον· ἀλλ' ὅμως ἠθέλομεν φανῆ ἀσθενεῖς περὶ τὴν μνήμην καὶ τὴν φαντασίαν ἢ ὥμοι τὴν καρδίαν, ἐὰν ἐπειρώμεθα νὰ παρηγορήσωμεν δι' αὐτῶν ἑαυτοὺς ἢ τοὺς καταδεδουλωμένους. Διότι ἐὰν καὶ σήμερον ἔτι, μετὰ τὴν ριζικὴν τοῦ συστήματος μεταβολὴν μετὰ τὰς ῥητῶς καὶ ἐπανηλειμμένως ἐπικυρωθείσας διατάξεις καὶ μετὰ τὰς παρατηρήσεις καὶ τὴν ἐπιτήρησιν τῶν μεγάλων τῆς Εὐρώπης Δυνάμεων ὅλαι αἱ διαταγαὶ περὶ ἰσότητος καὶ δικαιοσύνης πρὸς τοὺς ἐν Τουρκίᾳ Χριστιανούς δὲν ᾔναι ἢ νεκρά μόνον λέξεις, ποῖα, ἐρωτῶμεν, ἦτο ἡ κατάστασις αὐτῶν καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ ἀρχαῖοι νόμοι ἦσαν ἔτι ἐν ἰσχύϊ; Ὅσον ἀνεπίληπτοι καὶ ἂν ἦσαν νόμοι, ἔθιμα καὶ διατάξεις τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, αἱ ὑγιέστεραι αὐτῆς βάσεις δὲν ἠδύναντο νὰ φέρωσι καρπὸν, ἕως ὅτου αἱ ἐπαρχίαι ἦσαν ἐγκαταλελειμμέναι εἰς τὴν διά-

κρισιν θηριώδους στρατιωτικῆς ὀλιγαρχίας. Ἐν καιρῷ τῆς ἀκμῆς τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασεως συνηρίθμει ἀνὴρ (1) ἔμπειρος περὶ τὰ τοιαῦτα τὸ σύνολον τῶν παραπόνων τῶν βασιλέων εἰς τὰ ἑξῆς: » Τὰς ἐν ἀγνοίᾳ τῆς κυβερνήσεως πραττομένας ἀδικίας καὶ παραβιάσεις τῶν βεζιρῶν, βοεβοδῶν, καδῆδων καὶ μπουλουκπα-σῆδων οὔτινες κλείσαντες τὸ βιβλίον τοῦ Μωάμεθ, ἤνοιξαν τὸ ἰδικόν των, οὔτινες πᾶσαν γυναῖκα εὖειδῆ ἐβίαζον, πάντα ἔμπο-ρον ἀπεκεφάλιζον, ἵνα τοῦ δημεύσωσι τὴν περιουσίαν, καὶ τῷ πρώτῳ τυχοδιώκτῃ ἐπέτρεπον νηποινὶ νὰ σφάζῃ ἐν ταῖς ὁδοῖς τὸν ἐντιμότερον Ἕλληνα ».

Πρὸ μικροῦ εἶχε δώσει καὶ ὁ Λόρδος Στράγκφορντ ἐπισήμως τὴν αὐτὴν αἰτιολογίαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν ὅτι δηλαδὴ μακρὰν τῆς πρωτευούσης τοῦ κράτους αἱ διαθέσεις καὶ ἐπιθυμίαι τῶν ἀρχῶν ἐπέχουσι τὴν θέσιν τῶν νόμων, καὶ ὁ ὑπουργὸς τῆς Τουρκίας ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ τότε, ὅτι ἡ πολιτικὴ καὶ θρησκευτικὴ διοίκησις τοῦ κράτους καθίστα δύσκολον τὴν περιστολὴν τῶν καταχρήσεων τούτων ἄνευ τῆς ἀνατροπῆς καὶ νόμων καὶ ἐθίμων παλαιῶν (2). Ὅ,τι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἦτο παρά τοῖς διπλωμάταις ὁ τεχνικὸς ὅρος διὰ τὴν τουρκικὴν πολιτικὴν, « ἡ σωρεία τῶν ἀνακολουθιῶν », ἡ αὐθαίρεσις τῆς ἰδιοτροπίας καὶ ἡ ἰδιοτροπία τῆς αὐθαίρεσις, τοῦτο καὶ ἐν τῇ ἐσωτερικῇ τοῦ κράτους διοικήσει ἀπετέλει τὴν μεγάλην διαφορὰν μεταξὺ τῆς ἀσυνεποῦς τουρκικῆς καὶ τῆς συστηματικῆς ῥωσικῆς τυραννίας. Τοῦτο καθίστα τὴν τουρκικὴν τυραννίαν ποθεινοτέραν τοῖς ἀπηλπισμένοις ἢ καὶ μερίδι τινὲ λαοῦ, ὅστις, ὡς οἱ Βούλγαροι ἐκείνοι, περὶ ὧν προείπομεν, ἐπρωτίμα τὴν χαλαρὰν ταύτην ἀναρχίαν τὴν ἐπιτρέπουσαν τὴν ἄμυναν, τὴν πάλην καὶ τὴν ἐκδίκησιν, παρά τὸ σφιγκτὸν καὶ περιορισμένον δίκτυον τοῦ ῥωσικοῦ δεσποτισμοῦ, τοῦ ἀφαιροῦντος πᾶσαν ἀτομικὴν αὐτεξουσιότητα διὰ

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ Ὀδυσσεῶς πρὸς τὸν Μεχμέτ πασᾶν τῆς 15]27 Νοεμβρίου 1822.

(2) Συνεδρίσεις τοῦ λόρδου Στράγκφορντ μετὰ τῶν ὑπουργῶν τῆς Τουρκίας τῇ 15]27 Αὐγούστου 1822.

τὸν εἰρηνικὸν ὅμως καὶ ἄοπλον ἄνδρα τῆς ἐργατικῆς τάξεως, τὸν θηρεύοντα χρηματικὰ μόνον συμφέροντα, ἡ τουρκικὴ τυραννία ἔνεκα τῶν ἰδιοτήτων τῆς τούτων ἦτο τὰ μάλιστα δεινὴ καὶ ἀφόρητος. Ποίαν ὠφέλειαν ἀπέλαυεν ὁ γεωργὸς ἐκ τῆς μετρίας ἐν νόμου φορολογίας, ὅταν διὰ τῆς ἐπισταθμεύσεως (κονάκι), διὰ τῆς βιαίας τῶν προϊόντων του πωλήσεως, δι' εἰσφορῶν καὶ κατανγκαστικῶν ἐράνων, διὰ τῆς θητείας εἰς δημόσια ἔργα, ἐνὶ δὲ λόγῳ δι' ἐκτάκτων καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν ὑπὸ τῶν ἀρχῶν ἐπιβαλλομένων φόρων κατεπιέζετο καὶ ὠθεῖτο εἰς ἀπελπισίαν; Τὸ ὑπὲρ τὸ δέον φορτωμένον εἰρηνικὸν ἀχθοφόρον ζῶον μετεβάλλετο εἰς τρομερὸν καὶ αἰμοβόρον θηρίον.

Ὁ γεωργὸς ἀπὸ τοῦ ἀγροῦ κατέφρευγεν εἰς τὴν ἔρημον, ἀπὸ τῆς πεδιάδος εἰς τὰ ὄρη, ὅπου ληστῆς (κλέφτης) γινόμενος καὶ σύμμαχος τῶν ποιμένων, ὥς ἐν Ἀπουλίᾳ καὶ εἰς τὰς ὁμόρους ῥωμαϊκὰς χώρας, ἔζη ἐν διηνεκεῖ καὶ πεισματώδει ἀγῶνι κατὰ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας καὶ διὰ τῆς βίας τὴν βίαν ἀπέκρουεν, ἐν μὲν ταῖς μεγάλαις χώραις κατὰ τῶν παπᾶδων, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις κατὰ τῶν βέηδων καὶ ἐν ταῖς κοινότησι κατὰ τῶν ἀγάδων μαινόμενος.

Ἐκεῖ ἐπὶ τῶν ὁρέων ἠδύνατο ἐν θεατρικῇ ἀλαζονείᾳ νὰ φέρῃ δημοσίᾳ καὶ ἐλευθέρως τὰ ὅπλα του, τὰ ὅποια ἐν τῇ οἰκίᾳ ἠναγκάζετο νὰ κρύπτῃ. Διότι ἂν καὶ ἡ στρατιωτικὴ τῆς Τουρκίας δύναμις κατέκειτο ἐντελῶς παραλελυμένη, οὐχ ἥττον ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσίᾳ ἀπηγορεύετο αὐστηρῶς εἰς πάντα χριστιανόν, ἢ μόνον ἐν καιρῷ ἀνάγκης καὶ εἰς ἐκτάκτους τινὰς περιστάσεις ἐπετρέπετο, ὅταν π. χ. ἐπρόκειτο νὰ ἐφοδιασθῇ ὁ στόλος με ναύτας, διότι οἱ τοῦρκοι ναῦται οὐδὲ καὶ τὰς πρῶτας ἀρχὰς τῆς ναυτικῆς ὑπηρεσίας ἐμάνθανον, ἢ ὅταν ἔπρεπε νὰ τιμωρηθῇ ὁ μὲν γενίτσαρος διὰ τοῦ Ἀλβανοῦ, ὁ δὲ Ἀλβανὸς διὰ τοῦ γενιτσαροῦ. Μὲ ὅλην τὴν πολυχρόνιον συμβίωσιν διετήρησεν ἡ ἀπαγόρευσις τῆς ἐκπαιδεύσεως μὲ ὀλίγας μόνον ἐξαιρέσεις τὸ κύρος τῆς αἰείποτε ἐν Τουρκίᾳ, ὥς καὶ ἐν Ἀμερικῇ πρὸς δὲ τούτοις διὰ τῆς προδικαγεγραμμένης διαφορᾶς τῶν σχημάτων καὶ χρωμάτων

κατὰ τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὰς κατοικίας, ὡς ἐν Ἀμερικῇ διὰ τοῦ διαφόρου χρωματισμοῦ τοῦ δέρματος, εἶχε χαραχθῇ ἡ γραμμὴ, ἥτις καὶ αὐτὴν τὴν λέξιν *ραγια* (ποιμνιον) ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἐλευθέρους Ὀθωμανοὺς πολίτας καθίστα ὀνομασίαν μισητὴν καὶ ἐπονείδιστον. Τοσοῦτον δὲ δημοτικὴ ἦτο ἡ διάκρισις καὶ ἀντίθεσις αὕτη (1), ὥστε, εἰς κάθε περίστασιν, καθ' ἣν μετὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τοῦ μεγάλου Μουσταφᾶ Κεπριλῆ ἐξεδίδοντο νέαι διατάξεις πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν Χριστιανῶν, ἔπρεπε νὰ δοθῶσι καὶ εἰς τὸν τουρκικὸν ὄχλον ἴσαι παραχωρήσεις διὰ τῆς ἐπικυρώσεως τῶν ἀτιμωτικῶν περὶ ἐνδυμάτων νόμων. Διότι οἱ ἀρχαῖοι οὗτοι ὀθωμανικοὶ νόμοι ἐπὶ ἐν ὁλόκληρον ἔτος δὲν ἔμενον ἄνευ ἐπικυρώσεως, ἀλλὰ καὶ ἐμπράκτως ποτὲ μὲν σκληρότεροι ποτὲ δὲ ἡπιώτεροι καθίσταντο. Ἀπηγόρευον μὲν τὸ ὑβρίζειν τοὺς Χριστιανούς, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς ἀμέσως ἢ καταπίσεις τῶν δικαστῶν καὶ τῶν στρατιωτῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἦτο τοσοῦτον ἀφόρητος, ὥστε ὁ δυνάμενος κατέφευγεν εἰς τὰς μεγάλας πόλεις, ἐνθα τοῦλάχιστον ἀντὶ χρημάτων εὑρίσκε δικάστην (2). Ποῖος ὅμως δικαστὴς ἠδύνατο νὰ προφυλάττῃ τοὺς δυστυχεῖς χριστιανούς ἀπὸ τῶν προσβολῶν τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ, καὶ ἀπὸ τῆς τυραννίας τοῦ θηριώδους ὄχλου, ἥτις ἐπὶ ἀπλῇ πολλάκις καὶ ὅλως ἀβασίμῳ ὑποφίᾳ, ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῆς ἐν πομπῇ περιφερομένης ἱερᾶς σημαίας ἐμείνετο, καὶ ἐν τῇ φρικώδει μανίᾳ κατεδείκνυσεν ἀείποτε τὴν βάρβαρον καὶ ἀγρίαν φύσιν τῆς; Ἡ ἐν ἀρχῇ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς ἐν Εὐρώπῃ τουρκικῆς ἐξουσίας φημιζομένη ἡπιότης πρὸς τὸ θρησκευτικὸν τῶν Χριστιανῶν δόγμα, ἦτο δόλιος καὶ πολιτικὸς σκοπὸς καὶ οἰκονομικὸν τέχνασμα, τὸ ὁποῖον γενικῶς μὲν ἔθετε τὰς βάσεις τῆς ἀνεξίθρησκείας, μερικῶς ὅμως τυχούσης περιστάσεως οὐ μόνον δὲν τὰς ἐτήρει ἀλλὰ καὶ ὡμῶς τὰς κατεπάτει. Ἡ ἀντιπαράθεσις τοῦ ἀνατολικοῦ Πατριάρχου πρὸς τὸν Πάπαν τῆς Ῥώμης, ἡ ἀπέναντι τῆς καθολικῆς χριστιανοσύνης διατήρησις τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας

(1) Hammer 'Ἱστορία τῆς Τουρκίας, 6,551, 584.

(2) Zinkeisen, 'Ἱστορία τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἐν Εὐρώπῃ 3,360.

ὡς διάφραγμα μεταξὺ τοῦ ἁγίου Πέτρου καὶ τῆς ἁγίας Σοφίας, μεταξὺ τῆς Καθίας καὶ τοῦ Λατερανοῦ, ἡ ἐνώπιον τοῦ δούλου Πατριάρχου καταπίσεις τῶν βασιλέων, ἡ χρῆσις τοῦ ἰδιαιτέρου αὐτῶν ταμείου ὡς τραπέζης ἐπωφελοῦς, ἡ θωπεία τῶν τὰ κέρδη θηρεύοντων χριστιανῶν, τῶν οἰκονομικῶς εὐπορωτέρων αὐτῶν τῶν Τούρκων — ταῦτα πάντα καθίστων ἐπωφελεστέρους τοὺς Χριστιανούς ὑπηκόους παρὰ κατοίκους ὁμοθρήσκους. Αἱ πρῶται παραχωρήσεις, αἵτινες συνεδέοντο πρὸς τὰς διατάξεις ταύτας ἡκουοῦντο ἅμα ἐγένοντο ὁχληραί. Ἡ ἀπὸ τοῦ φόρου ἀπαλλαγὴ τοῦ πρώτου Πατριάρχου μετετρέπετο ποτὲ μὲν εἰς καταναγκαστικὴν φορολογίαν, ποτὲ δὲ εἰς αὐξανομένην κατ' ὀλίγον ἀπότισιν χρηματικοῦ ποσοῦ κατὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν (1). Διὰ τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν τῶν ἐκκλησιῶν διαχείρισιν καὶ εἰς τὴν τοῦ θεοῦ λατρείαν, πρὸς ἀποφυγὴν φορικοτέρων ἐνεδρῶν καὶ καταδιώξεων ἡναγκάζοντο καὶ πατριάρχαι καὶ ἐπίσκοποι, καὶ μοναὶ καὶ κοινότητες νὰ δίδωσιν οὐκ ὀλίγα φιλοδωρήματα καὶ λύτρα. Ἐὰν καὶ εἰς αὐτάς τὰς πρὸς τὰ δίκαια τῶν ἐθνῶν συναδούσας σχέσεις εἶχεν ὁ φετιχὲς τοῦ Μουφτῆ τὴν δύναμιν νὰ ὀρίζει, ὅτι ἡ πρὸς τοὺς Χριστιανούς εἰρήνη τότε μόνον εἶναι ὑποχρεωτική, ἐφ' ὅσον παρέχει ὄφελος εἰς τὸ σύνολον τῶν Ὀθωμανῶν, πῶς ἦτο δυνατόν παρ' αὐτῷ τῷ λαῷ, παρ' ᾧ τὸ πρὸς τοὺς ἀλλοθρήσκους μῆσος ἐθεωρεῖτο « φυσικὴ ἔχθρα » (2), νὰ τηρῇται πίστις κατὰ τῶν ἐν αὐτῷ τῷ οἴκῳ ζώντων δούλων, οἵτινες οὐ μόνον ὡς ὑποδουλωθέντες ἐθεωροῦντο ἀνδράποδα καὶ κτήμας τοῦ νικητοῦ (3), ἀλλὰ καὶ ὡς ἄπιστοι; Τὸ ἐπικεφάλαιον (χαράτζι), τὸ ὁποῖον ἐπλήρονον, ἔπρεπε νὰ τοῖς ὑπενθυμίζῃ διηνεκῶς ὅτι μόνον εἰς τὴν χάριν τοῦ Σουλτάνου ὤφειλον καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν λατρείαν των. Ἡ σύστασις τοῦ τάγματος τῶν γενιτάρων, συγκροτουμένου κατὰ τὸ πέμπτον ἐκ χριστιανῶν, εἰσήχθη ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου Ὁρχάν (1326—60) ὡς σωτήριον μέσον, ἵνα ἐξάψῃ

(1) Zinkeisen, Ἱστορ. τοῦ ὀθωμ. κράτους 2, 10—13.

(2) Hammer, Τὸ πολίτευμα τοῦ Ὀθωμ. κράτους 1, 425.

(3) Hammer, Ἱστορία τῆς Τουρκίας 1, 91.

παρὰ τοῖς ἀπίστοις τὴν ἄμιλλαν τοῦ προσηλυτισμοῦ καὶ παρα-
 δώσῃ ἀταράχως καὶ κατ' ὀλίγον εἰς τὸν ἰσλαμισμὸν τὴν μονο-
 κρατορίαν, ἥς τὴν βιαιάν εἰσαγωγὴν ἀπέφευγεν ἡ ὕπουλος τῶν
 βαρβάρων πολιτική. Καὶ πραγματικῶς ἐφαίνετο, ὅτι προΐόντος
 τοῦ χρόνου ἤθελον ἐπιτύχει οἱ Τοῦρκοι τοῦ σκοποῦ τούτου. Ὁ
 πανικός φόβος, τὸν ὁποῖον ἐν ἀρχῇ ἐπροξένησαν αἱ τῶν Ὀθωμα-
 νῶν νίκαι καὶ κατακτήσεις, εἶχεν ὠθήσει κατὰ τὸν 18ον ἤδη
 αἰῶνα τοὺς Βουλγάρους σωρηδὸν πρὸς τὸ στρατόπεδον τοῦ ἰσλα-
 μισμοῦ καὶ τῶν γενιτσάρων· καὶ παρὰ τοῖς Βοσνίοις καὶ τοῖς
 Ἀλβανοῖς ἐλάβανον χώραν ἀπὸ τοῦ 16ου ἤδη αἰῶνος αἱ μετα-
 βάσεις αὗται, οἱ σύμμικτοι γάμοι, αἱ ἀδελφοποιαί, αἱ μεταξὺ
 Χριστιανῶν καὶ Ὀθωμανῶν συγγένειαι, αἱ προσποιηταὶ ἀποστα-
 σίαι τῶν εὐρείαν τὴν συνείδησιν ἐχόντων ἀρχηγῶν, οἵτινες συχνὰ
 πυκνὰ καὶ δύο ὀνόματα (χριστιανικὸν καὶ μωαμεθανικὸν) συγ-
 χρόνως ἔφερον καὶ τοὺς ἐφεστίους τῶν Ἀγίους πλησίον τοῦ κορα-
 νίου ἐφύλαττον. Πρὸ πάντων ὅμως ἐπῆλθε περὶ τὸ τέλος τῆς
 17ης ἑκατονταετηρίδος ἐποχὴ, καθ' ἣν εἰκάζων τις ἐκ διαφόρων
 σημείων, ἔβλεπεν ὅτι γενικὴ καταστροφή ἡπείλει τὸν ἐν Τουρκίᾳ
 Χριστιανισμόν.

Συμπά- Τὸν κίνδυνον δὲ τοῦτον ἐπέφερον ἐν γένει αἱ σχέσεις τῆς Εὐ-
θελαι τοῦ ρώπης πρὸς τοὺς ἐν Τουρκίᾳ χριστιανούς. Ἡ τῶν Τοῦρκων κατὰ
Καθολικι- ρώπης ἀπετέλει μίαν τῶν μεγάλων σκηνῶν τοῦ γιγαντιαίου ἀ-
σμοῦ ὑπὲρ κτησις
τῶν Ἑλ- γῶνος, ὅστις ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων μὲ ἀμφιῤῥεπῆ τῶν ὀπλῶν
λήνων. γῶνος, ὅστις ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων μὲ ἀμφιῤῥεπῆ τῶν ὀπλῶν
 τύχην συνεκροτεῖτο μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης, καὶ ἦσαν ὡς τις
 ἀντίτυπος κατὰ τῶν σταυροφοριῶν, τοῦ ὁποῖου τὸ αἶσχος καὶ
 τὸν κίνδυνον δυσθύμως ὑπέφερεν ὁ χριστιανισμὸς ἐπὶ ὀλόκληρον
 ἑκατονταετηρίδα. Τὸ ἐθνικὸν μῖσος πρὸς τὰ εἰσβαλόντα ξενικὰ
 καὶ ἀγέρωχα στίφη καὶ ἡ ὑπὲρ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁμοθρήσκων
 σύμπαθεια τῶν χριστιανῶν συνεχίνει ὅλας τὰς τάξεις σύμπαντος
 τοῦ δυτικοῦ κόσμου, καὶ πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς καὶ κλη-
 ρικούς καὶ λογίους. Ὁ πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην
 ἔρωις ἀναφθελὲς ἐν τοῖς Ἰταλοῖς φιλολόγοις ἐκ τῆς σχολῆς τῶν φυ-
 γάδων καὶ μετοίκων Ἑλλήνων, οἵτινες καὶ τὸν παπισμὸν καὶ τὸν

νέον ρωμαϊσμόν ἐπίσης ὑπέσκαπτον, ὅπως εἶχε ποτε νικήσει ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ τέχνη καὶ σοφία τοὺς ῥωμαίους νικητάς, — ὁ ἀρχαιότατος οὗτος φιλελληνισμὸς ἔθεσε τότε ἐν τῷ πνευματικῷ κόσμῳ τὰς πρώτας βάσεις τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀναπτύξεως τῶν νεωτέρων χρόνων· ἐν τῷ κύκλῳ δὲ τούτῳ ζωηρὰ ἐπεκράτει ἡ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς ἀρχαίας τῶν φώτων ἐστίας ῥοπή, ὅπως ἐπεκράτει ἄλλοτε μεταξὺ τῶν εὐσεβῶν ὁ ὑπὲρ τοῦ ἁγίου τάφου ἐνθουσιασμός. Ἐν τῇ πυρετώδει ταύτῃ ἐντάσει πάντων τῶν πνευμάτων ἔλεγες, ὅτι κατὰ πᾶσαν νέαν τῶν βαρβαρικῶν ὕπλων ἐπιτυχίαν συνεκινούντο πάντα τὰ μέλη τῆς Εὐρώπης, καὶ ἐν τῇ ἀκουσίῳ ταύτῃ κινήσει ἐζήτουν μέσον ἀμύνης. Ἀπὸ τῆς πρώτης ἤδη τοῦ Βελιγραδίου ἐπιθέσεως (1439 καὶ ἐξῆς) ἡ παπικὴ ἐδρα ἐπειράτο ν' ἀναδειχθῇ ὄργανον τῆς εὐρωπαϊκῆς ταχύτης διαιρέσεως· ἐθήρευσε δηλ. τὸ μάταιον σχέδιον τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἐνώσεως, ἐζήτην νὰ συνδέσῃ συμμαχίαν καὶ φιλικὰς σχέσεις πρὸς πᾶν ὅ,τι ἐκρατεῖτο ἔτι ὄρθιον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, πρὸς τοὺς δεσπότας τῆς Σερβίας καὶ Βοσνίας, πρὸς τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ τυράννους καὶ πρὸς τὸν « δράκοντα τῆς Ἀλβανίας, » τὸν περιθόητον ἐκείνον Γεώργιον Καστριώτην (Σκενδέρμπεην), καὶ προσεκάλει πάντας τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως εἰς τὸν σταυροφορικὸν ἀγῶνα. Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Βυζαντίου προσεπάθησε Πίος ὁ Β'. παντὶ σθένει καὶ μὲ πᾶσαν δυνατὴν θυσίαν νὰ κινήσῃ σταυροφορίαν (1463). Μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Ὀτράντου (1481), ὕψωσεν ἡ Καστιλία τὴν σημαίαν τοῦ Σταυροῦ κατὰ τῶν Μαύρων, καὶ Κάρολος ὁ Π'. ἐδίωκε τὰ φαντασιώδη αὐτοῦ σχέδια, ν' ἀναβῇ τὸν θρόνον τῶν Παλαιολόγων. Ἀπὸ δὲ τῆς πτώσεως τῆς Ναυπάκτου (1499), ἀνέστη ἡ Ἑνετία, ἥς τὸ πρὸς τοὺς Ἕλληνας μῖτος ὑπερεῖχε τὸν κατὰ τῶν Τούρκων φόβον, ἐπὶ τεσσαράκοντα ὅλα ἔτη πρόμαχος τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἀφ' οὗ ἐπὶ Σελίμ τὸ κράτος τῶν Ὀθωμανῶν ἐφθασεν εἰς τὴν ὑπερμεγέθη ἑκτατίν του, ἐπειράθη Φραγκίσκος ὁ Α'. νὰ συνδέσῃ τὰς μεγάλας εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις, Ἰσπανίαν καὶ Γερμανίαν μετὰ τῆς Γαλλίας εἰς ἱερὰν « ἀδελφότητα » (1517). Καὶ πάλιν

μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Βελιγραδίου καὶ τῆς Ρόδου (1521—22) συνέλαβον κατὰ τὸ 1523 οἱ Μινωρίται τὸ σχέδιον νὰ στρατολογήσωσιν ἐξ ὅλων τῶν μοναστηρίων τῆς Εὐρώπης σταυροφορικὸν στρατὸν ἡμίσεος ἑκατομμυρίου ἀνδρῶν, καὶ αἱ ἐξημμέναι κεφαλαὶ τῶν ἐν Γερμανίᾳ διαμαρτυρουμένων ἡδέως θὰ ἐκίνουν οὐρανὸν καὶ γῆν διὰ τῶν κατὰ τοῦ « Θεοῖς τε καὶ ἀνθρώποις μισητοῦ ἔθνους » προκλήσεών των. Καὶ ὕστερον, ὅτε ὁ τουρκικὸς στόλος ὁ ἐξουσιάζων ἤδη τὴν Μεσόγειον, εἶχε κοτακτῆσαι καὶ τὴν βόρειον τῆς Ἀφρικῆς περαλίαν, καὶ πολιορκῶν τὴν Μελίτην ἠπείλει τὴν Δαλματίαν (1570), εἶχε συνδεθῇ πάλιν συμμαχία μεταξὺ τῶν τῆς μεσημβρινῆς Εὐρώπης δυνάμεων ἐκ τοῦ στόλου τῶν ὁποίων μετὰ τὴν μεγάλην ἐν Ναυπάκτῳ ναυτικὴν νίκην (1571) προσεδοκᾶτο ἡ ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐλπίς αὕτη ἐματαιώθη ὡς πολλὰ ἄλλαι πρότερον ἔχουσαι συνάφειαν πρὸς πάντα τὰ σχέδια ταῦτα καὶ τὰς ἐπιχειρήσεις, τῶν ὁποίων τὸ μόνον ἀποτέλεσμα ἦτο νὰ διεγείρωσι τὴν προσοχὴν τῆς Εὐρώπης καὶ νὰ στήσωσιν ὄριόν τι εἰς κατάκτησιν. Εἶχον παρέλθαι πλέον οἱ καιροὶ καὶ οὐς ἠδύνατο ἡ Εὐρώπη ν' ἀνάψῃ θρησκευτικὸν πῦρ, ἱκανὸν ν' ἀντιπαρταχθῇ κατὰ τοῦ ἀγρίου τῶν Ὀθωμανῶν φανατισμοῦ. Καὶ αὐτὸς ὁ Ἰωάννης Καπιστράνος δὲν εἶχε τὴν δύναμιν ν' ἀνακαλέσῃ τὸν αἰῶνα τοῦ μοναχοῦ Πέτρου τοῦ Ἀμβιανοῦ (Amiens)· διότι τότε ἤδη τὸ κατὰ τῶν σχισματικῶν Βυζαντινῶν μῖσος ἐψύχραινεν εἰς τὰς καρδίας τῶν καθολικῶν χριστιανῶν πάντα τὸν κάλλιστον ζῆλον.

Ἡ κοσμικὴ τῶν Παπῶν ἐξουσία ἦτο τόσον περιορισμένη, ὥστε νὰ μὴ δύνηται νὰ ἔχῃ ἀξίωσιν μεγαλοπολίτιδος ἡγεμονίας, ἀλλὰ ἡ λάμψις τῆς πνευματικῆς των ἐπιφανείας διεσκαδάζετο ἐπ' αὐτῶν τούτων τῶν ματαίων ἱπποτικῶν σχεδίων καὶ τῶν κοσμικῶν ὀρέξεων τῶν ὑπὸ τὰ πνευματικά ταῦτα σχέδια ὑποκρυπτομένων. Ἐπειδὴ ἡ αὕτῃ πολιτικὴ ζήλοτυπία, ἡ αὕτῃ τῶν συμπερόντων ἐναντίωσις, ἥτις ἀκόμη σήμερον διατηρεῖ τῇ Τουρκίᾳ τὴν ἐξηντλημένην ὑπαρξίν της, ἐπαγίωσεν εὐθὺς τότε τὴν τῶν Ὀθωμανῶν κατάκτησιν. Τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ἦτον ἤδη κατὰ τὴν

πρώτην αὐτοῦ ἀρχήν, ὅποιον καὶ σήμερον (1) Πᾶς ὁ μετέχων νέας σταυροφορικῆς συμμαχίας θὰ εἶχεν ἀπαιτήσῃ τὴν λείαν του, ἀλλὰ τὸ κύριον μέρος εἰς οὐδένᾳ βεβαίως παρεχωρεῖτο. Περὶ Ἐνετίας, Γενούης, Οὐγγαρίας καὶ Ἀλβανίας προκειμένου θὰ εἶχάν πως συμφωνήσῃ ὑπὸ ὅρους, ἀλλὰ περὶ τῆς τύχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐσιώπα Πίος ὁ Β'. (1463) κατὰ τὴν ἐν Ῥώμῃ συνέλευσιν τῶν Ἰταλῶν ἡγεμόνων, καθὼς μετὰ ταῦτα ὁ Ναπολέων πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον. Προκειμένου λόγου ν' ἀποκατασταθῇ τὸ ἀνατολικὸν βασίλειον, ἡγεμόν αὐτοῦ ἔπρεπε κατὰ τὴν πρότασιν τοῦ Πίου (1464) νὰ γείνη μᾶλλον παρὰ τὸν Ἕλληνα ὁ ὀρθόδοξος Ὁθωμανός, ὁ βαπτισμένος Μωάμεθ ὁ Β', ὑπὸ παπικὴν προστασίαν. Ἀλλὰ τοιαῦτα θὰ ὑπέφθρεν ὁ κόσμος τόσον ὀλίγον, ὅσον τὸ παγκόσμιον κράτος Καρόλου τοῦ Ε'. Διότι ἡ πρὸς τὴν Οὐγγαρίαν Ἀψβουργικὴ ἀντιζηλία ἀφ' οὗτο αὕτη προσκαίρως μετὰ τῆς Πολωνίας συνηνώθη, ἦτον τόσον μεγάλη ὥστε κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ἐπροτίμων νὰ ἐγκαταλειφθῇ ἡ Οὐγγαρία λεία εἰς τὸν Τοῦρκον ἢ νὰ κρατυνθῇ εἰς εὐρωπαϊκὸν προμαχῶνα. Ἐπίσης καὶ ἡ τῆς Ἰταλίας ἀντιζηλία πρὸς τὴν Ἐνετίαν τῆς ὁποίας οἱ φιλόδοξοι σκοποὶ ἦσαν ἐπίφοβοι. ὥς ποτε οἱ τῆς ἀρχαίας Ῥώμης, τοσοῦτον ἦτο μεγάλη, ὥστε κάλλιον τὴν ἄφινε νὰ ἐξαντλήται εἰς διακοσαστῇ αἵματηρὸν ἀγῶνα παρὰ νὰ ζητῇ τὴν κατὰ τῶν Τοῦρκων ἡγεμονίαν. Τούτου ἕνεκα καὶ πᾶσα ἡ σταυροφορικὴ ἀνδρεία τοῦ 13ου καὶ 14ου αἰῶνος ὑπέθαλπε μὲν ὅλκας τὰς ἐλπίδας τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὑπὸ ζυγὸν ἀφόρητον στεναζόντων Χριστιανῶν, ἀλλ' οὐδεμίαν τούτων ἐξεπλήρωσεν. Ἄμα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σουλεϊμάν ἐσβέσθη ὁ πολεμικὸς χαρακτήρ τῆς τοῦ Ὁσμάνου δυναστείας, ἐσβέσθη ἐντελῶς παύσαντος τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου, καὶ ἡ τῆς Ἑσπερίας Εὐρώπης πρὸς τοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανούς συμπάθεια. Ἐπὶ τινὰς μόνον στιγμὰς ἀνέλαμψε πάλιν καθὼς καὶ εἰς τινὰς μόνον χώρας περιωρίζετο ἡ ἔνοπλος τῶν ἡττημέ-

(1) Zinkeisen. Τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ἐν τῇ παιδικῇ του ἡλικίᾳ. Ἐν τῷ ἱστορικῷ ἡμερολογίῳ τοῦ Raumer 1855.

νων ἄμυνα. Σπανίως ἐστερήθησαν οἱ Μανιάται, οἱ Μαυροβούνιοι καὶ οἱ Ἀλβανοὶ συνδρομῆς κατὰ τοὺς πολέμους των ἐκ μέρους τῶν Ἰσπανῶν καὶ τῶν Ἐνετῶν, καὶ κατὰ τὸν εἰκοσιτέσσαρα ὅλα ἔτη διαμένοντα ὑπὲρ τῆς Κρήτης πόλεμον (1645—1669) συνεκροτήθη πάλιν εἶδος σταυροφορίας εἰς ἣν ἔλαβον ἐνεργητικὸν μέρος πολεμισταὶ ἐξ ὅλων σχεδὸν τῶν τῆς μεσημβρινῆς Εὐρώπης ἐθνῶν. Τὸν καιροφυλακτοῦντα Ἕλληνα πατριώτην δὲν διέφευγε οὐδὲ τώρα καμμία ἐν τῇ ἀπωτάτῃ Δύσει κίνησις, ἥτις ὑπέσχετο νὰ συντελέσῃ τι πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς γενικῆς ἀπελευθερώσεως. Οὕτως ἐδοκίμασεν ὁ Ἀθηναῖος Λεονάρδος ὁ Φιλαρχᾶς (1652) νὰ διεγείρῃ παρὰ τῷ ποιητῇ Μίλτωνι τὰς συμπαθείας τῆς Ἀγγλικῆς δημοκρατίας, ἀλλὰ τί ἄλλο ἠδύνατο ὁ εὐγενὴς Ἀγγλος νὰ τῷ δώσῃ ἢ εὐχὰς μόνον; Κατὰ δὲ τοὺς καταστρεπτικούς θρησκευτικούς πολέμους τῆς 17ης ἑκτονταετηρίδος τὰ πνεύματα ἐν τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ ἦσαν ὅλα ὑπὲρ τὸ δέον ἐνησχολημένα μὲ τὰς ἰδίας των ὑποθέσεις, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιστήσωσι τὴν προσοχὴν εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς. Ὅπου ἡ συμπάθεια ἦτο κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα ἰσχυροτάτη, ἀποτομωτάτη ἦτο τὴν ὥρᾳ ἡ ἀποστροφή διότι αὐτοὶ ἦσαν οἱ χρόνοι, καθ' οὓς ὁ Παπισμὸς τρομερῶς κατὰ τῶν σχισματικῶν ἐμαίνετο. Ὄθεν καὶ μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κρήτης τὰ τῶν χριστιανῶν Ἑλλήνων συμφέροντα κατέκειντο ἐντελῶς παρεμνημένα.

Διὸ καὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης βλέπομεν πανταχοῦ προσδεύουσαν τὴν ἐξωμοσίαν ἐκείνην, ἥτις ἐφαίνετο ὑπισχνουμένη ἐπὶ τέλους τῇ ἡμισελήνῳ τὴν μακρόθυμον τοῦ Σταυροῦ νίκην. Οἱ Κουρμουλίδαι ἰσχυρὰ φυλὴ τῆς Κρήτης, ἐν τῷ Χουσίῳ κατὰ τὴν πεδιάδα τῆς Μεσσαρχᾶς, μετέβησαν ἀμέσως εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν, ἂν καὶ ἐν κρυπτῷ ἔμειναν χριστιανοὶ καὶ δημόσιοι ὑπερασπισταὶ τῶν ἀληθινῶν ὁμοθρήσκων των. Περί δὲ τὸ τέλος τῆς 17ης ἑκτονταετηρίδος παρετήρησαν οἱ περιηγηταὶ Chevalier καὶ Pococke ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Κρήτης μετέβαινον σωρηδὸν εἰς τὸν Μωαμεθανισμόν. Καὶ εἰς τὴν χώραν τῶν Σκιπετάρων (Ἀλβανῶν) τοσοῦτον τῶρα ἦτο ἐν παρακμῇ ὁ κληρὸς, ὥστε εἰς πολλὰς κοι-

νόητας ἐπὶ εἴκοσιν ὅλα ἔτη οὐδεὶς ἀνεφαίνετο ἱερεύς. Ἐκεῖ ἤδη περὶ τὸ 1610 εἶχε προφητευθῇ ἡ προσεγγίζουσα πτώσις τοῦ χριστιανισμοῦ παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς καὶ τοῖς Σέρβοις, καὶ τεσσαράκοντα ἔτη μετὰ ταῦτα, λέγουσιν ἀξιόπιστοι πηγαί, ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἀλβανῶν χριστιανῶν ἀπὸ 350,000 ἡλαττώθη εἰς μόνον 50,000. Ἐκτοτε ἐφαίνετο ἰδίως καὶ ὁ καθολικὸς χριστιανισμὸς ὡς καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς γενικῆς ἀποστασίας. Κατὰ τὸ 1703 σημεντικῶς ἡλαττώθη ὁ ἀριθμὸς τῶν καθολικῶν ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ τοῦ Δυρράχίου (1). Καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸν αὐτὸν τοῦτον χρόνον ἡ ἀποστασία ἦτο τοσοῦτον ἐπαισθητή, ὥστε ἐνόμιζέ τις ὅτι φανερὰ ἐτεκταίνατο κατὰ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας συνωμοσία (2).

Συμπά-
θεια τοῦ
ἀνατολι-
κοῦ (ἐλ-
ληνικοῦ)
χριστιανισμοῦ.

Ἄλλ' εὐμενὴς πρόνοια περιέστειλε τὴν ὀλεθρίαν ταύτην ῥοπήν. Κατ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἀξιομνημόνευτον ἐποχὴν ἐπεσωρεύθη πλῆθος τοσοῦτον διαφόρων γεγονότων, τὰ ὅποια πάντα ἐξ ἴσου συνετέλεσαν νὰ ἐπαναστρέψωσι κατὰ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν τῶν ὀθωμανῶν μᾶλλον τὴν τρομερὰν καταστροφὴν, τὴν ἐπαπειλοῦσαν τοὺς χριστιανούς. Εἰς τὸ διάστημα ὀλίγων μόνον ἐτῶν ἤρχισεν αὕτη ἡ Πύλη, ἀποβαλοῦσα τὴν ἀρχαίαν τῆς πολιτικῆς, νὰ ἀνακουφίξῃ ἀφ' ἐκείνης τὸν τυραννικὸν ζυγόν, ὑφ' ὃν ἐστέναζον οἱ χριστιανοὶ αὐτῆς κάτοικοι· ἡ ἀρχαία ὑπεροχὴ καὶ τύχη τῶν ὀθωμανικῶν ὅπλων κατεστράφη ἐντελῶς ἀπὸ τῆς εἰς Βιέννην ἐκτρατείας (1683) συγχρόνως ἐκλόνιζον πείνα, λοιμός, στάσις, καὶ ἐκθρόνισις (ἡ τοῦ Μακάμεθ τοῦ Δ'. κατὰ τὸ 1687) τὴν Τουρκίαν ἐσωτερικῶς· καὶ τέλος Πέτρος ὁ Α'. ἀνέβη (1689) τὸν θρόνον τῆς Ῥωσσίας, καὶ μετ' οὐ πολὺ περιεπλέχθη εἰς τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον, ὅστις κατετρόμαξε καὶ πάλιν τὴν Εὐρώπην διὰ τῆς ἀπειλῆς τῆς Βιέννης καὶ ἐτελείωσε μὲ τὴν εἰρήνην τοῦ Καρλοβιχίου (1699), δι' ἧς, ὡς λέγει ὁ Hammer, κατὰ πρῶτον ἀνηγ-

(1) Ranke ἐν τῷ ἱστορικῷ πολιτικοπεριοδικῷ συγγράμματι 2, 299 κατὰ ἐκθέσεις παπικῶν πρέσβεων.

(2) La Motraye, 1, 308.

γέλθη εἰς τὸν κόσμον ἡ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους παρακμή. Ἡ ἐν τῇ Δύσει ἀποσβέσθεισα συμπάθεια ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων χριστιανῶν μετέβη τώρα (ὅ, περ ἀσυγκρίτως δραστηριώτερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον ἔπρεπε νὰ φαίνηται) εἰς τὴν δμοόρησκον Ἀρκτον, καὶ ἐφύσθη ἡ πίστις τοῦ Πάπα Καλίζτου τοῦ Γ'. ὅτι μόνον διὰ τῶν καθολικῶν ὅπλων ἦτο δυνατόν νὰ καταβληθῇ τὸ κράτος τοῦ Σουλτάνου. Τῶν καταδεδουλωμένων χριστιανῶν τὰ βλέμματα ἐστράφησαν τώρα πρὸς τὸ βόρειον ἐκεῖνο ῥωσικὸν κράτος, μὲ τὸ ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοῦ 11ου ἡδὴ αἰῶνος τοσοῦτον στενάς εἶχον σχέσεις, ὥστε ἐν Ῥωσσίᾳ ἔλαι αἱ θέσεις αἱ ἔχουσαι θρησκευτικὴν τινα σημασίαν, κατεῖχοντο ἀνέκαθεν ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ τελεῖται καὶ βιβλία καὶ μουσικὴ καὶ ὀργανισμὸς τῶν ναῶν ἦσαν ὅλως Ἑλληνικά, καὶ ὁ Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δούλος ἐνώπιον τοῦ Διβανίου, ἐτιματο ἐν Μόσχᾳ κατὰ τὸν 16ον καὶ 17ον αἰῶνα ἀδιαφιλονεικῶς ὡς κεφαλὴ τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Δὲν ἦτο ἄρα ἐπόμενον κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τῆς τῶν χριστιανῶν ἐν Τουρκίᾳ καταπίεσεως νὰ θεωρῇται ὡς ἄλλος θεὸς ὁ μεγάλωνος μονάρχης τοῦ μεγάλου ἐκείνου κράτους, τοὺς ἡγεμόνας τοῦ ὁποίου πρὸ ἐκατὸν ἡδὴ ἐτῶν εἶχε συστήσει ὁ ἐπίσκοπος τῆς Λεζίνης Κεδολίνης εἰς τὴν τῶν χριστιανῶν συνέλευσιν ὡς τοὺς χρησιμωτάτους κατὰ τῶν Τούρκων συμμάχους, καὶ διότι οἱ ἡγεμόνες οὗτοι, δμοόρησκοι ὄντες, εἶχον ὅλας τὰς συμπαθείας τῶν χριστιανῶν τῆς Πύλης δούλων ὑπὲρ ἐαυτῶν, καὶ διότι συνεπέειχ ἀρχαίων συγγενικῶν δικαιωμάτων ἐπὶ τῆς Σερβίας καὶ Βουλγαρίας ἐθήρευσαν τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ πρὸ πάντων « οὗτοι μόνον ἐξ ὅλων τῶν ἡγεμόνων τοῦ κόσμου εἶχον καθὼς ὁ Τούρκος τοὺς ὑπηκόους των ἐντελῶς ὑποχειρίους (1). »

Εἰς τὸν νοῦν τοῦ μεγάλου Πέτρου εἶχον ἀναπτυχθῇ πλέον καὶ ὠριμάσει τὰ ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος σχέδια τῆς ῥωσικῆς πολιτικῆς, τὰ ὁποῖα κατ' ἄλλα, ἐποχὰς ἐθεωροῦντο σχέδια ἄλλων. Ἐν Ἀμστελδαμῶν εἶχεν ἡδὴ χραχθῇ εἰκὼν αὐτοῦ φέρουσα τὴν πολυ-

(1) Zinkeisen ἱστ. τοῦ Ὄσμ. κράτους 3, 593.

σήμαντον ἐπιγραφὴν. *Petrus I. RussoGraecorum monarcha.*
 Τὰ μεγάλα αὐτοῦ ναυτικά σχέδια ἀπέβλεπον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς οὐ
 μόνον εἰς τὴν δαχρύωσιν τῆς βαλτικῆς θαλάσσης, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν
 ναυπήγησιν μεγάλου στόλου ἐν τῷ Ἐυξείνῳ Πόντῳ, ἵνα διὰ τῆς
 κατοχῆς τοῦ φρουρίου τῆς θαλάσσης ταύτης, τῆς Κριμαίας, ἔχη
 πρόχειρα πάντα τὰ μέσα εἰς τὴν κατὰ τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους
 ἔφοδον (1). Τὸν πόλεμον τοῦ 1711 ἤρχισεν ὁ Πέτρος μὲ τὴν
 σταθερὰν πεποίθησιν ὅτι θέλει νικήσει, καὶ μὲ τὴν θέλησιν νὰ
 ταφῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἡ ἐν τῷ καθεδρικῷ τῆς Μόσχας νὰ
 ἐκτεθειμένη σημαία τοῦ Σταυροῦ μὲ τὴν κωνσταντίνειον ἐπιγρα-
 φὴν « Ἐν τούτῳ νίκα » (*in hoc signo vinces*) ἐφαίνετο ὡς
 προαγγέλλουσα πόλεμον θρησκευτικόν. Καὶ τῷντι πᾶς λίθος ἐκί-
 νετο ἐν ταῖς χριστιανικαῖς ἐπαρχίαις, ἐν Μαυροβουνίῳ καὶ ἐν
 Βλαχίᾳ ἵνα δικαιολογηθῇ ἡ παραίνεσις τοῦ Χάν τῆς Κριμαίας
 πρὸς τὴν Τουρκίαν, ὅτι ἡ Ῥωσσία ἐκ συμφώνου μετὰ τῶν ῥαγιά-
 δων σκοπὸν ἔχει νὰ κυριεύσῃ τὴν Ρούμελην. Ἐν ἔτει 1714 εἶπεν
 ὁ Τσάρος ἐν Ῥίγᾳ ἐν τινι ἀξιωματημονεύτῳ προσλαλιᾷ, ὅτι καὶ τέ-
 χναι καὶ ἐπιστῆμαι ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος διεδόθησάν ποτε ἐφ' ὅλην
 τὴν γῆν ὅτι ἡ πορεία των εἶναι ὡς ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος
 ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι, καὶ ὅτι προβλέπει ὅτι ἤθελόν ποτε
 αὐταὶ ἐπὶ τινας αἰῶνας διαμείνει ἐν Ῥωσσίᾳ, ἵνα ἐντεῦθεν με-
 ταβῶσι πάλιν εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν πατρίδα. Οὕτως ὁ Πέτρος
 ἤδη ἐπέδειξε πάντα τὰ ἡθικὰ ὅπλα, τὰ ὁποῖα παντὸς ἄλλου
 ὕπλου ἦσαν εἰς τοὺς Τούρκους ἐπικινδυνωδέστερα, ὑπέδειξε τὰς
 δυναστικὰς καὶ πολιτικὰς σχέσεις μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Βυζαν-
 τίου, ὑπέδειξε τὴν μεγάλην τοῦ πολιτισμοῦ ἐπιβρόχον, ὅστις ἐν
 ἐποχῇ ἀναπτύξεως εἶναι ὁ πρὸς τὰς κατακτῆσεις μέγας ὁδηγός,
 καὶ μετεχειρίσθη τὸν κραταῖον μοχλὸν τῆς θρησκευτικῆς ἐνότη-
 τος, τοῦ ὁποίου τὰ ἀποτελέσματα ἡ Τουρκία πρὸ πολλοῦ ἤδη
 ἐφοβεῖτο. Ἄμα αἱ πρῶται τοῦ Πέτρου ἐπιτυχίαι προσεῖλκυσαν ἐπ'
 αὐτοῦ τὰ βλέμματα τῶν Ἑλλήνων, ἀνεστάλησαν καὶ αἱ κατὰ
 τοὺς χρόνους τούτους συμβαίνουσαι ἀποστασίαι.

(1) Ὁ αὐτὸς 5, 353.

Οἱ τῆς Ἐνετικῆς δημοκρατίας ἐπίτροποι (proveditori) ἀνήγγελλον εἰς τὴν κυβερνήτην των, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἤρχιζον νὰ τρέφωσι πάλιν ἐλπίδας περὶ τῆς ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ ἐλευθερώσεως τῆς ἐκκλησίας των. Ἕλληνες, Σέρβοι, Ρουμάνοι νέαν πεποίθησιν πρὸς τὸ δόγμα των ἀπέκτων, τὰς ἐθνικὰς των ἀναμνήσεις ἀνεζωπύρουν, τὰ δημοτικὰ των ἄσματα ἀνεζήτητον καὶ διὰ νέων τὰ διέδιδον παραδόσεων. Καὶ οἱ Μαυροβούνιοι ὠφελήθησαν ἐκ τῶν εὐτυχῶν τούτων καιρῶν καὶ ἐκ τῆς ἀντιλήψεως τῆς 'Ρωσσίας, ἵνα διαμορφώσωσι τὴν κυριαρχίαν των ὡς προμαχῶνα κατὰ τοῦ Ἰσλαμισμού καὶ κατασταθῶσιν ἐπὶ τῶν ὀχυρῶν αὐτῶν ὁρέων καὶ φαράγγων ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀνεξάρτητοι. Ἐκτοτε πᾶς πόλεμος τῆς 'Ρωσσίας κατὰ τῆς Πύλης ἐπενήργει ἐπὶ τῶν βασιλιάδων οὕτως, ὥστε κατ' ἀνάγκην ἀνεζωογονεῖτο τὸ ἐθνικὸν αὐτῶν αἷσθημα, ὅσον καὶ ἂν ἦτον ἀπομεμαρκασμένον. Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ἀννης ὁ κόμης Μύννιχ συνέλαβε κατὰ τὸν ἀπὸ τοῦ 1736 μέχρι τοῦ 1739 πόλεμον τὴν ἰδέαν τοῦ ν' ἀναστατώσῃ συστηματικῶς πάντα τοὺς ἀνατολικοὺς χριστιανούς. Ἐπὶ Αἰκατερίνης τῆς Β' ἐπεξέτειναν οἱ Ὀρλώφοι (κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1768—74) τὰ σχέδια τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Μύννιχ. Ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τοῦ Νείλου, ἀπὸ τοῦ Μαυροβουνίου μέχρι τῆς Γεωργίας ῥωσικοὶ πράκτορες ἠρέθιζον τοὺς ἐχθροὺς τῆς Πύλης καὶ τυχοδιώκτης τις ἐκ Λαρίσσης, ὀνόματι Παππαδόπουλος, ὄργανον τοῦ Γρηγορίου Ὀρλώφ κατὰ τὴν πτῶσιν Πέτρου τοῦ Γ', ἀνεφάνη (1766) ἐν Πελοποννήσῳ, κηρύττων δι' ἀπατηλῶν ἐπ' ἀμφοτέρω τὰ μέρη ὑπερβολῶν ῥωσικὴν ἐπικουρίαν καὶ ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν. Ἡπειρος καὶ νῆσοι ἔτρεμον τότε τὴν ἀπελευθερώσιν των προσδοκῶσαι, ὅτε δύο ῥωσικοὶ στόλοι ἐφάνησαν ἐν τῇ μεσογείῳ, καὶ πρόγραμμα τοῦ Ἀλεξίου Ὀρλώφ (1770) ἐκάλει ὅλους τοὺς Ἕλληνας ὁμοδόξους εἰς τὸν ἱερὸν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγῶνα.

Ἐν δὲ τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ ἔκρουεν ὁ Βολταίρος, τὸ μαντεῖον τοῦ αἰῶνος, τὸν « θούριον κώδωνα », καὶ προσεκάλει ὅλους τοὺς χριστιανούς ἡγεμόνας εἰς τὴν σταυροφορίαν τῆς νέας Σεμιράμι-

δος, ἥτις τῶν δύο θαλασσίων πυλῶν τοῦ κράτους τῆς, ὣν ἡ μὲν μία κατὰ τὸ ἡμισυ τοῦ ἔτους ὑπὸ τῶν πάγων, ἡ δὲ ἄλλη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἦτο κλεισμένη, ἔμελλε ν' ἀνοίξῃ εἰς ἀεὶ τὴν δευτέραν.

Μετὰ δὲ ταῦτα κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ δευτέρου τῆς ἐγγόνου, Κωνσταντίνου (1779) διοργάνισεν αὐτὴ ἡ αὐτοκράτειρα « τὸ Ἐλ-
ληνικὸν σχέδιον » οὕτως ὥστε ν' ἀνεγείρῃ ὑπὲρ τοῦ βασιλόπα-
δος τούτου τὸν αὐτοκρατορικὸν τοῦ Βυζαντίου θρόνον, καὶ ἐκ τῶν
παραδουναβίων ἡγεμονιῶν νὰ σχηματίσῃ ὁμοκλήδων βασιλείαν ὑπὲρ
τοῦ Ποτεμλίνου. Καὶ Ἰωσήφ ὁ Β', ὁ τῆς Αὐστρίας αὐτοκράτωρ
συγκατένευσεν (1782) εἰς ταῦτα τὰ σχέδια τοῦ διαμελισμοῦ τῆς
Τουρκίας ὑπὸ τοῦς ἀσώτους ὅρους, ὥστε ἡ Σερβία καὶ ἡ Βοσνία
νὰ παραχωρηθῶσιν εἰς τὴν Αὐστροίαν, καὶ νὰ ἐπιτραπῇ αὐτῇ
διὰ τῆς προσλήψεως τῆς ἐνετικῆς ἡπείρου νὰ ἐπιθέσῃ χεῖρα καὶ
εἰς τὴν τῆς Ἰταλίας διανομήν (1). Ὅτε δὲ (1787) οἱ σύμμαχοι
ἀπὸ τῶν λόγων ἤλθον εἰς ἔργα καὶ Ἰωσήφ ὁ Β' ἐκοινοποιεῖ ἐν
ἀπροκαλύπτῳ εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Γαλλίας τὸν σκοπὸν του, τοῦ
ν' ἀναστῇ ἐκδικητὴς τῆς ἀνθρωπότητος καὶ νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν
Εὐρώπην ἀπὸ τῆς τῶν βαρβάρων τυραννίας, αἱ μεγάλοι τῆς ἐσπε-
ρίας Εὐρώπης δυνάμεις (αἵτινες κατὰ τὸ 1783 ἐξηντλημέναι ἀπὸ
τῶν ἀμερικανικῶν πολέμων τῶν εἶδον ἐν σιωπῇ τὴν ἐπονείδι-
στον ἔνωσιν τῆς Κριμαίας μετὰ τοῦ ρωσικοῦ κράτους) εὐρέθη-
σαν πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς ἑαυτὰς διηρημέναι. Ἡ Γαλλία, ἣν οἱ
σύμμαχοι μάτην ἐζήτουν νὰ δελεάσωσι διὰ τῆς Αἰγύπτου (2)
ἐπεχειρίσθη τὴν μόνην ἀποτελεσματικὴν συμμαχίαν μετὰ τῆς
Ἀγγλίας πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας, ἀλλ'
οἱ Ἄγγλοι οὐδέποτε ἐθεώρουν τὰς οἰκογενιακάς τῶν Βουρβόνων συν-
θήκας καὶ τὴν καθ' ἑκάστην αὐξανομένην ναυτικὴν τῆς Γαλλίας
δύναμιν κίνδυνον πολὺ δεινότερον καὶ ἐγγύτερον ἢ τὰ τῶν Ρώσ-

(1) Hermann Ἱστορία τοῦ ρωσικοῦ κράτους 6, 464.

(2) Ὅρα τὰ ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος τοῦ Γ' δημοσιευθέντα ἔγγραφα ἐν ἔτει
1855. Ἐν τῷ Μηνύματι τῆς 30 Ἰουνίου καὶ 1 Ἰουλίου.

Πρβ. καὶ Wurm διπλωματικὴ ἱστορία τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος 1858
σελ. 101.

σων ἐν τῇ Ἀνατολῇ σχέδια. Οὕτως ἀμφοτέραι αἱ γιγαντιαῖαι τῆς Ἀνατολῆς δυνάμεις ἔμειναν ὅλως ἀκόλυτοι.

Οἱ χριστιανοὶ ῥαγιάδες πάλιν ἔπρεπε νὰ θεωρήσωσι μᾶλλον παρά ποτε προσεγγίζουσιν τὴν στιγμὴν τῆς ἀπελευθερώσεως των, ὅτε νέος πράκτωρ ἀνεφάνη, ὁ Μυκωνίος Ψαρός, ἐφωτισμένος μὲ βῶσσι καὶ παραγγελίας καὶ μὲ βῶσσι καὶ χρήματα, ἵν' ἀναστατώσῃ ὅχι πλεον τὴν Πελοπόννησον, τῆς ὁποίας αἱ πληγαὶ τοῦ 1770 δὲν εἶχον ἔτι ἐπουλωθῇ, ἀλλὰ τὴν Ἠπειρον, καὶ ἐκλέγων τὸ Σοῦλι ὡς κέντρον τῆς νέας συνωμοσίας, ῥίψῃ εἰς τὸ Ἀρχιπέλαγος μικρὸν στόλον Ἑλληνικῶν πλοίων ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Λάμπρου Καντζώνη. Τί ἤθελε φανῇ τότε ἀκατόρθωτον εἰς τοὺς βορείους συμμάχους;

Καὶ ὅμως καὶ τώρα πάλιν ὁ πρὸς κατάρξισιν τοῦ θριπηδέστου οἰκοδομήματος τῆς Πύλης ἀσφαλέστατος ὑπολογισμὸς ἐψεύσθη. Ὡς ἂν ὁ κατὰ τὸ 1790 συμβῇ θάνατος Ἰωσήφ τοῦ Γ'. δὲν ἀλλάρωνε τὴν ἰσχυρὰν ταύτην συμμαχίαν καὶ ἡ ἐπικειμένη τριπλῇ συμμαχίᾳ μετὰ τὴν Ἀγγλίαν, Πρωσσίαν καὶ Ὀλλανδίαν δὲν τὴν εἶχε διαλύσει, καὶ ἂν ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις δὲν συνετάραττε τὰ τῆς Εὐρώπης καὶ δὲν ἀπέστρεφε τὴν Ῥωσσίαν ἀπὸ τοῦ ν' ἀποζημιωθῇ ἐν Πολωνίᾳ διὰ τὸ ἀποτυχὸν περὶ τῆς Ἑλλάδος σχέδιον, οὐχ ἦττον ὅμως καὶ αὐτὴ ἡ ἐκδοσις τοῦ πολέμου ἀπέβη κατωτέρα πάσης προσδοκίας. Αὐτὸ τὸ ἄγριον καὶ βάρβαρον τῆς κατὰστάσεως τῶν Τούρκων καὶ τὸ ἐν γένει φιλοπόλεμον ὅλου τοῦ ἔθνους, τοῦ ὠχυρωμένου ἐντὸς τεχνητῶν καὶ φυσικῶν ὀχυρωμάτων ἀπεδείχθησαν καὶ πάλιν αὖθις ὡς κραταιοτάτη ἄμυνα. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὰ ὅπλα τῶν μεγάλων ὁμόρων κρατῶν στερουμένων ἀμφοτέρων μεγάλου ναυτικοῦ δὲν ἐδεικνύοντο τοῦλάχιστον ἀναντιρρόητως ὑπέρτερα, ὥστε νὰ ἐξουσιάζωσι τὸ ὀθωμανικὸν κράτος καὶ νὰ διατηρήσωσιν αὐτὸ κτῆμα ἀφιλονείκητον. Καὶ οὕτως ἔμελλεν ὕστερον νὰ συμβῇ πλεονάκις καὶ οὕτως εἶχε συμβῇ πρότερον ἐκάστοτε. Πέτρος ὁ Α'. ἠναγκάσθη διὰ τῆς πρὸς τὸν Προῦθον συνομολογηθείσης εἰρήνης νὰ παραιτηθῇ πάλιν τῆς πολυτίμου κυριαρχίας τῆς Ἀζωφικῆς θαλάσσης, καὶ ἔνευ τῆς

αἰσχροκερδεῖας τοῦ μεγάλου βεζίρου ἤθελεν ἐπαληθεύσει καὶ παρὰ τὴν γνώμην του ὁ σκοπὸς τοῦ νὰ ταφῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Κατὰ μὲν τὸν πόλεμον τοῦ 1736 ἐκ μέρους τῆς Αὐστρίας, κατὰ δὲ τὸν τοῦ 1768 ἐκ μέρους τῆς Ῥωσσίας ἐγενίαν τόσον ἀκατάληπτα σφάλματα ἐν τῷ ἐξοπλισμῷ καὶ τῇ διεξαγωγῇ τοῦ πολέμου, καθὼς πάλιν κατὰ τὸ 1787 ἀμφοτέρωθεν καὶ πρὸ τῆς εἰρήνης τοῦ Κουτζουκ-Καϊναρτζή (1774), τοῦ δείγματος τούτου « ῥωσικῆς ἐπιτηδειότητος καὶ τουρκικῆς βλακίας » τῆς εἰρήνης, ἥτις εἰς τοὺς ἐκπεπληγμένους τῆς Αὐστρίας διπλωμάτας ἐφαίνετο, ὅτι μεταβάλλει τὴν Τουρκίαν εἰς Ῥωσικὴν ἐπαρχίαν, εἶχον ἐξαντληθῇ ἐντελῶς τὰ μέσα τῆς Ῥωσσίας, ὡς συνέβη τοῦτο μετὰ ταῦτα πάλιν κατὰ τὴν συνθήκην τῆς Ἀδριανουπόλεως (1829). Καὶ φανερόν ὅτι τὸ ἐπισφαλὲς ἐλληνικὸν σχέδιον ἦτο ἐκάστοτε ἀνώτερον τῶν δυνάμεων τῆς Ῥωσσίας, καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπιχειροῦντες αὐτὸ ἐφαίνοντο ὡς οὐδεμίαν πεποίθησιν περὶ τῆς ἐπιτυχίας αὐτοῦ ἔχοντες.

Κατὰ τὸ 1770 τὸ ἀνεδέχθη αὐτὴ ἡ Αἰκατερίνη ὡς σχέδιον παράφρονος καὶ μετὰ τὰς πρώτας ἀποτυχίας λίαν περιφρονητικῶς περὶ αὐτοῦ ἐξεφράζετο· κατὰ τὸ 1780 εἶχον τὴν αὐτὴν περὶ αὐτοῦ γνώμην καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰωσήφ καὶ ὁ ἰσχυρὸς πρωθυπουργός του Κάουνιτζ, οἵτινες ἐζήτουν νὰ ὠφεληθῶσι τῆς ἀδυναμίας τῆς αὐτοκρατορίας μόνον πρὸς τὸ ἴδιον αὐτῶν συμφέρον. Καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ῥωσσίᾳ οὐδεὶς ἤθελε ν' ἀκούσῃ τι περὶ τοῦ σχεδίου τούτου ἐκτὸς τοῦ Ποτεμκίνου. Αἱ σημαντικαὶ ὠφέλειαι, αἵτινες ἐν μὲν τῇ διαβοήτῳ συνθήκῃ τοῦ Κουτζουκ-Καϊναρτζή (1774) ἐπεσφραγίσθησαν, ἐν δὲ τῇ τοῦ Ἰασιίου (1792) ἐπεκυρώθησαν, ἦσαν κατ' οὐσίαν διπλωματικαὶ μόνον κατακτήσεις, αἵτινες ἔπρεπε νὰ γονιμοποιηθῶσι διὰ τῆς λογικῆς διπλωματικῆς ὁδοῦ. Ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ 1774 (ἄρθρ. 7) ὑπέσχετο ὁ Σουλτάνος νὰ προστατεύῃ ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν· ἀλλ' ἡ Ῥωσικὴ κυβέρνησις εὗρε τὸν τρόπον νὰ ἐξάξῃ ἐκ τῆς ρητῆς ταύτης ὑποσχέσεως δικαίωμα τοῦ Ἰσάβου ὡς προστάτου τῶν χριστιανῶν τῆς Πύλης ὑπηκόων, καὶ

σων ἐν τῇ Ἀνατολῇ σχέδια. Οὕτως ἀμφότεραι αἱ γιγαντιαῖαι τῆς Ἀνατολῆς δυνάμεις ἔμειναν ὅλως ἀκόλυτοι.

Οἱ χριστιανοὶ ῥαγιάδες πάλιν ἔπρεπε νὰ θεωρήσωσι μᾶλλον παρά ποτε προσεγγίζουσιν τὴν στιγμὴν τῆς ἀπελευθερώσεως των, ὅτε νέος πράκτωρ ἀνέφάνη, ὁ Μυκωνίος Φαρός, ἐφωτισμένος μὲ ῥωσικὰς παραγγελίας καὶ μὲ ῥωσικὰ χρήματα, ἵν' ἀναστατώσῃ ὅχι πλεόν τὴν Πελοπόννησον, τῆς ὁποίας αἱ πληγαὶ τοῦ 1770 δὲν εἶχον ἔτι ἐπουλωθῇ, ἀλλὰ τὴν Ἑπειρον, καὶ ἐκλέγων τὸ Σοῦλι ὡς κέντρον τῆς νέας συνωμοσίας, ρίψῃ εἰς τὸ Ἀρχιπέλαγος μικρὸν στόλον Ἑλληνικῶν πλοίων ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Λάμπρου Καντζώνη. Τί ἤθελε φανῇ τότε ἀκατόρθωτον εἰς τοὺς βορείους συμμάχους;

Καὶ ὅμως καὶ τώρα πάλιν ὁ πρὸς κατάρξιφιν τοῦ θριπηδέστου οἰκοδομήματος τῆς Πύλης ἀσφαλέστατος ὑπολογισμὸς ἐψεύσθη. ὅταν ὁ κατὰ τὸ 1790 συμβῇ θάνατος Ἰωσήφ τοῦ Γ'. δὲν ἀλλάρωνε τὴν ἰσχυρὰν ταύτην συμμαχίαν καὶ ἡ ἐπικειμένη τριπλῇ συμμαχίᾳ μετὰ τὴν Ἀγγλίαν, Πρωσσίαν καὶ Ὀλλανδίαν δὲν τὴν εἶχε διαλύσει, καὶ ἂν ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις δὲν συνετάραττε τὰ τῆς Εὐρώπης καὶ δὲν ἀπέστρεφε τὴν Ῥωσσίαν ἀπὸ τοῦ ν' ἀποζημιωθῇ ἐν Πολωνίᾳ διὰ τὸ ἀποτυχὸν περὶ τῆς Ἑλλάδος σχέδιον, οὐχ ἤττον ὅμως καὶ αὕτῃ ἡ ἐκδασίς τοῦ πολέμου ἀπέβη κατωτέρα πάσης προσδοκίας. Αὐτὸ τὸ ἄγριον καὶ βάρβαρον τῆς καταστάσεως τῶν Τούρκων καὶ τὸ ἐν γένει φιλοπόλεμον ὅλου τοῦ ἔθνους, τοῦ ὠχυρωμένου ἐντὸς τεχνητῶν καὶ φυσικῶν ὀχυρωμάτων ἀπεδείχθησαν καὶ πάλιν αὖθις ὡς κραταιοτάτῃ ἄμυνᾳ. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὰ ὅπλα τῶν μεγάλων ὁμόρων κρατῶν στερουμένων ἀμφοτέρων μεγάλου ναυτικοῦ δὲν ἐδεικνύντο τοῦλάχιστον ἀναντιρρήτως ὑπέρτερα, ὥστε νὰ ἐξουσιάσωσι τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος καὶ νὰ διατηρήσωσιν αὐτὸ κτῆμα ἀφιλονείκητον. Καὶ οὕτως ἔμελλεν ὕστερον νὰ συμβῇ πλεονάκις καὶ οὕτως εἶχε συμβῇ πρότερον ἐκάστοτε. Πέτρος ὁ Α' ἠναγκάσθη διὰ τῆς πρὸς τὸν Προῦθον συνομολογηθείσης εἰρήνης νὰ παραιτηθῇ πάλιν τῆς πολυτίμου κυριαρχίας τῆς Ἀζωφικῆς θαλάσσης, καὶ ἄνευ τῆς

αίσχροκερδείας τοῦ μεγάλου βεζίρου ἤθελεν ἐπαληθεύσει καὶ παρὰ τὴν γνώμην του ὁ σκοπὸς τοῦ νὰ ταφῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Κατὰ μὲν τὸν πόλεμον τοῦ 1736 ἐκ μέρους τῆς Αὐστρίας, κατὰ δὲ τὸν τοῦ 1768 ἐκ μέρους τῆς Ῥωσσίας ἐγίναν τόσον ἀκατάληπτα σφάλματα ἐν τῷ ἐξοπλισμῷ καὶ τῇ διεξαγωγῇ τοῦ πολέμου, καθὼς πάλιν κατὰ τὸ 1787 ἀμφοτέρωθεν καὶ πρὸ τῆς εἰρήνης τοῦ Κουτζούκ-Καϊναρτζῆ (1774), τοῦ δείγματος τούτου « Ῥωσσικῆς ἐπιτηδειότητος καὶ τουρκικῆς βλακίας » τῆς εἰρήνης, ἥτις εἰς τοὺς ἐκπεπληγμένους τῆς Αὐστρίας διπλωμάτας ἐφαίνετο, ὅτι μεταβάλλει τὴν Τουρκίαν εἰς Ῥωσσικὴν ἐπαρχίαν, εἶχον ἐξαντληθῇ ἐντελῶς τὰ μέσα τῆς Ῥωσσίας, ὡς συνέβη τοῦτο μετὰ ταῦτα πάλιν κατὰ τὴν συνθήκην τῆς Ἀδριανουπόλεως (1829). Καὶ φανερόν ὅτι τὸ ἐπισφαλὲς ἑλληνικὸν σχέδιον ἦτο ἐκάστοτε ἀνώτερον τῶν δυνάμεων τῆς Ῥωσσίας, καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπιχειροῦντες αὐτὸ ἐφαίνοντο ὡς οὐδεμίαν πεποίθησιν περὶ τῆς ἐπιτυχίας αὐτοῦ ἔχοντες.

Κατὰ τὸ 1770 τὸ ἀνεδέχθη αὐτὴ ἡ Αἰκατερίνη ὡς σχέδιον παράφρονος καὶ μετὰ τὰς πρώτας ἀποτυχίας λίαν περιφρονητικῶς περὶ αὐτοῦ ἐξεφράζετο· κατὰ τὸ 1780 εἶχον τὴν αὐτὴν περὶ αὐτοῦ γνώμην καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰωσήφ καὶ ὁ ἰσχυρὸς πρωθυπουργὸς του Κάουνιτζ, οἵτινες ἐζήτουν νὰ ὠφεληθῶσι τῆς ἀδυναμίας τῆς αὐτοκρατορίας μόνον πρὸς τὸ ἴδιον αὐτῶν συμφέρον. Καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ῥωσσίᾳ οὐδεὶς ἤθελε ν' ἀκούσῃ τι περὶ τοῦ σχεδίου τούτου ἐκτὸς τοῦ Ποτεμκίνου. Αἱ σημαντικαὶ ὠφέλειαι, αἵτινες ἐν μὲν τῇ διαβολῇ τῇ συνθήκῃ τοῦ Κουτζούκ-Καϊναρτζῆ (1774) ἐπεσφραγίσθησαν, ἐν δὲ τῇ τοῦ Ἰασιίου (1792) ἐπεκυρώθησαν, ἦσαν κατ' οὐσίαν διπλωματικαὶ μόνον κατακτήσεις, αἵτινες ἔπρεπε νὰ γονιμοποιηθῶσι διὰ τῆς λογικῆς διπλωματικῆς ὁδοῦ. Ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ 1774 (ἄρθρ. 7) ὑπέσχετο ὁ Σουλτάνος νὰ προστατεύῃ ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν· ἀλλ' ἡ Ῥωσσικὴ κυβέρνησις εὗρε τὸν τρόπον νὰ ἐξάξῃ ἐκ τῆς ρητῆς ταύτης ὑποσχέσεως δικαίωμα τοῦ Τσάρου ὡς προστάτου τῶν χριστιανῶν τῆς Πύλης ὑπηκόων, καὶ

νὰ τὸ φανερώσῃ εἰς ὅλην τὴν εὐρωπαϊκὴν διπλωματίαν καὶ εἰς τοὺς ἀγαθὰς ἐλπίδας τρέφοντας βασιλῆδας. Τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν ἦτο δύσκολον, διότι εἰς τοὺς Ἕλληνας προηγγέλλοντο ἐκ τῶν συνθηκῶν τούτων αἱ μεγαλειότητες ὠφέλειαι, καὶ ἡ πραγματοποίησις τῶν ἀρεστότερων αὐτοῖς προσδοκιῶν. Αἱ συνθήκαι αὗται ἔδιδον εἰς τὸ ἐμπορικὸν τῆς Ῥωσσίας ναυτικὸν τὰ πολιτικώτερα προνόμια· ὑπὸ τὴν ἐπιβρόχην αὐτῶν ἀνεδείχθη ἡ Ὀδησσὸς ἐμπορικωτάτῃ πόλει, ἥτις ἦτο ὡς Ἑλληνικὴ τις ἀποικία· τὰς μεγαλειτέρας ἐμπορικὰς ὑποθέσεις εἶχον ἐνταῦθα εἰς χεῖρας Ἑλλήνες, τῶν ὁποίων τὰ πλοῖα ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς Ῥωσσιακῆς σημαίας ὠφελοῦντο δραστηριώτατα τῆς μεταξὺ Εὐξείνου Πόντου καὶ λευκῆς θαλάσσης (Μαρμαρᾶ) συγκοινωνίας. Αἱ καθ' ἐκάστην αὐξανόμεναι αὗται ὠφέλειαι καὶ αἱ νέαι σχέσεις κατέστησαν ὡς τὴν μεγαλειτέραν τῆς Ῥωσσίας πολιτικὴν ἀνάγκην καὶ ὡς νόμον σχεδόν, ὃν εἰλικρινῶς οἱ Ῥῶσοι ἐτήρουν κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἑλληνικῶν περιπλοκῶν συγκαταθέσει ὅλων τῶν δυνάμεων, τὸ νὰ ἔχῃ ἡ Ῥωσσία τὴν ἰσχυροτέραν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπιβρόχην, ἄνευ τῆς ὁποίας ἦτο ὅλως ἀδύνατον νὰ διασωθῶσι τὰ ἀποκτηθέντα ταῦτα προνόμια καὶ συμφέροντα. Ὅτι δὲ μεταχειρίζετο ἡ Ῥωσσία ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν ἄλλων δυνάμεων καὶ ὅλως ἐν κρυπτῷ, ἦτο τὸ σύστημα τῆς ἀναστατώσεως, τὸ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τούτης διοργανισθὲν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ καὶ καθ' ὅλας τὰς ἐπαρχίας τῆς Τουρκίας οὐ μόνον διὰ τῶν δολιῶν καὶ αὐτοχειροτονήτων πρακτόρων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν πλουσίως μὲ χρήματα ἐφοδιασμένων καὶ ῥητὴν τὴν ἐντολὴν ἐχόντων ἐπισήμων προξένων, οἵτινες (κατὰ τὸν ἀκολουθῶν δημοσιευθέντα κανονισμὸν τοῦ ναυάρχου Τσιτσαγιώφ) δὲν ὥφειλον ἐπὶ πολὺ ἔτι νὰ ἐπιστῶσι τὴν προσοχὴν των εἰς τὰ τοῦ ἐμπορίου ἀπλῶς. Τοῦτο, ἡδυνάτό τις νὰ εἰκάσῃ, ἔπρεπε νὰ ἐφελέκυσθαι ἔτι μᾶλλον τὰ βλέμματα τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν φαεινὴν των Ἀρκτον· Ἀλλὰ συνέβη ὅλως τοῦναντίον. Ἐνεκα τῆς δολιότητος καὶ αἰσχροτήτος τῶν Ῥώσσιων ἀποστόλων κατὰ τοὺς δύο τελευταίους πολέμους, ἔνεκεν τῆς βραδύνσεως τῆς Ῥωσσιακῆς ἐπι-

κουρίας καὶ τῆς ἀπιστίας, μετὰ τὴν ὁποίαν ἡ ῥωσσο-κὴ πολιτικὴ ἐπρόδωσε καὶ παρέδωκεν εἰς τὴν Πύλῃν μετὰ τὴν συνθήκην τοῦς ὁμοθητάς, οὓς αὐτὴ εἶχεν ἀναστατώσει, μεγάλως ἡλαττώθη ὁ ὑπὲρ τῆς Ῥωσσίας ἐνθουσιασμὸς τῶν Ἑλλήνων. Μετὰ τὴν ἐν Πελοποννήσῳ ἐπανάστασιν (1770) εἰσῆλθασαν εἰς τὴν χερσόνησον ταύτην οἱ Ἀλβανοί, οἵτινες ἐπὶ ἐννέα ὅλα ἔτη ὥμως καὶ ἀνηλεῶς τοσοῦτον ἐμαίνοντο (1), ὥστε πανικὸς φόβος κατέλαβε πάντας τοὺς ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει βασιλιάδας, καὶ εἰς τὰς ἀρχιεπισκοπὰς τοῦ Ἰπείκου καὶ Ἀχρίδος ἤρχισαν ἐκ νέου αἱ πρὸς τὸν Ἰσλαμισμόν ἀποστασίαι. Τὰ παθήματα ὅμως ταῦτα ἐψύχραναν ἐπισιθητῶς τὰς φυσικὰς τῶν βασιλιάδων συμπαθείας, καὶ τατὰ τὸ 1806 ἤδη οἱ Ἕλληνες ὑπὸ ἄλλου ἀστέρος τεθαμβωμένοι, ἐπολέμουν προθύμως ἐπὶ τοῦ Τουρκικοῦ στόλου κατὰ τῶν Ῥώσων, καὶ ὁ Πατριάρχης ἀπὸ τῶν τειχῶν τῆς πρωτευούσης κατηρᾶτο τοὺς Ἀγγλοὺς αὐτῶν συμμάχους. Ἡ περὶ τῆς παντοδυναμίας τῆς Ῥωσσίας ἰδέα ἐξέλιπε σχεδὸν ἐντελῶς. Δὲν ἔφερε μὲν ὁ Παπισμὸς κατὰ τὸν 15ον καὶ 16ον αἰῶνα μὲ ὅλην τὴν πνευματικὴν του ἐπιρροὴν βοήθειαν ἐκ μέρους τῶν καθολικῶν χριστιανῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ ῥωσσο-Καισαροπαπισμὸς δὲν ἐμελλε νὰ τὴν φέρῃ ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων χριστιανῶν μετὰ ὅλην τὴν κοσμικὴν του ἐξουσίαν. Ἐπέπρωτο, φαίνεται, οἱ Ἕλληνες ἂν καὶ ὑπὸ ἰσχυρῶν φίλων ὠθούμενοι νὰ βασιθεύσιν εἰς μόνον τὰ ἰδιά των ἀσθενῆ μέσα. Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1770 ὁ ἐκ Λοκρίδος Ἀνδρούτσος, πατὴρ τοῦ μετὰ ταῦτα Ὀδυσσέως, ἦλθεν ἀπὸ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος εἰς τὴν Πελοπόννησον καθ' ὃν χρόνον ὁ τῶν Ῥώσων ἐπικουρικὸς στρατὸς ἀνεχώρει ἐντεῦθεν ἢ ὑποχώρησις τοῦ Ἀνδρούτσου ἐθεωρήθη ὡς θαῦμα ἐγκαρτερήσεως καὶ ἀνδρείας. Αὐτὸς ὁ κλέφτης καὶ ὁ παρ' αὐτῷ πειρατὴς Λάμπρος Καντζῶνης, ἀμφοτέροι αἰσχυρῶς ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας ἐγκαταλειφθέντες, ἀμφοτέροι ἔτι ἐνδοξότεροι διὰ τοῦτο εἰς τὴν μνήμην

(1) Pouqueville. Ὁδοιπορία κατὰ τὴν Ἑλλάδα, 4, 336 — 38. Emerson, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, 2, 311 καὶ ἐξῆς.

τῶν συμπολιτῶν τῶν γενόμενοι, πρῶτοι διὰ τῶν ἀνδρογαθημάτων των ὑπέδειξαν εἰς τὸν Ἕλληνα ὅτι τὴν ἐλευθερίαν του πρέπει νὰ ζητήσῃ ἐπὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὀρέων καὶ θαλασσῶν, ὅτι τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα πρέπει νὰ τεθῶσιν εἰς κατὰστασιν πολέμου, πρόμαχοι τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας. Καὶ ὅντως ἡ σωτηρία τῶν Ἑλλήνων δὲν ἔμμελλε νὰ πηγᾷ ἐκ τῆς ἐπιβροῆς ἐξωτερικῆς ἐπικουρίας, ὅπως καὶ οἱ τῶν Κρεόλων δὲν ἐπήγαγεν ἐκ τῶν προσπαθειῶν τοῦ Μιράνδου, τοῦ ἰκετικῶς ζητοῦντος τὴν βοήθειαν τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας· ἡ σωτηρία του ἔμελλε νὰ πηγᾷ ἐσωτερικῶς καὶ ἐκ τῶν σπλάγγων αὐτῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Καθὼς τὸ Ἰσπανικὸν κράτος, οὕτως ὥθει τὸ γοργὸν πνεῦμα τοῦ ἀναμορφωτοῦ τοῦ κόσμου, δεκάτου ἐγδόου αἰῶνος, καὶ τὴν Τουρκίαν εἰς ἐσωτερικὰς μεταβρομίσεις, τῶν ὁποίων αἱ κυριώτεραι ὠφέλειαι ἦσαν, ὡς ἐν Ἰσπανίᾳ ὑπὲρ τῶν ἀποίκων, ἐν Τουρκίᾳ ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν.

Ἡ δεινὴ καὶ ἀθλίη κατὰστασις τοῦ Τουρκικοῦ κράτους ἐφθάραι μετὰ ἡθμίσεως εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς διὰ τῆς τυραννικῆς τῶν γενιτσάρων ἐξουσίας. Ἀφ' οὗτου οἱ σωματοφύλακες οὗτοι κατώρθωσαν νὰ λάβωσι πρὸς Μωάμεθ τοῦ Β', περιελθόντος εἰς τὴν ἀρχὴν (1451), τὴν πρώτην παραχώρησιν ὡς δῶρον κατὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασίν του, ἡ ἱστορία τῶν ἰδικιτέρων αὐτῶν πρὸς τοὺς Σουλτάνους σχέσεων δὲν ἦτο ἄλλο εἰμὴ σειρά βικτυπραγιῶν, ἀκολασίαι καὶ ἀργυρολογία. Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως τῶν ἰσχυρῶν πολεμικῶν Σουλτάνων Σελὶμ καὶ Σουλείμαν ἐξετραχηλίσθησαν εἰς τρόπον ὥστε εἰς πάντα ἀπαρέσκοντα αὐτοῖς διορισμὸν ἢ ἅμα καθυστέρουν οἱ μισθοὶ τῶν ἐσυνείθιζον νὰ κινῶσι στάσιν καὶ ν' ἀποπειρῶνται δολοφονίαν κατὰ τῶν ἀνωτέρων τοῦ κράτους ὑπαλλήλων καὶ κατ' αὐτῶν τῶν ἡγεμόνων. Ἡ τρομερὰ αὕτη κατὰστασις παρεκίνησεν ἤδη Ὀσμάνον τὸν Β' (1622) νὰ προσπαθῇ ν' ἀντικαταστήσῃ τοὺς γενιτσάρους διὰ νέου μισθωτοῦ τάγματος Αἰγυπτίων καὶ Σύρων, ἀλλ' εἰς τὴν ἐπιχείρησίν του ταύτην ἀπέτυχε καὶ κατεβλήθη (1). Ἡ διόρθωσις τοῦ κακοῦ ἔπρεπε νὰ γείνη δι' ἄλλης

(1) Zinkeisen. Ἱστορία τοῦ Ὄθωμ. κράτους 3, 744.

ὁδοῦ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον. Ἡ ἄδεια τοῦ γάμου καὶ τῆς ἀποκα-
 ταστάσεως ὥφειλε νὰ μεταβάλλῃ τὸν φιλοπόλεμον τοῦτον στρα-
 τὸν εἰς ἐθνοφυλακὴν καὶ νὰ τὸν φέρῃ πλησιέστερον πρὸς τὸν πο-
 λίτην, ἐν ᾧ συγχρόνως πρὸς ἀντιστάθμισιν αὐτοῦ διωργανίζετο
 ἐν ταῖς ἐπαρχίαις νέα στρατιωτικὴ δύναμις, ὑπὸ τῶν χριστιανῶν
 ἐκλεγομένη καὶ ἐκ χριστιανῶν συνισταμένη. Πρὸς τοῦτο δὲ κα-
 τηργήθη ὁ ἐπὶ τῶν παιδῶν φόρος ἥδη ἐπὶ τοῦ δραστηρίου Σουλ-
 τάνου Μουράτ τοῦ Δ'. (1623-40) καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν διὰ ῥη-
 τοῦ νόμου κατὰ τὸ 1685. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐπετρέτετο
 καὶ εἰς τοὺς χριστιανοὺς νὰ λαμβάνωσι στρατιωτικὴν ἐν Τουρκίᾳ
 ὑπηρεσίαν εἰς τὸ τάγμα τῶν Ἀλβανῶν, καὶ ἐκ τῶν ἐμπειροπολέ-
 μων καὶ ἀνδρείων τούτων ἐπαρχιωτῶν ἐμορφώθη νέος πεζικὸς
 στρατός, ὅστις κατέστη ὁ τρομερώτερος τῶν γενιτσάρων ἐχθρὸς
 καὶ ἀντίπαλος· ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐσυνθηκολόγησεν ἡ Τουρ-
 κία μετὰ τῶν πεισματωδεστέρων ληστρικῶν κατοίκων τῶν ἐλ-
 ληνικῶν ὁρέων καὶ συνῆψε μετ' αὐτῶν σχέσεις, αἵτινες, ὡς ἐν
 Ἰσπανίᾳ καὶ Νεαπόλει εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις, ἀπετέλουν ἐν
 Τουρκίᾳ μέρος τοῦ πολιτεύματος. Οἱ ἄγριοι κλέφται μετεσχημα-
 τίσθησαν εἰς ἡμέρους, καὶ ἄπασα ἡ Ἑλλὰς ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου μέ-
 χρι τῶν Ἀκροκεραυνίων ὁρέων διηρέθη εἰς ἀρματολίκια ὑπὸ ἀρ-
 χηγούς, τοῖς ὁποίοις ἀνετέθη καὶ ἡ ἀστυνομικὴ ἐπιτήρησις τῶν
 ἐπαρχιῶν τῶν. Ἡ κατάργησις τοῦ ἐπὶ τῶν παιδῶν φόρου δὲν ἦτο
 ἡ μόνη ἐπιεικὴς διάταξις, ἣν ἐπέφερε τὸ νέον σύστημα εἰς τὴν
 τύχην τῶν χριστιανῶν. Ἐν καιρῷ τοῦ μετὰ τῆς χριστιανικῆς
 συμμαχίας πολέμου (1683—99) ἐκινήθησαν ὅλοι οἱ ξαγιάδες·
 χιλιάδες ἀποίκων μετέβησαν εἰς τὰς γειτνιαζούσας αὐστριακὰς
 ἐπαρχίας, καὶ ὁ πληθυσμὸς τῆς Πελοποννήσου ἐδιπλασιάσθη κατὰ
 τὴν πρώτην ἑκατονταετηρίδα, ἀφ' οὗ ἡ χειρόνησος περιῆλθεν
 ὑπὸ τὴν ἐνετικὴν κυριαρχίαν (1689). Κατ' ἄλλην ἐποχὴν ἤθελον
 ἀναμφιβόλως χρῆσθαι οἱ ἄφρονες ἡγεμόνες τῆς Τουρκίας, ἐλευθερού-
 μενοι τοιούτων κακῶν ὑπηκόων· ἀλλὰ τότε ἐκράτει τῆς ἐξου-
 σίας τὸ πηδάλιον ὁ Μουσταφᾶς· ἐκεῖνος ὁ Κεπριλῆς, ὅστις φοβού-
 μενος μὴ γυνωθῇ τὸ κράτος κατοίκων καὶ πτωγείῃ, εἰσήγαγε

τάς « νέας αὐτοῦ διατάξεις », αἵτινες τὰ εἰσοδήματα τῶν τσαμίων προσδιώριζον εἰς δαπάνας τοῦ κράτους, καὶ σκοπὸν εἶχον ν' ἀπαλλάξωσι τοὺς ἀπίστους ἀπὸ τῶν βασάνων τῆς πολυειδοῦς φορολογίας, εἰσαγομένου ἑνὸς καὶ μόνου τακτικοῦ φόρου. Ὁ αὐτὸς ἀνέπτυξε καὶ τὸν ὑπὸ τοῦ προγόνου του ἤδη, τοῦ Μωάμεθ Κεπριλῆ, προταθέντα νεωτερισμὸν, νὰ παραχωρῶνται εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει Φαναριώτας τὰ μεγάλα ἀξιώματα τῶν αὐθεντῶν καὶ τῶν μεγάλων τοῦ στόλου καὶ τῆς Πύλης δραγουμάνων, καὶ διὰ τοῦ μέτου τούτου νὰ καθιστῶνται οἱ Ἕλληνες οἱ διερμηνεῖς καὶ ὅλας τὰς ἀμοιβαίας μεταξὺ τῆς Πύλης καὶ τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων σχέσεις. Καὶ ἐπειδὴ τὸ νέον τοῦτο ἐπάγγελμα ἀπῆτει Εὐρωπαϊκὴν ἀνατροφὴν καὶ ἐκτεταμέναις γλωσσικαῖς γνώσεσι, κατέβρευσεν κατ' ἀνάγκην καὶ τὸ ἀρχαῖον σύστημα τοῦ περιστέλλειν πᾶσιν ὑψηλοτέραις νοσητικῇ ἀνάπτυξιν· καὶ τοῦτο δὲ ἔγεινεν ἕνεκα τῆς ἀντιζηλίας πρὸς τὴν ἐνετικὴν ἐν Πελοποννήσῳ κυβέρνησιν, ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ὁποίας ἀνέλαμπε τότε ἡ ἐλπίς, ὅτι ἡ ἀρχαία κοιτίς τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν ἠδύνατο ν' ἀποσπασθῇ πάλιν ἀπὸ τῶν δυνύων τοῦ βαρβαρισμοῦ. Θέλομεν ἶδει μετὰ ταῦτα, πῶς ἡ ἀπόπειρα αὕτη μεταρρυθμίσεως ἐν Τουρκίᾳ ἔσπειρε τὸν σπόρον τῆς ἐλληνικῆς ἀναγεννήσεως· ὁλοθρία ὅμως ἀπέβη αὕτη διὰ τὸ τουρκικὸν κράτος καὶ δι' αὐτὸ τὸ τουρκικὸν ἔθνος. Τὸ νέον γενιτσαρικὸν σύστημα ἐξετραχηλίσθη πολὺ χειρότερον τοῦ παλαιοῦ· διότι οἱ πολεμισταί, οἵτινες ἐστρατολογοῦντο τώρα ἐξ αὐτῶν τῶν τέκνων τῶν ῥαγιαδῶν, ἀπετέλουν σῶμα κληρονομικῶν μισθωτῶν στρατιωτῶν, οἵτινες καθ' ἑκάστην μεγαλειτέρα ἀποκτώντες δικαιώματα, ἔτι μεγαλειτέρας εἶχον καὶ καθ' ἑκάστην ἀπαιτήσεις· καὶ ἐγράφοντο εἰς τὰς συντεχνίας καὶ πᾶν ἔντιμον καὶ ἄτιμον ἐπάγγελμα ἀνεμποδίστως μετέρχοντο. Ἐπὶ Μαχμουτ τοῦ Α'. (1730—54) κατώρθωσαν ν' ἀποκτήσωσιν ἀτέλειαν φόρου εἰς τὰ ὑπ' αὐτῶν εἰσχυόμενα εἶδη· ἕκτοτε δὲ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐλάβανον μερίδας εἰς τὴν πρὸς τὴν Συρίαν καὶ Αἴγυπτον ἀκτοπλοῖαν καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον ἐκεί-

νων τῶν μερῶν (1), καθὼς τὸ ἰσρατικὸν σῶμα τῶν μουλλάδων εἶχε τὴν ἀπόλυτον σχεδὸν κυριαρχίαν εἰς τὰς ἐμπορικὰς πρὸς τὴν Κριμαϊάν σχέσεις. Καθ' ὅσον δὲ αἱ νέαι αὐταὶ ἀσχολίαι κατεπράυνον τὸ ἐπαναστατικὸν τῶν γενιτσάρων πνεῦμα, κατὰ τοσοῦτον ἐσθύνον καὶ τὸ πολεμικόν. Εἰς τὰ 196 τάγματα ἦσαν μὲν ἐγγεγραμμένοι τετρακόσιαι χιλιάδες ἀνδρῶν, ἀλλ' ἦτο δύσκολον καὶ τὸ δέκατον αὐτῶν νὰ τεθῇ εἰς μάχην κατὰστασιν, δυσκολώτερον ἔτι νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ὁ ἄνανδρος αὐτῶν φόβος ἀπὸ τοῦ ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ ἔγεινε τοσοῦτον παρομιώδης, ὅσον καὶ ἡ ἀνδρεία καὶ ἐπιτηδειότης των εἰς τὸ καταστρέφειν καὶ λεηλατεῖν, εἰς τὸ κατακαίειν καὶ ἐρημοῦν χώραν εἰρηνικὴν. Αἱ μεγάλαι κατὰ τοὺς βῶσσικοὺς πολέμους ἦτται καὶ καταστροφὴ τῆς Τουρκίας ἦσαν ἡ προφανεστάτη συνέπεια τῆς ἀπηλπισμένης ταύτης μεταρρυθμίσεως, ἕνεκα τῆς ὁποίας Μουσταφᾶς ὁ Γ', ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Σουλτάνων καθήμενος, βαρυνόμενος ἀπηλπίζετο διὰ τὴν μέλλουσαν τοῦ ἔθνους του τύχην. Ὅσω ὁμῶς προφανέστερα ἦσαν τὰ συμπτώματα ταῦτα τῆς πτώσεως, τοσοῦτω εὐκολώτερον δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ πῶς κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα, ὅτε, ἐπιδημικὴ τις πρὸς μεταρρυθμίσεις μανία κατέλαβε πάντα φιλόσοφον, πάντα πολιτικὸν καὶ πάντας ἐν γένει τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης, καὶ οἱ μᾶλλον πολιτισμένοι τῶν Ὀθωμανῶν δὲν ἔμειναν ἐλεύθεροι τῆς γενικῆς ταύτης βροχῆς.

Μεταξὺ τῶν οὐλεμάδων ὑπῆρχον αἰείποτε κεφαλαὶ ἐξημμένοι, εὐπρόσιτοι καὶ εἰς αὐτὰ τὰ παρὰδοξότατα Εὐρωπαίων τινῶν φαντασιοκοπήματα. Ἡ αἵρεσις τῶν Μπεκτασῶν (Bektaschi), ἥτοι οἱ τουρκικοὶ φραγκμασῶνοι, ἐθεωροῦντο ἐχθροὶ τῶν ἱερέων καὶ ἀντίπαλοι τοῦ κληρονομικοῦ τῶν Καλιφῶν ἀξιώματος, ἐθεωροῦντο μονοθεῖστές καὶ ἀσθεεῖς, οἵτινες ἐνέπαιζον τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς καὶ ἐχλεύαζον τοὺς περὶ νηστείας νόμους καὶ τὰ σύμβολα τοῦ Ἰσλαμισμού. Ὅθεν ἦτον παρὰδοξον εἶναι, παρ' ὅ,τι φαίνεται, ὅτι περὶ τὰ μέσχα τῆς ἐκκτονταετηρίδος ταύτης ὁ πασᾶς τοῦ

(1) Ἡ Τουρκία, ἡ ἱστορία της καὶ ἡ ἀνάπτυξις της κατὰ τὰ ἡμερολόγια καὶ τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Sir I. Porter. Ἐν Λονδίῳ 1854 I, 335.

Καίρου, Αλῆ-Βέν-Άδδουλλάχ, καθυπέβλεπεν εἰς τὸν Σουλτάνον, Μαχμούτ τὸν Α΄. σχέδιον ριζικῆς μεταρρυθμίσεως (1), καθ' ὃ δέον ἦτον ὁ Ἰσλαμισμὸς νὰ υποχωρήσῃ εἰς ἄλλην φυσικωτέραν θρησκείαν καὶ πᾶσα ἱεραρχία καὶ θρησκευτικὴ τῶν οὐλεμάδων ὑπεροχὴ νὰ ἐκλείψῃ, κατὰ μίμησιν τῶν προτεσταντῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐκκλησίας τῶν ἀποτειναζάντων τὸν ζυγὸν τοῦ ῥωμαίου μουφτῆ (δηλ. τοῦ Πάπα). Πᾶς τις ἐννοεῖ ὅτι τοιοῦτο σχέδιον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν οἱ οὐλεμάδες αὐτοὶ ἐσκέπτοντο νὰ εἰσάξωσιν ἀριστοκρατικὴν κυβέρνησιν, ἐν τῇ ἐποίᾳ, «αὐτοὶ μὲν ἤθελον εἶσθαι οἱ κίονες, ὁ δὲ Σουλτάνος ὁ σολισμὸς μόνον τῶν κίωνων,» καὶ καθ' ἣν οἱ γενίτσαροι ἦσαν κάτοχοι ἀπεριορίστων προνομίων. Ἡ διὰ μεγάλης μεταρρυθμίσεως ἀπομάκρυνσις τῶν γενιτσάρων τούτων ἦτο ἡ ἀναγκαιότερα διόρθωσις ἐν τῷ στρατιωτικῷ κράτει καὶ πρὸς ἐπίτευξιν αὐτῆς δὲν ἐσύμφερε νὰ δυσαρεστηθῶσιν οἱ οὐλεμάδες. Μίαν ἑκατοντατηρίδα ἀκριβῶς μετὰ τὸν Μουσταφᾶν Κεπριλῆν ἀνέλαβε πάλιν Σελίμ ὁ Γ΄. τὴν ιδέαν τῆς μεταρρυθμίσεως ταύτης ὑπὸ τὸ παρὰ τοῦ προκατόχου του μεταχειρισθὲν ὄνομα τῆς νέας τάξεως τῶν πρᾶγματων (Nizami-dschedid) (2). Καὶ κατὰ μὲν τὸν νοῦν, τὰς γνώσεις, τὴν δραστηριότητα, τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀμεροληψίαν ἦτον ὁ Σελίμ ὁ ἀνὴρ, ὅστις ἠδύνατο νὰ ἐξεγείρῃ τὸ τουρκικὸν κράτος ἀπὸ τὴν εἰς ἣν εὕρισκετο νέκρωσιν, κατὰ τὸν χαρακτῆρα ὅμως καὶ τὴν ἰσχὺν τῆς θελήσεως δὲν ἦτο ἱκανὸς ν' ἀναδεχθῇ τὸ μέρος τοῦ ἀναμορφωτοῦ. Γίῃς καὶ ἀνεψιὸς Σουλτάνων, οἵτινες ἦσαν πεπεισμένοι περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ ν' ἀναχαιτισθῇ διὰ παντὸς δυνατοῦ μέσου ἡ κατὰπτωσις τῶν στρατιωτικῶν νόμων ἐνισχύθη ὁ Σελίμ, ὡς ἐπίδοξος ἔτι τοῦ θρόνου διάδοχος, εἰς τὰς νεωτερίζουσας Εὐρωπαϊκὰς ιδέας ὑπὸ τῶν ἀμέσως περιστοιχούντων αὐτόν, τοῦ ἱατροῦ του Λωρέντσου, τοῦ ἀρχιναυάρχου του

(1) Γαλλιστὶ ἐκδοθὲν ἐν Οὐτρέχτῃ κατὰ τὸ 1754. Μυστικὸν σχέδιον καθυποβληθὲν τῷ μεγαλειοτάτῳ σουλτάνῳ Μαχμούτ τῷ Α΄.

(2) Πίναξ τῶν νέων διατάξεων τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους ὑπὸ Μαχμούτ-Ραῖφ ἐφένδη· ἐν Κωνσταντινουπόλει. 1798.

Κουσεῖν καὶ ὑπὸ τοῦ πιστοῦ Ἰσαὰκ βέη, ὃν καὶ κατὰ τὸ 1787 ἀπέστειλεν εἰς Παρισίους, καὶ ἔκτοτε ἀρχίσας ζωηρὰν μετὰ τοῦ εὐνοοῦντος αὐτὸν Λουδοβίκου τοῦ 16ου ἀλληλογραφίαν ἐλάμβανεν ὡς συμβούλους του κατὰ προτίμησιν Γάλλους. Ἀμέσως ἐν ἀρχῇ τῆς ἀναμνηστικῆς τοῦ τουρκικοῦ πολιτεύματος ξένοι ἄνδρες ἦσαν οἱ μοχλοὶ, οἵτινες, μέλλοντες νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἐπισκευὴν τῆς μηχανῆς, συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐντελὴ αὐτῆς καταστροφὴν. Περιεσκεμμένως ἤρχισεν ὁ Σελίμ (1793) νὰ ἐπανορθώσῃ τὰ σαθρὰ καὶ νεκρὰ τῆς πολιτείας μέρη, τὰ φρούρια πρῶτον καὶ εἶτα τὸ ναυτικόν, ὅπου καὶ ἦλθεν εἰς συνάφειαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων, καὶ τέλος (1796-99) νὰ μορφώσῃ ἐν Ἀσίᾳ, μακρὰν τῶν παρεμποδιζόντων αὐτὸν γενιτσάρων, σχολεῖα κατὰ τὸν Εὐρωπαϊκὸν τρόπον διωργανισμένα. Εἰς τὸ σχέδιον τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ ἔκειτο καὶ ἡ ριζικὴ ἀνόρθωσις τῶν οἰκονομικῶν τοῦ κράτους, καὶ ἡ περιστολὴ τοῦ ἀξιώματος τῶν πασάδων ἐπὶ τρία μόνον ἔτη. Ἡ ἐλευθερία τῆς ἐνεργείας τῶν πολιτῶν ὥφειλε νὰ συμβαδίσῃ μετὰ τοῦ περιορισμοῦ τῆς τῶν γενιτσάρων ἐπιβροχῆς καὶ τοῦ μετασχηματισμοῦ τῶν τοποτηρητῶν εἰς ὑπαλλήλους, ἐξηρημένους ἀμέσως ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς κυβερνήσεως. Ἄν καὶ μεμονωμένος, ἂν καὶ μισούμενος, ὑπὸ τοῦ λαοῦ, καὶ περικυκλωμένος ὑπὸ κρύφα τε καὶ φανερῶς ἀντιπολιτευομένων αὐτῷ οὐλεμάτων, οἵτινες ἐφοβοῦντο τὴν συστηματικὴν κατὰ τοῦ κράτους καὶ τῆς θρησκείας ἐπίθεσιν, ἠδύνατο ἴσως ὁ Σελίμ εἰς ἐποχὴν εἰρηνικωτέραν ἢ ἀποπερατώσῃ τὰ μεγάλα αὐτοῦ σχέδια· ἀλλ' οἱ δεινοὶ καιροὶ τῆς ἐξουσίας του κατέστρεψαν τὴν ἐπιχείρησίν του, ὡς εἶχον καταστρέψει καὶ τὴν τοῦ Μουσταφᾶ Κεπριλῆ, καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν ταχυτέραν ἀνύψωσιν τῶν βραγιάδων, καὶ εἰς τὴν ταχυτέραν κατὰπτωσιν τῆς κρατούσης τουρκικῆς φυλῆς.

Ἀνέβη ὁ Σελίμ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθ' ἣν ἐποχὴν ἐξεβράγχῃ ἐν Γαλλίᾳ ἡ τρομερὰ ἐπανάστασις (1789)· ἤρχισε τὰς ἐν τῷ στρατῷ μεταρρυθμίσεις του καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ ἐπανάστασις ἐκείνη εἶχεν ἤδη ἐξοικελεῖ εἰς ἐντελὴ τῆς Εὐρώπης ἀναστάτωσιν. Ἄμα καταπεσούσης τῆς Ἑνετικῆς δημοκρατίας ἐπῆρχετο κατὰ τῆς Πύ-

λης τὸ κίνημα τῆς Εὐρώπης. Ὅλοι οἱ κάτοικοι καὶ οἱ ὀπλαρχηγοὶ εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀλβανίας ἀνεστατώθησαν, καὶ ἡ ἑλλησις πάσης κυβερνήσεως ἀπὸ τῶν Ἰονίων νήσων ἀνεξωπύρει εἰς τὸν νοῦν παντὸς Ἕλληνος πατριώτου τὴν ἐλπίδα ἐπικειμένης μεταβολῆς. Ἐν μέσῳ τῶν Ἑπτανήσιων, οὓς οἱ Γάλλοι εὖρον εἰς κατὰστασιν ἐντελοῦς ἀπονεκρώσεως (1), ἀνέλαμψεν αἴφνης πνεῦμα συμπονοίας καὶ ὁμονοίας, τὸ ὁποῖον ἐξηπλώθη καὶ ἐπὶ τῆς στερεᾶς ἡμα οἱ Γάλλοι ἐνεφάνισθησαν εἰς τὴν Ἰονικὴν θάλασσαν. Ἐπρεπε νὰ εὐρίσκηται τις τότε ἐν Ἑλλάδι, λέγουσιν οἱ περιηγηταί, ἵνα ἐννοήσῃ ὁποῖαν ἐντύπωσιν ἐπροξένουν αἱ διάφοροι αὐταὶ εἰδήσεις. Ὁ νέος ἥρως (ὁ Ναπολέων), ὅστις ὠδήγησε τοὺς Γάλλους εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐζήτει πρότερον (1794) παντὶ σθένει νὰ ὑποστηρίξῃ καὶ ἀνορθώσῃ τὴν δύναμιν τῶν Ὁθωμανῶν ἀπέναντι τῶν δυνάμεων τῆς Ἀνατολῆς, καὶ σκοπὸν εἶχε νὰ τεθῇ ὁ ἴδιος ἐπὶ κεφαλῇ τοῦ τουρκικοῦ πυροβολικοῦ· τῶρα ὅμως εὗρεν εἰς τὰς Ἰονίους νήσους ἀνεκτίμητον θέσιν καὶ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς Τουρκίας καὶ πρὸς καταστροφὴν καὶ διαμελισμὸν αὐτῆς (2). Οἱ πασάδες τῶν Ἰωνίνων καὶ τοῦ Σκουταρίου καὶ ὁ βέης τῆς Μάνης συνεχάρησαν τότε τὸν Βοναπάρτην διὰ τοὺς θριάμβους του. Αὐτὸς δὲ ἔπεμψε δύο Κορσικανούς Σπαρτιατικῆς καταγωγῆς (3) πρὸς τοὺς Ἕλληνας, τοὺς ὁποῖους διὰ τῶν κλεινῶν μόνον ὀνομάτων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης κατώρθωσε νὰ τῷ ἀπαντήσωσιν, ὅτι μόνῃ ἡ παρουσία του ἀρκεῖ ὥπως μετατεθῶσι παρὰ τὸν Βόσπορον τὰ ὅρια «τῆς γαλλο-ἑλληνικῆς ἐλευθερίας». Ὁ Ναπολέων ἐκστρατεύων κατὰ τῆς Αἰγύπτου, ἵνα συμμαχήσῃ ἐν ταῖς Ἰνδίαις μετὰ τοῦ Τίππου-Σαῖβ (Tippo Saib) καὶ καταβάλῃ τὴν ἀγγλικὴν ἐξουσίαν, ὑπεκρίνετο ὅτι ἀσπάζεται συγχρόνως καὶ τὸ σχέδιον Αἰ-

(1) Ἱστορίαι τῶν Ἰονίων νήσων ὑπὸ τὴν διοίκησιν τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας ὑπὸ τοῦ κόμητος Εἰ. Λούντζη. Ἐν Ἐνετίᾳ 1860 σελ. 39.

(2) Ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία τοῦ Ναπολέοντος Βοναπάρτη. Ἐν Παρισίαις 1819 3,65.

(3) Περιοδεία τοῦ Δήμου καὶ Νικολάου ἀδελφῶν Στεφανοπούλων κατὰ τὴν Ἑλλάδα ἐν ἔτει 1797 καὶ 1798. Ἐν Λονδίνῳ 1800 2,156.

κατερίνης τῆς Β', ἵνα, ὡς ἐξεφράσθη ἐν Ἄκρῃ, καταβάλῃ τὴν τουρκικὴν δύναμιν καὶ ἀνεγείρῃ νέον ἀνατολικὸν βασιλείον. Ὁ διασεισμὸς δ' οὗτος ἐφάνετο ὡς ἐπελθὼν ἐπὶ τούτῳ, ἵνα χαλαρώσῃ τὰ ἀσθενῆ δεσμὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἐνότητος ἐν Τουρκίᾳ καὶ ἀναεώσῃ τὴν περὶ τῆς ἀποσυνθέσεως τοῦ κράτους τούτου ἰδέαν εἰς τοὺς προοδεύοντας λαούς, εἰς πάντας τοὺς ἐνθουσιώδεις πατριώτας, εἰς πάντας τοὺς τολμηροὺς ὀπλαρχηγοὺς καὶ εἰς τοὺς τὰς μᾶλλον ἀποκέντρους ἐπαρχίας κατοικοῦντας σατράπας.

Οὕτω διὰ τῆς βιαίης ταύτης ῥοπῆς τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπενεργειῶν παρεμποδίσθησαν καὶ διεκόπησαν τὰ σχέδια τοῦ Σουλτάνου Σελίμ, καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ ἀμέσως ἀπὸ τοῦ ἡγεμόνος ἀπορρέουσαι μεταρρυθμίσεις ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ σειρᾶς ἐσωτερικῶν στάσεων καθ' ὅλας τὰς ἐπαρχίας τοῦ τουρκικοῦ κράτους, τὰς ὁποίας προσέψαυσεν ἡ γαλλικὴ ἐπιβρόχῃ.

Αἱ στάσεις αὗται, ἐνθα μὲν προήρχοντο ἀπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, ὅθωμανοὶ πασι-
ῆσαν φύσεως μοναρχικῆς καὶ δεσποτικῆς, ἐνθα δὲ ὑπεκινουῖντο ασταὶ καὶ
ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, εἶχον χαρακτῆρα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὁρπαγεῖς.
ἔθνικόν. Ὅτι οἱ μεγάλοι τῆς Τουρκίας τοποτηρηταί, οἱ τὰς μᾶλ- Ὁ Πα-
λον ἀποκέντρους τοῦ κράτους ἐπαρχίας κατοικοῦντες, τῶν οἱ Σέρβοι
ὁποίων ἡ δύναμις ἦτο καὶ συνέπεια καὶ αἰτία συγχρόνως τῆς δέηδες.
ἀδυναμίας τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, μικρὰν εἶχον ἀνέκαθεν
πρὸς τὸ κέντρον τοῦ κράτους συνάφειαν, καὶ γνωστότατον ἦτο
καὶ ὡς ἐκ τῆς ἐκτάσεως τῶν ἐπαρχιῶν καὶ ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως
ἰσχυροῦ στόλου ἐξηγεῖται. Κατὰ τὴν 16ην ἤδη ἑκατονταετη-
ρίδα ἐπανέστησαν κατὰ τῆς Πύλης οἱ τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰ-
γύπτου ἀντιβασιλεῖς, κατὰ δὲ τὴν 17ην οἱ τῆς Βαρβαρίας ἡγε-
μόνες, καὶ κατὰ τὴν 18ην οἱ βέηδες τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Μαμελού-
κων καὶ τῶν Τούρκων τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Οἱ τῆς Γεωργίας ἀπο-
στάται, οἵτινες πρὸ μιᾶς ἡδὴ ἑκατονταετηρίδος κατεῖχον δια-
δοχικῶς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Βαγδάτιου, ἦσαν ἐπὶ τοσοῦτον μόνον
φόρου ὑποτελεῖς τῆς Τουρκίας, ἐφ' ὅσον εἶχον τὴν καλὴν πρὸς
τοῦτο θέλησιν, ἢ ὁ χαρακτῆρ αὐτῶν τοῖς τὸ ἐσυγχώρει. Πρωτο-
φανὲς ὅμως ἦτον ἡ ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως

προσέγγισις τῶν ἡγεμόνων τούτων πρὸς τὸ κέντρον καὶ τὴν πρωτεύουσιν τοῦ κράτους. Τὴν πρὸς τοῦτο ὤθησιν εἶχον ἤδη δώσει αἱ ἐρεθιστικαὶ τῆς Ῥωσσίας καὶ Αὐστρίας προκηρύξεις. Οὕτως εἰς Σκούταρι, ὅπου ἡ ἰσχυρὰ οἰκογένεια τῶν Μπουσατλιδῶν ἀπὸ τὰ μέσα ἤδη τοῦ 17ου αἰῶνος εἶχε καταστῆ κληρονομικὸς δεσπότης τῆς ἐπαρχίας, παρεκινήθη ὁ Καρὰ-Μαχμούτ θεῖος τοῦ τελευταίου πασᾶ (1786) ὑπὸ τῆς Αὐστρίας νὰ βαπτισθῇ λαμβάνων ὡς ἀνταμοιβὴν τὴν ἐπὶ τῆς Ἀλβανίας ἡγεμονίαν· οὗτος ἐκηρύχθη ὑπὸ τῆς Πύλης ἀντάρτης, καὶ ἐπολιορκήθη εἰς Σκούταρι ὑπὸ τουρκικοῦ στρατοῦ. Ἐλευθερωθεὶς ὅμως διὰ τῶν ὅπλων τῶν Μιριδιτῶν ἀνεγνωρίσθη κατ' ἀνάγκην πάλιν ὑπὸ τῆς Τουρκίας καὶ προσεβιάσθη Ῥούμελη-Βασιλῆ. Ἡ στάσις τοῦ Μαχμούτ συνεδέετο φανερώς πρὸς ἄλλα ἀρχαιότερα δικαιώματα. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν γαλλικῶν πολέμων ἄλλα πρόσωπα εἶχον ἐπιβῇ ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς. Ὅπως εἶδομεν ἐν Ἀμερικῇ, ἐν Ἀίτῃ, ἐν Μεξικῷ καὶ ἐν Περουβίᾳ τοὺς γελωτοποιοὺς ἐκεῖνους, οἵτινες ἐπειρῶντο ν' ἀπομνηθῶσι τὸν γάλλον Αὐτοκράτορα, οὕτω βλέπομεν καὶ ἐνταῦθα στίφος τυχοδιωκτῶν, οἵτινες παντὶ σθένει ἐξεμεταλλεύοντο τὴν ἀδυναμίαν τῆς Πύλης ὑπὲρ τῶν σχεδίων τῆς ἰδίας αὐτῶν φιλοδοξίας. Τοιοῦτος ἦτο ὁ Πασβάντ-Ὀγλοῦς ἐκεῖνος ἐν Βιδιλιῷ, ὅστις ἐπὶ τινα χρόνον ἐθεωρεῖτο ἐν Εὐρώπῃ ὡς μυθῶδες τι πρόσωπον, καὶ ὡς ἄλλος Ναπολεὼν.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος εἶχε σχολεῖον τὰς διαφόρους του κατὰ τὴν Ἀλβανίαν καὶ Βλαχίαν καὶ ἐν τῷ μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Ῥωσσίας πολέμῳ περιπετείας, καὶ ἀφ' οὗ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Πασβάν-Ὀμάρ δημευθέντων τῶν κτημάτων του, ἀπεκεφαλίσθη (1791), ἐπανάστησε κατὰ τῆς Τουρκίας, καὶ διὰ τῆς βίας ἀνέλαβε τὰ πατρικά του κτήματα. Διωκόμενος ὑπὸ τῆς Πύλης συνέλεξε περὶ ἑαυτὸν λειποτάκτας τινὰς στρατιώτας καὶ γενιτσάρους ἐκ Βελιγραδίου ἐκδιωχθέντας. Λαβὼν δὲ πρόσχημα τῆς στάσεώς του τὰς μεταβρύθμισεις τοῦ Σελίμ, ἐκέρδησεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τοὺς ἰσχυροὺς τῆς πρωτεύουσας γενιτσάρους, τοὺς ὁποίους ἡ Πύλη ὡς ἐκ τούτου ἐφοβεῖτο νὰ πέμψῃ πρὸς κατατρόπωσιν αὐτοῦ.

Εἰς μάτην ἐπειρᾶτο ἡ Τουρκία νὰ ὀπλίσῃ τοὺς φιλησύχους ῥαγιαῖδας τῆς Βουλγαρίας κατὰ τῶν ληστρικῶν τοῦ ἀντάρτου στίφου. Οὗτος ἀπέλαρσε (1798) τοὺς κατ' αὐτοῦ πεμφθέντας ἀσιανοὺς στρατιώτας καὶ ἡ Πύλη ἠναγκάσθη ἐκοῦσα ἄκουσα νὰ τῷ παραχωρήσῃ τὰς αὐθαδῶς καὶ ἀποτόμως παρ' αὐτοῦ ἀπαιτούμενας τρεῖς οὐράς τοῦ ἐκδιωχθέντος πασᾶ τοῦ Βιδινίου. Μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν αὐτοῦ ἐπικηλήθον οἱ γενίσταροί του εἰς Βελιγράδιον, ἔνθα εἰς ἐκ τῶν ἀγάδων των, ὁ τολμηρὸς Ἀχμέτ, διετηρεῖτο πρὸ πολλοῦ ἤδη ὅλως ἀνεξάρτητος, καὶ παρέλαβε τὸν τίτλον τοῦ Δέη.

Τὰ ἐπαναστατικὰ ταῦτα στίφη ἔπαυσαν τὸν πασᾶν τοῦ Βελιγραδίου Χατζή Μουσταφᾶν, ὃν οἱ Σέρβοι ὡς τὴν θεῖαν πρόνοιαν τῆς χώρας των ἐσέβοντο καὶ ἐλάτρευον, καὶ τέσσαρες ἐκ τῶν ἀρχηγῶν των, τῶν ὑπὸ τὸν Πασβάν-Ὀγλοῦν πολεμησάντων, διεμερίσαντο ὑπὸ τὸν τίτλον τῶν δέιδων τὴν ἐξουσίαν, ἐπέζον τοὺς χωρικοὺς διὰ καταναγκαστικῶν φορολογιῶν, καὶ κατέστησαν τὰ χωρία των τζίφτλίκια (1), ὑπερ ἠνάγκαζε τοὺς Σέρβους, ἐκτὸς τοῦ πρὸς Σπαχίδας διδομένου δεκάτου, νὰ παραχωρῶσι καὶ τὸ ἔννατον εἰς τοὺς γενιτσάρους ὡς κυρίους τῶν τζίφτλικίων. Κατακραυγαζόντων δὲ τῶν τυραννουμένων Σέρβων ῥαγιαδῶν, ἠπέλιπεν ὁ Σουλτάνος νὰ πέμψῃ κατὰ τῶν δέιδων τούτων ξένον στρατὸν καὶ οὗτοι νομίσαντες ὅτι πρόκειται περὶ γενικοῦ ἐξοπλισμοῦ τῶν ῥαγιαδῶν, τοσοῦτον θηριωδῶς κατὰ τῶν πλουσιωτέρων καὶ περιφανεστέρων αὐτῶν, κληρικῶν καὶ προϋχόντων, ἐμάνησαν (1804), ὥστε οἱ Σέρβοι εἰς τὴν ἐσχάτην περιῆλθον ἀπελπισίαν.

Αἱ στάσεις αὗται εἶχον χαρακτῆρα ὅλως τουρκικόν, καὶ ἐξε-
 τελοῦντο διὰ τοῦ ἀρχαίου μοχλοῦ παντὸς κακουργήματος καὶ <sup>Ο Ἀλη-
 πασᾶστῶν</sup>πάσης βίας, τῶν γενιτσάρων, ἐχόντων αἰείποτε πρὸ ὀφθαλμῶν <sup>Ἰωαννί-
 νων.</sup>τὴν καταπίεσιν τῶν χριστιανῶν ῥαγιαδῶν. Τούναντίον ὁμῶς ἡ νέη

(1) Οὕτως ἐκαλεῖτο ἡ δι' ἀγορᾶς ἢ καλλιεργείας ἀποκτηθεῖσα χώρα, τὴν ὁποίαν ἤδυνάτο νὰ νέμηται ὁ ἰδιοκτήτης ἐπὶ παραχωρήσει τοῦ τρίτου τῶν εἰσοδημάτων.

ἡγεμονία, ἣν ἐσύστησεν ἐν Ἀλβανίᾳ ὁ Ἀλῆ-πασᾶς (1) οὐδεμίαν διάκρισιν ἔκαμνε μεταξύ Χριστιανῶν καὶ Ὀθωμανῶν, καὶ ἐφαίνετο ὡς προπαρασκευάζουσα τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς φυλῆς ἐκείνης, ἐκ τῆς ἐποίας ἠρύετο ἡ Πύλη τὰς καλλιτέρας τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεις. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἔκαυχᾶτο ὅτι ἤρχισε τὸ λαμπρόν του στάδιον ἀπὸ τοῦ κλέφτου μὲ μόνον 60 παράδες εἰς τὸ πουργί του καὶ ἐν τουφέκιον ἐπὶ τῶν ὤμων, ἵνα ἀνεγείρῃ ἐκ τοῦ τάφου ἐν ἰδιοσυστάτῳ κράτει τὸ ὄνομα λαοῦ λησμονηθέντος ἤδη πρὸ πολλοῦ. Ὁ Ἀλῆς ἤνοιξε τὸ εὐρύ του στάδιον διὰ τῆς κατοχῆς τῆς πατρίδος του Τεπελενίου, ἐνθα μεταξύ τοῦ 1740 καὶ 1750 ἐγεννήθη· εἴτα δὲ κατώρθωσε βαθμηδὸν καὶ διὰ δόλου καὶ ὠμότητος ν' ἀποκτήσῃ (1783) τὴν ἐπαρχίαν τῶν Τρικινάλων, τὸ ἀξίωμα τοῦ δερβεντζῆ βασιῆ (τοῦ βυζαντινοῦ κλεισουράρχου), καὶ δι' ἀγορᾶς νὰ γείνη κύριος τῆς ἐπαρχίας τῶν Ἰωαννίνων (1788). Ἐξουσιάσας τὴν Ἠπειρον ἤρχισε τὸ ἔργον του, νὰ τυραννῇ δηλ. καὶ νὰ καταπιέζῃ τοὺς τούρκους βεΐδας, νὰ μεταχειρίζεται πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐπιβροχῆς του τὰς ἔριδας τῶν χωρίων τῶν Τύσκων, τῆς πλησιεστέρας τῶν τεσσάρων ἀλβανικῶν φυλῶν, καὶ νὰ ὠθῇ τὰς κατακτῆσεις του βορείως μὲν πρὸς τὴν μέσσην Ἀλβανίαν, δυτικῶς δὲ πρὸς τὴν παραλίαν. Ἐκτοτε ἤδη ἀνεγνώρισαν οἱ Ἕνετοὶ ἐπίτροποι αὐτὸν μεταξύ ὅλων τῶν σατραπῶν ὡς τὸν ἔχοντα τὰ ἰσχυρότερα μέσα καὶ τὴν μεγαλειτέραν ἱκανότητα εἰς τὴν νὰ ὠφελῇται ἐκ τῆς ἀδυναμίας τῆς καταβρέσεως τῶν Τούρκων ἐξουσίας. Εἰς μὲν τὴν πρὸς τὴν πατρίδα του συγκοινωνίαν τῷ ἦτο πρόσκομμα ἡ ἐπαρχία τοῦ Δελβινίου, εἰς δὲ τὴν πρὸς βορρᾶν πορείαν του ἡ τοῦ Βερατίου (ἢ Βελιγραδίου). Ἐποφθαλμιῶν ἀμφοτέρως τὰς ἐπαρχίας ταύτας εἶχε ζητήσῃ νέος ἔτι ὢν εἰς γυναικᾶ

(1) Περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου δὲν ἔγραψεν εἰσέτι ἐπιμελὲς μονογραφία. Διὰ νὰ σχηματίσῃ δὲ τις σαφεῖ περὶ αὐτοῦ κρίσιν πρέπει νὰ παραβάλλῃ τὸ σύγγραμμα τοῦ Γάλλου Pouqueville « Ἱστορία τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος, » τὸ τοῦ Dufey, τὸ τοῦ Ἰωραῆμ Μαντζοῦρ ἐφέντη, « Ἀπομνημονεύματα περὶ Ἑλλάδος καὶ Ἀλβανίας (Παρις· 1827), καὶ τὰς συγγραφὰς τῶν ἀγγλῶν περιηγητῶν Hughes, Holland, Hobhouse καὶ Douglas.

τὴν θυγατέρα τοῦ Κούρδου, πασᾶ τοῦ Βεράτιου, ἀλλ' ἀποπέμ-
φθεις συνεζεύχθη μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ πασᾶ τοῦ Δελβινίου,
ὃν εὐγνωμοσύνης ἕνεκα διέβαλε παρὰ τῇ αὐτῇ τῆς Κωνσταντι-
νουπόλεως καὶ παρέδωκε τῷ δημίῳ, ἐλπίζων (ἀλλ' εἰς μάτην) νὰ
γείνῃ διάδοχός του. Κατὰ δὲ τοῦ Ἰβράιμ, τοῦ ἀφαιρέσαντος αὐτῷ
τὴν θυγατέρα καὶ τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Κούρδου, ἐξετέλεσε μετὰ
τεσσαράκοντα ὅλα ἔτη ἃν ἔπνεεν ἀδιάλλακτον καὶ ζωηράν ἐκδί-
κησιν. Τὸ κύριον ὅμως πρόσκομμα εἰς τὴν παγίωσιν τοῦ κράτους
του δὲν προήρχετο ἀπὸ τῶν γειτόνων αὐτοῦ πασάδων, ὧν τὴν
χώραν διηνεκῶς παρηνόχλει, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐλευθέρων φυλῶν τῶν
Χιμαριωτῶν καὶ Σουλιωτῶν, τῶν παρὰ τὴν Ἰονικὴν θάλασσαν,
ἀπὸ τῶν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ ὄρη ζώντων ἀρματωλῶν, καὶ ἀπὸ τῶν
φρουρῶν τῆς δυτικῆς παραλίας, τῶν Ἐνετῶν, οἵτινες ζηλοτύπως
ἔβλεπον τὰ ὅμματα τοῦ διηνεκῶς καὶ μετὰ πόθου ἐστραμμένα
πρὸς τὰς παραλίους πόλεις Πρέβεζαν, Πάργαν καὶ ἄλλας. Κατα-
πεσοῦσθαι τέλος τῆς Ἐνετικῆς δημοκρατίας ὠφελήθη ὁ Ἀλῆ-πασᾶς
ἐκ τῶν φιλικῶν του πρὸς τοὺς Γάλλους σχέσεων καὶ τῆς ἀδρα-
νείας τοῦ ἐν Κερκύρᾳ φρουραρχοῦντος στρατηγεῦ Γεντίλλη, ἵνα
διὰ τῆς αἱματηρᾶς καθυποτάξεως τῆς Νιβίζκης καὶ τοῦ Ἀγίου
Βασιλείου (κατὰ τὸν Ἰούλιον καὶ Αὐγούστον τοῦ 1798 θέσῃ τὸν
πόδα του ἐπὶ τῆς Ἀλβανικῆς παραλίας. Μετὰ ταῦτα δὲ, ἅμα μα-
θὼν τὴν εἰσβολὴν τῶν Γάλλων εἰς τὴν Αἴγυπτον προεῖδεν ὅτι ἡ
Πύλη ἤθελε κηρύξει τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας, κατέρριψεν
αἶφνης τὸ προσωπεῖον τῆς πρὸς τοὺς Γάλλους φιλίας ἀδικφορῶν
πρὸς τὰς ἐγγράφους προτροπὰς τοῦ Βοναπάρτου, ὃν ὅμως ἐξύμνει
ὡς ἄνδρα, ὅποτον ἡ οἰκουμένη δὲν εἶχεν ἰδεῖ μέχρι τοῦδε. Ἰνα δὲ
κατὰ τὴν ἐπικειμένην μεταβολὴν τῆς τῶν Ἰονίων νήσων κατο-
χῆς ἔχῃ τὰ πρωτεῖα, ἐκυρίευσεν ὁ Ἀλῆ πασᾶς τὸ ὀχυρὸν Βου-
θρωτὸν, ἐνίκησε τοὺς Γάλλους παρὰ τὴν Νικόπολιν, κατεδάφισε
τὴν Πρέβεζαν, ἐξεστράτευσεν κατὰ τῆς Πάργας καὶ σκοπὸν εἶχε ν'
ἀποβιβασθῇ καὶ εἰς τὴν Ἀγίαν Μαύραν, ἔχων πάντοτε ὡς τέρ-
μα του τὴν Κέρκυραν, ἣν « ὡς ὀφθαλμοῦ κόρην ἠγάπα ».

Ἀλλ' εἰς τοῦτο τὸν προέλαβον οἱ Ῥώσσοι, ζηλότυποι καὶ οὗτοι

ὡς οἱ Ἐνετοί· οἱ δὲ Ἄγγλοι, πολιορκοῦντες κατὰ τὸ 1809 τὰς νήσους, εὗρον τρόπον ν' ἀποποιηθῶσι τὴν ἐπικουρίαν του, καὶ παρέδωκαν εἰς τὴν διάκρισίν του τὸ Βεράτιον, ὅπου εἰσελθὼν ὁ Ἀλῆς ἐδίδωξεν ἀνηλεῶς τὸν γέροντα Ἰβραήμ. (1810), τὸν καὶ πενθερὸν τῶν δύο υἱῶν του. Νῦν δὲ (καταβληθέντων κατὰ τὸ 1803 τῶν Σουλιωτῶν, καὶ κατὰ τὸ 1804—7 τῶν ἄρματωλῶν καὶ κλεφτῶν, τῶν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας μέχρι τῆς Ἀκαρνανίας) ἐξετείνετο τὸ κράτος τοῦ Ἀλῆ ἐφ' ὅλης τῆς ἁλβανηπειρωτικῆς παραλίας, ἀπὸ τοῦ Δυρραχίου μέχρι τοῦ κόλπου τῆς Ἄρτης, καὶ ἐφ' ὅλης τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Ἀττικῆς ἐξαιρουμένων. Οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Μουκτάρ καὶ Βελῆς κατεῖχον τὰς ἐπαρχίας τῆς Ναυπάκτου καὶ τῆς Πελοποννήσου, καὶ ὁ Βελῆς, ὑπὸ οἰκογενειακῶν ὠθούμενος συμφερόντων ἐθάρρευε τὸ ἀξίωμα τοῦ Καπουτάν-πασᾶ, τὸ ὁποῖον ὅμως ἡ Πύλη, συνετὴ ὡς ἡ Ἐνετία, ἡ Ῥωσσία καὶ ἡ Ἀγγλία, δὲν τῷ παρεχώρει, καλῶς γινώσκουσα ὅτι τὸ μόνον, ὅπερ ἐχρειάζετο ὁ Ἀλῆς πρὸς ἐντελῆ παγίωσιν τῆς ἰσχύος του, ἦτο ναυτικὴ δύναμις καὶ ὅτι ὁ φιλόδοξος οὗτος ἀνὴρ διενόετο νὰ καταλάβῃ τὸ Σκούταρι, τὴν Ἀλβανίαν καὶ νὰ συστήσῃ διαδοχικὸν βασιλείον μέχρι τοῦ Ἑβρου, καὶ τέλος ν' ἀνεγείρῃ πάλιν τὸ ἀρχαῖον ἔθνος τῶν Ἰλλυριῶν καὶ Ἡπειρωτῶν, παλαιῶν εὐρωπαϊκῶν φυλῶν, αἵτινες ὡς οἱ Βάσκαι καὶ οἱ Βρετάνοι καὶ οἱ Οὐαλήσιοι ἀντιπαρετάττοντο πεισματωδῶς κατὰ τῆς πρὸ αἰῶνων ἤδη ἐπικειμένης ἀποσθέσεώς των. Ὁ Ἀλῆς ὀλίγιστα μόνον τουρκικὰ καὶ ἔγραψε καὶ ἐλάλει ἥτο ἐλεύθερος προλήψων, καὶ οὔτε ἐμίσει τοὺς Χριστιανοὺς ὡς οἱ Τοῦρκοι, οὔτε περιφρόνει τοὺς Φράγκους· τὸ ζωηρὸν τοῦ βλέμματός του καὶ τὸ εὐμετάβλητον εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου του δὲν ἦσαν τουρκικὰ· εὐθυμῶν ἐκάγχαζεν ὅπερ ἀντέβαινεν εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν ἀξιόπρεπειαν· ἡγάπα τὰς θηριομαχίας, ὅπερ ὅλως ἀντέβαινε πρὸς τὸ σύστημα τῶν Τούρκων, νὰ ἦναι πρὸς μὲν τὰ θηρία φιλόανθρωποι, πρὸς δὲ τοὺς ἀνθρώπους θηριώδεις. Καὶ αὕτη ἡ ὁμότης, καὶ αὐτὸ τὸ φιλέκδικον τοῦ Ἀλῆ εἶχέ τι ψυχρόν, ὑποκριτικὸν καὶ δόλιον, τὸ ὁποῖον ἀντέκειτο εἰς τὸ ἐμπαιθεῖν τῶν Τούρκων.

Ἐν τῇ δεσποτικῇ καὶ τυραννικῇ αὐτοῦ φύσει σενεκεντροῦτο ἡ θηριωδεςτέρα ἀπληστία καὶ ἀκολασία, ἡ τρομερώτερα βραδιουργία καὶ πανουργία καὶ ἡ αἰμοχαρεςτέρα καὶ φρικτοτέρα ἀσυνειδησία περὶ τε σκοποὺς καὶ μέσα. Τὸ ἄμετρον τῆς φιλοδοξίας του προϋδίδετο εἰς τὴν ἐπιμονὴν του νὰ εὕρῃ τὸν φιλοσοφικὸν λίθον πρὸς ἐπέκτασιν τῶν ὁρίων τοῦ κράτους του καὶ αὐτοῦ τοῦ βίου του (1). Ἡ ἐπιτηδειότης, μὲ τὴν ὁποίαν ἐνώπιον μὲν τῆς Πύλης προσεποιεῖτο τὸν εὐπειθέστατον ὑπήκοον, ἐνώπιον δὲ τῶν Τούρκων τὸν ὀρθόδοξον Ὀθωμανόν, καὶ ἐνώπιον τῶν Ἑλλήνων τὸν ἀνεξίθρησκον καὶ φιλελεύθερον ἄνδρα, καὶ ἐνώπιον τῶν Γάλλων τὸν ἰακωβινόν (τὸν ἐνθερμον δημοκράτην), καὶ ἐνώπιον τῶν Ἀλβανῶν του τὸν πιστὸν καὶ εἰλικρινῇ ἐταῖρον ἡ ἀναίδεια αὕτη τῆς ὑποκρισίας καὶ ἡ μελανώτερα ἀπιστία του τὸν χαρακτηρίζουσιν ὡς τὸν πρῶτον ὅλων τῶν ὁμοφύλων του, τῶν περὶ τὰ τοιαῦνα ἐξόχων. Οὔτε εὐεργέτης, οὔτε ὀπαδός, οὔτε φίλος, οὔτε συγγενὴς διετηρεῖτο διηνεκῶς εἰς τὴν εὐνοίαν τοῦ ἀπίστου τούτου ἀνδρός. Ἐκδιώξας τὸν παστᾶν τοῦ Βερατίου Ἰβραὶμ ἔλαβε τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν τῶν υἱῶν του ὁμήρους, ἵνα μὴ συνδεθῶσιν οἱ υἱοὶ του μετὰ τοῦ πενθεροῦ κατὰ τοῦ πατρός. Ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὸν οὐδεὶς οὐδεμίαν εἶχεν ἐμπιστοσύνην. Φράγχοι, Τούρκοι καὶ Ἕλληνες ὑπωπτεύοντο αὐτὸν ἐξ ἴσου, καὶ ἐπὶ τέλους καὶ τὰ τέκνα του καὶ οἱ συμπολιταὶ του αὐτοὶ τὸν ἐγκτελίπον. Διότι ἀόριστός τις φόβος ἐπεκάθητο ἐπὶ τῶν ὑπηκόων του ὅλων περὶ τὸν τράχηλον ἐκάστου, λέγει ὁ ἱατρός του Μεταξᾶς, εἶχε δέσει ὁ Ἀλῆς σχοινίον, τοῦ ὁποίου τὰ ἄκρα ἐν ταῖς χερσὶ του ἐκράτει. Τὰ πάντα ἐγνώριζεν, ὅσα καὶ πλησίον του καὶ μακρὰν αὐτοῦ συνέβαινον, καὶ τὰ πάντα προσεκτικῶς ἐξήταζεν. Οἱ μακρὰν αὐτοῦ εὐρισκόμενοι πράκτορές του τὸν ὑπηρετοῦν μὲ τὸν αὐτὸν ζῆλον ὡς οἱ ἀμέσως περιστοιχοῦντες αὐτὸν ὀπαδοὶ του, καὶ καθὼς ἐμάνθανε πᾶν τὸ συμβαῖνον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐν Σμύρνῃ. καὶ ἐν αὐτῷ τῷ διδανίῳ, οὕτως ἐγνώριζεν ὅλα τὰ χωρὶα καὶ ὅλας τὰς ὁδοὺς τῆς χώρας του, ἣν κατ' ἔτος

(1) Περὶ τούτου ἐπέσθη ὁ ἱατρός Holland, ὅστις τὸν ἐπεσκέπτετο.

περιήρχετο. Ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλας τουρκικὰς πόλεις ἤνθει ἡ πρωτεύουσά του, τὰ Ἰωάννινα, καὶ κατὰ τὴν θέσιν της καὶ κατὰ τὰ φρούρια καὶ κατὰ τὰ δύο σχολεία καὶ κατὰ τὴν βιομηχανίαν της. Ἐν τῇ χειρὶ του ἐκράτει ὁ Ἀλῆς καὶ δικαστήρια καὶ ἀστυνομίαν· αἱ ὁδοὶ ἦσαν ὅλαι τόσον ἀσφαλτεῖς, ὥστε, ὡς ἐξεφράζετο ὁ σιωπηλὸς Ἀλβανὸς καλύπτων μὲ τὸ φέσι τοὺς ὀφθαλμούς του, ἠδύνατό τις καὶ τυφλὸς νὰ περιέλθῃ τὴν χώραν ἀφόβως καὶ ἀκινδύνως. Ὅθεν καὶ οἱ Ἀλβανοὶ του οὐ μόνον οἱ βίᾳ καθυποταχθέντες, ἀλλὰ καὶ οἱ μὴ ὑποδουλωθέντες, ἐπρόφερον τὸ ὄνομά του μετὰ σεβασμοῦ, καὶ τὸ ἐξύμουν ἐν τοῖς ᾠσμασιν. Καὶ αὐτοὶ οἱ Ἄγγλοι τὸν ἐδόξαζον, καὶ ἔλεγον ὅτι τοὺς Ἀλβανούς του « ἀνέδειξεν ἐν τῶν ἰσχυροτέρων ἐθνῶν τῆς Ἡπείρου » (1). Καὶ οἱ Ἕλληνες ἀπεκάλουν αὐτὸ νέον Πύρρον· αὐτὸς δὲ εἰς τοῦτο ἐκολακεύετο, διότι ἀμυδρῶς τῷ προσεμειδία ἡ ἰδέα τῆς κατακτήσεως ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς χώρας. Ἀλλ' ὁ πόθος οὗτος δὲν ὑπερέβαινε τὴν χαμερπῆ αὐτοῦ φιλαυτίαν· ἐν τῇ μικρᾷ καὶ ἀπλήστῃ αὐτοῦ ψυχῇ δὲν ὑπῆρχε τόπος ἱκανός, ὅπως εἰσδύσῃ ἰδέα σοβαρὰ καὶ ἐθνικὴ. Ἠδύνατο μὲν ὁ Ἀλῆς νὰ γείνη ὁ ἐκούσιος πλάστης τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ δὲν ἔγεινεν ἢ τὸ ἀκούσιον αὐτῆς ὄργανον, ἠδύνατο μὲν νὰ ἦναι τὸ στήριγμα τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, ἀλλ' ὑπῆρξε συγχρόνως καὶ τὸ φόβητρον καὶ τὸ θῦμα αὐτῆς· ἠδύνατο μὲν ν' ἀναδείξῃ τὴν Ἀλβανίαν του ἀνεξάρτητον, ἀλλ' ὅμως ἡ δύναμις τοῦ πνεύματός του δὲν ἦτο ἀρκούντως ἰσχυρὰ νὰ δεχθῇ τὸν χριστιανισμόν, ἀπαραίτητον πρὸς τοῦτο στοιχεῖον. Διότι διαμερισμὸς τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους εἶναι κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Ἰσλαμισμού ἰδέα ἀφόρητος. « Ἐν μιᾷ θάλασσῃ δὲν χωροῦσι δύο ξίφη, » λέγει τουρκικῇ τις παροιμία.

Ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς.

Εὐκολώτερον ὅμως ἦτο τὸ ἐν ξίφος νὰ ἐκβληθῇ διὰ τοῦ ἐτέρου. Καὶ τὴν τύχην ταύτην σκοπὸν εἶχε νὰ παρασκευάσῃ τῇ Ὀθωμανικῇ δυναστείᾳ ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς τῆς Αἰγύπτου (2), ὁ ἀντί-

(1) Douglas, Δοκίμιον περὶ τινῶν στοιχείων ὁμοιότητος μεταξὺ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νέων Ἑλλήνων· Ἐν Λοιδίνῳ 1813.

(2) F. Mengin Ἱστορία τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τοῦ Μεχμέτ-Ἀλῆ· 1823. Γερμανικὴ ἐπιθεώρησις τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ Α. Β. Κλώτ βέη 1840.

ζήλος τοῦ Ἀλβανοῦ Ἀλῆ-πασᾶ, ἐὰν αἱ εὐρωπαϊκαὶ δυνάμεις δὲν τὸν ἐκώλυον. Ὅπως θὰ εὐρωμεν τὸν Ἀλῆ-πασᾶν περιπεπλεγμένον ἔτι εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, οὕτω θέλομεν ἀπαντήσῃ καὶ τὸν Αἰγύπτιον ἡγεμόνα ἐπανειλημμένως περιπεπλεγμένον εἰς τὰς κρίσιμους ἐποχὰς τῆς νεωτάτης ἱστορίας τῆς Τουρκίας· ὅθεν, ὅπως ἐξετάσαμεν τὴν πορείαν τοῦ βεζίρου τῶν Ἰωαννίνων, πρέπει νὰ ρίψωμεν ἐν βραχὺ βλέμμα καὶ ἐπὶ τοῦ βίου τοῦ ἀνδρὸς τούτου. Ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς ἦτο φύσεως πολὺ δυσεξηγήτου, καὶ ἂν κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ καὶ αὐτὸς πολλὰ ἐπεχειρίζετο συγχρόνως πράγματα, πολὺ εὐθυτέραν ὅμως ἐκείνου ἐπορεύετο ὁδὸν πρὸς ἐπιτυχίαν σκοποῦ πολὺ ἀπλουστεροῦ. Καὶ οὗτος ζωηρὸς καὶ εὐερέθιστος ὡς ἐκεῖνος, δραστήριος καὶ ἐπιμελῆς, ὀλίγον καὶ τεταραγμένον κοιμώμενος ὕπνον, τὰ πάντα μόνος ἐκτελῶν καὶ τῆς συμπράξεως τῶν δούλων του οὐδόλως χρῆζων, ἦτο, ὡς ἐκεῖνος, φιλόδοξος εἰς τὸ ἄκρον, ἐνθερμος τῶν ἁθλῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Ναπολέοντος θιασώτης, ἀλλὰ καὶ κενοδοξότερος ἐκείνου εἰς τὸν ἔπαινον τῶν Εὐρωπαίων καὶ μᾶλλον εὐερέθιστος εἰς τὸν ψόγον καὶ τὴν δυσφημίαν. Ἄν καὶ εἰς τὴν διοίκησιν τῆς χώρας του καὶ εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν οἰκονομικῶν του ἦτο, ὡς ὁ Ἀλῆς, ἀσπλαγχνός καὶ ἐκ συστήματος ἄπληστος, οὐχ ἦττον ὅμως τὸ ἐλάττωμά του τοῦτο δὲν προήρχετο ἀπλῶς ἐκ προσωπικοῦ ἐγωΐσμου, ἀλλὰ διευθύνετο καὶ ὑπὸ τῶν ἀναγκῶν τοῦ τόπου. Ἄν καὶ ἐπίσης ἱκανὸς νὰ ἐκτελῇ πράξεις ὡμὰς καὶ αἰμοδόρους, τὰς ἐπραττεν ὅμως ὅχι μᾶτην καὶ μὲ ἀσκοπον σκληρότητα, ἀλλὰ μόνον ὅταν ἡ ἀνάγκη τὸν ἐβίαζεν· ἂν καὶ ἄπιστος καὶ προδότης, ὡς ὁ πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων, ἐφέρετο οὕτω πρὸς μόνους τοὺς ἀδιαλλάκτους αὐτοῦ ἐχθρούς. Ἐστερημένος πιστῶν ὁπαδῶν ἐβασανίζετο καὶ αὐτός, ὡς ὁ Ἀλῆς, ὑπὸ τῆς δυσπιστίας, ἀλλ' εἶχεν ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς ἐμπιστοσύνην ἔχοντας, ἐκολάκευε παντοίως τρόποις τοὺς πιστοτέρους τῶν ὁπαδῶν του, καὶ τοὺς ἀδίκως ὑπ' αὐτοῦ ὑποπτυνθέντας ἐτίμα πάλιν διὰ τῆς εὐνοίας του. Κατὰ τὰς πρὸς τὰ ἐξωτερικὸν σχέσεις του ἔμεινε διηκεῶς πιστὸς εἰς τὰς πρὸς τὴν Γαλλίαν καὶ τοὺς Γάλλους συμ-

παθείας του. Ως ὁ Ἀλῆς ἐλεύθερος πάσης ὀθωμανικῆς μικροφυ-
χίας κατετάραττεν ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς ἰσχυρότερον τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ
τὸν ἰσλαμισμόν καὶ κατεπάτει τοὺς κανόνας του καὶ ἐκ τούτου
ὠφελεῖτο πρὸς ὑψηλὸν τινὰ σκοπὸν, νὰ ὑπηρετήσῃ δηλ. τὸν πο-
λιτισμόν. Αὐτὸς ὑπέδειξε τῇ Πύλῃ καὶ ὠδήγησεν αὐτὴν εἰς τὴν
ὁδὸν τῶν ἐπισηφαλῶν στρατιωτικῶν μεταρρυθμίσεων, αἵτινες ἔμελ-
λον νὰ γείνωσιν ἡ ἀκανθώδης ἀρχὴ τῆς τοῦ κράτους ἀναμορφώ-
σεως. Ὑπὸ τὴν ἐποψίν ταύτην εἶναι ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς τὸ ἀντίθετον
τοῦ Πασβάν-Ὀγλου καὶ τῶν δείδων τῆς Σεμενδρίας, ὡς καὶ τοῦ
Ἀλῆ-πασᾶ, ὅστις μεθ' ὧν τῶν πλησίον τοῦ κέντρου ἡγεμόνων
τούτων εἶχεν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ συμφέρον, νὰ μὴ ἔχῃ δηλ. τοὺς γε-
νιτσαῖρους ἐχθρούς καὶ ἀντιπάλους.

Ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς ἐγεννήθη ἐν Καβάλλᾳ τῆς Ρούμελης κατὰ
τὸ 1773, ἐνθα (ὑπερ οὐσιῶδες διὰ τὴν ὕλην πορείαν τοῦ βίου
του) μετῆρχετο τὸ ἐμπόριον τῶν καπνῶν καὶ εὕρισκετο εἰς στα-
νάς ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τινος ἐν Μασσαλίᾳ ἐμπόρου, δνόμα-
τι Λιόνος. Κατὰ συνέπειαν τῆς εἰσβολῆς τοῦ Βοναπάρτου ἐπο-
ρεύθη μὲ τουρκικὰ στρατεύματα ὡς δεκαεὺς εἰς τὴν Αἴγυπτον,
ἐνθα μετὰ τὴν τῶν Γάλλων ἐκείθεν ἔξωσιν παρετήρησε πῶς οἱ
μὲν βεΐδες τῶν Μαμελούκων (οἱ καὶ τοποτηρηταὶ τῶν 24 τῆς
Αἰγύπτου ἐπαρχιῶν) ἐπειρῶντο ν' ἀνακτήσωσι πάλιν τὴν ἀρχαίαν
τῶν ἀναρχικὴν ἐξουσίαν, ἡ δὲ Πύλη ἐπροσπάθει παντὶ σθένει νὰ
προλάβῃ τὸ κακὸν τοῦτο. Ὁ Καπουτάν-πασᾶς, ῥητὴν ἔχων ἐντο-
λὴν νὰ ἐγκαθιδρύσῃ ἐν Αἰγύπτῳ τοποτηρητὴν τὸν ὑπ' αὐτοῦ εὐ-
νοούμενον Χοσεῖβ-πασᾶν, τὸν ποτὲ δοῦλόν του, εἵλκυσε πολλοὺς
τῶν ἀρχηγῶν τῶν Μαμελούκων ἐκ τοῦ ἰσχυροῦ γένους τοῦ Μου-
ράτ-βέη εἰς τὸ Ἀβουκῆρ (περὶ τὰ τέλη τοῦ 1801), ἐνθα δολίως
τοὺς ἔσφαξε, καὶ ἄλλους μὲν ἐφυλάκισεν ἐν Καίρῳ, ἄλλους δὲ
καταδίωξεν εἰς τὴν ἄνω Αἴγυπτον. Τὸ ἀτελὲς τοῦτο ἐκτελεσθὲν
κίνημα, τὸ ὁποῖον ἀντέβαινεν εἰς τὰς ὀριστικὰς συνθήκας τῶν
Τούρκων πρὸς τοὺς Ἀγγλοὺς, τοὺς προστάτας τῶν Μαμελούκων,
ᾧπλιτε τοὺς εὐερεθίστους τούτους ἄνδρας, ἐν ᾧ συγχρόνως τὸν
ἀσθενῆ Χοσεῖβ ἠπεύλουν πανταχόθεν αὐτοὶ οἱ τούρκοι καὶ ἄλloch-

νοὶ στρατιωταὶ τοῦ, εἰς τὴν στάσιν τῶν ὁποίων ἦτο περιπεπλεγ-
 μένος καὶ ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς. Ὁ Χοσρέθ διανοεῖτο νὰ οὐδετερώσῃ
 τὴν ἰσχὺν τοῦ ἐπικιδύνου τούτου συνωμότη, ἀλλ' ἐδίσταζεν ἕως
 οὗτου ἔπαθεν ὅ,τι διανοεῖτο νὰ πράξῃ. Ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς ὅμως πα-
 νοῦργος καὶ δόλιος εἰς τὸ ἄκρον, ἔμεινε κρυμμένος, ὅταν ὁ ἀρ-
 χηγὸς τῶν Ἀλβανῶν Ταχίρ-πασᾶς ἐπὶ τῇ προφάσει τῆς καθυστε-
 ρήσεως τῶν μισθῶν ἐξέβηκε τὸν τοποτηρητὴν ἐπίσης ἔμεινε κρυ-
 μμένος καὶ ἀφανής, ὅταν οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπὶ προφάσει πάλιν
 καθυστερήσεως μισθῶν ἐπέπεσον κατὰ τοῦ Ἀλβανοῦ καὶ τὸν ἐφά-
 νευσαν (κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1803). Μετὰ τὸν θάνατον λοιπὸν
 τοῦ Ταχίρ-πασᾶ ἔμεινεν ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς μόνος ἀρχηγὸς τοῦ
 τουρκικοῦ στρατοῦ. Πολλὰ ἐν Αἰγύπτῳ ὑποστάς ἔμαθε νὰ συλ-
 λαμβάνῃ φιλοδοξᾷ σχέδια καὶ σκοποὺς, καὶ πρὸς ἐπίτευξιν αὐτῶν
 διανοήθη νὰ συστηθῇ τῷ Σουλτάνῳ διὰ μεγάλης ἐκδουλεύσεως,
 ἥτοι διὰ τῆς κατὰστροφῆς τῶν Αἰγυπτίων γενιτσάρων, τῶν Μα-
 μελούκων.

Ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς, ὃν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει γενίτσαροι οὔτε
 νὰ βλάψωσιν οὔτε νὰ ὠφελήσωσιν ἠδύναντο, ἐτόλμησε νὰ ἐκτε-
 λέσῃ ἄνευ τινὸς διαταγῆς ὅ,τι ὁ Καπουτάν-πασᾶς δὲν ἠδυνήθη
 καὶ παρὰγγελλεῖς νὰ κατορθώσῃ. Ἀντὶ νὰ ἐπιτεθῇ φανερώς κατὰ
 τῶν ἀντιπάλων ἤρχισε νὰ συνάπτῃ φιλικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς
 βεΐδας, ἐξ ὧν ὁ μὲν Ἰβραήμ-βέης ἔσχε κατὰ ἀρχαιότητα καὶ
 ἀξίωμα, ὁ δὲ Ὄσμάν-βέης Βαρδεσσῆς καθ' ὑπεροχὴν καὶ ἐπιρροήν.
 Μετ' αὐτῶν συνδεδεμένος κατεδίωξε τὸν φυγάδα Χοσρέθ καὶ τὸν
 ἐφυλάκισεν ἐν Καίρῳ μετ' αὐτῶν πάλιν ἐξέβηκε (ἐν ἀρχῇ τοῦ
 1804) τὸν πρὸ μικροῦ διορισθέντα τοποτηρητὴν Δζεζάεζην Ἀλῆ
 πασᾶν. Ἡ αἰφνιδία ἐνίσχυσις τῆς τῶν Μамелούκων δυνάμεως, ἣν
 κατὰ τὸ φαινόμενον ἐπροστάτευσεν, δὲν τὸν ἐτάραττε· διότι καλῶς
 ἐγινώριζεν, ὅτι τὸ σῶμα ταῦτα καὶ παρὰ τῆς τουρκικῆς κυβερ-
 νήσεως καὶ παρὰ τοῦ λαοῦ καὶ παρὰ τῶν Ἀλβανῶν ἀδιαλλάκτως
 ἐμισεῖτο· ἔβλεπε τοὺς ἀπερισκέπτους ἀρχηγούς ἐν φθόνῳ καὶ ἀν-
 τιζηλείᾳ διαφερομένους πρὸς ἀλλήλους· ἔβλεπε τὸν Ὄσμάν-βέην,
 τὸν ὑπὸ τῶν Γάλλων ἐννοούμενον, κατατρεχόμενον ὑπὸ ἰσχυροῦ

ἀντιπάλου, τοῦ Μωάμεθ-βέη Ἐλ-Ἐλφῆ, τοῦ ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν προστατευομένου· ἔβλεπε τέλος τὸν γέροντα Ἰβραῒμ ὅστις τὸν ὑποπτεύετο, μάτην πειρώμενον νὰ συσσωματώσῃ περὶ αὐτὸν τὰς δυνάμεις καὶ τὰ συμφέροντα τῶν Μαμελούκων. Καὶ ἡ παλαιὰ ἱστορία ἐπανελήφθη πάλιν. Ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς κατέβριψε τὸ προσωπεῖον, ὅτε κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1804 ἐπετέθη κατὰ τοῦ ἐν Καίρῳ Ἰβραῒμ καὶ τοῦ Βαρδεσσῆ, καὶ προέλαβε τὸν Ἰβραῒμ εἰς τὴν προσπεποιημένην ἐγκατάστασιν τοῦ κρατουμένου Χοσρέβ-πασᾶ. Ἀλλ' οἱ ἀνεψιοὶ τοῦ Ἀλβανοῦ Ταχίρ-πασᾶ τὸν ἀντήμειψαν διὰ τὴν ἀπιστίαν του καὶ κατέστρεψαν τὸ ἔργον του ἐκδιώξαντες τὸν Χοσρέβ καὶ ἀναδείξαντες τοποτηρητὴν τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διοικοῦντα Χουρσίτ-πασᾶν.

Οὗτος πάλιν ἠναγκάσθη νὰ εὔρῃ διέξοδον διὰ μέσου τῶν ἐν φανερῷ πολέμῳ εὐρισκομένων Μαμελούκων καὶ τοῦ οὐδετέρου στρατοῦ, μέχρις οὗ ὁ στρατὸς οὗτος αὐθαιρέτως ἀνύψωσεν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ τοποτηρητοῦ τὸν Μεχμέτ-Ἀλῆν. Μάτην ἐρῶχδιούργουν οἱ Ἀγγλοὶ ὑπὲρ τοῦ φίλου των Ἐλ-Ἐλφῆ· ἡ Γαλλία, ἥς ὁ πρόξενος Δροβέτης ἦτο εἰς τῶν κυριωτέρων καὶ πιστοτέρων συμβούλων τοῦ νέου τοποτηρητοῦ, ὑπερασπίζετο τὸν Μεχμέτ-Ἀλῆν, ὥστε ἐπὶ τέλους καὶ ἡ Πύλη ἠναγκάσθη νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ ὡς τοιοῦτον (κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1806). Μετ' οὗ πολὺ τὸν ἡλευθέρωσεν ὁ θάνατος ἀπὸ τῶν ἰσχυροτέρων του ἐχθρῶν, τοῦ Ὀσμάν-βέη καὶ τοῦ Ἐλ-Ἐλφῆ. Καὶ τώρα πάλιν ἐπαιζεν ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς τὸ παλαιὸν του παιγνίδιον, συνδιαλλαττάμενος βοηθείᾳ τοῦ Γάλλου Μεγγίνου (Mengin) πρὸς τοὺς πλείστους τῶν βέιδων, (περὶ τὰ τέλη τοῦ 1807). Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης οἱ ἐχθροὶ του ἡλαττώθησαν, καὶ αὐτὴ ἡ ἀντίστασις τῶν ἀντιπάλων Μαμελούκων δὲν εἶχεν οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἐπιβρόχην καὶ ἰσχὺν πλέον. Ὅθεν ἡδύνατο νῦν ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς (1811) νὰ σκεφθῇ περὶ τῆς καθυποτάξεως τῶν ἐπαναστατησάντων τῆς Ἀραβίας Βαχαβιτῶν· ἡ ὑπόθεσις αὕτη τῷ ἐσυστήθη θερμῶς ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως κατὰ τὸν διορισμὸν του, ἀφ' οὗ ἡ Πύλη ἐπανειλημμένως ἀλλὰ μάτην εἶχε διατά-

Ξει τὸν ἀδρανῆ Ἀλῆ-Πασᾶν τοῦ Βαγδάτιου νὰ σβέσῃ τὴν ὀλε-
θρίαν ταύτην πυράν.

Τὸ ἐπικίνδυνον ὅμως τοῦτο ἔργον δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρι-
σθῇ ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς, ἐν ὧσιν ἄφινεν ὀπισθεν αὐτοῦ τοὺς Μα-
μελούκους, ὧν καὶ οἱ συνδιλλαχθέντες, οἵτινες ἐτήρουν ἀείποτε
τὰς πρὸς τοὺς Ἀγγλοὺς σχέσεις των, φανερώς τὴν πρὸς αὐτὸν
ἔχθραν ἐδήλουν. Ἰνα ἐννοήσῃ τις τὸ δύσκολον τοῦ τολμήμα-
τος τούτου, πρέπει ν' ἀνακλήσῃ εἰς τὴν μνήμην, ὁποῖαν δυστυ-
χῇ ἔκθασιν εἶχε λάβει πρὸ μικροῦ ἢ τοῦ σουλτάνου Σελίμ ἐπί-
θεις κατὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει γενιτσάρων. Σύμμαχος
ὦν τῆς Γαλλίας καὶ ὑπὸ τὴν παντοδύναμον ἐπιβροχὴν τοῦ στρα-
τηγοῦ Σεβαστιάνη εὐρισκόμενος ἐτόλμησεν ὁ Σελίμ νὰ εἰσάξῃ
εἰς τὴν πρωτεύουσάν του τὰ νέα σώματα καὶ τὰς νέας στολὰς,
καθ' ἣν ἐποχὴν πρῶτος ὁ Ναπολέων καὶ μετὰ ταῦτα οἱ Ἀγ-
γλοι, ἐκ τῆς εὐμαθείας καὶ προθυμίας τοῦ διαδόχου Ἀβδῦλ-Μιρ-
ζᾶ ὠφελούμενοι, εἰσήγαγον καὶ ἐν Περσίᾳ τακτικὸν στρατόν. Ἡ
τολμηρὰ αὕτη ἐπιχείρησις κατέσκαψε (κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ
1807) τὸν θρόνον τοῦ Σουλτάνου, καὶ ἔπειτα, ὅτε ὁ πασᾶς
τοῦ Ῥουστζούκ, Μουσταφᾶς Βαϊρακτάρης, ἔδραμε πρὸς βοή-
θειάν του καὶ ἐκυρίευσεν τὸ σεράϊον (κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1808)
ἐπέφερε καὶ τὸν θάνατον τοῦ ἡγεμόνος τούτου· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ
πιστός του ὁπαδὸς ἠττήθη πάλιν (κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ
1808) ἐν τῇ στάσει τῶν γενιτσάρων, εἰς τὸν ζυγὸν τῶν ὁποίων
ἠναγκάσθη βαρυθύμως νὰ ὑποκύψῃ καὶ ὁ διάδοχος τοῦ θρόνου
Μαχμουτ ὁ Β'. ὁ τελευταῖος ἡγεμὼν ἐκ τοῦ γένους τοῦ Ὀσμᾶ-
νου. Δύο μόλις ἔτη μετὰ τὰ συμβάντα ταῦτα ἐπελήφθη ὁ Με-
χμέτ-Ἀλῆς τῆς καταστροφῆς τῶν γενιτσάρων του. Τοὺς βεΐδας,
τοὺς μέλλοντας νὰ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τῆς Ἀραβίας ὑπὸ τὴν
ὁδηγίαν τοῦ Τοσσούν-πασᾶ, τοῦ νεωτέρου τῶν υἱῶν του, προσε-
κάλεσε μετὰ 460 ἱππέων (κατὰ τὴν ἀ. Μαρτίου τοῦ 1814) εἰς
τὸ φρούριον τοῦ Κιχῆρου, ἔνθα ἔμελλε νὰ ἐνδυσθῇ ὁ Τοσσούν
πασᾶς κατὰ πρῶτον τὴν διφθέραν. Αὐτοὺς δὲ ἐξερχομένους ἀπὸ
τοῦ φρουρίου διὰ τῆς πύλης Ἐλ-Ἀζάβ, τῆς πρὸς τὴν πλατεῖαν

‘Ρουμελιε ἀγούσης, περιεκύκλωσε καὶ ἐσφαξεν ὅλους, ὥστε οὐδ’ εἰς τὸν διέφυγε· συγχρόνως ἔδωσε καὶ διαταγὰς νὰ συλληφθῶσι καὶ νὰ φονευθῶσιν ὅλοι αἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις διεσπαρμένοι Μαμελοῦκοι· σωρηδὸν ἐπέμποντο αἱ κεφαλαὶ τῶν σφαγέντων εἰς Κάϊρον. Πρὸς δὲ τοὺς μεφομένους αὐτὸν διὰ τὴν ἀπάνθρωπον ταύτην σφαγὴν, ἀπεκρίνετο ὁ ἀντιβασιλεὺς ὅτι εἶναι πεπεισμέ- νος, ὅτι ἡ πράξις του αὕτη θεωρεῖται ἔνεκα τῶν ἐκτάκτων πε- ριστάσεων πᾶρὰ πάντων ὡς πολὺ δικαιότερα καὶ φιλανθρωπο- τέρα παρὰ ἡ κεφαλικὴ ποινὴ, εἰς ἣν ὁ Ναπολέον κατεδίκασε τὸν ἀτυχῆ δουκὸς τῆς Ἐγγιένης (duc d’ Enghien).

Οἱ Βαχα-
βίται.

Νῦν ἡδύνατο ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς νὰ σκεφθῇ ὠρίμως καὶ νὰ ἐπι- χειρισθῇ ἐν ἡσυχίᾳ τὴν κατὰ τῆς Ἀραβίας ἐκστρατεῖαν, ὅπου οἱ Βαχαβίται εἶχον περιέλθει εἰς τὸ ἔπακρον τῆς ὠμότητος καὶ ἐπλήρου ἀγανακτήσεως πᾶσαν ὀρθόδοξον ὀθωμανικὴν καρδίαν. Ἐν ἀρχῇ τοῦ 18^{ου} αἰῶνος ἤρχισεν ἤδη νὰ ὑψώνη ἡ αἵρεσις αὕτη τὴν κεφαλὴν της· καθ’ ἣν ἐποχὴν οἱ θρίαμβοι τῶν γαλλικῶν ὅπλων κατέπληττον τὴν οἰκουμένην ἅπασαν, ἔλαβε καὶ αὕτη ἔκτακτόν τινα ἀνάπτυξιν, καὶ ὁ ἀρχαῖος αὐτῆς χαρακτήρ ἡλ- λουώθη. Ὁ θεμελιωτὴς αὐτῆς, Μωάμεθ Ἐβν-Ἄβδ ἐλ Βαχάβ, ὅστις (γεννηθεὶς περὶ τὰ τέλη τῆς 17^{ης} ἐκατονταετηρίδος) ἀνέ- στη ἐν τῷ χωρίῳ Ἀϊεϊνέ (Ajjeineh) ὡς ἀναμορφωτὴς τῶν ἡθῶν, εἶχε τὴν τύχην ὅλων σχεδὸν τῶν τοιούτων ἀναμορφωτῶν· ἐκ- διωχθεὶς ἅμα ἀναφανεὶς εὗρεν ἄσυλον παρὰ τῷ Μωάμεθ Ἐβν- Σουχούδ εἰς Δεραϊέ, τὴν πρωτεύουσιν τῆς ἐπαρχίας Νετζίτης. Ἐνταῦθα διωργάνισε τὸ δόγμα του (1), τὸ ὁποῖον φύσιν ἔχον ἰσλαμισμοῦ αὐστηροτάτου ἀπηγόρευε καὶ τὴν ἀκολασίαν καὶ τὴν μαγίαν καὶ τὰ παιγνίδια καὶ τὴν οἰνοποσίαν καὶ αὐτὴν τὴν χρῆσιν τοῦ καπνοῦ, καὶ τέλος τὴν πολυτέλειαν περὶ τὰς οἰ- κοδομὰς καὶ τὴν ἐνδυμασίαν. Μετ’ οὐ πολὺ ἡ αἵρεσις αὕτη ἔλα- βε μεγίστην καθ’ ὅλην τὴν Ἀραβίαν ἐπιβρόήν. Ὁ Σουχούδ (ἀποθ.

(1) Mengin, 2,451 ἐξ. S. de Saey Περιγραφή τῆς ἐπαρχίας τοῦ Βαχα- βαίου καὶ ἱστορία τῶν Βαχαβιτῶν, ἐν Παρίσις 1809.

κατὰ τὸ 1765) ἐξέτεινε τὴν δύναμιν τῶν Βαχαβιτῶν δι' εὐ-
 τυχῶν ἐκστρατειῶν καὶ ὁ θεμελιωτὴς τῆς αἰρέσεως Βαχάβ, ἀ-
 ποθανὼν εἰς προβεβηκυῖαν ἡλικίαν κατὰ τὸ 1787, ἐπέζησε νὰ
 ἴδῃ τὰς ἐπιτυχίας καὶ τὰς νίκας ὅλας. Ἀμέσως μετὰ τὸν θά-
 νατόν του ἀνέστησαν οἱ Βαχαβῖται ἐν τῇ Ἀνατολῇ μὲ τοιαύτην
 τόλμην καὶ δύναμιν, ὥστε ἐφαίνετο ὅτι νέον δεσποτικὸν κράτος
 ἔμελλε νὰ συστηθῇ, ἀκαταμάχητος τῆς Πύλης πολέμιος. Ἐπὶ
 τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἐγγόνου τοῦ Σουχοῦδ, Ἄβδ ἐλ-Ἀζίζ καὶ Σου-
 χοῦδ τοῦ Β'. διέδωσαν μὲν οἱ Βαχαβῖται τὸ δόγμα των καὶ
 ἔφερον τὰ θριαμβευτικά των ὅπλα ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνεστώσης ἑκα-
 τονταετηρίδος μέχρι Βάσρας καὶ Βαγδατίου, ἡμαύρωσαν ὅμως
 τὴν ὑπόληψίν των διὰ τῶν ἀνηκούστων κακουργημάτων, τὰ
 ὁποῖα διέπραξαν εἰς τὴν ἐφοδὸν κατὰ τῶν πόλεων Μερτζέτ-
 Ἀλῆ καὶ Μερτζέτ Χουσεῖν (τῆς Κερβέλας) ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ
 Βαγδατίου, ὅπου κεῖνται τὰ ὀστά τῶν ἁγίων τούτων ἀνδρῶν.
 Συγχρόνως ἐπέπεσαν μὲ ἀμφιβρεπῇ τῶν ὅπλων τύχην κατὰ τῆς
 Μέκκας καὶ Μεδίνης καὶ ἠνάγκασαν ἐπὶ τέλους τὸν Σερίφ-Γαλεῖβ,
 τὸν ἐπὶ πολὺ ἀντιστάντα κατ' αὐτῶν, νὰ τραπῇ εἰς φυγὴν,
 ἀπέκλεισαν τοῖς προσκυνηταῖς τὴν εἰς τοὺς Ἁγίους τόπους εἰσο-
 δὸν καὶ περιῆλθον εἰς τὸ ἔπακρον τῆς βεβηλώσεως ἀνοίξαντες
 τὸν τάφον τοῦ Προφήτου καὶ κλέψαντες μέρος τοῦ ἐν αὐτῷ εὐ-
 ρισκομένου θησαυροῦ. Μετὰ τοῦ Σερίφ-Γαλεῖβ εἶχε συνάψει πρὸ
 χρόνων ἤδη ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς φιλικὰς σχέσεις, δι' ὧν ἐνόμιζεν ὅτι
 ἤθελε προπαρασκευασθῇ ἀρχοῦντως εἰς τὴν προμελετωμένην ἐπι-
 χεیرهσίην του· διὸ καὶ εἰς τὸν δεκαεξαετῇ μόλις υἱόν του Τοσσούν
 τὴν ἐνεπιστεύθη. Ἀλλ' ἡ πρώτη ἐκστρατεία τοῦ ἀπείρου τού-
 του ἀρχηγοῦ ἀπέτυχε· κατὰ τὴν δευτέραν μόλις ἡδυνήθη οὗτος
 νὰ καταλάβῃ τοὺς ἁγίους τόπους καὶ ὁ πατὴρ ἔσπευσε προθύ-
 μως νὰ πέμψῃ τὰς κλεῖς τῆς Μεδίνης εἰς Κωνσταντινούπολιν.
 Ἀλλὰ Σουχοῦδ ὁ Β'. ἀνέστη πάλιν καὶ τοσοῦτον ἐστενοχώρησε
 τὸν νέον Τοσσούν, ὥστε ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς ἀπεφάσισε νὰ ὀδηγήσῃ
 αὐτοπροσώπως τὴν ἐπομένην ἐκστρατείαν (1813).

Οὐχ ἥττον ὅμως ὁ πόλεμος οὗτος διήρκεσεν ἀμφίβουλος ἐπὶ

τρία ὅλα ἔτη ἀκόμῃ, ἕως ὅτου κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1810 ἀπεστάλη ὁ πρεσβύτερος τῶν υἱῶν τοῦ Μεχμέτ-Ἀλῆ, ὁ Ἰβραήμ-πασᾶς, νὰ καταρρίψῃ ἐκ βάθρων τὴν δυναστείαν τοῦ Σουχοῦδ καὶ νὰ κυριεύσῃ τὴν Ματζζίτην. Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἐπειράθη ὁ Ἰβραήμ παντὶ σθένει ν' ἀποσπάσῃ τοὺς κατοίκους τῆς Ἀραβίας ἀπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν, τοῦ υἱοῦ Σουχοῦδ τοῦ Β' Ἀβδουλλᾶ, ὅστις ἄμοιρος τῶν προτερημάτων τῶν προκατόχων του, ἔνεκα τῆς φιλαργυρίας καὶ τοῦ φιλεκδίκου πνεύματός του ἀπέκτησε πλείστους ὕσους ἐχθροὺς καὶ ἐναντίους. Κατὰ τὴν πρώτην ἀξιολογωτέραν ἐπιχείρησιν, τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως Ἐλ'-Ρᾶς (1817) ἠττήθη ὁ Ἰβραήμ ὑποστὰς ἀκαταλογίστους ζημίας, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπιμονῆς καὶ δραστηριότητός του ἐνίκησε μετὰ ταῦτα νίκην ἐπὶ νίκης καὶ ἐκυρίευσε πόλιν ἐπὶ πόλεως, μέχρις οὗ κατέβηκε (κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1818) καὶ τὴν πόλιν Δεραϊέ, τὸ κέντρον τῶν Βαχαβιτῶν. Ὁ Ἀβδουλλᾶς παρεδόθη καὶ μετεκομίσθη πρῶτον μὲν εἰς Κᾶϊρον, εἶτα δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα καὶ ἀπεκεφαλίσθη.

Οἱ Μαν-
ροβούνιοι Ἡ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς νηπολεοντικῆς μοναρχίας πολεμικὴ κίνησις, εἰς ἣν συμπερασύρθη καὶ ἡ Τουρκία, ἦτο αἰτία, ὅτι οἱ εὐτολμοὶ κάτοικοι τῆς Ἀλβανίας καὶ Αἰγύπτου δὲν κατεχράσθησαν τὴν δύναμιν τῶν κατὰ τῶν Σουλτάνων, καὶ ὅτι ὁ Ἀλῆ-πασᾶς καὶ Μεχμέτ-Ἀλῆς ἠπάτων ἐπὶ τοσοῦτον τοὺς φιλυπόπτους ἄρχοντας τῆς Πύλης, οἵτινες ἐξ ὑπαρχῆς συνωμότης αὐτοὺς καὶ ἐπαναστάτας ἐθεώρουν. Ἐπικίνδυνον ἐν καιρῷ εἰρήνης ἡδύναντο οὗτοι κατὰ τοὺς πολεμικοὺς τούτους χρόνους ν' ἀναφανῶσιν οἱ κραταιότεροι τῆς Πύλης ὑπεραπισταί. Ὅτι ἐν μὲν τῇ Ἀλβανίᾳ ὁ Ἀλῆ-πασᾶς ἐξουσίᾳζε χώραν μεγάλην καὶ συγκεντρωμένην, ἐν Αἰγύπτῳ δὲ ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς ἀνώρθωσε τὴν ἐξουσίαν τῆς Πύλης, τοῦτο ἔπρεπε νὰ δώσῃ εἰς τὸν ἔξω κόσμον καλλιτέραν ἰδέαν περὶ τῶν μέσων καὶ τῶν πόρων τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Καὶ ὅτε ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς (ὁ εἰς μὲν τοὺς σκοποὺς του περὶ νέας διοργανίσεως τῆς κυβερνήσεως ἀνυπόμονος μέχρι παραφορᾶς, εἰς δὲ τὰ φιλόδοξά του σχέδια ἡσυχος καὶ παραιοσκεμμένος, ἀλλὰ καὶ ἐπί-

μονος εἰς τὸ ἄκρον) εἰσήγαγεν ἐν καιρῷ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ πολέμων τὸν « νέον του στρατὸν » (Nizami Dschedid), καὶ ἐνέδυσσε τοὺς Μαύρους καὶ Φελλάχους κατ' εὐρωπαϊκὸν τρόπον, ἐπιτυχάνων ἐν ἡσυχίᾳ καὶ σταθερῶς πᾶν, εἰς τὸ ὅποιον εἶχον ἀποτύχει μέχρι τοῦδε ὅλοι οἱ Σουλτάνοι καὶ βεζίροι, ἐφαίνετο ὅτι νέα ἐποχὴ ἀνέλαμπεν ἐν Τουρίᾳ καὶ ὡς πρὸς τὴν κραταίωσιν τῶν Ὀθωμανικῶν ὅπλων καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀνόρθωσιν τῆς παραλελυμένης τοῦ κράτους καταστάσεως. Ὑπὸ τὴν ἐποψιν ταύτην ἔπρεπε νὰ θεωρῇται ἡ ἐξουσία τῶν δύο τούτων μεγάλων ἀνδρῶν μᾶλλον ὡς ἐνίσχυσις ἢ ὡς διασεισμὸς τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἐὰν ἡ πορεία τῶν ἀνταρτῶν διεσχίζετο ὑπὸ τῆς ἀναστατώσεως διαφόρων ἐθνῶν, τὰ ὅποια διὰ τῆς νέας ταύτης πληρεστερας καὶ τρομερωτέρας τυραννίας ἡρεθισμένα ἐλάμβανον τὰ ὅπλα. Ἐνθα τοῦτο συνέβη παρὰ τοῖς χριστιανικοῖς λαοῖς, ἡ ἀντίστασις αὕτη ἐβασίζετο εἰς τὰς προσπάθειάς περὶ ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ περὶ ἀποτινάξεως τοῦ ἀφορήτου τουρκικοῦ ζυγοῦ. Οὕτω διὰ τῆς συγκρούσεως τοῦ Μαχμουὺ τῆς Σκουτάρεως μετὰ τῶν Μαυροβουνίων ὠρίσθη ἡ πρὸ πολλοῦ μελετωμένη ἀνεξαρτησία τοῦ ὀρεσιτρήφου τούτου λαοῦ. Ἀφ' ὅτου οἱ Ῥώσοι κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1789 κατέβαλον τὴν ἐν Μαυροβουνίῳ τῶν Ἐνετῶν ἐπιρροήν, κατέβαλεν ὁ βλαδίκας Πέτρος Πέτροβιτς Νιέγος ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἀνήκουστον μέχρι τοῦδε πολιτικὴν καὶ ἱεραρχικὴν ἐξουσίαν, διατηρήσας τοὺς τοποτηρητὰς τῶν ἐπαρχιῶν μόνον διὰ τὸν τύπον εἰς τὰς θέσεις των· τὴν ὑπεροχὴν του δὲ ταύτην μετεχειρίσθη μόνον πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του. Ὁ πασᾶς τῆς Σκόδρας πρὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν διέκειτο ἐχθρικῶς πρὸς αὐτόν· καὶ ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ βλαδίκᾳ ἐπολέμησε μετ' ἐπιτυχίας κατὰ τῶν Μαυροβουνίων (1785).

Τούτου ἕνεκα καὶ οἱ Μαυροβούνιοι τὸν παρηνώχλουν κατὰ τὸν Ῥωσσοαυστριακὸν πόλεμον, ὥστε οὗτος συνέδεσε τὰς προδοτικὰς του πρὸς τὴν Αὐστρίαν σχέσεις· καὶ κατὰ τοῦτο ἐβοηθούντο πάλιν ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν, τοὺς ὁποίους ἐκολάκευον, ὡς καὶ τοὺς Ῥώσσους (ὅπερ ἔλεγον ἐν Μαυροβουνίῳ « περιποιεῖσθαι καὶ τὴν

αἶψα καὶ τὸ λῆχονον. ») Συνομολογηθείσης τῆς εἰρήνης ἐθεώρη-
σεν ὁ Μαχμουτ καλὸν νὰ δικαιολογήσῃ ἀπέναντι τῆς Πύλης τὴν
στάσιν τοῦ ὅθεν ἐπέπεσεν (ἐν ἔτει 1795) μὲ δεκαχισχιλίους ἄν-
δρας κατὰ τῶν ἀπορορήτων ὁρέων καὶ φρουρίων τῶν Μαυροβου-
νίων, ἀλλ' ἠττήθη κατὰ κράτος· καὶ ὅτε μετὰ τρεῖς μῆνας ἐπα-
νέλαθεν τὴν ἔφοδον μὲ διπλάσιον στρατόν, ἠττήθη πάλιν καὶ ἐ-
φονεύθη ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ἡ δευτέρα αὕτη νίκη τῶν
Μαυροβουνίων ἐπεσφράγισε τὴν ἀνεξαρτησίαν των.

Οἱ Σου-
λιῶται.

Ὅτι ἦσαν οἱ Μαυροβούνιοι διὰ τὸν πασᾶν τῆς Σκουτάρεως,
τοῦτο παρ' ὀλίγον νὰ γείνωσι κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους διὰ τὴν
Ἀλῆ-πασᾶν τῶν Ἰωαννίνων οἱ Σουλιῶται (1) χριστιανοὶ Ἀλβανοὶ
ἐκ τῆς θρησκευτικῆς συμμίξεως τῶν Τσάμιδων φυλῆς. Κατόπιν
οἱ Σουλιῶται ἐπὶ τῶν Κασσοπέων ὁρέων φρούριον φυσικὸν εἰς τὴν
μεγαλοπρεπῆ ἐκείνην θέσιν, τῆς ὁποίας οἱ χεῖμαρρὸι Ἀχέρων καὶ
Κωκυτὸς ἐπλήρουν ποτὲ τὴν φαντασίαν τῶν ἀρχαίων μὲ εἰκόνας
μεγάλας καὶ σοβαράς. Τὰ ὄχυρά αὐτῶν φρούρια ἔκειντο δισχι-
λίους πόδας ὑπεράνω τῆς μυστηριώδους ἐκείνης πεδιάδος, ἣν δια-
σχίζει ὁ Ἀχέρων, καὶ ἐκ τῆς ὁποίας στενὴ ἀτραπὸς ἀκολουθοῦσα
τὴν δεξιάν τοῦ ποταμοῦ ὄχθην φέρει μετὰ δῖωρον ὁδοιπορίαν εἰς
φάραγγα ὄχυράν, παρὰ τὴν ὁποίαν ἔκειτο τὸ πρῶτον. τῆς χώρας
ταύτης φρούριον Ναβαρίκον, καὶ ἐντεῦθεν πάλιν εἰς τὴν Σχουνί-
θαν καὶ εἰς Κιάφον, καὶ τέλος εἰς αὐτὸ τὸ Σουλι (2).

Ὁ ἀγὼν τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ κατὰ τοῦ μικροῦ τούτου ἔθνους ἤρχι-
σεν ἐν καιρῷ τοῦ ῥωσσοαυστριακοῦ πολέμου (περὶ τὰ 1790),
καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Σουλιῶται ἀπέκρουσαν ἀνδρείως τὰ εἰσβαλόντα
στίφη τοῦ Ἀλῆ. Μ' ὅλον τὸ ποιητικὸν ἀπαύγασμα, τὸ ὁποῖον
καθωράιζε τὴν γενναίαν τούτην τῶν Σουλιωτῶν ἀντίστασιν, δὲν
ἦτο ὁ λαὸς οὗτος δυστυχῶς ἄλλος ἢ συστηματικὴ συμμορία κλε-
πτῶν, οἵτινες διὰ τῶν ληστρικῶν αὐτῶν ἐπιδρομῶν παρηνώχλουν
καὶ ἠρέθιζον Ἕλληνας τε καὶ Τούρκους Χριστιανοὺς καὶ Μωα-
μεθανοὺς.

(1) Πετρίδου, Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας ἐν Βενετίᾳ 1815.

(2) Hughes Ὀδοποιία ἐν Σικελίᾳ, Ἑλλάδι καὶ Ἀλβανίᾳ 3, 122 κ. εἰ.

Ὅθεν εὐκόλως ἡδυνήθη ὁ Ἀλῆ-Πασᾶς νὰ στρατολογήσῃ κατ' αὐτῶν τοὺς Ἕλληνας ἀρματωλοὺς εἰς δευτέραν ἐκστρατείαν (κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1792), καθ' ἣν νέον σῶμα ἐκ δισχιλίων Ἀλβανῶν ἐντελῶς κατεστράφη. Ἐκτοτε ἐφαίνετο ὡς ν' ἀπέφευγεν ὁ Ἀλῆς τοὺς ἐχθροὺς του τούτους. Ὅτε ὅμως (κατὰ τὸ 1800) αἱ Ἰόνιοι νῆσοι περιήλθον ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ῥωσσίας, ἐφοβήθη ὁ Ἀλῆς, μὴ ἡ Ῥωσσικὴ ἐπιβρόχῃ μεταχειρισθῇ κατ' αὐτοῦ τοὺς Σουλιώτας καὶ αὐτὸς πάθῃ ὅ,τι ἔπαθεν ὁ πασᾶς τῆς Σκόδρας ὑπὸ τῶν Μαυροβουνίων. Ὅθεν ἐξώπλισε στρατὸν 20,000 ἀνδρῶν, ἐδωροδόκησε κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς εἰσβολῆς του τὸν Γεώργιον Βότεσκηρην, ἵνα τῷ παραδώσῃ τὰ πολεμεφύδια τῶν συμπολιτῶν του, καὶ μετὰ ταῦτα εἰσέβαλε (τὸν Ἰούνιον τοῦ 1800) εἰς τὰ ὄρη μὴ δυνηθεὶς ὅμως νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ του διὰ μαχῶν καὶ ἐφόδων, διωργάνισε συστηματικὴν πολιορκίαν. Μετὰ παρέλευσιν τοῦ πρώτου χειμῶνος ὁ στρατὸς του ἀπὸ κακουχίας καὶ στερήσεως ἤδη εἶχεν ἐλαττωθῇ εἰς ἑκαταχιλίους ἀνδρας· αἱ προσπάθειαί του νὰ διαφθεῖρῃ διὰ χρημάτων τὰς ἐπισημοτέρας τοῦ τόπου οἰκογενείας ἀπέτυχον, καὶ μέρος μάλιστα τῶν πασάδων του, τῶν βεϊδῶν καὶ ἀρματωλῶν του ἀπαυδήσαντες ὑπὸ τῆς πολυχρονίου πολιορκίας, συνεμάχησε μετὰ τῶν Σουλιωτῶν (κατὰ τὸ 1801).

Ἡ ἀντίστασις τοῦ ἀνδρείου τούτου λαοῦ ἐκορυφώθη, ὅτε ὁ Ἀλῆ πασᾶς στάσεως ἐκραγείσης μετέβη εἰς Ἀδριανούπολιν (1802), μέχρι φανατισμοῦ ἐξαφθεις διὰ τῶν λόγων τοῦ Σαμουήλ, ὅστις τὴν ὄψιν μὲν ἄγιος, τὴν δὲ ἐπιβρόχην καὶ τὸ ἀξίωμα ἄγιος, παρεκίνησε τοὺς Σουλιώτας νὰ ἀνεγείρῃσι μεταξὺ Σουλίου καὶ Κιάφας καὶ τρίτον φρούριον, τὴν ἀγίαν Παρασκευήν, ἐπὶ τοῦ ἀποτόμου βράχου Κοῦγγι. Ἐπανελθὼν δὲ ὁ Ἀλῆ-Πασᾶς κατὰ τὸ 1803 ἐκ τῆς Ἀδριανουπόλεως ἔβαλε πῦρ εἰς ὅλας τὰς ὑπονόμους. Κατάρθρωσε νὰ λάβῃ παρὰ τῆς Πύλης φερμάνι δι' οὗ ἐδικαιούντο αἱ κατὰ τῶν Σουλιωτῶν ἐκστρατεῖαί του, καὶ τῷ παρεχωροῦντο ἄφθονα τὰ πρὸς ἐπιτυχίαν μέσα· κατάρθρωσε συγχρόνως νὰ ἐλκύσῃ πρὸς τὸ μέρος του καὶ ἄλλον προδότην, ὅστις ἤνοιξεν ἐν νυκτὶ

(τῇ 26 Σεπτεμβρίου 1803) τὰς πύλας τοῦ Σουλίου εἰς τὸν Κίτζον Βότσαρην, τὸν υἱὸν τοῦ Γεωργίου. Τώρα πλέον δὲν ἡδύνατο ν' ἀνθέξῃ οὔτε ἡ Κιάφα, οὔτε ἡ ἀγία Παρασκευή, ἔνθα ὁ Σαμουὴλ μετὰ τινων τῶν ὁπαδῶν του ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἀέρα, βαλὼν πῦρ εἰς τὴν πυριταποθήκην. Οἱ δὲ κάτοικοι ἐσυνθηκολόγησαν καὶ ἔφυγον διηρημένοι εἰς τρία τμήματα, δύο χιλιάδες μὲν ὑπὸ τὸν Φῶτον Τζαβέλλαν εἰς Πάργαν, 1000 εἰς Ζάλογγον καὶ εἴκοσιν οἰκογένειαι εἰς Ῥηνιάσσαν. Μόνον οἱ ὑπὸ τὸν Φῶτον Τζαβέλλαν διέφυγον τὴν παγίδα τοῦ ἀπίστου Ἀλῆ-πασᾶ, οἱ δὲ λοιποὶ συνελήφθησαν μὲ προδοσίαν, καὶ ἐκ τοῦ εἰς Ζάλογγον φυγόντος στίφους, ὅπου 60 γυναῖκες μετὰ τῶν τέκνων των ἀπέθανον ἡρωϊκῶς, πεσοῦσαι εἰς βάραθρον, 150 μόνον ἡδυνήθησαν νὰ διαφύγῃσι τὸν ὄλεθρον καὶ νὰ φθάσωσιν εἰς Πάργαν. Οἱ πλεῖστοι τῶν διχσωθέντων τούτων ἀνδρῶν κατετάχθησαν ἐθελονταὶ εἰς τὸν Ῥωσικὸν στρατὸν ἐπὶ τῶν Ἰονίων νήσων, ἔνθα ὁ δυστυχῶς ἄπρακτός των βίος ὑπῆρξεν ἡ ἀτιμωτικωτέρα ἀντίθεσις πρὸς τὸ ἀνδρεῖον καὶ πολεμικὸν ἐν τῇ πατρίδι των στάδιον.

Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐκώλυε τὴν Εὐρώπην, καὶ τοι ἀπὸ τῆς κλαγγῆς τῶν ὅπλων ἀντηχοῦσαν καὶ ὑπὸ μεγάλων νικῶν καὶ θριάμβων τεθαμβωμένην, νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν της ἐπὶ τῶν παραλίων καὶ ὁρέων τούτων. Ἡ πάλῃ αὕτη τῶν Σουλιωτῶν ὑπενθύμιζε τὰς μεσσηνιακὰς καὶ νομαντιακὰς πολιορκίας. Ἐκ τῶν χιλίων ἀνδρῶν, τῶν ἀποτελούντων τὸν μάχιμον τῶν Σουλιωτῶν στρατὸν εἰς ἕκαστος εἶχε τὴν ἀξίαν, οἷαν ἐν τῇ ἀρχαιότητι εἶχον οἱ τῆς Σπάρτης εὐγενεῖς. Ὁ γηραιὸς Κολοκοτρώνης ἐθαύμαζε τὸν Φῶτον Τζαβέλλαν καὶ ἐθεώρει αὐτὸν ὡς τὸν « ἐντελέστατον τῶν τουρκομάχων τούτων ἀνδρῶν. » Ἡ ἱστορία ἐκάστης τῶν ἐπισημοτέρων οἰκογενειῶν τῆς χώρας ταύτης γέμει τραγικῶν σκηνῶν καὶ συμβάντων. Οὕτω π. χ. ἡ ἱστορία τῆς τῶν Βοτσάρων οἰκογενείας, ὅπου τὸν προδότην Γεωργίον διεδέχθη ὁ προδότης υἱός του Κίτζος, ὅστις διὰ τῆς δολίης λύσεως τῶν τελευταίων συνθηκῶν κατεβιβάσθη εἰς τὰς τάξεις τῶν ἐπικινδύνως ἐκτεθειμένων, καὶ ἔπειτα ἐπανελθὼν εἰς Ἄρταν ἔλαβε τὰ ἐπιχειρήματα

τῆς κακίας του φονευθεὶς κατὰ τὸ δεῖπνον ὑπὸ τοῦ Γώγου Μπακό-
λα, δορυφόρου τοῦ Ἀλῆ, καὶ ἐγκατέλειπεν υἱόν, τὸν Μάρκον ἐκεῖ-
νον, ὅστις μεταξὺ ὄλων τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς ἡλληνικῆς ἐπανα-
στάσεως λάμπει ὡς ἀγνωτέρα καὶ εὐγενεστέρα μορφή. Οὕτω
καὶ ἡ ἱστορία τῆς οἰκογενείας Τζαβέλλα, τοῦ πατρὸς Λάμ-
πρου, ὅστις ἀπατηθεὶς περιέπεσε κατὰ τὸ 1792 εἰς τὰς
χεῖρας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, καὶ ἀφῆσας τὸν υἱόν του ὄμηρον γεν-
ναίως ὑπερασπίσθη κατὰ τῶν ὅπλων τοῦ Σατράπου, βοηθού-
μενος ὑπὸ τῆς γυναικὸς του Μόσχου, ἀμαζόνος ἀνδρειοτάτης
τοῦ υἱοῦ Φώτου, ὅστις, ἐλευθερωθεὶς μετὰ τὸν πρῶτον πόλεμον,
ἐξωρίσθη ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ κατὰ τὸ 1803, καὶ εἴτα πάλιν ὑπ'
αὐτοῦ ἀπατηθεὶς ἐπέμφθη εἰς Σοῦλι, ἔνθα ἐξετέλεσε τὴν πρᾶξιν
τοῦ Ῥωμαίου Ῥηγούλου, τοῦ θουσιάσαντος ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς πα-
τρίδος, καὶ πάλιν ἀποφυλακισθεὶς παρέδωκεν ὀμήρους τὴν γυναῖ-
κα καὶ τὰ τέκνα του, καὶ ὡς ὁ πατήρ του (κατὰ τὸν κανόνα
τῶν κλεφτῶν, ὃν ἡσπάζετο καὶ ὁ Κολοκοτρώνης) ἔβαλε κατὰθε-
μα τὴν οἰκογένειάν του ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς σωτηρίας.

Τὰ φαινόμενα ταῦτα παρεκίνησαν τὸν μὲν διάσημον ἱστορι-
κὸν Νεΐβουρον νὰ συγκρίνῃ τὰς ὑπερβολικὰς περιγραφὰς τοῦ ἱστο-
ριογράφου τοῦ Σουλίου (Χριστοφόρου Πεξζαιβοῦ) πρὸς τὴν συγ-
γραφὴν τοῦ Θουκυδίδου, τὴν δὲ ποιητὴν Βύρωνα νὰ παραβάλλῃ
τοὺς Ἀλβανοὺς τούτους ἥρωας πρὸς τοὺς Δωριεῖς καὶ Ἡρακλεί-
δας (1). Αἱ συμπάθειαι τοῦ μεγάλου τούτου ποιητοῦ, αἱ περιο-
δίαι του καὶ τὰ ἄσμετά του διέδωσαν τὸν ὑπὲρ τοῦ Σουλίου ἐν-
θουσιασμόν ἐφ' ὅλον τὸν πεπολιτισμένον κόσμον, τὰ δὲ κλέφτι-
τα ἄσμετα ἐξυμνοῦσι πομπῶδως τὸ περιβόητον καὶ τρομερὸν
Σοῦλι, ἔνθα καὶ παιδίαι καὶ γυναῖκες καὶ κόραι λαμβάνουσι τὰ
ὅπλα καὶ πολεμοῦσιν ἀνδρείως κατὰ τῶν ἐχθρῶν.

(1) Ἐπὶ τῶν ὁρέων τοῦ Σουλίου καὶ εἰς τὴν παραλίαν τῆς Πάργας σώ-
ζονται ἀπόγονοι ἀνδρῶν, ὁποίους ἡ Δωρίς μῆτηρ ἔτρεφεν. Ἐκεῖ ἴσως σώ-
ζεται σπέρμα ἐκ τοῦ αἵματος τῶν Ἡρακλειδῶν.

(ἐκ τῶν τοῦ Βύρωνος).

Οι Σέρβοι Ἐν μόλις εἶχε παρέλθει ἔτος μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Σουλιωτῶν, ὅτε τὸ βορειο-δυτικὸν μέρος τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ἐκλονίσθη εἰς τρόπον, ὥστε ἐφκίνετο ὅτι καὶ αὐτὸ, ἀμιλλώμενον καὶ συμμαχοῦν μετὰ τοῦ Μαυροβουνίου, ἐμελλε ν' ἀποσπασθῇ ἀπὸ τῆς σουφικῆς κυριαρχίας. Ἐν Σερβίᾳ (1) ἡ τυραννία τῶν Δεσδων ἐγέννησε (1804) ἕνοπλον ἀντίστασιν, καθ' ἣν οἱ ἐντιμότεροι τῶν κατοίκων ἠνώθησαν μετὰ τῶν ὀρεινῶν Αἰδοῦκων, τῶν κλεφτῶν τούτων τῆς Σερβίας, πρὸς χάλκευσιν στάσεως, ἣτις ὅμως ἐν ἀρχῇ ἦτο ὅλως ἄβουλος. Ἡ στάσις αὕτη, ἣν πλυχίως αὐτὴ ἡ Τουρκία ὠθεῖ, ἐδίωξεν ἐντὸς ὀλίγου τοὺς Τούρκους ἀπὸ τῆς Σερβικῆς χώρας, τοὺς ἀπέκρουσεν ἀπὸ χωρίων καὶ πόλεων εἰς τὰ φρούρια καὶ ἔθεσε τέρμα εἰς τὸ κράτος τῶν Δεσδων. Ἀλλ' ἡ κατοχὴ τοῦ Βελιγραδίου ὑπὸ τῶν γενιτσάρων καὶ ὁ διαρκὲς πόλεμος πρὸς τοὺς Σουβάτσους κατὰ τὴν μεσημβρινὴν Σερβίαν δὲν ἐπέτρεψε τοῖς Σέρβοις νὰ ἐπανέλθωσιν ἐν εἰρήνῃ πρὸς τὰ ποίμνιά των. Ὑπὸ τὰ ὄπλα ὅμως μένοντες ἔμαθον νὰ συλλαμβάνωσι τὴν ἰδέαν τῆς ἀπελευθερώσεώς των ἢ τουλάχιστον τὸν πόθον νὰ καταλάβωσι θέσιν, οἷαν εἶχον αἱ παραδυνάβιοι Ἡγεμονίαι, ἔνθα ἡ κυβένησις τῶν Ἰψηλαντῶν εἶχεν ἐπιφέρει ἐκ νέου κατὰστασιν πράγματων πολὺ καλλιτέραν τῆς προλαβούσης. Ὅθεν (κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1805) ἔκαμον οἱ Σέρβοι προτάσεις εἰς τὴν Πύλην, ἐν αἷς ἦτο καὶ ἡ ἐν Βουκουρεστίῳ πηγάσασα, ἀληθῶς ἀπραγματοποίητος αἵτησις, νὰ καταλάβωσι πάλιν οἱ Σέρβοι τὰ φρούριά των. Ὁ Σουλτάνος πικρῶς ὑπὸ τῶν εὐ φρονούντων Τούρκων εἶχε κατηγορηθῇ διὰ τὸν ἀπλοῦν ἐξοπλισμὸν τῶν Σέρβων βασιλιάδων πολλῶ ὀλιγώτερον λοιπὸν ἠδύνετο νὰ τολμήσῃ νὰ ἐκβάλῃ τοὺς γενιτσάρους ἀπὸ τοῦ Βελιγραδίου καὶ νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς χριστιανοὺς ὄχυράν τοσοῦτον εἰς τὰ μεθόρια θέσιν ὅθεν προσεκάλεσε τοὺς πασάδας τῆς Νίκης καὶ τῆς Σκουτά-

(1) Πρβ. Ranke « Ἡ ἐπανάστασις τῆς Σερβίας 1844. Canibert « Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῶν ἐπαναστάσεων καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Σερβίας. Ἐν Λειψίᾳ 1855 καὶ Ami Roué « Ἡ Εὐρωπαϊκὴ Τουρκία.

πως νὰ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τῶν Σέρβων, οἵτινες μαθόντες τοῦτο ὠπλίσθησαν (1806) εἰς πόλεμον οὐχὶ πλέον κατὰ τῶν τουρκικῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀρχῶν, ἀλλὰ κατ' αὐτῆς τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Καὶ αἱ περιστάσεις ἐν γένει ἐκείνων τῶν χρόνων συνηγωνίζοντο τότε ὑπὲρ τῶν ἀνδρείων Σέρβων. Ἡ Πύλη περιεπλέχθη πρῶτον μὲν (κατὰ τὴ 1806) ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὸν κατὰ τῆς Ῥωσσίας πόλεμον, εἶτα δὲ (κατὰ τὸ 1807) προὔδοθη καὶ ἐγκατελείφθη ἐν τῇ συνθήκῃ τῆς Τιλαίτης· συγχρόνως δὲ κατεσπάραττον ἐπὶ τοῦ Σελίμ καὶ μετὰ τὴν πτώσιν αὐτοῦ ἐσωτερικαὶ ταραχαὶ καὶ στάσεις καὶ τὴν τουρκικὴν πρωτεύουσάν καὶ τὴν κυβέρνησιν.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων κατώρθωσαν οἱ Σέρβοι οὐ μόνον νὰ ἐκβάλωσι τῆς χώρας τῶν ἅπαντας τοὺς Τούρκους (περὶ τὰ μέσα τοῦ 1807,) ἀλλὰ καὶ ἐπὶ σκοπῷ νὰ τείνωσι χεῖρα ἀρωγὸν εἰς τοὺς Μαυροβουνίους ν' ἀναστατώσωσι τοὺς Βοσνίους, ἐπροχώρησαν θριαμβεύοντες εἰς τὴν Βοσνίαν καὶ Μοισίαν μέχρι τοῦ Νοδιπαζάρου, τοῦ κυρίου συνδέσμου μεταξὺ Βοσνίας καὶ Ρούμελης.

Ἐάν λοιπὸν οἱ Βόσνιοι ἐπανεστάτουν τότε, ὡχυρισμένοι ὅπως ἦσαν ἐν τῷ ἀπορρήτῳ αὐτῶν φρουρίῳ, τὸ ὅποῖον ἐκ δύο μόνον λόφων προσιτὸν συνδέεται μετὰ τῆς 'Ρούμελης, καὶ ἀμφοτέρωθεν ἐξησφαλισμένοι ὅπως ἦσαν ὑπὸ Σέρβων καὶ Μαυροβουνίων ἡ πρὸ πολλοῦ ὑποκαίουσα πυρὰ ἤθελεν ἀνάψει καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησι, καὶ ἐν τῷ σάλῳ τούτῳ καὶ τῷ διαμελισμῷ τῶν ἀλβανικῶν καὶ τουρκικῶν δυνάμεων ἡδύνατο εὐκόλως τὸ βορειοδυτικὸν μέρος τῆς χώρας ν' ἀποτινάξῃ τὸν τουρκικὸν ζυγόν. Ἀλλ' ἐκ τῆς Μοισίας εἶχεν ἀπέλθει ἀπὸ τοῦ 1690 καὶ 1740 ἤδη τὸ σερβικὸν μέρος τῶν ἀρχαίων κατοίκων, ἀντικατασταθὲν ὑπὸ Ἀλβανῶν, οἵτινες διχονοοῦντες πρὸς ἀλλήλους, ὥς οἱ Βόσνιοι, καὶ ἄπειροι πολιτικῶν σχεδίων εἶχον μεταβῆ εἰς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον ἐν μέρει καὶ ἔνεκα τοῦ μίσους, τὸ ὅποῖον κατὰ τῶν Σέρβων ἔπνεον. Οὕτως οὐ μόνον ἡ ἀρχὴ αὐτῆς τῆς ἐπαναστάσεως ἐματαιώθη, ἀλλὰ καὶ ἡ σερβικὴ χώρα ἀπὸ τῆς Νίκης μέχρι τοῦ Μορά-

βα ποταμοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐκυριεύθη (1809) καὶ ἄνευ τῆς βοήθειας τῶν Ῥώσων καθυπετάσσεται πάλιν ὅλη. Ὁ σκώληξ τῶν ἐσωτερικῶν διχονοιῶν ἦτο ὁ αἷτις τῆς τοιαύτης τύχης. Οἱ Σέρβοι εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀγωνός των (1804) ἐζήτησαν δικτάτορα ἀρχηγόν. Οἱ δὲ τρεῖς ἄνδρες, οἱ ἐκλεχθέντες ὑποψήφιοι τοῦ ἀξιώματος τούτου, ἀπεποιήθησαν τοῦτο χάριν ὑποκριτικῆς μετριοφροσύνης, τῆς ὁποίας ὅμως τὰ αἷτια ἦσαν πολὺ σοβαρώτερα τῆς φιλοδοξίας ἐκείνης, δι' ἧς ἐκηλίδωσαν μετὰ ταῦτα τὸ ὄνομα των πλεῖστοι τῶν Ἑλλήνων ὀπλαρχηγῶν. Καὶ ὁ μὲν Στανῆς Γλαβάσης δὲν εὑρίσκει καλόν, Αἰδοῦκος νὰ ἴσταται ἐπὶ κεφαλῆς ἔθνους ὀλοκλήρου· ὁ δὲ Θεοδόσιος ὁ ἐξ Ὁρασάτζης, ὅστις ἤθελεν ἐπιμόνως ἀρχηγόν, δὲν εὑρίσκει πάλιν εὖλογον, νὰ τεθῇ ἡγεμὼν ἐπὶ κεφαλῆς ληστικῶν συμμοριῶν· ὁ δὲ Καραγεώργης, ὅστις τελευταῖος κατεπίσθη νὰ γείνη ὑποψήφιος, ἀπέτρεπε τοὺς Σέρβους νὰ τὸν ἐκλέξωσι, διότι ὀξυθύμου ὢν χαρακτῆρος δὲν ἤθελεν ὑποφέρει ἀτιμωρητὴ τὴν ἐλαχίστην ἀντιλογίαν καὶ ἀπεΐθειαν. Καὶ τοιοῦτος ἦτο πραγματικῶς ὁ γιγαντιαῖος τὴν μορφήν ἀνὴρ οὗτος, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα Μαῦρος (ὡς τὸ τουρκικὸν Καρά) δὲν ἐδήλου τὴν χροιάν του ἀλλὰ τὸ ἀνδρικὸν τοῦ χαρακτῆρός του.

Ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν γενναίων τέκνων τοῦ ἀδιαφθόρου τούτου ἔθνους ἦτο ὑπὲρ τὸ δέον ἐκδοτος εἰς τὴν οἰνοποσίαν καὶ εἰς τὰς σωματικὰς ἡδονάς, ἡγάπα νὰ χορεύῃ καὶ νὰ μεθῇ τὸ ἑσπέρας, καὶ ἐν τῇ μέθῃ του ὑπέπιπτεν εὐκόλως εἰς τὰς διαθέσεις θηριώδους πλέον ἢ τουρκικῆς βαρβαρότητος. Εἰς τὴν ζώνην του ἔφερε πάντοτε τὸ τρομερὸν τῆς τιμωρίας καὶ τῆς ἐκδικήσεως ὄργανον, τὸ πιστόλιον, δι' οὗ ἐφόνευεν ἀνηλεῶς καὶ ἀνεξετάστως πάντα τὸν ἐναντιούμενον αὐτῷ (καὶ ἐν ταῖς πρώτοις τὸν ἡγεμόνα ἐκείνον Θεοδόσιον, τὸν συνυποψήφιόν του). Διωκόμενός ποτε ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ φεύγων ἐθανάτωσε διὰ τοῦ αὐτοῦ ὅπλου καὶ τὸν γηραιὸν πατέρα του, μὴ θέλοντα νὰ φύγῃ μετ' αὐτοῦ. Τὸν ἀδελφόν του, ὅστις ἐδίωκε παρθένον, ἀπηγχόνησε, καὶ ἀπηγόρευεν εἰς τὴν μητέρα του νὰ κλάσῃ τὸν υἱόν της. Ὁ ἀνὴρ οὗτος (ὡς καὶ ὁ Μιλόσης ἐν ἀρχῇ τῆς κυβερνήσεώς του) ὑποβυθίζει τοὺς

ἀρχαίους ῥώσους αὐτοκράτορας τοὺς ἐξασκοῦντας τὴν αὐτὴν παρ-
 ῥαλογὸν ὁμότητα, ἥτις ἤττον ἐξέπληττε τοὺς ἀγρίους λαούς.
 Πεπροικισμένοι οὖν Καρὰγεώργης μὲ πολεμικὸν πνεῦμα ἐμάχετο
 μετ' ὁμότητος ὅλως περιττῆς, τὴν δὲ πολιτείαν ἐκυθέρνα ὡς
 τύραννος. Πρὸς διαχείρησιν τῆς διοικήσεως καὶ τῆς δικαιοσύνης
 εἶχε συστηθῆ (κατὰ τὸ 1805) γερουσία, ἥτις ὅμως συγκροτη-
 θεῖσα μετ' οὐ πολὺ ἐκ τῶν ὁπαδῶν τῶν διαφόρων ὀπλαρχηγῶν
 καὶ διοικητῶν ἐπηρεάσθη στρατιωτικῶς ὑπὸ τοῦ Καρὰγεώργη,
 τοῦ πρώτου τῶν βοεβοδῶν τούτων, ὃν πάρηκολούθει στίφος ση-
 μαντικὸν ἱππέων (μόρκων). Τοῦτο ἠρέθισε μεγάλως τοὺς ἐναν-
 τίους του, οἵτινες μετεχειρίσθησαν κατ' αὐτοῦ τὴν ῥωσικὴν
 ἐπικουρίαν καὶ ὠφελήθησαν ἐκ τῆς ἀποτυχίας του κατὰ τὸν πό-
 λεμον τοῦ ἔτους 1809, ἵνα (ἐν ἀρχῇ τοῦ 1810) ἐξώσωσιν ἐκ
 τῆς γερουσίας τὴν μερίδα του. Τοῦτο ἠνάγκασε τὸν δικτάτορα
 νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν Ῥωσίαν. Ἐν τῇ πολυκυμάντι αὐτοῦ νεό-
 τητι, πρὶν ἔτι ἐπιχειρισθῇ τὸ ἐπικερδὲς ἐμπόριον τῶν χοίρων,
 διετέλεσεν ὁ Καρὰγεώργης ἐναλλάξ ὡς αἰδοῦχος στρατιώτης καὶ
 ὡς δασοφύλαξ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Αὐστρίας· αἱ συμπάθειαι
 του ἦσαν ὑπὲρ τῆς Αὐστρίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπρότεινε καὶ κατὰ
 τὸ 1804 καὶ νῦν πάλιν τὴν ἐπὶ τῆς Σερβίας προστασίαν. Ἡ Αὐ-
 στρία ἐξουσίαζε κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἑκατονταετηρίδα ἐπὶ 24
 ὁλόκληρα ἔτη (1718—39) τὴν Σερβίαν· ἀλλὰ οὔτε συμπάθειαι
 ὑπὲρ αὐτῆς εἶχεν ἀποκτήσει, οὔτε καὶ ἔχνη εὐχάριστα τῆς διοι-
 κήσεώς της εἶχεν ἀφῆσει· καὶ τὸ παρὸν δὲ σερβικὸν κίνημα παρὰ
 τὰ σύνορά της ὑπέβλεπεν ἐξ ἀρχῆς ἡ Αὐστρία, οὔτε ἤθελε ν'
 ἀναλάβῃ πάλιν ἐνεργητικὸν μέρος εἰς αὐτὸ, ἵνα μὴ δικαιολογήσῃ
 καὶ στερεώσῃ τὴν τῶν Ῥώσων θέσιν εἰς τὰς παραδουναβίους Ἡγε-
 μονίας, τὴν αἰωνίαν ταύτην εἰς τὸν ὀφθαλμὸν της ἄκανθαν. Οὕτως
 ὁ Καρὰγεώργης καὶ τῶν συμβουλῶν τῆς Γαλλίας παραμελήσας
 συνωμολόγησε συνθήκας μετὰ τῶν Ῥώσων, καὶ ἐνίκησε (κατὰ τὸ
 1810) μετ' αὐτῶν ἐν ἐνδοξῷ ἐκστρατείᾳ τοὺς μὲν Τούρκους ὑπὸ
 τὸν Χουρσίτ-πασᾶν παρὰ τὸν Βαρβαρίνον, τοὺς δὲ Βοσνίους παρὰ
 τὴν Δορνίκην, καὶ τέλος καὶ τοὺς ἐσωτερικοὺς ἀντιπάλους του,

οὐς κατέβαλεν ἐντελῶς. Ὁ Χουρσίτ-πασᾶς κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ ἐπομένου ἔτους (1811) τῷ ἐπρότεινε τὴν ἐπὶ τῆς Σερβίας ἡγεμονίαν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν ὅμως τῆς Τουρκίας· ὁ ἄφρων ζήτησας ὁδηγίας ἐν τῷ ῥωσικῷ στρατοπέδῳ ἔδωκε τὴν ἐξῆς ὑπὸ τῶν Ῥώσων συμβουλευθεῖσαν ἀπάντησιν· ὅτι οἱ Σέρβοι ὡς σύμμαχοι τῆς Ῥωσσίας δὲν δύνανται ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως αὐτῆς νὰ συνομολογήσωσι συνθήκας. Ἐκκατηγορήθησαν οἱ Ῥῶσοι· ὅτι κακῶς ἀντήμειψαν κατὰ τὴν εἰρήνην τοῦ Βουκουρεστίου (1812) τοὺς Σέρβους διὰ τὴν πίστιν των ταύτην καὶ ἀφασίωσιν. Βεβαίως εἰς πᾶσαν ἄλλην περίστασιν δὲν ἤθελον τοὺς ἀνταμείψει καλῶς, εἰς αὐτὴν ὅμως δὲν ἠδύναντο νὰ τοὺς ἀνταμείψωσι καὶ καλλίτερον. Οἱ Τοῦρκοι ἠδύναντο διὰ τῆς ῥηθείσης συνθήκης νὰ ἐπιτύχωσι πᾶσαν παραχώρησιν ἐκ μέρους τῆς Ῥωσσίας, ἣν ἠπείλει ἡ τοῦ Ναπολέοντος εἰσβολή· ἀλλὰ συνεπεία ἀσκόπου μεγαλοφυχίας, δι' ἣν μετὰ ταῦτα πικρῶς μετεμελήθησαν, καὶ ἀξιοποίνου προθυμίας τῶν ἀπεσταλμένων πρέσβων ἠκρέσθησαν εἰς τὴν τῶν [ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος τῷ Γσάρφῳ παραχωρηθεισῶν] παραδουναβίων ἡγεμονιῶν ἀπόδοσιν, ἐξ ἧς ἡ Αὐστρία, ἀείποτε ἀποφασισμένη νὰ μὴ παραχωρήσῃ τὰς χώρας ταύτας εἰς τὴν Ῥωσσίαν, εἶχεν ἐξαρθήσει τὴν σύμπραξίν της πρὸς τὴν εἰσβολὴν τῶν Γάλλων εἰς τὴν Ῥωσσίαν. Καὶ τοῦτο λοιπὸν πολὺ ἦτο, ὅτι οἱ Τοῦρκοι παρεχώρησαν τοῖς Σέρβοις ἐν ταιαύταις περιστάσεσι διὰ τῆς ῥωσικῆς μεσολαβήσεως τὴν ἐσωτερικὴν των ἐλευθερίαν ἀντὶ εὐτελοῦς μόνον φόρου. Τὸ μετενόησαν ἄμα συνομολογηθέν. Καὶ ὠφελήθησαν μετ' ὀλίγον τοῦ πολυασχόλου τῆς Ῥωσσίας ἵνα ζητήσωσι παρὰ τῶν Σέρβων τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀρχαίας κυβερνήσεως, ὅπερ ἐκ νέου ὥπλισε τοὺς Σέρβους. Ἀλλ' ὁ πρῶτος ζῆλος εἶχε πλέον χαλαρωθῆ ἐν τῷ λαῷ τούτῳ. Τὸ κάλλιστον σχέδιον τοῦ Καραγεώργη νὰ συγκροτηθῇ πόλεμος κλεπτῶν, ἐματαιώθη ὑπὸ τοῦ κακοῦ του δαίμονος, τοῦ ὁπαδοῦ του Μλάδενος, ὅστις δὲν ἤθελε νὰ θυσιάσῃ τὰ παρὰ τὴν μεθόριον γραμμὴν κτήματά του καὶ τοὺς μύλους τοῦ ἀἰδοῦκος Βέλκος, ὅστις εἶχεν ἀναδεχθῆ ἀμυντικὴν παρὰ τὸν Δούναβιν θέσιν, ἔπασσε παρὰ τὴν

Νεγοτίνην, αὐτὸς δὲ ὁ Καραγεώργης ἔμεινεν ἄπρακτος καὶ ἔφυγε (κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1813) διὰ τῆς Αὐστρίας εἰς τὴν Ῥωσσίαν, παρασυρθείς ὡς λέγεται παρὰ τοῦ ξώσσου πράκτορος Νεδόβα, ὅστις ἐσυμβούλευσε ν' ἀναβληθῇ ὁ πόλεμος μέχρις οὗ ἡ Ῥωσσία γείνη ἐλευθερωτέρα εἰς τὰς κινήσεις της. Ἀνοικτὴ ἔμεινε νῦν ἡ χώρα, τὰ φρούρια ἠλώθησαν, καὶ οἱ Τοῦρκοι κατὰ τὴν συνθήκην των ἀσπλάγχχνως κατὰ τῶν ἡττηθέντων ἐμάνησαν. Τοῦτο ἐπέφερε μετ' οὐ πολὺ (1814) τὴν οὕτω λεγομένην στάσιν τοῦ Χατζῆ Προδάνου, εἰς τὴν κατάσβεσιν τῆς ὁποίας συνετέλεσε καὶ ὁ Μιλόσης Ὁβρενίδης, ὁ τελευταῖος τῶν μεγάλων ὁσποδάρων, οὗς ὁ Καραγεώργης εἶχε καταβάλει διὰ τῶν μικρῶν του βοεβοδῶν. Ἄμα ὅμως ὁ νέος πασᾶς Σουλεϊμάν, Βόσνιος τὸ γένος καὶ ὡς ὅλοι εἰ συμπολίται του ἐχθρὸς τῶν Σέρβων ἄσπονδος, ἀντὶ νὰ δώσῃ τὴν ὑποσχεθεῖσαν χάριν, τοὺς μὲν ἀρχηγοὺς τῶν ἐπαναστατῶν ἀνῆλεῶς κατέσφαξε, τοὺς δὲ στρατιώτας διαφοροτρόπως ἐθανάτωσεν, ἐτέθη ὁ Μιλόσης, δολίως ἐκ Βελιγραδίου δραπετεύσας, τὴν κυριακὴν τῶν Βαίων τοῦ 1815 ἐπὶ κεφαλῇ νέας στάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν, ἀπηλπισμένοι ὅπως ἦτο, ἀλλὰ καὶ ψυχρότερος καὶ φρονιμώτερος τοῦ Καραγεώργη, προσεπάθησε νὰ δώσῃ ἀπέναντι τῆς Πύλης καὶ τῆς ἱερᾶς συμμαχίας χαρακτῆρα δίκαιον καὶ ὅσιον. Μετὰ τινὰς δεῦτυχαῖς μάχαις κατώρθωσε διὰ τοῦ ἡπίου πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους τρόπου του ν' ἀποκτήσῃ κύμμα καὶ μεταξὺ αὐτῶν τῶν Τούρκων, καὶ νὰ συνομολογήσῃ προσωπικῶς εἰρήνην μετὰ τῆς Πύλης μαχόμενος κατὰ τὸ φαινόμενον οὐχὶ κατὰ τοῦ Σουλτάνου, ἀλλὰ κατὰ τῶν ἀφρόνων ὑπηκόων του. Ὁ Μιλόσης ἤρκειτο εἰς τὰ δυνατὰ συγκατένευσεν εἰς τὸ νὰ μείνωσι τὰ φρούρια εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων· ὡς χριστιανὸς ἔπαιζεν ἐνταῦθα τὸ μέρος, τὸ ὁποῖον ἔπαιζεν ὁ Ἀλῆ πασᾶς καὶ ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς, τὸ ὁποῖον ἔπαιξε μετὰ ταῦτα καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ἄλλοι τῆς Ἑλλάδος ὀπλαρχηγοί· ἀντὶ δηλ. τῆς ἐπὶ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς χώρας του ἐξουσίας ἔμεινε κατὰ τὸ ἥμισυ ὑποτελὲς τῆς Τουρκίας. Ἡ εἰρηνικὴ τάσις τῶν νεωτέρων χρόνων ἐβούληται τὰς προσπάθειάς του ταύτας· ἡ Σύνοδος τῆς Βιέννης ἔμελλε νὰ συγκροτηθῇ ἐπέκειτο ἡ ἀποστο-

λή ρώσσου πρέσβεως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὄθεν ἐπέτρεψεν ἡ Πύλη νὰ κηρυχθῇ ὁ Μιλόσης (τῇ 6 Νοεμβρίου 1817), διὰ τῆς ψήφου τῶν προσεστώτων, δημογερόντων καὶ ἀρχιερέων ἐκλεχθεὶς, πράγματι κληρονομικὸς ἡγεμὼν τοῦ Σερβικοῦ κράτους Ἡλπίζεν ἡ Πύλη διὰ τοῦ μέσου τούτου νὰ τὸν διατηρήσῃ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς Ῥωσσίας, καὶ κατέπνιγε τὴν ὀργὴν τῆς, ὅτι μία τῶν μεγαλειτέρων φυλῶν ἔδιδεν εἰς τοὺς χριστιανοὺς ὑπηκόους τῆς τὸ ἐπικίνδυνον παράδειγμα νὰ βαδίζωσι διὰ τῶν ὅπλων εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀνεξαρτησίας.

Αἱ παρα- Μετὰ τῆς σερβικῆς ἐπαναστάσεως συνεβάδιζον καὶ αἱ ἀπόπει-
δουνάβιοι ραι δακικοῦ καὶ Ἑλληνικοῦ κινήματος, ὃν τὸ μὲν πρῶτον εἶχε
ἡγεμονί- χαρκατῆρα ὅλως διπλωματικόν, τὸ δ' ἕτερον χαρακτῆρα ὅλως γρα-
αι. Κων- χρακτῆρα ὅλως διπλωματικόν, τὸ δ' ἕτερον χαρακτῆρα ὅλως γρα-
σταντ. ὁ σταντ. τιωτικόν. Ἐν καιρῷ τῆς σερβικῆς στάσεως ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας
Ἰψηλάν- τῆς. ἦτο Κωνσταντῖνος ὁ Ἰψηλάντης. Ἡ οἰκογένειά του (1) ἦτο μία
τῶν ἐπισημοτέρων κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους μεταξὺ τῶν Φα-
ναριωτῶν, ἀρεστὴ τοῖς μὲν Ἕλλησι διὰ τὰ πατρικά της αἰσθή-
ματα, τοῖς δὲ Ῥουμάνοις διὰ τὴν ἡπίαν τῶν ἡγεμονιῶν διοίκη-
σιν. Ὁ πατὴρ τοῦ Κωνσταντίνου Ἀλέξανδρος εἶχεν ἀποκτήσει
ἐνεκα τῆς πατρικῆς του τρις ἐπαναληφθείσης διοικήσεως τῆς
χώρας τὸ ἐπώνυμον τοῦ Πάππου, καὶ ἀπὸ τοῦ 1798 ἰδιώτευσεν
ἐν Κωνσταντινουπόλει, τιμώμενος καὶ σεβόμενος μεγάλως ὑπὸ
τε ξένων καὶ ἐγχωρίων. Οἱ δύο υἱοὶ αὐτοῦ, νέοι ἔτι ὄντες (1782)
παρεσύρθησαν εἰς στασιαστικὰς ἀποπείρας, σκοπὸν ἔχουσας τὴν
ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ὁ πατὴρ των αὐτὸς διετήρει
μετὰ ταῦτα κατὰ τὸν μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Αὐστρίας πόλεμον
σχέσεις πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τῆς Πύλης, καὶ ἐπρότεινε σχέδιον
περὶ ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Γραμματεὺς του δὲ
καὶ πολιτικὸς μαθητὴς του ἦτο ὁ Θεσσαλὸς Ῥήγας, τοῦ ὁποῦ
τὸ ὄνομα στίλβει ἐπὶ κεφαλῇς τῶν ἐλευθερωτῶν τῆς Ἑλλάδος.
Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀτυχῇ ἐκβάσιν τοῦ πολέμου ἐκείνου εἰσῆλθον οἱ

(1) Πρβ. περὶ τῆς ἱστορίας τῆς οἰκογενείας ταύτης τὸ σύγγραμμα τοῦ Ι. Φιλίππου « Δοκίμιον περὶ τῆς Ἑλλήν. ἐπαναστάσεως, Β', τόμ. Κεφάλ. α.

ἤψηλάνται εἰς τὸ συμβούλιον τοῦ Λιβανίου, ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος, τὰς μεταβρύθμισεῖς τοῦ Σουλτάνου Σελίμ συμμεριζόμενος, συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς συνδιαλλάξεως τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς κραταιώσεως τῶν δύο τούτων ἐθνικοτήτων διὰ τῆς συγχωνεύσεως, καὶ διέταξε τὸν υἱόν του Κωνσταντῖνον νὰ ἐπεξεργασθῇ ὑπὸ τὴν ἐπιστάσιν του σχέδιον περὶ μεταβρύθμισεως τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Οὕτως οἱ ἀρχηγοὶ τῆς οἰκογενείας ταύτης καὶ τὴν ἐσωτερικὴν τῆς Τουρκίας διοίκησιν ἦσαν μεμνημένοι καὶ ὑπὸ τῶν ξένων διπλωματῶν ἐτιμῶντο, καὶ συνεπεῖα τῶν σφαλμάτων τῆς ἐποχῆς περιστάσεων ἦσαν ἐνήμεροι τῶν μεγάλων σχεδίων· ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ὑπερεῖχε, κατὰ τὴν γνώμην τῶν ξένων διπλωματῶν, ὅλων τῶν συγχρόνων του Ἀνατολιτῶν καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ κατὰ τὴν φρόνησιν. Καθ' ὅλον τὸν βίον του τὸν ἐπησχόλαι ἡ ἰδέα τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος διὰ στρατοῦ ἐκ βασιλέων κατηρτισμένου. Ὅτε δὲ ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις ἤρχιζε νὰ κάμῃ προσηλύτους, διενόηθη ὁ Ῥήγας (ὡς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω) νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ τούτου διὰ τῆς γαλλικῆς συμπαράξεως· ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἐπειρᾶτο νὰ κερδίσῃ τὴν εὐνοίαν τῶν λοιπῶν μεγάλων τῆς Εὐρώπης δυνάμεων καὶ τὴν βοήθειαν τῆς Ῥωσσίας. Ὅθεν ὠφελήθη πρῶτον ἐκ τῆς θέσεώς του ὡς μεγάλου διερμηνέως (ἦν κατεῖχεν ἀπὸ τοῦ 1796), ἵνα συμβουλεύσῃ τὴν Πύλην εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῶν ἐν Εὐρώπῃ ταραχῶν καὶ ἐν καιρῷ τῆς εἰς τὴν Αἴγυπτον εἰσβολῆς τῶν Γάλλων, νὰ βαδίσῃ πολιτικὴν ἀντιγαλλικὴν, καὶ εἰς τὴν θέσιν του ταύτην ἔμεινε πιστὸς, ἕως πρὸς βλάβην τῶν σκοπῶν του, καθ' ὅλον τοῦτον βίον. Ὅτε μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς τριπλῆς συμμαχίας μεταξὺ τῆς Πύλης, τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Ἀγγλίας ἐγένετο ἐν Κωνσταντινουπόλει συνέλευσις περὶ τῶν Ἰονίων νήσων (1799), συνέλαβεν ὁ Κωνσταντῖνος τὸν σκοπὸν νὰ συστήσῃ ἐκεῖ κέντρον Ἑλληνικο-χριστιανικὸν ὑπὲρ τῶν μυστικῶν του σχεδίων· καὶ ἔμελλε νὰ παραδώσῃ τοὺς Ἕλληνας ἐπανησίουσας προστασίαν ἰδιαιτέρων συνθηκῶν εἰς θέσιν πολὺ ἐλευθερωτέραν (οὐχὶ ὡς βασιλιάδας) εἰς τὴν ἄμεσον τῆς Πύλης κυριαρχίαν, ὅτε ἡ Ῥωστικὴ

πολιτική κατώρθωσε νὰ διασχίση τοὺς σκοπούς του, νὰ παραλάβῃ τὴν Ἐπτάνησον ὑπὸ τὴν ῥωσικὴν προστασίαν καὶ αὐτὸν ἐντίμῳ τῷ τρόπῳ νὰ ἐξορίσῃ, διορίζουσα αὐτὸν ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας. Ἐν ᾧ δὲ ὁ νέος ἡγεμὼν ἐβελτίονεν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ διὰ τῆς διοικήσεώς του τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, κατέκειτο ἡ Βλαχία ἐλευσίνῳ, ἐκτεθειμένη εἰς τὰς ἀναρχικὰς ἐπιδρομὰς τῶν Δελδῶν τῆς Σερβίας καὶ τοῦ Πασβάν-Ὀγλοῦ τῆς Βουλγαρίας, τῶν ὁποίων τὰ ληστρικὰ στίφη ἐλεηλάτουν πανταχόθεν τὴν χώραν. Οἱ ἀπηλπισμένοι Βλάχοι ἐξήτήσαντο καὶ ἔλαβον ἡγεμόνα τὸν Κωνσταντῖνον (22/4 Ὀκτωβρίου 1802). Ἔτι μᾶλλον δὲ ἐφείλκυσε οὗτος τὰ βλέμματα καὶ τῶν ξένων καὶ τῶν ἐντοπίων εἰς ἑαυτὸν, ὅτε ὡς χριστιανὸς καὶ ὡς γενναῖος τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ ὑπερσπιστής, ἐν βραχεὶ χρόνῳ διαστήματι ἐκχθάρισε τὴν χώραν ἀπὸ τῶν ληστῶν, τὸν ἐπίφοβον Πασβάν-Ὀγλοῦ ἠνάγκασε νὰ ὑπογράψῃ συνθήκην, καὶ ἐκ τῶν διηνεκῶν ἐρίδων τῶν γειτόνων ὀπληρχηγῶν ὠφελούμενος καὶ τοὺς Τούρκους κατὰ τῶν Τούρκων μεταχειριζόμενος ἐθεμελίωσε περὶ ἑαυτὸν διαρκὴ εἰρήνην καὶ ἀσφάλειαν. Βασιζόμενος ἐπὶ τοῦ στρατοῦ, ὃν ἐν ταῖς διαφόροις τούτοις πολέμοις ἐμόρφωσε, κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν, ἐν στενωπάτῃ πρὸς τὴν Μολδαυίαν σχέσει νὰ διοργανίσῃ δακικὸν στρατὸν, ὃν διενεοῖτο νὰ μεταχειρισθῇ ἀκολούθως πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ μεγάλου του σκοποῦ, εὐνοουσῶν καὶ τῶν δυνάμεων, αἵτινες ἕνεκα τῶν διαρκῶν ἐσωτερικῶν σπαραγμῶν ἐθεώρουσαν ἀδύνατον τὴν περαιτέρω διατήρησιν τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Διὰ τῆς πρωσικῆς καὶ ῥωσικῆς μεσολαβήσεως, διὰ τῆς παραστάσεως ὅτι αἱ τῆς Ῥουμέλης ταρχαὶ ἠδύναντο νὰ καταστήσωσιν ἀναγκασίαν ξένην ἐπέμβασιν, ἐπειρᾶτο ὁ Κωνσταντῖνος νὰ λάβῃ παρὰ τῆς Πύλης τὴν ἄδειαν πρὸς σύστασιν τοῦ στρατοῦ τούτου· καὶ ἵνα κατὰ τὸ καθήκον του ὡς ἡγεμόνος προφυλάξῃ τὰς ἡγεμονίας ἀπὸ τῆς ἀναρχίας προσεκάλεσεν ἐπανειλημμένως τὴν Ῥωσσίαν νὰ καθέξῃ αὐτάς, πεποιθὼς ὅτι ἡ Πύλη ἤθελε προτιμήσει νὰ παραχωρήσῃ αὐτῷ τὸν ἐξοπλισμὸν ἐθνικοῦ στρατοῦ. Πλὴν οἱ τολμηροὶ του σκοποῦ

πανταχόθεν ὑπεβλέποντο· ἡ Πύλη τὸν ὑπωπτεύετο, ἡ Πρωσία ἀπεσύρετο, καὶ ἡ Ῥωσσία ἀντήμειψε τὸν Βυζάντιον διὰ βυζαντινῆς πανουργίας, περιμένουσα τὴν εὐκαιρίαν νὰ καταστήσῃ τὸν ἡγεμόνα ὄργανον τῶν ἰδίων τῆς συμφερόντων. Αἴφνης ἐξεῖ-
 βράγη (1804) ἡ ἐπανάστασις τῶν Σέρβων. Ὁ ἡγεμὼν ἔλαβε τὸ μέρος αὐτῶν κατὰ τῶν συνωμοτῶν, τῶν Δεϊδων, καὶ ἐν τῷ δι-
 θανίῳ ὑπερησπίζετο τὰ κατὰ τῶν Δεϊδων παράπονά των, καὶ τὸν ἀγῶνά των ὑπεστήριξε διὰ ὅπλων καὶ πολεμεφοδίων. Αὐτὸς πάλιν μετὰ τὴν πτώσιν τῶν Δεϊδων ἐσυμβούλευσε τοὺς Σέρβους νὰ παραδώσωσιν εἰς τοὺς Τούρκους τὰ φρούρια (1806), ἐλπί-
 ζων καὶ διὰ τοῦ μέσου τούτου νὰ λάβῃ παρὰ τῆς Πύλης κατὰ τὰς δεινὰς ταύτας περιστάσεις τὴν ἄδειαν πρὸς σύστασιν τοῦ στρατοῦ του. Ἀνερόχλητος πρὸς τῶν ἐσωτερικῶν τούτων ταρα-
 χῶν ἤθελε ῥίψῃ τὸν κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον ἀφωσιωμένον τοῦτον ἡγεμόνα μετ' οὐ πολὺ εἰς τὰς τάξεις τῶν Σέρβων καὶ Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν. Ἀλλὰ τὰ τῆς Εὐρώπης ἄλλην τῷ ὥρισαν τύχην. Ἡ Πύλη ἐταλαντεύετο τότε μεταξὺ τῆς μετὰ τοῦ Ναπολέοντος συμ-
 μαχίας καὶ τοῦ συστήματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπὶ ὀκτὼ ὁλόκληρα ἔτη ἐνησχολεῖτο ὁ Ὑψηλάντης. Ἡ ἀποστολὴ δὲ τοῦ στρατη-
 γοῦ Σεβαστιάνη (κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1806) ἔκλινε τὴν πλάστιγγα ὑπὲρ τῆς Γαλλίας, καὶ ἡ πτώσις τοῦ Ὑψηλάντου ἦτο ἄφευκτος. Ὁ ἡγεμὼν ἐπρόλαβε τὴν θανατικὴν του καταδί-
 κην καὶ κατέφυγεν εἰς Αὐστρίαν· ἀλλ' ὁ γηραιὸς του πατὴρ Ἀ-
 λέξανδρος ἔπεσε θῦμα τῆς τουρκικῆς θηριωδίας. Ἐκτοτε ἐξρίφθη ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὸν στρόβιλον τῆς μεγάλης πολιτικῆς, παρε-
 κίνησε τὴν Ῥωσσίαν εἰς τὸν κατὰ τῆς Πύλης πόλεμον, ἐτιμήθη ἐν Πετροπόλει διὰ τῶν ὑψηλοτέρων τιμῶν, καὶ καθυπέβαλε τοὺς πόθους του καὶ τὰ σχέδιά του, καθ' ἃ ἡ Μολδαυία ὤφειλε νὰ ἐνωθῇ μετὰ τῆς Βλαχίας ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του, ἡ Σερβία νὰ ὑπο-
 στηριχθῇ, καὶ νὰ τῷ παραχωρηθῇ ῥωσσικὸς στρατὸς, ὅστις νὰ συμβαδίζῃ μετ' αὐτοῦ ἐκ συμφώνου. Ἡ ἀπάντησις ὅμως τῆς ῥωσσικῆς Αὐλῆς, ἣν διὰ τοῦ Budberg ἔλαβεν, ἀπῆται σημαντι-
 κῶς μεταβολὰς εἰς τὰ σχέδιά του· καὶ πάλιν ἠδυνήθη νὰ ἐννοή-

ση ὁ Ὑψηλάντης, ὅτι ἡ Ῥωσσία αἰείποτε καὶ ἀπαραιμειώτως θηρεύει μόνον τὰ συμφέροντά της. Χωρὶς νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὴν Αὐλὴν ἀνεχώρησεν ἐκ Πετροπόλεως (20/2 Δεκεμβρίου 1806), ἀλλ' ὁ Τσάρος τῷ ἐπεμψεν ἐπιστολὴν, δι' ἧς τὰ πάντα ἀπεδίδοντο εἰς παρεξηγήσεις. Ἀμα ὅμως αἱ περιστάσεις ὤθησαν τὴν Ῥωσσίαν εἰς τὸν πόλεμον, ἐφάνη ὁ Ὑψηλάντης ἐν Ἰασίῳ. Καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐν Βλαχίᾳ ἐξελέξαντο αὐτὸν οἱ βοϊάροι (ἐν ἀρχῇ τοῦ 1807) ἡγεμόνα των, ἀλλὰ καὶ πάλιν τῷ ἀντέπραξεν ἡ ζηλότυπος Ῥωσσία καὶ τὸν ἠνάγκασε μετ' οὐ πολὺ νὰ παραιτηθῇ τῆς διοικήσεως τῆς Μολδαβίας. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ ταύτης τὰ πάντα ἀπέβησαν παρὰ τὰς εὐχὰς του καὶ τοὺς πόθους του. Μάτην ἐπειράθη πάλιν ν' ἀποσπᾷ τὴν Πύλην ἀπὸ τῆς Γαλλίας, μάτην νὰ ἐμπνεύσῃ τοῖς Ῥώσοις δραστηριότητα καὶ θάρρος· ἡ πτώσις τοῦ Σελίμ καὶ μετ' αὐτῆς ἡ τοῦ γαλλικοῦ συστήματος ἐφαίνετο μὲν ὅτι ἤθελε τὸν ἀνυψώσει πάλιν· ἀλλ' ἡ μάχη τῆς Φριδλανδίας ἠνάγκασε τοὺς Ῥώσους νὰ συνομολογήσωσιν εἰρήνην μετὰ τοῦ Ναπολέοντος, ἧς θῆμα ἔπεσεν ἡ Πύλη καὶ σὺν αὐτῇ καὶ ὁ Ὑψηλάντης. Ὁ Τσάρος ἀνέφερε τὸ ὄνομά του τῷ Αὐτοκράτορι τῶν Γάλλων. Γνωρίζω τὰ σχέδιά του, ἀπήντησεν ὁ Ναπολέων· ἀμφοτέρους ἡμᾶς ἐξαπατᾷ· ὑπὲρ τῶν κανῶν του σχεδίων μόνον ἐργάζεται ὁ ἀνὴρ οὗτος. Ὁ ἡγεμὼν, κωλυθεὶς εἰς ὅλας του τὰς πρὸς τὴν Σερβίαν καὶ τὰς παρὰδουναβίους ἡγεμονίας σχέσεις ὑπὸ τῆς Ῥωσσικῆς ἀστυνομίας, ἀπεσύρθη εἰς Κίεβον, ἔνθα καὶ κατὰ τὸ 1816 ἀπέθανεν. Ὁ πρεσβύτερος τῶν υἱῶν του Ἀλέξανδρος (γενν. 1792) κατετάχθη νέος ἔτι ὢν εἰς τὸν στρατὸν τῆς Ῥωσσίας, καὶ παρὰ τὴν Δρέσδην μαχόμενος ἀπώλεσε τὴν δεξιάν του χεῖρα. Αἱ περὶ ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος ἰδέαι ἐνεφυτεύθησαν εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς τρεῖς νεωτέρους ἀδελφούς του παρὰ τοῦ πατρὸς, ὅστις πολλὰ ἐν Ῥωσίᾳ καὶ ὑπὸ τῆς Ῥωσσικῆς πολιτικῆς ὑποστάς, τῷ κατέλιπε κληρονομίαν τὸν ἐξῆς ἀξιομνημόνευτον λόγον· « Μηδέποτε λησμονήσης, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἵνα ἐλευθερωθῶσι δὲν πρέπει νὰ βασίζωνται εἰμὴ εἰς ἑαυτούς. »

Εἵπομεν ἀνωτέρω ὅτι καθ' ὃν χρόνον ἤρχιζεν ἡ τῆς Σερβίας <sup>Οἱ Ἕλλη-
νες ἄρμα-</sup> ἐπανάστασις, ἐξεβρόχυντο, ἐκτὸς τοῦ ἐν Δακίᾳ μοναρχικοῦ τωλοῖ διπλωματικοῦ κινήματος, καὶ ἐν Ἑλλάδι στασιαστικὸν κίνημα· εἰς τοῦτο εἶχε τὴν χεῖρά του ὁ Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης. Ἡ πρὸς τὸ βορειο-δυτικὸν μέρος τῆς τουρκικῆς χώρας μαινομένη πυρκαϊὰ ἠπείλει τότε νὰ ἐξαπλωθῇ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους, ἐπὶ τῆς στερεᾶς δηλ. Ἑλλάδος, καὶ εἰς τὰς ἡμιανεξαρτήτους ἐπαρχίας, ἔνθα ἀπὸ τῆς Αἰτωλο-Ἀκαρνανίας μέχρι τοῦ Ὀλύμπου διέτθουν τὴν τάξιν καὶ ἀσφάλειαν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἄρματωλῶν, ἔχοντες ὁπαδοὺς τῶν τὰ λεγόμενα παληκάρια. Εἰς τὰ στίφη τῶν ὁπλοφόρων τούτων, ὡς εἰς τὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν, τῶν Κλεφτῶν, ἐβλάστησαν οἱ πρῶτοι βλαστοὶ τῆς φυσικῆς τοῦ ἐξευτελισμένου λαοῦ κρατύνσεως. Οἱ Τούρκοι κατὰ τὰς πρώτας αὐτῶν ἐπιδρομὰς ἐδίδωκον τοὺς Ἕλληνας τούτους ὡς ἐλάφους καὶ ζῶα δειλὰ· καὶ οἱ Ἐνετοὶ εὗρον μετὰ 300 ἔτη οὐ μόνον τοὺς Ἕλληνας κατοίκους τῶν πόλεων ἀλλὰ καὶ τοὺς Ἀλβανοὺς ποιμένας ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς Ἀρκαδίας ἀνάνδρους καὶ ἀμοίρους πάσης πολεμικῆς τέχνης καὶ ἐνεργείας, καὶ ἀκόμη ἐν καιρῷ τῆς ἐπαναστάσεως ἔτρεμον ἐνίοτε οἱ Ἕλληνες οὗτοι ἐνώπιον τῶν Τούρκων καὶ ἔφευγον ὡς ἄτολμοι λαγῳοί! Ἀλλ' ἐν τῷ κραταιῷ πυρῇ τοῦ ἔθνους τούτου, τὸ ὁποῖον οἱ Ἄγγλοι συνέκριναν πολλάκις πρὸς τοὺς ὀρεινοὺς τῶν συμπολίτας καὶ κατὰ τὴν ἐνδυμασίαν πρὸς τὸ μέλαν τῶν Σκώτων τάγμα, ἤρχιζε νὰ μεταβάλληται ἡ κατάστασις αὕτη εὐθὺς μετὰ τὴν κατάργησιν τοῦ ἐπὶ τῶν παιδῶν φόρου. Ἐκτοτε οἱ νέοι Ἕλληνες ἔμενον ἐν τῇ χώρᾳ καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις τῶν, καὶ ὅταν ἡ τῶν τυράννων ὕβρις καὶ ἡ ἀπελπισία τοὺς ὤθει καὶ ἄλλη ἐκλογὴ δὲν τοὺς ἔμενε παρὰ ἢ νὰ γείνωσι λησταὶ ἢ δοῦλοι, κατέφευγον εἰς τὰ ὄρη, εἰς αὐτὰ ταῦτα τὰ ὄρη, ἔνθα καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Πολυβίου οἱ Λοκροὶ, οἱ Ὀζόλαιοι καὶ οἱ Αἰτωλοὶ, ἀδιαφοροῦντες περὶ τῆς εἰρήνης καὶ ἀσφαλείας τοῦ τόπου, διῆγον βίον, ὅστις, ὡς τοῖς λησταῖς καὶ τοῖς πειραταῖς τῆς ἀρχαιότητος, περιεποιεῖ καὶ αὐτοῖς τιμὴν μᾶλλον ἢ μομφήν. Ἡ οἰκογένεια τῶν ῥαγιαδῶν, ἥτις ἠναγκάζετο νὰ πέμψῃ ἐν

τῶν μελῶν τῆς εἰς τὰ ὄρη, ἦτο ἀσφαλεστέρα ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆς, διότι ὁ Τούρκος, τὴν ἐκδίκεσιν τοῦ ἀπόντος φοβούμενος, δὲν τὴν παρηνόχλει· ὅθεν ὅ,τι ἀλλαχοῦ εἶναι ἐγγεγραμὰ ἐθεωρεῖτο ἐνταῦθα ὡς εἶδος κατήκοντος, ὡς ποιητικόν τι σέλας· ἡ δόξα τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐλευθερίας ἐπεκράτητο ἐπὶ τῶν ἀνδρῶν τούτων, οἵτινες διετήρουν ἀείποτε ζωηρὸν τὸ πνεῦμα τοῦ κατὰ τῶν Τούρκων μίσους, καὶ τῶν ὁποίων τὰ δημοτικὰ ἄσματα ἐξύμουν τοὺς ἀρχηγοὺς τοὺς ἐξόχους καὶ κατὰ τὴν ἀνδρίαν καὶ κατὰ τὴν βίωσιν, καὶ κατὰ τὸν δόλον, καὶ κατὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς ἐνδυμασίας καὶ τῆς παρρησίας των. Ὅτε ἐν καιρῷ τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος ὁ Ἀγγλος Ἀμιλτων ἐσυμβούλευσε τὸν Κολοκοτρώνην νὰ συμβιβασθῇ μετὰ τῶν Τούρκων, ἀπήντησεν ὑπερηφάνως ὁ γέρον ὀπλαρχηγός, ὅτι τοῦτο οὐδέποτε θέλει γείνει ἐκ μέρους τῶν Κλεφτῶν, ὡς καὶ οὐδέποτε ἐκ μέρους τῶν Τούρκων· ἔγεινεν ἄλλους ἐσφαζαν οἱ Τούρκοι καὶ ἠχμαλώτισαν, αὐτοὶ ἐζήσαν ὅμως ἐλεύθεροι καὶ ἀνεξάρτητοι ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν· ὁ βασιλεὺς αὐτῶν ἐφονεύθη χωρὶς νὰ συνθηκολογήσῃ· οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ἐξηκολούθησαν τὸν πόλεμον, καὶ τῶν φρουρίων των τὰ πλεῖστα εἶναι ἀπόρητα· οἱ ὀπαδοὶ τοῦ εἶναι οἱ κλέφται, τὰ δὲ φρούρια ἡ Μάνη, τὸ Σούλιον καὶ τὰ ὄρη! — Ἐπὶ τῶν ὁρέων τῆς κυρίως ἑλληνικῆς ἡπείρου ἐθεωροῦντο ὡς τὰ δύο ἰσχυρότερα φρούρια τῆς τῶν κλεφτῶν ἐλευθερίας ἡ πολυάνθρωπος τῶν Ἀγραίων ἐπαρχία καὶ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τὸ ὄρος Ὀλύμπος, ὁ παλαιὸς ἐκείνος γίγας, τοῦ ὁποίου οἱ πέριξ κάτοικοι, ἀμυδρὰν ἔχοντες ἐνθύμησιν τῆς ἀρχαίας τῶν θεῶν ἔδρας, διετήρουν τὴν παράδοσιν, ὅτι ἀπὸ τῆς κορυφῆς του συνητηρήθησαν ποτε ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, νῦν ὅμως, ἀφ' ὅτου οἱ ἄνθρωποι ἐξηχρειώθησαν, ὁ θεὸς ἀνέβη πάλιν εἰς τοὺς οὐρανούς. (1) Ἐν τῷ γνωστῷ καὶ περιφώνῳ ἄσματι περὶ τῆς ἐριδος τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Ὀσσης (2), ὁ ἀναξ οὗτος τῶν ὁρέων, ὃν οὐδέποτε τουρκικὸς ἐπάτησε ποῦς, μὲ τὰς 42 κορυφάς του καὶ τὰς 62 πηγὰς του, ὧν « ἐκάστη ἔχει τὴν σημά-

(1) Urquhart « τὸ πνεῦμα τῆς Ἀνατολῆς » 1, 295.

(2) Fauriel « τὰ δημοτικὰ ἄσματα τῆς νέας Ἑλλάδος 1824. 1, 38.

σίαν της ὡς ἕκαστος κλάδος τὸν κλέφτην του » βλέπει ἀλαζό-
 νως καὶ περιφρονητικῶς ἐπὶ τῆς ταπεινῆς κατοικίας τῶν Κονιά-
 ρων (τουρκικῆς ἐξ Ἰκονίου ἀποικίας, τῆς ἐν χωρίῳ Μπαμπᾶ τῆς
 Ὀσσης). Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν τεσσάρων περὶ τὸν Ὀλυμπον ἀρματο-
 λικίων, ἐν οἷς κατὰ τὰ τῶν κλεφτῶν τραγούδια « οἱ μὲν δυνατοὶ
 οὐδέποτε ἀσθενοῦσιν, οἱ δὲ ἀσθενεῖς ἀνδρεῖοῦνται, » ὑπερεῖχον ὅ-
 λων τῶν λοιπῶν καὶ κατὰ τὴν δούξαν καὶ τὸ φιλελεύθερον καὶ ἀ-
 νεξάρτητον τοῦ πνεύματός των. Καὶ οἱ Θεσσαλοὶ καὶ οἱ παρὰ τὸ
 Πήλιον κλέφται, οἱ ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Βώλου, ὅθεν ἐξέπλευσάν
 ποτε οἱ Ἀργοναῦται, ἀπελάμβανον ἐξωτερικῶν τιμῶν. Ἐνταῦθα
 ἀνέλαμψε κατὰ πρῶτον εἰς τὰ βάρβαρα ταῦτα στίφη διανοητι-
 κὸς σπινθήρ. Ἡ τερπνὴ καὶ πολύλοφος Μαχηνησία (ἐπαρχία Ζαγο-
 ρᾶ-Πηλίου), κτῆμα τῆς μητρὸς τοῦ Σουλτάνου, ἦτο ἐν τῶν ὠραι-
 οτέρων καὶ εὐφοροτέρων ἀσύλων τῶν Ἑλλήνων, κατωκημέων ὑπὸ
 ἀνδρῶν γενναίων, δραστηρίων καὶ εὐπόρων, οἵτινες ἔπεμπον τὰ
 προϊόντά των εἰς τὰς μᾶλλον ἀποκέντρους τῆς Εὐρώπης χώρας.
 Δύο δὲ μόνον πόλεις τῆς ἐπαρχίας ταύτης κατωκοῦντο καὶ ὑπὸ
 Τούρκων, τὸ Βῶλον καὶ τὸ Λεχώνικ.

Τὰ πλούτη ἐγέννησαν τὸν πολιτισμόν· Δαναὴλ ὁ Φιλιππίδης
 καὶ ὁ Κωνσταντῆς, ἐκ Μιλιάδος ἀμφότεροι, καὶ ὁ ἐξ Ἀμφιλο-
 χίας ἱατρὸς Κᾶβρας ἦσαν ἐκ τῶν πρώτων μεταφραστῶν ξένων
 ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων ἐκ Μιλιάδος ὠρμῶντο ἐπίσης καὶ
 οἱ δύο κληρικοί, οἱ συγγραφεῖς « τῆς νέας Γεωγραφίας » (ἐν Βιέν-
 νῃ 1791), οἵτινες ἐτόλμησαν νὰ καθυποβάλωσιν εἰς τὴν φιλελεύ-
 θερον κρίσιν τῶν Εὐρωπαίων τὴν πολιτικὴν τῆς Ἑλλάδος κατὰ
 στασιν καὶ τὸ ὁλόθριον τῆς τουρκικῆς πολιτικῆς ἐκ Μιλιάδος ὠρ-
 μᾶτο καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἀνθίμος ὁ Γαζής, εἰς τῶν κυριωτέ-
 ρων τῆς ἐλευθερίας προμάρχων καὶ μέλος τῶν πολιτικῶν καὶ ἐπι-
 στημονικῶν ἐταιριῶν ἐξ Ἀμπελακίων ἦτο καὶ ὁ Δρόσος Μανσό-
 λας, ὅστις ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνεστώτης ἑκατονταετηρίδος ἐξεπαιδεύετο
 ἐν Ἰόνῃ καὶ ἐν Ἀλλαῖς Σαζόνων. Ἐν Βελεστίνῳ (ταῖς ἀρχαίαις Φε-
 ρχίς) ἐγεννήθη περὶ τὸ 1753 ὁ ἐνδοξὸς ἐκεῖνος Κωνσταντῖνος ὁ
 Ρήγας, ὅστις τιμᾶται ὡς ὁ πατήρ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως

καὶ ὡς ὁ πρῶτος αὐτῆς μάρτυς. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐμπνευσθεὶς ὑπὸ τῶν ἰδεῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ὑπὸ τῆς ἐλευθερίας καὶ διδαχθεὶς ἐν τῷ σχολείῳ καὶ τῇ ὑπερησίᾳ τῶν Φαναριωτῶν Ἰψηλάντου καὶ Σούτσου, μετέβη (1796) ἀπὸ Βουκουρεστίου εἰς Βιέννην, ἔνθα ἐνεθουσίασεν ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἐσχεδίαζε νόμους, καὶ πολεμικοὺς καὶ γεωγραφικοὺς χάρτας, εἴτα δὲ συνῆψε σχέσεις μετὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Γαλλίας, Βερναδόττη, (1) καὶ μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Ἐννετίας ἐπορεύθη εἰς Τεργέστην, ἵνα παρουσιασθῇ αὐτοπροσώπως εἰς τὸν Βοναπάρτην. Ἀλλὰ τὰ προαποσταλέντα πράγματα καὶ ἔγγραφα τοῦ προϋδῶθησαν εἰς τὴν αὐστριακὴν κυβέρνησιν, ἥτις συλλαβοῦσα αὐτὸν μετὰ πέντε τῶν ὁπαδῶν του, τοὺς παρέδωκεν εἰς τὸν πασᾶν τοῦ Βελιγραδίου. Ὁ πράκτωρ τοῦ γηραιοῦ Ἀλεξάνδρου Ἰψηλάντου, τοῦ καὶ πολιτικοῦ τοῦ Ῥήγα διδασκάλου, ἐπρότεινε τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει Κεχαγιᾶ-βέη 150 χιλιάδας φράγκων διὰ τὴν ἀπόλυσίν του, ὁ Πασθάν-Ὀγλοῦς καὶ ὁ Ἀλῆ πασᾶς συνηγόρουν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τοῦτο μάλιστα ὁ αἰμοχαρὴς τοῦ Βελιγραδίου πασᾶς διέταξε νὰ πνίξωσι τοὺς αἰχμαλώτους ἐντὸς τοῦ Δουνάβεως. Λέγουσιν ὅτι ὁ Ῥήγας ἀντιστάς ἐφρονεῖτο διὰ τοῦ ξίφους (1798) καὶ ὅτι εἶπεν ἀποθνήσκων, «Ἐγὼ ἔσπειρα τὸν σπόρον· θὰ ἔλθῃ καιρὸς, καθ' ὃν ὁ λαός μου θὰ συλλέξῃ τοὺς γλυκεῖς αὐτοῦ καρπούς!» Οὕτω τοῦλάχιστον ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ μαρτυριῶν ἀναφέρει ὁ συμπολίτης του Πεῤῥαχίδης (2), ὅστις εὗρίσκετο μετ' αὐτοῦ ἐν Τεργέστη, ἀλλ' εὔρε τρόπον νὰ φύγῃ, καὶ μετὰ ταῦτα μὲ ἄοκνον καρτερίαν ἠκολούθησε τὰ σχέδια καὶ τὰ φρονήματα τοῦ ἀτυχοῦς φίλου του. Μεταξὺ τῶν ἐγγράφων τοῦ Ῥήγα κατεστράφησαν καὶ πολλὰ τῶν ἁσμάτων του, ὥστε δύο μόνον εἶναι ἀποδεδειγμένα γνήσια. Ἐκ τούτων τὸ πασίγνωστον ἐκείνο (ὡς πότε παληκάρια κλπ.) λαμπρότατα ἐκφράζει τὴν ιδεάν τοῦ ἐξοπλισμοῦ τῶν Κλεφτῶν ὑπὲρ πατρίδος καὶ πίστεως. (3).

(1) Leake « Ἐρευναι κατὰ τὴν Ἑλλάδα 1814. σελ. 84.

(2) Εἰς τὰ πολεμικὰ ἀπομνημονεύματα. Ἀθην. 1836.

(3) Ὁρᾶ Fauriel ἐνθ. ἀν.

Ἐν τῶν πρώτων συστατικῶν τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας κινήματος εἶναι ὅτι ὁ ποιητὴς ὑπερνικᾷ τὴν ἀρχαίαν πρὸς τὰς ἄλλας χριστιανικὰς φυλάς ἔχθραν, καὶ πάντα συγχρόνως προσκαλεῖ εἰς τὰ ὅπλα, Ἀλβανούς, Βουλγάρους, Σέρβους καὶ Ῥουμάνους, ἵνα ἀνάψῃ μία πυρὰ ἀπὸ τῆς Βοσνίας μέχρι τῆς Ἀραβίας. Οἱ προτρεπτικοὶ οὗτοι λόγοι δὲν ἀπέβαινον μάταιοι παρὰ τοῖς ἄρματωλοῖς, ἐν οἷς ἦσαν καὶ πολλοὶ ἔχοντες καὶ τινα παιδεῖαν, καὶ τῶν ὁποίων ἡ καρδία ἔπαλλεν ἐνθουσιωδῶς καὶ ἐσκίρτα ὁσάνκις ἐπροφέρετο τὸ μέγα καὶ ἐνδοξόν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ὄνομα. Τούτων εἰς ἦτον ὁ ἐν μονῇ τινι ἐκπαιδευθεὶς Νικοτσάρας ὁ ἐξ' Ἐλάσσοννος, τοῦ ὁποίου ἡ οἰκογένεια ἐνέμετο κληρονομικῶς ἐν τῶν τεσσάρων παρὰ τὸν Ὀλυμπον ἄρματωλικῶν, καὶ ἕτερος ὁ ἱερεὺς Εὐθύμιος Βλαχάδας, ὅστις ὠρισμένος διὰ τὸ κληρικὸν στάδιον ἐδραπέτευσεν ἀπὸ τῆς μονῆς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του. Ὁ πρῶτος τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν ἦτο ἐκ τῶν παλαιῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ὁποίου εἶχον τεθῆ ὅλοι οἱ ὀρεινοὶ ὀπλαρχηγοί· ἅμα μὲ τὴν ἐπαρχίαν τῶν Τρικινάλων ἔλαβεν οὗτος τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνωτάτου φρουροῦ τῶν στενῶν (Δερβεντζῆ θασῆ). Ἡ Πύλη ὑπεστήριζε κατ' ἀρχὰς τοὺς Ἕλληνας ἄρματωλοὺς κατὰ τῶν Ἀλβανῶν· ἀλλὰ μετὰ τὰς ῥωσικὰς ἐκδιουργίας ἐν τῷ πολέμῳ τοῦ 1736—39 ἔδωκε τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο τοῦ δερβεντζῆ θασῆ πεντάκις εἰς Ἀλβανοὺς βάσηδας (ἀρχηγούς), ἐξ ὧν ὁ Ἀλῆς ἦτον ὁ καταπιέζων αὐτοὺς τυραννικώτερον. Ὁ κατὰ τούτων ὅμως ἀγὼν ἦτο μᾶλλον ἐπίμοχος ἢ ἀποτελεσμάτων πρόξενος. Ἡ ἀσπονδος ἐκδίκησις, ἥτις δι' αὐτοὺς τοὺς ὀρεισιβίους ἀνδρας εἶναι νόμος, διὰ δὲ τοὺς Ἀλβανοὺς τὸ ἱερώτερον τῶν καθηκόντων, ὑπῆρχεν ἡ αἰτίτις, ὥστε πᾶσα καταδιώξις ἐνεδυνάμυνε τὰς τάξεις τῶν ἄρματωλῶν. Ἀποπερατώσας τὴν κατὰ τῶν Σουλιωτῶν ἐκστρατεῖαν τοῦ ἐσυνθηκολόγησεν ὁ Ἀλῆ-πασᾶς (1805) ἐν Κερπενησίῳ μετὰ τῶν συνελθόντων ὀπλαρχηγῶν ὡς μετὰ δυνάμεώς τινος, ἵνα τοὺς καταπείσῃ νὰ δεχθῶσιν εἰρηνικῶς τὰς προτάσεις του. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὁ Ἰουσούφ, ὁ ὁμογάλακτος τοῦ Ἀλῆ καὶ εἰς τῶν

ἀνδρειοτέρων πολεμιστῶν, ἠρώτησε τὸν Καπετὰν Ἀθανάσιον, πῶς γίνεται ὥστε ἀπὸ πάσης ἥττης οἱ ἀρμυτωλοὶ ἐξέρχονται ἰσχυρότεροι. Ὁ ἐρωτηθεὶς, δεικνύων πέντε νεανίας, οἵτινες ἤλθον ὅλοι νὰ ἐκδικηθῶσι τὸν θάνατον ἐνὸς ἀδελφοῦ των, ἀπήντησεν· «Ὅλῃα ἀκόμη ἔτη καταδρομῆς καὶ πολέμου καὶ σύμπασα ἡ Ἑλλὰς εἶναι μεθ' ἡμῶν!» Ὁ σκοπὸς τῆς εἰρήνης ἀπέτυχε. Κατὰ τὸ αὐτὸ μάλιστα ἔτος προτεκίλυσαν οἱ ῥώσσοι πράκτορες τοῦ αὐτοῦ ἀρχηγοῦ εἰς τὴν Ἀγίαν Μαύραν, ἵνα συμφωνήσῃ μετ' αὐτῶν περὶ γενικῆς ἐπαναστάσεως, μελλούσης νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ ἐν Σερβίᾳ κινήματος. Ὁ Νικοτσάρας συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου Ὑψηλάντου ἐξεστράτευσεν μὲ 300 παληκάρια εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ ἐπεχείρησε παρὰ τὸ Πράβι τὴν ἐν ἄσμασι πολυτάκως δοξασθεῖσαν (1) διάβασιν διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Στρώμονος γειφύρας, ἀλλ' ἠναγκάσθη, κατὰ τὰ στενὰ τῆς Ῥοδόπης ἐμποδισθεὶς, νὰ ὑποχωρήσῃ (1805) Ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἐδιπλάσιασε τὰς προσπαθείας του ἵνα καθυποτάξῃ τοὺς ἐπικινδύνους τούτους πολεμιστάς. Κατὰ τὸ θέρος ὁμῶς τοῦ 1807 ἐχάλκευσεν ὁ Εὐθύμιος Βλαχάδας νέας συνωμοσίας κατὰ τοῦ Ἀλῆ, συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ Δημητρίου Παλαιοποῦλου, ἀρχαίου ἐχθροῦ τοῦ βεζίρου. Διὰ τῆς κατοχῆς τοῦ Καστρί, μιᾶς τῶν κλειδῶν τῶν στενῶν τοῦ Πίνδου μεταξὺ Ἡπείρου καὶ Μακεδονίας, ἔμελλον νὰ κάμῃσι δύο ἀδελφοὶ τοῦ Εὐθυμίου τὸ πρῶτον βῆμα· ἀλλ' ἡ συνωμοσία ἐπροδόθη τῷ Ἀλῇ· ἡ ὄχυρά ἐκείνη θέσις προκατελείφθη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του, τοῦ Μουκτάρ, τὰ σχέδια ὅλα ἐμνηταιώθησαν καὶ αὐτὸς ὁ Εὐθύμιος ἔπεσεν εἰς τὴν ἐκδικητικὴν χεῖρα τοῦ Ἀλῆ (2). Οὕτως ὁ Ἀλῆ πασᾶς μετὰ τὴν ἐξῴσιν τῶν Σουλιωτῶν προβίβασθεὶς Ῥουμελῇ βαλίου, εἶχεν εἰς τὴν ἐξουσίαν του σχεδὸν ὅλην τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα. Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, λέγουσιν οἱ ἔμπειροι περὶ τὰ τῆς Ἑλλάδος ξένοι, ὡς ὁ Δούγλας, ἔτρεγεν ἡ ἐλευθερία τῶν Ἑλλήνων τὸν μεγαλειότερον κίνδυνον

(1) Fauriel 4, 192.

(2) Ὁ Πουκεῦλλος (ἱστορία τῆς ἀναγενήσεως τῆς Ἑλλάδος 4, 294) ᾔσων εἰς τῶν μακρῶν τῆς φοικτῆς ταύτης θανατικῆς ποινῆς.

ὅχι ἐκ μέρους τῶν Τούρκων, ἀλλὰ ἐκ μέρους τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ, καὶ ἐπέκειτο κατ' αὐτοὺς ἡ ἀναγέννησις τῆς Ἀλβανίας μᾶλλον ἢ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ θεωρία αὕτη τῶν πραγμάτων ὁμοιάζει σχεδὸν τὰς προσδοκίας τῶν Ἰσπανῶν, ὅτι ἐλευθερουμένης τῆς Ἀμερικῆς ἤθελον λάβει τὴν ἐξουσίαν ὅχι οἱ Κρεῖστοι ἀλλ' οἱ Ἰνδοί. Οἱ φόβοι ὁμῶς οὗτοι ἐβασίζοντο εἰς ἐντελῆ παραγνώρισιν τῆς φύσεως τῆς ὧλως ἐν διανοητικῇ ἀναπτύξει εὐρισκόμενης ἐποχῆς ταύτης. Ἐξ ὧλων τῶν σπαραγμῶν τούτων, οἵτινες ὡς εἶδομεν, ἤρχισαν ν' ἀποσυνθέτωσιν ἐσωτερικῶς τὴν Τουρκίαν, ὅλαι αἱ ὠφέλειαι ἀπέβαινον οὐχὶ ὑπὲρ τοῦ δεσποτισμοῦ τῶν πασάδων, οὔτε ὑπὲρ τῆς βραβάρου ἀνδρείας ἀπαιδεύτων λαῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἑλληνικῆς φυλῆς, ἥτις εὔρε τρόπον νὰ κερδίσῃ ὑπὲρ ἑαυτῆς τὰς ἠθικὰς συμπαθείας τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Καὶ ἡ φυλὴ αὕτη οὔτε ἤτό ποτε προωρισμένον οὔτε ἤθελέ ποτε κατορθώσει νὰ διεγείρῃ τὰς συμπαθείας ταύτας διὰ τῆς φυσικῆς ἰσχύος τῶν Κλεφτῶν τῆς, ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς ἀποφασιστικῆς προσεγγίσεως πρὸς τὸ στοιχεῖον τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης.

Ἡ διοίκησις τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἡ τυραννία τῶν Ὀθωμανῶν ^{Ἡ πνευμα.}
εἶχον καταστρέφει τοὺς Ἕλληνας πολιτικῶς· ἀλλὰ τὸ μεγαλεί-^{τική τῶν}
τερον αὐτῶν δυστύχημα ἦτο, ὅτι ἡ ἠθικὴ παραλυσία τῶν βυ-^{Ελλήνων}
ζαντινῶν χρόνων καὶ μέρος τῆς χαύνου τῶν Τούρκων ἀπαθείας ^{σας}
εἰσέδυσεν εἰς τὴν φύσιν των αὐτὴν καὶ εἰς τὸν ἔθνικόν αὐτῶν
χαρακτῆρα· ἡ ἀποτίναξις δὲ τοῦ μακροχρονίου τοῦτου ἐφιάλτου
δὲν ἐπετυγχάνετο βεβαίως δι' ἐπιπολαίου ἐξωτερικῆς συνδρομῆς ἢ
ἐσωτερικῆς τάσεως, ἀλλὰ τότε μόνον κατωρθοῦτο, ὅταν ἦτο δυ-
ιатὸν νὰ θεῶσι πάλιν εἰς κίνησιν ὅλα τὰ πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ
τοῦ ἔθνους ἐλατήρια. Οὔτε αἱ διακοσμητικαὶ τῶν Λατίνων προσπά-
θειαι, οὔτε τὰ ἑκατονταετῆ τῶν Ἑλλήνων χριστιανῶν σχέδια,
οὔτε οἱ Γάλλοι δημοκρατικοὶ καὶ βασιλικοὶ, οὔτε οἱ Ἰταλοὶ
Καρβονάροι ἦτο πεπρωμένον νὰ παράσχωσι τοῖς Ἕλλησι τὴν ἐ-
λευθερίαν.

Κατ' ὀλίγον θέλομεν ἀπαντήσαι συνδεδεμένα πρὸς τὸν σκο-
πὸν τοῦτον πάντα τὰ τοπικὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια εἶδομεν ἤδη

διελθόντες τὴν ἐκτεταμένην ὁδὸν τῶν πρὸ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως χρόνων· τὴν βάρβαρον καὶ ἀναρχικὴν θρασύτητα τῶν Ἀλβανῶν καὶ Σουλιωτῶν, τὴν ἰσχὺν τῶν Ἑλλήνων κλεφτῶν, τὴν ἀγέρωχον φιλοδοξίαν τῶν Φαναριωτῶν, τὴν συμπράττουσαν καὶ ἀντιπράττουσαν συνάμα δύναμιν τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ καὶ τοῦ Μεχμέτ-Ἀλῆ. Πάντα ταῦτα ὅμως οὔτε ὑπὲρ, οὔτε κατὰ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἐπαναστάσεως συνετέλεσαν, ἀλλὰ συνετέλεσε μόνον ὁ πνευματικὸς βίος τοῦ ἔθνους τούτου, τὸ ὁποῖον ἀνεζωογόνησε τὸν πολιτικῶς πεπτωκότα εὐρωπαϊκὸν κόσμον, καὶ νῦν ἀνιστάμενον ἐκ τοῦ ληθάργου τῆς δουλείας εἶχεν ὑπὲρ τῆς ἀναγεννήσεως αὐτοῦ τὰς συμπαθείας συμπάσης τῆς Εὐρώπης· διότι κατ' οὐσίαν ἡ ἀναγεννέσθαι αὕτη ἐνέκειτο ἤδη εἰς τὴν ἀξιολύμαστον ἐσωτερικὴν τῶν Ἑλλήνων ἀνάπτυξιν, ἥτις ἔβαλε μὲν τοὺς πρώτους αὐτῆς βλαστοὺς ἐν καίρῳ τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ Μουσταφᾶ Κεπριλῆ, ἀλλὰ τότε μόνον ἐντονώτερον προώδευσεν, ὅταν ἡ θυσελώδης ἀτμοσφαῖρα τῶν χρόνων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως παρέσχε γονιμωτέραν τροφήν εἰς τοὺς βλαστοὺς τούτους. Αἱ πρωτοφανεῖς, ἀπροσδόκητοι καὶ φιλελεύθεροι τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως μεταρρυθμίσεις ἐπειράθησαν ν' ἀποτινάξωσι τὸν λήθαργον, τὸν κατέχοντα πάντας τοῦ κράτους τοὺς κατοίκους, πλὴν μόνοι οἱ Ἕλληνες ἐξηγέρθησαν. Ἡ δὲ ἐξέγερσις αὕτη ὀφείλεται εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Μαυροκορδάτων. Ὁ Ἀλέξανδρος, Μαυροκορδάτος (ἄποθ. 1709), ἱατρός ἐκ Χίου ὁρμώμενος, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Νικόλαος καὶ ὁ ἑγγονός του Ἀλέξανδρος, ὡφελοῦμενοι τῶν ὑψηλῶν αὐτῶν ἀξιοματίων, τοῦ μεγάλου πλούτου των καὶ τῆς ἐπιβροῆς των πρὸς σύστασιν σχολείων καὶ ἀνάπτυξιν τῆς παιδείας, συγγραφεῖς καὶ αὐτοὶ καὶ μεταφραστὰι οὐκ εὐκαταφρόνητοι, ἔδωκαν οὐ μόνον εἰς τοὺς εὐγενεῖς Φαναριώτας ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς πεπαιδευμένους τῶν Ἑλλήνων τὴν πρώτην ὥθησιν πρὸς νέον πνευματικὸν βίον καὶ ἔφερον τὸ πρῶτον φῶς ἐν μέσῳ τοῦ παχέος σκότους, τοῦ κατακαλύπτοντος τὰς παραδουναβίους ἡγεμονίας. Ἦτο ὡς ὑποστροφή τις (κατὰ τὸν Μακκιαβέλλη) πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς πορείας, πρὸς τὸ νεαρὸν τοῦ ἐλληνικοῦ

ἔθνους στοιχεῖον, ἦτο ἡ στερεωτέρα παγίωσις τῆς παλιγγενεσίας αὐτοῦ, ὅταν οἱ φιλόμουσοι οὗτοι ἄνδρες, μετὰ τὴν πρῶτην ἐκείνην ὥθησιν, ἤρχισαν νὰ καθιστῶσι τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὸ εὐγενέστατον τοῦτο τῆς ἐκπαιδεύσεως μέσον, τὸ ὁποῖον ἔκειτο ἐνταῦθα ἔτοιμον, πρῶτην βᾶσιν καὶ ὄργανον πάσης ἐν τοῖς σχολείοις ἐκπαιδεύσεως.

Ἐδιδάσκετο μὲν καὶ κατὰ τὸν 16ον καὶ 17ον ἡδὴ αἰῶνα ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐν τοῖς εὐαριθμοῖς σχολείοις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Χίου, τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἀλλαχοῦ, ἀλλ' ἡ ἐκμάθησις αὐτῆς ἀπέβλεπε μόνον τὸ κληρικὸν ἐπάγγελμα, καὶ ἀπέβλεπε μάλιστα εἰς τόσον ὀλίγους μόνον κληρικούς, ὥστε ὁ Τουρνεφόρτης (1) ἠδύνατο δικαίως νὰ εἴπῃ, ὅτι καθ' ὅλην τὴν χώραν θέν εὐρίσκονται δῶδεκα ἄνθρωποι γνωρίζοντες τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἀπ' οὗ ὅμως ἤρχισαν οἱ Φαναριῶται νὰ ἐφιστῶσι τὴν προσοχὴν τῶν εἰς τὴν καθομιλουμένην (ῥωμαϊκὴν) γλῶσσαν, ἐδιδάσκετο ἐν τοῖς νέοις σχολείοις, τὰ ὁποῖα ἐσύστησαν ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος (περὶ τὰ 1700) ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ὁ ἱερεὺς Μακάριος ἐν Πάτμῳ, ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ καὶ γενικώτερον καὶ εἰς μᾶλλον ἐκτεταμένον κύκλον, καὶ ἡ ἀναγέννησις αὕτη τῆς ἀρχαίας γλώσσης ἐνεφύσησεν εἰς τὰ διεσπαρμένα τοῦ ἔθνους μέλη νέον κοινωνικὸν αἶσθημα, καὶ ἐπέφερεν ἔθνικὴν συγκέντρωσιν, ὅπερ εἶχε διὰ τοὺς Ἕλληνας τὴν αὐτὴν μεγάλην σημασίαν, ἣν εἶχε διὰ τοὺς Γερμανοὺς ἡ ἀκμὴ τῆς φιλολογίας κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα. Ναὶ μὲν καὶ ἡ ἐκκλησία ὑπῆρχε πρὸ χρόνων τόπος ἐνώσεως, σύνδεσμος παρηγορίας ἐν κινδύνοις καὶ παθήμασιν, ἀλλὰ συμπεριλαμβανούσα ὅλας τὰς ξενικὰς ὁρδὰς τῶν Σλαύων καὶ Ἀρναούτων οὐδέποτε ἠδύνατο ἡ ἐκκλησία αὕτη καὶ μόνη νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἔθνικὴν ἑνωσιν, καὶ οὐδεὶς ἦτο ἀνικανώτερος νὰ καταδείξῃ τὴν πρὸς τὴν ἑνωσιν ὁδὸν ἢ οἱ ἀμαθεῖς, ἀγροῖκοι, προλήπτικοι καὶ

(1) Ὁδοιπορία κατὰ τὴν Ἀνατολήν 1717 I. ἐπιστολὴ 3.

ορθόδοξοι εἰς τὸ ἄκραν ἱερεῖς καὶ μοναχοί. Διὸ καὶ οἱ ἐπισκοπόμε-
 ροι διδάσκαλοι τῆς νέας ταύτης ἐποχῆς, οἱ Κερκυραῖοι Βούλ-
 γαρις (γενν. 1716) καὶ Θεοτόκης (γενν. 1736,) ὁ καὶ πατὴρ τῶν
 πρακτικῶν ἐν Ἑλλάδι ἐπιστημῶν, δοξαζόνται οὐκ ὀλίγον ὑπὸ
 τῶν εὐγνωμόνων Ἑλλήνων (1), διότι διὰ τῶν μαθημάτων, τῶν
 συγγραφῶν καὶ τῶν μεταφράσεων αὐτῶν διέσεισαν κατὰ πρῶτον
 τὸ χαῦνον τοῦ κληρικοῦ ἐπαγγέλματος, καὶ διὰ τούτου ἔθεσαν
 νέαν σφραγίδα ἐπὶ τοῦ διδασκτικοῦ στοιχείου τοῦ ἔθνους ὁλοκλή-
 ρου. Ἡ νεο-ελληνικὴ φιλολογία, ἥτις ἀπὸ τριῶν ἤδη ἑκατονταε-
 τηρίδων περιστρέφετο ἀποκλειστικῶς εἰς θερησκευτικὰ μόνον ζη-
 τήματα (2), μετέβη τώρα καὶ εἰς ἀντικείμενα τῆς φιλολογίας
 καὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν, καὶ ἡ γλῶσσα ἥτις ἐν τῇ ἐκκλησια-
 στικῇ φιλολογίᾳ εἶχε παραμορφωθῇ καὶ πληρωθῇ σολοικισμῶν
 καὶ ἰταλισμῶν, ἤρχισε νὰ βαδίζῃ ὁδὸν ὅλως ἀντιθέτου καὶ νέας
 ἀναπτύξεως. Οὐχ ἥττον ὅμως καὶ τώρα ἀκόμη τὸ πνευματικόν
 τοῦτο κίνημα δὲν εἶχεν ὀρισμένον σκοπὸν καὶ κέντρον. Αἱ προσ-
 πάθειαι τῶν ὁδηγῶν τοῦ ἔθνους ἔβαινον ἔτι πολὺ κεχωρισμέναι
 ἀπ' ἀλλήλων. Ἡ νέα ἐπιστήμη ἐφαίνετο ὅτι ἤθελεν ἐξοικεῖλαι εἰς
 σχολαστικὴν μίαν μάθησιν, ὅσῃ ἐβλεπέ τις τοὺς διδασκάλους
 ἐκείνους παραδίδοντας καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ μεταφράζον-
 τας εἰς ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, καὶ βίᾳ ἀνασκευάζοντας
 ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον τὴν περιπεφρονημένην ῥωμαϊκὴν γλῶσσαν.
 Μέγας ἐπίσης κίνδυνος ἐφαίνετο ὅτι ἡπεύλει τὴν νέαν ταύτην
 τάσιν, ὅτε ἡ γαλλικὴ φιλολογία εἰσέδυσεν ἐν θοιάμβῳ εἰς τὴν χώ-
 ραν, καὶ ὅτε εἰς τὰς Φαναριωτικὰς οἰκογενεῖας τοῦ Καρατσᾶ καὶ
 Μουρουζῆ μετεφράζοντο συγγράμματα τοῦ Βολταίρου, καὶ Βολ-
 ταιριανοὶ οἰκοδιδάσκαλοι προσεκαλοῦντο, ὅτε ἡ αἵρεσις τῶν
 Σκεπτικῶν καὶ ἡ τῆς Φιλοσοφικῆς ἐπιστήμης μελέτη κατέλαβεν
 αὐτοὺς τοὺς ἐν Σερβίᾳ καὶ Ἀλβανίᾳ κεκρυμμένους σοφοὺς, τὸν
 Ὁδράδοβιτς, τὸν Ψαλίδαν, οὔτινες παρὰ τῷ Καραγεώργῃ καὶ τῷ

(1) Μαθήματα τῆς νεο-ελληνικῆς φιλολογίας γαλλιστί ὑπὸ Ἰακ. Ῥίξου
 τοῦ Νερουλοῦ. Ἐν Γενέβῃ 1827.

(2) Πρὸς Βρετοῦ Νεοελλην. Φιλολογία. Ἀθῆν. 1854 μέρ. α΄.

Ἀλῆ-πασῶ ὡς τὰ φιλελεύθερα τῆς ἐπ' ἡς πνεύματα ἐθεωροῦντο. Τὸ νέον τοῦτο φῶς ἐφαίνετο ὅτι δύναται νὰ λάμψῃ καὶ ἐπὶ ἄλλους σκοποὺς, ὅτε Αἰκατερίνη ἡ Β'. ἀπέσπασε (1775 καὶ 1779) τοὺς δύο ῥηθέντας Κερκυραίους ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ τοὺς ἐξάλεσεν εἰς Χερσῶνα, καὶ ὅτε αἱ παραδουνάβιοι Ἡγεμονίαι διὰ τῆς ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος συστάσεως Ἑλληνικῶν σχολείων ἐγείναν κατὰκτησις τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἥς ὅμως ὠφελήθη ἡ Ῥωσσία διὰ τοὺς σκοποὺς καὶ τὰ συμφέροντά της, καθὼς προσεπάθει ὁ Ἀλῆ-πασῶς νὰ μεταχειρισθῇ τὰς γνώσεις τῶν Ἑλλήνων διὰ τοὺς σκοποὺς τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις, ὅθεν ὠρμάτο ὁ Λάμπρος Φωτιάδης, ὁ Χρυσταρῆς, ὁ Παλίδας, ὁ Σακελλάριος, ἐν ᾧ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι, ἐν Ῥούμελη καὶ τῇ Πελοποννήσῳ, τὰ πάντα ἐκαλύπτοντο ἔτι ὑπὸ τοῦ παχυτάτου τῆς ἀμαθείας σκοτούς. Εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς τούτους κινδύνους προσετέθη καὶ ἕτερος, ἐσωτερικός· ἡ συγχώνεσις δηλ. τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Τουρκικῶν γνώσεων καὶ συμφερόντων. Ὡς πρὸς τοῦτο οἱ ἐπιστημότεροι ἄνδρες ἐκ τῶν Χριστιανῶν καὶ ἐκ τῶν Ὀθωμανῶν ἦσαν διηρημένοι κατὰ τὰ ἐξημμένα ταῦτα νεωτερίζοντα ἔτη τοῦ φθίνοντος 18ου αἰῶνος. Κατ' αὐτοὺς τούτους τοὺς χρόνους ὁ Καρᾶ-Ὀσμάν-Ὀγλοῦς καὶ οἱ γείτονες αὐτοῦ Πασβάν-Ὀγλοῦς καὶ Ἐλέζ-Αγᾶς ἀνεκάλεσαν κατὰ τὴν δυτικὴν τῆς μικρᾶς Ἀσίας παραλίαν διὰ τῆς εὐνοϊκῆς καὶ Φιλελληνικῆς τῶν διοικήσεως, ὡς διὰ μαγικῆς ῥάβδου, ἀνάπτουσιν καὶ ἀκμὴν τινα καὶ ὡς πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς χώρας καὶ ὡς πρὸς τὴν εὐπορίαν αὐτῶν. Κατ' αὐτοὺς τούτους τοὺς χρόνους (μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ Ἰασίου) ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, πιστὸς εἰς τὰ σχέδιά του πάντοτε, ἐπρότεινε τῷ Σουλτάνῳ τὴν ἐντελὴ ἰσότητά μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων ἐν τινι ὑπομνήματι, (1) τὸ ὁποῖον ὁ Σελὶμ ἐπιδοκιμάσας καθυπέβαλεν εἰς τοὺς Οὐλεμάδας. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς τούτους χρόνους ὁ διαρμηνεὺς τῆς Πύλης Δημήτριος Μουρούζης, ὁ ἐνδοξότερος ὢλων τῶν συνεργῶν εἰς τὸ νέον τῆς Ἑλλάδος πνευματικὸν κίνη-

(1) Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα τῆς οἰκογενείας τῶν Ὑψηλάντων. Σύγγραφοι 3 σελᾶ, 1, 1829· Φιλήμων ἐνθα ἀν. 2, 13.

μα, ἀπέκτησε τοιαύτην ἐπιβρόχην ἐπὶ τοῦ Σελίμ· καὶ ὁ Σουλτάνος τοσαύτην εὐνοίαν καὶ καλὴν προαίρεσιν τῷ ἔδειξεν, ὥστε ἐπὶ τῇ προϋποθέσει εἰρηνικῶν χρόνων ἔπρεπε νὰ ἐπιτύχῃ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἢ προσέγγισις τῶν δύο ἐθνῶν· Διότι ἐν ταῖς παραδουναβίοις Ἡγεμονίαις, ἐπὶ τῶν ὁποίων μετὰ τὴν ἐπαναληφθεῖσαν διοίκησιν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου ἦσαν προσηλωμένα ὅλων τῶν Ἑλλήνων τὰ βλέμματα, ἐφαίνετο ὅτι ἡ προσέγγισις αὕτη ἐξετελεῖτο ἤδη πραγματικῶς. Ἐκεῖ ἤρχισαν οἱ Ὀθωμανοὶ, εἰρηνικῶς ἐν μέσῳ τῶν Ἑλλήνων ζῶντες, νὰ συγχωνεύωνται μετ' αὐτῶν, καὶ ἐνδυμασίαν καὶ ἔθιμα ἑλληνικὰ παρεδέχθησαν, καὶ οἱ Ἕλληνες πάλιν μετέβαλον ἐκεῖ τὸν ἐθνικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα, ἔνθα δὲν εἶχον πλέον πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς κατὰ τῶν ὁμογενῶν τῶν ἀπανθρώπων τῶν Τούρκων καταδρομὰς. Οὕτω καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς Πελοποννήσου ὑπῆρχον σύμμικτα χωρία καὶ πόλεις, ἔνθα Ἕλληνες καὶ Τούρκοι συνῆπτον μεταξὺ τῶν καὶ συνοικέσια. Καὶ μεταξὺ αὐτῶν τῶν ἀσπόνδων ἐχθρῶν εἰς τὰς δύο ταύτας φυλάς τῶν παληκαρίων καὶ τῶν Ὀθωμανῶν αὐτῶν νικητῶν συνήφθησαν ἀμοιβαίως δεσμοὶ ὑπολήψεως καὶ σεβασμοῦ. Οἱ ἀνδρεϊότεκοι τῶν ἀρματωλῶν σπανίως ἤρνουντο ν' ἀποδώσωσι τὸν δίκαιον ἔπαινον εἰς τὴν ἀνδρίαν τῶν Τούρκων, καὶ ὡς ἀπόδειξιν, ὅτι καὶ οἱ Τούρκοι ἐξετίμων τὴν τόλμην καὶ τὸ θάρρος τῶν παληκαρίων, ἐδιηγείτο πολλὰκις ὁ Κολοκοτρώνης τὸ ἐξῆς ἀνέκδοτον, ὅτι Τούρκός τις, ὅστις πρὸς ἐμπαιγμὸν ἔστειψε μὲ βόδρα τὴν κεφαλὴν τοῦ ἐν Τριπόλει καρατομηθέντος ἀνδρείου κλέφτου Ζαχαρίου, ἐτιμωρήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων διὰ τὸν χλευασμὸν τοῦ τοῦτον αὐστηρῶς.

Αὐθῆσις
τῆς ὑλι-
κῆς εὐδαι-
μονίας.

Ἡ προσέγγισις αὕτη, πρωϊαίτερον προπαρασκευασθεῖσα ὡς πρὸς τὰ ὑλικά συμφέροντα, ἔλαβε συγχρόνως καὶ μεγαλειτέραν ἔκτασιν. Μέχρι τῆς συνθήκης τοῦ Κουτζούκ-Καϊναρτζῆ τὸ ἐν Τουρκίᾳ ἐμπόριον ὅλον εὕρισκετο εἰς χεῖρας ξένων. Οἱ δὲ Ἕλληνες καὶ Ἀρμένιοι ὑπῆρέτουν τοὺς εὐρωπαίους μεγαλεμπόρους μόνον ὡς μεσῖται. Τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόριον καὶ ἡ ἀκτοπλοῖα ἦσαν νεκρωμένα ἕνεκα τῶν προνομίων τῶν μολλάδων καὶ τῶν γενιτσάρων καὶ ἕνεκα καταχρήσεων, καθ' ὧν οἱ βαγιάδες ἀντιπαρέτατ-

τον ἄλλα, πάλιν καταχρήσεις. Οἱ εὐτολμοὶ τῆς Ὑδρας πλοίαρχοι
 μετῆρχοντο καὶ τότε ἤδη (περὶ τὰ 1765 κατὰ τὸν Chandler)
 τὸ ἀπηγορευμένον ἐμπόριον τῶν σιτηρῶν κατὰ τὴν θάλασσαν
 τοῦ Μαρμαρᾶ. Ἀφ' οὗτου ὅμως ἡ ῥηθεῖσα συνθήκη τοῦ 1774 ἐπέ-
 τρεπεν εἰς τὰ ῥωσικὰ ἐμπορικὰ πλοία τὸν διὰ τῶν Δαρυδανελ-
 λίων διάπλουν, ἐλάμβανον οἱ Ἕλληνες παρὰ τῶν ῥώσων προξένων
 τὰ ὑγειονομικὰ ἑγγράφα καὶ συμμετεῖχον ὑπὸ ῥωσικὴν σημαίαν
 δραστηρίως τοῦ ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ ἐμπορίου. Κατὰ τὴν ἐπο-
 χὴν δὲ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε τὸ μὲν τῆς Γαλλίας
 ἐμπορικὸν ναυτικὸν κατέκειτο νεκρὸν, τὸ δὲ τῆς Αὐστρίας δὲν
 ὑπῆρχεν ἔτι, τὰ ἐκ τοῦ σιτεμπορίου κέρδη τῶν τριῶν κατὰ τὴν
 ἀρχαιότητα μόλις ἀναφερομένων νήσων, Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ
 Ψαρῶν, ἔλαβον αἰφνης ἀνάπτυξιν ἀπροσδόκητον. Εἰς τὸν κλάδον
 τοῦτον τοῦ ἐμπορίου ὑπερέβησαν τὰ ἐν Ἀγγλίᾳ Ἑλληνικὰ κατα-
 στήματα κατ' αὐτοὺς τοὺς νεωτάτους χρόνους καὶ αὐτοὺς τοὺς
 Ἀγγλοὺς. (1) Τὸ αὐτὸ ἐμπορικὸν πνεῦμα ἔδειξεν, καὶ τοὶ φθονού-
 μενοὶ ὑπὸ τῶν ξένων, οἱ Ἕλληνες καὶ τότε, ὅτε ἐντὸς δεκαετη-
 ρίδος κατέβαλον διὰ τῆς πίστεως καὶ τῶν γνώσεών των τὰ ἐν τῇ
 Ἀνατολῇ Εὐρωπαϊκὰ καταστήματα καὶ ἀνεδείχθησαν ἐπὶ ὅλων
 τῶν ἐμπορικῶν τῆς Μεσογείου λιμένων οἱ ἐπιτυχέστατοι τῶν
 συναγωνιστῶν. Τὴν εὐνοσίλην ταύτην τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων
 κατὰστασιν ὑπεστήριξε καὶ ἡ τῶν ἐσωτερικῶν. Οἱ παντοδύναμοι
 Ῥώσσοι πράκτορες παρρηχώρου τῶν τοῖς εὐνοουμένοις αὐτῶν
 ἀντὶ τῶν ἀπλῶν ὑγειονομικῶν ἐγγράφων καταχρηστικῶς καὶ τὰ
 διπλώματα (μπαράτια), τὰ ὅποια (ῥωσισμένα ἀνέκαθεν μόνον διὰ
 τοὺς Τούρκους ὑπηκόους, τοὺς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ ξένων διπλωματῶν
 εὐρισκομένους) παρεῖχον ἰδιαιτέραν τινὰ προστασίαν εἰς τοὺς κα-
 τ' αὐτῶν οἱ Ῥώσσοι οὗτοι μπακρατῆραι (κάτοχοι ῥωσικῶν
 διπλωμάτων) ἐπολλαπλασιάσθησαν οὐκ ὀλίγον, καὶ ἔγειναν ἀντὶ
 Τούρκων τρόπον τινὰ Ῥώσσοι ὑπήκοοι, καὶ αὐτὰ τὰ φορτία τῶν

(1) Κατὰ πληροφορίαν τοῦ Mongredien περὶ τοῦ κατὰ τὴν Μεσόγειον
 καὶ τὸν Εὐξείνῳ Πόντον ἐμπορίου τῶν δημητριακῶν καρπῶν, τοῦ ἔτους 1852.

πλοίων των θεωροῦντο ἰδιοκτησίᾳ Ῥωσσική. Ἡ ἀντιζηλεία τῶν ξένων παρεκίνησε (1806) τὴν Πύλην νὰ διαμαρτυρηθῇ κατὰ τῶν καταχρήσεων τούτων γενομένων δ' ἐναντίων διαμαρτυρήσεων ἐξέδωκεν ὁ Σελίμ διπλώματα καὶ διὰ τοὺς ἰδίους χριστιανούς ὑπηκόους καὶ συνεργεία τοῦ Δημητρίου Μουρούζη ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Ἕλληνας νὰ συνενωθῶσιν εἰς μίαν μεγάλην ἐμπορικὴν ἐταιρίαν, τὴν « τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐμπόρων » λεγομένην, ἣτις ἀπελάμβανεν ὅλων τῶν δικαιωμάτων τῶν ἐν Τουρκίᾳ ἀποκατεστημένων ξένων ὑπηκόων. Εἰς τὰς μεταρρυθμίσεις τοῦ Σουλτάνου τούτου ἀνῆκεν, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, καὶ τὸ σχέδιον τοῦ νὰ δοθῇ ὠθησις εἰς τὸ ἐπιχειρηματικὸν τῶν προσοδοφόρων ῥαγιάδων πνεῦμα· εἶχε παρατηρήσει ὁ Σουλτάνος, ὅτι οἱ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ῥωσσίᾳ εὐρισκόμενοι Μωαμεθανοί, καὶ τοὶ δεόμενοι ὑπὲρ τοῦ Σουλτάνου, ἦσαν οὐχ ἥττον πιστοὶ τῆς Ῥωσσίας ὑπῆκοοι· ἐνόμισε δὲ, ἐν τῇ ἀπερισκεψίᾳ καὶ μεγαλοδωρίᾳ του, ἦν μετενόησεν ἔπειτα πικρῶς, ὅτι ἡδύνατο νὰ ἐμπιστευθῇ καὶ αὐτοῖς τοῖς χριστιανοῖς ὑπηκόοις του, καὶ διὰ τοῦ μέσου τούτου νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἑνωσιν καὶ συνδιαλλαγὴν τῶν ἐθνικοτήτων καὶ τῶν θρησκευτικῶν αἱρέσεων, μὴ λογιζόμενος, ὅτι ἐν μὲν τῇ Ῥωσσίᾳ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀλλοθρήσκων ὑπηκόων ἦτο λίαν περιωρισμένος, ἐν δὲ τῇ Τουρκίᾳ τούναντίον μέγιστος, καὶ ὅτι ἐκεῖ μὲν ἡ κυβερνώσα τάξις ἦτο ἡ μᾶλλον πεπολιτισμένη, ἐνταῦθα δὲ ἡ ὑποδεδουλωμένη. Αὕτη ἦτο ἡ αἰτία, δι' ἣν μόνοι οἱ Ἕλληνες ὠφελήθησαν ἐκ τῶν νέων τούτων διατάξεων. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε πολὺ καὶ ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ τῶν πραγμάτων φορὰ, ἣτις εἰς τινας προνομιούχους καὶ ἀποκέντρους χριστιανικοὺς τόπους καὶ πρότερον καὶ τώρα πάλιν ἐπέφερε τὰ σημαντικώτερα πολιτικὰ καὶ βιομηχανικὰ ἀποτελέσματα. Οὕτω κατ' ἀρχαιοτέραν ἤδη ἐποχὴν εἶχε συστηθῇ εἰς τὰ ἐν τῇ Χαλκιδικῇ Μαδεμοχώρια εἶδος μεταλλευτικῆς ἐταιρίας, ἣτις ὑπὸ ἐλευθέραν διοίκησιν, ἄνευ ἄλλης τινὸς τουρκικῆς ἀρχῆς ἢ τοῦ Μαδέμ-Ἐμῖν, εἶχεν ἐνοικιάσει τὰ μεταλλεῖα ὅλα τοῦ κράτους· καὶ νῦν ἔτι ἐπλήθυνεν ἡ μικρὰ δημοκρατία τακτικῶς τὰ ἐνοικιά της, καὶ τοὶ ἐγκαταλειφθέντων τῶν ἀφόρων μεταλλείων, μόνον

ἵνα μὴ ἀκυρωθῇ καὶ διαλυθῇ ἡ συνθήκη, ἥτις τῇ πολιτικῇ τῆς τοῦλάχιστον ἐλευθερίας ἦν εὐνοϊκὴ. Κατὰ τὴν θυελλώδη δὲ δεκαετηρίδα τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοιοῦτου εἶδους συμβάντα ἐπέφερον ἔνθεν καθεῖθεν ταχέαν καὶ λαμπράν τὴν ἀνάπτυξιν. Ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ κατώρθωσεν ἱερεὺς τις, Ἰωάννης Οἰκονόμος, νὰ λάβῃ ἐπὶ τοῦ Κερᾶ-Ὄσμαν-Ὀγλοῦ Φερμάνι, συνεπεῖα τοῦ ὁποίου ἐκενώθησαν αἱ Κυδωνίαι (τουρκιστὶ Αἰβάλι) τουρκικῶν ἀρχῶν καὶ κατοίκων, καὶ εὐθὺς ἀνεπτύχθη ἐνταῦθα ἐλευθέρως ἡ βιομηχανία εἰς βαθμὸν τοιοῦτον, ὥστε τὸ ἐλεεινὸν χωρίον κατέστη εἰς διάστημα ὀλίγων μόνον δεκαετηρίδων πόλις ἐμπορικωτάτη 35,000 κατοίκων. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ ἐν τῇ ἐν Θεσσαλίᾳ μικρᾷ πόλει τῶν Ἀμπελακίων, ἥτις (περὶ τὰ 1800) συνέδεσε διὰ τῶν ναυματοβραχείων τῆς πολλὰς τῶν γερμανικῶν πόλεων μετὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ διέσπειρεν εἰς ὅλα τὰ περὶχωρα ἐργασίαν καὶ πλούτη· δὲν ἦτο οὔτε ἡ κατάλληλος τοποθεσία τῆς, οὔτε τεχνικὰ μυστήρια, τὰ ὅποια ἀνέπτυξαν τὸν βιομηχανικὸν τοῦτον κλάδον, ἀλλ' ἦτο ὁ συνεταιρισμὸς τῶν τεχνιτῶν, ἡ ἐλευθέρα τῶν ὑπαλλήλων ἐκλογὴ καὶ ὁ ἐπιτυχὴς συνδυασμὸς τῶν συμφερόντων, τῆς ἐργασίας καὶ τῶν κεφαλαίων. Τὸ στοιχεῖον δὲ τοῦτο τοῦ συνεταιρισμοῦ μετέβη ἐκεῖθεν εἰς τὰς τρεῖς προμνημονευθείσας νήσους, αἵτινες τὸ μετεχειρίσθησαν καὶ ἐπὶ τῶν πλοίων των. Ἐν Ἰῶρᾳ οἱ κτηματῖαι, γεγηρακότες ἰδιοκτῆται πλοίων (νοικοκυραῖοι) οἵτινες ἀπετέλουν συγχρόνως καὶ τὴν κυβερνῶσαν τάξιν καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ τόπου, ἐσυνείθιζον νὰ δανείζωσι τοῖς πλοιάρχοις τὰ πρὸς τὸ φορτίον τῶν πλοίων ἀπαιτούμενα κεφάλαια, ἀφ' οὗ δὲ ἐκ τῶν κερδῶν τοῦ πλοῦ ἀφηροῦντο οἱ τόκοι τοῦ δανεισθέντος κεφαλαίου, ὁ φόρος τῆς κυβερνήσεως καὶ (κατ' ἀρχαίαν τινὰ Φραγκικὴν παράδοσιν) τὸ δέκατον διὰ τὸν ἀρχάγγελον τῆς Σύμης, διηρεῖτο τὸ ἐπίλοιπον ἐξ ἡμισείας μεταξὺ τοῦ πλοίου καὶ τῶν ναυτῶν, τοῦ πλοιάρχου καὶ τῶν ἐμπορικῶν πρακτόρων, τὸ ἕτερον ἡμισυ δὲ διενέμετο ἀμέσως εἰς τοὺς ναύτας. Τοιουτοτρόπως ἀπέκτησαν τὰ τρία ἐκεῖνα νησίδια ἐντὸς ὀλίγου ναυτικὸν συγκείμενον ἐκ πολλῶν ἑκατοντάδων ταχέων καὶ καλῶς ἐφωδιασμένων

ἐμπορικῶν πλοίων, καὶ ἐμορφώθησαν ναῦται, οἵτινες ἐπὶ μὲν τῶν μικρῶν αὐτῶν πλοικρίων ἐξετέλουν τοὺς ἐπικινδύνους πλοῦς μέ-
χρι τῆς θαλάσσης τοῦ Μαρμαρᾶ κατὰ τῶν σφοδροτέρων περιοδί-
κων ἀνέμων πολλάκις ἄνευ ναυτικοῦ χάρτου καὶ πυξίδος μαχό-
μενοι, τὰ δὲ μεγάλα των πλοῖα ἐκυθέρνων ὡς ἔμπειροι ναυτικοί,
εὐτολμοὶ καὶ ἐτοιμοπόλεμοι εἰς τὰς μετὰ τῶν πειρατῶν συμ-
πλοκάς των. Πλούτη μεγάλα ἐπεσωρεύθησαν εἰς τὰς νήσους ταύ-
τας· ἐπ' αὐτῶν ἠκούσθη κατὰ πρῶτον μεταξὺ τῶν βραγιάδων ἡ
λέξις ἑκατομμυριοῦχος, καὶ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τῶν ἀποκατα-
στημένων εἰς τὰς ῥωσικὰς πόλεις τοῦ Εὐξείνου Πόντου ὑπῆρχον
βαθύπλουτοι ἔμποροι, ὡς ὁ Ψαριανὸς ἐκεῖνος Βαρβάκης, τοῦ ὁ-
ποίου τὸ ἐτήσιον εἰσόδημα ἀνέβαινε, ὡς λέγεται, εἰς ἓν ἑκατομ-
ύριον ρουβλίων. Ἐπὶ τῶν ξηρῶν τῆς Ἰδρας βράχων καὶ ἐπὶ τῆς
ἡνεπαισθήτως ἀνυψουμένης ἀκτῆς τῶν Σπετσῶν ἀνηγέρθησαν με-
γαλοπρεπεῖς λίθινοι οἰκοδομαὶ, κατὰ τὴν γενουήνσιον ἀρχιτεκτο-
νικὴν ὠκοδομημέναι, αἵτινες ἔδιδον εἰς τὰς δύο ταύτας νήσους
θεωρίαν εὐάρεστον καὶ εὐπορον, καὶ τὰς ἔθετον, ὡς εἶδος ἐλευθε-
ρων τουρκικῶν πόλεων, πλησίον τῆς Χίου, τῆς ὁποίας ἡ ὥραι-
οτάτη τοποθεσία, ἡ ἐλευθερία καὶ τὰ πλούτη κατέθελγον πρὸ
ἐνὸς ἡδὴ αἰῶνος πάντας τοὺς περιηγητὰς ἀπὸ τοῦ Τουρνεφόρτου
μέχρι τοῦ Ἀμμέρου.

Ἐπενέ-
γεια τῆς ὑ-
λικῆς προ-
όδου ἐπὶ
τῆς δια-
νοητικῆς
ἀναπτύ-
ξεως. Καθὼς ἡ διανοητικὴ ἐν Ἑλλάδι ἀνάπτυξις δὲν ἐπῆλθε χωρὶς νὰ
καὶ ἐπηρέασεν τὴν δραστηριότητα τῆς μεσαιᾶς τοῦ λαοῦ τάξεως, οὐ-
τάως πάλιν καὶ ἡ βιομηχανικὴ κίνησις ἐπενήργησεν ἐντονώτατα ἐπὶ
τοῦ πολιτισμοῦ. Διότι δι' αὐτῆς ἀντιπαρετάχθη δραστήριον μέ-
σον κατὰ τοῦ κολλητικοῦ τῆς τουρκικῆς ἀπαθείας μιάσματος. Τὰ
δεσμὰ τοῦ ἀνατολικοῦ περιορισμοῦ ἀπεσπάσθησαν, καὶ μεγάλα
καὶ ἐκτεταμέναι συνήφθησαν μετὰ τῆς Δύσεως σχέσεις. Ἡ γνῶσις
τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐξετάθη, καὶ ἡ ἀνατολικὴ ξενη-
λασία ἐκλονίσθη. Οἱ Ἰδραῖοι ἅμα τὸ πρῶτον ἀπέκτησαν τὰ τῆς
νήσου των προνόμια ἐδήλωσαν τὸ ζοφερόν αὐτῶν ἀλβανικὸν
κατὰ τῶν ξένων μίσος, ἀποκλείοντες πάντας τοὺς ξένους ἀπὸ τῆς
νήσου καὶ ἀπομακρύνοντες καὶ αὐτοὺς τοὺς Πελοποννησίους διὰ

τῆς αὐθαδείας καὶ βαρβαρότητός των· ἀλλ' ἐπὶ τῶν χρόνων ἤδη τῆς ἐπαναστάσεως ἐθεωροῦντο οἱ Ὑδραῖοι ὑπὸ τῶν ξένων ὥς ὁ εὐπορώτερος λαός. Ὁ ὀρίζων εἶχεν ἐκταθῇ καὶ ἡ ἐλαστικὴ ἀνάπτυξις τῆς φιλομαθείας τῶν Ἑλλήνων, καθὼς καὶ ἡ πρὸς τὴν μάθησιν εὐκολία, παρετηρήθη παρὰ πάντων τῶν περιηγητῶν ἐν ἀρχῇ ἤδη τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος, ὥς εἶχε παρατηρηθῇ καὶ παρὰ τοῖς ἐν Ἀμερικῇ Κρεόλοις.

Αἱ ἀνάγκαι ἠυξήθησαν, ἐξετάθη δὲ καὶ ἡ πρὸς τὴν εὐζωίαν τάσις, ἡ πρώτη αὕτη βάσις πάσης ἐσωτερικῆς προόδου· οἱ μέχρι τοῦδε ἄγριοι τῆς Ὑδρας Ἀλβανοὶ προθύμως μετέφερον ἐκ Γαλλίας τὰ πολυτιμότερα ἐπιπλα δι' ἀνταλλαγῆς, διότι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους δὲν ἠδύναντο νὰ τὸ πράξωσι διὰ χρημάτων. Τὰ τέκνα τῶν εὐπορούντων μετέβαινον σωρηδὸν εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν πρὸς ἐποπεράτως τῶν ἐμπορικῶν, ἱατρικῶν καὶ φιλολογικῶν σπουδῶν των. Οἱ Παρίσιοι, ἡ Βιέννη, ἡ Λειψία, ἡ Τεργέστη, τὸ Λιθόρνον, τὸ Μόναχον κατέστησαν ὥς ἐπίνεια τοῦ νέου πολιτισμοῦ λαοῦ ἀναγιγνομένου. Ἐκεῖ ἐξεπαιδεύοντο οἱ νέοι, ἐλάμβανον πεῖραν τοῦ κόσμου, ἐκεῖ παρὰ τοῖς πλείστοις ἀνέλαμπεν ὁ πρῶτος σπινθὴρ τῆς φιλοτιμίας, καταισχύνῃ δ' ἐπλήρου τὰς καρδίαις των διὰ τὴν κοινωνικὴν, διανοητικὴν καὶ θηικὴν τοῦ ἔθνους των ταπείνωσιν. Ὁ λόγιος Κοραῆς συναισθανόμενος ὅτι ἡ ἐξομολόγησις τῶν ἐλλείψεων δὲν εἶναι καταισχύνῃ, ἀλλ' ἀρχὴ τῆς βελτιώσεως, προηγέθη τῶν συμπολιτῶν του ὅλων εἰς τὸ νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐν ἀθυμίᾳ μὲν καὶ πικρίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐτοιμῶς καὶ εὐλικρινῶς ἐξεφράζοντο περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, καὶ ὅτι οἱ εὐγενέστεροι τοῦ λαοῦ ἐπόθουν νὰ διορθώσωσι τὰς ἐλλείψεις των ταύτας διὰ παντὸς εἶδους πολιτισμοῦ. Αἱ ὕλिकाὶ κατακτῆσεις ἔμελλον νὰ ὠθήσωσι τὴν ἐσωτερικὴν ταύτην ἀνάπτυξιν. Οἱ λόγιοι συγγραφεῖς καλῶς ἐγίνωσκον, ὅτι ἐμπόριον καὶ ναυτιλία ἦσαν αἱ κυρίως ἄγκυραι τῆς ἐλπίδος διὰ τὴν διανοητικὴν τοῦ ἔθνους ἀνάπτυξιν, καὶ οἱ Ἕλληνες ἐμποροὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς πατρίδος δὲν ἐματαίουν τὰς προσδοκίας των ταύτας. Ἦτο αὕτη ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου

καὶ ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ καθ' ὅλον τὸν σλαβικὸν κόσμον εὐρίσκοντο τὰ πάντα εἰς μεταδοτικὴν τινὰ καὶ φιλανθρωπικὴν μεγαλοδωρίαν, ἐξ ἧς καὶ σύμπασα ἡ Ἑλλάς κατελήφθη. Οἱ ἐν Ὀδησσῷ Ἕλληνες δικαίως ἐτιμῶντο διὰ τὴν ἐθνωφελῆ τοῦ πλούτου τῶν χρῆσιν· τῷ ῤηθέντι Ἰωάννῃ Βαρβάκῃ τῷ ὁποίῳ ἡ πόλις καὶ ἡ ἐπαρχία τοῦ Ἀστραχανίου (ἀπὸ τοῦ 1788) καὶ τὸ Ταϊγάνιον ὀφείλουσι χάριτας διὰ τὰς πολυειδεῖς τοῦ εὐεργεσίας, ὀφείλει χάριτας καὶ ὁ τόπος τῆς γεννήσεώς του τὰ Ψαρά, ὀφείλει χάριτας καὶ εὐγνωμοσύνην καὶ ἡ Χίος καὶ ὅλη ἡ Ἑλλάς διὰ τὰς γεννάδας του ὑπὲρ προαγωγῆς τῆς διανοητικῆς καὶ πατριωτικῆς τῆς Ἑλλάδος ἀναπτύξεως προσφοράς (1). Οἱ ἀδελφοὶ Ζωσιμάδαι ἐν Λιβόρνῳ καὶ Μόσχᾳ, οἵτινες διετήρουν ἐν τῶν δύο ἐν Ἰωαννίνοις σχολείων, ἐπεκαλέσθησαν οἱ Ἕλληνες Μέδικοι· οἱ ἀδελφοὶ Καπλάναι ἐν Ἰωαννίνοις, ὁ Ἰωάννης Πρίγκος ἐν Ζαγορά καὶ ἄλλοι ἐξηκολούθουν τὴν ἐντίμον καὶ ἀξιέπαινον αὐτῶν πορείαν. ὑπὸ τὰς παραχωρήσεις τοῦ Σελίμ, ὅστις ἄφησε καθ' ὅλα ἐλεύθερον τὸν διοργανισμόν τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων, καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ Δημητρίου Μουρούζη, γενικοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν σχολείων καὶ νοσοκομείων τοῦ κράτους (περὶ τὰ 1801), ἦνθει τὸ νέον ἐν Κουρού-Τσεσμέ σχολεῖον, καὶ τὰ σχολεῖα τῆς Σμύρνης, τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Τυρνόβου, τῆς Χίου, τῆς Πάρου, τῆς Πάτμου καὶ ἄλλων πόλεων περιῆλθον εἰς τοιαύτην ἀκμὴν, ὥστε ὑπερεῖχον κατὰ πολὺ τῶν ἀρχαιοτέρων σχολείων τῆς Δημητζίανης, τοῦ ἁγίου Ὁρους καὶ τῆς Κρήτης. Καὶ ἂν πρὸ ἐκκτὸν ἐτῶν ὁ Τουρνεφόρτης δὲν παρεδέχετο δώδεκα ἄνδρας γνωρίζοντας τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ὠμολόγουν τῶρα οἱ καλῶς τὴν Ἑλλάδα σπουδασαντες ξένοι, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τῆς Τουρκίας ἑλληνικὴ κοινότης ὁποσοῦν εὐποροῦσα, ἥτις νὰ μὴ ἔχη Ἑλληνικὸν σχολεῖον. Δὲν πρέπει μὲν νὰ βάλλῃ τις βάσιν εἰς ὅλας τὰς ὑπερβολικὰς ταύτας περὶ προόδου μαρτυρίας. Ἐπειδὴ ὁ πολιτι-

(1) Αὐταὶ συνεποσθύντο εἰς 11½ ἑκατομμύριον ρουβλίων. Λευκοθέα 1, 137. (2) Leake ἐνθ' ἄν. σελ. 228.

ἐμὸς δὲν εἶχε διασχίσει ἐτι εἰμὴ λεπτότατον μόνον τῆς κοινωνίας στρώμα· τὰ βιβλία καὶ αἱ κυρίως γνώσεις ἦσαν καὶ ὀλίγα καὶ σπάνια, καὶ αὐτοὶ οἱ ἐν τῇ ἁλλοδαπῇ ἐκπαιδευθέντες ἤσθάνοντο ἑαυτοὺς ἐν Ἑλλάδι καταβεβλημένους ὑπὸ τῶν βαρβάρων αὐτῶν γειτόνων. Ἐπὶ πολλῶν δὲ τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων ἐπεκάθητο ἡ κατὰρα αὕτη. Αὐτὰς τὰς κυρίως ἑδρας τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν ὑπ' Ἀλβανῶν τὴν σήμερον κατοικουμένην Ἀττικὴν καὶ Βοιωτίαν, ἡ διανοητικὴ ἀναγέννησις δὲν εἶχε σχεδὸν προσψύσει. Εἰς Ἀθήνας μετέφερον ξένοι φιλολογικὰς μελέτας καὶ ἐπιστήμας· ἐν Ἰωαννίνοις δὲν ἐπέτρεπεν ἡ τυραννία ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν· ἐν Κερκύρᾳ ἐσυστήθη «κατὰ τὴν 647ην Ὀλυμπιάδα,» ὡς ἔλεγε πομποδῶς ἡ προκήρυξις, Ἰονικὴ Ἀκαδημία, ἣτις ὅμως δὲν ἐπέτυχεν. Ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν ἐφαίνετο πολὺ παράδοξον πῶς ἐτόλμα τὸ ἐν ταῖς σπαργάνοις ἐτι εὐρισκόμενον Ἑλληνικὸν πνεῦμα νὰ πετάξῃ τόσον μακρὰν εἰς τὰ ξένα. Ὁ ἐν Παρισίοις Ἀδαμάντιος Κοραΐς, ὅστις ἀπὸ τῆς ἰατρικῆς μετέβη εἰς τὴν φιλολογίαν, ἐπέσυρε τὰ βλέμματα τοῦ πεπαιδευμένου κόσμου ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος, ἅμα (1795) ἀπεφάσισε νὰ θέσῃ ὡς σκοπὸν τοῦ βίου του τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ ἔθνους του, καὶ (1805) ἤρχισε νὰ ἐκδίδῃ τὴν Ἑλληνικὴν του βιβλιοθήκην, σειρὰν ἐκδόσεων ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, καὶ ὅτε συνῆψε μετ' αὐτοῦ σχέσεις ὁ μέγας Ναπολέων, χάριν τοῦ ὁποίου μετέφρασε καὶ τὸν Στράβωνα. Ἀφ' οὗτο οἱ Λάμπροι Φωτιάδαι (περὶ τὰ 1795), οἱ Βαρδαλάχοι καὶ οἱ Νεόφυτοι Δοῦκαι εἶχον καταστήσει γενικωτέραν τὴν μάθησιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν Βουκουρεστίῳ, ἀφ' οὗτο ὁ μητροπολίτης Ἰγνάτιος εἶχε συστήσει ἐν τῇ αὐτῇ πόλει (1810) ὑπὸ ῥωσικὴν προστασίαν τὴν «φιλολογικὴν ἐταιρίαν», ἣτις εἶχε τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ Αὐκείου, ἐφαίνετο ὅτι αἱ παραδουνάβιοι Ἡγεμονίαι προσείλκουν τοὺς Ἕλληνας μαθητὰς καὶ διδασκάλους πρὸς τὸ συμφέρον καὶ τὸ ὄφελος τῆς Ῥωσσίας μᾶλλον. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἔγεινεν ἡ Βιέννη κέντρον ἑλληνικῶν συμφερόντων, ἀφ' οὗ ἡ νέα ἐμπορικὴ οὐδὲς ἡνοίχθη ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης διὰ τοῦ Βε-

λειτουργίου καὶ τοῦ Σεμλίνου πρὸς τὴν Τουρκίαν (1806). Μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Ἑνστίας ἐτυποῦντο ἐν Βιέννῃ πρὸ πάντων τὰ ἑλληνικὰ συγγράμματα. Τώρα δὲ (1811) ἐσυστήθη ἐν τῇ πόλει ταύτῃ παρὰ τοῦ συλλόγου τῶν βουκουρεσσιῶν λογίων ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ «ὁ λόγιος Ἑρμῆς,» ὅστις παρὰ μὲν τῶν ἑλλήνων ἐθεωρεῖτο ὡς ἀρχεῖον τῆς νέας αὐτῶν φιλολογίας, παρὰ δὲ τῶν ἐμπείρων περὶ τὰ τῆς Ἑλλάδος ξένων, τοῦ Ἀλκ καὶ ἄλλων, ὡς πρόδρομος νέας φάσεως εἰς τὴν παλιγγενεσίαν τῆς κλεινῆς χώρας. Τέλος δὲ ὑπὸ τὴν ἐπιβρόχην τῶν ξένων ἐσυστήθη καὶ ἐν Ἀθήναις (1814) ἡ ἑταιρία τῶν Φιλομούσων, σκοπὸς τῆς ὁποίας ἦτο ἡ σύστασις βιβλιοθήκης, μουσείου καὶ νέων σχολείων κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐν Βιέννῃ Συνόδου εὗρεν ἡ ἑταιρία αὕτη συνδρομὴν καὶ ὑπόθαλψιν παρὰ τῶν συνελθόντων κορυφαίων τῶν γραμμάτων, τῆς διπλωματίας καὶ τῆς ὑψηλῆς ἀριστοκρατίας.

Ὁ πατριωτικὸς πυρρὴν τοῦνέαν ἀμυχάνειαν, οἷαν εἶδομεν ἐν ἀρχῇ τοῦ διανοητικοῦ τῶν ἑλλήνων βίου· ἀλλ' ἡ μεγάλη διαφορά μεταξὺ τῆς δευτέρας ταύτης ἐπιστημονικοῦ ἑλληνισμοῦ. τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς προλαβούσης συνίστατο εἰς τοῦτο, ὅτι τώρα μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως εἶχεν εὗρεθῇ τὸ κέντρον τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἐνώσεως, τὸ ὁποῖον ἔλειπε τότε ἐντελῶς καὶ πρὸς τὸ ὁποῖον ἀπέβλεπε νῦν ἕκαστον βῆμα τῆς διανοητικῆς καὶ ὕλικῆς τοῦ ἔθνους προόδου. Ἡ ἰδέα τῆς πολιτικῆς ἀναγεννήσεως τῆς πατρίδος ἔρριψε τὸν ἡλεκτρικὸν σπινθῆρα εἰς τὰς κεχαλαρωμένας δυνάμεις καὶ τὰ στοιχεῖα, καὶ αἶφνης τὰ συνέδεσε. Τὴν στιγμήν τῆς μεταβολῆς ταύτης εὗρίσκει τις τρόπον τινὰ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ὑψηλάντικῆς οἰκογενείας, ὅτε ὁ ἡγεμὼν Κωνσταντῖνος ἐπειρᾶτο νὰ πραγματοποιήσῃ διὰ τῶν μυστηριωδῶν τῆς διπλωματικῆς τέχνης ὁδῶν τὴν πατριωτικὴν ἐκείνην ἰδέαν, ἣν ὁ Ῥήγας μετέφερεν εἰς τὸ μέσον τοῦ λαοῦ καὶ σφραγίσας διὰ τοῦ θανάτου του ἐνεφύτευεν εἰς ὅλας τὰς εὐγενεῖς τῶν πατριωτῶν καρδίας. Ἡ ἐκπαίδευσις καὶ τὰ πλούτη συνετέλεσαν, ὁμοῦ μετὰ τῆς θωελλώδους ἐποχῆς τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, εἰς τὸ πρῶτον βῆμα, ἥτοι εἰς τὸ νὰ μὴ ὑπομένωσι πλέον οἱ ἑλλ-

λῆνες βαγιάδες τὸν ἀφόρητον τῶν Τούρκων ζυγόν. Οἱ εὐτολμοὶ ναῦται, οὗς καὶ αὐτοὶ οἱ τὰ μάλιστα μιτέλληνες ἐθαύμαζον, ἐπανερχόμενοι εἰς τὰ ἴδια ἡρώτων ἑαυτοὺς κατησχυμμένοι, διατί, ἐν ᾗ ἐπὶ τῶν πλοίων των ἦσαν βασιλεῖς, ἐν τῇ οἰκίᾳ των νὰ γείνωνται πάλιν δοῦλοι; καὶ οἱ πλοίαρχοι ἔλεγον τὸν εὐγενῆ τοῦ Θεμιστοκλέους λόγον· Ἐν ὅσῳ ἔχομεν 200 πλοῖα καλῶς εἰς πόλεμον ἐφωδιασμένα, θὰ ἔχωμεν καὶ χώραν καὶ πατρίδα! Οἱ νέοι Ἕλληνες οἵτινες ἐξεπαιδεύοντο κατὰ τὴν ἐσπερίαν Εὐρώπην, ἐμάνθκον ἐκεῖ πολὺ καλλίτερον ἢ διὰ τῶν σχολαστικῶν αὐτῶν οἰκοδιδασκάλων νὰ γνωρίζωσι τὸ πνεῦμα καὶ τὰ ἦθη τῶν προγόνων των, καὶ πρὸ πάντων ἐν Γερμανίᾳ, ἔνθα ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ φιλολογία, ἐντελῶς ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῆς πατρίδι παρημελημένη, εὗρεν εὐμενεστάτην ὑποδοχὴν, καὶ ἔνθα ὅλοι οἱ παῖδες ἐνεθουσιάζοντο ὑπὸ τῆς ἀρχαίας ἱστορίας, καὶ ἐθαύμαζον τὸ μικρὸν ἐκεῖνο στίφος τῶν Ἑλλήνων, τὸ ὅποῖον ἔσωσε τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τοῦ ἐπιφόβου χειμάρρου τοῦ περσικοῦ βαρβαρισμοῦ. Πῶς λοιπὸν νὰ μὴ γεννηθῇ καὶ εἰς τὰ πνεύματα τῶν νέων Ἑλλήνων μαθητῶν ἡ ἰδέα, ὅτι ἠδύνατο διὰ τῶν ὀλίγων μέσων καὶ δυνάμεων των νὰ ἐκριζώσωσιν ἐκ τῆς Εὐρώπης καὶ τὰ τελευταῖα ἔχνη τοῦ τουρκικοῦ βαρβαρισμοῦ; Δὲν ἐνεθυμεῖτο ἔτι μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὁ Ἀρσὸς Μανσόλας, ὅτι ὁ Schiller, καθηγητῆς ὢν ἐν Ἰένῃ παρώτρυνε διὰ διαπύρων λόγων τοὺς Ἕλληνας ἀκροατάς του νὰ ἐλευθερώσωσι τὴν ὑπὸ ζυγὸν βάρβαρον στενάζουσαν πατρίδα των; Ἡ Ἑλληνικὴ ἐν Εὐρώπῃ διδασκαλία συνετέλεσε διὰ τοῦ ἀφιλοκεροῦς τούτου τρόπου εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἀνεξαρτησίαν, καὶ αἱ ἐγωϊστικαὶ τῆς Ῥωσσίας προτροπαὶ ἐλησμονήθησαν. Οἱ Τούρκοι ἐν τῇ χαυνότητί των παρέβλεπον, ὅτι ὅλα τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα εἶχον γείνει πολιτικά ἐκπαιδευτήρια, ἔνθα σκοπὸς καὶ τέρμα πάσης διδασκαλίας καὶ μαθήσεως ἦτο ἡ ἀποτίναξις τοῦ ἀφορήτου ζυγοῦ. Τὰ συγγράμματα ἀπέβαλον πλέον τὴν ξηρὰν σχολαστικότητα καὶ τὴν τῶν τύπων θήραν, καὶ ἐπησχολοῦντο εἰς πρακτικώτερα πολιτικά καὶ ἱστορικὰ ζητήματα. Οἱ συγγραφεῖς ἀπεκάλυπτον διὰ μεταφράσεων τὴν σύγχρονον καὶ ἀρχαίαν ἱστο-

ρίαν, τὰ κατορθώματα τοῦ Ναπολέοντος, τοῦ Σκηνδέρβεη, ὡς καὶ τὰ τοῦ Πύρρου· οἱ αὐτοὶ ἔγραφον περὶ ἐμπορίου, ναυτικῆς καὶ ναυτικῶν νόμων, μετέφραζον τὸ ἐμπορικὸν τῆς Γαλλίας κώδικα ἐπεξεργάζοντο ναυτικούς χάρτας, καὶ οἱ ἐν τοῖς σχολαίοις ῥήτορες ἀνέφερον μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὸ ἀρχαῖον παράδειγμα τῶν Πορτογάλλων καὶ τὸ νέον τοῦ μεγάλου Πέτρου, ἵνα κατὰδείξωσι τοῖς συμπολίταις αὐτῶν τὴν σημασίαν, ἣν εἶχεν ἡ ναυτικὴ τῶν δυνάμεις ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς τῶν τύχης. Τὰ ἄσματα τοῦ Ῥήγα καὶ αἱ ἀπομιμήσεις αὐτῶν εἶχον ὑπὲρ ἑαυτῶν πάντα νέον καὶ ἐνθουσιώδη πατριώτην· τὸν τραχὺν τοῦ Ἀλφιέρου πατριωτισμὸν μετέφερον εἰς τὴν Ἑλλάδα αἱ τραγωδίαι τοῦ Νερουλοῦ καὶ τοῦ Ζαμπελίου, ὁ Τιμολέων τοῦ ὁποίου παρεστάθη ἐπὶ σκηνῆς ἐν Βουκουρεστίῳ (1818) καὶ ἔθελξε πάντας τοὺς ἀκροατάς. Παρὰ λαῶ ἡμιβαρβάρῳ, παρ' ᾧ μικροπρεπῆς φθόνος καὶ χαμερπὲς μῖσος ἐχώριζεν ἔτι χωρίον ἀπὸ χωρίου καὶ πεδιάδα ἀπὸ πεδιάδος, εἶχεν ὁ εὐγενὴς οὗτος τῆς πατρίδος ἔρως, νέος ὅπως ἦτο, μεγίστην σημασίαν· ἐπίσης ἤθελεν ἔχει αὐτὴν καὶ ἡ ἀπλὴ προσποίησις τοῦ ἔρωτος τούτου, λέγει ὁ Δουγλας, ἐπειδὴ ἡμεῖς ἐτιμᾶτο ἡ ἰδέα, δὲν ἦτο μακρὰν καὶ ἡ πραγματοποίησις! Κατὰ τὴν τῶν χρόνων ῥοπὴν μόνον ἐν ἀρχῇ ἦτο ἐπικίνδυνος ἡ αἰφνιδία καταφορὰ τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πόθου. Τὸ πνεῦμα « τῆς γαλλικῆς ἐλευθερίας » εἰσέδυσεν εἰς τὴν καρδίαν παντὸς Ἑλλήνου· ἐν μόνον βῆμα τῶν Γάλλων ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους ἤθελεν ἀνάψει διὰ μιᾶς τὴν πυράν. Ἐπειδὴ ὅμως ἄλλως ἔδοξε τῇ Μοίρᾳ, κατεπνίγησαν, ὡς εἶδομεν, ἀφ' ἑαυτῶν αἱ ἀσθενεῖς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀπόπειραι τῶν ἀρματολῶν, καὶ τὰ ἐπαναστατικὰ πνεύματα διαιρεθέντα κατηνύασθησαν. Πάλιν ἐστράφησαν τὰ βλέμματα τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἐξωτερικὴν τινα βοήθειαν, καὶ οἱ μὲν νησιῶται καὶ Πελοποννήσιοι εἶχον τὰς ἐλπίδας τῶν (1812-13) εἰς τὴν Ἀγγλίαν, λόγιοι δὲ τινες καὶ οἱ Στερεοελλαδίται ἔμποροι εἰς τὴν Γαλλίαν, ὁ δὲ ὄχλος εἰς τὴν Ῥωσσίαν (1). Οἱ μὲν κατηγοροῦν τὴν ἀγνωμοσύνην τῆς

(1) D. Holland, Περιοδεία κατὰ τὴν Ἐπτανήσον 1815 σελ. 274.

Ευρώπης, λησμονούντες, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ ἱστορίᾳ παράδειγμα τοιαύτης ἀφιλοκερδοῦς πολιτικῆς ἀγάπης, οἷαν αὐτοὶ προσεδόκουν· ἄλλοι δὲ ἐδείκνυν ἐμφρονα συναίσθησιν, καὶ ἄλλοι πάλιν ἔτρεπον παράλογον κατὰ τῶν Τούρκων μίσος καὶ πεποίθησιν εἰς ἑαυτούς· ἐφ' ὅλων ὁμῶς ἐπεκάθητο τὸ ζωτικὸν πατριωτικὸν πνεῦμα. (1) Ἡ Πύλη ἠναγκάσθη κατ' ἀρχὰς νὰ ζητήσῃ κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν τὴν συνδρομὴν τοῦ ἀνωτάτου κλήρου, καὶ ἐν μέσῳ τοῦ μεγαλειτέρου βρασμοῦ ἐπέπεσεν (1798) ὡς ἀποθαρρύντικὴ ψύχρανσις ἡ « πατρικὴ παραινέσις » τοῦ Πατριάρχου Ἀνθίμου, δι' ἧς προσεκάλει τοὺς Ἕλληνας εἰς εἰρήνην καὶ ἡσυχίαν, προσθέτων ὅτι ἡ Θεία Πρόνοια προώρισε τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν, ἵνα, ἀντικαθιστῶσα τὴν ἀσταθὴ εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν, προστατεύσῃ τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τῶν αἵρετικῶν τῆς ἐσπερίας Ευρώπης! Ἀλλὰ καὶ ἡ υπερβολικὴ αὕτη παραινέσις ἦτο ἄχρηστος, διατηρηθείσης ἐν Τουρκίᾳ τῆς ἡσυχίας. Μετ' οὐ πολὺ ἀνεφάνησαν πολλοὶ τῶν κορυφαίων τῆς ἐκκλησίας ὡς πρῶτοι ὑπερασπισταὶ τοῦ νέου πολιτικοῦ βίου, καὶ ἐν τῇ φιλικῇ Ἑταιρίᾳ ὑπῆρχον οἱ αὐτοὶ ἐκ τῶν πρώτων συνεργῶν εἰς τὰς ἐθνικὰς ἰδέας. Διὰ τοῦτου μέγιστον ἔγεινε βῆμα. Διότι ἐνταῦθα, ἐνθα ἰσχυρὰ ἱεραρχία δὲν ἔθετε διάφραγμα μετὰξὺ κληρικῶν καὶ κοσμικῶν, ἐνθα ἔριδες αἵρέσεων δὲν τοὺς διήρουν, ἐνθα πάντες οἱ μοναχοὶ ἀνῆκον εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ τάγμα, τὸ τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ἐνθα ἡ ἀγάμία δὲν ἀπέκλειε τοὺς ἱερεῖς ἀπὸ τοῦ οἰκογενιακοῦ βίου, διάκρισις πολιτισμοῦ δὲν ἐχώριζε τὸν χωρικὸν ἀπὸ τοῦ ἱερέως, ὅστις τελῶν μηχανικῶς τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς, δὲν κατεφρόνει νὰ καλλιεργῇ καὶ τὸν ἀγρόν του ἢ νὰ μετέρχεται καὶ ἐπάγγελμα τι· ἐνθα διωγμοὶ καὶ μαρτύρια συνῆψαν τοὺς σφιγκτοτέρους τοῦ αἵματος δεσμοὺς μετὰξὺ ποιμένων καὶ ποιμνίου — ἐνταῦθα ἔπρεπε νὰ ἔχωσιν οἱ ἱερεῖς, ἅμα ἦσαν μεμυημένοι τῶν τοῦ ἔθνους, τὴν ἰσχυροτέραν ἐπιρροήν. Οὕτως ὑπεχώρησαν αἱ στάσεις τῶν κλεφτῶν καὶ αἱ τῶν ἱερέων ἀντιδράσεις εἰς μεσαίαν τρόπον

(1) Hobhouse, Περιοδεία κατὰ τὴν Ἀλβανίαν. 1813 2, 584. 595.

τινά γραμμὴν, ἐφ' ἧς ἱστάμενοι οἱ Ἕλληνες ἐπειρῶντο νὰ διατηρήσωσι διὰ παντὸς καταπειστικοῦ μέσου τὰ συγγράμματα τῆς χρησιμοδότιδος τῶν Ἑλλήνων Πυθίας, τοῦ Κοραΐ. Καὶ αὐτὸς κατ' ἀρχὰς (1801), ὅτε τὰ γαλλικὰ ὅπλα ἐφαίνετο ὅτι ἔμελλον νὰ μεταβῶσιν ἀπὸ τῶν Ἰονίων νήσων διὰ τῆς Ἀλβανίας εἰς τὴν Τουρκίαν, ἐσάλπισε διὰ τῆς πολεμικῆς σάλπιγγος (1), ἀλλ' εὐθὺς μετεμελήθη. Καὶ ἤδη μετὰ ἓν ἔτος (1802) ἐξέφρασεν ἐν τῷ προλόγῳ τῆς μεταφράσεώς του τοῦ Βεκκαρίου τὴν πεποίθησιν, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φάρμακον δύναται νὰ θεραπεύσῃ τὰ κακὰ τῶν Ἑλλήνων ἢ ἡ δῆς τῆς ἐπιστήμης· καὶ ἐκάλεσε σκοπὸν τοῦ βίου του νὰ ἐμφυτεύσῃ τὸν πρὸς τοὺς ἐνδύζους προγόνους ἔρωτα εἰς τὰς καρδίας τῶν νέων τῆς « Ἑλληνικῆς φυλῆς », τῶν νέων ἐκείνων, οἵτινες ἔμελλον νὰ γεινώσῃ ποτε οἱ διδάσκαλοι τῆς Ἑλλάδος καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ οἱ νομοθέται αὐτῆς. Ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ Κοραΐς (1803) ἀνέγνωσεν ἐν Παρισίοις τὸ ὑπόμνημά του (2), τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ ἐπισύρῃ τὰ βλέμματα τοῦ κόσμου πρὸς ἀναγέννησιν τῆς πατρίδος του, μέχρι τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε ἐν τῇ ἐκδόσει του τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους (1821) προσέθηκε τὰς « Πολιτικὰς του Παραινέσεις » (3), ὅτε ὡς μεσάζων μεταξὺ ἐπαναστάσεως καὶ ἀντιδράσεως, ὡς θαυμαστῆς τοῦ Ἀγγλου Βένθαμ, ὡς συνήγορος τῆς ἰσότητος τοῦ λαοῦ καὶ τῆς κοινοβουλευτικῆς πολιτείας προέτρεπε τοὺς συμπολίτας του εἰς ὁμόνοιαν, δικαιοσύνην καὶ ἐγκαρτέρησιν, κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο εἰς ὅλους τοὺς εἰς τὰς ἐκδόσεις τῶν ἀρχαίων συγγραφέων προλόγους του ἐλάλει πρὸς τοῦ Ἕλληνας ὡς πολίτης, ὡς πατριώτης καὶ ὡς φιλόσοφος κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Πλάτωνος, σχεδιάσας ποτὲ καὶ τὴν βιογραφίαν του, ἵνα διεγείρῃ τὴν καταβληθεῖσαν φιλοτιμίαν τῶν Ἑλλήνων ἀπέναντι τῆς Εὐρώ-

(1) Σάλπισμα πολεμιστήριον· 1801.

(2) Ὑπόμνημα περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τοῦ πολιτισμοῦ ἐν Ἑλλάδι. Ἐν Παρισίοις, 1803.

(3) Α. Κοραΐ Πολιτικὰ παραινέσεις, μεταφρασθεῖσαι εἰς γερμανικὴν γλῶσσαν ὑπὸ Κ. Ὁρέλλη. Ἐν Ζουρίχῳ 1823.

πης. Διὰ παντός μέσου ἐπειράτο ὁ Κοραΐς νὰ στερεώσῃ εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ πολιτικὴ ἀναγέννησις τῆς πατρίδος ἔπρεπε νὰ προπαρασκευασθῇ ὑπὸ τῆς πνευματικῆς, ὅτι ὁμῶς καὶ ἡ πνευματικὴ δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ χώραν χωρὶς νὰ συμπαράσῃ καὶ τὴν πολιτικὴν. Εἰς τὸν τρόπον τοῦτον τῆς συστάσεως, εἰς τὴν πνευματικὴν ταύτην προπαρασκευὴν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἐνέκειτο καὶ ἡ αἰτία, ὅτι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἄλλους ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας, ὡς τὸν τῆς Ἐλβετίας, τῶν Κάτω Χωρῶν καὶ τῆς Ἀμερικῆς, ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις δὲν ἔφερε βαθμὴδὸν ἀπὸ ἀνταρσίας εἰς στάσιν καὶ ἀνεξαρτησίαν, ἀλλ' ὅτι ἐξ ἀρχῆς ἡ ἀπελευθέρωσις ἦτο ὁ κύριος καὶ ῥητὸς σκοπὸς τοῦ ἀγῶνος, ἐξ οὗ τὰ πάντα ἐξηρτῶντο « πατρίς, γυνὴ καὶ τέκνα, ναοὶ, καὶ τάφοι τῶν πατέρων », ὡς ἔλεγεν ὁ Κοραΐς κατὰ τὸν Αἰσχύλον· καὶ μάλιστα ἀφ' οὗ, κατὰ τὸ λεγόμενον τραγούδιον τοῦ Κολοκοτρώνου (1), « καὶ θεὸς καὶ θρησκεία καὶ ἡ φύσις αὐτὴ ἐκάλει τὸν λαὸν κατὰ τῶν βαρβάρων Ἀγαρηνῶν, οἵ, τινες τῷ εἶχον ἀφαιρέσει καὶ νόμους καὶ ἥθη, καὶ τιμὴν καὶ ζῶην· καὶ θρησκείαν καὶ ἀρετὴν ».

Τὴν γνώμην καὶ τὸ φρόνημα τοῦ Κοραΐ συνμερίζοντο ἀνε- ^{Ο Φιλελ-}
 ξαιρέτως πάντες οἱ Εὐρωπαῖοι περιηγηταί, οἵτινες ἐπεσκέφθησαν ^{ληνισμὸς}
 τὴν Ἑλλάδα ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνεστώσης ἑκατονταετηρίδος, καὶ ^{πρὸ τῆς ἐ-}
 ἄνδρες οὗτοι ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον περιηγηταί ἔμπειροι καὶ ^{οἱ παναστά-}
 λόγιοι. Τὸ ὅλως ἰδιαιτέρον φαινόμενον, τὸ ὁποῖον διεύθυνε τὰς ^{σεως.}
 τύχας τῶν Ἑλλήνων καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς τουρκικῆς ἐξου-
 σίας, ἦτο ὅτι ἕκαστον πολιτικὸν κίνημα συνεβάδιζε μετὰ διανοη-
 τικοῦ, καὶ ὅτι ἀμφότερα εὗρισκαν αἰετοτε ἀνάλογον ἐν Εὐρώπῃ
 ἡχώ, διεγείροντα τὸ μὲν τὰς συμπαθείας τῶν ἰδιωτῶν, τὸ δὲ τὰς
 τῶν κυβερνήσεων. Ὅθεν ἠναγκάσθημεν ἐν τῷ εἰσαγωγικῷ τούτῳ
 κεφαλαίῳ ν' ἀναφέρωμεν ἐκ προοιμίων τὰς μεγάλας τῆς ἱστορίας
 μαρτυρίας ὑπὸ τὴν μικροπρεπῆ ἔποψιν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἡ ἱερά
 συμμαχία ἐθεώρει τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν.

(1) Εὐνομία 3, 32.

Ὅτε κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα ἡ εἰσβολὴ τῶν Ὀθωμανῶν συνεπέφερα τὸν διασκορπισμὸν τῶν Ἑλλήνων φιλολόγων, συνῆψαν οὗτοι τὸν περιβόητον σύνδεσμον πρὸς τοὺς φιλολόγους τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης. Ὅτε δὲ οἱ Τοῦρκοι κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα, παρὰ τὰς τελευταίας σταυροφορικὰς τῶν Φράγκων ἀποπείρας, ἐκυρίευσαν τὴν Κρήτην, ἔνθα ἐμαραίνετο τὸ τελευταῖον ἄνθος τῆς Βυζαντινῆς τοῦ μεσαιῶνος φιλολογίας, ἐφαίνετο ὡς νὰ ἐφοβεῖτο ἡ Εὐρώπη ν' ἀπολέσῃ ἐντελῶς τὴν κοίτην τῶν Ἑλληνικῶν ἀναμνήσεων, καὶ οἱ La Guilletière, οἱ Spon καὶ Wheeler ἤρχισαν νὰ ἐμψυχῶσι τὴν μελέτην τῶν Ἑλληνικῶν ἀρχαιολογικῶν.

Ἀφ' οὗτου δὲ κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα αἱ μεγάλαι πολιτικαὶ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων συμπάθειαι μετέβησαν εἰς τὴν Ῥωσσίαν, καὶ ἐκ συμφώνου πρὸς τὴν μεταβολὴν ταύτην ἤρχισεν ἡ διανοητικὴ τῆς Ἑλλάδος ἀνάπτυξις, μεγάλη συνέβη ἐν τῷ φιλολογικῷ τῆς Δύσεως κόσμῳ κίνησις, ὡς νὰ ἐπρόκειτο ν' ἀντιπαραταχθῇ κατὰ μὲν τῆς ἐπικειμένης ἐκρωσσίας τῆς Ἑλλάδος ἐξευρωπαϊαίς, κατὰ δὲ τῆς βορειο-ανατολικῶς ἐπερχομένης κατακτῆσεως, ἐπιστημονικῇ τῆς Δύσεως κυρίευσις, ἀποδεικνύουσα εἰς τὸν ἀναγεννώμενον Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν ὅτι καὶ ἐν τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ δὲν εἶχεν οὗτος παραμεληθῇ. Τὰ ὁδοιπορικὰ τῶν ἀνδρῶν, τῶν ἐπισκεφθέντων τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν 18ην ἑκατονταετηρίδα, πρὶν ἔτι γείνῃσι γνωστὰ τὰ σχέδια τῆς Ῥωσσίας, τοῦ Tournesfort (1717), τοῦ Pococke (1739), τοῦ Stuart (1761), τοῦ Chandler (1764) καὶ ἄλλων τινῶν εὐρίσκονται καθ' ὅλα εἰς παραλληλισμὸν πρὸς τὰ ὅσα ἐξετέλεσε κατὰ τὰς πρώτας αὐτῆς ἀποπείρας ἡ Ἑλληνικὴ φιλολογία· εἶναι ξηραὶ συγγραφαί, αἵτινες σπανιώτατα μόνον ἀπομακρύνονται τῶν φιλολογικῶν ἀντικειμένων, καὶ γενικῶς μόνον τὴν κατάστασιν τοῦ λαοῦ ἐξετάζουσι. Μόλις ὅταν οἱ χρόνοι ἔλαβον τὴν πρὸς μεταρρυθμίσεις τάσιν καὶ ἐπῆλθεν ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις, ὅταν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐφανεροῦντο οἱ τῆς Ῥωσσίας σκοποὶ, ὅταν ὁ μὲν Βολταῖρος ἐπεθύμει νὰ ἐπιχειρηθῇ σταυροφορίαν μετὰ τῆς μεγάλης Αἰκατερίνης, ὁ δὲ Βερ-

γέννης (1) κατ' αὐτῆς, ἡγέρθη ἐν Γαλλίᾳ ὁ πρὸς τὰς περιηγήσεις καὶ μελέτας πόθος, ὅστις ὑπὸ τὰς σοβαρὰς ἐπιστημονικὰς ἐρεῦ-
νας (ὡς ἡ Ἑλλην. φιλολογία τῶν χρόνων ἐκείνων) ὑπέκρυπτεν
ὀρισμένους πολιτικούς σκοπούς. Τὰ ἀρχαιολογικὰ συγγράμματα
τοῦ Villoison καὶ Choiseul Gouffier (2) ἡ περιήγησις τοῦ de
Guy (3), ὅστις ἔκαμεν ἤδη σύγκρισιν τῶν διατάξεων τῆς ἀρχαίας
καὶ τῆς νέας Ἑλλάδος ἐν οἴκῳ καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἡ ὁδοιπορία
τοῦ νέου Ἀναχάρσιδος ὑπὸ Barthélemy (1788 ἐκδοθεῖσα), αἱ
ἐμπορικαὶ μελέται τοῦ Beaufort (4) καὶ αἱ περιηγήσεις τοῦ Pou-
queville περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης ἑκατονταετηρίδος —
πάντα τὰ συγγράμματα ταῦτα ἀποτελοῦσι συνεχῆ ἄλυσιν, ἐμ-
φανίζουσιν τὰς μεγάλας συμπαθείας τῆς Γαλλίας ὑπὲρ τῆς Ἑλ-
λάδος, συμπαθείας, αἵτινες ἐπηρεαζόμεναι ὑπὸ τῶν συμβάντων
διετηρήθησαν καθ' ὅλα τὰ ἔτη, καθ' ἃ ὁ Chateaubriand διὰ
τῶν « Ὀδοιπορικῶν » (1806) καὶ τοῦ « ταχυδρομικοῦ βιβλίου
τῶν ἐρειπίων » ὑπῆρξεν ὁ ὁδηγὸς πολλῶν ἄλλων περιηγητῶν, καθ'
ἃ ὁ Sonnini παρεκίνηει τοὺς λαοὺς εἰς νέαν κατὰ τῶν Τούρκων
σταυροφορίαν, καὶ καθ' ἃ ἐν καιρῷ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν
πραγμάτων ἐν Γαλλίᾳ οἱ βασιλικοὶ μόνον εἰς τὰ περὶ Ἑλλάδος
ἦσαν σύμφωνοι πρὸς τοὺς δημοκρατικούς. Ἀφ' οὗτου ὕμως ὁ Κο-
ραῖς ἐν Παρισίοις ἤρχισε νὰ καθιστᾷ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα γνω-
στὴν εἰς τὴν νέαν, καὶ ἀμφοτέρως πάλιν εἰς τὴν Εὐρώπην, ἡμιλ-
λῶντο πάντων τῶν ἐθνῶν οἱ περιηγηταὶ νὰ διδάξωσι τοῖς Ἕλλησι
τὰ τῆς χώρας των καὶ τῆς ἀρχαίας των ἱστορίας· ἀφ' οὗτου Ἑλ-

(1) Εἰς τῶν διασημωτέρων ὑπουργῶν Λουδοβίκου τοῦ ις'. Τὸ πολιτικόν
τοῦ ἀνδρὸς φρόνημα περιελαμβάνετο εἰς τὰς ἐξῆς λέξεις. 'Εάν ὅλοι αἱ δυνά-
μεις ᾗθελον νὰ ἐννοήσωσι πόσον οὐτιδανὰ εἶναι τὰ πολιτικὰ τεχνάσματα,
καὶ ὁ κόσμος ᾗθελεν εὐρίσκεισθαι εἰς καλλιτέραν κατάστασιν καὶ ἡ ἀνθρωπύ-
της ᾗθελεν εὐτυχεῖ περισσότερον Σ. τ. Μ.

(2) Περιοδεῖα περιγραφικῇ ἐν Ἑλλάδι, 1782.

(3) Περιοδεῖα ἐπιστημονικῇ κατὰ τὴν Ἑλλάδα 1771.

(4) Τὸ ἐμπόριον τῆς Ἑλλάδος 1799.

λινες μαθηταὶ μετέβαινον εἰς τὴν Εὐρώπην, εἰσέβαλλον καὶ οἱ ἐπιστήμονες τῆς Εὐρώπης διδάσκαλοι εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐπὶ κεφαλῇς ὧν οἱ Ἄγγλοι. Τοῖς κοσμοπολίταις τούτοις περιηγηταῖς ἦτο ἀποκεκλεισμένον ὑπὸ τῶν πολιτικῶν περιστάσεων μέγα μέρος τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἡπείρου· ὅθεν ἔγεινε δι' αὐτοὺς ἡ Ἑλλάς τέρμα, πρὸς τὸ ὁποῖον αἱ Ἰόνιοι νῆσοι παρεῖχον ἀναπαυτικὴν καὶ εὐκόλον τὴν μετάβασιν. Πρώτιστος τῶν περιηγητῶν τούτων τῆς Ἑλλάδος εἶναι καὶ κατὰ χρόνον καὶ κατ' ἀξίαν ὁ συνταγματάρχης **Leake**, ὅστις πρὸς τὴν ὑγιᾶ ἀγγλικὴν ἀγγίνοιαν καὶ στρατιωτικὴν δξύτητα ὡς πρὸς τὰς τοπογραφικὰς ἐρεῦνας ἤνωνε καὶ τὰς ἐντελεστέρας γεωγραφικὰς, ἱστορικὰς καὶ φιλολογικὰς γνώσεις, καὶ κατὰ τὴν πρώτην δεκαετηρίδα τῆς ἐνεστώσης ἑκατονταετηρίδος περιῆλθεν ὅλα τὰ μέρη τῆς Τουρκίας, ἐπιμελῶς καὶ τὰ ἀρχαῖα καὶ τὰ νέα ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους ἐξετάζων. Συγχρόνως μετὰ τοῦ **Leake** περιηγήθησαν καὶ ὁ **W. Gell** καὶ ὁ **Dodwell** (καὶ οἱ τρεῖς οἱ κυρίως θεμελιωταὶ τῶν γεωγραφικῶν περὶ ἀρχαίας Ἑλλάδος γνώσεων), ὁ **Douglas**, ὁ λόρδος **Guilford** (1814), ὁ **Macdonald Kinneir** (1813—14) κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν, οἱ περιηγηταί, οἵτινες ἀνεῦρον (1812) τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Βάσσαις (Φιγαλίᾳ) τῆς Ἀρχαδίας, οἱ τὴν Ἀλβανίαν περιελθόντες **Hughes, Holland, Hobhouse** καὶ ὁ **Byron**, τοῦ ὁποίου τὴν ποιητικὴν φαντασίαν, τὸ ριψοκίνδυνον καὶ τὴν ἀηδίαν τοῦ καθημερινοῦ βίου ἔτερπεν ἡ ἡμιθάρβητος τῆς Τουρκίας κατάστασις μᾶλλον ἢ πᾶσα ἄλλη χώρα καὶ πᾶς ἄλλος λαός. Αἱ Ἀθηναῖαι ἦσαν τότε κέντρον τῶν ξένων καὶ ὡς τις ἐπιστημονικὴ ἀποικία. Ἐκτὸς τοῦ ἄρχοντος Λογοθέτου, ὅστις διὰ τὸ εὐπροσήγορον καὶ φιλόξενον αὐτοῦ ἐπωνομάσθη ὁ νέος **Περικλῆς**, ἦτο ἐν Ἀθήναις καὶ ὁ λόρδος **Γύλφορντ** ἐπὶ τινι χρόνῳ τὸ κέντρον τῆς τῶν ξένων κοινωνίας, ὅστις μετὰ ταῦτα καὶ περιουσίαν καὶ πᾶσαν τὴν διανοητικὴν δύναμιν κατέβαλεν, ἵνα ἀναζωογονήσῃ πάλιν τὸ ἐθνικὸν τῶν Ἑπτανησίων πνεῦμα, καὶ ὅστις ἀπέκτησε παρὰ τοῖς Ἕλλησι τὸ ὄνομα « τοῦ μεγίστου ἢ μᾶλλον τοῦ τρισμεγίστου Φιλέλληνος ». Ἐκτὸς τούτων ἦτο καὶ ὁ τῆς Αὐστρίας

πρόξενος Gropius, ὅστις καὶ αὐτὸ τὸ πρὸς τοὺς Ἕλληνας μῖσος τῆς κυβερνήσεώς του ὑπερενίκησε, καὶ ὁ τῆς Γαλλίας πρόξενος Fauvel, ὅστις ἐπὶ τριακονταετίαν ἐθεωρεῖτο καὶ ἐτιμᾶτο ὡς ὁ ἔφορος καὶ φύλαξ τῶν ἀρχαίων τῆς Ἑλλάδος μνημείων. Καθ' ὅλας τὰς τρομεράς καταστροφάς, αἱ ὑπέστη ἡ Ἑλλάς ἐπεκάθητο ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν μυστηριώδης τίς τύχη ἢ μᾶλλον γοητεία θείας τινὸς τέχνης, ἥτις καὶ αὐτοὺς τοὺς βρῦχάρους κατέπληττε καὶ τὴν ἐντελῆ τῆς καταστροφῆς περιέστειλεν.

Ἡ ἀκρόπολις ἤθελεν εἶτι διατηρεῖσθαι ἀσυγκρίτῳ λόγῳ καλλίτερον, ἐὰν χριστιανικαὶ χεῖρες, ἡ ἐνετικὴ πολιορκία τοῦ 1687, Ἑλληνικὰ ἐχυρώματα κατὰ τὴν ἐπανάστασιν, καὶ ἀγγλικὸς βανδαλισμὸς καὶ φθόνος δὲν συνετέλουν τὰ μέγιστα εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς. Καθὼς τώρα τὰ πάντα παρὰδόξως πῶς συνημμένα συνετέλουν εἰς τὸ νὰ ἐπαναφέρωσι τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν μνήμην τοῦ κόσμου, οὕτως ἐξήρθη τρομερῶς ὁ τῆς Εὐρώπης ζῆλος καὶ ἡ ὑπὲρ τῶν ἀρχαίων μνημείων ἀντιζηλεία τῆς, ὅταν ὁ λόρδος Elgin, ἀνακληθεὶς (1800) ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβείας του, περιῆλθε τὴν Ἑλλάδα, καὶ λαβὼν παρὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως τὴν ἄδειαν ἀφῆρσε ληστρικῶς τῷ τρόπῳ ἀπὸ τοῦ Παρθενῶνος τὰ πολυτιμότερα κοσμήματα, ἵνα μὴ (ὡς ἔλεγε δικαιολογούμενος) διαρπάσωσιν αὐτὰ οἱ Γάλλοι. Οἱ ξένοι πάντες, καὶ μάλιστα οἱ Γάλλοι, πολλοὶ Ἄγγλοι, καὶ μάλιστα ὁ λόρδος Byron, ἐμάνησαν κατὰ τῆς βανδαλικῆς ταύτης πράξεως· εὐγλωττότερον ὅμως πάντων ἐξεφράζετο ἡ συγκινητικὴ ἀθηναϊκὴ παράδοσις ὅτι τὴν « ἐσπέραν μετὰ τὴν » κλοπὴν τῆς μιᾶς τῶν πέντε Κρυκτίδων τοῦ Πανδρουσείου, αἱ τέσσαρες ὑπόλοιποι νεάνιδες ἐθρήνουν γοερῶς » τὴν ἀπολεσθεῖσαν αὐτῶν ἀδελφὴν, ἥτις ἐκ τῆς κάτω πόλεως » διὰ τῶν αὐτῶν γοερῶν θρήνων καὶ ὀδυρμῶν ταῖς ἀπεκρίνετο (1). Ἐκτοτε καὶ τουρκικὰ φερμάνια καὶ ἐγκύκλιοι τοῦ Πατριάρχου ἐπροστάτευον τὰς ἐν Ἑλλάδι ἀρχαιοτάτας, καὶ αὐτὴς ὁ Βελῆ πασαῖς

(1) Douglas, σελ. 85.

ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλῆ, ἔλαβε (ὅ,περ σπανιώτατον παρὰ τοῖς Τούρκοις φαινόμενον) συμπαθείας ὑπὲρ τῶν λειψάνων τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης, ἀφ' οὗ ἐκ τοῦ πρὸς αὐτὰ τῶν Φράγκων ζήλου ἔμαθε νὰ ἐκτιμᾷ τὴν ἀξίαν αὐτῶν.

Μετὰ τὰς αἰσίους τούτας μεταβολὰς ἠύξησεν ἐπαισθητῶς ὁ ἀριθμὸς τῶν ξένων περιηγητῶν. Πλὴν πάντες δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραδοθῶσιν ἀμερολήπτως, ἀμερίμνως καὶ ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἀρχαιότητος. «Ἡ ζοφερά τῆς δουλείας σιωπὴ, ἣτις ἐπεκάθητο ἐπὶ τῶν κατερειπωμένων μνημείων τῆς τέχνης» ἐπλήρου τὰς καρδίας τῶν λογίων, ὡς τὴν τοῦ Chateaubriand, λύπης, καὶ ἀθυμίας· τὰ «ζῶντα ἐρείπια» ἀπέσπων τὰς καρδίας ἀπὸ τῶν λιθίνων. Τίς ἠδύνατο νὰ βλέπῃ ἀδιαφόρως καὶ ψυχρῶς τὰς βασάνους τοῦ δυστυχοῦς Ἑλληνικοῦ ἔθνους; τίς ἠδύνατο νὰ περιέρχεται ψυχρὸς καὶ ἀσπλαγχχνος ἐν μέσῳ τῶν ἀτυχῶν τούτων δούλων, οἵτινες μετὰ τῶν πεφοβισμένων ζώων τῶν καὶ τῶν ὠρυομένων κυνῶν κατέφευγον εἰς τὰς καταρρέουσας καλύβας τῶν, ἅμα ὁ περιηγητῆς ἐνεφανίζετο εἰς τὰ ἔρημα χωρία τῶν, τὰ ὁποῖα ἢ ἐπὶ ξηρᾶς καὶ ἀκαλλιεργήτου πεδιάδος ἔκειντο ἢ ἐπὶ στερρόν ὄροπεδίῳ, ἔνθα πανάρχαια ἄροτρα διέσχιζον τοὺς βράχους, οὗς ἀπὸ πολλῶν ἡδὴ αἰώνων ἅμαζα δὲν ἐπάτησεν! Καὶ τοῦτο συνέβαιεν ἐν τῇ χώρᾳ, ἔνθα «οὐδεὶς λίθος ἄνευ ὀνόματος» εἶναι, καὶ οὐδεὶς ῥύαξ, οὐδεμία πηγὴ ὑπάρχει, ἢ νὰ μὴ ἐδόξασεν ἢ ἡ ποίησις ἢ ἡ ἱστορία, ἔνθα ἐφ' ἐκάστου κόλπου, ἐφ' ἐκάστης πεδιάδος ἐπικάθηται αἱ σκιαὶ μεγάλων ἀνδρῶν! Πάντες οἱ περίεργοι καὶ φιλομαθεῖς περιηγηταὶ προσεικύνθησαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου ἀκούοντες τὰς συμπαθείας, καὶ συμμετέσχον τῶν ἐλπίδων καὶ τῶν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ὀνείρων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Καὶ οἱ μὲν ἐθεώρουν τὴν Ἑλλάδα ὡς ἀγρόν ἀγεώργητον, ὅστις δὲν εἶχεν ἀνάγκην εἰμὴ καλλιεργείας, οἱ δὲ ὡς στερρόν, πετρῶδες ἔδαφος ἢ ἐκκεκομμένον καὶ ἐξηντλημένον δάτος, τὸ ὁποῖον οὐδεμίαν πλὴν εἶχεν ἐλπίδα ζωῆς. Πολλοὶ ἐνόμιζον, ὅτι ἡ ἀναβολὴ τῆς ἡμέρας τῆς ἐλευθερίας τῆς προήρχετο ἐκ τῆς ἀντιζηλείας τῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, αἵτινες ἐ-

θεώρουν τὴν Τουρκίαν ὡς ἀπαραίτητον κατὰ τῆς Ῥωσσίας φραγμόν. Οἱ πλεῖστοι ὅμως συμφώνουν πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Κοραΐ, ὅτι ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις τῶν Ἑλλήνων ἤθελεν εἶσθαι « ὁ ἀλάνθαστος πρόδρομος τῆς ἐντελοῦς αὐτῶν ἀναγεννήσεως » ἀλλὰ καὶ κατ' ἀνάγκην ὤφειλε νὰ ᾔηται πρόδρομός της, ἐὰν δὲν ἤθελε ματαιωθῇ διὰ τῆς βίας καὶ ἀνυπομονησίας τῶν ἐνθουσιαστῶν. Καὶ αὗτοι οἱ φιλύποπτοι, οἷον ὁ Douglas, καὶ αὗτοι οἱ τὰ μάλιστα ἄπιστοι, οἷον ὁ Gell (1), δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ συμμετέχωσι τῆς πεποιθήσεως, ὅτι ἔμφρων καὶ περισκευμένη πρόοδος πρὸς τὸν εἰρηνικὸν πολιτισμὸν ἤθελεν ὁδηγήσει τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν ὁδὸν τῆς εὐδαιμονίας καὶ ἐλευθερίας. Διότι πάντες, ἐκτὸς ἐνὸς καὶ μόνου ἴσως, τοῦ Bartholdy (2), κατεπλήττοντο, (καὶ οἱ ἐμπειρότεροι ὡς ὁ Leaeke, περισσότερον) ὑπὸ τῆς πνευματικῆς ἐπαναστάσεως, ἣν ἔβλεπον ἀναπτυσσομένην παρὰ τῷ λαῷ τούτῳ. Πάντες, καὶ αὗτοι οἱ ἀρνούμενοι τοῖς Ἕλλησι παιδεῖαν καὶ ἀρετὴν, καὶ οἱ θεωροῦντες αὐτοὺς ἀνικάνους νὰ ἐννοήσωσι καὶ νὰ διατηρήσωσι καλλιτέραν πολιτικὴν κατὰστασιν, ἐθεώρουν σκληρὸν καὶ ἀπάνθρωπον τὸ αὐτοὺς καταδικάζειν διὰ τοῦτο εἰς αἰωνίαν δουλείαν. Πάντες οἱ βλέποντες ἐκ τοῦ πλησίον τὸ σύστημα τῆς τυραννίας, τὸ ὁποῖον τοὺς κατέθλιβεν, ἐθεώρουν καταισχύνην τοῦ αἵματος, τὸ νὰ ἐπιτρέπηται εἰς τοὺς Τούρκους νὰ κρατῶσι διηνεκῶς ὑπὸ τὸν ζυγὸν τὸ ἀξιοθρήνητον τοῦτο ἔθνος. Διότι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ περὶ ἀνεξαρτησίας τῶν Ἀμερικανῶν ἀγῶνος ἐτέθησαν κατὰ τῆς τοιαύτης τῶν πραγμάτων καταστάσεως εἰς ἀσυμβίβαστον ἀντίθεσιν αἱ ἰσχυρότεραι πολιτικαὶ ἀπαιτήσεις τῶν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον δημοκρατηθέντων χρόνων, καὶ ἡ σημασία τῶν σχέσεων τοῦ ιδιώτου πρὸς τὴν κυβέρνησιν. Ἀσυμβίβαστος ἦτο πλέον ἡ ἰδέα, ὅτι αἱ μεγάλαι δυνάμεις ἐνὸς ἔθνους τίθενται εἰς τὰς χεῖρας τῶν

(1) Περιήγησις κατὰ τὴν Πελοπόννησον. Λονδ. 1823.

(2) Ἀποσπάσματα πρὸς ἀκριβεστέραν γνῶσιν τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος. Ἐν Βερολίῳ, 1805.

ἡγεμόνων ἐπὶ ἄλλῳ σκοπῷ, ἢ ἵνα γυμνωθῶσιν οἱ ἄνθρωποι τοῦ ἀγρίου ἐγώισμοῦ καὶ προπαρασκευασθῶσιν εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς των καταστάσεως. Τὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης δὲν εἶναι πλέον τὰ ἔθνη, τὰ ὅποια ἠδύναντο νὰ υπομένωσιν ἡσύχως τὴν ὠμὴν καταστροφὴν τῶν ὠραιοτέρων τῆς ὑψηλοῦ χωρῶν. Τὰ δικαιώματα τῆς φύσεως εἶχον λάβει κύρος ἀπέναντι τοῦ φρονήματος τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὑπὲρ τὰ δικαιώματα τῶν κυβερνήσεων.

Ἐὰν αἱ εὐρωπαϊκαὶ δυνάμεις, αἱ ἐν Βιέννῃ συνελθοῦσαι, ἐξεφράσθησαν τοσοῦτον φιλανθρώπως κατὰ τοῦ ἐμπορίου τῶν δούλων, καὶ ἐν τοιαύτῃ ἠθικῇ ἀγανακτήσει ἀντέστησαν κατὰ τῆς σκληρότητος τῶν βαρβάρων, ὅφ' ὧν ὕλικῶς εἶχον κακοποιηθῇ, ὁ κόσμος ἐζήτει συγχρόνως παρ' αὐτῶν νὰ θέσωσι τέλος εἰς τῆς Ἑλλάδος τὴν δουλείαν· καὶ ἐπειδὴ ὁ Πάπας καὶ ἡ ἱερὰ σύμμαχία δὲν ἠθέλησαν νὰ ἐκπληρώσωσι τὸ καθήκον τοῦτο, ἠγέρθη ὑπὲρ τῶν δούλων Ἑλλήνων τὸ κοσμοπολιτικὸν πνεῦμα τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς φιlanθρωπίας. Ὅθεν παρὰ τοῖς χριστιανικοῖς λαοῖς ἦτο τὸ κατὰ τῶν Τούρκων μῖσος, ἡμίποτε ἰσχυρότερον τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπαιθείας καὶ ἀγάπης. Πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τούτων δὲν πρέπει ν' ἀναφέρονται τὰ ὑπὸ τῶν περιηγητῶν λεγόμενα, ἀλλ' αἱ μαρτυρίαι τῆς ἱστορίας.

Ὅτε (κατὰ τὸν Μάιον τοῦ 1816) ἐφρονεύθησαν ὑπὸ τῶν Ἀλγερίων οἱ δι' ἀγγλικῆς συνθήκης προστατευόμενοι κοραλλιοθήραι ἐν Βόνρ, ἡ ἀγγλικὴ σημαία περιυβρίσθη, ὁ Ἄγγλος πρῶτος ἐφυλακίσθη, καὶ πρὸς ἐκδίκησιν τῶν ὕβρεων τούτων ὁ λόρδος Exmouth (15/27 Αὐγ.) κατέκαυσε τὰ πλοῖα καὶ κατεδάφισε τοὺς ναυστάθμους τῶν Ἀλγερίων, καὶ ὑπὲρ τοὺς χιλίους χριστιανοὺς ἠλευθέρωσε καὶ ἀπέδωκεν εἰς τὰς πατρίδας των, θερμὴ κατέλαβε συμπάθεια τὴν Εὐρώπην ὅλην, ἥτις ἔλεγεν ὅτι ἐώρταζε μετὰ τῶν Ἀγγλων κοινὴν νίκην καὶ θρίαμβον. Δύο μόλις ἔτη μετὰ ταῦτα πράξις ἀντίθετος τῆς ῥηθείσης, ἐκ τῶν αὐτῶν ὅμως πηγᾶσιν στοιχείων, ἐγέννησε βαθεῖαν καὶ γενικὴν κατὰ τῶν Ἀγγλων ἀγανάκτησιν. Ὅτε κατὰ τὸ 1815 μετὰ πολλὰς προσπα-

θείας ἐτέθησαν αἱ Ἴόνιοι νῆσοι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως (1), ἠναγκάσθη αὕτη νὰ θυσιάσῃ εἰς τὴν ἀντιζηλίαν τῶν ἄλλων δυνάμεων τὰς ἐπὶ τῆς στερεᾶς ἀρχαίας ἐνετικᾶς κατακτήσεις. Ἡ Πάργα ἔπρεπε συνεπείᾳ τῆς συνθήκης ταύτης νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν Ἀλῆ-πασᾶν. Ὅτε δὲ (κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1818) ἠγγέλθη τοῦτο εἰς τοὺς κατοίκους τῆς δυστήνου ταύτης πόλεως ὑπὸ τοῦ ἀντισυνταγματάρχου Βοσσέτου (2) ἐπροτίμησαν οὗτοι τὴν μετανάστευσιν, ἔμειναν ἐπὶ ἐν ὁλόκληρον ἔτος πιστοὶ εἰς τὴν ἀπόφασίν των ἐναντίον πάσης δωροδοκίας καὶ ὑποσχέσεων, καὶ τέλος ἀποζημιωθέντες διὰ τὰ ἀκίνητα αὐτῶν κτήματα μὲ ἐλεεινὰς 150 χιλιάδας λιρῶν ἐγκατέλιπον τὴν πόλιν των, ἀφ' οὗ πρότερον ἐξέθαψαν καὶ ἔκαυσαν τὰ ὅσα τῶν πατέρων των. Ἕλληνες, Ἰταλοὶ καὶ Γάλλοι παρωργίσθησαν, διότι ἡ τελευταία αὕτη χριστιανικὴ πόλις ἐπὶ τουρκικοῦ ἐδάφους μετεβλήθη εἰς καταγώγιον κακούργων, ἀποστατῶν καὶ ληστῶν, καὶ οἱ πολυάριθμοι τῆς Ἀγγλίας ἐχθροὶ ἠδυνήθησαν εὐκόλως νὰ καταπίσωσι τοὺς πολυαριθμούς τῆς Τουρκίας ἐχθροὺς, ὅτι οἱ Ἄγγλοι «ἐπώλησαν» τὴν Πάργαν εἰς τὸν Ἀλῆ-πασᾶν.

Ἀλλ' αἱ ζῶνται αὗται συμπάθειαι τῆς Εὐρώπης ὑπὲρ τῆς τύ- Τὸ περὶ
καταγω-
γῆς τῶν
Ἑλλήνων
ζήτημα.
χης τῶν νέων Ἑλλήνων, γνησίων ἀπογόνων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων θεωρουμένων, δὲν ἐχορηγοῦντο ἄρα γε πρὸς φάσμα ὅλως κενόν; Οἱ πλεῖστοι τῶν περιηγητῶν, οὔτινες περιῆλθον κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους τὴν Ἑλληνικὴν χώραν καὶ ἤκουσαν τοὺς Ἀλβανοὺς καὶ Βλάχους τῆς Ἀρκαδίας ποιμένας λαλοῦντας ἑλληνιστὶ, ἐξέλαβον ἀδιστακτικῶς ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς χώρας ὡς Ἕλληνας, καθὼς ἄλλοτε οἱ Ἕνετοί, ἐν καιρῷ τῆς ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου ἐξουσίας των, ἐθεώρουν τοὺς Ἀλβανοὺς κατωτέραν μόνον τάξιν Ἑλλήνων. Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα διὰ τῆς διαρκούς εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς τελεταὶς χρήσεως εἶχε κρατήσῃ ἀντιστάθμισίν τινα κατὰ τῆς ἐντελοῦς ἐξαχρειώσεώς της, εἰς ἡνέμελλε νὰ ὑποπέσῃ διὰ τῆς προσ-

(1) Συνθήκη τῆς 24 Νοεμβρίου 1815. Εἰς τὰ ἀπαντατοῦ Ugo Foscolo 5, 285.

(2) Τὰ κατὰ τὴν Πάργαν. Ἐν Λονδίῳ 1819. 1822

ψαύσεως βαρβάρων διαλέκτων· εἶχε μὲν ἐξαλειφθῆ κατὰ τὴν προφορὰν τῆς, εἶχεν ἐκθηλυνθῆ καὶ καταστῆ μονότονος, καὶ κατὰ τὸν γραμματικὸν σχηματισμὸν τῆς ἠναγκάσθη νὰ υποχωρήσῃ εἰς τὸ νέον γερμανικὸν πνεῦμα τῶν γλωσσῶν, ἀλλ' ἔμεινε καὶ πιστοτέρα πάσης ἄλλης γλώσσης (ἐκτὸς τῆς ἀραβικῆς βεβαίως) εἰς τὸν ἀρχαῖον αὐτῆς κορμὸν· καὶ μάλιστα, ὡς καταγομένη ἐκ τῆς αἰολικῆς διαλέκτου, διέσωσεν ἐν ταῖς ἀρχαίαις τῆς Λακωνίας ἐπαρχίαις μέχρι τῆς σήμερον τοὺς καθαρωτέρους δωρισμοὺς, καὶ τοσαύτην διετήρησεν εὐκολίαν πρὸς τὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν μετέβασιν, καὶ τὴν εὐκολίαν ταύτην, ἐλευθερωθείσης τῆς χώρας, τοσοῦτον ἀνέπτυξεν, ὥστε καὶ σήμερον ἤδη ἡ πρόην χυδαῖκῃ γλῶσσᾳ, ὁποία μᾶς παρουσιάζεται ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνου συντεθείσῃ αὐτοβιογραφίᾳ, οὐδὲ τῷ ὅλῳ αὐτῷ εἶναι ἐντελῶς καταληπτή, ὑπὸ τῶν λογίων ὅμως μετὰ πλείστης ὁσῆς ἀγανακτικῆς ἀναγινώσκεται. Ἡ γλῶσσα λοιπὸν αὕτη ἐθεωρεῖτο ὑφ' ὅλων τῶν περιηγητῶν ὡς ἀποχρῶσα ἀπόδειξις περὶ τοῦ γνησίου τῆς τῶν Ἑλλήνων καταγωγῆς· διότι ἐν αὐτῇ τῇ νέᾳ Ἑλλάδι εὗρισκον πάλιν πάντας τοὺς φυσιολογικοὺς καὶ ψυχολογικοὺς ἰδιωτισμοὺς καὶ τύπους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τὰ ἀρχαῖα τῆς καλλιπερείας πρωτότυπα, τὰ πολιτικὰ αὐτῶν προτερήματα καὶ ἐλαττώματα, καὶ μάλιστα ἐβλεπον εἰς τοὺς Ἀλβανοὺς κατοικοῦς τῶν Ἀθηνῶν τοὺς ἀπογόνους τοῦ Περικλέους· πρὸ πάντων δὲ εἰς τὰ χωρία, ἐνθα ὁ λαὸς εἶχε καταπέσει πάλιν εἰς τὴν φυσικὴν του κατὰστασιν, ἡσθάνοντο οἱ περιηγηταὶ ὡς νὰ εὗρισκοντο ἐν μέσῳ τοῦ ἀρχαίου ὀμηρικοῦ κόσμου· ἐβλεπον πανταχοῦ ἐπαύλεις τοῦ Εὐμαίου ἐνθα οἱ μὲν ἄγριοι κύνες, ἀρχαῖοι ὄντως Μολοσσοί, ὑπέδехοντο τοὺς ξένους ἀξένως, οἱ δὲ ἄνθρωποι τοῦναντίον μετὰ μεγίστης φιλοξενίας, ἐρωτῶντες μετὰ τὸ δεῖπνον περὶ ὀνόματος καὶ πατρίδος τῶν ξένων. Ὅταν δὲ συνέπιπτε νὰ γείνη συνάντησις πρὸς τι ἀπόσπασμα ἀρματωλῶν, ἐκοιμῶντο οἱ περιηγηταὶ μετ' αὐτῶν πλησίον τῶν οἰνηρῶν ἀσκῶν των καὶ ἐλάμβανον τεμάχιον τοῦ ἐψημένου ἀρνίου, μὲ τοὺς ἀστραγάλους τοῦ ὁποίου καὶ νῦν ἔτι οἱ παῖδες παίζον τὸ παιγνίδιον, τὸ ὅποιον κατὰ τοὺς πα-

ναρχαίους ἤδη χρόνους ὑπῆρξεν αἰτία τῆς δυστυχίας τοῦ Πατρός· ἐκ δὲ τῆς ὠμοπλάτης τοῦ ἀρνίου προέλεγον οἱ ὀπλαρχηγοί, ὡς οἱ ἀρχαῖοι ἐκ τῶν σπλάγχων, τὴν ἐκθασιν μιᾶς μάχης, πρὸς τὴν ὁποίαν προπαρεσκευάζοντο τὰ παλληκάρια κοσμοῦντα ἑαυτὰ καὶ κτενίζοντα τὴν κόμην των ὡς οἱ ἀρχαῖοι Σπαρτιᾶται.

Ὅστις παρευρίσκειτο εἰς ἐθνικὴν τινα ἑορτὴν καὶ ἔβλεπε τὸ πλῆθος τῶν ἀνθέων καὶ στεφάνων καὶ ἔβλεπεν ἄνδρας καὶ γυναῖκας διηρημένους εἰς μεγάλους χοροὺς καὶ χορεύοντας, καὶ ἄδοντας κατὰ ῥήτους σκοποὺς καὶ μελωδίας, καὶ περιστάσεως τυχοῦσης ἀπαγγέλλοντας καὶ αὐτοσχέδια ποιήματα, ἐνόμιζε βεβαίως ὅτι παρευρίσκεται εἰς ἀρχαίαν τινὰ τελετὴν, καὶ ὅτι ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς ἀρχαίας ἐρωτικὰς ὁρχήσεις ἢ τὴν ἀρχαίαν πυρρίχην, τὸν πολεμικὸν χορόν, τὸν ὅποιον διέσωσαν πιστότεροι πάντων ἐν τῷ πρὸς τὴν ἀσπίδα καὶ τὸ ξίφος χορῷ οἱ Κρῆτες (οἵτινες διετήρησαν καὶ μέχρι τοῦ 4ου αἰῶνος τὴν εἰς τὸ τοξεύειν ἐπιτηδεύοντα, τὴν ἀρχαίαν ἐνδυμασίαν, τὸν μικρὸν μανδύαν, τὸν χιτῶνα καὶ τὰ πέδιλα τῶν προγόνων των). Ὅστις παρηκολούθει ἐκφορὰν νεκροῦ καὶ ἤκουε τὰ μυρολόγια τῶν θρηνητηρῶν, τὰς παραδόσεις τοῦ Χάρωνος, τοῦ φύλακος τοῦ ᾍδου, καὶ ἤκουε περὶ τῶν πλανήσεων τῆς ψυχῆς περὶ τὸν τάφον μέχρι οὗ εὔρη τὴν αἰωνίαν τῆς ἀνάπαυσιν, ἢ ὅστις συνεώρταζε τὴν μνήμην ἐνὸς ἀγίου, ἥτις ἀρχομένη διὰ τῆς σοβαρῆς λειτουργίας κατέληγεν εἰς συμπόσια, ἐκατόμβας, εὐθυμίαν καὶ χορούς, ἡσθάνετο ἑαυτὸν μεταδιβαζόμενον εἰς τὸν ἀρχαῖον κόσμον, ἐν μέσῳ λαοῦ ζωηροῦ, σφιγκτικῶς πρὸς τὴν μητέρα του, τὴν φύσιν, συνδεδεμένου, κεκυριευμένου ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἐξόχου δυνάμεως τῆς φαντασίας καὶ δεισιδαιμονίας, ὡς οἱ ἀρχαῖοι, καὶ ἔχοντας ποιητικὴν σχέσιν πρὸς ποταμούς, πηγὰς, ἄλση καὶ βράχους, τὰ ὅποια ἡ ζωηρά του φαντασία ἐπλήρου ὑπεργείων ὄντων.

Ἐφ' ὧν τῶν ἀκρωτηρίων καὶ λόφων ἴσταντο ἀντὶ τῶν ἀρχαίων ναῶν αἱ ἐκκλησίαι ἢ αἱ μοναὶ εἰς μνήμην χριστιανικοῦ τινος ἀγίου. Ἐκ πλείστων ὄσων κορυφῶν ὁρέων ἐξεθρόνισεν ὁ προ-
ρήτης Ἡλίας τὸν κεραυνοβόλον Δία, ἐκ πλείστων ὄσων σπηλαίων

ἐξέβαλεν ἡ Παναγία (ἡ Σπηλιώτισσα) τὰς ἀρχαίας Νύμφας. Ἐκαστος λιμὴν καὶ ὄρμος εἶχε τὸν προστάτην του, τῷ ὁποίῳ ὁ ἀποπλέων ναύτης ἔθυσεν οἶνον, χαίρων ὅτι οἱ τὸ πλοῖον περιπλέοντες δελφῖνες αἰσίαν τῷ προεμήνουσιν τὴν ἐπάνοδον. Αἱ ἀρχαῖαι Μοῖραι καὶ Εὐμενίδες ἀντικατεστάθησαν νῦν ὑπὸ τῆς τροποποιήσεως τῆς πανώλους καὶ εὐλογίας, τὸ ὄνομα τῶν Νηρηίδων (ἡ καλῶν κυράδων) μετεδόθη εἰς τὰς Ἑλφας ἢ Νηρηίδας τῶν βορείων θαλασσῶν. Καὶ ὅπως ἐνόμιζον οἱ ἀρχαῖοι ὅτι οἱ θεοὶ ἠδύναντο νὰ συνενῶσκωνται μετὰ θνητῶν γυναικῶν, τὸ αὐτὸ ἔλεγον καὶ οἱ Ἕλληνες περὶ τῶν φρικτῶν καταχανάδων ἢ βουρβουλάκων, τῶν περιφερομένων νεκρῶν, τῶν τροφόντων τὸ αἷμα τῶν ἀνθρώπων.

Τοσούτων ὄντων τῶν στοιχείων τῆς συγκρίσεως ἐπόμενον ἦτο νὰ γραφῶσιν ὁλόκληροι πραγματεῖαι περὶ τῆς ὁμοιότητος τῶν ἀρχαίων καὶ νέων ἡθῶν καὶ ἐθίμων κατὰ καιροῦς, καθ' οὓς αὐτοὶ οἱ κάτοικοι τῆς χώρας, οὐ μόνον οἱ βλάχοι τῆς Ἀρκαδίας ἀλλὰ καὶ οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ Ὀλύμπιοι, ἐθεώρουν τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας οὐχὶ ὡς προγόνους των, ἀλλ' ὡς μυθῶδες τι γένος γιγάντων ἐκ τῆς ἀορίστου ἐκείνης ἐποχῆς, τὴν ὑπαρξίν τῆς ὁποίας οὐδὲ κἄν ἐφαντάζοντο, καὶ πάλιν κατὰ τὰς παραμονάς τῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε οἱ πεπολιτισμένοι Ῥωμαῖοι ἤρχιζον κατὰ πρῶτον νὰ ταυτίζωνται μετὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, πρὸ πάντων δὲ μετὰ ταῦτα (1), ἀφ' οὗ τὸ τοῦ Νέγρη Σύνταγμα τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος (1822) ἔλυσε πάσας τὰς ἀμφιβολίας διὰ τοῦ ἀ. ἀρθροῦ του καθ' ὃ « Ἕλληνες εἶναι πάντες οἱ νῦν τὴν Ἑλλάδα κατοικοῦντες καὶ εἰς Χριστὸν πιστεύοντες ».

Ἐν τοσούτῳ καὶ πολὺ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ὑπῆρχον περιηγηταί, οἵτινες δὲν παρεδέχοντο τὸν σύνδεσμον τοῦτον τῶν νέων μετὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, καὶ ἔλεγον ὅτι εἰς τὰς φλέβας τῶν Γραικῶν κυκλοφορεῖ αἷμα σλαυικόν. Εἰς τὸν κριτικὸν παρατηρη-

(1) Βυβλίακη α 'Ο βίος τῶν νέων Ἑλλήνων ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν τῶν ἀρχαίων. Βερολ. 1840. Τὰ δὲ συγγράμματα τοῦ de Guy καὶ τοῦ Douglas ἀνεφέρμεν ἤδη ἀνωτέρω.

τὴν δὲν διέφευγε βεβαίως ἡ διαφορὰ, ἥτις ὑπάρχει μεταξὺ τῆς καθαρωτέρας φυλῆς ἐπὶ τινων νήσων καὶ τῶν συμμίκτων τῆς στερεᾶς κατοίκων, ἐκ τῶν ὁποίων « ἓνα εἰς πεντήκοντα » δὲν παρεδέχετο ὁ Gell ὡς καταγόμενον ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἐκτὸς τούτου ἐπεχειρίσθησαν μεταγενέστεροι συγγραφεῖς νὰ ὑποστηρίξωσιν ἐπιστημονικῶς τὰς μισελληνικὰς ταύτας ἀμφιβολίας.

(1) Ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν μαρτυριῶν, ἐπὶ τῆς τοπογραφίας τῆς χώρας καὶ ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων βασιζόμενος ἐξεφράσθη ὁ Fallmerayer, ὅτι ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐπῆλθε μεγάλη καταστροφή, καθ' ἣν σύμπασα ἡ Ἑλλάς κατεκλύσθη ὑπὸ Ἀβαροσλαύων, οἵτινες οὐδεμίαν αὐτῆς γωνίαν ἄφησαν ἄθικτον, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες κάτοικοι κατεσφάγησαν ἢ διεσκορπίσθησαν ἐπὶ τῶν νήσων, ἡ χώρα ἐξεσλαυίσθη ἐπὶ τρεῖς ὅλους αἰῶνας, καὶ ποταμοί, ὄρη, πεδία καὶ τὰ τρία τέταρτα τῶν πόλεων καὶ χωρίων ἔλαβον σλαυικὰ ὀνόματα, ὅπως ἀπαντῶνται καὶ νῦν πάλιν ἐν πλησμονῇ εἰς τοὺς βορείους σλαυικοὺς τόπους. Βέβαιον μὲν εἶναι, λέγει ὁ Fallmerayer, ὅτι μετὰ ταῦτα κατὰ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἠττήθησαν οἱ ἐν Γερμανίᾳ εἰσελάσαντες Σλαῦοι καὶ ἐξεγερμκνίσθησαν ὑπὸ Καρόλου τοῦ Μεγάλου, καθυπετάγησαν πάλιν καὶ οἱ ἐν Ἑλλάδι Σλαῦοι (ἐκτὸς τῶν ἐν Λακωνίᾳ Μελιγγιωτῶν) ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων (ἀπὸ τοῦ 807 μ. Χ.), ἀλλ' ἡ γῶρα κατεφικήθη ὑπὸ τοῦ συμμίκτου λαοῦ τῶν νήσων καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὅστις δὲν ἐκάλει ἑαυτὸν πλέον Ἕλληνας, ἀλλὰ χριστιανούς ἢ ῥωμαίους, δὲν ἐλάλει πλέον Ἑλληνιστὶ ἀλλὰ ῥωμαϊστί, ὅστις κατήργησε τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν εἰδωλολατρείαν τῶν Σλαύων, καὶ πλησίον τῶν σλαυικῶν πόλεων καὶ χωρίων ἔδρυσσε τοὺς πολλοὺς ἐκείνους σταθμοὺς τοῦ προσηλυτισμοῦ, ὧν ἕκαστος φέρει τὸ ὄνομα ἐνός τινος ἁγίου. Κατὰ τῶν νεο-ελλήνων τού-

(1) Ἡ Σφαῖρα, ἀγγλικὴ ἐφημερίς 1829. ἀρ. 77. Fallmerayer Ἱστορία τῆς Πελοποννήσου 1830—36. Τοῦ αὐτοῦ. «Τίνα ἐπιβροήν εἶχεν ἡ ὑπὸ τῶν Σλαύων κατοχὴ τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς τύχης τῶν Ἀθηνῶν; 1835 — Τοῦ αὐτοῦ » Ἀποσπάσματα ἐκ τῆς Ἀνατολῆς.

των, βυζαντινῶν, καὶ συμμίκτων ἐπὶ βάσεως σλαυικῆς κατοίκων ἐπῆλθον ἔπειτα ἐν μὲν τῇ 10ῃ καὶ 11ῃ ἑκατονταετηρίδι καὶ αἱ εἰσβολαὶ τῶν Βουλγάρων καὶ Οὐζων, ἐν δὲ τῇ 13ῃ ἡ κατοχὴ τῶν Φράγκων, ἀπὸ δὲ τῆς 14ῆς ἑκατονταετηρίδος ἡ πάλῃ τῶν Ἀρναούτων καὶ Σέρβων κατὰ τῶν Τούρκων περὶ τῆς ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἐρειπίων ἡγεμονίας, καὶ τέλος ἐν παντὶ καιρῷ ἡ πρὸς τοὺς εἰσβάλλοντας Ἀλβανοὺς μίξις. Ἀναλογιζόμενός τις, ὅτι ἡ Ἑλλὰς κατὰ τοὺς χρόνους ἤδη τοῦ Πλουτάρχου ἦτο ἔρημος καὶ ὀλιγάνθρωπος, ὅτι ἡ μὲν χώρα ἦτο πολὺ περιωρισμένη, ὥστε ν' ἀποφύγῃ καὶ εἰς τὴν ἀποκεντροτέραν γωνίαν τῆς τὴν κατάκλυσιν τῶν βαρβάρων, ὁ δὲ πληθυσμὸς πολὺ ἀραιὸς ἵνα ἀποβροφῇ τὰ στίφη τῶν εἰσβαλόντων, ὅτι ὁ ἄγριος τρόπος τοῦ πολεμεῖν τῶν Σλαύων καὶ Βουλγάρων καθίστα ἀδύνατον πάντα εἰρηνικὸν συμβιβασμὸν, καὶ ἐξετάζων συγχρόνως καὶ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς ἐπιμιξίας τῶν σημερινῶν κατοίκων, ἐννοεῖ εὐκόλως, ὅτι ὁ σοβαρὸς, ἀπερίσκεπτος παρρατηρητῆς ἡδυνήθη νὰ κάμῃ τὸν πικρὸν συμπερασμὸν, ὅτι τὰ λείψανα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐξηλείφθησαν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας μέχρι τῆς Μεσσηνίας σχεδὸν ἐντελῶς, καὶ ὅ,τι ὑπελείφθη συνείληψε βαρβαρικὰ στοιχεῖα, καὶ ὅτι μὴδὲ ῥανίς καθαροῦ καὶ ἀμιγροῦς Ἑλληνικοῦ αἵματος διέρχεται διὰ τῶν φλεβῶν τῶν νέων Ἑλλήνων (ἢ Γραικῶν), οἵτινες κατὰ τὸ ἐν ἡμῖς ἐκσαρματισθέντες, κατὰ τὸ ἕτερον δὲ ἐξαλβανισθέντες, φέρουσι τὸν τύπον καὶ τῶν δύο τούτων φυλῶν, λαβόντες παρὰ μὲν τῶν Ἀλβανῶν τὴν ἐνδυμασίαν, παρὰ δὲ τῶν Σλαύων πολλοὺς ἰδιωτισμοὺς τῆς γλώσσης καὶ τῆς ποιήσεως, καὶ ἀπολέσαντες οὕτως ἕνεκα τῆς βαρβαρότητος τῶν Σλαύων τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν φιλοκαλίαν καὶ τὴν πρὸς τὴν πλαστικὴν τέχνην ἐπιτηδεύτητα; Εὐκολώτερον εἶναι ἀπέναντι τοῦ ἠθικοῦ θανάτου τοῦ τὰ μάλιστα ἀθανάτου ὄλων τῶν ἐθνῶν ν' ἀναστῇ τις νοερῶς κατὰ τῆς ζοφερᾶς ταύτης γνώμης, ἥτις τὸν θάνατον τοῦτον ἀγγέλλει, ἢ νὰ τὴν καταπολεμήσῃ διὰ μαρτυριῶν. Καθαρὰ τοῦλάχιστον κρίσις μέχρι τοῦδε δὲν ἀνῆρεσεν αὐτήν. Τὴν γνώμην ὁμοῦς ταύτην ἐθεώρησεν ὁ κόσμος πολὺ ζοφερωτέραν παρ' ὅ,τι κυρίως εἶναι.

Ἀναμφισβήτητον, ὅτι ὁ ἐκφράσας αὐτὴν ἐπηρεάζετο ὑπὸ διαθέσεως σκοτεινῆς καὶ ἀθύμου, καὶ τὴν ἐξέφερε καθ' ἣν ἐποχὴν αἱ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων συμπάθειαι τῆς Εὐρώπης ἐψυχράνθησαν αἴφνης συνεπέια τῶν πρώτων ἀποτυχιῶν εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνά των, ὅτε ὁ φόβος τῆς Ῥωσσίας καὶ τοῦ Πανσλαβισμού κατεθροῦνθησαν ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων καὶ τὸν Γερμανὸν **Urquhart**, ὅστις ἐνόμιζεν ὅτι ἡ τοῦ κόσμου ἐξουσία ἔμελλε νὰ μεταβῇ ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν Λατίνων καὶ Γερμανῶν εἰς τὰς τῶν Σλαύων, καὶ ὅτι οἱ ἐλευθερωθέντες Ἕλληνες, τῶν ὁποίων ἡ μὲν κυρία ἐθνικότης ἦτο ἡ θρησκεία, ἡ δὲ τοῦ βίου ἑδρα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Μόσχᾳ, ἤθελον ὑποσραφῇ πρὸς τὰ δύο κυριώτερα ταῦτα τοῦ βίου των κέντρα. Ὅθεν ἡ γνώμη τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ἥτις τοσοῦτον παρώργισε τοὺς Ἕλληνας, περιεῖχε μᾶλλον κέντρον διὰ τὴν Ἑλληνικὴν φιλοδοξίαν, κέντρον, τὸ ὁποῖον ἦτο καταλληλότερον εἰς τὸ νὰ περιστείλῃ τὴν ἐκσκληρίσιν των, ἢ ὅλοι οἱ ἔπαινοι καὶ αἱ κολακίαι τῶν Φιλελλήνων. Ἐν ἑαυτῇ ὁμως δὲν ἔπρεπε νὰ παροργίσῃ τοὺς Ἕλληνας ἡ ἱστορικὴ κατὰ τῆς καταγωγῆς των καταδίκη τοῦ **Fallmerayer**. Ἡ κατάρρευσις τοῦ βυζαντινοῦ ἔθνους κατὰ τοὺς αἰῶνας, καθ' οὓς οἱ Ἕλληνες μετεσχηματίσθησαν εἰς Γραικοὺς, ὡς οἱ ἀρχαῖοι Ῥωμαῖοι εἰς Ῥουμάνους, καὶ καθ' οὓς τὸ ὄνομα Ἕλλην εἶχε θρησκευτικὴν μᾶλλον ἢ ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν σημασίαν, καθὼς καὶ τὸ ὄνομα Ῥωμαῖος ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς μετέβη εἰς τὴν θρησκευτικὴν σημασίαν, ἦτο ἡ τύχη τῆς μακροχρονίου καὶ φρικώδους ἐξαχρειώσεως. Ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τῆς ἡλικίας παντὸς ἔθνους ἐγκτεται ἡ ἐξαχρειώσις, ἐν δὲ τῇ φύσει τῆς τῶν ἐθνῶν ἐξαχρειώσεως ἐγκτεται ἡ μετὰ ξένων στοιχείων κράσις. Ἀλλὰ καὶ ἡ φύσις τῆς νεότητος καὶ ἀναγεννήσεως, τῆς συστάσεως ἢ μεταρρυθμίσεως ἐνὸς ἔθνους ἐπηρεάζει τὴν κράσιν ταύτην, καὶ τὰ εὐγενέστερα τῶν ἐθνῶν εἶναι τὰ ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων μερῶν συγκείμενα. Δὲν ἐφρόνει ὁ **Fallmerayer**, ὅτι ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς κορμὸς κατεστράφη ἐντελῶς, καὶ ὡμολόγει μάλιστα, ὅτι εἰς τινὰς παραλίους τόπους καὶ ὑπ' αὐτὸ τὸ σλαβικὸν κράτος διετηρήθησαν καὶ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ Ἕλληνες κάτοικοι.

κοι, ὅτι ἐπὶ τῶν νήσων καὶ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας διεσώθη μέχρι τῆς σήμερον ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς τύπος, καὶ εἰς τὰς φλέβας τῶν Φαναριωτῶν, τῶν ἀπὸ Τραπεζοῦντος εἰς Κωνσταντινούπολιν μεταναστευσάντων, ῥέει γνήσιον καὶ καθαρὸν τὸ Ἑλληνικὸν αἷμα. Ἐκ τῶν μερῶν δὲ τούτων ἐξετελέσθη κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα ἡ βυζαντινὴ τῆς Ἑλλάδος ἀνάκτῃσις. Ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τῶν τόπων τούτων ἔκειτο, ὅτι καὶ τότε καὶ καθ' ὅλας τὰς μεταγενεστέρας εἰσβολὰς καὶ πολέμους μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων οἱ κάτοικοι ὀχυρῶν παραλίων ὑπερησπίζοντο ἑαυτοὺς ἐπὶ πλείονα χρόνον, διότι εἶχον πρόχειρα καὶ τὰ μέσα τῆς ἀμύνης καὶ τὰ τῆς τῶν τροφίμων καὶ πολεμοφοδίων μετακομίσεως, καὶ ὅτι μεθ' ἑκάστην κατατρόπωσιν καὶ καταστροφὴν τιοούτων τάπων μετανίστανται τινὲς, ἔμποροι ἀπαραίτητοι εἰς τοὺς ἀπείρους κατὰ θάλασσαν βαρβάρους, ἐπανέκαμπτον δι' ἰδιαιτέρων ὁδῶν εἰς τὰ ἴδια, ὅ, περ δὲν σημειᾷ συνήθως ἡ ἱστορία. Ὅσον εὐάριθμοι καὶ ἂν ἦσαν οἱ ἐπανακτάμποντες οὗτοι, ὅσον ἀμυδρῶς καὶ ἂν κατεφάνετο παρ' αὐτοῖς τὸ γνήσιον Ἑλληνικὸν στοιχεῖον ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς βαρβάρους τῆς στερεᾶς κατοίκους, οὐχ ἦττον ὅμως ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ σχέσει κατοπτρίζονται οἱ ἀρχαιότεροι καὶ γνησιώτεροι τύποι καὶ αἱ ιδιότητες τῆς Ἑλληνικῆς χώρας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὁ κυρίως Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος οὐδέποτε βεβαίως ἦτο μέγας καὶ οὗτος πάλιν (εἰάν διὰ μέσου τῶν πολλῶν μύθων ἦναι δυνατόν νὰ λάμψῃ ἱστορικὴ τις ἀλήθεια) ἦτο ἐξ ὑπαρχῆς συγκεκρασμένος μὲ ξένα μικρασιανὰ, φοινικικὰ καὶ αἰγυπτιακὰ στοιχεῖα. Εἰς τὰς ἐνδοτέρας γωνίας τῆς μεγάλης τοῦ Αἰῶνος χερσονήσου οὐδέποτε εἰσέδυσεν ὁ πληθυσμὸς οὗτος, καθὼς καὶ τὴν σήμερον δὲν ὑπάρχει. Διότι οἱ Ἕλληνες, παραθαλάσσιον κυρίως ἔθνος, ἐξηπλῶντο ἐπὶ ἐκτεταμένων παραλιῶν, καὶ ἀπετέλουν λεπτὸν στρώμα, κείμενον πανταχοῦ ἐπιπολαίως ἐπὶ τῆς βαρβαρικῆς του βάσεως. Καθ' ἑκάστην τοῦ πληθυσμοῦ αὐξήσιν παρεκινουῦντο οἱ κάτοικοι οὗτοι ν' ἀνανεόνωσι τὴν σχέσιν ταύτην, νὰ πέμπωσι μικρὰ στίφη μεταναστῶν μέχρις Ἰσπανίας καὶ Κολχίδος ἐφ' ὅλας τὰς θαλάσσας, καὶ νὰ συγκι-

νῶνται ἐφ' ὅλων τῶν ἀκτῶν πρὸς νέας φυλάς βαρβάρων. Μετὰ τῶν Μακεδόνων ἐξηπλώθησαν ἐπὶ μυριάδων γεωγραφικῶν μιλίων, καὶ ἐσχημάτισαν νέον φλοιὸν εἰς τὰς διαφορωτέρας φυλάς ἀφίνοντες ἀνεξάλειπτα ἔχνη τῆς ὑπάρξεώς των εἰς τὰς μᾶλλον ἀποκέντρους τῆς ὑψηλοῦς χώρας καὶ τοῦτο οὐχὶ διὰ τῆς ἰσχύος των ἢ τῆς καθαρᾶς τοῦ γένους των φύσεως, ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ νοός. Καθ' ὅλους τοὺς χρόνους ἐπέπιπτεν ὁ λαὸς οὗτος ὡς πνευματικόν τι στοιχεῖον, ὡς τὸ ἐλαττήριον καὶ ἡ ψυχὴ ἐπὶ τῶν ἀρχικῶν ἐθνικῶν σωρῶν. Τοῦτο διετηρήθη μέχρι τῆς σήμερον ἡμέρας. Τὴν συρίαν ἀποικίσαντες παραλίαν ἐτέθησαν οἱ Μαρωνῖται εἰς συγκοινωνίαν μετὰ τῆς θαλάσσης· ἐντεῦθεν δὲ ἐξηπλώθησαν καθ' εὐθείαν γραμμὴν ἀπὸ Δαμασκοῦ μέχρι Κωνσταντινουπόλεως, προχωροῦντες ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, κατῴκισαν πάσας τὰς παραλίους χώρας, καὶ ἀνέδειξαν, ἅμα ἀνοιχθέντος τοῦ Εὐξείνου Πόντου, τὸ Ταϊγάνιον καὶ τὴν Ὀδησσὸν ἰδίαις αὐτῶν ἀποικίας. Αὐτοὶ εἶναι τὴν σήμερον οἱ μοχλοὶ ἐν τῷ ἀπεράντῳ τούρκικῳ κράτει, ὅπως ἐν τῇ περσικῇ Ἀσίᾳ ἦσαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες· αὐτοὶ εἶναι πάλιν οἱ μοχλοὶ καὶ καθ' ὅλην τὴν ἐκτεταμένην ῥωσσίδα χώραν, τῇ ὁποίᾳ παρέδωκαν καὶ θρήσκευμα, καὶ πολιτισμὸν, καὶ ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, καὶ ἀρχιτεκτονικὴν, ὥστε ὑπὸ διανοητικὴν ἔποψιν ἔγεινε λόγος περὶ ἐξελληνίσεως τῶν Σλαύων, ὅπως ὁ Fallmerayer ὑπὸ φυσικὴν ἔποψιν ἀνέφερε περὶ τῆς ἐκσλαυίσεως τῶν Ἑλλήνων. Εἶχον πλέον ἀπολέσει οἱ Ἕλληνες καὶ τέχνην καὶ φιλοκαλίαν, πρὶν ἔτι ἐμφανισθῶσιν οἱ Σλαῦοι, οὗς ὁ Fallmerayer καλεῖ ἐνόχους τῆς μεταβολῆς ταύτης· καὶ ὁμως καὶ σήμερον ἔτι εἶναι οἱ Ἕλληνες οἱ μόνοι ἐν Τουρκίᾳ ἀρχιτέκτονες, μηχανικοὶ, ζωγράφοι καὶ λιθοξόοι. Ἐνθα ἀκμάζει τὸ ἐμπόριον. ἡ βιομηχανία καὶ ἡ παιδεία, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ μόνους. Καὶ ἐν μὲν τῇ Ἀλβανίᾳ ἥπλωσαν οἱ Ἕλληνες ὡς ἱερεῖς, ἰατροί, τραπεζίται, πράκτορες καὶ ἐπιθεωρηταὶ τοῦ στρατοῦ, ἐν δὲ τῇ Τουρκίᾳ ὡς διερμηνεῖς μέγα δίκτυον, τὸ ὁποῖον θέτει εἰς τὰς χεῖράς των ὅλης τὰς ὑποθέσεις καὶ ὅλη τὰ νήματα τῆς τοῦ

λαοῦ καταστάσεως, καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς πολιτικῆς ἐξιδιουργίας. (1) Καὶ αὐτὸ τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα τῶν ἄλλων χριστιανικῶν φυλῶν ἐμψυχούσιν οἱ Ἕλληνας· ἐνθα ἐπενήργει ὁ Ἕλληνισμὸς εἶχον οἱ Βούλγαροι ζωηροτέραν τὴν συναίσθησίν των· αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς δὲν εἶχον μὲν ἰδιαιτέραν φιλοπατρίαν, ἀλλ' οἱ καλλιτέροί των πατριῶται ἦσαν ἐν μέσῳ τῶν φιλελλήνων. (2) Οὕτω τὸ ἀρχαιότερον καὶ γνησιώτερον σημεῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐθνικοῦ στοιχείου διασώζει ἔτι, ἢ τοῦλάχιστον διασώζει πάλιν, ζωηρῶς τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ. Ἐὰν παρὰ τοῖς νέοις Ἕλλησιν εἶχον ἐκβαρβαρισθῇ τὰ πάντα, τὸ ἀξιοθαύμαστον ἱστορικὸν φαινόμενον, τὸ ὁποῖον παρατηρήσαμεν, ἤθελεν εἶσθαι ἔτι ἀξιοθαύμαστότερον. Τίνι τρόπῳ ἡ ἀπλῆ δύναμις τοῦ νοὸς ἀποδίδει καὶ σήμερον ἔτι εἰς τοὺς μεγάλους ἄνδρας τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ξένα τέκνα, τίνι τρόπῳ μετὰ παρέλευσιν διςχιλίων ἐτῶν ζωογονεῖ διὰ τῆς δόξης φαντασιωδῶν προγόνων φαντασιώδεις ἀπογόνους, καὶ τίνι τρόπῳ ἐπλάσε τέλος συγγενῇ ἐθνικότητι ἄνευ τῆς μεσολαβήσεως οὐδενὸς δεσμοῦ αἵματος! Διότι οὐδεὶς ποτε μέχρι τοῦδε ἐτόλμησε ν' ἀποδείξῃ ὅτι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, πλησίον Σλαύων καὶ Ἀλβανῶν, πλησίον Βουλγάρων καὶ Τούρκων, ὑπάρχει πραγματικῶς ἰδιαιτέρα τις ἐθνικότης, ἰδιαιτέρον ἔχουσα χαρακτηριστὰ. Οἱ Ἕλληνες μῆτε ὑπὸ τῶν Ἀρκαούτων ἀποίκων ἐξεσλαυίσθησαν, μῆτε ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτητῶν ἐξερωμαθάνισθησαν, μῆτε ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν ἐξελατινίσθησαν, μῆτε ὑπὸ τῶν Γάλλων καὶ Καταλάνων ἐξερωματίσθησαν, ἀλλ' ὅμως μῆτε ἐξεσλαυίσθησαν, ἀλλὰ διετήρησαν ἀπαραιμείωτον τὸ κατὰ τῶν Σλαύων μῖσος τῶν πρώτων ἑκατονταετηρίδων. Ἐὰν σλαυικὸν αἷμα καθίστα αὐτοὺς παραμορφωμένους Ἕλληνας, Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἤθελε τοὺς καταστήσει παραμορφωμένους Σλαῦους· ἂν ὑπ' οὐδεμίαν ἔποψιν ἕμενον Ἕλληνας, πάλιν ὑπ' οὐδεμίαν ἔπο-

(1) Ios. Müller «Ἡ Ἀλβανία, ἡ Ρούμελη καὶ τὰ αὐστριακοαυρουβοσυνιωτικά μεθόρια. Ἐν Πράγῃ 1844.

(2) Τοῦτο ὁμολογῇσι Βούλγαρος τις τῷ K. Robert. Ὅρα τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως τὸ σύγγραμμα «Οἱ Σλαῦοι ἐν Τουρκίᾳ» 1844.

ψιν ἤθελον γείνει Σαρμάται, καθὼς καὶ οἱ περὶ τὸν Τίβεριν οἰκοῦντες, εἰάν δὲν ἔμενον Ῥωμαῖοι δὲν ἤθελον θεβαίως γείνει Γερμανοί. Καὶ οὐ μόνον ἔδειξαν οἱ Ἕλληνες τὴν τοσαύτην ἐγκαρτέρησιν εἰς τὴν κατὰ ξένων ἐθνικοτήτων ἄμυναν, ἀλλ' ἐδήλωσαν καὶ τὴν διανοητικὴν δύνάμιν, ἣν οὔτε Ὁθωμανοὶ οὔτε ἑτέρα τις χριστιανικὴ ἔδειξε φυλὴ, ν' ἀπορροφῶσι τὴν ξένην ἐθνικότητα. Ἡ γλωσσά των ὑπερενίκησε κατὰ τὸν μεσαιῶνα τὴν σλαυικὴν, ὑπερενίκησε καθ' ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς ἐπαρχίας τὴν τουρκικὴν ἐν αὐτῷ τῷ στόματι τῶν Τούρκων, ὑπερενίκησε τέλος καὶ τὴν ἄρβυλλον καὶ ἀνκλράβητον Ἀλβανικὴν, καὶ οἱ Ἀλβανοὶ κάτοικοι, καθ' ὅσον περιζώνει αὐτοὺς τὴν σήμερον τὸ Ἑλληνικὸν βασίλειον, πρόκειται νὰ συγχωνευθῶσι μετὰ τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἤθελον ἀπορροφηθῇ παρ' αὐτῶν καὶ οἱ Σλαῦοι ἅμα συνέδεον στενοτέρας πρὸς τοὺς Ἕλληνας σχέσεις. Διότι ταῖς σωματικῶς μόνον ἰσχυραῖς ταύταις φυλαῖς ἐλλεῖπει τὸν πνεῦμα τῆς ἐνότητος, ἐλλεῖπει ἡ ζωηρῶς ἐμφυχθῶσα ἰδέα, ἥτις ἐνυπάρχει εἰς τοὺς Ἕλληνας ἔμφυτος, ἐλλεῖπει τέλος κέντρον ἐνεργείας.

Ταῦτα μόνον ἦσαν κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος τὰ αἰτία τῆς μεγάλης ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων συμπαθείας τοῦ κόσμου, βοήθεια τῆς ὁποίας εἶδον οἱ Ἕλληνες τὰς πρώτας τῶν ἐπιτυχίας καὶ νίκας καὶ τέλος καὶ αὐτὴν τὴν ἀνεξαρτησίαν των, ὑπερνικήσαντες διὰ τῶν φυσικῶν αὐτῶν προτερημάτων τὰς πολλὰς ἀντιπαθείας, αἵτινες ἠγέρθησαν ἐν τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ πρὸ τοῦ ἀγῶνος, κατὰ τὸν ἀγῶνα καὶ μετ' αὐτὸν κατὰ τῆς μεγάλης διαφορᾶς τοῦ ἐθνικοῦ τῶν Ἑλλήνων χαρακτῆρος.

Οὐδέποτε ἀναμφιβόλως εἶχεν ἐξαχρειωθῇ ἐθνικὸς χαρακτῆρ' ὁ ἠθικὸς ὅσον ὁ βυζαντινός· καὶ τοῦτο οὐχὶ ὑπὸ τὴν τυραννίαν τῶν Τούρκων μόνις. Ἀλλ' ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ἤδη νεκρωθῇ ἀφ' οὗτου καὶ πετάνῃ ὑπὸ τῆς Ῥώμης. Αἱ ἰσχυρότεραι ἠθικαὶ καὶ φυσικαὶ ἐπενέργειαι δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ ἐπιφέρωσιν ἀντίδρασιν τινα. Αἱ τῶν ἐθνῶν μεταναστάσεις, καὶ αἱ σταυροφορίαι, δὲν ἐνέβαλον εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος νέους φυσικοὺς χυμούς, νέας ζωογόνους

δυνάμεις· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ χριστιανισμὸς εἶχεν ἀπολέσει παρ' αὐ-
τῷ τὸν ἠθικῶς ζωογόνον πυρῆνα, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς εἰδωλολά-
τρου δεισιδαιμονίας καὶ τῶν δογματικῶν καὶ θρησκευτικῶν ἐρί-
δων εὐρίσκόμενος. Ὁ δὲ κοσμικὸς δεσποτισμὸς, ἐξαπλωθεὶς καὶ
ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας εἶχε καταπνίξει καὶ ἐν Ἑλλάδι, ὡς ἐν Ῥωσ-
σία, πᾶσαν θεολογικὴν ἐπιστήμην, πᾶσαν ἀνεξίθρησκέαν, συγ-
χρόνως δὲ καὶ πᾶσαν ἐπὶ ῥόιαν ξένου πολιτισμοῦ καὶ πᾶσαν ἀ-
νάπτυξιν καὶ ἠθικὴν τῆς θρησκείας σημασίαν. Ὅθεν δύναται τις
ν' ἀποδώσῃ τὴν πρόοδον τῆς ἐξαχρειώσεως τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰ
ἐξῆς μεγάλα ἱστορικὰ διαγράμματα· εἰς τὴν ἐπὶ τῶν διαδόχων
τοῦ Λυγούστου περιστροφὴν των ἐντὸς τοῦ βορβοροῦ τῆς ψευ-
δολογίας καὶ δουλοφροσύνης, εἰς τὴν ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτο-
κρατόρων μέχρι γελοιογραφίας φαυλότητά των, εἰς τὴν ἐπὶ τῶν
Λατίνων δεισιδαιμονίαν των, εἰς τὴν ἐπὶ τῶν Ὀθωμανῶν ἀπά-
θειαν, ἀμάθειαν καὶ ἀθλιότητά των, καὶ τέλος εἰς τὴν ἐντελῆ
ἔλληειψιν πάσης εὐκαιρίας πρὸς διανοητικὴν ἀνάπτυξιν (1). Καὶ
αὐτοὶ οἱ ἱερεῖς των, οἱ μόνοι ὁδηγοὶ των, ἐξαχρειωθέντες ἐντε-
λῶς, ἐζήτουν τὴν θρησκείαν εἰς νηστείας καὶ ἐκκλησιαστικὰς
πομπὰς, ὑπέθαλπον τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ τὸ θρησκευτικὸν μῆ-
σος, καὶ ἀπερρόφον ὡς βδέλλαι τὴν ποίμνην των, διοργανίσαν-
τες ἐντελὲς σύστημα σιμωνισμοῦ (δωροφαγίας). Ἐὰν ἡ Ἑλληνι-
κὴ παροιμία ᾗται ὀρθή, ὅτι ὁ ἰχθὺς ἀπὸ τῆς κεφαλῆς του ὄζει,
καὶ ὅτι, « ἡ ἐπιστήμη, ἣν μαθάνεις, εἶναι ὡς ὁ διδάσκαλος,
παρ' οὗ διδάσκεισαι », εἰς ποίαν κατάστασιν, ἐρωτῶμεν, ἦτο ду-
νατὸν νὰ εὕρισκῃται λαὸς τοῦ ὁποίου αἱ θρησκευτικαὶ κεφαλαὶ
εἶχον σχέσεις πρὸς ληστρικάς καὶ πειρατικάς συμμορίας καὶ
ἦσαν συνένοχοι εἰς ὅλα τὰ διαπραττόμενα ἐγκλήματα; Ὅθεν καὶ
πολλοὶ τῶν ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνεστώσης ἐκατονταετηρίδος περιηγη-

(1) Τὸ θέμα τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπιστολῶν Ἑλλήνων
τινῶν πρὸς τὸν γερμανὸν Stephan Gerlach, ὅστις κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα
ἀπεστάλη παρὰ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης εἰς Κωνσταντινούπολιν,
ἵνα παρητηρήσῃ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος. Martin
Crusius « Ἡ Ἑλλὰς ἐπὶ τῶν Τούρκων. » Ἐν Βασιλ. 1584.

τῶν δὲν ἀμφέβαλλον ποσῶς, ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἀπωλέσθη ἠθικῶς ἀνεπιστρέπτί. Τὰ ὀφθαλμοφανέστερα αὐτοῦ ἐλαττώματα ἦσαν ὁ ἀηδὴς ἐγωϊσμός καὶ ὁ θρησκειτικὸς φανατισμός· καὶ νουνεχεῖς Ἕλληνες ὠμολόγουν, ὅτι ἡ μὲν φιλαυτία εἶναι τὸ πρῶτον ἐλαττήριον τῶν συμπολιτῶν των, ἡ δὲ δεισιδαιμονία τὸ δεύτερον. Εἰς τὴν πολλάκις ἀποτρόπαιον ἔκφρασιν τοῦ προσώπου τοῦ Ἑλλήνου ἐβλεπεν ὁ ξένος πάντοτε σκοπὸν τινα, προερχόμενον εἴτε ἐκ δουλικοῦ φόβου, εἴτε ἐκ χαμερποῦς φιλοχρηματίας· ἀπότομος εἰς τοὺς λόγους τῷ ἐπαρουσιάζετο ὁ Ἕλλην αἰείποτε ἀσταθὴς καὶ ἀδέσβαιος εἰς τὰ ἔργα του· πλεονέκτην δὲ, ἀργυρώνητον καὶ κλέπτῃν εὗρισκεν ὁ ξένος εὐκόλως πάντα Ἕλληνα. Ἐὰν καθύσω ἓνα Ἕλληνα, ἔλεγεν ὁ Ἀλῆ πασᾶς, ὁ υἱός μου κλέπτει τὴν τέφραν του. Ὁ ἔχων τὰ περισσότερα «ἄσπρα», (δηλ. ὁ εὐπορος) ἐθεωρεῖτο καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ὡς καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς μεσημβρινοῖς λαοῖς, ὡς ὁ φρονιμώτερος, νουνεχέστερος, καὶ σοφώτερος. Συγχρόνως δὲ ἡ ἀσταθία, ἡ κενοδοξία καὶ τὸ πρὸς τοὺς ξένους μῖσος ἐκώλουν, ὡς φαίνεται, πᾶσαν συναίσθησιν· διότι οἱ Ἕλληνες εἶχον ἀπολέσει τὰ προτερήματα, τὰ ἀπορρέοντα ἐκ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας, καὶ εἶχον ἀποκτήσει τὰ ἐλαττώματα, τὰ ὅποια γεννᾷ ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ δουλεία. Δὲν ἦτο δυνατόν, λέγει ὁ Τρικούπης, νὰ ζητήσῃ τις ἐν μέσῳ τῶν δούλων τῶν δούλων τοῦ Κορανίου τὰς ἀρετὰς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Οὐχ ἦττον ὅμως ὑπῆρχον καὶ μεταξὺ τῶν περιηγητῶν πολλοί, οἵτινες ἑκαμνον εἰς ἑαυτοὺς τὴν ἐρώτησιν, ἐὰν πᾶν ἄλλο ἔθνος δὲν ἤθελεν ἐξέλθει ἀπὸ δισχιλίων ἐτῶν δουλείας ἔτι μᾶλλον ἐξηχερωμένον! Ἄν καὶ ἀποστρεφόμενοι τὰ τεχνάσματα τοῦ ψεύδους, τῆς προσποιήσεως καὶ τῆς χαμερπεΐας, εὗρισκον ὅμως οἱ Ἕλληνες αὐτὰ τὰ μόνα φυσικὰ ὄπλα κατὰ τῶν καταδουλωσάντων αὐτούς. Πολλὰ τῶν ἐλαττώματα ἦσαν τὰ ἐλαττώματα πάντων ἐν γένει τῶν μεσημβρινῶν ἐθνῶν, ἄλλα πάλιν, ὡς ὁ φθόνος καὶ ἡ ἀντιζηλεία, ἦσαν τὰ ἐλαττώματα πάντων τῶν ἀγρίων ἔτι καὶ βαρβάρων λαῶν. Ἡ πείρα δὲ ἐδίδασκε τοὺς περιηγητὰς νὰ κάμωσιν ἐξ ἀπλῆς φήμης γενικοῦς συμπερα-

σμούς, καθότι εὐρίσκοντο ἐν χώρᾳ, ἐν ᾗ οὐδέποτε πρέπει νὰ διδῇ τις πίστιν εἰς τὴν πρώτην εἰδησιν, καὶ οὐδέποτε νὰ ἐμπιστεύηται εἰς τὴν πρώτην ἐντύπωσιν.

Ὁ περιηγητὴς Gell ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡγανάκει διὰ τὴν δουλοφροσύνην καὶ τὸ κλεπτικὸν τῶν Ἑλλήνων πνεῦμα, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐθαύμαζε τὴν εὐτολμον εἰλικρίνειαν, μὲ τὴν ὁποίαν ἐλάλουν ἐνώπιον τῶν Τούρκων περὶ τῶν ἐθνικῶν αὐτῶν ἐλπίδων. Ἄν καὶ πλεῖστα περὶ ληστῶν καὶ ληστρικῶν ἐπιθέσεων διεδίδοντο, οὐχ ἥττον ὅμως ἔβλεπεν ὁ Gell τοὺς ἡμιόνους, τοὺς ἐν δικτύοις πλεκτοῖς κομίζοντας τὸν εἰσπραχθέντα χρηματικὸν φόρον τῶν ἐπαρχιῶν, βόσκοντας παρὰ τὴν ὁδὸν, ἐν ᾗ οἱ ὀδηγοὶ τῶν νήδυμον ἐκοιμῶντο ὕπνον. Ὁ τῶν φιλοδωρημάτων πόθος εἶναι γενικὸν τῶν μεσημβρινῶν λαῶν ἐλάττωμα, καὶ ὅμως πολλάκις συνεκινήθη ὁ Pashley ὑπὸ τῆς ἀφελοῦς ἀφιλοκερδείας ἣν ἐδείκνυον οἱ ὑπηρετοῦντες αὐτὸν Κρήτες, οἵτινες ἐρυθριῶντες πᾶσαν ἀμοιβὴν ἀπεποιοῦντο. Πολλοὶ εὗρον τοὺς Ἕλληνας πλεονέκτας. οὐδεὶς ὅμως τοὺς εὔρε φιλαργύρους, τούναντίον μάλιστα πολλάκις ἀσώτους εἰς τὰς δαπάνας τῶν καὶ κενοδόξους εἰς τὴν ἐπίδειξιν τοῦ πλούτου τῶν, ὅ, περ καὶ ἐπισφαλέστατον αὐτοῖς ἦτο, Πολλοὶ τοὺς εὗρον δειλοὺς καὶ δουλικούς, καὶ ὅμως ὁ κλεπτικὸς τῶν νέων βίος εἶχεν ἀποκαλύψει εἰς τοὺς γέροντας τὴν βαθεῖαν ἔννοιαν τοῦ Ὀμηρικοῦ λόγου· ὅτι ἡ ἡμέρα τῆς δουλείας ἀφαιρεῖ τὸ ἥμισυ τῆς ἀνδρικῆς ἀρετῆς, καὶ εἶχε καταστήσει τὸν τυραννικὸν ζυγὸν ἔτι μᾶλλον ἀφόρητον. Πολλοὶ τοὺς εὗρον πτωχοὺς καὶ ἐλσεινοὺς, καὶ ὅμως καὶ οἱ τοὺς μᾶλλον ἀποκέντρους τόπους κατοικοῦντες Ἕλληνες χωρικοὶ ἠσχύνοντο διὰ τὴν ἔνδειάν τῶν, καὶ ἠπόρουν, πῶς ἡ ἀθλία καὶ ζωώδης αὐτῶν κατάστασις ἠδύνατο νὰ ἐφελέσῃ τὴν προσοχὴν τοῦ ξένου περιηγητοῦ. Ὁ σπινθὴρ οὗτος τῆς συναισθήσεως παρὰ τῷ εὐπλάστῳ τούτῳ ἔθνη ἦτο ὁ ἀναπτέρων τὰς ἐλπίδας τῶν ἐλπίζόντων. Διότι μεταξὺ ὅλων, καὶ αὐτῶν τῶν τὰ μάλιστα προκατειλημμένων περιηγητῶν, οὐδεὶς ὑπῆρχεν, ἐν δὲν ἐξέπληξεν ἡ ζωηρότης, ἡ φιλομάθεια, ἡ φρόνησις, ἡ ἀτομικὴ αὐτεξουσιότης (« πέντε Ἕλληνες ἐξ γνω-

μαι », λέγει ἡ παροιμία) ἡ ὑγιὲς κρίσις, τὸ πρακτικὸν πνεῦμα καὶ ἡ φυσικὴ εὐγλωττία τοῦ λαοῦ τούτου. Ἐπὶ τῆς θαυμασίως πεπλασμένης ταύτης χώρας, ἥτις συμπεριλαμβάνει ἐν σμικρῷ ὅλα τὰ προτερήματα τῆς Εὐρώπης, καὶ διὰ τῶν ὀρεινῶν αὐτῆς λαβυρίνθων καὶ τῶν ἀπείρων αὐτῆς κόλπων δύναται νὰ ἐγγα-
ράξῃ εἰς τοὺς κατοίκους τῆς τὰς ἐξόχους ιδιότητας ὀρεινοῦ καὶ ναυτικοῦ συνάμα ἔθνους, ἐφαίνετο ὅτι ἐπεκράτητο ἐγγχώριός τις δαίμων, ὅστις ἦτο πεπρωμένον νὰ χρηγήσῃ καὶ εἰς τοὺς νέους κατοίκους τὸν αὐτὸν βίον καὶ τὸν αὐτὸν τύπον τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτήρος, οἷον εἶχον οἱ ἀρχαῖοι, καὶ ἐὰν οὐδεμίαν πρὸς ἀλ-
λήλους οἱ δύο οὗτοι ἤθελον ἔχει σχέσιν καὶ συνάφειαν.

Ἐξ ὅλων ὅμως τῶν φυλῶν τοῦ τουρκικοῦ κράτους εἰς τοὺς Ἕλ-
ληνος μόνους ἐνελαράχθησαν αὐτά. Οἱ Ἕλληνες μόνοι εἶναι οἱ βιο-
μηχανικῶς δραστήριοι, δραστηριώτεροι παντὸς ἄλλου μεσημβρι-
νοῦ λαοῦ, καὶ ὑπὸ ἴσην φορολογίαν καὶ δικαιοσύνην ἤθελον οἱ
Ἕλληνες διὰ τῆς ἐπιμελείας των καὶ μόνης ἀναγκάσει τοὺς Τούρ-
κους δεσπύτας των ν' ἀποθάνωσι τῆς πείνης. Ὡς ἔμποροι καὶ
νῆυται ἀνεδείχθησαν οἱ Ἕλληνες ἅμα τῇ ἀρχῇ τῆς ἀναγεννήσεώς
των τοσοῦτον ἀνώτεροι πάντων, ὥστε οἱ σπουδαῖοι Ἀγγλοι, θαυ-
μάζοντες τὸ πνεῦμα, τὴν σκέψιν, τὴν πείραν, τὴν ἐπιμέλειαν, οἰ-
κονομίαν καὶ τιμιότητα αὐτῶν, ὀριστικῶς τοῖς προέλεγον τὰ ἀ-
ξιοθαύμαστα αὐτῶν κατορθώματα καὶ τὰς λαμπράς των ἐπιτυ-
χίας. Καὶ κατὰ τὰς πρὸς πολιτισμὸν, πρὸς τελειοποίησιν καὶ ἐκ-
παίδευσιν προσπαθείας ἔδειξαν οἱ Ἕλληνες, παντοῦ ὅπου ὁ φρό-
νος τῶν Τούρκων ἄφινεν αὐτοὺς ἀνεπηρεάστους, ῥοπήν πρὸς δια-
νοητικὴν ἀνάπτυξιν καὶ πολιτισμὸν ὁποῖαν οὐδὲν ποτε ἔδειξεν
ἄλλο τῆς Ἀνατολῆς ἔθνος. Οἱ Ἕλληνες ζῶσι βίον οἰκογενειακὸν
εἰρηνικώτερον, προσφορώτερον καὶ ἀγνώτερον πολλῶν πεπολιτι-
σμένων μεσημβρινῶν λαῶν· μεταχειρίζονται τὰς γυναῖκας μὲ τὸ
ἀνῆκον αὐταῖς σέβας, καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἔχουσι καὶ ἐλ-
πίδα ὑψηλοτέρας ἔτι ἀναπτύξεως. Λέγοντες τοῦτο ἐννοοῦμεν τὰ
ῤηθέντα τέσσαρα μεγάλα διαγράμματα, τὰ ὁποῖα χωρίζουσι τὸν
Ἕλληνα καὶ ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς καὶ ὀνηροῦ Τούρκου, καὶ ἀπὸ τοῦ

H 5 7

βαρβάρου τὴν γυναῖκά του ὡς δούλην ποταπὴν μεταχειριζομένου Ἀλθανοῦ, καὶ ἀπὸ τοῦ ἀπαιδεύτου Τατάρου καὶ Σλαβίου, καὶ ἀπὸ τοῦ αἰσχροκερδοῦς Ἑβραίου καὶ Ἀρμενίου, ὅστις οὐδέποτε κάμει κοινωφελῇ τοῦ ἐπαγγέλματός του χρῆσιν — τὰ ὅποια τὸν πλησιάζουσιν εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης, καὶ τῷ ἐπέσυρον τὰς συμπαθείας τῶν Εὐρωπαίων, ἅς οἱ ἐν Τουρκίᾳ ἄλλοι χριστιανοὶ δὲν δύνανται ν' ἀποκτήσωσι. Πολλοὶ πολλάκις ἐψέξαν τοὺς Εὐρωπαίους διότι δὲν ἔδειξαν τὴν αὐτὴν συμπάθειαν καὶ πρὸς τοὺς ἀνδρείους Σέρβους καὶ πρὸς τὸν ἀγῶνά των, οἷαν ἔδειξαν πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεώς των αὐτῆς. Ἀλλ' οὐδέποτε ἦτο δυνατόν ἢ βραδεῖα ἀνάπτυξις ἔθνους εὐρισκόμενου ἔτι ἐν τῇ φυσικῇ του καταστάσει, ἀνάπτυξις, ἣτις ἴσως ἐνδιαφέρει παρατηρητὰς τινὰς σπουδαίους καὶ εὐνοϊκοὺς, νὰ ἔχη καὶ διὰ τὴν ἀνυπόμονον τοῦ τελείου πολιτισμοῦ ἐποχὴν τὰ αὐτὰ θέλητρα, ὅποια εἶχεν ἡ ταχεῖα πρόοδος τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες (ἀντὶ κατὰ τὸν Fallmerayer νὰ ἴστανται ἐπὶ τῆς βαθυμίδος τοῦ 12ου αἰῶνος) πάντες εὐτόλμως καὶ ἐτοιμῶς ὑπέθαλπον τὰς προσπαθείας τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Ὁ σπουδαιότατος παρατηρητὴς, τὴν διαφορὰν ἀπλῶς τῆς ἠθικῆς καταστάσεως ἐξετάζων, εἶναι ἀδύνατον νὰ αἰσθάνηται ἴσην συμπάθειαν καὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ πρὸς τοὺς Σέρβους. Ἐπειδὴ οἶαδῆποτε κακουργήματα καὶ ἀνοσιουργήματα καὶ ἂν ἀμυρῶσι τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, δὲν ἀπαντῶμεν ὅμως ἐν αὐτῇ τὰς παρὰ φύσιν καὶ ἀπανθρώπους σκηνάς, τὰς κηλιδούσας καὶ τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν νεωτέραν τῆς Σερβίας ἱστορίαν· δὲν ἀπαντῶμεν τὰς ἄλλοκότους τῶν Σέρβων δεσποτῶν διαθέσεις, τὸ ἔθος τοῦ κλέπτειν τὰς παρθένους· δὲν ἀπαντῶμεν τὰς φρικτὰς ἐκείνας ἑχθρας ἐν αὐτῷ τῷ ἱερῷ τῆς οἰκογενείας κόλπῳ· δὲν ἀπαντῶμεν τὴν περιφρόνησιν τῶν γυναικῶν καὶ αὐτῶν τῶν μητέρων, ἢ τὴν ἀδελφοκτονίαν, ὡς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Καραγεώργη, δὲν ἀπαντῶμεν τὰ τῶν ἀρχόντων αἰμοβαφῇ δικαστήρια, τὰ ὅποια (ὡς τὸ 1816 κατὰ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Melentich) ἐπέβαλλον δολοφονίαν, ἢ (ὡς τῷ 1826 κατὰ δύο τῶν Φιλικῶν) ἐπέβαλλον ἀπανθρώπους καὶ σκληρὰς ἀκρωτηριάσεις,

καθ' ἃς αὐτοὶ οἱ ἡγεμόνες ἀνεδέχοντο καθήκοντα δημίου, τῶν ἀπλῶν στρατιωτῶν ἀρνούμενων νὰ τὸ πράξωσιν! Ἐν τῷ ἀγῶνι τῶν Σουλιωτῶν ὑπῆρχεν ἐποχή, καθ' ἣν ὁ Byron καὶ ὁ Douglas, ὡς μετὰ ταῦτα καὶ ὁ Fallmerayer, ἐδεικνύοντο εὐνοϊκώτεροι καὶ ἡγάπων περισσύτερον τοὺς Ἀλβανοὺς ἢ τοὺς Ἕλληνας. Καὶ ὅμως ὁ Ἀλβανὸς ἐν τῇ ὀμότητι καὶ ἐπιμονῇ του, ἐν τῇ πανουργίᾳ καὶ δολιότητι, ἐν τῇ ἀπιστίᾳ καὶ προδοσίᾳ του, δὲν εἶναι ἢ πιθηκόμορφος γελοιογραφία τοῦ Ἕλληνος· καὶ ἐν τῇ εὐτυχίᾳ του αὐτῇ εἶναι ὁ Ἀλβανὸς σκυθρωπὸς καὶ ἀπρόσιτος, ἐν ᾧ ὁ Ἕλλην, ἐλεύθερος ὢν φροντίδων, εἶναι καὶ εὐθυμὸς καὶ εὐπροσθήγορος· εἶναι δὲ πρὸς τοῦτοις ὁ Ἀλβανὸς καὶ ἀνάξιος νὰ συμβαδίζῃ μὲ τὴν ἐποχὴν πρὸς διανοητικὴν τοῦ ἔθνους καλλιέργειαν. Οἱ Ἐνετοί, δεσπόται τῆς Πελοποννήσου γενόμενοι, ἐθνολογικῶς μὲν οὐδεμίαν διάκρισιν ἔκχυνον μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν, τοὺς διεκρίνον ὅμως κατὰ τὰς ἀντιφασκούσας αὐτῶν γνώμας. «Οἱ Πελοποννήσιοι οὐδέποτε πείθονται εἰς τὸ νὰ μεταβάλλωσι τὰς ἔξεις των,» ἔλεγον οἱ Ἐνετοί, ἐννοοῦντες τοὺς Ἀλβανοὺς· καὶ πάλιν ἔλεγον «παρὰ τῷ ἔθνει τούτῳ ἰσχύει πολὺ τὸ παράδειγμα,» ἐννοοῦντες τοὺς Ἕλληνας (1)· βλέποντες τὴν ἀθλιότητα τῶν Ἀλβανῶν γεωρτῶν παρεπονοῦντο οἱ Ἐνετοί διὰ τὴν ἀπιστίαν των, τὴν ἀκηρίαν των, καὶ τὴν ἐγκαρτέρησιν εἰς ὑπαρξιν ὅλως ἐστηρημένην ἀναγκῶν· τὸ Ναύπλιον ὅμως, ἔνθα σενεκεντροῦτο τὸ εὐκίνητον Ἑλληνικὸν στοιχεῖον, κατέστη ἐπὶ τῆς βραχείας των κυριαρχίας εὐρωπαϊκὴ καθ' ὅλα πόλις.

Καὶ οὕτως ἀμέσως ἐν ἀρχῇ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως θέλομεν ἶδει ὡς χαρακτηριστικὸν φαινόμενον, πῶς Ἕλληνες καὶ Ἀλβανοί, καὶ τοι ὑπὸ τῶν αὐτῶν προσπαθειῶν ὠθοῦμενοι χωρίζονται καὶ διασπῶνται. Ὅτι ὅμως εἶναι δι' ἡμᾶς οὐσιωδέστερον πολὺ ὑπὸ ἱστορικὴν ἐποψιν, εἶναι ὅτι ὅλη ἡ πορεία τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἔλαθεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὸν χαρακτῆρα Εὐρωπαϊκοῦ κινήματος—κινήματος, σκο-

(1) Ranke «Οἱ Ἐνετοὶ ἐν Πελοποννήσῳ.» * Ἐν τῷ ἱστορικο-πολιτικῷ περιοδικῷ συγγράμματι. 2, 436, 439, 460.

πεύοντος ν' ἀποβάλλῃ πᾶσαν ἀνατολικὴν καὶ σλαυικὴν ἐπιρροήν, ἥτις τοσοῦτους τοῖς ῥωσσοφύλοις ἐνεποιεῖ φόβους. Τοῦτο ἔμελλε ν' ἀποδειχθῇ ἐν ἀρχῇ ἀμέσως, ὅτε προσπεποιημένη συνωμοσία, ὑποκινήθεισα ὑπὸ ῥωσσοφίλων Ἑλλήνων συναινέσει τῆς Ῥωσσίας καὶ ἐπὶ προσδοκίᾳ ῥωσσιτικῆς ἐπικουρίας, ἐπέφερε τὴν πρώτην στάσιν πέραν τῶν ὁρίων τῆς κυρίως Ἑλλάδος, καὶ ὥς ἅπασαι αἱ τοιούτου εἶδους στάσεις ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ, ὥς καπνὸς πάλιν διελύθη ἐν ᾧ τὸ ἐθνικὸν κίνημα ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι (ἤκουσα συνήχεια τῆς ἀκούσης ἐσωτερικῆς ἐπαναστάσεως, περὶ ἧς ἐγένετο λόγος), κίνημα, τὸ ὁποῖον ἐξ ὑπαρχῆς ἀμέσως, ὥς αἱ ἀμερικανικαὶ στάσεις, οὐδὲν κοινὸν πρὸς τὰ συνωμοτικὰ ἐκεῖνα κινήματα ἔχον, διάφορον εἶχε καὶ τὴν ἔκβασιν, ὥς ἐν Ἀμερικῇ, ἔφερε καὶ ἐνταῦθα ἀποτέλεσμα καθ' ἣν στιγμὴν ἐφαίνετο ὅτι τὸ πᾶν ἀπωλέσθη, καὶ ὥς ἐν τῷ Νέῳ Κόσμῳ, οὐσιωδῶς ἐπροστατεύετο ὑπὸ τῆς ἐλευθέρας, ἀνεπηρεάστου καὶ ἀφιλοκερδοῦς συμπράξεως ξένων φίλων καὶ βοηθῶν.

II. Η ΦΙΛΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ,

καὶ ἡ ἐν ταῖς Παραδουναβίοις ἡγεμονίαις ἐπανάστασις.

Νέαι ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων ἀλλήλας περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ κόσμου ἐπόμενον ἦτο, καὶ αἱ διάφοροι ἐν Ἑλλάδι τοῦ λαοῦ τάξεις νὰ διανείμωσι καὶ τὰς ἐλπίδας τῶν εἰς τὰ τρία ταῦτα κράτη, εἰς τὰς τρεῖς ταύτας ἐθνικότητας. Συνομολογηθείσης τῆς εἰρήνης, ὅτε ἡ μὲν Γαλλία εἶχεν ἐντελῶς καταβληθῇ, ἡ δὲ Ἀγγλία ὀλίγον ἐφρόντιζε περὶ τῆς ἐξωτερικῆς αὐτῆς ἐπιρροῆς, φυσικὸν ἐπίσης ἦτο νὰ συγκεντρωθῶσιν ὅλων τῶν Ἑλλήνων τὰ βλέμματα ἐπὶ μόνῃς τῆς Ῥωσσίας. Διότι ὁ τρομερὸς οὗτος τῶν Τούρκων γείτων, οὐδέποτε εἶχεν ὅσην τώρα ἰσχὺν καὶ ἀπεριόριστον ἐπιρροήν· ἡ τύχη τοῦ κόσμου ὅλου εὐρίσκετο εἰς χεῖρας τοῦ Τσάρου. Πρὸς τί λοιπὸν νὰ μὴ ἐπιληφθῇ

οὗτος τῆς σπανίης ταύτης εὐκαιρίας νὰ διευθύνῃ καὶ τῆς Ἑλλάδος τὰς τύχας;

Οὐδέποτε πρότερον εἶχε κλονισθῇ ἡ Τουρκία ὑπὸ τοιούτων διηγεκῶν ἐσωτερικῶν ταραχῶν ὅσον κατὰ τοὺς τελευταίους ἐκείνους χρόνους· οὐδέποτε εἶχεν ἐξηγεσθῇ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ὁ μοιριδῖος τῶν Τούρκων φόβος ὑπὸ τοῦ ἐπαπειλοῦντος αὐτοῦ ὀλέθρου. Οὐδέποτε εἶχε παρὰχωρήσει ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις τοσαύτας εὐκολίας εἰς τοὺς ῥαγιάδας· οὐδέποτε δὲ καὶ ὁ πολιτισμὸς τῶν Ἑλλήνων εἶχε προσεγγίσει περισσότερον εἰς τὸν τῆς Εὐρώπης, καὶ οὐδέποτε αἱ περὶ τῆς ἐλευθερίας ἐλπίδες καὶ οἱ πόθοι αὐτῶν ἦσαν μεγαλότεροι, ἢ τώρα. Πῶς λοιπὸν νὰ παραβλέψῃ τὴν φορὰν ταύτην τῶν πραγμάτων ὁ Ἀλέξανδρος τῆς Ρωσσίας, ὁ φιλόανθρωπος, φιλέλλην καὶ πρὸς ὅλας τὰς εὐγενεῖς ιδέας καὶ ἐπιρροίας ἐπιρρέπης ἡγεμὼν, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγνώριζον καλῶς οἱ πανοῦργοι Ἕλληνες διπλωμάται, πόσον προθύμως ἠσπάσθη τὸ « Ἑλληνικὸν σχέδιον », τῆς προμήτορός του τὴν κληρονομίαν, καὶ μετὰ πόσης προθυμίας ὠφελεῖτο πάσης εὐκαιρίας νὰ τὸ ὑποκινήσῃ ἐν καιρῷ τῶν εὐρωπαϊκῶν ταραχῶν. Ὅταν σύμμαχος ὢν τῆς Ἀγγλίας (1805) ἐπολέμει ὁ Τσάρος τὴν Γαλλίαν ἐπειράθη διὰ πλαγίου τρόπου νὰ μάθῃ παρὰ τοῦ Πίττ τί ἀντέκειτο εἰς τὸ νὰ μεταβῇ ἡ Κωνσταντινούπολις εἰς χεῖρας τῶν Ρώσων. Ὅτε δὲ ἠπατήθη ἐν Γιλσίτῃ διὰ τῆς περὶ διανομῆς τῆς οἰκουμένης προτάσεως τοῦ Ναπολέοντος, καὶ ὁ παρωργισμένος κατὰ τῆς Ἀγγλίας Κορσικανὸς ἐγκατέλειπεν εἰς τὴν διάκρισιν τῆς τύχης « τὴν Σουηδίαν, τὴν Τουρκίαν, καὶ σύμπασαν τὴν Ἀνατολήν », (1) ἠθέλησεν ὁ Ἀλέξανδρος ἀνυπομόνως νὰ ὑπερπηδῇσιν πάντα δισταγμὸν καὶ λόγον, ἵνα διατηρήσῃ τὰς « κλεῖς τῆς οἰκίας του » ἐν ᾧ ὁ μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Γαλλίας ἐφοβεῖτο ἀπηλπισμένην τῶν Τούρκων ἀντίστασιν, ὁ δὲ ψυχρότερος γενόμενος Γάλλος αὐτοκράτωρ ἀπηλπισμένον κατὰ τῆς Ἀγγλίας ἀγῶνα, καὶ ἐν ᾧ ὁ Τσάρος ὠφελεῖτο νὰ φοβηθῇ ἀπηλπισμένην πάλιν

(1) Ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματα τοῦ γαυάρχου Τσιτσικώφ. Ἐν Βερολίνῃ 1855, σελ. 20.

μετὰ τοῦ Ναπολέοντος, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο ἰσοδύναμος μὲ τὴν κοσμοκρατορίαν. Ὁ αὐτοκράτωρ, ἀποβλέπων εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ Ἀγγλίαν δὲν ἐπόλμησε μὲν νὰ ἐπιληφθῇ τῶν τολμηρῶν σχεδίων τοῦ Τσιτσαγῶφ, ὅστις ἐν καιρῷ τῆς γαλλικῆς εἰσβολῆς τοῦ 1812 ἤθελε νὰ ἐπιχειρισθῇ μέγαν καὶ καλῶς διωργανισμένον ἀντιπερισπασμὸν διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἔγραψε καὶ τότε ἤδη πρὸς τὸν ναύαρχόν του, « ὅτι ἡ περὶ Κωνσταντινουπόλεως ὑπόθεσις ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιχειρηθῇ βραδύτερον, ἀμέσως ὅμως ὥφειλε νὰ ἀναλάβῃ τὰ κατὰ τῶν Τούρκων σχέδια, ἅμα αἱ πρὸς τὸν Ναπολέοντα σχέσεις βελτιωθῶσιν ». Ἀφ' οὗτου δὲ ἡ γενικὴ τοῦ κόσμου εἰρήνη ἔθεσε τέρμα εἰς τοὺς καταστρεπτικὸς γαλλικοὺς πολέμους, ἐφαίνετο δηλαδὴ ὅτι τὰ φαντασιώδη ταῦτα σχέδια ἔπρεπε νὰ καταρρεύσωσι περὶ ἑαυτά. Ἀλλ' ὅμως καὶ κατὰ τὴν ἐν Βιέννῃ σύνοδον ἐπηρεάζει τὸν Ἀλέξανδρον ἡ περὶ τακτοποιήσεως τῆς Ἀνατολῆς ἰδέα. Συμπεριελαμβάνετο αὕτη εἰς τὴν σειρὰν τῶν φιλανθρωπικῶν ζητημάτων, τῶν ἐν τῇ συνελεύσει τῆς Βιέννης τεθέντων, συμπεριελαμβάνετο αὕτη εἰς τὴν ἱεράν τοῦ Ἀλεξάνδρου συμμαχίαν περὶ ἧς ὑπωπτεύοντο ὅτι σκοπὸν ἔχει ἐπιθεσιν κατὰ τῆς Τουρκίας, καθὼς εἰς τὰς ἐλ μέρους τῆς Γαλλίας παραχωρήσεις κατὰ τὴν δευτέραν ἐν Παρισίοις συνομολογηθεῖσαν εἰρήνην ἐδηλοῦτο ὁ σκοπὸς τοῦ Τσάρου, νὰ ἔχῃ τὴν Γαλλίαν βοηθὸν κατὰ τῆς ἀντιστάσεως τῆς Ἀγγλίας καὶ Αὐστρίας ἐν ταῖς μέλλουσι κατὰ τῆς Πύλης σχεδίοις αὐτοῦ. Ἀλλὰ ὅστις ὑπὲρ πάντα ἄλλον ὑπέθαλπε διηνεκῶς τὰς ἐλπίδας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὸν Τσάρον, ἦτο ὁ παρ' αὐτῷ εὐρισκόμενος καὶ ὑπ' αὐτοῦ εὐνοούμενος Κερκυραῖος κόμης Καποδίστριας, τὸ καύχημα τῶν συμπολιτῶν του, ἡ πολιτικὴ εὐφυΐα τοῦ ὁποῖου ἀνεκαλύφθη πρῶτον ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Τσιτσαγῶφ, εἰς τοῦ ὁποῖου τὸ ἰδιαιτέρον γραφεῖον ἤρχισε (κατὰ τὸ 1812) τὸ στάδιόν του, καὶ μετ' οὐ πολὺ ὑψώθη εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ εὐνοουμένου καὶ ὑπουργοῦ τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ Καποδίστριας ὑπερησπίζετο παρ' αὐτῷ τὰ δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων, ὡς ὁ Τσαρτορίσκης τὰ τῶν Πολωνῶν, καὶ τὰ ὑπερη-

σπίζετο μετ' εὐλικρινεστάτου ζήλου. Αὐτὸς δ' αὐτοκράτωρ πολ-
λάκις τὸν ἐπιτίμα, ὅτι ὑπὲρ τῶν συμπολιτῶν του ἀείποτε ἐργάζεται
καὶ οὐχὶ ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν ἐπιτίμησιν εἶπετο πάντοτε ἡ
ἐρώτησις περὶ « τῶν Ἑλλήνων του ». Διότι ὁ αὐτοκράτωρ αὐτὸς
ἦτο, ὡς εἰκὸς, θερμότερος ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος
ἢ τῆς Πολωνίας· ἐπειδὴ ἡ μὲν τῷ ἐσήμαινε κέρδος, ἡ δὲ ζημίαν.
Οἱ πλησίον αὐτοῦ καὶ μακρὰν αὐτοῦ εὐρισκόμενοι Ἕλληνες ἐφρόν-
τιζον νὰ διατηρῶσιν ἐν αὐτῷ ἀείποτε ζωηρὰν τὴν ἰδέαν τῆς
ἐξοντώσεως τῶν « βαρβάρων » καὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἑλ-
λῆνων καὶ αὐτὸς δὲ οὐδέποτε τὴν ἀπέβαλλεν, ἀλλὰ μόνον ἐσυμ-
βούλευε τοὺς Ἕλληνας νὰ ἔχωσιν ὑπομονήν. Κατὰ τὴν ἐν Βιέννῃ
σύνοδον καθυπέβαλεν ὁ Ἀλέξανδρος Στούρζας τῷ Τσάρῳ ὑπό-
μνημα, πραγματευόμενον περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης. (1) Καὶ οἱ
Σουλιῶται δὲ ἔγραψαν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον (30/14 Αὐγ.
1814) καὶ περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως πρὸς αὐτὸν, « τὸν μέ-
γαν, τὸν πατέρα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους » ἐπιστολὴν, ἧς οἱ
κομίσται ὅμως ἅμα φθάσαντες εἰς Τεργέστην ἀπεπέμφθησαν·
ἐστράφησαν τότε πρὸς τὸν Καποδίστριαν, ζητοῦντες ἄσυλον ἐν
Ῥωσσίᾳ· ὁ Καποδίστριας τοὺς παρηγόρησε μὲν ἀλλὰ τοὺς ἀπέ-
τρεψεν ἀπὸ τοῦ σχεδίου τούτου (δι' ἐπιστολῆς τοῦ τῆς 41|23
Ὀκτωβρίου 1814). Καὶ Ἄνθιμος ὁ Γαζής παρέστησεν ἐν Βιέννῃ
τῷ Καποδίστρῳ τὴν ἀξιοδάκρυτον τῶν Ἑλλήνων κατάστασιν.
Πότε θ' ἀναφανῇ καὶ παρ' ἡμῖν Θρασύβουλος, ἀπήντησε βαθέως
στενάζων ὁ κόμης. Προθύμως ἐζήτηε ὁ Καποδίστριας νὰ παρα-
κινήσῃ τοὺς χριστιανοὺς ἡγεμόνας νὰ πράξωσιν ἐκσυμφώνου τί
ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος· ἀλλὰ τούτου ἕνεκα μάλιστα ἐπειράτο ὁ Μετ-
τερνίχος, ὅστις ἐν τῇ Τουρκίᾳ μόνον Τούρκους ὑπηκόους καὶ ὄχι
Ἑλληνικὸν ἔθνος ἤθελε νὰ ἡξεύρῃ, νὰ ὑποσκάψῃ τὴν παρὰ τῷ
Τσάρῳ θέσιν τοῦ ἐπικινδύνου τούτου συμβούλου. Τότε ὁ φίλος
τοῦ Καποδιστρίου, Ἀλέξανδρος ὁ Ὑψηλάντης, εὗρεν ἀφορμὴν νὰ
διατηρήσῃ συμπράξει τῆς αὐτοκρατορίσεως τὸν ὑπουργὸν εἰς τὴν
εὐνοίαν τοῦ μονάρχου του. Αὐτὸς οὗτος ὁ Ὑψηλάντης, ὁ υἱὸς τοῦ

(1) Pertz βίος τοῦ Stein 4, 179.

Κωνσταντίνου, συνέδραμε μετὰ ζήλου τὸν Καποδίστριαν, ὅτε οὗτος, διορισθεὶς πρόεδρος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἑταιρίας τῶν Φιλομουσίων, παρεκίνηε τοὺς ἡγεμόνας, βασιλόπαιδας, ὑπουργοὺς καὶ διπλωμάτας τῆς Εὐρώπης νὰ δεχθῶσι τὸν χαλκοῦν ἢ χρυσοῦν δακτύλιον ὡς μέλη τῆς ἑταιρίας ταύτης, ἣν διὰ τοῦ μέσου τούτου κατέστησε μᾶλλον Φιλελληνικὴν.

¹ *Ἡ φιλικὴ ἑταιρεία.*

Εἰς τὸν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Ἑλλάδος ἐπιστημονικὸν τοῦτον σύνδεσμον προστετέθη κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἡ ἐπὶ βωσσικοῦ ἐδάφους σύστασις πολιτικῆς τινος Ἑταιρίας, (1) ἥτις διέκοψε τὴν ἡρεμον πρόοδον τῆς Ἑλληνικῆς παλλίγγενεσις (ὅ, περ ἦτο ἀρχῆθεν ἡ μέριμνα τοσοῦτων ἀνδρῶν) διὰ τῆς ἀποτόμου μεταβάσεως εἰς πολιτικοὺς σκοποὺς. Ἐυστήθη δὲ ἡ ἑταιρεία αὕτη κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἤκμαζον καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥωσίᾳ πρὸ πάντων αἱ μυστικαὶ συνθῆκαι, ἐν Ὁδησσῷ, τῷ φαινω κέντρῳ ἑλληνικοῦ πλούτου καὶ πατριωτισμοῦ, ἐν μέσῳ ἀνδρῶν ἐμπόρων, τῶν ὁποίων τὰ πνεύματα καὶ τὰς καρδίας ἐκίνουν αἱ διχφορώταται τάσεις, εὐτολμος καὶ ἐνεργητικὴ περὶ σκεψις, πατριωτισμὸς, πεποίθησις καὶ ἐλπίς εἰς τὴν Ῥωσσίαν, πολιτικὸς ἵλιγγος καὶ προσωπικὴ φιλοδοξία, τὰ πάντα ποικιλοτρόπως ἀναμειγμένα. Νικόλαός τις Σκουφᾶς ἐξ Ἄρτης, ἀνὴρ ἀξιότιμος, ἔμπειρος μὲν ἀλλ' ἀπαίδευτος, κατώτερος ὑπάλληλος παρὰ τινι τῶν ἐν Ὁδησσῷ ἐμπόρων, ἦτο (περὶ τὰ τέλη τοῦ 1814) ὁ θεμελιωτὴς τῆς «Φιλικῆς ταύτης Ἑταιρίας,» τῆς ἀδελφότητος αὐτῆς, ἥτις ἠδύνατο μὲν διὰ τοῦ κοινοῦ πάσαις ταῖς ἐν Τουρκίᾳ φυλαῖς ἔθους τῆς ἀδελφοποιίας νὰ συνδέσῃ αὐτάς εὐκόλως, ἀλλὰ ἐπὶ τὸ φραγχασωνικώτερον εἶχε μυστηριώδη τινὰ καὶ μωρὸν κανονισμόν.

Τὰ μέλη τῆς ἑταιρίας ταύτης διηροῦντο εἰς ἑπτὰ τάξεις, ὧν αἱ δύο τελευταῖαι, στρατιωτικῶς διοργανισμέναι, ἔπρεπε ν' ἀ-

(1) Ξάνθου, ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Φιλικῆς ἑταιρίας. Ἀθῆν. 1845. Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς φιλικῆς ἑταιρίας ὑπὸ Ἰω. Φιλήμονος, Ναυπλίου 1834. Ἀναγκαῖα ἀναπλήρωσις τοῦ συγγράμματος, εἶναι τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως τὸ ἀ. μέρος τοῦ Δοκιμίου περὶ τῆς Ἑλλ. ἐπαναστάσεως. Ἀθῆν. 1859.

ποτελῶσι τοὺς τοπικοὺς πυρῆνας, αἱ δὲ τρεῖς μεσχαίαι, ἔχουσαι ὀνόματα ἱεραρχικά (ιερεῖς, ποιμένες, ποιμενάρχαι,) ἀπετέλουν τὸ κινήτὸν στοιχεῖον καὶ ἀνελάμβανον τὴν διάδοσιν καὶ διδασκαλίαν.

Ἐν πάσαις δὲ ταῖς τάξεσιν ἡ μύησις εἰς ἓνα ἔτεινε σκοπὸν· εἰς τὸν ἑνοπλὸν σύνδεσμον πάντων τῶν ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει χριστιανῶν, καὶ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ Σταυροῦ ἐπὶ τῆς ἡμισελήνου· ψεύδους καὶ ἀπάτης πνεῦμα ἐπεκράτει ἐξ ἀρχῆς ἥδη εἰς τὸ σύστημα τοῦτο, καὶ ὁ τύπος οὗτος διατηρήθη δυστυχῶς καὶ κατὰ τὸ πρῶτον κίνημα, τὸ ὁποῖον ἀνεπτύχθη ἐκ τῶν προσπαθειῶν τῆς ἑταιρίας. Διεδίδετο, ὅτι ὑπάρχει συνάφεια μεταξὺ τῆς ἐπικινδύνου ταύτης ἑταιρίας καὶ τῆς ὅλως ἀκινδύνου, τῆς τῶν Φιλομούσων ἐν Ἀθήναις· ἐψιθυρίζετο, ὅτι ὁ Καποδίστριας, ὁ πρόεδρος τῆς μιᾶς, ἦτο καὶ ὁ τῆς ἑτέρας πρόεδρος, ὁ δὲ Τσάρος τὸ σήριγμά του· ἐμυθολογοῦν περὶ μυτικῆς τινος ὑψηλοτάτης διοικήσεως ὑπὸ τὴν ὁποίαν καὶ ὑπηνίττοντο τὴν Ῥωσσίαν. Ἡ ζωηρὰ τῶν Ἑλλήνων φαντασία δὲν ἦτο ἱκανὴ ν' ἀντισταθῇ κατὰ τῆς γοητείας τῶν παραστάσεων τούτων. Ἐνῶ αὐτοὶ οἱ θεμελιωταὶ τῆς ἑταιρίας ἦσαν τοσοῦτον εὐπιστοὶ καὶ προληπτικοί, ὥς εἰς ὅλους τοὺς κατηχουμένους ἐπρότεινον τὴν ἐρώτησιν, ἐὰν ἐγνώριζον ἄγνωστόν τινα ἔτι ἐφεύρεςιν (ἐννοοῦντες τὴν τοῦ φιλοσοφικοῦ λίθου), τί δὲν ἔπρεπε νὰ προσδοκᾷ τις ἀπὸ τὴν πίσιν τῶν μελλόντων νὰ μυηθῶσιν! Καὶ ὁμως ἐν ἀρχῇ πολὺ βραδέως διεδίδετο ἡ ἑταιρία αὕτη. Ὁ Σκουφᾶς τὴν μετέφερε μὲν (τῷ 1816) εἰς Μόσχαν· ἀλλὰ τοῖς ἐν Τουρκίᾳ Ἕλλησιν ἦτο ἔτι ὅλως ἄγνωστος. Ἡ κατάστασις ὁμως αὕτη μετεβλήθη κατ' ὀλίγον, ὅτε εὗρέθησαν κατ' ἄλληλοι ἀπόστολοι πρὸς διάδοσιν τῆς ἑταιρίας ἐπὶ τοῦ κυρίως Ἑλληνικοῦ ἐδάφους, καὶ ὅτε ἐφάνησαν σημεῖα, συγχωροῦντα νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι ἡ ῥωσικὴ βοήθεια ἠδύνατο νὰ ᾔναι καὶ ἔντιμος αὐταπάτη. Πρὸς τὴν ἀποστολὴν ταύτην ἐδόθη ἀφορμὴ, ὅταν Ἕλληνές τινες, μεταβαίνοντες εἰς τὴν Πετρούπολιν, ἵνα ζητήσωσιν ἀνταμοιβὴν διὰ τὴν ἐν Ἐπτανήσῳ καὶ ἀλλαχοῦ ἐκτελεσθεῖσαν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, διέβησαν διὰ τῆς Ὁδησσοῦ, καὶ ὑπὸ τοῦ Σκουφᾶ ἐμυήθη-

σαν τὸ τῆς ἑταιρείας μυστήριον. Μεταξὺ τούτων ἦτο καὶ ὁ Θεσσαλὸς Πεῤῥαϊβός, ὁ ὑπαὶτος τοῦ Ῥήγα καὶ κληρονόμος τῶν σχεδίων του. Κατὰ τὸ 1814 ἤδη ἦτο ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐν Βιέννῃ ἡ ψυχὴ ἐκείνων τῶν κινήματων τῶν Σουλωτῶν· κατὰ τὸ 1815 ἐξέδωκε τὴν ἱστορίαν τοῦ Σουλίου· νῦν δὲ μετέβαινεν εἰς τὴν Πετρούπολιν καὶ διὰ τοῦ Στούρτζα καθυπέβαλλε τῷ Τσάρῳ νέον σχέδιον περὶ ἀναστατώσεως τῆς Ἑλλάδος. (1) Συγχρόνως ἀφίχθη εἰς τὴν Πετρούπολιν καὶ ἕτερος μεμνημένος, νέος τις Νικόλαος Γαλάτης, ἐξ Ἰθάκης, παράτολμος καὶ μάταιος τυχοδιώκτης, ὅστις ὡς κόμης καὶ ὡς ἀπεσταλμένος παρὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους μετὰ τοσαύτην ἀπερισκεψίαν ἐπαρουσιάσθη, ὥστε συλληφθεὶς ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας ἀπήχθη εἰς Μολδαυίαν. Κατὰ τὴν αὐτὴν νύκτα ἐφυλακίσθη καὶ ὁ Πεῤῥαϊβός. Παράδοξον ὅμως ἦτο ἀρκετὰ, ὅτι οὐ μόνον ὁ Πεῤῥαϊβός ἀπεφυλακίσθη μετ' οὐ πολὺ ἀποζημιωθείς, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ ἐν Ἰασίῳ γενικὸς τῆς Ῥωσσίας πρύξενος Πίνης διετάχθη νὰ παράσχη τῷ τυχοδιώκτῃ Γαλάτῃ ὑπεράσπισιν καὶ χρηματικὴν συνδρομήν, ἵνα μὴ πάθῃ παρὰ τῶν Τούρκων « ὡς ἀνήκων εἰς μίαν ἑταιρείαν, ἀνυπόμονον ἵνα ἀποσείσῃ τὸν Ὀθωμανικὸν ζυγόν. » Τοῦτο ἐσήμεινε νὰ ἐνθαρρύνῃ τις μέχρις ἀκολασίας τοὺς θρασεῖς ἑταίρους. Ὅθεν ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης προώδευσε ζωηρότατα ἡ ἑταιρεία ἐν ταῖς παραδουναβίαις ἡγεμονίαις, καὶ μετ' ὀλίγον πλῆθος ἑταίρων ἀνεφάνη ἀπὸ τοῦ Δουνάβειος μέχρι τῆς Ἀζωφικῆς θαλάσσης. Ὁ Γαλάτης ἤρχισε τὸ ἔργον του προσλαβὼν τὸν διερμηνέα τοῦ Πίνης Γεώργιον Λεβέντην, ἐνθερμον πατριώτην ἐκ Πελοποννήσου, ὅστις (κατὰ τὸ 1817), ἐνωθεὶς μετὰ τινος τῶν ἀνδρείων τοῦ Ὀλύμπου ἀρματωλῶν, τοῦ Γεωργάκη υἱοῦ τοῦ Νικολάου, ἀξιωματικοῦ τῆς σωματοφυλακῆς τοῦ ἡγεμόνος, παρώτρυνεν εἰς τὴν ἀπὸ τῶν σχεδίων εἰς τὰ ἔργα μετέβασιν, καὶ ἐπέμενε νὰ δοθῇ ἐκ τῆς Σερβίας τὸ σύνθημα πρὸς ἐπανάστασιν ὅλων τῶν χριστιανῶν. Ἄνευ ἀναβολῆς μετέβη ὁ νέος Ὀλύμπιος εἰς τὴν Βεσσαραβίαν διὰ νὰ κερδίσῃ ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ

(1) Φιλήμονος· Ἑλλ. ἐπανάστασις I, 134.

τὸν γηραιὸν τῆς Σερβίας ἀρχηγὸν Καραγεώργην. Ὁ φιλόδοξος οὗτος πρόσφυξ, ὅστις εἶδε πρὸ μικροῦ τὴν τῆς Σερβίας ἡγεμονίαν, ἣν εἶχε ποτε περιελθοῦσαν εἰς χεῖρας τοῦ Μιλόση, μετέβη εἰς ἱάσιον πρὸς συνδιάσκεψιν καὶ παρεδέχθη τὰ πάντα τοσοῦτω προθυμότερον, καθ' ὅσον οὐδαμῶς ἀμφέβαλλεν ὅτι τὰ σχέδια ταῦτα ἦσαν ἐμπνεύσεις τῆς Ῥωσσίας· ὁ Λεβέντης, ὅστις τῷ ἐπαρουσιάσθη ὑπὸ τοῦ Γαλάτη ὡς ἀνεψιὸς τοῦ Καποδιστρίου, καὶ διεύθυνε κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον προσωρινῶς τὸ ἐν ἱασίῳ προξενεῖον, ἐφρόντισε νὰ ἐκδώσῃ ῥωσικὰ διαβατήρια πρὸς μεταβάσιν εἰς τὴν Αὐστρίαν μέχρι τῶν Σερβικῶν μεθορίων, καὶ ἐφώδισσε τὸν Καραγεώργην μὲ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα.

Ὁ Σέρβος ἀρχηγὸς μετέβη πρὸς τινὰ τῶν παλαιῶν φίλων του, τὸν πρῶτον βοεβόδαν Βοϊτζαν εἰς Ἀτσάνιαν (Adgagna) παρὰ τῇ Σεμενδρίᾳ. Ὁ Τοῦρκος πασάς, Μαρχσλῆ Ἀλῆς, πληροφορηθεὶς διὰ ῥωσικῶν πρακτόρων περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Καραγεώργη διέταξε στρατὸν νὰ μεταβῇ εἰς Ἀτσάνιαν. (4/16 Ἰουνίου 1817).

Ὁ Μιλόσης, ὅστις οὔτε ἐπεθύμει βεβαίως νὰ ἐκβληθῇ τῆς χώρας ὑπὸ τοῦ εὐτόλμου ἀντιπάλου καὶ νὰ συγχωρήσῃ ἡ ἀναστατωθῇ παρ' αὐτοῦ ὁ τόπος, οὔτε ἤθελε νὰ παραδώσῃ τὸν περιβόητον ἄνδρα εἰς τὸν θανάσιμον ἐγθρόν, τὸν παρεκάλεσε νὰ ἐπισχωρήσῃ καὶ ἐπανειλημμένως διέταξε τὸν Βοϊτζαν χρείας τυχοῦσης νὰ τὸν ὀδηγήσῃ διὰ τῆς βίρας πέραν τοῦ Δουνάβεως. Ὁ Βοϊτζας ὅμως ἐφρόνευσε τὸν ξένον αὐτοῦ κοιμώμενον ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ οἰκίᾳ. Ἡ πράξις αὕτη ἐφύβησε μὲν τοὺς φιλικούς ἀλλὰ δὲν τοὺς ἀπέτρεψεν. Ὁ Ὀλύμπιος Γεώργιος συνῆψεν εὐθὺς σχέσεις μετὰ τοῦ Μιλόση, ὅστις ὅμως δι' ἀμυδρῶν μόνον τῶ ἀπήντησε λέξεων (12/24 Μαρτίου 1818). Οἱ Θεμελιωταὶ τῆς ἐταιρείας ἐνόησαν ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ βασιθεύσῃ μόνον εἰς τὴν ἐκ τῶν βορείων χωρῶν ἀρωγὴν, καὶ ὅτι ἀνάγκη ἦτο νὰ μεταθέσῃ τὴν ἐδραν αὐτῶν πλησιέστερον τοῦ κυρίως Ἑλληνικοῦ κόσμου.

Ἐπροτάθησαν ὡς ἔδρα ἡ Θεσσαλομαγνησίς καὶ ἡ Λακωνία. Ὁ Σκουφῆς ὅμως ἐξέλεξε τὸ τολμηρότατον καὶ κατῆλθεν (κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1818) εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνθα ἀνέλαβε τὰ

ἔργον τῆς ἐλληνικῆς ἀποστολῆς. Ἀφ' οὗ δὲ οἱ τὸν Πεῤῥραιβὸν συνοδεύσαντες Ἕλληνας πολεμισταὶ ἐπανῆλθον, ἀπέστειλεν ἡ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ « διοργανθεῖσα διοίκησις » ἐξ αὐτῶν τὸν Ἀναγνωσταράν, τὸν Χρυσοσπάθην, καὶ τὸν Φαρμάκην εἰς Ἰδρὸν καὶ Πελοπόννησον, εἰς τὴν Μάνην καὶ εἰς Μακεδονίαν. Εἰς τὸ Πήλιον δὲ, τὴν πλουσίαν ἀγνῶν πατριωτῶν πατρίδα τοῦ Ῥήγα, ἀπέστειλε τὸν Ἀνθιμον Γαζῆν, τέκνον τῆς χώρας ἐκείνης, εἰς τὴν ἐλευθέραν δὲ Λακωνίαν πρὸς τὸν περιόλεπτον βέην τῆς Μάνης, Πέτρον Μαυρομιχάλην (τὸν κοινῶς Πετρόμπετην καλούμενον) τὸν δραστήριον Πεῤῥραιβὸν, διότι ἐγνώριζεν ὅτι ἡ χώρα ἐκείνη κατεσπαράττετο ὑπὸ ἀγρίων περὶ τῆς ἡγεμονείας ἀγώνων καὶ δεινῶς κατὰ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν εὐεξίαν ὑπὸ τῶν ληστειῶν καὶ πειρατικῶν ἑπασχεν. Ἡ ἐνέργεια τῶν ἀποστόλων τούτων δύνανται ν' ἀποδειχθῇ στατιστικῶς (1) ἐν Ἰδρῷ, ἐν Θετταλομαγνησίᾳ, ἐν Λακωνίᾳ, ὅπου καὶ ἂν ἔθετον τὸν πόδα των εὗρισσον πληθος μεμνημένων κατὰ τὸ 1818 ἥδη, ὅτε ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι μεμνημένοι σχεδὸν καὶ ὀλίγιστοι ἀναφαίνονται. Μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὰς ἀποστολάς ταύτας οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἑταιρίας ἐκριναν ἀναγκαῖον, ὅφ' οὗ ὁ Σκουφᾶς ἀνηρπάγη κατὰ τὸν Ἰούλιον 1818 ἐκ τοῦ μέσου αὐτῶν ὑπὸ τοῦ θανάτου, νὰ χωρισθῶσι καὶ αὐτοὶ, ἵνα ἐνισχύσωσι τὴν διοικητικὴν ἐπιτροπὴν διὰ τῆς προσλήψεως καὶ ἄλλων ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων μελῶν ὅθεν συνωμολόγησαν μεταξὺ των ἀμοιβαίαν συνθήκην ὡς πρὸς τὰς ἀποστολάς, καὶ ἐσύνησαν ὀκταμελῆ ἐπιτροπὴν, ἐν ᾗ ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν μελῶν ἦτο ὁ Ἀνθιμος Γαζῆς ἐν Μηλιαῖς, ὁ Λεβέντης ἐν Βουκουρεστίῳ, ὁ Παξιμαδῆς καὶ ὁ Κομιζόπουλος ἐν Μόσχῃ. (2) Εἰς μόνον ἐξ αὐτῶν, ὁ ἔμπορος Σέκερης ἔμεινεν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Ἀναγνωστόπουλος μετέβη εἰς τὰς πηραδουναβίους ἡγεμονίας, ἐνθα ὅμως εὐρέθη μετὰ τῶν λοιπῶν ἐγκρίτων Φιλικῶν εἰς διαφωνίας, αἵτινες

(1) Ὅρα τὸν κατάλογον τῶν μελῶν τῆς ἑταιρίας εἰς τὸ τέλος τοῦ α' μέρους τῆς ἱστορίας τοῦ Φιλήμονος, σελ. 387.

(2) Φιλήμων, 1, 23.

τὸν ἀνάγκασαν νὰ φύγῃ ἐκ Βουκουρεστίου, ἀλλὰ προσέλαβεν εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τὸν ἀρχιμανδρίτην Γρηγόριον Δικαῖον, ἄνδρα ἡθικῶς μὲν δυσφημισμένον ἀλλὰ φρόνιμον, εὐτολμον καὶ τὰ μάλιστα δραστήριον. Ὁ Τσακάλωφ ἀπῆλθεν εἰς Πίζαν τῆς Ἰταλίας ἵνα κατηχήσῃ τὸν σεβάσμιον μητροπολίτην Ἰγνάτιον καὶ τὸν πρίγκηπα Ἀλέξ. Μαυροκορδάτον. Ὁ ἔγδοος τούτων, ὁ Ξάνθος, μετέβη (19]3 Μαρτίου 1819) εἰς Πετρούπολιν, ἔχων τὴν ἐντολὴν νὰ ἐμπιστευθῇ τὸ μυστήριον τῆς ἀρχῆς εἰς τὸν κόμητα Καποδίστριαν καὶ νὰ τῷ προσφέρῃ τὴν προεδρείαν τῆς Ἑταιρίας.

Ὁ ἀπερίσκεπτος οὗτος ὁδοιπόρος ἐν ὁλόκληρον ἔτος ἐδαπάνησεν ὅπως μεταβῇ εἰς Πετρούπολιν, καὶ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐφαίνετο ὅτι τὰ τῆς ἑταιρίας εὐρίσκοντο εἰς ἐντελῇ ἀποσύνθεσιν. Καὶ πρῶτον μὲν ἦλθεν ὁ Γαλάτης εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐρέρετο, ὥς νὰ ἤθελε νὰ ἀναλάβῃ μόνος τὴν ὅλην διεύθυνσιν τῆς ἑταιρίας· ἀλλ' οἱ ἄλλοι φοβούμενοι ἐκ μέρους τοῦ προδοσίαν τὸν προσεκάλεσαν εἰς Ἑρμιόνην καὶ (κατὰ τὸν ἁγιονισμὸν τῆς ἑταιρίας) τὸν ἐτουφέκισαν (Νοέμβριον 1819). Ἐν Ὁδησσῷ ἐφαίνετο ὅτι ἐπρόκειτο νὰ συστηθῇ ἄλλη κεντρικὴ διοίκησις, ὅταν ὁ Νικόλαος Ὑψηλάντης, ὅστις μετὰ δύο ἀδελφῶν εἶχε μυηθῇ πρὸ μικροῦ τὰ τῆς ἑταιρίας, διὰ μακροχρονίου ἐν Ὁδησσῷ διαμονῆς καὶ δι' αὐθαριέτων ἀποστολῶν διήγειρε τὴν πεποιθήσιν, ὅτι ἡ οἰκογένειά του καὶ ἐθεμελίωσε καὶ διευθύνει τὴν ἑταιρίαν. Εἰς τὰ μεσημβρινὰ μέρη τὰ τῆς ἑταιρίας δὲν εὐωδοῦντο ἀκόμη δεόντως. Προσετέθησαν μὲν πολλοὶ τῶν προκρίτων τῆς Πελοποννήσου· ὅλοι οἱ ἐνθουσιώδεις καὶ κομπορῆμονες, καὶ ὅσοι ἦσαν ἐφειλέται τῆς κυβερνήσεως, ὥς οἱ ἐν Καρυταίνῃ Δεληγιάννη, ἀλλὰ ἐπὶ τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος δὲν εἶχεν ἔτι ἡ ἑταιρία ῥίζας στερεάς· καὶ εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις τῶν κατοίκων τῆς Πελοποννήσου δὲν εἶχε πολλοὺς προσηλύτους· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ μεμυημένοι μεγιστᾶνες, εἰς τὴν μνήμην τῶν ὁποίων ἦσαν ἔτι ζωηρῶς ἐντετυπωμένα τὰ συμβάντα τῶν ἐτῶν 1770 καὶ 1790, ἦσαν πλήρεις δυσπιστίας καὶ προφυλάξεως. Ὁ Πετρόμπεης ἐδίδο μὲν συγκαταθετικὰς ἀπαντήσεις, ἀλλὰ παριστῶν τὴν ἐκρυβὸν τῆς

Μάνης κατάστασιν καὶ ἀναφερόμενος εἰς τοὺς ἀρχαίους Σπαρτιάτας, οἵτινες δὲν ἡσχύνοντο διὰ τὴν ἑνδειάν των, ἀπῆτει πρὸ πάντων χρήματα, καὶ $1/2$ ἑκατομμύριον μόνον ἵνα συνδράμῃ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ἐπιμυξίαν. Χρήματα μὲν δὲν εἶχεν ἡ διοίκησις ἀλλὰ πᾶν μέσον μετεχειρίζετο ὅπως ἐπανερθῶσῃ τὴν διαταρχυθεῖσαν τῆς χώρας ἡσυχίαν καὶ ἀσφάλειαν καὶ τὴν ἔμφρονα δρασσηνότητα τοῦ Πεζόχιβοῦ, καὶ αὐτὰς τὰς παραινέσεις τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου, ὅστις διὰ πνευματικῆς ἐπιστολῆς του τῆς 30]14 Αὐγούστου 1819 προέτρπε κεκαλυμμένῳ τῷ τρόπῳ τὰς ἀντιζήλους οἰκογενεῖας τῶν Μαυρομιχαλῶν, τῶν Γρηγοριάνων καὶ τῶν Τρουπάκιδων νὰ ὁμονοήσωσι καὶ νὰ συμπράξωσιν εἰς τὴν σύστασιν « Ἑλληνικοῦ μουσείου » ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν. Καὶ πραγματικῶς παρητήθη ὁ Πετρόμπεης τῶν ὑπὲρ τὸ δέον τεταμένων περὶ τῆς ἡγεμονίας προσπαθειῶν, καὶ διὰ τοῦ τρόπου του τούτου ἐνέπλησε τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρχηγοὺς χαρᾶς, ἃν ὅμως τοῖς παρεπύκρνανεν, ἀποστέλλας Καμαρηνόν τινα Κυριακὸν παρ' οὗ εἶχε μνηθῇ, χάριν πληροφοριῶν πρὸς τὸν Καποδίστριαν, τὸν δῆθεν πρόεδρον τῆς κεντρικῆς διοικήσεως. Τὸ αὐτὸ ἐπραξαν καὶ τινες τῶν Πελοποννησίων Φιλικῶν, οἵτινες περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1820 συνελθόντες ἐν Τριπόλει ἀπέστειλαν εἰς Πετροῦπολιν τὸν Παπαῤῥηγόπουλον (διερμηνέα τοῦ ἐν Πάτραις ῥωσικοῦ προξένου Βλατοπούλου).

Οὕτω πάντες ὑποπευδόμενοι τὴν μυστηριώδη « κεντρικὴν Διοίκησιν, » εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς ὁποίας ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπαρκέσῃ μόνος ὁ Σέκερης, ἐζήτουν ἐξηγήσεις, συμβουλὰς καὶ διαταγὰς παρὰ τοῦ ἐνὸς ἐν Πετροῦπόλει ἀνδρὸς, πρὸς τὸν ὁποῖον μεγίστην τὸ ἔθνος εἶχεν ἐμπιστοσύνην, διότι ἐνόμιζεν ὅτι ἀπῆλαυε τῆς πλήρους ἐμπιστοσύνης τοῦ Τσάρου. Μάτην ἐδημοσίευσεν ὁ Καποδίστριας ὑπόμνημα (1) γαλλιστὶ γεγραμμένον, τὸ

(1) Παρατηρήσεις περὶ τῶν μέσων πρὸς βελτίωσιν τῆς τύχης τῶν Ἑλλήνων. Ἐν Κερκύρᾳ 6]18 Ἀπρίλ. 1819.

Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο εἶναι τοῖς πλείστοις τῶν Ἑλλήνων ἄγνωστον, ἀλλ'

ὅποιον ἀπὸ παντὸς βιαίου μέσου ἀπέτρεπε, καὶ ἐφαίνετο τείνον πρὸς τὸν ἐπισφαλῆ σκοπὸν, νὰ προπαρασκευάσῃ τὴν Ἑλλάδα κατ' ὀλίγον διὰ τῆς ἀναπτυσσομένης τοῦ κλήρου ἐπιβροῆς εἰς ἐπαρχίαν ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας προστατευομένην. Πατριῶταί τινες, ὡς ὁ ἐν Ἰασίῳ Θεόδωρος Νέγρης, ὅστις προσκληθεὶς νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν κεντρικὴν διοίκησιν ἠπόρησε μὴ εὐρὼν ἐν αὐτῇ τὸν Καποδίστριαν, ἡ ὁ ἐν Ὁδησσῷ Βαρδαλάχος, συμμαθητῆς ἀρχαίως τοῦ Καποδιστρίου, ἀπετάθησαν ἀμέσως πρὸς αὐτὸν, καὶ ὁ Βαρδαλάχος ἐν ὅλῃ τῇ ἀθωότητι καὶ ἀφελείᾳ του τὸν ἠρώτησε τί σκέπτεται αὐτὸς καὶ τί σκέπτεται ὁ Τσάρος περὶ τῆς ἐταιρίας καὶ τῶν σχεδίων αὐτῆς. Ὁ Τσάρος, ἀπήντησεν ὁ Καποδίστριας τῷ συμμαθητῇ αὐτοῦ, οὐδὲν περὶ αὐτῆς γνωρίζει, αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος ψέγει τὰ γινόμενα καὶ προτρέπει ν' ἀναχαιτισθῇ τὸ παράφορον κίνημα. Ἐπαρουσιάσθη μετὰ ταῦτα ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Πετρόμπεη, ὁ ἀπαιτητικὸς, φιλοχρήματος καὶ ἀπότομος Καμαρηνὸς ἐκεῖνος, τοῦ ὁποίου οἱ ἀπερίσκεπτοι λόγοι περιῆλθον εἰς τὰ ὅτι τοῦ αὐτοκράτορος καὶ παρέσχον οὐκ ὀλίγην ἀμνηγνίαν τῷ Καποδιστρίᾳ, ὅστις ὀριστικῶς καὶ τραχέως τὸν ἀπέπεμψεν. Οὕτως ἐφαίνετο, ὅτι ὁ ἀνὴρ, πρὸς τὸν ὅποιον ὅλοι εἶχον τὰς ἐλπίδας τῶν ἐστραμμένων ἐμελλε νὰ καταφέρῃ καιρίαν κατὰ τῆς ἐταιρίας πληγὴν. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ἀπὸ τῆς ἐν Ἀκυσ-γράφῳ συνόδου ἐφοβήθη, καὶ εἶχε παρκιτηθῇ τῆς φιλελευθέρου πολιτικῆς του πορείας. Ὅτε δ' εὐθὺς μετὰ ταῦτα ἐνεφανίσθη ὁ Εἰάνθος καὶ ὁ Παπαδόπουλος (περὶ τὰς ἀρχάς τοῦ Φεβρουαρίου 1820), εἶχεν ἐμποδίσαι ὁ αὐτοκράτωρ τῷ Καποδιστρίᾳ νὰ τῷ ποιῇ λόγον περὶ τῶν σχεδίων τούτων, μὲ τὰ ὅποια ἄλλοτε τόσον ἐνησιμενίζετο ν' ἀσχολῆται. Ἐν τῷ μεταξύ ἐξεβρόγχη ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἰσπανίας, καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ αὐτοκράτορος μετεβλήθη ἐντελῶς. Καὶ ἐν γένει δὲν εἶχον οἱ Φιλικοὶ οὐδὲν παρ' αὐτοῦ νὰ ἐλπίσωσι, πρὶν ἢ συμβῇ νέα τις πρὸς τὴν Τουρκίαν

ὑπὸ τῶν ἐμπειροτέρων ξένων ἀποδίδεται εἰς τὸν Καποδίστριαν, ὡς ὑπὸ τοῦ Οὐκιδιγκτῶνος ἐν τῷ συγγράμματί του « Περιοδεία ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὰ ἔτη 1823 καὶ 24, »

ρήξις· νῦν ὁμως φανερόν ἦτον τοῖς πᾶσιν, ὅτι καὶ ἡ ἐλαχίστη ἰδέα συμπράξεως αὐτοῦ ὑπὲρ αὐτῶν εἶχεν ἐκλείψει.

Ὁ Ἄλῃ πασῶς ἀποκηρύττεται ὑπὸ τῆς Πύλης.
 Οὕτως ἡ Φιλικὴ ἑταιρία ἤθελεν ἴσως καταρρεύσει ὡς ἀπλοῦν μόνον σχέδιον, ἐὰν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης· τὰ συμβάντα δὲν τῇ παρέρειχον πλουσίως, ὅτι ἡ εὐνοία τοῦ Τσάρου τῇ ἀφῆρσεν. Ὁ πολιτικός ἀναβρασμός τῆς μεσημβρινῆς Εὐρώπης διεδόθη εὐθὺς εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ἀμέσως μὲν οὔτε οἱ Ἰσπανοὶ Μασῶνοι, οὔτε οἱ Ἰταλοὶ Καρβονάροι ἐπηρέασαν τοὺς Ἕλληνας Φιλικούς, ἀλλὰ προφανὲς τοῖς πᾶσιν εἶναι, ὅτι αἱ τῆς πυρηναικῆς καὶ ἀπεννινίου χερσονήσου στάσεις ἐγέννησαν τὸ ρεύμα, τὸ ὁποῖον τὴν πρὸ χρόνων ὑποκαίουσαν ἐν τῇ τοῦ Αἴμου χερσονήσῳ πυρὰν ἀνέφλεξε. Μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης ἡ σπουδὴ, ἣν ἐπέφερεν ἡ ἑταιρία εἰς τὴν ἀναπτύξιν τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, ἐμετριάζετο κατὰ τι ὑπὸ τῶν συνετῶν ἐμπόρων, τῶν ἀποτελούτων μέρος τοῦ συμβουλίου, οἵτινες ἡσύχως καὶ πρακτικῶς ἐστάθμιζον καὶ τοὺς σκοποὺς καὶ τὰ μέσα των. Οἱ τὸν μητροπολίτην Ἰγνάτιον καὶ διὰ τῆς μεσολαβήσεως αὐτοῦ τὸν κόμητα Καπαδίστριαν βοηθοὺς καὶ ἀρχηγοὺς αὐτῶν ζητοῦντες, δὲν ἤθελον νὰ ἐκδιώσωσι τὴν τῆς Ῥωσσίας συνδρομὴν, ἀλλ' ἦσαν ἑτοιμοὶ νὰ περιμείνωσι τὴν κατάλληλον στιγμήν. Οἱ ἐν Μόσχᾳ διαμένοντες Παξιμάδης καὶ Κομιζόπουλος συνεσκέποντο κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1819 ἤδη μετὰ τοῦ Ξάνθου περὶ συστάσεως μεγάλης διὰ μετοχῶν ἑταιρίας, ὃ δὲ Νικόλαος Ὑψηλάντης συνεσκέπτετο συγχρόνως ἐν Κιέβῳ μετὰ τοῦ πρίγκηπος Γεωργίου Καντακουζηνοῦ περὶ συστάσεως τραπεζῶν πρὸς τοὺς πολιτικούς τῆς ἑταιρίας σκοποῦς· ἀλλὰ τὰ σχέδια ταῦτα ἀπῆλθον πολὺν χρόνον καὶ δὲν ἦσαν εἰρὴ προκαταρκτικαὶ προπαρασκευαί. Νῦν ὁμως, ἀφ' οὗτοι αἱ ἐξ Ἰσπανίας εἰδήσεις ἐξῆψαν τὰ πνεύματα, ἐτέθησαν ἐπὶ κεφαλῇ τῆς ἑταιρίας οἱ ἐνθουσιώδεις πικτιῶται, οἱ ζῳηροὶ καὶ ἀπερίσκεπτοι τυχοδιῶκται, καὶ τὰ πάντα αἴφνης ἔλαβον ἄλλην φάσιν. Καὶ ἐν ᾧ πρὸ μικροῦ ἔτι ἡ ἑταιρία εἶχεν ἐλευθερωθῇ βιαίως τοῦ θερμοκεφάλου Γαλάτου, νῦν συνέδη τὸ ἐναντίον, καὶ ὁ Καμαρηνὸς ἐκεῖνος, ὅτε ἐπανερχόμενος εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐκoinοποίησε

τὴν παρ' αὐτοῦ πρότερον πιστευομένην ἀπάτην τῆς ῥωσικῆς συνδρομῆς, ἐθανατώθη ὑπὸ τῶν Φιλικῶν, ἵνα μὴ ἡ διάδοσις τῆς ἀληθείας καταπνίξῃ τὰς φλόγας τοῦ ἐπαναστατικοῦ πνεύματος, αἵτινες ἀπὸ τοῦδε, υποθαλπόμεναι ὑπὸ τῆς κραταιουμένης ἐταιρίας, ἀνυψώθησαν οὐρανομήκεις καὶ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἑλλάδι. Ἀλλ' οἱ σπινθῆρες οὗτοι, ἀναφθέντες ὑπὸ τῆς κατὰ τὴν μεσημβρινὴν Εὐρώπην μαينوμένης πυρκαϊᾶς ἤθελον βεβαίως ἐξαντληθῇ μετ' οὐ πολὺ ὥς ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ (καὶ ἐν τῇ βορείῳ Τουρκίᾳ ἤθελον ἐξαντληθῇ διότι δὲν εἶχον ἐνταῦθα ὕλην ἐτοίμην), ἐὰν ἡ Τουρκία αὕτῃ διὰ παραδόξου τινος συμπτώσεως συμβάντων ὅλως ἀντιθέτων δὲν ἤθελε φέρει ξύλα καὶ πῦρ κατὰ τοὺς αὐτοὺς τούτους χρόνους εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ἔνθα πρὸ πολλοῦ ἤδη ἡ καυστική ὕλη κατέκειτο ἐτοίμη.

Ὁ Σουλτάνος Μαχμούτ ὁ Β' ἀνέβη τῷ 1808 ἐπὶ τοῦ θρόνου συνεπείᾳ στάσεως αἱματηρᾶς. Ὁ πεπτωκὺς αὐτοῦ ἀδελφὸς Μουσταφᾶς ὁ Α' τῷ ἐπεβουλεύθη τὴν ζώην. Ὁ Μαχμούτ ὅμως ἀναβὰς ἐπὶ τοῦ θρόνου εἶχεν ἐξασφαλίσει ἑαυτὸν διὰ τοῦ φόνου τοῦ ἐξ ἀδελφοῦ ἀνεψιοῦ του καὶ τῆς σφαγῆς τεσσάρων ἐγκύων Σουλτανῶν ὥστε ἔμεινεν ὁ τελευταῖος ἐκ τοῦ γένους τοῦ Ὀσμάνου. Ὅλος ἔμπλεως τῶν περὶ μεταβύθιμους σχεδίων τοῦ Σελὶμ ἠναγκάζετο νὰ τὰ φυλάττῃ ἐν τῷ ἀπωτάτῳ τῆς καρδίας του μυθῷ. Ἀλλὰ καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸν βίον διετῆρει μετ' ἀνηκούστου ἐπιμονῆς καὶ τόλμης τὴν μεγάλην ἰδέαν τοῦ νὰ καταβάλῃ διὰ τῆς βίας τὸν ἀπειθὲ στρατὸν καὶ τοὺς ὑπὲρ τὸ δέον ἰσχυροὺς ὑπατελεῖς ἡγεμόνας, οἵτινες καὶ ἐκ τοῦ πλησίον καὶ μακρόθεν ὑπέσκαπτον τὰ θεμέλια τοῦ θρόνου του. Ἀνέλαβε δὲ τὸ ἔργον τῆς ἀντιδράσεως, εἰς τὸ ὅποιον ἡσχολεῖτο ὅλη ἡ Εὐρώπη μετὰ τὴν εἰρήνην τῶν Παρισίων ἀφ' οὗ συνωμολόγησε τὴν μετὰ τῆς Ῥωσσίας συνθήκην του (1812), καὶ τὸ ἀνέλαβεν ἐν τῷ τουρκικῷ αὐτοῦ κράτει τουρκικῷ τῷ τρόπῳ. Καὶ πρῶτοι οἱ Σέρβοι ἡσθάνθησαν (1813) τὴν στίβαν αὐτοῦ χεῖρα. Ἡ Βουλγαρία ἔπαθε τὰ αὐτά, ἐπειδὴ εἶχε σκιρτήσῃ ἀπὸ χαρᾶς εἰς τὰς πρώτας τῶν Σέρβων ἐπιτυχίας· ὁ διάδοχος τοῦ Πασσάν-Ὀγλοῦ Μολλά πασᾶς,

ὅστις ὡς ὁ προκάτοχός του συνεκράτει συντόνως τὸ ἀρχαῖον ὀθωμανικὸν στοιχεῖον, ἀντικατέστη ὑπὸ τοῦ Χουσεῖν, τοῦ φίλου καὶ ὁπαδοῦ τοῦ Σελὶμ εἰς τὰ περὶ μεταρρυθμίσεως σχέδια. Αἱ τοῦ Βαγδατίου καὶ τῆς Αἰγύπτου κατὰ τῶν Βαχαβιτῶν φρατο-λογίαι συνεβάδιζον μετὰ τῶν συμβάντων τούτων· ἡ δὲ ἀποκεφάλις τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Βαχαβιτῶν Ἀπτούλλα ἐλάμπρυνε πάλιν παρὰ τοῖς ὀθωμανοῖς τὸ κράτος τοῦ Σουλτάνου. Ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς τῷ εἶχε καταδείξει τὴν ὁδὸν, ἣν ὥφειλε νὰ πορεύηται πρὸς περιστολὴν τῶν γενιστάρων καὶ τῶν ἐπανάστατικῶν λαῶν, ὁ δὲ Σουλτάνος ἐζήτει μόνος τὴν ὁδὸν, ἣν ὥφειλε νὰ βαδίσῃ πρὸς κατατρόπωσιν τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ. Ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ὑπῆρχεν ἀφορμὴ ἀσκήσεως. Ἐν Χαλεπίῳ εἶχον συγκεντρώσει εἰς ἑαυτοὺς οἱ γενιστάροι περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης ἐκκλονταστηρίδος ὅλην τὴν δύναμιν, ὡς ἐν Σερβίᾳ, οὐδετερώσαντες πᾶσαν προσπάθειαν τῆς Πύλης καὶ τοῦ πασᾶ πρὸς περιστολὴν αὐτῶν. Ἐκτὸς τούτων καὶ ὁ πασᾶς τοῦ Ἰοσγάτ, ὁ Τσαπάν-Ὀγλοῦς, θαυμαστῆς καὶ οὗτος καὶ μιμητῆς τοῦ Ναπολέοντος, ἔδρυσεν κράτος ἀνεξάρτητον ἀπὸ τοῦ Ἄλως μέχρι τοῦ Συριακοῦ πελάγους. Ὁ Σουλτάνος, ὅστις μάτην ἀπεπειράθη πρότερον νὰ τὸν καθυποτάξῃ, ἐφαίνετο ὅτι ἐζήτει τῶρα νὰ τὸν προάξῃ· διώρισε (1813) τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μωάμεθ πασᾶν τοῦ Χαλεπίου, καὶ οὗτος προητοίμασε τοῖς γενιστάροις τὴν αὐτὴν τύχην, ὅποιαν εἶχε προπαρασκευάσει ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς εἰς τοὺς Μαμελούκους. Ἄμικ ὅμως ἐξετελέσθη τοῦτο κατώρθωσεν ὁ Σουλτάνος (1814) νὰ καταβάλῃ τὴν οἰκογένειαν ὅλην τοῦ Τσαπάν Ὀγλοῦ καὶ νὰ διανεύμῃ τὰς χώρας τῶν εἰς τοὺς συντρέξαντας αὐτὸν εἰς τοῦτο. (4) Οἱ γνωστοὶ καὶ διαβόητοι ἐπὶ ὠρότητι καὶ κακουργήμασιν ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ Δερβεήνδες, τῶν ὁποίων οἱ ἐμφύλιοι πάλεμοι ἡρτήμικων συνήθως τὴν χώραν, κατεβλήθησαν μετ' οὐ πολὺ, καὶ ἐν μιᾷ συνεχεῖ σειρᾷ ἐξηκολούθησεν ὁ ἰσοπεδωτῆς Μαχμούτ τὴν ἀντιζηλείαν του, καὶ κατέστρεψε καὶ τὰς εὐεργετικὰς ἐκείνας

(1) Kinneir Περιοδεία κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἐν Λονδίῳ 1818.

παρὰ τὴν παρχλίαν κληρονομικὰς ἡγεμονίας, τῆς οἰκογενείας δηλ. τοῦ Καρχ-Ὀσμάν-Ὀγλοῦ καὶ ἄλλων, ἀντὶ περιεσκεμμένως νὰ περιορίσῃ μόνον τὴν ἰσχύν των. Ἰνα δὲ καταβάλλῃ τὴν ἐν Βοσνίᾳ ἀριστοκρατίαν ἀπέστειλεν ἐκεῖ (1820) τὸν ἀσκητικὸν Τσελαλεδδὶν πασχᾶν, ὅστις συνεκέντρωσε περὶ ἑαυτὸν τοὺς φανατικοὺς Βοσνίους, ἐσχημάτισε μεταξὺ τῶν Σπαχίδων μερίδα, καὶ διὰ τρομοκρατίας ἀπηλλάγη τῶν ἐναντιουμένων αὐτῷ βέηδων. Ἰπε-λείποντο ἔτι μόνον οἱ ἰσχυρότατοι τῶν ὑποτελῶν τῆς Πύλης, ὁ Ἀλῆ πασχᾶς καὶ ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς. Ὁ δεύτερος εἶχεν ἤδη φέρεи τὰ θριαμβευτικὰ του ὅπλα μέχρι Σενναάρης καὶ Κορδοφάνης· δὲν ἔπρεπε νὰ δοθῇ αὐτοῖς καιρὸς εἰς τὸ νὰ συνενωθῶσι καὶ ἐχυρωθῶσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον. Κατὰ τοῦ πλησιεστέρου ἔπρεπε νὰ γείνη ἡ πρώτη ἐπίθεσις. Ὁ Ἀλῆ πασχᾶς εἶχεν ἀπολέσει πρὸ πολλοῦ καὶ τὴν εὐνοίαν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Σουλτάνου. Τὸ ἀξίωμα τοῦ ῥουμελῆ-βαλισῆ τῷ εἶχεν ἤδη ἀφαιρεθῆ, τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βελῆν εἶχε μεταθέσει (1812) ὁ Σουλτάνος ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου ὡς πασχᾶν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἣν ἀφῆρσε παρὰ τοῦ πατρὸς, τὸν δόλιον ἔχων σκοπὸν νὰ ἐνσπείρῃ εἰς τὸν κόλπον τῆς οἰκογενείας τὴν διχόνοιαν. Ὁ σπόρος οὗτος ἤρχιζεν ἤδη ν' ἀναβλαστάνῃ. Ὁ Βελῆ-πασχᾶς εἶχεν ἀποκτήσει ἐν Πελοποννήσῳ τὸ ὄνομα ἡγεμόνος ἡπίου καὶ συγκαταβατικού, καὶ μεγάλην πρὸς τὴν ἐξουσίαν τῆς Πύλης εἶχεν ὑπακοήν· ἀποσπώμενος δὲ ἀπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τὴν πορείαν, εὗρεθι εἰς πολλὰ ἀσύμφωνος πρὸς αὐτόν. Ἡ διαίρεσις αὕτη ἀπεδόθη εἰς τινα τῶν συγγενῶν του, τὸν σύμβουλον αὐτοῦ Ἰσμὰήλ Πασῶ-βέην, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀλῆ πασχᾶς μετ' ὅλην τὴν λύσσαν τῆς ἐκδικήσεως κατεδίωκεν, ἀναγκάζων αὐτόν νὰ φεύγῃ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, μέχρις οὗ ἐλθὼν ὁ Ἰσμὰήλ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀνέστη κατήγορος τοῦ Ἀλῆ. Ὁ δραστήριος καὶ ἱκανὸς οὗτος ἀνὴρ πᾶν μέσον συγχρόνως μετεχειρίσθη. Προσεποιεῖτο τὸν θρησκον ἵνα κερδίσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τοὺς Οὐλεμάδας· εὔρειν ἐπιτυχῶς ἀφορμὴν κατηγορίας τὰ μεγάλα τοῦ Ἀλῆ πλούτη, τῶν ὁποίων τὸ ποσὸν κατηγγέλθη τοσοῦτον ὑπερβολικόν, ὥστε ἐκέντα τὸν

φθόνον· τέλος δὲ συνῆψε σχέσεις μετὰ τοῦ παντοδυνάμου εὐνοο-
μένου τοῦ Σουλτάνου Χαλὲτ ἑφέντη. Ἀπόπειρα δολοφονίας
κατὰ τοῦ Ἰσμαήλ, ὃν ὁ Ἀλῆς κατεδίωκε καθ' ὕλην τὴν πρω-
τεύουσαν, ἐπλήρωσε τὸ ποτήριον τῶν ἀμικτημάτων τοῦ πασᾶ.
Κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1820 φετρᾶς τοῦ Μουφτῆ ἐκήρυξε τὸν Ἀλῆν
ἀντάρτην, καὶ ὁ Ἰσμαήλ διετάχθη νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς στρα-
τοῦ καὶ νὰ κινήσῃ κατ' αὐτοῦ. Ὁ συνετὸς ὑπουργὸς τῶν ἐσωτε-
ρικῶν Σαϊῖδ ἑφέντης ἀπέτρεπεν (ἀλλ' εἰς μάτην καὶ πρὸς ἰδίαν
αὐτοῦ βλάβην) ἀπὸ τοῦ κινήματος τούτου, τοῦ ὁποῖου αἱ συνέ-
πειαι ἦσαν ἀπροόρατοι.

Ὁ ἀπειλούμενος πασᾶς τὰς τελευταίας τοῦ γήρατός του δυ-
νάμεις καὶ πάντα τὰ εἰς τὴν διάθεσίν του μέσα κατέβαλεν ὅπως
διατηρηθῇ καὶ σωθῇ. Συνεκάλεσε κατὰ τὸν Μάξιον διβάνιον ἐξ
ἐπισήμων Ἑλλήνων ἐν Ἰωαννίνοις καὶ ἐκάλεσε τοὺς ἐπὶ πολὺ ὑπ'
αὐτοῦ καταδιωκομένους ἄρματωλοὺς εἰς τὰ ὅπλα πρὸς βοήθειάν
του. Ἐπρότεινεν εἰς τοὺς ἐπὶ τῶν Ἰονίων νήτων εὐρισκομένους
Σουλιώτας νὰ τοὺς ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν πατρίδα των· παρέκίνησε
τοὺς Μαυροβουνίους, οὓς ἠπεῖλουν οἱ Βόσνιοι, νὰ λάβωσι τὰ
ὅπλα· ἔδωκεν εἰς τὸν Παπαρῤῥηγόπουλον ἐκεῖνον, ὃν ἀπέστειλαν
οἱ Πελοποννήσιοι πρὸς τὸν Καποδίστριαν, καὶ ἰδίαν του ἀπο-
στολὴν εἰς Πετρούπολιν, ἵνα (ὡς πρὸ πολλοῦ ἐπεθύμει καὶ ἐπει-
ρᾶτο) πλησιάσῃ πρὸς τὴν Ῥωσίαν. Τέλος δὲ προσεπάθησε νὰ
συνδιαλλαγῇ μετ' αὐτοῦ τοῦ Σουλτάνου, τῷ ὁποίῳ κατήγγελλε
τὴν ἑταιρίαν καὶ τὰ σχέδια αὐτῆς, προτείνων συνάμα νὰ τῷ
συγχωρηθῇ νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν ἅμα ἐκραγεῖσαν.
Ἀλλὰ τὸ σύστημα τοῦτο τοῦ ἀπίστου ἐγωῖσμοῦ του ἐξεδικήθη
κατ' αὐτοῦ σκληρῶς. Ἡ Πύλη πρὸς εὐτυχίαν τῶν Ἑλλήνων οὔτε
εἰς τὰ μυστήριά του καὶ τὰς κατηγορίας του, οὔτε εἰς τὰς
προτάσεις του ἔδωκε πίστιν. Πάντες δὲ ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ
τοῦ ἀνθρωπομόρφου τούτου τέρατος, ἀπιστίαν ἀπιστίᾳ ἀμεί-
βοντες. Οἱ ἄρματωλοί τῆς Μακεδονίας μέχρι τοῦ Ἀσπροποτά-
μου δὲν ἀντέταξαν οὐσιώδη ἀντίστασιν. Οἱ ἐπανερχόμενοι Σου-
λιῶται ἐπροτίμησαν νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τῶν βασιλικῶν ἵνα δι' αὐ-

τῶν ἀνακτῆσωσι πάλιν τὴν πατρικὴν τῶν χώραν, καὶ οἱ πρότι-
στοι τῶν εὐνοουμένων ὁπαδῶν τοῦ Ἀλῆ τὸν ἐγκατέλιπον· ὁ Ὀ-
δυσσεύς, ὁ υἱὸς τοῦ περιφήμου Ἀνδρούτσου, ὅστις εἶχεν ἀνατρα-
φῇ ἐν τῇ αὐλῇ του, ἀπεχωρίσθη καὶ μετέβη εἰς τὴν Ἰθάκην· ὁ
ἀπεσταλμένος του Παπαρῥηγόπουλος πρὸς τὸ συμφέρον τῶν Ἑλ-
λῆνων τὸν ἠπάτησε δίδων αὐτῷ ἐλπίδας βωστικοῦ πολέμου. Ὁ
εὐνοούμενος ὑπ' αὐτοῦ Ὁμὲρ Βριώνης (ἀπὸ τὸ παρὰ τὸ Βεράτιον
Βεργιόνδι), τῷ ὁποίῳ εἶχεν ἐμπιστευθῇ τὰ στενὰ τοῦ Πίνδου,
ἔδωκε πρῶτος εἰς τὰ ἄλθωνικά τάγματα τὸ παράδειγμα τῆς αὐ-
τομολίας, καὶ αὐτοὶ οἱ υἱοὶ του τὸν ἐγκατέλιπον παραδῶσαντες
(ἐπὶ τῇ ἀπατηλῇ ὑποσχέσει δύο ἐπαρχιῶν ἐν Ἀσίᾳ) τὴν Πρέβεζαν
καὶ τὸ Ἀργυροάστρον. Καὶ πλησίον τοῦ προσώπου του ἀκόμη
ἐτεκταίνοτο προδοσίᾳ καὶ ἐπανάστασις, ὅπερ τὸν παρεκίνησε
νὰ ἐπιφέρῃ τύχην τρουερὰν κατὰ τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων.
Καὶ πρῶτον μὲν τὸν ἔκλεισεν εἰς τὰ ὄχυρά φρούρια τῆς πρω-
τευούσης του ὁ παστῆς τῶν Βουλγάρων Πεχλιζὰν Μπαμπᾶς (7]19
Αὐγ. 1820.), ὅστις μετὰ τῶν ἀποτροπείων ταγμάτων του εἶχε
κυλισθῇ διὰ τῆς Θεσσαλίας, Βοιωτίας καὶ Φωκίδος, πρὶν ἔτι ὁ
Πασῶ θέης, ὁ νῦν Ἰσμαὴλ παστῆς τῶν Ἰαννίνων λεγόμενος, διὰ
τῶν στενῶν τοῦ Πίνδου προσέλθῃ, καὶ ὁ Ἀλῆ παστῆς κλεισθῇ
συγχρόνως καὶ πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς τὸ μέρος τῆς θαλάσσης.
Ἀλλὰ ἀπὸ τῆς σιγῆς ταύτης ἐφαίνετο ὅτι ἐξηντλήθη ἡ τύχη
τοῦ Σουλτάνου καὶ ἡ ἐπίνοια τῶν ὀργάνων αὐτοῦ. Διότι αἱ ἐξο-
δοὶ τοῦ Ἀλῆ παστῆ ἐχκλάρουν τὴν πολιορκίαν, ἥτις διὰ τῆς
ἀμοιβαίας συγκοινωνίας φιλικῶς πολλάκις διεκόπτετο· ἡ μυω-
πία τῶν Τούρκων στρατηγῶν τῷ παρέσχεν ἀπροσδοκίτους εὐ-
κολίας.

Δυσπιστῶν πρὸς ἅπαντας τοὺς χριστιανοὺς ἐβράδυνεν ὁ Ἰσμαὴλ,
προτάσει τῶν Τουρκαλθανῶν νὰ ἐπιτρέψῃ τοῖς Σουλιώταις τὴν
εἰς τὴν πατρίδα των ἐπάνοδον, ἣν ὅμως ἐπεχείρησαν κατὰ τὸν
Δεκέμβριον διὰ τῆς βίας, ἀφ' οὗ ὁ Ἰσμαὴλ ἐπισήμως τοὺς ἀπέ-
πεμψεν εἰς τὴν Ἐπτανήσον. Μετὰ δὲ τοῦτο ἀπεφάσισεν ὁ Ἰσμαὴλ
πρῶτον μὲν ν' ἀποπέμψῃ, εἶτα δὲ ν' ἀφοπλίσῃ τοὺς ἄρματωλοὺς,

καὶ οὗτοι δυσχερῆθέντες διέκοψαν πᾶσαν πρὸς τοὺς Τούρκους ἀρχηγούς σχέσιν. Τέλος δὲ ἀπῆλθον οὗτοι τετυφλωμένοι καὶ ἐκ τοῦ μέσου τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἀλβανικῶν ταγμάτων τοῦ ὁμήρου καὶ διὰ τοῦ τρόπου τοῦ τούτου παρεκίνησε πλείστους αὐτῶν νὰ προσέλθωσι πάλιν πρὸς τὸν ἐγκαταλειφθέντα αὐτῶν δεσπότην, τὸν ὁποῖον ἀεῖποτε ὡς ὑπεράνθρωπὸν τι ἐσέβοντο. Ἡ κατάστασις ὅμως αὕτη δὲν ἐβελτιώθη καὶ ἀφ' οὗ ἐπὶ τέλους ἀνεκλήθη ὁ εἰς τὴν δυσμενίαν τοῦ Χαλὲτ Ἐφέντη περιπεσὼν Ἰσμαὴλ πασᾶς, καὶ ὁ ἐκ Πελοποννήσου Χουρσίτ πασᾶς διετάχθη νὰ καταλάβῃ τὴν κενωθείσαν θέσιν (ἐν ἀρχῇ τοῦ 1821).

Ὁ Ἀλῆ πασᾶς εἶχε πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐννοήσει ὅτι μόνον ἀπὸ μέρους τῶν χριστιανῶν ἡδύνατο νὰ ἐλπίσῃ τὴν σωτηρίαν του. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς πολιτοκίσεως διαρκῆς ἀλληλογραφία ἐλάμβανε χώραν μετὰ τοῦ Ἰακίου, Βουκουρεστίου καὶ Μετσόβου, ὅθεν οἱ πράκτορες τῶν Φιλικῶν παρῆλθον πρὸς τὸν Ἀλῆν. Καὶ πάλιν τὴν ὥρην ἐστειλεν ὁ Ἀλῆ πασᾶς πρὸς τοὺς Ἕλληνας νὰ τοῖς κάμῃ λόγον περὶ τῆς ἐλευθερώσεώς των. Διὰ τοῦ εὐνοουμένου αὐτοῦ, τοῦ ἐταίρου Ἀλεξίου Νούτσου, προκρίτου τοῦ Ζαγορίου, εὐρίσκετο ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1820 εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν Σουλιωτῶν, ἵνα τοῖς παραδώσῃ τὰ ὄχυρά των φρούρια, ἐν ᾗ αὐτοὶ ὑπεχρεῶντο νὰ πολεμήσωσι τοὺς Τούρκους, ὅ,τι ἐξετέλεσαν διὰ γενναίων μαχῶν, ἐν αἷς κατὰ πρῶτον ἀναφέρεται τὸ ἔνδοξον τοῦ Μάρκου Βότσαρη ὀνομ. καὶ ὅτε ὁ Χουρσίτ πασᾶς (τὸν Μάρτιον τοῦ 1821) ἀπεποιήθη κατὰ τὴν ἐναρξιν τῶν συνθηκολογιῶν νὰ παραχωρήσῃ τὴν ζητηθεῖσαν κατοχὴν τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Ἱπείρου καὶ τῆς Ἀκαρνανίας, παρέδωκεν ὁ Ἀλῆ πασᾶς εἰς τοὺς Σουλιώτας καὶ τὸ τελευταῖον μηκέτι παραχωρήθην ὄχυρώτατον φρούριον τῆς Κιάφας μεθ' ὅλων τῶν πολεμικοδίων. (1) Τοῦτο δὲ ἦτο σύνθημα διὰ ὅλους τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ἐκράτουν ἐστραμμένα τὰ βλέμματά των πρὸς τὴν ὄχυναν Κιάφαν, τὸ προπύργιον τοῦτο τῶν Σουλιωτῶν, ὡς πρὸς φάρον

(1) Πουκεβίλλου Ἀναγέννησις τῆς Ἑλλάδος τομ. 1 κεφ. 4.

σωτηρίας. Διότι ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς τῶν Τούρκων κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἐκστρατείας ἔτρεμε σύμπασα ἡ Ἑλλάς πυρετώδη τρόμον. Ἐν Πελοποννήσῳ, ἐφ' ὧλων τῶν νήσων, ἐν μέσῳ τῶν ἀρματωλῶν ὧλων μόνον περὶ ἐλευθερίας ἐγίνετο λόγος.

Ἐκτοτε ἡ ἐταιρία ἔκαμε προόδους γιγαντικίας πανταχόθεν μέχρι τῆς μικρᾶς Ἀσίας, μέχρι τῶν ἀπωτάτων νήσων καὶ τῶν ἐνδοτάτων τῆς στερεᾶς χωρῶν. Τὸ δὲ σπουδαιότερον ἦτο, ὅτι ἅπαν νὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ εἶχε συγκινηθῆ ὑπὸ τῶν συμβάντων τούτων. Τὰ τρομερὰ βουλγαρικά στίφη τοῦ Παχλιβάν Μπαμπᾶ διαχυθέντα ἐπὶ τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος ὅλης, διέπραξαν παντὸς εἶδους κακουργήματα κατὰ τῶν κατοίκων, οὓς ἔπρεπε νὰ ὑπερασπισθῶσιν. Οἱ φιλήσυχοι κάτοικοι ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ ὄρη, οἱ δὲ ἀρματωλοὶ νὰ ὀπλισθῶσι πρὸς ἰδίαν αὐτῶν ἀσφάλειαν. Τοῦτο μετέβαλε τὴν πρὸς τὸν πιεζόμενον Ἀλῆν διάθεσιν καὶ τὸ φρόνημά των. Πλησίον αὐτοῦ ἱστάμενοι δὲν εἶχον νὰ ἐλπίσωσι νὰ εὗρωσιν αὐτὸν φίλον, ἀλλὰ σύμμαχον κατὰ τοῦ κοινῆ ἔχθρου. Στενὸς δὲ σύνδεσμος προηγγέλλετο μεταξὺ Ἀλβανῶν καὶ Ἑλλήνων, ὅστις πολὺ περισσότερον ἐβασίζετο εἰς ὠρισμένα συμφέροντα, παρὰ ὁ γενικὸς τῶν χριστιανῶν σύνδεσμος, ὃν διανοοῦντο οἱ Φιλικοὶ νὰ συστήσωσι κατὰ τὴν πρώτην ἰδέαν καὶ προτροπὴν τοῦ Ῥήγα, χωρὶς νὰ σταθμίσωσι τὴν φύσιν ἀνθρώπων τε καὶ πραγμάτων. Ἐὰν ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ ἔτους 1820 ἐπέπρωτο νὰ δώσῃ εἰς τὸ προπαρασκευαζόμενον ἑλληνικὸν κίνημα ἰσχυρὰν ὥθησιν, ἰσχυρότερον βεβαίως ἐπενήργησαν εἰς τὴν κατάστασιν τῶν ὅλως τοπικῶν τούτων σχέσεων αἱ ὠθήσεις, αἵτινες καὶ ἄνευ τῆς ἐταιρίας δυνάμει νὰ ἐνεργήσωσι καὶ ἄνευ αὐτῆς ἐξακολουθήσασαι τὴν ἐνεργεῖαν των ἀπέσπασαν ἐντελῶς τὴν ἐταιρίαν ταύτην καὶ τὰ παράδοξα αὐτῆς σχέδιον ἀπὸ τῆς ἀναπτύξεως τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Κατὰ τὴν πρώτην ὁμῶς στιγμὴν τῆς συντυχίας τῶν τε τοπι-^{Ο Ἀλέξ.} κῶν τούτων καὶ χρονικῶν συμβάντων ἡ ἐν τῇ ἐταιρίᾳ συνελθοῦ-^{Υψηλάν-} σα ἐπιτροπὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἦτο καθ' ὅλα κατὰλληλος ^{της ἐπὶ κε-} ^{φαλῆς της} ^{φιλικῆς ἐ-} νὰ ἐννοήσῃ τυχύτερον τὰ πλεονεκτήματα καὶ τὸ εὖθετον τῆς ἐταιρίας.

ἐποχῆς καὶ νὰ ὠφελθῇ αὐτοῦ. Ὅτι δὲ πρὸ παντὸς ἄλλου συνετέλει εἰς τοῦτο ἦτο ἡ μετάβασις τῆς ἀρχηγίας τῆς ἐταιρείας εἰς μίαν καὶ μόνην χεῖρα, μετάβασις, ἣτις ἐπραγματοποιήθη καθ' ὃν χρόνον ἐθριάμβευεν ἡ ἐπανάστασις ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ ἐξετελείτο ἡ κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἐκστρατεία. Ὡς τυχαῖον ἦτο, ὅτι ὁ Εὐάνθος ἀναβάντων τὴν ἀνχωρήσιν του, τότε μόλις ἦλθεν εἰς Πετρούπολιν, ὅταν ὡς ἀστραπὴ διεδίδετο διὰ τῆς ὑψηλίου ἡ εἰδησις τῆς Ἰσπανικῆς ἐπαναστάσεως. Ἐπαινεσθεὶς δὲ ὁ ἀπεσταλμένος τῷ Καποδίστρίᾳ φέρων ἐπιστολὴν τοῦ Γαζῆ, δι' ἧς ἀνεκάλει οὗτος εἰς τὴν μνήμην τοῦ κόμητος ᾧ ἐν Βιέννῃ εἶχε προφέρει λέξεις· « Ἰδοὺ πόσοι Ὀρκαύβουλοι παρουσιάζονται σήμερον! » Ὁ Καποδίστριας καὶ τῷ Εὐάνθῳ τὴν αὐτὴν ἀπάντησιν ἔδωκεν, οἷον καὶ τοῖς ἄλλοις ἀπεσταλμένοις, ἀλλ' ἐφαίνετο ὅτι καὶ αὐτὸν εἶχε πλέον καταλάβει ὁ ταραχώδης ἔλιγγος τῆς ἡμέρας. Καταδείξαντος τοῦ Εὐάνθου τὸ ἀπαραίτητον τῆς ἐπαναστάσεως καὶ μεμφομένου αὐτὸν ὅτι ἀρνείται νὰ συνδράμῃ τὴν πατρίδα, ἣτις μεγίστην ἀνάγκην ὁδηγοῦ ἔχει, ἐτελείωσεν ὁ κόμης τὴν συνδιάλεξιν τῆς δευτέρας ἡμέρας διὰ τῶν ἐξῆς λέξεων· « Ἐὰν ἐγὼ δὲν δύναμαι, δύνανται ὅμως οἱ Φιλικοὶ νὰ μεταχειρισθῶσιν ἄλλα μέσα, καὶ ἐγὼ δέομαι τῷ θεῷ ἵνα τοὺς βοηθήσῃ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν σκοπῶν αὐτῶν. » Δὲν ἦτο λόγος ἀπερίσκεπτος ὁ λόγος οὗτος τοῦ Καποδίστρίου, δὲν ἦτο λόγος, ὅστις ἄκοντος αὐτοῦ ἐξέβρευσσε τῶν χειλέων του. Ἀλλ' ὁ Καποδίστριας ἦτο ψυχῇ τε καὶ σώματι Ἕλλην μετὰ τῶν Ἑλλήνων του, εἰς τὰ ὧτα τῶν ὁποίων νῦν κραταῖα ἀντήχει ἡ φωνὴ τῆς ταλαίνης πατρίδος. Ἐπραττεν ὁ Καποδίστριας ὡς ὁ αὐτοκράτωρ του, ὅστις καθάρως κατὰ τοῦτο Βυζαντινός, ἐπαιζε μὲ τὴν ιδέαν τῆς ἐλευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος, χωρὶς ποτε νὰ ἐπιληφθῇ αὐτῆς σπουδαίως, ἢ καὶ νὰ παραιτηθῇ αὐτῆς, μέχρις οὗ τὰ συμβάντα τὸν προέλαβον. Ἄν καὶ ὁ Καποδίστριας ἀνῆκε κατὰ τὸ ἥμισυ εἰς τὸν ἡγεμόνα του, καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ εἰς τὴν πατρίδα του, ἐγνώριζεν ὅμως ἐπίσης, ὅτι ὁ ἡγεμὼν του εὕρισκετο ἐν μέσῳ δύο ὅλως ἀντιθέτων δαιμόνων, καὶ ὅτι ἤθελεν αποφασίσει νὰ κλίνη

πρὸς τὸν ἕνα ἐκ τῶν δύο, μόνον ὅταν ἔβλεπε τετελεσμένον τί.
Τὸ νεῦμα τοῦ κόμητος ἀκολουθῶν ἔρριψεν ὁ Ξάνθος τὸ βλέμμα
τοῦ ἐπὶ τοῦ φίλου τοῦ Καποδιστρίου, τοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντου,
ὅστις προδιετέθη διὰ τὴν πρότασιν τοῦ Ξάνθου ὑπὸ τοῦ ἐξαδέλ-
φου αὐτοῦ Ἰωάννου Μάνου. Μεγάλως ἐταράχθη ὁ νέος πρίγκηψ,
διότι ἡ θέσις του δὲν ἦτο εὐκολος. Πρὸ μικροῦ εἶχε ζητήσει ἡ
οἰκογένειά του παρὰ τῆς Πύλης τὰ δημοθεντά κτήματα, ἀπαι-
τοῦσα καὶ ἀποζημίωσιν ἑκατομμυρίων ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲ
εἶχον γεῖναι ἤδη πρὸ ἐτῶν ῥωστικο-τουρκι καὶ συνδιασκέψεις περὶ
τῶν πραγμάτων τῶν παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν, καὶ ἡ Ῥωσσία
εἶχεν ὑποστηρίξει ἐν αὐταῖς καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς Ὑψηλαντικῆς
οἰκογενείας· ὁ δὲ πρίγκηψ καλῶς ἐγίνωσκεν, ὅτι 'μεγάλῃ πιθανό-
της ὑπῆρχε περὶ ἀποδόσεως τῶν δημοθεντῶν κτημάτων. Δεχό-
μενος λοιπὸν τὰς προτάσεις τῶν Φιλικῶν ἐπραττεν ἔργον μεγίστης
αὐταπαρνήσεως καὶ θυσίας, οὐχὶ δὲ ἔργον ἀσυγγνώστου ἀπερισκε-
ψίας. Ὁ νέος πρίγκηψ εἶχε λάβει κληρονομικὴν τρόπον τινὰ τὴν ἰ-
δέαν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος του. Ἀλλ' οἱ ἔμπρονας ἐκεῖ-
νοι λόγοι, δι' ὧν ὁ πατήρ του συνώδευσε τὸ κληροδότημα τοῦτο,
ἐλησμονήθησαν ὑπὸ τοῦ υἱοῦ κατὰ τὴν μεγάλην του ταύτην ἀπό-
φασιν. Ἐπιληφθεὶς τῆς ιδέας, τὴν πρόσκλησιν τῆς ἐταιρίας ἀκο-
λουθήσας, ἐβασίσθη ὅλως εἰς τὴν ῥωσσικὴν βοήθειαν, ἀφ' ἧς οἱ
τελευταῖοι τοῦ πατρός του λόγοι ὀριστικῶς τοσοῦτον τὸν εἶχον
ἀποτρέψει. Ἐγίνωσκεν ὁ Ὑψηλάντης, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐφλέγε-
το διηνεκῶς ὑπὸ τῆς αὐτῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπαθείας. Εἰς
τὰ ὧτά του ἀντήχουν ἔτι οἱ λόγοι, οὓς ἤκουσέ ποτε τὸν αὐτο-
κράτορα προφέροντα· ὅτι δὲν θ' ἀποθάνῃ ἡσυχος καὶ εὐχαριστη-
μένος ἂν δὲν πράττῃ τι ὑπὲρ τῶν δυστυχῶν Ἑλλήνων του, καὶ
ὅτι περιμένει οὐρανόθεν σημεῖον, τὸ ὁποῖον θέλει εὑρεῖ εἰς τὴν
διαγωγὴν τῶν Ἑλλήνων, ἵνα γνωρίσῃ ἂν τὸ ἔθνος εἶναι ἄξιον
τῆς ἐπιμόνης ζητουμένης ἐλευθερίας. Ὁ Ὑψηλάντης δὲν εἶχεν ἀ-
νάγκην ν' ἀποδώσῃ τὸν λόγον τοῦτον τοῦ αὐτοκράτορος εἰς μό-
νην τὴν ἠθικὴν διαγωγὴν τοῦ ἔθνους, διότι ἐγινώριζεν, ὅτι ὁ
αὐτοκράτωρ ἀπὸ τοῦ 1816 ἤδη εἶχεν εἰδῆσιν περὶ τῆς υπάρξεως

τῆς φιλικῆς ἐταιρείας, καὶ ὅτι καὶ τότε δὲν εἰσίων ἐν τῷ στόμα-
τί του οἱ πολυσήμαντοι ἐκεῖνοι λόγοι, οἵτινες ἐνεθουσίαζον πάν-
τας τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἐσχημάτιζον « προφητικὴν τινα ἡχώ,
ἀντηχοῦσαν εἰς ὅλας τὰς γωνίας τῆς Ἑλλάδος. » (1) Ἐγνώριζε
μὲν καὶ αὐτὸς ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ εἰς ὅλας του τὰς ἐκφράσεις
διετήρει πάντοτε ἀμφίβολόν τι, ὅτι διηνεκῶς συνίστα φρόνησιν,
ὅτι ἐγνώριζε τὸν κίνδυνον τῆς γενικῆς πυρᾶς, ἣν ἤθελεν ἀνάψει
ἡ πρώτη πέρην τοῦ Δουνάβεως ἐκσπενδονιζομένη σφαῖρα· καὶ
αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶχε ποτε ψεχθῆ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος διὰ τὴν
πατριωτικὴν του πολυπραγμοσύνην. Ἀλλ' ὅπως ὁ Καποδίστριας
οὕτως ἔκρινε καὶ ὁ Ὑψηλάντης περὶ τοῦ ἀστάτου χαρακτηῆρος
τοῦ ἡγεμόνος, καὶ ὠφελοῦμενος ἐκ τῆς πρὸς τὴν Ἑλλάδα συμπα-
θείας τοῦ ἀδυνατοῦ ἀνδρὸς δὲν ἐκωλύθη νὰ τὸν παρασύρῃ, ἀδια-
φορῶν ἐντελῶς ἐὰν ἄλλος ἐξ ἄλλης αὐτοῦ ἀδυναμίας ὠφελοῦ-
μενος ἤθελε τὸν σύρει πρὸς ἄλλο μέρος. Ὅθεν ἐδέχθη τὴν πρό-
τασιν τοῦ Ξάνθου. Ἀπήτησε δὲ τὴν ἀνεξάρτητον ἀρχηγίαν τῆς
ἐταιρείας, καὶ ὁ Ξάνθος, καὶ τοι μὴ ἔχων περὶ τούτου πληρεξου-
σιότητα, τὴν παρεχώρησεν αὐτῷ, καὶ πέμψας τὸ συνταχθὲν
ἀπλοῦν πρωτόκολλον (12|24 Ἀπριλίου 1820) πρὸς τὴν ἐπιτρο-
πὴν, ἐνεχείρισεν εἰς τὸν πρίγκηπα ὅλους τοὺς λογαριασμοὺς, τὰ
ἔγγραφα καὶ τὰς ἐπιστολάς τῆς ἐταιρείας. Συνεμερίζετο ὁ ψυχρὸς
καὶ περιεσκεμμένος διπλωμάτης (ὁ Καποδίστριας) τὴν τυφλὴν
ἐμπιστοσύνην, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ ζωηρὸς καὶ φιλοπόλεμος αὐτοῦ
φίλος (ὁ Ὑψηλάντης) ἐρρίφθη εἰς τὴν ἄδηλον ταύτην ἐπιχείρησιν,
χωρὶς νὰ ἐξετάσῃ πρότερον ἑαυτὸν, χωρὶς νὰ ἔχῃ πείραν τῶν
εὐρωπαϊκῶν πραγμάτων, καὶ χωρὶς νὰ γνωρίζῃ ἐκ τοῦ πλησίον
τὴν κατὰστασιν τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ ὁκτὼ ἡμέρας δειπνῶν ὁ Κα-
ποδίστριας παρὰ τῷ Ὑψηλάντῃ, τὸν ἐνίσχυσε εἰς τὴν ληφθεῖσαν
ἀπόφασιν καὶ τὸν ἐβεβαίωσε, ὅτι ἀρκεῖ μόνον νὰ ἀναφανῶσι χι-
λιάδες τινὲς ἐπαναστατῶν Ἑλλήνων, καὶ ἡ Ῥωσσία θέλει σπεύσει
εἰς συνδρομὴν των. Ὁ Ὑψηλάντης ἐν τῇ ἀθωότητι καὶ ἀφελείᾳ

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ Ἀλ. Ὑψηλάντου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς 2|14
Ἰανουαρίου 1828. Παρὰ Φιλήμονι 2, 224.

του ἤθελε νὰ συνδιαλεχθῇ μετὰ τοῦ Τσάρου· ἀλλ' ὁ Καποδίστριας μετὰ μεγάλης δυσκολίας τὸν ἀπέτρεψεν ἀπὸ τοῦ σκοποῦ τούτου, ζητήσας παρ' αὐτοῦ ὑπόμνημα περὶ τῆς ὑποθέσεως καὶ προθεσμίαν ὁκτὼ ἡμερῶν. Δηξάσης δὲ τῆς προθεσμίας εἶπε τῷ φίλῳ του, ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος ἦτο ὕλως ἀδύνατον ν' ἀναφερθῇ τοιοῦτόν τι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, καθότι ὁ ἡγεμὼν οὐδεμίαν διάθεσιν εἶχεν οὔτε νὰ κινήσῃ πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, οὔτε νὰ περιπλεχθῇ μετὰ τῆς Ἀγγλίας. Οὐδεμία ὁμῶς ἀποθάρρυντικὴ ἔκφρασις συνώδευσε τὴν κοινοποιήσιν ταύτην, ἥτις οὔτε καὶν ἀπέτρεψε τὸν Ὑψηλάντην ἀπὸ τῆς ἰδέας, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ καὶ γνωρίζει καὶ συμφωνεῖ πρὸς τοὺς σκοποὺς του καὶ τὰς ἐπιχειρήσεις του (1).

Ἡ ὁδηγία τῆς μιᾶς χειρὸς ἔγεινεν ἀμέσως ἐπαισθητή. Ὁ Ὑψηλάντης, ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Ῥώσσου αὐτοκράτορος, ὁ φίλος τοῦ τῆς μεσημβρ. Ρωσσίας. Καποδιστρίου ἤρχισεν ἐκ Πετροπόλεως ἤδη νὰ ἐξασκῇ τὴν νέαν αἰσθάνειαν ἐν ὀνόματι τῆς κυβερνήσεως, τῆς ὁποίας τὸ ἀπατηλὸν μυστήριον καὶ αὐτὸς διηνεκῶς διεφύλαττε, καὶ διὰ τοῦ τρόπου του τούτου ἐνίσχυσε μεγάλως τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἡ Ῥωσσία καὶ μόνη ἦτο ὁ μυστηριώδης μοχλὸς τῆς ἐταιρικῆς μηχανῆς. Ὁ Ὑψηλάντης ἀπέφυγεν ὀριστικῇ τοῦ Καποδιστρίου προτροπῇ νὰ δώσῃ τὴν ἐκ τῆς Ῥωσσιακῆς ὑπηρεσίας παραίτησίν του, ἵνα μὴ χαλαρωθῇ ἡ ἠθικὴ ἐπενέργεια τῆς παρὰ τοῖς Ἕλλησι παρουσίας του. Ἐκοινοποίησε δὲ πρὸς ἅπαντας τοὺς ἐπιστημοτέρους τῶν Φιλικῶν τὴν ἀναγόμευσιν αὐτοῦ ὡς γενικοῦ ἐπιτρόπου, προέτρεψεν εἰς ὑπακοὴν καὶ εἰς χρηματικὰς συνδρομὰς, ὑπέδειξε τὸ εὐνοϊκὸν καὶ μοναδικὸν τῆς ἐνεστώσης ἐποχῆς πρὸς ἀποπεράτωσιν

(1) Ὁ Μεττερνίχος ἀνεφέρθη ἀναμφιβόλως εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ὑψηλάντου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Νικόλαον, ὅταν ἐξεφράζετο τῷ 1828 εἰς τοὺς διπλωματικούς κύκλους, ὅτι ὁ Ὑψηλάντης κατέθεσε μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου του, ὅτι ἐπεχειρήσθῃ τοῦ ἔργου προτροπῇ τοῦ Καποδιστρίου ὅστις τῷ ἔθε-
 θαίωσεν ὅτι ὅ,τι τῷ εἶπεν ἦτο ἡ καθαρὰ θέλησις τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ ἀδελ-
 φὸς τοῦ κόμητος Βιάρος δὲν εἶχε καθαρὰν τὴν συνειδήσιν του, ὅταν τῷ 1834 παρεκάλει τὸν Φιλήμονα νὰ φεισθῇ τοῦ ἀδελφοῦ του. Ὁρα Φιλήμονος I, 429.

τοῦ ἐθνικοῦ ἔργου, καὶ διὰ τοῦ ἐνδόξου ὀνόματος τῶν προγόνων ἠλέκτρισε τοὺς « ἀπογόνους τοῦ Ἀριστείδου, τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ Λυκούργου ».

Μέγιστος ἐνθουσιασμὸς κατέλαβε τὰς εὐέλπιδας καὶ φιλελευθέρους τῶν Ἑλλήνων καρδίαις, καὶ τὰ ὀνόματα τῶν διασημοτέρων οἰκογενειῶν καὶ τοῦ ἀνωτάτου κλήρου ἐπλήρωσαν τοὺς καταλόγους τῶν Φιλικῶν. Τὴν πρώτην ἐπιστολὴν τοῦ Ὑψηλάντου ἐδέχθησαν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἕλληνες μετ' ἀγαλλιάσεως ἀνεκφράστου, καὶ ἅπειρα ἀντίγραφα αὐτῆς προήρχοντο ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν καὶ ἀπὸ πλοίου εἰς πλοῖον· τεμάχια δὲ αὐτῆς ἐθεωροῦντο ἅγια λείψανα. Τὰς ἐλίγας λέξεις, τὰς ὁποίας ἔγραψεν ὁ Ὑψηλάντης (τῇ 15/27 Ἰουνίου) πρὸς τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην εἰς Ζάκυνθον, ὑπεδέχθησαν οἱ ἐν τῇ νήσῳ ἐκείνῃ Φιλικοὶ ὡς εὐαγγέλιον. « Ὅταν ἔλαβον τὴν προκήρυξιν τοῦ Ὑψηλάντου, λέγει καὶ αὐτὸς ὁ Κολοκοτρώνης, ἐνόμισα ὅτι οὐρανὸς καὶ γῆ ἀντήχουν ἀπὸ τῶν ἐνθουσιωδῶν του λέξεων· « ἡ σάλπιγξ τῆς πατρίδος σῆς καλεῖ! » καὶ πυρίνοις γράμμασιν ἐνέγραψα τὸ ἡγιασμένον ὄνομα τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου ἐν τῇ καρδίᾳ μου! » Ἐν τοῦτοις ὅμως καὶ ἐκ Πετροπόλεως ἐπιστολαὶ αὐταὶ τοῦ πρίγκηπος (1) περιστρέφοντο ἅπασαι εἰς ὅλως γενικὰ πράγματα, διότι καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐνόμιζεν ὅτι ἡ ὥρα τῆς ἀμέσου ἐκτελέσεως δὲν εἶχεν ἔτι ἡχῆσαι· ἐσκέπτετο δὲ ν' ἀποστείλῃ πιστὸν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ νὰ μεταβῇ αὐτοπροσώπως εἰς Γαλλίαν, ἵνα συνάψῃ σχέσεις μετὰ τῶν φιλελευθερωτῶν ἐθνῶν· ἀλλ' οἱ σκοποὶ οὗτοι, δῆλον, ὅτι ἐγεννήθησαν κατὰ τὴν εἰρηνικὴν καὶ ἀβέβαιον ἔτι ἐποχὴν, πρὶν ἢ μεταδοθῇ τὸ ἰσπανικὸν κίνημα εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ Πορτογαλίαν. Ἄμα ὅμως τοῦτο συνέβη, ἡ τῶν χρόνων κρίσις καὶ ἡ ὁρμὴ τῶν νέων πατριωτῶν ἐξεβίαζον, ὥς αὐτὸς ὁ Ὑψηλάντης ὡμολόγει, τὴν ταχίστην ἐκτέλεσιν. Ὁ πρίγκηψ, ζητήσας ἐν ἀρχῇ τοῦ Ἰουλίου ἄδειαν ἀπουσίας πρὸς ἐπίσκεψιν ἱαματικῶν λουτρῶν, μετέβη διὰ τῆς Μό-

(1) Φιλήμων ἐνθ. ἀνωτ. 1, 349 καὶ ἐξῆς.

σχας εἰς τὴν ἐν Κιέβω πατρικὴν οἰκίαν, ἐνθα ἡ θρηνοῦσα μήτηρ του προεμαντεύετο εἰς ἐαυτὴν «τὴν τύχην τῆς Ἐκάβης»· ἐντεῦθεν δὲ ἀπῆλθεν εἰς Ὀδησσόν, ἐνθα ἐπιμόνως καὶ ὠπευτικῶς τὸν προσεκάλει ὁ ἐνθερμος Μακεδὼν Λασάνης, ὅστις διδάσκαλος ὢν πρῶτον ἐν Μόσχᾳ εἶχε πολλάκις μεταχειρισθῇ τὸ ὄνομα τοῦ Ὑψηλάντου πρὸς τοὺς σκοπούς του. Ἀλλ' ἐνθαῤῥυντικά δὲν ἦσαν ὅσα ὁ Ὑψηλάντης εἶδεν ἐνταῦθα ἐν τῷ κόλπῳ τῆς ἐταιρίας ἰδίῳις ὀμμασιν. Οἱ πλούσιοι ἔμποροι, οὓς οὐκ ὀλίγον ἐφύδιζεν ἡ νέα τῶν πραγμάτων ῥοπή, ἠρνήθησαν νὰ δώσωσι τὴν ὑποσχέθεισαν χρηματικὴν συνδρομὴν· οἱ δὲ νέοι κύκλοι τῶν Φιλικῶν, αἵτινες εἶχον τὴν πρωτοβουλίαν, εἶχον διακριθῇ μεταξὺ τῶν καὶ ὁ τῆς Πελοποννήσου ἀπεσταλμένος Παπαῤῥηγόπουλος, ὅστις μὴ εὖρων πλέον τὸν Ὑψηλάντην ἐν Πετρούπολει τὸν εἶχεν ἀκολουθήσει εἰς Ὀδησσόν, τῷ ἔδωκεν ἐνταῦθα (κατὰ τὸν Σεπτέμβριον) τὰς ἀποθαῤῥυντικωτάτας πληροφορίας περὶ τοῦ ἀπροπαρκασέου τῆς Πελοποννήσου, ὅθεν ὁ πρίγκηψ διενοεῖτο ν' ἀρχίσῃ τὴν ἐπανάστασιν. Ταῦτα πάντα σχεδὸν τὸν παρεκίνουν ν' ἀναβάλῃ τὸ κίνημα καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Πετρούπολιν· ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἄλλοι ἐξέριπτον ἐπ' αὐτοῦ τὴν εὐθύνην τῶν συνεπειῶν τῆς ἀποχωρήσεως ταύτης ἀπὸ τῆς σκηνῆς, ἀπεφάσισεν ὁ Ὑψηλάντης νὰ ἐκτελέσῃ ἀμέσως τὸ κίνημα καὶ συνεκάλεσε τοὺς φίλους του Δικαῖον, Παῤῥικίδον, Ξάνθον κ. ἄλ. εἰς σύσκεψιν ἐν τῷ νεκροταφείῳ τοῦ Ἰσμαηλίου, ἵνα ὀρισθῇ ὁ τόπος τῆς ἐκρήξεως. Ἐν μέσῳ τῶν ἀπείρων πολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν σχεδίων, τὰ ὅποια εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Ὑψηλάντης, ὑπεβλήθησαν αὐτῷ καὶ διάφορα πολεμικὰ σχέδια. Ἐν δὲ τούτων, τὸ τελευταῖον πάντων, ἦτο ἔργον πολεμικοῦ ἐγγηράσαντος ἡδὴ εἰς τοὺς κατὰ τῶν Τούρκων πολέμους τοῦ ἐκ Πάτμου Σάββα Καμινάρη, ὅστις ἀξιωματικὸς γενόμενος τῆς ἡγεμονικῆς φρουρᾶς ἔζη ἐν Βουκουρεστίῳ βίον ἄνετον καὶ εὐπορον. Ὁ ἀνὴρ οὗτος καὶ τῷ 1819 ἔτι ἐσεμνύνετο ἐπὶ τῇ τουρκοφίλῳ αὐτοῦ διαθέσει, καὶ ὁ Θεόδωρος Νέγρης εἶχεν ἀναδεχθῇ νὰ τὸν θεραπείῃ διὰ συνετῶν καὶ ἀπατηλῶν λόγων ἀπὸ τοῦ φρονήματος τούτου· καὶ πραγματικῶς ἔγεινεν ὁ Σάββας μετὰ

ταῦτα εἰς τῶν ἐταίρων, ἀλλ' ἐχλεύαζεν ὅλα τὰ ἐνθουσιώδη ἐκείνα παιδάρια, τὰ ὁποῖα ἐβλεπε περικυκλοῦντα τὸν Ὑψηλάντην, διότι οὐδεμίαν εἶχεν ἐλπίδα εἰς Ἑλληνικὸν ἀγῶνα, ἀλλὰ μόνον εἰς ῥωσικὸν πόλεμον· ὅθεν καὶ ἐγνωμοδότησε ν' ἀρχίσῃ τὸ κίνημα ἀπὸ τῆς Ἄρκτου ἐκ συμφώνου μετὰ τῶν Σέρβων καὶ τῶν βορείων Ἀλβανῶν, θεωρῶν ὡς ὅλως δευτερεῦον τὸ κίνημα τῶν μεσημβρινῶν χωρῶν. Οἱ δὲ Πελοποννήσιοι Λεβέντης, Δικαῖος κ. ἄλ. ἦσαν ἄλλης γνώμης· καὶ αὐτῶν τὸ σχέδιον (1) ἦτο νὰ γείνη ἡ ἀρχὴ ἀπὸ τῆς Ἄρκτου, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ δοθῇ εἰς τὴν Πύλῃν ἐκτὸς τοῦ κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ πολέμου, δεύτερος ἀντιπερισπασμός, καὶ εἴτα νὰ γείνη τὸ κύριον κίνημα ἐπιτυχέστερον ἐν τῇ μεσημβρίᾳ, ἐν ᾧ συγχρόνως ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει τουρκικὸς στόλος ἤθελε πυρποληθῇ ὡς ἐξ ἀπροσεξίας δῆθεν τῶν φυλάκων (ἵνα ἡ ἐκδίκησις μὴ πέσῃ κατὰ τῶν χριστιανῶν τῆς τουρκικῆς πρωτευούσης). Ἐκτὸς τούτου ἦτο τὸ σχέδιον αὐτὸ καὶ κατὰ τοῦτο πρακτικόν, ὅτι ἐσυμβούλευε νὰ προσκληθῶσιν ὅλοι οἱ ὑπὸ τὸν Ἀλῆ πασᾶ ὑπηρετοῦντες, οἱ ἐν Νεαπόλει καὶ ἐν Κριμαίᾳ διεσπαρμένοι Ἕλληνες πολεμισταὶ νὰ προσέλθωσιν εἴτε διὰ λειποταξίας εἴτε διὰ ἀδείας. Ὅθεν καὶ ὁ Ὑψηλάντης ἐκλίνε μᾶλλον πρὸς τὸ σχέδιον τοῦτο. Ἐγείρων ἐν ταῖς μεσημβριναῖς χώραις τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐνοχοποιεῖ ἥττον φανερῶς τὴν Ῥωσίαν· ἐκεῖ ἔλαμπε ζωηρότερον ὁ σπινθὴρ τοῦ πατριωτισμοῦ· ἐκεῖ ὀλιγώτεροι ἦσαν οἱ Τοῦρκοι καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ αἱ κινήσεις τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερώτραι· ἐκεῖ ὑπῆρχεν εὐκολωτέρα ἡ πρὸς τὸν στόλον καὶ πρὸς τοὺς Ἀλβανοὺς συγκοινωνία. Οὐδὲν ἄλλο ἀντέκειτο εἰς τὸ σχέδιον τοῦτο ἢ αἱ προγενέστεραι εἰδήσεις περὶ τοῦ ἀπαρασκεύου τῆς Πελοποννήσου.

Ἐν Ἰσμαηλίῳ ὅμως διεσκέδασεν (1/13 Ὀκτωβρίου) ὁ Δικαῖος τὰς ὑποψίας ταύτας, ὑποβαλὼν ἐκθεσιν φέρουσαν πλείστας ὑπογραφὰς Πελοποννησίων, ἥτις τούναντίον δι' ἰσχυρίζετο, ὅτι ἐκεῖ τὰ πάντα ἦσαν δεόντως ἐτοιμα. Ὅθεν ἀπεφασίσθη νὰ μετα-

(1) Φιλήμων ἐθν. ἀν. 1, 47.

ἔη ὁ Ὑψηλάντης διὰ Τεργέστης εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ ἀ-
 μέσως ἀπεστάλησαν προκηρύξεις καὶ ἀγγελιαφόροι εἰς τὴν Ἑλ-
 λάδα (ὁ μὲν Δικαῖος εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὁ δὲ Πεῤῥαϊβὸς εἰς
 τὴν Λακωνίαν καὶ εἰς τὸ Σούλιον καὶ ἄλλοι ἀλλαχόσε), ἐντολὴν
 ἔχοντες νὰ προπαρασκευάσωσι δραστηρίως τὸν πόλεμον, νὰ ἐφο-
 διάσωσι τὸν στόλον καὶ νὰ διοργανίσωσι τοὺς ἄρματωλους τοῦ
 Ὀλύμπου. Ἐν Σκουλενίῳ ἐκοινοποίησεν ὁ Ὑψηλάντης τὴν ἀπόφα-
 σιν ταύτην πρὸς τὸν Ρίζον τὸν Νερούλῳ, ἐνθερμον τῆς Μολδαυί-
 ᾱς ἑταῖρον, καὶ τοῦ Ὀσποδάρου Μιχαήλ Σούτσου ὑπουργόν, ὅστις
 συνεφώνησεν εἰς τοῦτο καὶ ὑπεσχέθη νὰ προδιαθέσῃ τὸν ἡγε-
 μόνά του. Ἐντεῦθεν μετέβη ὁ πρίγκηψ εἰς Κισινόβιον τῆς Βεσσα-
 ραβίας, ἔνθα κατέλυσεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ διοικητοῦ τῆς
 πόλεως στρατηγοῦ Κατακάζη, γαμβροῦ του. Μόλις ὅμως ἐ-
 φθασεν ἐκεῖ ὁ Ὑψηλάντης καὶ παραινέσει ἄλλων ἀνθρώπων
 μετέβαλεν αἶφνης τὴν προτέραν του ἀπόφασιν καὶ διε-
 νοήθη ν' ἀναστῇ ἀμέσως, καὶ ἄνευ ἀναβολῆς, ἐν ταῖς παραδου-
 ναβίοις Ἡγεμονίαις καὶ ὅχι πλέον ἐν Ἑλλάδι. Ὁ ἄπειρος νέος
 ἦτο πλέον τετυφλωμένος ὑπὸ τοῦ ἐνθουσιαστικοῦ τρόπου, μὲ τὸν
 ὅποιον οἱ νέοι καὶ ζωηροὶ αὐτοῦ ὀπαδοὶ, μιμούμενοι τὰς ἀρ-
 χαίας βυζαντινὰς ὑπερβολὰς καὶ κολακείας, ἀνύφουν αὐτὸν ἐνώ-
 πιον τοῦ ἔθνους του ἐπὶ τῆς ἀσπίδος καὶ μέχρις οὐρανῶν. Πρὸ
 μικροῦ ἔτι ὁ Ρίζος ὁ Νερούλῳς ἀποβλέπων εἰς τὴν ἐν Σκουλενίῳ
 σύσκεψιν τῇ εἶχε γράψει, ὅτι ἡ ἡμέρα ἐλείνη ἤθελεν εἶσθαι ἡ ὡ-
 ραιότερα τῆς ζωῆς του, καὶ ἔπειτα, ἀφ' οὗ τὸν ἐγνώρισε προσω-
 πικῶς, καὶ ἤκουσε «τοὺς μιλιταδεῖους λόγους του,» καὶ εἶδε
 «τὴν ἀχίλλειον μορφήν του» καὶ ἀνέγνωσε «τὰς θεμιστοκλείους
 ἐπιστολάς του», τῷ ἔγραψε πάλιν ἐνθουσιωδῶς, παραβάλλων αὐ-
 τὸν πρὸς τὸν «Λαφαυέτην καὶ Οὐασιγκτῶνα. Καὶ ἐγγύθεν δὲ
 καὶ μακρόθεν καθυπέβαλλον αὐτῷ οἱ νέοι ζωηροὶ, ριψοκίνδυνοι
 καὶ κομπορρήμονες πατριῶται, οἵτινες πάντα θεμιτὰ καὶ κατορ-
 θωτὰ ἐθεώρουν, τὰ πλέον ἀσυνάρτητα καὶ ἀπερίσκεπτα σχέδια,
 τὰ ὅποια καὶ φαντασίαν ἐξημμένην ἐδήλουν καὶ ἔλλειψιν πάσης
 γνώσεως καὶ πείρας· δυστυχῶς καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος κατὰ τὴν ἰδίαν

αὐτοῦ ἀπειρίαν καὶ ἀπερίσκεπτον ὁρμὴν ἐκλινε πρὸς τὴν τάξιν ταύτην, ἀφ' ἧς μάλιστα ἐπειράτο καὶ ὁ Σάββας καὶ ὁ Παπαβρηγόπουλος νὰ τὸν ἀποσπάσωσιν. Οὕτως ἐκ Πετροπούλεως ἤδη προέτρεψε τὸν ἐν Κερκύρᾳ Βιάρων Καποδίστριαν καὶ τὸν Πετρόμπεην, νὰ μεταφέρωσι τοὺς ἐν Κερκύρᾳ εὐρισκομένους Σουλιώτας εἰς τὴν Λακωνίαν καὶ νὰ συστήσωσι συμμαχίαν ἐκ τῶν Ἑπειρωτῶν ὀπλαρχηγῶν, ἀγνοῶν παντάπασι τὰ μεγάλα καὶ διὰ πάντα Ἕλληνα οὐσιωδέστατα ἐν Ἀλβανίᾳ συμβάντα, τὰ ὅποια καὶ τὴν μετέθεσιν τῶν Σουλιωτῶν καὶ τὴν σύστασιν τῆς συμμαχίας καθίστων ἀδύνατον· ὡσαύτως κατεθορύβησε τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐφόρους τῆς ἐταιρίας, δίδων αὐτοῖς τὴν ἐντολήν, ἐν νυκτὶ θυσελλώδει καὶ σκοτεινῇ νὰ καταλάβωσι τὸν τουρκικὸν στόλον, τοὺς ναυστάθμους καὶ τὴν πρωτεύουσαν αὐτὴν καὶ ν' ἀναγκάσωσι τὸν Σουλτάνον ἢ νὰ παραδοθῇ, ἢ νὰ φύγῃ, ἢ νὰ ξιφθῇ εἰς τὸ πῦρ! Τὰ παράλογα ταῦτα σχέδια ἐβασίζοντο εἰς τὴν παράτολμον ἰδέαν τῶν Φαναριωτῶν, ἥτις ἀντεπροσωπεύετο διὰ τοῦ Φοίνικος, τοῦ συμβόλου τῆς ἐταιρίας· δηλ. νὰ συστηθῇ πάλιν βυζαντικὸν κράτος ἐν Βυζαντίῳ, νὰ ὑψωθῇ πάλιν ἐν τῷ βορβόρῳ τούτῳ ὁ Ὄρνος τοῦ ἀναγκαινοσθέντος Ἑλληνικοῦ ἔθνους, νὰ συγχωνευθῶσιν εἰς τὸ ἔθνος τοῦτο πάντες οἱ βάρβαροι τοῦ τουρκικοῦ βασιλείου, οἵτινες μετ' οὐ πολὺ πάλιν ἤθελον τὸ ἀναδείξει, ὅτι ἦσαν ποτε οἱ Ὀθωμανοὶ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι. Τὰ παράλογα ταῦτα σχέδια ὑπεθάλλοντο ὑπὸ τινων ἀβούλων Φιλικῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἵτινες ἐθεώρουν ὅπως παιδαριῶδες καὶ εὐκολον, νὰ καταβάλωσι δι' ὀλίγων τινῶν ἀόπλων, ἀτάκτων καὶ ἀπειροπολέμων ἀνδρῶν τὰ φανατικὰ τῶν γενιτσάρων στίφη καὶ νὰ καταλάβωσι πόλιν ἐξακοσίων χιλιάδων κατοίκων, χωρὶς νὰ συλλογίζωνται, ὅτι ἡ ἀπλὴ ἀπόπειρα τοιαύτης ἐπεχειρήσεως ἤθελεν εἶσθαι τὸ σύνθημα φρικτοτάτης τῶν Χριστιανῶν σφαγῆς. Τοιοῦτοι ἄπειροι σύμβουλοι προέτρεπον καὶ ἐν Κισνοβίῳ τὸν Ὑψηλάντην νὰ λάβῃ νέαν ἀπόφασιν. Εἶχον τοῦλάχιστον εἰς τοῦτο ἀφορμὴν κατὰ τὸ φαινόμενον εὐλογον. Διότι ἡ κατάσχεσις τῶν Ἡγεμονιῶν ἦτο κακὴ καὶ ἀφόρητος· ἀπὸ

τῆς συνομολογήσεως τῆς εἰρήνης ἔζων ἐνταῦθα οἱ ἄνθρωποι ἐν τῇ ἐνδείᾳ τῆς ἀφθονίας· αἱ τῶν σίτων ἀποθήκαι ἦσαν πλήρεις σίτου, ὅστις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ πωληθῇ, ἐν τοῖς ἀγροῖς ἔβασκον ἄπειρα ποίμνια· οἱ βοῖάροι ἐπεβύμουν τὴν μεταβολὴν τῆς τοιαύτης καταστάσεως.

Οἱ προκάτοχοι τῶν νῦν Ὀσποδάρων, Ἀλέξανδρου καὶ Μιχαήλ Σούτσων εἶχον ἐρεθίσει τὸν λαὸν διὰ τῶν τρομερῶν αὐτῶν καταπίσεων· ἐν τῇ Βλαχίᾳ ὁ Ἀλέξανδρος Σούτσος, ἐπηρεαζόμενος δεσποτικῶς καὶ ἀσυστόλως ὑπὸ τοῦ Ῥώσσου προξένου Πίνη, ἐξηκολούθει τὴν αὐτὴν πορείαν, καὶ πολλοὶ τῶν βοιάρων εἶχον ἐκφράσει παράπονα κατὰ τῶν φανερῶν αὐτοῦ ἀνομιῶν. Ἐκ τῆς κορυφωθείσης λοιπὸν δυσχερασίας ταύτης καὶ ἐκ τῆς οἰκτρᾶς τοῦ τόπου καταστάσεως διεννοοῦντο οἱ Φιλικοὶ νὰ ὠφεληθῶσιν. Εἶχον ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ἀνδρίαν τῆς ἐν ταῖς ἡγεμονίαις εὐρισκομένης στρατιωτικῆς δυνάμεως, ἐβασίζοντο εἰς τὰς ἡγεμονικὰς σωματοφυλακάς, αἱ ἥλπιζον νὰ προσελκύσωσιν εἰς τὸ μέρος τῶν διὰ τοῦ Σάββα καὶ τοῦ Ὀλυμπίου Γεωργάκη, εἰς τὰ ἀπολυθέντα τάγματα τῆς ζηρᾶς, τοὺς Πανδούρους, καὶ τοὺς ἐλευθέρους φόρων κατοίκους τῶν ὀρέων (τοὺς Πλειάσους), τοὺς παρὰ τὰ αὐστριακὰ μεθόρια, καὶ εἰς τοὺς Ποτοκέσους, εἰς τοὺς ὁποίους ἦτο ἐμπεπιστευμένη ἡ ἀσφάλεια τῶν ὁδῶν (τοὺς κλέφτας τρόπον τινὰ καὶ ἀρματωλοὺς τῆς Βλαχίας). Ποσῶς περὶ τῆς Σερβίας δὲν ἀμφέβαλλον, ὅπου ὁ Τοῦρκος δὲν ἐπεβουλεύετο τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ζωὴν τοῦ Μιλόση, καὶ ἥλπιζον μάλιστα νὰ τύχωσιν ἐκεῖ εὐγνωμοσύνης καὶ ἀμοιβῆς διὰ τὴν συνδρομὴν, ἣν εἰς προγενεστέρους χρόνους προσέφεραν ὁ Κωνστ. Ὑψηλάντης εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῶν Σέρβων. Τὰ παρὰ τὸν Δούναβιν τουρκικὰ φρούρια ἦσαν σχεδὸν ἐντελῶς ἐστερημένα τροφίμων καὶ φρουρῶν. Ἐκτὸς τούτου, καὶ τὸ ὅτι ἡ Τουρκία ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Ῥωσσίας δὲν ἠδύνατο νὰ πέμψῃ στρατὸν εἰς τὰς ἡγεμονίας συνέτρεχε τὰ μάλιστα εἰς τὴν διοργάνισιν τῆς ἐπαναστάσεως. Κατὰ τῶν τοιούτων λοιπὸν σκέψεων οὐδὲν ἴσχυον οἱ πλέον καταπειστικοὶ λόγοι τῶν ἐναντίων. Καὶ πρότερον ἤδη (1819) εἶχεν ἀποδείξει ὁ Θεόδωρος Νέγγρη ἐν τινὶ τῇ ἐταιρίᾳ

καθυποβληθέντι ὑπομνήματι τὴν Δακίαν ὡς τὸ ἐπισφαλέστατον μέρος τῆς ὑπὸ Ἑλλήνων κατοικουμένης χώρας, διότι ἐν Δακίᾳ καὶ οἱ Τοῦρκοι συνεχωνεύθησαν μᾶλλον ἢ ἀλλαχοῦ μετὰ τῶν Ἑλλήνων, καὶ οἱ Ἕλληνες ἀνήκοντες εἰς τὴν κατωτέραν τάξιν κατέκειντο ἡθικῶς μᾶλλον ἢ ἀλλαχοῦ, καὶ ἡ ἐξαχρείωσις ἦτο μεγαλύτερα καὶ οἱ κοινοὶ αὐτῶν πρὸς τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας δεσμοὶ ἦσαν χαλαρώτεροι. Μεταξὺ τῶν ἐντοπίων δὲν ὑπῆρχον ἐνταῦθα εἰμὴ δεσπότης καὶ δοῦλοι· οἱ ὅλως ἀπαίδευτοι χωρικοὶ, ἀμέτοχοι τῆς κοινῆς γνώμης τῶν Σέρβων χωρικῶν, οἵτινες ἐθεώρουν καθήκον των νὰ λαμβάνωσι μέρος εἰς τὰ τῆς πολιτείας, καὶ ὠδηγοῦντο καὶ παρεσύροντο ὑπὸ τῶν ἐπίσης ἀπαιδευτῶν ἱερέων, οἵτινες πάλιν ἐξηρτῶντο ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου, τοῦ συμμετέχοντος τῶν συμφερόντων τῶν βοϊδάρων. Ἡ ἀριστοκρατικὴ τάξις ἐν ἀνοήτῳ εὐρωπαϊκῇ πολυτελείᾳ ἐπὶ τῆς ἐγγχωρίου βαρβαρότητος ἐπικαθημένη, ἐμίσει τοὺς Ἕλληνας ἕνεκα τῶν Φαναριωτῶν ὀσποδάρων, οἵτινες ἐξώσαντες αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἰδίας τῶν διοικήσεως τοὺς εἶχον ἐκμυζῆσαι ἐν ταῖς ἀδρῶς ἀγορασθείσαις θέσεσιν αὐτῶν, ἵνα πάλιν ἡ Πύλη ἐκμυζῆσαι αὐτοὺς εὐχερέστερον. Οἱ ὀπλοφόροι παρ' ὧν ἠλπίζετο συνδρομή, ἦσαν εὐάριθμοι, ἄτακτοι, πλήρεις ἐλαττωμάτων, καὶ ἀνάξιοι ὑψηλῆς τιμῆς ἰδέας.

Ἐν τῷ λαῷ τούτῳ ὁ ἔμπρων Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης δὲν ἐζήτει ὕλην ἐπαναστάσεως· ἐθάρρευε μὲν ἐν αὐτῷ τὰ πολιτικὰ σχέδια, οὐχὶ δὲ καὶ μετ' αὐτοῦ, ἀλλ' εἰς ἐξωτερικὴν βοήθειαν βασιζόμενος, καὶ ὅχι ὥς ὁ υἱὸς αὐτοῦ εἰς βοήθειαν ἰδανικὴν καὶ μέλλουσιν, ἀλλ' εἰς πραγματικὴν. Τὸ νὰ βασιζήται τις εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην καὶ σύμπραξιν τῶν Σέρβων, οἵτινες εἶχον ἀπολαύσει τὰ ποθούμενα, ἦτο ἀπερισχεψία, τῆς ὁποίας τὰς ὁλεθρίας συνεπειὰς ἐπειρῶντο τοὺλάχιστον νὰ προλάβωσιν οἱ προτείναντες τὸ ἐν Πελοποννήσῳ πολεμικὸν σχέδιον, δυσπιστοῦντες πρὸς τοὺς τοιοῦτους συμμάχους· καὶ ἀπόδειξις δὲ ἐντελοῦς ἀπειρίας καὶ ἀγνοίας τῶν ἀνθρώπων μετὰ τὰ τόσα παραδείγματα, πῶς ὁ Μιλόσης ἀπὸ τοῦ 1818 ἤδη ἐνέπαιζε τοὺς Φιλικούς, ἦτο νὰ νομίζῃ τις ἀκόμη, ὅτι ὁ δόλιος Σέρβος, (ὁ μετὰ ταῦτα ἐπὶ ἔτη ὁλόκληρα ἐπιβλέπων

αὐστηρότατα καὶ καταδιώκων τοὺς ἐπαναστάτας τῆς Ἑταιρίας) ἤθελε διακινδυνεύσει τὴν θέσιν του ὑπὲρ τῶν Βλάχων καὶ Ἑλλήνων! Καὶ μάλιστα καθ' ὃν χρόνον ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων Σέρβων ὑπεστήριζε τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ σερβικοῦ ἔθνους ἐν Κωνσταντινουπόλει, « ἐν αὐτῷ τῷ στόματι τοῦ λέοντος », ἐνθὰ εἰς τὴν ἐλαχίστην κίνησιν ἡ καταστροφή του ἦτο ἄφρευκτος! Καὶ ὁμοῦς ὁ Ὑψηλάντης ἐπέμενεν εἰς τὴν τελευταίαν του ἀπόφασιν. Ὁ Γεωργάκης καὶ ὁ Σάββας διατάχθησαν νὰ συστήσωσι κατὰ τὴν νύκτα τῆς 14/26 Νοεμβρίου ἐν Βουκουρεστίῳ προσωρινὴν κυβέρνησιν καὶ νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τοῦ Μιλόση· συγχρόνως ὤφειλε καὶ ὁ Ἰθακῆσιος Καραβιᾶς, εἰς τῶν πρωτίστων τῆς Μολδαβίας ἐταίρων, νὰ ἐμφανισθῇ παρὰ τὸ Ἰάσιον ἐπὶ κεφαλῇ στρατοῦ σημαντικοῦ· πρὸς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει Φιλικοὺς ἀπηυθύνθησαν παράπονα καὶ βραβεῖαι ἀπειλαὶ διὰ τὴν βράδυνσιν τοῦ ἐκεῖ ἀποφασισθέντος κινήματος· ἐγκύκλιος δὲ ἐν Κισνοβίῳ ἐκδοθεῖσα (1) ἐκάλει εἰς τὰ ὄπλα τοὺς νησιώτας. Ἡ ἐγκύκλιος αὕτη ὑπεδείκνυε τὴν τολμηρὰν διαβεβαίωσιν, ὅτι οἱ Ἕλληνες « ἔχουσι δεύτερον μέγαν Ἀλέξανδρον, ὅστις ἀτυπομόνως περιμένει νὰ ἴδῃ αὐτοὺς δραττομένους τὰ ὄπλα πρὸς ἀνάκτησιν τῶν δικαιωμάτων των, ἵνα καὶ αὐτὸς ἀπλώσῃ τὴν κραταίαν αὐτοῦ χεῖρα πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῶν! » Μόνον ἡ πεποίθησις, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ Ὑψηλάντης καὶ ἔγραφε καὶ ἐλάλει περὶ τῶν τοιούτων πραγμάτων, ἐπέβαλλε σιωπὴν τοῦλάχιστον εἰς τὸν Μιλόσην, πρὸς τὸν ὅποιον ὁ πρίγκηψ (24/5 Νοεμβρίου), ἀναφέρων αὐτῷ ἀπροκαλύπτως τὰς τουρκικὰς καταδιώξεις καὶ κηρύττων τὸν ῥωσικὸν πόλεμον ἐπικείμενον, ἀπηύθυνεν ἐν ὀνόματι τῆς ὑψηλῆς διοικήσεως διαταγὰς καὶ ἀνήγγειλε τὴν γενικὴν ἐπανάστασιν, ἥτις ἔμελλε νὰ ἐκραγῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου μέχρι τοῦ Δουνάβεως κατὰ τὴν 15/27 Νοεμβρίου (2). Ἡ πεποίθησις αὕτη τοῦ Ὑψηλάντου συμπαρέσυρε καὶ τὸν ἡγεμόνα Μιχαὴλ Σούτσον εἰς τὴν συνωμοσίαν, παρέχουσα οὕτω τοῖς συνωμόταις ἐν τῇ Μολδαβίᾳ

(1) Φιλῆμων. ἐνθ. ἀν. 1,377.

(2) Φιλῆμων ἐνθ. ἀν. 1,237.

ἀσφαλῇ βάσιν τοῦ κινήματος. Καὶ ἤδη ἡτοιμάζετο ὁ βραχίον νὰ πλῆξη, ὅτε αἰφνης ὁ Ὑψηλάντης τὸν κατεβίβασε πάλιν ἡ τελευταία ἀπόφασις ἐγκατελείφθη καὶ αἱ δοθεῖσαι διαταγαὶ ἀνεκλήθησαν. Ὁ χεῖριστος πάντων τῶν οἰωνῶν ἦτο, ὅτι ἐκτός τοῦ ἀσταθοῦς χαρχατῆρος τοῦ ἀρχηγοῦ ἐπῆλθε καὶ διαίρεσις μεταξὺ τῶν κυριωτέρων ὀργάνων τῶν σχεδίων τούτων. Καὶ ὁ μὲν προνοητικὸς Σάββας ἤθελε νὰ ἐξασφαλίτῃ πρότερον τὰς ἐν Θράκῃ καὶ τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι προπαρασκευάς, καὶ ἤθελε νὰ ἴδῃ πρότερον τὸν Μιλόσην ἐρχόμενον εἰς ὠρισμένον τέρμα· ὁ δὲ φιλοπόλεμος Γεωργάκης ἤθελεν ἐν ἀνάγκῃ ν' ἀναστατώσῃ καὶ παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ Μιλόση τοὺς Σέρβους, μεθ' ὧν εἶχε πρότερον συμπολεμήσει ὑπὸ τὸν Αἰδουκὸν Βέλκον· καὶ οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες λοιπὸν ἦσαν διηρημένοι. Ἐριδὲς συνέβησαν ἐπίσης καὶ μεταξὺ τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τοῦ Μιχαήλ Σούτσου. Ὁ τῶν Μολδαυῶν ἡγεμὼν, ὅστις ἀσθενήσαντος βαρέως τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου ἤλπιζε νὰ λάβῃ καὶ τὴν ἐπὶ τῆς Βλαχίας ἡγεμονίαν, ἐφοβεῖτο μήπως ἀπολέται καὶ τὴν ἐν Μολδαυίᾳ θέσιν του, ἐὰν ἤθελεν ἐκραγῇ ἡ ἐπανάστασις, ἥτις κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Σάββα ἤθελε φέρεи εἰς τὴν διοίκησιν τῶν ἡγεμονιῶν οὐχὶ πλέον Σούτσον ἀλλὰ Ῥώσσον βασιλοπάιδᾳ. Ὁ δὲ Ὑψηλάντης ἐνόμιζεν ὅτι ὁ Σούτσος, ἀνὴρ καλῆς ἀνατροφῆς καὶ πεπολιτισμένος, ἐπερίμενεν ἐκ Πετρούπολεως ἀκριβεστέρως ὁδηγίας· ἐν τοιαύτῃ φροντίδι περιστρεφόμενος εὗρισκε πάλιν ὅτι ἀνυχχιωτάτῃ καθίστατο ἡ ἐπιτάχυνσις τοῦ κινήματος, ὅπως συμπαρασυρθῇ ἐκὼν ἄκων καὶ ὁ ὅλως ἀπραϊτῆτος Σούτσος. Πρὸς τοῦτο πάλιν ἦτο ἡ σύμπραξις τῆς Σερβίας ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ. Ὅθεν ἔστειλεν ὁ Ὑψηλάντης πρὸς τὸν Μιλόσην δευτέραν ἐπιστολὴν (7/19 Ἰανουαρίου 1821), ἐν ᾗ, (ἵνα διὰ μιᾶς διασκεδάσῃ ἐν αὐτῷ [τῷ Μιλόσῃ] τὰς ἀμφιβολίας αἰτίνες ἀπησχόλουν τὸν νοῦν τοῦ Σούτσου) τῷ διεβεβαίον περὶ τῆς διατηρήσεως τοῦ τίτλου ἡγεμόνος τῆς Σερβίας, καὶ τῷ καθυπέβαλλε συγχρόνως καὶ σχέδιον συνθήκης, ἐν ᾗ ἀναφέροντο αἱ μέλλουσαι μεταξὺ Σερβίας καὶ Ἑλλάδος σχέσεις ὡς εἶδος ὁμοσπονδίας. Νέον συμβᾶν ἔδωκε νέαν πρὸς ἐπιτάχυνσιν ἀφορμὴν. Ὁ Ἀλέξανδρος Σούτσος ἀπεβίωσε

(20/1 Φεβρουαρίου). Μέχρι τῆς ἐκλογῆς λοιπὸν τοῦ νέου ὁπο-
 δάρου παρουσιάζετο ἐν Βλαχίᾳ καταλληλοτάτη εὐκαιρία, ἵνα
 ὑπὸ ἰδιαιτέρα καὶ ὅλως τοπικὰ προσχήματα προκαλέσῃ ἴδιον κί-
 νημα, τὸ ὁποῖον νὰ προοιμιᾷ καὶ διευκολύνῃ τὴν ἐν Μολδαυίᾳ
 ἐπανάστασιν. Ὅθεν ὁ Ἰψηλάντης ἐξέθεσε τῶρα ἀκριβῶς τῷ Μι-
 χαήλ Σούτσῳ τὰς ἀπαιτήσεις του, καὶ ὁ ἀσθενὴς ἡγεμὼν ἐν τῇ
 ἀμυχανίᾳ του συγκατένευσεν εἰς ὅσα ἡδύνατο καὶ ἠναγκάζετο
 νὰ συγκατανεύσῃ. Ἡ πανταχόθεν δὲ ἐπικειμένη ἢ ἤδη εἰς πολλὰ
 μέρη γενόμενῃ ἀνακάλυψις τῶν μυστικῶν τῆς ἐταιρίας σχεδίων,
 ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς ἐκρήξεως. Καὶ ἐν Ἰασίῳ τὸ μυστήριον ἦτο
 ἤδη πασίγνωστον. Ἐν δὲ Κωνσταντινουπόλει προῦδόθη ὑπὸ τινος
 Ἀσημάκη καὶ τοῦ Εὐσταθίου Γαλάτη, ὅστις διὰ τὸν φόνον τοῦ
 ἀδελφοῦ του ἔπνεεν ἐκδίκησιν κατὰ τῆς ἐταιρίας. Ἐν Ναούσῃ δὲ
 τῆς Μακεδονίας ἐδολοφονήθη ὁ ἀπεσταλμένος Ἰπατρος, ὅστις ἔ-
 φερεν ἐπιστολὰς ἰδιοχείρους τοῦ Ἰψηλάντου, ὑπὸ τινος προκρίτου,
 τοῦ Ζαφειράκη ὅχι ἕνεκα ἔχθρας πρὸς τὴν ἐταιρίαν, ἀλλὰ διότι ὁ
 Ἰπατρος ἔλεγεν ὅτι ἦτο ἀπεσταλμένος, ἵνα συνδράμῃ τὸν Ἀλῆ
 πασᾶν, ὃν ὁ Ζαφειράκης καὶ ἐμίσει καὶ ἐφοβεῖτο.

Τέλος δὲ καὶ ὁ τελευταῖος ἀπεσταλμένος πρὸς τὸν Μιλόσην
 συνελήφθη ἐν Ἀδδᾶ-καλέῃ ἦτο οὗτος ὁ ἱερεὺς Ἀριστείδης, ὅστις
 ἐνᾷ ἀπήγετο εἰς Βιδίνιον εὗρε καθ' ὁδὸν τρόπον νὰ καταστρέψῃ
 τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Ἰψηλάντου καὶ ν' ἀποθάνῃ κατακρημνισθεὶς
 αὐτόματος ἀπὸ τῶν ἀποβρώγων βράχων τοῦ μεγάλου χωρίου
 Φετισλάμ.

Ἐξῆς κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐν Βουκουρεστίῳ ὡς ἀξιωματι-<sup>Ἡ ἐπανά-
 στας ἐν</sup>
 κὸς ἐν τῷ στρατῷ τοῦ ἡγεμόνος Θεόδωρός τις, ἐκ Σούλτσης τῆς Βλαχίᾳ,
 μικρᾶς Βλαχίας ὀρμώμενος, καὶ ὡς ἐκ τοῦ ῥωσικοῦ παρασήμου,
 τὸ ὁποῖον αἰέποτε ἔφερε, Βλασιμηρέσκος ὀνομαζόμενος, ὅστις
 εὐτολμος καὶ ἐμπειροπόλεμος στρατιώτης ἀλλ' ὅλως ἀπαίδευτος
 εἶχε τὴν ἀσυνειδησίαν, τὴν δολιότητα καὶ τὴν βάνανυσον φιλο-
 δοξίαν πάντων τῶν ὑπὸ τῆς τύχης φερομένων βαρβάρων. Ὁ
 Γεώργιος Ὀλύμπιος εἶχε πρὸ μικροῦ μυῆσαι τοῦτον ἐπιπολαίως
 μόνον τὰ σχέδια τῆς ἐταιρίας, νῦν δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ

ἡγεμόνος ἐθεώρησαν οἱ Φιλικοὶ τὸν Θεόδωρον τοῦτον, ἀπελπισθέντα τελευταίως νὰ κερδήσῃ τὰς δίκας, εἰς ἃς εὗρίσκετο περιπεπλεγμένοις, ὡς κατάλληλον πρόσωπον, νὰ ἐπιχειρισθῇ ἐν πρώτον κίνημα. Ὁ Ὀλύμπιος, πολεμιστὴς κατὰ τὰ ἄλλα πιστὸς καὶ ἀκεραίου χαρακτῆρος, οὐδὲν ἔβλεπε κατὰ τὴν περὶ τιμῆς ἔννοιαν τῶν ἀνατολιτῶν τὸ ἄτοπον, νὰ παρακινήσῃ τὸν Θεόδωρον, ὠφελούμενος ἐκ τῆς φιλοδοξίας καὶ τῆς φιλαρχίας αὐτοῦ, νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν ὑπὸ τὸ πρόσχημα βλαχικοῦ, μάλιστα καὶ μισελληνικοῦ κινήματος· τὸν κατέπεισε λοιπὸν ἀπὸ τῆς μικρᾶς Βλαχίας νὰ καλέσῃ τοὺς συμπολίτας του εἰς τὰ ὄπλα κατὰ τῶν Φαναριωτῶν, καθ' ὧν εὐκολώτατα διηγείρετο τὸ μῖσος τῶν Ῥουμάνων. Ἰπὸ εὐκρίθμων ἀνδρῶν ἀκολουθούμενος κατέλαβεν ὁ Θεόδωρος (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Φεβρουαρίου) τὴν μικρὰν πόλιν τῆς Τσερνέτσης, παρὰ τὸ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας τοῦ Τραϊανοῦ γεφύρας κειμένης, καὶ διέδωκεν, ὅτι ἔρχεται ὡς πιστὸς τῆς Πύλης ὑπῆκοος, ἀπλῶς ἵνα ἐμποδίσῃ τὰς καταπιέσεις καὶ καταχρήσεις τῶν Ὀσποδάρων καὶ ἀνορθώσῃ τὰ ἀρχαῖα δικαιώματα. Προσεκάλεσε δὲ τὰς ἐπαρχίας νὰ πέμψωσι πληρεξουσίους, ἵνα συσσεφθῶσι περὶ τοῦ κοινοῦ καλοῦ, καὶ πρὸς τὸν Σουλτάνον ἀπηύθυνε δικαιολογητικὸν ἔγγραφον, δι' οὗ ἐξέθετε τὰ παράπονα καὶ ἐζήτηι τὴν μεσολάβησιν τουρκικοῦ ἐπιτρόπου. Χωρικοὶ καὶ Πανδοῦροι συνήχθησαν ὑπὸ τὴν σημαίαν του, τοὺς ὁποίους προσείλκυεν ἡ ὑποσχομένη αὐτοῖς λεηλασία τῶν κτημάτων τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν πλουσίων. Τὸ διβάνιον, (συγκείμενον ἐκ τοῦ μητροπολίτου καὶ τῶν βοϊδάρων), τὸ ὅποιον εἶχεν ἀναλάβει προσωρινῶς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἡγεμόνος τὴν διοίκησιν, ἀπέστειλεν ἀνθρώπους τινάς, ἵνα γρατολογήσωσιν ἐκ τῶν Πανδούρων πλὴν εἰς μάτην· ὅτε δὲ οἱ συσσωματωθέντες ἐπαναστάται ἐπλησίασαν, ἐστάλη κατ' αὐτῶν στρατὸς ἐξ 800 ἀνδρῶν, οἵτινες ὠδηγοῦντο ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Σαμουρκάση, ὑπὸ τοῦ Γεωργίου καὶ τοῦ φίλου του τοῦ Μακεδόνοιο Φαρμάκη, ὅλων Φιλικῶν, οἵτινες συνεννοηθέντες μετὰ τοῦ Θεοδώρου πᾶσαν τῷ παρεῖχον εὐκολίαν. Ὁ ἐπίδοξος νέος ἡγεμὼν Σκαρλάτος Καλλιμάχης

εἶχεν ἀποστείλει εἰς Βουκουρέστιον τρεῖς Καϊμακάμας (τοποτηρητάς), οἵτινες, εἰ δυνατόν ἄνευ τῆς συμπράξεως τουρκικοῦ στρατοῦ, ὄφειλον νὰ ἐπαναφέρωσι τὴν τάξιν. Οἱ τρεῖς οὗτοι Καϊμακάμαι ἦσαν ὁ Ἰωάννης Σαμουρκάσης, ὁ Κωνσταντῖνος Νέγρης καὶ ὁ Στέφανος Βογορίδης, ἐξ ὧν οἱ δύο τελευταῖοι ἦσαν γνωστότατοι, ὅπου καὶ ἂν εὐρέθησαν πρότερον ἐν ὑπηρεσίᾳ, διὰ τὴν ἀπληστίαν καὶ φιλοχρηματίαν των. Ὅταν ἐφθασαν οὗτοι (26/10 Μαρτίου) ἦτο ἤδη ὁ Θεόδωρος κύριος ὅλης τῆς μικρᾶς Βλαχίας ἐκτὸς τῆς Κραϊώδας, ἐνθα ἴστατο στρατὸς, ὅστις ἦτο μὲν ἔτοιμος νὰ πολεμήσῃ ἀλλὰ οὐδετερώθη ὑπὸ τοῦ Γεωργίου. Τὸ διδάνιον καὶ οἱ καϊμακάμαι εὐρίσκοντο εἰς ἐντελῇ ἀμνηχανίαν. Ὁ ἑταῖρος Σαμουρκάσης μετέβη εἰς Βουκουρέστιον καὶ ἐσυμβούλευσε τὴν Κυβέρνησιν νὰ ὑποστηρίξῃ παρὰ τῇ Πύλῃ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Θεοδώρου. Ἀλλ' αὕτη ἀσταθὴς καὶ ἀντιφάσκουσα ἑαυτῇ ποτὲ μὲν ὑπεστήριξε ταύτας ποτὲ δὲ ἀνήγγελλε τὴν ἐξόντωσιν τῶν ἀνταρτῶν διὰ τῶν ἰδίων τῆς ὅπλων, καὶ ἄλλοτε διενεοῖτο νὰ ζητήσῃ εἰς βοήθειαν τουρκικὸν στρατὸν· εἰς τὸ τελευταῖον ὅμως τοῦτο μέτρον ἠναντιοῦτο ὁ γενικὸς τῆς Ρωσσίας πρόξενος, καὶ ἔδωκε διὰ τοῦτο τὴν νίκην εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Κατὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Θεοδώρου μέρος τῶν βοϊάρων κατέφυγεν εἰς τὴν αὐστριακὴν χώραν· οἱ δὲ τρεῖς καϊμακάμαι, ὑποχωροῦντες εἰς Ρουσσόικ ἄφησαν τὴν φρούρησιν τῆς πόλεως εἰς τὸν Σάββα, ὅστις δὲν ἀπέκρουσε τοὺς ἐπαναστάτας προσερχομένους. Ἡ εἰδησις τέλος τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ὑψηλάντου ἐν Ἰασίῳ ἐκορύφωσε τὸν φόβον, τὴν σύγχυσιν καὶ τὴν φυγὴν πάντων τῶν κτηματιῶν, τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν Ὀθωμανῶν. Ἄνευ ἀναβολῆς εἰσῆλθεν ὁ Θεόδωρος (18/30 Μαρτίου) εἰς Βουκουρέστιον· παρηκολούθουν δὲ αὐτὸν ὁ Γεώργιος καὶ ὁ Φαρμάκης μετὰ τῶν ὀπκῶν, καὶ συχνάκις συνδισκέποντο μετ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Σάββα, χωρὶς ὅμως νὰ συγχωρεύωσι τὰ τάγματα των, διότι πάντες περιέμενον τὰ ἐν Ἰασίῳ συμβησόμενα.

Πρότινων ἤδη ἐβδομάδων (ἀπὸ τῆς 22/6 Μαρτίου) εὐρί-^{Ο Ὑψηλάντης ἐν}σκετο ἐν Μολδαυίᾳ ὁ Ὑψηλάντης μετὰ τῶν ἀδελφῶν του Νικο-Μολδαυία

λάου καὶ Γεωργίου, τοῦ ἡγεμόνος Γεωργίου Καντακουζηνοῦ καὶ τινων ἄλλων ὁπαδῶν. Ἀμέσως τὰ πρῶτα διαβήματά του ἀντέκειντο εἰς τὸν ὕμν τῷ ἀνθρώπῳ νοῦν, καὶ, κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἀνατολιτῶν, εἰς πᾶν αἶσθημά τιμῆς καὶ ἠθικότητος.

Ἄμα δράζας τὰ ὄπλα ἔπεμψε τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβει τῆς Ῥωσσίας, βαρὼνι Στρογανώφ, πλῆθος ἐπιστολῶν πρὸς τοὺς ἐκεῖ συνωμότες, ὧν αἱ περισσότεραι περιεῖχον προτροπὰς πατέρων, συζύγων καὶ υἱῶν πρὸς τοὺς συγγενεῖς των, ἵνα σωθῶσι. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἔθεσεν ὁ Ὑψηλάντης τὸν πρέσβυν εἰς μεγίστην ἀμνηστίαν, διότι παραδίδων μὲν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους τὰς ἐπιστολάς ἐξέθετεν αὐτοὺς, μὴ παραδίδων δὲ τοῖς ἀφῆρει τὴν εἰδοποίησιν καὶ τοὺς ἐξέθετεν εἰς κίνδυνον μέγιστον. Τὸ ἀσυγχώρητον τοῦτο βῆμα τοῦ Ὑψηλάντου ἐφαίνετο ἔτι μᾶλλον κατακριτέον, ἐὰν ἐγένετο ἐπὶ τῇ σταθερᾷ ἐλπίδι, ὅτι αἱ ἐπιστολαὶ ἤθελον ἤδη εὔρει τὴν πρωτεύουσαν ἄνω κάτω καὶ κειμένην παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Σταυροῦ! — Ἀφ' οὗ τὸ ζήτημα περὶ τόπου καὶ χρόνου τῆς πρώτης ἐκρήξεως ἀπετέλεσε τὸ κύριον ἀντικείμενον ὅλων τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων συνδιασκέψεων, ὑπέδειξεν ὁ « ἀρχιστράτηγος » ἅμα εἰσελθὼν εἰς Ἰάσιον, ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ συνδιαλέξει, ἣν εἶχε μετὰ τοῦ Σούτσου ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ποστελνίκου Ῥίζου τοῦ Νερούλου, ὅτι προσήλθε χωρὶς νὰ ἔχη εὐστοχαν καὶ ὠρισμένην ἰδέαν, εἰς ποίαν σχέσιν ἤθελε τεθῇ πρὸς τοὺς Μολδοβλάχους καὶ οὗτοι πάλιν πρὸς αὐτὸν τὸν ἴδιον. Ἐφάνερωσε πρὸς τούτοις τὸν σκοπὸν του, νὰ καταργήσῃ τὰ προνόμια τῶν βοιάρων καὶ νὰ κηρύξῃ τὴν πολιτικὴν ἰσότητα ἐν ταῖς παραδουναβίαις ἡγεμονίαις, καὶ ὁ μέχρι τοῦδε μέγιστος αὐτοῦ θαυμαστῆς Ῥίζος ἠναγκάσθη νὰ τὸν ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῶν περισοιχόντων αὐτὸν θεωρητικῶν καὶ λογίων πολιτικῶν, ἀποδεικνύων αὐτῷ ὅτι ἡ ἐκτέλεσις τοῦ σκοποῦ του τούτου ἤθελε διεγείρει κατ' αὐτοῦ πάσας τὰς τάξεις τῶν κατοίκων τῆς χώρας. (1) Ἀπὸ τῆς ριζικῆς ταύτης ἀπερισχεψίας, ἥτις ἔμελλε νὰ συμπαράσῃ τοὺς Ῥουμάνους

(1) Ῥίζου Νερούλου Νεωτέρη ἱστορία τῆς Ἑλλάδος. σελ. 289· γαλλιστὶ γεγραμμένη.

σωρηδὸν εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν τοῦ ὁδὸν, μετέβη αἴφνης· ὁ Ὑψηλάντης εἰς τὴν χαλαρωτάτην ἀντίθεσιν, ν' ἀποκλείσῃ δηλ. τοὺς κατοίκους τῆς χώρας ἅπαντας ἀπὸ τῆς ἐπιχειρήσεώς του· ὅθεν καὶ ἐξέδωκε (23/7 Μαρτίου) προκήρυξιν πρὸς τοὺς Μολδαυοὺς, δι' ἧς τοὺς ἀνήγγελλεν ὅτι διὰ τῆς χώρας των μετέβαιναν ἀπλῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ τοὺς προέτρπεε νὰ ἐξακολουθήσωσιν ἐν τάξει καὶ ἡσυχίᾳ τὰς ἐργασίας των, ὑπακούοντες εἰς τὸν ἡγεμόνα των· « ἐὰν ὅμως, προσέθετεν, ἀπηλπισμένοι τινὲς Τοῦρκοι ἤθελον τολμήσει νὰ πατήσωσι τὴν χώραν των, ἰσχυρὰ δύναμις εἶναι ἐτοίμη, νὰ τιμωρήσῃ τὸ θάρσος τῶν Ὁθωμανῶν. » Τὰ αὐτὰ εἶπε καὶ ἐν τῷ διδανίῳ τῶν βοϊάρων, οὓς παρεκίνησε, ν' ἀποστείλωσιν ἐκ συμφώνου μετὰ τοῦ ὁσποδάρου αἵτησιν περὶ τῆς ἄνευ ἀναβολῆς κατοχῆς τῆς Μολδαβίας πρὸς τὸν ἐν Λαυβάρῃ εὐρισκόμενον αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσσίας, πρὸς τὸν ὁποῖον καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐπεμψεν ἐκτεταμένην ἐπιστολὴν περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης. Ὅτε δὲ μεταβὰς μετὰ τινος ἡμέρας εἰς Βλαχίαν ἀνήγγειλε καὶ ἐκεῖ, ὅτι δὲν διενεοῖτο νὰ μείνῃ ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις, ἀλλὰ μετέβαινε μόνον ἐκεῖθεν, διεβεβαίωσε καὶ τοὺς Βλάχους, ὅτι ἡ Ῥωσσία δὲν θέλει συγχωρήσει τοὺς Τούρκους νὰ πατήσωσι τὴν χώραν των, καὶ ὅτι ἐπὶ τούτῳ ὁ στρατηγὸς Βιττγενσταῖν εἶχεν ἤδη ὁδηγήσει τὸν στρατὸν του ἐκ Βαρσοβίας πρὸς τὰ μεθόρια. Ὡς ἰσοστάθμισις τῶν ἀσθενῶν τούτων προκηρύξεων ἐξεδόθη (6/18 Μαρτίου) διάπυρος ἐπαναστατικὴ πρὸς τοὺς Ἕλληνας προκήρυξις (1), ἧς παραλογωτέραν ὁ ἀσπενδότερος ἐχθρὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ἐφεύρῃ, ἵνα καταστρέψῃ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ὑψηλάντου παρ' αὐτοῖς τούτοις, εἰς τὴν ἡθικὴν καὶ ὑλικὴν συνδρομὴν τῶν ὁποίων τοσοῦτον ἐμπιστευτικῶς ἐβασίζετο.

(1) Τὰ ἔγγραφα ταῦτα εὐρίσκονται παρὰ Φιλήμονι ἐν τῷ Β'. τόμῳ τοῦ Δοκιμίου τῆς Ἑλλην. ἐπαναστάσεως, ὅπερ εἶναι ἡ πλουσιωτέρα πηγὴ διὰ τὰ ἐν Μολδοβλαχίᾳ διατρέξαντα. Ἀλλ' ἵνα ἐπιφέρῃ τις κρίσιν σαφεῖ περὶ αὐτῶν δὲν πρέπει νὰ λάβῃ ὁδηγὸν μόνον τὸν συγγραφεὰ, ὅστις ἠθέλησε ν' ἀνεγείρῃ ἐν τῷ συγγράμματί του μνημεῖον εἰς τιμὴν τῆς Ὑψηλαντικῆς οἰκογενείας.

Οἱ λαοὶ τῆς Ἑυρώπης, ἔλεγεν ἡ προκήρυξις, αὔτινες ἐπολέμησαν ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῆς ἐλευθερίας των, προσκαλοῦσι τοὺς Ἕλληνας νὰ τοὺς μιμηθῶσιν. Ὁ ἐχθρὸς καὶ μικρὸς εἶναι καὶ ἀσθενής. Ἄμα ἐμφανισθῶσιν αἱ πατριωτικαὶ λεγεῶνες, αἱ ἀρχαῖαι στήλαι τοῦ δεσποτισμοῦ θέλουσι καταπέσει ἐνώπιον τῶν θριαμβευτικῶν σημαιῶν. Νὰ συγκεντρωθῶσιν εἰς μάχην μετὰ τὸν Μαραθῶνα καὶ Θερμοπυλῶν· τὸ ἱαίμα τῶν τυράννων θέλει εἰσθαι ἀρεστὸς ἐξίλασμός ταῖς ψυχαῖς τοῦ Ἐπαμινώνδου καὶ Θρασυβούλου, τοῦ Μιλτιάδου καὶ τοῦ Λεωνίδου. Καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ προκηρύξει τοῖς ἐδίδετο ἐν τέλει ἡ διαβεβαίωσις, ὅτι μία ἐκ τῶν μεγάλων δυνάμεων θέλει προσπαθεῖν τὰ δικαιοῦσιν αὐτῶν. Μάτην ἐπροσπάθησε ὁ Καντακουζηνὸς (1) ν' ἀποτρέψῃ τὸν στρατηγὸν ἀπὸ τοῦ ἀπερισκέπτου τρόπου, καθ' ὃν ἐξέθετε τὸν Ῥώσσον αὐτοκράτορα. Ὁ Ὑψηλάντης ἠρέσκατο ν' ἀναφέρῃ τὸ μέγα τοῦτο στήριγμα, ὡς ἵνα δώσῃ ἡθικὸν στήριγμα εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀδυναμίαν· λέγεται πρὸς τούτοις ὅτι ἰδιαιτέρως πολλάκις διέδιδεν, ὅτι ἐν προφορικαῖς διαλέξεσιν ὁ αὐτοκράτωρ συγκατένευσεν εἰς τὴν ἐπιχείρησίν του. Ἐπαρουσιάζετο δὲ ὁ Ὑψηλάντης οὐχὶ μόνον ὡς νὰ ᾔτο ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλ' ὡς νὰ ἔφερεν ἤδη ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του τὸ Ἑλληνικὸν στέμμα. Εὐθὺς ἐν Ἰασίῳ ἔφινε τοὺς βοιάρους νὰ περιμένωσιν ὅλοκληρούς ὥρας ἐν τῷ προδύμῳ, καὶ τοὺς ὑπεδέχετο μετ' ἀγερῶχος ψυχρότητος· μετὰ ταῦτα δὲ εἶχεν ἐν τῷ στρατοπέδῳ του ἑταιρίαν ὑποκριτῶν, καὶ ἐν μέσῳ τοῦ ἐν Τιργοβίστη πολεμικοῦ βίου εἶχε τὴν ἀριστοκρατικὴν ἀπαιτήσιν νὰ ἔχῃ ἰδιαιτέραν εἰσοδὸν διὰ τοὺς ἀδελφούς του καὶ τοὺς τῆς ἡγεμονικῆς τάξεως. (2) Ὅτε διὰ τῆς πρώτης ἐν Ἰασίῳ ἐκδοθείσης ἡμερησίας διαταγῆς του (25/9 Μαρτίου) διωργάνισε τὸν οὕτω λεγόμενον

(1) Ὑπόμνημα τοῦ πρίγκηπος Καντακουζηνοῦ περὶ τῶν ἐν Μολδαυίᾳ καὶ Βλαχίᾳ συμβάντων. Ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ τῆς Ἑλλ. ἐπαναστάσεως τοῦ ἔτους 1824 μάρτυρος. Ἐν Ἀλλεῖς Σαζόνων 1824.

(2) Γνωστὸν εἶναι ὅτι ὁ Τρικούπης ἐξηγεῖ τὸ τοιοῦτον ὡς ἀθῶαν ὅλως συνέπειαν τῶν ἀριστοκρατικῶν ἀπαιτήσεων του.

στρατόν του, ἔθεσεν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν δύο σωμάτων καὶ τῶν ἑλλειπεστάτων ἔτι συνταγμάτων τὸν πρίγκηπα Καντακουζηνόν, τοὺς δύο ἀδελφούς του, τὸν Δοῦκην καὶ ἄλλους ὑπ' αὐτοῦ εὐνοουμένους ὀπαδοὺς. Μάτην τὸν προσέτρεπον πολλοὶ νὰ προσλάβῃ εἰς τὴν συνοδείαν του τοὺς ἐπισημοτέρους ἄνδρας τοῦ τόπου καὶ νὰ χορηγήσῃ ὅλην τὴν ἐμπιστοσύνην του εἰς τὸν Ὀλύμπιον. Ἐνα μόνον τούτων ἐπροτίμησε, τὸν Ἰθακήσιον Βασίλειον Καραβιᾶν, ὅστις ὑπὲρ πάντα ἄλλον συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀμαύρωσιν τοῦ ὀνόματός του. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, μίαν ἡμέραν πρὸ τῆς τοῦ Ἰψηλάντου διαβάσεως τοῦ Προύθου, εἶχε σφάζει ἐν Γαλαζίῳ τὴν μικρὰν τουρκικὴν φρουράν, ἥτις ἐν πάσῃ πόλει ὅπου συνηθροίζοντο καὶ ἔζων Τούρκοι ὑπῆρχε πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῶν, εἶχε βεβηλώσει τὰ τσαμῖα καὶ φονεύσει ἰδίᾳ χειρὶ τὸν ἱμάμην αὐτὸν, ἂν καὶ παρηγγέλθη παρὰ τοῦ πρίγκηπος, ν' ἀφοπλίσῃ ἀπλῶς τὴν τουρκικὴν φρουράν καὶ μόνον τοὺς ἑνοπλον θέτοντας ἀντίστασιν νὰ φονεύσῃ τὴν αἰμοδόρον ταύτην πράξιν (ἥτις καὶ ἀνόητος μωρία ἦτο, διότι προειδοποιεῖ τοὺς Τούρκους τῆς εὐκόλως κυριευομένης Ἰθακῆς, νὰ προσέχωσιν) ἐπήνεσε καὶ ἀντήμειψεν ὁ πρίγκηψ ἐν ἐπὶ τούτῳ ἐκδοθείσῃ ἡμερησίᾳ διαταγῇ· ὅθεν καὶ ἑτέρα τοικύτη πράξις διεδέχθη τὴν πρώτην ἐνώπιόν του. Ἡ ἐν Ἰασίῳ μικρὰ τουρκικὴ φρουρά εἶχεν ἀφοπλισθῆ κατὰ τὴν εἰσόδόν του καὶ μετ' ἄλλων 30 Ὀθωμανῶν ἐμπόρων ἐφρουρεῖτο ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν του· ἐν νυκτὶ ὅμως οἱ πλεῖστοι τῶν αἰχμαλώτων τούτων ἄνευ αἰτίας καὶ ἀνηλεῶς ἐσφάγησαν. Τὰ ἀπάνθρωπα ταῦτα κακουργήματα ἐμήνουν τὴν ἀρχὴν τῶν αὐτῶν βαρβαροτήτων, πρὸς τὰς ὁποίας ὁ ὄχλος τοῦ Μεζικοῦ ἔδωκε τὸ σύνθημα εἰς τοὺς ἰδιόχλους, διήγειραν δηλ. τὴν φανατικὴν τῶν Τούρκων ἐκδικησιν, καὶ ἔθεσαν ἐπὶ τῶν ἐπομένων ἐπαναστατικῶν κινήματων τὸν ἀποτρέπαιον τύπον τοῦ καταστρεπτικοῦ πολέμου, ὡς ἐν τῇ νοτίῳ Ἀμερικῇ. Τὴν ἄδικον αἱματοχυσίαν συνώδευεν ἡ ἄδικος λήστευσις. Ὁ Ἰψηλάντης ἐφυλάκισε τραπεζίτην τινὰ Παῦλον Ἀνδρέου ἐπὶ τῇ διαδοθείσῃ μόνον φήμῃ ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος εἶχεν εἰς χεῖράς του χρήματα τῆς ἐταιρίας, καὶ ἀποδειχθείσης ἀνυποστά-

του τῆς φήμης, δὲν τὸν ἀπεφυλάκισε παρὰ ἐπὶ πληρωμῇ χρηματικού ποσοῦ. Ταῦτα κατεθορύβησαν οὐκ ὀλίγον τοὺς πλουσίους· δύο τῶν ἐπισημοτάτων βοϊάρων τῆς Μοδδαυίας ἐδραπέτευσαν, ὅ,περ μακρόθεν ἔδωκε καὶ εἰς τοὺς Βλάχους τὸ σύνθημα τῆς φυγῆς. Οἱ φόβοι οὗτοι τῶν Μολδοβλάχων, ἡ εἰδησις τῆς συλλήψεως τοῦ Ἀριστείδου, ἡ ἀπολεσθεῖσα ἐλπίς περὶ τῆς συνδρομῆς τῶν Σέρβων, ἡ ἔλλειψις τῆς ἀνυπομόνης περιμενομένης ἀγγελίας περὶ τοῦ κινήματος ἐν τῇ τουρκικῇ πρωτεύουσῃ καὶ τέλος ἡ ὑποψία τῶν ἀντιπάλων τοῦ Ὑψηλάντου, ὅτι ἐπροσπάθει ὥς ὁ πατήρ του νὰ οἰκαιοποιηθῇ διὰ τῶν ὅπλων τὴν ἐπὶ τῶν δύο Ἡγεμονιῶν ἀρχὴν — ταῦτα πάντα κατέβαλον τὴν πόλμην καὶ τὴν διάθεσιν τοῦ πρίγκηπος πρὶν ἔτι εἰσελθῇ εἰς τὴν Βλαχίαν.

Ὁ Ὑψηλάντης ἐν Βλαχίᾳ.

Ἀπερχόμενος ὁ Ὑψηλάντης εἰς Βουκουρέστιον (1/13 Μαρτίου) διέταξε πανταχοῦ νὰ ἦναι ἑτοιμὰ τρόφιμα διὰ δεκακισχιλίους ἀνδρας, ἀλλ' ὁ «στρατός του» δὲν ὑπερέβαινε κατ'ἐκείνην τὴν ἐποχὴν τοὺς 800 ἱππεῖς, καὶ συνίστατο ἐκ τοῦ τάγματος τῶν « Ἀλβανῶν », τῶν μισθωτῶν τοῦ ἡγεμόνος, καὶ ἐκ Κοζάκων, στρατολογηθέντων ὑπὸ τοῦ Δούκ. Ὀλίγοι μόνον Μολδαβοὶ τὸν παρηκολούθουν· οἱ δὲ Βλάχοι πολὺ δυσπίστως τὸν ἐδέχθησαν, διότι κατ' οὐδένα τρόπον ἤθελον νὰ ἴδωσι τὴν χῶραν των πεδίων τοῦ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνος, καὶ τοσαύτη ἦτο ἡ κατὰ τὴν τάσιν καὶ τὰ συμφέροντα ἀντιζηλεῖα μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ρουμάνων, ὥστε καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει οὐδεὶς ἐπίστευεν εἰς τὸν συνδυασμὸν τοῦ κινήματος τοῦ Θεοδώρου καὶ τοῦ Ὑψηλάντου, ὧν ὁ μὲν ἐγίνετο ὑπὲρ, ὁ δὲ κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ὅθεν καὶ οὐδὲν παρήχθη ἀποτέλεσμα, ὅταν ὁ στρατάρχης, ἐλθὼν μετὰ ἑπταήμερον ὁδοπορίαν εἰς Φωξάνην παρὰ τὰ σύνορα τῶν δύο Ἡγεμονιῶν, ἐξέδωκεν ἐντεῦθεν προκήρυξιν πρὸς τοὺς « Ἀάκας » (13/25 Μαρτίου) δι' ἧς μεταβάλλων καὶ πάλιν τὴν θέσιν του ἀπέναντι τῶν κατοίκων τῶν Ἡγεμονιῶν, προέτρεπεν αὐτοὺς νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἐν Φωξάνῃ ἐνισχύθη τὸ στίφος τοῦ διὰ τινων στρατιωτικῶν ἀποσπασμάτων ὑπὸ τὸν

Καραβιᾶν καὶ τὸν Ἀργυροκαστρίτην Ἀναστάσιον, καὶ ἡ ἐνταῦθα ἐπὶ μίαν ὅλην ἐβδομάδα διαμονή τοῦ στρατάρχου ἐχρησίμευσεν εἰς τὸ νὰ σχηματισθῇ «ἱερὸς λόχος» ἐκ μυροφόρων στρατιωτῶν, φερόντων ἐπὶ τοῦ κράνους ὡς σύμβολον κρανίον νεκροῦ. Τοῦ ἱεροῦ τούτου λόχου ἡ σύστασις ἀνεκάλει εἰς τὴν μνήμην τὸν ἐν Λεύκτροις θρίαμβον τῶν Ἑλληνικῶν ὀπλων. Ὁ στρατὸς τοῦ Ὑψηλάντου ἐπορεύθη νῦν ἐν μεγίστῃ ἀταξίᾳ καὶ διχονοίᾳ μεταξὺ τῶν ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου εὐνοουμένων Δούκα καὶ Καραβιᾶ, καὶ πάντων τῶν πεφοβισμένων κατοίκων τῆς χώρας φεγγόντων, πρὸς τὸ Πλούεστι, ἔνθα ὁ πρίγκηψ, ἀνησυχῶν ἕνεκα τῶν εἰδήσεων τοῦ Ὀλυμπίου περὶ τῆς διαγωγῆς καὶ δικθέσεως τοῦ Θεοδώρου καὶ τοῦ Σάββα, διέμεινε πάλιν ἐπὶ δέκα ὕλης ἡμέρας, ἀμνηχνῶν πότερον νὰ τολμήσῃ, νὰ μεταβῇ εἰς Βουκουρέστιον ἢ νὰ διευθυνθῇ κάλλισιν πρὸς τὴν Τιργουβίσταν, τὴν ἀρχαίαν τῆς Ἡγεμονίας πρωτεύουσαν. Τέλος τέσσαρας μόλις ἐβδομάδας μετὰ τὴν ἐξ ἱεροῦ ἀναχώρησίν του ἔφθασεν ὁ Ὑψηλάντης (26/7 Ἀπριλίου) εἰς τὴν παρὰ τὸ Βουκουρέστιον Κολεντίνην, ἐν ᾧ ἡ ἐπιχειρήσις του ἐκρέματο μόνον ἐκ τῶν ταχειῶν κινήσεών του, ἐκ τῆς ὠθήσεως τῶν φίλων καὶ τῆς συμπραλήψεως τῶν ἀμφιταλαντευομένων, καὶ ἐκ τῆς αἰφνιδίας τῶν ἐχθρῶν καταπλήξεως. Ὁ μητροπολίτης δὲ τοῦ Βουκουρεστίου καὶ οἱ ὀλίγοι ἀποληρθέντες βοῦάροι τὸν παρεκίνησαν νὰ εἰσέλθῃ, εὐχαριστημένοι ὄντες νὰ δώσωσιν εἰς τὸ ἄγριον τοῦ Θεοδώρου στίφος ἀρχηγὸν καλλιτέρας συμπεριφορᾶς καὶ μεγαλειτέρας βιαιότητος. Καὶ ὁ μὲν Γεωργάκης ἐτέθη ὑπὸ τὰς διαταγὰς του· ὁ Θεόδωρος ὁμῶς καὶ ὁ Σάββας ἠρνήθησαν. Ὁ Ὑψηλάντης ἀπέστειλε τὸν Λασάνην πρὸς τὸν Σάββαν, ὅστις ἀποφεύγων κατ' ἀρχὰς τὰς ἐξηγήσεις παρεπονέθη ἔπειτα φανερώς τῷ γραμματεῖ τοῦ πρίγκηπος, ὅτι ἡ ὑποσχεθεῖσα βωσικὴ βοήθεια δὲν ἐφαίνετο, ἅντι τῆς ὁποίας αἱ Ἡγεμονίαι κατεστρέφοντο ἀφεύκτως. Ὁ Λασάνης, καθησύχασε τὸν ἔμφορον ἄνδρα καὶ πάλιν, βεβιαῶν αὐτῷ, ὅτι ἡ Ῥωσσία ἔπρεπε νὰ περιμένῃ πρῶτον τὴν εἰσέλασιν τῶν Τούρκων εἰς τὴν χώραν, ἵνα ἔχῃ ὑπόλογον τινὰ πρόφασιν πρὸς ἐπιθέσιν, καὶ

πραγματικῶς ὁ Σάββας ἐπαρουσιάσθη ἀμέσως εἰς τὸν Ὑψηλάντην ὡς ἐφάνετο ἐν πλήρει ἀφοσιώσει. Κατέπεισε δὲ τὸν πρίγκηπα νὰ μὴ δυσπιστῇ πρὸς τὸν Θεόδωρον, ὑπεσχέθη νὰ τὸν καταπραύνη καὶ τῷ ὄντι, μένων ὡς ὁμηρος ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Θεοδώρου, τὸν κατέφερεν ἐπὶ τέλους νὰ μεταβῇ εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ὑψηλάντου. Ἐκεῖ ὑπεκρίθη ὁ Βλαδιρμηέσκος ἀφοσίωσιν καὶ ζήλον. Ἀλλὰ μέριμνα ὑπὲρ τῆς τύχης τῆς Βλαχίας, δυσπιστία πρὸς τὴν ἰκανότητα, πρὸς τὰ μέσα καὶ τὰ στηρίγματα τοῦ Ὑψηλάντου, καὶ ἡ φιλαρχία του ἐνέβαλον εἰς τὸν «Δόμνον Θεόδωρον», ὡς ἡρέσκετο νὰ καλεῖται ἤδη, σχέδια προδοσίας· νὰ ἐξαγοράσῃ δηλ. διὰ τῆς καταστροφῆς τοῦ Ὑψηλάντου τὴν εὐνοίαν τῶν Τούρκων, καὶ νὰ ἐγκαταστήσῃ ἐγχώριον ἡγεμόνα, ἴσως καὶ ἑαυτόν. Μὲ μεγίστην δολιότητα ἐζήτει νὰ παρακινήσῃ τὸν Ὑψηλάντην νὰ προβῇ μέχρι τῆς Βουλγαρίας, ἔνθα, ὡς ἔλεγε, Χρῆστός τις Πάγκος ἦτο ἕτοιμος νὰ τὸν ὑποδεχθῇ παρὰ τὴν Ζιρνίτσαν. Πλὴν τὸ τόλμημα τοῦτο ἦτο πλέον ἀνώτερον τῶν δυνάμεων τοῦ Ὑψηλάντου, αἵτινες δὲν υπεραίθαινον ἐν Κολεντίνῃ τοὺς τρισχιλίους ἄνδρας, καὶ συνίσταντο ἐξ ἀτάκτων καὶ ἀπειθῶν στρατιωτῶν, οἵτινες πᾶν κακούργημα διέπραττον, ἐξαιρουμένου ὅμως τοῦ ἱεροῦ λόγου, εἰς τὸν ὁποῖον συνέρρευσεν ἀριθμός τις λεπτότερον ὀργανισμένων νεανιῶν ἐκ σχολείων, πανεπιστημίων καὶ ἐμπορικῶν γραφείων, ἐντοπίων τε καὶ ξένων, μετὰ συγκινητικοῦ ζήλου ἰκανὸν μέρος τῆς ἀνθηρᾶς ἐκείνης ἀλλὰ λίαν εὐαρίθμου Ἑλληνικῆς νεολαίας, ἥτις κατείχετο ὑπὸ τοῦ ὑπὲρ πολιτισμοῦ καὶ ἐλευθερίας νεοφανοῦς ἐνθουσιασμοῦ. Πρὸς δὲ τούτοις ἐπισφαλές ἦτο νὰ μεταβῇ ὁ Ὑψηλάντης εἰς χώραν, περὶ τῆς διαθέσεως τῆς ὁποίας δὲν εἶχε λάβει λίαν ἐνθάρρυντικὰς πληροφορίας, καὶ ν' ἀφήσῃ ὀπισθέν του τοὺς ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὸν διακειμένους Μολδοβλάχους, παρ' οἷς μόνη ἡ ἰδέα ῥωσικῆς ὑποκινήσεως ἀνεχαίτιζεν ἀκόμη τὴν ἐκρηξίν τῆς γενικῆς δυσκαρσεκείας. Αὐτῆς ὅμως μάλιστα τῆς ἐλπίδος ἦτο πεπρωμένον νὰ ψευσθῶσι καὶ οἱ πολλοὶ ἀπατηθέντες καὶ αὐτὸς ὁ ἀπατηθεὶς καὶ πάντα ἀπατήσας Ὑψηλάντης.

Ἡ ἐπιστολή, (1) ἣν ὁ Ἐλευθερωτῆς τῆς Ἑλλάδος ἔγραψεν ^{Αἱ πρὸς} ἐξ ^{τῆν} Ῥωσ-
 ίας πρὸς τὸν ἐν Αὐθῶνι εὐρισκόμενον αὐτοκράτορα τῆς ^{σίαν} Ῥωσσίας (24/8 Μαρτίου), ἦτο, ἀναλογιζομένης τῆς καταστά-
 σεως τῶν πραγμάτων, τῶν προσώπων καὶ τῶν σχέσεων, τὸ ἐπα-
 χρον τῆς ἀνηκούστου σχεδὸν ἀγυρτείας, οἰήσεως καὶ αὐτῆς, ἐὰν
 θέλωμεν, τῆς ἁλρας ἀγαθότητος τοῦ ἀνδρὸς τούτου· ἐπανελάμ-
 θενεν ἐνταῦθα ἐγγράφως ὅ,τι ἠθέλησεν ἐν Πετροπόλει ἡδὴ νᾶ
 εἶπῃ προφορικῶς, καὶ διὰ τοῦ τρόπου του διεσκέδασε πᾶσαν ὑπο-
 ψίαν περὶ τῆς εἰλικρινείας καὶ γνησιότητος τῆς τυφλῆς πρὸς τὸν
 Ῥώσσον μονάρχην ἐμπιστοσύνης του. Αἱ γενναῖαι ὁρμαὶ τῶν
 λαῶν, ἔγραψεν ὁ Ὑψηλάντης, ἔρχονται θεόθεν· θεὸς λοιπὸν ἐμ-
 πνεύσει ἐγείρονται σήμερον καὶ οἱ Ἕλληνες, ἵν' ἀποτινῶξωσι
 ζυγὸν τεσσάρων αἰώνων. Ἐμὲ δὲ ὑπαγορεύει τὸ πρὸς τὴν πατρί-
 δα μου καθῆκον, καὶ « ἡ τελευταία θέλησις τοῦ πατρός μου »
 νᾶ ἀφιερῶθῃ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο. Ἀναφορὰ ὑπὲρ τὰς 200, φέ-
 ρουσαι ὑπογραφὰς 600,000 τῶν προκρίτων ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν
 τῆς Ἑλλάδος, μὲ προσκαλοῦσι νᾶ τεθῶ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐπανα-
 στάσεως! Ἡ θεία Πρόνοια ἔρριψε βλέμμα συμπαιθεῖας ἐπὶ τῆς
 ταλαίνης πατρίδος, καὶ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἐτύφλωσε τοὺς τυ-
 ράννους, ὥστε οὗτοι ἔμειναν ἐν ἐντελεῖ ἀπραξίᾳ, παρὰ τὰς ἐπα-
 νειλημμένας ἐνδείξεις τῶν Ἀγγλῶν καὶ τὰς φανεράς διαδηλώσεις
 περὶ τοῦ φιλελευθέρου ἐν Ἑλλάδι πνεύματος. Ἐν τῷ τέλει τῆς ἐπι-
 στολῆς του παραινεῖ ὁ Ὑψηλάντης τὸν αὐτοκράτορα νᾶ ἐλευθερώ-
 σῃ τὴν Ἑλλάδα, καὶ παρκαλεῖ αὐτὸν νᾶ προστατεύσῃ τὴν οἰκο-
 γένειάν του, τῆς ὁποίας οὐδὲν μέλος γνωρίζει τι περὶ τοῦ κινή-
 ματός του. — Ἡ περὶ τῆς θείας καταγωγῆς τῆς ἐπαναστάσεως
 θεωρία αὕτη, εἰς ἣν προσετίθετο ἄνευ προθέσεως βεβαίως καὶ ἡ
 ὁμολογία, ὅτι ἡ ἐπανάστασις πηγάζει ἐκ μυστικῆς τινος ἐται-
 ρίας, τῆς ὁποίας αἱ δικκλαδώσεις ἐκτείνονται εἰς ὅλα τὰ μέρη
 τῆς οἰκουμένης, ὅπου ζῶσιν Ἕλληνες, δὲν ἦτο δυνατόν νᾶ
 φθάσῃ εἰς τὸν Τσάρον εἰς ἀτυχεστέραν ὥραν (6/18 Μαρτίου)

(1) Ἔχομεν πρὸ ὀρθακμῶν χειρόγραφον ἀντιγραφήν τῆς ἐπιστολῆς ταύ-
 της Σημ. τ. Συγγρ.

τότε δὴ ὅτε ἐμαίνετο ἔτι ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ Πορτογαλίᾳ τὸ πῦρ τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ὅπισθεν τοῦ κατὰ τῆς Νεαπόλεως ἐκστρατεύοντος αὐστριακοῦ στρατοῦ ἐξερρήγνυτο ἐν Πεδεμοντιῷ ἡ ἐπανάστασις, ὥστε πάντες οἱ ἐν Λαυδίαχῃ συνεδριάζοντες ἡγεμόνες κατελήφθησαν ὑπὸ πανικοῦ φόβου, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος εἶχε παραδοθῇ ἀδιακρίτως εἰς τὸν Μεττερνίχον καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ.

Ὅθεν ἐπισήμως καὶ δημοσίᾳ διετάχθη ὁ μὲν ἐν Βεσσαραβία ἀρχιστράτηγος Βιττεγενστάιν νὰ φυλάξῃ τὴν αὐστηροτάτην οὐδετερότητα, ὁ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς νὰ προσφέρῃ τῷ Σουλτάνῳ τὴν τῆς Ῥωσσίας συνδρομὴν πρὸς κατὰσβεσιν τῆς ἐπαναστάσεως· ὁ ἐν Ἰασίῳ πρόξενος τῆς Ῥωσσίας προσεκήρυξεν (28/9 Ἀπριλίου), ἐν ᾧ ὁ Ὑψηλάντης εἶχε μόλις ἔλθει εἰς Κολεντίνην, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ του ἀποδοκιμάζει τὸ κίνημα· καὶ μετὰ ταῦτα ἐπεκύρωσεν ἡ ἐκ Λαυδίαχης αὐστριακὴ ἐγκύκλιος τὴν καταδίκην τῶν ἐγκληματικῶν κινήματων τῆς ἑλλ. ἐπαναστάσεως, τὴν ὁποίαν αἱ μεγάλαι τῆς Εὐρώπης δυνάμεις ἐθεώρουν καὶ ἡτοιμάζοντο νὰ ἐμποδίσωσιν ὡς τὰς ἐν Ἰταλίᾳ στάσεις. Ταῦτα πάντα ἡδύνατο νὰ προῖδῃ ὁ Ὑψηλάντης ἐὰν κατεμέτρεи τὸ κίνημά του ἀναλόγως τῶν μεγάλων πολιτικῶν τῆς Εὐρώπης σχέσεων. Ἄλλ' αὐτὸς εἶχε βασισθῇ μόνον εἰς τὰς προσωπικὰς ἐντυπώσεις, ἃς ἔλαβε παρὰ τοῦ μαλακοῦ αὐτοκράτορος· καὶ ἐὰν ἡ ἐπιχείρησίς του ὡς πρὸς τὴν κατὰστασιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν πρὸς κινήματων προδίδῃ ἀκατανόητον σχεδὸν μυωπίαν, ἡ φύσις ὅμως τοῦλάχιστον τῶν μυστικωτέρων προσωπικῶν ἐκείνων σχέσεων τὸν ἀθώνει ἀπὸ τῆς καθ' ὅλα τυφλῆς του ἀπάτης. Αἱ δημοσίως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος δοθεῖσαι ἐξηγήσεις τὸν κατεδίκάζον, ἀλλ' αἱ σιωπηλαὶ προσωπικαὶ συμπάθειαι καὶ αἱ εὐχαὶ τοῦ Τσάρου ἦσαν, ὡς ὁ Ὑψηλάντης ἐπίστευε πάντοτε, ὑπὲρ αὐτοῦ. « Τὸ ἔλεγον πολλάκις, εἶπεν ὁ αὐτοκράτωρ ἅμα λαβὼν τὴν ἐξ Ἰασίου ἐπιστολήν, ὁ ἄξιός οὗτος νέος τρέφει αἰσθήματα εὐγενῆ. » — Καὶ ἀναγνωρίζων τὰ εὐγενῆ ταῦτα αἰσθήματα ἐχρύσωσεν αὐτῷ ὁ Τσάρος διὰ τῆς φιλικῆς χειρὸς τοῦ Καποδιστρίου ἐν προσωπικῇ τινι ἐπιστολῇ τῆς 14/26

Μαρτίου τὸ καταπύτιον τῆς Λαυβάχης. Μὲ ποῖα αἰσθήματα θὰ ἔγραψεν ἄραγε ὁ ὑπουργὸς (ὁ Καποδίστριας) τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, ἥτις κατέστρεφε τὰς ἀπερισκέπτους αὐτοῦ διαβεβαιώσεις καὶ προτροπὰς, αἵτινες καὶ τὸν φίλον του ἠφάνιζον καὶ δλόκληρον χώραν καὶ γενεὰν ὅλην ἀνθρώπων εἰς ἐλεσινὴν κατέρριπτον κατὰστασιν! Ὁ αὐτοκράτωρ ἐξέφρασε τῷ Ἰψηλάντῃ τὴν λύπην του, ὅτι παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ ἐπικινδύνου πνεύματος τῆς ἐποχῆς, ὥστε νὰ θελήσῃ νὰ ἐκπληρώσῃ « τὸν φυσικὸν τῶν Ἑλλήνων ὑπὲρ βελτιώσεως καὶ ἐλευθερίας πόθον » διὰ τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ νὰ συνδέσῃ τὸ ὄνομά του μὲ συμβάντα, τὰ ὁποῖα ὁ αὐτοκράτωρ τὰ μέγιστα ἀπεδοκίμαζε, καὶ μάλιστα κατ' ἐποχὴν, καθ' ἣν ἐπωφελεῖς διαπραγματεύσεις παρεῖχον τῆς γενικῆς εἰρήνης νέα ἐχέγγυα, καὶ καθ' ἣν αἱ ἀπαιτήσεις τῆς οἰκογενείας του ἔμελλον νὰ γείνωσι παραδεκταί. Ἐτόλμησεν ὁ Ἰψηλάντης νὰ ὑποσχεθῇ τὴν βοήθειαν μεγάλης τινὸς δυνάμεως; Ἐὰν ἐννοῇ τὴν ῥωσικὴν, οἱ συμπολιταὶ του θέλουσιν εὖρεϊ τὴν Ῥωσσίαν ἀκίνητον, διότι ἀνάξιον τοῦ αὐτοκράτορος εἶναι νὰ ὑποσκάψῃ τὰ θεμέλια τοῦ τουρκικοῦ κράτους διὰ τῆς ἐπονειδίστου ἐνεργείας μυστικῆς ἐταιρείας. Πρὸς δὲ τούτοις ἀνηγγέλλετο τῷ Ἰψηλάντῃ διὰ ἡπιωτάτων ὄρων ἡ ἡπιωτάτη κρίσις ὡς πρὸς τὰ οἰκογενειακά του συμφέροντα· ὁ αὐτοκράτωρ τῷ ἀνήγγελλεν ὅτι οὔτε αὐτὸς οὔτε ὁ ἀδελφός του θεωροῦνται πλέον ὡς εὐρισκόμενοι ἐν τῇ ῥωσικῇ ὑπηρεσίᾳ, καὶ ὅτι δὲν δύναται νὰ τοῖς ἐπιτρέψῃ τὴν εἰς τὴν Ῥωσσίαν ἐπάνοδον. Ὡς πρὸς τὸ κίνημά του ὅμως τῷ διεβιβάσθη συγχρόνως (14|26 Μαρτίου) διὰ τοῦ Νεσελρόδ ἡ διαταγὴ (1) νὰ μὴ προχωρήσῃ περαιτέρω, ἀλλὰ τοῦναντίον νὰ διαλύσῃ εἰ δυνατόν τοὺς δυστυχεῖς ἄνδρας, οὓς ἐξηπάτησε, καὶ ἐὰν τυχὸν ἔχῃ εὐλόγους ἀπαιτήσεις κατὰ τῆς Πύλης, νὰ τὰς καθυποβάλῃ αὐτῇ διὰ τοῦ βαρὼνου Στρωγανώφ, ὅστις εἶχεν ἤδη λάβει τὰς δεούσας περὶ τούτου ὁδηγίας! — Ὅσον καὶ ἂν θεωρήσῃ τις ἔνοχον τὸν Ἰψηλάντην, τὴν ἐνοχὴν του ταύτην κατὰ πολὺ ὑπερτερεῖ ἡ κατὰ

(1) Zinkeisen Ἱστορία τῆς Ἑλλ' ἐπαναστάσεως 1840. 1, 170.

πτυστος καὶ παράλογος ἀσυνειδησία καὶ μοχθηρὰ διπροσωπία τοῦ Ῥώσσου μονάρχου. Ἐν τῇ παλαιᾷ του ὡς πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα ἀσταθία καὶ ἀβεβαιότητα ἀπέσυρε τὴν χεῖρά του ἀπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ, ἀφήσας αὐτῷ μικρὰν μόνον λαβὴν, ἀφ' ἧς νὰ κρατηθῇ ὁ ἀσθενὴς ἅμα καὶ πεισματῶδης Ὑψηλάντης· παρεκίνησε δὲ τὸν μικρόψυχον ἀντάρτην, ὅστις ἀρχίσας ἐν ἀλαζονείᾳ δὲν παρητρεῖτο ἔτι τῶν ὑπεροπτικῶν του σχεδίων, ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ ἐγκαταλείψῃ, ἀφ' ἐτέρου δὲ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἀπηλπισμένην ἐπιχείρησίν του, καὶ νὰ ἐξακολουθῇ ἀπατῶν διὰ ψευδῶν ὑποσχέσεων τοὺς ἀκρίτους αὐτοῦ ὁπαδούς· διὰ τοῦ τοιούτου τρόπου ὑπέθαλπεν ὁ αὐτοκράτωρ τὴν ἐξακολουθήσιν τοῦ ἀνοήτου ἀγῶνος, τὰ αἰμοδόρα κακουργήματα τῶν ἐξηγριωμένων ἐχθρῶν, τὴν ματαίαν σφαγὴν νεολαίας ἐνθουσιασμένης καὶ εὐγενοῦς καὶ τὴν διαρκῆ καταστροφὴν τῶν Ἡγεμονιῶν.

Ἐάν ὁ Ὑψηλάντης ἦτο ἀνὴρ ὄντως μεγάλουμνος ἢ ἐξόχου νοός, εἶχε τὴν ἐκλογὴν μεταξὺ δύο ἐντίμων ὁδῶν καὶ νῦν ἔτι, ὅτε πρὸς τὸ κοσμικὸν τοῦ Τσάρου ἀνάθεμα, ἔπεςσε κατ' αὐτοῦ καὶ τὸ ἀνάθεμα τῆς ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖον ἡ Πύλη κατώρθωσε νὰ ἐκδίασῃ (ἐν ἀρχῇ τοῦ Ἀπριλίου ἔτ. ν.) παρὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς ἱερᾶς Συνόδου. Ἡ ἔπρεπεν, ἅμα κατανοήσας τὴν ῥωσικὴν ἀπάτην, νὰ παραιτηθῇ τοῦ ἀποτυχόντος ἐπιχειρηματός του, νὰ ὁμολογήσῃ δημοσίᾳ τὴν πλάνην του, καὶ νὰ προσπαθήσῃ νὰ ἐξασφαλίσῃ δι' ἀμνηστίας καὶ τοὺς ὁπαδούς του καὶ τὰς Ἡγεμονίας διὰ τῆς ῥωσικῆς βοηθείας, ἥτις πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ βεβαίως τῷ ἐχορηγεῖτο· ἡ ἔπρεπεν, ὡς ὁ ὑποκινήσας τὴν ἐπαναστάσιν, νὰ πράξῃ πρὸ παντὸς ἄλλου, ὅ,τι μέρος τῶν παρασυρθέντων ἐπαναστατῶν ἔπραξε μετὰ ταῦτα πρὸς καταισχύνειν αὐτοῦ, ἔπρεπε δηλ. νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ ἀπονενοημένον αὐτοῦ κίνημα παρατολμότατα, νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν Μολδαυίαν, ἵνα διατηρῇ ἐλευθέραν τὴν συγκοινωνίαν πρὸς τὴν Βεσσαραβίαν, ἔνθα διηνεκῶς συνήρχοντο νέα στίφη μαχητῶν, νὰ διαβῇ τὸν Δούναβιν, καὶ ὑποστηρίζων ἀείποτε τὴν περὶ μυστικῆς τῆς Ῥωσσίας συμπράξεως ἰδέαν, νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐκρηξὴν Ἑλληνικῶν ἐπα-

ναστατικῶν κινήματων, τὰ ὅποια ἠδύναντο ἴσως νὰ σώσωσι τὸ πᾶν. Ἐν περιπτώσει ὅμως ἐντελοῦς ἀποτυχίας ἔπρεπε νὰ διασώσῃ τὴν στρατιωτικὴν καὶ πατριωτικὴν του τιμὴν καὶ νὰ πέσῃ ἐνδοξῶς ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ἀλλὰ δυστυχῶς αὐτὸς ὁ γνησιώτατος τύπος τοῦ λαβυρινθώδους βυζαντινοῦ χαρακτῆρος καθίστα εἰς αὐτὸν ἀδύνατον τόσον ἀπλοῦν πᾶγμα. Διὰ τῆς μέχρι τοῦδε πορείας του ἀπέκλεισεν ὁ Ὑψηλάντης ἑαυτῷ καὶ τὰς δύο ταύτας εὐθείας ὁδοὺς. Ἐπίσης ἐπικίνδυνον τῷ ἦτο καὶ νὰ παραδῶσῃ ἐν ἀπελπισίᾳ τὰ ὅπλα καὶ νὰ τὰ δράξῃ ἕνεκα τῶν ἀθεθαίων, ζοφερῶν, καὶ ἐχθρικῶν φρονημάτων, τὰ ὅποια ἡ ἀδυναμία του καὶ αἱ ἀπάται του εἶχον διεγείρει παρὰ τοῖς ὁπαδοῖς αὐτοῦ. Τὸν ἀνδρεῖον Γεώργιον τὸν Ὀλύμπιον, ὃν εἰς πᾶσαν γενναίαν του ἀπόφασιν ἤθελεν ἔχει στήριγμα, ἐκράτει ἀνέκαθεν μακρὰν αὐτοῦ· τοὺς πρότερον εὐνοουμένους Καραβιᾶν καὶ Δουκαν ὑπωπτεύετο τώρα, ὅτι ἐζήτουν νὰ τὸν παραγκωνίσωσι, καὶ εὐτύχημα ἦτο ἀκόμη, ὅτι ἀμφότεροι διέκειντο πρὸς ἀλλήλους τόσον ἐχθρικῶς ὅσον καὶ πρὸς αὐτόν. Περὶ τοῦ Σάββα, ὅστις δικαιολογημένος εἰς ὕβρις του τὰς ὑποψίας, τὰς προτροπὰς καὶ συμβουλὰς παρεσύρετο ὑπὸ φιλεκδίκου μανίας, ἐφοβεῖτο ὅτι διεπραγματεύετο μετὰ τῶν Τούρκων περὶ προδοσίας· τῆς δὲ προδοσίας τοῦ Βλαδιμηρέσκου εἶχε διὰ τῶν συλληφθέντων ἀπεσταλμένων τὰς ἀποδείξεις εἰς χεῖρας· ἀλλὰ καὶ οἱ δύο οὗτοι (ὁ Σάββας καὶ ὁ Βλαδιμηρέσκος) ἀντεμάχοντο πρὸς ἀλλήλους δι' ἐχθρικῶν σχεδίων, καὶ περὶ τὸν προδότην Θεόδωρον ἐχάλκευον πᾶν ἄλλοι Φιλικοὶ προδοσίαν. Ἡ τοιαύτη τῶν πραγμάτων κατὰστασις ἀπέσπασε τὸν Ὑψηλάντην ἀπὸ τῆς εὐθείας ὁδοῦ τῆς ἐνεργείας, καὶ τὸν περιέπλεξεν εἰς ἀτραποὺς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀδιεξόδους. Παρὰ ποτε εὐρισκόμενος ἐν ἀμηχανίᾳ καὶ ἀποτεθαρρῦμένος ἐφοβήθη συνεπεῖα τῶν ἐκ Λαυθάχης ἐπιστολῶν νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ ἔργον, ἐδίωκε πάρεργα καὶ ὅ,τι ἠδύναντο νὰ ἐκλάβῃ ὡς ἑαυτῷ συμφέρον, ἵνα πρὸ πάντων ἀποφύγῃ τὴν ταπείνωσιν καὶ τὸν κίνδυνον τῆς δημοσίας ὑποχωρήσεως. Ὡς ἐὰν ἤκολούθει τὴν ἐντολὴν τοῦ Νεσελερὼδ ἀπηλύθιεν πρὸς τὸν βαρὺ-

νον Στρωγγινῶφ ὅχι τὰς «δικαίαις του ἀπαιτήσεως», ἀλλ' εἶχε νὰ κάμῃ εἰς τὴν Πύλην ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ προτάσεις ὑπὲρ τοῦ ἔθνους (ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ ἄλλα τοιαῦτα)· τὰς προτάσεις ταύτας καθυπέβηκε πάλιν καὶ εἰς τὸν αὐτοκράτορα, καὶ ἀνήγγειλε τοῦτο συγχρόνως καὶ εἰς τὸν καίμακάμην τοῦ ἡγεμόνος Καλλιμάχου, προσθέτων αὐτῷ, ὅτι αἱ προτάσεις αὗται πρέπει νὰ γείνωσι δεκταὶ διὰ νὰ παραδώσῃ αὐτὸς τὰ ὅπλα· μέχρι τῆς εἰς τοῦτο ἀπαντήσεως θέλει ἀποφύγει πᾶσαν ἐπίθεσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ (ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὁ Ὀσποδάρης) πρέπει νὰ ἐμποδίσωσιν ἕως τότε πᾶσαν ἐκ μέρους τῶν παρὰ τὸν Δούναβιν πασάδων ἐχθροπραξίαν. Συγχρόνως δὲ καὶ ἀμέσως μετὰ τὴν παραλαβὴν τῶν ἐκ Λαυδάχης ἐπιστολῶν (31/42 Ἀπριλίου) ἐκοινοποίησε τῷ βαρὼνῳ Στρωγγινῶφ, παρ' οὗ ἐζήτει καὶ συμβουλήν, ὅτι ὑπακούων εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν διαταγὴν εὐθὺς ἀποσύρεται! Καὶ τῶνόντι ἀνεχώρησεν (1/13 Ἀπριλίου) ἐκ Κολεντίνης μετὰ τρισχιλίων ἀνδρῶν εἰς Τιργοβίσταν οὐχὶ ἐπὶ ἄλλῳ τινὶ σκοπῷ ἀλλ' ἵνα πλησιάσῃ εἰς τὰ αὐστριακὰ μεθόρια, διότι θεωρῶν ἐν τῇ μακτιότητί του τὸ πρόσωπόν του λίαν πολύτιμον καὶ τὰς σχέσεις του ὡς πολὺ ὑψηλὰς, ἐπροσπάθει καὶ ἠλπίζε καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει νὰ ἐνεργήσῃ δι' ἑαυτὸν καὶ διὰ τὴν συνοδείαν του ἐλευθέραν ὑπαχώρησιν εἰς τὴν Αὐστροίαν. (1) Αὐτὸν ὅμως τὸν κύριον σκοπὸν του ἔκρυπτεν ὑπὸ τὰς πολεμικὰς του παρασκευὰς. Τὸν εὐάριθμον αὐτοῦ στρατὸν ἐστρατοπέδευσεν ἐν ἐκτεταμένῃ γραμμῇ ἀπὸ Καμπολούγγου μέχρι Πλουεστίου, ὡχυρώθη ἐν τῷ κέντρῳ παρὰ τὴν Τιργοβίσταν, ἐτοποθέτησε πρὸς τὴν μικρὰν Βλαχίαν σῶμα ὑπὸ τὸν Γεωργάκην ἐν Πλουεστίῳ, ἐπηύζανε καὶ ἐγύμναζε τὸν ἱερὸν λόχον καὶ κατεγίνετο νὰ εὕρῃ τρόφιμα καὶ πολεμεφόδια, καὶ ὅποια ἦσαν λίαν δυσεύρετα, διότι ἡ Αὐστροία ἐμπόδιζε πᾶσαν εἰσαγωγὴν, καὶ οἱ Ἄλβανοί, οἵτινες οὔτε τὸ μέρος τοῦ Θεοδώρου οὔτε τὸ τοῦ Ἰψηλάντου ἐκράτουν, περιήρχοντο ἐν συμμορίαις

(1) Ὡς ἀποδεικνύουσιν ἐπίσημα ἔγγραφα, τὰ ὅποια ἔχομεν πρὸ ἀφθαλμῶν. Σημ. τ. Συγγ.

τεταγμένοι τὴν χώραν καὶ ἀσπλάγχχνως τὴν ἐλεπλάτουν. Ἐκτὸς τῶν μέτρων τούτων κατέβαλλεν ἐπὶ ἐβδομάδας ὀλοκλήρους μεγάλην προσπάθειαν, ὡς ἐκ τῆς πρὸς τὸ ψεύδεσθαι ἕξεώς του, νὰ ἐξυφάνη τοὺς ἀρχαίους μύθους, οὓς ὅμως τώρα ἕκαστος ἐθεώρει παιδαριώδεις. Καὶ ποτὲ μὲν ἐζήτει νὰ βεβαιώσῃ τοὺς ὑπ' αὐτὸν, ὅτι ἐπικείται ἡ εἰσέλασις τῶν Ῥώσων εἰς τὴν Μολδαυίαν, ποτὲ δὲ ὅτι συνέβησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει ῥήξεις μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων, ἡ ὅτι οἱ Τούρκοι κρατοῦνται ἐν Βιδδινίῳ συνεπεῖχ' ἐπαναστάσεως τῶν Σέρβων. (1)

Ὅσα εἵπομεν ἀνωτέρω συνέβησαν καθ' ὃν χρόνον ὁ τουρκικὸς <sup>Ἡ κατα-
στροφή ἐν</sup> στρατὸς εἶχεν ἐκκινήσει ἐκ τῶν παρὰ τὸν Δούναβιν φρουρίων ^{Βλαχία.} κατὰ τῶν δύο Ἡγεμονιῶν. Σῶμα γενιτσάρων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἶχε προχωρήσει ἐπίσης ὀδηγούμενον ὑπὸ τοῦ Σελίμ Μεχμέτ, ὑπὸ τῆς διαταγᾶς τοῦ ὁποῦ ἐτέθησαν οἱ πασάδες τοῦ Βιδδινίου, τῆς Σιλιστρίας καὶ τῆς Ἰβραήλας. Ὁ τῆς Σιλιστρίας Καρὰ-Μουσταφᾶς διέβηκε (Ἀπρίλιον) δύο σώματα, ἑκάτερον ἐκ 4000 ἀνδρῶν, κατ' εὐθείαν πρὸς τὸ Βουκουρέστιον, ὁ δὲ τοῦ Βιδδινίου πασᾶς εἰσῆλθεν εἰς τὴν μικρὰν Βλαχίαν, εἰς δὲ τὴν Μολδαυίαν ἐξεστράτευσεν (30/12 Μαΐου) ὁ τῆς Ἰβραήλας Ἰουσούφ πασᾶς (2) μετὰ 4500 ἀνδρῶν, ἐπὶ τοῦ περὶ τὸς μόνον ἐπὶ τῷ σκοπῷ ν' ἀνακτήσῃ τὸ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καταληφθὲν Γαλάτζιον. Οἱ περὶ τὸν Ὑψηλάντην ἔκριναν ἀναγκάσιον νὰ διατηρήσωσι τὴν οὐσιώδη ταύτην θέσιν διὸ ἐστάλη εἰς Γαλάτζιον ὁ Καπετὰν Ἀθανάσιος Καρπενησιώτης μετὰ 60 μόνον ὀπλοφόρων, οἵτινες ἐνωθέντες μετ' ἄλλων ἐγχωρίων ὀπλοφόρων, κατὰ μέγα μέρος νεκρῶν τῶν ἐν τῷ λιμένι καταληφθέντων πλοίων, ἀπετέλουν σῶμα ἐξ ἑξακοσίων μέχρις ὀκτακοσίων ἀνδρῶν, ὅπως παραλειμμένων, ὃ μάλιστα ἐζήτει ὁ Ἀθανάσιος νὰ φέρῃ εἰς περὶ τὴν Πλησιαζόντων τῶν Τούρκων κατεῖχον οἱ Ἕλληνες οὗτοι πρὸ τῆς πόλεως ἐπὶ τῆς εἰς Ἰβραήλαν ἀγούσης ὁδοῦ τρία παλαιὰ φρού-

(1) Zinkeisen ἐνθ. ἀνωτ. I, 165.

(2) Οἱ Ἕλληνες ὠνόμαζον αὐτὸν Περκόφταλην, διότι ὑπῆρξεν ἄλλοτε ἀρχὸν τῆς ἐν Βουλγαρίᾳ Περκόφτας.

ρια, ἀνεγερθέντα κατὰ τὸν τελευταῖον ῥωσικὸν πόλεμον· ἐξω-
θεν δὲ αὐτῶν τῶν φρουρίων ἵστατο ἐντὸς χάνδακος ὁ Πελοπον-
νήσιος Κοτῆρας μεθ' ἐβδομήκοντα τριῶν ὀπλοφόρων. Ἄμα ὁμοῦ
οἱ Τοῦρκοι παρεσκευάσθησαν εἰς ἐφοδον (1/13 Μαΐου) ἅπαν
σχεδὸν τὸ σῶμα διελεύθη· ὁ Κοτῆρας μόνον μὲ 32 ἄνδρας ἐκρα-
τεῖτο ἐντὸς τοῦ χάνδακος, καὶ πάσης ἐλπίδος σωτηρίας ἐκλει-
ψάσης ἔπεσεν ἀνδρείως μαχόμενος. Ἐντὸς δὲ τοῦ ὀχυρωτέρου
τῶν τριῶν φρουρίων ἐμάχοντο ὁ Ἀθανάσιος καὶ ὁ ἱερεὺς Γεώργιος
μὲ 43 ἄνδρας δι' ὅλης τῆς ἡμέρας εὐτόλμως καὶ ἐπιτυχῶς κατὰ
τῶν ἐφοδῶν τοῦ ἰσχυροῦ ἐχθροῦ. Ἐπελθούσης δὲ τῆς νυκτὸς με-
τεχειρίσθησαν ἀπλουστάτον δόλον, ἵνα ἐξαπατήσωσι τοὺς εὐήθεις
Τούρκους περὶ τῆς ὑποχωρήσεώς των· ἔρριψαν δηλ. πρὸ τοῦ ὀχυ-
ρώματος τοὺς ἐπενδύτας των, ἐπὶ τῶν ὀπείων ἐπυροβόλησαν οἱ
Τοῦρκοι, νομίζοντες ὅτι ἦσαν οἱ ἐχθροὶ, καὶ ἐγέμισαν τὰ δύο
τηλεβόλα τοῦ φρουρίου εἰς τρόπον, ὥστε τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο
νὰ ἐκπυροσκοροτήσῃ μετὰ τὴν ἀναχώρησίν των. Οὕτως, ἐξαιρου-
μένων τριῶν, ἐσώθησαν ὅλοι καὶ κατέφυγον ἐπὶ μικρᾷ τινοῦς
χερσονήσου παρὰ τὰς εἰσβολὰς τοῦ Προύθου εἰς τὸν Δούναβιν,
ὅθεν μετέβησαν διὰ τοῦ Προύθου εἰς Ἰάσιον. Τὸ Γαλάζιον ὁμοῦ
ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, οἵτινες θηριωδῶς τὴν δυστυχῆ
πόλιν λεηλατήσαντες ἐπέστρεψαν πάλιν εἰς Ἰβρακίλιν, ἵνα περι-
μείνωσι τὸ ἀποθησόμενον τῆς κατὰ τοῦ κέντρου τῶν ἐπαναστα-
τῶν, ὑπὸ τὸν Ἰψηλάντην εὕρισκομένων, ἐκστρατείας.

Ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Ἰψηλάντου τὰ πάντα εὕρισκοντο εἰς
τρομερωτάτην παραλυσίαν, καὶ ἔριδες καὶ ἀντιζηλεύαι διήρουν
ἀρχηγούς τε καὶ στρατιώτας. Ἡ πρὸς τὴν Αὐστρίαν λειποταξίς
εἶχεν ἤδη ἀρχίσαι, ἀκόμη — ὡς προεῖπεν ὁ Σάββας — καὶ ἐξ
αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ λόχου. Καὶ εἰς τῶν ἀμέσων ὀπαδῶν τοῦ Ἰψηλάν-
του, ὁ ἱατρός του Μαυρομμάτης, ἔγεινεν ἄφαντος. Ἀκατανόητον
ἐφάνη εἰς ὅλους, ὅτι ὁ ἀρχιστράτηγος εἰς αὐτὰς ταύτας τὰς πε-
ριστάσεις, ὅτε ὑπῆρχεν ἀνάγκη τῆς συγκεντρώσεως ὅλης τῆς ду-
νάμεως, διέταξε (9/24 Μαΐου) τὸν πρίγκηπα Καντακουζηνὸν ν'
ἀπέλθῃ ἐπὶ κεφαλῇ στρατιωτικοῦ σώματος εἰς Ἰάσιον, ἵνα, ὡς

ἔλεγεν, ὁχυρώσῃ τὴν πόλιν, ἢ, ἐὰν τοῦτο πλέον ἦτο ἀδύνατον, ὀδηγήσῃ τὸν ἐκεῖ εὐρισκόμενον στρατὸν εἰς Τιργοβίσταν. Ἡ ἐξήγησις τῆς τοιαύτης ἀποστολῆς εἶναι εὐκολός ἦτο συνεννόησις, ὃ μὲν Καντακουζηνὸς νὰ σωθῇ εἰς Βεσσαρχειαν, ὃ δὲ Ἰψηλάντης εἰς τὴν Αὐστρίαν. Τοῦτο δὲ συνέβη καθ' ὃν χρόνον οἱ Τοῦρκοι τῆς Σιλιστρίας ἐπλησίαζον εἰς τὴν πρωτεύουσάν, ἔνθα εἶχε μείνει ὁ Σάββας μετὰ τοῦ Βλαδιμηρέσκου μετὰ τὴν ἐκ Κολεντίνης ἀναχώρησιν τοῦ Ἰψηλάντου, οἵτινες συνδιαλλαγέντες μετ' ὀλίγον διετήρησαν τὴν θέσιν των μέχρι τῆς ἐλεύσεως τῶν πολυαρίθμων ἐχθρῶν. Ὁ κεχαγιάς τοῦ πασᾶ τῆς Σιλιστρίας Καρᾶ-Ἀχμέτ εἰσηλθεν ἄνευ ἀντιστάσεως (17]29 Μαΐου) εἰς Βουκουρέστιον ἔνθα οἱ μείναντες πρόκριτοι προσεκύνησαν ταπεινότατα. Ὁ δὲ Βλαδιμηρέσκος, τοῦ ὁποίου οἱ Πανδοῦροι ἤρχιζον νὰ λειποτακτῶσιν, εἶχεν ὑποχωρήσει πρὸ δύο μόλις ἡμερῶν εἰς τὴν μικρὰν Βλαχίαν, ἵνα ὕπισθεν τῶν ὀρέων τῆς Κραϊώβης ἐπιτηρῇ τὴν ἐκθεσιν τοῦ πολέμου· ὁ Σάββας μεταβάς μὲ χιλίους ἱππεῖς εἰς Τιργοβίσταν ἐστρατοπέδευσεν εἰς ἀπόσταν εἰς ὥρων ἀπὸ τῆς πόλεως ἐν τῇ μονῇ τῆς Βακωρέστης, καὶ ὑποκρινόμενος ἀφοσίωσιν χωρὶς νὰ εὖρῃ ἐμπιστοσύνην καθίστα παρὰ τῷ Ἰψηλάντῃ ὑπόπτους τοὺς σκοποὺς τοῦ Θεοδώρου, ὅτι δῆθεν ἤθελε διὰ τῶν κινήσεών του ν' ἀποκόψῃ τῷ στρατάρχῃ τὴν εἰς Αὐστρίαν ὑπαχώρησιν. Ὅθεν διέταξεν ὁ πρίγκιψ τὸν Γεωργάκην νὰ ματαιώσῃ τὰ σχέδια τοῦ Βλαδιμηρέσκου καὶ ὁ Σάββας, ὅστις ἐνόμισεν ὅτι ἦλθεν ἡ στιγμή νὰ καταστρέψῃ ἀμφοτέρους, ἔθεσεν ἐπὶ τούτῳ εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Ὀλυμπίου 400 ἐκλεκτοὺς τοῦ σώματός του. Ὁ Ὀλύμπιος ἵστατο ἐτοιμοπόλεμος παρὰ τὸ Γολέστι ἐνώπιον τοῦ στρατοῦ τοῦ Θεοδώρου, ὅτε συνήφθη μετὰξὺ ἀμφοτέρων καὶ πάλιν ψευδῆς συμφιλίωσις, ἣν ὅμως ὁ Βλαδιμηρέσκος εὐθὺς ὕστερον κατεπάτησεν ἐλθὼν εἰς νέας διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Καρᾶ-Ἀχμέτ. Ὅθεν ἀπεφάσισεν ὁ Γεωργίος, συνεννοηθεὶς ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ μετὰ τῶν ἐκ τῶν ἐταίρων ἐχθρῶν τοῦ Θεοδώρου νὰ ἐπιτεθῇ κατ' εὐθεΐαν κατὰ τοῦ προδότου. Κατέλαβε τὴν γέφυραν τὴν ἐπὶ τοῦ μετὰξὺ Γολεστίου καὶ Πιτεστίου

ρέοντος Ἀρξέσιᾳ, μετέβη μετ' ὀλίγων μόνον ἱππέων εἰς Γολέστι (21/2 Ἰουνίου), κατέβηκε τὸν ἔντρομον Βλάχον ἐνώπιον ὅλου τοῦ στρατοῦ διακοινώσας τὴν προδοσίαν του, τῷ ἀφῆρσε τὸ ξίφος, καὶ διέταξε νὰ τὸν μετακομίσωσιν εἰς Τιργοβίσταν, ἔνθα ὁ Βλαδιμηρέσκος, (κατὰ τὴν κοινὴν μαρτυρίαν) χωρὶς νὰ καταδικασθῇ ὑπὸ τοῦ στρατοδικείου κατακρεουργήθη ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν. Τὴν δὲ ἀρχηγίαν ἐπὶ τοῦ στρατοῦ τοῦ προδότου ἐνεπιστεύθη ὁ Ὑψηλάντης εἰς τοὺς μετὰ τοῦ Γεωργίου συνεννοημένους Φιλικούς, τὸν Σέρβον Χατζῆ Πρόδαν καὶ τὸν Βλάχον Μακεδόνσκη. Ὁ πρίγκηψ ἄφησε τὴν μέχρι τοῦδε ἐκτεταμένην γραμμὴν του, προσεκάλεσε τὸν Δοῦκαν ἐκ Πλουεστίου καὶ διέταξε καὶ τὸν Σάββαν, ὅστις ἴστατο μὲ τὸ ἀπόσπασμά του ἐν τῇ μονῇ τῆς Μαριενένης, νὰ ἔλθῃ εἰς Τιργοβίσταν, ἵνα μετὰ τοῦ στρατοῦ του ἐνωθῇ πρὸς τὸ σῶμα τοῦ Βλαδιμηρέσκου. Ἦθελε διὰ τοῦ μέσου τούτου νὰ ἐνισχύσῃ τὸ παρὰ τὸ χωρίον Δραγατσάνιον σῶμα ἀπέναντι τῶν ἐκ Βιδδινίου ἐκστρατευόντων Τούρκων, συγχρόνως δὲ τὸ σῶμα τοῦτο ἐμελλε νὰ προπαρκασκευάσῃ καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν πρὸς τὴν Αὐστρίαν ὑποχώρησίν του. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς κινήσεις ταύτας ἔλειπεν ἡ ἰσχυρὰ ὠθησις καὶ ἡ ὁμόφρων σύμπραξις ὅλος ὁ στρατὸς ἦτο παραλελυμένος ἐνεκὰ τῆς τριμήνου ἀπραξίας ὁ Δοῦκας προσῆλθεν ἀφ' οὗ ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ἀμφεταλαντεύετο· ὁ δὲ Σάββας ὑπὸ ποικίλης ὑπεκφυγᾶς οὐδὲ ἦλθε. Τὴν ἀποστασίαν του προέβλεπον. Πρὸ ὀλίγων ἀκόμῃ ἡμερῶν ἀξιωματικοί τινες προεξάρχοντος αὐτοῦ ὑπέγραψαν ἀναφορὰν (1) πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσσίας, ἣν ὁ Ὑψηλάντης δι' ἰδιαιτέρων ἐπιστολῶν πρὸς τὴν αὐτοκρατορίσσαν καὶ τὸν βασιλέα τῆς Ῥωσσίας ἐπειράθη νὰ ὑποστηρίξῃ ἦτο ἡ ἀναφορά αὕτη ἡ τρανοτάτη ἀπόδειξις τῆς ἀπολεσθείσης ἐμπιστοσύνης καὶ τῆς γενικῆς ὅλων ἀπελπισίας.

Δύο ἡμέρας πρὶν ἢ ὁ Ὑψηλάντης ἐκτελέσῃ τὴν ἐκ Τιργοβίστης ὑποχώρησίν του, ὁ πατὴρ τῆς Σιλιστρίας διεύθυνε τὸ πλεῖ-

(1) Φιλίμων ἐνθ. αὐ. 2, 469.

τον μέρος τῶν στρατευμάτων του ὑπὸ τὸν Καρὰ-Λιχμέτ πρὸς τὴν θέσιν ταύτην, παρὰ τὴν ὁποίαν ἐστρατοπέδευσαν οἱ Τοῦρκοι ἐν νυκτὶ ἐντὸς δάσους εἰς μικρὰν μόνον ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Ἰψηλάντειου σώματος, χωρὶς οὐδέτερον μέρος νὰ ἔχη περὶ τούτου εἶδῃσιν. Τὴν πρωΐαν δὲ τῆς 27/8 Ἰουνίου ἀπεκρούσθη παρὰ τὴν μονὴν Νοτσέτου ἔφοδος 500 Τοῦρκων ἱππέων, ἥτις ἔγεινε κατὰ τοῦ ἀποσπάσματος, τοῦ τοποτηθέντος πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς εἰς Πιτέστι ὑποχωρήσεως. Τὴν ἐσπέραν δὲ ἐπανελάβα τὸ ἐχθρικὸν ἱππικὸν, τριπλάσιον τὸν ἀριθμὸν, τὴν ἔφοδον, ἀλλ' ὑπέστη καὶ πάλιν σημαντικὰς ζημίας, μέχρις οὗ τὸ ἐπελθὼν πεζικὸν ἠνάγκασε τοὺς ὑπὸ τὸν Δοῦκην ἐπαναστάτας νὰ ὑποχωρήσωσιν. Καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἐπολέμησε γενναίως ὁ Ἀργυροκαστρίτης Ἀναστάσιος, δχυρωθεὶς ἐπὶ τινος λόφου. Αἱ ζημίαι τῶν ἐπαναστατῶν ἦσαν μὲν ὀλίγαι, ἀλλ' ἡ ἠθικὴ ἐντύπωσις τῆς μάχης ἦτο ἐντύπωσις ἥττης· ὁ Δοῦκας κατελήφθη ὡς ὑπὸ πανικοῦ φόβου· ὁ δὲ Σάββας κατέρριψε τὸ προσωπεῖον καὶ, εἰσερχομένων τῶν Τοῦρκων εἰς Τιργοβίστην, μετέβη φανερώς εἰς τὰς τάξεις των (28/9 Ἰουνίου). Ἡ νυκτερινὴ πρὸς τὸ Πιτέστι ὑποχώρησις ἐξετελέσθη ἐν κατεσπευσμένῃ ἀταξίᾳ καὶ μὲ πολλὴν δυσκολίαν καὶ ζημίαν κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ Διμβοβίτσα· τὸ ὑπὸ τὸν Ὀρφανὸν καὶ τὸν Ἰωάννην Κολοκοτρώνην σῶμα ἀπεπλανήθη εἰς Κιμπολλόγιον· μετεξὺ τῶν ἀρχηγῶν ἐξερράγη πάλιν διχόνοια καὶ ἀμοιβαῖαι ἐγένοντο αἰτιάσεις, ὁ Δοῦκας ἐγκατέλιπεν ἐν ἀδείᾳ καὶ βαρέως ἐπιπληχθεὶς τὰς Ἡγεμονίας· τέλος καὶ ἡ δολία καὶ ἀδρανὴς διαγωγὴ τοῦ Ἰψηλάντου δυσηρέστησε καὶ αὐτὸν τὸν πιστὸν τοῦ Λασάνην καὶ τοὺς δύο ἀδελφοὺς τοῦ πρίγκηπος. Ἐν τοσούτῳ ἐπροχώρουσι οἱ Τοῦρκοι ἐκ Βιδδινίου, διηνεκῶς πρὸς τοὺς Πανδούρους μαχόμενοι, διὰ τῆς μικρᾶς Βλαχίας. Στενοχωρούμενος ἐν μέσῳ αὐτῶν καὶ τῶν ἐκ τῶν νώτων διωκόντων αὐτὸν Τοῦρκων τῆς Σιλιστρίας ὁ Ἰψηλάντης συνεκέντρωσεν ἅπαντα τὸν στρατὸν του, 2500 ἱππεῖς καὶ 4500 πεζοὺς μὲ τέσσαρα τηλεβόλα, παρὰ τὸ Ῥίμνικον, ἵνα ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν ἐκ Βιδδινίου, οἵτινες, 800 ὅλοι, ἐκράτουν τὸ

χωρίον Δραγατσάνιον, τὸ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀπὸ Ρίμνικου εἰς Κραϊώβαν ἀγούσης. Ὁ στρατὸς ἐμελλε νὰ λάβῃ τῇ 3/15 Ἰουνίου τὰς παρὰ τὸ Δραγατσάνιον θέσεις του, ἀλλ' ἔνεκα τῶν βροχῶν καὶ τῶν δυσβάτων δρόμων καθυστέρησαν ὅλα τὰ σώματα, ὥστε κατὰ τὴν 7]19 Ἰουνίου 500 μόλις ἄνδρες εἶχον συνέλθει. Ὁ Γεωργάκης διεννοεῖτο νὰ περικλείσῃ τοὺς ἀσθενεστεροὺς τὸν ἀριθμόν Τουρκούς. Ὅθεν ἔθεσε τὸν Καραβιᾶν καὶ τὸν ἱερὸν λόχον ὑπὸ τὸν Νικόλαον Ὑψηλάντην παρὰ τινα κρημνὸν, ἀπέναντι τοῦ ὁποῦ καίτοι τὸ Δραγατσάνιον· μέρος δὲ τῶν Πανδούρων διετάχθη νὰ προχωρήσῃ ἐν νυκτὶ εἰς τὰ νῶτα τῶν ἐχθρῶν καὶ νὰ τοὺς ἀποκλείσῃ τὴν εἰς Κραϊώβαν ἄγουσαν. Οἱ Τουρκοὶ ἀποκρουσθέντες κατὰ τὴν ἐφοδὸν τῶν ὑπὸ τοῦ μικροῦ ὑπὸ τὸν Ἀναστάσιον σώματος ἐκ 300 ἀνδρῶν, τὸ ὁποῖον εἶχε τοποθετηθῇ ἐπὶ ὑψώματος, φοβούμενοι μήπως περικλεισθῶσιν ἐντελῶς, ἐπυρπόλησαν (7]19 Ἰουνίου) τὸ Δραγατσάνιον· ὁ δὲ Καραβιᾶς, πρόθυμος ὢν νὰ λάβῃ μόνος τὴν τιμὴν τῆς βεβαίως νίκης, καὶ ἐξημμένος τὴν κεφαλὴν ὑπὸ οἴνου, ἐθεώρησε τοῦτο ὡς φυγὴν, καὶ ἐν ἀγνοίᾳ καὶ παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ Γεωργάκη, ὅστις εἶχεν ὀρίσει τὴν μάχην διὰ τὴν ἐπιούσαν, διαβάς τὴν γέφυραν προσέβαλεν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν στρατιωτῶν του καὶ τοῦ ἱεροῦ λόχου τοὺς Τουρκούς. Καὶ οὗτοι ὑπεχώρησαν μὲν κατ' ἀρχάς, ἀφ' οὗ ὅμως εἶδον ὅτι τὰ λοιπὰ σώματα ἴσταντο ἀκίνητα, ἐπετέθησαν αἶφνης κατὰ τοῦ Καραβιᾶ, ἔτρεψαν τοὺς ἄνδρας του εἰς φυγὴν, εἴτα ἐπέπεσαν κατὰ τοῦ ἱεροῦ λόχου, ὅστις μάτην ἐπειρᾶτο νὰ σχηματίσῃ τετράγωνον (πλινθίον), καὶ ἐκάλυψεν τὸ πεδίον τῆς μάχης διὰ τῶν πτωμάτων τῶν σφαγέντων ἡρώων, ἐξ ὧν ὀλίγοι μόλις ἐσώθησαν ὑπὸ τοῦ προσελθόντος Γεωργάκη. Καὶ ἐνταῦθα, ὡς παρὰ τὸ Νοτσέτον αἰζημίαι δὲν ἦσαν μεγάλαι· ἀλλ' ὡς ἐκεῖ κατελήφθη καὶ ἐνταῦθα ὁ παραλελυμένος στρατὸς ὑπὸ φόβου, ἐπέπεσαν ἀδίσωκτος ἐν μεγίστῃ ἀταξίᾳ ἐπὶ τοῦ εἰς ἀπόστασιν τριῶν ὥρων πρὸς τὰ ὀπίσω ἰσχυμένου Ὑψηλάντου, καὶ παρέσυρε καὶ τοῦτον ἐν τῷ χαιμάρρῳ τῆς φυγῆς εἰς Ρίμνικον, ὅθεν ὁ πρίγκηψ μετέβη εἰς τὴν ἐπὶ τῶν Καρπαθίων ὁρέων καὶ παρὰ τὰ αὐστριακὰ

μεθόρια κειμένην μονήν τῆς Κοζίας (9/21 Ἰουνίου). Ἐνταῦθα ἐν ἀθυρίᾳ καὶ ἀπελπισίᾳ, φοβούμενος περὶ τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς ζωῆς του αὐτῆς, ἀποκηρυχθεὶς ὑπὸ τοῦ Κεχαγιᾶ-βέη, περικυκλωμένος ὑπὸ προδοτῶν, ἐξέφρασε τῷ Γεωργάκῃ τὴν ἀπόφασίν του νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Αὐστροίαν. Ὁ τίμιος πολεμιστὴς ἀπεδοκίμασε μὲν τὴν ἄτιμον ταύτην ἐγκυτάλειψιν τοῦ στρατοῦ, ἀλλ' ἀπεμάκρυνεν ἐν τοσοῦτῳ ἀπὸ τοῦ πρίγκηπος τοὺς ἐπικινδυνωδιστατοὺς τῶν συνωμοτῶν, καὶ μετέβη εἰς Ἀρζεσιάν παρὰ τῷ Φαρμάκῃ, ἵνα ἐξακολουθήσῃ μέχρις ἐσχάτων τὸν ἀγῶνα. Ἐπειδὴ δὲ παρήλθον ἡμέραι τινεῖς, ἕως οὗτου λάβῃ ὁ Ὑψηλάντης τὴν ἄδειαν νὰ διαβῇ τὰ αὐστριακὰ μεθόρια, ἠναγκάσθη νὰ μεταχειρισθῇ πάλιν διαφόρους προφάσεις, ἵνα καλύψῃ τὴν φυγὴν, ἣν ἄλλοι ἐκ τῶν ὁπαδῶν του, ἀποτινάξαντες πᾶσαν αἰδῶ, εἶχον ἤδη ἐκτελέσει. Ἐπλαστογράφησεν ἐπιστολάς, ὡς γεγραμμένας δῆθεν ὑπὸ τοῦ Αὐστριακοῦ ἐν Τρανσυλβανίᾳ ἀρχιστρατήγου, τὰς μετέφρασε καὶ δημοσίᾳ τὰς ἀνέγνωσε· κατὰ τὰς ἐπιστολάς ταύτας ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος εἶχε κηρύξει τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας· ὁ δὲ Ὑψηλάντης διέταξε νὰ τελεσθῇ ἐπὶ τούτῳ δοξολογία, νὰ γίνωσι πυροβολισμοὶ χαρᾶς, καὶ ἐπροφασίσθη συνέντευξιν, εἰς ἣν προσεκαλεῖτο παρὰ τὴν μεθόριον γραμμὴν. Μετέβη δὲ, περιῦδρισθεὶς φανερώς ὡς ἄνθρωπος ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου καὶ τῶν ὁμοφρόνων του, μετὰ τοῦ Λασάγου, τῶν ἀνεψιῶν αὐτοῦ καὶ τινων ἄλλων, ὑπὸ τὸ ὄνομα Κομνηνὸς εἰς Τρανσυλβανίαν, καὶ ἐγκατέλιπεν εἰς τὴν τύχην τοὺς ἐλίγους ὑπολειφθέντας ἀνδρείους συστρατιώτας του (15/27 Ἰουνίου)· εἶχε δὲ καὶ τὴν ἀναίδειαν νὰ στέψῃ τὴν πράξιν του ταύτην δι' ἡμερησίας διαταγῆς (χρονολογουμένης ἐκ Ριμνίκου τῇ 8/20 Ἰουνίου), ἥτις, ὡς ὅλα τὰ προηγηθέντα ψεύδη, ἦτο ἀληθῶς ἀξία τῶν χρόνων τῶν Κομνηνῶν· ἦτο αὕτη ἔγγραφον, δι' οὗ ἐπειράτο νὰ κατασβέσῃ τὴν κατὰ τοῦ Σάββα, τοῦ Καραβιᾶ, τοῦ Δούκα καὶ τινων πολιτῶν ἐργάν του, καὶ ἐστιγματίζε τοὺς συστρατιώτας του ὡς ἀνάνδρους προδότας, οἵτινες «ἤθελον νὰ ἐξαγοράσωσι τὴν δουλείαν τῶν διὰ τῆς ζωῆς κούτων καὶ τῆς τιμῆς τῶν γυναικῶν καὶ τῶν

τέκνων αὐτῶν. » ! Ἀλλ' ἡ τύχη ἠθέλησεν, ὥστε αὐτός, ὅστις ὠνειροπόλοι ἐτι περὶ ἐλευθερίας καὶ μεταβάσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα, νὰ εὕρῃ ἐν Αὐστρίᾳ ἤδη αἰχμαλωσίαν, μαρasmus καὶ θάνατον ἐκράτηθη ὑπὸ τῆς Αὐστρίας, τῆς ὁποίας αἱ συνθήκαι ἐσυγχώρουν τὴν ὑποδοχὴν τῶν ἐκ Τουρκίας φυγάδων μόνον ὥστε νὰ τοὺς καταστήσῃ ἀβλαβεῖς, ἐπὶ 6 1/2 ὅλα ἔτη εἰς ἄτιμον φυλάκισιν ἐν Μογκάτση καὶ ἐν Θειρεσιουπόλει, ἐν ᾧ ἐν Ῥωσσίᾳ ἡ δήμευσις τῶν κτημάτων του ἔφερε τὴν οἰκογένειάν του εἰς ἔνδειαν, καὶ ἀποφυλακισθεὶς (1827) ἐνεργεῖα τῆς Ῥωσσίας ἀπέθανεν ἐν Βιέννῃ (20/4 Αὐγούστου 1828) ἐξ ὑπερτροφίας τῆς καρδίας.

Οἱ δὲ ὑπ' αὐτοῦ περιφρονηθέντες πολεμισταὶ ἔδωκαν τὰ λαμπρότατα δείγματα ἀνδρείας καὶ αὐταπαρνήσεως μόνον ἀφ' οὗ ἡλευθερώθησαν τοῦ φυγάδος ἀρχηγοῦ τῶν· τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ κατὰ τὴν ἐν Μολδαυίᾳ καταστροφὴν, καθ' ἣν ὁ πρίγκιψ Καντακουζηνὸς ἐπέπρωτο νὰ φανῇ ὡς πρὸς τὰ ἀνδραγαθήματα ἀντάξιός τοῦ ἐπιστηλίου αὐτοῦ φίλου.

^{Ἡ καταστροφὴ ἐν Μολδαυίᾳ} Ὁ Ἡγεμὼν τῆς Μολδαυίας Μιχαὴλ Σουτσος εἶχεν ἀποσυρθῇ εἰς Βεσσαραβίαν (31/12 Ἀπριλίου) ἅμα ὁ ἐν Ἰάσιω πρόξενος τῆς Ῥωσσίας προεκήρυξεν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ του δὲν συμμερίζεται τὸ κίνημα τοῦ Ὑψηλάντου. Ὡς ἐγένετο συνήθως ὅταν ἡ Ἡγεμονία ἔμενεν ἄνευ Ἡγεμόνος συνεστήθη καὶ τῶρα δι-οικητικὴ ἐπιτροπὴ, ἥτις ἐξέφρασε τὴν πρὸς τὴν Ὑψ. Πύλην ταπεινὴν αὐτῆς ἀφοσίωσιν καὶ ὑπακοήν. ἵνα ὅμως διατηρηθῇ ἐλευθέρᾳ ἡ πρὸς τὴν Βεσσαραβίαν συγκοινωνία ἀπέστειλεν ὁ Ὑψηλάντης ἀμέσως ἐκ Τιργοβίστης τὸν Πεντεδέκκαν ἵνα καταλάβῃ τὸ Ἰάσιον (11]23 Ἀπριλίου)· οὗτος ἐλθὼν εἰς Ἰάσιον προσέει-κυσεν εἰς ἐαυτὸν Ἕλληνας τινάς, κατέλυσε τὸ διβάνιον καὶ ἐσύστησεν αὐθαίρετον κυβέρνησιν. Μετὰ ταῦτα ἀπεστάλη ὁ Καντακουζηνὸς εἰς Ἰάσιον κατ' αὐτὴν τὴν ὅλως ἀκατάλληλον στιγμὴν καὶ παρὰ τὴν γνώμην τῶν συνετῶν. Πρὸς τὸ φαινόμενον δὲ μόνον τῷ ἀπεστάλῃ ἔπειτα ἐναντία διαταγῇ, ὅτε οἱ Τοῦρκοι ἐπροχώρουν πρὸς τὴν Τιργοβίσταν· τὴν δευτέραν ταύτην διαταγὴν δὲν ἠκολούθησεν ὁ Καντακουζηνός, ὅ,περ ὁ Ὑψηλάν-

της συνεννοηθεῖς πρότερον μετ' αὐτοῦ, εὔρε βεβαίως εὐλογον. Ἐλθὼν δὲ ὁ Καντακουζηνὸς εἰς Ἰάσιον (24/᾽ Ἰουνίου) εὔρε τὰ πάντα εἰς ἐντελῇ ἀναρχίαν. Ἐκαστος ἀρχηγὸς δὲν ἠκολούθει εἰμὴ μόνον τὴν ἰδίαν του θέλησιν. Ὁ Πεντεδέκας δὲ ἤρχισεν ἀμέσως νὰ ῥαδιοιουργῇ κατὰ τοῦ νέου ἀντιπάλου του. Ἐπτανήσιός τις, κόμης Καποδίστριας, ἐνεφανίσθη ὡς ἀπεσταλμένος δῆθεν τῶν μεγάλων δυνάμεων πρὸς διοργάνισιν τῶν τῆς Μολδαύας, καὶ προσείλκυσεν εἰς ἑαυτὸν σχεδὸν ὅλον τὸν στρατόν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐν Ἰβραλίᾳ Τούρκοι, περιμένοντες τὰ ἐν Βλαχίᾳ συμβησόμενα, ἔδωκαν καιρὸν εἰς τὸν Καντακουζηνὸν νὰ πράξῃ ὅ,τι πρὸ αὐτοῦ ἔπραξεν ὁ Ἰψηλάντης, συνεκάλεσεν ὁ πρίγκιψ συνέλευσιν, ἐπρότεινεν ἐν αὐτῇ τὴν ἐκλογὴν ἄλλου στρατάρχου, καὶ συγχρόνως τὴν ὀχύρωσιν τοῦ παρὰ τὸν Προῦθον Σκουλενίου, ἵνα ἐντεῦθεν παρενοχληθῇ διὰ μικρῶν ἐκδρομῶν ὁ ἐχθρός. Δεκτῆς γενομένης τῆς προτάσεως ὠχυρώθη τὸ Σκουλένιον, ἐνθα μετέβη ὁ Καντακουζηνὸς αὐτός. Ἀμὰ ὅμως ἠγγέλθη ἡ ἐν Δραγατσανίῳ νίκη τῶν Τούρκων ὥρμησεν ὁ Ἰουσοῦφ πασᾶς μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ του κατὰ τοῦ Ἰασίου, τὸ ὅποιον ἀμαχητὶ κατέλαβε (13/25 Ἰουνίου). Τὴν ἐπιούσῃ διαβὰς ὁ Πρίγκιψ τὸν Προῦθον μετέβη εἰς τὸ ῥωσικὸν λοιμοκαθαρτήριο, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι θέλει νὰ ἴδῃ ἅπαξ ἀκόμη τὴν μητέρα του, καὶ ἐπὶ τῇ ῥητῇ ὑποσχέσει ὅτι ἀμέσως θέλει ἐπιστρέψῃ παλιν εἰς τὸν τόπον τοῦ κινδύνου. Οἱ Ἕλληνες ὀπλαρχηγοί, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀνδρεῖος Ἀθανάσιος, ὁ ἦρως τοῦ Γαλαζίου, οἵτινες ἐθεώρουν αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς λειψοτάκτην καὶ προδότην, ἀπέβριψαν τὴν πρὸς μετάβασιν εἰς Βεσσαραβίαν πρόσκλησίν του ὡς ἀναξίαν ἀνδρῶν ἐντίμων καὶ φιλελευθέρων, καὶ δειπνήσαντες ἐν Σκουλενίῳ προπαρασκευάσθησαν εἰς θάνατον. Ὁ Κεχαγιᾶς τοῦ Ἰουσοῦφ πασᾶ προσέδρακεν αὐτοὺς με 6000 ἄνδρας ἐν τῷ ἐλεγεινῷ αὐτῶν ὀχυρώματι, τὸ ὅποιον κατείχετο ὑπὸ τετρακοσίων μέχρι πεντακοσίων ἀνδρῶν. Ἡ πρώτη ἔφοδος τοῦ τουρκικοῦ ἱππικοῦ κατεφόδισε μὲν τὸ μικρὸν στίφος, ἀλλὰ γενναίως ὑπ' αὐτοῦ ἀπεκρούσθη· καὶ τρεῖς ἄλλαι ἔφοδοι ἀπέτυχον. Τέλος ὅμως κατώρθωσαν οἱ Τούρκοι νὰ

στήσωσι τὰ τηλεβόλα των εἰς τρόπον ὥστε ἠδύναντο νὰ προσβάλλωσι τὰ ἐχυρώματα χωρὶς νὰ ψαύσωσι τὸ ῥωσσικὸν ἔδαφος. Ἡπειρώτης τις, Κοντὸς τὸ ὄνομα, προέτρεπε θνήσκων τοὺς ἑταίρους του νὰ μὴ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμα τῶν Νεαπολιτῶν. Καὶ τριακόσιοι τοῦ ἀνδρείου τούτου στίφους, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀθανάσιος ἔπεσον πιστοὶ εἰς τὸν λόγον των μετὰ δεκάωρον πάλην, θαυμασθέντες καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν. Ὀλίγοι μόνον ἐσώθησαν κολουμβῶντες διὰ τοῦ Προύθου, οὐδεὶς ὅμως ἠχμαλωτίσθη. Ὁ στρατιωτικὸς τῆς Βασιλευστέας διοικητῆς, αὐτόπτης τῆς μάχης, ἐξεφράσθη, ὅτι τοιούτους ἄνδρας ἔχων ὑπὸ τὰς διαταγὰς του ὠφελεν ὁ Ὑψηλάντης νὰ παλαίῃ κατὰ τετραπλασίου ἀριθμοῦ ἐχθρῶν. Περὶ τὴν μεσημβρίαν ἐπανῆλθεν ὁ Σέρβος Βλάδεν μὲ 450 ἵππεῖς ἐκ Ῥωμανοῦ, ὅπου τὸν εἶχε πέμψει πρότερον ὁ Καντακουζηνός. Ἐὰν προσήρχετο ὁ Βλάδεν καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ὀλίγας μόνον ὥρας πρότερον, ἢ ἐν Σκουλενίῳ μάχῃ ἐλάμβανεν ἴσως ἄλλην φάσιν· νῦν δὲ συμπαρεσύρθησαν καὶ οὗτοι εἰς τὴν ἥτταν. Ὁ Βλάδεν, τῷ ὁποίῳ ἔπεμψαν οἱ Ῥῶσσοι ἐν νυκτὶ πλοιάρια πρὸς διάβασιν τοῦ Προύθου, ἤρνήθη τὸ μέσον τοῦτο τῆς σωτηρίας καὶ ἔδραμε μὲ ὀλίγους πιστοὺς εἰς ἀναζήτησιν τοῦ Ὀλυμπίου Γεωργίου, ὅστις ἐπέπρωτο νὰ δρέψῃ ἀπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ μολδαυικοῦ ἐδάφους τὰς τελευταίας τοῦ ἀγῶνος τούτου δάφνας.

Τὸ τέλος τοῦ Γεωργίου. Ἐν τούτοις τὰ κατὰ τὴν Βλαχίαν διεσπαρμένα ἀποσπάσματα τοῦ Ὑψηλάντειου στρατοῦ εἶχον ἤδη διαλυθῇ κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὁ Μακεδόνσκις καὶ ὁ Χατζῆ Πρόδας μετέβησαν εἰς τὴν Τρανσυλβανίαν. Ἐν ταῖς μοναῖς τῆς Κοζίας καὶ τοῦ Πεντεκαδελικίου ἐπώλησαν ὁ Διαμαντῆς, ὁ Μιχαήλ-Ὀγλοῦς κ. ἄλ. ἀκριβὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ζωὴν των. Ὁ ἀρχιμανδρίτης Σέρβος ἐπὶ κεφαλῆς 600 ἀνδρῶν ἴστατο ὠχυρωμένος ἐπὶ τῶν Καρπαθίων ὄρεων, κατέφυγεν, ἐπιτυχῶς μαχόμενος, εἰς τὴν Αὐστρίαν, ἀλλ' ἀποπεμφθεὶς ἐκείθεν ὑπέπεσε πάλιν εἰς τοὺς καταδιώκοντας ἐχθρούς. Ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τούτων ὅσοι ὡς ὁ ἀρχιμανδρίτης καὶ ὁ Διαμαντῆς, περιέπεσαν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων ὑπέστησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν Σιμιστρίᾳ ἢ ἐν Βου-

κουρεστίω τὸν ἄδοξον διὰ χειρὸς δημίου θάνατον. Ἐν Βουκουρεστίῳ εὔρε καὶ ὁ Σάββας, ὅστις μετὰ πλείστης ὕσης προθυμίας συνέπραττε μετὰ τῶν Τούρκων εἰς τὴν ἐξόντωσιν τῶν φίλων του, ἀντὶ τῆς προσδοκωμένης χάριτος ἢ ἀνταμοιβῆς τὸν θάνατον ὁμοῦ μετὰ τῶν Ἀλβανῶν ὁπαδῶν του (7/19 Αὐγούστου). Ὑπελείπετο μόνος ὁ Γεωργάκης. Ἀσθενὴς καὶ ἐπὶ φορέϊου φερόμενος ἀπῆλθεν οὗτος μετὰ τοῦ ἐπιστηθίου αὐτοῦ φίλου Φαρμάκη εἰς τὴν Μολδαυίαν. Πανταχόθεν δὲ περικυκλούμενος ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν κατέφυγε μετὰ 1500 ἱππέων εἰς τὰ ὄρη τῆς Τρανσυλβανίας καὶ καταβὰς εἰς Κρονστάτην ἐπάτησε σφῶς τὸ μολδαυικὸν ἔδαφος, καὶ ἀπὸ τῶν ἀποτόμων ὑπορειῶν τοῦ Βράντσx παρηνώχλει ἐν πάσῃ καταλλήλῳ εὐκαιρίᾳ τοὺς Τούρκους. Ἀναλαβὼν ὀλίγον, ἐπλησίασεν (ἐν ἀρχῇ τοῦ Σεπτεμβρίου) πρὸς τὰ σύνορα τῆς Βεσσαραβίας, ἔνθα ἤλπιζεν ὅτι ἤθελε διακηρηθῇ εὐκολώτερον. Ἠδύνατο τῶρα καὶ ὥφειλε νὰ σωθῇ, διότι δὲν ἠδύνατο ν' ἀγωνισθῇ πλέον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, τοῦ κυρίου τῆς ἐπανστασεως σκοποῦ, οὐδὲ ὑπὲρ τῆς νίκης, τοῦ κυρίου σκοποῦ τοῦ πολέμου· ἐμάχετο νῦν μόνον ὑπὲρ τῆς στρατιωτικῆς τιμῆς. Κατὰ τὴν ἐπικίνδυνον πορείαν ἠλαττώθη ὁ στρατός του μέχρι τριακοσίων πεντήκοντα ἀνδρῶν, μεθ' ὧν ἐφθάσεν εἰς τὴν μονὴν Σέκου· τὴν πρὸς τὴν μονὴν ταύτην κυρίαν εἰσοδὸν ἀπέκλεισε διὰ τοῦ πλείστου μέρους τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ.

Ἐντεῦθεν ἀπέκρουσεν ἀνδρείως (5/17 Σεπτεμβρίου) ἔφοδον 1500 Τούρκων· μετὰ τρεῖς ὁμῶς ἡμέρας ἐφάνησαν αἶφνης ἔμπροσθεν τῆς μονῆς στίφη ἐχθρικὰ, ἐλθόντα δι' ἀτρῆπου ὀπισθεν τῆς κατεχομένης εἰσόδου. Οἱ νέοι οὗτοι ἐχθροὶ διεσκόρπισαν τὴν τῆς εἰσόδου φρουρὰν καὶ ἐπολιόρκησαν τὸν μὲν Φαρμάκην ἐντὸς τῆς μονῆς, τὸν δὲ Γεώργιον μετὰ ἑνδεκα ὁπαδῶν του ἐντὸς τοῦ κωδωνοστασίου. Ὅτε δὲ ἤρχισαν οἱ ἐχθροὶ νὰ πυρπολῶσι τὰ περικείμενα ξύλινα παραπήγματα διέταξεν ὁ Γεώργιος ν' ἀνοίξῃσι τὴν θύραν τοῦ κωδωνοστασίου, ἐρρίψε πυρ ἐν τῇ ἐντὸς τοῦ κωδωνοστασίου πυριταποθήκῃ, καὶ ἐνεταφίσεν ἑαυτὸν, τοὺς ὁπαδούς του καὶ τοὺς εἰσβάλλοντας ἐχθροὺς ὑπὸ σωρὸν ἐρειπίων.

εἰς μόνον μάρτυς τῆς ἡρωϊκῆς ταύτης πράξεως διέφυγεν ὡς ἐκ θαύματος τὸν θάνατον. Ἐν τῇ μονῇ δὲ διατηρήθη ὁ Φαρμάκης ἐπὶ τινὰς ἔτι ἡμέρας, μέχρις οὗ (22/4 Ὀκτωβρίου) ὁ Τοῦρκος διοικητὴς, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ αὐστριακοῦ προξένου, τῷ ἐπρόκειντο ἐντίμους περὶ παραδόσεως ὅρους. Ὑποπτευόμενοι δόλον τριάκοντα τρεῖς ἐκ τῶν διακοσίων ὁπαδῶν του κατέφυγον ἐν νυκτὶ ἐπὶ τοῦ αὐστριακοῦ ἐδῆφους. Καὶ οὗτοι ἐξελέξαντο τὸ ἀσφαλές. Διότι οἱ λοιποὶ ἐσφάγησαν τὴν ἐπιούσαν ἀπανθρώπως παρὰ τὰς συνθήκας, ὁ δὲ Φαρμάκης ἀπήχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀπεκεφαλίσθη.

Τὰς παραδουναβίους δὲ Ἡγεμονίας ἐλυμαίνοντο ἐπὶ μῆνας ὀλοκλήρους ἤδη ὅλαι αἱ βιασιοπραγίαι καὶ τὰ δεινὰ, τὰ στενωῶς πρὸς τουρκικοὺς θριάμβους καὶ τουρκικὰς φρουρὰς συνδεδεμένα. Ἡ Ῥωσικὴ προστασία κατ' οὐδὲν περιστέλλει τὸ κακόν. Οὕτως ἐτελείωσε τὸ τραγικὸν τοῦτο προοίμιον τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, τὸ ὅποιον διδαχθὲν καὶ ἐπὶ σκηνῆς παρασταθὲν ὑπὸ τοῦ Φαναριώτου, ἐξετελέσθη μὲν τῇ Ῥωσικῇ εἰσηγήσει, ἀλλὰ ἐγκατελείφθη ὑπὸ τοῦ κακῶς ἐκμαθόντος τὸ μέρος του ὑποβολέως. Σπανίως ἀντήχησεν ὄνομα δικασημότερον ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, σπανίως ἐξυμνίσθη περισσότερον παρ' ἄξιαν ὄνομα, ἢ ἐπὶ τινὰ χρόνον τὸ ὄνομα τοῦ Ὑψηλάντου, εὐρισκόμενον ὑπὸ τὴν ἐπὶ ῥόϊαν τῶν διαφορωτέρων στοιχείων. Οἱ μὲν Τοῦρκοι συνήθως δὲν κοινοποιοῦσιν τι εἰς τὴν Εὐρώπην· οἱ δὲ Ῥῶσσοι εἶχον αἰτίαν νὰ τηρῶσι σιωπὴν· τὸ δόλιον καὶ ψυχρὸν τῶν αὐστριακῶν ἐκθέσεων καθίστων αὐτάς ἐξ ὑπαρχῆς, καὶ ἐπισήμους ἔτι, μισητάς καὶ ὑπόπτους εἰς τὸν κόσμον· καὶ αὐταὶ αἱ ψέγουσαι φωναὶ Ἑλλήνων τινῶν, ὡς ἡ τοῦ ἀπατηθέντος Ῥίζου, εἰς ἀέρα διελύοντο· καὶ ὁ μέτριος ἑπικίνος τοῦ ἐνθουσιώδους Σούττσου, ὅστις ὁμολογῶν τὴν μεροληψίαν του παρημέλει καὶ τὴν αὐστηρότητα καὶ αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, παρωράθη κατὰ τὸν πρῶτον ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ τοῦ προκειμένου ζητήματος. Εἰς τοὺς φιλοπάτριδας συμπολίτας τοῦ Ὑψηλάντου θέλει εἶσθαι ἔντιμον, ἐάν, παραβλέποντες τὰ σφάλματά του, διατηρήσωσι καὶ εἰς τὸ μέλ-

λον, καθὼς σήμερον καὶ τότε, εὐγνώμονα τὴν μνήμην τοῦ ἀνδρὸς, ὅστις πρῶτος ἔρριψε τὸν κύβον τοῦ μεγάλου ἀγῶνός των καὶ προὐκάλεσε τὴν ἀπόφασιν τῆς τύχης. Ἀλλ' εἰς τοὺς συγχρόνους αὐτοῦ, οἵτινες ὑπέκειντο εἰς τὰς ἰδιαζούσας σχέσεις τὰς καλυπτούσας τὴν ἀλήθειαν, ἦτο ἐντελῶς συγκεχωρημένον, ἐὰν μακρόθεν ἰστάμενοι δὲν ἔβλεπον τὰ σφάλματα καὶ τὴν ἐνοχὴν τοῦ ἀνδρὸς, ἀλλὰ μόνον τὴν ἀτυχίαν του, καὶ δὲν κατεμέτρων τὸ παράλογον τῆς ἐπιχειρήσεώς του, ἀλλὰ μόνον τὴν ὠφέλειαν, ἣν αὐτὴ παρήγαγε τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς Ἑλλάδος. Διότι ἀναμφισβήτητον εἶναι, ὅτι αἱ αὐτὴ παραχθεῖσαι ὠφέλειαι ἦσαν σημαντικαί, ὅσον ὀλίγον καὶ ἂν ἀποκλείωσιν ἢ δικαιολογῶσι τὴν ἀβουλίαν του αὐταὶ αἱ ὑπὸ τοῦ παραινέσαντος τὴν ἐν ταῖς βορείαις χώραις ἐπανάστασιν μὴ προβλεπόμεναι ἐπιτυχίαι. Ὁ Ὑψηλάντης, ὅστις ὡς ἐκ τῆς μακρᾶς του ἐν Ῥωσσίᾳ διαμονῆς καὶ τῆς ἀνατροπῆς του εἶχεν ἀποκτήσει κατὰ τοσοῦτον τύπον ῥωσικόν, ὥστε γράφων εἰς Πετροῦπολιν δὲν ἐλάλει περὶ τῶν Ἑλλήνων του ἄλλως ἢ ὡς περὶ ὑπηκόων ῥώσσιων, ὁ Ὑψηλάντης, λέγομεν, ἔπασσε δίκαιον θυμὸν τῆς ἀπερισκέπτου καὶ τυφλῆς αὐτοῦ ἐμπιστοσύνης πρὸς τὴν πολιτικὴν τῆς ῥωσικῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ καὶ ταύτην ἐμελλεν ἡ ὀξεῖα δικαιοσύνη τῆς Νεμέσεως νὰ καταλάβῃ διὰ τὴν διπροσωπίαν, μεθ' ἧς εἶχεν ἐμπλακῇ εἰς τὰς πράξεις τοῦ Ἑλλήνος. Ἡ πτώσις τοῦ παρὰ τὸ λῶμα ἄρῃσεν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ Τσάρου, [ὅστις καίτοι ἀποδοκιμάζων τὸ κίνημα εὗρε φυσικὸν τὸν πόθον τῶν Ἑλλήνων περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ διορθώσεως τῆς κακῆς των καταστάσεως], κέντρον, τὸ ὁποῖον ὁ διαρκὴς ἀγὼν τῶν Ἑλλήνων, ἡ ὁμότης τῶν Τούρκων κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, καὶ ἔτι μᾶλλον ἡ πρὸς αὐτὸν καὶ τὸ κράτος του περιφρόνησις των ὀξύτερον ἀπὸ ἑτοὺς εἰς ἑτος ἐκέντα τὴν ψυχὴν του. Διότι ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, καὶ τοὶ κατὰ τὰ ἄλλα εὐήθης, εἶχε καλῶς κατανοήσει τὰ μυστικὰ τεχνάσματα τῶν Ῥώσσιων ὅπισθεν τοῦ ἑλληνικοῦ κινήματος, ὅ, περ ἐξ ὑπαρχῆς ἤδη ὑπέφερε παντοίας διαιρέσεις μεταξὺ τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Ὑψ. Παύλης, τῶν ὁποίων ἡ πολυετής πλοκὴ ὑπῆρξε πρόξενος τῆς θεμε-

λιώσεως ἀνεξαρτήτου Ἑλληνικοῦ κράτους, χωρὶς ἡ Ῥωσσία οὐτε ὠφέλειάν τινα οὔτε χάριτας νὰ λάβῃ. Ὁ διπλωματικὸς οὗτος πόλεμος, ὅστις κατ' ὀλίγον περιέπλεξε τὴν Εὐρώπην ἄπασαν καὶ τὰς κυβερνήσεις πασῶν τῶν μεγάλων δυνάμεων εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα, ἦτο ὁ μέγας ἐπικουρικὸς ἀντιπερισπασμὸς, ὃν ἐπέφερε τὸ κίνημα τοῦ Ἰψηλάντου. Παρ' αὐτῷ ἐκλείπει σχεδὸν ἡ σημασία τοῦ μικροῦ στρατιωτικοῦ ἀντιπερισπασμοῦ, τοῦ ἐν αὐτῷ ἐγλειμένου, ἂν καὶ ὁ στρατιωτικὸς ἀντιπερισπασμὸς θεωρῆται συνήθως ὡς ἡ κυρίᾳ ὠφέλεια τοῦ πρὸς βορρᾶν κινήματος. Διότι ἐκτὸς τοῦ κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ πολέμου προσεῖλκυεν οὗτος μέρος τῶν τουρκικῶν δυνάμεων καθ' ἣν στιγμήν ἡ ἐν τῇ μεσημβρινῇ χώρᾳ ἐπανάστασις ἵνα ἐξαπλωθῇ καὶ κραταιωθῇ εἶχε κατεπίγειουσιν ἀνάγκην ἀνακουφίσεώς τινος. Ἐν τοσοῦτῳ νέα σκηνὴ ἠνεώχθη εἰς τὰς χώρας, αἵτινες περιέκλειον ἐν ἑαυταῖς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν βίον, καὶ ἐν αἷς οὐδὲν ἴσχυεν οὔτε ἡ ἐπιβροὴ ἰδιοτρόπων ἡγεμόνων, οὔτε ἡ ἐγγύησις μεγάλων δυνάμεων, οὔτε ἡ ἐπιμονὴ ἀριστοκρατικῶν δικτατόρων, οὔτε τίλος αἱ τεχνασμέναι συνωμοσίαι τῶν μυστικῶν ἐταίρων, εἰς τὰς χώρας, λέγομεν, ἐν αἷς δὲν εἶχε νὰ ἐπενεργήσῃ τις διὰ ξένων δυνάμεων ἐπὶ νεκροῦ καὶ ἀνθισταμένου λαοῦ, ἐν αἷς ἀμέσως ἀνεφάνησαν αἱ δυνάμεις καὶ τοὶ οὔσαι διηρημέναι καὶ ἀνήκουσαι εἰς ἀσθενὲς ἔθνος, τὸ ὁποῖον ὅμως ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ του στερεὰν εἶχεν ἀπόρρυσιν ν' ἀγωνισθῇ καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς καταστροφῆς του, καὶ ἐν τῇ δυστυχίᾳ του εὔρισκε τὴν σωτηρίαν.

III. Η ΕΞΕΓΕΡΣΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ.

α'. Τὸ πρῶτον τοῦ πολέμου ἔτος, ἔτος ἐπαραστατικῆς ἀναρχίας.

Ἡ Πελοπόννησος ἦτο ἐν Ἑλλάδι ἡ φυσικὴ βάσις πάσης ἐπανάστασεως, καὶ διότι ὡς χερσόνησος ἦτο ἀποκεκλεισμένη, καὶ ἕνεκα τῆς φύσεως τῶν ἀποτόμων αὐτῆς ὁρέων, καὶ ὡς ἐκ τῆς

θέσεως αὐτῆς, τῆς τε ἐσωτερικῆς καὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐξησφαλισμένης καὶ πρὸς πᾶσαν ἄμυναν καταλλήλου, καὶ ὡς ἐκ τοῦ ὑπερέχοντος ἀριθμοῦ τῶν χριστιανῶν αὐτῆς κατοίκων. (1) Ὅθεν καὶ οἱ ἔμφρονες τῆς Ἐταιρίας ὀπλαρχηγοὶ αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον ἐξελέξαντο ὀρμητήριον τῆς μελετωμένης ἐπαναστάσεως· ἀσμένως ἤθελον οὗτοι νὰ δρίσωσι τὴν Μάνην μέγα πολεμικὸν κέντρον, καὶ αὐτὸς ὁ Ὑψηλάντης συνεμερίζετο καθ' ὀλοκληρίαν τὴν γνώμην ταύτην, συστήσας τοῖς Σουλιώταις νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τῶν ἀνεξαρτήτων, φιλοπολέμων καὶ ἐν φρουρίοις ζώντων κατοίκων τῆς χώρας ταύτης, οἵτινες ἐν τοῖς ἄσμασιν αὐτῶν ὠνόμαζον ἐαυτοὺς ἀπογόνους « τῶν μαύρων Σπαρτιατῶν. » Ἐν τούτοις καὶ ὁ βέης τῆς Μάνης, καὶ οἱ πολιτικοὶ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου ἐφέροντο ἐν ἀρχῇ μετὰ πλείστης ὕψης προφυλάξεως ὡς πρὸς τὰς πρὸς τὴν Ἐταιρίαν σχέσεις, καὶ πρὸ παντὸς ἄλλου ἐζήτουν νὰ λάβωσιν ἀκριβεῖς πληροφορίες περὶ τῆς σχέσεως τῶν Φιλικῶν πρὸς τὴν Ῥωσσίαν, πρὶν ἢ ἔλθωσιν εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς αὐτούς. Ἀφ' ὅτου ὅμως ὁ μακροχρόνιος κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ πόλεμος ἐπησχόλει ἐπὶ τοσοῦτον τὴν Ἑλλάδα σύμπασαν, ἀφ' ὅτου ἡ ἐν Ἰσπανίᾳ ἐκραγεῖσα ἐπανάστασις μετεδόθη καὶ εἰς τὴν Νεάπολιν, καὶ ἀφ' ὅτου ἡ ἀρχηγία τῆς Ἐταιρίας μετέβη εἰς χεῖρας τοῦ Ὑψηλάντου, καὶ ἡ ἀνησυχία τῶν πνευμάτων κῦξησε, καὶ ἡ

(1) Μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ συγγράμματος τοῦ Σπυρ. Τρικούπη « Ἱστορία τῆς Ἑλλήν. ἐπαναστάσεως, » Λονδίνῳ 1863 εἰς τομ. 4. κατήντησαν ἄχρηστα καὶ περιττὰ πάντα τὰ κατὰ προλαβοῦσαν ἐποχὴν ὑπὸ Ἑλλήνων γραφέντα ἀπομνημονεύματα. Ἡ ἀγγλιστὶ ὅμως γεγραμμένη ἱστορία τῆς Ἑλλ. ἐπαναστάσεως τοῦ Θωμᾶ Γόρδωνος (ἐν Ἐδιμβ. 1832 εἰς τομ. 2) μένει καὶ μετὰ τὸν Τρικούπην πηγὴ ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλ. ἐπαναστάσεως, καὶ διὰ τὸ ἄμεσον τῆς συγγραφῆς καὶ διὰ τὸ ἀμερόληπτον τοῦ σοφοῦ συγγραφέως. Τὸν τρίτον τόμον τοῦ δοκιμίου τοῦ Φιλῆμονος ζωστυχῶς δὲν ἠδυνήθημεν νὰ μεταχειρισθῶμεν, ὡς περιελθόντα εἰς χεῖρας ἡμῶν μετὰ τὴν τύπωσιν τοῦ παρόντος. Μέγιστον δυστύχημα εἶναι ἐπίσης ὅτι ἡ αὐστριακὴ πολιτικὴ κρατεῖ εἰς αὐτὴν κατεσχημένῃ καὶ τὴν τρίτομον, τῇ 1852 ἐκδοθεῖσαν Ἱστορίαν τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ Πρόχει-
"Οὕτως, ἥτις περιέχει πλεῖστα ὅσα διπλωματικὰ ἐγγράφα ἀξία λόγου. Σ. τ. Σ.

ἐνέργεια τῆς Ἐταιρίας ἔγινε δραστηριωτέρη καὶ οἱ φόβοι τῶν Τούρκων ὁσημέραι μεγαλήτεροι. Ἐπὶ πολὺ ἀπέδιδεν ἡ Πύλη τὸν ἀναθρασμὸν τοῦτον εἰς τὰς βραδιουργίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ· τέλος δὲ ἀπέστειλε (κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1820) τὸν Χουρσίτ πασᾶν διοικητὴν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἵνα ἐξετάσῃ τὸ φρόνημα τῶν κατοίκων καὶ, ἐὰν εὑρίσκειν ἀφορμὴν ὑποψίας τινὸς, λάβῃ αὐστηρότατα μέτρα. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐφαίνετο καλῶς ἐκλελεγμένος καὶ διὰ μόνης τῆς ἐμφανισώσ του νὰ ἐκφοβίσῃ τοὺς κατοίκους. Ἦτο μεγαλοπρεπὴς καὶ ἄσωτος, ἀλαζὼν καὶ ἐπιφοβὸς ὡς αὐτὸς ὁ Σουλτάνος, καὶ κατὰ τὰς περιστάσεις ἡ ἀσπλάγχχνος ὠμὸς ἡ μαλκαὸς καὶ ἡπιος, ἔχων πρὸς τοῖς ἄλλοις φήμην καὶ ὡς διάσημος πολιτικὸς καὶ ὡς στρατιώτης ἐμπειροί. Πολὺ ἐπιτυχὴς μὲν δὲν ὑπῆρξεν ἡ ἐν Αἰγύπτῳ κατὰ τὸ 1804—5 διαμονὴ αὐτοῦ· οὐχ ἥττον ὅμως ἐδειξεν (1809) ὡς μέγας βεζίρης εἰς τοὺς Σέρβους κατὰ τὴν ἐξοδὸν τοῦ παρὰ τὴν Καμενίτσαν στρατοπέδου, ὅτι ἦτο ἀντίπαλος καὶ ὠμὸς καὶ ἀτρόμητος, ἐγείρας ὡς φόβητρον παρὰ τὴν Νίτσαν πύργον ἐκ τῶν κεφαλῶν τῶν φρονευθέντων· καὶ πάλιν τῷ 1813 μεγάλως ἐδοξάσθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὡς καταπνίξαντος τὴν ἐπανάστασιν τῆς Σερβίας, (ὅν καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ὑπῆρξε μᾶλλον ἔργον τῶν περιστάσεων ἢ τῆς ἱκανότητός του). Ἐλθόντος δ' αὐτοῦ εἰς τὴν Πελοπόννησον, αὐτοὶ ἤδη ἢ εἰς τὴν πρωτεύουσαν, τὴν Τρίπολιν, εἰσοδός του ὑπὸ κακοὺς ἔγινεν οἰωνούς. Καθ' ὁδὸν ἤδη ἀπὸ Ναυπλίου εἰς Τρίπολιν τῷ ἐκλείσθη ὁ δρόμος· ὑπὸ ἀνεστραμμένης ἀμάξης, τῆς ὁποίας τὸν ὁδηγὸν ὁ πασᾶς ἐν τῷ ἅμα ἐφόνευσε, καὶ ὅτε πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Τριπόλεως εἰς τῶν εἰς λευκῶν ἵππων ἀπεσπάσθη ἀπὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς ἀμάξης του, μετὰ πολλῆς βίας κατεπεύσθη ὁ δεισιδαίμων νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν. Ὅσα δὲ εἶδεν ἐνταῦθα κατεθροῦθησαν αὐτὸν τοσοῦτον, ὥστε ἐνήργησε νὰ τῷ σταλῇ στρατὸς εἰς Πελοπόννησον· καὶ ὅτε (κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1821) διετάχθη νὰ μεταβῇ εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ Ἰσμαὴλ πασᾶ πρὸ τῶν πολιορκουμένων Ἰωαννίνων μετὰ μεγάλῃν του ἀνησυχίαν καὶ λύπην ἐγκατέλειπεν ἐν Τριπόλει τὸ χαρέμιον καὶ τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ

Καὶ ὁ διάδοχος τοῦ Μεχμέτ πασᾶς ἐστάλη μετ' οὐ πολὺ εἰς Ἰωάννινα, ὥστε ἡ κυβέρνησις τῆς Πελοποννήσου ἔμεινεν εἰς χεῖρας ἀπείρου καὶ μακάμου, τοῦ Μεχμέτ Σαλιχ Ἀγά, ὅστις κατ' οὐδεμίαν ἔποψιν ἐνέπνεε τὸ ἀπαιτούμενον σέβας. Ὅθεν καὶ ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ ἀνεφάνησαν πολὺ ἐπαισθητότερα ἢ πρότερον εἰς ὅλας τὰς τάξεις, καὶ εἰς τὰς πολεμικὰς καὶ εἰς τὰς πολιτικὰς, τὰ συμπτώματα τοῦ ἀναθρασμοῦ, τῆς ὑπεροψίας καὶ τῆς ἀπειθείας.

Ἐκ τῶν ἀρματολῶν δὲν εὗρίσκοντο ἐν Πελοποννήσῳ εἰμὴ οἱ ΔερβENOχωρίται, ἐμπειροπόλεμοι φρουροὶ τῶν στενῶν τῆς Μεγαρίδος, Ἀλβανοὶ ἐξελληνισθέντες, οἵτινες πρὸ ἐτῶν ἤδη ἀλαζόνως καὶ ὑπεροπτικῶς ἐφέροντο, καὶ ὑπὸ τῶν περιηγητῶν ὡς τὰ καταλληλότερα ὄργανα τῆς ἐπαναστάσεως ἐθεωροῦντο. Περί Κλεφτῶν οὔτε ὀλίγον ἠκούετο κατὰ τοὺς τελευταίους εἰρηνικοὺς χρόνους. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ἦλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον ὁ ἀπεσταλμένος τῶν Φιλικῶν Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ ἀρχαῖος ὀπαδὸς τοῦ περιφήμου Κλέφτου Ζαχαρία, ὁ ἔμφρων καὶ ἐμπειροπόλεμος στρατιώτης, ὁ Νέστωρ τῶν Πελοποννησίων ὀπλαρχηγῶν, ἀνὴρ εὐσαρκος μὲν ἀλλὰ ξωμαλέος ἔτι καὶ ἀκμαῖος. Ὁ Ἀναγνωσταρᾶς περιήρχετο τὴν Μακεδονίαν, ἐν ᾗ ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης εἶχε μεταβῆ, ὡς ἐλέγετο, ἀπὸ τῶν Ἰονίων νήσων (6|18 Ἰανουαρίου) εἰς τὴν Σαρδαμουίαν τῆς Μάνης (τὴν παρ' Ὀμήρῳ Καρδαμύλην). Ὁ Κολοκοτρώνης ἐγεννήθη ἐν Μεσσηνίᾳ τῷ 1770, καὶ δεκαετὴς τὴν ἡλικίαν εἶδε τὸν πατέρα του, ὃν ἐξύμνει ὡς φρονέσκοντα 700 Τούρκους, καὶ δύο ἀδελφοὺς του πίπτοντας παρὰ τῇ Καστανίτῃ τῆς Τσακωνίας. Εἴκοσι καὶ ἑπταετὴς δὲ ἐδιώχθη ἀπὸ τῆς πατρίδος του ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεώς του, καὶ ἔκτοτε διαφόρους ὑπαστάς κινδύνους καὶ τύχας διῆγε κλεφτικὸν βίον μὲ τάσῃ καρτερίαν καὶ ἐπιτηδειότητι, ὥστε αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ ἐμαίνοντο ἀδυσωπῆτως κατ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τῆς οἰκογενείας του καὶ διὰ τῶν ὅπλων, καὶ διὰ τοῦ δόλου καὶ διὰ τῆς προδοσίας καὶ διὰ τοῦ ἀφορισμοῦ τῆς ἐκκλησίας. Καταφυγὼν τέλος μετὰ πολλὰς περιπετειάς εἰς τὰς Ἰονίους νήσους καὶ ἐπανελθὼν εἰς τὴν πατρίδα του πνέων ἐκδίκησιν ἔμαθε νὰ συμμορφόνηται κατὰ τὸν τρόπον

του πρὸς τὰς ἰδέας τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἣν ἐθεώρει ὡς διδάσκαλον τοῦ κόσμου· συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας, καὶ κατὰ τὴ 1806 ὑπεσχέθη ν' ἀνεγείρῃ πάλιν κατάρ-
 βεύσασάν τινα μονὴν, ἐὰν ἡ μήτηρ τοῦ Θεοῦ ἤθελε συνδράμει καὶ εὐλογῇσι τὸ ἔργον, ἀλληλοδιαδόχως δὲ προσεκάλεσε πάντας τοὺς κατέχοντας τὰς Ἰονίους νήσους, τοὺς μὲν Ῥώσους κατὰ τὸ 1805, τοὺς δὲ Γάλλους κατὰ τὸ 1808, καὶ τοὺς Ἀγγλοὺς κατὰ τὸ 1810, νὰ τὸν συνδράμωσιν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Ἀπατηθεισῶν πασῶν τῶν πρὸς τοὺς ξένους ἐλπίδων τοῦ ἐνόησε τέλος, ὡς ὁ Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης, ὅτι πρὸς ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν αὐτῶν οἱ Ἕλληνες δὲν πρέπει νὰ τηρίζωνται εἰμὴ εἰς ἑαυτούς. Οὐχ ἦττον ὅμως συνῆψε σχέσεις μετὰ τοῦ Καποδιστρίου, ἀπέστειλε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωάννην εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντου, καὶ προτροπῇ τούτου μετέβη καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀρκοῦντως ἐφωδιασμένος καὶ μὲ τὴν τέχνην τῶν Κλεφτῶν καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ τόπου καὶ μὲ τὴν πείραν πρὸς τούτοις, ἣν ἀπέκτησεν ὑπηρετῶν ὡς ταγματάρχης ἐν τῷ ἀγγλικῷ στρατῷ. Ἦλθε λοιπὸν ὁ Κολοκοτρῶνης εἰς τὴν Μάνην, εἰς τὰ ἄγρια καὶ ἀπότομα ὄρη, τὰ περιστοιχοῦντα τὴν πεδιάδα τοῦ Εὐρώτα, τὰ ὅποια ὑφ' ἀπάντων ἐθεωροῦντο ὡς τὸ προπύργιον τῆς ἐλευθερίας τῆς Πελοποννήσου, ὡς ὁ βέης τῆς Μάνης ἐθεωρεῖτο παρὰ πολλῶν ὡς τὸ προσωπικὸν κέντρον καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐὰν ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης μὲ τὴν μεγάλην καὶ ἰσχυράν αὐτοῦ συγγένειαν, μὲ τὴν φήμην, ἣν εἶχε παρὰ τοῖς Φιλικοῖς, μὲ τὴν ἀφοσίωσιν τοῦ πρὸς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του (ὑπὲρ τῆς ὁποίας σύμπασα σχεδὸν ἡ οἰκογένεια του ἔπεσε θυμᾷ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους) — ἐὰν ὁ Μαυρομιχάλης, λέγομεν, ἦτο κομματάρχης φιλόδοξος, τὴν θέσιν του ἐν τῇ πατρίδι του ἠδύνατο νὰ διατηρῇ διαρκῶς καὶ εἰς τὸ μέλλον. Ἀλλ' ὁ χαρακτήρ του ἦτο ἄλλος. Ἄνὴρ ὥρατος, ἔχων ἐξωτερικὸν ἀξιοπρεπές, ἦθη ἡμέρα καὶ ἡπικ, ἔκλινεν ὁ Μαυρομιχάλης πρὸς τὸν εἰρηνικὸν μᾶλλον καὶ τακτικὸν πολιτικὸν βίον, σκοπὸς τοῦ ὁποίου ἤθελεν εἶσθαι

νὰ συνδράμη τοὺς πτωχοὺς Μανιάτας του, δεικνύων αὐτοῖς τὰς πηγὰς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ ἐμπορίου. Φίλος δὲ τῆς εὐζωίας καὶ ἐλευθερίας, ἔθεν καὶ πολλάκις ἐν χρηματικῇ στενοχωρίᾳ εὐρισκόμενος, τότε μόνον προέδιδεν ὁ Μυρομιχάλης τὴν σπαρτιατικὴν καὶ κλεφτικὴν του φύσιν, ὅταν ἐπρόκειτο περὶ ἀρπαγῆς καὶ λείας· ἔνα ὅμως διατηρήθῃ εἰς τὴν μοναρχικὴν τρόπον τινὰ ὑψηλὴν θέσιν του, ὥφειλε νὰ ἐμπνεύσῃ διὰ πολεμικῶν πλεονεκτημάτων σέβας εἰς τοὺς κλέφτας στρατιώτας καὶ εἰς τοὺς ὀλιγαρχικοὺς αὐτῶν ἀρχηγούς· οὕτως ἤθελεν εἶσθαι ἰσχυρὸς καὶ παρὰ τοῖς δύο κυρίοις στοιχείοις τοῦ τόπου, διότι ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ φύσις ἤθελε τῷ διατηρεῖ ἀείποτε μεγίστην ἐπιβρῶν ἐπὶ τῆς φιλονόμου πολιτικῆς μερίδος. Ἡ μερίς αὕτη εἶχε τὸ κέντρον αὐτῆς ἐν τῇ ἀπέναντι βορειοδυτικῇ γωνίᾳ τῆς χερσονήσου ἐν Πάτραις, πόλει 18000 κατοίκων ἀκμαζούσῃ τότε, ἥτις ἐν μέσῳ τερπνῆς κοιλάδος, τοῦ ἐπινείου τῆς δυτικῆς χώρας κειμένη, ἦτο ἡ μητρόπολις τῆς χριστιανικῆς Πελοποννήσου ὡς περιούχουσα τὰ ὅσα τοῦ προστατοῦ αὐτῆς Ἀγίου Ἀνδρέου. Ἐνταῦθα εἶχον τὸ κέντρον τρεῖς ἐπίσημοι, στενῶς διὰ τῶν δεσμῶν τῆς φιλίας συνδεδεμένοι ἄνδρες, οἵτινες καὶ μετὰ τοῦτο κατ' ὅλας τὰς διαφόρους τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος περιπετείαι· ἔνα πάντοτε σκοπὸν εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν, σκοπὸν συνάδοντα πρὸς τὴν φιλήσυχον καὶ φιλόνομον αὐτῶν πολιτικὴν τάσιν, ν' ἀναδείξωσι πάλιν τὰς Πάτρας πολιτικὸν τῆς Πελοποννήσου κέντρον. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν ὁ Ἀνδρέας Ζαήμης ἐκ Καλαβρύτων (ὡς ἐκ τῶν κελῶν καὶ δροσερῶν πηγῶν τῆς ἀρχαίας Κυνυθίας), εἰς ἐκ τῶν ὀλίγων καὶ παρὰ τῶν ξένων ἀείποτε τιμηθέντων ἀνδρῶν τῆς ἐπαναστάσεως, ὅστις καὶ τοῖς πολιτικοῖς αὐτοῦ ἀντιπάλοις τοσοῦτον ἐνέπνεε σέβας, ὥστε ὁ ἀσπονδότερος καὶ ἀγριώτερος τούτων, ὁ Κολοκοτρώνης, ὡμολόγει, ὅτι ἂν καὶ πολλάκις διέκειτο ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὸν, οὐδέποτε ὅμως ὑπῆρξεν ἐχθρὸς του· ὁ δευτερος ἦτο ὁ Ἀνδρέας Λόντος ἐκ τῆς παρὰ τὸν κορινθιακὸν κόλπον Βοστίτσης (ἀρχ. Αἰγίου) τὸν ὁποῖον ὁ Hobhouse ἤδη ἐγνώριζεν ὡς νέον ἐνθερμον πατριώτην κατὰ τὸ 1809, κατ' ἣν χρόνον ὁ πατήρ

αὐτοῦ ἦτο ἔτι εἰς τῶν ἰσχυρῶν ὑπουργῶν τοῦ Βελῆ πασά' καὶ ὁ τρίτος ἦτο ὁ ἀρχιεπίσκοπος Γερμανός, ἀνὴρ φιλόδοξος εἰς τὸ ἄκρον, χαίρων μεγίστην ὑπόληψιν ὡς ἐκ τοῦ ὑψηλοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματός του καὶ ὡς ἐκ τῆς εὐφυΐας καὶ τῆς εὐγλωττίας αὐτοῦ, ὅστις πρὸς μὲν τὸν λαὸν ἐλάλει ὡς προφήτης, πρὸς δὲ τοὺς ἄρχοντας ὡς πολιτικός, καὶ ὠφελεῖτο μὲν ἐπιδεδίχως τῆς πρὸς τὸν πρόξενον τῆς Ῥωσσίας Βλασόπουλον σχέσεώς του, ἀλλ' οὐχ ἤττον ἐδείκνυσεν ὅτι ἐνόει τὴν ματαιότητα τῶν Φιλικῶν, τὴν σπουδαιότητα τῆς πρὸς τὸν Δούναβιν ἐπικρατούσης διχονοίας καὶ τὸ ἀπατηλὸν τῆς ῥωσσικῆς συνδρομῆς, καὶ ὡς ἔμπειρος διμαγωγὸς προέτρεπε τοὺς Ἕλληνας νὰ μὴ βασιζῶνται εἰμὴ ἐπὶ τῆς ἐν τῷ λαῷ ἐνυπαρχούσης δυνάμεως.

Ἡ ἐκρη-
ξις τῆς ἐ-
παναστά-
σεως.

Αὕτη πρὸ πάντων ἡ ἐν τοῖς διαφόροις κύκλοις ἐνέργεια καὶ δραστηριότης κατεθορύβει οὐκ ὀλίγον τὴν τουρκικὴν ἐν Τριπόλει κυβέρνησιν. Τὴν ἄφιξιν δὲ τοῦ Κολοκοτρώνου ἐθεώρει αὕτη ὡς προφανῆ οἰωνὸν ἐπικειμένης θυσῆλης, πρὸς ἀπομάκρυνσιν τῆς ὁποίας διέταξεν, ἀλλὰ μάτην, ἐννοεῖται, τὸν βένην τῆς Μάνης ἢ νὰ τῷ παραδώσῃ τὸν ἐπικίνδυνον ἄνδρα ἢ ν' ἀποπέμψῃ αὐτὸν τῆς χώρας. Πρὸς δὲ τούτοις ἐξήτει ἡ τουρκικὴ ἀρχὴ νὰ στήσῃ καὶ τῷ Ἀναγνωσταρᾷ καὶ ἄλλοις μικροτέροις ὀπλαρχηγοῖς ἐνέδρας, ἅς ὅμως οὗτοι μετὰ προσοχῆς ἀπέφευγον. Τέλος δ' ἐστράφη ἀπειλητικὴ πρὸς τοὺς πολιτικούς προκρίτους καὶ συνεκάλει, πολέμων ἐπαπειλούντων ἢ ταραχῶν ἐπικειμένων, τοὺς κοτζαμπάσηδας καὶ τοὺς ἱερεῖς εἰς Τρίπολιν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ ματαιώσῃ διὰ τῆς φυλακίσεως αὐτῶν τὰ σχέδια τῶν χριστιανῶν. Ἀπαράσκευοι ἔτι πρὸς φανεράν ἐπανάστασιν ὄντες ἀπεφάσισαν οἱ ἄρχοντες προσποιούμενοι ἀφοσίωσιν καὶ ἐμπιστοσύνην, νὰ κατακοιμίσωσι τὰς ὑποψίας τῶν Τούρκων διὰ τῆς ἐν Τριπόλει ἐμφανίσεως αὐτῶν. Ὅθεν συνεφώνησαν νὰ μεταβῶσιν ἐκεῖ καὶ αὐτοὶ ὁ Πετρόμπεης ἀπέστειλεν εἰς τὴν πρωτεύουσιν τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀναστάσιον· καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς φιλυπόπτου τῶν Πατρῶν τριανδρίας, ἥτις ὀρθῶς σκεπτομένη ὥφειλε νὰ μείνῃ εἰς τὴν θέσιν τῆς (διότι οἱ Τούρκοι οὐχὶ τοσοῦτον ἀσμένως ἤθελον ἐπιτεθῆ κατὰ

συνελεύσεως ἀτελοῦς) παραινέθησαν ὁ Γερμανὸς καὶ ὁ Λόντος ἕνεκα ἰδιαιτέρων σχέσεων νὰ μεταβῶσιν εἰς Τρίπολιν (6/18 Μαρτίου). Ἐλθόντες ὅμως εἰς Καλάβρυτα ἀπετράπησαν παρὰ τοῦ Ζαήμη καὶ ἄλλων νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν πορείαν των, (1) καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν γνώμην. Ἀλλ' ἵνα μὴ παρεξηγηθῇ ἡ ἀπουσία του μετεχειρίσθησαν τὸ στρατήγημα, νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν εἰς Τρίπολιν πορείαν μετ' ἄλλων Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, καὶ ἅμα ἐλθόντες ἐκεῖ νὰ παρουσιάσωσιν ἀνώνυμον πλαστὴν ἐπιστολήν, ἣτις δῆθεν τοῖς ἀνήγγειλεν ὅτι ἐν Τριπόλει καὶ αὐτοὺς καὶ τοὺς ἄλλους παρευρισκομένους περιμένει ὁ θάνατος. Ἐν Κατσαναῖς δὲ, ἐνθα τοῖς ἐνεχειρίσθη ἡ πλαστὴ αὐτῇ ἐπιστολή, τὴν ἀνέγνωσαν παρρησίᾳ τῶν Τούρκων, προσεποιήθησαν φόβον καὶ ἀγανάκτησιν, ἔγραψαν παράπονα εἰς Τρίπολιν, ἀπέστειλαν τὴν αἴτησιν πρὸς τὸν Πατριάρχην νὰ δικαιολογήσῃ παρὰ τῇ Πύλῃ τὴν διαγωγὴν των ταύτην, καὶ διὰ τοῦ αὐτοῦ γραμματοκομιστοῦ ἐζήτησαν παρὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐταίρων νέας ὁδηγίας. Ἡ ἐν Τριπόλει κυβέρνησις πάντα λίθον ἐκίνει ἵνα μάθῃ τις ὁ τὴν ἐπιστολήν ἐκείνην γράψας, καὶ ἐπεμψαν ἀπεσταλμένους πρὸς καθησύχασιν τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Ἀχαΐας, οἵτινες εἶχον ἀποσυρθῇ εἰς τὴν μονὴν τῆς Ἀγίας Λαύρας. Οὗτοι ὅμως ἀπεφάσισαν νὰ ἦναι ἔτοιμοι ἐν πάσῃ περιπτώσει καὶ πρὸς τοῦτο διασκορπίσθησαν εἰς διάφορα μέρη πρὸς στρατολογίαν.

Ἐν τσοσούτῳ ἐρρίφθη τυχαίως ὁ φλογερὸς σπινθὴρ εἰς τὴν πατρίδα των. Ὁ γηραιὸς ἐν Καλαβρύτοις Ἀσημάκης Ζαήμης, εἰς τῶν μεμυημένων τὰ τῆς ἐταιρίας, εἶχεν ὑπηρέτας δύο πρώην κλέπτας, ὧν ἕσωσέ ποτε τὴν ζωὴν. Καθήμενος τῇ 3/4 Ὁ Μαρτίου παρὰ τὴν τράπεζαν ἐν τῷ ἐν Κερπενῇ κτήματι αὐτοῦ ἠρώτησεν αὐτοὺς ὁ γέρων περὶ τῶν νέων τῆς ἡμέρας. Αὐριοι, ἀπήντησαν οὗτοι, διέρχεται ἐντεῦθεν ἀπερχόμενος εἰς Τρίπολιν Λαλιώτης

(1) Zinkeisen-Gordon 4, 242. Ἀναφέρομεν τὸ σύγγραμμα τοῦ Γόρδωνος κατὰ τὴν γερμανικὴν μετάφρασιν τοῦ Zinkeisen (Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως).

Σπαχίς, φέρων χρήματα τῆς κυβερνήσεως, τοῦτον, εἰς ἐπιτρέπη-
 τε, θέλομεν ληστεύσει. Ὁ βραχυλόγος γέρων, ὅστις πολλῶν πα-
 ρακαθημένων σιωπηλῶς, συνήθως ὡς Τούρκος, ἐκάπνιζε τὴν κα-
 πνοσύριγγά του, προσέβλεψεν αὐτοὺς βλοσυρῶς, διέταξε νὰ πλη-
 ρώσωσιν οἶνον τὸ ποτήριόν του, καὶ ἀφ' οὗ ἔπιεν ὑπὲρ τῆς εὐη-
 μερίας τῆς πατρίδος, ἔκαμε τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ εἶπε·
 «μὲ τὴν εὐχὴν μου, παλληκάρια μου.» Οἱ κλέφται λοιπὸν ἐνέ-
 δρευσαν τὸν Σπαχίην, ἐπυροβόλησαν κατ' αὐτοῦ ἀλλ' οὐδεμίαν
 ἄλλην λείαν ἠδυνήθησαν νὰ κάμωσιν ἢ τὸ φορτηγὸν τοῦ ὁπαδοῦ
 του ζῶον. Μαθὼν ὁμοῦς τὴν ἐπίθωσιν ταύτην ὁ βοεβόδας τῶν
 Κκαλαβρύτων, Ἀρναούτ-Ὀγλοῦς, καὶ πτοηθεὶς συγχρόνως καὶ ἐκ
 τινων ἄλλων εὐκαιοπραγιῶν ἐκτελεσθεισῶν εἰς τὰ περίχωρα τῆς
 πόλεως, ἔλαβε μέτρα ἀμυντικὰ καὶ ὠχυρώθη, ὥς νὰ εἶχεν ἤδη
 ἐκραγὴ ἢ ἐπανάστασις. Ἐρεθισθέντες ὑπὸ τῶν ἐχθρικῶν τούτων
 μέτρων, ὧν οὐδεὶς ἐγνώριζε τὴν αἰτίαν, συνεκεντρώθησαν οἱ χρι-
 στιανοὶ ὀπλοφόροι, ἐπολιόρκησαν τὸν Ἀρναούτ-Ὀγλοῦν ἐν τῷ ὀ-
 χυρῷ αὐτοῦ πύργῳ καὶ ἠνάγκασαν αὐτόν τε καὶ τοὺς περὶ αὐ-
 τὸν νὰ παραδοθῶσι (21/2 Ἀπριλίου). Μεγαλυνθείσης δὲ τῆς ἀγ-
 γελίας ταύτης ὑπὸ τῆς φήμης, κατέφυγον οἱ ἐν Βοστίτῃ Τούρ-
 κοὶ εἰς τὴν ἀντίπεραν παραλίαν τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου· ἐν Πά-
 τραϊς ἐξερράγη στάσις, μάχη καὶ πῦρ, καὶ ὀπλισθέντες οἱ τῶν πε-
 ριχώρων κάτοικοι εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν, οἱ δὲ Τούρκοι ἀποσυρ-
 θέντες εἰς τὸ φρούριον ἐπυροβόλουν ἐντεῦθεν κατ' αὐτῶν. Ὁ
 ἀρχιεπίσκοπος καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ Λόντος καὶ Ζαήμης, ἅμα μα-
 θόντες τὰ συμβάντα, προσῆλθον ἐπὶ κεφαλῇς ὀπλισμένου λαοῦ,
 κατέλαβον τὴν ἐνορίαν τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἔστησαν πρὸ τῆς
 ἐκκλησίας σταυρὸν, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου πάντες ὠρκίσθησαν τὸν
 ὑπὲρ πατρίδος καὶ πίστεως ὅρκον, καὶ διὰ προκηρύξεων ἀνήγγει-
 λαν καὶ τῷ λαῷ καὶ τοῖς ξένοις προξένοις ἐπισήμως τὴν ἐπανά-
 στασιν κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν τῶν συμβάντων, (25 Μαρτίου
 ἔτ. π.) καθ' ἣν τελοῦνται τὰ γενέθλια τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθε-
 ρίας. Ἀλλὰ προσεξῆρχε σχεδὸν τῆς ἡμέρας ταύτης τῶν ἐν Πά-
 τραϊς συμβάντων ὡς ἡ κυρίως ἀρχὴ τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶ-

νος ἡ σύγχρονος πρώτη ἐκκίνησις τῶν Μανιατῶν, οἵτινες ὑπὸ τὸν Πετρόμπεην καὶ τὸν Κολοκοτρώνην εἰσέβαλον (24/5 Ἀπριλίου) εἰς τὰς Καλάμας, (τὰς ἀρχαίας Φεράς) τὴν πρωτεύουσαν τῆς Μεσσηνίας, οἱ Τοῦρκοι τῆς ὁποίας ἔντρομοι παρεδόθησαν μὲ ὅλα τὰ ὅπλα καὶ τὰ ὑπάρχοντά των ἐπὶ τῇ μόνῃ συνθήκῃ νὰ φυλαχθῇ ἡ τιμὴ καὶ ἡ ζωὴ των. Ἐνταῦθα ἐσύστησεν ἀμέσως ὁ Πετρόμπεης τοπικὴν «μεσσηνιακὴν βουλὴν», ἣν ἀκολούθως διεδέχθη γενικὴ Πελοποννησιακὴ γερουσία, καὶ ἐντεῦθεν ἐκοινοποίησε (28/10 Ἀπριλίου) εἰς τὴν Εὐρώπην τὴν αἰτίαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὰς ἐλπίδας τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν συνδρομὴν αὐτῆς. Ἐντεῦθεν δὲ διεσπάρησαν καὶ ὀπλαρχηγοὶ καὶ στρατολόγοι, κινηθέντες εἴτε ὑπὸ φιλοδοξίας ἢ πολεμικῆς ἐπιθυμίας, εἴτε ὑπὸ πατριωτισμοῦ καὶ φιλελευθέρου πνεύματος, εἴτε ὑπὸ πλεονεξίας καὶ φιλαρπαγίας καὶ ἐξοπλωθέντες εἰς τὰς πεδιάδας καὶ τὰς κοιλάδας, ἔδωκαν τὸ σύνθημα τῆς ἐξώσεως τῶν Τούρκων. Περιττὸν ἦτο σχεδὸν τοῦτο, διότι ὡς δι' ἡλεκτρικοῦ σπινθῆρος διεδόθη εἰς ὅλον τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον τὸ σύνθημα, ὅτι Χριστιανοὶ καὶ Τοῦρκοι δὲν συζῶσι πλέον. Διέφερε δὲ ἡ ἐν ταῖς μεσημβριναῖς χώραις ἐκπανάστασις ἀπὸ τῆς ἐν ταῖς βορείοις κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐν ταύταις μὲν ἡ ἐξωτερικὴ ὥθησις ἐν τῇ ἀδρανεί ὕλῃ ἀμέσως ἀπώλεσε τὴν δύνάμιν αὐτῆς, ἐν ἐκείναις δὲ καὶ εἰς τὰ ἀπώτατα σημεῖα ἤναψε συγχρόνως ἀπὸ τῆς ἐτοιμοῦ ὕλης ἡ πυρκαϊά, ἥτις ἐν τῷ ἅμα καὶ ὡς διὰ ἡλεκτρισμοῦ διαδοθεῖσα ἐξηπλώθη καὶ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ διατετήματι ἄπαντες οἱ Τοῦρκοι τῆς Πελοποννήσου κατέφυγον μέρος μὲν εἰς τὴν πρωτεύουσάν Τρίπολιν, μέρος δὲ εἰς τὰ περὶθαλάσσια φρούρια. Εὐθὺς μετὰ τὸ κίνημα τῶν Καλαμῶν οἱ Βαρδουνιώται, οἱ παρὰ τὸν κόλπον τοῦ Μαραθωνησίου (τῆς ἀρχαίας Κραναιᾶς) Ἀλβανοὶ μωχμεθανοὶ, οἵτινες καὶ αὐτοῖς τοῖς Τούρκοις ἐπίφοβοι ἀρχαῖοι ἦσαν τῶν Μανιατῶν ἀντίζηλοι, κατελήφθησαν ὑπὸ πανικοῦ φόβου καὶ κατέφυγον εἰς τὴν Τρίπολιν (28/9 Ἀπριλίου). Οἱ δὲ Τοῦρκοι τῆς Ἀρκαδίας (τῆς ἀρχαίας καὶ τὴν σήμερον πάλιν Κυπαρισσίας) κατὰ τὴν δυτικὴν τῆς

Μεσσηνίας παραλίαν κατέφυγον εἰς Μεθώνην καὶ Ναόκαστρον (ἀρχ. Πύλον)· οἱ τῆς Γαστούνης ἐσώθησαν πρῶτον μὲν εἰς τὸ ἀρχαῖον φρούριον Χλουμουτσῆ, εἶτα δὲ εἰς τὰς Πάτραις, καὶ οἱ ἐν Ἀργεὶ κατέφυγον εἰς τὸ Ναύπλιον. Ἡ Κόρινθος, ἥτο ἔδρα ἐνὸς τῶν ἐπιφανεστάτων βοεβοδῶν τῶν χρόνων ἐκείνων, τοῦ Κιαμὴλ βέη. Κατήγετο οὗτος ἐκ μιᾶς τῶν ἀρχαιοτάτων οἰκογενειῶν, ἥτο εἷς τῶν εὐπορωτάτων κτηματιῶν, καὶ ἐξ ἧ, ἀνατεθραμμένος ὢν ἐν εὐζωίᾳ, ἐν μεγάρῳ, ἡμισείας ὥρας ἔχοντι περιφέρειαν, καὶ κακοσμημένῳ ὡς σουλτανικὸν ἀνάκτορον, διὰ τζαμιῶν, κτιρίων καὶ τεχνικῶς ποτιζομένων κήπων, ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπεδέχετο φιλοξένως καὶ κατὰ τοὺς εὐτυχεῖς αὐτοῦ χρόνους μεγαλοπρεπῶς ὅλους τοὺς κατὰ καιροὺς ἐπισκεπτομένους τὴν Ἑλλάδα ξένους, ἐν οἷς καὶ τὴν βασίλισσαν τῆς Ἀγγλίας. Τώρα δὲ εὐρίσκειτο ὁ Τοῦρκος οὗτος ἐν Τριπόλει. Ἡ μήτηρ του ἅμα ἔμαθεν ὅτι οἱ ἐν Περαιῶνι Δεσβενοχωρεῖται ἐπανεστάτησαν (25/6 Ἀπριλίου) κατέφυγεν εἰς τὸν Ἀκροκόρινθον, ἀπάγουσα μεθ' ἑαυτῆς ὡς ὅμικρον τὸν Ἀνδρέϊκον Νοταρᾶν, γόνον ἐνὸς τῶν ἐπισημοτέρων ἀρχοντικῶν οἰκῶν, οὗτινος αἱ γαῖαι ἔκειντο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Πελλήνῃ. Ἐξ Ἀρχαδίας δὲ μετέβησαν οἱ Τοῦρκοι τοῦ ἐπὶ τῆς πεδιάδος τοῦ Καρυνίου Λεονταρίου εἰς Τρίπολιν. Καὶ οἱ τῆς Καρυταίνης ἤθελον νὰ μεταβῶσιν ἐκεῖ, ἀλλ' ἐπροτίμησαν νὰ ὀχυρωθῶσιν ἐν τῷ ἐπὶ ἀποτόμου βράχῳ κειμένῳ μεσαιωνικῷ αὐτῶν φρουρίῳ, φασούμενοι τὸν Κολοκοτρώνην, ὅστις ἐκ Καλαμῶν ἦλθεν ἀμέσως μετὰ τρικκοσίων ἀνδρῶν εἰς τὸ κέντρον τοῦτο τῆς Ἀρχαδίας, προσκαλῶν πνυταχοῦ τὸν λαὸν εἰς τὰ ὅπλα. Καὶ οἱ Φαναριῖται Τοῦρκοι καὶ οἱ τοῦ Ζούρτσας ἐτόλμησαν νὰ ἐκτελέσωσι σὺν γυναῖξιν καὶ τέκνοις, ἐν ὅλοις 2700 ψυχαί, τὴν ἐπικίνδυνον ταύτην πορείαν, σκοπεύοντες νὰ συμπαραλάβωσι καθ' ὁδὸν καὶ τοὺς Καρυτινοὺς· ἀλλὰ εἰς τὰ στενὰ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου συνηνητήθησαν μετὰ τῶν Κλεφτῶν, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχε προδοθῇ ἡ μετάδοσις αὕτη, καὶ τὸ πλεῖστον μέρος αὐτῶν ἔπασαν μαχόμενοι ἢ ἐπνίγησαν ἐντὸς τῶν ὑδάτων τοῦ ποταμοῦ Ρούφιᾶ (τοῦ ἀρχαίου Ἀλφειοῦ). (30/11 Ἀπριλίου.) Μάτην ἐπειράθησαν οἱ ἐν τῷ φρου-

ρίω τῆς Καρυταίνης Τοῦρκοι νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν αὐτῶν· διότι τὴν ἐσπέραν μετὰ τὴν μάχην καὶ κατὰ τὰς ἐπιούσας ἡμέρας σινηνῶθησαν ὁ Ἡλίας Μαυρομιχάλης, ὁ Κανέλος Δεληγιάννης, ὁ Ἀναγνώσταρχος καὶ ἄλλοι ὀπλαρχηγοὶ μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνου, καὶ ὁ ὅλος στρατὸς συνεποσῶτο εἰς ἑξέκχιλίους ἄνδρας, οἵτινες οὐ μόνον ἐπολιόρκησαν τὸ φρούριον τῆς Καρυταίνης, ἀλλὰ διεννοοῦντο ἤδη νὰ περικλείωσι καὶ τὴν Τρίπολιν αὐτήν· διότι πανταχοῦ ἐφαίνοντο οἱ Ὀθωμανοὶ ὡς παρὰλυθέντες ὑπὸ τοῦ αἰφνιδίου τρόμου. Μόνοι οἱ Λαλιῶται βασιζόμενοι εἰς τὴν ἀνδρίαν αὐτῶν ἀντεῖχόν ἐν τῇ χώρᾳ των· ἦσαν δὲ οὗτοι μωαμεθανοὶ Σχιπετᾶραι, γενόμενοι ἐκ ληστῶν καὶ μισθωτῶν στρατιωτῶν εὐποροὶ ἄστοι καὶ κατοικοῦντες ἐν ὅλῃ τῇ ἀνέτρῳ αὐτῶν εὐζωίᾳ, χωρὶς ὅμως νὰ ἐκθηλυνωθῶσιν, ἢ μεγαλοπρεπῇ μέγαρχ ἢ τὰς ἰδιαιτέρας συνοικίας σχηματιζούσας καὶ ὠχυρωμένας οἰκίας ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ ὄρους Φολόης ἐκτεταμένη αὐτῶν πόλει.

Ἀλλὰ κακὸς οἰωνὸς διὰ τὴν ὅλην πορείαν τοῦ ὑπὲρ ἀνεξάρτη-^{Αἰπρωταὶ}
σίας Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ἦτο, ὅτι ἡ πρώτη αὕτη ἀπροσδόκητος ἐ-^{τῆς τύχης}
πιτυχία τῶν Ἑλλήνων ἐφαίνετο ὅτι εὐθὺς πάλιν ἤθελεν ἀποσβε-<sup>περιπέ-
τται.</sup>
σθῆ, ἅμα συνελθόντων εἰς ἑαυτοὺς τῶν Τούρκων. Διότι μόλις προσεμειδίασε τοῖς Τούρκοις ἡ τύχη τῶν ὀπλων καὶ οὗτοι ἀνέλαβον τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν ὑπεροψίαν καὶ φιλαρχίαν, καὶ σὺν αὐτῇ καὶ τὴν ἀρχαίαν των εἰς τὰς νίκας ἐμπιστοσύνην, ἐφαίνετο ὅτι καὶ τοὺς Ἕλληνας, ἀδιοργανίστους ἔτι, ἀπροπαρασκευοὺς καὶ ἀπείρους ὄντας, κατελάμβανεν ἡ ἀρχαία συναίσθησις τῆς μικροφυχίας καὶ ἀδυναμίας των.

Ἡ ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Γερμανοῦ, τῶν ἀδελφῶν Κουμανιωτῶν καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς πολιορκουμένη ἀκρόπολις τῶν Πατρῶν ἠτθάνετο ἤδη τὴν ἔλλειψιν τοῦ ὕδατος, ὅτε ὁ τῆς Εὐβοίας Ἰουσοῦφ πασχῆς, ἐπιστρέφων ἐξ Ἰωαννίνων καὶ μολὼν ἐν Μεσολογίῳ τὰ τῶν Πατρῶν, διέβη τὸν κορινθιακὸν κόλπον παρὰ τὸ Ῥίον, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἀκωλύτως διὰ μέσου τοῦ ἀτάκτου στίφους τῶν πολιορκητῶν (3/15 Ἀπριλίου). Οἱ ἐν-

θαρξύνθέντες Τοῦρκοι ἔκαμαν ἔξοδον, ἐπυρπόλησαν τὴν πόλιν τῶν Πατρῶν καὶ ἔτρεψαν τοὺς ἀπείρους, χωρικοὺς εἰς αἰσχροὺς φυγὴν. Μάτην ἐπειρῶντό τινες τῶν ἀρχηγῶν, ἐν τισιν οἰκίαις ὠχυρωμένοι, νὰ προτείνωσιν ἀντίστασιν, μάτην προσεπάθουν νὰ συγκεντρώσωσι πάλιν τοὺς φεύγοντας· ἡ μὲν πόλις παρεδόθη τῷ πυρὶ, οἱ δὲ κάτοικοι ἢ ἐσφάγησαν ἢ ἐπωλήθησαν ὡς ἀνδράποδα, καὶ τὰ περίχωρα σκληρῶς ἐλεηλατήθησαν. Ὁ πρόξενος τῆς Γαλλίας Πουκεβίλλος (1) κατώρθωσε νὰ παράσχη ἄσυχον εἰς τινὰς τῶν φυγάδων, ἐν ᾧ ἄλλοι ἐσώθησαν καταφυγόντες εἰς τὰ ξένα πλοῖα. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως ὁ ἀχαλίνωτος ὄχλος, καὶ Τοῦρκοι ἠνωμένοι μετὰ Ἰταλῶν καὶ Ἑπτανησίων κακούργων, οἵτινες πρότερον ἐφώναζον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, ἠνάγκασαν καὶ αὐτὸν τὸν πρόξενον νὰ καταφύγῃ ἐπὶ ἀγγλικῷ πλοίῳ, καὶ ἐν τῇ ἐγκαταλελειμμένῃ πόλει τῶν Πατρῶν ἤρχε τυραννικῶς ὁ Ἰουσοῦφ, τερπόμενος καθ' ἑκάστην εἰς ἀπανθρώπους διωγμοὺς, εἰς ἀποκεφαλίσεις καὶ εἰς ἀποστασίας, καὶ οὕτως ἐκδικούμενος δι' ὅσα ἐπράχθησαν λάθῃ εἰς τὰς παραδουναβίους Ἡγεμονίας.

Ταχύτερον ἔτι ἀπὸ τῆς ἐν Πάτραις διεσκεδάσθη ἡ πρώτη τῆς νίκης μέθη παρὰ τοῖς πολιορκηταῖς τῆς Καρυταίνης. Πρὸς βοήθειαν τῶν ἐν Καρυταίνῃ πολιορκουμένων ἀπῆλθον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς παρὰ τὸν Ρουφιᾶ μάχης 2700 Τοῦρκοι ἐκ Τριπόλεως (30/12 Ἀπριλίου). Καὶ ἅμα ὁ Κολοκοτρώνης ἔδωκεν ἐκ Φλωριοῦ τὸ σημεῖον τῆς προσεγγίσεως αὐτῶν οἱ ἑξακισχίλιοι Ἕλληνες, διεσκορπίσθησαν ἔνθεν κἀκεῖθεν χωρὶς νὰ περιμείνωσι κἂν τὸν ἐχθρόν. Ὁ Κολοκοτρώνης δὲν εὗρεν εἰς τὴν θέσιν των εἰμὴ τοὺς ἄνδρας τοῦ Βεηζαδῆ Ἡλίου Μαυρομιχάλη, καὶ διωκόμενος ἠναγκάσθη καὶ αὐτὸς δι' ἀποκρήμων ἀτραπῶν (ὅπου ἄλλοτε περιήρχετο ὡς κλέφτης) νὰ καταφύγῃ εἰς Ἅγιον Ἰωάννην, ἐν ᾧ οἱ Τοῦρκοι συνώδευσαν ἀνεμποδίστως τοὺς ὁμοθρήσκους αὐτῶν ἀπὸ τῆς Καρυταίνης εἰς Τρίπολιν.

Ἐν Στεμνίτῃ δὲ συνεκέντρωσε περὶ ἑαυτὸν ὁ Κολοκο-

(1) Ἐν τῷ β'. τόμῳ τῆς Ἱστορίας του τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος εὐρηγται λεπτομερῶς ἐκτεθειμένα τὰ γεγονότα ταῦτα.

τρῶνης τριακοσίους πάλιν ἄνδρας, δι' ὧν διανοεῖτο νὰ ἀποκλείσῃ τὴν ὁδὸν τοῖς ἐπανερχομένοις Τούρκοις· ἐλθὼν ὁμοῦς εἰς Χρυσοβίτσι ἔμαθεν ὅτι οὗτοι εἶχον διέλθει ἐκεῖθεν λεηλατοῦντες. Ὅθεν ἅπαντες οἱ ὀπλαρχηγοὶ μετέβησαν εἰς Λεοντάριον καὶ Μεσσηνίαν νὰ συλλέξωσι νέους στρατιώτας, μόνος δὲ ὁ Κολοκοτρῶνης δὲν ἠθέλησε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ ὄρη του, καὶ ὑφ' ἑνὸς μόνου παρακολουθούμενος Μανιάτου κατῆλθεν εἰς τὴν πρὸς τὴν Πιάναν ἄγουσαν, ἐνθ' αὖτε συνηντήθη μετὰ τοῦ ἐξαδέλφου αὐτοῦ Ἀντωνίου, ἔχοντος ἑπτὰ μεθ' ἑαυτοῦ ἄνδρας· οὕτω, διηγεῖται ὁ ἴδιος, ἔγειναν ὅλοι ἐννέα καὶ ὁ ἵππος τοῦ ἥτο ὁ δέκατος. Ἐν Πιάνῃ δὲ, ἐν τῇ κοιλάδι τῆς Βαρβουσένης, βορειοδυτικῶς τῆς Τριπόλεως, συνέλεξε πάλιν περὶ ἑαυτὸν τριακοσίους ἄνδρας, ἐν ᾧ στίφος μεγαλειτέρον τούτου ἐκ Λακωνίας ἐρχόμενον ἐτοποθετήθη ἐν τοῖς ὄχυροῖς Βερβένοις εἰς τὴν κοιλάδα τῶν Σαράντα, καὶ τρίτον σῶμα ὑπὸ τὸν Κυριακούλην Μαυρομιχάλην, ἀδελφὸν τοῦ Πετρόμπεη κατέλαβε τὰς ὀλίγον ἀπεχούσας Βλαχοκερρασιᾶς σκοπὸς τῶν θέσεων τούτων ἦτο νὰ διευκολύνωσι τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπόλεως. Ἀλλ' οἱ Τούρκοι ὀρμήσαντες ἐκ τῆς πρωτευούσης διέλυσαν τοὺς περὶ τὸν Κολοκοτρῶνην, καὶ ἔκαυσαν τὴν Πιάναν καὶ τὴν Ἀλωνίσταιναν, ὅπου μόνος εἶχε καταφύγει ὁ ὀπλαρχηγός· μετ' ὀλίγον ἐδίωξαν καὶ τὴν φρουράν ἐκ Βλαχοκερρασιῶν καὶ ἐπυρπόλησαν τὸ χωρίον. Κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην περίστασιν συνῆλθον οἱ ἀρχηγοὶ εἰς διάσκεψιν ἐν Μαρμαριᾷ εἰς τὴν πεδιάδα, Φραγκο-Βρύσι καλουμένην, καὶ ἀπεφάσισαν ν' ἀναγορεύσωσιν ἀρχιστράτηγον τὸν Πετρόμπεην, ἵνα σχηματίσῃ οὗτος ἐκ τῶν Μανιατῶν σῶμα, τὸ ὅποιον τὴν μὲν στρατολογίαν νὰ καθιστᾷ εὐκολωτέραν, τὴν δὲ λειποταξίαν δυσκολωτέραν, καὶ ν' ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τῶν πρὸς ἀποκλεισμὸν τῆς Τριπόλεως ληθησομένων μέτρων. Ἐκ πέντε λοιπὸν διαφόρων μερῶν, κεκλεισμένων πρὸς βορρᾶν, πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς μεσημβρίαν ὑπὸ τῶν ὀρέων, συνηθροίσθησαν ὑπὸ τολμηροῦς ἀρχηγοῦς ἐν μεγάλῳ περὶ τὴν Τρίπολιν ἡμικυκλίῳ, νέᾳ σώματι. τὰ ὅποια ἀρκετὰ πλησίον ἔκειντο ὥστε νὰ βοηθῶνται

ἀμοιβαίως· καὶ ὁ μὲν Δεληγιάννης μετὰ τοῦ Ἀντωνίου Κολοκοτρώνου ἐτοποθετήθησαν ἐν Πιάνη, ὁ δὲ γέρων Κολοκοτρώνης ἐν Χρυσοβιτσιῷ, ὁ Χαρχαλάμπης παρὰ τὸ Λεβίδιον, 5 ὥρας πρὸς βορρᾶν τῆς Τριπόλεως κείμενον· τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοπέδου τῶν Βερβένων ἀνέλαβεν ὁ Γιατράκος, ὁ ἐκ Μιστρά, ὁ Μαχάων τοῦ πολιορκητικοῦ τούτου σώματος, ὅστις εἶχε τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ ἱατρικοῦ αὐτοῦ ἐπαγγέλματος· τὸ κέντρον δὲ τοῦ ὅλου στρατοῦ ἔκειτο ἐν Βαλτετσίῳ, τρεῖς ὥρας πρὸς δυσμὰς τῆς Τριπόλεως κειμένῳ, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Μαινάλου. Ἐκ τῶν συνηχῶν ἐπιδρομῶν, ἃς ἐξετέλουν οἱ ἀπερισκέπτως τοὺς βραγιάδας περιφρονούντες Τούρκοι πρὸς τὰς θέσεις ταύτας, ἐγεννήθη μικρὸς ὀρεινὸς πόλεμος, ἐν ᾧ οἱ Ἕλληνες ἐξωκειώθησαν κατ' ὀλίγον πρὸς τὸν κίνδυνον καὶ γυμναζόμενοι ἀπέκτων περισσοτέρων εἰς ἑαυτοὺς ἐμπιστοσύνην. Ἐὰν ῥῥύοντο ν' ἀποκλείσωσι τὰ στενὰ τῶν ἀργολικῶν ὀρέων καὶ πρὸς ἀνατολάς, ἤθελον ἀποκλείσει κατ' ὀλίγον πᾶσαν συγκοινωνίαν τῆς πρωτεύουσας πρὸς τὰ ἔξω. Ἀλλ' ἐξ ἐκείνου τοῦ μέρους μέγας τοῖς ἐπέκειτο τώρα κίνδυνος. Ὁ τὸν Ἀλῆ πασᾶν καταβαλὼν Χουρσίτ πασᾶς, ὅστις ἵστατο ἔτι πρὸ τῶν Ἰωαννίνων, ἐφοβήθη διὰ τὴν ἐν Τριπόλει ἐγκαταλειφθεῖσαν γυναῖκά του καὶ τοὺς θησαυροὺς του. Ὅθεν ἐπεμψε (Ἀπρίλιον) τὸν Κεχαγιᾶν αὐτοῦ, Μουσταφᾶ βέην, ἀνδρεῖον καὶ ἐμπειροπόλεμον στρατηγόν, μετὰ 3500 Ἀλβανῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Ὁ Μουσταφᾶς διέβη τὸ στενὸν τῶν μικρῶν Δαρδανελλίων, ἐνεψύχωσε τὴν φρουρὰν τῶν Πατρῶν, ἐπυρπόλησε τὴν Βοστίτσαν, καὶ παρὰ τὴν παραλίαν τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου προχωρῶν ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν τοῦ Ἀκροκορίνθου. Ὡς συνέβη ἔμπροσθεν τῆς Καρυταίνης οὕτως ἔφυγον καὶ ἐντεύθεν οἱ πολιορκηταὶ ἅμα εἶδον πλησιάζοντας τοὺς Τούρκους. Μάτην ἐπειρᾶτο ὁ δραστήριος Δικαῖος, ὅστις ἀποσταλεῖς ὑπὸ τῆς ἑταιρίας εἰς τὴν Πελοπόννησον εἶχε λάβει μέρος εἰς τὴν πολιορκίαν, ν' ἀναχαιτίσῃ τοὺς δειλιάσαντας· πρὶν δὲ ἀπέλθῃ ἐπυρπόλησε τὸ μεγαλοπρεπὲς μέγαρον τοῦ Κιαμῆλ βέη, καὶ εἰς ἀποζημίωσιν τούτου ἡ

μήτηρ τοῦ Βοεβόδα ἀπεκεφάλισε τὸν ἀπαχθέντα ὄμηρον Ἀνδρῖ-
 κον Νοταρᾶν. Χωρὶς νὰ διαμείνῃ ἐν Κορίνθῳ διηυθύνθη ὁ Μου-
 σταφᾶ βέης (23/5 Μαΐου) εἰς Ἄργος. Οἱ τὸ Ναύπλιον κρατοῦν-
 τες πολιορκημένον Ἀργεῖοι, οἵτινες ἐτέλουν τότε ἐν εὐθυμίᾳ
 καὶ μέθῃ τὰς ἐορτὰς τοῦ Πάσχα ἐντὸς τῆς πόλεως, περιεζώσθη-
 σαν καὶ διελύθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ νῦν ἐπρόκειτο νὰ ὑπε-
 ρασπίσωσι τὴν ἰδίαν αὐτῶν πόλιν. Ἐτοποθετήθησαν λοιπὸν ὀπι-
 σθεν τείχους, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευεν ὡς φραγμὸς κατὰ τῶν πλημ-
 μηρῶντων τοῦ Ἰνάχου (κοινῶς Ξηριᾶ) ὑδάτων· οἱ Τοῦρκοι ὅμως
 προχωροῦντες μετὰ προσοχῆς, περιεκύκλωσαν διὰ τοῦ ἱππικοῦ
 τοὺς ἀπείρους Ἕλληνας, οἵτινες τὰ δύο πλευρὰ τῶν εἶχον ἀφήσει
 ἀσκεπῆ, τοὺς διέλυσαν, κατέλαβον τὴν πόλιν καὶ ἐματταίωσαν
 πᾶσαν ἀπόπειραν, ἣν τὰς ἐπιούσας ἡμέρας ἔκαμον οἱ Ἕλληνες
 νὰ καταλάβωσι πάλιν τὴν πόλιν. Ἀμέσως ἐστάλη ἕλη ἱππικοῦ
 ἐκ Τριπόλεως εἰς πρὸ πάντησιν τοῦ Κεχαγιᾶ, καὶ τὸν συνώδευσεν
 εἰσερχόμενον (1/13 Μαΐου) εἰς τὴν Τρίπολιν. Ἐντεῦθεν δὲ ἐξε-
 τέλεσεν ὁ Μουσταφᾶς (12/24) ἔφοδον μεθ' ὅλης τῆς στρατιωτι-
 κῆς του δυνάμεως κατὰ τῆς παρὰ τὸ Βαλτέτσι θέσεως τῶν Ἑλ-
 λήνων. Πρῶτον ἤδη ἐμάχετο μεγαλῆτερον τουρκικὸν σῶμα,
 ὑπὸ ἐμπειροπολέμων Ἀλβανῶν ἐνισχυμένον, ἐν τάξει κατὰ τῶν
 Ἑλλήνων· κατὰ τὴν πείραν καὶ τοὺς ὑπολογισμοὺς ἡ ἐξόντωσις
 τῶν ἐπαναστατῶν ἦτο ἄφευκτος. Χιλίους ἄνδρας εἶχε θέσει ὁ
 Μουσταφᾶς, ἵνα ἐμποδίσῃ πᾶν ἐκ μέρους τῶν ἐν Βερβένοις κίνημα.
 Τὴν κυρίαν ἔφοδον κατὰ τοῦ Βαλτετσίου, ἐνθα ἵστατο ὁ Κυριακού-
 λης Μαυρομιχάλης ὠχυρωμένος ὀπισθεν τεσσάρων προχωμάτων
 καὶ τῆς ἐκκλησίας, ἤρchiσε μὲ ἀγρίαν ὀρμὴν ὁ Βαρδουνιώτης
 Ρουμπῆς μετὰ 3500 ἀνδρῶν δύο ὥρας μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ
 ἡλίου. Παρὰ τὴν συνθήειαν ὅμως αὐτῶν καὶ παρὰ τὰς προσδο-
 κίας τῶν ἐχθρῶν ἀντέστησαν οἱ Ἕλληνες μετὰ θάρρους καὶ καρ-
 τερίας κατὰ τῆς πρώτης ταύτης ἐφόδου καὶ τῶν δύο ἀκολούθων.
 Καὶ πρῶτος ὁ Κολοκοτρώνης δεύτερος δὲ ὁ Πλαπούτας ἔσπευσαν
 εἰς βοήθειαν αὐτῶν μετὰ 1200 ἀνδρῶν, περιέζωσαν τοὺς ἐπιτεθέν-
 τας Τούρκους ἐκ τῶν γότων, καὶ διέσπασαν τὰς τάξεις αὐτῶν.

Αὐτοπροσώπως ἐπροχώρησε τότε ὁ Μουσταφᾶς μετὰ 1500 ἵππέων καὶ δύο τηλεβόλων, ἀλλὰ τὸ μὲν ἵππικὸν ἔνεκα τῆς ἀνωμαλίας τοῦ ἐδάφους, τὰ δὲ τηλεβόλα ἔνεκα τῆς ἀνικανότητος τῶν πυροβολιστῶν ὀλίγην ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιφέρωσι τοῖς Ἕλλησι βλάβην. Προσεκλήθη ἡ ἐφεδρεία, ἥτις ἦτο ὠρισμένη εἰς τὴν καταδίωξιν τῶν ἐχθρῶν· τέλος προσεκλήθησαν καὶ οἱ χίλιοι ἄνδρες, οἱ τὰ Βέρβена φυλάττοντες. Ἐν τῇ πεισματώδει ταύτῃ πάλη παρῆλθεν ἡ ἡμέρα ὁλόκληρος· ἐν νυκτὶ ἤλπιζεν ἐκάτερον τῶν δύο στρατῶν ὅτι τὸ ἐχθρικὸν ἤθελεν ὑποχωρήσει, ἀλλ' ἀμφότεροι διετήρησαν τὰς θέσεις των. Περὶ τὸ μεσονύκτιον καὶ τὴν πρωτὰν προσῆλθον οἱ ἐν Βερβένοις πρὸς βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων. Οὗτοι περιέζωσαν ἐντελῶς τὸ σῶμα τοῦ Ρουμπᾶ, τὸ ὅποιον ἠναγκάσθη τὸ πρωτὶ, ὅτε ὁ Μουσταφᾶς διέταξε τὴν ὑποχώρησιν, νὰ διέλθῃ διὰ τῶν τάξεων τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ τὴν ὅλαν 23 ὥρας διαρκέσασαν μάχην δὲν ἀπώλεσαν οἱ Τούρκοι περισσοτέρους τῶν 600 φονευθέντων καὶ τραυματισθέντων, ἀλλ' ἡ ἥττα ἤθελε τοῖς ἀποθῆ ὀλεθριωτάτη, ἐὰν οἱ ἐν Λεβιδίῳ ὑπὸ τὸν Ζαήμην καὶ τὸν Χαραλάμπην ἤρχοντο ταχύτερον κατὰ τὴν δευτέραν τῆς μάχης ἡμέραν. Ὁ Μουσταφᾶς ἐμαίνετο ἵνα δι' ἐπιθέσεως κατὰ τῶν παρὰ τὰ Βέρβена ἀποπλύνῃ τὸ αἷσχος τῆς ἥττης. Τετρακισχίλιοι ἄνδρες, διαταχθέντες νὰ προσβάλωσι τὴν θέσιν τῶν Βερβένων, ἀπῆντησαν μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν παρὰ τὰ Δολιανὰ τὸν Νικήταν, ὅστις μετὰ 120 ἀνδρῶν ἐπορεύετο εἰς Ἄργος, ἵν' ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἐπαναληφθείσης τοῦ Ναυπλίου πολιορκίας. Ὁχυρωθεὶς ἐντὸς τριῶν ὀχυρῶν οἰκιῶν ἀπησχόλησεν ὁ Νικήτας ἐπὶ 14 ὅλαν ὥρας μέρος τοῦ τουρκικοῦ σώματος. Οἱ δὲ ἐν Βερβένοις ἀκούσαντες τὸν θόρυβον, ἐπροχώρησαν πρὸς τὰ Δολιανὰ καὶ καθ' ὁδὸν εὗρέθησαν αἶφνης ἐν μέσῳ τῶν Τούρκων· ἀπεσύρθησαν ὁμῶς ἐπιτυχῶς εἰς τὰς ὀχυράς αὐτῶν θέσεις, ὅθεν ἀπέκρουσαν τοὺς ἐχθροὺς, οἵτινες φοβούμενοι τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἐν Βαλτετσίῳ ὑπεχώρησαν, παρασύραντες εἰς τὴν φυγὴν των καὶ τὸ ἀπόσπασμα τῶν Δολιανῶν. Ἡ δόξα τοῦ Νικήτα ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης χρονολογεῖται· ἦτο οὗτος

ἀνεψιὸς τοῦ Κολοκοτρώνου, κατὰ γόμηνος ὡς ἐκεῖνος ἐξ οἰκογενείας Κλερτῶν καὶ διδασχθεὶς ἐν τῇ στρατιωτικῇ τῆς Ἀγγλίας ὑπηρεσίᾳ· ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης ἐπωνομάσθη ὁ Νικήτας Τουρκοφάγος, ἃν καὶ ἕνεκα τῆς μετριοφροσύνης του, τῆς γλυκύτητος καὶ αὐταπαρνήτεώς του ἦτο ἄξιος καλλιτέρου ἐπιθέτου. Αἱ νίκαὶ αὐταὶ ὥρισαν ἴσως τὴν τύχην τῆς ὅλης Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως· διότι ἥττα ἤθελε πιθανῶς καταφέρει τὴν τελευταίαν πληγὴν κατὰ τῆς ἐπικρατείας, ὡς συνέβη τοῦτο εἰς τὸ πρὸς βορρᾶν κίνημα διὰ τῆς ἐν Δραγατσάνῳ μάχης. Τώρα ὅμως ἀνωρθώθη ἀμέσως τὸ κατεβληθὲν θάρρος τῶν ἐλαστικῶν πνευμάτων, καὶ οἱ Ἕλληνες συσσωματωμένοι μετέφερον τὸ στρατόπεδον αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἀποτόμων Τρικύρφων, τῆς διακλαδώσεως ταύτης τοῦ Μαινάλου ὄρους, ἐνώπιον τῆς Τριπόλεως, καὶ ἤρχισαν νὰ πολιορκῶσι τὴν πρωτεύουσάν εἰς ἀπόστασιν 900 μίλις ὀργυῶν. Πόσον ἀνεπτερώθησαν αἱ ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων μαρτυροῦσιν οἱ λόγοι τοῦ Κολοκοτρώνου, οὗς ἐν εἰρωνικῇ ἐπιστολῇ ἔγραψεν εὐθὺς μετὰ τὴν μάχην τοῦ Βαλτετσίου πρὸς τὸν Κεχαγιᾶν. «Μανθάνω, ὅτι συντάττετε ὄρους παραδόσεως διὰ τοὺς Ἕλληνας· νῦν ὅμως κενὸς εἶναι οἱ Ἕλληνες νὰ κάμωσιν αὐτοὺς εἰς τοὺς Τούρκους. Ἐλπίζω νὰ σοὶ χρίσω τὴν ζωὴν ἀφ' οὗ κατὰ φύγῃς εἰς τὰ ἴδια· κάμε ὅ,τι δύνασαι, καὶ καλὴν ἐντάμωσιν εἰς τὸ σερράϊόν σου.» Καὶ πραγματικῶς ἡ τύχη τὸ ἔφερεν, ὁ Κολοκοτρώνης νὰ αἰχμαλωτίσῃ μετ' οὗ πολὺ τὸν Κεχαγιᾶν τοῦτον ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ μεγάρῳ.

Ἔνθα ἡ ἐπαναστασις ὡς ἐκ τῆς καταστάσεως τῶν τοῦ πολιορκιῶντος καὶ τῆς κυβερνήσεως ἐφαίνετο ὅτι ἤθελε δεῖξει τὴν ἐλαχίστην ἐνέργειαν, ἐκεῖ ἐπέπρωτο νὰ εὕρῃ τὴν μεγίστην, ἥτοι ἐπὶ τῶν τριῶν νήσων, αἵτινες περὶ τὰ μεθόρια τῶν τελευταίων ἑκατονταετηρίδων εἶχον τὰ μέγιστα ἀναπτυχθῇ διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας. Οἱ ἀριστοκρατικοὶ τῆς Ἰδρας καὶ τῶν Σπετσῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λάβωσιν ἀβασανίως μέρος εἰς τολμηρὰν ἐπιχείρησιν ἥτις ἤθελεν ἀποβῇ ἐπιβλαβὴς αὐτοῖς ὑφ' οἵανδήποτε ἐποψίν. Πρὸ μικροῦ μόλις (1802) εἶχον εἰσάξει οἱ Ἰδραῖοι

ἡ νῆσοι.

ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ συμπολίτου αὐτῶν Βούλγαρη νέας οἰκονομικὰς καὶ διοικητικὰς διατάξεις. Ὁ νομοθέτης εἶχε καταργήσει τὸν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἰσχύοντα οἰκογενιακὸν φόρον, εἶχεν εἰσκαγάγει τέλος 5 0/0 ἐκ τῶν κερδῶν παντὸς πλοίου, εἶχε περιορίσει τὸν ἀριθμὸν τῶν « νοικοκυραίων » εἰς 24, ἐξ ὧν κατ' ἔτος οἱ δώδεκα μόνον ἐλάβανον μέρος εἰς τὴν ἀρχὴν, οἵτινες πάλιν εἰς τὰς συνήθεις ἐργασίας ἐπήρχουν δι' ἐπιτροπῆς ἐξ ἑνὸς τρίτου αὐτῶν συγκατεμένης· ἡ ἑξίς, ἡ ὀρθὴ κρίσις καὶ ἡ γνώμη τῶν δημογερόντων τοῖς ἦτο νόμος. Τοιοῦτου εἶδους διοικητικὴ τάξις ἐκ πλουσίων κτηματιῶν καὶ ἐμπόρων δὲν ἦτο βεβαίως πολὺ πρόθυμος νὰ διακινδυνεύσῃ τοσοῦτον εὐκόλως καὶ ἐλαφρῶς τὰ πλούτη της. Ὅθεν συνέβη, ὅτι ἡ Ἰδρα καὶ μετὰ τὴν ἐν Πελοποννήσῳ ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἀπέστειλε τὸν συνήθη ἀριθμὸν ναυτῶν εἰς τὰ Δαρδανέλλια. Ἀλλ' ὁ λαὸς πολὺ δυσμενῶς ἐδέχθη τὴν πράξιν ταύτην τῆς ἀρχῆς, ἐν ᾗ πολλάκις καὶ πρότερον ἤδη εὐρέθη ἕνεκα συμφερόντων διηρημένος ἀπὸ τῶν Ἰδραίων τούτων πεντακοσιομεδίωνων. Τὴν ὑπερηφάνειαν τῶν κατωτέρων τάξεων εἶχε διεγείρει τὸ ὅτι οἱ Πατριῶται Φιλικοὶ εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς πατρίδος σκοποὺς των πρὸ πάντων ἐβασίζοντο ἐπὶ τῶν νησιωτῶν, ὅτι ὁ Ρήγας ἤδη ἐν τῇ προκηρύξει του πρὸ παντὸς ἄλλου παρεκίνησε « τοὺς θαλασσίους δεσφίνας, τὰ θαλάσσια πτηνὰ, τοὺς δράκοντας τῶν νήσων » νὰ ἐπιπέσωσιν ὡς ἀτραπὴ κατὰ τῶν ἐχθρῶν.

Καὶ τώρα μάλιστα ἐπεκράτει καὶ τις δυσἀρέσκεια εἰς τὴν τάξιν τοῦ ὄχλου. Τὸ ἐμπόριον εἶχε σχεδὸν νεκρωθῆ μετὰ τὴν συνολόγησιν τῆς εἰρήνης. Καὶ πλοῖα καὶ ναῦλοι εἶχον ἐλαττωθῆ πολλοὶ ναῦται καὶ πλοίαρχοι περιεφέροντο ἄεργοι, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ ἑταῖρος Ἀντώνιος Οἰκονόμος, ὅστις μετὰ πολλοῦ ζήλου διέδιδε κατὰ τὴν νῆσον τὰς πατριωτικὰς ιδέας. Καὶ ἐν ᾗ ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ ἐμπορικὸν πνεῦμα κατέσπελθεν ἐνταῦθα τὸν ὑπὲρ τῶν σχεδίων τῆς ἐταιρίας ἐνθουσιασμὸν, ἀφ' ἑτέρου τὸν ὑπέθαλπε πάλιν ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῶν νησιωτῶν τούτων, ἐν ταῖς μετὰ ταῦτα προκηρύξεις τῶν ὁποίων ὁ πατριωτισμὸς συνωδεύετο ὑπὸ

τῶν φανατικωτάτων θρησκευτικῶν ὑπερβολῶν καὶ τοῦ ἀσπονδοτάτου μίσους κατὰ τῶν ἱεροσύλων Ὀθωμανῶν. Ὅθεν καὶ δοθέντος ἅπαξ τοῦ σημείου αἱ τρεῖς νῆσοι ἐπελήφθησαν τῆς ἐπαναστάσεως μετὰ τοσοῦτου ζήλου, ὥστε σχεδὸν ὅλον τὸν κατὰ θάλασσαν πόλεμον ἰδίᾳ δαπάνῃ ἐξηκολούθησαν, καὶ πλεῖστα τῶν εὐπορωτάτων οἰκογενειῶν ἐθυσίασαν τὴν περιουσίαν των, ἐνὶ δὲ λόγῳ καὶ αἱ τρεῖς νῆσοι ἐθυσίασαν καὶ τὰ πλούτη ὅλα καὶ τὴν ἐπιβρόχην των ὅλην ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς πατρίδος. Τὸ σημεῖον ἐδόθη ἐν Σπέτσαις, ἔνθα κατὰ πρῶτον (26/7 Ἀπριλίου) ἐκοσμήθησαν τὰ πλοῖα διὰ τῆς νέας σημαίας τῆς ἐλευθερίας. Τὸ παράδειγμα τῶν Σπετσῶν ἠκολούθησαν ἀμέσως οἱ δημοκρατούμενοι Ψαριανοί, οἵτινες εὐθὺς ἐν ἀρχῇ μεγάλως ἐφέλησαν τὴν ἐπανάστασιν, πέμψαντες ἑπτὰ πλοῖα ὑπὸ τὸν Νικόλαον Ἀποστόλην εἰς Σμύρνην, ὅθεν τρισχίλιοι ἄνδρες παρεσκευάζοντο νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἡ ἐφοδος τῶν νησιωτῶν, οἵτινες ἐν μὲν ἐχθρικὸν πλοῖον ἐβύθισαν, τέσσαρα δὲ ἀφῆρσαν, ἐπέφερε καὶ τὴν διάλυσιν τοῦ συσσωματωμένου στρατοῦ τῆς ξηρᾶς, καὶ ἐματαίωσεν οὕτω τὴν κατὰ τῆς Πελοποννήσου ἐκστρατείαν. Ἄλλα δὲ σπετσιωτικὰ πλοῖα συνέδραμον εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Μονεμβασίας, τῆς διὰ ξηρᾶς πολιορκουμένης, καὶ ἐντεῦθεν ἀπέπλευσαν εἰς Μῆλον, ἐνθα συνέλαβον τουρκικὴν κορβέτταν καὶ βρίκιον· ἄλλα πάλιν ἐπολιόρκουν τὸν κορινθιακὸν κόλπον ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τῆς πλουσίας, φιλοχορημάτου καὶ ἐκδίκησιν πνεύσεως ἀμαζόνος Μπουμπουλίνας, ἥτις ἤθελε νὰ ἐκδικηθῇ τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει κηρατομηθέντα ἄνδρα της, καὶ τὸν πρὸ μικροῦ εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ Ἄργους φονευθέντα υἱόν της. Τέλος δὲ δύο ἕτερα σπετσιωτικὰ πλοῖα ἐμφανισθέντα πρὸ τῆς Ἰδρας παρεκίνησαν τοὺς Ἰδραῖους νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὴν ἐθνικὴν ἐπιχείρησιν. Ἐν Ἰδρᾷ ἐξηκολούθει ὁ Οἰκονόμος νὰ παροξύνῃ τὸν λαόν, νὰ ἐπαναστατήσῃ καὶ παρὰ τὴν θέλησιν αὐτὴν τῶν προϋχόντων. Ἄμα δὲ ἦλθεν εἰς τὴν νῆσον ἡ εἰδήσις, ὅτι οἱ Τοῦρκοι, πολιορκοῦνται ἐντὸς τοῦ Ἀχροκορίνθου (27/8 Ἀπριλίου) ἐκινήθη ὁ ὄχλος, κατέλαβε τὰ πλοῖα καὶ ἐνεφανίσθη ἔμπροσθεν τοῦ δη-

μαρχείου, ὁδηγούμενος ὑπὸ τοῦ δημαγωγοῦ, ὅστις ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν καὶ ἐφύλαττεν αὐστηρῶς τοὺς ἀμνηστῶν προκρίτους, ἵνα μὴ διὰ τῆς φυγῆς στερήσῃ τὴν ἐπανάστασιν τῶν ἀναγκαίων χρηματικῶν μέσων. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι ἐνέμενον εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ μὴ λάβῃσι μέρος εἰς τὸ κίνημα, συνεκάλεσε πάλιν ὁ Οἰκονόμος τὸν ὀπλισμένον ὄχλον καὶ διὰ τῆς βίας καὶ ἐπανειλημμένων ἀπειλῶν ἔλαβε παρὰ τῶν προκρίτων ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν 440 χιλιάδας ἰσπανικῶν ταλλήρων. Κατ' αὐτὴν λοιπὸν τὴν στιγμὴν ἐνεφανίσθησαν ἐν τῷ λιμένι τῆς Ἰδρας τὰ βηθέντα σπετσιωτικὰ πλοῖα ἀναπεπταμένην ἔχοντα τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας, καὶ τῶρα δὲν ὑπῆρχε πλέον τρόπος νὰ περισταλῇ ὁ ὄχλος ὅστις ἀπῆτει νὰ ἐφοδιασθῇ καὶ νὰ ἐκπλεύσῃ ὁ στόλος ὑπὸ τὴν αὐτὴν σημαίαν καὶ πρὸς ἐπικουρίαν τοῦ ἐθνικοῦ κινήματος. Δὲν ἐσύμφερε τῷ Οἰκονόμῳ νὰ διατηρήσῃ διὰ τῆς βίας τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν πληρεξουσισότητά του, ἤθελε δὲ μόνον νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐλευθέραν σύμπραξιν τῶν προκρίτων καὶ διὰ τοῦτο προθύμως συνήνεσεν εἰς τὴν ἐπιθυμίαν των, νὰ δοθῇ εἰς τὴν ἐπανάστασιν μορφή κανονικωτέρα. Πρόκριτοι καὶ λαὸς συνῆλθον (15/27 Ἀπριλίου) εἰς ἐκκλησιαστικὴν τελετὴν καὶ ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας. Ὅθεν ἀνηγγέλθη ἐξ Ἰδρας ἡ ληφθεῖσα ἀπόφασις πρὸς ὅλους τοὺς κατοίκους τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς παραλίας· συγχρόνως δὲ ἐλήφθησαν διατάξεις, κανονίζουσαι τὴν διανομὴν τῆς λείας, καὶ θέτουσαι ὡς πρὸς τὰ δικαιώματα τῶν οὐδετέρων πλοίων νόμους, οἵτινες ἐπὶ τινα χρόνον ἐτηρήθησαν αὐστηρῶς, πρὶν ἢ αἱ θηριώδεις τῶν Τούρκων πράξεις ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἀποσβέσωσι τὸ πρῶτον τοῦτο τῆς φιλάνθρωπίας αἰσθημα. Ἡ φωνὴ τῆς ἐλευθερίας ἀντῆχει πλέον εἰς ὅλας τὰς Κυκλάδας καὶ εἰς πολλὰς τῶν Σποράδων· καὶ ἐκ τῶν μεγάλων παρὰ τὴν ἄσιατικὴν παραλίαν νήσων ἠσπάσθη τὴν ἐπανάστασιν ἡ Σάμος, ἥτις, αὐτονομίαν ἔχουσα μεγάλων προνομίων καὶ εὐημερίας, ὀλίγους μόνους περιέκλειε Τούρκους, ἅμα δύο σπετσιωτικὰ πλοῖα ἐμφανισθέντα (17/29 Ἀπριλίου) εἰς τὸν πορθμὸν τῆς Μυκάλης ἔδωκαν τὸ σύνθημα. Μόνον οἱ καθολικοὶ τῆς Γένου, τῆς Σύρου, τῆς

Νάξου καὶ τῆς Σαντορίνης ἐπροτίμησαν νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν ἡμισέληνον καὶ ν' ἀποτίσωσι διπλάσιον φόρον, ἐκούσιον μὲν εἰς τοὺς Τούρκους, καταναγκαστικὸν δὲ εἰς τοὺς Ἕλληνας, παρὰ νὰ παραιτηθῶσι τοῦ φανατικοῦ δογματικοῦ αὐτῶν μίσους. Πρὸς ὅλα τὰ μέρη διεσκορπίσθησαν τώρα τὰ πλοῖα τῶν τριῶν νήσων, αἵτινες κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἶχον 176 ὠπλισμένα πλοῖα, τὰ πλεῖστα ἀπὸ 10 μέχρι 14 τηλεβόλων (ἡ Ἴδρα 92, αἱ Σπέτσαι 44 καὶ τὰ Ψαρά 40. Ἀλλὰ καὶ γενικὰς ἐξετέλουν ἐπιχειρήσεις δοθείσης διὰ τὸ πρῶτον τοῦτο ἔτος τῆς ἀρχηγίας εἰς τὸν Ἰάκωβον Τομπάζην. Καὶ εἶχε μὲν πρῶτον ἀποφασισθῇ νὰ γείνη ἔφοδος κατὰ τοῦ ἐν Μούρτω (παρὰ τὴν Κέρκυραν) σταθμεύοντος τουρκικοῦ στόλου, ἀλλ' ὅλως ἀπερискέπτως ἐνεκρίθη ἔπειτα (22/4 Μαΐου) νὰ γείνη δοκιμὴ πρὸς ἐπανάστασιν τῆς πλουσίας Χίου, ἣν οἱ πρόκριτοι τῆς Ἴδρας ἀσμένως ἤθελον νὰ ἐλκύσωσιν εἰς τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα, ἵνα μὴ ἀναγκάζωνται νὰ διατηρῶσι μόνοι τὸν πολυδάπανον στόλον. Ἡ ἄνισος πάλιν κατὰ ἐχθροῦ καὶ δεσπότητος ἰσχυροῦ ἐπέφερε τὰ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἀπηλπισμένα ταῦτα ἐπιχειρήματα, προεκάλει εἰς τὰς ἐπαναστάσεις ταύτας χωρῶν, πολὺ πλησίον τοῦ κέντρου τοῦ κράτους εὐρισκομένων, καὶ ὑπὸ πλείστων Τούρκων κατοικουμένων, καὶ ὑπὲρ τὸ δέον ἐκτεθειμένων εἰς τὰς ἐχθρικὰς προσβολάς, ὥς δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν ἐπανάστασιν. Ἡ ἀπερискεψία τοῦ πατριωτικοῦ ζήλου ἐξέθετεν ἀδιστακτως τὰς διαφόρους χώρας εἰς δεινότητους κινδύνους, καὶ μάλιστα καὶ εἰς τὸν βέβαιον ὄλεθρον, διότι αὕτη οὐδαμοῦ προβλέπουσα ἀποτυχίαν, ἐπερίμενεν ὅπωςδῆποτε ὅτι ἠδύναντο νὰ γείνη τι πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ γενικοῦ ἀγῶνος.

Τὸ πρὸς τὴν Χίον κίνημα ἀπέτυχεν. Ὁ Τομπάζης ἐπερίμενεν, ἅμα ἐκδόσας τὴν προκήρυξίν του, ὅτι οἱ χωρικοὶ ἤθελον ἐγερθῇ ἵνα, μεταδοθείσης τῆς ἐπαναστάσεως ἀπὸ τῶν χωρίων εἰς τὴν πόλιν, δυνηθῇ νὰ ἐπιπέσῃ κατ' αὐτῆς καὶ διὰ τοῦ στόλου αὐτοῦ. Ἐν τσοπούτῳ ἔμαθεν, ὅτι ὁ Τούρκος τοποτηρητὴς τῆς Χίου συνέλαβε τὸν ἐπίσκοπον καὶ τοὺς ἐπισημοτάτους τῶν προκρίτων δημή-

ρους, καὶ ἐπειδὴ οἱ χωρικοὶ δὲν ἐκινουῦντο, ὁ στόλος ἀπέπλευσεν ἐκεῖθεν πάλιν ἄπρακτος (7/19 Μαΐου).

Ἡ ἀνατο-
λική 'Ελ.
λάς.

Γενικῶς ἐνομιζέτο, ὅτι ἐκ τῶν πρώτων, τῶν περιστοιχούντων τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας, ἤθελον εἰσθαι οἱ ἄρματωλοι τῶν τῆς Στερεᾶς ἐπαρχιῶν, οἵτινες καὶ πρότερον ἤδη εἶχον ἀγωνισθῆ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Ἀλλ' ἀφ' ἐνός μὲν ὁ φόβος τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ ἐνόμματος τοῦ Ἀλῆ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ὑποψία, μὴ οἱ περὶ τὰ Ἰωάννινα ἀγωνιζόμενοι ἀντίπαλοι συνδιαλλαγῶσιν αἰφνιδίως, τέλος δὲ καὶ ἡ ἐγγύτης μεγάλων στρατιωτικῶν σωμάτων, περιέστειλε πᾶσαν ὁμόφροναν ἀπόφασιν τῶν ἄρματωλῶν. Καὶ αὐτοὶ οἱ Σουλιῶται, οἱ πρὸ πολλοῦ τὰ τῆς Ἐταιρίας μεμυημένοι, ἐδίσταζον ἀκόμη νὰ λάβωσι καθαρῶς ἐπαναστατικὴν θέσιν ἀπέναντι τῆς Πύλης. Καὶ ἂν μετὰ τῶν ἄρματωλῶν εὐρίσκετο πατριώτης ἐνθερμος, ὡς ἐν Λεβαδείᾳ ὁ ἀνδρεῖος Ἀθανάσιος Διάκος (ἐκ Λιδωρικίου), ὅστις ἦτο πρὸ παντὸς ἄλλου πρόθυμος νὰ δώσῃ τὸ σημεῖον τῆς ἐπαναστάσεως, πρόσκομμα εἰς τοῦτο τῷ ἦτο ἡ διχόνοια τῶν προκρίτων. Καὶ ὅμως καὶ εἰς αὐτὰς τὰς μακρὰν τῆς Ἡπείρου κειμένας ἐπαρχίας τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἐξερράγη αἴφνης καθ' ἣν ἡμέραν ἐκινήθησαν οἱ Μανιάται ἡ ὑποκαίουσα πυρκαϊά. Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῶν Σαλῶνων συνεκάλεσεν ὁ ὀπλαρχηγὸς Πανουργιάς τοὺς προκρίτους τῆς χώρας καὶ τῆς πόλεως (24]5 Ἀπριλίου) εἰς τὴν μονὴν τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ, καὶ ἀπέστειλε συγγενεῖς του τινὰς πρὸς στρατολογίαν ἐκ τῶν ἀπεσταλμένων τούτων εἰς ἦτο καὶ ὁ μετὰ ταῦτα πολλὰκις ἀναφερόμενος Ἰωάννης Γούρας, ὅστις ἐμελλε νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῇ τῶν Γαλαξειδιωτῶν, οἵτινες προτροπῇ τῶν Πατρῶων, μετ' ὧν εὐρίσκοντο εἰς ἐμπορικὰς σχέσεις, ἐπόθουν ν' ἀποτινάξωσι τὸν τουρκικὸν ζυγόν. Μετὰ δύο ἡμέρας συνηθροίσθησαν ὑπὸ τὸν Πανουργιᾶν 600 ὀπλοφόροι, οἵτινες πολιορκήσαντες τὸ φρούριον τῶν Σαλῶνων, ἐνθα εἶχον κλεισθῇ οἱ ἐκ τῆς πόλεως καὶ τῶν περιχώρων Τοῦρκοι τὸ ἡνάγκασαν νὰ παραδοθῇ. Συγχρόνως ἐπανεστή καὶ ὁ Διάκος ἐν Λεβαδείᾳ, κατέλαβε τὰς πρὸς τὴν πρωτεύουσιν ἀγούσας ὁδοὺς καὶ διόδους, συνεφιλίωσε τοὺς προκρίτους

εἰσέβαλεν (30/44 Ἀπριλίου) εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἐν αὐτῇ ἐπολέ-
 μησεν ἐπὶ πέντε ὅλας ἡμέρας κατὰ ὀκτακοσίων Τούρκων καὶ
 Ἀλβανῶν, ἔκλεισεν αὐτοὺς ἐντὸς τοῦ φρουρίου καὶ ἠνάγκασε τοῦ-
 το, μετὰ ματαιωθεῖσαν ἔφοδον, διὰ τῆς πείνης καὶ δειψῆς νὰ
 παραδοθῇ. Εἴτα δὲ ἀπῆλθε μετὰ ἑξακοσίων ἀνδρῶν εἰς τὰς
 Θερμοπύλας, ἔνθα ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Λαμίας ἠγέρθη ὁ ὀπλαρ-
 χηγὸς Ἰωάννης Δουβουνιώτης, ὅστις ἐπολιόρκησε (8/20 Ἀπρι-
 λίου) τὴν Βοδωνίτσαν, καὶ ἠνάγκασε καὶ τὸ φρούριον αὐτῆς νὰ
 παραδοθῇ. Ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν Λαμίαν ἀγούσης συνηνώθησαν τὰ
 σώματα τῶν τριῶν ἐπαναστατῶν ὀπλαρχηγῶν, ἕως δισχιλίου
 ἄνδρες· ἀλλ' ἄπρακτοι παρὰ τοὺς Κομποτάδας ἐστρατοπεδευ-
 μένοι δὲν ἐτόλμησαν οὗτοι νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τῆς πόλεως ἄνευ
 τῆς συμπράξεως τοῦ Κοντογιάννη, τοῦ ὀπλαρχηγοῦ τῆς ἐπαρ-
 χίας τοῦ Πατρατσαίου (τῆς ἀρχαίας Ὑπάτης). Τρεῖς ἠρνήθη οὗ-
 τος, φρονίμως τὰς δυνάμεις ἀναλογιζόμενος, νὰ ἐνδώσῃ, ἀλλ' ὁ
 ἐνθουσιασμὸς τῶν ὑπ' αὐτὸν παρέσυρε καὶ τοῦτον τὸν τελευ-
 ταῖον ὀπλαρχηγὸν τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Ὅθεν ἠνωμένοι ἐπέ-
 πεσον οἱ Ἕλληνες (18/30 Ἀπριλίου) κατὰ τοῦ Πατρατσαίου, τὸ
 ὁποῖον ὅμως τὴν ἐπιούσαν ἐγκατέλιπον πάλιν ἡμιεκαυμένον,
 φοβούμενοι μὴ περικλεισθῶσιν ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ ἱππικοῦ, τὸ
 ὁποῖον συνεκεντροῦτο κατ' ἑξακολουθήσιν ἐν Λαμίᾳ. Ὁ Χουρσίτ
 πασᾶς, ὅπως ἔβλεπε τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ κινδυνεύουσιν ἐν
 Τριπόλει ὑπὸ τῆς ὀρμῆς τῆς ἐπαναστάσεως, μεγάλως ἐφοβήθη
 βλέπων τὴν ἐπανάστασιν μεταδιδομένην εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ὅ-
 πισθεν τοῦ πρὸ τῶν Ἰωαννίνων στρατοπέδου του. Ὅθεν καθ' ὅν
 χρόνον ἀπέστειλε τὸν Κεχαγιᾶν αὐτοῦ Μουσταφᾶ βέην εἰς τὴν
 Πελοπόννησον, συνεκέντρωσεν ὑπὸ τὸν Ὁμέρ Βριώνην τοῦ Βερα-
 τίου καὶ ὑπὸ τὸν Μεχμέτ, τὸν ἐπίδοξον πασᾶν τῆς Πελοποννή-
 σου, εἰς τὴν Λαμίαν ἑπτακισχιλίους ἄνδρας, ἀπέναντι τῶν ὁ-
 ποίων ἐτοποθετήθησαν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς εἰς Σάλωνα ἀ-
 γούσης οἱ τρεῖς ὀπλαρχηγοὶ εἰς τρόπον, ὥστε ὁ μὲν Πανουρ-
 γιάς κατέλαβε τὸ χωρίον Μουσταφᾶ βέην, ὁ δὲ Δουβουνιώτης
 τὴν ἐπὶ τοῦ Γοργοποτάμου γέφυραν, καὶ ὁ Διάκος τὴν ἐπὶ τοῦ

Σπερχειοῦ καὶ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς Θερμοπύλας, αἵτινες δὲν ἔχουσι σήμερον τὴν σημασίαν, ἣν εἶχόν ποτε, διότι ἡ ὑπὸ θαλασσίας ἄμμου πρόσχωσις ἐπιτρέπαι τὴν περιδρομὴν τοῦ στενοῦ. Πρὶν ἔτι ὀχυρωθῶσιν οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τὴν ὁδὸν Βριώνης ἐκ Λιανοκλαδίου (22/4 Μαΐου) καὶ ἀπέκρουσε τὸ ἀνεπαρκὲς σῶμα τοῦ Διοδοτιανοῦ μέχρι τῆς στενῆς θέσεως Δέμα ἐπὶ τῆς εἰς Δωρίδα ἀγούσης, εἴτα μετὰ τοῦ Μεχμέτ πασᾶ ἐπέπεσε κατὰ τῶν δύο ἐτέρων ὀπλαρχηγῶν, τῶν ὁποίων ὁ στρατὸς ἀμέσως κατὰ τὴν πρώτην ἐφοδὸν διεσκορπίσθη. Μόνον ὁ Διάκος καὶ τινες ἐταῖροι αὐτοῦ ἐθυσίασαν ἑαυτοὺς ὑπὲρ τῆς πατρίδος εἰς ἀνάμνησιν τῆς μεγάλης ἱστορικῆς σκηνῆς, ἐφ' ἧς ἐμάχοντο. Ἀποποιούμενος νὰ σωθῇ ἐπὶ τοῦ ἵππου, ὃν τῷ προσέφερεν ὁ ψυχουὶς αὐτοῦ, ἐπολέμησεν ὁ Διάκος μετὰ ὀκτὼ μόνον ὀπαδῶν ἐπὶ μίαν ὁλόκληρον ὥραν, εἶδεν ἐνώπιόν του πίπτοντα τὸν ἀδελφόν, τέλος κατέπεσε καὶ αὐτὸς τραυματισθεὶς καὶ ἀπέθανεν ἐν αἰχμαλωσίᾳ, εἰς τῶν πρώτων μαρτύρων, ὃν τὸν μαρτυρικὸν θάνατον δικαίως τὰ δημῶδη τῶν Ἑλλήνων ᾄσματα ὑμνοῦσιν. Ἀπαχθεὶς παρὰ τοῦ Μεχμέτ πασᾶ εἰς Λαμίαν καὶ προσκληθεὶς ὑπ' αὐτοῦ νὰ τὸν ὑπηρετήσῃ, ἀπερρίψεν ὁ Διάκος τὴν προσφερομένην αὐτῷ χάριν καὶ ἀπῆντησεν ἀπειλητικῶς «Ὁ Ἕλλὰς ἔχει πολλοὺς Διάκους!» (1) Καταδικασθεὶς εἰς τὸν διὰ πασάλου θάνατον (24/6 Μαΐου) διετάχθη νὰ φέρῃ αὐτὸς μέχρι τοῦ τόπου τῆς καταδίκης τὸ ὄργανον τοῦ θανάτου του, ἀλλὰ τὸ ἔρριψε πρὸ τῶν ποδῶν τῶν Ἀλβανῶν, λέγων ὀργίλως. «Δὲν εὐρίσκεται μεταξὺ ὑμῶν κανεὶς νὰ μὲ φονεύσῃ, διατί νὰ παραδοθῶ ἐγὼ, ὅστις δὲν εἶμαι κακοῦργος,

(1) Τὸ τραγούδιον τοῦ Διάκου (Fauriel 2, 35) διεξάγει περαιτέρω τὸν ἡρωϊκὸν τοῦτον λόγον. (Passow δημοτικὰ ᾄσματα τῆς Ἑλλάδος σελ. 174)

Τὸν Διάκον τότε πέρνουνε καὶ 'ς τὸ στυλὶ τὸν βάζουν,

Ὅλορτο τὸν ἐστήσανε κι' αὐτὸς χαμογελοῦσε.

Τὴν πίστιν τοὺς τοὺς ὕβριζε, τοὺς ἔλεγε μουρτάτες.

» Σκυλιά κι' ἂν μὲ σουβλίσετε, ἕνας Γραικὸς ἐχάθη.

Ἄς εἶν' καλὰ ὁ Ὁδυσσεὺς κι' ὁ καπετὰν Νικητάς.

Αὐτοὶ θὰ φᾶνε τὴν Τουρκίαν, θὰ κάψουν τὸ ντεβλέτι.»

εἰς τὴν ἐκδικητικὴν τῶν Τούρκων μανίαν; » Πορευόμενος δὲ νὰ θανατωθῇ προσέβλεπε μὲ ἡρεμὸν βλέμμα τὴν γελῶσαν τοῦ ἔαρος φύσιν, καὶ ὡς νὰ ἤθελε ν' ἀπαντήσῃ εἰς τοὺς προφητικούς τοῦ Ῥήγα λόγους, εἶπε τὸ ἐξῆς δίστιχον.

« Γιὰ ἰδὲ καιρὸ ποῦ διάλεξεν ὁ Χάρος νὰ μὲ πάρῃ,
Τώρα π' ἀνθίζουν τὰ κλαδιὰ καὶ βγάν' ἡ γῆ χορτάρι. »

Ἐν τοσοῦτῳ δὲ συνεσωματώθησαν οἱ ὁπαδοὶ αὐτοῦ. Ὁ Πα-
νουργιάς καὶ ὁ Δουβουνιώτης, καίτοι ἀποτυχόντες, δὲν παρητή-
θησαν τῶν προσπαθειῶν αὐτῶν, νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν εἰς Σάλω-
να ἄγουσιν. Τὰ μετὰξὺ τοῦ μαλιακοῦ καὶ τοῦ ἀμφισσαϊκοῦ
κόλπου στενὰ (ἡ συνήθης ὁδὸς τῶν Τατάρων ἀγγελιαφόρων ἀπὸ
τῆς Ἠπείρου καὶ Βοιωτίας εἰς Κωνσταντινούπολιν), ἐθεωροῦντο
ἀεὶποτε ἔνεκα τῆς συντομίας τῆς ὁδοῦ τῆς μετὰξὺ τῶν δύο κόλ-
πων καὶ τῆς εὐκολίας τῆς διὰ θαλάσσης συγκοινωνίας μετὰξὺ
τοῦ μαλιακοῦ κόλπου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῶν Δαρδανελ-
λίων, ὡς ἡ σημαντικωτάτη τῶν συγκοινωνιῶν. Ἀλλ' ὅσῳ οὐ-
σιώδης τόσῳ καὶ ὀχυρὰ εἶναι ἡ θέσις αὕτη. Δύο κυρίως δίοδοι
διασχίζουν τοὺς ὀρεινοὺς τούτους λαβυρίθους· ἡ μὲν πρὸς βορ-
ρᾶν διὰ τῆς σειρᾶς τῶν ὀρέων τῆς μετὰξὺ τῆς πεδιάδος τοῦ
Σπερχειοῦ καὶ τῆς δωρικῆς κοιλάδος· ἡ δὲ πρὸς μεσημβρίαν διὰ
τοῦ στενοῦ, τοῦ χωρίζοντος τὸν Παρνασσὸν ἀπὸ τῆς Οἴτης. Ἐν-
ταῦθα κατὰ τὴν ἐξοδὸν τοῦ στενοῦ τῆς Ἀμβλένης, παρὰ τὸ χά-
νι τῆς Γραβιάς (τοῦ ἀρχαίου Κυτινίου) συνενώθη ὁ Ὀδυσσεὺς ἐπὶ
κεφαλῆς 420 ἀνδρῶν μετὰ τῶν δύο ὁπλαρχηγῶν, καὶ ἀπεφα-
σίσθη, ὁ Ὀδυσσεὺς νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ παρὰ τὴν ὁδὸν κείμενον
ξενοδοχεῖον (χάνι) οἱ δὲ ἄλλοι δύο νὰ καταλάβωσι τὸ στενόν.

Ἄμα ἐμφανισθέντος τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ (8/20 Μαΐου) προ-
σεκάλεσεν ὁ Ὀδυσσεὺς ἐθελοντάς. Ἐκατὸ προσῆλθον (ἐν οἷς καὶ ὁ
Γούρας καὶ ὁ ἀνδρεῖος Εὐβοεὺς Ἀγγελῆς), ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁ-
ποίων ὁ Ὀδυσσεὺς εἰσῆλθε χορεύων εἰς τὸ ξενοδοχεῖον. Οἱ Τοῦρ-
κοὶ δὲν εἶχον τηλεβόλα, ὅπως κρημνίσωσι τὰ τεῖχη τοῦ μικροῦ
τούτου φρουρίου· τρεῖς ἐφορμήσαντες τρεῖς ἀπεκρούσθησαν, καὶ
ὅταν ὁ Ὀμέρ πικρᾶς περὶ τὴν μεσημβρίαν ψέγων καὶ ἐνθαρόνων

τοὺς στρατιώτας τοῦ διέταξε τετάρτην, γενικὴν ἔφοδον, ἀπέτυχε καὶ αὕτῃ πολλὰι ἑκατοστύες τῶν πολιορκητῶν καὶ ὅλοι οἱ σημαιοφόροι τοῦ πασᾶ ἔπεσον. Τὸ ἑσπέρας δὲ περιέζωσεν ὁ Ὀμὲρ Βριώνης τὸ ξενοδοχεῖον καὶ ἔγραψεν εἰς Ακαμίαν νὰ τῷ πέμψωσι πυροβολικόν· ἀλλ' ἐν νυκτὶ κατώρθωσαν οἱ πολιορκούμενοι νὰ φύγωσιν, ἀφήσαντες δύο μόνον ὀπαδούς των φονευθέντας κατὰ τὰς ἐφόδους. Ἡ πράξις αὕτη ἐδόξασε τὸν Ὀδυσσεύα καὶ ἀνεπτέρωσε τὸ κατὰπεσὸν θάρρος. Οἱ Τοῦρκοι ὁμῶς δὲν ἐτόλμησαν νὰ προχωρήσωσι διὰ τοῦ στενοῦ τῆς Ἀμβλένης εἰς Σάλωνα, ἀλλὰ κατέβησαν εἰς Λεβαδειάν διὰ τῆς ἀνοικτῆς πεδιάδος τοῦ Κηφισσοῦ. Ἡ πορεία των πάντας κατεθορύβησεν ἐν Βοιωτίᾳ, ἔνθα ὁ Γούρας καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς μάτην ἐπειρῶντο ν' ἀποκρούσωσι τοὺς Τούρκους, πάντας κατεθορύβησε καὶ ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἔνθα οἱ Ἀθηναῖοι ὀψὲ (ἐνθαῤῥυνθέντες ὑπὸ τῶν ἐν Λεβαδειᾷ) 23/7 Μαρτίου ἠγέρθησαν, καὶ ἔκλεισαν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τοὺς Τούρκους, οἵτινες μετ' οὐ πολὺ (τὸν Ἰούνιον ἤδη) ἤρχισαν νὰ στερβῶνται τῶν ἀναγκαίων· πάντας κατεθορύβησε καὶ ἐν Πελοποννήσῳ, ὅθεν ἀπεστάλησαν πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ ὁ Νικήτας καὶ ὁ Ἡλίας Μαυρομιχάλης μὲ ἀνεπαρκῆ στρατόν.

Ὁ Ὀμὲρ Βριώνης εἰσῆλθεν (25|7 Ἰουλίου) εἰς τὴν Λεβαδειάν, ἀπέκρουσε διὰ τοῦ Μεχμέτ πασᾶ τοὺς Πελοποννησίους καὶ μετὰ δισχιλίων ἀνδρῶν ἀπῆλθεν εἰς Χαλκίδαν (14[26 Ἰουλίου). Διότι καὶ εἰς τὴν Εὐβοίαν εἶχεν ἤδη διαδοθῇ ἡ ἐπανάστασις, ἃν καὶ ἐνταῦθα εὖρε δυσκολωτάτην θέσιν, ἐπειδὴ ἡ χώρα ὅλη ἐφυλάσσετο ὑπὸ τῶν δύο φρουρίων, τοῦ τῆς Χαλκίδος καὶ τοῦ τῆς Καρύστου, ἐν οἷς ἔζων καὶ τὰ ὅποια κατεῖχον Τοῦρκοι, περίφημον τὸ ἐν διὰ τὴν ὀχυράν του παρὰ τὸν πορθμὸν θέσιν, καὶ διὰ τὴν ἐπὶ τῆς βοιωτικῆς παραλίας ἀκρόπολιν, Καραμπαμπᾶ καλουμένην.

Ἡ Θεσσαλομαγνησία καὶ ἡτὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν Εὐβοίαν, ὡς καὶ εἰς τὴν Μαγνησίαν καὶ τὸ Πήλιον. Κατὰ τὸ Πήλιον, τὸ ὅποιον, ἕνεκα τῆς κεντρικῆς τοῦ θέσεως εἰς τὴν ἀνατολικὴν τῶν ὁρέων σειρᾶν, τῆς εὐκό-

λου πρὸς τὸν στόλον συγκοινωνίας, τῆς χερσονησιακῆς δυνάμεώς του καὶ τῆς ὀχυρᾶς θέσεως τῶν Τρικέρων ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Τισαίου, παρεῖχε τοῖς ἐπαναστάταις μίαν τῶν καλλιτέρων θέσεων, εἶχε συντελέσει ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς δι' ὅλων τῶν μέσων τῆς Ἐταιρίας εἰς τὴν διάδοσιν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἄρα δὲ ἐφάνησαν παρὰ τὴν παραλίαν τῶν Τρικέρων καὶ τοῦ Ἀρμυροῦ πλοῖα ὑδραιοσπετισιωτικὰ (5/17 Μαΐου), ἐδράξατο ὁ Γαζῆς τῆς εὐκαιρίας ταύτης ἵνα θέσῃ εἰς ἐνέργειαν τοὺς Μάγνητάς του. Οὗτοι ἐκδιώξαντες πρῶτον τοὺς βοεβόδας, ἐπέπεσον κατὰ τῶν ἐν Λεγωνίοις Τούρκων, οὓς 600 μετρῶντας ψυχὰς, κατέστρεψαν. Ἐρίζοντες δὲ περὶ τῆς διανομῆς τῶν τουρκικῶν κτημάτων ἡμέλησαν οἱ Μάγνητες, παρακούοντες τὰς συμβουλὰς τοῦ Γαζῆ, νὰ κυριεύσωσι ταχέως καὶ τὸ Βῶλον, τὸ ὁποῖον ἤρχισαν νὰ πολιορκῶσι μετὰ ταῦτα βοηθεῖα τῶν πλοίων, ἐν ᾧ συγχρόνως ὤρμησαν κατὰ τοῦ Βελεστίνου, τὸ ὁποῖον ἐπυρπόλησαν καὶ ἐληλάτησαν. Τότε δὲ κατεθορυβήθησαν τὰ στρατόπεδα τοῦ Βῶλου, τοῦ Βελεστίνου καὶ τοῦ Ἀρμυροῦ ὑπὸ τῆς ἀγγελίας, ὅτι ὁ ἐκ Δράμας (Δραβίσκου) Μαχμούτ πασᾶς πλησιάζει μετὰ μεγάλου στρατοῦ ἐκ Λαρίσσης. Τὰ ἄγρια ταῦτα στίφη ἐχύθησαν μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐφ' ὅλην τὴν χερσόνησον καὶ ἀπέκρουσαν τοὺς ἐπαναστάτας μέχρι Τρικέρων. Δις ἐπέστρεψεν ὁ Μαχμούτ εἰς Λαρίσσαν, ἀλλ' ἐκάστοτε ἀνέστησαν πάλιν οἱ ἡττηθέντες, καὶ ἐστρατοπέδευσαν ὀχυρωθέντες εἰς Τρίκερα, Λαῦκον, Ἀργαλεστήν καὶ Προμῆρι. Ἀποκρουσθέντες ἔπειτα πρὸς βορρᾶν, ὤρμησαν οἱ Τρικεριῶται, ἀλλὰ μὲ ὀλίγην ἐπιτυχίαν, πρὸς τὴν Εὐβοίαν, ἔνθα συνέδραμον διὰ τῶν πλοίων τοὺς μετ' αὐτῶν συνεννοηθέντας προκρίτους τῆς Λίμνης. Ἐνταῦθα εἰς τὸ βόρειον μέρος τῆς νήσου ἐξεβλήθησαν οἱ Τοῦρκοι, ἡ Κούμη ἐπανεστάτησε καὶ ἐζήτησε βοήθειαν παρὰ τῶν Ἀνδρίων ἐν Ξηροχωρίῳ δὲ συνεκεντρώθησαν δισχιλίοι ἐπαναστάται, οἵτινες ἐτόλμησαν νὰ πολιορκήσωσι καὶ αὐτὴν τὴν Χαλκίδα. Πρὶν ὅμως δράμωσιν εἰς βοήθειαν οἱ Ἄνδριοι, ἐπυρπολήθη ἡ Κούμη ὑπὸ τοῦ Ὁμέρ βέη τῆς Καρύστου· οἱ πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Χαλκίδος Εὐβοεῖς, τραπέντες

εἰς φυγὴν ὑπὸ τῶν ἐξορηχσάντων Τούρκων, ὠχυρώθησαν ἐν τινι θέσει εἰς Βρυσάκια παρὰ τὴν θάλασσαν, ὅθεν ἐπολιορκήσαν τὴν πόλιν κατὰ θάλασσαν διὰ τῶν τρικεριωτικῶν καὶ ὑδραϊκῶν πλοίων, τὰ ὅποια ὑπερησπίζοντο συγχρόνως καὶ τὴν ὑποχώρησιν αὐτῶν. Ἐμπειρον εἶχον ἀρχηγόν, τὸν Ἀγγελεῖν ἐκεῖνον, ὅστις ἐπολέμησε μετὰ τοῦ Ὀδυσσέως εἰς τὸ χάνι τῆς Γραβιάς. Ὁ Ὁμέρ Βριώνης μάλιστα ἐλθὼν εἰς Χαλκίδα ἐπέπεσε κατὰ τῶν θέσεων τούτων, ἀλλ' ἀπεκρούσθη (15/27 'Ιουλίου)· εὐθὺς ὅμως ἐπανώρθωσε τὴν ἥτταν σπεύδων εἰς βοήθειαν τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, τῆς ὁποίας οἱ πολιορκηταὶ χωρὶς νὰ κάμωσι καὶ ἀπόπειραν κατὰ τῶν νήσων καὶ τοῦ Ἰσθμοῦ ἔφυγον ἐνώπιόν του, παραδίδοντες τὴν χώραν, τὴν πόλιν καὶ τοὺς κατοίκους εἰς πῦρ, καταστροφὴν καὶ λεηλασίαν.

Ἐν ᾧ δὲ ἐν Μαγνησίᾳ καὶ Εὐβοίᾳ ἡ ἐπιβροχή τῶν νησιωτῶν παρώρμα εἰς τὸν θερισμόν τῶν σπόρων τῆς Ἑταιρίας, ἐν Μακεδονίᾳ ἐπενήργησε τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Ὑψηλάντου. Ἡ Μακεδονία εἶναι φύσει διὰ τὸν πόλεμον πεπλασμένη, καὶ παρέχει ἐν τῇ Χαλκιδικῇ χερσονήσῳ τὰ φυσικώτερα καταφύγια· ἀλλ' αἱ χῶραι αὐτῆς εἶναι πολὺ ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμέναι, εὐρίσκονται πολὺ πλησίον εἰς τὴν ἐπιβροχὴν τῆς πρωτευούσης, καὶ πολὺ ἐκτεθειμέναι διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, εἶναι ἐν μέσῳ πολλῶν τουρκικῶν τόπων, καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἕνεκα τοῦ ἐργατικοῦ τῶν βίου καὶ τῆς εὐπορίας τῶν ἦσαν πολὺ ἐναντίοι εἰς τὸ νὰ τολμήσωσιν ἐπανάστασιν, ὥστε ἐνταῦθα κίνημα μὲ μεγάλας μόνον προπαρασκευᾶς, καὶ μὲ ἐξωτερικὴν βοήθειαν ἠδύναντο μάλιστα νὰ δώσῃ ἐγγύησιν περὶ ἐπιτυχίας. Ἀλλ' ὑπερβολικαί φῆμαι περὶ τῆς ἐμφανίσεως καὶ ἐπιτυχίας τοῦ Ὑψηλάντου παρὰ τὸν Δούναβιν ἡλέκτρισαν τοὺς κατοίκους· ἐπὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἐν τῇ δημοκρατίᾳ τῶν 2½ μονῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Ἄθω, ἐμυήθησαν οἱ μοναχοί, ὀλίγον θρηῃσκοι καὶ ἐντελῶς ἀπαίδευτοι, τὰ τῆς ἐπαναστάσεως ὑπὸ τινος Φιλικοῦ Ἐμμανουὴλ Παπαῖ φανατικοῦ ἅπαξ γενόμενοι, διήγειραν οὗτοι εἰς τὰ μεταλλεῖα ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Χασιᾶς, τοὺς πτωχοὺς κατοίκους τῆς Κασσάνδρας,

οἵτινες οὔτε ἐγνώριζον περί τίνος ἐπρόκειτο. Ὁ δὲ μουτεσελίμης Ἰουσοῦρ θέης τῆς Θεσσαλονίκης, υἱὸς τοῦ ἰσχυροῦ Ἰσμαήλ βέη τῶν Σεβέρων, ὅστις εἶχε συμφέρον νὰ προστατεύῃ διὰ παντὸς τρόπου, ἔστω καὶ διὰ βιαίων μέσων, τὴν βιομηχανίαν, ἐπετάχυνε διὰ τῶν ληφθέντων μέτρων τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐπεμψε στρατὸν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος (Μάϊον), ἀπήτησε παρὰ τῶν προκρίτων διαφόρων χωρίων δμηροὺς, ὥς ἐκ τοῦ Πολυγύρου, χωρίου εἰς τὰ πρόθυρα κειμένου τῶν χασικῶν χωρίων, τὰ ὅποια ἰδίᾳ ὑπωπτεύετο. Ὁ στρατὸς δὲ αὐτοῦ διὰ τῆς ὑπεροφίας του ἠρέθισε τὸν λαὸν καὶ ἀπεκρούσθη. Νῦν ἐμάνη ὁ μουτεσελίμης θηριωδῶς. Δι' ἐβελισμοῦ ἐθανάτωσε τοὺς δμηροὺς οὓς εἶχεν ὑπὸ τοὺς ὄνυχάς του, ἀπεκεφάλισε τὸν ἐπίσκοπον τῆς Κύτρου καὶ τινὰς προκρίτους, ἔρριψεν εἰς τὰς φυλακὰς τῆς πόλεως δισχιλίους χριστιανοὺς, βοηθούμενος εἰς ὅλα τὰ κακουργήματα αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, τὰ κατὰ παροιμίαν διαβόητα καθάρματα τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ ἐπαρχία ἅπασα ἐδραῖζε τὰ ὅπλα, δύο ἐσχηματίσθησαν στρατόπεδα, τὸ μὲν ὑπὸ τὸν Ἐμμανουήλ Παπᾶ, τὸν δὲ ὑπὸ τὸν Κασσανδρέα Χάψαν· τὰ δύο ταῦτα σώματα ἠγωνίσθησαν ἐπὶ τινὰ χρόνον μετ' ἐπιτυχίας κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ τὸ τοῦ Χάψα μάλιστα ἐπροχώρησεν εἰς ἀπόστασιν δύο ὥρων ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης, τὸ δὲ τοῦ Παπᾶ μέχρι τοῦ ἐνδοτάτου μυχοῦ τοῦ κόλπου τῆς Κοντέσσης. Ἀλλὰ μετὰ τινὰς ἡμέρας ὁ Βαϊράμ πασᾶς, ὅστις διαταχθεὶς νὰ δράμῃ εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ Ὁμέρ Βριώνη εὐρίσκετο καθ' ὁδὸν πρὸς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησον, ἐνεφανίσθη αἰφνης μετὰ ἰσχυροῦ στρατοῦ ἐπὶ τῆς σκηνῆς ταύτης, καὶ τὰ δύο ἐπαναστατικὰ σώματα ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ ὄρη. Ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κασσανδρικῆς Χερσονήσου (τῆς Πελλήνης) ὠχυρώθη τὸ στήθος τοῦ ἀνδρείου Χάψα, τοῦ πεσόντος ἐν τινι συμπλοκῇ παρὰ τὴν Βασιλικήν, εἰς τὸν Πίνακα, καὶ ἐκρατεῖτο ἐνταῦθα ἐνισχυόμενον ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ Ὀλύμπου κατὰ τριπλασίου ἀριθμοῦ Τούρκων, ἀπέναντι αὐτοῦ παρατεταγμέων.

Ἡ Πύλη. Ἐπαισθητὴ εἶναι ἡ χαρακτηριστικὴ πρὸς τὸ παρὰ τὸν Δούνα-
 βιν κίνημα διαφορὰ, μεθ' ἧς ἐξερδάγη ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐπανάστα-
 σις, ἥτις ἐξηπλώθη ἄνευ μεγάλης καὶ τεχνητῆς προπαρασκευῆς,
 ἄνευ τῆς συστηματικῆς ὑποσχέσεως ξένης βοηθείας, καὶ βασιζο-
 μένη μόνον εἰς τὴν ὄθησιν τῶν τοπικῶν καὶ χρονικῶν στοι-
 χεῖων, εἰς τὰς ἀορίστους προπαρασκευὰς τῆς Ἐταιρίας καὶ εἰς τὸ
 παράδειγμα μικρῶν ὀπλαρχηγῶν, οἵτινες ὅλως ἀπροπαρασκευοι
 ὄντες οὔτε φανερά εἶχον μέσσα, οὔτε σχέδιον, οὔτε ἀρχηγόν, οὔτε
 κέντρον. Ἡ δύναμις τῆς ἐθνικῆς ταύτης ἐπαναστάσεως καὶ ἡ σω-
 τηρία αὐτῆς ἦτο, ὅτι ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις μετὰ τὴν πρώτην
 κατάκτησιν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους οὔτε συνειθισμένη ἦτο πλεόν
 οὔτε ἐγνώριζε τὸν τρόπον νὰ μάχεται κατὰ τῆς τοιαύτης αὐ-
 θορμῆτου ἐθνικῆς δυνάμεως· βεβαίως ἐξησθενοῦτο καὶ ἐμηδενί-
 ζετο τὸ κίνημα, ἐὰν ἡ Πύλη ἐγνώριζε νὰ μεταχειρισθῇ μετὰ
 συνετῆς δραστηριότητος καὶ μετριοτήτος τὰς ἀναριθμήτους ὠφε-
 λείας τῆς κεντρικῆς αὐτῆς θέσεως καὶ δυνάμεως ἀπέναντι κινή-
 ματος τοσούτῳ διεσπαρμένου. Καὶ ὀλίγον μόνον ἐὰν ἐφρόντιζεν,
 ἐὰν ἐπρόσεχε καὶ ἐὰν ἐγνώριζε τὴν θέσιν της, ἤθελεν ἐμποδίσει
 καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἔκρηξιν. Ἀλλ' οὐδέποτε ἀνεδείχθη ἡ συ-
 νήθως ἄφροντις καὶ ἀδρανὴς Πύλη ἀμελεστέρα ἢ κατὰ τὰς κρι-
 σίμους ταύτας περιστάσεις, καθ' ἃς πνεῦμα συνωμοσίας ἐπλα-
 νάτο εἰς τὸν ἀέρα, τὸ ὁποῖον ἐπικίνδυνον καὶ εἰς τὰς πλείστας
 τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης, ἦτο ἐπικινδυνωδέστατον εἰς τὸ παρα-
 λευμένον τοῦτο κράτος. Κατωρθώθη δὲ νὰ μένῃ μυστικὴ τῇ
 Τουρκικῇ κυβερνήσει ἡ ἐνέργεια τῆς Φιλικῆς ἑταιρίας, ἥς ὁ πρόε-
 δρος ὑπὸ τὰ βλέμματά της εἰργάζετο, μόνον, διότι οἱ πονηροὶ
 βραγιάδες εὐρίσκονται ἀνέκαθεν ἐν γενικῇ, πυκνῇ καὶ ἰσχυρᾷ συ-
 νωμοσίᾳ κατὰ τῶν τυράννων αὐτῶν, οἵτινες ἐν τῇ παχυλῇ αὐ-
 τῶν νωθρότητι δὲν ἔβλεπον ὅτι ἔβλεπον ὅλος ὁ κόσμος, καὶ
 ὅτι ἔβλεπον δὲν ἔκρινον ἄξιον προσοχῆς. Ὁ κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ
 πόλεμος ἀνεπτέρωσε πάσας τὰς μυστικὰς ἐλπίδας καὶ τοὺς
 σκοποὺς τῶν Ἑλλήνων, ἄλλ' ὁ ὑπουργὸς ὁ ἀποτρέψας ἀπὸ τῆς
 ἀπερισκέπτου ταύτης ἐκστρατείας εἶχε πέσει εἰς δυσμένειαν.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ τῆς ἐν Νεαπόλει ἐπαναστάσεως ἔτεκταινόν-
το ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἄλλα τινὰ ἐπαναστατικά σχέδια.
Νεαπολίτης τις, ὀνόματι Καρβονάρος, ἀνὴρ ἐπίτριπτος, ὅστις
ὡς δανειστής ἐπὶ ἐνεχύροις, καὶ ὡς δικηγόρος εἶχε στιγματισθῇ
διὰ τὰς καταχρήσεις του, ἐσύστησεν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ
πρέσβεως τῆς Ἰσπανίας σύλλογον Καρβονάρων, εἰς τὸν ὁποῖον
ἔλαβον μέρος καὶ τινες τῶν Οὐλεμάδων. Συνεβουλεύθη ἡ Πύλη
νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν τῆς εἰς τὸν ἐν Πέρᾳ συνεδριάζοντα
τοῦτον σύλλογον, ἀλλ' αὕτη ἡμέλει. Ἀπὸ δὲ τῆς ἐπαναστατικῆς
ἐν Ἰταλίᾳ συγχύσεως, αἱ ἐνέργειαι τῶν Φιλικῶν ἐγένοντο τοσοῦτον
ἀπροκάλυπτοι καὶ γενικαί, ὥστε καθίσταντο φανερά συνωμοσίαι·
πᾶς τις περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς ἐγνώριζεν, ἡ Πύλη μόνον ὄχι.
Ὁ Ὑψηλάντης, ὅστις ἔωσσικὸν καθ' αὐτὸ μῖστος ἔπνεε κατὰ τῆς
Ἀγγλίας, ἐξέφερε τὴν γνώμην, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἐπανειλημμένως
ἀνῆγγειλεν εἰς τὴν Πύλην τὴν ὑπαρξίν τῆς ἐταιρίας ἀλλὰ τοῦτο
δὲν εἶναι παντάπασιν ἀποδεδειγμένον· ἡ αὐστριακὴ ὁμῶς κυβέρ-
νησις ἐσεμνύνετο μετὰ ταῦτα ἐπισήμως, ὅτι πολὺ πρὸ τῆς ἐπα-
ναστάσεως ὑπέδειξεν εἰς τὴν Πύλην τὴν τεκταινομένην συνωμο-
σίαν, ἀλλὰ οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐπρόσεξαν εἰς τοῦτο. Ὁ Ἀλῆ πασᾶς εἶ-
χε καταμηνύσει τὰ τῆς ἐταιρίας σχέδια ἀλλὰ δὲν ἐπιστεύθη.

Ὅτε κατὰ τὸν Φεβρουάριον ἦλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν
ἡ εἰδησις τῆς στάσεως τοῦ Βλαδιμηρέσκου, δὲν ἐθεωρήθη τὸ κί-
νημα τοῦτο εἰμὴ ὡς εἰς τῶν συχνῶν ἐπαναστατικῶν στροβίλων,
οἵτινες ἀφ' ἐαυτῶν πάλιν διαλύονται. Τοσοῦτον μᾶλλον ἐθεωρή-
θη τὸ πρᾶγμα ὡς ἀσήμαντον, καθ' ὅσον οὐδεμία ὑπῆρχεν ὑπο-
ψία, ὅτι ἡ Ῥωσσία εἶχε τὴν χεῖρα αὐτῆς εἰς τὰ συμβάντα ταῦ-
τα. (1) Ὅτε δὲ ἡ ἐπανάστασις τῆς Βλαχίας ἐξηπλώθη παρὰ

(1) Ἡ διπλωματικὴ ἱστορία τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος, ἥτις μέ-
χρι τοῦδε ἐν εἰδὲ ἀποσπασμάτων ἦτο γνωστὴ, προσπαθεῖ νὰ ἐκθέσῃ τὰς
διπλωματικὰς διακοινώσεις ὡς πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα, καθὼς καὶ τὴν
μετὰ ταῦτα ἐξακολούθησιν αὐτῶν. Βασίζεται ἡ ἱστορία αὕτη ἐπὶ ἐκτεταμέ-
νης συλλογῆς ἐγγράφων καὶ ἐκθέσεων τῶν πρέσβεων. Τὰ ἐγγράφα, τὰ ὁ-
ποῖα μειωχείρισθημεν, θέλομεν ἀναφέρει πολλάκις μόνον διὰ τῆς ἐπι-
γραφῆς καὶ τῆς ἡμερομηνίας, τὰ οὐσιωδέστερα μὲ ἀκριβεστέραν δὴλωσιν
μετὰ τοῦ σημείου χρί·.

πάσαν προσδοκίαν, ἐπρότεινεν ὁ πρέσβυς τῆς Ῥωσσίας, βαρῶνος Στρωγανῶφ, αὐθαιρέτως ἐν τινι προφορικῇ διακοινώσει (23/7 Μαρτίου) ὃ ἀποθαῖρβύνη τοὺς ἀρχηγούς τῆς ἐπαναστάσεως διὰ προκηρύξεως τῆς Ῥωσσίας, ὡς προστατίδος δυνάμεως· καὶ ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν τὴν στιγμήν ὁ νεοδιορισθεὶς βεχζ' ἐφέντης Χαμιδ βένης, τῷ ἀνήγγειλεν, ὅτι τὰ παρὰ τὸν Δούναβιν σταθμεύοντα τουρκικὰ στρατεύματα εἶχον διαταγὴν ἅμα προσκαλούμενα ὑπὸ τῶν τοποτηρητῶν νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὰς Παραδουναβίους Ἡγεμονίας, συνήνεσεν ὁ Στρωγανῶφ (25/9 Μαρτίου) εἰς τοῦτο, ἐὰν μόνον ἐφυλάττοντο οἱ ὅροι τῶν συνθηκῶν. (1) Καὶ ἀκόμη ὅταν (27/14 Μαρτίου) συλληφθείσης τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ὑψηλάντου πρὸς τὸν Μιλόσσην προῦδόθη τῇ Πύλῃ ἡ συνωμοσία, τὸ διβάνιον ὑπωπτεύετο τοὺς Σέρβους, ἐφ' ὅσον δὲν ἐγνώριζε τὴν εἰσέλασιν τοῦ πρίγκηπος εἰς τὴν Μολδαυίαν. Δύο ἡμέρας μετὰ ταῦτα (1/13 Μαρτίου) πρὶν ἔτι λάβῃ ἡ Πύλη εἰδησιν περὶ τῶν διατρεζάντων, ἐπαρουσιάσθη ὁ Νικόλαος Σοῦτσας, ἀδελφὸς τοῦ Ὀσποδάρου τῆς Μολδαυίας, ἐν μεγάλῃ ταραχῇ πρὸς τὸν Στρωγανῶφ, ἀνήγγειλεν αὐτῷ τὴν ἄφιξιν τοῦ Ὑψηλάντου εἰς Ἰάσιον, καὶ ἀκουσίως ἐπρόσθεσεν, ὅτι καὶ αὐτὸς καὶ ὁ ἀδελφὸς καὶ πολλοὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ῥώσων ἐμπόρων εἶναι περιπεπλεγμένοι εἰς τὰ συνωμοτικά. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς δὲ ταύτης ἤρχισαν ἐκ μέρους τῆς Ῥωσσικῆς πρεσβείας τὰ αὐτὰ παιγνίδια μεταξὺ τῶν ἀρχῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς νομιμότητος καὶ τῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ σχεδίου, ὁποῖα συνέβησαν καὶ ἐκ μέρους τοῦ αὐτοκράτορος αὐτοῦ. Ὁ πρέσβυς ἐπέπληξε τὸν Νικόλαον Σοῦτσον, ὡς καὶ τὸν νέον Καρατσάν, τὸν γυναικάδελφον τοῦ Ὀσποδάρου, διὰ τὴν συμμετοχὴν αὐτῶν εἰς τὴν συνωμοσίαν, ἀλλ' ἐθεώρει καὶ ἑαυτὸν τῆς φιλανθρω-

(1) Ἡ ἐξιστόρησις αὕτη τῶν πρώτων τούτων διαφορῶν μεταξὺ τῆς Πύλης καὶ τῆς Ῥωσσικῆς πρεσβείας εἶναι ἐν μέρει ἀπάνθισμα ὄλων τῶν ἐκθέσεων τοῦ Στρωγανῶφ πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν τῆς Ῥωσσίας αὐλὴν ἀπὸ 3 Μαρτίου μέχρι τῆς 9 Ἰουνίου ἔ. ν. αἵτινες ἐκοινοποιήθησαν ἐκ Πετροπόλεως κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1821 εἰς ὅλας τὰς δυνάμεις πρὸς δικαιολόγησιν τῆς διαγωγῆς τῆς Ῥωσσίας. χργ.

πίας καὶ τοῦ ἐπισήμου αὐτοῦ χαρακτῆρος ὡς πρέσβεως, νὰ διευκολύνῃ αὐτοῖς καὶ ταῖς οἰκογενίαις αὐτῶν τὴν φυγὴν καὶ ν' ἀπομακρύνῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοὺς μεμνημένους ῥώσους ἐμπόρους· καὶ ὅτε αἱ παραινετικαὶ τοῦ Ἰψηλάντου πρὸς τοὺς συνωμότες ἐπιστολαὶ περιήλθον εἰς χεῖράς του πρὸς διεκπεραίωσιν, ἀπηυθύνθη κρυφίως εἰς τὸν Πατριάρχην, παρακαλῶν αὐτὸν νὰ ἐκπληρώσῃ χριστιανικὸν καθήκον, τὸ ὁποῖον αὐτὸς ὁ ἴδιος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκπληρώσῃ χωρὶς ν' ἀποτύχῃ τοῦ σκοποῦ, καὶ ὁ ἀρχιδιάκονος τοῦ Πατριάρχου παρέλαβε τὰς ἐπιστολάς, ἵνα τὰς διανεῖμῃ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Στρωγανῶφ. Τὸν πρίγκηπα Χαντσερῆν, τοῦ ὁποίου ἡ οἰκογένεια κατέφυγε πρὸς αὐτὸν, τὸν νέον Καρατσῆν καὶ ἄλλους ἔσωσεν ὁ Στρωγανῶφ διὰ θαλάσσης, τοὺς δὲ λοιποὺς ἐνοχοποιημένους ἐφυγάδευσε κατ' ὀλίγον λάθρα, ἵνα μὴ διεγείρῃ ὑπονοίας. Ἄμα δὲ λαβὼν τὰς ἐκθέσεις τοῦ Πίνη ἐκ Βουκουρεστίου ἀνήγγειλεν ὁ πρέσβυς τῇ Πύλῃ (3/15 Μαρτίου) τὰ γεγονότα, καὶ ἔλαβε μετὰ τοῦ ῥεῆζ' ἐφέντη (4/16 Μαρτίου) συνέντευξιν, ἐν ᾗ τὸν μὲν Ὁσπαδάρον Σοῦτσον ἐπειράτω κατὰ τι νὰ δικαιολογήσῃ, τὸ ἐπίχειρμα ὅμως τοῦ Ἰψηλάντου μετὰ πάσης ἐμφάσεως ἀπεδοκίμαζε, καὶ μάλιστα προσέφερε καὶ πρὸς καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως πραγματικὴν συνδρομὴν, ἥτις ὅμως ὡς δυσεξήγητος καὶ ἐπισηφύνη δὲν ἔγεινε παρὰ δεκτὴ. Ὁ Στρωγανῶφ ἠνέργει οὕτως ἐν πεποιθήσει, ὅτι καὶ ἄνευ ὁδηγιῶν ἔκρινεν ὀρθῶς περὶ τῶν φρονημάτων τοῦ αὐτοκράτορος του, καὶ τὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα ἔλαβεν ἐκ Λαυδάχης τὸν ἐνίσχυσαν εἰς τὴν γνώμην του αὐτήν. Μέχρι τοῦδε ἠδύνατο ἡ Πύλη νὰ εὕρῃ ἀφορμὴν παραπόνων μόνον ἵσως ἕνεκα τῆς ἀμελείας τῶν ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις Ῥώσων ὑπαλλήλων· τὴν δὲ διαγωγὴν τοῦ πρέσβεως ἐπῆνεσεν ἡ Πύλη μεγάλως εὐθύς ἐν τινι κοινοποιήσει σταλαίᾳ εἰς τὴν Πετρούπολιν, (4) ἐν τῇ ὁποίᾳ, ἐξαίτουμένη τὴν ἠθικὴν τῆς Ῥωσσίας συνδρομὴν, ἀπῆτει συγχρόνως ἡ Πύλη τὴν παράδοσιν τῶν εἰς τὴν Ῥωσσίαν δραπετευ-

(4) Ἐπιστολὴ τοῦ ῥεῆζ' ἐφέντη πρὸς τὸν κόμητα Νεσελρώδ τῆς 19 Τζεμαζιούλ Ἀχίρ 1236 (11|23 Μαρτίου 1821) χργ.

σάντων Τούρκων ὑπηκόων καὶ τὴν τιμωρίαν τῶν συνωμοτῶν Ῥώσων ἐμπόρων. Τὴν αἴτησιν ταύτην εἶχεν ἡ Πύλη ἀναμφισβήτητον δικαίωμα νὰ κάμῃ κατὰ τὸν ὅρον τῆς ἐν Καίναρτσῇ συνωμοτολογηθείσης συνθήκης. Ἡ ἡμερομηνία ὅμως τοῦ ἐγγράφου τούτου ὥρισεν ἤδη καὶ τὰ ὅρια τῶν ἀμοιβαίων φιλικῶν σχέσεων. Ὁ Στρωγανῶφ ἀπέφυγε τὴν αἴτησιν περὶ τῆς παραδόσεως τῶν φυγάδων, λέγων, ὅτι οὐδαμῶς ἤθελε συμφέρει αὐτῇ, καθότι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ζητηθῇ οὔτε παρὰ τῆς Αὐστρίας ἡ παράδοσις τῶν ἐπαναστατῶν, οἵτινες ἐμελλον νὰ καταφύγωσιν εἰς αὐτήν, διότι ἡ Πύλη παρεῖχεν ἀνέκαθεν ἄσυλον ἐν Βοσνίᾳ εἰς ὅλους τοὺς αὐστριακοὺς φυγάδας· καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας, κόμης Λυτσῶφ, (Lutzow) πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπηυθύνθη ἡ Πύλη περὶ τούτου (14/23 Μαρτίου) ἀπήντησε διὰ τῶν αὐτῶν προφάσεων.

Ἐντοσοῦτω μία κατόπιν τῆς ἄλλης ἤρχοντο αἱ εἰδήσεις καὶ αἱ ἐκθέσεις περὶ τῶν βιαιοπραγιῶν τῶν ἐπαναστατῶν ἐν Γαλαζίῳ, περὶ τῶν προκηρύξεων τοῦ Ὑψηλάντου, περὶ τῆς ῥωσικῆς βοήθειας, περὶ τῆς φυγῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥώσων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ὀδησσόν, ἔνθα μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐγίνοντο δεκτοὶ ἀπαλλακτῶμενοι καὶ τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου, καὶ ἔνθα ἐκυκλοφόρουν ἐλευθέρως αἱ προκηρύξεις τοῦ Ὑψηλάντου καὶ ποσὰ χρηματικὰ μεγάλα ὑπεγράφοντο ὑπὲρ τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτοῦ· τέλος δὲ συνέβη κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας, ν' ἀνακαλύψῃ ὁ ἐπιθεωρητὴς τῶν πυριταποθηκῶν Χατζῆ Σαλὶκ πασᾶς παρὰ ὑπόπτῳ τινὶ ἀνθρώπῳ περιφερομένῳ περὶ τὴν πυριταποθήκην, ἐπαναστατικὴν ἀλληλογραφίαν, περιέχουσαν λεπτομερείας περὶ τῆς διακλαδώσεως τῆς συνωμοσίας τῶν Φιλικῶν. Βαρβαῖα ὑποψία ἐπεσκίαζεν ἔκτοτε τὰ βλέμματα τῶν Τούρκων ἀρχόντων· καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἡ ζοφερὰ αὐτῶν διάθεσις μετεδόθη εἰς τὸν φανατικὸν ὄχλον, ὅστις ἐντὸς ὀλίγου ἐστέρησε τὴν ἀσθενῆ κυβένην σιν πάσης ἰσχύος καὶ ἐλευθέρως κινήσεως.

Ἦρχισε λοιπὸν τὸ τρομερὸν τοῦ αἵματος βάπτισμα, τὸ ὁποῖον ἐξωμάλυνε τὴν πατροπαράδοτον διαίρεσιν μεταξὺ τῶν εὐγενῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων, καὶ συνε-

χώνευσε τοὺς Φαναριώτας εἰς τὴν αὐτὴν τύχην μετὰ τοῦ λοιποῦ ἔθνους. Ὁ Πατριάρχης διατάχθη (9/24 Μαρτίου) χωρὶς νὰ ὀρίσθῃ ἡ αἰτία, νὰ πέμψῃ πρὸς τὴν Πύλην ἀρχιερεῖς τινάς, οἵτινες εὐθὺς ἐφυλακίσθησαν ὑπὸ τοῦ βεῆζ ἐφέντη· συγχρόνως δὲ πολλοὶ τῶν Φαναριωτῶν συνελήφθησαν, ἐξ ὧν ὁ Σκαναβῆς, ὁ Μιχαήλ Μάνος, ὁ Θεόδωρος, Ῥίζος καὶ ὁ Φωτεινός (17/29 Μαρτίου) ἀπεκεφαλίσθησαν ὡς ἔνοχοι ἐσχάτης προδοσίας. Ἄλλαι δὲ κκρατομίαι διεδέχθησαν τὰς πρώτας αὐτάς. Ἡ ἰδέα περὶ σφαγῆς ὅλων τῶν χριστιανῶν κατοίκων τῆς πρωτευούσης εὗρε πολλοὺς ὁπαδοὺς καὶ ἐν αὐτῷ τῷ διβανίῳ καὶ πάλιν ὁ ἐναντιωθεὶς εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, Σαῖδ ἐφέντης, ἐπέμενε νὰ ὑποβληθῇ τὸ ζήτημα τοῦτο τῷ Μουφτῇ, τοῦ ὁποῦ ὁ Φετβάς ἀπεφάνθη, ὅτι τὸ Κοράνιον ἀπαγορεύει ὀριστικῶς τὴν συγχώνευσιν τῶν ἀθώων μετὰ τῶν ἐνόχων. Ἀλλ' αἱ ἐπεικεῖς καὶ φιλάνθρωποι αὐταὶ φωναὶ κατεπνίγησαν ἀμέσως ὑπὸ τοῦ φανατισμοῦ τῆς Αὐλῆς καὶ τῶν λοιπῶν συμβούλων. Καὶ ὁ μὲν Μουφτής ἐπαύθη ἕνεκα τῆς γνωμοδοτήσεώς του, ὁ δὲ μέγας Βεζίρης (Ἀλῆ Ῥιζᾶ πασᾶς) ἐπαύθη καὶ ἐξωρίσθη (16/28 Μαρτίου) ἕνεκα τῆς ἀδυναμίας του, καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ ἀπόντος Ἀλῆ Βεντερλῆ πασᾶ. Τὸ διάταγμα τοῦ διορισμοῦ αὐτοῦ (19/31 Μαρτίου) ἐπέμενε εἰς τὸ θέμα, τὸ ὁποῖον τὴν προτεραίαν ἤδη εἶχεν ἐπεξεργασθῇ διὰ μακρῶν ἐν τινι Φερμανίῳ (1) πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν ὑπουργὸν, Τσανίπ ἐφέντην, καὶ σκοπὸν εἶχε νὰ διεγείρῃ τὸ θρησκευτικὸν μῖσος παρὰ τῷ τουρκικῷ ἔθνει ὁλοκλήρῳ.

Ἡ ἡσυχία, ἡ ἐν ταῖς πόλεσιν εὐζωΐα καὶ ἡ πολυτέλεια εἶχον ἐπὶ πολλὸν χρόνον γείνει ἡ δευτέρα φύσις τῶν Ὀθωμανῶν· τὸ Φιρμάνιον τοῦτο ἀπηγόρευε τὴν ἐκθήλυνσιν, καὶ προέτρεπε τοὺς Τούρκους νὰ παρascευασθῶσι πρὸς τὸν πολεμικὸν βίον τῶν προγόνων αὐτῶν, διότι μόνον ἡ κατὰστασις τῆς ἀόπλου ἡσυχίας εἶχεν ἀναδείξει τολμηροὺς καὶ θρασεῖς τοὺς ἐπαναστάτας· «εἶναι ἡ

(1) Φιρμάνιον τοῦ Σουλτάνου πρὸς τὸν Κεχαγιάν βέην 18/30 Μαρτίου 1830.

θέλῃσις τοῦ Σουλτάνου, νὰ συνασπισθῶσιν ὅλαι αἱ καρδίαι τῶν Ὀθωμανῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς θρησκείας.» Τὰ μέτρα ταῦτα τοῦ φανατισμοῦ, τὰ ὁποῖα μετὰ ταῦτα ἡ μὲν Ῥωσσία καὶ ἡ Αὐστρία ἐθεώρησαν ὡς κύρια ἀντικείμενα τῶν κατηγοριῶν αὐτῶν, ἡ δὲ Πύλη ἐπιδεξίως πολὺ ἐδικαιολόγησε, λέγουσα, ὅτι οἱ ὑπῆκοοι αὐτῆς λαοὶ δὲν ζῶσιν (ὡς οἱ Πολωνοὶ, Οὐγγροι καὶ Ἴταλοι) ἐν ἄλλαις χώραις ἡνωμένοι, ἀλλὰ εἰσὶ διεσπαρμένοι ἐφ' ὅλην τὴν χώραν, ἥτο τὸ σημεῖον τοῦ γενικοῦ ἐξοπλισμοῦ καὶ ἔτι θηριωδεστέρων μέτρων ἐκ μέρους τῆς κυβερνήσεως. Ἐπὶ ποινῇ θανάτου διετάχθη ἡ ἀφόπλισις τῶν βραγιάδων καὶ ἐξετελέσθη βοηθεία τοῦ Πατριάρχου. Τρομερὰ στίφη ὄχλου διέπραττον ἐν ταῖς ὁδοῖς τὰ φρικτότατα κακουργήματα· οἱ ἀξιώματικοὶ τῶν γενιτσάρων ὠμολόγουν, ὅτι, κορυφωθείσης τῆς κατὰ τῶν ἀπίστων μανίας, δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ περιστείλωσι τοὺς στρατιώτας τῶν· οἱ ξένοι πρέσβεις προέβλεπον γενικὴν ἔκρηξιν τῆς λύσεως τοῦ ὄχλου, καὶ ἡ κυβέρνησις οὔτε τὴν δύναμιν εἶχεν, οὔτε τὴν θέλησιν νὰ προλάβῃ τὸ κακόν. Ὁ Στρωγανῶφ ἔλαβε (3/15 Ἀπριλίου) νέαν συνέντευξιν μετὰ τοῦ βεῆζ ἐφέντη. Τῷ ἐκοινοποίησε δὲ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ αὐτοκράτορός του πρὸς τὸν Ὑψηλάντην, ἥτις τὴν ἐπιούσαν ὑπεβλήθη ἐν τῷ διβανίῳ, καὶ ἀντὶ νὰ καταβάλλῃ τὴν ὑποψίαν τὴν ἐνίσχυσεν ἐπαισθητῶς. Διότι ἡ Πύλη προσεδόκα νὰ εὔρῃ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ἀντὶ λόγων μετρίων φράσεις ὀργῆς καὶ ἀγανακτήσεως, ἀντὶ τῆς ἀπλῆς διαγραφῆς ἐκ τῶν ἐλέγχων τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τὴν καθάίρεσιν τοῦ ἐπαναστάτου, καὶ ἀντὶ τῶν ἀμφιβόλων φράσεων περὶ τῆς μελλούσης τύχης τῶν Ἑλλήνων αὐστηρὰς κατ' αὐτῶν ἀπειλάς. Ὅτε δὲ ἐγνώσθη, ὅτι ὁ Ὑψηλάντης διετῆρει τὸν στρατὸν αὐτοῦ συσσωματωμένον, καὶ ἀντήλλασεν ἐπιστολὰς πρὸς τὸν Στρωγανῶφ, καὶ ὅτι οὗτος διεπραγματεύετο μετὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας περὶ τῆς ἐλευθέρως διόδου τοῦ Ὑψηλάντου διὰ τῆς αὐστριακῆς χώρας, ὅτε ὁ πρέσβυς τῆς Ῥωσσίας ἐπὶ μᾶλλον σαφέστερον συνεβούλευεν, ὅτι πρέπει τοιοῦτοτρόπως ν' ἀνοιχθῇ διέξοδος τῷ ἐπαναστάτῃ, καθ' οὗ ἡ Πύλη ἤθελε νὰ ἐκδικηθῇ τὸ αἷμα τῶν

θυσιασθέντων Τούρκων, ἵνα μὴ καταλάβῃ αὐτὸν ἀπελπισία, ἡ παλαιὰ δυσπιστία τῆς Πύλης πρὸς τὴν Ῥωσσίαν πικρότατα παρεξηγήθη, καὶ ἡ νέα δυσπιστία περὶ τῶν φιλικῶν σχέσεων μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Αὐστρίας ἐνίσχυσε τὴν κατὰ τῆς Ῥωσσικῆς πολιτικῆς ἀγανάκτησιν.

Ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας ἐμελλε (4/16 Ἀπριλίου) νὰ λάβῃ συνέντευξιν μετὰ τοῦ ρεῖζ ἐφέντη, τῆς ὁποίας τὴν ὥραν τῷ εἶχεν ὀρίσει ὁ μέγας διερμηνεὺς Κωνσταντῖνος Μουρούζης, ὅτε ἔμαθεν αἰφνης ὅτι ὁ Μουρούζης συλληφθεὶς ἀπεκεφαλίσθη. Μόλις εἶχε φθάσει εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ εἰδήσις περὶ τῶν πρώτων ἐν Πελοποννήσῳ ταραχῶν κατηγορήθη ὁ διερμηνεὺς ὅτι ἔδωκε τῷ Πετρόμπεη, περὶ τῆς πίστεως τοῦ ὁποίου ἐγγυήθη, μυστικὰς ὁδηγίας καὶ ὅτι δολίως μετέφρασεν ἐπιστολάς τοῦ Ἰψηλάντου πρὸς ἑαυτὸν γεγραμμένας (1). Καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Νικόλαος, ὁ διερμηνεὺς τοῦ στόλου, ἐφυλακίσθη συγχρόνως καὶ μετὰ ταῦτα ἐθανατώθη· ἄλλοι δὲ τῶν Φαναριωτῶν ἐθανατώθησαν διὰ τοῦ πελέεως ἢ τῆς ἀγχόνης (4/16 καὶ 5[17] Ἀπριλίου, ἐν οἷς εἰς Χαντσερῆς καὶ εἰς Μαυροκορδάτος.

Ἀνήκουστα κακουργήματα διεπράχθησαν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ὑπὸ τῶν εἰς τὰς Ἡγεμονίας ἀπερχομένων γενιτσάρων εἰς ὅλα τὰ παρὰ τὸν Βόσπορον χωρία· λησται ἡπείλουν καὶ αὐτὰς τὰς οἰκίας τῶν πρέσβων τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Ῥωσσίας· κακουργοὶ διεσκέδαζον πυροβολοῦντες κατὰ τῶν διαβατῶν· ξένοι ναῦται καὶ ἔμποροι ἐξυθρίσθησαν, ἐληστεύθησαν καὶ ἐδολοφονήθησαν. Ὅλοι οἱ ξένοι πρέσβεις ἀπνύθουναν διακοινώσεις κατὰ τῶν τρομερῶν τούτων κακουργημάτων. Καὶ ὁ νέος μέγας βεζίρης Ἀλῆ Βεντερλῆ πασχῶς, ἅμα ἐλθὼν εἰς τὴν πρωτεύουσιν (9[21 Ἀπριλίου) ἔσπευσε νὰ καταστήσῃ τοὺς πρέσβεις ἐγγυητὰς περὶ τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς ἡσυχίας τοῦ τόπου. Τότε δὲ ἦλθον αἱ εἰδήσεις περὶ τῆς γενικῆς τῆς Πελοποννήσου ἐπαναστάσεως, καὶ ἡ ἐκ-

(1) Προτροπῇ δύο ἐκ τῶν πρώτων πρέσβων, λέγει ὁ Οὐαδικτῶν ἐν σελ. 66, ὅστις ἦτο εἰς θέσιν νὰ γνωρίξῃ τοῦτο ὡς ἐκ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τὸν λόρδον Στράγκφορδ.

δικητική μανία καὶ αὐτῆς τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως δὲν εἶχε πλέον ὄριον.

Διενέξεις τῆς Πύλης μετὰ προβεβηκώς τὴν ἡλικίαν, ὅστις πρότερον δὲν ἔχαιρε πολὺ καλὴν τοῦ προέσβεως τῆς Ῥωσσίας πρωτευούσης δις ἐξεβλήθη τῆς θέσεώς του διὰ τῆς ραδιοϋργίας τῶν Μουρουζῶν, ὑπὸ τῶν Φαναριωτῶν κατατρεχόμενος, ὑπὸ τῶν ἀρχόντων κατηγορούμενος, καὶ ὑπὸ τῆς Συνόδου ἀνάξιος κηρυχθείς. Μνηθεὶς τὰ τῆς ἑταιρίας ἐφέρετο ὡς ὁ Καποδίστριας εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν εὐρισκόμενος· πολλάκις ἤκούετο ἀποτρέπων τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τοῦ ἐπισφαλοῦς τοῦ τοιοῦτου τολμήματος (1), ἐν ᾧ συγχρόνως ἔγραφεν ἐπιστολὰς ὑπὲρ τῶν Φιλικῶν καὶ τοῖς ἀποστόλοις αὐτῶν ἔδιδε συστατικά πρὸς τὸν κληρὸν. Οἱ ὑπουργοὶ τῆς Τουρκίας διῤυσχυρίσθησαν μετὰ ταῦτα, ὅτι ἐν ἑνδεκα ἐπιστολαῖς αὐτοῦ πρὸς Πελοποννησίους συνωμώτας ἔχουσι προχείρους τὰς ἀποδείξεις τῆς ἐνοχῆς του· εἰς τὸν νοῦν των οὕτως δὲν ἐχώρει ἡ ἰδέα περὶ ἀκουσίου τοῦ ἔθνους ἐπαναστάσεως· καὶ ἀπεφάνθησαν μετὰ ταῦτα, ὅτι γενικὴ ἐπανάστασις ὁλοκλήρου ἔθνους δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λάβῃ χώραν εἰμὴ προτροπῇ καὶ εἰσηγήσει τῶν ἀρχηγῶν αὐτοῦ, τῶν ἐχόντων ἐπὶ τοῦ ὄχλου ἐπιβρόχην· ὅθεν καὶ διέταξαν νὰ συλληθῶσιν οἱ προϊστάμενοι τῶν συντεχνιῶν ὅλων εἰς ὕλας τὰς μεγάλας πόλεις τοῦ κράτους, καὶ ἅμα μαθόντες τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου ἐτιμώρησαν δι' αὐτὴν τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκκλησίας, τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον (Πελοποννήσιον ἐκ Δημητσάνης). Συνελήφθη αὐτός μετὰ τὴν τελετὴν τῆς λειτουργίας τοῦ Πάσχα (10[22] Ἀπριλίου) καὶ μετὰ τινὰς ὥρας, τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν νώτων ἔχων δεδεμένους ἀπήχθη εἰς τὸ Φανάριον, καὶ ἐκρεμάσθη ἐκ τῆς πύλης τῆς ἐκκλησίας τοῦ Πατριαρχείου, ἐν ᾧ οἱ μητροπολίται Ἐφέσου, Κικομηδεῖας καὶ Ἀγχιάλου τὴν αὐτὴν ὑπέστησαν τύχην ἐν ἄλλοις τμήμασι τῆς πόλεως. Ἐπίτηδες δὲ ἐτραχύνθη ἡ βαρβα-

(1) Τρικούπη I, 106.

ρική αὕτη καταδίκη διὰ παντὸς εἶδους ὕβρεως καὶ ὀμότητος. Οἱ συνωμόται εἶχον προκηρύξει ὅτι θέλουσιν ἐορτάσει τὸ Πάσχα ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ· ὁ Καραβιδᾶς ἐξέλεξεν ἐν Γαλαζίῳ πρὸς διαπραξίν τῶν κακουργημάτων του μίαν Παρασκευὴν, ἡμέραν τοῖς Τούρκοις ἱερὰν· ὅθεν ἐπὶ τούτῳ ἐξελέχθη ἡ ἡμέρα τοῦ Πάσχα διὰ τὴν ἀπυγχόνισιν τοῦ Πατριάρχου. Αὐτὸς ὁ Σουλτάνος ἦλθε μετὰ τοῦ μεγάλου βεζίρου εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης, ἵνα τέρψῃ τὰ βλέμματα αὐτοῦ διὰ τῆς θέας τοῦ κρεμαμένου ἔτι πτώματος. Ἐν δὲ τῷ ἐπὶ τοῦ λειψάνου αὐτοῦ τεθέντι ἐγγράφῳ (γιαφτᾶ) ἐκήρυττεν ἡ κυβέρνησις τὸν ποιμενάρχην ὡς μετὰ προμεμελετημένης κουφότητος, χωρὶς νὰ προαισθανθῇ τὸ σοβαρὸν τῆς πράξεως, « ὑποπτον » ὡς ἐκ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ γεννήσεώς του, καὶ ὡς καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα συνωμότην καὶ προαγωγὸν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐν τέλει δὲ τῆς αἵματηρᾶς σκηνῆς ἐπετράπη εἰς τοὺς Ἰουδαίους νὰ καταβιδάσωσι τὸ σῶμα ἀπὸ τῆς ἀγρόνης, οἵτινες προφέροντες ὕβρεις καὶ κατάρας τὸ ἔσυραν διὰ τῶν ὁδῶν καὶ τὸ ἔρριψαν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἡ ἀποτρόπαιος αὕτη πράξις ἤνοιξε τὴν πρώτην μεγάλην δίοδον εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος· αὕτη διεσκέδασε παρὰ φίλοις καὶ ἐχθροῖς πᾶσας τὰς κακὰς ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος βίου τοῦ Πατριάρχου, ἀφῆρσεν ἀπὸ πάντα πᾶσαν ἔρουναν περὶ τῆς ἐνοχῆς ἢ τῆς ἀθωότητος αὐτοῦ, κατέστησε τὸν ἄνδρα ἅγιον καὶ μάρτυρα· ἔδωκεν ἐν ὅλαις ταῖς ἐπαρχίαις τὸ σύνθημα τῆς φρικτοτάτης ἐκδικήσεως· ἐνεκολάφισεν ἐπὶ τοῦ μετώπου τοῦ Σουλτάνου παρ' ὅλοις τοῖς Ἕλλησι τὴν κηλὶδα τοῦ « σφαγέως », ἔδωκεν εἰς τὸν ἀγῶνα χαρακτῆρα καταστρεπτικοῦ θρησκευτικοῦ πολέμου, ἔσβησε τὴν τελευταίαν ἔννοιαν ὅτι εἶναι δυνατόν πλέον νὰ συνδιαλλαγῶσι, νὰ συμβιβασθῶσι καὶ νὰ ὑποταγῶσι· διήγειρε τὴν συμπάθειαν σύμπαντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ὑπὲρ τοῦ δυστυχοῦς ἔθνους τῶν Ἑλλήνων· αὕτη τέλος ἦτο ἡ ἀποφασιστικὴ ἀφορμὴ τῆς διαιρέσεως μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Πύλης. Ὁ βαρῶνος Στρωγανῶφ ἐξέφρασεν ἀμέσως (11|23 Ἀπριλίου) πρὸς τὴν Πύλιν τὴν λύπην του διὰ τὸν ὕβριστικὸν τοῦτον φόνον, διὰ τὸν κίν-

δυνον, ὃν διέτροχον τὰ ῥωσικὰ καταστήματα, δ' αὖ τὴν δολοφονίαν Ῥώσων ναυτῶν, καὶ ἔν τινι συνεντεύξει αὐτοῦ μετὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας ἐγένετο πρότασις περὶ γενικοῦ μέτρου ληπτεύου παρ' ὅλων τῶν Πρέσβων τῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων ἕνεκα τῆς καταστάσεως τῆς πρωτεύουσας. Ἀμα δὲ ἡ Πύλη, ἀρνούμενου τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸ ληφθησόμενον μέτρον, εἶχεν ἀπαλλαχθῇ ἀπὸ τοῦ φόβου τοῦ τοιούτου γενικοῦ διακόηματος, ἀπήντησε τῷ πρέσβει τῆς Ῥωσσίας μὲ ὕψος ἀπρεπές (15/27 Ἀπριλίου) δικαιολογοῦσα εἰρωνικῶς καὶ ἀποδίδουσα τὰ τελευταῖα συμβάντα « εἰς τὴν παραλυσίαν καὶ τὸν πολλὸν ζῆλον τῶν στρατιωτῶν ». Εἰς ταῦτα ἀπήντησεν ὁ Στρωγανῶφ (19/1 Μαΐου) διὰ διακοινώσεως, ὅτι μὴ ἔχων ἐγγύησιν περὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ εὐρισκομένων, θέλει ζητήσῃ παρὰ τῆς κυβερνήσεώς του τὴν ἀποστολὴν πολεμικοῦ πλοίου εἰς τὸν Βόσπορον. Ολίγας ἡμέρας πρότερον ἐφαίνετο, ὅτι ἡ αὐστηρότης τοῦ νέου μεγάλου βεζίρου ἤθελεν ἐπαναφέρει τὴν ἡσυχίαν καὶ τάξιν εἰς τὴν πρωτεύουσαν· ἀλλ' ὁ Ἀλῆ Βεντερλῆς, ὅστις ἕνεκα τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τοὺς γερμανιστάρους καὶ τοὺς Οὐλεμάδας ἦτο ἐπίφοδος εἰς τὸν εὐνοούμενον Χαλὲτ ἐφέντην, ἐπαύθη πάλιν (18/30 Ἀπριλίου) δι' αὐλικῆς βραδουργίας καὶ ἐξωρίσθη, ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Χατζῆ Σαλίκ πασῆς, ὁ ἀνακαλύψας τὴν συνωμοσίαν, ἀπηγορεύθη ἐν τῷ διατάγματι τοῦ διορισμοῦ του (21/3 Μαΐου) νὰ βαδίσῃ τὴν ὁδὸν τοῦ προκατόχου αὐτοῦ, « ὅστις ἐν τῇ νωθρότητί του ἠναντιώθη εἰς τὴν δικαίαν τιμωρίαν τοῦ αἰσχροῦ τῶν Ἑλλήνων ἔθνους καὶ διὰ τοῦ τρόπου του τούτου ἐψύχρανε τὸν ζῆλον τῶν Ὁθωμανῶν. » Ἀμέσως ἤρχισαν ἐκ νέου αἱ βιασιοπραγίαι, τὰ κακουργήματα ἐν ταῖς χωρίοις, αἱ καταστροφαὶ καὶ λεηλασίαι τῶν ἐκκλησιῶν, αἱ φυλακίσεις καὶ αἱ ἀποκεφαλίσσεις (ἀπὸ τῆς 19/1 — 23/5 Μαΐου).

Αἰμοβόροι διαταγαὶ ἐστάλησαν εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν (16/28 Ἀπριλίου), συνεπιεῖα τῶν ὁποίων ἐθανατώθησαν μὲν ὁ ἐκεῖ πατριάρχης Κύριλλος καὶ πληθεὶς ἐπιστήμων ἀνδρῶν, περιυβρίσθησαν

δὲ παντοιοτρόπως οἱ χριστιανοὶ τῆς Αἴνου. Διετάχθη δὲ συγχρόνως ἡ αὐστηροτάτη ἐξέτασις ὅλων τῶν πλοίων καὶ μάλιστα τῶν ῥωσικῶν, ἵνα ἐμποδισθῇ ἡ φυγὴ τῶν Ἑλλήνων. Τὰ μέτρα ταῦτα ἐθόλωσαν τὰ μέγιστα τὰς μεταξὺ τῆς Ὑψ. Πύλης καὶ τοῦ πρέσβεως τῆς Ῥωσσίας σχέσεις. Ἐκ τῶν τελευταίων φυλακισθέντων ἦτο Ἕλληνας Δανέζης τὸ ὄνομα, οὗ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀπήτησεν ὁ Στρωγανῶφ ὡς τραπεζίτου τῆς ῥωσικῆς πρεσβείας (24/3 Μαΐου), ἀλλ' ἡ Πύλη ἠρνήθη τοῦτο ἐπὶ τῇ ἀφορμῇ ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ἐνοχος ἐσχάτης προδοσίας. Τὴν κατηγορίαν ταύτην καθ' ἑνὸς ἀνθρώπου τῆς ἐμπιστοσύνης του ἐθεώρησεν ὁ Στρωγανῶφ ὡς ὕβριν καὶ ἠπέλιπεν ὅτι θέλει ἀναχωρήσει, ἐὰν ἡ ἐλαχίστη βλάβη γείνη εἰς τὸν ἀνθρώπον του. Καὶ τοῦτο οὐδὲν ἐπέφερεν ἀποτέλεσμα· ὁ βαρῶνος ἥλλαξε γλῶσσαν καὶ ἐζήτησε τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Δανέζης ὡς ἰδιαιτέραν χάριν· ἀλλὰ μάτην καὶ τοῦτο. Παρεκάλεσε τὸν βεῆζ ἐφέντην νὰ καθυποθάλῃ εἰς τὸν Σουλτάνον ὑπόμνημα· μάτην καὶ τοῦτο· τέλος διώρισεν ἄνθρωπον νὰ ἐγχειρίσῃ τὸ ἔγγραφον εἰς τὸν Σουλτάνον ἐξερχόμενον ἐκ τοῦ τσαμίου τοῦ Μπαχτσέ-Καπῆ· τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐδόθη ἀπάντησις ἀρνητικὴ. Τοιαῦτα διαβήματα δὲν ἔκαμε πρέσβυς πρότερον ποτέ· καὶ τοσούτῳ μεγαλητέραν ἐπροξένουν ἐντύπωσιν, καθότι δὲν ἀνήγγελλον ἤδη τὴν διακοπὴν τῶν σχέσεων, ἀλλ' ἐπεθεδαίουσαν τὴν ἤδη λαβοῦσαν χώραν διακοπῇ. Ὅτε δὲ ἐν τινι συνεντεύξει ὑπεβλήθη πάλιν τὸ ζήτημα τῶν Ἡγεμονιῶν (25/7 Μαΐου), ἐπέμεναν ἡ Πύλη νὰ πέμψῃ τὸν στρατὸν αὐτῆς πέραν τοῦ Δουνάβεως, καὶ οἱ ἐκεῖ διορισθέντες στρατιωτικοὶ διοικηταὶ (Μουχαφίζ) νὰ μείνωσιν εἰς τὰς θέσεις των μέχρι τῆς ἀναγορεύσεως τῶν Ὀσποδάρων, ἥτις ὤφειλε νὰ γείνη εὐθὺς μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν φυγάδων. Ὁ Στρωγανῶφ ὅμως διεμαρτυρήθη κατὰ τῶν διοικητῶν, ἀπήτησε τὴν ἐκλογὴν τῶν Ὀσποδάρων, καὶ ὑπέδειξε πάλιν, ὅτι θέλει συνδράμει εἰς τὴν φυγὴν τοῦ Ὑψηλάντου.

Ἡ ἀπερισχεψία αὕτη καὶ ἡ ἀφέλεια τοῦ πρέσβεως τῆς Ῥωσίας ἠρέθισεν πολὺ τοὺς Τούρκους συμβούλους· καὶ ἤρχισαν οὖ-

τοι νὰ διαχωρίζωσι τὰ παράπονα αὐτῶν πρὸς τὴν Ῥωσσίαν ἀπὸ τῶν πρὸς τὸν Στρωγανῶφ, ἵνα ὅπωςδὴποτε ἀπαλλαχθῶσι τοῦ « φίλου των τούτου ». Δύο μονάρχαι, ἔλεγεν ὁ ῥεζὺ ἐφέντης, δύνανται εὐκόλως νὰ συνεννοῶνται, δὲν ἀνέχονται ὅμως, τρίτος τις νὰ τοῖς ἐπιβάλλῃ νόμον μετὰ κακῆς προθέσεως, μετὰ περιφρονήσεως καὶ δὴ καὶ μετ' ἀναιδείας. Οἱ Τοῦρκοι ὀρθότατα περὶ τῶν προσώπων ἔκρινον. Ὁ Στρωγανῶφ ἐσχημάτιζε μετὰ τοῦ Καποδιστρίου καὶ τοῦ Πόττου δὲ Βόργου (Pozzo di Borgo) τὴν τριανδρίαν, ἥτις ἦτο ἡ ψυχὴ τοῦ ῥωστικοῦ κόμματος τοῦ ἐπιμένοντος εἰς τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον, ἐν ᾧ ὁ Νεσελρῶδ καὶ ὁ Μετερνίχος ἐπειρῶντο παντὶ τρόπῳ νὰ πείσωσι τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἐξασκήσῃ τὴν πολιτικὴν τῆς ἱερᾶς συμμαχίας καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Μετὰ τὴν διὰ τοῦ φόνου τοῦ Πατριάρχου πλοκὴν τῶν πραγμάτων ἀνέλαθεν ὁ Στρωγανῶφ τὸ αὐθαδὲς ὕψος, δι' οὗ πᾶς πρέσβυς τῆς Ῥωσσίας ἐν Κωνσταντιπόλει νομίζει ὅτι πρέπει νὰ τηρῇ τὸ ἀξίωμα του, καὶ πρότερον ἤδη δὲν ἠνείχετο συναγωνισμὸν καὶ ἀντιλογίας, καὶ τώρα οὐ μόνον πρὸς τὴν Πύλην διεφέρετο, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὅλους τοὺς συναδέλφους του. Τὸν πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας λόρδον Στράγκφορδ ἐθεώρει ἔνοχον πάσης ἐναντιώσεως ἐκ μέρους τῆς Πύλης· συνδεδεμένος ὢν πρότερον διὰ στενῆς φιλίας πρὸς τὸν ἐπιτετραμμένον τὰ τῆς Ῥωσσίας, βαρῶνον Μίλιτις (Millitz) ἐθεώρει αὐτὸν τώρα ἀπλοῦν ὄργανον τοῦ λόρδου Στράγκφορδ· καὶ τὸν Αὐτσῶφ δὲ ὑποπτεύετο, μέχρις οὔ ἡ ἐν Αὐθιάχῃ συνεννόησις τῶν μοναρχῶν ἐπέβαλεν εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας τὴν ἐντελῆ συμφωνίαν μετὰ τοῦ πρέσβους τῆς Ῥωσσίας, περὶ τῆς ὁποίας πρὸ μικροῦ πάλιν ὁ Μετερνίχος τῷ ἔστειλεν ὁδηγίαν (1). Ἐν ᾧ πάντες οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει διπλωμάται ἐθεώρουν ἀδίκους τὰς ἀπαιτήσεις καὶ τὰ παράπονα τοῦ Στρωγανῶφ, συνεφώνει πρὸς τοῦτο καὶ ἡ γνώμη τῶν ἀκολούθων αὐτοῦ Δασκῶφ καὶ

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ Μετερνίχου πρὸς τὸν κόμητα Αὐτσῶφ. Ἐκ Αὐθιάχης 5/17 Μαΐου. καὶ ἐτέρα πρὸς τὸν Νεσελρῶδ, 9/21 Μαΐου χργ.

Φοντῶνος καὶ ἡ τῶν διερμηνέων αὐτοῦ, τῶν ἀδελφῶν Φραγκίνη. Δυστυχῶς κατέτρεψεν αὐτὴ ἡ Πύλη τὸν εὐκολον κατ' αὐτοῦ θρίαμβον διὰ τὰς ἀφορμὰς παραπόνων, τὰς ὁποίας ἔδιδεν ἐπανελημμένως ὅχι μόνον εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Ῥωσσίας ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ῥωσικὴν κυβέρνησιν. Ὁ βρεῖξ ἐφέντης προεκήρυξε διὰ διακοινώσεως (1 | 13 Μαΐου), ὅτι ἡ Πύλη ἀπεφάσισε νὰ ἐπιφυλάττηται διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς πρωτευούσης τὸ δικαίωμα τῆς πωλήσεως τῶν φορτίων πάντων τῶν ἐκ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καταπλεόντων σιτηρῶν καὶ τὸ δικαίωμα τοῦτο ἐξησκήθη μόνον ἐπὶ τῶν ῥωσικῶν πλοίων, περὶ τῶν ὁποίων ὑπωπτεύετο ἡ κυβέρνησις, ὅτι ἐπρομήθευον εἰς τοὺς ἐπαναστάτας. Πρὸς δὲ τούτοις διωρίσθη φόρος ἐξαγωγῆς ἐπὶ ὅλων τῶν πρὸς τὸν Εὐξείνου Πόντον διευθυνομένων πλοίων, καὶ τοῦτο μόνον ἐπὶ σκοπῷ νὰ ἐνεργηθῇ κατὰ τῶν ῥωσικῶν πλοίων. Εἴτα δὲ (ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Μαΐου μέχρι τῶν μέσων τοῦ Ἰουνίου) ἐπανελήφθησαν αἱ ταρχαὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς, αἱ καταδιώξεις καὶ αἱ ἀποκεφαλίσεις. Οἱ ὑπὸ κράτησιν ἔτι εὐρισκόμενοι ἀρχιερεῖς καὶ ἐπίσκοποι κατεδικάσθησαν εἰς τὴν ἀγχόνην, καὶ ὑπέστησαν (4/16 Μαΐου) μετὰ καρτερίας καὶ θάρρους τὸ μαρτύριον, τὸ ὁποῖον διεσκεδάσε τὴν μεγάλην κατακραυγὴν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ ἀνωτέρου αὐτῶν κλήρου. Ἐπὶ τῆς οἰκογενείας τοῦ Καλλιμάχου κατέπεπε βαθμὴδὸν ὁ πέλεκος τοῦ δημίου. Συνεπεία τῶν νέων τούτων κακουργημάτων νέαι ἀντηλλάγησαν διακοινώσεις (1), ἐν αἷς ἀμφοτέρω τὰ μέρη ἐπέμενον ὡς πρὸς τὰς περὶ τῶν ἡγεμονικῶν διαφωνίας των, καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Ῥωσσίας ὀριστικώτερον ἢ πρότερον ἤρνεϊτο νὰ παραδώσῃ τοὺς φυγάδας. Κατηγόρησε δὲ τὴν Πύλην διὰ τὸ σύστημα τοῦ φανατισμοῦ της, καθ' ὃ ἐτιμῶρει ἀδιακρίτως ἀθώους καὶ ἐνόχους (καὶ ἐπέμενεν εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην, ἃν καὶ καθ' ὅλον τὸν χριστιανικὸν μεσαιῶνα εἰς μεγάλα πολιτικὰ ἐγκλήματα οὔτε νόμος οὔτε ἔθος ἦτο, νὰ τι-

(1) Διακοινώσεις τοῦ βρεῖξ ἐφέντη πρὸς τὸν Στρωγανῶφ τῇ 17[29 Μαΐου, καὶ τοῦ Στρωγανῶφ πρὸς τὴν Πύλην 22[3 Ἰουνίου χργ.

μωρῶνται μόνον οἱ ἔνοχοι) τὰ ἀνόσιον τοῦτο σύστημα, ἔλεγεν ὁ Στρωγανῶφ, ὑπεχρέου πᾶσαν χριστιανικὴν κυβέρνησιν νὰ παράσχη ἄσυλον εἰς τοὺς χριστιανοὺς φυγάδας, τὸ ὁποῖον ἡ πατρὶς των δὲν τοῖς παρεῖχε, καὶ καθίστα ἄκυρον πᾶσαν ἀρχὴν τοῦ Θετικοῦ δικαίου κατὰ τὰς ἐξαιρετικὰς ταύτας περιστάσεις. Ἐν τέλει τῆς διακοινώσεώς του ἠπεῖλει πάλιν ὁ Στρωγανῶφ ὅτι θέλει ἀναχωρήσει, ὅ,περ διευκολύνετο διὰ τῆς ἀφίξεως τοῦ διαταχθέντος νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν Βόσπορον πολεμικοῦ πλοίου, (2/12 Ἰουνίου) τὸ ὁποῖον ἠγκυροβόλησε παρὰ τῷ ῥωσικῷ ἐν Βουϊούκ-δερεῖ μεγάρῳ. Ὁ ῥεῖζ' ἐφέντης ἀπήτησε τὴν ἄμεσον ἀπομάκρυνσιν τοῦ πλοίου, ἠναντιώθη εἰς τὴν μετὰκλίμισιν τῶν ἐπίπλων τοῦ Στρωγανῶφ ἀπὸ τοῦ Πέρα εἰς τὸ Βουϊούκ-δερεῖ καὶ ἐνίσχυσε τοὺς φύλακας ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ. Τότε δὲ προσέκηρυξεν ὁ πρέσβυς, ὅτι ἡ αὐτοκρατορικὴ τῆς Ῥωσσίας πρεσβεία δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξαιολογήσῃ τὰς σχέσεις τῆς πρὸς τὴν Πύλην, καὶ συνέθεσε καὶ ἀπέστειλε τὴν ἐκθεσιν, καθ' ἣν περιεγράψαμεν τὰ διατρέξαντα, συγκεφαλαίων τὰ παράπονά του ὡς ἐξῆς· ὅτι τὰ δικαιώματα τῶν Ῥώσσων ὑπηκόων κατεπατήθησαν, ἡ ῥωσικὴ σημαία περιϋβρίσθη, ναῦται Ῥῶσοι ἐφονεύθησαν, καὶ αἱ ἀπόπειραι αὐταὶ ἐλαφρῶς καὶ ἀνυποστάτως ἐδικαιολογήθησαν, ὅτι ὁ διάπλους διὰ τῶν Ἀκρῶν ἐμποδίσθη εἰς τὰ πλοῖα, τὰ φορτωμένα σίτου, ὅτι παρὰ τὰς συνθήκας διετάχθη ἡ ἐξέτασις πάντων τῶν πλοίων, καὶ ὅτι ὁ πρέσβυς τῆς Ῥωσσίας ἐφρουρεῖτο τοιοῦτοτρόπως, ὥς νὰ ἤθελεν ἡ Πύλη νὰ τῷ ἐμποδίσῃ τὴν ἐλευθέραν κίνησιν. Εἰς τὴν ἐκθεσιν ταύτην ἐφαίνετο ἡ Πύλη εὐδιάθετος ν' ἀπαντήσῃ μὲ ὕψος ἔτι θρασύτερον. Δεύτερον πλοῖον ῥωσικόν, καταπλεῦσαν ἐξ Ὁδησσοῦ (5/17 Ἰουνίου) ἐκρατήθη εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Βοσπόρου· ὁ λυσσώδης Σουλτάνος ἤθελε νὰ τὸ μεταφέρῃ εἰς τὸν ναύσταθμον καὶ μετὰ βίας πολλῆς παρητήθη τοῦ σκοποῦ τούτου προτροπῇ τῆς ἀγγλικῆς πρεσβείας. Νέα διαταγὴ (1) ἐπεκύρωσε (7/19 Ἰουνίου) τὸ πρότερον διάταγμα περὶ τῆς καταστάσεως πολέμου, καὶ ἐπέβαλλε τὴν πολεμικὴν 50-

(1) Τοῦ μεγάλου βεζίρου πρὸς τὸν Κεχαγιῶν βέην 7/19 Ἰουνίου χογ.

λὴν καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων καὶ ἡ ἐργατικὴ τάξις ὠπλίσθη καὶ ἐνεδύθη πολεμικὴν στολὴν· ὁ ὄχλος τῶν ὀδῶν ὠπλισμένος ἐξέβριζε πάντας τοὺς διαβχίνοντας· κατὰ τὴν ἑορτὴν δὲ τοῦ βασιραμίου στίφος χιλίων περίπου κακούργων μετέδιδε, πρὸς κατασχύνην πάντων καὶ αὐτῶν τῶν κοσμίων Τούρκων, ταρχήν καὶ φόβον ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἄκρου τῆς πόλεως εἰς τὸ ἕτερον. Καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας ἐπέμενε εἰς τὴν περιστολὴν τῶν ταρχοποιῶν καὶ εἰς παύσιν τῶν ἀναισχύντων καὶ φρικτῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς σκηνῶν. Ἀπηύθηνε καὶ ἡ ἀγγλικὴ πρεσβεία διπλωματικὰς διακοινώσεις πρὸς τὴν Πύλην, δι' ὧν, ἀπαντῶσα εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ Στρωγανῶφ δι' ἐκθέσεως γεγραμμένης ὑπὸ τὴν ἔποψιν αὐτῆς· ἐπειράτο νὰ ἀπαλλαχθῇ ἀμέσως τοῦ δυσφορήτου ῥώσσου ἀπεσταλμένου διὰ ἐμπιστευτικῆς πρὸς τὴν Πετροῦπολιν ἀναφορᾶς, ἥτις ὅμως ἦτο τοσοῦτον ἀδέξιός κατὰ τοὺς τύπους, ὥστε δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ. Διανοεῖτο κατ' ἀρχὰς ὁ Σουλτάνος νὰ γράψῃ αὐτοπροσώπως πρὸς τὸν Τσάρον, καὶ ἡ ἐπιστολὴ ἦτο ἤδη ἐσφραγισμένη, ὅτε ὁ Σουλτάνος ἐπροτίμησε νὰ διατάξῃ τὸν μέγαν βεζίρην νὰ γράψῃ ἀντ' αὐτοῦ. Ἡ ἐπιστολὴ τούτου (1) ἐστάλη τῷ Μεττερνίχῳ πρὸς διεκπεραίωσιν. Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ (15/27 Ἰουνίου) ἀπεδίδετο ἔπαινος εἰς τὴν κατ' ἀρχὰς διαγωγὴν τοῦ Στρωγανῶφ. Μετὰ ταῦτα ὅμως, ἔλεγεν ἡ ἐπιστολὴ, ὅτι ὁ Στρωγανῶφ ἔλαβε σχεδὸν μέρος εἰς τὴν συνωμοσίαν, ἀπαιτῶν τὴν ἐλευθέραν φυγὴν τοῦ Ὑψηλάντου καὶ ἀρνούμενος τὴν παράδοσιν τοῦ Μιχαὴλ Σούτσου καὶ τῶν φυγάδων ἐν ᾧ οὐδὲν ἠρέθισε τοσοῦτον τοὺς Ὀθωμανοὺς ὅσον ἡ προστασία, τὴν ὁποίαν παρεῖχεν ἡ 'Ρωσσία ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῆς εἰς τοὺς ἐκ τῆς 'Ρωσσίας ὁρμήσαντας ἐπαναστάτας· ἐν ᾧ πρὸς κατὰπνιξιν τῆς ἐπαναστάσεως οὐδὲν ἀναγκαιότερον αὐτῆς τῆς παράδοσεως,

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ μεγάλου βεζίρου πρὸς τὸν Νεσερὼδ τῆς 15]27 Ἰουνίου τὴν ὁποίαν μετὰ ταῦτα ἡ 'Ρωσσία « μετ' ἀντιπαρκατηρήσεων » πρὸς τοὺς πρέσβεις αὐτῆς ἀπέστειλε γρη. — Ἐτυπώθη τὸ ἐγγράφον τοῦτο παρὰ Παρενέλ κ. ἄλλων.

ἐν ᾧ καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας ἐξεφράσθη, ὅτι ἡ αὐτὴ αὐτοῦ οὕτε θέλει ὑποδεχθῇ τοὺς φυγάδας, οὕτε ἀπερισκέπτως θέλει τοὺς παραδώσει εἰς τὴν ἀγχόνην. Ἡ ἐν ταῖς παραδουναβίοις ἡγεμονίαις ἐπανάστασις ἔδωκεν εὐθὺς τότε « εἰς τὴν Πύλην τὴν δύναμιν καὶ τὸ δικαίωμα ν' ἀφήσῃ τὸν χαλινὸν εἰς τὴν ὀργὴν τῆς καὶ νὰ ἐξολοθρεύσῃ σύμπαν τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται ὑπὸ τοὺς ὄνυχας τοῦ κράτους τῆς ». Ἐν τῇ ἐπιεικείᾳ αὐτῆς ὅμως προέτρεψεν ἡ Πύλη τὸν Πατριάρχην, νὰ καταπνίξῃ διὰ τοῦ ἀφορισμοῦ του τὴν ἐπανάστασιν. Ἀλλ' εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ ἐπανέστησαν οἱ Ἕλληνες ἐν Καλαθρύτοις· « τῇ πατρίδι τοῦ Πατριάρχου » καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς λευκῆς θαλάσσης (Μαρμαρᾶ) ὑψωσαν « ἐπὶ πολλῶν κατηραμένων πλοίων των » τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως· ἕνεκα δὲ τῆς ἀποδεδειγμένης ἐνοχῆς του ἐτιμωρήθη ὁ Πατριάρχης διὰ θανάτου, ὃ, περ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥωσσίᾳ δὲν εἶναι ἄνευ παραδείγματος, διότι Πέτρος ὁ Α'. ἐπέβαλε (1715) ποινὴν θανάτου εἰς τὸν Πατριάρχην, συμμετασχόντα τῆς στάσεως τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Εἴτα δὲ ἐψέγοντο ἐν πρὸς ἐν τὰ διαδήματα τοῦ πρέσβεως τῆς Ῥωσσίας, δι' ὧν διηρέθιζε τοὺς κατοίκους, ἕως ὅτου τέλος διέκοψε πᾶσαν πρὸς τὴν Πύλιν σχέσιν. — Ἐν τῷ ἀριστουργήματι τούτῳ τῆς τουρκικῆς διπλωματικῆς τέχνης ἐδίδετο βεβαίως εἰς τοὺς Ῥώσσους σχολιαστὰς μεγάλη εὐκολία νὰ ἐξελέγξωσι πλῆθος ὑπερβολῶν καὶ σφαλμάτων (ὡς ἡ δῆλωσις τῆς πατρίδος τοῦ Πατριάρχου), νὰ διαψεύσωσι τὰς εὐτόλμους ἀναφορὰς πρὸς τὴν ἐνεστῶσαν πολιτικὴν τῆς Αὐστρίας καὶ τὴν παρελθοῦσαν Ῥωσικὴν ἱστορίαν· τέλος δὲ ἀσμένως παρείχετο ἡ εὐκαιρία ν' ἀποδείξωσι τὰ ἐκφραστικὰς μαρτυρίας περὶ τοῦ αἰμοβόρου καὶ ἐκδικητικοῦ πνεύματος τῶν Τούρκων. Ἄλλως ἡ ἀδέξιος ἐκτέλεσις ἐμπεριείχεν ἀρκετὸν πυρῆνα καὶ εὐθυφροσύνην. Ἡ Πύλη ὥφειλε μὲν νὰ χαρακτηρίσῃ διὰ λεπτοτέρων καὶ σαφεστέρων γραμμῶν τὴν δολιότητα τῆς Ῥωσικῆς κυβερνήσεως, ἥτις, ὑπὸ τὸ πρόσχημα, ὅτι ἀποδοκιμάζει τὴν ἐπανάστασιν, ἐνεθάρρυνε καὶ ἐνίσχυεν αὐτὴν ἀληθῶς, ἐπιδοκιμάζουσα καθ' ὅλα τὴν διαγωγὴν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει

πρέσβεως αὐτῆς καὶ δικαιολογοῦσα τὴν διαγωγὴν τῶν ἐν Βουκουρεσίῳ καὶ Πάτραις προξένων τῆς, ὧν ὁ μὲν διὰ τῆς βραδύσεως τῆς εἰσβολῆς τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ παρέτεινε τὸ ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις κίνημα, ὁ δὲ φανερώς τὴν ἐν Πελοποννήσῳ ἐκραγεῖσαν ἐπανάστασιν ὑπεστήριζεν.

Ἀλλ' ἐν ᾧ ἡ Πύλη ἐπειράτο τοιούτῳ τῷ τρόπῳ νὰ καταβι- ^{Διακοπή}
θάσῃ τὰς μεσολαβησάσας διαφορὰς εἰς ἰδιωτικὴν καὶ μικροπρε- ^{τῶν πρὸς}
πῇ πρὸς τὸν πρέσβυν διένεξιν, πρὸς τὴν ὁποίαν οὐκ ὀλίγην ἀφορ- ^{τὴν Ῥωσ-}
μὴν τῇ παρείχεν ἡ ἀμφίβολος διαγωγὴ τοῦ ἀντιπροσώπου ἀμφι- ^{σίαν δι-}
βόλου καὶ ἀσταθοῦς πολιτικῆς, ἐβάδιζεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξαν- ^{πλωματι-}
δρος ὁδὸν ὅλως ἐναντίαν (πρὸς τὸ ὅποιον ἡ ἀπάνθρωπος πολι- ^{κῶν σχέ-}
τικὴ τοῦ βαρβάρου κράτους ἔτι μεγαλειτέραν τῷ παρείχεν ἀφορ- ^{σεων.}
φὴν), καὶ ἀπεφάσισε νὰ παραβλέψῃ ἐν τῇ διαφόρᾳ ταύτῃ πάσας
τὰς προσωπικότητας καὶ αὐτὰς ἀκόμη τὰς ἰδιαιτέρας πράξεις
τῆς Πύλης, νὰ ἐπιληφθῇ τοῦ ζητήματος ἐν ὅλῃ τῇ γενναιότητι
αὐτοῦ, ν' ἀντιπαρατάξῃ εἰς τὸν θρησκευτικὸν τῶν Ὁθωμανῶν φα-
νατισμὸν φανατισμὸν χριστιανικόν, ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὴν ἀρχαίαν
τουρκικὴν βαρβαρότητα διὰ συστήματος νέας φιλάνθρωπίας, νὰ
δώσῃ εἰς τὰ διαφιλονεικούμενα ζητήματα ὅσον ἔνεστι δημοσιό-
τητα καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτὰ ζήτημα εὐρωπαϊκόν. Ὅθεν ἤρχι-
σεν ὁ Ἀλέξανδρος (ὃ, περ πρέπει νὰ ἐπαναλάβωμεν), ν' ἀπευθύνη-
ται πρὸς τοὺς συμμάχους αὐτοῦ, ἵνα καθυποβάλῃ καὶ αὐτὸ τὸ
Ἑλληνικὸν ζήτημα εἰς τὴν ἱερὰν συμμαχίαν, καὶ τοῦτο διεκοί-
νωσε τῇ Πύλῃ ἐν τινι τελεσιγράφῳ (16/28 Ἰουνίου), τὸ ὅποιον
δισταυρώθη καθ' ὁδὸν μὲ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ μεγάλου βεζίρου. (1)
Ἡ διακοίνωσις ἤρχιζε παραινοῦσα τὴν Πύλην ὅτι αὕτη περιφρο-
νοῦσα τὰς φιλικὰς συμβουλὰς καὶ τὴν σύμπραξιν τῆς Ῥωσσίας
πρὸς κατὰσθῆσιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος, πρόκειται νὰ δώ-

(1) Διακοίνωσις τῆς Ῥωσσικῆς κυβερνήσεως πρὸς τὴν Ὑψ. Πύλην τῆς
16|28 Ἰουνίου· συνωδεύετο δὲ αὕτη ὑπὸ ἐγγράφου τῆς αὐτῆς ἡμερομηνίας
πρὸς τὸν Στρωγανῶφ. Χργ. — Εὐρῆται τετυπωμένη παρὰ Τρικούπη, Ῥα-
φενέλ κ. ἄλ.

ση εἰς τὴν ἐπανάστασιν χαρκατῆρα νομίμου ἐναντιώσεως κατὰ τῆς καταστροφῆς τοῦ σύμπαντος Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῆς θρησκείας, καὶ νὰ διεγείρῃ ὑπὲρ τῶν ἐπαναστατῶν αἰσθήματα, ἐφ' οἷς σεμνύνονται τὰ ἔθνη ὅλα, τὰ αἰσθήματα τῆς θρησκείας, τῆς φιλανθρωπίας, τοῦ πατριωτισμοῦ, καὶ τῆς πρὸς τοὺς ἀπηλπισμένους συμπαθείας. Οὐδέποτε πρότερον προσεκάλεσεν ἡ Πύλη ἐν τῷ κράτει αὐτῆς κατὰ τῶν συνεχῶν στάσεων τὸ ἔθνος εἰς τὰ ὅπλα ἐν ὀνόματι τῆς κινδυνεύουσας θρησκείας, οὐδέποτε πρότερον εἶδεν ἡ Εὐρώπη πόλεμον κηρυττόμενον κατὰ τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος διὰ τῆς ὥμῃς θανατώσεως τῶν πνευματικῶν καὶ κοσμικῶν ἀρχηγῶν χριστιανικοῦ ἔθνους, διὰ τῆς βεβηλώσεως τῶν λειψάνων τῶν, τῆς ἐξορίας τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν, τῆς καταστροφῆς τῶν ναῶν, καὶ τῆς βεβηλώσεως τῶν ἱερῶν αὐτῶν συμβόλων. Ἐὰν οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων δύναται νὰ « συνπαύρῃ τοῦ λοιποῦ » ἡ Τουρκία πλησίον τῶν λοιπῶν εὐρωπαϊκῶν βασιλείων, τοῦτο κρέμαται ἐκ τῶν τριῶν ὅρων· α.) ἡ Πύλη νὰ μὴ ἐπαπειλῇ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν διὰ πολέμου καὶ βεβηλώσεως β.) νὰ μὴ δίδῃ ὑπονοίας, ὅτι μελετᾷ τὴν καταστροφὴν ὁλοκλήρου ἔθνους· καὶ γ.) νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν παγίωσιν τῶν φιλικῶν σχέσεων μετὰ τῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, καὶ νὰ μὴ διαταράττῃ τὴν εἰρήνην, ἣν ἡ Εὐρώπη διὰ τσοῦτῶν ἐξηγόρατε θυσιῶν. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἐνόησε βεβαίως ἐκ τῶν ὁμοφώνων παραστάσεων ὅλων τῶν δυνάμεων, ὅτι τὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἀντιπροσωπεύει ἡ Ῥωσσία εἶναι ζήτημα εὐρωπαϊκόν· ἀναγκασθούσα τὴν υπεράσπισιν τοῦ γενικοῦ τούτου συμφέροντος ἀπέφυγεν ἡ Ῥωσσία μέχρι τοῦδε ν' ἀναφέρῃ τοὺς ἰδιαιτέρους τίτλους, τὰς συνθήκας, ἐφ' ὧν ἠδύνατο νὰ βασίσῃ τὰς ἀπαιτήσεις της. Τὰ ὑπὸ τῆς Πύλης ληφθέντα μέτρα δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν εἰμὴ ὥς ἡ ἐνέργεια ἐλευθέρας θελήσεως καὶ ἐλευτέρου συστήματος, ἡ ἀνάγκης ἐπιβληθείσης ὑπὸ τοῦ φανατισμοῦ κακῶν καὶ δολίων συμβούλων. Ἐν τῇ τελευταίᾳ τυχὴ περιπτώσει, ἥτις, ὡς ἐλπίζει ἡ Ῥωσσία, εἶναι καὶ ἡ μόνη ὀρθή, ὀφείλει ἡ Πύλη ν' ἀνεγείρῃ πάλιν τοὺς κατεδαφισθέντας ναοὺς, νὰ παρὰ σῃ εἰς τὴν χριστιανικὴν

θηρησκειάν ἦν πρότερον τῇ παρῆχε προστασίαν, καὶ νὰ κάμῃ διακαίαν διάκρισιν μεταξύ ἐνόχων καὶ ἀθώων καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς μεταβολῆς τοῦ συστήματός της ὀφείλει νὰ παραδεχθῇ τὰς πρότερον γενομένας ἀπαντήσεις ὡς πρὸς τὰς Ἡγεμονίας (τὴν τακτικὴν διοργάνωσιν τῆς διοικήσεως, τὴν ἀναγόμευσιν τῶν Ὀσποδάρων καὶ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ). Ἐν τῇ πρώτῃ ὅμως περιπτώσει, ἣν δὲν προϋποθέτει ὁ αὐτοκράτωρ, ἤθελε εὐρεθῇ ἡ Πύλη εἰς θέσιν φανεράς πρὸς τὸν χριστιανικὸν κόσμον ἔχθρας, ἥθελε δικαιολογήσῃ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀναγκάσει τὴν Ῥωσσίαν νὰ παράσχῃ αὐτοῖς ἄσυλον καὶ συνδρομήν — Εὐκόλως ἐννοεῖ τις, ὁποῖαν βαθεῖαν ἐντύπωσιν ἐνεποίησεν ἡ διακοίνωσις αὕτη οὐ μόνον εἰς τὴν Πύλην, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλους τοὺς διπλωματικούς κύκλους τῆς τουρκικῆς πρωτευούσης καὶ εἰς ὅλας τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς. Ἡ κριτικὴ τῶν ἐμπειρῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πολιτικῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἀνέλυσαν τὸ περιεχόμενον τῆς ἀνακοινώσεως καθ' ἕκαστον ἄρθρον, ἀπεφάνθη πικρότατα, διότι ἐντελῶς παρεβλέπετο τώρα ἡ φύσις τοῦ τουρκικοῦ ἔθνους καὶ ὁ νόμος τοῦ δεσποτισμοῦ (ὅστις δὲν θεωρεῖ ὡς πολῦτιμόν τι τὴν ζῶην καὶ τὴν παρουσίαν τῶν ὑπηκόων) ἐν ᾧ ἐπὶ τοσούτον χρόνον καὶ ἀνεγνωρίζετο καὶ σιωπηλῶς ὑπεφέρετο, καὶ διότι δὲν ἐλαφρύνοντο ὑπ' ὅψιν, ὡς ἦτο δίκαιον, αἱ ἔκτακτοι τῶν χρόνων περιστάσεις. Ἐὰν ἀφ' ἐνὸς ἡ Πύλη οὐδέποτε πρότερον προσεχάλασεν εἰς τὰ ὅπλα ὀλόκληρον τὸ ἔθνος κατὰ μιᾶς ἐπαναστάσεως, οὐδέποτε ὅμως πρότερον ἀφ' ἐτέρου ἠπειλήθη καὶ ὑπὸ τοσούτου κινδύνου, ὁποῖα εἶναι ἡ ἐπανάστασις τῶν Ἑλλήνων, οἷτι ἐς ἐπανεστάτησαν ἐπὶ τῷ ῥητῷ σκοπῷ ν' ἀνακτήσωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν των καὶ ἀπηύθυναν προκληρύνσεις εἰς ὅλους τοὺς δημοτρήσκους των, τοὺς ἐν τῷ ἐκτεταμένῳ τουρκικῷ κράτει εὐρισκομένους. Ὡς πρὸς τὰ τέσσαρα δὲ ἄρθρα τοῦ τελεσιγράφου, ὧν τὸ μὲν συμπεριελάμβανε τὰς διαφοροὺς ἀπαιτήσεις ὡς πρὸς τὰς Ἡγεμονίας, τὰ δὲ ἄλλα τρία ἀπέβλεπον εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἐγένετο ἡ παρατήρησις, ὅτι ἡ Ῥωσ-

σία ἤρνεϊτο μὲν ν' ἀκολουθήσῃ αὐστηρῶς καὶ κατὰ γράμμα τὰς συνθήκας, καθ' ἃς ὑπεχρεοῦτο νὰ παραδώσῃ τοὺς φυγάδας, ἀπῆ-
τει δὲ παρὰ τῆς Πύλης πράγματα, τὰ ὅποια ἔκειντο ὅλως ἐκτὸς
τῶν συνθηκῶν.

Ἡ κατοχὴ τῶν Ἡγεμονιῶν, ἣν καὶ αὐτὸς ὁ Στρωγανῶφ ἐθεώ-
ρησεν ἀναγκαιοτάτην, πῶς ἀντέβαινε τώρα εἰς τὰς συνθήκας, ἐν
ὧσφ δὲν συνωδεύετο ὑπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν πολιτικῶν ἀρ-
χῶν καὶ τῆς νομίμου διοικήσεως, ἐν ᾧ οἱ καίμακάμαὶ τῶν Ὀσπο-
δάρων ἔμενον ἔτι εἰς τὰς θέσεις αὐτῶν ; Τὰ δὲ τρία ἄλλα ἄρθρα
ἐβασίζοντο ἐντελῶς ἐπὶ τῆς αὐθαιρέτου ἐρμηνείας καὶ ἐπεκτάσεως
τοῦ 5'. Ἄρθρου τῆς συνθήκης τοῦ Καϊναρτζῆ, ἥτις οὐδαμῶς ἐνε-
πιστεύετο εἰς τὴν Ῥωσσίαν τὴν ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς ἐν Τουρκίᾳ
θρησκείας προστασίαν. Πρὸς δὲ τούτοις αἱ ἀνυπόστατοι αἰτιάσεις
περὶ πολέμου ἢ ἐπιθέσεως κατὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἔργῳ
κατέπιπτον διὰ τοῦ, ὅτι ἡ θέσις τοῦ Πατριάρχου ἀμέσως πάλιν
ἐπληρώθη, ὅτι καὶ Καθολικοὶ καὶ Ἀρμένιοι ἔμειναν ἀνενόχλητοι,
ὅτι αὐτὴ ἡ Πύλη ἐξέφρασε τὴν λύπην της διὰ τὰς βλάβας τῶν
ναῶν, καὶ, ὥς ὁ Στρωγανῶφ κάλλιστα γινώσκει, ὑπεσχέθη τὴν
ἀνακκίνισιν αὐτῶν, ἣν, ἀπέναντι τοῦ φανατικοῦ λαοῦ, ἀδύνατον
ἦτο νὰ ἐκτελέσῃ συνεπειᾷ ἀπειλητικῆς τῶν ξένων ἀπαντήσεως,
καθ' ἣν στιγμὴν μάλιστα ἡ ἐξουσία αὐτῆς ἐκινδύνευε καὶ ἠπει-
λεῖτο ὑπὸ τῶν μισητῶν βραγιάδων. Καὶ ἐν ᾧ ἐκινδύνευε τῆς Τουρ-
κίας ἡ ἐσωτερικὴ ὑπαρξίς, ἀπειλεῖ τώρα ἡ Ῥωσσία καὶ τὴν ἐξω-
τερικὴν αὐτῆς συνύπαρξιν μετὰ τῶν λοιπῶν εὐρωπαϊκῶν βασι-
λείων ! Διὰ τῆς μιᾶς ταύτης γυμνῆς λέξεως προσεκαλεῖτο τρό-
πον τινὰ ἡ Εὐρώπη νὰ λύσῃ τὸ πολύπλοκον καὶ πλῆρες συνε-
πειῶν πρόβλημα περὶ τῆς διχοκείας τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἐν
Εὐρώπῃ. Ἐφαίνετο ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐνεκολπώθη πάλιν τὸ « Ἑλ-
ληνικὸν σχέδιον », ὅστις μετὰ τὰς ἀπροσδοκήτους ἐν Ἰταλίᾳ ἐπι-
τυχίας ἀναλαβὼν κατὰ τι ἀπὸ τοῦ ἐν Λαυδίαχῃ ὑποστάντος φό-
βου, δὲν εὗρισκε πλέον τοσοῦτον σοδαράν καὶ ἐπικίνδυνον τὴν
δικτάραζιν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ ἐφαίνετο πεπεισμένος, ὅτι
ἠδύνατο νὰ καθυποβάλῃ τὸ σπουδαῖον τοῦτο ζήτημα εἰς τὴν

ἀπόφασιν τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ συμμαχίας. Τοῦτο κατετάραξε τόσον τοὺς πολιτικοὺς τῆς Βιέννης καὶ τοῦ Λονδίνου ὅσον καὶ τοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνθα ἐπὶ στιγμὴν ἐθορυβήθησαν ἐπὶ τῇ φαινομένη ταύτῃ ἀποπείρᾳ τοῦ Τσάρου, νὰ ἐνοχοποιήσῃ, λαλῶν ὡς πληρεξούσιος συμπάσης τῆς χριστιανοσύνης, τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐτὰς ἀπέναντι τῆς Πύλης, σχεδὸν ὥπως ἐτόλμησεν ὁ Ὑψηλάντης αὐθαιρέτως νὰ λαλήσῃ ὡς πληρεξούσιος τῆς ῥωσικῆς κυβερνήσεως. Οἱ ὑπουργοὶ τῆς Πύλης, καθησυχασθέντες ὑπὸ τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας, εἰπόντος ὅτι ἐν ταῖς χωρίοις τούτοις τοῦ τελεσιγράφου βλέπει μᾶλλον ὑποχρέωσιν τοῦ Τσάρου νὰ μὴ πράξῃ τι ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν δυνάμεων, ἐσυλλογίσθησαν ἁμέσως, ὅτι οἱ χρόνοι τῶν Σταυροφοριῶν εἶχον παρέλθει, καὶ ὅτι τὰ ἰδιαίτερα τῶν δυνάμεων συμφέροντα θέλουσιν ὑπερισχύσει τῶν γενικῶν. Ὅθεν ἀπήντησαν εἰς τὴν ῥωσικὴν διακοίνωσιν μετὰ τόλμης καὶ παρρησίας, ἥτις παντὸς ἐπαίνου ἦτο ἀξία, ἐὰν δὲν παρεμποροῦτο ὑπὸ παιδαριώδους πάθους καὶ ἀνοήτου ἐπιμονῆς. Ὁ Στρωγανῶφ εἶχε παραδώσει τὸ τελεσίγραφον τῇ 6/18 Ἰουλίου. Ἦρισε δὲ προθεσμίαν ὀκταήμερον καὶ ἀνήγγειλε τὴν ἀναχώρησίν του, ἐὰν αἱ ῥωσικαὶ προτάσεις καὶ εὐχαὶ ἐπιμόνως ἀπερρίπτοντο ἢ ἐὰν μέχρι τῆς λήξεως τῆς προθεσμίας δὲν ἐδίδετο ἀπάντησις. Καὶ αὐτὸ τὸ προστακτικὸν ὕφος προσέβαλε τοὺς εὐερεθίστους Ὁθωμανοὺς. Πῶς, εἶπεν ὁ βεῆζ ἐφέντης, μεταχειρίζονται τὴν Πύλην ὡς τὴν φρουρὰν μικροῦ τινος φρουρίου, τὴν ὁποίαν ἀπειλοῦσι νὰ φονεύσωσιν ἐὰν δὲν παραδοθῇ; Καὶ ἡ προθεσμία αὕτη ἦτο πολὺ βραχεῖα. Τέσσαρες ὅλκι μῆραι ἀπητοῦντο νὰ μεταφρασθῇ ἡ δυσμετάφραστος ἔννοια τῆς ῥωσικῆς διακοινώσεως, καὶ τέσσαρες ἄλλαι ἡμέραι πρὸς συνδιάσκεψιν, πρὶν ἢ ἀποφασισθῇ ἡ ἀπάντησις, ὅθεν καὶ ὁ κόμης Λυτσῶφ προέτρεψε τὸν Στρωγανῶφ νὰ ἀρκεσθῇ καὶ μετὰ τὴν λήξιν τῆς προθεσμίας εἰς προσωρινὴν προφορικὴν ἀπάντησιν, ἐὰν αὕτη ἐδίδετο ὀριστικὴ καὶ ἐν ὀνόματι τῆς κυβερνήσεως. Ἐν ᾧ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν μεγάλων δυνάμεων τοιοῦτοτρόπως συνίστων τῇ Πύλῃ μετριοπάθειαν ἀπέναντι τῆς Ῥωσσίας, ὥθουν αὐτὴν διὰ παντὸς μέσου εἰς τυ-

φλὴν ὑποχώρησιν, σχηματίζοντες καὶ τῶρα καὶ τοῦ λοιποῦ εἰ-
δος κρυφίας συνωμοσίας κατὰ τῶν μὴ χριστιανῶν, ἵνα παρακι-
νήσωσι τὸν ἀσθενέστερον νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸν ἰσχυρότερον, καὶ
τούτῳ μὲν αἰέποτε ὑποταγὴν συνιστῶντες ἐκείνῳ ὅμως οὐδέποτε
ἐπιείκειαν. Καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας καὶ οἱ ἐπιτετραμμένοι τὰ
τῆς Γαλλίας καὶ τὰ τῆς Πρωσίας ἀπηύθυναν πρὸς τὴν Πύλην
τοιούτου εἶδους παρρητήρησεις, ὁ δὲ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας ἐν τινι
συνεντεύξει (13/25 Ἰουλίου) ἀπέτρεψε τὴν Πύλην νὰ πιστεύσῃ,
ὅτι μετὰξὺ Ἀγγλίας καὶ Ρωσίας παρεισήληθε ψυχρότης. Τοῦτο
παρεκίνησε τὸν ρεῖζ ἐφέντην νὰ παραπονεθῇ ἐντόνως διὰ τὴν
ἀποτυχίαν τῆς ὑποχωρήσεως, εἰς ἣν ὑπέκυψεν ἡ Πύλη ἀπέναντι
τῆς Ρωσίας προτροπῇ τῶν δυνάμεων. Ὅλοι συνεβούλευον τῇ
Πύλῃ μετριοπάθειαν, οὐδεὶς ὅμως συνεβούλευεν αὐτὴν τῷ πρέσβει
τῆς Ρωσίας, τοῦ ὁποῖου ἡ διακοίνωσις ἦτο ἀναιδεσπία. Ἐάν
οἱ ὑπουργοὶ τῆς Τουρκίας ἐπορεύοντο γονυκλιτῶς εἰς Βουιούκ-δερε
ἵνα ἐξαιτήτωσι συγγνώμην, ὁ πρέσβυς ἤθελεν ἀπαιτήσῃ νὰ πο-
ρευθῶσι βαδίζοντες μὲ τὴν κεφαλὴν ! Καὶ προτιμᾷ ὁ Σουλτάνος
νὰ ταφῇ ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῶν ἀνακτόρων αὐτοῦ, ἢ νὰ ὑποτάξῃ
τὴν ἐν Εὐρώπῃ ὑπαρχίαν του εἰς τὴν χάριν καὶ θέλησιν τῆς Ρωσ-
σίας, ἥτις ἀφορμὴν μόνον ζητεῖ, ἵνα κηρύξῃ τὸν πόλεμον, τὸν
ἀδικώτατον μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς ναπολεονταίου δυναστείας !
Πρὸς δὲ τούτοις προεκήρυξεν ἡ Πύλη, ὅτι ὁ πρέσβυς τῆς Ρωσ-
σίας θέλει λάβει γενικὴν προφορικὴν ἀπάντησιν, ἣν θέλει ἀκο-
λουθήσῃ διακοίνωσις διεξοδική. Πάντες περιέμενον λοιπὸν τὴν
ἡμέραν τῆς λήξεως τῆς προθεσμίας. Ὅτε δὲ Ῥώσοι διερμηνεῖς
παρουσιάσθησαν νὰ λάβωσι τὴν ἀπάντησιν (14/26 Ἰουλίου), ἀν-
τέταξεν ἡ Πύλη ποταπὴν ἐπιμονὴν κατὰ τῶν ποταπῶν ἀξιώ-
σεων, λέγουσα ὅτι δὲν ἔλαβε καιρὸν νὰ σκεφθῇ, καὶ ὅτι ἐντὺς
δύο ἢ τριῶν ἡμερῶν θέλει πέμψῃ τὴν ἀπάντησιν, ἥτις ἐν τούτοις
ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐσπέρας ἦτο ἐτοίμη. Αἱ προφορικαὶ τοῦ ρεῖζ ἐφέν-
τη ἐξηγήσεις καὶ ἀόριστοι ἦσαν καὶ ὑπεκφυκτικά. Ὅθεν ὅτε
τὴν ἐπιούσαν ἠθέλησε νὰ ἐγχειρίσῃ τὴν ἐγγραφὸν διακοίνωσιν, ὁ
Στρωγανῶφ ἠρνήθη νὰ τὴν δεχθῇ καὶ ἐξήτησε τὰ διαβατήριά του

ἐν δευτέρᾳ διακοινώσει. ἦν πάλιν ὁ βεζὴς ἐφέντης δὲν ἐδέχθη. Ἀνάγκη δὲ ἦτο νὰ μεσολαβήσῃ ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας, ἵνα μὴ διακυλωθῇ ἡ ἀναχώρησις τοῦ Στρωγανῶφ, ἣν ἡ Πύλη ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῆς ἐρμῇ ἐζήτηι νὰ ἐμποδίσῃ διὰ τῆς βίας. Ἐμπιστευτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας πρὸς τὸν Στρωγανῶφ (15/27 Ἰουλίου) ἀνῆγγελλεν αὐτῷ αἰφνιδίαν μεταβολὴν εἰς τὰ διαθήματα τῆς Πύλης, καὶ τὸν παρεκάλει ν' ἀναβάλῃ τὴν ἀναχώρησίν του. Ἀλλ' αἱ ἐκ Πετροπόλεως ὁδηγίαι δὲν ἐπέτρεπον τοῦτο. Ὅθεν ἔπεμψεν ἡ Πύλη τὴν καθυστερήσασαν διακοινώσιν τῆς (1) κατ' εὐθείαν εἰς τὴν Πετρούπολιν. Παρήκουσεν ὅμως ἡ Πύλη τὴν ἔμφορον συμβουλὴν τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας, ν' ἀφήσῃ ἐν αὐτῇ τῇ ἀπαντήσει κατὰ μέρος πᾶν ὅ,τι ἀπέβλεπε τὸ εὐρωπαϊκόν, τὸ θρησκευτικόν καὶ τὸ περὶ συνυπάρξεως ζήτημα, καὶ νὰ περιορισθῇ μόνον εἰς τὴν παραδοχὴν τῶν βίωσιων ἀπαιτήσεων.

Ἡ διακοινώσις ἦτο σχεδὸν ἐπανάληψις μόνον τῶν προτέρων κατὰ τοῦ Στρωγανῶφ παραπεπόνων καὶ ἀνεφέρετο ὀριστικῶς εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ μεγάλου βεζίρου τῆς 15/27 Ἰουνίου, ἐν ᾗ ἐδίδετο ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ τελεσίγραφον 15—20 ἡμέρας πρὸ τῆς ὀρισθείσης προθεσμίας! Καὶ πάλιν ἐδικαιολογοῦτο ἡ Πύλη διὰ τὴν διαγωγὴν τῆς εἰς ὅλας τὰς πράξεις τῆς, προσθέτουσα, ὅτι οὐδεμία ἄλλη δύναμις ἤθελε δεῖξει τόσῃν μετριότητι. Ἀρνεῖται ἡ Ῥωσσία νὰ παραδώσῃ τοὺς φυγάδας ἀπὸ αἵσθημα ἀξιοπρεπείας; ἀλλ' οὐδὲν αἵσθημα ἀξιοπρεπείας εἶναι ὠραιότερον ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἀναγκάζει μίαν κυβέρνησιν νὰ τηρῇ τὰς συνθήκας. Εἰς τὴν ἄτοπον ἀπειλὴν περὶ τῆς συνυπάρξεως ἀπήντα ἡ διακοινώσις μεθ' ὅλου τοῦ στόμφου τουρκικῆς ὑπεροψίας, « ὅτι 1200 ἔτη παρῆλθον ἤδη ἀπ' οὗ τοῦ μωαμεθανικοῦ κράτος ἀνεφάνη θελήσει ὑπερτάτῃ εἰς τὸν ὀρίζοντα ὡς αὐγὴ λαμπρᾶς ἡμέ-

(1) Ἀπάντησις τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως πρὸς τὸ βίωσιον τελεσίγραφον, συνοδευομένη ὑπὸ ἐγγράφου τοῦ μεγάλου βεζίρου πρὸς τὸν κόμητα Νεσσσελέρωδ τῆς 1 Ζυλκαδὲ 1236 (ἤτοι 18|30 Ἰουλίου 1821) χαρ.

ρας ἄγγελος, καὶ βοηθεῖα τῆς θείας χάριτος καὶ τῶν λαμπρῶν θαυμάτων τοῦ Προφήτου ἀνυψώθη ἐκ τοῦ μηδενὸς εἰς τοσοῦτον — δόξα τῷ θεῷ! — μεγαλεῖον! » Καὶ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Στρωγανῶφ ἐσύστησεν ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας εἰς τὴν Πύλην ἓν τινι ἐπισήμῳ ἐγγράφῳ (19/31 Ἰουλίου), νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς Ῥωσσίας ὡς πρὸς τὰς Ἡγεμονίας κατὰ τὰς συνθήκας, ἐπισυνάψας συγχρόνως καὶ ἐπιτομὴν ἐκ τῆς βιενναίας ἀναλύσεως (1) τοῦ ῥωστικοῦ τελεσιγράφου, ἥτις σκοπὸν εἶχε νὰ ἀποδείξῃ τὴν συμφωνίαν τῆς αὐτῆς τοῦ πρὸς τὰς ῥωστικὰς ἀπαιτήσεις.

Τὰ κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως ληφθησόμενα μέτρα, ἔλεγε τὸ ἐγγράφον, πρέπει νὰ ἐμπνέωνται ὑπὸ αὐστηροτάτης δικαιοσύνης· ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις περιέχει ἐν αὐτῇ ἤδη τὴν ἀνάγκην τῆς πτώσεως, ὡς ὅλα τὰ ἔργα τοῦ ψεύδους· ἀλλ' ἡ ὄθνησις ἥτις ἐδόθη εἰς ὅλους τοὺς Μωαμεθανοὺς ἀναγκάζει τοὺς Ἕλληνας ν' ἀγωνισθῶσι περὶ τῶν πάντων, καὶ οἱ Ἕλληνες εἶναι ἔθνος τοῦ ὁποίου τὰ συμφέροντα θεωροῦνται ἐν Εὐρώπῃ κοινά· ἐν αὐτῇ μάλιστα τῇ Ῥωσσίᾳ δύναται καὶ τὸ φαινόμενον μόνον καταστρεπτικοῦ πολέμου νὰ ἐρεθίσῃ εἰς τοσοῦτον βαθμὸν τοὺς δημορῆσκους, ὥστε νὰ διασεισθῶσι καὶ αὐταὶ αἱ εἰρηνικαὶ τοῦ Τσάρου διαθέσεις. Ὅθεν ὀφείλει ἡ Πύλη νὰ ἐπιληφθῇ τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ κράτους εἰρηνεύσεως, καὶ νὰ διατηρήσῃ συγχρόνως φιλικὰς τὰς πρὸς τοὺς γείτονας αὐτῆς σχέσεις· διότι οὔτε ἡ ὑπερβολικὴ αὐστηρότης θέλει ἐπιφέρει τὸ πρῶτον, οὔτε αἱ ἀνταιτιάσεις τὸ δεύτερον.

Ἡ Πύλη ἀπήντησεν εἰς τὴν διακοίνωσιν ταύτην μικρὸν πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Στρωγανῶφ (ἥτοι 24/5 Αὐγούστου), καὶ ἐπανελάμβανε τὰς ἀρχαίας αἰτιολογίας καὶ τὰς ἀρχαίας δικαιολογίας. Ἐλεγε δὲ, ὅτι πρόθυμος ἦτο ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις νὰ δικαιώσῃ ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις τὰς ἀπαιτήσεις τῆς Ῥωσσίας, ἀφ' οὗ ὅμως ἐγκαταστηθῇ ἡ τάξις καὶ παραδοθῶσιν οἱ φυγάδες. Ὁ

(1) Ἐγγράφον τοῦ πρίγκηπος Μεττερνίχου πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας, 5/17 Ἰουλίου. χργ.

πρέσβυς τῆς Πρωσσίας συνεβούλευε νὰ χωρισθῇ τὸ τελευταῖον τοῦτο ζήτημα ἀπὸ τῆς ἐκκενώσεως τῶν Ἡγεμονιῶν καὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν Ὀσποδάρων· ὁ δὲ ῥεῖζ ἐφέντης ἀνθυπεσχέθη νὰ ἐκκενώσῃ τὰς Ἡγεμονίας, ἐν ἡ Αὐστρία ἐγγυᾶτο ὅτι ἡ Ῥωσσία δὲν θέλει ἀντικαταστήσῃ τὸν τουρκικὸν στρατὸν ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις διὰ τοῦ στρατοῦ αὐτῆς. Ὡς πρὸς τοῦτο ἀπήντησεν ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας, ὅτι θέλει ζητήσῃ ὁδηγίας. Οὕτως ἔκαμιν ἡ Πύλη κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Στρωγανῶφ (29/10 Αὐγούστου) συνδιαλλακτικὸν βῆμα ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῶν Ἡγεμονιῶν· καὶ ἔτι παραδοξώτερον ἦτο, πῶς ἡ Πύλη, μεταβαλοῦσα ἐντελῶς σύστημα ἐφέρετο ἀπὸ τοῦδε μετὰ μεγάλης προσοχῆς καὶ ἀνοχῆς ὅχι μόνον ὡς πρὸς τὰ ῥωσσιῶν, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς ὅλα τὰ γενικὰ συμφέροντα καὶ σχέσεις. Τὸ μέγαρον τῆς ῥωσσιῶν πρεσβείας ἐνεπιστεύθη εἰς ἰδιαιτέραν τουρκικὴν φρουράν, καὶ τῷ γενικῷ ἐπιθεωρητῇ τῶν τελωνείων ἀνετέθη ἡ προστασία τῶν ῥωσσίων ὑπηκόων· ἡ θανατικὴ ποινὴ, εἰς ἣν εἶχε καταδικασθῇ ὁ Δανέσης, μετεβλήθη εἰς ἐξορίαν. Τοῦτο εἶχεν ἐξαίτησιν ὡς χάριν ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας, λόρδος Στράγκφορντ, χάριν τοῦ ὁποίου ἡ Πύλη ἔπραττεν ἐπίτηδες ὅ,τι ἤρνετο νὰ πράξῃ χάριν τοῦ πρέσβους τῆς Ῥωσσίας. Ὁ Στράγκφορντ ἐζήτησε καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἐξαγωγῆς τῶν σιτηρῶν καὶ τὴν διατήρησιν τῶν ἀρχαίων μνημείων ἐν Ἀθήναις, καὶ τὴν προστασίαν τῶν ἐν Σμύρνῃ Ἀγγλῶν ὑπηκόων, καὶ τῶν πιστῶν κατοίκων τῆς Μήλου, καὶ τῶν καθολικῶν τῆς Χίου· καὶ πάντα ἀμέσως τῷ παρεχωρήθησαν. Πρὸς τί ὅμως, ἠρώτησεν ὁ Στράγκφορντ πάλιν μικρὸν πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Στρωγανῶφ ἐν τινὶ διακοινώσει (25/6 Αὐγούστου), πρὸς τί δὲν ἤθελεν ἡ Πύλη νὰ δώσῃ μεγαλειτέραν ἀπόδειξιν τῆς πρὸς τὴν ἐπιείκειαν καὶ μετριοπάθειαν τάσεως αὐτῆς ἀπέναντι τῆς Εὐρώπης ὅλης; Πρὸς τί δὲν ἤθελε διὰ τῆς γενικεύσεως τῆς ἀρχῆς ταύτης νὰ καταπνίξῃ τὴν συκοφαντίαν, παρέχουσα προστασίαν μὲν εἰς τοὺς ἀθώους, συγχώρησιν δὲ εἰς τοὺς μεταμεληθέντας; Συνεπεία τῆς διακοινώσεως ταύτης τοῦ πρέσβους τῆς Ἀγγλίας ἐπέμφθη αὐτοκρατορικὸν Φιρμὰ-

νιον (1) εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας, τὸ ὁποῖον ἐνετέλλετο τὴν εἰς τινὰ μέρη καταπατηθεῖσαν διάκρισιν μεταξὺ ἐνόχων καὶ ἀθώων, καὶ πάντα τὸν προσβάλλοντα φιλήσυχον ὑπήκοον καθίστα ὑπεύθυνον διὰ τὴν βεβήλωσιν ταύτην τοῦ θεοῦ νόμου. Συγχρόνως διετάχθη καὶ ὁ Πατριάρχης ν' ἀνακαλέσῃ διὰ πατριαρχεικῆς ἐγκυκλίου (6/18 Σεπτεμβρίου) τοὺς Ἕλληνας εἰς ὑπακοήν. Ἀλλ' ἡ Ῥωσσία καὶ δι' ὅλων τῶν διαβημάτων τούτων δὲν ἐξίλεόνετο. Ἡ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις ἀπήντησε μετὰ παρέλευσιν χρόνου ἱκανοῦ (ἤτοι κατὰ τὸν Ὀκτώβριον) εἰς τὰς δύο ἐπιστολάς τοῦ μεγάλου βεζίρου διὰ διακοινώσεως (2), ἥτις ἐπεκύρου τοὺς ὅρους τοῦ τελεσιγράφου, μέχρις οὗ ἡ Πύλη πράγματι δὲν ἐξεπλήρου τὰς προτάσεις τῆς Ῥωσσίας. Τὴν αὐτὴν γνώμην ἐξέφρασαν οἱ ἐν Πετροπόλει καὶ ὡς πρὸς τὴν τελευταίαν διακοινώσιν τοῦ βεζὶς ἐφέντη πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας τῆς 24/Ῡ Αὐγούστου, καὶ ὡς πρὸς τὸ περὶ ἀμνηστίας φερμάνιον (3) τοῦ Σουλτάνου· ὅτι πάντα ταῦτα δὲν εἶναι εἰμὴ ἐξηγήσεις, τὰς ὁποίας δὲν ἐπικυροῖ ἡ ἀπαραιτήτος μαρτυρία τῶν πραγμάτων τὰ ὁποῖα δὲν ἐμφαίνουσι μεταβολὴν τινὰ ἐν τῷ τουρκικῷ συστήματι. Περὶ τούτου ὁμως ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Αὐστρία τὸ ἐναντίον δι´σχυρίζοντο.

*Διάδοσις τοῦ συστήματος τοῦ φανατισμοῦ ἀπὸ ἀσχυροτέρας καταπολεμήσεως τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἤθελε δυ-
τενούσης*
 (1) Ἰδιαιτέρα ἐπιστολὴ τοῦ βεζὶς ἐφέντη πρὸς τὸν λόρδον Στράκφορδ
 εἰς τὰς ἐπαρχίας. 3/15 Αὐγούστου. — Διαταγὴ τοῦ Σουλτάνου πρὸς ἅπαντας τοὺς βεζίρας,
 ἡ μικρὰ τοποτηρητὰς, δικαστὰς κ.τ.τ. περὶ τῆς μεταχειρήσεως τῶν Ῥωμαίων (βα-
 Ἀσία. γιδῶν Ἑλλήνων) Αὐγούστου. χργ.

(2) Διακοινώσις τοῦ αὐτοκρατορικοῦ Ὑπουργείου πρὸς τὸν μέγαν βεζί-
 ρην. Ὀκτωβρίῳ. χργ.

(3) Ἐπιστολὴ τῆς Ῥωσσικῆς κυβερνήσεως πρὸς τὸν ἐν Βιέννῃ κόμητα Γολόφκην τῆς 13/25 Σεπτεμβρίου, ἐν ᾗ προστίθεται καὶ ἑτέρα ἐπιστολὴ μετὰ
 « τινος πεκαρτημάτος, περιέχοντος πεκατηρήσεις » τοῦ Ῥωσσικοῦ ἀνακτοβου-
 λίου περὶ τῶν δύο τουρκικῶν ἐγγράφων, εἰς τὰ ὁποῖα ἐνασχολεῖται αὐτοπρο-
 σώπως ὁ αὐτοκράτωρ. — χργ.

νηθῇ νὰ τὸ διατηρήσῃ ἐναντίον τοῦ φανατισμοῦ τοῦ ὄχλου, ἡδύνατο εὐκόλως, βοηθουμένη παρὰ τῆς ἐντυπώσεως, τῆς προξενηθείσης ὑπὸ τῆς ἀποτυχίας τῶν ἐν Ἰταλίᾳ στάσεων, νὰ προκαλέσῃ τοιαύτην διαίρεσιν καὶ ἀποθάρρουνσιν, ὥστε εὐκόλως ἡδύνατο νὰ καταπνιγῇ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, ἐστερημένη τῶν συμπαθειῶν τῆς Εὐρώπης, κορεσθείσης πλέον τῶν ἐν Ἰταλίᾳ συμβάντων. Ἀλλὰ θαυματουργός τις σύγχυσις περιπετεσιῶν, πράξεων καὶ παθημάτων διετῆρει καὶ ὑπέθαλπε διὰ νέας ἐμπρηστικῆς ὕλης τὴν φλόγα τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἔσωσεν αὐτὴν μᾶλλον διὰ τῶν ἀπροσδοκῆτων τῆς τύχης βουλῶν ἢ διὰ τῶν σφαλμάτων τῶν ἐναντίων καὶ τῶν νικῶν τῶν ἐπαναστατῶν, τὴν ἔσωσε καὶ παρὰ τὰ σφάλματα τῶν ἐπαναστατῶν, καὶ παρὰ τὰς ἐπιτυχίας τῶν ἀρχαίων τῆς Ἑλλάδος τυράνων. Καὶ πρῶτον μὲν διήγειραν αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει διαπραχθεῖσαι βαρβαρότητες τὴν συμπάθειαν τοῦ κόσμου καὶ ἐνεφύσησαν ἐμπιστοσύνην καὶ ἐλπίδας εἰς τὸ μικρὸν στίφος τῶν ἀποστατῶν. Εἷτα δὲ ἐπέφερον αἱ βαρβαρότητες αὗται τὴν διακοπὴν τῶν σχέσεων τῆς Πύλης πρὸς τὸν βόρειον αὐτῆς γείτονα, συνεπέα τῆς ὁποίας ἡ Ῥωσσία ἀνέλαβε πάλιν τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς σύστημα, νὰ κρατῇ γυμνὸν τὸ ξίφος καὶ νὰ περιμένη ἐν προσπεποιημένῃ φιλειρηνικότητι τὴν κατάλληλον αὐτῇ εὐκαιρίαν, ὅπερ ἦτο διὰ τοὺς Ἕλληνας διαρκῆς καὶ ἀνεκτίμητος ἠθικὴ ἀρωγὴ. Τὸ παράδειγμα τῶν βαρβαροτήτων ἐκείνων προὐκάλεσε τέλος τὴν ἔκρηξιν τοῦ φανατισμοῦ τοῦ ἐν ταῖς ἀπωτάταις τοῦ κράτους ἐπαρχίαις ἀγρίου τουρκικοῦ ὄχλου εἰς τοσοῦτον βαθμὸν ἠρέθισε τοὺς ἐπαναστάτας νὰ μεταχειρισθῶσι ταιαύτας καταπιέσεις, αἵτινες πάλιν ἀντηρέθισαν τοὺς Τούρκους εἰς τιμωρίας τοσοῦτον αἱματηράς, ὥστε ἀδύνατος καθίστατο τοῦ λοιποῦ ἡ συνδιαλλαγὴ τῶν ἀντιμαχομένων μερῶν. Καὶ αἱ σκηναὶ αὗται ἐξετυλίχθησαν κατὰ πρῶτον ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐπὶ τῶν μεγαλειτέρων νήσων.

Ἡ ἐνέργεια τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου παρεμποδίσθη ἐπὶ τινα χρόνον ὑπὸ ἐσωτερικῶν ταραχῶν ἐν ὕδρῃ, τῆς ὁποίας οἱ ἀριστοκρα-

τικοὶ ἀποκτήσαντες πάλιν διὰ τῆς δραστηρίου συμμετοχῆς εἰς τὸ ἐθνικὸν κίνημα τὴν πλήρη εὐνοίαν τοῦ λαοῦ, παρεκινήθησαν νὰ ρίψωσι τὸν δημοκρατικὸν Οἰκονόμον· καὶ κατὰ τὴν ἐκρηξίν τῆς ἀντεπαναστάσεως ταύτης (12/24 Μαΐου) ἐτάχθησαν ὅλοι οἱ ἐπισημότεροι ναυτικοὶ, οἱ Κριεζεῖς, Τομπάζαι, Σαχτούραι κατὰ τοῦ δημοκρατικοῦ, ὅστις ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ καὶ μετὰ διαφόρους περιπετείας ἀπώλεσεν ἐν Ἀχαΐᾳ μὲν τὴν ἐλευθερίαν, καὶ δραπέτουςας ἐκείθεν ἐν Ἀργολίδι τὴν ζωὴν. Ἀποπερατωθέντος δὲ τοῦ ἐπεισοδίου τούτου ἀπέπλευσεν ὁ ἐξ 25 πλοίων συνιστάμενος Ἑλληνικὸς στόλος (18[30 Μαΐου) ἐξ Ὑδρας, ἵνα υποκαύσῃ πανταχοῦ τὴν ἐπαναστάσιν καὶ ἀντιπράξῃ εἰς τὸν Ὀθωμανικὸν στόλον, ὅστις ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ βιαλᾶ βέη (τρίτου ναυάρχου) εἶχεν ἐκπλεύσει (7/19 Μαΐου) τῆς πρωτεύουσας, κατὰ τὸ φαινόμενον ἵνα προσβάλῃ τὴν Σάμον. Παρὰ τὴν Λέσβον ἀπῆντησαν οἱ Ἕλληνες (26/7 Ιουνίου) ἐχθρικὴν φρεγάταν 74 τηλεβόλων, τὸ κινητὸν ὄρος λεγομένην (τὴν προφυλακίδα τοῦ Ὀθωμανικοῦ στόλου), ἥτις ἀντὶ νὰ ἐνωθῇ μετὰ τῆς μοίρας τοῦ ναυάρχου κατέφυγεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἐρισσῶ κατὰ τὴν δυτικὴν τῆς Λέσβου παραλίαν. Ἐν τῷ πολεμικῷ συμβουλίῳ τῶν Ἑλλήνων ἀνέφερεν ὁ ναύαρχος Τομπάζης, ὅτι Ἀγγλος τις πλοίαρχος τῷ εἶχε συστήσει τὴν χρῆσιν τῶν πυρπολικῶν, περὶ τοῦ εὐχρόστου τῶν ὁπείων κατὰ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ταστμέ ὁ πλοίαρχος Ἀποστόλης πολλὰ εἶπεν· ἡ λέξις μπουρλότον (brûlot πυρπολικὸν) ἐπέτα ἐντοσούτῳ ἀπὸ στόματος εἰς στόμα, ἀλλ' οὐδεὶς ἐγνώριζε τὸν τρόπον, καθ' ὃν παρεσκευάζοντο τὰ πυρπολικά ταῦτα. Μόνον Ἰωάννης τις Πάργιος ἐκ Ψαρῶν, ἐπονομαζόμενος Πατατούκος, δι' ὀχυρίζετο ὅτι ἐγνώριζε τὸν τρόπον, καὶ κατεσκευάσε τοιοῦτον πλοῖον. Συνήθως ἐλαμβάνοντο πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πλοῖα παλαιά, τὰ ὁποῖα ἐφωδιάζοντο διὰ κιβωτίου πεπληρωμένου πίσσης καὶ καυστικῶν ὑλῶν κατὰ τὴν πρόραν καὶ διὰ ἄλλων τριῶν ὁμοίων καθ' ἑκατέραν πλευράν τὰ ὁποῖα πάντα συνεδέοντο πρὸς ἄλληλα διὰ ἐμπρηστικῆς θρυαλλίδος. Οἱ παράτολμοι κυβερνήται τῶν τοιούτων πλοίων ἐπειρῶντο νὰ προσκολληθῶσιν

εἰς τὰ ἐχθρικά πλοῖα διὰ σκαπάνης ἢ ἄλλου τινὸς μέσου, ἐπυρπόλουν διὰ τῶν ὁπῶν τῆς πρύμνης τὸ πυρπολικὸν καὶ κατέφευγον ἐν βίᾳ ἐν τῇ πρώτῃ ταραχῇ καὶ συγχύσει, τῇ ὑπὸ τοῦ πυρὸς προξενηθείσῃ, εἰς μικρὸν πλοιάριον, τοῦ ὁποῖου τὰ ἱστία εἶναι ταπεινὰ καὶ ἔψαυον σχεδὸν τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Ἡ πρώτη ἀπόπειρα τοῦ Πατατούκου ἀπέτυχεν, ἀλλὰ τὴν ἐπιοῦσαν (6/18 Ἰουνίου) κατεσκεύασε δύο ἄλλα πυρπολικά· ἀμφοτέρω δὲ προσεκολλήθησαν εἰς τὴν τουρκικὴν φρεγάταν καὶ τὸ μὲν ἐκὰς εἰς μάτην, τὸ ἕτερον ὅμως μετέδωκε τὸ πῦρ εἰς τὴν πλώραν τοῦ ἐχθρικοῦ πλοίου, τὸ ὁποῖον μετὰ τινος ὥρας ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἀέρα καὶ ἔθαψεν εἰς τὴν θάλασσαν τὸ πλήρωμα αὐτοῦ. Ὑπὸ τοῦ συμβάντος τούτου κατεθορυβήθη τόσον πολὺ ὁ προσερχόμενος τουρκικὸς στόλος, ὥστε ἐπέστρεψε πάλιν εἰς τὰ Δαρδανέλλια, ἐνθα ἀπελύθη ὁ ριαλὰ-βέης καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ ἀρχαίου καὶ ἐμπείρου ἀξιωματικοῦ τοῦ ναυτικοῦ, τοῦ Καρᾶ Ἀλῆ.

Ἀνενόχλητος ἔμεινε ἡ Σάμος, ἥτις ἀπὸ καταφυγίου τῶν ἀνατολιτῶν χριστιανῶν κατέστη ἐν βραχεῖ χρόνῳ διαστήματι ὀρμητήριον, ἐξ οὗ οἱ ἐπαναστάται προσέβαλλον καὶ ἐλεηλάτουν τὴν ἀπέναντι στερεάν (ἐν ἐκστρατείαις ἐπὶ ἔτη πολλὰ ἐπαναλαμβάνομέναις), ὥστε ἡ παραλία ἐγκατελείφθη ὑπὸ τῶν κατοίκων εἰς ἀπόστασιν ἑξ ὥρων. Οἱ ἐπὶ τοῦ ἐν Ἰμβρῳ ἡγκυροβολημένου στόλου Ἕλληνες ἐνεψυχώθησαν ὑπὸ τῆς πρώτης ταύτης ἐπιτυχίας. Ἐν τῇ μέθῃ τῆς εὐερεθίστου ἐλπίδος τῶν κατὰ τὸν ὦμον καὶ ἀπερίσκεπτον αὐτῶν τρόπον τοῦ πολεμεῖν, συνέλαβον μετὰ τῶν Σαμίων τὸ σχέδιον, (1) περὶ ἀναστατώσεως τῆς Λέσβου καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς Σμύρνης· τούτου προοίμιον ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ ἢ εἰς τὴν ἐπανάστασιν περιπλοκὴ τῆς Ἑλληνικῆς πάλεως τῶν Κυδωνιῶν. Οἱ Κυδωνιεῖς, περικυκλούμενοι κατὰ τὰ νῶτα ὑπὸ ἀγρίων καὶ πολυαρίθμων Τούρκων, οὐδεμίαν

(1) Ὁ Πουκεῦλλος εἰσχωρεῖται ὅτι εἶδε τὸ σχέδιον τοῦτο ἰδίᾳς συμμαχίᾳ.

εἶχον ἐπιθυμίαν νὰ συμπαρασυρθῶσιν εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα, τὸν βέβαιον αὐτῶν ὄλεθρον· τοῦναντίον δὲ ἐξ ἀρχῆς ἐπειράθησαν παντὶ σθένει νὰ κατευνάσωσι τὰς ὑπονοίας τῆς τουρκικῆς ἐν Περγάμῳ ἀρχῆς, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐζηρτῶντο. Ἀλλ' ἅμα ἐξεβρόγχη ἡ ἐπανάστασις ἐπὶ τῆς νήσου τῶν Ψαρῶν, διετάρχησαν νὰ στρατοπεδεύσωσι τετρακισχίλιοι ἄνδρες παρὰ τὴν πόλιν, στρατὸς παραλελυμένος, ὅστις ἀτιμωρητὴ παρηνόχλει πανταχοῦ τοὺς χριστιανοὺς καὶ πρὶν ἔτι πλησιάζῃ ὁ ἐκ μέρους τῶν ἐπαναστατῶν κίνδυνος, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ ἀνάκλησις εἰς Πέργαμον μάτην ἐζητεῖτο ὑπὸ τῶν κατοίκων. Ὅτε δὲ ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἐνεφανίσθη ἀπέναντι τῆς πόλεως παρὰ τὰ Μοσχονήσια (2/14 Ἰουνίου) ἡγήρθη ἀμέσως ὁ κατώτερος ὄχλος, οἱ πλούσιοι παρεσκευάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ Ψαρὰ καὶ ἐπεμψαν τὸν διδάσκαλον Βενιαμὴν πρὸς τὸν στόλον, ἵνα ζητήσῃ σχεδίας τινάς, διότι τὸ ἀβασθὲς τῆς θαλάσσης δὲν ἐπέτρεπεν εἰς τὰ μεγάλα πλοῖα νὰ πλησιάζωσιν. Οἱ Τοῦρκοι οὔτινες ἐζήτουν νὰ ἐμποδίσωσι τὴν φυγὴν, συνεπλάκησαν μετὰ τῶν κατοίκων καὶ τῶν ἐπὶ τῶν σχεδίων ναυτῶν, καὶ ἡ δύσμοιρος πόλις παρεδόθη εἰς πῦρ καὶ εἰς σίδηρον (4/16 Ἰουνίου)· ἐν διαστήματι δὲ ὀλίγων ὥρῶν ἀπετεφρώθη ἡ πόλις, τῆς ὁποίας τὰ ἀκμαῖα πλοῦτη κατεστράφησαν οὔτε πρὸς ὄφελος τῶν ἐχθρῶν οὔτε πρὸς τὸ τῶν φίλων, καὶ τῆς ὁποίας οἱ διασωθέντες κάτοικοι, διεσπάρησαν ἐπὶ τῶν νήσων γυμνοὶ καὶ ἄποροι ἐντελῶς. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἔλαβεν ὁμοίαν τύχην καὶ ἡ Σμύρνη (1). Καὶ παρὰ τὴν Σμύρνην εἶχε στρατοπεδεύσει ἄτακτος καὶ ἐντελῶς παραλελυμένος στρατὸς, ἵνα περιστείλῃ πᾶσαν ἀπόπειραν τῶν Ἑλλήνων νὰ διαδώσωσι τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Οἱ πτωχοὶ καὶ ἄοπλοι χωρικοὶ εἶχον καταντήσῃ εἰς τὴν ἐσχάτην ἀπελπισίαν ὑπὸ τῶν καθαυμάτων τούτων τῆς χώρας ἀπάσης τὰ ὅποια περιήρχοντο αὐτὴν λεηλατοῦντα, φονεύοντα καὶ ἀτιμάζοντα

(1) Ραφενέλ, ἀκριδὲς ἐξιστόρησις τῶν ἐν Ἑλλάδι συμβάντων. 2 ἐκδ. Ἐν Παρίσις 1825. 1, 243 καὶ 25.

καὶ ἐνεποιοῦν φόβον οὐχὶ μόνον τοῖς ἐν Σμύρνῃ χριστιανοῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς Τούρκοις αὐτοῖς. Ἐντὺς τῆς πόλεως διετῆρσε μὲν ὁ Χασὰν πασᾶς ἐπὶ τινὰς ἡμέρας τὴν τάξιν· ἀλλ' ὅλοι οἱ χριστιανοὶ ἦσαν διηνεκῶς πεφοβισμένοι· οἱ πλεῖστοι τῶν κτηματιῶν εἰ-
 χον φύγει διὰ θαλάσσης· καὶ αὐτοὶ οἱ Φράγχοι δὲν ἦσαν πλέον ἀσφαλεῖς ἔνεκα τῆς ὑπεροψίας καὶ ὠμότητος τῶν Τούρκων. Καὶ τὰ μικρότερα καὶ μᾶλλον ἀσήμαντα συμβάντα ἤρουν ἵνα ἐμ-
 ποιήσωσι πανικὸν φόβον καὶ συνεπιφέρωσι μεγάλα δυστυχήμα-
 τα. Τέλος δὲ, παρὰ τὰς ρητὰς διαταγὰς, εἰσῆλασαν (τὸν Ἰούνιον)
 εἰς τὴν πόλιν ἐκ τῶν περιχώρων στίφη ἐνδεοῦς, ἀγρίου καὶ πα-
 ραλελυμένου ὄχλου, καὶ διέσπειρον φόβον καὶ τρόμον εἰς τὴν νε-
 κρωθεῖσαν καὶ ἔρημον πόλιν. Ἐντονώτατοι ἀπηνθύνθησαν πρὸς τὴν
 Πύλιν διακοινώσεις καὶ ὑπὸ τῶν ἐν Σμύρνῃ προξένων καὶ ὑπὸ
 τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διπλωματῶν, καὶ ἐπὶ τινὰ χρόνον
 κατωρθώθη νὰ διατηρηθῇ πάλιν ἡ τάξις. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ
 ψευδὲς εἶδησις, ὅτι ἡ 'Ρωσσία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον ἔφερε πάλιν
 τὰ πράγματα ἄνω κάτω. Οἱ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς 'Ρωσσίας
 εὐρισκόμενοι χριστιανοὶ ἔφυγον, καὶ αὐτὸς ὁ πρόξενος τῆς 'Ρωσ-
 σίας οὐδεμίαν εἶχεν ἀσφάλειαν· χιλιάδες βασιλῶν κατέφυγον εἰς
 τὸ γαλλικὸν προξενεῖον. Τότε δὲ (4/16 Ἰουνίου) ἦλθεν ἡ εἶδησις
 περὶ τῆς πυρπολήσεως τῆς φρεγάτας ἐν Ἐρικοῦ, καὶ τὴν ἐπιού-
 σαν νύκτα ἡ περὶ τῆς κατατροφῆς τῶν Κυδωνιῶν. Ἀμφότεραι αἱ
 εἰδήσεις αὗται ἠρέθισαν μέχρι λύσεως τὸν τουρκικὸν ὄχλον. Ἀμέ-
 σως νέοι ἤρχισαν νὰ διαπραττωνται φόνοι, νέαι λεηλασίαι, νέαι
 ἔφοδοι οἰκιῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἐντὺς τῶν χριστιανικῶν οἰκιῶν ἄνθρω-
 πος σχεδὸν δὲν εὐρίσκετο, ὥρμησε ὁ λυσσώδης ὄχλος πρὸς τὸ
 προξενεῖον, ὅθεν ἀπεκρούσθη ὑπὸ ὀπλισμένων Εὐρωπαίων· εἶτα
 δὲ ὥρμησε κατὰ τοῦ γαλλικοῦ προξενείου, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ πρό-
 ξενος Δαυὶδ μετὰ γενναιοτάτης αὐταπαρνήσεως καὶ ὑπὸ τὸν μέ-
 γιστον κίνδυνον ὑπερησπίσθη τοὺς καταφυγόντας χριστιανούς,
 μέχρις οὗ οἱ ὀπλισμένοι πάλιν Εὐρωπαῖοι ἔσπευσαν εἰς βοήθειαν.
 Μὴ ἀρκεσθεῖς εἰς τὰς ἀίμοβόρους τολύγας πράξεις διενεθῆθη ὁ
 ἄγριος ὄχλος νὰ ἐκτελέσῃ γενικὴν τῶν χριστιανῶν σφαγὴν· πρὸς

τοῦτο ἐζήτησε τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ Μολλά, ὃν ἀρνηθέντα νὰ δώσῃ αὐτὴν ἐφόνευσεν· ὡσαύτως ἐφόνευσε καὶ ἄλλους Τούρκους ὑπαλλήλους, οἵτινες ἠγαντιοῦντο αὐτῷ. Περισταλείσης περὶ τὸ ἐσπέρας τῆς ὁρμῆς των, ὥρμησαν τὴν ἐπιούσαν πρωΐαν τὰ λυσσῶντα θηρία κατὰ βῶσσι τοῦ πλοίου, τὸ ὁποῖον πολλὰκις εἶχεν ἤδη ἐξετασθῇ, καὶ ἔσφαξαν ἀνηλεῶς τοὺς ἐπ' αὐτοῦ εὐρισκομένους Ἕλληνας. Αἱ ἔρευναι αὗται ἐνηργήθησαν, ἐμποδισθείσης τῆς φυγῆς, ἂδειά τῶν εὐρωπαϊκῶν προξένων· ἄκαιρον δικαίωμα, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ εὐρωπαϊκοῦ πλοίου. Σάρδος τις πλοίαρχος ἐδέχθη εἰς τὸ πλοῖόν του κρυφίως 250 Ἕλληνας πρόσφυγας, καὶ ἀνέβαλλε τὴν ἀναχώρησίν του θέλων αἰσχροκερδεῖα κινούμενος ν' αὐξήσῃ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν μέχρι τριακοσίων, ἕως ὅτου ἀλγερινὸν κότερον προσήλθε νὰ ἐρευνήσῃ τὸ πλοῖόν του, ὅθεν ἔμελλε νὰ μεταφέρῃ τὸ φορτίον πρὸς περισσοτέραν ἀσφάλειαν ἐπὶ γαλλικοῦ πολεμικοῦ πλοίου. Ὁ πρόξενος τῆς Γαλλίας δὲν ἠδυνήθη ν' ἀντισταθῇ εἰς τὰς ἀπειλὰς τῶν Τούρκων καὶ παρέδωκε τοὺς δυστυχεῖς Ἕλληνας, ὧν οἱ μὲν ἐσφάγησαν οἱ δὲ ἠνδραποδίσθησαν, ἐν ᾧ τὸ πλήρωμα τοῦ σαρδικοῦ πλοίου, ἐπτά πολῖται ξένου κράτους, ἀπεκεφαλίσθησαν καὶ διεμελίσθησαν, καὶ αὐτὸς ὁ πλοίαρχος ἀπηγχονίσθη ὡμῶς, καὶ πρὸς ἐμπαιγμὸν τῶν Εὐρωπαϊκῶν μὲ σιγάρον εἰς τὸ στόμα.

Ἡ Κύπρος
καὶ ἡ Κρή-
τη.

Ταῦτοχρόνως ἡ ὀλίγον μετὰ τὰ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ συμβάντα ὑπέστησαν ὁμοίαν τύχην καὶ αἱ μεγάλαι νῆσοι, ἡ Κύπρος καὶ ἡ Κρήτη. Μακρὰν τῆς σκηνῆς τῆς ἐπαναστάσεως, οὐδεμίαν σχεδὸν γνῶσιν περὶ τῆς ἐταιρίας ἔχοντες, ἄνευ ὀπλων καὶ προχείρου ἀρωγῆς, οὐδένα μεγαλειότερον πόθον εἶχον οἱ κάτοικοι τῶν δύο νήσων ἢ νὰ μείνωσιν ἄθικτοι ὑπὸ τῶν ὁμοδόξων αὐτῶν, καὶ ἀνενόχλητοι ὑπὸ τῶν τυράννων των. ἐν Κρήτῃ μάλιστα ἀπέτρεπον οἱ ἱερεῖς εἰλικρινῶς τὸ ποίμνιόν των ἀπὸ τοῦ ἀπονενομημένου κινήματος τῶν ἐπαναστατῶν. Ἀλλ' εἰς πολλὰ μέρη δὲν ἴσχυεν ἡ ὑπακοὴ ν' ἀποτρέψῃ τὰ δεινά. Ἄμα ἐκαραγείσης τῆς ἐπαναστάσεως ἀπέστειλεν ἡ Πύλη εἰς τὴν Κύπρον στρατὸν καὶ ἔδωκεν εἰς τὸν μουτεσελίμην πληρεξουσιότητα νὰ μεταχειρισθῇ τοὺς

ἐπισημοτέρους τῆς νήτου κατοίκους ὅπως τὸ ἀπῆτει ἡ ἀσφάλεια τοῦ τόπου. Οἱ ἀγάδες, εἰς τοὺς ὁποίους ἐν μυστικῷ συμβουλίῳ ἐκοινοποιήθη ἡ διαταγὴ αὕτη, ὑπέβαλον κατάλογον προγραφῆς, καθ' ὃν ἔπρεπε νὰ θυσιασθῶσιν ὁ ἀρχιεπίσκοπος, οἱ τρεῖς ἐπίσκοποι καὶ ὅλοι οἱ πρόκριτοι καὶ πλούσιοι, οἵτινες ἠρέθιζον τὴν ἰδιωτικὴν αὐτῶν ἐκδίκησιν ἢ τὴν πλεονεξίαν των. Ὁ μουτεσελίμης ἐδίσταζεν, ὅταν ὁμως οἱ Τοῦρκοι ἔκαμον αὐτὸν ὑπεύθυνον διὰ τὰς συνεπείας τῆς φειδοῦς τῆς ζωῆς τῶν ἐν τῷ καταλόγῳ καὶ μάλιστα ἀφοῦ συνελήφθησαν ἐπιστολαὶ καὶ προκηρύξεις ἐπαναστατικαί, τὰς ὁποίας διέδιδεν εἰς τὴν νῆσον ἀρχιμανδρίτης τις Θεοφύλακτος Θησεύς, συνῆνεσεν οὗτος νὰ ἐνεργήσῃ κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἀγάδων, ἅμα ἤθελεν ἔλθει ἡ ἐξ Ἄκρης καὶ Τριπόλεως περιμενομένη ἐπικουρία (3/15 Μαΐου). Ἐλθούσης ταύτης συνεκάλεσεν ὅλους τοὺς εὐπόρους Ἕλληνας εἰς τὴν πρωτεύουσιν τῆς νήσου Λευκωσίαν. Πολλοὶ ἦλθον, ἄλλοι δὲ δυσπιστοῦντες κατέφυγον εἰς Λάρνακκα πρὸς τοὺς ὁμοδόξους αὐτῶν καὶ ἐζήτησαν ἄσυλον εἰς τὰ προξενεῖα. Ὁ μουτεσελίμης ἀπέβαλε τότε τὸ προσωπεῖον. Καὶ ὁ μὲν ἀρχιεπίσκοπος ἀπηγγονίσθη, οἱ δὲ τρεῖς ἐπίσκοποι ἀπεκεφαλίσθησαν, καὶ διακόσιοι τῶν προκρίτων εἴτε ἐσφάγησαν εἴτε ἠνδραποδίσθησαν ἐπὶ τριάκοντα ὅλας ἡμέρας διήρκεσεν ἡ ἀπάνθρωπος σφαγὴ τῶν θυμάτων τούτων. Καὶ ἐνταῦθα φιλάνθρωπον ἐδειξαν διαγωγὴν οἱ ξένοι πρόξενοι, πρὸ πάντων δὲ ὁ τῆς Γαλλίας Μεχαίνης (Mechain), οἵτινες ὅσον ἠδύναντο ὑπερησπίσθησαν τοὺς διωκομένους καὶ τοὺς ἔσωσαν διὰ θαλάσσης. Ὁ γάλλος ναύαρχος Ἀλγάνης (Halgan) συνέδραμε τοὺς πειναλέους πρόσφυγας διὰ πολλῶν χιλιάδων μερίδων διπύρου ἄρτου, ὃς εἶχε λάβει ἐκ Τουλῶνος. Ὅμοιαι σκηναὶ εἶχον γείνει καὶ πρότερον ἤδη ἐπὶ τῆς νήσου Κῶ ὑπὸ τῶν ἀποσταλέντων ἐκατ' ἀτάκτων στρατευμάτων ὀλίγον μετὰ ταῦτα (περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἰουλίου) διέπραξαν τὰ στρατεύματα ταῦτα ἐν Χώρῳ νέους φόνους, νέους βιασμούς, λεηλασίας οἰκιῶν καὶ βεβηλώσεις νεκρῶν.

Ἡ χειρίστη διοικουμένη τουρκικὴ ἐπαρχία ἦτο ἡ Κρήτη, ἥς αἱ ἐντόπικαι δημόσιαι ἀρχαὶ ἦσαν ἀνέκαθεν ἀνίσχυροὶ νὰ περιστείλω-

σι τοὺς γενιστάρους, συνισταμένους ἐνταῦθα ἀπὸ μόνων ἀρνησι-
 θρήσκων Κρητῶν· οὐδαμοῦ εἶχον ἐξευτελισθῆ οἱ χριστιανοὶ πε-
 ρισσότερον εἰς Εἰλωτας καὶ οὐδαμοῦ ἐτυραννοῦντο καὶ ἐβασανί-
 ζοντο ἀπανθρωπότερον ἢ ἐν Κρήτῃ εἰς τοῦτο συνετέλουν πολὺ
 καὶ αὐτοὶ οἱ ἐμπειροπόλεμοι καὶ ληστρικοὶ ποιμένες τῆς ἐπαρ-
 χίας Σφακιῶν, τῆς μεσημβρινοδυτικῶς τῆς νήσου κειμένης, χρι-
 στιανοὶ, οἵτινες, ὡς οἱ Μανιάται ἐν Πελοποννήσῳ, εἶχον διατη-
 ρήσει ἀγρίαν τινὰ ἀνεξαρτησίαν. Ἄμα γνωσθείσης τῆς ἐν Πελο-
 ποννήσῳ ἐπαναστάσεως περιωρίσθησαν οἱ Ὀθωμανοὶ, φοβούμενοι
 βωσσικὴν ὑποκίνησιν, νὰ παρασκευασθῶσιν εἰς ἄμυναν. Ἄμα ὅμως
 ὁ φόβος οὗτος διεσκεδάσθη ὑπεχώρησαν οἱ ἀνίσχυροὶ πασάδες
 τῶν Χανιῶν (τῆς ἀρχαίας Κυδωνίας, τῆς Ῥεθύμνης καὶ τοῦ Με-
 γαλοκάστρου (ἀρχαίου Ἡρακλείου) εἰς τὴν πρὸ πολλοῦ ὑποκώ-
 φως βράζουσαν λύσσαν τῶν Μωαμεθανῶν. Ἐν τῇ πλουσιωτέρᾳ
 τῆς νήσου πόλει, ἐν Χανίοις, ἐφυλάκισεν ὁ πασᾶς (περὶ τὰ μέσα
 τοῦ Μαΐου) αἰτήσας τοῦ ὄχλου τὸν ἐπίσκοπον Κυσάμου, καὶ
 μετὰ τινος ἡμέρας τὸν παρέδωκεν εἰς τὸν θηριώδη λαὸν, ὅστις
 ἀπηγχόνισεν αὐτόν. Ὁ μὲν τοῦ ξαμαζανίου διέκοψε μὲν τὰ προ-
 εόρτια ταῦτα, ἀλλὰ κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἡμέραν (18/30
 Ἰουνίου) ἐκοινοποιήθη τὸ πρὸ πολλοῦ ζητούμενον διάταγμα τοῦ
 πασᾶ καὶ ἀνεγνώσθη δημοσίως φετῶς περὶ ἐξολοθρεύσεως τῶν
 χριστιανῶν. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἤρχισεν ἡ σφαγὴ, ἤρχισεν
 ἡ βεβήλωσις τῆς μητροπόλεως· ἐν νυκτὶ δὲ ἐχύθη ὁ ὄχλος ἐφ'
 ὅλην τὴν χώραν σφάζων καὶ ἀπαγχονίζων, λεηλατῶν καὶ πυρ-
 πολῶν· ἐπὶ δεκατέσσαρας ὅλας ἡμέρας ἐπωλοῦντο ἐν τῇ ἀγορᾷ
 τῶν Χανίων γυναῖκες καὶ παῖδες. Πολλοὶ κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη
 παρὰ τοῖς Σφακιανοῖς, οἵτινες προέβλεπον ὅτι ἤθελον ὑποστῆ δ-
 μοῖαν τύχην μὲ τοὺς κατοίκους τούτους τῆς πόλεως. Ὅθεν (17/
 29 Ἰουνίου) συναριθμηθέντες ὅλοι 900 ἄνδρες, εἰσήλασαν, ἵνα
 προλάβωσι τοὺς σκοποὺς τῶν Μωαμεθανῶν, εἰς τὰ Χανία, εἰς τὴν
 Ῥεθύμνην καὶ τὰ Ἀποκόρωνα, εἰς τρία στίφη διηρημένοι, τὰ δ-
 ποῖα μετ' ἐπιτυχίας τοσαύτης ἠγωνίσθησαν, ὥστε οἱ Τοῦρκοι
 τῶν ἐπαρχιῶν τούτων ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Μεγαλοκάστρου τα-

χειραν βοήθειαν. Καὶ πρῶτον ἐξερρόαγη ἡ αἰμοχαρὴς μανία κατὰ τῶν ἐν Μεγαλοκάστρῳ χριστιανῶν. Ὁ πασᾶς τῆς πρωτευούσης ταύτης εἶχε συλλάβει ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπαναστάσεως τοὺς ἐπισκόπους τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν ὡς ὁμήρους. Οἱ δὲ βραγιάδες καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦτο ἐν ταῖς ἐορτασίμοις ἡμέρας ἐβασανίζοντο μὲ ἀγγαρείας. Τῇ 13]᾽ Ἰουλίου αἱ πύλαι ἐκλείσθησαν, καὶ πλῆθος αἰμοχαρῶν Τούρκων εἰσέβαλεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἔσφαξεν ἐκεῖ πρῶτον 75 κρημικοὺς, εἶτα δὲ παρὰ τὴν ἁγίαν τράπεζαν τὸν ἀρχιεπίσκοπον Γεράσιμον καὶ πέντε ἐπισκόπους, καὶ τέλος περιήλθε τὴν πόλιν σφάζον, βιάζον τὰς γυναῖκας, ἀκρωτηριάζον τοὺς ἄνδρας καὶ διαπράττον πᾶν εἶδος κακουργημάτων, ἵνα ἔπειτα, σφαγέντων 700 ἀνθρώπων ἐν Ἡρακλείῳ, ἐξακολουθήσῃ τὸ τρομερὸν τοῦ ἔργου εἰς τὰ περὶχωρα τῆς πόλεως. Μόλις πρὸς τὸ ἐσπέρας διέταξεν ὁ Σερίφ πασᾶς νὰ παύσῃ ἡ ἀνθρωποκτονία αὕτη, ἵνα μὴ στερηθῇ ἐντελῶς τῶν δουλικῶν τῶν χριστιανῶν χειρῶν ἡ διαρπαγὴ ὅμως τῶν οἰκιῶν ἐξηκολούθησε καὶ καθ' ὅλην τὴν νύκτα καὶ τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν, καὶ αἱ φυλακίσεις καὶ τὰ ἐν ταῖς εἰρκτοῖς βασανιστήρια ἐπὶ πολὺν ἔτι διήρκεσαν χρόνον. Ἀγᾶς τις ἐν Σιτεῖᾳ κλείσας τοὺς χριστιανούς συμπυλίσας τοῦ ἐν τινι αὐλῇ ἐφόνευσεν αὐτοὺς ὅλους περὶ τοὺς διακοσίους, καὶ ἐπληνέθη διὰ τὴν πράξιν του ταύτην ὑπὸ τοῦ θαυμάζοντος αὐτὸν πασᾶ. Ἐν Ρεθύμνῃ προσκαλέσας διὰ δόλου ὁ Ὀσμάν πασᾶς πολλοὺς μοναχοὺς καὶ ἱερεῖς ἔσφαξεν ὅλους ἀνηλεῶς. Τὰ συμβάντα ταῦτα ἐνεθάρρουναν τοὺς ἐν Ἡρακλείῳ καὶ Χανίοις Τούρκους καὶ τοὺς παρεκίνησαν νὰ προσβάλωσι τοὺς Σφακιανούς, ὅπερ κατ' ἀρχὰς μὲν μετ' ἐπιτυχίας ἐξετέλεσαν, μέχρις οὗ ἐπικουρία τις ἐκ τῶν ὀρέων ὑπὸ τὸν Τσελεπῆν καὶ τὸν Ἀναγνώστην, ἐνίκησε τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς Ῥεθύμνην, ἐπολιόρησε τὰ Χανία, καὶ ἐκυρίευσεν καὶ ὠχύρωσε τὸν Ἀρμυρόν. Εἶτα διωργάνισεν ὁ πασᾶς τῆς Ῥεθύμνης νέαν γενικὴν κατὰ τῶν Σφακιῶν ἔφοδον, ἔδραμεν εἰς βοήθειαν τῶν Χανίων (27/8 Αὐγούστου) καὶ ἐπροχώρησε λεηλατῶν μέχρι τῆς πεδιάδος τοῦ Ὀμαλοῦ (14/26 Αὐγούστου). Ἐνταῦθα δὲ ἐν ἑπταώρῳ μάχῃ ἐνίκη-

θη κατὰ κράτος ὑπὸ τῶν Σφακιανῶν καὶ Ῥιζιτῶν, τῶν ὑπὸ τὸν Ῥοῦσον, οἵτινες εἶχον συσσωματωθῆ δύο ὥρας μακρὰν τῆς πεδιάδος ἐν Ξηροκάμπῳ, καὶ κατεδιώχθη διὰ τῶν στενῶν τῆς Ἀσκήφου μέχρις Ἀρμυροῦ, εἰς ἀπόστασιν 12 ὥρων. Ἡ νίκη αὕτη ἦτο ὡς ὁ πρόδρομος τῆς παρὰ τὰς Μυκῆνας ὀρεινῆς μάχης, ἥτις ἔσωσε τὴν Πελοπόννησον· αὕτη κατέστησε τοὺς Σφακιανοὺς κέντρον, περὶ τὸ ὁποῖον περιστρέφετο καὶ διετηρεῖτο ἡ ἐπανάστασις ἐν Κρήτῃ, καὶ ἐνεψύχωσε τὸν ἐνθουσιασμόν τῶν Κρητῶν ὑπὲρ τοῦ ἐκραγέντος θρησκευτικοῦ ἀγῶνος, τοῦ ἔχοντος ἤδη τοσαύτην ἔντασιν, ὥστε οἱ Κρηῖτες κατὰ τὸ διάστημα τοῦ ἔτους ἔβλου ἀπείχον τῆς μετὰ τῶν γυναικῶν αὐτῶν συνουσίας, ὡς ἂν ἤθελε μολυνθῆ δι' αὐτῆς ὁ ἱερὸς ἀγών.

Κινήματα τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος. Οἱ Λαλιῶται. Ἡ ἐπιτυχία τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως προσέκρουσεν εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἐπὶ τῶν μεγάλων νήσων. Ἢδη εἶχε παρεμποδισθῆ ἐν Θεσσαλίᾳ, Μακεδονίᾳ καὶ Εὐβοίᾳ· νῦν δὲ διεσκαδάζετο καὶ καθ' ἕλον τὸ δυτικὸν μέρος τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν. Αἰτήσας τῶν Πελοποννησίων στολίσκος ὑδραιο-σπετσιοτικῶν πλοίων ὑπὸ τὸν Δημήτριον Βῶκον Μισούλην καὶ τὸν Νικόλαον Μπόττην εἶχεν εἰσπλεύσει εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον ἵνα δώσῃ εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς χερσονήσου πρὸς βορρᾶν ἀντιπερισπασμόν, κυριεύσῃ τὴν Ναύπακτον καὶ τὸ Ἀντίρριον, διακόψῃ τὴν εἰς Πάτρας εἰσγαγὴν τροφίμων καὶ πολεμεφοδίων καὶ ἀναστατώσῃ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Ἢδη δὲ αἱ δύο ἐπιστημότεραι καὶ πλουσιώτεραι πόλεις τῆς Αἰτωλο-Ἀκαρνανίας ἐκτὸς τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, τὸ Μεσολόγγιον καὶ τὸ Ἀνατολικόν, εἶχον συνάψει μυστικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς Κλέφτας, οἵτινες ἐκινεῦντο ἤδη ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Ζυγοῦ, καὶ ἅμα ἐφάνη ὁ Ἑλληνικὸς στόλος πρὸ τῶν Πατρῶν ἐγκατέλιπεν οἱ Τοῦρκοι τοῦ Μεσολογγίου τὴν πόλιν, φοβούμενοι τὴν πανταχόθεν ὑψουμένην ἐπαναστατικὴν φλόγα, οἱ δὲ Μεσολογγίται κατέλαβον (20/4 Ἰουνίου) τὸ δημαρχεῖον, καὶ προσεκάλεσαν τὸν ὀπλαρχηγὸν Μακρῆν, ὅστις τὴν ἐπιούσαν κατέλαβε καὶ τὸ Ἀνατολικόν. Ὁ διοικητὴς τῶν Πατρῶν, Ἰουσοῦφ πασᾶς τοσοῦτον ἐφοβήθη ἔνεκα τῶν συμβάντων τούτων, ὥστε ἀπεποιή-

θη νὰ δώσῃ τοῦ λοιποῦ προστασίαν εἰς τοὺς ξένους προξένους, οἵτινες κατέφυγον ἐπὶ γαλλικῆς φρεγάτας. Οἱ Ἕλληνες ὁμῶς περὶφρονοῦντες τὸ πῦρ τῶν φρουρίων Ῥίου καὶ Ἀντιρρίου, ὧν αἱ κανονοστοιχίαι πρὸ ἐνὸς ὅλου αἰῶνος ἔκειντο ἄχρηστοι, εἰσέπλευσαν εἰς τὸν κορινθιακὸν κόλπον καὶ ἤρχισαν (24/5 Ἰουνίου) βοηθούμενοι ὑπὸ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς νὰ πυροβολῶσι τὴν Ναύπακτον, ἧς οἱ Τούρκοι κλεισθέντες εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἐπυρπόλουν τὴν κάτω πόλιν. Ἀλλὰ τὰς πρώτας ταύτας ἐπιτυχίας μεγάλαι διεδέχθησαν ἀποτυχίαι. Ἐφοδος κατὰ τοῦ Ἀντιρρίου (6/18 Ἰουνίου) ἀπέτυχεν ἕνεκα τῆς ἀνανδρείας τῶν ἐθελοντῶν, οἵτινες ἐγκατέλιπον τὸν ἀνδρεῖον αὐτῶν ὁδηγὸν Χορμώθαν· ἐπίσης ἀπέτυχεν (40/22 Ἰουνίου) καὶ ἀπόπειρα πυρπολήσεως τῶν εἰς Ναύπακτον καταφυγόντων τουρκικῶν πλοίων. Μετὰ πέντε ἡμέρας ἀπέπλευσεν ὁ μικρὸς στόλος, ἀφήσας ὀλίγα μόνον πλοῖα εἰς τὸν κόλπον, οἵκαδε πάλιν, κατὰ τὴν κακὴν συνήθειαν νὰ μὴ μείνῃ περισσότερον τοῦ ἐνὸς μηνὸς εἰς τὸ πέλαγος. Ἐὰν μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Μεσολογγίου καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ ὠφελεῖτο ἐκ τοῦ φόβου τῶν Τούρκων ἵνα πολιορκήσῃ τὰς Πάτρας, πιθανὸν ἦτο ἡ ἐπίσημος αὕτη πόλις ν' ἀναγκασθῇ νὰ παραδοθῇ διὰ τῆς πείνης, καὶ ἡ ὅλη θέσις τῆς χερσονήσου νὰ λάβῃ διάφορον καὶ καλλιτέραν βροπὴν. Οὕτω τὰ ἀπερίσκεπτα ἐπιχειρήματα εἶχον παραδώσει πρὸ τοῦ Ἀντιρρίου τὴν ἀδυναμίαν τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὁ Ἰουσοῦρ πασᾶς ἠδυνήθη (9/21 Ἰουνίου) νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τῶν Λαλιωτῶν καὶ νὰ προσελκύσῃ εἰς ἑαυτὸν τὸν πλεμικὸν τοῦτον λαόν, ὅστις πολὺ εἶχε καταθροῦσθῃ ὑπὸ τῆς πρὸς τὰ δυτικὰ μέρη ἐκστρατείας τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Λαλιῶται εἶχον ἐκτελέσει κατὰ τὸν Ἀπρίλιον πολλὰς ἐπιτυχεῖς ἐπιδρομὰς πρὸς ὅλα τὰ μέρη. Ἀκολούθως ὁμῶς ἤρχισαν οἱ Ἕλληνες Ἐπτανήσιοι νὰ ἀναμιγνύωνται δι' ἔργων εἰς τὰ κινήματα τῶν Πελοποννησίων ὁμογενῶν αὐτῶν. Ἡ Ἑταιρία ἀπέκτησεν ἐκεῖ τὰς μεγαλειτέρας ἐπιτυχίας τῆς. Τὸ παράδειγμα καὶ αἱ διαταγαὶ τοῦ Ὑψηλάντου εὗρισκον ἐνταῦθα τὴν ἀκριβεστάτην ὑπακοήν. Εἶχε δώσει ὁ Ὑψηλάντης σαφεῖς ὁδηγίας, νὰ ἐνισχυθῇ ὁ στόλος τῶν ἐπαναστατῶν ὑπὸ τῶν Ἐπτανησίων, καὶ νῦν ἡνώ-

θησαν μετ' αὐτοῦ δύο Ἴονιοι πλοίαρχοι χωρὶς καὶ νὰ μεταβά-
λῃσιν τὴν σημαίαν. Πολλοὶ Ζακύνθιοι μετέβησαν εἰς τὴν Μεσση-
νίαν καὶ τὴν Ἠλιδα, καὶ 450 Κεφαλλῆνες ὑπὸ τοὺς ἀδελφοὺς
κόμητας Ἀνδρέαν καὶ Κωνσταντῖνον Μεταξᾶν, φίλοι τοῦ Κο-
λοκοτρώνου, ἀπεβιβάσθησαν (9/21 Μαΐου) εἰς Γλαρέντσαν, ἐξ ὧν
οἱ περισσότεροι μετέβησαν εἰς τὴν Μανωλλάδαν ἵνα ἐνωθῶσι μετὰ
τοῦ Γεωργίου Σισίνη, προσετῶτος τῆς Γαστουνῆς, εἰς τὴν κατὰ
τοῦ Λάλα ἐκστρατείαν. Καταφοβηθέντες οἱ κάτοικοι τῶν περιχώ-
ρων ἐπλησίασαν εἰς τὸ Λάλα, ἡ φήμη ἐμεγάλυνε τὸν ἀριθμὸν τῶν
Ἰονίων ἐπαναστατῶν, τῶν ὁποίων οἱ ἀρχηγοί, ἀγγλικὴν φοροῦν-
τες στολὴν, ἐπειρῶντο νὰ δώσωσιν ἑαυτοῖς μεγαλειτέραν σημα-
σίαν, ὀνομάζοντες τὸ σῶμα «στρατὸν τῶν Ἰονίων νήσων,» ἐν ὁ-
νόματι τῶν ὁποίων, πλησίασαντες εἰς τὸ Λάλα, ἀπέστειλαν πα-
ρακéléυσιν εἰς τὴν πόλιν νὰ παραδοθῇ. Τοῦτο ὁμως ἐξέθετεν
ἀσκόπως ἐντελῶς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν, καθὼς ὁ Ἰψηλάν-
της εἶχεν ἐκθέσει ποσηγουμένως τὴν ῥωσικὴν· ὅθεν καὶ ὁ Ἰου-
σοῦφ πασᾶς ἀπέστειλεν εἰς τὴν ἐν Κερκύρα ἀγγλικὴν ἀρχὴν τὴν
τοῖς Λαλιώταις γενομένην πρόσκλησιν, οἵτινες ἀμέσως τὴν ἀπέ-
στειλαν αὐτῷ ζητοῦντες συγχρόνως καὶ στρατιωτικὴν συνδρο-
μήν. Οἱ Ἴονιοι, στίφος εὐρωπαϊκῶς μὲν ὀργανισμένον, ἀλλὰ καὶ
παραλελυμένον καὶ ληστρικόν, μετέβησαν ἀπὸ τῆς Μανωλάδας
εἰς Κούκουρα καὶ Στρέφι ἐπὶ τῆς πεδιάδος τῆς Αεστενίτσας (ἀρχ.
Κυθηρίου) καὶ ὠχυρώθησαν (2/14 Ἰουνίου) εἰς τὸ παρὰ τὸ Λάλα
Ποῦσι. Τὴν περὶ παραδόσεως ἐπανειλημμένην παρακéléυσιν εὐ-
σχήμῳ τῷ τρόπῳ ἡρνήθησαν οἱ Λαλιῶται, εἰς τὴν εἰς μάχην
πρόσκλησιν δὲν ἀπήντησαν, καὶ ἔφοδον κατὰ τῆς πόλεως ἀπέ-
κρουσαν. Ἡ ἀποτυχία δὲ αὕτη ἀπεθάρρυνε τοσοῦτον τὸν διὰ
προσελθόντων Μεσσηνίων εἰς πεντακισχιλίους ἄνδρας αὐξηθέντα
στρατὸν, ὥστε τὰ δύο τρίτα αὐτοῦ διελύθησαν. Ἐν τοσοῦτῳ
ἐκίνησεν ὁ Ἰουσοῦφ πασᾶς μετὰ μικροῦ σώματος κατὰ τῶν Πα-
τρῶν, χωρὶς καὶ ν' ἀπαντήσῃ Ἑλλήνα. Οἱ Λαλιῶται δὲ, ἵνα σκε-
πάσωσι τὴν ὑποχώρησίν των, ἤθελον νὰ ἐπιφέρωσι κατὰ τῶν
Ἑλλήνων ἰσχυρὰν ἀκόμη πληγὴν. Καὶ κατάρθωσαν διὰ προσπε-

ποιημένης κινήσεως νὰ τοὺς ἐλκύσωσιν ἐκτὸς τῶν ὀχυρῶν θέσεων (24|6 Ιουλίου). Ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς ἐνόμιζεν ὅτι καταδιώκει ἐχθρὸν φεύγοντα, ἀλλ' αἴφνης εἶδεν ἑαυτὸν προσβαλλόμενον καὶ ἡττημένον. Ὑποχωρήσας εἰς τὰ παρὰ τὸ Ποῦσι ὀχυρώματα αὐτοῦ, ἀπέκρουσεν ἀνδρείως τρεῖς ἄλλεπαλλήλους ἐφόδους ἐν τῇ πεισματωδεστάτῃ μάχῃ τοῦ ὅλου πολέμου, ἐν ᾗ καὶ ἐπληγώθη. Οἱ Ἕλληνες ἐνόησαντες ὅτι ἡ θέσις των δὲν διετηρεῖτο πλέον, ἀνεχώρησαν περὶ τὸ μεσονύκτιον καὶ ἄφησαν τὸν πασᾶν ἐλεύθερον νὰ συνοδεύσῃ ἀσφαλῶς εἰς τὰς Πάτρας τοὺς Ἀαλιώτας, οἵτινες πρὶν ἀναχωρήσωσιν ἔκαυσαν τὴν κωμόπολιν των καὶ κατέστρεψαν πάντα τὰ ἀκίνητά των.

Ὁ στρατάρχης Κουρσίτ πασᾶς εἶχε θέσιν δυσκολωτάτην πρὸ <sup>Ἡ Αἰτω-
λοκακαρ-
νανία.</sup> τῶν Ἰωαννίνων. Οἱ Τούρκοι ἦσαν πάντοτε καὶ γενναϊότεροι καὶ εὐτυχέστεροι, ὁσάκις ἐν πολέμῳ ἠδύναντο νὰ θέσωσι τὸ πᾶν εἰς μίαν καὶ μόνην βολήν. Νῦν ὅμως δὲν ἦτο ἐπιτετραμένον τῷ στρατάρχῃ νὰ κάμῃ τοιαύτην χρῆσιν τῶν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του στρατιωτικῶν δυνάμεων, διότι ἠναγκάζετο νὰ κρατῇ διηνεκῶς τὰ βλέμματα του ἐστραμμένα πανταχόθεν. Ἄοκνον καρτερίαν ἔπρεπε ν' ἀντιπρατάζῃ κατὰ τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις κυρίου ἐχθροῦ, ὅστις τὴν αὐτὴν ἄοκνον τῷ ἀντέταττε προσοχὴν ἐκ τῶν τριῶν ὀχυρῶν θέσεων, ἐν αἷς διετηρεῖτο ὁ Ἀλῆ πασᾶς, ἦτοι τοῦ ἐν τῇ λίμνῃ μεγάρου του, τῶν Λιθαρισίων καὶ τῆς νήσου, τῷ εἶχεν ἀφαιρεθῇ ἡ νῆσος (περὶ τὰ τέλη τοῦ Μαΐου) διὰ προδοσίας· ἀλλ' ἔφροδον κατὰ τῶν Λιθαρισίων εἶχεν ἀποκρούσει ὁ Ἀλῆς ἐπιτυχῶς (τὸν Ἰούνιον). Ἐπηρεσολημένος λοιπὸν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, εἶχεν ὁ Κουρσίτ πασᾶς, ὡς γνωρίζομεν, ἀτομικὸν ἐνδιαφέρον νὰ φροντίζῃ καὶ περὶ τῆς Πελοποννήσου, πρὸς τὴν ὁποῖαν διηυθύνθη ὁ Κεχαγιᾶς αὐτοῦ Μουσταφᾶς, ἵνα ἐμφυχώσῃ τοὺς ἐν Πάτραις Τούρκους, συνδράμῃ τὴν Κόρινθον καὶ τὸ Ναύπλιον καὶ ἐνισχύσῃ τὴν Τρίπολιν, τὴν πρώην καθέδραν τοῦ στρατάρχου. Συγχρόνως ἀπήτουν τότε στρατηγικοὶ λόγοι πρὸς ἀσφάλειαν τῶν ἐκ τῆς ξηρᾶς εἰσαγομένων στρατευμάτων καὶ τροφίμων, νὰ περισταλῇ ἡ εἰς τὰ νῶτα τοῦ πρὸ τῶν Ἰωαννίνων στρα-

τοπέδου ἐκραγεῖσιν ἐπανάστασις· ὅθεν ὁ Ὁμέρ Βριώνης καὶ ὁ Μεχμέτ πασᾶς εἶχον ἀποσταλῆ εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Πρὸς δυσμὰς δὲ ἔπρεπε νὰ τηρηθῇ σφιγκτὴ ἡ κατὰ θάλασσαν συγκοινωνία διὰ τῆς Πρεβέζης καὶ Πάργας, ἐνθα ὁ στρατάρχης ἠναγκάζετο νὰ πολεμῇ ἀδιακόπως πρὸς τοὺς Σουλιώτας, οἵτινες ὑπὸ τὸν Μάρκον Βότσαρην εἶχον κυριεύσει τὸν ὀχυρὸν πύργον τῆς Ρενιάσσης, καὶ ἐπειρῶντο νὰ μεταδώσωσι τὴν ἐπανάστασιν εἰς ὅλας τὰς παρακειμένους χώρας, καὶ πολλάκις πλησίον τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου εἶχον ἀναφανῆ. Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν οὐσιώδεις ἦτο ἐπίσης νὰ ἐξασφαλισθῇ πρὸς μεσημβρίαν ἡ διὰ τῆς Ἄρτης καὶ τῶν στενῶν τοῦ Μαυρινόρους συγκοινωνία πρὸς τὸ Βραχῶρι (τὸ ἀρχαῖον Ἀγρίνιον), καὶ ἐντεῦθεν πρὸς τὸν κορινθιακὸν κόλπον. Ἡ πρωτεύουσα αὕτη τοῦ Καρλελίου (ἦτοι τοῦ πλείστου μέρους τῆς Αἰτωλοακαρνανίας) κατῳκεῖτο ὑπὸ πολλῶν Τούρκων κτηματιῶν, ὧν αἱ οἰκίαι ἦσαν κατὰ μέγα μέρος ὠχυρωμέναι διὰ διπλῶν καὶ τριπλῶν τευχῶν, ἐν ᾧ εἰς τὰς ἑνδεκα ἐπαρχίας τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας ἔζων σχεδὸν μόνον χριστιανοὶ ῥωμαιοὶ λαλοῦντες, καὶ πεποικισμένοι ὑπὸ τῆς φύσεως δι' ὅλων τῶν σωματικῶν δώρων ἀνδρείων, ὀρεσιβίων ἀνδρῶν. Ἐσχάτως εἶχε καταστῆ τὸ Βραχῶρι καὶ τὸ καταφύγιον ὅλων τῶν Τούρκων, τῶν ἐκ Μεσολογγίου καὶ Ἀνατολικοῦ φυγόντων. Διοικητὴς τῆς πόλεως ἦτο ὁ Ἀλβανὸς Νούρκας Σερβάνης, ὁ καὶ δερβέναγας ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Καρλελίου, ὅστις εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ ἐκλεκτὸν σῶμα Ἀλβανῶν, οἵτινες προσεκτικῶς παρετήρουν τοὺς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς πόλεως Ἕλληνας χριστιανοὺς, τοὺς μὲν περιφρονοῦντες, τοὺς δὲ φοβούμενοι. Διότι καὶ ἐνταῦθα συνεσπαρεύοντο νέφη ἀπειλητικά, ἀφ' οὗτου ὁ Ἑλληνικὸς στολίσκος εἶχεν ἐμφανισθῇ εἰς τὰ ὕδατα τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ ἀφ' οὗτου αἱ δύο ἐκείναι παραθαλάσσιοι πόλεις εἶχον ἐπαναστατήσαι. Ἐν Μεσολογγίῳ συνήλθον μετ' ὀλίγον οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῶν ὁμῶν ἐπαρχιῶν, ὁ Μακρῆς, ὁ Θεόδωρος Γρίβας καὶ ἄλλοι μετὰ τοῦ ἐκ Βλωχοῦ Βλαχοπούλου, καὶ εἶχον σχεδιάσει ἐφοδὸν κατὰ τοῦ Βραχωρίου ἐν

καιρῷ τοῦ βαμαζανίου, καθ' ὃν διεννοῦντο νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν ἐορταζόντων καὶ κοιμωμένων Τούρκων. Ἡ Τῆ 28/9 Ἰουνίου πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν πρῶτος ὁ Μακρῆς μετὰ τῶν ὁπαδῶν του, οἱ δὲ ἐκπλαγέντες Τούρκοι, ὠχυρωμένοι ἐντὸς τῶν ἐνδοτέρων τῆς πόλεως οἰκιῶν, ἀνθίσταντο. Οἱ πολιωρκημένοι ἐφοβήθησαν μὴ συρρέοντων καὶ ἄλλων ὀπλοφόρων ἐξ ὅλων τῶν ἐπαναστατησασῶν ἐπαρχιῶν ἀποκλεισθῶσιν ἐντελῶς, καὶ ὁ Νούρκας, φίλος καὶ ἀρχαῖος γνῶριμος πολλῶν Ἑλλήνων ὀπλαρχηγῶν, διεπραγματεύθη μετ' αὐτῶν αὐτοπροσώπως περὶ τῆς ἐλευθέρως ὑποχωρήσεως τῶν Ἀλβανῶν, ἀφίνων τοὺς Τούρκους νὰ διαπραγματευθῶσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν κατὰ τὸ δοκοῦν. Περιϋβρισθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων, τοῖς ἀπήντησεν ὁ προδότης μουτεσελίμης νὰ κάμωσιν ὅ,τι τοὺς φωτίσει ὁ Θεὸς, καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτῶν καὶ τῶν πλουσίων Ἑβραίων τὰ πολύτιμα πράγματα καὶ τὰ χρήματα, λέγων, ὅτι παρ' αὐτῷ ἦσαν ἀσφαλέστερα σήμερον. Ὑπείκοντες εἰς τὴν ἀνάγκην ἔδωκαν οἱ Τούρκοι τοὺς θησαυροὺς των εἰς τὸν Νούρκαν, συγχρόνως ὅμως εἰδοποίησαν κρυφίως τοὺς Ἕλληνας, ὅτι ὁ Νούρκας ἀφῆρσεν ὅ,τι εἶχον σκοπὸν νὰ τοῖς δώσωσιν ὡς λύτρα. Ἐν τούτοις ἔφυγεν ὁ Νούρκας ἐν νυκτὶ μετὰ τῆς λείας του· ἀλλ' ἐπὶ πολὺ δὲν τὴν ἐχάρη, διότι ἐν Καρπενησίῳ ἔπεσεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀδελφῶν Γιολδάση, ὀπλαρχηγῶν τῶν μερῶν ἐκείνων. Οἱ δὲ ὑπολειφθέντες ἐν Βραχωρίῳ Τούρκοι καὶ Ἑβραῖοι παρεδόθησαν (9/24 Ἰουνίου) ἐπὶ ἐγγυήσει τῆς ζωῆς καὶ τιμῆς αὐτῶν· καὶ οἱ μὲν Τούρκοι ἀνεχώρησαν ἀνενόχλητοι, οἱ Ἑβραῖοι ὅμως ἐσφάγησαν παρὰ τὰς συνθήκας καὶ ἀνηλεῶς, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι οἱ ὁμόπιστοὶ των εἶχον κακοποιήσει τὸ πτώμα τοῦ Πατριάρχου ἐν Κωνσταντινουπόλει. Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Βραχωρίου ἐπροώδευσεν ἡ ἐπανάστασις κατὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα γιγαντιαίοις βήμασιν. Ὁ Ἀκαρνὰν Τσόνκας ἐκυρίευσεν τὰ φρούρια τοῦ Τεκὲ καὶ τῆς Πλαγιάς καὶ ἐπολιόρκησε τοὺς Τούρκους τῆς Βονίτσης ἐν τῇ ἀκροπόλει. Τὸ Ζαπάνιον ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ. Ἐν Καρπενησίῳ 70 τουρκικαὶ οἰκογένειαι, κλεισθεῖσαι εἰς τὴν ἀκρόπολιν ὑπὸ τῶν Γιολδασαίων, ἐπώθησαν ὑπὸ ἐ-

πικουρικοῦ στρατοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἐλθόντος (κατὰ τὸν Ἰούλιον), εἶτα ὁμοῦ οἱ ὑποχωρήσαντες πολιορκηταὶ ἀπέκρουσαν τοὺς καταδιώκοντας αὐτοὺς παρὰ τὴν Βιάραν καὶ ἠνάγκασαν τοὺς ἐν Καρπενησίῳ Τούρκους νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν Ἠπειρον. Πλησιέστερος ἔτι ἐπῆλθεν ὁ κίνδυνος κατὰ τοῦ πρὸ τῶν Ἰωαννίνων ἀρχιστρατήγου, ὅτε οἱ Ἕλληνες κατέλαβον καὶ αὐτὰ τὰ στενὰ τοῦ Μακρυνόρους, τὰ ὁποῖα μᾶλλον ὥς ἐκ τῶν πυκνῶν δασῶν ἢ ὥς ἐκ τοῦ σχήματος τῶν ὀρέων ἦσαν ὀχυρά. Ὁ Χουρσίτ πασᾶς ἀπέστειλε τὸν Ἰσμαὴλ πασᾶν Πλιάσαν νὰ κρατήσῃ μετὰ 4800 ἀνδρῶν τὴν πύλιν ταύτην τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος. Ἄμα ἐμφανισθεὶς ὁ Ἰσμαὴλ πασᾶς (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰουνίου) κατεπείσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ὑπὸ τῶν λόγων τοῦ ὀπλαρχηγοῦ τοῦ Βάλτου, Ἀνδρέου Ἰσκού, εἰπόντος αὐτῷ ὅτι σύμπαν τὸ Καρλέλι ἔδραξε τὰ ὅπλα· εἶτα δὲ (17/29 Ἰουνίου) ἐπέπεσε μετὰ τετρακισχιλίων ὀπλοφόρων κατὰ τοῦ στενοῦ τῆς Λαγκάδας, ἐνθα δὲν εὐρίσκοντο εἰμῇ ἑκατὸ μόνον ὑπερασπισταὶ ὑπὸ τὸν Γῶγον Μπακόλαν. Ὁ ἀνδρείος οὗτος ὀπλαρχηγός, ὅστις διὰ τῆς προσωπικῆς του τόλμης ἐνεθάρρυνε τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ, ἔδωκε νέα δείγματα τῆς πολεμικῆς αὐτοῦ δόξης, ἐγκαρτερήσας εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Λαγκάδας μέχρι τῆς ἐλεύσεως τῶν φίλων του ἐκ Παληοκούλιας, οἵτινες ἠνάγκασαν τοὺς Τούρκους νὰ ὑποχωρήσωσιν. Ἐπὶ ἐν ὁλόκληρον ἔτος πούς τουρκικὸς δὲν ἐπάτησε πλέον τὰ στενὰ ταῦτα. Οἱ ἐπαναστάται ἐκυρίευσαν (15/27 Ἰουλίου) τὸ παρὰ τὴν Ἄρταν χωρίον τυῦ Πέτα ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Γῶγου, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα κατέστη παροιμιῶδες, διότι καὶ φίλοι καὶ ἐχθροὶ ἔλεγον «Ὅπου ὁ Γῶγος ἐκεῖ καὶ ἡ νίκη.» Νῦν ἐφάνετο ὅτι ἡ ἐπαναστάσις ἤθελε περικυκλώσει ἀμφοτέρωθεν τὸν στρατάρχην, καὶ διὰ θαλάσσης καὶ ἐκ μέρους τῆς Θεσσαλίας· ἀλλὰ παραδόξως πὺς διεκόπη καὶ ἐνταῦθα ὥς ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι· ἡ πορεία τῶν νικῶν, ἅμα αὐταὶ ὑπερέβησαν τὰ ὅρια τοῦ σημερινοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Ἕλληνες τῶν Ἀγρᾶφων εἶχον ἐκδιώξει (Ἰούνιον) ὑπὸ τὸν ὀπλαρχηγὸν αὐτῶν Σταμούλην τοὺς ἐν τῇ πόλει ζώντας Τούρκους, καὶ εἰσεβαλόντες εἰς τὴν Θεσσα-

λίαν εἶχον πυρπολήσει τὰ δύο Κονιαροχώρια, Φράγκον καὶ Λοξάδαν· θελήσαντες ὅμως νὰ προχωρήσωσιν εἰς τὰ ἐνδότερα, ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν ἐκ Λαρίσσης ἐλθόντων Τούρκων εἰς τὰ ὄρη πάλιν. Μικρὸν πρὸ τῆς τελευταίας μάχης τοῦ Πέτα, ἐπανεστάτησαν αἱ δύο μεγάλαι ἐπὶ τοῦ Πίνδου κομποπόλεις τῶν Καλαβρυτῶν καὶ τοῦ Συράκου. Ἐν αὐταῖς ἔζων βλαχοποιμένες ἐν τῇ αὐτῇ ἔτι κοταστάσει, οἷον περιγράφει ὁ Γεώργιος Παχυμέρης κατὰ τὴν 13ην ἑκατονταετηρίδα, μὲ τὴν διαφορὰν μόνον ὅτι εἶχον τώρα ἀπλὴν τινα βιομηχανίαν μαλλίνων ὑφασμάτων· στενοχωρούμενοι ὑπὸ τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς οἱ ὀπλαρχηγοὶ αὐτῶν, ὁ Ἰωάννης Κωλέττης κ. ἄλ. ζητήσαντες βοήθειαν εἶχον ἐκδιώξει τοὺς Τούρκους. Τὸ κίνημα τοῦτο ἠπεῖλει τὸ κυριώτερον τῶν μεταξὺ Ἀλβανίας καὶ Θεσσαλο-μακεδονίας στενῶν, τὸ στενὸν τοῦ Μετσόβου, τὸ ὅποιον ἐξ ὅλων τῶν στενῶν τοῦ Πίνδου καὶ εὐκολώτερον ἦτο νὰ ὑπερβαθῇ καὶ εὐκολώτερον ν' ἀποκλεισθῇ. Ὄθεν ὁ ἀρχιστράτηγος ἀπέστειλεν ἀμέσως στρατὸν ἐξ Ἰωαννίνων, ὅστις ὀδηγούμενος ὑπὸ κατοίκων τῆς Γοτίστης, ἀπέφυγεν ἐν καιρῷ νυκτὸς θέσιν κατεχομένην ὑπὸ Συρακιωτῶν, ἔτρεψεν αὐτοὺς εἰς φυγὴν καὶ ἀπετέφρωσεν ἀμφοτέρας τὰς κομποπόλεις, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι κατέφυγον μετὰ τῶν ποιμνίων αὐτῶν ἔλσεινοι καὶ ἀπηλπισμένοι εἰς τὴν Αἰτωλίαν, ἔνθα μετὰ ταῦτα ἀπέκτησαν φήμην ἀνδρείων πολεμιστῶν. Συγχρόνως δὲ ἔδραξε τὰ ὅπλα ὑπὸ τὸν ὀπλαρχηγὸν Στουρνάρην καὶ ἡ ἐπαρχία τοῦ Ἀσπροποτάμου (Ἀχελῷου), κατὰ τὸ ἄνω μέρος τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ κειμένη. Οἱ ἐπαναστάται προσεκάλεσαν (Ἰούλιον) τὸν ἐξ Ἀγράφων Σταμούλην, ἵνα λάβῃ μέρος εἰς ἐκστρατεῖαν κατὰ τῶν Τρικκάλων· οὗτος ὅμως ἀντιζηλείας ἔνεκα καὶ μικροφιλοτιμιῶν ἀπαρνηθεὶς τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα ἠνώθη ἀναφρανδὸν μετὰ τῶν Τούρκων, σκοπὸν ἔχων νὰ προσβάλῃ ὀπισθεν τοὺς ἐπαναστάτας, ἂν ἐτόλμων νὰ ἐκστρατεύσωσιν. Ὄθεν ἠναγκάσθησαν οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῶν Ἀσπροποταμιτῶν νὰ καταλάβωσιν ἐπὶ τῶν ὁρέων αὐτῶν θέσιν ἀμυντικὴν, ἐν ᾗ ὅμως καὶ ὑπὸ τῶν ἐξ Ἰωαννίνων ἐρχομένων Τούρκων, τῶν κατεστρεψάντων ἤδη τὰ Βλαχοχώρια καὶ

ὑπὸ τῶν Τοῦρκων τῶν Τρικχάλων τοσοῦτον ἐστενοχωρήθησαν (περὶ τὰς ἀρχάς τοῦ Αὐγούστου), ὥστε ἠναγκάσθησαν νὰ συγκεκολληθῶσιν, ὑποσχόμενοι νὰ πληρώσωσι τὸν ἀρχαῖον φόρον, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅμως οὐδεὶς Τοῦρκος νὰ πατήσῃ τὸ ἔδαφος αὐτῶν. Οὕτως ὅλοι οἱ αἰφνίδιοι κίνδυνοι πρὸς ἀνατολάς τῶν Ἰωαννίνων διεσκεδάσθησαν αἰφνης· τὰ Βλαχοχώρια ἔπειτον, οἱ Ἀγραφιῶται ὑπετάγησαν, καὶ ὁ Ἀσπροπόταμος ἐκλείσθη ἐν τῷ μέσῳ δύο ἰσχυρῶν τουρκικῶν στρατῶν. Καὶ εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ὁ πόλεμος τῶν Σουλιωτῶν εἶχε πολὺ ὀλίγην τὴν ἐπιβρόχην, καὶ πολὺ ὀλίγην ἐνότητα καὶ σύνδεσμον πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας Ἑλλήνας, ὥστε νὰ φοβηθῇ ὁ ἀρχιστράτηγος τῶν Ταούρκων ἐντεῦθεν ἀντιπερισπασμὸν τινα.

Ἐπιχειρήσεις τοῦ τουρκικοῦ στόλου.

Μετ' οὗ πολὺ ἐνόησαν οἱ Ἕλληνες, πόσης ὠφελείας πρόξενος ἦτο τῷ ἀντιπάλῳ αὐτῶν Χουρσίτ πασᾷ ἡ ἐνότης τῆς θελήσεως καὶ τῆς πράξεως· ἡ ἐνότης αὕτη, ἡ ἀκριβὴς ἐποψίς τῆς θέσεως καὶ τῶν μέσων του, ἡ ἔμφρων διάταξις τῶν ὑπ' αὐτοῦ ληφθέντων μέτρων καὶ ἡ ἐπιτηδεύειν ἐκλογὴ τῶν ἀρχηγῶν του ἡδυνήθησαν νὰ ἐμποδίσωσι μέχρι τοῦδε τὴν μαινομένην τῆς ἐπαναστάσεως φλόγα νὰ περικυκλώσῃ αὐτόν. Ὑπὸ μίαν μόνην ἐποψίν ἦτο μέχρι τοῦδε ἐλλειπὴς ἡ ἐνότης τῆς πράξεως, ἐνθα πρὸ πάντων ἦτο ἀναγκαιοτάτη ὁ τουρκικὸς στόλος δηλ., τὸν ὅποιον ἐθεώρει ἡ τουρκικὴ Κυβέρνησις ἀναγκαιὸν νὰ κρατῇ πλησίον πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πρωτεύουσας καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὁ τουρκικὸς στόλος οὐδεμίαν εἶχε μέχρι τοῦδε συνάφειαν μετὰ τῶν στρατευμάτων τῆς ξηρᾶς ὅπερ, ἄφησε τοὺς Ἕλληνας ναύτας ἐλευθέρους νὰ ὑποκινήσωσι τὴν ἐπανάστασιν καὶ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν καὶ κατὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ τὸ σφάλμα τῆς τοῦτο ἐπειράθη ἡ Πύλη νὰ διορθώσῃ πάλιν κατὰ τὸ φθινόπωρον, ἀφ' οὗ ὅμως πρῶτον ὁ τουρκικὸς στόλος ἡττήθη καὶ δεύτερον παρὰ τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ Πύλη εἶχε συγκεντρώσει ἐν Κουσταντασίῳ (Σκαλανόβῳ) ἀπέναντι τῆς Σάμου ἀσιατικὸν στρατὸν, ὅστις ἐκ συμφώνου πρὸς τὸν στόλον ἔμελλε νὰ καθυποτάξῃ τὴν στασιασάσαν νῆσον, ὅθεν περηνοχλοῦντο διηνεκῶς τὰ παράλια. Ἰὰ ἄτακτα ταῦτα στίφη

τάς αὐτάς διέπρατον βαρβαρότητας, ὁποίας διέπραξαν πρότερον τὰ περὶ τὰς Κυθωνίας καὶ τὴν Σμύρνην ἐστρατοπεδευμένα σώματα· κατ' ἀρχὰς ἐμαίνοντο ὡς ἄγρια θηρία εἰς τὰ περὶ-χωρὰ καὶ εἶτα ἔβαλον πῦρ εἰς τὴν πόλιν, ἥτις μόνον ὑπὸ τῶν ἐνοικούντων Τούρκων διεσώθη ἀπὸ ἐντελοῦς καταστροφῆς. Μικρὸν μετὰ τὴν καταστροφὴν ταύτην ἀνήγγειλεν ὁ τηλεγράφος τῆς Σάμου (3/45 Ἰουλίου) τὴν ἐμφάνισιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ὅστις ἐκ τριάκοντα πλοίων συγκείμενος καὶ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ναυάρχου Καρᾶ Ἀλῆ ἠγκυροβόλησε τὴν ἐπιούσαν παρὰ τὴν Χώραν. Οἱ Τούρκοι εὗρον ἐν Σάμῳ πολὺ καλλιτέραν τὴν κατάστασιν ἢ εἰς πᾶν ἄλλο μέρος, τὸ ὅποion εἶχε συμμερισθῇ τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα. Διότι Σαμιῶς τις ἰατρός, ζήσας ἄλλοτε ἐν Σμύρνῃ, ὁ Γεώργιος Λογοθέτης, ἀνὴρ καὶ νουνεχῆς καὶ πρακτικὸς, δραστήριος καὶ ἐπιχειρηματίας, πλήρης ματαιότητος καὶ φιλοδοξίας, εἶχε κατορθώσει διὰ οὐ κογενιακῶν θέσεων, διὰ ραδιοουργιῶν καὶ διὰ τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ ὑπεροχῆς νὰ κατευνάσῃ πᾶσαν ἀντίζηλον ἀντίδρασιν, ἀναλαβὼν μόνος τὴν διοίκησιν καὶ τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν· ὡς νομοθέτης ἐκρίθη ὁ ἀνὴρ οὗτος ἄξιος τοῦ ὀνόματος τοῦ Λυκούργου, ὃ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἔλαβεν. Εἰς ὅλα τὰ χωρία τῆς νήσου ἐγκατέστησεν ἐφόρους, ἐπέχοντας συγχρόνως θέσιν εἰρηνοδικῶν, καὶ ἐν τῇ πρωτευούσῃ βουλὴν ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων ὅλων τῶν χωρίων. Εἶτα δὲ ἐσχηνάτισε καὶ τέσσαρα τάγματα, ὧν τοὺς ἀξιωματικούς ἐκόσμησε διὰ χρυσῶν ἐπωμίδων, ὡς καὶ τοὺς λοιποὺς ὑπαλλήλους δι' ἄλλων διακριτικῶν σημείων, ἵνα διεγείρῃ τὴν ἄμιλλαν καὶ ἐκπλήξῃ τὸν ὄχλον. Ὁ νέος οὗτος στρατὸς πολεμικὴν πείραν βεβαίως δὲν εἶχεν. Ἄμα ἐνεφανίσθη ὁ τουρκικὸς στόλος, ἐδειλίασαν οἱ Σάμιοι καὶ κατέφυγον ἐν μέρει εἰς τὰ ὄρη καὶ εἰς τὰς παρακειμένας νήσους, καὶ οἱ παρατεταγμένοι ὀπλοφόροι ἐκρύβησαν ὀπίσθεν τῶν παρακειμένων οἰκιῶν, δειλιάσαντες ἐνώπιον τῶν τηλεβόλων τοῦ στόλου. Μόνος ὁ Λυκούργος μετὰ τινῶν ὀπαδῶν διηύθυνεν ἀνδρείως καὶ εὐστόχως μίαν κανοναστοιχίαν, καὶ διὰ τοῦ προκατεγγραμμῆς του προέτρεπε τοὺς δειλοὺς, νὰ συγκι-

τρωθῶσι· πάλιν περὶ αὐτὸν καὶ τοὺς χιλιάρχους των, μετὰ τῶν
 ὁποίων ἑματαίωσαν πᾶσαν ἀπόπειραν τῶν Τούρκων. Μανιώδης
 γενόμενος διὰ τὴν ἀντίστασιν ταύτην ὁ Καρᾶ Ἀλῆς ἐπίσσωσε
 δύο αἰχμαλώτους Σαμίους ναύτας, τοὺς ἐκρέμασε τὴν κεφαλὴν
 πρὸς τὰ κάτω ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος του καὶ τοὺς ἔκαυσε. Ἐν το-
 σούτῳ ἔκειτο ὁ στόλος τοῦ ἄπρακτος καὶ κατὰ τὰς ἀκολού-
 θους ἡμέρας ἔμπροσθεν τῆς Σάμου, περιμένων ἐννέα φορτηγὰ
 πλοῖα, τὰ ὁποῖα εἶχον διαταχθῆ νὰ φέρωσιν ἐκ τῆς ἀσιατικῆς
 παραλίας νέον στρατόν. Τὰ πλοῖα ὅμως ταῦτα ἀπήντησαν (8/20
 Ἰουλίου) μεταξὺ τῆς νήσου καὶ τῆς παραλίας τὸν ἐξ ἐννεμήκοντα
 πλοίων συγκείμενον Ἑλληνικὸν στόλον, ὅστις, ἰσχυρότερος ὥς
 οὐδέποτε πρότερον, εἶχεν ἐκπλεύσει εἰς βοήθειαν τῆς Σάμου. Ἐν-
 τρομοὶ ὤθησαν οἱ Τούρκοι τὰ πλοῖά των πρὸς τὴν ἀκτὴν καὶ ἠ-
 νώθησαν μετὰ τῶν ἐπὶ τῆς παραλίας παρατεταγμένων στρα-
 τευμάτων, τὰ ὁποῖα περιέμενον ἔτι νὰ ἐπιβιβασθῶσιν· ἀλλ' οἱ
 Ἕλληνες ἔκαυσαν τὰ φορτηγὰ πλοῖα ἐνώπιον τοῦ πλήθους τού-
 του, ἐνώπιον τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ὅστις κατεσπευσμένως ἀπε-
 μακρύνθη, παραιτήσας τὸ μέγα σχέδιον, νὰ τιμωρήσῃ παρα-
 δειγματικῶς τὴν ἐπαναστατήσασαν Σάμον. Ἄνεμοι ἐναντίοι ἐμ-
 πόδισαν κατ' ἀρχὰς τὸν Ἑλληνικὸν στόλον νὰ ἐπιχειρισθῇ καὶ
 ἄλλα ἔργα· καὶ εἴτα τρικυμία ἐπισυμβᾶσα διεσκόρπισε τὸν στό-
 λον, οὗ μέρος μὲν ἠγκυροβόλησεν ὑπὸ τὴν Κάλυμνον, μέρος δὲ
 ὑπὸ τὴν Λέρον καὶ τὴν Σάμον. Ἐνταῦθα εὗρον τὸν στόλον πρό-
 κριτοὶ τινες τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν, ἐλθόντες ἵνα παρακι-
 νήσωσι τοὺς ναύτας νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν ἐκστρατείαν. Ἀλλὰ
 μάτην ἀπέβησαν ὅλα τὰ μέσα τοῦ νὰ ἐμποιήσωσιν εἰς τοὺς ἄν-
 δρας τούτους πειθαρχίαν καὶ ὑπακοήν. Λέγεται ὅτι ὁ ναύαρχος
 Τομπάζης πειρώμενος νὰ γυμνάσῃ τοὺς ναύτας του τακτικῶς
 ἔπαθεν ὅ,τι ἔπαθε κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ὁ Φωκαεὺς Διο-
 νύσιος μὲ τοὺς Ἰονίους ἐν Λάδῃ. Λήξαντος τοῦ μηνὸς τῆς ὑπη-
 ρείας ἤρχισαν αἱ ἐκ τοῦ στόλου λειποταξίαι, καὶ ὁ στόλος ἠ-
 ναγκάσθη νὰ ἐπαναπλεύσῃ εἰς τὰ ἴδια καθ' ὃν χρόνον μοῖρα ἐκ
 δεκατεσσάρων πλοίων συγκείμενη ὑπὸ τὸν Ἰσμαὴλ Γιβραλτάρην

εἶχεν ἐνωθῇ μετὰ τοῦ στόλου τοῦ Καρᾶ Ἀλῆ. Ὁ ἠνωμένος οὗτος στόλος διηυθύνθη πρῶτον πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον, ὅθεν ὅμως μετὰ τινὰς ἡμέρας ἐξέπλευσε πάλιν. Ὡς ἀνήγγειλαν οἱ σκοποὶ τοῦ Τομπάζη διηυθύνετο ὁ στόλος πρὸς τὴν Κρήτην ἄλλὰ πράγματι εἶχε σταλῇ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ ἐφοδιάσῃ τὰ παρθαλίσσια φρούρια τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἔπειτα νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὸν κορινθιακὸν κόλπον, καὶ ἐκεῖ μετὰ τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς νὰ συμπράξῃ εἰς τὴν διάλυσιν τῆς πολιορκίας τῆς Τριπόλεως. Ἡ ἐπικίνδυνος θέσις τῆς πόλεως ταύτης προσεῖλκυε τώρα ὅλην τὴν προσοχὴν τῶν Τούρκων. Ἢδη ὁ ἀρχιστράτηγος εἶχε συγκεντρώσει ἐν Ζητουνίῳ νέον στράτευμα ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Βεϋράμ πασᾶ, τὸ ὁποῖον εἶχε διαταγὴν νὰ ἐνωθῇ μετὰ τῶν προπορευθέντων σωμάτων τοῦ Ὁμέρ πασᾶ καὶ Μεχμέτ πασᾶ, καὶ μετ' αὐτῶν καὶ τοῦ στόλου νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν πρωτεύουσάν τῆς Πελοποννήσου ἀπὸ τῆς δυσχεροῦς αὐτῆς θέσεως.

Ἡ Τρίπολις (κοινῶς Τριπολιτσά τουρκιστὶ Ταρaboλούς) <sup>Οἱ Ἕλλη-
ρες</sup> κεῖται ^{πρὸ} εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Μαινάλου, 1800 πόδας ὑπεράνω τῆς ^{τῆς} ^{πόλεως} ^{Τρι-}πιφανείας τῆς θαλάσσης, ἐν τῇ μεσημβρινο-δυτικῇ γωνίᾳ τοῦ ^{Λημήτρι-}μεγάλου ἀρκαδικοῦ ὀροπεδίου, τὸ ὁποῖον καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους ^{ος ὁ Ὑψη-} ^{λάντης} ἤδη χρόνους ἦτο κέντρον καὶ δίοδος τῆς συγχαιωνίας καὶ τόπος, ἐν ᾧ συνῆλθεν ἔνοπλος σύμπασι σχεδὸν ἡ Ἑλλάς. Γενομένη μετὰ τὴν ἐν Πασαροδοισίῳ εἰρήνην ἔδρα τοῦ βεζίρου τοῦ Μωρέως, ἦτο ἡ Τρίπολις πόλις ὅλως νέα, ἥς οἱ κάτοικοι κατὰ τοὺς ἐνεστῶτας χρόνους συνεποσοῦντο ἕνεκα τῆς συρρόης τῶν προσφύγων εἰς τριάκοντα χιλιάδας, ὧν τὸ τρίτον ἦσαν ὀπλοφόροι. Τὰ ὀχυρώματα δὲ αὐτῆς συνίσταντο ἐν μέρει μὲν ἐξ ἀσθενοῦς περιτειχίσματος 14 ποδῶν ὕψους, ἐν μέρει δὲ ἐξ ἀθλίου φρουρίου, ἀνεγερθέντος ἐπὶ τεχνητοῦ χώματος καὶ μεσημβρινο-δυτικῶς τῆς πόλεως κειμένου. Μετὰ τὴν ἐν Βαλτετσίῳ μάχην (ἴδε ἀν.) ἐστρατοπέδευσαν οἱ Ἕλληνες περὶ τὴν πόλιν ἐν ἡμικυκλίῳ εἰς τέσσαρα σώματα διηρημένοι πρὸς τὸ κατωφερὲς μέρος τῶν Τριχόρφων, καὶ τὸ μὲν κέντρον κατεῖχον 4000 ἄνδρες ὑπὸ τὸν Ἀναγνωσταρᾶν, τὸ ἀριστερὸν δὲ κέραι 2300 ἄνδρες ὑπὸ τὸν

Κολοκοτρώνην, καὶ τὸ δεξιὸν 1500 ὑπὸ τὸν Γιατράκον· 1500 δὲ ἄνδρες, ὑπὸ τὸν Πετρόμπεην, σχηματίζοντες τὴν ὀπισθοφυλακὴν ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι ὀπισθεν τῶν ἄλλων τριῶν σωμάτων. (1) Ἀρχιστράτηγος ἦτο ὀνόματι μὲν ὁ ἡγεμὼν τῆς Μάνης, πράγματι δὲ ὁ Κολοκοτρώνης. Καὶ ὡς πρὸς τὰς ἀψιμαχίας, τὰς ἐπιδρομὰς καὶ ἐξόδους, αἵτινες συνεκροτοῦντο κατὰ τοὺς πρώτους τῆς πολιορκίας μῆνας, ἤρκει ἡ πραγματικὴ αὕτη ἐνότης τῆς στρατιωτικῆς ἀρχηγίας, ὡς πρὸς τὴν διατροφήν ὅμως τοῦ στρατοῦ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐγενεῖν ἐπαισθητὴ ἡ ἀνάγκη στενοῦ συνδυασμοῦ τῶν μέσων, ὅστις καὶ εὐθὺς ἤρξατο συναπτόμενος, ὑποθαλπόμενος τὰ μέγιστα ὑπὸ τῆς ἐξέως τῆς αὐτοδιοικήσεως καὶ τοῦ κατὰ κοινότητα βίου τῶν Ἑλλήνων. Οἱ πρόκριτοι συνῆλθον (26/7 Ἰουνίου) εἰς τὴν μονὴν τῶν Καλτετσιῶν, ἐσύστησαν προσωρινῶς ὅσον ἤθελε διαρκέσει ἡ πολιορκία τῆς Τριπόλεως Πελοποννησιακὴν γερουσίαν, καὶ ὑπέγραψαν πρᾶξιν (2) ἥτις ἐδίδεν εἰς τὴν γερουσίαν ταύτην εὐρυτάτην καὶ ὅλως ἀνεύθυνον πληρεξουσιότητα καὶ ἰσχὺν, ἥτις, (ὅ,περ συνετώτατον) περιορίζετο μόνον εἰς τὴν διεύθυνσιν καὶ πρόοδον τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος. Ὅ,τι δὲ ἡ νέα αὕτη ἀρχή, ἥτις ἀπὸ τῆς μονῆς μετέβη εἰς Στεμνίτσαν (οὐ μακρὰν τῆς Καρυταίνης) διέταξεν ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῆς ἐγκυκλίῳ (30/41 Ἰουνίου) ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν φορολογίαν, τὴν τε χρηματικὴν καὶ τὴν ἐκ τροφίμων διὰ τὸν στρατὸν κ. τ. τ. ἀπέβλεπε κυρίως τὰς ἀπαραιτήτους τοῦ πολέμου ἀνάγκας. Διὰ τῆς ἐγκυκλίου τῆς ταύτης διέταξεν ἐπίσης ἡ γερουσία τὴν σύστασιν μικρῶν καὶ μεγάλων ἐπιτροπῶν ἐν ταῖς κωμοπόλεσι καὶ τοῖς χωρίοις, ἐσύστησεν αὐτοῖς νὰ συλλέγωσι τρόφιμα καὶ ἄλλα ἀναγκαῖα τοῦ στρατοῦ, ἐκάνονισε τὰς συνεισφοράς κατὰ τὰς μέχρι τοῦδε ἐν ἰσχύϊ διατάξεις, ἀπηγόρευσε

(1) Τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπόλεως περιγράφει ἐκτὸς τοῦ Γόρδωνος λεπτομερῶς καὶ ὁ Γάλλος Raybaud (ἀπομνημονεύματα τῆς Ἑλλάδος, ἐν Παρισίῳ 1824), ὅστις παρουρέθη εἰς αὐτὴν, καὶ ἄλλοι, οἵτινες ἰσχυρίζονται ὅτι παρευρέθησαν, ὅσον ὁ Vontier (Ἀπομνημονεύματα τοῦ ἐνεστῶτος πολέμου τῶν Ἑλλήνων ἐν Παρισίῳ 1823).

(2) Τριχούπης, 1,345.

τὴν ἐξαγωγὴν τροφίμων, ἐφρόντισε περὶ τῆς συστάσεως τοπικῶν πολιτοφυλακῶν καὶ ἀστυνομιῶν, καὶ διέταξε νὰ συντηρῶνται δημοσίᾳ δαπάνῃ αἱ οἰκογένειαι τῶν ἐν τῷ πολέμῳ πιπτόντων.

Οὕτως ἐκ τῶν ἀρχαίων αὐτονόμων θεσμῶν ἐμελλε νὰ ἐκπηγάσῃ ἡ φυσικωτέρα ὠφέλεια ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε τὰς δημοτικὰς ταύτας καὶ ὅλως φυσικὰς διατάξεις παρηνόχλησαν ἐμπεσοῦσαι τῆς φιλικῆς Ἑταιρίας αἱ μηχανορραφαί. Ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης ἦλθεν εἰς Ὑδραν ὡς πληρεξούσιος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐλίγας ἡμέρας μετὰ τὰ συμβάντα ταῦτα (7/19 Ἰουνίου), τὴν ἡμέραν τῆς ἐν Δραγατσανίῳ ἡττης. Ἀπὸ Κισνοβίου εἶχε διαβῆ ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης διὰ τῆς Αὐστρίας, καὶ ἐπιβὰς ἐν Τεργέστη εἰς πλοῖον κατέπλευσε διὰ τῶν νήσων Ὑδρας, καὶ Σπετσῶν εἰς Ἄστρος, ἐνθα τὸν ὑπεδέχθησαν αἱ γερουσιασταὶ καὶ οἱ πρόκριτοι καὶ τὸν ὠδήγησαν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Βερβένων (10/22 Ἰουνίου). Ἡ πορεία του ἦτο θριαμβευτικὴ. Ὁ ἀνυπομόνως περιμένων καὶ θαυμάζων αὐτὸν λαὸς τὸν ὑπεδέχθη ὡς σωτῆρα καὶ Μεσσίαν. Διότι περιέβαλλεν αὐτὸν ἡ δόξα ἀπεσταλμένου τῆς μυστικῆς καὶ ἀνωτάτης ἐκείνης διοικήσεως τῆς ἑταιρίας, τὸν περιέβαλλεν ἡ τιμὴ ἀνδρὸς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρώσσιαις εὐνοουμένου· προεπορεύετο δὲ αὐτοῦ ἡ ψευδὴς φήμη, ὅτι ὁ ἀδελφός του κατετρόπωσεν ὅλους τοὺς ἐχθροὺς καὶ εὗρίσκετο ἤδη πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὅθεν καὶ αὐτοὶ οἱ ὀπλάρχηγοὶ ἐταπεινώθησαν ἐνώπιον αὐτοῦ· ὁ Κολοκοτρώνης, ὅστις φύσει ἀπότομος καὶ φιλόδοξος οὐδένα ἤθελε ν' ἀναγνώρισῃ ἀνώτερον, ἦτο ἐν τῶν μελῶν τῆς εἰς Ἄστρος πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ Ὑψηλάντου σταλείσης πρεσβείας· καὶ ὅταν ὁ πρίγκηψ κατέβη τοῦ ἵππου πρὸ τῆς ἐκκλησίας τῶν Βερβένων ἡσπάσθη αὐτὸν ὁ Πετρόμπεης καὶ τῷ εἶπε τοὺς ἅγαν προφητικoὺς τούτους λόγους. « Ἐγὼ καὶ ἡ οἰκογένειά μου εἴμεθα ἔτοιμοι νὰ χύσωμεν τὸ αἷμά μας ὑπὲρ σοῦ καὶ τῆς πατρίδος ! » Διακόσιοι ὀπλοφόροι τῷ ἐδόθησαν φρουρά, τὴν δ' ἐπιούσαν ἐψάλη δοξολογία ἐν τῷ ναῷ καὶ μετ' αὐτὴν ἀνεγνώσθησαν τὰ ἔγγραφα τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, δι' ὧν ἐδίδετο τῷ Δημητρίῳ πᾶσα ἐξουσία. Ἐν μέσῳ δὲ

τοῦ γενικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τῶν ζήτωκραυγῶν καὶ τῶν πυροβολισμῶν, ἠκούσθησαν καὶ τινες φωναί, « Ζήτω ὁ αὐθέντης τοῦ τόπου ! »

Ἔνεκα τῆς μοναρχικῆς τῶν χρόνων καὶ τοῦ λαοῦ τάσεως, καθ' ἣν ἐθεωρεῖτο τότε ἡ βασιλεία ὡς τὸ μέλλον πολίτευμα τῆς ἐλευθερωθείσης χώρας, ἔνεκα τῆς ἐπικρατούσης ἀνάγκης ἰσχυρᾶς καὶ σφιγκτῶς συνδεδεμένης πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς δυνάμεως, καὶ τέλος ἔνεκα τῆς γνώμης τῶν προκρίτων τῶν νήσων, οἵτινες ὑπὸ κεντρικὴν ἀρχὴν ἤλπιζον ἐκ τῶν γενικῶν συνεισφορῶν καὶ τὰς μέχρι τοῦδε γενομένας δαπάνας τοῦ στόλου νὰ λάβωσι, καὶ χρήματα καὶ διὰ τὰς μελλούσας νὰ συλλέξωσιν, ἦτο πολὺ εὐκολώτερον τῷ Δημητρίῳ Ὑψηλάντῃ, ἢ τῷ Μαυρομιχάλῃ, ν' ἀναλάβῃ καὶ νὰ διατηρήσῃ τὴν ἠνωμένην πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἀρχήν, ἣν ὤφειλε καὶ ἀπῆτει ν' ἀναδεχθῇ, ἥρκει μόνον νὰ ἦτο ἱκανὸς, νὰ δώσῃ τὸ ἀνῆκον κύρος εἰς τὰς ἀπαιτήσεις ταύτας καὶ νὰ καταβάλλῃ τὴν ἀντίστασιν τῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ τῶν προκρίτων, οἵτινες φυσικῶς τῷ λόγῳ ἠναντιοῦντο εἰς τὸ νὰ δοθῇ εἰς ἐν καὶ μόνον ἄτομον ἰσχύς τοσοῦτον ἀπεριόριστος. Ἄν καὶ ἀσημότερος τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλεξάνδρου εἶχεν οὐχ ἥττον ὁ Δημήτριος ἀναμφισβητήτως ἀκραιφνέστερα προτερήματα. Ἦτο πατριώτης ἐνθερμος, ἀφιλοκερδὴς καὶ ἀφωσιωμένος· καθ' ὁδὸν εἶχε μάθει παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου Καντακουζηνοῦ, τοῦ ἐν Λαυριάχῃ συνδιαλεχθέντος μετὰ τοῦ Νεσελρώδ, ὅτι ὁ Τσάρος ἠναντιοῦτο φανερῶς εἰς τὴν εἰς Ἑλλάδα μετὰβασίν του, ἀλλ' ἀκούσας ἐν Τεργέστη τὸν φόνον τοῦ Πατριάρχου, δὲν ἠδυνήθη νὰ περιστείλῃ τὸ αἶσθημα καὶ τὴν ἀκάθεκτον αὐτοῦ ὁρμὴν, καὶ μετέβη εἰς τὴν Ἑλλάδα φέρων μεθ' ἑαυτοῦ μέρος τῆς προικὸς τῆς ἀδελφῆς του Μαρίας, τὸ ὅποιον αὕτη προσέφερεν εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος. Ἦτο δὲ καὶ ἀνδρείος στρατιώτης, ἔτοιμος ἐν παντὶ κινδύνῳ νὰ θυσιάσῃ μετ' αὐταπαρνήσεως τὴν ζωὴν του. Δίκαιος, ἀκέραιος τὸν χαρακτῆρα καὶ φιλάνθρωπος ἔμεινε κατὰ τοὺς ἀγρίους τούτους χρόνους ἐλεύθερος παντὸς κακουργήματος καὶ ὁ αὐτὸς πάντοτε ἄνθρωπος. Συνκισθανόμενος τὸ σοῦαρόν τοῦ ἐθνι-

κοῦ ἐπιχειρήματος, οὐδὲν εἶδος διασκεδάσεως ἐθήρυσεν, ἀλλ' ἔμεινεν ἀείποτε πιστός εἰς ἣν συνέλαβεν ἀπόφασιν. Δύσμορφος τὸ σῶμα, δὲν ἦτο βεβαίως ὁ κατάλληλος ἐν μέσῳ τῶν ἀγρίων ἀνθρώπων, τῶν συνειθισμένων εἰς τὸν ληστρικὸν καὶ πολεμικὸν βίον. Μικρόσωμος, φαλακρὸς, φωνὴν ἔχων ἰσχνὴν καὶ ἀσθενῆ, συνεσταλμένος καὶ ἀδέξιος τὴν συμπεριφορὰν, ἐν ἡλικίᾳ μόλις 25 ἐτῶν φαινόμενος ἤδη τεσσαρακοντούτης, ὑπναλέος, φλεγματικὸς, ἄμοιρος τῆς τέχνης τοῦ ἐκφράζεσθαι παρρησίᾳ καὶ ἐνθουσιάζειν τοὺς ἀκροατάς, προτερήματα, ἀπαραίτητα εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις, ὁ Δημήτριος Ἰψηλάντης δὲν ἦτο ὁ ἀνὴρ, ὅστις ἠδύνατο νὰ καταγοητεύσῃ τὴν φυλὴν τῶν Ἑλλήνων διὰ δεσποτικῆς παρρησίας, ἀλλ' οὐδὲ διὰ διανοητικῆς ὑπεροχῆς. Παρηκολούθησαν αὐτὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα πεντήκοντα περίπου ἐν Εὐρώπῃ, ἐκπαιδευθέντες Ἕλληνες, αἵτινες, ὡς ἡ συνοδεία τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἰψηλάντου, ἀπετέλουν ἤδη τὸ προσωπικὸν τοῦ γραφείου του· ὁ πρίγκηψ Ἀλέξανδρος Καντακουζηνὸς ἦτο τοποτηρητὴς του, ὁ ἱερεὺς Βάμβας γραμματεὺς του (1) ἄλλοι δὲ ταμίαι, σύμβουλοι τῆς ἐταιρίας κ. τ. τ. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐθεώρουν τὸν Δημήτριον ὡς τὸν ἀδελφὸν τοῦ μέλλοντος· ἡγεμόνος τοῦ νεοσυστάτου Ἑλληνικοῦ βασιλείου, ἴσως δὲ καὶ αὐτὸν τοῦτον ἐθεώρουν ὡς τοιοῦτον (2)· παρηκολούθουν δὲ αὐτὸν ὅλοι, ἵνα ἐκλέξωσι θέσεις, λάθωσι μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τῶν πραγμάτων, διευθύνωσι τὰ τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τὸ ἐαυτοῖς δοκοῦν, πλησίον ἢ καὶ ἄνευ τῶν ἀνδρῶν, ἢ καὶ χρείας τυχούσης παρὰ τὴν θέλησιν τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἐκράτουν μέχει τοῦδε τὸ βάρος ὅλον τοῦ πολέμου. Τοῦτο κατέστησε τὸν πρίγκηπα καὶ τὴν συνοδείαν του προσωπικοὺς ἐχθροὺς τῶν προκρίτων, συνετέλεσε νὰ συνδιαλαγῶσι καὶ αὐτοὶ οἱ πολλάκις ἐχθρικῶς πρὸς ἀλλήλους διακείμενοι ἀρχηγοί, οἱ Ζαῆμαι μετὰ τῶν Χαραλαμπεῶν, οἱ Λόντοι μετὰ τῶν Δεληγιαννῶν, ἵνα, ἔρποντες παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, τὸν ἐξαπατήσωσι, τὸν προδώσωσι καὶ τὸν κρημίσωσιν.

(1) Ὁ Βάμβας ἦτο ἱεροδιάκονος ἕως τῆς τελευτῆς του. Σ. τ. Μ.

(2) Raybaud 1,343

Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν καθ' ὅλα ἱκανοί, νὰ εἰσδύσωσιν εἰς τὰ τεχνάσματα τῆς ἀνωτάτης ἐκείνης ἀρχῆς, ἐν ὀνόματι τῆς ὁποίας καὶ αὐτὸς καὶ ὁ ἀδελφός του ἀπῆλθον νὰ τῷ δοθῇ ἀπερίοριστος ἐξουσία καὶ νὰ διαλυθῇ ἡ ἀρτισύστατος γερουσία. Οἱ πρόκριτοι, ἐκ πείρας κεκορησμένοι ἤδη ὄντες τῆς ῥωσικῆς πολιτικῆς, καὶ ὑποβλέποντες τὸν ἄνδρα τὸν ἔχοντα «ῥωσικὴν κεφαλὴν καὶ ἑλληνικὴν καρδίαν», ἠρνήθησαν τοῦτο ὡς αὐθαίρεσίαν, ὡς «ῥωσικὴν τυραννίαν,» καὶ ἀντ' αὐτοῦ τῷ ἐπρότειναν τὴν προεδρείαν τῆς γερουσίας, ἣν ὅμως αὐτὸς ἀποτόμως ἀπεποιήθη. Ἄλλ' εὐσυνειδητότερος καὶ τιμιώτερος τοῦ ἀδελφοῦ του, ἐφαίνετο ἀνήσυχος καὶ μὴ εὐχαριστημένος ἐν τῇ ὑψηλῇ θέσει τῶν ἀπαιτήσεών του, ὅθεν ἐπεθύμει ὅσον τὸ δυνατόν τάχιον νὰ νομιμοποιήσῃ τὸ ἀξίωμά του, καὶ εἰς νέον περιεπλέχθη λαβύρινθον. Ἀντὶ ν' ἀφοσιωθῇ ἐντελῶς εἰς τὸν πόλεμον, ἀντὶ νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν πτῶσιν τὴν Τριπόλεως, καὶ (ὡς ἔλεγεν ὁ Ρίζος) νὰ μεταβάλλῃ τὴν χώραν ὅλην εἰς ἓν καὶ μόνον στρατόπεδον, ἤρχισε νὰ σχεδιάζῃ πολιτεύματα καὶ συνελεύσεις, περὶ ὧν ὀλίγον ἐφρόντιζον οἱ πρόκριτοι τῶν Βερβένων. Ἐπειράθη διὰ τινος Ἰταλοῦ Κανδιόττου, πελάτου τοῦ κόμητος Καποδιστρίου, καὶ διὰ τοῦ ἱερέως Βάμβια νὰ διοργανίσῃ τοὺς γερουσιαστάς, καὶ μάλιστα ἀπερισκέπτως πολὺ τοὺς ἠπείλησε διὰ τῆς ἐκδικήσεως τῆς Ῥωσσίας, ἀλλὰ τὰ ὀνόματα ταῦτα δὲν εἶχον ἐνταῦθα ἢ τοῦλάχιστον παρὰ τοῖς ἀνδράσι τούτοις τὴν μαγικὴν δύναμιν, ἣν εἶχον ἐν τῇ Ἄρκτῳ, καὶ οἱ πρόκριτοι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἠρεθίσθησαν κατὰ τοῦ πρίγκηπος ἕνεκα τῆς κομπορρημοσύνης ταύτης. Ὅθεν παροργισθεὶς ἐγκατέλιπε (28/10 Ἰουλίου) προτροπῇ τῶν ἑταίρων φίλων του Ἀναγνωσταρᾶ καὶ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Δικαίου τὸ στρατόπεδον καὶ μετέβη εἰς Καλάμας, σκοπὸν ἔχων, ὡς ἐφοβοῦντο πάντες, νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἑλλάδα. Μεγάλῃ ἐγεννήθη ἐκ τούτου ταραχὴ εἰς τὸ ἐν Βερβένοις στρατόπεδον, ἣν προειδὼν καλῶς οἱ τὴν ἀναχώρησιν συμβουλευσάντες. Τὸ πλῆθος τῶν ὅπλοφόρων ἐπολιόρχησε τοὺς προκρίτους καὶ τοὺς ὀπλαρχηγούς ἐντὸς τῆς οἰκίας τοῦ Πετρόμπεη, καὶ ἠπείλησε νὰ φονεύ-

ση τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Δημητρίου· ὁ δὲ Κολοκοτρώνης ἠναγκάσθη νὰ καθησυχάσῃ τὸ παρωργισμένον πλῆθος, λέγων, ὅτι ἐὰν φονεύσωσι τοὺς προκρίτους τῶν, θέλουσι θεωρήσει αὐτοὺς οἱ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης ὡς κακούργους, Καρβονάρους, καὶ θέλουσι συνδράμει τὴν Τουρκίαν (1). Ἀπεφασίσθη λοιπὸν νὰ σταλῶσι πρὸς τὸν πρίγκηπα οἱ φίλοι του, οἵτινες καὶ τὸν ὠδήγησαν πάλιν ἐκ Λεονταρίου εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Τρικώρων, ἔνθα ἐν μέσῳ τῶν ζητωκραυγῶν τοῦ στρατοῦ ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν (3/15 Ἰουλίου). Φρονοῦσι καὶ οἱ ξένοι Φιλέλληνες, οἱ παρευρεθέντες εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπόλεως καὶ οἱ Ἕλληνες ἱστοριογράφοι, ὅτι οὐδὲν ἦτο εὐκολώτερον τῷ Δημητρίῳ ἢ ν' ἀναγορευθῇ δικτάτωρ τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ὄνημά του ἀντήχει εἰς τὰς ἀπωτάτας γωνίας, τὸ κύρος του ἀνεγνωρίζετο προθύμως πανταχόθεν ὡς ἐχέγγυον τῆς ἐλευθερίας. Αἱ ἐπαρχίαι ἐθεώρουν ἤδη αὐτὸν ἀμερόληπτον ἐθνάρχην· καὶ αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ του ἐτίμων ἤδη καὶ ἐσέβοντο αὐτὸν περισσότερον. Πανταχόσε διεδίδοντο αἱ ἐγκύκλιοι καὶ αἱ προκηρύξεις του. Εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου ἐπεμψε τοὺς τοποτηρητάς του· ἐν Καλάμεις διέταξε τὸν ἱκανόν, ἐν Κρήτῃ πολιτογραφηθέντα Γάλλον Βαλέστον, τὸν δημοτικώτατον πάντων τῶν ξένων ἀξιωματικῶν, νὰ σχηματίσῃ σῶμα τακτικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν ἀπέστειλεν ὀργανιστήν· οἱ Ἀθηναῖοι, πολιορκοῦντες ἔτι τὴν ἀκρόπολιν ἐζήτησαν παρ' αὐτοῦ καὶ ἔλαβον τοποτηρητήν· ἡ ἀνατολικὴ Ἑλλὰς ἐπεμψε πρὸς αὐτὸν τὸν Κωνσταντῖνον Σακελλῖωνα καὶ τὸν ἐπίσκοπον τοῦ Ταλαντίου Νεόφυτον, ἵνα ζητήσωσι παρ' αὐτοῦ ὀπλοφόρους, χρήματα καὶ ἀρχηγόν· καὶ οἱ ἀπομεμακρυσμένοι Κρήτες ἐζήτησαν παρ' αὐτοῦ πολεμάρχην· ἡ Μονεμβασία, μικρὰ Γιβραλτάρη ἐπὶ πετρώδους νήσου κειμένη, ἥτις δὲν συνδέεται μετὰ τῆς ἡπείρου εἰμὴ διὰ γεφύρας, πολιορκουμένη ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου μηνὸς καὶ ἀναγκαζομένη ἕνεκα τῆς πείνης νὰ παραδοθῇ, ἐζήτησεν ἄνδρα ἐπίσημον, ἵνα συνθηκο-

(1) Διήγησις συμβάντων τῆς Ἑλλ. φυλῆς ἀπὸ τὰ 1770 ἕως τὰ 1836 ὑπαγόρευσε Θεοδ. Κ· Κολοκοτρώνης Ἀθῆν. 1846 σελ. 75.

λογήσῃ οὗτος ἀσφαλῶς μετὰ τῶν Τούρκων· ὁ Ὑψηλάντης ἀπέ-
 στείλε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὸν Καντακουζηνόν, ὅστις ἀφῆκε
 καὶ τὴν τουρκικὴν φρουρὰν καὶ τοὺς Τούρκους κατοίκους ν' ἀπο-
 πλεύσωσι εἰς τὴν Ἀσίαν (23/4 Αὐγούστου). Καὶ οἱ ἐν Νεοκά-
 στρῳ πολιορκούμενοι ἐκκήρυξαν ἑαυτοὺς ἐτοιμοὺς νὰ παραδοθῶσιν,
 εἰάν ὁ Ὑψηλάντης ἡγγυᾷτο περὶ τῆς ἀσφαλείας αὐτῶν· ἀλλ' οἱ
 ἀπεσταλμένοι ὑπ' αὐτοῦ, ἵνα διαπραγματευθῶσι περὶ τῆς παρα-
 δόσεως, ἦσαν ἔτι ἀνικανώτεροι τῶν εἰς Μονεμβασίαν σταλέντων,
 ἵνα ἐπιβάλῃσι πιστὴν τὴν τήρησιν τῶν συνομολογηθέντων (7/19
 Αὐγούστου). Οὕτως ἐν ᾧ ἐξωτερικῶς ἐκραταιοῦτο ἡ ἐπιρροή τοῦ
 Ὑψηλάντου, κατεστρέφετο αὕτη ὅπου αὐτὸς ἦτο παρὼν, διαρ-
 κούσης τῆς πολιορκίας τῆς Τριπόλεως, ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν
 περισσότερον. Ἐν τοσοῦτῳ ὁ Ὑψηλάντης ἦλθεν εἰς νέας διαπραγ-
 ματεύσεις περὶ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ σχεδίων (1) μετὰ τῆς γε-
 ρουσίας, τῆς ἐκ Βερθέων εἰς Ζαράκωθαν μετατοπισθείσης· ἐν Ζα-
 ρακῶθα ὅμως ἡ συνέλευσις αὕτη ἐπηρεαζέτο ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπι-
 σκόπου Γερμανοῦ, ὅστις ἐφέρετο ὡς ἀντίπαλος ὑποψήφιος δικτά-
 τωρ· ὅθεν καθ' ἑκάστην ἡῴζανεν ἡ πρὸς τοὺς πολιτικούς προ-
 κρίτους διαίρεσις, καὶ οἱ Φιλικοὶ ὁπαδοὶ τοῦ Ὑψηλάντου κατηγο-
 ρήθησαν μάλιστα, ὅτι ἔκαμον ἐν Ζαράκῳθα ἀπόπειραν κατὰ τῆς
 ζωῆς του. Αἱ δὲ εἰδήσεις περὶ τῆς ἀποτυχίας τοῦ ἀδελφοῦ του
 ἐπιβεβαιωθεῖσαι ἐπέφερον κατὰ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Δημητρίου τὸ
 πρῶτον παρὰ τοῖς συνετοῖς τούτοις ἀνθρώποις θανατηφόρον πλη-
 γήν, οἷαν εἶχεν ἐπιφέρει κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του ἡ ἄρνησις τοῦ
 Τσάρου. Αἱ εἰδήσεις αὗται ἐβλάψαν αὐτὸν καὶ παρὰ τῇ στρα-
 τιωτικῇ μερίδι, δι' ἧς ἐζήτει νὰ ὑποστηριχθῇ κατὰ τῶν πολιτι-
 κῶν προκρίτων, ἃν καὶ μετ' οὐ πολὺ οἱ ἐπισημότεροι τῶν ὁπ-
 λαρχηγῶν δὲν ἀπέκρυπτον πλέον τὴν ὀλίγην πρὸς αὐτὴν ὑπόλη-
 ψίν των· ὁ Κολοκοτρώνης ἐβόλεπε περιφρονητικῶς πρὸς τὸν εὐα-
 πάτητον ἄνδρα, « τοῦ ὁποίου ὁ νοῦς δὲν εὗρέθη ἀντάξιός των

(1) Ὁρα Ἀνδ. Μάμουκα, Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος.
 1839. 1, 9—18.

περιστάσεων ». Πρὸς τούτοις ὁ Ὑψηλάντης ἦτο μέγα πρόσκομμα εἰς τοὺς ἄνδρας τούτους κατὰ τὴν ἐπικειμένην πτώσιν τῆς Τριπόλεως, διότι οἱ πολιορκηταὶ ὀλίγον ἐφρόντιζον περὶ εὐσχήμων συνθηκῶν συνομολογουμένων ὑπὸ ἐντίμων πολιτῶν.

Ἡ πολιορκία τῆς Τριπόλεως ἐπροόδευεν ἐντοσοῦτερ καθ' ἑκά- ^{Προσπά- θειαιπρὸς} στην καὶ ἐν μέσῳ τῶν διαιρέσεων τούτων, ὅχι ἕνεκα τῆς ἱκανότη- ^{διάλυσιν} τος τῶν πολιορκητῶν ἀλλ' ἕνεκα τῆς στερήσεως πάντων τῶν ^{τῆς πολι-} ἀναγκαίων ἐκ μέρους τῶν πολιορκουμένων. Ἡ πόλις εἶχε μὲν ἀ- ^{ορκίας τῆς} φθονίαν ὕδατος ἀλλὰ τὰ τρόφιμα ἐξέλιπον μετ' ὀλίγον ἕνεκα ^{ως} τῆς ἀφροντησίας καὶ τοῦ συσσωρευμένου πλήθους. Ἀφορμὴ τῶν συνεχῶν ἐξόδων τῶν πολιορκουμένων ἦτο ἡ προμήθεια τροφῶν. Εἰς τὰς ἀψιμαχίας δὲ ταύτας ἐγυμνάζοντο οἱ Ἕλληνες κατ' ἀνάγκην, ὅπως καὶ πρὸ τῆς ἐν Βαλτετσίῳ μάχης. Καὶ ἐνώπιον μὲν τοῦ ἐχθρικοῦ ἵππικοῦ διετήρουν ἔτι τὸν παλαιὸν φόβον, ἀλλὰ τὸ πεζικὸν ἀντέκρουον ὁσημέραι τολμηρότερον. Μία δὲ τῶν τελευταίων ἐξόδων τῶν Τούρκων ἐπετάχυνεν οὐκ ὀλίγον τὴν πτώσιν τῆς πόλεως. Εἰδοποιηθεὶς ὁ Κολοκοτρώνης, ὅτι ὁ Κιαμὴλ βέης ἤθελε νὰ μεταβῇ εἰς Κόρινθον, ἀνήγειρε παρὰ τὸν Μύτικα προχώματα καὶ ἐνίσχυε τὴν φρουράν. Ἡ εἰδήσις αὕτη ἦτο ψευδής, ἀλλὰ τὰ ληφθέντα μέτρα ἐχρησίμειυσαν, ὅτε μετὰ τινος ἡμέρας (10/22 Αὐγούστου) ὁ Κεχαγιάς Μουσταφᾶς βέης ἐξῆλθε μετὰ 4—6000 ἀνδρῶν πρὸς ἀναζήτησιν τροφῶν, καὶ κατὰ τὴν ἐπάνοδον ἔπεσεν ἀπερισκέπτως ἐπὶ τῶν προχωμάτων, ἐνθα ὁ στρατός του δεκτὸς γενόμενος μὲ πυροβολισμοὺς ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐν ἀταξίᾳ. Κατὰ τὴν ἰδίαν διήγησιν αὐτοῦ τοῦ Κολοκοτρώνου ἤθελον ὑποστῇ οἱ ἐχθροὶ μεγάλας ζημίας, ἐὰν κατάρθωνε ν' ἀποτρέψῃ τοὺς νικητὰς ἀπὸ τῆς πλουσίας λείας καὶ νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ εἰς καταδίωξιν αὐτῶν. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἤδη ταύτης οἱ Τούρκοι δὲν ἐτόλμων ν' ἀπομακρυνθῶσι πολὺ τῆς Τριπόλεως. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Σεπτεμβρίου) κατέλαβεν ὁ Κολοκοτρώνης μόνον μεθ' ἑκατὸν ἀνδρῶν χωρίον τι 600 ὀργυῖας πρὸς ἀνατολὰς τῆς πόλεως κείμενον, εἰς τὸ ὁποῖον ἔθεσκον οἱ Τούρκοι τὸ πρῶν τοὺς ἵππους των καὶ ἐνταῦθα δὲ

δὲν ἐτόλμησαν οὗτοι πλέον νὰ ἐμφανισθῶσι, καὶ οἱ ἵπποι κατ' ὀλίγον ἐφθάρησαν. Μὲ ὅλας τὰς ἐπιτυχίας ταύτας ἦσαν τὰ πρὸς πολιορκίαν μέσα τῶν Ἑλλήνων πολὺ μικρά, ὥστε νὰ δοθῇ ἡ τελευταία καιρία πληγῇ. Μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς Μονεμβασίας εἶχον λάβει οἱ Ἕλληνες ἄθλια τινα τηλεβόλα, δι' ὧν ἀπεπειράθησαν νὰ βομβοβολήσωσι τὴν πόλιν· ἀλλ' ἡ ἀπόπειρα αὕτη ἀπέβη ματαία καὶ γελοῖα· καὶ ἀφ' οὗ ἀκόμη ὁ Σκῶτος Θωμᾶς Γόρδων, ὁ ἱστοριογράφος τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως προήνεγκε τρία νέα ὀβούζια, δι' ὧν (μετ' ἀποποίησησιν προτάσεων περὶ παραδόσεως, γενομένων ὑπὸ τοῦ Ἰψηλάντου) ἀπεφάσισαν νὰ κάμωσι βῆγμα εἰς τὸ τεῖχος πρὸς ἔφοδον, ἀπέτυχε καὶ ἡ ἀπόπειρα αὕτη ἕνεκα τῆς κακῆς τῶν τηλεβόλων καταστάσεως καὶ τῆς ἐλλείψεως τῶν πολεμεφοδίων τῶν Ἑλλήνων. Ἰσως δὲ καὶ ἕνεκα τῆς ἀπειρίας τῶν ἀρχηγῶν. Εὐκόλον ἤθελον εἶσθαι τοῖς πολιορκηταῖς νὰ διαῤῥήξωσιν ἐν καιρῷ νυκτὸς τινὰς τῶν πυλῶν διὰ ῥηξιπύλων· οἱ περὶ τὸν Κολοκοτρώνην ὅμως δὲν ἤθελον ἔφοδον, ἀλλὰ διαπραγματεύουσιν καὶ παράδοσιν, ἵνα λάβωσιν εἰς τὴν λείαν τὴν μερίδα τοῦ λέοντος. Ἐν τῇ μόνον παρεκίνει τέλος τοὺς Ἕλληνας νὰ ἐπιταχύνωσι τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως, αἱ ἀποθαῤῥυντικαὶ εἰδήσεις περὶ τῆς κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἐκστρατείας, τῆς γενομένης ἐκ συμφώνου πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Τριπόλεως. Καὶ πραγματικῶς ὁ τουρκικὸς στόλος ἐφάνη παρὰ τὴν μεσημβρινὴν παραλίαν τῆς Πελοποννήσου. Καὶ πρῶτον εἶχεν ἐφοδιάσει μὲ τρόφιμα (26/7 Σεπτεμβρίου) τὴν Μεθώνην καὶ Κορώνην, εἴτα δὲ κατέπλευσεν εἰς Καλάμας, ἔνθα οἱ Ἕλληνες ἐν τῇ μανίᾳ τοῦ πρώτου φόβου τῶν ἔσφαξαν τοὺς ἐξήκοντα Τούρκους, οὓς εἶχον αἰχμαλωτίσει κατὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Καλαμῶν. Ὁ στόλος συνηντήθη μετὰ τοῦ μικροῦ σώματος τοῦ Βαλέστου, ἐν τῷ ὁποίῳ οἱ Τούρκοι εἶδον πύλους φραγκικοὺς καὶ ἤκουσαν φραγκικὰς σάλπιγγας· τοῦτο ἤρκεσεν, ἵνα, ἀποτυχούσης τῆς ἀποβάσεως ἀποπλεύσῃ ὁ στόλος εἰς τὰς Πάτρας. Ἡ δὲ ἐμφάνισις αὐτοῦ πρὸ τῶν Πατρῶν ἐνέπλησε φόβου τοὺς πρὸ τῆς Τριπόλεως ἐςρατοπευμένους Ἕλληνας, διότι οὐδαμοῦ τῆς Πελοποννήσου τὰ πράγ-

ματα εὐρίσκοντο εἰς χειροτέραν κατάστασιν ἢ ἐν Πάτραις. Ὅθεν ἀπεσάλη κατεσπευσμένως πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν πολιορκούντων τὰς Πάτρας τὸ σῶμα τοῦ Βαλέστου καὶ μέρος τοῦ στρατοῦ τοῦ Κολοκοτρώνου ὑπὸ τοὺς δύο υἱοὺς αὐτοῦ, τὸν Πάνον καὶ τὸν Γενναῖον, καὶ τὰ ἠνωμένα ταῦτα σώματα ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν ὁδήγίαν τοῦ Ἰψηλάντου, ὃν ἀπεμάκρυναν συγχρόνως ἐκ τοῦ πρὸ τῆς Τριπόλεως στρατοπέδου. Αἱ Πάτραι ἐπολιορκούντο διὰ ξηρᾶς ἐν ἐκτεταμένῳ κύκλῳ, ὥς καὶ ἡ Τρίπολις· αἱ θέσεις τῶν Ἑλλήνων εὐρίσκοντο ποτὲ μὲν ἐν Ῥωμανῷ, ποτὲ δὲ ἐν Σαραβαλίῳ, ἄλλοτε ἐν ταῖς μοναῖς τοῦ Ὀμπλοῦ καὶ τοῦ Γηροκομείου· ἐν ταῖς αἵματηραῖς μάχασι ἠναγκάσθησαν οἱ νέοι ἀρχηγοί, ὁ ἐξ Ἀκαρνανίας Θεόδωρος Γρίβας καὶ ὁ Παναγιώτης Καρατσᾶς νὰ καταβάλωσι πάσας τὰς προσπάθειάς αὐτῶν, ἵνα διατηρηθῶσιν. Μεταξὺ τῶν παλαιῶν καὶ τῶν νέων ὀπλαρχηγῶν εἶχεν ἐνσκήψει φθόνος, διχόνοια καὶ συνομωσία, καὶ ἀφ' οὗ οἱ Κουμανιώται ἐδολοφύνησαν αἰσχροῦς τὸν ἀνδρεῖον Καρατσᾶν (4/16 Σεπτεμβρίου) διεδόθη τοσαύτη δυσπιστία μεταξὺ τῶν πολιορκητῶν, ὥστε, ὅτε ὁ τουρκικὸς στόλος ἐφάνη πρὸ τῶν Πατρῶν (7/19 Σεπτεμβρίου), διεσκορπίσθησαν ὡς ἄχυρα οἱ Ἕλληνες ἐξ ὅλων τῶν θέσεων τῶν ὑπὸ τῶν ἐνθαρρυνθέντων καὶ ἐν καιρῷ νυκτός ἐξεληθόντων πολιορκουμένων Τούρκων (9/21 Σεπτεμβρίου).

Ἐπὶ ἤρχετο ἐν τοσοῦτῳ μὲ τρομερὰν ταχύτητα καὶ ἡ θύελλα, ἡ ἐπαπειλοῦσα τοὺς τὴν Τρίπολιν πολιορκούντας μετὰ τὰς ἐν Πάτραις ἐπιτυχίας ταύτας τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Ὁ Καρᾶ Ἀλῆς εἰσέπλευσεν εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου καὶ ἔκαυσε τὸ Γαλαξειδίον (Ὀικτώβριον). Καὶ ἐνταῦθα ἦτο ἑτοιμος νὰ συνδράμῃ πάντα τουρκικὸν στρατὸν, ἐμφανιζόμενον ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ ἢ ἐν Σαλῶνις ἀπὸ τοῦ μαλιακοῦ κόλπου διὰ τῶν ὁρέων. Πλὴν ἐν Γαλαξειδίῳ ἔμαθεν ὁ ναύαρχος, ὅτι ὅ,τι εἶχε κερδίσει κατὰ θάλασσαν, ἀπωλέσθη ἐντοσοῦτῳ κατὰ γῆν.

Οἱ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα διεσπαρμένοι ὀπλαρχηγοί, ἀπελθόντων τοῦ Μπαῦράμ πασᾶ καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀρχηγῶν ἐκ Ζητουνίου, κατέλαβον συμβουλὴ τοῦ ἐμπείρου Λυσοβουνιώτου,

θέσιν τινὰ παρὰ τὰ Βασιλικὰ ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν Λεβαδείαν ἀγούσης, ἵνα ἐμποδίσωσι τὴν διὰ τῆς πεδιάδος τοῦ Κηφισσοῦ διάβασιν τῶν Τούρκων. Οἱ ἐχθροὶ, ἑπτακισχίλιοι τὸν ἀριθμὸν, ἐπρόχωρησαν μέχρι Πλατανιάς, ἔνθα κατὰ τὴν πρώτην συμπλοκὴν ἀπεκρούσθη ἀπόσπασμα σταλὲν εἰς κατόπτεισιν (25/6 Σεπτεμβρίου.) Τὴν ἐπιούσαν δὲ (26/7 Σεπτ.) προσῆλθεν ὁ Μπαῦραμ-πασῆς μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ, καὶ πεισματώδης συνεκροτήθη μάχῃ μετὰ αὐτοῦ καὶ τῶν ἠνωμένων, καὶ τοὶ πολὺ ἀνίσων δυνάμεων τῶν Ἑλλήνων, ὀδηγουμένων ὑπὸ τοῦ Δουβουνιώτου, τοῦ Γούρα, τοῦ Παπα-Ἀνδρέου καὶ ἄλλων ὀπλαρχηγῶν. Οἱ Τούρκοι, εἰς τοὺς ὁποίους ἐν ταῖς στενοαῖς τῆς διασώδους κοιλάδος, ὅπου ἴσταντο οἱ Ἕλληνες, οὐδαμῶς ἐχρησίμευσεν οὔτε ὁ ἀριθμὸς, οὔτε τὸ ἵππικόν, ἐνίκηθησαν κατὰ κράτος καὶ κατεδιώχθησαν μέχρι τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου. Ἐγκατέλιπον δὲ χιλίους νεκρούς, δεκακοσίους ἵππους, δύο τηλεβόλα καὶ δεκαοκτὼ σημαίας ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης καὶ ἔφυγον τοσοῦτον πεφοβισμένοι εἰς Ζητούσιον, ὥστε κατέστρεψαν ὅπισθεν αὐτῶν καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ Σπερχεῖοῦ γέφυραν, καὶ ἐπὶ ἡμέρας ὁλοκλήρους ἄνθρωποι καὶ ζῶα περιεφέροντο ἐν ἀταξίᾳ ἐπὶ τῆς ἀντίπεραν ὄχθης τοῦ ποταμοῦ. Ὁ Καρὰ Ἀλῆς μαθὼν ταῦτα ἀπέπλευσε μετὰ τοῦ στόλου, ἐδήλωσε κατὰ τὴν ἐπ' ἀνάγκῃ του τὴν ὅλως ἀθῶαν νῆσον Σαμοθράκην καὶ ἔλθων εἰς Κωνσταντινούπολιν προσεβιάσθη Καπουτάν-πασῆς.

Πτώσις
τῆς Τρι-
πόλεως.

Μετὰ τὴν ἔξοδον ταύτην τῶν δύο πρὸς βοήθειαν σταλόντων σωμάτων ἡ πτώσις τῆς Τριπόλεως κατέστη ἄφρευκτος. Ἀπόδειξις τούτου ἦτο τὸ πανταχόθεν συρρέουσιν πλῆθος τῶν λαίαν θηρευόντων, τὸ ὁποῖον ἐπηύξησε τὸν στρατὸν τῶν πολιορκητῶν εἰς δεκακισχιλίους ἄνδρας· ἀπόδειξις ἦσαν αἱ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ στρατοπέδῳ μεταβολαί, ἔνθα τῶρα οἱ ἔμπειροι εἰς τὴν λεηλασίαν Μανιάται, οἵτινες μέχρι τοῦδε ἦσαν οἱ τελευταῖοι, εὗρισκοντο ἐστρατοπεδευμένοι πλησίον τοῦ τείχους· ἀπόδειξις ἦτο καὶ ἡ διαίρεσις καὶ ἕρις τῶν ἐντὸς τῆς πόλεως κομμάτων, ἧτις δὲν περιετρίβετο πλέον εἰμὴ περὶ τοῦ τρόπου καὶ τοῦ τέλους τῆς ἀντιστάσεως. Καὶ ὁ μὲν Κερχαγιά βέης Μουσταφᾶς, ἡ σύζυγος τοῦ

Χουροῖτ πασᾶ, ἥτις διετῆρει καὶ ἐν τῇ δυστυχίᾳ τῆς τὸ ἀγέρω-
 χόν τῆς φρόνημα, ὁ Καϊμακάμης Μεχμέτ Σαλίχ πασᾶς, καὶ οἱ
 ἀνατολῖται Τοῦρκοι, οἵτινες οὐδὲν ἄλλο διεκινδύνευον ἐν Τριπόλει
 ἢ τὴν στρατιωτικὴν αὐτῶν τιμὴν, διενοοῦντο ν' ἀνοίξωσι τὴν
 πρὸς τὸ Ναύπλιον ὑποχώρησιν τῶν διὰ τῶν ὅπλων· οἱ ἐγχώριοι
 ὅμως καὶ οἱ ἐν Τριπόλει ἀποκαταστημένοι Τοῦρκοι, οἵτινες δὲν
 ᾔθελον νὰ ἐκθέσωσιν εἰς τὸν κίνδυνον τοῦτον τὰς γυναῖκας καὶ
 τὰ τέκνα τῶν, συνετάχθησαν πρὸς τὸν Κορίνθιον Κιχαμὴλ βέην
 καὶ διενοοῦντο νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας προῦ-
 χοντας σχέσεως αὐτοῦ, ἵνα ἐπιτύχωσι καλῶν ὅρων παραδόσεως.
 Οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Ἐλμάζ βέην Ἀλβανοὶ διεπραγματεύοντο κατὰ τὸ
 σύνθημα, ὡς πρὸ μικροῦ ἐν Βραχωρίῳ, ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ μόνων.
 Ἐν τῇ κρίσει ταύτῃ, καθ' ἣν πάντες μὲν ἐσκέπτοντο περὶ παρα-
 δόσεως οὐδεὶς δ' ἐτόλμα νὰ προσφέρῃ τὴν λέξιν ταύτην, ἐπέμε-
 νον πρῶται αἱ πειναλέαι γυναῖκες, συρρέυσασαι πρὸ τῆς οἰκίας
 τοῦ Κεχαγιᾶ, νὰ γείνη ἑναρξίς τῶν διαπραγματεύσεων. Ἀπεφα-
 σίσθη, οἱ Πελοποννήσιοι, οἱ κρατούμενοι ὡς ὅμηροι, νὰ ληφθῶσι
 μεσῖται εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Οἱ δυστυχεῖς οὗτοι ἄνθρωποι
 ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Ἀπριλίου, ὅτε ὀχλαγωγία τοὺς ἠπείλει μὲ
 θάνατον, ἐκτὸς ὀλίγων τινῶν ὑπὸ τῶν Τοῦρκων ἀρχηγῶν προσ-
 τατευομένων, τὸ ὅλον τριάκοντα ὀκτώ, ἀλυσόδετοι εἶχον ρι-
 φθῇ εἰς φυλακὴν κακούργων, ἐνθα διετρέποντο τοσοῦτον ἐλεει-
 νῶς, ὥστε τρεῖς μόνον ἐξ αὐτῶν, ὡς λέγεται, ἐπέζησαν ἐπὶ
 πλείονα χρόνον τῆς φυλακίσεώς των. Νῦν δὲ ἀπελύθησαν οὗτοι
 τῆς φυλακῆς, καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ συντάξωσιν ἐπιστολὴν μαλ-
 λον ἀπειλητικὴν ἢ ἱκετικὴν, ἐν ᾗ ἐκθέτοντες τὸν κίνδυνον αὐτῶν,
 ἐζήτουν τοὺς ὅρους τῆς παραδόσεως. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐρρίφθη
 ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Συνεπεία τοῦτου συνεκαλέσθη
 σύνοδος πληρεξουσίων, καὶ συνωμολογήθη ἀνακωχὴ ὅπλων. Ἀμέ-
 σως ἐξήλθον σωρηδὸν γυναῖκές τε καὶ παιδιὰ διὰ τῶν πυλῶν
 τῆς ὑπὸ τῆς πείνης μαστιζομένης πόλεως, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι νὰ τύ-
 χωσι παρὰ τοῖς ἐχθροῖς ἐλέους καὶ νὰ εὕρωσι τροφήν. Καὶ τοὺς
 μὲν πρῶτους σωροὺς τῶν δυστυχῶν ὑπεδέχθησαν οἱ Ἕλληνες,

τοὺς λοιποὺς ὅμως ἀπέπεμψαν, ἀλλ' ἐπανερχόμενα τὰ δυστυχῆ ταῦτα πλάσματα εἰς τὴν πόλιν ἀπεπέμφθησαν καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὥστε ἠναγκάσθησαν οἱ πολιορκηταὶ νὰ τοὺς δεχθῶσι καὶ νὰ τοὺς οδηγήσωσι πρὸς τὰ Καλάβρυτα. Ἐν τῇ συνελεύσει τῶν περὶ τῆς παραδόσεως διαπραγματευομένων (15/27 Σεπτεμβρίου) ἀπήτουν οἱ Τοῦρκοι ἐλευθέραν τὴν ἐξοδὸν μὲ τὰ ὅπλα καὶ ἀσφαλῆ μεταβίβασιν εἰς Σμύρνην· οἱ δὲ Ἕλληνες ἐζήτουν τὰ ὅπλα καὶ ὑπέσχοντο τὴν μεταβίβασιν τῶν Τούρκων εἰς Σμύρνην ἐπὶ πληρωμῇ 50 ἑκατομμυρίων γροσίων. Οἱ βαρεῖς οὗτοι ὅροι διέκοψαν τὰς διαπραγματεύσεις καὶ αἱ ἐχθροπραξίαι ἤρχισαν ἐκ νέου. Μόνοι οἱ Ἀλβανοὶ ἐξηκολούθουν νὰ διαπραγματεύωνται περὶ τῆς ἐλευθέρως αὐτῶν ἐξόδου, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ἅμα ἐλθόντες εἰς τὴν πατρίδα των, τὴν Ἑπείρον, νὰ στρέψωσι τὰ ὅπλα των κατὰ τῶν Τούρκων. Τὴν προθεσμίαν ταύτην μετεχειρίσθησαν συγχρόνως οἱ Ἕλληνες ὀπλαρχηγοί, ἵνα λάβωσι παρὰ τῶν πλουσίων Ἰουδαίων καὶ Τούρκων ὑπέρογκα λύτρα χάριν τῆς ἀσφαλείας αὐτῶν, περὶ ἧς ὅμως οἱ Ἕλληνες δυσκόλως ἠδύναντο νὰ τοῖς ἐγγυηθῶσιν. Ὁ Κολοκοτρώνης ἀπήτησεν ἀπὸ μίαν μόνον ἑβραϊκὴν οἰκογένειαν τετρακοσίας χιλιάδας γροσίων· ἡ δὲ Μπουμπουλίνα, ἥτις ἐκ τοῦ σύνεγγυς παρατηρουμένη οὐδαμῶς εἶχε τὸ ῥωμαντικὸν ἐκείνο σχῆμα, τὸ ὅποιον τὴν περιέβαλλον ἐν τῇ Δύσει, ἐτόλμησε πλεονεξίᾳ φερομένη νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐπέστρεψε φορτωμένη μὲ δῶρα ἐπισήμων Τουρκισσῶν. Κατὰ τὴν ἡμέραν δὲ, καθ' ἣν (23/5 Ὀκτωβρίου) οἱ Ἀλβανοὶ ἠτοιμάζοντο ν' ἀπέλθωσι, νέα διαπραγματεύσεις ἐλάμβανε χώραν μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ Τούρκων. Τουρκεῖς σκοποὶ, θέλοντες ν' ἀγοράσωσι σταφυλὰς ἄφησαν Ἕλληνας τινὰς νὰ πλησιάζωσιν εἰς τὰ τεῖχη. Οὗτοι δὲ ἀνέβησαν αἶφνης ἐπὶ τοῦ τεύχους παρὰ τινι πύργῳ κειμένῳ μετὰ τῆς πύλης τοῦ Νεοκάστρου καὶ τῆς τοῦ Ναυπλίου· σίφος δέ τι, ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν Κεφαλᾶν, ἠκολούθησε τὸ παράδειγμα αὐτῶν καὶ ὕψωσεν ἐπὶ τοῦ τεύχους τὴν σημαίαν τοῦ Σταυροῦ. Σύμπαν τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων ἔδραξε τὰ ὅπλα καὶ ὥρμησεν εἰς ἐφοδὸν πανταχόθεν. Τὰ ἄτακτα σῖφη εἰσέλασαν εἰς τὴν δύσμοιρον πόλιν, ἥτις

ὑπέπεσαν εἰς τρομερὰν τύχην καὶ εἰς τὴν ἐκδίκησιν τῶν διαπρα-
 χθέντων ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν Κυθωνίαις καὶ Σμύρνῃ, ἐν
 Κύπρῳ καὶ Κρήτῃ κακουργημάτων. Οἱ Ἀλβανοὶ ἐπέμενον ἔνο-
 πλοι εἰς τήρησιν τῆς συνθήκης καὶ ὠδηγήθησαν (1500 ἕως 1800
 ἄνδρες) ὑπὸ τοῦ Πλαπούτα εἰς Βοστίτσαν, ὅθεν μετεβιβάσθησαν
 εἰς τὴν Ἑπειρον. Οἱ Τοῦρκοι δὲ ἀρχηγοὶ καὶ τὰ χαρέμια αὐτῶν
 ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν φρουρήσιν τῶν Ἑλλήνων ὀπλρχηγῶν, διότι ἡ
 σωτηρία αὐτῶν παρεῖχε περισσοτέρας ἐλπίδας λύτρων ἢ ὁ θάνα-
 τός των. Ἡ ἐπίλοιπος ὄμως φρουρὰ καὶ οἱ κάτοικοι ἐγκατελεί-
 φθησαν εἰς τὴν ἀτίθασσον μανίαν καὶ λύσαν τῶν αἱμοχαρῶν δού-
 λων, οἵτινες ἐλεύθεροι τῶν ἀλύσεων ἐβλεπον ἑαυτοὺς δεσπότης τῶν
 δεσμοφυλάκων αὐτῶν. Οἱ ὀρμήσαντες Ἕλληνες ἤριζον πρὸς ἀλλή-
 λους περὶ τῶν πλουσιωτέρων οἰκιῶν, τοίχοι δολικληροὶ καὶ γωνίαι
 οἰκιῶν κατέπιπτον ἐνώπιον τῆς ὀρμῆς τῶν λυσίωντων τούτων ὡς
 ἐνώπιον πολιορκητικῶν μηχανῶν· πᾶσα γωνία διηρουνᾶτο πρὸς ἀνα-
 ζήτησιν θυμάτων· οὔτε ἡλικίας, οὔτε γένους, οὔτε ἀξιώματος ἐφεί-
 σθησαν οἱ νικηταί, καὶ πρὸ πάντων κατὰ τῶν Ἰουδαίων διέπραξαν
 τὰς τρομερωτέρας βαρβαρότητας. Μόλις ἐπρόφθانون οἱ Ἕλληνες νὰ
 ἡσυχάσωσιν ὀλίγον καὶ νὰ φάγῳσιν τι· ὁ Κολοκοτρώνης ἐκαυχᾶτο,
 ὅτι ἐπὶ εἰκοσιτέσσαρας ὅλας ὥρας εὐρίσκειτο ἐν ἐνεργείᾳ καὶ κατὰ
 τὴν εἰκοστὴν μόλις ὥραν ἡδυνήθη νὰ φάγῃ ὀλίγον ἄρτον. Ὀλίγοι μό-
 νον Τοῦρκοι ὑπερησπίσθησαν μὲ τὰ ὅπλα τὴν ζωὴν των, ἐν οἷς δερ-
 βῆσαι τινες, οἵτινες κλεισθέντες ἐν τινι σχολείῳ ἐπολέμησαν μέχρι
 τῆς τελευταίας των πνοῆς, τασσάρχοντα δὲ Τοῦρκοι στρατιῶται
 κατώρθωσαν νὰ σωθῶσιν εἰς τὸ Νάυπλιον· τὸ ἐλλεκτότερον μέρος
 τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, μαχόμενον ἀπὸ τοῦ φρουρίου, παρεδόθη
 τὴν τρίτην μόλις ἡμέραν. Τὴν νύκτα μετὰ τὴν ἐφοδὸν ἐπυρπο-
 λήθη ἡ πόλις εἰς διάφορα μέρη, καὶ αἱ φλόγες μετεδόθησαν εἰς
 τὸ μέγαρον τοῦ πασᾶ, ὅθεν ἐσώθησαν αἱ γυναῖκες του, μετα-
 βᾶσαι εἰς ἄλλην οἰκίαν. Ἄμα ἐχάραξεν ἡ ἡμέρα αἱ φρικταὶ σκηναὶ
 ἀνενεώθησαν· ἐπὶ τρεῖς ὅλας ἡμέρας διήρκεσαν οἱ ἐμπρησμοί, αἱ
 λεηλασίαι, οἱ φόνοι. Οἱ παρνευθέντες περιγράφουσι τὴν πόλιν ὡς
 κόλασιν αἱμάτων καὶ πυρὸς, ἐν ᾗ ἀντήχει ὁ πάταγος τῶν κα-

ταδρεουσῶν οἰκιῶν, ὁ θόρυβος τῶν τηλεβόλων καὶ πυροβόλων, οἱ στεναγμοὶ τῶν ἀποθνησκόντων, καὶ οἱ ἀλαλαγμοὶ τῶν σφαγέων. Τοσοῦτον πυκνῶς συσσωρευμένα ἔκειντο τὰ πτώματα ἐν ταῖς ὁδοῖς, ὥστε ὁ ἵππος τοῦ Κολοκοτρώνου « ἀπὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως μέχρι τῶν μεγάρων τῶν πλουσιῶν Τούρκων δὲν ἐπάτησε τὴν γῆν. » Ὁ ἀριθμὸς τῶν σφαγέντων ὑπολογίζεται εἰς ὀκτὼ μέχρι δέκα χιλιάδων ψυχῶν· ὁ δὲ Κολοκοτρώνης ἀναφέρει ὅτι οἱ σφαγέντες ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ εἰς τὰ περίρξ συνεποσούντο εἰς τριάκοντα δύο χιλιάδας, ἐν οἷς ἦσαν καὶ οἱ δισχιλίοι οἱ πρὸ τῆς ἐφόδου ἐξεληθόντες, τὸ πλεῖστον μέρος γυναῖκες καὶ παιδιὰ, οὓς οἱ τρομερώτεροι τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν ἐσφαζαν ἐντὸς στενωποῦ τοῦ Μαινάλου ὄρους. Ἐκ τῆς πλουσίας λείας δὲν ἔλαβεν ἡ ἐνδεὴς πατρίς εἰμὴ τὰ τριάκοντα τηλεβόλα τοῦ φρουρίου καὶ τῶν τειχῶν, καὶ ἐν γένει τὰ πολλὰ ὄπλα, ὧν καὶ ἡ διαρπαγὴ δὲν ἠλάττωσε τὸ σημαντικὸν τῆς λείας. Τὰ ἐπίλοιπα διηρπάγησαν ὑπὸ τούτου καὶ ἐκείνου. Ὁ Πετρόμπεης ἀπέστειλεν εἰς τὴν πατρίδα του δύο φορτωμένας καμήλους καὶ εἴκοσιν ἡμιόνους. Οἱ Μανιάται ἐφόρτοναν τὰς ἀπὸ τῶν ὁρέων κατελθούσας γυναῖκας τῶν μετὰ τὰ λάφυρά των. Τὰ πάντα εἶχον διὰ τοὺς ἄρπαγας τούτους ἀξίαν, καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ παλαιὰ τῶν οἰκιῶν καρφία.

Συνέπειαι Ἡ ἠθικὴ ἐντύπωσις, ἣν ἐπροξένησεν ἡ ἄλωσις τῆς Τριπόλεως καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἦτο βαθυτάτη καὶ ἐξαιρετικωτάτη. Ἐπιδιωκομένη μετὰ συνέσεως, δραστηριότητος καὶ ὁμονοίας ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ συνέπειας, αἵτινες ἤθελον κατὰ πολὺ ὑπερτερῆσαι τῶν ὠφελειῶν, τῶν ἐκ τῆς ἀπλῆς κατακτήσεως τῆς πρωτευούσης ἐκπηγασσῶν. Πανταχόσε ἤθελον ἀναπτυχθῇ ἀφ' ἑαυτῆς ἡ ἐπανάστασις, λαμβάνουσα ἀπέραντον ἑκτασιν. Διότι πρὸς δυσμὰς μὲν ἐδίδετο ἰσχυρὰ ὠθησις εἰς τοὺς Ἀλβανούς· τὴν δὲ ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ὅλην ἐγκατέλειψαν ὅ τε Ὁμέρ Βριώνης καὶ ὁ Μεχμέτ πασᾶς, οἵτινες, ἐπέστρεψαν εἰς τὰ Ἰωάννινα διὰ τῆς μόνης ἀνοικτῆς ὁδοῦ, τῆς τοῦ Ταλαντίου. Καὶ ἡ πολιορκία τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπαναληφθῇ. Τὰ ἐνδότερα τῆς Πελοποννήσου ὅλα εὗρίσκοντο εἰς χεῖρας τῶν ἐπανα-

στατῶν, οἱ δὲ Τοῦρκοι περικυρρίζοντο μόνον εἰς τὰ ὀλίγα φρούρια, τὰ τῶν Πατρῶν, τοῦ Ῥίου, τῆς Μεθώνης καὶ Κορώνης, τοῦ Ἀκροκορίνθου καὶ Ναυπλίου. Φανερόν ἦτο ὅτι τὰ φρούρια ταῦτα ἤθελον πέσει ἀφ' ἑαυτῶν, ἐὰν μόνον ἐγίνετο κατ' αὐτῶν ἐπίθεσις διαρκῆς καὶ στρατηγική. Ἀλλ' ἡ παράλογος ἀπερισκεψία τῶν ζωηρῶν τούτων ἀνδρῶν ἐματαιώσας πάντα τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα, ἐπειδὴ ἦσαν πολὺ εὐκόλα καὶ κατορθωτά· εἰς τὰ εὐκόλα ἐνόμιζον οἱ Ἕλληνες ὅτι δὲν εἶχον ἀνάγκην νὰ καταβάλῃσι μεγάλας προσπάθειας. Ἡ ἄλωσις τῶν ῥηθειςῶν πόλεων ἐφαινετο εἰς ὅλους οὐχὶ πλέον ζήτημα τοῦ ἀγῶνος ἀλλὰ μόνον τῆς λαφυραγωγίας, καὶ πρὸ πάντων ἡ κατὰ τῶν Πατρῶν ἐπιχείρησις, ἥτις τὰ μάλιστα τοὺς εἵλκυεν ἕνεκα τῆς λείας. Τὰς Πάτρας, ἅμα ἐγνώσθη ἡ πτώσις τῆς Τριπόλεως, τοσαύτη κατέλαβε σύγχυσις καὶ φόβος, ὥστε ἑκατοντάδες Τοῦρκων ἐφυγον διὰ θαλάσσης, οἱ δὲ Ἀλβανοὶ διέβησαν τὸν κόλπον, καὶ οἱ Ἀλβιωταὶ διώξαντες τὸν Ἰουσοῦφ πασᾶν εἰς τὸ Ῥίον κατέλαβον τὴν ἀκρόπολιν, περὶ τὴν ὁποίαν ἐν αὐτῇ τῇ πόλει ἐστρατοπέδευσαν καὶ πάλιν Ἀχαιοί. Ἐν Τριπόλει προσεφέρθη ὁ Κολοκοτρώνης ἐν τῷ πολλῷ ἁτῶν ἐχόντων τὴν ἐξουσίαν εἰς τὰς χεῖρας, ν' ἀναδεχθῇ τὴν πολιορκίαν· ἦτο συνεννοημένος μετὰ τῶν Ἀλβιωτῶν καὶ βέβαιος, ὅτι ἕνεκα τοῦ φόβου τῶν Τοῦρκων διὰ μόνης τῆς ἐμφανίσεώς του ἤθελε κυριεύσει τὸ φρούριον. Ἡ ἐπιχείρησις αὐτῇ ἤθελε προσθέσει εἰς τὰ πλούτη τοῦ νέου θησαυροῦ, καὶ κοσμήσει τὸ ὄνομά του διὰ νέας ἐπιβροχῆς καὶ δόξης. Οἱ ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῆς Τριπόλεως ἀρχηγοὶ δὲν ἐτόλμων νὰ τῷ ἀρνηθῶσι τι. Ὅθεν μετὰ τεσσαράκοντα μόνον ὀπλοφόρων ἀπῆλθε τῆς πόλεως, (διότι περὶ τὴν Τρίπολιν εἶχεν ἤδη διασπαρῆ ὅλος ὁ στρατὸς ὡς νὰ εἶχεν ἐπιτευχθῇ ὁ σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας καὶ τοῦ πολέμου διὰ μόνης τῆς συγκομιδῆς τῆς λείας)· ἀλλ' ἐν Μαγουλιάνοις εἶχεν ἤδη περὶ ἑκατὸν 1700 ἀνδρας, καὶ ἐν Γαστούνῃ δεκακισχιλίους (1). Ἀλλ' οἱ πρόκριτοι, οἵτινες ἐπολιόρχουν τὰς

(1) Ὁ Γέρον Κολοκοτρώνης σελ. 88.

Πάτρας, ὁ Ζαήμης, Χαραλάμπης, Γερμανός, δὲν εἶχον ποσῶς τὴν διάθεσιν οὔτε νὰ καταστήσωσι τὸν ἄνδρα ἐτι ἰσχυρότερον παρ' ὅ,τι ἤδη ἦτο, οὔτε νὰ τῷ παραχωρήσωσι τὴν λείαν, ἣν ἐθεώρουν πλέον ἰδικὴν τῶν, καὶ νὰ τεθῶσιν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν ἐν Τριπόλει ὅθεν καὶ προέτρεψαν τὴν γερουσίαν νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Κολοκοτρώνου, λέγοντες ὅτι ἐντὸς ἐξ ἡμερῶν θέλουσιν αὐτοὶ κυριεύσει τὰς Πάτρας, ἔνθα οἱ Λαλιῶται ἔκλινον τρώντι εἰς συμβιβασμὸν καὶ παράδοσιν. Ἡ γερουσία διέταξε τὸν Κολοκοτρώνην νὰ πορευθῇ πρὸς τὸ Ναύπλιον. Περὶ τὰς Πάτρας ὅμως τοσοῦτον ἀδρανῶς ἐφέροντο οἱ πολιορκηταί, ὥστε μετ' οὐ πολὺ (22/4 Δεκεμβρίου) διεσκορπίσθησαν ὑπὸ τῶν ἐξεληθόντων Λαλιωτῶν, κινήθέντων μετὰ τοῦ ἐκ Ρίου ἐξορμήσαντος Ἰουσούφ πασᾶ, καὶ ἀπώλεσαν καὶ τηλεβόλα καὶ σκεύη καὶ πολεμεφόδια. Εἰς ἄλλας κουφότητας ὑπέπεσον οὐχὶ ἐξ ἀδρανείας, ἀλλ' ἐξ ὑπεροφίας καὶ οἱ πρὸ τοῦ Ναυπλίου ἐσρατοπεδευμένοι Ἕλληνες, τῶν ὁποίων τὴν ἀρχηγίαν εἶχε νῦν ὁ Ὑψηλάντης. Οὗτος ἐκστρατεύων κατὰ τοῦ Ναυπλίου, ἵνα ἀντιπράξῃ εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ τουρκικοῦ στόλου, εἶχε φθάσει παρὰ τὸν κορινθιακὸν κόλπον καθ' ἣν ἐποχὴν ἐπυρπολεῖτο τὸ Γαλαξείδιον. Μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Τριπόλεως ἐπανῆλθε διὰ τῆς Κορίνθου εἰς τὴν πόλιν ταύτην, καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τῆς πολιορκίας τοῦ Ναυπλίου, ἥτις εἶχεν ἀνανεωθῇ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Κεχαγιᾶ Μουσταφᾶ βέη ἐφήμερον συνδρομὴν, ὑπὸ τοῦ ἀνδρείου καὶ δραστηρίου Νικολάου Νικήτα, ἀδελφοῦ τοῦ Τουρκοφάγου. Διὰ τῆς πείτης μόνον ἦτο δυνατόν νὰ κυριευθῇ ἡ ὀχυρὰ αὕτη ὑπὸ τριῶν φρουρίων προστατευομένη πόλις, ἥτις συνέκειτο α.) ἐκ τῆς περιτεταιχισμένης πόλεως τῆς ἐπὶ στενοῦ ἀκρωτηρίου κειμένης καὶ ἐχοῦσης λιμένα, ὃν ὑπερησπίζετο ὀχυρὸς προμαχὼν β.) ἐκ τοῦ φρουρίου Ἰτσακλῆ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ πρὸς μεσημβρίαν καὶ δυσμὰς ἀποτόμου καὶ πετρώδους ἀκρωτηρίου, καὶ γ.) ἐκ τοῦ τοῦς δύο προῤῥηθέντας προμαχῶνας προφυλάττοντος φρουρίου, τὸ ὁποῖον φέρει τὸ πανάρχαιον ὄνομα τοῦ Παλαμηδίου κτισθὲν ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν λίαν ἐντέχνως ἐπὶ βράχον, ἔχοντος ὕψος 750 πο-

δῶν καὶ ὕλως ἀπροσίτου ἐκ τριῶν μερῶν, καὶ ἐφωδιασμένου με-
 τρεῖς ἀποκεχωρισμένους προμαχῶνας καὶ τέσσαρας κανονοστοι-
 χίας. Ἀλλὰ παράτολμος Γενουήνσιος, Δανίας τῶνομα, βασιζόμε-
 νος ἐπὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὃν ἐπροξένησεν ἡ ἄλωσις τῆς Τριπό-
 λεως, καὶ παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Κολοκοτρώνου καὶ τῶν πλεί-
 στων φιλελλήνων ἀξιοματικῶν, κατέπεισε τὸν Ὑψηλάντην νὰ κά-
 μῃ γενικὴν ἐφοδον, ἣτις ἐμελλε νὰ γείνη ἐν καιρῷ νυκτὸς (3/15
 Δεκεμβρίου). Κατὰ τὸ σχέδιον ἔπρεπεν ὁ μὲν Νικήτας καὶ ὁ
 Βαλέστος νὰ ὑπερπηδῇσιν τὸ τεῖχος καὶ τὴν πύλην τῆς ξηρᾶς,
 ὁ δὲ Κολοκοτρώνης νὰ προσποιηθῇ ἐφοδον κατὰ τοῦ Παλαμη-
 δίου, τὰ δὲ πλοῖα νὰ ἐπιχειρισθῶσιν ἀπόβασιν ἐντὸς τοῦ λιμένος.
 Ἄμα ὅμως ἐδόθη τὸ σημεῖον τῆς προσβολῆς οἱ Ἕλληνες ἐγκατέ-
 λειψαν ἀνάνδρως τὰς κλίμακας, καὶ ἅμα ἤρχισεν ὁ πυροβολι-
 σμὸς τῶν τουρκικῶν τηλεβόλων, ἐτράπη εἰς φυγὴν σύμπας ὁ ἄ-
 τακτος τῶν Ἑλλήνων στρατός· οἱ ὀλίγοι μόνον Φιλέλληνες διε-
 τηρήθησαν ἐπὶ τρεῖς ὥρας περιμένοντες τὴν σύμπραξιν τῶν
 πλοίων, τὰ ὅποια ὅμως ἐμποδίσθησαν ὑπὸ τῶν ἐναντίων ἀνέμων
 νὰ λάβωσι μέρος. Εὐτυχῶς εὗρεν ὁ Ὑψηλάντης εὐκαιρίαν νὰ ἐ-
 πανορθώσῃ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην πρὸ τοῦ Ναυπλίου δι' ἄλλης
 ἐπιτυχίας.

Ἡ φρουρά τοῦ Ἀκροκορίνθου ἐζήτην νὰ συνθηκολογήσῃ μετ' αὐ-
 τοῦ. Ὅθεν συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνου, τοῦ Γιατράκου,
 καὶ τοῦ τάγματος τοῦ Βαλέστου μετέβη ἐκεῖ, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ
 τὸν αἰχμάλωτον Κιαμὴλ βέην, διὰ τῆς ἐπιζήροῦς τοῦ ὁ ὁποίου ὑ-
 πῆρχεν ἐλπίς νὰ διευκολυνθῇ ἡ παράδοσις. Ὁ βοεβόδας εὗρεν εὐ-
 καιρίαν νὰ εἰδοποιήσῃ κρυφίῳ τῷ τρόπῳ περὶ τούτου τὴν ἐν τῷ
 φρουρίῳ κεκλεισμένην γυναῖκα του καὶ τὴν μητέρα του ὅθεν αἱ
 βίαι ὑπαγορευθεῖσαι αὐτῷ ἐπιστολαὶ ἐπροξένησαν εἰς τὴν τουρ-
 κικὴν φρουράν μικροτέραν ἐντύπωσιν ἢ ἡ πείνα καὶ ἡ προδοσία
 τῶν Ἀλβανῶν, οἵτινες διὰ τοῦ ἀρχαίου κλέφτου τοῦ Παρνασσοῦ
 Πανουργιᾶ διεπραγματεύθησαν τὴν εἰς Ναύπακτον μετὰβασίν
 των. Οἱ Τοῦρκοι, ἐγκαταλειφθέντες ὑπὸ τῶν ὁμοθησέων αὐτῶν,
 ἤναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσωσιν. Αἰδὲ συνθῆκαι ἐτηρήθη-

σαν πρὸς αὐτοὺς πιστότερον ἢ πρὸς τοὺς Ἀλβανούς, ὧν οἱ ἡμέ-
σεις σχεδὸν ἐθανατώθησαν κατὰ τὴν διὰ τοῦ κόλπου μεταβίβα-
σιν των. Ἡ Ἑλληνικὴ δὲ σημαία ὑψώθη ἐπὶ τοῦ Ἀκροκορίνθου
(14|26 Ἰανουαρίου 1822.) Ὁ δῦσμοιρος Κιαμὴλ βέης, ἐλεεινὸν
δεῖγμα πεπτωκότος μεγαλείου (1), διετηρήθη ἐν ζωῇ μετὰ τῆς
οἰκογενείας του ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ καταγγείλωσι κεκρυμμέ-
νους θησαυροὺς. Οὐδεμίαν τῶ ἀπέσπασαν ὁμολογίαν τὰ βασα-
νιστήρια, τὰ ὁποῖα τῶ ἐπέβαλον οἱ παλαιοὶ αὐτοῦ ἐχθροί, Δελη-
γιάννης καὶ Νοταρᾶς, ὧν οἱ περιληγμένοι συγγενεῖς εἶχον θανα-
τωθῇ πρότερον ὑπὸ τοῦ βοεβόδα.

Συνθῆκαι
τῶν Ἑλλή-
νων πρὸς ἁλώσεως τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Τριπόλεως, περιωρίσθησαν εἰς μύ-
τους Ἀλ-
βανούς καὶ τὴν κυρίευσιν τοῦ Ἀκροκορίνθου. Ἀλλ' ἐν Ἀλβανίᾳ ἔμελλε νὰ
ἐπιφέρῃ ἡ κατὰ τῆς πελοποννησιακῆς πρωτευούσης πληγὴ ἐτέ-
ρη. Μαν-
ρακορδά-
τος.

Ὄθεν ὅλαι αἱ ὠφέλειαι, αἱ ἐκπηγάσασθαι τοῖς Ἕλλησιν ἐκ τῆς
ἐπομένου ἔτους πολὺ αἰσιώτερος οἰωνὸς τοῖς Τούρκοις παρ' ὅ,τι
ἦτο ἡ ἄλωσις τῆς Τριπόλεως τοῖς Ἕλλησιν, ἦτοι τὴν διάλυσιν
τῆς σιωπηλῆς, ἀσφροῦς καὶ μεμερισμένης συμμαχίας μεταξὺ Ἑλ-
λῆνων καὶ Ἀλβανῶν, καὶ συνεπέα αὐτῆς τὴν πτώσιν τοῦ Ἀλῆ
πασᾶ, ἥτις καθίστα τοὺς Τούρκους ἐλευθέρους νὰ λάβωσιν ἐν τῇ
προσεχεῖ ἐκστρατείᾳ πολὺ δραστηριώτερα μέτρα κατὰ τῶν ἐπα-
ναστατῶν. Οἱ Ἕλληνες ὠφελούμενοι ἐκ τοῦ πρὸς τὸν Ἀλῆ πασᾶ
πολέμου ἐξηκολούθουν μέχρι τοῦδε τὴν ἔμφορον πολιτικὴν, νὰ
ἐρεθίσωσι κατ' ἀλλήλων τοὺς τούρκους καὶ τοὺς Ἀλβανούς Μωα-
μεθανούς, οἵτινες καὶ διὰ θρησκευτικὸς καὶ διὰ πολιτικὸς λό-
γους ἔπρεπε νὰ συμμαχῶσι κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Ἀλέξανδρος
Ἰψηλάντης ἐθεώρησε τὴν πρὸς τοὺς συμπολίτας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ
συμμαχίαν δάκτυλον Κυρίου, διότι αὕτη καὶ ἐν μέσῳ τῶν Ἀλβα-
νῶν αὐτῶν ἔρριπτε τὸ μῆλον τῆς ἔριδος καὶ τοὺς Τούρκους καθί-
στα φιλοπόπτους κατ' αὐτῶν καὶ μέχρι τοῦδε εἶχον κατορθώσει

(1) Τὸ ἄσμα τῶν ἐχθρῶν (παρὰ Fauriel 2,66 καὶ Passow σελ. 476)
δὲν κρύπτει τὴν συγκίνησιν, ἣν ᾗσθάνθησαν οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν τρομε-
ρὰν τοῦ πτώσιν μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν του.

οἱ Ἕλληνες νὰ κρύψωσι τοῖς Ἀλβανοῖς τὸν κύριον σκοπὸν τοῦ ἀγώνος των καὶ νὰ τοὺς ἀφήσωσιν εἰς τὴν πλάνην, ὅτι οὐδεὶς ἄλλος ἢ ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἐκίνησε τὴν ἐπανάστασιν των καὶ πρὸς οὐδένα ἄλλον σκοπὸν ἢ πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοῦ συμφέρον. Πλὴν τώρα ὅτε ὁ Ἐλμᾶζ βέης ἐπέστρεψεν ἐκ Τριπόλεως εἰς τὰ ἴδια, ἐγνώσθη ἐν Ἡπείρῳ ἡ κυρία σημασία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγώνος. Ἀντέβαιναν ὅλως εἰς τὸ συμφέρον τῶν Ἀλβανῶν νὰ ὑποθάλῃωσι τὸν ἀγῶνα τοῦτον· ἐθεώρησαν ὅμως ἐπὶ τοῦ παρόντος λυσιτελεῖς νὰ τηρήσωσιν ἀκόμη τὸν ἀμφίβολον τοῦτον σύνδεσμον, διπλοῦν ἔχοντες σκοπὸν ἢ τὴν ἀνακούφισιν ἢ τὴν σωτηρίαν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Τὴν τοιαύτην πολιτικὴν ὑπέθαλπε καὶ ὁ ἐν Αἰτωλοακαρνανίᾳ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀρχηγός, ὅστις πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος ἐθεώρει ἀπαραίτητον τὴν ἐνίσχυσιν τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, καὶ τοῦ πρὸς τοὺς Ἕλληνας συνδέσμου αὐτῶν. Ὁ ἀρχηγός οὗτος ἦτο ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος (γόνος τῆς οἰκογενείας ἐκείνης, ἧς τὰς ἐκδουλεύσεις ἀνεφέρμεν ἀνωτέρω), ὅστις ἀπὸ τοῦ μηνὸς Αὐγούστου ἤδη εὐρίσκετο ἐν ταῖς ἐπανάστατημέναις ἐπαρχίαις. Ὑπερετήσας πρότερον ὑπὸ τὸν θεῖον αὐτοῦ, τὸν πρίγκηπα Ἰωάννην Καρατσᾶν ἐν Βλαχίᾳ, ἔζη τέλος ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐν Πίσῃ τῆς Ἰταλίας παρ' αὐτῷ καὶ τῷ μητροπολίτῃ Ἰγνατίῳ. Ἐκεῖ εἶχεν ἀναζητήσει τοὺς τρεῖς συμπολίτας του τούτους ὁ Ἀλέξανδρος Καντακουζηνός. Μάτην παρεκίνησεν οὗτος τὸν γηραιὸν Καρατσᾶν νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν πατρίδα τὰ μεγάλα του πλοῦτη· ὁ Μαυροκορδάτος ὅμως ἐθυσίασεν ἀμέσως τὴν μικρὰν αὐτοῦ περιουσίαν, ὅπως ναυλώσῃ καὶ ἐφοδιάσῃ ὑδρακτὶδὸν βρίκιον, μεταβῇ ἐπ' αὐτοῦ ἀπὸ Λιβόρνου εἰς Μασσαλίαν, ἐνταῦθα δὲ προσλάβῃ φιλέλληνας τινὰς καὶ 2500 πανοπλίας καὶ ἀποπλεύσῃ ἐπὶ τοῦ πλοίου ὑπὸ ῥωσικὴν σημαίαν (6/18 Ἰουλίου 1821). (1) Ἄμα ἔφθασεν εἰς Μεσολόγγιον (22/3 Αὐγούστου) ἐφωτίσθη ὁ Μαυροκορδάτος περὶ τῆς καταστάσεως

(1) Raybaud (I, 268), ὅστις εὐρίσκετο μεταξύ τῶν ἐπὶ τοῦ πλοίου Φιλελλήνων.

τῶν πραγμάτων ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι. Ὁ Ἀλέξιος Νοῦτσος, ὁ Φιλικὸς καὶ φίλος τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, καθαρὸν δεῖγμα ἀλβανικῆς ἀπιστίας καὶ κιβδηλοῦ χαρακτῆρος, ὅστις ἐν τῇ δυστυχίᾳ εἶχεν ἐγκαταλείψει τὸν κύριόν του, νῦν ὅμως εἶχε πάλιν ἀπὸ τῶν Τούρκων μεταβῆ πρὸς αὐτὸν, ἐπορεύθη εἰς Μεσολόγγιον ἵνα διὰ τοῦ Μαυροκορδάτου ἐνεργήσῃ λυσitteλῇ ὑπὲρ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἀντιπερισπασμὸν. Ἀπόφασιν ἔχων νὰ συνδράμῃ διὰ τῆς δυνάμεώς του τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ἀπῆλθεν ἔπειτα ὁ Μαυροκορδάτος διὰ τῶν Πατρῶν εἰς τὸ κέντρον τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, τὴν Τρίπολιν, ἐνθα παρὰ τοῖς ἐγγωρίοις πολιτικοῖς προκρίτοις καὶ τοῖς ὀπλαρχηγοῖς καὶ παρὰ τοῖς ῥωσσοφίλοις ἐταίροις ἀνέστη ὡς ἀντιπρόσωπος τετάρτου στοιχείου, τῆς ἐν Εὐρώπῃ ἐκπαιδευθείσης Ἑλληνικῆς νεολαίας. Ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας του, τριακονταετῆς, καὶ διὰ τῆς κατchyωγῆς του, καὶ διὰ τῆς παιδείας καὶ διανοητικῆς ὑπεροχῆς του, καὶ διὰ τῆς γνώσεώς του τῶν δυτικῶν γλωσσῶν καὶ πραγμάτων, καὶ διὰ τῆς ἐξωτερικῆς του ἱκανότητος καὶ τῆς ἀκεραιότητος τοῦ χαρακτῆρος, καὶ διὰ πρακτικότητός του καὶ τῆς εὐθύτητός του περὶ τὰ χρηματικὰ καὶ τέλος διὰ τῆς γλυκειᾶς καὶ συμβιβαστικῆς φύσεώς του ἠδύναντο ὁ Μαυροκορδάτος ὑπὲρ πάντα ἄλλον ν' ἀποδειχθῇ εἰς ἐκ τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν τῆς Ἑλλάδος, ἐὰν ὑπῆρχεν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἔχνος τι πολιτισμοῦ. Εἶχε μείνει πιστὸς εἰς τὰς φιλολογικὰς ἑξεῖς τῆς οἰκογενείας του καὶ εἶχε γράψῃ γαλλιστὶ πόνημα περὶ τῶν εἰσβολῶν τῶν Τούρκων εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ περὶ τῶν ἐπαναστάσεων αὐτῶν, τὸ ὅποιον ἐν τινι ἐξόδῳ τῶν Τούρκων ἐκ Πατρῶν, καθ' ἣν αὐτοπροσώπως παρευρέθη καὶ ἐκινδύνευσε κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἐποχὴν, ἀπωλέσθη. Ὡς ἀνὴρ δὲ εὐρωπαϊκῶς ἐκπαιδευθεὶς, ὡς διπλωμάτης, ὡς Φαναριώτης ἦτο ἐπόμενον, ὅτι ἤθελεν ἔχει ὁ Μαυροκορδάτος ἐναντίους αὐτοῦ τοὺς σρατιωτικοὺς ὀλιγαρχικοὺς, οἵτινες ἤρκει μόνον νὰ δεικνύωσιν ἐπὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ αὐτοῦ ἐπενδύτου καὶ ἐπὶ τῶν διόπτρων του, ἵνα τὸν καταστήσωσι γελοῖον παρὰ τοῖς ἡμιβαρβάροις αὐτῶν στίφεσιν· αὐτὸν δὲ τὸν ἴδιον ἀπέσπκα ὅλη ἡ φύσις του ἀπὸ τῶν ἀγρίων τούτων ἀν-

δρῶν τῆς ἀναρχίας καὶ τὸν ὤθει πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τῆς τάξεως. Πάντες οἱ ἔχοντες ἔχνος ἐπιστημονικῆς, πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς ἐκπαιδεύσεως, ὡς ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ Τρικούπης, τῷ προσεκολλήθησαν τὸν λεπτὸν τὴν συμπεριφορὰν Ἀλέξ. Καντακουζηνὸν προσείλκυσε ἀπὸ τοῦ Ὑψηλάντου πρὸς ἑαυτὸν· οἱ Κοντουριῶται, οἱ πλούσιοι καὶ ἔμπειροι περὶ τὸ ἐμπόριον νησιῶται, τῷ ἦσαν πιστοὶ ὀπαδοί· ὁ λόρδος Βύρων τὸν ἔλεγεν ἄξιον τῶν καλλιτέρων χρόνων τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος· καὶ οἱ κόλακες του ἐνημενίζοντο νὰ θεωρῶσιν αὐτὸν ἄλλον Οὐασινγκτῶνα. Ἀλλ' ἵνα παρὰ τῷ λαῷ τούτῳ καὶ εἰς τοιαύτας περιστάσεις περιέλθῃ εἰς τὴν βαθμίδα τοῦ μεγάλου ἐκείνου Ἀμερικανοῦ, ἔπρεπε ὁ Μαυροκορδάτος ἐκτὸς τῆς στρατιωτικῆς τέχνης νὰ ἔχῃ καὶ τὴν φιλαρχίαν καὶ ὅλην τὴν ἐλαστικότητα, καὶ τὴν ἐν τοῖς πολέμοις τύχην τοῦ Βολιβάρ, ὡς εἶχε καὶ τὴν ἄσκον αὐτοῦ ἐγκατέρρησιν καὶ τὴν πατριωτικὴν αὐτοῦ ἀφοσίωσιν· ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ὡς πρὸς τὰς σχέσεις τῆς Εὐρώπης πρὸς τὴν Ἑλλάδα τὴν αὐτὴν τύχην, ἣν εἶχεν ὁ Βολιβάρ πρὸς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν βόρειον Ἀμερικὴν, ἵνα διὰ τῶν σχέσεων τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸ ἐξωτερικόν, καὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐπιβροχῆς του ἐπιβάλληται τῇ Εὐρώπῃ ὡς κατ' ὄψιν ὁ Βολιβάρ· ἄνευ τῶν προτερημάτων τούτων ἀνάγκη ἦτο, ὥστε οἱ χρόνοι οὗτοι, καθ' οὓς δὲν ἐπρόκειτο περὶ τάξεως καὶ διοργανίσεως, ἀλλὰ μόνον περὶ πολέμου καὶ ὑπεροχῆς, νὰ μεταβιβάσωσιν αὐτὸν εἰς δευτερεύουσαν βαθμίδα, ἐνθα ποτὲ μὲν συνδυαζόμενος πρὸς τούτους ποτὲ δὲ πρὸς ἐκείνους ἠναγκάζετο ἄλλοτε μὲν νὰ πολεμῇ αὐτοὺς τοὺς βλάπτοντας τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα ἄλλοτε δὲ τοὺς ἄλλους. Εὐθὺς μετ' αὐτὸν ἐνεφανίσθησαν εἰς τὸ μέγα τῆς Πελοποννήσου κέντρον ὁ Κωνσταντῖνος Καρατζᾶς, ὁ υἱὸς τοῦ Ὀσποδάρου, καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ Θεόδωρος Νέγρης, ὁ γνωστὸς ἤδη ἐκ τῶν παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν. Ὁ Νέγρης μικρὸν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως εἶχε διορισθῇ πρέσβυς τῆς Πύλης εἰς Παρισίους, καθ' ὁδὸν δὲ εὐρισκόμενος πρὸς τὴν Μασσαλίαν καὶ μαθὼν τὴν ἐκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως, πιστῶς μὲν πρὸς τοὺς συμπολίτας του, ἀπίστως δὲ πρὸς τὸν ἡγεμόνα του φερόμενος ἔβρι-

ψεν εἰς τὴν θάλασσαν τὰ διαπιστευτήρια αὐτοῦ ἐγγράφα καὶ προσεκολλήθη εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Μικρὸς, ἰσχνὸς, φύσει μὲν δειλὸς, φιλοδοξία δὲ τολμηρὸς, ἦτο ὁ Νέγρης εἰς τῶν ἐπιδεδιωγμένων, πανουργοτάτων, δραστηριοτάτων, ἀλλὰ καὶ ἀχαρκατηριστωτάτων ἀνδρῶν ἐκ τῆς διπλωματικῆς σχολῆς τῶν Ἑλλήνων, ὅστις, εὐθύς ἐν ἀρχῇ ἀποβληθεὶς παρὰ τοῦ Ἰψηλάντου, εὗρέθη πρόθυμος νὰ προσκολληθῇ εἰς τὸν Μαυροκορδάτον, καθὼς κατ' ἄλλην ἐποχὴν ὑπῆρχε θανάσιμος ἐχθρὸς τοῦ φίλου τούτου καὶ φίλος τοῦ Ὀδυτσεως, τοῦ ὁποίου ἦτο πρότερον ἄσπονδος ἐχθρὸς. Ὁ Νέγρης συννητήθη ἐν Μονοδενδρίῳ μετὰ τοῦ Καρατσᾶ καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀπερχομένων εἰς τὸ ἐν Τρικόρφοις στρατόπεδον· ἐν Καλαβρύτοις δὲ συννητήθησαν οἱ τρεῖς μετὰ τῶν ἀπεσταλμένων τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, τοῦ ἐπισκόπου Νεοφύτου καὶ τοῦ Σακελλίωνος, οἵτινες ἀποστολὴν ἔχοντες πρὸς τὸν Ἰψηλάντην τὴν αὐτὴν ἐπορεύοντο ὁδόν, καὶ συνεσκέφθησαν μετ' αὐτῶν περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος. Ἄμα συνδιαλεχθεὶς ὁ Μαυροκορδάτος μετὰ τοῦ Ἰψηλάντου ἐνόησεν, ὅτι ἡ παρουσία αὐτοῦ πρὸ τῆς Τριπόλεως ἤθελεν εἶσθαι ὅλως περιττή. Ἡ διαίρεσις τῶν ἀρχηγῶν, ἡ οἷσις τοῦ Ἰψηλάντου, ὅστις ἐπέμενε νὰ ἐνεργῇ ἐν ὀνόματι τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς, ἐλύπησεν καὶ δυσχερέστησεν τὸν ἔξοχον ἄνδρα. Καὶ οἱ δύο ἀπεσταλμένοι τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἐνόησαν ὅτι ἠπατήθησαν ὥς πρὸς τὸν Ἰψηλάντην. Διότι ἐν ᾧ αὐτοὶ νύχριστοῦντο νὰ ἔχωσι ὑπὲρ τῶν περὶ διοργανίσεως σχεδίων τῶν τοῦλάχιστον τὴν καλὴν αὐτοῦ προαίρεσιν καὶ τὴν σκιάν τῆς συμπράξεώς του, αὐτὸς ἐν τῇ μικροπρεπείᾳ αὐτοῦ ἀντιζηλεῖ ὅλους τοὺς πόθους τῶν ἀπέκρουσεν. Ἀπήτησεν παρ' αὐτοῦ τὸν Μαυροκορδάτον ἀρχηγόν. Δὲν συμφέρει, τοῖς ἀπήντησεν ὁ Ἰψηλάντης. Δὸς ἡμῖν τὸν Καντακουζηνόν. Ἀκατάλληλος εἶναι καὶ οὗτος. Καὶ ὁ Καρατσᾶς; ἰσοαύτως. Ἄλλ' ὁ Νέγρης τέλος; Ὁ χεῖριστος πάντων. Δυσαρρεσθηέντες μετέβησαν ὅλοι οἱ ἀποπεμφθέντες οὗτοι, καὶ μετ' αὐτῶν καὶ ὁ Καντακουζηνὸς εἰς Βυτίνην, ἐνθα συνεθλόντες ἀπεφάσισαν νὰ μὴ ζητήσωσι πλέον τὴν γνώμην τοῦ Ἰψηλάντου περὶ τῶν σχεδίων καὶ τῶν πράξεών των. Ἐξέδωκαν ἐγκυκλίους, δι' ὧν συνε-

κάλουν τῇ 14/26 Σεπτεμβρίου συνέλευσιν πληρεξουσίων τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος εἰς τὰ Σάλωνα, πρὸς ἐγκατάστασιν ἐγγωρίου κυβερνήσεως· τοῦτο ἦτο πρώτη καὶ καιρία πληγὴ κατὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ Ἰψηλάντου, τοῦ ὁποῖου αἱ διαταγαὶ ἦσαν μέχρι τοῦδε σθεασαὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Ἐν Καλαβρύτοις εὔρον αὐτοὺς δύο ἀπεσταλμένοι τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, οἵτινες ἤρχοντο ἵνα παρακαλέσωσι τὸν Μαυροκορδάτον νὰ τακτοποιήσῃ τὴν ὑπὸ τῆς πολυαρχίας καὶ τῆς ἀναρχίας δεινοπαθοῦσαν χώραν· ἀλλὰ προηγουμένως μετέβη ὁ Μαυροκορδάτος μετὰ τῶν ἐπαδῶν του διὰ τῆς Βοστίτσας καὶ τοῦ Γαλαξειδίου εἰς τὰ Σάλωνα, ἔνθα παρευρίσκοντο ἤδη τῶν πληρεξουσίων τινές. Κατ' αὐτὰς ἐκεῖνας τὰς ἡμέρας ἐπυρπόλησεν ὁ τουρκικὸς στόλος τὸ Γαλαξείδιον, καὶ τὸ συμβᾶν τοῦτο τοσοῦτον κατεφύβισε τὴν συνέλευσιν, ὥστε ἅμα συγκροτηθεῖσα διελύθη πάλιν. Ὁ Καντακουζηνὸς ἐδειλίασα τοσοῦτον, ὥστε ἀπέπλευσεν εἰς Λιβόρνον· ὁ δὲ Μαυροκορδάτος προτροπῇ τῶν Αἰτωλῶν μετέβη εἰς Μεσολόγγιον. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἔλαβε χώραν μετὰ τῶν Ἀλβανῶν Ἀλῆ-πασαδιστῶν καὶ τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Αἰτωλοακαρνανίας σύνοδος περὶ τῆς συννομολογήσεως τῆς συμμαχίας. Ἀλλ' εὐθὺς ἐγείνε δῆλον, ὅτι ἀμφοτέρω τὰ μέρη ἐπὶ δικόφωρῳ ἐνέργουν σκοπῷ, καὶ ὅτι οἱ μὲν Ἀλβανοὶ ἤθελον τὴν σωτηρίαν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, οὐχὶ ὅμως ἀγῶνα ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας κατὰ τοῦ Σουλτάνου, οἱ δὲ Ἕλληνες ἐπεθύμουν μὲν τὴν παρέκτασιν τοῦ πολέμου τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἀλλ' ὅχι καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ ἀποκατάστασιν τοῦ τυράννου, ὃν χειρότερον καὶ αὐτοῦ τοῦ Σουλτάνου ἐθεώρουν. Ἐν τούτοις ἀπεφασίσθη, διατηρουμένης τῆς ἀπατηλῆς συμμαχίας, νὰ γείνη κοινὴ ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ἄρτης πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ πασᾶ, ὅστις εὗρισκετο πολὺ στενοχωρημένος, ἀφ' οὗ τὸ φρούριον τῶν Λιβαρσιτῶν ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ (περὶ τὰ τέλη τοῦ Ὀκτωβρίου), καὶ αἱ περὶ αὐτὸν δυνάμεις ἡλαττώθησαν εἰς ἑξακοσίους μόνον ἄνδρας. Ὁ Μαυροκορδάτος ἀπέστειλε πρὸς τὸν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Ἄρτης εὗρισκόμενον Μάρκον Βότσαρην πιστὸν ἄνδρα, ἵνα συνεννοηθῇ μετ' αὐτοῦ. Ὁ ἀπεσταλμένος οὗτος (ὁ

Πραϊδης) εὔρε τον Σουλιώτην ὀπλαρχηγόν ἐν Πέτῃ, καθ' ἣν στιγμήν ἐπισήμως συνδιηλλάττετο πρὸς τὸν θανάσιμον αὐτοῦ ἐχθρόν, τὸν ἀνδρεῖον καὶ παλαιὸν ἐκείνον κλέφτην Γῶγον Μπακόλαν, τὸν φονέα τοῦ πατρὸς του. Ὁ Μάρκος ἀπεκάλει τὸν Γῶγον πατέρα, ὁ δὲ Γῶγος τὸν Μάρκον υἱόν, καὶ ὁ μὲν πατήρ ἠσπάζετο τὸ πρόσωπον τοῦ υἱοῦ, ὁ δὲ υἱὸς τὴν χεῖρα τοῦ νέου αὐτοῦ πατρὸς, ἥτις εἶχε βαφῇ διὰ τοῦ αἵματος τοῦ ἀληθοῦς αὐτοῦ πατρὸς. Μωαμεθανοὶ Ἀλβανοὶ, καὶ χριστιανοὶ Σουλιῶται καὶ Ἕλληνες συνηθοροίσθησαν ἐν Πέτῃ καὶ Κομποτίῳ περὶ τοὺς τρισχιλίους καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἄρταν (13|25 Νοεμβρίου), ὅπου ἐν τῇ διαρπαγείῃ καὶ πυρποληθείῃ πόλει ἠνάγκασαν τοὺς Τούρκους τέλος νὰ καταφύγωσιν ἐντὸς ὀλίγων ὄχυρων οἰκιδῶν καὶ τοὺς ἐπολιόρκησαν. Διαρκούσης τῆς πολιορκίας ταύτης καθ' ἣν ἡ ἀτρόμητος ἀνδρεία τοῦ Μάρκου κατέστησε τὸ ὄνομά του δημοτικὸν καὶ ἔνδοξον παρ' ὅλοις τοῖς Ἕλλησιν, ἀπέστειλαν οἱ Ἀλβανοὶ τὸν Ταχίρ Ἀβδᾶς, πρόφην ὑπουργὸν τῆς ἀστυνομίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, πρὸς τὸν Μαυροκορδάτον, ἵνα ζητήσῃ παρ' αὐτοῦ συμβουλήν καὶ ἔνοπλον βοήθειαν. Δυστυχῶς ὅμως ὁ Μαυροκορδάτος ἦτο ἀπὼν, ἐνησχολημένος ὢν εἰς τὰ περὶ τακτοποιήσεως τῶν πραγμάτων· ὁ Ταχίρ Ἀβδᾶς ὠφελήθη ἐκ τῆς ἀποστολῆς του ταύτης διότι, ὥς καὶ ὁ Ἐλμᾶζ βέης ἔρριψε βλέμμα εἰς τὰ ἐκτεταμένα σχέδια τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ συνάμα καὶ εἰς τὰ περιωρισμένα αὐτῆς μέσα. Ἐν Βραχωρίῳ τὸν προσέβαλεν ἡ θέα τῶν κατερειπωμένων τσαμίων καὶ τῶν σημαίων τοῦ Σταυροῦ καὶ αἱ διηνεκῶς ἐπαναλαμβανόμεναι λέξεις « ἔθνος καὶ ἐλευθερία. » Φρονίμως ποιῶν, ἀπέκρυψε τὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὴν ἐκπληξίν του, παρέλαβε τὰ ὑποσχθέντα αὐτῷ πολεμεφόνδια καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια, ἵνα διηγηθῇ εἰς τοὺς ἰδιικούς του ὅσα εἶδεν. Οἱ Ἀλβανοὶ ἰδιαιτέρως συσκεφθέντες ἀπεφάσισαν νὰ ταπεινωθῶσιν, καὶ ἐπεμψαν ἀπεσταλμένους πρὸς τὸν Χουρσίτ πασᾶν, τῷ ὁποίῳ ὑπεσχέθησαν ν' ἀποδείξωσι τὴν μετάνοιαν αὐτῶν διὰ τῆς διπλῆς προδοσίας, βοηθοῦντες τοὺς Τούρκους καὶ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ἐν τῶν τραυτοτέρων δευγματίων τῆς ἀλβαν-

νικῆς ἀπιστίας, τὸ ὁποῖον οὔτε αὐτοὶ οἱ Σουλιῶται ἤθελον νὰ πιστεύσωσιν. ἦτο ὅτε γραμματεὺς τις τοῦ Χουρσίτ, εὐνοϊκῶς ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων διατεθειμένος, ἐπρόδωκε τὰ τεκταινόμενα τῷ Πεβράιβῳ καὶ ἀνήγγειλε τὴν προσέγγισιν στρατοῦ πρὸς βοήθειαν τῆς Ἄρτης. Ἀμα δ' ἐφάνη ὁ στρατὸς οὗτος, ἐκήρυξαν οἱ Ἀλβανοὶ εἰς τοὺς φίλους αὐτῶν Σουλιώτας, ὅτι μόνον πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ εἶχον ἐνωθῆ μετ' αὐτῶν, καὶ ὅτι κατὰ τὰ ἄλλα εἶναι καλοὶ Μωαμεθανοὶ καὶ πιστοὶ ὑπήκοοι τῆς Πύλης. Οὕτως ὑπεχώρησαν κατ' ἀνάγκην καὶ Σουλιῶται καὶ Ἕλληνες, καὶ ἡ πρὸς τοὺς Ἀλβανοὺς συμμαχία, γενομένη πρὸς παρὰ φύσιν φίλους ὑπὲρ συμφερόντων ἐν μέρει μόνον συνταυτιζομένων, διελύθη.

Ὁ τελευταῖος ὑπὲρ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἀντιπερισπασμὸς εἶχεν ἀποτύχει, καὶ ὁ σκτράπης εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ εἰς τὴν τύχην του. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἐν Ἰωαννίνοις Ἀλβανοὶ ἤρχισαν νὰ μιμῶνται τὴν προδοσίαν τῶν ἐκτὸς τῶν Ἰωαννίνων ὁμογενῶν των, ἥτις κατήντησεν εἰς αὐτοὺς δευτέρᾳ φύσις· ὁ μηχανικὸς Καρέττος ἔδωκε πρῶτος τὸ παράδειγμα τῆς πρὸς τὸν Τοῦρκον στρατάρχηνα μεταβάσεως. Ὁ στρατὸς τοῦ Χουρσίτ κατέλαθεν ἀμαχητὶ τὸ ἐν τῇ λίμνῃ φρούριον (περὶ τὰ τέλη τοῦ Δεκεμβρίου 1822). Ὁ δὲ Ἀλῆς κατέφυγε μετὰ 35 μόνον ἀνδρῶν, ἐν οἷς ἦσαν καὶ πέντε ὄμηροι τῶν Σουλιωτῶν, εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ φρουρίου καὶ ἠπέλει ν' ἀνατιναχθῇ εἰς τὸν ἀέρα μεθ' ὅλων τῶν θησαυρῶν του. Ὁ Χουρσίτ, ἀθύμως βλέπων τὴν τοιαύτην ἔκβασιν τῶν μακροχρονίων αὐτοῦ μόχθων, ὑπεσχέθη ἐγγράφως τῷ πασᾶ νὰ μεσολαβήσῃ παρὰ τῷ Σουλτάνῳ ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τῶν ἀνωτέρων αὐτοῦ ἀξιωματικῶν. Ἡ φιλοζωΐα ἐμώρανε τὸν φρόνιμον γέροντα νὰ πέσῃ εἰς τὴν φανεράν ταύτην παγίδα. Ὅθεν μετέβη εἰς θερινὴν τινα οἰκίαν, κειμένην ἐπὶ τινος νήσου τῆς λίμνης, ἐνθα ὁ Χουρσίτ διέταξε νὰ τὸν περιποιῶνται εὐγενῶς. Ἐκ τῶν διαφόρων διηγήσεων περὶ τοῦ τέλους τοῦ Ἀλῆ πασᾶ μία μόνη βασίζεται ἐπὶ ἐπισήμου ἐγγράφου, (1) τοῦ ὁποίου ἡ ἀναίσχυντος εἰλικρίνεια εἰ-

(1) Ἐγγραφοὺν κοινοποιηθέν 42/24 Φεβρουαρίου 1822 ὑπὸ τοῦ βεῆζ ἐφ' ἧς τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβει τῆς Ἀγγλίας.

ναι ἐγγύησις τῆς ἀληθείας του. Ὁ διοικητὴς τῆς Πελοποννήσου, Μεχμέτ πασᾶς, ἐπεσκέφθη (24/5 Φεβρ.) τὸν τεταπεινωμένον γέροντα καὶ τὸν διεσκέδασε διὰ ἐλπίδων καὶ ὑποσχέσεων ὑποκριτικῶν, ἀναχωρῶν ὁμῶς, καθ' ἣν στιγμὴν ἀμφότεροι προσέφερον ἀμοιβαίως τοὺς συνήθεις χαιρετισμούς, τῷ ἐνέπηξεν εἰς τὸ στῆθος τὸ ξίφος. Ἐν Κωνσταντινουπόλει διηγείρεν ἡ θεὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀλῆ μέγιστον ἐνθουσιασμόν. Ὁ κατὰ πρῶτον προδότας αὐτὸν, Ὁμέρ Βριώνης, τὸν διεδέχθη ἐν Ἰωαννίνοις, διότι ἡ Πύλη ἤθελε νὰ ἔχῃ εὐνοϊκοὺς τοὺς Ἀλβανοὺς διὰ τοῦ διορισμοῦ ἐνὸς ἐξ αὐτῶν· οἱ δύο δὲ υἱοὶ τοῦ Ἀλῆ, οἱ ἀποστάντες ἀπὸ τοῦ πατρὸς, ἀπεκεφαλίσθησαν μετ' οὐ πολὺ ἐν Κοτυαίῳ (Κιουταϊά). Ἀλλὰ καὶ τὰ ὄργανα τῆς καταστροφῆς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ δὲν ἐχάρησαν ἐπὶ πολὺ τὴν νίκην των. Ὁ Ἰσμαήλ βέης ἐκατατομήθη κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος. Ἡ δὲ τύχη καὶ δόξα τοῦ Χουρσίτ πασᾶ ἐφθασαν εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς διὰ τῆς ἐπιτυχίας ταύτης, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ ἔνδοξος οὗτος πασᾶς ἀπέθανε παρηγγωνισμένος καὶ ἄγνωστος.

Ἡ χαρὰ τῆς πολέμου. Ταῦτα ἦσαν τὰ συμβάντα τοῦ πρώτου τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἔτους, συγκεχυμένου στροβίλου, συγχειμένου ἐκ τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστατικῆς ὁρμῆς καὶ τῆς τυραννικῆς καὶ φιλάρχου ἐκδικήσεως, καθ' ἣν ὁμῶς εὐθύς ἐξ ὑπαρχῆς καὶ σχεδὸν εἰς ὅλα τὰ μέρη καὶ τὸ τέρας καὶ σκοπὸς τῆς ἐπαναστάσεως ἦτο καὶ ὠρισμένος καὶ γνωστός· ἡ ἀνάγκησις δηλ. τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας. Ἀμφιβόρεοις ἦσαν ἔτι ἐν Ἀμερικῇ αἱ τύχαι τοῦ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων ἀγῶνος, ὅτε ἐκ τοῦ ληθαργικοῦ τῆς ἀσυγκρίτως ἀτιμωτικωτέρας δουλείας ἀνέστη τὸ μικρὸν Ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὁποῖον τὸν αὐτὸν μέγαν σκοπὸν θηρεύον, καὶ τὸν αὐτὸν «περὶ τῶν ὅλων ἀγῶνα» ἀρξάμενον πολὺ ὀλιγώτερον καὶ μικρότερον εἶχεν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ τὰ μέσα ἢ οἱ ἐν Ἀμερικῇ ἀποικοί. Ὅθεν καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἐφαίνετο ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ πολὺ πικρατολμότερον καὶ ἀπερισκεπτότερον κίνημα τοῦ τῶν Ἰσπανῶν Κρεόλων. Καὶ αὕτη ἡ ὕλικὴ δύναμις τῶν διαμαχομένων μερῶν ἦτο ἐν Ἑλλάδι ὅλως ἀντίθετος. Διότι ἐν ᾧ ἐν Ἀμερικῇ ἡ Ἰσπανικὴ δύναμις ἦτο ὥσει σπι-

θαυμάσια τις βάσις, ἥτις συνετρίβετο ὑπὸ τοῦ παρὰ φύσιν ὄγκου τῆς ἀπεράντου τῶν ἀποίκων χώρας, ἐν Ἑλλάδι μικρὸν μόνον μέρος τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, τὸ ὅποιον μόλις φαίνεται ἐπὶ τοῦ γεωγραφικοῦ χάρτου, ἠγέρθη κατὰ τοῦ τρομεροῦ κολοσσοῦ ἀρχαίας καὶ ἰσχυρᾶς ἐξουσίας — κατὰ τῆς βαρβαρικῆς δυνάμεως, ἥτις ἐν διαστήματι ὀκτὼ δεκαετηρίδων κατακλύσασα χώρας ἐχούσας ἑκτασιν, οἶκον ἡ Ῥώμη μετὰ ὀκτὼ μόλις ἑκατονταετηρίδας ἀπέκτησεν, ἔφθικεν ἀπὸ Βαγδατίου μέχρι τοῦ Ἄτλαντος, ἀπὸ τοῦ Φάσιδος μέχρι τῆς Νουβίας. Καὶ αὐτοὶ οἱ τὰ μάλιστα μισέλληνες περιηγηταί, οἵτινες ἐξέπλεον κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἀπὸ τοῦ πολυαύτου Βοσπόρου εἰς τὴν Προποντίδα μὲ τὰς ζωηρὰς ἐντυπώσεις τοῦ θαυμασίου κέντρου καὶ τῆς κοσμοπολίτιδος πρωτεύουσας τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, βαυτάτην ἡσθάνοντο ἐντύπωσιν, βλέποντες ὅτι κατὰ τοῦ ἀπεράντου τούτου κράτους τρεῖς πετρώδεις καὶ μικραὶ νῆσοι ἐτόλμων ν' ἀντιπαθῶσιν, ὧν αἱ πόλεις ὅλαι ὁμοῦ δὲν εἶχον τὴν ἑκτασιν, ἣν εἶχον τὰ ἀνάκτορα αὐτὰ τοῦ Σουλτάνου, καὶ ἀκολουθοῦντες τὴν εὐτολμον ἐπανάστασιν τῶν λαῶν τῆς στερεᾶς, οἵτινες εὐρίσκοντο ἄνευ στρατηγικοῦ κέντρου, ἄνευ κυβερνήσεως, ἄνευ δημοσίου πλούτου, ἄνευ τακτικῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως, ἄνευ ἵππων καὶ τηλεβόλων, ἄνευ πολεμικῶν καταστημάτων καὶ ὕπλων, ἄνευ ἐμπείρων ἀρχηγῶν, ἄνευ ἄλλου μέσου ἢ μόνον μὲ τὰ στίφη τῶν κλεφτῶν, τὰ ὑπὸ τὰς διαταγὰς ἀγρίων καὶ ἀνδρείων ὀδηγῶν, οἵτινες καὶ μεταξὺ των ἦσαν διηρημένοι καὶ δὲν εἶχον ἐπιρροὴν εἰμὴ ἐν ταῖς μικραῖς αὐτῶν ἐπαρχίαις.

Τὸ ἄνισον τοῦτο τῶν ἀντιπάλων ἐφαίνετο ὑποσάκπτον ἀμέσως ἐξ ὑπαρχῆς πᾶσαν ἐλπίδα ἐπιτυχίας τῶν ἐπαναστατῶν. Εὐτυχῶς τὸ ἄνισον τοῦτο ἦτο ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις μᾶλλον ὑποθετικὸν ἢ πραγματικόν. Τὰ πολεμικὰ τῶν ὀθωμανῶν κατέκειντο σχεδὸν νεκρά ἕνεκα τῆς πενίας καὶ διαφθορᾶς τῆς κυβερνήσεως. Ἐκτὸς τῶν πρὸς βορρᾶν συνόρων, ὅπου εὐρίσκοντο οἱ κυριώτεροι σταθμοὶ τῶν γενιστάρων, ἐδυσκολεύετο ἡ Πύλη νὰ διατηρῇ εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἐν αἷς πᾶς στρατὸς ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τῆς συ-

νοδίας τοῦ πασᾶ καὶ τῶν ἐντοπίων στρατιωτῶν, οἵτινες ἀπε-
 λύντο ἐν καιρῷ χειμῶνος, πλέον τῶν ἑξ μηνῶν συγκεντρωμέ-
 νους ἔστω καὶ δεκακισχιλίους ἄνδρας, ἐκτὸς μόνον ἂν ἄμεσος
 λεία εὐρίσκετο πρὸ ὀφθαλμῶν. Εἰς τοὺς στρατοὺς τούτους ἔνε-
 κα τῆς ἐλλείψεως τακτικῆς τροφοδοτήσεως καὶ μισθοδοτήσεως,
 ἱκανῶν καὶ ἐμπειροπολέμων ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν καὶ ἀξίων
 ἀρχηγῶν, τὸ ληστρικὸν πνεῦμα εἶχε καταλάβει τὴν θέσιν τοῦ
 στρατιωτικοῦ πνεύματος, ὡς παρὰ τοῖς ἐπαναστάταις. Κατε-
 στραμμένων καὶ ὁδῶν καὶ γεφυρῶν, κατακειμένου καὶ τοῦ ναυ-
 τικοῦ, εὐρίσκετο κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, καθ' οὓς τὰ ἀτ-
 μόπλοια δὲν εἶχον ἔτι ἐφευρεθῆ, ἡ πρωτεύουσα, τὸ κέντρον,
 σχεδὸν ἐντελῶς ἀποκεκλεισμένη ἀπὸ τῶν ἀπωτέρων ἐπαρχιῶν.
 Τὸ ἀρχαῖον τῶν Τούρκων πολεμικὸν πνεῦμα, τὸ ὁποῖον, ἀρχαῖον
 ἔτι κατὰ τοὺς ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους τελευταίους κατὰ τῶν
 Ἑνετῶν πολέμους, συνίστατο εἰς τὴν ταχεῖαν ἰσχυρὰν συγκέν-
 τρωσιν μεγάλου στρατιωτικοῦ σώματος, εἰς αἰφνιδίους καὶ ἀ-
 προσδοκῆτους προσβολὰς καὶ ἐπιθέσεις, τὸ ἀρχαῖον τοῦτο πνεῦ-
 μα, λέγομεν, κατέκειτο ὥσπερ νεκρωμένον κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν
 ἐποχὴν. Ὅθεν ἡ ἐν τοῖς πολέμοις πείρα τῶν Τούρκων σχεδὸν
 ἐξισοῦτο πρὸς τὴν ἀπειρίαν τῶν ἐπαναστατῶν, οἵτινες ἀνυπέρ-
 βλητον εἶχον ἀποστροφὴν κατὰ πάσης μεγάλης συγκεντρώσεως
 στρατοῦ, χρηζούσης ἐπιμελείας καὶ ἐπιστάσεως καὶ ἐν ἰσχύϊ ἦτο
 ὁ μικρὸς κομματικὸς πόλεμος, ὅστις ἐγίνετο κατὰ βούλησιν,
 κατ' ἀνάγκην καὶ κατὰ τύχην, οὐχὶ δὲ κατὰ μεγάλα καὶ στρα-
 τηγικῶς προαπεφασισμένα σχέδια. Ἐν τῷ πολέμῳ ὅμως τούτῳ,
 ἅμα ἡ ἐπανάστασις μετὰ τὰς πρώτας κατὰ τὴν Θεσσαλίαν καὶ
 Μακεδονίαν παρεκβάσεις τῆς ἐπεριωρίσθη εἰς τὴν ὑπεράσπισιν
 τῶν στενῶν, τὰ ὁποῖα ἀπὸ τοῦ Πίνδου διακλαδοῦνται ἀνατολι-
 κῶς καὶ δυτικῶς πρὸς τὸν μαλιακὸν καὶ τὸν ἀμβρακικὸν κόλ-
 πον, εἶχον οἱ Ἕλληνες μεγαλειότερον τὸ κέρδος ἔνεκα τῆς φυ-
 σικῆς ἐν τοῖς ὄρεσιν ὀχυρώσεως τῆς πατρίου αὐτῶν σκηνῆς τοῦ
 πολέμου, ἥτις ἦτο ὥσπερ πεπλασμένη διὰ τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ
 πολέμου, οἱ ἐπαναστάται, ὑπερασπιζόμενοι κατ' ὀλίγων μὲν

διὰ τῶν ὅπλων, κατὰ πολλῶν δὲ διὰ τῆς πείνης, ἡσθάνοντο ἑαυτοὺς φυσικῶς ἀητιήτους. Ἐπὶ ἀνοικτῆς πεδιάδος καὶ ἐπὶ ἐκτεταμένων πεδίων μάχης δὲν ἤθελον οἱ Ἕλληνες, δυνηθῇ ν' ἀντιπαθῶσι κατὰ τοῦ τουρκικοῦ ἱππικοῦ καὶ τοῦ ἰσχυροῦ τῶν Τούρκων πυροβολικοῦ, καθὼς καὶ τὰ ἐμπορικὰ αὐτῶν πλοῖα δὲν ἠδύναντο ν' ἀντιπαραταχθῶσιν ἐν ἀνοικτῇ θαλάσῃ κατὰ τῶν φρεγατῶν καὶ δικρότων τοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλὰ καθὼς οἱ Ἕλληνες ναῦται, ἄοκνοι καὶ δραστήριοι, εὐτολμοὶ καὶ ἐπιδέξιοι, εὑρίσκον τρόπον μὲ τὰ πυροπολικά των, μὲ τὰ μικρά των πλοῖα, ἐφωδιασμένα μὲ ὀλίγα τηλεβόλα ἀνίσου καὶ αὐτὰ δυνάμεως, καὶ ἔχοντα ἀδύνακτα ἱστία καὶ λεπτὰ στέρα, τὰ ὅποια μόλις ἀντεῖχον εἰς τὴν ὄρμην τοῦ ἀνέμου καὶ τῶν κυμάτων, νὰ ρυθετερώσωσι τὰς ἐνεργείας τῶν μεγάλων στόλων τῶν Ὀθωμανῶν, οὕτω καὶ οἱ ἄρματοὶ καὶ κλέφται μὲ τὰ ἀπρηχαιωμένα αὐτῶν πυροβόλα, καὶ ὀπισθεν πετρῶν καὶ προχείρων ὀχυρωμάτων ἐν τοῖς στενοῖς καὶ ταῖς χαράδραις τῶν ὀρέων τῶν ἐνίκησαν πολυπληθεῖς τῶν Τούρκων στρατοὺς. Οἱ πολεμικοὶ οὗτοι ἄνδρες ἡμιλλῶντο κατὰ τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ πολεμεῖν πρὸς τοὺς ποιμένας τῆς Ἀμερικῆς καὶ τοὺς λαθρεμπόρους ἐκείνους τῆς Ἰσπανίας, οἵτινες ὥς αὐτοὶ, ἐγκληματικῶς ἀπέναντι τοῦ νόμου καὶ ἐπιφοβοὶ ἥρωες εἰς τὰ βλήματα τοῦ λαοῦ, ἐξηυγένηζον κακὸν ἐπάγγελμα, καθιστάμενον διόρθωσις κακοῦ κυβερνητικοῦ καὶ διοικητικοῦ συστήματος.

Καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς νεανικοῖς παιγνίοις συνειθισμένα νὰ δικαιρῶνται εἰς Κλέφτας καὶ εἰς Τούρκους, ἐγυμνάζοντο τὰ τέκνα ταῦτα τῶν ὀρέων καὶ ἀνεδείχθησαν φυλὴ, θαυμασίαν σωματικὴν ἐλαστικότητά ἔχουσα, φυλὴ κραταιὰ καὶ ἐπιδέξια καὶ εἰς τὸν δρόμον καὶ εἰς τὴν πάλην καὶ εἰς τὴν ὀπλάσκιαν, τὴν δισκοβολήν, καὶ εἰς τὸν χορόν. Τὰ ἄσματα ἐξύμνουσαν πομπῶδως τοὺς δρομεῖς, τοὺς ἐγγίζοντας μὲ τὰς πτέρνας τὰ ὠτά των, τοὺς πηδητάς τοὺς ὑπερπηδῶντας ἐπὶ τὰ ἵππους, τοὺς σκοπευτάς, οἵτινες ἐν τῷ σκότει ὑπὸ τῆς λάμπσεως τοῦ πυροβόλου τοῦ ἐχθροῦ ὀδηγούμενοι ἐφόνευσαν αὐτὸν ἐν τῷ ἄμα. Θαυμασία τρόντι ἦτο ἡ ἐγκαρτέρησις τῶν ἀνδρῶν τούτων εἰς παντὸς εἶδους στερήσεις

καθώς οἱ ναῦται διῆγον μῆνας δλοκλήρους μὲ ὀλίγον διφυρίτην ἄρτον, μὲ κρόμμυα καὶ κόγχας ἢ ὀπτοὺς ἰχθύας ὡς μόνην τροφήν των, οὕτω καὶ οἱ Ἕλληνες στρατιῶται τῆς ξηρᾶς μὲ μόνα τὰ ἐνδύματά των ἐξετέλουν τὰς ἐπιπόνους ὁδοιπορίας διὰ τῶν δυσβατωτάτων ὁρέων κατὰ τὴν χειροτέραν ἐποχὴν τοῦ ἔτους, ἀρκοῦμενοι εἰς ὀλίγας ἐλαίας καὶ ἄρτον· διότι ὁ Ἕλλην, λέγει ἡ παροιμία, δύναται νὰ παχύνῃ καὶ ὅπου ὁ ὄνος ἀποθνήσκει τῆς πείνης. Τοὺς πρὸ παντὸς ἄλλου δοξαζομένους ὡς ἐμπείρους καὶ δραστηρίους, τὰ «φόβητρα τῶν ὁρέων» τοὺς Μανιάτας, ἐφοβοῦντο τὰ μάλιστα οἱ Ὀθωμανοί· ὁ ἀγερωχότατος Τοῦρκος μεταβάλλετο αἴφνης εἰς χαμερπῆ κόλακα ἅμα ἤκουεν, ὅτι Ἕλλην, ὃν ἠτοιμάζετο ἴσως νὰ προσβάλλῃ, ἦτο Μανιάτης. Καὶ ὅμως ἐν τῷ λαῷ τούτῳ, ὅστις δυσκόλως ἤθελε δικτηρῆσαι τὴν ἐλευθερίαν του τοσοῦτω ἀμόλυντον, ἐὰν τὰ πετρώδη καὶ ἀπόκρημνα ὄρη του ἦσαν εὐφορα, τὸ καλλίτερον μέρος τῆς ἀνδρίας ἦτο ἡ περὶ τὸ κλέπτειν τέχνη· ὡς παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς ἦτο καὶ παρὰ τοῖς Μανιάταις «τὸ πουγγίον ἢ ψυχὴ των, » καὶ κατὰ τὴν ἀκμὴν τοῦ ἱεροῦ καὶ ἐθνικοῦ ἀγῶνος δὲν ἠσχύνετο ὁ Μανιάτης παρὰ τῷ «Ζήτω ἡ ἐλευθερία!» νὰ φωνάζῃ καὶ «Ζήτω ἡ Κλεφτουρία!» Διὰ νὰ τοὺς συγκεντρώσῃ τις εἰς τὸ στρατόπεδον ἢ εἰς ἐκστρατείαν ἔπρεπε νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ μᾶλλον πρὸς λεηλασίαν ἢ εἰς τὴν μάχην. Οὕτως ὁ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας οὗτος ἀγὼν ἦτο ἀγὼν λεηστρικὸς, ὡς τὸν ἐξετέλουν καὶ αὐτοὶ οἱ καλλίτεροι τῶν Κλεφτῶν καὶ Ἀρματωλῶν, ὑπὸ τῶν ὁποίων τὰ πάνδεινα, ὡς οἱ ἄπιστοι ἐχθροί, ὑπέφερον καὶ οἱ Ἕλληνες χωρικοί. Πρὸς δὲ τούτοις παρῆλθον καὶ ὅλα τὰ δέκα ἔτη μέχρι τοῦ τέλους τοῦ πολέμου πρὶν ἢ ἐξευγενισθῇ κατὰ τι ὁ χαρακτήρ οὗτος τοῦ πολέμου καὶ τῶν πολεμούντων, πρὶν ἢ οἱ Ἀρματωλοὶ γυμνασθέντες κατὰ τι ὀνομάσῃσι τὰ ὅλως ἄγρια καὶ ἄτακτα στίφη περιφρονητικῶς «ῤεμπέλλους», πρὶν ἢ ἡ λέξις Κλέφτης καταντήσῃ ὕβρις καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀρματωλοῦ μεταβληθῇ εἰς τὸ εὐγενέστερον τοῦ πατριώτου καὶ Ἑλλήνος, πρὶν ἢ τὰ Πρωτοπαλλικάρα καὶ οἱ Καπιταναῖοι ὀνομασθέντες ταξίαρχοι, στρατηγοὶ καὶ πολεμαρ-

καὶ ἀρχίσωσι νὰ περιτρονῶσι τὰς ἀρχαίας τῶν τιμητικὰς ὀνομασίας.

Καθ' ὅλα δὲ τὰ πρῶτα ἔτη ὃ ἐν Ἑλλάδι πόλεμος δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ τὴν μορφήν, αἶαν ἔλαθεν ὁ πόλεμος ἐν Κολομβίᾳ, ἐνθα ὁ ἄγριος λαὸς τῶν ἐγχωρίων εὐρίσκετο ὑπὸ τὰς διαταγὰς πολιτισμένων ἀρχηγῶν, ἐνθα οἱ νέοι στρατηγοὶ ἐξήρχοντο τοσάκις ἐκ τῶν τάξεων τῶν πολιτῶν, ἐνθα οἱ ξένοι ἀξιωματικοὶ καὶ τὰ ξένα στρατεύματα ἀπετέλεσαν μετ' οὐ πολὺ τακτικὸν πυρῆνα τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ ἐν ᾧ ἐν Ἑλλάδι, καὶ μάλιστα ἐν ἀρχῇ, ὅλα τὰ τακτικὰ στοιχεῖα ἐκρατοῦντο μεθοδικῶς μικρὰν, καὶ αἱ συμπάθειαι τῶν ξένων ἀνταπεκρίνοντο διὰ τῶν ἐκφραστικωτέρων ἀντιπαθειῶν. Ὅταν ἐπρόκειτο ν' αὐξηθῶσι τὰ κλεφτικὰ στίφη τῶν ἐπαναστατῶν, ἐγκατέλειπον οἱ χωρικοὶ τὰ ἄροτρά των καὶ οἱ ποιμένες τὰ θερινὰ αὐτῶν δικιτήματα καὶ προσήρχοντο εἰς τὰ ὄρη· ἡ δὲ ἐνίσχυσις αὕτη τοῦ ἀριθμοῦ δὲν ἦτο δυσυχῶς εἰμὴ μόνον ἐξασθένεισι τῆς πολεμικῆς δυνάμεως, αὐξήσις τῆς ἀταξίας, τῆς αὐθαιρέσις καὶ τῆς ἀπειθείας, ἣτις ἐπεκράτει ἐν τοῖς στρατοπέδοις τῶν κλεφτῶν. Ἐπίπανον εἶναι νὰ ὀδηγῇ τις Ἑλληνικὸν στρατὸν, ἔλεγεν ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ πρὸ παντὸς ἄλλου καλλίτερον γνωρίζων τὴν τέχνην ταύτην· ἄ μοι δώσῃ ὁ Οὐελλιγκτὼν τεσσαράκοντα χιλιάδας τῶν στρατιωτῶν του, καὶ ἐγὼ ὑπόσχομαι νὰ τοὺς κρατήσω συγκεντρωμένους, ἀλλ' ἐὰν ἐγὼ τῷ δώσω πεντακοσίους μόνον Ἕλληνας, οὐδὲ ἐπὶ μίαν ὥραν θέλει δυνηθῇ νὰ τοὺς κρατήσῃ! Διότι ὁμόνοια καὶ σύμπνοια δὲν ὑπῆρχε παρὰ τοῖς σίφεισι τούτοις εἰμὴ μόνον κατὰ τὸ πρὸς τοὺς Τούρκους μῖσος· κατὰ τὰ ἄλλα ἡ πατροπαράδοτος διχόνοια, ἡ ἀντιζηλεία καὶ ὁ φθόνος διήρουν πολὺ περισσότερον τὰς τάξεις τῶν πατριωτῶν καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν, παρ' ὅ,τι ἔχεις τοῦτο ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἀμερικῇ, ἐνθα ἡ ἔκτασις καὶ τὸ ἀπομεμακρυσμένον τῶν ἐπαρχιῶν κατὰ τοσοῦτον καθίστα δύσκολον τὴν τῶν ἐχθρικῶν μερίδων συμπλοκὴν καὶ ἐπίθεσιν, καθ' ὅσον ἐν Ἑλλάδι τὸ στενὸν καὶ περικυλισμένον τοῦ τόπου καθίστα ταύτην ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις εὐκολον. Ὅθεν σχεδὸν εὐθὺς ἐπίσθεν τοῦ κοινοῦ κατὰ

τῶν τυράννων πολέμου ἐνέδρευεν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, καὶ ἡ δυχονοία παρέλυσεν ἐξ ὑπαρχῆς τὰ λαμβανόμενα ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος μέτρα. Ὁ Ρουμελιώτης περιεφρύνει τὸν Πελοποννήσιον, ὁ Πελοποννήσιος ἐμίσει τὸν Μανιάτην καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς ὁ εἷς ἐμίσει καὶ ἐφθόνηι τὸν ἕτερον· τούτου ἕνεκα μόνον ἐν ἐπικειμένῳ μεγάλῳ κινδύνῳ ἐγένετο λόγος περὶ εἰλικρινοῦς, τακτικῆς, ἀμοιβαίας βοηθείας πρὸς κοινὴν σωτηρίαν. Ἄμα ἐπέκειτο ἡ ἄλωσις πολιορκουμένης τινὸς πόλεως συνεκέντρον ἡ τῆς ἀρπαγῆς ἐπιθυμία πανταχόθεν τὰ στίφῃ ἔνθα ὅμως τοῦτο δὲν συνέβαινεν, ἐπολιόρκουν χαλαρῶς οἱ μὲν Ἀχαιοὶ τὰς Πάτρας, οἱ δὲ Ἀργεῖοι τὸ Ναύπλιον, οἱ δὲ Μεσσήνιοι τὴν Κορώνην, χωρὶς οὔτε νὰ ζητῶσιν, οὔτε νὰ λαμβάνωσι συνδρομὴν παρὰ τῶν λοιπῶν συμπολιτῶν τῶν. Περὶ τὴν Τρίπολιν ἐπέφερε τὸ μέγα καὶ ἐπίσημον τῆς ἐπιχειρήσεως τάξιν τινὰ ἐν τῇ ἀνωτάτῃ διοικήσει, ἀλλὰ πρὸ τῶν Πατρῶν ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι οἱ ὀπλαρχηγοὶ ὁ εἷς πλησίον τοῦ ἄλλου ἄνευ σχεδίου καὶ κοινοῦ κέντρον. Πᾶς δυνάμενος νὰ φέρῃ ὄπλον, ὅστις εἶχε τὴν συνδρομὴν καὶ τὰ μέσα τῆς γερουσίας, ἦτο πάντῃ ἐλεύθερος νὰ συγκεντρῶνῃ περὶ ἑαυτὸν στρατιωτικὴν δύναμιν, ἥτις κατὰ τὰς περιστάσεις, κατὰ τὴν ἐπιτυχίαν ἢ ἀποτυχίαν, κατὰ τὴν ἐμπιστοσύνην ἢ ἀπιστίαν κῆζανεν ἢ ἡλαττοῦτο, Οὕτω πρὸ τῶν Πατρῶν ὁ Καρατσᾶς, περὶ οὗ ἀνωτέρω εἵπομεν, ὑποδηματοποιὸς τὸ ἐπάγγελμα, ἀνεδείχθη διὰ τῆς ἀξιοθαυμάσου αὐτοῦ τόλμης ἀρχηγὸς μεγάλης συνοδίας, καὶ ὥς ἐκ τούτου ἐκέντησε τὸν φθόνον τῶν ἀρχαίων ὀπλαρχηγῶν, οἵτινες βίᾳ ἤραν αὐτὸν ἐκ τοῦ μέσου. Ἐπικρατούσης τοσαύτης ἀντιζηλείας καὶ διχονοίας, τοιαύτης ὀθήσεως τούτου πρὸς καταστροφὴν ἐκείνου, ὅλως ἀδύνατος ἀπέβαινεν ἡ κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις συμφωνία, καὶ ἡ καθ' ὠρισμένον σχέδιον γενομένη πολιορκία. Κατὰ τὰς ἐφόδους τῶν πολιορκουμένων ἐπέπιπτε μὲν ὁ εἷς ἢ ὁ ἕτερος τῶν ὀπλαρχηγῶν, ἴσως δὲ καὶ ἅπαντες ὁμοῦ· ἀλλὰ τὸ νὰ συνδράμῃ ὁ εἷς τὸν ἕτερον ἐκρέματο μόνον ἀπὸ τῆς διχθέσεως ἢ τῶν περιστάσεων. Οὕτω δὲν ἐξηρτᾶτο ἐνταῦθα ἡ ἐπιτυχία ἢ ἡ ἀποτυχία μιᾶς ἐπιχειρήσεως ἀπὸ τοῦ καλοῦ ἢ κακοῦ σχεδίου, οὔτε ἀπὸ τῆς

ευστηματικῶς διοργανισθείσης ἐπιχειρήσεως, οὔτε ἀπὸ τῆς ὑπεροχῆς τῆς συγκεντρωθείσης δυνάμεως, ἀλλ' ἀπὸ τῶν τυχαίως παρευρισκομένων ἀρχηγῶν ἢ ὀργάνων, ἀπὸ τῆς τυχαίας καλῆς ἢ κακῆς καταστάσεως τοῦ χρόνου, καὶ ἀπὸ τῶν ἐκάστοτε παρουσιαζομένων ὅλως ἐξωτερικῶν συμπτώσεων. Πᾶσαν μὲν ἐπιτυχίαν ἐν γένει ἐπέφερε μᾶλλον ἢ τύχη ἢ ἡ σύνεσις, πᾶσαν δὲ ἀποτυχίαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μᾶλλον ἢ ἄνοια ἢ ἡ ἀτυχία. Ὅ,τι δὲ συνέβαινεν εἰς τὰς πολιορκίας συνέβαινε καὶ εἰς ὅλας τὰς μεγάλας ἢ μικράς ἐκστρατείας. Τὰ στίφη ἐπορεύοντο ἀτάκτως καὶ ἔκαλον καθ' ὁδὸν τὴν πυρίτιδά των χάριν διασκεδάσεως. Τὸ ἐλάχιστον περιστατικὸν ἤρκει νὰ διεγείρῃ τὴν πρόληψιν των, καὶ νὰ τοὺς ἐμψυχώσῃ ἢ νὰ τοὺς ἀποθάρρυνῃ εἰς τρόπον, ὥστε νὰ ἐξαρτᾶται ἀπ' αὐτοῦ ἡ ἐπιτυχία ἢ ἡ ἀποτυχία τῆς ἐπιχειρήσεως. Πορευόμενοι πρὸς τὸ Βαλτέτσι συνέλαβον οἱ στρατιῶται τοῦ Κολοκοτρώνου τρεῖς λαγωούς. Παιδιά, εἶπεν ὁ στρατηγός, ἐνίκησamen! Ἐὰν οἱ λαγοὶ τοῖς διέφευγον, ἤθελον οἱ Ἕλληνες πορευθῇ εἰς τὴν μάχην μὲ τὴν πεποιθήσεν ὅτι ἤθελον νικηθῇ. Ἐπιπόλαιος φόβος ἤρκει νὰ διαλύσῃ ἐν ἀκαίρῃ ὀλόκληρα τάγματα. Κατὰ νυκτερινὴν ὁδοιπορίαν, κατὰ στρατοπέδευσιν ἢ εἰς δυσβάτους ὁδοὺς ἤρκει εἰς πεφοβισμένους ἢ ἄφρων νὰ φωνάζῃ « οἱ Τοῦρκοι! » καὶ ἀμέσως ἐγένετο χάος φυγῆς, συγχύσεως καὶ σφαγῆς. Εὐτυχῶς εἶχον τὰς αὐτὰς ιδιότητας καὶ Ἀλβανοὶ καὶ Τοῦρκοι, ὧν ἡ πρὸς τὸ πεπρωμένον πεποιθήσις ἦτο ἄλλο εἶδος προλήψεως, ἥτις ἠδύνατο ἢ ἐπιβλαβής ἢ βοηθητικὴ νὰ γείνη εἰς τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Ἰδιαιτέρως ἐσυνείθιζον ν' ἀποτρέπωσι τὴν κεφαλὴν πυροβολοῦντες, πεποιθότες ὅτι ἡ σφαῖρα θέλει εὖρει ἢν ὤφειλε διεύθυνσιν ἐν σώματι ὅμως, ἐπερχομένης αἰφνιδίας ἀποτυχίας ἢ δυσκολίας κατὰ τὴν πορείαν, τοσοῦτον ταχέως ἀπέβαλλον τὴν παρρησίαν τοῦ πνεύματος, ὥστε ἀλθαιναὶ ἦτται ἔγειναν παροιμιώδεις ἐνεκα τῆς ἀναισθησίας, μὲ τὴν ὁποίαν ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν ἐγκατέλειπον ἑαυτοὺς εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἐχθροῦ. Πᾶν νέον καὶ ἀπρασδόκητον ἦτο συνήθως καὶ διὰ τὰ δύο μέρη

ἦσαν ἀποτυχία. Ἀπροσδόκητος κανονοβολητικὸς ἤρκει νὰ διασκορπίσῃ τοὺς Ἀλβανοὺς ὡς πρόβατα· ὀλίγοι τινὲς φραγκικοὶ πῖλοι, καὶ τινες σάλπιγγες ἐν τῷ παρὰ τὰς Καλάμας στρατοπέδῳ τοῦ Βαλέστου, ἤρκεσαν ὡς εἶδομεν, νὰ τρέψωσιν εἰς φυγὴν τοὺς Τούρκους τοῦ στόλου τοῦ Καρᾶ Ἀλῆ. Ἀφ' ἐτέρου δὲ κατὰ τὰς πρὸς τὰ τεῖχη ἐφόδους ἐφαίνοντο οἱ Ἕλληνες συνήθως τοσοῦτον δειλοὶ, ὥστε πρὸ τῆς ἀποπειράς κατέρριπτον τὰς κλίμακας. Κατὰ τὰς πλείστας μάχας περιωρίζετο μετὰ τὴν μεγάλην σπατάλην πυρίτιδος τὸ ἀποτέλεσμα ἀμφοτέρωθεν εἰς ὀλίγους μόνους φανευθέντας, ὧν τὰ πτώματα οἱ μὲν νικηθέντες ἐπειρῶντο νὰ σώσωσιν, οἱ δὲ νικηταὶ νὰ παραλάβωσιν. Αἱ σκηναὶ αὗται παρεῖχον ἀφ' ἐτέρου, αἱ ἐστερημέναι παντὸς στρατιωτικοῦ μηχανισμοῦ, εἰς τὰς ἀναιμάκτους ταύτας μάχας, τύπον τινὰ τῶν μαχῶν τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, αἵτινες μᾶς ἐλκύουσι διὰ τῆς σφοδρᾶς αὐτῶν προσδοκίας καὶ τῆς ἐλευθέρως τῶν παθῶν βροῆς. Ἀλλ' οἱ αὐτοὶ ἄνδρες οἵτινες εἶχον τὴν ἐπιπόλαιον καὶ δειλὴν ταύτην φύσιν καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐπωνομάζοντο ὑπὸ τῶν Τούρκων ὑβριστικῶς λαγυοὶ, μετεβάλλοντο εἰς τίγρεις, ὅταν ἐν τῇ προαισθήσει τῆς νίκης ὥρμων ἐκπέμποντες ἀγρίως φωνάς, αἵτινες, ἅμα τὸ θυμὰ τῶν ἐπιπτε, μετετρέποντο εἰς ἀγρίου ἀλαλαγμοὺς αἰμοχαροῦς ἐκδικήσεως, ἃς διεδέχετο ἄγριος σαρδώνιος γέλως. Οἱ αὐτοὶ ἄνδρες, οἵτινες ἐν τῇ εὐτυχίᾳ ὑπερεπήδων πᾶν μέτρον καὶ ἰσορροπίαν σπαταλοῦντες κατὰ τὴν τουρκικὴν συνήθειαν ἀπερισκέπτως τὸν κακὸν, καὶ ἐκ τῆς ἐπιτυχίας μηδόλως ὠφελοῦμενοι, οἵτινες ἐν τῇ πρώτῃ στιγμῇ ἀποτυχίας κατεβάλλοντο ἴσως ὑπὸ δειλίας, ἀνωρθοῦντο πάλιν ἐν τῇ δυστυχίᾳ, καὶ ἐν διωγμοῖς ὑπὸ κακουχίας ἐξηντλημένοι, καὶ ἐν πολιορκίᾳ καταθλιβόμενοι ὑπὸ πυρετῶν ἢ ἐν αἵμαλῳσίᾳ ὑπὸ ἐνδείας κατατηκόμενοι, ἢ ἐν μαρτυρικῷ θανάτῳ ὑπὸ βασάνων στρεβλοῦμενοι ἐδείκνυναν στωικὴν καὶ ἀξιοθαύμαστον ἐγκαρτέρησιν· πᾶς ὁ εἰς θάνατον καταδικασθεὶς ἠδύνατο κατὰ τὸ πολεμικὸν τοῦ Ἰσλαμισμοῦ δίκαιον νὰ διατηρήσῃ διὰ τῆς ἀποστασίας τὴν ἐλευθερίαν, τὴν περιουσίαν καὶ τὴν ζωὴν τοῦ· τούτου ὅμως οὐδαμοῦ σχεδὸν εἰμὴ ἐν Κρήτῃ

συνέβη παράδειγμα. Ὅθεν γενικῶς εἰπεῖν οὐδεμία περιπέτεια, οὐδεμία ἀποτυχία, ἥτις πολλάκις τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν ἠπείλει, ἠδυνήθη νὰ καταβάλῃ καὶ νὰ καταπνίξῃ ἐντελῶς αὐτήν, οὔτε ἡ ἀποτυχία τοῦ ἐν Βλαχίᾳ κινήματος, οὔτε ἡ ὀπισθοχώρησις τῆς Ῥωσσίας, οὔτε ἡ καταδίκη τῆς ἱερᾶς συμμαχίας, οὔτε ἡ μακροχρόνιος δυσμένεια τῶν μεγάλων δυνάμεων, ἥτις δὲν ἐξεφράζετο τοσοῦτον φανερώς κατὰ τῆς βορείου καὶ νοτίου Ἀμερικῆς, οὔτε ὁ ἀφορισμὸς τοῦ Πατριάρχου, οὔτε αἱ σφαγαὶ κατὰ τὰς ἡττας καὶ ἐν ταῖς ἀλωθείσαις πόλεσιν, οὔτε ἡ ἐρήμωσις καὶ ἡ ἀναστάτωσις τῶν ἐπαρχιῶν. Τοιαύτη εἶναι ἡ θαυμασίως ἐλαστικὴ φύσις τῶν μεσημβρινῶν τούτων ἀνθρώπων, αἵτινες μεταβαίνοντες εἰς τὰ ἐναντιώτατα φρονήματα, καὶ βουλευματα ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ ἀγῶνος ἔδειξαν τὰς ἀποτομωτάτας ἀντιθέσεις. Διερχόμενος μετὰ τὴν κατὰ τῶν Καλαμῶν ἔφοδον ὁ Κολοκοτρώνης τὴν Πελοπόννησον ἠδύνατο νὰ παρατηρήσῃ πῶς οἱ ἄνθρωποι δειλῶς καὶ ἀθύμως παρήκουον τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος, ὥς ἡ ἀναγκάζετο νὰ ὠθήσῃ αὐτοὺς κεντῶν τὸν πατριωτισμὸν τῶν εἰς τὴν δῆωσιν καὶ εἰς ἔφοδον, γενικῶς ὅμως ἔβλεπε τὸν λαὸν ἐν μεγάλῳ ἐνθουσιασμῷ, ὥστε πολλάκις ἔκλαιε βλέπων τὴν ἀφοσίωσιν καὶ τὴν αὐταπάρνησιν αὐτοῦ· εἶτα πάλιν ἐλαχίστης ἐμπιπτούσης ἀποτυχίας ὁλόκληροι πόλεις ἦσαν ἑτοιμαὶ νὰ ὑποκύψωσιν ἐκ νέου εἰς τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας. Αὐτὸς ὁ ἀνδρεῖος ὀπλαρχηγός, ὅστις ἔκαμε τὰς παρατηρήσεις ταύτας καὶ τὰς ἐδιηγείτο, ἀπέδειξε κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἐποχὴν μετὰ τὴν πρώτην κατὰ τῆς Καρυταίνης ἀποτυχίαν ἐναλλάξ καὶ ἀθυμίαν καὶ ἀνάνδρον ἀποθάρρυνσιν, καὶ φιλόδοξον ἐπιμονὴν, καὶ δεισιδαιμονίαν καὶ ἐνεργητικὴν δραστηριότητα μὲ ὅλην τὴν ἀφέλειαν τοῦ κλέφτου καὶ τοῦ τέκνου τῆς φύσεως. Βλέπων μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ στρατοῦ πρὸ τῆς Καρυταίνης ἑαυτὸν ὅλως ἐγκαταλελειμμένον καὶ ἀπολέσας καὶ τὸ πυρὸς βόλον του, ἐκάθησε παρὰ τινι θάμνῳ καὶ ἔκλαυσε πικρῶς· ἐν Χρυσοβιτισίῳ δὲ διεκέρυξεν ἐν μεγίστῃ ἀθυμίᾳ, ὅτι δὲν θέλει ἐγκαταλείψῃ πλέον τὰ ὄρη, καὶ « ἅς τὸν φάγωσι τὰ πτηνὰ ὑποῦ τὸν εὐρωσιν. » Τότε Δικαῖος ὁ Ἀρχιμανδρίτης

εἶπε πρὸς τινὰ Μανιάτην· μείνον παρ' αὐτῷ, ἵνα μὴ τὸν κατασπαράξῃ ὁ λύκος. Καὶ οὕτως ἔμεινεν ὁπίσω ὁ Κολοκοτρώνης σκεπτόμενος, προσευχόμενος ἐν τῷ ναῷ τῆς Παναγίας καὶ παρκαλῶν αὐτὴν ν' ἀναπτερῶσθαι πάλιν τὸ θάρρος τῶν Ἑλλήνων. Συνάμα ὅμως τὸ ζῶηρόν αὐτοῦ πνεῦμα τὸν ὤθει ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, μέχρις οὗ συλλέξας πάλιν στρατὸν ἀπέκκτησε καὶ θάρρος καὶ τύχην. Καὶ ἐν τοιούτῳ κύκλῳ, ἐν τοιαύτῃ μεταβάσει ἀπὸ φόβου εἰς ἐλπίδα, ἀπὸ ἀθυρίας εἰς ὑπεροψίαν, ἀπὸ αποθαρρύνσεως εἰς ἐμψύχωσιν, ἀπὸ δειλίας εἰς φανατικὴν ἀνδρίαν, ἀπὸ ἡπιότητος εἰς ἀγριότητα, ἀπὸ φιλαυτίας εἰς ἀφοσίωσιν, ἀπὸ γενναιοφροσύνης εἰς βαρβαρότητα, ἀπὸ δόλου εἰς ὠμότητα, καὶ ἀπὸ αἰμοχαροῦς μανίας εἰς ἀκηδὴ ἀπερισιεψίαν περιστρέφεται τὸ ὄλον δῶμα τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Ἀλλ' οὐδεμία ἐξ ὧν τῶν ἀντιθέσεων τούτων ἦτο ὀφθαλμοφανεστέρα ἢ ἡ κατὰ τὰς τελευταίας μετὰξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων σχέσεις μεταβάσεις πρὸς τὴν ὁρμὴν τῆς τὰ μάλιστα ἀδιαλλάκτου ἀνεπιεικείας. Μόλις ἡδυνάτο τις νὰ τὴν προῖδῃ. Καὶ μάλιστα κατ' ἀρχὰς ἐφαίνετο ὅτι ἀμφοτέρωθεν καὶ οἱ ἀρχηγοὶ ἀπέφευγον ἐξεπίτηδες τὴν βαρβαρότητα καταστρεπτικοῦ πολέμου. Ὅλοι οἱ ὑπασπισται τοῦ Χουρσίτ πασᾶ ἐφέροντο κατὰ τὸ πρῶτον τοῦτο ἔτος τοῦ πολέμου καὶ ἐν Ἄργει καὶ ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι καὶ φιλανθρώπως καὶ ἐπιεικῶς, διστήρουν τὰς Ἑλληνικὰς ἀρχάς ἐν αἷς τὰς εὕρισκον θέσεσι καὶ οὐδαμῶς παρηνώχλουν τοὺς αἰχμαλώτους τῆς κατωτέρας τάξεως. Καὶ οἱ Ὑδραῖοι ἐξέδωκαν κατ' ἀρχὰς ἐπιεικεῖς διατάξεις, καὶ ὡς ἔπρεπε νὰ ᾔναι σεβαστὴ ἡ οὐδετέρα σημαία καὶ ἂν ἔφερεν ἐχθρικὸν φορτίον, νὰ συλλαμβάνωνται δὲ μόνον πλοῖα φέροντα στρατὸν καὶ πολεμοφόδια καὶ τὰ ἐν πολεμοφόδια νὰ δημεύωνται ἀφ' οὗ πληρωθῇ ὁ ναύλος, οἱ δὲ στρατιῶται ν' ἀποπέμπωνται ἀνενόχλητοι εἰς τὸν τόπον τοῦ ἀπόπλουτων. Ὁ πρῶτος ἡνωμένος στόλος τῶν Ἑλλήνων, ὅστις ἀπέπλευσε (κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1821) εἰς Χίον, ἠκολούθησε κατὰ τὴν πρώτην παρουσιασθεῖσαν περίπτωσιν τὰς διατάξεις ταύτας κατὰ γράμμα, ἀλλ' ἦτο αὕτη ἡ πρώτη περίπτωσις καὶ ἡ τελευταία. Εὐθὺς μετὰ ταῦτα ἐγένοντο

γνωσά τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει τραγικὰ συμβάντα, τὰ ὅποια ἔδωκαν εἰς τὸν πόλεμον χαρακτῆρα θρησκευτικοῦ καὶ καταστροφτικοῦ ἀγῶνος. Μετὰ τινὰς ἡμέρας περιέπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων πλοῖον τουρκικόν, ἐφ' οὗ εὗρίσκετο ὁ ἐξόριστος μουφτής, ὅστις εἶχεν ἀρνηθῆναι τὴν δώσιν τὸν φετβάν τῆς γενικῆς τῶν χριστιανῶν σφαγῆς, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἦτο ἄξιος τῆς ἐπιεικεῖς τῶν χριστιανῶν ἀλλὰ καὶ αὐτὸς καὶ τὸ πλήρωμα ὀλόκληρον ἀνηλεῶς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐσφάγησαν. Εἰς τὰς κατὰ γῆν μάχας δὲν ἔλησμονήθησαν κατ' ἀρχὰς τοσοῦτον εὐκόλως αἱ πρότερον ὑπάρχουσαι σχέσεις μεταξὺ ἀρχηγῶν τινῶν τῶν ἐχθρικῶν στρατοπέδων, καὶ ἐπὶ τινὰ χρόνον καὶ αἱ σχέσεις αὗται καὶ ἡ γλῶσσα ἔμενον αἰ αὐταὶ ὡς πρότερον. Καὶ κατὰ καιροὺς, καθ' οὓς ἀμοιβαία ἀπιστία καὶ βαρβαρότης εἶχε πρὸ πολλοῦ δηλητηριάσει πᾶν αἴσθημα, συνέβαινε, δυστυχοῦντες καὶ ἐξόριστοι Τούρκοι νὰ γράψωσιν ἐκ τῆς ἐν Ἀσίᾳ ἐξορίας τῶν ἐπιστολὰς φιλοφρόνους πρὸς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας φίλους τῶν, ζητοῦντες παρ' αὐτῶν βοήθειαν. Πολλάκις δὲ κατὰ τὰς χαλαρῶς ἐκτελουμένας πολιορκίας ἐπλησίαζον αἱ ἐμπροσθοφυλακαὶ τῶν δύο ἐχθρικῶν στρατῶν καὶ συνδιελέγοντο φιλικῶς. Κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπόλεως ἐφάνετο ὡς νὰ ἐγίνοντο οἱ πυροβολισμοὶ μόνον χάριν διασκεδάσεως. Οἱ Μανιάται μετῆρχοντο ἐνταῦθα μετὰ τῶν ἀρχαίων αὐτῶν γειτόνων, τῶν Βαρδουνιωτῶν αἰσχροὺν ἐμπόριον τροφίμων ὑπὸ τὰ τείχη τῆς πόλεως, ἐναντίον τῆς μεγάλης αὐστηρότητος τοῦ ἀλλοχότου Κυριακούλη Μαυρομιχάλη, ὅστις τοὺς διέλυε πολλάκις διὰ τῶν ὅπλων. Κατὰ τὴν πρώτην σύγκρουσιν τῶν ἐχθρικῶν δυνάμεων, ὅταν π. χ. ὁ Ἰσμαήλ Πλιάσα πασχῇ εἰσέλθαι εἰς τὰ στενὰ τοῦ Μακρουπόρους, ἤρχισε πρὸ τοῦ ἔργου ὁ Ἕλλην ἀρχηγὸς (ὁ Ἰσκος) διάλογον μετὰ τῶν ἐχθρῶν, ὅστις παρεκίνησεν αὐτοὺς νὰ ὑποχωρήσωσι. Καταλαβὼν ὁ Ὀδυσσεὺς τὸ χάρι τῆς Γραβιάς, ἤρξατο εἰρωνικὸν διάλογον μετὰ δεξιότητος ἐφίππου προηγουμένου τῶν Τούρκων, πρὶν ἢ τὸν φονεύσῃ. Ὅταν οἱ Τούρκοι ἐκλείσθησαν ἐντὸς τῶν ἐχυρῶν οἰκιῶν τοῦ Βραχωρίου, ἀντήλλαξαν οἱ πολιορκηταὶ κατὰ τὰς ἀναγκὰς, ὡς οἱ ὁμηρικοὶ ἦρωες τῆς

ἀρχαιότητος ἢ οἱ Ἀβυσσίνιοι τῶν νεωτέρων χρόνων, λόγους εἰρηνικοὺς, καὶ μετέβαιναν ἔπειτα εἰς τὸ κομπορῶναι καὶ τὸ χλευάζειν, καὶ ἐπὶ τέλους ἀνηλεῶς ἀλληλοκτονοῦντο. Μετὰ τὰς διηνεκῶς ἐπαναλαμβανομένας βαρβαρότητας τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου καὶ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων ἐν ταῖς ἀπομεμακρυσμέναις ἐπαρχίαις καὶ ἕνεκα τῆς αὐξανομένης μανίας τοῦ λεηλατεῖν ἐκ μέρους τοῦ καθ' ἑκάστην ἐνδεστέρου καθιστωμένου Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἔπαυσε μετ' οὐ πολὺ ἐκατέρωθεν πᾶσα πίστις καὶ πᾶσα εὐσπλαγγία. Ἀναγινώσκων τίς τὰς φρικτὰς περιγραφὰς τῶν ἐκατέρωθεν διαπραχθέντων κακουργημάτων καὶ βιαιοπραγιῶν, νομίζει ὅτι μεταβαίνει εἰς ἄλλους πρὸ πολλοῦ παρελθόντας χρόνους. Ὁ τρόπος, καθ' ὃν οἱ Τοῦρκοι ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ ἐληλάτουν χώρας καὶ πόλεις, καὶ ἔσφαζον τοὺς κατοίκους ἢ τοὺς ἐπώλουν ὡς δούλους ἢ τοὺς ἐφόνευον διὰ ὠμοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου (διότι ὁ συνήθης θάνατος ἀπόλλυσιν ἐν τῷ δεσποτισμῷ, ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ ζωὴ δὲν εἶναι πλέον πολύτιμόν τι ἀγαθόν, πᾶν τὸ τρομερὸν αὐτοῦ), ὁ τρόπος οὗτος δὲν δύναται νὰ συγκριθῇ εἰμὴ πρὸς τὸν φρικτὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν, ὃν εἶχον κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἐν τῇ βυζαντινῇ χώρᾳ οἱ Τριβאלλοὶ καὶ Μυσοί. Οὐχ ἥττον ἀποτρόπαιος εἶναι ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἐξεδικοῦντο οἱ Ἕλληνες κυριεύσαντες μίαν πόλιν. Παραδοθέντος τοῦ Νεοκάστρου τὸ πλεῖστον μέρος τῆς φρουρᾶς ἐσφάγη παρὰ τὰς συνθήκας καὶ ἐπὶ ματαίᾳ μόνον προφάσει, τὸ δ' ἐπίλοιπον ἐξετέθη ἐπὶ τῶν βράχων τῆς Σφακτηρίας, ἔνθα ἀπέθανε τῆς πείνης κακουργημα, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀντάξιον τῶν πολλῶν κακουργημάτων τῶν Ὀθωμανῶν καὶ ἐνέσπειρεν ἐν τῇ θέσει ταύτῃ τὴν φρικτὴν καὶ αἱματηρὰν τῆς ἐκδικήσεως σποράν. Μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Τριπόλεως εἶδομεν ὅτι καὶ παιδιὰ καὶ ἄοπλοι γυναῖκες ἐσφάγησαν ἀνηλεῶς κατὰ τὴν ἔξοδον αὐτῶν. Τὰς τρομερὰς ταύτας σφαγὰς παρέβαλεν ὁ Πουκεβίλλος πρὸς τὰς ἀρχαίας καταστροφὰς τῶν Ἰσραηλιτῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Χαναάν. Καὶ μάλιστα ὑπερεῖχον αἱ ἐν Ἑλλάδι συγκριτικῶς. Ἐν τοῖς ἀσπλάγχχοις τούτοις φόνους ἀόπλων γυναικῶν ἐπενήργει ὡς κατὰ τὰς αὐτὰς σκηνὰς ἐν Κρήτῃ τὸ ἐξημμένον ὀρθοκαυτινόν

μῖσος μὲ τὸν αὐτὸν ἀποτρόπαιον φανατισμὸν, ὥς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἢ κατὰ τὴν 10ην ἑκατονταετηρίδα ἐν ταῖς μάχαις τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἀραβὰς· διότι ἐνταῦθα παρεισέδυνε ἡ φανατικὴ μανία τοῦ ἀποφεύγειν πᾶσαν σχέσιν πρὸς τουρκικὰς γυναῖκας. (1) Γενικῶς δὲ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἀγῶνος εἶχον αὐταὶ αἱ ἐν Τριπόλει γινόμεναι βικιοπραγαὶ ὀλεθριωτάτας συνεπείας. Μετὰ τὴν πτώσιν τῆς πρωτεύουσας ταύτης ἤθελον περιέλθαι εὐκόλως εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων ὅλα τὰ φρούρια τῆς Πελοποννήσου, τὰ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχόμενα, ἐὰν ἡ χαλεπὴς καταπάτησις τῶν συνθηκῶν καὶ αἱ σφαγαὶ ἐν τῇ ἁλωθείσῃ Τριπόλει δὲν παρεκίνηον τὰς φρουράς νὰ ὑπερασπισθῶσι μέχρι ἐσχάτων. Καὶ τρανωτάτῃ ἀπόδειξις τοῦ ὀλίγου πατριωτισμοῦ τῶν Ἑλλήνων ὀπλαρχηγῶν, ἦτο, ὅτι δὲν ἤθελον νὰ περιστείλωσι τὴν φιλαυτίαν τῶν ταύτην καὶ τὴν πλεονεξίαν καὶ τὸ αἰμοδόρον αὐτῶν διὰ τὸ συμφέρον τοῦ μεγάλου ἔθνικοῦ ἔργου· τρανωτάτῃ ἀπόδειξις τῶν μικρῶν πολιτικῶν γνώσεων τῶν ἀρχόντων, ἦτο ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ θυσιάσωσι τὴν πολιτικὴν αὐτῶν ἀντιζηλείαν ὑπὲρ τοῦ γενικοῦ μεγάλου σκοποῦ· τρανωτάτῃ ἀπόδειξις τῆς ὀλίγης στρατηγικῆς πείρας τούτων καὶ ἐκείνων ἦτο ὅτι δὲν ἐνόουν πόσον σπουδαῖον ἦτο κατ' αὐτὰς τὰς περιπτώσεις νὰ ἐκβάλωσιν ἐντελῶς τῆς χώρας τὸν ἐχθρὸν καὶ ἐκ τῶν νώτων καὶ ἐκ τῶν πλευρῶν, ἵνα ἔχωσι τὰς δυνάμεις τῶν ἐλευθερωμένων μερῶν ἐλευθέρως πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ λοιποῦ μέρους. Οὐσιωδέστατον ἦτο τῶρα τοῖς Ἕλλησι νὰ κυριεύσωσι μὲ πᾶσαν θυσίαν τὴν Ναύπακτον καὶ τὰς Πάτρας, ἵνα ἐξασφαλίσωσιν ἑαυτοῖς τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, καὶ, εἰ δυνατόν, καταλάβωσι καὶ τὴν Χαλκίδα καὶ σύμψασαν τὴν Εὐβοίαν, ἣν οἱ Ἕνετοὶ δικαίως ἐθεώρουν κλεῖδα ἀπάσας τῆς Ἑλληνικῆς χώρας. Ἐν Πελοποννήσῳ ἐκράτουν οἱ ἐπαναστάται (κατὰ τὸν γνωστὸν λόγον Φιλίππου τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας) μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Νεοκάστρου καὶ τῆς

(1) « Ἵνα μὴ μολυνθῇ ἓνας χριστιανὸς μὲ μίαν Τούρκισαν ». ἔλεγον οἱ Κρήτες.

Κορίνθου « τὸν ταῦρον ἀπὸ τῶν κεράτων »· καὶ εὐκόλον ἦτο νὰ τὸν δαμάσωσιν ἐντελῶς, ἐὰν μικρὰ μόνον σύμφωνος ἐνέργεια συνέδεε τοὺς ἀρχηγούς. Πλὴν τὸ « ἐὰν » λέγει ὁ Κολοκοτρώνης σπείρεται πολλάκις ἀλλὰ σπανίως βλαστάνει. Ἀπερίσκαπτοι καὶ ἀφρόντιδες κατὰ τὸ σύνηθες παρημέλησαν οἱ ἐπαναστάται νὰ θέσωσιν ὅλας αὐτῶν τὰς δυνάμεις κατὰ τῶν τελευταίων καταφυγίων τῶν Τούρκων· κατεβρόχθισαν (κατὰ τὴν παροιμίαν) τὸν βοῦν καὶ ἄφησαν τὴν οὐρὰν του. Ἦστε καὶ ὁ πόλεμος κατ' ἔτος ἤρχιζε πάντοτε ἐκ νέου ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν αἰτίων, καὶ ἄνευ ἀποτελεσματικῆς ἐπιτυχίας πρὸς ὠρισμένον τι μέρος παρετείνετο ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος ἀμφιβόρπης πάντοτε καὶ ὡς πρὸς τὰς δυνάμεις καὶ ὡς πρὸς τὰς ἐπιτυχίας. Τὸ πρῶτον διεδέχθη δεύτερον ἔτος, ἔτος ἐσχεδιασμένων μεγαλειτέρων ἐπιχειρήσεων ἐν τῇ αὐτῇ ἰσοβροπίᾳ τῆς ἐπιτυχίας καὶ ἀποτυχίας· τὸ δεύτερον ἔτι διεδέχθη τρίτον καὶ τέταρτον, ἔτη ἀμοιβαίας ἐξαντλήσεως, τὰ ὅποια ἠνάγκασαν ἀμφοτέρω τὰ μέρη νὰ σκεφθῶσι περὶ νέων δυνάμεων, ὧν τὴν ἀπόφασιν ἐξεβίβασεν ἐπὶ τέλους ἡ διπλωματικὰ τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἀνδρῶν.

Β'. ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΕΤΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ,

ἔτος ἐσχεδιασμένων ἐπιχειρήσεων.

Ἡ ἐν Ἑ-
πιδαύρῳ
Ἑθνικῇ
Συνέλευ-
σις. Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἐπόμενον ἦτο, ὅτι ἡ Πύλη, ἐλευθέρως νῦν διαθέτουσα ὅλην τὴν πολεμικὴν αὐτῆς δύναμιν, ἤθελεν ἐπιχειρησθῇ τὴν νέαν ἐκστρατείαν με μεγαλειτέρους καὶ μᾶλλον συγκεντρωμένους στρατούς, ἢ ὅτι ἔπραξε τοῦτο κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ πολέμου, καθ' ὃ τὸ ἀπροσδόκητον καὶ αἰφνίδιον τῆς ἐπαναστάσεως εὗρεν αὐτὴν οὐχὶ ἐντελῶς παρεσκευασμένην. Ὅθεν καὶ οἱ Ἕλληνες παντὶ σθένει ἐζήτουν ν' ἀντιτάξωσιν εἰς τὴν διωργανισμένην ταύτην τοῦ ἐχθροῦ ἐπιχείρησιν ὅσον οἷόν τε συγκεντρωμένην ἀντίστασιν καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν

τοῦτον νὰ ἐπιταχύνωσι κραταιῶς καὶ ἐλ συμφώνου τὴν ἐσωτερικὴν διοργάνωσιν ἀπασῶν τῶν ἐλευθερωθεῖσων ἐπαρχιῶν, ἵνα ἔχωσι σύμφωνον καὶ ἰσχυρὰν τοῦ πολέμου τὴν διεύθυνσιν. Ἡ πτώσις δὲ τῆς Τριπόλεως, ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις ἀρχὴ νέας περιόδου τῆς ἐπαναστάσεως, ἔδωκεν ἤδη τὴν ὥθησιν τῆς τοιαύτης μεταβολῆς. Ἡ γερουσία τῆς Πελοποννήσου εἶχεν ἐγκαθιδρυθῆ μόνον μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ ἠναγκάσθη ἔπειτα νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς γενικωτέραν κοινὴν κυβέρνησιν. Ὁ Ὑψηλάντης, ὁ κατ' ἀρχῆς ἐχθρὸς τῆς ἀρχῆς ταύτης, ἐφαίνετο ἐν τοσοῦτῳ ὁ μόνος, ὁ μὴ λησμονήσας τὸν προορισμὸν τοῦτον, καὶ πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοῦ συμφέρον καὶ αὐθαιρέτως ἐπειρᾶτο νὰ τὴν συνδράμῃ. Ἐγνώριζεν ἤδη καλῶς, ὅτι τὸ ἀξίωμα του κατέπεσεν ἅμα ἐξηντλήθησαν τὰ μέσα καὶ ἡ τύχη τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ὅτι ἐν μόνον τῷ ἔμεινε μέσον, νὰ τεθῇ διὰ τῆς ψήφου τοῦ λαοῦ ἐπὶ κεφαλῇ τῶν πραγμάτων. Ὅθεν εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τριπόλεως διέδωσε διὰ πιστῶν πρακτόρων ἐγκύκλιον (1) (6/18 Ὀκτωβρίου 1821), δι' ἧς συνεκάλει τοὺς πληρεξουσίου τοῦ λαοῦ εἰς γενικὴν συνέλευσιν ἐν Τριπόλει. Μὲ τὴν παλαιάν του ἀπερισκεψίαν ὑπεγράφετο ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ στρατάρχου, καὶ ὡς νὰ ἦτο ἡγεμὼν ἐκάλει ἑαυτὸν (ὁ νέος ἔτι τὴν ἡλικίαν ἀνὴρ) «πατέρα τοῦ ἔθνους, ὅστις εἶχεν ἀκούσει τοὺς στεναγμοὺς αὐτοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς Ῥωσσίας» καὶ ὅστις ἤλθεν, ἵνα ἀγωνισθῇ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων, καὶ δώσῃ αὐτοῖς νόμους καὶ δικαστήρια· διότι, προσέθετε, καιρὸς ἦτο νὰ καταλυθῇ τέλος ἡ τυραννία, οὐχὶ μόνον ἡ τυραννία τῶν Τούρκων, ἀλλὰ καὶ ἡ τυραννία ἐκείνων, οἵτινες τὰ αὐτὰ μὲ τοὺς Τούρκους ἔχοντες φρονήματα ἐζήτουν νὰ καταπιέσωσι τὸν Ἑλληνικὸν λαόν. Οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοὶ πολιτικοὶ τε καὶ στρατιωτικοὶ προσεβλήθησαν ὑπὸ τῆς ὑβριστικῆς ταύτης φράσεως, καὶ ἔτι μᾶλλον ἐξεμάνησαν κατὰ τοῦ πρίγκηπος. Ἐντοσοῦτῳ οὐδεὶς τῷ ἡναντιώθη εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ συγκαλέσιν τῆς ἐθνοσυνελεύσεως. Αἱ ἰσχυραὶ μερίδες

(1) Zinkeisen Gordon 1,379

διεννοοῦντο νά καταστήσωσιν αὐτὴν ὄργανον τῶν σκοπῶν καὶ πό-
 θων τῶν, καὶ ἐν τῷ λαῷ ἠλπίζον ὅτι ἤθελον εὑρεῖ τὸ ἀντιφάρ-
 μακον παντὸς κακοῦ· ἀλλ' ἐν μέσῳ τῆς προπαρασκευῆς αὐτῆς
 τῆς γενικῆς τῶν Ἑλλήνων συνελεύσεως ἐπιστήθησαν ἐν τῇ δυτι-
 κῇ καὶ τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι δύο ἐθνικὰ συμβούλια, καὶ ἐξ αὐ-
 τῶν δύο (πρὸς τὴν γερουσίαν τῆς Πελοποννήσου συνάδουσαι) το-
 πικαὶ ἀρχαὶ ὑπὸ τὴν ἐπιβρόχην τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ Νέ-
 γρη. Ἦσαν ταῦτα ἐγκαθιδρύματα, τῶν ὁποίων τὴν σύστασιν
 προὐκάλεσεν αὐτὸς ὁ Ὑψηλάντης διὰ τῆς ἀπερισκέπτου παραγ-
 κωνίσεως τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν, καὶ τὰ ὁποῖα ἐματαιώσαν ἐξ
 ἀρχῆς πᾶσαν συμπαγῇ ἔνωσιν τῶν μερίδων τοῦ τόπου καὶ τοῦ
 λαοῦ. Ἡ ἐν Μεσολογγίῳ (ἀπὸ 4/16 μέχρις 9/21 Νοεμβρίου)
 συνεδριάζουσα συνέλευσις τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος περιόρισεν ὑπὸ
 τὴν ἔμφροναν τοῦ Μαυροκορδάτου προεδρείαν τὴν γερουσίαν, ἣν
 ἐσύστησεν, ἐπὶ τινὰ χρόνον ἔτι μέχρι τῆς ἐγκαταστάσεως νέας
 γενικῆς κυβερνήσεως καὶ τῇ ἐνετείλατο τὴν φροντίδα περὶ τῆς
 ἡσυχίας καὶ ἀσφαλείας τοῦ τόπου, καὶ περὶ τῆς ἐξακολουθήσεως
 τοῦ πολέμου καὶ τῆς εἰσπράξεως τῶν φόρων. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ἡ
 ἐν Σαλῶναις συνέλευσις τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ἥτις ἤρξατο
 ταυτοχρόνως τῶν ἐργασιῶν τῆς καὶ μόνον κατὰ τι βραδύτερον
 (20[2 Δεκεμβρίου) διελύθη, ἐγκατέστησε προτάσει τοῦ Νέγρη
 ὑπὸ τὴν προεδρείαν αὐτοῦ τοπικὴν ἀρχὴν καὶ ἐπεξηργάσθη νο-
 μικὴν διάταξιν, τῆς ὁποίας τὸ πνεῦμα ἀντέβαινεν ὅλως εἰς τὴν
 συνετὴν νομιμότητα τοῦ Μαυροκορδάτου. Μὴ ἀρκουμένη εἰς τὴν
 ἄωρον συσσώρευσιν θεωρητικῶν διατάξεων ἐν τῷ κανονισμῷ αὐ-
 τῆς, (1) ἐξέτεινεν ἡ συνέλευσις τὴν δικαιοδοσίαν τῆς ἐπὶ το-
 σοῦτον, ὥστε πρῶτον προσδιώρισε τὰ δικαιώματα τῆς μελλού-
 σης γενικῆς ἐθνοσυνελεύσεως (τῇ ἔδωκε π. χ. τὴν δύναμιν (2,1)
 ν' ἀπαιτήσῃ παρὰ τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης βασιλεία), εἶτα δὲ
 δὲν ἐβράδυνε, τινὰ μὲν τῶν δικαιωμάτων τούτων ν' ἀναλάβῃ

(1) Μάμουκα 4, 21. Καὶ παρὰ Ὁρέλλη ἐν τῇ Συλλογῇ τῶν πολιτικῶν
 διατάξεων τῆς ἐλευθερωθείσης Ἑλλάδος 1822.

ἡ ἰδίᾳ, ἄλλα δὲ κατὰ τὸ ἑαυτῇ δοκοῦν νὰ περιορίσῃ. Ἡ διάταξις ἀνεγνώρισε τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὡς τὴν ἐπικρατοῦσαν, ὡς νὰ ὑπῆρχε περὶ τούτου ζήτημα, καὶ ὥρισε τὴν ἐλευθέραν παραχώρησιν ἀπάσων τῶν γλῶσσῶν, ὡς νὰ κατεδιώκοντο αὗται, ὡς αἱ θρησκείαι. Ἡ κυβέρνησις τῆς χώρας, καλουμένη ὁ Ἄρειος Πάγος, ὁ σύνδεσμος οὗτος τῶν ἐπαρχιῶν τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ὡς ἔμελλε νὰ ᾖναι ἡ μέλλουσα ἐθνικὴ κυβέρνησις ὁ σύνδεσμος ὅλων τῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος, ἔλαβεν ἐκτὸς ἄλλων τὸ δικαίωμα νὰ φέρῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ξένον στρατὸν ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς ἐθνικῆς κυβερνήσεως. Ὁ μερικὸς οὗτος διοργανισμὸς τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος ἐπενήργησε πάλιν καὶ ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου, ἔνθα οἱ ἄρχοντες ἔσπευσαν νὰ συστήσωσιν ἐκ νέου καὶ τὴν ἐπαρχικὴν αὐτῶν γερουσίαν, διὰ τὴν δικαιοδοσίαν ὅμως τῆς ὁποίας παρεδέχθησαν τὰς συνετωτέρας διατάξεις τοῦ διοργανισμοῦ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος μὲ τινὰς τροποποιήσεις. Οἱ πρόκριτοι ἐφρόντισαν δι' αὐτοῦ τοῦ μέσου, ὥστε ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις, ἐν ᾗ οἱ νέοι εὐρωπαϊκῶς μεμορφωμένοι ἄνδρες καὶ ξένοι ἄνευ κτημάτων καὶ τοπικῶν σχέσεων ἤθελον ἔχει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὴν πλειοψηφίαν εἰς τὸ περὶ σχηματισμοῦ τῆς γενικῆς κυβερνήσεως ζήτημα, νὰ μὴ ἀπωθήσῃ αὐτοὺς ἐντελῶς ἀπὸ τῆς ἐγχωρίου αὐτῶν ἐπιρροῆς. Καὶ πραγματικῶς ἤρχισαν οἱ πληρεξούσιοι τῆς ἐθνικῆς συνέλευσεως νὰ συνέρχωνται περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους. Τόπος τῶν συνεδριάσεων τῶν ὠρίσθη ἀντὶ τῆς Τριπόλεως, ἔνθα εἶχον ἐνσκήψῃ ἐπιδημίαι, πρῶτον τὸ Ἄργος, καὶ εἶτα πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ θορύβου τοῦ πολέμου καὶ τῆς ἐπιρροῆς τῶν πρὸ τοῦ Ναυπλίου ἐσρατοπεδευμένων ὀπλρχηγῶν, ἡ Πιάδα, ὀλίγον ἀπέχουσα τῆς ἀρχαίας Ἐπιδαύρου. Ἐνεκὰ τοῦ πρωτοφανοῦς τοῦ πράγματος, ἔνεκὰ τῆς ἐλλείψεως παντὸς εἵδους ἐκλογικοῦ νόμου, καὶ τῆς ἀπανταχοῦ ἐπικρατούσης ἀνωμαλίας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διεξαχθῶσιν αἱ ἐκλογαὶ τῶν ἀντιπροσώπων κανονικῶς καὶ ἀναλόγως. Ἐκ τῶν νήσων ἐκτὸς τῶν τριῶν προμάχων ἔπεμψε μόνον ἡ Κάστος καὶ ἡ Σκόπελος πληρεξούσιους. Ἐκ τῆς Πελοποννήσου ἐστάλησαν εἰκοσιν, ἐκ δὲ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος εἰκοσὶ καὶ ἑξ, καὶ ἐκ τῆς

δυτικῆς οὔτε τὸ ἓν τρίτον τοῦ ἀριθμοῦ τούτου. Οἱ κάτοικοι τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἀντεπροσωπεύοντο ὑπὸ τισούτων ἀνδρῶν, διότι ὁ Ἄρειος Πάγος, ἐκτὸς τῶν πληρεξουσίων τῶν ἐπαρχιῶν, ἐξέλεξε καὶ παρέδρους. Καί τοι ἀνίσου ὄντος τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πληρεξουσίων ἐκηρύχθη ἡ συνέλευσις καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα πλήρης καὶ νόμιμος, καὶ ἡ ἐναρξίς της ἐτελέσθη ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Μαυροκορδάτου (20/1 Ἰανουαρίου 1822).

Ἡ θέσις τῶν διαφόρων κομμάτων ἦτο ἡ ἐξῆς· Ὁ Ὑψηλάντης καὶ οἱ Φιλικοὶ εἶχον σχεδὸν ἀπολέσει ὅλην τὴν ἐπιβρόχην, καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ ἡ ξένη ἐπιβρόχῃ παρηγκωνίσθη καὶ ἐντελῶς σχεδὸν ἐξέλιπε. Τὸ ὄνομα τῆς ὀμιχλώδους ἐκείνης διοικήσεως τῶν ἐφόρων τῆς ἐταιρίας δὲν ἴσχυε πλέον κατὰ τοὺς πολεμικοὺς τούτους χρόνους, χρῆζοντας χειρὸς στιβαρᾶς καὶ πολεμικῆς· πολὺν δὲ συνετέλεσεν εἰς τὴν κατὰπτωσιν τῆς ἐπιβρόχῃς τῶν Φιλικῶν καὶ τὸ ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος ἀπέτρεπεν ἀπὸ πάσης σχέσεως καὶ ἀναφορᾶς πρὸς τὴν ἐπαναστατικὴν ταύτην ἐταιρίαν, ἵνα μὴ ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις θεωρηθῇ παρὰ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης ὡς στάσις τῶν Καρβονάρων. Ὅ,τι δ' ἀφορᾷ τὴν ἀτομικὴν τοῦ Ὑψηλάντου θέσιν, μετὰ τὴν ἀποτυχοῦσαν κατὰ τοῦ Ναυπλίου ἐκστρατείαν του ἐξέπεσεν ἐντελῶς καὶ ἡ στρατηγικὴ του ἐπιστημότης, πολιτικῶς δὲ δὲν ἠδυνήθη ὁ πρίγκηψ νὰ συνδυασθῇ πρὸς οὐδεμίαν τῶν ὀλιγαρχικῶν μερίδων. (1) Μόλις δὲ οἱ πολιτικοὶ πρόκριτοι τῷ προσέφερον ἔτι ἐξωτερικόν τι σέβας, μόλις ἐφρόντιζον περὶ αὐτοῦ οἱ ὀπλαρχηγοί, οἵτινες εὐχαρίστως ἤθελον νὰ τὸν μεταχειρισθῶσιν ὑπὲρ τῶν ἰδίων αὐτῶν σκοπῶν. Ὁ Κολοκοτρώνης ἀντικατέστησεν ἐν Ἄργει διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Πάνου τὸν ὑπὸ τοῦ πρίγκηπος διορισθέντα φρούραρχον. Κατὰ τὴν μεγάλην ἐπιβρόχην ἦν ἔλαβεν ἡ στρατιωτικὴ μερίς μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Τριπόλεως, ἔπρεπε νὰ ὑποβέσῃ τις ὅτι αὕτη ἤθελε λάβει μεγίστην καὶ τὴν βαρύτητα.

(1) Γερμανός· Ὑπομνήματα περὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Ἑλλάδος, σελ. 78.

Ἄλλ' ἡ μερίς αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντιπραταχθῇ ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τῆς πολιτικῆς τῶν προκρίτων μερίδος. Ἐν τῇ στερεᾷ Ἑλλάδι ἦτο ἡ στρατιωτικὴ τάξις καὶ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἔτι ἰσχυροτέρα τῆς πολιτικῆς, εἴτα δὲ κατέστη ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ὅπλων ἔτι ἰσχυρότερα. Ἐν Πελοποννήσῳ ὁμως (ἐκτὸς τῶν Μανιατῶν) δὲν ὑπῆρχε πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως στρατιωτικὴ τις τάξις· ὅλη ἡ ἰσχὺς καὶ ὅλη ἡ ἐπιβρῶν ὑπῆρχε παρὰ τοῖς πολιτικοῖς προϊσταμένοις τῶν κοινοτήτων καὶ τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ ἐνῷ κατὰ τὴν Ῥώμην οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἀρματωλῶν ὑπεκίνησαν τὴν ἐπανάστασιν καὶ τὴν διεύθυναν, ἐν Πελοποννήσῳ τοῦναντίον ἐπραξαν τοῦτο μόνον οἱ ἄρχοντες. Ὅθεν καὶ οἱ ὀπλαρχηγοὶ, καὶ αὐτὸς ὁ Κολοκοτρώνης, ἐζήτουν ἐν ἀρχῇ ἀσμένως στήριγμα παρὰ τῷ Ἰψηλάντῃ, ἵνα διὰ τῆς ἰσχύος του οὐδετερώσωσι τὴν ἰσχὺν τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων, τὸ μέρος τῶν ὁποίων πάλιν ἐλάβανον, ὁσάκις ἐπρόκειτο νὰ ἀποκρούσωσι τὰς μεγάλας τοῦ πρίγκηπος ἀπαιτήσεις. Μεταξὺ τῶν δύο μερίδων τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ὀλιγαρχίας κύριον ἀντικείμενον τῆς ἐριδος καὶ διχονοίας ἦτο, ὅτι οἱ μὲν ὀπλαρχηγοὶ ἐζήτουν ν' ἀναδεχθῶσιν αὐθαιρέτως τὸν πόλεμον, λέγοντες αὐτὸν ἔργον τῶν, καὶ νὰ παραχωρήσωσιν εἰς τοὺς ἄρχοντας μόνον τὴν φροντίδα περὶ τῶν μέσων τοῦ πολέμου, οἱ δὲ πρόκριτοι ἀπεναντίας εἶχον τὴν ἀπαίτησιν νὰ ὀδηγῶσιν αὐτοὶ καὶ μόνοι τὰς ἐκστρατείας, καὶ νὰ διευθύνωσι τὰ ὅπλα, καὶ τὰ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις στρατεύματα κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Εἶδομεν δὲ καὶ ἀνωτέρω, ὅτι οἱ πρόκριτοι τῆς Ἀχαΐας εἶχον τὴν τόλμην ν' ἀρνηθῶσι διὰ τῆς γερούσιας τῷ Κολοκοτρώνῃ τὴν ὀδηγίαν τῆς πολιτορχίας τῶν Πατρῶν. Ὅθεν καὶ ἐν ἀρχῇ τῶν συνεδριάσεων τῆς ἐθνοσυνελεύσεως ἀμφίφολον πλεόν δὲν ἦτο, ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τῶν διασκέψεων αὐτῆς ἠθέλειν ὁρισθῇ ὑπὸ τῆς θελήσεως τῆς πολιτικῆς μερίδος, ἥτις, ἡ ἰσχυροτέρα ἤδη ἐν τῇ χερσονήσῳ, ἐνισχύθη ἔτι μάλλον ὑπὸ τῶν νησιωτῶν, ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, τῶν εὐρισκομένων ὑπὸ τὴν ἐπιβρῶν τοῦ Μαυροκορδάτου, ὑπὸ πολλῶν τῶν πληρεξουσίων τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ ὑφ' ὅλων τῶν

ἐν τῇ συνελεύσει εὐρισκομένων ἀνδρῶν, τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἐκπαίδευθέντων. Ἀντεφέρετο ἡ μερίς αὕτη, συγχρόνως καὶ πρὸς τὸν Ὑψηλάντην καὶ πρὸς τὰς δικτατορικὰς αὐτοῦ ἀπαιτήσεις, καὶ πρὸς τοὺς Φιλικοὺς καὶ τὰ ῥωσσόφιλα αὐτῶν φρονήματα, καὶ πρὸς τοὺς ὀλίγους καὶ μεμονωμένους ἐνθουσιώδεις ἄνδρας, οἵτινες ἤθελον νὰ ἐγκαταστήσωσι τὰς ἀρχαίας Ἑλληνικὰς δημοκρατίας ἢ τὸ ἀρχαῖον βυζαντινὸν βασίλειον, καὶ τέλος καὶ πρὸς τὸ ὀλιγαρχικὸν σύστημα τῆς στρατιωτικῆς μερίδος, ἥτις δὲν εἶχε σταθεράν ιδέαν περὶ τινος μελλούσης κυβερνητικῆς ἀρχῆς, ἥτις λαλοῦσα περὶ ἀνεξαρτησίας οὔτε περὶ σκοπῶν οὔτε περὶ μέσων ἐσκέπτετο, καὶ τὸν πόλεμον, τὸ μόνον ἔργον τῆς, ἐθεώρει μόνον ἐκδίκησιν καὶ λεηλασίαν. Κατὰ τὰς περὶ πολιτεύματος συζητήσεις αἵτινες ἐγένοντο ἐν τῇ συνελεύσει, ἡ πλειοψηφοῦσα μερίς εἶχε τὸν καλὸν σκοπὸν νὰ θέσῃ διὰ τοῦ νόμου ὠρισμένον τινὰ φραγμὸν καὶ εἰς τὰς παρανομίας τῆς τῶν προκρίτων ὀλιγαρχίας, ἥτις ἀπετέλει τὸ κέντρον τῆς συνελεύσεως. Οἱ ῥήτορες τῆς πλειοψηφούσης ταύτης μερίδος ἀνῆκον εἰς τοὺς ὀλίγους ἐκαίνους Ἕλληνας, οἵτινες ἐν τῇ ποιητικῇ τοῦ Ρήγα προκηρύξει εἶχον ἐννοήσει τοὺς λόγους του καὶ ἐπειρῶντο νὰ τοὺς ἀκολουθήσωσιν. «Ἄς ἐκλέξωμεν ἀντιπροσώπους γνωστοὺς ἐπὶ φιλοπατρίᾳ, οἵτινες νὰ τακτοποιήσωσι τὰ πάντα, καὶ μόνος ὁδηγὸς ἔστω ὁ νόμος, καὶ εἷς μόνος ἔστω ἄρχων τῆς πατρίδος, διότι ἡ ἀναρχία ἀμοιάζει τὴν δουλείαν, ἐν ᾗ ὁ εἷς κατατρώγει τὸν ἕτερον ὡς τὰ ἄγρια θηρία.» Καλῶς γνωρίζοντες τὰ τῆς Εὐρώπης οἱ ἄνδρες οὗτοι, περὶ τὸν Μαυροκορδάτον καὶ τὸν Νέγγρην ἱστάμενοι, ἔλαβον συνετῶς ὑπ' ὄψιν τὰς πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν σχέσεις τῆς Ἑλλάδος καὶ, ἐκδίδοντες τὰς ἐπισήμους αὐτῶν περὶ ἀνεξαρτησίας προκηρύξεις, ἐφρόντιζον διὰ τῶν συνταγματικῶν καὶ διοργανιστικῶν πράξεων των νὰ διεγείρωσι τὴν πεποίθησιν περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἑλλάδος. Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῶν ἐργασιῶν τῆς, ἐψήφισεν ἡ Συνέλευσις (τῇ 4. Ἰανουαρίου ἔτ. παλ.) ἐν ὀλίγαις ἐκφραστικαῖς λέξεσιν ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τὴν πολιτικὴν ὑπαρξίν καὶ ἀνεξαρτησίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Μετὰ δὲ τὸ τέλος τῶν συ-

νεδριάσεών της μετατεθείσα (15/27 Ιανουαρίου) εἰς Κόρινθον, ἥτις ἐξελέχθη ἔδρα τῆς κυβερνήσεως, ἐξέδωκεν ἡ συνέλευσις κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς βορείου Ἀμερικῆς ἀπολογίαν τῆς ἐπαναστάσεως, ἐν ᾗ ἐπειράτο νὰ καταδείξῃ, ὅτι ὁ ἱερός αὐτός ἀγών, πολὺ μακρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ βασίζηται ἐπὶ κανόνων διαφθορᾶς τοῦ λαοῦ καὶ ἀνταρσίας, ἐκηρύχθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἔν' ἀποτινάξωσι τὴν μάστιγα τῆς τετρακοσιαστοῦς τῶν Ὀθωμανῶν τυραννίας, καὶ συμ-μετάσχωσι τῶν φυσικῶν δικαιωμάτων, τὰ ὅποια εἶχον ἅπαντες οἱ χριστιανικοὶ λαοί, ἵνα ζῶσι τοῦ λοιποῦ ὑπὸ νόμους δικαίους ἢ ἀπολεσθῶσιν ἐντελῶς, διότι θεωροῦσιν ἀνάξιον αὐτῶν, νὰ ζῶσιν αὐτοί, οἱ ἀπόγονοι τῶν ἐνδόξων Ἑλλήνων, ἐπὶ μικρότερον ἔτι ὑπὸ ζυγὸν δαυλικόν, ἀρμόζοντα μᾶλλον εἰς ἄλυσιν ἢ εἰς ἀνθρώπους λογικούς. Ὁ μετὰ τῶν δύο τούτων διασαφήσεων χρόνος ἐδαπανήθη εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ πολιτεύματος. Ως πρὸς τὸ εἶδος τῆς μελλούσης κυβερνήσεως οἱ πλειοψηφοῦντες βήτορες ἐνόουν σιωπηλῶς ὥς συμφερότερον τὸ μοναρχικὸν σύστημα, πείσαντες τὴν συνέλευσιν νὰ ἀφήσῃ ἐκκενρὲς τὸ ζήτημα τοῦτο χωρὶς ν' ἀποφασίσῃ τι καὶ νὰ ἐκλεξῇ μόνον προσωρινὴν κυβέρνησιν. Τὸ πολίτευμα, καθυποβληθὲν ὑπὸ ἐπιτροπῆς, συνετάχθη ἐπὶ τῶν φιλελευθέρων βάσεων τοῦ δι' ἀντιπροσωπείας συστήματος (1). Συγχρόνως δὲ διεγράφησαν ὁριστικῶς τὰ καθήκοντα τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς διοικητικῆς ἐξουσίας καὶ μὲ δημοκρατικὴν ἀντιζηλείαν ὠρίσθησαν τὰ καθήκοντα τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Ἀλλὰ κατὰ τοῦτο παρωράθη δυστυχῶς ὁ κύριος σκοπὸς τῶν νέων διατάξεων. Ἡ κυβέρνησις ὠρίσθη πενταμελής, εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς ὁποίας ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν τὰ διάφορα τοῦ κράτους μέρη. (2) Ὁ διαμελισμὸς οὗτος τῆς ἐξουσίας καὶ ὁ περιορισμὸς τῆς μικρᾶς αὐτῆς διαρ-

(1) Ὁρα Orelli ἐνθ. ἀν. σελ. 63.

(2) Ὁ Μαυροκορδάτος διὰ τὴν θυτικὴν Ἑλλάδα, πρόεδρος. Ἰωάννης Λογοθέτης ἐκ Λεβαδείας, ἀντιπρόεδρος. Μέλη· Ἰωάννης Ὁρλάνδος ἐξ Ὑδρας, Θάνος Κανακάρης ἐκ Πατρῶν, εἷς τῶν πλουσιωτέρων προκρίτων τῆς Πολιοπονῆσου, Ἀναγνώστης Παπαγιαννόπουλος (Δεληγιάννης) ἐκ Καρυταίνης, ψυχὴ χαμερπῆς ἐν σώματι δυσμόρφω.

κείας ἐπὶ ἓν καὶ μόνον ἔτος ἦσαν ἀπόπειραι ἀτυχεῖς, νὰ εἰσαχθῇ ἐνότης καὶ δύναιμις εἰς τὴν διοικητικὴν ἐξουσίαν καὶ δι' αὐτῆς εἰς τὴν ὅλην διοίκησιν καὶ εἰς τὸν πόλεμον. Τῆς διανομῆς ταύτης τῆς κυβερνήσεως, τῆς ἐπ' ἀγαθῷ γενομένης σκοπῷ, συνέπεια ἦτο πρὸ πάντων, ὅτι οὐδὲ κἀν ἀπόπειρα ἔγινε νὰ καταργηθῶσι τὰ ἐν τῷ κράτει κράτη, ἦτοι αἱ τρεῖς τοπικαὶ γερούσιαι, ἡ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ τῆς Πελοποννήσου, ἐξ ὧν ἡ τελευταία μετ' ὀλίγον ἤρχισε νὰ ἐναντιοῦται εἰς τὴν ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως διατεταγμένην φορολογίαν, νὰ παρεμποδίζῃ τὰς χρηματικὰς συνεισφοράς, καὶ νὰ διευθύνῃ τὰ περὶ φόρων καὶ λαφύρων, ἐν ᾧ ὅλαι αἱ ἀπαιτήσεις τῶν ὀπλαρχηγῶν, τῶν νήσων, τῶν μισθωτῶν στρατευμάτων ἐπολιόρουν τὴν κυβέρνησιν (1). Μόνον κατὰ τοῦ ἐνὸς ξενικοῦ στοιχείου ἐν μέσῳ τῶν ἀντιμαχομένων μερῶν, κατὰ τοῦ φάσματος τῆς ἀνωτάτης συμμαχικῆς κυβερνήσεως ἔγινεν ὀριστικὴ πρᾶξις κατὰ προτροπὴν τοῦ Μαυροκορδάτου. Ἡ ῥῆξις μετὰ τῆς φιλικῆς Ἑταιρίας ἐπεσφραγίσθη ἐπισήμως διὰ τῆς καταργήσεως τοῦ χρώματος (μέλανος) καὶ τοῦ συμβόλου τῆς Ἑταιρίας (τοῦ Φοίνικος) καὶ διὰ τῆς ἐκλογῆς τῆς Ἀθηνᾶς ὡς σφραγίδος τοῦ κράτους, καὶ τῆς ἀναπετάσεως σημαίας ἐθνικῆς με' ἐννέα ὀριζοντεῖους κυανᾶς καὶ λευκὰς γραμμὰς. Ἀπόδειξις ὅπως ἀνισχύρου ἐπιμονῆς ἦτο ὅτι ὁ Ὑψηλάντης, πορευόμενος ἐπὶ κεφαλῇς πελοποννησιακοῦ σώματος πρὸς τὰς Θερμοπύλας, κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ Ἰσθμοῦ ὕψωσε τὴν μέλαιναν σημαίαν, καὶ ἐξηκολούθει καλῶν ἑαυτὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ ἀρχιστρατήγου.

Ἡ Πύλη. Ἐν ᾧ ἡσχολοῦντο ἐν Ἑλλάδι οἱ πληρεξούσιοι εἰς τὰ τῆς πολιτείας, ἡσχολοῦντο οἱ Τούρκοι ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τὰ τοῦ πολέμου, καὶ ὁ στόλος ἦτο ἐκτάκτως ἐν μέσῳ τοῦ χειμῶνος ἤδη ἔτοιμος ν' ἀποπλεύσῃ. Ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων ἐν τοῖς διοικητικοῖς κέντροις τῆς τουρκικῆς πρωτευούσης ἐξηγεῖ τὴν ἐκτακτον ταύτην τῶν Τούρκων δραστηριότητα. Πρὸ πολλοῦ ἤδη ὁ

(1) Γερμανός· σελ. 125. 138.

ἔχων τὴν μεγαλειτέραν ἐπιβροὴν ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου ἐξ ὧν τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ ἦτο ὁ εὐνοούμενος Χαλὲτ ἐφέντης, τῷ ὁποίῳ πρὸ ὀλίγου μόλις ἡμφισβήτει τὴν πρώτην θέσιν ὁ τοῦ Σουλτάνου ἰδιαίτερος κουρεὺς, ὁ βερβέρδασης Ἰακούπ Ἀγάς ἐκ Κρήτης. Ἡ ἰσχὺς τῶν μεγάλων Βεζιρῶν, τῶν οἰκονόμων τούτων τῶν Σουλτάνων, εἶχεν ἐντελῶς καταπέσει ἐνώπιον τῆς μεγάλης τοῦ Χαλὲτ ἐπιβροῆς. Πρὸ μικροῦ ἔτι, ὅτε ὁ Ἀλῆς Βεντερλῆ πασᾶς, ὁ προτελευταῖος τῶν βεζιρῶν, διανοεῖτο ν' ἀπαιτήσῃ πάλιν τὰ ἀρχαῖα δικαίωματα, ὁ εὐνοούμενος κατώρθωσε νὰ κρημνίσῃ τὸν μόλις διορισθέντα καὶ νὰ τὸν ἀποκεφαλίσῃ. Ὅ,τι δὲ παρέσχε καὶ διέτηρει τῷ Χαλὲτ τὴν ἐκτεταμένην ταύτην ἐπιβροὴν, ἦτο ἡ ἐπιτηδεῖα συγκατάνευσις εἰς ὅλας τὰς ἐπιθυμίας καὶ ὀρέξεις τοῦ δεσπότη, καὶ κατὰ καιρὸν καὶ εἰς τὴν ἀνάγκην, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπεβάλλετο συνήθως καὶ ἡ ἐμπισμὴ τοῦ Σουλτάνου. Ἄρα τὸ ἀπήτουν αἱ περιστάσεις καὶ τὸ συμφέρον, ἐλάμβανεν ὁ Χαλὲτ τὸ μέρος τῆς ξένης διπλωματίας καὶ ἔπειθε τὸν δεσπότην του ν' ἀσπασθῇ τὴν εἰρηνικὴν αὐτῆς πολιτικὴν· γενικῶς ὅμως ἐκολάκευε τὴν ἡγεμονικὴν ἀγερωχίαν τοῦ Σουλτάνου καὶ ὑπεστήριζε τὴν φανατικὴν μερίδα τοῦ πολέμου. Δὲν ἐφοβεῖτο τὴν δυσμένειαν τῆς Ῥωσσίας, ὅταν, ὡς ἐν τῇ τελευταίᾳ συνδιασκέψει μετὰ τῆς δυνάμεως ταύτης, ἔβλεπε κινδυνεύουσαν τὴν ἰσχυρογνώμοσύνην τοῦ Σουλτάνου· δὲν ἐφοβεῖτο τὸ μῖσος τῶν γενιτσάρων καὶ οὐλεμάδων, ὅταν ὁ δεσπότης του ἐνόμιζεν ὅτι ἤλθεν ἡ στιγμή, ἵνα αἰσθανθῶσιν οὗτοι τὴν δυνάμιν του· δὲν ἐκώλυετο, ὡς ἐσχάτως τῷ 1819 κατὰ τὸν αἱματηρὸν διωγμὸν τῶν πλουσίων Δουζ Ὀγλοῦ καὶ τῶν Ἀρμενίων συμπολιτῶν αὐτῶν, νὰ μεταχειρισθῇ τὰ τρομερώτατα μέσα, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ ὑπηρετήσῃ τὸν Σουλτάνον δι' ἐκτάκτου τινὸς χρηματολογίας. Ὅτε δὲ αἱ τοιαῦτα πράξεις διήγειρον τὴν δυσἀρέσκειαν καὶ ταραχὰς καὶ ἀπειλὰς τῶν γαισιτσάρων, μετέβαλλεν αἴφνης ὁ Χαλὲτ τὴν ἀρχὴν καὶ ἐθυσίαζεν ἄνευ λόγου καὶ ἀφροντίστως τὰ ὅργανα τῶν μισητῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα δὲν ἐτόλμων οὔτε ν' ἀντεῖπωσι οὔτε νὰ ἐναντιωθῶσιν ἀπερισκέπτως κατὰ τοῦ ἰσχυροῦ ἀνδρός. Οὕτως ὁ Χαλὲτ

ἦτο ὁ δίδων καὶ ἀφαιρῶν πάλιν ὅλας τὰς θέσεις ἐν τῷ στρατῷ, ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ παρὰ τῇ Αὐλῇ· ὁ Χαλὲτ ἦτο ὁ διὰ προσωπικὰς ἢ πολιτικὰς αἰτίας, ὁ συνεπεῖα βραδουργιῶν ἢ συμφερόντων τοῦ κράτους διορίζων καὶ παύων τοὺς ὑπουργοὺς. Κατὰ τὰς διαφόρους μάλιστα φάσεις τῆς τελευταίας πρὸς τὴν Ῥωσσίαν ῥήξεως ἐδηλώθη πολλάκις ἡ πολιτικὴ αὕτη τέχνη τοῦ εὐνοουμένου. Κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως συνέβη (6/18 Μαρτίου 1821) ἀλλαγὴ ὑπουργείου δι' ἀντιπολιτικὰς αἰτίας, καὶ εἰς τὸν μέχρι τοῦδε ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν Τζανίπ ἐφέντην ἐδόθη ἡ ἐσωτερικὴ θέσις τοῦ Κεχαγιᾶ βέης, ὑπουργὸς δὲ τῶν ἐξωτερικῶν διωρίσθη ὁ Χαμίτ βέης. Ὁ Τζανίπ ἐφέντης ἦτο ἀνὴρ ἐγνωσμένως ἀκεραίου χαρακτῆρος, δίκαιος, πρόθυμος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν, πιστὸς, εἰς τῶν πρεσβυτάτων ὑπουργῶν τῆς Πύλης, ὅστις τρεῖς ἤδη εἰς κρίσιμους περιστάσεις διεύθυνε τὸ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργεῖον. Συγχρόνως ὅμως ἦτο καὶ Τοῦρκος τοῦ παλαιοῦ συστήματος, ὅστις υπέθαλπε τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν, καὶ διὰ πολιτικοὺς λόγους καὶ ἕνεκα τοῦ φυσικοῦ αὐτοῦ φρονήματος ἦτο ἡ ψυχὴ τῆς μισορωσικῆς μερίδος τοῦ πολέμου, ὅθεν καὶ ἀνέκαθεν μετὰ τὰς μικροχρονίους συνδιασχέψεις διηνεκῆς ἀντίπαλος τοῦ Στρωγανῶφ. Ὁ ἀνὴρ λοιπὸν οὗτος ἦτο ἀπαραίτητος μὲν ὅταν ἡ παραχώρησις εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς μεγάλης τῆς Ἄρκτου δυνάμεως ἦτο ἀδύνατος, ἄχρηστος δὲ ὅσάκις ἤθελεν ἡ Πύλη νὰ διατηρῇ φιλικὰς πρὸς τὴν Ῥωσσίαν σχέσεις. Οὕτως ἐν ἀρχῇ τοῦ ἐν ταῖς παραδουναβίοις Ἡγεμονίαις κινήματος, ὅταν ἡ Ῥωσσία ἐδείκνυεν ἑαυτὴν εὐμενῆ πρὸς τὴν Πύλην, ἐπαύθη (27/8 Ἀπριλίου) ὁ Τζανίπ ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ ὑπουργοῦ· ἀλλ' ἀμέσως ἔλαβε πάλιν ἔδραν ἐν τῷ συμβουλίῳ τοῦ κράτους, ἅμα αἰ πρὸς τὴν Ῥωσσίαν σχέσεις ἐχαλαρώθησαν, καὶ ἡ μερὶς αὐτοῦ ἔλαβε συνεπεῖα τῶν φάσεων τῶν σχέσεων τούτων ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον περισσοτέραν ἐπιρροήν. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν δὲ τοῦ Στρωγανῶφ θεώρησεν ὁ εὐνοούμενος Χαλὲτ καλὸν ν' ἀσπασθῇ τὴν μερίδα τῆς εἰρήνης καὶ νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὰς προτροπὰς καὶ εἰς τὰ χρήματα τῆς Ἀγγλίας, ἥτις ἐσυμβούλευε τὴν Πύλην νὰ ὑποχω-

ρήση. Ὄθεν καὶ κατὰ τὸ φθινόπωρον (ἐν ἀρχῇ τοῦ Ὀκτωβρίου) ἔγεινε πάλιν ἀλλαγὴ ὑπουργείου. Ὁ ἐγνωσμένως ἥπιος ἀνὴρ, ὁ Σαχιδᾶ Ἀχμέτ ἐφέντης, ὅστις εἶχε πρότερον περιπέσει εἰς δυσμένειαν ἕνεκα τῆς κατὰ τῆς ἀποκηρύξεως τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ψήφου του διωρίσθη ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν. Τοῦτο δὲ ἐσήμαινε προσωρινὴν ἤτταν τοῦ Τζανίπ καὶ τῆς μερίδος του, ἤτταν ἥτις ὅμως μετ' ὀλίγον μετεβλήθη εἰς νίκην, ἅμα ἡ εἰδήσις τῆς πτώσεως τῆς Τριπόλεως διηγείρειν ἐκ νέου τὴν λύσσαν τῶν Τούρκων καὶ διέκοψεν αἴφνης τὴν καλὴν πορείαν τῶν διασκέψεων περὶ τῆς πρὸς τὴν Ῥωσσίαν διαφορᾶς. Ὁ βεῆζ ἐφέντης Χαμίτ βέης, τοῦ ὁποῦ αἱ ἀπερίσκεπτοι, ἐν ὀνόματι τοῦ μεγάλου βεζίρου εἰς Πετρούπολιν σταλεῖσαι ἐπιστολαὶ, ἔτυχον ἐκεῖ τοσοῦτον κακῆς ἐκβάσεως, περιέπεσεν εἰς δυσμένειαν (20/1 Νοεμβρίου) καὶ ἐπαύθη, καὶ τὴν θέσιν αὐτοῦ κατέλαβε μαθητὴς τοῦ Τζανίπ, ὁ Μωάμεθ Σαδίκ ἐφέντης· αὐτὸς δὲ ὁ Τζανίπ προσεβιβάσθη συγχρόνως μέγας κριτὴς (Καζιασκέρης), καὶ μετ' ὀλίγον μέγας (στρατάρχης) (Τσαοὺς βασῆς). Ὑπὸ δὲ τὴν ἐπιβρόχην αὐτοῦ ὡς μέλους τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, ἐξηκολούθουν ἀπὸ τοῦδε αἱ μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν μεγάλων δυνάμεων συνδιασκέψεις (εἰς τὰς ὁποίας ἀναγκαζόμεθα νᾶ ἐπανέλθωμεν) ἀξιοπρεπέστερον, παρ' ὅτι ἔγεινάν ποτε ὑπὸ τῆς Πύλης τοσοῦτον σοβαραὶ διασκέψεις καὶ πρότερον καὶ ὕστερον. Μὲ τὴν θέσιν ὅμως ταύτην τῶν πρὸς τὴν διπλωματίαν σχέσεων συνεβιάδιζον ταῦτοχρόνως καὶ αἱ προπαρασκευαὶ καὶ ὁ κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν ὀπλισμὸς κατὰ τὸ πνεῦμα ἰσχυρᾶς καὶ ἀποφασιστικῆς δραστηριότητος. Τὴν ἐνέργειαν ταύτην οὔτε ἡ ἐπικειμένη κατὰ τῆς Ῥωσσίας ῥῆξις ἀνεχαίτισεν, οὔτε ὁ συγχρόνως κατὰ τῆς Περσίας ἐκραγεὶς πόλεμος παρεμπόδισεν. Ἡ Ῥωσσία μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ Γκιουλιστάν, ἥτις τῇ παρέδωκε τὴν Κασπίαν θάλασσαν καὶ τὰς πύλας τῆς Περσίας καὶ παρέσχεν εἰς τὰς πολιτικὰς καὶ ἐμπορικὰς αὐτῆς σχέσεις πρὸς τὸ κράτος τοῦτο σημασίαν πολὺ μεγαλειτέραν, εἶχε παρὰ τῇ αὐτῇ τῆς Περσίας ἐπιτετραμμένον πρέσβυν, τὸν Μασάροβιτς, ὅστις ἅμα ἀρξαμένης τῆς διαφορᾶς τῆς Ῥωσσίας πρὸς τὴν Πύλην παντὶ σθένει ἐπειρεῖτο

νά παρακινήσῃ τὸν διοικητὴν τοῦ Κερμανσαχίου Μωάμεθ Ἀλῆν Μιρζᾶν, τὸν πρεσβύτερον υἱὸν ἐκ τῶν πολυαρίθμων ἀπογόνων τοῦ Σάχ Φέτ Ἀλῆ, νά ὠφεληθῇ ἐκ τῆς ἀδυναμίας τοῦ τούρκου πασᾶ, τοῦ φρουροῦντος τὰ στενὰ, καὶ νά κινήσῃ πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας (1). Ὁ Πέρσης ἡγεμὼν ἦτο φιλοπόλεμος, καὶ φιλόδοξος, καὶ δυσηρεστημένος διὰ τὴν ἐλλογὴν τοῦ δευτεροτόκου αὐτοῦ ἀδελφοῦ Ἀββαῶς Μιρζᾶ ὡς διαδόχου τοῦ περσικοῦ θρόνου. Ὅθεν ἡ προτροπὴ τῶν Ῥώσων εὗρεν αὐτὸν εὐδιάθετον. Κατέλαβε λοιπὸν ὁ Ἀλῆ Μιρζᾶς τὴν παρὰ τὰ σύνορα Σουλεϊμανιέ, καὶ διεύθυνε δύο μεγάλα στρατιωτικὰ σώματα κατὰ τοῦ Ἐρζερούμ καὶ τοῦ Βαγδατίου. Τὸ πρὸς βορρᾶν διευθυνόμενον σῶμα ἐκυρίευσεν τὸ παρὰ τὸ Ἐρζερούμ φρούριον. Τοπράκ-καλέ· τὸ δὲ κατὰ τοῦ Βαγδατίου ἐκστρατεῦσαν ἐπορεύθη εἰς Καρκούκ, ἐν' ἀποκόψῃ τὴν μετὰ τοῦ Χαλεπίου συγκοινωνίαν, ὃ δὲ Κεχαγιᾶς τοῦ πασᾶ τοῦ Βαγδατίου ἠττήθη κατὰ κράτος καὶ μετὰ τὴν μάχην μετέβη πρὸς τοὺς Πέρσας. Δυσκόλως ἠδύνατο ἡ Πύλη ἐν τῇ ὁποίᾳ εὕρισκετο καταστάσει ν' ἀντισταθῇ ἐκεῖ διὰ τῶν ὅπλων· δύσκολον ὅμως δὲν τῇ ἦτο νά παραστήσῃ διὰ τοῦ λόρδου Στράγκφορντ εἰς τὸν Σάχ, ὅτι ἡ τύχη τῆς Περσίας εἶναι τοσοῦτον στενωῶς συνδεδεμένη μετὰ τὴν διατήρησιν τῆς Τουρκίας, ὥστε δὲν ἔπρεπε τυφλῶς τοσοῦτον νά γίνηται ὄργανον τῶν Ῥωσικῶν βραδιουργιῶν. Ὁ Σάχ προτροπῇ τοῦ λόρδου (ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου) εἶχε διατάξει τὸν υἱὸν του νά μὴ προχωρήσῃ περαιτέρω, καὶ οὐδὲν ὠφέλησεν ὅτι ὁ πρέσβυς τῆς Ῥωσσίας καὶ ἐπειρᾶτο νά δικαιολογήσῃ τὰ κινήματα τοῦ ἡγεμονόπαιδος (2) καὶ χρήματα πρὸς ἐξακολούθησιν τῆς ἐκστρατείας ἐπρότεινε, καὶ δάνειον ὑπέσχετο νά διαπραγματευθῇ καὶ ἐζήτει διὰ παντὸς μέσου νά ἐνοχοποιήσῃ τὴν Ἀγγλίαν. Ἀμφοτέρωθεν αἱ πρὸς συνδιαλλαγὴν αἰτίαι ἦσαν μεγάλαι· οἱ Ἀφγανοὶ ἀφ' ἐνὸς, καὶ ἡ χολέρα ἀφ' ἐτέρου ἠπειλοῦν τὴν Περσίαν· τοῦτο ἐθεώρει ἡ

(1) Ἐκθεσις τοῦ Ἀγγλοῦ πρέσβειος Οὐίλλοκ (Willock) πρὸς τὸν λόρδον Στράγκφορντ 7/19 Ὀκτ. 1821 χργ'.

(2) Ἐπιστολὴ τις τοῦ Μασάροβιτς πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῶν Εὐνούχων 47/29 Ὀκτωβρίου εἶχε περιπέσει εἰς χεῖρας τοῦ Στράγκφορντ.

Πύλη ὡς δάκτυλον Κυρίου καὶ δὲν ἐπτοεῖτο πολὺ ἐκ τῶν ἐκεῖ συμβατῶν ταραχῶν. Ἐτι δ' ὀλιγώτερον ἐπτοεῖτο ἀφ' οὗ μετεκομίσθη εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἣν παρηκολούθησαν μετ' ὀλίγον οἱ θησαυροὶ του, οἵτινες ὡς λέγεται, συνίσταντο ἐκ πολυτίμων λίθων τριῶν ἑκατομμυρίων γροσίων ἀξίας καὶ ἐξ ὀπλων ἡμίσεως ἑκατομμ. ἀξίας καὶ ἐκ 40 ἑκατομμ. γροσίων εἰς μετρητά.

Μετὰ τὸ συμβᾶν τοῦτο ἔλαβεν ὁ Χουρσίτ πασᾶς, τὸν ὁποῖον ἐπεσκόλασεν ὅλη ἡ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ δόξα, ἀπόλυτον πληρεξουσιότητα κατὰ τῶν Ἑλλήνων, καθ' ὧν ἤθελε νὰ ἐκδικηθῇ διὰ τὴν διαρπαγὴν τοῦ πλοῦτου καὶ τοῦ γαρεμίου του. Εἶχε νῦν εἰς χεῖράς του ὁ Χουρσίτ πασᾶς τὴν ὀχυρωτάτην πασῶν τῶν πρὸς δυσμᾶς Θέσων, τὰ Ἰωάννινα· ἡ δὲ Πρέβεζα, ὀχυρωθεῖσα παρὰ τοῦ Ἀλῆ, παρεῖχεν αὐτῷ ἀσφαλῆ πρὸς τὸν στόλον συγκοινωνίαν· ἡ Ἄρτα καὶ ἡ Βόνιτσα τῷ παρεῖχον τὴν ἐπὶ τοῦ ἀμβρακικοῦ κόλπου ἐξουσίαν, καὶ ἀσφαλῆ δίοδον πρὸς τὴν Ἀκαρνανίαν. Τοὺς μέχρι τοῦδε διηρημένους Ἀλβανοὺς εἶχε νῦν, ἐξαιρουμένων τῶν ὀλίγων Σουλωτῶν, ὅλους εἰς τὴν διάθεσίν του. Καθ' ἀπάσας τὰς ἐπαρχίας τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ἐγίνοντο στρατολογίαι, εἰς δὲ τοὺς λιμένας προπρεσκευάζετο ὁ στόλος εἰς ἀπόπλουν. Τὸ σχέδιον τῆς ἐκστρατείας τοῦ Χουρσίτ ἦτο τὸ ἐξῆς· νὰ καταλάβωσιν οἱ Ἀλβανοὶ τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν καὶ νὰ τὴν καθυποτάξωσι μέχρι τοῦ στομίου τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, ἐν ᾧ συγχρόνως δεύτερον, ἰσχυρότερον στρατιωτικὸν σῶμα ἔμελλε νὰ εἰσέλθῃ διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ἵνα καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν ἐν τῇ πηγῇ της. Ὁ δὲ στόλος ἐνεργῶν κατὰ ναυτικάς μούρας εἶχε νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῶν νήσων, νὰ ἐλευθερώσῃ τὸ πολιορκούμενον Ναύπλιον, νὰ διευκολύνῃ τὴν μετὰ τοῦ στρατοῦ, τοῦ πρὸς ἀνατολὰς πορευομένου, συγκοινωνίαν, νὰ ἐνισχύσῃ τὰς Πάτρας δι' Ἀσιατικοῦ στρατοῦ, ἐν ᾧ ὁ πρὸς δυσμᾶς ἐκστρατεύσας στρατὸς μετὰ τὴν καθυπόταξιν τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος ἔπρεπε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Πελοπόννησον. (1) Τὴν Ἑλληνικὴν ἐπα-

(1) Ὁ Leake περιέγραψεν ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ περὶ τῆς Ἑλληνικῆς

νάστασιν, ἣν μέχρι τοῦδε καὶ ἡ Πύλη καὶ ἡ Εὐρωπαϊκὴ διπλωματικὰ ἐθεώρουν ὡς ἕνα ἐκ τῶν συνήθων ἐκείνων ἀνεμοστροβίλων, οἵτινες παρέρχονται ταχέως ὅπως καὶ ἐπέρχονται, ὡς διεσκαδᾶσθαι πρὸ μικροῦ καὶ τὸ ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις κίνημα, τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν ἐθεώρει καὶ ἡ Τουρκία καὶ ἡ Εὐρώπη ὡς φθάσασαν εἰς τὸ χεῖλος τοῦ κρημνοῦ. Αἱ τουρκόφιλοι ἐφημερίδες, δ « Αὐστριακὸς Παρατηρητὴς καὶ ὁ ἀνατολικὸς Παρατηρητὴς » (Spectateur oriental), τὸ ὄργανον τῶν Φράγκων τῆς Σμύρνης ἐμπόρων, προσέλεγον μὲ τὴν μεγαλειτέραν βεβαιότητα τὴν καταστροφὴν τῶν ἐπαναστατῶν. Ἡ δὲ διπλωματικὰ ἀνήγγελλε μετὰ θετικότητος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, « ὅτι ἀπὸ τοῦδε ἡ ἐκβάσις τοῦ πολέμου δὲν εἶναι πλέον ἀμφίβολος. »

Ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ μόνον τοῦ στόλου, ἀριθμοῦσα 35 πλοῖα καὶ διοικουμένη ὑπὸ τοῦ Καπουτὰν βέη, ἐξέπλευσεν ἐν καιρῷ τῆς Χίου τοῦ χειμῶνος ἔτι ἐκ τῶν Δαρδανελλίων, καὶ ἐλπίζουσα νὰ καταλάβῃ τὴν Ἰδρην διὰ προδοσίας, (1) ἐνεφανίσθη (27/8 Φεβρουαρίου 1822) ἐνώπιον τῆς νήσου ταύτης. Ἀλλ' ἀπατηθεῖσα ἡ ναυτικὴ αὕτη μοῖρα εἰς τοῦτο ἔπλευσε πρὸς τὴν Πελοπόννησον, ἐφωδίασε μὲ τρόφιμα καὶ πολεμεφόδια τὴν Μεθώνην, καὶ ἀπεπειράθη νὰ κυριεύσῃ τὸ Νεόκαστρον, ὅθεν ὅμως ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ ἐκ Βυρτεμβέργης στρατηγοῦ Νορμάννου καὶ τινων φιλελλήνων. Εἷτα δὲ (Φεβρουάριον) προσωρμίσθη ὁ στόλος εἰς τὰς Πάτρας καὶ ἀπεβίβασεν ἐκεῖ τετρακισχιλίους ἀνατολίτας στρατιώτας ὑπὸ τὸν ΚαρᾶΜεχμέτ πασᾶν. Μετὰ πολλὰς ἐριδας μεταξὺ τῶν ὁπλαρχηγῶν καὶ τῶν προκρίτων τῆς Καρυταίνης, καὶ ἐφ' οὗ ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ἀμφεταλαντεύετο ἡ ἐξουσία καὶ ἡ ἐπιρροή μεταξὺ τοῦ Κολοκοτρώνου καὶ τῶν Δεληγιανναίων, εἶχε δοθῇ ἡ ἀρχηγία ἐπὶ τῶν τὰς Πάτρας πολιορκούντων Ἑλλήνων εἰς τὸν Κολοκοτρώνην. Εἶχον δὲ οὕτω συμβιβασθῇ, ὥστε ἕκαστον κόμμα νὰ στρατολογῇ ἐκ τῶν ἑαυτοῦ, καὶ τὰ διάφορα ἀποσπάσματα νὰ

καὶ ἐπανάστασις (Λονδίνον 1826) τὰς ἐκστρατείας τοῦ 1822-24 λεπτομερέστατα

(1) Zinkeisen Gordon 1, 397.

στενοχωρῶσιν ἐκ συμφώνου καὶ ἐκ διαφορῶν θέσεων τὰς Πάτρας. Ὦθεν τὰ κεχωρισμένα στίφη τῶν Καρυτινῶν ὑπὸ τὸν Πλαπούταν, τῶν Γαστουνίων ὑπὸ τὸν Κωνσ. Πετμεζᾶν, τῶν Τριπολιτῶν ὑπὸ τὸν Γενναῖον Κολοκοτρώνην, τῶν Καλαβρυτινῶν ὑπὸ τὸν Ζάχμην κ. ἄλ. τὸ ὅλον ἐξέκισχίλιοι τριακόσιοι ἄνδρες ἐπολιόρκουν τὴν πόλιν ἐν εὐρεὶ κύλῳ διαφορῶν θέσεων. Αὐτὸς δὲ ὁ Κολοκοτρώνης εἶχε τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ ἐν τῷ χωρίῳ Ἀλῇ Τσελεπῆ. Οἱ νεωστὶ ἐλθόντες Ἀνατολῆται δὲν ἠδύναντο νὰ ἐμποδίσωσι τοὺς Ἕλληνας (κατὰ τὸν Μάρτιον) νὰ πολιορκῶσι καθ' ἐκάστην στενότερον τὴν πόλιν, μέχρις οὗ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Μεχμέτ πασᾶς συμπράττων μετὰ τοῦ ἐν Ῥίῳ Ἰουσούφ πασᾶ ἐπέπεσε κατὰ τῶν Ἑλλήνων (9/21 Μαρτίου) μεθ' ὅλων τῶν δυνάμεών του, ἐδίωξεν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν πλησιεστάτων θέσεων, καὶ ἐπολιόρκησε τὸ μικρὸν στίφος τοῦ Γενναίου καὶ τὸ σῶμα τῶν Καλαβρυτινῶν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἱεροκομείου. Ἐν τοσούτῳ ὅμως ὁ γέρων Κολοκοτρώνης θαυμασίως μεταχειρισθεὶς τὸν δόλον καὶ τὴν εὐτολμον αὐτοῦ παρουσίαν κατάρθωσεν, ἐξορμήσας μὲ ὀλίγους μόνον ἄνδρας ἐξ ἀπολεσθείσης τινὸς θέσεως, καὶ ἔφιππος (ὡς δεύτερος Ἐβεράρδος λασιопώγων) κραυγάζων « οἱ Τοῦρκοι φύγουσι », νὰ ἐπαναφέρῃ πάλιν εἰς τὰς τάξεις τοὺς φεύγοντας Ἕλληνας. νὰ ἐξεκολουθήσῃ τὴν μάχην, νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς πολιορκουμένους καὶ ν' ἀποκρούσῃ τοὺς Τούρκους ἐντὸς τῆς πόλεως. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐφάνη ὁ Ἕλληνικὸς στόλος ἐξ 63 πλοίων συγκείμενος ἔμπροσθεν τοῦ Μεσολογίου (16/28 Φεβρ.) καὶ ὀδηγούμενος ὑπὸ τοῦ Μιαούλη ἐπέπεσε κατὰ πρῶτον ἐν ἀνοικτῇ μάχῃ παρὰ τὰς Πάτρας κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, καὶ δὲν ἔλαβε μὲν ἀποτέλεσμα ἡ ναυμαχία αὕτη, ἀλλὰ τοσοῦτον κατετρόμαξε τοὺς Τούρκους, ὥστε οὗτοι ἐν ἀταξίᾳ κατέφυγον εἰς τὴν Ζάκυνθον, καὶ εἰτα ἐπιτηρούμενοι διηνεκῶς ὑπὸ τοῦ Μιαούλη, μετέβησαν εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Καὶ ὁ Ἕλληνικὸς στόλος ἀπῆλθε μετὰ τοῦτο εἰς τὰ ἴδια καὶ μόνον ὀκτὼ πλοῖα ὑπὸ τὸν Μιαούλην ἔμειναν εἰς τὰ ὕδατα ἐκεῖνα.

Ὁ Καπουτάν βέης δὲν παρηνώχλησε περαιτέρω κατὰ τὸν πλοῦν του τὰς νήσους τῆς λευκῆς θαλάσσης· τὸ ἔργον τοῦτο ἐ-

δόθη εἰς τὸν στόλον τοῦ τρομεροῦ Καπουτὰν πασᾶ Καρᾶ Ἀλῆ, τὸν μέλλοντα νὰ ἐκπλεύσῃ ἀργότερον. Τὰ Ψαρά, ἡ Τήνος, ἡ Νάξος παρεσκευάσθησαν εἰς ἄμυναν, ἡ δὲ ἐν Κορίνθῳ κυβέρνησις φοβουμένη πρὸ πάντων ὑπὲρ τῆς Ἰδρας καὶ τῶν Σπετσῶν, μετεχειρίσθη μέρος τῶν χρημάτων, τὰ ὅποια εἶχον ληφθῇ ὡς λύτρα διὰ τοὺς ἐν Τριπόλει αἰχμαλώτους Τούρκους καὶ διὰ τὸ χαρέμιον τοῦ Χουρσίτ, ὅπως παρεσκευάσῃ καὶ διατηρῇ ἐτοιμοπόλεμον τὸν Ἑλληνικὸν στόλον. Οἱ Σάμιοι ὅμως, φοβούμενοι δευτέραν καὶ ἐφέτος ἐπίθεσιν κατὰ τῆς νήσου των, διανοήθησαν νὰ ἐπαναλάβωσιν αὐτοὶ τὴν ματαιωθείσαν ἀπόπειραν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Χίου, ἐξακολουθοῦντες τὸ φρικτὸν μὲν ἀλλὰ τελεσφόρον σύστημα νὰ ἐπασχολῶσι πάντοτε καὶ πανταχοῦ μεμερισμένας τὰς τουρκικὰς δυνάμεις. Τὸ σύστημα τοῦτο ἦτο πρὸ πάντων κατὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην ὠμὸν καὶ ἀπάνθρωπον, διότι ἐπόμενον ἦτο, ὅτι οἱ Τούρκοι πᾶσαν ἤθελον καταβάλλει προσπάθειαν, ἵνα ματαιώσωσιν οἵανδήποτε κατὰ τῆς Χίου ἔφοδον, διότι ἡ νῆσος αὕτη, ὡς ἡ Λέσβος, πολὺ πλησίον τῆς πρωτευούσης καὶ τῶν Δαρδανελλίων κειμένη, ἐκράτει παρὰ πολὺ τοῦ μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης στενοῦ, καὶ δὲν ἔπρεπε ν' ἀφεθῇ εἰς τὰς χεῖρας ἐπαναστατῶν. Ἐν Χίῳ κατῴκουν 600 μόνον Τούρκοι καὶ 100,000 Ἕλληνες· ὁ μουτεσελίμης καὶ ὁ Καδῆς ἔδρευον ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς νήσου διὰ τὸν τύπον καὶ μόνον· ἡ δὲ ἀριστοκρατικὴ αὐτοδιοίκησις τῆς πόλεως ἦτο ὅλως ἀνεξάρτητος, καὶ εἰς τὰ γνωστὰ Μαστιχοχώρια, ὡς καὶ εἰς τὰς λοιπὰς κοινότητας δὲν εἶχον αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ εἰμὴ μικρὰν μόνον ἐπιρροήν. Ἐνεκα τῆς εὐζωίας, τῆς εὐνομίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἐδοξάζετο ἡ νῆσος αὕτη ἐν Ἑλλάδι ὡς νῆσος τῶν μακάρων, ἂν καὶ κατὰ τὴν παροιμίαν οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἦσαν ἡλίθιοι καὶ Χίος ἔξυπνος ἦτο τόσον δυσέυρετος ὅσον καὶ πράσινης ἵππος· ὅθεν εὐκόλως ἐννοεῖ τις, ὅτι ἐνταῦθα οἱ Φιλικοὶ ὀλίγους μόνον προσηλύτους ἔκαμον, καὶ ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς στόλος δὲν ἠδύνατο νὰ εὕρῃ τὰς αὐτὰς συμπαθείας, ὡς παρὰ τοῖς πτωχοτέροις Σαμίσις. Ἡ Πύλη εἶχε γείνει προσεκτικὴ ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους, εἰ-

χεν ἀφοπλίσαι τοὺς νησιώτας καὶ λάβει δμήρους ἐκ τῶν Μαστιχοχωρίων, εἶχε στείλει στρατὸν εἰς τὴν νῆσον, ὅστις καὶ ἐνταῦθα, ὡς πρότερον εἰς τὰς παραλίους πόλεις τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἔθεσε ταχὺ πέρας εἰς τὴν εὐημερίαν, τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἀσφάλειαν. Ὅθεν πρὸ πολλοῦ προησθάνοντο οἱ κάτοικοι τῆς νήσου ταύτης τὴν τύχην τῶν Κυδωνιῶν. Ἐν τούτοις ὅμως ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους ἐφαίνετο, ὅτι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βερχίπ πασᾶ ἤθελεν ἐπανέλθει κατ' ὀλίγον ἡ τάξις, ὅτε αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες ἔδωκαν ἐξωτερικῶς τὴν ἀφορμὴν τῆς καταστροφῆς. Εἰς τῶν Χίων Φιλικῶν, ὁ Ἰωάννης Ράλλης, ὅστις ἔζη ἐν Ὁδησσῷ, εἶχε σταλῆ εἰς Σάμον παρὰ τοῦ Δημητρίου Ἰψηλάντου, ἵνα φέρῃ τῷ « ἀρχιστρατήγῳ » Λυκούργῳ Λογοθέτῃ τὴν διαταγὴν νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν Σαμίων εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Χίου. Ἀλλ' ὁ Ράλλης εἶχε πεισθῇ, (1) ὅτι ὁ καιρὸς δὲν ἦτο κατάλληλος, ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο ὥριμον, καὶ τούτου ἕνεκα εἶχε ζητήσῃ (κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1821) δι' ἐπιστολῆς ἀναβολὴν, ἣν καὶ ὁ πρίγκηψ ἐν τῇ ἀπαντήσεϊ του (21/2 Ἰανουαρίου 1822) ἐνέκρινε καὶ παρεχώρησε. Καὶ ὁ Λυκούργος δὲ ἔγραψε πρὸς τὸν Ἰψηλάντην, ὅτι συμφωνεῖ μὲ τὴν γνώμην του, ἂν καὶ πρὸ μικροῦ ἔτι Χίοι τινες τὸν προέτρεπον εἰς τὸ κίνημα, τοῦ ὁποῦ ἡ-χστο ἐκ καρδίας νὰ ἔλθῃ ὅσον τάχιστα ἢ κατάλληλος στιγμή. Τοιοῦτοι Χίοι ἐπαναστάται, ὀλίγοι καὶ ἀσήμενοι, ἀπηυθύνοντο ἐν ἀγνοίᾳ τῶν δημογερόντων καὶ πρὸς τὴν νέαν ἐν Κορίνθῳ κυβέρνησιν, προτρέποντες αὐτὴν νὰ ἐπαναστατήσῃ τὴν νῆσον, καὶ αὐτοὶ οὗτοι τέλος κατώρθωσαν νὰ πείσωσι τοὺς Σαμίους, τοὺς μελετώντας ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ Κουσκιδασίου, νὰ παραιτήσωσι τὸ σχέδιον τοῦτο, καὶ ἄνευ τῆς θελήσεως καὶ πρὸς τὴν θέλησιν τῆς κυβερνήσεως νὰ ἐπιχειρήσωσι τὸ ὑπὸ πολλῶν μὴ ἐγκρινόμενον κίνημα τῆς Χίου, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τῶν Ψαριανῶν πρὸ πάντων δὲν ἐνεκρίνετο, διότι οὗτοι ὥφειλον τὴν εὐπορίαν τῶν κατὰ μέγα μέρος εἰς τὸ μετὰ τῆς νήσου ταύτης ἐμπόριον.

(1) Τρικύπη: 2,395.

Ἐάν ὁ Λυκοῦργος ἐπεχειρεῖ ἐν ἀρχῇ τοῦ χειμῶνος τὸ αὐθαίρετον αὐτοῦ κίνημα, ἴσως ὑπῆρχεν ἐλπίς τις ἐπιτυχίας· νῦν ὅμως, ὅτε ἐπέκειτο ὁ ἀπόπλους τοῦ στόλου, ἦτο πράξις ἀπονενοημένη, ἦτο ἔγκλημα, ν' ἀποφύγῃ τις τὸν ἀμφίβολον τῆς Σάμου κίνδυνον διὰ τῆς βεβιαίας καταστροφῆς τῆς ἀκμαζούσης ἐκείνης νήσου· καὶ ἡ μέχρι τοῦδε δημοτικὴ τοῦ Λυκοῦργου δόξα ἡμαυρώθη ἐντελῶς ὑπὸ τοῦ παρατόλμου τούτου κινήματος καὶ τῶν τρομερῶν αὐτοῦ συνεπειῶν. Ἡ Πύλη, παρατηροῦσα τὰς προπαρασκευὰς τῶν ἐπαναστατῶν, μετέφερεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τρεῖς τῶν ἐγκριτοτέρων Χίων, καὶ προέτρεψε τοὺς νησιώτας διὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῶν νᾶ ἡσυχάσωσι· καὶ ὅτε τὰ πλοῖα τῶν Σαμίων, τριάκοντα ὀκτὼ τὸν ἀριθμὸν, ἐφάνησαν ἔμπροσθεν τῆς Χίου (9/21 Μαρτίου), μετέφερεν ὁ πασᾶς πάντα τοὺς ἐν τῇ νήσῳ συλληφθέντας δμήρους εἰς τὸ φρούριον. Τὴν ἐπιοῦσαν δὲ ἀπεβιάσθησαν 2500 ἄνδρες ὑπὸ τὸν Λυκοῦργον, εἰσέβαλον εἰς τὴν πόλιν, ἐλεηλάτησαν τὰς ἀποθήκας καὶ τὰς τουρκικὰς οἰκίας, καὶ τὴν 11/23 Μαρτίου, συβρυσάντων καὶ τῶν ἀόπλων χωρικῶν ἐκ τῶν Μαστιχοχωρίων, ὕψωσαν τὴν ἐθνικὴν σημαίαν ἐν μέσῳ τῆς φυγῆς τῶν πεφοβισμένων πολιτῶν, καὶ τοῦ πυρὸς τῆς τουρκικῆς ἐν τῷ φρουρίῳ φρουρᾶς. Ἡ συστηθεῖσα ἐπιτροπὴ ἐξ ἐπτὰ ἐφόρων ἐζήτησε συνδρομὴν παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ἥτις ἀντὶ ν' ἀποστείλῃ ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον στόλον ἰσχυρὸν πρὸς ἀποπεράτωσιν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐφοπλισμὸν τῆς νήσου, δὲν ἔπεμψεν εἰμὴ ὀλίγα μόνον τηλεβόλα, τὰ ὅποια ἔφθασαν εἰς Ψαρὰ ὅταν πλέον ἦτο ἀργά. Ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲ ἀπεκεφάλισεν ὁ Σουλτάνος ἐξήκοντα Χίους καὶ διέταξε τὸν Καπουτὰν πασᾶν ν' ἀποπλεύσῃ εἰς Χίον καὶ ν' ἀποβιάσῃ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ στόλου στρατὸν ἀσιατικόν. Ἦτο δὲ τοῦτο προμήνυμα, ὅτι τὸ ἔτος τοῦτο ἔμελλε νὰ ἐρτασθῇ τὸ Πάσχα πολὺ φρικτότερον ἢ ὅπως εἶχε τελεσθῇ κατὰ τὸ προλαβόν ἔτος ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ ναύαρχος ἐφθασε μετὰ 46 πλοίων καὶ ἐπτακισχιλίων ἀνδρῶν (30/41 Ἀπριλίου). Μὴ ἔχων δὲ θετικὰς περὶ τῆς θέσεως τῆς πόλεως πλῆ-

ρεφορία, ἐπυρπόλητεν αὐτὴν ἐν καιρῷ νυκτός, ἐν ᾧ συγχρόνως οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ Τοῦρκοι ἐξώρμησαν κατὰ τῶν Σαμίων, οὔτινες ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψωσι πάλιν τὴν πόλιν. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐξεδικήθη τρομερῶς ἡ ἄλωσις τῆς Τριπόλεως. Ἡ μεγαλοπρεπὴς πόλις παρεδόθη εἰς τὰς φλόγας, οἱ δὲ κάτοικοι ἢ ἐσφάγησαν ἢ ἐξηνδραποδίσθησαν. Μέχρι τοῦδε ὁμοῦς ὁ ἀριθμὸς τῶν θυμάτων εἶχε μέτρον τί, διότι πολλοὶ τῶν πολιτῶν εἶχον καταφύγει εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου, πολλοὶ εἶχον εὖρει ἄσυλον παρὰ τοῖς προξένοις, εἰς τὰ ἐνδότερα τῶν νήσων ἡ σφαγὴ δὲν εἶχεν ἔτι ἀρχίσει, διότι μόλις διεβιδάζοντο τὰ τουρκικὰ στρατεύματα ἐκ τῆς Ἀσίας. Ἀλλὰ τρεῖς ἡμέρας μετὰ ταῦτα (2/14 Ἀπριλίου) ἤρχισαν αἱ τρομεραὶ σκηναὶ καὶ ἐν τοῖς χωρίοις, ὅτε οἱ Τοῦρκοι ὥρμησαν κατὰ τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ καὶ ἐντεῦθεν κατὰ τοῦ χωρίου Ἁγίου Γεωργίου, καὶ ἐσφαζαν ἀνηλεῶς χιλιάδας τῶν ἐκεῖ καταφυγόντων ἀόπλων καὶ δυστήνων κατοίκων. Μόνον οἱ Σάμιοι ἠδυνήθησαν νὰ διατηρηθῶσιν ἐπὶ τινα χρόνον ἐν ἁγίῳ Γεωργίῳ· ἔπειτα ἐγκατέλιπον τὴν νήσον εἰς τὴν τρομερὰν τύχην, ἣν τῇ ἡτοίμασαν, καὶ κατέφυγον εἰς Ψαρὰ, ἐνθα ὁ Λυκοῦργος ἠπειλεῖτο ἐπὶ τινα καιρὸν μὲ θάνατον κατηγορούμενος ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ. Ὁ Καπουτὰν πασᾶς, ἕως ἵνα σώσῃ τὰ Μαστιχοχώρια, τὰ ὅποια ὡς κτῆμα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ χαρτερίου εὐρίσκοντο ὑπὸ τὴν ἰδιαιτέραν τοῦ Σουλτάνου προστασίαν, ἐπέβαλε τοῖς ξένοις προξένοις νὰ διακοινώσωσι πανταχοῦ, ὅτι κατ' ἀνωτάτην διαταγὴν ἐδόθη ἀμνηστία. Ὁ τῆς Αὐστρίας πρόξενος Stiepanovich καὶ ὁ ἐκτελὼν χρῆν Γάλλου προξένου Digson πιστεύσαντες τοῦτο διήρχοντο τὴν χώραν κυρύττοντες τὴν ἀμνηστείαν (5/17 Ἀπριλίου). Ἀλλοίμονον εἰς ἐκείνους, οὔτινες ἀμελήσαντες τὸ σωτήριον ἄσυλον τῶν ψαριανῶν πλοίων, ἐπίστευσαν εἰς τὴν ἐγγύησιν ταύτην καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια! Μόλις εἶδον οἱ Τοῦρκοι ὅτι ἔχουσιν εἰς τὴν διάθεσίν των τὰ θύματα καὶ ὅτι ἦσαν ἀσφαλεῖς ἀπὸ παντὸς κινδύνου, καὶ εὐθὺς διεσπάρησαν ὡς ἄγρια καὶ αἰμοβόρα θηρία καθ' ὅλην τὴν νήσον καὶ ἐπέπεσον κατὰ τοῦ ἀόπλου λαοῦ πάσης ἡλικίας καὶ παντὸς φύ-

λου, κατὰ τῶν πιστῶν τοῦ Σουλτάνου ὡς καὶ κατὰ τῶν ἐπαναστα-
τῶν, σφάζοντες καὶ ἀνδραποδίζοντες ἐπὶ ἐβδομάδης ὁλοκλήρους
εἰς ὅλα τὰ χωρία. Ἡ ἀντίστασις οὐδαμοῦ ἦτο δυνατὴ· οὐδαμοῦ
εὗρίσκετο ἄσυλον· αἱ μοναὶ παρεδιάσθησαν, ἐβεβηλώθησαν, καὶ
ἐγυμνώθησαν καὶ ἀπὸ ἀνθρώπων καὶ ἀπὸ χρημάτων· καὶ αὐτοὶ
οἱ ἐν τοῖς νοσοκομείοις ἀσθενεῖς ἐσφάγησαν· τὰ ὑπόγεια τῶν οἰ-
κιῶν, τὰ σπήλαια τῶν ὀρέων διηρευνήθησαν καὶ χιλιάδες ἀν-
δρῶν καὶ γυναικῶν καὶ εἰς τὰ ἔνδον τῆς νήσου καὶ εἰς τὴν ἀπέ-
ναντι τῶν Ψαρῶν παρχλίαν ἐφονεύθησαν, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ θά-
λασσα ἐθάφη μὲ τὸ αἷμα τῶν θυμάτων καὶ αἱ εὐφοροὶ πεδιάδες
ἔγεμον πτωμάτων καὶ μετέδιδον εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν τὴν φρι-
κτὴν πανώλην. Πρὸς τὰς μαχαίρας τῶν στρατιωτῶν ἡμιλλῶντο
καὶ οἱ πελέκεις τῶν δημίων τοῦ Καπουτάν πασαῖ, ὅστις καὶ αὐ-
τοὺς τοὺς ἀθόους ὁμήρους ἀπεκεφάλισε. Μόνων τῶν καθολικῶν
χριστιανῶν ἐφείσθησαν οἱ Τοῦρκοι, μόνοι οἱ ἐν τοῖς προξενείοις κα-
ταφυγόντες Ἕλληνας ἐσώθησαν, ὧν πολλὰ χιλιάδες ὤφειλον
τὴν ζωὴν των εἰς τὸν πρόξενον τῆς Αὐστρίας. Μόλις 5000 ὑπο-
λογίζονται οἱ σωθέντες, 23,000 δὲ οἱ σφαγέντες· 47,000 ἐπω-
λήθησαν ὡς δοῦλοι κατὰ τὴν ἀρίθμησιν τοῦ τελωνείου. Φορτία
ὁλόκληρα μετεκομίσθησαν εἰς Αἴγυπτον καὶ Βαρβαρίαν. Τοὺς δὲ
πρόσφυγας ἐπερίμενε καὶ κατὰ τὴν σωτηρίαν καὶ μετ' αὐτὴν
ἄλλη ὄχι ὀλιγώτερον τρομερὰ τύχη. Οἱ πρῶτοι Ἕλληνες πλοίαρ-
χοι, οἵτινες ἐφθάσαν εἰς Χίον ἐφάνησαν τοσοῦτον αἰσχροκερδεῖς,
ὥστε δὲν ἐδέχοντο εἰς τὰ πλοῖά των εἰμὴ μόνους τοὺς δυναμένους
νὰ πληρώσωσι τὸν ναῦλον. Καὶ τινες τῶν προξένων, καὶ ἐκεῖνοι
κατὰ μέγα μέρος οἵτινες τοσοῦτους δυστυχεῖς ἐσωσαν, ἐκατηγορή-
θησαν, ὅτι ἠνάγκαζον τοὺς πλουσιωτέρους τῶν προκρίτων νὰ ἐξα-
γοράζωσιν ἀντὶ πολλῶν χρημάτων τὴν σωτηρίαν των. (1). Εἰς
τούτων τῶν ἀνθρωπεμπορῶν ἦτο καὶ ὁ Νεαπολίτης Βολιάκος,
ὅστις μετὰ τὴν πτώσιν τῶν Ψαρῶν εὗρέθη διαπραγματευόμενος
μετὰ τῶν Τούρκων περὶ λείας καὶ ἀπέθανε βίαιον θάνατον ἐν

(1) Raybaud, 2, 227.

μέσω τῆς αἰσχροῦς αὐτοῦ ἐργασίας. Οἱ δὲ εἰς τὰς νήσους διασωθέντες περιέπεσον εἰς τὴν μεγαλειτέραν πενίαν καὶ τὴν ἐσχάτην ἔνδειαν. Πολλοὶ, οἵτινες ἔζων ἐν μεγαλοπρεπείᾳ καὶ ἀναπαύσει, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ σώσωσιν εἰμὴ μόνον ἀρκετὰ ἐνδύματα ὅπως καλύψωσι τὴν γυμνότητά των καὶ ἀρκετὰ χρήματα ὅπως συντηρηθῶσιν ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐλεεινῶς. Πλούσιαι γυναῖκες ἔτικτον ἐνδεδυμέναι χρυσοκέντητα ῥάκη ἐν ὑπαίθρῳ, ἐκτεθειμέναι εἰς τὸν καύσωνα τῆς ἡμέρας καὶ εἰς τὴν ὑγρασίαν τῆς νυκτός. Οἱ ξένοι, οἱ ἰδóιτες τὰς σκηνὰς ταύτας τοῦ τρόμου, δὲν ἠδύναντο ν' ἀπαλλαγῶσιν ἐκ τῆς τρομερᾶς ἐντυπώσεως, (1) ἣν τοῖς ἐπροξένει ἡ θεὰ τῆς αἱματοφύρτου νήσου, τῶν εἰς τὰς παραλίας περιφερομένων ἐκ τοῦ φόβου καὶ τῆς λύπης ἀναύδων νησιωτῶν, ἣν τοῖς ἐπροξένουν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ἄργει αἱ λυπηραὶ διηγῆσεις τῶν διασωθέντων, καὶ ἐκείνων, οἵτινες ἔχαιρον διὰ τὴν σωτηρίαν των, καὶ ἐκείνων, οἵτινες ἔπνεον ἐκδίκησιν. Ἐπὶ πολυπληθοῦς λαοῦ ἐνέσκηψε συμφορὰ, ὁποῖαν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους μόνον τὰ τυφλὰ στοιχεῖα ἐτοιμάζουσι τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἀπεδείχθη πάλιν φανερῶς ὅτι ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ὅχλου δὲν ἐξέλειπεν ἡ ἀρχαιότητα βαρβαρότης τῆς ἡμιθηριώδους αὐτοῦ φύσεως. Ἡ παρηγορία διὰ τὰς τοιαύτας συγκινητικὰς σκηνὰς τῆς ἱστορίας δὲν πρέπει νὰ ζητηθῇ εἰμὴ εἰς μόνην τὴν σημασίαν καὶ τὰς συνεπείας αὐτῶν καὶ εἰς τὴν μεγάλην τῶν γεγονότων ἐνότητα. Ἰνα ἀποφανθῇ δὲ ὀριστικῶς ἡ κοινὴ γνώμη τῆς Εὐρώπης περὶ τῆς τρομερᾶς ταύτης πάλης δύο κατὰ τὸ φαινόμενον ἐπίσης βαρβάρων λαῶν, ἔνθα αἱ ἀμφοτέρωθεν διαπραττόμεναι ὠμότητες ἐκράτουν ἐπὶ πολὺ εἰς ἀμφίδολον καὶ ἀμφιρρέπῃ θέσιν τὰ εὐσυνεῖδητα πνεύματα, οὐδὲν συνετέλεσε περισσότερον ἢ τὸ τρομερὸν τοῦτο συμβάν, ἡ αἰσχροὶ αὕτη λύσσα κατὰ κατόικων πιστῶν, ἡπίων, ἀόπλων καὶ ἀθῶων καὶ ἡ ἀναιδὲς αὕτη καταπάτησις τῆς δημοσίᾳ κηρυττομένης καὶ ἐγγυωμένης χάριτος

(1) Jourdain, Ἀπομνημονεύματα ἱστορικὰ καὶ στρατιωτικά. Ἐν Παρισίοις 1828. 3, 60

καὶ φειδοῦς. Ἐνόησεν ἡ Εὐρώπη ὅτι ἐνταῦθα δὲν ἐπρόκειτο περὶ τῶν ἐχθρῶν τοῦ χριστιανισμοῦ μόνον, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐχθρῶν πάσης τῆς ἀνθρωπότητας καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Ἐσβέσθη δὲ παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ ἡ ἐσχάτη ἰδέα περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς συμφιλιώσεως καὶ τῆς ἐκ νέου καθυποτάξεως, καὶ ἡ ἀπόφασις τοῦ νικᾶν ἢ ἀποθνήσκειν, ἥτις ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἐν τῷ ψηφίσματι τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ ἐθνικῆς συνελεύσεως ἀπλῇ φράσει, κατέστη ἐξ ἀνάγκης ἀλήθεια. Διὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ παρόντος ἔτους εἶχεν ἡ καταστροφή τῆς Χίου τὸ ἀποτέλεσμα, ὅτι ἐκράτει ἐν τῇ νήσῳ τὸν ἀσιατικὸν στρατὸν, τὸν τουρκικὸν ὁμῶς στόλον περιέπλεξεν ἀκολούθως εἰς πολέμους, οἵτινες ἐματαίωσαν τὸ ἄμεσον ἔργον του, τὴν καθυπόταξιν τῶν τριῶν ἡγεμονικῶν νήσων, ἐβράδυνον τὴν μελετωμένην σύμπραξιν του εἰς τὰ κινήματα τῶν δύο τῆς ξηρᾶς στρατῶν, καὶ διὰ τούτου διετάραξε πάντα τὰ σχέδια τῆς ἐκστρατείας, καὶ κατέστρεψε πάσας τὰς ἐπ' αὐτῆς βασιζομένας προσδοκίας.

Ὁ Ἕλλη-
νικὸς 50-
λος. Ἄν καὶ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ στόλῳ μεγάλη ἦτο ἡ ἔλλειψις καὶ τῶν μέσων, καὶ τῶν τροφίμων, καὶ τῆς προθυμίας, καὶ τῆς ὁμονοίας καὶ τῆς ὑπακοῆς, ὁ κίνδυνος ὅμως, ὅστις ἐπέκειτο ὀσημέραι ἀπειλητικώτερος κατὰ τῶν τριῶν νήσων ἐξήγειρε βίαν τοῦς ναύτας ἐκ τῆς ἀπραξίας, ἐκ τῶν ἐρίδων καὶ τῆς ἀδρανείας. Ὁ στόλος συνεκεντρώθη (28/10 Μαΐου) παρὰ τὰ Ψαρά, συμποσούμενος εἰς 56 πλοῖα καὶ 8 πυρπολικά, καὶ ἐκεῖθεν ἐξέπλευσεν εἰς ἀναζήτησιν τῶν ναυτικῶν μοιρῶν. Καὶ ὁ μὲν ἀνδρεῖος Νικόλαος Ἀποστόλης ὠδήγει τοὺς Ψαριανοὺς, ὁ δὲ Ἀνδρεῦτσος τοὺς Σπεισιώτας, καὶ ὁ Ἀνδρέας Βῶκος Μισούλης τοὺς Ἰδραίους. Πρὸς τούτοις καὶ πολλοὶ ξένοι ἀξιωματικοί, ἐν οἷς ὁ ἔνδοξος Ἄστιγξ (Frank Abney Hastings) ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην. Καθ' ὅσον δὲ τὸ ἐπέτρεπεν ἡ δημοκρατικὴ ἀπείθεια, ἡ ὁδηγία τοῦ ὅλου στόλου ἐνεπιστεύθη εἰς τὸν Μισούλην. Ἀκραιφνῆς πατριωτισμὸς, ἀκεραιότης χαρακτῆρος, πατριαρχικὴ τῶν ἡθῶν ἀφέλεια, ἐγκαρτέρησις καὶ ὑπομονή, τολμηρὰ ἐνεργητικότης καὶ ἀνδρία ἐκόσμουσαν τὸν γιγαντικὸν τὸ ἀνάστημα, ἀλλ' οὐχί

ἀνθηρόν, καὶ ὑπὸ ποδάγρας ἐνοχλούμενον ναύτην, ὅστις ἐξέχει ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἐπαναστάσει ὡς εἰς τῶν καθαρωτάτων χαρ-
ακτῆρων καὶ τῶν ἀγνωστάτων πατριωτῶν. Υἱὸς Εὐβοέως ἐμπορίου,
τοῦ Δημητρίου Βώκου, ἐγεννήθη ὁ Μιαούλης ἐν Ὑδρᾷ κατὰ τὸ
1770. (1) Ἐπταετῆς μόλις τὴν ἡλικίαν εὐρίσκετο ἐπὶ τινος
πλοίου, ἀνήκοντος εἰς τὸν πατέρα του, δεκαοκταετῆς δ' ἐνυμ-
φεύθη, καὶ, ἀσθενήσαντος τοῦ πρεσβυτέρου αὐτοῦ ἀδελφοῦ ἔγεινε
κυβερνήτης τοῦ πλοίου. Ἡ τιμὴ αὕτη, εἰς ἅπαξ εἶχε γενηθῇ, πα-
ρεκίνησεν αὐτὸν νὰ προμηθευθῇ ἐν Σμύρνῃ ἰδίαν σαΐτταν· ἡ δὲ
ἀγορὰ τοῦ παλαιοῦ τούτου καὶ σεσαθρωμένου πλοίου τὸν ἔφερεν
εἰς ῥῆξιν μετὰ τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ἡ ἱκανότης του κατεπράυνε πάλιν
τὸν γέροντα. Πειραταὶ τῷ ἀφῆρσαν ποτὲ τὸ πλοῖον, ἀλλὰ
διὰ τῆς ἐπιμονῆς καὶ ἐγκρατερήσεως τὸ ἀνέκτησεν. ἔχων τὰ
μέσα κατεσκευάσεν ὁ Ἀνδρέας ἐν Βενετίᾳ ἕτερον μεγαλοπρεπέ-
στερον πλοῖον, ὅ,περ καὶ αὐτὸ ἀπωλέσθη, ἀλλ' ἡ τιμιότης του
τῷ παρέσχε τὰ μέσα ν' ἀγοράσῃ νέον πλοῖον καὶ νὰ καλύψῃ τὰς
ζημίας. Οἱ πολεμικοὶ χρόνοι περιέπλεξαν αὐτὸν κατὰ θάλασσαν
εἰς αἱματηρὰς συγκρούσεις, ἀλλ' ἡ ἀνδρία του τὸν ἀνεδείκνυσεν
ἀείποτε νικητὴν. Ἠχμαλωτίσθη ποτὲ ὑπὸ τοῦ Νέλσωνος, ἀλλ'
ἡ παρρησία του τῷ παρέσχε καὶ τὴν εὐνοίαν τοῦ Ἀγγλοῦ ναυάρ-
χου καὶ τὴν ἐλευθερίαν. Ὅθεν ὁ Ἑλληνικὸς στόλος εἶχεν ὁδηγὸν
ἐγνωσμένης ἱκανότητος, ὅστις, ἐν ᾧ ὁ Τομπάζης διὰ δόλου μό-
νον ἐνήργει καίων ὀλίγα μόνον πλοῖα καὶ μὴ τολμῶν διὰ τῶν πυρ-
πολικῶν του νὰ ἐπιτίθεται εἰμὴ κατ' ἡγυροβολημένων πλοίων,
κατὰ τὴν πρώτην ἤδη ἐξοδὸν του τοῦ παρελθόντος ἔτους ἐπε-
χείρισε νὰ ἐπιτεθῇ ἐν ἀνοικτῇ ναυμαχίᾳ κατὰ τοῦ ἰσχυροῦ τῶν
Τούρκων στόλου διὰ τῶν μικρῶν αὐτοῦ ἐμπορικῶν πλοίων, τῶν
ὀλίγα μόνον τηλεβόλα ἐχόντων. Ὁ Ναύαρχος ἀπέπλευσεν (28/10
Μαΐου) εἰς Τσεσμέ καὶ μὴν εὐρὼν ἐκεῖ τὸν ἐχθρικὸν στόλον, πε-
ριέπλευσε τὴν Χίον, ἵνα σώσῃ τοὺς εἰς τὰ παράλια περιπλανω-

(1) Ὅρα τὴν βιογραφίαν του γεγραμμένην ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀντωνίου
Gordon-Zinkeisen 1,440.

μένους δυστυχείς φυγάδας. Ἐπανελθὼν δὲ εἰς Ψαρά, ἔμαθεν, ὅτι ὁ τουρκικὸς στόλος εὐρίσκετο πάλιν παρὰ τὴν Χίον, ἵνα πρὶν ἢ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν τριῶν νήσων διέλθῃ ἐν ἡσυχίᾳ τὸ ῥαμαζάνι, τὸ ὁποῖον ἤρχιζε τὴν 10/22 τοῦ Μαΐου. Ἐν πολεμικῷ συμβουλίῳ τῶν Ἑλλήνων ἀπεφασίσθη νὰ γείνη ἡ ἐφοδος. Δεκαεννέα πλοῖα μετὰ τριῶν πυρπολικῶν εἰσέπλευσαν (18/30 Μαΐου) εἰς τὸ στενὸν τῆς Χίου καὶ ὁ ἐχθρικός στόλος κατεθορυβήθη· τέσσαρα βρῖκαι ἐπέπεσον κατὰ τῆς 8½ τηλεβόλα ἐχούσης ναυαρχίδος, ἥτις ἐκινδύνευε νὰ καῇ ὑπὸ τινος πυρπολικοῦ, τὸ ὁποῖον ὁμως ἤνχιψε πρὸ τῆς ὥρας. Οἱ Ἕλληνες μετὰ τὴν ἀποτυχοῦσαν ἐφοδὸν ἀπεσύρθησαν πάλιν εἰς Ψαρά, ἔνθα συνεσκέφθησαν περὶ νέων ἐπιχειρήσεων κατὰ τοῦ Καπουτὰν πασᾶ, ὅστις μετὰ τινὰς ἡμέρας ἔλαθεν ἐπικουρίαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπερίμενεν ἔτι μεγαλειτέραν ἐξ Αἰγύπτου. Πρὶν ἢ ἔλθῃ αὕτη ἠθέλησαν οἱ Ἕλληνες νὰ ἐπιχειρήσωσιν εὐτολμόν τι κίνημα. Δύο πυρπολικά, ὁδηγούμενα ὑπὸ τοῦ ἀνδρείου Ψαριανοῦ Κωνστ. Κανάρη καὶ τοῦ Ἰδραίου Γεωργίου Πιπίνου ἔμελλον κατὰ τινα σκοτεινὴν νύκτα νὰ πέσωσι μέσα εἰς τὸν ἐχθρικὸν στόλον. Κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ἀπόπειραν ἐμποδίσθησαν ὑπὸ νηνεμίας· ἅμα ὁμως ἐπνευσσε βορρᾶς, εὐνοϊκὸς εἰς τὴν ἐπιχείρησιν ἄνεμος, παρέπλευσαν (6/18 Ἰουνίου) τὰ δύο πυρπολικά ὑπὸ γαλλικὴν καὶ αὐστριακὴν σημαίαν τὸ Καραβουνοῦ διευθυνόμενα εἰς Τσεσμέ, ἐπλησίασαν πρὸς βορρᾶν τοῦ πορθμοῦ τῆς Χίου περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου τὰ ἐχθρικά πλοῖα καὶ ἐκρύβησαν παρὰ τὴν παραλίαν. Ἀφ' οὗ δὲ ἐπῆλθεν ἡ νύξ, εἰσέπλευσαν εἰς τὸν πορθμὸν, ἔνθα ἔκειτο ἡγκυροβολημένος ὁ τουρκικὸς στόλος. Ἡ νύξ ἦτο ἀσέληνος, σκοτεινὴ. Ὁ μὲν τῆς νηστείας ἔληγε καὶ ὁ ναύαρχος ἐώρταζε διὰ νυκτερινῆς τελετῆς τὴν ἀρχὴν τοῦ Βαϊραμίου. Τὰ πλοῖά του καὶ τὸ τοῦ ὑποναύαρχου φωταγωγημένα ἐφαίνοντο μακρόθεν. Ἀπαρατῆρητα ἐπλησίασαν τὰ πυρπολικά, τῶν ὁποίων οἱ κυβερνήται εἶχον μεθ' ἑαυτῶν 32 ἐθελοντὰς ὁπαδοὺς, οἵτινες μεταλαβόντες τῶν ἀχράντων μυστηρίων εἶχον ἀποφασίσει καὶ προπαρασκευασθῇ νὰ τιναχθῶσιν ἐν ἀποτυχίᾳ εἰς τὸν ἀέρα. Καὶ αὐτοὶ οἱ τουρκοὶ

ἀκταιωροὶ εἶχον ῥίψει ἕνεκα τοῦ βαΐραμιου τὰς ἀγκύρας των. Οἱ Ἕλληνες εἰσέπλευσαν διὰ μέσου τοῦ τουρκικοῦ στόλου, καὶ τοσοῦτον πλησίον τῶν πλοίων, ὥστε παρατηρηθέντες ὑπὸ τῶν σκοπῶν ἠναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοχωρήσωσιν, ἀλλὰ περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐπανῆλθον πάλιν καὶ βοηθούμενοι ὑπὸ ἀνέμου πνέοντος ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ἐφθασαν διὰ μέσου τοῦ στόλου πλησίον τῶν δύο ναυαρχίδων. Τὸ ψαριανὸν πυρπολικὸν προσεκολλήθη εἰς τὴν πρῶ-
 ραν τῆς ναυαρχίδος καὶ ἐν ῥοπῇ ἐφθαλμοῦ τῷ μετέδωκε τὰς φλόγας, τὸ δὲ ὑδραῖκὸν προσεκολλήθη εἰς τὴν ὑποναυαρχίδα τοῦ Ριζλᾶ βέη, ἀπεσπάσθη ὅμως πάλιν ἀπ' αὐτῆς πρὶν ἀνάψῃ, καὶ ἔπειτα περιεφέρετο ἐν μέσῳ φλογῶν, ἄνευ ὁδηγῶν, διὰ μέσου τῶν τουρκικῶν πλοίων, τρόμον καὶ σύγχυσιν ἐμποιοῦν. Οἱ 34 ἀτρόμητοι ἑταῖροι ἐρρίφθησαν ἀμέσως εἰς τὰς λέμβους καὶ ἀπέ-
 πλευσαν ἐντελῶς ἀνενόχλητοι ἐκ τοῦ μεσημβρινοῦ στομίου τοῦ πορθμοῦ διὰ μέσου τοῦ τουρκικοῦ στόλου, καὶ παρελήφθησαν ὑπὸ τῶν ἐκεῖ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ εὕρισκομένων Ἑλληνικῶν πλοίων, ἐφ' ὧν μετέβησαν ἐν θριάμβῳ εἰς Ψαρὰ. Ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος εὕρι-
 σκοντο ὑπὲρ τοὺς δισχιλίους ἀνθρώπους, ἐν οἷς καὶ πλεῖστοι ἀξιωματικοὶ τοῦ ναυτικοῦ, καὶ δυστυχῶς καὶ πολλοὶ αἰχμάλωτοι χριστιανοί. Ολίγοι μόνον ἐξ ἀπάντων τούτων διεσώθησαν. Λέμ-
 βοι δὲν ἐτόλμων νὰ πλησιάσωσιν εἰς τὰ καίόμενα πλοῖα, διότι τὰ πεπυρωμένα τηλεβόλα ἐξεπυρσοκρότουν ἀφ' ἑαυτῶν. Ἐκ τῶν τριῶν λέμβων τῆς ναυαρχίδος αἱ δύο ἐβυθίσθησαν παραφορτω-
 θεῖσαι, καὶ ἡ μὲν, ἐν ᾗ ἐλήτει νὰ σωθῇ ὁ Καπουτὰν πασᾶς διε-
 περάσθη ὑπὸ σφαίρας τηλεβόλου, καὶ ὁ ναύαρχος ἐπλήγη τὴν κε-
 φαλήν ὑπὸ τοῦ καταπεσόντος ἱσοῦ, καὶ μετακομισθεὶς εἰς τὸ πα-
 ραθαλάσσιον ἐξέπνευσεν ὀτρυνματισθεὶς ἐν αὐτῇ ἐκείνῃ τῇ θέσει,
 ἔνθα εἶχε διατάξει νὰ σφαγῶσιν οἱ ὁμηροὶ τῆς Χίου. Μετὰ μίαν
 περίπου ὥραν αἱ φλόγες κατέλαβον τὴν πυριτοθήκην καὶ ἡ λαμ-
 πρὰ ναυαρχὴς ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἀέρα. Ἀπερίγραπτος ἦτο ἡ σύγ-
 χυσις ἐν τῷ στόλῳ, φόβος δὲ καὶ τρόμος κατέλαβεν εἰς τοσοῦτον
 βαθμὸν τοὺς Τούρκους, ὥστε χωρὶς νὰ περιμεῖνωσι δευτέραν ἐπί-
 θεσιν ἀπέπλευσαν πάλιν εἰς Ἀρδανέλλια. Διὰ τὴν Χίον ὅμως δυ-

στυχῶς τὸ συμβῆν τοῦτο ἦτο σημεῖον νέων τρομερῶν σκηνῶν. Οἱ Τούρκοι ἐπέπεσον λυσσῶντες κατὰ τῶν μέχρι τοῦδε ἀθίκτων Μαστιχοχωρίων, καὶ ἐτελείωσαν (7|19 Ἰουνίου) τὸ αἱματηρὸν ἔργον τῶν προλαβουσῶν ἐβδομάδων διὰ τῆς σφαγῆς ἢ ἐξανδραποδίσεως τῶν κατοίκων. Τὸ ἀνδραγάθημα τῶν πυρπολητῶν δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ τρομερωτέραν συνάμα καὶ σεμνοτέραν ἡχὴν ἢ τὴν φρικτὴν τύχην τῆς ἀκμαζούσης ἐκείνης νήσου, ἧς ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς κατὰ τὸν Αὐγουστον δὲν ἀπετέλει πλέον ἢ 4500 ψυχάς. Τὸ δὲ ὄνομα τοῦ Κανάρη, προφερόμενον μετὰ θαυμασμοῦ, μετέβηεν ἀπὸ στόματος εἰς στόμα, καὶ ἠκούετο ἀναμειγμένον μὲ τὰς ἀρὰς τὰς ἐκτοξευομένας κατὰ τῶν βαρβάρων Τούρκων. Καὶ ὁ ἀπλοῦς, ἀτρόμητος οὗτος ναύτης, ὅστις ἔχαιρε μεταξὺ τῶν συμπολιτῶν τοῦ ἐμπιστοσύνην μέχρι δεισιδαιμονίας, καὶ ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ ὁποίου οἱ ξένοι εὗρισκον τὴν εὐχάριστον ἐκφρασιν ἡρέμου σεμνότητος ἠνωμένης μετὰ ἀνδρικῆς τόλμης καὶ ἴσως καὶ ἀγριότητός τινος, ὁ ἀπλοῦς οὗτος ναύτης, ὅστις δὲν ἤθελε νὰ σημάνῃ περισσότερον ἢ ὅ,τι ἦτο, δι' οὐδὲν περισσότερον ἦτο ἄξιος τοῦ θαυμασμοῦ τούτου ἢ διὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ μετριοφροσύνην, διότι πολλῶ μάλλον ἠδύνατο νὰ ἐκπλαγῇ διὰ μίαν ἀποτυχίαν, ἢ νὰ ἐπαρθῇ διὰ μίαν ἐπιτυχίαν ἀσμένως ἀπένεμε καὶ εἰς ἓνα ἕκαστον τῶν ὁπαδῶν τὴν αὐτὴν τιμὴν ὡς εἰς ἑαυτὸν, καὶ ὅταν ξένοι ἐδιηγοῦντο τὰ κατορθώματά του ἡρυθρία ὁ μετριοφρων ἀνὴρ. Δεκτοὶ γενόμενοι εἰς Ψαρά ὑπὸ τοῦ ζητωκραυγοῦντος λαοῦ διηυθύνθησαν οἱ 34 ἄνδρες ἀσκεπεῖς εἰς τὸν ναόν, ἵνα εὐχαρισήσωσι τὸν Θεὸν διὰ τὴν νίκην καὶ τὴν σωτηρίαν τῶν.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲ αἱ ἐντυπώσεις τῶν τρομερῶν τούτων εἰδήσεων ἦσαν ὅλως διάφοροι τῶν τοῦ παρελθόντος ἔτους μετὰ τὰς νίκας καὶ τὰς ἡττας τῶν Πατρῶν καὶ τῆς Τριπόλεως. Ἡ ἀδελφὴ τοῦ Σουλτάνου Ἐσμᾶ, τῆς ὁποίας ἐπιχορήγησις ἦσαν τὰ εἰσοδήματα τῆς Χίου, διεμαρτυρήθη ἰσχυρῶς κατὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Βεχίπ πασχᾶ διαπραχθεῖσων βαρβαροτήτων, τοῦ ὁποίου διετάχθη ἡ παῦσις καὶ ἡ ἀποκεφάλισις. Καὶ ἐν τῇ κυβερνήσει καὶ παρὰ τῷ λαῷ ὑπεχώρησεν ὁ φανατισμὸς εἰς αἰσθήματα φιλανθρωπότερα. Οἱ

καλλίτεροι τῶν Τούρκων ἔδιδον καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Σμύρνῃ δείγματα γενναιοφροσύνης πρὸς τοὺς δυστυχεῖς Χίους δούλους, καὶ ἡ Πύλη ἀπηγόρευσε ῥητῶς (6/18 Ἰουνίου) τὴν πώλησιν αὐτῶν. Ὅταν δ' ἔφθασεν ἡ εἴδησις περὶ τῆς εἰς τὸν στόλον συμβάτης συμφορᾶς οἱ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ καὶ ἐν Σμύρνῃ Τούρκοι μᾶλλον ἐταπεινώθησαν ἢ ἡρεθίσθησαν, καὶ παρεδόθησαν εἰς ζοφρὰν εἰς τὰς θείας βουλὰς ἀρροσίωσιν, τῆς ὁποίας, λέγουσιν αἱ ξένοι παρκτηρηταὶ « ἔπρεπέ τις νὰ ᾔηται μάρτυς αὐτόπτης διὰ νὰ λάβῃ ἀκριβῆ περὶ αὐτῆς ἰδέαν. » Ὁ θάνατος ἀπήλλαξε τὸν Καπουτὰν πασᾶν ἄλλης πτώσεως. Πρὸ καιροῦ ἤδη εἶχεν ἀποφασισθῇ ἡ ἀντικατάστασις αὐτοῦ διὰ τοῦ διοικητοῦ τῶν Πατρῶν Καρᾶ Ἀχμέτ πασᾶ, περὶ οὗ ἀνωτέρω εἵπομεν. Πρὸς ἀναζήτησιν δὲ τοῦ νέου ναυάρχου ἐν Πάτραις ἀπέπλευσεν ὁ τουρκικὸς στόλος καὶ πάλιν (30/12 Ἰουλίου) ἐκ τοῦ Ἑλλησπόντου, ἠνώθη παρὰ τὴν Χίον μετὰ τοῦ πρὸ πολλοῦ ἤδη περιμενομένου αἰγυπτιακοῦ στόλου, τοῦ διευθυνομένου ὑπὸ τοῦ Καπουτὰν βέη καὶ μετίβη μετ' αὐτοῦ εἰς Πάτρας.

Ὅ,τι ἦτο προσωρισμένον ὡς ἐπιτυχὴς εἰσαγωγή τῆς ἐκστρα-^{Ἡ Μακε-} τείας τοῦ Χουρσίτ πασᾶ, ἡ καθυπόταξις δηλ. τῶν τριῶν νήσων^{δονία καὶ Ὀλυμ-} καὶ ἡ διασκόρπισις τοῦ ναυτικοῦ αὐτῶν, εἶχεν ἀποτύχει, καὶ οἱ^{πος.} Ἕλληνες εἶχον διαφύγει τὸν ἐπαπειλοῦντα αὐτοὺς τοῦτον κίνδυνον. Τὸν ἀντίον ὅμως οἱ Τούρκοι ἐπιτυχέστατα κατώρθωσαν ἐν τῇ βορείῳ ἡπείρῳ, ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θεσσαλίᾳ, νὰ διατηρήσωσιν ἐλεύθερα τὰ νῶτα τοῦ ἀνατολικοῦ στρατοῦ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐνεργείας του. Ἐν τῇ Χαλκιδικῇ εἶχον ἤδη ἐν καιρῷ χειμῶνος ἀρχίσει αἱ προπαρασκευαὶ μετὰ μεγάλης δραστηριότητος. Ἐκεῖ παρὰ τὸν ἰσθμὸν τῆς Κασσάνδρας ἐπὶ πολὺ εὐρίσκετο ἀμφιβέβητος ὁ μετὰ τῶν Τούρκων καὶ Ἑλλήνων ἀγών. Οὐτε ὁ Ἰουσούφ βέης τῆς Θεσσαλονίκης εἶχε κατορθώσει νὰ καθυποτάξῃ τοὺς Κασσανδρεῖς οὔτε αὐτοὶ νὰ τὸν νικήσωσι. Μετὰ ταῦτα διώρισεν ἡ Πύλη ἄνδρα ἔμπειρον καὶ ἰσχυρόν, τὸν Ἀβδουλ-Ἀμποῦδ πασᾶν, ἀρνησθῆναι τὸν Γεωργιανόν, ὅστις εἶχεν ἀνατραφῇ παρὰ τοῦ Τσεζάρ πασᾶ τῆς Ἀρκῆς καὶ γυμνασθῇ εἰς τὰ ὅπλα ἐν

ταῖς κατὰ τῶν Γάλλων μάχαις, πασὰν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἔπεμψε κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν ὡς ἀρχιστράτηγον τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας. Ἐλθὼν εἰς Θεσσαλονίκην ὁ νέος πασᾶς ἐκάλεσεν εἰς τὰ ὅπλα πάντας τοὺς Μωαμεθανοὺς ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἔκτου μέχρι τοῦ ἑξήκοστοῦ τῆς ἡλικίας ἔτους καὶ διὰ προκηρύξεως προσεκάλεσε τοὺς ἐπαναστάτας νὰ ὑποταγῶσι καὶ νὰ παραιτήσωσι τὰ ὄνειρά των περὶ συστάσεως τῆς ἀρχίας αὐτοκρατορίας. Ὅταν δὲ ἐπορεύετο κατὰ τῆς Κασσάνδρας οἱ ἐγγύριοι καὶ οἱ προσελθόντες Ὀλύμπιοι ἔνεκ ἐνδείας καὶ ἐρίδων εἶχον ἐλαττωθῆ μὲχρις 600 ἀνδρῶν. Ὅθεν δύσκολον δὲν ἦτο τῷ πασᾶ νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν χερσόνησον διὰ τινος ἐγκαταλειμμένου μέρους τοῦ τείχους (30/41 Νοεμβρίου 1821.) Ἐκεῖ πρὸ πολλῶν μηνῶν ἤδη παρεστάθη πρόλογος τῆς τραγωδίας τῆς Χίου. Λέγεται ὅτι δεκάμισχίλιοι ἄνδρες καὶ γυναῖκες, τὸ πλεῖστον φιλήσυχοι κάτοικοι, εἴτε ἐσφάγησαν εἴτε ἐπωλήθησαν ὡς δούλοι, καὶ τοῦτο πρὸ τῆς καταστροφῆς ἤδη τῆς Χίου εἶχεν ἀρχίσει νὰ διεγείρῃ ἐν Εὐρώπῃ ἔτι περισσότερον τὴν κατὰ τῶν Τούρκων ἀγανάκτησιν. Τὸ ἐπαναστατικὸν ὅμως πνεῦμα τῶν βορείων χωρῶν κατεβλήθη ὑπὸ τῶν πρώτων τούτων νικῶν τοῦ Ἀβδουλ-Ἀμποῦδ καὶ τῆς ὠμῆς αὐτῶν χρήσεως. Ἄμα δὲ ὁ πασᾶς διηυθύνθη τὸ πρῶτον κατὰ τῆς Ἀκτῆς, κατὰ τῶν ὠχυρωμένων μονῶν καὶ τῶν ὠπλισμένων νέων μοναχῶν τοῦ Ἀγίου Ὁρους, ἠνυχκάσθησαν οἱ ὀλίγοι, οἱ θέλοντες νὰ ὑπομείνωσι τὴν ἔφοδον, νὰ ἐπιβιβασθῶσι μετὰ τοῦ Ἐμμανουὴλ Παπᾶ, καὶ οἱ ὑπολειφθέντες ἐξηγόρασεν τὴν χάριν ἀντὶ 2 1/2 ἑκατομμ. γροσίων καὶ διὰ τῆς παραδοχῆς ταυρκικῆς φρουρᾶς, ἥτις ἐπὶ ἐννέα ὅλα ἔτη ἔδωκε καιρὸν εἰς τοὺς Ἀγιορείτας νὰ μετανοήσωσι διὰ τὴν ἀνανδρίαν, μὲ τὴν ὁποίαν ἐπροτίμησαν τὴν ὑποταγὴν τῆς ἀντιστάσεως. Ὁ Ἀβδουλ-Ἀμποῦδ προέβη καὶ περαιτέρω, καὶ ἐζήτησεν ὁμήρους ἐκ τῆς Ναούσης, μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἄρχοντος Ζαφειράκη, τοῦ πιστοῦ ἐκείνου ἀνδρός, ὅστις διὰ τῆς δολοφονίας τοῦ Φιλικοῦ Ἰπάτρου εἶχε πρὸ μικροῦ δώσει δεῖγμα τοῦ φιλοτούρκου αὐτοῦ φρονήματος. Ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων καὶ τῆς πείρας ἐθεώρησεν ὁ ἀνὴρ ἀσφαλέστερον

τὸν πόλεμον ἢ τὴν παράδοσιν εἰς τὰ θηριώδη στίφη τοῦ πασᾶ. Ἠνώθη λοιπὸν μετὰ τῶν ὀπλαρχηγῶν Γάτσου τοῦ ἐκ Βοδινῶν καὶ Καρατάσου τοῦ ἐκ Βερβοίας, καὶ τοὺς προσεκάλεσε μετὰ τῶν ὀπαδῶν των εἰς Νάουσαν, ἥτις καὶ κατὰ τὸν πληθυσμὸν καὶ κατὰ τὴν ὁχύρωσιν καὶ κατὰ τὰ μέσα της ἦτο φυσικὸν κέντρον τῆς ἐπαναστάσεως.

Μὲ τὴν ἐπανάστασιν ταύτην συνεδέοντο καὶ ταυτόχρονα κινήματα παρὰ τὸν Ὀλύμπον. Ἀπεφασίσθη μετὰ τοῦ Ὀλυμπίου Διαμαντῆ, ὅτι ἔπρεπε νὰ καταληφθῶσιν ὑφ' ὅλων γενικῶς καὶ αἱ τρεῖς θέσεις, δι' ὧν ἡ χώρα αὕτη ἦτο καὶ μόνον προσιτὴ παρὰ τὸν θερμαϊκὸν κόλπον ἀπὸ τοῦ Ἀξιοῦ μέχρι τοῦ Πηνειοῦ, ἥτοι ἡ ἐπὶ τοῦ Βαρδάρ (Ἀξιοῦ) γέφυρα, ἡ κοιλάς τῶν Τεμπῶν καὶ τὰ στενὰ τῆς Καστωρίας, ἵνα διακοπῶσιν αἱ συγκοινωνίαι τῶν Τούρκων ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θεσσαλίᾳ. Πρὸς τοῦτο δὲ οἱ Ὀλύμπιοι εἶχον ζητήσαι παρὰ τοῦ Ὑψηλάντου καὶ συνδρομὴν καὶ ἀρχηγὸν τῆς ὕλης ἐκστρατείας. Ὁ πρίγκηψ τοῖς ἔπεμψεν Ἕλληνα ἐκ Βεσσαραβίας, πλὴν Νάξιον τὸ γένος, τὸν Γρηγόριον Σάλλαν, ὅστις ἔμπειρος μὲν στρατιώτης ἀλλὰ διεφθαρμένος τὰ ἤθη, ἀπελθὼν ἐκ Ναυπλίου τέσσαρας ὅλους μῆνας περιεφέρετο εἰς τὸ Λίγαϊον Πέλαγος, μετέβη εἰς Νάξον ἵνα παρουσιασθῇ ἐν ὕλῃ τῇ νέᾳ αὐτοῦ λαμπρότητι ἐνώπιον τῶν συγγενῶν του, καὶ ἔπειτα εἰς Μύκωνον, ἐνθα εἶχεν ἐρωτικὰς σχέσεις, ὥστε ἐπὶ τέλους οἱ πλείστοι τῶν ὀπαδῶν του τὸν ἐγκατέλιπον δυσχερεστηθέντες, καὶ αὐτὸς μόνος μετὰ τοῦ Πολωνοῦ Λεζίνσκη (Leczinsky) καὶ τινων ἄλλων ἦλθε τέλος εἰς Ἐλευθεροχώρι. (21/3 Ἀπριλίου 1822). Ἡ βραδύτης αὕτη καὶ τὸ ἀσθενὲς τῆς ἐπικουρίας κατέπνιξεν, ὥς ἦτον ἐπόμενον, ὅλον τὸν ζῆλον τῶν κατοίκων. Μόλις συνεκεντρώθησαν περὶ αὐτὸν 200 ἄνδρες, μεταξύ τῶν ἀρχηγῶν τῶν ὀπείων ὑπῆρχε πρὸς τούτοις καὶ μεγάλη διχόνοια. Παρημελήθη ἡ ἔγκαιρος κατάληψις τῶν στενῶν τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ οὕτε ἐμποδίσθη ὁ Χουρσίτ πασᾶς διὰ τῆς πεδιάδος τῶν Τεμπῶν καὶ τῆς Πιερίας νὰ πέμψῃ στρατὸν πρὸς τὸν Ἀβδουλ-Ἀμπουδ κατὰ τῶν Μακεδόνων, οὕτε οὗτος νὰ πέμψῃ τοῖς ἐν Κολινδρῷ Τούρκοις ἐπικουρίαν κατὰ τῶν ὑπὸ τὸν

Σάλλαν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν. Διὰ τῶν ἀμοιβαίων τούτων ἐπικουριῶν κατέπεσον σχεδὸν ταύτοχρόνως ἀμφοτέρωθεν αἱ καταστρεπτικαὶ πληγαί. Οἱ ὑπὸ τὸν Σάλλαν, προχωρήσαντες εἰς τὰ ἐνδότερα μέχρι τῆς Καστανιᾶς ἐνίκηθησαν ἐκεῖ (29/10 Ἀπριλίου), καὶ διωχθέντες εἰς Μηλιάν, τὴν παρὰ τὸ ἀρχαῖον περικλὺν Δῖον κειμένην, ἐξεδιώχθησαν (2/14 Ἀπριλίου) καὶ ἐκείθεν εἰς τὰ ὄρη, ἔνθα διελύθησαν. Ὁ Σάλλας καὶ ὁ Λεξίνσκης ἐπανήλθον ῥακενδύται μετὰ πλείστας ὕσας κακουχίας εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς Κόρινθον, οἱ ἐγχώριοι περιεφέροντο εἰς τὰ ὄρη εἰς ἀναζήτησιν τῶν συγγενῶν αὐτῶν· ὁ δὲ Διαμαντῆς μετὰ τινῶν τῶν ὁπαδῶν του, παρakoλουθουμένων ὑπὸ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων των κατέφυγεν εἰς πυκνὸν δάσος κάτωθεν τῆς Μηλιᾶς κείμενον, ἔνθα αἱ μητέρες ἐπνιξαν τὰ βρέφη αὐτῶν, ἵνα μὴ προδοθῶσι διὰ τῆς φωνῆς αὐτῶν εἰς τοὺς καταδιώκοντας ἐχθρούς.

Ἐτι τρομερωτέρα ἦτο ἡ τύχη τῆς Μακεδονίας. Οἱ ἐν Ναούσῃ Ἕλληνες ἐφόνευσαν τοὺς ὀλίγους ἐν τῇ πόλει εὐρισκομένους Τούρκους, καὶ εἵτα διεσπάρησαν εἰς τὰ περίχωρα ἵνα ἐπαναστατήσωσι τὰ χωρία, καὶ κατέκαυσαν ὅσα χωρία δὲν εὗρον πρόθυμα εἰς τὴν ἐπανάστασιν καὶ σὺν αὐτοῖς καὶ τὴν πόλιν Βεῤῥοίαν. Ἐν αὐτῇ εὐρίσκετο ὁ Ἀβδουλ-Ἀμπουῆ ἐπὶ κεφαλῇς δεκαπέντε χιλιάδων ἀνδρῶν, μεθ' ὧν ἐπορεύθη κατὰ τῆς Ναούσης, ἣν μὴ θελήσασαν νὰ παραδοθῇ ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου καὶ ἔκκυσεν (11/23 Ἀπριλίου). Οἱ τρεῖς ὁπλαρχηγοὶ διελύθησαν, καὶ ὁ μὲν Ζαφειράκης ἔπεσε μετὰ τινῶν ὁπαδῶν εἰς τὰ ἔλη τῆς Βεῤῥοίας, ὁ δὲ Καρατάσος καὶ ὁ Γάτσος κατέφυγον ἐκ Μακεδονίας εἰς τὴν ἐλευθερωθεῖσαν Ἑλλάδα. Τρομερὰ κακουργήματα ἐδήλουν τὰ ἔχνη τῶν νικητῶν. Ἐκατὸν εἴκοσι χωρία παρεδόθησαν εἰς τὰς φλόγας, πεντακισχίλιοι δὲ ἄνθρωποι ἐσφάγησαν ἢ ἡνδραποδίσθησαν ἐν Ναούσῃ, καὶ ἄλλοι τόσοι ἐν Παλαιοπύργῳ, πολλοὶ ἐβασανίσθησαν ἀνηλεῶς, γυναῖκες ἐῤῥίφθησαν ζῶσαι εἰς τὸ πῦρ καὶ πολὺ αἱ ἐγκυοὶ ἐβασανίσθησαν, παιδιὰ ἐσφάγησαν ἐνώπιον τῶν γονέων καὶ θηλάζοντα βρέφη ἐπνίγησαν, ὥστε πολλὰι γυναῖκες ἐῤῥίφθησαν μετὰ τῶν τέκνων των εἰς τὸ ἔλος, τὰ καλούμενον

« μέλαν ὕδωρ » (Μαυρονέρι) καὶ κείμενον παρὰ τὸν λιμένα τοῦ Παλαιοπύργου, ἵνα διαφύγῃσι τὰ βασανιστήρια καὶ τὴν ἀτιμίαν. Πάμπολλοι Ἑβραῖοι καὶ αἰμοδόροι τινὲς χριστιανοὶ παρηκολούθουν τὸν τουρκικὸν στρατὸν, ἵνα λάβῃσι μέρος εἰς τὰς τρομερὰς ταύτας σφαγὰς. Αἱ γυναῖκες τῶν τριῶν ὀπλαρχηγῶν ἡχμαλωτίσθησαν καὶ ἡ μὲν γυνὴ τοῦ Γάτσου ἡλλαξοπίστησε φοβουμένη τὰς βασάνους, δι' ὧν ἡπειλεῖτο, αἱ δὲ ἕτεροι δύο ἐβασανίσθησαν μέχρι θανάτου ἐν αὐτῇ τῇ οἰκίᾳ τοῦ αἰμοχαροῦς βεζίρου.

Οὕτω διὰ τῆς δραστηριότητος, ἣν ἀνέπτυσαν οἱ Τούρκοι εἰς τὴν ἀνα-
τὰ νῶτα τοῦ ἀνατολικοῦ στρατοῦ, τὸν ὁποῖον ὁ Χουρσίτ πασᾶς ^{τολικὴν} ^{Ἑλλάδα.} ^{Ο Ὀδυσ-}
ἐμύρρωσε κατ' ἐλάχιστον καὶ ἐφωδίασεν ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐκαθαρίσθη ^{σενός.}
τὸ μέρος τοῦτο τῆς χώρας ἀπὸ τῶν ἐπαναστατῶν ἐν τῷ με-
ταξῷ δὲ ἐφαίνετο ὅτι καὶ οἱ Ἕλληνες διὰ τῆς διχονοίας καὶ
διαίρέσεως αὐτῶν ἀφήρουν τοῖς Τούρκοις πᾶν πρόσκομμα καὶ
πρὸς τὸ μέρος τῆς Εὐβοίας καὶ πρὸς τὸ μέρος τῆς ἀνατολικῆς
Ἑλλάδος. Οἱ ἀντίζηλοι πολιτικοὶ πρόκριτοι τότεν οἱ ἐν τῇ κεν-
τρικῇ κυβερνήσει ὅσον καὶ οἱ ἐν ταῖς τοπικαῖς τῶν ἐπαρχιῶν
γερουσίαις, ὡς μέχρι τοῦδε, οὕτω καὶ κατὰ τὴν μεγάλην κρίσιν
τῆς ἐκστρατείας τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους δὲν ἐτόλμων νὰ πράξωσιν
ὅ,τι ἦτο ἀπαραίτητον διὰ τοὺς πολεμικοὺς σκοποὺς, καὶ ὅ,τι ὑ-
πηγόρευε καὶ τώρα καὶ μετὰ ταῦτα ἡ κατεπείγουσα ἀνάγκη νὰ
παραχωρήσῃσι δηλ. εἰς τοὺς ἐμπειροτέρους τῶν ὀπλαρχηγῶν
ἐκτεταμένην ἐξουσίαν καὶ ἐλευθερίαν ἐνεργείας. Ἐφαίνετο ὅτι
ἐνεκα τῆς ἀγρίας φιλαυτίας τῶν ἀνδρείων τούτων, οἵτινες ἦσαν
οἱ φυσικοὶ αὐτῶν ἀντίπαλοι καὶ ἄσπονδοι ἐχθροὶ παντὸς λο-
γίου (καλαμκρά) καὶ διπλωμάτου, ἐθεώρουν οἱ πρόκριτοι ὅ-
λως ἀδύνατον, νὰ ὑποταχθῶσι προθύμως εἰς τὸ γενικὸν καλὸν
καὶ εἰς μίαν γενικὴν κυβέρνησιν, καὶ νὰ θέσῃσι φυσικὸν φραγ-
μὸν εἰς τὴν ἀδιάκοπον αὐτῶν ὁρμὴν τῆς ἀνόμου αὐθαριείας,
οὐδὲ παρέχοντες εἰς τὴν δικαίαν αὐτῶν φιλοδοξίαν ὅσον τὸ δυ-
νατὸν μεγαλειότερον στάδιον. Καὶ ἐν μὲν τῇ Πελοποννήσῳ εἶχε
τὴν ἀπκίτησιν τῆς τοιαύτης ὑψηλῆς θέσεως ὁ Κολοκοτρώνης, ἐν
δὲ τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι ὁ Ὀδυσσεύς, υἱὸς τοῦ περιφήμου ἐκεί-

νου Λοκροῦ κλέφτου Ἀνδρούτσου, περὶ οὗ εἵπομεν ἀνωτέρω, καὶ μητρὸς Ἀλβανῆς ἐκ Πρεβέζης. Μείνας κατὰ τὸ δωδέκατον τῆς ἡλικίας του ἔτος ὀρφανὸς πατρὸς καὶ ἀνατραφεὶς ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἦτο ὁ Ὀδυσσεὺς κατὰ γένος καὶ ἀνατροφὴν κατὰ τὸ ἥμισυ Ἀλβανὸς καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ Ἕλλην, καὶ ἐφαίνετο ὅτι μᾶλλον μετεῖχε τῶν χαρακτηρηστικῶν ἐθνικῶν ἐλαττωμάτων τῶν δύο τούτων φυλῶν (τῆς προδοσίας καὶ ἐκδικήσεως τοῦ μὲν καὶ τῆς δολιότητος καὶ ἀπιστίας τοῦ δὲ) ἢ τῶν προτερημάτων καὶ τῶν ἐξόχων αὐτῶν ιδιοτήτων. Ἀνήσυχος, ὀρμητικὸς καὶ φύσει ἀτίθαστος ἀπέκτισεν ἐν τῇ κακῇ τῶν Ἰωαννίνων σχολῇ πάσας τὰς κακὰς ἐξεῖς καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν Τούρκων, τὴν ἀκολασίαν καὶ ὠμότητα, τὴν αἰσχροκέρδειαν καὶ τὴν φιλαυτίαν, τὴν ἀπιστίαν καὶ τὸν τῆς θρησκείας ἐμπαιγμόν. Τὰ ἐλαττώματα αὐτοῦ ταῦτα ἐμέμφοντο τὰ Ἑλληνικὰ ἄσμεα, τὰ ὁποῖα ἐξύμνουν τὸν ὑπασπιστὴν αὐτοῦ Γούραν ὑπὲρ αὐτὸν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀκμῇ τῆς δόξης του· πλὴν ἀληθὲς εἶναι ὅτι αἱ ιδιότητές του αὐταὶ τῷ παρεῖχον ὑπὲρ πάντα ἄλλον μεγάλην ὑπεροχὴν. Ὅστις ἐν τῇ βαρεῖα ἀτμοσφαίρᾳ τῆς τουρκικῆς καὶ Ἑλληνικῆς δεισιδαιμονίας καθίσταται ἀφ' ἑαυτοῦ πνεῦμα ἐλευθερόν, ἐκεῖνος προὑποτίθεται διὰ τοῦτο ὅτι ἔχει καὶ μεγαλύτερον νοῦν· ὅθεν καὶ πάντες οἱ ξένοι ἐθαύμαζον τὸν ὕγιον νοῦν, τὴν παρουσίαν τοῦ πνεύματος, τὴν φιλομάθειαν τοῦ Ὀδυσσεὺς· ἐντελεστάτῃ ὅμως εἰς τὸ εἶδός της ἦτο ἡ δολιότης, δι' ἧς ἐγνώριζε νὰ ἐξαπατᾷ καὶ φράγκους καὶ ἀνατολίτας καὶ ἡ ὑπόκρισις μὲ τὴν ὁποίαν καὶ ἐναντίον τῆς δυσπιστίας, ἣν ἐνέπνεεν ἤξευρε νὰ περιβάλλῃ αὐτὸν μὲ τὴν φαινομένην ἀρετὴν τιμίου ἀνθρώπου. Ἐκτὸς τῶν νοητικῶν τούτων ιδιοτήτων εἶχεν ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ μεγάλα ἐξωτερικὰ προτερήματα· ἦτο ὥρατος τὴν ὄψιν, ὑψηλὸς τὸ ἀνάστημα, καὶ ὥς ὁ ἀρχαῖος συνονόματός του ὠκύπους καὶ ἐλαστικὸς δρομεύς· εἶχε τι ἡγεμονικόν,¹ καὶ τὸ ἀνάστημά του καὶ αἱ κινήσεις του ὅλαι ἐνέφαινον τὸν ῥωμαλέον ἄνδρα. Ὅθεν ἐξ ἀρχῆς ὁ Ἀλῆπασᾶς τῷ ἦτο εὐνοϊκός· τῷ ἔδωκε πλουσίαν γυναικᾶ ἐκ Καλαβρύτων, καὶ εἰς τὸ πείσμα τῶν

ιδίων αὐτοῦ υἱῶν τὸν διώρισεν ἀρχηγὸν τῶν ἀρματωλῶν ἐν Λα-
βαδείᾳ καὶ Ταλαντίῳ. Ἐν ἀρχῇ τοῦ κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ πολέ-
μου ἐπανεστάτησε κατ' αὐτοῦ ὁ λαὸς τῶν δύο τούτων ἐπαρχιῶν
καὶ ἐξέλεξεν ἀρχηγὸν τὸν ἀνδρείον Διάκον, ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς ἠναγ-
κάσθη ἐκδιωχθεὶς νὰ καταφύγῃ εἰς Ἰωάννινα, ὅθεν μετέβη εἰς Ἰθά-
κην. (1) Ἄμα δ' ἐξεβράγχη ἡ ἐπανάστασις ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἔρη
καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Διακίου ἐνεφανίσθη ἐπὶ τῆς σκηνῆς
τοῦ πολέμου, ἐρ' ἧς μετ' ὀλίγον διὰ τῆς τόλμης καὶ ἀνδρίας
ἐνεποίει τοῖς μὲν Ἕλλησι σέβας, τοῖς δὲ Τούρκοις φόβον, οὔτινες
ὠνόμαζον αὐτὸν γκιουρ πασᾶν. Καὶ μικρόθεν ἐνήργει τὸ ὄνο-
μά του. Ἄμα ἔμαθε τοῦτο, παρετηρήθη, ὅτι ἤρχισεν ὁ Ὀδυσσεὺς
νὰ φροντίζῃ περὶ τῆς φήμης του καὶ ὅτι θέλων νὰ διατηρήσῃ τὸ
καλὸν τοῦτο ὄνομα, ὑπερενίκησε καὶ αὐτὴν τὴν ἐκδίκησιν ἣν ἔ-
πνεε κατὰ τῶν ἐχθρῶν, καὶ ἦτις ἦτο ἐν τῶν ἰδιαιτέρων αὐτοῦ
χαρακτηριστικῶν. Δύσκολον εἶναι ν' ἀποφασίσῃ τις, ἐὰν ἔπρεπε
νὰ μεταχειρισθῇ τις τὰς καλὰς ταύτας ἰδιότητας τοῦ ἀνδρὸς
τούτου, ἵνα καταστήσῃ αὐτὸν ὠφέλιμον κατὰ μεγαλειτέρον μέ-
τρον εἰς τὰ τῆς πατρίδος, ἥτις, ὥς εἰς πάντας τοὺς τοιοῦτους
ἀνθρώπους, τῷ ἦτο μόνον πρόσχημα καὶ ὄργανον διὰ τὴν ἐπί-
τευξιν τῶν ἰδίων αὐτοῦ συμφερόντων. Ἡ αὐστριακὴ διπλωματία
ἐθεώρει αὐτὸν τὸν «προσιτώτατον» πάντων, ἂν ἐπρόκειτο νὰ γείνη
διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν ἐπαναστατικῶν περὶ τῆς καταπάσεως
τοῦ πολέμου. Οἱ ὀπλαρχηγοὶ οὗτοι ἐθεώρουν ἑαυτοὺς φυσικοὺς
δικδόχους τῶν ἀρχαίων αὐτῶν δεσποτῶν, οὓς ἀπεδίωκον τῆς χώ-
ρας, ὥστε οὔτε εἰς κυβέρνησιν ὑπετάσσοντο, οὔτε εἰς πολίτευμα,
οὔτε εἰς νόμους· καὶ ἂν καὶ ποτε παρεδέχοντο τὴν ἀνάγκην μιᾶς
κεντρικῆς ἀρχῆς, ἐν ταῖς πατρίσιν αὐτῶν ὅμως ἤθελον νὰ ᾔναι
τοῦλάχιστον ἀπόλυτοι ἄρχοντες. Ἡ φιλοδοξία αὕτη παρεκίνησε
τὸν Ὀδυσσεὺς νὰ κάμῃ ἴσως τὰ μεγαλείτατα καὶ ἐπικινδυνωδέ-
στερα σχέδια παρὰ τοὺς πλείστους τῶν ὁμοίων του. Ἀλλὰ με-

(1) Τὰς πληροφορίας ταύτας δίδει ὁ Raybaud, εἰς τῶν ἐμπειροτάτων
καὶ μεροληπτοτάτων Φιλελλήνων.

ταξὺ τῶν σχεδίων τούτων ἦσαν καὶ τινα, τὰ ὅποια κάλλιστα ἠδύναντο ν' ἀποβλέπωσιν εἰς τὸ γενικὸν καλόν. Κατὰ δὲ τὴν ἐποχὴν ταύτην τῆς ἐπικειμένης τῶν Τούρκων εἰσβολῆς ἐφάνετο, ὅτι ἐκτὸς τῆς ἀποπείρας τοῦ νὰ λάβῃ τὴν ἀρχηγίαν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ἐπησχόλει αὐτὸν καὶ ἡ ἰδέα, νὰ θεμελιώσῃ ἐν Εὐβοίᾳ ἰδίαν θέσιν καὶ ἐξουσίαν. Ἐκ τῆς ὁρθῆς κρίσεως, ἥτις εἰς τοῦτο τὸ βῆμα τὸν ὠδήγει, ἔπρεπεν ὁ Ἄρειος Πάγος καὶ ἡ κεντρικὴ κυβέρνησις νὰ προσπαθήσωσι μᾶλλον νὰ ὠφελῇ τὸν λαόν, ἢ νὰ ἔλθωσιν εἰς ἀντιζήλους διενέξεις καὶ ἐριδας μετ' ἀνδρῶν, ὅστις ἐπὶ τέλους τοῖς ἦτο ἀπαραίτητος.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους τούτου (1822) παρεκίνησεν ὁ ἀτρόμητος ἐπίσκοπος τῆς Καρύστου Νεόφυτος τοὺς περιοικοῦντας Εὐβοεῖς νὰ ἐπιχειρισθῶσι δευτέραν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς πόλεως ταύτης, ἥτις ἐφρουρεῖτο ὑπὸ τοῦ ἀείποτε ἀκμαίου Ὁμέρ βέη. Οἱ δημογέροντες τῶν χωρίων, συνελθόντες ἐν Ἀλιβερίῳ ἐξελέξαντο ἀρχηγὸν τῆς κατὰ τῆς Καρύστου ἐκστρατείας τὸν Ἡλίαν Μαυρομιχάλην, ὅστις εἶχε διορισθῇ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως διοικητὴς τῶν Ἀθηνῶν. Ἄμα ἠνώθη οὗτος μετὰ τῶν Εὐβοέων (περὶ τὰ μέσα Ἰανουαρίου τοῦ 1822), ἀνήγγειλεν ὁ Ὀδυσσεὺς εἰς τὸν Νεόφυτον, ὅτι θέλει προσέλθῃ μετὰ δισχιλίων ἀνδρῶν. Ὁ Ἡλίας μετέβη (11/23 Ἰανουαρίου) ἐκ Μεσοχωρίων εἰς Στοῦρα, χωρίον, οὗ τὴν τουρκικὴν φρουρὰν ἐπολιορκήσεν· ἀλλ' ὁ Ὁμέρ βέης προσῆλθεν ἐκ Καρύστου εἰς βοήθειαν καὶ ἐνίκησε σῶμα ἐπαναστατῶν ἀποσταλὲν κατ' αὐτοῦ· τοῦτο μαθόντες οἱ πολιρχηταὶ τῶν Στοῦρων διελύθησαν. Μάτην ἐπείρατο ὁ Ἡλίας νὰ κρατήσῃ τοὺς φεύγοντας· κλεισθεὶς μετὰ ἐπτὰ ἀνδρῶν ἐντὸς ἀνεμομύλου κειμένου ἐπὶ λόφου, ἠθέλησε νὰ διασχίσῃ τὰ στίφη τῶν ἐχθρῶν, πλὴν δύο μόνον ἐσώθησαν· ὁ ἀνδρεῖος υἱὸς τοῦ ἡμετέρου τῆς Μάνης ἔπεσε, τὸ πρῶτον θῦμα τῆς οἰκογενείας του. Καὶ ὅμως οἱ πρόκριτοι τοῦ Ἀλιβερίου ἐνθαφίσθησαν εἰς δευτέραν κατὰ τῆς Καρύστου ἔξοδον, ὅταν προσῆλθεν εἰς αὐτοὺς ὁ Ὀδυσσεὺς μετὰ τριακοσίων ἀνδρῶν. Οὗτος κατέλαβεν τὴν θέσιν Πλακωτὰ, ὅθεν ἀπέκοψε τοῖς Καρυστιοῖς τὸ ὕδωρ. Πλὴν ἔξοδος τῶν Τούρκων διεσκόρπισε

καὶ τοὺς πολιορκητὰς· τούτους καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ἔφυγεν εἰς Μελισσῶνα καὶ Στούρα καὶ συνεκέντρωσε τοὺς ἄνδρας τοῦ παρὰ τὰ Βρυσάκια· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἡττήθησαν καὶ οὗτοι παρὰ τὴν Καστέλλαν ἐν πεισματώδει μάχῃ, ἐν ᾗ ἔπεσεν ἀνδρείως μαχόμενος ὁ γενναῖος Ἀγγελῆς. Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς μετέβη εἰς τὴν στερεάν, χωρὶς νὰ δώσῃ εἰς οὐδένα λόγον τῆς παραδόξου αὐτοῦ φυγῆς, τὴν ὁποῖαν πολλοὶ ἐθεώρουν ἤδη ὡς προδοσίαν. Πραγματικῶς ἔμως ὁ Ἄρειος Πάγος τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος τὸν εἶχεν ἀνακαλέσει (περὶ τὰ τέλη τοῦ Φεβρουαρίου) δι' αἰτίας, αἵτινες παρεκίνησαν ἀμέσως τὸν φιλόδοξον ἐπικρατήσαντα νὰ ὑπακούσῃ. Ἡ κακὴ πορεία τῶν ἐν Εὐβοίᾳ πραγμάτων παρεκίνησε τὴν ἀρχὴν ταύτην (τὸν Ἄρειον Πάγον), ἥτις ὡς νομᾶς περιεφέρετο συνήθως εἰς τὰς ἐπαρχίας, νὰ ἰδρυθῇ εἰς Λιθαδα τῆς Εὐβοίας, ἵνα παρασκευάσῃ ἐκστρατεῖαν κατὰ τῆς ἀπέναντι κειμένης παρχίας τῆς Μακνησίας, ἐκστρατεῖαν, ἥτις ἔμελλε νὰ ἐνθαρρύνῃ καὶ τοὺς Εὐβοεῖς καὶ τοὺς Ὀλυμπίους καὶ τοὺς Μακεδόνας. Ὁ Ὑψηλάντης, βεβαρῆμένος πλέον ἐκ τῆς δυσχεροῦς αὐτοῦ ἐν Πελοποννήσῳ θέσεως, διαβὰς τὸν Ἰσθμὸν μετέβη εἰς Εὐβοίαν, καὶ ἂν καὶ διὰ τῆς ἀνκατεστάσεως τῆς σημαίας τῶν Φιλικῶν διηρέθισεν ἀμέσως ἐξ ἀρχῆς τὸν Ἄρειον Πάγον καθ' αὐτοῦ, ἐν τούτοις κατώρθωσεν ἡ κεντρικὴ κυβέρνησις νὰ συνδιαλλάξῃ αὐτὸν μετὰ τῶν Ἀρειοπαγιδῶν, καὶ περὶ τὰς ἀρχάς τοῦ Ἀπριλίου ἀπεφασίσθη ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἐν Πράλῳ παρὰ τὰ σύνορα τῆς Δωρίδος, ἐν μεγάλῳ πολεμικῷ συμβουλίῳ, ἵνα ὁ στρατὸς τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, συγκείμενος ἐξ ἐπτακισχιλίων ἀνδρῶν, μετακομισθῇ μετ' ὑπέρογκον δαπάνην διὰ τὴν προπαρασκευὴν καὶ τὸν διάπλουν εἰς τὸν μαλινακὸν κόλπον, ἵνα ἐκεῖθεν ἐπιχειρισθῇ τρία κινήματα κατὰ τοῦ Ζητουνίου, τοῦ Πατρατισκίου καὶ τῶν Κομποτάδων. Τὸ πρῶτον τῶν τριῶν σωματίων ἀπεβιβάσθη καὶ ἐστρατοπέδευεν (Ἀπρίλιον) ὑπὸ τὸν Ὀδυσσεῖα ἐν Ἀγίᾳ Μαρίνῃ, καὶ ἤρχισε νὰ μάχεται πρὸς τοὺς Τοῦρκους τοῦ Ζητουνίου, περιμένον νὰ γείνη καὶ τὸ κίνημα κατὰ τὴν δίο ἄλλων θέσεων. Καὶ αὐτὰ ἐβράδυνον πρῶτον μὲν ἕνεκα τῆς βρα-

δύτητος τοῦ Μίσσου Κοντογιάννη· εἶτα δὲ, ὅτε ὁ Νάκος Πανουργιάς (2/14 Ἀπριλίου) ἐπεχείρησε μόνος τὴν κατὰ τοῦ Πατριστικίου ἐκστρατείαν, συνεκρούοντο ἐντὸς τῆς καιομένης πόλεως ἐπὶ ἑξ ὀλοκλήρους ἡμέρας, χωρὶς ὅμως νὰ κατορθώσωσι τι, καὶ ἄφ' οὗ ἐπῆλθε καὶ ὁ Κοντογιάννης. Ἐν τοσούτῳ καὶ ἡ ἐν Ἀγίᾳ Μαρίνῃ θέσις, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κρατηθῇ πλέον, ἄφ' οὗ οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον ὑψηλοτέραν θέσιν παρὰ τὸ Αὐλάκι, ὅθεν ἐπυροβόλουν κατὰ τῶν Ἑλλήνων διὰ τηλεβόλων. Νυκτερινῆς ἐφόδου, ἥτις μόνῃ ὑπέσχετο ἀποτελέσμα τι, παρητήθησαν οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐκτελέσεως, ἀποτρέψαντος τοῦ Ὀδυσσέως, ὅστις προέβλεπεν ἥτταν. Ὅθεν ὑφ' ὧν τῶν ἀρχηγῶν ἀπεφασίσθη ἡ εἰς τὰ πλοῖα ὑποχώρησις. Ἐπὶ τῶν πλοίων ὅμως εὐρίσκοντο δύο μέλη τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἐν οἷς καὶ ὁ Δρόσος Μανσόλας, ὅστις ἐνδιεφέρετο ἰδιαιτέρως εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην διὰ τὴν ἐνθάρρυνσιν τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, τῶν Θετταλῶν. Ἀμφότεροι ἠναντιώθησαν ἐντονώτατα εἰς τὴν ἀπόφασιν τῶν ἀρχηγῶν, ἥτις ἔμελλε νὰ καταστρέψῃ τὰς τελευταίας ἐλπίδας τῶν Μακεδόνων, τῶν Ὀλυμπίων καὶ τῶν Εὐβοέων. Ἡ ἔρις ἠπέλπει νὰ παραταθῇ, ὅτε ὁ Ὀδυσσεὺς ἐν τῇ ἀπαντήσει του μετεχειρίσθη ἀνοικεῖους ἐκφράσεις καὶ τὸ πλήρωμα τῶν πλοίων ἀγανακτῆσαν ἐπέπεσε κατὰ τοῦ « προδότου » αἰφνης ἠκούσθησαν ἐκ τῆς ξηρᾶς πυροβολισμοί, καὶ ἀμέσως ἔδραμον ὁμοθυμῶς πάντες εἰς βοήθειαν τῶν μαχομένων ἀδελφῶν. Στίφος τουρκικὸν ἀπεκρούσθη, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ ἔπασεν ἵππευς μεγαλοπρεπῆ φέρων στολὴν, αὐτὸς δ' ἀρχηγὸς τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ὡς ἐγνώσθη μετὰ ταῦτα. Μετὰ τὴν μάχην ταύτην ἠναγκάσθησαν οἱ Ἀρειοπαγῖται νὰ παραδεχθῶσι τὴν γνώμην τοῦ Ὀδυσσέως καὶ ἐπελθούσης τῆς νυκτὸς νὰ ἐπιβιβάσωσι τὸν ἐν Ἀγίᾳ Μαρίνῃ στρατὸν. Πλὴν δεινῶς παρωρίσθησαν κατὰ τοῦ Ὀδυσσέως καὶ κατὰ τοῦ Ὑψηλάντου, μετὰ τοῦ ὁποίου ὁ Ὀδυσσεὺς, φιλοδόξους θηρεύων σκοποὺς, εἶχεν ἐνωθῇ, ὡς ἠνώθη μετ' αὐτοῦ πρότερον ὁ Κολοκοτρώνης ἐν Πελοποννήσῳ. Δόλον πλέκοντες ἕσταντο ἀμφότεροι ἐν Δαδίῳ (τῇ ἀρχαίᾳ Ἀμφικλείᾳ), ὅθεν ὁ Ὀδυσσεὺς ἀπέστειλε τὴν παρτίτσάν του,

(16/28 Ἀπριλίου) σκοπεύων δολίῳ τῷ τρόπῳ νὰ ἐρεθίσῃ τὸν στρατὸν κατὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου. Ὁ Ἄρειος Πάγος ἐδέχθη τὴν παρτίτησίν του, μὴ συλλογιζόμενος τί ἐσήμκινεν ἀνὴρ, ὡς ὁ Ὀδυσσεύς, ἐν κχιροῖς τοσοῦτον κχιρίμοις, ἀνὴρ, ὅστις εἶχεν ἀποδείξει, πόσον ἐπιτηδεύει ἐγνώριζε νὰ μεταχειρίζεται τὰ ἀνατολικά ὄρη ὡς προμαχῶνα διὰ τὰς ἐλευθερωθείσας μεσημβρινὰς ἐπαρχίας. Συγχρόνως δὲ ἀπήτησεν ἡ διοίκησις τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος παρὰ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως νὰ διορίσῃ ἀντ' αὐτοῦ τὸν Χρῆστον Παλάσκην, Σουλιώτην, μεμορφωμένον ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Ἀγγλίας, καὶ ν' ἀνακαλέσῃ τὸν Ἰψηλάντην. Ἡ κυβέρνησις ἐπορεύθη μέσσην ὁδὸν καὶ ἀπέστειλε τὸν Παλάσκην μετὰ τοῦ πρώην ὑπρέτου τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, τοῦ Ἀλεξίου Νούτσου, ἀρχαίου φίλου τοῦ Ὀδυσσεύς, οὗ καὶ τὴν ζωὴν εἶχε ποτε σώσει, ἵνα συνδιαλάξωσι τοὺς ἐρίζοντάς. Ἐφαίνετο ὅτι οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες ἤθελον κχιτορθῶσι τοῦτο. Ἀλλ' ἡ κυβέρνησις δι' ἀναφορᾶς τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ὀδυσσεύς καὶ τοῦ Ἰψηλάντου ἠπατήθη ὡς πρὸς τὸ φρόνημα τοῦ στρατοῦ καὶ ἀπέστειλεν ἐκ δευτέρου (14/26 Μαΐου) τοὺς δύο ἀπεσταλμένους εἰς τὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν μυστικὴν ἐντολὴν ν' ἀνακαλέσωσι τὸν Ἰψηλάντην καὶ προσκαλέσωσιν ἐνώπιον τῆς κυβερνήσεως τὸν Ὀδυσσεά. Τὰ πάντα λεπτομερῶς ἔμαθεν ὁ πονηρὸς ὀπλαρχηγός. Ἐνόμισε δὲ ὅτι τὴν ζωὴν του ἐπεβουλεύοντο διότι ἐν τῇ σχολῇ τῶν Ἰωαννίνων εἶχε διδαχθῆ νὰ θεωρῇ τὴν ἀπομάκρυνσιν ὑπόπτων ἐχθρῶν ὡς τὴν φυσικωτάτην πολιτικὴν. Ὁ στρατὸς τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος εὑρίσκετο τότε πλησίον τοῦ Πιτραπεϊκίου, τὸ δὲ σῶμα τοῦ Ὀδυσσεύς ἴστατο ἐν Δρακκοσπηλῇ παρὰ τὰς Θερμοπύλας. Ἀντὶ νὰ πορευθῶσι πρὸς τὸν στρατὸν καὶ ἐκεῖθεν νὰ προσλάβωσι συνοδίαν ἵνα μεταβῶσιν εἰς Δρακκοσπηλὴν, κχιτεπέσθησαν οἱ δύο ἀπεσταλμένοι νὰ θεωρήσωσι περιττὴν τὴν προφύλαξιν ταύτην. Ἐν Δαδίῳ συννητήθησαν μετὰ τοῦ Ὀδυσσεύς καὶ ἀποφεύγοντες αὐτὸν διευθύνθησαν εἰς Δρακκοσπηλὴν· ἀλλ' ἐκεῖνος κχιτεδιώξεν αὐτοὺς μετ' ὀλίγων ὀπαδῶν, διέταξε τὸ τάγμα του νὰ τοὺς προσβάλλῃ κατὰ πρόσωπον, καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς, κχιταφυγόντας ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας, νὰ παραδο-

θῶσιν. Εἴτα δὲ ἀνέγνωσε τὰ ἐγγράφα τῶν ἐνώπιον τῶν στρατιωτῶν του, οὓς ἐπιτηδεῖω τῷ τρόπῳ διηρέθιζε, λέγων, ὅτι ὁ μὲν Νοῦτσος ἀπεστάλη πρὸς αὐτοὺς ὡς βασιλεὺς, ὁ δὲ Παλάσκας ὡς ἀρχιστράτηγος· ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ἀδιαφορεῖ ἐντελῶς καὶ σκοπὸν ἔχει νὰ μεταβῇ εἰς Ἰθάκην ἵνα ἡσυχάσῃ αὐτοὶ ὅμως (οἱ στρατιῶταί του) ἃς κρίνωσιν ἐὰν ἦναι δίκαιον, ἀποτινάξαντες τὸν τουρκικὸν ζυγὸν νὰ ὑποκύψωσιν εἰς ἄλλον. Ἐμὲ θέλετε ἢ αὐτούς; ἡρώτησε τέλος τοὺς ἐξηγμένους ἀκροατάς του. — Σὲ θέλομεν! — Τιμωρήσατε λοιπὸν τοὺς ἐχθρούς μου καὶ ἐχθρούς σας! Ταῦτα εἰπὼν ἀπεσύρθη ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ἐγκατέλιπε τοὺς δύο δυστυχεῖς ἀπεσταλμένους εἰς τοὺς στρατιώτας του, οἵτινες τοὺς ἐφόνευσαν (25/6 Ἰουνίου). Ταῦτα μαθὼν ὁ Ἄρειος Πάγος ἐπέμενε περισσό-τερον ἢ πρότερον παρὰ τῇ κυβερνήσει νὰ συλληφθῇ ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ν' ἀποσπασθῶσιν ἀπ' αὐτοῦ ὁ Νικήτας καὶ ὁ Γούρας. Ἡ δὲ κυβερνήσις ἐπεκλήρυξε (3/15 Ἰουνίου) τὴν κεφαλὴν του. Οὐδεὶς ὅμως ἐκινήθη κατὰ τοῦ ἐπιφόβου ἀνδρός, ὅστις ἐκδίκησιν πνέων ἀπεσύρθη ἐπὶ τοῦ Παρνάσσου. Ἡ κοινὴ γνώμη ἦτο ὑπὲρ τοῦ κατὰδικωμένου. Ὁ Γούρας ἐπροτίμησε νὰ μὴ δεχθῇ τὴν ἐπὶ τῆς Λεβανδρείας ἀρχηγίαν παρὰ ν' ἀποχωρισθῇ ἀπ' αὐτοῦ· ἔλοι οἱ δὲ πλαραρχηγοὶ ἦσαν ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ κατὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τῆς κυβερνήσεως· ἐπὶ δὲ τοῦ ἐν Πάτραισι κέντρῳ στρατοῦ ἐπροξένησαν τὰ συμβάντα ταῦτα ἐντίπῳσιν τοσοῦτον ἀποθαβέντικην, ὥστε διελύθη ἐντελῶς. Ἡ συνέλευσις ἐνόησεν, ὅποῖα ἀσυγχώρητα ἔγιναν σφάλματα. Ἐπρότεινε λοιπὸν εἰς τὴν κυβερνήσιν νὰ δώσῃ ἀμνηστειὰν καὶ ἡ κυβερνήσις διέταξε τὸν Ἄρειον Πάγον νὰ μὴ ἐκτελέσῃ τὰ κατὰ τοῦ Ὀδυσσεὺς ἀποφασισθέντα! Τοῦτο δὲ εἰς ἄλλο δὲν συνετέλεσεν ἢ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν φιλοδοξίαν τοῦ πλαραρχηγοῦ καὶ τὴν πρὸς τὰς δύο κυβερνητικὰς ἀρχὰς περιφρόνησίν του καὶ νὰ τὸν παραινῇ νὰ ἐπιδιώκῃ κατ' εὐθείαν τὴν ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἐξουσίαν καὶ τὴν διάλυσιν τοῦ Ἀρείου Πάγου.

Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ὀὔτω διέκριντο τὰ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καθ' ἣν στιγμὴν ἀφ' ἧς ἐξεδόξατο ἐν Θεσσαλίᾳ ἡ πρὸ πολλοῦ περιμενομένη θύελλα. Περί

τὰ μέσση τοῦ ἔτους, καὶ ἦν ἐποχὴν αἱ ναυτικαὶ τῶν Αἰγυπτίων εἰς τὴν Πελοπόννησον. μοῖραι εἶχον ἐνισχύσει οὐσιωδῶς τὸν τουρκικὸν στόλον, ἔτε νησον. λείωσεν ὁ Χουρσίτ πασᾶς ἐν Λαρίσση τὰς μεγάλας αὐτοῦ διὰ τὸν ἀνατολικὸν στρατὸν προπαρσκευάς, αἷ ἐμεγάλυνον ἔτι περισσότερο αἱ πρὸς ἐκφόβισιν διαδιδόμεναι φῆμαι. Τριάκοντα χιλιάδες ἀνδρῶν, ἐν οἷς ἐξακισχίλιοι ἰππεῖς, (1) καὶ πολὺ πυρρ-βολικὸν, καὶ ἄλθωνοι πεζοὶ, ἀπετέλουν τὸν στρατὸν τοῦτον, ὅστις κατ' ἰδιαιτέραν διαταγὴν οὐχὶ τοῦ Χουρσίτ ἀλλὰ τῆς Πύλης αὐτῆς ἐτέθη ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἐκ Δράμας Μαχμουτ πασᾶ (Δράμακλη), ἀνδρὸς ἐνδόξου καὶ κατὰ τὸ γένος καὶ κατὰ τὸ ἀξίωμα, τὸν ὁποῖον γνωρίζομεν ἤδη ὡς ἐκπορθητὴν τῆς Μαγνησίας. Συγχρόνως δὲ εἶχεν ἀναγορευθῆ οὗτος Μωρα-βαλισσῆ (κυβερνήτης τῆς Πελοποννήσου) καὶ εἶχεν ὡς ἐκ τούτου μέγα καὶ ἀτομικὸν ἐνδιαφέρον νὰ κυριεύσῃ τὴν ἐπαρχίαν, τῆς ὁποίας προέστατο. Ὑπ' αὐτὸν δὲ εὐρίσκοντο πλεῖστοι δερεθέηδες τῆς Θράκης, διάσημοι βάσηδες, ὡς ὁ πρῶν μέγας βεζίρης Τοπαλαλή πασᾶς, ὁ πρῶν ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν Ἑρίπ' Ἀχμέτ πασᾶς, ὁ Χασσάν πασᾶς, ὁ ἐξ Ἄργους Ἀλῆ πασᾶς, ὅστις προσδιωρίσθη διοικητὴς τοῦ Ναυπλίου. Χωρὶς ν' ἀπαντήσῃ ἐχθρὸν διέβη ὁ στρατὸς οὗτος (11/23 Ἰουλίου) τὸν Σπερχεῖόν' οὔτε αἱ Θερμοπύλαι ἐφυλάσσοντο οὔτε τὰ στενὰ τῆς Καλλιδρόμης καὶ τῆς Κνημίδος, ἐνθα τὸ παρελθὼν ἔτος ὁ Ὀδυσσεὺς εἶχε πολεμήσει τοσοῦτον ἐπιτυχῶς. Ὁ στρατὸς, τὸν ὁποῖον εἶχε νῦν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἀτρόμητος ὀπλαρχηγός, καὶ πολὺ εὐάριθμος ἦτο καὶ συνέκειτο ἐξ ἀπείρων ἔτι ὀπλοφόρων, ὥστε πᾶσα ἀντίστασις καθίστατο ἀδύνατος. Ὁ δὲ τουρκικὸς στρατὸς ἐπορεύθη διὰ τῆς ἀνοικτῆς τοῦ Κηφισσοῦ πεδιάδος εἰς Θήβας (1/13 Ἰουλίου). Οἱ κάτοικοι τῆς Βοιωτίας κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη· οἱ δὲ Ἀρειοπαγίται κατέφυγον εἰς τὸ Ξηροχώριον τῆς Εὐβοίας. Πρὸς τὸ μέρος τοῦτο διὰ Καλκίδος ἐστάλησαν χίλιοι διακόσιοι Τούρκοι, ἐνώ-

(1) Ὁ Leake ἀναφέρει ἐν σελ. 87 τὸν ἀριθμὸν τοῦτον ἐκ πληροφορίας τοῦ ἱατροῦ τοῦ Χουρσίτ πασᾶ, ὅστις εἶδε τὸν στρατὸν τοῦτον διαβαίνοντα τὸν Σπερχεῖόν.

πτον τῶν ὁποίων διελύθη τὸ παρὰ τὰ Βρυσάκια Ἑλληνικὸν στρατόπεδον, τὸ ὁποῖον ὅμως μετ' οὐ πολὺ διετηρήθη διὰ τῶν ἐνταῦθα καταφυγόντων Ὀλυμπίων ὑπὸ τὸν Δικμνητήν. Ἄλλ' εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐβράδυνεν ἡ τουρκικὴ δύναμις νὰ μεταβῇ ὅπως σῶσῃ τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηναίων. Ἐλλειψίς ὕδατος καὶ ἐπιδημία εἶχον πρὸ μικροῦ (9 | 21 Ἰουνίου) ἀναγκάσει τὸ πρὸ ἡμῶν εἰς τοὺς ὑπὸ τὸν Γάλλον Βουτιέρον πολιορκημένον φρούριον (1) νὰ παραδοθῇ ὑπὸ ὕλας τὰς προφυλάξεις, ὑπὸ τὰς ἐγγυήσεις τῶν προξένων, τῶν Ἀρειοπαγιδῶν καὶ τῶν μελῶν τῆς κυβερνήσεως. Δυστυχῶς ὅμως ὁ κατάπλους τῶν πρὸς μετακόμισιν τῆς φρουρᾶς πλοίων ἐβράδυνε μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ὅστις τοσοῦτον φόβον καὶ ταραχὴν ὀργάνη διήγειρε παρὰ τοῖς Ἕλλησι νικηταῖς, ὥστε καταπατήσαντες τὰς συνθήκας ἐπέπεσον οὗτοι κατὰ τῶν ἐξερχομένων ἐχθρῶν, χιλίων ἑκατὸν ἐξήκοντα ψυχῶν παντὸς φύλου καὶ πάσης ἡλικίας, καὶ πάντας ἐσφαζαν πλὴν τῶν δυνηθέντων νὰ καταφύγωσιν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν γενναίων προξένων τῆς Γαλλίας καὶ Αὐστρίας, τοῦ Φωβέλ (Fauvel) καὶ τοῦ Γρωπίου (Gropius). Μετὰ τὴν αἰσχροὺν ταύτην πράξιν ἔφυγον ὅλοι ἐνώπιον τῶν προσερχομένων Τούρκων καὶ κατέφυγον σὺν γυναίξιν καὶ τέκνοις εἰς Σαλαμίνα, καὶ ἡ ἀκρόπολις μόνον κατεῖχετο ὑπὸ τινων ὁπλαρχηγῶν μετὰ τῶν ὁπαδῶν των. Προχωρήσας ὁ Δράμακῃς μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ εὗρεν ἀπροφύλακτα καὶ τὰ δύο προπύργια τὰ ὁποῖα χωρίζουσι τὴν Βοιωτίαν ἀπὸ τοῦ Ἰσθμοῦ. Ἀπροφύλακτος ἦτο καὶ ὁ Κιθαιρῶν καὶ ὁ Πάρνης, ἀπροφύλακτα καὶ τὰ μεγάλα Δερβένια μετὰ τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ τῶν Μεγάρων (τὰ Ὀνεια καὶ Γεράνεια ὄρη τῶν ἀρχαίων). Ἡ κυβερνήσις, ἥτις εἶχε μεταβῇ προσωρινῶς ἀπὸ Κορίνθου εἰς Ἄργος εἶχε χάσει τὴν κεφαλὴν κυριολεπτικῶς καὶ μεταφορικῶς. Ὁ μὲν Μαυροκορδάτος ἦτο ἀπὸν εὐρισκόμενος εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα τὰ λοιπὰ δὲ μέλη δὲν εἶχον τὴν κατάλληλον πρὸς τὰς περιστάσεις ἱκανότητα. Ἄμα μαθόντες τὴν ἔλευσιν τοῦ Δρά-

(1) Vontier. σελ. 230 κ. εἰς.

μαλὴ ἀπεφάσισεν ἐν στιγμῇ ἐνεργείας, νὰ παραιτήσῃ τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν καὶ νὰ συγκεντρώσῃ εἰς τὴν στρεῖαν Ἑλλάδα ὅλον τὸν πελοποννησιακὸν στρατὸν, τοὺς δὲ πρὸ τῶν Πατρῶν ὀπλαρχηγοὺς διέταζεν αὐστηρῶς ν' ἀπέλθωσιν ἀπειλοῦντες ἐν περιπτώσει ἀπειθείας νὰ τοῖς ἀφαιρέσῃ τὸ τρίτον τῆς περιουσίας των, ὥστε καὶ αἱ παραστάσεις τοῦ Κολοκοτρώνου, ὅτι ἦτο ἀνοησία νὰ παραιτήσῃ τις τὴν πολιορκίαν τῆς σχεδὸν λιμοττούσης πόλεως κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐπιτυχίας, δὲν ἡδυνήθησαν νὰ κρατήσῃ τοὺς ἀπεσταλμένους. Τότε διενόηθη ὁ ἐγκαταλελειμμένος ἀρχιστράτηγος, τῷ ὁποίῳ ἡ τύχη δὲν προσεμειδίει πρὸ τῶν Πατρῶν, νὰ μεταχειρισθῇ ὅλας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις ἵνα καταβάλῃ τὸν Δράμακην εἰς τὰ Δερβένια, ἀλλ' αἴφνης ἔλαβε παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν τὴν διαταγὴν νὰ μείνῃ πρὸ τῶν Πατρῶν, καθότι ἡ κυβέρνησις δυσκόλως παρητεῖτο τῆς πολιορκίας, καὶ τὰ Δερβένια ἦσαν ἱκανῶς προπεφυλαγμένα. (1). Καὶ οὕτως ἦτο ἀληθῶς, διότι, ἅμα ὁ Δράμακας ἐπροχώρησε μέχρι Θηβῶν, ἡ κυβέρνησις εἶχε διατάξει τὸν Ἀναγνώστην, τὸν Ρήγαν Παλαμίδην κ. ἄλ. νὰ μεταβῶσι μετὰ πολυαρίθμου στρατοῦ εἰς τὰ Δερβένια, ἀλλ' οὗτος οὐδαμοῦ ἦτο δυνατὸν νὰ συγκροτηθῇ. Μάτην ἐπειρῶντο ἄνδρες οἱ τινὲς ὀπλαρχεγοὶ νὰ κρατήσῃ τοὺς ἄνδρας των εἰς τὰ στενά. Πάντας παρέλυσεν ὁ φόβος, πάντες ἔφευγον ἐν ἀταξίᾳ, καὶ ὅπου ἤρχοντο οἱ φυγάδες οὗτοι, ἐδιηγοῦντο διπλάσιάζοντες τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐχθρῶν περὶ ἥττης ἐνθα οὐδὲ κἂν μάχη εἶχε συγκροτηθῇ, καὶ ἔφερον εἰς σύγχυσιν καὶ ἀπελπισίαν καὶ αὐτοὺς τοὺς κατοίκους τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Τριπόλεως. Ὁ Ρήγας Παλαμίδης χωρὶς κἂν νὰ ρίψῃ ὅπλον ἐγκατέλιπε μετὰ τῶν ὁπαδῶν του τὴν θέσιν, καὶ διεκέρυττε πανταχοῦ, ὅτι ὑπεχώρησεν εἰς στρατὸν 60,000 Τούρκων! Ἀνένόχλητοι κατέκλυσαν αἱ τουρκικαὶ φάλαγγες τὴν κορινθιακὴν πεδιάδα, κενὴν εὖρον τὴν πολύγλαυκον, μελαγχολικὴν Κόρινθον κενὴν καὶ τὴν ἀπράμιλλον γιγαντιαίαν αὐτῆς ἀκρόπολιν, τὸν

(1) Κολοκοτρώνης, σελ. 100—101.

ἀπόρθητον, εὐδυρον βράχον τοῦ Ἀκροκορίνθου, ὅστις χιλίων ἐκτα-
αίων ποδῶν ὕψος ἔχων ῥίπτει τὴν σκιάν του ἐπὶ δύο θαλασσῶν
καὶ ἐπιβλέπει ἐκτὼ τῶν ἐπιστημοτάτων ἀρχαίων Ἑλληνικῶν πο-
λιτειῶν. Ὁ φρουράρχος, ἱερεὺς τις Ἀχιλλεὺς Θεοδωρίδης, ὅστις μὲ
ὀλίγους ἄνδρας ἠδύνατο ν' ἀντισταθῇ ἐπιτυχῶς εἰς τοὺς Τούρ-
κους, ἦτο καὶ ὠμὸς καὶ ἀνανδρὸς ἀρκετὰ, νὰ σφάξῃ πρῶτον τοὺς
αἰχμαλώτους Τούρκους, ἐν οἷς καὶ τὸν πρὸ πολλοῦ βασανιζόμε-
νον Κιαμὴλ βέην, καὶ εἶτα νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ὀχυράν θέσιν,
τοσοῦτον ὅμως κατεδιώκετο μετὰ ταῦτα ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης
ὥστε ἐν τῇ κατασχύνῃ καὶ ἀπελπισίᾳ του κῦτοχειριάσθη. Ὁ
Δράμαλης δὲν ἐπίστευε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν τόσῃν ἐπιτυχίαν του
καὶ ἐφοβεῖτο δόλον, ἀλλὰ πεισθεὶς ἐπὶ τέλους διὰ τῆς ἀλώσεως
τοῦ φρουρίου (ἡ/17 Ἰουλίου) ἐβασίλευτο πλέον καθ' ὅλα εἰς τὴν
τίχην του. Ἐκ Πατρῶν προσῆλθεν εἰς τὸν Δράμαλιν ὁ Ἰουσοῦφ
πασά, μετὰ πολυαριθμοῦ στρατοῦ. Ἐν πολεμικῷ δὲ συμβουλίῳ
ἐπρότεινεν οὗτος μετὰ τοῦ Ἀργείου Ἀλῆ πασά, ἐπειδὴ ἀμφοτέροι
ἐγνώριζον τὴν χώραν, νὰ προχωρήσῃ ὁ εἰς τρία διηρημένος στρα-
τὸς συγχρόνως κατὰ τοῦ Ἄργους, κατὰ τῶν Καλαβρύτων καὶ
κατὰ τῶν Πατρῶν, ἵνα διατηρηθῶσιν οἱ Ἕλληνες κεχωρισμένοι,
καὶ ἐξασφαλισθῶσιν οἱ Τούρκοι. Ὁ Δράμαλης ὅμως ἤθελε νὰ ἔχῃ
μόνος ὅλην τὴν τιμὴν τῆς ἐκστρατείας καὶ νὰ κτακτῇ μόνος
τὴν ἐπαρχίαν του. Συζευχθεὶς ἐν Κορίνθῳ μετὰ τῆς χήρας τοῦ
Κιαμὴλ βέη ἐκινήθη μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ πρὸς τὸ Ἄργος. Ἐξ
ὅλων τῶν χωρίων τῆς Ἀργολίδος ἔφυγον οἱ κάτοικοι. Ἡ δὲ κυ-
βέρνησις ἐπιβᾶσα δύο πλοίων μετέβη εἰς Ἑρμιόνην, ἀδύνατος το-
σοῦτον καὶ περιπεφρονημένη, ὥστε δὲν ἠδυνήθη νὰ φυλάξῃ τὰ
ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν διασωθέντα χρήματα, τὰ ὅποια τῇ
ἀφηρεθήσαν ὑπὸ τῶν πληρωμάτων τῶν πλοίων ἐπὶ τῇ προφάσει
καθυστερουμένων μισθῶν. Ἀποτρόπαιος συμμορία Μανιατῶν, ὁλε-
θρίους ἔχουσα σκοποὺς, ἐπετῆρει τὴν στιγμὴν τῆς ἐκκένώσεως
τοῦ Ἄργους, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐβράδυνε νὰ ἔλθῃ ἡ στιγμὴ αὕτη ἤρ-
χισαν οἱ Μανιάται ἐν καιρῷ νυκτὸς νὰ φωνάζωσιν « οἱ Τούρκοι,
ἔρχονται! », καὶ ὅταν ὅλοι οἱ κάτοικοι πεφροσμένοι ἔφυγον

πρὸς τὴν εἰς Λέρναν ἄγουσαν, ὠφελήθησαν ἐκ τῆς συγχύσεως ταύτης ἵνα λεηλατήσωσιν αἰσχροῦς τὴν πόλιν· ξένοι, ἐγχώριοι, οἱ πρόσφυγες Χίοι, οἱ Κυδωνεῖς, οἵτινες πρῶτον ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν πατρίδι καὶ ἔπειτα ἐν Χίῳ εὗρέθησαν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Τούρκων, περιέπεσαν ἐνταῦθα καὶ πάλιν εἰς τὰς χεῖρας τῶν συμπατριωτῶν των ἢ ὁμοθησέων των, ὑφ' ὧν ἀσπλάγχχνως κατελήστεύθησαν. Τὸ Ναύπλιον εἶχε συνθηκολογήσει (18/30 Ἰουνίου), ἀλλ' ἡ ἐκτέλεσις ἐβράδυνεν ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως πλοίων, τώρα αἱ συνθήκαι εἶχον λυθῇ ἀφ' ἑαυτῶν, καὶ μόνον οἱ ἐκατέρωθεν δοθέντες ὅμηροι ἔμενον εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν, καὶ ἐν τῷ μικρῷ φρουρίῳ τῆς θαλάσσης διετηρεῖτο φρουρὰ ἐξ Ἑλλήνων καὶ Φιλελλήνων συγκειμένη. Καὶ ἐνταῦθα ὡς περὶ τὸ Ἄργος κατέστησαν τὰ περίχωρα μεγάλη κενὴ ἔρημος. Αὕτῃ δὲ ἡ πόλις τοῦ Ἀργους εἶχεν ἐκκενωθῇ ἐντελῶς Μόνος ὁ Μανιάτης Καρίγιαννης ἀνέβη ἀτρόμητος μετὰ δέκα ὁμοφρόνων ἐπαδῶν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως Λαρίσσης, ἔνθα ὕψωσε τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν. Πεντήκοντα Τούρκοι ἱππεῖς, σταλέντες ὡς ἐμπροσθοφυλακὴ εἰς τὸ Ἄργος, οὐδαμοῦ εὗρον ἀντίστασιν. Ἀνήγγειλαν δὲ οὗτοι (6/18 Ἰουλίου) εἰς Ναύπλιον τὴν ἔλευσιν τοῦ Δράμαλη καὶ κατέλαβαν τὴν πόλιν τοῦ Ἀργους. Ὁ ἐν τῷ φρουρίῳ Καρίγιαννης ἠγανάκτησε βλέπων τοῦτο, καὶ συσσωματώσας Ἀργεῖους τινὰς ἐξέβαλε τοὺς Τούρκους ἐκ τῆς πόλεως, καὶ ἐπέστρεψε πάλιν ὑπὸ τῇ σημαίᾳ του. Ἡ γενναία αὕτη πράξις ἀντημερίθη μεγάλως καὶ εὐγενῶς· διότι ἀνελπίστως ἐπικρουσάθη εἰς τὸ φρούριον Ἑλληνικὸς ἐπικουρικὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν Βαζιτσωῶτην, καὶ μετ' ὀλίγον καὶ ὁ Ἰψηλάντης, τρεῖς Μαυρομιχάλοι καὶ ὁ τοῦ Κολοκοτρώνου υἱὸς Πάνος μετὰ 700 ἀνδρῶν τὸ ὅλον προσετέθησαν εἰς τὸ μικρὸν στίφος τοῦ Καρίγιαννη, τὸ δόσαν τὸ καλὸν παράδειγμα, τὸ ὁποῖον (ὡς ἐφαίνετο) ἔμελλε νὰ σώσῃ τοὺς Ἕλληνας ἐκ τετελεσμένου ἤδη καὶ ἀναποφεύκτου ὀλέθρου.

Ἡ ἐπικουρία αὕτη εἶχε διοργανισθῇ ὑπὸ τῶν ἐξόχων ὀπλαρχηγῶν καὶ προκρίτων, οἵτινες, ὡς πολλάκις συνέβαινεν, ἐν τῇ ^{ἐπικουρίᾳ} ὥρᾳ τῆς τοῦ ἐσχάτου κινδύνου ἀπὸ τῆς διχονοίας αἴφνης εἰς

τὴν ἐμόφρωνα μεταπήδησαν σύμπραξιν. Ὁ Κολοκοτρώνης, ὅστις διαφερόμενος πρὸς τὴν κυβέρνησιν καὶ τὴν πελοποννησιακὴν γερούσιαν καὶ πρὸς τοὺς προκρίτους τῆς Καρυταίνης καὶ τῶν Καλαβρύτων εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ διαλύσῃ τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν, εἶχε μεταβῆ μετὰ δισχιλίων ἀνδρῶν εἰς Τρίπολιν, ἔνθα οἱ μὲν ἐν τῇ γερούσιᾳ ἐχθροὶ τοῦ ἔφυγον ἅμα τῇ ἐμφανίσει αὐτοῦ, οἱ δὲ ὑπολειφθέντες εἰλικρινῶς τῷ ἔτεινον τὴν χεῖρα πρὸς κοινὴν σύμπραξιν, καθ' ἣν στιγμὴν αὐτοὶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ἀμφοταλαντεύοντο καὶ ἐδραπέτευον, ἀφ' οὗ ὁ γενικὸς φόβος εἶχε καταλάβει καὶ τὰς χώρας ταύτας. Ταῦτοχρόνως διηυθύνθη εἰς Τρίπολιν καὶ ὁ Μαυρομιχάλης, διηυθύνθη καὶ ὁ Ὑψηλάντης, τοῦ ὁποίου ἡ συμπεριφορὰ ἂν καὶ τοσάκις ταπεινωθέντος ἦτο ἀείποτε πλήρης στρατιωτικῆς τιμῆς, ἵνα συσχεθῶσι μετὰ τῆς γερούσιαις καὶ τοῦ Κολοκοτρώνου. Συνηνητήθησαν μετ' αὐτοῦ, μεταβαίνοντος εἰς Ἄργος, καθ' ὁδὸν εἰς Ταβουλί, καὶ ἐκεῖθεν οἱ τρεῖς οὗτοι ἄνδρες, ἐκθέτοντες πρῶτον ἑαυτοὺς καὶ τὰς οἰκογενείας των, ὠδήγησαν τὸ ἐπικουρικὸν σῶμα εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Ἀργους. Ψυχὴ τῶν ἐπομένων ἐπιχειρήσεων ἦτο ὁ Κολοκοτρώνης, ὅστις κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ἀνέπτυξε θαυμασίαν περίσκεψιν καὶ δραστηριότητα. Ὁ ἀνὴρ οὗτος εἶχε τὴν βίξιν τῆς δυνάμεώς του ἀπὸ τῶν κλεφτικῶν αὐτοῦ χρόνων ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Καρυταίνης, τῇ πολυανθρωποτάτῃ καὶ πολεμικωτάτῃ πασῶν ἐκτὸς τῆς Μάνης· τὴν δὲ ἐπιβρόχην αὐτοῦ κατὰ τὴν λοιπὴν Πελοπόννησον εἶχεν ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματός του, ὡς ἐκ τῆς πείρας του καὶ τῆς γνώσεως τῆς χώρας καὶ τῆς γλώσσης τῶν ἐγχωρίων, πρὸ πάντων ὅμως ὡς ἐκ τῆς ἐξαλείψεως τῶν γενναίων γενῶν τῶν ἀρχαιοτέρων κλεφτῶν ἐκ τῶν χρόνων τοῦ Ζαχαρίου, τοῦ Νικοτσάρα καὶ τοῦ Βλαχάδα, οἵτινες, κατὰ τὴν γνώμην του, ἐὰν ἔζων ἔτι ἤθελον ἐλευθερώσει τὴν χερσόνησον εἰς τὸ διάστημα ἐνὸς ἔτους. Ἰσχυροὶ συγγενικοὶ δεσμοὶ παρείχαν εἰς τὴν πατροπαράδοτον αὐτοῦ ὑπόληψιν καθ' ἑκάστην μεγαλειτέραν σημασίαν· τοὺς ἀνδρείους αὐτοῦ υἱούς, τὸν ἀνεψιὸν του Νικήταν, τὸ γαμβρὸν του Κολιόπουλον εἶχεν ἀείποτε πιστοὺς ὁ-

παδούς καὶ βοηθούς· ὁ υἱὸς αὐτοῦ Πάνος ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τῆς πλουσίας Μπουμπουλίνας· ὁ ἀδύνατος ἡγεμὼν τῆς Μάνης αὐτὸν πάντοτε ἐσυμβουλευέτο· ἡ ἄλωσις τῆς Τριπόλεως ἐδόξασε τὸ ὄνομά του· τὸ ἔθνος τὸν ἐθεώρει ὡς τὸν πολεμικὸν αὐτοῦ προστάτην καὶ σωτῆρά· παρὰ δὲ τῷ κοινῷ ὄχλῳ, τῷ προθύμῳ εἰς τὴν λεηλασίαν οὐδὲν ἄλλο ὄνομα ἦτο δημοτικώτερον αὐτοῦ. Μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην, εἶδομεν ὅτι πᾶσαν κατέβαλλε προσπάθειαν ὁ Κολοκοτρώνης νὰ λάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τῆς πολιορκίας τῶν Πατρῶν, ἵνα διὰ τῆς πτώσεως τῆς πόλεως ταύτης κατωρθώσῃ τὴν ἐντελῇ ἀπελευθέρωσιν τῆς Πελοποννήσου. Ὅτε δὲ ἀπὸ τοῦ Μαρτίου τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους ἐτέθη πραγματικῶς ἐπὶ κεφαλῇ τῆς πολιορκίας ἡναντιώθη ῥητῶς εἰς μεταγενεστέραν διαταγὴν τῆς κυβερνήσεως νὰ μεταβῇ εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα καὶ ἠπέλκασε νὰ διαμαρτυρηθῇ ἐνώπιον τῆς πελοποννησιακῆς γερουσίας κατὰ τοῦ ἀκαίρου τοῦ μέτρου τούτου, λέγων, ὅτι πρῶτον πρέπει τις νὰ σθένῃ τὴν πυρκαϊάν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ οἰκίᾳ καὶ ἔπειτα τὴν ἐν τῇ τοῦ γείτονος. Ὅπως ὁ Ὀδυσσεὺς ὡς πρὸς τὴν Εὐβοίαν, οὕτω, βλέπομεν, ἐγνώριζε καὶ αὐτὸς τὰς ἀληθεῖς καὶ κατεπειγούσας ἀνάγκας τοῦ πολέμου τῆς Πελοποννήσου· δυστυχῶς ὅμως οὗτος, ὡς καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς, δὲν εἶχε τὸν χαρακτῆρα ἐκεῖνον, ὥστε νὰ ἐπιδιώκῃ τὰ σωτήρια αὐτοῦ σχέδια μὲ ὅλην τὴν πειστικὴν αὐταπάρνησιν καὶ ἀφιλοκέρδειαν. Οἱ πολιτικοὶ πρόκριτοι δὲν ἔβλεπον εἰς τὸν κατὰ τῶν Πατρῶν ζῆλόν του πατριωτισμὸν καὶ πολεμικὴν τέχνην, ἀλλὰ μόνον ποταπὴν φιλοδοξίαν καὶ αἰσχροὺς φιλοχρηματίας. Ἡ αἰσχροκέρδεια αὐτοῦ ἐγένετο καταφανὴς κατὰ τὰς συζητήσεις περὶ παραδόσεως τῆς Τριπόλεως· ἐν ὅλῃ τῇ ἀπεχθεῖ αὐτῆς μορφῇ ἀφ' οὗ ἐκεῖ τὸν ἔβλεπον ἐργαζόμενον ὑπὲρ τοῦ γενικοῦ καλοῦ ἀντὶ μεγάλων χρηματικῶν ποσῶν, τὰ ὅποια κατέθεσαν εὐθὺς εἰς ἐξωτερικὰς τραπεζάς, (1) παρ' ὧν ἠναγκάσθη μετὰ ταῦτα νὰ τὰ δανεισθῇ ἡ πατρίς του ὑπὸ βχυτάτου; ἔρους, ἐνόμιζον πάντες ὅτε

(1) Ὑπομνήματα, τ. Μ.

δεικνύει τοσάυτην προθυμίαν πρὸ τῶν Παιτρῶν, μόνον ὅπως λάβῃ εἰς τὴν συνομολόγησιν τῆς συνθήκης τὸ μεγαλείτερον μέρος τῆς λαϊκᾶς· καὶ μόνον ἡ ἁπλῆτος ἰδιοτέλεια ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ ἐλαττήριον ὅλων τῶν πράξεων τοῦ ἀνδρὸς τούτου, τοῦ ὁποῖου ἡ ὠμὴ φιλαργυρία εἶχεν ἀπεκδυθῇ πάσης αἰδοῦς. Ὅποια ἡ φιλαργυρία του τοιαύτη ἦτο καὶ ἡ φιλοδοξία αὐτοῦ. Οἱ ἄρχοντες ἐφοβοῦντο εἰς τὰ κατὰ τῶν Παιτρῶν σχέδιά του ὅχι τόσον τὴν αἰσχροκέρδειάν του ὅσον τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ καταστῇ μέγας καὶ πολὺς ἐν τῇ χερσονήσῳ, τὴν δὲ κατὰ τῆς πολυαρχίας καταφοράν του ἐθεώρουν ὡς προσπάθειαν νὰ καταβάλλῃ πάντας τοὺς ἀντιπάλους του καὶ νὰ παίξῃ τὸ ἀντεθνικὸν μέρος τοῦ Ἀλλῆ πασᾶ. Καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ σταδίου του τὸν ὑπωπτεύοντο, δι' ὃ, περ τὸν κατηγόρουν ἐν τέλει οἱ ὀχτροί του καὶ ἀντίπαλοι, ὅτι μᾶλλον βλάβην ἢ ὠφέλειαν τῇ πατρίδι αὐτοῦ προξενεῖ. Καὶ ὅντως κατὰ τὸ ἐξωτερικὸν μόνον τοῦ ἀνδρὸς κρίνων τις ἠδύνετο νὰ ὑποπτευθῇ ὅλα τὰ κακὰ. Καὶ δι' αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς ξένους θαυμαστάς αὐτοῦ, οἷος ὁ Voutier, ἡ ἀθλητικὴ αὐτοῦ μορφή, ἥτις καὶ ἐν ἡλικίᾳ 56 ἐτῶν ἀκόμη ἀντεῖχεν εἰς ὅλους τοὺς κόπους, τὸ ὅλον τῆς φυσιογνωμίας του, τὸ τραχὺ, ἰσχνὸν καὶ ἡλιοκαῆς πρόσωπον, οἱ βαθεῖς αὐτοῦ λοξοὶ ὀφθαλμοί, τὸ βλοσυρὸν αὐτοῦ σκυθρωπὸν βλέμμα, ἡ μέλαινα λευμένη κόμη ὑπὸ τὸ ἐρυθρὸν τοῦ κλέφτου φέσι, ὁ παχὺς μύσταξ ὑπὸ τὴν μεγάλην καὶ καμπύλην αὐτοῦ ῥίνα, οἱ ἐκφραστικοὶ του χαρακτηρισμοὶ οἵτινες ποτὲ μὲν ὑπὸ τῆς ἐκρήξεως πάθους τινός, ποτὲ δὲ ὑπὸ εὐθυμίας θορυβώδους ἐφωτίζοντο, ἦσαν ἐν τῶν περὶδοξοτάτων φαινομένων. Ὁ Γόρδων ἔλεγεν, ὅτι ζωγράφος ἀδύνατον ἦτο νὰ παραστήσῃ ῥωμαντικωτέραν εἰκόνα ἀρχιληστοῦ, παρ' ὅ,τι τὴν παρίστα ἡ ὅλη τοῦ Κολοκοτρώνου μορφή. Εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τοῦτο ἀνταπεκρίνετο ἡ ὅλη παρουσία του ἥτις εἰς δικιφωρωτάτους ἀνθρώπους μεγάλην ἐνεποίει ἐντύπωσιν. Ἀδύνατον ἦτο νὰ ὑποταχθῇ εἰς ἄλλον ὁ ὑπὲρ πάντα ἄλλον αἰσθανόμενος τὴν ὑπεροχὴν του ὁρεσίτροφος οὗτος ἀνὴρ, ἂν καὶ ἐπὶ πολλὸν χρόνον ἐν τῷ τακτικῷ στρατῷ ὑπηρετῶν εἶχεν ὑποβληθῇ εἰς στρατιωτικὴν πενιχρίαν. Φύσει ὀργίλος, εὐερέθιστος καὶ

ἀπότομος δὲν ἠδυνήθη, ἂν καὶ εὐρισκόμενος ὑπὸ ξένους νόμους ἐν Ζακύνθῳ, νὰ παραιτηθῇ τῆς αὐτοδικίας του· ὅθεν καὶ τώρα τὸ αὐθαριέτως τοῦτο ἐνεργεῖν τῷ εἶχε καταστῇ δευτέρα φύσις. Καὶ ποτὲ μὲν ἠδύνατο νὰ ὁμολογήσῃ τὸ ἐμπαθὲς αὐτοῦ, ποτὲ δὲ καὶ νὰ διῶχυρισθῇ ὅτι τὸ ἀπέδραλε, καὶ τότε ἦτο εἰς κατάστασιν νὰ ἐκφωνῇ ἐνώπιον τῶν συμπολιτῶν του μακροῦς καὶ ὠραιοῦς λόγους, περὶ ὁμονοίας καὶ ἀδελφότητος, πάντα ὅμως ἐπὶ τῇ προϋποθέσει, ὅτι αὐτὸν ἤθελον ἀφήσει κριτὴν. Ἄλλως ἤνυχντιοῦτο εἰς πάντα ἀνώτερον ἐν αὐθάδει ἀψηφησίᾳ, καὶ ὠργισμένος εἰς οὐδὲν ἐλογίζετο νὰ χλευάσῃ τὴν κυβέρνησιν δι' αὐθαδῶν ἐπιστολῶν, ἣ νὰ δείρῃ τοὺς ἀπεσταλμένους τῆς καὶ τὰς ἐπιστολάς τῆς νὰ σχίσῃ, καὶ αὐτὰ τὰ μέλη τῆς καὶ τοὺς ὑπηρέτας τῆς νὰ ἀπειλῇ προσωπικῶς διὰ τοῦ ξίφους. Τοσοῦτω δυσκολώτερον τῷ ἦτο νὰ καταπνίξῃ τὴν φύσιν ταύτην τοῦ κλέφτου, καθ' ὅσον ἐπὶ ταύτῃ ἰδίῳς ἐσεμνύνετο, καθὼς ἐσυνεβίβεν ἀλαζονικῶς νὰ ἐξηγῇ τὸν ἐθνικὸν προορισμὸν τοῦ κλέφτου. Ναὶ μὲν ἐν τῇ πρὸς τὸν κεχχιῶν Μουσταφᾶ βέβη ἐπιστολῇ του, ἣν ἀνωτέρω ἀναφέρομεν, μεταχειρίσθη τὸ ὄνομα κλέφτης ὡς λέξιν ὑβριστικὴν, καὶ ἐκατηγόρησε τὸν Τοῦρκον, ὅτι τὸν ἐθεώρησε στρατιώτην τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ, ἐν ᾧ αὐτὸς ἦλθεν ἵνα τοὺς πολεμῇσιν κατὰ τὸν τρόπον τῶν Κλεφτῶν! Τοῦτο ὅμως ἦτο μόνον ἵν' ἀποδειχθῇ ἡ ἀλήθεια τῆς Ἑλληνικῆς παροιμίας « Εἶπ' ὁ γαῖδαρος τὸν τετεινὸν κεφάλαι! » Ἐπειδὴ καθὼς ὁ τρόπος αὐτοῦ τοῦ πολεμῆν ἦτο καὶ διατηρήθη ἀείποτε κλεφτικὸς, οὕτω τὸ ἀπῆται καὶ τὸ εἶδος αὐτοῦ τοῦ πολέμου. Ἀπλοῦς καὶ λιτὸς καθ' ὅλα περιεφρόνει ὁ Κολοκοτρώνης πᾶν νέον ἐνδυμα καὶ ἔθιμον, πᾶσαν ἐξωτερικὴν πολυτέλειαν καὶ πᾶσαν τιτλοφορίαν. Μὲ ὠνόμαζον, λέγει ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ του, εὐγενέστατον, ἐκλυμπρότατον, ἀκόμη καὶ πνιερώτατον, ἐγὼ ὅμως δὲν ἔγαινα διὰ τοῦτο ἄλλος, « ἄλλ' εἶμαι ὁ αὐτὸς πάντοτε. » Ἀκόμη καὶ ἀφ' οὗ μεταβοληθείσης τῆς κοινωνικῆς θέσεως ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ἐνυμφεύθη τὴν ἐγγονὴν τοῦ ἡγεμόνος Καρτσά, ἐχλευάζε πολλάκις τὸν σύνδεσμον τοῦτον τοῦ πατρὸς (τοῦ κλέφτου) μετὰ τῆς γυναικὸς (τοῦ Βοϊάρου). Ὅτε πᾶ-

λιν υπεδέχθη ἐπισήμως τὸν Ὑψηλάντην κατὰ τὴν πρώτην αὐ-
τοῦ εἰς Ἄστρος ἀπόβασιν, εἶχε προπαρασκευασθῇ τράπεζα εὐ-
ρωπαϊκῶ τῷ τρόπῳ μὲ τὰ θρονία διὰ τοῦ ποδὸς του κατέβριψε
τὴν τράπεζαν ταύτην λέγων· τὰ παλληκάρια πρέπει νὰ τρώγω-
σι καθισμένα κατὰ γῆς καὶ ν' ἀφήσωσιν εἰς τοὺς Φράγκους τὰ
ἔθιμα ταῦτα. Ἡ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν περιφρόνησις
του συνεδέετο οὐσιωδῶς μὲ τὸ, ὅτι ἐκάθηντο ἐν αὐτῇ καὶ τινες
τῶν κληρικῶν, τῶν καλαμαράδων, τῶν ἐφρακωμένων ἡμιφράγ-
κων, οὓς ἀπεστρέφετο, καὶ τινες τῶν φίλων του, εἰς τῶν ὁποίων
ἔγραψεν ἐν τινι ἐπιστολῇ τὰς ἀφελεῖς ταύτας λέξεις, «Ἡ ὅλοι
νὰ ἐλευθερωθῶμεν, ἢ ὅλοι νὰ χαθῇτε!» Τὰς λέξεις ταύτας ἀνα-
γνοὺς ὁ Κολοκοτρώνης ἐκάγχασε, διότι δικαίως αἱ λέξεις αὗται
ἐκέντων καὶ ἐδικαίουσαν ὅλην τοῦ κλέφτου τὴν ὑπεροψίαν. Πᾶσαι
ὅμως αἱ ἰδιότητες αὗται, ἕνεκα τῶν ὁποίων οἱ πεπολιτισμένοι
ἐθεώρουν τὸν ἄνδρα τοῦτον ἀπότομον καὶ βάνανσον, τὸν καθί-
στων ἀγαπητὸν εἰς τοὺς ὀπλοφόρους οἵτινες ἐσέβοντο αὐτὸν ὡς
τὸν ἐκλεκτὸν ἡγεμόνα των, ἐξ ὧν μετὰ ταῦτα καὶ τις τῶν ἐχ-
θρῶν του (ὁ Βοτιώτης) τὸν ἀπεκάλεσε καὶ «βασιλέα των», διό-
τι ἐπ' αὐτῶν ἐξήσκει μαγευτικόν τι, ὡς ὁ Βαλλενσταῖν. Καὶ
μετὰ τὰς μεγίστας ἡττας ἐξεκάλει ὁ Κολοκοτρώνης τοὺς μι-
κροὺς αὐτοὺς ὀρεινοὺς στρατοὺς κτυπῶν τὸν πόδα του κατὰ γῆς,
καὶ ὅσον αἰφνιδίως καὶ ἂν διελύοντο τὰ περιστοιχοῦντα αὐτὸν
στίφη, τοσοῦτον αἰφνιδίως τὰ συνεκέντρονεν αὐτὸς πάλιν. Ἡ
ἀτρόμητος αὐτοῦ ἀνδρεία, ἡ ἄοκνος αὐτοῦ δραστηριότης καὶ ἡ
ἀκράδαντος πεποιθήσις εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς τὰς ἀρχάς τῆς ἐπανα-
στάσεως τῷ ἐκέρδιζον πάλιν τὴν ἐμπιστοσύνην ταύτην τῶν πολ-
λῶν. Ἀπ᾽ ἑνὸς μόνον κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν καταναγκαστικῶν καὶ
ἐκουσίων καθυποτάξεων, ὅταν οἱ Αἰγύπτιοι εὕρισκοντο ἐν Πε-
λοποννήσῳ, ἐφοβήθη διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἐθνικοῦ ἔργου ἄλλως
εἶχε τὴν στερεὰν πεποιθήσιν, ὅτι «ὁ Θεὸς ἔδωκε τὴν ὑπογραφὴν
αὐτοῦ εἰς τὴν νέαν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅτι δὲν θέλει
τὴν ἀφαιρέσει πάλιν.» Μεταξὺ τῶν πολλῶν ὀπλρχηγῶν ἦτο ὁ
Κολοκοτρώνης ὁ μόνος, ὅστις ἐγνώριζε νὰ μεταδίδῃ καὶ εἰς τὸν

λαὸν τὰ φιλελεύθερα ταῦτα καὶ ἐνθουσιαστικὰ φρονήματα. Ἐγκρατὴς τῆς δημοτικῆς γλώσσης καὶ ἐγνώριζε τὸν τρόπον καὶ ἐσυνείθιζε νὰ λαλῇ πρὸς τὸν λαὸν ὡς ἀνατολίτης πρὸς ἀνατολί-
τας, κοσμῶν τὸν λόγον του διὰ καταλλήλων ῥητῶν, διὰ εἰκό-
νων καὶ εὐστόχων παραβολῶν. Ἔνεκα τῶν πολυειδῶν αὐτοῦ γνώ-
σεων καὶ τῆς μακροχρονίου αὐτοῦ πείρας ἐκκαλεῖτο παρὰ τὸν
λαοῦ «ὁ γέρων.» ὁ δὲ Καποδίστριας τὸν παρωμοίαζε κατὰ τὸ
πνεῦμα, κατὰ τὴν φιλοπατρίαν καὶ κατὰ τὴν ἄσκον αὐτοῦ δρα-
στηριότητα πρὸς τὸν Ὀδυσσεά τῆς ἀρχαιότητος. Τὸ καλλίτε-
ρον μέρος τοῦ πνεύματος τῆς γηραιᾶς ταύτης ἀλώπεκος ἦτο, ἐκ-
τός τῆς θαυμασίης λεπτότητος εἰς τὰς περὶ τῶν διαφόρων προ-
σώπων κρίσεις, ἡ ἐπιτριπτος πανουργία ἥτις τὸν νέον μᾶλλον Ὀδυ-
σεά ἐχαρὰκτῆριζεν. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως τὰ μεγάλα τῶν ἐποχῶν συμ-
βάντα, ἐν οἷς ἔλαθε μέρος ἐνεργόν, ἀνύψωσαν αὐτὸν ὑπεράνω τῆς
ἰδιαζούσης σφαίρας τῆς νοητικῆς τῶν Ἑλλήνων ἀναπτύξεως καὶ
πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς καὶ πολιτικῶς. Ἐν πολλοῖς ἦτο περιορι-
σμένος καὶ ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων τῆς ῥωμαϊκῆς
φύσεως· ἀλλὰ καθὼς ἡ μὲν γαλλικὴ ἐπανάστασις εἶχεν ἀνάψει ἐν
αὐτῷ πολιτικὴν δῆδαν, ὁ δὲ «Ἄρης» Ναπολέον πολεμικὴν λαμ-
πάδαν, ἥτις τὸν ἀνύψωσεν ὑπεράνω τῶν ἀρχαίων τουρκικῶν καὶ κλε-
φτικῶν συνεσταλμένων εὐθιμῶν, οὕτω καὶ ὑπὸ τὴν ἐθνικὴν ἐποψὴν
εἶχεν ἀνάψει ἐν αὐτῷ Πέτρος ὁ Μέγας τὸ φῶς τῆς πεποιθήσεως,
ἥτις εἰς τὸ στόμα ἐνὸς Κλέρτου ἤχευ παραδόξως πολὺ, ὅτι κατὰ
τὴν ἐν Ἑλλάδι συγκροτούμενην πάλιν μετὰ τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ
τοῦ δυτικοῦ πνεύματος δὲν ἠδύνατο νὰ πηγᾷσῃ ἡ σωτηρία εἰμὴ ἐκ
τῆς ἑδρας τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς πολιτικῆς μορφώσεως διὰ τῆς
ἐξευρωπαϊσεως. Προληπτικῶς, πιστεύων τὰ ὄνειρα, εὐχόμενος τοῖς
ἀγίοις ἐκρέματο διὰ μυρίων δεσμῶν ἐν τῇ ἀσάτειν αὐτοῦ καρ-
δίᾳ ἀπὸ τῶν ὀρηκνευτικῶν τοῦ λαοῦ παραδόσεων· ἀλλ' ὅταν
παρατήρει ὅτι ἡ δεσιδαιμονία ἐβλαπτεν, εἶχε τὴν δύναμιν νὰ
χλευάζῃ πικρῶς τὴν μωρίαν ταύτην, καὶ νὰ λαλῇ περὶ τῶν
μετὰ θάνατον ὡς ὁ κουρονούστατος φράγκος στρατιώτης. Ἦτο
ἀνὴρ παρὰ πολὺ νηφάλιος καὶ πρακτικὸς ὥστε νὰ παραδέχεται

τὸν παιδαιριώδη τῶν ἐνθουσιωδῶν πατριωτῶν φιλαρχαϊσμὸν, ὅστις ἠρέσκατο εἰς τὴν παραδοχὴν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ὀνομάτων κ.τ., ἐν τούτοις ὅμως ὑπεχώρει κατὰ τι καὶ εἰς τὸν ἐθνικὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ ἠρέσκατο νὰ φορῇ ὡς σύμβολον τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ περικεφαλαίαν. Ἄν καὶ ἐκουσίᾳ αὐτοῦ ὁρμῇ καὶ ἐν ἐλλείψει ἐγκρατείας ὑπεκίνει καὶ ὑπέθαλπεν, ὡς οὐδεὶς ἄλλος, τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ἐσέβετο ὅμως τοὺς πολιτικῶς ἀξιοτίμους ἀντιπάλους του, καὶ ἀπέφρευγεν ἐκ στερεᾶς καὶ ἐντίμου πεποιθήσεως τὸν πολιτικὸν θάνατον. Πρὸς οὐδεμίαν κυβέρνησιν συνεφώνει, διότι οὐδεμία ἐγνώριζε νὰ τὸν μεταχειρίζηται ἐπὶ τέλους ὅμως προσετέθη εἰς τὴν μερίδα τοῦ Καποδιστρίου, ὅστις καίτοι ὑποπευόμενος αὐτὸν κατ' ἀρχὰς εἶχε μάθει τὸν τρόπον νὰ τὸν μεταχειρισθῇ. Εὐκόλον ὑπελάμβανον οἱ φιλότουρκοι αὐστριακοὶ διπλωμάται νὰ καταπνίξωσι τὴν ἐπανάστασιν, ἐὰν οἱ Τοῦρκοι ἤθελον μόνον πειραθῇ νὰ κερδίσωσι τὴν συνδρομὴν τῶν ὀλιγαρχικῶν τοῦ εἴδους τοῦ Κολοκοτρώνου, ἀλλ' ἐνώπιον τοῦ Φιλέλληνο· Ἀμιλτῶνος εἶπεν ὁ Κολοκοτρώνης ὀριστικῶς ὅτι τὸ σύνθημά του εἶναι τὸ σύνθημα τοῦ ἔθνους του· « Ἐλευθερία ἢ θάνατος! » Ἐβερδαίου δὲ ὅτι οὔτε ῥωσσολάτρης οὔτε ἀγγλοφάγος ἦτο, ἢ τάνάπαχιν, ἀλλ' ὅτι ἦτο μόνον τοῦ φίλου τῆς πατρίδος του φίλος. Ὅστις ἐγνώριζεν αὐτὸν ἠδύνατο νὰ εὕρῃ εἰς τοὺς λόγους του τούτους τὴν ὁμολογίαν, ὅτι ἦτο φίλος παντὸς, ὅστις πρὸ παντὸς ἄλλου ἤθελε δειχθῇ φίλος του· ἀλλ' ὅστις ἤκουεν αὐτὸν μετὰ ταῦτα διηγούμενον ἐν τῇ φλυαρῇ πρεσβυτικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ τὸν βίον του καὶ ἐκθέτοντα τὰς ἀδυναμίας ὅλων τῶν συμπολιτῶν του, παρασιωπῶντα δὲ μὲ τρόπον ἀφελῇ καὶ εὐσχημον τὰς ιδίας αὐτοῦ ἀδυναμίας, ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ μόνος πατριώτης, ὁ μόνος ἔμπειρος στρατηγός, ὁ μόνος σωτὴρ, εἰς τὸν ὅποιον ὤφειλεν ἡ Ἑλλὰς καὶ αὐτὴν τὴν ἐξώσιν τῶν Αἰγυπτίων καὶ αὐτὴν τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ναυαρίνου. Ὅστις ἐν μέσῳ τῶν ἀντιφασκουσῶν τούτων ιδιοτήτων καὶ ἀντιθέσεων δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ τὸν ἀληθῆ χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρός, πρέπει νὰ σημειώσῃ, ὅτι αὕτη ἦτο ὅλως ἑλληνικὴ φύσις, ἥτις εὐκόλως ὡς

Ευρωπαϊκὴ δὲν καταπονεῖται, ἐπειδὴ βάσις τῆς εἶναι ἡ ἑλλείψις ἀρχῶν, δυνάμει τῶν ὁποίων ἡδύνατο κατὰ διαφόρους περιστάσεις διαφοροτρόπως πολὺ ν' ἀναπτυχθῇ. Διὰ τοῦτο συμβαίνει, ὥστε ὁ ἀνὴρ, ὡς ὅλοι οἱ ὅμοιοι αὐτοῦ, τότε πρὸ πάντων ἐφάνη μέγιστος, ὅταν κατεπεύγουσαι περιστάσεις δὲν ἄφινον ἐκλογὴν καὶ μίαν μόνην ἐπέτρεπον διέξοδον. Τοιαύτη ἦτο καὶ τὴν ἡ κατὰστασις τῶν πραγμάτων, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Κολοκοτρώνης ἐμελλε νὰ ἐκτελέσῃ τὰ λαμπρότατα τοῦ βίου αὐτοῦ ἄθλα.

Μετὰ δεκατέσσαρας μόλις ἡμέρας ἀφοῦ διέβη τὸν Σπερ^{Ο Δρά-}μαλῆς ἐν^{Αργεῖ} χεῖον ἐπεχύθη ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐπὶ τῆς Ἀργολίδος· αὐτὸς δὲ ὁ Ἀρχιστράτηγος ἦλθεν εἰς Ἄργος (12/24 Ἰουλίου), ὁ νέος διοικητὴς Ἀλῆ πασᾶς εἰσῆλθεν ὑπὸ τὸν κρότον τῶν τηλεβόλων εἰς Ναύπλιον, καὶ ἡ πολιτορχία τοῦ φρουρίου τοῦ Ἄργους ἔλαβεν ἀρχήν. Ἰνα δὲ παρρητήρησεν ἐκ τοῦ πλησίον τὰ πράγματα μετέβη ὁ Κολοκοτρώνης αὐτοπροσώπως εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον, χωρίον κείμενον ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν Κόρινθον ἀγούσης, καὶ κατέλαβε μετὰ 500 ἀνδρῶν τὰ Δερβενάκικα, ἐν ᾧ συγχρόνως κατὰ τὸ σχέδιόν του κατέλαβεν ὁ Μαυρομιχάλης διὰ τοῦ στίφους, τοῦ προσελθόντος ἐπ' ἐλπίδι λεηλασίας τοῦ Ναυπλίου, τὴν ὀχυρὰν καὶ κατὰ τοῦ ἱππικοῦ πρὸ πάντων κατὰλληλον θέσιν παρὰ τῷ χωρίῳ τῶν Μύλων, τῷ εἰς τὰς ὑπορείας τοῦ Χάου κείμενῳ, παρὰ τὴν καλαμώδη λίμνην τῆς Λέρνης, τὴν ἑδραν τῆς ὕδρας, τοῦ συμβόλου τούτου τῆς εὐύδρου χώρας, ἐνθα τὰ ὕδατα τοῦ ἐκ τῆς Στυμφλίδος λίμνης ἐκρέοντος Ἐρασίνου (Κεφαλαρίου), ἀναβαίνουσιν ἐκ τῆς ὑπογείου αὐτῶν κοίτης εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς. Τὸ πολεμικὸν σχέδιον τοῦ « γέροντος » ἦτο, νὰ ἐμποδίσῃ τὴν προχώρησιν τῶν Τούρκων πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὴν θέσιν ταύτην, ἐπισθεν τῆς ὁποίας ἐπρεπε νὰ διαβῶσι τὰ δύσβατα στενὰ τῶν Ἰσίων καὶ τοῦ Παρθενίου, τὰ ὁποῖα χωρίζουσι τὸ ἀργολικὸν ἀπὸ τοῦ Τεγεατικοῦ ὄροπεδίου. Καὶ πρῶτον μὲν ἤθελον διὰ τοῦ σχεδίου τούτου οἱ Ἕλληνες νὰ κρατήσωσι τοὺς Τούρκους, ὅσον τὸ δυνατόν πλείονα χρόνον ἐμπροσθεν τοῦ Ἄργους, νὰ τοῖς ἀποκλείωσι πᾶσαν συγχωρονίαν καὶ διέξοδον καὶ νὰ τοὺς νικήσωσι διὰ τῆς πείνης ἐν τῇ γυννῇ Ἀργολίδι, τῆς

ὁποίας ὅλαι αἱ πόλεις καὶ τὰ χωρία εἶχον καύσαι τὸν σῆτον καὶ παντὸς εἶδους τρόφιμα καὶ πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν ἐχθρῶν. Καὶ πρῶτον λοιπὸν συνήφθη ἡ πάλῃ περὶ τῆς ἐφοδιάσεως καὶ ἐπικουρίας τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἄργους. Ἐν τινι πρώτῃ ἐπιχειρήσει οἱ παρὰ τοὺς Μύλους συνεννοηθέντες μετὰ τοῦ Πλαπούτα, ὅστις κατεῖχε τὴν παρὰ τὸ Σχοινοχωρί θέσιν, ἐπέπεσον ἐκ διαφόρων μερῶν κατὰ τῶν πολιορκητῶν, καὶ ἡλευθέρωσαν (15/27 Ἰουλίου) τὸ πλεῖστον μέρος τῆς φρουρᾶς, τῇ ὁποίᾳ δὲν ἐπήρκει τὸ ὕδωρ, ἀφίνοντες 250 μόνον ἄνδρας, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπεσχέθησαν ταχεῖαν ἐπικουρίαν. Τὸ δεύτερον ὅμως τοῦτο κίνημα ἀπέτυχε, διότι ὁ Πλαπούτας δὲν εἰδοποιήθη ἐγκαίρως. Μετὰ τὴν ᾗτταν ταύτην (19/31 Ἰουλίου) μετέβη ὁ Κολοκοτρώνης αὐτοπροσώπως εἰς τοὺς Μύλους, καὶ συνέπραξεν ἵνα παράσχη ἐλευθέραν ἐξοδὸν τοῖς ἐν τῷ φρουρίῳ ἀνδρείοις στρατιώταις. Παρηγόρησεν, ἐνεθάρρυνε καὶ ἐπέπληξε τὸν κατὰ τι ἀποθάρρυνθέντα στρατὸν, καὶ διὰ εὐφραδοῦς λόγου, διακρέσαντος περὶ τὰς δύο ὥρας, προέστρεψεν (20/1 Αὐγούστου) τοὺς στρατιώτας νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν Τούρκων ἵνα ἐλευθερώσωσι τοὺς πολιορκουμένους, λέγων, ὅτι οἱ Τούρκοι δὲν εἶναι ἄλλο ἢ ἔρμα (σαβοῦρα). Γενικὴ νυκτερινὴ ἐπιδρομὴ ἀπέτυγεν, ἐπειδὴ οἱ Ἀρκάδες, οἵτινες εἶχον ἤδη προχωρήσει νικηταί, εἶδον ἑαυτοὺς αἰφνης μεμονωμένους καὶ μὴ ὑπερασπιζομένους ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἀποσπασμάτων, τῶν διὰ τὴν μάχην προσδιωρισμένων. Ἐν τούτοις τοῦ συνθήματος δοθέντος ὥρμησαν οἱ πολιορκημένοι ἐκ τοῦ φρουρίου καὶ ᾗλθον σῶοι καὶ ἀβλαβεῖς ὅλοι εἰς τοὺς Μύλους· λέγεται, ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ ἄφησαν αὐτοὺς νὰ διέλθωσιν ἀνενόχλητοι, ἵνα ᾧσιν οἱ πρῶτοι εἰς τὴν λεηλασίαν τῆς ἀκροπόλεως. Εἰς τῶν τολμηροτέρων Ἑλλήνων, ἐκεῖνος, ὅστις πρῶτος ὕψωσεν ἐπὶ τοῦ φρουρίου τὴν σημαίαν, ὁ Καρίγιαννης, εἶχεν ἐγκαταλειφθῇ κοιμώμενος, καὶ ἐξυπνήσας εὗρεθ' αἰφνης ἐν μέσῳ λεηλατούντων Ὀθωμανῶν· συλλέξας ὅτι εὗρε πρόχειρον καὶ ὑποληφθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων ὡς Τούρκος, ἐσώθη εὐτυχῶς· καὶ μετέβη πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Ἄπρακτος ἔμεινεν ἀπὸ τοῦδε ἐπὶ ὅλην δεκαπενθήμερίαν ὁ μέγας τουρκικὸς στρατὸς ἐν Ἀργολίδι. Μετ' οὐ πολὺ ἐπῆλθεν ἡ πείνα. Μάτην περιεμένετο ὁ στόλος, ὅστις ἔμελλε νὰ ἐφοδιάσῃ τὴν ἐξηντλημένην χώραν καὶ ἄνευ τῆς παρουσίας τοῦ ὁποίου δὲν ἠδύνατο ὁ στρατὸς οὐδὲ κἂν νὰ σκεφθῇ νὰ μεταβῇ εἰς τὰ ἐνδότερα, εἰς τὴν Τρίπολιν. Ἄπκζ μόνον ἐν καιρῷ ἔτι τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀργους εἶχεν ἀγγελοῦν ἡ ἔλευσις τοῦ στόλου, ὕπερ τοῦς μὲν Ἕλληνας κατετρόμαξε, τοὺς δὲ Τούρκους ἐνέπλησεν ἀγαθῶν ἐλπίδων, ἀλλ' ὁ στόλος παρέπλευσεν, ὥς νὰ μὴ ἐνδιαφέρετο ποσῶς περὶ τῆς ἐκστρατείας τοῦ ἀνατολικοῦ στρατοῦ, καὶ διηυθύνθη εἰς Πάτρας ἵνα παρκαλέσῃ τὸν νέον Καπουτὰν πασᾶν. Ὁ τανταλείους βασάνους ὑποφέρειν στρατὸς ἐσπερεῖτο πρὸ πάντων ὕδατος· αἱ πλεῖσται πηγαὶ εἶχον ἀποξηρανθῇ· τὰ κομισθέντα τρόφιμα εἶχον ἐξαντληθῇ· μέγα μέρος αὐτῶν ἐδόθη εἰς τὸ Ναύπλιον· ἡ δὲ καὶ τοῦ κρέατος ἐτίμαζτο κατὰ τὴν εἰσέλασιν τοῦ στρατοῦ ἀντὶ τριάκοντα παράδων, τοσοῦτον ἀσώτως διενέμοντο τὰ κομισθέντα σφακτά· δεκατέσσαρας δὲ ἡμέρας μετὰ ταῦτα κρέας δὲν εὐρίσκετο πλέον· μόλις εὕρισκεν ὁ πειναλὴς στρατὸς εἰς τὸν παρὰ τὸν Ἰναχον ἀμπελῶνα ἁώρους τινὰς βότρυς, αἵτινες ἄμα μετὰ τὴν γεῦσιν ἐπέφερον πολλάκις πυρετὸν, καὶ πολλάκις πρὸ τῆς γεύσεως ἔφερον τὸν θάνατον ἐκ τῶν πυροβόλων τῶν ἐνεδρευόντων Ἕλληνων. Τουρκικὸν τι ἀπόσπασμα εἶχε προχωρήσει ἐπὶ τῆς εἰς Ἐπίδαυρον ὁδοῦ πρὸς ἀναζήτησιν τροφίμων καίον καὶ λεηλατοῦν μέχρι Λιγούριου, ἀλλὰ τρόφιμα οὐδαμοῦ εὔρεν. Εἰς τὴν πεῖναν εἶχε προστεθῇ παρὰ τῷ στρατῷ καὶ ἀθυμία καὶ διχόνοια, ἥτις κρυφίως ὑπεθάλπετο ὑπὸ τῆς μερίδος τοῦ Χουρσίτ πασᾶ, φθονοῦντος τὴν ἀρχιστατηγίαν τοῦ Δράμακῃ καὶ τὰς περιμενοῦσας αὐτὸν τιμάς. Τὸ Ἄργος ἦτο σκηνὴ καθημερινῶν ταραχῶν. Ἡ δυσχέρεια ἠΰξανε μετὰ τῆς δυστυχίας καὶ τῶν βασάνων, αἵτινες ὅλοι ἀπεδίδοντο εἰς τὸν ἀρχιστράτηγον, διότι μὴ ἀνεχόμενος ξέναι συμβουλᾶς εἶχε φέρει τὸν στρατὸν εἰς τὴν ἀθλίαν ἐκείνην κατὰστασιν. Ὁ Δράμακῃς ἠναγκάσθη λοιπὸν νὰ σκεφθῇ περὶ μεταβάσεως εἰς ἄλλην ἐπαρχίαν, καὶ ἀπεφάσισε νὰ

ἐπισθοχωρήσῃ εἰς Κόρινθον. Ὁ Κολοκοτρώνης, ὅστις προσῆδε τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἐτοποθέτησε τοὺς στρατιώτας του ἐν καιρῷ νυκτὸς (τῆς 23]4 πρὸς τὴν 24]5 Αὐγούστου,) ἐπὶ τῶν πρὸς τὸ μέρος τῆς Τριπόλεως ὁρέων, δόσας εἰς ἕκαστον ἄνδρα τρεῖς δᾶδας, ἵνα ἐμποδίσῃ τοὺς Τούρκους, οἵτινες δὲν ἐτόλμων ν' ἀφήσωσι τὸ Ἄργος, νὰ μεταβῶσιν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας. Ἰνα δὲ τοὺς ἀπελπίσῃ ἐντελῶς ἀπὸ τῆς διευθύνσεως ταύτης, διέταξε τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ὀκτακισχιλίους ἄνδρας, νὰ μείνωσιν εἰς τὴν παρὰ τοὺς Μύλους θέσιν των· αὐτὸς δ' ἴδιος ἀπεφάσισε μὲ ὀλίγους ἄνδρας νὰ κλείσῃ παρὰ τὸν Ἅγιον Γεώργιον καὶ τὰ Δερβενάκικα τὰ μεταξὺ Κορίνθου καὶ Ἀργους στενά. Ὁ Πετρόμπεης ὠνόμασε τοῦτο σχέδιον κλεφτικόν, διότι καὶ αὐτὸς καὶ οἱ ἄλλοι ἤθελον νὰ ἔχωσι τὸν Κολοκοτρώνην παρόντα φοβούμενοι μήπως οἱ Τούρκοι ἐπιπέσωσι πρὸς τὸ μέρος αὐτῶν. Καὶ αὐτὸς ὁ Δράμαλης δολίως τοῖς ὑπέθαλπε τὴν πίστιν ταύτην, διότι ἤθελε νὰ κρατῇ ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ὅσον τὸ δυνατὸν περισσοτέρους ἐχθροὺς ἵνα ἐλευθερώσῃ τὴν πρὸς τὴν Κόρινθον ἄγουσαν ὁδόν. Καὶ πρῶτον μὲν δι' Ἕλληνας διερμηνέως ἐπρότεινεν εἰς τὸν ἐν Λέρνῃ στρατὸν ἀμνηστείαν· ἀρνηθέντων τῶν Ἑλλήνων, ὁ ἀπεσταλμένος παρεκίνησεν αὐτοὺς ἐμπιστευτικῶς καὶ ὡς χριστιανός, νὰ ὀχυρώσωσι τὴν θέσιν των διότι ὁ πασᾶς, ἐν περιπτώσει μὴ παραδόσεως αὐτῶν, σκοπὸν εἶχε νὰ ἀνοίξῃ διὰ τῆς βίας τὴν εἰς Τρίπολιν ἄγουσαν. Τῷ Κολοκοτρώνῃ ὀφείλεται, ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἔπεσον εἰς τὴν παγίδα ταύτην. Ὁ τουρκικὸς στράτης ἀνεχώρησε, (τὴν νύκτα τῆς 26/7 πρὸς τὴν 27/8 Αὐγούστου) ὡς προεῖδεν ὁ Κολοκοτρώνης, εἰς Κόρινθον. Δύο εἶναι αἱ ὁδοὶ αἱ ἐξ Ἀργολίδος πρὸς τὴν πόλιν ταύτην ἄγουσαι, ἡ διὰ τῶν στενῶν τοῦ Περπατίου καὶ ἡ διὰ τῶν Δερβενακίων, ἄγουσαι ἐκατέρωθεν τῶν ἀρχαίων Μυκηνῶν πρὸς τὴν πεδιάδα τῶν Κλεωνῶν, ὅθεν ἄλλο στενὸν φέρει εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Κορίνθου. Οἱ Τούρκοι ἐπορεύθησαν τὴν διὰ τῶν Δερβενακίων· τρεῖς ὥρας πρὶν ἢ ἔλθωσιν εἰς τὰ στενά, εἶχον καταλάβει αὐτὰ οἱ Ἕλληνες. Στενὴ ἀτραπὸς ἔφερε πρὸς τὴν κοιλάδα παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ ῥύακος· οἱ Τούρκοι

ιδόντες τὴν ἀτραπὸν ταύτην ὠχυρωμένην, διηυθύνθησαν πρὸς τὴν ἄλλην ὁδὸν, ἣτις ἀνέρχεται πρὸς τὴν κορυφὴν τῆς πεδιάδος, καὶ καλεῖται τὸ στενὸν τοῦ ἁγίου Σώστη. Ὁ Κολοκοτρώνης ἀπέστειλεν ἐκεῖ 800 ἄνδρας ἐκ τῶν ἰδίων του πρὸς βοήθειαν, ἀφίνων ὅλως ἀνοικτὴν τὴν δυσκολώτερον ὑπερασπιζομένην θέσιν του παρὰ τῷ μικρῷ ἁγίῳ Γεωργίῳ, (1) πρὸς ἀριστερὰν τῶν Τούρκων· μετεχειρίσθη μόνον τὸ τέχνασμα νὰ ὑψώσῃ ὑψηλὰς σημαίας καὶ νὰ στήσῃ ζῶα καὶ διάφορα ἐνδύματα εἰς ὑψηλὰ καὶ μακρόθεν ὁρατὰ μέρη, ἵνα ὑποθέσωσιν οἱ Τούρκοι ὅτι ἡ ἐν τῇ θέσει ταύτῃ φρουρὰ ἦτο μεγάλη. Προσβαλλόμενα πανταχόθεν ἐπροχώρησαν τὰ τουρκικὰ στίφη μέχρι τοῦ ἁγίου Σώστη, ἐνθα δὲν ὑπῆρχεν Ἑλληνικὸς σκοπὸς, καὶ μετὰ δυσκολίας καὶ ἐν ἀθλίᾳ καταστάσει εἰσέδυσαν ἑξακισχίλιοι ἄνδρες μέχρι τοῦ χανίου τῆς Κουρτέσας (τῶν ἀρχαίων Κλεωνῶν) διὰ τῶν ὀρέων. Ἀλλὰ κατὰ τύχην τὴν αὐτὴν ἡμέραν διέβαινον ὁ Ὑψηλάντης, ὁ Νικήτας καὶ ὁ Δικαῖος δύο ὥρας μακρὰν τοῦ πεδίου τῆς μάχης, διευθυνόμενοι διὰ τοῦ Ἀγινορίου εἰς Κόρινθον, ἵνα ἐξασφαλίσωσι τὰ μεγάλα Δερβένια κατὰ νέων τουρκικῶν ἐκ τοῦ Ἰσθμοῦ εἰσβολῶν. Ἀκούσαντες δὲ τὸν θόρυβον τῆς μάχης διηυθύνθησαν πρὸς τὸν Ἅγιον Σώστην, κατέλαβον τὰ στενὰ καὶ ἔκλεισαν αὐτὰ εἰς τοὺς προσερχομένους Τούρκους. Οὗτοι δὲ στενοχωρούμενοι ἐμπροσθεν, ὀπισθεν, ἐκκτέρωθεν ἐν τῇ στενῇ χώρᾳ, ἐνθα πᾶσα βολὴ ἐπετύγγανε τοῦ σκοποῦ τῆς, ἐπειρῶντο νὰ ὀπισθοχωρήσωσιν εἰς Κουρτέσαν, ἀλλ' ὠθούμενοι πρὸς κρημνὸν, κείμενον ὑποκάτω τῆς ἐκκλησίας, κατακρημνίσθησαν σωρηδὸν ἐκεῖθεν. Πολλοὶ ἐζήτουν νὰ ἀναβῶσι τὸν κρημνὸν ἐφιπποὶ, ἄλλοι πάλιν ὠδήγουν ἐκεῖ ζῶα φορτωμένα, τὰ πάντα ὅμως φύρδην μίγδην, λίθοι, φορτία, ζῶα καὶ ἄνθρωποι ὀλισθαίνοντα κατέπεσον εἰς τὸ βάραθρον. Αἱ δυνάμεις τῶν Ἑλλήνων δὲν ἐπῆρ-
κουν, ἵνα ἐμποδίσωσιν ἐντελῶς τὴν φυγὴν τῶν ἐχθρῶν, ὧν πολ-

(1) Δὲν πρέπει νὰ συγχέῃ τις τὸν Ἅγιον Γεώργιον αὐτὸν μετὰ τοῦ μεγάλου καὶ πολυανθρώπου χωρίου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τοῦ βορειότερου παρὰ τὴν πεδιάδα τοῦ Φλισσίντος κειμένου.

λοι διέφυγον εἰς Κουρτέσαν· τρισχίλιοι ὅμως ἔπεσον καὶ πλῆθος ζώων καὶ ἄλλων λαφύρων περιῆλθεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν νικητῶν. Ὁ Δράμαλης ὑπελείπετο ἔτι. Ἀπεπειράθη νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν δίοδόν του παρὰ τοῦ Κολοκοτρώνου· ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ὠπισθοχώρησαν τὰ τάγματα τοῦ ἀπέναντι Ἑλλήνων τινδὼν ἱππέων μέχρι τῆς παρὰ τὸ Ναύπλιον Γλυκιᾶς, ὥστε ὁ στρατός του, διηρημένος διὰ τῶν θανατηφόρων στενῶν, ἐχωρίσθη εἰς δύο τμήματα, τὸ ἐν παρὰ τὴν Κουρτέσαν, τὸ ἕτερον παρὰ τὴν Γλυκιάν. Ἄλλην ἐκλογὴν δὲν εἶχεν ὁ Δράμαλης παρὰ νὰ ἐκβιάσῃ διὰ τῶν ὤπλων τὴν δίοδον. Ὁ Κολοκοτρώνης διέταξε τὸν Γιατράκον νὰ καταλάβῃ τὰς Μυκῆνας, τὸν δὲ Ὑψηλάντην νὰ διατηρήσῃ τὰς θέσεις τοῦ Ἀγινορίου καὶ τοῦ Περπατίου, καὶ τὸν Πλαπούταν νὰ φρουρῇ τὰ Δερβεανάκια, καὶ τοὺς τρεῖς ὁμοῦ νὰ συμπράξωσιν ὅπου ἤθελε φανῇ ὁ ἐχθρὸς. Ὁ ἐχθρὸς ἐνεφανίσθη (27/8 Αὐγούστου) ἐνώπιον τῶν ἐν Περπατίῳ. Ὁ Κολοκοτρώνης ἔστειλε τὸν Πλαπούταν ἀμέσως διὰ τῆς Κλενίας εἰς βοήθειαν τῶν προσβεβλημένων, ἐλπίζων, ὅτι ὁ Γιατράκος ἤθελε προσβάλλει τοὺς ἐχθροὺς ἐκ τῶν νώτων ἀπὸ τὰς Μυκῆνας. Ἡ θέσις ὅμως αὕτη δὲν ἐφρουρεῖτο παντάπασιν ἕνεκα τῆς ἀπειθείας τοῦ στρατοῦ, καὶ οἱ ἐκ Δερβενακίων δὲν ἐπρόφθασαν ἐν καιρῷ ὥστε οἱ Τοῦρκοι, πολλὰς μὲν ζημίας ὑποστάντες ἀλλ' ἀσυγκρίτως λόγῳ μικροτέρας ἢ τὴν προτεραίαν, ἔφθασαν εἰς τὴν Κόρινθον διὰ τῶν ὁρέων.

*Ὁ Δράμα-
λης ἐν Κο-
ρίνθῳ.* Ὁ Κολοκοτρώνης ψηφισθεὶς εἰς ἀνταμοιβὴν τοσούτων λαμπρῶν κατορθωμάτων παρὰ τε τοῦ στρατοῦ καὶ παρὰ τῆς πελοποννησιακῆς γερουσίας ἀρχιστράτηγος, οὐδὲ στιγμὴν ἐβράδυνε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ σχέδιόν του, νὰ καταστρέψῃ τοὺς παρὰ τὴν Κόρινθον συγκεντρωμένους Τούρκους διὰ τῆς πείνης, ὡς ἐν τῇ Ἀργολίδι. Ὁ Ὑψηλάντης καὶ ὁ Νικήτας διετάχθησαν νὰ κλείσωσι τὸν Ἰσθμόν, ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς κατέλαβε τὰ ὄρη τῆς Μεγαρίδος· ἀρκετὴ φρουρὰ ἔμεινε πρὸς φρούρησιν τῶν πρὸς τὸ Ἄργος ὁρέων· αὐτὸς δὲ ὁ Κολοκοτρώνης κατέλαβε τὴν διὰ τῆς Ἀχαΐας πρὸς τὰς Πάτρας ἄγουςαν περὶθαλάσσιον ὁδὸν παρὰ τὸ χωρίον Σόλι, καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γεωργίου ὠδήγει τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν εἰς τὰ

Βασιλικά, κείμενα ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας Σικυῶνος. Δύο ἀπόπειραι τῶν Τούρκων νὰ διασχίσωσι τὴν γραμμὴν ταύτην ἀπέ-
 τυχον (7/19 καὶ 12/24 Αὐγούστου). Ἀπέτυχεν ἐπίσης καὶ τρίτη
 ἀπόπειρα αὐτῶν νὰ ὀπισθοχωρήσωσι μετὰ τρισχιλίων ἀνδρῶν εἰς
 τὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ Ἄργους Κλένικαν, ἵνα διαρπάσωσι τὰ ἐκεῖ
 συσσωρευμένα τρόφιμα. Ἡ μόνη λοιπὸν ἐλπίς τοῦ ἐν Κορίνθῳ στρα-
 τοῦ, παρ' ᾧ ἐνέσκηψεν ἡ ἔλλειψις αὐτῶν ὥς πρότερον ἐν Ἄργει,
 ἐνέκειτο εἰς τὴν ἐκ Πατρῶν εἰσαγωγὴν αὐτῶν καὶ εἰς τὴν παρὰ
 τοῦ Χουρσίτ πασᾶ περιμενομένην βοήθειαν· ἡ μόνη ἐλπίς τοῦ
 ἐκ νέου πολιορκουμένου Ναυπλίου ἦτο ὁ στόλος τοῦ Καπουτάν
 πασᾶ· ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ναυτικὴ αὕτη δύναμις ἔμεινεν ἐπὶ
 ἓνα ὁλόκληρον μῆνα ἄπρακτος εἰς τὰς Πάτρας, καὶ οὐδὲ κἂν ἀπε-
 πειράθη ν' ἀνοίξῃ συγκοινωνίαν μεταξὺ τοῦ δυτικοῦ καὶ τοῦ
 πανταχόθεν κινδυνεύοντος ἀνατολικοῦ στρατοῦ. Τέλος ἀπέπλευ-
 σεν ὁ στόλος (27/8 Σεπτεμβρίου) ἐν ὅλῃ τῇ μεγαλοπρεπείᾳ τοῦ
 ἐκ Πατρῶν πρὸς τὸν ἀργολικὸν κόλπον ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ
 νέου ναυάρχου Μεχμέτ πασᾶ καὶ ἐνεφανίσθη (7/19 Σεπτεμβρίου)
 παρὰ τὴν Ἰδραν καὶ τὰς Σπέτσας. Ὁ Μισούλης μετὰ ἐξήκοντα
 πλοίων καὶ δέκα πυρπολικῶν ἦτο ἕτοιμος νὰ διασταυρώσῃ τὰς
 ἐπιχειρήσεις τῶν ἐχθρῶν. Μὲ ὅλην τὴν καλὴν πρόθεσιν καὶ τὴν
 περίσκεψιν τοῦ Ἑλλήνος ναυάρχου εἰς τὸ νὰ κρατῇ συγκεντρωμέ-
 νον τὸν στόλον του, κατώρθωσεν ὅμως ὁ Καπουτάν πασᾶς (8/20
 Σεπτεμβρίου) πλέων μεταξὺ Ἰδρας καὶ Σπετσῶν νὰ χωρίσῃ αὐτόν,
 διώκων τὸ ἐν μέρος πρὸς τὴν Ἰδραν, τὸ ἕτερον δὲ πρὸς τὸν ἀρ-
 γολικὸν κόλπον. Ὁ Μισούλης ἐπειρᾶτο νὰ συγκεντρώσῃ πάλιν τὸν
 στόλον καὶ ἔκαμε τὰ ἀναγκαῖα σημεῖα· ἀλλὰ τρεῖς πλοίαρχοι
 τῆς ἐν τῷ ἀργολικῷ κόλπῳ εὐρισκομένης μοῖρας, οἵτινες ἐξέλα-
 βον τὰς κινήσεις αὐτοῦ ὡς σημεῖον φυγῆς, δὲν ὑπήκουσαν καὶ ἤρ-
 χισαν πρὸς ἑκπληξίν φίλων τε καὶ ἐχθρῶν νὰ πυροβολῶσι, χωρὶς
 νὰ δύνανται ὁ Μισούλης μετὰ τῶν ἄλλων πλοίων, στενοχωρημέ-
 νων καὶ τούτων ὄντων, νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειάν των. Ἀλλ' ἐν το-
 σούτῳ μαχομένη καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν ἐμπόδισεν ἡ μοῖρα αὕτη
 τοὺς Τούρκους νὰ εἰσπλεύσωσιν εἰς τὸν ἀργολικὸν κόλπον· ἡ δὲ

ἄλλη μοῖρα, ἥ πρὸς τὴν Ἰδραν ἀποχωρισθεῖσα, ἐπλησίασεν εἰς τὴν νῆσον Δοκὸν, ὅπου τὰ βαρέα τῶν Τούρκων πλοῖα δὲν ἠδύναντο νὰ τὴν περακολουθήσωσι· τὰ μικρὰ μόνον ἐπλησίασαν, μέχρις οὗ ὁ Γεώργιος Πιπῖνος προσεκόλλησε τὸ πυρπολικόν του εἰς ἀλγερινὸν πλοῖον, τοῦ ὁποίου οἱ πεντήκοντα ἄνδρες οἱ Ἀλγερινοὶ κατάρθωσαν μὲν νὰ τὸ ἀποχωρίσωσιν, ἀλλ' ὅλοι κατεκάησαν μετὰ τοῦ πλοίου. Τὸ συμβᾶν τοῦτο τοσοῦτον κατετάραξε τοὺς Τούρκους, ὥστε ἀπεμακρύνθησαν, καὶ τὸ ἥμισυ τοῦτο τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ σφῶς καὶ ἀβλαβῶς εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς Ἰδρας παραλίαν τῆς Πελοποννήσου. Τὴν νύκτα δὲ ὅλα τὰ ὑψηλὰ μέρη τῆς νήσου καὶ τῆς ἀπέναντι στερεᾶς ἦσαν φωταγωγημένα, καὶ οἱ κάτοικοι ἐξυπνοὶ καὶ ὠπλισμένοι ἴσταντο εἰς τὸ παράλιον. Μετὰ τινος ἡμέρας ἐπλησίασεν (12/24 Σεπτεμ.). ὁ τουρκικὸς στόλος εἰς τὸ Ναύπλιον. Οἱ Ἕλληνες τὸν παρηκολούθουν, σκοπὸν ἔχοντες νὰ τὸν προσβάλλωσιν εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ κόλπου, ἔνθα ἐνέδρευον πυρπολικά τινα. Αἴφνης εἰς ἀπόστασιν δέκα μιλίων ἀπὸ τοῦ Ναυπλίου ἐστάθη ὁ Καπουτὰν πασᾶς. Λέγεται ὅτι παρὰ τοῦ Γάλλου ναυάρχου, τοῦ διοικοῦντος τὰ σταθμεύοντα γαλλικὰ πλοῖα, εἰδοποιήθη περὶ ἐνέδρας τῶν πυρπολικῶν. Φοβούμενος αὐτὰ καὶ τὸ ἀβλαβὲς τῶν ὑδάτων δὲν ἐτόλμησε νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὸν κόλπον, ἀλλ' ἠρκέσθη νὰ πέμψῃ αὐστριακὸν πλοῖον μὲ 7000 κοιλὰ ἀραβόσιτον εἰς Ναύπλιον, καὶ νὰ ἀναγγεῖλῃ τοῦτο τῷ διοικητῇ, ἀναφέρων αὐτῷ καὶ ἐν δευτέρᾳ ἐπιστολῇ πολλὰ ὠραῖα πράγματα περὶ τῆς ἐπικουρίας τοῦ Χουρσίτ πασᾶ καὶ τῆς ἐπανόδου τοῦ Σουλτανικοῦ στρατοῦ ἐκ Κορίνθου· αἱ ἐπιστολαὶ αὗται εὗρέθησαν ἐντὸς τοῦ αὐστριακοῦ πλοίου, (1) τὸ ὁποῖον ἀφηρέθη ὑπὸ δύο πυρπολικῶν. Ὁ δὲ σύνολος τουρκικὸς στόλος οὔτε νὰ ἐπιχειρισθῇ τι κατὰ τῶν πυρπολικῶν ἐτόλμησεν οὔτε νὰ πέμψῃ ἄλλα τρόφιμα εἰς τὸ Ναύπλιον, ἀλλὰ τοσοῦτον κατεσπευσμένως ἀπέπλευσεν, ὥστε ἐγκατέλιπεν ἐν τῇ φυγῇ δίκροτον δυσκίνητον, καὶ διαπλέων τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ τὰ ση-

(1) Jourdain 4, 423 κ. εἰς.

μεῖα τῆς ὑποταγῆς τῆς Σύρου ἄνευ εὐχαριστήσεως ἐδέχθη καὶ
 τὰ σημεῖα τῶν σφαιρῶν τῆς Μυκῶνου ἄνευ ἐκδικήσεως. Παρὰ τὴν
 Τένεδον δὲ σφοδρᾶς ἐκραγείσης θυέλλης ἔπαθε πλείστην ὄσσην
 βλάβην. Ἐκεῖ δὲ τὸν παρηκολούθησαν δύο ψαριανὰ πυρπολικά
 ὑπὸ τὸν Κανάρην καὶ τὸν Βρατσάνον καὶ μὴ παρατηρηθέντα
 (27/8 Νοεμβρίου) ὑπὸ τῶν σκοπῶν προσεκολλήθησαν εἰς τὰ δύο
 μεγαλείτερα τῶν ἐχθρικῶν πλοίων. Καὶ ἡ μὲν ναυαρχὸς ἐσώθη, ἡ
 δὲ ὑποναυαρχὸς ἀνετινάχθη μετὰ 1600 ἀνδρῶν εἰς τὸν ἀέρα, πυρ-
 ποληθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κανάρη, τοῦ ὁποῦ οὗ δὲ βραχίων κατὰ τὸ ἔτος
 τοῦτο περὶ τοὺς τρισχιλίους Τούρκους κατέστρεψεν. Καὶ νῦν ἔτι,
 ὅτε ὁ τουρκικὸς στόλος πεφοβισμένος ὠπισθοχώρησεν εἰς τὰ Δαρ-
 δανέλλια, δὲν ἦτο πλέον ὑπεροψία καὶ ἐκδίκησις, ἀλλ' ἀθυμία
 τὸ αἶσθημα ἐν Σμύρνῃ, Χίῳ, Μιτυλήνῃ καὶ ἐπὶ ὅλων τῶν νήσων
 καὶ παραλίων, ἐνθα κκτώκουν Τοῦρκοι, καὶ φόβος καὶ τρόμος
 πρὸ τῶν Ψαριχνῶν, οἵτινες ὀχυρώσαντες τὴν νήσόν των διὰ τεσ-
 σαράκοντα τηλεβόλων, σταλέντων δῶρον παρὰ τοῦ συμπολίτου
 αὐτῶν Βαρβάκη, καὶ περιφρονοῦντες τοὺς ἐχθροὺς περιέπλεον θα-
 λασσοκράτορες ὕλας τὰς ἀκτὰς, καὶ καθίστων ἐπισφαλῇ τὴν μέ-
 χρι τῶν συρίων καὶ αἰγυπτιακῶν ὑδάτων τουρκικὴν ἀκτοπλοῖαν.
 Μόνον ἐν ταῖς γωνίαις λιμενίσκων τινῶν καὶ ἐν τῷ κορινθιακῷ
 κόλπῳ ἐτόλμα ἀκόμη νὰ ἐμφανίζηται ἡ τουρκικὴ σημαία. Τὸ
 Νάυπλιον εἶχεν ἐγκαταλειφθῇ ἐντελῶς ὑπὸ τοῦ ἀγερῶου στόλου.
 Οὐδὲν εἶχε νὰ ἐλπίσῃ πλέον τὸ φρούριον τοῦτο παρὰ τοῦ στρα-
 τοῦ τοῦ Δράμαλη διότι ὁ στρατὸς αὐτὸς ἤδη ἠπειλεῖτο ὑπὸ ἐν-
 δείας καὶ ἦτο ἡραιωμένος ὑπὸ ἐπιδημιῶν. Καὶ ὑπῆρχον μὲν εὐ-
 καιρίαι, καθ' ἃς ἦτο δυνατόν νὰ μετακομισθῶσιν ἐκ Κορίνθου διὰ
 ξηρᾶς τρόφιμά τινα, ἀλλ' ὁ Κολοκοτρώνης εἶχεν ὀχυρώσει ὅλους
 τοὺς δρόμους ἰσχυρότερον. Ἦδη οἱ πολιορκούμενοι ἄλλην τροφὴν
 δὲν εἶχον εἰμὴ ἀνάθηκτα ζῶα, δέρματα καὶ αὐτὸ τὸ κρέας τῶν
 πτωμάτων. Ἄπαξ ἔτι (28/10 Δεκεμβρίου) ἔγεινεν ἀπόπειρα παρ'
 ὅλου τοῦ ἐν Κορίνθῳ στρατοῦ νὰ ἐφοδισθῇ ἐκ τοῦ φρουρίου τῆς
 Κουρτέσης, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόπειρα αὕτη ἀπέτυχεν. Ὅθεν πάλιν
 ἐπανεληφθήσαν αἱ πρότερον ἤδη ἀρχίσασαι καὶ ἔπειτα διακοπεῖ-

σαι δικπραγμωτούσαι μετὰ τῶν πολιορκητῶν. Ὁ Κολοκοτρώνης ἐρωτηθεὶς περὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ στρατοῦ τῆς πολιορκίας (Σταΐκου), ἐπρότεινε τῶρα ὄρους βχυτέρους (29/10 Ἰανουαρίου 1823). Οἱ Τοῦρκοι μέγα συνεκάλεσαν συμβούλιον εἰς τὸ ὁποῖον παρευρέθησαν καὶ οἱ τοῦ Παλαμηδίου, ἀφῆσαντες σκοπούς τινας μόνον ἐν τῷ φρουρίῳ. Τοῦτο ἀνηγγέλθη τῷ Σταΐκῳ. Ἐν ἀτελήνῳ νυκτὶ ἀνέβησαν οἱ Ἕλληνες τὴν ἡμέραν τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου ἐπὶ τοῦ φρουρίου, ὅθεν ἐπυροβόλουν ἐν εὐθυμίᾳ πρὸς τὴν πόλιν κραυγάζοντες· Καλὰ σᾶς ἐπιάσκαμεν, Ἀγάδες! Ὅλα τὰ μέρη τοῦ φρουρίου περεδόθησαν τῷ Κολοκοτρώνῃ, ὅστις ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ ἐκ Δερβενακίων. Εὐτυχῶς εὗρέθησαν ἐν Ναυπλίῳ πρόχειρα πλοῖα, ὅπως μετακομίσωσι τὴν φρουρὰν εἰς τὴν Ἀσίαν. Μόνον ὁ Ἀλῆ πασᾶς καὶ ὁ Σελίμ πασᾶς, οἵτινες δὲν εἶχον ὑπογράψει τὴν συνθήκην, ἐκρατήθησαν ὡς αἰχμάλωτοι καὶ μετὰ ταῦτα ἀπελύθησαν ἀντὶ λύτρων.

Καθὼς τὸ Νάυπλιον οὕτω καὶ ἡ Κόρινθος μάτην ἐδοκίμειτο εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ στόλου, καὶ καθὼς ἐγκατελείφθη τὸ Νάυπλιον ὑπὸ τοῦ Δράμακλη, οὕτως ἐγκατελείφθη ὁ Δράμαλης ὑπὸ τοῦ Χουραϊτ πασᾶ. Ὁ πασᾶς οὗτος ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου ἤδη εἶχε συγκεντρώσει νέον στρατὸν ἐν Ακρίσῃ, ἵνα ἐκστρατεύσῃ εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὸν Ἰσθμόν. Ἐμπροσθοφυλακὴ δὲ αὐτοῦ συνισταμένη ἐκ 300 ἀνδρῶν εἶχε προχωρήσει εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Κηριστοῦ, ἠνγκυλάσθη ὁμῶς παρεμποδισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Γούρα καὶ τοῦ Δουβουνιώτου νὰ ἐπισθοχωρήσῃ εἰς Νευρόπολιν, ἔνθα πολὺ μετὰ ταῦτα (κατὰ τὸν Ὀκτώβριον 1822) ἠνώθη μετ' αὐτῆς τὸ κέντρον τοῦ στρατοῦ ἐκ 12000 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Κιοσὲ (σπκνὸν) Μεχμέτ πασᾶν. Αὐτὸς ὁ ἀρχιστράτηγος ὥπισθοχώρησεν εἰς τὰ Σάλωνα. Δεύτερον ἀπόσπασμα ἀπεπειράθη νὰ προχωρήτῃ ἐπὶ τῆς δυσκόλου ὁδοῦ τοῦ Ζεμενοῦ, ἀλλ' ἀποκρουσθὲν ὑπὸ τῶν Ἀρχαροβιτῶν διηυθύνθη καὶ τοῦτο εἰς τὰ Σάλωνα. Τῶρα (21/2 Νοεμβρίου) προσέδραμε καὶ ὁ αὐτοχειροτόνητος ἀρχιστράτηγος τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος Ὀδυσσεύς. Ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου εἶχεν οὗτος στήσει τὴν ἑδραν του μετὰ τῶν ὀπλων

χηγῶν, οἵτινες εἶχον διατηρηθῆ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθη-
νῶν, εἶχε συγκαλέσει ἐκεῖ αὐθαρέτως συνέλευσιν Ἑλλήνων προ-
κρίτων, καὶ διαλύσας δι' αὐτῶν τὸν Ἄρειον Πάγον χειροτονήθη
μόνος (24/6 Ὀκτωβρίου) ἀρχιστράτηγος τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλά-
δος. Μετὰ 300 ἀνδρῶν ἀπῆλθεν ἐξ Ἀθηνῶν· μετ' ὀλίγον εἶχε
περὶ ἑαυτὸν 4200 ἄνδρας, τὸν ἀριθμὸν τῶν ὁποίων ἐμεγάλυνεν
ἔτι περισσότερον ἢ φήμη· ὥστε ὁ Μεχμέτ πασᾶς φοβούμενος μὴ
κλεισθῇ ὑπ' αὐτῶν ἐξῆλθε τῶν Σαλώνων καὶ μετέβη εἰς Γραβιάν.
Ὁ Ὀδυσσεὺς εὗρίσκετο εἰς Δαδί, διηρημένον ἔχων τὸ στῆθος του
εἰς δύο μέρη, ὅτε ἐπλησίασεν ἡ τουρκικὴ δύναμις μὴ ἀφίνουσα
αὐτῷ καὶρὸν οὔτε νὰ συγκεντρωθῇ οὔτε νὰ ὀχυρωθῇ. Καὶ οἱ μὲν
ἄνδρες του διελύθησαν, αὐτὸς δὲ ἀλβανικὸν ἔνδυμα φορὼν διῆλθε
διὰ τῶν ἐχθρικῶν ταγμάτων ἀγνώριστος, καὶ ταχύπους ἔτρεξεν
ἐπὶ ὀκτὼ ὥρας μέχρι τῆς Ἀράχουδας, ἔνθα ἔφθασε ἐξοιδημένους
τρομερὰ ἔχων τοὺς πόδας. Οὐδὲν παρεμπόδιζε πλέον τοὺς
Τούρκους νὰ προχωρήσωσι μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ· ἀλλ' ὁ πολυμήχαν-
ος Ὀδυσσεὺς ἔδειξε τὴν ἀλβανικὴν του φύσιν καὶ ἔσωσε πάλιν
τὴν Πελοπόννησον διὰ τοῦ δόλου, ὅπως εἶχε ματαιώσει τὸ πα-
ρελθόν ἔτος διὰ τῆς ἀνδρίας τὴν πρὸς ἄρσιν τῆς πολιτορκίας τῆς
Τριπόλεως ἐκστρατείας. Καὶ πρῶτον μὲν ἦλθεν εἰς διαπραγματεύ-
σεις περὶ ἀνταλλαγῆς αἰχμαλώτων, εἶτα δὲ περὶ ἀνακωχῆς
ὑπλῶν, καὶ πάλιν μετὰ ταῦτα περὶ ὑποταγῆς, καὶ διὰ τούτου κα-
τώλωσε (περὶ τὰ μέσα Νοεμβρίου) τὴν ἀπροσδόκητον ὀπισθο-
χώρησιν τῶν Τούρκων εἰς Ζητούνιον. Ἀκτανόητον ἐφάνιστο
τοῦτο ὅφ' οὗ ἐδόθησαν ἐνταῦθα αἱ ἀνεκτίμητοι εὐκαιρίαι καὶ νὰ
ἐλευθερώσῃ τὸν πανταχόθεν στενοχωρούμενον Δράμακην καὶ νὰ
ἀποκαταστήσῃ τὰς δυσκολωτάτας συγκοινωνίας μετὰ τοῦ δυτι-
κοῦ στρατοῦ. Ἀλλὰ δὲν ἦτο μόνον ὁ δόλος τοῦ Ὀδυσσεύος, ὅστις
ἐπέφερε τὴν ἀνέλπιστον ταύτην ἐπιτυχίαν. Ἄρα ἤρχισαν αἱ περὶ
παράδοσεως διαπραγματεύσεις ἀπεμακρύνθησαν αἱ ἐν τῷ τουρ-
κικῷ στρατῷ Ἀλβανοί, διότι ἡ ἐλπίς λείας ἐματαιοῦτο δι'
αὐτῶν. Ἑλληνικὸν σῶμα εἶχε τοποθετηθῇ μεταξὺ Βελίτσας, ἔνθα
οἱ Τούρκοι εἶχον προπορευθῇ, καὶ Ζητούνιῳ, καὶ ἠπέλκει νὰ τοῖς

ἀποκόψῃ τὴν συγκοινωνίαν. Ὁ χειμὼν καὶ αἱ βροχαὶ ἐπέκειντο, καὶ τὸ οὐσιωδέστατον πάντων, ὁ Μεχμέτ πασᾶς ἤσθάνετο ὑπὸ τοὺς πόδας του κλονούμενον τὸ ἔδαφος, διότι ὁ προστάτης του, ὁ ἀγέρωχος Χουρσίτ πασᾶς κατετρέχετο ὑπὸ τῆς τύχης. Κατήγορηθεις ὁ Χουρσίτ ὅτι ἀφῆρσε τοὺς θησαυροὺς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, καὶ ἔνοχος ἀπάτης ἕνεκα τῶν ὑπερβολικῶν αὐτοῦ περὶ νίκης ὑποσχέσεων, εἶχε πέσει εἰς δυσμένειαν καὶ καταδικασθεὶς εἰς θάνατον ἐπρόλαβε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ποινῆς δηλητηριάσας ἑαυτόν. Καὶ τοῦ Δράμαλη ὁ ἀσπὴρ εἶχε δύοσι πλέον ἀπέθανεν οὗτος (26/8 Δεκεμβρίου) ἐν Κορίνθῳ θῦμα τῆς ἐπιδημίας καὶ τῆς θλίψεως, εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας του, πρὶν ἔτι ὀρισθῇ ἡ τύχη τοῦ ὑπὸ ἐνδείας καὶ λιμοῦ καταληφθέντος στρατοῦ του. Ἐφαίνετο ὅτι θεῖα δίκη εἶχε κρίνει ἐνταῦθα τὴν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων διαφοράν.

Τὰ κατὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Οἱ κατὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ἐκστρατεία. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλῆ πασᾶ δὲν ἔμειναν ἐν Ἠπείρῳ εἰμὴ οἱ Σουλιῶται, οἵτινες δὲν εἶχον ὑποταχθῇ εἰς τὸν Χουρσίτ πασᾶν. Μόνοι ἐξ ὧν τῶν Ἀλβανῶν οἱ Σουλιῶται ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν σύνδεσμον καὶ ἐμάχοντο ὑπὲρ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας ὡς οἱ Ἕλληνες καὶ μετὰ τῶν Ἑλλήνων. Ὅθεν ἐζήτησαν κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1822 παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως πολεμικοὶ πλοῖα καὶ πλοῖα, ἵνα μετακομίσωσι τὰ γυναικὸπαιδιὰ των εἰς τὴν Πελοπόννησον· ἀλλὰ τὴν βοήθειαν ταύτην, περὶ τῆς ὁποίας ἔπρεπε νὰ ληθῇ πρόνοιαν καὶ πρότερον ἤδη, πρὸ τῆς πτώσεως τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἀνέβαλε καὶ τώρα ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἐνησυχλημένη οὕσα εἰς τὰς ἰδίας ὑποθέσεις καὶ ἀμέριμνος καθιστάσα ἕνεκα τῆς ἀσφαλείας, ἣτις ἐπεκράτει ἐπὶ Ἀλῆ πασᾶ κατὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Μετὰ τὴν πτῶσιν αὐτοῦ ἐσκέφθη ὁ Χουρσίτ πασᾶς ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ, καὶ μάλιστα οἱ πλησιέστεροι τοῦ Σουλίου γείτονες, οἱ Τσάμιδες δὲν ἤθελον τὸν παρεκκολουθήσει προθύμως ἐκτὸς τῆς γῶρας, πρὶν ἢ καθυποταχθῶσιν οἱ Σουλιῶται. Ὅθεν ἐπρότει-

νέν αὐτοῖς ἀμνηστεῖαν, τὴν κτηματικὴν τῶν περιουσίαν καὶ τὰ ἀρχαῖά τῶν δικαιώματα, πρὸς δὲ τούτοις καὶ διαπραγματεύουσιν περὶ τῶν ἄλλων πόθων τῶν αὐτοὶ ὅμως εὐχαριστήσαντες αὐτὸν διὰ τὴν εὐνοίαν του ἡρνήθησαν, λέγοντες, ὅτι ἐπειδὴ ἡ ἐπανάστασις τῶν Ἑλλήνων ἔλαβεν ἀφορμὴν διὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἔπρεπε καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας νὰ δοθῇ ἡ αὐτὴ ἀμνηστεία μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ἀλῆ· τότε καὶ αὐτοὶ (οἱ Σουλιῶται) ἤθελον δεχθῇ τὴν πρότασιν, ἀλλ' ὅμως δὲν ἤθελον νὰ κηλιδῶσωσι τὸ ὄνομά τῶν διὰ τῆς κατὰ τῶν ὁμοθηρέσκων αὐτῶν ἀπιστίας. Τὸ ἀγέρωχον τοῦτο ὕψος παρώργισε πὺν ἀλαζόνα ἀρχιστράτηγον. Ἀπεφάσισε λοιπὸν τὴν καταστροφὴν τῶν Σουλιωτῶν, καὶ ἡ ἀπόφασις αὕτη ἐκοινοποιήθη. Ὅθεν προσεκάλεσαν οἱ Σουλιῶται τοὺς ὁμοφύλους αὐτῶν ἐκ τῶν ἀπωτάτων χωρῶν μὲ ὅλην τὴν περιουσίαν τῶν εἰς τὸ Σούλιον καὶ προπαρασκευάσθησαν εἰς τὸν ἀνισον ἀγῶνα. Ἐν Δερβιζιάνοις, χωρίῳ ἐξ ὥρας μακρὰν τοῦ Σουλίου κειμένῳ, ἔκαμαν οἱ Ἀλβανοὶ τελευταίαν ἀπόπειραν, νὰ τοὺς ἀποσπάσωσιν ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀλλ' ἀπεπέμφθησαν λαβόντες τὴν αὐτὴν ἀπάντησιν, ἣν καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος. Οἱ Ἀλβανοὶ τοῖς ὑπεδείκνυσαν τὸν κίνδυνον, καὶ τὸν ἀνδραποδισμόν τῶν οἰκογενειῶν τῶν αἱ γυναῖκες καὶ τὰ τέκνα ἡμῶν, εἶπεν εἰς τῶν πολεμαρχῶν, ὁ Δαγκλῆς, δὲν θὰ πωληθῶσιν ὡς δούλοι, διότι ἐὰν νικηθῶμεν ἡμεῖς αὐτοὶ θέλομεν τοὺς φρονέσει. Ἄπρακτοι ἀπῆλθον οἱ Ἀλβανοί, καὶ ἡ ὅλη τουρκικὴ δύναμις συγκεκλιμένη ἐκ 14000 ἀνδρῶν, ἐπέπεσεν εἰς τρία σώματα διηρημένη κατὰ τῆς μικρᾶς χώρας, ἥτις εἶχε ν' ἀνιπαρτάξῃ μὲν χιλίους ὁπλίτας. Καὶ οὗτοι δὲ ἦσαν διηρημένοι εἰς τρεῖς θέσεις, τὴν τοῦ Ἀγίου Νικολάου τὴν τοῦ Ζαβρούχου καὶ τὴν τοῦ Μομάκου· καὶ αἱ τρεῖς αὗται θέσεις προσεβλήθησαν κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν (15|27 Μαΐου). Μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν ἠναγκάσθησαν οἱ Σουλιῶται νὰ ἐγκαταλείψωσι καὶ τὰς τρεῖς θέσεις καὶ οἱ ἐχθροὶ εἰσῆλθον εἰς τὸ Σούλιον. Μετὰ τὴν πτώσιν δὲ τούτου οἱ Σουλιῶται δὲν εἶχον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν εἰμὴ τρεῖς μόνον θέσεις, τὴν τῆς Χώνικας, τοῦ Ναβαρίκου, καὶ τῆς Κιάρκας, ἐνθα ἦσαν συγκεντρωμένα τὰ πάντα, καὶ ἡ κυβένησίς τῶν, καὶ οἱ πρόσφυγες καὶ

γυναῖκες καὶ παῖδιά, καὶ θησαυροὶ καὶ τὰ ἱερά των· μετὰ τὴν πτώσιν καὶ τῶν τριῶν τούτων θέσεων ἐξηλείφετο ὁ μικρὸς οὗτος λαὸς ὅστις καὶ εἰς τὸν τελευταῖον τοῦτον πόλεμον ἔδειξε τὸν αὐτὸν ἡρώϊσμόν, οἷον εἶχε δαίξει πρότερον εἰς τοὺς κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ πολέμους του. Οἱ Τοῦρκοι ἐπολιορκήσαν καὶ ἐπυροβόλησαν τὴν Κιάφην, καὶ τὰ τηλεβόλκων μεγάλην ἐπέφερον βλάβην. Ἐν τῇ πολεμικῇ συμβουλίᾳ ἀπεφάσισαν οἱ Τοῦρκοι νὰ κάμωσι συγχρόνως τὴν ἐφοδὸν κατὰ τῶν τριῶν θέσεων. (17|29 Ἰουνίου). Ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Ναθαρίκου ἵσταντο τριακόσιοι ἄνδρες, ἐξ ὧν, ὁρμησάντων τῶν Τούρκων ὑπὸ τὸν Ὁμέρ Βριώνην, τριῆκοντα ἐπὶ μόνον ἐτόλμησαν ὑπὸ τὸν Δράκον ν' ἀντισταθῶσιν· οἱ ὀλίγοι οὗτοι ἄνδρες διετήρησαν τὴν θέσιν των μέχρις οὗ τοῖς ἦλθε βοήθεια ἐκ Κιάφας. Καὶ κατὰ τῆς Χώνης καὶ κατὰ τῆς Κιάφας, ἔνθα καὶ αἱ γυναῖκες ἔλαβον μέρος εἰς τὴν μάχην, ἀπέτυχον αἱ ἐφοδοί, εἰς τὴν ἀπόκρουσιν τῶν ὁποίων διεκρίθη ἐπὶ ἀνδρείᾳ ὁ Νότης Βότσαρης, ὁ θεῖος τοῦ Μάρκου, καὶ Ἕλληνας ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν, ὅστις ἔδραμεν ἐκ τῆς παρὰ τῇ κεντρικῇ κυβερνήσει θέσεώς του. Λέγεται ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν περίστασιν διέφυγεν ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Τούρκου στρατάρχου ὁ ἐξῆς λόγος· « Ὁ Θεὸς ἀφῆρσε τὴν ἀνδρίαν ἀπὸ τῶν Μωαμεθανῶν καὶ ἔδωκεν αὐτὴν εἰς τοὺς ἀπίστους! » Αἱ προπαρκακευαὶ πρὸς τὴν ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι ἐκστρατείαν ἡ νάγκαζον τότε τὸν Χουρσίτ πασᾶν νὰ μεταβῇ εἰς Λάριссαν· ὅθεν παρέδωκεν εἰς τὸν νέον πασᾶν τῶν Ἰωαννίνων, Ὁμέρ Βριώνην, τὴν πολιορκίαν τῶν Σουλωτῶν καὶ ὅλην τὴν κατὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ἐκστρατείαν. Ὁ δὲ Βριώνης, παρκιτήσας τὸ σύστημα τῶν ἐπιζημιῶν ἐφόδων, ἤρχισεν ἀποτελεσματικὴν πολιορκίαν.

Τὸ μεγαλειότερον συμφέρον τῶν Ἑλλήνων ἦτο τώρα νὰ λύσῃσι τὴν πολιορκίαν τῆς Κιάφας, νὰ σώσωσι τοὺς Σουλωτάς, αὐτοὺς νὰ ἔχωσιν ὄργανον πρὸς καταστολὴν τῶν Ἀλβανῶν, νὰ διατηρήσωσι τὴν σκηνὴν τοῦ πολέμου ἐν Ἠπείρῳ πέραν τοῦ Μακρυνόρου καὶ νὰ κρατῶσι τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ἐλευθέραν ἀπὸ τῶν

εἰσβολῶν τῶν βαρβάρων. Ὁ Μαυροκορδάτος συνεῖδεν ἐντελῶς ταῦτα πάντα. Κατὰ τὸ ἔκρ εἶχε συλλέξει στρατὸν ἐν Κορίθῳ, συνιστάμενον ἐκ τοῦ τάγματος τοῦ τακτικοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐξ ἐξακοσίων ἀνδρῶν, τὸ ὅποιον ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ Βαλέστου μετέβη εἰς τὰς τοῦ ἀνδρείου Ἰταλοῦ Ταρέλλα, ἐκ τῶν λόχων τῶν Ἰονίων ὑπὸ τὸν Πανᾶν, ἐκ τοῦ μικροῦ σώματος τῶν Φιλελλήνων (1) ὑπὸ τὴν Γενουήνσιον Δανίαν, συγκειμένου ἐξ Εὐρωπαίων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀρχαίων ἀξιώματικῶν, καὶ τινων Ἑλλήνων ἐκ τῶν καλλιτέρων οἰκογενειῶν. Μετὰ τοῦ στρατοῦ τούτου ἐπορεύθη ὁ Μαυροκορδάτος τὸ θέρος (ἐν ἀρχῇ τοῦ Ἰουνίου) εἰς Μεσολόγγιον κατὰ τὸ φαινόμενον καὶ κατ' ὄνομα ὡς ἀρχιστράτηγος τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἀληθῶς μέγιστον δυστύχημα διὰ τὰς τύχας τῆς Ἑλλάδος ἦτο, ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος δὲν ἦτο καὶ πραγματικῶς πολεμικὸς ἀνὴρ. Διότι ἐφαίνετο ὅτι τὰ μέγιστα ἐνδιέφερεν ἐὰν ἡ κεφαλὴ αὕτη τῆς κυβερνήσεως δι' ἰσχυρᾶς συγκεντρώσεως καὶ ἔμφρονος χρήσεως ὅλων τῶν δυνάμεων πρὸς ἐν ὠρισμένον πολεμικὸν σχέδιον, ἥθελεν ἀναδειχθῇ καὶ κεφαλὴ τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, ἵνα σχηματίσῃ καὶ ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι ἐπιρροήν, ἥτις νὰ κρατῇ τὴν ἰσορροπίαν πρὸς τὴν ἐπιρροήν τοῦ Κολοκοτρώνου ἐν τῇ μεσημβρινῇ καὶ τὴν τοῦ Ὀδυσσεύς ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι. Φαίνεται ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος ἡσθάνθη ἀεῖποτε τὴν ἀνάγκην ταύτην, καὶ διὰ τοῦτο ἐξέλεξεν ἐξ ἀρχῆς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ὡς σκηνὴν του, ἐνθα οὐδεὶς σημαντικὸς ἀντίπαλος τῷ ἦτο πρόσκομμα. Δυστυχῶς ὅμως ἐπελήφθη τῶν μεγάλων σχεδίων νὰ ἐλευθερώσῃ τὰ ὄρη τοῦ Σουλίου καὶ τοιοῦτοτρόπως ν' ἀπομακρύνῃ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον τὴν σκηνὴν τοῦ πολέμου ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος, ὀλίγα μόνον καὶ ἀβέβαια ἔχων μέσα, τὰ ὅποια καὶ ἐξ ἀρχῆς ἤδη παρὰ πολὺ διεσκόρπιζε. Πρὸς τὸ ἐκούσιον τοῦτο δυστύχημα, τὸ πηγᾶσαν ἐκ τῶν σχεδίων τούτων, ἠνώθη, ὡς συνήθως συμβαίνει, καὶ ἄλλο ἀκούσιον, καὶ ὁ πρόεδρος τῆς

(1) Τὸ σῶμα τοῦτο οὐδέποτε εἶχε κατὰ τὸν Rayhaud περισσότερους τῶν 96 ἀνδρῶν.

κυβερνήσεως ἔπαθεν ὅ,τι ἐν ἐπαναστατικοῖς καιροῖς πάσχουσι πάντες οἱ ὑπὸ τῆς τύχης ἐγκαταλειπόμενοι.

⁵ Ἡ μάχη
τοῦ Πέτα.

Ἐν Μεσσηλογγίῳ ἤδη, πειθόμενος ἀνεξεστάτως εἰς τὰς ἀμφι-
βόλους ὑποσχέσεις τῶν ἐγχωρίων περὶ συνδρομῆς, ἀπέσπασεν ὁ
Μαυροκορδάτος ἀπερισκέπτως μέρος τῶν μικρῶν αὐτοῦ στρατιω-
τικῶν δυνάμεων. Πεντακοσίους Μανιάτας ὑπὸ τὸν Κυριακού-
λην Μαυρομιχάλην, τὸν ἀνδρεῖον ἐκείνον ἀλλὰ πρωτότυπον ἄν-
δρα, ὅστις εἶχε δεδεμένον τὸν τεράστιον μύστακά του ὀπισθεν
τῆς κεφαλῆς του, ἔπεμψε πρὸς τὴν θεσπρωτικὴν παραλίαν εἰς
τὸ Φανάρι, λιμένα κείμενον 7 ἢ 8 ὥρας μακρὰν τοῦ Σουλίου,
ἵνα ἐκεῖθεν διευκολυνθῇ ἡ ἐφοδιάσις τῆς Κιάφας. Τοῦτο εἶχεν
ἤδη ἐκτελεσθῇ, ὅτε μετὰ τὴν διάβασιν τοῦ Ἀσπροποτάμου ἐν
πολεμικῇ συμβουλίᾳ συγκροτηθέντι παρὰ τοῦ Μαχαλᾶν (1/13
ἰουνίου) ἐνόησαν οἱ ἀρχηγοί, ὅτι οὐδὲν ἦτο δυνατόν νὰ προαπα-
φασισθῇ περὶ τῆς ἐπικουρίας τῶν Σουλιωτῶν, πρὶν ἢ ἐρωτηθῶσι
καὶ οὗτοι περὶ τούτου. Ὅθεν τὸ πολεμικὸν συμβούλιον μετετέ-
θη εἰς Κομπότι, πρῶην τσιφτλίκιον τοῦ Μουκτάρ πασᾶ παρὰ τὴν
ἔξοδον τοῦ στενοῦ τοῦ Μακρυνόρους ἐν τῇ πολυκάπνῳ πεδιάδι
τῆς Ἄρτης. Παραταχθείσης ἐκεῖ ὅλης τῆς στρατιωτικῆς δυνά-
μεως τῶν ἐπαναστατῶν εὐρέθη ὅτι δὲν ἠρίθμει πλείονας τῶν
3000 ἀνδρῶν, ἐν ᾧ πάντες ἤλπιζον ὅτι ἠθελεν εἶσθαι τριπλα-
σία τοῦλάχιστον, ἵνα ἀγωνισθῇ κατ' ἐχθροῦ τριπλασίου τὸν ἀρι-
θμόν. Ὁ Μαυροκορδάτος ἐπαρηγορεῖτο καὶ τώρα ἀκόμη μὲ τὴν
ἐκ τῆς Πελοποννήσου ὑποσχεθείσαν ἐπικουρίαν· ἀλλ' ἡ ἐπικου-
ρία αὕτη δὲν ἐφάνη· ἐξ ἐναντίας μάλιστα ἡ λειποταξία τῶν
ἐγχωρίων ἠράλιονε καθ' ἐκάστην τὰς τάξεις. Αἰτησάντων τῶν
προσελθόντων Σουλιωτῶν ἀπεσταλμένων ἐπικουρικῶν στρατῶν,
μεθ' οὓς ὑπέσχοντο νὰ συμπράξωσι διὰ ἐξόδου, διηρέθη καὶ πάλιν
ἐν Κομποτίῳ τὸ μικρὸν στίφος. Ἐν πολεμικῇ δὲ συμβουλίᾳ
ἀπεφασίσθη νὰ σταλῇ ὁ Μάρκος Βότσαρης μετ' ἀποσπάσμα-
τος (1) εἰς Σούλιον, καὶ διὰ τοῦ κέντρου τοῦ στρατοῦ νὰ κα-

(1) Ὁ Τρικούπης ἀναφέρει 1200 ἄνδρας, μόνον δὲ 300 ὁ Raybaud.

ταληφθῇ τὸ παρὰ τὴν Ἄρταν κείμενον χωρίον τοῦ Πέτα, καὶ οὕτω νὰ κλεισθῶσι οἱ Τοῦρκοι ἐντὸς τῆς Ἄρτης, τῷ Βότσαρη ὅμως διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον νὰ τηρηθῇ ἐλευθέρα ἡ ὀπισθοχώρησις. Μίαν ἡμέραν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Μάρκου εἰσῆλθον (22/4 Ἰουλίου) οἱ τακτικοί, οἱ Ἴόνιοι καὶ οἱ Φιλέλληνες εἰς τὸ Πέτα, ἀφῆσαντες μικρὰν πάλιν φρουρὰν ἐξ 150 ἀνδρῶν ἐν Κομποτίῳ· ὁ δὲ Μαυροκορδάτος ἐπανῆλθεν εἰς Λαγκάδα, ἵνα φροντίσῃ περὶ τῆς προμηθείας τῶν τροφίμων. Ἐν Πέτᾳ ἀνεφύησαν καὶ ἄλλα προσκόμματα, ἐκτὸς τῶν ἤδη ὑπαρχόντων. Ἐκεῖ καὶ εἰς τὰ περὶχωρὰ εὐρίσκετο ὁ γνωστὸς ἐκεῖνος Γῶγος Μπακόλας, ὅστις κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἶχεν ἀγωνισθῇ εἰς τὰ μέρη ταῦτα μὲ τοσαύτην ἐπιτυχίαν κατὰ τῶν Τούρκων. Ζήτημα ὅμως ἦτο εἰς ποῖον ἐκ τῶν δύο μερῶν ἀνῆκε τώρα. Οἱ Τοῦρκοι ἄφινον αὐτὸν ἀνενόχλητον, ἂν καὶ δραστηρίως τοὺς εἶχε πολεμήσει πρότερον· εἶχε σχέσεις καὶ πρὸς αὐτοὺς ὥς καὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας, καὶ εἰς οὐδετέρους ἐκ τῶν δύο ἀπέκρυπτε τὰς σχέσεις του ταύτας. Ὄταν οἱ Ἕλληνες ἦλθον εἰς Κομποτί, εἶπον οἱ Τοῦρκοι πρὸς τὸν Γῶγον, ὅτι τώρα ἦτο καιρὸς νὰ ἐπιπέσωσιν ὁμοῦ κατὰ τῶν κλεφτῶν· ἐκεῖνος τοῖς ἀπήντησεν ὅτι εἶναι ἔτοιμος ἀλλ' ἐσυμβούλευσε ν' ἀναβληθῇ τὸ σχέδιον τοῦτο καὶ ἐζήτησεν ἐν τοσοῦτῳ τρόφиму· τούτων μέρος μὲν ἔδωκεν εἰς τοὺς Ἕλληνας, πρὸς καταστροφὴν τῶν ὁποίων τῷ εἶχον δοθῇ, μέρος δὲ ἐπώλησεν ἵνα πληρώσῃ τοὺς μισθοὺς τῶν στρατιωτῶν του. Καὶ οἱ μὲν Φιλέλληνες ὠνόμαζον τοῦτο φανεράν προδοσίαν, οἱ δὲ Ἕλληνες ἐθεώρουν τὴν διαγωγὴν ταύτην συνέπειαν τῆς αἰσχροκερδεΐας του. Ἐπαιξεν ὁ Γῶγος κατὰ τὴν ἀλβανικὴν συνήθειαν τὸ διπλοῦν πικινίδιον μὲ τὴν μεγαλειτέραν ἐπιτηδεϊότητα, τῆς ὁποίας ἡ τακτικὴ δὲν ἦτο ἡ καταστροφὴ ἐνὸς ὀρισμένου ἐκ τῶν δύο ἀντιπάλων, ἀλλὰ ἡ σύμπραξις πρὸς καταστροφὴν ἐκείνου ἐκ τῶν δύο, τὸν ὁποῖον ἐγκατέλειπεν ἡ τύχη. Μετὰ τοιούτων συμμά-

ὅστις ἐξ ὅλων τῶν ἐξιστορησάντων τὰ πολυδιήγητα ταῦτα συμβάντα εἶναι ὁ εἰληκρινέστατος.

χων ἐφάνετο ὅτι ἡ παράτολμος πεποιθήσις τῶν Φιλελλήνων καὶ τῶν τακτικῶν, ὧν ἡ πολεμικὴ τέχνη δὲν ἦτο καὶ ἀπόδειξις τῆς στρατιωτικῆς τῶν πειθαρχίας, ἤθελεν ἐπιφέρει βλάβην μᾶλλον ἢ ὄφελος. Ἄμα ἐγνώσθη ἐν Πέτᾳ, ὅτι 800 Ἀλβανοὶ ἐξῆλθον ἐξ Ἄρτης εἰς τὰ περίχωρα, ἐξεστράτευσαν οἱ Φιλέλληνες (25/7 Ἰουλίου) παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὴν συμβουλὴν τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν στρατηγῶν Νορμάννου, καὶ προτροπῇ τοῦ φιλοδόξου καὶ ριψοκινδύνου Δανίου, ὃν ἀπὸ τῆς πολιορκίας τοῦ Ναυπλίου ἤδη γνωρίζομεν, μετὰ τῶν Ἰονίων κατ' αὐτῶν καὶ περιεφέροντο ἐπὶ δύο περίπου ἡμέρας παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ τῆς Ἄρτης, μέχρις οὗ ἐλλείψει τροφίμων καὶ ῥητῇ τοῦ Νορμάννου διαταγῇ ἠναγκάσθησαν νὰ ἀπισθοχωρήσωσιν (3]15 Ἰουλίου). Ἐκτοτε ἐπῆρχοντο ἀλληλοδιαδόχως αἱ θλιβεραὶ περὶ ἧττης εἰδήσεις πανταχόθεν ἐπὶ τοῦ μικροῦ Ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, ὡς πρόδρομοι τῆς ἰδίας αὐτοῦ συμφορᾶς. Τοῦρκοι αἰχμάλωτοι, ἀνήγγειλαν, ὅτι οἱ ἐν Ἄρτῃ ἐπληροφορήθησαν λεπτομερῶς παρὰ τινος Ἰταλοῦ, συλληφθέντος ἐν τῇ ἐμπροσθοφυλακῇ, ὅλα τὰ σχέδια τῶν Ἑλλήνων, τὰς μικρὰς αὐτῶν δυνάμεις, τὸν ὀλίγον ἀριθμὸν τῶν Φιλελλήνων, οὓς ἐνόμιζον οἱ Τοῦρκοι συμποσουςμένους εἰς δισχίλους, καὶ ὅτι αἱ πληροφορίες αὗται ἐστάλησαν ἀμέσως εἰς τὸ κεντρικὸν στρατόπεδον τοῦ Ὁμέρ Βριώνη. Κατὰ δὲ τὴν προλαβοῦσαν νύκτα, πρὶν ἔτι οἱ Φιλέλληνες ἐπανέλθωσιν ἐκ τῆς ἀσκόπου ἐκστρατείας τῶν εἰς τὸ Πέτα, ἦλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ ὁ Μάρκος Βότσαρης μετὰ τῶν ἀνδρῶν τοῦ ἐν ἀθλιεστάτῃ κακαστάσει χλευαζόμενοι οἱ περὶ τὸν Βότσαρην καὶ διωκόμενοι καθ' ὅλην τὴν πορείαν τῶν παρὰ τῶν Τούρκων, προσεβλήθησαν τέλος παρὰ τὴν Πλάκκην (29/11 Ἰουλίου ὑπὸ πλήθους ἐχθρῶν καὶ ἀπεικρούσθησαν ὑποστάντες μεγάλας ζημίας. Καὶ πρὸ ἡμερῶν ἤδη (18/30 Ἰουνίου) ἔπεμψαν οἱ Τοῦρκοι ἐκ Πρεβέζης πλοῖά τινα εἰς τὸν ἀμβρακικὸν κόλπον, συνέλαβαν ἐκεῖ Ἑλληνικάς τινας λέμβους, αἵτινες κατεῖχον τὸν κόλπον καὶ διέκοψαν οὕτω τὴν διὰ τῆς θαλάσσης συγκοινωνίαν μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοπέδου καὶ τῆς Ἀκρηνάκης. Συγχρόνως δὲ πικρὰ τῆς τύχης προσβολὴ ἀπεστέ-

ρητε τοὺς Σουλιώτας πάσης ἐλπίδος ἐπικουρίας διὰ θαλάσσης. Τρισχίλιοι Τοῦρκοι ἐπέπεσον (4/16 Ἰουλίου) κατὰ τῶν ἐν Φαναρίῳ Μανιατῶν. Μέχρι τῆς ἐσπέρας ἐπίπονον εἶχον τὸ ἔργον οἱ Τοῦρκοι· ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἔπese, καὶ ἐλέγετο ὅτι οὗτος ἦτο ὁ Μουσταφᾶς βέης ἐκεῖνος, ὁ τοῦ Χουρσίτ πασᾶ Μεχαγιᾶς, ὅστις καὶ παρὰ τὸ Βαλτέτσι ἤδη ἴσταντο ἀπέναντι τοῦ Κυριακούλη· ἀλλὰ καὶ ὁ ἀνδρεῖος αὐτοῦ ἀδελφὸς τοῦ Πετρόμπεη ἐπλήγη ὑπὸ σφαίρας κατὰ τὴν καρδίαν, καὶ οἱ Μανιάται ἀποθαῖνονθέντες ἐκ τοῦ θανάτου τούτου ἀπέπλευσαν εἰς Μετολόγγιον. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν κατέπεσε καὶ ἡ τελευταία τῶν Σουλιωτῶν ἐλπίς ἐν Πέτα. Τὸ χωρίον τοῦ Πέτα κεῖται μίαν μόνην ὥραν μακρὰν τῆς Ἄρτης εἰς τὰς ὑπαρξίας τῶν ὁρέων, τὰ ὅποια χωρίζουσι τὴν Ἀμβρακικὴν ἀπὸ τῶν Μωλοσσικῶν πεδίων καὶ τῶν Ἰωαννίνων, ὥστε ἡ θέσις αὕτη πρὸς τοῖς Ἕλλησι τὰ μέσα νὰ διακώψωσι τὴν συγκοινωνίαν τοῦ ἐχθροῦ διὰ τῶν ὀχυρῶν στενωπῶν ἐπὶ τῆς ἐξ Ἄρτης εἰς Ἰωάννινα ἀγούσης καὶ συγχρόνως ν' ἀνοίξωσι τὴν πρὸς τὸ Σούλιον συγκοινωνίαν. Τὸ χωρίον ἔκειτο ἐν τῷ μέσῳ δύο σειρῶν λόφων, ὧν ἡ μὲν ταπεινωτέρα, εὐπροσιτωτέρα, καὶ 300 ὀργυιῶν μῆκος ἔχουσα ἐκτείνεται ἔμπροσθεν πρὸς δυσμὰς, ἡ δὲ, ἥτις ἐκτείνεται περισσότερον τῆς πρώτης ἀμφωτέρωθεν, κεῖται ὀπίσθεν πρὸς ἀνατολὰς ἐνθα μία μόνη ἀτραπὸς φέρει ὑπὲρ τὰ ὕψη πρὸς τὸ Μετέπι. Τὴν μικροτέραν καὶ εἰς τὰς προσβολὰς μᾶλλον ἐκτεθειμένην σειρὰν τῶν λόφων κατέλαβεν ἀμέσως ἐξ ἀρχῆς ὁ τακτικὸς στρατός· οἱ Ἕλληνες τακτικοὶ ὑπὸ τὸν Ταρέλ-λαν μετὰ δύο πυροβόλων τῶν τριῶν λιτρῶν ἴσταντο εἰς τὸ κέντρον, οἱ Ἰόνιοι δεξιόθεν πρὸς βορρᾶν, καὶ οἱ Φιλέλληνες ἀριστερόθεν. Ἐπὶ δὲ τῶν ὀπίσθεν κειμένων λόφων ἴσταντο, ὑπερβάλλοντες ἀμφοτέρως τὰς πτέρυγας τῶν τακτικῶν, οἱ ἄτακτοι 800 μέχρις 900 τὸν ἀριθμὸν ὑπὸ τῶν Γῶγον Μπακόλαν, καὶ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν ὁ ὀπλαρχηγὸς τοῦ Ξηροχωρίου Βαρνακιώτης, πρὸς ἀριστερὰν δὲ ὁ Μάρκος Βότσαρης. Ἐπανειλημμένως ἐσυμβούλευσαν οἱ ἔμπειροι περὶ τὰ τοιαῦτα νὰ μεταβληθῇ ἡ τάξις αὕτη, ἵνα τοῦλάχιστον μὲν ὑπὸ ἐπιτήρησιν ὁ ὑποπτος Γῶγος. Ἀλλ' ὁ

παράτολμος Δανίας δὲν ἠθέλησε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν τιμητικὴν αὐτοῦ θέσιν· πρὸς τοῦτοις ἐφοβοῦντο καὶ δικαίως οἱ ὀπλαρχηγοὶ μὴ ἀποθαρρυνθῶσιν οἱ Ἕλληνες, ἐὰν ἐβλεπον τοὺς Φράγκους δίδοντας τὴν ἐλαχίστην ὑποψίαν, ὅτι ἠδύναντο ν' ἀποδειλιάσωσιν ἐνώπιον τοῦ κινδύνου. Οἱ Ἕλληνες ὀπλαρχηγοὶ προέτρεπον τοὺς Φιλέλληνας, νὰ ἐγείρωσι τοῦλάχιστον τὰ ἐν Ἑλλάδι συνήθη προχώρατα (ταμπούρια), ἀλλ' οἱ εὐτολμοὶ ἀρχηγοὶ ἠρνήθησαν τοῦτο. « Τὸ στήθός μας εἶναι ὁ προμαχὼν μας », ἀπήντησεν ὁ Ταρέλλας. « Καὶ ἡμεῖς γνωρίζομεν νὰ πολεμῶμεν », εἶπεν ὑπεροπτικῶς ὁ Δανίας πρὸς τὸν Βλαχόπουλον. Ἰστετε οἱ ἀλαζόνες καὶ τὴν ἀπλουστάτην ἠρνήθησαν νὰ λάβωσι προφύλαξιν, ἐν ᾧ καὶ ἡ εὐρυτάτη δὲν ἐφαίνετο περιττή, διότι καλῶς ἐγίνωσκον, κατὰ πόσων οἱ ἐν Ἄρτῃ Τοῦρκοι ὑπερέβαινον τὸ μικρὸν αὐτῶν ἐκ δισχιλίων μολὶς ἀνδρῶν συγκαίμενον στίφος καὶ κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ κατὰ τὰ μέσα. Ὀκτακισχίλιοι περίπου τὸν ἀριθμὸν ἐξῆλθον τὸ πρῶτ' εἰς τὰς 7 (4/16 Ἰουλίου) οἱ Τοῦρκοι, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῇς τὸν φρούρχον τῆς Ἀρτης, τὸν ἄγριον καὶ ἀγέρωχον ἐκεῖνον Ρεσίτ Μεχμέτ πασᾶν, ὃν οἱ Ἕλληνες συνήθως Κιουταγῆν καλοῦσιν. Ἐπορεύοντο δὲ ἐν σχήματι ἐκτεταμένης ἡμισελήνου, στηριζόμενοι μὲ τὴν δεξιὰν πτέρυγαν ἐξ 600 ἱππέων συνισταμένην ἐπὶ τῆς πρὸς τὸ Κομπότι ἀγοῦσης. Τὸ κέντρον τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ προσέβαλε κατὰ μέτωπον τὸν τακτικὸν τῶν Ἑλλήνων στρατόν. Ἡ ὅλη δὲ γραμμὴ καὶ οἱ Ἕλληνες τακτικοὶ ἀπέφυγον κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Φιλελλήνων τὴν περιττὴν σπατάλην τῆς πυρίτιδος καὶ ἄφησαν τὸν ἐχθρὸν νὰ πλησιάσῃ· ἔπειτα τὸ πῦρ αὐτῶν ἐπέφερε μεγάλην εἰς τοὺς ἐχθροὺς βλάβην, καὶ ἐπὶ δύο ὥρας ἀντέκρουσε πᾶσαν αὐτῶν ἔφοδον. Ἀπεσπασμένον σῶμα ἐχθρῶν προσέβαλε τὴν ὀπισθίαν γραμμὴν, τὴν τοῦ Γώγου· καὶ οὗτος ἄφησε τοὺς ἐχθροὺς νὰ πλησιάσωσι, καὶ μάλιστα τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν ἐξ 60—80 ἀνδρῶν κατὰ μέγα μέρος σηματοφόρων καὶ ἀνδρείων στρατιωτῶν ἀνενόχλητον ἄφησε νὰ διαβῇ, καὶ μόνον τοὺς ὀπισθεν ἐρχομένους προσέβαλεν, ὧν τοὺς μὲν κατέστρεψεν αὐτὸς, τοὺς δὲ φεύγοντας κατεδίωξε διὰ τοῦ υἱοῦ του. Ἡ νίκη ἐφαίνετο

ῥέπουσα ἐντελῶς πρὸς τὸ μέρος τῶν Ἑλλήνων, ὅτε σύμπτωσίς τις μετέβαλε τὰ πάντα. Ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ ἐκείνη, ἥτις διὰ τοῦ τεχνάσματος τοῦ Γώγου εἶχεν ἀποχωρισθῆ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ, ἔκρυψε τὰς σημαίας τῆς, καὶ ἀνέβη πρὸς τὰ ὑψηλὰ τῆς ἀτραποῦ τοῦ Μετωπιῦ, ἥτις ἦτο ἀφρούρητος. Οἱ Ἕλληνες ἄτακτοι βλέποντες αἴφνης τοὺς ἐχθροὺς ὑπεράνω αὐτῶν ἐκτιλύσσοντας τὰς σημαίας των ἐφοβήθησαν προδοσίαν ἢ ἦτταν τοῦ Γώγου καὶ διελύθησαν ἐν ἀκαρεῖ. Ἀλλ' οἱ κάτω εὐρισκόμενοι Τοῦρκοι ἐνεθαῤῥύνθησαν, ἀνενέωσαν μεθ' ὁρμῆς τὴν κατὰ τοῦ τακτικοῦ τῶν Ἑλλήνων σώματος ἐφοδον, ἐνίκησαν τοὺς Ἰονίους καὶ τοὺς τακτικούς, ἐχύθησαν ἐν ἀταξίᾳ εἰς τὸ χωρίον, δι' οὗ οἱ ἡττηθέντες ὠπισθοχώρησαν, ἀπέκοψαν τοὺς τελευταίους αὐτῶν λόχους καὶ τοὺς κατέκοψαν. Ὁ Δανίας ἐπέμενε μετὰ τῶν ὀλίγων Φιλελλήνων του νὰ διατηρηθῇ· ὁ Ταρέλλας προσῆλθεν αὐτοπροσώπως μετὰ μικρᾶς συνοδείας, ἵνα τὸν παρακινήσῃ εἰς τὴν ὑποχώρησιν, καὶ συμπεριεπλέχθῃ εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν ὀπαδῶν του. Οἱ Τοῦρκοι ἐκ τοῦ χωρίου, φέροντες μεθ' ἑαυτῶν τὰς κεφαλὰς τῶν φονευθέντων τακτικῶν, καὶ τῶν ἐν τῷ χωρίῳ ἀσθενῶν, οὓς ἀπανθρώπως ἐσφαζαν, ἀποκόπτουσι τοῖς Φιλέλλησι τὴν ὀπισθοχώρησιν· οὗτοι δὲ διευθύνονται πρὸς τὴν εἰς Κομπότι ἄγουσαν ὁδόν, ἥτις κατέχεται ὑπὸ τουρκικοῦ ἱππικοῦ· ὀπισθεν αὐτῶν ἀμέσως καταλαμβάνεται ἡ θέσις των ὑπὸ τῶν δίκην χειμάρρου ὁρμώντων ἐχθρῶν. Ἀπίστευτα ἀνδραγαθήματα ἔπραξαν οἱ γενναῖοι οὗτοι Φιλέλληνες, μέχρις οὗ εἰς ἕκαστος αὐτῶν ἔπεσεν ἐπὶ σωροῦ ἀλθανικῶν πτωμάτων μέρος μόνον αὐτῶν, τὸ ὅποιον ὑπεχώρησε πρὸς τὰ ὄρη, ἐσώθη διὰ τοῦ πυρὸς τῶν ὀπαδῶν τοῦ Γώγου, οἵτινες ἐπέσχον τοὺς διώκοντας. Ὁ Δανίας ἔπεσεν, ὁ Πανᾶς καὶ ὁ στρατηγὸς Νορμάννος ἐτραυματίσθησαν, τὸ τρίτον τῶν τακτικῶν σχεδὸν, τὸ ἥμισυ τῶν Ἰονίων καὶ τὰ τρία τέταρτα τῶν Φιλελλήνων ἔμειναν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Τὸ ὕλικόν τοῦ πολέμου κατεστράφη ἐξ ὀλοκλήρου. Ἡ διάλυσις τοῦ στρατοῦ ἦτο ἐντελής. Ὁ Μαυροκορδάτος ἐκάθητο παρὰ τὴν πρᾶξιζαν ἐν τῇ παρὰ τῇ Λαγκάδᾳ Εὐαγγελιστρίᾳ, ὅτε ὁ Γρίβας τῷ προεῖπεν ἐκ τῆς ὤμο-

πλάτης τοῦ ἐψημένου ἀρνίου τὴν ἤτταν τῶν φίλων τῶν, βα-
θέως δὲ συνεκινήθη ὅταν ἡ τρομερὰ εἰδήσις ἐπεβεβαίωσε τὴν
προφητείαν. Εἰς Λαγκάδαν συνηθροίσθησαν πάλιν κατ' ὀλίγον
περὶ αὐτὸν οἱ ἐσκορπισμένοι καὶ ἐκεῖ ἤρχισαν αἱ ἀμοιβαῖαι αἰτιά-
σεις, αἵτινες ἀπέβλεπον πρὸ πάντων τὸν Γῶγον. Ὅλοι οἱ ἐπιζή-
σαντες Φιλέλληνες κατηγόρουσαν αὐτὸν ἐπὶ τῇ αἰσχροτέρᾳ προδο-
σίᾳ, οἱ δὲ Ἕλληνες ὀπλαρχηγοὶ ἀπέδιδον τὴν ἀμέλειαν τῆς μὴ
καταλήψεως τοῦ λόφου εἰς τὴν συνήθη ἀπίθειαν τῶν ἀτάκτων
στρατευμάτων. Ὁ Γῶγος ἐπακουσάσθῃ αὐτοπροσώπως ἐνώπιον
τοῦ Μυροκορδάτου, ἵνα ἀπολογηθῇ· ἀλλ' ἰδὼν ἐκ τοῦ σύγγγυς
τὴν ἀπηλπισμένην τῶν Ἑλλήνων θέσιν ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια
καὶ μετέβη πρὸς τοὺς Τούρκους. Ἐκτοτε ἐθεωρεῖτο παρὰ τῶν
Φράγκων ἡ προδοσία τοῦ ἀπαδεδειγμένη ἐντελῶς.

Συνέπειαι
τῆς ἐν Πέ-
τα κατὰ
στραφῆς.

Ἡ ἤττα τοῦ Πέτα ἦτο δι' ὅλην τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα τρομε-
ρὰ πληγὴ. Ἐπειδὴ δὲ συνέβη αὕτη ἐν καιρῷ τῆς ὀρμητικῆς τοῦ
Δράμακῃ εἰσβολῆς εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ἐφαίνετο ὅτι ἐ-
πέκειτο ἡ καταστροφὴ τοῦ ἔθνους ὁλοκλήρου. Οἱ Σουλιάται εἶ-
χον ἀπελπισθῇ ἐντελῶς· αἱ ἐλπίδες ἃς εἶχον οἱ Ἕλληνες νὰ κα-
ταλάβωσιν ἐν Ἡπείρῳ ὀχυρὰν θέσιν εἶχον ματαιωθῇ· αἱ πρὸς
τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν ὁδοὶ ἔκειντο ἀνοικταὶ καὶ ἀφροῦρητοι. Ὁ
Μυροκορδάτος εἶχεν ἀπολέσει πλέον καὶ τὴν περιωπὴν καὶ τὴν
ἐπιβρόχην του, καὶ οὐδεμίαν πατριωτικὴν θυσίαν ἠδύνατο νὰ τὸν
ἀνυψώσῃ πάλιν. Ὅλη ἡ ἀνδρεία τῶν Φιλελλήνων δὲν ἠδύνατο νὰ
τοῖς παράσῃ πλέον τὴν πολεμικὴν ἐκείνην βαρύτητα, ἣν τὸ ἀ-
τύχημά των εἶχε καταστρέψει. Καὶ οὐδεὶς ἀμφέβαλλε πλέον, ὅτι
ἡ πρώτη βᾶσις στρατιωτικῆς διοργανίσεως εἶχε καταρρέουσαι ἐν-
τελῶς, ἥτις πανταχοῦ ἐστενοχῶρει καὶ παρώργιζε τοὺς Κλέφ-
τας, διότι ἡσθάνοντο οὗτοι, ὅτι ἡ ἐπιβρόχὴ των κατέπιπτεν ἅμα
ἡ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ διοργάνισις ἐρρίζοιτο. Νίκη ἐν Πέτᾳ,
καὶ ἀπελευθέρωσις τῶν Σουλιωτῶν, ἤθελε κατ' ἀνάγκην δώσει εἰς
τὸν τακτικὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν μεγάλην σημασίαν καὶ βα-
ρύτητα, ἥθελεν ἐλκύσει περισσότερον τὴν ριψοκίνδυνον τῆς Εὐ-
ρώπης νεολαίαν, ἥθελε παράσῃ τῷ Μυροκορδάτῳ στρατιωτι-

κὸν ἀξίωμα καὶ ἐδραιώσει τὴν ἔμφρονα αὐτοῦ διοίκησιν. Ἀλλ' ἄλλως ἀπέβησαν τὰ πάντα. Οἱ Σουλιῶται, οἵτινες εἰς τὰ τελευταῖα αὐτῶν καταφύγια ἔπασχον ἤδη ὑπὸ πείνης καὶ ἐπιδημίας, ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσωσι μετὰ τοῦ Ὁμέρ πασᾶ. Ἦσαν δὲ ἔτοιμοι νὰ παρὰδώσωσι τὸ φρούριον τῆς Κιάφας, δὲν ἤθελον ὅμως νὰ μείνωσιν ἐν χώρᾳ τουρκικῇ, ἀλλὰ ἤθελον νὰ μεταναστεύσωσιν εἰς τὴν Ἑπτάνησον. Ὁ Λόρδος μέγας Ἀρμοστής συγκατετέθη εἰς τοῦτο, καὶ ἐν Προβέξῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ προξένου τῆς Ἀγγλίας Meyer καὶ ἐπὶ τῇ ἐγγυήσει του συνωμολογήθη συνθήκη (28/9 Αὐγούστου), ἐν τῇ ὁποίᾳ οἱ Τοῦρκοι, ἵνα ἀποπερατώσωσι τὴν ὑπόθεσιν ὅσον τάχιον, ἔκαμην ὅλας τὰς δυνατὰς παρὰχωρήσεις. Οἱ Σουλιῶται κατέβησαν σωρηδὸν (2/14 Σεπτεμβρίου) σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις εἰς τὴν παραλίαν, καὶ μετεκομίσθησαν εἰς Κεφαλληνίαν. Ἀμέσως ἐστράφη ὁ Ὁμέρ πασᾶς πρὸς τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν. Οὔτε ὑπερόπτης ὡς ὁ Χουρσίτ, οὔτε ἀπερίσκεπτος ὡς ὁ Δράμαλης, ἐπροσπάθησε διὰ ἡπίου τρόπου νὰ προτρέψῃ εἰς ὑποταγὴν τοῦς-ὀπλαρχηγούς, ὡς τοὺς πλείστους ἐγινώριζεν ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλῆ πασᾶ προσωπικῶς. Καὶ ἐπὶ πλείονα ἔτι χρόνον ἤθελεν ἀναβάλλει νὰ μεταχειρισθῇ τὴν βίαν, ἐὰν ὁ διοικητὴς τῆς Ἀρτης, ὁ ζωνρὸς Μεχμέτ Ρεσίτ πασᾶς δὲν ἀντέκειτο μετὰ περιφρονήσεως εἰς τὴν ἀνανδρον παύτην διαγωγὴν. Ἠνώθη οὗτος μετὰ τοῦ Ἰσμαήλ Πλιάσα, ἐνὸς τῶν ἀντιπάλων τοῦ Ὁμέρ Βριώνη, ἐστρατολόγησεν εἰς τὸ διάστημα δύο μηνῶν τρισχιλίους Ἀλβανούς, καὶ μετ' αὐτῶν διέπλευσε τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον, ἐν τῇ παραλόγῳ πεποιθήσει, ὅτι εὐνοούμενος ὑπὸ τῶν περιστάσεων ἤθελε διὰ τῶν ὀλίγων τούτων δυνάμεων καθυποτάξῃ ἅπασαν τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Ὁ Ὁμέρ πασᾶς φοβούμενος τὸν Χουρσίτ καὶ τὴν Πύλην ἄφησεν αὐτὸν νὰ ἐνεργῇ. Ὁ Κιουταγῆς ἀπεβιβάσθη εἰς Λουτράκιον, ὅ,περ εὔρεν ἀφροῦρητον. Ἐν Μαχαλά ὅμως συνεκεντρώθησαν τρισχίλιοι περίπου Ἕλληνες περὶ τὸν Μυροκορδάτον καὶ περὶ τὰ λαίψανα τοῦ τακτικοῦ αὐτοῦ στρατοῦ. Ἀμφοτέρωθεν ἐπὶ τινα χρόνον παρατηροῦντο καὶ ἐμάχοντο οἱ ἐχθροί· ἅμα ὅμως διεδόθη καὶ ἐ-

πεθεσιώθη ἡ εἰδησις, ὅτι ὁ Ὁμέρ πασᾶς ἡτοιμάζετο νὰ προσέλ-
 θη μετὰ πολυαριθμοῦ στρατοῦ Ἀλβανῶν, τὸ Ἑλληνικὸν στρα-
 τόπεδον διελύθη καὶ οἱ κάτοικοι τῆς χώρας ἔσπευσαν σωρηδὸν
 πρὸς τὴν παραλίαν, ἵνα σωθῶσι διὰ θαλάσσης ἐπὶ τῆς νήσου Κα-
 λάμου. Φαίνεται ὅμως ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἐμεσολάβησεν ἀλβανικὴ
 προδοσία. Οἱ ἐν Μαχαλᾷ Ἕλληνες ἀπεφάσισάν ποτε νὰ ὀρμήσω-
 σι διὰ νυκτὸς κατὰ τοῦ Λουτρακίου, ἀλλ' εὔρον τοὺς Τούρκους
 ἐτοίμους καὶ ὠπλισμένους, καὶ ὡς ἐκ τούτου ὑπωπτεύθησαν ὅτι
 ὁ προδότης εὐρίσκετο ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν. Πρόσφατος ἦτο ἡ
 μνήμη τοῦ Γώγου· πρὸς τούτοις δὲ ἦτο γνωστὸν ὅτι καὶ ἐν Ἀ-
 γράφοις, ἐν Βλαχῶ, ἐν Κραθάραις οἱ ὀπλαρχηγοὶ ἦσαν σφόδρα
 διηρημένοι· περὶ δὲ τοῦ Βαρνακιώτου ἦτο γνωστὸν ὅτι εὐρίσκετο
 εἰς ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ ἀρχαίου φίλου του, Ὁμέρ πασᾶ.
 Ἄδολον ἐθεώρει τὸ τοιοῦτον ὁ τίμιος Μαυροκορδάτος· καὶ πολε-
 λεμικοῦ συγκροτηθέντος συμβουλίου διατάχθη μάλιστα ὁ Βαρ-
 νακιώτης νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰς μετὰ τοῦ Ὁμέρ πασᾶ σχέσεις
 του, αἵτινες ἐφαίνοντο συναρθεῖσαι, ἵνα κρατηθῇ ὁ Ὁμέρ πασᾶς
 ἕως ὅτου φθάσῃ ἐκ Πελοποννήσου βοήθεια. Τὴν ἐγγραφὸν ταύ-
 την διαταγὴν ἔχων εἰς χεῖρας ἔκαμεν ὁ Βαρνακιώτης καὶ ἄλλο
 ἔῃμα, πρὸς τὸ ὁποῖον οὐδεμίαν εἶχεν ἐντολήν· χωρὶς δηλ. νὰ
 προειδοποιήσῃ τὸν Μαυροκορδάτον μετέβη (τὸν Σεπτέμβριον) μετὰ
 τοῦ Ἀνδρέου Ἰσκού αὐτοπροσώπως πρὸς τὸν Ὁμέρ πασᾶν, ὅστις
 τοσοῦτον τὸν εἴλκυσε ὥστε ἄνευ δισταγμοῦ ἐπροσκύνησεν. Ἐ-
 πανελθὼν δὲ συνεκάλεσε τοὺς προὔχοντας, καὶ τὸν πρόεδρον αὐ-
 τὸν, εἰς σύσκεψιν. Ὁ Μαυροκορδάτος ἔλαβε τὴν ἐγγραφὸν πρόσ-
 κλησιν εἰς Γεφύριον. Ἀνήτυχος γενόμενος καὶ ὑποπτευθεὶς ἀπάτην
 προσεκάλεσε τὸν Βαρνακιώτην ἐνώπιον τῆς γερουσίας, ὅτε αἴφνης
 κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν (23/5 Ὀκτωβρίου) διὰ ἐπιστολῶν τοῦ
 Ὁμέρ πασᾶ καὶ τοῦ Βαρνακιώτου ἀνεκαλύφθη ὅλη ἡ ἀλήθεια. Ἡ
 ἀποστασία αὕτη, ἥτις συνεπέφερε τὴν ἀποστασίαν καὶ ἄλλων
 ὀπλαρχηγῶν, ἐπανεφέρε τὰς πολεμικωτάτας ἐπαρχίας τοῦ Ξη-
 ρομέρου καὶ τοῦ Βάλτου ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν καὶ ἥνοιξε τῷ
 Ὁμέρ πασᾶ τὴν πρὸς τὴν Λίτωλίαν καὶ Ἀκκρνανίαν εἰσόδον. Ἀ-

νενόχλητος διέβη ὁ πασᾶς μετὰ ὀκτακισχιλίων περίπου Ἀλβανῶν
 τὰ στενὰ τοῦ Μακρυνοῦρου, εὔρε τὰ χωρία τῆς Λεπενούς καὶ τοῦ
 Βραχωρίου κεκαυμένα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ κενὰ κατοίκων. Ὁ
 Μαυροκορδάτος δὲ μετ' ὀλίγων πιστῶν ὁπαδῶν, τοῦ Μάρκου
 Βότσαρη, τοῦ Τσόγκα, τοῦ Μακρῆ, καὶ τοῦ Βλαχοπούλου ἐπει-
 ράθη ν' ἀντισταθῇ κατὰ τοῦ χειμάρρου τῶν ἐχθρῶν εἰς διαφό-
 ρους θέσεις, τέλος καὶ εἰς τὸ δύο ὥρας μακρὰν τοῦ Μεσολογγίου
 κείμενον Κεφαλόβρυτον (21/2 Νοεμβρίου) καὶ νὰ ὑπερασπισθῇ
 τὰς πρὸς τὰ ἔλη διόδους· ἀλλ' εἰς μάτην. Τοῦ τελευταίου τού-
 του χωρίου οἱ κάτοικοι κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη, ὁ Γ. Κίτσος καὶ ὁ
 Μάρκος Βότσαρης διωκόμενοι στενωῶς κατέφυγον εἰς Μεσολλόγ-
 γιον, ἐνθα εἶχε καταφύγει πρότερον ἡδὴ ὁ Μαυροκορδάτος. Ἀμέ-
 σως δὲ ἐπολιορκήθησαν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ καὶ διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ
 θαλάσσης. Ὁ μὲν Ρέσιτ πασᾶς ἦτο ἐστρατοπεδευμένος κατὰ τὸν
 Ἅγιον Ἀθανάσιον, ὁ δὲ Ὁμέρ πασᾶς κατὰ τὸν Ἅγιον Δημήτριον.
 Ἐν τῇ συνοδίᾳ αὐτῶν εὐρίσκοντο ὁ Γῶγος, ὁ Βαρνακιώτης ὁ
 Ἰσκος καὶ ἄλλοι Ἕλληνες ὁπλαρχηγοί. Πρὸ τῆς πόλεως δὲ ἐνε-
 φανίσθησαν καὶ τινα πολεμικὰ πλοῖα ἐκ Πατρῶν ὑπὸ τὸν
 Ἰουσοῦφ πασᾶν. Τότε ὁ Μαυροκορδάτος δι' ἀνδρείας καὶ γεν-
 ναίας ἀποφάσεως ἤναψεν ἐκ νέου εἰς τὰς χώρας ταύτας τὸν νε-
 κρωθέντα πατριωτισμὸν καὶ διὰ εὐγενοῦς ἐγκαρτερήσεως ἔσωσε
 τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Οἱ πλεῖστοι τῶν εἰς τὴν πόλιν καταφυγάν-
 των ὁπλαρχηγῶν ἐσυμβούλευον τὸν πρόεδρον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ
 μέρος τοῦτο τῆς Ἑλληνικῆς γῆς· ἡ Ἰόνιος δὲ κυβέρνησις τῷ ἐ-
 πρότεινεν ἄσυλον ἐν Ζακύνθῳ. Ἀλλ' ὁ Μαυροκορδάτος εἶπεν, ὅτι
 τοῦτο ἤθελεν ἀνοίξει τοῖς ἐχθροῖς τὴν εἴσοδον εἰς τὴν Πελοπόν-
 νησον, ἥτις ἤδη πολλὰ ἔπαθε, καὶ ὅτι τὸ πᾶν ἤθελεν ἀπολε-
 σθῇ. «Ἐνταῦθα θ' ἀποθάνω», εἶπε τελευτῶν, καὶ ὁ Μάρκος Βό-
 τσαρης ἀνεφώνησεν ἀμέσως «Καὶ ἐγώ»! Οἱ λόγοι οὗτοι, λέγει
 ὁ Τρικούπης, ἐχρησίμυσαν ὥς θεμέλιος λίθος τῆς πολιορκίας
 καὶ τῆς σωτηρίας τοῦ Μεσολογγίου. Ὁ λαὸς τοῦ Μεσολογγίου
 ἀνήγειρε τὸ οἰκοδόμημα. Ἄνευ τῆς γενναίας καὶ στερεᾶς ἀπο-
 φάσεως τῶν κατοίκων οὐδὲν ἠδύνατο νὰ ὠφελήσῃ ἡ ἀνδρεία τῶν

δύο εὐγενῶν ἐκείνων ἀνδρῶν, ὧν ὁ μὲν εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν μετὰ 25, ὁ δὲ μετὰ 35 ὀπλοφόρων. Ὅθεν προσεκάλεσαν εἰς πολιτικὸν συμβούλιον καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Πορφύριον καὶ τοῦ προσεστώτος Ἰωάννην Τρικουπὴν, Παλαμῆν, Παπαλουκᾶν καὶ Ραζοκότσκιν. Ἦσαν δὲ σύμφωνοι ὅλοι. Ἐρωτηθεὶς καὶ ὁ λαὸς, ἀπήντησεν ὅτι ἦτο ἕτοιμος νὰ ἐγκαρτερήσῃ μέχρι ἐσχάτων. Ἡ πρώτη αὕτη ἀρχὴ τῶν ἐν Μεσο λογγίᾳ πράξεων ἦτο κατὰ πάντα ἀνταξίᾳ τοῦ ἐνδόξου αὐτῶν τέλους.

^{Ἡ πρώτη πολιτοκρία τοῦ Μεσο-λογγίου.} Τὸ Μεσολόγγιον εἶναι, ὡς ἀποδεικνύει καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ, (1) Τουρκικὴ κατὰ τὸ σχέδιον ἦτο, κατὰ τοὺς κατοίκους ὅλως σχεδὸν χριστιανικὴ, καὶ οἱ εὐπορώτεροι ἐκ τῶν 5500 κατοίκων τῆς ἐλλάλουν τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν· εἶχε δὲ καὶ οἰκολεῖον καλόν, τὸ ὁποῖον, διευθυνομένον ὑπὸ τοῦ Παναγιώτου Παλαμᾶ καὶ τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν, εἶχε προσελκύσει πλείστους μαθητάς. Οἱ πλουσιώτεροι τῶν κατοίκων, ἵνα ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς ὑγιεινότητος καὶ τερπνοτήτος θέσεως παρὰ τὴν θάλασσαν, εἶχον χερσῶσι μέρος τῆς βαλτώδους παραλίας, καὶ ἐγείραντες προχώματα μὲ στερεὰς ἐσχάρας εἶχον οἰκοδομήσει ἐπ' αὐτῶν τὰς οἰκίας τῶν οἱ δὲ χωρικοὶ, οἱ οὕτω λεγόμενοι Καλυβιδῶται (κατοικοὶ τῶν καλυβῶν) κατῴκουν πρὸς τὸ μέρος τῆς στερεᾶς· τὰ ἐπίλοιπα μέρη τῆς πόλεως κατεῖχον οἱ ἄλλοι καὶ ναῦται, οἵτινες εἶχον ἀνεξάντλητον πηγὴν ἐργασίας καὶ πλούτου εἰς τὴν πολύχθον παραλίαν. Ἡ πόλις καῖται ἐπὶ ἀκρωτηρίου μεταξὺ τοῦ Ἀσπροποτάμου (Ἀχελώου) καὶ τοῦ Φιδαρῆ ποταμοῦ (Εὐήνου) τέσσαρας ὥρας μακρὰν τῆς νοτίου ὑπώρειας τοῦ Ζυγοῦ (τοῦ ἀρχαίου Ἀρακύνθου), ἔνθα ἴσταντο τὸ πάλαι ἡ Πλευρῶν. Τὸ ἔδαφος τῆς πόλεως εἶναι σχεδὸν ἴσον μὲ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, αἱ δὲ παραθαλάσσιοι οἰκίαι εἶναι ἐν καιρῷ χειμῶνος ἐκτεθειμέναι εἰς τὴν εἰσβολὴν τῶν ὑδάτων, τὰ ὅποια τὸ θέρος ἀποσύρονται πάλιν μακρὰν τῆς πόλεως. Ἐμπροσθεν δὲ τῆς πόλεως σχηματίζει τὸ ἀβαθὲς ὕδωρ τῆς θαλάσσης μέγα ἰχθυοφόρον ἔλος, ἔχον περιφέρειαν 65

(1) Ἐν μέσῳ λόγγου.

ὥρων, τὸ ὁποῖον εἶναι πλεύσιμον διὰ τῶν ἐλαφρῶν μόνον μονοξύλων, καὶ περιέχει πλῆθος μικρῶν νήσων μὲ καλύβας, οἷτινες ἐν καιρῷ χειμῶνος κατὰ τὴν μεγάλην ἀλιεῖαν χρησιμεύουσιν ὡς καταλύματα τῆς νυκτός. Αἱ δύο ἐν αὐτῇ τῇ λίμνῃ κείμεναι ἀλικάι, ἡ μὲν Ἄσπρη πρὸς τὸ Ἀνατολικόν, ἡ δὲ Μαύρη ἀνατολικῶς πρὸς τὸ Βραχῶρι παρῆχον εὐρύτερον στάδιον πορισμοῦ εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ἥτις ἐν ἀρχῇ ἤδη τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος ἐνεποίει εἰς τοὺς περιηγητάς, καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς καλῶς γνωρίζοντας τὴν κατὰστασιν τῆς Ἀνατολῆς, ἐντύπωσιν εὐπορίας, καὶ ἦτο ἐπισημοτέρα τοῦ Ἀνατολικοῦ ἂν καὶ τοῦτο ἔδωκε τὸ ὄνομα εἰς τὴν ἐπαρχίαν. Στενὴ διώρυξ ἀπὸ τῆς πόλεως μέχρι τῆς θαλάσσης διασχίζει τὴν λίμνην καὶ παρέχει εἰς μικρὰ φορτηγὰ πλοῖα τὴν μόνην πρὸς τὴν πόλιν εἴσοδον. Παρὰ δὲ τὴν ἀνατολικὴν ἄκραν τῆς διώρυγος κεῖται μικρὰ νῆσος, τὸ Βασιλάδιον, ἣν ὠχύρωσε κατὰ τὸ 1816 ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἕνεκα τῆς σπουδαίας αὐτῆς θέσεως. Ἐν καιρῷ τῆς ἐπαναστάσεως ἔστησαν οἱ Ἕλληνες τρία τηλεβόλα ἐν τῷ φρουρίῳ, τὸ ὁποῖον πρὸ μικροῦ ἔτι, ὅταν ὁ τουρκικὸς στόλος ἐπλευσεν εἰς Πάτρας ἵνα ὑποδεχθῇ τὸν Καπουτὰν πασᾶν, ἦτο εἰς κατὰστασιν ν' ἀποκρούσῃ ἑφοδὸν αἰγυπτιακῶν πλοίων. Πρὸς τὸ μέρος δὲ τῆς ξηρᾶς ἐπιπολαίως πολὺ ἐπροφυλάττετο ἡ πόλις διὰ ἀρχαίας, παρημελημένης τάφρου, τέσσαρ-
 ρας πόδας ἐχούσης βάθος καὶ ἑπτὰ πλάτος, ἥτις, φθάνουσα μέχρι τῆς λίμνης εἰς μιᾶς ὥρας περιφέρειαν ἀμφοτέρωθεν τὴν περιέκλειεν· εἰς τὸ χεῖλος τῆς τάφρου ταύτης ἵστατο ἐπὶ ἀσθενοῦς βάσεως τεῖχος ἡ πρόχωμα, ὕψος μὲν τέσσαρ-
 ρας πόδας πλάτος δὲ δύο πόδας ἔχον, ἄνευ πύργων, μὲ 14 πηλικά σιδηρὰ πυροβόλα. Οἱ πολιορκούμενοι ἐπρόσθεσαν ἄλλον ἐσωτερικὸν προμαχῶνα, ὅστις συνέδεε δύο ἐκκλησίας. Μὲ τοιαῦτα ἀμυντικὰ μέτρα 360 ὀπλοφόροι, οἷτινες μετὰ τὴν ἀποπομπὴν τῶν ἀνικάνων ἔμειναν ἐν Μεσολογίῳ, ἐφωδισμένοι μὲ τρόφιμα καὶ πολεμοφόδια ἐπὶ ἓνα μῆνα, ἔπρεπε ν' ἀντισταθῶσιν εἰς ἑνδεκα-
 κισχιλίους Τούρκους, οἷτινες ἤρχισαν νὰ πυροβολῶσι κατὰ τῆς πόλεως δι' ἑνδεκα τηλεβόλων καὶ τεσσάρων βρουζίων.

Ἀποτυχόντος τοῦ πρώτου κανονοβολισμοῦ συνήλθον οἱ πασά-
 δες εἰς πολεμικὸν συμβούλιον. Καὶ ὁ μὲν Ῥεσίτ πασᾶς ἐπρότεινε
 νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν ἐξ ἐφόδου. Ἡ πρότασις αὕτη ἦτο καὶ ἡ
 ἰσχυροτέρα καὶ ἡ φρονιμωτέρα, καὶ ἂν ἐξετελεῖτο ἡ ἐφοδος καὶ ἡ
 πόλις καὶ οἱ ἐν αὐτῇ Ἕλληνες κατεστρέφοντο· ἀλλ' ὁ Ὁμέρ πασᾶς
 ἤθελε κάλλιον νὰ ἐπιτευχθῇ ὁ σκοπὸς διὰ διαπραγματεύσεων,
 διότι ἐθεώρει ἐπικίνδυνον, ἐν τῇ γενικῇ ἐρημώσει τῆς πέριξ χώ-
 ρας νὰ μὴ διατηρηθῇ ἡ πόλις, ἵνα ἐν αὐτῇ διαχειμάσῃ ὁ στρα-
 τός. Ὅθεν διέταξε τὸν Βαρνακιώτην νὰ ἔλθῃ εἰς συνεννόησιν πρὸς
 τοὺς δικφόρους, ὀπλαρχηγούς, ἐλπίζων, ὅτι καὶ ὁ Βαρνακιώτης
 ἤθελεν εὐκόλως κατορθώσει τοῦτο, ὅπως αὐτὸς εἶχε κατορθώσει
 ὡς πρὸς τὸν Βαρνακιώτην. Καὶ ἔγραψε μὲν ὁ Βαρνακιώτης, ἀλλ'
 οὐδεμίαν ἔλαβεν ἀπάντησιν. Μετὰ τοῦτο ὁ Ὁμέρ πασᾶς κατὼρ-
 θωσεν, ὥστε ὁ Ἄγιος Βασιάρχης, ἀρχαῖος ὀπαδὸς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ,
 νὰ ἔλθῃ εἰς προσωπικὴν συνέντευξιν μετὰ τοῦ Μάρκου Βότσαρη
 οὗτινος πρότερον ἦτο στενὸς φίλος. Ἡ συνέντευξις αὕτη ἔλαβε
 χώραν ἐκτὸς τῆς πόλεως, ἵνα μὴ οἱ ἐχθροὶ μάθωσι τὴν ἀδυνα-
 μίαν τῶν Ἑλλήνων, περὶ τῆς ὁποίας οὗτοι ἐπειρῶντο νὰ τοὺς
 ἐξαπατήσωσι διὰ μυρίων τεχνασμάτων. Ὁ ἀπεσταλμένος ἔκαμεν
 ὅλας τὰς δυνατάς παρχωρήσεις· γενικὴν ἀμνηστείαν, ἐλευθέραν
 ὑποχώρησιν διὰ τὸν Μαυροκορδάτον καὶ ὅλους, οἵτινες εἶχον νὰ
 φοβηθῶσι τὴν ὀργὴν τοῦ Σουλτάνου. Οἱ πολιορκούμενοι, ἐλπίζον-
 τες νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἐφοδὸν μέχρι οὗ λάβωσιν ἐπικουρίαν,
 ἔδιδον εἰς τὸν πασᾶν ἐλπίδας καὶ παρέτεινον τὰς διαπραγματεύ-
 σεις. Ἐν τῷ δ' ἐλάβανον χώραν αἱ φιλικαὶ αὗται διαπραγματεύ-
 σεις πρὸς τὸ μέρος, τῆς ξηρᾶς, ὁ Ἰουσοφ πασᾶς διεκονίσεν ἀπὸ
 τοῦ στόλου εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ Μεσολογγίου, ὅτι ἐὰν δὲν θέ-
 λωσι νὰ γείνη ἡ πόλις ὁ τάφος πολλῶν ἀθῶων, ἔπρεπε νὰ παρα-
 δώσωσι τὸν πρόεδρον, τοὺς ἄρχοντας καὶ ὀπλαρχηγούς, ν' ἀπο-
 τίσωσι τὸν καθυστερούμενον φόρον, καὶ νὰ συγκατατεθῶσιν ἀκό-
 μη εἰς ἄλλας ἀποζημιώσεις. Τὰς ἀπαιτήσεις ταύτας ἐζήτησαν οἱ
 Ἕλληνες ἐγγράφως, ἵνα ἐκφράσωσι τῷ Ὁμέρ πασᾶ τὰ περὶ τούτου
 παρᾶπονά των καὶ κερδίσωσι καιρόν. Ὁ πασᾶς ἐγένειεν ἐκτὸς ἑαυ-

τοῦ καὶ ἐπηύξησε τὰς παραχωρήσεις του. Προφορικῶς ὑπεσχέθη ὅτι δίδει τὴν ἄδειαν εἰς τὸν πρόεδρον καὶ εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὸν, εἰς τὸν Μάρκον Βότσαρη καὶ εἰς τοὺς ὁπαδούς του, εἰς τοὺς προὔχοντας καὶ εἰς τριακοσίας τῶν πρώτων οἰκογενειῶν νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν πόλιν. Ἐκ τούτου ἐνόησαν οἱ πολιορκούμενοι ὅτι οἱ ἐχθροὶ δὲν εἶχον ἀκριβεῖς περὶ τῶν ἐντὸς τῆς πόλεως πληροφορίας, διότι τόσαι οἰκογένειαι δὲν εὕρισκοντο τότε ἐν αὐτῇ. Παρεχωρήθη καὶ ὀκταήμερος ἀνακωχὴ ὅπλων πρὸς παρασκευὴν τῶν πλοίων. Μόλις εἶχον παρέλθει αἱ τρεῖς τῶν ὀκτὼ τούτων ἡμερῶν, ὅτε ἐφάνησαν (8/20 Νοεμβρίου) ἑπτὰ ὑδραῖκά πλοῖα εἰς τὰ πρὸ τῆς πόλεως ὕδατα, καὶ ἀμέσως ἡ ναυτικὴ μοῖρα τοῦ Ἰουσούφ πασᾶ φεβηθεῖσα διεσκορπίσθη. Ὁ Ὁμέρ πασᾶς ἐσυμβούλευσε τοὺς Ἕλληνας νὰ μεταχειρισθῶσι τὰ πλοῖα ταῦτα ἵνα ἐξέλθωσι τῆς πόλεως· πλὴν αὐτὰ ἀπεβίβασαν (11/23 Νοεμβρίου) ἑπτακοσίους Πελοποννησίους εἰς τὴν πόλιν, ἐπὶ κεφαλῇς τῶν ὁποίων, καθὼς πρότερον πρὸς κατάληψιν καὶ διατήρησιν τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἄργους, ἦσαν οἱ πρώτιστοι τῶν ὁπλαρχηγῶν, ἐρχόμενοι νὰ συμμεθέξωσι τῶν κινδύνων τὰς πολιορκίας ταύτης, αὐτὸς ὁ Πετρόμπεης, ὁ Ἀνδρέας Ζαήμης καὶ ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης· ἤρχοντο δὲ οὗτοι εἰς στιγμὴν κατάλληλον, ὅπως ἀντικαταστήσωσι τὸν γενναῖον στρατηγὸν Νορμάννον, ὅστις τιμώμενος παρὰ πάντων ἕνεκα τῆς ἀνδρίας καὶ τιμιότητός του, κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὑπὸ γαστρικοῦ πυρετοῦ προσβληθεὶς ἀπέθανεν. Ὁ Βασιάρης ἦλθεν εἰς λόγους μετὰ τοῦ Μάρκου Βότσαρη, ὅστις φαιδρὸς καὶ ἐν ὑπεροπτικῇ ἀπάτῃ καταπραΰνων αὐτὸν εἶπεν ὅτι οἱ πολιορκούμενοι εἶναι ἔτοιμοι νὰ πέμψωσιν ἀπεσταλμένους, ἵνα φανερώσωσι τὴν ὑποταγὴν των· ὅταν δὲ ἀνεχώρει, λέγεται, ὅτι καλύπτων διὰ τῆς χειρὸς τὸ ἐρύθημα τοῦ προσώπου του εἶπεν· « Ἰπὲρ πατρίδος πρέπει νὰ θυσιάσῃ τις καὶ αὐτὴν τὴν τιμὴν του! » Ἐκταγορητευμένοι ὑπὸ τῆς ὑποσχέσεως ταύτης παρεσκευάζοντο οἱ πασάδες νὰ ὑποδεχθῶσι μεγαλοπρεπῶς τοὺς ἀπεσταλμένους· ὁ Βαρνακιώτης ἔμελλε νὰ συνοδεύσῃ αὐτούς. Ὁ Ὁμέρ πασᾶς ἐναβρυνόμενος ἐπὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ του μετέβη εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ δυ-

σηρεστημένον Ῥεσίτ πατῶ. Ἡ ὥρα ἦλθεν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι. Λακωνικὴ μόνον ἐπιστολὴ ἐνεχειρίσθη εἰς τὸν λυσσῶντα πασῶν. « Ἐὰν θέλετε νὰ κυριεύσητε τὴν πόλιν μας, ἔλθετε νὰ τὴν λάβητε! » Μεταβληθέντων οὕτω τῶν πραγμάτων μετεβλήθησαν αἶφνης τὰ πάντα εἰς ὅλην τὴν πέριξ χώραν. Ἐκ Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου προσέδραμον μετὰ τὴν ἄρσιν τῆς διὰ θαλάσσης πολιορκίας οἱ χωρικοὶ μὲ ὅλα τὰ προσκόμματα ἐκ μέρους τῆς κυβερνήσεώς των, ἵνα ἐφοδίσωσι πλουσιοπαρόχως τὴν πόλιν· καὶ ἐκ Λιβόρνου κατέπλευσε πλοῖον μὲ τρόφιμα· τέσσαρα σπετσιωτικὰ πλοῖα προστετέθησαν εἰς τὰ ὑδραϊκά· ἐκ τῶν ἐγγχωρίων δὲ εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν ὁ Μακρῆς καὶ ὁ Τσόγκας μετὰ νέων ὀπαδῶν· ἐκ Γαστούνης καὶ Πύργου ἔσπευσαν ἀκόμῃ χίλιοι Πελοποννήσιοι· ἦλθε δὲ καὶ ὁ Ἀνδρέας Λόντος μεθ' ὀπλοφόρων. Ὅπισθεν τῶν Τούρκων ἐκινουῦντε οἱ ἐνθαῤῥυνθέντες Αἰτωλοὶ. Οἱ εἰς Κάλαμον καταφυγόντες ἐντόπιοι, ἀποπεμφθέντες παρὰ τῆς Ἰονίου ἀρχῆς, ἔδραζαν ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ αὐτῶν ἐκ νέου τὰ ὅπλα. Ἐξ αὐτῶν καὶ ἐξ ἄλλων συβῆρυσάντων συντοπιτῶν ἐσχηματίσθησαν δύο σώματα, τὸ μὲν ὑπὸ τοὺς ἀδελφοὺς Χασαπαίους ἐν Ξηρομέρῳ, τὸ δὲ ἐν Βάλτῳ ὑπὸ τὸν Μαλεσάδαν, ἅτινα ἀπέκοψαν τὴν συγκοινωνίαν πρὸς τὴν Ἄρταν καὶ Πρέβεζαν. Καὶ ἤδη εἶχον διαδοθῆ αἱ ἐκ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἀποθαῤῥυντικαὶ διὰ τοῦς Τούρκους εἰδήσεις περὶ τῶν ἡττῶν τοῦ Δράμικου, περὶ τῆς ἐν Κορίνθῳ πολιορκίας αὐτοῦ, καὶ περὶ τῆς φυγῆς καὶ τῶν συμφορῶν τοῦ στόλου. Ἐπῆλθε δ' ἐν τούτοις καὶ ὁ χειμὼν φέρων ὥς συνοδίαν τοῦ βροχᾶς καὶ χάλαζαν, ἔλλειψιν τροφῶν καὶ πυρετούς. Οἱ στίχοιτων Ἀλβανῶν, εἰς τοὺς ὁποίους καθυστερεῖτο ὁ μισθός, ἤραιοῦντο καθ' ἑκάστην ὑπὸ λειποταξιῶν. Τὸ συμφέρον καὶ ἡ πολιτικὴ αὐτῶν, ἥτις καὶ ἐν τῷ μέλλοντι πολὺ τοὺς Ἕλληνας ἐβοήθησεν, ἦτο νὰ παρατείνωσιν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον τὸν μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων πόλεμον, ὅστις τοῖς ἦτο ἀένανον χρηματιστήριον. Καὶ αὐτὴν τὴν πόλιν τοῦ Μεσολογγίου, ἐνώπιον τῆς ὁποίας ἔμελλον ν' ἀποτύχωσι πολλάκις ἀκόμῃ οἱ πρὸς κατὰπνύζιν τῆς ἐπανα-

στάσεως απόπειραι, ἀπεκάλουν σαρὰφην των (τραπεζίτην). Οἱ πασάδες λοιπὸν ἐπανῆλθον εἰς τὴν πρώτην γνώμην τοῦ Ρεσίτ, εἰς τὴν δι' ἐφόδου ἐκπόρθειν νῦν ὅμως ὁ ἐνθουσιασμὸς ἐξωτερικῶς μὲν εἶχε σβεσθῆ, ἐσωτερικῶς ὅμως ἐπιταθῆ. Πολλὰ ὑποσχέσεις χρημάτων ἐγένοντο εἰς τοὺς ἐθελοντάς, οἵτινες ὑπέσχοντο ν' ἀναβῶσι τὰ τεῖχη. 800 Ἀλβανοὶ ἐπαρουσιάσθησαν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὅλοι οἱ σημαιοφόροι. Τὰ Χριστούγεννα ὠρίσθησαν ὡς ἡμέρα τῆς ἐφόδου, διότι κατ' αὐτὴν οἱ Ἕλληνες ὅλοι ἤθελον εὐρίσκεσθαι ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ τὸ σχέδιον προὔδότη τοῖς πολιορκουμένοις. Τὴν παρὰμονὴν τῆς ἐορτῆς παρέπλευσε παρὰ τὴν ἄσπρην ἀλικὴν πλοῖον, φέρον γραμματέα τοῦ Μακρῆ. Ἀνὴρ τις ἔκαμε σημεῖον ἐκ τῆς παραλίας (ἐγνώσθη μετὰ ταῦτα, ὅτι ἦτο οὗτος εἰς τῶν τοῦ Ὁμέρ πασᾶ κυνηγῶν, τοῦ ὁποίου ἡ γυνὴ καὶ τὸ τέκνον ἐτιμωρήθησαν διὰ θανάτου διὰ τὴν εὐεργεσίαν, ἣν προσήνεγκε τοῖς Ἕλλησιν) οὗτος ἐπρόδωσε τὰ σχέδια τῶν Τούρκων, ὕψωσε τὰς χεῖράς του πρὸς τὸν οὐρανόν, ἔκλαυσε καὶ ἔγεινεν ἄφαντος. Τὴν νύκτα δὲ ἀνηγγέλθη τὸ γεγονὸς τοῦτο τοῖς ὀπλαρχηγοῖς. Ἐμελλε τὴν πρωτὴν ὁ Γρίβας νὰ μεταβῇ διὰ θαλάσσης μετὰ πεντακοσίων ἀνδρῶν εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν· ὅθεν ὁ ἀριθμὸς οὗτος περιορίσθη εἰς ἑκατὸν μόνους· αἱ ἐκκλησίαι ἐκλείσθησαν καὶ οἱ ὀπλοφόροι ἐτοποθετήθησαν ἐφ' ὅλης τῆς γραμμῆς τῶν ὀχυρωμάτων, τὸ ὅλον 2250 ἄνδρες. Καὶ οἱ Τούρκοι ἐτέθησαν εἰς γραμμὴν, ἣν ὅλην κατέλαβον. Οἱ δὲ 600 ἐθελονταὶ εἰσεπήδησαν κρυφίως ἐν καιρῷ νυκτὸς εἰς τὴν τάφρον πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος, ἐνθα τὸ τεῖχος ἦτο ἀσθενέστερον, καὶ περιέμενον ἐκεῖ τὸ σημεῖον τῆς ἐφόδου. Μία ὥρα πρὶν χαράξῃ ἤρχισαν οἱ ἐχθροὶ τὸ πῦρ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἄκρου τῆς τάφρου μέγρι τοῦ ἄλλου· ὥρμησε τὸ ἱππικὸν, μὲ φωνὰς καὶ ἀλαλαγμοὺς ἐπέβησαν οἱ Ἀλβανοὶ ἐπὶ τοῦ τεύχους, ἐφ' οὗ ὕψωσαν δύο ἢ τρεῖς σημαίας· ἀλλ' ἡ τόλμη των τοῖς ἦτο ὀλεθρία, διότι μετὰ τρίωρον πάλιν ἀπεκρούσθησαν καὶ ἐκρημνίσθησαν πάλιν εἰς τὴν τάφρον, ἐν ᾗ ἔμειναν 500 νεκροὶ καὶ τραυματίαι μεθ' ὧν τῶν σημαιῶν. Καθὼς μετὰ τὴν μάχην τοῦ Πέτα ὅλα τὰ δεινὰ ἐπέπεσον κατὰ

τῶν Ἑλλήνων, οὕτως ἐπέπεσον νῦν ὅλα τὰ δεινὰ κατὰ τῶν Τούρκων. Οἱ ἄπιστοι φίλοι Γῶγος, Βαρνακιώτης, Ἰσκος, Ῥάγκος καὶ ὁ Γεωργάκης Βαλτινὸς ἐγκατέλιπον μετὰ ταύτην τὴν ἐορτὴν τοὺς Τούρκους, ὥς εἶχον ἐγκαταλείψει πρότερον ἤδη τοὺς Ἕλληνας. Πρὸς βορρᾶν ἀπέκλειςαν οἱ Βαλτινοὶ τὸ στενὸν τοῦ Μακρυνόρους· ὁ Μαυρομιχάλης πλεύσας εἰς Ἀκαρνανίαν κατατρόπωσεν ἐχθρικὸν σῶμα κατὰ τὴν παρὰ τὸν Ἀχελῷον Κατοχὴν τουρκικὸν φορτηγὸν πλοῖον περιέπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων· ἐξ ἀνατολῶν δὲ ἦλθεν ἡ εὐχάριστος διὰ τοὺς Ἕλληνας ἀγγελία, ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς προσέρχεται εἰς βοήθειαν τοῦ Μεσολογγίου. Οἱ Τούρκοι, πλήρεις φόβου καὶ τρόμου ἐγκατέλιπον (31/12 Ἰανουαρίου 1823) τοσοῦτον κατεσπευσμένως τὸ στρατόπεδον αὐτῶν, ὥστε ἀφῆσαντες ὅλα τὰ τηλεβόλα, τὰ πολεμεφόδια καὶ αὐτὰ ἀκόμῃ τὰ σκεύη τοῦ πασᾶ, ἐπειράθησαν νὰ καταφύγῃσι διὰ τοῦ Βραχωρίου εἰς Πρέβεζαν. Ὁ Βότσαρης ἔκαμε τὴν εὐτολμον πρότασιν νὰ πολιορκήσῃσι τοὺς Τούρκους ἐντὸς τοῦ ἐρήμου Βραχωρίου· ἀλλ' ἡ διχόνοια καὶ ἡ ἀντιζηλεία τῶν ὀπλαρχηγῶν ἐμπόδισε τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου τούτου· ἄλλως ἢ ἐντελὴς τῶν Τούρκων καταστροφὴ ἦτο ἄφευκτος. Ἀποπειραθέντες οὗτοι νὰ διαβῶσι τὸν Ἀσπροπόταμον καὶ εὐρόντες αὐτὸν ἀδιάβατον, ὥπισθοχώρησαν μέχρι Βραχωρίου, ἔνθα ἐστρατοπεδευμένοι ἐπὶ τῶν ἐρειπίων καὶ ἄνευ σκηνῶν καὶ σκέπης καταλυμμάτων ἠναγκάσθησαν μετ' οὐ πολὺ νὰ σφάζῃσι καὶ τοὺς ἵππους των. Ἀπόσπασμά τι ὑπὸ τὸν Ἰσμαὴλ Πλιάσαν ἀπεπειράθη (15/27 Ἰανουαρίου) ν' ἀποσυρθῇ εἰς Ἄγραφα, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Βραχώριον ὑπὸ τοῦ Καρχιςκῆκη, ὅστις εἶχε καταλάβει τὴν κατὰ τὸν ἔγιον Βλάχην δίοδον. Ἡ ἀπελπισία ἠνέγκασε τοὺς Τούρκους νὰ ζητήσῃσι καὶ ἐκ δευτέρου δίοδον διὰ τοῦ ποταμοῦ κατὰ τὸ μέρος τῆς Λεπενού. Τὸ ἱππικὸν τεταγμένον εἰς τρεῖς στίχους ἐδοκίμασε νὰ διασχίσῃ τὸν ὀρητικὸν ποταμὸν καὶ νὰ διευκολύνῃ τὴν διάβασιν εἰς τὸ πεζικόν. Εὐκόλως ἠδύναντο οἱ Ἕλληνες νὰ ἐτοιμάσωσιν εἰς τοὺς Τούρκους βέβαιον τάφον. Πέραν τοῦ ποταμοῦ διέβαινον κατὰ τύχην Ἕλληνες τινες, καὶ ἐπυροβόλησαν

κατὰ τῶν διαβκινόντων τὸν ποταμὸν, οἵτινες συχνάκις μετὰ τῶν ἵππων παρεσύροντο ὑπὸ τοῦ ρεύματος· οἱ Τοῦρκοι ὑπέλαβον, ὅτι τοῦτο ἦτο μόνον ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ μεγαλειτέρου τινὸς σώματος· τοιοῦτον σῶμα ἔκειτο πραγματικῶς ἐν Μαχαλᾷ, ἀλλ' ἐνεκα τῆς διανοίας τῶν ἀρχηγῶν εἶχεν ἀφήσει ἀφρούρητον τὸν πόρον. Καὶ ὅμως 500 Τοῦρκοι ἐπνίγησαν· οἱ δὲ διασωθέντες μετέβησαν ἡμιθανεῖς ἐκ τοῦ φόβου καὶ τῆς κακουχίας εἰς Καρδα-σαρᾶν, καὶ ἐντεῦθεν διὰ πλοίων (8/20 Φεβρουαρίου) εἰς Πρέβε-ζαν. Οὕτως ἐξεδικήθησαν οἱ Ἕλληνες, διὰ τὴν ἥτταν τοῦ Πέτα. Καὶ ὅχι μόνον ἀνωρθώθησαν πάλιν τὰ τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ δυ-τικῇ Ἑλλάδι, ἀλλ' ἡ ἑξωσις τῶν Τούρκων ἐκ τῆς Ἀκαρνανίας ἐ-πενήργησε καὶ ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἐπὶ τῆς τελευταίας ἐκβάσεως τῆς ἐκστρατείας τοῦ Δράμαλη. Οἱ ἐν Κορίνθῳ Τοῦρκοι ἀπώλεσαν πλέον πᾶσαν ἐλπίδα περὶ ἐφοδιάσεως καὶ ἐπικουρίας ἐκ τῆς δύσεως εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, τὸν ὅποιον περιέπλεον πάλιν τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα. Ἐκεῖ δὲ ἡ θέσις τοῦ ὑπολει-φθέντος τουρκικοῦ στρατοῦ ἦτο δεινοτάτῃ ὑπὸ πανώλους καὶ πεί-νης ἀπέθνησκον δέκα ἕως εἴκοσιν ἄνδρες καὶ ἑκάστην. Ἀκόμη μετὰ παρέλευσιν πολλῶν ἐτῶν ἔβλεπέ τις ὁσᾷ ἀνθρώπων καὶ ζώων κεί-μενα ἄταφα παρὰ τὰς πηγὰς καὶ τὰ φρέατα, ἔνθα εἶχον ἀποθάνει ἐκ πείνης καὶ δειψῆς. Τέλος δὲ ἡ ἀπελπισία ἠνάγκασε τὰ λείψα-να τοῦ ἀγερῶχου στρατοῦ νὰ διευθυνθῶσιν εἰς Πάτρας ἵνα ἀλ-λάξωσιν ἀέρα καὶ τροφήν. Μικρὰ μόνον φρουρὰ ἔμεινεν ἐπὶ τοῦ Ἀκροκορίνθου· χίλιοι ἄνδρες ἦτο δυνατόν νὰ μετακομισθῶσι διὰ θαλάσσης, οἱ δὲ λοιποὶ τρεῖς χιλιάδες πεντακόσιοι τὸν ἀριθμὸν, διηυθύνθησαν εἰς Πάτρας διὰ ξηρᾶς ἐπὶ τῆς παραλίης ὁδοῦ τῆς Ἀχαΐας (4/16 Ἰανουαρίου). Οἱ Ἕλληνες τῶν μερῶν τούτων ἦσαν διηρημένοι, καὶ οἱ Χαραλάμπαι, ὧν ὁ ἀρχηγὸς Σωτήρης ἦτο ἐν τῶν αἰσχίστων δειγμάτων τοῦ παλαιοῦ κόμματος τῶν Κοτσαμ-πασήδων, ἔκειντο εἰς πόλεμον ἀνοικτὸν μετὰ τῶν Πετμεζαίων· ὅθεν ἡ ὁδὸς ἦτο ἀνοικτή· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα δυστυχίᾳ καὶ σύμ-πτωσις συνεμάχουν κατὰ τῶν Τούρκων. Ὁ γηραιὸς Ἀσημάκης Ζαήμης συνοδευόμενος ὑπὸ τινων προκρίτων καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐ-

τῶν μετέβαινε κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἵνα συνδιαλλάξῃ τοὺς διηρμημένους ὅπλαρχηγούς. Οἱ διχονοοῦντες καὶ οἱ συνδιαλλάκται συνήλθον μίαν ἡμέραν εἰς τὰ Καλύβια (1) τῆς Ἀκράτας (ἀρχ. Κράθης)· ἐκεῖθεν εἶδον τοὺς Τούρκους διαβαίνοντας ὑποκάτω, ὧν μέρος μὲν εἶχε διαβῆ τὸν ποταμὸν, μέρος δὲ εὕρισκετο ἔτι πέραν τοῦ ποταμοῦ· οὐδέτερον τῶν μερῶν τούτων ἐπίστευεν ὅτι ἤθελε συναντήσαι ἐνταῦθα ἐχθρούς. Πέραν τοῦ ποταμοῦ πρὸς τὴν Βοστίτσαν ἐπὶ τῆς παλαιᾶς εἶχε πρότερον ἐγερθῆ τεῖχος κατὰ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμακῃ· ἐκεῖ λοιπὸν οἱ Ἕλληνες λησμονήσαντες αἴφνης τὴν διχονοίαν των, μετέβησαν, καὶ ἀπέκλεισαν τὴν διόδον, καταλαβόντες συγχρόνως καὶ τὴν ἀτραπὸν τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους. Δίς ὤρμησαν οἱ Τούρκοι (6/18 Ἰανουαρίου) ἀλλ' εἰς μάτην· ὁ γέρον Ἀσημάκης καὶ ὁ Σωτήρης Χαρχάμπης ἐξεῖχον ἐν τῇ μάχῃ. Οἱ Μωαμεθανοὶ ἀπεσύρθησαν εἰς τὸ Χάνι τῆς Ἀκράτας καὶ διετρουῖντο ἐκεῖ μῆτε προσβάλλοντες μῆτε προσβαλλόμενοι. Μετὰ δύο ὅμως ἡμέρας ἐπακουσιᾶσθη νέον στίφος Ἑλλήνων ὑπὸ τὸν Ἀνδρέαν Ζαήμεν, τὸν Λόντον καὶ τὸν Ὀδυσσεά, οἵτινες μετὰ τὴν ἀνέλπιστον διάλυσιν τῆς πολιιορκίης τοῦ Μεσολλογγίου μετέβαινον διὰ τοῦ μέρους τούτου εἰς Ἄστρος καὶ κατ' ὁδὸν ἤκουσαν περὶ τῆς συμπλοκῆς εἰς τὴν Ἀκράταν. Τὸ στίφος τοῦτο περιέκλεισε τοὺς Τούρκους ἐκ τῶν νώτων. Ἄνευ κόπου ἠδύναντο οἱ Ἕλληνες νὰ τοὺς κατατροπώσωσιν, ἀλλ' οἱ αἰσχροκερδεῖς ὅπλαρχηγοὶ ἐνόμιζον, ὅτι παραδιδόμενων τῶν Τούρκων διὰ συνθήκης ἤθελον ἔχει μεγαλειότερον μέρος λείας. Ὅθεν ἤθελον ν' ἀναγκάσωσι τοὺς ἐχθροὺς διὰ τῆς πείνης εἰς τὴν παράδοσιν. Οἱ Ἕλληνες ἔβλεπον ἄνωθεν τοὺς Τούρκους σφάζοντας τοὺς ἵππους των, καὶ τέλος, τρομερώτατον θέαμα! διασχίζοντας τὰ κρηνία τῶν πεσόντων συστρεφτικῶν των, ἵνα βροφῇ τὸν ἐγκέφαλον. Εἶχον ἤδη ἀρχίσει αἱ περὶ παραδόσεως διαπραγματεύσεις, ὅτε ὁ Ἰουσοῦρ πασὰς ἔψευσε τοὺς ἀπλήστους ὅπλαρχηγούς τοῦ ὑπολογισμοῦ των. Ἄμα μαθὼν τὴν παράδοξον συμπλοκὴν ἔδραμεν

(1) Καλύβια λέγονται τὰ μέρη ἐνθα διχαιμάζουσιν οἱ ποιμένες κατεργόμενοι τὸν χειμῶνα ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων ὀρέων.

ὁ πασῶν οὗτος ἐκ Πατρῶν, καὶ τὸ πρῶτον ἐμποδίσθη παρὰ τρικυμίας, νῦν δὲ κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ ἀπόπειραν ἐφθασεν ἐγκαίρως, ἵνα πρὸς τὴν τοῦς ὑπολειφθέντας δυστυχεῖς Τούρκους εἰς τὰ πλοῖά του καὶ τοῦς διασώσῃ ἐν ἐλευσινῇ κατατάσσῃ εἰς Πάτρας.

Τοιοῦτον ἦτο τὸ τέλος τῆς μεγαλοπρεπῶς ἐσχεδιασμένης ^{Συνέπειαι τῆς ἐκστρατείας.} ταχύτης καὶ ἐν τῇ ἀνατολικῇ καὶ δυτικῇ Ἑλλάδι τοσοῦτον λαμ-
πρῶς ἐγκαινισθείσης ἐκστρατείας τοῦ ἔτους 1822. Οἱ δύο ἀγέ-
ρωχοι στρατάρχαι, ὁ φιλόδοξος, ὁ τὴν ὅλην ἐκστρατείαν διευ-
θύνας, καὶ ὁ ζηλευτὸς ἐκεῖνος, ὁ προσδιωρισμένος νὰ δώσῃ τὴν
καίριαν πληγὴν εἰς τὴν ἐπανάστασιν, ἔκειντο ἀμφοτέρω ἐν τῷ
τάφῳ. Τὸν φοβερὸν Καπουτὰν πασᾶν Καρὰ Ἀλῆν, τὸ φόβητρον
τῶν Χριστιανῶν, ἐπρόφθασεν ἡ Νέμεσις. Ὑπ' αὐτὸν καὶ ὑπὸ τὸν
διάδοχόν του ὁ τουρκικὸς στόλος μετὰ τῶν ἐπικουρικῶν αὐτοῦ
μοιρῶν δὲν ἔπαθεν ἀπὸ τοῦ Νεῖλου μέχρις Ἀλγερίας εἰμὴ κατα-
σχύνῃ καὶ ἥττας. Ἐκ τοῦ στρατοῦ τῶν τριακοντακισχιλίων ἀν-
δρῶν, ὃν ἐσχημάτισε μετὰ τοσαύτης ἐπιστασίας ὁ Δράμαλης,
δὲν εἶχε μείνει εἰμὴ τὸ δέκατον μὲν τῶν λοιπῶν τὰ ὅσα ἔκει-
το ὡρὰ μετὰ τὸν Ἄργον καὶ Κορίνθου. Καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ στρα-
τὸς οὗτος, καλεισμένος ἐντὸς τῆς Κορίνθου, εὗρίσκειτο ἤδη ἐν
πλήρει ἀποσυνθέσει, ἦσαν ἔτι ἐστρατοπεδευμένοι ὁ μὲν Μεχμέτ
πασᾶς εἰς τὰ Σάλωνα, ὁ δὲ Ἰουσούφ πασᾶς ἐν Πάτραις καὶ Ναυ-
πάκτῳ, ὁ Κιουταγῆς καὶ ὁ Ὀμέρ Βριώνης ἐν Ἀκαρνανίᾳ, τὸ ὅλον
ἔχοντες τριακοντακισχιλίους ἀνδράς, ὡς ἡγεμόνες τοῦ κορινθιακοῦ
κόλπου· μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ οὗτοι πάντες ἦσαν νενικημένοι καὶ
εὗρίσκοντο εἴτε ἐν αἰσχυρᾷ φυγῇ εἴτε ἐν αἰσχυρᾷ ὑποχώρησει. Ἡ
Πύλη εἶχε ταπεινωθῇ βαθέως. Ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν εἶχε κληρο-
μήσει τὴν ἀνοιαν, νὰ μὴ πιστεύῃ εἰς τὸν κίνδυνον παρ' ὅταν
οὗτος ἦτο πρὸ τῶν θυρῶν. Ἀπὸ τῶν παρελθόντων αὐτῆς χρόνων
εἶχεν ἀποκτήσει τὸ ἐλάττωμα νὰ εὗρίσκηται ἡπατημένη καὶ ὡς
πρὸς τὰς ἰδίαις αὐτῆς δυνάμεις καὶ ὡς πρὸς τὰς δυνάμεις τῶν
ἐχθρῶν της. Συνειθισμένη νὰ θεωρῇ τοὺς Ἕλληνας ὡς λαὸν νόθον,
οὐδέποτε ἐπίστευεν ὅτι ἦσαν ἱκανοὶ ν' ἀνισταθῶσι. Γεγυμνα-
σμένη δὲ νὰ ἐκκόπη τῇ ἐπανάστασει τὴν κεφαλὴν ὡς τῷ ἀτόμῳ

καὶ πολλάκις διὰ τοῦ ἀτόμου, γεγυμνασμένη συγχρόνως νὰ κα-
ταβάλλῃ τὴν ὑδραν ἀριστοκρατικῶν στάσεων ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἀλ-
βανίᾳ, ὅπως ἔπραττεν ὁ Ὁμέρ Βριώνης, διὰ τῆς προδοσίας καὶ
τῆς διαιρέσεως τῶν ἀρχηγῶν, ἔμενε τώρα ἔκπληκτος ἐνώπιον
ὅλως νέων φαινομένων καὶ γεγονότων, ὅτε ὁ μαρτυρικὸς θάνα-
τος τοῦ Πατριάρχου ἀντὶ νὰ σβέσῃ τὴν ἐπανάστασιν, τὴν ἐκρά-
τυνε, τὴν ἐπέσυρε, τὴν ἐτράχυνεν· ὅτε οἱ Ὀδυσσεῖς καὶ Βοτσάρεις
μετεχειρίσθησαν κατ' αὐτῆς (τῆς Πύλης) ὅλα τὰ τεχνάσματα
τοῦ δόλου καὶ τῆς ἀπιστίας μὲ ἀγέρωχον ἐπιτηδεύτητα. Ἡ Πύλη
εἶχε δώσει εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν
ἐκτακτὰ μέσα, τῷ εἶχε δώσει οὐχὶ μόνον τὰς ἐντονωτάτας δια-
ταγὰς, ἀλλὰ καὶ, ὡς ἦτο γνωστὸν ἐν τοῖς διπλωματικοῖς κύ-
κλοις, τὴν εὐρυτάτην πληρεξουσιότητα περὶ συνθηκολογήσεως
καὶ ἀμνηστείας, τῆς χρήσεως τῶν ὁποίων ἀνεκάλυπτε τις εὐκό-
λως ἔχνη καὶ εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Μουσταφᾶ βέη, τοῦ Ὁμέρ Βριώνη
καὶ τοῦ Μεχμέτ πασᾶ λαμβανόμενα μέτρα, ἀλλ' οὔτε ἡ κυβέρ-
νησις οὔτε τὰ ὄργανα αὐτῆς ἐγνώριζον νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῶν
καιρῶν καὶ νὰ ἐννοήσωσι ποῦ εἶχε τὸν τόπον τῆς ἡ ἐπιείκεια καὶ
ποῦ ἡ αὐστηρότης καὶ ἰσχύς. Οὕτως ἐματαιώθησαν ἐντελῶς αἱ
προσδοκίαι τῶν μεγάλων πολιτικῶν λογίων καὶ ἐν Κωνσταντι-
νουπόλει καὶ ἐν ταῖς πρωτευούσαις τῆς Εὐρώπης. Ἡ ἰσχυρὰ Πύλη
δὲν ἀνεδείχθη ἀνωτέρα τῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ ἐκβάσις τοῦ ὅλου
ἀγῶνος, καὶ τοὶ μέλλοντος νὰ παραταθῇ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀκόμη,
εἶχε κυρίως ὀρισθῇ διὰ τῆς ἐκβάσεως τῆς ἐκστρατείας ταύτης.
Μὲ τὰς αὐτὰς ἐπιτυχίας καὶ ἀποτυχίας, μὲ τὰς αὐτὰς εὐτυχεῖς
καὶ ἀτυχεῖς συμπτώσεις, μὲ τὰς αὐτὰς νίκας καὶ ἡττας, μὲ τὴν
αὐτὴν τιμὴν καὶ κατασχύνην ἔκειντο ἐνώπιον ἀλλήλων τὰ δύο
ἐχθρικά στρατόπεδα ἐξηντηλέμενα ἤδη ἔχοντα τὰς δυνάμεις των,
καὶ ξένα μέσα καὶ ξένοι ἄνδρες ὠφείλον τοῦ λοιποῦ νὰ συμπρά-
ξωσι περὶ τῆς τελειωτικῆς ἀποφάσεως. Ἐὰν ὁμως ἀμέσως μετὰ
τὴν ἐκστρατείαν τοῦ ἔτους τούτου ὠφείλε νὰ ἐκδοθῇ τῶν δικα-
στῶν ἡ ἀπόφασις, τότε, ἐὰν δι' ἀμφοτέρω τὰ μέρη ὑπολογίζετο
ὡς ἱκανότης καὶ ἀξία ὅ,τι ἦτο τύχη ἀπλῶς καὶ σύμπτωσις, τότε

λέγομεν, ἡ ἀπόφασις αὕτη ἤθελεν εἶσθαι, ὅτι ὁ Κλέφτης ἐνίκησε τὸν Σουλτάνον καὶ οὐχὶ ὁ Σουλτάνος τὸν Κλέφτην.

Αἱ θαυματουργοὶ τῆς θείας Προνοίας ἀποφάσεις ἔδωκαν τοῖς τῶν Ἑλλήνων περὶ ἐξωτερικῆς ἐπικουρίας. Αἰτήσεις τοῦτον εὐτυχῇ ἔκβασιν εἰς τὴν διὰ τὴν Ἑλλάδα ἐπικίνδυνον ταύτην κρίσιν· ἄλλως ἢ Ἑλλὰς ἤθελεν ἀπολεσθῇ. Διότι ἡ συναίσθησις τῶν Ἑλλήνων ἤθελε λάβει διὰ μιᾶς πολλὰς δυνατὰς πληγὰς, ὥστε νὰ δυνηθῇ ἡ ἐπανάστασις νὰ τὰς ὑποστῇ. Ἐπειδὴ καθ' ἡν στιγμὴν οἱ Ἕλληνες μετὰ τὴν ἐκ τῆς πτώσεώς των ἀνέγερσιν ἐν τῇ ἀνατολικῇ καὶ τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι ἠδύναντο πάλιν νὰ αἰσθανθῶσιν, ὅτι ἦσαν ἱκανοὶ καὶ μόνοι νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν πάλιν, εἶχον καὶ τὴν βεβαιότητα, ὅτι ἐξωθεν οὐδεμίαν ἔπρεπε νὰ περιμένωσι βοήθειαν, οὔτε ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, οὔτε ἐκ τῆς Δύσεως. Ὁ εὐερέθιστος οὗτος λαὸς εἶχεν ἤδη ἀρχίσει νὰ σκέπτηται περίφοβος περὶ τῆς ἐπικουρίας ταύτης, ὅτε οὔτε ὁ Δράμαλης εἶχεν ἔτι διαβῇ τὸν Σπερχεῖον, οὔτε εἶχε συγκροτηθῇ ἡ ἐν Πέτᾳ μάχη. Ἡ πελοποννησιακὴ γερούσια εἶχε τότε ἤδη (κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1822) λάβει τὴν εἶδησιν, (1) ὅτι τινὲς τῶν Πελοποννησίων προκρίτων, οἵτινες πάντες καὶ πρὸ πολλοῦ ἤδη ἔκλιναν πρὸς τὴν Ἀγγλίαν, ἤθελον νὰ θέσωσι τὴν χερσόνησον ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν καὶ ἐπὶ τούτῳ εὕρισκαντο εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς Ἰονίου κυβερνήσεως. Ὅργανα δὲ τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ἀνεφάνησαν οἱ ἐξ Ἀνδριτασίνης ἀδελφοὶ Ζαφειρόπουλοι, ὧν τὸν ἕνα ἐφυλάκισεν ἡ ἐν Τριπύλῃ γερούσια. Ἄλλοι δὲ τινες ἐν Ἄργει ἀπέστειλαν ἀνώτερόν τινα κληρικὸν διὰ νὰ λάβῃ πληροφορίας εἰς Ζάκυνθον, πρὸς τὸν ὁποῖον ὁ διοικητὴς τῆς νήσου ἔδωκεν ἐλπίδας, ὅτι ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἤθελε δώσει ἀπάντησιν εἰς τὴν αἴτησιν ταύτην, ἐὰν αὕτη ἐπέμπετο ἐγγράφως ὑπὸ τῶν προκρίτων εἰς Λονδίνον. Ὅτε δὲ προσήγγιζεν ὁ κίνδυνος, ἐτάλη εἰς Ζάκυνθον αἰτήσας τοῦ στρατοῦ καὶ αὐτῶν τῶν ὀπλαρχηγῶν νέα ἐπιτροπὴ μὲ τοιαύτην ἔγγραφον αἴτησιν, ἥτις ὅμως ἐκεῖ δὲν ἐθεωρήθη ἐπαρκής. Τὸ πατριωτικὸν καὶ ἀνεξάρτητον φρόνημα τῆς γερούσιας εἶχε καταβληθῇ, καὶ ἡ κεντρικὴ κυβέρνησις καὶ ὁ πρόεδρος αὐτῆς, ὅστις

(1) Τρικούρης 2, 261.

θεωρείτο ἀείπατε ἀρχηγὸς τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος, εἰργάζοντο
 βεβαίως ἐν κρυπτῷ περὶ τοῦτου. Μετ' οὐ πολὺ τοῦλάχιστον, ὅτε
 ὁ μεγαλείτερος κίνδυνος εἶχε παρέλθει, ἔγραψεν ὁ Μαυροκορδάτος
 πρὸς τὸν λόρδον Γύλφορντ (Guilford) ἐπιστολήν, ἐν ᾗ ἐξέφραζε
 μὲν τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ Ἑλλάς ἤθελε διατηρήσει τὴν ἀνεξαρτησίαν
 της, ἀλλὰ πεπεισμένος ὢν περὶ τῆς δυσκολίας πρὸς σχηματισμὸν
 ἰσχυρᾶς κυβερνήσεως ἐξέφραζε τὴν ἐπιθυμίαν, νὰ ἴδῃ τὴν πατρίδα
 αὐτοῦ τεθειμένην ὑπὸ τὴν προστασίαν μεγάλης τινὸς δυνάμεως,
 ὑπὸ τὰς ἐγγυήσεις τῆς ὁποίας οἱ Ἕλληνες ἤθελον εὐχαριστηθῇ με-
 μίαν θέσιν ὁμοίαν πρὸς τὴν τῶν παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν. Ἡ
 ἰδέα αὕτη ἔπρεπε τοσούτῳ μᾶλλον νὰ γενικευθῇ περὶ τὰ τέλη
 τοῦ ἔτους 1822, καθ' ὅσον τῶρα ἦτο πλέον ἐπισήμως γνωστὸν,
 ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ περιμένῃ τις τὴν προστασίαν πασῶν τῶν συμ-
 μάχων δυνάμεων, τῆς ἱερᾶς συμμαχίας. Ὅτε κατὰ τὸ φθινόπωρον
 τὰ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος εὐρίσκοντο εἰς τόσον ἀπληπισμένην θέσιν,
 ὅ ἐν Κορίνθῳ Δράμαλης ἠδύνατο νὰ περιμένῃ ἔτι ἐνίσχυσιν ἐκ
 Θεσσαλίας καὶ ἐφόδια διὰ τοῦ στόλου, εἶχεν ἀποφασίσει ἡ κυ-
 βέρνησις νὰ προσπαθῇ εἰς τὸν τρόπον νὰ πείσῃ τοὺς ἐν Βερῶνῃ
 εἰς σύνοδον συνηθροισμένους μονάρχας, ὅτι ἡ ἐπανάστασις τῆς
 Ἑλλάδος οὔτε ἐξωτερικὴν τινα οὔτε ἐσωτερικὴν σχέσιν εἶχε πρὸς
 τὰς ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ Νεαπόλει στάσεις. Ἐξελέξατο δὲ ἡ Ἑλλη-
 νικὴ κυβέρνησις τὸν κόμητα Μεταξᾶν καὶ τὸν Γάλλον Jourdain
 πληρεξουσίου της, ἵνα διὰ πράξεως τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως
 καθυποβάλωσι τῇ συνόδῳ τὰς ἐξηγήσεις καὶ τὰ παράπονα τῆς
 Ἑλλάδος. Οἱ δύο ἀπεσταλμένοι ἐκόμιζον ἐπιστολὰς (1) πρὸς τοὺς
 ἐν Βερῶνῃ συνηγμένους ἡγεμόνας καὶ πρὸς τὸν Πάπαν. Ἡ πρὸς
 τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον ἐπιστολή (17/29 Αὐγούστου),
 πλήρης ἐγκωμίων καὶ κολακειῶν ἐξέφραζε τὴν ἐμπιστοσύνην ὅτι
 ὁ Τσάρος οὐδέποτε θέλει συγχωρήσει τὴν καταστροφὴν τῆς Ἑλ-
 λάδος. Τὸ δὲ πρὸς τοὺς βασιλεῖς ἔγγραφον ἔλεγεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες
 οὐδεμίαν ἤθελον ἀναγνωρίσει περὶ τῆς τύχης των ἀπόφασιν, εἰς

(1) Jourdain 1, 144 κ. ἐξ.

τὴν ὁποίαν δὲν ἤθελον συμπράξει καὶ αὐτοί' ἀποπεμπόμενοι δὲ ἤθελον στραφῇ πρὸς τὸν ἐν Οὐρανοῖς δικαστὴν καὶ ἤθελον ἢ νικήσει ἢ ἀποθάνει. (1) Φθάσαντες εἰς Ἀγκῶνα (12/24 Ὀκτωβρίου) οἱ ἀπεσταλμένοι πληρεξούσιοι ἀπέστειλαν ἐκ τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου τὰ ἔγγραφα τῶν πρὸς τοὺς ἡγεμόνας. Πρὶν ὅμως εἰπωμεν ὁποίας ὑποδοχῆς ἔτυχον τὰ ἔγγραφα ταῦτα, ὀφείλομεν νὰ ἐκθέσωμεν τὴν κατάστασιν τῶν μεταξὺ τῶν μεγάλων δυνάμεων καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει γενομένων διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων.

Γ'. ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

τῶν διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων περὶ τῆς μεταξὺ
Ῥωσσίας καὶ Ὑψ. Πύλης διαφοράς.

Εἶδομεν ἀνωτέρω, ὅτι τὸ Ῥωστικὸν ἀνακτοβούλιον ἐν τῷ τε-Κοινοποι. λεσιγράφῳ αὐτοῦ τῆς 16/28 Ἰουνίου 1821 ἠπείλησε νὰ διαγράψῃ^{ησις τοῦ} τὴν Πύλην ἐκ τῆς χορείας τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν καὶ ἐξήρτησε^{Ῥωστικοῦ} τὴν διατήρησιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἀσφαλείας τῶν Χριστιανῶν αὐτῆς^{φρον πρὸς} τὰς δυνά-
μεικῶν, ὧν τὴν ἐγγύησιν ἐθεώρει ἑαυτὸν ὑποχρεωμένον παρὰ^{τὰς} μεί-
τῶν συνθηκῶν ὃ αὐτοκράτωρ ν' ἀναδεχθῇ. Διακοινώσεις καὶ δια-
σαφήσεις περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἔπεμψε τότε ἡ Αὐλὴ τῆς
Ῥωσσίας πρὸς ἀπάσας τὰς συμμαχικὰς δυνάμεις. Ἐν ταῖς διακοι-
νώσεσι ταύταις (10/22 Ἰουνίου 1821) ἐτίθεντο δύο ῥηταὶ ἐπε-
ρωτήσεις, περὶ τῶν ὁποίων ὁ αὐτοκράτωρ ἐπεθύμει νὰ λάβῃ παρὰ
τῶν συμμάχων τοῦ ῥητὴν ἀπάντησιν· α) ὁποίαν θέσιν ἤθελον
λάβει οὗτοι ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἤθελον ἐκτραγῇ πόλεμος μεταξὺ
Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας, καὶ β.) ὁποῖον σύστημα ἤθελον προτείνειν
εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν
τοῦτο συνεπέλα τοῦ πολέμου ἤθελε κατὰρξέσθαι. Αἱ κοινοποιήσεις

(1) Τρικούπης 3, 17—21.

αὗται συνωδεύοντο ὑπὸ τριῶν ἐγγράφων· α.) ὑπὸ τῆς περιλήψεως τοῦ βαρῶνου Στρωγανῶφ, ἧς σκοπὸς ἦτο νὰ διαφωτίσῃ τὰς αὐλὰς περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς πορείας τῶν μεταξὺ τῆς Ῥωσικῆς πρεσβείας καὶ τῆς Πύλης περιπλοκῶν· β.) ὑπὸ μικρᾶς σαφῶς συντεταγμένης πραγματείας, ἧς σκοπὸς ἦτο ν' ἀποδείξῃ, ὅτι καθ' ὅλους τοὺς χρόνους ὕλαι αἱ σχέσεις τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων πρὸς τὴν Πύλιν ἐπέβαλαν αὐτῇ ὡς καθῆκον τὴν προστασίαν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, καὶ τέλος γ.) ὑπὸ ἐκτεταμένης ἐκθέσεως (1) περὶ τῶν ἰδιαιτέρων σχέσεων τῆς Ῥωσσίας πρὸς τὴν Πύλιν μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Καϊναρτζῆ. Κατὰ τὴν συνθήκην ταύτην, ἔλεγεν ἡ ἔκθεσις, ἅφ' οὗ οἱ Ἕλληνες τῶν νήσων καὶ τῆς Πελοποννήσου ἴσταντο ἐν τῷ προλαβόντι πολέμῳ πρὸς τὸ μέρος τῆς Ῥωσσίας, ἡσθάνθη αὕτη συνεπείᾳ δικαίας ἀμοιβαιότητος, ὅτι ἦτο καθῆκόν της νὰ διενεργήσῃ ὑπὲρ τῶν λαῶν τούτων ἰδιαίτερα προνόμια. Καὶ ἀπὸ τῆς συνθήκης ταύτης χρονολογεῖται τὸ μέρος τὸ ὁποῖον καθῆκον ἔχει ἡ Ῥωσσία νὰ λαμβάνῃ περὶ τῆς τύχης τῆς Ἑλλάδος· διότι ἡ α συνθήκη αὕτη περιέχει τὰ ἀρχικὰ στοιχεῖα τῆς σωτηρίου ταύτης ἐπιβροῆς, ἧς τὰ εὐτυχῆ ἀποτελέσματα ἡ κυβέρνησις τοῦ αὐτοκράτορος εὐαρεστεῖται νὰ ἐπιφέρῃ ὑπὲρ τῶν ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει Χριστιανῶν. » Οὕτως ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν ἔγινε τῷ 1812 καὶ ἡ Σερβία ἀντικείμενον ἰδιαίτερας διατάξεως κατὰ τὴν ἐν Βουκουρεστίῳ συνομολογηθεῖσαν εἰρήνην· οἱ δὲ ὅροι τῶν δύο συνθηκῶν συμπεριέλαβον κατ' ὀλίγον τοὺς Σέρβους, τοὺς Μολδαυοὺς, τοὺς Βλάχους, τοὺς Ἕλληνας τοῦ Ἀρχιεπαρχοῦ καὶ ἐν γένει τοὺς Ἕλληνας σύμπαντας! — Ὅσον ἐπιπόλαιος καὶ σχεδὸν εἰπεῖν ἰδιοτρόπως χλευαστικὴ ἦτο ἡ ἔκθεσις αὕτη περὶ τῆς καταγωγῆς καὶ ἐπεκτάσεως τῆς Ῥωσικῆς ἐπιβροῆς εἰς τὰς τύχας τῆς Ἑλλάδος, τόσῳ ἄφροντις ἦτο ἡ εἰλικρίνεια, μὲ τὴν ὁποίαν ἀνεφέρετο ἐν τοῖς ἐγγράφοις τούτοις τὸ ζήτημα περὶ τῆς συνυπάρξεως τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἧς μόνος ὅρος ἐλέγετο ὅτι ἦτο ἀείποτε ἡ ἀσφάλεια

(1) Καὶ τὰ τρία ἔγγραφα εἰσὶ χειρόγραφα.

των χριστιανῶν βασιλέων. Ὁ αὐτοκράτωρ (οὕτως ἔγραφεν ἡ ῥωσικὴ κυβέρνησις πρὸς τὸν ἐν Βιέννῃ πρέσβυν τῆς) (1) ἀπαιτεῖ παρὰ τῆς Πύλης νὰ μεταβάλλῃ τὸ διέθριόν της κατὰ τῶν Ἑλλήνων σύστημα καὶ ν' ἀκολουθήσῃ ἕτερον σύστημα, τὸ ὁποῖον μόνον τῇ ἐπιτρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἐν μέσῳ τῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Καὶ καθὼς ἐν ταῖς ἐπιπολαίοις ἐκείναις ἐκθέσει περὶ τῆς δυνάμεως τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς τουρκικῆς ἀδυναμίας κατεφαίνετο πανταχοῦ ὁ ὑψηλόφρων αὐτοκράτωρ ὅστις ἐπέστρεφεν ἀπὸ τοῦ ἐν Λαυδάχῃ θριάμβου του, οὕτως ἀπροκαλύπτως κατεδείκνυτο ἡ πεποίθησις τοῦ ἀγερῶχου θεμελιωτοῦ τῆς ἱερᾶς συμμαχίας, ἥτις λαμπρὰς εἶχε νικήσει ἐν Ἰταλίᾳ νίκας, ἐκ τῆς ἐν τοῖς ἐγγράφοις ἐκείνοις ἐκφερομένης ἀπαιτήσεως νὰ ἐκμάθῃ τοὺς σκοποὺς καὶ τὰς ἀποφάσεις τῶν δυνάμεων, ὧν οὐδεμία ἦτο δυνατόν νὰ μὲν ἀδιάφορος ὡς πρὸς τὰ ἐν τῇ ἀνατολῇ συμβαίνοντα. Ὁ αὐτοκράτωρ, ἔγραφον ἐκ Πητρούπολεως, (2) οὔτε ἰδίᾳ ἀποκλειστικῶς ἐπιθυμεῖ νὰ ἐνεργήσῃ οὔτε χωρὶς νὰ συνεννοηθῇ πρότερον μετὰ τῶν συμμάχων του· μάλιστα δὲ ὁ ῥωσικὸς στρατὸς εἶναι διατεταγμένος καὶ ἑτοιμος νὰ ἐκτελέσῃ τὰς ἀποφάσεις τῶν δυνάμεων· καὶ νῦν δὲ ὡς καὶ πρὸ τοῦ, δὲν ἤθελεν ἐκστρατεύσει ὁ ῥωσικὸς στρατὸς, πρὸς ἐπέκτασιν τῶν ῥωσικῶν ὁρίων, ἀλλ' ἵνα ἐπαναφέρῃ τὴν εἰρήνην καὶ στερεώσῃ τὴν ἰσορροπίαν τῆς Εὐρώπης.

Ἐν τοσοῦτῳ μόνῃ ἡ Αὐλὴ τῆς Πρωσσίας ἀνταπεκρίθη ἐν τῇ ἀπαντήσῃ της εἰς τὰς βεβαίας τοῦ Τσάρου προσδοκίας. Ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Πρωσσίας ἐθεώρησε (3) μέγα εὐτύχημα, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἦτο ἑτοιμος νὰ θεωρήσῃ καὶ τοῦτο τὸ ζήτημα ὡς εὐρωπαϊκόν, ὡς ἐθεώρησε τὸ Ἰταλικόν καὶ τὸ Ἰσπανικόν ζήτημα, καὶ ἀμέσως (9/21 Ἰουλίου) καὶ πρὸς μεγάλην τῆς ῥωσικῆς Αὐλῆς εὐχαρίστησιν ἔπεμψε πρὸς τὸν ἐν Βερολίνῳ πρέσβυν τῆς Ῥωσσίας Κόμητα Ἀλωπαῖον ὑπόμνημα (4) τὸ ὁποῖον κατὰ πάντα

(1) Ἐγγραφον πρὸς τὸν κόμητα Golowkin τῇ 10/22 Ἰουνίου 1821 χργ.

(2) Τῇ 10/22 Ἰουνίου πρὸς τὸν ἐν Βερολίνῳ κόμητα Ἀλωπαῖον, χργ.

(3) Ὁ πρίγκηψ Hardenberg πρὸς τὸν βασιλέα τῇ 10/22 Ἰουλίου χργ.

(4) Τοῦ κόμητος Bernstorff 9/21 Ἰουλίου χργ.

συνεφώνει πρὸς τὰς ῥωσικὰς ἰδέας, προὐκάλει τὴν συγκατάθεσιν τῆς Εὐρώπης, καὶ ἐπρότεινε τὴν σύνοδον τῶν πληρεξουσίων, ἥτις, ὡς ἔλαγεν ἡ διακοίνωσις, τότε μόνον ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρει αἷσιον ἀποτέλεσμα, ὅταν καὶ ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία ἤθελον λάβει μέρος ἐν αὐτῇ εἰλικρινῶς καὶ ἄνευ ἐπιφυλάξεως. Ἀλλ' αἱ δύο αὗται Αὐλαὶ προθύμως δὲν συγκατέβαινον εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ῥωσικῆς Αὐλῆς· ἐξ ἐναντίας μάλιστα αἱ κοινοποιήσεις τῆς Πετροπόλεως καὶ φόβον ἐνεπύουν αὐταῖς καὶ ἐκπληξιν. Καὶ ὅσοι θεορμαὶ ἦσαν αἱ ῥωσικαὶ ἐκχύσεις τοσούτω παγετώδης ἦτο ἡ ὑποδοχὴ αὐτῶν ἐν Λονδίνῳ, τοσούτω ψυχρὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Βιέννῃ. Ὅθεν ὁ Τσάρος ἔγραψε (11/23 Ἰουλίου) ἰδιοχείρως πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Φραγκίσκον, (1) ἐλπίζων νὰ ἐξαλείψῃ διὰ τῆς ἐπιστολῆς του τὴν προξενηθεῖσαν κακὴν ἐντύπωσιν. Ἰπεδείκνυνεν ὁ αὐτοκράτωρ ἐν τῇ ἐπιστολῇ του ταύτη τὸν κίνδυνον τῶν ἐπαναστάσεων, ὅστις ἐκ Βιέννης μετ' οὐ πολὺ ἔτι φοβερώτερον καὶ κλαυθμηρότερον τῷ περιεγράφῃ. Ἐγραφεν, ὅτι ἐνόμιζεν, ὅτι οἱ ἐπαναστάται εἶχον προκαλέσει τὸν νέον τοῦτον ἐν τῇ Ἀνατολῇ κλονισμόν, ἵνα τρέψωσι τὴν Ῥωσσίαν εἰς ὅλως μεμονωμένην πολιτικὴν ὁδόν, καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐνσπείρῃσι τὴν διαίρεσιν μεταξὺ τῶν δυνάμεων, ἀλλ' ἐλπίζει, ὅτι ἡ συμμαχία ἥτις ἐνίκησε τὴν ἐπανάστασιν ἐν Ἰταλίᾳ θέλει καταβάλλει αὐτὴν καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Οὐδαμῶς ἀμφιβάλλει, ὅτι ἡ Αὐλὴ τῆς Βιέννης εἶναι πεπεισμένη περὶ τῆς εἰλικρινείας τῶν σκοπῶν του· ἀλλ' εὐχεται συγχρόνως ἵνα ἄψασι αἱ λοιπαὶ δυνάμεις συμμερισθῶσι τὴν γνώμην ταύτην, ὅθεν καὶ τολμᾷ νὰ ἐλπίσῃ, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ (τῆς Αὐστρίας) οὐδαμῶς θέλει διστάσει, ἵνα ἐγγυηθῇ αὐτοῖς τοὺς σκοποὺς τοῦ συμμάχου αὐτοῦ (τοῦ Τσάρου), ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἡ Πύλη ἤθελε τὸν ἀναγκάσει εἰς μέτρα πολεμικά, τὰ ὅποια οὐδέποτε ἤθελον ἐπιδιώκει ἀποκλειστικῶς τὸ ῥωσικὸν συμφέρον, ἀλλὰ μάλιστα «ἤθελον ἀφήσει ἐλευθέρως τὰς δυνάμεις, νὰ πράξωσιν ἐν τῇ Ἀνατολῇ πᾶν τὸ ἀγαθόν, τὸ ὅποιον περιμένουσιν αἱ ὁραταὶ ἐκείναι χῶραι ἀπὸ τῆς σοφίας αὐτῶν.»

(1) Ἐκ Τσάρσκοε-σελό, 11/23 Ἰουλίου. χργ.

Κατὰ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἐφαίνετο ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ Ἀλέ-^{Ἁὸ Αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος}ξανδρος ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ προσφέρῃ εἰς τὰς δυνάμεις ἐγγύησιν τινὰ τῶν σκοπῶν του, ἂν καὶ ἡ πολιτικὴ του ἀνεδείχθη καὶ πάλιν καθ' ὅλα τὰ ἐπαναστατικὰ εἰλικρινεστάτη. Ἄμα μαθὼν τὸ ἐν ταῖς παραδουναβίοις Ἡγεμονίαις κίνημα, καὶ πρὶν ἔτι ἀπαλλαχθῇ τῆς φροντίδος περὶ τῆς ἐκβάσεως τοῦ πολέμου ἐν Νεαπόλει καὶ τῆς στάσεως ἐν Πεδεμοντίῳ, ἐθυσίασεν ὁ Ἀλέξανδρος τὰς πολιτικὰς παραδόσεις τῶν περὶ ἐκστρατείας καὶ ἐπεκτάσεως πρὸς ἀνατολὰς πόθων τῶν Ῥώσων, εἰς τὴν αἰφνιδίαν συναίσθησιν περὶ τοῦ ἀναγκαίου καὶ συμφέροντος τῇ Εὐρώπῃ. Ὁ Μεττερνίχος ἐξουσίαζεν αὐτὸν κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἐντελῶς. Ἡ Αὐστρία, ἔγραφεν ὁ Ρ. Γόρδων ἐκ Λαυθάχης πρὸς τὸν Castlereagh, δὲν ἠδύνατο νὰ λαλήσῃ ἐνταῦθα ἐντονώτερον, ἢ ἡ Ῥωσσία εἶχε μεταβληθῇ εἰς αὐστριακὴν ἐπαρχίαν. Ἀπερχόμενοι ἐκ Λαυθάχης ὠρκίσθησαν ἀμφοτέρωι οἱ αὐτοκράτορες προφορικῶς νὰ μὴ ἐπέμβωσιν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ εἰμὴ μετὰ ἀμοιβαίαν συνεννόησιν. Τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν πάντες ἐθεώρουν τότε ὡς κρίκον τῶν ἐπιπολαίων ἐκεινῶν συνωμοσιῶν, αἵτινες ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῶν μέσων καταβρέουσιν ἀπ' ἐαυτῶν καὶ ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε τοσοῦτον ἐκτεθῇ ὑπὸ τοῦ Ἰψηλάντου, ὥστε οὔτε αὐτὸς οὔτε ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς του ἠδύναντο νὰ ταλαντευθῶσιν ἐπὶ στιγμὴν καὶ μόνον, ὅπως κηρυχθῶσι κατὰ τῆς ἀπερισκέπτου ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις στάσεως. Ὅθεν καὶ αἱ πρῶται ἀναμφίβολοι ἐξηγήσεις τῆς Ῥωσσίας εὐηρέστησαν καθ' ὅλα καὶ αὐτὴν τὴν φιλόποπτον Πύλιν. Διότι τοὺς κανόνας, οὓς ἡ πολιτικὴ τοῦ αὐτοκράτορος ἠκολούθει ἀπέναντι τῶν ἀρχῶν τῶν ἐπαναστατῶν, ὥθησαν αὐταὶ εἰς τὸ καθαρὸν ἐκεῖνο φῶς, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ὁ Ἀλέξανδρος ἐφρόντιζε κατὰ πάσαν περίστασιν νὰ τοὺς δεικνύῃ εἰς τὰς δυτικὰς δυνάμεις. Εἶδε τὴν Εὐρώπην ἐξερχομένην ἐκ πεντηκονταετοῦς ἐπαναστατικοῦ σχολείου, παραδεδομένην δὲ εἰς γενεάν, ἥτις δὲν ἤθελε πλέον νὰ ὑποκύπτῃ εἰς τὰς παλαιὰς διατάξεις, παραδεδομένην εἰς νεολαίαν, ἥτις εἶχεν ἀνατραφῇ εἰς τὰς ψευδεῖς ἀρχὰς ἡμισείας ἐκκτονταετηρίδος, εἰς αἵρεσιν ἐπαναστατῶν, ἥτις μετεχειρίζετο

ὄργανα τὰ ἐξημμένα ταῦτα στίφη. Ὅτι κακὸν ἐπήγαγε κατὰ
 τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους, εἶπεν ὁ Ἀλέξανδρος ἀπερχό-
 μενος ἐκ Λαυδάχης πρὸς τὸν στρατηγὸν Κρούζεμαρκ, ἐκ μιᾶς
 καὶ μόνης πηγῆς προῆλθε· τὸ σχέδιον τῶν ἐπαναστατικῶν αἰρέ-
 σεων εἶναι γενικὴ τῶν καθεστώτων ἀνατροπὴ περὶ τούτου τόσῳ
 μᾶλλον εἶναι πεπεισμένος, καθ' ὅσον γνωρίζει ὅτι αἱ διακλιδώ-
 σεις τῶν ἐξηπλώθησαν ἤδη εἰς ἀπάσας τὰς χώρας, καὶ αὐτῆς
 βεβαίως τῆς Ῥωσσίας μὴ ἐξαίρουμένης. Ὅθεν καὶ τὴν Ἑλληνι-
 κὴν ἐπανάστασιν ἐθέρει ἔργον τῶν μυστικῶν συνωμοστῶν, αὐτῶν
 τούτων τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες τῷ μὲν 1815 ἀνέτρεψαν τὴν νέαν
 τῶν πραγμάτων τάξιν ἐν Γαλλίᾳ, τῷ δὲ 1819 ὑπέσκαψαν τὴν
 Γερμανικὴν Ὁμοσπονδίαν καὶ τῷ 1840 ὤθησαν εἰς τὸν ὄλεθρον
 τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν· ἀλλὰ τοὺς ἐπαναστάτας τούτους
 ὠρκίσθη νὰ καταβάλῃ. Κατὰ τοῦτο λοιπὸν ἡ ἐν Λαυδάχῃ θέσις
 τοῦ ἦτο σαφὲς καὶ ὠρισμένη καὶ τὰ σχέδιά του ἐφαίνοντο ἐλευ-
 θερα πάσης ἀμφιβολίας καὶ παντὸς δισταγμοῦ. Παρὰ πολὺ ἐφο-
 βεῖτο τὰς ἐπαναστάσεις, ἡ κομψότερον εἰπεῖν, παρὰ πολλὴν ση-
 μασίαν ἔδιδεν εἰς τὸ ἠθικὸν τῆς Εὐρώπης συμφέρον, ὥστε νὰ
 διανοθῇ ποτε νὰ χύσῃ ἔλαιον εἰς τὴν πυρκαϊάν τῆς Ἑλληνικῆς
 ἐπαναστάσεως. Καὶ ὅμως μόλις μετὰ δεινὴν ἐσωτερικὴν τῆς καρ-
 δίας του πάλην, κατώρθωσεν ὁ Ἀλέξανδρος νὰ λάβῃ οἶαν ἐν ἀρχῇ
 εἶχεν ἐν Λαυδάχῃ θέσιν. Καὶ ἀλλοθὺς ἐν τῇ ὑποθέσει ταύτῃ, ἐν
 τῇ ἀπροσδοκίῳ ταύτῃ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν περιπλοκῇ, ἐνέ-
 κειτο ἀντίθεσις συμφερόντων καὶ σκέψεων, ἥτις ἠδύνατο νὰ φέρῃ
 εἰς ἀμηχανίαν ἄνδρα φύσεως πολὺ τῆς τοῦ Τσάρου ἰσχυροτέρως.
 Ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις παρεῖχεν ἀπροσδόκητον εὐκαιρίαν πρὸς
 ἐπανάληψιν τῶν ἀρχαίων κατὰ τῆς Τουρκίας βωστικῶν σχεδίων.
 Ἡ ἀντιζηλεία τῆς Εὐρώπης μόλις ἠδύνατο νὰ παρεμβάλλῃ τώρα
 πρόσκομμά τι εἰς τὴν ἐπεκτεινομένην τῆς Ῥωσσίας ἐπιρροήν,
 ὥστε νὰ προκύψῃ ὠφέλεια ἐκ τῆς εὐκαιρίας ταύτης. Ὅσοι ἄφ'
 ἐνὸς ἄκαιροι ἦσαν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ταύτην αἱ ἀπαιτήσεις
 τῶν Ἑλλήνων περὶ ἀνεξαρτησίας, ἣν ἡ Ῥωσσία κατ' οὐδένα τρό-
 πον ἐπεθύμει, τοσούτῳ ἄφ' ἐτέρου ἐδυσκολεύετο ὁ Τσάρος ν' ἀναγ-

κασθῇ νὰ ἐγκαταλείψῃ καὶ νὰ θυσιάσῃ ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἔνεκα
 τῶν ἀρχαίων πρὸς τὴν Ῥωσσίαν σχέσεων, καὶ τῶν ἀφειδῶς διδο-
 μένων αὐτῷ ὑποσχέσεων ἐσυνείθισε νὰ θεωρῇ τὸν Τσάρον ὡς τὸν
 φυσικὸν αὐτοῦ προστάτην. Ἐν ᾧ ἂν ἑνὸς δὲν ἠδύνατο ὁ Ἀλέ-
 ξανδρος νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὴν ἐπανάστασιν θρίαμβον, ὅστις ὤφειλε
 νὰ ᾔῃαι ἡ φυσικὴ τῆς νίκης τῶν Ἑλλήνων συνέπεια, δὲν ἔπρεπεν
 ἂν ἑτέρου νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν καταστροφὴν τοῦ χριστιανικοῦ τούτου
 ἔθνους, ἥτις ἦτο κατὰ τὸ φαινόμενον τῆς νίκης τῶν Τούρκων συ-
 νέπεια. Καὶ τὴν σκιὰν τῆς τοιαύτης ἐγκαταλείψεως ἔπρεπε ν'
 ἀποφύγῃ ὁ Τσάρος ἀπέναντι τοῦ θρησκομανοῦς ὄχλου τοῦ ἰδίου
 αὐτοῦ ἔθνους, ὃν τὰ ὑπὸ τῶν φανατικῶν Τούρκων παθήματα τῶν
 ὁμοθρήσκων του τρομερῶς κατὰ τῶν Τούρκων καὶ φανατικῶς διη-
 ρέθιζον. Ἐξακολουθοῦσας τῆς μεταξὺ τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Πύ-
 λης ψυχρότητος ταύτης καὶ μαινομένου τοῦ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ
 Τούρκων πολέμου ἐκινδύνευον τὰ τιμαλφέστατα ἐμπορικὰ συμ-
 φέροντα τῶν εὐφορωτέρων ῥωσικῶν ἐπαρχιῶν ὅθεν ἀδιακόπως
 καθυπεβάλλοντο τῷ Τσάρῳ αἱ τοιαῦται περὶ τοῦ κατὰ τῆς Τουρ-
 κίας πολέμου σκέψεις. Εἰς ὅλας τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ μέγιστον
 ὑπῆρχε τὸ ὑπὲρ τοῦ πολέμου κόμμη. Εἰς αὐτὸ ἀνῆκε καὶ ὁ στρα-
 τηγὸς Ἰερμολώφ, ὅστις ἐπανερχόμενος ἐκ Λαυδάχης οὐδενὶ ἐν
 Βιέννῃ ἀπέκρυπτε τὸ φρόνημά του, ὅστις ἔκαμνε τὸ σημεῖον τοῦ
 σταυροῦ ὁσάκις ἐλάλει περὶ τῆς ἀπαγχονίσεως τοῦ Πατριάρχου
 Γρηγορίου. Πάντες οἱ ἐν Ὀδησσῷ εὐρισκόμενοι ἀνώτεροι ἀξιωμα-
 τικοὶ ἐξεφράζοντο ἀπροκαλύπτως περὶ τῆς ἀνυπομονησίας, ἣν
 εἶχον νὰ βαδίσωσι κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ
 Πύλη δὲν ἔκαμνε διάκρισιν μεταξὺ τῶν ἐξηγμένων τούτων ἀν-
 δρῶν, οἵτινες παντὶ τρόπῳ ἐζήτουν τὴν διακοπὴν τῶν σχέσεων
 μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας, καὶ τῶν εἰρηνικῶν διαθέσεων τοῦ
 Τσάρου, καὶ ἐπειδὴ ἡ διάκρισις ἀπέβαινε τόσῳ δυσχερεστέρα, ὅσῳ
 αὐστηρότερα καὶ ἐχθρικώτερα ἦσαν τὰ ἐκ Πετροπόλεως ἀπὸ τοῦ
 Ἰουνίου μηνὸς διαδιδραζόμενα ἔγγραφα, τούτου ἔνεκεν ἀντέτεινεν
 εἰς τὴν ὑπεροψίαν καὶ εἰς τὰς κατ' αὐτῆς κατηγορίας πείσμα
 καὶ ἀντέγκλισιν, ὅ,περ διευκόλυνε πολὺ τὸ ἐν Ῥωσσίᾳ ὑπὲρ τοῦ

πολέμου κόμμα, ἵνα διερεθίσῃ τὸν ματαιόφρονα αὐτοκράτορα, τὸν ὁποῖον οὐδὲν ἄλλο τόσον εὐκόλως ἠρέθιζεν ὥσον τὸ αἶσθημα τῆς προσβληθείσης ἀξιοπρεπείας. Ἐπικινδυνωδεστέρα δὲ τῆς ὠθήσεως τοῦ κόμματος τούτου τῷ ἦτο ἡ συστηματικὴ ἐπενέργεια τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ καὶ τῆς διπλωματίας, οἵτινες ἀμφοτέροι ἀντέπραπτον κατὰ τῆς ἐπιβρότης τοῦ Μεττερνίχου. Ψυχὴ τοῦ κόμματος ἦτο ὁ Pozzo di Borgo, ὅστις ὡς ἐκ τῆς ἀγγινοίας του καὶ τῆς ἀόκνου προσοχῆς εἰς πάντα τὰ τῆς Εὐρώπης μεγάλην ἔχαιρεν ὑπόληψιν οὐχὶ μόνον ἐν Πετρούπολει ἀλλὰ καὶ παρ' ἀπάσαις ταῖς συμμαχικαῖς αὐλαῖς, ὅστις ἐν Παρισίοις ὡς εἶδος οἰκονόμου ἢ μᾶλλον κηδεμόνος τῆς Γαλλικῆς κυβερνήσεως κατεῖχεν εἶδος ἐξαιρετικῆς τινος θέσεως, ἐν ᾗ ἐκ τῶν ὁδηγίων, ἃς ἐλάμβανεν, ἐξετέλει μόνον τὰς αὐτῷ συμφερούσας, προστατευόμενος καὶ ὑπὸ τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ αὐτοκράτορός του καὶ συνάμα ὑπὸ τῆς ἐλαστικότητος τοῦ Νεσελρώδ. Ὅθεν ἦτο καὶ ὁ μόνος, ὅστις ἠδύνατο ν' ἀντισταθμίσῃ καὶ νὰ καταβάλλῃ ἐπιτυχῶς παρὰ τῷ ἡγεμόνι αὐτοῦ τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Μεττερνίχου. Ὡς πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα δὲν εἶχε τότε ὁ ἀνὴρ οὗτος τέλειον σχέδιον καὶ γνώμην, εἰμὴ μόνον τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἴδῃ τὴν ῥωσικὴν κυβέρνησιν ἐνεργοῦσαν αὐτοτελῶς καὶ θαδίζουσαν ὁδὸν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς αὐστριακῆς ἐπιβρότης. Εἰς τοῦτο δεξιὸν βραχίονα εἶχε τὸν Στρωγανῶφ, ἀριστερὸν δὲ τὸν Καποδίστριαν, πρὸς τὰς πατριωτικὰς συμπαιδείας τοῦ ὁποίου τὰ ἐν Λαυδίαχῃ φρονήματα τοῦ αὐτοκράτορος ἦλθον ἀμέσως μετὰ τὴν εἰς Πετρούπολιν ἐπ' ἀνοδὸν αὐτοῦ εἰς σύγκρουσιν. Καλῶς ἐγνώριζεν ὁ Μεττερνίχος ὅτι ὁ ἀδύνατος τὸν χαρακτηῖρα Τσάρος δὲν ἴσχυε ν' ἀντισταθῇ ὡς πρὸς τὸ ἀμφίβολον τοῦτο ζήτημα εἰς τὴν ἰσχυρὰν ἐπενέργειαν τῆς τριανδρίας ταύτης. Ὅθεν ἡ διηνεκὴς φροντίς τοῦ ζηλοτύπου πρωθυπουργοῦ τῆς Αὐστρίας ἦτο νὰ ὑποσκάπτῃ καὶ νὰ καταβάλλῃ τὴν ἐπιβρότην ταύτην, διότι ἂν καὶ περιεφρόνει τὸν Pozzo ὡς πολιτικὸν τυχοδιώκτην, οὐχ ἦτον ὅμως ἐθεώρει αὐτὸν κακὸν δαίμονά του καὶ ἐφρόνει καὶ ἐφοβεῖτο τὸν εὐτυχῇ ἀντίπαλον, οὗ ἡ φιλοδοξία ἦτο ἀκράτητος καὶ ὅστις ὡς ἐκ τῆς μεγάλης αὐτοῦ

περιουσίας ἡδύνατο νὰ διατηρῇται ἀνεξάρτητος καὶ ἀπέναντι ἀ-
κόμη τοῦ αὐτοκράτορος καὶ κυρίου του. Τὸν δὲ Καποδίστριαν
ἐμίσει ὁ Μεττερνίχος θεωρῶν αὐτὸν ἀσυνείδητον ἐπαναστάτην,
ὅστις περιπλέκει τὸν εὐπιστον ἡγεμόνα του εἰς λαθύρινον ἐπι-
σφαλὴ ἢ τὸν ὠθεῖ πρὸς τὸ θάραθρον, ἐξ οὗ μόνον ἡ βοήθεια τῶν
συμμάχων του ἡδύνατο νὰ τὸν σώσῃ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν δὲν
κατῶρθωσεν ὁ Μεττερνίχος νὰ καταβάλῃ τὰς δυνάμεις τῶν ἀν-
δρῶν τούτων· ἀλλ' ἐν τούτοις ὑπῆρχε καὶ ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ
ἀνακτοβουλίῳ ἰσχυρὰ ἀντιπολίτευσις κατὰ τῆς ἐπιρροῆς των. Ὁ
κόμης Νεσελρῶδ μεμυημένος πρὸ πολλοῦ τὰς ἀρχὰς τοῦ Μετ-
τερνίχου καὶ τοῦ Castlereagh, συνεμερίζετο μετ' αὐτῶν τὸν
φόβον περὶ τῶν ἀκαταλογίστων συνεπειῶν, αἷς ἡδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ
ἐν καὶ μόνον ἀπερίσκεπτον θῆμα. Μεταξὺ τῶν Ῥώσων στρατηγῶν
ὑπῆρχον ἄνδρες μεγάλῃν ἔχοντες ἐπιρροήν, ὡς ὁ Δίβιτς (Die-
bitsch), οἵτινες ἐκέντων παρὰ τῷ ἡγεμόνι ἐκείνῃν τὴν χορδὴν,
ἣν ὁ Μεττερνίχος τὸν καλὸν αὐτοῦ δαίμονα ἐκάλει. Οὕτω λυιπὸν
ἐρρίπτετο ὁ ἀδύνατος μονάρχης ἀπὸ ἀμφιβολίας εἰς ἀμφιβολίαν,
ἀπὸ ἀποφάσεως εἰς ἀπόφασιν καὶ ἤγετο καὶ ἐφέρετο σχεδὸν διὰ
τῆς βίας μεταξὺ τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπαθείας καὶ τοῦ φόβου
τῆς ἐπαναστάσεως· καὶ ὅλη ἡ ἱστορία τῶν ἐπομένων χρόνων του
οὐδὲν σχεδὸν ἕτερον εἶναι ἢ ἡ οἰκτρὰ αὕτη μεταβολὴ γνώμης
ἀμφιταλαντευομένης, ἥτις ἀείποτε ἐρρῶθιμιζετο κατὰ τὰ οὕτω λε-
γόμενα ἠθικὰ τῆς Εὐρώπης συμφέροντα, ἅμα ὁ αὐτοκράτωρ εἰ-
σῆρχετο εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν τῆς αὐστριακίζούσης πολιτικῆς,
ἥτις ἐλάμβανε τὴν χροιάν τῶν πολιτικῶν τῆς Ῥωσσίας συμφερόν-
των ἅμα ὁ αὐτοκράτωρ μετέβαινε πάλιν εἰς τὸν ἐθνικὸν του κύ-
κλον. Τοῦτο συνέβη ἅμα ἐπανῆλθεν ἀπὸ Λαυδάχης εἰς Πετρού-
πολιν. Ἀμέσως παρετηρήθη εἰς ὅλα τὰ διαβήματα τῆς Ῥωσικῆς
κυβερνήσεως ἡ ἀντιμαχομένη ἐπιρροὴ διαφόρων μερίδων, ἥτις
ἀντανεκλῆτο εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ συνεκρόται ἐν αὐτῷ διηγε-
κῇ πάλιν. Οἱ πολιτικοὶ τῆς Πετροπόλεως ἀμφεταλαντεύοντο με-
ταξὺ δύο συστημάτων, ὧν τὸ μὲν εἰσάγει τὴν διαλλαγὴν τὸ δὲ
τὴν διὰρρηξιν, τὸ μὲν τὴν εἰρήνην τὸ δὲ τὸν πόλεμον· ἐπίσης καὶ

ὡς πρὸς τὰς κατὰ τῆς Πύλης ἀπαιτήσεις μεταξύ δύο συστημάτων ἀμφοταλαντεύετο ἡ Ῥωσσία, μεταξύ ῥωστικοῦ καὶ εὐρωπαϊκοῦ συστήματος· καὶ ποτὲ μὲν ἐγίνοντο αὐτῇ ἔντονοι παρατηρήσεις περὶ τῶν ὑπὸ συνθηκῶν ὀρισμένων ἀπαιτήσεων ὡς πρὸς τὰς παραδουναβίους Ἡγεμονίας, ποτὲ δὲ περὶ τῆς διαγωγῆς αὐτῆς πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς αὐτῆς ὑπηκόους, ἀφ' ἧς ἐκρέματο δὴθεν ἡ ὕπαρξις της· ποτὲ μὲν ἐφαίνοντο τὰ τέσσαρα ἄρθρα ὡς πραγματικὸν τελεσίγραφον, ποτὲ δὲ ὡς προοίμιον νέων διαπραγματεύσεων. Τὸ ἀμφιῤῥεπὲς τοῦτο παρετηρεῖτο καὶ εἰς τὰ πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις ἔγγραφα. Ἐν Λαυβᾶχῃ ἐθεώρει ὁ αὐτοκράτωρ τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα ὀριστικῶς ὡς φαντασιοκόπημα τῆς γενικῆς ἀνατρεπτικῆς μερίδος, ἀλλ' ἐν ταῖς ἐπισημειώσεσι τῶν διακοινώσεων τῆς 10/22 Ἰουνίου ὑπεδείκνυτο ἡ πιθανότης ἤδη ὅτι «ἴσως» ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἔχει συνάφειαν πρὸς τὰς ἐν ἄλλοις κράτεσι τεκταινομένας ἀξιωματικούς συνωμοσίας! Ἐν ἀρχῇ μὲν συνεμερίζετο ὁ Τσάρος τὴν γνώμην πάντων, ὅτι ἡ πυρκαϊὰ αὕτη δὲν θέλει διαρκέσει ἐπὶ πολὺ, νῦν ὅμως διεκήρυττε τὸ ἀνακτοβούλιον αὐτοῦ πανταχόσε ἐντόνως, ὅτι οἱ Τοῦρκοι δὲν εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ καταβάλωσι τὴν ἐπανάστασιν διὰ τῶν ἰδίων μέσων. Ἀπέβλεπεν ὁ αὐτοκράτωρ πρὸς τὰ κινδυνεύοντα ῥωσικὰ συμφέροντα, τότε ἐφαίνετο ὅτι ἤθελε θυσιάσει τὸ πᾶν πρὶν ἢ ἰδιαιτέρως κινήσῃ πόλεμον ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ· ὅταν δ' ἐθεώρει τὰ πράγματα ὑπὸ εὐρωπαϊκῇν ἐποψίν, οὐδὲν ἐνόμιζεν ἀναγκαιότερον ἢ νὰ συνδράμῃ ἐν τῇ κρίσει τούτῃ θέσει τὴν Τουρκίαν, κινῶν κατὰ παραγγελίαν τῆς Εὐρώπης ῥωσικὴν ἐκστρατείαν. Ἐφαίνετο, ὅτι ἀποδειχθεὶς κατ' ἀρχὰς ἐνάρτετος, καταδικάσας τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν καὶ συμπράξας εἰς τὴν κατάπνιν αὐτῆς κατὰ τὰς παραδουναβίους Ἡγεμονίας, ἡδύνατο ν' ἀπαιτῇ τὴν ὅλην ἐμπιστοσύνην τῶν δυνάμεων, ἵνα καὶ τοῦ λοιποῦ ἀφήσωσιν αὐταὶ ἀνεπηρέαστον αὐτὸν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο. Ἐν Ἰταλίᾳ ἄφησε τὴν Αὐστρίαν ὅπως ἐλευθέραν· ὅθεν διέκλιω τῷ λόγῳ περιέμενεν ὥστε καὶ οὗτος ὁ σύμμαχος αὐτοῦ (ἡ Αὐστρία) ἀφήσῃ αὐτὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ τοῦλάχιστον ἐλεύθερον,

καὶ στέρξῃ ἄνευ ἐπιφυλάξεως εἰς τοὺς πόθους του, καθότι ἐπρόκειτο ἐνταῦθα περὶ τῶν τιμαλφεστάτων συμφερόντων τῆς Ῥωσίας, περὶ τῆς θρησκείας, τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ ἐμπορίου της. Τοσοῦτω δὲ μᾶλλον ἔτρεφεν ὁ Τσάρος τὴν γλυκεῖαν ταύτην ἐλπίδα, καθόσον ἡ Αὐλὴ τῆς Πετροπούλεως μεγάλως ἐβασίζετο εἰς τὴν Αὐστροίαν, ἣς ὁ αὐτοκράτωρ αὐτὸς ἔγραφε τῷ 1812 ἥδη, ὅτι « ἐν τῇ σχέσει τῆς Αὐστρίας πρὸς τὴν Ῥωσσίαν βλέπει καὶ αὐτοῦ καὶ ὅλης τῆς Εὐρώπης τὴν σκέπην. » Ἀκριβῶς ὅμως δὲν ἦτο ὠρισμένον εἰς τί κυρίως ἀπέβλεπεν αὕτη ἡ ὑπὲρ τῆς Εὐρώπης ἐκτέλεσις.

Ὁ τολμηρὸς λόγος περὶ τῆς συνυπάρξεως τῆς Τουρκίας εἶχε βῆθαι. Ἠδύνατό τις νὰ πιστεύσῃ, ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν σχέδιον ἐπὶ σχολῇ πάλιν σοβαρῶς τὸν Τσάρον; Ἡ Ῥωσσία δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιληφθῇ τῶν μεγάλων τούτων σχεδίων εἰμὴ ἐπὶ τῇ προϋποθέσει δύο τινων περιπτώσεων α.) ἐὰν αἱ δυνάμεις εὕρισκοντο εἰς πόλεμον πρὸς ἀλλήλας καὶ β.) ἐὰν ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ὑπερασπισθῶσι τὰ σχέδια τῆς Ῥωσσίας. Καὶ ἡ μὲν πρώτη περίπτωσις εἶχεν ἐπιφέρει εἰς τὴν Ῥωσσίαν μέχρι τοῦδε ὅλας τὰς ἐπεκτάσεις της, καὶ τῷ 1807 ἀκόμη ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο πρόθυμος νὰ ὠφεληθῇ διὰ τὸν αὐτὸν τοῦτον σκοπὸν ἐκ τοῦ μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας πολέμου· νῦν ὅμως ἐφαίνετο ὅτι εἶναι τῆς γνώμης νὰ ἐπιληφθῇ τῆς δευτέρας περιπτώσεως καὶ νὰ μεταχειρισθῇ ἣν εἶχεν ἐν τῷ κόσμῳ ἐπιρροήν, ὅπως παραινέσῃ τὴν ἱεράν συμμαχίαν νὰ συμπράξῃ εἰς τὰ σχέδια τῆς Ῥωσσίας. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἤρουντο οἱ ἐν Βιέννῃ διπλωμάται αὐτοῦ, ὅτι προτείνων τὴν εἰργηνοποίησιν τῆς Τουρκίας εἶχε ποτε σκοπὸν νὰ δώσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡμίσειάν τινα ἀνεξαρτησίαν, οἷαν εἶχεν ἡ Σερβία. Τοῦτο ὅμως ἀπεδείκνυε μόνον, ὅτι ἡ Ῥωσσία δὲν διέβλεπεν ἀκριβῶς τὴν σκοπὸν τῆς προσδοκωμένης εὐρωπαϊκῆς ἐπεμβάσεως, ἢ ὅτι δὲν ἠθελε νὰ ἐξηγηθῇ σαφέστερον. Ἐτι μᾶλλον ἀμφίβολος καὶ ἀμφιρρέπης ἦτο ἡ Ῥωσσία ὡς πρὸς ἰδιαιτερόν τινα πόλεμον αὐτῆς κατὰ τῆς Τουρκίας. Οὐδέποτε ἠδύνατο ὁ Καποδίστριας νὰ πείσῃ τὸν αὐτοκράτορα νὰ κινήσῃ τοιοῦτον πόλεμον, διότι καὶ ὁ

Τσάρος εὐρίσκατο ὡς πρὸς τοῦτο εἰς ἣν εὐρίσκατο καὶ ὁ Σουλτάνος Μαχμουὺτ Θέσιν. Δι' ἀμφοτέρους ἐπρόκειτο περὶ τῶν μεγίστων συμφερόντων· καὶ διὰ μὲν τὸν Ἀλέξανδρον ἐπρόκειτο περὶ ἐπιχειρήσεως τῶν μεγάλων ἔργων τῆς ἀρχαίας ῥωσσικῆς φιλοδοξίας ἐν τῇ Τουρκίᾳ, βοηθεία τῆς εὐκαίρως ἐκραγείσης Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως· διὰ δὲ τὸν Σουλτάνον ἐπρόκειτο περὶ τῆς ἀντικρούσεως τῆς ἐπιθέσεως ταύτης, περὶ διατηρήσεως τῆς ἐν Εὐρώπῃ θέσεώς του, καὶ περὶ ταχείας καταπνίξεως τοῦ ἀκαίρως ἐκραγέντος Ἑλληνικοῦ κινήματος. Οἱ ἰσχυρότατοι ὁμῶς λόγοι ἐμπόδιζον ἀμφοτέρω τὰ μέρη ἀπὸ τῆς ἀπερισκέπτου καὶ παρατόλμου ὠθήσεως· ἐν μὲν τῇ Ῥωσσίᾳ τὸ σύστημα τῆς ῥωσσικῆς πολιτικῆς ὡς πρὸς τὰς ἐπαναστάσεις, ἐν δὲ τῇ Τουρκίᾳ αἱ ἐσωτερικαὶ ταραχαί· ἐν Ῥωσσίᾳ ὁ φόβος τῆς ἀντιστάσεως τῶν Εὐρωπαϊκῶν συμμάχων, ἐν Τουρκίᾳ δὲ τὸ ἀδύνατον βοηθείας τινὸς ἐκ μέρους τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, πρὸς δὲ τοῦτοις ἡ ἐξάντλησις τῶν δυνάμεων ὄλων μετὰ τὸν μακροχρόνιον πόλεμον καὶ τὰ ἀσθενῆ μέσα τῆς Πύλης, ἀπέναντι μάλιστα τῶν ἐσωτερικῶν σπαραγμῶν. Ὅθεν δὲν συνεκροτήθη μετὰ τῶν δύο τούτων κρατῶν ἄμιλλα μεγάλων ἐπιχειρήσεων καὶ ἔργων, ἀλλὰ πάλιν μόνον χλιαρῶν φιλοπραγμοσυνῶν, πάλιν ἀλαζονίας καὶ πεισμονῆς, εὐερεθιστότατος ἀγῶν εὐκισθησίας δύο κρατικῶν, οἵτινες ἐξ ἴσου ἦσαν ἀνίσχυροι εἰς τὰ ἔργα· λογομαχία, ἥτις μόλις ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς ὀλίγον γονίμους πράξεις ἔφερεν· διπλωματικὸς πόλεμος, καθ' ὃν ὅλκι αἱ δυνάμεις ἔλαβον ζωντὸν μέρος ὑπὲρ ἑκατέρου καὶ ἐναντίον ἑκατέρου τῶν διαμαχομένων μερῶν· πόλεμος, ὅστις πολὺ ἐδυσκολεύθη καὶ ἐξετάθη ἕνεκα τῆς μεγάλης ἀποστάσεως ἀπ' ἀλλήλων τῶν ἐξ πρωτερουσῶν τῶν ἐνδιχθερομένων χωρῶν. Ἐκτεταμένη ἱστορία λόγων εἶναι αὕτη, ἣν ἔχομεν νὰ γράψωμεν περὶ τοῦ πολέμου τούτου, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ὀλιγίστην ἠθέλομεν ἐπιστήσει προσοχὴν, ἐὰν κατὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην δὲν ἤθελον ἐξομαλυνθῇ τέλος αἱ δεκαεταῖς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ταραχαὶ διὰ λόγων μᾶλλον ἢ διὰ ἔργων.

Παρατηροῦσαι τὴν ἀμφιῶρεπὴ ταύτην θέσιν τῆς ῥωσσικῆς κυβερνήσεως ἡδύναντο αἱ μεγάλαι δυνάμεις ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ ἐλπίσω-
 σιν, ὅτι ὁ ἀδρικνὴς Τσάρος δὲν ἤθελε συλλάβει σχέδιόν τι ἢ τοῦ-
 λάχιστον ἐπικίνδυνόν τι σχέδιον, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἡδύναντο καὶ
 νὰ φοβῶνται, ὅτι ὁ μὴ αὐτοπροκείμετος Ἀλέξανδρος ἦτο δυνατόν
 νὰ παρεκτραπῇ εἰς ἀπερίσκεπτόν τινα καὶ παράκαιρον ἐπιχεί-
 ρησιν. Ἐπὶ τῆς ἀσταθείας ταύτης τοῦ αὐτοκράτορος βασιζόμενος
 ἤρχισε τὸ ἔργον τοῦ ὁ λόρδος Λονδονδερεῆς (Castlereagh). Ἀμέ-
 σως ἐνόησεν οὗτος, ὅτι ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ, τὸ ὅποσον εἶχεν
 ὅλως διάφορον σημεῖσιν διὰ τὴν Ἀγγλίαν ἢ τὸ Ἰταλικὸν καὶ
 Ἰσπανικὸν ζήτημα, ὥφειλε διὰ παντὸς μέσου νὰ ἐνωθῇ μετὰ τῆς
 Αὐστρίας, τῆς διατηρούσης φιλικὰς πρὸς τὴν Ῥωσσίαν σχέσεις,
 ἵνα ἀναγκασθῇ τὸν Τσάρον καὶ διὰ παντὸς μέσου ἐμποδίσῃ αὐ-
 τὸν ἀπὸ τοῦ πολέμου. Ὅθεν καὶ ἐν Λαυδίαχῃ ἤδη μετέβαλε κατὰ
 τι τὴν πρὸς τὰς ἡπειρωτικὰς τῆς Εὐρώπης δυνάμεις θέσιν του.
 Ἐθορυβήθη προχρηματικῶς ὑπὸ τῆς διαδόσεως τῆς Ἰταλικῆς ἐπικ-
 νηστίας πρὸς τὸ Πεδεμόντιον ἢ μόνον προσεποιεῖτο τὸν τεθο-
 ρυβημένον, ὅπως δὴ ποτε ὅμως, ὠφελήθη ἐκ τοῦ γεγονότος τού-
 του, ἵνα μετριάσῃ κατὰ τι τὴν τραχείαν τῆς Ἀγγλίας πολιτι-
 κήν καὶ προπορικῶς ὡμολόγησε (κατὰ τὸν Ἰούνιον) εἰς τὸν ἐν
 Λονδίνῳ πρέσβυν τῆς Αὐστρίας πρίγκηπα Ἐστερχάζην, ὅτι, ἂν
 καὶ ἡ Ἀγγλία δὲν ἡδυνήθη νὰ παραδεχθῇ δημοσίᾳ τὴν ἐν Λαυ-
 διάχῃ γενομένην ἐξήγησιν, δικαιοῦναι εὐχαρίστως τὴν ἀλήθειαν καὶ
 ἀκρίβειαν τῶν αὐτῶν τελεσιῶν ἀρχῶν. Τοιοῦτον εἶδους ὁμολο-
 γίαν ἔδωκε μὲν ὁ λόρδος Λονδονδερεῆς καὶ ἐν τινι ἐγκυκλίῳ, ἣν
 ἔγραψε πρὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως· τότε
 ὅμως ἡλαττώθη ἐπιστηθιωτῶς ἡ σημεῖσις τῆς ἐγκυκλίου ταύτης ὡς
 ἐκ τῆς μετὰ ταῦτα διαγωγῆς τῆς Ἀγγλίας· νῦν δὲ ἐπανελήφθη
 εἰς περιστάσεις τοιαύτας, ὥστε καὶ αὕτη ἡ Αὐλὴ τῆς Βιέννης
 ἐνόμισεν, ὅτι «δὲν ἔχει ἄλλο τί ν' ἀπαιτήσῃ» καὶ αἱ γνήττιαι
 θεωρίαι, ἃς ἐξέθηκεν ὁ Λονδονδερεῆς ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα, καὶ αἱ
 διηγήσεις, ἃς ἔδωκεν εἰς τὸν λόρδον Στράγκφορντ νὰ διαδίζῃ ἐκ
 συμφωνοῦ μετὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεως τῆς Αὐστρίας,

Η Αὐτορία
καὶ ἡ Ἀγγ-
λία.

ἐθεωρήθησαν ἐν Βιέννῃ ὡς εἰλικρινῆς μετάνοια καὶ παραδοχὴ τῆς ἔμφρονος τοῦ Μεττερνίχου πολιτικῆς. Αἱ ὁδηγαί τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Αὐστρίας πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυν (5/17 Ἰουλίου) ὑπεδείκνουν τὸ ἀπλούστερον καὶ δραστικώτερον μέσον, δι' οὗ ἐνόμιζεν ἡ Αὐστρία ὅτι ἡδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ εὐκόλως τὴν σκοπὸν τῆς, τὴν διατήρησιν δηλ. τῆς εἰρήνης. Ἡ Αὐστρία ἐλάμβανε τὸ μέρος τοῦ ἰσχυροῦ κατὰ τοῦ ἀσθενοῦς, καὶ διέταξε τὸν πρέσβυν τῆς ν' ἀνγκνωρίσῃ καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ δίκαιον τῶν ῥωσσικῶν ἀπαιτήσεων παρὰ τῇ Πύλῃ. Αἱ ὁδηγαί τῆς Ἀγγλικῆς κυβερνήσεως πρὸς τὸν Λόρδον Στράγκφορντ (25/7 Ἰουλίου) συνεφώνουν μὲν πρὸς αὐτάς, ἀλλὰ καίτοι συμβουλεύουσαι τὴν μετὰ τοῦ αὐστριακοῦ πρέσβεως ὁμοφωνίαν, διέταττον ὅμως τὸν πρέσβυν, νὰ ἐμμένῃ σταθερῶς εἰς τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἀπέναντι τῆς ἱερᾶς συμμαχίας· νὰ μὴ παρασυρθῇ δηλ. εἰς κοινὰ διαβήματα. Λαμβάνων τὰ πρῶτα ταῦτα μέτρα, ἵνα συμφωνήσῃ ὅσον οἶόν τε περισσότερον μετὰ τῆς Αὐστρίας ἀπειπειράθη συγχρόνως ὁ Λονδονδερεῆς νὰ προσελκύσῃ προσωπικῶς τὸν Ῥώσσον αὐτοκράτορα διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς ἡπιότητος, τῆς κολακείας, τῆς πειθοῦς. Ὁφελήθη πρὸς τοῦτο ἐκ τῆς τῷ 1818 δοθείσης αὐτῷ ἀδείας νὰ ἀπευθύνηται κατ' ἐυθεΐαν, πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, καὶ ἔγραψε πρὸς αὐτὸν (4/16 Ἰουλίου) ἐπιστολὴν (1), ἵνα ἴσως διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἀποφύγῃ νὰ δώσῃ ἐπίσημον ἀπάντησιν εἰς τὰς περὶ τῆς κατὰ τὸν Ἰούνιον ῥωσσικῆς ἐκστρατείας γενομένης αὐτῷ ἐπερωτήσεις. Καθὼς ἔπραξεν ἀπέναντι τῆς Αὐστρίας, οὕτως ἔδωκεν ἡπίας ἐξηγήσεις καὶ ὡς πρὸς τὰς διαφορὰς γνώμας κατὰ τὰς τελευταίας περὶ ἀφηρεμένων θεωριῶν διαπραγματεύσεις, ἀλλὰ μετέβη ἔπειτα ἐν τῇ ἐξαιρετικῇ ταύτῃ περιπτώσει εἰς τὴν εὐρωπαϊζούσαν τοῦ αὐτοκράτορος πολιτικὴν, βέβαιος ὢν ὅτι καὶ ἡ Αὐστρία καὶ αἱ λοιπαὶ δυνάμεις ἤθελον πρὸ πάντων συμφωνήσῃ μετὰ τῆς Ῥωσσίας ὅπως παρεμβάλλωσι προσκόμματα. Ἐξέφρασε συγχρόνως τὴν πεποίθησιν, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ δὲν θέλει θεωρήσῃ τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ συμβάντα ὡς νέον καὶ μονομερὲς ζή-

(1) Ἐν τῇ ἀλληλογραφίᾳ τοῦ Castlereagh.

τημα· καθότι αὐτὰ δὲν εἶναι μόνον συνέπειαι τῶν ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει διαμαχομένων στοιχείων, ἀλλὰ καὶ ἀποτέλεσμα τοῦ ἐπικρατατικοῦ τῆς Εὐρώπης πνεύματος, τοῦ ὁποίου τὰ συμπτώματα εἶναι ἔτι καταστρεπτικώτερα ἐν Τουρίᾳ, διότι ἐν αὐτῇ συμπράττουσιν ὅλα τὰ πάθη, αἱ προλήψεις καὶ αἱ θρησκευτικαὶ τῆς χώρας διαιρέσεις. Τὸ πλησιόχωρον τῆς Ῥωσσίας, ὁ συγγενικὸς τῆς θρησκείας σύνδεσμος, καὶ τὰ ἐμπορικὰ αὐτῆς συμφέροντα, πρὸ πάντων ὅμως ἡ παλαιὰ ἀντιζηλεία, ἥτις εἶναι ἀχώριστος ἀπὸ τῆς ἱστορίας τῶν δύο χωρῶν, πάντα ταῦτα τίθησι τὸν αὐτοκράτορα ἀπέναντι τρόπον τινὰ τῆς σκηνῆς τῶν εὐρωπαϊκῶν τούτων δυσχερειῶν. Ὅθεν περιττὸν εἶναι ν' ἀποδειχθῇ, ὅτι ἡ Τουρκία εἶναι ἐν τῷ εὐρωπαϊκῷ συστήματι ἀναγκαῖον κακόν· εἶναι μὲν νοσώδης ἔκφυσις, ἥτις ὅμως δι' αὐτὸ τοῦτο οὐδεμιᾶς θεραπείας εἶναι ἐπιδεκτικὴ, διότι ἄλλως ἤθελε θέσει εἰς κίνδυνον τὸ ὅλον σύστημα. Ὁ σπασμωδικὸς ἐρεθισμὸς τῆς Τουρκίας ἐξέθηκε τὴν Ῥωσικὴν πρεσβείαν εἰς αἰσχυρὰς ὕβρεις καὶ προσβολάς· ὅθεν ὀφείλει ὁ αὐτοκράτωρ νὰ ὑποστηρίξῃ ὡς πρὸς τοῦτο τὰς δικαίας αὐτοῦ ἀπαιτήσεις· ἀλλ' ὅσῳ μᾶλλον ἀμφίβολος εἶναι ἡ δύναμις του, ὅσῳ μεγαλειτέρα εἶναι κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἡ δόξα αὐτοῦ, τοσούτῳ μᾶλλον ἐπιεικῶς πρέπει ν' ἀφήσῃ νὰ κατευνασθῇ ὁ σάλος ὁ διεγερθεὶς ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει, τὸ ὁποῖον καὶ μεμολυσμένον εἶναι ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῶν νέων ἀρχῶν καὶ κατατρώγεται ὑπὸ τῆς πυρκαϊᾶς τῶν ἰδιαιτέρων αὐτοῦ ἀρχαίων πικριῶν. Ἐφριξε μὲν ἡ ἀνθρωπότης ὅλη ἰδοῦσα τὰ συμβάντα κακουργήματα, οὐδὲ εἶναι δυνατόν ν' ἀρνήται οἶκτον καὶ συμπάθειαν εἰς τοὺς δεινοπαθοῦντας Ἕλληνας· ἀλλ' ὁ κίνδυνος μεταβολῆς τινος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ συστήματος καὶ ἡ σκέψις ὅτι αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες εἶναι οἱ ἐπιτιθέμενοι, ἤθελεν ἴσως πείσει τὸν αὐτοκράτορα καὶ τοὺς συμμάχους νὰ προτιμήσωσι νὰ τηρήσωσι θέσιν παρατηρητῶν μᾶλλον ἢ ν' ἀναμιχθῶσιν εἰς τὴν σύγχυσιν τῶν ἐκ τῆς τουρκικῆς ἐπιμονῆς προκυπτουσῶν συνεπειῶν. Οὐδέποτε ἐδόθη εἰς τὸν αὐτοκράτορα καλλιτέρα εὐκαιρία ν' ἀποδείξῃ λαμπρότερον τὸ φρόνημά του ἢ σήμερον, ἐὰν μεταχειρισθῇ κατὰ χώρας φανατικῆς καὶ ἡμιβαρβάρ-

ρου τὴν ὑπομονὴν καὶ μακροθυμίαν, ἣν μόνον δύναται νὰ τῷ ἐμ¹ ποιήσῃ θρησκευτικὸς καὶ ἐνθουσιώδης σεβασμὸς πρὸς τὸ σύστημα, ὑπὲρ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ ὁποίου τοσοῦτον ἐπιμόνως καὶ αὐτὸς εἰργάσθη.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐξήτει συγχρόνως καὶ ὁ Μεττερνίχος νὰ ἐπηρεάσῃ προσωπικῶς τὸν Τσάρον. Ἡ Αὐστρία εἶχε πολὺ μεγαλύτερον συμφέρον ἢ ἡ Ἀγγλία νὰ τὸν ἀποτρέψῃ ἀπὸ ἀπερισκέπτου πολέμου, εἰς τὸν ὁποῖον ἤθελε περιπλεχθῇ ὅλη ἡ Εὐρώπη. Καὶ πρέπει ν' ἀκολουθῇ τις ἀκριβῶς τὰς αἰτίας τούτου, ἵνα ἐννοήσῃ τὰς πολυπλόκους καὶ πολλάκις καὶ λίαν ἀσυνεπεῖς καὶ ἀντιθέτους ὁδοὺς, ἃς ἐβιάδιζεν ἡ αὐστριακὴ πολιτικὴ ὡς πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Ἡ Αὐστρία ὡς πρὸς τὰς ὕλικὰς αὐτῆς δυνάμεις οὐδέποτε ὀλιγώτερον ἢ τώρα ἦτο εἰς θέσιν ν' ἀνεχθῇ πόλεμον ἐν γαيتνιαζούσῃ αὐτῆς γῶρᾳ ἔστω καὶ ὡς ἀπλοῦς πεκρατηρητής. Τὸ ταμεῖον αὐτῆς ἦτο ἐξηντλημένον· πρόβος ὑπῆρχε μήπως αὐξήσις τῶν ἐξόδων διὰ τὸ στρατιωτικὸν ἐπιφέρει βαθεῖαν διασάλευσιν τῆς πίστεως· καὶ ὅσῳ καὶ ἂν ἐπιτηδεύατο ἦτο ἡ ἐν Βιέννῃ κυβέρνησις ἀείποτε ὡς πρὸς τὴν κατάχρησιν τῆς πίστεως, καὶ ὅσῳ ἀδύνατον ἦτο νὰ πεισθῇ εἰς τὴν ὑπερβολικὴν σπατάλην, τὴν λαβοῦσαν χώραν μετ' οὐ πολλὰς δεκαετηρίδας, ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκῆσκος, ὅστις κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ἀπέναντι τῶν μεγάλων ζημιῶν καὶ προσβολῶν, ἃς ὑπέστη τὸ αὐστριακὸν ναυτικὸν παρὰ τῶν Ἑλλήνων πειρατῶν, ἠρνήθη καὶ ἐνὸς μόνου ἑκατομμυρίου τὴν παραδοχὴν, τὸ ὁποῖον ἐπροτάθη πρὸς ἐπισκευὴν καὶ ἐξοπλισμὸν ἀρχαίων ἐνετικῶν πλοίων. Ἀπίστευτος ἦτο ἡ περὶ τοῦ στρατοῦ ἀμέλεια· καίτοι μεγάλα ἦσαν προσδιωρισμένα διὰ τὸ στρατιωτικὸν ποσὰ οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ τὴν ἐννοήσῃ, ὅστις δὲν ἐγνώριζεν, ὅτι ἐλαμβάνοντο ἀπὸ τοῦ ποσοῦ τούτου αἱ ὑπερβολικῶς αὐξηθεῖσαι δαπάναι διὰ τὴν ἀστυνομικὴν ὑπηρεσίαν. Τὸ σύστημα ὁμῶς τοῦτο καὶ αἱ δαπάναι αὗται ἐφαίνοντο τοσοῦτον ἀπαραίτητοι, ὥστε ὁ Μεττερνίχος ὀλίγον μετὰ ταῦτα (1825), ὅτε παραιτηθέντος τοῦ Βαλλεγάρδου ὄλοι οἱ πρίγκηπες ἐξήτουν ἐπιμόνως τὴν ἀρχιδούκην Φερ-

Δι' ἀνάνδον τῆς Ἑσθης πρόεδρον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ συμβουλίου
 τοῦ πολέμου, ἐπροτίμησεν αὐτοῦ τὸν γηραιὸν εὐλόγιστον πρίγκ-
 κηπα τοῦ Hohenzollern Hechingen, παρὰ τοῦ ὁποίου δὲν ἐ-
 φοβεῖτο προσκόμματα καὶ ἐνστάσεις εἰς τὰς οἰκονομικὰς ταύτας
 ἐπιχειρήσεις. Οὕτω λοιπὸν ἐχόντων τῶν πραγμάτων ὁ στρατὸς
 τῆς Αὐστρίας ἔφερεν αὐτὴν εἰς θέσιν, ὥστε ἐκτὸς τῆς ἀνάγκης
 τοῦ νὰ κρατῇ ἐν Ἰταλίᾳ τὸν μόνον ἐτοιμοπόλεμον μικρὸν στρατὸν,
 ἐν περιπτώσει καὶ ἂν ἤθελεν ἐκτραγῇ πόλεμος μετὰ ξὺ 'Ρωσσίας
 καὶ Τουρκίας, καὶ αὐτὴ μόνον ἡ τοποθέτησις ἐπιτηρητικοῦ στρα-
 τοῦ παρὰ τὰ σύνορα τῶν ἡγεμονιῶν ἤθελεν ἔχει τὰς μεγαλειτέ-
 ρας δυσκολίας, καὶ αὐτὴ ἡ αὐστριακὴ αὐτοκρατορία περιπλε-
 κομένη καὶ λαμβάνουσα μέρος εἰς τὸν πόλεμον ἤθελε καταλάβει
 θέσιν ὅπως δευτερεύουσιν. Τοσοῦτον εὐλόγους ἔχων ὑπὲρ τῆς εἰ-
 ρῆνης αἰτίας μετεχειρίσθη ὁ Μεττερνίχος πᾶν μέσον, τὸ ὅποιον
 τῷ παρέσχετο ἢ τε ἐν Αὐθόχῃ δικιμονὴ καὶ ἡ ἀκριβὴς γινῶσις τῶν
 ἐν Πετρούπολει, ἵνα πείσῃ τὸν Τσάρον νὰ μείνῃ πιστὸς εἰς τὰ
 ἐν Αὐθόχῃ δηλωθέντα φρονήματά του, προσεκτικώτατα ὠφε-
 λούμενος ἐκ τοῦ τρωτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος μέρους δηλ. τῆς πρὸς
 τοὺς Ἕλληνας συμπαθείας του. Κύριον σκοπὸν τῶν ἐφόδων αὐτοῦ
 μετεχειρίσθη ὁ πονηρὸς πολιτικὸς τὸν φόβον τοῦ αὐτοκράτορος
 τὸν ἐκ τῶν ἐπαναστάσεων. Διὰ τοῦ πρέσβους τῆς Αὐστρίας κό-
 μητος Lebzeltern τῷ παρέστησεν, ὅτι ὅλοι οἱ ἐπαναστάται ἤ-
 θελον συνδέσει τὴν τύχην των καὶ τοὺς πόθους των πρὸς τὸν
 ῥωσικὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον, καὶ ὅτι ἐκθέτει τὴν εὐη-
 μερίαν τῆς Εὐρώπης εἰς παντοίους κινδύνους, ἐὰν ζητῇ νὰ σώσῃ
 τοὺς Ἕλληνας ἄλλως ἢ διὰ τῆς συμπράξεως ἀπασῶν τῶν συμμα-
 χικῶν δυνάμεων. Οὐδεμίαν παρημέλησεν ὁ Μεττερνίχος ἀφορμὴν
 οὔτε ἐνεστῶσαν οὔτε μέλλουσιν, οὔτε πλησίον οὔτε μακρὰν κει-
 μένην, ν' ἀποδείξῃ τῷ Τσάρῳ, ὅτι ὁ πόλεμος ἤθελεν εἶσθαι τὸ
 σύνθημα νέων ἐπαναστάσεων. Ἐγείνει χρῆσις πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ-
 τον τῆς ἐν Γερμανίᾳ ἐπικρατούσης ἐξάψεως τῶν πνευμάτων, καὶ
 τῶν ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος προκηρύξεων. Ἡ πρῶσις καὶ
 κινδύνησις, καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς προσεκλήθησαν ὑπὸ τοῦ Μετ-

τερνίχου νὰ παραστήσωσιν ὅσον τὸ δυνατόν ἐντονώτερον εἰς τὴν
 ξωστικὴν κινήσειν τοὺς κινδύνους, οἵτινες ἐπήρχοντο ἀναμφιβό-
 λως ἐν περιπτώσει πολέμου. Καὶ οὕτως ἐγένεεν ἐπιμελής χρῆσις
 πάντων, ὅσα αἱ διενεκεῖς ταραχὲς ἐν Γαλλίᾳ καὶ αἱ αὐστριακαὶ
 ἔρευναι ἐν Ἰταλίᾳ ἀπεδείκνουν περὶ τῆς συνενόησεως τῶν ἐπανα-
 στατῶν, ὅπως τηρηθῇ ὁ Τσάρος ἐν διηνεκεῖ φόβῳ. Καὶ ὅμως δὲν
 κατωρθώθη κατ' ἀρχὰς νὰ μεταβληθῶσι τὰ φρονήματα καὶ αἱ
 εὐχαὶ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐν τῇ πρὸς τὸν λόρδον Λονδονδερεῖν (1)
 ἀπκνητήσει αὐτοῦ (17/29 Αὐγούστου) ἀνεφέρετο ἀπλῶς εἰς τὰς
 διακονιώσεις αὐτοῦ τῆς 10/22 Ἰουνίου. Ἀπεδείκνουν αὗται, ἔγρα-
 φεν ὁ Τσάρος, τὰς δύο ἀληθείας, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅτι ἡ Ῥωσσία ἔ-
 κκαμε τὰς μεγαλειτέρας θυσίας ἵνα διευκολύνῃ εἰς τὴν Πύλῃν τὴν
 ἀποκατάστασιν τῆς ὁμονοίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι ἡ Πύλη παρε-
 δέχθη σύστημα, τὸ ὁποῖον καθιστᾷ ἀδύνατον τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν
 μετὰ τῆς Ῥωσσίας συνομολογηθεῖσων συνθηκῶν. Ἄν καὶ ἡ Πύλη δὲν
 εἴναι μόνη ἔνοχος τῆς καταστροφῆς, ὀφείλει τις ὅμως νὰ ἀναγνω-
 ρίσῃ ὅσῳ περισσότερον μέρος λαμβάνει εἰς αὐτὴν τὸ ἐπαναστα-
 τικὸν τῆς ἐποχῆς πνεῦμα, ὅτι ἡ Πύλη δὲν θέλει εὖρει ἀσφαλές τι
 μέσον σωτηρίας «ἐν τῷ κυκεῶνι τῶν ἀσυνεπειῶν της», ἀλλ' ἐάν
 καταβληθῇ, θέλει ἐνισχύσει δι' ὅλης τῆς ἀδυναμίας της τὴν ὀ-
 ληθρίαν ἰσχὺν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὡς ἐκ τῶν διαπραχθεῖσων δὲ
 ὑπ' αὐτῆς βαρβαροτήτων φόβος ὑπάρχει, μὴ οἱ Ἕλληνες δὲν θε-
 λήσωσι πλέον νὰ συγκατανεύσωσιν εἰς ὑποταγὴν. Καὶ ἐν ἀρχῇ
 μὲν τοῦ κινήματος ἡδύνατο ξένη ἐπέμβασις νὰ ἐνθαρρύνῃ εἰς τὰ
 ἐλέμματα τῆς Πύλης τὴν ἐπανάστασιν, σήμερον ὅμως ἡ βράδυνσις
 παρέχει εἰς τὰς δυνάμεις βραδείαν εὐθύνην, ὅτε ἡ ἐπανάστασις
 ἐπαπειλεῖ νὰ ὑψώσῃ τὴν κεφαλὴν της ὡς πραγματικὴ τις δύνα-
 μις. Ἡ Πύλη ἐκῆρυξε τὸν τουρκικὸν λαὸν εἰς κατάστασιν νομα-
 δικήν, τοῦτ' ἔστιν, ἔθεσεν αὐτὸν εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν κατὰ
 τῶν χριστιανῶν· ὅθεν ἡ φύσις τῆς τουρκικῆς δυνάμεως δὲν εἶναι
 πλέον σήμερον ὁποῖα ἦτο μέχρι τοῦ Μαρτίου τοῦ ἐνεστῶτος ἔ-

(1) Αὐτοκρατορικὸν ἔγγραφον τῆς 17/29 Αὐγ. Χργ.

τους. Ὁ Τσάρος θέλει εἶσθαι ἐπιεικὴς καὶ ἀνεκτικὸς μέχρις ὑπερβολῆς, ἀλλὰ τὰ πάντα ἔχουσιν ὅρια. Ἐὰν ὅμως ἡ εἰρήνη φανῇ ἀδύνατος, ἡ σύνθεσις πρέπει νὰ συμβουλευσῇ τὰς δυνάμεις νὰ παραδεχθῶσι τὰς προτάσεις τῆς Ῥωσσίας. Βασιζομένη ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἱερᾶς συμμαχίας ἡ σύμπραξις τῶν δυνάμεων ἠθέλην ἐπαναφέρει τὴν ἡσυχίαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐνισχύσει τὸ εὐρωπαϊκὸν σύστημα. Ὅθεν ὁ Τσάρος περιμένει ἐν πεποιθήσει τὸ ἀποτέλεσμα τῶν διασκέψεων τούτων.

Οὕτως ἐνταχθὴς πάλιν ὁ Ἀγγλος ὑπουργὸς νὰ ἐπιληφθῇ τῶν προταθέντων ζητημάτων διὰ τῆς ἐπισήμου ὁδοῦ. Ἦττον φιλικῶς ἀπήντησεν ὁ Τσάρος εἰς τὰς αὐστριακὰς διακοινώσεις, διότι ἐκ Βιέννης περιέμεναν ὅλως διάφορον συγκατάθεσιν εἰς τὰς εὐχάς του. Ἐκ Βιέννης ἐστάλη εἰς Πετρούπολιν διακοίνωσις (12/24 Αὐγούστου), ἥτις ἐπρότεινε νὰ ὁρισθῇ μέρος πρὸς συνδιάσκεψιν τῶν συμμάχων Αὐλῶν, ἵνα προληφθῇ ἡ μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας ῥήξις, ἥ ἐν ἐκκέντρῳ περιπτώσει συμφωνηθῶσι τὰ ληπτέα μέτρα εἰς τὴν σύνοδον ταύτην, ἐλπίζει, ἔλεγεν ὁ Μεττερνίχος, ὅτι θέλει λάβει μέρος καὶ ἡ Ἀγγλία. Ὅταν ἡ διακοίνωσις αὕτη ἦλθεν εἰς Πετρούπολιν (τῇ 24/Ὀ Σεπτεμβρίου) ἔτοιμα ἦσαν τὰ πρὸς τὸν ἐν Βιέννῃ Γολώφκην ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα καὶ ἀπεσάλησαν (29]10 Σεπτεμβρ.) πρὶν ἔτι, ὡς ἀνέφερον ὁ Νεσελρόδ πρὸς τὸν Lebzeltern, «εὗρεθῇ καιρὸς ν' ἀναγνωσθῇ ἡ βιενναῖα διακοίνωσις» ὅ, περ ἦτο ἀπόδειξις κακῆς ἐκ μέρους τῆς Ῥωσσίας διαθέσεως, ἣν ἡ Αὐλὴ τῆς Βιέννης ἀντέκρουσεν μὴ λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τὸ περιεχόμενον τῶν ἐγγράφων (τῆς πρὸς τὸν Γολώφκην ἀποστολῆς), τὰ ὁποῖα ὀλίγον παρηγορητικὰς ἐκφράσεις περιεῖχον περὶ τῆς Πύλης. Ἡ Ῥωσσικὴ ἀπάντησις (13/25 Σεπτεμβρ.) πρὸς τὰς βιενναῖας προτάσεις ἀνεφέρετο, ὡς ἡ πρὸς τὸν Λονδονδερεῖν αὐτοκρατορικὴ ἐπιστολὴ, εἰς τὰς Ῥωσσικὰς προτάσεις τῆς 10/22 Ἰουνίου. Ἐξέμνει ἡ ἀπάντησις αὕτη τὴν μετριοπάθειαν τῆς Ῥωσσικῆς κυβερνήσεως, ἥτις προέβη μέχρι τοῦ μὴ περαιτέρω, ὅπως ἐξετάσῃ, ἐὰν ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἠδύνατο ἀφ' ἑαυτῆς ἢ διὰ τῆς ἐπιζήροῦς φιλικῶν συμβουλῶν νὰ κατὰλάβῃ πάλιν τὴν θέσιν, ἣν κα-

τείχεν ἐν τῇ πολιτικῇ τῆς Εὐρώπης τάξει περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Μαρτίου τοῦ ἐνεστώτος ἔτους. Καὶ νῦν ἔτι εἶναι πρόθυμος ἡ Ῥωσσία ν' ἀναλάβῃ πάλιν τὰς ἀμέσους πρὸς τὴν Πύλην διαπραγματεύσεις, ἅμα αἱ ἀπαιτήσεις της ὡς πρὸς τὰς Ἡγεμονίας ἐκπληρωθῶσιν· εἰς τοῦτο δύνανται νὰ συντελέσωσιν αἱ δυνάμεις μόνον ἀφ' οὗ κατορθώσωσι νὰ γείνῃ παραδεκτὸν τὸ τελεσίγραφον. Καὶ ἡ σύνοδος, ἣν προτείνει ἡ Αὐστρία, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχῃ ἕτερον σκοπὸν ἢ νὰ ἐπισπύσῃ τὴν παραδοχὴν ταύτην· ἀλλ' ὡς πρὸς τοῦτο ὑπάρχει ἤδη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ σύνοδος τῶν πρέσβων. Μόνον ὅταν ὁ πόλεμος καταστῇ ἀναπόφευκτος, νομίζει ὁ αὐτοκράτωρ, ὅτι πρέπει νὰ λάβῃ χώραν τοιαύτη σύνοδος καὶ αὕτῃ ἐν Ῥωσσίᾳ, πλησίον τῆς σκηνῆς τῶν διενέξεων, ὅπως μὴ ἐκληφθῇ ὁ πόλεμος οὗτος ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τῆς τάξεως ὡς μεμονωμένος καὶ ὡς σύνθημα τῆς δικλύσεως τῆς σωτηρίου Εὐρωπαϊκῆς συμμαχίας.

Ἀποτυχόντων τῶν πρώτων τούτων διαθημάτων προσεκάλεσεν ὁ λόρδος Λονδονδερχῆς (1) καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας τὸν πρίγκηπα Μεττερνίχον εἰς συνέντευξιν εἰς Ἀννόβερον, ἐνθα περιεμένετο καὶ ὁ κόμης Λήβεν (Lieven) κατὰ τὴν εἰς Πετρούπολιν διάβασίν του. Ὁ λόρδος ἐπεθύμει νὰ συνεννοηθῇ προφορικῶς μετὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Αὐστρίας ὡς πρὸς τὰ καθ' ἕκαστα τῶν φρονημάτων καὶ τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων, καὶ φανερὸν ἦτο ὅτι ἐπειρᾶτο ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν ἐκ Βιέννης προτεινομένην γενικὴν σύνοδον ἀπασῶν τῶν δυνάμεων διὰ ἀπλῆς ἀγγλοαυστριακῆς συμμαχίας. Καὶ ὅντως οἱ δύο πολιτικοὶ ἄνδρες ἤλθον ἐν Ἀννοβέρῳ εἰς στενὴν συνεννόησιν, καὶ ἡ Γαλλία κατωρθώθη νὰ πεισθῇ, ὅτι βίωσικός πόλεμος ἤθελεν εἶσθαι διὰ τὴν Εὐρώπην μεγίστη συμφορὰ, ἐν ᾧ μέχρι τοῦδε ὁ Richelieu ἐν ταῖς μυστικαῖς αὐτοῦ ἐπιστολαῖς πρὸς τὸν δούκα τοῦ Καραμάνου (Caraman) ἐθεώρει ἀφευκτον τὸν κατὰ τῆς Πύλης πόλεμον, καὶ μετε-

(1) Ὁ Λόρδος Λονδονδερχῆς πρὸς τὸν πρίγκηπα Μεττερνίχον· ἐν Ἀκυΐ-σγραφῇ 19/1 Ὀκτωβρ. Χργ.

χειρίζετο γλώσσαν, ἐν ᾗ κατεφαίνετο ἔτι ὁ ἀρχαῖος τῆς ὁδηστοῦ κυβερνήτης. Ἀγγλοαυστριακὴ ἀποστολὴ ἐγγράφων ἐκ συμφώνου συντεταγμένων διεβιβάσθη ἀπὸ Ἀννοβέρου εἰς Πετρούπολιν. Καὶ ὁ Λονδονδερχὴς ἔδωκε (16/28 Ὀκτωβρίου) τὴν ἐπίσημον ἀπάντησιν, (1) ἣν προθύμως ἐζήτει ν' ἀποφύγῃ. Ἐλεγεν ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ, ὅτι δὲν βλέπει τὴν ἀνάγκην πολέμου, ὅθεν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐρώτησιν, ὅποια ἤθελεν εἶσθαι ἡ διαγωγὴ τῶν δυνάμεων ἐν περιπτώσει πολέμου, δὲν ἠδύνατο ἐξ ἐκουσίων προϋποθέσεων νὰ προσδιορίσῃ ἐκ τοῦ προτέρου τὰς ἠθικὰς ἢ πραγματικὰς ἀποφάσεις, αἱ μέλλοντα συμβάντα ἠδύναντο νὰ προκαλέσωσι· πολλῶ δὲ ὀλιγώτερον ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, ὅτε δὲν ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς συνεπείας, αἱ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τουρκικὸς πόλεμος συγκροτούμενος ἐπὶ τῷ πόρρῳ ἀποβλέποντι σκοπῷ τοῦ νὰ ἐκδιωχθῶσιν οἱ Τούρκοι. Οὐδενίᾳ τῶν δυνάμεων ἠδύνατο νὰ προῖδῃ εἰς ποίαν θέσιν ἤθελεν εὐρεθῇ διακροῦντος πολέμου τοσοῦτον γιγαντιαίου. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔχει ἐν τοῖς μεταξὺ τῶν δυνάμεων ὑπάρχουσι δεσμοῖς τὸ ἀσφαλέστατον ἐχέγγυον τῆς φιλίας καὶ τῆς πρὸς τὴν εἰρήνην τάσεως αὐτῶν· αἱ δυνάμεις δὲ ἀφ' ἑτέρου ἔχουσι τοσαύτην πεποιθήσιν εἰς τὴν μακροθυμίαν καὶ μετριοφροσύνην τοῦ αὐτοκράτορος, ὥστε αἱ ἐκ συμφώνου προσπάθειαι αὐτῶν πρὸς διατήρησιν τῆς εἰρήνης ἔπρεπε νὰ ἔχωσιν ἐπιτυχίαν καὶ μάλιστα ἐὰν μηδὲν πικρεθβάλλετο εἰς τὴν ἐπιτυχίαν πρόσκομμα. Ἐὰν ὅμως ὁ πόλεμος κατκαστῇ ἀναπόφευκτος δὲν ἔπεται, ὅτι πρέπει νὰ συγκροτηθῇ κατ' ἄλλας ἀρχὰς ἢ κατὰ τὰς τῶν προηγουμένων ἐν Τουρκίᾳ πολέμων. Ὑποθέτων ἑαυτὸν Ῥώσσον ὑπουργόν, ἐξακολουθεῖ ὁ Λονδονδερχὴς, δὲν ἤθελε θεωρεῖ συνετὸν νὰ συμβουλευσῇ τὸν αὐτοκράτορα τὴν ἔξωσιν τῶν Τούρκων ἐκ τῆς Εὐρώπης, διότι οὗτοι ἤθελον τότε διὰ συμπεφυκωμένων δυνάμεων πιέσει τὰς μεσημβρινοανατολικὰς τῆς Ῥωσσίας ἐπικυρίαις, ἐν ᾗ τῶρα ἀποτελοῦσι κράτος διηρημένον καὶ ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτοῦ ἐπὶ δύο χωρῶν (Ἀσίας καὶ Εὐρώπης) ἀσθενές.

(1) Ἐγγραφὸν τοῦ Λονδονδερχῆ πρὸς τὸν ἱππότην Βαγιῶτον. Ἐν Ἀννοβέρῳ 16/28 Ὀκτωβρίου. Χργ.

Ἐάν ὁμῶς εὐρίσκατο 'Ρώσσοις ὑπουργός, ὅστις ἐξήτει ν' ἀντικαταστήτῃ τὴν σημερινὴν θέσιν δι' ἑλληνικοῦ κράτους ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως ἀπορρέοντος, ἔργον αὐτοῦ ἤθελε θεοαίως εἶσθαι, νὰ καθυποβάλῃ εἰς τοὺς συμμάχους τοῦ αὐτοκράτορος τὸν τρόπον τῆς ἐκτελέσεως τοῦ τοιοῦτου σχεδίου, κατὰ τῆς ἀνάγκης, ὡφελείας καὶ φιλανθρωπίας τοῦ ὁποίου ἤθελον ἀναγκασθῇ ἐκείνοι νὰ διαμαρτυρηθῶσιν ὁμοθυμῶς. Τοιοῦτόν τι δὲν ἐπίκειται, ἀλλὰ τὸ μόνον καὶ ἀληθὲς ζήτημα εἶναι τώρα, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ καταπείσῃ τις τὴν Πύλην νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς 'Ρωσσίας. Ὁ αὐτοκράτωρ δικαιοῦται νὰ περιμείνῃ, ὅτι οἱ σύμμαχοι ἤθελον ἐπιμένει εἰς τὴν κατ' οὐσίαν ἐκτέλεσιν τῶν ἀπαιτήσεων τούτων· οἱ δὲ σύμμαχοι, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ θέλει εὑρεῖ μέσον, ὅπως μὴ προσβληθῇ ἡ ἀξιοπρέπεια τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Αἱ δύο αὐτοκρατορικαὶ κυβερνήσεις ἀναγκάζονται ὡς ἐκ τῆς γειτονικῆς αὐτῶν θέσεως ν' ἀναλάβωσι τὴν ἰδιαιτέραν διεκπεραιώσιν τῶν διαπραγματεύσεων τούτων. Καὶ ἐάν μὲν ἀφ' ἑνὸς ἡδύνατο νὰ περιμείνῃ τις ἐν τῇ ῥωσικῇ ἀλληλογραφίᾳ μᾶλλον ὠρισμένα σημεῖα ἐμπιστευτικῆς πρὸς τὴν Πύλιν διαθέσεως, ἐν τῇ αὐστριακῇ ἀφ' ἑτέρου δὲν δύναται εἰμὴ νὰ θαυμάσῃ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἐλευθεριότητα διὰ τῆς ὁποίας πειρᾶται ἡ Αὐστρία νὰ ἐπιτύχῃ τὸ δίκαιον ὑπὲρ τῆς ῥωσικῆς Αὐλῆς. Αἱ ἐκ συμφώνου γενόμεναι αὗται προσπάθειαι προὔκალεσαν ἤδη οὐσιωδεστάτας παρὰχωρήσεις ἐκ μέρους τῆς Πύλης. Αἱ προκαταρκτικαὶ ἀπαιτήσεις περὶ ἐκκενώσεως τῶν παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν, περὶ ἀναγορεύσεως τῶν ὁσποδάρων, περὶ μὴ παρὰδόσεως τῶν φυγάδων, πάντα ταῦτα σχεδὸν παρεχωρήθησαν παρὰ τῆς Πύλης· ἐπισήμως ἐκήρυξε πρὸς τούτοις ἡ Πύλη τὴν ἐξ ἴσου προστασίαν πάντων τῶν ὑπηκόων τῆς καὶ προσκήρυξεν ἤδη ὅ,τι δύναται τις νὰ ὀνομάσῃ σχεδὸν γενικὴν ἀμνηστείαν. Δὲν πρέπει δὲ νὰ ληφθῶσι τὰ λοιπὰ μέτρα, ὅπως δοθῇ περισσοτέρα σημασία εἰς τὰς διαπραγματεύσεις, ὡς ἡ ἐκ Βιέννης προτεινομένη γενικὴ σύνοδος, διότι ἡ Πύλη ἀντίκειται εἰς πᾶσαν κοινὴν ἐπέμβασιν. Ὁ Λόρδος Λονδονδερῆς ἔψαυε πρὸς τούτοις ἐν τῇ ἐπιστολῇ του καὶ δύο ἐν-

στάσεων, αἵτινες ἠδύναντο νὰ γείνωσι κατὰ τῆς διαγωγῆς τῆς Ἀγγλίας ὅτι ὑπὸ ὕλικὴν ἔποψιν ἠδύναντο ἡ Ἀγγλία ἴσως νὰ κατηγορηθῇ ἐπὶ ἐμπορικῇ ἀντιζηλείᾳ κατὰ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς μεσημβρινῆς Ῥωσσίας, ἐν ᾧ τὸ ἀγγλικὸν ἐμπόριον ἀναπτύσσεται ὅσῳ αὐξάνει ὁ πλοῦτος ἄλλων χωρῶν· καὶ ὅτι ὑπὸ ἠθικὴν ἔποψιν ἠδύναντο νὰ ἐρωτηθῇ ἡ Ἀγγλία, ἐὰν ᾦναι δίκαιον, οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οὓς ἡ ἀνκτροπὴ μᾶς διδάσκει νὰ θαυμάζωμεν, νὰ διάγωσιν αἰωνίως βίον δυστυχῆ καὶ ἀφανῆ ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγόν. Ἡ φωνὴ αὕτη δὲν δύναται νὰ παρουσιασθῇ, ἐὰν ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ ἠδύναντο νὰ ἀκούσῃ τὴν συμβουλὴν τῆς καρδίας του καὶ ν' ἀμελήσῃ τὴν τῆς δικαιοσύνης τοῦ ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ, οὗτινος πρῶτιστον μέλημα πρέπει νὰ ᾦναι ἡ δικιφύλαξις τῶν αὐτῶν ἀμέσως ἐμπειπιστευμένων συμφερόντων, καὶ ὅστις δὲν πρέπει νὰ δικικινδυνεύσῃ τὴν ὑπαρξίν τῆς ἐνεστώσης γενεᾶς σκεπτόμενος περὶ τῆς ἐνδεχομένης εὐδαιμονίας τῶν ἀπογόνων. Ὅθεν δὲν δύναται νὰ συμβιβασθῇ τοῦτο μὲ τὰς περὶ τοῦ καθήκοντός του ιδέας καὶ νὰ ἀναμιχθῇ εἰς σχέδιον περὶ πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδος ἀποκαταστάσεως, φοβούμενος μὴ διὰ τοῦτο συνταράξῃ ἐπικινδύνως οὐ μόνον τὴν Τουρκίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν Εὐρώπην σύμπασαν· καὶ μάλιστα χωρὶς νὰ ᾦναι πεπεισμένος, ὅτι οἱ Ἕλληνες, ὅπως εἶναι, ἠδύναντο νὰ εὕρωσιν ἐν μέσῳ αὐτῶν τὰ στοιχεῖα καλλιτέρου τινὸς πολιτικοῦ συστήματος. Δὲν δύναται δὲ εἰμὴ νὰ εὐχεται ὅπως ὁ χρόνος καὶ ἡ θεία Πρόνοια ἐπιφέρωσιν εἰς τὸν λαὸν ταῦτον εὐκολίαν τινά, ἣν δὲν δύναται νὰ τῷ παράξῃ πολιτικὸς ἀνὴρ χωρὶς νὰ φανῇ ἄπιστος πρὸς τὰ λοιπὰ αὐτοῦ καθήκοντα.

Τὴν γνώμην, ἥτις ἐξεφράζετο ἐν ταῖς τελευταίαις ταύταις θεωρίαις, ἐξέθηκε τότε ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις καὶ ἐν τῇ πολλᾷκις ἀναφερομένη ἐκθέσει τοῦ ὑπολόγου (state of the nation) δημοσίως, ἐν ᾧ παρὰ τὴν φιλάνθρωπικὴν τῆς ἐποχῆς προκέρουζιν καὶ αὐτὴν τὴν οὐδετερότητα κατὰ τὰς περιπλοκάς ταύτας ὠνόμαζε λίαν ἀμφίβολον φρόνησιν· καὶ συμφώνως μὲ τὴν ἀγγλικὴν πρὸς τὴν Ῥωσσίαν ἀντιζηλείαν, προσέθετεν ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις, ὅτι ἴσως αἱ περιστάσεις ἀπῆλθον μάλλον τὴν ἐνίσχυσιν τῶν δυ-

νάμεων τῆς Πύλης ἢ τὴν μόνην δικτήρησιν, πολλὰ δὲ ὀλιγώτερον τὴν ἐλάττωσιν αὐτῶν. Ὅτι ἀφορᾷ τὸ πρῶτον μέρος τῆς διακοινώσεως τοῦ Λονδονδερεῖ, ἥτις λίαν σαφῶς καὶ εὐκρινῶς ἐξέθετεν ἐνώπιον τοῦ κόσμου τὰ ῥωσσικὰ σχέδια, ἡ ῥωσσικὴ κυβέρνησις ἀπέφυγεν ἐν τῇ ἀπαντήσῃ αὐτῆς (1) (15/27 Νοεμβρίου) τὴν οὐσίαν αὐτῆς, ἐπαναλαμβάνουσα τὰ ἤδη λεχθέντα, καὶ οὕτε ἀντιλέγουσα εἰς τὰς πρώτας θεωρίας της οὐτε φαινομένη σύμφωνος ὡς πρὸς τὰ συμβάντα. Καθότι, ἔλεγε τὸ ῥωσσικὸν ἔγγραφον, ἡ μεταβολὴ τοῦ πολιτικοῦ τῆς Τουρκίας συστήματος, ἣν προκηρύττει ὁ λόρδος Λονδονδερεῖς, δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὰ γεγρονότα. Ὁ λόρδος ἐθεώρησεν ὡς πρόωρον τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐκκρήξεως τοῦ πολέμου· ἐὰν τοῦτο ἔγεινεν ἐπὶ τῇ ὑποθέσει, ὅτι ἡ Πύλη συγκατένευσεν εἰς τὰς δικαίας τῆς Ῥωσσίας ἀπαιτήσεις, ἡ πεποίθησις ὅμως τοῦ αὐτοκράτορος εἶναι ὅλως διάφορος. Ἐὰν ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς μεγάλης συμμαχίας ὅλα τὰ ζητήματα τὰ ἔχοντα γενικὸν συμφέρον συνεζητήθησαν ἐν γενικῇ συνόδῳ, πρὸς τί τότε ἡ κρίσις αὕτη, ἥτις εἶναι ἔργον τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἥτις ὥρισε τὸ κύριον μέτρον τοῦ πνεύματος καὶ τῶν μέσων τῆς ὁθωμανικῆς δυνάμεως, νὰ μὴ θεωρηθῇ ὡς γενικὴ συμφορὰ, κατὰ τῶν αἰτιῶν τῆς ὁποίας ἔπρεπε νὰ γείνη ἀπὸ κοινοῦ ἐπίθεσις; Ὅλαι αἱ δηλώσεις τοῦ αὐτοκράτορος ἐκσιζονται ἐπὶ τῶν θεωριῶν τούτων, αἵτινες πολὺ ἰσχυραὶ εἶναι, ὥστε νὰ θεωρῇ ὁ αὐτοκράτωρ τὸ περὶ τῶν ληπτέων μέτρων ζήτημα πρόωρον. Διὰ νὰ θεωρήσῃ δὲ ὁ αὐτοκράτωρ τὸν πόλεμον ἀπίθανον πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν βεβαιότητα, ὅτι ἡ Πύλη, καὶ θέλει καὶ δύναται νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ῥωσσικὰς ἀπαιτήσεις. Ἡ στρατιωτικὴ ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις διοικήσεις, αἱ ἐν Κύπρῳ ταραχαί, τὰ ἀτοπήματα τῶν γεμιστάρων καὶ ἡ ἀδυναμία τῆς κυβερνήσεως τοῦ νὰ περιστείλῃ αὐτὰ ἀποδεικνύουσι τὸ ἀμφίβολον τοῦ τοιούτου. Ὁ αὐτοκράτωρ θέλει φράσῃ εἰς τὸ ἔπακρον τῆς μετριοφροσύνης· ἐν περιπτώσει δὲ

(1) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν κόμητα Λήβεν. Ἐν Περουπόλει 15/27 Νοεμβρίου.

πολέμου θέλει ἀρνηθῇ πᾶσαν ἐπέκτασιν τῆς χώρας του, θεωρῶν ἄλυτον τὸν ὑπάρχοντα σύνδεσμον τῶν δυνάμεων, καὶ θέλει πολεμῇσι οὐχὶ ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῆς Ῥωσσίας, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν συμφερόντων ἀπάντων.

Τοῦ πρὸς τὸν Λήθεν τούτου ἐγγράφου ἐστάλη ἀντίγραφον καὶ εἰς τὴν Βιέννην, ἔνθα ἐχρησίμευσε καὶ ὡς ἀπάντησις εἰς τὰς διακοινώσεις, ἃς ὁ Μεττερνίχος παρὰ τυρόμενος δῆθεν ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, ἀπέστειλεν ἐξ Ἀννοβέρου πρὸς τὸν Lebzeltern. Ἡ ἀπρεπὴς αὕτη μορφή τοῦ ἐγγράφου δὲν ἦτο βεβαίως κατάλληλος, ὅπως μετριάσῃ τὴν κακὴν ἐντύπωσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Καποδιστρίου συντεταγμένου τούτου ἐγγράφου, ἐξ οὗ καὶ ὁ Μεττερνίχος καὶ ὁ Λονδονδρεῖς ἐνόησαν τὴν ὑπὸ τὸν ἀσθενῆ φλοιὸν φιλικῶν διαβεβαιώσεων ὑποκρυπτομένην δυστροπίαν, πεισμονὴν καὶ ἀγανάκτησιν.

Ἐν τῇ διπλωματικῇ ἀλληλογραφίᾳ καὶ ταῖς διαπραγματεύσεσι ^{Κατάστασις τῶν ἐν} ταύταις αἱ γινῶμαι ἦσαν διηρημέναι ὡς πρὸς τὰ προκείμενα ^{Κωνσταν.} συμ-
βάντα. Ὅθεν δεόν νὰ μάθωμεν τίς ἡ κατάστασις τῶν ἐν Κων- ^{τινουπό-}
σταντινουπόλει ^{λει δια-} πραγμάτων. Ὁ ἐνταῦθα πρέσβυς τῆς Αὐστρίας ^{πραγμα-}
κόμης Λυτσώφ εἶχεν ἐν ἀρχῇ τὴν προεδρείαν εἰς τὰς διαπραγμα- ^{τεύσεω.}
τεύσεις, συναινέσει καὶ τῆς Ῥωσσίας, ἥτις ἡγεμιστὴς τὰ μέ-
γιστα μὲ τὰς ὁδηγίας τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας, αἵτινες ἀνε-
γνώριζον τὸ δίκαιον ἀπασῶν τῶν ξωσσιῶν ἀπαιτήσεων. Ἡ Πύ-
λη, ὡς εἵπομεν ἀνωτέρω, ἀμέσως κατὰ τὰ πρῶτα βήματα τοῦ
κόμητος, τὰ ὁποῖα ἐμελλον νὰ τῇ παρασκευάσωσιν ἔντιμον ὑπο-
χώρησιν, ἐτροποποίησε τὰς ἀπαιτήσεις τῆς, διαβεβαιούσα αὐτὸν
(τὸν κόμητα Λυτσώφ) καὶ τὸν πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας, ὅτι εἶναι
ἐτοίμη νὰ ἐκκενώσῃ τὰς παραδουναβίους Ἡγεμονίας, ἐὰν οἱ δύο
πρέσβεις τῇ ἐγγυῶντο, ὅτι μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Τούρκων
δὲν ἤθελον οἱ Ῥῶσοι κάμει κατοχὴν αὐτῶν. Ἀμφότεροι δὲ οἱ
πρέσβεις, ὀλίγας μόνον ἔχοντες πληροφορίας περὶ τοῦ τρωτοῦ
τούτου μέρους τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας, ἦσαν ἀρκετὰ ἀθῶοι,
βασιζόμενοι εἰς τὰς εἰρηνικὰς αὐτοῦ διαθέσεις, νὰ μὴ νομίσωσι
πιθανόν, ὅτι ἡ ἐξήγησις αὕτη, ἥτις ἀπέφευγε τὸ ἀκανθῶδες ζή-

τημα τῶν φυγάδων, ἤθελεν ἀποβριθῆ. (1) Ὅθεν ἐζήτησαν παρὰ τῶν κυβερνήσεών των τὴν ἄδειαν νὰ ὤφελιθῶσιν ἐκ τῆς προτάσεως ταύτης. Ὁ Τσάρος ὅμως ἀνήγγειλεν (28/7 Ὀκτωβρίου) ἀγερώχως εἰς Λονδίνον (2), ὅτι ἡ Πύλη ἔχει ἐν τῇ μετριοτήτι αὐτοῦ τὴν μόνην ἐγγύησιν, ἣν δύνανται νὰ ἐπικαλῆται κατὰ τὰς πρὸς τὴν Ῥωσσίαν σχέσεις αὐτῆς. Καὶ πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας ἀνήγγειλεν ὁ Μεττερνίχ (12/24 Ὀκτωβρίου), ὅτι οἱ ἀνδράποδοι ἡθικὴν ἐγγύησιν ἀναδέχεται ὁ αὐτοκράτωρ αἰτήσας τοῦ Τσάρου, οὐχὶ ὅμως αἰτήσας τρίτου τινός! Τὴν αὐτὴν σχεδὸν ἀκατάληπτον ἀπάτην ἠπατήθησαν καὶ οἱ δύο πρέσβεις κατὰ τὴν πρώτην ἀρχὴν ἐπεμβάσεως πρὸς εἰρηνοποίησιν τῶν ἐν Ἑλλάδι πραγμάτων. Ὁ Λόρδος Λονδονδρετς ἐζήτησε κατὰ τὸν Αὐγουστον τὴν γνώμην τοῦ Στράγκφορντ περὶ τῆς ἁρμοδιότητος τυχαίων τινῶν παραστάσεων, ἃς οἱ πρέσβεις ἠδύναντο ν' ἀπειθύνωσι πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὁπλαρχηγούς περὶ φιλάνθρωποτέρου τρόπου τοῦ πολεμῆν. Περὶ τούτου συνήλθον οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν δυνάμεων εἰς συνεδρίασιν, (3/15 Σεπτεμβρίου) καθ' ἣν φοβούμενοι μήπως τὸ ὄημά των τοῦτο περιελάβανεν εἶδος ἀναγνωρίσεως τῆς ἐπαναστάσεως, ἐθεώρησαν συμφερότερον νὰ παρακινήσωσιν ἐκ συμφώνου τοὺς Ἕλληνας νὰ κάμωσι χεῖρσιν τῆς ὑπὸ τῆς Πύλης προτεινομένης ἀμνηστείας. Ἀλλ' ἵνα μετριάσωσι τὴν εὐθύνην αὐτῶν, ἐπεθύμουν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον νὰ λάβωσιν ἐκ μέρους τῆς Πύλης πρόσκλησιν ἔστω καὶ προφορικὴν. Εἴτα ὁ Λόρδος Στράγκφορντ (3) ἔχων ἀνὰ χεῖρας ἀνανεωμένον φερμάνι ἀμνηστείας καὶ νέαν ἐγκύκλιον τοῦ Πατριάρχου, διενεθῆναι νὰ παρακινήσῃ τοὺς νησιώτας πρῶτον νὰ ὑποταχθῶσιν, ὅπερ ἤθελεν οὐσιωδῶς διευκολύνῃ τὴν κατὰπνιξιν τῆς ὅλης ἐπαναστάσεως. Ὁ πρέσβυς τῆς Ῥωσσίας

(1) Ὁ Λόρδος Στράγκφορντ πρὸς τὸν ἱππότην Βαγῆτον. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 14/26 Αὐγούστου. χργ.

(2) Ἐγγραφοὶ πρὸς τὸν πρίγκηπα Λίβεν. Ἐν Πετρούπολει 28/7 Ὀκτωβρίου. χργ.

(3) Ὁ Στράγκφορντ πρὸς τὸν Λονδονδρετς. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 29/10 Σεπτεμβρίου. χργ.

Θαρώνας Miltitz εἶχεν ἤδη ἐντελῶς ἐπεξεργασθῇ τὸ σχέδιον· ἀλλ' ἡ τουρκικὴ ὑπεροψία ἠναντιώθη εἰς τὴν πρώτην ἑξω καὶ ἀμυδράν ιδέαν ἐπεμβάσεως, διότι οἱ νόμοι τῆς θρησκείας ὑποχρεοῦσι τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν νὰ τιμωρῇ ἀντάρτας ! Μετ' οὐ πολὺ ἔλαβον καὶ οἱ πρέσβεις παρὰ τῶν κυβερνήσεων των διαταγὴν ν' ἀφήσωσι τὰ ἄκκαιρα ταῦτα διαβήματα, τὰ ὅποια καὶ τοὺς συμμάχους ἀπέναντι τῆς Ῥωσσίας καὶ τὴν Πύλην συγχρόνως ἤθελον ἐνοχοποιήσῃ. Πρὸ πάντων δὲ ἡ Ῥωσσία ἀπεβρίβει τὸ σχέδιον, διότι, ἀπορρίπτόντων τῶν Ἑλλήνων τὴν πρόσκλησιν, ἤθελε τοῦτο στηρήσῃ αὐτοὺς παντὸς δικαιώματος φιλικῆς διαπραγματεύσεως, ἐν ᾧ εἶχον δικαίωμα νὰ δυσπιστῶσι πρὸς τὴν ἀμνηστειάν, ἐνόσῃ αὕτη δὲν συνωδεύετο ὑπὸ ἐγγυήσεων κατὰ τὸ πνεῦμα ἐκείνων, ὅς ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐθεώρησεν ἀναγκαίως εἰς τὴν μεταξὺ Ἰσπανίας καὶ νοτίου Ἀμερικῆς ἐπέμβασίν της, καὶ τὴν παραδοχὴν τῶν ὁποίων ἔθεσεν ὡς προκαταρκτικὸν ὅρον πάσης μεσολαβήσεως. Ἡ Ῥωσσικὴ κυβέρνησις ἤθελεν εὐχαριστηθῇ εἰς τὴν τριαύτην ἀπόφασιν τῆς Ἀγγλίας καθ' ὅσον αὕτη ἤθελε τὴν καταστήσῃ ικανὴν νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὰς πρὸς εἰρηνοποίησιν τῆς Ἑλλάδος διαπραγματεύσεις, ἅμα αἱ περιστάσεις τῇ ἐπέτρεπον ν' ἀναλάβῃ τὰς πρὸς τὴν Τουρκίαν σχέσεις της. Οὕτως ἀντεπλήρωσε ἡ Ῥωσσία λίαν ἐπιτηδεῖως τὰ ἔτιμα ταῦτα ὡς πρὸς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς γινόμενα διαβήματα τῆς Ἀγγλίας κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἱερᾶς συμμαχίας, ἥτις καθ' ὅλα τὰ ἐν τῇ Δύσει ζητήματα τὰ εἶχεν ἀποβρίβει τοσοῦτον ἀποτελεσματικῶς, διὰ τῆς προτάσεως περὶ διαπραγματεύσεων μετ' ἀνταρτῶν κατὰ τὸ ἀγγλικὸν σχέδιον, ὅς ἀνέκαθεν ἀπεστρέφοντο πᾶσαι αἱ Αὐλαὶ τῆς ἡπείρου Εὐρώπης.

Τὰς πρώτας ταύτας ἀσταθεῖς ἀποπείρας τῶν πρέσβων διεδέχθη πορεία ὀριστικωτέρα, ἀφ' οὗ ἦλθον ἐξ Ἀννοβέρου αἱ ἐδηγίαι πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας καὶ τὸν τῆς Ἀγγλίας. Αἱ μεγάλαι Αὐλαὶ εἶχον ἐννοήσῃ, ὅτι τὰ φρονήματα τοῦ Τσάρου μὲ ὅλας τὰς πολεμικὰς προπαρασκευὰς δὲν ἦσαν κυρίως φύσεως ἀπειλητικῆς, καὶ ἐπειδὴ αἱ Αὐλαὶ τῆς Βιέννης καὶ τοῦ Λονδίνου ἦσαν

σύμφωνοι, ἤρχισαν αἱ δυνάμεις νὰ ἐλέπωσι τὸν κίνδυνον μάλλον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἢ ἐν Πετρούπολει. Ὅθεν ἐπρόκειτο νῦν νὰ παρακινήθῃ ἡ Πύλη εἰς ὑποχώρησιν ἥτις ἔπρεπε ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῆς Ῥωσσίας πᾶσαν πρόφασιν, καὶ συνεπεῖα τούτου ἐστάλησαν ἐξ Ἀννοβέρου πρὸς τὸν κόμητα Λυτσώφ καὶ πρὸς τὸν λόρδον Στράγκφορντ σύμφωνοι διαταγαί, ὅπως παραστήσωσιν ἐντονώτατα εἰς τὴν Πύλην τὴν ἀνάγκην τῆς ὑποχωρήσεως. Πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας εἶχε σταλῆ πρότερον ἤδη (2/14 Ὀκτωβρίου) ἀντίγραφον τοῦ ῥωσικοῦ ἐγγράφου τῆς 13/25 Σεπτεμβρίου, μὲ τὴν ῥητὴν διαταγὴν νὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς τέσσαρας ὁρους τοῦ ῥωσικοῦ τελεσιγράφου, καὶ ν' ἀποφύγῃ ἐπιμελῶς τὸ φαινόμενον, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ἤθελε νὰ μεσολαβήσῃ, ὅστις ὡς γείτων, ὡς φίλος καὶ ὡς ἡγεμὼν τοῦ κεντρικοῦ τῆς Εὐρώπης κράτους, συγχρόνως δὲ καὶ ὡς εἰς τῶν ἀρμυδιωτάτων δικαστῶν ἐλάλει περὶ τῆς κυρίως ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς θέσεως τοῦ μέρους τούτου τῆς ὑψηλίου. Ἄμα λαβὼν τὴν ὁδηγίαν ταύτην ἐζήτησεν ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας μίαν συνεδριάσιν (18/30 Ὀκτωβρίου). Συνέβη δὲ τοῦτο κατὰ στιγμήν, ἥτις κάκιστον ὑπέσχετο τὸ ἀποτέλεσμα, ὅταν δηλ. ὁ πρῶν βεῖζ ἐφέντης εἶχε παυθῇ ἕνεκα τῆς ἀποτυχίας τῶν πρὸς τὴν Ῥωσσίαν διαπραγματεύσεών του, καὶ εἰς τὴν θέσιν του εἶχε διορισθῇ ὁ μαθητὴς τοῦ Τσανίπ, ὁ Μωάμεθ Σαδίκ ἐφέντης, καὶ ὅταν αἱ ὁμότητες τῆς Τριπόλεως εἶχον ἐρεθίσαι τὰ μέγιστα τὰ πνεύματα τῶν Τούρκων ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐν τῇ τελευταίᾳ συνεδριάσει τοῦ διβανίου εἶχε γίνεαι παρὰδεκτὴ ἡ γνώμη τοῦ Χαλέτ ἐφέντη, νὰ μὴ γείνῃ κἀνὲν βῆμα πρὸς προσέγγισιν εἰς τὴν Ῥωσσίαν, ἀφ' οὗ ἡ ἐσχάτως πικρὰ τῆς Πύλης πατηθεῖσα ὁδὸς τῆς ἐπικεικίας πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ τὸ σύστημα τῆς ἀβροφροσύνης πρὸς τὸ ἐμπορικὸν τῆς Ῥωσσίας ναυτικὸν δὲν ἔτυχον οὐδὲ κἀν σημείου ἐπιδοκιμασίας ἐκ μέρους τῆς Ῥωσσίας. Ἐν τῇ βραδέως πολὺ γενομένη (10/22 Νοεμβρίου) μετὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας συνεδριάσει, ἐν ἣ ὁ νέος βεῖζ ἐφέντης ἐπεσκηιάζετο ἐντελῶς ὑπὸ τοῦ τὸν λόγον ἔχοντος Τσανίπ, κατεστράφη τὸ ἐπίκου-

νον ἔργον τῶν πέντε μηνῶν ἐντός δύο ὥρων καὶ ἡμισίας. Καὶ ὁ μὲν πρέσβυς τῆς Αὐστρίας ἔθηκε τοὺς τέσσαρας ὅρους ὡς παραδεδεγμένους· ὁ δὲ Τσανίπ ἐξεφράσθη περὶ τῶν πλείστων ἐξ αὐτῶν μὲ ὕψος ἀπότομον καὶ εἰρωνικόν. Καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀπαιτουμένην ἀνακκίνισιν τῶν ἐκκλησιῶν ἀπήτησεν, αὐτοὶ οἱ ῥαγιδεῖς νὰ κάμωσι περὶ τούτου ἀναφορὰν καὶ τοῦτο ἀφ' οὗ δώσωσι δείγματα μετανοίας. Γενομένου δὲ λόγου περὶ τῆς διακρίσεως μεταξὺ ἐνόχων καὶ ἀθώων ἐδειξε τὸν παρόντα διερμηνέα τῆς Πύλης, λέγων· Καὶ αὐτὸς ὤμωσεν καὶ βασιλεύει· ὁ δὲ διερμηνεὺς ἔπεσε πρηνὴς διὰ νὰ δείξῃ διὰ τῆς χροᾶς τοῦ τὴν ἀλήθειαν τοῦ λόγου. Ὡς προκαταρκτικὸν ὅρον πάσης μελλούσης διαπραγματεύσεως ἐζήτησε ὁ Τσανίπ ἐπιμόνως τὴν παράδοσιν τῶν φυγάδων ἧτις ἦτο ἡ ὑβριστικωτάτη πασῶν τῶν ἀνταπαιτήσεων τῆς Τουρκίας. Οἱ πρέσβεις ἀπηλπίσθησαν περὶ ἀποτελέσματος τινος τῶν συνδιασκέψεων, διότι τίς ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ ὅταν ὁ τῆς Αὐστρίας ἀπεσταλμένος ἀπετύγχανεν; Ἐν τοιοῦτῳ ἄπασχι αἱ πρεσβεῖαι ὑπεστηρίζον τὴν πορείαν τοῦ πρέσβους τῆς Αὐστρίας, καὶ πρὸ πάντων ἡ πρεσβεῖα τῆς Ἀγγλίας δι' ἐγγράφου ἐπιτηδειοτάτου καὶ συνάδοντος μὲ τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. (1) Ἐν αὐτῷ ὁ λόρδος Στράγκφορντ ὑπεστήριξε ὅσα ἐξέθηκεν ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας, καὶ αὐτὴν τὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι ἡ Πύλη δὲν εἶχε νὰ ἐλπίσῃ εἰρήνην ἐὰν δὲν παριδέχετο οὐσιωδῶς τοὺς ὅρους τῆς Ῥωσσίας. Μετ' ἐκπλήξεώς του, ἔλεγεν, ἤκουσεν, ὅτι ἡ Πύλη ἐπιμένει ἔτι εἰς τὸ ζήτημα τῶν προσφύγων· αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶναι μάρτυς ὅτι ὁ ὅρος οὗτος εἶχεν ἀρθῇ ἐν τινι τῶν προηγουμένων συνεδριάσεων, τὴν παραδοχὴν τοῦ ὁποίου καὶ τὸ αἶσθημα τῆς τιμῆς καὶ τῆς θρησκείας καὶ οἱ νόμοι τῆς φιλοξενίας ἐμποδίζουσιν, οὓς πάντα τὰ ἔθνη καὶ αὐτοὶ οἱ Ἄραβες τῆς ἐρήμου σέβονται. Καὶ αὕτη ἡ Πύλη δὲν ἤθελε βεβαίως παραδώσει μωαμεθανοὺς ὑπηκόους τοῦ Τσάρου εἰς τὴν ἐκδίκησιν αὐτοῦ.

(1) Ἐπίσημον ἐγγράφον τοῦ πρέσβους τῆς Ἀγγλίας πρὸς τὸν Κύριον Chabat (διερμηνέα τῆς πρεσβεῖας) γράγ.

Ἀχμέτ ὁ Β' εἶχε ζητήσῃ παρὰ τοῦ Τσάρου Πέτρου τὴν παράδοσιν τοῦ πρίγκηπος Καντεμίρου ἐπὶ κεφαλῇς νικηφόρου στρατοῦ, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας ἠρνήθη νὰ τὸν παραδώσῃ, καὶ ἡ Πύλη ἀπέσυρε τὴν ἀπαίτησίν της ταύτην.

Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις πολιορκουμένη ὑπὸ τῶν ἀπὸ κοινοῦ γενομένων παραστάσεων τούτων ἤρχισε νὰ σκέπτηται ὠριμώτερον, γνησίως τουρκικῶς φερομένη, σκληροτράχηλος μὲν οὐχὶ δὲ σταθερά, ὑπηρεποτικὴ ἀλλ' ὅχι ἀξιοπρεπής, ἀπόμοτος ἀλλ' ὅχι καὶ καρτερικὴ, εἰς τὰς περιστάσεις ἀνθισταμένη ἀλλ' ὑποχωροῦσα ἀμέσως εἰς τὰς ἐντόνους ἀπαιτήσεις. Ἡ ἔγγραφος ἀπάντησις (1) ἣν ἡ Πύλη ἔδωκε (20/2 Δεκεμβρίου) συνεπαίχῃ τῆς συνεδριάσεως εἰς τὸ ἔγγραφον τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας (6/18 Νοεμβρίου), ἦτο πολὺ ἡπιωτέρα παρ' ὅ,τι ἡδύνατό τις νὰ περιμείνῃ μετὰ τὴν προφορικὴν συνέντευξιν. Τὸ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν λογικῶς συντεταγμένον ἔγγραφον ἐξήταζεν ἅπαντας τοὺς τέσσαρας ὅρους τοῦ Ῥωστικοῦ τελεσιγράφου, καὶ ἔδιδεν, ὅταν ἠρνεῖτο τί, ἐπιτηδειοτάτας αἰτιολογίας. Ὁ ὅρος τῆς ἐκκενώσεως τῶν παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν καὶ τοῦ διορισμοῦ τῶν Ὀσποδάρων κατεδείκνυε κατὰ τὰς παρούσας περιστάσεις τὴν θέλησιν τῆς Ῥωσσίας, νὰ κερδίσῃ ἐν Εὐρώπῃ νέαν δύναμιν. Ἡ παραδοχὴ τοῦ ὅρου τούτου ἤθελε γείνει εἰς τὴν Πύλην πρόξενος δεινῶν, τὰ δ-ποῖα καὶ τὴν κυριαρχίαν της καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ τουρκικοῦ ἔθνους προσέβαλλον· ὅθεν δίκαιον καὶ ἀνγκαιὸν εἶναι νὰ ἀρνηθῇ αὐτὸν τὸν ὅρον εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις. Ἐπειδὴ ἡ Ῥωσσία αἰτιολογεῖται, ὅτι παρὰ τὰς συνθήκας δὲν δύναται νὰ παραδώσῃ πρόσφυγας, ἡ Πύλη ἐξ ἀβροφροσύνης πρὸς τὴν Αὐλὴν τῆς Βιέννης δύναται ν' ἀποβάλῃ τὴν σύμφωνον μὲ τὰς συνθήκας αἰτησίν της ταύτην, ἀλλὰ τὰς δύο ἐκείνας πράξεις δὲν δύναται νὰ ἐπιχειρήσῃ, καὶ δὲν δύναται νὰ παρχωρήσῃ τὴν κυβέρνησιν τῶν Ἡγεμονιῶν εἰς δύο ἄνδρας ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἐνόσω οἱ Ἕλληνας

(1) Διακοίνωσις τῆς Ὑψ. Πύλης πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας 20/2 Δεκεμβρίου γγγ.

διατελοῦσιν ἐν ἐπαναστάσει πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ ἀρχαίου αὐτῶν κράτους. Ὅθεν ἡ Πύλη προτείνει ὡς διέξοδον νὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ φρουρῇ τὰς Ἡγεμονίας διὰ ἐπιτρόπων καὶ ὀλίγου στρατοῦ, καὶ τὴν διοίκησιν νὰ δώσῃ εἰς Ἕλληνας καὶ μακαμάς, ἀλλὰ μέχρις ἀποκαταστάσεως τῆς ἡτιυχίας ν' ἀναβάλῃ τὴν ὀριστικὴν ἐκκένωσιν καὶ τὸν διορισμὸν τῶν Ὀσποδάρων. Ὡς δὲ πρὸς τὴν προστασίαν τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς διακρίσεως μετὰ τῶν ἐνόχων καὶ ἁθῶν ἐδόθησαν παρὰ τῆς Πύλης αἱ πλέον εὐχάριστοι διαθεσιμότητες.

Ὁμοίαν διακρίνωσιν ἔλαβε συγχρόνως καὶ ὁ λόρδος Στράγκφορντ. Οἱ πρέσβεις ἐνόησαν, ὅτι ἡ ἐπίμονος τουρκικὴ κυβερνήσις ἔκαμε περισσότερον παρ' ὅ,τι ἠλπίζετο. Αὐτοὶ ἐκ τοῦ πλησίον εὐρισκόμενοι ἐγνώριζον, ὅτι πολλὰ ἦσαν αἱ νόμιμοι καὶ πραγματικαὶ δυσκολίαι, αἵτινες ἐκώλουν τὴν Πύλην νὰ παραχωρήσῃ τὰ ἀπαιτούμενα, ὅτι καὶ ἐν εἰρηνικοῖς καιροῖς ἀείποτε ὑπῆρχεν ἀνάγκη τεχνασμάτων πρὸς ἐπισκευὴν καταρρέοντων χριστιανικῶν ναῶν, ὅτι τώρα καὶ αὐτὸς ὁ Ἑλληνικὸς κληρὸς συνεβούλευε ν' ἀναβληθῶσιν αἱ ἐπισκευαὶ εἰς ἐποχὴν εὐνοϊκωτέραν. Ἐχοντες βεβαίως ὁμοθυμᾶν προησθάνοντο οἱ πρέσβεις, ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ τοῦ τῶν προσπαθειῶν των οὔτε εἰς τὰς κυβερνήσεις των οὔτε εἰς τὴν Ῥωσσίαν ἤρκει. Ὅθεν καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας ἐξέφρασεν ἐν τινι προφορικῇ διακονίᾳ πρὸς τὸν βρεῖζ ἐφέντην τὴν λύπην του, ὅτι κατὰ τὴν διακονίαν αἱ προσπάθειαι του μάτην ἐφαινοντο ἐπωφελεῖς εἰς τὴν Πύλην. Ὅλοι οἱ πρέσβεις τὰ αὐτὰ εἶπον. Ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας συνεκάλεσε καὶ ἑτέραν συνεδρίαν, ἀλλ' οἱ ὑπουργοὶ τῆς Πύλης ἐπέμενον εἰς τὰ ἤδη λεχθέντα. Διὰ τοῦ αὐτοῦ νομίσματος ἐπλήρωσαν τὴν Ῥωσσίαν, καὶ ὡς πρὸς τὰς Ἡγεμονίας προέβαλον τὴν αὐτὴν ἡθικὴν ἀδυνατότητα ἣν καὶ ἡ Ῥωσσία προέβαλεν ὡς πρὸς τὴν παράδοσιν τῶν προσφύγων. Ἐπιτηδείότερον ἔτι ἀπήντησεν ὁ Γσάνιπ εἰς τὰς πρεσβείας, διὰ τοῦ ὅτι ὅλα αἱ διπλωματικαὶ φράσεις περὶ τῶν εἰρηνικῶν διαθέσεων τῆς συμμαχίας τῶν εὐρωπαϊκῶν ἡγεμόνων κ.τ.τ. δὲν ἠδύναντο νὰ καλύψωσι· δηλ. διὰ τῆς ὑποταγῆς ὅλων τῶν δυνάμεων εἰς τὴν

Ῥωσσίαν. Οἱ πρέσβεις, ἔλεγε, δίδουσιν εἰς τὴν Πύλην ἀπὸ πρῶτας μέχρις ἐσπέρας συμβουλὰς, καὶ τῇ καταδεικνύουσι τοὺς κινδύνους, ὑφ' ὧν περικυκλοῦται, πρὸς τί λοιπὸν καὶ ἡ Πύλη νὰ μὴ ἔχῃ τὸ δικαίωμα νὰ καταδείξῃ τοὺς κινδύνους των εἰς αὐτοὺς, οἵτινες πάντες τρέμουσιν ἐνώπιον τῆς Ῥωσσίας μᾶλλον ἢ ἐνώπιον τοῦ Βασιλέως προτέρων; Αἱ ἐξηγήσεις αὗται καὶ ἡ πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας διακρίνωσις ἔπρεπε φυσικῶς τῷ λόγῳ νὰ διακόψωσιν ἐπὶ τινὰ χρόνον τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει διαπραγματεύσεις.

*Προσέγγι-
σις τῆς
Αὐστρίας
πρὸς τὴν
Ῥωσσίαν.* Σχεδὸν ἐφαίνετο, ὅτι ἡ Αὐστρία συνησθάνθη κατὰ τι τὴν τελευταίαν τάχτην προσβολήν. Ὅθεν ἐπειράθη νὰ πείσῃ τὴν Αὐλὴν τῆς Πετροπόλεως, πρὸς τὴν ὁποίαν ἐξέβηκε τὸ κατορθωθὲν καὶ ἐπιτευχθὲν τοσοῦτον ὑπερβολικῶς, ὅσον οὐτιδανὸν καὶ ἀσήμαντον εἶχεν ἐκτεθῆ τοῦτο ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Ματτερνίχος μετὰ τὰς τελευταίας πληροφορίας τοῦ πρέσβους τῆς Αὐστρίας ἀπέστειλε δύο ἔγγραφα εἰς Πετρούπολιν (19/31 Δεκεμβρίου 1821 καὶ 25/6 Ἰανουαρίου 1822), ἀφ' οὗ πρότερον ἔλαβεν ἐν Βιέννῃ μετὰ τοῦ Γολόφκιν (Golowkin) προκαταρκτικὴν συνέντευξιν. ἔχων ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν Ἀγγλίαν ἐτόλμησεν ὁ Ματτερνίχος νὰ συμβουλευέσῃ τὸν Τσάρον, λαθόντα ἤδη τὸ ἥμισυ τῶν ὅρων, ν' ἀναλάβῃ τὰς πρὸς τὴν Πύλιν διπλωματικὰς σχέσεις. Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ λόρδος Λονδονδερῆς ἔπεμψε (7/19 Ἰανουαρίου) πρὸς τὸν ἱππότην Βαγῶτον νέας ὁδηγίας, ἵνα κάμῃ εἰς τὴν Πύλιν παραστάσεις συμφώνους πρὸς τὰς τῆς Αὐστρίας. Αἱ ὁδηγίαι αὗται ἐθεωροῦντο τελειωτικαί, καὶ ἐνομίζετο ὅτι ἤθελον προκαλέσει ἐν Πετροπόλει τοσοῦτον ῥητὰς ἐξηγήσεις, ὥστε ἤθελε γείνει γνωστὸν, ἂν ἡ Ῥωσσία ἔχῃ πραγματικῶς τὴν διάθεσιν ν' ἀναλάβῃ πάλιν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τὰς ἀμέσους πρὸς τὴν Πύλιν σχέσεις της. Αἱ ἀξιώσεις ὁμῶς αὗται ἐπαίσθητῶς προσέβαλον τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας. Ἡ ἀπεριόριστος αὐτοῦ κενοδοξία εἶχεν ἤδη προσβληθῇ καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ἡ ἀπάντησις τῆς Πύλης (20/2 Δεκεμβρίου) ἀπευθύνθη εἰς τοὺς πρέσβεις τῶν συμμάχων. Προσεδόκα δὲ, τὸ αὐστριακὸν ἀνακτοβούλιον νὰ μὴ τὴν παραδεχθῇ, ὡς ἀκατάλληλον νὰ σταλῇ εἰς Πετρούπολιν, καὶ νὰ ἐπιμείνῃ εἰς ἄμεσαν πρὸς

τὴν βωσσικὴν κυβέρνησιν ἀπάντησιν, καὶ εἰς παραδοχὴν τοῦ τελεσιγράφου. Ἐννοεῖται δὲ, ὅτι ἡ τουρκικὴ διακοίνωσις πεμπομένη κατ' εὐθείαν καὶ ὑπὸ μορφὴν καλλιτέραν πρὸς τὸ βωσσικὸν ἀνακτοβούλιον ἤθελε κάμει πολὺ καλλιτέραν ἐντύπωσιν. Ἐν τινι χορῶ παρὰ τῇ χήρᾳ αὐτοκρατορίσῃ ὁ Τσάρος ἐξέφρασε ζωνρὰ παράπονα πρὸς τὸν Lebzeltern περὶ τῆς πρὸς αὐτὸν δεικνυμένης δυσπιστίας. Τὰ μέγιστα ὀχληρὰ τῷ ἦτο ἡ ἀμνηχανία, εἰς τὴν ὁποίαν τὸν ἐνέβαλλεν ἡ ἐκτυμφώνου διαγωγὴ τῆς Ἀγγλίας καὶ Αὐστρίας. Ἀλλ' αἱ πολεμικαὶ αὐτοῦ ὁρέξεις εἶχον ψυχρανθῆ πολὺ, ἀφ' οὗ ἐσχάτως ὁ μέγας δούξ Κωνσταντῖνος (ὡς ὁ Βαγῶτος ἀνέφερεν ἐμπιστευτικῶς τῷ Lebzeltern ὡς θετικόν) ὡμολόγησε τῷ Τσάρῳ, ὅτι ἐν περιπτώσει πολέμου δὲν ἠδύνατο νὰ ἐγγυηθῇ περὶ τῆς ἡσυχίας τῆς Πολωνίας (1). Ἐξ ἀπάντων τῶν προδρόμων τούτων περιέμενεν ὁ Μεττερνίχος ἀπάντησιν, ἐξ ἧς ἤθελε καταφαίνεται ἡ ἀγανάκτησις καὶ ἡ κακὴ θέλησις, σημεῖα τὰ ποθητότατα αὐτῷ. Τέλος ἤλθε καὶ ἡ ἀπάντησις αὕτη (2), καὶ ἐφάνη εἰς τὸν πρωθυπουργὸν τῆς Αὐστρίας ἐν τῶν ἀσθενεστέρων ἐγγράφων τοῦ καλάρου τοῦ Καποδιστρίου. Ἐν αὐτῇ τῇ ἀπαντήσῃ ἐπεκράτει ἡ ἐπιθυμία τῆς εἰρήνης, καὶ ἡ ὅλη ἐντύπωσις αὐτῆς ἦτο κατευναστικὴ. Ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας, ἔλεγε τὸ ἐγγράφον τοῦτο (31/12 Φεβρουαρίου) ὅλως ἄλλην μεταχειρίζεται νῦν ἐν Κωνσταντινουπόλει γλῶσσαν ἢ πρότερον κατὰ τὰς ὁδηγίας τῆς 5/17 Ἰουλίου. Δύσκολον εἶναι νὰ παραστήσῃ τις τὴν κακὴν ἐντύπωσιν, ἣν ἐνεποίησε τοῦτο εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Μετὰ τοσαῦτα δείγματα τῆς βωσσικῆς ὑπομονῆς, καὶ τῆς καρτερίας τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας τοῦ καὶ μεσάζοντος, ἐκφράζεται τέλος ἡ Πύλη· καὶ οἱ σύμμαχοι οὐδὲν ἕτερον δύνανται νὰ διακονώσωσιν ἢ ἄγονον συνδιάκειψιν καὶ νέα δείγματα τῆς τυφλῆς ἰσχυρογνωμοσύνης τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Τὸ ἀπο-

(1) Ἐγγράφα τοῦ κόμητος Lebzeltern τῆς 49/31 Ἰανουαρ. καὶ 25/6 Φεβρ. 1822 χργ.

(2) Ἐγγράφον πρὸς τὸν κόμητα Golowkin 31/12 Φεβρ. χργ.

τέλεσμα δὲ τοῦτο οὐδαμῶς δικαιολογεῖ τὴν ἀνάνδρον ὑποχώρησιν, καὶ μάλιστα πάντα τὰ διδόμενα ὑπάρχουσιν, ὅτι ἡ Πύλη εἰς οὐδὲν ποτε ἄλλο αἶσθημα θέλει ὑποχωρήσει ἢ εἰς τὸν φόβον· ὅθεν καὶ πᾶσα προσέγγισις πρὸς αὐτήν, γινομένη συνεπίσχυρα παραχωρήσεως πρὸς αὐτήν, ἤθελεν εἶσθαι μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον τοιαύτη, καὶ ἅπασαι αἱ ἄμεσοι διαπραγματεύσεις οὐδὲν ἤθελον ἐπιφέρει ἀποτέλεσμα.

Ἐν τοσοῦτῳ νέαι κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας (16|28 Ἰανουαρίου) ἐστάλησαν παρὰ τοῦ Μεττερνίου εἰς Πετρούπολιν ὁδηγίαι (1), ἐν αἷς ἐκ νέου ἐψύχοντο τὰ ζητήματα περὶ τῆς μελλούσης τύχης τῆς Ἑλλάδος καὶ περὶ τῆς θέσεως τῆς Αὐστρίας ἐν περιπτώσει πολέμου, καὶ κατὰ τοιοῦτον μάλιστα τρόπον, ὥστε παρεκινεῖτο ἡ Ῥωσικὴ νὰ ἐκφρασθῇ ὀριστικώτερον περὶ τῶν δυσκόλων τούτων ζητημάτων. Ὅθεν ὁ τῆς Αὐστρίας πρωθυπουργὸς ἀνέβηκε ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὸ βρωτικὸν ἔγγραφον τῆς 31/12 Φεβρουαρίου μέχρῃ οὐ ἐξετάσῃ καὶ τὸ μεταγενέστερον ἔγγραφον, καὶ ἐν τοσοῦτῳ κατεπράυνε διὰ Βερολίνου τὸν Τσάρον, ἀγγέλλων αὐτῷ, ὅτι ἡ Αὐστρία οὐδέποτε διανοήθη ν' ἀποτρέψῃ τὸν αὐτοκράτορα ἀπὸ τῶν ὅρων τοῦ τελεσιγράφου. Ἐν τοσοῦτῳ καὶ αἱ ἐκ Βιέννης διακοινώσεις αὗται (16/28 Ἰανουαρίου) δὲν ὑψαρίστησαν τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον ποσῶς, ὥς ἐκολακεύετο ὁ Μεττερνίχος, διότι ἡ Ῥωσικὴ κυβέρνησις ἦτο εἰς ἀμηχανίαν τίνα ἀπάντησιν νὰ δώσῃ εἰς αὐτάς. Ἀλλ' ὁ Τσάρος ἀπεφάσισεν, ἵνα ἐξαγάγῃ τὰς διαπραγματεύσεις ἀπὸ τῆς τετριμμένης ταύτης τροχιάς, (ἥτοι ἐκ τῆς ἀγγλο-αὐστριακῆς συνεννόησεως) νὰ πέμψῃ εἰς Βιέννην εἰς ἑκτικτὸν ἀποστολὴν τὸν στρατηγὸν Tatistchev, ἐλπίζων, ὅτι προφορικῶς (καὶ μακρὰν τῆς ἀγγλικῆς ἐπιδράσεως) ἡδύνατο νὰ διευκολυνθῇ ἡ συνεννόησις. Ὅτι ἡ ἀποστολὴ αὕτη σκοπὸν εἶχε προφορικὴν συνδιάλεξιν περὶ τῆς «εἰρηνοποιήσεως», δηλ. περὶ τῆς μεταβολῆς τῆς μελλούσης τύχης τῶν Ἑλλήνων, εἰς τὴν ὁποίαν ἐφκίνητο ἡ Αὐστρία συγκαταταθειμένη, τοῦτο ἤρνοῦντο αἱ Αὐ-

(1) Τὸ ἔγγραφον τοῦτο μᾶς λείπει.

λαί τῶν Παρισίων καὶ τοῦ Λονδίνου, ἂν καὶ δὲν ἦτο πλέον μυσι-
 κὸν ἐκεῖ. Ἡ ἐκλογή τοῦ ἐκτάκτου τούτου πρέσβευς ἐπήγαγεν ἐκ
 συνδικασέψεως τοῦ Τσάρου μετὰ τοῦ Νεσελρώδ, ὅστις νῦν ἐτόλμα
 νὰ ἐκφράζηται μετὰ περισσοτέρας παρρησίας. Ὁ Νεσελρώδ ἦτο καὶ
 κατὰ τοῦτο τὸ ζήτημα ὡς καὶ κατὰ τὰ ἄλλα ὅλα πάντοτε πλησιέ-
 στερος εἰς τὴν Αὐστρίαν ἢ ἅπαντες οἱ συνάδελφοί του, καὶ δι' ἐπι-
 στολῆς παρκαίλεσε καὶ τὸν Gentz, νὰ ὑποστηρίξῃ διὰ τῶν συμ-
 βουλῶν του τὸν Tatistschew. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐθεωρεῖτο φιλόδοξος
 καὶ ἄπληστος, ὅστις ὡς ὁ Pozzo οὐδένα ἠνείχετο ἀνώτερόν του,
 καὶ ὅστις, ὡς ἔλεγεν ὁ Νεσελρώδ, δὲν θέλει εὐχαριστηθῇ εἰμὴ ὅταν
 φθάσῃ εἰς τὴν περιωπὴν ἐνὸς Ποτέμκιν ἢ Βεσθορόδκου· ἕνεκα
 τῆς αἰσχροῦς ἐν Ἰσπανίᾳ διαγωγῆς του, ἦτο προκατειλημμένη ἡδὴ
 κατ' αὐτοῦ ἡ Αὐλὴ τῆς Βιέννης ἥτις καὶ, ὅταν ὠρίσθη νὰ διαδε-
 χθῇ οὗτος τὸν Στάκελμπεργ, ἐπισήμως τὸν εἶχεν ἀπευχρηθῇ. Νῦν δὲ
 ὁ Lebzeltern εἶχεν αἰτίαν νὰ λησμονήσῃ τὴν ἀρχαίαν ταύτην
 ἀπέχθειαν· διότι ἐγνώριζον ἐν Βιέννῃ, ὅτι ὡς πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν
 ζήτημα ἦτο πολέμιος τοῦ Καποδιστρίου, καὶ ὅτι καὶ τὰ μέσα
 εἶχε καὶ τὴν ἐπιτηδεύτητά νὰ κατανοήσῃ τὴν κυρίαν καίτοι μὴ
 ἐκφρασθεῖσαν εὐχὴν τοῦ αὐτοκράτορος ὑπὲρ τῆς εἰρήνης. Εἰς ἀ-
 πόδειξιν πόσον ὁ Τσάρος ἐπεθύμει νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῶν ἀμυχανιῶν
 του, ἐδιηγείτο ὁ Μεττερνίχος, ὅτι ὁ Tatistschew εἶχεν ἔλθει εἰς
 Βιέννην μὲ δύο ὅλως διαφόρους ὁδηγίας, τὴν μὲν ὑπογεγραμμένην
 ὑπὸ τοῦ Καποδιστρίου, τὴν δὲ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος αὐτοῦ, ἣν
 καὶ ἠκολούθει. Ὅπως ἡ Πύλη ποθοῦσα τὴν εἰρήνην, καὶ κύπτου-
 σα ὀλίγον τὸν ἀκαμπτὸν αὐχένα εἰς τὰς παραστάσεις τῶν πρέσ-
 βων, εἶχε συγκατατεθῇ εἰς παραχωρήσεις τινάς, οὗτοι καὶ ὁ
 Τσάρος ἐβίασε κατὰ τι τὴν εὐαισθησίαν του συνεπείᾳ τῶν προ-
 τάσεων τῶν συμμάχων αὐτοῦ μετριάζων οὐσιωδῶς τὰς κατὰ τῆς
 Πύλης ἀπαιτήσεις του συγκατετίθετο νὰ τείνῃ τὰς χεῖράς του
 εἰς εἰρηνικὴν διαλλαγὴν, παρακαλῶν ὅμως, ἐὰν καὶ τοῦτο δὲν ἐ-
 πιτύχῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει, τοὺς συμμάχους του, νὰ διακόψω-
 σι τὰς πρὸς τὴν Πύλην διπλωματικὰς αὐτῶν σχέσεις, καὶ νὰ μὴ
 ἀφήσωσιν εἰς τὴν πρωτεύουσάν τῆς Τουρκίας εἰμὴ ἄπλους μόνον

πράκτορας. Ἡ ῥωσικὴ κυβέρνησις ἡλπίζεν ὅτι ἡ πρότασις αὕτη ἤθελεν, ὡς πρότερον αἱ διακοινώσεις τοῦ Ἰουνίου παρ. ἔτ., ἐγκριθῇ πρῶτον ἐν Βερολίνῳ, καὶ πρὸς τοῦτο ἔπεμψε πρὸς τὸν ἐν Βερολίνῳ πρέσβυν τῆς κόμητα Ἀλωπαίων σχέδιον διακοινώσεως (ἀρχὰς Μαρτίου), ἣν ὅμως διετάχθη ὁ πρέσβυς νὰ παραδώσῃ ἐπισήμως μόνον ἐὰν ἡδύνατο νὰ περιμείνῃ εὐλογον ἀπάντησιν. Καὶ δὲν ἠπατήθη ἡ ῥωσικὴ κυβέρνησις. Ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς Πρωσίας ἐθεώρησε προσφορώτερον νὰ διευκολύνῃ τῷ Τσάρῳ τὴν ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐκλεχθεῖσαν ὁδὸν τῶν μετριωτέρων μέσων ἢ νὰ τῷ τὴν ἀποκλείσῃ ἐντελῶς (1). Ἡρνήθη μὲν ὁ ὑπουργὸς νὰ συγκατατεθῇ εἰς τὴν ζητουμένην συνθήκην, ἀλλ' ἐσυμφώνησε νὰ καταστρωθῇ πρωτόκολλον (2/14 Μαρτίου), τὸ ὁποῖον μίαν ὑποχρέωσιν ἐπέβαλλεν εἰς τὴν ῥωσικὴν κυβέρνησιν, ὑποχρέωσιν, ἥτις ὥρισθῇ νὰ ἐξαχρᾷται ἀπὸ τῶν ἀποφάσεων τῶν συμμάχων. Τὸ πρωτόκολλον τοῦτο ἐστάλη παρὰ τῆς Ῥωσσίας εἰς ὅλας τὰς Αὐλὰς. Καὶ ὁ Μεττερνίχος ἐκήρυξεν ἑαυτὸν σύμφωνον ἀλλὰ καὶ αὐτὸς μόνον ἐν περιπτώσει τῆς κοινῆς ἀπάντων συμπράξεως (2)· ἐφαίνετο ὅμως ὅτι ἔχει τὴν πεποίθησιν (ἣν εἶχε καὶ ὁ Ἐστερχάκης, ὅστις εἶχε στενοτάτας ἐν Λονδίνῳ σχέσεις), ὅτι ἡ Ἀγγλία ἤθελε παραδεχθῇ τὰς ῥωσικὰς προτάσεις καὶ ἀνακαλέσῃ τὸν λόρδον Στράγκφορντ, περὶ τοῦ ὁποῖου ὑποπτεύοντο ἐν Περουπόλει, ὅτι προτρέπει τὴν Πύλην εἰς ὅλας τὰς ἐπιμόνους ἀπαντήσεις. Ὁ λόρδος Λονδονδερῆς, ἅμα ἀνέγνωσε τὸ ἐν Βερολίνῳ συνταχθὲν πρωτόκολλον, εὗρισκεν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, μυρίας δυσκολίας. Διότι πολὺ οὐσιώδες ἦτο διὰ τὴν Ἀγγλίαν νὰ διατηρήσῃ εἰρηνικὰς τὰς πρὸς τὴν Πύλην σχέσεις αὐτῆς, ὥστε νὰ προτείνῃ ποτὲ ὁ ὑπουργὸς εἰς τὸν βασιλέα τὴν ἀνάκλησιν τοῦ πρέσβεως του· εἰς δὲ τὰ κοινὰ διαβήματα ἠρνήθη, ὡς πάντοτε, νὰ λάβῃ μέρος. Ἐπίσης ἠναντιοῦτο εἰς οἰανδήποτε σύμβασιν περὶ τῆς μελ-

(1) Διακοινώσεις τοῦ κόμητος Bernstorff πρὸς τὸν στρατηγὸν Schöler, 41/23 Μαρτίου χργ.

(2) Ὁ Μεττερνίχος πρὸς τὸν κόμητα Zichy ἐν Βερολίνῳ 24/2 Ἀπριλίου χργ.

λούσης τύχης τῆς Ἑλλάδος, λέγων ὅτι καὶ μετὰ εὐτυχῇ τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνα μόλις ἠδύνατο ν' ἀπαιτήσῃ τις παρὰ τῆς Πύλης τὴν παραδοχὴν αὐτῆς. Πρὸς δὲ τούτοις οὐδὲ ἦτο εὐδιόθετος ὁ ὑπουργὸς νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς προσπάθειάς τῆς Ῥωσσίας τοῦ νὰ δώσῃ εἰς τὴν συνθήκην τοῦ Καϊναρτζῆ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εὐρυτέραν ἔννοιαν (προσπαθείας, αἵτινες ἤθελον καταστήσει ἀπατηλὰς πᾶσας τὰς συνθήκας)· ἔτι δὲ ὀλιγώτερον ἤθελε νὰ ἐπαυξήσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν τοιούτων συνθηκῶν, αἵτινες νέας ἔπρεπε νὰ γεννήσωσι περιπλοκάς. Τοῦτο ἐξέφρασε καὶ ὁ Μεττερνίχος κατὰ τὴν μετὰ τοῦ Tatistschew συνδιάλεξιν, τῷ ὁποίῳ δὲν ἀπέκρουψεν, ὅτι οἱ τρεῖς ἐκ τῶν τεσσάρων ὄρων τῆς Ῥωσσίας, οἵτινες δὲν ἀπέβλεπον τὰς Ἡγεμονίας, δὲν εἶναι εἰμὴ ἀυθαίρετοι ἐρμηνεῖαι τοῦ ἐσθόμου ἄρθρου τῆς ρηθείσης συνθήκης· συγχρόνως δὲ τῷ εἶπεν, ὅτι αἱ μέλλουσαι διαπραγματεύσεις ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων κατ' οὐδένα τρόπον ὀφείλον νὰ προσβάλλωσι τὴν κυριαρχίαν τῆς Πύλης ἢ νὰ παραχωρήσωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀνεξαρτησίαν, οἷαν εἶχεν ἡ Σερβία. Καὶ τὴν ἐπανειλημμένην ἐπερώτησιν περὶ τῆς θέσεως τῆς Αὐστρίας ἐν περιπτώσει πολέμου ἀπέκρουσεν ὁ ὑπουργός, ὡς ἔπραξε καὶ ὁ λόρδος Λονδονδερῆς ἐν Ἀννοβέρῳ, ὡς πρόωρον, λέγων, ὅτι ἡ Πύλη ἔπρεπε νὰ ᾔῃ παρὰ φρων ἐὰν ἤρνεϊτο εἰς τὴν Ῥωσσίαν τὰς δικαίας αὐτῆς ἀπαιτήσεις. Καὶ ἦτο μὲν τοῦτο μᾶλλον κατὰ τὴν ἀγγλικὴν ἢ τὴν Ῥωσσιακὴν ἔννοιαν, καὶ ὁ κόμης Bernstorff, ὅστις ἀσμένως ἤθελε νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν Ῥωσσίαν, ἔψεγε πολὺ καὶ τὰς αἰτιάσεις ταύτας κατὰ τῆς Ῥωσσίας, ἣν μέχρι τοῦδε πάντες ἐπήνουν διὰ τὴν μετριοπάθειάν της, καὶ τὴν ὑπόψιν ταύτην περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς Ῥωσσίας, νὰ δώσῃ εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀνεξαρτησίαν, οἷαν εἶχον οἱ Σέρβοι, ἐν ᾧ τὸν πόλεμον εἶχε νὰ φοβηθῇ ὅχι ἡ Ῥωσσία, ἀλλ' οἱ σύμμαχοι. Ἐν τέλει δὲ ὑπὸ τὰς κατηγορίας ταύτας, αἵτινες κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀμοιβαίας προσεγγίσεως ἐφαίνοντο τοσοῦτον ἄτοποι, δὲν κατεφαίνετο εἰμὴ ὁ σκοπὸς τοῦ Μεττερνίχου νὰ καταβάλλῃ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ κόμητος Καποδιστρίου, καὶ νὰ ἔχῃ αὐτὸς τὰ πρωτεῖα, ἵνα μετὰ ταῦτα διὰ τῶν ἀρεστῶν αὐτῷ λοξοδρομίων ἐ-

πανεόλη εις τὴν συνδιαλλαγὴν, καὶ ἐν ᾧ εἰς τὸν εὐθύφρονα παρουσιάζετο ἡ εὐθεῖα γραμμὴ, ν' ἀφήσῃ κατὰ μέρος τὰ δευτερεύοντα ζητήματα, καὶ τοῦ οὐσιώδους ἐπιλαμβανόμενος νὰ κάμῃ τὰς ἀναγκαίαις θυσίας. Ὁ Tatitschew ἤδη ἐν τῇ πρώτῃ του εἰς Πετρούπολιν σαλεύσῃ ἐπιστολῇ (28/12 Μαρτίου) ἐξέφρασε τὴν ἐλπίδα περὶ ἐπιτυχίας τῆς ἀποστολῆς του. Ἀπεφασίσθη ἐν Βιέννῃ ν' ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τῆς Ῥωσσίας τὸ ἐν ἀρχῇ ἀνατεθὲν αὐτῇ ἔργον τοῦ νὰ καταστρώσῃ τὰς περὶ εἰρηνοποιήσεως προτάσεις καὶ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου συνετάχθῃ ὑπόμνημα (1). Ἀρχόμενον τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἀπὸ τῆς διαιρέσεως καὶ διακρίσεως τοῦ ζητήματος τοῦ δικαίου καὶ τοῦ κοινῇ συμφέροντος, τοῦ τουρκικοῦ καὶ ἐλληνικοῦ, τοῦ βωσσικοῦ καὶ εὐρωπαϊκοῦ ζητήματος, ἐξέθετεν, ὅτι ὁ Τσάρος θέτων τοὺς ὅρους τοῦ ἐθεώρησεν ἀπ' ἀρχῆς ἤδη ἀχώριστον τὴν ὁμοφωνίαν περὶ τοῦ ζητήματος τοῦ κοινῇ συμφέροντος ἀπὸ τοῦ τελειωτικοῦ συμβιβασμοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ζήτημα τοῦτο οὐδέποτε συνεζητήθη ὀριστικῶς παρὰ τῶν δυνάμεων, τούτου ἕνεκα δὲν ἠδύναντο οἱ σύμμαχοι νὰ τὸ προβάλλωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει, οὐδὲ νὰ κάμωσι περὶ τούτου προτάσεις. Διότι τὸ συμφέρον τῶν δυνάμεων ἀπῆτει νὰ διεζαχθῇ τὸ ζήτημα κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ πρὸς ἀσφάλειαν τῆς Εὐρώπης. Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν πρόκειται νῦν νὰ προσβληθῇ ἡ κυριαρχία τοῦ Σουλτάνου, αἱ προτάσεις τῶν συμμάχων περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἑλλάδος δὲν δύνανται εἶμῃ νὰ περιστραφῶσιν εἰς ἀντικείμενα τῆς νομοθεσίας καὶ διοικήσεως εἰς τὴν ἐξασφάλισιν δηλ. τῆς ἐλευθέρως ἐξασκήσεως τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν, εἰς τῆς νομίμους διατάξεις περὶ τῆς ἀσφαλείας τοῦ ἀτόμου καὶ τὰς περιουσίας, καὶ εἰς τὴν τακτικὴν διανομὴν τῆς δικαιοσύνης. Ἡ Αὐστρία εἰς οὐδεμίαν δύναμιν ἀναγνωρίζει τὸ δικαίωμα τοῦ ν' ἀναμιγνύηται εἰς τὰ ἐσωτερικὰ ἄλλου κράτους, ἀλλὰ τὰ πράγματα τῆς Τουρκίας ἀπαιτοῦσι νὰ εὐρεθῶσι μέσα δι' ὧν νὰ ἀποκατασταθῇ διαρκὴς ἐκεῖ ἡ ἡσυχία, ἄνευ τῆς

(1) Τῆς 7/19 Ἀπριλίου χρο.

ὁποίας οὔτε τὸ τουρκικὸν κράτος οὔτε ἡ Εὐρώπη δύναται νὰ ὑπάρξῃ. Πρακτικῶς ἔπειτα ἔλεγε τὸ ἔγγραφο διὰ τῆς περιλήψεως, ὅτι αἱ δυνάμεις ὀφείλουσι νὰ παρακινήσωσι τὴν Πύλιν νὰ τακτοποιήσῃ τὰ πράγματα ἐν ταῖς Ἰγερμονίαις, νὰ δώσῃ ἀμνηστείαν εἰς τὰς ἐπαναστατησάσας ἐπαρχίας, νὰ παραδεχθῇ τὴν σύμπραξιν τῶν δυνάμεων περὶ καταπαύσεως τῆς ἐπαναστάσεως καὶ περὶ διορισμῶν Τούρκων πληρεξουσίων, οἵτινες ἐν κοινῇ συνόδῳ ὄφειλον νὰ διαπραγματευθῶσι περὶ τῶν μέτρων, τὰ ὁποία αἱ δυνάμεις ἐνόμιζον κατάλληλα πρὸς εἰρηνοποίησιν τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Πρὶν δὲ εἰσελθῶσιν εἰς τὴν ὁδὸν ταύτην, ἀνάγκη νὰ μάθωσιν, ἐὰν αἱ δυνάμεις ἦσαν σύμφωνοι περὶ τῶν τεθεισμένων ζητημάτων, καὶ νὰ συμφωνήσωσι περὶ τῶν καταλλήλων μέτρων, δι' ὧν ἤθελε παρακινήθῃ ἡ Πύλη νὰ παραδεχθῇ τὰς προτάσεις ταύτας.

Τὸ οὕτω συντεταγμένον ὑπόμνημα καθυπεβλήθη μὲν βραδύτερον, ἀλλ' ἐν τούτοις τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ ἦτο γνωστὸν τῷ Tatistshew, τῷ ὁποίῳ ἦτο ἀγαθὸς ὑπὲρ τῆς ἀποστολῆς του οἰωνός. Ἡ Ῥωσσία ὑποχωροῦσα κολακευτικῶς εἰς τὴν φιλόδοξον προθυμίαν τοῦ Μεττερνίχου, νὰ ἔχῃ πάντοτε τὸ πρῶτον μέρος, εἴλκυσε πρὸς ἑαυτὴν τὸν τῆς Αὐστρίας πολιτικόν, ὅστις καθ' ἡν στιγμὴν ἡ εὐθεῖα ὁδὸς (ὁ σφιγκτὸς μετὰ τῆς Ἀγγλίας σύνδεσμος) ἤθελε τὸν φέρει εἰς τὸ τέρας καὶ ἤθελεν ἀναγκάσει τὸν κατατεταραγμένον Τσάρον νὰ ὑποχωρήσῃ ἐντελῶς, ἐτράπη ἐπὶ τὴν ἀρεστήν αὐτῷ λοξὴν τροχίαν τὸν ἀπέσπασε λοιπὸν ἀπὸ τοῦ Ἀλόνδονδεσῆ καὶ ἀπὸ τῆς ἀγγλικῆς συμμαχίας καὶ τὸν ἔκαμιν ὅπαδὸν τῆς Ἰδέας ἣν ἡ μὲν Ἀγγλία τὰ μάλιστα ἀπεστρέφετο, ἡ δὲ Ῥωσσία τὰ μάλιστα ἐπεθύμει, καὶ ἡ ἐπίτευξις τῆς ὁποίας τῷ προετοιμάζε νέαν ἰσχυροτέραν ἐπιβροχὴν ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει. Τὸ ὑπόμνημα ἦτο ἤδη συντεταγμένον, ὅταν ἔφθασαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως νέαι εἰδήσεις περὶ τῆς προσφάτου πολιτικῆς τῆς Πύλης, ἣτις ἐν νέᾳ διακοινώσει (16/28 Φεβρουαρίου) ἀπήλπισε διὰ νέας ἐπιδείξεως τοὺς θερμότητους τῆς εἰρήνης φίλους. Ἡ διακοινώσις αὕτη ἐπεστράφη παρὰ τοῦ πρέσβους τῆς Αὐστρίας.

ὄθεν καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπανώρθωσε τώρα ἡ αὐστριακὴ διπλωματία ὅ,τι κατὰ τὴν ῥωσικὴν ἔποψιν ἡμάρτησε, παραδεχθεῖσα τὴν τελευταίαν τουρκικὴν διακοίνωσιν τῆς 20/2 Δεκεμβρίου. Ὁ Τσάρος εὗρισκε νῦν τὰς πράξεις τῆς Αὐστρίας, οἷας περιέμεναν αὐτὰς παρὰ δυνάμεως ἀποδεδειγμένως φιλικῆς. Ἡ τελευταία τῆς Πύλης πράξις ἔθεσε τὸν Τσάρον εἰς θέσιν νὰ λάβῃ τὰ ὅπλα· καὶ ἡ διαγωγὴ τῆς Αὐστρίας ἐφαίνετο ὅτι τώρα τὸν ἐξα-

Τὰ ἐν
Κωνσταν-
τινουπό-
λει τεχνά-
σματα.

σφαλίζει, ὅτι ἐν ἐναντιωτάτῃ περιπτώσει δὲν ἤθελε τὰ λάβῃ μόνος. Ἀνάγκη ν' ἀναλάβωμεν τὰς διαπραγματεύσεις, τῶν ὁποίων ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει νεωτάτη αὐτῇ ἐπίδειξις τῆς Πύλης. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις μετὰ τὴν τελευταίαν δμόφρονα συμβάδισιν ὅλων τῶν πρεσβειῶν εἶχε γείνει πρὸς ἀπάσας ἐπίσης δύσπιστος. Τώρα πρῶτον ἐμάνθανεν ἡ Πύλη ὅτι πολλὰκις πρέπει νὰ προφυλάττηταί τις ἐπίσης ἢ μᾶλλον ἀπὸ τῶν φίλων ἢ ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν. Εἶχεν ἤδη ἀρκούντως διδαχθῇ κατὰ τὸ μέγα διπλωματικὸν δρᾶμα τῶν ἀπὸ 1770 μέχρι 1790 ἐτῶν, ὅτι ὅλοι πάντοτε οἱ χριστιανοί, καὶ αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν ἦσαν συνδεδεμένοι ὡς ἐν μυστικῇ κατ' αὐτῆς συνωμοσίᾳ, καὶ ὅτι καὶ οἱ εἰλικρινέστατοι τῶν φίλων τῆς δὲν τὴν ἐθεώρουν ὡς ἰσότημον ἐν Εὐρώπῃ οὐδ' ἐπεθύμουν νὰ ἐνισχύσωσιν αὐτὴν εἰς τὴν ἰδιοσυντήρησιν, καὶ εἰς πραγματικὴν κατὰ τῆς Ῥωσσίας ἰσοῤῥοπίαν. Ἄν καὶ ἀντίζηλοι κατὰ τῆς ἀρκτῶς δυνάμεως οὐδέποτε ὅμως καὶ οὐδαμοῦ ἠθέλησαν οἱ φίλοι τῶν Τούρκων ν' ἀποπειραθῶσι ν' ἀποσοβήσωσι τὴν Ῥωσσίαν ἀπὸ τῆς μεγάλης λείας, καὶ μάλιστα ἀπῆτησαν παρὰ τοῦ ἀσθενοῦς καὶ κινδυνεύοντος πᾶσαν θυσίαν, ἵνα διὰ τεμαχίου λείας, τὸ ὅποιον τῷ ἀφηρεῖτο, κορσεθῇ ἡ πρώτη τῆς πείνης ὁρμὴ τοῦ ἐπιφόβου θηρίου. Τὸ αὐτὸ καὶ νῦν συνέβαινε. Ἡ Πύλη καθ' ὅσον τὸ παρελθὸν δὲν διανοεῖτο ὅτι εὕρισκε ἓνα τινα τῶν φίλων τῆς καὶ ὑποστηρικτὴν, τώρα δὲ μάλιστα ἐφοβεῖτο μήπως τοὺς ἰδὴ μεταβαίνοντας πάντας πρὸς τοὺς ἐχθρούς τῆς. Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἦτο πεπεισμένη, ὅτι ὅλοι αἱ Εὐρωπαϊκαὶ δυνάμεις ἦσαν παρὰ πολὺ ἐξηντλημέναι, ὥστε νὰ διακινδυνεύσῃ καὶ μίξ ἐξ αὐτῶν τὴν ἡσυχίαν τῆς ῥίπτουσα καὶ μίαν

μόνην βολήν ὑπὲρ τῶν Τούρκων· νῦν δὲ ἔκλινε μᾶλλον εἰς τὴν ἰδέαν, ὅτι ἄπασαι αἱ δυνάμεις ἦσαν εὐδιάθετοι νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τῆς Ῥωσσίας κατ' αὐτῆς. Ἡ Πύλη εἶχεν ἀρχίσει ν' ἀποβάλλῃ τὴν κατὰ τῆς Αὐστρίας δυσπιστίαν τῆς· νῦν ὁμως ὁ στενὺς σύνδεσμος τῆς Αὐστρίας μετὰ τῆς Ῥωσσίας τῇ ἐνεργείᾳ οὐκ ὀλίγην μέριμναν περὶ τῶν μυστικῶν σχεδίων τῆς ἱερᾶς συμμαχίας, καὶ ἡ ἐπιβρόχῃ τοῦ πρέσβους τῆς Αὐστρίας ἐν Κωνσταντινουλὶ πόλει ἡλαττοῦτο καθ' ἐκάστην ἐπαισθητῶς. Ἡ Ἀγγλία εἶχεν αἰείποτε τὴν πρωτοβουλίαν ἐν Τουρκίᾳ, ἀλλὰ νῦν καὶ αὐτοῦ τοῦ λόρδου Στράγκφορδ ἡ ἐπιβρόχῃ εἶχεν ἡλαττωθῇ ἐπὶ στιγμᾶς. Ὁ πρέσβυς τῆς Πρωσσίας, ὅστις εἶχε τὰς ὀριστικωτάτας ὁδηγίας περὶ κοινῆς καὶ ἐντόνου συμπράξεως, παρεκίνηι αἰείποτε τὴν Πύλην νὰ μεταχειρίζεται γλῶσσαν ὁμόφρονα συγχρόνως καὶ σύντονον· ἔπερ ἀδύνατον ἦτο νὰ τὴν εὐχαριστῇ. Ἐπὶ τὴν Γαλλίαν λοιπὸν εἶχεν ἐν ἀρχῇ ἐλπίζει ἡ Πύλη· ἀλλ' ὁ νέος ἀντιπρόσωπος τῆς δυνάμεως ταύτης, ὁ μαρκήσιος Λατούρ Μωβούρ (Latour Maubourg) εἶχεν ἀπολέσει ἀπ' ἀρχῆς ἥδη πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ὑπόληψιν καὶ διότι καθ' ὅδον εἶχε συνδιαλεχθῇ ἐν Νεοκάστρῳ μετὰ τινων τῶν Ἑλλήνων ἐπικρατηγῶν, καὶ διότι ἐν Κωνσταντινουπόλει εἶχε σχέσεις πρὸς τοὺς πράκτορας τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ, καὶ διότι τέλος ἦτο ἀρκετὰ ἄφρων ν' ἀναλάβῃ μέρος δικτάτορας, τὸ ὅποιον εἶχε ποτε λάβει ἐπὶ Ναπολέοντος. Οἱ ὑπουργοὶ λοιπὸν τῆς Τουρκίας πολὺ καλὴν διάθεσιν βεβαίως δὲν εἶχον, ὅτε νέαν φάσιν ἔλαβεν ἡ διπλωματία, δοθεισῶν εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας νέων ὁδηγιῶν καὶ περιελοῦσῃς αὐτῷ καὶ τῆς ἀπαντήσεως τῆς Αὐστρίας (1) εἰς τὴν τουρκικὴν διακοίνωσιν τῆς 20/2 Δεκεμβ. Ἐν τῇ ἀπαντήσῃ ταύτῃ (τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον ἡ Ῥωσσία ἐγνώριζε καὶ εὗρεν ὑπὲρ τὰ δέον δουλικὸν καὶ πολὺ ὀλίγον ἐπιτακτικόν) ἀνεφέρετο μετ' ἐπαίνου ἡ ἀπλὴ παραδοχὴ τῶν τριῶν ὅρων τῆς Ῥωσσίας, ἀλλὰ κατεκρίνετο ἡ ἀπαίτησις τῆς ἀναβολῆς διὰ τὴν ἐκκένωσιν τῶν ἡγε-

(1) Διακοίνωσις τῆς Αὐστρίας πρὸς τὴν Ὑψ. Πύλην, ἐγγειρισθεῖσα τῇ 12/24 Ἰανουαρίου. Χργ.

μονιῶν, διότι αὕτη δὲν ἐξωμάλυνε τὴν ὑπάρχουσαν διαφορὰν καὶ δὲν ἐπενώρηον τὴν ἀφόρητον μεταξὺ πολέμου καὶ εἰρήνης καταστάσιν· συνίστα δὲ καὶ πάλιν τὸ αὐστριακὸν ἔγγραφο τὸν διορισμὸν τῶν Ὀσποδάρων καὶ τὴν συνεννόησιν μετὰ τῆς Ῥωσσίας περὶ τῆς διωικήσεως τῶν Ἡγεμονιῶν ὡς τὸ ἀσφαλέστατον μέσον πρὸς λύσιν ὧλων τῶν δυσχερειῶν. Ἐν τῇ πρὸς τὸν κόμητα Αὐτσὼφ ἐπιστολῇ του εἶχε χαράξει ὁ Μεττερνίχος τὴν γραμμὴν, ἣν, ὑποστηρίζων τὴν διακοίνωσιν ταύτην, ὥφειλε νὰ κρατήσῃ ὁ λόρδος Στράγκφορντ, εἰς ὃν ἐπεθύμει ν' ἀναθέσῃ τὴν ὅλην διεξαγωγὴν τῶν διαπραγματεύσεων ἕνεκα τῆς ἐλαττωθείσης ἐπιρροῆς τοῦ αὐστριακοῦ πρέσβους. Ὅθεν ὁ λόρδος Στράγκφορντ ἐζήτησε συνεδριάσιν, ἣν μόλις μετὰ ἔντονον διακοίνωσιν 27 | 8 Φεβρουαρίου.) ἡδυνήθη νὰ ἐπιτύχῃ. Ἐν τοσοῦτῳ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συνεδριάσεως ταύτης (4/16 Φεβρ.) δὲν ἦτο ἀποθάρρυντικόν. (1). Ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας ἡδυνήθη νὰ κάμῃ χρῆσιν τοῦ συνδιαλλακτικοῦ πνεύματος τοῦ Τσάρου, ὅστις ἐφαίνετο πρόθυμος νὰ προσδιορίσῃ τὸ πῶς διαμονῆς εἰς τὸν πρίγκηπα Σούτσον (ὅστις ἐξωρίσθη μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Αὐστρίαν)· ὅθεν ἐντόνως προέτρπεν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς παλαιᾶς τῶν πραγμάτων καταστάσεως ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις καὶ εἰς τὸν διορισμὸν τῶν Ὀσποδάρων, ἂν ὅχι Ἑλλήνων, τοῦλάχιστον βοϊάρων, καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου ὅλαί αἱ δυνάμεις ἤθελον εἶσθαι εὐνοϊκαὶ καὶ φίλαι, ἄλλως ὅμως τὸ τουρκικὸν κράτος ἐξετίθετο ἐντὸς ἐνὸς μηνὸς εἰς πόλεμον μετὰ τῆς Ῥωσσίας καὶ ἐστερεῖτο τῆς φιλίας τῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. Γενομένου πάλιν λόγου περὶ τῶν δυσμενῶν περιστάσεων, κατέδειξεν ὁ Στράγκφορντ εἰς τοὺς ὑπουργοὺς τῆς Πύλης, ὅτι οὐδὲν ἔχουσι δικαίωμα νὰ ἐκκρεῖσι καθήκοντα ἀπὸ τῶν περιστάσεων· τί ἤθελον εἶπει τις, ἐάν τις δὲν ἐπλήρουν τὰ χρέη του, προφασίζόμενος ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐξέλθῃ τῆς οἰκίας του μὲ κακὸν καιρόν; Πρὸς δὲ τούτοις πᾶσα ἀναβολή, εἶπεν, εἶναι ἐπικίνδυνος,

(1) Ἐκθεσις τῆς συνεδριάσεως τῆς γενομένης τῇ 4 | 16 Φεβρ. 1822 ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ βελέζ ἐφέντη, χρογ.

διότι ἡ κατάπνιξις τῆς ἐπαναστάσεως ἐξαρτᾶται κυρίως ἀπὸ τῆς μετὰ τῆς Ῥωσσίας εἰρήνης, ἥτις καταστρέφει τὰς ἐλπίδας τῶν ἐπαναστατῶν, ἐν ᾧ ἀπεναντίας ὁ πόλεμος θέλει δώσει εἰς τοὺς Ἕλληνας καιρὸν, νὰ σχηματίσωσιν ἰδίαν κυβέρνησιν, ἣν ἡ Πύλη μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου ἤθελεν ἀναγκασθῇ ν' ἀναγνώρισῃ. Ἀφ' ἐτέρου δὲ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας μετὰ τὴν ἀνυπερθετον ἐκκένωσιν τῶν Ἡγεμονιῶν δύναται νὰ κατευνάσῃ τοὺς ὑπηκόους του, οἵτινες εἶναι σφόδρα ἡρεθισμένοι, ὅτι δὲν ὑπερασπίζε-ται τοὺς ὁμοθρήσκους αὐτοῦ. Ἐμπιστευτικῶς συνεβούλευσεν ὁ Στράγγφορντ τὸν διορισμὸν Τούρκων πληρεξουσίων, ἵνα διαπραγματευθῶσι μετὰ τῶν Ῥώσσιων τοῦτο ὅμως ἡ Πύλη ἠρνήθη ῥητῶς, λέγουσα ὅτι δὲν διέκοψεν αὐτὴ τὰς διαπραγματεύσεις. Γενομένου λόγου περὶ τοῦ πρωτοκόλλου ἐξεφράσθη ἐντονώτερον ὁ Τσανίπ, ὅτι ἡ παρουσία τουρκικῶν στρατευμάτων ἦτο ἀπαραίτητος, ὅπως προληφθῇ ἡ ἐκρηξίς νέας στάσεως· διεβεβαίωσεν ὅμως, ὅτι αἱ Ἡγεμονίαι ἤθελον ἐκκενωθῇ, καὶ ταχύτερον μάλιστα παρ' ὅ,τι ἐνόμιζεν ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας· διότι τώρα ἡ Πύλη ἔχει ἐνησχυλημένην τὴν δύναμιν τῆς κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ τὰ πάντα προαγγέλλουσι ταχεῖαν τῆς ἐκστρατείας ἀποπεράτωσιν.

Οὕτως ἐφαίνετο ὅτι πάντα ἤθελον κλίνει πρὸς τὸ καλὸν, ὅτε αἰφνης ἡ σκηπὴ μετεβλήθη πάλιν. Ἡ Πύλη ἔλαβε πληροφορίας, ὅτι ἡ Ῥωσσία δυσμενῶς ἐδέχθη τὴν ἀπὸ 20/2 Δεκ. διακοίνωσιν τῆς (καὶ δὲν ἦτο οὔτε πρῶτον ἤδη οὔτε τελευταῖον, ὅτι ἠπόρει ὁ κόσμος πῶς ἡ Πύλη ἐλάμβανε τοσοῦτον ταχεῖας καὶ ἀκριβεῖς πληροφορίας) ἔμαθε δὲ πρὸς τούτοις, ὅτι ἡ Ῥωσσία ἐν ταῖς τελευταῖαις πρὸς τὰς δυνάμεις διακοινώσασιν αὐτῆς ἐθεώρει τοὺς τέσσαρας ὅρους, οὓς ὠνόμασε πρότερον τελεσίγραφον, προκαταρκτικούς τῶρα· καὶ ἐφοβήτο ἡ Πύλη, ὅτι ἐὰν παρεδέχετο τοὺς τέσσαρας ὅρους, ἡ Ῥωσσία ἤθελεν ἀμέσως προβάλλει καὶ πέμπτον. Μόνον ἡ ἰδέα τούτου παρώργιζε τὸν Σουλτάνον· οἱ δὲ ὑπουργοὶ ἐθεώρησαν τοὺς ὀριστικούς λόγους τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας ὡς κατηγορικῶς τεθειμένην ἐκλογὴν μεταξὺ πολέμου καὶ εἰρήνης, καὶ τοῦτο ἔδωκεν ἀμέσως ἄλλην ἢ ἀπροσδόκητον εἰς τὰς διαπραγμα-

τεύσεις τροπήν. Ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας συνεπεῖχ νέων ὀδηγῶν ἐζήτησε νέαν συνεδρίασιν, ἀλλ' οὐδείς πλέον τῷ ἔδιδεν ἀκρόασιν. Οἱ ὑπουργοὶ τῆς Πύλης προσεκάλεσαν (13/25 Φεβρουαρίου) εἰς τὰ συμβούλια τῶν πάντας τοὺς διοικητὰς τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων καὶ τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν συντεχνιῶν, τοὺς ἐξέθηκαν τὴν πορείαν τῶν δικπραγματεύσεων καὶ ἐζήτησαν τὴν γνώμην τῶν ἐν στιγμῇ — ἂν καὶ οὐχὶ ἀσυνήθει — ἀλλ' ὅμως στιγμῇ πλήρει ἀντιθέσεων, καθ' ἣν ὁ τὰ μάλιστα ἀπόλυτος μονάρχης, ὁ τοποτηρητῆς τοῦ Προφῆτου ἐζήτηει παρὰ τοῦ λαοῦ του συμβουλὰς. Οἱ ἐρωτηθέντες ἐγνωμοδότησαν, ὅτι ἡ Πύλη δὲν πρέπει νὰ προβῇ ἐν τῇ πρὸς τὴν Αὐστρίαν ἀπαντήσῃ της περαιτέρω παρ' ὅσον προσέβη ἐν τῇ μετὰ τοῦ λόρδου Στράγκφορδ συνεδριάσει· ἐν περιπτώσει δὲ πολέμου ὁ λαὸς εἶναι ἕτοιμος νὰ ἐγερθῇ σύσσωμος καὶ νὰ ῥάβῃ τὰ ὅπλα. Ἡ ἀπλὴ αὕτη μορφή τοῦ συμβουλίου ἀνεπτέρωσεν, ἅμα ἐγνώσθη ἐν Πετρούπολει, πάσας τὰς ἐλπίδας τῶν φιλοπολέμων, καὶ ἀπήλπισε τοὺς φίλους τῆς εἰρήνης. Ἡ μετὰδοσις τῶν πολιτικῶν δικπραγματεύσεων εἰς τοὺς γενιτσάρους καὶ ἡ διάδοσις αὐτῶν εἰς τοὺς στρατῶνας, καὶ ἡ μύησις τῶν πτωχῶν Ἰμαμῶν καὶ τῶν συντεχνιῶν εἰς τὰ μυστήρια τῆς διπλωματίας, ταῦτα ἀπεδείκνυν ὅτι ἡ Πύλη σκοπὸν εἶχε νὰ διεγείρῃ τὸν πολεμικὸν τοῦ λαοῦ φανατισμὸν. Ἀλλ' ἐν τούτοις ἡ πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας δικκοίνωσις (16/28 Φεβρ.) ἥτις ὑποβληθεῖσα εἰς αὐτὸ τὸ συμβούλιον ἐνεκρίθη καὶ συνωδεύθη ὑπὸ ὁμοίας διακοινώσεως πρὸς τὸν λόρδον Στράγκφορδ, δὲν ἐφαίνετο τόσον ἀγέρωχος ὅσον ἐνόμιζέ τις. Περιεῖχε μὲν πλῆθος παραπομπῶν, ἀναιρέσεων καὶ παρὰπόνων· παραιοποιεῖτο διὰ τὴν πρὸς τὸν Ὑψηλάντην διαχωγὴν, ὑπηνίττετο ἐκ νέου τὴν παράδοσιν τῶν προσφύγων, καὶ ἔψαυε τὸ οὐδέποτε ἐκτελεσθὲν ἄρθρον τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ συνομολογηθείσης συνθήκης, καθ' ἣ ἀπῆτει ἡ Πύλη τὴν παράδοσιν φρουρίων τινῶν ἐπὶ τῶν ἀσιατικῶν μεθορίων κειμένων, τὰ ὁποῖα ἡ Ῥωσσία κατέλαβε διὰ δωροδοκίας καὶ αὐτὴ μὲν ὥς ἀνεκτίμητον λαίαν οὐδέποτε ἠθέλησε νὰ ἀποδώσῃ, ὁ δὲ Σουλτάνος οὐδέποτε νὰ στερηθῇ. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου πάλιν τρεῖς ἐκ τῶν τεσσάρων

ῥωσικῶν ὄρων ἐγίνοντο παρὰδεκτοὶ καὶ πρὸς παραδοχὴν τοῦ τε-
τάρτου μικρὸν μόνον χρονικὸν διάστημα ἐζητεῖτο. Πρὸς τοῦτοις
ἀνέφερεν ὁ Τσανίπ προφορικῶς, ὅτι τὸ περὶ τῶν φρουρίων ζήτη-
μα δὲν θέλει ὑποβληθῇ σπουδαίως εἰς τὴν παροῦσαν συνδιάσκε-
ψιν· μόνον ἐὰν ἡ Ῥωσσία ἐπιμένη εἰς τὰς συνθήκας, θέλει ἡ
Πύλη τῇ ὑπενθυμίσει τοῦλάχιστον, ὅτι αὐτὴ (ἡ Ῥωσσία) πρώτη
δὲν τὰς κρατεῖ.

Καὶ ὅντως ὡς πρὸς τοῦτο ἡ Τουρκία ἤθελε βεβαίως κριθῇ ἀξία
τῆς φανερᾶς υποστηρίξεως ὅλων τῶν δυνάμεων καὶ τοῦ ἐπαίνου
αὐτῶν, ὅπερ καὶ ὁ Μεττερνίχος ἰδιαιτέρως δὲν ἠδύνετο νὰ τῇ ἀρ-
νηθῇ, ὅτι ὡς πρὸς τὴν τήρησιν τῶν συνθηκῶν ἡ Πύλη ἐδείχθη ἀεί-
ποτα ἡ δικαιοτέρα καὶ πιστοτέρα αὐτῆς γείτων. Οἱ ἀπρόληπτοι
ἀντιπρόσωποι τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Πρωσσίας ἡρμήνευσαν τὴν
διακοίνωσιν ἐπὶ καλοῦ· ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας, ἡρεθισμένος ἥδη
ἐκ τῶν προτέρων, ἐφοβεῖτο τὴν ἐντύπωσιν τῶν ἐν αὐτῇ περιεχο-
μένων μομφῶν, καὶ προσποιούμενος τὸν προσβεβλημένον ἠρνήθη
(24/8 Μαρ.) νὰ διαβιδάσῃ τὴν διακοίνωσιν εἰς Πετρούπολιν. (1).
Οἱ πρέσβεις τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Αὐστρίας, ἔκαμαν καὶ τελευ-
ταίαν ἀπόπειραν, ἣν καὶ αὐτοὶ ὠνόμασαν «ὕσταστην ἱσὺς πασῶν»
καὶ διεβίβασαν εἰς τὴν Πύλην κοινὴν διακοίνωσιν (2), δι' ἧς τὴν
προέτρεπον καὶ πάλιν νὰ παραδεχθῇ τοὺς ῥωσικοὺς ὅρους ὡς πρὸς
τὰς Ἡγεμονίας· διότι ὅ,τι πρὸ τριῶν ἐβδομαδῶν εἶχε κηρυχθῇ ὡς
προσεγγίζον, δὲν ἦτο δύσκολον σήμερον νὰ ὀρισθῇ θετικῶς. Ἡ
διακοίνωσις αὕτη ἔμεινεν ἄνευ ἀποτελέσματος καὶ ἄνευ ἀπαντή-
σεως· ἐμπιστευτικῶς μόνον ἐκοινοποιήθη εἰς τὸν Ἄγγλον διερμη-
νέα, ὅτι ἀπεστάλησαν εἰς τὰς Ἡγεμονίας τὰ φαρμάνια περὶ ἐλατ-
τώσεως τοῦ στρατοῦ, ὅτι ὁ πρὸ μικροῦ ἀποβιώσας γενικὸς ἐπι-
θεωρητὴς τῶν ἐκεῖ τουρκικῶν στρατευμάτων δὲν θέλει ἀντικα-

(1) Διακοίνωσις τῆς Αὐστρίας, διαβιβασθεῖσα παρὰ τοῦ πρέσβους τῆς Αὐ-
στρίας εἰς τὴν Πύλην τῇ 24/8 Μαρτίου. χργ.

(2) Διακοίνωσις διαβιβασθεῖσα εἰς τὴν Πύλην ἐκ συμφώνου παρὰ τοῦ πρέ-
σβους τῆς Ἀγγλίας λόρδου Στράκχφορντ καὶ τοῦ πρέσβους τῆς Αὐστρίας κό-
μητος Λύτσοφ 26/10 Μαρτίου. χργ.

τασταθῇ καὶ ὅτι ὁ ἐπίσης πρὸ μικροῦ ἀποθανὼν ἀρχηγὸς τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ δὲν θέλει λάβει ὡς διάδοχον πασὰν μὲ τρεῖς οὐράς ἀλλὰ ἀπλοῦν Μιρμιράνον. (1). Εὐθὺς ὅμως μετὰ τὰς παραχωρήσεις ταύτας νέας ὑποφίλας συνέλαβεν ἡ Πύλη μαθοῦσα τὴν εἰς Βιέννην ἀποστολὴν τοῦ Tatitschew. Τοῦτο ἦτο νέα πληγὴ διὰ τὴν ἀτομικὴν τοῦ πρέσβους τῆς Αὐστρίας ἐπιβροχήν. Ὁ ἄοκνος λόρδος Στράγκφορντ ἐνεχείρισε (18|30 Μαρτίου) καὶ ἐτέραν διακοίνωσιν, ἵνα τὸ κατὰ δύναμιν προλάβῃ τὸν ἐρεθισμόν. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἦλθε κατ' ἐκεῖνας τὰς ἡμέρας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ εἰδήσις περὶ τῆς ἐπιθέσεως τῶν Σαμίων κατὰ τῆς Χίου. Οἱ ὑπουργοὶ τῆς Τουρκίας ὕψωσαν μεγάλα παράπονα κατὰ τῶν ῥωσικῶν πρακτόρων τῶν Ψαρῶν, ἔνθα ὁ Ῥώσος πρόξενος ὡς πρότερον ὁ τῶν Πατρῶν, ἦτο φανερώς περιπεπλεγμένος εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Καὶ ὁ λόρδος Στράγκφορντ ἔκρινε καλὸν νὰ μὴ κάμῃ περαιτέρω βῆμα. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἔλαβεν ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας νέας ἐκ Βιέννης ὁδηγίας (ἀπὸ 15|27 Μαρτίου), αἵτινες ἔμελλον νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ὁδηγίαι καὶ εἰς τὸν λόρδον Στράγκφορντ. Συνεπεία τούτων διεβίβασεν ὁ κόμης Λυτσῶφ διακοίνωσιν (26|8 Ἀπριλίου), ἐν ᾗ ἡ Αὐλὴ τῆς Βιέννης ἐξηκολούθει νὰ ὑποκρίνηται τὸν προσβεβλημένον, κατὰ τὴν εἰσήγησιν τοῦ πρέσβεως τῆς, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ μὲ ὅλην τὴν ἀξιοπρέπειαν ἐμέμφετο τὴν Πύλην διὰ τὴν ἀγνώμονα διαγωγὴν τῆς, καὶ ἐπειρᾶτο νὰ μεταβάλῃ τὴν ἔκφρασιν ταύτης τῆς εὐαισθησίας εἰς μέσον δι' οὗ ἤθελε νὰ ἀναλάβῃ τὰς διαπραγματεύσεις, καθ' ἣν στιγμὴν αὗται διεκόπτοντο. Ὁ δὲ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας διετάττετο νὰ μείνῃ τοῦ λοιποῦ ἀμέτοχος εἰς τὰς διαπραγματεύσεις, αἵτινες πρὸ πολλοῦ ἐν χερσὶ τοῦ λόρδου Στράγκφορντ εὐρισκόμεναι, νῦν τῷ ἐπεβάλλοντο αὐτοδικαίως. Ἄμα δὲ ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας ἀπεσύρθη, ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας μὴ ἐνοχλούμενος παρὰ τῆς ῥωσικῆς πρεσβείας καὶ μὴ παρεμποδιζόμενος παρὰ τῆς γαλλικῆς, ὑπὸ δὲ τῆς πρωσσικῆς παντοειδῶς ὑπερασπιζόμενος ἔκαμε τοῦ δικαιώματος τούτου ταχεῖαν, ἰσχυρὰν καὶ ἀποτελεσματικὴν χρῆσιν.

(1) Μιρμιράνος, ἀραβ. ἀρχηγὸς τῶν ἀρχηγῶν. Σ. τ. Μ.

Ἡ μεγάλη ἐπιβρόχὴ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεως τῆς ^{Σχέσεις} Ἀγγλίας, ἣν ἡδυνήθημεν νὰ παρκαλουθήσωμεν ἀπ' ἀρχῆς τῶν ^{τῆς Ἀγ-} ^{πρὸς} πολιτικῶν περιπλοκῶν ἐξηρτάτο κατὰ πλεῖστον ἐκ τῆς βοπῆς τῆς ^{τῇν Πι-} Ἀγγλικῆς δυνάμεως καὶ ἐκ τῆς πρὸς τὴν Τουρκίαν σχέσεως αὐτῆς. Μεγίστην εἶχον οἱ Τοῦρκοι πεποίθησιν εἰς τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν εὐκρίνειαν τῆς Ἀγγλίας. Καὶ αὐτὰ τὰ ἄτομα ἀκόμῃ, οἱ πολλοὶ Ἄγγλοι περιηγῆται, κατόρθωσαν διὰ τοῦ ἡπίου καὶ ἡμέρου τρόπου, διὰ τῆς εὐκρινείας καὶ γενναιοφυχίας των νὰ ὑπερνικήσωσι πολλὰς τῶν προλήψεων τῶν Τούρκων κατὰ τῶν φράγκων, καὶ νὰ καταστήσωσι τοὺς Ἄγγλους ἀρεστοτέρους αὐτοῖς τῶν Γάλλων, περὶ τῶν ὁποίων μέχρι τοῦδε ἐνομίζετο ὅτι τοσοῦτον δυσκόλως δύνανται ποτε ν' ἀπολέσωσι τὴν εὐνοίαν τῶν Τούρκων, ὅσον οἱ Ῥώσοι νὰ τὴν ἀποκτήσωσιν. Ἰσχυροτέρας ἔτι φύσεως ἦσαν αἱ μεταξὺ τουρκικῆς καὶ ἀγγλικῆς κυβερνήσεως σχέσεις. Πολλοὶ τῶν πολιτικῶν κριτικῶν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ, κατέκριναν πολλάκις πικρῶς τοὺς Ἄγγλους πολιτικοὺς καὶ μάλιστα τοὺς Οὐίγγους, ὅτι μετ' ἐγκληματικῆς ἀμελείας ἄφησαν τὴν Ῥωσσίαν νὰ καταστήσῃ μεγάλη καὶ ἐπίφοβος οὐχὶ μόνον εἰς τοὺς Τούρκους ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην αὐτήν. Καὶ ὅμως ἡ ἀπερίσκεπτος αὕτη ἀφροντισίς, ἥτις ἡδύνατο ἐνίοτε νὰ θεωρηθῇ ὡς αὐτοπροδοσία, ἡδύνατο καὶ νὰ ἐληφθῇ καὶ νὰ θαυμασθῇ ὡς ἀπάθεια τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἀγγλίας, οἵτινες πολλὰ ἐπέτρεπον, τῶν ὁποίων ἡ καταστολὴ πολλοὺς ἤθελε στοιχίσαι ἀναρμόστους ἢ ἀκέρους κόπους, καὶ οἵτινες ἐν τούτοις οὐδέποτε ἐλησμόνουν τὸ ποσὸν τῶν ἀφειλημάτων τῶν ἐναντίων, ὥστε ἐν πάσῃ ὥρᾳ καὶ στιγμῇ ἦσαν ἐτοιμοὶ νὰ λογαριασθῶσιν. Ἰνα ἀναγνωρίσῃ τις εἰς τὴν διατήρησιν τῆς Τουρκίας ἐν τῶν πρώτων συμφερόντων τῆς Ἀγγλίας, ἀνάγκη δὲν ἦτο δὲ νὰ ἔχῃ τὸ ἐξοχὸν πνεῦμα ἐνὸς Chatham, ὅστις τὸν μὴ πεπεισμένον περὶ τούτου ἤθελε νομίσαι παράφρονον· καὶ τὸ ἄρθρον τοῦτο τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς πίστως ἀνεγνωρίζετο καὶ ἐξετιματο πρὸ πολλοῦ ἤδη ὑπὸ τῆς Τουρκίας, τῆς ὁποίας ἡ πολιτικὴ ἦτο πρὸς τοῦτο καὶ συνεπής. Ἐν Ἀγγλίᾳ, ἔνθα ἕκαστος κατὰ τὸν Montesquieu ἤθελε νομίσαι ἀνεκτίμητον ἀγαθόν, ὅτι

υπάρχουσιν ἐν τῷ κόσμῳ Ἰσπανοὶ καὶ Τοῦρκοι, δηλ. ἄνθρωποι, οἵτινες ἐγίνωσκον νὰ κατέχωσιν ἀχρήστως μεγάλας χώρας, ἐν Ἀγγλίᾳ, λέγομεν, ἤθελε καὶ ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀνθρώπων ἀγανακτήσει εἰς μόνην τὴν ιδέαν τοῦ νὰ παραδοθῇ ἡ πολυτίμος Κωνσταντινούπολις εἰς χεῖρας μεγάλης τινος καὶ ἀνεπτυγμένης πολεμικῆς καὶ ἐμπορικῆς δυνάμεως. Ὅθεν καὶ οἱ Τοῦρκοι, τὸ ἐμπόριον ἀποστρεφόμενοι, οὐδένα μᾶλλον ἢ τοὺς Ἀγγλοὺς ἐσυγχώρουν νὰ ἐκμεταλλεύωνται ὅλα τὰ προνόμια τῆς ἐκτεταμένης αὐτῶν ἐμπορικῆς ἐπικρατείας. Τὸ νὰ συγχωρηθῇ ὑπὸ τὴν ἐπιτακτικὴν τῆς Ῥωσσίας ἐπιβρόχην ἡ διάλυσις τοῦ τουρκικοῦ κράτους, τοῦ ὁποίου ὁ διαμελισμὸς εἶναι πολὺ δυσκολώτερος ἢ ἡ καταστροφή, περὶ τῆς ιδέας ταύτης οὐδεὶς Ἀγγλος ἠδύνατο νὰ ἐκφρασθῇ ἥττον ἀφελῶς τοῦ **Sir Rob. Murray Ke'th**, ὅστις ἐπεθύμει μὲν νὰ καταποντισθῇ ὁλόκληρος ἡ Τουρκία εἰ δυνατόν, ἀλλ' ἐπρωτίμα, παρὰ νὰ γείνη λεία τῆς Ῥωσσίας, νὰ διατηρηθῇ ἡ Πύλη, μέχρις οὗ ὁ λαὸς ἐν τῇ ἡληθιότητι τοῦ ἀπομωρανθῇ. Διάτι τὸ νὰ μεταβάλλῃ ἡ Ῥωσσία παρὰ τὸν Βόσπορον τὸν Εὐξινον Πάντον εἰς λίμνην Ῥωσσικὴν καὶ νὰ κρατήσῃ τῆς Μεσογείου ὅλης, καὶ νὰ ἐπαπειλήσῃ τὴν ἐν ταῖς Ἰνδίαις ἀγγλικὴν ὑπεροχὴν ἢ καὶ ἀπλῶς τὴν συκοινωνίαν τῆς, τοῦτο οὐδέποτε ἠδύνατο νὰ συλλάβῃ νοῦς Ἀγγλοῦ πολιτικοῦ, καθὼς καὶ οὐδέποτε ἤθελεν ἀπαρνηθῇ ἡ Τουρκία τὴν πολιτικὴν τοῦ Σουλτάνου Σελίμ, ὅστις ἠρνήθη νὰ μετάσχῃ τῆς ἐξουθενήσεως τῆς Ἀγγλίας ἐν ταῖς Ἰνδίαις. Ἐν ταῖς μεγάλαις περιπλοκαῖς τῶν πολεμικῶν τῆς Γαλλίας χρόνων ἔμαθεν ἡ Πύλη, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἀντέστη ἐν Αἰγύπτῳ ἄνευ τινος φιλαυτίας καὶ ἀρχομανίας κατὰ τῆς γαλλικῆς ἐπιδρομῆς· εἶδε πρὸς τούτοις ὅτι ἡ Ἀγγλία ἐταπείνωσε μὲν τὴν Ἀλγερίαν ἀλλὰ δὲν τὴν καθυπέταξεν, ὥς μετὰ ταῦτα ἔπραξαν οἱ Γάλλοι. Ὁφθαλμοφανεστάτη ἦτο ἡ διαφορὰ τῆς διαγωγῆς, ὅσον καὶ αὕτη ἦτο δυσκατάληπτος εἰς νοῦν τουρκικόν. Ἡ Ἀγγλία «οὐδενὸς χώραν ἐπιθυμεῖ», τοῦτο ἐγνώριζε καὶ ὁ τελευταῖος τῶν Τούρκων. Ὡς πρὸς τὰ προκείμενα δὲ ζητήματα καλῶς ἐγίνωσκεν ἡ Πύλη, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἐτῆρει ἰδιαιτέρην ὁδὸν ἀπέναντι τῆς ἱερᾶς συμμαχίας, ὅτι ἐκ συστήματος ἀντέπραπτεν

εἰς ὅλα τὰ κοινὰ διαβήματα τῶν συμμάχων δυνάμεων, καὶ ὅτι ἡ Ῥωσσία τὴν ἐφοβεῖτο, διότι ἀνέκαθεν ἡ Ἀγγλία παρηκολούθει προσεκτικῶς πάσας τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει ῥωσικὰς ῥαδιοσυργίας. Φύσει νηφάλιος, ψυχρὰ καὶ δυσαίσθητος ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐν μόνον, τὸ συμφέρον της, εἶχε στερεῶς καὶ ἀμετατρέπτως πρὸ ὀφθαλμῶν, τὴν διατήρησιν τῆς Τουρκίας. Ἀφ' ὅλων τῶν σταυροφορικῶν ἐρέξεων τῆς Εὐρώπης προσφύλαττε τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν τὸ πρακτικὸν πνεῦμα τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, ὅστις ὅσον καὶ ἡ κυβέρνησις αὐτὴ ἀπεστρέφετο τὴν ἱπποτικὴν ἐκστρατεῖαν τῶν ἐθνῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῆς Ῥωσσίας, διὰ τὴν ὁποῖαν ἡ ἀνακούφισις τῆς Ἑλλάδος, ἦν ἐν ὀνόματι τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς φιλάνθρωπίας ἀπῆται, οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ πρᾶφασις τῆς φιλαυτίας καὶ τὸ κάλυμμα τῆς καταδυναστεύσεως. Ἀρχοῦντως φυσικὸν νοῦν εἶχον οἱ πολιτικοὶ τῆς Τουρκίας ἄνδρες, διὰ τὰ κάμωσι τὰς πολιτικὰς ταύτας σκέψεις· ὅ,τι δὲ ἀπέβλεπεν αὐτοὺς περισσότερον καὶ ὅ,τι ἐνόουν καὶ καλλίτερον ἦτο, ὅτι ἡ Ἀγγλία εἶχεν ἐν Ἑπτανήσῳ τὰ αὐτὰ συμφέροντα ὅποια καὶ ἡ Τουρκία. Ἡ Ἀγγλία ἐφοβεῖτο τὴν μετάδοσιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὰς Ἰονίους νήσους, καὶ καλῶς ἐγνώριζον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτι «ὁ βασιλεὺς Ὠμαῖς» ὁ γνωστὸς ἐκεῖνος Ἀρμυρῆς τῆς Ἑπτανήσου Ὠμαῖς Μαῖτλάνδος, ἦτο ἀρχοῦντως παῖς, ὥστε νὰ ἐμποδίσῃ διὰ παντὸς μέσου τοιαύτην καταστροφὴν. Φανατικοὶ μόνον καὶ παράφρονες ἐνθουσιασταὶ ἠδύναντο ν' ἀπαιτήσωσιν, ὥστε ἡ Ἀγγλία πολιτικῇ φιλάνθρωπῃ φερομένη νὰ παραδώσῃ τὴν ἀνεκτίμητον ταύτην κτῆσιν, ἐν ᾗ εἶχε τοσαύτας ἀφορμὰς νὰ βλέπῃ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τὸν δάκτυλον τοῦ Ἑπτανήσου Καποδιστρίου, καὶ ὀπισθεν αὐτοῦ νὰ ὑποπτύηται τὰ ῥωσικὰ μηχανήματα. Ἐν ἀρχῇ μὲν ἐφαίνετο, ὅτι θέλησις καὶ σκοπὸς τῆς ἀγγλικῆς ἢ μᾶλλον τῆς Ἰονίου κυβερνήσεως ἦτο νὰ μείνῃ οὐδέτερος θεατὴς τοῦ Ἑλληνικοῦ κινήματος. Εἰς τοὺς πρόσφυγας Πελοποννησίους ἐδίδεν ἡ Ἑπτανήσος ἄσυλον, πηρέεσκε τὴν καταπάτησιν τῶν ἀστυνομικῶν καὶ ὀλιγονομικῶν διατάξεων, καὶ ἐκήρυξεν ἐν ἀρχῇ (28/9 Ἀπριλίου 1821) οὐδετερότητα, ἥτις δὲν ἐκόλυε μὲν τοῦτον ἢ

ἐκείνον ἀπὸ τοῦ νὰ λάβωσιν μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα, ἀλλὰ τοὺς ὑπε-
 θύμιζε μόνον, ὅτι πράττοντες τοῦτο ἐστεροῦντο τῆς ἀγγλικῆς
 προστασίας. Μόλις μετὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ κόμητος Μεταξῆ καὶ
 τῶν ὀπκῶν του, προσεκλήθησαν οἱ «ἀρχηγοὶ οὗτοι τῶν Ζακυν-
 θίων καὶ Κεφαλλήνων» νὰ ἐμφανισθῶσιν ἐνώπιον τῆς ἀρχῆς ἐπὶ
 ποινῇ ἐξορίας καὶ δημεύσεως τῶν κτημάτων, καὶ ἡ ἀπειλὴ αὕτη,
 παρχαουσάντων αὐτῶν, εἶχεν ἐκτελεσθῇ. Οἱ Ἕλληνες κατέκριναν
 τὸ αὐστηρὸν τοῦτο μέτρον ὡς ἄδικον, ἐπειδὴ ἄλλα κράτη ἄφι-
 νον ἀνενοχλήτους τοὺς φιλέλληνας αὐτῶν ὑπηκόους· ἀλλ' οἱ φι-
 λέλληνες οὗτοι οὐδέποτε ἐνεφανίζοντο ὡς σῶμα Γερμανῶν ἢ Γάλ-
 λων, ὡς ἐν ὀνόματι τῶν κυβερνήσεών των τρόπον τινά, ἐν ᾧ ὁ
 Μεταξῆς καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἐπαχρυσίσθησαν ὡς Ἴόνιοι, καὶ ἡ
 Ἀγγλίς νομιμώτατα ἐφέρετο διδούσα τοιοῦτοτρόπως εἰς τὴν
 Ῥωσσίαν μᾶθημα καὶ παράδειγμα, πῶς ὥφειλε νὰ φέρηται ἐπι-
 σήμως ἀπέναντι τῆς ὑπεροφίας τοῦ Ὑψηλάντου. Τοῦνχεντίον δὲ ἡ
 χαμερπὴς μεροληψία, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ δεσποτικὸς καὶ ὠμὸς Ἀρ-
 μוסτὴς μετεχειρίζετο ἕκτοτε τὴν οὐδετερότητα, ἦτο αἶσχος διὰ
 τὴν Ἰόνιον καὶ διὰ τὴν Ἀγγλικὴν κυβέρνησιν. Ὅτε τῷ 1821 ὁ στό-
 λος τοῦ Δράμαλη ἐνεφανίσθη εἰς τὸ Ἰόνιον πέλαγος, ἐγένετο δε-
 κτός εἰς ὅλους τοὺς λιμένας τῆς Ἐπτανήσου ἐφοδιασθεῖς καὶ διὰ
 τῶν ἀναγκαίων, καὶ ἡ ἀνταπόκρισις τῶν Τούρκων στρατηγῶν καὶ
 νυχάρχων ἐστέλλετο διὰ τοῦ ὕγιονομείου, ἐν ᾧ ὅλαι αἱ Ἑλληνικαὶ
 ἐπιστολαὶ ἀπεσφραγίζοντο, καὶ ὁ Τομπᾶζης, ὃν ὁ λαὸς ὑπεδέχθη
 ἐνθουσιωδῶς περιουρίσθη παρὰ τῶν ἀρχῶν τοῦ τόπου. Ἡ ἀπειθεία
 καὶ τὸ κοινωνικὸν καὶ ἐθνικὸν μῖσος τῶν Ἰονίων κατὰ τῶν Ἀγ-
 γλων δὲν ἦτο βεβαίως κατὰλληλον νὰ καταστήσῃ τὴν διαγωγὴν
 τῆς Ἰονίου κυβερνήσεως ἥττον ἀποτομον καὶ ἐμπαθῇ. Ἀποχω-
 ρούντος τοῦ Καρᾶ Ἀλῆ (κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1821) αἰγυ-
 πτιακὴ φρεγάτα διωκομένη ἐναυάχησε παρὰ τῷ Ὑψηλῳ· οἱ
 προσδραμόντες Ζακύνθιοι, παρωργισμένοι νὰ βλέπωσι τὴν τουρ-
 κικὴν σημαίαν κυματίζουσαν παρὰ τὴν παραλίαν των, ἦλθον εἰς
 αἵματηρὰν σύγκρουσιν μετὰ τῆς ἀγγλικῆς φρουρᾶς τοῦ ὕγιονομείου,
 καὶ τὸ συμβᾶν τοῦτο ἐπέφερεν ἐν ὅλῃ τῇ Ἐπτανήσῳ τὴν κήρυ-

ξιν πολεμικῆς καταστάσεως. Κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1822 προητοιμαζέεν ὁ Μισούλης ἔφοδον κατὰ τοῦ ἐν Μούρτω τουρκικοῦ σιόλου, καὶ βεβαίως ἤθελεν ἐπιτύχει τοῦ σκοποῦ του, ἐὰν αἱ Ἰονικαὶ ἀρχαὶ μετεχειρίζοντο μὲ τὸν αὐτὸν τρόπον τὰ πλοῖά του ὡς καὶ τὰ τουρκικὰ, καὶ ἐὰν δὲν τῷ ἀπηγόρευον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν πορθμὸν τῆς Κερκύρας. Πέμψαντος τοῦ Μισούλη τὴν Τερψιχόρην νὰ κάμῃ παράπον, κατεσχέθη τὸ πλοῖον, ἐπειδὴ Ἕλληνες πειραταὶ εἶχον κλέψει πρὸ μικροῦ ἐν Ἀγίᾳ Μαύρᾳ πρόβατα. Κακουργήματα δὲ τῶν Τούρκων, πολὺ μεγαλειότερα, παρέβλεπεν ἡ κυβερνήσις ἐν σιωπῇ. Ὅτε δὲ μετὰ ταῦτα οἱ Ἕλληνες ἀπέστειλαν δι' αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν τὸν Γ. Σπανιωλάκην εἰς Κέρκυραν, ὁ Ἀρμοστής, ὅστις δὲν ἤθελε ν' ἀναγνωρίσῃ «τὴν ἄγνωστον μεγαλειότητα» τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως τῆς Ἑλλάδος ἀπέπεμψεν αὐτὸν δι' ἐπιστολῆς (16/28 Ἀπρ. 1822), ἣν καὶ αὐτὸς ὁ Ἀγγλος Γόρδων ὠνόμασε τέλειον δαίγμα ἐμπαθοῦς αὐθαδείας (1).

Ὅσον μῖσος διήγειραν τὰ συμβάντα ταῦτα ἐν Ἑλλάδι, τοσοῦτον ἡλικρίστησαν αὐτὰ καὶ καθυσχύχασαν τὴν τουρκικὴν κυβερνή-
* Ο λόρδος Στράγκφορδ.
 σιν ὡς πρὸς τὴν θέσιν, ἣν ἐμελλε νὰ τηρήσῃ πρὸς αὐτὴν ἡ Ἀγγλία. Καὶ ἡ μὲν Πύλην ἐθεώρει τὸν πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας φίλον εἰλικρινέστατον, οἱ δὲ Ἕλληνες, καὶ ἐν ἀρχῇ καὶ οἱ Ῥῶσοι, ἐθεώρουν αὐτὸν φυσικὸν αὐτῶν ἐχθρόν. Γενικῶς ἐλέγετο, ὅτι αὐτὸς πρῶτος κατέδειξεν εἰς τὴν Πύλην τὸν κίνδυνον τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἅμα ἐφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν (8/20 Φεβρουαρ. 1821)· τοῦτο ὅμως δὲν ἔχει αὐθιχείας. Τὸναντίον μάλιστα ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ Σουλτάνου παρουσιάσει (10/22 Μαρτίου) διέγραψεν ἀμέσως τὴν πρὸς τὴν Πύλην θέσιν τῆς Ἀγγλίας, ὀνομάσας ἐν τῇ πρὸς τὸν Σουλτάνον προσφωνήσει του τὸν βασιλέα αὐτοῦ φίλον του καὶ σύμμαχον καὶ ἐκφρασθεὶς ὑπὲρ τῆς ἀκεραιότητος τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Δι' φιλικὰ αὐτὰι σχέσεις τοσοῦτον κατεγοήτευσαν τοὺς ὑπουργοὺς τῆς Πύλης, ὥστε μετ' οὐ πολὺ ἤρχισαν νὰ ἐνοχλῶσι τὸν φίλον των διὰ τῶν ἀφελεστάτων ἀξιώσεων. Μικρὸν μόνον δαίγμα τούτου ἦτο, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐφέντης

(1) Τρικούπης 2, 219.

ἀπήτησε παρ' αὐτοῦ οὐ μόνον μεροληπικὴν οὐδετερότητα ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξωσιν ἢ παραδόσιν τῶν προσφύγων. Ὅτε δὲ ἡ Πύλη (24|6 Μαΐου 1821) προσεκάλεσε τοὺς Βαρβαρίνους ἀπήτησε διπλότυπον τῆς πρὸς τοὺς δέηδας καὶ βέηδας προκηρύξεως παρὰ τοῦ Ἀγγλου φίλου τῆς, ὅστις ὅμως ἀπέφυγε νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὸ δεῖγμα τοῦτο τῆς ἐμπιστοσύνης. Ἄλλοτε πάλιν ἠναγκάσθη ὁ λόρδος ν' ἀρνηθῇ ἄτοπον δῶρον τοῦ εὐγνωμονοῦντος Σουλτάνου· ἀλλ' ἐγίνωσκε τὸν τρόπον ν' ἀρνηθῇ χωρὶς νὰ προσβάλλῃ. Ἀλλοίως δὲ φιλοφρονήσεις ἐδέχετο προθυμότερον. Ἀνωτέρω εἶδομεν ὅτι ἐν τῇ πρὸς τὴν βῶσσικὴν πρεσβείαν ῥήξει τῆς ἡ Πύλη εὐγενῶς καὶ προθύμως παρεχώρει εἰς τὸν λόρδον πᾶν ὅ,τι ἤρνεϊτο ἐπιδεικτικῶς εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Ῥωσσίας. Ἡ μεγάλη ἐπιρροὴ τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἐδηλώθη πρὸ πάντων εἰς τὰς πρὸς τὴν Περσίαν διενέξεις, καθ' ἃς ὁ Στράγκφορντ ὡς μεσάζων ἀπήλαυε τῆς ἐμπιστοσύνης ἀμφοτέρων τῶν διχμαχομένων μερῶν· καὶ ὁ Σάχ τῆς Περσίας καὶ ὁ υἱὸς του, ἐξαντλήσαντες τὰς δυνάμεις των εἰς ἀμφιρῥεπείς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις, ἐπανειλημμένως καὶ ἐπισήμως ἐζήτησαν τὴν μεσολάβησίν του, συνεπεῖχ τῆς ὁποίας ἀπεστάλη μετὰ ταῦτα Τοῦρκος ἐπιτετραμμένος, τῆς ἀποστολῆς τοῦ ὁποίου συνέπεια ἦτο ἡ εἰρήνη τοῦ Ἐρζερούμ (16/28 Ἰουλίου 1823). Ὅσῃ ἐπιρροὴν καὶ ἂν ὤφειλεν ὁ Στράγκφορντ εἰς τὴν μεγάλην δύναμιν, ἥς ἦτο ἀντιπρόσωπος, τὸ πλεῖστον ὅμως αὐτῆς ἐχρεώσται εἰς τὴν ἀτομικὴν του ἰκνότητά. Πολλὰς ἤδη εἶχεν ἀποκτήσει παρὰ τῇ Πύλῃ συμπαιδείας, ὅτι ὡς γνήσιος Τόρκος ἦτο ἀποδεδειγμένως καὶ καθαρώς ἐναντίος τῶν ἀπαιτήσεων τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς ἐπαναστάσεώς των, καὶ τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν ἐθεώρει στίφος ἀνθρώπων διεφθαρμένον καὶ ἀξιοκαταφρόνητον. Τὸ μέλημά του ἦτο ἡ ἀποφυγὴ τοῦ βῶσσικοῦ πολέμου, οὐχὶ δὲ ἡ βελτίωσις τῆς θέσεως τῶν Ἑλλήνων, καὶ τοῦτο ἤδη παρεῖχεν αὐτῷ ἐν τῇ θέσει του διπλοῦν τὸ ὄφελος. Ἐν δὲ τῇ ἐπισήμῳ αὐτοῦ πρὸς τὴν Πύλιν σχέσει ἐδείκνυνεν ἑαυτὸν ὡς ἄνδρα ἔχοντα φιλόφρονα ἀξιοπρέπειαν καὶ γενναϊόφυχον προθυμίαν, ἄνδρα ἀκραδάντου τιμιότητος καὶ σταθερότητος, καὶ ἀκαμάτου δραστηριότητος. Ἐκτὸς τῆς εὐγενοῦς συμπεριφορᾶς του,

εἶχε καὶ ἀνεξάντλητον πλοῦτον ἰδεῶν καὶ μέσων, πρὸ πάντων ὅμως τὴν ἐπιτηδειότητα νὰ κατανοῇ τὴν ἀξίαν τῶν Τούρκων καὶ νὰ λαλῇ πρὸς αὐτοὺς διὰ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν τύπων των. Ἐκ παντὸς μέσου ὠφελούμενος ἐγνώριζε τὸν τρόπον νὰ συνάπτῃ ἰδιαιτέρως σχέσεις πρὸς ὅλα τὰ ἐν τοῖς πράγμασι πρόσωπα, καὶ πρὸς τὸν διεφθοραμένον Χαλὲτ ἐφέντην, πρὸς ὃν ἐλάλει διὰ χρυσῶν πειστικῶν μέσων, καὶ πρὸς τὸν αἰμοβόρον Καρᾶ Ἀλῆν, ὃν (ἐναντίον τῶν καλλιτέρων του φίλων) ἐθεώρει ἄνδρα ἀξιαγάπητον καὶ πεφωτισμένον, διότι διὰ λόγων οὗτος ἐδείχθη ἐναντίος εἰς τὰ βίαια μέτρα καὶ ἔδωκε τὴν συμβουλὴν νὰ καταπνιγῇ ἡ ἐπανάστασις διὰ χρυσίου κάλλιον ἢ διὰ τῶν ὅπλων (1). Διὰ τοῦτο ἡδύνατο ὁ Στράγκφορντ νὰ μεταχειρίζεται ἀφόβως πρὸς τοὺς ὑπουργοὺς τῆς Πύλης γλῶσσαν τοσοῦτον ἀπότομον, ὥστε εἰ ἄλλοι διπλωμάται ἐπίστευον ὅτι διακινδυνεύει τὴν ἐπιβρόχην του· αὐτὸς ὅμως σπανίως ἐπέφερε τὰς ἰσχυροτέρας πληγὰς εἰς τὴν ὑπεροψίαν των χωρὶς νὰ τοῖς ἀνοίξῃ συγχρόνως καὶ ἔντιμον διέξοδον. Καὶ νῦν ἐξηκολούθει νὰ κάμῃ τὴν ἐνεργητικωτάτην συγχρόνως δὲ καὶ ἐπιτηδειοτάτην χρῆσιν τῆς νέας αὐτοῦ θέσεως. Ὡς εἰσαγωγὴν εἰς «νέαν ἐποχὴν τῶν διαπραγματεύσεων» διέταξε (28/9 Ἀπριλίου 1822) τὸν διερμηνέα αὐτοῦ νὰ διαβιβάσῃ νέας ὁδηγίας εἰς τὴν Πύλην (2). Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ ἀντὶμετρεῖ πρὸ παντὸς τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως διὰ τῶν μεγαλειτέρων τιμῶν, αἵτινες τῷ ἐχρησίμευσον συγχρόνως ὡς τὰ ἰσχυρότερα ὅπλα κατὰ τῶν ὑπουργῶν τῆς Πύλης. Ἀρχὴ πασῶν τῶν μελλουσῶν διαπραγματεύσεων, ἔλεγεν ἐν αὐτῷ ὁ Στράγκφορντ, πρέπει νὰ ᾔηται ἡ ὑποχρέωσις ἐκ μέρους τῆς Πύλης νὰ ᾔηται τὴν ὕπερ ποτε αὐστριακὴν. Ἀγνώμων καὶ δυσανασχετοῦσα ἀπέναντι τῆς Αὐστρίας, ἥτις ἀπὸ ἐνὸς ἤδη ἔτους τῇ ἔδωκε πάντα τὰ δείγματα τῆς εἰλικρινεστάτης φιλίας, περιήλθεν ἡ Πύλη εἰς θέσιν, ἥτις εἰς τὰ μέχρι τοῦδε στοιχεῖα τῶν

(1) Ἀλληλογραφία μεταξὺ τοῦ Gentz καὶ τοῦ A. Müller. σελ. 362.

(2) Ἐμπιστευτικαὶ ὁδηγαί διὰ τὸν πρῶτον διερμηνέα τῆς ἀγγλικῆς πρεσβεΐας 28]᾽ Ἀπριλίου 1822 γγγ.

διαπραγματεύσεων, τὰ συμφέροντα τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Τουρκίας, προσέθηκε καὶ τρίτον, τὴν προσβεβλημένην ἀξιοπρέπειαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας! Ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας δὲν δύναται νὰ κηρυχθῇ σύμφωνος μὲ τὴν ὑποδοχὴν, ἣν ἔλαβεν ἡ διακοίνωσις τῆς 16]28 Φεβρ. ἐν Βιέννῃ. Δὲν ἔπεται ὅμως ὅτι μὲ τὴν τελευταίαν αὐστριακὴν διακοίνωσιν ἐπῆλθε καὶ ὁ καιρὸς τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ἡ φιλία προτείνει τὰς ἐκδουλεύσεις τῆς, αἵτινες δὲν ἀπωλέσθησαν, ἀλλὰ αἱ ὁποῖα πρόκειται ν' ἀνακτηθῶσιν. Ἡ ἐνέργεια τοῦ πρέσβους τῆς Αὐστρίας παρεμποδίσθη ὅθεν ἐφείλει ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας νὰ διπλασιάσῃ τὴν δραστηριότητά του, οὐχὶ ὅπως σφετερισθῇ τὸ μέρος τῆς αὐστριακῆς, ἀλλ' ὅπως κατωρθώσῃ, ἐν ἀναλάβῃ ἡ Αὐστρία ὅσον τὸ δυνατόν τάχιστα τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς. Ἡ Ἀγγλία, ἔλεγε παρακατιῶν ὁ Στράγκφορντ μεταχειριζόμενος φράσιν ὅπως συμμαχικὴν, εἶναι καὶ οὐδὲν ἄλλο θέλει νὰ ᾔῃαι ἢ «τὸ ὄργανον τῶν κοινῶν φρονημάτων καὶ εὐχῶν τῶν συμμάχων ἀνακτοβουλίων». Διάφορος ὅμως εἶναι ἡ θέσις τῆς Αὐστρίας. Ἡ δύναμις αὕτη πρέπει νὰ θεωρῇται πάντοτε ὡς ὁ πραγματικὸς ὁδηγὸς τῶν συμμάχων εἰς τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας.

Ἀφ' οὗ ἡ αὐστριακὴ ἤδη διακοίνωσις δὲν ἔλειψε νὰ προξενήσῃ ἐντύπωσιν τινα, αἱ ἐξηγήσεις αὐταὶ τοῦ Ἀγγλοῦ πρεσβευτοῦ κατεθρούνθησαν φυσικῶς τῷ λόγῳ τὰ μέγιστα τοὺς ὑπουργοὺς τῆς Πύλης. Ἡ Πύλη ἔσπευσε (6]18 Ἀπριλίου) νὰ ἐπικυρώσῃ ἐγγράφως τὰς τελευταίας ὑποσχέσεις ὡς πρὸς τὰς Πηγμονίας (1), προφορικῶς δὲ διεβεβαιώθη ὁ διερμηνεὺς, ὅτι ἡ Πύλη καταγίνεται εἰς τὸν διορισμὸν τῶν Ὀσποδάρων καὶ ὅτι ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ πολλοὶ ἐκ τῶν βοιάρων προσεκλήθησαν εἰς τὴν πρωτεύουσιν. Ὁ λόρδος Στράγκφορντ, δραττόμενος τῆς εὐκαιρίας, ἀπήτησεν ἀμέσως νὰ δοθῶσιν αἱ αὐταὶ διασαφήσεις καὶ εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας καὶ νὰ συναφθῶσι τοιοῦτοτρόπως πάλιν αἱ μετὰ τῆς Αὐστρίας σχέσεις. Ἡ Πύλη συγκατετέθη εὐθὺς εἰς τοῦτο. Ἐν δὲ τῇ πρὸς τοῦ-

(1) Διακοίνωσις τοῦ βρεῖξ ἐφέντη πρὸς τὸν ὑποκόμητα Στράγκφορντ 6]18 Ἀπριλίου. χργ.

το δικαιοκινῶσαι (8/20 Ἀπριλίου) ἐξεφράσθη ἡ Πύλη ἔτι δριστικώ-
τερον ὅτι ἡ ἐκκένωσις διατάχθη, καὶ ὅτι ὁ διορισμὸς τῶν Ὀσπο-
δάρων θέλει γίνεσθαι ἐντὸς 14 ἡμερῶν. Συγχρόνως καὶ ὁ ῥετζ ἐφέν-
της διεβεβαίωσε προφορικῶς τὸν Αὐστριακὸν διερμηνέα, ὅτι ἡ
Πύλη οὐδέποτε ἔσχε τὸν σκοπὸν νὰ προσβάλῃ τὴν Αὐλὴν τῆς
Αὐστρίας. Πρὸς δικαιολόγησίν του εἶπεν, ὅτι δὲν γνωρίζει τὴν
γλῶσσαν τῶν Αὐλῶν, καὶ τοῦτο δὲν ἦτο ὅλως περιττὸν, διότι
προσέβηκεν, ὅτι ἐλπίζει, ὅτι εὐκολον θέλει εἶσθαι διὰ τὸν πρίγκη-
πα Μεττερνίχον νὰ διατηρήσῃ τὴν καλὴν τοῦ Τσάρου διάθεσιν,
ἐὰν διαβεβαίωσῃ αὐτὸν, ὅτι τὸ αὐστριακὸν ἀνακτοβούλιον ἐκα-
τηγορήθη ὑπὸ τῆς Πύλης ὡς ὑπερασπιζόμενον διακαέστερον τὰ
συμφέροντα τῆς Ῥωσσίας ἢ τὰ τῆς Αὐστρίας. Μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς
τὰς ἐπιτυχίας ταύτας, ἔβαλεν ὁ λόρδος Στράγκφορντ πῦρ εἰς τὴν
κυριωτέραν αὐτοῦ ὑπόνοιαν. Αἱ πρεσβεῖαι ἐλάμβανον μέχρι τοῦδε
πάντοτε σοβαρωτάτας εἰδήσεις περὶ τῆς κακῆς διαγωγῆς τῶν
τουρκικῶν στρατευμάτων, ὧν τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τῶν παρα-
δουναβίων ἡγεμονιῶν ἐζήτουν. Ἡ Πύλη αἰετοῦ ἤρνεϊτο τοῦτο.
Εἰς τὰς φρικώδεις ἐκθέσεις, αἱ ἐλάμβανεν ἡ αὐστριακὴ πρεσβεῖα
προσσετίθεντο καὶ ἄλλαι, αἱ ἐλάμβανεν ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας.
Αἱ αὐστριακαὶ ἐκθέσεις ἀνέφερον ὅτι οἱ γενίτσαροι ἐμαίνοντο ὡς
ἄγρια θηρία, ὅτι ὁ καϊμακάμης Βογορίδης ἐπὶ κεφαλῇ τῶν Ἑλ-
λῆνων συνεννοούμενος μετὰ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν ὑπέβαλε τὰς
ἀταξίας ταύτας, ὅτι ἐν Ἰασίῳ ὑπὲρ τὰς 500 οἰκίας ἐπυρπολήθη-
σαν. Ἡ Πύλη ὠνόμαζε ταῦτα πάντα μυσταρὰς συκοφαντίας. Νῦν
ὁμῶς ἀπέστειλεν ὁ λόρδος Στράγκφορντ ἐπίτηδες ἀπεσταλμένον
εἰς Βουκουρεστίον, ἵνα λάβῃ ἐπιτοπίως αὐθεντικὰς πληροφορίας.
Ὁ ἀπεσταλμένος οὗτος ἔφερε (12/24 Ἀπριλίου) εἰς τὸν πρέσβυν
τὴν ἐπικύρωσιν ὅλων τῶν τρομερῶν σκηνῶν, τῶν βαρβαροτήτων
τῶν γενιτσάρων καὶ τῶν καταχρήσεων τῶν πασάδων. Εὐθὺς ἔπεμ-
ψεν ὁ λόρδος τὸν διερμηνέα αὐτοῦ (13/25 Ἀπριλίου) πρὸς τὸν ῥετζ
ἐφέντην, ἵνα τῷ εἴπῃ ἀποτόμως, ὅτι αἰσχύνεται ἀπέναντι τῆς
κυβερνήσεώς του, ὅτι ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἦτο ὄργανον τῶν ψευ-
δῶν τῆς Πύλης ἀγγελιῶν. Ἀμέσως ἔλαβεν ὁ λόρδος τὴν διαβεβαίω-

Ὁ Τσάρος ἤτο ἔτοιμος νὰ συγκατατεθῇ εἰς τὴν γνώμην τοῦ Μεττερ-
νίχου, νὰ συγκαλεσθῇ δηλ. σύνοδος πληρεξουσίων πρὸς συζήτη-
σιν τῶν ἐν τῷ ἐγγράφῳ περιεχομένων προτάσεων καὶ ἀμέσως
διέταξε τὸν Tatitschew νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Βιέννην (1). ὑπὸ τοῦς
αἰσιωτάτους τούτους οἰωνοὺς ἔφθασεν καὶ αἱ ἐκθέσεις τοῦ λόρ-
δου Στράγκφορντ (περὶ τὰ μέσα τοῦ Μαΐου). Ἀμέσως ὁ Νεσελρώδ
ἀπέδωκε μεγίστους ἐπαίνους εἰς τὴν δραστηριότητά του (2), καὶ
διεβεβαίωσεν ὅτι ἅμα ἐκτελεσθῇ ἡ ὑποχώρησις τῶν τουρκικῶν
στρατευμάτων ἀπὸ τῶν Ἠγεμονιῶν, καὶ ἅμα ἡ Πύλη διορίζουσα
πληρεξούσιον κάμῃ τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν εἰρήνην, ὁ αὐτο-
κράτωρ θέλει εὐθὺς διορίσει τὸν πληρεξούσιόν του, καὶ ὡς τὸν
καταλληλότετον τρόπον τῆς συνεντεύξεως ἐπρότεινε τὴν πόλιν
Καμινιέζ-Ποδόλσκη (Kaminiiez Podolski). Ὁ αὐτοκράτωρ κοι-
νοποιῶν (17/29 Μαΐου) τὴν εὐχάριστον ταύτην τῶν πραγμάτων
τροπὴν (3), ἐπειράτο ν' ἀρπάσῃ ὡς ἐξ ἐφόδου καὶ τὴν εἰρήνην καὶ
τὰ ζητήματα, τὰ ὑπὸ τῆς Αὐστρίας πρὸς συζήτησιν προτεινόμε-
να. Εἰδοποίησε δὲ τοὺς συμμάχους του, ὅτι, φοβούμενος μὴ ὁ
λόρδος Στράγκφορντ εὖρῃ νέαν προσκόμματα, θέλει ἀποστείλει εἰς
Βιέννην τὸν Tatitschew, κυρίως ἵνα δώσῃ τὰς θάσεις τῶν πρὸς
εἰρήνευσιν τῶν ἐπαναστατησασῶν ἐπαρχιῶν διαπραγματεύσεων.
Προσεκάλεσε δὲ συγχρόνως τὰς Αὐλὰς, καὶ πρῶτον πάλιν τὴν
πρωσικὴν, νὰ πέμψωσιν εἰς τοὺς ἀντιπρσώπους των τὰς ἀναγκ-
καίας ὁδηγίας πρὸς τὰς ἐν Βιέννῃ συνδιασκέψεις, αἵτινες καίτοι
μὴ ἔχουσιν τὴν λάμπιν καὶ τὸν χαρακτῆρα συνόδου, ἐπέπρωτο
νὰ ᾔναι προοίμιον τῆς ἐν Βερώνῃ τῶν ἡγεμόνων Συνόδου, ἐν ᾗ ἐ-
πρόκειτο νὰ ἐξαίρεθῶσι τὰ τε ἰταλικὸν ζήτημα καὶ τὰ ἄλλα ζη-
τήματα περὶ προγενεστέρων περιπλοκῶν, ἵνα διευκολυνθῇ ἡ συμ-
μετοχὴ τῆς Ἀγγλίας. Τοὺς ἐν Πετροπόλει πρέσβεις τῆς Ἀγγλίας
καὶ τῆς Αὐστρίας παρεκάλεσεν ὁ αὐτοκράτωρ ν' ἀναδεχθῶσι νὰ

(1) Ἐγγράφον τοῦ κυρίου Tatitschew πρὸς τὸν πρίγκηπα Μεττερνίχον.
Ἐν Πετροπόλει 10/22 Μαΐου χργ.

(2) Δύο ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν ὑπόπτην Βασιῶτον 13/25 Μαΐου χργ.

(3) Ἐγκύκλιος πρὸς τὰς ἐν Παρισίῳ, Λονδίῳ, Βιέννῃ καὶ Βερολίῳ
πρεσβείας 17/29 Μαΐου χργ.

πέμψωσεν εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπροσώπους τῶν κυβερνήσεών των ἐπὶ τῇ θάσει τῶν νέων τούτων περὶ εἰρήνης προτάσεων τῆς Αὐστρίας ὁδηγίας πρὸς κοινοποίησιν εἰς τὴν Πύλιν. Τοῦτο καὶ ἐγένετο. Ὁ Lebzeltern ἐκοινοποίησε (14/26 Μαΐου) εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβιν τῆς Αὐστρίας τὸ αὐστριακὸν ὑπόμνημα καὶ τὰς διαπραγματεύσεις, αἵτινες συνεπεῖα αὐτοῦ ἤθελον λάβει χώραν ἐν Βιέννῃ μεταξὺ τῶν συμμάχων (1). Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας, τῷ ἔλεγε, ἐπιθυμεῖ νὰ ἐπισπεύσῃ ὁσον δυνατὸν τὰς διαπραγματεύσεις καὶ θέλει διορίσει πληρεξούσιον ἅμα καὶ ἡ Πύλη πράξῃ τὸ αὐτό· οὕτω δὲ λαμβάνων κατὰ τὰ φαινόμενα τὴν πρωτοβουλίαν, παραχωρεῖ εἰς τὴν μεσολάβησιν τοῦ λόρδου Στράγκφορντ ἰσχυρὸν μέσον (!), ἵνα υπερνικήσῃ τὴν δυστροπίαν τῆς Πύλης καὶ φθάσῃ εἰς τέρμα, τὸ ὅποιον (ὅτε ἀκόμη δὲν ἦτο γνωστὴ ἡ μεταβολὴ τῆς τουρκικῆς πολιτικῆς) ἐτέθη ἐν τῷ αὐστριακῷ ὑπομνήματι ὡς συνέπεια προκαταρκτικῆς συζητήσεως.

Ἡ Ῥωσικὴ Αὐλὴ λοιπὸν ἐπίστευεν ὅτι καὶ ἐκ τῆς Πύλης ἤθελεν ἀρπάσει εἰς ἐφόδου τὴν εἰρήνην, ἥτοι τὴν ἡμισείαν ἀπελευθερώσιν τῶν Ἑλλήνων, καὶ παρεκινήθη, ὡς πρότερον ἡ Αὐστρία, νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς τὸν διπλωματικὸν νικητὴν λόρδον Στράγκφορντ τὴν φροντίδα τῶν νέων τούτων διαβημάτων. Πρὸ τινων ἡμερῶν εἶχε γράψει ὁ ἱππότης Βαγῶτος πρὸς αὐτὸν (8/20 Μαΐου). Ἡ ὑπὸ τοῦ λόρδου Λονδονδερῆ πρὸ μικροῦ ἐκφρασθεῖσα εὐχὴ, τοῦ νὰ μὴ ἐπεκτείνῃ ἡ Ῥωσσία τὰς ἀπαιτήσεις της πέραν τῶν τεσσάρων ὅρων τοῦ τελεσιγράφου, κατεχώσθη ἐντελῶς ὑπὸ τῶν διαβημάτων, τὰ ὅποια παρεχωροῦντο κατὰ ξητὴν προτροπὴν τοῦ Τσάρου εἰς τὸν λόρδον Στράγκφορντ. Ἡ Ῥωσσία, εἶπον ἐν Περτροπόλει πρὸς τὸν Βαγῶτον, θέλει ἐγκαταλείψει διὰ τούτου τὸ δικαίωμα αὐτῆς νὰ προστατεύῃ τοὺς Ἕλληνας, καὶ δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐπιβρόχην της ἀλλὰ μόνον νὰ τὴν ἀνακτῇ πάλιν καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἑκτασιν. Ἐν τῇ σπουδῇ ταύτῃ ἐλκυσμονήθη

(1) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἀόμητα Αυτοσάφ. Ἐν Περτροπ. 14,23 Μαΐου γργ.

έντελώς, ὅτι ἡ έντελής έπιτυχία τών διαπραγματεύσεων τοῦ λόρδου Στράγκφορντ έζηρτάτο εκ τούτου μόνου, ὅτι ἡ Πύλη διβεβαίωθη ὅτι δέν ἤθελον προταθῇ νέαι ὕροι εκτός τών ἤδη παραχωρηέντων τεσσάρων. Οἱ πόθοι ὅμως τοῦ Τσάρου έβαπίζοντο κυρίως εἰς τὸ πέμπτον ἄθροον, ἵνα ἴδῃ καταπαύουσιν τὴν Ἑλληνικὴν έπανάστασιν διὰ μεσολαβήσεως καὶ διαγραφομένην τὴν μέλλουσιν αὐτῆς τύχην. Ἰνα δ' έπιτύχῃ τὸν πέμπτον τοῦτον ὅρον ἤτο έτοιμος νῦν ὁ αὐτοκράτωρ (ὡς καταδείκνυσεν ὁ Tatistshew έπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐν Βιέννῃ) νὰ παραιτηθῇ καὶ τῆς ακριβοῦς τηρήσεως τών τεσσάρων, π. χ. νὰ μὴ έπιμένῃ εἰς τὸν διορισμὸν τών Ὀσποδάρων, ἀρκεῖ μόνον νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ εκκένωσις καὶ νὰ διορισθῶσι πληρεξούσιοι, ἵνα συνάψωσι πάλιν τὰς ἀμέσους σχέσεις. Ἐμπιστευτικῶς δέ έλεγεν ὁ Tatistshew, ὅτι ἐπὶ τέλους καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ὅρον θέλει ὑποχωρήσει· ἀλλ' ὁ λόρδος Στράγκφορντ περιῆλθεν εἰς δεινοτάτην ἀμηχανίαν ἅμα τῷ έκοινοποιήθησαν αἱ νέαι αὗται προτάσεις· ὁ πολυάσχολος καὶ ἀσθενὴς Λονδονδερεῖς ἐν αὐτῇ τῇ σπουδαιοτάτῃ στιγμῇ τὸν εἶχεν ἀφήσει ἄνευ ὁδηγιῶν. Δέν εὔρεν ἐν τῇ ἀμηχανίᾳ του ἄλλην διέξοδον ἢ νὰ γράψῃ ἐμπιστευτικὴν έπιστολὴν (13/23 Ἰουνίου) πρὸς τὸν Μεττερνίχον, καὶ νὰ τὸν παρακαλέσῃ νὰ τῷ λύσῃ τὰς ἀπορίας του. Ὅταν ἡ έπιστολὴ αὕτη έφθασεν εἰς Βιέννην, εὔρισκετο ἤδη ἐκεῖ ἐκ μὲν τῆς Πετροῦπόλεως ὁ Tatistshew ἐκ δὲ τοῦ Βερολίνου ὁ πρίγκηψ Hatzfeld, πληρεξούσιοι ἀμφότεροι εἰς τὴν συνδιάσκεψιν έπιστεύετο δὲ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ λόρδος Λονδονδερεῖς ἤθελον ἔλθῃ. Εἶχεν ἤδη λάβῃ χώραν μία συνεδρίασις (16/28 Ἰουνίου), ἐν ᾗ έγενετο λόγος περὶ τοῦ ἀπὸ 17/29 Ἀπριλίου ὑπομνήματος. Λαβὼν ὁ Μεττερνίχος τὸ έγγραφον τοῦ λόρδου Στράγκφορντ (5/17 Ἰουλίου) διέταξεν ἰδιαίτεράν συνεδρίασιν, καθ' ἣν ἀνέγνωσε τὴν έπιστολὴν, καὶ παρεκίνησε τοὺς ἄλλους νὰ τῷ έπιτρέψωσι νὰ κάμῃ τὴν ὅσον οὐπω ὑποβληθητομένην ἀπάντησιν, ἥτις έμελλε νὰ περιλάβῃ κατὰ τὴν νέαν τῶν πραγμάτων τροπὴν νέας διὰ τὸν μεσάζοντα ὁδηγίας. Τὴν προτεραιὴν αὐτὴν έσχον τὰ πρότερα διαβήματα τοῦ λόρδου Στράγκφορντ ἐν Κωνσταντινουπόλει νέας εὐνοϊκὰς συ-

νεπείας. Οἱ Ὀσποδάροι εἶχον ἐκλεχθῆ, οὐχὶ ὡς πρότερον ἐκ τῶν κορυφαίων Φαναριωτῶν, ἐκ τοῦ ἔθνους δηλ. τῶν ἐπαναστατῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἐκ τῶν βοῦάρων· ὁ Ἰωάννης Στουρζας Λογοθέτης τῆς Μολδαβίας, ὁ δὲ Γρηγόριος Γαϊκας τῆς Βλαχίας. Ἐν τῇ κοινοποιήσει ἡμῶς (4/16 Ἰουλίου) τῶν διορισμῶν τούτων (1) ἐφανερώθη πάλιν ἀκουσίως ὅλον τὸ πείσμα τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Ἦλθεν ὁ καιρὸς, ἔλεγον αἱ διακοινώσεις, νὰ ἐκπληρωθῇ ἡ ὡς πρὸς τὰς ἡγεμονίας δοθεῖσα ὑπόσχεσις, ἤλθεν ἡμῶς συγχρόνως καὶ ὁ καιρὸς νὰ ἐκτελεσθῶσι καὶ τὰ ἐν τῇ συνθήκῃ ἄρθρα περὶ παραδόσεως τῶν προσφύγων καὶ περὶ τῶν κατὰ τὰ ἀσιατικὰ μεθόρια φρουρίων, ἄρθρα τὰ ὅποια δὲν χορῆζουσι πλείονος συζητήσεως, καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἐκτέλεσις ὑπὲρ τὸ δέον ἀνεβλήθη, ὑπερ ἦτο καὶ ἡ μόνη αἰτία, ὅτι δὲν κατεπνίγη εἰσέτι ἡ γενικὴ ἐπανάστασις. Καὶ αἱ πρώτισται ἤδη ἀμυδραὶ νύξεις περὶ τῆς ὑπὸ τῶν δυνάμεων ποθυμένης ἐπεμβάσεως ἠρέθισαν καὶ παρώργισαν τοὺς ὑπουργοὺς τῆς Πύλης, νῦν ἡμῶς τὰ περὶ τοῦ ἀπειλητικοῦ πέμπτου ἔρου λεγόμενα διήγειρον εἰς τὸ μὴ περαιτέρω τὴν ὀργὴν των. Ὅτε δὲ μετ' οὐ πολὺ ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας συνῆλθε μετ' αὐτῶν εἰς συνδιάσκεψιν (2), καὶ ἐπειρᾶτο νὰ τοὺς παρακινήσῃ νὰ πέμψωσι πληρεξούσιον ἢ νὰ κάμωσιν ἑμεσον πρὸς τὴν Ῥωσσίαν κοινοποιήσιν (ὑπερ καὶ κατὰ τὰς συνθήκας δέον ἦτο νὰ γείνη ὡς πρὸς τὸν διορισμὸν τῶν Ὀσποδάρων), ἠναγκάσθη ἐν δεινῇ εὐρισκόμενος θέσει νὰ ὑπομείνῃ τὰς πιερωτάτας τοῦ Τσανίπ αἰτιάσεις, καὶ ἔλαβε τὴν ἀπότομον ἀπάντησιν, ὅτι ἡ Πύλη οὐδέποτε θέλει ἐπιτρέψει τὴν περαιτέρω ἐπέμβασιν τῶν δυνάμεων, οὐδὲ συγκατατεθεῖ, ἢ μέλλουσα θέσις τῆς Ἑλλάδος νὰ γείνη ζήτημα διαπραγματεύσεων μετὰ τῆς Ῥωσσίας. Ἡ Ἀγγλία, ἠρώτησεν ὁ Τσανίπ, ἤθελε ποτε δεχθῇ τουρκικὴν ἐπέμβασιν, ἐὰν ἐπανεστάτουν οἱ ἐν ταῖς Ἰνδίαις Μωαμεθανοὶ αὐτῆς ὑπῆκοοι; Μετὰ δύο ἡμέρας ὑπέβαλεν

(1) Ἐπίσημοι διακοινώσεις πρὸς τὸν λόρδον Στρέγκφορντ καὶ πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας, 4/16 Ἰουλίου χργ.

(2) Ὑπόμνημα τῆς συνεδριάσεως τοῦ πρέσβους τῆς Ἀγγλίας μετὰ τῶν ὑπουργῶν τῆς Ὑψ. Πύλης τῇ 15/27 Ἰουλίου, χργ.

δὲ πρέσβους τῆς Αὐστρίας εἰς τὴν Πύλην ἀντίγραφον προφορικῆς διακονιώσεως (1), ἐν ᾗ ὑπεστήριζε τὴν περὶ ἀποστολῆς πληρεξουσίου αἵτησιν. Καὶ εἰς αὐτὸν ἀπήντησεν ἀρνητικῶς ὁ βρεῖζ ἐφέντης, εἰπὼν, ὅτι ἡ Πύλη ἐκτελοῦσα τοὺς τέσσαρας ὅρους τοῦ τελεσιγράφου λαμβάνει θέσιν, ἣν καὶ αὐταὶ αἱ δυνάμεις δὲν ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ τῇ διαφιλονικήσωσι !

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅτε ἔφθασεν εἰς τὸν λόρδον Στράτχφορντ ἡ ἀπάντησις τοῦ Μεττερνίχου. (2) Ὁ πρίγκιψ εἶχεν ὑποβάλλει τὸ σχέδιον αὐτῆς κατὰ τὴν συμφωνίαν εἰς τὴν ἔγκρισιν τῆς συνδιασκέψεως. Τὴν πρώτην ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ θέσιν κατεῖχεν ὁ πέμπτος ὅρος, ἡ περὶ εἰρήνης μεσολάθεσις. Μέχρι τοῦδε, ἔλεγεν ὁ Μεττερνίχος, οἱ σύμμαχοι ἐπελαυθάνοντο ἀπέναντι τῆς Πύλης μόνον τῶν ζητημάτων τοῦ καθαροῦ δικαίου, οὐχὶ δὲ καὶ τῶν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος. Τίς εἶναι ὅμως σήμερον ὁ ἄμεσος σκοπὸς τῶν κοινῶν προσπαθειῶν ; Ἡ ἐντελής συμφιλίωσις τῆς Πύλης μετὰ τῆς Ῥωσσίας. Πρὸς τοῦτο δὲν ἀρκεῖ ἡ ἐξομάλυνσις τῶν τοῦ δικαίου ζητημάτων ! Ὁ Τσάρος δὲν θέλει νὰ ἀναλάβῃ τὰς διπλωματικὰς σχέσεις μόνον ἐπὶ τῇ θάσει τῆς τηρήσεως τῆς συνθήκης, οὐδὲ ἀνεκάλεσεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὴν πρεσβείαν τοῦ μόνου ἐνεκα τῆς καταπατήσεως τῶν συνθηκῶν. Ὁ Τσάρος δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ γείνη ὁ ἀντιπρόσωπός του καθ' ἐκάστην θεατῆς, οὐδὲ ἐν τῷ μέλλοντι, τῶν σκηνῶν, οἷσι ἔλαβον χώραν κατὰ τὴν παρελθόντα Μάϊον. Καταδικάζων τὴν ἐπανάστασιν θέλει ὁ αὐτοκράτωρ νὰ θέσῃ συγχρόνως καὶ τέρμα εἰς τὴν ἀπηνῆ ἀντίδρασιν. Ἄν καὶ ἡ Πύλη, ὑπεροπτικὴ καὶ φιλύποπτος, ἀρνήται διαπραγματεύεσιν περὶ τῆς μελλούσης τύχης τῆς Ἑλλάδος, εὐκυλὸν εἶναι ὅμως νὰ βεβαιωθῇ τις ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ αὐστριακοῦ υπομνήματος, ὅτι αἱ παρ' αὐτῆς ποθούμεναι παραχωρήσεις περιστρέφονται ἐν-

(1) Ὁληγίσι δοθεῖσαι παρὰ τοῦ κόμητος Αὐστρὶν εἰς τὸν πρῶτον αὐτοῦ διαρρηχῆς Κάρλιν Τέστιν 17/29 Ἰουλίου χ.γ.

(2) Ἐπιστολὴ τοῦ πρίγκιπος Μεττερνίχου πρὸς τὸν λόρδον Στράτχφορντ 10/22 Ἰουλίου χ.γ.

τὸς μετρίωτάτων δρίων. Μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν δεινῶσιν τοῦ ἀγῶνος οὐδεμία ἀμνηστεία τοῦ Σουλτάνου θέλει ἔχει ἐνέργειάν τινα ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ἀνευ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν συμμάχων. Ἐὰν οἱ ἐπαναστάται ἤθελον ἀρνηθῇ τοὺς περὶ ὑποταγῆς ὅρους τῶν δυνάμεων, τότε ἔπρεπε νὰ αἰτιῶνται ἑαυτοὺς, ἐὰν οἱ σύμμαχοι «τοὺς ἐγκατέλιπον εἰς τὴν πρὸς συνωμότης ὑπηκόους διαγωγὴν τῶν Τούρκων!» Αἱ διαπραγματεύσεις ὅμως αὐταί, ἃς ἡ Ῥωσσία ζητεῖ μεθ' ὧν τῶν συμμάχων της, εἶναι ὁ ἀπαραιτήτος ὅρος τῆς ἐντελοῦς λύσεως ὧν τῶν περιπλοκῶν.

Τὸ σχέδιον τοῦτο τοῦ Μεττερνίχου ἐνεκρίθη ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 14|26 Ἰουλίου, καὶ ἡ «ἐμπιστευτικὴ ἐπιστολὴ» τοῦ πρίγκιπος πρὸς τὸν λόρδον Στράγκφορδ ἀπεστάλη συνοδευομένη οὐ μόνον ὑπὸ νέων ὁδηγιῶν πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυν τῆς Αὐστρίας, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ νέων τοῦ λόρδου Λονδονδερεῖ πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας διαταγῶν, αἵτινες τοσοῦτον κῆχαρίστησαν τὸν Μεττερνίχον ὥς ἐκν εἶχον δοθῇ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου. Ἡ πρώτη αὕτη μικρὰ μεταβολὴ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἦτον οἱ πρῶτοι καρποὶ τῶν τουρκικῶν ὁμοτήτων. Αἱ αἰματηραὶ ἐν Χίω σκηναὶ κατεθροῦνθησαν τὸ πρῶτον τὸν λαὸν τῆς Ἀγγλίας, συνεπέειξ αὐτῶν ἡ ἐν τῷ κοινοβουλίῳ ἀντιπολίτευσις ἀπώλεσε μέρος τῆς ἐπιρροῆς της, καὶ ὁ Ἄγγλος ὑπουργὸς παρεκινήθη νὰ δώσῃ εἰς τὰς ὁδηγίας του χαρακτηῖρα ἐθνικώτερον καὶ φιλανθρωπότερον. Ὁ Λονδονδερεῖς λοιπὸν καὶ ὁ Μεττερνίχος ἡμιλλῶντο μετὰ τοῦ εὐχαισθήτου αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας ἐν τῇ πολιτικῇ τῆς φιλανθρωπίας πρὸς τοὺς Ἕλληνας, τῆς ἐπισκεΐας πρὸς ἀντάρτας, καὶ ὑπέταττον τοὺς νόμους τῆς νομιμότητος εἰς τοὺς νόμους τῆς ἐπαχθοῦς ἀνάγκης! Καὶ ὁ βαθὺς Τόρως (Στράγκφορδ) ἤναγκάζετο νὰ παρυσιασθῇ ἐνώπιον τῆς Πόλης μὲ τὴν νέαν ταύτην ἐντολήν. Ὁ Νεσελρῶδ, ὅστις προπορευόμενος τοῦ αὐτοκράτορος, ἦλθεν ἐν τοσοῦτῳ εἰς Βιέννην, ἀπέστειλε κατόπιν τῶν νέων ἐκ Βιέννης (29/10 Αὐγούστου) ὁδηγιῶν του πληρεξούσιον πρὸς τὸν λόρδον Στράγκφορδ, προσκαλὼν αὐτὸν, ἐὰν τὸ ἐγκρίνῃ, νὰ ἔλθῃ εἰς Βιέννην, ἵνα ἐξαντλήσῃ ὅλα τὰ μέσα, τὰ ὑποσχεμένα

βέβαιόν τι ἀποτέλεσμα. Ὁ λόρδος ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς Βιέννην. Πρὶν ὅμως ἀναχωρήσῃ, ἐξητήσατο καὶ ἄλλην συνεδρίασιν (1), ἣτις καὶ τῷ παρρωρήθη (15/27 Αὐγούστου). Ἐπειδὴ μέχρι τοῦδε ἠρνήθη ἡ Πύλη ἐπιμόνως τὴν ἀπλὴν ἀποστολὴν πληρεξουσίων, ἤρχισεν ὁ λόρδος Στράγκφορντ τὴν συνδιάλεξιν, προτείνων λίαν εὐστόχως ἐαυτὸν ὡς πληρεξούσιον. Ὁ βεῆς ἐφέντης τῷ εἶπεν, ὅτι ἀρκεῖ ν' ἀναφέρῃ ὅτι ἡ Πύλη ἐξεπλήρωσε τοὺς ὅρους, εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὁποίων αἱ δυνάμεις τὴν προέτρεψαν· νῦν δὲ καιρὸς εἶναι νὰ πράξωσι τοῦτο καὶ πρὸς τὴν Ῥωσσίαν, ἐὰν τοῖς μέλλῃ περὶ τῆς Τουρκίας, πρὸ παντὸς ὅμως ἄλλου νὰ θέσωσι τέρμα εἰς τὰ δεινὰ, τὰ ὁποῖα ἀκαταπαύστως ὑποκινούσιν οἱ πράκτορες τῆς Ῥωσσίας. Εἰς τὸ μέλλον δὲ νὰ λείψῃ πᾶσα νέκ ἐπέμβασις, διότι προτεινομένου τοῦ δακτύλου θέλει ληφθῇ ἡ χεὶρ ὁλόκληρος. Ὁ λόρδος ἀρ' ἑτέρου κατέδειξε τὰς ἐνεργείας τῶν φιλελληνικῶν συλλόγων, ἵνα φανερώσῃ ὅτι ὑπάρχει σύνδεσμος μεταξὺ τῶν ἐν Τουρκίᾳ ἐπαναστατῶν καὶ ἀπάντων τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἀντιπολιτευομένων, ὅπερ ἀναμφισβήτητον δίδει εἰς τὰς δυνάμεις δικαίωμα ν' ἀπαιτήσωσι τὴν κατὰσβεσιν τῆς ἐπανστατικῆς πυρκαϊᾶς. Ἐὰν, ἀπάντησεν ὁ Τσανιπ, ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις συνδέεται τοσούτον στενῶς πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἀνταρρήσεις, αἱ δυνάμεις ἔχουσιν ἀρκετὰ νὰ φροντίσωσι περὶ ἐαυτῶν· ὅθεν ἔκτετος ἔστι φροντίσῃ τὰ ἑαυτοῦ! Ὁ πρέσβυς ἐλάλησεν ἔπειτα περὶ τῶν προτάσεων τοῦ αὐστριακοῦ ὑπομνήματος. Ἀπαιτεῖται, ἠρώτησεν ὁ Τσανιπ, νὰ ἐγγυηθῇ ἐπισήμως ἡ Πύλη τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ δικάσῃ ἀμερολήπτως, καὶ τοιοῦτατρόπως νὰ δηλολογήτῃ τὸ ἄδικον, τὸ ὁποῖον τῇ ἀποδίδουσιν; Κάλλιον νὰ καταποντισθῇ, παρὰ νὰ ἀνεχθῇ τοιαύτην κατὰσχίνην! Δὲν ἔχω τὸ δικαίωμα, εἶπε, νὰ διευθύνω ἐν τῇ οἰκίᾳ μου τῇ οἰκογένειάν μου διὰ μαλακότητος ἢ δι' ἀυστηρότητος; Μάλιστα, ἀπάντησεν ὁ Στράγκφορντ.

(1) Πρωτόκολλον τῆς συνεδριάσεως μετὰ τοῦ πρέσβους τῆς Ἀγγλίας, καὶ τῶν ὑπουργῶν τῆς Πύλης 15/27 Αὐγούστου. ὁρμ.

ἀλλ' ὅταν αἱ φωναὶ τῶν δερομένων γυναικῶν καὶ τέκνων σου ταράττωσι τὴν οἰκογενειακὴν μου ἡσυχίαν, θέλω σοὶ κάμει πρῶτον μὲν τὴν φιλικὴν περατήρησιν νὰ μὴ μου ταράττης τὴν ἡσυχίαν, ἐναντιουμένου σοῦ ὅμως θέλω σπεύσει εἰς ἀναζήτησιν τοῦ κατῆ' τοιαῦτα συμβαίνουσι καθ' ἑκάστην ἐν τῇ πρωτευούσῃ σας. Ὁ ὑπουργὸς Σιδκὶ Ζαδὲ Σαῖδ-Ἀχμετ Ἐφέντης ἀκούσας τὸν συμπερασμὸν τοῦτον ἐκάγχασε μεγάλως. Ἀλλὰ καὶ τῷ Τσανίπ δὲν ἔλειπον αἱ ἀπαντήσεις. Ὁ Στράγκφορδ τῷ περέστησε τὴν κακὴν ἐντύπωσιν, ἣν ἐπροξένησαν εἰς τὴν Εὐρώπην αἱ σκηναὶ τῆς Χίου. Εἰς ταῦτα ἀπήντησε πρότερον ἤδη ὁ Τσανίπ, ὅτι οὐδέποτε γίνεται λόγος περὶ τῶν αἰματηρῶν σκηνῶν τοῦ Νεοκίστρου καὶ τῆς Τριπόλεως. Νῦν δὲ προσέθηκεν ὅτε ὁ Σουλτᾶν κατέπνιξε χιλιάδας ἀνθρώπων ἐν Ῥιμνικίῳ καὶ Ἰβραήλ, αἱ δυνάμεις δὲν ὕψωσαν τὴν φωνὴν των ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος! Ἐὰν αἱ δυνάμεις θέλωσι νὰ προτρέψωσι τοὺς Ἕλληνας εἰς ὑποταγὴν, δὲν θέλουσι βεβηχίως μεταμεληθῇ, ἀλλ' ἡ Πύλη δὲν τὰς προσκαλεῖ εἰς τοῦτο παντάπασιν, οὐδὲ ἐπιτρέπει ἐπέμβασιν τινά, πρὸ πάντων κατὰ τὴν παροῦσαν περίπτωσιν, διότι ἤθελε διὰ τούτου φανερώσει, ὅτι ὁ ἱερὸς λόγος τοῦ Σουλτάνου οὐδὲν κῦρος ἔχει ἄνευ τῆς ἐγγυήσεως τῶν δυνάμεων. Ἐκπληροῦσα τῆς συνθήκης ἡ Πύλη ἐπράξεν ὅ,τι ἡδύνατο νὰ πράξῃ. Naί, ἀπήντησεν ὁ πρέσβυς, ἀπέναντι τῆς Ῥωσσίας ὑπολείπεται ὅμως αὐτῇ νὰ πράξῃ τι καὶ ὑπὲρ τῶν συμμάχων καὶ φίλων αὐτῆς. Κατὰ τοὺς τουρκικοὺς νόμους δὲν ἐπιτρέπεται ν' ἀφήσῃ τις οἰκίαν εἰς κατὰστασιν, ἥτις ἐπαπειλεῖ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ γείτονος ἐνόμιζον οἱ σύμμαχοι ὅτι ἐπανεφέρουν τὴν προτέραν σιρερότητα τῆς οἰκοδομῆς, ἀλλ' αὐτὸς φοβεῖται ὅτι ἡπατήθησαν. Ὁ θεὸς νὰ φυλάξῃ, εἶπεν ὁ Ῥεῖζ Ἐφέντης, ἀλλ' ὅπως δῆποτε τοῦτο ἀποβλέπει ἡμᾶς οὐχὶ δὲ ὑμᾶς! Ὁ θεὸς νὰ φυλάξῃ, ἀπήντησε καὶ ὁ πρέσβυς, τοῦτο ἀποβλέπει ὅσον ὑμᾶς τοσοῦτον καὶ ἡμᾶς!

Διὰ τῶν συζητήσεων τούτων ἀνεβλήθη ἐπ' ἀορίστῳ τὸ κύριον τέλος τοῦ μέχρι τοῦδε παρισταθέντος καὶ τὴν σήμερον ἔτι παριστανομένου διπλωματικοῦ δράματος, καὶ ἤρχισεν συγχρόνως ὁ πρέ-

λογος τοῦ νέου καὶ μέλλοντος δράματος, τοῦ οὐοίου ἡ παρά-
 γκαις ἤρχισε κυρίως ἀπὸ τοῦ ἔτους 1825. Ὁ λόρδος Στράγκφορντ,
 ἀφῆσας διακοίνωσιν, (16/28 Αὐγ.) δι' ἧς ἐπανελάμβανε τὰς προ-
 τάσεις του, ἀπῆλθεν (27/8 Σεπτεμβρίου) εἰς Βιέννην.

Καθ' ὃν χρόνον ὁ Στράγκφορντ ἀνεχώρει ἐκ Κωνσταντινουπό-
 λεως ἦσαν ἤδη συνηγμένοι ἐν Βιέννῃ καὶ ὁ Tatistschew, καὶ ὁ
 Hatzfeld καὶ ὁ Νεσελρόν· τοῦτον δὲ ἐμελλε ν' ἀκολουθήσῃ τῇ συνδω-
 μετ' ὀλίγων καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ. Ἐν τῷ μεταξὺ τοσοῦτον ^{ἀσκήσει} τῆς Βιέν-
 νης εἶχε μεταβληθῇ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, ὥστε ἐπανῆλθε πρὸς ^{τῇ Συνό-} νης καὶ ἐν
 τὸν Μεττερνίχον ἐντελῶς ὡς ὁ ἀνὴρ τῆς Αὐθιάχης, καὶ εἰς μεγα- ^{δω} τῆς
 λείτερον μάλιστα βαθμόν. Ἐκ τοῦ ὅτι τὰ πάντα διελύοντο παρ' ^{Βερώνης.}
 αὐτῷ εἰς μικρὰ ἀτομικὰ αἰσθήματα καὶ ἀτομικὰς σχέσεις, ἡδύ-
 νατό τις ἐκ τῶν προτέρων νὰ εἰκάσῃ, ὅτι οὐδέποτε ἤθελε δώσει
 εἰς τὰ μεγάλα ταῦτα ἐκκερμηζήματα τροπὴν καὶ σημασίαν
 ἐθνικὴν. Ὁ πολυσχολος καὶ τεταραγμένος ἀνὴρ εἶχε πρὸ πολλοῦ
 ἤδη ἀπολέσει τὴν πεποιθήσιν καὶ τὴν κυβερνητικὴν τόλμην τοῦ
 1813 καὶ 1814, καὶ εὐκόλως ἡδύνατό τις νὰ παρατηρήσῃ ὅτι
 καὶ αὐτὴ ἡ ἀπλὴ παθητικὴ ἐνκνιότης τῶν συμμάχων ἤρκει νὰ
 τὸν ἀποθάρρυνῃ ἀπὸ τῶν σχεδίων, τὰ ὁποῖα πρὸ μικροῦ ἔτι ἐθεώ-
 ρει καὶ φυσικὰ καὶ κατορθωτά. Καὶ, ὕπερ τὸ κυριώτερον, ὁ φό-
 βος τοῦ μὴ αἰ' ἐπαναστατικαὶ ἐταιρίαι εἰσχωρήσωσι καὶ εἰς τὰ
 κράτη του, ὅν ἐν Αὐθιάχῃ ἔτι ἐξέφρασεν ὡς ἀπλὴν ὑπόθεσιν,
 ἔλαθεν ἔκτοτε διὰ τῶν συμβάντων ἐνίσχυσιν καὶ ἐπικύρωσιν.
 Καὶ πρὸ μικροῦ ἤδη ἠναγκάσθη νὰ ἐκδώσῃ ἐν Πολωνίᾳ αὐστηράς
 διαταγὰς κατὰ τῶν μυστικῶν ἐταιριῶν, καὶ ἐσχάτως (κατὰ τὸν
 Αὐγούστον) ἔτι αὐστηροτέρως ἐν αὐτῇ τῇ Ρωσσίᾳ. Ὄθεν πρὶν ἔτι
 ἔλθῃ ὁ Τσάρος εἰς Βιέννην, ἡδύνατό τις νὰ ἐννοήσῃ ἐκ τῆς διαγωγῆς
 τοῦ Tatistschew, ὅτι ἐσχάτως ὁ αὐτοκράτωρ καὶ εἰρημικώτερος
 καθ' ἡμέραν καὶ συγκρατητικώτερος κατὰ τῶν τουρκικῶν ἐνο-
 χλήσεων ἐγίνετο, καὶ ὅτι καθ' ἐκάστην προθυμότερος ἐφάνετο
 εἰς τὸ ν' ἀποτεινάζῃ τὰς ἀμνηχανίας τῆς μέχρι τοῦδε θέσεώς του.
 Αὐτοὶ ἤδη αἱ θριάμβοι τῶν τουρκικῶν ὅπλων κατὰ τὴν ἀνατο-
 λικὴν καὶ δυτικὴν Ἑλλάδα ἔπρεπε νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὸ νὰ

τῷ ἐξωμολύνωσι τὰς δυσκολίας, αἵτινες ἤθελον εἶσθαι μεγαλεί-
 τεροι δι' αὐτὸν, ἐὰν ἐζητεῖτο παρ' αὐτοῦ ἡ σύμπραξις πρὸς ἐ-
 πίτευξιν ἐκουσίας ὑποταγῆς τῶν Ἑλλήνων. Διὸ καὶ πρὸ τῆς ἀφί-
 ξεως τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο ὁ Μεττερνίχος ἐντελῶς πεπεισμένος
 (περὶ τὰ τέλη τοῦ Αὐγούστου), ὅτι ἡ ἀπόφασις αὐτοῦ, ν' ἀπαλ-
 λαχθῇ δι' οἰκισθῆναι θυσίας τῶν ὑπὸ τῆς ἐσφαλμένης πολιτι-
 κῆς πορείας προκυψάσων περιπλοκῶν, ἦτο τοσοῦτον σταθερὰ,
 ὥστε αἱ δυνάμεις ἠδύναντο νὰ περιμένωσι παρ' αὐτοῦ πᾶσαν θυ-
 σίαν. Ὡς μεγάλην ἤδη καὶ τὴν ἀρεστοτέραν αὐτῷ θυσίαν ἐθεώρει
 ὁ Μεττερνίχος, ὅτι ὁ Καποδίστριας δὲν συνώδευε τὸν Τσάρον εἰς
 Βιέννην· καὶ πεπεισμένος ἦτο, ὅτι ὁ κόμης (Καποδίστριας) εἰ-
 χεν ἀπολέσει ἤδη τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὅτι
 ἐπεκρέματο ἡ πτώσις του. Καὶ αὐτὸ δὲ τοῦ Στωγανώφ τὸ ὄνο-
 μα μῶλις ἠκούετο πλέον. Ὁ αὐτοκράτωρ λοιπὸν ἐλθὼν εἰς Βιέν-
 νην (Σεπτέμβριον) εὐρέθη παρ' ἐλπίδα συμβιβαστικῆς, καὶ πρόθυ-
 μος εἰς πάντα, ἥρκει μόνον νὰ εὐρίσκετο τρόπος, δι' οὗ νὰ μὴ
 προσβάλληται ἡ ἀξιοπρέπεια του. Πάντας καθησύχαζε, καὶ αὐ-
 τὸν τὸν λόρδον Στράγκφορντ τὸν ὁποῖον διαβεβαίωσεν, ὅτι οἱ
 σκοποί του εἶναι ἄγνοοι καὶ ἀκίνδυνοι καὶ ὅτι αἱ ὑποσχέσεις του
 οὐδένα δεύτερον σκοπὸν ὑποκρύπτουσι. Τοσοῦτον δὲ συμβιβαστικῶς
 ἐφάνη ὥστε καὶ αὐτὸν τὸν ἐν Περσίᾳ ὑποκινουῦντα πόλεμον
 κατὰ τῆς Πύλης πράκτορά του Μαζάροβιτς ἀπεμάχρυνε, διορίσας
 ἀντ' αὐτοῦ τὸν στρατηγὸν Ἰερμολώφ, ἵνα ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῆς
 πρὸς τὴν Πύλην εἰρήνης τὸ κυριωδέστατον τῶν προσκομμάτων.
 Ἐν ταῖς πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Αὐστρίας, Πρωσσίας καὶ
 Γαλλίας συνδιαλέξεσιν αὐτοῦ ἐξεφράζετο ἤδη ἐν Βιέννῃ ὁ Τσάρος,
 ὡς μετὰ ταῦτα ἐν Βερώνῃ πρὸς τὸν Σατωβριάνδ. Ὡμολόγει δὲ
 παρρησίᾳ ὅτι ἐκ μεγάλῃς ἐξήρχετο δοκιμασίας· ὅτι ἡναγκάσθη
 μὲν νὰ ἐναντιωθῇ εἰς τὴν καινὴν γνώμην τοῦ λαοῦ του, ἀλλ' ὅτι
 ἐνόησε πόσον ὁ ἐν τῇ Ἀνατολῇ πόλεμος ἤθελε κακῶς ἐνεργήσῃ
 ἐπὶ τῶν συμφερόντων τῆς Εὐρώπης καὶ πόσον ἤθελε διακινδυ-
 νεύσει τοὺς σκοποὺς τῆς μεγάλης συμμαχίας, καὶ περιθάλπει φυ-
 σικῶς τοὺς σκοποὺς τῆς ἐπαναστάσεως. Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ τοῦ

μεγίστου τούτου τῶν δεινῶν, οὐδεμιᾶς ἀτομικῆς ἐφείσθη θυσίας. Ἡ πολιτικὴ δὲν εἶναι τὴν σήμερον ὅτι ἦτο ἄλλοτε, ἐπειδὴ βάσις αὐτῆς δὲν εἶναι πλέον ἢ φιλαυτία. Διαβλέπων σήμερον τὸν κίνδυνον τῶν ἐπαναστατικῶν ἀρχῶν, ἐνόμιζεν, εἶπεν, ἄλλοτε ἐπὶ τινὰ χρόνον ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν εὐημερίαν τῆς ἀνθρωπότητος, προστατεύων τοὺς νεωτεριστάς, οἵτινες ἴσως ἐμπνέονται ὑπὸ ἀγαθῶν σκοπῶν. Καὶ τίς ὁρθῶς σκεπτόμενος δὲν ἤθελεν εὐχεσθαι καὶ προσπαθῆναι νὰ θεμελιώσῃ τὸ καλὸν τῶν ἐθνῶν ἐπὶ βάσεων στερεῶν; Σήμερον ὅμως, ὅτε οἱ ἐπαναστάται ἀπέρριψαν τὸ προσωπεῖον, μόνοι οἱ ἡγεμόνες δύνανται νὰ θέσωσι φραγμὸν εἰς τὸν χεῖμαρρὸν, ὅστις μέλλει νὰ καταπνίξῃ αὐτούς.

Εὐκόλῳ ἦτο μετὰ τοῦτο εἰς τὸν Ματτερνίχον νὰ ἐλκύσῃ τὸν Τσάρον ἐντελῶς πρὸς τὰς ἀρχάς του καὶ νὰ τὸν θεραπεύσῃ ἀπὸ τὰς ἐσχάτως κυριευσάσας αὐτὸν φιλελευθέρους ἰδέας. Καὶ κατὰ τὴν ἀξιόπιστον μαρτυρίαν τοῦ Νεσελρώδ τοσοῦτον εἰς τοῦτο ἐπέτυχεν, ὥστε ἔφερε τὸν Τσάρον εἰς τὸ ἀντίθετον ἄκρον καὶ τοσαύτης τὸν ἐνέπλησε δυσπιστίας, ὥστε ἄνθρωπος, οὗτος ὁ Νεσελρώδ αὐτὸς καὶ ὁ πρίγκηψ Βολκόνσκις, ἐφοβούντο, μὴ ὁ αὐτοκράτωρ ἐκλάβῃ αὐτοὺς ὡς Καρβονάρους (ἐπαναστάτας). Ὅλη ἡ τροπὴ, ἣν ἔλαβον τὰ πράγματα ἐν Βιέννῃ καὶ ἐν Βερῶνῃ, συνέδετο στενῶς πρὸς τὸν στιγμιαίον τοῦτον ἐρεθισμὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου κατὰ τῆς ἐνεργείας τῶν ἐπαναστατικῶν. Ἄμα ὁ Ματτερνίχος τῷ ὑπέδειξε τὴν πιθανότητα τοῦ νὰ καταβληθῇ ἐν Ἰσπανίᾳ ἡ ἐπανάστασις, καὶ μετ' αὐτῆς νὰ καταπιγῇ τὸ ἐπαναστατικὸν ἐν Γαλλίᾳ πνεῦμα, καὶ διὰ τῶν δύο τούτων πράξεων ν' ἀποκατασταθῇ στερεῶς καὶ διαρκῶς ἡ ἡσυχία ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ, εἰδείχθη ὁ Τσάρος προθυμότατος νὰ παραμελήσῃ ἐντελῶς τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα, καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν μέχρι τοῦδε τοσοῦτον ἐπιμόνως ἐνεργουμένην εἰρήνευσιν. Ὅθεν καὶ οἱ πληρεξούσιοι αὐτοῦ ἀριθμήσαντες πάλιν ὅλα τὰ σφάλματα τῆς Τουρκίας καὶ τὰς ἀγαθὰς προθέσεις τῆς Ρωσσίας διεκήρυξαν ἑαυτοὺς ἐτοιμούς (1)

(1) Δικαιώσις τοῦ κόμητος Νεσελρώδ. 1426 Σεπτεμβρίου Χργ.

κατὰ τὰς ἐν Βιέννῃ συνεδριάσεις των (14/26 Σεπτεμβρίου) ν' ἀναλάβωσι τὰς διπλωματικὰς πρὸς τὴν Τουρκίαν σχέσεις ὑπὸ τὸν ὅρον ὅμως, ἥ νὰ συγκατατεθῇ ἡ Πύλη εἰς ἀμέσους διαπραγματεύσεις περὶ τῶν ἐγγυήσεων, αἵτινες ἤθελον ἐξασφαλίσει εἰς τοὺς Ἕλληνας ὑποτακτομένους ὅλα τὰ προνόμια, ὧν μνεία ἐγένετο ἐν τῷ αὐστριακῷ υπομνήματι, ἥ ν' ἀποδειχθῇ διὰ ἔργων, ὅτι ἡ Πύλη θέλει σεβασθῇ τὴν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ῥωσσίας τεθεῖσαν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ θέσει τὴν ἐσωτερικὴν τῆς Ἑλλάδος ἡσυχίαν ἐπὶ βάσει, αἵτινες ἐδύναντο νὰ καθησυχάσωσι τὴν Ῥωσσίαν περὶ τῆς μελλούσης τύχης τῶν ὁμοθρήσκων αὐτῆς. Ἐν τοῖς ὅροις τούτοις ἐνέκειτο τρόπον τινὰ παραιτήσεις ἀπὸ τῆς ἀμέσου ἐπεμβάσεως. Ὁ αὐτοκράτωρ ἤθελε μὲν καὶ τοῦ λοιποῦ ν' ἀφήσῃ εἰς τοὺς συμμάχους του τὴν εὐκολίαν νὰ θέσωσι πέρας εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, ἀλλὰ δὲν ἐπέμενε πλέον εἰς τὴν ἄμεσον ἐκτέλεσιν τῆς εἰρηνεύσεως κατὰ τὰς προτάσεις τῆς Αὐστρίας, καὶ ἄφινε τὴν λύσιν μᾶλλον τῷ μέλλοντι χρόνῳ, ἐπειδὴ τὸ σπουδαιότερον ἐνεστώζ ζήτημα τῆς ἐν Ἰσπανίᾳ ἐπαναστάσεως τὸν ἀπησχόλει. Ὡς ἐν παρόδῳ ἔγινε μνεία καὶ τῆς ἐκκενώσεως τῶν Ἡγεμονιῶν, τοῦ διορισμοῦ τῶν Ὀσποδάρων, καὶ τῆς καταργήσεως τῶν τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν διακωλύοντων μέτρων. Ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ῥωσσία ἐπῆνεσαν τὴν σύνεσιν καὶ τὴν μετριοπάθειαν τοῦ αὐτοκράτορος, δι' ἧς ἡ Εὐρώπη σύμπεσα, ἔλεγον, τῷ ὀφείλει αἰωνίαν εὐγνωμοσύνην (1). Ἡ σύμπνοια ἦτο ἐντελής. Ὅτε δὲ ἡ σύνοδος, βραδύνασα ἔνεκα τοῦ ἐπισυμβάντος θανάτου τοῦ Λονδονδερχ, μετατέθη ἀπὸ Βιέννης εἰς Βερώνην, ἐπελήφθη ἡ Ῥωσσία καὶ πάλιν τοῦ ζητήματος τούτου (2) ἐν τινι συνεδριάσει (28/9 Νοεμβρίου), ἐν ᾗ χωρὶς νὰ προσθέσῃ τι εἰς τὰς αἰτήσεις τῆς 14/26 Σεπτεμβρίου, ἐξήτει καὶ πάλιν τὴν συνδρομὴν τῶν συμμάχων, ἵνα παραινέσωσι τὴν Πύλην νὰ ἐκτελέσῃ

(1) Ἐγγραφα τοῦ κόμητος Βεριστόρφ καὶ τοῦ πρίγκ. Μεττερνίχου πρὸς τὸν κόμητα Νεπελνῶδ. 16/28 καὶ 18/30 Σεπτεμβρ. χργ.

(2) Ῥωστικὴ δικκήρυξις, ἐν Βερώνῃ 28/9 Νοεμβρ. χργ.

τὰ ὑπὸ τῆς Ρωσσίας ζητούμενα, δηλ. τὴν ἐπίσημον κοινοποίη-
σιν τῶν ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις ἐκτελεσθέντων. Εἰς τὴν ἐπανάληψιν
ταύτην ἀπήντησεν ὁ Μεττερνίχος ἐπαναλαμβάνων τὰς αὐστρια-
κὰς διασαφήσεις (1) καὶ ἡ Πρωσσία καὶ ἡ Γαλλία εἶπον ὅτι ἡρ-
κέσθησαν. Ὁ Οὐελλινγκτὼν μόνος εἶπεν ὅτι ἐπιφυλάττεται ν' ἀ-
παντήσῃ. Ἐν δευτέρᾳ δὲ συνεδριάσει (14/26 Νοεμβρίου) ὁ πλη-
ρεζούσιος τῆς Ἀγγλίας ἀνακηνοῖζων τὴν γενναίαν μετριοφροσύ-
νην τοῦ αὐτοκράτορος, ἀνέφερε τὰς πολλὰς παραχωρήσεις τῆς
Πύλης, ἃς ἐθεώρει ὡς ἱκανὰ « ἔργα » ὅπως παρakinηθῇ ὁ αὐτο-
κράτωρ ν' ἀποδείξῃ εἰς τὴν Πύλην τὴν εἰρηνικαίαν του, συνά-
πτων μετ' αὐτῆς πάλιν τὰς διπλωματικὰς σχέσεις. Διεβεβαίωσε
δὲ ὅτι ἡ Ἀγγλία θέλει συμπράξει εἰς τὰ φυσικὰ ἐκεῖνα διαβή-
ματα, ὅσα εἶναι ἡ ἐπίσημος κοινοποίησις τοῦ διορισμοῦ τῶν Ὀ-
σποδάρων καὶ ἡ κατάργησις τῶν κατὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς
ναυτιλίας ληφθέντων μέτρων. (2) Τὴν ἐπιούσαν ἀνέγνωσεν ὁ
Tatitschew κοινοποίησιν τοῦ αὐτοκράτορός του, ὅστις ἔλεγεν
ἐν αὐτῇ, ὅτι αἱ φιλικαὶ διαθέσεις τῶν συμμάχων του τῷ ἐνέ-
πνευσαν τοσούτην πεποίθησιν, ὥστε ἀφίνει εἰς τὴν σύνεσιν αὐτῶν
νὰ διευσθύνωσι τὴν περαιτέρω πορείαν τῶν διαπραγματεύσεων (3).

Οὕτω τὰ τῆς Ἀνατολῆς ζητήματα εἶχον ἤδη ἐντελῶς λυθῇ ἐν
Βερώνῃ καθ' ὃν χρόνον ἀφίχθησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ πρὸς τὴν
σύνοδον ἀπεσταλμένοι τῆς Ἑλλάδος, καὶ τὸ τελευταῖον αὐτῶν
στήριγμα καὶ ἡ ἐσχάτη των ἐλπίς παρὰ τῶν δυνάμεων εἶχον
ἐκλείψει. Ἀπὸ τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου τῆς Ἀγκῶνος ἐζήτησεν ὁ
κύριος Μεταξᾶς παρὰ τῆς Ρώμης τὴν ἄδειαν νὰ διαβῇ διὰ τῆς
Ῥωμαϊκῆς χώρας. (4) Ὁ φιλόanthropos Πίος ἦτο πρόθυμος νὰ συν-
δράμῃ τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἀπηύθυνε πρὸς τοῦτο ἐπιστολὴν πρὸς

(1) Αὐστριακὴ διακήρυξις εἰς τὸ πρωτόκολλον τῆς συνεδριάσεως τῆς 28/9
Νοεμβρ. χργ.

(2) Πρωτόκολλον τῆς συνεδριάσεως τῆς 14/26 Νοεμβρ. χργ.

(3) Πρωτόκολλον τῆς συνεδριάσεως τῆς 15/27 Νοεμβρ. χργ.

(4) Αἱ πρὸς τὸν Πάπαν, τὸν Γοναλάδην, τοὺς πρίγκηπας καὶ τοὺς ὑ-
πουργοὺς κτλ. ἐπιστολαὶ του εὐρίσκονται ὅλαι παρὰ Jourdain κεφ. 9.

τὸν ἐν Βερώνῃ πληρεξούσιον αὐτοῦ, τὸν καρδινάλιον Σπίναν, ἅμα ὅμως ὁ Μεταξῆς ἐξητήσατο ἀκρόασιν (22|3 Νοεμβρίου). ἵνα συνηγορήσῃ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους του, «τὸ ὅποσον ἔθεσε τὸ ἡθικὸν αὐτοῦ ζήτημα ὑπὸ τὴν νικηφόρον σημαίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ὑποβάλλει τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ τύχην εἰς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν δικαιοσύνην τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων», παρεκάλεσαν οἱ ἡγεμόνες τὸν καρδινάλιον νὰ κοινοποιήσῃ εἰς τὸν κόμητα ὅτι οὔτε ἀκρόασιν οὔτε ἀπάντησιν παρὰ τοῦ Πάπα ἤθελε λάβει. Ἡ δὲ ἐκ Βερώνης ἐκδοθεῖσα ἐγκύκλιος (2|14 Δεκεμβρίου) ἔλεγε τοῖς Ἕλλησιν, ὅτι ἡ σύμπτωσις τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως μετὰ τῆς Νεαπολιτανικῆς καὶ τῆς Πεδεμοντικῆς δὲν ἀφίνει ἀμφιβολίαν περὶ τῆς πηγῆς τῶν τοιούτων στάσεων. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἐπαναστάσεων ἠπατήθησαν ἐλπίζοντες νὰ ἐνσπείρωσι διχόνοιαν ἐν τῷ μεγάλῳ τῶν δυνάμεων συμβουλίῳ. Οἱ ἡγεμόνες ὁμοθυμαδὸν ἀπεφάσισαν νὰ καταβάλλωσι τὸ ἐπαναστατικὸν στοιχεῖον, ὅπου καὶ ὅπως ἀναφανῇ. Ἐν ἀθυμίᾳ μεγάλῃ περιέμενον ἔτι οἱ Ἕλληνες ἀπεσταλμένοι ἐν Ἀγκῶνι, ὅτε προσήλθον εἰς αὐτοὺς ὁ ἐπίσκοπος Γερμανὸς καὶ εἰς τῶν υἱῶν τοῦ Πετρόμπεη, κομίζοντες πρὸς τὸν Πάπαν ἀγγελίαν σπουδαίαν, μέλλουσιν νὰ προσεγγίσῃ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν ἑδραν καὶ τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν. Ὁ Πάπας, ὅστις ὅλως ἐξηρτάτο ἀπὸ τῆς Αὐστρίας, ἧς οἱ στρατοὶ κατεῖχον τὴν χώραν του, ἠναγκάσθη ν' ἀρνηθῇ καὶ αὐτὴν τὴν εὐπρόσδεκτον πρότασιν. Καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι ἠναγκάσθησαν ν' ἀπέλθωσιν ἄπρακτοι, ἀφ' οὗ ὁ Jourdain ἐξέδωκεν ἐν Ἀγκῶνι εἶδος ἐγκυκλίου, ἧς σκοπὸς ἦτο νὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τῆς ὑποψίας τοῦ Καρθοναρισμοῦ καὶ νὰ δώσῃ εἰς τὴν ἐπανάστασιν αὐτῶν ὅλως διάφορον χαρακτῆρα περ' ὅ,τι εἶχον αἱ ἐπαναστάσεις παρὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν. Ἐν τῇ πρὸς τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν ἐκθέσει του (1) ἐπροσπάθησεν ὁ Μεταξῆς ἀμέσως ν' ἀποκρούσῃ τὸ κτύπημα τὸ ὅποσον οἱ ἡγεμόνες διεννοοῦντο νὰ κατὰ-

(1). Παρὰ Jourdain. 1, 180.

φέρωσι κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκ Βερώνης, λέγων· θέλουσι σὰς προ-
τείνει ἀνακωχὴν ὅπλων καὶ ἐγγυήσεις περὶ ὑμῶν καὶ τῆς περιου-
σίας σας· ἐὰν δεχθῆτε αὐτάς ἐχάθητε! Οἱ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης
μας ἐγκαταλείπουσι· δὲν ἔχομεν νὰ βασισθῶμεν εἰμὴ εἰς ἡμᾶς ἐ-
αυτοὺς. Οὕτως ἐσυμβούλευε τοὺς Ἕλληνας καὶ τὸ κατ'ἐκείνην τὴν
ἐποχὴν ποιηθὲν τραγούδιον τοῦ Κολοκοτρώνου, νὰ μὴ στρέψωσι
τὰ βλέμματά των πρὸς βορρᾶν πρὸς τὸν ὁμόδοξον γείτονα. Οἱ
ἄσπλαγχοι Ἰδιάρχει κατεπάτησαν τὴν Εὐρώπην καὶ διὰ μα-
γείας ἔπεισαν τοὺς βασιλεῖς, νὰ μείνωσιν ἀναίσθητοι εἰς τὰ δει-
νὰ τῶν Ἑλλήνων· ἐν τῷ ἱερῷ ἡμῶν ἀγῶνι ἄλλην ἐλπίδα δὲν ἔ-
χομεν ἢ εἰς νὰ πυροβόλα καὶ τὰ ξίφη ἡμῶν!

Ὁ λόρδος Στράγκφορντ ἐπανήρχετο (κατὰ τὸν Δεκέμβριον) εἰς
Κωνσταντινούπολιν, ὑποστηρίζομενος ὑπὸ ἐκτεταμένων ἐδηγιῶν
πρὸς ὅλας τὰς πρεσβείας. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως, καθ' ὃν χρόνον
ἐγίνοντο αἱ συνεδριάσεις τοῦ Νοεμβρίου, εἶχε λάβει χώραν ἐν τῇ
τουρκικῇ πρωτεύουσῃ σπουδαία μεταβολή, ἥτις τῷ ἦτο πολὺ
βοηθητικώτερά οἱ αὐτῇποτε διπλωματικῆς συνδρομῆς. Ἡ Πύλη
δὲν περιέμενε τὴν δημοσίαν ἀπόδειξιν τῆς πολιτικῆς αὐταπαρ-
νήσεως τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων, ἵνα ἀποδείξῃ αὐταῖς, ὅτι
γινώσκει ν' ἀνταποκρίνηται εἰς εἰλικρινῆ προσέγγισιν δι' εἰλικρι-
νοῦς προσεγγίσεως. Καὶ τώρα πάλιν εἶχε λάβει ἡ Πύλη ἐκ Βιέν-
νης ταχείας καὶ ἀκριβεστάτης πληροφορίας περὶ τῆς ἀληθοῦς
καὶ ἀπροκαλύπτου διαθέσεως τοῦ Τσάρου, καὶ ἀνεγνώριζε τὸ τί
ἐσήμενεν, ὅτι ὁ Τσάρος δὲν εἶχε προσλάβει εἰς τὴν συνοδίαν
τοῦ τὸν κόμητα Καποδίστριον. Ἡ παραγκώνισις τοῦ ὑπουργοῦ
τούτου εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα ἄμεσον ὁμοίαν τινὰ μεταβολὴν ἐν
Κωνσταντινουπόλει· καθὼς καὶ ἐφανερώθη ἐκ τῆς ἐξιστορήσεως
ὅλων τῶν διπλωματικῶν τούτων σχέσεων, ὅλων τῶν ῥαδιοουργιῶν
τῆς πολιτικῆς, ὅλων τῶν ἀτομικῶν φρονημάτων, ὅλων τῶν ἀ-
ναλογιῶν ἐν τῇ μορφώσει τῆς ἀμοιβαίας θέσεως, ὁποῖός τις ἀκρι-
βῆς παραλληλισμὸς ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν περιστροφῶν καὶ περι-
πλοκῶν τῶν δύο ἐχθρικῶν κυβερνήσεων.

Ἐν καιρῷ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐν Βερώνῃ Συνόδου συνήλθον

Μεταβο-
λαὶ ἐν
Κωνσταν-
τινουπό-
λει.

(16/28 Οκτωβρίου) οί ὑπουργοὶ τῆς Πύλης παρὰ τῷ μουφτῇ εἰς συνδιάσκεψιν μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν γενιτσάρων, περὶ τῆς προτάσεως ἥτις ἠδύνατο νὰ ἐκδοθῇ ἐκ Βερώνης τοῦ νὰ διοργανισθῇ ἡ Πελοπόννησος κατὰ τὸν τρόπον τῶν παραδουναβίων Ἱγερμονίων. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν γενιτσάρων ἐκήρυξαν, ὅτι ἐάν ποτε ἤθελε γεῖναι παραδεκτὴ τοιαύτη πρότασις, οἱ γενίτσαροι ἤθελον θανατώσει πάντας τοὺς Ἕλληνας. Ὁ μουφτῆς τοῖς ἐφάνερωσεν, ὅτι τοῦτο ἤθελεν εἶσθαι παράνομον· ἐάν ὁμως οἱ γενίτσαροι αἰσθάνωνται τασαύτην ἀποστροφὴν κατὰ τοιοῦτων ἀτιμωτικῶν προτάσεων, εἶναι ἔργον τῶν νὰ βοηθήσωσι τὴν Πύλην, ἵνα ἐντίμως ἀποβρίψῃ αὐτάς· ὥφειλον δὲ νὰ ἐπλίσωσι 30, 000 ἄνδρας, ὅπως συνδράμωσι τὸν ἀρχιστράτηγον κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ γενίτσαροι προσέφερον 60 χιλιάδας ἀνδρῶν, ἐάν ὁ Σουλτάνος θυσιάσῃ καὶ παραδώσῃ εἰς τὴν ἐκδίκησίν των, ἣν πρὸ πολλοῦ ἔπνεον, τὸν μισητὸν αὐτοῖς Χαλέτ ἐφέντην. Ὁ Σουλτάνος ἡρνήθη τοῦτο κατηγανακτισμένος καὶ ἀπειλητικός· αὐτοὶ ὁμως τῷ παρουσίασαν δευτέραν ἀναφοράν δι' ἧς ἐπαναλαμβάνοντες τὴν αἵτησίν των διεβεβαίουν τὸν Σουλτάνον περὶ τῆς ὑποταγῆς των. Μετὰ τοῦ συμβάντος δὲ τούτου συνέπεσεν, εἰς ἐκ τῶν ἀρχαίων καὶ πιστῶν ὑπηρετῶν τοῦ Σουλτάνου, ὁ πρόην μέγας ναύαρχος Ἀπτουλλᾶχπασᾶς, ἀνὴρ ἀπλοῦς, καὶ ἀπαίδευτος, ἀλλ' ἀρεστὸς τῷ ὄχλῳ καὶ τῶν Οὐλεμάδων φίλος, νὰ φανερώσῃ εἰς τὸν Σουλτάνον ὅλας τὰς βῆξιουργίας τοῦ ὑπ' αὐτοῦ εὐνοουμένου Χαλέτ καὶ νὰ τῷ παραστήσῃ τὸ ἐπικίνδυνον τῆς πολιτικῆς του. Ἐφανερώθη διὰ τούτου σὺν τοῖς ἄλλοις, ὅτι ὁ Χαλέτ ἐφέντης εἶχεν ὑπεξαίρεσει τὰς ἐκθέσεις τοῦ Χουρσίτ πασᾶ, ὅσας δὲν ἐθεώρει φρόνιμον νὰ παρουσιάσῃ. Καὶ ἡ πρὸ πολλοῦ ἀνυπομόνως περιμενομένη μεταβολὴ ἔλαβε χώραν. Ὁ εὐνοούμενος Χαλέτ ἔπεσε, καὶ ἀπῆλθεν ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει καὶ μετὰ γάλην συνοδίαν εἰς τὴν ἐξορίαν εἰς Ἰκόνιον, ἐνθα καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπεκεφαλίσθη. Ρίζικὴ πολιτικὴ μεταβολὴ ἐπῆλθε μετὰ τὴν πτώσιν του. Ὁ Ἀπτουλλᾶχ πασᾶς ἔγινε μέγας βεζίρης (29/10 Νοεμβρίου)· τὸν μέχρι ταῦδε ψείχ-ούλ-ισλάμην διεδέχθη ὁ ὑ-

πουργός Σαῖδ Ἀχμέτ ἐφέντης, εἰς τῶν ἐγκριτοτάτων οὐλεμάδων, ὅστις, ἀρχαῖος τοῦ Χαλέτ ἀντίπαλος, ὑπερησπίζετο ἀείποτε τὴν φιλικὴν μετὰ τῶν Δυνάμεων συνεννόησιν. Ὅλων τῶν φανατικῶν αἱ θέσεις ἐκλονίσθησαν, καὶ αὐτοῦ ἔτι τοῦ Τσανίπ. Ἀπειροὶ δὲ ἀντίπαλοι τοῦ Χαλέτ ἐπανῆλθον ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ εἰς τὴν εὐνοίαν τῆς Αὐλῆς· οὕτως ὁ πρόην βεῆζ ἐφέντης Χαμίδ βέης. οὕτως ὁ διάσημος Γαλίβ ἐφέντης, ὁ ὑπογράφας τὴν εἰρήνην τοῦ Βουκουρεστίου· οὕτως οἱ ὑπολειφθέντες ἐκ τῆς δυστυχοῦς ἀρμενικῆς οἰκογενείας τοῦ Δουζ-Ὀγλοῦ· οὕτως ὁ φίλος τῶν χριστιανῶν Ἀλῆ βέης, ὅστις μετ' οὐ πολὺ προσεβιβάσθη μέγας βεζίρης εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ ἀπλοῖκου Ἀπτουλλᾶχ πασᾶ, ὅστις δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ κατέχη τὴν ὑψηλὴν ἐκείνην θέσιν, καὶ τοσοῦτον πτωχὸς ἀπεσύρθη, ὥστε ἠναγκάσθη διὰ κωμικῆς ἐπιστολῆς νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ Σουλτάνου τὰ ὁδοιπορικά του ἐξοδα. Ὡς νέον σύστημα συνώδευσεν ἀπάσας τὰς μεταβολὰς ταύτας. Εἰς τοὺς πράκτορας τῶν διαφόρων ἐν ταῖς τουρκικαῖς καὶ εὐρωπαϊκαῖς ἐπικρῆλαις πασάδων, τοὺς συνελθόντας εἰς τὴν πρωτεύουσιν, ἐσυστήθη νὰ φεῖδωνται τῶν βασιλέων. Ὁ νέος νυάρχος Χοσρέπ πασᾶς ἡμιλλᾶτο πρὸς τὸν μέγαν βεζίρην κατὰ τὴν ἐπισκεπὴ πρὸς τοὺς Ἕλληνας διαγωγῇ. Οἱ ἐν τοῖς ναυστάθμοις Ἕλληνες νησιῶται ἐτοποθετήθησαν εἰς διαφόρους ἐλαφροὺς ἐργασίας. Ἡ Κύπρος ἔλαβε νέον φιλανθρωπότερον κυβερνήτην. Ὅλη ἐν γένει ἡ σκηνὴ εἶχε μεταβληθῇ καὶ ἀντικεινισθῇ ὅταν ἐπανῆλθεν ὁ Στράγκφορδ. Ἐνεχείρησεν οὗτος τῷ βεῆζ ἐφέντῃ ἐπιστολὴν τοῦ Ματτερνίχου ἐκ Βερώνης (2|14 Δεκεμβρίου) συμβουλεύων αὐτὸν ταῦτοχρόνως νὰ φανῇ εὐνοϊκὸς εἰς τὰς προτάσεις τῆς Ῥωσσίας. Ὁ δὲ ὑπουργὸς τῆς Τουρκίας τῷ ἔδωκεν εὐμενεστάτην καὶ φιλικωτάτην ἀπάντησιν. Ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ συνδιαλέξει (18|30 Ἰανουαρίου 1823) ἐξέφρασεν ὁ Στράγκφορδ τὴν εὐχὴν νὰ γείνη πρὸ παντὸς ἄλλου ἄμεσος προσέγγισις πρὸς τὴν Ῥωσσίαν διὰ τῆς κοινοποιήσεως τοῦ διορισμοῦ τῶν Ὀσποδάρων. Ἡ Πύλη ἀμέσως συγκατετέθη εἰς τοῦτο (1). Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ἐλέγετο ῥητῶς· αἰ

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ βεῆζ ἐφέντῃ πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργόν

Ὅσποδάροι ἀπεστάλησαν καὶ ἐγκαθιδρύθησαν ἐν ταῖς πρωτευούσαις τῆς δικαιοδοσίας των, συγχρόνως δὲ ἔλαβε χώραν καὶ ἡ ὑποχώρησις τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων.» Καὶ ἀνεφέροντο μὲν πάλιν ἐν τῇ ἐπιστολῇ αἱ ὀχληραὶ ἀπαιτήσεις, ὅτι νῦν ὤφειλε νὰ γείνη καὶ ἡ παράδοσις τῶν προσφύγων καὶ τῶν ἀσιατικῶν φρουρίων, ἐμπιστευτικῶς ὅμως εἶπεν ὁ ῥεῖζ ἐφέντης πρὸς τὸν Ἄγγλον διερμηνέα, ὅτι τὸ πρῶτον τῶν ἄρθρων ἦτο διὰ τὴν Πύλην ὅ,τι διὰ πολλοὺς χριστιανοὺς ἡγεμόνας ἡ διατήρησις τῶν τίτλων των ἐπὶ ἀπολεσθεισῶν χωρῶν ὡς πρὸς τὸ δεῦτερον δὲ ὁ νόμος ἀπαγορεύει τοῖς ὀθωμανοῖς νὰ παραχωρῶσιν εἰρηνικῶς τι ἐκ τῆς χώρας των. Περιεργότερα καὶ χαρακτηριστικωτέρα διὰ τὴν μεταβολὴν ταύτην τοῦ συστήματος ἦτο ἑτέρα ἐκφρασις τοῦ ῥεῖζ ἐφέντη, ἥτις ἐχάραττε τρόπον τινὰ τὸ σύνορον νέας ἐποχῆς. Ὑπαινιττόμενος τὸν πεσόντα Χαλὲτ εἶπεν ὁ ῥεῖζ ἐφέντης πρὸς τὸν Ἄγγλον διερμηνέα, «Καὶ ἡ Πύλη εἶχε τὸν Καποδίστριαν της ὡς ἡ Ῥωσσία δόξα τῷ θεῷ νῦν εἵμεθα ἀπηλλαγμένοι ἀμφοτέρων!» Ὁ Στράγκφορντ ἐπεμψε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Τούρκου ὑπουργοῦ κατεσπευσμένως εἰς Πετροῦπολιν (1), ἀρκούμενος εἰς τὴν πρώτην ταύτην ἐπιτυχίαν, καὶ χωρὶς νὰ ἀναφέρῃ τι περὶ τῶν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἀπαιτήσεων του. Σκοπὸς καὶ αὐτοῦ καὶ τῆς κυβερνήσεώς του ἦτο νὰ συνδεθῶσι πάλιν αἱ διπλωματικαὶ σχέσεις, ὅθεν καὶ ἐν τῇ ἐκθέσει του καὶ ἐν τῇ πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας μεσολαβήσει του ἐπέμενε πάντοτε ὁ Στράγκφορντ εἰς τὸν διορισμὸν καὶ τὴν ἀποστολὴν βώσσου πρέσβως εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Οπρίγκηψ Μεττερνίχ. Ἡ αὐστρικὴ πολιτικὴ, μυστικὴ, ὕπουλος καὶ ῥαδιοῦργος εἰς τὸ ἄκρον, εἶχεν ἀποδείξει ἐν Βερώνῃ τὸ ἀριστούργημά της. Οἱ αὐστριακοὶ πολιτικοὶ Gentz καὶ Μεττερνίχοι ἐώρταζον καίτοι ἡσύχως καὶ ἐν κρυπτῷ, τὰς λαμπρὰς αὐτῶν νίκας. Ὁ ἀπλοῦς καὶ ἀναμφισβήτητος σκο-

τῆς Ῥωσσίας. Ἐν Κωνστ. 13|25 Φεβρουαρίου 1823. Συνωδευέτο δὲ αὕτη ὑπὸ ἐξηγητικοῦ ὑπομνήματος πρὸς τὸν λόρδον Στράγκφορντ. χργ.

(1) Ὁ λόρδος Στράγκφορντ πρὸς τὸν κόμητα Νεσελρόνδ 16|28 Φεβρ. 1823. χργ.

πρὸς τῆς τοιαύτης πολιτικῆς ἦτο ἡ ἐξολόθρευσις τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν. Ἐν τοῖς κύκλοις τῶν ἐσκίρτων ἐκ χαρᾶς οἱ βιενναῖοι κυβερνῆται δσάκις τοῖς ἀνηγγέλλετο ἦττα τῶν Ἑλληνικῶν ὅπλων. Προθυμότερον τῶν αὐστριακῶν τούτων πολιτικῶν οὔτε ὁ Σουλτάνος αὐτὸς δὲν πῦχτο τὴν νίκην. Τοῦτο ἀκριβέστατα ἐγίνωσκεν ἡ Πύλη. Κακῶς βαινούσης τῆς ἐπαναστάσεως εἶπέ ποτε ὁ βεῆζ ἐφέντης πρὸς τὸν διερμηνέα τῆς Αὐστρίας Τέσταν. « Ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις λαμβάνει τέλος καὶ τέλος ὁποῖον εὐχεται ἡ Αὐστρία ». Ἡ Πύλη ἐγίνωσκε τὰς εὐχὰς ταύτας, ἀν καὶ αἱ κατὰ τὸ φαινόμενον ἀμερόληπτοι ἐκθέσεις ἐν τῷ αὐστριακῷ Παρατηρητῇ δὲν ἐξέφραζον τὴν μεροληψίαν ταύτην ὑπὲρ τῶν Τούρκων, καὶ ἂν καὶ αἱ αὐστριακαὶ περὶ εἰρήνης προτάσεις ἐνέφαινον μεροληψίαν μᾶλλον ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Διότι ἐξ ὑπαρχῆς ὑπῆρχε διπλοῦς ὁχετὸς δημόσιος καὶ μυστικὸς ἐν ταῖς μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Τουρκίας σχέσεσιν, ὅστις ὀλίγον μετὰ ταῦτα, μεταβληθεῖσων τῶν μεταξὺ Βιέννης καὶ Λονδίνου σχέσεων, ἦτο τοσοῦτον φανερόν, ὥστε ὁ Στράτφορντ Κάννινγκ δὲν συνεστέλλετο νὰ κάμῃ πρὸς αὐτὸν τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας περὰ πονα περὶ τούτου. Αἱ μυστικαὶ αὗται σχέσεις δὲν εἶχον μὲν τὸν ἀναιδῆ δημόσιον χαρακτηῖρα, ὅν ὑπέθετεν ὁ Στράτφορντ· ὁ δὲ ὑδερκέστικος ὅμως τῶν ξένων ἐν Βιέννῃ διπλωματῶν δὲν ἀμφέβαλλεν ποσῶς, ὅτι ὁ Gentz ἦτο ὁ ἀνὴρ, ὃν ὁ Μεττερνίχος ἐτίμα διὰ τῆς ἀτίμου ἐμπιστοσύνης, ὅτι ἀντεπροσώπωνε περὰ τῇ Πύλῃ ἰδίῳ αὐτοῦ ἀξιώματι τὴν φιλικὴν καὶ μυστηριώδη ταύτην τῆς αὐστριακῆς πολιτικῆς πορείαν, περὶ ἧς οὔτε ἡ Ῥωσσία οὔτε ὁ κόσμος δὲν ἔπρεπε νὰ γνωρίζωσιν τι. Γνωστὸν ἦτο ὅτι ὁ Gentz, τοῦ ὁποίου ἄρα· ὁ βίος ἦτο σειρὰ αἰσχροτήτων, εὐρίσκετο εἰς διηνεκὴ ἀλληλογραφίαν πρὸς τὸν νέον τῆς Βλαχίας Πγεμόνα καὶ οἱ τραπέζιται δὲν ἀπέκρυπτον ὅτι κατ' ἔτος ἐλάμβανε παρ' αὐτοῦ τρεῖς χιλιάδας φλωρίων. Πασίγνωστον πάλιν ἦτο ὅτι ὁ Gentz εὐρίσκετο εἰς φιλικωτάτας πρὸς τοὺς ὑπουργοὺς τῆς Πύλης σχέσεις, οἵτινες παρ' αὐτοῦ ἐλάμβανον τὰς ταχείας καὶ ἀκριβεῖς περὶ τῶν διαπραγματεύσεων καὶ ἀποφάσεων τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀνακτοβουλίων πληροφορίας, αἵτινες

ἦτο πολλάκις ἀπίστευτον πῶς τοιοῦτοι ταχέως διεβιβάζοντο, καὶ ὅτι ὁ Gentz συνέταττε τὰ σχέδια τῶν ἀπαντήσεων ἐκείνων καὶ ἐγκυκλίων τῆς Πύλης, ὧν ἡ λογικὴ καὶ ἡ ὀξύνοια ἐθαυμάζοντο ὑφ' ἀπάντων. Ὁ Gentz πάλιν ἐξετέλεσεν ἐν τῷ αἰσθητικῷ Πρακτηρητῇ « τὸ μέγιστον ἀριστούργημα τοῦ βίου του », φροντίσας ἐν τῇ περὶ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων ἀλληλογραφίᾳ ν' ἀποκρύψῃ ἐπιτηδεύσας τὸ κύριον φρόνημα τῆς κυβερνήσεώς του, περὶ τοῦ ὁποίου ὅμως, μὲ ὅλα τὰ τεχνάσματά του, οὐδεὶς ἔμενεν ἠπατημένος. Κατὰ τὸν Gentz ἦτο βεβαίως μεγάλη ἀδεξιότης τῆς Πρωσσικῆς ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως (6/18 Ὀκτωβρίου 1821) ἥτις ὅλως ἀπροκαλύπτως καὶ φανερώς ἐλάλει περὶ τοῦ τιμωρητέου τῶν Ἑλλήνων, ὅ, περ ἐν Βιέννῃ λίαν κεκαλυμμένως ἐλέγετο. « Πῶς, ἔλεγεν ἡ πρωστικὴ ἐφημερίς, νὰ μείνωσι λοιπὸν ἀτιμώρητοι οἱ κακοῦργοι ἐκεῖνοι, οἵτινες πρὸς σκοποὺς μικροῦς ἔδωκαν τὰ ὅπλα εἰς τοὺς ἀπονενομημένους Ἕλληνας καὶ ἔσειραν ἐπὶ τῆς ἰδίας ἐαυτῶν κεφαλῆς τὴν κατάραν τοῦ ἀπὸ τοῦ Μαρτίου ἤδη χυθέντος αἵματος! ». Καὶ ὅμως οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἐκλάβῃ σπουδαίως τοσοῦτον ἀπάνθρωπον τὴν πρωσσικὴν κυβέρνησιν καὶ τὸ ὄργανον αὐτῆς, ὅσον τὸν αὐστριακὸν συντάκτην τοῦ αὐστριακοῦ Πρακτηρητοῦ, ὅστις ἀναφέρων ἀπλῶς τὰ γεγονότα ἐπειράτο οὐδέποτε νὰ ἐπιφέρῃ οὔτε ὑπὸ τὴν ἐποψὴν τοῦ δικαίου οὔτε ὑπὸ τὴν τῆς πολιτικῆς κρίσιν περὶ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων, οὐδέποτε νὰ ἐκφράσῃ τὴν μυριοτρόπως ἀναφερομένην ἀπόφασιν περὶ τῆς ἐξαχρειώσεως τῶν Ἑλλήνων, καὶ οὐδέποτε νὰ προδῶσιν τὴν γνώμην τῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως, « ὅτι οἱ μὲν Τούρκοι αἰείποτε εἶχον δίκαιον οἱ δὲ Ἕλληνες αἰείποτε ἀδικον! ». Ἀπαράιτητον ἐθεώρει ἡ αὐστριακὴ πολιτικὴ τὸ ἀπατηλὸν τοῦτο μαγνάνευμα ἀπέναντι τῆς Ρωσσίας. Πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ποθητοῦ τέρματος τῆς ὀλεθρίας ταύτης ἐπαναστάσεως, τρία τινα ἔπρεπε κατὰ τὰς εὐχὰς καὶ τὴν γνώμην τοῦ Gentz καὶ τοῦ Μεττερνίχου νὰ συμπράξωσιν· ἡ καθ' ἐκάστην αὐξανομένη δυσπιστία τῆς Εὐρώπης πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ὁ ἡρεμαῖος μακρασμὸς ἕνεκα ἐσωτερικῆς διχονοίας, καὶ αἱ φανεραὶ νίκαι τῶν Τουρκικῶν ὀπλων. Ως

τὸ κύριον δὲ μέσον πρὸς ὧθησιν τῶν μέσων τούτων, ὡς τὸ κύριον λοιπὸν μέσον πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ποθητοῦ σκοποῦ ἐθεωρεῖτο ἀείποτε ἢ ἀποκατάστασις τῶν φιλικῶν μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Πύλης σχέσεων, καὶ ἡ ἐξασφάλισις τῆς μεταξὺ τῶν δύο τούτων κρατῶν εἰρήνης, ἣτις ἦτο τοσοῦτον ἐπιθυμητὴ ἕνεκα τῆς κακῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς Αὐστρίας, καὶ ἣτις συγχρόνως ἦτο τὸ καταλληλότερον μέσον πρὸς ἀποθάρρυνσιν καὶ κατὰσβεσιν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὅθεν ὅλην του τὴν ἐνέργειαν εἶχε καταβάλλει μέχρι τοῦδε ὁ Μεττερνίχος ν' ἀποτρέψῃ πικρὴν σθένην τὸν Σουλτάνον καὶ πρὸ πάντων τὸν Τσάρον ἀπὸ τοῦ πολέμου. Ἐπὶ τούτῳ ἠνώθη μετὰ τῆς Ἀγγλίας πρῶτον· ἅμα δ' ἐνόησεν ὅτι τὸ βῆμα τοῦτο ἡρέμισε τὸν αὐτοκράτορα, ἔφραεν εἰς τὸ μέσον τὰς ἐγγυήσεις ὑπὲρ τῶν ἐπανακτασῶν ἐπαρχιῶν (ὡς μετὰ ταῦτα, ἐν μεγάλαιτέρᾳ ἀμνηστίᾳ εὐρισκόμενος ἐπρότεινεν αὐτὸς ὁ Μεττερνίχος πρῶτος τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος!), καὶ ἐτόλμησε ν' ἀποκόψῃ τὴν αἰχμὴν τῆς ἐπιστήμης τεθείτης ἀρχῆς τῆς νομιμότητος καὶ νὰ προτείνῃ παρὰχωρήσεις ὑπὲρ τῶν ἀνταρτῶν, θηρεύων πάντοτε τὸν ἕνα τοῦτον σκοπὸν, τὴν εἰρήνην, καὶ πιστεύων ὅτι ἐπιτυχθέντος τούτου ὁ Σουλτάνος ἤθελεν εἶσθαι ἀρκούντως ἰσχυρὸς ὥστε νὰ καταστήσῃ τὰς ὑποσχεθείσας ταύτας παρὰχωρήσεις χάριτιν ἄγγραφον. Ὅθεν ἅμα ἅπαξ ὁ Μεττερνίχος ἐπληροφορήθη περὶ τῆς εἰρηνικῆς τοῦ Τσάρου διαθέσεως, ἐθεώρητε τὸ οὐσιώδες αὐτοῦ ζήτημα λελυμένον. Τοσοῦτον δὲ ἐπειράθη ἔπειτα νὰ ἐξασφαλίσῃ τοῦτο τὸ κατὰ τὸ ἥμισιν ἐπιτευχθὲν, ὥστε πᾶν ἄλλο ἐλησμόνησεν. Ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας ἀφίχθη εἰς Βιέννην καὶ διὰ τῆς εὐνοϊκῆς του διαθέσεως κατεγοήτευσεν καὶ καθησύχασεν πάντας, ἦτο ὁ Μεττερνίχος πεπεισμένος, ὅτι τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα « εὔρε τὴν λύσιν του ἢ τοῦλάχιστον ὅτι ἀπώλεσε τὸ πλεῖστον τῆς σπουδαιότητός του ». Κατωρθώσας δὲ μετὰ ταῦτα νὰ ἀπασχολήσῃ τὸν Τσάρον διὰ τῶν ἰσπανικῶν πραγμάτων, ἔπρεπε νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἡ ἐπιτυχία του ἦτο πλήρης. Ἡ ἐν Βερώνῃ σύνοδος κατώρθωσε κατὰ τὴν γνώμην τοῦ θριαμβεύοντος Gentz, νὰ δικάσῃ τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος ἐν κρυπτῷ, καὶ « ἐν κρυπτῷ

νὰ θάψῃ τὸ τουρκικο-ἑλληνικὸν ζήτημα ». Καὶ αὐτὸς καὶ ὁ Μεττερνίχος ἐπίστευον ἀναμφιβύλως ὅτι ἐνόσω ἡ σύνοδος ἤθελε σκέπτεσθαι περὶ τῶν Ἰσπανικῶν, ἡ Τουρκία ἤθελε λογαριασθῇ ἐντελῶς μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ παρὰ τοῖς δύο πολιτικοῖς τούτοις ἦσαν, ὡς παρ' οὐδενὶ ἄλλῳ, στενῶς συνδεδεμέναι ἡ μεγίστη ἱκανότης καὶ περίσκεψις μετὰ τῆς μεγίστης μωρίας καὶ μυωπίας. Ἀμφότεροι ἔχαιρον ἔτι ἐπὶ τῇ νίκῃ αὐτῶν, ὅτε ἤδη ὅλα τὰ στηρίγματα, ἐφ' ὧν ἐδοκίμιζοντο αἱ σκέψεις καὶ αἱ ἐλπίδες των, εἶχον καταρρεύσει ὑπὸ τοὺς πόδας των. Μικρὸν πρὸ τῆς ἐν Βιέννῃ συνόδου, καθ' ὃν χρόνον αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει διπλωμάται, βλέποντες ἐκ τοῦ πλησίον καλλίτερον, ὡμολόγουν ἤδη τὴν προτέραν αὐτῶν ἀπάτην ὡς πρὸς τὰς περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως κρίσεις των, ὁ πρίγκηψ Hatzfeld, ὁ παλαιὸς τοῦ Μεττερνίχου σύμβουλος, τοῦ ὁποίου οὐδεμίᾳ ἔκθεσις διεβιβάζετο εἰς Βερολίον ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως τοῦ Μεττερνίχου, ὑποπτευθεὶς τὸν περὶ τῆς νίκης του πεπεισμένον φίλον του, τοῦ ὁποίου ἡ μὲν σταθερότης τῷ διηγείρει θαυμασμὸν, ἡ δὲ ὑπεροχὴ πεποιθήσιν, τῷ ἔκαμε τὴν ἐρώτησιν· Τί μέλλει γενέσθαι, ἐὰν ἐπὶ τέλους οἱ Ἕλληνες ἀποκτήσωσι διὰ τῶν ὅπλων τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν; Ἀλλ' ἀμέσως πάλιν παρηγορήθησαν ἀμφότεροι οἱ πολιτικοὶ οὗτοι, « ὅτι εὐτυχῶς καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ὑπάρχει ἐλπίς, ὅτι δὲν θέλει ἐπέλθει ἡ ἀνάγκη νὰ τεθῇ τὸ μέγα τοῦτο ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἤθελε ἐξεγείρει πάλιν πᾶσας τὰς ἐπαναστατικὰς ἐλπίδας » (1). Τοῦτο συνέβη ὀλίγας μόνον ἡμέρας πρὶν ἀρχίσῃ ἡ πολύκροτος τοῦ Δράμαλη τραγωδία, ἣτις ἔτρεψε τὴν τύχην τῶν ὅπλων τοσοῦτον ἀποτελεσματικῶς πρὸς τὸ μέρος τῶν Ἑλλήνων, ὥστε καὶ αὕτη ἡ διπλωματικὴ ἐν Βερῶνῃ ἥτις δὲν ἠδύνατο ν' ἀποθαρρύνῃ αὐτοὺς πλέον!

Ὁ πρίγκηψ Μεττερνίχος ἐνόμιζεν, ὅτι ὑποθάλπων τεχνηέντως καὶ πονηρῶς τὸ ὄνειρον τοῦ Τσάρου, τὴν εἰρήνευσιν, ἀπήλλαξε

(1) Ὁ πρίγκηψ Hatzfeld πρὸς τὸν βασιλεῆα τῆς Πρωσίας. Ἐν Βιέννῃ 42|24 Ἰουλίου 1822· χογ.

τοὺς φίλους αὐτοῦ Τούρκους ἀπὸ τῆς ὀλεθρίας κατὰ τῆς Ῥωσσίας ῥήξεως,πραγματικῶς ὅμως ἡ ὑπ' αὐτοῦ προταθεῖσα αὕτη ἐπέμβασις ἐπέπρωτο νὰ γείνη ἀφορμὴ, ὥστε νὰ ἐκτυλιχθῇ τὸ γλίσχρον τοῦτο νῆμα τῆς ῥήξεως καὶ νὰ σχηματίσῃ ἀτελεύτητον τολύπην διπλωματικῶν περιπλοκῶν! Πρὸς τούτοις ἐνόμιζεν ὁ Μεττερνίχρος ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει ἔχει τὴν Ἀγγλίαν ἀσφαλῆ σύμμαχον κατὰ τῶν Ῥώσσων καὶ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ὅμως, αὕτη ἡ Ἀγγλία ἔμελλε νὰ τῷ ἐπιφέρῃ τὰς πικροτέρας πληγὰς! Ὁ εὐάγωγος ὑπουργός, ὃν ἐσχάτως τὴν ἀδυναμίαν του αἰσθαινόμενος εἶχε παρὰσφύρει εἰς τὴν λοξὴν αὐτοῦ ὁδόν, εἶχεν αὐτοχειριασθῇ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἐν Βιέννῃ κατορθωθείσης νίκης! Καὶ διάδοχος αὐτοῦ ἔγινεν ὁ Κάννιγκ, ὅστις ὡς μαθητὴς τοῦ Λυκαίου ἤδη ἐποίει ἐλεγεία εἰς τὴν δουλείαν τῶν Ἑλλήνων, καὶ τοῦ ὁποῖου τὸν διορισμὸν ὑπουργικὴ τις ἐφημερίς ἀνήγγειλεν, « ὡς τὴν ἀνατολὴν νέου ἀστέρος ἐν τῷ ζοφερῷ ὀρίζοντι τῆς ἀγωνιζομένης καὶ ἐγκαταλελειμμένης Ἑλλάδος! ». Ἰσως δὲν ἠθέλησεν ἀμέσως ὁ Κάννιγκ νὰ ἐπιφέρῃ μεταβολὴν τινα εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' οἱ Εὐρωπαῖοι διπλωμάται ἐστέναζον καὶ ἔλεγον· « μετὰ ταῦτα βεβαίως ὁ Κάννιγκ θέλει ἐγκαταλείψει τὴν θέσιν τοῦ μεμονωμένου θεατοῦ, ἣν κατεῖχεν ὁ Castlereagh καὶ θὰ εὕρῃ ὅτι εἶναι ἀξιοπρεπέστερον εἰς μέγα κράτος νὰ μὴ μὲν ἁδιάφορον εἰς σπουδαῖα ζητήματα. » Καθ' ὃν χρόνον οἱ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου ἐπεκαλοῦντο τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν, ἐπρότεινε καὶ ὁ ἐν Ἀγγλίᾳ ἀντιπολιτευόμενος τύπος νὰ λάβῃ ἡ Ἀγγλία ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα, ὅπως ἀποσπάσῃ τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τῆς ῥωσικῆς ἐπιβροχῆς. Ἐκ τῆς συγκυρίας ταύτης δὲν ἀπέδιδον μὲν οἱ ἐν Λονδίνῳ διπλωμάται εἰς τὴν κυβέρνησιν σκοπὸν νὰ ἐνεργήσῃ ἀμέσως τί ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Ἑλλήνων, ἐθεώρουν ὅμως δυνατόν, ὅτι ἡ Ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἠδύνατο νὰ σκεφθῇ ποτε περὶ τούτου, καὶ μάλιστα ἐὰν ἡ μελετωμένη εἰσβολὴ εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἤθελεν ἐπεκτείνει τὴν πρὸς τὰς λοιπὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις ἀρξαμένην ῥῆξιν. Ἄμα ἔγινε περὶ τούτου συζήτησις ἐν Βερώνῃ εἰδομεν ὅτι ἡ Ἀγγλία

ἠπειλῆσε ν' ἀναγνώριση τὰς ἐν τῇ νοτίῳ Ἀμερικῇ ἐπαναστατησάσας ἐπαρχίας. Καὶ ἐν Ἑλλάδι ἔκαμεν ὁ Κάννιγκ τὸ βῆμα, τὸ ὁποῖον ἐπροηγήθη ἐν Ἀμερικῇ ἐπὶ πολλὰ ἔτη τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἀπειλῆς ταύτης· ἀναγνώρισε (13/25 Μαρτίου 1823) τὸν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων προκηρυχθέντα ἀποκλεισμόν, φερόμενος οὕτω πρὸς αὐτοὺς ὡς πρὸς ἔθνος ἐμπόλεμον, καὶ ἐνίσχυσε διὰ τούτου τὴν εἰς τὸ ναυτικόν των πεποιθήσιν, ὅπερ μέχρι τοῦδε ἦτο τὸ καλλίτερον μέρος τῶν δυνάμεων αὐτῶν! Μετὰ ταῦτα μετεβλήθη ἡ οὐδετερότης ἐν τῷ Ἰονίῳ Πελάγει πρὸς ὄφελος τῶν Ἑλλήνων· τὸ ἐμπόριόν των ἐπροστατεύετο φανερώς· καὶ ἡ νῆσος τοῦ Καλάμου ἔγινε μετ' οὐ πολὺ ἄσυλον καὶ ὀπλοθήκη τῶν προσφύγων των. Καὶ αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες ἐθεώρησαν τὴν πρώτην ταύτην πράξιν τοῦ Ἀγγλοῦ ὑπουργοῦ ὡς τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς ἀναγνώρισιν τῆς ἀνεξαρτησίας των. Ὅτι δὲ ὁ Κάννιγκ δὲν ἤθελε κρατήσει τὴν αὐτὴν εὐπροσέγγιστον πολιτικὴν καὶ ἀπέναντι τῶν αὐτοκρατορικῶν Αὐλῶν, ἣν ἐκράτουν οἱ προκάτοχοί του, καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα, τοῦτο ἐγένετο δῆλον ἐν Βερῶνῃ ἤδη ἐκ τῶν ξηρῶν λόγων τῶν Οὐελλιγκτῶνος, δι' ὧν ἀπῆτει, νὰ ἀρκεσθῇ ἡ Ῥωσσία εἰς τὰς παραχωρήσεις τῆς Πύλης. Τὴν ἀπέναντι τοῦ Μεττερνίχου πολιτικὴν του ἐπροοιμίασεν ὁ Κάννιγκ ἐπιμένων εἰς τὴν ταχεῖν ἐξόφλησιν τοῦ ἐν Αὐστρίᾳ δεθέντος ἀγγλικοῦ δανείου τοσοῦτον ἐπιμόνως, ὥστε ὁ Μεττερνίχος μένεα πνέων ἡναγκάσθη παρὰ μὲν τοῖς ἐπαναστάταις νὰ ζητήσῃ παράτασιν προθεσμιῶν, παρὰ δὲ τοῖς πιστοῖς του νὰ ἐκφέρῃ ἀπειλὰς, αἵτινες ἐφαίνοντο ὡς ἐκπηγάζουσαι ἐκ τῆς δυστροπίας ἐνὸς χρεωκόπου. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν διαγωγὴν τῆς Ἀγγλίας ἀπέναντι τῆς Τουρκίας, ὁ λόρδος Στράγκφορντ ἔδωκε μετ' τὸ πολὺ εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυν τῆς Αὐστρίας ἐμπιστευτικῶς καὶ μυστηριωδῶς τὴν κοινοποίησιν ὅτι ὅλαι αἱ ὁδηγίαι του εἶχον μεταβληθῇ, καὶ ὅτι τὸ ὅλον σύστημα, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου τοσοῦτον προθύμως ἡγωνίσθη, ἤλλαξε τοῦ λοιποῦ τάσιν, ἥτις θέλει ἀναγκάσει αὐτὸν, ἅμα λάβει ὀριστικωτέρας ὁδηγίας, νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν θέσιν του!

Καθ' ὅλα ἐπέπρωτο ν' ἀπατηθῇ ὁ πρίγκιψ Μεττερνίχος, καὶ <sup>Νέαι με-
ταβολαί ἐν</sup> κατὰ τὰς πρὸς τὴν σύμμαχον Ἀγγλίαν σχέσεις, καὶ κατὰ τὸν <sup>Πετρο-
πόλει καὶ</sup> ὑπολογισμόν τῶν δυνάμεων τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῶν ἀνταρ-<sup>ἐν Κων-
σταντινου-</sup> τῶν, καὶ κατὰ τὴν ἐκτίμησιν τῆς προθυμίας τοῦ φίλου αὐτοῦ ^{πόλει.} καὶ γείτονος Σουλτάνου, ἀλλὰ τὸ ἐπαισθητότερον πάντων ἦτο ὅτι τὸν ἠπάτησε καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, ὃν ἐνόμιζεν ὅτι κρατεῖ στενῶς δεδεδεμένον! Οὐδεὶς ἠπόρει, καὶ πάντες ἐγνώριζον, ὅτι ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔζη γένος, τὸ ὅποιον ἠκολούθει μόνον τὰς ἐμπνεύσεις τῆς στιγμῆς, καὶ τὸ ὅποιον ποτὲ μὲν ἀπὸ φόβου ἦτο πρόθυμον εἰς παραχωρήσεις, ποτὲ δὲ ὑπὸ ἐλπίδων ὤθειτο εἰς ὑπερόπτους ἀπαιτήσεις, ποτὲ μὲν ἐκοιμᾶτο ὅλως ἀμέριμνον, ποτὲ δὲ ἐπληροῦτο ὑπὸ σκέψεων καὶ δυσπιστίας, ποτὲ μὲν νεκρὸν καὶ ἀπαθὲς ἔκειτο, ποτὲ δὲ ἐν τρομερωτάτῳ εὗρίσκετο ἐρεθισμῷ· ἀλλ' ὅμως μὲ ὅλην τὴν παλαιὰν πείραν οὐδέποτε ἐπίστευεν ὁ Μεττερνίχος, ὅτι τοσοῦτον εὐμετάβλητος ἦτο ὁ τῆς Ῥωσσίας αὐτοκράτωρ, ὥστε ἐπηρεαζόμενος ἄλλεπαλλήλως ὑπὸ τῶν περιστάσεων ἢ ὑπὸ τῶν περικυκλούντων αὐτὸν νὰ μεταβαλλῇ καὶ ἐκάστοτε φρόνημα, νὰ ἀγῆται καὶ νὰ φέρηται ὑπὸ τῶν διαφορωτέρων αἰσθημάτων καὶ φρονημάτων, καὶ νὰ ὠθῆται ἢ νὰ ἐμποδίζηται ὑπὸ τῶν ἐναντιωτάτων ἰδεῶν καὶ παραστάσεων. Ἐὰν ἡ ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως δὲν ἦτο τόσο ἰσχυρῆς φύσεως, ἐὰν ἀπὸ τῶν διχάσεων τῶν ἰσχυρῶν δὲν ἐκρέμαντο ἡ τρομερὰ τύχη τοῦ ἐπὶ ἔτη πολλὰ παραταθέντος ἀγῶνος ἡ παντοειδὲς δυστυχία καὶ τὰ δεινὰ αὐτοῦ, ἤθελέ τις παρακινηθῇ νὰ συγγράψῃ τὸ διπλωματικὸν μέρος τῆς ἱστορίας ταύτης ἐν σχήματι σατύρας, διότι σπανίως καταδιηλοῦται εἰς τὰς μυστηριώδεις πλεκτάνας τῆς ἱστορίας τοσοῦτον φανερώς, πῶς ἐκ μικρῶν καὶ οὐτιδανῶν πολλάκις αἰτιῶν ἐξαρτῶνται αἱ μεγάλαι τῶν ἐθνῶν τύχαι! Ἐν Αὐδύαχῃ ἦτο ὁ Ἰσάκρος ὀπκδὸς τῶν πολιτικῶν φαντασιοκοπημάτων τοῦ αὐστριακοῦ πρωθυπουργοῦ, ἅμα δ' ἐπανῆλθεν εἰς Πετρούπολιν περιέπεσε πάλιν εἰς τὴν φιλελευθέραν τάσιν καὶ εἰς τὰ πολιτικὰ σχεδιογραφήματα τοῦ κόμητος Καποδιστρίου. Καὶ πάλιν ἐν Βιέννῃ καὶ ἐν Βερώνῃ εὗρισκόμενος

παρητήθη έντελώς τοῦ συστήματος τούτου, καὶ ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ῥωσσίαν ἐλησμόνησε τὸ τελευταῖόν του μάθημα. Μακρὰν τῶν διδασκῶν τοῦ Μεττερνίχου ἡχροᾶτο τῆς αἰρετικῆς χρήσεως, ἣν τὸν ἐδίδασκε νὰ ποιῇται τούτων ὁ Pozzo di Borgo. Τὴν πονηρίαν τοῦ δολίου Αὐστριακοῦ εἶχε καταβάλλει ἡ σύνεσις τοῦ ἐπιτρίπτου Κορσικανοῦ. Ὅσον ἰσχυρῶς καὶ ἂν ἠρνήθη ὁ Τσάρος ἐν Βερώνῃ τὴν πρὸς τοὺς Τούρκους ἀποστροφὴν καὶ τὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπαιδείας του, ὅσῳ ἐντόνως καὶ ἂν ἠρνήθη τὴν ῥωσικὴν πολιτικὴν του χάριν τῆς εὐρωπαϊκῆς, ὅσῳ ὀλίγον ἐγωϊστικὴ καὶ ἂν ἐθεωρήθη ἡ αἰσθηματικὴ αὕτη πολιτικὴ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ὀξυδερκεστέρων τῶν ἐν Βερώνῃ πολιτικῶν ἀνδρῶν, ἐφάνη ἐν τούτοις αἴφνης ὡς νὰ εἰσέδυσαν καὶ ν' ἀνεμίχθησαν μετ' αὐτῆς αὐτοὶ οἱ ἀκριβεῖς ὑπολογισμοὶ τῶν σπουδαιότερων συμπερόντων, αὐτὰ τὰ σχέδια ὀξυδερκοῦς πολιτικῆς στρατηγικῆς. Ἐν Βερώνῃ ἐφαίνετο ὅτι ἡ πονηρία τοῦ Μεττερνίχου εἶχε ῥίψει ἐν μέτρῳ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων τὸ Ἰσπανικὸν ἐπεισόδιον, μετ' οὐ πολὺ ὅμως ἐφαίνετο πάλιν, ὅτι τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο παρεισέχθη ὑπὲρ τῶν σκοπῶν τῆς Ῥωσσίας καὶ ὑπὲρ αὐτῶν τῶν σκοπῶν τοῦ Μεττερνίχου ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ὁ Τσάρος ἐπελήφθη τοῦ Ἰσπανικοῦ ζητήματος μετὰ τοσαύτης προθυμίας, ὡς νὰ ἐξήτει νὰ ἴδῃ ἀποπερατωμένην τάχιστα καὶ εὐτυχῶς τὴν γαλλικὴν ἐπέμβασιν ἐν Ἰσπανίᾳ, ἵνα ἀποσβέσῃ τὴν ἐν Γαλλίᾳ υποκαίουσαν ἐπαναστατικὴν πυρὰν, φέρῃ τὸ κράτος τοῦτο εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐνεργητικῶν κρατῶν, τὸ ἀφήσῃ ἐλεύθερον νὰ συμπράξῃ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ κερδίσῃ διὰ τὰ ἐκεῖ σχέδιά του, τὰ ἀναβληθέντα μόνον, τὸν σύμμαχον, ἐφ' οὗ εἶχε ῥίψει τὸ βλέμμα καὶ κατὰ τὴν δευτέραν τῶν Παρισίων εἰρήνην. Οἱ ἐν Βερώνῃ Ἀγγλοὶ διπλωμάται, καὶ ἐν αὐτοῖς καὶ αὐτὸς ὁ Στραγκφορδ, τὸν ἠρέθισαν, λέγοντες μετὰ κομποῤ-ρημοσύνης, ὅτι θέλουσι τὸν ἐμποδίσαι νῆ κάμῃ πόλεμον ἐν Ἰσπανίᾳ, ὡς καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅθεν ἐφαίνετο ὅτι τῶρα κατεγίνετο νὰ τοῖς ἀποδείξῃ, ὅτι θέλει κινήσει καὶ τὸν Ἰσπανικὸν καὶ τὸν ἀνατολικὸν πόλεμον, καὶ μάλιστα τοῦτον χάριν ἐκείνου. Εἶδομεν ἀνωτέρω, μετὰ πόσου θάρρους ἦτο πρόθυμος νὰ ἐξασφαλίσῃ ἀπέ-

νκντι τῆς Ἀγγλίας τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐν Γαλλίᾳ κινήματος. Ὑπο-
 πτευόμενος τὴν διαγωγὴν τῆς Ἀγγλίας, ἐκοινοποίησεν εἰς τὰ
 γαλλικὸν ἀνακτοβούλιον, ὅτι πᾶσαν ἐπέμβασιν ἐν Γαλλίᾳ πρὸς
 ὑποστήριξιν τῆς ἐπαναστάσεως θέλει θεωρήσει ὡς ἀτομικὴν καθ'
 ἑαυτοῦ προσβολήν. Ὅλη ἡ φιλοδοξία του ἦτο ἐν ἀρχῇ νὰ συμ-
 πράξῃ εἰς τὴν ταχεῖαν κατὰσβεσιν τῆς Ἰσπανικῆς ἐπαναστάσεως
 καὶ τῶν ἐν Γαλλίᾳ ταραχῶν συγχρόνως. Πρὸς ἐκφόβισιν τοῦ Μετ-
 τερνίχου ἤθελε νὰ διατάξῃ 80 χιλιάδας Ῥώσων νὰ διαβῶσι τὰ
 σύνορα καὶ νὰ διευθυνθῶσιν εἰς Γαλλίαν. Ἐπειδὴ ὅμως κατὰ τοῦ-
 του ἠγέρθησαν ἐνστάσεις ἐσκέπτετο νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὰ σύνο-
 ρα μέγαν στρατὸν ἐπιτηρητικόν, καὶ ἐπειδὴ καὶ τοῦτο ἐφόβιζε
 τὴν Εὐρώπην ἐπεθύμει τοῦλάχιστον νὰ καταχωρήσῃ εἰς τὰς γαλ-
 λικὰς ἐφημερίδας ἄρθρον τὸ ὅποιον ν' ἀναφέρῃ περὶ τῶν μέτρων
 τούτων. Διαικῶς δὲ παρὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ πρίγκηπος Βολ-
 κόνσκη καὶ ἄλλων ἐκράτει καὶ τὸν στόλον ἐν Κρονστάτῃ καὶ τὸν
 στρατὸν τῆς ξηρᾶς ἐτοιμοπόλεμον. Καὶ ἀπὸ μὲν τῶν πολεμικῶν
 τούτων ὀρέξεων ἀπετράπη κατ' ὀλίγον, πρῶτον ὑπὸ τῶν παρ-
 στάσεων τῶν Εὐρωπαίων αὐτοῦ συμμάχων, ἔπειτα ὑπὸ τοῦ φό-
 βου τοῦ ἐλλείμματος, καὶ τέλος ὑπὸ τῶν νικῶν τῶν γαλλικῶν
 ὕπλων ἐν Ἰσπανίᾳ. Ἄμα ὅμως ἐξέλιπεν ὁ περὶ τούτου φόβος, ὕπερ
 πραγματικῶς ἔλαβε χώραν ἀμέσως μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν τρα-
 τευμάτων, ἤρχισε νὰ μεταβάλληται πάλιν ἡ τοῦ Τσάρου εἰρηνικὴ
 καὶ τὴν ἐπανάστασιν φοβουμένη διάθεσις, ἣν εἶχεν ἐν Βερώνῃ. Ὁ
 Ῥώσσικός στρατὸς, ἅμα δὲν εἶχε πλέον νὰ βλέπῃ πρὸς δυσμὰς,
 ἔστρεψεν ἐκ νέου τὰ βλέμματα αὐτοῦ πρὸς ἀνατολάς. Ἐκ τῶν
 Ῥώσων στρατηγῶν πολλοὶ οἵτινες μέχρι τοῦδε συνηγόρουν ὑπὲρ
 τῆς εἰρήνης, μετεχειρίζοντο ἤδη γλῶσσαν πολεμικὴν. Μετ' ἀνη-
 συχίας καὶ φόβου παρετήρει ὁ Νεσελρῶδ τὴν μεγάλην καὶ ἐπαι-
 σθητὴν μεταβολὴν τοῦ Τσάρου, (1) ὅστις ἐκ νέου θεώρει τὸν
 πόλεμον ὡς τὸ μόνον μέσον διεξόδου ἐκ τῶν ἐκκερεμῶν περιπλο-
 κῶν. Νῦν δὲ ὅτε τὰ πράγματα ἔτεινον πρὸς τὴν εἰρήνην, δὲν

(1) Τοῦτο ἀνήγγειλαν περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔτους 1823 αἱ εἰς Βιέννην στείλ-
 λόμεναι ἐπιστολαὶ τοῦ Lebzeltern.

ἔβλεπεν ὁ Τσάρος τὴν αἰτίαν, διατί νὰ παραβλάβῃ διὰ πολέμου κατὰ τὴν Ἀνατολὴν τὰ εὐρωπαϊκὰ συμφέροντα. Ἐθεώρει τὴν ἐποχὴν καταλληλοτάτην. Μετὰ πικρίας καὶ αἰσχύνης ἐσυλλογίζετο τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐμπαίζει μέχρι τοῦδε ἐν ταῖς τουρκικαῖς δικπραγματεύσεσιν, οὐδὲ ἤλπιζε πλέον ὅτι οἱ σύμμαχοί του θέλουσιν ἀπέμβει ἐνεργητικῶς εἰς τὰ τῆς Πύλης. Οἱ Ῥώσσοι αἰείποτε ἐθεώρησαν ἀδύνατον νὰ διδραχθῶσιν οἱ Τούρκοι σίνεσιν. Καὶ ὁ Καποδίστριας πάντοτε δι᾿ αἰσχυρίσθη, ὅτι οὐδέποτε θέλει ἐπιτευχθῆ ὑποφερτὴ τις συνδιαλλαγὴ διὰ τῆς ὁδοῦ εἰρηνικῶν συμβάσεων, καὶ ἤδη ἐνόμιζε καὶ ὁ Τσάρος ὅτι ὁ Καποδίστριας εἶχε δίκαιον. Εἰς τὴν ἰδέαν ταύτην τὸν ἐνίσχυον καὶ αἱ νέαι ἐκθέσεις περὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἃς ὁ Tatistschew ἔπεμπεν ἐκ Βιέννης, ἐκθέσεις, αἵτινες πικρῶς καὶ λίαν περιφρονητικῶς ἐλάλουν περὶ τοῦ Στράγκφορδ καὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ῥαδιούργων· διότι ἐκεῖ πάλιν τὰ πράγματα εἶχον παρεμποδισθῆ, καὶ τοῦτο ὄχι ἄνευ τῆς συμπράξεως τῆς Ῥωσσίας. Μετὰ τὴν ἀποστολὴν τῶν συνδιαλλακτικῶν ἐγγράφων τοῦ βρεῖζ ἐφέντη πρὸς τὸν Νεσελρώδ κατὰ τὸν Φεβρουάριον, τέσσαρας ὅλους μῆνας ἀνέμενον ἡ Πύλη τὴν ἀπάντησιν! Τοῦ χρονικοῦ τούτου διαστήματος ἔκαμαν οἱ ἔχθροί τῆς εἰρήνης ἐν Κωνσταντινουπόλει τόσον καλὴν χρῆσιν, ὅσον οἱ ἐν Ῥωσίᾳ φιλοπόλεμοι μετεχειρίσθησαν τὴν ἡλλοιωμένην κατὰστασιν τῶν εὐρωπαϊκῶν πραγμάτων. Ἡ δὲ πολεμικὴ ἀντίδρασις προέβη ἐπὶ τασαῦτον, ὥστε ἐπαύθη μὲν ὁ αἰείποτε ὑπὲρ τοῦ συστήματος τῆς ἐπισκεΐας καὶ τῆς εἰρήνης συνηγορῶν ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν Σαϊδὰ ἐφέντης, ὁ δὲ ὑπολειφθεὶς τῶν αὐλικῶν, ὁ Βερβέρβιτς, νῦν Σιλιχτάρης (ξυφοφόρος) τοῦ Σουλτάνου, ὑπέβαλε πάλιν τὰς πολεμικὰς τοῦ Σουλτάνου διαθέσεις, καὶ ὁ κλονιζόμενος Τσανίπ ἐκ νέου ἐνισχύθη. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀνεφύη νέα πάλιν ἀφορμὴ διχονοίας. Ἐλλειψίς αὐτῆς οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἐν ταῖς παραδουναβίαις Ἡγεμονίαις. Ἡ Πύλη εἶχεν ἀφήσει εἰς τὰς Ἡγεμονίας δύο Βασ-βεσλῆ ἀγάδας (ἡνωτέρους ἀξιωματικούς) ὡς ἀρχηγοὺς τῆς στρατιωτικῆς ἀστυνομίας μὲ ἐνισχυμένην στρατιωτικὴν δύναμιν, ἐν ᾧ συνήθως οἱ ἀρχηγοὶ οὐ-

τοὶ διωρίζοντο παρὰ τῶν Ὀσποδάρων ἐξ ἀνθρώπων κατωτέρας τάξεως καὶ δὲν εἶχον ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν εἰρηῇ δύο τὸ πολὺ ἑκατοντάδας ἀνδρῶν. Ἡ διατήρησις τῆς ἐνισχυμένης ταύτης φρουρᾶς ἀντέβαινε κατ' εὐθείαν εἰς τοὺς ὄρους τῆς συνθήκης, ἂν καὶ ἦτο ἀρκούντως ἡτιολογημένη διότι ἐπρόκειτο νὰ περισταλῶσι ληστεῖαι συμβαίνουσαι ἐν τῇ χώρᾳ, ἐπρόκειτο νὰ προληφθῇ νέαι στάσεις τῶν Φιλικῶν, οἵτινες προητοιμαζόν ἀπὸ τῆς Βεσσαραβίας, τῆς ῥωσσικῆς δηλ. χώρας, νέαν ἐπιδρομὴν. Αὐτὸς πρὸς τοῦτοις ὁ δειλὸς τῆς Μολδαυίας ἡγεμὼν Στουρζας εἶχε ζητήσῃ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς φρουρᾶς, διότι ἐφοβείτο τοὺς κακῶς πάσχοντας ὑπηκόους του. Χίλιοι ἄνδρες εὕρισκοντο ἐν Μολδαυίᾳ, δισχίλιοι δὲ ἐν Βλαχίᾳ, οἵτινες ἀρκούντως ἐπέζον τὸν λαόν. Ἡ διατήρησις τῆς ἀστυνομικῆς δυνάμεως, δι' ἣν ἐδαπανῶντο τῷ 1821 ἐν Βλαχίᾳ 252,156 γρόσια, ἀπῆται τῶρα ἐν καὶ ἡμισυ ἑκατομυρίου. (1) Πρὸς δὲ τοῦτοις σπουδαῖαι ἀνεφύησαν διενέξεις ὡς πρὸς τὰς συγκαινωνίας. Μέχρι τοῦδε ὀλίγα μόνον ἔθνη εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ πλέωσι τὸν Εὐξείνιον Πόντον· τὰ δὲ μικρότερα ἔθνη μετελάμβανον τοῦ δικαίωματος τούτου, πλέοντα ὑπὸ τὰς σημαίας τῶν προνομιούχων χωρῶν. Οὕτως ἐπὶ 40 ὅλα ἔτη εἶχεν ἡ ῥωσσικὴ σημαία ἐν κρυπτῷ καὶ καταχρηστικῶς τὸ προνόμιον, νὰ καλύπτῃ τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα καὶ ἐσχάτως καὶ τὰ τῶν Ἑλληνικῶν ἐπαναστατῶν. Αἱ πρὸς τὴν Ῥωσσίαν λοιπὸν διαφοραὶ ἤρξαντο διὰ τοῦ, ὅτι ἡ Πύλη πρὸς περιστολὴν τῶν καταχρήσεων τούτων διέταξε νὰ ἐξετάζωνται ὅλα τὰ πλοῖα καὶ πρὸ πάντων τὰ ῥωσσικά, ὅπερ ἐπαισθητὴν πληγὴν ἐπέφερε κατὰ τοῦ ἐμπορίου τῆς Ὀδησσοῦ. Καὶ ἠσθάνετο μὲν ἡ ῥωσσικὴ κυβέρνησις, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρήσῃ πλέον τὰ προνόμια ταῦτα, τὰ ὁποῖα οὐδαμοῦ παρεχωροῦντο διὰ τῶν συνθηκῶν, κατὰ τὸ κείμενον τῶν ὁποίων μάλιστα ἔπρεπε μέρος παντὸς ὑπὸ ῥωσσικὴν σημαίαν πλέοντος πλοίου νὰ σύγκηται ἐκ Ῥώσσω, ἀλλ' ἡ Ἑλληνικὴ ἐπα-

(1) Ἐκθεσίς καὶ ἐμπιστευτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ αὐστριακοῦ πράκτορος πρὸς τὸν πρίγκηπα Βιστεργκραι 24/6 Ὀκτωβρ. 1823. Χργ.

νάστας εὔρε τὴν Ῥωσσίαν ἡσύχως νεμομένην καὶ αὐτοῦ καὶ ἄλλων τοιούτων προνομίων, καὶ αἱ μεσημβριναὶ τῆς Ῥωσσίας ἐπαρχίαι ἤθελον πολὺ ζημιωθῇ, ἐὰν ταῦτα ταῖς ἀφηροῦντο διὰ μιᾶς. Ὅθεν ἐν Βερώνῃ δὲν ἐπέμεινεν ὁ Τσάρος ἀπολύτως εἰς τὴν ἀποκατάσασιν τοῦ δικαίου τοῦτου τῆς «Παραποιήσεως» (Simulation) ἀλλ' ὑπέβαλεν εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν πληρεξουσίων «ἢ νὰ ἐπιτραπῇ ὁ διάπλους εἰς τὰ ἰσπανικὰ, πορτογαλλικὰ, σικελικὰ κ. ἄλ. πλοῖα, ἢ ν' ἀναγνωρισθῇ ἡ σημαία, ὑφ' ἣν ταῦτα πρότερον ἔπλεον, διότι τὸ ἔθος τοῦτο καθιεροῦτο διὰ τῆς μακρᾶς ἀσκήσεως». Τὸ ζήτημα τοῦτο ἦτο ἔτι ὅλως ἐκκρεμὲς, ὅτε ἡ Πύλη (28/9 Φεβρουαρίου 1823) κατέσχευεν Ὁδησσινὸν πλοῖον ναυπηγηθὲν ἐν Ἐπτανήσῳ, καὶ ἰδιοκτησίᾳ δῆθεν Ῥώσσου ἐμπόρου, ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι τὸ φορτίον ἀνῆκεν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας καὶ τὸ πλοῖον ἦτο ἰδιοκτησίᾳ τῶν ἐπαναστατῶν. Μετ' οὗ πολὺ κατέσχευεν οὕτω καὶ τρία ἔττερα πλοῖα. Μετὰ παρέλευσιν ὀλίγου καιροῦ ἐξεδόθη (κατὰ τὸν Ἀπρίλιον) φερμάνι, τὸ ὁποῖον ὑπευθύνιζεν ἀρχαίαν ἡμελημένην διάταξιν, καθ' ἣν φραγκικὰ πλοῖα ὤφειλον, ἐκτὸς μόνον ἐὰν τὰ φορτία των εἶχον ὑποστῇ βλάβῃ ἐκ τρικυμίας ἢ ἀβυχίας, νὰ μεταφορτώσωσιν ὅχι πλέον εἰς φραγκικὰ ἀλλ' εἰς τουρκικὰ πλοῖα συγχρόνως δὲ ἐδόθη τοῖς τουρκοῖς πλοίοις εἰς τὴν φόρτωσιν καὶ ἐκφόρτωσιν προνόμιον, τὸ ὁποῖον δὲν ἐδίδετο εἰς τὰ φραγκικὰ πρὸς τούτοις εἰς πλεῖστα τῶν τουρκικῶν πλοίων ἐδόθησαν εὐκολίαι κεφαλαίων καὶ δασμῶν. Ταῦτα πάντα ἦσαν μέτρα, τὰ ὁποῖα εἰς τὰ ἤδη ὑπάρχοντα κωλύματα τῆς συγκοινωνίας προσέθετον ἄλλα, καὶ τὰ ὁποῖα ἐλήφθησαν ἐπὶ τῷ σκοπῷ, νὰ ἐμποιήσωσιν εἰς τοὺς Τούρκους «μεγαλειτέραν διάθεσιν» πρὸς τὸ ἐμπόριον καὶ νὰ προαγάγῃ τὴν νεκρωμένην ναυτιλίαν. Ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας, ζητήσας νὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν κατεσχεμένων πλοίων (18/30 Μαΐου) δὲν εἰσηκούσθη, διότι ἔργον τῆς Αὐστρίας δὲν ἦτο νὰ προστατεύῃ τὸ ῥωσικὸν ἐμπόριον. Μετὰ ταῦτα ἔκχευε καὶ ὁ λόρδος Στράγγφορντ παραστάσεις περὶ τοῦ ἀτόπου, ἀνόμου, καὶ (ἐπειδὴ ἡ Πύλη δὲν εἶχε τὸ δικίωμα νὰ κρίνῃ μόνῃ τίνος ἰδιοκτη-

σία ἦσαν τὰ πλοῖα) περὶ τοῦ ἀδίκου τοῦ μέτρου. (1) Κατὰ τὴν συνθήειάν του ὁμοῦς ἀπέδειξε καὶ τὴν διέξοδον, εἰπὼν, ὅτι δὲν θέλει κάμει νέαν αἴτησιν ἵνα ἀποφύγῃ τὸ φαινόμενον τῆς ἐπεμβάσεως, ἐλπίζων, ὅτι ἡ Πύλη θέλει παραδώσει τὰ πλοῖα ἐπὶ ἀπλῇ τῶν πλοιάρχων αἰτήσῃ. Τοῦτο καὶ ἐγένετο. Καὶ πρότερον ἤδη ἐπελήφθη ὁ λόρδος Στράγκφορντ πρακτικώτατα τοῦ ζητήματος τῆς ἐλευθέρως κατὰ τὸν Εὐξείνιον ναυτιλίας, καὶ ἐπρότεινε (κατὰ τὸν Μάρτιον) μεσολάβησιν, ὅπως προμηθεύσῃ εἰς τὴν Σαρδηνίαν πολιτικὴν καὶ ἐμπορικὴν συ.θήκην, δίδουσαν εἰς τὸ κράτος τοῦτο τὸ πρὸ πολλοῦ ποθοῦμενον τοῦτο δικαίωμα. Ἡ ὑπόθεσις ὁμοῦς αὕτη ἔμεινεν ἐπὶ πολὺ ἄνευ ἀποτελέσματος, ὅπερ ἦτο ἀπόδειξις ὅτι ἡ Πύλη οὔτε τὰ προνόμια τῆς παραιοῦς θέλει ν' ἀποκαταστήσῃ οὔτε τὴν ἐλευθέραν ναυτιλίαν νὰ ἐγκαθιδρύσῃ. Κατὰ τὰς πρώτας ταύτας διαπραγματεύσεις ἀπηρτήτο ἡμισεῖα ἐκκτονταετηρίς, ὅπως ἔλθῃ ἡ Πύλη εἰς θέσιν ὁπωσούν συνάδουσαν πρὸς τὰς ῥωσσικὰς προτάσεις. Ἐπὶ τοῦ ἄρθρου λοιπὸν τούτου ἐβασίσθη, ἅμα τῇ ἐπὶ τὴν ἐκ νέου αἰ. πολεμικαὶ διαθέσεις, ἡ ῥωσσικὴ κυβέρνησις, ἥτις ἀνέκαθεν πικρῶς παρεπονείτο διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν εὐφορωτάτων αὐτῆς ἐπυχρῶν, συνέπειαν κατ' αὐτὴν τῆς ἁίποτε βραδείας πορείας τῶν μέχρι τοῦδε διαπραγτεύσεων.

Ὅτε ἐν Πετρούπολει ἐσκέπτοντο ἤδη ἀπὸ τινος περὶ νέων κατὰ Τρίτην σει. τῆς Πύλης ἀπαιτήσεων, ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν (22|4^α ὡς-
σικὸν ἀ-
'Ιουλίου) ἡ βραδέως πολὺ ἀπασταλεῖσα ἀπάντησις (ὑπὸ ἡμερομην. παρ. ἡμε-
ρίαν 6|18 Μαΐου) τοῦ Νεσελρώδ πρὸς τὸν βεῆζ ἐφέντην (2), ἥ-
τις παρέπεμπεν εἰς τὰς διχοκινήσεις ἃς ἤθελε κάμει ὁ Στράγκφορντ. Πρὸς αὐτὸν ἔγραψεν ὁ Νεσελρώδ ταῦτοχρόνως (7|19 Μαΐου) ἐκφράζων αὐτῷ τὴν εὐαρέσκειάν του ἐπὶ τῇ γενικῇ τῶν πραγμάτων καταστάσει. Κατὰ τῆς τροποποιήσεως, τοῦ νὰ διορισθῶσιν δηλ. ὁσποδάροι Βοϊάροι ἀντὶ Ἑλλήνων ἔλεγεν ὁ Νεσελρώδ,

(1) Ὁδηγίαι δοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ πρέσβους τῆς Ἀγγλίας εἰς τὸν πρῶτον διερμηνέα τῆς πρεσβείας τῇ 13|25 Μαΐου 1823 Χργ.

(2) Διακονίσις τοῦ κόμητος Νεσελρώδ πρὸς τὸν βεῆζ ἐφέντην τῇ 6|18 Μαΐου. Χργ.

δὲν θέλει κάμει ἐνστάσιν ἢ βίωσιν καὶ κυβένησιν· ἀπ' ἐναντίας ὁμοῦς ἐξεφράσθησαν παράπονα κατὰ τοῦ φερμανίου τοῦ προστατεύοντος μὲν τὴν τουρκικὴν ναυτιλίαν, ἀπειλοῦντος δὲ νὰ νεκρώσῃ ἐντελῶς τὸ βίωσιν ἐμπόριον, καὶ περὶ τῆς ἐλλειποῦς ἐκτελέσεως τῆς ἐκκενώσεως τῶν Ἡγεμονικῶν. Φιλικῶς τῷ τρόπῳ ἡτιῶτο ἡ Ῥωσσία τὸν Στράγκφορντ ὅτι δὲν ὑπέβλεπεν εἰς τὴν ἐν Βερῶνῃ σύνοδον τὴν πρότασιν περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, ὅπερ ἀπαιτεῖ ἐξήγησιν ἐκ μέρους τῆς Πύλης ὅπως πραγματοποιηθῇ ἐντελῆς συνδιαλλαγή. Καὶ ὁ Μεττερνίχος εἶχεν ἀπευθύνει πρὸς τὸν νέον πρέσβυν τῆς Αὐστρίας βαρῶνον Ὄττενφελς (Ottenfels) ὁδηγίας (1) αἵτινες περιστρέφοντο περὶ τὸ ζήτημα τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν διπλωματικῶν σχέσεων· ὅτι ἡ Πύλη τὰς ἐπιθυμεῖ διότι θὰ προξενήσωσιν ὑγιᾶ ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας· ὅτι πρὸς τοῦτοις καὶ ἅπαντες οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεις εἶναι σύμφωνοι περὶ τῶν ἐκ τῶν σχέσεων τούτων προελευσόμενων ὠφελειῶν· καὶ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐπιθυμεῖ ὅχι νὰ γείνη μόνον ἀμφίβολος ἀπόπειρα πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν σχέσεων, ἀλλὰ νὰ γείνη ἡ ἀποκατάστασις αὕτη διαρκής. Ἐν τινι ἰδιαιτέρῳ ἐγγράφῳ τῆς αὐτῆς ἡμερομηνίας περιέχονται τὰ ἐξῆς· οἱ μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεις δὲν βιάσονται εἰμὴ ὠφελείας προκυπτύσας ἐξ ἀποστολῆς βίωστος πρέσβεως εἰς Τουρκίαν· ὁ Τσάρος ὁμοῦς βιάσεται μόνον τὰς ἐντεῦθεν ἐκπηγαζούσας δυσχερείας· καὶ αὐτοὶ ἔτι οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν φίλων Δυνάμεων εὐρίσκουσιν ἐν Τουρκίᾳ προσκόμματα μόνον, ἀλλ' ὁ βίωστος ἀντιπρόσωπος θέλει θεωρηθῇ κατ' εὐθεσίαν ὡς ἐχθρός. Ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου ἐγγράφου τοῦ Νεσελρὼδ θέλει κατανοήσῃ ὁ λόρδος Στράγκφορντ ὅτι ὅλα τὰ ἐν αὐτῷ ἐκφρασθέντα παράπονα δὲν ἤθελον φέρει πρόσκομμα εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν σχέσεων, οὐδὲ αὐτὸ τὸ περὶ τῆς εἰρήνης ζήτημα ὁ μόνος ἀπαραίτητος ὅρος αὐτῆς εἶναι σήμερον ἡ ἀπαλλαγή τοῦ ἐμπορίου ἀπὸ παντὸς προσκόμματος, καὶ ἡ ἐλευθερία

(1) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν βαρῶνον Ὄττενφελς 9/21 Ἰουνίου. χρρ.

τῆς ναυτιλίας ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ. Μετὰ τὸ τελεσίγραφον λοιπὸν καὶ μετὰ τὰς ἐν Βερώνῃ ἀπαιτήσεις ἦτο τοῦτο τρίτη σειρά ὄρων. Συμφώνως πρὸς τὰς πληροφορίες ταύτας ἔθεσεν ὁ Στράγγφορδ ὅλην τὴν βαρύτητα εἰς τὴν κατάργησιν τῶν ἐμπορικῶν διατάξεων. Ὀλίγον μετὰ τὰς πληροφορίες τοῦ Ματτερινίου ἔλαβε παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ τοῦ Κάνιγγος νέας ὁδηγίας (3]15 Ἰουλίου), αἵτινες τοσοῦτον ἐνεργητικῶς τὸν παρέτρπεον, ὥστε ἐθεώρησεν ἑαυτὸν ἐλεύθερον νὰ κάμῃ τὰ μάλιστα ἐκτακτὰ διαδήματα. Τὰ λοιπὰ ὅμως, τὰ ὁποῖα τὸν διέταττεν ἡ κυβέρνησίς του, ἐμπόδιζον αὐτὸν ἀπὸ τῆς προτέρας αὐτοῦ θριαμβευτικῆς πορείας. Μετὰ τὸν διορισμὸν τοῦ Κάνιγγος εἶχε λάβει ἡ Πύλη ἔκθεσιν ἐπὶ ἐκθέσεως περὶ τῆς μεταβολῆς τῆς κοινῆς γνώμης ἐν Λονδίνῳ, περὶ τῶν φιλελληνικῶν συλλόγων καὶ τῶν σχεδίων, συνδρομῶν, ἀποστολῶν καὶ ἐνεργειῶν αὐτῶν, περὶ τῆς ἀποτόμου μεταβολῆς εἰς τὴν διχαιρήσιν τῆς οὐδετερότητος. Ταῦτα πάντα ἐκώλυον πανταχόθεν τὰ θέματα τοῦ λόρδου· ἀλλ' ἐν τούτοις διετῆρει ἔτι τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἐπιβρόχην. Μάτην ἐζητήσατο δι' ἐγγράφου (26]8 Ἰουλίου) συνεδρίασιν. Ὁ ρεῆξ ἐφέντης τῷ ἀνήγγειλεν, ὅτι δὲν θέλει πλέον νὰ γίνεταί λόγος περὶ τῆς ῥωσικῆς ταύτης ὑποθέσεως, καὶ ὅτι εἰς διακοίνωσιν θέλει ἀπαντήσει. Παλαιὰ ὅμως πείρα ἐδίδασκεν, ὅτι εὐκολώτερον εἶναι νὰ συνεννοηθῇ τις πρὸς τοὺς Τούρκους διὰ λόγων ἢ δι' ἐγγράφων· διότι ἡ πνευματικὴ αὐτῶν συστολὴ καὶ ἀφέλεια δὲν παρῆχον εἰς τὸν πονηρὸν περισσοτέρας ὠφελείας, ἢ ἡ ἀξιοπρέπεια, ἡ δικαιοσύνη, καὶ ὁ ὑγιὲς αὐτῶν νοῦς εἰς τὸν εὐλικρινῆ ἄνθρωπον. Φύσει ὀλιγόλογοι συνεννοοῦντο οἱ Τούρκοι πολὺ εὐκολώτερον διὰ λόγων ἢ ἐγγράφως, διότι περιπίπτοντες ἐν τοῖς ἐγγράφοις αὐτῶν εἰς πολυλογίαν ἔλεγον πάντοτε πολὺ περισσότερον πρὶν ὅ,τι ἤθελον. Ὅθεν ὁ λόρδος Στράγγφορδ ἠθέλησε ν' ἀποφύγῃ τὴν περιττὴν ἀλληλογραφίαν, καὶ ἀπεφάσισε ν' ἀναγγεῖλῃ τὰς τελευταίας ἐξ Ἀγγλίας διαταγὰς ὡς ἀποτελεσματικῆς ἀποφάσεως, ἣν ἔλαβεν ἡ κυβέρνησίς του ἐκ συμφώνου μετὰ τῶν συμμάχων, καὶ ν' ἀνακεφαλαιώσῃ ἐν τῇ διακοινώσει αὐτοῦ πάντας τοὺς ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας προτεινομένους

όρους, καὶ ζητῶν συνεδριάσιν νὰ δώσῃ εἰς τὴν Πύλῃν τὴν ἐκλογὴν μεταξὺ πολέμου καὶ εἰρήνης. Ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας συνετέλει εἰς τοῦτο. Ὁ Στράγκφορντ εἶχε πολὺ καλὰ ὑπολογῆται τὰ δικη- ματὰ του. Καθ' ἣν ἡμέραν (30]11 Αὐγούστου) ἐνεχειρίσθη τὸ ἔγγραφον (1), ἐπαύθη ὁ Τσανίπ, ἡ μέχρι τοῦδε ψυχὴ τοῦ ὑπουρ- γείου, ὅχι τόσον ὡς περιπεσὼν εἰς δυσμένειαν τῆς Αὐλῆς, ἀλλ' ἵνα ἀπαλλαχθῇ ἀπὸ τῆς αἰσχύνῃς τοῦ ν' ἀλλάξῃ γνώμην, καὶ ὁ εἰρηνικὸς Σαϊδᾶ πιασῇ, ἀποκατασταθεὶς εἰς τὴν εὐνοίαν τοῦ Σουλτάνου, κατέλαβε τὴν θέσιν του ἐν τῇ συνδιασκέψει ἥτις παρεχωρήθη τῷ πρεσβευτῇ τῆς μεγάλης Βρετανίας. (2) Καὶ πάλιν ἐκλονίσθη ἡ πεισμονὴ τοῦ Σουλτάνου διὰ τῆς διακοινώ- σεως τοῦ λόρδου Στράγκφορντ. Ἡ Πύλη συγκατατέθειν εἰς τὸν διό- ρισμὸν συμμίκτου ἐπιτροπῆς, ἥτις ἔμελλε νὰ συσχεθῇ περὶ τῶν ἐμπορικῶν παραπόνων, ἀπεφάνθη δὲ ὅτι ἡ μὲν ἀπαγόρευσις τῆς μεταφορτώσεως, παλαιὰ οὕσα διάταξις, δὲν δύναται ν' ἀκυρωθῇ ἀλλ' ὅτι ἡ ἐπιτροπὴ θέλει ἀναζητήσῃ μετὰ τοῦ λόρδου μέσον, δι' οὗ νὰ ἐξασφαλίζωνται τὰ συμφέροντα τῆς Ρωσσίας ὡς πρὸς τοῦτο. Περὶ ἄλλων ζητημάτων ἐδόθησαν προηγουμένως εὐάρε- στοι ἐξηγήσεις. Κατ' οὐδένα τρόπον θέλουν διατηρηθῇ τὰ προ- νόμια τῆς παραποιήσεως, τοῦναντίον ὅμως ἔγεινεν ἐπιστήμως πα- ραδεκτὴ ἡ ἐν Βερώνῃ ὑποβληθεῖσα πρότασις, νὰ συγχωρηθῇ ὁ ἐ- λεύθερος διὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου διάπλους ὑπὸ τινος ὅρους εἰς ὅλας τὰς δυνάμεις, αἵτινες ἤθελον τὸ ζητήσῃ, καὶ ἡ μετὰ τῆς Σαρδηνίας ἐμπορικὴ σύμβασις νὰ ὑπογραφῇ ἀμέσως. Καὶ ὄντως ταῦτα πάντα μετ' οὐ πολὺ ἐξετελέσθησαν (13]25 Ὀκτωβρίου), καὶ ἡ Εὐρώπη σύμπασα εὐγνωμόνει πρὸς τὸν Στράγκφορντ, ὅτι καὶ τὰ μικρὰ κράτη ἀπῆλθον τοῦ δικαιώματος τούτου, ὅ, περ μέχρι τοῦδε οἱ ἰσχυρότεροι φίλοι τῆς Πύλης ἐλάμβανον μόνον μετὰ ἐπιτυχῇ τινι πόλεμον ἢ δι' ἐξαιρετικὰς ἐκδουλεύσεις. Ἡ

(1) Διακοίνωσις τοῦ πρέσβους τῆς Ἀγγλίας πρὸς τὴν Ἰ. Π. Πύλιν. 30]11 Αὐγούστου. χργ.

(2) Τῆς Συνεδριάσεως ταύτης πρωτόκολλον δὲν ἐκρτήθη.

ἐπίσημος κοινοποίησις (29]10 Σεπτεμβρίου), ἐν ᾗ ὁ βασις ἐφέντης συνεκεφαλαίου τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐπιψηφισθεисῶν προτάσεων, ἐθεωρήθη πάλιν ὡς τελειωτικὴ πρᾶξις τῶν διαπραγματεύσεων. Ὁ λόρδος Στράγκφορντ ἐκοινοποίησε τοῦτο πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῆς Ῥωσσίας (1), λέγων, ὅτι ἀνέλαβε τὴν εὐθύνην νὰ καταστήσῃ τὴν μέχρι τοῦδε συμπράττουσαν ἀπλῶς κυβέρνησιν κυρίαν μέτοχον καὶ νὰ φανερώσῃ εἰς τὴν Πύλην, ὅτι ἐὰν ἐπέμενεν ἔτι εἰς τὴν ἀγνώμονα αὐτῆς ἰσχυρογνωμοσύνην θέλει ἔλθαι ἡμέρα, καθ' ἣν τὸ Διθάνιον θέλει εὑρεῖ μεγάλας δυσκολίας νὰ διατηρήσῃ πρὸς τὴν Ἀγγλίαν τὰς φιλικὰς αὐτοῦ σχέσεις. Ἐκθέτων τὰς ἐπιτυχίας του προσέθετεν ἐν τῷ ἐγγράφῳ του ὁ λόρδος, ὅτι εἰς δύο μόνον ἄρθρα, τὰ ὅποια τῷ παρέστησεν ὁ Μεττερνίχως ὡς ἀναφερόμενα ἐν τῷ τελειογράφῳ τοῦ Νεσελρόδ (7]19 Μαΐου) ὡς ἦττον οὐσιώδη, δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπιφέρῃ ὀριστικὴν λύσιν, φοβούμενος μὴ δι' αὐτῶν διακινδυνεύσῃ πάσας τὰς λοιπὰς προσπαθείας του, τὰς περὶ τῆς εἰρηνεύσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ περὶ τῆς καταστάσεως τῶν παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν. Εἰς τὰς περὶ ναυτιλίας διατάξεις, ἔλεγεν ὁ λόρδος, παρεκινήθη ἡ Πύλη ὑπὸ τινων φανατικῶν· τὸ δὲ περὶ εἰρήνης ζήτημα ἀφορᾷ ἀρχὴν, ὡς πρὸς τὴν ὑποίαν πάντες οἱ ὄθωμανοὶ εἶναι σύμφωνοι. Εἰς τὰς συνεχῶς ἐπανειλημμένας παραστάσεις περὶ τῆς ἀπεράντου διαρκείας τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἀπήντησεν αὐτῷ ὁ Σαῖδξ πασῆς κατὰ τὴν συνεδρίασιν, εἰπὼν, ὅτι ὅλοι οἱ σύμμαχοι καὶ φίλοι τῆς Πύλης ὑποθάλλουσιν αὐτὴν τὴν ἐπανάστασιν διηνεκῶς· καὶ τίς ποτε, προσέθηκεν ὁ Στράγκφορντ, διανοήθη νὰ μεμφθῇ τὴν Ἀγγλίαν, ὅτι δὲν ἐτελείωσε διὰ δύο ἢ τριῶν ἐκστρατειῶν τὸν κατὰ τῶν ἀποικιῶν της ἀγῶνα; Πρὸς δὲ τούτοις, εἶπεν ὁ λόρδος, πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς εἰρηνεύσεως οὐδέποτε μοι ὑπεδείχθη ὠρισμένον μέσον, οὐδέποτε μοι ἔγενε βῆττή πρότασις, ὥστε νὰ συνερχασθῶ εἰς τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου, τὸ ὅποιον καθ' ἑκάστην καθίσταται σκανδα-

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ λόρδου Στράγκφορντ πρὸ τὸν κόμητα Νεσελρόδ. 10]27 Σεπτεμβρίου. γ.γ.

λωδέστερον καὶ ἀποξενοῦται ἀπὸ τῆς δικαιοδοσίας τῶν διπλωματῶν. Ὅθεν κατὰ τοσοῦτον μόνον ἠκολούθησα τὰς ἐν Βερώνῃ ληφθείσας ὁδηγίας, καθ' ὅσον ἐπέμεινα εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ συστήματος τῆς μετριοπαθείας, ὅ, περ ἀποδεικνύει φανερώς σειρὰ συμβάντων, δηλ. ὅτι ἀφ' ἑνὸς ἤδη ἔτους οὐδεμία ἐξετελέσθη ἐν τῇ πρωτεύουσῃ κεφαλικὴ ποινὴ καὶ οὐδεὶς ἐφυλακίσθη ἐπὶ πολιτικῷ ἐγκλήματι. Τὰ ἐν ταῖς παραδουναβίοις Ἡγεμονίαις ληφθέντα μέτρα δικαιολογεῖ ἡ Πύλη διὰ τῶν ἐν Βεσσαραβίᾳ συμβάντων καὶ δι' ἄλλων περιστατικῶν. Καὶ πρὸς τὸν Μεττερνίχον ἐπεμψεν ὁ Στράγκφορντ (11/23 Σεπτεμβρίου) ὁμοίαν ἐπιστολήν. Ἐλέγεν ἐν αὐτῇ, ὅτι ἔφθασεν ἡ πρώτη σειρὰ τῶν ῥωσικῶν ἀπαιτήσεων, καὶ ὅτι οἱ τέσσαρες ὅροι τοῦ τελεσιγράφου ἔγειναν παραδεκτοί· ἔφθασεν ὡσαύτως καὶ ἡ δευτέρα σειρὰ (ἡ ἐν Βερώνῃ ὑποβλήθεισα), συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν δύο ὅρων, καὶ τῆς ἱκανοποιήσεως τῆς ἀξιοπερεπείας τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς «σειρᾶς τῶν συμβάντων,» ἅπερ ἀμυρότερα ἐγγυῶνται σύστημα μετριοφροσύνης. Καὶ μὲν ὁ τρόπος τῆς παραδοχῆς τοῦ πρώτου τῶν δύο τούτων ὅρων (ἡ ἐπιστολὴ δηλ. τοῦ ξεῖζ ἐφέντη) ἦτον ὅλως τουρκικὸς· ὁ δεύτερος ὁμοίως ὅρος χριστιανικώτερον ἐφυλάχθη παρ' ὅτι ἠδύνατό τις νὰ ἐλπίσῃ. Καὶ ἡ τρίτη δὲ σειρὰ τῶν ἀπαιτήσεων, τῶν περιεχομένων ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Νεσελρόντ τῆς 7[19] Μαΐου, ἔλεγε παρακατιῶν ὁ λόρδος, ἐξετελέσθη, ἐξαίρεσει τοῦ ἑνὸς μόνου ὅρου, τοῦ περὶ τῆς ἀμέσου εἰρηνεύσεως τῆς χώρας. Νῦν ὀφείλει ἡ σύνεσις τοῦ αὐτοκράτορος ν' ἀποφασίσῃ, ἐὰν τὸ σύνολον τῶν ἐξαγομένων τούτων ἀρκεῖ εἰς τὴν ἐπάνοδον τῆς ῥωσικῆς πρεσβείας. Καταπειγόντως δὲ προεκάλει ὁ Στράγκφορντ τὸν Μεττερνίχον νὰ συλλογισθῇ πόσῃν ἠθικὴν ἐπιρροὴν ἤθελεν ἔχει ἡ ἐπ' αὐτῇ εἰς τὴν εἰρήνευσιν, καὶ εἰς τὴν λύσιν τοῦ ἀλύτου σχεδὸν τούτου προβλήματος. Αἱ ἀρχαὶ τῶν Τούρκων ὅλων ἐναντιοῦνται εἰς τὴν διὰ ξένης ἐπεμβάσεως εἰρήνευσιν· αὐτὸν δὲ τὸν ἴδιον (τὸν Στράγκφορντ) ἐμπόδιζεν ὁ χαρακτήρ τῶν ὁδηγιῶν του, αἵτινες τῷ ὑπέδειξαν τὸν σκοπὸν μὲν οὐχὶ ὁμοίως καὶ τὸ μέσον. Διὰ τῆς ὑπὲρ τῆς εἰρήνης ἐνεργείας τοῦ ἠθέλεν εὖρει αὐτὸς προτροπὴν τὴν

ἐπιδοκιμασίαν τοῦ ἔθνους του, διὰ τὴν ὁποίαν οὐδεμία ἀγγλικὴ κερδία εἶναι ἀδιάφορος· ἀλλὰ πρὸ ὀφθαλμῶν δὲν ἔχει εἰμὴ τὴν μίαν ὁδὸν, τὴν τοῦ καθήκοντός του, ἣτις ἔφερε πρὸς ἓνα σκοπὸν, ὅστις τῷ ἐφαινότο ὁ σπουδαιότερος, μέχρις οὗ τὰ γεγονότα δὲν ἀποδείξωσι, τίνι τρόπῳ δύναται νὰ καταστῇ ἡ ἐπέμβασις σωτήριος, καὶ μέχρις οὗ μὲν ἄλυτον τί οὐσιωδέστερον, ν' ἀπαλλαχθῶσιν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ ἢ νὰ ἐμποδισθῇ νὰ καταστῇ ἡ ἐπαναστατήσασα Ἑλλὰς λεία τῶν ἀνταρτῶν καὶ καταγώγιον τῶν περιτριμμάτων ἀπασῶν τῶν χωρῶν.

Ὁ λόρδος Σράγκφορντ ἐθεώρει ἤδη τὴν ἀποστολὴν του τετε-<sup>Τρίτη σει-
ρά· Ρωσσι-
κῶν ἀπαι-
τησεων.</sup> λεσμένην, καὶ σχεδὸν δὲν ἀμυρόχλευε πλέον περὶ τῆς ἐπ' αὐτῇ ἐπ' αὐτῇ τῆς ῥωστικῆς πρεσβείας, ὅτε αἰφνης νέα ἐπέκειτο σειρὰ ῥωσσι-
κῶν ἀπαιτήσεων ἐκ Τσερνοβίτσης. Ὁ πρίγκηψ Ματτερνίχος ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ ἔτους ἐσκέπτετο ἤδη ν' ἀπομακρύνῃ τὸν ἀσθενῆ Τσάρον, ὅστις κατ' ὅλα ἦτο καθ' ὅσον κατὰ τὴν Πύλιν καὶ ὡς πρὸς τὸ εὐερέτιστον, καὶ ὡς πρὸς τὴν μικροπρέπειαν, τὴν ῥυθμιουργίαν, τὴν ἰσχυρογνωμοσύνην, τὸ μῖσος καὶ τὴν δυσπιστίαν, ὅσον τάχιστα ἀπὸ τῶν ῥωστικῶν αὐτοῦ συμβούλων καὶ νὰ σχηματίσῃ νέαν ἀντιρόπιν κατὰ τῆς ἐπιβροχῆς τοῦ Pozzo.
« Πρέπει νὰ κρατήσωμεν τὸν Τσάρον ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν, εἴπε πρὸς τὸν πρίγκηπα Hatzfeld, ἄλλως μᾶς διαφεύγει. » Ὅθεν κατ' ὁρῶντες νέαν συνέντευξιν τῶν δύο αὐτοκρατόρων ἐν τῇ παρὰ τὰ σύνορα τῆς Γαλιτίας πόλει Τσερνοβίτσης. Πραγματικῶς συνῆλθον ἐκεῖ οἱ μονάρχαι (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ὀκτωβρίου), ὁ δὲ Ματτερνίχος ἀσθενήσας ἠναγκάσθη νὰ μείνῃ ἐν Λεωπόλει, ἔνθα τὸν ἐπεσκέφθη ὁ Νεσελρόνδ. Δὲν εἶχον εἰσέτι φράσαι αἱ νεώτεραι εἰδήσεις ἐκ Κωνσταντινουπόλεως· αἱ ἐκθέσεις τοῦ Tatistschew παρίστανον τῷ Τσάρῳ πᾶσαν οἰανδὴ ποτὲ ἐπιτυχίαν ὡς λίαν ἀμφίβολον. Ὁ αὐτοκράτωρ ἦτο σφόδρα ἡρεθισμένος καὶ δυσκόλως ἔφερε τὰς αἰωνίους τάχιστα ἀναβολὰς. Ἦτο δὲ παρωργισμένος κατὰ τοῦ Ματτερνίχου, ὅστις ἐζήτει νὰ καταπνίξῃ ἐν ταῖς διακαιώσεσι τὰ δίκαια παράπονα τῆς Ῥωσσίας κατὰ τῆς Πύλης καὶ ἀπεράτισε νὰ κἀμὴ μεγάλην ἐπιθεώρησιν τοῦ στρα-

τοῦ ἐν ταῖς μεσημβριναῖς τοῦ κράτους τοῦ ἐπαρχίας καὶ νὰ ἐπισκεφθῇ τὰς πασχούσας ἐμπορικὰς πόλεις. Ἀπὸ τῆς ἀφίξεως δὲ καὶ τοῦ περιεχομένου τῆς προσεχούς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐκθέσεως ἐξηρτᾶτο, ἐὰν ὁ Τσάρος ἤθελε πέμψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν πρέσβυν τοῦ ἢ ἤθελεν ἀμέσως κηρύξει τὸν πόλεμον. Ἀκαταλόγιστα, ἔγραφεν ὁ Γέντς (1), κινδυνεύουσι συμφέροντα δὲν πρόκειται μόνον περὶ τῆς ὑπάρξεως ἢ τῆς μὴ ὑπάρξεως τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἀλλὰ περὶ τῆς διατηρήσεως ἢ τῆς καταργήσεως ὅλου τοῦ πολιτικοῦ συστήματος! Τέλος ἐφθασαν εἰς Τσεροβίτς αἱ ἐκθέσεις τοῦ Στράγκφορντ, καὶ ὅποιον ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ὁδίων τοῦ ὅρους; Ἡ «τρομερὰ ἀπόφασις», ἣτις ἔμελλε νὰ ληφθῇ, κατέστη πρᾶγμα ἡμιτελές, τὸ ὅποιον διεικνύδυνεσε πάλιν ὅλα τὰ κατορθωθέντα, ἂν καὶ ὁ πρίγκηψ Μεττερνίχος, κατὰ τὰς ὁδηγίας αὐτοῦ ἔδωκεν εἰς τὸν πρίγκηπα Hatzfeld νὰ κοινοποιήσῃ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Πρωσίας, ἐθεώρε πάντα ἐκ νέου «ἐντελῶς τετελεσμένα». Πικρῶς κατηγορήθη ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας, ὅστις κατὰ τὰς ὀριστικοτάτας ὁδηγίας τοῦ Μεττερνίχου ἔθεσε καὶ κατώρθωσε τὴν κατάργησιν τῶν ἐμπορικῶν διατάξεων ὡς τὸ κύριον ζήτημα, ἀφ' οὗ τέλος ἐκρέματο ἡ ἀποκατάστασις τῶν διπλωματικῶν σχέσεων. Νῦν δὲ πάλιν ἐγείνεν ἡ ἐντελής ἐκκένωσις τῶν ἡγεμονιῶν τὸ ἀντικείμενον τῆς ἰσχυρογνωμοσύνης τοῦ Τσάρου, καὶ αὕτη ὀφείλε νὰ προηγηθῇ τῆς ἀποστολῆς τῆς πρεσβείας. Ὁ Τσάρος ἔπεμψε μὲν τὸν σύμβουλον τῆς ἐπικρατείας Μιντσιάκην εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ μὲ τὴν ρητὴν μόνον διαταγὴν νὰ θέσῃ τὴν τελευταίαν χεῖρα εἰς τὰς ἐμπορικὰς μεταρρυθμίσεις (2). Ὁ αὐτοκράτωρ, οὕτως ἔγραφον (28]10 Ὀκτ.) ἐκ Ρωσίας πρὸς τὸν Στράγκφορντ (3), ἀ-

(1) Ἀλληλογραφία μεταξὺ Γέντς καὶ Α. Μυλλέρου. σελ. 376.

(2) Ἐπιστολὴ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσίας, πρὸς τὸν βασιλῆα ἐφέντην. Ἐκ Λεωπόλεως. Ὀκτωβρ. χργ.

(3) Ἐπιστολὴ τοῦ κόμητος Νεσελρόδ πρὸς τὸν λόρδον Στράγκφορντ. Ἐκ Τσεροβίτς 28]10 Ὀκτωβρ. χργ.

να γνωρίζει τὰς δυσκολίας, ἀς εὔρεν ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας ὡς πρὸς τὴν εἰρήνευσιν, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ παραιτηθῇ τοῦ ὅρου τούτου. Ὡς πρὸς τὸν ὅρον ὅμως τοῦτον, ὅστις κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Τσάρου δὲν δύναται ν' ἀποφασισθῇ εἰμὴ διὰ τῆς κοινῆς μετολαβῆτεως ἄλλων τῶν δυνάμεων (1), θέλει ἀπειθυνθῇ ὁ αὐτοκράτωρ πρὸς αὐτάς, καὶ διὰ τοῦ Μεττερνίχου καὶ τοῦ Νεσελρόδ ἐκ συμφώνου θέλει ἐπεξεργασθῇ ὑπόμνημα, τὸ ὁποῖον θέλει ὑποβληθῇ εἰς ἅπασας τὰς Δύλας. Τοῦναντίον δὲ τὸ ζήτημα τῆς ἐκκενώσεως πρέπει νὰ λυθῇ προσεχῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐπισυνημμένον εἶναι ἔγγραφον (2), τὸ ὁποῖον μέλλει, νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν τουρκικῶν ἐνστάσεων καὶ τῶν δικαιολογησέων των περὶ τῶν ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις ληφθέντων μέτρων. Ἐκ τῶν παρατηρήσεων τοῦ ὑπομνήματος τούτου νὰ ὠφεληθῇ ὁ Στράγκφορντ διὰ τῆς ἐξόχου αὐτοῦ συνέσεως καὶ δραστηριότητος, διὰ τὴν ὁποῖαν ἔχει ὀδηγίαις, ὅπως κατορθώσῃ τὴν ἐκκενώσιν· ὁ δὲ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας, νέας λαβὼν ὀδηγίας (1/13 Σεπτεμβρίου) θέλει τὸν βοηθήσει εἰς τοῦτο. Ἀλλ' ὁ λόρδος Στράγκφορντ ἐμετρίσας τὰς ἐνεργείας του, λέγων διὰ τὸν τύπον, ὅτι εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἀφίνει τὰ πρωτεῖα εἰς τὴν Αὐστρίαν ὡς γείτονα. Συνεπεία τοῦτου ὑπέβαλεν ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 2/14 Ὀκτωβρίου τὰς νέας ταύτας τῆς ῥωσικῆς κυβερνήσεως ἀπαιτήσεις. Ὁ Στράγκφορντ, διαταχθεὶς παρ' αὐτοῦ τοῦ Κάννιγγος τὰς ὑποστήριξεν· ἐζήτησε δὲ βοηθοὺς, συνέδεσε φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸν Γαλίπ ἐφέντην, ὅστις ὑπεσχέθη νὰ συμπράξῃ ὑπὲρ τῆς ἐκκενώσεως, ἐὰν ὁ λόρδος ἀνθυπέσχετο, ὅτι ἡμέτερος θέλει ἐκπνέλαι εἰς Κωνσταντινουπόλιν ἡ ῥωσικὴ πρεσβεία καὶ ὅτι ἡ ῥωσικὴ κυβέρνησις δὲν θέλει ἔχει νέας ἀπαιτήσεις. Ἐν τούτῳ τὰ διαβήματα τοῦ πρέσβους τῆς Αὐ-

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ πρίγκιπος Μεττερνίχου πρὸς τὸν λόρδον Στράγκφορντ. Ἐν Λειπζίγει 4/16 Ὀκτωβρ. 1877.

(2) Παρατηρήσεις ἀφορῶνται τὰς Ἡγεμονίας τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας. 1877.

στρίας ἔμειναν ἄνευ ἀποτελέσματος. Τὸ διὰ τὸν Μιντσιάκην ζητηθὲν φερμάνιον ἐλευθέρας διαβάσεως ἐδόθη μὲν προθύμως καὶ κατὰ τύπους, καθ' οὓς οὐδέποτε πρότερον ἔλαβεν αὐτὸ οὐδεὶς πρέσβυς, ἡ Τουρκία ὅμως ἠρονήθη ὀριστικῶς καὶ κατὰ τοὺς τύπους τὴν ἐκκένωσιν. (1) Ἐν τούτοις ἐπίστευεν ἡ Πύλη ὅτι ἔφθασεν εἰς ὠρισμένον ἀποτέλεσμα, καὶ περιεμένετο ὁ σχηματισμὸς νέας κυβερνήσεως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἤδη, καθ' ἣν ὁ περίφημος Γαλίπ ἐφέντης, ὁ μαθητὴς τοῦ Σουλτάνου Σελίμ, ἀφίχθη εἰς τὴν πρωτεύουσαν, κυβερνήσεως, ἥτις ἀμφοτέρωθεν ἤθελε παρέχει ἐγγυήσεις καὶ περὶ τῆς ἐκτελέσεως τῶν ὑποσχεθέντων, συγχρόνως ὅμως καὶ περὶ τοῦ τέλους τῶν ὑποσχέσεων. Ὡς ἐχέγγυον τοῦ τελευταίου τούτου ὅρου ἐθεωρεῖτο ἡδη, ὅτι ὁ Τσανίπ ἔλαβε πάλιν ψῆφον ἐν τῷ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ (κατὰ τὸν Ὀκτώβριον), μικρὸν ἔτι πρὶν ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ Γαλίπ, ὅστις ἦτο ἐσχάτως ἀρχηγὸς τῶν κατὰ τὸν Βόσπορον στρατιωτικῶν δυνάμεων (15/27 Ὀκτωβρίου). Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ἀνήκων εἰς οἰκογένειαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως σχεδὸν ἄγνωστον, ἦτο ἡδη ἐξηκοντούτης. Εἶχε καταλάβει ὅλας σχεδὸν τὰς ἀνωτάτας θέσεις τὰς τε ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς, καὶ διατελέσας πρέσβυς ἐν Παρισίοις (περὶ τὸ 1802) εἶχε μάθει τὰ φραγκικὰ ἥθη καὶ ἔθιμα. Συνετὸς, πλήρης εὐφυῶν ἀπαντήσεων (2), ἐλευθερὸς θρησκευτικοῦ καὶ πολιτικοῦ φανατισμοῦ, εἰρηνόφιλος, μέτριος, ἐθεωρεῖτο καθ' ὅλην τὴν Τουρκίαν ὁ μόνος, ὅστις εἶχε τὴν ἐντελῆ γνῶσιν τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων καὶ ἄξιος ὑγιῶν καὶ μεγάλων ἀποφάσεων,

(1) Διακοίνωσις τῆς Ὑψ. Πύλης πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας 27/8 Νοεμβρίου. χργ.

(2). Πρὸς αὐτὸν ἐπανελθόντα ἐκ τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ συνθήκης εἶπεν ὁ ἐχθρὸς τοῦ Χαλὲτ τὴν ἐξῆς λογοπαίγμιον, Ρουσιλί γαλίπ γκελδί! ὅπερ δύναται νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ὡς· ἡ Ῥωσσία ἐξῆλθε νικητὴς, ἡ καὶ ὁ Ῥωσσόφρων (ρουσιλί) Γαλίπ ἦλθεν. Ἡ ἀπάντησις τοῦ Γαλίπ ἦτο ἡ ἐξῆς. Μποῦ χαλὲτ μεῖδαντά ἱκεν ρουσιλί γαλὲπ γκελίρ! ἤτοι· Ἐν τοιαύτῃ τῶν πραγμάτων καταστάσει πρέπει νὰ ᾖναι νικητὴς ἡ Ῥωσσία, ἡ καὶ· ἐπειδὴ ὁ Χαλὲτ κατέχει τοιαύτην θέσιν ποῖπει ὁ Ῥώστος νὰ ᾖναι νικητὴς.

εἶας ἀπῆται τὸ δύσκολον καὶ σπουδαῖον τῆς ἐποχῆς. Μετὰ τὴν ἀφίξιν του προεβιάσθη μέγας βεζίρης (1) 13 Δεκεμβρίου). Τὸ διάταγμα τοῦ διορισμοῦ του δὲν περιεῖχε τὸ διαβόητον ἐκεῖνο, «ὅτι ἴδωμεν πῶς θὰ βελτίσῃ.» Ἐδίδοντο εἰς τὸν Γαλίπ ὅλα τὰ δικαιώματα τῶν ἀρχαίων βεζιρῶν ἅτινα οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἠδυνήθη νὰ λάβῃ ὑπὸ τὸν Σουλτάνον τοῦτον. Σενεπαῖα δὲ τοῦ διορισμοῦ τούτου ἐπῆλθε καὶ ἡ ὑπουργικὴ μεταβολή, καὶ ὁ μὲν νεωστὶ διορισθεὶς ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν Σουλεϊμάν ἐφέντης ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ βεῆζ ἐφέντη Σαδίκ, οὗτος δὲ ὑπὸ τοῦ πρὸ μικροῦ ἀπολυθέντος, πολλάκις δοξασθέντος Σαϊδᾶ ἐφέντη, ὅστις ἀνῆκε ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς τὸ κόμμα τοῦ Γαλίπ. Ὁ μέγας βεζίρης ἐπειράθη πρὸς τούτοις νὰ λάβῃ στερεᾶ χειρὶ τὸ πηδάλιον τοῦ κράτους καὶ ἄφησεν εἰς τὸν εὐνοούμενον Σιλιχτάρην τὰς ἐκδιουργίας τῆς Αὐλῆς. Δυστυχῶς ὅμως ἐμελλε καὶ αὐτὸς νὰ μάθῃ, ὡς οὐχὶ πολὺ πρὸ αὐτοῦ ὁ Ἀλῆς Βεντερλῆς, ὅτι ἐν Τουρκίᾳ δυσκολώτατον μὲν εἶναι νὰ ἐμποδίσῃ τις τὸ κακόν, ἀδύνατον δὲ νὰ πράξῃ τὸ καλόν.

Τῷ Κυρίῳ Μιντσιᾶκῃ ἐλθόντι εἰς Κωνσταντινούπολιν μόλις κατὰ τὴν 10/22 Ἰανουαρίου 1824 λαμπρὰ ἐγένετο ὑποδοχή. Μεγάλῃ εὐγένειᾳ τῆς Πύλης ἦτο ὅτι διὰ φιρμανίου ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν πρωτεύουσιν τὸν ἐξορισθέντα Δανέζην. Πλὴν ἀμέσως ἀνεφύησαν ὡς πρὸς τὴν θέσιν τοῦ ἐπιτετραμμένου νέαι δυσκολίαι. Ἀπεστάλη οὗτος ἵνα προστατεύσῃ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν τῆς Ῥωστίας· τὸ δὲ πρὸς τοῦτο δικαίωμα προϋπέθετε τὴν ἀρμοδιότητά νὰ ὑποβάλλῃ ἐπισήμους διακοινώσεις, ἣν μέχρι τοῦδε ἡ Πύλη εἰς τὰς πρεσβεΐας μόνον παρεχώρει. Ὅθεν ὁ Ῥώσος σίμβουλος τῆς ἐπικρατείας ἀνέλαβε δικαίωμα πρέσβειος, προκηρύττων συνάμα ὅτι δὲν εἶναι πρέσβυς. Πρὸς δὲ τούτοις οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει παρεπιδημοῦντες Ῥώσοι ἔμποροι, ὑπὸ τὴν προσωρινὴν προστασίαν τοῦ πρέσβειος τῆς Αὐστρίας εὐρισκόμενοι, εἶχον παρεχθῆναι τὸ αὐστριακὸν δασμολόγιον. Ὁ Μιντσιᾶκης ἀπῆτησε τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Ῥωσικοῦ, ἀλλ' ὁ βεῆζ ἐφέντης ἀπήτησεν ἀναθεώρησιν καὶ ἀνα νέωσιν τοῦ Ῥωσικοῦ δα-

Αἱ τελευταῖαι
πραξεις
τοῦ λόρ-
δου
Στράγκ-
φορδ.

πλοιογού, τοῦ ὁποίου ἡ προθεσμία εἶχε λήξει ἐν τῷ μεταξῷ.
 Ἐν τούτοις κατ'ὀρθωσεν ὁ λόρδος Στράγκφορντ νὰ ἄρῃ καὶ αὐτὰς
 τὰς δυσκολίας, ὡς ὠφελήθη καὶ ἐκ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Μιντσιάκη,
 ὅπως καὶ πάλιν ἐν μυστικῇ συνεντεύξει (συμβάν τὸ ὅποιον πρὸ
 πολλοῦ δὲν ἔλαβε χώραν!) προτρέψῃ τὸν Γαλίπ νὰ ὑποσχεθῇ
 περὶ τῆς ἐκκενώσεως ὡς ἀρχῆς, τοῦλάχιστον, διαθεσικῶν ἐκ μέ-
 ρους τοῦ ὅτι οὗτος ἦτο ὁ τελευταῖος ὅρος τῆς Ῥωσσίας. Ὁ Στράγκ-
 φορντ ἐπανερχόμενος ἀπὸ τῆς συνεντεύξεως ταύτης εἶπεν· Εὖρον
 τὸν ἄνθρωπόν μου! Ἠναγκάσθη δὲ ν' ἀκούσῃ παρὰ τοῦ Γαλίπ
 πικρότατα παράπονα περὶ τῆς μεταβολῆς τῆς ἀγγλικῆς πολιτι-
 κῆς. Διάφορα νεώτερα συμβάντα, συνώμοσις Ἰονίων ἀνακαλυ-
 φθεῖσα ἐν Κωνσταντινουπόλει, παρεκτροπαὶ τινες Ἀγγλων ὑπη-
 κῶν, καὶ ἡ μεταξὺ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ βέη τῆς
 Ἀλγερίας ῥήξις, περὶ τῆς ὁποίας οὐδὲν ἀνέφερεν ὁ Κάννιγκ πρὸς
 τὴν Πύλην, ταῦτα πάντα ἠρέθισαν τοὺς ὑπουργοὺς τῆς Τουρκίας,
 καὶ αὐτὸν τὸν τουρκικὸν λαὸν παρώξυναν νὰ καταρᾶται τοὺς
 Ἀγγλους. Τοῦτο δὲ παρεκίνησε τὸν πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας νὰ μὴ
 ἐπισπεύσῃ τὰ περὶ τῆς ὑποθέσεως τῶν Ἡγεμονιῶν διαβήματά
 του. Πρὸς δὲ τούτοις πολλὰ ἦσαν ἔτι τὰ κατὰ τῆς ἐκκενώσεως,
 ὥστε δυσκόλως ἡδύνατο ἡ Πύλη νὰ σκεφθῇ ἀκόμη περὶ τῆς ἐκ-
 τελέσεως αὐτῆς. Ἡ Πύλη εἶχεν ἀρκετὰς ἀφορμὰς νὰ φωνῇ ὀλί-
 γωρος ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, καθ' ὅσον μάλιστα ἔδωκεν εἰς
 ζητήματα ἀσυγκρίτῳ λόγῳ σπουδαιότερα δείγματα μεγάλης εὐ-
 θύτητος καὶ συγκαταβάσεως. Ὁ Σάχ τῆς Περσίας ἐδράδυνε τὴν
 ἐπιθεώρησιν τῆς συνθήκης, καθ' ἣν στιγμὴν ἡ Ῥωσσία, ἥτις, βελ-
 τιωθείσῃ τῶν πρὸς τὴν Πύλην σχέσεων της, οὐδαμῶς ἐφρόντι-
 ζε περὶ τῆς χαλαρώσεως τῶν πρὸς τὴν Περσιανὴν σχέσεων της,
 διηρέθιζε τὴν Πύλην εἰς ἀποτόμους περὶ τῶν ὀρίων παρατηρή-
 σεις. Ὅθεν ὁ πρίγκιψ Ἀββὰ Μιρσὰς ἐπρότεινεν εἰς τὴν Πύλην συν-
 θήκην συμμάχιας καὶ ἐπιμαχίας, ὅπως ἀμοιβαίως καὶ ἡ Πύλη
 καὶ ἡ Περσία « ἀσφαλισθῶσι κατὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ τρομεροῦ
 βωστικοῦ κολοσσοῦ. » Ἀλλ' ἡ Πύλη χάριν τῆς Ῥωσσίας ἠρνήθη
 τὴν σύμβασιν ταύτην. Ὁ Σουλτάνος ἤθελε ν' ἀποφύγῃ πᾶν ὅτι

ἠδύνατο νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς δίκαια παράπονα. Ἐκ τῆς καλῆς ταύτης διαθέσεως ἀπεφάσισεν ἡ διπλωματία νὰ ὤφελθῃ πρὸς τελευταίαν ἐφοδον, ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν ἐκκένωσιν. Ὁ πρέσβης τῆς Αὐστρίας καὶ ὁ τῆς Πρωσσίας ἐπειρῶντο νὰ ὑρκήσωσι πρῶτοι, καὶ ἔπειτα ἔμελλεν ὁ Στράγκφορδ νὰ κάμῃ τὴν τελικὴν ἐφοδον. Ἀλλ' ὁ Γαλιπ τὸν προσέλαβε δι' ἐξόδου. Μόλις ἦτο ἐτοιμὴ ἡ διακρίνωσις τοῦ Στράγκφορδ τῷ ἐνεχείρισεν ὁ Γαλιπ ὑπόμνημα (28|9 Ἀπριλίου), ἐν ᾧ δι' εὐσχημοτάτου τρόπου τῷ ἔλεγε τὰς πικροτέρας ἀληθείας περὶ τῆς ἐγθρικῆς διαγωγῆς Ἀγγλων ὑπηκόων, οὓς ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις δύναται νὰ περιστείλῃ ἅμα θελήσῃ, καὶ νῦν ἦλθεν ὁ καιρὸς νὰ θελήσῃ. Ὁ δὲ λόρδος Στράγκφορδ μὲ ὅλας τὰς κακὰς προφητείας τῶν συναδέλφων του δὲν ἔλειψε ν' ἀπευθίνῃ τὴν ἐπιστολὴν (29|10 Ἀπριλίου) τὴν διακρίνωσίν του (1). Τὸ ἐγγράφον τοῦτο οὐδὲν νεώτερον ἐπιχείρημα ἐπρόσθετεν. Ἐπιτηδεύει ὅμως ἀνεφάρετο ἐν αὐτῷ μετὰ ἐμφάσεως, ὅτι πρὸ ἐνὸς ἡδὴ ἔτους καὶ ἐπέκεινα ἐκήρυξαν ὁ βρεῖζ ἐφάντης (ἐν τῇ ἀπὸ 13/25 Φεβρ. 1823 ἐπιστολῇ αὐτοῦ) ρητῶς τὴν ἐκκένωσιν ὡς τετελεσμένην ἤδη, ἐν ᾧ αὕτη δὲν εἶχεν ἐκτελεσθῇ. Παρὰ τῷ πικρῷ τούτῳ καταποτίῳ ἔθεσεν ὁ Στράγκφορδ ἑλκυστικὸν δόλωμα. Ἐκοινοποίησεν ὅτι ἔλαβε παρὰ τοῦ Τσάρου ἐντολὴν νὰ γνωστοποιήσῃ ἐπισήμως εἰς τὴν Πύλην, ὅτι ἡ ἐντελὴς καὶ ταχεῖα ἐκκένωσις τῶν Ἡγεμονιῶν εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ μόνος ὅρος, ἀφ' οὗ ἐξαρτᾷ ὁ αὐτοκράτωρ τὴν ἐντελὴ ἀποκατάστασιν τῶν πρὸς τὴν Πύλην διπλωματικῶν αὐτοῦ σχέσεων. Οἱ ὑπουργοὶ τῆς Τουρκίας κατέπνιζαν τὴν κατὰ τῶν Ἀγγλων ἀγανακτήσιν των καὶ ἐν τῇ μετὰ τοῦ λόρδου Στράγκφορδ συνδιασκέψει (15|27 Ἀπριλίου) ἀνεγνώρισαν τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκκένωσης καὶ διεβεβαίωσαν ἐπιστήμως, ὅτι αἱ ἐπιθυμίαι τῶν συμμάχων θέλουσιν ἐκτελεσθῇ. Τὸ τελευταῖον πρόσκομμα τῆς ἐπανόδου τῆς βίωσις τῆς πρεσβείας εἶχεν ἀρθῇ. Εἰς πᾶν ὅ,τι ἔπραπ-

(1) Διακρίνωσις τοῦ πρέσβους τῆς Ἀγγλίας πρὸς τὴν Ὑψ. Πύλιν. 29/10 Ἀπριλίου 1824 χ.ρ.

τεν ἡ Πύλη, εἰς τὴν διεξαγωγὴν τοῦ περὶ τοῦ δασμολογίου
 ζητήματος καὶ τῆς Σαρδηνικῆς συμβάσεως, ἐνεφαίνετο τὸ διαλ-
 λακτικὸν πνεῦμα, εἰς τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ἀνταπεκρίνετο ἐπί-
 σης καὶ ἡ Ῥωσσία. Ἐξ Ὀδησσοῦ ἀπέπλευσαν πάλιν ναυλωθέντα
 τὰ τέσσαρα πρὸ μικροῦ ἀποδοθέντα πλοῖα, ὧν τὸ ἐν εἶχε μέγε-
 θος ὑπερβαῖνον κατὰ τὸ τρίτον τὸ ὑπὸ τῆς συνθήκης ὠρισμένον
 καὶ ὅμως καὶ αὐτὸ τὸ πλοῖον δὲν παρεμποδίσθη ποσῶς. Ὁθεν
 ὁ λόρδος Στράγκφορντ ἐδικαιοῦτο νὰ θεωρήσῃ τὴν ἀποστολὴν του
 τετελεσμένην. Ἐλάβε δὲ καὶ ἄδειαν, ἥς ἐπεθύμει νὰ κάμῃ χρῆ-
 σιν. Καὶ πάλιν ἀνήγγειλε καὶ εἰς τὸν Τσάρον καὶ εἰς τὸν κόμη-
 τα Νεσελρόωδ [17] 29 Ἰουνίου) καὶ εἰς τὸν πρίγκηπα Μεττερνίχον
 (19/1 Ἰουλίου) τὰς ἀποτελεσματικὰς ἐπιτυχίας του. Πρὸς τὸν
 Μεττερνίχον δὲ εἶπεν ἐν τέλει καὶ τὴν γνώμην του περὶ τοῦ μα-
 γάλου ζητήματος, ἐὰν μετὰ τὰς ἐπιτυχίας ταύτας ἐστερεώθῃ
 πραγματικῶς ἡ ἀποκατάστασις τῶν παλαιῶν φιλικῶν σχέσεων,
 καὶ ἐὰν ἡ εἰρήνη ἐξασφαλισθῇ πραγματικῶς. Ἀείποτε τῷ ἔγρα-
 φεν, ἔκαμε πρὸς αὐτὸν (τὸν Μεττερνίχον) ἐμπιστευτικῶς τὴν
 παρατήρησιν, ὅτι μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βωσσικῶν ἀπαιτήσεων
 ἀνάγκη ἦτο νὰ ἐξετασθῇ τὸ ζήτημα τῶν τουρκικῶν ἀνταπαιτή-
 σεων, ὅσον καὶ μέχρι τοῦδε ἔμεινε τοῦτο κατὰ μέρος ὡς ἐν «μὴ
 μου ἅπτου» (*noli me tangere*). Δὲν ἀμφιβάλλει ποσῶς, ὅτι ἡ
 Πύλη θέλει ζητήσῃ τὴν αὐτὴν κατὰ τῆς Ῥωσσίας ἐπέμβασιν,
 ἣν οἱ σύμμαχοι παρέσχον τῇ Ῥωσσίᾳ κατὰ τῆς Πύλης, καὶ ὅτι
 ἅμα ἐπανελθούσης τῆς βωσσικῆς πρεσβείας θέλει ἐπιληφθῇ τοῦ
 ζητήματος τῶν ἀσιατικῶν μεθορίων. Ὁθεν αἱ διὰ τοσούτου κό-
 που ἀποκατασταθεῖσαι σχέσεις θέλουσιν ἐκ νέου διχαινδυνεῦσαι,
 καὶ τοῦτο καθ' ἣν στιγμὴν μέλλει νὰ συζητηθῶσι τὰ δυσκολώ-
 τατα καὶ οὐσιωδέστατα τῶν ζητημάτων, ὧν ἡ λύσις δὲν θὰ ἐξηρ-
 τᾷτο εἰμὴ ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς πρὸς τὴν Πύλην ἐμπνεομένης ἐμ-
 πιστοσύνης. Τὸ μόνον δὲ μέσον πρὸς καταστολὴν τῆς πρὸς τὴν
 ἐπέμβασιν ἐναντιότητος τῆς Πύλης θέλει εἶσθαι, νὰ τῇ ἀποδει-
 χθῇ ὅτι αἱ δυνάμεις, καὶ ἐπὶ κεφαλῇς ὧλων ἡ Ῥωσσία, δὲν ἐ-
 γκνιτοῦνται νὰ ἐξετάσωσι μετὰ δικαιοσύνης καὶ τὰς ἀπαιτήσεις

αὐτῆς. « Ἄκρα ἀμεροληψία, προσθέτει ἐν τέλει ὁ Στράγκφορντ, καὶ εὐσυνείδητος δικαιοσύνη εἰς ὅλας τὰς σχέσεις ἡμῶν πρέπει νὰ ᾔ-
 ναι ἡ πρώτη βάσις τῶν μελλουσῶν διαπραγματεύσεων. Ἄνευ
 αὐτῶν ἡ ἔπιτυχία εἶναι ἀδύνατος. » Τοῦτο ἐφαίνετο κακὴς διὰ
 τὰ μέλλοντα οἰωνός· ἀλλ' οἱ διπλωματικοὶ κύκλοι ἦσαν ἡσυχώ-
 τεροι καὶ ἐνόμιζον, ὅτι δύνανται « μὲ νέαν ἐμπιστοσύνην νὰ ἐ-
 περωτήσωσι τὸ μέλλον. » Ὅτε δὲ ἡ ῥωσικὴ κυβέρνησις διώρι-
 σε πρέσβυν αὐτῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸν Κύριον Ῥιβωπιέρην
 (Ribeupierre), μέχρι τῆς ἀφίξεώς τοῦ ὁποῦ οἱ Μιντσιακῆς ἔ-
 μελλε νὰ καθέξῃ τὴν θέσιν τοῦ ἐπιτετραμμένου (1), ὅτε καὶ ὁ
 αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας καὶ ὁ τῆς Ῥωσσίας διεβίβασαν πρὸς
 τὸν λόρδον Στράγκφορντ καὶ τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας τὰ εἰ-
 λικρονέστατα εὐχαριστήριά των διὰ τὰς ἐκδουλεύσεις των, ἐπί-
 στευσεν ἡ διπλωματία ὅτι « ἔφθασεν αἰσίως εἰς τὸ τέρμα τῶν ὑ-
 ποθέσεων τῆς, αἵτινες ἀπὸ τριῶν ἤδη ἐτῶν ἀδιακόπως τὴν
 ἀπασχόλουν. »

Καὶ ὅμως, μόλις εἶχον ἀποσταλῇ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως αἱ ^{Ἡ εἰρή-}
 θριαμβευτικαὶ τοῦ λόρδου Στράγκφορντ ἐκθέσεις, καὶ ἀμέσως διὰ ^{νευσις ἐν} τῇ πέμπτῃ ^{σειρᾷ τῶν}
 νέας πρὸ πολλοῦ ἐσχεδιασμένης ῥαδιοουργίας τοῦ αὐτοκράτορος ^{ῥωσικῶν}
 τῆς Ῥωσσίας νέα ἐν τῇ τουρκικῇ πρωτεύουσῃ ἐπῆλθε μεταβολή ^{ἀπαιτήσε-}
 τῶν πραγμάτων, νέαν πολεμικὴν κατάστασιν τῆς διπλωματίας
 ἐμφαίνουσα. Μόλις εἶχε κηρύξει ὁ εὐγενὴς λόρδος διὰ σοφῶν λό-
 γων, ὅπως ἡδύνατο νοῦς ἀπλοῦς νὰ τοὺς ἐννοήσῃ, ὅτι ἡ ἐκκένωσις
 εἶναι ἡ πασῶν τῶν ἀπαιτήσεων τῆς Ῥωσσίας τελευταία, ἀνεφύη
 πάλιν ἐν τῇ πέμπτῃ σειρᾷ τῶν ἀπαιτήσεων ἡ πασῶν σκανδα-
 λωδεςτάτη, ἡ εἰρήνευσις, ἣν ἡ Τουρκία ἐδικαιοῦτο νὰ πιστεύσῃ
 ὅτι ἀπέφυγε διὰ τοῦ ἐν Βερῶνῃ προταθέντος θελήματός της καὶ
 περὶ τῆς ὁποίας ἅπαντα ἡ διπλωματία ἄκραν εἶχε τηρήσει μέχρι
 τοῦδε σιγὴν. Ἐν τῇ Συνταγματικῇ, ἐφημερίδι τῶν Παρισίων,

(1) Ἐπίσημον ἔγγραφον τοῦ κόμητος Νεσελρώδ πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς
 Ἀγγλίας. Ἐν Πατρουν. 16/28 Αὐγούστου καὶ πρὸς τὸν βεῆζ ἐφέντην
 ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἡμερομηνίαν. χργ.

κατεχωρήθησαν αἰφνης (49]31 Μαρτίου) ἀποσπασμάτῃ βωτσικῶν ὑπομνήματος, τὸ ὁποῖον ἔθετε νέαις βάσεσι πρὸς εἰρήνευσιν τῆς Ἑλλάδος, συντεταγμέναις ὑπὸ ὧν· διάφορον πνεῦμα ἢ αἱ πρότερον αὐστριακαὶ προτάσεις· καὶ τοῦτο ἐγνώσθη ἐν Κωνσταντινουπόλει μόλις ὁ Στράγκφορντ εἶχεν ἀποστείλει τὰς τελευταίας αὐτοῦ ἐκθέσεις. Πιστεύεται, ὅτι ἡ δημοσίευσίς τῶν σπουδαίων τούτων ἀποσπασμάτων, τὰ ὁποῖα ἦσαν μυστήριον διπλωματικόν, ἔγεινεν ὑπὸ τῆς φιλοπολέμου βωτσικῆς μερίδος, ἥτις ἐνησημένιζετο νὰ ῥίπτῃ τοιαύτους δαυλοὺς εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κατὰ τὴν εἰρήνην ὧν ἀδύνατον. Καὶ ὅντως ἐπιτυχίᾳ τις ἄμεσος δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπέλθῃ. Ἡ δημοσίευσίς αὕτη κατάρθωσε, ν' ἀναβῇ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις τὴν ὑποσχθεῖσαν ἐκκένωσιν τῶν Ἡγεμονιῶν καὶ νὰ τὴν κατὰ τὴν ἐξερτημένην ἀπὸ τῆς ἐκκένωσης τῶν ἐπαρχιῶν ἀπὸ τῶν ξένων ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις περὶ τὴν ὑπεκρίβωσιν. Δευτέρᾳ συνέπειᾳ τῆς δημοσιεύσεως ἦτο ἡ πτώσις τοῦ Γαλλίπ. Οὗτος ἀπολέσας τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Σουλτάνου, ὀλίγον τοῖς γενιτσαροῖς ἀρεστὸς, ἐγκαταλείφθεις ὑπὸ τῶν οὐλεμάδων, ἀφ' οὗ οὗτοι τὸν μετεχειρίσθησαν ὥπως κρημνίσωσι τὸν προκατόχον του, ἐγκαταλείφθεις καὶ ὑπὸ τῆς μερίδος του, ἅμα αὕτη τὸν εἶδεν ἐπιδιώκοντα τὰ συμφέροντα τοῦ κράτους μᾶλλον ἢ τὰ ἰδικά της, μισούμενος ἀπὸ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Νομισματοκοπείου Χουσσὴ βέη, ἐχθροῦ τῶν Φράγκων ἀσπόνδου, καὶ ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ τοῦ Τσινίπ, τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐσωτερικῶν Σαδίκ, ἕνα μόνον εἶχεν ἀληθῆ καὶ πιστὸν ὁπκδὸν, τὸν ῥεῖζ' ἐφέντην Σαϊδάν, ὅστις κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην κατέκειτο ἀσθενής. Ὅθεν ἔπεσεν ὁ Γαλλίπ δι' ἑλλειψιν προστασίας, καὶ ὅπως ἀνεφέρετο ἐν τῷ πρὸς τὸν διάδοχόν του διατάγματι (4]16 Σεπτεμβρίου), διότι, ἐξελθὼν ἐκ τῆς τάξεως τῶν γραφῶν παρημέλησε τὸ κύριον καὶ οὐσιῶδες ζήτημα, τὴν κατάπνιξιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Πτωχὸς καὶ καταχρεωμένος παρέδωκε τὴν θέσιν του καὶ ἐξώρισθη εἰς Καλλιπόλιν. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ ὁ Μεχμέτ Σελλίμ Σιρὶ πασᾶς, πρῶτον διοικητὴς τῆς Σιλιστρίας, καλῶς ἐγίνωσκε πόσον ἀπεῖχεν ἀπὸ τοῦ προκατόχου του. «Εκεῖνος, ἔλεγεν, ἦτο ἡ κυ-

ρίως χρυσή στήλη τοῦ κράτους, ἐγὼ δὲ εἶμαι εἰμὴ ἀσθενὴς κάλαμος, ἀνίκανος νὰ κρατῶ βάρος τοσοῦτον μέγα.» Πρὸς δὲ τούτοις ἀπέθανε κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας (8/20 Σεπτεμβρίου) καὶ ὁ Τσανιπ, καὶ ὁ βεῆζ ἐφέντης, ἀπολέσας ὅλα τὰ ἰσχυρὰ στηρίγματα, εὐρέθη ἐστερημένος καὶ τῆς ἐλαχίστης ἐπιβροχῆς. Οἱ ἄνδρες τῶν ὑγιῶν πολιτικῶν ἀρχῶν εἶχον ἐκλείψει καὶ ἡ τουρκικὴ κυβερνήσις ἡσθάνετο ὅτι ἀνίσχυρος παρεδίδετο εἰς τὴν διάκρισιν τῶν περιστάσεων καὶ τοῦτο καθ' ἣν στιγμὴν νέα ἐπέκειτο συστηματικὴ τοῦ ἐχθροῦ ἐπίθεσις. Διότι ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον κατεχίνοτο ὁ Τσάρος ἐν κρυπτῷ περὶ τοῦ ζητήματος τῆς εἰρηνεύσεως. Ὅτε ἐν Βερώνῃ ἔφερε τὸ ζήτημα τοῦτο εἰς τὴν δευτέραν θέσιν, καὶ ὑπεκρίνετο, ὅτι ἔκαμε τὴν θυσίαν ταύτην κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῶν συμμάχων ἵνα καλύψῃ τὴν ὑποχώρησίν του, ἐνδομύχως δὲ παρεχώρησεν εἰμὴ εἰς τὸν χωρισμὸν καὶ εἰς τὴν ἀναβολὴν τοῦ ζητήματος. Ἀλλὰ ἐφαίνετο ὅτι ἐξωμαλύνοντο αἱ καθαρῶς Ῥωσσικαὶ διχοφραεῖ, ὅπερ συνέβη ἐν καιρῷ τῆς ἐν Τσερνοβίτση διαμονῆς τῶν δύο αὐτοκρατόρων, ἡρχισε πάλιν ὁ Τσάρος νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τὰς περὶ τῆς ὑπὲρ τῶν ὁμοθησάκων του μερίμνης ἐπιδείξεις. Καὶ νέον ἐπῆλθε πρὸς τούτοις συμβάν. Κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἔρχετο καὶ ἡ εἰδικσις περὶ τῆς παραδόσεως τῆς Καδίκης. Τὸ Ἰσπανικὸν ζήτημα, λαθὼν ἀρχὴν κατὰ τὴν προλαβοῦσαν τῶν μοναρχῶν συνέντευξιν, κατὰ τὴν παροῦσαν ἐπεραιώθη. Ἡ καταστολὴ τῶν ταραχῶν ἐν τῇ Δύσει ἐπέτρεπε τὴν σοβαρὰν περὶ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ταραχῶν καὶ σπουδαίαν συζήτησιν. Τὸ ἡμιτελὲς τῶν ἐν Τσερνοβίτση ληφθέντων μέτρων πρὸς ἀνανέωσιν τῶν πρὸς τὴν Πύλῃν διπλωματικῶν σχέσεων ἐβασίζετο ἤδη εἰς τὰς σκέψεις ταύτας. Χάριν τῶν Ἑλλήνων δὲν ἤθελεν ἡ Ῥωσσία νὰ στείλῃ καθ' αὐτὸ πρέσβυν, τοῦ ὁποῖου καὶ αὐτὴν ἀπλῶς τὴν παρουσίαν ἤθελαν ἡ Πύλη θεωρήσει ὡς θρίαμβον κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, καὶ τὸν ὁπαῖον ἀφ' ἑτέρου, ἐὰν αἱ νίκαι τῶν Ἑλλήνων ἐξηκολούθουν, ἤθελαν ὑποπευθῇ ὅτι συμπράττει μετ' αὐτῶν. Ἐκ Τσερνοβίτσης ἤδη, ὡς ἀνωτέρω εἵπομεν, ἔλαθεν ὁ λόρδος Στράρχφορντ διαταγὴν νὰ μὴ ἐργάζεται πλέον διὰ τὴν εἰρήνευσιν, διότι ὁ Τσάρος

ἤθελε πρότερον νὰ συνεννοηθῇ περὶ τούτου μετὰ τῶν συμμάχων του, καὶ συγχρόνως καὶ τὴν κοινοποίησιν παρὰ τοῦ Νεσελρώδ, ὅτι αὐτὸς καὶ ὁ Μεττερνίχος ἐπέχειργάζονται ἐκσυμφώνου ὑπόμνημα. Ὑπὸ τῆς ὅλως αὐθαιρέτου ταύτης καὶ ἀπροσδοκίτου πράξεως τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Ῥωσσίας οὐκ ὀλίγον ἐπτοήθη ὁ Μεττερνίχος, ἐπεὶδὴ τὸ ὑπόμνημά του περὶ τοῦ ζητήματος τούτου εἶχεν ἤδη ὑποβληθῇ. Πρὸς τί καὶ δεύτερον; ἐν ᾧ αὐτὸς καὶ τὸ ἐν, τὸ ἰδικόν του, ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ τεθαμμένον ἐν λησμονησίᾳ! Ἐπέπερωτο ὅμως ν' αὐξήσῃ ἔτι ἡ ἐκπληξίς τοῦ Μεττερνίχου. Ὁ Τσάρος ἔγραφε ἐγκατέλιπε τὴν αὐστριακὴν τῆς Τσερνοβίτσης ἀτμοσφαῖραν ἔπλεε πλησίστιος πρὸς τὸ νέον αὐτοῦ τέρμα. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπανελαμβάνετο δι' ἐγκυκλίου (9/21) Ὀκτωβρίου), ὅτι ἡ Ῥωσικὴ Αὐλὴ θεωρεῖ καθῆκόν της ν' ἀναπτύξῃ ὅλας τὰς περὶ τοῦ ζητήματος τούτου θεωρίας της· εἶτα δὲ ταχυδρόμος ἐξ Ὀδησσοῦ ἀνήγγειλε (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Νοεμβρίου) εἰς τὸν Μεττερνίχον τὴν ἀπόφασιν τοῦ Τσάρου, νὰ προτείνῃ εἰς τοὺς συμμάχους του συνέλευσιν τῶν ἐν Πετρούπολει πρέσβεων πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν. Τοῦτο ἐθεώρησεν ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Αὐστρίας ὡς ῥαδιούργημα, ἐν ᾧ ἐνεργὸν μέρος ἐλάβανε πάλιν ὁ Καποδίστριας, ὃν ἐνόμιζεν ὅτι ἀνεπιστρεπτεὶ εἶχεν ἀπομακρύνει! Ἐκ Πετρούπολεως ἀπεστάλη λοιπὸν πρὸς ὅλας τὰς κυβερνήσεις ἡ πρόσκλησις νὰ δώσωσιν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους ἢ πληρεξουσίους των ὁδηγίας εἰς τρόπον, ὥστε αἱ ἀποφάσεις αὐτῶν ἄνευ νέων τῶν σχετικῶν κυβερνήσεων ὁδηγιῶν ἀπευθυνθῶσι κατ' εὐθείαν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς ὁδηγίαι. Αἱ προτάσεις αὗται ἔτυχον ὡς ἦτο ἐπόμενον ἐν Λονδίνῳ ἔτι ψυχροτέρως ὑποδοχῆς ἢ ἐν Βιέννῃ. Ὁ Γεώργιος Κάννιγκ ἦτο ἤδη προσβεβλημένος, διότι, ἐν ᾧ κατὰ σειρὰν ἦτο ἐμπειπιστευμένη εἰς μὲν τὴν Αὐστρίαν ἢ εἰρήνευσις τῆς Ἰταλίας, εἰς δὲ τὴν Γαλλίαν ἢ τῆς Ἰσπανίας καὶ εἰς τὴν Ῥωσσίαν ἢ τῆς Ἀνατολῆς, οὐδέποτε οὐδεὶς ἐσκέφθη νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἢ εἰρήνευσις τῶν ἐν τῇ νοτίῳ Ἀμερικῇ ἀποικιῶν. Πρὸς δὲ τούτοις ἔκαμεν ἐνστάσεις ὡς πρὸς τὸν τόπον τῆς συνδιασκέψεως. Ζητήματα τοιαῦτα, συζητούμενα ἐν Πετρού

πύλεις, δέον ἦτο νὰ διερεθίσωσι τὴν κοινὴν γνώμην καὶ νὰ διευκολύνωσι τὴν ἐπιτυχίαν τῆς φιλοπολέμου μερίδος. Δὲν ἦτο δὲ καὶ τῆς δικαιοδοσίας Ἀγγλοῦ ὑπουργοῦ νὰ δίδῃ τὴν ζητουμένην πληρεξουσιότητα. Ὅπωςδὴποτε ἐπρότεινεν ὁ Κάννιγκ ν' ἀναβληθῶσιν αἱ συνεδριάσεις μέχρι τῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀφίξεως τοῦ Ῥιθωπιέρου καὶ μέχρι τῆς κοινοποιήσεως τοῦ ἀγγελθέντος ὑπομνήματος, τοῦ περιέχοντος τὸ σχέδιον τῆς εἰρηνεύσεως. Ἐφάνη κατ' ἀρχὰς ὅτι ἡ ψυχρὰ αὕτη τῆς Ἀγγλίας ἀπάντησις ἐψύχρανε τὸν Τσάρον. Οὕτε ὁ Νεσελρόδ ἀνέφερε πλέον τί περὶ τοῦ ὑπομνήματος, οὕτε ὁ Μεττερνίχος ἐπέμενε πλέον. Ἐντοσοῦτω ἐξεδόθη τοῦτο αἴφνης περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ νέου ἔτους (28/9 Ἰανουαρίου 1824) καὶ ἐκοινοποιήθη κατεπειγόντως εἰς Λονδίνον καὶ Βιέννην, ὅθεν, ἄγνωστον διὰ τίνος ὁδοῦ, ἐπροδόθη διὰ τῶν γαλλικῶν ἐφημερίδων. Ἐφαίνετο ἐν αὐτῷ, ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ Καποδιστρίου εἶχε πάλιν ἀναστήθῃ.

Τὸ ὑπόμνημα (1) ζητεῖ ἐπιμόνως, ὅτι αἱ αὐταὶ δυνάμεις, αἵτινες καθησάχασαν τὴν Ἰταλίαν καὶ Ἰσπανίαν, ὥρειλον νὰ περιστείλωσι τὴν ἐπὶ τρία ὅλα ἔτη κατὰ τὴν Ἀνατολὴν διαρκέσασαν αἵματοχυσίαν, ἣν, ὡς πιθανὸν ἦτο, δὲν θέλει περιστείλει οὔτε ἡ τοῦ τετάρτου ἔτους ἐκστρατεία. Τὸ δὲ ἱαματικὸν φάρμακον ἔγκειται ἐν τῷ μέσῳ τῶν δύο ἄκρων, ἦτοι τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς αὐθαιρέτου ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ἐξουσίας, ἣν ἐπιδιώκει ἡ Πύλη, καὶ τῆς διατηρήσεως τοῦ ἀγῶνος, ἣτις εἶναι ὁ σκοπὸς τῶν ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης ταραχοποιῶν. Ὅθεν προτείνει ἡ Ῥωσσία, αἱ μὲν Ἑλληνικαὶ νῆσοι νὰ μείνωσιν ὑπὸ τὰς μέχρι τοῦδε ἐπικρατούσας δημοκρατικὰς διατάξεις, ἐκ δὲ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλληνικῆς ἡπείρου (Θεσσαλίας, Βοιωτίας καὶ Ἀττικῆς), ἐκ τῆς δυτικῆς (τῆς Ἠπείρου καὶ Ἀκαρνανίας) καὶ ἐκ τῆς Πελοποννήσου μετὰ τῆς Κρήτης νὰ σχηματισθῶσι τρεῖς Ἡγεμονίαι ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου, ἐν αἷς ὀλίγα μόνον φρούρια νὰ διατηρήσῃσι τουρ-

(1) Ἡ μετάφρασις αὐτοῦ εὔρηται παρὰ Τρικούπη 3,385.

κικήν φρουράν, ἥ δὲ ἐσωτερικὴ διοίκησις νὰ σχηματισθῇ ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν δυνάμεων.

Πῶς νὰ μὴ πτοηθῇ ὁ Μεττερνίχος ἐπὶ τῇ διαφόρῳ ταύτῃ ἐρμηνείᾳ τῶν ἀθῶν αὐτοῦ περὶ εἰρήνης προτάσεων; Αὕτη ἀπέβλεπε, τοῦτο ἦτο φανερότατον, εἰς τὸ νὰ κατορθωθῇ ἐκ μέρους τῆς Ῥωσσίας ἡ ἀρχὴ τῆς Ἑλληνικῆς ἀπελευθερώσεως, νὰ ἐμποδισθῇ ἡ ἔνωσις ὅλων τῶν Ἑλλήνων, ἥτις ἠδύνατο εὐκόλως νὰ καταστήσῃ ἰσχυρὸν καὶ ἀνεξάρτητον τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, νὰ ἐμποδισθῇ ἡ ἐντελής ἐλευθερία, νὰ θεμελιωθῇ ἡ ἐπιρροή τῆς Ῥωσσίας ἐν τῇ μεσημβρινῇ Τουρκίᾳ ὡς ἐν τῇ ἀρκτῳᾷ καὶ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ πτώσις τῆς Τουρκίας, χωρὶς ἄλλη τις δύναμις ν' ἀντικαταστήσῃ αὐτήν. Τί ὅμως παρεκίνησε τὴν Ῥωστικὴν κυβέρνησιν μετὰ τὰς τοσαύτας ἐπιφυλάξεις καὶ ἀρνήσεις, νὰ φανερώσῃ τοσοῦτον ἀπροκαλύπτως τὰ σχέδιά της; Οὐδὲν ἕτερον ἢ ὁ φόβος, μὴ τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα ἀποσπασθῇ ἀπὸ τῶν χειρῶν τῆς Ῥωσσίας. Ἦδη κατὰ τὸ 1822 ἐζήτησαν οἱ Πελοποννήσιοι τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν, καὶ τίς ἠδύνατο νὰ ἐγγυηθῇ, ὅτι ὑπουργός, οἷος ὁ Κάννιγκ, ἤθελεν ἀντισταθῇ ἐπὶ μακρὸν εἰς τὸν πειρασμὸν τοῦ νὰ θέσῃ τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν; Ἦδη αἱ πρὸς τὴν Ἑλλάδα συμπάθειαι τῆς Ἀγγλίας εἶχον ἀναπτυχθῇ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ μεγαλύτερος τῆς Ἀγγλίας καὶ τοῦ αἰῶνος ποιητής, ὁ λόρδος Βύρων, ἔδραζε τὰ ὅπλα ὑπὲρ αὐτῆς, καὶ ἄτομα καὶ ἐταιρίαι ἠμιλλῶντο εἰς τὸ νὰ συνδράμωσιν αὐτήν, καὶ ἐν Λονδίνῳ διεπραγματεύετο δάνειον, ὅπερ ἔμελλε ν' ἀναπληρώσῃ τῇ Ἑλλάδι σύμμαχον δύναμιν. Ἦδη καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα εἶχε καταστῆ ὁ Φιλελληνισμὸς ἠθικὴ δύναμις, ἥτις ὑπέσκει νὰ ἐξάξῃ τῶν ὀρίων του τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα καὶ νὰ κατιστήσῃ αὐτὸ ζήτημα ὅλως εὐρωπαϊκὸν καὶ ἀνατολικόν. Ἀπέναντι τοῦ μεγάλου τούτου κατὰ τὴν Δύσιν πνευματικοῦ κινήματος ἀνάγκη ἦτο ν' ἀντιπαραταχθῇ ἐν τῇ Ἀνατολῇ νέα πολιτικὴ ἢ πολεμικὴ ἐπίδειξις. Τοιαύτην ἐγέννησε τὸ Ῥωστικὸν ὑπόμνημα, ὅπως ὑποσκελίσῃ τὸ αὐστριακόν. Αὐτὴν ἔχων ὅπλον ἐκίνησεν ὁ Καποδίστριας κατὰ τοῦ Κάννιγγος, καὶ αὕτη ἐστερέωσε ἐν ὑπέρ ποτε τὴν παρὰ τῷ αὐτοκράτορι τῆς Ῥωσσίας πολιτικὴν αὐτοῦ.

ἵνα ὁμῶς ἐννοήσωμεν ἐντελῶς τὰς μεταγενεστέραις, μετὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οὐσιωδῶς μεταβεβλημένας, διπλωματικὰς σχέσεις, δεόν οὐ μόνον νὰ ἀναπληρώσωμεν τὰ συμβάντα τοῦ ἔτους 1823, ἀλλὰ καὶ νὰ ρίψωμεν βλέμμα ἐξεταστικὸν ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἐν Εὐρώπῃ κοινῆς γνώμης, καὶ πρῶτον ὅπως θηάσωμεν μέχρι τοῦ παρὰ τῆς διπλωματίας ἐπιτευχθέντος σημείου, εἴτα δὲ, ἐφωτισμένοι διὰ τῶν ἀναγκαιῶν προκαταρκτικῶν γνώσεων, προχωρήσωμεν περαιτέρω.

Δ. ΤΡΙΤΟΝ ΕΤΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ,

ἔτος ἀμειβίας ἀπαυδήσεως.

Δύο ἔτη, ἔτη ἀγώνων φρικτῶν, αἱματηρῶν νικῶν καὶ ἡττῶν, ^{Ἀρχὴ τοῦ ἔμφυλου πολέμου ἐν Ἑλλάδι} καταστρεπτικῶν πολιορκιῶν, καὶ τρομερῶν καταστροφῶν εἶχον παρέλθει. Τὰ δύο ταῦτα ἔτη θεωροῦνται ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων ὡς ἐποχὴ φρικώδους εἰμαρμένης, ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὁμῶς, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ἐπόμενα, ὡς τὰ δύο εὐτυχῆ ἔτη τῆς ἐπαναστάσεώς των. Κανὼν ὑπῆρξε μέχρι τοῦδε, ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ ὁμόνοια ἢ ἡ διχόνοια μεταξὺ τῶν ἐπαναστατῶν ἦτο αἰείποτε συνέπεια τῆς ἀποτυχίας ἢ τῆς ἐπιτυχίας τῶν κατὰ τῶν Τούρκων ἐπιχειρήσεων αὐτῶν. Ὁ κανὼν οὗτος ἐφηρμόσθη δυστυχῶς καὶ τώρα μετὰ τὴν μεγάλην ἐπιτυχίαν τῆς ἐκστρατείας τοῦ ἔτους 1822. Ἐὰν οἱ Ἕλληνες ἠδύναντο οὐ μόνον νὰ θερίσωσιν ἐπιμελῶς τὰς ἐπιτυχίας των ταύτας, ἀλλὰ καὶ νὰ τὰς μεταχειρισθῶσιν ὡς νέαν σποράν, ἐὰν ἤθελον ὠφελῆθαι ἐκ τῆς μεγάλης ἐξασθενίσσεως τοῦ ἐχθροῦ των μετὰ τὰς ἡττας τοῦ ἔτους τούτου, ἵνα ὅσον τάχιστα σχηματίσωσιν ἐδραίαν ἐσωτερικὴν κυβέρνησιν, καὶ συγκεντρώσωσιν ὅλα τὰ μέσα εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ ἀγώνος, καὶ μεταφέρωσι τὸν πόλεμον εἰς τὰ κατὰλληλα πρὸς τοῦτο μέρη, εὐκόλως ἠδύναντο τώρα νὰ θηάτωσι ταχίως εἰς τὸ πρῶτον τέρμα τῆς ἐπαναστάσεώς των. Ἀλλὰ τοῦναντίον ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ τοῦ μικροῦ ἐξωτερικοῦ κινδύνου περιέπεσαν τὰ πάντα εἰς συγκεχυμένον χάος ἕνεκα τῆς

δικαιρέσεως μεταξὺ τῆς κεντρικῆς καὶ τῶν τοπικῶν κυβερνήσεων, τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ὀπλαρχηγῶν, τῶν προεστώτων καὶ τῶν στρατιωτῶν. Ἡ κεντρικὴ κυβέρνησις, διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ προέδρου αὐτῆς Μαυροκορδάτου στερηθεῖσα τοῦ ἀρχηγοῦ, ἐφαίνετο ὅτι ἀπολέσασα αὐτὸν ἀπώλεσε πᾶσαν σύνεσιν καὶ ἱκανότητα, μὲ τὴν ἱκανότητα τὸ σέβας, καὶ μὲ τὸ σέβας πᾶν μέσον. Συνεπεία τῆς ἐν Ἄργει καταστροφῆς ἀπώλεσε τὸ θάρρος καὶ τὴν ἰσχύν της, καὶ καταφυγούσα πρῶτον ἐπὶ τῶν κατὰ τὸν Ἀργολικὸν κόλπον πλοίων (ἀπὸ τῆς 26/8 Ἰουλίου μέχρι τῆς 12/24 Αὐγούστου 1822) εἶτα δὲ εἰς Ἁγίον Ἰωάννην (τὴν ἀρχαίαν Θυρέαν) ἐγκατεστάθη τέλος (1]13 Ὀκτωβρίου) εἰς Καστρί κατὰ τὴν παραλίαν τῆς Πελοποννήσου ἀπέναντι τῆς Ἰδρας. Διὰ τῆς φυγῆς τῆς ταύτης ἀπώλεσεν ἡ κυβέρνησις πᾶσαν ὑπόληψιν παρὰ τοῖς ὀπλαρχηγοῖς, καθὼς καὶ ἡ συντακτικὴ συνέλευσις, ἥτις μάλιστα συνεκαλέσθη παρὰ τοῦ Ἰψηλάντου ἀπὸ τῶν πλοίων εἰς τὴν ξηράν, εἰς τόπον τοῦ κινδύνου. Καὶ ἡδύνατο μὲν ἡ κυβέρνησις, πληρόνους τακτικῶς τοὺς μισθοὺς ν' ἀποκτήσῃ πάλιν τὴν ἀπολεσθεῖσαν πίστιν· ἀλλ' ἡ ἀνέχεια τοῦ ταμείου τῆς ἦτον τόσον δεινὴ, ὥστε ἡδύνατό τις νὰ προῖδῃ ὅτι διὰ τὴν ἐπομένην ἐκστρατείαν δὲν ἦτο εἰς κατάστασιν νὰ φροντίσῃ οὔτε περὶ τῆς προμηθείας πολεμευδίων, οὔτε περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ μικροῦ τακτικοῦ σώματος, οὔτε περὶ τοῦ μισθοῦ τῶν ναυτικῶν πληρωμάτων, οὔτε περὶ τῆς ἐπισκευῆς τῶν ἐπισκευῆς χρηζόντων πλοίων. Καὶ αὐτὰ τὰ μέλη τῆς κυβερνήσεως, ὑπὸ τῆς ἀνεχείας καὶ τοσούτων στερήσεων κατετρώχοντο, ὥστε ὁ ἀντιπρόεδρος Καννακάρης, ὅστις ἐκ τοῦ ἀναπαυτικοῦ βίου πλουσίου προκρίτου εἰσελθὼν εἰς τὴν ἐπανάστασιν καὶ δώσας δείγματα μεγάλης φιλοπατρίας καὶ αὐταπαρνήσεως, ἀπέθανε κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην (14/26 Ἰανουαρίου 1823) ἐπὶ τῆς ψάθης, εἶχε θυσίᾳ καὶ αὐτὸν τὸν τελευταῖόν του ὀβολόν. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ἀπωλέσθη ἡ ἐπιβρόχὴ τῆς κυβερνήσεως καὶ ἐκ τοῦ πλησίον καὶ μακρόθεν. Ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι ἐκράτει τὸ πηδάλιον εἰς χεῖρας ὁ Ὀδυσσεύς, ὅστις κατεδίωκε τὸν Ἄρειον Πάγον καὶ οὐδαμῶς ὑπετάσσετο εἰς τὴν κυβέρνησιν, ἐν δὲ

τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι οἱ ὀπλαρχηγοὶ ἦσαν διηρημένοι μεταξύ των, καὶ ἡ τοπικὴ γερουσία εἶχε διαλυθῇ. Μόνον ἡ πελοποννησιακὴ γερουσία συμφωνήσασα τέλος μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνου εἶχεν ἀποκτήσει τόσπην ἰσχύν ὅσπην ἀπώλεσεν ἡ κεντρικὴ κυβέρνησις. Τὴν ἀρχιστρατηγίαν, ἣν ἡ γερουσία ἀπένειμε τῷ Κολοκοτρώνῃ, δὲν ἐδυνήθη νὰ ἐπικυρώσῃ ἡ κυβέρνησις, ἐπειδὴ ὁ Πετρόμπεης κατεῖχεν ἀνέκαθεν αὐτὴν, καὶ ἐκ τῆς Μάνης ἡγέρθησαν παράπονα κατὰ τοῦ διηρισμοῦ τούτου τῆς γερουσίας. Ἐπίσης δὲν εἶχε τὴν ἰσχύν ἡ κυβέρνησις νὰ τῷ τὴν ἀφαιρέσῃ. Ἰνα δὲ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς περιπεφρονημένης τυχῆς θέσεώς της ἐπειράθη ἡ κυβέρνησις νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῶν ἐναντίων της, ἔχουσα ἐν κεφαλῇ τὸν Κολοκοτρώνην. Οὗτοι ὅμως ἐζήτησαν τὴν ἀποπομπὴν τῶν ἐχθρικῶς πρὸς αὐτοὺς διακινημένων μελῶν, ἤτοι εἶδος αὐτοχειριάσεως. Προετάρθη καὶ ἄλλος συμβιβασμὸς, νὰ συνδιαλλαγῇ ἡ κυβέρνησις μετὰ τῆς γερουσίας διὰ τῆς παραδοχῆς τῶν μελῶν αὐτῆς εἰς τὴν συνέλεισιν. Ἡ ἀσθενὴς κυβέρνησις ἀσμένως τὸν ἐδέχετο, ἀλλ' ἡ ἰσχυροτέρᾳ αὐτῆς γερουσία ἀπέρριψε τὸν συμβιβασμὸν τοῦτον.

Ἐν τοσούτῳ εἶχεν ἐπέλθει ἡ λήξις τῆς ἐτησίᾳς κυβερνήσεως. ^{Ἡ ἐν "Αστροὶ ἐθνικῇ Συνέλευσις.} Πάντες ἐπεθύμουν μεταβολὴν τινά, καὶ αὕτῃ ἔτι ἡ κυβέρνησις. Ἰδιαίτερος νόμος (9/21 Νοεμβρίου 1822), συνεκάλει νέους πληρεξουσίου εἰς Ἄστρος διὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους, οὐδεὶς ὅμως ἐνεφανίσθη. Μετὰ τοῦτο ἐπεξετάθη ἡ διάρκεια τῆς κυβερνήσεως μέχρι τέλους τοῦ Φεβρουαρίου διὰ νόμου, ὅστις ὥρειλε νὰ ἐπισπεύσῃ καὶ τὰς ἐκλογάς, καὶ ἐπειδὴ καὶ μετὰ τὴν δευτέραν ταύτην πρόσκλησιν δὲν συνῆλθον οἱ πληρεξούσιοι, ἀπερρασίθη ἡ διάρκεια καὶ μετὰθεσις τῆς κυβερνήσεως εἰς Ναύπλιον, ἔνθα ὅμως ὁ Πλαπούτας ἠρνήθη νὰ τὴν παραδεχθῇ, διότι τὸ δικαίωμά της εἶχεν ἤδη λήξει. Ἐν τοσούτῳ συνῆλθον κατ' ὀλίγον ἐν Ἄστρῳ νέοι πληρεξούσιοι (κατὰ τὸν Φεβρουάριον καὶ Μάρτιον 1823), ὥστε μετ' οὐ πολὺ μεγαλείτερά ἦσαν τὰ παράπονα περὶ τῆς ἀφθονίας τούτων ἢ ἡ πρότερον ἀπορίᾳ περὶ τῆς ἐλλείψεως αὐτῶν. Ἐκ τῶν καλῶν τῶν ἐναντίων μερίδων ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐξῆλθε διπλάσιος ἀριθμὸς πληρεξουσίων· ἄλλοι ἐνεφανίζοντο αὐτόκλητοι· ἄλλοι πάλιν

ὡς ἀντιπρόσωποι τῶν διαφόρων στρατιωτικῶν σωμάτων τέλος δὲ καὶ μέλη τῆς παυσάσης βουλῆς καὶ οἱ παύσαντες νομοτελεσταὶ ἐπαρουσιάζοντο ἐκ νέου καὶ ἐγίνοντο δεκτοί, ὥστε ἡ παρῶσα συνέλευσις ἦτο τριπλασίην τὸν ἀριθμὸν τῆς ἐν Πιάδᾳ, καὶ ὑπῆρξε ταραχώδης καὶ ἀνώμαλος ὅσον ἐκείνη ἦτο τακτικὴ καὶ ἡσυχος. Αἱ δύο μερίδες, ἡ τῶν πολιτικῶν καὶ ἡ τῶν πολεμικῶν, ἀντέκειντο νῦν κατ' ἀλλήλων πολὺ ἀποτομώτερον ἢ πρότερον, καὶ ἡ μὲν ἐπέμενε τοσοῦτον εἰς νόμιμον κυβέρνησιν ὅσον ἡ ἑτέρα, ὑπερηφανευομένη εἰς τὰς νέας αὐτῆς ἐκδουλεύσεις, θορυβῶδ' ἀπῆτει νὰ διαιρεθῇ ἡ χώρα εἰς στρατιωτικοὺς νομοὺς, οἵτινες νὰ ἐξουσιάζωνται παρὰ τῶν στρατιωτικῶν στιφῶν. Ἐπὶ κεφαλῇ τῆς πολεμικῆς ταύτης μερίδος ἵστατο ἐν μὲν τῇ Πελοποννήσῳ ὁ Κολοκοτρώνης, ἐν δὲ τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι ὁ Ὀδυσσεύς, καὶ ὁ Ὑψηλάντης ἀπερισκέπτως ἠνώθη μετ' αὐτῶν, ὅστις ἐὰν δὲν πχρεσύρετο ἀπὸ τῶν ἐταιριστικῶν ἢ ῥωσικῶν σκοπῶν, ἦτο καθ' ὅλας τὰς περιστάσεις προωρισμένος, νὰ συντρέχῃ τὸν Μαυροκορδάτον διὰ τῶν στρατιωτικῶν του γνώσεων, καὶ μετ' αὐτοῦ ν' ἀντιπροσωπεύῃ τὴν μερίδα τῆς τάξεως καὶ τῆς ἐνότητος. Οἱ ὀπαδοὶ τῆς στρατιωτικῆς μερίδος πληρεξούσιοι συνήλθον κατ' ἀρχὰς ἐν Ναυπλίῳ, ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Κολοκοτρώνου, ἐν ᾧ ἡ μερίς τῶν πολιτικῶν συνήλθεν ἐν Ἄστρει. Εὐτυχῶς ἐνεφανίσθη τότε ὁ Μαυροκορδάτος μετὰ τινων ῥουμελιωτῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ ἐκκτὸν περίπου ὀπλοφόρων. Ἡ ἐμφάνισις αὐτοῦ ἔδωκεν εἰς τὴν πολιτικὴν μερίδα ἰσορροπίαν τινὰ κατὰ τοῦ στρατιωτικοῦ συνασπισμοῦ, καὶ ἐτάραξε τὴν ἐξ ὑπαρχῆς ἡδὴ κεχαλαρωμένην ἐνότητα τῆς πολεμικῆς μερίδος. Τινὲς ἐκ τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Ῥούμελης, οἵτινες εὗρισκοντο εἰς φιλικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς Ζαήμους καὶ Λόντους, ἐτάχθησαν πρὸς τὸ μέρος τῶν πολιτικῶν εἰς αὐτοὺς ἀνήκον ἐπίσης καὶ οἱ Πελοποννήσιοι ὀπλαρχηγοὶ Γιατράκος, Ἀναγνωσταρᾶς καὶ οἱ Πετμεζαῖοι· τὸν δὲ Πετρόμπεη εἵλκυεν ἡ φυσικὴ πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην ἀντιζηλία πρὸς τὸ μέρος τῶν πολιτικῶν. Μέσσην ὁδὸν μεταξὺ τῶν δύο κομμάτων ἐτήρουν οἱ νησιῶται, ἐξ ὧν οἱ Κοντουριῶται καὶ οἱ Ὀρλάνδοι ἠναγκάσθησαν νὰ μεσολαβήσωσιν, ὅπως οἱ εἰς στρατιωτικὴν μερίδα

ἀνῆκοντες· πληρεξούσιοι τῶν νήσων ἀποφασίσωσι νὰ μεταβῶσιν ἀπὸ Νχυπλίου εἰς Ἄστρους. Ἐν Ἀστρεὶ ὅμως ἔπαινον αἱ δύο με-
ρίδες ὡς δύο ἐχθρικά στρατόπεδα κειχωρισμέναι καὶ κατεῖχον δύο
σειράς χειμερινῶν καλυβῶν, αἱ εὐαχὲς ἐχώριζεν ἀπ' ἀλλήλων. Ἐπί-
σης δὲ δὲν συνειργάζοντο τὰ δύο κόμματα, ἀλλ' οἱ πολιτικοὶ
συνεσκέπτοντο μεταξὺ τῶν καὶ ὑπέβαλλον τὰς ἀποφάσεις τῶν εἰς
τὴν ἔγκρισιν τῶν πολεμικῶν δι' ἐπιτρόπων. Ἀμέσως ἐν τῇ πρώτῃ
συνεδριάσει ἔγεινε καταφανὴς ὁ ἀριθμὸς, ἡ θίσις καὶ ἡ ἀναλογία
τῶν κομμάτων. Ἡ ἐπιβρόχῃ τῶν πολιτικῶν ἦτο ὡς ἐν Πιάδῃ με-
γαλειτέρῃ. Καὶ ὁ μὲν Πετρόμπεης ἐξελέχθη πρόεδρος, ὁ δὲ ἐπί-
σκοπος Θεοδώρητος ἀντιπρόεδρος, καὶ ὁ Νέγκρης ἀρχιγραμματεὺς,
ἄπαντες ἐκ τῆς μερίδος τῶν πολιτικῶν. Τὰ ἀντικείμενα τῆς συζη-
τήσεως ἦσαν καὶ ἐνταῦθα ὡς καὶ ἐν Πιάδῃ ὅχι τόσον τὰ ζητήματα
περὶ πολιτεύματος ὅσον περὶ ἀτομικῶν καὶ κομματικῶν συμπε-
ρόντων. Ὁ ἀρχαικὸς νόμος τῆς Ἐπιδαύρου ἐπεκυρώθη μὲ μικρὰς
μόνον τροποποιήσεις. Περὶ τρέχον ἐνταῦθα τὰς συζητήσεις περὶ
νομοθετικῶν, διοικητικῶν καὶ οἰκονομικῶν ζητημάτων, διότι καὶ
αὗται, ὡς αἱ τοῦ προλαβόντος ἔτους, δὲν ἦσαν εὐμενῆ μάταιαι μόνον
ἀγορεύσεις. Ἡ συνέλευσις δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἀξιο-
πρέπειαν αὐτῆς καὶ τῆς κυβερνήσεως, ἐὰν δὲν εὕρισκεν ὅλα τὰ μέσα
τῆς ἀξιοπρεπείας, ἥτοι χρήματα, στρατὸν καὶ στόλον. Ἐπεψήφισε
συνομολόγησιν δανείου, ἀλλ' οὐδεὶς εὕρισκετο δανειστής. Ἡ πρῶ-
ξις, ἥτις ἠδύνατο νὰ ἐπενεργήσῃ εὐεργετικώτερον πάσης ἄλλης
ἦτο ἡ κατάργησις τῶν τοπικῶν τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς ἀνατο-
λικῆς καὶ δυτικῆς Ἑλλάδος γερουσιῶν ἐὰν δὲν διατηρῆτο τὸ κύ-
ριον πρὸς τοῦτο πρόσκομμα, ἥτοι ἡ αὐθαιρεσίς καὶ ἡ μονογνωμία
τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν. Ἡ συνέλευσις (ἥτις ὠνόμασε πλείστους
ὄσους στρατηγούς) καταργοῦσα τὸν τίτλον τοῦ γενικοῦ ἀρχηγοῦ,
ὃν ἔφερεν ὁ Κολοκοτρώνης, καὶ ἀπαίτοῦσα περ' αὐτοῦ τὴν περά-
δοσιν τοῦ φρουρίου τοῦ Νχυπλίου καὶ ἐγγράφων τινῶν, ἐδοκίμασε
τὴν ὑπακοὴν τοῦ δικτάτορος. Οὗτος δὲ παρέδωκε μὲν τὰ ἐγγράφα,
ἐκράτησεν ὅμως τὸ φρούριον, χωρίζων τὴν πολιτικὴν ἀπὸ τῆς στρα-
τιωτικῆς δικαιοδοσίας· καθὼς καὶ ὅλη ἡ στρατιωτικὴ μερὶς ἀσμέ-

νως παρεδέχετο τοὺς βουλευτικοὺς λόγους καὶ τὰς πράξεις τῶν πολιτικῶν, ἀλλ' ἐρώναζεν ὅτι καταπατοῦνται τὰ δικαιώματά των, ἅμα ἤρχιζον οἱ πολιτικοὶ νὰ στρατολογῶσι. Καὶ ὅταν ἡ συνέλευσις πρὸ τῆς διαλύσεώς της (30/41 Ἀπριλίου) προσέβη εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου νομοτελεστικοῦ, ἡ ἐπιβρόχῃ τῶν πολιτικῶν ἦτο καὶ πάλιν ἀποτελεσματική. Ὁ Πετρόμπεης ἐξελέχθη πρόεδρος· ἐκ τῶν ἄλλων μελῶν ἦσαν οἱ πολιτικοὶ Σωτήρης Χαραλάμης καὶ Ἀνδρέας Ζαχμῆς. Διὰ τῆς εἰς τὸ νομοτελεστικὸν προσαρτήσεως τοῦ ῥαδιοῦργου Α. Μεταξῶ, ἠθέλησεν ἡ συνέλευσις νὰ δώσῃ χεῖρα βοηθείας εἰς τὸν φίλον αὐτοῦ Κολοκοτρώνην· ἡ πέμπτη θέσις ἦτο προσδιωρισμένη διὰ ἓνα νησιώτην. Εἰς τὸν πονηρὸν καὶ βίαιον Κολοκοτρώνην, ὅστις διὰ τῶν λόγων τοῦ Ζαχμῆ περὶ τῆς φιλοπατρίας του ἐφαίνετο ὅτι συγκατετέθη, παρέσχεν ὁ ἀπερίσκεπτος οὗτος συνδυασμὸς λαβὴν, ὅπως διασπᾷ τὴν σύμπνοιαν τῶν πολιτικῶν, καὶ εἰσπηδήσῃ εἰς τὴν κυβέρνησιν, ἥτοι εἰς τὴν πολυχρηίαν, ἥτις ἄλλοτε ἦτο διηνεκὲς ἀντικείμενον τῆς μομφῆς του. Ὁ σχηματισμὸς οὗτος τῆς κυβερνήσεως προσέβαλε καὶ τοὺς Ρουμελιώτας, παραμεληθέντας, καὶ τοὺς ὀλίγους ὀπαδοὺς τοῦ Ὑψηλάντου, ὡς ἐντελῶς παραγκωνισθέντας, καὶ αὐτοὺς τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Μαυροκορδάτου, ὅστις κατεβιβάσθη εἰς τὴν κατωτέραν θέσιν τοῦ ἀρχιγραμματέως· ὁ δὲ κακεντρεχὴς Νέγρης, ἀπολυθεὶς ἀπὸ τῆς ἀρχιγραμματείας ἐνηγκαλίσθη τὴν μερίδα τῶν στρατιωτικῶν, ἥτοι τὴν μερίδα τῶν ἐχθρῶν του. Ἐβραδιούργει νῦν ὁ Νέγρης μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνου, ὅπως συγκαλεσθῇ νέα ἐθνικὴ συνέλευσις, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συνῆλθεν ἡ στρατιωτικὴ μερίς εἰς συνδιάσκεψιν ἐν Σιλήμνῃ· εἰς τοῦτο δὲν ἡδυνήθη ν' ἀντιπραταχθῇ ἡ ἀδύνατος κυβέρνησις δι' ἄλλου τρόπου εἰμὴ προσφέρουσα διὰ τοῦ Δεληγιάννη τὴν κενὴν πέμπτην θέσιν εἰς τὸν Κολοκοτρώνην, ὅστις πάλιν «χάρις τῆς πατρίδος» συγκατετέθη νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ νὰ δεχθῇ τὴν προσφερομένην αὐτῷ θέσιν. Ἐὰν ἡ κυβέρνησις ἤλπιζεν, ὅτι δι' αὐτῆς τῆς συγκαταθέσεως ἀπεχώρισε τὸν Κλέπτην ἀπὸ τῆς μερίδος του, αἱ συνέπειαι ἀπέδειξαν ὅτι ἡπατήθη μεγάλως. Ὁ Κολοκοτρώνης κατάρθωσε μάλιστα νὰ ἐπιφέρῃ βρεῖαν πληγὴν εἰς

τὴν πολιτικὴν μερίδα. Εἴλκυσε πρὸς τὸ μέρος τοῦ τοῦ, πρὸ πολ-
λοῦ ἤδη ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὸν διακειμένους Δεληγιάννας, ὁρῶσθω-
νίζων τὸν μάλιστα ἐνεαετῆ υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον μετὰ τῆς μο-
νογενοῦς θυγατρὸς τοῦ Κανέλου Δεληγιάννη, καὶ παρακινῶν τὸν
ἀρχηγὸν τοῦ δευτερεύοντος κλάδου τῶν Δεληγιαννῶν Ἀναγνώ-
στην, ν' ἀπαιτήσῃ τὴν προεδρίαν τῆς βουλῆς. Παντὶ δὲ σθένει
ἐπειρᾶτο νὰ ἐνισχυθῇ ἐν τῇ ἰσχυρᾷ αὐτοῦ θέσει καὶ νὰ εὐρύνῃ τὴν
ἐπιρροήν του. Ἀπόφασίς του ἀμετάτρεπτος ἦτο νὰ μὴ ἀποχωρήσῃ
ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου, τῆς ἑδρας τῆς περιωπῆς του, καὶ ἡ ἀδρά-
νεια τοῦ πολέμου τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους τῷ ἐπέτρεπε τοῦτο· εἴτα
κατέλαβε θέσιν ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν τρόπον τινά, φροντί-
ζων περὶ στρατοῦ καὶ πολεμεφοδίων. Ὅτε δὲ ἡ κυβέρνησις, ἢν' ἀν-
τενεργήσῃ εἰς τὰ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα πολεμικὰ τῶν
Τούρκων σχέδια, ἀπέστειλεν ἐκ τῶν μελῶν τῆς τὸν μὲν Χαραλάμ-
πην εἰς Μέγαρχ, τὸν δὲ Ζαήμην καὶ τὸν Μεταξᾶν εἰς Πάτρας. ἀ-
πεχωρίσθη ἐν Καλαβρύτοις ὁ Μεταξᾶς, ὁ ὁπαδὸς τοῦ Κολοκοτρῶ-
νου, αὐθαιρέτως ἀπὸ τοῦ Ζαήμη καὶ πηρεχολοῦθησε τὸν εἰς Μέ-
γαρχ ἀποσταλέντα Χαραλάμπην. Ἐφαίνεται δὲ ὅτι ὁ Κολοκοτρῶ-
νης ἤθελε τὸν Μεταξᾶν πλησίον αὐτοῦ, διότι ἡ κυβέρνησις εἶχε
μεταθέσει νῦν τὴν ἑδρὴν αὐτῆς εἰς Σαλαμίνα, (ἰούλιον), λόγῳ μὲν
ἵνα ἐπιτηρῇ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ ὑπὸ τὸν Νικήταν πέραν τοῦ
Ἰσθμοῦ σταλέντος στρατοῦ, πράγματι ὅμως, ἵνα εὕρῃ εὐκαιρίαν νὰ
καταλάβῃ τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν, ἣν εὐχαρίστως δὲν ἔβλε-
πεν εἰς χεῖρας τοῦ Γούρα καὶ τοῦ Ὀδυσσέως.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς κυβερνήσεως ἐκορυφώθη ἐν Τριπόλει,
ἥτις ἐκ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀνισταμένη προσδιωρίσθη ἑδρὰ τῶν ἀρ-
χῶν, ἡ ἐσωτερικὴ διαμάχη περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ προέδρου τοῦ
νομοθετικοῦ σώματος πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ Πετρόμπεη ἐκ-
λεχθέντος προέδρου τῆς κυβερνήσεως. Καὶ πρῶτον μὲν ἤθελον νὰ
ἐκανοποιήσωσι τοὺς νησιώτας ἐκλέγοντες νησιώτην πρόεδρον τῆς
βουλῆς· ἐπειδὴ ὅμως δὲν συνεφώνουν ὡς πρὸς τὸ πρόσωπον, ἐπα-
ρυσίαθη ὡς ὑποψήφιος ὁ Ἀναγνώστης Δεληγιάννης, προστατευό-
μενος δι' ὅλης τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Κολοκοτρώνου, ὅστις ἐσπευσμέ-

νωος ἦλθεν ἐπὶ τούτῳ ἐκ Σαλαμῖνος. Ἀλλ' ἡ βουλὴ (ἥτις, ἵνα ἀπαλ-
 λυχθῇ τοῦ Ἀναγνώστου, διεννοεῖτο νὰ τῷ δώσῃ ἀποστολὴν εἰς Πορ-
 τογαλλίαν πρὸς ἀναζητήτην βασιλέως), ἐξέλεξε τὸν Μαυροκορδά-
 τον πρῶτον. Ὁργισμένος ἠγάθη ὁ Ἀναγνώστης καὶ ἀπεσύρθη
 ἀπὸ τῆς βουλῆς ἀπειλῶν διὰ τῶν ὀπλων. Καὶ ὁ Κολοκοτρώνης
 ἐξέμεισε σφοδρὰς ὕβρεις κατὰ τοῦ Μαυροκορδάτου. Ὁ ἀφιλοκερ-
 δὴς οὗτος ἀνὴρ ἦτο ἔτοιμος χάριν τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἡσυχίας
 νὰ παραιτηθῇ τῆς λίαν εὐχρέστου αὐτῷ θέσεως ταύτης, ἀλλ' ἡ
 βουλὴ δὲν ἐδέχθη τὴν παραιτήσιν του. Μετὰ τοῦτο ἐπέπεσον
 κατ' αὐτοῦ ἔτι σφοδρότερον ὄλοι αἱ ὀπχοὶ τοῦ Κολοκοτρώνου.
 Τὰς σκηνὰς τῶν ἡμερῶν ἐκείνων περιγράφει ὁ Κολοκοτρώνης ἐν τῇ
 αὐτοβιογραφίᾳ του ἀκριβῶς καὶ ἀπροκαλύπτως. Μιᾶ τῶν ἡμε-
 ρῶν προσεκλήθη εἰς συνέντευξιν μετὰ πολλῶν ἄλλων βουλευτῶν
 ὅπως ἐκφράσῃ τὴν γνώμην του περὶ τῆς εἰς Πορτογαλλίαν ἀπο-
 στολῆς τοῦ Ἀναγνώστου. Ἐν τῇ συνδιασκέψει ταύτῃ ἀνέφερε
 περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ ἦλθεν εἰς λόγους μετὰ
 τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἀρτης, ὃν ἰδίως ἀπιστρέφετο, διότι ἀπὸ
 ἐχθροῦ τοῦ Μαυροκορδάτου εἶχε γείνει αἵφνης φίλος του καὶ ἐκ-
 λογεύς. Ὁ ἐπίσκοπος ὑπερασπίζετο τὴν ἐκλογὴν λέγων ὅτι ἡ ἀ-
 νάγκη τῆς βουλῆς τὴν ἐπέβαλλε, καὶ ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος ἦτο
 λόγιος καὶ ἄξιος διὰ τὴν θέσιν ταύτην. Πρὸ μικροῦ ἔλεγες κατ'
 αὐτοῦ πολλὰ, εἶπεν ὁ Κολοκοτρώνης, πῶς ἔγεινεν αἵφνης τόσον
 ὡραῖος; — Ὁ ὡραῖος εἶαι ἐνίοτε καὶ κακός! — Ἐὰν τὸν εὐρί-
 σκεις ὡραῖον, προσέθηκεν ὁ Κολοκοτρώνης, ἀπελθε εἰς Ἄρταν καὶ
 μὴ μοῦ κτυπᾷς ἐνταῦθα μετὰ τὴν πύδιν σου, διότι ἄλλως κτυπῶ
 ἐγὼ μετὰ τὸ ξίφος μου καὶ σοῦ ἀποκόπτω τὴν κεφαλὴν! Ὁ ἐπί-
 σκοπος δρομαῖος ἀνεχώρησε· τὸ ἐσπέρης δὲ τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀ-
 πηλλάγη ὁ Κολοκοτρώνης καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου, ὃν προσεκά-
 λεσε μετὰ τοῦ Ἀναγνώστου εἰς τὴν οἰκίαν του ἵνα τῷ ζητήσῃ
 λόγον. «Διὰ τοῦ συνήθους αὐτοῦ μειδιάματος» ἐδικαιολόγησεν ὁ
 Μαυροκορδάτος τὴν μετὰ τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀρχιγραμματείας εἰς
 τὴν προεδρείαν, λέγων ὅτι τὸ νομοτελεστικὸν εἶναι συμφερώτε-
 ρον διὰ τὸ ἔθνος τοῦ βουλευτικοῦ. Ἐγὼ ὅμως σοὶ λέγω, ἀπὴν-

τησεν ἀποτόμως ὁ Κολοκοτρώνης, ὅτι δὲν θὰ γείνη· πρόεδρος, διότι ἐγὼ σὲ καταδιώκω καὶ θὰ ρίψῃ φιλοιοὺς λεμονίων ἐπὶ τῆς βελάδας σου, μὲ τὴν ὁποίαν μᾶς ἤλθες! Πλήρης ὀργῆς καὶ ἐξάφνης ἀναχώρησεν· ὁ ὑπολειφθεὶς δὲ Ἀναγνώστης ἐξέμεσε τὴν χολὴν τοῦ κατὰ τοῦ Μαυροκορδάτου, διαβεβαιῶν αὐτὸν, ὅτι ἐκὼν δὲν ἦτο παρὼν ὁ Κολοκοτρώνης θὰ τὸν ἐφόρευε. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἔτι νύκτα ἀπῆλθεν ὁ Μαυροκορδάτος εἰς Ἰδραν πρὸς τοὺς νησιώτας, οἵτινες μὲ τιμὰς μεγάλας τὸν ὑπεδέχθησαν, καὶ ἀπεχωρίσθησαν ἀπὸ τῆς κυβερνήσεως, εὐρίσκοντες ἀπὸ τοῦδε μόνον τὴν βουλὴν ἀξίαν ἐμπιστοσύνης τινός. Ἡ βουλὴ ἐπέμενε νὰ θεωρῇ τὸν ἀπελθόντα ὡς πρόεδρόν της καὶ τὸν ἀντικατέστησε προσωρινῶς μόνον διὰ τοῦ Πανούτσου Νοταρᾶ. Ἡ διχόνοια τῶν δύο σωματίων εἶχεν ἐκραγῇ. Ὁ σπόρος ὅμως τῆς διχονοίας ταύτης, ὃν ὁ Κολοκοτρώνης ἐσπείρε, καὶ εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὴν μερίδα τοῦ ἀγαθοῦς κερποῦς δὲν ἔφερεν. Πολλοὶ τῶν ὀπαδῶν του, οἵτινες διετήρουν τὸ ἀρχαῖον πρὸς τοὺς Δεληγιάννας μῖσος, ἀπεσπάσθησαν ἀπ' αὐτοῦ· καὶ αὐτοὶ οἱ Καρυτινοὶ ἔδραζαν κατ' αὐτοῦ τὰ ὅπλα ὑπὸ τὴν ἐπιβρόχην τοῦ Πλαπούτα, ὅστις μεγάλως ἠγανάκτησε διὰ τὴν μετὰ τῶν Δεληγιανῶν ἐσχεδιασμένην συγγένειαν. Καὶ οἱ Λεονταρίται δὲ ἐπανεστάτησαν κατὰ τοῦ συμπολίτου αὐτῶν, τοῦ Δικαίου, ὑπουργοῦ τῶν ἐσωτερικῶν, ὅστις εἶχεν ἤδη προσκολληθῇ εἰς τὴν μερίδα τοῦ Κολοκοτρώνου. Ἐν Τριπόλει ὅμως τόσον μέγας ἦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐχθρῶν τοῦ Μαυροκορδάτου, καὶ τοσοῦτον συνεχεῖς αἱ ἀπροκάλυπτοι καὶ αἱ μυστικαὶ ἀντενέργειαι τῶν διὰ τὴν ἐκλογὴν του δυσησστημένων, οἵτινες ἐπειρῶντο νὰ διαλύσωσι τὴν βουλὴν, ὥστε ἀπεφάσισεν αὕτη (28/9 Αὐγούστου) νὰ μεταβῇ εἰς Σχλαμῖνα, ἔνθα εὐρίσκετο πλησιέστερον εἰς τὰς νήσους καὶ εἶχε τὴν συνδρομὴν τοῦ Πετρόμπεη. Τοῦτο ὅμως ἀντέβαινον ὅλως εἰς τὰ σχέδια τοῦ Κολοκοτρώνου, ὅστις παρεκίνησε τὴν κυβέρνησιν νὰ μεταθέσῃ τὴν ἔδραν της ἀπὸ τῆς Σχλαμῖνος εἰς Ναύπλιον. Ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ Ναυπλίου διενεοῖτο ὅτι εὐκόλως ἠδύνατο νὰ κερτήσῃ τῆς βουλῆς. Ἡ κυβέρνησις κατεπείσθη καὶ μετέβη (25/7 Ὀκτωβρίου) εἰς Νάυπλιον, ἀλλ' ἡ βουλὴ δὲν ἔπεσεν εἰς τὴν

παγίδια του. Διστάζουσα παρηκολούθει τὴν κυβέρνησιν, ἀλλ' ἔμεινεν εἰς Ἄργος καὶ προσεκάλεσε τὴν κυβέρνησιν νὰ μεταβῇ πλησίον τῆς ἐν ᾧ ἡ κυβέρνησις τὴν προσεκάλει εἰς Ναύπλιον. Ἐν μέσῳ τῶν ἐρίδων τούτων ἐπῆλθε καὶ ἡ ἐντελής ῥῆξις, ἐν ᾧ ἡ Πελοπόννησος καθ' ὅλας τὰς ἐπαρχίας τῆς ἐσπράττετο ὑπὸ κομματικῶν ἐρίδων, καὶ τὸ μέγα, τὸ κοινὸν συμφέρον κατέκειτο ὥσπερ ἐντελῶς παρημελημένον. Πρὸ τῆς Μεθώνης καὶ Κορώνης δὲν ἐγίνοντο εἰμὴ μικραὶ μόνον καὶ ὅλως ἀνωφελεῖς μάχαι, καὶ ἡ πολιορκία τῶν Πατρῶν ἔμεινεν ἐντελῶς κεχαλαρωμένη, ὥστε ἐν ταιαύτῃ καταστάσει γενικῆς ἀποσυνθέσεως οἱ Τοῦρκοι περιεφέροντο ἐλεύθεροι καὶ ἀνενόχλητοι ἐν Ἀκαρνανίᾳ καὶ Ἡλιδι ἀπὸ Πατρῶν μέχρι Γαστούνης καὶ Καλαβρύτων.

Σχέδια
τρα-
ς τῶν
υἱων
Ταιαύτης οὔσης τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος ὡς τῶν μέγα ἦτο εὐτύχημα (ἄπερ ἦτο συγχρόνως καὶ ἀπόδειξις πόσον ἀποτελεσματικὴ ἦσαν αἱ νίκαι τοῦ παρελθόντος ἔτους), ὅτι ἡ Πύλη δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἐπιχειρηθῇ οὐδὲν μέγα καὶ οὐσιῶδες κατὰ τῆς ἐπικρατείας κίνημα. Ἐξωτερικῶς θεωρουμένη ἡ θέσις τῶν ἀλληλομαχομένων μερῶν κατὰ τὸ ἐνεστώδες ἔτος δὲν ἦτο κατὰ πολὺ διάφορος τῆς ἐν ἀρχῇ τοῦ παρελθόντος ἔτους. Ἐν Πελοποννήσῳ κατεῖχον ἔτι οἱ Ὀθωμανοὶ ὅλα τὰ παρθενικάσια φρουρία ἐξαιρέσει τοῦ Ναυπλίου, τοῦ Νεοκάστρου καὶ τῆς Μονεμβασίας, κατὰ δὲ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα κατεῖχον ὅσην ἐπίπεδον χώραν ἠδύνατο νὰ ἐξουσιάζωσι καὶ νὰ δικτηρῶσιν αἱ ἐν Ἀκρίσσει, Ζητουνίῳ καὶ Χελκίδι φρουραὶ τῶν. Καὶ τὰ σχέδια τῆς ἐκστρατείας ἦσαν ὅμοια καὶ ἀπράλλακτα τῶν τοῦ παρελθόντος ἔτους. Ἐφαίνοντο μὲν ἐσχεδιασμένα μετὰ πλείονος περισκέψεως, ἀλλ' ἦσαν ἀντεθειμένα εἰς ἀδρανεστέρους ἀρχηγούς· καὶ εἰς μικρότερα στρατιωτικὰ σώματα. Καὶ τὰ ἐπιμελέστατα συνδυασμένα κινήματα, παρὰ τὸν ἐν εἰς χεῖρας ἀμελεστέρους, ἔμελλον ἐκ νέου ν' ἀποτύχωσιν ἀπέναντι τῆς μεγάλης δυνάμεως τῆς χώρας καὶ τῶν φυσικῶν αὐτῆς προμαχόνων. Ὁ ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι στρατός, ὅστις εἶχε νὰ διαβῇ διὰ τῆς Βοιωτίας, δὲν ἔμελλε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο νὰ ὑπερβῇ τὰ στενὰ τοῦ Κιθαιρώνα καὶ τὴν Μεγαρίδα, πρὶν ἢ προηγηθῇ δεῦτερον σῶμα ἀπὸ τῆς βοιωτικοφωκικῆς πεδιά-

δος, ὅπως καταλάβῃ τοὺς κόλπους τοῦ Γαλαξιδείου, τῶν Ἀσπρο-
 σπιτίων καὶ Λιβαδόστρου (ἀρχ. Κρίσσης, Ἀντικίρρας καὶ Κρεύσι-
 δος). Ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς τῆς Σκόδρας, ἀνὴρ φιλόδοξος καὶ οὐχὶ
 ἄμοιρος εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἀνὴρ ὅστις ἔτρεφε τὴν μουσικὴν
 ἐλπίδα νὰ ἄρχῃ ἀνεξάρτητος ἀντὶ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἐπὶ τῶν Ἀλβα-
 νῶν, ἔμελλε νὰ συγκεντρώσῃ ἐν Τρικάλλοις στρατὸν, ἵνα ἐντεῦθεν
 ἐνωθῇ ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Ἀχελώου μετὰ τοῦ Ὁμὲρ Βριώνη. Ἀμ-
 φότεροι δὲ εἶχον νὰ κυριεύσωσιν ἔπειτα ἢ νὰ πολιορκήσωσι τὸ Με-
 σολόγγιον, καὶ νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐνισχυόμενοι
 ὑπὸ Ἀσιατικῶν στρατευμάτων, τὰ ὁποῖα ἤθελε μετακομίσει ὁ στό-
 λος εἰς Πάτρας. Ἐν τοσούτῳ δὲ τὸ ἐπὶ τῆς βορείου ἀκτῆς τοῦ κο-
 ρινθιακοῦ κόλπου συνηγμένον ἀποσπασμα τοῦ ἀνατολικοῦ στρατοῦ
 ἔμελλε νὰ μετακομισθῇ διὰ τοῦ κόλπου εἰς τὴν Ἀχαΐαν, ἵνα δια-
 τηρήσῃ ἐλευθέραν τὴν συγκοινωνίαν μεταξὺ τῶν Πατρῶν καὶ τοῦ
 ἔτι ἀνθισταμένου Ἀκροκορίνθου καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς ἀχαϊκῆς
 παραλίας. Οἱ ἠνωμένοι στρατοὶ εἶχον νὰ διαλύσωσιν ἔπειτα διὰ
 τῆς βίας τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀκροκορίνθου, ἵνα μετὰ ταῦτα συμ-
 πράξωσι μετὰ τοῦ ἄλλου ἀποσπάσματος τοῦ ἀνατολικοῦ στρατοῦ
 (κατὰ τὴν βοιωτικὴν πεδιάδα)* τὰ μεγαρικὰ στενὰ τοῦ Ἰσθμοῦ ἔ-
 πρεπε νὰ προσβληθῶσιν ἀμφοτέρωθεν καὶ οὕτω νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ
 ἐλευθερά συγκοινωνία τῶν δύο κεντρικῶν στρατῶν. Εἰς τοὺς Ἀλ-
 βανούς, τοὺς μόνους ἱκανοὺς ν' ἀντιπαραταχθῶσι κατὰ τῶν Ἑλλή-
 νων εἰς τὸν ὀρεινὸν πόλεμον, ἐνεπιστεύθη ἡ δυσκολωτέρα καθυπό-
 ταξις τῆς Αἰτωλοακαρνανίας. Κατὰ δὲ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα
 ἔμελλον νὰ πολεμήσωσιν Ὀθωμανοί, οἵτινες ἐνισχυόμενοι ὑπὸ στρα-
 τιωτικοῦ σώματος, τὸ ὁποῖον εἶχε ν' ἀποσιβᾷ εἰς Εὐβοίαν ὁ ἐκ-
 πλέων στόλος, ἤθελον, ὥς ἠλπίζον οἱ Τοῦρκοι, ἄνευ δυσκολίας
 καταλάβει ὅλην τὴν χώραν μέχρι τῶν προποδῶν τοῦ Κιθαιρώνα.
 Ὁ δὲ στόλος οὐδὲν ἄλλο ἔργον εἶχε κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἐκστρα-
 τείαν ἢ νὰ συμπράττῃ μετὰ τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς, ἵνα πρὸ πάν-
 των γείνῃ καλλιτέρα χρῆσις τῆς διὰ θαλάσσης κατοχῆς τοῦ κο-
 ρινθιακοῦ κόλπου παρ' ὅ,τι ἔγινε τὸ προλαβὼν ἔτος. Τὰ πάντα
 δὲ ἐγένοντο, ὅπως ἐνισχυθῇ ὁ τουρκικὸς στόλος κατὰ τοσοῦτον,

καθ' ὅσον ἡ ναυτική τῶν Ἑλλήνων δύναμις ἦτο ἐξησθεμισμένη, καὶ ἵνα ἀπομακρυνθῶσιν ἀπ' αὐτοῦ τὰ δυσκίνητα τρίκροτα καὶ τεθῶσιν εἰς ἐνέργειαν τὰ ἐλαφρὰ Βαρβαρικά πλοῖα. Αὐτὸς ὁ Σουλτάνος ἐπέβλεπε τὰς ἐν τῷ ναυστάθμῳ ἐργασίας καὶ κατὰ τὸν ἔκπλουον τοῦ στόλου (21/3 Μαΐου) ἐπέβη αὐτοῦ καὶ ἐπλευσε μέχρι τινός, νεωτερισμὸς οὗτος ἐπισφαλής, ὅστις ὅμως κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἀστρολόγων ἔλαβε χώραν ὑπὸ ἀρίστους οἰωνούς. Εἰς τὸν νέον Καπουτάν πασᾶν Χοσρέφ ἐδόθησαν ὁδηγίαι ὅλως διάφοροι τῶν προλαβουσῶν. Τοῦτο ἐφάνη καὶ ἐκ τῶν κινήσεων τοῦ στόλου καὶ ἐκ τῆς ὅλης πορείας τῆς ἐκστρατείας τοῦ ἔτους τούτου, ὅτι καὶ ἐν τῷ πολέμῳ ἐγένετο δοκιμὴ διὰ τοῦ αὐτοῦ συστήματος τῆς ἐπιεικείας, τὸ ὀπτοῖον συνεβούλευεν ἡ διπλωματία ὡς πρὸς τὴν διαχείρισιν τῆς διακαιοσύνης ἐν τῇ πρωτεύουσῃ. Ὁ Χοσρέφ ἦτο ἐφωδιασμένος μὲ πληρῆξουσιότητα περὶ ἀμνηστείας καὶ φιλικῶν διαπραγματεύσεων, καὶ οὐδεὶς ἀμφέβαλλεν, ὅτι ὁ Σουλτάνος ἐσκέπτετο πραγματικῶς ἐπιεικῶς, καθότι αἱ τοῦ προλαβόντος ἔτους ἐν Χίῳ σφαγαὶ εἶχον κατατράξει οὐχὶ μόνον τὴν Εὐρώπην ἅπασαν ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἔτι τοὺς ὀρθοφρονοῦντας Τούρκους. Ἰνα δὲ ἔχη ὁ ἀρχιναύαρχος πρόχειρον καὶ ἱκανὸν διερμηνέα ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων, τῷ ἐδόθη ἐντὸς τῆς ναυαρχίδος ὁ πρόην Καϊμακάμης Βογορίδης, ὅστις ὅμως ὅσον ἐμισεῖτο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τοσοῦτον ἐμισεῖτο καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων αὐτῶν. Καὶ αὐτὸς ὁ ναύαρχος ἐφάνετο καταλληλότερος διὰ διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης, ἢ διὰ πολιμικὰς ἐπιχειρήσεις. Ἐλέγετο ὁ πανουργότατος καὶ δολιώτατος τῶν ἀνθρώπων, ὅστις ὡς πρὸς δόλους καὶ βλαδιουργίας ἠδύνατο ν' ἀντιπαρκαταχθῇ πρὸς τὸν πανουργότερον τῶν Ῥωμαίων, καὶ ὅστις πολλάκις ἤδη εἶχεν ἀπατήσει τοὺς ἐμπιστευθέντας εἰς αὐτὸν διπλωμάτας.

Ὁ τουρκικὸς στόλος.

Ὁ στόλος, ἐφ' οὗ ὁ μέγας ναύαρχος ἐξεκίνησεν (11/23 Μαΐου) ἐκ τῶν Δαρδανελλίων συνέκειτο ἐκ 15 φρεγατῶν, 13 κορβετῶν, 12 βρικίων καὶ 40 φορτηγῶν πλοίων. Ναυτικὴ ἐξ Ἰδραίων μοῖρα εἶχεν ἀποπλεύσει πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν Ψαρῶν, διότι ὑπέθετον οἱ Ἕλληνες ὅτι ἤθελε γείνει ἐφοδός τις ἢ κατὰ τῆς νήσου ταύτης ἢ κατὰ τῆς Σάμου, καθότι ἀμφοτέρω αἱ νῆσοι παρηνόχλουσαν τὰς

παράλιας τῆς μικρᾶς Ἀσίας διὰ τῶν συνεχῶν ἐπιδρομῶν. Ἀλλὰ κατὰ τὸ δοθὲν αὐτῷ σχέδιον διεβλήθη ὁ καπουτὰν πασᾶς, ἃς οὐ ἐπεβίβασε πρὸς τὸ Μοσχονῆσι καὶ τὸν Τσεσμὲν 10,000 Ἀσιατῶν στρατιωτῶν, κατ' εὐθείαν εἰς Εὐβοίαν, ἐνθαδὸς στόλος ἐνελιμενίσθη ἔμπροσθεν τῆς Κερύστου (27|8 Ἰουνίου). Ἐν Εὐβοίᾳ οἱ ἀποθαρή-
 ζυνθέντες ἐπαναστᾷται εἶχον πάλιν ὑψώσει τὴν κεφαλὴν των μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Δράμαλι. Ὁ Ὀλύμπιος Διαμαντὴς ἐπέβλεπε διαρκῶς τὴν Χαλκίδα, ὁ δὲ Κριεζώτης ἐπολιόρκει ἐκ νέου τὴν Κάρυστον, ἣτις εὐρίσκετο ἤδη πολὺ στενοχωρημένη, ὅτε ἔφθασεν ὁ τουρκικὸς στόλος καὶ ἀπεβίβασεν εἰς τὸ φρούριον τρισχιλίους ἀνδρας, οἵτινες ἐπέπεσον ὁμέσως κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου καὶ τὸ διέλυσαν. Καὶ εἰς τὴν Χαλκίδα ἀπεβίβασεν ὁ Χοσρέφ πασᾶς τροφὰς καὶ πολεμεφύδια, χωρὶς ὅμως νὰ παρενοχλήσῃ τὸν παρὰ τὰ Βρυσᾶκια ἐστρατοπεδευμένον Διαμαντὴν. Ἐξκολλουθῶν δὲ τὸν πλοῦν του ἀπέστειλεν ὁ τοῦρκος ναύαρχος ναυτικὴν μοῖραν εἰς Κρήτην, ἡλευθέρωσε τὴν Μεθώνην καὶ Κορώνην καὶ τῇ 10|22 Ἰουνίου ἐνεφανίσθη πρὸ τῶν Πατρῶν. Καθ' ὅλην τὴν ναυτικὴν του ταύτην ἐκστρατεῖαν οὐδαμοῦ τῷ ἀπέκλεισαν τὴν διόδον οἱ Ἕλλη-
 νες, διότι οἱ Ψαριανοὶ καὶ οἱ Σάμιοι ἠρέσκοντο καλλίτερον νὰ ἐκτελῶσιν εἰς τὰς ἀσιατικὰς παραλίας τὰς ἐπωφελεῖς ἐπιδρομὰς των, αἵτινες ἐπέφερον τὴν τρομερὰν κατὰ τῶν δυστυχῶν χριστιανῶν τῆς Περγάμου ἐκδίκησιν· οἱ δὲ Ἰδραῖοι ἐπροτίμησαν νὰ περιπλέωσι τὰς Κυκλάδας φορολογούντες τοὺς μισέλληνας τῆς Σύρου, τῆς Νάξου καὶ τῆς Θήρας Καθολικούς.

Ἐν μῆνι, πρὶν ἢ ἐκπλεύσῃ ὁ στόλος, ἀνήγγειλεν ὁ ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι Μεχμέτ πασᾶς (4/16 Ἀπριλίου) τὴν ἄρσιν τῆς ἀνατολικῆς ἀνακαρχῆς τῶν ὅπλων, ἣν εἶχε συναμολογήσει μετ' αὐτοῦ ὁ Ὀδυσσεύς. Ἀλλ' ὁ τουρκικὸς στρατὸς, ὅστις ἦτο συγκεντρωμένος ἐν Λαρίσσει καὶ Ζητουνίῳ οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην εἶχε σύγκρισιν πρὸς τὸν πολυάριθμον τοῦ παρελθόντος ἔτους στρατόν. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν Ἑλλήνος κατασκοπεύτης ὁ στρατὸς οὗτος συνέκειτο μόλις ἐκ πεντακισχιλίων ἀνδρῶν, καὶ τούτων ἐπησχολουμένων ὑπὸ τῶν ἐπαχστατῶν ἐν Μαγνησίᾳ. Ἐκεῖ παρὰ τὴν ἀνατολικὴν ἄκρην τῆς

χερσονήσου προσετέθησαν εἰς τοὺς ἐγγχωρίους καὶ φυγάδες Ὀλύμπιοι καὶ Κασσανδρεῖς, οἵτινες ὑπὸ τὸν Καρατάσον κατέλαβον θέσιν ὀχυρὰν παρὰ τὰ Τρίκερα. Τοὺς ἐπαναστάτας τούτους δὲν ἐσύμφερειν εἰς τοὺς πρὸς μεσημβρίαν ἐκστρατεύοντας Τούρκους ν' ἀφήσωσιν εἰς τὰ νῶτά των. Ὁ Κιουταγῆς (ὁ Ῥεσίτ πασᾶς, ὁ νικητὴς τοῦ Πέτα) κατέστρεψε τὰ Λεχώνια καὶ ἄλλα τινὰ χωρία μέχρι Τρικέρων, μάτην ὅμως ἀπεπειράθη (14/26 Μαΐου) νὰ ἐκπορθήσῃ τὴν ὀχυρὰν ἐκείνην τῶν ἐπαναστατῶν θέσιν. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ἐμάχοντο οἱ Ἕλληνες ἐπιτυχῶς. Οἱ Μάγνητες, ὑποκείμενοι ἐν τῇ ἀνύδρῳ ταύτῃ χώρα εἰς μυρίας στερήσεις καὶ πολλὰ ὑποφέροντες παρὰ τῶν ἐξ Ὀλύμπου καὶ ἐκ Μακεδονίας μισθωτῶν στρατιωτῶν ὧν οἱ μισθοὶ τοῖς καθυστεροῦντο, ἐνεκαρτέρησαν ὅμως, μικρὰς παρὰ τῆς Εὐβοίας λαμβάνοντες βοθηείας, ἐμπόδισαν τοὺς Τούρκους τοῦ νὰ κενώσωσιν ἐντελῶς τὴν Θεσσαλίαν, καὶ ἐξησθένισαν δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου τὸν τακτικὸν στρατὸν, τὸν προσδιωρισμένον διὰ τὸν ἰσθμὸν. Ὅτε δὲ τέλος (Ἰούνιον) ἐτέθη ὁ ἀνατολικὸς στρατὸς εἰς κίνησιν ἐκ Ζητουνίου, συνέκειτο τὸ πρὸς τὰ Σάλωνα διευθυνόμενον σῶμα ὑπὸ τὸν Περκόφταλην (τὸν Ἰουσοῦφ πασᾶν ἐκεῖνον, ὅστις εἶχεν ἐκστρατεύσει τῷ 1821 εἰς Μολδευίαν) ἐκ μόνων ἐξακισχιλίων ἀνδρῶν, τὸ δ' ἕτερον σῶμα τὸ ὑπὸ τῶν Σαλὲχ πασᾶν, τὸν βεζίρην τῆς Ἀδριανουπόλεως, τὸ ὁποῖον διηυθύνετο εἰς Θήβας, ἐκ μόνων τετρακισχιλίων ἀνδρῶν.

Πρὸς ἄμυναν οὐδὲν ἔγκαιρον ἢ σπουδαῖον μέτρον ἐφρόντισε νὰ λάβῃ ἡ κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ὀδυσσεύς, ἐπανελθὼν (κατὰ τὸν Μάϊον) ἐξ Ἀστρους εἰς Ἀθήνας, ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς ὀπλαρχηγούς, ὅτι ἀνάγκη ἦτο νὰ ὑπερασπισθῇ ἡ ἐπαρχία τῆς Ἀττικῆς διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς δυνάμεων. Ὅταν ὅμως ἐπλησίασαν οἱ Τούρκοι, εὗρον τὰς εἰσόδους καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἐγγχωρίων ἐγκκαταλειμμένας. Τὸ πρὸς τὸν κορινθιακὸν κόλπον διευθυνόμενον σῶμα ἔφθασεν εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Κηφισσοῦ μέχρι τοῦ Μάνεση, ὅθεν ἀπέκρουσε σταθμὸν ἐξ ἀνδρῶν τοῦ Ὀδυσσεῶς παρὰ τὴν μονὴν τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἔκαυσε (10/22 Ἰουνίου) τὴν Ἀράχθον καὶ τὸ Καστρί, εἴτα ὅμως θέλον νὰ προχωρήσῃ διὰ τοῦ Χρυσοῦ εὗρεν ἀντί-

στασιν, εἰς ἣν ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Καὶ ὁμοίως ὁ στρατὸς αὐ-
 τος ἦλθε (12/24 Ἰουνίου) μέχρι Θεσφίνης παρὰ τὸν Κορινθιακὸν
 κόλπον, ὅθεν πάλιν ὑπεχώρητεν εἰς Μάνεσι. Τὸ δ' ἕτερον σῶμα,
 τὸ ὁποῖον διηυθύνετο διὰ τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Ἀττικῆς πρὸς
 τὸν Ἴσθμόν, οὐδαμοῦ σχεδὸν εὔρεν ἀντίστασιν. Ὅλοι οἱ κάτοικοι
 τῶν χωρῶν τούτων ἔφρουγον ἐνώπιόν του εἰς τὰς νήσους ἢ πέραν
 τοῦ Ἴσθμοῦ. Οἱ Ἀθηναῖοι μετέφερον τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδία
 εἰς Σαλαμῖνα, τὸ ἐνδοξον κατὰ τοὺς περσικοὺς χρόνους ἄσυλον,
 καὶ τὸ διαρκὲς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας καταφύγιον. Καὶ
 αὐτὸς ὁ Ὀδυσσεύς, ἐκστρατεύσας ἐξ Ἀθηνῶν μετὰ 600 ἀνδρῶν,
 οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ καταρθώσῃ. Ἐκ τῆς Πελοποννήσου εἶχε μεταβῆ
 ὁ Νικήτας εἰς Μέγαρα, ἀλλ' αἱ δυνάμεις του ἦσαν πολὺ ὀλίγαι
 ὥστε νὰ ἐπιχειρισθῇ κίνημά τι. Ὅθεν εἶχον οἱ Τοῦρκοι ἐλευθέραν
 τὴν διὰ τοῦ Ἴσθμοῦ διόδον ὅπως ἄρῃσι τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀκρο-
 κορίνθου· ἀλλὰ παρὰ τοῦ Ὀμέρ πασᾶ τῆς Καρύστου κατεπέσθη-
 σεν νὰ μεταβῶσιν εἰς Εὐβοίαν, ὅπως δώσωσι τέλος εἰς τὴν ἐκεῖ
 αἰέποτε ἀσθενῇ ἐπανάστασιν. Ἀπόσπασμα δὲ ὑπὸ τὸν Σαλίχ πα-
 σῶν ἔμεινεν ἐν Θήβαις. Ὁ Ἰουσοῦφ ὁμοίως διέβη (Ἰούλιον) τὸν Εὐρι-
 πόν· ἐκεῖ δὲ τὸ παρὰ τὰ Βρυτάκια στρατόπεδον εἶχε σχεδὸν δια-
 λυθῇ· ὁ Ὀδυσσεύς μισῶν καὶ φθονῶν τὸν ἀνδρεῖον Διαμαντὴν, ἠρέ-
 θισε κατ' αὐτοῦ τοὺς Εὐβοεῖς ὀπλαρχηγούς· ἅμα λοιπὸν ἐπλησία-
 σεν οἱ Τοῦρκοι, ἀπέπλευσαν τὰ τρία ἑλληνικὰ ἔμπροσθεν τῆς Χαλ-
 κίδος· εὐρισκόμενα πολιορκητικὰ πλοῖα, ὁ δὲ στρατὸς, ὁ παρὰ τὰ
 Βρυτάκια ἐστρατοπεδευμένος, κατέφυγεν εἰς τὰ ὄρη (Αὔγουστον),
 ἐνθα καίτοι ὀχυρῶν οὐσῶν τῶν θέσεων ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ
 ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἐνώπιον τῶν ἐχθρῶν. Οἱ ὑπολειφθέντες ἐκ τῶν
 πολεμιστῶν κατέφυγον εἰς τὴν Σκιάθον, αὐτὸς δὲ ὁ Διαμαντὴς
 ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ μετὰ τῶν Τοῦρκων· ὅλη ἡ νῆσος
 ὑπετάγη ἐντελῶς, καὶ οἱ ἐν Τρικέροις ἐπαναστάται ἐδέχθησαν τοὺς
 ὄρους τοῦ Κιουταχῆ. Ὁ Ὀδυσσεύς προσῆλθε μετ' ἐπικουρικοῦ στρα-
 τοῦ ἐκ χιλίων ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκ
 τῆς νήσου, ἥτις τοσοῦτον ἐκέντα τὴν φιλοδοξίαν του καὶ τόσον ὀ-
 λίγον εὐνοϊκὴ ἦτο εἰς τὴν δόξαν του. Οἱ Τοῦρκοι καίοντες καὶ

διὰ τοῦ Καρβασαρχᾶ εἰσερχομένου Ὁμέρ Βριώνη. Καὶ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ Βότσαρη ὑπέβλεπον πολλοὶ τῶν ὀπλαρχηγῶν, ἀν καὶ οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ τῇ διαφιλονεικήσῃ τὴν πολεμικὴν του ὑπεροχήν. Ἡ φιλόποτος κυβέρνησις ἐκέντησεν ἐκ νέου τὴν ἀντιζηλίαν ταύτην, πέμπουσα διπλώματα στρατηγοῦ καὶ εἰς ἄλλους πολλοὺς ὀπλαρχηγοὺς ἐκτὸς τοῦ Μάρκου. Τοῦτο δὲ ἐπείραξε τοσοῦτον καὶ αὐτὸν τὸν μετριόφρονα Μάρκον, ὥστε ἔσχισε τὸ δίπλωμά του λέγων, «Ὅστις τὸ ἀξίζει ἂν λάβῃ αὐριοῦν τὸ δίπλωμά του ἀπέναντι τοῦ ἐχθροῦ!» Μετὰ ταῦτα δὲ ἐκίνησεν ἀπὸ Μεσσολαγγίου εἰς Καρπενήσι. Πρὸς τὸ μέρος τοῦτο διηυθύνετο ὁ διὰ τῶν στενῶν τῶν Ἀγρᾶφων εἰσβαλὼν πασᾶς τῆς Σκόδρας. Οὐδεὶς τῶν Ἀγραφιωτῶν καὶ Ἀσπροποταμιτῶν ὀπλαρχηγῶν ἠναντιώθη εἰς τὴν πορείαν του. Ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ του ὑπὸ τὸν ἀνεψιὸν του Τσελαλεδδὶν βέην, συγκειμένη ἐκ πεντακισχιλίων ἀνδρῶν, ἦτο ἐστρατοπεδευμένη (5/17 Αὐγούστου) εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Βελουκίου (Θυμφρέστου) παρὰ τὸ Καρπενήσι. Ὁ Μάρκος καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν ἔμαθον τὴν θέσιν τῶν Τούρκων καὶ τὰς δυνάμεις των ἅμα ἐλθόντες εἰς Μικροχωρί καὶ Μακροχωρί. Καθ' ὁδὸν ὁ Βότσαρης ἠνώθη μετὰ στίφους τινὸς ὑπὸ τὸν Γιολδάσην, ἐν Σοβολάκω δὲ μετὰ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Κραχίσκᾶκη, ἀνδρὸς ἀκαμάτου καὶ γενναίου ἐκ τῆς σχολῆς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, φύτεως ἀττείας καὶ εὐθύμου χαρκετῆρος, ἀλλὰ ἰσχυροῦ καὶ φιλασθενίου, ὅστις πάσχων ἐθεραπεύετο ἐν Προυσῶ. Ἀπαντες συνεποσοῦντο μόλις εἰς 1200 ἄνδρας. Ὁ Μάρκος ἐνόησεν ὅτι τόσον ὀλίγοι οὐδὲν ἠδύναντο κατὰ τῶν πολυαρίθμων ἐχθρῶν νὰ καπορθώσωσιν ἐν ἀνοικτῇ μάχῃ· ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ κάμῃ ἔφοδον διὰ νυκτός. Τολμηροὶ τινες ἄνδρες καὶ ἔμπειροι τῆς τουρκικῆς γλώσσης, ἐν οἷς καὶ ὁ Δούτσας, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Μάρκου, εἰσῆλθον (7/19 Αὐγούστου) ἐν καιρῷ νυκτός εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον καὶ ἐπληροφορήθησαν περὶ ὅλων. Συνεπεῖχ τῶν πληροφοριῶν των ἀπεφασίσθη νὰ εἰσβάλωσι πέντε ὥρας μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου εἰς τὸ στρατόπεδον τὴν ἐπομένην νύκτα, διηρημένοι εἰς δύο σώματα, ὧν τὸ μὲν νὰ κατέλθῃ ἀπὸ τοῦ ὄρους, τὸ δὲ ὑπὸ τὸν Μάρκον ἀπὸ τῆς πεδιάδος νὰ ἀνέλθῃ. Κατὰ τὴν προσδιωρισμένην

ὥραν εὗρίσκετο ὁ Μάρκος μετὰ τῶν 350 Σουλιωτῶν του εἰς τὴν θέσιν του, καὶ ἐπὶ ἐν τέταρτον τῆς ὥρας ἐπερίμενε τὴν ἄφιξιν τοῦ ἄλλου ἀποσπάσματος· ἔπειτα ὅμως προσέβαλε μόνος τὸ στρατόπεδον φέρων σύγχυσιν καὶ τρόμον εἰς τοὺς ἀφρόντιδας Τούρκους, οἷτινες διεσπαρμένοι ἤρχισαν νὰ φεύγωσι καὶ ἐν τῇ συγχύσει νὰ φονεύωσι τὸν φίλον ἀντὶ τοῦ ἐχθροῦ. Δυστυχῶς ἡ ἐπιτυχία τῆς νυκτὸς ταύτης δὲν ἐπλήρωσε τὴν ζημίαν. Ἐν τῇ συμπλοκῇ ἐπληγώθη ὁ Μάρκος πρῶτον μὲν ἐλαφρῶς περὶ τὴν κνήμην, καὶ ὅτε παρχμελῶν τὴν πληγὴν του ἐξηκολούθει νὰ μάχεται, καὶ ὕψωσε τὴν κεφαλὴν του ὀπισθεν ταπεινοῦ τείχους, ὀπισθεν τοῦ ὁποίου εὗρίσκοντο ἐχθροὶ, ἐπληγώθη ὑπὸ σφαίρας κατὰ τὴν κεφαλὴν ὑπεράνω τοῦ δεξινοῦ ὀφθαλμοῦ καιρῶς. Κατ' ἀρχὰς ἐτητήθη ὁ θάνατός του μυστικός· ἀλλὰ περὶ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου, ὅτε ἐν πλήρει τάξει ἐγένετο ἡ ὑποχώρησις, ἐφάνη ὁ Δούσας ἐκκομίζων ἐπὶ τῶν ὤμων του τὸ πτώμα τοῦ γενναίου ἀρχηγοῦ. Ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ ὅρους ὀλίγοι μόνον ὑπὸ τὸν Τσαβέλλαν ἐξετέλεσαν τὸ καθήκον των, οἱ πλεῖστοι δὲ εἶχον μείνει πεισματωδῶς ὀπίσω. Καὶ ὅμως πολλὰ ἦσαν τὰ λάφυρα τῆς μάχης ταύτης, ἐν ᾗ δὲν ἐπολέμησαν Ἕλληνες κατὰ Τούρκων ἢ Χριστιανοὶ κατ' Ὀθωμανῶν, ἀλλὰ Σουλιῶται κατὰ Μερεδιτῶν, δηλ. Χριστιανοὶ Ἀλβανοὶ κατὰ τῶν ὁμοθρήσκων των (1). Τὸν θάνατον τοῦ Μάρκου ἐπένθησεν ἄπασα ἡ Ἑλλάς, θεωρήσασα αὐτὸν ἐθνικὸν δυστύχημα. Ἐτάφη δὲ ὁ Μάρκος ἐν Μεσολογγίῳ. Ἡ ἀθλία κυβέρνησις, ἥτις εἶχε παραγνωρίσει τὸν Μάρκον ζῶντα, ἐτίμησεν αὐτὸν ὀλίγον καὶ ἀποθανόντα, διότι ἀναφέρουσα τὸν θάνατόν του ἀνήγγειλε τὸ ἀναιδὲς καὶ πομπῶδες ψεῦδος, ὅτι κατὰ τὴν ἐν Καρπενησίῳ συμπλοκῇ ἔπεσον δεκαχιλίοι Τούρκοι! Ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κώστας ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τοῦ σώματός του, τὸ ὁποῖον ὑπεχώρησεν εἰς Βλωχόν, οἱ δὲ λοιποὶ Σουλιῶται ὑπὸ τὴν Τσαβέλλαν κατέλαβον θέσιν κατὰ τὴν Καλιχκούδαν, ἔνθα, ἀπερασισμένοι νὰ ὑπερκατισθῶσι τὴν

(1) Ὅθεν καὶ δημοτικὸν ἄσμα μακινόμενον κατὰ τῶν Καθολικῶν λέγει ὅτι δυτικός τις ἐφόνευσε τὸν Μάρκον.

ἐπαρχίαν τοῦ Καρπενησίου, ἠϋξήθησαν μετ' ὀλίγον εἰς δισχιλίους ἄνδρας. Ὁ πασᾶς τῆς Σκόδρας δὲν ἐτόλμα νὰ προχωρήσῃ μέχρι τῆς παραλίας, πρὶν διαλυθῇ τὸ στρατόπεδον τοῦτο τοῦ Τσαβέλλα, τὸ ὁποῖον κατεῖχε θέσιν, τῆς ὁποίας τὸ ἀπότομον καὶ φύσει ὀχυρὸν νότιον μέρος, ἀπόρθητον ὄν, μόλις ἐπροφυλάττετο ὑπὸ ἑκατὸν ἀνδρῶν. Τέσσαρες ἔφοδοι τῶν Τούρκων πρὸς τὸ βόρειον μέρος (28/9 Σεπτεμβρίου) ἀπεκρούσθησαν ἀλληλοδιαδόχως. Ἐν μέσῳ ὅμως τῆς μάχης κατ' ὥρθωσαν τετρακόσιοι ριψοκίνδυνοι Τούρκοι νὰ εἰσβάλωσιν ἐκ τοῦ μεσημβρινοῦ μέρους καὶ νὰ καταλάβωσι τοὺς Ἕλληνας ἐκ τῶν νώτων. Ἐν μέσῳ δύο πυρῶν εὐρεθέντες διέσχισαν οἱ Ἕλληνες τὴν γραμμὴν τῶν ἐχθρῶν καὶ ἀπῆλθον ἀφίνοντες 150 νεκροὺς, ἐν οἷς καὶ ἓνα Τσαβέλλα καὶ ἓνα Κοντογιάννην.

Ἡ πολι-
αρχία τοῦ
Ἀνατολι-
κοῦ.

Ἀνενόχλητος, ἐξηκολούθησεν ἀπὸ τοῦδε ὁ πασᾶς τῆς Σκόδρας τὴν πορείαν του, ἐν ᾧ συγχρόνως ἀφίκετο ὁ Ὁμέρ Βριώνης εἰς τὴν Λεπενούν τῆς Ἀκαρνανίας, τῆς ὁποίας ὅλοι οἱ κάτοικοι ἐνώπιον τοῦ μικροῦ σώματος τῶν Τούρκων κατέφυγον ἔντρομοι εἴτε εἰς τὰ ὄρη, εἴτε εἰς τὰς ἐν τῇ λίμνῃ τοῦ Βραχωρίου καὶ Λεσινίου νήσους, εἴτε εἰς Μεσολόγγιον καὶ εἰς Ἀνατολικόν. Ἀμφότεροι οἱ τουρκικοὶ στρατοὶ ἠνώθησαν μετὰ ταῦτα (περὶ τὰ τέλη τοῦ Σεπτεμβρ.) ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὀχθῆς τοῦ Ἀχελώου, ἡνοιξαν τὴν συγκοινωνίαν πρὸς τὸν εἰς τὰ ὕδατα τῶν Πατρῶν καὶ τῆς Νχυπάκτου εὐρισκόμενον τουρκικὸν στόλον, καὶ εἰτα ἐπροχώρησαν διὰ τῶν στενῶν τῆς λίμνης Τριχωνίδος καὶ τῶν στενωπῶν τοῦ Ἀρακύνθου, αἵτινες σχηματίζουσι τοὺς τελευταίους ὀχυροὺς προμαχῶνας τῶν μεταξὺ τοῦ Ἀχελώου καὶ τοῦ Ἐβένου ἐλῶν. Προχώρησαντες δὲ μέχρι τῆς παραλίας κατέλαβον ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν Παληοσάλτσεναν, τρεῖς ὥρας ἀπὸ τοῦ Ἀνατολικοῦ ἀπέχουσιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ Βραχωρι καὶ τὸν Γαλατᾶν, πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Μεσολογγίου ὥστε ἦτο ἀμφίβολον ποῖον τῶν δύο μερῶν διεννοοῦντο οἱ Τούρκοι νὰ προσβάλωσιν. Μεγάλη ὑπῆρχεν ἡ πιθανότης, ὅτι οἱ Τούρκοι, ἵνα ἐκδικηθῶσι τὴν κατὰ τὸ προλαβὼν ἔτος ὑποστᾶσαν ἥτταν, ἤθελον πεираθῇ νὰ καθαιρέωσι τὸν προμαχῶνα, ὅστις μόνος τοῖς ἀπέκοπτε τὴν διὰ τοῦ ἰσθμοῦ διάβα-

σιν. Ὅθιν οἱ πρόκριτοι τοῦ Μεσολογγίου ἐζητήσαντο παρὰ τῆς κυβερνήσεως τὴν ἀποστολὴν στολίσκου καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἀντήχει κάλλιον ἐνταῦθα ἢ παρὰ τοῖς ὁπλαρχηγοῖς τῇ Πελοποννήσῳ. Ἐντοσούτῳ ἡ κυβέρνησις ἔμενεν ἐν αἰσχυρᾷ ἀπραξίᾳ, πρὸς μὲν τὸν Μαυροκορδάτον ἐχθρικῶς, πρὸς δὲ τοὺς νησιώτας οὐχὶ φιλικῶς διακειμένη. Μόνον ὅτε περὶ τὸ τέλος τοῦ ἔτους τούτου ὁ Λόρδος Βύρων περιεμένετο ἐν Μεσολογγίῳ καὶ συνῆψεν ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου, ὅστις ἐπέστησεν εἰς τὸ κατεπεῖγ' ἐν τούτῳ ἔργον τῆς υπερασπίσεως τοῦ Μεσολογγίου καὶ τὴν προσοχὴν τοῦ εὐγενοῦς Λόρδου, καὶ τὴν ἀτομικὴν του συνδρομὴν, καὶ τὰς προσενεχθεῖσας γενναίας αὐτοῦ χρηματικάς συνεισφοράς, τότε μόλις ἐξώπλισεν ἡ κυβέρνησις μικρὸν στολίσκον, ὅστις μετέφερε τὸν Μαυροκορδάτον εἰς Μεσολόγγιον εἰς ἐποχὴν, ὅτε ἤθελεν εἰσθαι πολὺ ἀργά, ἐὰν οἱ ἐχθροὶ ἐπεχείρουν ἔφοδον πρὸς τὸ μέρος τοῦτο. Ἴνα δὲ κατασκοπεύσῃ τὸν σκοπὸν τῶν Τούρκων οἱ κάτοικοι τοῦ Ἀνατολικοῦ ἔστησαν (4/16 Ὀκτωβρίου) ἐνέδραν, δι' ἧς ἐπατέθησαν κατὰ ἀποσπάσματος τουρκικοῦ καὶ ἡχμαλώτισαν ἵππεῖς τινάς, παρ' ὧν ἔμαθον, ὅτι οἱ Τούρκοι διανοοῦντο νὰ προσβάλωσι τὴν πόλιν των. Περὶ τῆς ὀχυρᾶς θέσεως τοῦ Μεσολογγίου εἶχον συλλάβει οἱ Τούρκοι διὰ τῆς ἐκβάσεως τῆς πολιορκίας τοῦ προλαβόντος ἔτους ὑπερβολικὴν ἰδέαν· ὅθεν τὴν νῦν ἤθελον νὰ δοκιμάσῃ τὸ Ἀνατολικόν. Ἡ μικρὰ ἐπὶ τινος νητιδίου ἐν μέσῳ τῶν ἐλῶν κειμένη πόλις οὐδὲν φρούριον εἶχε, καὶ ἦτο ἐντελῶς ἀπαρασκεύαστος νὰ ὑποστῇ πολιορκίαν, ἐστερημένη ὕδατος καὶ τροφίμων, καὶ κατεῖχετο ὑπὸ μόνων πεντακοσίων ἀνδρῶν. Εὐτυχῶς ἡ θάλασσα ἦτο ἀνοικτή. Ὁ ὑπὸ τὸν Χοσρὲφ πασᾶν στόλος ἔπλευσε μὲν ἐκ Πατρῶν πρὸς τὸ μέρος τοῦτο, καὶ εὐρών τὰς ἀκτὰς τῶν δύο πόλεων ἀφρουρήτους ἐξέτεινε τὴν ναυτικὴν αὐτοῦ γραμμὴν ἀπὸ τῆς Ναυπάκτου μέχρι τῆς Κανδύλης, ἀπεβίβασε στρατὸν, κατέκαυσε τὸ Βοχῶρι καὶ τὸν Γαλκτᾶν καὶ ἔστησε στρατόπεδον. Οἱ Μεσολογγῖται ὁμῶς καὶ αἱ ἐν Ἀνατολικῷ φρουραὶ διέλυσαν τὸ στρατόπεδον τοῦτο καὶ ἀπώθησαν τοὺς Τούρκους εἰς τὸν στόλον, ὅστις ἂν καὶ

ἐνισχυθεὶς ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων καὶ ἐξ 60 συγκεῖμενος πλοίων δὲν ἠδύνατο διὰ τοῦ ἐκτεταμένου ἀποκλεισμοῦ νὰ ἐμποδίσῃ νὰ διέρχωνται δι' αὐτοῦ μικρὰ πλοίαρια. Ἐκτοτε ἐγκατέλειπεν ὁ Χοσρὲφ πασᾶς τὸν κόλπον καὶ μόνον ἔμεινεν ὁ Ἰουσοῦφ πασᾶς μετὰ ναυτικῆς μοίρας, ἥτις ἠδύνατο μὲν νὰ διαβιβάζῃ πρὸς τὸν στρατὸν τῆς πολιορκίας τηλεβόλα καὶ ἄλλα πολεμεφόδια, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ πλεύσῃ ἐπὶ τῶν ὑδάτων τῶν περικυκλούτων τὰς δύο πόλεις. Οὕτως ἡ μετὰ τῶν δύο πόλεων διὰ θαλάσσης συγκοινωνία ἦτο ἐπὶ τινα χρόνον ἐντελῶς ἐλευθέρᾳ, μέχρις οὗ οἱ Τοῦρκοι, οἵτινες ἤρχισαν (5/17 Ὀκτωβρίου) νὰ βομβοβολῶσι τὴν πόλιν ἐκ τριῶν κανονοστοιχιῶν, ἔστησαν εἰς κατάλληλον μέρος τετάρτην κανονοστοιχίαν, ἵνα ἐμποδίσωσι τὴν συγκοινωνίαν. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἔχοντες ἐνταῦθα ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῶν ἔμπειρον μηχανικῶν, τὸν Κοκκίνην, καὶ Ἀγγλὸν ἀξιωματικὸν τοῦ πυροβολικοῦ, τὸν Μαρτίνον, καὶ λαβόντες παρὰ τοῦ ἐν Πίζῃ μητροπολίτου Ἰγνατίου τρία τηλεβόλα, ἐν οἷς καὶ ἐν τῶν 48 λιτρῶν, ἐπέβαλον δι' αὐτῶν σιωπὴν εἰς τὴν τουρκικὴν κανονοστοιχίαν. Μετὰ τοῦτο οἱ πολιορκηταὶ ἐναυπήγησαν ἀλιτενῇ πλοίαρια ἵνα δυνήθωσι νὰ πλεύσωσιν ἐπὶ τῆς ἀβαθοῦς τῆς παραλίας θαλάσσης· ἅμα ὅμως ἐνεφανίσθησαν Ἑλληνικά τινα πλοία, τὰ ἔκαυσαν πάλιν, καὶ οἱ Τοῦρκοι παρητήθησαν ἀπὸ τοῦ σχεδίου τοῦ νὰ ἐμποδίσωσι τὴν διὰ θαλάσσης συγκοινωνίαν ταύτην, δι' ἧς οἱ πολιορκούμενοι ἐπρομηθεύοντο τὰ πάντα ἐκτὸς τοῦ ποσίμου ὕδατος. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἑλλειψιν ἐθεράπευσε θαυματουργὸς σύμπτωσις, ἥτις ὡς βουλὴ τῆς Θεῆας Προνοίας ἀνεπτέρωσε τὸ θάρρος τῶν Χριστιανῶν. Ἐχθρική βόμβα κατέπεσεν ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ καὶ ἀνέσκαψε τὸ ἔδαφος, ἐξ οὗ ἀνέβλυσεν ἄφθονον καὶ καθαρὸν ὕδωρ.

Ἐπελείπετο τώρα, οἱ καλῶς καθ' ὅλα ἐφωδιασμένοι Ἕλληνες νὰ στεγρῶσιν τῶν ἀναγκαιῶν τοὺς πολιορκοῦντας αὐτοὺς Τοῦρκους. Ἐμαθον, ὅτι τὰ τρόφιμα τῶν ἐχθρῶν μετεκομίζοντο ἀπὸ Πατρῶν εἰς Βοχῶρι καὶ ἐντεῦθεν διὰ ξηρᾶς ἐπὶ τῆς πλησίον τοῦ Ἀνατολικοῦ εὐρίσκομένης λεωφόρου. Τοιαύτην ἀποστολὴν τροφί-

μων συνέλθον ὁ Κίττος Τσαβέλλας (17/29 Νοεμβρίου) καὶ τοὺς συνοδεύοντας αὐτὴν στρατιώτας ἐν μέρει μὲν ἐφόνευσεν ἐν μέρει δὲ ὤθησεν ἐντὸς τῶν ἐλῶν, ἔνθα ἐπνίγησαν. Ἐνεκα τῶν παθημάτων τούτων καὶ τῆς προσεγγίσεως τοῦ χειμῶνος ἀπεφάσισαν οἱ πασάδες νὰ ἄρῳσι τὴν πολιορκίαν. Δρομαῖοι ἔφυγον (30/12 Δεκεμβρίου) ἐν νυκτὶ θυσελλώδει, ὡς ἐὰν ἐφοβοῦντο ἐπικίνδυνον καταδίωξιν, ἢ τὴν τύχην τοῦ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος τὸ Μεσολόγγιον πολιορκήσαντος στρατοῦ. Καὶ μέρος μὲν τοῦ στρατοῦ ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια διὰ τῆς Βονίτσης, μέρος δὲ διὰ τοῦ Μακρυνόρους. Κατὰ τὴν ἐπιχειρήσιν ταύτην ἀπωλέσθησαν δισχιλίοι ἐκ τῶν πολιορκητῶν, τὸ πλεῖστον ὑπὸ ἐποδημιῶν. Αἱ δισχιλίοι βόμβαι, αἷτινες ἐρρίφθησαν κατὰ τὸ διάστημα τῆς πολιορκίας ἐντὸς τῆς πόλεως, μικρὰν μόνον καὶ ἀσήμαντον ἐπέφερον ζημίαν, καὶ τὸ Ἀνατολικὸν συμμετέσχε τῆς δόξης, ἣν ἡ τοῦ προλαβόντος ἔτους ὑπεράσπισις ἔφερεν εἰς τοὺς Μεσολογγίτας. Ἡ ὑπεροπτικὴ ἐκστρατεία κατὰ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος διελύθη, καθὼς καὶ ἡ κατὰ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ὡς καπνός. Τὰς δὲ ἐπιτυχίας τοῦ ἔτους τούτου ἐπέστεψεν ἡ παρὰδοσις τοῦ Ἀκροκορίνθου, ὡς κατὰ τὸ προλαβὸν ἔτος ἡ τοῦ Ναυπλίου. Ἐπειδὴ τὰ τουρκικὰ πλοῖα διέπλεον τὸν Κορινθιακὸν κόλπον ἀπὸ Πατρῶν μέχρι Κορίνθου, εὐκόλον ἦτο εἰς τοὺς Τούρκους νὰ διατηρῶσι τὸ ἀπόρρητον τῆς Κορίνθου φρουρίου. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ αἱ ἐπανηλειμμένοι ἐπικουραὶ, ἃς ἡ κυβέρνησις ἔπεμψεν εἰς τὸν ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Νοταρᾶν στρατὸν τῆς πολιορκίας, ἀφῆρσαν τὰς ἐπὶ τῇ παραλίᾳ τουρκικὰς ἀποθήκας, καὶ κατέλαβον συγχρόνως καὶ τὴν Ῥάχιαν καὶ τὸν Λόγγον, τὴν μὲν ἵνα ἐμποδίσωσι τὴν ἀποβίβασιν νέων τροφίμων, τὸν δὲ ἵνα ματαιώσωσιν ἐξόδους τῶν πολιορκουμένων. Οὕτω μετὰ τινὰς μῆνας στερήσεων ἦλθον οἱ Τοῦρκοι εἰς διαπραγματεύσεις, πρὸς τὰς ὁποίας ἡ κυβέρνησις ἔπεμψε πληρεξουσίους, ἐν οἷς, ὡς ἦτο ἐπόμενον, καὶ τὸν Κολοκοτρώνην. Χάρις εἰς τὴν τιμιότητα τοῦ Νικήτα οἱ ὅροι τῆς συνθήκης ἐτηρήθησαν πιστῶς καὶ ἡ φρουρὰ τοῦ Ἀκροκορίνθου μετεκομίσθη εἰς Θεσσαλονίκην μετὰ τῶν ὁπλῶν καὶ τῶν ἐνδυμάτων.

Ο' Ελληνικός 50-
λος. Ὁ Χοσρέφ πρῶτος, ἄπρακτος καὶ ἄπειρος κατὰ θάλασσαν ὡς ὅλοι οἱ Τοῦρκοι, εἶχεν ἀποπερατώσει τὴν ναυτικὴν του ἐκστρατείαν μὲ ὀλιγωτέρας ζημίας τῆς προσλαβούσης, ἀλλὰ καὶ μὲ ἔτι ὀλιγωτέρας ὠφελείας. Ἐγκαταλιπὼν μετὰ δέμηνον διζμονὴν (25/6 Σεπτεμβρίου) τὸν κατὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ναυτικὸν αὐτοῦ σταθμὸν, ἄφησεν εἰς τὸν Ἰουσοῦφ πρῶτον τρεῖς φρεγάτας καὶ 14 μικρότερα πλοῖα, τὰ ὅποια δὲν παρηνόχλησαν πλέον τοὺς ἐν Ἀνατολικῇ Ἑλλήναις. Ἀμα δὲ ἐνεφανίσθησαν εἰς τὴν θάλασσαν ταύτην (κατὰ τὸν Δεκέμβριον) οἱ Ὑδραϊοισπετσιῶται, οὓς ὁ Μαυροκορδάτος ἐπεμψε πρὸς βοήθειαν τῶν δύο πόλεων, ἀπεσῦρθη ὁ Ἰουσοῦφ ἐντὸς τῶν μικρῶν Δαρδανελλίων, καὶ τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα οὐδὲν ἕτερον ἡδυνήθησαν νὰ πράξωσιν, ἢ νὰ συλλάβωσι τουρκικὸν βρίκιον φέρον 500 χιλιάδας γροσίων, καὶ διευθυνόμενον ἀπὸ Πρεβεζῆς εἰς Πάτρας. τὸ ὅποῖον ὤθησαν πρὸς τοὺς παρὰ τὴν Ἰθάκην σκοπέλους, φονεύσαντες τὸ πλήρωμα καὶ καταπατοῦντες οὕτω τὴν οὐδετερότητα τῆς νήσου. Καὶ μετὰ τοῦτο οἱ Ὑδραῖοι ἀπέπλευσαν μὲ τὰ χρήματα, ἅφ' οὗ πρότερον ἦλθον σχεδὸν εἰς χεῖρας μετὰ τῶν Σπετσιωτῶν.

Ἐν τῷ ἅφ' ἐνὸς αἱ πράξεις τοῦ τουρκικοῦ στόλου κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἦσαν μικροῦ λόγου ἄξια, ἅφ' ἑτέρου ὁμοῦ καὶ ὁ Ἑλληνικὸς στόλος μόλις περὶ τὸ τέλος τοῦ ἔτους ἐδειξεν ἐνέργειάν τινα. Καθ' ὅλον τὸ θέρος οἱ νηπιῶται εἶχον μείνει δι' ἑλλειψιν χρημάτων ἐντὸς τῶν λιμένων, ἐκτὸς τῶν Ψαριανῶν, τῶν ὁποίων ὁ μικρὸς στολίσκος, εὐκόλως διενήργει τὰς ἐν τῇ Ἀσίᾳ ληστρικὰς ἐπιδρομὰς. Τὰ μέσα τῶν προκρίτων τῶν νήσων ἦσαν σχεδὸν ἐξηντλημένα. Ἡ κλεφτικὴ κυβέρνησις ἐνὸς Κολοκοτρώνου δὲν ἐφρόντιζε περὶ τῆς τιμῆς τοῦ ναυτικοῦ, ὅπως κατὰ τὸ προλαβὼν ἔτος ἐφρόντισεν ὁ Μαυροκορδάτος. Μόλις δὲ ὅταν ἀνηγγέλθη ἡ ἐπάνοδος τοῦ Χοσρέφ πρῶτος ἐκ Πατρῶν, ἡσθάνθη ἡ κυβέρνησις αἰσχύνην τινὰ διὰ τὴν ἀπραξίαν τῆς ὅθεν συνέλεξεν ὀλίγα χρήματα, ἵνα δυνηθῇ ν' ἀντιπαρτάξῃ στόλον εἰς τὸν Τοῦρκον νάυαρχον, ὅτε ἐμελλε νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὸ Αἰγῆιον Πέλαγος. Νῆσοι τινες ἀφροῦρητοι, δι' ὧν διεβῆ ὁ Χοσρέφ πρῶτος τῷ ἐπεμψαν ἀναφορὰν ἀφοσιώσεως καὶ ὑπο-

ταγῆς. Ἡ Τήνος ἀπ' ἐναντίας ὑψωσεν ἀγέρωχον κεφαλὴν. « Εἶναι παῖδιά, ἄφετέ τα νὰ παίζωσιν », εἶπεν ὁ ναύαρχος πρὸς τοῦ ἀξιωματικούς του, οἵτινες ἀπήτουν νὰ τιμωρηθῇ ἡ αὐθάδεια τῶν Τηνίων. Ὅτε δὲ ὁ στόλος εὗρίσκετο ἔμπροσθεν τῆς Πάρου ἐνεφανίσθησαν πρῶτοι οἱ ταχεῖς Ψαριανοί, ἐνώπιον τῶν ὁποίων ὁ Χοσρέφ πασᾶς κατέφυγεν εἰς τὴν Μιτυλήνην. Ἐκεῖ τὸν ἀνεῦρεν ὁ ἠνωμένος Ἑλληνικὸς στόλος ἐκ τεσσαράκοντα ἑξ πλοίων ὑπὸ τὸν Μιαούλην (8/20 Σεπτεμβρίου). Τρικυμία ἐπελοῦσα (14/26 Σεπτεμβρίου) διεσκόρπισε τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα, καὶ ὤθησε τὴν ἐπιούσαν τὴν ναυαρχίδα μετ' ἄλλων τριῶν πλοίων ἐν μέσῳ τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ἐνθα ἐν ναυμαχίᾳ διαρκεσάσῃ τέσσαρας ὥρας ὑπέστησαν οἱ Ἕλληνες μεγάλας ζημίας καὶ μόλις διέφυγον τὸν ὄλεθρον. Μετὰ τοῦτο διηυθύνθησαν οἱ Τοῦρκοι πρὸς τὸν κόλπον τοῦ Βώλου, ἐνθα διὰ τῆς ἐμφανίσεώς των ἠνάγκασαν τοὺς Τρικεριώτας νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὸν Ῥεσίτ πασᾶν. Τότε αἰφνης ἐνεφανίσθησαν καὶ οἱ Ἕλληνες εἰς τὸν κόλπον, ἀπέκρουσαν τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν τοῦ τουρκικοῦ στόλου πρὸς τὸ Ἀρτεμισίον καὶ ἔπεμψαν εἰς καταδίωξιν αὐτοῦ δύο πυρπολικά, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Ὁ Χοσρέφ πασᾶς φοβούμενος τὰ πυρπολικά ἐπειράθη εἰς μεγάλην ὕσον τὸ δυνατόν ἀπόστασιν νὰ διαφύγῃ διὰ τῶν σκοπέλων τοῦ Ποντικονησίου καὶ τοῦ Ἀρτεμισίου. Εἰσῆλθε δὲ εἰς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ δὲν ἤσχύθη νὰ κάμῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπίδειξιν ὡς τροπαίων του 15 μικρῶν τῇ δε κακείσε συλληφθέντων πλοιαρίων. Καὶ οἱ Ἕλληνες δὲ ἀποπλέοντες ἐκ Σκιάθου ἔκαμαν ἀπροσδοκήτως ἐπιτυχῇ λείαν. Ἐν τῷ πορθμῷ τοῦ Ὠρεοῦ ἀπῆντησαν δέκα πολεμικὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα ὑπὸ τὸν πασᾶν τῆς Θεσσαλονίκης μετέφερον Εὐβοεῖς αἰχμαλώτους. Οἱ Τοῦρκοι ἐνόμισαν ἐν ἀρχῇ ὅτι ἦσαν ἰδιοὶ των καὶ ἀφόβως τοὺς ἐπλησίασκαν, ἰδόντες δὲ τὴν ἀπάτην των ἔρριψαν τὰ πλοῖά των πρὸς τὴν ξηράν. Μία κορβέτα καὶ τέσσαρα βρίκια ἐκυριεύθησαν ἄνευ ἀντιστάσεως, μία γολέττα ἐπυρπολήθη ὑπὸ τοῦ πληρώματος, τὰ δὲ λοιπὰ πλοῖα διέφυγον εἰς ἀγίαν Μαρίναν.

Ὁ ἐν Πελοποννήσῳ ἐμφύλιος πόλεμος. Ἡ συνδρομή, ἣν ἡ δυτικὴ Ἑλλάς ἔλαβε παρὰ τῆς κυβερνήσεως, περιωρίσθη εἰς τὴν θραδεῖαν ἄριζιν τῆς μικρᾶς νευτικῆς μοίρας καὶ εἰς τριακισίους ἄνδρας, οὓς ἐπεμψεν ὁ Λόντος κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς εἰσβολῆς τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ, καὶ οἵτινες συνεπολέμησαν κατὰ τὴν θέσιν τῆς Κκλικκούδας. Αἰτία τῆς ἀφροντισίας ταύτης τῆς κυβερνήσεως ἦτο ἡ διάρκεια καὶ ἡ ἐπέκτασις τῶν ἐσωτερικῶν ἐν Πελοποννήσῳ παραχῶν. ἵνα αἱ πρὸς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ἄγουσαι ἐδοὶ μένωσιν ἀνοικταί, ἀνάγκη ἦτο νὰ πολιορκηθῶσι στενῶς αἱ Πάτραι, καὶ τὴν πολιορκίαν ταύτην διενεῶτο νὰ ἐκτελέσῃ ἡ κυβερνήτης. Ἐπειδὴ ὅμως παρσχωρήτε τὴν ἀρχηγίαν εἰς τὸν Γιατράκον καὶ οὐχὶ εἰς τὸν Κολοκοτρώνην, ἠρνήθησαν νὰ λάβωσι μέρος οἱ τῆς μερίδος τοῦ Κολοκοτρώνου ἀρχαῖοι ὀπλαρχηγοί, οἱ Δελιγιάνναι, Σισῖναι κ. ἄλ. καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κολοκοτρώνης πᾶσαν κατέβαλε προσπάθειαν, ὥπως διαλύσῃ τὸ ὑπὸ τὸν Γιατράκον στρατόπεδον. Ὅθεν οἱ μὲν ἐχθροὶ ἔλεινκν ἐνταῦθα ἀνενόχλητοι, αἱ δὲ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος πόλεις ἀπροστίτευτοι καὶ ἀφρούρητοι, ἐν ᾧ ἐν αὐτῇ τῇ Χερσονήσῳ αἱ ἐσωτερικαὶ ἐριδες ἐπέφερον ἀνοικτοὺς πλέον καὶ ἀπροκαλύπτους ἐμφυλίους σπαρχμούς. Αἱ διαίρεσεις αὗται ἐξησθένιζον βαθυμὴδὲν τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Κολοκοτρώνου. Ἡ μετᾶσσις αὐτοῦ ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς εἰς τὴν πολιτικὴν ὑπηρεσίαν τῷ ἀφῆρσε πολλοὺς τῶν παλαιῶν αὐτοῦ φίλων· εἰς ἀμφοτέρω δὲ τὰ ἔργα ταῦτα ἐπιδοθεὶς ἀπώλεσεν, ὥπως ὁ Ὀδυσσεὺς μετ' αὐτὸν, καὶ ὁ Μαυροκορδάτος πρὸ αὐτοῦ, τὴν πρὸς ἐν ἑκάστον αὐτῶν ἀναγκαίαν ἐνέργειαν, καὶ ἡ ἀδράνεια αὐτοῦ καὶ ἀπραξία τοῦ ἔτους τούτου ἐξήλειψεν εἰς τὴν κοινὴν γνώμην τὰς ἐκδουλεύσεις τοῦ τοῦ παρελθόντος ἔτους. Ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Πελοποννήσου ἐν Ἀρκαδίᾳ κυρίως μόνον διετηρήθη ἡ ἐπιρροή του ἀκεραίᾳ. Ὁ Πετρόμπεης, ἐν τῷ κύκλῳ τῆς κυβερνήσεως συνήθως πρὸς τὸ μέρος του, ἦτο φύσει τοσοῦτον ἀντίπαλός του, ὥστε ἡ Μάνη δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ταχθῇ ὑπὲρ τοῦ Κολοκοτρώνου· κατὰ τὴν φανερωτέραν δὲ ῥῆξιν τῶν κομμάτων ἐκηρύχθη καὶ αὐτὸς ὁ Μούρτσινος ἐν Σκαρδαμούλᾳ, ὁ ἀρχαῖος τοῦ Πετρόμπεη ἀντίπαλος καὶ πιστὸς τοῦ Κολοκοτρώνου ὀπαδὸς, ὑπὲρ τῆς νομίμου

κυβερνήσεως. Οὐδέτεραι μᾶλλον ἦσαν ἡ Ἀργολίς καὶ ἡ Ἥλις, ἐκτὸς τοῦ πιστοῦ τῷ Κολοκοτρώνη Σισίνῃ· ἡ Ἀχαΐα εὐρίσκετο ἐντελῶς εἰς χεῖρας τῶν πολιτικῶν, ἥτοι τῶν Ἀνδρεῶν (Ζαήμη καὶ Λόνδου) τοῦ Νοταρᾶ κ. ἄλ., οἵ νησιῶται τέλος ἦταν οἱ κεκηρυγμένοι ἐχθροὶ τοῦ Κολοκοτρώνου. Τὸ βουλευτικὸν τὸ ὁποῖον συνεδριάζον ἐν Ἀργεὶ ἐδυσπίστει πρὸς ὅλα τὰ μέλη τῆς κυβερνήσεως, ἐκτὸς τοῦ Ζαήμη τῷ ἀντενῆργει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον· καὶ τοῦτο τὸν παρεκίνησε μάλιστα ν' ἀρνηθῇ ἐπισήμως τὴν ἀντιπροεδρείαν τῆς κυβερνήσεως, χωρὶς ὅμως ν' ἀφήσῃ καὶ τὴν πολιτικὴν του ἐνέργειαν.

Ἡ ἐκ τῶν τοιούτων περιστάσεων προκύψατα κατὰστασις δὲν ἦτο δυνάτὸν νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ πολὺ. Ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τὰ κόμματα ἤλθον εἰς ῥήξιν. Ὁ Σισίνης ἀντέκειτο ἔνοπλος κατὰ τῶν δύο Ἀνδρεῶν οἵτινες ἤθελον νὰ προσλάβωσι τὴν Ἥλιν εἰς τὴν ἀχαϊκὴν συμμαχίαν. Κατ' αὐτῇ συνέλεγεν ἡ κυβερνήσις ἄνδρας ὑπὸ τὸν Κολοτρώνην καὶ τὸν Πλαπούταν, ὥστε ἐφαίνετο ὅτι εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ὁ ἐμφύλιος πόλεμος. Εὐτυχῶς οἱ κατὰ τοῦ Σισίνου ὀπλισθέντες δαιρεθέντες μεταξὺ τῶν ἀπεσύρθησαν, ὁ μὲν Ζαήμης εἰς Κιλάδρυτα ὁ δὲ Λόντος εἰς Βοστίτσαν, διότι ἀπέδειχθη ὅτι ὁ λαὸς, οὐδὲν μέρος λαμβάνων εἰς τὰς ῥηδιουργίας τῶν φιλοδόξων αὐτοῦ προκρίτων, οὔτε διαθέσειν εἶχε οὔτε συμφέρον νὰ ἀλληλοσφαγῇ ὑπὲρ αὐτῶν, ὥστε αἱ ἐχθρικαὶ συμπλοκαὶ ἀπέβαινον συνήθως ὅλως ἀναίμακτοι, καὶ ἀπέληγον συχνὰ εἰς ἰδιωτικὰς διενέξεις ἐν μέτρῳ τοῦ ἰδίου κόμματος, αἵτινες ἀκουσίως κατέστρεφον ὅλα τὰ σχέδια τῶν ἀρχηγῶν τῶν κομμάτων. Οὕτω καθ' ὃν χρόνον ὁ Πλαπούτας ἐξεστράτευεν ἵνα συνδράμῃ τὸν Σισίνην, συνήλθον πολλοὶ ἐπαρχιωταὶ εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς Δημητσάνης, ἔνθα ἔν τινι ἔριδι εἶχε φονευθῇ εἰς Δεληγιάννης. Οἱ συγγενεῖς αὐτοῦ ἐτοῦρέκισαν ἀμέσως τὸν φονέα, ὁπαδὸν τοῦ Πλαπούτα, ἀπέκοψαν τὴν κόμην τῆς γυναικὸς του καὶ ἐπολιόρκησαν τὸ χωρίον τοῦ Παλούμπα, τόπον διαμονῆς τῆς οἰκογενείας τοῦ Πλαπούτα, ὅστις κατεσπευσμένως παρήγγησε τὴν κατὰ τοῦ Ζαήμη ἐκστρατεῖαν καὶ συνηντήθη μετὰ τῶν πολιορκητῶν ἐν Ἀκόβοις. Θορυβηθεὶς ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ νέος τῶν Δεληγιαννῶν συγγενὴς

διὰ τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην διαίρεσιν δύο οἰκογενειῶν ἐκ τῆς κυβερνητικῆς μερίδος, ἔσπευσεν εἰς Καρύταιναν ἕνα μεσολαβήσῃ. Καὶ ὁ Μεταξᾶς μετέβη ἐκεῖ προσκλήσει καὶ συναινέσει τῆς κυβερνήσεως. Ἀπομικρυνθέντων τῶν δύο τούτων ὥρισεν ἡ κυβέρνησις τὸν ἀριθμὸν τῶν παρόντων μελῶν εἰς δύο (Μαυρομιχάλην καὶ Σωτήρην Χαραλάμπην), καὶ ἐπειδὴ ἐξηκολούθει παρὰ τὸν νόμον, ἀπαιτοῦντα τὴν παρουσίαν τριῶν μελῶν, νὰ ἐκδίδῃ πράξεις ὑπουργικᾶς, ἐδράξατο ἡ βουλὴ τῆς εὐκαιρίας ταύτης, ὅπως παύσῃ τὸν Μεταξᾶν (25/7 Δεκεμβρίου) καὶ διορίσῃ ἀντ' αὐτοῦ τὸν Κωλέττην. Τὰ δὲ δύο μέλη τῆς κυβερνήσεως, τὰ ὁποῖα καίτοι συνένοχα εἰς τὴν ἀπομάκρυσιν τοῦ Μεταξᾶ δὲν ἔπαυσεν ἡ βουλὴ, εὗρον τὴν αὐτὴν πρόφασιν, ἣν εἶχε μεταχειρισθῇ ἡ βουλὴ κατὰ τοῦ νομοτελεστικοῦ· τὴν ἐκήρυξαν δηλ. παράνομον, διότι τῇ ἔλειπεν ὁ νόμιμος ἀριθμὸς τῶν δύο τρίτων, ὅπερ ὅμως μέχρι τοῦδε οὐδὲ κἂν εἶχε ποτε παρατηρηθῇ. Πρὸς δὲ τούτοις οὔτε τὸν Μεταξᾶν ἐθεώρησαν πεπαυμένον οὔτε τὸν Κωλέττην ἠθέλησαν νὰ δεχθῶσι· ἀντέταξαν πραξικόπημα κατὰ πραξικοπήματος καὶ ἀπέστειλαν (28/10 Δεκεμβρίου) τὸν Πάνον Κολοκοτρώνην, τὸν Νικήταν κ. ἄλ. εἰς Ἄργος, ὅπως δικλύσωσι τὴν βουλὴν καὶ συλλάβωσι τοὺς πρωταιτίους. Ἐπὶ κεφαλῇς διακοσίων ἀνδρῶν ὤρμησαν οἱ ὅπλαργοι οὗτοι εἰς τὴν αἵθουσαν τῆς βουλῆς, ἐδίωξαν τοὺς βουλευτάς, κατελήστευσαν τὰς οἰκίας των καὶ ἀφῆρσαν τὰ ἀρχεῖα. Ἐπειδὴ ὅμως ἐν τῇ ἀπερισκεψίᾳ αὐτῶν οὐδὲν ἔπραξαν, ὅπως ἐμποδίσωσι τὰς περαιτέρω συνεδριάσεις τῶν βουλευτῶν ἔφυγον οὗτοι κρυφίως οἱ μὲν διὰ ξηρᾶς οἱ δὲ θαλάσσης εἰς Κρανίδι, ἔνθα εὗρισκοντο πλησίον τῶν φιλικῶς πρὸς αὐτοὺς διακειμένων νήσων, καὶ ὁ Ζαχαρόπουλος, ὁ γαμβρὸς τοῦ Νικήτα ἀφῆρσεν ἐπιτηδείως ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτοῦ τὰ ἀρχεῖα καὶ τὰ ἔπεμψεν εἰς Κρανίδι. Εὐχαρίστως ὑπεδέχθησαν οἱ νησιῶται τὴν διακήρυξιν τῆς βουλῆς (3/15 Δεκεμβρίου), καὶ τὴν προέτρεψαν ἐγγράφως (4) νὰ παύσῃ καὶ τὰ λοιπὰ μέλη τῆς κυβερνήσεως. Τοῦτο καὶ ἐγένετο (6/18 Ἰανουα-

(4) Τριούπη 3. 79. —

ρίου 1824), καὶ οἱ ὀλίγοι (15 περίπου) πιστοὶ τῇ κυβερνήσει βουλευταὶ ἀνεχώρησαν καὶ μετέβησαν εἰς Ναύπλιον, τὴν ἑδραν τῆς παλαιᾶς κυβερνήσεως. Συγχρόνως ἐσύστησεν ἡ βουλὴ κυβερνήσιν ὅλως ἐξ ὁμοφρονούντων· πρόεδρον μὲν τὸν Γεώργιον Κοντουριώτην, μέλη δὲ τὸν Μπόττασιν (καὶ τοῦτον Ὑδραῖον) (α), τὸν Νικ. Λόντον, τὸν Κωλέττην· τὸν δὲ Ζαήμην, ὅστις ἔμεινεν ἐκ τῆς προλαβούτης κυβερνήσεως, ἀντικατέστησε μετ' οὐ πολὺ, διότι ἐνόμιζεν ὅτι ἡδύνατο νὰ τὸν μεταχειρισθῇ καταλληλότερον ἐκτὸς τῆς κυβερνήσεως, διὰ τοῦ Σπηλιωτάκη. Αἱ ἐπαρχίαι, τῶν ὁποίων οἱ βουλευταὶ εἶχον ἀποσυρθῇ διατάχθησαν νὰ κάμωσι νέας ἐκλογάς. Καὶ ἡ παλαιὰ δὲ ἐν Ναυπλίῳ κυβερνήσις διέταξεν ἐκ μέρους τῆς νέας ἐκλογάς πρὸς νέαν τοῦ ἔθνους συνέλευσιν, καὶ μετέφερε τὴν ἑδραν αὐτῆς εἰς Τρίπολιν.

Οὕτως ὑπῆρχον δύο κυβερνήσεις, ἡ μὲν ἐν Καρπενησίῳ τὴν ἑ-*Νίκη τῆς πολιτικῆς μερίδος* δραν ἔχουσα, ἡ δὲ ἐν Τριπόλει, ὣν ἑκατέρα ἐκάλει τὴν ἄλλην παρ-
ράνομον. Καὶ οἱ μὲν πολιτικοὶ ὠνόμαζον τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν κλέπτας, ὅπερ ἦτο ὄνομα ὑβριστικόν, οἱ δὲ στρατιωτικοὶ, ἀναφέροντες τὴν μισητὴν ὀνομασίαν τῶν κοτσακπασῆδων, ὠνόμαζον τοὺς πολιτικοὺς Φαναριώτας· τὸ ὄνομα ἀντάρται ἔμεινεν εἰς τὴν στρατιωτικὴν μερίδα. Ἡ βουλὴ καὶ ἡ νέα κυβερνήσις εἶχον ὑπὲρ ἑκυτῶν τοὺς νησιώτας καὶ ὧς ἐκ τούτου καὶ τὸν στόλον, τὸ μόνον στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον παρῆχεν ἐν Ἑλλάδι ἰσχύν. Ὅ,τι ὅμως ἔτιδεν αὐτοῖς περισσοτέρην ἐπιβρόχην ἦτο ἡ πιθανότης δανείου, περὶ τοῦ ὁποῖου ἐγίνοντο ἀπὸ τινος διαπραγματεύσεις ἐν Λονδίνῳ, καὶ τὸ ὁποῖον ἐπιτυχάνον ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ δοθῇ εἰς τὴν νομιμωτέραν πολιτικὴν κυβερνήσιν, καὶ νὰ παράσχῃ αὐτῇ καὶ στρατιωτικὴν ὑπεροχὴν ἐπὶ τῆς στρατιωτικῆς μερίδος. Ἡ στερεὰ Ἑλλάς διῆγε κατ' αὐτὰς τὰς διαιρέσεις τῶν Πελοποννησίων ἀδιάφορος· αἱ μερίδες ὅμως τοῦ λαοῦ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος ἐκλινον ὑπὸ τὴν ἐπιβρόχην τοῦ Μκυροκορδάτου μᾶλλον πρὸς τὴν νόμιμον κυβερνήσιν· καὶ ὁ ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἐν Ὑδρᾷ τύπος, ὅστις ἤρχισε νὰ συνιστᾶται κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, ἦτο πρὸς τὸ μέρος αὐτῆς, ὡσαύ-

(α) Σπεισιώτην καὶ οὐχὶ Ὑδραῖον Σ. Μ.

τως καὶ οἱ κτηματῖαι καὶ οἱ πεπικνευμένοι οἱ πολιτικοὶ καὶ οἱ ῥήτορες. Ἀφ' ἑτέρου δὲ μέρους δὲν εἶχεν ὁ Κολοκοτρώνης ὑπὲρ αὐτοῦ εἰμὴ τὰ ὄπλα μικροῦ ἀμφιβόλου κόμματος καὶ τὴν συνδρομὴν ἀμφιβόλου ἀντιζήλου, τοῦ Πετρόμπεη, ὅστις ἀπὸ τῆς πολιτικῆς μερίδος μετέβη πρὸς φύσιν πρὸς αὐτόν. Ἐκτὸς τῶν φρουρίων τοῦ Ναυπλίου καὶ τοῦ Ἀκροκορίνθου, τὰ ὁποῖα εὕρισκοντο εἰς χεῖρας τῶν ὀπαδῶν του, ἀπεπειράθη ὁ Κολοκοτρώνης νὰ λάβῃ διὰ δωροδοκίας καὶ τὴν Μονεμβασίαν, ἀλλ' ἀπέτυχε. Παρεκάλεσε δὲ καὶ τὸν Ἰψηλάντην, ὅστις ἔζη ἰδιωτεύων ἐν Τριπόλει, νὰ μεσολαβήσῃ, ἀλλ' ὁ συνδυασμὸς, ὃν ἐπρότεινε (περὶ τὰ τέλη τοῦ Φεβρουαρίου) ἐν Κρανιδίῳ, ἀπερρίφθη. Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἔδρᾳ της, ἐν Τριπόλει, δὲν ἦτο ἀσφαλὴς ἡ παλαιὰ κυβέρνησις· μυστικὴ ἀδελφοποιεῖται, ἐξ ἐργατῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συγκειμένη, ἐπειράθη μάλιστα, ἂν καὶ μάτην, νὰ διεγείρῃ στάσιν κατ' αὐτῆς.

Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ οἱ ἐν Κρανιδίῳ προσέβαλον τὸν ἐχθρόν των ἐν τῷ κέντρῳ τῆς δυνάμεώς του· ἐκήρυξαν τὸ Ναύπλιον ἔδραν τῆς κυβερνήσεως, ἔπλευσαν εἰς Μύλους (6/18 Μαρτίου), διέλυσαν τὴν ἐκεῖ φρουράν, ἐσκόρπισαν τὰ τηλεβόλα της καὶ προσεκάλεσαν τὸν Πάνον Κολοκοτρώνην νὰ τοῖς παραδώσῃ τὴν πόλιν καὶ τὸ φρούριον. Ἀρνηθέντος δὲ τούτου τὸν ἐκήρυξαν προδότην, ἐπολιόρκησαν αὐτὸν μετὰ τοῦ Μεταξᾶ καὶ τῆς πενθερᾶς του, τῆς Μπουμπουλίνας, κατέλαβον τὸ Ἄργος, ἔπεισαν (24/2 Ἀπριλίου) τὸν φρούραρχον Χελιώτην, παρὰ τοῦ ὁποίου οἱ στρατιῶται ἀπήρουν ἐπανειλημμένως τοὺς καθυστερουμένους μισθοὺς, νὰ τοῖς παραδώσῃ τὸν Ἀκροκόρινθον καὶ διέταξαν τοὺς στρατιώτας των νὰ κινήσωσι κατὰ τῆς Τριπόλεως. Ὁ Κολοκοτρώνης καὶ οἱ ὀπαδοί του, τὸ ὅλον χίλιοι ἄνδρες, ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι ἐντὸς καὶ περὶ τὴν πόλιν τῆς Τριπόλεως· τρισχίλιοι ἄνδρες ὑπὸ τὸν Λόντον, τὸν Ζαήμεν, τὸν Νοταρᾶν, τὸν Γιατράκον καὶ τὸν Κεφάλαν ἐξεστράτευσαν κατ' αὐτῶν, κατέλαβον (4/13 Ἀπριλίου) τὰ προάστεια καὶ συνεπλάκησαν μετὰ τοῦ Γρίβα. Οἱ ἀντάρται ἔλαβον παρὰ τοῦ Πετρόμπεη καὶ τοῦ Πλαπούτα ἐπικουρίαν ἐκ χιλίων Ἀρχαδίων· κατὰ τὴν πρώτην συμπλοκὴν μετὰ τὴν ἀφίξιν των πολλοὶ ἐφοβοῦντο μεγά-

ἄλην αἵματοχυσίαν, ἀλλ' εἰς καὶ μόνος ἔπεσεν· οἱ ὀπαδοὶ τῶν ὀπλη-
 ρηγῶν, ὀλίγον φροντίζοντες περὶ τῶν διενέξεων αὐτῶν, ὠφελή-
 θησαν ἐκ τῆς πολιτικῆς ταύτης μάχης ἵνα εὐθυμήσωσι πυροβολοῦν-
 τες. Καὶ ἐν αὐτῷ τῷ στρατοπέδῳ τῆς Τριπόλεως δὲν ἦσαν κατὰ
 πάντα σύμφωνοι ὁ τε Πετρόμπεης καὶ ὁ Κολοκοτρώνης· ὅθεν μετ'
 οὐ πολὺ (5/17 Ἀπριλίου) ἤρχισαν αἱ διαπραγματεύσεις, συνε-
 πείχ τῶν ὁποίων οἱ ἀντάρται εἶχον ἀνενόχλητον ὑποχώρησιν.
 Κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην διεδόθη ἡ εἰδησις, ὅτι τοῦ ἐν Λονδίνῳ
 διαπραγματευθέντος δανείου ἡ πρώτη δόσις ἐκ 40 χιλιάδων λι-
 ρῶν στερλινῶν ἔφθασεν εἰς Ζάκυνθον (12/24 Ἀπριλίου). Ὁ Κολο-
 κοτρώνης, ἔμπειρος περὶ τὰ τοιαῦτα, ἐνόησεν ἀμέσως ὅτι καὶ αὐ-
 τὸς καὶ ἡ μερίς του ἀπωλέσθησαν, ἐὰν δὲν καταλάβῃ διὰ τῆς
 θίας καὶ ὅσον τάχιστα τὴν ὕλην κυβέρνησιν, πρὶν ἢ περιέλθωσι
 τὰ στελλόμενα χρήματα εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν του. Ἀμέσως
 ἐσχεδίασε τὰ δέοντα πρὸς τοῦτο μέτρα καὶ διὰ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ
 δραστηριότητος ἤρχισε νὰ τὰ ἐκτελῇ. Ἐλθὼν εἰς Καρύταιναν μετὰ
 45 μόνον ἀνδρῶν, ἐνισχύθη ἐνταῦθα τοσοῦτον ταχέως καὶ ση-
 μαντικῶς, ὥστε ἀμέσως πάλιν ἦτο εἰς κατάστασιν νὰ ἐκστρατεύ-
 σῃ κατὰ τῆς Τριπόλεως, ἵνα πολιορκήτῃ τοὺς πρὸ μικροῦ πο-
 λιορκήσαντας αὐτόν. Ὁ Πετρόμπεης ἔπρεπε κατὰ τὸ σχέδιον νὰ
 μεταβῇ πρὸς μεσημβρίαν καὶ νὰ καταβάλλῃ, εἰ δυνατόν, τὰς Κα-
 λάμας· ὁ δὲ Γενναῖος Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Πλαπούτας διετάχθη-
 παν νὰ σπεύσωσιν εἰς βοήθειαν τοῦ πολιορκουμένου Ναυπλίου. Ἀμ-
 φότεροι ἤχμαλῶτισαν καθ' ὁδὸν δι' ἐνέδρας 450 ἄνδρας, καὶ
 ἔπειτα ἐνωθέντες μετὰ τοῦ Νικήτα ἔφθασαν (8/20 Μαΐου) εἰς
 Κουτσοπίδι, ἔνθα συνηντήθησαν μετὰ τοῦ Χατζῆ Χρήστου, ὃν ἡ
 κυβέρνησις εἶχεν ἀποστείλει κατ' αὐτῶν ἐπὶ κεφαλῆς σώματος
 Βουλγάρων, οὓς τὸ πρὸς τοὺς Τούρκους μῖσος καὶ τὸ φιλοπόλε-
 μον εἶχεν ἐλκύσει εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐλάβαν-
 νον χώραν ἐνταῦθα, εἰς Δαλαμανάραν καὶ εἰς Τίρυνθα διηνεκεῖς
 συμπλοκαί, αἵτινες ἐν μέρει ἐγένοντο ἐκ συμφώνου μετὰ ἐξόδων
 ἐκ Ναυπλίου. Παρὰ τὴν Τύρινθα εὗρέθη ποτὲ ὁ Χατζῆ Χρήστος
 εἰς μέγαν κίνδυνον, ἀλλ' ἐνισχυθεὶς ὑπὸ 50 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν ἀν-

δρεῖον Μακρυγιάννην, ἔτρεψεν ἐπὶ τέλους τοὺς ἀντάρτας εἰς φυγὴν. Ὁ πολμηρὸς καὶ πιστὸς Νικήτας ἔπεσε κατὰ γῆς καὶ ὠρκίζετο ὅτι θέλει ἀποθάνει ἐκεῖ, ἵνα ἀναγκάσῃ τοὺς ἄνδρας του νὰ μείνωσιν, ἀλλ' ἐγκαταλειφθεὶς ὑπ' αὐτῶν ἠναγκάσθη νὰ τοὺς ἀκολουθήσῃ ἵνα μὴ αἰχμαλωτισθῇ παρὰ τοῦ Μακρυγιάννη· ἀλλὰ καὶ ἐν τοιαύτῃ συμπλοκῇ δύο ἐξ ἴσου ἀνδρείων καὶ ἐξ ἴσου ἐπιμόνων ἀνδρῶν ἐφάνετο ὅτι ἐφείδοντο οἱ μὲν τῶν δέ, διότι καὶ ἐκ τῶν δύο μερῶν ὁμοῦ οἱ πεσόντες δὲν ἦσαν εἰμὴ 28 μόνον. Ἐν ἐτέρῳ δὲ ἐξόδῳ τοῦ Πάνου Κολοκοτρῶνου (11/23 Μαΐου) κατῴρθησεν οὗτος νὰ ἀποκλέσῃ καὶ τὸν ἀδελφόν του Γενναῖον, καὶ τὴν ἐπιούσαν ἐσχέμασθαι ἐκ συμφώνου ἔρροδος. Καὶ οἱ μὲν δύο Κολοκοτρῶναι ἐμελλαν νὰ ἐπιχειρισθῶσι νέαν ἐξόδον, ὁ δὲ Νικήτας νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῶν ἐν Ἀργεὶ βουλευτῶν, ἐν ᾧ 300 Τσάκωνες ἐπροχώρουν πρὸς τοὺς Μούλους· ἀλλὰ τὸ ἀπλῶς ἐπινόηθὲν σχέδιον ἐξετελέσθη κακῶς. Οἱ Τσάκωνες ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν τηλεβόλων ἐνὸς τῶν βρικίων τοῦ Μιχαύλη πρὸς ἀρχαῖόν τι ἐπὶ τοῦ Ποντίνου φρούριον, ἔνθα ὁ Χατζῆ Χρήστος ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ παρὰδοθῶσι, καὶ ὁ Νικήτας πορευόμενος νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Ἀργους ἐτράπη εἰς φυγὴν ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη. Ὁ Κολοκοτρῶνης ἀπηλπίσθη πλέον, καὶ ἐζήτησε συνενταῦξιν μετὰ τῶν Ἀνδρεῶν, οἵτινες καὶ τῇ 22/3 Ἰουνίου ἦλθον εἰς Τρίπολιν. Οἱ Ἀχαιοὶ οὗτοι, φοβούμενοι μὴ ὑποταχθῶσιν ἐντελῶς εἰς τοὺς νηπιώτας, τῷ παρεχώρησαν, ἵνα μὴ τὰ χαλάσωσιν ἐντελῶς μετ' αὐτοῦ, ὅρους ἐλαφροτάτους. Ὁ Πάνος ἔλαβε διὰ τοὺς ἄνδρας του 25 χιλιάδας γροσίων καὶ ἀντ' αὐτῶν παρέδωκε τὸ Ναύπλιον (7/19 Ἰουνίου). Οἱ ἀντάρται παρεδόθησαν πανταχοῦ καὶ καθ' ἐκάστην ἤρχοντο εἰς τὴν κυβέρνησιν ἀναφοραὶ περὶ χάριτος. Ἡ κυβέρνησις ἐξέδωκε (12/14 Ἰουλίου) γενικὴν ἀμνηστίαν.

¹ Ἀνακατα-
φαλαίω-
σις.

² Ἐὰν παρατηρήσωμεν τὴν θέσιν τῶν δύο διαμαχομένων μερῶν (Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος) κατὰ τὸ τέλος τοῦ τρίτου ἔτους τοῦ πολέμου, δὲν θέλομεν ἀποδώσει εἰς τοὺς Ῥώσους διπλωμάτας σοφίσματα, διίσχυριζομένους τότε, ὅτι τὰ μέσα τῆς Πύλης ἦσαν ἥδη ἐξηντλημένα κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦτο οὐδὲν ἠδυνήθη ἡ Πύλη νὰ κατορθώσῃ κατὰ τῆς ἀσθενοῦς τῶν Ἑλ-

λήνων ἐπαναστάσεως, ἀποπειραθεῖσα πρῶτον μὲν διὰ τῆς βίρας καὶ τῆς ὀμότητος καὶ ἔπειτα καὶ διὰ τοῦ ἡπίου μέσου τῶν διαπραγματεύσεων, τῶν καλῶν λόγων καὶ τῆς ἀμνηστίας. Ἡ ἀδυναμία τῆς ἥτο σχεδὸν ἐντελῆς χαύνωσις. Τὰ οἰκονομικά της καθίσταντο κατὰ τὰ τρία ταῦτα ἔτη ὁσημέρχι χειρότερα. Πρὸς διόρθωσιν αὐτῶν ἐτράπη πάλιν ἡ Πύλη τὴν ἀρχαίαν ὁδὸν τῆς νοθεύσεως τῶν νομισμάτων, διότι ὁ Σουλτάνος δὲν ἤθελε κατ' οὐδένα τρόπον ἄκούσῃ τὸ περὶ εἰσαγωγῆς χαρτονομίσματος. Καὶ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἤδη (κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1824) εἶχον κοπῇ χρυσὰ νομίσματα τεσσάρων γροσίων, τὰ ὅποια δὲν περιεῖχον οὔτε τὸ ἥμισυ τῆς ἀξίας, μετὰ ταῦτα (κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1822) διέταξεν ἡ κυβέρνησις τὴν κατασκευὴν νέων χρυσῶν νομισμάτων ἐκ 10, 5 καὶ 2 1/2 γροσίων, τὰ ὅποια ἦταν τοσοῦτον κίβδηλα, ὥστε ὑπελογίσθη ἡ ὠφέλεια, ἡ ἐξ αὐτῶν πηγάζουσα, εἰς 60 τοῖς ἑκατόν. Μετ' οὐ πολὺ πάλιν ἀνήγγειλεν ὁ κήρυξ, ὅτι τὰ νέα νομίσματα τῶν δέκα γροσίων ὥρειλον νὰ ἀξίζωσι δώδεκα τοῦ λοιποῦ. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐξεδόθη φερμάνιον, τὸ ὁποῖον διέταττε τὴν πρᾶξιν ὅλων τῶν ἀργυρῶν σκευῶν ἀντὶ αὐθαίρετου ἀποζημιώσεως, καὶ τὸ μέτρον τοῦτο αὐστηρότατα ἐφηρμόσθη. Ἐκτὸς τῆς ἐλλείψεως τῶν χρημάτων ἔλειπον καὶ ἱκανοὶ ναῦται διὰ τὸν στόλον. Κατὰ ξηρὰν δὲ δὲν ἡδυνήθη ἡ Πύλη οὐδεμίαν νὰ βάλῃ βᾶσιν εἰς τοὺς Ἀλβανούς, οἵτινες, ὅπου ἡδύναντο, παρεμπόδιζον τὰ πολεμικὰ σχέδια τῶν Τούρκων, ὅπως παρταθῇ ὁ πόλεμος. Ἐν ταῖς καθαρῶς ὀθωμανικαῖς ἐπαρχίαις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γείνωσι μεγάλαι στρατολογίαι καὶ ἕνεκα τῆς ἀποθάρρυνσεως τοῦ λαοῦ, καὶ ἕνεκα τῆς ἐξέψεως τῶν γενιτσάρων καὶ ἕνεκα τῆς ἐλαττώσεως τῶν ἐσόδων. Οἱ ἐμβριθέστεροι τῶν παρατηρητῶν, οἷον ὁ Λήκ (Leake), προέλεγον, ὅτι ἡ Πύλη διὰ τὴν ἐκστράτειαν τοῦ ἔτους 1824 δὲν θέλει δυνηθῇ εἰς οὐδὲν τῶν τριῶν μεγάλων κέντρων, ἥτοι τῆς δυτικῆς, τῆς ἀνατολικῆς, Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου, νὰ συγκεντρώσῃ πλείους τῶν δεκακισχιλίων ἀνδρῶν καὶ ὅμως ἡσθάνετο ἡ Πύλη, ὅτι διὰ τὴν τετάρτην ταύτην ἐκστρατείαν ἔπρεπεν ἀπαραιτήτως νὰ καταβάλῃ πᾶσαν τὴν

δυνατὴν προσπάθειαν, ἐπειδὴ, ἐὰν καὶ αὕτη ἀπέβαινεν εἰς μάτην ὥς αἱ ἄλλαι, δὲν ἠδύνατο ἡ Πύλη νὰ τολμήσῃ νὰ σκεφθῇ περὶ μελλούσης πέμπτης ἐκστρατείας, φοβομένη ἀντεπανάστειν ἐκ μέρους τῶν Ὀθωμανῶν, ἥτις ἤθελεν εἶσθαι κατὰ πολὺ τῆς Ἑλληνικῆς κινδυνωδεστέρα. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ναύαρχοι ἔμπειροι ἔλειπαν καὶ στρατηγοὶ πιστοί. Ὁ φίλος τῶν χριστιανῶν πασᾶς τῆς Σκόδρας, τοῦ ὁποίου ὁ περισσότερος καὶ ἐκλεκτότερος στρατὸς συνέκειτο ἐκ χριστιανῶν καὶ τὸν ὁποῖον ἐθεώρουν νῦν οἱ Ἄλβανοι ἀρχηγὸν τῆς φυλῆς των, ἦτο ἀπαραίτητος μὲν ἀλλὰ καὶ ἐπίφοβος καὶ ὑποπτος σύμμαχος. Ὁ Ὁμέρ Βριώνης, ὁ πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων, γνωστὸν ἦτο, ὅτι δὲν ἀπεμακρύνετο ἀτμένως ἐκ τῆς πρωτεύουσας του, φοβούμενος καὶ τὴν Πύλην καὶ τὸν ἀντίπαλόν του, τὸν Μουσταφᾶν τῆς Σκόδρας, ὅστις ἠπείλειτὰ ἐν τῇ μέσῃ Ἀλβανίᾳ κτήματά του, δυσπιστῶν κατὰ τῶν Ἀλβανῶν ἀρχηγῶν, οἵτινες ἦσαν πρότερον κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἠνωμένοι ὑπὲρ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ.

Ἐν τοιαύτῃ δεινῇ ἐλλείψει καὶ μέσων καὶ ἀνδρῶν ἐμπείρων καὶ πιστῶν ὑπηρετῶν καὶ στραταρχῶν, συνέλαβεν ἡ Πύλη ἀπὸ τοῦδε τὴν σκληρὰν ἀπόφασιν νὰ ζητήσῃ ἑκτακτον συνδρομὴν παρὰ τοῦ τὰ μάλιστα ἐπιφόβου τῶν ἐπιφόβων αὐτῆς συμμάχων καὶ νὰ τῷ προτείνῃ τὴν ἀρχηγίαν τῶν κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν δυνάμεων. Ὁ σύμμαχος οὗτος ἦτο ὁ ἀντιβασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου. Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρᾶκτωρ αὐτοῦ, Νετσίπ Ἰφέντης, ἐστάλη μὲ τὴν ἑκτακτον ταύτην ἀποστολὴν (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1824) εἰς Κάϊρον, ἐνθα ὁ ἀντιβασιλεὺς ὑπεδέχθη αὐτὸν ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει (Ὡ|17 Μαρτίου). Τίνος ὅμως συνδρομὴν ἔπρεπε νὰ περιμένωσιν οἱ ἐγκαταλειμμένοι Ἕλληνες, οἵτινες ἀντὶ τῆς μάτης ἐλπίζομένης χριστιανικῆς σταχυοφορίας οὐδὲν ἄλλο εὔρον ἢ ἀμφίβολον οὐδετερότητα, ἥτις τοὺς ἐγκατέλειπεν εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν προσπαθείας; Καὶ αἱ μικραὶ αὐτῶν δυνάμεις ἦσαν ἤδη ἐντελῶς ἐξηντλημέναι. Οὔτε μέσχα εἶχον πρὸς τακτικὴν διοργάνωσιν τῶν στρατιωτῶν τῆς ξηρᾶς, οὔτε μέσχα πρὸς ἀπότισιν τῶν μισθῶν τοῦ ναυτικοῦ, τὸ ὁποῖον διαρκούσης τῆς τοιαύτης δεινῆς κατχυστάσεως

το ἐπόμενον ὅτι ἤθελεν ἐξοκείλει εἰς ἀγρίαν πειρατίαν. Καὶ οἱ Ἕλληνες εἶχον ἀφορμὰς νὰ δυσπιστῶσι πρὸς τὴν πίστιν, τὴν καρτερίαν καὶ τὴν αὐταπάρνησιν τῶν ὀπλαρχηγῶν των, ὅσον ἡ Πύλη ἔπρεπε νὰ δυσπιστῇ πρὸς τοὺς ὑπηκόους της Ἦσαν ἐν Πελοποννήτῳ περιπεπλεγμένοι εἰς ἐμφύλιον πόλεμον, ὅστις οὐ μόνον ἠπεῖλει νὰ ἀποσύρῃ αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ κοινοῦ τῆς πατρίδος συμφέροντος, ἀλλὰ καὶ νὰ τοὺς ἀφαιρέσῃ τὰς συμπαθείας τῆς Εὐρώπης, καθ' ἣν στιγμὴν ἡ τελευταία των ἐλπίς ἐκρέματο ἀπὸ τοῦ ὅτι εἶχον περιέλθει εἰς θέσιν, ἣτις ἐδικαιολόγει τὴν μετολάβησιν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας των, καὶ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ὑπάρξεώς των, ἣτις εἴλκεε τὰς συμπαθείας καὶ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν εἰς τοιοῦτον βλαθμόν, ὥστε καὶ αὐταὶ αἱ τὰ μάλιστα ἀδιάφοροι τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν κυβερνήταις παρεκινήθησαν νὰ μεσολαβήσωσιν. Εὐτυχῶς ἡ ἐσωτερικὴ αὕτη τῶν Ἑλλήνων διχόνοια δὲν εἶχε προβῇ ἀκόμη εἰς τοσοῦτον, ὥστε νὰ μετασχηματίσῃ εἰς ἀντιπαθείας τὰς ἑνεκὰ τῶν βαιοπραγιῶν τῶν Τούρκων ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον αὐξηθείας συμπαθείας τῆς Δύσεως. Τὸ πνεῦμα τῆς διχονοίας τῶν Ἑλλήνων, τὸ ὁποῖον οὐκ ὀλίγην εἶχε σχίσιν πρὸς τὰ προτερήματα αὐτῶν, τὴν δραστηριότητά των, τὸ πνεῦμά των καὶ τὸ ἀνεξάρτητον τοῦ κινήματός των, εὗρεν εἰς τὰς ιδιότητας ταύτας τὸ ἀντιφάρμακόν του. Οἱ εὐτελεῖς σκοποὶ μεταβατικῆς καὶ ἐντὸς μικροῦ κύκλου περιστρεφομένης ἀρχῆς, ἣτις ἦτο τὸ μῆλον τῆς ἐριδος τῶν κομματάρχων, δὲν ὑπέβαλλον ἐν Ἑλλάδι τοσαύτας φιλοδοξίας, δυναμέναις νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν ἐπανάστασιν πρὸς τὰ ἴδια αὐτῶν τέλη· οἱ ναπολεόντιοι πόθοι τρσοῦτῶν κομματάρχων τῆς νοτίου Ἀμερικῆς ἢ Τούρκων πασάδων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προαχθῶσι καὶ νὰ προσδύσωσιν ἐντὸς τῶν μικρῶν τούτων δημοκρατικῶν κοινοτήτων, καὶ κατὰ τῆς εὐτελοῦς διχονοίας τῶν ἐριζόντων ὀπλαρχηγῶν ἀντέπραπτε παρὰ τῷ πλήθει ἔμφυτος καὶ ὑγιὲς σκέψις· ὥστε αἱ ἐσωτερικαὶ αὐτοὶ ἐριδες, ἂν καὶ ἀηδεῖς, κατέληξαν ὅμως εἰς τὸ σπάνιον ἀποτέλεσμα, ὥστε μὲ ὅλην τὴν ἀναρχικὴν κατὰστασιν τῆς ἐποχῆς, μὲ ὅλην τὴν ἑλλειψιν ἐξωτερικῶς ἐπικειμένου κινδύνου ἐνίκησαν ἐν αὐταῖς οἱ πολιτικοὶ κατὰ

τῶν ἀνταρτῶν, ἡ τάξις κατὰ τῆς ἀταξίας, ἡ παιδεία καὶ ἡ συνειδήσις, ὅσῳ ὀλίγοι καὶ ἂν ἦσαν αὐταὶ ἐν τοῖς ὀλίγοις καὶ μικροῖς, κατὰ τῆς ἀγρίας βίας. Ὡστε κατωρθώθη νὰ σχηματισθῇ δεσμός, οὐ μόνον ἀμφιβόλων συμπαιθεῶν ἀλλὰ καὶ φανερῶν συμπεφρόντων μετὰ τῆς Δύσεως καὶ τοῦ νέου ἐν τῇ μεγάλῃ τῶν ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης οἰκογενεῖα ἀναγεννωμένου μέλους· κατωρθώθη, ὥστε ἡ Ἑλλάς ν' ἀποκτήσῃ σύμμαχον δύναμιν, καθ' ὃν χρόνον ἡ Πύλη ἐζήτει τὴν συνδρομὴν τῆς Αἰγύπτου, ὑλικὴν δηλ. καὶ ἰδανικὴν βυθήειν ἐκ τῶν μελῶν τῶν φιλελευθέρων ἐν Εὐρώπῃ καὶ φιλανθρωπικῶν κύκλων, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας ἡ Πύλη, χαμερπῶς ἔρπουσα καὶ ταπεινουμένη ἐνώπιον κράτους ὑποτελοῦς αὐτῇ, ἐζήτει βοηθὸν κατὰ τῶν ἐκγιάδων τῆς νέαν ὅλως πρόσφατον ἀνατολικὴν δεσποτικὴν δύναμιν. Ἡ λύσις τῆς ὅλης ἐπαναστάσεως, ἡ ἀκμὴ τῆς δυστυχίας τῶν Ἑλλήνων, ἡ σωτηρία τῶν, συγχρόνως δὲ καὶ τὸ ἰδανικὸν κέντρον τῇ, ἐπαναστάσεως αὐτῶν καὶ ἀναγεννήσεως ἔγκειται ἐν τῇ ἐκκτέρῳθεν συναφείᾳ τῆς νέας σχέσεως. Ἐν ἐνὶ δὲ λόγῳ ἔμελλε ν' ἀπορρασιθῇ ἐὰν ἡ Ἑλλάς πρέπη ν' ἀνήκῃ εἰς τὴν Ἀνατολὴν (τὴν Ἑλληνικοχριστιανικὴν ἢ ἰσλαμικὴν Ἀνατολὴν) ἢ εἰς τὴν Δύσιν. Ἐὰν ἡ αἰγυπτιακὴ ἐπικουρικὴ ἐκστρατεία ἐβλάδιζεν ἀνενόχλητος πρὸς τὴν νίκην καὶ ὁ ἀντιβουλὸς ἐλάμβανεν ὡς ἀμοιβὴν τῆς νίκης τοῦ τὴν Κρήτην καὶ τὴν Πελοπόννησον, τότε πρὸς τῇ ἀσιατικῇ τῶν Ὀθωμανῶν ἐκρηκτικῇ τὸ μεγαλείτερον τῶν ἐκρηκτικῶν τῆς Ἀφρικῆς κρατῶν ἤθελε κατακλινθῇ ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς χώρας καὶ ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, καὶ τῇ μὲν Ἀνατολῇ ἤθελε προπαχρσχευάσει νέον θρίαμβον, τῇ δὲ Εὐρώπῃ προσάψει νέον μῶλον. Τοῦτο ὅμως ἀντέβαινον εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, τοῦτο ἐπλήανε τὰς συμπαιθείας τῆς Δύσεως ὑπὲρ τοῦ κινδυνεύοντος λαοῦ καὶ συνέσφιγγεν ἔτι μᾶλλον τὸν μετὰ τῇ Εὐρώπῃ καὶ Ἑλλάδι· σύνδεσμον, τοῦτο παρεκίνησε τέλος καὶ τὰς κυβερνήσεις τῆς Εὐρώπης νὰ τραπῶσιν ἀπὸ τῆς σιωπῆς εἰς λόγους καὶ ἀπὸ λόγων εἰς ἔργα.

Ὅθεν πρῶτιστον ἡμῶν μέλημα θέλει εἶσθαι νὰ ριψώμεν βλέμμα ἀπὸ τῶν δύο τούτων ἀμοιβαίων συμμάχων τῶν διαμυχομένων μερῶν, ἤτοι τῶν Φιλελλήνων καὶ τῶν Αἰγυπτίων.

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

ΚΑΙ

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

IV. ΦΙΛΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΑΙΓΥΠΤΙΟΙ.

α. Αἰ συμπάθειαι τῆς Δύσεως πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα.

Η ΑΠΟΧΗ, ἣν αἱ κυβερνήσεις τῆς Εὐρώπης εἶχον τηρήσει ^{Ἡ πρώτη ἀρχὴ τοῦ φιλελληνισμοῦ.} μέχρι τοῦδε ἀπέναντι τοῦ Ἑλληνικοῦ κινήματος, ἡ συντηρητικὴ σοφιστεία τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσσίας, ἡ ἀδιαφορία τῆς Πρωσσίας, ἡ ἄσκοπος ἐπιφύλαξις τῆς Γαλλίας, οἱ ψυχροὶ ὑπολογισμοὶ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Αὐστρίας, καὶ αὐτὴ ἡ ἐκ Βερώνης ἀπαγόρευσις δὲν κατώρθωσαν νὰ ψυχράνωσι τὰς συμπαθείας, τὰς ὁποίας ἔτρεφον ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης ἅπασαι ἀνεξαρτέτως αἱ χῶραι. Αἱ τύχαι καὶ αἱ πράξεις πάντων τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας ἀγωνιζομένων ἐθνῶν διεγείρουσι τὰς συμπαθείας τῶν ἀνθρώπων· ὅ,τι ὅμως καθίστα τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν πάσης ἄλλης ἐλκυστικωτέραν ἦτο αὐτὸ τὸ ὄνομα τῶν ἐπανάστατησάντων, ἦτο αὐτὴ ἡ γῆ, ἐφ' ἧς συνεκρετέτο ὁ ἄνιστος ἀγὼν κατὰ τῆς βαρβάρου κυριαρχίας, τῆς ὁποίας ἡ ὑπαρξίς ἦτο καὶ νῦν, ὡς καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Λουθήρου, προσβολὴ καθ' ἅπαντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Ἡ ἀναζωπυρηθεῖσα ἀνάμνησις τοῦ πεπτωκότος μεγαλείου καὶ τῶν μακροχρονίων βασάνων, ἐξ ὧν ἠγωνίζετο νὰ ἐξέλθῃ τὸ ἔθνος τοῦτο, τὸ ὑπὸ τῶν στιγμάτων τῆς δουλείας παραμορφωθὲν, συνε-

κίνησαν βαθέως τὴν Εὐρώπην καὶ παρεκίνησαν εὐθὺς ἐξ ὑπαρχῆς τοὺς λαοὺς αὐτῆς νὰ τείνωσι φιλανθρωπῶς καὶ εἰλικρινῶς χεῖρα βοηθείας, πεπεισμένοι ὅτι διὰ τούτου ὀφείλον νὰ ἐκτελέσωσιν ἀρχαίαν καὶ αἱματηρὰν ὑπὲρ τῆς Εὐρώπης ἐκδίκησιν. Ἀπὸ δὲ τῶν πρώτων συμπαθειῶν τούτων μετέβησαν οἱ ἄνθρωποι εἰς τὰς ὑπερβολικὰς ἐλπίδας, ὅταν τὰ ἀνδραγαθήματα τῶν Ἑλλήνων ἐν Χίῳ, ἐν Ἀργολίδι καὶ ἐν Μεσολογγίῳ ἐξῆψαν τὴν φαντασίαν τῶν ἐνθουσιαστῶν καὶ διήγειραν τὸν θαυμασμὸν καὶ αὐτῶν τῶν περισκεμμένων καὶ τῶν ἐναντίων. Πολλοὶ ἦσαν οἱ πιστεύοντες ἐν ἀρχῇ ὅτι ἡ Εὐρώπη ἤθελε κινήσει γενικὴν σταυροφορίαν, ἔτι πλείονες δὲ ὅτι ἡ Ῥωσσία ἤθελε διοργανίσει ἐκστρατεῖαν, μέλλουσαν νὰ ἐπανορθώσῃ κατὰ τὰς εὐχὰς τῶν Ἑλλήνων τὸν βυζαντινὸν θρόνον. Ἀφ' οὗ ὁ Νεΐβουρ (Niebuhr) αὐτὸς ἐξέφραζε τὴν λύπην του, ὅτι ἡ Εὐρώπη προσποιουμένη ὅτι δίδει πίστιν εἰς τὴν αὐταπάρνησιν, ἣν ἐκήρυττεν ὁ Τσάρος, δὲν ἀνέλαβε τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον ὡς πόλεμον χριστιανικόν, ὅπως θεμελιώσῃ νέα κράτη ἐν Τουρκίᾳ καὶ διὰ τοῦ ἀποικισμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας σχηματίσῃ ἀντιρρόπιν κατὰ τῆς Ἀμερικῆς, πῶς ν' ἀπορῇ τις, ὅτι οἱ ἐνθουσιῶδεις ἐβελονταί, οἵτινες ἡτοιμάζοντο νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν τῆς Ἑλλάδος, ἐβλεπον ἤδη τετελεσμένην τὴν ἀναγέννησιν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, καὶ προσέλεγον τὴν ταχεῖαν ἐγκαθίδρυσιν τῶν Ἀμφικτυόνων καὶ τῶν Ἰσθμικῶν ἀγώνων καὶ νέαν ἐποχὴν τῶν τεχνῶν ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ ἀναγεννηθέντος τούτου λαοῦ; Καὶ κατέπεσε μὲν ἐπὶ τοῦ πυρὸς τοῦ πρώτου τούτου ἐνθουσιασμοῦ μετ' οὐ πολὺ δρόσος παγετώδης, ἅμα διεδόθησαν κατὰ τὴν ἐσπερίαν Εὐρώπην αἱ τῶν πρώτων Φιλελλήνων σταυροφόρων ἐκθέσεις, ὧν πολλάκις αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἦσαν οἱ κομισταί. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἐνθουσιαστῶν τούτων εἶχον μεταβῆ εἰς τὴν ποθητὴν των Ἀρκαδίαν, πολὺ ὀλιγώτερον περσευασμένοι εἰς τὰς περιμενούσας αὐτοὺς στερήσεις καὶ κακουχίας, παρ' ὅτι μετέβησαν εἰς Κολομβίαν οἱ Ἀγγλοὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες συνέδραμον τοὺς Κρεόλας. Ἡ παντελής ἔλλειψις ὅλων τῶν ἀναγκαιῶν, εἰς τὰ ὅποια ἦσαν συνειθισμένοι, ὁ ἀπάνθρω-

πος τρόπος τοῦ πολεμεῖν, ἡ ἔλλειψις διαρκοῦς ἐπιτυχίας, ἡ ἄρνη-
 σις πάσης εὐγνωμοσύνης καὶ συμπαθείας ἐκ μέρους τῶν δυσμε-
 νῶς διακειμένων ἐπαναστατῶν, τῶν ὁποίων τὰς εὐχαριστίας ἤλ-
 θον ν' ἀπολαύσῃσι, πάντα ταῦτα ἐψύχραναν, ὡς εἰκός, τάχιστα
 τὸν ζῆλον τῶν ἀπερισκέπτων ἐνθουσιαστῶν. Μόνη ἡ ἐν Μυκῶνσι
 Πανηγρία προσέφερε τὰς ἀνηκούσας χάριτας εἰς τοὺς ξένους
 Φιλέλληνας καὶ ἀνεγνώριζε μετ' εὐγνωμοσύνης, ὅτι ἐγκαταλι-
 πόντες καὶ τὸν πολιτισμὸν καὶ τὰς ἀναπαύσεις των ἤλθον
 ἵνα ἀγωνισθῶσι μετὰ τῶν ἡμιβαρβάρων ἀδελφῶν αὐτῶν· οἱ
 λοιποὶ ὅμως δὲν ἐθεώρουν τὴν ἀφιλοκερδῆ ταύτην ἀφροσύνην εἰμὴ
 ὡς παράδοξον παραφροσύνην. Μόνος ὁ Μαυροκορδάτος ἦτο, ὅστις
 ὑπεδέχετο τοὺς ἐπικούρους τούτους εὐρωπαϊκῶς καὶ εὐρωπαϊκὴν
 φορῶν ἐνδυμασίαν, καὶ ὅστις ἐπεθύμει νὰ εἰσαγάγῃ τὴν εὐρωπαϊ-
 κὴν αὐτῶν ἀνατροφὴν καὶ πειθαρχίαν εἰς τὸν πολιτικὸν καὶ πολεμι-
 κὸν τῶν Ἑλλήνων βίον. Οἱ λοιποὶ Ἕλληνες ἠρέσκοντο νὰ φορῶσι τὸ
 χρυσοκέντητον σαρίκι, τὸ ἐρυθροῦν ὑπόδημα καὶ τὸν πράσινον ἐπεν-
 δύτην (καφτάνι), τὰ ὁποῖα τοῖς ἦσαν ἀπηγορευμένα ἐπὶ τουρκο-
 κρατίας· ἐνέπαιζον δὲ τὰς «βελάδας» τὰς τεινούσας νὰ καταρ-
 γήσωσι τὴν πολύπτυχον αὐτῶν ἐνδυμασίαν, καὶ εἶχον περισσο-
 τέραν πεποίθησιν εἰς τὸν βάρβαρον αὐτῶν τρόπον τοῦ πολεμεῖν
 ἢ εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ (φραγκικὰ) σχέδια καὶ τεχνάσματα. «Πα-
 ποῦτσι ἀπὸ τὸν τόπον σου καὶ ἃς ἦν' καὶ μπαλωμένον» τοιαύ-
 τη ἦτο ἡ σοφία τοῦ ἐθνικοῦ αὐτῶν γυναικικοῦ. Ἐπρεπε νὰ ἦναι
 ἄνδρες μὲ χαρακτῆρα σταθερὸν καὶ προνοητικόν, ἵνα μὴ ἐν κύ-
 κλῳ τοσοῦτον ἀξένῳ καὶ ἐν τοιαύτῃ ἐγγύτητι καὶ ἀπελπισίᾳ
 τῶν πραγμάτων εὐρισκόμενοι ἀπωλέσωσι τὰς φιλελληνικὰς αὐ-
 τῶν συμπαθείας. Οἱλίγοι ἐκ τῶν ἀξίων τούτων ἀνδρῶν, οἷος ὁ
 Γόρδων, ὁ Ρεῦθῶς, ὁ Ἄστιγξ ἐφέροντο ἐνθεν κακείθεν ὑπὸ τῶν
 διαφορῶν αἰσθημάτων τῆς εὐχαριστήσεως καὶ τῆς ἀθυμίας, τῆς
 ἐλπίδος καὶ τῆς ἀμφιβολίας, τὰ ὁποῖα ἠσθάνοντο τότε γε-
 νικῶς οἱ ἄνθρωποι πρὸ τοῦ τέλους τῆς νέας ταύτης ἱστορίας,
 καὶ τὰ ὁποῖα αἰσθάνεται καὶ σήμερον ἔτι ὁ κόσμος, ἐνώπιον τοῦ
 μέλλοντος τοῦ νέου τούτου ἔθνους· ὠμολόγουν δὲ καὶ αὐτοὶ

ἑαυτοῖς τὰς ἀντιθέτους ταύτας ἐντυπώσεις, ἐν αἷς κατὰ τὴν ἀνδρίαν ἢ τὴν δειλίαν, κατὰ τὴν ἐπιείκειαν ἢ τὴν ὀμότητα τῶν συστρατιωτῶν τῶν μετέβαινον ἀπὸ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ εἰς τὴν φρίκην καὶ ἀπὸ τῆς φρίκης εἰς τὸν ἐνθουσιασμόν· ἀλλὰ δὲν ἐπικραίνοντο ἐντελῶς ὑπὸ τῶν ἀντιθέτων τούτων στοιχείων τοῦ ἔθνικοῦ χαρακτῆρος, τῶν ὁποίων εὗρισκον τὴν ἐξήγησιν. Μακρόθεν ὁμως εἰσίων ἐντελῶς τὰ παράπονα τῶν δεδεδωλιασμένων καὶ ἡπατημένων ἐκ τῶν Φιλελλήνων σταυροφόρων, ἀπέναντι τοῦ βεβαίου καὶ βασίμου συμφέροντος, τὸ ὁποῖον διετηρεῖτο ἀκμαῖον ὑπὸ τῶν μεγάλων ἱστορικῶν ἐποχῶν τοῦ πολιτισμοῦ, αἵτινες διεκινδύνευον κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον. Αἱ φιλελεύθεροι ἐν Εὐρώπῃ φατρίαί, αἵτινες μετὰ τὴν κατάπνιξιν τῆς ἐν Ἰσπανίᾳ ἐπαναστάσεως πρὸς μόνον τὸν Ἑλληνικὸν τοῦτον ἀγῶνα ἀπέβλεπον, ὕψωσαν τὴν φωνὴν των ὑπὲρ αὐτοῦ ἐν ὀνόματι τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς φιλανθρωπίας, τῆς θρησκείας, ἐν ὀνόματι τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος· τὰ ἐλαττήρια ταῦτα ἐνέργουν πολὺ ἰσχυρῶς καὶ πανταχόθεν ἐπὶ τῆς κοινῆς γνώμης, ὥστε νὰ μὴ διασλευθῇ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἡ γλισχρότης τῆς παλινορθώσεως καὶ τῆς συντηρητικῆς πολιτικῆς. Κατ' ὀλίγον ἐν ὅλκῃς ταῖς χώραις ἐσυστήθησαν φιλελληνικαὶ ἐταιρίαι πρὸς περίθαλψιν τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀγωνιζομένων καὶ πασχόντων. Προσέφερον δὲ αἱ ἐταιρίαι αὗται τὴν συνδρομὴν των εἰς χρήματα καὶ εἰς ἄνδρας ὡς βραδεῖαν ἀπότισιν ἀρχαίου καὶ ἱεροῦ χρέους ὑπὲρ τῶν εὐεργεσιῶν, ἃς ὁ κόσμος ἔλαβε παρὰ τῆς κοίτης ταύτης τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς παιδείας. Καὶ ὁ τύπος ὕψωσε τὴν δειλὴν αὐτοῦ φωνήν, καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου ἦτο τοσοῦτον ἰσχυρὸς καὶ σύμφωνος ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, ὥστε πεισμηκτωδῶς ἀντέκρουσε πᾶσαν ἀποθάξρυνσιν, καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἰσχυροτέρους τῶν ἐχθρῶν ἐπέβαλε σιωπὴν. Πληθος συγγραμμάτων περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος κατέκλυσε τὴν Γερμανίαν, τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν, ἐπισκιάσαν ἐπὶ τινα χρόνον ὅλην τὴν φιλολογίαν. Τὰ συγγράμματα ταῦτα ἐνδιέφερον ἐξ ἴσου καὶ τοὺς πολιτικούς, καὶ τὰς φατρίας καὶ τοὺς τυ-

χοδιώκτας, καὶ τοὺς λογίους, καὶ τοὺς ποιητὰς καὶ αὐτὸ τὸ εὐαίσθητον γυνκαεῖον φύλον. Οἱ ἀρχαιότεροι περιηγηταὶ τῆς Ἑλλάδος, ὁ Λήκ, ὁ Γέλλ, καὶ ὁ Πουκεβίλλος ὠφελήθησαν ἐκ τῆς εὐνοϊκῆς εὐκαιρίας ἵνα ἐκδώσωσι τὰς σοφὰς αὐτῶν ἱστορίας καὶ περιηγήσεις· πολλοὶ τῶν Φιλελλήνων ἐξέδωκαν τὰ ἀπομνημονεύματα αὐτῶν· ἐν Γερμανίᾳ ἐσυστήθησαν νέαι ἐφημερίδες ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ δώσωσι τροφὴν εἰς τὸ οὐσιωδέστατον τῶν ζητημάτων τῆς ἡμέρας· τὸ ἄπειρον πλῆθος τῶν δημοσιογράφων ἦτο ἐν πλήρει ἐνεργείᾳ, ὅπως διατηρῇ ζωηρὸν τὸ πῦρ τοῦ κατὰ τῶν Τούρκων μίσους διὰ νέων καὶ παλαιῶν ἀντικειμένων, διὰ πρωτοτύπων καὶ μεταφράσεων. Ἡ νεοελληνικὴ φιλολογία, ὅσα ἔφθανον αἱ πληροφορίες τοῦ Λήκ, εἰσῆχθη ἐν βροπῇ ὀφθαλμοῦ εἰς τὴν Γερμανίαν διὰ τοῦ Σικλέρου (Sickler), τοῦ Θεοδώρου Κινδ (Th. Kind) καὶ τοῦ Ἰκεν (Iken)· μετ' αὐτοὺς ἦλθεν ὁ Οὐϊλέλμος Μύλλερ, οὗ μὲ τὰ δημοτικὰ ᾄσματα τῶν Ἑλλήνων, βαδίζων εἰς τὰ ἴχνη τοῦ Γάλλου Φωριέλ, τοῦ κριτικοῦ καὶ ἱστορικοῦ συγγραφέως, ὅστις πλήρης ἀντιακκαδημαικοῦ ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς δημώδους ποιήσεως ἐν γένει, μετέφρασε κατὰ τὸ 1823 ἤδη ὑπηρετῶν τὰ Ἑλληνικὰ συμφέροντα τοὺς Πρόσφυγας τῆς Πάργας τοῦ Βερχέτου (Profughi di Parga di Berchel) καὶ τῷ 1824 ἐξέδωκε τὰ δημοτικὰ ᾄσματα τῆς νέας Ἑλλάδος (Chants populaires de la Grèce moderne), τὰ ὅποια ἐφείλκυσαν καὶ αὐτοῦ τοῦ Γέτου τὴν προσοχὴν, ἔργον, τὸ ὅποιον πρὸ παντὸς ἄλλου ὑπερβιβάσθη ὑπὲρ τῶν Ἑλληνικῶν συμφερόντων, διότι πρῶτον αὐτὸ ἔκαμε καταφανὲς τὸ πνεῦμα καὶ τὰ ἠθικὰ βοηθήματα τοῦ δυστυχοῦς τούτου λαοῦ. Καὶ αὐτὰ τὰ δημοτικὰ ᾄσματα τῆς Σερβίας ἐπροξένησαν τῶρα (κατὰ τὸ 1825) ἐν τῇ γερμανικῇ μεταφράσει τῆς Τάλβης (Κυρίας Ἰακώβου) ἐντύπωσιν, οἷαν δὲν εἶχον προξενήσει κατὰ τὴν ἑκδοσιν τῶν πρωτοτύπων αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Βοὺκ Στεφάνου Βιτς (κατὰ τὸ 1814). Οὐδέποτε τοσαῦται συμπάθειαι συνεκεντρώθησαν εἰς τόσον μικρὰν τῆς γῆς γωνίαν· αἱ εὐχαὶ ὅλων τῶν ἐθνῶν, σχεδὸν ὅλων τῶν τάξεων καὶ ἀποχρώσεων, ἦσαν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Προϊόντων τῶν ἐτῶν τοῦ

πολέμου ἐξέλειπον κατ' ὀλίγον καὶ αἱ ἐναντιότητες τῶν ἀνωτέρων τάξεων. Καὶ πρῶτον ἐτόλμησεν ὁ ἐνθουσιασμός τῶν Γερμανῶν φιλολόγων ν' ἀντισταθῇ κατὰ τῆς πίεσεως τῶν περὶ καταπνίξεως τῆς ἐπαναστάσεως ῥαδιουργιῶν τοῦ Μεττερνίχου· εἴτα δὲ ὁ ποιητικὸς τοῦ λόρδου Βύρων σπινθήρ διέλυσε τὸν πάγον τῶν τορυστικῶν καὶ ἐμπορικῶν τῶν Ἀγγλῶν καρδιῶν· τέλος δὲ ὁ χριστιανικὸς ζῆλος τῶν Γάλλων βασιλικῶν, οἵτινες ἐθεώρουν τὴν Ἑλλάδα Βανδέαν τοῦ χριστιανισμοῦ, διέσχισε τὸ πολιτικὸν σύμβολον τῆς ἰδίας αὐτῶν μερίδος, καὶ ὁ Σατωβριάνδος εἶδε μετ' ἐκπλήξεως τὰς ἀποχρώσεις ὅλων τῶν κομμάτων ὁμοноούσας ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, τὸν Βονάλδον καὶ τὸν Κωνστάντον, τὸν Βεραγγέρον καὶ τὸν Ἀββᾶν Γενούδην, τὴν ἐφημερίδα τῶν Συζητήσεων καὶ τὴν Ἐφημερίδα (Gazette). Μάτην ὑπωπτεύετο ἡ Γαλλία τὰς φιλελληνικὰς ἐταιρίας καὶ ἐθεώρει αὐτὰς ὡς νέαν ἐστίαν ἐπαναστάσεων, ἡ δὲ Γερμανία ὡς συνωμοσίαν κατὰ τῶν καθεστώτων. Ἀγαθοὶ, ἐνάρετοι ἄνδρες, ἀκέραιοι ἔχοντες χαρακτῆρα, ἦσαν ὡς ἐγγυηταὶ μέλη τῶν ἐταιριῶν τούτων, τὰς ὁποίας νὰ συνδράμωσι δὲν ἐδίστασαν ἐπὶ τέλους καὶ αὐταὶ αἱ οἰκογένειαι τῶν ἡγεμόνων, ὧν αἱ κυβερνήσεις εἶχον κατ' ἀρχὰς καταρασθῇ τοὺς Ἕλληνας. Διότι κατ' ὀλίγον πάντες ἐθεώρουν παιδαριῶδες νὰ στρέφωσι τὰς συντηρητικὰς ἀρχὰς τῶν κατὰ τῶν ἐκχναστατῶν τούτων, τοὺς ὁποίους καὶ αὐτὸς ὁ Σουλτάνος δὲν ἤθελε θεωρεῖ παραβάτας τοῦ θείου δικαίου, καὶ νὰ ὑπολαμβάνωσιν ἀναφυόμενον νεώτατον Καρβонаρισμὸν ἐν ἐπαναστάσει, καθ' ἣν ἠνοίγετο πάλιν τὸ πανάρχαιον μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας χάσμα! Καὶ ἀπέναντι τῆς κοινῆς ταύτης γνώμης τῆς Εὐρώπης τοσοῦτον ἀνίσχυρον ἦτο τὸ τοπικὸν ἐθνικὸν συμφέρον κατὰ τοῦ γενικοῦ συμφέροντος τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ πολιτικὴ κατὰ τῆς ἱστορίας, ἡ διπλωματία κατὰ τῆς φιλανθρωπίας, οἱ κυβερνῶντες κατὰ τῶν κυβερνωμένων, ὥστε ἀπ' ἐναντίας ἡ ὁμόφωνος πρόσκλησις τῆς Εὐρώπης εἰσέδυσσε κατ' ὀλίγον εἰς τὰς καρδίας τῶν ἡγεμόνων, καὶ ἠνάγκασε βαθμυδὸν τὰς κυβερνήσεις νὰ ὁμολογήσωσιν, ὅτι τὸ τῆς οὐδετερότητος σύστη-

μα αὐτῶν δὲν ἦτο δυνατόν νά διατηρηθῇ ἐπὶ πλέον, καὶ τὰς ἔφερεν ἐπὶ τέλους· εἰς τὴν ὁδὸν, πρὸς ἣν τὰς ὤθει ἐξ ὑπαρχῆς ἡ κοινὴ γνώμη. Ὅσον μεγάληα προϊόντος τοῦ χρόνου, ὅσον σωτήρια καὶ ἂν ἀπέβησαν τῇ Ἑλλάδι τὰ ὑλικά βοηθήματα τῶν Φιλελλήνων, τὸ μέγιστον ὅμως ἔργον αὐτῶν ἦτο, ὅτι παρεκίνησαν ἐπὶ τέλους τοὺς ἰσχυροὺς τῆς γῆς εἰς πράξεις, ἐντελῶς ἀντιθέτους εἰς τὰς προσφάτους αὐτῶν ἀρχάς καὶ εἰς τὰ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων ἐπιβεβλημένα ἑαυτοῖς καθήκοντα.

Τὴν πρώτην ἐνεργητικὴν συνδρομὴν εὗρεν ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανα-^{Ἡ Γερμανία.}στασις ἐν Γερμανίᾳ, ἐνθα εἰςίγα ἡ πολιτικὴ καὶ ἐνθα οὐδεὶς ἐγωῖστικὸς φραγμὸς περιώριζε τὴν ἔκφρασιν τῆς ἐνθουσιώδους φαντασίας καὶ τῆς φιλανθρώπου γενναιοφροσύνης. Ὁ Ἀλέξανδρος Ἰψηλάντης εὐρισκόμενος ἐν Φωξανίῳ, ἀπέστειλε (κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1821) τὸν ἐνθουσιώδη ἱατρὸν τοῦ Ἡπίτην, ἄνδρα πεπαιδευμένον καὶ πολλῶν γλωσσῶν κάτοχον, μὲ συστατικὰς ἐπιστολάς πρὸς τοὺς ἐν Γερμανίᾳ καὶ Γαλλίᾳ Ἕλληνας καὶ Φιλέλληνας, ὅπως προκαλέσῃ τὴν ἡθικὴν συνδρομὴν τῶν λογίων καὶ τῶν φιλελευθέρων κομμμάτων. (1) Καὶ πρῶτον μὲν μετέβη ὁ Ἡπίτης εἰς Βιέννην ὅθεν οἱ φίλοι τὸν ἀπέστειλαν κατεσπευσμένως ἐμπρὸς, φοβούμενοι μὴ πάθῃ ὅ,τι ἔπαθεν ὁ 'Ρήγας' πανταχοῦ δὲ τῆς Γερμανίας τῷ ἐγένετο φιλογενὴς καὶ φιλόξενος ὑποδοχὴ, ἐν Μονάχῳ, ἐν Λειψίᾳ καὶ Δρέσδῃ, ἐν Γοττίγγῃ καὶ Ἰένῃ, ἐν Βερολίνῳ καὶ Ἀνοβέρῳ, ἐν Ἀμβούργῳ καὶ Κιέλῳ. Ὁ ἐν Μονάχῳ Θύρσιος καὶ ὁ ἐν Λειψίᾳ Κρύγιος (Krug) ἦσαν ἰδίως ἐκ τῶν φίλων του, οἵτινες οὐτε περιέμενον οὔτε ἀνάγκην εἶχον τῆς προσκλήσεως αὐτοῦ, ὅπως καταβάλλωσι τὰς γενναίας αὐτῶν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος προσπάθειάς. Ὁ Θύρσιος ἐπειρᾶτο νά διαδίδῃ διὰ τῆς Γενικῆς ἐφημερίδος ἀκριβεῖς εἰδήσεις καὶ πληροφορίας περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ κινήματος καὶ ν' ἀντικρούῃ τὰς ὑποψίας τῆς Αὐστρίας περὶ σχέσεως ὑπαρχούσης μεταξὺ τοῦ Καρβοναρισμοῦ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως,

(1) Φιλήμων. 4, 93 κ. ἐξ. Τὸ γαλλιστὶ ἐκδοθὲν σύγγραμμα «Σκέψεις περὶ τοῦ ἐνεστώτος πολέμου μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων,» ὑπὸ Ἑλλή-
γος ἐν Παρισίοις 1821, φαίνεται ὅτι ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν ἀποστολὴν του.

ἥς ἡ ἔκρηξις τῷ προηγέθῃ κατὰ τὸ 1813 ἤδη ὑπὸ τοῦ Κοραΐ. Ὁ δὲ Κρύγιος εἶχεν ἤδη κατὰ τὸ Πίσχα ἐκδώσει πρόγραμμα περὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος· μετὰ ταῦτα δὲ (20/1 Αὐγούστου) ἐξέδωκε προκήρυξιν, δι' ἧς προὐκάλει τὴν σύστασιν φιλελληνικῶν ἐταιριῶν πρὸς συλλογὴν χρηματικῶν συνδρομῶν ὑπὲρ τοῦ ἐξοπλισμοῦ φιλοπολέμων Φιλελλήνων. Εἰς ταύτην προσετέθη ἡ προκήρυξις (24/5 Αὐγούστου) τοῦ πρώην λοχαγοῦ τῆς πολιτοφυλακῆς Δάλβεργ (von Dalberg), ὅστις ὑπέσχετο νὰ ὁδηγήσῃ σῶμα ἐθελοντῶν, καὶ ὡς τόπον συγκεντρώσεως ἐπρότεινε τὴν πόλιν Ὀφειμβάχην διὰ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ βαρῶνου Γάγερν, ὅστις κατὰ τὸν Ιούνιον ἤδη εἶχεν ὑψώσει ἐν τῇ βουλῇ τῆς Δαρμστατῆς τὴν φωνὴν του ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Πάντα ὁμοῦς τὰ διαβήματα ταῦτα ἐγένοντο ἐπὶ προσδοκίᾳ τῆς συμπράξεως τῶν ἀνακτοβουλίων καὶ τῶν κυβερνήσεων, ἐπὶ τῇ προϋποθέσει ῥωσικῆς ὑποστηρίξεως πρὸς τὰ νῶτα τῆς ἐταιρείας, καὶ ἐπὶ τῇ αἰμοχαρεῖ ἐλπίδι γενικοῦ κατὰ τῆς Τουρκίας πολέμου. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ αἱ προσδοκίαι αὗται καὶ αἱ ἐλπίδες ἀπεδείχθησαν μάταιαι. Ἡ διάδοσις τῆς προκηρύξεως τοῦ Κρυγίου ἀνεστάλη (κατὰ τὸν Σεπτέμβριον), ὁ Θύρσιος ἐμποδίσθη διὰ ῥητῆς διαταγῆς νὰ ὑπερασπίζεται δημοσίως τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα, ἡ Αὐστρία ἀντιπαρετέχθη ἀποτόμως καθ' ὅλων τῶν φιλελληνικῶν κινήματων, καὶ ὁ Μυνήτωρ καὶ αἱ γαλλικαὶ ἐφημερίδες ἐχλεύαζον καὶ ἐξέφραζον ὑποψίας πρὸς τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν νέων Γευτόνων. Ἐν τοσούτῳ εὐρίσκοντο αἱ κυβερνήσεις τῶν μικροτέρων κρατῶν ἀμφοτέρωθεν ἐν ἀμηχανίᾳ· ἡ ἀστυνομία ἐλάμβανε μέτρα ἄνισα καὶ ἀβέβηχα· τοῦτο δὲ παρεκίνησε τοὺς ἐνθουσιαστὰς νὰ ἐξακολουθήσωσι καὶ παρὰ τὴν θέλησίν της τὰς ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων προσπάθειάς των. Ἡ Δίαιτα εἰσίγα. Αἱ ἐφημερίδες τοῦ Βερολίνου ἐξέδιδον ἀκωλύτως ἄρθρα ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἐν δὲ τῷ θεάτρῳ τῆς Δρέσδης παριστανομένης τῆς Μίνας τοῦ Βάρνχελμ (τοῦ Λεσσίγγου) ἠγέρθησαν ζωηρὰ ζητωκραυγαί, ὅταν ὁ Παῦλος Βέρνερὸς εἶπεν ὅτι ἐκστρατεύει οὐχὶ κατὰ τῶν Περσῶν (ὡς λέγει τὸ δράμα) ἀλλὰ κατὰ τῶν Τούρκων. Μεγάλῃ ὑπῆρχεν ἡ

κίνησις μεταξὺ Μαίνου καὶ Νέκαρ, ἐν Φραγκοφορτίῳ, ἐν Μαγουν-
 τίᾳ, ἐν Ὄφρεμβάχῃ καὶ Εἰδελβέργῃ. Ἐταιρίαι συνεστήθησαν (ἀπὸ
 τοῦ Αὐγούστου) ἐν Στουτγάρδῃ, Δαρμστάτῃ, Ὀμβούργῳ, Φραγκο-
 φορτίῳ καὶ ἀλλαχοῦ. Ὡσαύτως καὶ ἐν Εἰδελβέργῃ, ἐνθα ὁ γη-
 ραὶὸς Φόσσιος, ὁ σεβάσμιος τοῦ Ὀμήρου μεταφραστῆς, ἔδωκεν
 ἀπὸ τῆς μικρᾶς αὐτοῦ καὶ ὑπὸ εὐτελοῦς συντάξεως συντηρουμέ-
 νης περιουσίας χίλια φορίνια, «ὥς ἐλάχιστον ἔρανον τοῦ μεγά-
 λου ἐκείνου χρέους, τὸ ὁποῖον ὀφείλεται ὑπὸ τῆς Εὐρώπης εἰς
 τὴν Ἑλλάδα διὰ τὸν πολιτισμὸν καὶ τὰ φῶτα.» (1). Εἰς τὰς
 γερμανικὰς ταύτας ἑταιρίας προσετέθησαν μετ' οὐ πολὺ καὶ αἱ
 Ἑλβετικαὶ, ἡ τῆς Ἀρωβίας (Aarau), τῆς Βέρνης (κατὰ τὸν Σε-
 πτέμβριον) καὶ ὀλίγον μετὰ ταῦτα (κατὰ τὸν Νοέμβριον) ἡ τοῦ
 Ζουρίχου, ἥτις μέχρι τοῦ 1825 κατεῖχε τὴν πρώτην θέσιν, πρὶν
 γείνη ἡ Γενεύη τὸ μέγα τοῦ φιλελληνισμοῦ κέντρον. Βοηθείᾳ τῶν
 ἑταιριῶν τούτων καὶ ὑποκινήσει τῆς Γερμανίας ἀπέπλευσε κατὰ
 τὸ θέρος τοῦ πρώτου ἔτους τοῦ πολέμου (6/18 Ἰουλίου 1821)
 τὸ πρῶτον σῶμα τῶν Φιλελλήνων, συγκείμενον ἐξ ἀνδρῶν διαφό-
 ρων ἐθνικοτήτων, ἐκ Μασσαλίας ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πλοίου, ἐφ' οὗ
 μετέβη εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Μαυροκορδάτος· τέσσαρα ἄλλα σῶ-
 μακτα ἐξεστράτευσαν κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ αὐτοῦ ἔτους· δύο
 δὲ ἄλλα ἐν ἀρχῇ τοῦ δευτέρου ἔτους (12|24 Ἰανουαρίου 1822).
 τὸ τελευταῖον σῶμα περιεῖχε καὶ τὸν στρατηγὸν Νορμάννον. Μὲ
 τὸ ὄγδοον ὅμως σῶμα, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1822
 ἀπέπλευσεν ἐκ Μασσαλίας ἤρχισαν ν' ἀναχαιτίζωνται αἱ ἀπο-
 στολαὶ αὐταί, ὅτε ὁ ζῆλος ἔφθασεν εἰς τὴν ἀκμὴν του. Ἡ διοί-
 κησις τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἀπέστειλε κατ' ἐκείνην τὴν ἐπο-
 χὴν Κεφαλᾶν τινα διὰ οἰκονομικὰς ὑποθέσεις εἰς Γερμανίαν, ὅπως
 μεταφέρῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα γερμανικὸν λεγόμενον λεγεῶνα, ὅστις
 ὠδηγήθη εἰς Μασσαλίαν παρὰ τοῦ δραστηρίου Ἑρνέστου Αἰμιλίου
 Ὁφμάννου ἐκ Δαρμστάτης. Ὁ ἀριθμὸς του ἦτο προσδιωρισμένος
 εἰς 600 ἄνδρας, ἀλλὰ μόλις 200 ἐστρατολογήθησαν, καὶ ἡ γαλ-

(1). Ὁρα v. Klüber, Ἱστορία τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος σελ. 594.

λική κυβέρνησις παρενέβαλεν αἰφνης προσκόμματα εἰς τὴν διὰ τῆς Γαλλίης διάβασίν των, διότι ἡ ἐν Βερώνῃ σύνοδος εἶχε μεταβάλει ἀπροσδοκῆτως τὴν πολιτικὴν τῶν ἀνακτοβουλίων καὶ καταστείλει τὴν κοινὴν γνώμην. Δυστυχῶς δὲ καὶ ὁ Κεφαλᾶς κατεχράσθη αἰσχροῦς κατὰ τὴν ἀποδίβασιν τὰ πολεμεφόνδια καὶ ἐγκατέλιπε τὸ σῶμα. Πάντα ταῦτα διετάρχξαν τὴν μέχρι τοῦδε δραστηριότητα τῶν γερμανικῶν καὶ ἐλβετικῶν ἐταιριῶν, καὶ παρεμπόδισαν τὰς περαιτέρω ἐπιτυχίας των. Ἀνεπτερώθη ὀλίγον ὁ ἐνθουσιασμός, ὅτε κατὰ τὸ τρίτον τοῦ πολέμου ἔτος (Ἰανουάριον 1823) 160 Ἕλληνες ὁδοιπόροι, οἵτινες ἀπὸ τῆς ἀσιατικῆς Ῥωσσίας μετέβαινον διὰ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν πατρίδα των καὶ ὑπὸ τῆς ἐταιρίας τοῦ Ζουρίχου μετὰ πολλοῦ κόπου μετεκομίσθησαν εἰς Μασσαλίαν, ἐσύστησαν ἐκ νέου εἰς τοὺς Ἐλβετοὺς διὰ τῆς εὐγλωττίας τῆς δυστυχίας καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα τῆς πατρίδος των. Καθ' ὅλον ὅμως αὐτὸ τὸ διάστημα, εἴτε ὑπερισχόντων τῶν ἐλληνικῶν ὕπλων εἴτε διατηρουμένης τῆς αὐτῆς καταστάσεως, αἱ πρὸς τὰς ἐταιρίας ταύτας πεμπόμεναι συνδρομαὶ ἦσαν εὐτελεῖς πολὺ, (1) καὶ ἐχρησίμευον εἴτε εἰς διατροφήν τῶν ἐθελοντῶν εἴτε εἰς μικρὰς πρὸς τὸν Μαυροκορδάτον χρηματικὰς ἀποστολάς. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀκίνδυνον ἔλθασιν τῶν ἐτῶν 1823 καὶ 1824 κατέπεσεν ὁ ἐνθουσιασμός τῶν Γερμανῶν σχεδὸν ἐντελῶς ἐν μέρει μὲν εἰς θεβισμένον, ἐν μέρει δὲ εἰς ἀκούσιον λήθαργον, μέχρις οὗ πάλιν ὁ κίνδυνος τῶν μετὰ ταῦτα ἐτῶν ἐξήγειρεν ἐκ νέου ἐκ τοῦ ληθαργίου τούτου μετὰ μεγαλειτέρας ἔτι ἐπιτάσεως τὰς συμπαθείας τῶν Φιλελλήνων.

Ἡ Ἀγγλία Χαρακτηριστικὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ φιλελληνισμοῦ ἦτο, ὅτι αἱ συμπάθειαι καὶ αἱ συνδρομαὶ τῆς Δύσεως διετέλουν μᾶλλον περιορισμέναι ἐφ' ὅσον ὁ ἥλιος τῆς τύχης τῶν Ἑλλήνων ἠδύνατο νὰ δισχίζῃ θριαμβευτικῶς τὰ τοῦ πολέμου νέφη, πρὸς δὲ τούτοις ὅτι ἀμέσως ἐξηγείροντο ἅμα μέγιστα δεινὰ κατε-

(1) Ἡ ἐν Στουτγάρδῃ ἐταιρεία εἶχε συλλέξει ἀπὸ τῆς 31^{ης} Αὐγούστου 1821 μέχρι τῆς 19^{ης} 31 Μαρτίου 1823 φιορίνια 27,692.

τάρακτον τὰ πνεύματ'α, καὶ ὅτι αἱ συνδρομαὶ ἔρρεον ἐπὶ τοσοῦτον ἀφθονώτεραι καὶ περισσότεραι καθ' ὅσον ἡ ἀπελπισία κατέβαλλε τοὺς Ἕλληνας. Οὕτως ἡ καταστροφή τῆς Χίου ἔδωκε μεγαλειτέραν ἐπίτασιν εἰς τὰς φιλελληνικὰς ἐταιρίας, ἀλλ' ἡ ἐνίσχυσις τῆς Πύλης διὰ τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἐπικουρικοῦ στρατοῦ ἦτο τὸ συμβᾶν, τὸ ὁποῖον ἔφερεν εἰς τὴν ἀκμὴν των τὰς ἐταιρίας ταύτας καθ' ὅλα τὰ ὅρεια τῆς Εὐρώπης κράτη. Μόνη ἡ Ἀγγλίξ διέφερε κατὰ τοῦτο, διότι ἐζήτει νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν ἐτῶν τοῦ θριάμβου τῶν Ἑλληνικῶν ὅπλων λαμβάνουσα μέρος, τὸ ὁποῖον ἀπέβλεπε τὰ ἰδιαίτερα αὐτῆς συμφέροντα. Τὴν ἀδιαφορίαν τοῦ φιλελευθερωτάτου τούτου τῶν ἐθνῶν πρὸς ἀγῶνα, ὅστις συνεκίνει ἅπασαν τὴν ὑφήλιον, ἐθεώρουν οἱ αὐτόπται ξένοι, καὶ δικαίως, σχεδὸν ὡς ἀμβλύτητα αἰσθημάτων ἢ ἄλλειψιν συνέσεως. Ἀλλὰ παρὰ τῷ περιεσκεμμένῳ τούτῳ λαῶ ἀσαφὲς ἐμπορικὴ ἀντιζηλία εἶχε μεταβάλει τὸ φυσικώτατον ἀνθρώπινον συμφέρον εἰς ἐθνικὴν ἀποστροφήν· ἡ περὶ τῶν Ἰονίων νήσων φροντίς, καὶ ὁ φόβος ῥωσικῶν βραδουργιῶν κατέπνιξαν ἐν ἀρχῇ καὶ αὐτὴν τὴν φωνὴν τῆς φιλελευθέρου μερίδος. Αἱ ὑπουργικαὶ ἐφημερίδες ἐξετόξευσον πικρὰ θέλη κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν· ὁ Ταχυδρόμος ἐχλεύαζε τὸ Ἑλληνικὸν «μηδενικὸν» τὸ παράρτημα ἐκείνο τοῦ μεγάλου δυσκινήτου ὄγκου, τοῦ ἐθωμανικοῦ κράτους, καὶ ἀπροκαλύπτως ἔλεγε περὶ τῆς πτώσεως τῆς Ἑλλάδος μὲ τόνον, ὃν τοῦλάχιστον ἡ αὐστριατικὴ διπλωματία εὐσχήμως ἀπέκρυπτεν. Μάτην ἐμέμφοντο ἐφημερίδες τινὲς διὰ πικροτάτων σαρκασμῶν τὸ φιλότουρκον τῶν ὑπουργῶν, τὴν συμμαχίαν ταύτην μεταξὺ τῆς τουρκικῆς νομιμότητος καὶ τοῦ ἀγγλικοῦ Τορϋϊσμοῦ, ὅστις «ἐθεώρει τὸ μεταξωτὸν σχοινίον ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς προφυλακὴν τοῦ συστήματος τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ συγκεντρώσεως καὶ τοῦ νεωτισμοῦ.» Μάτην ἐξεδίδοντο αἱ προκηρύξεις περὶ συστάσεως φιλελληνικῶν ἐταιριῶν. Ὁ πρῶτος κατάλογος συνδρομητῶν, ὃν ἤνοιξεν ἐν Λονδίνῳ ὁ διάσημος ἐν τῷ φιλογολογικῷ κόσμῳ Λαμπριέρ (Lamprière) οὐδὲν ἔσχεν ἀποτέλεσμα. Μόλις ἀφ' οὗ ἔγεινε γνωστὴ ἡ καταστροφή τῆς Χίου καὶ συγχρόνως ἡγγέλθησαν τὰ ἀνδρα-

γαθήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, τὰ ὅποια καὶ αὐτὸς ὁ μισέλ-
λην Ἀνατολικὸς Παρατηρητὴς συνέκρινε πρὸς τὸ ἀνδραγάθημα
τοῦ Λεωνίδου, ἀφ' οὗ τὸ ὁδοιπορικὸν τοῦ Οὐαδιγκτῶνος (**Wad-
dington**) ἐξέθετε τὰ τρομερὰ δεινὰ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν νήσων,
ἐνθα εἰκοσακισχίλιοι ταλαίπωροι πρόσφυγες διήγον ἐν τῇ ἐσχάτῃ
ἀπελπισίᾳ, τότε μόλις παρεκινήθησαν οἱ Κουάκεροι νὰ συλλέ-
ξωσι συνδρομὰς τοῦλάχιστον ὑπὲρ τῶν δυστήνων τούτων ἀνθρώ-
πων, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἔπραξαν ἐν κρυπτῷ καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπι-
δείξεως. Ἦρχισε τότε ἡ κίνησις καὶ ἐν Ἐδιμβούργῳ καὶ ἐν τῇ πό-
λει **Leeds**, καὶ παρακινήθεντες ἐντεῦθεν ὕψωσαν οἱ Οὐίγοι ἐν τῇ
κάτω Βουλῇ (κατὰ τὸν Ἰούλιον 1822) τὴν φωνήν των, καὶ ὁ Ἑρ-
σκη ἐδημοσίευσεν ἔγγραφον, (1) ἐν ᾧ ἐκατηγόρει πικρῶς τὴν
συμμαχίαν μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Τουρκίας, τὴν ἀδελφοποιεῖαν
μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ Σουλτάνου, ἥτις οὐκ ὀλίγον μῶμον
προσάπτει εἰς τὸ ἔθνος σύμπαν μέχρις οὗ δὲν ἐξίλασθῇ ἡ κα-
ταστροφή τῆς Χίου. Ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ φωναὶ ἤθελον μείνει ἄ-
νευ ἀποτελέσματος ἀπέναντι τῆς ῥητῆς ἐναντιότητος τῶν ὑ-
πουργῶν, ἐὰν ὁ θάνατος τοῦ Καστελρήγου (**Castlereagh**) καὶ
ἡ ῥῆξις τῆς Ἀγγλίας πρὸς τὰς λοιπὰς δυνάμεις περὶ τῶν ἰσπανι-
κῶν πραγμάτων δὲν μετέβαλλον τὴν ὅλην πορείαν τῆς ἀγγλικῆς
πολιτικῆς. Μόλις ἀπὸ τῆς ὑπουργείας τοῦ Κάννιγγος ἔλαβεν ἡ
ἐφημερὶς **Quarterly Review** ἡπιώτερον καὶ φιλικώτερον πρὸς
τοὺς Ἕλληνας ὕψος· ἕκτοτε καὶ αἱ συνδρομαὶ ἐν Λονδίνῳ καὶ
προσπαθεῖα τοῦ **Mr Crie** ἐν Ἐδιμβούργῳ ἔσχον ἂν ὄχι μεγάλα
ἀλλὰ τοῦλάχιστον καλλίτερα ἀποτελέσματα. Καὶ ἐν τῇ πρω-
τευούσῃ δὲ ἐσυστήθη τότε παρὰ τῶν μελῶν τῆς ἀντιπολιτεύ-
σεως φιλελληνικὴ ἐταιρία, ἥτις ἀπέστειλε τὸν συνταγματάρχην
Λέστερ Στάνωπα, κόμητα τοῦ Ἀρρίγκτῶνος (**Leicester Stanhope
Earl of Harrington**) εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ Ἐλβετίαν ὅπως συ-
νενηνοθῇ μετὰ τῶν ἐταιριῶν τῆς ἡπείρου Εὐρώπης, παρὰ τῶν ὁ-

(1) Ἐπιστολὴ περὶ τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὸν κόμητα Λιδέρπολιν. Ἐν
Λονδίνῳ 1822.

ποιῶν κατώρθωσε νὰ συστηθῇ φιλελληνικὴ ἑταιρεία ἐν Ἑλλάδι, ἥτις νὰ φροντίζῃ περὶ τῆς παραλαβῆς καὶ τῆς διαχειρίσεως τῶν βοηθημάτων. Τότε τέλος ἐνθαρρυνθέντες ὑπὸ τῆς ἐπιτυχίας τῶν Ἑλληνικῶν ὅπλων κατὰ τὰ ἔτη 1822 καὶ 1823 ἀνεφάνησαν καὶ νέου εἶδους ἐνδιαφερόμενοι, οἵτινες ἦσαν πρόθυμοι νὰ συνδράμωσι τὴν ἐξηντλημένην Ἑλλάδα διὰ δανείου. Ὁ Ἀρειοπαγίτης Κεφαλᾶς εἶχε μεταβῇ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον κατὰ τὸ 1822 ἤδη εἰς Γερμανίαν· μετὰ δὲ ταῦτα ὁ κόμης Μεταξᾶς, ἀποπεμφθεὶς ἐκ Βερῶνης, ἐνεπιστεύθη μέρος τῆς πληρεξουσιότητός του εἰς τὸν Γάλλον συνοδοιπόρον του, τὸν Ἰωαννίτην Ἰορδάνην (Jourdain), ὅπως ζητήσῃ ἐν Γαλλίᾳ δάνειον. (1). Ἐλθὼν εἰς Παρισίους (κατὰ τὸν Μάρτιον 1823) συνῆψεν ὁ Ἰορδάνης μετὰ τῆς ἐκεῖ ἐπιτροπῆς τοῦ τάγματος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου διαπραγματεύσεις, καὶ ὑπέγραψεν, ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ἐν Πανόρμῳ τῆς Σικελίας ἀρχηγείου τοῦ τάγματος, προκαταρκτικὴν σύμβασιν μετὰ τοῦ προέδρου Δωβέρνου (d' Auvergne) 6/18 Ἰουλίου. Οἱ ἐν Παρισίοις ἀγύρται ἱππόται ὀπισθεν τῶν ὁποίων ὁ Κάνιγκ ἐνόμιζεν ὅτι ἔβλεπε κρυπτομένουσ τοὺς πράκτορας τοῦ Σατωβριάνδου, ἐθεώρησαν τὴν εὐκαιρίαν κατὰλληλον ὅπως ἀνακτήσωσι τὴν ἐπιβρόχην καὶ τὴν ἀρχαίαν τοῦ τάγματός τῶν κυριαρχίαν. Ἀμφότεροι οἱ ὑψηλοὶ συμβελλόμενοι διὰ τοῦ συμβολαίου ἐκείνου ἐγγυῶντο ἀμοιβαίως «τὴν ἀκεραιότητα τῆς ἐνεστώσης αὐτῶν ἐξουσίας». Τὸ τάγμα παρητεῖτο τῶν ἀρχαίων αὐτοῦ ἀξιώσεων ἐπὶ τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἐλάμβανεν εἰς ἀνταλλαγὴν τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς Ρόδου, τῆς Καρπάθου καὶ τῆς Ἀστυπалаίας καὶ μέχρι τῆς κυριεύσεως καὶ τῆς Σύρου, τῆς Σαπιένζας καὶ τινων ἄλλων μικρῶν νήσων. Οἱ δὲ ἱππόται ὑπεχρεοῦντο νὰ διενεργήσωσι δάνειον 10 ἑκατομ. φράγκων καὶ ἀπέστειλαν μετὰ τοῦ Ἰορδάνου ἓν ἐκ τῶν μελῶν των μὲ ὁδηγίας, αἵτινες κατεδείκνουν μὲ ὅλην τὴν ἀφέλειαν τοὺς σκοποὺς τῶν Ἰωαννιτῶν. Ἦθελον οἱ ἄνθρωποι οὗτοι νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος,

(1) Jourdain. 2, 187 κ. ζ.

ὅπως ἀνεύρωσι πάλιν ἐκεῖ τὴν ἀπολεσθεῖσαν αὐτῶν ὑπαρξιν, ἤθελον νὰ πληρώσωσι τὰ κενὰ αὐτῶν ταμεῖα ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν λαφύρων, καὶ νὰ ἐπανορθώσωσι τὴν ἀπολεσθεῖσαν αὐτῶν πίστιν διὰ τῆς Ἑλληνικῆς εὐτυχίας· ἐνόμιζον, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἐν τῇ μετὰ τὸ ψήφισμα τῆς ἐν Βερώνῃ συνόδου ἐγκαταλελειμμένη αὐτῆς καταστάσει δὲν ἠδύνατο παρὰ νὰ ἐπιζητῇ ἀντὶ πάσης θυσίας ἔστω καὶ τὴν ἀμφίβολον αὐτῶν ἐπικουρίαν, διότι ἐπαρουσιάζοντο ἐνώπιον αὐτῆς ὡς οἱ ἱππότες τοῦ δικαίου τῶν ὁποίων μόνον αἱ ὑψηλαὶ οἰκογενειακαὶ σχέσεις ἠδύναντο νὰ ἀναδείξωσι τὴν Ἑλλάδα κρῖλον τῆς μεγάλης τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν ἀλύσεως. Τὸ ἐναέριον τοῦτο μέγαρον διελύθη ὡς πομφόλυξ. Οἱ πονηροὶ Ἕλληνες μετ' ἀγανακτικῆς ἡρνήθησαν καὶ σύμβασιν καὶ ἀπεσταλμένους, καὶ οὐδεὶς εὗρεθῇ ὁ θέλων νὰ χορηγήσῃ χρήματα εἰς τοὺς ἐνδεεῖς ἱππότες. Ἐδελέασαν μὲν οὗτοι ἐν Παρισίοις τὸν γαλλικὸν πατριωτισμὸν, κεντῶντες τὴν κατὰ τῆς Ἀγγλίας ἀντιζηλίαν καὶ προβάλλοντες τὰ μεγάλα τῆς Γαλλίας συμφέροντα, ἀλλ' οἱ τραπεζίται ἀπεῖχον, καὶ ὅταν ἐδοκίμασαν τὴν τύχην των ἐν Ἀγγλίᾳ, αἱ διαπραγματεύσεις ἐματαιώθησαν καὶ πάλιν, ἐπειδὴ καίτοι ὑποσχεθέντες μυστικότητα διέδосαν ἀνοήτως τὴν μετὰ τοῦ Ἰορδάνου συνθήκην. Ἡ ὠφέλεια ὅμως, ἣν οἱ Ἕλληνες ἔλαβον ἐκ τῆς ἀγυρτικῆς ταύτης ἐπιχειρήσεως ἦτο, ὅτι διὰ τῶν ἐν Παρισίοις διαπραγματεύσεων ἐκεντήθη ἡ προθυμία τῶν Ἀγγλῶν κεφαλαιούχων ὅπως παράσχωσι δάνειον εἰς τὴν Ἑλλάδα, πρὸς συνομολόγησιν τοῦ ὁποίου ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις εἶχεν ἀποστείλει πρὸ μικροῦ τὸν ἐξ Ἄρτης Ἀνδρέαν Λουριώτην. Ἐκαμὲν οὗτος ἀπόπειραν ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ Πορτογαλίᾳ, ἀλλ' ἀπέτυχε διότι καὶ τῶν δύο τούτων κρατῶν τὰ οἰκονομικὰ δὲν διέκειντο καλῶς. Μεταβὰς δ' ἔπειτα εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐγνωρίσθη διὰ τοῦ Βλακιέρου (Blaquiere) (ὅστις εἶχε πρότερον ἤδη μετὰ μεγίστης προθυμίας ἐπιληφθῇ τῶν ἀμερικανικῶν συμφερόντων) μετὰ τῶν ἐξοχωτέρων Οὐίγγων, οἵτινες μετὰ συνδιάσκεψιν, γενομένην τῇ 3 Μαρτίου ν. ἀπέστειλαν ἀμφοτέρους, τὸν Βλακιέρον δηλ. καὶ τὸν Λουριώτην, εἰς τὴν Ἑλλάδα,

ὅπως λάβωσιν ἐπιτοπίως πληροφορίας. Μετὰ δέμνηνον ἐν Ἑλλάδι διαμονὴν ἐπανελθὼν ὁ Φιλέλλην Βλακίερος εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἐξωμάλυνε δι' εὐνοϊκῆς ἐκθέσεως (1) τὴν πρὸς τὸ δάνειον ὁδὸν, πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ ὁποῖου εὐρίσκοντο καθ' ὁδὸν τρεῖς Ἕλληνες ἀπεσταλμένοι, ὁ Ὁρλάνδος, ὁ Λουριώτης καὶ ὁ Α. Ζαήμης. Ἡ ἀναχώρησίς των ἀνεβλήθη ἐπὶ τινα χρόνον ἕνεκα τῶν ἐσωτερικῶν τάρachων· ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ βράδυνσις ἀπέβη ἐπὶ καλοῦ, διότι ἔφθασαν εἰς Λονδῖνον εἰς ἐποχὴν (14/26 Ἰανουαρίου 1824), καθ' ἣν ἡ μανία τολμηρῶν ἐπιχειρήσεων εἶχε κυριεύσει τὸν ἐμπορικὸν κόσμον ὅλον. Εἶχον δὲ οἱ ἀπεσταλμένοι οὗτοι ἐντολὴν νὰ συναμολογήσωσιν, ἐπὶ ὑποθήκῃ τῶν Ἑλληνικῶν ἐσόδων καὶ πρὸ πάντων τῶν τελωνείων, τῶν ἀλικῶν καὶ τῶν ἀλειῶν, δάνειον ἐξ 800 χιλιάδων λιρῶν στερλ. τὸ ὁποῖον συνωμολογήθη (9/21 Φεβρουαρίου) μετὰ τῆς ἐταιρίας τοῦ Loughnan O'Brien Ellice and Co. πρὸς 59. (2).

Ὁ Βλακίερος, ὑπὲρ πάντα ἄλλον Ἀγγλον ἀγαπητὸς τοῖς Ἕλλησι καὶ θυμωστὴς τῶν Ἑλλήνων, ὅστις συνέγραψε καὶ ἐνθουσιαστικοτάτην ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως (3), ἠδυνήθη μετ' οὐ πολὺ (19/31 Μαρτίου) ν' ἀποπλεύσῃ ἐξ Ἀγγλίας κομιστὴς τῆς πρώτης δόσεως ἐκ 40 χιλιάδων λιρῶν, τὰς ὁποίας ὤφειλε νὰ παραδώσῃ εἰς τοὺς ἐν Ζακύνθῳ Blake καὶ κόμητα Λογοθέτην καὶ εἰς τὸν ἐν Κορίνθῳ Σαμουήλ Βάρφ (Samuel Barff), παρὰ τῶν ὁποίων πάλιν ἔπρεπε νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὴν Ἑλλη-

(1) Blaquièrre, ἔκθεσις περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τῆς Ἑλλην. δημοσπονδίας, ἀναγνωσθεῖσα 11/23 Σεπτεμ. 1823 ἐνώπιον τῆς ἐν Λονδίῳ Ἑλληνικῆς ἐπιτροπῆς.

(4) Οἱ τραπέζιται ἐκράτησαν τοὺς τόκους πρὸς 5 0/0 τῶν δύο πρώτων ἐτῶν καὶ τὸ χρεόλυτρον 1 0/0 ἐπὶ δύο ἔτη, καὶ ἔλαβον 3 0/0 προμηθείας μεσιτείας κ.τ.τ. καὶ 2 5 0/0 διὰ προμήθειαν τῆς πληρωμῆς τῶν τόκων, ὥστε τὸ ὅλον δάνειον συνεποσοῦτο μετὰ τὴν ἀπώλειαν 56 2 5 0/0 εἰς μόνον 348 χιλιάδας λιρῶν στερλινῶν.

(2) Μετεφράσθη ἡ ἱστορία αὕτη καὶ εἰς τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν. Ἐν Βεῦμαρῃ 1825.

νικήν κυβέρνησιν, μόνον ὁμῶς διαταγῇ τοῦ λόρδου Βύρωνος καὶ τοῦ Λαζάρου Κοντουριώτου. Ἄμχ ὁ Βλακίερος ἤλθε μὲ τὸ ποσὸν τοῦτο εἰς Ζάκυνθον (12|24 Ἀπριλίου) ἤρκεσεν αὐτῇ ἡ εἶδησις τῆς ἀφίξεώς του, ἥτις, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, προὔξενησε μεγίστην ἐντύπωσιν, νὰ ἐνισχύσῃ τὰ μάλιστα τὴν κυβέρνησιν ἐν τῇ κατὰ τῆς στρατιωτικῆς μερίδος πάλῃ. Ἦτο βεβαίως καὶ ἡ συνομολόγησις τοῦ δανείου τούτου καὶ μεγάλης νίκης ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης μεγαλειτέρα ἐπιτυχία. Γνωστὸν ἦτο ἐν Ἑλλάδι, ποσάκις συνέπεια τοιούτων χρηματικῶν συμβάσεων ἦτο ἡ προστάσις τῆς ἀγγλικῆς ὑπεροχῆς καὶ τῆς πολιτικῆς τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως· καὶ ἐν πολλοῖς πολιτικοῖς κύκλοις τῆς Ἀγγλίας ἐθεωρεῖτο ἡ οἰκονομικὴ αὕτη προσέγγισις ὡς πραγματικὴ ἀναγνώρισις τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας.

¹Ο λόρδος
Βύρων.

Ἐν τούτοις εἰς τὴν μεγάλην ταύτην ὑπηρεσίαν οὔτε ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἔλαβεν οὐσιώδες μέρος, οὔτε ὁ λαὸς, οὔτε σχεδὸν αἱ πολιτικαὶ φατρίαί. Ἦτο αὕτη ἔργον ὀλίγων τινῶν ἐξημμένων κεφαλῶν καὶ ῥιποκινδύνων τραπεζιτῶν. Καὶ δυσκόλως βεβαίως ἦτο δυνατόν νὰ κατορθωθῇ τόσον ταχέως καὶ εὐκόλως δάνειον, ἐὰν ὁ λόρδος Βύρων δὲν παρεῖχεν εἰς τὸν Φιλελληνισμόν μεγάλην λαμπηδόνα καὶ εἰς τὴν χρηματικὴν ταύτην ἐπιχείρησιν μεγάλην εὐνοίαν διὰ τῆς στερεᾶς του ἀποφάσεως νὰ λάβῃ προσωπικῶς μέρος εἰς τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα. Ἡ διαγωγή τοῦ ἀνδρὸς τούτου καὶ ἡ ὅλη συμπεριφορὰ του κατὰ τὸν τελευταῖον χρόνον τῆς ἐν Ἰταλίᾳ διαμονῆς του ἦττον παρὰ ποτε εἶχε συντελέσει εἰς τὸ νὰ δοξάσῃ αὐτόν· νῦν ὁμῶς αἰφνης μετεβλήθη ὁ ἀνὴρ εἰς τρόπον, ὥστε τὰ βλέμματα ὅλα τοῦ κόσμου ἐστράφησαν ἐκ νέου καὶ περισσότερον ἢ πρότερόν ποτε πρὸς αὐτόν. Ἰθιούμενος ἐν ὕλαις ταῖς πράξεσι καὶ τοῖς διαθήμασιν αὐτοῦ ὑπὸ πνεύματος ἐναντιότητος πρὸς τὴν πατρίδα του, ἐρρίφθη καὶ ὡς πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα εἰς ἀποτομωτάτην ἀντίθεσιν πρὸς τὸν μικροπρεπῆ ἐγωῖσμόν τῶν συμπολιτῶν του, ὡς νὰ ἤθελε πρὸς καταισχύνῃ αὐτῶν νὰ ἐπκνορθώσῃ τὴν ἀσπλαγχρον διαγωγὴν των δι' ἀφιλοκερδοῦς πράξεως ἀκραιφνοτάτης αὐταπαρνήσεως.

Ἐν τῇ φιλελευθέρᾳ αὐτοῦ τάσει, νὰ μάχηται ἀείποτε κατὰ τοῦ δεσποτισμοῦ, ἐφθόνησε τὴν δόξαν τοῦ λόρδου Κόχραν' ὡς μέλος τῆς Καρβοναρίας ἣτο ἤδη κατὰ τὸ 1821 ἔτοιμος νὰ συνδράμῃ εἰς ἐπανάστασιν ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐπικρατείᾳ, ὅτε ἡ ἐκδοσις τοῦ ἐν Νεαπόλει κινήματος τῷ ἐγέννησεν ἀποστροφὴν πρὸς τὰ Ἰταλικά πράγματα· ἔκτοτε ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἔστρεψεν ὅλον τὸν ζῆλον καὶ τὴν ἀγάπην του πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Καὶ οὐδὲν φανερώτερον τούτου. Ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ ἡδὴ νεότητι ἡ ποίησις, ἡ ἱστορία καὶ τὰ ὁδοιπορικὰ διήγειρον ἐν αὐτῷ σφοδρὰν ἐπιθυμίαν νὰ περιηγηθῇ τὴν Ἀνατολήν. ἤρξατο λοιπὸν τῆς Ἀρολδίου ταύτης περιηγήσεώς του κατὰ τὸ 1809 μετὰ τοῦ **Hobhouse**, μετέβη διὰ τῆς Πορτογαλλίας, τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Μελίτης εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ πρῶτον εἰς τὴν Ἀλβανίαν, ἐνθα ἔμαθε τοὺς μὲν Σουλιώτας νὰ θαυμάζῃ, τοῦ δὲ ἐχθροῦ αὐτῶν Ἀλῆ πασᾶ τὴν μοχθηρὰν καὶ θηριώδη φύσιν νὰ διαβλέπῃ. Ἐντεῦθεν ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας, τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὸν Εὐξεινον Πόντον, καὶ κατὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμονὴν του ἐθέλησε νὰ μιμηθῇ τὸν Λέανδρον, κολυμβῶν μεταξὺ Σηστοῦ καὶ Ἀβύδου. Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἔβλεπεν ἔτι μετὰ περιφρονήσεως πρὸς τοὺς νέους Ἕλληνας, «οἵτινες, ὡς ἔλεγεν, οὐδαμῶς ἀγαπῶσι τὴν χώραν, εἰς ἣν τὰ πάντα ὀφείλουσι» καὶ οὐδεμίαν εἶχε πεποιθήσιν περὶ τῆς ἀναγεννήσεως αὐτῶν οὔτε δι' ἰδίων δυνάμεων οὔτε διὰ ξένης συνδρομῆς. (1) Καὶ ὅμως ἡ καρδία του ἦτο διὰ φυσικωτάτων δεσμῶν προσκεκολλημένη εἰς τὴν γῆν ταύτην, ἐφ' ἧς ἐποίησε τὰ πρῶτα ἄσματα τοῦ Ἀρόλδου, ἐφ' ἧς ἔλαβε τὴν ἔμπνευσιν τῶν θαυμασίων αὐτοῦ ποιητικῶν διηγημάτων (τοῦ Γκιαούρ, τῆς νύμφης τῆς Ἀβύδου, τοῦ Πειρατοῦ καὶ τοῦ Λάρα), ἐν οἷς μετέφερε τρόπον τινὰ εἰς ὑψηλοτέραν ποιητικὴν περιωπὴν τὰ κλέφτικα τραγοῦδια. Καὶ ὅτε ἐτύπωσε τὰ ποιήματά του ταῦτα (1813), καὶ ὅτε ἐν τῷ Γκιαούρ συνέκρινεν ἐν βαθείᾳ ἀθυμίᾳ τὴν ταλαίπωρον τῶν Ἑλλήνων χώραν πρὸς τὸ ὠραῖον πρόσωπον τοῦ νεκροῦ ἀμέσως μετὰ τὴν ἀγωνίαν τοῦ θανάτου, καὶ

(1) Childe Harold. 2,75.

τότε ἀκόμη δὲν ἐσκέπτετο εὐνοϊκώτερον περὶ τῶν δούλων, οἵτινες εἰσὶν ἀνάξιοι πλέον τῆς θαυμασίας αὐτῶν πατρίδος. (1) Ὅτι ὅμως μὲ ὅλα ταῦτα ὁ νοῦς του ἀείποτε ἦτο ἐνησυχολημένος περὶ τὸν λαὸν τοῦτον, κατεφάνη κατόπιν διὰ τοῦ περιφρήμου ὕμνου εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἑλλάδος (ἐν **Don Juan 3**), ὅστις ἐγράφη ἐν ἐποχῇ (1819), καὶ ἣν ὁ κόσμος οὔτε ἰδέαν εἶχε περὶ τῆς ἐπικειμένης ἐπαναστάσεως. Κατ' ἐκείνην ἤδη τὴν ἐποχὴν διέτριβεν ὁ Βύρων ἐν Ἰταλίᾳ. Τῷ 1816 μετὰ τὸ διαζύγιόν του ἤρχισε τὰς περιηγήσεις του, μὴ δυνάμενος νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τοὺς συμπολίτας του, καὶ ἔχων στερεὴν ἀπόφασιν νὰ μὴ ἐπιστρέψῃ πλέον εἰς τὴν πατρίδα. Διὰ τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἑλβετίας διέβη τὰς Ἄλπεις, διέμεινεν ἐπὶ δύο ἔτη ἐν Ραβέννη, εἶτα δὲ ἐν Πίζῃ, ἐξορισθεὶς δὲ ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Γενοῦην, καὶ παραιτηθεὶς τοῦ σαοποῦ νὰ μεταβῇ εἰς Ἀμερικὴν, ἀπεφάσισε προτραπῇ τοῦ Βλακιέρου νὰ ἐπιληφθῇ τῆς ἀρχαίας του κλίσεως, νὰ ὑπηρετήσῃ δηλ. τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἐπανάστασίν της. Εἶδεν ὑπὸ τὰ βλέμματά του καταπνιγόμενον τὸ ἐν Ἰταλίᾳ φιλελεύθερον κίνημα. Ἐπὶ τινὰ πάλιν χρόνον νέας ἔτρεφεν ἐλπίδας, ὅτε ἔτι «ἡ ἰσπανικὴ μυῖα καὶ ἡ ἀττικὴ μέλισσα» ἐκίνουν ὁμοῦ τὰ κέντρα των (2)· εἶτα δὲ ὑπὸ νέων κατελήφθη προσδοκιῶν, ὅτε εἶδεν ἐπὶ τῶν Ἀνδρῶν καὶ τοῦ Ἄθω κυματίζουσιν τὴν αὐτὴν σημαίαν, «στηθεῖσαν καὶ ὑπὸ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ δούλων καὶ ὑπὸ τῶν Εἰλώτων τῆς Δύσεως» (3). Ἐξ ὅλων ὅμως τῶν ὑπὲρ τῆς

(1) Ἐν τῇ Γκιανὸρ τοὺς ὀνομάζει

— stained with each evil that pollutes
mankind, where least above the brutes :
without even savage virtue blest,
without one free and valiant breast.

(2) **Don Juan 9, 28.**

. . . The web of these tarantulas,
increase, till you shall make common cause ;
none but the spanish fly and Attic bee
as yet are strongly stinging to be free.

(3) **Age of Bronze 1823.**

ἐλευθερίας τούτων ἀγώνων ἀνταπεκρίνετο ὁ τῶν Ἑλλήνων περισσότερον εἰς τὰς προσδοκίας του· καὶ τώρα ἐσκέπτετο καὶ ἐφρόνει καλλίτερον περὶ αὐτῶν. Ἐκ Γενούης ἐζήτησεν ἀκριβεῖς πληροφορίας περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἔγραψε παλαινετικὰς καὶ ἐνθουσιαστικὰς ἐπιστολὰς (κατὰ τὸν Μάϊον 1823) πρὸς τὴν ἐν Λονδίῳ Ἑλληνικὴν ἐταιρίαν, ἣτις τὸν ἐνίσχυσεν εἰς τὰ φρονήματά του ταῦτα καὶ τὸν ὠνόμασεν ἀντιπρόσωπον αὐτῆς ἐν Ἑλλάδι. Ἐπιβίβασθεις ἐν Λιβόρνῳ (12/24 Ἰουλίου) ἀπέπλευσεν εἰς Ἀργοςτόλιον τῆς Κεφαλληνίας, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ κόμητος Γάμβα (τοῦ ὁποίου ἡ ἀδελφὴ, ἡ κόμησσα Guiccioli ὑπῆρξεν ἐν Ραβέννη καὶ ἐν Πίζῃ ἐρωμένη του) καὶ ὑπὸ τῶν Ἀγγλων Trelawney καὶ Hamilton-Brown. Ἐκεῖ ἔμεινεν ἐπὶ ἕξ ὁλοκληροῦς ἑβδομάδας ἐντὸς τοῦ πλοίου του καὶ ἀπέστειλε τοὺς συμπολίτας του ὅπως λάθωσιν ἀκριβεῖς πληροφορίας περὶ τῆς καταστάσεως τῆς χώρας καὶ περὶ τῆς φύσεως τῶν ἐν ἐμφυλίῳ πολέμῳ σπαραττομένων μερίδων. Οἱ ἀπεσταλμένοι του εὗρον ἐν Τριπόλει τὸν Κολοκοτρώνην, ὅστις τοῖς εἶπεν ὅλως ἀπροκαλύπτως, ὅτι ἐὰν ὁ Μαυροκορδάτος δὲν παύσῃ νὰ ἐξιδιουργῇ θέλει τὸν καθίσει ἐπὶ ὄνου καὶ τὸν ἀποπέμψει ἐκ τῆς Πελοποννήσου. Ἀφ' ἑτέρου δὲ εὐκολον ἦτο τῷ Μαυροκορδάτῳ νὰ παρυστήσῃ εἰς τοὺς Ἀγγλους ὅτι καλὴ θέλησις, πνεῦμα τάξεως καὶ ὁμονοίας κυβερνητικῆς δὲν ὑπῆρχον εἰμὴ ἐν τῇ μερίδι τῶν πολιτικῶν, τῶν φίλων του. Καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν Βύρωνα ἔγραψεν ὁ Μαυροκορδάτος ἐξ Ὑδρας (9/21 Ὀκτωβρίου), ὅτι ἡ κυβέρνησις εἶναι διηρημένη ὅχι ὅμως καὶ ὁ λαός· ἐὰν δὲ ᾔηται εὐδιάθετος ὁ Βύρων νὰ πράσῃ τὴν συνδρομὴν του εἰς τὴν Ἑλλάδα, πρέπει νὰ γνωρίσῃ ἐκ πρώτης ὕψεως ποῦ κεῖται ὁ κίνδυνος, δηλ. ἐν τῷ πολιορκουμένῳ Ἀνατολικῷ καὶ ἐν τῷ ἀποκεκλεισμένῳ Μεσολογίῳ. Ὅθεν παρσευευσθήν ὁ Βύρων νὰ μεταβῇ εἰς Μεσολόγγιον. Ἀπέπλευσε δὲ ἐκ Ζακύνθου (17/29 Δεκεμβρίου) μετὰ τῆς συ-

(1) Medwin. Διάλογοι μετὰ τοῦ λόρδου Βύρωνος 1824. — Διήγησις τῆς τελευταίας ἐν Ἑλλάδι διαμονῆς τοῦ λόρδου Βύρωνος, ἐρανισθεῖσα ἐκ τοῦ ἡμερολογίου τοῦ κόμητος Π. Γάμβα ἐν Λονδ. 1825.

νοδίας του ἐπὶ δύο πλοίων, ὧν τὸ ἐν φέρον τὸν κόμητα Γάμβαν καὶ ὀκτὼ χιλιάδας Ἰσπανικῶν ταλλήρων συνελήφθη ὑπὸ τουρκι-
τῆς φρεγάτας καὶ μόνον ὡς ἐκ θαύματος ἐσώθη, διότι ὁ κυβερνή-
της τοῦ τουρκικοῦ πλοίου ἀνεγνώρισε τὸν πλοίαρχον τοῦ Ἰονικοῦ,
σώσαντα αὐτοῦ ἄλλοτε τὴν ζωὴν, καὶ ἐν Πάτραις συνηγόρησεν
ὑπὲρ τῆς ἐλευθερώσεως τῶν «Ἀγγλῶν περιηγητῶν». Καὶ ὁ Βύ-
ρων δὲ αὐτὸς ἐκινδύνευσεν νὰ πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν καὶ νὰ
ναυαγήσῃ, μέχρις οὗ τῷ ἐστάλησαν ἐκ Μεσολογγίου πλοῖα ἐπι-
κουρικά. Οὕτω (13|25 Ἰανουαρίου 1825) χαρμωσύνως καὶ ἐν
θριάμβῳ ὑποδεχθεὶς ἦλθεν εἰς τὸ Μεσολόγγιον, ἔνθα ὁ γέρον
Τρικούπης, ὁ πατὴρ τοῦ Σπυρίδωνος, τῷ παρεχώρησε τὴν οἰκίαν
του. Ἡ ἄφιξις τοῦ Βύρωνος ἔθεσεν εἰς κίνησιν τὴν Ἑλλάδα σύμ-
πασαν. Οἱ Ἕλληνες τὸν ἐθεώρουν ὡς σωτῆρα τὸν περιέμενον,
εἶπε μετὰ ταῦτα ὁ πλοίαρχος Δημήτριος πρὸς τὸν Γάμβαν, ὡς
αἱ νέαι χελιδόνες τὴν μητέρα των (1) ὅπισθεν αὐτοῦ ἔβλεπον
τὴν ἀγγλικὴν δύναμιν καὶ τὸ δάνειον καὶ ἐνόμιζον ὅτι καὶ αὐ-
τὸ τὸ βαλάντιον τοῦ Ἀγγλοῦ ἐφέντου ἦτο ἀνεξάντλητον. Πρὸς
δὲ τούτοις, ἐπειδὴ αἱ δόσεις τοῦ δανείου δὲν εἶχον φθάσει, ἔδω-
κεν ὁ Βύρων ἐκ τῶν ἰδίων προκαταβολὴν εἰς τὰς ἐν Μεσολλογ-
γίῳ ὑπὸ χρηματικῆς ἀνεχίας πασχούσας ἀρχάς. Δυστυχῶς ὅμως
ἔτι ἔβλεπε διέψευδε καὶ τὰς μετριοτάτας ἐλπίδας, μὲ τὰς ὁποίας
ἦλθεν. Εὗρεν ἐν Μεσολογγίῳ τὸν συνταγματάρχην Στάνωπα,
ὃν εἶχεν ἀποστείλει ἡ ἐν Λονδίνῳ ἐταιρία πρὶν ἢ γνωρίσῃ τὰ
σχέδια τοῦ Βύρωνος. Οὗτος εἶχε συμφωνήσει μετὰ τῶν ἐν τῇ
ἡπείρῳ Εὐρώπῃ ἐταιριῶν νὰ διοργανίσῃ ἐκ νέου τὰ ὑπολειφθέν-
τα τῶν Φιλελλήνων ἀποσπάσματα ἐτέθη δὲ τὸ σῶμα τοῦτο ὑπὸ
τὰς διαταγὰς τοῦ μηχανικοῦ Πάρρη, ὅστις ἐφοδιασθεὶς ὑπὸ τῆς
ἐν Λονδίνῳ ἐταιρίας διὰ πολεμοφοδίων ἦλθεν ἐπίσης (περὶ τὰ
τέλη Ἰανουαρίου) εἰς Μεσολόγγιον, ἵνα σχηματίσῃ πυροβολικὸν
καὶ συστήσῃ ὀπλοστάσιον. Ἐκτὸς τῶν ἀντιζήλως παρκατηρούντων
τούτων ξένων περιεφέροντο οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος

(1) Ἰακώβου Ἑμερσῶνος ἡμερολόγιον τῆς ἐν Ἑλλάδι διαμονῆς. Ἐν
Λονδίνῳ 1826. 4, 109.

ἐντὸς τοῦ Μεσολογγίου καὶ περίξ αὐτοῦ, καὶ μεταξὺ αὐτῶν οἱ Σουλιῶται, οἵτινες μετὰ τὴν ἐν Καρπενησίῳ μάχην, ἄστεγοι, ἐνδεεῖς καὶ ἀπλήρωτοι συνέρρευσαν ἐνταῦθα καὶ ἦσαν καθ' ἑκάστην περιπεπλεγμένοι εἰς διενέξεις καὶ συγκρούσεις πρὸς τοὺς Μεσολογγίτας. Ἐν ἀμνηχανίᾳ ἔστατο ὁ Μαυροκορδάτος, διοικητὴς τῆς ἐπαρχίας διορισθεὶς, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀτάκτων τούτων σιφῶν. Ἐν τῇ γενικῇ ταύτῃ συγχύσει ἐνεφανίσθη ὡς σωτὴρ ὁ Βύρων μετὰ θάρρους, ἡσύχως καὶ μὲ ἀπροσδοκῆτως πρακτικὴν παρρησίαν. Ἐδίδε συνδρομὰς πρὸς τοὺς σκοποὺς, οὓς εἶχεν ἡ ἐν Λονδίῳ ἐταιρία μὲ τοὺς Φιλέλληνας· καὶ πρότερον ἤδη εἶχε καταπίσει μετὰ τοῦ Στάνωπος τὴν ἐπιτροπὴν νὰ ψηφίσῃ πέντε χιλιάδας γροσίων ὑπὲρ τοῦ στολίσκου, ὃν ὁ Μαυροκορδάτος συνεκέντρων κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν. Πεντακοσίους Σουλιώτας ἔλαβεν ὁ λόρδος ὑπὸ τὰς διαταγὰς του καὶ ἰδίᾳ δαπάνῃ, ὅπως τοὺς ὀδηγήσῃ αὐτοπροσώπως μετὰ τῶν συμπολιτῶν των κατὰ τῆς Ναυπάκτου. Ἡ ἐκτέλεσις ὅμως τοῦ σχεδίου τούτου ἐματαιώθη ἕνεκα τῆς κακῆς διαθέσεως τῶν Σουλιωτῶν, οἵτινες ἐξαρδιουργήθησαν ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων τῆς κυβερνήσεως, τῆς μερίδος δηλ. τοῦ Κολοκοτρώνου. Ἡ ἀλβανικὴ φύσις ἐξεδηλοῦτο ἐν τοῖς ἀγίοις τούτοις πολεμισαῖς, καὶ ἡ σέρησις τοῦ ἀρχηγοῦ των Μάρκου Βότσαρη ἦτο διὰ τοῦτο διπλάσιως ἐπισιθητὴ ἀπήτησαν τὴν πληρωμὴν ἐννεαμῆνου καθυστέρουμένου μισθοῦ πρὶν ἢ ἀναχωρήσωσιν ἐκ Μεσολογγίου. Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη διαγωγὴ τῶν παλαιῶν αὐτοῦ φίλων κατετάραξε τοσοῦτον τὸν ποιητὴν, ὥστε (31 15 Φεβρουαρίου) περιέπεσεν εἰς δυνατὴν ἐπιληψίαν. Καὶ ἄλλως ὅμως ἐπέπρωτο νὰ διαψευσθῶσιν αἱ προσδοκίαι του. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐφόνευσε Σουλιώτης τίς τὸν ἀξιοματικὸν τῆς ὑπηρεσίας ἐν τῷ ὀπλοστασίῳ, Σουηδὸν τινα Σάσσην (Sass) καλούμενον· συλληφθέντος δὲ τοῦ φονέως, διήγειραν οἱ συμπολιταὶ του τοιαύτην στάσιν, ὥστε παρ' ὀλίγον κατεστρέφετο καὶ αὐτὴ ἡ οἰκία τοῦ Βύρωνος, ὅστις ἠπέλησεν ὅτι θέλει ἀναχωρήσει. Τέλος μετὰ πολλοῦ μόχθου κατωρθώθη ν' ἀπομακρυνθῶσιν οἱ ἀνήσυχοι οὗτοι ξένοι εἰς τὰ σύνορα τῆς Αἰτωλοακαρνανίας, ἀφ' οὗ τοῖς

ἔδóθησαν πρότερον τρεῖς χιλιάδες ταλλήρων, τὰ ὅποια προκατέβαλεν ὁ Βύρων. Μόλις ὁμοῦ παρήλθεν ὁ κίνδυνος οὗτος καὶ νέος ἀνεφάνη ὁ Καραϊσκάκης κατακείμενος ἀσθενῆς ἐν Ἀνατολικῷ ἐσκόπευε νὰ μιμηθῇ τὸν προδότην Βαρνακιώτην, καὶ καταδικασθεὶς (2/14 Ἀπριλίου) ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἐξορίαν, ὅθεν μετῆκληθη μετὰ ταῦτα ὑπὸ ἄλλης κυβερνήσεως. Ἐν τοιαύτῃ δεινῇ ἀναρχίᾳ ἐπανελαμβάνοντο συνεχῶς αἱ ἐπιληψίαι τοῦ Βύρωνος. Καὶ καθὼς ἡ ἡθικὴ κατὰστασις οὕτω κατέσκαπτε καὶ τὸ κλίμα τὴν ἀσθενῆ τοῦ εὐγενοῦς λόρδου ὑγείαν ὁ κακὸς καιρὸς δὲν τῷ ἐπέτρεπε νὰ κάμῃ τὴν συνειθισμένην κίνησιν· συνεπεία δὲ ψύξεως προσεβλήθη ὑπὸ ἐγκεφαλίου, ὅστις ταχέως ἐθανάτωσε τὸν δυστυχῆ μάρτυρα (7/19 Ἀπριλίου). Οἱ Ἕλληνες αὐτοῦ φίλοι ἔμειναν ἐπὶ τῇ ἀπροσδοκίᾳ ταύτῃ συμφορᾷ ὡς «ἄνθρωποι αἴφνης τυφλωθέντες». Βαθὺ πένθος διεχύθη καθ' ὅλην τὴν πόλιν τοῦ Μεσολογγίου· κατὰ δὲ τὸ τελεσθὲν μνημόσυνον ἐξεφώνησεν ὁ Σπυρίδων Τρικούπης τὸν ἐπιτάφιον λόγον. Πρὸ μικροῦ προεῖπεν αὐτὸς ὁ ποιητὴς τὸν θάνατον αὐτοῦ (1). Ἰπῆρξε θάνατος ὄντως τραγικός. Ἡ ἀπόφασις τοῦ πολλάκις κατηγορηθέντος καὶ πολλάκις δοξασθέντος ἀνδρὸς νὰ θυσιασθῇ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, τὸν ὥθησε πρὸς τὴν εὐγενεστάτην τῶν πράξεων, ἕως τὴν μόνην εὐγενῆ τοῦ ὅλου βίου του, καὶ ἡ ὥραία αὕτη σκηνὴ τῆς ζωῆς του ἐπέπρωτο νὰ ᾔναι ἡ τελευταία καὶ νὰ διακοπῇ ὅταν μάλιστα ἐπρόκειτο νὰ μεταβληθῇ ὁ ὅλος ἄνθρωπος. Μεταβαίνων ἀπὸ τοῦ φαντασιώδους εἰς τὸν πραγματικὸν βίον, ἀπεξεδύθη ἐντελῶς τὴν ῥωμαντικὴν τοῦ

(1) Ἐν τῷ ποιήματι εἰς τὴν 36 ἑορτὴν τῶν γενεθλίων του 22 Ἰανουαρίου 1824. Ἀρχεταὶ τὸ ποίημα.

'T is time this heart should be unmoved,
Since others it has ceased to move.

καὶ περὶ τὸ τέλος.

If thou regrett'st thy youth why live?
The land of honorable death
is here! up to the field and give
away thy breath!

ποιητοῦ φύσιν. Ὁ ἀλκιβιάδεις αὐτοῦ χαρακτηρῶ ἔλαβεν αἴφνης ἄλλην ῥοπὴν, ἅμα ἐξελέξατο τὴν ἐν τῷ πρακτικῷ κόσμῳ ἐνέργειαν. Πρώτερον ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ εὐρισκόμενος ἐπρόδωκε πολλάκις τὴν κλίσιν του νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν πρακτικὸν κόσμον, ἀλλ' ἐφαίνετο ὅτι τῷ ἔλειπε καὶ ἡ πρὸς τοῦτο ἱκανότης καὶ ἡ δύναμις νὰ παραιτηθῇ αὐτοῦ ἐντελῶς. Ἐνταῦθα ὅμως ἐν τῷ βίῳ τούτῳ τῶν ἀγρίων διεξέρχεται ἡ φλέψ αὐτῆ καὶ ἐξεχύθη ὡς πηγὴ ὑγίης καὶ δροσερά. Ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τοῦ νέου ἐνεργητικοῦ αὐτοῦ βίου καὶ ἡ πρόθεσις καὶ αἱ πράξεις του ὑπῆρξαν ἄμεμπτοι. Ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα μὲ φρονήματα, τὰ ὅποια κατέστησαν αὐτὸν ἐφάμιλλον τῶν ἐξοχωτάτων τῶν Φιλελλήνων συμπολιτῶν του, τοῦ Γόρδωνος καὶ Ἄστιγγος. Ἀποφασίσας ἅπαξ, εἶχε τὴν στερεάν θέλησιν, οὔτε τοὺς Τούρκους οὔτε τὴν ἱερὰν συμμαχίαν φοβούμενος, νὰ μείνῃ πιστὸς εἰς τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα, μέχρις οὗ ὑπελείπετο ἔτι μία σάνις, ἐφ' ἧς ἠδύνατο νὰ κρατηθῇ ὁ ἀγὼν ἐντίμως. Ἦθελε νὰ βοηθήσῃ διὰ τῶν ὤμων του ἐν πλήρει εἰλικρινείᾳ τὸν τροχόν, χωρὶς νὰ καταρσθῇ τὸ πέλμα, τὸ ὅποιον ἠδύνατο τυχόν νὰ τὸν παρεμποδίσῃ, καὶ ὡς λέγουσιν οἱ Ἄγγλοι, « εἶχε καρφώσει τὴν σημαίαν του ἐπὶ τοῦ ἴστοῦ του ». Εἰσελθὼν εἰς τὸ μέσον τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν καὶ τῆς βαρβαρότητος τοῦ πολέμου, ἔθετο ἑαυτῷ ὡς κανόνα, νὰ μὴ προσκολληθῇ εἰς οὐδεμίαν μερίδα καὶ νὰ μὴ συμμερισθῇ οὐδεμίαν τῶν παρεκτροπῶν αὐτῶν, καὶ εἰς τὴν ἀπόφασίν του ταύτην ἔμεινε μέχρι τέλους πιστός. Αἰείποτε προέτρεπεν εἰς ὁμόνοιαν καὶ εἰρήνην καὶ πρὸς ἅπαντας τοὺς ὀπληρχηγούς ἔγραφεν εὐλόγητους ἐπιστολάς, δι' ὧν τοὺς προέτρεπε καὶ συνεβούλευε νὰ ὁμονήσωσι, πανταχόθεν ἐδίδασκε τὴν μετριοπάθειαν καὶ φρόνησιν καὶ ἐδράττετο πάσης εὐκαιρίας ὅπως ἐλευθερώσῃ διὰ λύτρων αἰχμαλώτους, ἵνα ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ πολέμου τὸν ἄγριον χαρακτηρὰ μετ' αὐταπαρνήσεως οὔτε συμβουλῶν οὔτε χρημάτων οὔτε τῆς ζωῆς του αὐτῆς ἐφέισθη, καὶ αὐτῆς τῆς ἀλαζονείας ἦτο πλέον ἐντελῶς ἄμοιρος. « Παράφρων στρατιώτης » γενόμενος, ἡσυχολεῖτο μεθ' ὅλου τοῦ ἱποποτισμοῦ του εἰς τὰ στρατιωτικά, ἀλλ' ὅταν τῷ προσεφέρθη ἡ τῆς στερεᾶς

Ἑλλάδος ἡ γενικὴ ἀρχηγία, συνετῶς καὶ μετριοφρόνως τὴν ἀπεποιήθη. Ἐὰν ἡ ἀξία τῆς ἐνεργείας ἔπρεπε νὰ μετρηθῇ κατὰ τὰς ἐπιτυχίας, κάλλιον ἦτο διὰ τὴν δόξαν του ὅτι ἀπέθανεν. Οἱ θαυμάζοντες αὐτὸν φίλοι βεδαιῶς ἤθελον τῷ προῖπει σταδίου μέγα καὶ λαμπρὸν ἐν τῷ μέλλοντι. Ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐνέργειά του, ὅση στερωτέρᾳ ἦτο, ἤθελεν ἐπεκτείνει καὶ ἐνισχύσει τὰς συμπαθείας τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων καὶ εὐκόλως τότε ἡδύνατο νὰ λάβῃ εἰς τὴν διάθεσιν καὶ διαχείρησίν του τὰ ποσὰ τῶν ἀγγλικῶν δανείων, καὶ οὕτω νὰ ἀναδεχθῇ ἐπὶ τινὰ χρόνον θέσιν δικτάτωρος ἐν Ἑλλάδι, διὰ τὴν ὁποίαν πολλοὶ τῶν συμπολιτῶν του ἀπέβλεπον καὶ τότε ἤδη εἰς τὸν λόρδον Κόχραν. Ἀλλὰ Μοῖρα φθονερά ἔκοψε τὸ νῆμα τῆς ζωῆς του· δὲν ἐσυγχώρησε ν' ἀνακτήσωσιν οἱ Ἕλληνες ἄνευ κόπου τὴν ἐλευθερίαν των καὶ ἡρέσκετο νὰ στερῇ ζωῆς καὶ δόξης τοὺς ξένους ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἀγωνιζομένους ἄνδρας. Παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις ὅμως ἐπηύξησε διὰ τοῦ πλήγματος τούτου τὴν ἐπικίνδυνον καὶ τρομερὰν ἐνέργειαν τῶν ποιητικῶν ἐκχύσεων τῆς ζοφερᾶς τοῦ Βύρωνος νεότητος, καθ' ἣν μάλιστα στιγμὴν παρειαυάζετο ὁ ποιητὴς ἐν ὅλῳ νέῳ βίῳ νὰ διαψεύσῃ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν. (1).

*Ἄγγλοι Φιλέλλη-
νες ἐν τῷ
ἐρατοπέ-
δῳ τῆς
τῶν Κλε-
φτῶν με-
ρίδος.* Πῶς ὁ λόρδος Βύρων κατέλαβε συνετῶς καὶ περισκέπτως τὴν θέσιν του ἐπὶ τοῦ ὀλισθηροῦ τούτου τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν ἐδάφους, τοῦτο ἐννοεῖ τις τότε μόλις, ὅταν συγκρίνῃ τὴν διαγωγὴν του πρὸς τὰς ἀπερισχεψίας τῶν ἐν Ἑλλάδι συμπολιτῶν του, οἵτινες περιπεπλεγμένοι εἰς τὰς ἐμφυλίους ἔριδας ἤθελον, ἐὰν ἔζη ὁ Βύρων πλειότερον, μεταφέρει τὸν ἐμφύλιον πόλεμον ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ μικροῦ σώματος τῶν Ἀγγλῶν φιλελλήνων. Ἐπὶ τινὰ χρόνον εὕρισκοντο ἐν Μεσολογγίῳ ἐκτὸς τοῦ ποιητοῦ καὶ ὁ ἀπεσταλμένος ἐκείνος τῆς ἐν Λονδίνῳ εταιρίας, ὁ λόρδος Στάνωπ, (2),

(1) Ὅποιαν ὕλην εἶχεν ὁ Λαμαρτῖνος, ὅτε ἐνεπνεύσθη ὑπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Βύρωνος ἐν τῷ Τελευταίῳ ἄτματι τοῦ Ἀρόλδου (1826) ! Καὶ ὅμως πόσον ψυχρὸν ἀφίνει τὸν ἀναγνώστην ἡ ψυχρὰ αὕτη περιγραφή τοῦ Γάλλου ποιητοῦ !

(2) Ἡ Ἑλλάς κατὰ τὴν διαμονὴν τοῦ λόρδου Βύρωνος ἐν ταῖς ἔτεσι 1823 καὶ 1824. Παρὰ τοῦ συνταγματάρχου Λέστερ Στάνωπος, Ἐν Λονδίνῳ 1824.

ἀνὴρ ὅστις ἐπαρουσιάσθη μὲ ὄλον τὸ ἀγέρωχον ὕψος τοῦ ἐξ
 ἀριστοκρατικοῦ οἴκου εὐγενοῦς, τοῦ στρατιώτου, τοῦ Ἀγγλου, τοῦ
 πολιτικοῦ δογματιστοῦ καὶ τοῦ φανατικοῦ πατριαστοῦ. Μαθη-
 τὴς τοῦ Βένθαμ. ἦλθεν εἰς τὴν χώραν ταύτην τῆς νέας ἐλευθερίας
 μετὰ τὰς περὶ εὐδαιμονίας τῶν ἀνθρώπων θεωρίας του. Διὰ μιᾶς
 ἤθελε νὰ ἐπιδιψιλεύσῃ εἰς τὸν νέον τοῦτον λαὸν ὅλας τὰς λαμ-
 πρότητας τοῦ πολιτισμοῦ ὅθεν ἅμα ἦλθεν εἰς Μεσολόγγιον (κατὰ
 τὸ τέλος τοῦ 1823) ἔδρυσεν ἐλεύθερον τύπον συστήσας τὰ
 «Ἑλληνικὰ Χρονικά», ἔφημερίδα, ἥτις ἐξεδόθη ὑπὸ τὴν διεύθυν-
 σιν τοῦ Ἑλβετοῦ διδάκτορος Μάγερ, καὶ ἔφερεν ἐπὶ κεφαλῆς τὸ
 γνωστὸν τοῦ Βένθαμ. ῥητὸν «Τὰ πλείω ὀφέλη τοῖς πλείοσι».
 Πρὸς δὲ τούτοις διενεοῖτο ἐν μὲν τῷ Μεσολογγίῳ νὰ ἰδρῦσῃ νο-
 σοκομεῖον, ἐν τῇ Πελοποννήσῳ τακτικὴν ταχυδρομικὴν ὑπηρε-
 σίαν, καὶ καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ Ἑλβετικὸν στρα-
 τιωτικὸν σύστημα, καὶ νὰ εἰσάξῃ δημόσια δικαστήρια καὶ λαγ-
 καστερικὰς σχολὰς. Ἐν ᾧ ὁ Β'ίρων ἔσκωπτε τὰς θεωρίας «τοῦ
 τυπογράφου συνταγματάρχου» καὶ ἐπέμενεν εἰς πολεμικὴν προπα-
 ρασκευὴν, ὑπερησπίζετο ὁ Στάνωπ ἐντελῶς τὸ σύστημα τοῦ Βέν-
 θαμ, ὅτι δηλ. οἱ Φιλῆλληνες ὀφείλουσι νὰ περιορίσωσι τὰς εὐερ-
 γεσιᾶς των εἰς ἔργα «μεγάλης καὶ διαρκοῦς ὠφελείας. Ὅθεν
 πρὸ παντὸς ἄλλου ἐπειρᾶτο νὰ ὀδηγήσῃ τοὺς Ἕλληνας εἰς
 τὴν ὀρθὴν τροχίαν πολιτικῆς ὑπάρξεως, νὰ ἐξολοθρεύσῃ τὸ πνεῦ-
 μα τοῦ δεσποτισμοῦ, νὰ ἐμφυτεύσῃ τὸ δημοκρατικὸν πνεῦμα
 καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ νὰ καταστήσῃ τὴν Ἑλλάδα «νέαν Ἀμερικὴν».
 Ἐν ἀρχῇ ἐθεώρει ἀμφοτέρως τὰς ἐχθρικὰς μερίδας ἐπίσης ἀκαταλ-
 λήλους πρὸς τὸ μέλλον τοῦτο· οἱ ὀλιγαρχικοί, οὓς ἐβλεπε περικυ-
 κλωμένους ὑπὸ κολάκων, ἑταίρων καὶ στρατιωτῶν καὶ ζῶντας
 ἐν βορβόρῳ, ἐν λαμπρότητι καὶ ἐν ἐνδείᾳ, τῷ ἐφάνιντο. Τοῦρ-
 κοι καὶ κατὰ τὸ ὕψος καὶ κατὰ τὰ ἦθη· ἀλλὰ ὡς τὸ ἐπικινδυνώ-
 τατον κατὰ τῶν σχεδίων του στοιχεῖον ἐθεώρει τοὺς πολιτικούς
 προὔχοντας, τοὺς ὑπερασπιστὰς ἐκείνους τῆς μετρίας μοναρχίας,
 ἣν ἐθεώρει ἐν Ἑλλάδι ἐπίσης ἀδύνατον ὡς τὴν μετρίαν «Τιγρο-
 κρατίαν». Ἀπαραγώρητος ἦτο ὁ Στάνωπ βλέπων τὴν ὑπερίσχου-

σιν τοῦ μοναρχικοῦ πνεύματος παρὰ τῷ ἔθνει τούτῳ, ἐν ᾧ πάν-
 τες φωνῇ μεγάλη ἐζήτουν βασιλέα· ἀσυγχώρητον ἐθεώρει ὅτι ὁ
 Μαυροκορδάτος ἀντὶ νὰ θηρεύῃ εὐτόλμως καὶ φιλοδόξως τὴν
 πρώτην θέσιν ἐν τῇ πολιτείᾳ, τὴν τοῦ δημοκρατικοῦ δικτάτορος,
 ἐδέχετο καὶ ἐζήτηι δευτερεύουσιν θέσιν ὑπὸ βασιλέα. Ἐν μέσῳ
 τῶν σχεδίων του τούτων ἔμαθε κατὰ τὸν Ἰανουάριον, ὅτι ὁ Ὀ-
 δυσσεὺς, ἀνὴρ φρονημάτων καθαρῶς δημοκρατικῶν, ἐνήργει νὰ
 συγκροτήσῃ ἐν Σαλῶνις συνέλευσιν, καὶ ὅλην τὴν προσοχὴν του
 ἐπησχόλησεν ἡ εἰδησις αὕτη. Μεταβαίνων δὲ ὁ συνταγματάρχης
 μετ' ὀλίγας ἐβδομάδας (9/21 Φεβρουαρίου) εἰς Κρανίδιον, τὴν
 ἔδραν τῆς κυβερνήσεως, ἀπήντησεν ἐν Ἀθήναις τὸν Ὀδυσσεά,
 ὅστις ἔτι περισσότερον τοῦ Στάνωπος ἐπόθει τὴν συνέντευξιν
 ταύτην, καὶ μάλιστα ἐπὶ τούτῳ μετέβη ἐξ Εὐβοίας, ἔνθα ἐκ δευ-
 τέρου ἐκράτει πολιωρκημένην τὴν Κάρυστον. Ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρού-
 τσου ἔμεινεν οὐδέτερος κατὰ τὸν ἐν Πελοποννήσῳ ἐμφύλιον πό-
 λεμον ἐν μέσῳ τῶν διαμαχομένων φατριῶν. Ὡς ἄρχων τῆς ἀνα-
 τολικῆς Ἑλλάδος ἦτο ὅλως ἀνενόχλητος καὶ πρὸ πάντων ἀφ' οὗ
 συνδιηλλάγη μετὰ τοῦ Νέγρη, ὅστις εἶχε πρότερον ὑπογράψει
 τὴν θανατικὴν του ποινὴν. Ἀμφότεροι οἱ νέοι οὗτοι φίλοι ἐμίσουν
 ἐκ βάθους ψυχῆς τοὺς πολιτικούς τῆς Πελοποννήσου, καὶ εἶχον
 μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνου τὸ αὐτὸ συμφέρον νὰ καταβάλλωσι τὸν
 ἄνδρα τῆς τάξεως καὶ κοινὸν αὐτῶν ἐχθρὸν, τὸν Μαυροκορδάτον.
 Ἐν ὅσῳ ὅμως ἡ ἐκβασίς τοῦ πολέμου ἦτο ἀμφίβολος ἐτήρουν δο-
 λίως τὸ φρόνημά των μυστικόν. Ἀσφαλῆ ἔχοντες τὴν ἀρχὴν των
 κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα διανοοῦντο ἀμφότεροι νὰ τὴν ἐπε-
 κτείνωσι καὶ ἐπὶ τῆς δυτικῆς, καὶ οὕτω νὰ γείνωσι κύριοι ὅλης
 τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος. Πρὸς τοῦτο λοιπὸν ἐνόμιζον ἀναγκαῖον ν'
 ἀποσπάσωσι τὸν λόρδον Βύρωνα, ὅστις ἦτο ὁ σκοπὸς πάντων τῶν
 ἐπιζητούντων τὴν ἀρχὴν καὶ τῶν ἰσχυρῶν, μετὰ τῶν ὁπαδῶν καὶ
 φίλων του ἀπὸ τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ ἀπὸ τῆς κυβερνήσεως.
 Ταῦτα ἐνήργει τῶρα ὁ Ὀδυσσεὺς ἐν Ἀθήναις καὶ μετὰ ταῦτα ἐν
 Σαλῶνις μετὰ μεγίστης ἐπιτηδειότητος καὶ συνέσεως, μετ' ἀ-
 κατανοήτου πονηρίας καὶ δολιότητος, ἕνεκα τῆς ὁποίας παρα-

βλέπει τις σχεδὸν τὴν μοχθηρίαν, ἐνώπιον τῆς ὁποίας οἱ Ἄγγλοι φιλόθρωποι καὶ τυχοδιώκται ἴσαντο ὡς πυρρῶν αἰσχερῶς δεδουλιευμένοι. Μεταξὺ τούτων ἐδωροδόκησεν Οὐμφρην τινὰ (Humphrey) (1), διὰ τῆς ἀριστοκρατικῆς αὐτοῦ κλίσεως πρὸς κύνας, ἵππους καὶ θήραν. Ὁ Τρελάνης (Trelawney), ἀνὴρ ῥωμαλέος, ὅστις περιήρχετο τὴν χώραν φορῶν τὸ ῥωμαντικὸν τῶν Παλλικαρίων ἔνδυμα περιεπλέχθη ἐπίσης εἰς τὰς ἰσχυρὰς τοῦ Ὀδυσσεῶς παγίδας καὶ ἐνυμφεύθη μετὰ ταῦτα καὶ τὴν ἀδελφὴν του· τὸν Στάνωπα ὅμως, ὅστις ἐτόλμησε «διὰ τῆς εὐτόλμου καὶ εἰλικρινοῦς διαγωγῆς του νὰ διασχίσῃ πάντα δόλον καὶ πᾶν διπλωματικὸν τέχνησμά» ἠπάτησεν ὁ πολύμητις Ἕλλην διὰ κωμωδίας, ἥτις κατέστη τῷ πανσόφῳ τοῦ Βένθαμ μαθητῇ βεβαία παγίς. Ὑπεκρίθη ἐνώπιόν του τὸν φιλόλογον καὶ δημοκράτην, τὸν φιλομαθῆ καὶ πεπαιδευμένον μουσολάτρην, συνδιελέχθη μετ' αὐτοῦ περὶ μουσείων, σχολείων καὶ ἐφημερίδων, τῷ ἐπέτρεψε νὰ συστήσῃ ἐν Ἀθήναις λιθογραφικὸν τυπογραφεῖον καὶ τὸν εἰσήγαγεν εἰς συνελεύσεις, ἐν αἷς ἐξελέγοντο δικασταί, ἐφηφίζοντο φόροι καὶ ἀνεγινώσκοντο ἐλθέσεις νοσοκομείων, τὰ ὁποῖα οὐδαμοῦ ὑπῆρχον. Διὰ τῶν μέσων τούτων τὸν κατέπεισε νὰ ὑποσχεθῇ ὅτι ἤθελε παρευρεθῇ εἰς τὴν διαταχθεῖσαν ἐν Σαλῶνις συνέλευσιν καὶ νὰ παρακινήσῃ καὶ τὸν Βύρωνα καὶ τὸν Μαυροκορδάτον νὰ παρευρεθῶσιν. Καταγεροητευμένος ἔγραψεν ὁ Στάνωπ ἐξ Ἰδρας περὶ τοῦ ὀρθοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀγαθῆς καρδίας τοῦ Ὀδυσσεῶς. «Εἶναι ἀνδρεῖος, ἔλεγεν ἐν τῇ ἐπιστολῇ του, ὡς τὸ ξίφος του, εἰς οὐδεμίαν φατρίαν ἀνήκει, εἶναι φίλος τῆς δημοσιότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας, καὶ ὁ μόνος, ὅστις δύναται νὰ διατηρήσῃ τὴν τάξιν, εἶναι ἐπὶ τέλους ὁ ἀνὴρ, τοῦ ὁποίου ἡ Ἑλλὰς χρήζει». Μόνον ἡ ἀνύψωσις αὐτοῦ καὶ ἡ πτώσις τοῦ Μαυροκορδάτου ἐφρόνει ὅτι ἠδύναντο νὰ σώσωσι τὴν Ἑλλάδα. Ἐν Κρανιδίῳ κατηγόρουν αὐτὸν οἱ κυβερνητικοὶ ὅτι ἠνώθη μετὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς τάξεως, πλὴν εἰς μάτην. Οἱ Κλέφται ἦσαν ἤδη βέβαιοι καὶ περὶ αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν ὁπαδῶν

(1) W. H. Humphrey. Ἡμερολόγιον τῆς ἐν Ἑλλάδι διαμονῆς. Ἐν τῷ προμνημονευθέντι συγγράμματι· Εἰκονογραφία τῆς Ἑλλάδος 2, 201 καὶ ἐξ.

του· ὁ γραμματεὺς τοῦ Γούρα Σοφιανόπουλος ἔγραψε θριαμβευτικῶς (κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Μαρτίου), ὅτι οἱ Ἄγγλοι, δυσαρεστηθέντες κατὰ τῆς ἐν Κρανιδίῳ κυβερνητικῆς μερίδος, μετέβησαν φανερώς πρὸς τὴν μερίδα τῆς Τριπόλεως. (1) Ὁ Στάνωπ ἐνεφανίσθη κατὰ τὴν ὑπόσχεσίν του εἰς τὴν συνέλευσιν τῶν Σαλῶνων (29/40 Ἀπριλίου)· ἀλλὰ τοὺς ἐκ Μεσολογγίου φίλους δὲν εὗρεν ἐκεῖ. Διότι ὁ μὲν Μαυροκορδάτος ἐφοβεῖτο τὴν παγίδα καὶ ἀπέστειλε μόνον κατασκόπους τινάς, ὁ δὲ Βύρων ἔπνευε τὰ λοιπία. Ἄοπλος λοιπὸν ἔπεσεν ὁ Στάνωπ εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐπικινδυνωτάτων ῥηδιούργων. Ἐνεθουσίαζεν αὐτὸν ἡ ἰδέα, ὅτι θέλει ἶδει τὸν Ὀδυσσεά νέον Οὐασιγκτῶνα ἢ νέον Βολιβάρ, ἐτέρπετο βλέπων τὸν Νέγρην, (ὅστις τῷ ἐνεχείρισεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Βένθαμ), ἐνησχολημένον εἰς τὴν σύνταξιν νομοθεσίας· τὰ πάντα εὗρισκεν ἐν Σαλῶνι· ἀποπνέοντα φρονημάτων εὐγενεστάτων καὶ φιλελευθερωτάτων. Ἀπεσπᾶσθη δὲ ἐντελῶς ἀπὸ τοῦ Μαυροκορδάτου, πρὸς τὸν ὁποῖον ἔγραψε μετὰ ταῦτα ἀπροκάλυπτως, ὅτι μετὰ τῶν κακῶν ἀνθρώπων, τῶν ἀντενεργούντων κατὰ τοῦ Συντάγματος, οἱ δειλότατοι εἶναι οἱ ἐνεργούντες ὑπὲρ ξένου βασιλέως. Κατ' εὐτυχίαν ὅμως ἀνεκλήθη ὁ Στάνωπ διὰ βασιλικῆς διαταγῆς εἰς τὴν Ἀγγλίαν μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας· διότι ἄλλως δὲν ἤθελε παύει ἐπιχέων ἔλαιον ἐπὶ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, καὶ διαταράττων τὰς σχέσεις τῆς ἐν Λονδίνῳ ἑταιρίας πρὸς τὴν πολιτικὴν μερίδα καὶ τὴν κυβέρνησιν, ὅ, περ γενόμενον ἤθελε ματαιώσῃ ἀφεύκτως τὸ δεύτερον μεγαλείτερον δάνειον, τὸ ὁποῖον διενεοῖτο ἡ κυβέρνησις νὰ συνομολογήσῃ ἐν Ἀγγλίᾳ. Ὁ Μαυροκορδάτος ἔσπευσε διὰ τῆς πασιγνώστου αὐτοῦ πρὸς τὸν Βλακιέρον ἐπιστολῆς (40/22 Μαΐου) νὰ ἀποκρούσῃ τὴν κακὴν ἐντύπωσιν, ἣν ἠδύναντο νὰ προξενήσωσιν αἱ ἐκθέσεις τοῦ Στάνωπος (2). Αἱ πολιτικαὶ του δοξασαὶ ἐξετίθεντο ἐν αὐτῷ εἰλικρινῶς καὶ σαφῶς. Ἐλεγεν ὅτι αἱ κατηγορίαι τῆς φατρίας τοῦ Στάνωπος ἐκπέμπονται κατ' αὐτοῦ «ὡς ζητοῦντος ξένον βασιλέα,» καὶ ὅτι αὐτὸς πρὸ παντὸς ἄλλου πρὸ 18

(1) Βλακίερου, δευτέρα ἐν Ἑλλάδι διαμονή. 1825. 2,90.

(2) Αὐτ. 1825. 2,78.

ἤδη μηνῶν ἀντέστη κατὰ τοῦ Νέγρη (τοῦ δημοκρατικοῦ!), προ-
τείναντος τὸν βασιλέα ἱερώνυμον, εἰπὼν, ὅτι εἶναι ἐχθρὸς τοῦ
συντάγματος, «ἐν ᾧ αὐτὸς μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς του αὐτῆς ἀν-
θίστατο ἀείποτε κατ' ἐκείνων μόνον, οἵτινες μετεχειρίζοντο τὸ
σύνταγμα ὡς κάλυμμα τῶν κακουργημάτων καὶ βικαιοπραγιῶν
τῶν! «Ὅτι θέλει τύραννον (δεσπότην)», αὐτὸς, ὃν ἐπαπειλοῦσι
διὰ τοιαύτης κατηγορίας, μόνον καὶ μόνον διότι γινώσκουσι κα-
λῶς ὅτι δὲν θέλει τοιοῦτον! «Ἐὰν γέγραπται ἐν τῇ βίβλῳ τῆς
ἱστορίας, οὕτως ἔλεγεν ἡ ἐπιστολή, ὅτι ἡ Ἑλλὰς πρέπει νὰ ἔρπη
πρὸ τῶν ποδῶν στρατιωτικοῦ δεσποτισμοῦ, ὕδρας οὐχὶ ἐπτακε-
φάλου ἀλλ' ἑκατοντακεφάλου, ἐγὼ οὔτε τυφλὸν ὄργανον οὔτε
ὑποκλινῆς θεράπων τῶν νέων τούτων τυράννων θέλω ποτε γεί-
νει!» Εὐτυχῶς μετ' οὐ πολὺ ἀπέβησαν ἐν Ἄργει τὰ πάντα ὑπὲρ
τῆς κυβερνήσεως, ὅπερ ἐματαίωσεν ὅλα τὰ σχέδια τῶν μελῶν
τῆς ἐν Σαλῶνις συνελεύσεως. Συγχρόνως μετὰ τῆς ἐπιβρόχης τοῦ
Κολοκοτρώνου κατέπεσε καὶ ἡ ἐπιβρόχῃ τοῦ Ὀδυσσεύς. Διότι κατ'
αὐτὴν ταύτην τὴν ἐποχὴν ἀπώλεσεν οὗτος τὸ ἐν Εὐβοίᾳ στή-
ριγμά του, διαλυθέντος ἐλεεινῶς (23/5 Μαΐου) τοῦ παρὰ τὰ
Βρυσάκια στρατοπέδου. Μετέβη δ' ἔπειτα εἰς Ἄργος ἵνα προτεί-
νῃ ἐκυτὸν δικαστὴν ἐν τῷ κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου
ἐκκρεμαῖ ἔτι πολέμῳ, καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἐξασθενίσῃ ὅσῳ
τὸ δυνατόν περισσότερον τὴν νίκην τῆς κυβερνήσεως. Ἀλλ' οὐδεὶς
εἶχε πλέον ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτὸν, οὔτε αὐτοὶ οἱ στρατιῶταί
του. Μιᾶ δὲ τῶν ἡμερῶν ἐπυροβόλησαν κατ' αὐτοῦ, ἵσταμένου
εἰς τὸ παράθυρον τῆς οἰκίας τοῦ Νικήτα. Ὅπισθεν αὐτοῦ ἔτεκταί-
νετο συνομωσία, ἥτις καὶ αὐτὴν τὴν πίστιν τοῦ ὑπασπιστοῦ του
Γούρα ἐκλόνισεν. Ὁ ῥωμαλέος οὗτος ἀνὴρ, βάρβαρος ὡς ὁ προῦ-
στάμενός του, ἀλλὰ μὲ νοῦν ὑγιᾶ, τόσον πονηρὸς ὅσον καὶ ἀν-
δρείος, τόσον ἐπιδεκτικὸς πολιτισμοῦ ὅσον καὶ ἰσχυρὸς, ἦτο συν-
δεδεμένος δι' ἀρχαίων στενῶν δεσμῶν μετὰ τοῦ Ὀδυσσεύς, ὅστις
ἀξιοματικὸς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἔτι ὢν τὸν εἶχε πιστὸν αὐτοῦ σύμ-
βουλον. Τώρα δὲ ὁ γραμματεὺς τοῦ Ὀδυσσεύς Σοφινάπουλος,
δωροδοκηθεὶς παρὰ τῆς κυβερνήσεως ἐνεφύσησε τῷ Γούρᾳ εἰς τὸ

ώτιον, ὅτι εὐκόλως ἡδύνατο νὰ καταλάβῃ τὴν ὑψηλὴν τοῦ Ὀδυσσεῶς θέσιν. Ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐταλαντεύθη ὁ παλαιὸς ὁπαδὸς καὶ ὑπῆκουσεν εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ ἀρχηγοῦ του, νὰ προσέλθῃ πρὸς αὐτὸν εἰς Ναύπλιον. Ἐκείθεν δὲ πληροφορηθεὶς περὶ τῆς κατὰστάσεως τῶν πραγμάτων, ἀπῆλθε μὲ ἀπόφασιν νὰ καταλάβῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἐνόησεν ἀμέσως ὅτι ἀφ' ἐνὸς μὲν αἱ ἥτται του (ὡς τοῦ Μαυροκορδάτου.) ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ μεταξὺ πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας θέσεις του (ὡς τοῦ Κολοκοτρώνου) τῷ εἶχον ἀφαιρέσει τὴν μέχρι τοῦδε ἐπιβροήν· καὶ προαισθανόμενος ὅτι τὸ μέρος του ἔληξεν ἀπῆλθε τῆς σκηνῆς καὶ μετέβη ὡς ἡττημένος εἰς τὴν Ρούμελην.

Πρὸς τὴν τοιαύτην ἐνίσχυσιν τῆς νομίμου κυβερνήσεως συνέτεινεν οὐκ ὀλίγον ἡ ἠθικὴ ἐντύπωσις τοῦ ἐν τῇ ἀπομεμακρυσμένῃ Ἀγγλίᾳ φιλελληνικοῦ κινήματος. Ὅσον καὶ ἂν ἐφανερῶθη μετὰ ταῦτα, ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ λόρδου Βύρωνος ἐνεκρώθη ἐκ νέου μέγα μέρος τῶν συμπαθειῶν τῆς Ἀγγλίας ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, τέσον περιέρχον ἦτο, ὅτι μετὰ τὴν ἀτομικὴν του σύμπραξιν αἱ φιλελληνικαὶ συμπάθειαι ἐπεξετάθησαν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον παρὰ τὴν ἀγγλοσαξωνικὴ φυλῇ. Κατὰ τὴν ἐναρξιν τῆς Συνόδου τῆς βορείου Ἀμερικῆς (Νοέμβριον 1823) ἐξέφρασεν ὁ πρόεδρος εὐχὰς καὶ ἐλπίδας ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Φιλελληνικὴ ἐν Νέᾳ Ὁρλεάνῃ ἐπιτροπὴ περικάλυψε (11/23 Ἰανουαρίου 1824) τὴν σύνοδον νὰ ἐπιτρέψῃ νὰ ληφθῶσι μέτρα ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος· ἐν Νέᾳ Ὁρλεάνῃ, ἐν Φιλαδελφείᾳ καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσι συνελέγοντο συνδρομαὶ πρὸς τὸν ἱερόν τοῦτον σκοπόν. Ἡ ἐπικουρικὴ τῆς Νέας Ὑόρκης ἑταιρεία ἀνήγγειλεν εἰς τὴν ἐν Λονδίνῳ ὅτι θέλει ἐξοπλίσαι ἀτμοκίνητον κορβέτταν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀπωτάτῳ Βεγγάλῃ ἐγένοντο συνδρομαὶ ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Αἱ συμπάθειαι αὐτῶν τούτων τῶν λαῶν ἔμελλον νὰ σώσωσι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐκ τῆς ἀπελπιστικῆς πολιτικῆς μονώσεώς του, καθὼς ἔμελλε τὸ ἀγγλικὸν δάνειον νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν κυβέρνησιν ἀπὸ τῆς διηνεκοῦς αὐτῆς ἀχρημαματίας. Ἦρκεσεν αὐτῇ ἡ ἰδέα τῆς πληρωμῆς τῶν μισθῶν ὅπως

ἐνισχύση τὴν μερίδα τῆς κυβερνήσεως, καὶ τῇ παρέσχεν ὑπεροχὴν ἐπὶ τῶν κλεφτῶν καὶ ἀνταρτῶν πρὶν ἔτι πληρωθῇ καὶ λεπτόν τοῦ δανείου τούτου. Ἡ ἐλπίς μόνη τοῦ δανείου δὲν ἤρκει βεβαίως καὶ εἰς ἐνεργητικούς κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν ἐξοπλισμούς. Καὶ ὡς πρὸς αὐτὴν τὴν οἰκονομικὴν κατὰστασιν ἐνεποίησεν ὁ θάνατος τοῦ Βύρωνος ὀδυνηρὰν ἐντύπωσιν. Πέντε μόλις ἡμέρας μετὰ τὴν τελευτὴν του μετεκόμισεν ὁ Βλακιέρος τὴν πρώτην δόσιν ἐκ 40 χιλιάδων λιρῶν εἰς Ζάκυνθον· ἀλλὰ τὸ ποσὸν τοῦτο δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν κυβέρνησιν, διότι ἔλειπεν ἡ ἀπαιτούμενη τοῦ Βύρωνος ἄδεια. Καὶ ἑτέρα δὲ, ἀποστολὴ τοῦ αὐτοῦ ποσοῦ, ἐλθοῦσα (1|13 Ἰουνίου) εἰς Ζάκυνθον, ἔμεινε πρὸς μεγάλην τῆς κυβερνήσεως ἀπελπισίαν νεκρὰ ἐκεῖ μέχρι τέλους Ἰουλίου, ὅτε μόλις διαταγῇ καὶ ἀδείᾳ ἐκ Λονδίνου ἐμετρήθησαν ἀμφοτέρω τὰ ποσά. Ἡ βραδύτης αὕτη ὀλεθρίαν ἐπέφερεν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ τετάρτου τούτου τῆς ἐπαναστάσεως ἔτους, καθ' ἣν ὁ ἐπιφοβὸς Αἰγύπτιος ἐνεφανίσθη ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης.

Β'. ΤΑ ΕΤΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

1824 καὶ 1825.

Ὁ ἀντιβασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου, τοῦ ὁποίου τὴν βαθμιαίαν ἀνύψωσιν ἐξεθέσαμεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω, ἐνίσχυσεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὸ κράτος του ἐν κρυπτῷ ὑπὸ τὸν θόρυβον τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Ἡγεμὼν καὶ ἀρχηγὸς τῆς θρησκείας ἐν τῷ ὑποτελεῖ αὐτοῦ κράτει, ἦτο συνάμα καὶ ὁ μεγαλύτερος τοῦ κόσμου ἔμπορος. Κατωτέρω θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ λαλήσωμεν περὶ τῆς διοικήσεως τοῦ ἀπλήστου τούτου καὶ ὑπὸ Εὐρωπαϊκῶν κολάκων εἰς ὑπέρτατον βαθμὸν ἐξυμνηθέντος βασιλικῷ ἐμποροληστάρχου, τίνι τρόπῳ ἐξεμεταλλεύθη τὰς ἀνεξαντλήτους τῆς αἰγυπτιακῆς γεωργίας πηγὰς, πῶς εἰσάγων τὴν καλλιέργειαν τοῦ

* Ο Μερ-
μὲτ' Ἀλῆς.

βάμβακος ἐμονοπώλει καὶ τὴν ἀγορὰν παρὰ τοῦ γεωργοῦ καὶ τὴν πώλητιν παρὰ τοῦ ἐμπορίου, καὶ εἰσπράττων τὸ πλεῖστον μέρος τῆς παραγωγῆς καὶ τῶν ἐμπορικῶν κερδῶν, ἡϋξησε τὰ ἔσοδα πολὺ περισσότερον ἢ ὅτι ἦσαν ταῦτα ἐπὶ τῶν πρακατόχων του. Ὡς πρὸς τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῆς τοῦ Νείλου πεδιάδος δὲν εἶχε μέτρον ἢ φιλοδοξία του. Εἰς διάστημα ὀλίγων εἰρηνικῶν ἐτῶν ἐνόμιζεν, ὅτι ἤθελεν ἀναδείξει τὴν Αἴγυπτον διὰ τοῦ πλούτου καὶ τῆς χρηματικῆς περιουσίας τὴν ἕκτην μετὰ τὰς πέντε μεγάλας εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις. Εἰς τὴν κραταίωσιν ταύτην καὶ εἰς τὴν ὁσημέραι αὐξανομένην ἐπέκτασιν τῆς ἐξουσίας του συνέτεινεν οὐσιωδῶς ἡ ἐξακολούθησις τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ πρὸ πάντων τὸ περιστατικόν, τὸ ὁποῖον παρεκίνησε τοὺς Ἕλληνας νὰ δράξωσι τὰ ὄπλα.

Ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς δὲ ἠδύνατο ν' ἀμφιβάλλῃ ὅτι ἡ προγραφὴ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων ἦτο ὁ πρόδρομος τῆς κατ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ἐπιθέσεως· τότε ἄμέσως διεδόθη ἡ φήμη, ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ Σουλτάνου ἦτο νὰ χωρίσῃ τὴν Αἴγυπτον καὶ νὰ διορίσῃ ἄλλον πασᾶν διὰ τὴν κάτω Αἴγυπτον. Ἰνα δὲ προλάβῃ τοῦτο, εὐθὺς κατὰ τὰ πρῶτα κινήματα τῆς Πύλης κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἔκαμεν ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς μεγάλην καὶ σημαντικὴν ἀγορὰν ὀπλων, εἵτα δὲ ἐξηκολούθησεν ἀταράχως τοὺς ἐν Σενασέρη καὶ Δογγόλα παλέμους του, εἰσήγαγε τὸν ἀνέον στρατὸν» (νιζ'άμ τσεδιδ), καὶ ἀνεβίβασε κατ' ὀλίγον τὰς στρατιωτικὰς του δυνάμεις εἰς περιωπὴν ἐπισφαλῆ καὶ διὰ τὴν χώραν καὶ διὰ τὸν λαόν. Οἱ Ἕλληνες προσεδόκουν ὅτι ἤθελε παρασυρθῇ ὑπὸ τῆς ἀν-αρσίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἡ ὑπὸ τῆς ἐπαναστάσεως αὐτῶν· ἀλλ' ὁ προνοητικὸς οὗτος ἀνὴρ ἔκρινεν ἐπὶ τοῦ παρόντος καταλληλότερον νὰ βαδίσῃ μέσθην ὁδὸν μεταξὺ τῆς ἀπολύτου τοῦ ὑποτελοῦς ὑποταγῆς καὶ τῆς στάσεως τῶν ἀπίστων. Ἐπλήρως τακτικῶς εἰς τὴν Πύλιν τὸν χρηματικὸν αὐτοῦ φόρον καὶ ἔδιδεν εἰς αὐτὴν διηνεκῇ δείγματα τῆς ἀφοσιώσεώς του. Ἰνα δὲ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς αὐξανόμενας ἀπαιτήσεις, συγχρόνως δὲ ἵνα πολεμῇ ἐν τῇ ἄνω Αἰγύπτῳ ὑπὲρ τῶν ἰδίων αὐτοῦ σκοπῶν καὶ ἀποτίῃ εἰς τὴν Πύλιν τὸν χρηματικὸν

αὐτοῦ φόρον καὶ τὸν ἀπαιτούμενον ἀριθμὸν τῶν ναυτῶν, ἐπέβαλ-
 λεν εἰς τὴν χώραν του φόρους δυσβαστάκτους, διὰ τοῦ ἀπνυθρω-
 ποτέρου τρόπου. (1) Μὲ ὅλην ὅμως τὴν ὑποταγὴν του ἡρέσκετο
 εἰς τὸν ἀλαζόνα σκοπὸν του, νὰ συνειθίσῃ τὴν Πύλην ἐπὶ μᾶλλον
 καὶ μᾶλλον εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ αὐτεξουσιότητα τῶν πρῶ-
 ξιών του, καὶ νὰ τὴν πείθῃ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον περὶ τῆς ὑπε-
 ροχῆς τῶν ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν αὐτοῦ πόρων. Τὰς εἰδήσεις ὅλων
 τῶν πολεμικῶν αὐτοῦ ἐπιχειρήσεων συνώδευον στερεοτύπως ἐκ-
 θέσεις νικῶν καὶ θριάμβων. Κατώρθωσε δὲ νὰ ὑπερνικήσῃ τὰς
 θρησκευτικὰς καὶ ἐθνικὰς κατὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν αὐτοῦ νεωτερι-
 σμῶν προλήψεις. Παρὰ τῇ αὐλῇ του δὲν ὑπῆρχον κόμματα τὰ
 ὁποῖα ἠδύναντο νὰ χαλαρώσωσι τὰς θελήσεις του· ἐν τῷ κράτει
 του δὲ ἐσωτερικῶς μὲν δὲν ὑπῆρχον στάσεις, ἐξωτερικῶς δὲ δὲν
 ὑπῆρχον διπλωματικαὶ διαφοραί. Οὕτως ἴστατο ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς
 ἐνώπιον τῆς κλονουμένης Πύλης ἐν ἰσχυρᾷ μὲν ἀλλὰ καὶ προζυ-
 λακτικῇ θέσει. Ἐξεπλήρου τὸ πρὸς τὴν Πύλην καθῆκον καὶ οὐδὲν
 πλέον· τὰ πλοῖά του ἐμάχοντο μετὰ τῶν τουρκικῶν χωρὶς ὅμως
 νὰ ἐκτελῶσι πλεῖω ἐκείνων· περιέμενε δὲ νὰ τὸν παρακαλέσωσι
 καὶ διὰ νὰ δώσῃ ἐπικουρίαν μεγαλειτέραν. Μόλις δὲ ἀφ' οὗ ἡ ἐν
 Κρήτῃ ἐπανάστασις εἶχε κραταιωθῇ καὶ ἀποκτήσῃ διάρκειαν,
 καὶ ἀφ' οὗ ἡ Πύλη ἠναγκάσθη νὰ τῷ παραχωρήσῃ τὴν νῆσον ταύ-
 την, μόλις ἀφ' οὗ προσεκλήθη εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν μὲ
 ὁποσχέςσεις ἀξιωματῶν μεγάλων, τὰ ὁποῖα τῷ παρῆχον ὅλας τὰς
 τιμὰς τοῦ πολέμου καὶ μέρος τῶν κατακτήσεων, τότε ἐπαρουσιά-
 σθη ἐν ὅλῃ τῇ δυνάμει του. Ἡ Πύλη αὕτῃ τῷ ἐχάραξε τὴν ὁδὸν
 τῆς φιλοδοξίας του· πρὸς μὲν τὴν Εὐρώπην, πρὸς τὴν ὁποίαν ἡ
 Κρήτη τοῦ ἦτο ἡ γέφυρα, πρὸς δὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν, κατὰ
 τῆς ὁποίας ἡ Πελοπόννησος τῷ ἦτο προπύργιον.

Ὅθεν ἐν ὀλίγοις ὀφείλομεν ν' ἀναφέρωμεν, πῶς τὰ τῆς Κρήτης
 ἔδωκαν τῷ ἀντιβασιλεῖ τὴν πρώτην ἀφορμὴν νὰ γυμνώσῃ ἐν τῇ
 Ἑλληνικῇ ἐπαναστάσει τὸ ζῆφος τῆς ἀποφάσεως.

(1) Ὁρχ Mengin 2, 240.

Η Κρήτη. Καθ' ὃν χρόνον οἱ Σφακιανοὶ ἀνέστησαν πρωταγωνισταὶ τῆς ἐν Κρήτῃ ἐπαναστάσεως, ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης διώρισε τοποτηρητήν του ἐπὶ τῆς νήσου τὸν Μιχαὴλ Ἀφεντούλην (κατὰ τὸν Νοέμβριον 1821). Ὁ Ἀφεντούλης, ἀνὴρ, ὅστις εἶχε μορφωθῇ ὅπως διατρέξῃ τὸ στάδιον τοῦ βίωσσε διπλωμάτου καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐφαίνετο, καθὼς ὁ Ὑψηλάντης, ὅτι ὑπηρετεῖ βωσσικοὺς σκοποὺς, ἀντεπροσώπευσε τὸν πρίγκηπα πιστότερον ἢ ὡς ὅλων τῶν ἄλλων πρακτόρων του. Καὶ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν του συμπεριφορὰν καὶ κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν ἦτο ὀλιγώτερον ἐλκυστικὸς καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀρχηγοῦ του. Σπανίαν εὐφυΐαν κατέδειξεν ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν, καὶ πολλάκις μετὰ ταῦτα οἱ Κρήτες χωρικοὶ ἐπόθουν τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν προϊστάτο ὁ ἀνὴρ οὗτος τῆς διοικήσεως τῆς νήσου. Νῦν ὅμως ἀντὶ τοῦ ἱκανοῦ πολιτικοῦ καταλληλότερος ἦθελεν εἶσθαι ἔμπειρος στρατιωτικὸς, ὅστις βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Κρητῶν τῶν πεδινῶν ἐπαρχιῶν ἠδύνατο νὰ δαμάσῃ τοὺς ληστρικοὺς Σφακιανοὺς, οἵτινες ἄμοιροι ἐντελῶς πατριωτισμοῦ ἐμάχοντο πρὸς τοὺς Τούρκους μόνον διὰ τὸ προνόμιον νὰ ἐκφυζῶσι τὴν χώραν. Οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῶν ὑπεδέχθησαν τὸν τοποτηρητὴν τοῦ Ὑψηλάντου καθ' ὃν τρόπον ὁ Κολοκοτρώνης καὶ οἱ ὅμοιοι αὐτοῦ ὑπεδέχθησαν τὸν Ὑψηλάντην ἐλθόντα εἰς τὴν Ἑλλάδα διεννοοῦντο δὲ ἢ νὰ τὸν καταστήσωσιν ὄργανον τῶν σκοπῶν των ἢ ὅσον τάχιστα ν' ἀπαλλαχθῶσιν αὐτοῦ. Κατὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Ἀφεντούλη ἡ ἐπανάστασις τῆς Κρήτης δὲν ἐξετείνετο πλέον εἰμὴ ἀπὸ τῆς δυτικῆς παραλίας μέχρι τῆς Ρεθύμνης. Τὰς πρὸς τὴν ἐπαρχίαν ταύτην στενωποὺς καὶ ὁδοὺς κατεῖχεν ὁ Ρούσος, τὰ δὲ Χανία ἐπολιορκοῦντο ὑπὸ τοῦ Παπαδάκη ἐπὶ κεφαλῇς δισχιλίων τετρακισίων ἀνδρῶν. Σχεδὸν ἐντελῶς καταβεβλημένη ἦτο ἡ ἐπανάστασις πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς νήσου, ἐνθα μικρὸν μόνον σῶμα ὑπὸ τὸν Ἀντώνιον Μεσιδόνην ἔστατο εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἰδης. Ἀλλ' ὁ ἀνὴρ οὗτος μόνος ἤξιζεν ὀλόκληρον στρατόν. Ἀπόστολος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας ἐδοκίμασεν αὐτοπροσώπως τὸ πικρὸν καὶ τρομερὸν τοῦ εἵδους τούτου τοῦ πολέμου· μαλακὸς καὶ ἀπότομος κατὰ τὰς περιστάσεις, βάρβαρος καὶ γενναῖος, κατέστη

ὁ Μελιδόνης διὰ τῆς ἀνδρίας καὶ ἐτοιμότητός του τὸ φέβητρον τῶν Τούρκων, ἀρεστός παρὰ τῷ λαῷ, καὶ τὸ ἀντικείμενον τοῦ φθόνου παρὰ τοῖς Σφακιανοῖς ὀπλαρχηγοῖς. (1) Ὁ Ἀφεντούλης εἶχε τὴν πρόνοιαν νὰ ἐλκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν τὸν ἄνδρα τοῦτον πρὸ παντὸς ἄλλου· ὁ ἀδελφός του ἦτο ἱατρός παρὰ τῷ ἐπάρχῳ, αὐτὸν δὲ τὸν προσεβίβασεν εἰς ἀνώτερον στρατιωτικὸν βιβλίον· ἀλλὰ διὰ τοῦ διορισμοῦ τούτου ἠρέθισε τὸν φθόνον τῶν Σφακιανῶν ἔτι περισσότερον καὶ ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ ἑτέρου. Ὅτε κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1822 οἱ Κρητὲς ἐνόησαν ὅτι ἦσαν εἰς κατὰστασιν νὰ πολιορκήσωσι στενωτέρον τὰ Χανία καὶ τὴν Ῥεθύμνην, ἐπεθύμησαν συγχρόνως νὰ δώσωσιν ἀναψυχὴν τινα πρὸς ἀνατολὰς εἰς τὸν Μελιδόνην, ὃν οἱ Τούρκοι εἶχον ἐξώσει ἤδη ἐκ πολλῶν παρὰ τὴν Ἰδὴν θέσεων, καὶ κατὰ τοῦ ὁποίου ἴσταντο τώρα ἐστρατοπεδευμένοι κατὰ τὰ ὠχυρωμένα Φούρφουρα (ἐπαρχία Ἀμάρης). Οἱ ἐπισημότεροι τῶν Κρητῶν ὀπλαρχηγῶν συνεκεντρώθησαν κατὰ τὴν ὀχυρὰν θέσιν· ἀλλ' ἀντιζηλεῖα καὶ διχόνοια τοὺς διήρσαν. Οἱ εἰς λάφυρα ἀποβιλέποντες Σφακιανοὶ εὗρον τρόπον ν' ἀπομακρύνωσιν ἐκ τοῦ κεντρικοῦ στρατοπέδου τὸν Ἀφεντούλην (ὅπως ἀπεμάκρυναν οἱ Ἕλληνες ὀπλαρχηγοὶ τὸν Ῥψηλάντην)· τὸν δὲ Μελιδόνην, ὅστις δι' ἐπιτυχοῦς νίκης (κατὰ τὸν Μάρτιον 1822) εἶχεν ἀνανεώσει τὴν ἀρχαίαν του δόξαν, ἀπεμάκρυνε διὰ στυγεράς δολοφονίας ὁ αἰμοβόρος Ρούσος· ἐν τινι δεῖπνῳ, εἰς τὸ ὁποῖον προσεκάλεσαν τὸν νικητὴν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Σφακιανῶν. Συνεπαίχθη δὲ τοῦ κακουργήματος τούτου διελύθη σύμπαν τὸ κρητικὸν στρατόπεδον· ὁ Ἀφεντούλης ἀπέπεμψε τὸν Ρούσον εἰς τὰ Σφακιά καὶ μετέβη αὐτοπροσώπως ἔμπροσθεν τῶν Χανίων, ἐνθα προσεκάλεσε τὸν μετὰ 300 Σαμίων πρὸ μικροῦ ἐλθόντα ἀτρόμητον Βαλέτον. Οἱ Τούρκοι τοῦ Μεγάλου Κάστρου (Ἡρακλείου), οἵτινες εἶχον ἤδη ἐντελῶς ἐλευθέρως μέχρι Ῥεθύμνης τὰς ὁδοὺς, ἐξεστράτευσαν ὅπως συνδράμωσι τὴν πόλιν. Εἰς τὸν ἐπαπειλοῦντα ὁμῶς τοῦτον κίνδυνον συνεκεντρώθησαν πάλιν οἱ Κρητὲς μὲ ὕψην ταχύ-

(1) Ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἀντ. Μελιδόνη παρὰ Gordon-Zinkeisen 4, 588.

τητα εἶχον πρότερον διαλυθῇ. Ὁ Βαλέστος κατέλαβε θέσιν εἰς Καστέλον, ἐνθα εἶχε (13/25 Ἀπριλίου) περὶ ἑαυτὸν τετρακισχίλους ἄνδρας· καὶ Σφακιανοὶ δὲ εἶχον παρעυρεθῇ ἴσως μὲν τὸν αἰσχρὸν σκοπὸν νὰ κατρέψωσιν, ὅπως πρότερον τὸν Μεσιδόνην, τώρα καὶ τὸν Βαλέστον, τὸ νέον τοῦτο στήριγμα τοῦ διοικητοῦ! Ὁ Βαλέστος, ἔχων ἔλλειψιν πολεμεφοδίων, ἐθεώρησεν ἄτοπον νὰ κάμῃ ἔφοδον κατὰ τῶν ἡνωμένων Τούρκων τῆς Ῥεθύμνης καὶ τοῦ Μεγάλου Κάστρου, οὓς εἶχεν ἐστρατοπεδευμένους ἐναντίον του· καὶ οὕτω παρέσχεν εἰς τοὺς ἐχθροὺς καὶ καιρὸν καὶ εὐκαιρίαν νὰ ὀρμήσωσι κατ' αὐτοῦ (13/25 Ἀπριλίου). Καὶ μόλις ἤρχισεν ἡ μάχη, διεδόθη, ὥς ἐλέγετο ὑπὸ τῶν Σφακιανῶν ὑποκινηθεῖς, εἰς ὄλον τὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν πανικὸς φόβος, ὅστις κατέληξεν εἰς γενικὴν φυγὴν, καθ' ἣν καὶ αὐτὸς ὁ Βαλέστος ἐφονεύθη.

Οὕτως ἀπώλεσεν ὁ Ἀφεντούλης τοὺς στρατιωτικοὺς αὐτοῦ βοηθοὺς καθ' ἣν ἐποχὴν ἐπέπρωτο διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ Ἰψηλάντου ἀπὸ τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ συνελύσεως ν' ἀπολέσῃ καὶ ὅλην αὐτοῦ τὴν παρὰ τῇ Ἑλληνικῇ κυβερνήσει ἐπιρροήν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς μάχης τοῦ Καστέλου ἦλθεν εἰς Κρήτην ὡς ὀργανιστὴς αὐτῆς ὁ Πέτρος Σκυλίτσας Ὁμηρίδης, καὶ ἀποβάς (10/22 Ἀπριλίου) εἰς Ἀρμένους, πόλιν ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τῆς Σούδας κειμένην, προσεκάλεσεν ἐνώπιόν του τὸν τοποτηρητὴν τοῦ Ἰψηλάντου. Ἐνταῦθα δὲ συνεζήτησε μετὰ τῶν προκρίτων τοῦ τόπου νέον ὀργανισμόν, δι' οὗ περιωρίσθη ἡ ἐξουσία τοῦ μέχρι τοῦδε ἀρχιστρατήγου διοικητοῦ, ὅστις ἠναγκάσθη νὰ ὑπογράψῃ (21/2 Ἰουνίου) ἰδιοχείρως τὸ ἔγγραφον. Ἀγανακτήσας διὰ τὴν ταπείνωσιν ταύτην διενόεῖτο ὁ Ἀφεντούλης ν' ἀπέλθῃ τῆς νήσου, ὅτε ἡ ἐμφάνις αἰγυπτιακοῦ στόλου μετέβαλε τὸν σκοπὸν του. Ἡ Πύλη βλέπουσα παρατεινομένην τὴν ἐπανάστασιν ἐν Κρήτῃ ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον νὰ ὑποστηρίξῃ ἐξωθεν τοὺς ἐν τῇ νήσῳ Ὀθωμανούς. Ἀπησυχολημένη δὲ οὕτω μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς ἐν Ἑλλάδι, ἠναγκάσθη ν' ἀποφασίσῃ, νὰ θέσῃ τὴν νῆσον ὑπὸ τὴν ἄμεσον δικαιοδοσίαν τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου καὶ νὰ τῷ ἐμπιστευθῇ τὴν κατὰ τῶν ἀνταρτῶν ἀρτιστοατῆ

Οἱ Αἰγύπτιοι ἐν Κρήτῃ

γίαν. Ὁ γαμβρὸς τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ, Χασάν πασᾶς, ὠδήγει τὸν αἰγυπτιακὸν στόλον, ὅστις (28|9 Ἰουνίου) ἐνεφανίσθη ἔμπροσθεν τῆς Σούδας φέρων πεντακισχιλίους Ἀλβανούς. Μετὰ δὲ νύκην τινὰ κατὰ τῶν τὰ Χανία πολιορκούντων, οἵτινες ὠχυρώθησαν ἐναντίον του εἰς Μαλάζην, ὑπεσχέθη ὁ Χασάν πασᾶς, κατὰ τὸ τότε σύστημα τοῦ Σουλτάνου, ὅλα τὰ κατὰ εἰς τοὺς ἀντάρτας εἶναι παρεδίδοντο. Αἱ διαπραγματεύσεις ὅμως διεκόπησαν ἕνεκα βιαιοπραγίας τινός τῶν ἐν Μαλάζῃ Κρητῶν· τότε δὲ καὶ ὁ Χασάν πασᾶς (περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἰουνίου) ἐπέπεσε κατὰ τῆς θέσεως ταύτης, ἐξ ἧς ἀπέκρουσε τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐμελέτα ἔπειτα μεγαλειτέραν τινὰ ἐπιχείρησιν κατὰ τῶν Σφακιῶν. Πλὴν σοβαρὸν τι δὲν συνέβη. Ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος διετάχθη ν' ἀποπλεύσῃ εἰς τὸ Ἀρχιπέλαγος ὅπως ἐνωθῇ μετὰ τοῦ τουρκικοῦ· ὁ τῆς ξηρᾶς ὅμως στρατὸς φαίνεται ὅτι κατεβλήθη ὑπὸ τῆς κακῆς τύχης, ἥτις κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐματαίωσε τὰ ἐν Πελοποννήσῳ ὀθωμανικὰ κινήματα. Οἱ Τοῦρκοι ἐκλείσθησαν λοιπὸν πάλιν ἐντὸς τῶν φρουρίων, ἐνθ' ἐδεκατίσθησαν ὑπὸ τῆς πικνύλους, ἐν ᾧ τὰ πλοῖα τῶν ἀνδρείων νησιωτῶν τῆς Κᾶσου προσέβαλλον ὅλως ἀνενόχλητα τὴν παραλίαν. Μετὰ παρέλευσιν δὲ τοῦ χειμῶνος ἐξαπλωθεῖσα ἡ ἐπανάστασις (κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1823) πρὸς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας Κυσάμου καὶ Σελίνου, ἐφαίνετο ὅτι ἐλάμβανε σιτήριγμα στερεώτερον, ὅτε οἱ Κρήτες μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Ἀφεντούλη προσέφερον τὴν θέσιν τοῦ ἀρμοστοῦ εἰς τὸν Ὑδραῖον Ἐμμανουὴλ Τομπάζην, ἐλπίζοντες οὕτω λίαν συνετῶς ὅτι ἤθελον τύχει ἐντονωτέρης συνδρομῆς παρὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου. Ὁ νέος οὗτος ἀρμοστής ἐπεβίβασεν ἐν Νκυπλίῳ χιλίους διακοσίους στρατολογηθέντας ἄνδρας, οἵτινες (21|3 Ἰουλίου) ἀπεβίβασθησαν εἰς τὸν λιμένα τῆς Κυσάμου καὶ ἐκυρίευσαν τὸν πολύτιμον λιμένα τῆς Δρεπανιάς, ὅστις ἐξησφάλιζε τὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα συγκοινωνίαν. Τὸ πολιορκούμενον φρούριον τῆς Κυσάμου παρεδόθη ἅμα ἐστήθησαν τὰ πυροβόλα, τὰ ὅποια ἔφερεν ὁ Τομπάζης. Μετὰ δὲ τοῦτο ἐσκέπτετο ὁ ἀρμοστής ν' ἀποπερατώσῃ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Σελίνου διὰ τῆς ἀλώσεως τοῦ Κανδάνου·

καὶ ἂν καὶ ἐκτελέσας ἔφοδον κατὰ τοῦ ἐκτεταμένου τούτου χωρίου ἡττήθη ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, οἵτινες ἐθεωροῦντο οἱ ἀνδρειότεροι καὶ ωμότεροι ὅλης τῆς νήσου· ἀλλ' ὅμως ἡ πανώλης ἡνάγκασε καὶ τούτους εἰς τὴν παράδοσιν, ἥτις ἐκηλιδώθη διὰ τῶν αἰσχροτάτων βαιοπραγιῶν καὶ βαρβροτήτων καὶ τῶν ξένων καὶ τῶν ἐγχωρίων νικητῶν.

Μετὰ τὰς ἐπανελημμένας ταύτας ἐπιτυχίας τοῦ Ἀρμοστοῦ ἐκινήθη πάλιν ὁ Αἰγύπτιος, καὶ τώρα διὰ νὰ ἐπιφέρῃ πληγὴν καὶ κρίν. Ναυτικὴ μοῖρα ὑπὸ τὸν Ἰσμαὴλ Γιβραλτάρην ἀπεβίβασεν εἰς τὸ Μεγάλον Κάστρον πεντακισχιλίους ἄνδρας, καὶ ἀποπλεύσασα ἀμέσως μετεκόμισε κατὰ τὸν δεύτερον αὐτῆς κατάπλουν νέον στρατὸν καὶ νέα πολεμοφόδια. Καὶ νῦν πάλιν ἡ ἐμφάνις τῶν Αἰγυπτίων ἐπέφερε σιγμιαίαν συγκέντρωσιν τῶν Κρητῶν, ἐξ ἧς ὅμως δυστυχῶς ὁ Τομπάζης δὲν ὠρελήθη ὡς ὥφειλε. Νομίσας ἀπαραίτητον γενικὴν στρατιωτικὴν διοργάνωσιν, συνεχάλεσε (Ἰούλιον) συνέλευσιν προκρίτων εἰς Ἀρκούδεναν (ἐπαρχίας Ἀποκορώνων), σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ συμπεριέλαβε καὶ τοὺς ἀγερῶχους Σφακιανούς, οὓς κάλλιον ἦτο ν' ἀπέκλειεν ἐντελῶς. Οἱ ἐπαρχιώται ἐπρότειναν ἐν τῇ συνελεύσει ταύτῃ (καὶ τὸ κατώρθωσαν) ν' ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τῶν Σφακιανῶν τὸ μέχρι καταχρήσεως ἐφαρμοσθὲν δικαίωμα τοῦ νὰ δίδωσι τοὺς ἄρχηγούς ἐπὶ ὕλων τῶν ἄλλων Κρητῶν· οἱ δὲ παρόντες πληρεξούσιοι τῶν Σφακιανῶν ὀργισθέντες ἀπῆλθον εἰς τὰ ὄρη αὐτῶν. Ἀντὶ δὲ νὰ τοὺς ἀφήσῃ, ἔσχεν ὁ Τομπάζης τὴν ἀσύγγνωστον ἀδυναμίαν νὰ τοὺς ἐπαναφέρῃ διὰ ὑποσχέσεων, νὰ ἐξορίσῃ δὲ καὶ τινὰς τῶν ἰσχυροτέρων αὐτῶν ἀντιπάλων καὶ νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν μιὰρὸν Ῥοῦσον τὴν ἀρχιστρατηγίαν διὰ τὴν ἐκστρατείαν, ἥτις ἀπεφασίσθη νὰ γείνῃ πρὸς ἀναζωπύρησιν τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τῆς νήσου μέρος. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον διετάχθη νὰ γείνῃ συγκέντρωσις στρατοῦ ἐν Ἀμουργέλαις, πέντε ὥρας μακρὰν τοῦ μεγάλου Κάστρου, ὅπου ὅμως ἔνεκα τῶν ἀπερισκέπτων τοῦ ἀρμοστοῦ μέτρων δὲν παρευρέθησαν πλείω τῶν δισχιλίων Κρητῶν, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἀρχιστράτηγος Ῥοῦσος, ἀλλαχοῦ ἐνησχολημένος ὢν, ἐβράδυνε νὰ μεταβῇ. Ταῦτα συνέβησαν κατὰ τὴν

δευτέραν τῶν Αἰγυπτίων ἀπόβασιν (τὸν Σεπτέμβριον). Ὁ Χασάν πασᾶς καταπεσὼν κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἀπὸ τοῦ ἵππου ἀπέθανεν· ὁ νέος αὐτοῦ διάδοχος ὁ Μουσταφᾶς βέης φιλοδοξία κινούμενος ἤθελε νὰ δρέψῃ τὰς πρώτας αὐτοῦ δάφνας. Ἐπέπεσε λοιπὸν κατὰ τῶν ἐν Ἀμουργέλαις Κρητῶν, τοὺς ἔτρεψεν εἰς φυγὴν, εἰσέβαλεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Μυλοποτάμου (μεταξὺ Ῥεθύμνης καὶ Μεγάλου Κάστρου) καὶ ἐδίωκε τοὺς χριστιανοὺς ἔμπροσθεν αὐτοῦ ὡς φεύγοντα πρόβατα. Πεντακόσιοι κάτοικοι τοῦ χωρίου Μελιδωνίου, τὸ πλεῖστον γυναῖκες καὶ παῖδι, κατέφυγον εἰς τὸ βορειανατολικῶς τοῦ χωρίου κείμενον καὶ τῷ Ἑρμῇ τῶν Ταλλαίων ὄρεων ἱερὸν ποτε σπήλαιον, ἐντὸς τοῦ ὁποῦοι κατεκρήνησαν καὶ ἐπνίγησαν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν σκληρῶς. Ἄπαντα δὲ τὰ στρατιωτικὰ τῶν Κρητῶν σώματα διελύθησαν, οἱ ἐχθροὶ κατέκλυσαν πάσας τὰς πρὸς δυσμὰς ἐπαρχίας, καὶ ἡ καταστροφὴ, ἣν ἐπέφερον, ἦτο τοιαύτη ὥστε ἔτι καὶ μετὰ παρέλευσιν δώδεκα ἔτων οἱ περιγηθέντες τὰ μέρη ἐκεῖνα εὗρον τὰ φρικώδη αὐτῆς ἔχνη. Οἱ διασκορπισθέντες πολεμισταὶ κατέφυγον κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1823 εἰς τὰς ἀπωτάτας γωνίας τῶν ὄρεων, πολλοὶ δὲ καὶ εἰς διαφόρους νήσους τοῦ Ἀρχιπελάγους. Ἡ ἐπανάστασις εἶχε λάβει πληγὴν θανατηφόρον. Κατὰ τὸ ἔαρ (Μαρτίῳ 1824) ἦλθεν ὁ αἰμοδόρος Χουσεῖν βέης, ὅστις εἶχε διορισθῇ διάδοχος τοῦ Χασάν πασᾶ. Περιῆλθεν οὗτος τὴν χώραν σφάζων καὶ λεηλατῶν, καὶ προσεκάλεσε τοὺς Σφακιανοὺς νὰ παραδοθῶν. Ὁ πρόξενος τῆς Αὐστρίας Δερκούλης ὑπεστήριζε τὴν πρόσκλησίν του. Ἄπαντες οἱ ὀπλαρχηγοὶ ἀπεθρόνυνθησαν. Ὁ δὲ ἀρμολῆς, πανταχόθεν καταδιωκόμενος καὶ ὑπὸ Σφακιανῶν προδοτῶν ἐπαιλούμενος, κατέφυγεν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Λουτροῦ, ὅθεν ἐγκατέλιπε κρυφίως τὴν νῆσον (6/18 Ἀπριλίου). Οἱ προσκυνήσαντες Σφακιανοὶ ὀπλαρχηγοὶ ἔλαβον ἀντάξιον τῆς διαγωγῆς των ἀμοιβήν. Ὁ Χουσεῖν βέης τοὺς ἔριψεν εἰς τὰς σκοτεινότερας φυλάκας τῶν Χανίων. Καὶ ὁ Ροῦσος ἦτο εἷς ἐξ αὐτῶν.

Οὕτως ἐπερχώθη ἡ κατάκτησις τῆς Κρήτης. Πρὸς ἐξασφάλισιν δὲ τῆς κατακτήσεως ταύτης ἦτο ἀναγκαία καὶ ἡ καθυ-

πόταξις τῆς νήσου Κάσσου, ἥς οἱ ναυτικοὶ κάτοικοι παρηνόχλουν τὰς ἐκτεταμένους τῆς Κρήτης περαλλίας, ὅπως οἱ Ψαριανοὶ προσέβαλλον τὰς τῶν παραλίων τῆς ἀντολικῆς Τουρκίας πόλεις. Πολλάκις συνέδραμον οἱ Κάσσιοι τοὺς πολιορκοῦντας τὰ Χανία καὶ τὴν Ῥεθύμνην διὰ θαλασσίου ἀποκλεισμοῦ, καὶ ἠδύναντο καὶ εἰς τὸ μέλλον νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τῶν ἐπὶ τῶν ὁρέων περιφερομένων ἀνταρτῶν. Ἡ κατὰ τὸν Μάϊον ἐνισχυθεῖσα ναυτικὴ μοῖρα τοῦ Ἰσμηλ Γιβραλτάρη ἐπλευσε δις πρὸς τὴν Κάσσον ἄνευ σκοποῦ, ὡς ἐφαίνετο, καὶ ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἐμφανισθεῖσα δὲ τὸ τρίτον ἐβομβοδόλησε τὴν πόλιν ζωηρῶς ἐπ' δύο ὅλας ἡμέρας, καὶ τὴν ἐσπέραν τῆς δευτέρας ἡμέρας, ἐπασχολήσας ὁ Χουσεῖν βέης τοὺς Κασσίους πρὸς τὸ ἀντίθετον μέρος ἀπέστειλεν εἰκοσιτέσσαρας λέμβους εἰς τὸ δυσπρόσιτον πρὸς τὴν Κρήτην ἐστραμμένον μέρος τῆς νήσου, ἔνθα ἐπτά μόνον ἄνδρες ἐκράτουν ἐπιπολαίαν φρουράν. Ὁ ἐνταῦθα ἀποβάς στρατὸς κατέλαβε καὶ τὰ τέσσαρα χωρία τῆς νήσου καὶ ἠνάγκασε τοὺς ἐν μέσῳ δύο πυρῶν εὐρειακόμενους Κασσίους νὰ ὑποταγῶσιν ἀμαχητὶ ἂν καὶ τοῦτο δὲν τοὺς ἀπήλλαξεν ἀπὸ τοῦ νὰ πωληθῶσιν ὡς δούλοι. Μάτην ἐπειράθη ὁ ὁπλαρχηγὸς Μάρκος νὰ κρατηθῇ μετ' ὀλίγων ἀνδρῶν κατὰ τὸ δυτικὸν τῆς νήσου μέρος. Ν κηθεῖς καὶ ἀλυσόδετος ὀδηγηθεὶς ἐνώπιον τοῦ Χουσεῖν, διέβρῃξεν ὁ ἀνδρεῖος Μάρκος τὰς ἀλύσεις του καὶ ἐφόρευτέ τινας τῶν φρουρῶν του, μέχρις οὗ καταβληθεὶς ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἐχθρῶν κατεκερματίσθη.

Ἐξοπλισμὸς τῶν Αἰγυπτίων κατὰ τῆς μῶνα τοῦ 1823 πρὸς τὸ 1824. Καθ' ὃν χρόνον δὲ συνέβη τοῦτο τῷ εἶχε δοθῇ μετὰ προηγουμένην ὑπόσχεσιν ἡ ὑψηλὴ θέσις, ἣτις ἐκέντα τὴν φιλοδοξίαν του· δηλ. τῷ εἶχε παραχωρηθῇ ἡ ἀρχιστρατηγία κατὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν. Ὅποια μεγάλη ὥθησις ἡ ὑψηλὴ αὕτη θέσις ἦτο διὰ τὰ σχέδια τοῦ ἀντιβασιλέως, μὲ πόσῃ σπουδῇ ἐχώρει οὗτος πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς δυνάμεως, δι' ἣς ἐπόθει νὰ εἰσπηδήσῃ εἰς τὴν μεγάλην ἐπιθυμητὴν σειρὰν τῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, τοῦτο ἐννοεῖ

τις ἅμα ῥίψη βλέμμα ἐπὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν καθ' ἑκάστην αὐξανομένων αὐτοῦ στρατιωτικῶν δυνάμεων. Κατὰ τὸ 1823 ἤδη, πρὶν ἢ ἡ Πύλη ἀνυψώσῃ αὐτὸν εἰς τὴν περιφανῆ θέσιν, ὁ στρατός του συνεποσοῦτο κατὰ τὰς πληροφορίες τοῦ Mengin εἰς πλείω τῶν 19000 ἀνδρῶν. Κατὰ δὲ τὸ 1824 ἦσαν 15000 ἄνδρες οἱ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ ἐντελῶς γεγυμνασμένοι, καὶ 8000 εὐρίσκοντο ὑπὸ γύμνασιν (1). Δύο ἔτη μετὰ ταῦτα συνίστατο (2) ἡ στρατιωτικὴ αὐτοῦ δύναμις ἐξ 90,000 ἀνδρῶν, ἐξ ὧν 35000 εὐρίσκοντο ἐν Κρήτῃ καὶ Πελοποννήσῳ, 8000 ἐν Κορδοφάνῃ, 25000 ἐν τῷ παρὰ τὸ Κάϊρον στρατοπέδῳ, 3400 ἀπετέλουν τὴν φρουρὰν τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τοῦ Καΐρου, 16000 ἦσαν ἐπὶ τοῦ στόλου, καὶ 2500 ἐν Κύπρῳ καὶ ἄλλοις σταθμοῖς. Ἡ τακτικὴ ἐνάσκησις τοῦ στρατοῦ του ἐπροώδευσεν ἀδιακρίτως κατὰ τὰ δύο ἔτη, τὰ πρὸ τῆς περιπλοκῆς τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ εἰς τὰ πράγματα τῆς Εὐρώπης. Πολλὰς χιλιάδας αἰχμαλώτων Ἀράβων διωργάνωσε, καὶ μὴ ἀντεχόντων τούτων εἰς τοὺς κόπους κατέταξε διὰ εἰδους στρατολογίας εἰς τὰ τακτικὰ συντάγματα βαθμηδὸν 30 000 φελλάχων. Κατὰ τὰς περιγραφὰς τῶν Εὐρωπαίων ἡ στρατιωτικὴ αὕτη δύναμις δὲν παρείχε θεὰν πολὺ εὐάρεστον. Οἱ στρατιῶται οὗτοι ἐφόρουν ἐρυθρὰς εὐμερίδας, κάλτια ἐπὶ τῶν πλατειῶν περισκελίδων, στενὸν καὶ πρὸς τὸ ἄνω μέρος ἀνοικτὸν ὑπενδύτην ἄνευ παταγείου, φέσι, πυροβόλον μὲ λόγχην καὶ βολιδοθήκην· οἱ δὲ ἀξιωματικοὶ εἶχον τουρκικὴν στολὴν ἀλλὰ τὸ χρῶμά της ἦτο τὸ τῶν συνταγμάτων αὐτῶν. Ἡ ὅλη πηρὴρσία τῶν στρατιωτῶν τούτων ἐπροξένει τὴν ἐντύπωσιν τῆς βεβιασμένης γυμνάσεως· καὶ τὰ ὅπλα καὶ τὰ λωρία εὐρίσκοντο εἰς κακὴν κατάστασιν. Ἐκτὸς τῆς γραμμῆς εὐρισκόμενοι οἱ στρατιῶται ἔκρυπτον εἰς τὸν κόλπον των τὰ ὑποδήματά των καὶ ἐπαρουσιάζοντο ἐν ὅλῃ τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ τῇ θορυβώδει ἀταξίᾳ ἡμιγύμνων ἀγρίων. Οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ προγυμναστὰι αὐτῶν ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν

(1) Ἐκθεσις τοῦ γενικοῦ προξένου τῆς Ἀγγλίας Σάλτ πρὸς τὸν λόρδον Στράκφορδ. χργ.

(2) Ἐκθεσις τοῦ βρῶνου Miltitz κατὰ τὸν Νοέμβριον 1826. χργ.

Μαμελούκων, οἵτινες εἶχον γυμνασθῆ ὑπὸ Γάλλων προγυμναστῶν, ἐν οἷς ὁ συνταγματάρχης Σεύης (Sève) ἦτο ὁ ἐπισημότερος. Ὁ ἀξιωματικὸς οὗτος μετὰ τὴν δευτέραν παλινόρθωσιν ἐν Γαλλίᾳ ἀνιγκασθεὶς ὡς συνένοχος εἰς τὴν ἀπόπειραν ἐλευθερώσεως τοῦ στρατάρχου Νέη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πατρίδα του εὗρεν ἐν Αἰγύπτῳ, ὡς πλεῖστοι ὅσοι Γάλλοι, λαμπρὰν ὑποδοχὴν. Εἰς τὴν διοργάνωσιν δὲ τῶν Μαμελούκων ἀπήντησεν ἀνυπερβλήτους σχεδὸν δυσκολίαις. Οἱ ἄσπονδοι οὗτοι ἐχθροὶ τῶν ξένων ἐθίμων ἔπλεκον διηνεκῶς συνωμοσίαις κατὰ τοῦ νέου στρατοῦ. Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1824 ἡναγκάσθη ὁ πασᾶς νὰ καταδικάσῃ πηλαγὸν αὐτοῦ φίλον, τὸν φρούρχον τοῦ φρουρίου τοῦ Καΐρου Ἰβραῖμ Ἀγᾶν ὡς συνένοχον τοιαύτης συνωμοσίας· καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Σεύη διέτρεχε καθ' ἐκάστην κίνδυνον. Οὗτος ὅμως ὑπερενίκησεν ἅπαντα τὰ προσκόμματα ταῦτα μετὰ κερτερίαις καὶ ὑπομονῆς, μετὰ σπανίου θάρρους καὶ ἀτρομήτου ἐπιμονῆς. Ἀσμένως ἤηλεν ὁ ἀντιβασιλεὺς ν' ἀποκτήσῃ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ προγυμναστοῦ ἔμπειρον στρατηγόν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν συνεχώρει ὁ νόμος ὅτι ὁ Σεύης ἔμενε χριστιανός. Ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς δὲ ὠφελήθη ἐκ τῆς γαλλικῆς ἐλευθερίας ὡς πρὸς τὰς προλήψεις, ἵνα τὸν καταπείσῃ ν' ἀπαρνηθῇ τὴν θρησκείαν του· ἡ πρᾶξις, τῷ εἶπε εἰς τὸ ὠτίον μειδιῶν, θέλει τελεσθῇ μεταξὺ ἡμῶν μόνων. Ὁ Σουλεϊμάν βέης (οὕτως ἐκαλεῖτο ὁ ἀρνησίθρησκος συνταγματάρχης) κρυφίως μὲν ἔπινεν οἶνον, δημοσίᾳ δὲ διετῆρει χαρέμιον· ἐνώπιον συμπολιτῶν του ἡρυθρία διὰ τὴν νέαν του θέσιν, τοῖς Ὀθωμανοῖς ὅμως ἦτο θεράπων πιστός. Τοιοῦτοτρόπως ὁ ἀρχιστράτηγος Ἰβραῖμ πασᾶς, στρατιώτης ἔμπειρος καὶ γεγυμνασμένος, ἀπέκτησεν ἄριστον στρατηγόν διὰ τὸν στρατόν, τὸν διαταχθέντα νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Πελοπόννησον, καθὼς καὶ ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος ἀπέκτησεν ἀξιόλογον προγυμναστὴν τὸν Γάλλον Λετελλιέρον. Πρὸς ἐξοπλισμὸν δὲ τοῦ στρατοῦ τούτου ἐπεκράτει ἀπὸ τοῦ ἔαρος 1824 ἑκτακτος κίνησις ἐν τοῖς ναυστάθμοις καὶ ὀπλοστασίοις τοῦ Καΐρου. Ὁ ἐξοπλισμὸς δὲν ἤρξατο ὑπὸ αἰσίους οἰωνούς. Τρομερὰ πυρκαϊὰ καὶ ἐκρηγῆς τῆς πυριταποθήκης ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ Καΐρου, συμβῆσα τῇ 10/22

Μαρτίου 1824 κατέστρεψε πρὸς ἀκαταλόγιστον ζημίαν τοῦ Σατραπείου πολεμεφρόδια ἄφθονα, καὶ ἐφόνευσε χιλιάδας τεχνιτῶν, στρατιωτῶν καὶ πολιτῶν. Ἀλλὰ τὴν ἐξακολούησιν τῶν ἐξοπλισμῶν οὐδὲ κατὰ στιγμήν περιέστειλε τὸ συμβᾶν τοῦτο. Ὁ εἰρηνικὸς τῆς Ἀλεξανδρείας ἐμπορικὸς λιμὴν μετεβλήθη εἰς μέγαν πολεμικὸν λιμένα. Πλείστα στρατιωτικὰ σώματα συνεκεντρώθησαν εἰς τὰ πέριξ αὐτοῦ, περιμένοντα τὴν ἐπιβίβασιν, καὶ ἐπὶ μῆνας ὁλοκλήρους ἐμπόδισεν ὁ παῖς τὴν φόρτωσιν ἐμπορευμάτων, ὅπως ἀναγκάσῃ τὰ ἐν τῷ λιμένι εὐρωπαϊκὰ πλοῖα νὰ τῷ διευκολύνωσι τὴν μεταφορὰν τοῦ στρατοῦ, διὰ τὴν ὁποίαν ὑπερόγκους ἐπλήρωνε ναύλους.

Ὁ ἐν τῷ λιμένι τούτῳ κατὰ τὴν θέρος συγκεντρωθεὶς στόλος συνέκειτο ἐκ 54 πολεμικῶν πλοίων. Πρὸς μετακόμισιν τῶν στρατευμάτων καὶ τῶν πολεμεφροδίων ἐναυλώθησαν 400 περίπου πλοῖα, ἐν οἷς 86 εὐρωπαϊκὰ ἐμπορικά. Ὁ δὲ τῆς ξηρᾶς στρατὸς συνίστατο ἐκ 12000 τακτικῶν, 2000 Ἀλβανῶν, 2000 ἱππέων, 700 πυροβολιστῶν καὶ μηχανικῶν καὶ ἐκ 150 τηλεβόλων πεδινῶν καὶ τῆς πολιορκίας. Ὁ ἀντιβασιλεὺς ἀπέστελλε τὰς δυνάμεις ταύτας ὡς εἰς γυμνάσιον. Ὁ Δροβέττης, ὁ ἔμπειρος βοηθὸς εἰς τὴν ἀνύψωσιν τοῦ κράτους τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ, ὅστις ἐκολάκευε τὸν Σατράπην ὀνομάζων αὐτὸν Βοναπάρτην τῆς Ἀνατολῆς, τῷ παρέστα τὴν καταδούλωσιν τῆς Πελοποννήσου ὡς ἔργον τεσσάρων μόνον μηνῶν, καὶ αὐτὸς ὁ ἀντιβασιλεὺς ἐξέφρασεν ἐνώπιον τοῦ προξένου τῆς Ἀγγλίας Σάλτ τὴν αὐτὴν γνώμην ὡς ἰδίαν του πεποιθήσιν.

Μετὰ φόβου καὶ ἐκπλήξεως ἄλλ' ἐσταυρωμένας κρατοῦσα συγχρόνως τὰς χεῖρας παρετήρει ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις τοὺς τρομεροὺς τούτους ἐξοπλισμούς, τῶν ὁποίων τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν ἀποπεράτωσιν ὑπεβοήθουν Εὐρωπαῖοι, καὶ μετὰ τῶν ὁποίων συνεβιάδιζε δεύτερος μεγαλειότερος ἐξοπλισμὸς στόλου ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις δὲν ἦτο εἰς κατάστασιν νὰ μισθοδοτῇ τὸν στόλον τῆς, ὅστις παρὰ ποτε ὥφειλε νὰ σπεύσῃ καὶ νὰ παρεσκευασθῇ ὅπως ματαιώσῃ τὰς πρώτας κινήσεις τῶν διηρημένων ἔτι Τούρκων καὶ Αἰγυπτίων. Εἰς τὰς νή-

Ἡ πτώσις τῶν
Φαρῶν.

σους περιεφέροντο οἱ ἀπλήρωτοι ναῦται ἐν ἐντελεῖ ἀπραξίᾳ· οἱ χρηματικῶς ἐξαντληθέντες πρόκριτοι περιέμενον τὰς ἐκ τοῦ δα-
νείου συνδρομὰς τῆς κυβερνήσεως· ἡ δὲ τανταλικὰς βασάνους ὑπο-
φέρουσα κυβερνήσις ἐβίλεπε τὸν σωτήριον θησαυρόν, τὰς 80 χι-
λιάδας κατεσχεςθεισῶν λιρῶν στερλινῶν, κείμενον ἐν Ζακύνθῳ
καὶ δὲν ἡδύνατο νὰ τὸν εἰσπράξῃ. Ἐν τοιαύτῃ δεινῇ εὐρισκομένη
καταστάσει ἐξέδωκε (8|20 Ἰουνίου) ἐκ Λέρνης ψήφισμα πολυθρύλ-
λητον, δι' οὗ ἐπετρέπετο εἰς τὰ πλοῖά της νὰ καταστρέψωσι πάντα
τὰ Εὐρωπαϊκὰ πλοῖα, τὰ μετακομίζοντα Τούρκους στρατιώτας
ἢ τουρκικὰ πολεμεφύδια. Ἡ ἀπερίσκεπτος αὕτη καὶ ἀπηλπισμένη
πρᾶξις της ἦτο συνέπεια τῆς δεινῆς θέσεως καὶ τῆς στενοχωρίας,
εἰς ἣν εὐρίσκετο ἐν τῷ μέσῳ δύο φοβερῶν κατὰ θάλασσαν ἐκστρα-
τειῶν, ὧν ὁ καταστρεπτικὸς σκοπὸς ἦτο φανερός. Ὁ ἀντιβασι-
λεὺς τῆς Αἰγύπτου εἶχεν ἀρχίσει τὰ κινήματά του διὰ τῆς τε-
λειᾶς καταδουλώσεως τῆς Κρήτης, ὅπως ἐξασφάλισῃ τὰ νῶτά του·
τὸ σχέδιόν του ἦτο τῶρα νὰ ἐξασφαλίσῃ ἑαυτῷ τὴν μεταξὺ Αἰγύ-
πτου καὶ Πελοποννήσου συγκοινωνίαν. Ἡ συγκοινωνία αὕτη δὲν
ἦτο ἐλευθέρα ἐφ' ὅσον ὁ Ἑλληνικὸς στόλος δὲν ἦτο νικημένος
καὶ διετῆρει ἔτι τὴν ἐπιφοβὸν τῆς ὑπεροχῆς του φήμην. Ὅθεν ἀπε-
φασίσθη κατὰ τὴν ἐφετεινὴν ἐκστρατείαν νὰ καταδαμασθῶσι διὰ
τοῦ ἡνωμένου τουρκικο-αιγυπτιακοῦ στόλου ἡ τε Σάμος καὶ αἱ
τρεῖς ἡγεμονικαὶ νῆσοι, καὶ ἡ ἐπιχείρησις αὕτη νὰ χρησιμεύσῃ ὡς
πρόδρομος τῆς εἰς Πελοπόννησον ἀποβάσεως. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ
τοῦτον ἀπέπλευσεν ὁ τουρκικὸς στόλος (29|10 Ἀπριλίου) ἰσχυ-
ρότερος παρά ποτε ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Χοσρὲφ πασᾶ, καὶ, ἀφ'
οὗ οἱ Αἰγύπτιοι ἐκυρίευσαν τὴν Κάσσον, ἐνεφανίσθη ἔμπροσθεν
τῶν Ψαρῶν (18/30 Ἰουνίου). Ἡ μικρὰ αὕτη νῆσος ἦτο ὠχυρω-
μένη διὰ 150 τηλεβόλων, τὰ ὅποια εἶχον στηθῇ ἐπὶ πολλῶν
παραλίων ὀχυρωμάτων καὶ ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως· ὁ μέχρι
τοῦδε μικρὸς αὐτῆς πληθυσμὸς εἶχεν ἀυξηθῇ μέχρι 30 χιλιάδων
ψυχῶν ἔνεκα τῆς συρροῆς τῶν προσφύγων τῶν Κυδωνιῶν καὶ σώ-
ματος ἐμίσθων Μακεδόνων. Τὸ πλῆθος τοῦτο τῶν ἀσθενῶν καὶ
ἀόπλων καθίστατο δύσκολον καὶ ἐπικίνδυνον πᾶσαν κατὰ ξηρὰν

σύγκρουσιν· καὶ ὁμῶς ἀπεφάσισαν οἱ πρόκριτοι, ἐναντίον τῆς ὀρθο-
 τέρως συμβουλῆς τοῦ Κα ἀρη, νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὴν ὑπερά-
 σπισιν τῆς νήσου. Ἐσυραν τὰ πλοῖά των ὅλα ἐντὸς τοῦ λιμένος,
 καὶ τοῖς ἀφῆρσαν καὶ αὐτὰ τὰ πηδάλια, ἐπειδὴ οἱ Μακεδόνες
 ἀπῆτησαν τὴν ἐγγύησιν ταύτην, ὅπως μὴ ἐγκαταλειφθῶσι μόνοι
 καὶ θυσιασθῶσιν. Ἐν τοιαύτῃ ἀσυγγνώστῳ ἀπρονοησίᾳ ἐστέρησαν
 οἱ Ψαριανοὶ ἑαυτοὺς τῆς καλλιτέρας δυνάμεως καὶ συνδρομῆς, ἣν
 εἶχον ἐν πάσῃ περιπτώσει καλῇ τε καὶ ἐναντίᾳ, καὶ ἀπώλεσαν
 συνάμα καὶ τὸ μόνον μέσον, ἵνα παρakinήσωσιν εἰς δραστηριότη-
 τα τοὺς καταβεβλημένους αὐτῶν ἐν Ἰῶρᾳ καὶ Σπέτσαις ἀδελ-
 φούς. Ἡ ἀπηλπισμένη ἀνυπομονησία τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως,
 ἣτις ἔβλεπε πρὸ καιροῦ ἐπερχόμενον κίνδυνον μέγαν, ἔφθασεν εἰς
 τὸ μὴ περαιτέρω κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τῆς μεγάλης ἀποστά-
 σεως, καθ' ἣν ἐπρόκειτο νὰ σωθῇ μία τῶν προμάχων νήσων καὶ
 νὰ διατηρηθῇ πολύτιμον μέρος τοῦ στόλου, ἡ γενοαία αὕτη πρὸς
 βορρᾶν προφυλακὴ. Ἐγκαταλειμένη καὶ μεμονωμένη περιέπεσεν
 ἡ νῆσος τῶν Ψυχρῶν εἰς τὴν τρομερὰν τύχην τῆς Κάσσου. Οἱ
 Τούρκοι (ἀπὸ τῆς 19/1 Ἰουλίου) ἐπησχόλησαν κατὰ τὴν ἡμέ-
 ραν καὶ τὴν νύκτα τοὺς ὑπερασπιστὰς τῆς πόλεως διὰ σφο-
 δροῦ κανονοβολισμοῦ καὶ τέσσαρας ὥρας μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ
 ἡλίου ἀπεβίβασαν, ὑπὸ τοῦ καπνοῦ τῆς πυρῆτιδος κεκρυμμένοι,
 πεντακοσίους ἄνδρας πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν τῆς πόλεως ἄκρον,
 οἵτινες ἐκυρίευσαν ἐνταῖθα ὀχύρωμα, ἐν ᾧ συγχρόνως ἕτερον σῶ-
 μα ἀποβίβασθὲν κατέλαβεν ἐξ ἐφύδου ἐτέραν ὀχυρὰν θέσιν εἰς
 Φτελιόν. Αἴφνης ἐνεφανίσθησαν καὶ τὰ δύο ταῦτα στίφη ἐπὶ
 τῶν ὑψωμάτων, τὰ ὅποια ἐκράτουν τῆς πόλεως ἀπὸ τῶν νώτων.
 Ἡ ἐμφάνισίς των αὕτη κατεθούρῃσε τὸ πλῆθος τῶν προσφύγων,
 οἵτινες ἔβλεπον ἀνανεωμένας τὰς ὁποίας πρότερον ἤδη ὑπέστησαν
 τρομερὰς περιπετείας. Σύροντες τοὺς ὀπλισμένους μεθ' ἑαυτῶν ἔφυ-
 γον ἐκ τῆς πόλεως πρὸς τὴν παραλίαν καὶ πρὸς τὰ πλοῖα, καὶ πολ-
 λοὶ ἐπνίγησαν, οἱ πλεῖστοι δὲ περιέπεσαν μετὰ τῶν πλοίων εἰς
 τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων· ἐξ ὅλου τοῦ στόλου τῶν Ψαριανῶν 19
 μόνον βρίκικα ἐσώθησαν· 100 πλοῖα ἐκυριεύθησαν καὶ ἐκτὸς τῶν

εὐχρηστοτάτων πάντα ἐπυρπολήθησαν. Ὁ δὲ τουρκικὸς στρατὸς εἰσέβαλεν ἀπὸ τῆς παραλίας εἰς τὴν πόλιν, τῆς ὁποίας τὰς κα-
 νονοστοιχίας οἱ πρῶτοι ἀποβιβασθέντες ἐκυρίευσαν ἐκ τῶν νώτων.
 Οἱ Τοῦρκοι τρομερὰς κατὰ τὴν πόλιν διέπραξαν σφαγὰς καὶ ἀνή-
 κουστα κηκουργήματα, καὶ ἐπὶ τέλους ἐπυρπόλησαν τὴν λεηλατη-
 θεῖσαν πόλιν. Μόνον τὸ φρούριον ὑπερησπίσθη ἀνδρεία φρουρά, ἐν
 ἣ καὶ 600 Μάγνητες, ἐπὶ δύο ἡμέρας καὶ νύκτας κατὰ τῶν ἐπανει-
 λημμένων ἐφόδων τῶν Ὀθωμανῶν. Κατὰ δὲ τὴν τρίτην ἡμέραν
 (23/4 Ἰουλίου), διατάξαντος τοῦ Καπουτάν πασᾶ γενικὴν ἔρο-
 δον, ἀπεφάσισαν οἱ ἥρωες οὗτοι, δεκατισμένοι, ἐξηντλημένοι,
 ἐστερημένοι ὕδατος καὶ ἐντελῶς ἀπηλπισμένοι, νὰ θυσιάσωσιν ἐν-
 δόξως τὴν ζωὴν των· ἡτοιμάσθησαν κατὰ τὰ χριστιανικὰ ἔθιμα
 εἰς θάνατον, καὶ ἅμα οἱ Τοῦρκοι ὥρμησαν ἐκ νέου εἰς ἔφοδον ἔβα-
 λον πῦρ εἰς τὴν πυριταποθήκην. Τρομερὰ ἐκπυρσοκρότησις ἔσσειε
 μέχρι θεμελίων τὴν νῆσον ὅλην καὶ ἔθαψε τὴν γενναίαν φρου-
 ράν (ἐκτὸς δύο διαφυγόντων ὡς ἐκ θαύματος) καὶ δισχιλίους ἐκ
 τῶν ἐφορμησάντων Τούρκων ὑπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ φρουρίου καὶ τῆς
 ἐν αὐτῷ μονῆς. Ἐκ τῶν 7500 κατοίκων τῶν Ψαρῶν μόλις 3500
 διέφυγον τὴν καταστροφὴν· ἐὰν δὲ ἡ ἀναλογία ἦτο ἡ αὐτὴ καὶ
 ὡς πρὸς τοὺς ἐν τῇ νήσῳ πρόσφυγας, τότε βεβαίως 27 χιλιάδες
 αὐτῶν εἴτε ἐφρονεύθησαν εἴτε ἠχμαλωτίσθησαν. Οἱ πρόσφυγες
 ἐπλήρουν ἐν καταστάσει τρομερᾶς ἐνδείας καὶ ἀπελπισίας τὰς ἀκ-
 τὰς τῆς Σύρου, τῆς Αἰγίνης καὶ τοῦ Πειραιῶς. Οἱ τὴν παραλίαν τῆς
 μικρᾶς Ἀσίας κατοικοῦντες Ὀθωμανοὶ ἠσθάνθησαν ἀναψυχὴν βλέ-
 ποντες πωλουμένους ἐν ταῖς ἀγοραῖς τῶν ὡς ἀνδράποδα τοὺς μέ-
 χρι τοῦδε τυραννήσαντας αὐτοῦς, καὶ πανταχόθεν συνέρρουν οἱ
 Τοῦρκοι πρὸς τὰς παραλίας, ὅπως λάβωσι μέρος εἰς τὴν ἐκδίκη-
 σιν τοῦ στόλου κατὰ τῶν ὑπεροπτικῶν νησιωτῶν. Διότι γενικῶς
 περιεμένετο ἡ ἄμεσος ἐπίθεσις κατὰ τῆς Σάμου, ἥτις ἀναμφιβό-
 λως ἤθελε καταβληθῇ ὑπὸ τῆς πρώτης τοῦ τρόμου ἐντυπώσεως.
 Ἀλλ' ὁ «ποντομέδων» Καπουτάν πασᾶς εὗρεν ἀναπαυτικώτερον
 νὰ ἐορτάσῃ ἐν καιρῷ τοῦ Βαϊραμίου τὴν νίκην τῶν Ψαρῶν ἄπρα-
 κτος μένων ἐν Δεσφῷ. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ τὰ διαφυγόντα ψαριανὰ

πλοῖα, ἐφ' ὧν ἐσώθησαν ὁ Κκνάρης καὶ ὁ Ἀποστόλης, ἔφερον (23/4 Ἰουλίου) εἰς Ἰδραν καὶ Σπέτσας τὴν ἀγγελίαν τῆς τρομερᾶς κατκυστροφῆς. Ἡ ἀπάθεια, ἣτις ἦτο συνέπεια τῆς ἐπιτυχίας τοῦ προλαβόντος ἔτους, ἔλαβε βαθεῖαν μὲν ἀλλὰ σωτήριον πληγὴν. Ἡ περὶ τῆς ἰδίας τύχης μέριμνα ὑπερενίκησε τὸν ἐγωϊσμόν καὶ τὴν ἀδράνειαν. Ὁ Μισούλης ἀπέπλευσεν ἀμέσως (25/6 Ἰουλίου) ἐπὶ τῇ ἐλπίδι νὰ φθάσῃ ἐν καιρῷ ὅπως σώσῃ τὸ φρούριον τῶν Ψαρῶν, ὁ δὲ Σαχτούρης διηυθύνθη πρὸς τὴν Σάμον, ὅπως ἐνισχύσῃ τὴν φρουράν της. Ὁ Ἄγγλος σύμμαχος, καὶ τοι δέσμιος ἔτι εὐρισκόμενος ἐν Ζακύνθῳ, ἐνεθάρρυνε τοὺς Ἕλληνας διὰ μόνης τῆς ἐλπίδος τῆς συνδρομῆς του· ἡ εἰρήσις δηλ. ὅτι ἡ κυβέρνησις ἐψήφισεν 90 χιλιάδας διστήλων (ἰσπανικῶν ταλλήρων) ἐκ τοῦ θανείου πρὸς ἐξοπλισμὸν ἐπικουρικοῦ στόλου, ἐπενήργησεν οὐσιωδῶς, ὅπως ὑπερισχύσῃ ἡ γνώμη τῆς εὐτολμοτέρας τῶν ἐν Σάμῳ μερίδων, ἣτις ἐπρότεινε τὴν ἀντίστασιν. Ὁ Σαχτούρης, μαθὼν τὸ εὐχάριστον τοῦτο ἀποτέλεσμα, ἀπέπλευσε πάλιν ἐκ Σάμου, ὅπως ἐνωθῇ μετὰ τοῦ Μισούλη, ὅστις εἶχεν ἤδη ἐπανακάμψει (3/15 Ἰουλίου) ἐκ Ψαρῶν, ἐνθα προσέβαλεν ἐξ ἀπροόπτου εἰκοσι ἐπτὰ τουρκικὰ πλοῖα, εὐρισκόμενα ἐντὸς τοῦ λιμένος. Ἀπόσπασμα ναυτῶν, τὸ ὅποιον ἀπεβίβασε, κατέλαβε τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως καὶ ἐξεδίωξε τὴν τουρκικὴν φρουράν. Καταφυγόντες δὲ οἱ Τούρκοι εἰς τὰ πλοῖα, κατεδιώχθησαν δραστηρίως καὶ κατὰ θάλασσαν, καὶ ἀφ' οὗ ὁ προσερχόμενος στόλος τοῦ Σαχτούρη, εἰδοποιηθεὶς διὰ τοῦ σφοδροῦ κκνονοβολισμοῦ, συνηνώθη μετὰ τοῦ Μισούλη, ἡ ἥττα τοῦ ὀθωμανικοῦ στολίσκου ἦτο ἐντελής. Μαθὼν τὴν συμφορὰν ταύτην ὁ Καπουτάν πασᾶς ἐνεφανίσθη πρὸ τῶν Ψαρῶν μεθ' ὅλου τοῦ στόλου του (7/19 Ἰουλίου) ἠνάγκασε διὰ μόνης τῆς ὑπεροχῆς του τοὺς Ἕλληνας ἐν μέρει μὲν νὰ λειποτακτῇσωσιν, ἐν μέρει δὲ νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Ἰδραν, καὶ ἐνθαῖρρυνθεὶς ἀπεφάσισε νὰ προσβάλλῃ τὴν Σάμον. Ὁ Σαχτούρης μὲ τὴν προφυλακὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου τὸν περιέμενε (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Αὐγούστου) κατὰ τὸν πορθμὸν, ἀνευ τοῦ ὁποίου ἡ ἀπόβασις εἰς Σάμον καθίστατο ἀδύνατος. Μικρὸς δὲ τουρκικὸς στολίσκος, ὅστις

συνώδευσεν τεσσαρὶς χίλιοντα σακολέβας καὶ λέμβους μετ' αὐτοῦ, ἰζούσας στρατὸν ἀποβάσεως ἐξ Ἀσίας, ἐνικήθη ὑπὸ τοῦ Ἑλλήνου ὑποναυάρχου (30/11 Αὐγούστου) καταποντισθεῖσιν τῶν σακολεβῶν. Κατὰ τὰς δύο ἐπομένους ἡμέρας ἐπέπεσαν ὁ Χοσρὲφ πασᾶς μετὰ τῶν πολεμικῶν αὐτοῦ πλοίων κατὰ τοῦ Σαχτούρη, ὅστις, περιμένων αὐτὸν ἡγχυροβολημένος, δις διὰ τῶν πυρπολικῶν αὐτοῦ τὸν ἠνάγκασε νὰ ὑποχωρήσῃ. Καὶ τρίτη δὲ ἀπόπειρα τῶν Τούρκων νὰ διέλθωσι διὰ τῆς βίχης διὰ τοῦ πορθμοῦ μετὰ 42 πλοίων, ἐματαιώθη κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον 4/16 Αὐγούστου), ἀφ' οὗ, ἀρνηθέντων τεσσάρων πυρπολητῶν νὰ ἐπιληφθῶσι τοῦ ἔργου ἕνεκα τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἔχθρου, μόνος ὁ Κανάρης προσέφερε τὸ πυρπολικόν του. Τὴν ἐπιούσαν δὲ (5/17 Αὐγούστου) συνεκροτήθη ἡ ἀποτελεσματικὴ μάχη. διατάξαντος τοῦ Χοσρὲφ πασᾶ μίαν φρεγάταν καὶ μίαν κορβέτταν νὰ περιπλεύσωσι τὸ ἄκρωτήριον Τρωγίλιον πρὸς τὸ δεξιὸν τῶν Ἑλλήνων κέρας, ἐν ᾧ ὁ στόλος ἀπὸ τοῦ ἄλλου μέρου· ἔμελλε νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ ἀριστεροῦ κέρματος μετὰ τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρωτηρίου (Κολωνας) καὶ τοῦ λιμένος τῆς Ἀγίας Μαρίνης. Καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἤρριστευσεν ἐν πρώτοις ὁ Κανάρης. Ἀφ' οὗ τὸ πλήρωμα ἐτέρου πυρπολικοῦ, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ ὀρμήσῃ κατὰ τῆς μεγαλειτέρας τῶν ἐχθρῶν φρεγάτας, ἠνάγκασε τὴν ἀτρόμητον αὐτοῦ κυβερνήτην Τσάπαλην νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ πυρπολικόν, ἔτρεψεν ὁ Κανάρης τὴν φρεγάταν εἰς φυγὴν πρὸς τὴν ἀσιατικὴν περαλίαν, καὶ εἶτα ἐπιπεσὼν κατ' αὐτῆς τὴν ἀνετίναξεν εἰς τὸν ἀέρα. Οἱ Τούρκοι καταθρουνθέντες διέκοψαν τὴν ναυμαχίαν· μετὰ μετ' ἡμέραν ὅμως συνῆψαν αὐτὴν πάλιν κανονικοῦντες τὸ φρούριον. Ἀλλὰ τὰ πυρπολικά ἐνεθαῤῥύνθησαν· βρίκιον ἐκ Τύνιδος καὶ κορβέταν ἐκ Τριπόλεως ἐπυρπολήθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες διητήρησαν τὴν θέσιν των, τρεῖς μόνον ναύτας πυρπολητὰς ἀποῤῥέσαντες.

Ἡ Σάμος, ἡ ἀείποτε εὐδαίμων, εἶχε καὶ πάλιν σωθῆ. Τὸ φιλελληνικὸν ὄνειρον, τὸ ὁποῖον εἶχε τέλος πληρωθῆ, μεγάλην προσήνεγκε κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην βοήθειαν. Ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις, κατηγορηθεῖσα πολὺ διὰ τὴν χρῆσιν τῶν μέσων τούτων,

δικαίως ἐψήφισε μέγα μέρος τῆς χρηματικῆς¹ συνδρομῆς ὑπὲρ τοῦ στόλου, τῆς κινητῆς ταύτης δυνάμεως, τῆς ὁποίας τὰ κατορθώματα ὑπὲρ πᾶν ἄλλο συνετέλεσαν εἰς τὸ κοινὴ συμφέρον.

Αἱ ἀπόπειραι τοῦ τουρκικοῦ στόλου κατὰ τῶν νήσων ἀπέβη-
σαν μάταιαι· διὸ ἀπεσύρθη οὗτος εἰς Κῶν καὶ Ἀλικαρνασσὸν <sup>Ὁ ἠνωμέ-
νος τουρ-
κο-αἰγυ-
πτιανός</sup> (Βουδροῦμι). Ἀλλ' ἡ υποχώρησίς του δὲν ἐνέφαινεν εἰμὴ ἐπίτασιν στόλος.

κινδύνου, διότι ὁ σκοπὸς τῆς τοιαύτης υποχωρήσεως ἦτο ἡ ἐνω-
σις αὐτοῦ μετὰ τοῦ αἰγυπτιακοῦ στόλου. Ὁ στόλος οὗτος, συγ-
κείμενος ἐξ ὅλων τῶν πλοίων, τὰ ὁποῖα ἀνεφέρομεν ἀνωτέρω
καὶ φέρων ὅλην τὴν διὰ τὴν Πελοπόννησον προσδιωρισμένην στρα-
τιωτικὴν δύναμιν, ἀπέπλευσεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἰβραήμ πα-
σᾶ ἐξ Ἀλιξανδρείας εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν (7/19 Ἰουλίου), διέ-
μεινε ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ἐν τῷ λιμένι Μακρὸν ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τῆς
Καρχηναίας, εἶτα δὲ ἀποπλεύσας ἐντεῦθεν (20/10 Αὐγούστου)
ἐρρίφθη καταληγθεὶς ὑπὸ τῶν ἐτρεῖσι ἀνέμων ἀπὸ τῆς Καρπά-
θου πρὸς τὴν Ῥόδον, ὅθεν τέλος μετὰ τὴν θέσιν τοῦ Καπουτὰν
πασᾶ, ἠνώθη ἐν Ἀλικαρνασσῶ μετὰ τῶν Τούρκων (20/1 Σεπτεμ-
βρίου). Ὁ ἠνωμένος οὗτος στόλος συνέκειτο ἐξ ἐνὸς δικρότου,
25 φρεγατῶν, 25 κορβετῶν καὶ 50 περίπου βρικίων καὶ κοττέ-
ρων, ἐξαίρουμένων τῶν μικροτέρων πολεμικῶν πλοίων καὶ τῶν
ἀναριθμητῶν φορτηγῶν. Ὁ δὲ Ἑλληνικὸς στόλος εὗρίσκετο παρὰ
τὴν Πάτμον καὶ συνέκειτο ἐξ 70 πλοίων μὲ 800 περίπου τηλε-
βόλα. Ἐμελλόν λοιπὸν οἱ Ἕλληνες διὰ τῶν θαλασσίων τούτων
δυνάμεων, ν' ἀντιπαρὰ-αχθῶσι κατὰ δυνάμειν συγκεκλιμένης ἐκ
50 χιλιάδων ναυτῶν καὶ στρατιωτῶν καὶ ἐξ 2500 τηλεβόλων,
ἣτις παρεσκευάζετο ν' ἀποπλεύσῃ καὶ ν' ἀποβιβασθῇ εἰς τὴν Πελο-
πόννησον. Ὁ Μισούλης ἀποπλέων ἐκ Πάτμου (24/5 Σεπτεμβρίου)
ἐπεμψε προφυλακὴν ἐκ 18 πλοίων καὶ πυρπολικῶν, τὰ ὁποῖα πα-
ρηκολούθει εἰς μικρὰν ἀπόστασιν μὲ ὅλον τὸν στόλον του. Ὁ ἐχ-
θρικός στόλος ἐτέθη εἰς γραμμὴν πολέμου μετὰξὺ Κῶ καὶ Ἀλι-
καρνασσῶ· ἀλλὰ ναυμαχία συστηματικὴ δὲν συνεκροτήθη, διότι
οἱ μὲν Ὀθωμανοὶ ἐφοβοῦντο τὴν ἀνδρίαν τῶν Ἑλλήνων, οἱ δὲ
Ἕλληνες τὴν ὕλικήν τῶν Τούρκων ὑπεροχήν. Ὁ Ἰβραήμ πασᾶς

κατὰ θάλασσαν δὲν εὐρίσκετο ἐν τῷ στοιχείῳ τοῦ· ὁ δὲ Ἰσμαὴλ Γιβραλτάρης, ὅστις περιγῆθη μὲν πολλάκις τὴν Εὐρώπην, ἀλλ' εἶχε μείνει καθαρὸς πάντοτε Τοῦρκος, δὲν ἀπεδείκνυε τὴν ναυτικὴν αὐτοῦ ἱκανότητα, δι' ἣν παρὰ πάντων ἐρημίζετο. Οἱ Ἕλληνες ὅμως δι' ἐπίθεσιν ἦσαν ὑπὲρ τὸ δέον ἀσθενεῖς. Κατὰ τῆς ναυαρχίδος τοῦ Ἰβραήμ ὥρμησε πυρπολικὴν ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος· ἡ ναυαρχίς τοῦ Καπουτάν πασχῶ ἀπολέσασα τὸν μεσαῖον ἰστὸν ἀπεσύρθη εἰς Ἀλικαρνασσόν. Δις παρέπλευσεν ὁ Ἰσμαὴλ Γιβραλτάρη· ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος τοῦ τὴν Ἑλληνικὴν γραμμὴν ἐκτὸς τῆς βολῆς τῶν μικρῶν τῶν Ἑλλήνων τηλεβόλων, ἀλλὰ καθ' ὅλας τὰς κινήσεις ταύτας οὔτε δραστηριότητα ἔδειξεν οὔτε ἀποτέλεσμα ἐπέφερε. Πρὸς δὲ τούτοις δυνατὸς ἄνεμος παρεμπόδιζε τὰς κινήσεις, καὶ ἐτάραττε τὰς γραμμὰς τῶν δύο συμμαχικῶν στόλων, ὥστε πολλὰ πλοῖα ὑπέστησαν ζημίας. Οἱ Ἕλληνες ὑπεχώρησαν εἰς Γέροντα (Πάνορμον, ἰὸν λιμένα τοῦ ἐν Μιλήτῳ παναρχαίου ἱεροῦ τῶν Βραγχιδῶν). Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι, θεωροῦντες ἀναγκαῖον νὰ κτυπήσωσι τὸν Ἑλληνικὸν στόλον, πρὶν ἢ τολμήσωσι νὰ πλεύσωσι πρὸς τὴν Πελοπόννησον ἐπὶ τῶν δυσκινήτων φορτηγῶν πλοίων, ἀπεφάσισαν νὰ ἐκτελέσωσι νέαν ἔφοδον δι' ὧν τῶν ἐν καλῇ καταστάσει πλοίων καὶ (29/10 Σεπτεμβρίου) ἐπέπυσαν κατὰ τῶν ἐχθρῶν μὲ 87 πλοῖα, τὰ ὅποια ἐσχημάτιζον μίαν μεγάλην γραμμὴν ἐκτεινομένην ἀπὸ τῆς Λέρου μέχρι τῆς Καλύμνου. Καὶ πάλιν ἐπιπόλαιος μόνον ναυμαχία συνεκροτήθη μέχρι τῆς μεσημβρίας· Ψυχριανὸν πυρπολικὸν ἐγκατελείφη, ἀφ' οὗ τῷ ἀπεκόπη ὁ ἰστός· τρία δὲ ἄλλα πυρπολικά προσέβαλον ἄνευ ἀποτελέσματος αἰγυπτιακὸν βρίκιον, τὸ ὁποῖον κυβερνώμενον ἐπιτηδεῖως ὑπὸ Εὐρωπαίων ναυτῶν διέφυγε τὸν κίνδυνον. Ἦδη δὲ ὑπεχώρουν οἱ Ἕλληνες ἀποθάρρυνθέντες, καὶ ἡ ὑπὸ τὸν Μιαούλην ὀπισθοφυλακὴ αὐτῶν ἐκινδύνευε ν' ἀποκοπῇ ὑπὸ τοῦ καταδιώκοντος αὐτὴν ἐχθροῦ, ὅτε κατάρθωσε τὸ ὑπὸ τὸν Ἰδραῖον Πηλεπαντώνην πυρπολικὸν καὶ μετ' αὐτὸ ἕτερον πυρπολικόν, νὰ προσκολληθῶσιν ἀμφοτέρωθεν τῆς ναυαρχίδος τοῦ Αἰγυπτίου ναυάρχου. Ἡ ἐκρηγῆς τοῦ πλοίου ἔθεσε πέρας εἰς τὴν ἐκκρεμὴ ταύ-

την ναυμαχίαν, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες, ἐξαιρουμένων τῶν κυβερνη-
 τῶν τῶν πυρπολικῶν οὔτε κατὰ τὴν πειθαρχίαν διεκρίθησαν οὔ-
 τε κατὰ τὴν ἀνδρίαν. Εὐτυχῶς καὶ μετὰ τῶν ἐχθρῶν ἡ ὁμό-
 νοια δὲν ἦτο μεγάλη, ἡ σύμπραξις τῶν Βυζαντινῶν μετὰ τῶν
 Αἰγυπτίων δὲν ἦτο πολὺ εἰλικρινής, καὶ μικρὰ ἦτο τοῦ Χοσρέφ
 πασᾶ ἡ προθυμία νὰ πράξῃ τι ὑπὲρ τοῦ Ἰσραήλ πασᾶ, τοῦ υἱοῦ τοῦ
 παλαιοῦ αὐτοῦ ἀντιπάλου Μεχμέτ Ἀλῆ. Ἡ ἀποτυχία τῶν κατὰ
 θάλασσαν κινήματων παρώργισε τὰ μέγιστα τὸν ἀγέρωχον Αἰγύ-
 πτιον. Ἡ ἀτίστας τῶν Ἑλλήνων οὐ μόνον τὰ κατὰ τῶν νήσων
 σχέδια ἐματαίωσεν, ἀλλὰ καὶ κατωρθουμένου τοῦ πρὸς τὴν Πε-
 λοπόννησον διάπλου, κατέστησε κατὰ τὸ ἐνεπτιῶς ἔτος ἀδύνατον
 πᾶσιν κατὰ γῆν ἐκστρατεῖαν. Ὅθεν ἐπροτίμησεν ὁ πασᾶς νὰ ὤφε-
 ληθῇ ἐκ τῶν ὑπολειπομένων τοῦ φθινοπώρου ἡμερῶν ὅπως ἐπιπέ-
 σῃ καὶ πάλιν κατὰ τῆς Σάμου. Πρὶν ὅμως γείνη ἡ πρὸς τοῦτο
 ἀπόπειρα, τρικυμία ἐσκόρπισε (15/27 Σεπτεμβρίου) τοὺς δύο
 στόλους, τῶν ὁποίων καὶ ἡ θέσις μετεβλήθη καὶ ἡ γραμμὴ διεσπά-
 σθη. Οἱ ναύαρχοι τῆς Τουρκίας ῥιφθέντες ὑπὸ τῆς τρικυμίας πρὸς
 βορρᾶν συνηντήθησαν πάλιν περὶ τὴν Μιτυλήνην, ὅθεν ὁ Καπου-
 τὰν πασᾶς ἐπέστρεψεν εἰς Δαρδανέλλια, ἀφίνων μέρος τοῦ στόλου
 τοῦ εἰς τὸν Αἰγύπτιον. Οἱ δὲ Ἕλληνες συνεκεντρώθησαν περὶ τὰ
 Ψάρρα καὶ τὴν Χίον, ἐνθα οὐ ὑπὸ τὸν Ἀποστόλην Ψαριανοὶ ἀκα-
 τανότητως ἀπεσπάρσθησαν ἀπὸ τοῦ Μισούλη. Ἀλλ' ὁ Ἰσραήλ πασᾶς,
 παραιτούμενος τῶν κατὰ τῆς Σάμου σχεδίων, ὑπεχώρησεν εἰς Ἀλι-
 καρνασσόν. Κατὰ τὸν πλοῦν συνηντήθη μετὰ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων
 παρὰ τὸ Καρδουρνοῦ (24/6 Ὀκτωβρίου), καὶ οὐρίου πνέοντος
 νότου κατέφυγεν εἰς Μιτυλήνην. Ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καταδιωκό-
 μενος ἐδέχθη ἐν καιρῷ νυκτός τὴν ναυμαχίαν, καθ' ἣν δύο πυρ-
 πολικά ἀνετίναζαν εἰς τὸν ἀέρα αἰγυπτιακὸν βρίκιον, καὶ ὁ ψα-
 ρικὸς Νικόδημος, ὅστις, ὡς ὁ Κανάρης, εἰς τὰ κοινὰ τῆς πατρί-
 δος συμφέροντα ἀποβλέπων, δὲν πρηκολούησε τὸν Ἀποστόλην,
 κατέστρεψε τυνησαῖον κορβέταν. Καὶ κατὰ τὴν ναυμαχίαν ταύ-
 την, ὡς καὶ πρότερον, πολλὰ ἐθυσιάσθησαν πυρπολικά εἰς μά-
 την, καὶ οἱ Ἕλληνες, ἐν μόνον ἔχοντες ἀκόμη πυρπολικὸν ἀπεσύρ-

θησαν εἰς τὴν Σάμω. Ἐνταῦθα δὲ, ὅτε μάλιστα μετὰ τὸν χωρισμὸν τῶν δύο συμμαχικῶν στόλων ἡλπίζοντο τὰ μεγαλείτερα ἀποτελέσματα, ἤρξατο κατὰ τὴν κακὴν τῶν Ἑλλήνων ἔξιν ἡ λειποταξία, ἣτις ἡλάττωσε τὸν στόλον τοῦ Μισαούλη μέχρις 2ῷ μόλις πλοίων. Ὅθεν ἠναγκάσθη οὗτος ν' ἀφήτῃ ἀνεπινόητον τὸν ἐνώπιον αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἀλικαρνασσὸν πλέοντα αἰγυπτιακὸν στόλον (9/21 Ὀκτωβρίου), ὃ Ἰβραῖμ πασᾶς ἀπέστειλε τὸν ὑπὸ τῆς κακουχίας καὶ τῶν ἐπιδημιῶν καταβεβλημένον στρατὸν εἰς Κρήτην ὅπως διχειμάσῃ καὶ ἀναλάβῃ (27/8 Νοεμβρίου). Πληροφορηθεὶς ὁ Μισαούλης περὶ λειποτακτῶν Κασσιῶν τὴν ἀποστολὴν ταύτην ἐξέπλευσεν ἀμέσως, ὅπως καταδιώξῃ τὸν πασᾶν. Εἰς δέκα μιλίων ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κάστρου συνήντησε (31/12 Νοεμβρίου) τὸν στόλον, τοῦ ὁποῖου τὴν ὀπισθοφυλακὴν ὠδήγει αὐτὸς ὁ Ἰβραῖμ πασᾶς. Νηνεμία ἐμπόδισε κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην πᾶν κίνημα· τὴν ἐπισύσαν δὲ πολλὰ πρῶτ' (1/13 Νοεμβρίου) οἱ Αἰγύπτιοι βοηθούμενοι ὑπὸ οὐρίου βορρᾶ ἐγείναν ἄφαντοι, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες, ἀλλάξαντος τοῦ ἀνέμου, τοὺς ἐπρόφθασαν καὶ τοῖς διέκοψαν τὸν δρόμον. Μετὰ εἴκοσι δὲ πλοίων ἐπέπεσαν κατὰ μιᾶς φρεγάτας, ἣτις μετ' ἄλλων μικρῶν πολεμικῶν καὶ φορτηγῶν πλοίων ἀπετέλει τὴν πρόφυλακὴν, καὶ ἂν καὶ δύο ἔφοδοι τῶν ἀτρομητῶν πυρπολητῶν Βώκου καὶ Ῥομπότση ἐκαταιώθησαν, κατεθρομβήθησαν ὅμως τοσοῦτον οἱ Αἰγύπτιοι, ὥστε πολλοὶ ναῦται τῆς φρεγάτας ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ τὰ βρῖκια καὶ τὰ φορτηγὰ κατεβίβισαν τὰς λέμβους των, ὅπως ῥυμουλκηθῶσι περὶ αὐτῶν. Μετὰ μεσημβρίαν ἐπροχώρησεν ὁ Ἰβραῖμ μετὰ τῶν φρεγατῶν ὅπως συνδράμῃ τὰ φορτηγὰ· ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τῶν πλείων του, καίτοι ἐτήσφαλισμένων ὄντων κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὁ τρόμος καὶ ἡ σύγχυσις ἦτο τοσαύτη, ὥστε πλέων μεταξὺ Κρήτης καὶ Κάστου ἐγκατέλιπε τὰ φορτηγὰ εἰς τὴν τύχην των. Πολλὰ τούτων περιέπεσον (2/14 Νοεμβρίου) εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων· μέγρος κατέπλευσεν εἰς Κρήτην, ἄλλα κατέφυγον εἰς Ἀλεξάνδρειαν, καὶ ἄλλα πάλιν ἠνώθησαν μετὰ τοῦ Ἰβραῖμ, ὅστις εἶχεν ὀπισθοχωρήσει πρὸς τὴν Κάρπαθον, τὴν Ῥόδον καὶ τὸν κόλπον τοῦ

Μαχηάρι. Ἐπιδημίαι, λειποταξίαι καὶ στέρησεις πικνὸς εἵδους ἠνάγκασαν τὸν πᾶσιν νὰ ἐπιχειρησθῇ πάλιν τὴν πρὸς τὴν Κρήτην ὑποχώρησιν, ἀπ' οὗ κατὰ καλὴν τοῦ τύχην οἱ Ἕλληνες κακῶς ἔχοντες ἕνεκα τῶν ναυμαχιῶν καὶ τῶν τρικυμιῶν ἀπῆλθον οἴκαδε. Ὁ στρατὸς τοῦ Ἰσραὴλ πᾶσιν εἶχεν ἐλαττωθῇ κατὰ τὸ τρίτον, ὅταν (23|5 Δεκεμβρίου) ἐπεβιάσθη ὅπως διαχειμάσῃ ἐν Σούδα. Ἡ ἀγέρωχος τῶν Αἰγυπτίων κατὰ θάλασσαν ἐκστρατεία ἐματαιώθη ἐντελῶς κατὰ τὸ πρῶτον αὐτῆς κίνημα μὲ τὴν ἀπώλειαν δύο φρεγατῶν, δύο κορβετῶν, δύο βρικίων καὶ 50 μικροτέρων πλοίων. Τὴν Πελοπόννησον, ἣν εἰς διάστημα τεσσάρων μηνῶν ἔμελλε νὰ καὶ υποτάξῃ, οὐδὲ κἀν εἶδεν ὁ πᾶσιν μακρόθεν, καὶ μετὰ 25 μῆνας ἀπὸ τοῦ ἐκπλου αὐτοῦ ἠναγκάσθη νὰ ὀπισθοδρομήσῃ μέχρι τῆς Κρήτης! Ὁ Ἑλληνικὸς στόλος οὐδέποτε ἔτιω· ἐξετέλεσεν ὀλιγώτερα κατορθώματα καὶ οὐδέποτε ὑπέστη μεγαλειτέρας ζημίας ἢ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο· ἐν τούτοις, ὡς πρὸς τὴν ὑπέμετρον ὑπεροχὴν τοῦ ἐχθροῦ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀδυναμίαν μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ ψαριανοῦ στόλου, οὐδέποτε αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ ὑπῆρξαν εἰλικρινέστεραι καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ σημαντικώτερα. Οὐχ' ἦττον ὁμοῦς ἡ μέχρι τοῦδε τύχη τοῦ ἐφάνετο ὅτι περιήλθεν εἰς ἀκμὴν ἐπικίνδυνον. Πολλάκις κατὰ τὴν τοῦ ἐνεστώτος ἔτους συγκρούσεις κατεδηλοῦτο ὁ φόβος τῶν Ἑλλήνων τοῦ νὰ συνάψωσι μετὰ τῶν μικρῶν ἐμπορικῶν αὐτῶν βρικίων μάχην ἐκ τοῦ συστάδην κατὰ τῶν μεγάλων καὶ εἰς γραμμὴν παραταταγμένων πλοίων τῶν ἐχθρῶν· πολλάκις δὲ καὶ αὐτὸ τὸ θάρρος ἐγκατέλιπε τοὺς γενναίους πυρπολητάς, ἰδόντας ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι ναυτικοὶ καλλίτερον ἐκυβέρνων τὰ πλοῖα, καὶ οἱ Αἰγύπτιοι ναῦται ἀποτελεσματικώτερον ἡλύνοντο, οἵτινες ἀνθίστατο κατὰ τῶν πυρπολικῶν ἐντὸς μικρῶν λέμβων. Εἴκοσι δύο τῶν πολυτίμων τούτων πυρπολικῶν ἀπωλέσθησαν κατὰ τὴν πεντάμηνον ταύτην ἐκστρατείαν, καὶ τὰ πλεῖστα αὐτῶν ἐθυσιάσθησαν ἀσκόπως. Ἡ ἰδέα τοῦ φορικόδους καὶ ἀκκαταμαχηήτου τῶν πυρπολικῶν ἤρχισεν ἤδη νὰ ἐκλείπῃ, καὶ εὐκόλον δὲν ἦτο βεβαίως νὰ εὐρεθῇ κατάλληλος ἀντικατήχστασις τοῦ ἰσχυροῦ τούτου ὅπλου.

Αἱ κατὰ Οἱ Ἕλληνες ναῦται καὶ τὰ χρήματα τῶν Φιλελλήνων εἶχον κα-
 ξηρὰν μά-θαρίσει τὴν θάλασσαν ἀπὸ τῶν Αἰγυπτίων καὶ διατηρήσει καὶ
 κατὰ τὸ ἔτος τοῦ πολέμου 1824 τοῖς Ἕλλησι τὴν αὐτὴν σχε-
 τικῶς εἰρηνικὴν κατὰστασιν τοῦ παρελθόντος ἔτους. Διότι οὐδὲ
 κἂν μνείας σχεδὸν ἄξια εἶναι τὰ κατὰ τὸ θέρος τοῦτο εἰς τὰς
 βορείους ἐπαρχίας τῆς ἐπαναστατημένης χώρας συμβάντα. Τὸ
 σχέδιον τοῦ πολέμου ἦτο, ὁ μὲν πασᾶς τῆς Σκόδρας νὰ εἰσβάλῃ
 εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ κυριεύσῃ τὸ Μεσολόγγιον, ὁ δὲ
 Ὁμὲρ Βριώνης νὰ ὀδηγήσῃ διὰ τοῦ Πίνδου δεκακισχιλίου Ἀλθα-
 νοὺς εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ἐν ᾧ συγχρόνως ἤθελε προχω-
 ρήσει ἐκ τῆς Θεσσαλίας ὁ νέος ρουμελῆ-βαλιστῆς Δερβίς πασᾶς. Ὁ
 στόλος εἶχε νὰ ἐνισχύσῃ τὸν ἐν Πάτραις Ἰουσοῦφ πασᾶν διὰ δεκακι-
 σχιλίων γενιτσάρων, ὅπως ὁ Αἰγύπτιος, ἀποβιβάζόμενος εἰς τὴν
 Πελοπόννησον, ἔχῃ πλησίον τοῦ ἰσχυρὸν τουρκικὸν στρατόν. Ἀ-
 παντα ὅμως τὰ σχέδια ταῦτα ἐκοινοποιήθησαν εἰς τοὺς διαφόρους
 σωματάρχας ἐπὶ τῇ προϋποθέσει τῆς μετὰβίσεως τοῦ Αἰγυπτίου
 πασᾶ εἰς τὴν Πελοπόννησον· ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο δὲν ἔλαβε χῶ-
 ραν ἠκυρώθησαν καὶ ὅλα τὰ σχέδια. Ὁ Δερβίς πασᾶς ἐπροχώρησε
 (Ἰούνιον) μέχρι Λιανοκλαδίου, ὅθεν ἀπέστειλεν 7000 ἄνδρας ὑπὸ
 τὸν Περκόφτσαλην πρὸς τὰ Σάλωνα, ἐν ᾧ ὁ Ὁμὲρ πασᾶς τῆς Κα-
 ρύστου ἐμελλε νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἀττικὴν. Καὶ τὸν μὲν Περκόφ-
 τσαλην περιέμεναν ὁ Πανουργιάς ἐντὸς δέκα προχωμάτων, τὰ
 ὅποια ἀνήγειρε παρὰ τὰ σύνορα τῆς Φωκίδος εἰς Ἀμπλιανην,
 μίαν ὥραν μακρὰν τῆς Γραβιάς, τὸν δὲ Ὁμὲρ πασᾶν ὁ Γούρας
 ἐπὶ τινος παρὰ τὸν Μαραθῶνα ὑψώματος. Εἰς ἀμφοτέρω τὰ μέρη
 ταῦτα ἀποπειραθέντες οἱ Τοῦρκοι νὰ διαβῶσιν ἀπεκρούσθησαν
 (Ἰούλιον) καὶ ὁ μὲν Ὁμὲρ πασᾶς ὑπεχώρησεν εἰς Εὐβοίαν, ὁ δὲ
 Δερβίς πασᾶς, παρενοχλούμενος ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν, καὶ ἐξα-
 σθενούμενος ὑπὸ λειποταξιῶν διέλυσε κατὰ τὸ φθινόπωρον (6[18
 Ὀκτωβρίου) τὸ στρατόπεδον τῆς Γραβιάς καὶ διαβὰς τὸν Σπερ-
 χεῖον μετέβη οἰκάδε. Ὁ πασᾶς τῆς Σκόδρας οὗτ' ἐκινήθη. Καὶ
 ἡ σύμπραξις δὲ τοῦ Ὁμὲρ Βριώνη κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα
 δὲν ἔλαβε χῶραν. Βιαζόμενος ὑπὸ τῆς Πύλης εἰσέβαλε τέλος εἰς

τὴν Ἀχαρνανίαν καὶ ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὸν Καρβασκράν. Ἀπέναντι αὐτοῦ ἵστατο (Αὔγουστον) ὁ Μαυροκορδάτος ἐν Λιγοβιταίῳ, ὅστις, καθὼς καὶ ὁ ἀντίπαλός του, μὲ ὅλας τὰς ἐν ταῖς Ἑλληνικοῖς Χρονικοῖς πομπῶδεις αὐτοῦ ἐκθέσεις, διετέλει ἐν ἀπραξίᾳ.

Εἰς τὰς Πάτρας δὲν ἔφθασαν ἐπικουρίαι. Ὅθεν κατὰ τὸ φθινόπωρον ἠδυνήθησαν οἱ Ἕλληνες νὰ πολιορκήσωσι πάλιν τὴν πόλιν διὰ ξηρᾶς καὶ νὰ κηρύξωσι τὸν ἀποκλεισμόν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Οὐδέποτε ὑπῆρξαν οἱ Τοῦρκοι τοσοῦτον ἄπρακτοι καὶ ἄδρανεις. Ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις ἐπροδίδετο ἡ ἐντελής ἐξάντλησις τῶν δυνάμεων τῆς Πύλης. Φανερόν δὲ ἦτο, ὅτι ἐὰν ἡ τελευταία τῆς ἐλπίδος ἄγκυρα, ἡ συνδρομὴ δηλ. τοῦ Αἰγυπτίου, εἴχεν ἀπολεσθῇ, ἤρκουν τοῖς ἐπαναστάταις αἱ ἰδία αὐτῶν δυνάμεις, ἵνα διατηρηθῶσιν ἀπέναντι τῶν Ὀθωμανικῶν δυνάμεων. Οὐδὲν ἦτο τῶρα εὐκολώτερον εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἢ μετὰ τὴν μεταίωσιν τῆς ἐκστρατείας τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους τῶν Αἰγυπτίων νὰ καταλάβωσι τὰ φρούρια τῆς Πελοποννήσου, καὶ νὰ καθαρίσωσι τὴν χερσόνησον ἐντελῶς ἀπὸ τῶν Τούρκων, ἵνα ἐξασφαλισθῶσι κατὰ τῆς μελλούσης ἀποβάσεως. Πρὸς τοῦτο ὁμῶς διεκώλυσαν αὐτοὺς ἡ τε ἀθλία ἐξωτερικὴ κατὰστασις καὶ ἡ ἐπανεπιλημμένη ἔκρηξις τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, τοῦ νέου τούτου καρποῦ τῆς παρατεταμένης ἀνακωχῆς τῶν ὅπλων καὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἀκινδύνου τῆς Πελοποννήσου θέσεως.

Διὰ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς τελευταίας Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ὁ ἐμφύλιος πόλεμος μεγάλη ἐπῆλθε μεταβολὴ ἐν τῇ φύσει αὐτῇ τῶν μέχρι τοῦδε φαινομένων. Ἐκ τῆς πάλης τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν στοιχείων ἐκπηγάσασα, καὶ διὰ τῆς νίκης τῶν πολιτικῶν στερεωθεῖσα ἡ κυβερνήσις τοῦ Κοντουριώτου ἐβασίζετο μᾶλλον εἰς φατρίαν ἐπαρχιακὴν ἢ τῶν ἀξιωμάτων. Ἡ ἐκδοσις τοῦ τελευταίου ἐμφυλίου πολέμου ἦτο μᾶλλον ἥτις τῆς Πελοποννησιακῆς ἐν γένει ἐπιβροῆς καὶ νίκῃ τῶν συμφερόντων τῶν νησιωτῶν καὶ τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος. Καὶ ἡ νίκη αὕτη ἐφάνετο στερεωθεῖσα πλέον. Ὅπισθεν τοῦ προέδρου Γεωργίου Κοντουριώτου εὐρίσκετο πᾶν τὸ

δυνάμενον νὰ ἐπικυζήσῃ τὸ κράτος δημοκρατικοῦ κυβερνήτου· ἡ ἀσυνήθεια ἐπιτυχία εἰς τὰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις, ἥτις εἶχε καταστήσει τὴν οἰκογενεὶάν του μίαν τῶν πλουσιωτέρων τῆς Ἑλλάδος· τὸ ἐντιμον ὄνομα τῆς οἰκογενείας, τὸ ὁποῖον διετήρει πρὸ πάντων ἀκιμαῖον ὁ ἀνέριος χαρακτήρ τοῦ ἀπὸ πάσης πολιτικῆς φιλοδοξίας ἐλευθέρου πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ Λαζάρου· ἡ ἐπιστημότης τῆς πατρίδος αὐτοῦ Ἰδρὰς καὶ τῶν ἀνδρείων αὐτῆς ναυτῶν καὶ τέλος ἡ μέχρι τοῦδε καὶ ὑπὸ στρατιωτικὴν καὶ ὑπὸ οἰκονομικὴν ἔποψιν ἐπιτυχία τῆς κυβερνήσεώς του. Ἐκ τῶν συναδέλφων του ἐν τῇ ἀρχῇ ἦτο καὶ ἕτερος, ὁ Μπότσης, συμπολίτης του, Ἰδραῖος. Ἐκ τῶν λοιπῶν δὲ μόνος ὁ Ἰωάννης Κωλέττης εἶχε πραγματικὴν σημασίαν· οὗτος ἦτο καθὰρς Ρουμελιώτης. Ἐκ τοῦ παρὰ τὸν Πίνδον Μετσόβου ὁρμώμενος, ἐνθα ἀπηντήσαμεν αὐτὸν προηγουμένως, ἐν Πατταβίῳ τὴν ἱατρικὴν σπουδάσας, καὶ ἱατρὸς χρηματίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, εἶχε· ὁ Κωλέττης διαφόρους σχέσεις πρὸς τοὺς Ἀλβανούς καὶ τοὺς ὀπλαρχηγούς τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, καὶ ἂν καὶ ἀνὴρ πεπαιδευμένος καὶ ἐγκρατὴς ξένων γλωσσῶν, ὑπερέχων τῶν συναδέλφων του πάντων καὶ κατὰ τὴν φρόνησιν καὶ κατὰ τὴν ἱκανότητα, δὲν ἦτο ὅμως ἐξευρωπαϊσμένος ὡς ὁ Μαυροκορδάτος. Τὸ μεγάλῳπρεπὲς αὐτοῦ ἀνάστημα ἐκόσμηε ἡ στολὴ τῶν παλληκαρίων, πρὸς οὓς ἐφέρετο καλῶς, καὶ διὰ τῆς μεσολαβήσεως αὐτοῦ πρὸ πάντων ἐτάχθη· ἦν ὑπὲρ τῆς κυβερνήσεως οἱ τῆς βλαχίας Ἑλλὰδες ὀπλαρχηγοί, ὁ Γούρας, ὁ Σουλιώτης Νάζος Φωτομάρας, καὶ αὐτὸς ὁ Πελοποννήσιος Μακρυγιάννης. Τὴν ἐπὶ τοῦ Κοντουριώτου ἐκτεταμένην ἐπιβρόχην τοῦ διημιφισβήτει αὐτῷ, εὐρισκομένῳ ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι, ὁ Μαυροκορδάτος νῦν ἤδη, ποῦ δὲ περισσώτερον μετὰ ταῦτα, ὅτε ὁ Κωλέττης ἀνεκλήθη εἰς τὴν ἔδραν τῆς κυβερνήσεως, καὶ ἐλέγετο μάλιστα ὅτι ὁ πρόεδρος, ὅστις ἐνόμιζεν ὅτι μόνος ἐκράτει τὸ πηδάλιον, εἰς πᾶν ζήτημα ἐζήτηε τὴν συμβουλὴν τοῦ Μαυροκορδάτου, τοῦ ὁποῖου ἡ ἡπία συμπεριφορὰ συνεβίβαζετο καλλίτερον πρὸς τὸν μαλακὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα. Καὶ ὁ Μαυροκορδάτος δὲ, καὶ τοι χωρίζομενος ἀπὸ τοῦ Κωλέττου ὑπὸ φυσικῆς ἀντιζηλίας, ἐνί-

αχυσὲς τρόπον τινὰ τὸν ἀντιπελοποννησιακὸν τῆς κυβερνήσεως χαρακτήρα, καὶ διὰ τῆς ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι θέσεώς του, καὶ διὰ τῆς ἀσπάρδου πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην ἔχθρας του. "Ο,τι δὲ ἡ κυβερνήσις ὠφελήθη πρὸς ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν κραταίωσιν ἐκ τῶν μίσεων τοῦ ἀγγλικοῦ θανείου, τοῦτο ὄφειλεν εἰς τὴν ἰκανότητά καὶ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἀνδρῶν τούτων, τῶν ἐχθρῶν τῶν Κλεφτῶν καὶ φίλων τῆς τάξεως. Πάντες οἱ ἔχοντες γνώσεις καὶ πνευματικὴν ἐπιρροὴν ἦσαν ὑπὲρ τῆς κυβερνήσεως καὶ διὰ τῶν ὀργάνων τοῦ τύπου, τὰ ὁποῖα διετῆρει αὕτη ἐν Μεσολογγίῳ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ἰδρῳ, τῇ παρεῖχον τὴν εὐκολίαν νὰ ἔχῃ ὑπὲρ ἑαυτῆς τὴν κοινὴν γνώμην. Ἰνα δὲ λάβῃ εἰς χεῖράς της ἐντελῶς καὶ τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν, προσείλκυσε ἡ κυβερνήσις εἰς τὴν ὑπηρεσίαν της διὰ τακτικῆς, ἢ, ὡς τὴν κατηγόρου, διὰ μερληπτικῆς καὶ ἀσώτου μισθοδοσίας καὶ διὰ μεγάλων τίτλων καὶ βαθμῶν τοὺς Ῥουμελιώτας, τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν. Συγχρόνως δὲ ἐπεχείρησεν ἐκ νέου τὴν ἀναδιοργάνισιν τακτικοῦ στρατοῦ, ἐπὶ κεφαλῇ τοῦ ὁποίου ἔθεσε τὸν γραμματέα της Ῥόδιον, ἄνδρα ὅλως ἀνίκανον μὲν, ἀλλ' εἰς τὰς διαταγὰς της τυφλῶ, ὑποκύπτοντα. Οἱ ὀπλρχηγοὶ τῆς Πελοποννήσου, ἐναβρυνόμενοι ὑπὲρ ποτε εἰς τὴν τετραετὴ αὐτῶν θριαμβευτικὴν ἄμυναν, διημφισβήτουν ἀποτόμως τὴν ἀνάγκην ἢ τὴν ὠφέλειαν τῶν μέτρων τούτων. Ἦσαν δυσηρεστοί, ἐπὶ τοῖς μεγάλαις μισθοῖς τῶν ξένων, οἵτινες ἴσταντο ὡς προσβλητικὴ κατὰ τῶν Πελοποννησίων δύναμις, καὶ οἱ πολιτικοὶ τῆς χερσονήσου πρόκριτοι συνεμερίζοντο τὴν δυσἀρέσκειαν ταύτην καθὼς καὶ ἐν γένει ἡ ὑπεροχὴ τῆς ἐπιρροῆς τῶν νησιωτῶν καὶ τῶν Ῥουμελιωτῶν ἐν τῇ κυβερνήσει δυσηρεστὴ καὶ τοὺς προὔχοντας καὶ τοὺς στρατιωτικοὺς ἀρχηγούς. Οἱ ἰσχυρότεροι τῶν προκρίτων «οἱ δύο Ἀνδρέαι,» ἀφῆσαν ἤδη μετὰ τὸ τέλος τοῦ τελευταίου ἐμφυλίου πολέμου, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, ἕνεκα τῆς πρὸς τοὺς νησιώτας ἀντιζηλίας των τὸν ἀντίπαλον αὐτῶν Κολοκοτρώνην νὰ διαφύγῃ ἡ δὲ δυσἀρέσκεια τῆς κυβερνήσεως, εἰς ἣν διὰ τοῦτο ὑπέπεσαν, διηρτίσεν ἔτι μᾶλλον τοὺς ἄνδρας τούτους κατ' αὐτῆς. Καὶ ὁ γέρον Κολοκο-

τρώνης ἀποσυρθεὶς εἰς Καρύταιναν ἔβλεπε μετὰ χαρᾶς, πόσον ἀσυνέτως αὐτοὶ οἱ κυβερνῶντες τῷ παρέδιδον τοὺς ἀρχαίους αὐτοῦ ἐχθρούς. Μεταξὺ τούτων ὁ γενικῆς ὑπολήψεως ἀπολαμβάνων Ἀνδρέας Ζαήμης, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀσημάκη, ἤθελε φυσικῶς τῷ λόγῳ ἀνῆκει εἰς τὸ μέρος τῆς κυβερνήσεως· διότι ἦτο ἀνὴρ εὐγλωττος, ἱκανὸς ἂν καὶ ἀπαίδευτος, εἰρηνικὸς, εὐτπλαγχνος πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς, ἐπιεικὴς πρὸς τοὺς ἐχθρούς, ἀνὴρ, ὅστις ἀποσρεφόμενος πρᾶτολμα σκέδις, δὲν συνεμορφοῦτο πρὸς τὸ βίαιον τῶν ὀπλᾶρχηγῶν, καὶ ὅστις οὐχὶ ἄμοιρος κομπορῆμονός τινος κενοδοξίας, ἦτο ὅμως ἐλεύθερος πάσης ἐπικινδύνου φιλοδοξίας, ὅστις μὲ ὅλην τὴν ἀλαζόνα καὶ πομπώδη αὐτοῦ ἀσιατικὴν παρρησίαν, ἕνεκα τῆς ὁποίας δικαίως πρὸς τὸν Ἰσραὴλ πασαῶν συνεκρίνετο, ἦτο ὅμως ἀείποτε πλήρης φιλοφροσύνης, καὶ τοῦ ὁποίου ὁ πατριωτισμὸς, ὥς ὀλίγων μόνων ἄλλων, δὲν εἶχε χρακτιῆρα τοπικόν, πελοποννησιακόν, ἀλλὰ καθαρῶς Ἑλληνικόν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτον τὸν ἄνδρα δὲν ἠθέλησε νὰ προσελκύσῃ εἰς ἐκυτὴν ἡ κυβέρνησις, ἔτι δὲ ὀλιγώτερον τὸν ἐξαδελφόν του, τὸν Ἀνδρέαν Λόντον, ὅστις ἦτο πρὸς αὐτὸν ὡς ὁ βραχίων πρὸς τὴν κεφαλὴν, καὶ ἦτο μεσαῖόν τι μεταξὺ πολιτικοῦ καὶ στρατιώτου, ἀνδρεῖος, σταθερὸς ἀλλὰ συνάμα καὶ βάρβαρος, τυραννικὸς, ἄρπαξ καὶ μέθυτος. Αὐτὸς δὲ καὶ ὁ ἐν Γαστούνη γέρων Σιγίνης ἔδειξαν πρῶτοι ἀπροκαλύπτως τὴν κατὰ τῆς κυβερνήσεως ἐχθραν τῶν. Ἰπὸ τὸ πρόσχημα τῆς πλιορκίας τῶν Πατρῶν, ὑπὲρ τῆς ὁποίας ὅμως οὐδὲν ἔπραττον, ἐκράτουν τὰ εἰσοδήματα τῶν ἐπαρχιῶν τῶν, καὶ κατηγορήσαντος αὐτοὺς τοῦ τύπου ἐπὶ τῇ ἀπραξίᾳ τῶν, ἐμέμφθησαν αὐτοὶ πικρῶς τὴν κυβέρνησιν, ὅτι παραμελεῖ τὴν Πελοπόννησον καὶ μεταχειρίζεται ὅλα τὰ μέσα αὐτῆς ὑπὲρ τοῦ στόλου, τοῦ ὁποίου οἱ μισθοὶ (περισσότερον ἢ αἱ τιμαὶ) διήγειρον τὸν φθόνον τῶν. Ἐν τούτοις αἱ φατρίαι ἀνέβαλον τὴν αὐξανομένην δυσσάρεσκεϊαν αὐτῶν, μέχρι τῆς συγκλήσεως τῆς νέας ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἥτις μόλις κατὰ τὴν 4/13 Ὀκτωβρίου ἔκαμεν ἐν Ναυπλίῳ ἑναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς. Ἀλλ' ἡ πρώτη αὐτῆς πράξις, ἡ ἐκλογὴ τῆς νέας κυβερνήσεως (3/15 Ὀκτωβρίου) ἀπέκοψε τοῖς Πελοποννησίοις πᾶσαν ἐλπίδα περὶ μεταβολῆς τῶν πραγμάτων.

Διότι ἐξελέχθησαν πάλιν ὁ Κοντουριώτης (πρόεδρος) ὁ Μπούτσας (ἀντιπρόεδρος) ὁ Κωλέττης καὶ ὁ Σπηλιωτάκης· μόνον ἀντὶ τοῦ Νικολάου Λόντου διωρίσθη εἰς τὴν κυβέρνησιν ἕτερος Πελοποννήσιος, ὁ ἐκ Καλαβρύτων Φωτίλας. Ἡ μερὶς τῶν νησιωτῶν ἐκλέγουσα πάλιν τὰ αὐτὰ μέλη τῆς κυβερνήσεως, ἐτόλμησε νὰ κάμῃ παράνομον χρῆσιν τῆς ὑπεροχῆς αὐτῆς. Τοῦτο δὲ παρέσχεν εἰς τοὺς Πελοποννησίους ποθητὴν πρὸς ἀποστασίαν ἀφορμὴν. Οἱ Ἀρκάδιοι ἔδωκαν πρῶτοι τὸ παράδειγμα τῆς ἀπειθείας καὶ τῆς ῥήξεως, ἀρνούμενοι τὴν ἀπότισιν τῶν φόρων, καὶ ὅταν ἡ κυβέρνησις (23/4 Νοεμβρίου) ἀπέστειλε τὸν ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν Δικαίων μετὰ 500 ἀνδρῶν, ὅπως ἐπαναφέρῃ τὴν τάξιν, οἱ μέχρι τοῦδε τὰς Πάτρας πολιορκοῦντες ἐναντίοι ἐξεστράτευσαν καὶ τὸν ἔτρεψαν εἰς φυγὴν. Ἡ βουλὴ ἐδοκίμασεν ἐπὶ τινα χρόνον νὰ μεσολαβήσῃ μεταξὺ τῶν δύο μερίδων· νῦν ὅμως, ἀφ' οὗ οἱ ὀπλαρχηγοὶ ἔδραζαν τὰ ὅπλα καὶ ὁ μόνος αὐτῶν ὀπαδός, ὃν εἶχον εἰς τὴν κυβέρνησιν, ὁ Φωτίλας, ἐγκατέλιπε τὴν θέσιν του (8/20 Νοεμβρίου), ἀπεχωρίσθη ἡ βουλὴ ἀπὸ τῶν στασιαστῶν. Ὅπως δὲ μὴ ἔχῃ ἐναντίαν ὅλην τὴν χερσόνησον ἀντικατέστησεν ἡ βουλὴ τὸν Φωτίλαν διὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Πετρόμπετη, τοῦ Κωνσταντίνου Μαυρομιχάλη, καὶ μετὰ τοῦτο ἔλαβε σύντονα κατὰ τῶν ἀνταρτῶν μέτρα. Ἡ κυβέρνησις δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς ἀρχαίας τῶν Ῥουμελιωτῶν κατὰ τῶν Πελοποννησίων ἔχθρας ὁ Κωλέττης κατέπεισε τὸν Γούραν νὰ κηρυχθῇ κατὰ τῶν ἀνταρτῶν, καὶ προσεῖλκυσε πρὸς τὴν κυβέρνησιν τοὺς ἐν Σαλῶνις Σουλιώτας καὶ τοὺς ἐν Σκιαθῶ καὶ Σκοπέλῳ Ὀλυμπίους. Ὅθεν ἀμφίβολος δὲν ἦτο ἡ ὑπεροχὴ τῆς κυβερνήσεως. Οἱ Κολοκοτρωναῖοι ἐκίνησαν κατὰ τῆς Τριπόλεως, ὅπως ἀποσπάσωσι τὴν πόλιν ταύτην ἀπὸ τῆς κυβερνήσεως· ὁ δὲ Νικήτας, σταλὲς εἰς Κουτσοπόδι, ἠπέλπει τὸ Ναύπλιον καὶ ἐφαίνετο ὅτι εἶχε σκοπὸν νὰ διηκόψῃ τὴν πρὸς τὴν Τρίπολιν συγκαινωνίαν. Ὁ Ἀνδρέας Λόντος καὶ ὁ Νοταρᾶς ἦσαν προσδιωρισμένοι νὰ πολιορκήσωσι τὸν Ἀκροκόρινθον. Ἀλλὰ πάντα τὰ σχέδια ταῦτα ἐματαιώθησαν. Ἡ φρουρὰ τῆς Τριπόλεως ἐνίκησε (11/23 Νοεμβρίου) τοὺς ἀντάρτας τὸσον ἀποτελε-

σματικῶς, ὥστε ἔπεσιν ἐν τῇ συμπλοκῇ ὁ Πάνος Κολοκοτρώνης. Τὸ ἐν Κουτσοποδῖϊ σῶμα ἠττήθη κατὰ κράτος ὑπὸ τοῦ Δικαίου, οἱ δὲ πρὸς τὴν Κόρινθον ἀπισταλέντες ἠναγκάσθησαν παρὰ τοῦ Γούρα καὶ τοῦ Καρτάσου νὰ καταφύγωσιν εἰς Ἅγιον Γεώργιον, ὅθεν πάλιν (7/19 Δεκεμβρίου) ἐξεδιώχθησαν. Ἡ κυβερνητικὴ ὠφελήθη ἐκ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ταύτης· μετ' ἐκείνην σπουδὴν, εἴαν οὐδέποτε ἀνέπτυξε μετὰ τὰς κατὰ τῶν Τούρκων νίκας. Ὁ στρατὸς αὐτῆς κατέλαβε τὴν Ἀχαΐαν καὶ τὴν Ἠλιδα· ὁ Γούρας ἐξεδιώξε τὸν Σισίνην ἐκ Γαστούνης· οἱ Σουλιῶται τῶν Σαλώνων μεταβάντες εἰς Βοστίτσαν (Αἶγιον), ἀπεδίωξαν ἐκεῖθεν τοὺς μετὰ τοῦ Λόντου καὶ τοῦ Νικήτα ἠνωμένους Ζαήμας πρὸς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Ἡ Καρύταινα ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ Χατζῆ Χρήστου, ἡ δὲ Μεσσηνία ὑπὸ τοῦ Δικαίου καὶ τοῦ Μυκρυγιάννη. Καταβλήθητις ὑπὸ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ του ἐζήτησεν ὁ Κολοκοτρώνης τὴν ἀμνηστειὰν τῆς κυβερνήσεως· αὕτη δὲ ἐπέμενε νὰ ἐμφανισθῇ ὁ ὀπλαρχηγὸς αὐτοπροσώπως. Τῇ 30/11 Ἰανουαρίου 1825 ἦλθεν οὗτος εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἔνθα ἐπὶ τινὰς ἡμέρας περιήρχετο ἐλεύθερος· ἀφ' οὗ ὁμοῦς ἦλθον καὶ οἱ ἀδελφοὶ Δεληγιάνναι, ὁ Νοταρᾶς, ὁ Γρίβας καὶ ἄλλοι ἀρχηγοὶ τῶν ἀνταρτῶν, μετεκομίσθησαν ὅλοι (6/18 Φεβρουαρίου), δεκατρεῖς τὸν ἀριθμὸν, εἰς Ἴδραν, καὶ ἐκρατήθησαν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Προφήτου Ἡλίου ὡς πολιτικοὶ κατὰδικοι.

Ἀξιοσημείωτον ἦ· ο, καὶ ἐφαίνετο ὡς ἀξιοθαύμαστος τῆς κυβερνήσεως τύχη, ὅτι ἡ νέα αὕτη πτώσις τοῦ Κολοκοτρώνου συνέδετο μετὰ τῆς πτώσεως ὅλων τῶν ἐπισημοτέρων ἀντικυβερνητικῶν ὀπλαρχηγῶν, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ στερεᾷ Ἑλλάδι. Ὁ Σισίνης, ὅστις ἀνέλαθεν ἐν Ἠλιδι μέρος μεγαλοπρεποῦς πασᾶ καὶ ἀσταινόμενος, ἐπόθει τὸ ἀζῖωμα δουκὸς τῆς Κλαρέντσας, κατέφυγεν εἰς Ζάκυνθον, ἔνθα ὁ λαὸς ἠπέιλησε νὰ τὸν λιθοβολήσῃ. Ἀποπεμφθεὶς δὲ παρὰ τῶν ἀρχῶν, δὲν εἶχεν ἄλλο καταφύγιον ἢ νὰ ἔλθῃ εἰς Ναύπλιον καὶ νὰ συμμερισθῇ τὴν τύχην τῶν ἐν Ἴδρᾳ κρατουμένων. Οἱ Ζαήμαι, ὁ Λόντος καὶ ὁ Νικήτας κατέφυγον εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐπεκαλέσθησαν τὴν προστασίαν τῆς τοπικῆς συνελεύσεως, ἣν εἶχε συγκαλέσει πρὸ μικροῦ (17/29 Δεκεμ-

Ερίου 1824) ὁ Μαυροκορδάτος ἐν Ἀνατολικῷ πρὶν ἢ μεταβῆ εἰς Ναύπλιον νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν κυβέρνησιν. Ἐνεκα τῆς παλαιᾶς φιλίας ἐγένοντο δεκτοὶ ἀλλὰ ὑπὸ τὸν ῥητὸν ὅρον νὰ θεωρῶνται αἰείποτε ὑπὸ τὴν ἰσχὺν τῶν νόμων. Οἱ οὕτω δεκτοὶ γενόμενοι ἤλθον ἐν καιρῷ, ὅπως παρευρεθῶσιν εἰς τὴν κατὰ τῶν ἐπισημοτέρων τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος δίκην. Ἐν τῇ συνελούσει τοῦ Ἀνατολικοῦ ἡγήθησαν μ. γὰρ παράπονα κατὰ τῆς βίας καὶ τῆς αὐθαιρεσίας τῶν ληστρικῶν τούτων ἀρπυιῶν, καὶ πρὸ πάντων κατὰ τοῦ Μακρῆ. Ἐν ᾧ δὲ ἐγένετο ἡ συζήτησις περὶ τῆς κατηγορίας ἐν τῷ ναῷ τῆς Παναγίας συν-ἔλξη σεισμὸς δυνατός, ὅστις πάντας κατετάραξε· τότε ὁ Σπυρίδων Τρικοῦπης ἔλαβε μὲ μεγάλην παρρησίαν πνεύματος ἀφορμὴν, νὰ παραστήσῃ τὸ συμβάν τοῦτο ὡς ὀργὴν Κυρίου, ὅστις θέλει νὰ ἐλευθερώσῃ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος οὐ μόνον ἀπὸ τῶν Τούρκων ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν Χριστιανῶν αὐτῶν, οἵτινες ἀποδεικνύονται ἐχθροὶ τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς τάξεως. Αἱ προληπτικαὶ ψυχαὶ ἐθορυβήθησαν καὶ πρῶτος ὁ Μακρῆς, κάτωχος καὶ τρέμων παρεδέχθη ὅσα παρ' αὐτοῦ ἀπήτουν.

Μικρὸν μετὰ τὴν ταπείνωσιν ταύτην τῶν προϋχόντων τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος ἀπηλλάγη ἡ κυβέρνησις καὶ τοῦ δικτάτορος τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, (τοῦ Ὀδυσσεύς) ἀφ' οὗ ὁ φίλος αὐτοῦ Νέγρης εἶχεν ἤδη ἀποθάνει τῇ 22/4 Δεκεμβρίου ἐν Ναυπλίῳ ἐγκαταλειμμένος καὶ περιπεφρονημένος. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἠδύνατο πρὸ πολλοῦ νὰ ἐννοήτῃ, ὅτι εἶχεν ἀπολέσει ἤδη τὴν ἀρχαίαν του ἐπιρροήν καὶ ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως καὶ ἐπὶ τοῦ λαοῦ καὶ ἐπὶ τῶν στρατιωτῶν. Ἐμφανισθέντι αὐτῷ κατὰ τὸ θέρος εἰς Ἀμπλιαννὴν, τῷ παρέστησαν οἱ ὀπλαρχηγοί, ὅτι ἦτο περιττός. Ἡ κυβέρνησις δὲν ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν του κατὰ τῶν ἀνταρτῶν. Ἐκδίκησιν πνέων διὰ τοῦτο συνῆψεν ὁ Ὀδυσσεὺς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Ὁμέρ πασᾶ τῆς Καρύστου, συνομωλόγησε παρὰ τὴν ἔγκρισιν τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος εἰρήνην μετὰ τοῦ Σουλτάνου, καὶ, ἐνησχολημένου ὄντος τοῦ Γούρα ἐν Πελοποννήσῳ, προσεκάλεσε τοὺς Τούρκους ἐξ Εὐβοίας εἰς τὴν Ἀττικὴν. Μαθὼν

ὁμως ὁ Γούρας τὰ διατρέξαντα ἐπανῆλθε (Μάρτιον 1825) κατε-
 σπευσμένως εἰς τὴν Ἀττικὴν, καὶ ἐξ Ἀθηνῶν ἐξεστράτευσεν κατὰ
 τοῦ Ὀδυσσεως, ὅστις ἔρχτο ἐπὶ κεφαλῇς 600 χριστιανῶν καὶ 400
 Τούρκων πρῶτον ἐν Χαϊρωνείᾳ καὶ ἔπειτα ἐν Λιβανάταις (ἐπαρ-
 χία Ταλχαντίου) τόπῳ τῆς γεννήσεώς του. (1) Κλεισθεῖς ἐνταῦθα
 ἐφοβήθη ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρούτσου ἕνεκα τῆς κακῆς ἀρχῆς τῆς ἐπι-
 χειρήσεώς του τὴν ἐκδίκησιν τῶν νέων αὐτοῦ φίλων (τῶν Ὀθω-
 μανῶν)· καὶ ὁ ἄπιστος ἐγκατέλιπεν αὐτοὺς πάλιν καὶ παρεδόθη
 (7/19 Ἀπριλίου) εἰς τὸν Γούραν, προδίδων αἰσχροῦς τοῦς ἐν Λιβα-
 νάταις χριστιανοὺς ὁπκδούς του, καθ' ὧν οἱ Τούρκοι αἵματηρῶς
 ἐξεδικήθησαν διὰ τὴν φυγὴν του. Τὴν οἰκογένειάν του ἐξησφάλισεν
 ὁ ἀποστάτης ἐν τῷ παρὰ τὸν Παρνασσὸν ἀπορρήτῳ αὐτοῦ σπη-
 λαίῳ, Κωρυκίῳ, τὸ ὅποσον ἐφρούρει ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ Τρελαύνης
 (Trelawney)· Ἐπὶ τινὰ χρόνον περιεφέρθη ἔτι ὁ ἄθλιος αἰχμάλ-
 λωτος ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Γούρα, εἴτα δὲ μετεκομίσθη εἰς
 Ἀθήνας, ἐσύρθη διὰ τῶν ὁδῶν παρακολουθούμενος ὑπὸ πλῆθους
 κραυγάζοντος καὶ ἀπειλοῦντος ὄχλου, ἐβχσανίσθη διὰ τὰ παρκα-
 δώση τοὺς θησχυροὺς του, καὶ τέλος ἐθανατώθη συγκαταθέσει τοῦ
 Γούρα, ἴσως δὲ καὶ συνεργείᾳ τοῦ Μκυροκορδάτου καὶ τοῦ Κω-
 λέττου. Μιᾶ τῶν ἡμερῶν (3/15 Ἰουλίου) εὗρέθη ὁ Ὀδυσσεὺς
 πρὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀπτέρου Νίκης, νεκρὸς καὶ μὲ συντετριμμένα
 μέλη ἐκτάδην κείμενος· ἐλέγετο ὅτι ἀποπειραθεὶς νὰ δραπετεύσῃ
 κατέπεσεν ἀπὸ τοῦ πύργου ἐνθα ἐκρατεῖτο, καὶ ἐφρονέυθη, ἀλλ' οἱ
 εἰς τὴν νεκροψίαν παρευρεθέντες ἤσαν πεπεισμένοι ὅτι πνιγεὶς ἐρρί-
 φθη ἀπὸ τῆς στέγης τῆς εἰρκτῆς του (2). Ὅτι δὲ ἡ κυβέρνησις ἐλα-
 θε μέρος εἰς τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς τοῦτου, κατεφαίνεται ἔτι
 μᾶλλον ἐκ τοῦ ὅτι μετ' οὐ πολὺ παρεδέχθη τὴν πρότασιν τοῦ

(1) Περὶ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ὄρα τὰς ἐκθέσεις τοῦ Γούρα ἐν τῇ ἱστο-
 ρίᾳ τῶν Ἀθηνῶν τοῦ Δ. Σουρμελῆ. ἐν Αἰγίνῃ 1835.

(2) Ὁ Ὀδυσσεὺς εὔρε μετὰ τῶν συστρατιωτῶν του συνήγορον ἐν Κ.
 Παπαδοπούλου Ἀνασχευῇ τῶν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν ἀναφερομένων
 περὶ τοῦ στρατηγοῦ Ὀδυσσεως. Ἀθῆν. 1837.

Σκώτου Φέντωνος, ὅστις ὑπεσχέθη νὰ δολοφονήσῃ τὸν Τρελαύνην, τὸν κατέχοντα τὸ σπήλαιον τοῦ Παρνασσοῦ (1).

Ἡ κυβέρνησις τοῦ Κοντουριώτου ἦτο περὶ τὰ τέλη τοῦ 1824^{Ἡ Κυβέρνησις τοῦ Κοντουριώτου.} καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1825 ἡ ἐπισημοτέρα καὶ ἰσχυροτέρων μέ-
 χρι τοῦδε κυβερνήσεων τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Πελοποννήσιοι ἀντιζη-
 λοὶ τῆς κυβερνήσεως ἐκρχτοῦντο ἐν Ἰδρᾷ, οἱ ἰσχυρότεροι τῶν
 ὀπλαρχηγῶν τῆς δυτικῆς καὶ ἀνατολικῆς Ἑλλάδος εἶχον ἀφ' ἐαυ-
 τῶν κατατιτραφῆ οἱ ἀνδρειότεροι τῶν στρατηγῶν εἶχον ταχθῆ
 ὑπὸ τὰς σημαίας τῆς νομίμου ἐξουσίας, αἱ τοπικαὶ τῆς στερεᾶς
 Ἑλλάδος κυβερνήσεις ἦσαν καὶ ἔμμενον ἄκυροι, αἱ δὲ διαταγαὶ
 τοῦ προέδρου πανταχοῦ ἐξετελοῦντο. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ ἔτους
 1824 ὑπῆρξε μὲν κατὰ θάλασσαν ἐπίπονος ἀλλὰ καὶ θριαμβευ-
 τικὴ· κατὰ γῆν δὲ ἐφκίνετο ὅτι ὁ πόλεμος ἦτο ἤδη ἀποπερατω-
 μένος. Τῶν Πατρῶν ἡ πτώσις ἐπεκρέματο καὶ ἡ πολιορκουμένη
 πόλις δὲν ἐζήτει, ὅπως παραδοθῇ, εἰμὴ τὴν παρουσίαν τοῦ προέ-
 δρου, ὃν οἱ ἐκεῖ εὐρισκόμενοι Τοῦρκοι βασιλέα τῆς Ἑλλάδος ἀπε-
 κάλουν. Ἡ ἐπιβροχὴ αὕτη τῆς κυβερνήσεως τοῦ Κοντουριώτου καὶ ἡ
 πεποίθησις, ἣν αὕτη ἐνέπνευεν, ἐπεξετείνοντο καὶ εἰς τὸ ἐξωτερι-
 κόν. Τὸ πρῶτον ἀγγλικὸν δάνειον δὲν ἦτο ἔτι ἐξηντημένον καὶ
 ἤδη διεπραγματεύοντο οἱ ἐν Λονδίνῳ πράκτορες δεύτερον δάνειον
 ἐκ δύο ἑκατομμυρίων λιρῶν. Ὅτε πρῶτον (κατὰ τὸν Αὐγούστον
 τοῦ 1824) ἀπεφασίσθη παρὰ τῆς κυβερνήσεως τὸ δάνειον τοῦτο,
 ἐλαχίστη μόνον ἐλπίς ἐπιτυχίας ὑπῆρχε, διότι ὑπὸ τὴν πρόσφα-
 τον ἐντύπωσιν τῆς καταστροφῆς τῶν Ψαρῶν τὰ χρεώγραφα τοῦ
 πρώτου δανείου εἶχον ἐκπέσει εἰς 45 τοῖς 0/0. Ἀλλὰ περὶ τὰ
 τέλη τοῦ ἔτους Ἄγγλοι καὶ Γάλλοι τραπεζίται ἡμιλλῶντο εἰς τὴν
 συνομολόγησιν τοῦ δανείου. Ἐπροτιμήθησαν δὲ οἱ ἐν Λονδίνῳ ἀδελ-
 φοὶ Ῥικάρδοι, (Ricardo) οἵτινες καὶ εὐθὺς (25/7 Φεβρουαρίου
 1825) ἔθεσαν εἰς κυκλοφορίαν τὰ χρεώγραφα τοῦ νέου δανείου

(1) Ἡ ἀπόπειρα ἀπέβη κατὰ τοῦ φονέως, ὅστις θανατώθη ὑπὸ τῶν
 στρατιωτῶν τοῦ Τρελαύνης. Ὁ Τρελαύνης ἐπληρώθη ἐλαφρῶς, παρέδωκεν
 ἔπειτα τὸ σπήλαιον καὶ ἀπεσύρθη εἰς Κεφαλληνίαν. Ὅρα Ἑμερσων 1,278.

τῶν δύο ἑκατομμ. λιρῶν, τὸ ὁποῖον συνωμολογήθη πρὸς 55 1|3 0/0 (1). Οὐδαμοῦ ἔγεινεν ἐπαισθητότερον ἢ ἐν Βιέννῃ ποίαν σημασίαν εἶχε διὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ εὐτυχὴς αὕτη τροπὴ τῶν πραγμάτων, ἥρκει μόνον ἡ τύχη αὕτη νὰ παρετείνετο ἐπὶ τινα χρόνον. Ἐν Βιέννῃ διεσταύρωσεν ἡ νειωτάτη αὕτη νίκη τῆς μερίδος τῆς τάξεως πᾶν σχέδιον, τὸ ὁποῖον ἐβασίζετο εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τῶν Ἑλλήνων διχόνοιαν, καὶ πᾶσαν ἐλπίδα περὶ τῆς προδοσίας καὶ τῆς φιλαυτίας τῶν ὀπλαρχηγῶν ἡ νίκη αὕτη ἔδωκεν εἰς τὰς χεῖρας τῆς μικρᾶς μὲν ἀλλ' ἰσχυρᾶς μερίδος τῶν νομιμοφρόνων, οὗς οἱ ἐν Βιέννῃ ἀπεκάλουν δημοκράτας καὶ ἐπαναστάτας, πᾶν μέσον καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν, παρέχουσιν εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ νέου κράτους τὴν μορφήν τακτικοῦ διοργανισμοῦ. Τὴν κραταίωσιν ταύτην καὶ τὸν θρίαμβον τῆς ἐπαναστάσεως μετὰ πλείστης ὅσης ἀναγκτήσεως ἔφερον οἱ ἐν Βιέννῃ πολιτικοί. Διότι ἐφαίνετο ὅτι τοῖς Ἕλλησιν ἐν ἔτι μόνον βῆμα ὑπελείπετο πρὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Ἡ ἐποχὴ αὕτη περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1825 ἦτο στιγμή ἐπιτυχίας, στιγμή ἐλπίδος καὶ προσδοκίας περὶ τῆς θριαμβευτικῆς ἐκδόσεως τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἄλλ' ἦτο αὕτη καθ' ὅλην τῆς λέξεως τὴν σημασίαν ἀπλῆ μόνον στιγμή. Ἡ ἐπιτυχία τῶν Ἑλλήνων περιελθοῦσα εἰς τὴν ἀκμὴν ταύτην ἤρξατο νὰ μεταβάλλεται. Πόσον ἀνεκτίμητον ἤθελεν εἶσθαι τῶρα ἐὰν ἐπὶ κεφαλῇς τῆς κυβερνήσεως ἴστατο ἀνὴρ στρατιωτικὸς, ὅστις συγκεντρῶν τὰ στοιχεῖα ταῦτα τῆς ὑπολήψεως, τῆς ἰκανότητος, τῆς ὁμονοίας καὶ τῶν χρηματικῶν μέσων, ἤθελεν ἐξακολουθήσει τὸ ὑπὸ τοῦ στόλου ἐγκαινισθῆν ἔργον προκινδυνεύων καὶ τὸ τελευταῖον πλοῖον καὶ τὸν τελευταῖον ναύτην, ἵνα οὕτω καταβάλλῃ ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τὴν αἰγυπτιακὴν ἐκστρατείαν, καὶ τῇ διαμφοισθητῇ ἐκαστον βῆμα καὶ κατὰ θάλασσαν καὶ ἔτι μᾶλλον κατὰ γῆν! Ἀλλ' οἱ ἄνδρες τῆς τάξεως εἶναι σπανίως καὶ ἄνδρες τῆς ἐνεργείας καὶ πράξεως. Δυστυχῶς δὲ συγχρόνως ἐφαίνετο ὅτι ἡ ἐπιτυχία τῶν δύο τελευ-

(1) Τὰ ἔξοδα εἰς προμηθείας κ.τ.τ. ὑπελογίσθησαν εἰς 58 9|10 0|0. Πρὸς τούτοις οἱ ἀναλαβόντες τὸ δάνειον ὥριαν κατὰ τὴν συμφωνίαν 250 χιλιάδας λιρῶν πρὸς ἐξόφλησιν τῶν χρεωγράφων τοῦ πρώτου δανείου.

ταίων τοῦ πολέμου ἐτῶν καὶ αἱ προσπάθειαι τῶν δύο πρώτων εἶχον χαλαρώσει ἐν αὐτῷ τῷ λαῷ τὴν ἵνα τοῦ πολέμου καὶ τῆς ἐπαναστάσεως. Καὶ ζημία ἀνεπανόρθωτος ὑπῆρξεν, ὅτι ἡ ἐν Πελοποννήσῳ δυσαρέσκεια κατὰ τῆς ὡς ξένης θεωρουμένης κυβερνήσεως κατέβληθε τὴν ἐλευθέραν τῶν κατοίκων ἀνάπτειν, ὅταν ἡ ὥρα τοῦ κινδύνου ἦχησεν. Ὁ πρόεδρος, εἰ καὶ ὡς ἰδιώτης ἀκεραίου χαρακτῆρος ἀνὴρ, δὲν ἦτο ὁμῶς ὁ ἐν τῷ δημοσίῳ βίῳ κατάλληλος. Ἐχὼν φρονήματα ὡς Ὑδραῖος μᾶλλον ἢ ὡς Ἕλληνα, ἐφρόντιζε πολλάκις μετ' ἐπιμόνου ζήλου περὶ μικρῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων, ἀλλὰ πρὸς μεγάλας ἐπιχειρήσεις οὔτε τὴν δύναμιν εἶχε οὔτε τὴν ἀπόφασιν· μὲ τὰς μικράς του γνώσεις ἐσκεμμένος καὶ συνεπὲς ἐν συμβουλίῳ, ἦτο βραδὺς καὶ ἀδρανὴς ἐν τῇ ἐκτελέσει. Ἄλλ' αἱ ἰδιότητες αὗται δὲν ἦσαν αἱ καθιστῶσαι εἰς αὐτὰς τὰ περιστάσεις ἄνδρα ἱκανὸν νὰ ἐξουσιάσῃ τὴν Ἑλλάδα. Ἄν καὶ ἐνόησεν ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις εἰς τὸ διάστημα τοῦ ἐξαμήνου πολέμου τὸ τρομερὸν τῶν αἰγυπτιακῶν δυνάμεων, ἀν καὶ ἠδύνατο νὰ γνωρίσῃ ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι ἔμενον ἐν Κρήτῃ μόνον ὅπως εὖρωσι τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν πρὸς τὴν εἰς τὴν Πελοπόννησον μετάβασιν, οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ὅμως ἔπραξεν οὔτε ὅπως τοὺς ἀντικρούσῃ ἐν πολέμῳ, οὔτε ὅπως τοῖς διακωλύσῃ τὴν ἀπόβασιν. Οὐδέποτε τὸ ἐλλείπωμα τῶν Ἑλλήνων, νὰ ὑποτιμῶσι τοὺς ἐναντίους των, ἐπεξετάθη εἰς βαθμὸν τόσον ὀλέθριον, ὅσον ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ταύτης καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐπικινδύνῳ στιγμῇ. Ὀλίγην μόνον περίσχεψιν ἔαν εἶχεν ἡ κυβέρνησις ὥφειλε νὰ πέμψῃ τὸν στόλον τῆς εἰς Κρήτην, νὰ καταςτρέψῃ τὰς ἐν Χανίοις, Ῥεθύμνῃ καὶ Μεγάλῳ Κάστρῳ ἀποθήκας τῶν Αἰγυπτίων, νὰ παρεμποδίσῃ τὸν ἔκπλουν τῶν φορτηγῶν πλοίων, ν' ἀναγκάσῃ διὰ τῆς πείνης τοὺς κατὰ τὴν παραλίαν τῆς Σούδας συγκεντρωμένους στρατοὺς νὰ διαλυθῶσι, καὶ νὰ δώσῃ εἰς τοὺς Κρήτας σύνθημα πρὸς νέαν ἐπανάστασιν. Ἡ παράδοσις τῶν Πατρῶν, ἣτις ἤθελε συνεπιφέρει τὴν πτῶσιν τοῦ Ῥίου καὶ Ἀντιρρίου, προστάθη εἰς τὸν πρόεδρον· ἀλλ' αὗτος ῥαθυμεία κινούμενος ἀνέβαλε τὴν ἐκείσε μετάβασιν του καὶ ἀπώλεσε μετ' ἀσυγγνώστου ἀμελείας τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἀνεκτιμήτου ταύτης κατακτήσεως!

Πάντα τὰ δυνατὰ ὤφειλε νὰ καταβάλῃ ἡ κυβέρνησις, ὅπως κυ-
ριεύσῃ τὴν Μεθώνην καὶ Κορώνην, ἵνα στερήσῃ τὸν ἐχθρὸν τοῦ τόπου
τῆς ἀποβάσεως, καὶ τὸ Νεόκαπτρον ὡς καὶ τὸ ὀχυρὰν θέσιν ἔχον
φρούριον τῶν παλαιῶν Ναβαρίνων (τῆς Πύλου) καὶ τὴν νῆσον
Σφακτηρίαν νὰ ὀχυρώσῃ, νὰ ἐφοδιάσῃ, νὰ καταλάβῃ καὶ νὰ ὑπε-
ρασπισθῇ διὰ τοῦ στόλου, ἵνα μὴ περαδῶσῃ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν
Αἰγυπτίων τὸν πολύτιμον τοῦτον λιμένα· ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἐγεί-
νεν, οὐδὲν τούτων οὔτε προπαρασκευάσθη, οὔτε κἀν προσεχεδιά-
σθη. Τοῦτο ὁμῶς ἦτο λίαν ἐπικίνδυνον διότι ὁ νέος ἐχθρὸς ἦτο
τρομερὸς, καὶ ὅμοιον τούτου οὐδέποτε μέχρι τοῦδε εἶχον ἰδεῖ οἱ
Ἕλληνες ἐναντίον αὐτῶν.

Ο Ἰ-
βραὶμ πα-
σᾶς. Ο Ἰβραὶμ πασᾶς, ὁ πρεσβύτερος ἢ μάλλον ὁ θετὸς υἱὸς τοῦ
Μεχμέτ Ἀλῆ, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀνὴρ ἡλικίας τριάκον-
τα ὀκτὼ ἐτῶν, ἐθεωρεῖτο καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν στρατιωτικῶν τῆς
Εὐρώπης καὶ ἔξει καὶ φύσει στρατιώτης. Ὁμοιάζων τὸν πατέρα
του καὶ κατὰ τὴν φιλοδοξίαν καὶ κατὰ τὴν σταθερότητα τοῦ
χαρακτῆρος καὶ τὴν ἐγκαρτέρησιν, ἦτο κατώτερος αὐτοῦ κατὰ
τὸ φυσικὸν πνεῦμα, καὶ ὑποδεέστερος κατὰ τὴν πονηρίαν ὣν ἐ-
θεωρεῖτο πιστότερος καὶ συνεπέστερος αὐτοῦ. Ἡ βάρβαρος αὐτοῦ
ὡμότης ἐμετριάζετο ἕνεκα τῆς ὀλίγης αὐτοῦ φιλαργυρίας· ἦτο
ἐχθρὸς τοῦ συστήματος τῆς ἀργυρολογίας τοῦ πατρὸς του, εἰ καὶ
ἀπέφευγε νὰ κατηγορῇ αὐτὸν φανερώς. Ὁ λαὸς καὶ τὸν ἐσέβετο
καὶ τὸν ἐφοβεῖτο ὡς καὶ τὸν πατέρα του. Ἡ εἰς τὴν Ἀραβίαν
ἐκστρατεία του τῷ παρέσχε τὴν μεγάλην ταύτην προσωπικὴν
ὑπόληψιν, ὡς καὶ τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ δόξαν. Ἡ ἐκ τῆς ἐκ-
στρατείας ἐπ' ἀνόδου του ὑπῆρξε θρίαμβος, ὅστις ἐκέντησεν εἰς τὸ
ἄκρον τὴν φιλαυτίαν του. Ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἐφάνετο
λιτὸς ὡς ὁ ἀπλοῦς στρατιώτης, καὶ κατεῖχε σκηνὴν, ἥτις κατ'
οὐδὲν διεκρίνετο ἀπὸ τῆς τῶν ἀξιωματικῶν του· ἐν τῷ στρατο-
πέδῳ τοῦναντίον ἦτο ἡ σκηνὴ του μεγαλοπρεπῶς ἐκ πολυτίμων
ἰνδικῶν καὶ γαλλικῶν μεταξωτῶν ὑφασμάτων κατεσκευασμένη.
Ἐν τῇ μάχῃ ἦτο ἀνδρῆς, γενναῖος καὶ περισκευμένος, καὶ
ἀπῆτει τὰ αὐτὰ προτερήματα παρὰ τῶν ἀξιωματικῶν του ὡς

ἀπλοῦν αὐτῶν καθῆκον· διότι μὲ ἴσῃν ἀλστηρότητα ἐτιμῶρει καὶ τὴν ἀνανδρίαν καὶ τὴν ἀπειθειαν. Ἐλέγετο, ὅτι τοὺς φεύγοντας ἐκ τῆς γραμμῆς στρατιώτας τοῦ ἰδίᾳ χειρὶ ἐφόνευσεν. Μετὰ τὰς ἀποτυχούσας ναυμαχίας, αἵτινες διήγειραν τὴν ἀγανάκτησίν του, ἐβρόάπισεν πλοίαρχον, τοῦ ὁποίου τὸ πλοῖον ἐν τῇ συγχύσει τῆς μάχης ἀπώλεσε τὴν γραμμὴν του, καὶ ἕτερον πλοίαρχον, ὅστις ἐδείχθη δειλὸς, κατεδίκασεν εἰς θάνατον. Αἱ πράξεις αὗται ἐνέφαινον ἄνδρα ὠμόν, καὶ ὠμὸς ἦτο ὁ Ἰβραῖμ. πασῶν καὶ ἐκ συστήματος καὶ ἐκ φυσικῆς κλίσεως. Λέγεται ὅτι ἡ μεγαλειτέρα του διασκεδάσις τῆς νεότητος ἦτο νὰ πυροβολῇ ἐκ τοῦ περσικοῦ κατὰ τῶν δερματίνων ἀσκῶν τοῦ ὕδατος, τοὺς ὁποίους ἐκράτουν οἱ διαβκίνοντες ὑδροφόροι ἐπὶ τῶν ὤμων ἢ ὑπὸ τὴν μασχάλην (1) Ὁ λόγος οὗτος ἐμφαίνει τί ἐφρόνει περὶ αὐτοῦ ὁ λαὸς του. Νῦν ὅμως ὅτε ἐν ἀγανακτήσει διὰ τὴν ἀποτυχούσαν ἐκστρατείαν εὐρίσκετο παρὰ τὴν Σούδαν, ἀμερόληπτου περιηγηταί (2) ἤκουον τοὺς ἀξιωματικούς του κατηγοροῦντας αὐτὸν ἐπὶ τῇ ὠμότητί του καὶ ἐβλεπον αὐτὸν πολλάκις καθήμενον ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τοῦ πλοίου του καὶ ἀποσκήπτοντα διὰ λακτισμάτων, μαστιγώσεων καὶ πυροβολισμῶν τὴν ὀργὴν του εἰς τοὺς δυστήνους αὐτοῦ στρατιώτας. Ἄλλοι δὲ πάλιν τουρκόφιλοι Εὐρωπαῖοι ἐθαύμαζον αὐτὸν ὡς ἄνδρα πεπολιτισμένον καὶ φιλόανθρωπον, καὶ κατηρῶντο τοὺς Ἕλληνας, τοὺς κηρύττοντας αὐτὸν βάρβαρον καὶ αἰμοβόρον. Διότι ὡς ὅλοι οἱ Ἀνατολίται ἐγίνωσκεν ὁ Ἰβραῖμ. πασῶν τὸν τρόπον νὰ δίδῃ εἰς τὴν φυσιογνωμίαν του τὴν ὄψιν, τὴν πρὸς τὰς περιστάσεις ἀρμόζουσαν καὶ εἰς τοὺς σκοποὺς του κατὰλληλον, καὶ νὰ καταδαμάζῃ χρεῖας τυχοῦσης τὸν εὐερέθιστον αὐτοῦ χαρακτῆρα. Ἡ ὅλη παρρησία του, ἡ μικρὰ αὐτοῦ καὶ εὐσαρκος μορφή, τὸ στρογγύλον αὐτοῦ πρόσωπον μὲ τὴν πλατεῖαν ῥίνα καὶ τὸν καστανόχρουν πώγωνά

(1) Hold Yates, ἡ νέα ἱστορία καὶ ἡ κατάστασις τῆς Αἰγύπτου. 2, 171.

(2) Madden, Περιήγησις κατὰ τὴν Τουρκίαν, Αἴγυπτον, Νουβίαν καὶ Παλαιστίνην. Ἐν Λονδίῳ 1829. 4, 175.

του οὐδὲν εἶχον τὸ μεγαλοπρεπές, οὐδὲ ἐνέφαινον ἔξοχα προτερήματα ἢ ἐξαίρετόν τινα ἱκανότητα ἐν τῷ μικρῷ, εὐκινήτῳ καὶ μελανόχρῳ αὐτοῦ ὀφθαλμῷ ἐνέδρευε τῆς ἀγριότητος ἢ φλοῦξ, οἱ πλείστοι ὁμῶς τῶν παρατηρητῶν δὲν ἦσαν φυσιογνώμονες ὥστε νὰ διακρίνωσιν ἐν τῷ γλυκεῖ βλέμματι καὶ ὑπὸ τὰ ὑπομειδιῶντα χεῖλη του τὸν χαρκετῆρα τῆς ὠμότητος. Προσεκτικὸς, ὡς ὁ πατήρ του, εἰς τὴν κρίσιν τῶν Εὐρωπαίων, τοὺς ἐξηπάτα διὰ τῆς ἡπιότητος καὶ τῆς εὐγενοῦς συμπεριφορᾶς, καὶ ἐπειρᾶτο νὰ κοσμήσῃ τὴν φύσιν του καὶ τὴν ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ ἐν τῷ πολέμῳ διαγωγὴν του δι' εὐρωπαϊκοῦ ἐπιχρίσματος, τὸ ὁποῖον ὁμῶς δὲν εἶχε διάρκειαν.

Περιφρονῶν καὶ ἀποστρεφόμενος πᾶν τὸ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως προσερχόμενον μετέβη εἰς τὴν Ἑλλάδα πλήρης φιλοδοξίας, νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀνατεθεῖσαν αὐτῷ ἐπιχείρησιν μετὰ πλείστης ὕψους ἐπιτυχίας, καὶ καθ' ἐκάστην ἔλεγεν ἐν τῷ κύκλῳ τῶν ἀξιωματικῶν, ὅτι μὲ πᾶσαν θυσίαν πρέπει νὰ νικήσωσιν. Ἦτο δὲ καὶ ὁ ἴδιος ἀποφασισμένος νὰ ἐπιτύχῃ διὰ παντὸς μέσου τὴν νίκην. Ὅθεν ἐν ἀρχῇ εὐκολον τῷ ἦτο νὰ ἀπατᾷ τοὺς ξένους, ὅταν ἡ πολιτικὴ του ἀπῆτει, τοὺς μὲν ἀρχηγούς τῶν ἐχθρῶν νὰ δελεάσῃ διὰ τῆς δωροδοκίας, τὸν δὲ λαὸν διὰ τῆς φιλοφροσύνης, καὶ νὰ τῷ καταδείξῃ ὅτι αὐστηρότητα μόνον κατὰ τῶν ἀνταρτῶν ἤθελε μεταχειρισθῇ, πρὸς δὲ τοὺς εἰρηνικοὺς πολίτας ὅτι ἔρχεται ὡς πατήρ. Ἐὰν τὰ μέσα ταῦτα δὲν ἐπετύγγανον, πᾶς Ὀθωμανὸς ἐνόει, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀφεθῇ ὁ χαλινὸς εἰς τὸν πόλεμον ἐλεύθερος. Γενικῶς σχεδὸν ἐλέγετο ὅτι ὁ πασᾶς εἶχε σκοπὸν νὰ μεταφέρῃ τοὺς χριστιανοὺς ἅπαντας τῆς Πελοποννήσου εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ν' ἀντικαταστήσῃ αὐτοὺς διὰ Ἀράβων. Τὸ θετικὸν τῆς τοιαύτης ἀποφάσεως δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀποδειχθῇ, διότι ὁ συνετὸς ἀνὴρ δὲν μοιράζει τὴν λεοντὴν πρὶν τὴν ἀποκτῆσιν καὶ ὁ ἐνεργητικὸς ἀνὴρ ἐκτελεῖ τὸ σχέδιόν του πρὶν τὸ κοινοποιήσῃ. Ἡρμοῖζε καθ' ὅλα πρὸς τὸ ἄσπλαγχον καὶ ἀναίσθητον σύστημα τοῦ πατρός του τὸ σχέδιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀπόρρητον οὐχὶ τοσοῦτον ἐκδικητικῆς βαρβαρότητος ὅσον φιλαύτων καὶ ἐγωϊστικῶν ὑπα-

λογισμῶν, νὰ χρησιμεύσωσι δηλ. οἱ ἐπιμελεῖς καὶ ἱκανοὶ Ἕλλη-
νες ὡς μέσον ἀναπτύξεως καὶ τελειοποιήσεως τοῦ αἰγυπτιακοῦ
ναυτικοῦ.

Ἄνδρα, οἷος ἦτο ὁ Ἰβραὶμ πασᾶς, τὰ πρῶτα κατὰ τὴν ἐπιχει-
ρησιν προσκόμεντα δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀποθαρρύνωσιν, ἀλλὰ
μᾶλλον νὰ ἐνθαρρύνωσιν. Ὀλίγον ἐφρόντιζε περὶ τῆς ἀρ-
κείας τῶν ἀξέων του, ἧς ὁ πατήρ του ἔσπευδε νὰ συμπληρώσῃ· ὁ δὲ
ἀπόπλους τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου παρεκίνησεν αὐτὸν νὰ κάμῃ
ἀμέσως δευτέραν ἀπόπειραν νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Πελοπόννησον.
Καί τοι ἀσθενὴς ἐπελήφθη τῆς ἀποπείρας ταύτης, δίδων ἐκ τοῦ
πλοίου τὰς δεούσας διαταγὰς· διότι ὠρκίσθη νὰ μὴ πατήσῃ τὸν
πόδα του εἰς τὴν ξηρὰν παρὰ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Παραλαβὼν
νέον ἐπικουρικὸν σῶμα ἐκ πεντακισχιλίων Αἰγυπτίων, ἀπέ-
πλευσεν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χειμῶνος ἀπὸ Σούδας πρὸς τὴν χερσό-
νησον. Οὐδὲν Ἑλληνικὸν πλοῖον συνήντησε καθ' ὅλον τὸν διά-
πλουν. Ὀλίγας δὲ ἡμέρας μετὰ τὴν φυλάκισιν τοῦ Κολοκοτρώνου
καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ ἐνεφανίσθη ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος ἔμπρο-
σθεν τῆς Μεθώνης (11/23, 12/24 Φεβρουαρίου 1824) καὶ ἀπε-
βίβασε 4400 ἄνδρας, οἵτινες ἔστησαν ἐπὶ τῆς πεδιάδος τὸ
στρατόπεδόν των. Μέρος τῶν πλοίων μετέβη ἀμέσως εἰς Σούδαν
καὶ ἀπεβίβασε μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων μόνον ἡμερῶν (5/17 Μαρ-
τίου) δεύτερον σῶμα ἐξ ἑπτακισχιλίων ἀνδρῶν. Ἀμέσως δὲ ἐπε-
λήφθη ὁ πασᾶς τῶν δύο πρώτων καὶ οὐσιωδῶν ἔργων, τῆς ἐπι-
κουρίας τῶν Πατρῶν καὶ τῆς πολιορκίας τοῦ Νεοκάστρου. Ἐνδε-
κα πλοῖα μετέβησαν εἰς Πάτρας, διεσκόρπισαν τὰ ὀλίγα πλοῖα,
τὰ ὁποῖα ἐπολιόρκουν τὴν πόλιν καὶ ἔφερον τροφάς, πολεμεφό-
δια καὶ ἐνίσχισεν εἰς τὴν φρουράν· αὐτὸς δὲ ὁ πασᾶς ἐκαθάρισε
τὴν ἐπαρχίαν τῆς Μεθώνης, κατέστησε τὴν πρὸς τὴν Κορώνην
συγκοινωνίαν ἐλευθέραν καὶ κατέλαβε (9/24 Μαρτίου) ἑχυρὰν
τινα θέσιν ἀπέναντι τοῦ Νεοκάστρου. Οἱ Ἕλληνες ἐθορυβήθησαν
σφόδρα ἐπὶ τῇ χειμερινῇ ταύτῃ ἐκστρατεία. Τὰ πλοῖά των ἡσύ-
χαζον εἰς τοὺς λιμένας των. Οἱ μισθωτοὶ τῆς κυβερνήσεως στρα-
τιῶται εὐρίσκοντο ἔτι ἐν μέρει ἐν Πελοποννήσῳ μετὰ τὴν κατὰ

Οἱ Αἰγύ-
πιοι ἐν
Πελοπον-
νήσῳ. Α-
λλὰ τῶς
Νεοκά-

τῶν ἀνταρτῶν ἐκστρατεῖαν, ἀλλ' ἦσαν διεσκορπισμένοι τῇδε κα-
κεῖσε. Νῦν ὅμως ἡ κυβέρνησις διέταξεν ὅλον τὸν στρατὸν νὰ με-
ταβῇ εἰς τὴν Μεσσηνίαν καὶ τὸν στόλον νὰ ἐτοιμασθῇ, καὶ αὐτὸς
ὁ Κοντουριώτης ἀνήγγειλεν ὅτι μεταβαίνει εἰς τὸ στρατόπεδον.
Ἀλλ' ὁ στόλος διακωλύθη ἐπὶ πολὺν χρόνον ὑπὸ τῶν ἐναντίων
ἀνέμων· ὁ δὲ πρόεδρος ἐγκατέλιπε μὲν τὸ Ναύπλιον (16/28
Μαρτίου) ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει· ἀλλ' ἀσυνείθιστος ὢν εἰς
τὴν ἵππασίαν ἦλθε μετὰ τρεῖς μόλις ἡμέρας εἰς Τρίπολιν, ἔνθα
ἠσθένησε, καὶ ὅτε τέλος μετὰ μακρὰν, ἀσύγγνωστον ἀναβολὴν
ἐξεκίνησεν ἐκ τῆς Τριπόλεως (περὶ τὰ μέσα τοῦ Ἀπριλίου) ἔμεινε
πάλιν εἰς τὴν παρὰ τὸν Πάμισον Σκάλαν, μακρὰν τοῦ πεδίου
τῆς μάχης, ἀφ' οὗ διώρισεν ἀρχηγὸν τῶν κατὰ τῶν Αἰγυπτίων
δυνάμεων τῆς ξηρᾶς τὸν πιστὸν αὐτοῦ φίλον Σκούρτην, ἔμπει-
ρον μὲν ναυτικόν, ἀλλ' ἄμοιρον ἐντελῶς τῆς κατὰ γῆν πολεμι-
κῆς τέχνης. Ὁ διορισμὸς οὗτος κακίστην προϋξένησεν ἐντύπωσιν
εἰς τὸν στρατὸν καὶ εἰς τοὺς ἐμπείρους αὐτοῦ ἀρχηγούς, οἵτινες
ὑπὸ ἀκουσίῳ ὠθούμενοι πόθου καὶ ζέσεως εἶχον συγκεντρωθῇ ἐν
τῷ τόπῳ τοῦ κινδύνου. Μετὰ εὐγενοῦς ὁρμῆς, ἣν παρατηρήσαμεν
πολλάκις ἤδη κατὰ τὰς κρίσιμους περιστάσεις, ἐξετέθησαν οἱ
πρώτιστοι τῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ αἱ ἐπισημότεραι τῶν οἰκογε-
ναιῶν εἰς τοὺς μεγαλειτέρους κινδύνους. Καὶ εἰς μὲν τὸ Νεόκασ-
τρον, ἔνθα ὁ Πεδεμόντιος Κολλένιος (Collegno) εἶχε νὰ διευθύ-
νῃ τὴν ὑπεράσπισιν (1), ἔσπευσαν δύο υἱοὶ τοῦ Πετρόμπετη, ὁ
Γεώργιος καὶ ὁ Ἰωάννης, εἰς τῶν ἀδελφῶν τοῦ ναυάρχου Σαχτού-
ρη, ὁ Μακρουγιάννης, ὁ Γιατράκος καὶ ὁ Ἐπτανήσιος Πανᾶς, ὁ ἐν
Πέτᾳ ἀριστεύσας. Τὸ δὲ καταρβέυσαν φρούριον τῶν Παλαιῶν
Ναβαρίνων (τῆς ἀρχαίας Πύλου ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου Κορυφασίου)
υπερησπίζετο ὁ ἐπίσκοπος τῆς Μεθώνης καὶ ὁ Χατσῆ Χρῆστος
μετὰ τῶν ἀτρομήτων Βουλγάρων του· δύο ὥρας δὲ μακρὰν τῆς
Μεθώνης, παρὰ τὸ χωρίον Κρεμμύδι, συνεστήθη στρατόπεδον

(1) Ἡμερολόγιον τῆς πολιορκίας τοῦ Νεοκάστρου. Ἀπομνημονεύματα τοῦ
1. Κολλενίου. Ἐν Ταυρίνῳ 1857.

ἐκ πεντακισχιλίων Ρουμελιωτῶν, Σουλιωτῶν καὶ Μακεδόνων ὑπὸ τοὺς ἐπικρατοῦς Καραϊσκάκη, Δράκον, Κίτσον Τσαβέλλαν, Κώστα Βότσαρη, τὸν ἀπλοῦν καὶ μετριοφρονα τοῦ Μάρκου ἀδελφόν, καὶ τὸν Καρατάσον, ὅστις ὅμως δυσαρεστηθεὶς διὰ τὸν διορισμὸν τοῦ Σκούρτη ἀπεσύρθη αὐθαιρέτως μετὰ τῶν Μακεδόνων τοῦ εἰς Σχοινολάκκα. Κατὰ τὰς πρώτας μετὰ τῶν Αἰγυπτίων συμπλοκάς οἱ οἰωνοὶ ἦσαν τοῖς Ἕλλησιν εὐνοϊκοί. Οἱ Αἰγύπτιοι κινήσαντες (16/28 Μαρτίου) κατὰ τῶν παλαιῶν Ναβαρίνων ἐπέπεσαν κατὰ τοῦ ἐν Σχοινολάκκα σώματος καὶ ἀπεκρούσθησαν· καὶ εἰς τὴν δευτέραν κατὰ τοῦ φρουρίου τούτου ἔφοδον (29/41 Ἀπριλίου) ἡττήθησαν οἱ Ἄραβες. Ἀλλὰ ὀλίγας ἡμέρας μετὰ ταῦτα ἐματαιώθησαν αἱ ἐπὶ τῶν πρώτων τούτων ἐπιτυχίῳ στηριζόμεναι ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων. Μόλις εἶχον ἀποφασίσει οἱ Ἕλληνες ἐν τῇ ἐν Κρεμμυδίῳ πολεμικῇ συμβουλίᾳ νὰ καταλάβωσιν ἄλλην θέσιν, δι' ἧς ἤθελε διακοπῇ ἡ μεταξὺ Μεθώνης καὶ Νεοκάστρου συγκοινωνία, ὅτε αἰφνης (7/19 Ἀπριλίου) ἐπρόλαβεν ὁ Ἰβραὴμ πασᾶς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου τούτου ὁρμήσας κατὰ τῆς ἐν Κρεμμυδίῳ θέσεως. Τὸ κέντρον τοῦ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὸν Σκούρτην σχηματιζομένου ἡμικυκλίου διεσπάρθη ἐξ ἐφόδου διὰ τῆς λόγχης, ὁ τρόπος οὗτος τοῦ πολεμεῖν κατεθωρύχθησε τοὺς Ἕλληνας διὰ τὸ πρωτοφανὲς καὶ κατέστησε τοὺς Αἰγυπτίους τακτικοὺς ἐπικινδύνους ἀντιπάλους. Οἱ δύο πτέρυγες ὑπὸ τὸν Κώσταν Βότσαρη καὶ τὸν Καρατάσον ἀντέσχον ἐπὶ τινα χρόνον, μέχρις οὗ τὸ ἱππικὸν τοῦ Ἰβραὴμ πασᾶ προχωρήσαν διὰ δυσβάτου στενωποῦ προσέβαλε τὰ πλευρὰ καὶ τὰ νῶτα τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος, ὅπου ὁ Κώστας Βότσαρης δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναχαίτῃ τὴν φυγὴν, καὶ μόλις καὶ μετὰ πολλὰς θυσίας ἐσώθη παρὰ τῶν στενῶν συγγενῶν τοῦ καὶ τῶν ἀνδρείων αὐτοῦ Σουλιωτῶν. Ἡ ἥττα αὕτη ἀνεζωπύρησε τὴν υποκαίουσαν δυσἀρεσκίαν τῶν Ρουμελιωτῶν κατὰ τοῦ ἐπιβληθέντος αὐταῖς ἀρχηγοῦ. Ἐναντίον πάσης παραστάσεως καὶ ὑποσχέσεως ἀπῆλθον οἱ Ρουμελιῶται, τρισχίλιοι τὸν ἀριθμὸν, εἰς τὴν πατρίδα των, ἥτις ἐπαπείλουμένη καὶ πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς δυσμὰς παρὰ τῶν ὀθω-

μανῶν εἶχεν ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς αὐτῶν. Οὕτως ἡδύνατο τοῦ λοιποῦ ὁ Ἰβραὶμ πασᾶς νὰ ἐξυκολουθήσῃ, ἀνενόχλητος ἀπὸ τῆς ξηρᾶς, τὰ κατὰ τοῦ Νεοκάστρου καὶ τῶν παλαιῶν Ναβαρίνων κινήματά του.

Τὸ Νεόκαστρον καίται ἐπὶ τῆς ἄκρας ἀκρωτηρίου κατὰ τὸ μεσημβρινὸν στόμιον τοῦ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα περιβοήτου ἡμικυκλικοῦ κόλπου, ὅστις κλείεται μὲν δυτικῶς ὑπὸ τῆς νήσου Σφακτηρίας, προστατεύεται δὲ πρὸς βορρᾶν ὑπὸ τοῦ μεσαιωνικοῦ φρουρίου τῆς Πύλου (τῶν παλαιῶν Ναβαρίνων), τὸ ὅποιον ὑπὸ στενῆς μόνον διώρυγος χωρίζεται ἀπὸ τῆς πετρώδους βορείου ἄκρας τῆς νήσου. Ἡ ἀκρόπολις τοῦ Νεοκάστρου, ὀκτάγωνος μὲ ταπεινὰ λίθινα τείχη, ἄνευ χάνδακος καὶ πρὸς τὸ μέρος τῆς ξηρᾶς προστατευομένη ἀσθενῶς ὑπὸ τινων προχωμάτων, ἔτι δὲ ἀσθενεστέρα πρὸς τὸ μέρος τῆς θαλάσσης, προσεβίλλετο ὑπὸ δύο κανονοστοιχιῶν· ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ φρουρίου ἔπεσεν ἐκ τῶν πρώτων ὁ Ἰωάννης Μαυρομιχάλης, τὸ τρίτον τῆς ἰσχυρᾶς ταύτης οἰκογενείας θυμᾶ. Ἐν τοσούτῳ ὅμως ἡ ἄλωσις τῶν δύο φρουρίων ἐξηρτᾶτο οὐσιωδῶς ἀπὸ τῆς κατοχῆς τῆς νήσου Σφακτηρίας, ἥτις ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν αὐτῆς ἄκρων ἐξουσιάζει ἀμφοτέρων. Ἡ νῆσος αὕτη ἐπροστεύετο ὑπὸ τινων Ἑλληνικῶν πλοίων, τὰ ὅποια ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Τσαμαδοῦ εὐρίσκοντο ἐν τῷ λιμένι. Ὅθεν ὁ πασᾶς περιέμενε τὴν ἐπάνοδον τοῦ στόλου του, ὅστις εἶχεν ἀποπλεύσει ἐκ δευτέρου εἰς Σούδαν ὅπως μετακομίσῃ ἐνίσχυσιν. Ὁ Μικούλης περιεφέρετο ἤδη πρὸ πολλοῦ μετὰ 17 πλοίων καὶ τινων πυρπολικῶν, ὅπως διακωλύσῃ τὰς ἀποστολὰς ταύτας· ἀλλ' ἐναντίοι ἄνεμοι τὸν ἐμπόδισαν ἐπὶ πολὺ καὶ τὰ μικρὰ αὐτοῦ μέσα δὲν τῷ ἐπέτρεψαν, ὅταν ἔφθασαν ἔμπροσθεν τῆς Σούδας (14/26 Ἀπριλίου) νὰ ἐμποδίσῃ τὸν ἀπόπλουν τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου. Περιπλέοντος τοῦ στόλου τούτου τὸ ἀκρωτήριο Μαλέικα (16/28 Ἀπριλίου) ἐμποδίσθη ὁ Μικούλης ὑπὸ τῆς νηνεμίας νὰ τὸν προσβάλῃ, καὶ τὴν ἐπιούσαν, συγκροτηθείσης ναυμαχίας, ἐκάησαν πέντε ἐκ τῶν πυρπολικῶν τοῦ ἄνευ ἀποτελέσματος, ὅθεν ὁ ἐξ 90 πλοίων συγκεῖμενος αἰγυπτιακὸς στόλος

προσωρμίσθη ἀνενόχλητος (19/1 Μαΐου) πρὸ τοῦ Νεοκάστρου καὶ ἀπεβίβασε νέον στρατὸν καὶ νέα τρόφιμα καὶ πολεμεφώδια. Ἀμέσως μετὰ ταῦτα ἤρχισε καὶ ὁ πασᾶς νὰ προπαρασκευάζεται εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Σφακτηρίας, τῆς ὁποίας τὴν φρουρὰν οἱ Ἕλληνες ἐνίσχυσαν τώρα μέχρι 800 ἀνδρῶν, ἐν οἷς εὐρίσκοντο πολλοὶ τῶν ἐπισημοτέρων· ὁ γέρον Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ Σαχτούρης, ὁ Τσαμαδὸς, ὁ ἀνδρείος Σάντα Ρόζας, (κόμης Ἰταλὸς) ὅστις μετέβη εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τοῦ Κολλενίου καὶ εὐρίσκετο εἰς τὰς τάξεις τῶν Ἑλλήνων, φορῶν στολὴν ἀπλοῦ στρατιώτου, καὶ τέλος καὶ ὁ Μαυροκορδάτος, ὅστις ἐπέπρωτο νὰ ὑποστῇ ἐν ταῦθα τὸ δευτέρον του Μεσολόγγιον. Τὴν συνδρομὴν τοῦ Μιαούλη διεκώλυεν ἡ ἐκτεταμένη τῶν αἰγυπτιακῶν πλοίων γραμμὴ, ἣτις (26/8 Μαΐου) παρετάχθη ἐνώπιόν του, ἐν ᾧ πεντήκοντα λέμβοι ὑπὸ τὸν καπνὸν τῶν τηλεβόλων τοῦ στόλου ἀπεβίβασαν στρατὸν τῆς ξηρᾶς, ὅστις ἐν τῷ διαστήματι μιᾶς καὶ μόνης ὥρας ἐκυρίευσεν τὴν νῆσον. Ὁ Τσαμαδὸς, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, καὶ ὁ Σάντα Ρόζας ἔπεσαν ὑπὸ τὰ ξίφη τῶν Ἀράβων, τὰ ὀλίγα ἐν τῷ λιμένι Ἑλληνικὰ πλοῖα κατέφυγον εἰς τὴν ἀνοικτὴν θάλασσαν, τὸ βρίκιον τοῦ Τσαμαδοῦ, διευθυνόμενον ὑπὸ τοῦ Σαχτούρη, κατῴρωσε νὰ διαφύγῃ διὰ μέσου 34 ἐχθρικῶν πλοίων μετὰ ἐξάωρον μάχην, καθ' ἣν ὁ ἐπὶ τοῦ πλοίου εὐρισκόμενος Μαυροκορδάτος ἐκράτει ἔτοιμον πιστόλιον, ὅπως ἀποφύγῃ τὸ αἷσχος τῆς αἰχμηλώσεως· τὸ δὲ πλήρωμα, ἔτοιμον ν' ἀνατιναχθῇ εἰς τὸν ἄερα, ἐσώθη ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἐχθρῶν διὰ τῆς ἀνδρείας του, ὅπως χρειᾶς τυχοῦσης ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ ἤθελε σωθῇ διὰ τοῦ θανάτου. Τὸ ἄθλιον φρούριον τῶν παλαιῶν Ναβαρίνων, βομβοβολούμενον καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἐστερημένον τροφῶν καὶ ἔτι μᾶλλον πολεμεφωδίων, δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀνθέξῃ ἐπὶ πολὺ. Ἀπόπειρα ἐξόδου ἀπέτυχε, καθ' ἣν ἡχμαλωτίσθησαν ὁ Χατσῆ Χρήστος καὶ ὁ ἐπίσκοπος τῆς Μεθώνης, ὅστις καὶ κατεδικάσθη μετὰ ταῦτα εἰς θάνατον, βασανισθεὶς ἀνηλεῶς ὑπὸ τῶν βαρβάρων, θεωρούντων αὐτὸν πρωταίτιον τῶν ἐν Νεοκάστρῳ κατὰ τὸ 1821 σφαγῶν. Εἰς δὲ τοὺς λοιποὺς τῶν ἀνδρείων ὑπερμάχων ἐπέτρεψεν ὁ

πασῶς ἐλυθυέραν τὴν ὑποχώρησιν (28/10 Μαΐου), συνετώτερον κατὰ τοῦτο τῶν Ἑλλήνων σκεπτόμενος, ὅτι κάλλιον εἶναι ν' ἀφοπλίζῃ τις τοὺς ἀνδρείους ὑπερασπιστὰς δχυρῶν θέσεων διὰ πιστῆς καὶ ἡπίου συνθήκης ἢ νὰ τοὺς διερεθίζῃ εἰς ἀπληπισμένην ἄμυναν. Καὶ τοῦ Νεοκάστρου ἡ φρουρά, στερουμένη πρὸ πολλοῦ καὶ ὕδατος καὶ πολεμεφοδίων, ἀπεθαῖνόνθη ἤδη ἐντελῶς. Ἀχμπαρὰ τοῦ Μικαύλη νίκη ἀνεξωσγόνησαν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας τὰς ἐλπίδας τῆς. Ὁ ναύαρχος ἐπλευσεν εἰς Μεθώνην καὶ βοηθούμενος ὑπὸ νοτίου ἀνέμου (30/12 Μαΐου) ἔστειλεν ἐξ πυρπολικὰ κατὰ τῶν ἐν τῷ λιμένι αἰγυπτιακῶν πλοίων. Οἱ προσβληθέντες κατέκοψαν τὰ σχοινία τῶν πλοίων ὥπως ἐξέλθωσι τοῦ λιμένος, ἀλλ' ὁ ἄνεμος ἔρριπτε τὰ πλοῖα ἐν πρὸς τὸ ἕτερον καὶ πρὸς τὰ τεῖχη τοῦ φρουρίου, ἐνθα ἐγένοντο παρὰνάλωμα τοῦ πυρὸς τρεῖς κορβέται, τρία βρίκια, τρία φορτηγὰ πλοῖα καὶ μία τῶν ἀποθηκῶν τῆς πόλεως, χωρὶς νὰ πάθῃ οὔτε εἰς τῶν πυρπολητῶν. Ἡ ἐπιτυχία αὕτη ἐνεθάρρυνε τοὺς πολιορκουμένους καὶ τοὺς παρεκίνησε ν' ἀρνηθῶσι τὴν παράδοσιν, ἐκτὸς ἐπὶ τῷ ῥητῷ ὄρω ν' ἀπέλθωσιν ἐνοπλοὶ καὶ νὰ ἐλευθερωθῶσιν οἱ κρατούμενοι, ὁ Χάτσῃ Χρήττος καὶ ὁ τῆς Μεθώνης ἐπίσκοπος. Ἀφ' οὗ ἤμως ὁ πασῶς ἐφορμωδύλει ἀπὸ ἐξ κανονοσοιχίας, ἐχούσας 56 πυροβόλα καὶ ἄλλα μικρότερα κανόνια, καὶ ἐκ τῆς ξηρᾶς καὶ πρὸς βορρᾶν ἐκ τῶν πλοίων του, ἡ ὑπεράσπισις ἀπέβη ἀδύνατος. Ἰπεγραφή δὲ (6/18 Μαΐου) συνθήκη, καθ' ἣν ἡ φρουρά, ἐκ 4180 ἀνδρῶν συνισταμένη, ἔπρεπε νὰ μετακομισθῇ εἰς τὰς Καλάμας δαπάνῃ τῶν πολιορκητῶν. Ἔνεκα τῆς δυσπιστίας τῶν πολιορκουμένων ἀνεβλήθη ἡ ἐκκένωσις τοῦ φρουρίου ἐπὶ πέντε ἔτι ἡμέρας. Ἀλλ' ὁ πασῶς, ὃν καὶ οἱ στρατιῶταί του ἐκατηγορήθησαν ὅτι θέλοντες νὰ ἐκδικηθῶσι τὰς σκηναὶς τοῦ 1821 παρέδωκαν ἀόπλους στρατιώτας δεσμευμένους εἰς τὸν διὰ τῆς πείνης θάνατον (1), εἶχεν ἐπὶ τοῦ παρόντος εὐλόγους αἰτίας νὰ συνομολογήσῃ ἐλαφροὺς ὅρους συνθήκης καὶ νὰ τοὺς διατηρήσῃ πιστῶς. Καὶ ὅτι παρὰ

(1) Ὅρα Πρόκες Ἀπομνημονεύματα. 2, 515.

τὴν συνθήκην ἐκράτησεν αἰχμαλώτους τὸν Γιατράκον καὶ τὸν Γεώργιον Μαυρομιχάλην ὑπὸ τὸ πρόσχημα νὰ τοὺς ἀνταλλάξῃ πρὸς δύο ἐν Ναυπλίῳ κρατούμενους ἔτι πασάδας, δὲν εἶχε τὴν αἰτίαν εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν ὧμοῦ νικητοῦ. Ἐκολάκευσε τὸν νέον Μαυρομιχάλην διὰ προτάσεων φιλικῶν καὶ διὰ τῆς ὑποσχέσεως νὰ τὸν ἀναδείξῃ μαθητὴν του, ὅπως κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις ἐπειράθη νὰ προσελκύσῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ τὸν ἀπεσταλμένον τῶν Ἑλλήνων Μακρυγιάννην· ἐδοκίμαζε κατὰ τὰς πρώτας ταύτας εὐκαιρίας ὁ Ἰβραῖμ πασὰς νὰ πολιορκήσῃ καὶ νὰ ὑποσιγάψῃ τὴν πίστιν τῶν ἐπισήμων καὶ ἐπιβόλων ἐχόντων ἀνδρῶν τούτων, ἀλλὰ τοὺς εὗρε καλῶς ὠχυρωμένους ὅπισθεν τῶν τειχῶν τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τῶν ὑπονόμων τῆς πονηρίας. Ἐὰν διὰ τοῦ τοιοῦτου τρόπου ἐνίσχυε τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπερασπιστῶν ὀλίγον ἐφρόντιζεν. Ὁ στόλος του εὕρισκετο πάλιν καθ' ὁδόν, ὅπως ἐπιβίβασθαι σῶμα Ἀλβανῶν ἐν Σούδα. Καὶ ἡ ἐπιτυχία του ἐν Πελοποννήσῳ ἀμέσως ἐν ἀρχῇ τῷ ἀφῆρει πᾶσαν ὑποψίαν καὶ πάντα φόβον. Τὸ ἐναντίον ὅλως τοῦ Δράμαλι κατὰ τὴν πρώτην εἰσβολὴν του εἶχεν ὁ Ἰβραῖμ πασὰς διὰ τῶν Ναβαρίνων εἰς χεῖρας του τὴν κλειδὰ τῆς Χερσονήσου, ἣτις τῷ ἥνοιγεν ὅλην τὴν δυτικὴν παραλίαν, ὅπου οὐδὲν φρούριον ὑπῆρχε πλέον ἐμπόδιον, καὶ ὅπου αἱ ἐκτεταμέναι πεδιάδες παρεῖχον εὐκολίαν μεγάλην εἰς τὸ ἱππικόν του. Εὕρισκετο δὲ νῦν ἐν τῇ κατοχῇ τοῦ ὀχυροῦ τριγώνου, τῆς Μεθώνης, Κορώνης καὶ τῶν Ναβαρίνων, ἔχων μέγαν καὶ εὐρύχωρον λιμένα, ἀποθήκας καλῶς ἐφωδιασμένας καὶ πλοῖα ἐφοδιαζόντα αὐτὰς διηνεκῶς, καὶ ἐλευθέραν τὴν πρὸς τὴν Κρήτην καὶ τὴν Αἴγυπτον συγκοινωνίαν, ἣν καὶ ὁ Ἑλληνικὸς στόλος δὲν ἠδύνατο ἐν τῷ μέλλοντι νὰ τῷ ἀποκόψῃ ἀποτελεσματικῶς.

Ὁ Μισούλης μετὰ τὴν παρὰ τὴν Μεθώνην ἐπιτυχίαν αὐτοῦ διε-
νοεῖτο ἐφωδιασμένος διὰ νέων πυρπολικῶν νὰ κατασρέψῃ τὸ ἐπίλοι-
πον τῶν ἐν τῷ λιμένι τούτῳ εὕρισκομένων αἰγυπτιακῶν πλοίων (1).

Ὁ Ἑλ-
ληνικὸς
στόλος.

(1) Περὶ τῶν κινήματων τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἀναφέρει ὁ Ἀγγλος Ἑμερσιων ἐνθ. ἀν. ὡς αὐτόπτης.

Μετ' ἀπαρχμειώτου ἐπιμελείας ἐξετέλει τὸ καθήκον τῆς δυσκόλου αὐτοῦ θέσεως καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦτο, οὐδέποτε ἐγκαταλείπων τὴν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τῆς ναυαρχίδος του θέσιν. Περιπλέων (14/26 Μαΐου) τὸ ἀκρωτήριο τοῦ Ματαπᾶ συνήντησε τὸν Αἰγυπτιακὸν στόλον, ὅστις ἐπέστρεφεν εἰς Σούδαν. Εὐκόλως ἠδυνήθη νὰ παρατηρήσῃ ὁ Μισούλης τὴν ταραχὴν, ἣν ἐπέφερεν ἡ συνάντησις αὕτη εἰς τοὺς ἐχθροὺς, ἀλλ' ἀδύνατον ἦτο νὰ προσβάλῃ, ἔνευ καλῆς εὐκαιρίας διὰ τὰ πυρπολικά, διὰ μόνων τῶν 34 μικρῶν βρικίων του τὰ 50 ἐχθρικά πλοῖα, ὧν 44 ἦσαν φρεγάται καὶ περισσότεραι κορβέται. Πνεύσαντος δὲ μετὰ τινὰς ἡμέρας οὐρίου ἀνέμου, διέταξεν ὁ Μισούλης τὰ πυρπολικά του νὰ προχωρήσωσιν, ἀλλ' αὐτὰ κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐφόδου πτοηθέντα ὠπισθοχώρησαν. Εἶτα δὲ ἔλλειψις τροφῶν ἠνάγκασε τὸν ναύαρχον νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸν κόλπον Βάτικα, καὶ οἱ Αἰγύπτιοι ἀπῆλθον ἀνενόχλητοι εἰς Σούδαν. Ὁ Μισούλης διανοεῖτο νὰ προχωρήσῃ μέχρι τῆς Σούδας ἵνα τὸν προσβάλῃ, ἀλλ' αἶφνης μαθὼν τὸν ἐκπλουν τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἐφοβήθη. Ὁ Χοσρέφ πασᾶς ἀπέπλευσεν (12/24 Μαΐου) ἐπὶ νέας ναυαρχίδος 66 τηλεβόλων ἐπὶ κεφαλῇ τοῦ βυζαντινοῦ στόλου ἐκ τῶν Δαρδανελλίων, ὅπως ἐφοδιάσῃ τὸν κατὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα στράτον διὰ τῶν πρὸς πολιορκίαν ἀναγκαιῶν. Καθ' ὁδὸν ἀπῆντησε τὴν δευτέραν μοῖραν τοῦ Ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ, διοικουμένην ὑπὸ τοῦ τυχηροῦ ἀείποτε Σαχτούρη, πρῶτον (16/28 Μαΐου) μεταξὺ Τενέδου καὶ Αἰήνου, εἶτα δὲ (20/1 Ἰουνίου) παρὰ τὸν Καφηρέα μεταξὺ Ἄνδρου καὶ Εὐβοίας. Ἐνταῦθα συνεκροτήθη πεισματώδης ναυμαχία, καθ' ἣν τέλος διεσχίσθη ἡ δεξιὰ πτέρυξ τῶν Τούρκων καὶ ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἀέρα ὑπὸ δύο πυρπολικῶν ἡ πρότερον ἤδη βλάβην ὑποστῆσα καὶ ὑπὸ τοῦ Χοσρέφ πασᾶ ἐγκαταλειφθεῖσα ναυαρχίς μετὰ 800 ἀνδρῶν καὶ τοῦ ταμείου τοῦ στόλου. Μετὰ ταῦτα δὲ ὑπεχώρησε καὶ ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ, ὅπου ὁ πυρπολητὴς Μπούτης ἐπυρπόλησε μίαν κορβέταν. Καὶ ὁ μὲν τουρκικὸς στόλος ἐντελῶς καταστράφη, ὁ δὲ καπουτὰν πασᾶς κατέφυγε πρὸς μεσημβρίαν εἰς Σούδαν (27/8 Ἰουνίου). Μα-

θὼν τὰ εὐχάριστα ταῦτα συμβάντα ἠνώθη ὁ Μιαούλης μετὰ τοῦ Σαχτούρη παρὰ τὴν Φαλκονέραν, ὅθεν (24/᾽ Ἰουνίου) ἀπέπλευσαν εἰς Μῆλον, ὅπως παραλαβόντες τρόφιμα καὶ πολεμικὰ διασυνθῶσι μὲ 60 μέχρις 70 πλοίων εἰς Σούδαν. Διότι παρὰ κατὰσκοπῶν ἐπληροφορήθησαν ὅτι ὁ ἠνωμένος αἰγυπτιακοτουρκικὸς στόλος εὗρίσκετο ἐν πλήρει ἀποσυνθέσει παρὰ τὸ ἐνετικὸν φρούριον, τὸ ὁποῖον ἐπὶ ὑψηλοῦ πετρώδους λόφου ἰστάμενον προστατεύει τὸν βαθὺν καὶ ἀσφαλῆ τῆς Σούδας κόλπον (εἰς τριῶν ὥρων ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν Χανίων) καὶ τὴν πέραν πεδιάδα, τὴν ἄλλοτε μὲν πλουσιόδενδρον τότε δὲ ὑπὸ μόνων τῶν ὑπολεύκων σκηνῶν τῶν Ἀράβων κεκαλυμμένην. Ἐλθόντες οἱ Ἕλληνες μόλις τῇ 31/12 Ἰουνίου ἔνεκα τοῦ ἐναντίου ἀνέμου καὶ τῆς ἀφροντισίας τῶν ναυτῶν ἔμπροσθεν τῆς Σούδας, εὔρον τὸν ἐχθρικὸν στόλον, ὅστις πιθανῶς ἔλαβε πληροφορίαν παρὰ γαλλικοῦ πλοίου (1), εἰς ὅπως διάφορον κατάστασιν, παρ' οἷαν ἔλεγεν ἡ ἔκθεσις, εὔρον δηλ. αὐτὸν παρατεταγμένον εἰς τέσσαρας χωρισμένας μοῖρας, ὥστε καὶ μὲ ὅλην τὴν μεγαλειτέραν τῶν Ἑλλήνων ἐπιτυχίαν, αἱ τρεῖς τῶν τεσσάρων μοιρῶν ἤθελον μείνει ἀπρόσβλητοι. Καὶ ὅμως ἔλαφροῦ βορειοανατολικοῦ ἀνέμου πνεύσαντος ἐπεχείρησεν ὁ Μιαούλης (2/14 Ἰουνίου) ἔφοδον κατὰ μιᾶς τῶν μοιρῶν συγκειμένης ἐκ 40 διαφόρων πλοίων· δύο πυρπολικά προσκολληθήσαν εἰς μίαν κορβέταν, ἥτις πάραυτα κατεφλέχθη· τοῦ τρίτου δὲ πυρπολικοῦ τοῦ ὑπὸ διαταγῇ τοῦ Γεωργίου Πολίτου ὁρμήσαντος κατὰ μιᾶς φρεγάτας, διέφυγεν ἡ λαία ἔνεκα τῆς νηνεμίας. Οἱ ἐντὸς τῆς λέμβου σωθέντες πυρποληταί, περικυκλωθέντες ὑπὸ ἐχθρικῶν λέμβων, διέφυγον ἀνδρείως μαχόμενοι εἰς πρὸς τριᾶκοντα ἵσως. Τὰ δὲ τουρκικὰ πλοῖα ὑπεχώρησαν βοηθούμενα ὑπὸ τοῦ ἀνέμου ἐντὸς τοῦ λιμένος. Οἱ Ἕλληνες ὅμως μετὰ τινος ὥρας διεσκορπίσθησαν ὑπὸ ἐνσκηψάσης δεινῆς τρικυμίας (5/17 Ἰουνίου) καὶ ὁ Μιαούλης ἠναγκάσθη μὲ βαθεῖαν τῆς ψυχῆς του λύπην νὰ παραιτηθῇ τῆς πλεῖστον ὄφελος ὑποσχομένης οὐσιώδους ταύτης ἐπιχειρήσεως.

(1) Ἑμερῶν 1, 224.

Ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος συγκείμενος ἐξ 80 πλοίων ἐξέπλευσε καὶ τέταρτον ἤδη ἐκ τοῦ λιμένος τῆς Σούδας (11/23 Ἰουνίου). Παρὰ τὰ Κύθηρα ἀπήντησεν αὐτὸν πάλιν ὁ Μισούλης. Ἀλλὰ κατ' ἀρχάς μὲν παρεμπόδιζεν ἡ νηγεμία τὰ κινήματά του, εἶτα δὲ, δοθείσης εὐκαιρίας ἐφόδου, τῷ ἐκάησαν τρία πάλιν πυρπολικά εἰς μάτην· τὰ δὲ ἐπικουρικὰ τοῦ Ἰβράῒμ πασᾶ στρατεύματα ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Χουσεῖν βέη, συνοδευόμενα ὑπὸ τοῦ καπουτάν πασᾶ, κατέπλευσαν (23/5 Ἰουλίου) ἀσφαλῶς εἰς Νεόκαστρον.

Μικρὸν μετὰ τὰ κινήματα ταῦτα τοῦ Μισούλη συνέλαβεν ὁ Κανάρης τὸ τολμηρὸν σχέδιον νὰ καταστρέψῃ μόνος τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐξοπλισμοὺς τῶν Αἰγυπτίων. Δύο μόνον πολεμικὰ πλοῖα καὶ τρία πυρπολικά φέρων μεθ' ἑαυτοῦ ἐνεφανίσθη (29/10 Αὐγούστου) ἔμπροσθεν τῆς πόλεως. Ἐμέμφθησαν πολλοὶ τὸν Κανάρην, ὅτι ἀντὶ νὰ προσβάλῃ ναυτικὴν μοῖραν κειμένην παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος, ὅθεν τὸ πῦρ ἤθελεν εὐκόλως διαδοθῇ, εἰσέπλευσε μετὰ τῶν ὑπὸ Εὐρωπαϊκὴν σημαίαν πυρπολικῶν του κατ' εὐθείαν εἰς τὸν λιμένα πρὸς τὸ μέγαρον τοῦ πασᾶ, ἔνθα ἦσαν ἠγκυροβολημένοι ἢ τε ναυαρχίς καὶ τέσσαρες μεγάλαι φρεγάται. Πρὶν ὅμως ἔλθῃ εἰς τὸν πρὸς θν ὄρον ἐναντίος ἄνεμος αἰφνης ἐνσκήψας ἐματαίωσε τὸ σχέδιόν του, τὸ ὁποῖον, ἐὰν ἐπастύγχανεν, ἤθελε φέρεи βλάβην ἐπαισθητὴν οὐ μόνον εἰς τὸν ἐχθρικὸν στόλον ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ Εὐρωπαϊκὰ ἐμπορικὰ πλοῖα καὶ εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν. Ὁ Κανάρης ἠναγκάσθη νὰ πυρπολήσῃ τὸ πυρπολικὸν αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον διηυθύνετο πρὸς ἀπόσπασμα ἐχθρικῶν πλοίων, καὶ νὰ διασωθῇ μετὰ τῶν λοιπῶν διὰ μέσου τοῦ πυρὸς ὧλον τῶν αἰγυπτιακῶν πλοίων πρὸς τὸν ἐπικουρικὸν στολίσκον τοῦ Ἐμμανουὴλ Τομπάζη.

Ἐφαίνεται νῦν ὅτι ἦτο πεπρωμένον, πᾶσα ἐπιχειρήσις τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου κατὰ τῶν Αἰγυπτίων ν' ἀποτύχῃ τοῦ λοιποῦ. Ἄπαντες οἱ Φιλέλληνες ἐλυποῦντο σφόδρα ἐπὶ τῇ καταστρεπτικῇ ταύτῃ τροπῇ. Καὶ μακρὰν ἐζητεῖτο ἡ αἰτία τούτου, ὅσον πλησίον καὶ ἂν εὕρισκετο. Ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἐλλαττωθεὶς κατὰ τὸ τρίτον εὕρισκετο τώρα ἀπέναντι ἐχθροῦ, ὅστις καὶ πρότερον

ἤδη κατὰ πολὺ ἰσχυρότερος, ἦτο νῦν κατὰ μὲν τὸν ἀριθμὸν διπλάσιος κατὰ δὲ τὴν τακτικὴν, κατὰ τὴν πειθαρχίαν καὶ τὸν ἐφοπλισμὸν δεκαπλάσιος τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Αἰγύπτιοι, χάρις εἰς τὴν δεσποτικὴν φροντίδα τοῦ ἀρχηγοῦ των, οὐδενὸς ἐστεροῦντο μέσου, ὁ στόλος ὅμως τοῦ Μισούλης ἠναγκάσθη ἐντὸς τεσσάρων ἑβδομάδων νὰ ὑποχωρήσῃ πεντάκις, ὥπως παραλάβῃ τροφάς, αἵτινες ἐν μὲν ταῖς μικραῖς νήσοις δὲν εὐρίσκοντο ἐν ἀφθονίᾳ, ἐν δὲ τῇ Πελοποννήσῳ ἦσαν ἀπὸ τοῦδε κεκρυμμένοι, διότι μετὰ τὴν ἀπόβασιν τῶν Αἰγυπτίων ἐκτεταμέναι γαῖαι ἔμειναν ἀκαλλιεργήτοι. Ἐρωτηθεὶς ὁ Μισούλης, διατί αἰφνης ἀνεστάλησαν ὅλαι αἱ ἐπιτυχίαι, ἀνέφερεν ὡς μόνην αἰτίαν τὴν μεγάλην ὑπεροχὴν τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Εὐρωπαϊῶν αὐτῶν προστατῶν. « Ἀδύνατον εἶναι, ἔλεγεν ὁ Μισούλης, μικρὸς σκύλος νὰ πολεμῇ κατὰ πολλῶν τίγρεων ! » Πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἀποδείξει ἡ πείρα, ὅτι ἡ στρατιωτικὴ πειθαρχία στόλου ἐξ ἐμπορικῶν πλοίων συγκειμένου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν πειθαρχίαν στόλου πολεμικοῦ καλῶς κατηρτισμένου καὶ κυβερνωμένου. Τὰ Ἑλληνικὰ ἑρρίκια, ἀνήκοντα εἰς ἰδιώτας, ἐπειρῶντο ἀείποτε σχεδὸν νὰ ἐπιβάλλωσι τῷ ἑθρικῷ στόλῳ μακρόθεν διὰ τοῦ ἀριθμοῦ των καὶ τῆς ἐμφανισέως των, ἐπειδὴ καὶ οἱ προφυλακτικοὶ ἰδιοκτῆται τῶν πλοίων δὲν ἐπεθύμουν νὰ ἐκθέτωσιν αὐτὰ, καὶ οἱ πλοίαρχοι, περιεστοιχισμένοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ πληρώματος ἐκ συγγενῶν, δὲν ἤθελον νὰ ἐκθέτωσι τὴν οἰκογένειάν των, καὶ αὐτοὶ οἱ ναῦται ἔπρεπε κατὰ τὰς δημοκρατικὰς τῶν νήσων διατάξεις νὰ δίδωσιν ἐκάστοτε τὴν πρὸς σπουδάζαν τινὰ ἐπιχείρησιν συγκατάθεσίν των. Ὑλικῶς τὰ ἐμπορικὰ ταῦτα πλοῖα ἦσαν πολὺ ἀσθενῆ, ὥπως ἀντιπαραταχῶσι κατὰ πολεμικῶν. Μεγαλείτερα δὲ πλοῖα δὲν εἶχον οἱ Ἕλληνες, οἵτινες ἐπρωτίμων νὰ πυρπολῶσι τὰ τοιαῦτα τῶν ἑθρῶν ἢ νὰ τὰ συλλαμβάνωσι, διότι κατὰ τὴν πρῶτην εὐκαιρίαν εἶχε παρρητηρηθῇ ὅτι ἀδιέξοδοι ἤθελον ἀναφυῇ ἔριδες περὶ τῆς κατοχῆς τῶν λειῶν τούτων· ὅθεν μέχρι τοῦδε πάντα τὰ κατορθώματα ὠφείλοντο εἰς τὰ πυρπολικά καὶ μόνα. Τὰ πλοῖα ταῦτα εἶχον πολὺ ἀύξηθῇ κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ

επαισθητῶς τελειοποιηθῇ ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν πρώτην αὐτῶν ἄτεχνον κατασκευὴν. Τὸ κάτω μέρος τοῦ σκάφους εἶχε παχεῖαν στρώσιν πίσσης, μετὰ ξηρῶν φουγάνων, τὰ ὅποια ἦσαν ἐμβεβαμμένα εἰς πίσσαν ἢ ἔλαιον καὶ κατεβρῆντισμένα διὰ τοῦ τοῦ καταστρώματος ὑπῆρχε σειρὰ ὀπῶν, ὑπὸ ἐκάστην τῶν ὀπῶν ἐτίθετο πῖθος πλήρης πυρίτιδος, ἥτις ἀναφλεγόμενη ἤνοιγε τὰ καλύμματα τῶν ὀπῶν τούτων καὶ δίδουσα εἰς τὰς φλόγας βεῦμα καὶ δίοδον διεκώλυε τὴν ὑπὲρ τὸ δέον ταχεῖαν ἀνάφλεξιν τοῦ καταστρώματος. Ὅλα τὰ σχοινία καὶ οἱ ἱστοὶ ἦσαν κεχρισμένοι διὰ πίσσης, εἰς δὲ τὰ ἄκρα ἐκάστης κεραίας ἦτο προσηρητημένον ἄγκιστρον ἐκ πλέγματος, τὸ ὅποιον ἅμα περιεπλέκετο εἰς τὰ σχοινία τοῦ ἐχθρικοῦ πλοίου, καθίστα ἀδύνατον πᾶσαν διαφυγὴν. Ἄμα ἐδίδετο τὸ σημεῖον ἠγνοίγοντο ὅλα τὰ πανία ὥπως αἱ φλόγαι εὗρωσι περισσοτέραν τροφήν, κατὰ δὲ τὴν στιγμὴν τῆς προσκολλήσεως, μετεδίδετο τὸ πῦρ εἰς τὴν πυρίτιδα, ἥτις ἀναφλεγόμενη περιετίλυσεν ἐν ἀκαρεῖ δλόκληρον τὸ πλοῖον ἐντὸς τῶν φλογῶν. Τὸ τρομερὸν τοῦτο ὄπλον κατέστη ἔτι τρομερώτερον νῦν ἐν ταῖς χερσὶ τῶν Ὑαριανῶν, τῶν ἀπολεσάντων τὴν πατρίδα τῶν, καὶ οὐδεὶς ἐφείδετο τῶν πλοίων τούτων, διότι ἦσαν ἰδιοκτησίαι τοῦ δημοσίου, ἐξ ὑπαρχῆς προωρισμένα εἰς τὴν καταστροφὴν. Καὶ ὅμως καὶ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ὥς καὶ κατὰ τὰς προλαβοῦσας εἶχεν ἀποδειχθῇ ὅτι ἡ ἐνέργεια τοῦ ὄπλου τούτου κατέπιπτε βαθυμυδὸν ἀπέναντι τῆς ὀλίγης εὐρωπαϊκῆς τῶν Αἰγυπτίων πειθαρχίας καὶ ὅτι ἡ γενναιοψυχία τῶν πυρπολητῶν ἡλαττοῦτο ἀπέναντι τῆς μεγάλης τῶν ἐχθρῶν ὑπεροχῆς. Ὅθεν ἤρξατο ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις νὰ σκέπτηται περὶ μεγάλης τροποποιήσεως, ἥτοι περὶ τῆς ἀποκτήσεως Εὐρωπαϊοῦ ναυάρχου, περὶ κατασκευῆς μεγαλειτέρων πλοίων, καὶ πρὸ πάντων ἀτμοπλοίων, ὧν ἡ χρῆσις ἐπεβάλλετο μάλιστα ὑπὸ τῶν συνεχῶν κατὰ τὰς θαλάσσας ταύτας νηγεμιῶν. Ὁ προθυμώτατος καὶ ἐκανότατος πάντων τῶν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ὑπηρεσίᾳ εὐρισκομένων Φιλελλήνων, ὁ πλοίαρχος Φράγκ Ἀβνεϋ Ἄσιγξ (Frank Abney Hastings) εἶχε καθυποβάλλει κατὰ τὸ προλαβὸν ἤδη ἔτος ὑπόμνη-

για (1), ἐν ᾧ πρὸς ἐπανόρθωσιν τοῦ κατὰ τὴν φήμην, τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν δύναμιν ἐλαττωθέντος στόλου συνίστα τὸν ἐφοπλισμὸν ἀτμοπλοίου μὲ τέσσαρα μεγάλα τηλεβόλα, καὶ ὑπέσχετο νὰ συνεισφέρῃ ἐξ ἰδίων χιλίας λίρας ἀγγλικάς. Προτροπῇ δὲ αὐτοῦ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἔχουσα ἐλπίδας εἰς τὸ δεύτερον ἀγγλικὸν δάνειον, διέταξε τοὺς ἐν Λονδίνῳ πράκτορας αὐτῆς (12/24 Αὐγούστου 1824), νὰ μεταχειρισθῶσι μέρος αὐτοῦ πρὸς τοὺς σκοποὺς τούτους τῆς τοῦ ναυτικοῦ μεταρρυθμίσεως.

Ἄλλ' ἡ σωτηριώδης αὕτη τροπὴ, ἣτις ἐπέπρωτο νὰ δοθῇ εἰς ^{ἡ πειρα-} ^{τεία.} τὸ Ἑλληνικὸν ναυτικὸν ἐκ τῆς ξένης, ἀνεβλήθη ἐξ ἀνάγκης εἰς τὸ μέλλον, τεθναντίον δὲ ὑπέθαλπε τὸ ναυτικὸν τοῦτο κατὰ τὸ παρὸν σύστημα ὀλέθριον, τὸ ὁποῖον οὐ μικρὸν συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀπροσδόκητον αὐτοῦ πτῶσιν. Ὁ κατὰ θάλασσαν πόλεμος μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων ἐγίνετο ἐν ταῖς ὕδασι τῆς Λευκῆς θαλάσσης, ἐπὶ σκηνῆς δηλ. γνωστῆς πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων διὰ τὴν εὐκολίαν, ἣν παρεῖχεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πειρατικῆς τοῦ ναυτικοῦ ἐξαχρειώσεως. Πολυάριθμοι κόλποι καὶ ὄρμιοι ἐπὶ τῶν ἀπείρων νήσων καὶ τῶν ἐκτεταμένων παραλίων παρεῖχον εἰς τὰς εὐκινήτους πειρατικὰς λέμβους ἀσφαλέστατα καταγώγια, ἐνθα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἰσχωρήσωσι τὰ μεγάλα πολεμικὰ πλοῖα, ὅπως καὶ τὰ ὄρη τῆς χώρας διηκυκλυνον διὰ τῶν ἀπροσίτων κορυφῶν καὶ σπηλαίων τῶν τοὺς κλέπτας. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκικῆς ἀναρχίας οὐδέποτε σχεδὸν ἔπαυσεν ἡ πειρατεία αὕτη. Εὐτολμοὶ ναῦται, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐξωκειωμένοι πρὸς τοὺς κινδύνους τῆς θαλάσσης, ἀφ' ἑτέρου δὲ οὐδὲν ἔχοντες νὰ ἐλπίσωσι παρὰ τῆς φιλίας καὶ τοῦ ἐλέους τῶν ἀνθρώπων, κατεσχεύαζον μύστικον (μικρὸν πλοιάριον), περιέπλεον καὶ ἐλεηλάτουν ὅλας τὰς ἀκτὰς τὰς τε φιλικὰς καὶ τὰς ἐχθρικὰς, ἢ ἐνέδρευον ἐντὸς μικρῶν ὄρμων, ὅπως ἐπιπέσωσι κατὰ ἐμπορικοῦ πλοίου, ὑπὸ νηνεμίας καταληφθέντος. Οἱ Ἕλληνες, μὴ δυνάμενοι νὰ ὑπερχυσιθῶσιν

(1), Ὁρα Γεωργίου Φίνλαχ Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστ. ἐν Λονδίνῳ 1861. 2, 385.

αὐθαρέτως κατὰ τῶν ληστῶν τούτων, ἐπρωτίμων νὰ ὑποστῶσιν ἐν σιωπῇ τὰς ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν των ἐπιφερομένας αὐτοῖς ζημίας παρὰ νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν βοήθειαν τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, αἷτινες ἤθελον μὲν προσφέρει ἐπὶ στιγμὴν συνδρομὴν ἵνα μετὰ ταῦτα ἐκδικηθῶσι τρομερώτερον. Ἄμα ἐκραγέντος τοῦ πολέμου (1821-1822) ἤρξατο ἀναπτυσσομένη γιγαντείσις βήμασιν ἢ ἐπὶ τῶν λέμβων τούτων ληστεία, ὧν τὰ πληρώματα συνέκειντο καὶ ἐξ Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ἐξ Ἰονίων (ἐκ Δαλματῶν) καὶ Ἰταλῶν. Αἱ βιαιοπραγαί των ὅμως περιωρίζοντο εἰς μικράς μυστικὰς ἐπιδρομὰς καὶ μετ' οὐ πολὺ ὑπεχώρησαν οἱ μικροὶ οὗτοι πειραταὶ ἐνώπιον τῶν διὰ τακτικῶν ἐγγράφων τῆς κυβερνήσεως ἐφωδιασμένων καταδρομικῶν πλοίων, τὰ ὅποια, προσδιωρισμένα εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῶν ἐσχεδιασμένων πολιορκιῶν ἐξήταζον κατὰ τὴν ἀγγλικὴν συνθήειαν πάντα τὰ οὐδέτερα πλοῖα, μήπως περιεῖχον τουρκικὰ πολεμεφόδια. Τὰ πλεῖστα τῶν Εὐρωπαϊκῶν πλοίων συμφώνως πρὸς τὴν πολιτικὴν τῆς κυβερνήσεώς των πρὸς τὴν Ἑλλάδα, σπανίως διεννοοῦντο ν' ἀντισταθῶσι κατὰ ὀρμητικῆς ἐφόδου καὶ ναυλούμενα ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως ἐφέροντο μετὰ περισκέψεως καὶ προσοχῆς μεγάλης. Μόνον δὲ τὸ ἐμπορικὸν τῆς Αὐστρίας ναυτικόν, τοῦ ὁποίου αἱ πρὸς τὴν Ἀνατολὴν ἐμπορικαὶ σχέσεις ὑπερεῖχον τῶν σχέσεων παντὸς ἄλλου κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἠκολούθησε μετὰ τῆς κυβερνήσεώς των ἰδίαν ὅλως πορείαν. Ὁ πρίγκηψ Ματτερνίχ, ὅστις πρὸς διηνεκὴ ἀγανάκτησιν τοῦ Κάνιγγος δὲν ἤθελε ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀπέναντι τῶν μισητῶν αὐτῷ ἐπαναστατῶν οὐδετερότητα, ἐκήρυξεν (1822) ἐπισήμως τὴν οὐδέποτε γενικῶς παραδεκτὴν γενομένην ἀρχήν, ὅτι οὐδέτερα πλοῖα καθίστων οὐδέτερον καὶ τὸ φορτίον καὶ τὸ ἐπροστάτευον. Διὸ καὶ αὐστριακοὶ ναύκληροι, ναυλωταὶ καὶ πλοίαρχοι πεποιθότες εἰς τὴν ἰσχὺν καὶ τὸν λόγον τῆς κυβερνήσεώς των καὶ εἰς τὸ ἀξιόχρεον τῶν ἐν Τεργέστη ἀσφαλιστικῶν καταστημάτων, ἀνεδέχθησαν πολὺ περισσότερον τῶν ἄλλων νὰ ὑπηρετήσωσι τὴν Τουρκίαν, συμπράττοντες εἰς τὴν μετακόμισιν τουρκικῶν πολεμοφοδίων καὶ στρατευμάτων, καὶ ἀποδύλλοντες ἐντελῶς τὸν

χαρακτηῖρα οὐδετέρων πλοίων. Ὅθεν καὶ οἱ Ἕλληνες κατεδίωκον
 μετὰ μεγάλης προθυμίας τὰ πράγματι πολεμικά ταῦτα πλοῖα,
 τὰ ὅποια κατὰ τὴν καθιερωθεῖσαν ἀρχὴν ἡ ἰσχύς μόνον ἠδύνατο
 νὰ προστατεύσῃ. Ἀλλὰ ἰσχύον δὲν εἶχε τὸ ἐμπορικὸν τῆς Αὐστρίας
 ναυτικόν, περὶ τοῦ ὑποίου οἱ ναυτικοὶ τῆς Ἀγγλίας ἐλάλουν μετὰ
 τῆς αὐτῆς περιφρονήσεως, μεθ' ἧς καὶ περὶ τοῦ τουρκικοῦ. Σπα-
 νίως ἐτόλμων οἱ διευθύνοντες τοὺς στολίσκους τούτους νὰ μετα-
 χειρισθῶσι τὴν βίαν, φοβούμενοι μὴ τὰ μέσσα των δὲν ἐπαρκέ-
 σωσιν· ὅθεν καὶ ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Αὐστρίας
 ἐσύστησεν ἐπανειλημμένως εἰς τὴν κυβέρνησίν του, ἀλλὰ μάτην
 πάντοτε, ἢ νὰ μεταχειρισθῇ βίαια μέσσα ἢ νὰ παραιτηθῇ τοῦ πα-
 ραδεδεγμένου συστήματος. Ὅτε δὲ κατὰ τὸ 1824 τὰ εὐρωπαϊκὰ
 πλοῖα συνετέλεσαν τοσοῦτον εἰς τὸν ἐξοπλισμὸν τῶν Αἰγυπτίων,
 ἐξέδωκεν ἡ παρωρισμένη Ἑλληνικὴ κυβέρνησις τὸ ψήφισμα ἐκεί-
 νο τῆς 8/20 Ἰουνίου (περὶ οὗ ἀνωτέρω), δι' οὗ τὰ πλοῖα, τὰ φέ-
 ροντα πολεμεφόνδια ἠπειλοῦντο διὰ καταστροφῆς. Ἐκ μέρους τῆς
 ἀγγλικῆς κυβερνήσεως ἤρκεσεν ἀπλὴ διάταξις τοῦ Μεγάλου τῆς
 Ἑπτανήσου Ἀρμοστοῦ (25/6 Σεπτεμβρίου) καὶ ἡ καλὴ συμβουλὴ
 τῶν Ἀγγλῶν Φιλελλήνων, ὅπως καταπέσῃ τὴν κυβέρνησιν, νὰ
 ἀναπληρώσῃ τὸ ῥηθὲν ψήφισμα δι' ἑτέρου (ὑπὸ τοῦ Μακιντώσου
 ὑποβληθέντος), τὸ ὁποῖον ἤρμοζε περισσότερον τοῦ πρώτου πρὸς
 τὰς παραδεδεγμένας τῶν δυτικῶν λαῶν ἀρχάς. Καὶ ἐκτὸς τούτου
 εἶχον οἱ ἄλλοι ἀξιώματικοὶ τοῦ ναυτικοῦ ὀλίγον κόπον, νὰ παρέ-
 χωσιν ἀσφάλειαν εἰς τὸ νόμιμον αὐτῶν ἐμπόριον. Τοσοῦτον βα-
 ρυτέρα δὲ ἐπέπεσεν ἡ τῶν Ἑλλήνων ἐκδικητικὴ μανία κατὰ τοῦ
 ἀσθενοῦς αὐστριακοῦ ναυτικοῦ. Προνομιούχοι καταδρομαὶ καὶ
 ἄγριοι τῆς θαλάσσης πειραταὶ πολλάκις μὲν ὑποθαλάπμενοι, ἄλ-
 λοτε δὲ ὀδηγούμενοι ὑπὸ τῶν φθονερῶν καὶ κατὰ τῆς αὐστρια-
 κῆς κυβερνήσεως παρωρισμένων Ἀγγλῶν, ἐλήστευον ἀπὸ τῶν
 μέσων τοῦ ἔτους 1824 τὰ αὐστριακὰ ἐμπορικὰ πλοῖα κατὰ τὴν
 αὐτὴν ἀναλογίαν, καθ' ἣν ἀνεπτύσσετο κατὰ τοὺς χρόνους τού-
 τους τὸ ἐπικερδὲς τῆς Ἀνατολῆς ἐμπόριον, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε μὲν
 ἐπησχόλει ἑκατὸν μόνον αὐστριακὰ πλοῖα, νῦν δὲ ἀπὸ 700 μέχρις

800. Οἱ σταθμάρχαι τοῦ αὐστριακοῦ πολεμικοῦ στόλου ἠναγκάσθησαν (κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1825) παρὰ τὰς ἀρχάς αὐτῆς τῆς κυβερνήσεώς των νὰ καταβιβασθῶσιν εἰς τὸ νὰ ἀποτείνωσι παράπονα πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, ἣν καὶ δὲν ἀνεγνώριζεν ἡ Αὐστρία καὶ καθίστα ὑπεύθυνον διὰ τὰς πράξεις τῶν μὴ προνομιούχων καταδρομέων, καθ' ὧν, κατὰ τὴν θεωρίαν τῆς Αὐστρίας, ἔπρεπε νὰ προσκληθῇ ἡ Πύλη. Ὅτε δὲ ἡ Αὐστρία μετὰ πολλὰς ματαίας διαπραγματεύσεις μετεχειρίσθη βίαια μέσα, ἐκήρυξεν ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ὅτι ἂς πράξῃ ἡ Αὐστρία ὅπως θέλῃ, καὶ αὐτὴ θέλει πράξῃ ἐξ ἴσου, περὶ δικαίου ὅμως νὰ μὴ γείνη πρὸς αὐτὴν τοῦ λοιποῦ λόγος. Μετὰ τοῦτο δὲ τοσοῦτον ἠύξησαν οἱ κίνδυνοι τοῦ ἐμπορικοῦ τῆς Αὐστρίας ναυτικοῦ, ὥστε ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ συστήσῃ εἰς τοὺς πλοιάρχους ἔτι μεγαλειτέραν προσοχὴν. Διότι τὰ πράγματα περιῆλθον πλέον εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε καὶ αὐταὶ αἱ ἡνωμέναι προσπάθειαι τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως δὲν ἤθελον ἐπαρκέσει ὅπως δαμάσωσι τοὺς πειρατὰς τῆς Ὑδρας ἄνευ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. Μετὰ τὴν εἰσπήδησιν τῶν Αἰγυπτίων εἰς τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα, μετὰ τὴν κατάπιξιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος ἐν Κρήτῃ καὶ μετὰ τὴν πτώσιν τῶν Ψαρῶν καὶ τῆς Κάσσου δεινὴ ἀπελπισία κατέλαβε πάντας τοὺς νεωστὶ ἐκδιωχθέντας νησιώτας, πάντας τοὺς πρόσφυγας Χίους, Κυδωνεῖς, Ὀλυμπίους καὶ Θεσσαλοὺς, οἵτινες ἀπὸ τριῶν ἤδη ἐτῶν περιεπλανῶντο ἐν ἐσχάτῃ ἐνδείᾳ τῆδε κἀκεῖσε, καὶ ὤθησεν αὐτοὺς εἰς τὸν πειρατικὸν βίον. Οἱ πεινῶντες Ψαριανοὶ ἐν Σύρῳ καὶ Αἰγίνῃ ἐγύμνωσαν ἐν ταῖς νήσοις ταύταις ὡς στίφη ἀθληφάγων ἀκρίδων πάντα τὰ δένδρα τῶν φύλλων, ὅπως πορισθῶσι τροφὴν, καὶ τρομερὰ δυστυχία ἐνέσκηψε καὶ εἰς τὰς πλουσίας ποτε ἡγεμονικὰς νήσους. Ἐμέμφοντο μὲν οἱ ἐν τῇ ἀνατολικῇ καὶ τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι καὶ κατηρῶντο τὸν βάρβαρον ἐγωῖσμον τῶν ναυτῶν, οἵτινες ἡρνοῦντο κατὰ τὰς στιγμὰς τοῦ μεγαλειτέρου τῆς πατρίδος κινδύνου νὰ ὑπηρετήσωσιν ἀμισθί· ἀλλὰ τί νὰ πράξωσιν οἱ ἀπληπισμένοι οὗτοι ἄνδρες, ὅταν αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ τοὺς ἐζή-

τουν ἄρτον, καὶ αὐτοὶ ἀπερχόμενοι οὐδὲν εἶχον νὰ τοὺς ἀφήσωσι πρὸς συντήρησιν ; Ἀρνούμενης δὲ τῆς κυβερνήτεως νὰ τοῖς παράσχη τὰ μέσα ταῦτα, μετέβαινον οἱ ναῦται οὗτοι εἰς τὰς τάξεις τῶν πειρατῶν, καὶ οὕτως ἐστερεῖτο ὁ στόλος τῶν ἀνδρειοτέρων βραχιόνων. Μετ' οὐ πολὺ καὶ αὐτοὶ οἱ πλοίαρχοι ἀπεχωρίζοντο τοῦ στόλου καὶ σχηματίζοντες στολίσκους ἐξέπλεον εἰς λείαν ἐπὶ ἰδίῳ αὐτῶν λογαριασμῷ. Ἐπὶ τοῦ βράχου τῆς Γραβοῦσης ἐπὶ τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς Κρήτης, τὸν ὁποῖον κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1825 ἐκυρίευσαν δεκαεπτὰ ἐκ Κυθήρων ἐλθόντες Κρηῖτες, συνεκεντρώθησαν χίλιοι περίπου πειραταί, οἵτινες ἐξετέλεσαν εὐτολμοτάτας ἐπιδρομὰς καὶ συνέλεξαν ἀπείρους θησαυροὺς. Αἱ ἐπιτυχίαι αὐτῶν ἐκέντησαν τὴν ἀπληστίαν ὅλων τῶν ἐνδεδῶν, καὶ τέλος καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν εἰς τὰς καλλιτέρας τάξεις ἀνηκόντων ἀνθρώπων. Οἱ ἐπὶ τῶν Σποράδων εὐρισκόμενοι Ὀλύμπιοι ἐπρομηθεύοντο ξυλείαν ἀπὸ τοῦ Πηλίου καὶ ἠνάγκαζον τοὺς ναυπηγοὺς νὰ τοὺς ναυπηγήσωσι πειρατικά πλοῖα· καὶ αὐτὰ δὲ τὰ πλοῖα ἐπισήμων Ἰδραίων καὶ Σπετσιωτῶν, ὀλίγων μόνων τιμίων ἀνδρῶν ἐξαιρουμένων, μετήρχοντο τὸ ἔργον τοῦτο ἀναιδῶς καὶ τολμηρῶς ὥς τὰ πρότερον πειρατικά. Διότι πνεῦμα τολμηρᾶς ἐξαγριώσεως εἶχε καταλάβει καὶ αὐτῶν τῶν νήσων τοὺς κατοίκους· καὶ τοῦτο ἐφανερώθη διὰ σκηνῶν, συμβασῶν ἐν Σπέτσαις, ἔνθα ἡ ἀτρόμητος Μπουμπολίνα ἐφονεύθη ἐν τινι στάσει (κατὰ τὸν Ἰούνιον 1825) καὶ ἐν Ἰδρᾷ, ὅτε ἔνεκα τῆς ἐκδικήσεως αἰχμαλώτου τινὸς Τούρκου, ὅστις ἀνετίναξεν εἰς τὸν ἀέρα τὸ πλοῖον τοῦ Ἀθανασίου Κριεζῆ, πάντες οἱ ἐπὶ τῆς νήσου Τούρκοι ἀπανθρώπως ἐσφάγησαν. Ἐν γένει δὲ ἡ ὠμότης αὕτη ἐφανερώθη εἰς τὴν βαρβαρότητα καὶ ἀπειθειαν τῶν πλοίαρχων, ἣν, καθὼς καὶ τὴν πειρατείαν, ἀνίσχυροι ἦσαν οἱ ναύαρχοι νὰ περιστείλωσιν. Ἄπαν τὸ Ἀρχιπέλαγος ἐπληρώθη ἀτρομήτων πειρατῶν. Ἡ κυρία αὐτῶν σκηνὴ ἦτον μεταξὺ Τενέδου καὶ Ἑλλησπόντου καὶ μεταξὺ Κύπρου καὶ Ρόδου. Κατὰ τὸ 1825 ἠριθμοῦντο περὶ τὰ 80 πειρατικά πλοῖα, ἔχοντα ἐν ὅλοις περὶ τοὺς 3000 ἄνδρας πληρώματα. Καὶ ὁ μικρότερος πλοῦς καθίστατο ἐπικίνδυνος, διότι οἱ πειραταὶ οὗτοι

καὶ τῶν Ἑλλήνων δὲν ἐφείδοντο ὅπως καὶ τῶν ἐχθρῶν καὶ τῶν ξένων. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς λιμένας τῆς κυβερνήσεως δὲν ἦσαν ἀσφαλῆ τὰ πλοῖα. Τὸ ἐμπόριον τῶν λειῶν ἦτο τὸ μόνον ἐπικερδὲς ἐπάγγελμα. Οἱ ἀναιδέστεροι τῶν πειρατῶν, τῶν καταδιωκόντων εὐρωπαϊκὰ πλοῖα, ἐτόλμων ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ῥωσικῆς σημαίας νὰ πλεύσωσι μέχρι Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως ἐξασφαλίσωσι τοὺς καρποὺς τῆς λείας των. Ἐτέρω ἀγορὰ τοιοῦτου εἶδους συνεστήθη ἐν Σμύρῃ. Ἡ νῆσος Σύρος δὲ ἦτο εἶδος οὐδετέρου ἐμπορικοῦ λιμένος, ἐνθα ἐν ἡδὴ ἔτος μετὰ τὴν ἄφιξιν τῶν προσφύγων Ψαριανῶν ἀνηγέρθη ἐν τῇ θέσει τῶν πρώτων πενιχρῶν παραπηγμάτων νέα πόλις (ἡ Ἑρμοῦπολις), ἥτις σήμερον ἀκμάζουσα διὰ τὸ ἐμπόριόν της εἶναι ἡ δευτέρα τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου πόλις. Ἦτο δὲ ὡς ἀνανέωσίς τις τῶν χρόνων τῶν πειρατειῶν τῆς Κιλικίας, καθ' οὓς οἱ ἀπότομοι τοῦ Κορηνησίου βράχοι ἦσαν ὅ,τι τώρα ἦτο ἡ Γραβοῦσα, καὶ ὅ,τι σήμερον ἡ Σύρος, ἦτο ἡ ἱερὰ Δῆλος, περὶ τῆς ὁποίας ἔλεγε τὸ ῥητόν· Κατάπλευσον, ὦ ἔμποτε, ἀποδίβασον τὰς πραγματείας σου, τὰ πάντα θέλεις πωλήσει! Ὅσω δὲ περισσότερον περιεπλέκοντο μετὰ ταῦτα τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος, τοσοῦτω τρομερώτερον περιεπλέκετο ἡ τολύπη αὕτη τῆς ἀναρχίας. Ὅσω ἀπελπιστικώτερον ἀπέβαινον τὰ τοῦ πολέμου, τοσοῦτω ἰσχυρότερον κατελάμβανε τοὺς ἀπηλπισμένους ἡ μανία, ν' ἀρπάσωσιν ὅ,τι ἡδύναντο ἐν τῇ γενικῇ καταστροφῇ. Ὅσω ἐχθρικώτερον διέκειτο ἡ Κάννιγκ πρὸς τὴν κατὰ τὴν Ἀνατολὴν πολιτικὴν τῆς Αὐστρίας, τοσοῦτω ἡπιώτερον παρέβλεπον οἱ ναυτικοὶ τῆς Ἀγγλίας τὰς πειρατικὰς ταύτας ἐπιδρομὰς, τοσοῦτω προθυμώτερον ἄφινεν ἐλευθερὰ τὰ συλληφθέντα πειρατικὰ τὸ ἐν Μεσλίτῃ ναυτοδικεῖον, τοσοῦτω καταλληλοτέρα ἐθεωρεῖτο ἡ μισόφραγκος αὕτη ἔκφυσις τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ὡς πρόσχημα περὶ Φιλελληνικῆς μεσολαβήσεως. Αὐτοὶ τοῦλάχιστον οἱ Ἕλληνες ὠμολόγουν παρρησίᾳ, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἤθελεν (ὡς ἐν Ἀμερικῇ) ταχύτερον καὶ ἐντονώτερον ἐργασθῆ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν, ὅσω περισσότερον ἀνεπτύσσετο καὶ ἐξῆπλοῦτο ἡ πειρατεία.

Ἀπρακτος καὶ ἀδρανὴς ἴστατο ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἀπὲς τὴν διαγωγὴν ταύτης τῶν πειρατῶν καὶ ἐβλεπε τὴν καταστροφὴν τῆς ναυτικῆς αὐτῆς δυνάμεως, ἀλλ' ὅπως εὐρίσκοντο τὰ τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος οὐδεμίαν βεβαίως ἡδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ μεταβολήν. Ἀρκούντως ἦτο ἐπηρεαζομένη εἰς τὸ ν' ἀποφύγῃ τὸν ἴδιον αὐτῆς ὄλεθρον. Ἀφ' οὗτοι οἱ Ῥουμελιῶται εἶχον ἐγκαταλείψει τὴν Πελοπόννησον, ὅλη ἡ ἐλπὶς τῆς κυβερνήσεως ἐβασίζετο ἐπὶ τοῦ Πετρόμπεη, ὅστις (καίτοι μὴ ὢν στρατιωτικὸς) διωρίσθη ἀρχιστράτηγος, καὶ ἐπὶ τῶν Μανιατῶν, αἵτινες μόνον ἐπὶ τῶν ὀρέων αὐτῶν παρῆχον ἐγγύησιν τινα. Ὁ ἐκ Πελοποννησίων πολιτῶν καὶ χωρικῶν στρατὸς δὲν εἶχεν ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς ὀπλαρχηγούς καὶ προὔχοντας αὐτοῦ, ἐθιῶρει τὰς νίκας τῶν Αἰγυπτίων δικαίαν τιμωρίαν διὰ τὴν φυλάκισιν αὐτῶν. Ὅθεν πανταχόθεν ἐπέμποντο πρὸς τὴν κυβέρνησιν ἀναφοραὶ περὶ ἀπολύσεως τοῦ Κολοκοτρώνου, ὅστις τὴν ἐλευθέρωσιν τοῦ ἐν Ἰδρᾷ περιμένων ἄφησε τὸν πῶγόν αὐτοῦ ν' αὐξάνῃ. Ἀλλ' ἡ κυβέρνησις ἐπέμενεν ἔτι μᾶλλον νὰ κρατῇ φυλακισμένους τοὺς ἐχθρούς της, καὶ ἐπεμψεν εἰς Μεσολόγγιον τὴν διαταγὴν, νὰ σταλῶσι καὶ παραδοθῶσιν εἰς Ναύπλιον καὶ οἱ ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι περιωρισμένοι δύο Ἀνδρέαι μετὰ τῶν ὁπαδῶν αὐτῶν. Ὁ ὀπλαρχηγὸς Τσόγκας ὅμως, ὑπὸ τῇ προσωπικῇ ἐγγύησιν τοῦ ὁποίου εἶχον οὗτοι τεθῆ, ἔκλινε μᾶλλον πρὸς τοὺς ἀρχαίους αὐτοῦ τούτους φίλους ἢ πρὸς τοὺς ὑπαλλήλους τῆς κυβερνήσεως, καὶ τοὺς ἄφησε νὰ δραπετεύσωσιν εἰς Κάλαμον, ὅθεν μετέβησαν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ κρυπτόμενοι εἰς τὰ περὶ χώρα τοῦ Λάλα ἐπρότεινον τὰς ἐκδουλεύσεις των εἰς τὴν βουλὴν. Ἡ κυβέρνησις, λαβοῦσα πρὸ μικροῦ (9/21 Ἀπριλίου) 60 χιλιάδας λιρῶν ἐκ τῶν δύο δανείων τοῦ Λονδίνου, ἐνόμιζεν ὅτι καὶ νῦν ἔτι βρασιζομένη εἰς τὰ χρηματικὰ μέσα ἡδύνατο νὰ διατηρήσῃ τὴν πολιτικὴν αὐτῆς ὑπεροχὴν, καὶ ἔδωκε τούτου ἕνεκα διαταγὴν νὰ συλληφθῶσιν οἱ πεισματώδεις αὐτῆς ἀντίπαλοι. Πλὴν αἱ ἀνάγκαι καὶ ὁ κίνδυνος τῆς χώρας καθίστων νῦν τὴν κοινὴν γνῶμην δύναμιν ἰσχυροτέραν, ὑπὸ τῆς ὁποίας πρῶτον κατεβλήθη ἡ βουλὴ, ἥτις ἀφ' ἑτέρου ἠνάγκασε τὴν κυβέρνησιν νὰ ὑποχωρήσῃ

καὶ νὰ συνδιαλλαγῇ. Γενικὴ ἐξεδόθη ἀμνηστία (18/30 Μαΐου)· οἱ πρόκριτοι τῆς Βοστίτης καὶ τῶν Καλαβρύτων ἀπῆλθον εἰς τὰ ἴδια, οἱ ἐν Ὑδρᾷ κρατούμενοι ἠλευθερώθησαν καὶ ὁ Κολοκοτρώνης, ὃν τὸ Ναύπλιον ὑπεδέχθη ἐν χαρᾷ καὶ τιμαῖς, ἀνηγορεύθη γενικὸς ἀρχηγός. Οἱ χάταικοι τῆς πρωτεύουσας διεννοοῦντο κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας νὰ κάμωσιν ἀνασκαφὰς τινὰς εἰς ἀναζήτησιν θησαυροῦ· εἰς τὴν κατὰ τὴν ὑποδοχὴν του προσφώνησιν ἀπήντησεν «ὁ γέρων» (ὁ Κολοκοτρώνης), ὅτι ἐπανελθὼν ἐρρίψε πασαν ἔχθραν καὶ μνησικακίαν εἰς τὴν θάλασσαν· «κάμετε καὶ σεῖς τὸ αὐτὸ, προσέθηκε, θάψατε τὸ ἀρχαῖόν σας μῖτος, καὶ τοῦτο θὰ ᾔηται ὁ μεγαλειότερος θησαυρός, τὸν ὁποῖον θὰ εὑρετε.» (1) Τῇ προσκλήσει καὶ προτροπῇ αὐτοῦ χιλιάδες πάλιν ὀπλοφόρων προσῆλθον εἰς τὴν κυβέρνησιν. Ἡ δραστηριὰ αὐτοῦ πρότασις ἦτο, νὰ μεταχειρισθῇ ἡ κυβέρνησις ἐναντίον τῶν Αἰγυπτίων καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον τὴν αὐτὴν ἀποτελεσματικὴν πολιτικὴν, ἧς ἐγένετο ἄλλοτε χρῆσις ἐναντίον τοῦ Δράμαλη κατὰ τὴν Ἀργολίδα, δηλ. νὰ μὴ τοῖς ἀφεθῇ μηδὲ «φωλεὰ» ὡς καταφύγιον, νὰ κατασκαφῇ ἡ Τρίπολις, ὁ περιττός οὗτος «σταῦλος», καὶ νὰ νικηθῶσιν οἱ τὴν Ἑλλάδα πατήσαντες ἐχθροὶ διὰ τῆς πείνης. Αἱ φρικώδεις ὁμως προτάσεις αὗται ὀλίγον ἐνεκρίθησαν ἐπὶ τοῦ παρόντος, διότι καὶ ὁ Ἰβραήμ. πασᾶς ἦτο ἔτι μακρὰν, καὶ ὁ μὲν Δικαῖος, ὁ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν ὑπουργός, μετὰ χιλίων ἀνδρῶν ἐν Ἀρκαδίᾳ ἠπεύλει τὴν ἀριστεράν αὐτοῦ πτέρυγα, ὁ δὲ Πετρόμπεης, ἐν Καλάμαις ἐστρατοπεδευμένος, τὴν δεξιάν του. Ὅπως δὲ ἐλευθερώσῃ τὰ νῶτα, ἐκίνησεν ὁ Ἰβραήμης κατὰ πρῶτον μετὰ δύο σωμάτων πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν, ὧν τὸ μὲν ἀκολουθοῦν τὴν παραλίαν ἐκυρίευσεν τὴν πόλιν ἀμαχητὶ σχεδόν, τὸ δ' ἕτερον ὑπὸ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὀδηγίαν πορευόμενον διὰ στενοῦ παρὰ τὴν Σκάρμιγκαν συνήντησε τὸν Δικαῖον, ὅστις ἦτο ἐστρατοπεδευμένος εἰς θέσιν Μανιάκι εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους τοῦ Ἀγίου Κυριακοῦ. Ὁ ἀνεκτίμητος οὗτος Φιλικός (2), ὅστις ἤλλαξε κατὰ τὸν ὑπὲρ

1) Κόμητος Πεννίου (Pecchio) Εἰκὼν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ 1825.

2) Τὸ ὄνομά του ἦτο Γεωργίος Φλέσσας· τὴν ἐπωνυμίαν Δικαῖος ἔλαβε κατὰ τὴν νεότητά του μετὰ τὴν ἐν τῇ μονῇ διαμονήν του.

πατρίδος, ἱερὸν ἀγῶνα τὸ κληρικὸν αὐτοῦ στάδιον μὲ τὸ τῶν ὀπλων πρὸς τὸ ὁποῖον πολὺ μεγαγαλειότεραν ἡσθάνετο κλίσειν, ἐμάχετο ἐνταῦθα ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ πατρίδι, τῇ Μεσσηνίᾳ. Οἱ γνωρίζοντες αὐτὸν προσωπικῶς ἐνησμενίζοντο συγκρίνοντες αὐτὸν πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην ἕνεκα τῆς παραδόξου ἐν αὐτῷ μίξεως καλῶν καὶ κακῶν ιδιοτήτων, ἀνδρίας καὶ ἀκολασίας, γενναιοφροσύνης καὶ παραλυσίας, αὐταπαρνήσεως καὶ ἀσωτείας. Ὑπεργίχε παρὰ τῇ κοινῇ γνώμῃ ἡ περιφρόνησις, ἣν ἐπέσυρεν ὁ Δικαῖος ἐφ' ἑαυτοῦ ἕνεκα τῶν αἰσχυρῶν αὐτοῦ ἡθῶν. Νῦν ὅμως ἡγνισεν αὐτὰ διὰ τοῦ ἡρωϊκοῦ αὐτοῦ θανάτου. Ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῆς ἐκ Μανιατῶν προφυλακῆς του, ἥτις ἅμα ἰδοῦσα τοὺς Αἰγυπτίους ἀνάνδρως ἔφυγεν, ἐμιμήθη ὁ Φλέσσας μετὰ 300 μόνων ἀνδρῶν τὸ γενναῖον παράδειγμα τοῦ Γεωργάκη καὶ τοῦ Δάκου, οἵτινες ἐπροτίμησαν τὸν θάνατον τῆς διὰ τῆς φυγῆς αἰσχύνῃς, καὶ ὑπέμενε (20/1 Ἰουλίου) ἐπὶ ἐννέα ὅλας ὥρας μάχην λόγχης καὶ ξίφους, καθ' ἣν 600 Αἰγύπτιοι ἔπεσαν ὄψμα τῆς ἀνδρίας του μέχρις οὗ ἔπεσε καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ Κεφάλα, μετὰ δύο συγγενῶν τοῦ Πετρόμπεη καὶ ἀπάντων τῶν ὁπαδῶν του «Ἀμαρτία νὰ πέσῃ τοιοῦτος ἥρως,» ἀνεφώνησεν ὁ παστῆς καὶ ἡσπᾶσθη τὴν κεφαλὴν τοῦ πεσόντος ἐχθροῦ του. Ἄνευ ἀναβολῆς ἐστράφη ὁ Ἰβραήμης πρὸς τὰ δεξιὰ, διέβη λεηλατῶν διὰ τῆς πεδιάδος τοῦ Παμίσου (28/9 Ἰουνίου) πρὸς τὰς Καλάμας, κατέκλυσε καὶ τὴν πόλιν καὶ τὰ περίχωρα, καὶ παρεσκευάσθη, ὠφελούμενος ἐν σπουδῇ ἐκ τῶν νικῶν του νὰ εἰσέλθῃ διὰ τοῦ Λεονταρίου εἰς τὴν Τρίπολιν. Ὁ Κολοκοτρώνης, σπεύσας εἰς Λεοντάριον κατέλαβε δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν αὐτοῦ τὸ Τσαμίον καὶ τὸ σενὸν τοῦ Μακρουπλαγίου· οἱ Αἰγύπτιοι ὅμως ὀδηγούμενοι κατὰ τὴν ταχέϊν καὶ ἀτφαλῇ πορείαν των ὑπὸ ὠροδοκημένων ἐμπείρων ὀδηγῶν, προλαβόντες ἐπέπεσον κατὰ τῆς ἀριστερᾶς αὐτοῦ πτέρυγος καὶ κατέλαβον τὴν Πολιανήν. Ὁ Κολοκοτρώνης, εὐρισκόμενος παρὰ τὸ Ἄκωβον, ἐπέσπευσε νὰ προσκαλέσῃ τὸν κατόπιν αὐτοῦ ἐρχόμενον στρατὸν, ἐτοποθέτησε τὸν Γιατράκον, ὅστις κατὰ πρῶτον ἐπικρουσιάζετο ἐπὶ κεφαλῇς τῶν Λακωνῶν του, παρὰ τὸ Διόράχι, τοὺς δὲ ἐπομένους ἄνδρας ὑπὸ τὸν υἱὸν αὐτοῦ

Γενναῖον καὶ τὸν γαμβρόν του Κολιόπουλον εἰς τὰς δυσβάτους τῶν περιχώρων φάραγγας. Οὗτοι συνῆψαν (6/18 Ἰουνίου) κατὰ πρῶτον πεισματώδη μάχην, καθ' ἣν τὸ κέντρον τῶν Ἑλλήνων, πιστηθὲν ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ καὶ τῶν ὄρειων τηλεβόλων τοῦ πασᾶ, οὐδὲ καὶ ἔλαθε μέρος εἰς τὴν συμπλοκὴν, ὃ δὲ Γιατράκος, δραμὼν ἐκ τῆς θέσεώς του εἰς βοήθειαν, ἠττήθη καὶ ἐπληρώθη. Ὁ Γενναῖος ἐκρατήθη μέχρι τῆς νυκτός· ἀλλὰ τὴν ἐπιοῦσαν πρῶτην (7/19 Ἰουνίου) ἔτρεψαν οἱ Αἰγύπτιοι τοὺς Ἀρκάδας πρῶτον εἰς φυγὴν, ἔπεμψαν τὸ ἱππικὸν των μέχρι Λεονταρίου καὶ ἠνάγκασαν τοὺς Ἕλληνας νὰ ὑποχωρήσωσι πανταχόθεν πρὸς τὴν Καρύταιναν. Οὐδὲν περαιτέρω πρόσκομμα παρενεβάλλετο τῷ πασᾷ εἰς τὴν κατὰ τῆς Τριπόλεως πορεῖαν του. Ὁ Κολοκοτρώνης ἔπεμψε διαταγὴν ἐκεῖ, νὰ πυρποληθῇ ἡ πόλις, ἀλλ' ὁ ἀκράτητος νικητὴς ἦτο ἤδη πολὺ πλησίον αὐτῆς· μόλις δὲ εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐκτελῇται ἡ διαταγὴ τοῦ Κολοκοτρώνου, ὅτε ὁ πασᾶς ἐνεφανίσθη ἔμπροσθεν τῆς πόλεως (10/22 Ἰουνίου). Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα δὲν ἄφησε τοὺς στρατιώτας του νὰ ἡσυχάσωσι. καὶ ἄνευ ἀναβολῆς ἐκίνησε κατὰ τοῦ Ναυπλίου. Ἐλθὼν παρὰ τοὺς Μύλους καὶ βλέπων ἐκ τοῦ ὕψους τὸν Ἀργολικὸν κόλπον, θελχθεὶς ὑπὸ τῆς θέας τῶν νήσων ἔδειξε πρὸς τὴν Ὑδραν καὶ πλήρης πεπιοθήσεως ἀνέκραξε. «Ὡ μικρὰ Ἀγγλία, ἐπὶ πόσον θά μοι διαφύγῃς ἀκόμη;» Ὁμοίᾳ ἦτο καὶ νῦν ἡ στιγμή, ὁποῖα ἦτο, ὅταν ὁ Δράμαλης ἦλθεν εἰς Ἄργος καὶ ἠπείλει τὴν ἀκρόπολιν καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς Λέρνης μύλους. Καὶ νῦν πάλιν, ὅπως τότε, ἐτέθη ὁ παρηγκωνισμένος Ὑψηλάντης ἐπὶ κεφαλῇς τῶν σωτήρων. Ἐχων εἰς τὴν ἐξουσίαν του λέμβους πρὸς ὑποχώρησιν ἐβρίφθη ὁ Ὑψηλάντης μετὰ τοῦ Μακρυγιάννη, τοῦ Κωνσταντίνου Μαυρομιχάλη καὶ μόλις τριακοσίων ἀνδρῶν εἰς τοὺς Μύλους, ἐνθα ὑπῆρχον μεγάλαι σιταποθῆκαι, περὶ ὧν ὁ ἐχθρὸς οὐδὲν εὐτυχῶς ἐγνώριζεν. Ὁ Γάλλος Δεριννὺς (de Rigny) εὗρίσκετο μετὰ τοῦ στόλου του ἐν τῷ κόλπῳ καὶ μετέβη εἰς Λέρναν, ὅπως ἀποτρέψῃ τοὺς ὀλίγους ἐκείνους ἀνδρας ἀπὸ ἀμόνης, ἥτις δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ εἰμὴ ὀλέθρον. «Καλῶς, τότε θ' ἀποθάνωμεν!» ἀπήντησεν ὁ Ὑψηλάντης πρὸς τὸν ναύαρχον, ὅστις

θαυμάσας τὴν τόλμην τῶν Ἑλλήνων ἔγεινε θεατὴς τῆς πύλης των. Τὸ μικρὸν στίφος ἀπέκρουσεν ἀνδρείως τὰ κατ' αὐτοῦ σταλέντα τρία αἰγυπτιακὰ σώματα, καὶ κατέστρεψε κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τὸ ὄνομα τοῦ ἀηττήτου, τὸ ὁποῖον μέχρι τοῦδε παρέσχαν τῷ Αἰγυπτίῳ οἱ ἵππεῖς του, αἱ λόγχαι του καὶ τὰ ἐβούζιά του. Ὑποχωρήσας εἰς Ἄργος ἐπεμψεν ὁ παστᾶς ἐκείθεν (15/27 Ἰουνίου) μέρος τοῦ ἱππικοῦ του πρὸς κατόπτευσιν εἰς τὰ πέριξ τοῦ Ναυπλίου, τὸ ὁποῖον τῷ ἐφάνετο ὅτι ἀπροστάτευτον, τεταραγμένον καὶ πλήρες ἀτάκτου ὄχλου ὅπως ἦτο, ὥφειλεν ἀναμφιβόλως νὰ κυριευθῇ κατὰ τὴν πρώτην εὐτολμον ἐφοδον. Καὶ ὁμως ὁ Ἰβραήμης ὑπεχώρησεν εἰς Τρίπολιν, χωρὶς ἂν νὰ δοκιμάσῃ τὴν τύχην τῶν ὅπλων. Τοῦτο ἦτο αἰνιγμα δι' ὅλον τὸν κόσμον, καὶ αἰνιγμα ἄλυτον. Ἐφοβεῖτο ἄρ' αὖ γε, ἄνευ τηλεβόλων καὶ πλοίων πολιορκίας καὶ ἔχων στρατὸν ἐξηντημένον, νὰ ἐπιχειρισθῇ τόλμημα τοσοῦτον; Ἡ ἐστῆριζε τὰς ἐλπίδας του εἰς προδοτικὴν συνδρομήν, καὶ ἐπτοήθη, ὅταν ἀντ' αὐτῆς τὸν ὑπεδέχθησαν Βούλγαροι καὶ Σέρβοι ἵππεῖς, καὶ ὅταν ἔμαθεν ὅτι Γάλλος Φιλέλλην, ὁ συνταγματάρχης Φαβιέρος, εἶχε δικταγὴν νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν πόλιν; Ὅ,τι τὸν παρεκίνησεν εἰς τὴν ἀπροσδόκητον ἀπόφασιν ἦσαν ἄλλου εἶδους συμβάντα καὶ φῆμαι, καθ' ἃς ἐφοβεῖτο ὅτι ἤθελεν εὖρει ἐν Ναυπλίῳ ὅπλα φιλελληνικὰ πολὺ διάφορα τῶν ἄλλων. Μίαν ἡμέραν πρὸ τῆς ὑποχωρήσεώς του τὸν ἐπεσκέφθη εἰς τὸ στρατόπεδον ὁ Ἀγγλος κομποδόρος Ἀμιλτων. Ὁ ἀρχηγὸς οὗτος τοῦ σταθμεύοντος ὀγγλικοῦ στολίσκου, εἶχε τηρήσει μέχρι τοῦδε τὴν διεγεγραμμένην αὐτῷ οὐδετερότητα μετὰ τὴν φιλάνθρωπίαν, ὥστε ἀμφοτέρω τὰ διαμαχόμενα μέρη ἐξ ἴσου τὸν ἐτίμων καὶ τὸν ὑπέλπιοντο, ἂν καὶ ἀέριποτε προσηνέχθη πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὡς γενναῖος, εὐκρινὴς καὶ πιστότατος φίλος. Ὁ λαὸς τὸν ἐσέβετο ὡς θεὸν, οἱ δὲ ὀπλαρχηγοὶ ἐθεώρουν αὐτὸν ὡς χρησμὸν καὶ ὑπήκουον μᾶλλον αὐτῷ ἢ τῷ Βλακιέρῳ καὶ τῷ Βύρωνι. Ἐγνώριζεν ἴσως ὁ Ἀμιλτων ἢ προέβλεπε μόνον τὴν μέλλουσαν πολιτικὴν τοῦ Κάννιγγος πορείαν; Ἡκολούθει πιστότερον καὶ ἀκριδέστερον τὰς ὁδηγίας τῆς ἢ μόνος διεγράφεν αὐτὰς ἑαυτῷ; ἢ εἶχεν, ὡς εἰκάζεν

ὁ Μαιτερνίχος, ἀσαρεῖς μόνον ὁδηγίας, τὰς ὁποίας αὐτὸς αὐθαί-
 ρέτως καὶ εὐτόλμως ἐξήγει· Οὐδείς τὸ ἐγνώριζεν. Ἀλλ' ἡ δια-
 γωγή του ἦτο τόσον εὐγενὴς καὶ ἀξιοπρεπής, ὥστε ἐτίματο ὁ
 "Αμιλτων ὡς ἡ παρούσα, προσωποποιημένη πολιτικὴ τῆς ἀγγλικῆς
 κυβερνήσεως. Ὁ ἀνὴρ οὗτος κατὰ τὴν σιγμὴν τοῦ μεγαλειτέρου κιν-
 δύνου τοῦ Ναυπλίου ἀνήγγειλε μυστικῶς τῷ Μαυροκορδάτῳ τὴν
 ἔλευσίν του καὶ τῇ 8/20 καὶ 10/22 Ἰουνίου εἰσέπλευσεν εἰς τὸν
 λιμένα μετὰ δύο φρεγατῶν καὶ μιᾶς κορβέτας. Αὐτὴ ἡ ἐμφάνισίς
 του ἦτο παρηγορία, αἱ εἰλικρινεῖς αὐτοῦ συμβουλαὶ ἐνθάρρυνσις,
 τὰ μυστικὰ αὐτοῦ νεύματα σωτηρία. Ἐλέγετο ὅτι συγκατετέθη
 νὰ ἀναπετάσῃ χρεῖας τυχούσης τὴν ἀγγλικὴν σημαίαν ἐπὶ τῶν
 τευχῶν τοῦ Ναυπλίου καὶ τῶν νήσων. Τοῦτο ἀνήγγειλεν ὁ Πρό-
 κες εἰς Βιέννην (Ῥ/17 Ἰουνίου). Ἐπληροφορήθη ὁ Ἰβράῖμ πασᾶς,
 ὅτι ἐν Ναυπλίῳ συνελέγοντο ὑπογραφαὶ διὰ πράξιν, δι' ἧς ἡ Ἐλ-
 λὰς ἐτίθετο ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς μεγάλης Βρετανίας. Τοῦτο
 ἦτο διὰ τὸν Ἀνατολίτην τετελεσμένη ἤδη πράξις, διότι οὐδέπο-
 τε ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἡ Ἀγγλία θέλῃ ποτε ἀρνηθῇ τὸ
 ἐκουσίως προτεινόμενον, περὶ τῆς διὰ πολέμου κατακτήσεως τοῦ
 ὁποίου αὐτὸς ἤθελε νὰ διαθέσῃ ὅλης του τῆς χώρας τὰς δυνάμεις.
 Ὅλίγας ἡμέρας μετὰ τὰς εἰδήσεις ταύτας εὐρίσκετο ὁ πασᾶς πᾶ-
 λιν ἐν Τριπόλει, τῷ κέντρῳ αὐτοῦ (17/29 Ἰουνίου). Ἐνταῦθα δὲ
 τὸν περιεκύκλωσεν ὁ Κολοκοτρώνης δι' ἐκτεταμένου δικτύου ὡπλι-
 σμένων στιφῶν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ἐπαναλαμβάνων τὰς σκηνάς τοῦ
 1821, νὰ τὸν πολιορκήσῃ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ταύτῃ καὶ νὰ τὸν
 ἀναγκάσῃ διὰ τῆς πείνης νὰ παραδοθῇ. Οἱ Καλαβρυτινοὶ ἐστρα-
 ταπέδευον ὑπὸ τὸν Νικήταν καὶ ὑπὸ τοὺς δύο Ἀνδρέας παρὰ τὸ
 Λεβίδι, οἱ Καρυτινοὶ ὑπὸ τὸν Κολοκοτρώνην ἐν Χρυσοβιτισίῳ, οἱ
 Ἀργεῖοι εἰς Τσιπιανὰ κάτωθεν τοῦ Ἀρτεμίου, τέλος δὲ ὁ Ὑψη-
 λάντης εὐρίσκετο μετὰ τῶν Λακωνῶν ἐν Βερβένοις. Ἐκ τῆς Χρέ-
 πης ἐπεχείρησεν ὁ Κολοκοτρώνης κατεσπευσμένην μάχην, πέμπων
 εἰς τὰ Τρίκορφα τὸν υἱὸν του Γενναῖον, ὅστις κατεῖχε θέσιν ἐν
 Βαλτετσίῳ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Κολιοπούλου. Ἐνταῦθα δὲ συ-
 νεκροτήθη (23/5 Ἰουλίου) ἡ μάχη, ἣτις ὁμως δὲν ἔσχε τὴν ἐκ-

βάσιν τῆς κατὰ τὸ 1821 ἐν Βαλτεταίῳ συγκροτηθείσης. Ἄμκ οἱ Αἰγύπτιοι προσέβαλον τὸ ἐν Τρικώρφοις κέντρον, ἔσπευσε μὲν ὁ Κολιόπουλος πρὸς τὴν πεδιάδα εἰς βοήθειαν τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Γενναίου, ἀλλὰ τὸ ἐχθρικὸν ἱππικὸν ἔτρεψε τοὺς ἄνδρας του εἰς φυγὴν. Δυστυχῶς ἔμεινε, καθὼς πρότερον ἐν Βαλτεταίῳ, οὕτω καὶ ὁ ἐν Βερβένοις στρατὸς ἀκίνητος, καὶ τοῦτου ἐνεκεν ἠδυνήθη ὁ Ἰβραήμης νὰ διευθύνῃ τὸν στρατὸν τοῦ ὁλόκληρου πρὸς τὸ ἐν μέρος. Ὁ Γενναῖος ὑπερησπίσθη τὰ ὀχυρώματά του ἀτρομήτως ἐπὶ ἑνέα ὅλας ὥρας, μεθ' ὧς οἱ ἐχθροὶ περιέζωσαν τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ πτέρυγα καὶ ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τοὺς Καλαβρυτινοὺς. Δεκατέσσαρες ἀνδρεῖσι ὀπλαρχηγοὶ ἔπεσον ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ, μετὰ τὴν ὁποίαν οἱ Πελοποννήσιοι δὲν ἐτόλμησαν πλέον ν' ἀντιπαραταχθῶσι κατὰ τοῦ Ἰβραήμ. πασᾶ ἐν ἀνοικτῷ πεδίῳ, καὶ πανικὸς φόβος κατέλαβε τὴν χερσόνησον ὅλην.

Ὁ Ἰβραήμης, λαβὼν ἐπικουρικὸν στρατὸν ὑπὸ τὸν γαμβρόν του Χουσεῖμπεην, ἐπέπεσε πρῶτον κατὰ τῶν ὑπὸ τὸν Κολοκοτρῶνην φυγάντων εἰς Ἀλωνίσταιναν, καὶ τοὺς ἀπέκρουσε μέχρι Μαγουλιανῶν, ἔνθα ὅλος ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς διεσκορπίσθη. Εἷτα ἐπέπεσε κατὰ τοῦ σώματος τοῦ Ὑψηλάντου ἐν Βερβένοις· καὶ ὅτε παρὰ τὰ Δολιανὰ, ἔνθα πρὸ τεσσάρων ἐτῶν ὁ Νικήτας ἔδρεψε τὰς πρώτας αὐτοῦ δάφνας, μόλις ἠκούσθησαν τὰ τύμπανα τοῦ ἐνὸς τῶν Αἰγυπτιακῶν ταγμάτων (27/8 Αὐγούστου), διελύθησαν οἱ Λάκωνες καὶ Μανιάται καὶ ἔφυγον ἐν πλήρει ἀταξίᾳ εἰς τὰ ἴδια. Ἦτο αὕτη ἐποχὴ γενικῆς ἀπελπισίας, ὁποία ἦτο ἡ κατὰ τὸ πρῶτον τοῦ πολέμου ἔτος μετὰ τὴν ἐν Καρυταίνῃ ἥτταν. Ὅπου ἐνεφανίζοντο οἱ Αἰγύπτιοι, ἔφευγον οἱ Ἕλληνες. Ἐπανελθὼν (15/27 Αὐγούστου) ὁ Ἰβραήμ. πασᾶς εἰς Τρίπολιν, ἐπεχείρησεν ἐντεῦθεν καταστρεπτικὰς ἐπιδρομὰς εἰς Μονεμβασίαν, εἰς Μιστράν καὶ Μαραθονήσιον, ἔπειτα δὲ (κατὰ τὸν Σεπτέμβριον καὶ Ὀκτώβριον) καὶ εἰς τὴν Μεσσηνίαν. Πανταχοῦ τὸν περικύκλου ὁ Κολοκοτρῶνης μετὰ τῶν στρατιωτῶν του, ὅστις περιέζωσε καὶ πάλιν τὴν Τρίπολιν ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἡνωμένην πανταχόθεν ἔρροδον· ἀλλὰ τὰ πάντα εἰς μάτην. Ὁ Λόντος διανοεῖτο νὰ ἐπιπέ-

ση μετὰ τοῦ Φαβιέρου κατὰ τῆς πόλεως ἐν Ναυπλίου, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκτελέσεως τοῦ τολμηροῦ τούτου σχεδίου ἠρνήθησαν οἱ στρατιῶταί του νὰ τὸν ἀκολουθήσωσιν (6/18 Σεπτεμβρίου). Ὁ Γεώργιος Μαυρομιχάλης, ὅστις εἶχεν ἀνταλλαγῇ μὲ τοὺς ἐν Ναυπλίῳ αἰχμαλώτους πασάδας, ἔδωκεν ἐν καιρῷ τῆς αἰχμαλωσίας του τῷ Ἰβραΐμ πασᾷ ἀπατηλὴν ἐλπίδα τῆς καθυποτάξεως τῆς Μάνης, καὶ νῦν ἐλευθερωθεὶς ἐξηκολούθει τὴν ἀπάτην καὶ τῷ ἔπεμψεν ἐπιστολὴν διὰ τοῦ Χρυσανθοπούλου, ὅστις εἶχεν ἐντολὴν νὰ δολοφονήσῃ τὸν πασᾶν. Ἀλλ' εἰσαχθεὶς ὁ Χρυσανθόπουλος παρὰ τῷ πασᾷ ἄοπλος ἐπέστρεψεν ἄπρακτος. Οὕτω πᾶν περαιτέρω σχέδιον ἐματαιώθη, καὶ οἱ ὄνυχες τοῦ κατακτητοῦ ἔμειναν, τὸ πρῶτον ἤδη, ἐγκεκαρφωμένοι καὶ μετὰ τὴν ἐκστρατείαν καὶ καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα ἐντὸς τοῦ κρέατος τῆς πελοποννησιακῆς αὐτοῦ λείας.

Τὰ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Ἐκεῖ ἐπανεληφθήσαν μὲ ὀλίγας μόνον μεταβολὰς τὰ σχέδια τῶν ἐκστρατειῶν τῶν προλαβόντων ἐτῶν.

Πλὴν ἕτερος ρουμελὴ βαλκανιστῆς διηύθυνε τώρα τὴν κυρίαν ἐπιχείρησιν, ὁ ἀνδρεῖος Ῥεσίτ Μεχμέτ πασᾶς, ὅστις ἤρχισε διὰ τῆς νίκης τοῦ Πέτκ τὸ ἐνδοξον αὐτοῦ στάδιον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἔμελλε βαθμυγδὸν νὰ ὑψωθῇ μέχρι τῆς θέσεως τοῦ ἰσχυροτάτου ὑπουργοῦ, τοῦ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Κιοπριλῆ ὑπηρετήσαντος τὴν Πύλην. Γεννηθεὶς ὁ Ῥεσίτ Μεχμέτ πασᾶς χριστιανός, υἱὸς ἱερέως ἐκ Γεωργίας, καὶ ἐν τῇ νεότητί του μεταβάς ὡς δούλος εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν, προαχθεὶς δὲ νέος ἔτι ὑπὸ τοῦ εὐνοοῦντος αὐτὸν Χοσρέφ πασᾶ, ἐπολέμησεν ὑπὸ τὸν Ἰσμαήλ πασᾶν ἔμπροσθεν τῶν Ἰωαννίνων μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ ἀνηγορεύθη ἔπειτα πασᾶς τοῦ Κιουταγίου (δι' ὃ καὶ οἱ Ἕλληνες συνήθως Κιουταγῆν τὸν ἀπεκάλουν). Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς πρώτης πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου δὲν ὑπηρέτησε κατὰ τῶν Ἑλλήνων· νῦν ὅμως ὅτε ἡ Πύλη ἦτο πεπεισμένη περὶ τῆς ἐγωϊστικῆς ἀδρανείας τοῦ Ὁμέρ Βριώνη καὶ περὶ τῆς ἀνικανότητος τῶν ἄλλων πασάδων,

μετέθεσε τὸν Ὅμηρ πασᾶν ἐξ Ἰωαννίνων εἰς Θεσσαλονίκην καὶ διώρισε τὸν Ῥεσίτ ρουμελῇ βαλεσῇ μὲ ἐκτεταμένην πληρεξουσιότητα. Πλήρης φιλοδοξίας ἡ Πύλη νὰ πράξῃ ἀντάξιόν τι τοῦ Αἰγυπτίου κατὰ τὴν στερεάν Ἑλλάδα ἐξελέξατο τὸ μέσον τοῦτο καὶ τὸν ἄνδρα τοῦτον, ὅστις φιλόδοξος εἰς ἄκρον, δραστήριος, τολμηρὸς καὶ καρτερικὸς ἦτο τοῖς Ἕλλησιν εἰς τῶν ἐπικινδυνωτάτων ἀντιπάλων. Εἰς ὑπέρτατον βαθμὸν μυστικὸς, ἔκρυπτεν ὁ Ῥεσίτ ὑπὸ φιλόφρονά συμπεριφορὰν καὶ ὑπὸ ζωηρὸν βλέμμα τὴν φυσικὴν τῆς φυλῆς ἐξαγρίωσιν, ἣτις ἐν ὥρᾳ ὀργῆς ὑπερεπήδα τὰ ὅρια πάσης ἐγκρατείας. Μὲ ὅλην τὴν αὐστηρότητά του ἠγαπάτο ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν του εἶχε δὲ πρὸ πολλοῦ δώσει τρανὰ δείγματα τῆς ἀνδρείας του καὶ τῆς ἀκρατήτου κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις του τύλμης. Ὁ σταθερὸς αὐτοῦ χαρακτὴρ εἶχε καταστήσει αὐτὸν ἀπρόσβλητον καὶ ἐναντίον πάσης σωματικῆς κακουχίας, καὶ ἐναντίον πάσης ἡθικῆς διὰ κολάκων καὶ γυναικῶν διαφθορᾶς. Ἡ ταχεῖα αὐτοῦ, ἀπροσδόκητος ἀρχὴ τῆς ἐκστρατείας τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους ἐγένετο ἐκ συμφώνου πρὸς τὰς χειμερινὰς κινήσεις τοῦ Ἰσραήμη. Κατὰ τὰς ἀρχὰς ἤδη τοῦ ἔτους μετέβη ὁ Ῥεσίτ μὲ ταμεῖον καλῶς ἐφωδιασμένον εἰς Λάρισσαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἰωάννινα, ἵνα καταπνίξῃ τὰς ἐν Ἠπείρῳ ταραχὰς, εἴτα δὲ προσελκύσας εἰς ἑαυτὸν τοὺς ἐπισημοτέρους τῶν Ἀλβανῶν ὀπλαρχηγῶν εἰσέβαλεν ἁμέσως κατὰ τὸ ἔαρ (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἀπριλίου) διὰ τοῦ Μακρονόρου, ἐκδιώκων εἰς τὰ ὄρη καὶ εἰς Κάλαμον τοὺς φεύγοντας ἐπαρχιώτας τοῦ Βάλτου καὶ τοῦ Ξηρομέρου. Ὁ πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν πόρων τοῦ Ἀχελώου ἀποσταλεῖς στρατὸς ἐλειποτάκτισε, καὶ χωρὶς νὰ εὕρῃ τὴν ἐλαχίστην ἀντίστασιν ἐπαρουσιάσθη ὁ Ῥεσίτ πασᾶς (41/23. 13/25 Ἀπριλίου) ἔμπροσθεν τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ Μεσολογγίου. Ὅλη ἡ ἀνδρεία του συνεκεντρώθη τῶρα εἰς τὴν πολιορκίαν αὐτῆς ταύτης τῆς πόλεως, ἣτις ἄνευ τῆς ἀντιδράσεως τοῦ Ὁμὲρ Βριώνη ἅμα πολιορκηθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ ἤθελεν ὑποκύψει. Ὁ Σουλτάνος ἀναθέσας αὐτῷ τὴν πολιορκίαν, τῷ εἶπεν, « Ἡ τὸ Μεσολόγγιον ἢ τὴν κεφαλὴν σου » ! Ὅθεν καὶ καθ' ὅλον τὸ θέρος δὲν ἐκινήθη ἐκ τῆς θέσεώς του ὁ Ῥεσίτ, καὶ ἠρκέσθη

νά ἐπιβοιθήσῃ τὰ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα κινήματα διὰ 1500 Ἀρναούτων, οἵτινες ὤφειλον νὰ διατηρῶσιν ἐν εὐθείᾳ δι' ὁδῶν οὐδέποτε μέχρι τοῦδε πατηθεῖσων τὴν πρὸς τοὺς πολεμοῦντας Ὀθωμανοὺς συγκοινωνίαν. Διὰ τῆς Λοκρίδος ἐνεφανίσθησαν οἱ Ἀρναοῦται οὗτοι, ὡς ἐξ οὐρανοῦ πεσόντες, παρὰ τὴν Σεργούλαν (17/29 Ἀπριλίου)· ἐντεῦθεν δὲ μετέβησαν εἰς Κράββαρα, ὑπέστρεψαν πρὸς τὸ Μαλανδρίνον, ἐπυρπόλησαν τὴν παρὰ τὸν κορινθιακὸν κόλπον Βιτρινίτσαν, καὶ ἐνέπλησαν πάντας φόβου διὰ τῆς ἀλώσεως τῶν Σαλῶνων, διότι οὐδεὶς ποτε ἐφαντάζετο ἐπίθεσιν ἐκ τοῦ μέρους τούτου. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ὁ Γούρας, ὅστις συνειργάζετο τότε ἀκόμῃ μετὰ τοῦ Ὀδυσσέως, ἀφῆσας μικρὸν ἀπόσπασμα ἔμπροσθεν τῶν Αἰβανάτων ἐφρούρει τὴν πεδιάδα τοῦ Κηφισσοῦ, ὅπου διευθύνετο ἐκ Ζητουνίου ὁ Ἀμπάζ πασᾶς, ὃν καὶ ἐνίκησε (7/19 καὶ 11/23 Ἀπριλίου) παρὰ τὰ Δαούλια καὶ τὸ Τουρκοχώριον, καθ' ἣν στιγμὴν τὰ Σάλωνα κατελαμβάνοντο ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Ρεσίτ. Ὁ Γούρας ὠπισθοχώρησεν εἰς Δίστομον, ἐνθα οἱ Ῥουμελιῶται, οἵτινες ἐκ Κρεμμυδίου κινήσαντες ἐγκατέλιπον τὴν Πελοπόννησον, ἠνώθησαν μετ' αὐτοῦ διαπλεύσαντες τὸν κόλπον ἐν Λουτρακίῳ. Διὰ τοῦ κινήματος τούτου διεκόπη πάλιν ἡ μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς Ἑλλάδος συγκοινωνία καὶ οἱ ἐν Σαλῶνοις Ἀλβανοὶ ἐπολιορκήθησαν ἀμελῶς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ πρὸς ἀνακούρυσιν τοῦ πολιορκουμένου Μεσολογγίου οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἀπόπειραν ἔκαμεν ὁ ἀφθονὰ καὶ χρήματα καὶ τροφὰς λαμβάνων Γούρας, ἔσον καὶ ἂν ἔβλεπε κατεπείγουσαν τὴν ἐνδοξὸν ταύτην ἐπιχείρησιν ἕνεκα τοῦ κινήματος τῶν Ἀλβανῶν. Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ἀνεπαύετο τρόπον τινὰ ὁ πόλεμος καὶ οἱ ἐν Σαλῶνοις Ἀρναοῦται ἀπῆλθον (25/6 Νοεμβρίου) ἐκουσίως καὶ ἀνενόχλητοι εἰς τὰ ἴδια. Ὅθεν ἡ κατὰ τὴν στερεὰν Ἑλλάδα ἐκστρατεία περιωριζέτο σχεδὸν μόνον εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου.

* Ἡ δευτέρα πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου. Εὐρίσκοντο ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, ἐκτὸς τῶν πολιτῶν τῶν δυνατομένων νὰ ὁπλοφορῶσι τρισχίλιοι πολεμισταί, μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν τῶν ὁποίων οἱ γνωστότεροι ἦσαν ὁ Μακρῆς, ὁ Τσόγκας, ὁ

Ἡ Στουρνάρης καὶ ὁ προβεβηκώς τὴν ἡλικίαν Νότης Βότσαρης. Τὰ ὀχυρώματα τῆς πόλεως ἦσαν μετὰ τὴν διακρονὴν καὶ τὰς προσπαθείαις τοῦ Βύρωνος ἐνισχυμένα κατὰ τι ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐμπείρου μηχανικοῦ Κοκκίνη· ἐπὶ τοῦ λιθίνου τειχώματος εἶχον τεθῆ προμαχῶνες, πύργοι καὶ πολεμίςραι, 48 ἦσαν τὰ σιδηρὰ τηλεβόλα καὶ τινὰ ὀβούζια· ἔξωθεν δὲ τῆς τάφρου κατεσκευάσθη ἄμξα ἀρξικμένης τῆς πολιορκίας σκεπαστὴ ὁδὸς, προστατευομένη ὑπὸ ἐπάλξεως. Ἐν ἀρχῇ ἡ πολιορκία δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γείνη εἰμὴ ἀμελῶς, διότι τὰ τηλεβόλα τῆς πολιορκίας περιεμένοντο ἐκ Πατρῶν, ὅθεν ἔμελλον νὰ μετακομισθῶσιν ὑπὸ τοῦ στόλου τοῦ Καπουτάν πασᾶ· ἀλλ' ὁ τῶν ὀθωμανῶν ἀρχιστράτηγος ὀδηγούμενος ὑπὸ Εὐρωπαϊῶν μηχανικῶν, ἐφαίνετο ὅτι διενοεῖτο νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πολιορκίαν καθ' ὅλους τοὺς κανόνας τῆς εὐρωπαϊκῆς τέχνης. (1) Διὰ τῆς βίας διέταξε (25/7 Μαΐου) χριστιανούς ἐργάτας ν' ἀνοίξωσι χάνδακας ἀπέναντι τοῦ προτειχίσματος τοῦ Βότσαρη, τὸ ὁποῖον ἐσχημάτιζε τὸ κέντρον τῆς ἀμυντικῆς γραμμῆς, καὶ νὰ χαράξωσι τὴν πρώτην παράλληλον γραμμὴν καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν ἐκτεταμένων τειχῶν τῆς πόλεως ἐπὶ τριακοσίας ὀργυιάς. Καθ' ὃν δὲ χρόνον (κατὰ τὰς ἀρχάς τοῦ Ἰουνίου) εἶχε τελειώσει κατὰ τὸ ἡμῖς τῆς ἀποστάσεως καὶ ἡ δευτέρα παράλληλος γραμμὴ, ἔλαβεν ὁ πασᾶς τηλεβόλα τινά· ὅθεν καὶ ἠδυνήθη ν' ἀρχίσῃ τὸ πῦρ ἐξ ὀκτῶ τηλεβόλων καὶ τεσσάρων βομβοβρίπτῃρων πρὸ πάντων κατὰ τῶν δύο κυριωτέρων προμαχῶνων, τοῦ Βότσαρη ἐν τῷ μέσῳ καὶ τοῦ Φραγκλίνου, ὅστις ἔκειτο ἐπὶ τῆς δυτικῆς γραμμῆς πλησιέστερος πάντων πρὸς τὸν κεντρικὸν προμαχῶνα, καὶ ἐχωρίζετο ἀπ' αὐτοῦ ὑπὸ μόνου τοῦ πύργου τοῦ Κοραῆ. Οἱ πολιορκούμενοι ἐνησχολοῦντο κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο εἰς τὴν ἀνέγερσιν δευτέρου τειχώματος ἐσωτερικῶς· νῦν δὲ ἐνίσχυσαν τὰ ὀχυρώματα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς διὰ δύο νέων κανονοστοιχιῶν καὶ ἀπῆντων ζωηρῶς εἰς τὸ ἐχθρικὸν πῦρ ἃν καὶ ὀλίγα εἶχον πολεμεφόδια καὶ μικρὰν μόνον ἐλπίδα νὰ λάβωσι τοι-

(1) Ὁρα. Α. Φάβρου (Favre) Ἱστορία τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου. Πάρις. 1827.

αὐτα. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ὁ Ὀθωμανὸς στρατάρχης εἶχεν ἐλευθέραν τὴν πρὸς τὰς Πάτρας συγκοινωνίαν, ὅθεν διηνεκῶς νέα ἐπρομηθεύετο πολεμεφόδια. Οἱ χάνδακές του ἐπροχώρουν ταχέως πρὸς τὸν προμαχῶνα τοῦ Φραγκλίνου καὶ τὸν μνηνοειδῆ πύργον τῆς Ὁραγγίας, ὅστις ἔκειτο πρὸς ἀνατολὰς τῶν ὀχυρωμάτων εἰς τὴν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ προμαχῶνος Βότσαρη ἀπόστασιν, ὅπως ἔκειτο ὁ τοῦ Φραγκλίνου πρὸς δυσμὰς. Πλησίον δὲ τοῦ τελευταίου τούτου προμαχῶνος καὶ ἀπέναντι τῆς κανονοστοιχίας Νορμάννου εἰς ἀπόστασιν 80 ὀργυιῶν, ὁ Ρεσίτ πασᾶς, ὑποβοηθῶν τὴν νεωτέραν πολιορκητικὴν τέχνην διὰ τῆς θαναύσου τέχνης τοῦ ἀρχαίου Πέρσου Ἀρπαγος, ἤρχισε ν' ἀνεγείρῃ παμμέγεθες πρόχωμα τριῶν μέχρι πέντε ὀργυιῶν πλάτους, τὸ ὁποῖον ἐφαίνετο μὲν κατ' ἀρχὰς εἰς τοὺς πολιορκουμένους κανονοστοιχία πρὸς διάβρῃξιν τῶν τειχῶν, βαθμυδὸν ὅμως ἔγεινεν ἄμορφον ὕψωμα, σχηματίζον κατὰ τὸ μέσον τοῦ μήκους του γωνίαν πρὸς τὸν προμαχῶνα τοῦ Φραγκλίνου, πρὸς τὸν ὁποῖον κυρίως ἀπέβλεπεν.

Διαρκούσης τῆς τρομερᾶς ταύτης καὶ πολυχρονίου προπαρασκευῆς οἱ ἐντὸς τῆς πόλεως ἦγοντο καὶ ἐφέροντο ὑπὸ διαφόρων αἰσθημάτων καὶ ἐντυπώσεων. Ἀνυπομόνως περιέμενον τὴν ἐπικουρίαν τοῦ στόλου των, ἀλλ' ὁ στόλος δὲν ἐφαίνετο. Ἡ ἐπ' ἀνόδου τῶν Ρουμελιωτῶν ἐκ τῆς Πελοποννήσου ἀνεπτέρου τὸ θάρρος των, ἀλλὰ γνωρίζοντες αὐτοὺς ἐνησχολημένους πρὸ τῶν Σαλῶνων ἐνόουν ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἐλπίζωσιν εἰς τὴν συνδρομὴν των. Μόλις δὲ ἐνεθάρρουν αὐτοὺς ὀλίγον (28/10 Μαΐου) ἡ ἐμφάνισις μικροῦ ὑδραϊκοῦ στολίσκου ὑπὸ τὸν Νέγκαν, ὅτε ἀμέσως πάλιν κατεβλήθησαν μαθόντες τὴν πτώσιν τῆς Πύλου, ἧς πάλιν ἱκανοποίησις ἦτο ἡ λαμπρὰ παρὰ τὸν Καφηρέα νίκη τοῦ Σαχτούρη, ὅστις κατὰ τὴν ὑπερβολικὴν τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἐκθεσιν ἐλέγετο ὅτι κατέστρεψε τὰ ἐχθρικά πλοῖα καὶ σὺν αὐτοῖς 500 τηλεβόλα, 20 χιλιάδας σφαιρῶν καὶ 1500 βαρέλια πυρίτιδος, τὰ ὁποῖα ἐπέμποντο τῷ Ρεσίτ πασᾶ. Ἔτι δὲ καὶ ἡ ἀφίξις ἐπικουρικοῦ στρατοῦ ἐκ τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τὸν Μῆτσαν Κοντογιάννην καὶ τὸν Λάμπρον Βέικον ἐνεθάρρυνε τοὺς ἐν Μεσολογγίῳ Ἕλληνας. Ἐν το-

σούτω ἐξηκολούθει ὁ πολιορκητὴς τὰς γιγνντιαίς αὐτοῦ προπαρασκευάς. Ὅσῳ παρήρχοντο αἱ ἡμέραι τοσοῦτω δυσκολώτερον ἡδυνάτό τις νὰ ἐννοήσῃ κατὰ τίνος μέρους κυρίως ἀπέβλεπον αἱ προσπάθειάι του· διὰ τῶν παραλλήλων αὐτοῦ γραμμῶν περιέβαλεν ὅλους τοὺς προμαχῶνας καὶ ἐπυροβόλει κατ' αὐτῶν πανταχόθεν. Τῇ 8/20 καὶ 9/21 Ἰουνίου ἀπεπειράθη, ἀλλ' εἰς μάτην, νὰ κυριεύσῃ ἐξ ἐφόδου τὰς κανονοστοιχίας τοῦ Σαχτούρη καὶ τοῦ Κυριακούλη, οἵτινες περιέκλειον πρὸς δυσμὰς τὰ ὀχυρώματα τῆς παραλίας καὶ τῆς νήσου Μαρμαροῦς· ἄλλοτε πάλιν ἐφαίνετο, ὅτι διανοεῖτο νὰ προσβάλῃ πρὸς ἀνατολὰς τὸν μηννοειδῆ πύργον τῆς Ὀραγγίας καὶ τοὺς προμαχῶνας τοῦ Μακρῆ καὶ τοῦ Ρήγα ἀμφοτέρωθεν· ἄλλοτε ἐφαίνετο ὅτι ἠπειλεῖτο ὁ κυρίως προμαχὼν τοῦ Φραγκλίνου, μέχρι τῆς τάφρου τοῦ ὁποίου εἶχε προχωρήσει ἤδη τὸ τεῖχος αὐν καὶ οἱ πολιορκούμενοι ἐξετέλεσαν ἐπιτυχῇ ἔξοδον (20/2 καὶ 21/3 Ἰουλίου)· καὶ ἄλλοτε τέλος ἡδυνάτό τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἐπρόκειτο περὶ γενικῆς ἐφόδου καθ' ὅλης τῆς ἐκτεταμένης γραμμῆς. Πολὺ ὅμως περισσώτερον παρὰ διὰ τῶν προπαρασκευῶν τούτων κατέστη ἡ θέσις τοῦ Μεσολογγίου ἐπισφαλῆς διὰ τῆς ἀφίξεως τοῦ τουρκικοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Καπουτάν πασᾶν, ὅστις κατὰ τὸν τελευταῖον ἐκ Σούδας διὰ πλουν συνώδευσε τὸν Χουσσείν βέην μέχρι τῆς Πύλου καὶ νῦν ἐκεῖθεν ἐλθὼν (4/16 Ἰουλίου) ἐξεδίωξε τὸν μικρὸν σολίσκον τῶν Ἰδραίων, ὅστις ἦτο ἡγκυροβολημένος ἔμπροσθεν τῆς πόλεως. Ὁ τουρκικὸς στόλος πρὸς μὲν τὸν πολιορκητὴν ἔφερεν ἄφθονα χρήματα καὶ πολεμεφύδια, τοὺς δὲ πολιορκουμένους Ἕλληνας ἠπειλεῖ διὰ τῆς στερήσεως πάντων τῶν ἀναγκαίων. Ὁ δὲ ἐν Πάτραις Ἰουσοῦφ πασᾶς παρεχώρησε καὶ 36 ἀλιτενεῖς λέμβους, οἵτινες πέραν τοῦ φρουρίου Βασιλαδίου εἰσέπλευσαν εἰς τὰ τενάγη, ἐπλησίασαν τὴν πόλιν μέχρι τῆς νήσου Σκύλλης καὶ ἐπυροβόλουν κατ' αὐτῆς καὶ ἐκ τῆς θαλάσσης. Εὐτυχῶς δὲ ἡ μικρὰ ἐπιτυχία τῆς μεταφορᾶς πολεμεφιδίων εἰς τὸν ἀρχιστράτηγον ἐτύφλωσε τοσοῦτον τοὺς Τούρκους, ὥστε τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ στόλου ἀπέπλευσε πάλιν ἀφίνων μικρὸν μόνον ναυτικὸν ἀπόσπασμα. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες κύριοι μέιναντες τοῦ

Βασιλαδίου, καὶ προσατευόμενοι ὑπὸ τῶν τηλεβολογασίων τῆς ἀκτῆς κατὰ τῶν λέμβων, διετήρησαν ἀνοικτὴν τὴν πρὸς τὸ Ἀνατολικὸν συγκοινωνίαν. Ἀλλὰ τοσούτῳ ἐγγύτερος ἐπέκειτο ὁ ἐκ μέρους τῆς ξηρᾶς κίνδυνος. Μετὰ τὰ νέα αὐτοῦ τηλεβόλα ἀνῆγειρεν ὁ Ῥεσίτ πρὸς ἀνατολὰς κανονοστάσιον τῶν 60 λιτρῶν· τὸ πρόχωμα δὲ ἐπλησίασε μέχρι τοῦ προμαχώνος τοῦ Φραγκλίνου, τοῦ ὁποίου τὰς τάφρους ἤργισαν οἱ ἐχθροὶ νὰ χώνωσι (2/14 Ἰουλίου), καθ' ὃν χρόνον εἶχον τελειώσει καὶ ἔμπροσθεν τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους τὴν τρίτην παράλληλον γραμμὴν, καὶ προστατευόμενοι ὑπὸ προχείρων προχωμάτων ἐπλησίαζον εἰς τὴν κεκαλυμμένην ᾄδον. Πρὶν δὲ ἀποπερατωθῶσιν ἐντελῶς αἱ πρὸς τὴν ἔφοδον προπαρασκευαί, προσῆλθεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ὁ Ταχίρ πασᾶς, (11/23 Ἰουλίου) ὁ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ παλαιὸς ὑπηρέτης, φέρων προτάσεις περὶ παραδόσεως. Ἀρνηθέντων τῶν Ἑλλήνων νὰ τὰς δεχθῶσιν, οἱ πολιορκηταὶ ἀνετίναξαν εἰς τὸν ἀέρα (16/28 Ἰουλίου) τὴν ἔμπροσθεν τοῦ προτειχίσματος τοῦ Βότσαρη ὑπόνομον, καὶ διὰ τοῦ σχηματισθέντος ρήγματος ὥρμησαν εἰς ἔφοδον. Μετὰ τοῦτο νέαι ἐγένοντο προτάσεις περὶ διαπραγματεύσεων (18/30 καὶ 19/31 Ἰουλίου) καὶ νέαι ἔφοδοι καὶ ἄμυναι (21/2 Αὐγούστου), αἱ δ' ἀμφοτέρωθεν ἐρεθισμοὶ καθίσα πεισματωδεστάτας. Ὁ Κιουταγῆς ὑπέθεσεν ὡς ἐκ τῆς ἀναβολῆς τῆς ἀπαντήσεως εἰς τὴν τελευταίαν αὐτοῦ πρότασιν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἦσαν πρόθυμοι νὰ παραδοθῶσι, διὸ καὶ ἐπρότεινεν αὐτοῖς, νὰ τοῦ παραδώσωσι πρῶτον μίαν τῶν πυλῶν καὶ δύο κανονοστάσια. Ἀλλ' ὁ ἀνδρεῖος Βεΐκος ἀπήντησε διὰ τοῦ ἀπεσταλμένου Ταχίρ πασᾶ ὅτι τοῦτο δὲν γίνεται, καὶ ἔπεμψε μάλιστα καὶ πρὸς ἐμπαιγμὸν φιάλας τινὰς βωμίου διὰ τοὺς Τοῦρκους σηματοφόρους κατὰ τὴν ἔφοδον. Ὑπόνομος ἐκραγεῖσα ὑπὸ τὸ προτειχισμα τοῦ Φραγκλίνου ἦτο τὸ σύνθημα τῆς ἐφόδου, ἥτις ἐγένετο συγχρόνως καὶ κατὰ τοῦ προμαχώνος τοῦ Βότσαρη ἐν τῷ κέντρῳ καὶ τοῦ κανονοστασίου τοῦ Μακρῆ πρὸς τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ μέρος, καὶ κατὰ τοῦ προφράγματος τοῦ Μονταλχυμβέρτου, ὅπερ ἀπετέλει τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῶν ὀχυρωμάτων, καὶ κατὰ τοῦ πρὸς δυσμὰς κανονοστασίου τοῦ Σαχτούρη. Καὶ πάλιν ἀπεκρούσθησαν οἱ Τοῦρκοι.

μετὰ τριῶρον σχεδὸν μάχην, ἀπολέσαντες πεντακοσίους ἄνδρας. Διὰ τοὺς ἀνδρείους ὅμως Ρουμελιώτας, οἵτινες διὰ τῆς γενναίας αὐτῶν ἀμύνης «τῆς ἱερᾶς ταύτης πόλεως» κατήσχυναν μεγάλως τὴν ἄνανδρον ὑπεράσπισιν τῶν Πελοποννησίων κατὰ τοῦ Ἰβραήμ πασᾶ, αἱ νίκαι αὐταὶ ἦσαν νίκαι ἐπικίνδυνοι, νίκαι τοῦ Πύρρου. Αἱ ἀντιστάσεις αὐταὶ ἐξήντηλσαν ἐντελῶς τὰ ὀλίγα τῶν Ἑλλήνων πολεμεφῶδια. Μετὰ τὴν τελευταίαν ἔφοδον δὲν τοῖς ὑπελείποντο εἰμὴ δύο μόνον βαρέλια πυρίτιδος. Ἐὰν ἐπανελαμβάνετο τοιαύτη ἔφοδος, οἱ Ἕλληνες κατεστρέφοντο ἐντελῶς. Κατ' αὐτὴν ὅμως τὴν στιγμὴν ἐφάνη ἔμπροσθεν τῆς πόλεως ὡς οὐρανία τις ἐπικουρία ὁ Ἑλληνικὸς στόλος. Οἱ ἐν Ἰδρᾷ καὶ Σπέτσαις βάναισσι καὶ ἄγριοι ναῦται, θέλοντες νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς ἀπηλπισμένης τῶν ἀδελφῶν τωυθέσεως, ἠρνήθησαν νὰ ἐπιβῶσι τῶν πλοίων, ἐὰν οἱ μισθοὶ των, ἀϋξηνθέντες ἤδη μέχρις 6 καὶ 7 ταλλήρων κατὰ μῆνα, δὲν ἐδιπλασιάζοντο καὶ ἐὰν δὲν τοῖς ἐπροπληρώναντο καὶ δύο μηνιαῖα. Τότε ἐν καιρῷ τῷ δέοντι (8/20 Ἰουλίου) ἤλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα νέα τις δόσις τοῦ δανείου, καὶ οὕτως ἤδυνήθη ἡ κυβέρνησις νὰ ἐξαγοράσῃ καὶ νὰ πληρώσῃ τὸν πατριωτισμὸν τῶν νησιωτῶν. Ὁ Μισαούλης καὶ ὁ Σαχτούρης εὐρίσκοντο ἤδη εἰς τὰ ὕδατα τῆς Κεφαλληνίας (17/29 Ἰουλίου) πρὸ τῆς τελευταίας τῶν Ὀθωμανῶν ἐφόδου, τὴν δὲ ἐπισύσαν μετὰ τὴν ἔφοδον (22/3 Αὐγούστου) ἀπέκοψαν ἐν καιρῷ νυκτὸς τῷ πρὸ τοῦ Μεσολογγίου εὐρισκομένῳ ἐχθρικῷ στόλῳ τὸν ἄνεμον, διεσκόρπισαν τὴν πρῶταν μίαν παρὰ τὴν ἀκτὴν ἠγκυροβολημένην ναυτικὴν μοῖραν, καὶ περὶ τὴν μεσημβρίαν ἐπέπεσον κατὰ τοῦ κέντρου τοῦ στόλου, ἐν γραμμῇ πολεμικῇ εὐρισκομένου. Οἱ Μεσολογγῖται ἔβλεπον τὰ γινόμενα ἐν πυρετώδει ἀνυπομονησίᾳ, πῶς τρία πυρπολικά ἐπειρῶντο νὰ προσβάλῃσι τὴν ναυαρχίδα. Τὰ πυρπολικά ταῦτα δὲν ἔσχον μὲν ἄμεσον ἀποτέλεσμα, ἀλλ' ὁ Καπουτὰν πασᾶς τοσοῦτον ἐθορυβήθη ὑπὸ τῆς παρατόλμου ταύτης ἐφόδου, ὥστε οὐ μόνον δὲν ἐξηκολούθησε τὴν μάχην, ἀλλὰ καὶ ἀπέπλευσε μετὰ τοῦ στόλου του, καὶ κατὰ τὸν ἀπόπλουον αὐτοῦ οὐδαμοῦ ἔμεινε, μέχρις οὗ ἔφθασεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Ἐνθαῤῥυνθέντες

ἐκ νέου, ἐφωδιασμένοι μὲ ὅλα τὰ ἀναγκῆα, καὶ ἐλεύθεροι ἀπὸ τὸ μέρος τῆς θαλάσσης, διενεώθησαν οἱ πολιορκούμενοι νὰ ἐλευθερωθῶσι καὶ ἐκ μέρους τῆς ξηρᾶς, καὶ συνεφώνησαν μετὰ τοῦ Τσαβέλλα καὶ τοῦ Καραϊσκάκη, τῶν ἀρχηγῶν τῶν πρὸ τῶν Σαλῶν Ῥομελιωτῶν, οἵτινες εἶχον ἔλθει τώρα πρὸς δυσμᾶς, νὰ ἐπιχειρισθῶσιν ἔφοδον κατὰ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Ῥεσίτ πασᾶ καὶ συγχρόνως καὶ κατὰ τῶν εἰς τὰ τενάγη λέμβων τοῦ Ἰουσοῦφ πασᾶ. Δοθέντος τοῦ γενικοῦ συνθήματος (25/6 Αὐγούστου) ἐπέπεσον οἱ Ῥομελιῶται, πεντακόσιοι τὸν ἀριθμὸν, ἐν καιρῷ νυκτὸς ἀπὸ τοῦ ὄρους κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου, ἐν ᾧ χίλιοι Μεσολλογῖται ἀπὸ τοῦ μέσου καὶ ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν προμαχώνων εἰσέβαλον εἰς τὰ ἐχθρικά ὀχυρώματα, καὶ ἐξεδίωξαν τοὺς Τούρκους ἐκ τεσσάρων κανονοστασίων. Οἱ ἐκδιωχθέντες οὗτοι συνεκεντρῶντο ἔτι ἐν τῷ κατατεταραγμένῳ στρατοπέδῳ, ὅτε νέα στίφη φυγάδων, κηλιδωμένων ὑπὸ βορβόρου καὶ αἵματος προσέδραμον ἐκ τῆς παραλίας, ἐνθα αἱ λέμβοι τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου ἐπέπεσον διὰ τῆς διώρυγος τοῦ Βασιλαδίου κατὰ τῶν τουρκικῶν κανονοφόρων καὶ πάντα ἐξ αὐτῶν συνέλαβον, τῶν δὲ λοιπῶν ἔσυρον τὰ πληρώματα ἐπὶ τῆς παραλίας, καταφυγόντα ἔπειτα εἰς τὸ στρατόπεδον διὰ μέσου τῶν λιμναζόντων καὶ ἀκαθάρτων ὑδάτων. Ὁ Κιουταγῆς ἠθέλησε νὰ ἐκδικηθῇ διὰ τῆς πρὸ πολλοῦ προπαρσκευαζομένης γενικῆς ἐφόδου. Τὸν προμαχῶνά του, ὃν ὁ Κοκκίνης (ὑπαινιττόμενος τὸ τύριον ὕψωμα Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου) ὠνόμασε τὸ «*ὑψωμα τῆς ἐρώσεως*», ἔστησεν ὁ Ῥεσίτ πλησιέστατα τοῦ προτειχίσματος τοῦ Φραγκλίνου καὶ εἰς τοιοῦτον ὕψος, ὥστε ὑπερέχων τῶν ἐπάλξεων τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀχυρώματος ἐξουσίαζεν αὐτὸ ἐντελῶς. Ὅθεν οἱ Τούρκοι ἐκυρίευσαν νῦν τὸ προτειχισμα, ὅπερ ἦτο πλέον ἀδύνατον νὰ κρατηθῇ, ἀλλ' ὅπισθεν αὐτοῦ ἀπήντησαν νέας τάφρους, νέα τεῖχη, νέας ἐπάλξεις, ὧν τὰ τηλεβόλα ὁμοῦ μὲ τὰ ἀμφοτέρωθεν κανονοστάσια προσέβαλλον τὸ ἀνάχωμα τοῦ ὕψους αὐτῶν καὶ τὰς ἐπάλξεις των. Ὑπὸ διηνεκῇ βομβοβολισμὸν εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μόνων ὀργυιῶν ἐγένοντο ἐνταῦθα ἐπὶ 15 ὅλας ἡμέρας ὑπεράνθρωποι σχεδὸν προσπά-

θελαι, ποῖον τῶν δύο ἀντιφερομένων μερῶν νὰ ὑπερβάλῃ τὸ ἕτερον διὰ ὑψώσεως τῶν τειχῶν, καὶ διὰ τῆς ἀνεγέρσεως νέων πολιορκητικῶν καὶ ἀμυντικῶν ὀχυρωμάτων. Οἱ Ἕλληνες κατῴρθωσαν νὰ ὑπερτερήσωσι τῶν ἐχθρῶν ἀνατινάζαντες εἰς τὸν ἀέρα (19/31 Αὐγούστου) ὑπόνομον, μὲ τρεῖς βόμβας τοῦ μεγαλειτέρου μεγέθους πεπληρωμένην, ἣν ἔσκαψαν ὑπὸ τὴν ἄκραν τῶν ἐχθρικῶν ἐπάλξεων, καὶ συγχρόνως συσσωματωμένοι ἐξορμήσαντες νὰ κυριεύσωσι πάλιν καὶ τὸ προτείχισμα τοῦ Φραγκλίνου καὶ τὰ ὀπισθεν αὐτοῦ ὀχυρώματα, καὶ νὰ καταλάβωσι μάλιστα καὶ τὴν ἄκραν τοῦ «ὕψωματος τῆς ἐνώσεως». Ἀλλ' ὁ ζῆλος τοῦ Τούρκου στρατάρχου δὲν εἶχεν ἔτι ἐξαντληθῇ. Ἐνίσχυσε τὸ ὕψωμα διὰ νέων ὀχυρωμάτων καὶ ἀνήγειρε μεταξὺ τοῦ πύργου τοῦ Κοραῆ καὶ τοῦ Φραγκλίνου νέον ὕψωμα κατὰ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τοῦ προμαχώνος τούτου· εἶτα δὲ προπαρεσκευάσθη εἰς νέαν ἐφοδον. Ἀλλ' ὁ στρατὸς του, ὅστις μαστιζόμενος ὑπὸ ἐπιδημιῶν ὑπέφερε πλείστας ὕσας κακουχίας, εἶχεν ἀποθαρῃνθῇ περισσότερον αὐτοῦ· οἱ Ἀλβανοὶ, μὴ ἀρκούμενοι κατὰ τὴν παλαιάν αὐτῶν ἑξιν εἰς τὰ ἀποτελέσματα, ἐστασίαζον καὶ ἐλειποτάκτουσαν πρὸ πολλοῦ ἥδη· ἐθоруδῆθησαν δὲ καὶ ὑπὸ τῆς ἀγγελίας, ὅτι κίνδυνος ὑπῆρχε μὴ ἀποκοπῶσιν ἐν Βάλτω αἱ πρὸς τὰ νῶτά των συγκοινωνίαι. Ὅθεν ἠναγκάσθη ὁ στρατάρχης ν' ἀναβάλῃ τὴν ἐφοδον. Οἱ Ἕλληνες ἐνισχυθέντες (7/19 Αὐγούστου) διὰ νέων σωμάτων ὑπὸ τὸν Κίτσον Τσαβέλλαν, Γεώργιον τὸν Βαλτινὸν καὶ τὸν Κώσταν Φωτομάραν, ἀπεφάσισαν νὰ προλάβωσιν αὐτόν. Ἐμπροσθεν τοῦ προτειχίσματος τοῦ Φραγκλίνου ἔσκαψαν βαθεῖαν ὑπόνομον κατὰ τοῦ νέου ἐχθρικοῦ προμαχώνος. Τὸ σύνθημα ἔμελλε νὰ δώσῃ ἡ ἔκρηξις ἐλαφρᾶς ὑπονόμου ἵνα ὁ ἐχθρὸς ἐλκυσθῇ πρὸς τὴν κυρίαν ὑπόνομον, ἣτις τῷ ᾗτο ἔσκαμμένη. Ἐκραγείσης λοιπὸν τῆς ψευδοῦς ταύτης ὑπονόμου (9/21 Σεπτεμβρίου) ὤρμησαν οἱ Τούρκοι περιμένοντες ἐξοδον πρὸς τὴν προφυλακὴν· εἰς τινὰ μέρη ἐγένετο εἰς μάτην ἐφοδος, μετὰ μεσημβρίαν δὲ ἐπέτυχον οἱ Ἕλληνες τοῦ σκοποῦ των, νὰ σύρῃσι δηλ. τοὺς ἐχθροὺς ἐπὶ τῆς ὑπονόμου, ἣτις ἐκραγείσα ἀνετίναξεν εἰς τὸν ἀέρα τὸ ἄνω μέρος τοῦ ὕψωματος καὶ πλη-

θος ἄπειρον Ὀθωμανῶν. Μετ' οὐ πολὺ (4/13 Ὀκτωβρίου) κατέστρεψαν οἱ πολιορκούμενοι διὰ νέας ὑπονόμου σχεδὸν ὅλον τὸ ἐπίλοιπον μέρος τοῦ μεγάλου ὑψώματος. Αἱ ἦτται αὐταὶ ἔθεσαν τέλος εἰς τὴν τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους ἐκστρατείαν τῶν Τούρκων. Ἀπόσπασμα Ἀλβανῶν, ἐξρατοπεδευμένον ἔμπροσθεν τοῦ Ἀνατολικοῦ, ἀπῆλθεν αὐθαιρέτως εἰς τὰ ἴδια. Αἱ ἐπιδημίαι ἐλάβανον ἑσημέραι περισσοτέραν ἔντασιν, καὶ ὁ ἀγέρωχος τοῦ Ὀθωμανοῦ στρατάρχου στρατὸς εἶχεν ἐλαττωθῆ κατὰ τὸ ἥμισυ. Ἀλλ' ἡ ἀπειλὴ τοῦ Σουλτάνου ἠνάγκασε τὸν Ῥεσίτ πασᾶν νὰ διαχειμάρσῃ μετὰ τῶν εὐπειθῶν ἀσιατικῶν ταγμάτων πρὸ τῶν τειχῶν τοῦ Μεσολογγίου, ὡχυρωμένων ὀπισθεν τῶν ἐξωτερικῶν προμαχώνων, ἐν οἷς τοσοῦτον συνεκεντρώθη ὁ Ῥεσίτ, ὥστε οἱ Ἕλληνες δὲν ἐτόλμων νὰ τὸν προσβάλωσιν ἐκεῖ. Ἐὰν ἐγίνωσκον πόσῃ ἐπιμονὴν κατέβαλλεν ὁ Σουλτάνος εἰς τὴν ἄλωσιν τοῦ φρουρίου τῶν, ἤθελον ἴσως μεταχειρισθῇ πᾶν μέσον ὅπως ἐντελῶς ἐκδιώξωσι τοὺς ἐχθρούς. Ἀνήσυχος διὰ τὴν ἔκθεσιν τῆς ἀποτυχούσης ἐκστρατείας, προσεκάλεσεν ὁ Σουλτάνος τὸν πρῶτον Σιλιχτάρην τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, Ἰβραῖμ βέην, εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως μάθῃ παρ' αὐτοῦ τὰς αἰτίας τῆς ἀποτυχίας γενικῶς καὶ ἰδίως τῆς δυσαρρεσκείας τῶν Ἀλβανῶν. Ὁ ἐρωτηθεὶς ἀπήντησεν, ὅτι τὸ μόνον τὸ ὁποῖον ἤθελε παρακινήσει τοὺς Ἀλβανοὺς εἰς θυσίας, εἶναι ἡ ἐγκατάστασις τῶν δύο ἐγγόνων τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, οἵτινες ἀνετράφησαν ὑπὸ τὰ βλέμματα τοῦ Σουλτάνου. Ἐφαίνετο ὅτι ἡ Πύλη ἐζήτηι μέσον, δι' οὗ νὰ δυνηθῇ νὰ κυριεύσῃ τὸ Μεσολόγγιον καὶ ἄνευ τῆς μισητῆς συνδρομῆς τοῦ ὑπερόπτου Αἰγυπτίου. Τοῦτο ὁμῶς τὸ μέσον, νὰ ἀνυψωθῶσιν οἱ ἔκγονοι ἐνὸς ἀποστάτου ὅπως ἀπομακρυνθῶσιν οἱ τοῦ ἐτέρου, δὲν ἦτο ἀρεστὸν τῇ Πύλῃ. Ἐστάλησαν ἔκτακτοι ἀπεσταλμένοι, ὅπως ἐγκαθιδρύσωσι τὸν Ἰβραῖμ πασᾶν γενικὸν διοικητὴν τῆς Πελοποννήσου, ἐξομαλύνωσι τὰς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ πασᾶ τῶν Πατρῶν διαφορὰς καὶ κατευνάσωσι τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ στρατάρχου ἀντιζηλίαν. Ἐν μέσῳ δὲ χειμῶνι ἐγένοντο διαρκεῖς προπαρασκευαί, ὅπως ἅπασαι αἱ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν τουρκικαὶ καὶ αἰγυπτιακαὶ δυνάμεις

γνωμέναι ἐπιχειρήσωσι τὴν ἄλωσιν τοῦ ἀτιθάσου Μεσολογγίου. Ἐσωτερικῶς
 Πρῶτον ἤδη κατὰ τὸ ἐνεστὼς ἔτος διήγαγον οἱ ἐχθροὶ τῆς^{κη} κατὰ-
 Ἑλλάδος τὸν χειμῶνα ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους, συν-^α Ἑλλάδος.
 δέοντες τρόπον τινὰ δύο θερινὰς ἐκστρατείας διὰ διαρκεῖς πολε-
 μικῆς ἐνεργείας. Οὐδέ ποτε μέχρι τοῦδε μετὰ τὰς προσπαθείας
 τῶν Ὀθωμανῶν ἔκλινε τοσοῦτον ὑπὲρ αὐτῶν ἢ πλάστιγξ τῆς ἀ-
 μοιβαίας τοῦ πολέμου τύχης, ἢ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἀμφιρρέπῃς
 δικτελέσασα. Ὅτε κατὰ τὸ θέρος ὁ μὲν Ἰβραήμ πασᾶς ἴσταντο ἔμ-
 προσθεν τοῦ Ναυπλίου, ὁ δὲ τουρκικὸς στόλος ἔμπροσθεν τοῦ
 Μεσολογγίου, πλήρης χαρᾶς ἐτέρπετο ὁ Μεττερνίχος εἰς τὴν ἀ-
 γωνίαν τῆς ἐπαναστάσεως, οἱ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει διπλω-
 μάται ἐθεώρησαν τὴν Ἑλλάδα ἡττηθεῖσαν, καὶ αὐτὸς ὁ πρέσβυς
 τῆς Ῥωσσίας ἐκήρυξεν, ὅτι οὐδεμία πλέον ἐλπίς ὑπῆρχε· καὶ ὑπο-
 κριταὶ μισέλληνες προέλεγον μετ' εὐσπλαγχνίας προσπεποιημένης
 τὴν πτώσιν τῆς Ἑλλάδος. Καὶ τότε δὲ καὶ ἡ ἐξασθένησις τῶν Ἑλ-
 λήνων εἶχε προχωρήσει μέχρις ἀποθάρσυνσεως καὶ οἱ ἀποθάρσυν-
 σις μέχρις ἀπελπισίας. Οἱ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐν Ναυπλίῳ
 διαμένοντες ξένοι ἀπεικόνιζον διὰ ζοφερῶν χρωμάτων τὴν ἐν αὐτῇ
 ἐπικρατοῦσαν ἀνήκουστον σύγχυσιν, καὶ ὠνόμαζον τὴν πρωτεύου-
 σαν ταύτην τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως Βαβυλῶνα τῶν διαφόρων
 τυχοδιωκτῶν καὶ «ἀγγεῖον ἀκαθαρσιῶν καὶ δυσωδίας.» Τὸ Ναύ-
 πλιον, τόπος φύσει νοσώδης, γέμον ἤδη στρατιωτῶν, ξένων,
 προσφύγων, πειναλέων τυχοδιωκτῶν καὶ ἐπαιτῶν, παρίστα σκη-
 νὴν τῆς ἐσχάτης ἀθλιότητος. Ἐξώθεν τῶν τειχῶν ἴσταντο αἱ σκη-
 ναὶ τῶν ἐκ Τριπόλεως καὶ Ἀργους προσφύγων, τοῖς ὁποίοις δὲν
 ἐπιτρέπετο ἡ εἴσοδος ἵνα μὴ ἐξαπλωθῇ περισσότερο ἢ ἐπικρα-
 τοῦσα ἡδη ἐπιδημία. Ἐσωτερικῶς δὲ ἡ πόλις ἦτο πεπληρωμένη
 ὀπλοφόρων ἐν ἅλῃ τῇ δυσωδίᾳ τῆς ἐνδυμασίας των καὶ τῶν ὀ-
 πλων, καὶ ἀτάκτου στίφους περιτριμμάτων, παρ' οὗ ἀνὰ πᾶσαν
 στιγμὴν ἠπειλεῖτο ἡ πόλις νὰ λεηλατηθῇ. Ὁ ἀῆρ ἦτο μεμο-
 λυσμένος ὑπὸ τῶν ἀσθενῶν, δι' οὓς νοσοκομεῖα δὲν ὑπῆρχον,
 ὑπὸ τῶν πολλῶν σηπομένων τουρκικῶν πτωμάτων, ὧν τὴν
 ταφὴν αἱ προλήψεις διεκώλυον. Καθ' ὅλας τὰς ὁδοὺς συνω-

θοῦντο ἄνθρωποι πεινῶντες, οἵτινες καὶ ἂν ἀπέφευγον ἔτι τὸν ἐχθρὸν, εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν τύχην τρομερωτέραν, τὴν σιτοδείαν, διότι κατὰ τὸ ἐνεστώσῃ ἔτος οὔτε λόγος ὑπῆρχε περὶ καλλιέργειας τῶν γαιῶν τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, ὡς καταστραφείσης διὰ μιᾶς πάσης τῆς ἀναπτύξεως τῆς χερσονήσου, ἔνθα κατὰ τὰ τρία τελευταῖα ἔτη εἶχεν αὐξηθῇ κατὰ τὸ τρίτον ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς. Ἡ Κυβέρνησις ἦτο ἀποτεθαρρμένη, ἐςερημένη συμβουλῆς, μισητῇ, περιπεφρονημένη, ἐκατηγόρειτο δὲ πανταχόθεν καὶ ἀντεπολιτεύετο ὑπὸ ἀνθρώπων, οὓς αὐτὴ πάλιν ἐκατηγόρει, καὶ οἵτινες ἀντεφέροντο κατ' ἀλλήλων, καὶ ἐν οἷς, ὅπερ τὸ χεῖριστον, ἕκαστος εἶχε τὸ αὐτὸ δικαίωμα νὰ ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ ἄλλου. Οἱ ναῦται ἐκατηγόρουν τοὺς πλοίαρχους, οὗτοι δὲ πάλιν τοὺς ναύτας, ὅτι ἐσφετερίζοντο πλείονα παρ' ὅ,τι τοῖς ἀνῆκεν, ἀμφοτέρω παλιν ἐμέμφοντο τὴν κυβέρνησιν, ὅτι ἐκράτει δι' ἑαυτὴν χρήματα τοῦ δανείου· ἡ κυβέρνησις ἐκατηγόρει τοὺς ναυτικούς, ὅτι ὠφελοῦντο ἐκ τῆς δυσχεροῦς θέσεως τῆς πατρίδος ὅπως πλουτήσωσι διὰ τῆς ἀπαιτήσεως τῶν μισθῶν, καὶ τοὺς ἀξιωματικούς τῆς ξηρᾶς, ὅτι εἰς τὰς μερίδας καὶ τοὺς μισθοὺς ἐπολλαπλασίαζον ἀναισχύντως καὶ πέραν τῆς ἀληθοῦς δυνάμεως τὸν ἀριθμὸν τῶν σωμάτων των. Ἐν τῇ τρομερᾷ ταύτῃ τῶν πραγμάτων καταστάσει ἀπεθαρρύνοντο καὶ οἱ καρτερικώτεροι τῶν ἀρχηγῶν, οἷος ὁ Ἰψηλάντης. Οὐδεμίαν εἶχε πλέον ἐπιβρόχην ἢ γοητεία τοῦ γέροντος Κολοκοτρώνου· ἡ διάθεσις τῶν στρατιωτῶν ἦτο καταβεβλημένη· ὁ πατριωτισμὸς εἶχε ἐντελῶς νεκρωθῇ. Οἱ Ἰδραῖοι ἐσκέπτοντο νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν νῆσον των καὶ ν' ἀπέλθωσιν εἰς τὴν Ἀμερικήν. Πρῶτον ἤδη ἐξέπεμπον οἱ ἄθλιοι καὶ ἄστεγοι πρόσφυγες κατὰ τῶν πρωταιτίων τῆς ἐπαναστάσεως· ἄλλοι πάλιν ἐκατηγόρουν πικρῶς τὸν Κοραῖν, τὸν Μουστοξύδην, τὸν Καποδίστριαν κ. ἄλ', τοὺς ἀγιάσαντας διὰ τῆς συμπτύξεως των τὴν ἐπανάστασιν, καὶ εἶτα ἐγκαταλιπόντας αὐτοὺς, διότι τοῖς ἐφαίνετο πρόωρος, καὶ ἀρνούμενους βοήθειαν εἰς τοὺς ἀπηλπισμένους ἀδελφούς των ἀφ' οὗ πλέον εἶχε ριφθῇ ὁ κύβος, ὃν οὐδεὶς ἠδύνατο πλέον ν' ἀναχαιτίσῃ. Πανταχόθεν ἐζητεῖτο σω-

τηρία, πανταχόθεν ἤκούοντο κραυγαὶ περὶ βασιλείας, περὶ προ-
στάτου, περὶ δικτάτορος. Ὁ Κολοκοτρώνης ἠδύνατο ν' ἀναδειχθῇ
τοιούτος, ἐὰν δὲν τὸν ἐγκατέλειπεν ἡ τύχη του, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀ-
πότεροι καὶ ὅλως ξένοι ἤθελον εἶσθαι δεκτοὶ ἀσμένως. Τοσοῦτον
εἶχεν ἐκλείψει ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους πᾶσα ἐλπίς καὶ πᾶσα
πεποίθησις κατὰ τὴν τρομερὰν ἐκείνην κρίσιν, ὅτε ὁ Ἰβραῖμ πασᾶς
εὗρίσκετο ἔμπροσθεν τοῦ Ναυπλίου. Ἀλλὰ κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν
στιγμὴν τῆς ἐσχάτης ἀπελπισίας μετεβλήθη αἴφνης, ὡς ὑπεδεί-
ξαμεν ἀνωτέρω, ὡς διὰ μαγικῆς ῥάβδου ἡ κατάστασις τοῦ προ-
σέχουσ μέλλοντος, καὶ ἡ πρὸς τὸ ἀπότερον μέλλον ἐλπίς ἀνε-
περώθη. Ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἠθικὴ ἐπιβρόχὴ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἀμιλ-
τῶνος καὶ τῶν συμβουλῶν αὐτοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ὕλικὴ ἐπενέρ-
γεια τῆς ἀφίξεως νέας δόσεως τοῦ δανείου ἐπέφερον τὴν θαυμα-
τουργὸν ταύτην μεταβολήν. Ὁ Αἰγύπτιος ἀπενύρθη ἀπὸ τοῦ Ναυ-
πλίου, ὁ στόλος ἀπέπλευσεν ἐκ τοῦ Μεσολογγίου, καὶ τὸ προπύρ-
γιον τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος ἐσώθη. Ἀνεζωογονήθη πάλιν τὸ κατὰ
τῶν Τούρκων μῖσος, καὶ ἡ ἀπηλπισμένη ἀπόφασις κάλλιον ν' ἀπο-
θάνωσιν ἢ νὰ παραδοθῶσι κατέλαβε τὴν διάνοιαν τῶν Ἑλλή-
νων. Ὁ δὲ Ἰβραῖμ πασᾶς οὗτ' ἐπέτυχε νὰ ἀναγκάσῃ τὴν πρω-
τεύουσαν νὰ παραδοθῇ, οὔτε κατώρθωσε ν' ἀνοίξῃ τὸν δρόμον ἀπὸ
τῆς Τριπόλεως πρὸς τὰς Πάτρας καὶ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα· παν-
ταχοῦ τῆς Πελοποννήσου ἐκεῖ μόνον ἐξουσίαζεν, ὅπου ἔφθανον αἱ
φρουραὶ του. Ὅθεν μέχρι τέλους δὲν ἐπραγματοποιήθησαν αἱ ἐλ-
πίδες τῆς Πύλης καὶ τῶν αὐστριακῶν αὐτῆς φίλων. Ὁ πρίγκηψ
Μεττερνίχος ἐδάγκανε τὰ χεῖλη του ἐπὶ τῷ μεταβεβλημένῳ ὕφει
τῶν τελευταίων ἐκθέσεων τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεως τῆς
Αὐστρίας καὶ τοῦ βαρὼνου Πρόκες, ὅστις περιεφέρετο κατ' ἐκείνην
τὴν ἐποχὴν εἰς ὅλα τὰ ὕδατα καὶ τὰς παραλίας, ἐκθέσεων, ὧν τὸ
συμπέρασμα ἀντέβαιναν εἰς ὅλα, ὅσα τῷ εἶχον ἐκτεθῇ κατὰ τοὺς
ἔξ ἤδη λήξαντας μῆνας, ἐκθέσεων, αἵτινες περιέπλεζαν αὐτὸν ἐκ
νέου εἰς λαβύρινθον δεινῶν βλέψεων καὶ κακῶν οἰωνῶν.

Νέα προ-
 σέγγιαις
 τῆς Ἑλλά-Ἑλλάδος πρὸς τὴν ἐσπερίαν Εὐρώπην ἀνησυχούν τὸν Μεττερνίχον
 δὸς πρὸς
 τὴν ἐσπε-καθὼς καὶ ὁ στενότερος οὗτος σύνδεσμος τῶν Ἑλλήνων μετὰ
 ρίαν Εὐ-
 ρώπην. τῶν Φιλελλήνων, ὅστις ἐμελλε νὰ σώσῃ τὴν κινδυνεύουσαν Ἑλ-
 λὰδα ἀπὸ τῆς ἐπαπειλούσης αὐτὴν καταστροφῆς. Ἡ ἀνάγκη ἔρρι-
 ψαίς τοῦ
 στρατοῦ. πτε τοὺς Ἕλληνας κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς
 Δύσεως. Οἱ Ἕλληνες εἶχον περιφρονήσει μέχρι τοῦδε καὶ κακομε-
 ταχειρισθῇ τοὺς ὀπλισμένους Φιλέλληνας, τοὺς καταστρέψαντας
 ἐν Πέτα τὴν φήμην τῆς ἱκανότητός των καὶ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ
 Βύρωνος ἀπολέσαντας ἐν τῶν νεωτέρων αὐτῶν προστατῶν. Οὕτως
 ὑπεδέχθησαν ψυχρῶς τὸν εἰς Ναύπλιον ἐλθόντα κόμητα Σάντα
 Ρόζαν, ὅστις ἠναγκάσθη νὰ καταταχθῇ ὡς ἀπλοῦς στρατιώτης
 εἰς τὰς τάξεις τῶν παλλικαρίων· οὕτως περιεφέρετο ἐπὶ πολὺν
 χρόνον ὁ συνταγματάρχης Φαβιέρος ὑπὸ ξένον ὄνομα τῆδε κά-
 κεϊσε, ἐξετάζων ἄγνωστος καὶ ἀπαράτηρητος τὴν κατάστασιν
 τῶν στρατιωτικῶν τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἤδη ὅτε ἐδοξάσθη αἰρνεῖς
 ἡ τακτικὴ τοῦ πολέμου τέχνη, ἕνεκα τῆς ἐπιτυχίας τῶν Αἰ-
 γυπτίων, ὧν αἱ διὰ τῆς λόγχης ἔφοδοι ἀπεδείκνυσον παιδαριώδη
 τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν τῶν Ἑλλήνων, νῦν ὅτε ὁ Κολοκοτρώνης
 εὗρίσκετο εἰς τόσον κακὴν κατάστασιν, ὅστις πρὸ μικροῦ ἔτι κα-
 τεφέρθη τοσοῦτον δριμύως κατὰ τῆς ξένης τάξεως, τῆς τοσοῦ-
 τον ἀντιβαινούσης εἰς ὅλας τὰς ἔξεις καὶ τὰς κλίσεις τοῦ Ἑλληνι-
 κοῦ λαοῦ, νῦν ἐπόθουν καὶ κυβέρνησις καὶ λαὸς ξένον στρατὸν,
 καὶ ξένους ὀδηγοὺς καὶ προγυμναστὰς διὰ τὸν εὐρωπαϊκὸν τρόπον
 τοῦ πολεμεῖν. Ὅπως ἄλλοτε οἱ νότιοι Ἀμερικανοί, οὕτως ἔδωκε
 καὶ ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐν τῇ στιγμῇ τῆς ἀνάγκης ἐντολὴν εἰς
 τοὺς ἐν Λονδίῳ πράκτορας αὐτῆς, νὰ στρατολογήσωσι διὰ τῶν τε-
 λευταίων μέσων τοῦ δανείου τετρακισχιλίους ἄνδρας· ἐζήτησε δὲ
 παρὰ τῶν ἐν Κερκύρᾳ καὶ Μελίτῃ ἀρχῶν τὴν ἄδειαν τῆς τοιαύτης
 στρατολογίας· καὶ ἐπειράθη πρὸς ἐνθάρρυνσιν τοῦ στρατοῦ τῆς νὰ
 προσελκύσῃ εἰς ἑαυτὴν τὸν ἐμπειροπόλεμον Φιλέλληνα Κάρολον
 Ἰάκωβον Ναίπηρ (Sir Charles James Napier), τὸν διοικητὴν τῆς
 Κεφαλληνίας. Πάντα ὁμως τὰ σχέδια ταῦτα ἀπεδείχθησαν ἀκκ-

τόρθωτα. Τοῦναντίον δὲ, ἐν τῇ ἀπροσδοκῇ τῇ ταύτῃ ἀνάγκῃ, διωρίσθη (22/4 Ἰουλίου) ὁ συνταγματάρχης Φαβιέρος ἀρχηγὸς τοῦ τακτικοῦ σώματος, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τὸν Ῥόδιον ἦτο μᾶλλον σωματοφυλακὴ τις, καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐντολὴ νὰ σχηματίσῃ σῶμα τακτικὸν κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ. Ὁ Φαβιέρος ὑπηρετήσας ἐν τῷ πυροβολικῷ τῆς Γαλλίας, καὶ διαμείνας ἐπὶ Ναπολέοντος ἐπὶ πολλὸν χρόνον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐγίνωσκε καὶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὴν κατάστασιν τοῦ μέρους τούτου. Ἐπὶ δὲ τῆς παλινορθώσεως ἀπώλεσε τὴν εὐνοίαν τῆς Αὐλῆς μετὰ τὸ μέρος, τὸ ὁποῖον ἔλαβεν ὡς ἀξιωματικὸς τοῦ ἐπιτελείου τοῦ στρατάρχου Μαρμόντος κατὰ τὰς ἐν Λουγδούνῳ (Lyon) ταραχὰς καὶ ἐγκατέλιπε τὴν πατρίδα ὑποστάς πολλὰς δικαστικὰς καταδιώξεις. Ψυχῇ τε καὶ σώματι στρατιώτης, εὖρωστος καὶ ὑγιής, ἀδιαφορῶν περὶ χρημάτων καὶ μισθῶν, φιλόδοξος καὶ δραστήριος εἰς ἅκρον, ἔτι δὲ καὶ ἀλαζῶν ὀλίγον καὶ βάνυστος, ὅπερ ἴσως συνετέλει οὐσιωδῶς εἰς τὴν ἀκαμπτὸν αὐτοῦ ἐγκαρτέρησιν, ἐφαίνετο ὁ Φαβιέρος (καὶ τοῖς συμπολίταις του πρὸ πάντων) ὁ καταλληλότητος ἀνὴρ πρὸς διοργάνωσιν καὶ ἐδραίωσιν τῆς πολεμικῆς τέχνης ἐν Ἑλλάδι. Ἡ κυβέρνησις ἐξέδωκε νόμον περὶ στρατολογίας, ὥρισε τὰς Ἀθήνας τόπον πρὸς σχηματισμὸν τοῦ νέου σώματος ἐκ τρισχιλίων μέχρι τετρακισχιλίων ἀνδρῶν, ἐτακτοποίησε τὰ περὶ μισθοδοσίας καὶ σιτηρεσίου καὶ διώρισεν ἐπιμελητὴν παρὰ τῷ ἀρχηγῷ τὸν ἐκ Μεδιολάνων κόμητα Πόβρον, τὸν δὲ Regnault de St. Jean d'Angély διοικητὴν τοῦ ἱππικοῦ. Καὶ ταῦτα μὲν πάντα τὰ μέτρα οὐδαμῶς τὴν ἐνεστῶσαν κατάστασιν ἐθεράπευον, ἀλλ' ἦσαν μέτρα σωτηρίας ἀμφίβολου ἀμφίβολου καὶ σκοτεινοῦ μέλλοντος. Διὰ τακτικὸν στρατὸν ἦτο ἀνάγκη καὶ τακτικοῦ μισθοῦ ζήτημα δὲ ἦτο ἐὰν τὸ μέλλον ἤθελε παράσχῃ τὰ πρὸς τοῦτο μέσα· ἀλλ' ὅλως ἀπίθανον ἦτο ἐὰν τὰ μέσα ἤθελον ἐξαρκέσει πρὸς σχηματισμὸν ἰσχυροτέρου σώματος, διότι κατὰ τὸ φθινόπωρον ἤδη (10/22 Ὀκτωβρίου) ἐλήφθησαν αἱ τελευταῖαι πεντήκοντα χιλιάδες λιρῶν στερελινῶν τοῦ δανείου. Ἀπαραίτητον ὅμως ἦτο ἰσχυρότερον σῶμα τακτικὸν διὰ νὰ φέρῃ αἵσιον ἀποτέλεσμα, διότι μικρὸν σῶμα,

περιεστοιχισμένον ὑπὸ ἀτάκτων, ἔμεινεν αἰείποτε ἐκτεθειμένον εἰς τὸν κίνδυνον νὰ θυσιασθῇ ὡς ἐν Πέτᾳ. Οἱ ἐμπειρότεροι τῶν Φιλελλήνων διημφισβήτησαν ἀπ' εὐθείας τὸ σκόπιμον τοῦ μέτρου τούτου. Διότι ἡ Ἑλλάς, καὶ πρὸ πάντων ἡ Πελοπόννησος, ἦσαν ἐστερημέναι τοῦ ἀναγκαίου εἰς τοιοῦτον σῶμα ὕλικου, ἡ ἰδιάζουσα κατασκευὴ τῆς χώρας ἐπέβαλλε τὸν ἐλεύθερον καὶ ἄτακτον τοῦ πολεμεῖν τρόπον, καθ' ὃν οἱ Ἕλληνες ἐξεῖχον τῶν λοιπῶν ἐθνῶν· καὶ οἱ καλλίτεροι τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν εὗρισκοντο ἐκτὸς τῆς σφαίρας των, παρατεταγμένοι ὄντες εἰς τακτικὴν γραμμὴν, ὅπου δὲν τοῖς ἐπετρέπετο νὰ κάμωσι χρῆσιν παντὸς τοῦ ἀποτελοῦντος κατ' αὐτοὺς τὸν πολεμιστὴν, ἥτοι τῆς εὐστροφίας των, τῆς σωματικῆς των βώμης, τῆς εὐστοχίας των καὶ τῆς εἰς τὸ σκοπεύειν τέχνης των. Ὅθεν πολλοὶ ἐφοβοῦντο, μὴ ἀπὸ τῆς ὑπερβολικῆς [ὑπερτιμήσεως τοῦ ἰδίου αὐτῶν τρόπου τοῦ πολεμεῖν καὶ τῆς ὑποτιμήσεως τῆς εὐρωπαϊκῆς τοῦ πολέμου τέχνης γείνη μετάβασίς τις εἰς ἀντίθεσιν, μέλλουσιν νὰ ἐπιφέρῃ τὰς αὐτὰς κακὰς συνεπείας.

Σχηματισμὸς στόλου ἐκ τοῦ δευτέρου Ἀγγλικοῦ θαλείου Ἀλλ' ἡ γενικὴ τῶν Ἑλλήνων κατάστασις ὥθει αὐτοὺς πρὸς τὴν ὁδὸν ταύτην νὰ περιμένωσι δηλ. τὴν σωτηρίαν των μόνον ἀπὸ τῆς βοηθείας τῶν Εὐρωπαίων. Καὶ κατὰ θάλασσαν δὲ, ὅπου πρότερον ἡ κατὰ ξηρὰν ἔγινε καταφανὴς ἡ ὑπεροχὴ τῶν Αἰγυπτίων, ἐπειράθη ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις κατὰ τὸ προλαβόν ἥδη ἔτος, ὡς εἶδομεν, νὰ θέσῃ εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὰς βάσεις νέου ναυτικοῦ. Καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῶν προπαρασκευῶν, ὅταν ὁ Ἰβραῖμ πασᾶς εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀργολίδα, ἐφώναζον πάλιν πάντες περὶ τῆς ἀνάγκης μεγάλων πλοίων καὶ Εὐρωπαίων ναυάρχων. Ἀλλὰ κατὰ τὰ πρῶτα βήματα πρὸς τοὺς εἰς τὸν κλάδον τοῦτον νεωτερισμοὺς ἐπέπρωτο νὰ δοκιμασθῇ πικρότατα ἡ εἰς τὰς Φιλελληνικὰς συμπαινεῖς πεποιθήσεις τῶν Ἑλλήνων. Οἱ ἐν Λονδίνῳ πράκτορες ἐζήτησαν διὰ τὴν πρώτην ἀρχὴν πληροφορίας ἐν Νέα Ἰόρκῃ περὶ τῆς ἀγορᾶς ἢ τῆς κατασκευῆς φρεγατῶν τινων, ἐν Λονδίνῳ δὲ παρήγγειλαν ἀτμοκίνητον κορβέταν (τὴν Καρτεριάν). Ἀλλ' ἡ κατασκευὴ τοῦ πλοίου τούτου ἐβράδυνεν ἀπροσδοκῆτως, καὶ τὴν ἀργοπορίαν

ταύτην ἀπέδωκαν ὅχι ἀδίκως εἰς τοὺς κακοὺς σκουποὺς τοῦ μηχανικοῦ Γαλλωβαί (Galloway), οὗ τινος ὁ υἱὸς ἦτο μηχανικὸς τοῦ Μιχμητ' Ἀλῆ ἐν Καίρῳ. Κατὰ τὴν διάρκειαν δὲ τοῦ ἔργου τούτου, καὶ κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἐποχὴν τῆς στενοχωρίας τοῦ Ναυπλίου, ἐπανῆλθεν ὁ Λόρδος Κόχραν ἐκ Βρασιλίας εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ οἱ ῥιζοσπάσται ἐκ τῶν Ἀγγλῶν Φιλελλήνων, ὁ Βούρδετ (Burdett), ὁ Hume, ὁ Χοβχάους (Hobhouse) κ. ἄλ. ἐπρότειναν εἰς τοὺς Ἑλληνικοὺς πράκτορας αὐξήσιν τῶν ἀτμοπλοίων ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ περιωνύμου ναυάρχου. Ἀπέναντι τῶν ἐν Ἀμερικῇ ἄθλων του εὐκολώτατον ἦτο τοῖς ἐνθουσιασταῖς νὰ παραστήσωσιν εἰς τοὺς ἐνθουσιαστάς, ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐφωδιασμένος διὰ τοῦ νέου τούτου ὄπλου, τῶν ἀτμοπλοίων, ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ἐκστρατείᾳ ἤθελε καταστρέψει τὸν τουρκικὸν στόλον, καὶ ὀκτῶ ἡμέρας μετὰ ταῦτα πολιορκήσει τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἱ τραπεζίται ἐθεώρησαν τὸ σχέδιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἔπρεπεν ἀφεύκτως μεγίστην νὰ προξενήσῃ ἐντύπωσιν, ὡς ἄριστον μέσον νὰ ὑψώσωσι τὰ Ἑλληνικὰ χρεώγραφα· ὅθεν καὶ οἱ Ρικάρδοι ἐπεκρότησαν εἰς τὸ σχέδιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐφημεύετο τοσοῦτον καλῶς μὲ τὰς ἐλπίδας καὶ τὰς ἀνάγκας τοῦ τόπου καὶ ἐν γένει τὸ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην σύστημα τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Ὅθεν διὰ συμβάσεως τῆς 5/17 Αὐγούστου προσέλαβον οἱ πράκτορες τὸν εὐγενῆ λόρδον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπηρεσίαν μέχρις ἀποπερατώσεως τοῦ ἀγῶνος ἀντὶ 57 χιλιάδων λιρῶν, ὧν τὰς 37 χιλιάδας τῷ ἔδωκαν ὡς προκαταβολήν. Μέγα μέρος δὲ τοῦ δανείου ὥρισαν πρὸς ἀγορὰν πέντε ἄλλων ἀτμοπλοίων. Ἐν ᾧ λοιπὸν ἐφρόντιζον οἱ πράκτορες περὶ τῆς ἀγορᾶς τῶν ἀτμοπλοίων, ἔμαθον, ὅτι οἱ Κύριοι Ρικάρδοι ἄνευ τινὸς ἐντολῆς ἐκ μέρους τῶν παρήγγειλαν νὰ ναυπηγηθῶσι νέα ἀτμόπλοια, καὶ μάλιστα τὰ παρήγγειλαν εἰς τὸν ὑποπτον ἐκείνον Γαλλωβαί, ὅστις οὐδὲ καὶ τὴν πρώτην κορβέταν εἶχε τελειώσει, καὶ πάλιν ἄνευ ποινικῆς ῥήτηρας διὰ τὴν βράδυνσιν καὶ χωρὶς νὰ προσδιορισθῇ ἡ προθεσμία. Οἱ πράκτορες Λουριώτης καὶ Ὁρλάνδος, ὧν ὁ μὲν πρῶτος ἐνθεωρεῖτο ἐν Ἀγγλίᾳ ἀγαθὸς μὲν ἀνὴρ ἀλλ' ἄνευ

ἐξόχου πνεύματος, ὁ δὲ δεύτερος ἀνὴρ τίμιος μὲν ἀλλ' ἀεὶ διαστραμμένος, ἔκαμαν ἐνστάσεις κατὰ τῆς αἰθιρείτου ταύτης πράξεως ἀλλ' ἀλλαζόνως καὶ ὑπεροπτικῶς ἀπεπέμφθησαν. Ἐν ἀμνηχανία δὲ εὐρισκόμενοι, ἄνευ ὠρισμένης πληρεξουσιότητος, βιάζόμενοι πανταχόθεν νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν ἐντολὴν των κατ' αὐτὸν ἢ κατ' ἄλλον τρόπον, διχονοοῦντες μεταξὺ των, καὶ ποτὲ μὲν φιλύποπτοι ἢ εἰς ἄκταν προφυλακτικοὶ πρὸς τοὺς φίλους, ποτὲ δὲ εὐπιστοι καὶ ἀπρόσεκτοι πρὸς τοὺς ἐχθροὺς, ἀσυνείθιστοι νὰ περιστρέφονται ἐν χρηματικῇ ἀγορᾷ, ὅποια εἶναι τὸ Λονδίνον, μὴ γνωρίζοντες τοὺς ἐν τῷ χρηματιστηρίῳ ἄγγλους τοκογλύφους, δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἐναντιωθῶσιν εἰς τοὺς θρασεῖς τραπεζίτας, τοῖς ὁποίοις ἐπέτρεψαν νὰ δώσωσι χιλιάδας τινὰς λιρῶν ἐκ τοῦ δανείου εἰς «ἀξίους» Φιλέλληνες, καὶ νὰ ὑπολογίσωσι πολλὰς ἄλλας χιλιάδας λιρῶν εἰς ἀγορὰν χρεωγράφων τοῦ πρώτου δανείου πρὸς 50 μέχρι 55 τοῖς ἑκατὸν, καὶ τοῦτο ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν τὰ χρεώγραφα ταῦτα δὲν ἐτιμῶντο εἰμὴ κατὰ τὸ ἥμισυ μόνον τοῦ ποσοῦ τούτου! Ὅθεν ἐκ τοῦ ὅλου ἀτμοκινήτου στολίσκου, ὅστις ἔπρεπε νὰ ᾔηται ἐν Ἑλλάδι μέχρι τέλους τοῦ 1825, τὸ μὲν πρῶτον ἀτμόπλοιον κατέπλευσεν εἰς τὴν Ἑλλάδα μόλις κατὰ τὸν Σεπτέμβριον 1824, ἕτερα δύο δὲ κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους 1827 καὶ 1828, ὅτε οὐδὲν ἐπρόκειτο πλέον νὰ σωθῇ ἐν Ἑλλάδι, τὰ δὲ ἄλλα τρία ἐσάπησαν ἐν τοῖς ναυπηγείοις τοῦ Λονδίνου, καὶ ὁ πολυπόθητος λорδὸς Κόχραν, ἄνευ πλοίων, διέμεινεν ἐν μοστηριώδει σκάτῃ ὑπὲρ τὸ ἔτος! Ἐτι μεγαλειότερον σκάνδαλον ἐγεννήθη ἐκ τῆς ἐν Ἀμερικῇ παραγγελίας πλοίων. Οἱ ἄπειροι καὶ ἀνεπιτήδειοι πράκτορες ἀπέστειλαν κατὰ τὸν Μάρτιον τὸν Γάλλον στρατηγὸν τοῦ ἱππικοῦ Ααλλεμάνδον, ἄνδρα ὅλως ἀνίκανον καὶ καταχραστὴν ἐπὶ μεγάλῳ μισθῷ εἰς Νέα Ὑόρκην ὅπως ἀγοράσῃ ἐκεῖ ἢ νηυπηγήσῃ δύο φρεγάτας μεσαίου μεγέθους. Τὰ δύο ἐμπορικὰ καταστήματα, τὸ τοῦ Ρώλανδ (Rowland) καὶ τὸ τοῦ Λερόα Βαϊάρδου καὶ Σ. (Le Roy Bayard) ἀνεδέχθησαν τὴν κατασκευὴν, καὶ τοι γινώσκοντα (ἀν καὶ ἤρνούντο τοῦτο), ὅτι τοῦτο ἦτο παράνομον, καὶ τὴν ἐξετέλεσαν μετὰ

ουστηματικῆς δολιότητος. Ὑπελόγισαν τὴν τιμὴν ἐκάστου τῶν πλοίων εἰς 250 χιλιάδας δολλαρίων περίπου καὶ ὑπεσχέθησαν νὰ τὰ παραδώσωσιν ἐντὸς ἑξή μηνῶν. Οἱ πράκτορες καὶ κατὰ τοῦτο ἦσαν ἀρκούντως ἀπερίσκεπτοι, καὶ τακτικά συμβόλαια νὰ μὴ συνομολογήσωσι, καὶ νὰ δώσωσι μεγάλην ποσότητα χρημάτων ὡς προκαταβολήν. Καθ' ὅν δὲ χρόνον πολὺ μετὰ τὴν προθεσμίαν τὰ πλοῖα ἐπληρίαζον ν' ἀποπερατωθῶσιν, ἐζητίθη λίαν ἀναιδῶς ἡ διπλάσια τιμὴ ἣν ἡ Ἑλλάς δὲν ἦτον εἰς κατάστασιν νὰ πληρώσῃ. Καὶ ἐπειδὴ ἐκτὸς τούτου τὸ ἓν ἐκ τῶν δύο ἐμπορικῶν καταστημάτων ἠπεῖλει νὰ κηρύξῃ τὴν πτώχευσίν του ἤθελον ἀπολεσθῇ καὶ τὰ κεφάλαια καὶ τὰ πλοῖα, ἐὰν διὰ τῆς μεσολαβήσεως ἰσχυρῶν ἐν θύσσιγκτων ἀνδρῶν, οἵτινες εἶχον ἔτι αἰδῶ τινα, δὲν ἐπελαμβάνετο τῆς ὑποθέσεως ταύτης αὐτὴ ἡ Ἀμερικανικὴ κυβέρνησις, ἔπως διὰ τὸς ἀγορᾶς τοῦ ἑνὸς τῶν πλοίων καταστήσῃ δυνατὴν τὴν πληρωμὴν τοῦλάχιστον τοῦ ἑτέρου, τῆς «Ἑλλάδος», ἣτις μόλις περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1826 κατέπλευσεν εἰς Ναύπλιον. Αἱ ἀγγλικαὶ ἐφημερίδες ἐξέφρασαν μεγάλην ἀγανάκτησιν, ὅταν οἱ βάνουσοι Ἕλληνες πλοίαρχοι ὥφελήθησαν ἀσπλάγχχνως ἐκ τῆς δυστυχίης τῶν Χίων πρὸς ἴδιον αὐτῶν ὄφελος, ἀλλὰ τὴν ἀναιδῆ αὐτὴν λήττευσιν ἔθουσι καταποντιζομένου ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τῶν καταλλήλων πρὸς σωτηρίαν μέσων ἐπειρᾶτο ἀεὶποτε ὁ ἀγγλικὸς τύπος νὰ κολάσῃ. Ὁ Ἐξρικός Λύττων Βούλβερ (Sir Henry Lytton Bulwer) εἰς τῶν ἀπεσταλμένων τῶν μετακομισάντων κατὰ τὸ 1824 εἰς τὴν Ἑλλάδα μίαν δόσιν τοῦ πρώτου δανείου, εἶχε σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν ἀναίδειαν ἐν τινι ἐγγράφῳ συντεταγμένῳ μετ' ἀγγλικῆς ὑπεροψίας νὰ καταγορήσῃ τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν ἐπὶ σφετερισμῶ τῶν δανεισθέντων χρημάτων πρὸς ἰδιωτικούς σκοπούς (1),

(1) Διαμονὴ ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ Ἑρ. Α. Βούλβερ· β'. ἔκδοσις ἐν Λονδίνῳ 1826 σελ. 193. Καὶ ὁ Φίνλαϋ ἐκθέτων τὴν σπατάλην τῶν δανείων ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἀτιμένως προσθέτει μεγάλην σειρὰν κατηγοριῶν, ὧν οὐδεμία σχεδὸν εἶναι βάσιμος, αἵτινες ὅμως καὶ ὅλοι δίκαιοι ἂν ἦσαν, βεβαίως δὲν ἀτιμάζουσιν ἔθνος πτωχόν, ἔθνος κλεπτῶν τραπεζιμένων ὑπὸ τοῦ

αὐτός, ὅστις ἀνὴρ ἄπειρος καὶ νέος ἔτι εἷς ἐκ τῶν πρώτων ἔδωκε τὴν κακὴν συμβουλὴν εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν νὰ μεταχειρισθῇ μέρος τοῦ δευτέρου δανείου πρὸς τὸν ῥητὸν σκοπὸν τῆς κατασκευῆς τῶν φρεγατῶν, καὶ ὅστις συνέρραψε θεωρίαν ἐκ τῆς αἰσχροῦς πράξεως τῶν ἄγγλων τοκογλύφων, ν' ἀναμιγνύονται εἰς τὴν διαχείρησιν τῶν δανεισθέντων χρημάτων! Αἱ κατηγορίαι αὐτοῦ παρεκίνησαν μετὰ ταῦτα τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν νὰ δώσῃ ἐπισήμους πληροφορίας, αἵτινες διαδοθεῖσαι, ἐνέπλησαν τὸν κόσμον ὅλον βαθείας ἀγανακτήσεως καὶ ἀηδίας· πρὸς τὸ κατὰ πτυστον τῶν πράξεων τούτων, αἵτινες εἶναι ἐν τῶν αἰσχροτάτων παραδειγμάτων τῆς τῶν Ἀγγλων τοκογλυφίας. (1).

Ὁ ἐν Γαλλίᾳ φιλελλήνισμός· Ἡ ἀγγλοσαξωνικὴ φυλὴ ἔμεινε συνεπὴς εἰς τὰς ἀρχάς της, ἐξηκολούθησε δηλ. ἅμα οἱ Ἕλληνες ἐδυστύχησαν, ν' ἀποσύρῃ τὴν βοήθειάν της, ἣν τοῖς «ἐδάνισεν» ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς εὐτυχίας των· ἀλλὰ καὶ ἡ δυστυχία τῶν Ἑλλήνων, ἥ συνένοχος ἦτο κατὰ μέγα μέρος καὶ ἡ Ἀγγλίς ἔνεκα τῆς κακῆς χρήσεως τῶν δανείων, ἐξεδικηθῇ ἐπαίσθιπτως κατὰ τῆς κερδοσκοπικῆς ταύτης ἐπὶ τῆς εὐτυχίας τῆς χώρας ἐπιχειρήσεως, διότι ἐκ τῶν δανείων τούτων (τὰ ὅποια οἱ Ἕλληνες ἐν μεγίστῃ ἀφελείᾳ ἐδέχοντο ὡς μέρος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐκείνου χρέους, τοῦ ὁποίου ὀφειλέτην ἀνεγνώριζεν ἑαυτὸν ὁ φιλελληνικὸς ἐνθουσιασμός) οὔτε τόκον ἔλαβόν ποτε οἱ Ἀγγλοὶ, οὔτε καὶ, ὡς φαίνεται, συμπαιδείας τινὸς ἔτυχον διὰ τὴν ἀπώλειαν ταύτην τῶν κεφαλαίων αὐτῶν. Διότι κατ' ἐκείνην ἡδὴ τὴν ἐποχὴν, πρὶν ἔτι ὁ κόσμος δυνηθῇ νὰ μάθῃ τὴν αἰσχρὰν ἔκβασιν τοῦ περὶ δανείου ζητήματος, πικρῶς ἐκατηγορεῖτο ἡ ἀγ-

ἀπροσδοκίτου πλούτου, ὅσον ἀτιμάζουσι τὸ πλουσιώτατον ἐκαῖνο καὶ πεπολιτισμένον ἔθνος, τὸ ὅποιον κατεδέχθη νὰ ληστεύσῃ τοὺς Ἕλληνας, καθ' ἣν στιγμὴν οὗτοι εὕρισκοντο ἐν ἀγωνίᾳ θανάτου.

(1) Ὅρα τὴν ἐκθεσιν τῶν πρακτόρων Ὁρλάνδου καὶ Λουριώτου ἐν τῇ Γεν. Ἐφημερίδι τῆς 6 Ἰουλίου 1826. Ὅρα δὲ καὶ τὴν ἐκθεσιν τοῦ εἰς ἀντατάσασιν τοῦ Αἰλλεμάνδου εἰς Νέα Ὑόρκην ἀποσταλέντος Ἀλεξάνδρου Κοντοσταύλου· τὰ κατὰ τὴν κατασκευὴν δύο Ἑλληνικῶν φρεγατῶν. Ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ 1826.

γλική κοινωνία διὰ τὴν ἀπέναντι τοῦ ζητήματος τῆς Ἑλλάδος διαγωγὴν της, ἥτις ἀπὸ τοῦδε ἐσκιάζετο ὁσημέραι περισσότερον ὑπὸ τῆς πλήρους αὐταπαρνήσεως καὶ ἐνθουσιώδους συμπαθείας τῆς κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἐποχὴν τῆς ἀπελπιστικῆς θέσεως τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων καὶ ἔνεκεν αὐτῆς ταύτης τῆς καταστάσεως καταλαβούσης τὴν ἡπειρον Εὐρώπην συμπαθείας, ἄνευ τῆς ὁποίας ἡ Πελοπόννησος ἔπρεπε ἀφεύκτως νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸν Αἰγύπτιον. Καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἰβραῖμα πασᾶς ἀπεβιβάζετο εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐμέμφετο ὁ Βλακίερος δημοσίᾳ τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ Ἀγγλους διὰ τὸν ἐγωϊσμὸν, ὅστις οὔτε πρὸς τὸν χαρ-κτῆρα οὔτε πρὸς τὴν πολιτικὴν τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους συνεβιβάζετο, καὶ κρίνων ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας περὶ τῆς Εὐρώπης ἐν γένει, ἀπηλπίζετο, πεπεισμένος ὢν ὅτι μετὰ τὴν καταστροφὴν οὐδαμοῦ ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ ἡ Ἑλλὰς συνδρομὴν τινὰ ἀξίαν λόγου.

Ἄλλ' ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ στιγμῇ ἐτέθη ἡ Γαλλία ἐπὶ κεφαλῆς νέου τινὸς Φιλελληνικοῦ κινήματος, τὸ ὅποion ἦτο ἐλευθέρον παντὸς πλυχίου ἐθνικοῦ, πολιτικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ σκοποῦ, μὲ τὴν διαφορὰν μόνον, ὅτι τὸ κίνημα τοῦτο ἐν ταῖς πρὸς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Γαλλίας σχέσεσιν αὐτοῦ ἐδείκνυε πολιτικὴν τινὰ διάστασιν πρὸς τὴν ξηρὰν βασιλικὴν φατρίαν. Κατὰ τὴν πρώτην ἀρχὴν ἤδη τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως (1821) ἄπασαι αἱ ἐν Παρισίοις πολιτικαὶ ἀποχρώσεις ἐδείχθησαν εὐνοϊκαὶ ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἐκυβέρνηα τότε ἔτι ὁ Richelieu, τοῦ ὁποίου αἱ συμπάθειαι ἦσαν ὑπὲρ τῆς Ῥωσσίας, ὁ ἀνὴρ, ὅστις οὐδὲν πρόσκομμα παρανέβαλ-λεν εἰς Φιλελληνικὰ σώματα, ὅστις ἄφινε τοὺς κατὰ τὴν Μεσόγειον σταθμεύοντας Γάλλους ναυάρχους πάντῃ ἐλευθέρους νὰ ἐκτελῶσι τοῦλάχιστον τὰ καθήκοντα τῆς φιланθρωπίας πρὸς τοὺς καταδιωκομένους Ἕλληνας. Ἐλθόντων ὅμως τῶν βασιλικῶν εἰς τὴν ἐξουσίαν τὸ πρᾶγμα ἥλλαξε φάσιν. Μετὰ τὴν ἐν Βερώνῃ Σύνοδον ἐξεδηλοῦτο πανταχόθεν ἡ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὄλων τῶν κυβερνήσεων δυσμένεια, ἥτις ἐξεφράζετο μᾶλλον διὰ μικρῶν δηγμάτων τῆς κακοβουλίας ἢ διὰ μέτρων φανερᾶς ἐχθροπραξίας. Ἐκτοτε διεκώλυσεν ἡ Γαλλία τὴν δίοδον εἰς τοὺς Φιλελλήνας καὶ

τὴν ἐν Μασσαλίᾳ ἐπιβίβατιν αὐτῶν· οἱ δὲ βασιλικοὶ καὶ αὐτοὶ ἀκόμῃ, οἵτινες ἐν ἀρχῇ δὲν ἀπέκρυπτον τὰς πρὸς τὴν Ἑλλάδα συμπαθείας· αὐτῶν ἐσιώπησαν αἴφνης, ἅμα ἡ κυβέρνησις τοὺς διεβεβαίωσεν, ὅτι ἡ ἐπανάστασις τῶν Ἑλλήνων ἔχει σχέσιν πρὸς τὰς ἐν Εὐρώπῃ τεκταινομένας ἐπαναστάσεις, καὶ ὅτι ἐκυφορήθη ὑπὸ τὴν σκιάν τοῦ διοικητικοῦ κομητάτου (comité directeur). (1). Οἱ γάλλοι ναύαρχοι Βιέλλας καὶ Δεριννὺς κατέστρεψαν ἑκτοτε διὰ τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας διαγωγῆς των τὰς εὐχρέστους ἀναμνήσεις, ἃς εἶχεν ἀφήσει ἐν Ἑλλάδι· πρὸ αὐτῶν ὁ Ἀλγάν (Halgan) ἐφάνετο δὲ ὅτι οἱ Γάλλοι ἤθελον νὰ παραιτηθῶσι πλέον τῆς πρὸς τὴν Ἑλλάδα δυσμενείας καὶ ψυχρότητος, ἣν ἐν ἀρχῇ ἐδειξεν ἡ Ἀγγλία. Ἄφ' οὗ ἤτο προπαρασκευασμένη ἡ τῶν Αἰγυπτίων ἐκστρατεία, ἐξέτελεσεν ἡ γαλλικὴ πολεμικὴ γαλέττα Ἀμάραντος διαφόρους πλοῦς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ ἀντιβασιλείως, καὶ προσεφέρθη νὰ μετακομίσῃ χρήματα καὶ πολεμφοδία εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἐκκατηγορήθη πρὸς τούτοις ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις, ὅτι ἐπέτρεψε τῷ στρατηγῷ Λιβρόνι, πράκτορι τῆς αἰγυπτιακῆς κυβερνήσεως, νὰ ναυπηγήσῃ ἐν ταῖς γαλλικοῖς ναυτάθμοις πολεμικὰ πλοῖα καὶ νὰ ἀγοράσῃ πολεμφοδία, μάλιστα δὲ ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις τῇ παρεχώρησε τοιαῦτα. Ἐπὶ τῷ μέρει ὅμως, τὸ ὅποιον ἐλάμβανον ἐν τῷ αἰγυπτιακῷ στρατῷ οἱ Γάλλοι ἀρνησίθρησκοι ὡς ἀξιωματικοὶ καὶ προγυμνασταί, ἠσχύοντο καὶ ἡρωθρίων ἐν Γαλίᾳ πάντες οἱ ἔχοντες ἐθνικὴν φιλοτιμίαν. Καὶ αὐτὸ τοῦτο ἔδωκε πρὸς τῷ ζωηρῷ καὶ εὐαίσθητῷ τούτῳ λαῷ τὴν ὠθησιν πρὸς αἰφνιδίαν μεταβολήν. Καθ' ἣν στιγμὴν ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος προσωρμίζετο εἰς Μεθώνην (κατὰ τὸν Φεβρουάριον 1825), συνιστάτο ἐν Παρίσις « ἡ φιланθρωπικὴ ἐταιρεία πρὸς βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων, » ἣς μέλη ἐγένοντο ἄνδρες ἐπίσημοι καὶ ἀνήκοντες εἰς τὰς διαφορωτέρας πολιτικὰς ἀποχρώσεις. Ἐν τῇ ἐταιρίᾳ ταύτῃ παρεκάθητο ὁ Σατωβριάνδος καὶ ὁ Λαφίττης, ὁ Λαρσφωκόλδος καὶ ὁ Δάλβεργ, ὁ δούξ τοῦ Fitzjames, ὁ κόμης Λυμάς καὶ ὁ κόμης Σαίντ-Ὠλκιρ

(1) Ὁρα Fiévée περὶ τῆς Ἰσπανίας. 1823. σελ. 74.

(Saint-Aulaire). Ἡ ἑταιρία αὕτη ἤνοιξε τῷ φιλελληνισμῷ τὴν ὁδὸν πρὸς ἀπάσας τὰς τάξεις τῆς γαλλικῆς κοινωνίας, καὶ πρὸς αὐτὴν ἔτι τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν. Αἱ συνδρομαὶ ὑπεγράφησαν ὑπὸ τοὺς αἰσιωτέρους οἰωνοὺς, αἱ ἐπαρχίαι ἐμιμήθησαν τὸ παρὰ τῆς πρωτεύουσας δοθὲν παράδειγμα, καὶ ὁ γαλλικὸς τύπος ἐξέδωκε τὰ ἀξιόλογα ἐκείνα περὶ Ἑλλάδος συγγράμματα, τὸ τοῦ Πουκεβίλλου, τὸ τοῦ Ραφενέλου, τὸ τοῦ Ρεϋβώ, καὶ τοῦ Βιλλεμκίνου τὸν Λάσκηριν, τοῦ ὁποῦ ἐν μικρῷ διαστήματι χρόνου τρεῖς ἐτυπώθησαν ἐκδόσεις. Κατ' αὐτὸν τοῦτον τὸν χρόνον καὶ ὁ Σατωβριάνδος, αἰσχυρθεὶς διὰ τὴν συνδρομὴν, ἣν ἔδωκαν οἱ χριστιανοὶ εἰς τοὺς ἀπίστους καὶ καταθρουνθῆναις ἔνεκα τῶν νικῶν τῶν Αἰγυπτιακῶν ὀπλῶν, ἔγραψε «τὴν περὶ Ἑλλάδος διακοίνωσίν του,» ἣν ἡ «Ἐφημερὶς» ἐχαρκτηρίσεν ὥς ἀληθὴ ἐγκύκλιον ὑπὲρ ὅλων τῶν ἐπαναστάσεων. Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ κατεπολέμει ὁ Σατωβριάνδος πάσας τὰς συντηρητικὰς προφάσεις, αἵτινες ἀντετάσσοντο κατὰ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς Ἑλλάδος, συνίστα δὲ ὥς τὸ ἀπλούστερον μέσον πρὸς ἐπίτευξιν αὐτῆς τὴν πολιτικὴν, ἣν μετέβλεπεν ἡ Ἀγγλία πρὸς τὰς ἰσπανικὰς ἀποικίας, δηλ. τὴν ἀναγνώρισιν, ἣτις ὥς ἐν Ἀμερικῇ δὲν ἔγινεν, οὔτε ἐν Ἑλλάδι ἔθελε γίνεαι ἀφορμὴ πολέμου· ὑπέδειξε τέλος τῇ γαλλικῇ κυβερνήσει τὴν τιμὴν, δι' ἧς ἤθελε περιβάλλει ἐαυτὴν, ἐὰν ἐτίθετο ἐπὶ κεφαλῆς τῆς κοινῆς γνώμης, διότι ὁ μὲν πεπαιδευμένος καὶ πολιτικὸς κόσμος ποθεῖ τὴν ἀναγέννησιν τῆς μητρὸς τῶν ἐπιστημῶν, ἡ δὲ θρησκευτικὴ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῶν βωμῶν τῆς ἐν τῇ πόλει, ἐν ᾗ ὁ ἅγιος Παῦλος ἐκήρυττε τὸν ἄγνωστον Θεόν! Ἡ προθυμία καὶ ἡ τόλμη, δι' ὧν ἐπελήφθησαν οἱ πολιτικοὶ οὗτοι κύκλοι τῆς Γαλλίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος, ἐπενήργησε πέραν τῶν ἑρίων τῆς χώρας καὶ ἀνεπτέρωσε τὰς ἀρχαίας ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Γερμανίᾳ συμπληθείας. Καὶ πρῶτον μὲν ἠνώθη ἡ ἐν Γενεύῃ Ἑλληνικὴ ἑταιρία ὥς ἰσχυρὸς σύμμαχος μετὰ τῆς γαλλικῆς· προεδρεύετο αὕτη ὑπὸ τοῦ τραπεζίτου Εὐνάρδου, τοῦ ἀντιπροσωπεύσαντος τῷ 1814 τὴν Γενεύην ἐν τῇ τῆς Βιέννης Συνόδῳ, ὅστις Φιλέλλην ἑλληνικώτερος καὶ αὐτῶν τῶν ἀρίστων τῆς Ἑλλάδος πολιτῶν, βλέπων τοὺς παρὰ τῶν Αἰγυπτίων

ἐπερχομένους κατὰ τῆς Ἑλλάδος κινδύνους, ἔδωκε τοιαύτην ἀνάπτυξιν εἰς τὰς ἠθικὰς καὶ ὕλικὰς αὐτοῦ συνδρομὰς, ὥστε ἔγεινε τὸ κέντρον παντὸς φιλελληνικοῦ κινήματος, καὶ ὁ διερμηνεὺς οὕτως εἶπεν μετὰξὺ Ἑλλάδος καὶ Εὐρώπης, ὅστις ἐγνώριζε τὸν τρόπον ν' ἀναζωπυρῇ, νὰ ἐπαυζάνῃ καὶ νὰ συγκεντρώνῃ τὴν ἐνεργητικότητα πασῶν τῶν φιλελληνικῶν ἐταιριῶν καὶ νὰ μεταχειρίζεται τὰ συγκεντρωμένα αὐτῶν μέσα πρὸς ὄφελος τῆς Ἑλλάδος. Ἀπασαι αἱ ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἑλβετίᾳ ἐταιρίζαι, καὶ μετ' οὐ πολὺ καὶ αἱ τῶν βορείων ἐπικρατειῶν, συνεδέθησαν σφιγκτότερον πρὸς τὰς τῆς Γενεύης καὶ τῶν Παρισίων, αἵτινες συνεφώνουν καθ' ὅλην ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ Εὐνάρδος συνέδραμε τὴν ἐν Παρισίοις ἐταιρίαν διὰ 6 χιλιάδων φράγκων, θέσας εἰς τὴν διάθεσίν της καὶ ἐτέρας 25 χιλιάδας, καὶ διὰ τῆς ἐπιβροῆς του ἡῤῥησε κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1825 τὰς συνδρομὰς τῆς ἐταιρίας τῆς Γενεύης μέχρι 30 χιλιάδων φράγκων. Τοῦτο συνέβη καθ' ὅν χρόνον ἡ τῶν Παρισίων ἐταιρία (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Σεπτεμβρίου) ἀπέστειλεν ἐκ Μκσσαλίας πολεμεφῶδιν καὶ στρατὸν παρ' ᾧ εὗρίσκοντο ὅτε Πρεϋβὼς, ὁ πρῶτος ὑπασπιστής τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ ὁ ἔμπειρος ἰατρὸς Βαλλὺ (Baillly), ὅστις ἀπεστέλλετο πρὸς ἴδρυσιν στρατιωτικοῦ νοσοκομείου. Καὶ πρότερον ἤδη ἅμα συσταθεῖσα ἀπέστειλεν ἡ ἐταιρία τὸν στρατηγὸν Ρόχην (Roche) εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως πληροφορηθῇ, τίνοι τρόπῳ ἦτο δυνατόν νὰ πραχθῇ τι ἀποτελεσματικώτερον ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Αἱ ὁδηγίαι τοῦ (30/12 Μαρτίου) τῷ ἐπέβαλον ῥητῶς νὰ μὴ ἀναμιχθῇ ποσῶς κατὰ τὰς ἐργασίας του εἰς οὐδὲν κίνημα τῆς πολιτικῆς τῶν Ἑλλήνων οὔτε τῆς ἐσωτερικῆς οὔτε τῆς ἐξωτερικῆς. Ἡ εἰλικρινὴς ἀμεροληψία, μεθ' ἧς ἐτήρησεν ἡ ἐταιρία τὴν διαταγὴν τῆς ταύτης, περιεποίησεν αὐτῇ τιμὴν οὐ μικράν.

Περὶ τῆς
Ἀγγλικῆς
προστα-
σίας

Οὕτως ἠνεψόχθησαν τοῖς Ἑλλήσι νέοι πόροι γενναίων συνδρομῶν καθ' ὅν χρόνον ἐκλείοντο ἐν Ἀγγλίᾳ οἱ ἐκ τοῦ δανείου πόροι. Ἀλλ' ὅλαι αἱ ἐλπίδες αὗται περὶ ξένων χρηματικῶν μέσων, περὶ ξένων στρατιωτῶν καὶ ξένων πλοίων δὲν παρῆχον ἄμεσον, ἰσχυρὰν καὶ σύντονον βοήθειαν. Ὅθεν ἐν καιρῷ τῆς μεγαλειτέρας

ἀποθάρσυνσεως, ὅταν δηλ. ὁ Ἰβραήμ παῖς τοὺς μεγάλους του ἐτέλει θριάμβους, αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες ἐζήτησαν τὸ τελευταῖον αὐτῶν καταφύγιον εἰς τὴν ξένην προστασίαν, εἰς σύνδεσμον δηλ. μετὰ τῇ Εὐρώπῃ πολιτικόν, οὐχὶ δὲ ἰδιωτικόν, οὐχὶ στρατιωτικόν ἢ οἰκονομικόν ἢ φιλανθρωπικόν. Ἡ ἰδέα αὕτη καὶ πρότερον ἐπήρχετο ἀείποτε εἰς τοὺς Ἕλληνας ὁσάκις ἠπειλοῦντο ὑπὸ κινδύνου, παρήρχετο ὁμοῦς πάλιν ἅμ.κ παρήρχετο καὶ ὁ κίνδυνος. Οὕτω κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐκστρατείας τοῦ Δράμαλη διεπραγματεύθησαν οἱ Ἕλληνες μετὰ τῆς Ἰονίου κυβερνήσεως περὶ τῆς ἀγγλικῆς προστασίας, οὕτως ἐζητήσαντο καὶ ἐν Βερώνῃ τὴν εὐνοϊαν ὅλων τῶν Δυνάμεων. Καὶ κατ' αὐτὸ τὴ εὐτυχὴ ἔτος 1823 διενεώθη ἡ Ἑλληνικὴ συνέλευσις νὰ ζητήσῃ βασιλέα τὸν Δὸν Μιχαὴλ τῆς Πορτογαλλίας, καὶ τότε ἀντεπρότειναν ὡς ὑποψηφίους διὰ τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον ὁ μὲν Νέγρης τὸν βασιλέα Ἱερώνυμον (ἀδελφὸν τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος), ἄλλοι δὲ τὸν δοῦκα τοῦ Λαυχεμβέργ. Μόνον δὲ κατὰ τὸ 1824, ὅτε τὸ ἐν Παρισίοις δημοσιευθὲν σχέδιον τῆς Ῥωσσίας περὶ εἰρηνοποιήσεως τῆς Ἑλλάδος κατεθροῦθήσεν οὐ μόνον τοὺς Ἕλληνας ἀλλὰ καὶ τοὺς Τούρκους, ἐφαίνετο καὶ τοι πεσόντων τῶν Ψαρῶν καὶ ἐπερχομένου ἐξ Αἰγύπτου τοῦ κινδύνου, ὅτι ἰσχυροτέρα τις ἐθνικὴ φιλοτιμία καὶ ἀπέχθεια κατὰ πάσῃ ξένης ἐπεμβάσεως κατέλαβον τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος. Ἦτο αὕτη ἐποχὴ, καθ' ἣν ἀκριβῶς ἡδύνατό τις νὰ σταθμίσῃ τὰς ἐν Ἑλλάδι συμπαθείας πρὸς τὸν φυσικόν, ὁμόθησκον φίλον τῆς Ἄρκτου. Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους 1824 κατῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξ Ὁδησσοῦ ὁ βαθύπλουτος ἐκεῖνος ὀγδοηκοντούτης ἡδὴ Βαρβάκης, ἔχων τὸ στῆθος του κεκοσμημένον διὰ πολλῶν ῥωσικῶν παρασῆμων, ὅστις καὶ γεννικιότητα συνέδραμε τοὺς πρόσφυγας συμπολίτας αὐτοῦ Ψαριανούς καὶ τοὺς ἐκ τῆς λοιπῆς κοινῆς πατρίδος, καὶ ἐλάλησε κατὰ τῶν μετὰ τῆς Ἀγγλίας χρηματικῶν σχέσεων, προσπαθήσας ταῦτο χρόνως νὰ συστήσῃ ῥωσικὸν κόμμα καὶ προτείνων τὸν Καποδίστριαν ὡς κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος. Δοξασθεὶς ὁ Βαρβάκης ἅμα κατελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς μέγας εὐεργέτης, ἐθεωρήθη

μετ' οὐ πολὺ ὡς ὑποπτον πρόσωπον, διὸ καὶ περιφρονηθεῖς καὶ ἀποτυχὼν ἀπεσύρθη εἰς Σίρον, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Νάκυνθον, ἐνθα καὶ ἀπεβίωσε (τῇ 12/24 Ἰανουαρίου 1825). Ὑπὸ τὴν ἑξαψιν ταύτην τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας ἀπήντησεν ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις, δι' ἐπισήμου διακοινώσεως (1) πρὸς τὸν Κάννιγγα (12/24 Αὐγούστου 1824) ὀριστικὴν ἔνστασιν κατὰ πάσης ἐπεμβάσεως τῶν Δυνάμεων καὶ ἰδίως κατὰ τοῦ περὶ εἰρηνοποιήσεως τῆς Ἑλλάδος σχεδίου τῆς Ῥωσσίας. Εἰς τὴν διακοινώσιν ταύτην ἀπήντησεν ὁ Κάννιγγα (19/1 Δεκεμβρίου) πρὸς τὴν Ἑλλήν. κυβέρνησιν (ὡς πρὸς ἀνεγνωρισμένην δύναμιν) δι' ἐπιστολῆς (2), ἐν ᾗ ἐπέπληττε μὲν αὐτὴν ἐλαφρῶς διὰ τὴν εὐκισθησίαν της, ἐν τέλει ὁμῶς ἔλεγε ρητῶς, ὅτι ἐὰν οἱ Ἕλληνες ἐπιθυμήσωσιν εἰς τὸ μέλλον νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν ἀγγλικὴν μεσολάθειαν καὶ ἐκφύγῃσι τὴν ἐπιθυμίαν των ταύτην πρὸς τὴν Ἀγγλίαν, θέλουσιν εὖρει αὐτὴν πρόθυμον. Αἰτία δὲ τῆς παρὰδόξου ταύτης προτάσεως ἦτο οὐ μόνον τὰ Ῥωσσικὰ σχέδια, τὰ ὅποια ἐπροδίδοντο ἐν τῷ δημοσιευθέντι ἐκείνῳ ἐγγράφῳ ἀλλὰ καὶ νέαι ῥαδιοργαίαι τῶν Γάλλων, οἵτινες μετὰ τὸ ἀριστοκρατικὸν προοίμιον τῶν ἐν Παρισίοις Ἰωαννιτῶν, ἤθελον νὰ παρὰστήσωσιν ἐν Ἑλλάδι μοναρχικὸν ἐπεισόδιον, οἷον εἶχον παρὰστήσει πρό τινων ἐτῶν ἐν Βρασιλίᾳ (Buenos Ayres). Περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔτους 1824 ἦλθεν εἰς Μεσολόγγιον πρὸς τὸν Μαυροκορδάτον ὁ ἱατρός Βιτάλης, κομίζων ἐπιστολὰς ἐπισήμων προσώπων ἐκ τοῦ κύκλου τοῦ δουκὸς τῆς Ἀὐρηλίας (duc d'Orléans), ὅπως προτείνῃ ὡς βασιλέα τὸν δευτερότοκον τοῦ ἡγεμονόπαιδος τούτου υἱόν. Ὁ Μαυροκορδάτος ὅστις ἀμέσως ἐξ ἀρχῆς ἐφοβήθη τὴν ἀντιζηλίαν τῶν Βουρβόνων πρὸς τοὺς Ὁρλεανιστάς, μετεβίβασε τὰς προτάσεις εἰς τὸν Κοντουριώτην, παρ' ᾧ ἐλησμονήθησαν ἐντελῶς. Ἐλθὼν μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Ἑλλάδα (κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1825) καὶ ὁ ἀπεσταλμένος τῆς ἐν Παρισίοις Ἑλληνικῆς ἐταιρείας στρατηγός

(1) Ὁρα Τρικούπη 3,390. —

(2) ἐνθ. ἀν. 3,393. —

'Ρόχης, ἔδωκε καὶ οὗτος εἰς τὸν πρόεδρον τῆς κυβερνήσεως καὶ εἰς ἄλλους ἐκ τῶν ἐν τοῖς πράγμασι τὴν διαβεβαίωσιν (ἥτις ὅμως ἦτο ἀπλή καὶ ματαία πρόφασις), ὅτι ἔχει ἐντολὴν νὰ ὑποστηρίξῃ τὰ σχέδια ταῦτα τῶν Ὁρλεανιστῶν, διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὁποίων ἐνόμιζε καταλληλοτάτην τὴν στιγμήν ἐκείνην τοῦ φόβου, ὃν ἡ ἀπόδρασις τοῦ Ἰβραήμη ἐνεποίησεν. Ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν πληρεξουσίων καὶ τῶν ὑπουργῶν ἦσαν ἐναντίοι, διότι εἶχον περικοινοτέρα πεποιθήσιν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἢ εἰς τοὺς Ὁρλεανιστάς. Ὁ 'Ρόχης ἤρξατο τότε νὰ ῥαδιουργῇ διὰ θεμιτῶν καὶ ἀθεμιτῶν μέσων εἰς ἄλλους κύκλους, καὶ ἐν τῇ καταλλήλῳ στιγμῇ τῶν νικῶν τοῦ Ἰβραήμη συνέλευσιν τις ἐν Μεγάραις (κατὰ τὸν Ἰούλιον) συνεζήτησε τὴν ἐκλογὴν ἐνὸς τῶν μελῶν τῆς Ὁρλεανικῆς οἰκογενείας καὶ ἐσχηματίσθη εἶδος Γαλλικοῦ κόμματος, εἰς τὸ ὅποιον ἐτάχθησαν καὶ ὁ Ὑψηλάντης, ὅστις ἐνδομύχως ἦτο 'Ρώσσο, καὶ ὁ Κωλέττης, ὅστις ἐκολακεύετο ὅτι θέλει γεῖναι κηδεμὼν τοῦ δουκὸς τῆς Σάρτης (duc de Chartres), καὶ τινες τῶν Γουμελιωτῶν αὐτοῦ ἐπιδῶν, ὡς ὁ Γούρκς, οἵτινες οὐδεμίαν ἰδέαν περὶ πολιτικῶν εἶχον. Ἐν καιρῷ τῶν ῥαδιουργιῶν τούτων ἀνεμνήσθη ἡ κυβερνήσις τῆς φιλικῆς προσφορᾶς τοῦ Κάννιγγος καὶ ἀπεφάσισε προτροπῇ τοῦ Ἀμιλτωνὸς νὰ ἀποστελῇ πρὸς τὴν Ἀγγλικὴν κυβερνήσιν τὸν Σπανιολάκην, ὅπως παραστήσῃ τῷ Κάννιγγι, ὅτι ἡ Ἑλλάς ἔχει ἀνάγκην μοναρχίας, καὶ ὅτι οἷοςδήποτε ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς προτεινόμενος βασιλεὺς θέλει γεῖναι παρκαδεκτός. (Ἡ Ἑλληνικὴ κυβερνήσις ἀπέβλεπε τῇ συμβουλῇ τοῦ ἐν Πίζῃ ἀρχιεπισκόπου Ἰγνατίου πρὸς τὸν Λεοπόλδον τοῦ Κοθούργου). Οἱ Γάλλοι συνέλεγον ἐν τοσούτῳ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὑπογράφας ὑπὲρ τοῦ Ὁρλεανικοῦ ἡγεμονόπαιδος. Ἀλλ' ἡ ἄφιξις τοῦ Ἀμιλτωνὸς εἰς Ναύπλιον συνέτεινε τὰ μέγιστα, ὅπως προτρέψῃ τὸ ἀγγλικὸν κόμμα ν' ἀναπτύξῃ ἴσῃν δραστηριότητα. Ἄμα δὲ ὁ κίνδυνος διὰ τὴν πρωτεύουσάν ἐξέλιπε, μετεχειρίσθη τὸ ἀγγλικὸν κόμμα τὰ αὐτὰ μέσα καὶ ἔθεσεν ἐν Ναυπλίῳ εἰς κυκλοφορίαν (20/1 Δεκεμβρίου) ἀναφορὰν, δι' ἧς ἡ Ἑλλάς ἐζήτει νὰ τεθῇ ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν προστα-

τασίαν (1). Ἡ Ἀγγλία διετῆρει ἔτι παρὰ τοῖς προκρίτοις τῆς Ἑλλάδος τὴν παλαιὰν αὐτῆς εὐνοίαν. Τὸ ἀνεξάρτητον τῆς Ἀγγλίας ἀπέναντι τῆς ἱερᾶς συμμαχίας, ἡ ἐλευθερία τῆς πολιτικῆς τῆς, ἡ ἀντίθεσις αὐτῆς πρὸς τὴν πολιτικὴν τοῦ ἐντελῶς ἐκ τῆς Αὐστρίας ἐξηρητημένου αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας, ἡ ἀναγνώρισις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀποκλεισμοῦ, ἡ διάφορος χρῆσις τῆς οὐδετερότητος, ἡ φιλικὴ διαγωγή τοῦ ἀγγλικοῦ ναυτικοῦ, πρὸ πάντων ὅμως ἡ ἐλπίς ἐπὶ τὸν Κάννιγγα, τὸν μόνον πολιτικὸν ἄνδρα εἰς τὸν ὁποῖον ἠδύνετο νὰ ἔχῃ ἐμπιστοσύνην τινὰ ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ φιλανθρωπία, ταῦτα πάντα πηρεκίνησαν τοὺς Ἕλληνας, ὅπως πρότερον καὶ τοὺς νοτίους Ἀμερικανοὺς, νὰ κρατῶσι τὰ βλέμματα αὐτῶν πρὸς τὴν Ἀγγλίαν ἐστραμμένα.

Ἐπὶ τῶν Ἰονίων νήσων, τοῦ φυσικοῦ τούτου τόπου τῆς μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἀγγλίας μεσολαβήσεως, τὰ πάντα εἶχον μεταβληθῇ, ἀφ' οὗ τὸν μισητότατον πάντων τῶν ἀνθρώπων Μαιτλάνδον διεδέχθη ὡς Ἀρμοστής ὁ Φριδερίκος Ἄδαμ, ὅστις, Κερκυραίαν ἔχων σύζυγον, μεγάλας ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος εἶχε συμπαιθείας. Τῇ συγκαταθέσει καὶ τῇ συμπράξει αὐτοῦ συνετάχθη ἐν Ζακύνθῳ ὑπὸ ἐπιτροπῆς (συγκειμένης ἐκ τοῦ Στεφάνου, τοῦ Ῥώμα καὶ τοῦ Δραγόνα (ἡ πρᾶξις ἐκείνη τῆς προστασίας, περὶ ἧς εἵπομεν ἀνωτέρω, καὶ ἐστάλη εἰς Ὑδραν καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπως ὑπογραφθῇ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης, διὰ τοῦ Κολοκοτρώνου καὶ τοῦ Μιαούλη· ἡ κυβερνήσις, ὡς μήπω ἀνεγνωρισμένη, δὲν ἠδύνετο νὰ προβῇ εἰς τοῦτο· ὁ λαὸς ἔμελλε νὰ ἐκφρασθῇ καὶ τὰ μέλη τῆς κυβερνήσεως νὰ ὑπογράψωσι μόνον, ὅπως συγκατατεθῶσιν εἰς τὴν ἐκφρασιν τῆς θελήσεως τοῦ λαοῦ, ἥτις ἦτο νὰ «τεθῇ ἡ ἱερὰ παρακαταθήκη τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς πολιτικῆς ὑπάρξεως τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὴν ἀπύλτον προστασίαν τῆς μεγάλης Βρετανίας.» Ἐν ᾧ συνελέγοντο αἱ διςχιλίας ὑπογραφαί, ὅς περιεῖχε τὸ ἔγγραφον, τὸ ἐναντίον κόμμα ἐφάνέρωσε τὴν ἀδυναμίαν του ἀντιπράττον.

1) Ὁρα Τριχούπη 3, 397.

Ἐτέθη τοῦτο ὀπισθεν τῶν ξένων. Τυχοδιώκτης τίς, πράκτωρ τῆς βορείου Ἀμερικῆς, Ταουνσένδ Οὐασιγκτὼν κηλούμενος, διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς πράξεως ταύτης· τὸ αὐτὸ ἔπραξε καὶ ὁ Ῥόχης, ὅστις, ἐπιπληχθεὶς διὰ τοῦτο ὑπὸ τῆς ἐταιρίας τῶν Παρισίων, ἀπώλεσεν ἐν Ἑλλάδι πᾶσαν πίστιν. Δύο ἢ τρεῖς μόνον ἐκ τῶν βουλευτῶν ὁ Ἰψηλάντης, ὁ Κωλέττης, ὁ Κοντουριώτης (ἕνεκα ἀτομικῆς τοῦ ἀντιζηλίας πρὸς τὸν Μιαούλην καὶ Τομπάζην) καὶ ὁ Γούρας ἠρνήθησαν νὰ ὑπογράψωσιν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Γούρας ἐγκατέλιπε μετ' ὀλίγον τὴν γαλλικὴν μερίδα πικρακινήσεις εἰς τοῦτο ὑπὸ τῆς γυναικὸς του, ἥτις νέα, ζωηρὰ, σεμνυνομένη ἐπὶ τῷ συζύγῳ αὐτῆς, ἤρχεν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὡς βασίλισσα, συνάμα ὅμως τιμία καὶ εὐσχημος ἐν τῷ κύκλῳ τῶν θεραπαινίδων τῆς ἐτῆρει διαγωγῆς καλῆς, καὶ ἦτο ἀρκούντως νοήμων ὥστε νὰ καταπεισθῇ (1) ὑπὸ τῆς ἄφρονος κατηγορίας, ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς πράξεως ἐκείνης τῆς προστασίας ἦτο νὰ μετασχηματισθῇ ἡ Ἑλλὰς εἰς ἀγγλικὴν ἀποικίαν. Ὅ,τι ἔπρεπε καὶ ἡδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τοῦ ἐγγράφου τούτου (τῆς 24/3 Αὐγούστου 1826) τὸ ὅποιον ἐκόμισεν εἰς Ἀγγλίαν ὁ υἱὸς τοῦ Μιαούλη Δημήτριος, περὶ τούτου ἦσαν διηρημέναι αἱ γνώμαι καὶ αὐτῶν τῶν προτείναντων τὴν πρᾶξιν. Οἱ συνετώτεροι ἐξ αὐτῶν, μὴ παραγινώσκοντες τὸ ἄσκοπον τοῦ διαβήματος τούτου, εἶχον ἴσως μόνον τὸν σκοπὸν, νὰ περιστείλωσι τὸν Αἰγύπτιον ἐν τῇ θριαμβευτικῇ αὐτοῦ πορείᾳ, καὶ νὰ ἐνθαρρύνωσι τοὺς Ἕλληνας δι' ἀπατηλῆς ἐλπίδος, μέχρις οὗ παρέλθῃ ἡ κρίσις. Ἄλλοι πάλιν ἐνόμιζον ἴσως δυνατόν, ὅτι, ὅπως ἡ Ῥωσσία ἐξέτεινε τὴν προστασίαν τῆς ἀπὸ τῶν παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν ἐπὶ τῆς Σερβίας, οὕτω καὶ ἡ Ἀγγλία δὲν ἤθελεν ἀπαξιώσει νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐπὶ τῶν Ἰονίων νήσων προστασίαν τῆς καὶ ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἄλλοι πάλιν ὑπελόγιζον, ὅτι μόνον ἡ πρότασις τῆς τοιαύτης προστασίας ἤθελεν εἶσθαι σωτήριο καὶ

1) Ὅχι ἀνεῦ τῆς συμπράξεως τοῦ Πρόκες, ὅστις ἦτο μέγας θαυμαστῆς τῆς γλαυκώπιδος ταύτης Ἀθηναῖος. Ἐν τοῖς Ὑπομν. 2, 692.

κατάλληλον μέσον, ὅπως ἐξεγείρῃ πάσας τὰς Δυνάμεις ἀπὸ τῆς πρὸς τὴν Ἑλλάδα ψυχρᾶς ἀδιαφορίας των. Καὶ ὅντως ἅμα ὁ νέος Μιαούλης ἐφθικεν εἰς Λονδίνον ἑκτακτὸς τις ἔλαβε χώραν κίνησις καὶ διπλωματικαὶ ἐγένοντο ἐπερωτήσεις. Ἀλλ' ὁ Κάνινγκ προσκλήρυνεν ἀμέσως, ὅτι ἡ πρότασις δὲν θελεῖ γένει παραδεκτὴ εἰς δὲ τοὺς Ἕλληνας ἀπεσταλμένους ἀπήντησεν, ὅτι ἡ αἵτησις των ἤθελε περιπλέξει τὴν Ἀγγλίαν εἰς ἄσκοπον κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον, καὶ αἱ Δυνάμεις ἤθελον θεωρήσει τὴν προστασίαν ταύτην τῆς Ἀγγλίας ὡς καταπάτησιν τῶν συνθηκῶν, καὶ συγχρόνως τοὺς ἀπέτρεψεν τοῦ ν' ἀποτανωθῶσι πρὸς ἄλλην τινὰ Δύναμιν, συμβουλευσας αὐτοὺς νὰ ζητήσωσι κάλλιον κοινὴν ἀπασῶν τῶν Δυνάμεων μεσολάβησιν. Οἱ μεμνημένοι τὰς προσπαθείας τοῦ λόρδου μεγάλου Ἀρμοστοῦ τῆς Ἑπτανήσου ἐξεπλάγησαν ἐπὶ τῇ ἀπροσδοκίῳ ταύτῃ ἀπαντήσει, διότι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐννοήσωσι τὴν κυρίαν αὐτῆς ἀφορμὴν. Καὶ ἡμεῖς δὲ τότε μόλις δυνάμεθα νὰ τὴν ἐννοήσωμεν, ἀφ' οὗ πρῶτον ἐξετάσωμεν εἰς ποῖον σημεῖον εὐρίσκοντο αἱ διπλωματικαὶ διαπραγματεύσεις κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, καθ' ἣν ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἑλλάδος ἐφαίνετο καταρρέουσα.

Γ'. ΑΙ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΑΙ

ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΙΣ.

*Αἱ προ-
ταὶ ἐν Πε-
τρουπόλει
συνδιασκέ-
ψεις.*

Εἴπομεν ἄνωτέρω, ὅτι ὁ τῆς Ῥωσσίας αὐτοκράτωρ, προσκαλέσας τοὺς συμμάχους αὐτοῦ ὅπως συσχεφθῶσιν ἐν Πετρουπόλει περὶ τοῦ ζητήματος τῆς εἰρηνοποιήσεως τῆς Ἑλλάδος, ἀπέστει-

λεν αὐτοῖς τὸ γνωστὸν ὑπόμνημα τῆς 9 Ἰανουαρίου 1824 περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης. Ὅριστικώτερον δὲ παρὰ ποτε πρότερον συνέλαβεν ὁ Τσάρος πάλιν τὴν ιδέαν, τοῦ νὰ ἐμπιστευθῇ αὐτῷ ἡ ἱερὰ συμμαχία τὴν εἰρηνοποίησιν τῆς Ἀνατολῆς, ὅπως ἐνεπιστεύθη προηγουμένως εἰς μὲν τὴν Δυσρίαν τὴν εἰρηνοποίησιν τῆς Ἰταλίας εἰς δὲ τὴν Γαλλίαν τὴν τῆς Ἰσπανίας. Τὴν ἐντολὴν ταύτην ἐπόθει

μάλιστα νὰ ἐκτελέσῃ διὰ τοῦ ξίφους, διότι ἡ τοιαύτη λύσις ἤθελε τῷ παρέξει ὅλα τὰ κέρδη μονομεροῦς βωστικοῦ πολέμου ἄνευ τῶν ζημιῶν. Ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Αὐστρία διέκριντο καὶ νῦν ὅπως καὶ πρότερον δυσμενεῖς πρὸς τοὺς πόλους τούτους τῆς Ῥωσσίας. Ἀμφότεραι αἱ δυνάμεις αὗται, ἐξ ἴσου ἐκπλαγεῖσαι ἐπὶ τῇ προδοσίᾳ τῶν βωστικῶν σχεδίων, τῶν ἐμπεριεχομένων ἐν τῷ ὑπομνήματι (τὸ ὁποῖον μόνον ἡ Γαλλία καὶ ἡ Πρωσία ἐδέχθησαν εὐπίστως), δὲν ἤθελον κατ' οὐδένα τρόπον νὰ ἴδωσι τὴν Ῥωσσίαν θέτουσαν τὸν πόδα της ἐν Ἑλλάδι, ὅπως εἶχε θέσει αὐτὸν παρὰ τὸν Ἰστρον· ἐν γένει δὲ ἀπεστρίφοντο ἀμφότεροι τὸν πόλεμον, καὶ δὲν ἤθελον ἐνοπλον μεσολάβησιν, ἥτις, ὡς καὶ ὁ πόλεμος, ἦτο ἀπαράιτος πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ βωστικοῦ περὶ εἰρηνοποιήσεως σχεδίου. Ἐτι δ' ὀλιγώτερον ἤθελεν ὁ Κάννιγκ νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ εἰρηνοποιήσις ἐντολῇ τῆς εὐρωπαϊκῆς συμμαχίας ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας, ὡς ἀντιπροσώπου τῶν λοιπῶν Δυνάμεων. Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ Μεττερνίχος δὲν ἀνείχετο νὰ ἴδῃ τὴν εἰρηνοποίησιν τρεπομένην εἰς μονομερῆ κατὰ τῶν Ὄθωμανῶν ἐπίθεσιν, διότι κατὰ τὰς θεωρίας του, «λογικῶς καταναγκαστικὰ μέτρα οὐδέποτε ἔπρεπε νὰ ληφθῶσιν εἰμὴ κατὰ μόνων τῶν ἀποστατῶν.» Σύμφωναι λοιπὸν ὡς πρὸς τοὺς σκοποὺς αὐτῶν εἰ δύο οὗτοι προσωπικοὶ ἀντίπαλοι, οἱ συνήγοροι οὗτοι τῆς κατὰ τὰς ἀρχὰς διαφοροῦ πολιτικῆς τῇ Αὐστρίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, διηρέθησαν ὡς πρὸς τὰ μέσα τῶν ἀντενεργειῶν. Καὶ ὁ μὲν Κάννιγκ ἤρνετο νὰ παραδεχθῇ τὰς προτεινομένας συνδιασκέψεις τῶν πρέσβων, καὶ ἐν ταῖς πρὸς τὸν Βαγῶτον ὁδηγίαις αὐτοῦ (26/7 Ἰανουαρίου 1824) καὶ ἐν τινι πρὸς τὸν πρίγκηπα Λέβεν (Lieven) διακινώσει (17/29 Μαΐου) ἐπέμενε πρὸ πάντων εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς βωστικῆς πρεσβείας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἣν μετὰ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ Στράγκφορντ τοσοῦτον ἐπιστήμως εἶχεν ὑποσχεθῇ ἡ Ῥωσσία. Ὁ δὲ Μεττερνίχος τοῦναντίον ἦτο πρόθυμος νὰ δεχθῇ τὰς συνδιασκέψεις. Ἠλπίζε δὲ, καὶ μάλιστα ἐὰν ἡ Ἀγγλία ἐλάβανε μέρος, νὰ δεσμεύσῃ ἐκ νέου τὸν Τσάρον, καὶ εἶχε πεποιθήσιν εἰς τὴν ἱκανότητα τοῦ πρέσβους αὐτοῦ, κόμητος Lebzelttern, ὅστις ἕνεκα τῆς περισκέψεως καὶ ἀκριβείας

του ἤθελε γείνει ἐν τοιούτῳ συνεδρίῳ τὸ πρωτεύον πρόσωπον. Πρὸς τούτοις ἐβασίζετο ὁ Μεττερνίχος εἰς τὴν βαρύτητα τῶν αἰτιολογιῶν του, ἃς διέταξε (κατὰ τὸν Ἀπρίλιον) τὸν Γέντς νὰ ἐκθέσῃ εἰς ἀπάντησιν πρὸς τὸ βωσσικὸν ὑπόμνημα· τέλος ἐβασίζετο καὶ εἰς τὴν ἐπιβροχὴν καὶ τὴν συνδρομὴν ἐκείνων τῶν Ῥώσων, οἵτινες ὡς ὁ Tatistschew συνεμερίζοντο τὸ φρόνημά του. Βέβαιος λοιπὸν περὶ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Αὐστρίας, ἐπέσπευσεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος τὴν ἔναρξιν τῶν συνδιασκέψεων (5/17 Ἰουνίου), εἰς τὰς ὁποίας ἔλαβε μέρος καὶ ὁ Βαγῶτος (ἀφ' οὗ ἐφαινετο θετικὸν ὅτι ὁ Ῥιθωπιέρρης ἀνεχώρει ὡς πρέσβυς εἰς Κωνσταντινούπολιν). Κατὰ τὴν δευτέραν συνεδριάσιν (24/5 Ἀυγούστου) ἐπρότεινεν ὁ αὐτοκράτωρ (κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Ἰανουαρίου, τὸ ὁποῖον ἐν τῷ πρωτοκόλλῳ τῆς πρώτης συνεδριάσεως ἔγινε κατ' οὐσίαν παραδεκτὸν) νὰ προταθῇ τῇ Πύλῃ ἡ μεσολάβησις τῶν Δυνάμεων, ἥς νὰ προηγηθῇ ἀνακωχὴ τῶν ὕπλων. Πλὴν ἀμέσως ἔγινε δῆλον, ὅτι οὐδεὶς τῶν εἰς τὴν σύνοδον ἀπεσταλμένων εἶχε καὶ πληρεξουσιότητα νὰ ψηφίσῃ καὶ περὶ ἐκτελεστικῶν μέτρων, ὥστε ἦτο ἀνάγκη νὰ λάβωσιν οἱ πρέσβεις νέας ὁδηγίας περὶ τῆς προτάσεως ταύτης, τοῦ νὰ μετατεθῶσιν αἱ συνεδριάσεις τρόπον τινὰ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἡ πρότασις αὕτη διευθυνομένη εἰς τὴν Ἀγγλίαν διεσταυρώθη καθ' ὁδὸν ὑπὸ ἀντιπροτάσεως τοῦ Κάννιγγος, ὅστις πρὸ μικροῦ εἶχε διορίσει εἰς τὴν θέσιν τοῦ Στράτφορντ τὸν ἐξαδελφόν του Στράτφορντ Κάννιγγκ, ὃν νῦν ἐπρότεινε νὰ πέμψῃ διὰ τῆς Βιέννης εἰς Πετρούπολιν, ὅπως συνεννοηθῇ, πρὶν ἀναλάβῃ τὴν θέσιν του, μετὰ τοῦ βωσσικοῦ ἀνακτοβουλίου. Ἡ πρότασις αὕτη, μετ' εὐγνωμοσύνης παραδεκτὴ γενομένη, κατέβαλε τὴν ἐν Πετρούπολει βωσσικὴν πρότασιν· ὅθεν εὐθὺς ἀπεστάλη, εἰς Λονδῖνον ἡ ἐπίσημος κοινοποίησις τοῦ διορισμοῦ τοῦ Ῥιθωπιέρρου (16/28 Ἀυγούστου), δι' οὗ ἠλπίζεν ἡ Ῥωσσία ὅτι ἤθελεν ἄρτι πᾶσαν ἄλλην κατὰ τῶν συνδιασκέψεων ἔνστασιν τοῦ Κάννιγγος. Καὶ ὁμως καὶ μετὰ τοῦτο ὁ Κάννιγγκ ἦτο πλήρης δισταγμῶν. Καὶ ἐν πρώτοις ἐμέμφθη τὸν Βαγῶτον διότι ἔλαβε μέρος εἰς τὰς πρώτας συνεδριάσεις, εἴτα δὲ ἐξέφρασε τὴν

ἐπιθυμίαν νὰ ἴδῃ πρότερον συζητούμενον καὶ ἀποφασίζόμενον ἀκριβὲς σχέδιον διεξαγωγῆς· δὲν ἤθελε μὲν τὴν χρῆσιν καταναγκαστικῶν μέτρων ἀλλὰ καὶ τῶν ἀσκόπων ἐπιδείξεων ἦτο ἕναντιος, καὶ ἤθελε νὰ περιμένῃ πρότερον τὴν ἄφιξιν τοῦ 'ΡΙθωπιέρρου εἰς Κωνσταντινούπολιν, περὶ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ ὁποίου οὐδὲ λόγος κἂν ἐγένετο πλέον· πρὸς τούτοις δὲν εὗρισκε κατ'ἀλλήλῳ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἀμφότερα τὰ διαμαχόμενα μέρη εὗρισκοντο ἐν μανιώδει ἐρεθισμῷ ἐνισχυθέντα τὸ μὲν διὰ τῶν αἰγυπτιακῶν ὀπλῶν, τὸ δὲ διὰ τῶν χρημάτων τοῦ ἀγγλικοῦ δανείου. Ἀπ' ἐτέρου δὲ ὁ Μεττερνίχος εὗρε προθύμως ἀφορμὴν νὰ ἐπασχολήσῃ τὸ πνεῦμα τοῦ Τσάρου διὰ τῆς κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἐν Ἰσπανίᾳ διαγωγῆς τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως, τῆς ὁποίας ἡ πορεία τῷ παρεῖχε τὰς πλείστας φροντίδας. Περιοδεῖα τις τοῦ αὐτοκράτορος τῆς 'Ρωσσίας εἰς τὰς μεσημβρινὰς τοῦ κράτους του ἐπαρχίας συνέτεινε νὰ διηκοπῶσιν ἐπὶ πλείονα χρόνον αἱ ἐν Πετροπόλει διαπραγματεύσεις. Πρὸ μικροῦ (2/14 Νοεμβρίου) εἶχε λάβει ὁ Κάννιγκ τὸ ἐπίσημον ἔγγραφον τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως μὲ τὰς ἐνστάσεις κατὰ τῶν σχεδίων τοῦ ῥωσικοῦ ὑπομνήματος, καὶ τὸ ἔγγραφον τοῦτο τὸν νύχαρίστησε περισσότερον « παντὸς ἄλλου, τὸ ὁποῖον εἶχον συντάξει οἱ Ἕλληνας ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἐπικρμεϊνώνδου » (1). Ἡ ἐνστάσις αὕτη, ἐξεφράσθη ὁ Κάννιγκ, καὶ ἡ συγχρόνως γενομένη διαμαρτύρησις τῆς Πύλης, μεταβάλλουσιν ἐντελῶς τὴν πορείαν τοῦ Ἀγγλικοῦ ἀνακτοβουλήου, τὸ ὁποῖον κατ' εὐθένα τρόπον δύναται νὰ συγκατατεθῇ νὰ μετολαβῇ παρὰ τὴν θέλησιν ἀμφοτέρων τῶν διαμαχομένων μερῶν. Μάτην κατέκριναν ὅλοι οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Ἀνατολικῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, ὁ τῆς Αὐστρίας ἐπὶ κεφαλῇς (2), τὴν σημασίαν, ἣν ἔδιδεν ὁ Κάννιγκ εἰς τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἐπαναστατικῆς κυβερνήσεως, τὸ ὁποῖον ἔλεγον οἱ ἐχθροὶ του ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος προὐκάλεσεν. Ὁ Κάννιγκ ἐ-

(1) Σταπλετῶνος. Ὁ Κάννιγκ καὶ ἡ ἐποχὴ του. σελ. 458.

(2) Ὁ Μεττερνίχος πρὸς τὸν πρίγκηπα Ἐστεργάζην ἐν Βιέννῃ 23/5 Δεκεμβρίου Χργ.

κήρυξε ρητῶς, ὅτι ὁ Στράτφορντ Κάννινγκ, ὅστις (23/5 Δεκεμβρίου) ἀνεχώρησεν εἰς Πετρούπουλιν, δὲν θέλει λάβει μέρος εἰς τὰς συνδιασκέψεις, διότι ἀνάγκη νὰ ἐξαντληθῶσι περισσότερον τὰ διαμαχόμενα μέρη, καὶ νὰ συμφωνήσωσι πρότερον αἱ Δυνάμεις περὶ τῶν μέσων τῆς ἐπεμβάσεως. Μετὰ τοῦτο ἔλαβεν ὁ Λήβεν τὴν ἀπότομον διαταγὴν (1) νὰ διακοινώσῃ εἰς τὸ ἀνακτοβούλιον τοῦ Λονδίνου, ὅτι ὁ Τσάρος θέλει διακόψῃ πᾶσαν μετ' αὐτοῦ διαπραγματεύειν περὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος. Ὁ Κάννινγκ ἀπήντησεν εἰς τὴν κοινοποίησιν ταύτην διὰ τινος πρὸς τὸν Στράτφορντ Κάννινγκα διακοινώσεως (13/25 Φεβρουαρίου 1825) δι' ἡπίων μὲν φράσεων ἀλλ' ἐπανερχόμενος εἰς τὴν ἀποστολὴν τοῦ 'ΡΙβωπιέβρου, τῆς ὁποίας τὴν ἀναβολὴν ἐθεώρει ὡς ἐπιτοκίαν. Τοῦτο ἠρέθισεν ἔτι μᾶλλον τὴν ῥωσικὴν κυβέρνησιν, ἣτις ἴσως, ἐὰν τὸ ἔγγραφον τοῦτο δὲν τῇ ἀπυκθύνετο, ἤθελεν ἀποστείλει εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν πρέσβυν τῆς. Ἡ καταφορὰ δὲ κατὰ τοῦ Κάννινγγος εἶχεν ἤδη φθάσει εἰς ὑπέρτατον βαθμὸν, ὅτε ἔτι περισσότερον ἐπνυξήθη διὰ τῆς ἀγγελίας, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἀνεγνώρισε τὰς ἀποικίας τῆς Ἀμερικῆς. Τὸ βῆμα τοῦτο διήγειρε τὴν ψυχρότητα τῶν αὐτοκρατορικῶν ἀνακτοβουλιῶν κατὰ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως εἰς τὸ μὴ περαιτέρω, καὶ ἔφερε τὴν θέσιν τοῦ Κάννινγγος ἀπέναντι τοῦ βασιλέως του εἰς ἀποφασιστικὴν κρίσιν. Ὁ Μεττερνίχος, ὡς εἶδομεν, ὅπως ὑποσχάψῃ τὸν μισητὸν αὐτοῦ ἀντίπαλον, μετεχειρίζετο πρὸ καιροῦ ἐν Λονδίνῳ τὴν πολιτικὴν, νὰ μὴ δεικνύῃ πρὸς τὸ ὑπουργεῖον τοῦ Κάννινγγος δημοσίᾳ οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἐμπιστοσύνην, συγχρόνως ὅμως νὰ ἐνεργῇ ἐν κρυπτῷ ἐπὶ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ Οὐέλλιγκτωνος, οὔτινες θεώρουν τὴν πορείαν τῆς κυβερνήσεως σκανδαλώδη. Ἀλλ' ἐν τοσούτῳ ἐπέπρωτο νὰ ἐκραγῇ ἐπὶ τοῦ ἀμερικανικοῦ ζητήματος ἡ θύελλα, ἣτις ἐπέκειτο ἀπειλητικῇ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Κάννινγγος. Μετ' οὐ πολὺ ἀνήγγειλεν ὁ Ἑστερχάζης, ὅτι ἡ ἐπιτυχία του δὲν ἦτον εἰμὴ στιγμασία τῆς τύχης

(1) Ὁ Νεσελρόνδ πρὸς τὸν πρίγκηπα Λήβεν, ἐν Πετρούπολει 19/31 Δεκεμ. Χργ.

πέθη. Οὐχ ἤτιον ὅμως ἐξηκολούθει ὁ Μεττερνίχος νὰ τρέφῃ τὴν ἀπατηλὴν ἐλπίδα, ὅτι ἡ θέσις τοῦ πολιτικοῦ του ἐχθροῦ ἐκλονίζετο, καὶ νὰ κινή πάντα λίθον κατ' αὐτοῦ. Ὁ Κάννιγκ ἀπεπειράθη ἐν Βιέννῃ διὰ τοῦ διαβαίνοντος ἐξαδέλφου αὐτοῦ Στράτφορντ, ν' ἀποτρέψῃ τὴν Αὐστρίαν ἀπὸ τῶν συνδιασκέψεων, ἀλλ' ὁ Μεττερνίχος ἀπέβριψεν ὡς ἀσύνετον τὴν πρότασιν τοῦ ὑπουργοῦ, πρὸς τὸν ὁποῖον οὐδὲν κοινὸν ἤθελε νὰ ἔχῃ. Εἴτα συνέλαβε ὁ πρίγκιψ τὴν ιδέαν ὠφελοῦμενος ἐκ τινος περιοδείας, ἣν ἐπρόκειτο νὰ ἐπιχειρισθῇ ὁ αὐτοκράτωρ του κατὰ τὸ ἔαρ εἰς Μεδιόλανα, ὅπως ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς πασχούσης υἱέας τῆς συζύγου του μεταβῇ εἰς Παρισίους, ἵνα, ἐλκύν τὴν Γαλλίαν σφιγκτότερον εἰς τὴν συμμαχίαν, ἀφήσῃ οὕτω τὴν Ἀγγλίαν ἐντελῶς μεμονωμένην, καὶ μὴ λάβῃ ἀνάγκην τοῦ λοιποῦ νὰ συζητῇ μετ' αὐτῆς περὶ τῶν πολιτικῶν ζητημάτων. Ὁ Μεττερνίχος ἤθελε νὰ προπαρασκευάσῃ ἐν Παρισίοις «εἰς τὴν ὕπουλον ἀγγλικὴν πολιτικὴν τὴν αὐτὴν τύχην, ἣν προπαρασκευάσας πρότερον εἰς τὸν ἰσχυρότατον πάντων τῶν κατὰκτητῶν! » Καθ' ἣν δὲ ἐποχὴν οἱ πιστότεροι αὐτοῦ ὑπαδοὶ διεσάλπιζον τοὺς τολμηροὺς τούτους σκοποὺς, ἐπέκειτο ἡ ἀνανέωσις τῶν ἐν Πετρούπολει συνδιασκέψεων (περὶ τὰ τέλη δηλ. τοῦ Φεβρουαρίου). Μισῶν τὸν Κάννιγκα καὶ φοβούμενος, μὴ ὁ ἀδύνατος αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας πλησιάσῃ πάλιν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἀνήγγειλεν ὁ Μεττερνίχος πρῶτον (6/18 Φεβρουαρίου) τὴν ιδέαν τοῦ ταύτην εἰς Πετρούπολιν, νὰ μὴ συγχωρηθῇ εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἐπιμένουσας νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὰς συνδιασκέψεις, καὶ μετὰ τοῦτο ἐπρότεινε μάλιστα νὰ λάβῃ ἡ «ἀλλοθὴς συμμαχία» (τῶν τριῶν ἀνατολικῶν Δυναμέων, Αὐστρίας Πρωσσίας καὶ Ῥωσσίας) ἐκ συμφώνου μέτρα κατὰ τῆς Ἀγγλίας! Ἐν περιπτώσει δὲ, καθ' ἣν ἡ Ῥωσσία ἤθελε παραινῆθαι νὰ ἐλθῇ εἰς συνεννόησιν μετὰ τοῦ Κάννιγγος ὡς πρὸς τὴν ἐν Ἀμερικῇ πολιτικὴν, ἣ νὰ παρασυρθῇ ὑπ' αὐτοῦ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, ἐφρόντισεν ὁ Μεττερνίχος νὰ θέσῃ ἄλλην ἀρχὴν μεσολαβήσεως, ἥτις ἔδιδε μικράν τινα στροφὴν καὶ εἰς τὸν ἕνα, τὸν διακαῆ αὐτοῦ πόθον, τοῦ νὰ ἴδῃ κατὰπνιγομένην διὰ τῶν ὅπλων τὴν ἐπαγ-

νάστασιν. Ὁ πολιτικὸς θαυματοποιὸς, εἰς ὃν ἀνέθεσεν ὁ Μεττερνί-
χος τὰς περὶ Ἑλλάδος ὑποθέσεις, ἀπέδειξε διὰ νέου ἐγγράφου (1),
ὅτι τὸ πρακτικὸν πρὸς μεσολάβησιν ὄργανον ἔπρεπε νὰ ζητηθῇ ἐν
τῇ στρατιωτικῇ ὀλιγαρχικῇ μερίδι τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ τῆς
«δημοκρατικῆς» μερίδος, τῆς κατεχούσης τὴν ἐξουσίαν, «τῆς νό-
θου ταύτης τοῦ πνεύματος τοῦ αἰῶνος θυγατρὸς» ἔθεσε τὴν μερίδα
τῶν Κλεφτῶν, ἣτις ἀγωνιζομένη κατὰ τῆς μερίδος τῆς κυβερνήσεως
κατεπολέμει συγχρόνως καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπαναστάσεως! Δι'
αὐτῆς δὲ ἦτο δυνατόν νὰ διατηρηθῇ τὸ συντηρητικὸν στοιχεῖον,
ἅμα καταπεισθῇ νὰ διάγῃ ἐν εἰρήνῃ πρὸς τοὺς Τούρκους! Καὶ ἐν
πρώτοις ἡ καταστροφή τοῦ διὰ μόνων τῶν δεινοπαθημάτων του
σεβαστοῦ χριστιανικοῦ ἔθνους ὑπὸ τὸ ξίφος καὶ τὸν ζυγὸν τῶν
Ὀθωμανῶν, εἶτα δὲ μικρά τις τροποποιήσεις τῆς ἀτιμιάσεως τοῦ
λαοῦ τούτου διὰ τῆς ὑποταγῆς αὐτοῦ εἰς τοὺς Κλέφτας, οἵτινες
ἔμελλον νὰ προδώσωσιν αὐτὸ εἰς τοὺς ἀσπόνδους αὐτοῦ ἐχθρούς,
καὶ τέλος ἡ συμμαχία τῆς χριστιανικῆς τῆς Γερμανικῆς Δυνάμεως
(τῆς Αὐστρίας) μετὰ τῶν Τούρκων ἢ μετὰ τῶν Κλεφτῶν, τὸ πᾶν
πρὸς σωτηρίαν καὶ δόξαν τῆς νομιμότητος, οὗτοι ἦσαν οἱ ἀντά-
ξιοι τῆς αὐστριακῆς πολιτικῆς σκοποῖ, ὧν τὸν τελευταῖον δὲν εἶχεν
ἐμπνεύσει εἰμὴ τὸ ἄσπονδον κατὰ τοῦ Κάννιγγος μῖσος! «Καὶ νῦν,
ὡς τὸ πρότερον, ἔλεγεν ἐν τέλει τὸ ὑπόμνημα τοῦτο τῆς Μεττερ-
νιχείου καὶ Γεντσείου σοφίας, ὡς ἡ χρησιμεύουσα ἡ πορεία τῆς Ἀγγλι-
κῆς κυβερνήσεως ὑπὸ τὴν παρούσαν διεύθυνσιν ὡς ὁδηγία ἡμῖν καὶ
μᾶθημα, οὐχὶ ὅπως τὴν μιμηθῶμεν, ἀλλ' ὅπως τραπῶμεν εἰς τὴν
ἀντίθετον αὐτῆς ὁδόν. Ἡ μὲν Ἀγγλίς θεωρεῖ Ἑλλάδα μόνον
τοὺς δημαγωγοὺς τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς Ἰδρύας. Οἱ ἐπιθυμοῦντες
ὅμως εἰλικρινῶς τὴν εὐημερίαν τῆς Ἑλλάδος, πρέπει νὰ ζητή-
σωσιν αὐτὴν πρὸς τὸ ἀντίθετον μέρος! Οἰκνδήποτε ἄλλην ὁδὸν
καὶ ἂν τραπῇ τις, τὸ νυδιάγιον εἶναι ἄφρευκτον!»

Δι' δεύτε-
ραι ἐν
Πετροπό-
λει συν-
διασκε-
ψεις

Καθ' ὃν χρόνον ὁ τῆς Ῥωσσίας αὐτοκράτωρ προσεκάλεσε τοὺς

(1) Μυστικὸν ὑπόμνημα περὶ τῶν κομμάτων ἐν Ἑλλάδι. Φεβρ. 1825.
Χειρόγρ. γερμαν.

συμμάχους αὐτοῦ ν' ἀναλάβωσι πάλιν τὰς ἐν Πετροπόλει συνδια-
 σκέψεις, αἱ πολιτικαὶ σχέσεις εἶχον μεταβληθῇ οὐσιωδῶς καὶ ἡ
 ἀνάγκη τῶν συνδιασκέψεων ἦτο ἔτι μᾶλλον κατεπείγουσα. Ἐφ'
 ὅσον ἡ τύχη τῶν ὅπλων προσεμειδία τοῖς Ἕλλησι τὸ κατεπείγον
 εἶχεν ἐκλείψει καὶ ἀπὸ τῶν διπλωματικῶν διπραγματεύσεων καὶ
 ἀπὸ τῆς συμπαθείας τῶν ἰδιωτικῶν κύκλων, εἰς τρόπον ὥστε καὶ
 ὑπὸ τὴν ἀπροσδόκητον ἀποτυχίαν τῆς ἐκστρατείας τοῦ 1824 ἦτο
 δυνατόν νὰ ἀναβληθῶσι καὶ νὰ λητμονηθῶσι τρόπον τινὰ αἱ
 πρῶται ἐν Πετροπόλει χώραν λαβοῦσαι συνδιασκέψεις. Ὄταν
 ὁμῶς ὁ Ἰσραὴμ πασᾶς προπαρεσκεύασεν ἐν μέσῳ τοῦ χειμῶνος τὴν
 κατὰ τῆς Πελοποννήσου ναυτικὴν ἐκστρατείαν του, ὅτε κίνδυνος
 ἐπέκειτο, μὴ οἱ Ἕλληνες ἐν τῇ δεινῇ αὐτῶν θέσει ἐπιδιώξωσιν ἔτι
 ζωηρότερον τὴν πρὸς τὴν Ἀγγλίαν προσέγγισίν των, ἥτις διελαμ-
 βάνετο καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ αὐτῶν δικμαρτυρήσει, εὗρεν ὁ Ἀλέ-
 ξανδρος καὶ πλησίον καὶ μακρὰν αὐτοῦ ἔτι μᾶλλον κατεπείγουσας
 ἀφορμὰς νὰ μὴ μένῃ ἐπὶ πλεόν ἄπρακτος. Ἀπὸ τοῦ παρελθόντος
 ἤδη ἔτους, ὡς προεῖπεν ὁ Κάννεγκ, διὰ μόνων τῶν ἐν Πετρο-
 πόλει συνδιασκέψεων εἶχον αὐξήσῃ μεγάλως αἱ συμπάθειαι τῶν
 Ῥώσων ὑπὲρ τῆς τύχης τῶν Ἑλλήνων. Αἱ συμπάθειαι αὗται
 ἀνεζωπυροῦντο ἀείποτε ὑπὸ τῆς πορείας τῶν Ἑλληνικῶν πραγμά-
 των. Ἀναφανδὸν καὶ δημοσίᾳ ἐμέμφοντο οἱ Ῥῶσσοι τὴν μετριο-
 πάθειαν τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν, πρὸ πάντων δὲ οἱ ὑψηλότεροι τῆς
 κοινωνίας κύκλοι διετέλουν ἐν πολεμικῇ ἐξάψει· ἐλέγετο, ὅτι προ-
 σεκλήθη εἰς τὴν Αὐλὴν ὁ Ἰερμολώφ, ὃν ἡ κοινὴ γνώμη προσδιώριζεν
 ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ· καὶ ἂν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ διεβεβαίωσε τὸν
 παρουσιασθέντα ἐνώπιον αὐτοῦ Γάλλον ἐπιτετραμένον Ἀλφερωναί,
 ὅτι χάριν τῆς εὐρωπαικῆς εἰρήνης θέλει ἀντισταθῇ, ὅπως πρὸ
 τεσσάρων ἔτων, καὶ τοῦ λοιποῦ κατὰ τῆς ἐν Ῥωσσίᾳ κοι-
 νῆς γνώμης, οὐχ ἦττον διετέλει ἡ διπλωματία ἐν φόβῳ με-
 γάλῳ μὴ ἡ φατρία τοῦ πολέμου, στηριζομένη ἐπὶ τοῦ ἔτοιμο-
 πολέμου στρατοῦ, ὠθήσῃ τὸν ἀσταθὲς ἡγεμόνα καὶ ἄκοντα
 εἰς ἐχθροπραξίας. Ναὶ μὲν, τὸ φύσει ἀναποφάριστον τοῦ Τσά-
 ρου ἐκώλυεν αὐτὸν καὶ νῦν, ἐν καὶ πρότερον, νὰ ἐπιληφθῇ τοῦ

πολέμου μόνος· πρὸς δὲ τούτοις τὸν παρεμπόδιζε νῦν εἰς τοῦτο καὶ τὸ ἀκροσφαλὲς τῆς ὑγιείας του (πεπαλαιωμένον τῶν ποδῶν νόσημα, τὸ ὁποῖον ἐπελθὼν δριμύτερον τὸν κατέβαλλε καὶ ἠθικῶς)· ἕτερον τέλος πρόσκομμα τῷ ἦσαν καὶ τὰ πολιτικὰ αἵτις, ἐν οἷς ὁ Μεττερνίχος ἔβλεπε τοὺς πιστοὺς καὶ ἀφωσιωμένους ὁπαδοὺς τῆς πολιτικῆς του· ἡ ἀφοσίωσις δηλ. τοῦ Τσάρου πρὸς τὴν συμμαχίαν, ἡ κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως ἀπέχθειά του, ὁ φόβος τοῦ νὰ προσκαλέσῃ εἰς πόλεμον τὴν Ἀγγλίαν καὶ τέλος ἡ ἐλεεινὴ οἰκονομικὴ τῆς Ῥωσσίας κατάστασις. Ἀλλ' ὅμως τούτων ἕνεκα μάλιστα ἦτο ἐπόμενον, ὅτι ὁ Τσάρος ἐν ταῖς νέαις συνδιασκέψεσιν ἤθελεν ἔτι προθυμότερον ἐπιδιώξει τὴν κοινὴν μετὰ τῶν συμμαχῶν του σύμπραξιν. Ἀλλ' ὅσω ταχύτερον ἤθελε νὰ πορευῇται ὁ Ἀλέξανδρος, τοσούτω περισσότερα καὶ ἀποτελεσματικώτερα προσκόμματα τῷ παρενέβαλλον οἱ ἀρχαῖοι αὐτοῦ ἀντίπαλοι. Ὁ Κάννιγκ ἴστατο ἀπλοῦς παρατηρητὴς, διότι ὁ διπλωμάτης οὗτος προέβλεπεν, ὅτι διὰ τοιούτου τρόπου τὰ δύο αὐτοκρατορικὰ ἀνακτοβούλια ἤθελον ἔλθει εἰς φανεράν ῥῆξιν καὶ αἱ συνδιασκέψεις ἤθελον νευραγήσει, καθότι ἡ Αὐστρία οὐδὲν ἄλλο μέσον εἶχε νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν Τσάρον εἰμὴ νὰ εἰσέλθῃ εἰς ἀρχάς, ἃς ἐθεώρει ὡς κηλίδα. Ἀλλὰ καὶ τοῦ Κάννιγγος ἡ ὀξυδέρκεια δὲν ἠδύνατο νὰ προΐδῃ, ὅτι ὁ Μεττερνίχος, ἔχων ἀείποτε πρὸ ὀφθαλμῶν νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τοὺς Τούρκους εὐκαιρίαν καὶ μέσα πρὸς βιάιαν κατάπνιξιν τῆς ἐπαναστάσεως, ἤθελεν ἐκ προοιμίων εἰσελθεῖν εἰς τὰς συνδιασκέψεις ἐπὶ τῷ δολίῳ σκοπῷ τοῦ νὰ τὰς μηδενίσῃ. Ὁ πρίγκηψ Hatzfeldt εἶχε προδώσει τοῦτο ἀπὸ τοῦ παρελθόντος φθινοπώρου (1), ὅτι ἡ Αὐστρία θέλει συμπράξῃ ἐν Πετροπόλει μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὴν καλὴν πρόθεσιν, προβλέπουσα, ὅτι ὅλαι αἱ ὠραῖαι διαπραγματεύσεις οὐδὲν ἀποτέλεσμα ἤθελον φέρει! Πρὸς ἐπίτευξιν δὲ τοῦ ἀποφατικοῦ τούτου σκοποῦ, ἦτο ἡ κυριώτερα προσπᾶθεια τοῦ Μεττερνίχου νὰ κερδίσῃ ὑπὲρ τῶν σκοπῶν του τὸ γαλλικὸν ἀνακτοβούλιον (τὸ ὁποῖον εὐγνωμοσύνη κινού-

(1) Ἐκθεσις ἐκ Βιέννης, 8|20 Νοεμβρίου 1824 χργ.

μενον διὰ τὴν ἐν Ἰσπανίᾳ δοθεῖσαν αὐτῷ ἐντολὴν ἦτο πρόθυμον εἰς οἰκνδήποτε συγκατάθεσιν ἔστω καὶ εἰς πραγματικὴν σύμπραξιν ἐν πολέμῳ), ὅπως πρὸ πάντων ψηφίσῃ ἐναντίον πάσης συγκαταθέσεως εἰς καταναγκαστικὰ μέτρα. Τὴν δὲ Ῥωσσίαν ἐπροσπάθει ὁ Μεττερνίχος καὶ πρὸ τῶν συνδιασκέψεων ἤδη (1) νὰ δελεάσῃ διὰ τῆς ῥήτης διαβεβαιώσεως, ὅτι ἡ Πύλη ἰδίᾳ συγκαταθέσει θέλει δώσῃ τὰς ἐγγυήσεις, ἐφ' ὧν διενσούντο αἱ Δυνάμεις νὰ στηρίξωσι τὴν τῆς Ἑλλάδος εἰρηνopoίησιν. Ἐπρότεινε δὲ τὸ μέσον τοῦτο πρὸς λύσιν τοῦ δεσμοῦ τούτου, καλῶς γινώσκων, ὅτι εἰς οὐδὲν ἤθελε συντελέσει· προέτεινε δὲ αὐτὸ, μόνον διότι τὸ ἐγνώριζεν. Ἡ κυρία αὐτοῦ πεποιθήσις δὲν ἦτο διάφορος τῆς τοῦ Στράγκφορντ καὶ τοῦ Καποδιστρίου, ὅτι δηλ. ἔκουσίως καὶ μὲ τὸ κλῶν οὐδὲν παραχωρεῖ ἡ Πύλη. (2) Κατὰ τὴν ἔναρξιν τῶν νέων συνδιασκέψεων (3) αἵτινες ἐγένοντο ἐν μεγαλειτέρᾳ μυστικότητι τῶν ἐν Τροπαυῖα καὶ ἄνευ πρωτοκόλλων, ὑπέβαλεν ὁ Νεσελρώδ ἐν τῇ πρώτῃ συνεδριάσει (12/24 Φεβρουαρίου) νέον ὑπόμνημα, (4) ἥτοι ἔκθεσιν, ἐν ᾗ οὐδεὶς ἐγένετο λόγος περὶ τῶν σκοπῶν τῆς προτεινομένης ἐπεμβάσεως, οἷαν ἐνόουν αἱ ἐν τῷ ὑπομνήματι τῆς 28/9 Ἰανουαρίου 1824, προτάσεις, ἀλλὰ κατ' εὐθείαν ὡς πραγματικὴ εἰσαγωγή τῆς μεσολαβήσεως ἐπροτείνετο ἡ αἵτησις ἀνακωχῆς τῶν ὅπλων ἐπὶ ἀπειλῇ ἀνακλήσεως τῶν πρέσβεων.

(1) Π. Χ. ἐν τινι διακοινώσει πρὸς τὸν Lebzeltern τῆς 3/15 Ἰανουαρίου 1825.

(2) Τοῦτο ἀνήγγειλεν ἐμπιστευτικῶς μετ' οὐ πολλοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Αὐστρίας, καὶ ἐφώτισε διὰ τούτου τὸν ὅχι πολὺ ἔξυπνον Πρῶσον αὐτοῦ συνάδελφον περὶ πολλῶν πραγμάτων, δίδων αὐτῷ τὴν κλεῖδα πρὸς λύσιν πολλῶν ἀλύτων πρότερον αἰνιγμάτων. Ἐκθεσις τοῦ βαρῶνου Miltitz 26/7 Σεπτεμβρίου 1825.

(3) Ἀρκούμεθα ν' ἀναφέρωμεν ἐν ὀλίγοις μόνον τὸ ἄχαρι περιεχόμενον τῶν ἀσκοπῶν τούτων διαπραγματεύσεων, περὶ τῶν ὁποίων ὁ Lebzeltern ἀπέστειλεν εἰς Βιέννην σωροὺς ἐκθέσεων.

(4) Ἐκθεσις τοῦ ἀνακτοβουλίου τῆς Ῥωσσίας περὶ τῆς πορείας τῆς πολιτικῆς τῆς ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς Ἀνατολῆς· 1/13 Φεβρουαρίου χργ. γαλλιστί.

Εὐθύς ὁμῶς κατὰ τὸ πρῶτον τοῦτο βῆμα εὗρεν ἡ Ῥωσσία καὶ νῦν πάλιν πάντας τοὺς ἀντιπροσώπους ἐναντίους πικρὸς βιαίου μέσου· καὶ ὁ Στράτφορντ Κάννινγκ δὲ ἐκήρυττεν ὅσακις τῷ ἐπαρουσιαζέτο εὐκαιρία ἐν ταῖς ἰδιαιτέραις αὐτοῦ συνδιαλέξεσιν, ὅτι ἡ ἀποφυγὴ πικρὸς βιαίου μέσου εἶναι πρωτίστη μέριμνα καὶ καὶ τῆς Ἀγγλίας, καὶ ἡρεῦνα συγχρόνως ἐὰν ἀντὶ τῆς διαβεβαιώσεως ταύτης ἤθελον αἱ ἄλλαι Δυνάμεις νὰ ἐξαγοράσωσι τὴν σύμπραξίν του. Καὶ οἱ τρεῖς τῶν κατὰ τὴν Συνδιάσκεψιν πληρεξουσίων ἐκηρύχθησαν, ἅμα ἀκούσαντες τὴν πρότασιν τοῦ Νεσελρόντ, καὶ κατ' αὐτῆς ἔτι τῆς ἀπειλῆς δι' ἀπλῶς ἡθικῶν καταναγκαστικῶν μέτρων, ἀλλ' ὁ τῆς Αὐστρίας ἀντιπρόσωπος εὗρισκεν, ὅτι, παρουσιαζομένης τῆς ἀνάγκης τῆς τοιαύτης ἀπειλῆς, καταλληλότερον ἤθελεν εἶσθαι νὰ ἀπειληθῇ ἡ Ῥωσσία διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος. Ὁδηγούμενος ὑπὸ τῆς κακοβουλίας τοῦ Μεττερνίχου ἀντιπαρέταττεν ὁ διπλωμάτης οὗτος κατὰ τῆς ῥωσσικῆς προτάσεως, ἣν δὲν ἠδύνατο νὰ παραδεχθῇ, τὴν ἄλλην πρότασιν, ἣν καλῶς ἐγίνωσκεν, ὅτι οὐδέποτε ἤθελε παραδεχθῇ ὁ Τσάρος, ὅστις ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἐφοβεῖτο τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ Νεσελρόντ, κηρύττων τὴν ἐν τῇ πρὸς τὴν Ἀμερικὴν διαγωγῇ τῆς Ἀγγλίας τοσοῦτον ἀπρόβλεπτον ταύτην πολιτικὴν ἀντιβαίνουσαν εἰς πάσας τὰς μέχρι τοῦδε παραδεδεγμένας ἀρχάς, ἔκαμεν ἔνστασιν, ἣν ὁ Μεττερνίχος ἀσμένως περιέμενε· ἀκούσῃ δὲ ὅτι, ὡς ἀναφέρει μετὰγενέστερον αὐτοῦ ἑγγραφοῦ, « ἡ Αὐστρία οὐδαμῶς ἐλυπεῖτο, ἀπαλλασσόμενη τῆς θυσίας ταύτης ἣν ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ πρὸς διατήρησιν τῆς Εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης. » Εὐθύς κατὰ τὴν δευτέραν συνεδρίαν (18/1 Μαρτίου), καθ' ἣν ἡ Αὐστρία ἐπρότεινε νὰ διατηρηθῇ ἡ εἰρήνη ἀντὶ πάσης θυσίας, ἐταράχθη ἐκ νέου τὸ αἶμα τοῦ ῥώσσου ὑπουργοῦ, ὅστις δὲν ὑπέκρυψε τὴν ἀγανάκτησίν του, ἀναγκαζόμενος νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι οἱ ἀντιπρόσωποι ἔχουσι διαρκῇ τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ Ῥωσσία ζητεῖ ἐκόντας ἄκοντας νὰ παρὰσῇ τοὺς συμμάχους αὐτῆς εἰς τὸν πόλεμον. Ἐν τοσοῦτῳ αἱ πρῶται αὗται ἐριδὲς περικίνησαν τὸν Νεσελρόντ νὰ ἐκφράσῃ τὴν εὐχὴν, ὅπως οἱ πληρεξούσιοι αὐτοὶ ὑποβάλωσι

τάς προτάσεις αὐτῶν περὶ ζητήματος, τὸ ὁποῖον μετὰ τὴν ἐν Βερῶνῃ παραδοχὴν τῶν ῥωσικῶν προτάσεων κατέστη εὐρωπαϊκόν. Εἰς τὴν εὐρὴν ταύτην ἀνταπεκρίθησαν κατὰ τὴν ἐπομένην, τὴν τρίτην συνεδρίαν, (21/4 Μαρτίου) οἱ πληρεξούσιοι, ὑπολαβόντες σχέδιον κοινῆς ἐγκυκλίου (1), τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον ἐσχεδιάσθη ὑπὸ τὴν ἔποψιν, ὅτι τηροῦντες οἱ σύμμαχοι ὅσον ἔνεστι ἀκριβέστερον τὰς ἐν τῷ ῥωσικῷ ὑπομνήματι προτάσεις, ὀφείλουσι ν' ἀποφύγῃσι πᾶν ὅ,τι ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ ἐπιφέρῃ ῥῆξιν τινα πρὸς τὴν Ἰψηλὴν Πύλιν. Εἰς τὰς ἰδέας ταύτας ὁ Νεσελρώδ κατὰ τὴν τετάρτην συνεδρίαν (23/6 Μαρτίου) ἔδωκεν ἐν τινι περιλήψει σχῆμα προτάσεων ἐσχεδιασμένων, ἀν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ δὲν τὰς ἐνέκρινε· κατέδειξε πρὸς τοῦτοις ὅτι ἦτο ἀπαραίτητον νὰ ζητηθῇ ἡ ἀνακωχή ὅπως μὴ ἐπὶ ἔτη πολλὰ παραταθῇ ἡ περιπεπλεγμένη ὑπόθεσις αὕτη. Καὶ κατὰ τὴν ἐπομένην δὲ (τὴν πέμπτην) συνεδρίαν (27/10 Μαρτίου) ἐπὶ νῆλθεν ὁ Νεσελρώδ ἐπιμόνως εἰς τὸ ὑπόμνημα καὶ εἰς τὴν ἀνακωχὴν, μεθ' ὧν συνεδέετο νῦν καὶ ἀπόπειρα ἐκφοβίσεως τῆς Αὐτρίας διὰ τινος πρὸς τὴν Ἀγγλίαν στροφῆς· ὁ αὐτοκράτωρ μου, εἶπεν ὁ Νεσελρώδ, θέλει δικίῳ τῷ λόγῳ ν' ἀκούσῃ καὶ τὴν γνώμην τῆς Ἀγγλίας, ὅπως δώσῃ αὐτῇ ἀπόδειξιν μετριοπαθείας. Ὁ κόμης Lebzelterν ὁμῶς οὐδαμῶς παρενέκλινε, καὶ κατὰ τὴν ἕκτην συνεδρίαν (29/12 Μαρτίου), ἀνέγνωσε ψηφοφορίαν τῶν ἀντιπροσώπων κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ Νεσελρώδ προτάσεις, μεθ' ὃ οὗτος ἔτι μᾶλλον ἀπροσδοκῆτως παρ' ὅτι τὰς ἔκαμε τὰς ἀπίστευε πάλιν, κηρύττων ὅτι ἦτο πρόθυμος νὰ ὑπογράψῃ τὰς προτάσεις τῶν ἀντιπροσώπων, ὅπως αὐτὸς τὰς ἐξέθεσεν ἐν τῇ περιλήψει. Μετὰ τὸ ἐγγραφον τοῦτο ἐγνωμοδοτήθη (συμφώνως πρὸς τὰς δολίας εἰσηγήσεις τῆς Αὐτρίας) νὰ προταθῇ εἰς τὴν Πύλιν, νὰ ἐπικαλεσθῇ ἐκουσίως τὴν μεσολάβησιν τῶν δυνάμεων πρὸς κατὰπαυσιν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ

(1) Ἰδέαι ληφθεῖσαι ἀπὸ τοῦ ὑπομνήματος τοῦ ἀνακταβουλίου τῆς Ῥωσίας καὶ συμφωνοῦσαι πρὸς τὰς ὁδηγίας τῶν ἀπεσταλμένων πληρεξουσίων. ΧΡΥ.

ταραχῶν καὶ νὰ παρδεχθῇ τὴν συνομολόγησιν ἀνακωχῆς. Ἀρ-
 νουμένης δὲ τῆς Πύλης νὰ πράξῃ τοῦτο, ἀπεφασίσθη νὰ προταθῇ
 ἐπισήμως διὰ κοινῆς διακοινώσεως ἡ μεσολάβησις, καὶ ἐν περι-
 πτώσει νέας ἀρνήσεως νὰ ἐκδοθῇ «παραινετικὴ μᾶλλον ἢ ἀπειλη-
 τικὴ διακοινώσις», ἐν ᾧ ἐν τῷ μεταξὺ οἱ τῶν Δυνάμεων πράκ-
 τορες ἤθελον μεταβῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅπως προπαρασκευάσωσιν
 ἐκεῖ τὸ ἔργον τῆς εἰρηνοποιήσεως. Ἰπογραφείσης ὁμῶς κατὰ τὴν
 ἐβδόμην συνεδρίασιν (1/13 Μαρτίου) τῆς συμβάσεως ταύτης ἐν
 εἰδὶ πρωτοκόλλου, ὁ αὐτοκράτωρ κατέστησεν ἀμφίβολον τὸ πρῶτον
 καὶ μόνον τοῦτο ἀποτέλεσμα τῶν συνεδριάσεων, ὑποβαλὼν «ὑπό-
 μνημα» περὶ τῶν αἰτίων, τὰ ὅποια παρεκίνησαν αὐτὸν νὰ συγκα-
 τατεθῇ εἰς τὴν ὑπογραφὴν τοῦ πρωτοκόλλου, (1) ὑπόμνημα, ἐν ᾧ
 ἀποδίδων ὅλον τὸ ἄδικον εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους καὶ τὴν δια-
 γωγὴν των, ἐξέφραζε τὴν πρόθεσιν ν' ἀπευθύνῃ πρὸς τὰς Αὐλὰς
 ἀμέσους πληροφορίας περὶ τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνελεύσεως. Ἐκ τοῦ
 ἐγγράφου κατεφαίνετο τὸ πεισματῶδες ὕψος τῆς ῥωσικῆς πολεμι-
 κῆς μερίδος, καὶ ὁ Ματουσέβιτς (Maluszevicz) ἐξέφρασεν ἀπροκα-
 λύπτως τὴν χλευαστικὴν ἐκπληξίν του, πῶς ἄνθρωποι νουνεχεῖς ἦτο
 δυνατὸν νὰ γεννήσωσι τέκνον τοσοῦτον ἐλπεινόν, οἷον ἦτο τὸ πρῶτό-
 κολλον τῆς 1/13 Μαρτίου! Ὡς νὰ ἤθελε δὲ ν' ἀπαντήσῃ διὰ πείσμα-
 τος εἰς τὸ πείσμα, ὑπέβηκε κατὰ τὴν αὐτὴν συνεδρίασιν ὁ Lebzelter
 τὴν πρότασιν περὶ παρὰχωρήσεως ἐγγυήσεως, ὅτι διὰ τῶν πρὸς
 εἰρηνοποίησιν τῆς Ἀνατολῆς ληφθέντων μέτρων δὲν θέλει δια-
 τραχθῇ ἡ εἰρήνη τῆς Εὐρώπης. Κατὰ τὴν ὀγδόην συνεδρίασιν
 ὁ αὐστριακὸς διπλωμάτης (7/19 Μαρτίου) ἔψαυσε καὶ αὐτὸ τὸ λίαν
 ἀκανθώδες ζήτημα τῶν ὁρίων, ἐκφράζων συγρόνως τὴν ἐλπίδα,
 ὅτι ἐν τῷ ὑπομνήματι ὑπὸ τὴν λέξιν Ἑλληνικὴ χώρα οὐδὲν ἄλλο
 ἐννοεῖται εἰμὴ ἡ Πελοπόννησος καὶ αἱ νῆσοι, οὐχὶ ὅμως καὶ ἡ
 μεγάλη ἑκτασις, ἣν ἔδωκεν αὐτῇ τὸ ὑπόμνημα τῆς 28/9 Ἰανου-
 αρίου. Ἐν τούτοις δὲ ὁ ἐρεθισμὸς ὃν ἐπροξένησεν ἡ πρότασις, αὕτη
 ἐφάνη ὅτι παρεκίνησε τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Γαλλίας καὶ τῆς

(1) Σχέδιον ὑπομνήματος τοῦ ἀνακτοβουλίου τῆς Ῥωσσίας εἰς τὸ πρῶτό-
 κολλον» χργ.

Αυστρίας, νὰ υποβάλωσι κατὰ τὴν ἐπομένην (ἐννάτην) συνεδρίαν (23/4 Ἀπριλίου) ἡπιωτέρας προτάσεις περὶ τῶν ὁρίων, αἵτινες ἔτεινον τοῦλάχιστον εἰς τὴν ἑκτασιν τοῦ σημερινοῦ τῆς Ἑλλάδος βασιλείου (1). Καὶ κατὰ τὴν συνεδρίαν ταύτην κατέπληξεν ὁ Νεσελρώδ τοὺς πληρεξουσίου δια νέας προτάσεως, νὰ διακοπῶσιν ἅπασαι αἱ πρὸς τὴν Πύλην διαπραγματεύσεις μέχρις οὗ, συνεπέα τῶν ἀμέσων πρὸς τὰς Αὐλὰς ἐκθέσεων, συμφωνήσωσιν αἱ ἀποφάσεις αὐτῶν ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἡ Πύλη ἤθελεν ἀρνηθῇ τὴν μεσολαβῆσιν, διότι, εἶπεν ὁ Νεσελρώδ, ἡ Ῥωσσία δὲν δύναται νὰ ἐκτεθῇ εἰς ἀρνητικὴν ἀπάντησιν ἐκ μέρους τῆς Πύλης, χωρὶς νὰ ᾔνοι βεβαία ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θέλει λάβει παρὰ τῶν συμμάχων τῆς ὅ,τι αἱ περιστάσεις ἀπαιτοῦσιν. Οὕτως ἔμεινον διηκῶς καὶ τὰ ἐλάχιστα ἀποτελέσματα τῆς συνδιασκέψεως ἀμφίβολα, καὶ μόνον ὁ φόβος, μὴ παρασκευασθῇ τῇ Ἀγγλίᾳ θρίαμβος, ἐπέφερε κατὰ τὴν δεκάτην συνεδρίαν (24/5 Ἀπριλίου) τὴν ἐπιτόλαιον σύμπονικον περὶ ἀποφάσεως, ἥτις κατὰ τὴν ἐπομένην συνεδρίαν (25/7 Ἀπριλίου) κατεχωρήθη εἰς νέον πρωτόκολλον, νὰ δοθῇ δηλ. πρὸς τὸ παρὸν πέρας εἰς μόνον ἐκεῖνο τὸ μέρος τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 1/13 Μαρτίου, τὸ ἀποβλέπον εἰς τὰς πρώτας ἐμπιστευτικὰς διακοινώσεις περὶ παραδοχῆς εἰρηνικῆς μεσολαβήσεως, αἵτινες ἦσαν τύπος παραδεκτὸς γενόμενος ἀντὶ τῶν ἐπισήμων διακοινώσεων, ὅπως ἡ Πύλη φανῇ οὐχὶ ὅτι ὑποχωρεῖ εἰς τὴν ὑπεροχὴν τῶν συμμάχων, ἀλλ' ὅτι ἐκουσίως ἀκολουθεῖ τὴν συμβουλὴν ὑγιоῦς πολιτικῆς. Δῆλον ἦτο ὅτι οἱ πληρεξούσιοι ἤθελον ν' ἀποχωρισθῶσι τῆς ὁμονοίας κατὰ τὸ φαινόμενον τοῦλάχιστον. Ἀλλὰ ἡ μικροπρέπεια καὶ τὸ εὐερίθιστον ἐν τῷ χαρακτῆρι τοῦ Τσάρου κατέστρεψαν ἐπὶ τέλους καὶ τὸ φαινόμενον τοῦτο.

Ὁ τῆς Ῥωσσίας αὐτοκράτωρ, ῥθούμενος εἰς τὰ τελευταῖα αὐτοῦ διαβήματα ὑπὸ τῆς ἀντιζηλίας κατὰ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐπιρροῆς τῆς Ἀγγλίας, καταλήφθη κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς συνδιασκέψεως καὶ

(1) Προτάσεις τῶν πληρεξουσίων τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Γαλλίας ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα, χγγ.

ὕπὸ ἀντιζηλίας πρὸς τὴν ἐπιβρόχην τῶν συμμάχων αὐτοῦ πηρὰ τῇ Πύλῃ καὶ πρὸς τὴν πρὸς ἀλλήλους στενοτέραν προσέγγισιν. Ἀφ' οὗ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Στράγκφορντ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀγγλικὴ πρεσβεία κατέστη ἐντελὼς ἀνίσχυρος, ἔλαβε μεγίστην ὑπεροχὴν δὲ νέος τῆς Γαλλίας πρέσβυς Γυλιεμινῶτος (Guilleminot), ὅστις περὶ τὰ μέσα τοῦ προλαβόντος ἔτους (25/7 Ἰουνίου 1824) μεταβὰς εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ μεγαλοπρεποῦς συνοδείας πᾶσαν κατέβαλλε προσπάθειαν, ὥπως ἐκναφέρῃ τὰς παλαιὰς τῆς Γαλλίας πρὸς τὴν Πύλην σχέσεις. Τοῦτο κατετάραττε πολὺ τὸν Τσάρον, φοβούμενον μὴ ἡ Γαλλία ἀνακτήσῃ καὶ πάλιν ὑπεροχὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καθ' ὅσον μάλιστα αἱ μεταξὺ Γαλλίας καὶ Αἰγύπτου σχέσεις ἦσαν καὶ πολυειδεῖς καὶ φιλικώταται· ἔτι δὲ μᾶλλον κατετάραττεν αὐτὸν καὶ παρώργιζεν ἡ ἐπιβρόχη, ἣν πρὸ μικροῦ ἡ Αὐστρία ἔλαβεν ἐπὶ τοῦ ἀνακτοβουλίου τῶν Παρισίων. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν συνδιασκέψεων ἦλθεν εἰς Πετροῦπολιν ἡ εἰδησις, ὅτι ὁ πρίγκηψ Μεττερνίχος ἐπραγματοποίησε τὴν εἰς Παρισίους μελετωμένην αὐτοῦ μετάβασιν. Οὐδεὶς μετὰ περισσοτέρας πεποιθήσεως ἢ ὁ Μεττερνίχος ἐπίστευεν εἰς τὰς μεγάλας συνεπείας, περὶ ὧν οἱ ἐν Πετροπόλει ἐφοβοῦντο ὅτι ἤθελον προκύψει ἐκτῆς ἐν Παρισίοις διαμονῆς του ταύτης. Ὁ Μεττερνίχος εὔρε τὸν Βιλλέλην (Villèle) πρεσβεύοντα τὰς καθαρωτέρας μοναρχικὰς ἄρχας, διὸ καὶ τὸν ὑπεστήριξεν ἐν τῇ θέσει του. Ἐνόμιζε δὲ ὅτι τοσοῦτον ἐκέρδισεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν βασιλέα, ὥστε ἦτο πεπεισμένος, ὅτι ἡ Γαλλία θέλει συμβαδίζει τοῦ λοιποῦ μετὰ τῆς Αὐστρίας εἰς ὅλα τὰ μεγάλα πολιτικὰ ζητήματα. Ἐπίστευεν ὅτι ὑπέσκαψε τοσοῦτον τὴν ἐπιβρόχην τοῦ Πότσου, ὥστε ἡλπίζεν ἐντὸς ὀλίγου νὰ ἴδῃ αὐτὸν μεταβαίνοντα μὲ εἰσόδημα 400 χιλιάδων φράγκων ἀπὸ τῆς ῥωσσικῆς ὑπηρεσίας εἰς τὴν γαλλικὴν γερουσίαν. Ἀπασαι λοιπὸν αἱ ῥαδιοургίαι αὐται ἡρέθιζον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν κατὰ τῆς Αὐστρίας ἀγανάκτησιν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας, καὶ ὁ λόγος, ὅν ὁ Μεττερνίχος εἶπεν ἐν Παρισίοις ὅτι ὁ Τσάρος δὲν ζητεῖ σπουδαίως ν' ἀποφύγῃ τὸν πόλεμον, ἐπέσυρε τὴν ὀργὴν τοῦ Τσάρου ἰδίως κατὰ τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ τούτου διδασκάλου. Ὅτε

δὲ ὁ Τσάρος διέκοψε τὰς συνεδριάσεις (αἵτινες καὶ ἐκτὸς τούτου ἔπρεπε νὰ διακοπῶσιν ἐπὶ τινὰ χρόνον μετὰ τὴν ἀποστολὴν τῶν ὁδηγίων εἰς Κωνσταντινούπολιν) καὶ ἔνεκα τῆς εἰς Βαρσοβίαν ἀναχωρήσεώς του (5/17 Ἀπριλίου 1825), ὑπέγραψε τῇ προτεραίᾳ ἐγκύκλιον (1), ἐν ᾗ ἐξέθετε τὴν ἀπόφασίν του, ἣν διὰ τοῦ αὐτομνήματός του» εἶχεν ἀπλῶς ὑποδείξει ἐν τῇ συνδιασκέψει. Εἰς τὴν ἐγκύκλιον ταύτην ἦτο ἐπισυνημμένη περίληψις μὲ νέαν δικαιολόγησιν τῶν ῥωσικῶν προθέσεων, καὶ μάλιστα ἐν περιπτώσει καταναγκαστικῶν μέτρων. Δύο τινὰ ἤθελον συμβῆ· εἴτε οἱ Τοῦρκοι διετέλουν νικηταί, καὶ ἡ πεῖρα ἀπέδειξεν ἀρκούντως ὅποیان χρῆσιν ἤθελον κάμει τῆς νίκης των, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ δὲν δύναται νὰ μείνῃ ἀδιάφορος θεατὴς τοιαύτης ἐκβάσεως, ἥτις οὐ μόνον τὴν πτώσιν τῆς Ἑλλάδος θέλει ἐπιφέρει ἀλλὰ καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς εὐημερίας καὶ τοῦ πλούτου τῶν τῆς μεσημβρινῆς Ῥωσσίας ἐπαρχιῶν καὶ τοῦ ἐν χερσὶ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸ πλεῖστον εὐρισκομένου ἐμπορίου αὐτῶν. Εἴτε ἀφ' ἑτέρου ὁ θρίαμβος τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως θέλει συνταράξει τὰ πνεύματα καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην, ἔνθα ὡς πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα ὅλαι αἱ μερίδες ἦσαν σύμφωνοι ἐν ὀνόματι τῆς θρησκείας, τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἡ δὲ ἐπανάστασις θέλει μετατεθῇ καὶ εἰς ἄλλας ἐπαρχίας τῆς Τουρκίας, ὅπως ἤδη ἀπειλεῖ νὰ ἐκραγῇ ἐν Σερβίᾳ. Ὅθεν ἐν τοιαύτῃ τῶν πραγμάτων καταστάσει ἡ μεσολάβησις δὲν εἶναι πλέον ἀντικείμενον συζητήσεως ἀλλὰ καθίσταται ἀνάγκη, καὶ πρέπει νὰ ἐκτελεσθῇ καὶ ἐναντίον παντὸς προποκόμματος, χρείας δὲ τυχούσης καὶ διὰ καταναγκαστικῶν μέτρων. Ἐν τέλει δὲ ἐξεφράζετο ἐν τῷ ἐγγράφῳ ἡ ἐλπὶς, ὅτι ἐν ᾧ ἐγίνοντο ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ ἐμπιστευτικὰ ταῦτα διζήματα αἱ γνώμαι περὶ τῶν ζητημάτων τούτων θέλουσι πλησιάζει πρὸς ἀλλήλας, διότι ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ἡ ῥωσικὴ κυβέρνησις ἀναγκάζεται νὰ θεωρήσῃ ὅλως περιττὴν τὴν ἀνανέωσιν τῶν συνδιασκέσεων. Ἐν περιπτώσει εὐμενοῦς ὑποδοχῆς τῆς ἐγκυκλίου ταύτης ἦτο ἐπισυνημμένη

(1) Ἐγκύκλιος τῆς 4/16 Ἀπριλίου 1825. χργ.

πρὸς τὰς πρεσβείας σειρὰ ἐπὶ πρотаάσεων, ἀπὸ τῆς ἀμέσου παρὰ-
δοχῆς τῶν ὁποίων ἐξηρτάτο ἡ ἐξακολούθις τῶν συνδιασκέψεων.
'Εν τούτοις ὅμως μόνον ἡ Αὐλὴ τῆς Πρωσσίας ἐδέχθη εὐμενῶς τὸ
ἔγγραφον. Ὁ σκοπὸς δὲ νὰ κατὰπεισθῶσιν αἱ κυβερνήσεις τῶν συμ-
μάχων νὰ μὴ ἀνγνωρίσωσι τὴν διχωγὴν τῶν ἀντιπροσώπων τῶν
ἐματαιώθη. Τὸ γαλλικὸν ἀνακτοβούλιον ὡμολόγησεν ἔν τινι πρὸς
τὸν Λαφεβρόναι διακρινώσκει (12/24 Μαΐου), ὅτι δὲν δύναται νὰ
εὕρῃ τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης τῆς ῥωσικῆς Αὐλῆς ἀγχανακτήσεως,
αὐτὸς δὲ ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας οὐδὲ ἀρκούντως ἐμβριθῆ καὶ σο-
βαρὰν εὗρισκε τὴν ἐγκύκλιον, τῆς ὁποίας τὴν ἀπότομον γλῶσσαν
ἐθεώρει ὅτι μετεχειρίσθη ἡ Ῥωσσία, μόνον ὅπως κολακεύσῃ τοὺς
πόθους τοῦ ἔθνους καὶ « κοσμήσῃ τὰ ἀρχεῖα τῆς Ῥωσσίας. » Ὁ
Μεττερνίχος οὐδόλως ἀπατῶμενος ὅτι κατ' αὐτοῦ κυρίως ἀπηνυ-
θύνετο ἡ ἐγκύκλιος, ἐπελήφθη τοῦ πράγματος σπουδαιότερον.
Ἰστατο καὶ πάλιν ὁ διπλωμάτης οὗτος ὡς ἄλλοτε ἐν Βερώνῃ ἐπὶ τῆς
ἀκμῆς τῆς ἰσχύος του. Ἐκ Παρισίων μετέβη εἰς Μεδιόλανα παρὰ
τῷ ἡγεμόνι του πλήρης ὑπερηφάνειας, διότι ἐνόμιζεν ὅτι ἔχει τὴν
Γαλλίαν εἰς τὴν διάθεσίν του, ὅπως εἶχε καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ μόνος τὸν
λόγον· ἡσθάνετο ἐκυτὸν δεσπότην καὶ ἐν Ἰταλίᾳ ὅπως καὶ ἐν Γερ-
μανίᾳ, ὅπου (ἐν τῇ παρὰ τὸν Ῥῆνον ἐπαύλει του Ἰωαννης-βέργη)
τῷ ἀπεδίδθησαν αὐτοκρατορικαὶ ὄντως τιμαί. Ἐν τοιαύτῃ θέσει
εὗρισκόμενος ὁ Μεττερνίχος ἐπίστευσεν ὅτι ὑπὲρ τὸ δέον ἤδη ἔχα-
ρίσατο τῷ Τσάρῳ. Ἐθεώρησε δὲ ἀναγκάσιον διὰ τῶν τελευταίων
πρὸς τὸν Lebzelterν ὁδηγιῶν του (περὶ τὰ τέλη τοῦ Μαΐου) νὰ
πλανήσῃ τὴν ἀπάτην τοῦ αὐτοκράτορος, ὅτι ἡδύνατο οὗτος ποτε
νὰ παρακινήσῃ τοὺς συμμάχους εἰς ἐχθρικά κατὰ τῆς Πύλης δια-
βήματα. Ἡ φανέρωσις δὲ τῶν προτάσεων τοῦ ῥωσικοῦ ὑπομνήμα-
τος τῆς 28/9 Ἰανουαρίου διὰ τῆς κεκηρυγμένης τοῦ αὐτοκράτορος
(τῆς Αὐστρίας) ἀποστροφῆς κατὰ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος,
ἔδωκεν εἰς τὴν αὐστριακὴν ἀπάντησιν (1) χροιάν ἔτι μεγαλύτερας

(1) Αὕτη διεβιδάσθη περὶ τὰ τέλη τοῦ Μαΐου ἐκ Μεδιολάνων εἰς Βαρσο-
βίαν πρὸς τὸν Tatitschew. χργ

πικρίας, παρ' ὅτι ἐνέφαινον ἡ ῥωσικὴ ἐγκύκλιος. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο τῆς Αὐστρίας, ἀριθμοῦν μίαν πρὸς μίαν τὰς ἐρωτήσεις καὶ τὰς εὐχὰς τῆς 'Ρωσίας ἐσχολίζεν αὐτὰς μετ' αὐστριακοῦ ἐνδοιασμοῦ· τὴν ἀνάγκην δηλ. τῆς ἐπεμβάσεως, ἧς τὰς δυσκολίας ἡ Αὐστρία οὔτε ποτὲ παρεγνώρισεν, οὔτε ἀπέκρυψε· τὴν χρῆσιν ἡθικῶν βιαίων μέτρων, ἐν οἷς ἡ Αὐστρία ἐπρωτίμα μᾶλλον τὴν ἀναγνώρισιν ἢ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς 'Ελλάδος, ἣν ἡ 'Ρωσία δὲν ἤθελε· τὴν χρῆσιν ὕλικῶν μέτρων, ἣτις οὐμόνον παρεῖχε τῇ ἐπαναστάσει, ἣτις ἐπρόκειτο νὰ καταπνιγῇ, ὅπλα ἀήττητα, ἀλλ' ἔτιω· ἤθελε προκαλέσει καὶ τὴν 'Αγγλίαν εἰς πόλεμον καὶ ἐκθέσει τοὺς συμμαχοὺς εἰς τὸν κίνδυνον νὰ παραιτηθῶσι τῶν ἀρχῶν, ἐφ' ὧν ἐστηρίζετο ἡ συμμαχία. Οὕτως ἀντέκρουεν ἡ Αὐστρία πάντας τοὺς πόθους τῆς 'Ρωσίας περὶ προσχεδιασμένων κοινῶν διαβημάτων ἀποδεικνύουσα ὅτι ἀδύνατον ἦτο νὰ σχεδιασθῶσιν αὐτὰ ἐκ τῶν προτέρων ἐπὶ ἐδάφους τοσοῦτον ἀστάτου, ὅποιον ἦτο ὁ ἐνεστώ· κατὰ τὴν 'Ανατολὴν ἀγών. Αἱ τελευταῖαι εἰδήσεις (6/18 Ἰουνίου), ἃς ὁ Lebzeltern ἔλαβε μετὰ σημειώσεων τοῦ Μεττερνίχου ὡς πρὸς τὰ πρωτόκολλα τῶν συνδιασκέψεων, ἀνέφερον τὴν διηνεκῇ ἀνάμιξιν δύο ὅλως διαφόρων ζητημάτων, καὶ ἐξέθετον, ὅτι ὅλως διάφορον εἶναι, ἢ ἡ 'Ρωσία ἀπαιτῇ βίαια μέτρα πρὸς εἰρηνοποίησιν τῆς 'Ελλάδος, ἢ ἂν ζητῇ τὴν σύμπραξιν τῶν συμμαχῶν τῆς περὶ καταπατήσεως τῶν συνθηκῶν. Καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιπτώσει ἡ Αὐστρία ὀφείλει νὰ ἐμμένῃ πιστῇ ἀείποτε εἰς τὰς ἀρχάς τῆς καὶ νὰ ἐρωτήσῃ ἑαυτὴν τε καὶ τοὺς συμμαχοὺς τῆς, ἂν τὸ κακὸν, τὸ ὅποιον ἤθελε προκύψει δὲν ἦτο μεγαλύτερον τοῦ κακοῦ, τοῦ ὁποίου ἐζητεῖτο ἡ θεραπεία. Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ περιπτώσει ἡ Αὐστρία εἶναι ἀείποτε πρόθυμος (ὅπερ καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπέδειξε) νὰ βοηθήσῃ τὴν 'Ρωσίαν μετ' ἀπρὸςδεξιμένην πρᾶξιν. Οἱ ῥήτοί οὗτοι καὶ ἀσυνήθεις τοῦ Μεττερνίχου λόγοι δὲν ἐσχολιάσθησαν μὲν ὡς κακοὶ ὑπὸ τοῦ Talitschew, ὅστις ὡς ὁ Καραμάνος καὶ ὁ Hatzfeldt εἶχεν ἐντελῶς προσελκυσθῇ ὑπὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Αὐστρίας, καὶ συνεφώνει μετ' αὐτοῦ (περισσότερον πολλάκις παρ' ὅ,τι ὁ ἴδιος εὗρισκε συμφέρον), ἀλλὰ τοσοῦτον χειροτέρα (οὐχὶ ὅμως

χειρωτέρα τῆς προσδοκίας (1) ἦτο ἡ ὑποδοχή, ἥς ἔτυχε τὸ ἔγγρα-
φον τοῦτο ἐν Πετροπόλει. Οἱ ἐν τῷ κύκλῳ τῶν Ῥώσων διπλω-
ματῶν ἐνεδρεύοντες ἐχθροὶ τοῦ Μεττερνίχου οὐδὲν ἀσμενέστερον
εἶδον ἢ τὴν ἀπερίσκεπτον ταύτην ἀποκάλυψιν τοῦ ἀμριβόλου
φίλου.

* Ὑποδοχὴ
τῶν ἐμπι-
στευτικῶν
πρὸς τὴν
Πύλην
διακονι-
σέων.
Δὲν ἡπατίθη ὁ Κάννιγκ προῖδὼν ὅτι αἱ συνδιασκέψεις ἤθελον
φέρειν εἰς ῥῆξιν τὰ δύο αὐτοκρατορικά ἀνακτοβούλια. Ἐτι δὲ ἀκρι-
βέστερον ἐξεπληρώθη ἡ εὐχή του τοῦ νὰ ναυαγήσῃ καθ' ὅλο-
κληρίαν τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν. Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι δὲν ἦτο δυ-

νατὸν νὰ εὗρεθῇ ἀκαταλληλοτέρα ἐποχή, ἵνα γέινωσιν ἐν Κωνσταν-
τινουπόλει τὰ ἀποφασισθέντα διαδήματα. Ἡ Πύλη, κατὰ τὰς
ἀρχάς καὶ τὰς παραδόσεις της κατ' οὐδεμίαν ἐποχὴν ἡδύνατο νὰ
συγκατατεθῇ εἰς τὴν προτεινομένην μεσολάθῃσιν, πολὺ δ' ὀλιγώ-
τερον νῦν, ὅτε τὰ δύο τρίτα τῆς ἐπαναστατησάσης χώρας εἶχε
πάλιν ὑποδουλωθῇ, ὅτε τὸ Νεόκαστρον εἶχε κυριευθῇ, ἡ δυτικὴ
Ἑλλάς καταληφθῇ, καὶ ἐπέκειτο, ὡς προεβλέπετο, καὶ τοῦ Μεσο-
λογίου ἡ πτωσις. Ἐτι δὲ ὀλιγώτερον ἤθελε παραδεχθῇ ἡ Πύλη
τοιαύτην πρότασιν, τῆς ὁποίας οἱ δημιουργοί, ὡς τῇ ἦτο φανερόν
δὲν ἦσαν σύμφωνοι οὔτε περὶ τοῦ σκοποῦ οὔτε περὶ τῶν μέσων.
Καὶ ἐὰν ἡ Πύλη ἦτο ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ἐσωτερικῆς ταύτης ἐριδος τῶν
συμμάχων, εἶχε τὴν Βιέννην ἀκριβῶς πληροφοριῶν πηγὴν. Ἐγίνω-
σκε τὴν διηνεκῶς κεχωρισμένην τῆς Ἀγγλίας θέσιν, ἣν ἀνέκαθεν
αὕτη εἶχε στερεώσῃ διὰ τῆς ἀρχῆς τῆς μὴ ἐπεμβάσεως· ἐγίνωσκε
τὰς προθέσεις τῆς Ῥωσσίας καὶ τὰς μεταρρυθμίσεις, αἱ αὗται ἔ-
λαβον ἐν Πετροπόλει· ἐγίνωσκεν ὅ,τι οἱ σύμμαχοι δὲν ἤθελον·
ὅ,τι δὲ ἤθελον, τοῦτο ἐγίνωσκεν ἡ Πύλη ἥττον ἀκριβῶς, διότι
καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι δὲν τὸ ἐγίνωσκον· πάντα ταῦτα ὁμῶς τὴν ἐνί-
σχυον εἰς τὴν ἐπιμονὴν της, ἣν μόνον κοινὴ ἐνέργεια ἡδύνατο νὰ
καταβάλλῃ. Πρὶν ἔλθωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν αἱ ὁδηγαί τῆς
Συνδιασκέψεως, ἐπειράθησαν οἱ ἐκεῖ πρέσβεις νὰ ἐργασθῶσιν ὑπὲρ
αὐτῶν· ὁ τῆς Αὐστρίας πρέσβυς περιωρίσθη εἰς νύξεις μόνον· ὁ

(1) Ἐκθεσις τοῦ κόμητος Lebzelter. 1/13 Ἰουλίου 1825. χγγ.

Ἐυλειμινῶτος συνῆψε σχέσεις μετὰ τοῦ ἀμφιβόλου Χοσρέφ πασᾶ, ὅστις ἠνωμένος μετὰ ἀντικαιγυπτιακοῦ κόμματος, τῷ ὑπεσχέθη (κατὰ τὸν Ἀπρίλιον) ἐπιτυχίαν εἰς τὰς διαπραγματεύσεις, χωρὶς ὅμως οὔτε πληρεξουσιότητα νὰ ἔχη οὔτε ἐγγύησιν νὰ δώσῃ. Ἀφιχθειςὼν δὲ τῶν ὁδηγίων (1/13 Μαΐου) συνεφώνησαν οἱ πρέσβεις (11/23 Μαΐου) νὰ διαβιβάσωσι πρὸς τὴν Πύλην τὰς ἐμπιτευτικὰς τῶν διακοινώσεις διὰ τῶν διερμηνέων οὐχὶ ἀπὸ κοινοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁδηγίων τοῦ Γάλλου διερμηνέως. Ἀπεφάσισαν δὲ ν' ἀποφύγῃσι περισκεμμένως (προτροπῇ τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας) τὴν λέξιν ἐπέμβασιν, διὰ τὴν ὁποίαν οἱ Τοῦρκοι οὐδεμίαν ἄλλην ἔχουσι λέξιν εἰμὴ *levassut*, ὅπερ σημαίνει δικαστικὴ μεσολάβησις, διὸ καὶ μεταχειρίζονται τὴν φράσιν *messiï dichanile* (ἥτοι αἱ καλὰ ἐκδουλεύσεις)· δηλ. τὰς ὑπηρεσίας. Ἀμέσως ἀνεφάνη ἡ ἐν Πετροπολὶ ἐνσκήψασα διχόνοια καὶ ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν πρεσβειῶν. Ὁ Μιντσιάκης ἔκαμιν ἐνστασιν κατὰ τῆς λέξεως «αἱ καλὰ ἐκδουλεύσεις,» καὶ ἐπειρᾶτο νὰ παρεμβάλῃ εἰς τὰς ὁδηγίας τοῦ διερμηνέως τοῦ χωρίου, καθ' ὃ ἄρνησις ἐκ μέρους τοῦ διθανίου θέλει ἐπιφέρει βίαια μέτρα. Εὐτυχῶς κατεπίσθη κατὰ τὴν ἀκόλουθον συνεδρίαν νὰ παραιτήσῃ τὴν ἀπαίτησίν του ταύτην. Μετὰ τοῦτο ἐξετέλεσαν οἱ διερμηνεῖς τῶν διαφόρων πρεσβειῶν τὴν ἐντολὴν αὐτῶν (ἀπὸ τῆς 22/3 μέχρι τῆς 1/13 Ἰουνίου). Αἱ ὁδηγίαι τοῦ Γάλλου διερμηνέως (1) ἠτιολόγουν τὴν πρότασιν τῶν τεσσάρων Δυνάμεων καταδεικνύουσai τὰς ἀσκόπους ἐκστρατείας τεσσάρων ἐτῶν, τὴν καρτερικὴν ἀντίστασιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν ἡθικὴν καὶ ὕλικὴν αὐτῶν ὑποστήριξιν παρὰ τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης· καὶ πρὸ πάντων παρατηροῦσα, ὅτι ἡ ἐπιβρόχῃ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ταραχῶν ἔνεκα τῆς ἐξάψεως τῶν παθῶν, τὰ ὁποῖα ἐπὶ δέκα ὅλα ἔτη ἐπειράθησαν τὰ ἀναντοβούλια τῆς Εὐρώπης νὰ κατευνάσωσιν, ἐξηπλώθη ἐφ' ὅλης τῆς Εὐρώ-

(1) Ἀντίγραφον τῶν ὁδηγίων τῶν δοθεισῶν ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς πρεσβείας εἰς τὸν Κύρ. Desgranges. 17/29 Μαΐου. Τὸ μὲν αὐστριακὸν καὶ τὸ πρωσικὸν ἔγγραφον εἶναι ἀπὸ 16/23 Μαΐου τὸ δὲ ῥωσικὸν ἀπὸ 25/6 Ἰουν. χγρ.

πης, επέφερεν εἰς τὸ ἐμπόριον βλάβην ἀκαταλόγιστον, καὶ διὰ τῆς πρὸς τὴν Ῥωσσίαν ῥήξεως ἠπειλῆσε τὴν εὐρωπαϊκὴν εἰρήνην· ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο τῶν Δυνάμεων, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ ἡ Πύλη τὰς αὐτάς ὀφείλει χάριτας, καὶ τὸ ὁποῖον ἀπὸ πέντε ἤδη ἐτῶν παρὰ τὴν θέλησίν της τὴν ἔσωσε, δύναται καὶ ἤδη πάλιν νὰ τὴν σώσῃ, νῦν ὅμως μόνον ἐπὶ τῇ προϋποθέσει ὅτι θέλει συμμορφωθῇ πρὸς αὐτό. Αἱ ὀδηγίαι τοῦ διερμηνέως τῆς Αὐστρίας ἐπειρῶντο ν' ἀπαντήσωσιν ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὰς ἐνστάσεις, αἷς ἠδύνατο ἡ Πύλη νὰ ἐγείρῃ συνεπείᾳ τῆς εὐνοϊκῆς τοῦ πολέμου τροπῆς. Αἱ Δυνάμεις, ἔλεγεν ἡ αὐστριακὴ διακοίνωσις, πεποιθυῖαι εἰς τὴν μεγαλοψυχίαν τοῦ Σουλτάνου, ἐξελέξαντο αὐτὴν ταύτην τὴν στιγμήν (ὅτε δηλ. ὁ Κολοκοτρώνης εὕρισκετο πάλιν ἐπὶ τῆς σκηνῆς), καθ' ἣν μεγαλειτέρα ὑπῆρχε πιθανότης νὰ εὕρη τις τοὺς ὁπλαρχηγοὺς προθυμωτέρους (τοῦτ' ἔστι τὴν πρὸς τὰς διαπραγματεύσεις θύραν ἀνοικτήν.) Αἱ ἀπαντήσεις τοῦ ῥεῆζ' ἐφέντη ἦσαν ῥηταί, ἀρνητικαί, καὶ σχεδὸν χλευαστικαί καὶ περιφρονητικαί. Ἐνόμιζεν, εἶπεν ὁ Τοῦρκος (22/3 Ἰουνίου) πρὸς τὸν Desgranges (1), ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὕτη πρὸ πολλοῦ ἐτελείωσεν. Ἡ Πύλη μόνη ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τακτοποιήσῃ τὰς ἐσωτερικὰς αὐτῆς ὑποθέσεις. Αὐταὶ αἱ ἀρχαί της, αὐτοὶ οἱ θρησκευτικοὶ αὐτῆς νόμοι καθιστῶσιν ὅλως περιττὴν τὴν ἀνάγκην τῆς ξένης μεσολαβήσεως. Πρὸς τὸν διερμηνέα δὲ τῆς Αὐστρίας ἀπήντησεν ὁ ὑπουργὸς τῆς Τουρκίας, ὅτι αἱ Δυνάμεις καλλίτερον θὰ ἔπραττον ἐὰν ἀπηυθύνοντο πρῶτον πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας καὶ ἠνάγκαζον αὐτοὺς νὰ ὑποταχθῶσι! Τὴν ἀποτομωτάτην πασῶν τῶν ἀπαντήσεων ἔλαβεν ὁ διερμηνεὺς τῆς Ῥωσσιακῆς πρεσβείας. Ὁ ῥεῆζ' ἐφέντης εἶπε πρὸς αὐτόν, ὅτι ὁ λόρδος Στράγκφορδ ἐπανελθὼν ἐκ Βερώνης, ὅθεν αὐτὸς ὁ Τοῦρκος ἀπέπεμψε τοὺς ἐπαναστάτας, διεβεβαίωσεν ἐπισήμως ἐν ἐνόματι τῶν Δυνάμεων, ὅτι αὐταὶ ἐπιδοκιμάζουσι τὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα ἔλαβεν ἡ Πύλη κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν· ὅθεν ἀ-

(1) Ἀντίγραφον ἐκθέσεως τοῦ K. Desgranges περὶ τῆς μετὰ τοῦ ῥεῆζ' ἐφέντη συνδιαλέξεως αὐτοῦ 22/3 Ἰουνίου 1825· χργ.

πυρεῖ πῶς γίνονται νῦν πάλιν νέαι προτάσεις ὑπὸ ὅλως διάφορον πνεύμα. Ἡ πολιτικὴ αὕτη μεσολάβησις εἶναι ὥς τις ἐπέμβασις εἰς τὰ πράγματα τουρκικοῦ χαρμελίου, ἣν ὁ ὀρθοσκευτικὸς τῶν Ὀθωμανῶν νόμος ρητῶς ἀπαγορεύει. Καὶ ἐπὶ τέλους, προσέθηκεν ὁ Τοῦρκος, οἱ μὲν Εὐρωπαῖοι ἔχουσι διατάξεις, τὰς ὁποίας αἱ περιγασαίς εὐκόλως μεταβάλλουσιν, αἱ τουρκικαὶ ὅμως διατάξεις εἶναι ἱερὰ, οὐρανόθεν πεμφθεῖσαι, ἀμετάτρεπτοι. Πρὸς τὸν διερμηνέα τῆς Πρωσσίας εἶπεν ὁ βεῆζ ἐφέντης σὺν τοῖς ἄλλοις ὅ,τι ἤθελεν εἶσθαι πολὺν ἀπότομον νὰ λεχθῇ κατὰ πρόσωπον πρὸς τὸν Ῥώσσον, ὅτι καλῶς γινώσκουσιν οἱ Τοῦρκοι περὶ τίνος πρόκειται, καὶ ποῦ εἶναι ἡ ἐστία τῆς κατὰ τῆς ἀκεραιότητός των συνωμοσίας, καὶ πόθεν ἔρχεται τὸ κτύπημα, τοῦ ὁποίου ἀπλᾶ ὄργανα εἶναι αἱ τρεῖς ἐκ τῶν Δυνάμεων. Γνωστὸν εἶναι τὸ ῥωσσικὸν ὑπόμνημα, εἶπεν ὁ Ὀθωμανὸς, μετὰ τὰς ἀποκαλύψεις τοῦ ὁποίου πᾶσα παραχώρησις ἐκ μέρους τῆς Πύλης ἤθελεν εἶσθαι φανερά ἀποστασία· ἡ Πύλη φοβεῖται, μὴ παραδοχομένη τὴν μεσολάβησιν κατασκευασθῇ τὸν πρῶτον κρῖνον τῆς ἰδίας αὐτῆς ἀλύσεως, καὶ ἐπιβοηθήσῃ τὰ σχέδια τῆς Ῥωσσίας περὶ ἐξώσεως τῶν Ὀθωμανῶν ἐκ τῆς χώρας των.

Οὕτως ἐναυάγησεν αἱ διαπραγματεύσεις αὗται, καθὼς οἱ ἐν Βιέννῃ ἤρχοντο καὶ οἱ ἐν Πετροπόλει προέβλεπον. Διάφορον ἔχθασιν ἔλαβον αἱ περὶ τῶν παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν διαπραγματεύσεις. Περὶ τῆς ἰδίας ῥωσσικῆς ταύτης ὑποθέσεως εἶχεν ὁ Μιντσιάκης εἰρηνικὴν συνέντευξιν (20/1 Ἰουνίου) πρὸ τῆς περὶ εἰρηνοποιήσεως διαπραγματεύσεως. Ἀποτυχούσης δὲ ταύτης διεβίβασε (25/6 Ἰουνίου) ἔντονον διακοίνωσιν (1), δι' ἧς ἐζητεῖτο ἡ ἀνάκλησις τῶν Βασ-Βεσλῆ Ἀγάδων καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῶν καθεστώτων κατηγορικῶς. Ἡ Πύλη ὅμως, πρὶν ἢ ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν Σαδὶκ ἐφέντης καὶ ὁ Χουσνὴ βέης εἶχον ὑποσκελίσαι τὸν μετριοπαθεῖ βεῆζ ἐφέντην, τὸν ἀπέμπεψεν. Ὅτε δὲ ἤλθεν

(1) Διακοίνωσις διαβιβασθεῖσα πρὸς τὴν Ὑψ. Πύλιν παρὰ τοῦ ἐπιτετραμμένου τὰ τῆς Ῥωσσίας. 22/1 Ἰουλίου. χαρ.

εἰς Πετρούπολιν ἡ ἐκθεσις τοῦ Μιντσιάκη περὶ τῆς ἀποτόμου ταύτης ἀρνήσεως, εὐρίσκετο ἔτοιμον πρὸς αὐτὸν αὐτοκρατορικὸν ἔγγραφον (12/24 Αὐγούστου), ἐν ᾧ ὁ αὐτοκράτωρ ἐξέφραζε τὴν βαθεῖαν αὐτοῦ ἀγανάκτησιν περὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν ἐν Βυζαντίῳ διαβημάτων, καὶ ἔτι μᾶλλον περὶ τῶν ἀπαντήσεων τῶν ἀνακτοβουλίων τῶν Παρισίων καὶ τῆς Βιέννης εἰς τὴν ἐγκύκλιον τῆς 4/16 Ἀπριλίου. Ὁ Νεσελρὼδ προσέθηκεν εἰς ἀπάντησιν τῆς ἐκθέσεως τοῦ ἀπεσταλμένου ὑστερόγραφον, ἐν ᾧ ἐξέφραζετο ὅλη ἡ ἀγανάκτησις τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐλέγετο ὅτι νῦν μόλις ἐνόησεν ἡ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις τὴν διαγωγὴν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπροσώπων τῶν συμμάχων αὐτοῦ. Ὁ Μιντσιάκης ἔλαβε διαταγὴν νὰ μὴ λάθῃ μέρος τοῦ λοιποῦ εἰς οὐδὲν ἐκ τῶν διαβημάτων τῶν λοιπῶν πρέσβων. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἔσπευσεν ὁ Μεττερνίχος, συμφώνως πρὸς τὴν πολιτικὴν του, νὰ φανῇ πρόθυμος πρὸς τὴν Ῥωσσίαν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, ὅπως ὡς πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα ἦτο ἀδυσώπητος. Ἔδωκε (24/3 Σεπτεμβρίου) πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυν του ῤητὰς ὁδηγίας, συνεπεῖα τῶν ὁποίων οὗτος, ἀποτυχούσης καὶ ἐτέρας ἀποπειράς, διαβίβασε διακοίνωσιν (14/26 Σεπτεμβρίου), λέγουσαν, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ (τῆς Αὐστρίας) ἀπαιτεῖ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν καθεστῶτων ἐν ταῖς παραδουναβίαις Ἡγεμονίαις «ὡς ἰδιαιτέρον δεῖγμα φιλοφροσύνης ἐκ μέρους τοῦ Σουλτάνου.» Ἐν περιπτώσει δὲ ἀρνήσεως διετάχθη ὁ πρέσβης νὰ ἐπιμένῃ εἰς τὴν αἴτησιν καὶ νὰ ἐκθέσῃ τοῦτο εἰς τῆς αὐλὴν του, ἥτις θέλει κρίνει «ἐὰν ἡ Πύλη θέλῃ νὰ ἔχῃ τὴν Αὐστρίαν φίλην ἢ ἐχθράν.» Τὸ ἔντονον τοῦτο βῆμα ἔσχεν ἐπιτυχίαν πληρεστάτην. Ἡ διαταγὴ τῆς ἀνακλήσεως τῶν ἀγάδων ἐδόθη (29/11 Ὀκτωβρίου) καὶ ὁ Κύριος Μιντσιάκης εἰδοποιήθη ἐπιστήμως περὶ τούτου.

Πρὸ τοῦ τέλους δὲ τοῦ ἔτους ἐπῆλθεν ἐν Τουρκίᾳ καὶ μεταβολὴ ὑπουργείου, ἥτις ἐφαίνετο καλὸς οἰωνός. Ὁ Κεχαγιᾶς Σαδικ ἐφέντης, πλάσμα ὦνητόν τοῦ εὐνοουμένου πρωτοσπαθαρίου, προτροπῇ τοῦ ὁποίου ἐγένοντο οὐκ ὀλίγα τῶν ἐχθρικῶν τῆς Πύλης διαβημάτων, ἀπεμακρύνθη καὶ ἀντικατεστάθη διὰ τοῦ Ἀχμέτ

Χουλουζή Εφέντη, φίλου τοῦ βεῆζ ἐφέντη καὶ ἀνδρὸς ἀκεραίου χαρακτῆρος.

Μετὰ τὴν ἐκ Βαρσοβίας ἐπάνοδον τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου ^{Διαθέσεις τοῦ αἰτο-} (κατὰ τὸν Ιούνιον) πάντες περιέμεναν, ὅτι αἱ διασκοπεῖσαι συνδια-^{κράτορος τῆς Ῥωσ-} σκέψεις ἤθελον ἐξακολουθήσει. Ἀλλ' ἄμέσως μετὰ τὴν ἐκβασιν τῶν ^{σίας.} ἐμπιστευτικῶν διαθημάτων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐφάνη ἐκ τῆς διαγωγῆς τῶν ἐκεῖ Ῥώσων διπλωματῶν, ὅτι ὁ Τσάρος ἐθεώρει διαλυμένην τὴν ὁμόφροναν μετὰ τῶν συμμάχων του σύμπραξιν. Δημοσίᾳ ἐκήρυττεν ὁ Μιντσιαάκης (κατὰ τὸν Ιούλιον) ὅτι αἱ ὑποθέσεις τῆς Ῥωσσίας θέλουσι διεκπεραιωθῆ ἄνευ τῶν συμμάχων. Ἰσαύτως διεκοίνωσε καὶ ὁ Νεσελρόδ πρὸς τὸν Lebzellern (κατὰ τὸν Αὐγούστου), ὅτι ἔνεκα τῆς ἐντελοῦς παραμελήσεως τῶν αἰτίων καὶ συμφερόντων ἐκ μέρους τοῦ αὐστριακοῦ ἀνακτοβουλίου, ὁ Τσάρος ἀναγκάζεται τοῦ λοιποῦ νὰ διαπραγματευθῇ ἄνευ τῆς Αὐστρίας. Ἐγκύκλιος δὲ (6/18 Αὐγούστου) ἀνήγγειλεν εἰς ἅπαντα τὰ ἀνακτοβούλια, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐν τῷ ἀνατολικῷ ζητήματι θέλει ἐνεργῆσαι τοῦ λοιποῦ κατὰ τὸ δίκαιόν του καὶ κατὰ τὰ συμφέροντα τοῦ κράτους του. Πρὸς τὸν κύριον Μιντσιαάκην ἐδόθησαν αἱ κατ'ἀλληλοὶ ὁδηγίαι (12/24 Αὐγούστου). Αἱ συνδιασκέψεις διελύθησαν περὶ τὰ τέλη τοῦ Αὐγούστου ὀριστικῶς. Ἄπασαι δὲ αἱ παρὰ ταῖς μεγάλαις τῆς Εὐρώπης αὐλικῆς ῥωσσικαὶ πρεσβεῖαι διετάχθησαν διὰ τῆς ῥηθείσης ἐγκυκλίου νὰ τηρήσωσι τοῦ λοιποῦ τὴν μεγαλειτέραν μυστικότητά ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ ἐν τῷ μεταξὺ νὰ πέμπωσι πρὸς τὴν κυβέρνησίν των ἐκθέσεις περὶ τοῦ συνδυασμοῦ, ὅστις ἐφαίνετο ὅτι ἐσχηματίζετο μεταξὺ τῶν συμμάχων κατὰ τῆς Ῥωσσίας, περὶ τῶν μέσων πρὸς ἀντίπραξιν εἰς τὸν ἐπικίνδυνον τοῦτον σύνδεσμον, καὶ περὶ τῶν καταλληλοτέρων μέτρων, δι' ὧν ἦτο δυνατόν νὰ ἐξασφαλισθῇ τὸ δίκαιον, τὸ συμφέρον καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια τῆς Ῥωσσίας χωρὶς νὰ διατρέξῃ κίνδυνον ἡ εὐρωπαϊκὴ εἰρήνη. Δύο πρὸς τὴν κυβέρνησιν τῆς Περτροπόλεως σταλεῖσαι ἐκθέσεις εἰσὶ γνωσταὶ (1). Ἡ τοῦ πρίγκηπος Λήβεν (18/30 Ὀκτω-

(1) Συλλογὴ ἐγγράφων ἀφορώντων τὴν Ῥωσίαν· ἐν Παρισίοις 1854. σελ. 4.—56.

θρίου) διέψευδε τὰ περὶ συνεννόησεως τῶν συμμάχων κατὰ τῆς Ῥωσσίας λεγόμενα, καὶ ἐβεβαίωσε ὅτι ἡ Ἀγγλία τοῦλάχιστον δὲν ἔχει μέρος, ἄνευ τῆς ὁποίας οὐδεὶς συνδυασμὸς καθίσταται ἐπιφοβός. Ὅθεν συμβουλεύει τὴν κυβερνήσιν του νὰ προπαρασκευάσῃ ἐπιμελῶς καὶ (χρείας τυχοῦσης) νὰ ἐκτελέσῃ ὅσον τάχιστα κίνημα πρὸς ὑποστήριξιν τῶν δικαιωμάτων καὶ συμφερόντων τῆς Ῥωσσίας· ἀλλ' ἐκτὸς τούτου προβλέπει καὶ ἄλλας λύσεις (καὶ ἀκολούθως θέλομεν ἰδεῖ ποῦ βασανιζόμενος), ὡς π. χ. τὴν πρὸς τὴν Ἀγγλίαν προσέγγισιν δι' ᾧ νὰ προληφθῶσι τὰ μέτρα τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης. Πολὺ πολεμικώτερον ἔγραψεν ὁ Πότσαρ (Pozzo di Borgo, 4/16 Ὀκτωβρίου), ὅστις ἀσμένως ὠφελήθη ἐκ τῆς περιστάσεως, ὅπως ἐκφράσῃ ὅλον του τὸ κατὰ τοῦ Μεττερνίχου μῖτος. Ἡ ἐκθεσίς του αὕτη εἶναι σπουδαιοτάτη, διότι μετὰ τινων ἄλλων ἐκθέσεων, διαβιβασθεισῶν μετὰ ταῦτα, συνέτεινεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὸ νὰ σχηματίσῃ τὸ φρόνημα τοῦ διαδόχου τοῦ Ἀλεξάνδρου διὰ τῆς διαβουκολήσεως πολιτικῆς μεγάλης μὲν, πλὴν μὴ βασιζομένης ἐπὶ τῶν ὑπαρχόντων ὑλικῶν μέσων πολιτικῆς, ἥτις σκοπὸν εἶχε νὰ παρέχῃ εἰς τὸν μονάρχην τῆς Ῥωσσίας συστηματικῶς τὸ μέρος τοῦ γνώμονος τῆς Εὐρώπης, τὸ ὁποῖον κατὰ παράδοξον τινα συγκυρίαν εἶχεν ἀνατεθῇ τῷ Ἀλεξάνδρῳ. Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ τοῦ πρίγκηπος Λήβεν δὲν ἐδίδετο μεγάλη βάσις εἰς τὸν ὅρον τῆς διατηρήσεως τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης. Ὁ γράφων ἐξέθετε τὰς περιπτώσεις τῶν ἐνδεχομένων περιπλοκῶν καὶ συνεβούλευε ν' ἀντιπαραταχθῇ ἡ Ῥωσσία κατ' αὐτῶν δι' ὅλων τῶν δυνατῶν μέσων· ἐξετάζων δὲ τὴν θέσιν μιᾶς ἐκάστης τῶν δυνάμεων εὗρισκεν ὅτι δὲν ἦτο πιθανὸν οὔτε μία ἐξ αὐτῶν ν' ἀντισταθῇ διὰ τῶν ὅπλων. Ὅθεν ἐν τῷ θετικῷ μέρει τῆς ἐκθέσεώς του ἐβασίλειτο ἀπλῶς εἰς τὸ διδόμενον· ὅτι ἡ ἐν Πετροπόλει Σύνοδος ἀπεφάσισε κοινὴν μεσολάβησιν, ἣν ἡ Πύλη ἀπερρίψε, καὶ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ προέτεινεν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει καταναγκαστικὰ μέτρα, τὰ ὅποια ἡρνήθησαν νὰ παραδεχθῶσιν οἱ σύμμαχοι· διὸ οὕτως εὗρισκομένων τῶν πραγμάτων πρέπει ὁ αὐτοκράτωρ νὰ ἐκτελέσῃ μόνος τὸ σχέδιον, τὸ ὑφ' ἀπάντων παρα-

δεκτὸν γενόμενον, καὶ νὰ καταλάβῃ τὰς παραδουναβίους Ἡγεμονίας χωρὶς ν' ἀλλάξῃ σχέδιον καὶ γλώσσαν καὶ χωρὶς νὰ διακωλύσῃ τὴν εἰς τὸ μέλλον κοινὴν σύμπραξιν. Ἐὰν δὲ αἱ Δυνάμεις ἢ μᾶλλον ὁ Μεττερνίχος, ἐξ οὗ τὰ πάντα ἐξαρτῶνται, θέλωσι τὴν εἰρήνην, ὁ Λήθεν ἥτο τῆς γνώμης νὰ πράξῃ ἡ Ῥωσσία ὅτι τῇ ὑπαγορεύει ἡ φρόνησις, ἐν δὲ τῇ ἐναντίᾳ περιπτώσει ἡ πολιτικὴ τῆς Ῥωσσίας τῇ ὑπαγορεύει νὰ ἀπειλήσῃ τὴν Αὐστρίαν διὰ φοβερωτάτης ἀπειλῆς· ἀλλ' ἐν τοσούτῳ ἡ συμβουλὴ αὕτη ἀπέβη ὅλως ματαία, διότι καὶ αἱ ἐρωτήσεις τῆς Ῥωσσιακῆς κυβερνήσεως καὶ αἱ ἀπαντήσεις τῶν πρακτόρων αὐτῆς ἦσαν γεγραμμέναι ἐπὶ τῇ προϋποθέσει, ὅτι ἡ Πύλη καὶ εἰς τὰς ὅλως Ῥωσσιακὰς ὑποθέσεις ὡς πρὸς τὰς Ἡγεμονίας δὲν θέλει ὑποχωρήσει, ὅπερ ὅμως ἔλαβε χώραν κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν συνετάχθη τὸ ἔγγραφο. Τοῦτο ἐπανεφέρε τὸν αὐτοκράτορα εἰς τὴν συνήθη αὐτῷ ἀβεβαιότητα. Γενικῶς ἐνόμιζεν ὁ κόσμος κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ὅτι αἱ ἰδέαι τοῦ αὐτοκράτορος μετεβλήθησαν ἐπαισθητῶς. Τῆς χάριν τῆς ὑγείας εἰς Ταϊγάνιον μεταβάσεως ὁ σκοπὸς καθ' ἣν ἡ αὐτοκράτειρα συνώδευσε τὸν πάσχοντα σύζυγόν της, παρεξηγήθη, ἂν καὶ ἀδίκως, καὶ πολλοὶ ἐπίστευον ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐμελλε νὰ ἐπιθεωρήσῃ τὸν ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ῥωσσίᾳ εὕρισκόμενον στρατὸν, τοῦ ὁποίου ὁ σκοπὸς ἦτο νὰ καταλάβῃ τὰς Ἡγεμονίας. Ἡ Γαλλία ἤρχισε νὰ φοβῆται ὅτι ὑπὲρ τὸ δέον συνεμερίσθη τὰς προθέσεις τοῦ Μεττερνίχου καὶ ὅτι παρεγνώρισε τὸν κύριον συμβιβασμὸν καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ τὸν σκοπὸν τῶν τελευταίων διακοινώσεων. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Μεττερνίχος δὲν ἦτο ὅλως ἀπηλλαγμένος τοῦ φόβου ἀναλογιζόμενος, ὅτι ὁ Τσάρος ἠδύνατο νὰ ζητήσῃ καὶ μόνος ἱκανοποιήσιν, ἥτις δυνατὸν ἦτο νὰ συνεπιφέρῃ τὸν θρίαμβον τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὴν ἐνθάρρυνσιν πάντων τῶν ὀπαδῶν αὐτῆς. Ἀφ' ἐτέρου ὅμως πολὺ καλὰ ἐγνώριζε τὸν ἄστατον τοῦ Τσάρου χαρακτῆρα, ὥστε νὰ κατέχεται ἐπὶ πολὺ ὑπὸ τοῦ φόβου τούτου. Μέχρι τέλους ἐβασίζετο ὁ Μεττερνίχος εἰς τὸ ὅτι οὐδέποτε ἤθελε μεταβῆ ἀπὸ λόγων εἰς ἔργα ὁ αὐτοκράτωρ, ὅστις ἦτο παρὰ πολὺ συνεπής εἰς τὸ ἀγαπητὰν

αὐτῷ ῥητόν. «Δεκάκις καταμέτρησον πρὶν ἢ ἀπαξ κόψης» διὰ ὑπεσχέθη νὰ ἐγγυηθῇ ἐν Παρισίοις ἐπισήμως ὑπὲρ τῶν ἀποφάσεων τῆς Ῥωσσίας. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐκανοποιήθη μαθὼν ἐξ ἀρίστης πηγῆς (1), ὅτι ἐναντίον πάντων τῶν φαινομένων εἶχε δίκαιον νὰ μὴ πισεύῃ εἰς τὸν πόλεμον. Ἐχὼν τὴν πεποιθήσιν ταύτην ὑπεκρίθη ὁ Μεττερνίχος μετὰ τὴν ἀπατυχίαν τῶν πρὸς τὴν Πύλην διαπραγματεύσεων, ὅτι ἀπορρίπτει καὶ αὐτὴν ἐπὶ τὴν ιδέαν, ὅτι ἡ Ῥωσσία ἔθελέ ποτε ἐπιληφθῇ μέτρων, τὰ ὅποια τὴν ἀπεχώριζον ἀπὸ τῆς συμμαχίας. Ἐνόμισε λοιπὸν ὅτι δύναται ἐν πλήρει ἡσυχίᾳ νὰ περιμείνῃ ὅ,τι ὥριμος σκέψις καὶ ἡ πορεία τῶν συμβάντων ἤθελον ἐπιφέρει. Τὸ δὲ οὐδέτερον πρόσωπον, τὸ ὁποῖον καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα τοῦ χρόνου παρέστησεν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Πετροπόλει ἡ Ἀγγλία, ὁ μόνος ἀντίπαλος, ὃν ἐφοβεῖτο, κατέστησεν αὐτὸν ὅλως ἀμέριμνον καὶ ἐνίσχυσεν ἐν αὐτῷ τὴν φίλαυτον πεποιθήσιν τῆς ὑπεροχῆς τῆς πολιτικῆς του.

Ὁ Κάν-νιγκ. Κατὰ παράδοξον ὅμως τῆς μοίρας χλευασμὸν ὁσάκις ἐν τῷ παρατεταμένῳ τούτῳ ἑλληνικῷ ζητήματι ὁ μεγαλεπήβολος τῆς Αὐστρίας πρωθυπουργὸς ἔβλεπε πεπληρωμένους σχεδὸν τοὺς φιλοδόξους αὐτοῦ σκοποὺς, ὁσάκις ἔβλεπε τὰς δάφνας περικυκλούσας αὐτὸν πανταχόθεν καὶ ἐνόμιζεν ὅτι ἤλθεν ἡ ὥρα ν' ἀναπαυθῇ ἐν πλήρει ἀσφαλείᾳ ἐπὶ ἀναπαυτικωτάτου στρώματος, αἶφνης ἐκεντᾶτο ὑπὸ μυρίων ἀκκνηῶν καὶ ἠναγκάζετο νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν κλίνην ἀγανακτῶν ἐπὶ τῇ αὐτοῦ ἀπάτῃ. Βέβαιον μὲν ἦτο ὅτι μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Στράγκφορντ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἡ τῆς Ἀγγλίας ἐν Τουρκίᾳ ἐπιβρόχῃ κατέπεσεν ἐντελῶς. Ὁ ἀντικαταστήσας αὐτὸν ἐπιτετραμένος Τοῦρνερ (Turner) ἀνὴρ ἐντιμος καὶ πεπαιδευμένος, γνωστὸς διὰ τὸ περὶ Τουρκίας σύγγραμμα, τὸ ὁποῖον ἀπεικονίζει τὴν κατάστασιν τοῦ τόπου διὰ τῶν μελανωτάτων χρωμάτων, ἦτο νοσηματιλὸς, ὥστε χλευαστικῶς ἐλέγετο ὅτι ἡ ἀγγλικὴ πρεσβεία ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις ἐφέρετο παθητικῶς. Ἄμα διορισθέντα ἡ Πύλη ἠρνήθη νὰ δεχθῇ αὐτὸν ὅπως ἐγ-

1) Ἐκ τῶν λόγων τοῦ μεγάλου δουκὸς Κωνσταντίνου πρὸς τὸν κόμητα Βουβέλλην.

χειρίσει τὰ δικπιστευτήρια, ἐν ὧσιν ὁ Στράγκφορντ δὲν ἤθελεν ἀνακληθῆ ἐπισήμως. Εἰς τὰ ἀπότομα αὐτοῦ παράπονα ἡ Πύλη τῷ ἔδωκεν ἀντάσεις ἀπαντήσεις· καὶ ἅμα ἐγνώσθη ὁ διορισμὸς τοῦ Στράγκφορντ Κάννιγγος, τοῦ ὁποῖου ἡ δραστηριότης ἦτο ἤδη γνωστὴ ἀφ' οὗτου διετέλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς ἐπιτετραμμένος, παρημέλησεν ἡ Τουρκία ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν νέαν Ἀγγλίαν, ἥτις καθ' ἐκάστην φανερώτερον ἐγένετο σύμμαχος τῶν ἐπαναστατῶν. Ὅτε δὲ βαθμὴδὸν ἀνεκαλύφθησαν αἱ σχέσεις τοῦ Ἀμιλτωνος πρὸς τοὺς Ἕλληνας, καὶ διεδόθη ὅτι ἐσυστήθη ὑπὸ τῶν Ἀγγλων ἐν Καλάμῳ ἄσυλον διὰ τοὺς πρόσφυγας, καὶ ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις προσέλαβεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς τὸν Ἀγγλον λόρδον Κόχραν, οἱ ὑπουργοὶ τῆς Πύλης ἐσκέπτοντο ἤδη, ἂν δὲν ὤφειλον νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν βίαν. Διὰ λόγων τοῦλάχιστον ἐμέμφθησαν πικρῶς τὴν Ἀγγλίαν ὅτι ἐν ἀρχῇ προσποιουμένη ὅτι οὐδόλως ποθεῖ τὴν ἐπέμβασιν ἐκέρδισεν ὑπὲρ τῆς δικαίας ταύτης ἀρχῆς πάσας τὰς δυνάμεις, νῦν ὅμως αἴφνης μετέβαλε σύστημα ὑπὸ τὸ ἀνάξιον πρῶσχημα ἐθνικῆς δῆθεν ἐλευθερίας, ἥτις ὠθουμένη εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἤθελε καταστήσει ἀμφιβόλους τὰς ἱερωτέρας τῶν συνθηκῶν. Τοιοῦτον πρόσωπον φαινομένης ταπεινώσεως ὑπεκρίθη ἡ Ἀγγλία καὶ μετὰ τὴν ἐν Πετροπόλει συνδιάσκεψιν. Ὁ Στράγκφορντ Κάννιγγ μετέβη εἰς Πετρούπολιν, ἔχων ἐντολὴν ν' ἀποπερατώσῃ πρῶτον τὸ ἐκκρεμὲς ζήτημα περὶ τῶν ὀρίων τῆς βορείου Ἀμερικῆς (1). Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἔσπευσεν ἡ Ἀγγλία

(1) Συνέπεια τοῦ ἀγερῶχου τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως ἦτο ὅτι καθ' οὗ χρόνον ἡ ἰσχύς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου ἦτο ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς οὐκασίας ἀπὸ 23/4 Σεπτεμβρίου 1821 ἀπηγόρευεν εἰς τὰ πλοῖα ὅλων τῶν ἐθνῶν νὰ πλέωσιν εἰς τὰ νοτιοδυτικὰ παράλια τῆς Ἀμερικῆς ἀπὸ τοῦ πορθμοῦ τοῦ Βερίγγος μέχρι τοῦ 51 βορ. πλ., διὰ τὸν λόγον, ὅτι ὅλαι αἱ χῶραι αὗται ἀνῆκον εἰς τὴν Ῥωσίαν. Αἱ ἡνωμένοι Πολιτεῖαι τῆς Ἀμερικῆς καὶ ἡ Ἀγγλία διήγειρον ἐνστάσεις· τῶν δὲ διαπραγματεύσεων ἀποτέλεσμα ἦτο πρῶτον μὲν (20/1 Ἀπριλίου 1824) συνθήκη μετὰ τῆς Ἀμερικῆς, καὶ κατὰ τὸν Φεβρουάριον 1825 μετὰ τῆς Ἀγγλίας σύμβαισις, ἥτις ὥριζε τὰ ρωσικὰ ὅρια μέχρι τοῦ 54° 40', βορ. πλ.

ν' αποπερατώσῃ. Μετὰ τοῦτο ὁμῶς ἡ θέσις τοῦ Στράτφορντ κατέστη θέσις δύσκολος, διότι διετάχθη νὰ μὴ λάβῃ μέρος εἰς τὰς συνδιασκέψεις. Αἰτίαν λοιπὸν νὰ μείνῃ ἐν Πετροπόλει δὲν εὔρε πλεόν, καὶ ἡ Αὐστρία ἀσμένως ἤθελε τὸν ἶδει ἀπερχόμενον. Οὐτε ἡ ὀξυδέρκεια, οὐτε ἡ ὑπερηφάνεια, οὐτε ἡ ψυχρότης ἠδύναντο νὰ ὠφελήσωσι τὸν ἐν τῇ στρεβλῇ ταύτῃ θέσει εὐρισκόμενον ὀξύνουν τοῦτον πολιτικόν, ὅστις πρὸ πάντων ἐγίνωσκε διὰ διαλεκτικῶν τεχνασμάτων νὰ φωτίζεται καὶ νὰ λαμβάνῃ πληροφορίας. Καὶ τὰ ἔγγραφα τοῦ Κάννιγγος πρὸς τὸν Στράτφορντ, τὰ ὁποῖα ἐπαινοῦσι τὰς ῥωσικὰς προτάσεις εἰς τὴν συνδιάσκεψιν, καὶ οἱ λόγοι τοῦ Στράτφορντ, οἵτινες διεβεβαίουν ὅτι ἡ Ἀγγλία ἦτο σύμφωνος μὲν μετὰ τῶν συμμάχων ὡς πρὸς τοὺς σκοποὺς, ἀσύμφωνος δὲ ὡς πρὸς τὴν μορφήν καὶ τὰ μέσα, ἀπεδείκνυν ὅτι ἡ Ἀγγλία ῥητῶς ἐπόθει νὰ προσεγγίσῃ κατὰ τι πρὸς τὴν Ῥωσσίαν. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἐκ μέρους τῆς Ῥωσσίας αἱ συχναὶ συνεντεύξεις τοῦ Νεσελρόνδ μετὰ τοῦ Στράτφορντ ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ἡ πρὸς τὴν Ἀγγλίαν ψυχρότης ἦτο τὸ ἐτικρατοῦν ἐν ταῖς συνδιασκέψεσι στοιχεῖον, καὶ τέλος καὶ ἡ ἡπία καὶ συμβιβαστικὴ ἀπάντησις εἰς τὴν ἀπότομον διακοίνωσιν τοῦ Κάννιγγος τῆς 13/25 Φεβρουαρίου. (1), ἥσαν τοσοῦτον φανερά θήματα εἰς τὴν πρὸς τὴν Ἀγγλίαν προσέγγισιν, ὥστε ὁ Λαφεβρόναϊ ἀμέσως ὑπωπεύθη μήπως ὁ Τσάρος πειρᾶται νὰ συνεννοηθῇ μόνος μετὰ τῆς Ἀγγλίας ὡς πρὸς τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα. Κατὰ δὲ τὴν δολίαν ταύτην προσέγγισιν ὑπερεῖχε παρὰ τῇ Ἀγγλίᾳ τοσοῦτον ὁ κρύφιος σκοπὸς ν' ἀπομακρύνῃ πρῶτον τὴν Ῥωσσίαν ἀπὸ τῆς Αὐστρίας καὶ παρὰ τῇ Ῥωσσίᾳ ἡ μυστικὴ πρόθεσις νὰ φανῇ ἀρεστοτέρα εἰς τὴν Αὐστροίαν, ὥστε ἡ ἐπιτυχία καθίστατο ἀδύνατος, καὶ διὰ τοῦ τρόπου μάλιστα τούτου ἐκραταιοῦτο καὶ ἡ θέσις καὶ ἡ ἐπιβρόχῃ τῆς Αὐστρίας. Ὁ Μεττερνίχος ἐνισχύθη εἰς τὴν πεποίθησίν του, ὅτι κλονίσας τὴν κυβέρνησιν τοῦ Κάννιγγος ἀπεμόνωσε τὴν Ἀγγλίαν, ὅπως διὰ τῆς ματαιώ-

(1) Ὁ Νεσελρόνδ πρὸς τὸν πρίγκηπα Λήβεν. Ἐν Πετροπ. 25/6 Ἀπριλίου 1825. χργ.

σεως τῶν περὶ εἰρηνοποιήσεως ἐν Κωνσταντινουπόλει διαπραγματεύσεων ἀπεμύνησε καὶ παρηγγώνισε τὸν Ῥώσσον αὐτοκράτορα. Αἴφνης ὁμως συνέβη τὸ ἐπείσδιον, τὸ ὁποῖον ἐμελλεν ἐν βροπῇ ὀφθαλμοῦ ν' ἀνατρέψῃ πᾶσαν τὴν φαινομένην ταύτην ἰσχύϊ τοῦ διπλωματικοῦ κόσμου. Ἡ Ἑλληνικὴ περὶ προστασίας ἀναφορὰ ἦλθεν εἰς Λονδίνον. Ἐὰν διὰ τὸν Κάννιγγα ἡ κατὰ τὸ προλαβὸν ἔτος γενομένη διαμαρτύρησις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ Ῥωστικοῦ ὑπομνήματος ἦτο πράξις ἀξίειπαινος, ἡ πράξις αὕτη τῶν Ἑλλήνων περὶ προστασίας εἶχε πολὺ μεγαλειτέραν σημασίαν δι' αὐτόν, ἂν καὶ ἀμέσως κατὰ τὴν πρώτην στιγμὴν ἀδύνατον ἦτο νὰ κατανοήσῃ τὸ οὐσιώδες τοῦ ἐγγράφου τούτου. Ἄν καὶ ὁ Κάννιγγα ἦτο εἰς ἐκ τῶν παρχινησάντων ἐν Κερκύρᾳ τοὺς Ἕλληνας νὰ συντάξωσι τὴν ἀναφοράν, οὐχ ἦττον ὁμως ὁ κύριος αὐτοῦ σκοπὸς ἦτο μόνον νὰ περιστείλῃ τὰς βραδουργίας τῶν Ὀρλεανιστῶν καὶ νὰ ἐμποδίσῃ παράτολμα ἐκ μέρους τῆς Ῥωσσίας κινήματα. Πράγματι δὲ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐγγράφον ὑπέσχετο νὰ τῷ φέρῃ πλείοτερα ἀποτελέσματα ἢ ὅσα αὐτὸς προσεδόκα καὶ ἤθελε τῷ ἐπιφέρει καὶ πλείοτερα ἐὰν δὲν παρενέπιπτον συμβάντα τινὰ ὅπως ἀπροσδόκητα. Ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ ἀνατολικοῦ πολέμου ἔσχε τὸ περιστατικὸν τοῦτο τὴν οὐσιώδη συνέπειαν, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἀνέκτεινε πάλιν ἐν Ἑλλάδι τὴν ἰσχυρὰν θέσιν, ἣν ἀπώλεσε πρὸ τινος ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ὑπὸ οἷωνοὺς ὅπως διαφόρους ὅπως ἦσαν συνεπέστεροι πρὸς τὸ σύστημα τοῦ Κάννιγγος τὴν ὠφέλειαν δηλ. τῆς νέας ταύτης ἐνισχύσεως τῆς ἀγγλικῆς ἐπιβροχῆς ἐμελλε ν' ἀκολουθήσῃ ἀμέσως ἡ ταπεινώσις τῆς πρὸ μικροῦ ἔτι τοσοῦτον ἀγερώχου κατὰ τῆς Ἀγγλίας πολιτικῆς τῆς ἡπείρου Εὐρώπης. Εἶδομεν ἤδη ἀνωτέρω, πόσον ἐθροθυβήθησαν αἱ ἐν Λονδίνῳ πρεσβεῖαι ἐπὶ τῇ παρὰδόσει τῆς περὶ προστασίας ἀναφορᾶς. Ὁ Μετατερνίχος ἐνόησεν ὅτι ἐκ τῶν περὶ τῆς προτάσεως ἀποφάσεων τοῦ Κάννιγγος ἐξηρτάτο ἡ τύχη τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῶν μεταξὺ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς ἡπείρου Εὐρώπης σχέσεων. Ἐν τούτοις ὁμως εὐρίσκετο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ πρίγκιψ εἰς τοιαύτην περιωπὴν, ὥστε ποσῶς δὲν ἐταράχθη ὑπὸ τοῦ γεγονό-

τος τούτου· μάλιστα δὲ ἐφαίνετο ὅτι ἡ κατὰ τολμηροῦ πολιτικοῦ τῆς Ἀγγλίας ὑπομονὴ αὐτοῦ ἐξηντλεῖτο. Καὶ σχεδὸν διανοεῖτο ν' ἀπευθυνθῇ πρὸς τὴν Ἀγγλίαν ἔτι ὑπεροπτικώτερον ἢ πρὸς τὴν Ῥωσσίαν. Ἐσκόπευε δὲ (περὶ τὰ τέλη τοῦ Αὐγούστου) νὰ πέμψῃ πρὸς τὸν Ἐστερχάζην ἑκτακτον ταχυδρόμον, ὅπως θέσῃ τὰς κατηγορικὰς ἐρωτήσεις· τίς ἦτο ὁ σκοπὸς τοῦ Κάννιγγος ὡς πρὸς τὰς μεταξὺ τοῦ Ἀμιλτῶνος καὶ τῶν ἐπαναστατῶν συνεργεία τοῦ λόρδου μεγάλου Ἀρμостоῦ τῶν Ἰονίων νήσων σχέσεις; Πρὸς τοῦτοις ἐὰν ὁ Ἀμιλτῶν ἔχει τοιαύτην ἐντολήν, καὶ ἂν δὲν τὴν ἔχῃ, ἐὰν θέλῃ τιμωρηθῇ διὰ τοῦτο μὲ θάνατον! Ἐν ἐναντία δὲ περιπτώσει εἶναι ἀσύμφορον εἰς τὰς δυνάμεις νὰ διαπραγματεύωνται τοῦ λοιποῦ μετὰ τῆς Ἀγγλικῆς, ἥτις οὐδεμίαν ἔχει ἰσχὺν ἐπὶ τῶν ὑπηκόων τῆς. Καὶ πραγματικῶς ἀπεστάλη τοιοῦτον ἑγγράφον (27/8 Σεπτεμβρίου). Ἐὰν ὅμως αἱ πρὸς τὸν Ἐστερχάζην ὁδηγαί ἦσαν καὶ τοσοῦτον εὐτολμοί, ἄδηλον. Ἐν τῷ μεταξὺ ἠρνήθη ὁ Κάννιγγ τὴν τῆς Ἑλλάδος πρότασιν, καὶ μετὰ τὴν ἄρνησιν ἐξέδωκεν (ἀδελφῇ τινι) προκήρυξιν, ἥτις ἔτεινε κατὰ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Κόχραν. Ὁ Ἐστερχάζης ἐνόμισεν, ὅτι ὁ Μεττερνίχος δὲν θέλει πολὺ εὐχαριστηθῇ διὰ τὰ συμβάντα ταῦτα, τοσοῦτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον συνωδεύοντο ὑπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Στράτφορντ εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει θέσιν του. Ἀλλ' ἤπατατο. Ὁ Μεττερνίχος ἦτο λίαν ηὐχαριστημένος, διότι ὑπὸ τοῦ ἐπαίνου, ὃν δολίως ὁ Κάννιγγ ἐπεδαψίλευσεν αὐτῷ συνδιελεγόμενος πρὸς τὸν Ἐστερχάζην, τοσοῦτον ἐτυφλώθη ὁ φιλόδοξος πρωθυπουργός, ὥστε ἐπίστευσεν ὅτι καὶ αἱ κακαὶ τοῦ Κάννιγγος προθέσεις ἐματαιώθησαν καὶ αὐτὸ ἔτι τὸ σύστημά του ὀλίγον μετεβλήθη. Αἱ ἀπαντήσεις του πρὸς τὰς τοῦ Ἐστερχάζην ἐρωτήσεις «δισσέδασαν πάντας τοὺς ἐκ τοῦ μέρους τούτου φόβους του.» Ἦλπιζε μάλιστα, ὅτι ἡ Ἀγγλία θέλει προχωρήσει καὶ ἄλλο βῆμα, δι' οὗ ν' ἀνάτραπῶσιν οἱ ὑπολογισμοὶ τῆς Πύλης περὶ τῆς μεταξὺ τῶν Δυνάμεων διαιρέσεως· ὅτι δηλ. ἡ Ἀγγλία θέλει συμπράξει μετὰ τῶν συμμάχων ὅπως ληφθῶσι μέτρα, τὰ ὁποῖα νὰ εὐχαρίστησωσιν ἀμφοτέρω τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ διαμαχόμενα μέρη. Μετὰ

μεγίστης ἀνυπομονησίας ἐπερίμενον ὁ Μεττερνίχος τὸ τέλος τῆς νίκης, ἣν ἐνόμιζεν ὅτι ἐνίκησε, μηδὲ ὅπως ἐννοῶν ὅτι ὑπέστη ἦτταν καὶ ὅτι ἔπεσεν ἐντὸς τοῦ λάκκου, ὃν αὐτὸς ἑαυτῷ ἔσκαψεν. Ἡ δολία αὐτοῦ ἀπέναντι τῆς Ῥωσσίας πολιτικὴ ἔκαμε τὸν εὐερέθιστον Τσάρον νὰ λησμονῇ ὅσημέρχι περισσότερον τὴν μικρὰν κατὰ τῆς Ἀγγλίας ἀγανάκτησίν του διὰ τὴν μεγάλην, ἣν κατὰ τῆς Αὐστρίας ἡσθάνετο. Ἐν τῇ πρώτῃ ταραχῇ, τῇ προξενηθείσῃ ὑπὸ τῆς περὶ προστασίας πράξεως τῶν Ἑλλήνων, προέτεινεν ὁ Μεττερνίχος ὅπως ἀπροσδοκῆτως τῷ Τσάρῳ νέα ἀπὸ κοινοῦ παρὰ τῇ Πύλῃ διαβήματα περὶ εἰρηνοποιήσεως τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ὁ Talistschew διετάχθη ἐκ Ταϊγανίου νὰ ἐμμείνη εἰς τὴν ἀπόλυτον σιωπὴν, ἣν εἶχεν ἐντολὴν νὰ τηρήσῃ. Ἐντοσούτω δὲ ἡ ῥωσικὴ κυβέρνησις προσήρχετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Κατὰ τὸ θέρος ἤδη ἡ Ῥωσσία ἔδωκε νέα συμπτώματα τῆς προσεγγίσεως ταύτης, καὶ ἐκ Παρισίων ἀπεστάλησαν εἰς Βιέννην ῥηταὶ παραινέσεις, ἐν αἷς ἀνεφέροντο οἱ κίνδυνοι, οὓς διατρέχει ἡ συμμαχία, ἐὰν ἡ ἐπιμονὴ καὶ τὸ πάθος ὠθήσῃσι τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσσίας πρὸς τὴν Ἀγγλίαν. Ἐπὶ πολὺ ἀντέστη ὁ Κάννιγκ κατὰ τῆς προσεγγίσεως ταύτης οὐχὶ ἐχθρικῶς ἀλλὰ ψυχρῶς καὶ ἀδιαφόρως. Ὅ,τι κυρίως ἐζήτηε ἔπρεπε νὰ ἐννοήσῃσι. Γνωστὸν ἦτο, ὅτι ὁ Κάννιγκ ἐπεθυμεῖ ν' ἀποφύγῃ ῥῆξιν μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας, πάντες ὅμως ἡσθάνοντο ὅτι δὲν ἐφοβεῖτο αὐτὸς αὐτὴν ὅσον αἱ ἡπειρωτικαὶ τῆς Εὐρώπης Δυνάμεις, καὶ ὅτι, συμβάσης τῆς ῥήξεως, αὐτὸς δὲν θέλει ταχθῇ ὑπὲρ τῆς Πύλης, ὅπως ἡ Αὐστρία ἐζήτηε νὰ παραστήσῃ εἰς τὴν Ῥωσσίαν, ἵνα τὴν ἐκφοβίσῃ. Νῦν ὅμως, ἀφ' οὗ ἐφοθασεν εἰς Ἀγγλίαν τὸ δείγμα τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν Ἑλλήνων, τὸ ὅποιον ἀνύψωσεν αἶφνης τὴν Ἀγγλίαν εἰς τὴν θέσιν, ἣν μέχρι τοῦδε κατεῖχεν ἡ Ῥωσσία, ἤτοι ἀνέδειξε τὴν Ἀγγλίαν δύναμιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐπειράτο νὰ στηριχθῇ ἡ ἐπανάστασις καὶ τὸ νέον κράτος, ἐξεδηλώθη τὸ μυστηριώδες αὐτῆς πρόσωπον. Τὸ φυσικὸν συμφέρον τῶν Δυνάμεων κατέστη τοῦ λοιποῦ ἀπέναντι τῆς Ἀγγλίας ὅποιον ἦτο μέχρι τοῦδε ἀπέναντι τῆς Ῥωσσίας ὁπωπευτικῶς δηλ. καὶ εὐπροσηγόρως

ἔπρεπεν αἱ Δυνάμεις νὰ παροσκολληθῶσιν εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ νὰ τῇ παραχωρήσωσι τὴν πρωτοβουλίαν ἐν τῷ ἀνατολικῷ ζητήματι, ἣν μέχρι τοῦδε εἶχε μόνη ἡ Ῥωσσία, ὅπως τὴν ἀναχαιτῆσωσιν ὅσον οἶόν τε ἀπὸ βιαίου τινος κινήματος· ἀλλὰ τῷ Κάννιγγι καὶ τῇ ἀγγλικῇ κυβερνήσει, ἥτις δὲν εἶχε πρὸς τὴν Ἑλλάδα τὰς σχέσεις, αἵτινες ἐδύναντο νὰ κεντήσωσι τὴν φιλοδοξίαν καὶ τὴν φιλαυτίαν τῆς Ἀγγλίας, ἃς ἐν τῇ πρὸς τὴν Ῥωσσίαν σχέσει τῆς Ἑλλάδος τοσοῦτον ἐφοβοῦντο οἱ πολιτικοί, τῷ Κάννιγγι, λέγομεν, καὶ τῇ ἀγγλικῇ κυβερνήσει ἦτο πολὺ εὐκολώτερον ἢ τῇ Ῥωσσίᾳ ν' ἀποφύγῃσι τὰ βίαια ταῦτα μέτρα, πολὺ εὐκολώτερον νὰ μεταχειρισθῶσι μετριοπαθεῖ πολιτικὴν καὶ νὰ ἐμπνεύσωσιν ἐμπιστοσύνην. Ὅθεν καλῶς ἐγίνωσκεν ὁ Κάννιγγ τίνος ἕνεκεν ὤφειλε ν' ἀπορρίψῃ τὴν πρότασιν τῶν Ἑλλήνων, ἐφρόντισε δὲ μόνον νὰ τὴν ἀπορρίψῃ εἰς τρόπον, ὥστε ἄλλη τις Δύναμις νὰ μὴ σφετερισθῇ τὴν ὠφέλειαν, ἣν ἀπεποιεῖτο ἡ Ἀγγλία. Δὲν ἔπρεπε πρὸς τοῦτοις νὰ δυσαρεστήσῃ τὴν Ῥωσσίαν καὶ τὴν Γαλλίαν, οὐδὲ εἶχεν ἀνάγκην τότε νὰ προσέλθῃ πρὸς αὐτάς, γινώσκων ὅτι αὐταὶ ἤθελον προσέλθει πρὸς αὐτόν. Ὅ,τι δὲ ἔδιδε περισσώτεραν ἐπίτασιν εἰς τὴν ἐλκυστικὴν τοῦ ταύτης δυνάμιν ἦτο ἡ ὅλως διάφορος παρὰ τῇ αὐτῇ του θέσις, ἦτο ἡ συνδιαλλαγή μετὰ τοῦ βασιλέως του, δι' οὗ κατέστη αὐτὸς δύναμις ἰσχυρά. Κατὰ τὸ φθινόπωρον ἤδη τοῦ αὐτοῦ ἔτους, καθ' ὃ ὁ Μεττερνίχος ἐνόμισεν ὅτι ὑπεσκέλισε τὸν Κάννιγγα, καὶ καθ' ὃ ὁ παροργισθεὶς Τσάρς διέκοψε πᾶσαν μετὰ τῆς Ἀγγλίας συζήτησιν, μετέβη ὁ Λῆβεν (12/24 Ὀκτωβρίου) ἐκ Βραϊτώνης (Brighton) εἰς Σηφόρδην (Seaford) πρὸς τὸν Κάννιγγα, ὅπως τῷ παρουσιάσῃ νέον ὑπόμνημα περὶ τῶν πραγμάτων τῆς Ἀνατολῆς, φέρων αὐτῷ συγχρόνως καὶ δεῖγμα ἐμπιστοσύνης, οἷον ἡ Ἀγγλία πρὸ πολλοῦ παρ' οὐδεμιᾶς ἔλαβε Δυνάμεως τῆς ἡπείρου Εὐρώπης, καὶ ἐκφράζων τὴν εὐχὴν, ὅπως ὁ Κάννιγγ ἐπιληφθῇ τῆς ὑποθέσεως ταύτης, διότι ἡ Ἀγγλία εἶναι ἡ μόνη Δύναμις, ἥτις εἶνε εἰς κατάστασιν νὰ διεξαγάγῃ αὐτὴν συμφώνως μετὰ τὰς εὐχὰς ὧλων! Μετὰ τὸ πρῶτον τοῦτο βῆμα, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀπόρροια τῆς ἀγανακτήσεως

κατὰ τῆς δολίας τοῦ Μεττερνίχου πολιτικῆς, ἐνόησεν ὁ Κάννιγκ ὅτι ἡ ὥρα τῆς πράξεως ἐπλησίαζεν· ἐπέκειτο δὲ αὕτη κατ' αὐτὸν (1) τότε μόνον, ὅταν «καὶ ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Γαλλία ἐμπιστευθῶσιν εἰς χεῖρας τῆς Ἀγγλίας τὴν διαγωγὴν των πρὸς τὴν Ῥωσσίαν πρῶτον καὶ ἔπειτα καὶ τὴν πρὸς ἀμφοτέρω τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ διαμαχόμενα μέρη.» Ἀμφοτέρω τὰ κράτη δὲν ἐβράδυνον νὰ κάμωσι τὰ διαδήματα τοῦτα. Καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐδυνήθη ὁ Κάννιγκ πλήρης χαρᾶς νὰ γράψῃ πρὸς τὸν λόρδον Γρανβίλλην (Granville) (τῇ 27/8 Νοεμβρίου) «ὅτι τὸ ἐν μέλος τῆς ἱερᾶς συμμαχίας κατόπιν τοῦ ἄλλου κηρύττει, ὅτι μόνη ἡ Ἀγγλία δύναται νὰ ἐκβάλλῃ αὐτὰς ἐκ τῶν δυσχεριῶν των.» Οὕτως· ἐξεφράσθη ξηρῶς καὶ ὁ κόμης Λήβεν, καὶ ὁ πρίγκηψ Ἑστερχάζης καὶ ὁ πρίγκηψ Πολινιάκ. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Μεττερνίχος ὡμολόγει ἐν ἀθυμίᾳ ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀπατᾶται τις πλέον, ὅτι ἡ λύσις τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος δὲν πρέπει νὰ ζητῇται τοῦ λοιποῦ οὔτε ἐν Κωνσταντινουπόλει οὔτε ἐν Πετρούπολει, ἀλλ' ἐν Λονδίνῳ, καθὼς καὶ ὁ πυρὴν τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως δέον νὰ καταστραφῇ μόνον ἐν Ναυπλίῳ καὶ ἐν ταῖς νήσοις, ὧς δὲν δύνανται νὰ κυριεύσωσιν οἱ Τούρκοι ἐὰν ἐξακολουθήσῃ ἡ Ἀγγλία νὰ βοηθῇ τοὺς Ἕλληνας. Τὰ πάντα ἐξηρτῶντο νῦν κατὰ τὸν Μεττερνίχον ἐκ τοῦ, ἂν ὁ Κάννιγκ θελήσῃ νὰ συμβαδίσῃ μετὰ τῶν συμμάχων ἢ νὰ τοὺς ἀπατήσῃ. Ὁ Κάννιγκ δὲν ἐζήτει ν' ἀπατήσῃ τοὺς συμμάχους, ἤθελε μόνον νὰ μὴ ἀπατηθῇ παρὰ τοῦ Μεττερνίχου. Φανερόν εἶναι, ἔγραφε κατὰ τὸν Ὀκτώβριον πρὸς τὸν Λιδέρπολιν «ὅτι ἐν τῷ Μεττερνίχῳ οὐδεμία ἐνυπάρχει εἰλικρίνεια καὶ ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ συμβαδίσωμεν μετ' αὐτοῦ χωρὶς νὰ ἔχωμεν τὴν βεβαιότητα ὅτι θέλομεν προδοθῇ ὑπ' αὐτοῦ. Τοῦτο δὲν εἶναι μόνον ἕξις του, ἀλλ' εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν ἤθελεν εἶσθαι καὶ τὸ καύχημα καὶ ὁ πόθος του.» (2) Οὕτω καὶ εἰς τὴν ἀμφιταλαντευομένην Γαλλίαν οὔτε πίστιν εὗρισκεν οὔτε παποίθησιν σταθεράν· εἰλικρί-

1) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Λιδέρπολιν, 13/25 Ὀκτωβρίου 1825.

2) Στάπελτων Ὁ Κάννιγκ καὶ ἡ ἐποχὴ του. σελ. 466.

νειαν δὲ καὶ σταθερότητα παρ' οὐδεμιᾶ τῶν Δυνάμεων εὕρισκέναι. Ὅθεν ἐβασίζετο πρὸ πάντων εἰς τὴν διαγωγὴν τῆς Ἀγγλίας, ἐπειδὴ ἡ ἀπὸ κοινοῦ σύμπραξις εἶναι ἀδύνατος ἐν ζητήματι, καθ' ὃ αἱ ἀρχαὶ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῶν ἡπειρωτικῶν τῆς Εὐρώπης Δυνάμεων διαστάνται τοσοῦτον ἀπ' ἀλλήλων ὅσον καὶ οἱ σκοποὶ καὶ τὰ συμφέροντα αὐτῶν. Ἐν δὲ τῇ ὑπερβολικῇ πεποιθήσει τοῦ ἐνόμιζεν, ὅτι ἡ Ἀγγλία, ἐνεργοῦσα μόνη καὶ ἄνευ τῶν συμμάχων, δύναται νὰ θριαμβεύσῃ διὰ τῶν διαθημάτων καὶ ἐπιχειρημάτων, δι' ὧν οἱ σύμμαχοι ἄνευ τῆς Ἀγγλίας ἐναυάγησαν. Ἐν τοσοῦτῳ ὅμως, ἀφ' οὗ τὸ σύστημά του ἀπεδείχθη τοσοῦτον σαθρὸν ἐν ταῖς συνδικακέψεσι δὲν ἤθελε διστάσει νὰ μεταχειρισθῇ τὰ στοιχεῖα τοῦ συστήματος τούτου, ὅσῳ τῷ ἐχρησίμευσεν, ὑπὲρ ἀγαθῶν σκοπῶν. Ποσῶς δὲν ἀπεχθαίνετο νὰ βαδίσῃ μετὰ τῆς Ῥωσσίας, διότι παρὰ τοῦ εὐκάμπτου Τσάρου ἔπρεπε νὰ περιμένῃ καὶ τὰ ὀλιγώτερα προσκόμματα καὶ τὰς μεγαλειτέρας διευκολύνσεις. Ἀλλ' αἰφνης ἀνετράπησαν ὅλοι οἱ ὑπολογισμοί, διαδοθείσης ἀπροσδοκῆτως πανταχοῦ τῆς εἰδήσεως τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλέξανδρου.

Ὁ θάνατος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλέξανδρου συνώδευσε (4/13 Σεπτεμβρίου) τὴν πᾶσχοςαν αὐτοῦ σύζυγον εἰς Ταϊγάνιον, ὅπως διαχειρίσῃ ἐκεί. Ἡ ἀποδημία αὕτη ἤρξατο καὶ διὰ τὸν αὐτοκράτορα καὶ διὰ πάντας τοὺς ὁμόφρονάς του ὑπὸ κακοὺς οἰωνούς. Φύσει προληπτικὸς ὁ Τσάρος κατέστη ἔτι προληπτικότερος ἔνεκα μεγάλων δυστυχημάτων, τὰ ὁποῖα τὸν κατέβαλον. Τῷ 1824 κατεθροονίσθη ὑπὸ πλημμύρας τοῦ ποταμοῦ Νέβα, ἧς φοβερωτέρα δὲν εἶχε συμβῆ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1777, καὶ ὑπὸ τῆς ἐξηγήσεως, ἣν ἔδωκεν εἰς αὐτὴν ὁ λαός. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀπώλεσε διὰ τοῦ θανάτου τὴν νόθον αὐτοῦ θυγατέρα ἐκ τῆς Ναρίσκιν (Narischkin), μνηστὴν Σερεμέτεβ τινός (Scheremetew) ἐν ἡλικίᾳ 17 ἐτῶν πρὸς δὲ τούτοις κατεθλίβετο ὑπὸ ὀδνηροῦ νοσήματος. Ἐξετάζων δὲ τὰς διαθέσεις, αἱ τῷ ἐπέφερον τὰ συμβάντα ταῦτα καὶ ῥίπτων τὸ βλέμμα του ὀπίσω ἐπὶ τῆς εἰκοσαετηρίδος τοῦ δημοσίου αὐτοῦ βίου, καθ' ἣν ἐβασίλευσε καὶ τῆς ὁποίας τὸ μὲν πρῶτον μέρος ἤρξατο ὑπὸ το-

πούτους κινδύνους καὶ ὑπὸ τοιαύτας θυέλλας καὶ ἀπέληξεν εἰς τοιαύτην ἐπίζηλον ἀκμήν ἀξιώματος καὶ ἰσχύος, κατελαμβάνετο ὑπὸ ἀθυμίας, ἥτις καθ' ἑκάστην ἀνενεοῦτο ἐνεκὰ τῆς κακῆς πορείας τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ πραγμάτων· πῶς δηλ. ἡ ἀκτινοβόλος λάμψις τῆς βασιλείας του κατ' ὀλίγον ἐξέλιπε καὶ πῶς τὰ εὐτυχῆ αὐτῆς ἀποτελέσματα διελύθησαν καὶ ὡς πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ ζητήματα, ὅπως διελύθησαν συγχρόνως ἅπαντα τὰ λαμπρὰ ὄνειρά τῆς δόξης καὶ τῆς ἐπιβροῆς. Ὅτι ὅμως κατέβαλλεν αὐτὸν ἔτι ἐπαισιθητότερον καὶ ἀτομικώτερον ἦτο ὅτι ἐβλεπεν ἐνώπιόν του ἐνσωματούμενον τὸ ἄγριον φάσμα τῆς ἐπαναστάσεως, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον κατετάραττε τὴν φαντασίαν του. Πρὸ τῆς ἐκ Πετροπόλεως ἀναχωρήσεώς του ἔλαβεν ἤδη πληροφορίας περὶ τῆς ὑπάρξεως συνωμοσίας ἐν ταῖς τάξεσι τοῦ στρατοῦ, ἥτις ἐσχέδιζεν ἀμέσως κατ' αὐτοῦ τοῦ προσώπου του καὶ κατὰ τῆς κυβερνήσεώς του ἀποπειράς. Ἄμα δὲ ἀφίχθη εἰς Ταϊγάνιον ἔλαβεν ἔτι ἀπελπιστικωτέρας περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης εἰδήσεις, αἵτινες ἠνάγκασαν τὸν ἐπὶ πολὺ ἀμφιταλαντευόμενον ἄνακτα νὰ μεταχειρισθῇ αὐστηρὰ κατὰ τῶν πρωταιτίων μέτρα. Ἐν μέσῳ τῶν κακῶν τούτων οἰωνῶν ἐκτελέσας ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὴν Κριμαίαν ποριοδεῖαν, καθ' ἣν προσεβλήθη ὑπὸ χολώδους πυρετοῦ, ὅστις κατὰ τὸ φθινόπωρον ἐπιπολάζει συνήθως εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα, ἐπέστρεψε πάσχων εἰς Ταϊγάνιον, ἔνθα ἐν τῇ δεισιδαίμονι ἐπιμονῇ πᾶσαν ἀρνούμενος ἱατρικὴν συνδρομὴν ἀνηρπάγη ἐν βραχεῖ διαστήματι καὶ ὅλως ἀπροσδοκῆτως ὑπὸ τὴν νόσου. (19/1 Δεκεμβρίου) (1). Τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ ἀνδρὸς τούτου τῆς εἰρήνης ζοφερὰ κατεθόλουν προαισθήματα, ὅτι αἰματηρόν τι συμβάν θέλει, ὅπως συνώδευσε τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάδοχόν του, ἀγγεῖλει καὶ τὴν στιγμὴν τῆς ἀπὸ τοῦ θρόνου εἰς τὸν τάφον καταβάσεώς του. Τοῦτο καὶ ἐγένετο. Διότι δὲν εἶχεν ἔτι κατευνασθῇ ἡ ἐπὶ

(1) Αἱ τελευταῖαι ἡμέραι τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου (ὑπὸ Oertel) ἐν Πετροπόλει 1827.

Robert Lee. Αἱ τελευταῖαι τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡμέραι, ἐν Λονδ. 1854.

τῷ ἀκούσματι τοῦ θανάτου του ἔκπληξις, καὶ ἀμέσως διεδόθη ἡ πάντα συνταράξασα εἰδησις, περὶ συστάσεως μυστηριώδους τινὸς ἐν Πετροπόλει μεσοβασιλείας· ἡ δὲ ταραχὴ αὕτη τῶν πνευμάτων μετεβλήθη εἰς ἔτι μεγαλειτέραν κατὰπληξιν, ἅμα διεδόθησαν αἱ πρῶται φῆμαι, ὅτι στρατιωτικὴ στάσις ἐκραγεῖσα ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ πρωτευούσῃ ἀπώθησεν ἀπὸ τῶν βαθμίδων τοῦ θρόνου τὸν διάδοχον Νικόλαον βάψασα αὐτὰς δι' αἵματος. Ἡ ἐπενέργεια τοῦ ἐπεισοδίου τούτου ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ νέου αὐτοκράτορος ὡς πρὸς τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἐπασχολεῖ ἡμᾶς, μᾶς ἀναγκάζει νὰ παρεμβάλωμεν ἐνταῦθα ἐν εἵδει ἐπεισοδίου τὴν ἐξιστόρησιν τῶν συμβάντων τούτων.

ΤΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΣΤΑΣΕΩΣ ΕΝ ΠΕΤΡΟΥΠΟΛΕΙ.

Μυστικαὶ ἐταιρίαι καὶ συνωμοσίαι ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ Πολωνίᾳ. Ἀνεφέρομεν ἤδη ἐν τοῖς προηγουμένοις (πρβ. τόμ. Β'. τοῦ συγγράμματος σελ. 770 κ. ἑξ.) περὶ τῆς συστάσεως καὶ τῆς ὀλίγης ἀναπτύξεως τῶν ἐπὶ ἀσθενῶν βάσεων στηριζομένων πολιτικῶν ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ Πολωνίᾳ ἐταιριῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν προπαρασκευῶν πρὸς τὸ ἐν Βερώνῃ συνέδριον τῶν ἡγεμόνων καθ' ἣν ἀπηγορεύθησαν αὗται διὰ διαταγμάτων, ἀφ' οὗ ἡ ἐν Ῥωσσίᾳ ὑπάρχουσα ἐταιρία « περὶ τοῦ κοινῇ συμφέροντος » διελύθη ἤδη ἀφ' ἑαυτῆς κατὰ τὸ 1821. Ἄμεσος δὲ συνέπεια τῆς αὐστηρότητος ταύτης τῆς κυβερνήσεως ἦτο ὅτι ὁ μὲν ἀριθμὸς τῶν ἐταίρων ἡλαττώθη, τὰ δὲ φρονήματα αὐτῶν κατέστησαν ἐχθρικώτερα, καὶ οἱ σκοποὶ αὐτῶν κινδυνωδέστεροι, καὶ ὅτι οἱ ἀβλαβεῖς ποιητῖσκι τῶν πρώτων ἀθῶων ἐταιριῶν μετεβλήθησαν εἰς συνωμότας, οἱ δὲ ἀντιπολιτευόμενοι εἰς ἐπαναστάτας. Ἐν Πολωνίᾳ, ἔνθα ἡ ἀπαγόρευσις ἐδημοσιεύθη τατὰ τὸ 1821 ἤδη, ὁ Οὐμίνσκη ἀπὸ τῆς Ποσενίας ἐσύστησεν ἀμέσως πάλιν τὴν διαλυθεῖσαν Φραμψωνικὴν ἐταιρίαν τοῦ Λουκαζίνσκη ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν « ἡ πατριω-

τική ἑταιρία » (ἢ καὶ ἡ ἑταιρία τῶν δρεπανοφόρων), καὶ νῦν πλέον ἐπὶ ὠρισμένοις πολιτικοῖς σκοποῖς· ἤδη συνέπραττον ἐν αὐτῷ πρῶσοι καὶ ῥῶσοι Πολωνοί. Ὡσαύτως κατὰ τὸ 1823 συνέστη ἐν Βολυνίᾳ ὑπὸ τῶν δύο ἀδελφῶν Βορισῶφ ἡ ἑταιρία τῶν « ἡνωμένων Σλαύων », ὡς πρώτη πανσλαβίστικὴ ἀπόπειρα, σκοπὸν ἔχουσα τὸν μεταξὺ ὀκτῶ σλαβικῶν ἔθνων σύνδεσμον, καὶ χρησιμεύσασα κατόπιν ὡς μία τῶν γεφυρῶν τῶν γενικῶν συνωμοσιῶν μεταξὺ Ῥώσων καὶ Πολωνῶν. Ἡ σύστασις (26/8 Ἰουλίου 1822) ἐπιτροπῆς πρὸς ἐξέτασιν τῶν ἀπηγορευμένων συνεταρισμῶν, συνεδριάσεως ἐπὶ δύο ὁλόκληρα ἔτη ἐν Βαρσοβίᾳ καὶ προβάσεως εἰς τὴν φυλάκισιν τοῦ Λουκαζίνσκη, κατώρθωσε μὲν ὡς τὰ συγχρόνως ἐν Ῥωσσίᾳ ληφθέντα μέτρα, νὰ περισεύλῃ τὴν ἐξάπλωσιν τῆς πατριωτικῆς ἑταιρίας, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη καὶ νὰ τὴν διαλύσῃ. Ἐνισχύθη μάλιστα ἡ ἑταιρία οὐσιωδῶς, ὅτε (τῷ 1824) ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς ὁ ἐβδόμηκονταετής Στανίσλαος Σόλτυκ (Stanislas Soltyk) καὶ παρ' αὐτῷ ὁ νεαρὸς πρίγκηψ Ἀντώνιος Ίαβλονόφσκη καὶ ὁ συνταγματάρχης Κρουσινώφσκη, καὶ ὅτε ἐν ταῖς συνεδριάσεσιν αὐτῆς συνεζητοῦντο σχέδια ἐθνικῆς ἐπαναστάσεως, περὶ τῶν ὁποίων οὐδεὶς ἐσκέπτετο ἐν ὅσῃ οἱ συνταγματικοὶ θεσμοὶ τῆς Πολωνίας παρῆχον ἐλπίδα διαρκοῦς ἀναπτύξεως. Τὸ αὐτὸ τοῦτο συνέβη καὶ ὡς πρὸς τὰς ἐν Ῥωσσίᾳ ἑταιρίδας (1), ἔνθα ἐν τῷ κασκίνῳ τῆς ἀπαγορεύσεως οἱ πλείστοι ἐξ ἐκείνων ἔμειναν ἀνηρτημένοι, οἵτινες ἐν τοῖς συλλόγοις αὐτῶν δὲν ἐθήρευον εἰμὴ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν, οἱ δὲ θρασύτεροι διεπέρασαν, οἵτινες ἐν τοῖς περὶ ὠρισμένοις καὶ ἀμόρφοις αὐτῶν κύκλοις ἀναμασσῶντες

(1) Πηγαὶ τῶν συμβάντων τούτων εἶναι ἐκτὸς τῆς προμνημονευθείσης « ἐκθέσεως τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς » Παρίσι. 1827 καὶ ἡ ἀξιόλογος κρίσις τοῦ σεβαστοῦ Τουργένιεφ (ἢ Ῥωσσίᾳ καὶ οἱ Ῥῶσοι). Ἐτι δὲ καὶ ἡ νεωτέρα ἐπίσημος περιγραφὴ τῆς στάσεως παρὰ Κορβίῳ « Ἡ ἀνάθεσις εἰς τὸν θρόνον τοῦ αὐτοκράτορος Νικολάου Α' », ἥτις τῷ 1857 ἔλαβεν ἀπάντησιν ῥησισιὶ γεγραμμένην ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ Ἑρτσεν (ἢ 26 Δεκεμβρίου 1825 καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Νικόλαος), ἥς τὸ ἐν Λονδίῳ 1858 γαλλιστὶ ἐκδοθὲν σύγγραμμά « 11 Ῥωστικὴ συνωμοσίᾳ τοῦ 1825 » εἶναι ἐπιτομή.

διηνεκῶς τὰ αὐτὰ εἰσέδυσαν βαθμηδὸν εἰς τὴν ὁδὸν τὴν πρὸς ἐγκληματικὴν ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων τείνουσαν. Ἐν τῷ ἐν Τουλτσινίῳ (Tultschin) στρατοπέδῳ τοῦ δευτέρου σώματος μέλη τινα τῆς ἑταιρίας τοῦ 1821 δὲν παρεδέχθησαν τὴν διάλυσιν, καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Πετροπόλει ἕμενον ἔτι νεωτερίζουσαι τινες κεφαλαί, αἵτινες διανοοῦντο περὶ ἀναπλάσεως τῆς κοινωνίας, χωρὶς οὔτε εἰς τὸ ἐν μέρος οὔτε εἰς τὸ ἄλλο αἰ συνεδριάσεις αὐτῶν νὰ ἔχωσιν ὠρισμένους τύπους. Αἱ ἐπίσημοι ἐκθέσεις τῆς ἐπιτροπῆς, ἥτις προσκληθεῖσιν ἐφανερώσῃ μετὰ ταῦτα τὴν ἱστορίαν τῶν ἑταιριῶν τούτων, ἀπέδιδον μὲν ἐκ πρώτης ὑπαρχῆς εἰς τοὺς νέους τούτους συλλόγους ὠρισμένους τύπους καὶ μεγάλην ἔκτασιν καὶ σημασίαν, καὶ πρὸς τοῦτο συνεφώνουν παραδόξως πως καὶ οἱ πράκτορες τῶν συνενόχων καὶ τῶν καταδιωκομένων, οἱ Ῥώσσοι ῥιζοσπάσαι τῆς ἡμέρας. Κατ' ἀμφοτέρως τὰς μνημονευθείσας πηγὰς ἡ ἑταιρία « τοῦ κοινῇ συμφέροντος » ἀναδιωργανίσθη ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ἀμέσως περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1822 διὰ τοῦ Νικήτα Μουραβιέφ, λοχαγοῦ τῶν ἐπιτελῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς (συγγενοῦς ἀπομακρυσμένου τῶν προτέρων μελῶν αὐτῆς Ἀλεξάνδρου καὶ Μιχαὴλ Μουραβιέφ) διὰ τοῦ νέου πρίγκηπος Ὀβολένσκη, τοῦ Τουργένιεφ καὶ ἄλλων· ἐν δὲ τῇ μεσημβρινῇ Ῥωσσίᾳ ἐν τῷ δευτέρῳ σώματι, τῷ ὑπὸ τὸν κόμητα Βιτγενστάιν Βερλεβούργ (Wittgenstein Berleburg) καὶ ἐν τῷ πρώτῳ τῷ ὑπὸ τὸν κόμητα Σάκεν ἀναδιωργανίσθη ἡ αὐτὴ ἑταιρία ὑπὸ τοῦ Παύλου Πέστελ, τοῦ Ίουσνέφσκη, τοῦ Σεργίου Μουραβιέφ, τοῦ Βεστούσεφ-Ρουμίνου καὶ ἄλλων καὶ μετ' οὐ πολὺ διεκλαδώθη εἰς πολλὰς ὑποδιαιρέσεις. Ἀλλ' ὅμως ἡ μαρτυρία τοῦ συνενόχου Τουργένιεφ, ὅστις βεβαίως καλῶς τὰ διατρέχοντα ἐγίνωσκεν, ἀποδεικνύει ἐσφαλμένην τὴν ὑπαρξίν τῆς ἐν Πετροπόλει συνεννόσεως, ὡς καὶ ἐπίσης τὴν ὑπαρξίν τῆς ἐν Τουλτσινίῳ ἑταιρίας, ὡς πρὸς τὴν ὁποίαν αὐτὸς ὁ Πέστελ τὸν διεβεβαίωσεν (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1824) ὅτι ἡ ἑταιρία περιωρίζετο εἰς πέντε ἢ ἕξ μόνον ἄτομα. Οἱ ὀλίγοι οὗτοι ἀπονενωθέντες εἶχον πραγματικῶς ἐπικινδύνους σκοποὺς,

οἵτινες ὁμῶς ἐπήγαζον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ σχεδίων παρατόλμων, ἀποβρέδοντων ἀπὸ νεανικῆς ἐξάψεως καὶ κομπορρημοσύνης. Κατὰ τὰς ἐπισήμους καταθέσεις ἐσκέπτοντο οἱ ἐν Τουλτσινίῳ συνωμόται οὗτοι νὰ προβῶσι πρῶτον ἐν Κιέβῳ (1823) εἰς μεταβρύθμισιν τοῦ πολιτεύματος καὶ εἰς καταστροφὴν τοῦ βασιλεύοντος αὐτοκρατορικοῦ οἴκου. Εἵτα δὲ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐσχεδίαζον νὰ καθαιρέσωσι τὸν αὐτοκράτορα, καθ' ὃν χρόνον ἤθελεν ἐπιθεωρήσει ἐν Μινσκίῳ (Minsk) τὸ ἔννατον τάγμα· καὶ βραδύτερον πάλιν (κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1824, ἐλέγετο ὅτι ἐσκόπευον νὰ δολοφονήσωσι τὸν Τσάρον κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ τρίτου σώματος ἐπιθεώρησιν. Πάντα ὁμῶς τὰ σχέδια ταῦτα ἐθεώρει περὶ τὰ τέλη ἤδη τοῦ 1824 εἰς τῶν μεμυημένων ἀδελφῶν Μουραβιέφ ὡς ἀπονενοημένων κεφαλῶν ἐμπνεύσεις, δι' ὧν ἐζήτουν οἱ σφόδρα ἐπαναστάται ν' ἀπατήσωσιν ἑαυτοὺς καὶ τοὺς ἄλλους καὶ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς συνωμοσίας, ἣτις περιωρίζετο εἰς νέους τινὰς μόνον ἀνθυπασισταῖς, καὶ περὶ τῆς συμπράξεως τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ, οἵτινες ἀμφότεροι ἦσαν ἀληθῶς ἐναντίοι παντὸς νεωτερισμοῦ. Διότι οἱ συνωμόται περιστρέφοντο ἄειποτε ἐντὸς τοῦ περιορισμένου κύκλου στενοκεφάλων ἀνθρώπων, παρ' οἷς ἀπαντᾷ τίς διηνεκῶς τὴν ἀντανάκλασιν τοῦ αὐτοῦ φρονήματος καὶ τοῦ αὐτοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι. Ὁ Βεστούσεφ-Ρουμίνης μαθὼν, ὅτι ἡ πατριωτικὴ τῶν Πολωνῶν ἐταιρία εἶχε σύλλογον ἐν Κιέβῳ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Γροδέκη, ἀπεφάσισε μετὰ τοῦ Κρουσανώφσκη ἐν καιρῷ τῆς πανηγύρεως (κατὰ τὸν Ἰανουάριον 1824) συνέντευξιν ἐν Κιέβῳ, μετὰ τὴν ὁποίαν ἔλαβον χώραν καὶ ἄλλαι πολλαί, ἐν αἷς δὲν ἐγένετο λόγος εἰμὴ περὶ δολοφονίας τοῦ αὐτοκράτορος, περὶ ἐπαναστάσεως, περὶ πολωνικῆς δημοκρατίας, καὶ περὶ διαμελισμοῦ τῆς ῥωσσο-πολωνικῆς χώρας. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν (περὶ τὰς ἀρχὰς δηλ. τοῦ 1824) μετέβη ὁ Πέστελ εἰς Πετρούπολιν μὲ τὴν πρότασιν νὰ ἐνώσῃ τὰς τῆς βορείου Ῥωσσίας ἐταιρίας μετὰ τῶν τῆς μεσημβρινῆς, αἵτινες ἀμφότεραι οὐδὲ κἄν ὑπῆρχον. Ἐκ τῶν λειψάνων μόνον τῶν πρότερον ὑπαρξασῶν ἐταιριῶν εὗρεν ἄνδρας τινὰς ἐξημμένους, ὡς τοὺς

ἀδελφοὺς Μουραβιέφ καὶ τὸν Βεστούσεφ, τὸν πρίγκηπα Τρου-
βέσκην, τὸν συνταγματάρχην Πόγιον (Poggio), τὸν καὶ Μιτκόφ
καλούμενον, τὸν πρίγκηπα Β. Γαλίτσιν καὶ τὸν Κ. 'Ρυλέεφ, ὅτις
ἦτο καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ κύκλου τούτου. Ἐκαστος τῶν ἀνδρῶν τού-
των ἠκολούθει τὰς ἰδίαις αὐτοῦ ἐμπνεύσεις, καὶ ἅπαντες ἤλθον
καὶ μετὰ τοῦ Πέστελ εἰς ῥῆξιν ἀντὶ νὰ συνεννοηθῶσι μετ' αὐτοῦ.
Ὁ ἀνὴρ οὗτος, συνταγματάρχης τοῦ συντάγματος Βιάτκα, τοῦ ἐν
Τουλτσινίῳ σταθμεύοντος, ἦτο υἱὸς τοῦ ἐν Σιβηρίᾳ γενικοῦ ἀρ-
χηγοῦ Πέστελ, ὅστις τῷ 1822, κατηγορηθεὶς ἐπὶ καταχρήσεσιν
ἀπώλεσε τὴν θέσιν του καὶ ἔζη ἔκτοτε σχεδὸν ἐν ἐνδείᾳ. Ὁ υἱὸς
αὐτοῦ, κατὰ τὴν κρίσιν καὶ τῶν κατηγορούντων καὶ τῶν θαυμα-
ζόντων αὐτὸν, ἦτο ὁ θρασύτερος πάντων τῶν σονωμοτῶν ἐταί-
ρων του· αἰείποτε κατὰ νοῦν ἔχων τὴν ἐξολόθρευσιν τῆς αὐτοκρα-
τορικῆς οἰκογενείας, ἀνῆκεν εἰς τὴν μερίδα τῶν κοινοκτημόνων,
καὶ ὑπέσχετο δι' ἀγροτικοῦ νόμου νὰ δώσῃ γαίᾳ εἰς τοὺς χωρι-
κοὺς, ἦτο ἕτερος Οὐασιγκτὼν κατὰ τὰς δημοκρατικὰς ἀρχάς του,
ὅς χάριν τῶν ἄλλως φρονούντων φίλων του ἐμετρίασεν ἐν τῷ
πολιτικῷ αὐτοῦ τῆς Ῥωσσίας κώδικι, ἐνδύσας αὐτὰς διὰ μορφῆς
συνταγματικῆς. Οἱ ἐν Πετροπόλει ὅμως ἐθεώρουν αὐτὸν ἄλλον
Ναπολέοντα καὶ ἐφοβοῦντο τὰ ἐκτεταμένα αὐτοῦ σχέδια φθο-
νοῦντες συγχρόνως τὴν ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ῥωσίᾳ ἐπιρροήν του,
τὴν ἀπέκτα θηρεύων τὴν ἀρχηγίαν πασσὼν τῶν ἐταιριῶν. Ὅθεν δὲν
ἐπραγματοποιήθη ἡ ἑνωσις· ἀλλὰ διὰ τῆς δοθείσης ταύτης ὠθή-
σεως ἀνέζησεν ἐν τῇ πρωτευούσῃ εἰδὸς τι ἐταιρίας ἐξ εἴκοσι μέ-
χει τριάκοντα μελῶν, ἀφ' οὗ ὁ δραστήριος 'Ρυλέεφ ἐτέθη (περὶ
τὰ τέλη τοῦ 1824) ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς καὶ μετὰ τοῦ φίλου του
Ἀλεξάνδρου Βεστούσεφ ἐζήτηι ὁπαδοὺς ὅχι τόσοι πρὸς καταρ-
τισμὸν ἐταιρίας ὅσον ὁπαδοὺς τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ φρονημά-
των. Πλείστοις τοιοῦτους εὔρε πρὸ πάντων μεταξὺ τῶν νέων
ἀξιωματικῶν τοῦ ναυτικοῦ, οἵτινες ἐρῶδιουργοῦντο ὑπὸ τοῦ
Ἀρβουσῶφ, χωρὶς ν' ἀνῆκωσιν εἰς τὴν ἐταιρίαν τὴν σχηματισθεῖ-
σαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν παρηγκωνισμένων ἀξιωματικῶν,
οἷον τοῦ ἀντισυνταγματάρχου Βατεμκόφ, τοῦ βαρώνου Στάινχαίλ,

τοῦ Σεργίου Βολκόνσκη κ. ἄλ. Ἀνῆκε δὲ εἰς αὐτοὺς καὶ ὁ πρίγκηψ Ὀβολένσκη, ἐξ εὐγενοῦς ἀλλὰ πτωχῆς οἰκογενείας καταγόμενος, ὅστις ἀτομικῶς κατεφέρετο κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ὁ ἱλαρχος Ἰακουβόβιτς, ὅστις συνεπεία μονομαχίας τινὸς ὑποβίβασθεις τῷ 1817 ἀπὸ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς εἰς τὸ πεζικόν, ἔπνεεν ἐκδίκησιν καὶ ἐκόμπαζε μὲ τὴν δολοφονίαν τοῦ ἡγεμόνος, χωρὶς ὅμως οὔτε οἱ περὶ αὐτὸν νὰ ἐγκρίνωσι τοῦτο οὔτε αὐτὸς ὁ ἴδιος νὰ τὸ ἔχη σοβαρῶς κατὰ νοῦν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Πέστελ, ὁ ἐν τοῖς θρασυτέροις θρασύτατος ὅτε κατὰ τὸ 1825 ἐπρόκειτο ἐν Γουλτσινίῳ περὶ καθαιρέσεως τοῦ διοικητοῦ τοῦ σώματος, ἦτο ἐναντίος τοῦ σχεδίου τούτου, προβλέπων ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκτελεσθῇ τι ὀριστικόν. Ἐν τοσοῦτῳ ἐξηκολούθει ὁ ἀναβρασμὸς παρὰ τοῖς θερμοκεφάλοις τούτοις τῆς Ῥωσσίας καὶ νέα ἐτεκταίνοντο σχέδια, τὰ ὅποια ἐλάβανον τὴν τροφὴν τῶν μόνον ἐκ τῆς ἡδονῆς, ἣν ἡσθάνοντο οἱ συνωμόται ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν θρασυτήτι. Ἐν οἰκδήποτε ἄλλῃ χώρᾳ τὰ μεγάλα τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἐποχῆς συμβάντα ἤθελον δώσει τὴν πρὸς τοιαύτας ἰδέας καὶ τοιούτους σκοποὺς ὥθησιν· ἐξακολοιθοῦντος τοῦ ἀναβρασμοῦ τῶν ἐν τῷ γαλλικῷ πολέμῳ ἀναφυσισῶν ἰδεῶν ἔπρεπεν αἱ τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Ἰταλίας στρατιωτικαὶ στάσεις νὰ κεντήσωσι τὴν ἀμύλλαν τῶν ῥώσων ἀξιώματικῶν· ἐν δὲ τῷ ἀντατολικῷ ζητήματι, εἰς τὸ ὅποιον οὐδὲν ἔθνος τοσοῦτον ἀμέσως ἐνδιεφέρετο ὅσον ἡ Ῥωσσία, ἠδύνατο ἡ θέσις τῆς Ἀγρίας ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδος, ἠδύνατο καὶ ἡ ἐκρηγξίς τοῦ φιλελληνισμοῦ ἐν Γαλλίᾳ, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἀδρανῆ καὶ ψυχρὰν διαγωγὴν τῆς Ῥωσσίας, νὰ κεντήσωσι τῆς νεωτερισμοῦς θηρευούσης ταύτης νεολαίας τὴν στρατιωτικὴν, θρησκευτικὴν καὶ ἐθνικὴν φιλοδοξίαν, καὶ ἐὰν ἡ νεολαία αὕτη ἦτο ἐπιδεκτικὴ μεγάλων ἰδεῶν καὶ πράγματι ἀπεφασισμένη νὰ πράξῃ ἔργα ἀποτελεσματικὰ, ἔπρεπε νὰ τὴν κεντήσῃ, διότι ἡ πρόφασις τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος ἦτο ἡ μόνη, ἥτις ἤθελε δώσει εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις τῶν φιλελευθέρων ὑπόστασιν τινα καὶ ὑποστήριξιν παρὰ τῷ ῥωσσικῷ ἔθνει. Ἀλλ' αἱ συμπάθειαι ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος εὐρίσκοντο ἐν ὅλῳι διαφόρῳ κύκλῳ τοῦ ῥωσσικοῦ

στρατοῦ· καὶ αὐτὸ τὸ περιστατικόν, ὅτι τὰ αἷτια ταῦτα οὐδαμῶς ἀνεκαλύφθησαν παρὰ τοῖς συνωμόταις, ἀποδεικνύει ἀρκούντως ὅτι οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐνήθον τὸ λεπτὸν νῆμα τῶν σχεδίων των ἐκ τῶν ὀλίγων καὶ πτωχῶν ἰδεῶν, τῶν ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῶν κύκλων ἐκπηγαζουσῶν. Οὕτως ἐν ἔτει 1825 ἐγένοντο ἐκ νέου αἱ μετὰ τῶν Πολωνῶν ἄκαρποι διαπραγματεύσεις· ὁ πρίγκηψ Ἰαβλονόφσκης καὶ ὁ Πέστελ ἐφαίνοντο ἐν τῇ ἐν Κιέβῳ οἰκίᾳ τοῦ στρατηγοῦ πρίγκηπος Σεργίου Βολκόνσκη, ὃν ὁ Πέστελ ἐτίμα ὡς χρησμόν· ὁ συνταγματάρχης Σθαϊκώφσκης τοῦ συντάγματος Σαρτώβου προσδιωρίσθη ν' ἀνταποκρίνηται πρὸς τὴν ἐν Βαρσοβίᾳ πατριωτικὴν ἐταιρίαν, ὁ δὲ Βεστούσεφ-Ρουμίνης ἦλθεν εἰς συνεννόησιν κατὰ τὸ θέρος μετὰ τῆς ἐταιρίας τῶν ἡνωμένων Σλαβῶν. Συνεπεῖα τῶν συνεννοήσεων τούτων αἱ ἐνέργειαι τῶν συνωμοτῶν καθίσταντο ὁσημέραι θαρρῶαλέωτεραι· οἱ συνωμόται ἐλάβανον ὁσημέραι περισσοτέραν πεποιθήσιν εἰς τὴν ἐπιρροήν των, εἰς τὴν διακλάδωσίν των καὶ εἰς τὴν ἐν τῷ στρατῷ θέσιν των. Ὁ Πέστελ ἦτο ὑπασπιστὴς καὶ ἔχαιρε πλήρη ἐμπιστοσύνην παρὰ τῷ διοικητῇ κόμητι Βιτγενστάϊν· ὁ φίλος αὐτοῦ Ἰουσνέφσκης ἦτο γενικὸς ἐπιμελητὴς· μεταξὺ τῶν μεμνημένων ἦσαν δύο ἐν ἐνεργείᾳ στρατηγαί, ὁ Βολκόνσκης καὶ Βαν-Βίζεν (Van Viesen), ἔξ συνταγματάρχαι ὁ Ἀρτέμων Μουραβιέφ, ὁ Νκρίσκιν, ὁ Σθαϊκώφσκης, ὁ Ἀδράμωφ, ὁ Τιζενχάουζεν καὶ ὁ Βρανιτσκόης, τέλος δὲ καὶ οἱ ἀντισυνταγματάρχαι Σέργιος καὶ Ματθαῖος Μουραβιέφ. Διὰ τοῦ τοιούτου τρόπου οἱ συνωμόται ἐγνώριζον τὰ μυστήρια καὶ τοῦ ἐπιτελείου τοῦ στρατηγοῦ καὶ τοῦ ἐπιμελητηρίου, καὶ εὐκολον τοῖς ἦτο, καθ' ἣν ἡμέραν τὸ σύνταγμα τοῦ Πέστελ εἶχε τὴν ὑπηρεσίαν, νὰ συλλάβωσι τὸν διοικητὴν καὶ νὰ δώσωσι τὸ σύνθημα τῆς ἐπαναστάσεως. Τοσοῦτον φανερώς δὲ καὶ ἀπερισκέπτως ἐγένετο λόγος περὶ τῶν σχεδίων τούτων, ὥστε μεγαλείτερος σχεδὸν ἦτο ὁ κίνδυνος ὁ προσερχόμενος ἐκ τῶν λόγων ἢ ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν. Ὁ Πέστελ ἤρχισε νὰ φοβῆται τὴν προδοσίαν, ἀφ' οὗ αὕτη ἐνηργεῖτο ἤδη. Τῷ ὑπόπτῳ συνταγματάρχῃ Σθαϊκώφσκη ἀφηρέθη ἡ διοίκησις τοῦ

συντάγματος· καὶ τοῦτο ἦτο ἡ πρώτη ἀπόδειξις, ὅτι ἡ κυβέρ-
νησις εἶχεν εἶδῃσιν περὶ τῆς συνωμοσίας. Ἦδη νέαι ἐγένοντο προ-
τάσεις καὶ νέα σχέδια νὰ παρakinηθῇ τὸ σύνταγμα ὁλόκληρον
εἰς στάσιν καὶ νὰ σταλῶσι δολοφόνοι κατὰ τοῦ ἐν Ταϊγανίῳ εὐ-
ρισκομένου αὐτοκράτορος. Προσεφέρθη δὲ ὡς τοιοῦτος ὁ συνταγ-
ματάρχης τῶν Οὐσσάρων Ἀρτέμων Μουραβιέφ, ὁ γαμβρὸς τοῦ
κόμπτος Γαγάριν. Αἶφνης ὅμως ἡ εἶδησις τοῦ θανάτου τοῦ
αὐτοκράτορος διεσταύρωσε πάντα τὰ σχέδια ταῦτα, καὶ ἡ πάν-
τη παράδοξος ἀπάτη τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας περὶ τῆς
διαδοχῆς τοῦ θρόνου καὶ ἡ ἐπὶ ἐβδομάδας παραταθεῖσα μεσοβα-
σιλεία, ἡ ἄμεσος αὐτῆς συνέπεια, μετέβαλε καὶ τῶν πραγμάτων
τὴν φάσιν καὶ τῶν συνωμοτῶν τὰ σχέδια, οἵτινες ἀπεφάσιζαν
νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς συγχύσεως ταύτης καὶ νὰ κἀμωσιν ἐναρξίν
τῆς ἐπαναστάσεως ἐν αὐτῇ τῇ Πετροπόλει.

Ἐφαίνεται ὅτι καὶ οἱ τέσσαρες υἱοὶ τοῦ δολοφονηθέντος αὐτο-<sup>Ἡ μεσο-
βασίλειά.</sup>
κράτορος Παύλου ἀναμνησθέντες τῆς φορικῶδους τελευτῆς τοῦ
πατρὸς των, ὀλίγην ἠσθάνοντο τὴν πρὸς τὸν θρόνον καὶ τὴν ἐξου-
σίαν διάθεσιν. Τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον νέον ἔτι ὄντα ἐπη-
σχόλει ἐν ταῖς ἡμέρας τῆς μελαγχολίας ἡ ἰδέα τῆς παραιτήσεως,
καὶ ἐσχάτως ἡ ἰδέα αὕτη ἐπικνήχεται εἰς τὸν νοῦν του καὶ πάλιν.
Ἐπὶ μεγαλειτέραν καὶ ὀριστικωτέραν πρὸς τὸν θρόνον ἀποστροφὴν
εἶχεν ὁ νόμιμος τοῦ Ἀλεξάνδρου διάδοχος, ὁ μέγας δούξ Κωνσαν-
τίνος. Ἐν τῷ ἡγεμονόπαιδι τούτῳ, νέῳ ἔτι, εὖρεν ὁ Μάσων πιστὴν εἰ-
κὼνα τοῦ πατρὸς, τὸ ὀξύθυμον αὐτοῦ, τὸ ἀπότομον καὶ παράδοξον ἐν
τῇ συμπεριφορᾷ, ἄνευ τῶν γνώσεών του ὅμως καὶ τοῦ νοῦς, μίγμα
ἐπὶ τέλους ἀντιθέτων ἰδιοτήτων, δι' ὧν ἡ φύσις ἀλλοκότως πως τὸν
εἶχε προικίσει. Ὅταν, ὡς ὁ Σουβόρφω, ἐπαιζεν ἐν μέσῳ τῶν στρατιω-
τῶν του τὸν γελωτοποιὸν, οὐδεὶς βεβαίως ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ
ὅτι ὁ ἡγεμονόπαις οὗτος ἡγάπα ὑπερμέτρως τὸ βάρεχρον καὶ
παιδαριῶδες ἅμα σύστημα τῆς στρατιωτικῆς πειθαρχίας καὶ τοῦ
τραχέως καὶ ὠμοῦ πρὸς τοὺς αὐτομάτους στρατιώτας τρόπου·
οὐδεὶς, ἀκούων μεταβαίνοντας ἀπὸ στόματος εἰς στόμα τοὺς ἀ-
πτεῖς αὐτοῦ καὶ εὐφρεῖς λόγους ἠδύνατό ποτε νὰ πιστεύσῃ ὅτι

ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ἐν ἄλλαις στιγμαῖς καὶ περιορισμένος καὶ ἀφηρημένος τὸν νοῦν ἐντελῶς. Ὁ βλέπων τὴν πρὸς τὰς γυναῖκας ἀδυναμίαν του οὐδέποτε ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο ἄξιος νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ψυχοτέραν ὁμότητα, καὶ ὅτι ἐκυριεύετο πολλάκις ὑπὸ ὅλως τυφλῆς καὶ παρὰφύρου ὀργῆς. Ἰσως ἐφοβεῖτο ἡ αὐτοκρατορικὴ οἰκογένεια μὴ ἐπαναληφθῇ ἡ αἰματηρὰ τοῦ 1804 σκηνή, ἐὰν ὁ τοιοῦτον χαρακτῆρα ἔχων μέγας δούξ ἀναβῇ ἐπὶ τοῦ θρόνου. Καὶ αὐτὸς ὅμως δὲν ἦτο πάντῃ ἀπηλλαγμένος τοῦ φόβου τούτου. Πρὸς τὴν χήραν βασίλισσαν τῆς Σαξωνίας ἔλεγεν, ὅτι ἔχει τράχηλον παρὰ πολὺ εὐαίσθητον ὥστε νὰ θελήσῃ ποτὲ νὰ γείνη αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας· ὡσαύτως ἤκουσέ ποτε αὐτὸν ὁ Βαγγενχάϊμ ἐκφράζοντα τὴν φρίκην, ἣν τῷ ἐνεποίει ἡ ἀγχόνη. Ὅθεν ἡ προθυμία νὰ παραιτηθῇ τοῦ θρόνου, περὶ ἧς κατὰ τὸ 1819 ἤδη ἔκαμε λόγον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, συνεφώνει πρὸς τὰς εὐχὰς τῆς οἰκογενείας. Τὴν πρὸς τοῦτο πρόφασιν ἔδωκεν ὁ ἐξ ἀριστερᾶς χειρὸς γάμος του μετὰ τῆς κομήσσης Ἰωάννας Γρουζίνσκη (πριγκιπέσσης Lowitz). Καθὼς ὁ Ἀλέξανδρος, οὕτω καὶ ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε νυμφευθῇ πολὺ νέος θελήσει τῆς μάμμης του (τὸ 1796)· συνέπειαι δὲ αὐτοῦ τοῦ πριώρου συνοικεσίου ἦσαν ἄτιμοι ἔρωτες, οἵτινες ἐπέφερον τὸ ἀπὸ τῆς νομίμου αὐτοῦ συζύγου, τῆς ἐκ τοῦ Κοβουργικοῦ οἴκου Ἄννης Θεοδωρόβνης, διαζύγιον (12/24 Μαΐου 1820) καὶ τὸν μετὰ τῆς ῥηθείσης Πολωνίδος γάμον του. Μετὰ παρέλευσιν χρόνου ἱκανοῦ ἐφάνέρωσεν ὁ μέγας δούξ ἐν τινὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐπιτολῇ του (14/26 Ἰανουαρίου 1822) τὴν ἀμετάτρεπτον αὐτοῦ ἀπόφασιν νὰ παραιτηθῇ τοῦ θρόνου ὑπὲρ τοῦ ἀμέσως διαδόχου αὐτοῦ. Ἡ ἐπιτολὴ αὕτη ἐκοινοποιήθη ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Γαλίτσιν πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῆς Μόσχας Φιλάρετον μὲ τὴν ἐντολὴν, νὰ συντάξῃ ὁ ποιμενάρχης οὗτος ἐγκύκλιον περὶ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ μεγάλου, δούκῃς Νικολάου ὡς διαδόχου τοῦ ῥωστικοῦ θρόνου. Ἡ πολιτικὴ καὶ ἐπίσημος αὕτη πράξις ἔδωκεν ἀμέσως κύρος εἰς τὴν παραίτησιν τοῦ Κωνσταντίνου. Τὸ ἐγγράφον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ ἐκσφραγισθῇ καὶ

νά δημοσιευθῇ ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος, κατετέθη ἐν τῇ μητροπόλει τῆς Μόσχας καὶ ἐν ἐσφραγισμένοις ἀντιγράφοις παρὰ τῇ Συνόδῳ, παρὰ τῷ συμβουλίῳ τοῦ κράτους καὶ παρὰ τῇ Γερουσίᾳ, καὶ τέσον μυστικῶς, ὥστε οὔτε ὁ διοικητὴς τῆς Μόσχας ἔμαθέ τι περὶ αὐτοῦ, οὔτε αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος, οὔτε ὁ ἐπίδοξος διάδοχος, ὅστις ὑπὸ τῆς μητρὸς του μόνον ἔμαθεν ἐπιπαλαίως τί περὶ τῆς ἀσημάντου ταύτης τοῦ ἀδελφοῦ του ἐπιστολῆς. Ἡ ἀπερίσκεπτος αὕτη καὶ ὀλεθρία διαγωγὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦτο ἀπόρροια τῆς δεισιδαιμονίας του καὶ τῆς τυφλῆς του εἰς τὸ πεπωμένον πίστεως. Ὁ Γαλίτσιν ἀπέδειξεν αὐτῷ ἀναχωροῦντι εἰς Ταϊγάνιον τὸ ἀσύμφορον καὶ ὀλέθριον τῆς μυστικότητος ταύτης· ὁ Ἀλέξανδρος ὅμως τῷ ἀπάντησεν ὅτι ἀφίνει τὰ πάντα εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ὅθεν ὅταν ὁ Τσάρος ἀνηρπάγη ἀπροσδοκῆτως ὑπὸ τοῦ θανάτου ἐν Ταϊγανίῳ, οὐδεὶς ἐκ τῆς συνοδίας ἐγίνωσκέ τι περὶ τῆς παραιτήσεως τοῦ Κωνσταντίνου, ὅστις ἅμα μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ (ἀδελφοῦ, ἐπεκύρωσεν ἀμέσως τὴν παραιτήσιν του δι' ἐπιστολῶν 26/8 Δεκεμβρίου 1825) πρὸς τὸν ἀδελφόν του καὶ πρὸς τὴν μητέρα του, ὡς κομιστὴς τῶν ὁποίων μετέβη εἰς Πετρούπολιν ὁ μέγας δούξ Μιχαήλ. Ἐν Πετρούπολει δὲ ὁ Νικόλαος ἅμα μαθὼν τὴν θλιβεράν ἀγγελίαν (27/9 Δεκεμβρίου) ἔσπευσε νά δώσῃ ἐν τῷ ναῷ τῶν ἀνακτόρων τὸν ὅρκον τῆς πίστεως πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον. Ὁ Γαλίτσιν, ὁ μόνος ἐν Πετρούπολει ὅστις ἐγνώριζε τὸ μυστικόν, ἦτο ἐκτὸς ἑαυτοῦ ἐπὶ τῇ κατεσπευσμένῃ ταύτῃ ὀρκωμοσίᾳ, ἣν ἐδικαιολόγησεν ὁ μέγας δούξ, εἰπὼν, ὅτι διετέλει ἐντελῶς ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ἐπισήμου τοῦ ἀδελφοῦ του παραιτήσεως. Ἀμέσως μετέβη ὁ Γαλίτσιν εἰς τὸ συμβούλιον τοῦ κράτους ὅπως ἐκσφραγίσῃ τὸ ἐκεῖ ἐκποταμιευθὲν ἔγγραφον· ἀλλὰ τὰ μέλη τοῦ συμβουλίου τούτου, τὸ ὅποιον καθὼς ἐλέγετο δὲν ἦτο εἰμὴ «ἰδιαιτέρον τοῦ αὐτοκράτορος γραφεῖον,» δὲν ἠθέλησαν νά ἀναδεχθῶσι τὴν εὐθύνην τοσοῦτον μεγάλης πολιτικῆς πράξεως, καὶ μάλιστα ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ Νικόλαος ἀνεκοίνωσεν, ὅτι ἀφίσταται τοῦ δικαίωματος, τοῦ ὑπὸ τοῦ ἐγγράφου δοθέντος

αὐτῷ, τὸ ὅποιον δὲν ἐξελάμβανεν εἰμὴ ὡς τὴν οἰκογενειακὴν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐπιστολὴν Ὁ ὑπουργὸς τῆς δικαιοσύνης ἄφησεν ἄ-
θικτον καὶ τὸ ἐν τῇ Γερουσίᾳ κείμενον ἀντίγραφον· ὁ δὲ ἀρχιεπί-
σκοπος ἀπηγορεύθη ν' ἀποσφραγίσῃ τὸν ἐν τῷ γραφείῳ τῆς Συ-
νόδου εὐρισκόμενον. Κατ' ἐπανειλημμένην δὲ τοῦ μεγάλου δουκὸς
αἵτησιν κατεπέσιθον καὶ τὰ μέλη τοῦ συμβουλίου τοῦ κράτους
νὰ δώσωσι τὸν ὅρκον εἰς τὸν Κωνσταντῖνον. Διότι ὁ Νικόλαος,
καὶ ἂν οὐ ἔλαβε διὰ τοῦ συμβουλίου γνῶσιν τοῦ ἐπισήμου τῆς
παραιτήσεως ἐγγράφου, ἐπέμενεν εἰς τὴν ὁδὸν, ἣν ἅπαξ εἶχε
πατήσει, προτρέπων καὶ πάντας τοὺς ἄλλους νὰ ὀρκισθῶσι πί-
στιν καὶ ἀφοσίωσιν εἰς τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον. Καὶ ἐν
Μόσχᾳ δὲ δὲν ἐτόλμησεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος νὰ ἐκτελέσῃ τὸ καθή-
κον του, περιμένων ἀνυπομόνως τὰ ἐν Πετρούπολει συμβησόμενα.
καὶ ἂν οὐ τῷ ἐδόθη ἐκ Πετροπόλεως (29/11 Δεκεμβρίου) ἡ
προφορικὴ διαταγὴ νὰ ὀρκισθῇ εἰς τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντί-
νον χωρὶς νὰ ἀποσφραγίσῃ τὸ ἐγγράφον, ὑπήκουσεν ἄνευ ἀντιῶ-
ρήσεως. Ἐν τοσούτῳ διετῆρει ὁ Νικόλαος ἐν Πετρούπολει πραγ-
ματικὴν μεσοβασιλείαν· ἦτο ἡναγκασμένος ν' ἀνοίγῃ ἅπαντα τὰ
«πρὸς τὸν αὐτοκράτορα» διευθυνόμενα ἐγγράφα, διότι ἐκ Βαρ-
σοβίας οὐδεμία ἤρχετο εἰδῆσις. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως μετέβη εἰς
τὴν πρῶτεύουσάν ὁ μέγας δούξ Μιχαὴλ κομίζων τὰς τὴν παραί-
τησιν ἐπικυρούσας ἐπιστολάς. Ἀλλ' αἱ ἐπιστολαὶ αὗται δὲν ἦ-
σαν ἐγγράφα ἐπίσημα καὶ πρὸς τούτοις ἦσαν γεγραμμέ-
ναι πρὶν ἔτι λάβῃ γνῶσιν ὁ Κωνσταντῖνος τῆς ἐν Πετρούπό-
λει τελεσθείσης ὀρκωμοσίας· ὅθεν καὶ νῦν ἡ εὐσυνειδησία ἡ
δειλία ἐκράτει τὸν μέγα δούκα Νικόλαον ἐντὸς τῶν χαρά-
χθέντων ὁρίων. Διὰ τοῦ ἐκτάκτου ταχυδρόμου Βιελουτῶφ ἀ-
πῆντησεν, ὅτι θέλει ὑπακούσει εἰς τὴν θέλησιν τοῦ ἀδελφοῦ του,
ἐὰν οὗτος ῥητῶς τῷ ἐκφράσῃ αὐτὴν ἐκ δευτέρου. Καὶ ὁ μέγας
δούξ Μιχαὴλ ἀπεστάλη πάλιν εἰς Βαρσοβίαν, ὅπως καταπέσῃ
τὸν Κωνσταντῖνον νὰ μεταβῇ αὐτοπροσώπως εἰς Πετρούπολιν.
Διεσταυρώθη ὁ Μιχαὴλ καθ' ὁδὸν ὑπὸ ταχυδρόμου ἐκ Βαρσοβίας
ἐρχομένου, ὅστις ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς ὀρκωμοσίας ἐκόμιζεν ἀπάντη-

σιν (ἀπὸ 2/14 Δεκεμβρίου) ἐπικυροῦσαν τὴν παραίτησιν. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀπεφάσισεν ὁ Νικόλαος νὰ περιμενῇ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Βιελουσόφ. Τέλος δὲ τὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα οὗτος ἐκόμισε (12/42 Δεκεμβρίου) διεσκέδασαν πᾶσαν ἀμφιβολίαν. Καὶ ὁ νέος αὐτοκράτωρ Νικόλαος συνέταξε διὰ τοῦ Σπεράνσκη προκήρυσιν ἥτις ἔμελλε νὰ δημοσιευθῇ τῇ 14/26 Δεκεμβρίου, καθ' ἣν ἡμέραν ἔμελλε νὰ δοθῇ καὶ ὁ ὄρκος. Ἀλλὰ καθ' ἣν ἡμέραν ἀφίκετο ὁ Βιελουσόφ, ἔφθασαν εἰς Πετρούπολιν καὶ ἄλλαι εἰδήσεις, αἵτινες ἔρριψαν ζοφερωτάτας σκιὰς πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ πρὸς τὸν θρόνον βαδίζοντος νέου αὐτοκράτορος.

Κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἐκομίσθη ἐκ Ταϊγανίου φάκελλος ἐπὶ ^{ἡ ἐν Πε-}στολῶν τοῦ βαρῶνου Δεΐβιτς (Diebitsch) πρὸς τὸν αὐτοκρά-^{τρον πόλει}τορα μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «ἰδίαις χερσὶ καὶ λίαν κατεπεῖγον». Αἰκ^{στρατιω-}ηστάσις. ἐπιστολαὶ αὗται περιεῖχον τὰς ἀναγκαλύψεις, αἵτινες κατεσκότι-σαν τὰς τελευταίας τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡμέρας. Ἡ πόλις τοῦ Τουλτσινίου ἀνεφέρετο ὡς ἔδρα τῆς συνωμοσίας· πρὸς τούτοις κατηγγέλλετο ὡς ὑποπτον καὶ τὸ ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἑδρεῖον σύνταγμα τοῦ ἱππικοῦ τῆς φρουρᾶς, καὶ ἀνεφέροντο καὶ τινα ἐνόματα συνωμοτῶν τῆς Πετροπόλεως, οἵτινες ἐλέγετο ὅτι ἦσαν ἀπόντες ὅπως συνέλθωσιν εἰς συνδιάσκεψιν μετὰ τῶν ὁμοφρόνων αὐτῶν. Ἡ τελευταία αὕτη πληροφορία εὐρέθην ἀκριβῆς, ὅ, περ ἐφαίνετο ὅτι παρῆχεν ἐγγύησιν καὶ περὶ τῆς ἀκριβεῖας καὶ ἀληθείας τῶν ἄλλων πληροφοριῶν. Ἀλλ' ἐν τοσούτῳ σαφέστερα διδόμενα ἔλειπον. Ὁ διοικητὴς τῆς πρωτευούσης κόμης Μιλοράδοβιτς διατάχθη νὰ ἐνεργήσῃ ἀνακρίσεις. Ὁ γενναῖος οὗτος ἀξιωματικὸς ἦτο ἀνὴρ γλυκὺς καὶ ἀπλοῦς τοὺς τρόπους, τοῦ ὁποῖου μάλιστα τὴν ἐμπιστοσύνην κατώρθησε νὰ κερδίσῃ καὶ εἰς τῶν συνωμοτῶν ὁ ἱακουβόβιτς. Καθ' ὅλας δ' αὐτὰς τὰς ἡμέρας διετέλει ὁ κόμης ἐν πλήρει ἡσυχίᾳ ἂν καὶ οἱ δυσηρεστημένοι εὐρίσκοντο ἀπὸ τῆς 27/9 ἥδη Δεκεμβρίου εἰς κίνησιν. Μέρος τῶν ἐξηγμένων ἠλπίζεν ὅτι τὸ συμβούλιον τοῦ κράτους θέλει λάβει τὴν πρωτοβουλίαν, ἐπιβάλλον τῷ νέῳ αὐτοκράτορι σύνταγμα. Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐξή-τασεν ὁ Ὀβολόνσκη τὸν ἀνθυπασιπιστὴν Ἀλέξανδρον Μουραβιέφ

περὶ τῆς στάσεως, ὅστις ἐκάλεσε τὴν ιδέαν παράλογον. Ἐκτοτε ἤδη εἰδοποιήθη ὁ διοικητὴς τῆς πρωτεύουσας ὅτι ὑποποιοὶ συναθροίσαις λαμβάνουσι χώραν. Ἀναησίου, ἀπήντησεν οὗτος! Ἄφετε τοὺς νέους ν' ἀναγινώσκωσιν ἐν ἡσυχίᾳ τοὺς ἀθλοὺς αὐτῶν στίχους! Ὅτε δὲ τὴν 6/18 ἦλθεν εἰς Πετροῦπολιν ὁ μέγας δούξ Μιχαήλ, ἐφάνη πως παράδοξον, ὅτι δὲν ἔδωκε τὸν ὄρκον τοῦ ὑπὲρ τοῦ Κωνσταντίνου, καὶ ἀμέσως διεδόθη καθ' ἅπασαν τὴν πόλιν ἡ παραίτησις τοῦ Κωνσταντίνου. Εὐθὺς λοιπὸν ἀπεφάσισαν ἐξημμένοι τινὲς νέοι νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς ἡμέρας τῆς δευτέρας ὀρκωμοσίας ὅπως ὑποκινήσωσιν εἰς στάσιν τὸν στρατὸν ὑπὸ τὸ πρόσχημα, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος δὲν παρητήθη πραγματικῶς τοῦ θρόνου. Ἀπὸ τῆς 8/20 τοῦ μηνὸς ἐγένοντο συζητήσεις περὶ τοῦ σχεδίου τούτου· τῇ δὲ 12/24 συνεζητήθησαν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ρυλέιερ παρὰ 17 τῶν ἀρχισυνωμοτῶν, ἐν οἷς ἦσαν οἱ ἀδελφοὶ Βεστούσεφ καὶ ὁ ὑπολοχαγὸς Καχόφσκη, τὰ μέσα πρὸς τὴν ἐπιχειρήσιν, ἐπὶ κεφαλῇς τῆς ὁποίας ἔθεσαν, ὅπως ἔχωσιν ἐπίσημόν τι ὄνομα, τὸν πρίγκηπα Τρουβέτσκοην, βλαστὸν ἀρχαίας οἰκογενείας, ἥτις κατὰ τὸ 1612—13 συνηγωνίσθη πρὸς τοὺς Ρωμανῶν κατὰ τὴν ἀποφασιστικὴν τοῦ Τσάρου ἐκλογὴν. Ταῦτα πάντα διέφυγον τὰς ματαίας τοῦ Μιλοράδοβιτς ἀνακρίσεις. Ἀλλὰ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἔφθασαν αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Δεΐβιτς (12/24 Δεκεμβρίου) κατήγγειλεν ὁ Ἰάκωβος Ροστοφσῶφ, ὁ εἰκοσαετὴς ὑπασπιστὴς τοῦ στρατηγοῦ τοῦ πεζικοῦ τῆς σωματοφυλακῆς Βύστρεμ (Byström) τὴν ἐπικειμένην στάσιν, χωρὶς ὅμως ν' ἀναφέρῃ λεπτομερείας. Οὕτως ἔμαθεν ἡ κυβέρνησις, ὅτι καὶ ἄλλοι συνωμοτοὶ ὑπῆρχον ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τοῦ Δεΐβιτς ἀναφερομένων, καὶ ὅτι ἡ ἐγκαθίδρυσις τοῦ νέου αὐτοκράτορος ἔμελλε νὰ δώσῃ τὴν ἀφορμὴν καὶ τὸ σύνθημα τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ αὐτοκράτωρ κατεταράχθη ὅλος. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἔγραψε πρὸς τὸν Βολκόνσκη, ὅτι διατηρεῖται μὲν ἔτι ἐπὶ ποδῶς, ἀλλ' ὅτι ἀγνοεῖ τί θέλει συμβῆ. «Νῦν ἤδη εἰμὶ σχεδὸν καταβεβλημένος· εἴθε ὁ Θεὸς νὰ μὴ μ' ἐγκαταλείψῃ οὔτε νοητικῶς οὔτε σωματικῶς.» Ἀλλ' ἐν τοσούτῳ ἡ καταγγελία τοῦ Ροστοφσῶφ τὸν

ἔβαλεν εἰς θέσιν νὰ λάβῃ μέτρα τινά. Τὴν πρωΐαν τῆς πρὸς ὀρκωμοσίαν τοῦ στρατοῦ ὀρισμένης ἡμέρας (14/26 Δεκεμβρίου) ἀνέγνωσεν ὁ αὐτοκράτωρ, ὑπὸ ζοφερῶν προαισθημάτων κατεχόμενος, τὴν προκλήρυξίν του εἰς τὸν κύκλον τῶν συνηγμένων διοικητῶν τῶν σωμάτων, τῶν συνταγμάτων καὶ ταγμάτων τῆς φρουρᾶς, κατέστησεν αὐτοὺς ὑπευθύνους διὰ τὴν ἡσυχίαν τῆς πρωτευούσης, τοὺς διέταξε νὰ ὀρκισθῶσιν ἐνώπιον τοῦ ἐπιτελείου, εἶτα δὲ νὰ μεταβῶσιν εἰς τὰ σώματά των καὶ νὰ ὀρκίσωσιν αὐτὰ καὶ τέλος νὰ ἀναφέρωσι τὸ ἀποτέλεσμα. Μίαν κατόπιν τῆς ἄλλης ἤρχοντο εἰς τὰ ἀνάκτορα αἱ ἐκθέσεις περὶ τῆς τετελεσμένης ὀρκωμοσίας τοῦ ἱππικοῦ τῆς φρουρᾶς, τῶν συνταγμάτων Προεδραζένσκη, Σεμενώφ, Παυλώφ, τῶν ἀκροβολιστῶν τῆς Φινλανδίας, καὶ τοῦ τάγματος τῶν σκαπανέων τῆς φρουρᾶς. Παρὰ τῷ τάγματι τοῦ ἐφίππου πυροβολικοῦ τῆς φρουρᾶς ἠκούσθησαν φωναί τινες κατὰ τῆς ὀρκωμοσίας· ἀμέσως ἐστάλη εἰς τὸν στρατῶνα ἐκεῖνον ὁ μέγας δούξ Μιχαήλ, ὁ ἐν ὄρχ καταλλήλῳ ἐπανελθὼν εἰς Πετροῦπολιν, ὅπως ἐπαναφέρῃ τὴν τάξιν. Ἀλλὰ κατόπιν τῆς ἀγγελίας ταύτης ἠγγέλθη τὸ ἔτι φορικτότερον, ὅτι τὸ σύνταγμα τῆς Μόσχας στασιᾶσαν διευθύνεται ἀπειλητικὸν πρὸς τὴν πλατεῖαν τῆς γερουσίας. Οἱ ἀδελφοὶ Βεστούσεφ, ὧν ὁ Ἀλέξανδρος ἔλεγεν ὅτι ἦτο ἀπεσταλμένος ἐκ Βαρσβίας, ἔχων ἐντολὴν νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ τὴν ὀρκωμοσίαν, ὑπεκίνησαν τοὺς στρατιώτας ν' ἀπειθήσωσιν. Οἱ ὑποστράτηγοι Φρίδριξ καὶ Σχεנסίνος ἐτραυματίσθησαν ὑπὸ τινος τῶν στασιαστῶν ἀξιωματικῶν· μετὰ δὲ τοῦτο οἱ ἐπαναστάται ἔσπραν τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ συντάγματος πρὸς τὴν πλατεῖαν, τὸν προσδιωρισμένον τόπον τῆς συγκεντρώσεως, ἐνθα προσήλθε πρὸς αὐτοὺς μετ' οὐ πολὺ καὶ τὸ μὴ θελήσαν νὰ ὀρκισθῇ τάγμα τοῦ ναυτικοῦ τῆς φρουρᾶς. Ἐπὶ τῆς πλατείας δὲ παρετάχθησαν οἱ στασιασταὶ πέριξ τοῦ μνημείου τοῦ μεγάλου Πέτρου, προτείνοντες λόχον ἀκροβολιστῶν, ὅστις εἰς οὐδένᾳ ἐπέτρεπε τὴν διόδον. Ὁ αὐτοκράτωρ διέταξε νὰ ἔλθῃ τὸ πρῶτον τάγμα τοῦ συντάγματος Προεδραζένσκη, τοῦ ὁποίου ὁ στρατὸν ἔκειτο ὁ πλησιέστερος πρὸς τὸ χειμερινὸν ἀνάκτορον·

αὐτὸς δὲ μετέβη πεζῇ ἔμπροσθεν τῶν ἀνακτόρων, ἔνθα μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ τάγματος ἐπησχόλει τὸ περιέργον πλῆθος διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῆς προκηρύξεώς του. Πλήρεις ἀφοσιώσεως ἔπασσαν οἱ ἄνθρωποι πρηνεῖς ἐνώπιόν του· αὐτὸς δὲ εἰπὼν γεγωνυῖα τῇ φωνῇ «Τέκνα μου, τοῦτο ἰσχύει δι' ὅλους!» ἡσπάσθη τοὺς πλησιεστέρους, καὶ ἐφ' ἱκανὴν ὥραν δὲν ἤκούετο ἐν τῇ ἀκρᾷ σιωπῇ εἰμὴ ὁ θόρυβος τῶν ἀσπασμῶν. (1) Τὸ τάγμα Πρεοβραζένσκη παρίστα ἐν τῇ πρὸ τῶν ἀνακτόρων ἔμπρηνίσει αὐτοῦ «τὴν μαρμάρινον εἰκόνα τῆς πειθαρχίας καὶ τοῦ καθήκοντος.» Ὁ αὐτοκράτωρ παρέταξεν αὐτὸ παρὰ τὴν γωνίαν τοῦ ἀνεγειρομένου μεγάρου τοῦ γενικοῦ ἐπιτελείου· ἕξ λόχοι δύο ἄλλων συνταγμάτων ἐτοποθετήθησαν παρ' αὐτοῦ εἰς καταλλήλους θέσεις· αὐτὸς δὲ παρηκολούθει αὐτοὺς ἐπὶ κεφαλῇς λόχου εὐζώνων πρὸς τὴν πλατεῖαν τῆς γερουσίας καὶ ἀπέστειλε τὸν στρατηγὸν Ἀλέξιον Ὁρλώφ νὰ φέρῃ τὸ ἱππικὸν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς. Παρουσιάσθη τὸ ἱππικὸν καθ' ἣν στιγμὴν ὁ αὐτοκράτωρ προχωρῶν ἦλθε καὶ παρετάχθη ἐπὶ τῆς πλατείας τῆς γερουσίας εἰς πεντήκοντα μόνον βημάτων ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ μνημείου τοῦ Μεγάλου Πέτρου. Οἱ στασιασταὶ ἀπετέλουν ἄτακτον σωρὸν μεθύσων, ἀλαλαζόντων, πεινῶντων καὶ ῥιγόντων στρατιωτῶν, πολιτῶν καὶ ὄχλου τῆς κατωτάτης τάξεως, καὶ εἶχον τὰ νῶτα ἐστραμμένα πρὸς τὸ μέγαρον τῆς γερουσίας. Ἦτο οὗτος σωρὸς συγκεχυμένος, ἄτακτος καὶ ἀκέφαλος. Οἱ ἀρχισυνωμῶται εὗρον εὐκολον νὰ ὑποκινήσωσι στάσιν προσβάλλοντες τὸ ὄνομα τοῦ Κωνσταντίνου, καθὼς ποτὲ δὲν ἦτο δύσκολον νὰ ὑποκινηθῶσι στάσεις παρὰ τῷ λαῷ τοῦτῳ, τῷ χρῆζοντι δεσπότη, διὰ τοῦ ψευδοῦς Δημητρίου καὶ τοῦ ψευδοῦς Πέτρου Γ'. Καὶ ὅταν οἱ ὑποκινηθέντες στρατιῶται ἀκούοντες τὸ Ζήτω τὸ Σύνταγμα· (2) ἡρώτων ἂν Σύνταγμα ὀνομάζεται ἡ σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου, εὐκόλως ἠδυνήθησαν οἱ ἀρχηγοὶ νὰ τοὺς διατηρῶσιν εἰς τὴν ἀπάτην ταύτην. Ἐλεῖπεν ὁμῶς ὁ

1) Ταῦτα λέγει ὁ Κόρφ ἐν τῇ ἐξηστορήσει τῆς στάσεως.

2) Τὸ Σύνταγμα εἰς τὴν ῥωσικὴν γλῶσσαν εἶναι γένους θηλυκοῦ. Σ.τ.Μ.

τυμπάνων. Ὡστε πάλιν κατέφυγεν ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τὰ ὄπλα· Αἱ σφαῖραι ἐκομίσθησαν. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐδίσταζεν ἔτι. Μόλις δὲ ὁ ἀκούσιος λόγος τοῦ ὑπασπιστοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Τόλλ, «Ἐδὼ θὰ ἐχρησίμευον τηλεβόλα!» καὶ ἡ ῥητὴ αὐτοῦ καὶ τοῦ ὑπασπιστοῦ Βασιλτσικῶφ συμβουλὴ κατέπεισαν τὸν Τσάρον, ἀλλὰ καὶ τώρα πάλιν οὐχὶ χωρὶς ν' ἀποσταλῇ πρὸς τοὺς ἀντίρτας ὁ στρατηγὸς Σουχουσανέτ προτεινὼν ἀμνηστείαν. Ἦδη δὲ εἶχε διαταχθῇ τὸ πῦρ καὶ ἐπανειλημμένως ἐμπόδιζε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς ταύτης αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ. Ὅτε τέλος τὸ πρόσταγμα τοῦτο ἐδόθη ὀριστικῶς δὲν ὑπήκουσαν οἱ πυροβολισταὶ καὶ ὁ ὑπολοχαγὸς Βακουῖνιν ἠναγκάσθη νὰ βιάσῃ τοὺς δισταζόντας δι' ἀπειλῶν. Ἀμα δὲ αἱ πρῶται σφαῖραι ἔπесον κατὰ τοῦ πλήθους, διεσκορπίσθησαν οἱ στασιάζαντες καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις καὶ ἡ συνελήφθησαν ὑπὸ τοῦ καταδιώκοντος αὐτοὺς ἱππικοῦ ἢ ἐπανῆλθον αὐτοπροαιρέτως εἰς τοὺς στρατῶνάς των, ἐπικαλούμενοι τὴν χάριν τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὅπως ἐξεκόπησαν ἐν τῇ πρωτευούσῃ κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ὀριμιάσεώς των τὰ ἀσπενῆ ταῦτα ἔλκη ἐκ τοῦ σώματος τῆς ῥωσικῆς αὐτοκρατορίας, οὕτως ἐξεβλήθησαν εὐκόλως καὶ τὰ ἐπικίνδυνα στοιχεῖα, τὰ ἀνταρξάνετα κατὰ τὴν μεσημβρινὴν Ῥωσσίαν ἐν τοῖς σώματι τοῦ Βιργενστάιν καὶ τοῦ Σάκεν. Οἱ τῆς Πετροπόλεως συνωμοταί, ἐπιχειρήσαντες τὸ κίνημα, ἐπειράθησαν νὰ ἔλθωσιν εἰς συνεννόησιν μετὰ τῶν ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ῥωσσίᾳ συνεταίρων. Ὁ πρίγκιψ Τρουβέτσκοις ἀπέστειλε (13/25 Δεκεμβρίου) τὸν ἱππόλυτον Μουραβιέφ-Ἀποστόλην πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Σέργιον, ἔπεμψε δὲ καὶ ἄλλον ἀγγελιαφόρον πρὸς τὸν ἐν Μόσχᾳ Μιχαὴλ Ὁρλώφ, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἡ δευτέρα αὕτη ἐπιστολὴ δὲν ἀφίκετο εἰς τὸν πρὶς ὃν ὄρον. Ἦδη ὅμως εἶχεν εἰδοπληθῇ ἐκ Ταϊνίου ὁ Βιργενστάιν καὶ διετάχθη ὑπὸ τοῦ Δεΐβιτς νὰ προσέχῃ, ὅστις κατὰ τὰς τελευταίας ἐστὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡμέρας ἀνέλαθεν ὑπὸ ἰδίαν εὐθύνην νὰ διατάξῃ τὴν φυλάκισιν τοῦ Πέστελ καὶ τινῶν ἄλλων ἀρχισυνωμοτῶν. Ἀμφίβολον εἶναι ἐὰν ἤθελε λάβει χώραν κίνημα ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ῥωσσίᾳ ἄνευ τῶν

ληφθέντων τούτων μέτρων, δι' ὧν προὔκαλέσθη μικρά τις ἔκρηξις. Καὶ ὁ μὲν Πέστελ ἐφυλακίσθη ἐν Τουλτσινίφ τὴν ἡμέραν τῆς ἐν Πετροπούλει στάσεως (14/26 Δεκεμβρίου), οἱ δὲ ἀδελφοὶ Ματθαῖος καὶ Σέργιος Μουραβιέφ ὁλίγας ἡμέρας μετὰ ταῦτα (29/10 Ἰαν. 1826) ἐν Βασιλκώβη. Οἱ ἀξιομαχτικοὶ τοῦ συντάγματος Τσερνιγῶφ ἀπεφυλάκισαν διὰ τῆς βίας τὸν ἀντισυνταγματάρχην αὐτῶν Σέργιον Μουραβιέφ, ὅστις μόλις μετὰ τὸ ἀπροσδόκητον τοῦτο τόλμημα ἀπεφάσισε νὰ ἐκκινήσῃ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στασιάζαντος συντάγματος ἐκ Βασιλκώβης, ὅπως ἔλθῃ εἰς Κίεβον ἢ Σχιτομίρην, ἐνθα ἤλπιζε νὰ ὑποκινήσῃ διὰ τῶν φίλων του εἰς στάσιν καὶ ἄλλα συντάγματα. Ἀλλὰ καθ' ὃδὸν ἀπεχωρίσθη εἰς λόχος καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Βασιλκώβην· τὸ δὲ ὑπόλοιπον τοῦ συντάγματος προσεβλήθη μεταξὺ τῶν χωρίων Οὐστινώφκης καὶ Κορολέφκης (3/15 Ἰανουαρίου) ὑπὸ τῶν στρατηγῶν Ῥώτ καὶ Γάϊσμαρ. Ὁ ἱππόλυτος Μουραβιέφ, ὁ νεώτερος τῶν τριῶν ἀδελφῶν, ἔπεςε κατὰ τὴν συμπλοκὴν, ὁ δὲ Σέργιος παρεδόθη ὁμοῦ μετὰ τοῦ Βεστούσεφ-Γουμίν ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἀνδρῶν καὶ ὁ Ματθαῖος τέλος συνελήφθη, ὅστις πιστὸς εἰς τὰς ἰδέας του προσεῖπε τὴν ἀποτυχίαν τοῦ κινήματος. Ὁ γέρον πατὴρ αὐτῶν ἀπωλέσας διὰ μιᾶς καὶ τοὺς τρεῖς αὐτοῦ υἱούς, ἐξέχυσε τὴν λύπην του ἐν λυρικῷ ποιήματι, ἐνθα ἔλεγεν, ὅτι οὐδὲν τῷ ὑπολείπεται πλέον ἢ νὰ καλύψῃ τὴν κεφαλὴν του ὑπὸ τὴν τέφραν τῶν δυστήνων τέκνων του.

Ὁ αὐτοκράτωρ Νικόλαος ταῖς ἀμέσους καὶ ἀπομεμακρυσμένας συνεπείχας, ἃς ἡ ἐπανάστασις αὕτη ἔσχεν ὡς πρὸς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ῥωσσίης πράγματα, καὶ ἡ ἐξωτερικὴ αὐθελόμεν ἐκθέσει ἐν τοῖς κατωτέρω (1) ἔργον ἡμῶν εἶναι ἐνταῦθα νὰ ἐξετάσωμεν τὰς πραγματικὰς αὐτῆς ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν τῆς Ῥωσσίης συνεπείχας, ὧν τὴν ἀνάπτυξιν περὶ κολουθοῦμεν. Ἡ ἐν Ῥωσσίᾳ ἐπανάστασις αὕτη ἦτο βραδύς καὶ ἀσθενὴς ἐπίλογος τῶν ἐν Γαλλίᾳ, Ἰσπανίᾳ, Νεαπόλει καὶ Πεδεμοντίῳ στρατιωτικῶν συνωμοσιῶν, ἦτο τὸ τελευταῖον δράμα, μεθ' οὗ ἐξέλιπον αἱ

(1) Ὡς γνωστὸν ὁ Γερβίνος φράζει τὴν ἱστορίαν τοῦ 19 αἰῶνος Σ.τ.Μ.

ὠδίνες τῶν παρελθόντων πολέμικῶν τοῦ Ναπολέοντος χρόνων. Ὡς πρὸς τὴν ἑλλειψιν πάσης ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ υποστηρίξεως ὁμοιάζεν ἡ ἐπανάστασις αὕτη τὰ μάλιστα πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ἐν Πεδεμοντιῇ στάσιν, καὶ ταχύτερον, ἢ ἐν Ἰταλίᾳ, κατεπνίγη ἐν αὐτοῖς τοῖς σπαρχάνοις αὐτῆς, διότι δὲν εἶχεν ἀπέναντι αὐτῆς, ὡς ἐν Τουρίνῳ, δισχιδῆ βασιλικὴν οἰκογένειαν, ἀλλ' οἰκογένειαν ὁμοιοῦσαν, ἥτις στενῶς συνεδέετο διὰ ὑπερβολικῆς, μέχρι φανατισμοῦ ἐξημμένης λατρείας πρὸς τὸν ἀποθανόντα αὐτοκράτορα· διότι δὲν εἶχεν ἐναντίον τῆς, ὡς ἐν Τουρίνῳ, βασιλέα γέροντα καὶ ἀσθενῆ, ὅστις ὑπεχώρησεν ἀμέσως ἀπέναντι τῆς πρώτης ἀπειλῆς, ἀλλὰ ἡγεμόνα νέον, ὅστις εἶχε τὴν βαθύαν συναίσθησιν περὶ τοῦ πόσον ἐξαρτᾶτο τὸ μέλλον αὐτοῦ ὁλόκληρον ἀπὸ τῆς θέσεως, ἣν ᾔθελε λάβει κατὰ τὰς πρώτας ἐκείνας τῆς αὐτοκρατορίας του ἡμέρας. Ὁ Νικόλαος δὲν ὑπέστη μὲν τὴν φοβερὰν κρίσιν μετὰ τῆς ἐνεργητικῆς σταθερότητος, μετὰ τοῦ ἀνδρικοῦ θάρρους καὶ τῆς ψυχρᾶς παρρησίας τοῦ πνεύματος, ἣν ἀπῆτει ἡ δεινὴ στιγμή· οὐχ ἥττον ὅμως τὴν ὑπέστη μετὰ ἐγκρατερήσεως καὶ ἐπιμονῆς, μεθ' ἧς ὑπέμεινεν ἐν μέσῳ τῶν κινδύνων καὶ διετήρησε τὴν θέσιν του. Τὰ βλέμματα τοῦ κόσμου ἐστράφησαν πρὸς τὸν εὐτυχῆ τῆς ἐπανάστασεως νικητὴν, καὶ πάντες περιέμενον ἀνυπομόνω· νὰ ἴδωσιν, ἐὰν ἡ ἐσωτερικὴ αὐτοῦ διοίκησις δὲν ᾔθελε καταδείξει, ὅτι ἡ μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν του καὶ τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ ἱκανότητος ἀνωμαλία δὲν ἤρρησεν ἐν αὐτῷ αἴσθημα μνησικακίας, τὸ ὅποιον ᾔθελεν ὠθήσει τὸν ἐπιεικῆ ἀθλητὴν νὰ κάμῃ ἀνεπιεικῆ χρῆσιν τῆς νίκης του· καὶ ἂν (ὅπερ εὐσιωδέστατον διὰ τὰς ἐξωτερικὰς τῆς Ρωσσίας σχέσεις) κύριος γενόμενος τοῦ ἡττηθέντος στασιαστικοῦ στρατοῦ ᾔθελε θεωρήσει ἑαυτὸν κύριον καὶ τῶν νικησάντων πιστῶν αὐτοῦ ἰππικόων, ἀφ' οὗ εἶδε τὸν στρατὸν ὅλον ἀπὸ βορρᾶ μέχρι μεσημβρίας καταληφθέντα ὑπὸ τοῦ φιλοταράχου καὶ στασιαστικοῦ πνεύματος. Ὡς πρὸς τὸ πλησιέστερον, ἦτοι τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα, αἱ ἐν Πετρούπολει σκηναὶ καθ' ὅλας αὐτῶν τὰς φάσεις, ἦτοι τὴν χρεῖαν τοῦ θρόνου, τὴν παραίτησιν τοῦ Κωνσταντίνου, τὴν ἀνταπῆρξιν τῶν δύο ἀδελφῶν καὶ τέλος τὴν στάσιν, διήγειραν

ἐξ ὑπαρχῆς διαφόρους προϋποθέσεις παρὰ τῷ διπλωματικῷ κό-
 σμῳ. Πρὶν ἢ γνωσθῇ ἡ ἐν τῇ διαδοχῇ τοῦ ῥωστικοῦ θρόνου συμ-
 βάσα μεταβολῇ ἐκτεταμένοι πολιτικοὶ κύκλοι ἐχρησμολόγουν
 καλὰ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς προσδοκωμένης βασιλείας τοῦ
 Κωνσταντίνου. Ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι, ἐν Ὁδησσῷ καὶ ἐν Κωνσταν-
 τिनουπόλει ἐνεπλήσθησαν οἱ Ἕλληνες χαρᾶς, διότι οὐδεὶς ἀμφέ-
 θαλλεν εἰς τὴν συνδρομὴν τοῦ δραστικίου τούτου ἡγεμόνος, ὅστις
 ἐν τοῖς σπαργάνοις αὐτοῦ ἔτι ἦτο πρωριζόμενος· ὁ ἀνάβῃ ἐπὶ
 τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου. Μόνον οἱ ἐν Βιέννῃ πολιτικοὶ ἄλλως ἐφρό-
 νουν, διότι ἐγίνωσκον, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἔμενε πιστὸς εἰς τὰς
 ἀρχάς τῆς ἱερᾶς συμμαχίας, ὅτι ἀπεστρέφετο καὶ ἐφοβείτο τὴν
 ἐλευθερίαν, καὶ ὅτι ἐπανειλημμένως ἐξεφράσθη ἐν Καρλσβὺ δὴ
 σύμφωνα πρὸς τὴν αὐστριακὴν πολιτικὴν ὡς πρὸς τὸ ἀνατολικὸν
 ζήτημα. Περί δὲ τοῦ Νικολάου, ὅστις νέος, ἀπαίδευτος, καὶ μό-
 νον εἰς τὰ στρατιωτικὰ ἀσχολούμενος καὶ μακρύτερον τοῦ θρόνου
 εὐρίσκόμενος, ὀλίγον μέχρι τοῦδε ἦτο γνωστός, ἡ διπλωματία δὲν
 ἠδύνατο νὰ σχηματίσῃ γνώμην· ἡ διαγωγὴ τῆς ἐξηρτάτο μόνον
 ἐκ τῶν περιστάσεων. Ἔτι μᾶλλον περιέπλεξε τὴν ἀμφιβολίαν
 ταύτην τῶν διπλωματῶν ἡ αἰματηρὰ κατὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ
 Νικολάου ἐπὶ τοῦ θρόνου σκηνή. Τίνα ἐνέργειαν ἤθελεν εἶχει αὕτη
 ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων τοῦ αὐτοκράτορος; Ὑπὲρ τῶν ἀντιθέτων δὲ
 ὑποθέσεων συνηγόρουν φυσικὰ ἀμέσως αἰτίαι. Ἕλληνες καὶ Φιλέλ-
 ληνες ἐφρόνουν ὅτι ἡ ἐθνικὴ δυσχρέσκεις τοῦ στρατοῦ κατὰ τοῦ
 τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα παρμελέησαντος Ἀλεξάνδρου ἦτο ἡ πρώτη
 καὶ ἰσχυροτέρα τῆς στάσεως ἀρρομή· τοῦτο ἡλπίζετο, ὅτι θέλει
 ἀναγκάσει τὸν διάδοχον τοῦ Ἀλεξάνδρου νὰ μετέλθῃ πολιτικὴν
 ἐντονωτέραν, νὰ κινήτῃ δηλ. τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας. Καὶ
 αὐτὸς ὁ Μεττερνίχος ἐφοβήθη ἐπὶ στιγμὴν, ὅτι ὁ νέος Τσάρος θέ-
 λει εὐρεῖ ἀπαράιτητον νὰ κατευνάσῃ τὴν ἐξημμένην μερίδα τῆς
 στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας διὰ παρτροπῆς, ἐπασχολῶν διὰ πο-
 λέμου τὸν ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος ἐνθουσιῶντα καὶ ἕνεκα
 τῆς μακρᾶς προσδοκίας καὶ τῆς πολυχρονίου εἰρήνης· κεκηνηκότα
 σιγάτον. Ὅ,τι δὲ ἐνίσχυε παρὰ τῷ Μεττερνίχῳ τὸν φόβον τοῦτον

ἦτο ὅτι ὁ νέος ἡγεμὼν (ὅπερ καλῶς ἐγίνωσκεν ὁ Μεττερνίχος) δὲν ἦτο ἄμοιρος δοξομανίας, ὅτι ἐθήρευσεν βίωσικὴν πολιτικὴν πλέον ἀνεξάρτητον τῆς τοῦ προκατόχου του, ὅτι ἐλευθερὸς παλαιοτέρων σχέσεων εὐκόλον ἦτο νὰ ἐγερθῇ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς ὀχληρᾶς καὶ καρκινωδοταύσης πολιτικῆς τῆς Αὐστρίας, περὶ τῆς ὁποίας ἐκ νέου ἅπαντες οἱ πράκτορες τῆς Ῥωσσίας περιφρονητικῶς ἐξεφράζοντο, ὅτι ἀτομικὸς ὢν τοῦ Μεττερνίχου ἐχθρὸς, καθ' οὗ ἐκινουντο πάντες οἱ ἐν Ῥωσσίᾳ ἐναντίοι του, ἦτο πολὺ ἐπιρροέστερος τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὰς ἐνεργητικὰς προτροπὰς τοῦ Πότσου· καὶ ὅτι τέλος πόλεμος κατὰ τῆς Τουρκίας ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ στιγμῇ τῶν ἐξωτερικῶν τῇ Ἑλλάδος κινδύνων ἤθελε χαράξει τῷ Τσάρῳ τὴν συντομωτέραν καὶ ὀμυλωτέραν πρὸς τὴν δόξαν καὶ πρὸς τὴν δημοτικότητά ὁδόν. Καὶ ὅμως περηγρήθη ὁ Μεττερνίχος μεθ' ὀριμωτέραν σκέψιν. Ἐν μέσῳ τῶν κινδύνων, τῶν παρακολουθούντων πρὸ πολλοῦ ἤδη πᾶσαν ἐν Ῥωσσίᾳ τοῦ θρόνου μεταβολὴν, ἐθεώρει ὁ Μεττερνίχος τὴν θέσιν τοῦ νέου μονάρχου πολὺ κρίσιμον, ὥστε νὰ σκεφθῇ οὗτος περὶ εἰρήνης μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ πολέμου κατὰ τῆς Τουρκίας. Εὗρισκε πρὸς τοῦτοις ὅτι τὸ σωτήριον μάθημα περὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ ἐπαναστατικοῦ πνεύματος, τὸ δοθὲν τῷ Τσάρῳ ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας ἅμα ἀναθάνει ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἦτο μάθημα διδακτικώτατον, ὥστε ὁ Τσάρος οὐδέποτε ἤθελεν ἐπιθυμήσει νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἐπανάστασιν, ὅφ' οἰκονομήσει μορφὴν καὶ ἂν ἐπαρουσιάζετο αὕτη. Οὐχ ἦττον ὅμως δὲν ἦτο βέβαιος ὁ Μεττερνίχος περὶ τῶν σκοπῶν τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ σχηματισμὸς τοῦ ὑπουργείου ἐν Ῥωσσίᾳ ἀνεβλήθη. Ἄγνωστος ἦτο τίνας ἦσαν οἱ κύριοι τοῦ Τσάρου σύμβουλοι. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ πρῶτα διπλωματικὰ διαδήματα τῆς νέας Αὐλῆς οὐδεμίαν ἀκτῖνα φωτὸς ἐρρίπτον. Ὁ Νεσελρόνδ ἀπύθουνε πρὸς τὰς Δυνάμεις γλαφυράν ἐγκύκλιον, δι' ἧς διαβεβαίει, ὅτι οὐδεμία θέλει γείνει μεταβολὴ ἐν τῇ πολιτικῇ τῆς Ῥωσσίας καὶ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ θέλει πιστῶς φυλάξει τὴν ὑπὸ τοῦ προκατόχου του χαρachteῖσαν ὁδόν. Ἄλλ' ἡ ὁδὸς αὕτη κατέστη ἐσχάτως ἀμφίβολος τοσοῦτον, ὥστε αὐτὴ ἡ διαβεβαίωσις ἐρρίπτεται τὰ πάντα εἰς τὴν

ἀβεβαιότητα. Μεθ' ὅλας τῆς ἀμφιβόλους ταύτας σκέψεις ἡ αὐστριακὴ πολιτικὴ ἔμεινε κατὰ τὸ σῶνθος πρὸς τὸ καταπραῦτον μέρος. Ὁ Μεττερνίχος δι' ἐκφυρίζετο, ὅτι πόλεμον περὶ ἀρχῶν ἐπαναστατικῶν καὶ διὰ στρατοῦ ὑπὸ ἐπαναστατῶν διηρηθισμένου, ἦτο ὅλως ἀδύνατον νὰ κινήσῃ ὁ Τσάρος, διότι μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης δὲν ἤθελεν ἔχει ἄλλην συνέπειαν ἢ τὴν ἐπανάστασιν ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ κράτει του· καὶ ὅτι καὶ ὑπὲρ τῶν καθαρώς ῥωσικῶν συμφερόντων δὲν θέλει κινήσῃ πόλεμον ὁ Νικόλαος, διότι ὅταν μέγα κράτος, ὡς ἡ Ῥωσσία, ἀναγκάζεται νὰ ἐπιληφθῇ μέτρου τοσοῦτον μεγάλου, ἢ ἐκ τοῦ πάθους ἐκπηγάζουσα ἀπάτη ἀπόλυται εὐθὺς ἀπέναντι τῆς ἰσχύος τῆς ἀληθείας, καὶ σπανιώτατα θισκίζει τις τότε εἰς δευτερευούσας θεωρίας τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν τύχην τοῦ κράτους (1).

Ἀνάπτυξις τῶν προσφάτων διπλωματικῶν σχέσεων μετὰ τὴν Ῥωσσίαν καὶ Ἀγγλίαν. Τὴν πεποιθήσιν τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Αὐστρίας περὶ τῆς μὴ διαταράξεως τῆς εἰρήνης ἐνίσχυεν οὐσιασθῶς ἡ φιλικωτέρα διαγωγὴ τῆς Ἀγγλίας, εἰ τὴν ὁποίαν ἐνόμιζεν ὅτι δύναται νὰ βασιζήσεται διηνεκῶς καὶ πρὸ τῶν ἐν Πετρούπολει συμβάντων καὶ μετ' αὐτά. Ὁ Κάνινγκ καθ' ἡ στιγμὴν ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν ἐξάδελφον αὐτοῦ Στράνκφορντ ὅπως ἐπιληφθῇ ἐκ μέρους μόνης τῆς Ἀγγλίας τοῦ ἔργου τῆς εἰρηνοποιήσεως, καὶ καθ' ἣν ἐπειράτο νὰ ἐκμεταλλευθῇ ἐν Ῥωσίᾳ τὴν δυσανεκσίαν κατὰ τῆς Αὐστρίας διὰ νέων φιλοφρονήσεων, διώρισεν ἐν παρὰδόξῳ ὄντως ἀπάτη τὸν λόρδον Στράνκφορντ πρὸς τὴν Ἀγγλίαν εἰς Πετρούπολιν. Ὁ πρέσβυς οὗτος μετέβη εἰς τὴν θέσιν τοῦ ζῶντος μὲν ἔτι τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' ἀπόντος ἐκ τῆς πρωτευούσης. Συνειθισμένος δὲ εἰς τὴν ὑπεροχὴν του ὡς πρὸς τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα, συνειθισμένος καὶ εἰς τὴν ἐν αὐτῷ θέσιν του ὡς συμμάχου, ἀπηύθυνεν ὅλως αὐθαирέτως, μόνον μετὰ συνεννόησιν πρὸς τὸν τὰ αὐτὰ διαθήματα διαταχθόντα νὰ ἐπιχειρισθῇ λαφερόναι, πρὸς τὸν Νεσελρόνδ προτάσεις περὶ κοινῆς ἐν Ἑλλάδι μεσολαθήσεως, ἧς ἤθελε μεθέξει καὶ ἡ Αὐστρία. Μετὰ τῶν Ἀλεξάνδρῳ βεβαίως

(1) Ἐκ τῶν ἐκθέσεων τοῦ πρίγκηπος Hatzfeld, χεγ.

ἀρεστών τούτων προτάσεων ἀπέστειλεν ὁ Νεσελρώδ τὸν Στράγκφορδ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ ὁ χρόνος οὗτος ἐτελεύτα ἐν Ταϊγανίῳ. Τὰ διαδήματα ταῦτα ἐθεώρησεν ὁ Μεττερνίχος μετ' ἀγαλλιάσεως ὡς ἐπ' ἀνόδον τῆς Ἀγγλίας πρὸς τὴν ὁδὸν τῆς συμμαχίας. Πάντα ὅσα ὁ Στράγκφορδ ἔπραξε καὶ ἐγνωμοδότησεν ἐν Πετροπόλει εὗρεν ὁ Μεττερνίχος ἄριστα καὶ ἐπίστευε πλέον ὅτι κατωρθώθη ἐκ νέου πᾶν, τὸ ὅποσον δικαῶς ἀείποτε ἐπόθει, δηλ. νὰ εὐρεθῇ εὐκαιρία, καὶ ἦν ἥτο δυνατόν νὰ κερδίσῃ τις διὰ ἐγγράφων καὶ διὰ λόγων πολύτιμον καιρὸν, καὶ καὶ ἦν οἱ φίλοι τῆς Τουρκίας ἠδύναντο νὰ ἐνεργῶσι. Μετὰ τὰς ἐκθέσεις τοῦ Lebzeltern ἀπήντησεν ὁ Μεττερνίχος προθύμως διὰ ὑπομνήματος (ἀπὸ 21/2 Ἰανουαρίου 1826), τὸ ὅποσον καθυπέβαλε πρὸς ἀνάγνωσιν καὶ τῷ Κάνινγκι· ἀλλ' ἐν Βερολίνῳ ὑπέβαλε καὶ ἕτερον ἱστορικὸν ὑπόμνημα (ἀπὸ 1/13 Ἰανουαρίου) ὅπως ἡ πρωσικὴ κυβέρνησις μὴ ἀπολέσῃ τὴν κατάλληλον ὁδὸν τῆς ἐν Πετροπόλει μεσολαβήσεως (1). Τὸ ἔγγραφον τοῦτο, τὸ ὅποσον ἐπικρίνον τὴν πολιτικὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου οὔτε τὰ αἵτια ἀκριβῶς ἐξέθετε οὔτε τὰς ἀμνηχανίας του δικαίως ὑπελόγιζε, κατέκρινεν ἐν αὐτῇ κυρίως, ὅτι ἡ Ῥωσσία ἐξῆλθε τῆς πληθητικῆς αὐτῆς θέσεως ἀπέναντι τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ὅπερ ὥθησε τὸν Τσάρον εἰς τὰ ἐξῆς δύο οὐσιώδη λάθη· α.) ὅτι ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον νὰ ἐπέμῃ εἰς τὴν εἰρηνοποίησιν τῆς Ἀνατολῆς καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον νὰ ἐπιβληθῇ ἰσotόμῳ· τῇ Πύλῃ καὶ β.) ὅτι, ἀρνηθείσης τῆς Πύλης, ἀνεκάλεσε τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυν καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἀπώλεσε τὸ μέσον νὰ ἐπιβληθῇ ἀποτόμῳ· τῇ Πύλῃ ἄπερ ἀμφοτέρω τὸν ἔφερον εἰς τὴν δυσχερῆ θέσιν ἣ ν' ἀπολέσῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν ἐπιβρόχην του ἣ νὰ κινήσῃ πόλεμον. Ὑπὸ τὴν ἐποψιν ταύτην καὶ ὅλην τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν τῆς διπλωματικῆς ἱστορίας τῆς παρελθούσης ἐποχῆς οὐδεμία εὐκαιρία παρήλθε χωρὶς νὰ ἐκτεθῶσι τὰ πολιτικὰ λάθη τῆς Ῥωσσίας καὶ

(1) Ἱστορικὴ ἐκθεσις περὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου Α' χργ. γαλλιστί.

τῆς Ἀγγλίας καὶ αἱ προσπάθειαι τῆς Αὐστρίας, ὅπως τέλος ἐπιτευχθῇ ὁ σκοπὸς τοῦ νὰ συστηθῶσιν εἰς τὴν ὄριμον τοῦ νέου αὐτοκράτορος σκέψιν αἱ εὐνοϊκῇ τῇ συμμυχίᾳ προτάσεις τοῦ λόρδου Στράγκφορντ, ὡς συνδιπλασιαστικὸν βῆμα ἐκ μέρους τῆς Ἀγγλίας, προτάσεις, ἃς ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος θεαίμως ἤθελε παραδεχθῇ. Εἰς τὸ ἐγγράφον τοῦτο ἀντέταξαν οἱ ὑπουργοὶ τῆς Ρωσσίας, ἕτερον ὅμοιον ὑπόμνημα, ἐν ᾧ ὑπεβλήθη τῷ αὐτοκράτορι Νικολάῳ περίληψις τῶν μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Ὑψ. Πύλης διαφορῶν ὡς ἐν εἵδει ἱστορικῆς ἐκθέσεως. (1) Ἐν τῷ ὑπομνήματι τούτῳ ἀπεδίδετο ἡ ματαίωσις ὅλων τῶν κατὰ τὸ μικροχρόνιον διαστήμα διπραγματεύσεων εἰς τὴν διηκῇ προσπάθειαν τῶν συμμάχων καὶ πρὸ πάντων τῆς Αὐστρίας, τοῦ νὰ μὴ ἀφήσῃ τὴν Ῥωσσίαν νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τοῦ κύκλου τῶν ματαιοτέρων διπραγματεύσεων. Αἱ τελευταῖαι προτάσεις τοῦ λόρδου Στράγκφορντ, ἃς ἡ Αὐστρία τοσοῦτον συνίστα, ἀπεδίδοντο ἐν τῷ ἐγγράφῳ ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν Λαφερρόναλ καὶ οὐδὲ κἀν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν, τοῦναντίον ὅμως ἀνεφέρετο μετ' εὐαρεσκείας ἡ προθυμία τῆς Ἀγγλίας τοῦ νὰ γείνωσι διπραγματεύσεις περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος, καὶ μετ' ἰδιαιτέρας ἐμπάσεως ὁ ὁρος, ὅν ὁ Κάννινγκ ἐζήτησε, νὰ διαπραγματευθῇ δηλ. ἡ Ἀγγλία μετὰ μόνης τῆς Ῥωσσίας. Καὶ πρᾶγματικῶς ἀπεκήρυξεν ὁ Κάννινγκ ἐπισήμως τὰ διαβήματα τοῦ λόρδου Στράγκφορντ, τὰ ὅποια προσεκάλουν πάλιν τὴν ἀείποτε προσκόμματα παρεμβάλλουσαν Αὐστρίαν, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀπήρεσκον καὶ εἰς τὸν Ἀγγλὸν ὑπουργὸν καὶ εἰς τοὺς παρόντας συμβούλους τοῦ Τσαίρου. Τοῦτο καθὼς καὶ τὸ Ῥωσικὸν ὑπόμνημα ὤφειλον νὰ καταδείξωσι τῷ Μ. ττερνίχῳ τὴν ἀδικαιολόγητον αὐτοῦ ἐλπίδα, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἢ ἡ Ῥωσσία ἤθελον τηρήσει πρὸς αὐτὸν πολιτικὴν ὡς σύμμαχοι. Καὶ ὁρῶς ὁ πρίγκιψ

(1) Ἐκθεαίς τῶν κατὰ τὸ 1821 μεταξὺ τῆς κυβερνήσεως τῆς Α. αὐτοκρ. Μεγαλειότητος καὶ τῆς Ὁθωμανικῆς Πύλης ἐγερθεῖσιν διαφορῶν, ὑποβλήθη τῷ αὐτοκράτορι Νικολάῳ κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀνάστασιν του ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῆς Ῥωσσίας. Ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ἐγγράφων τῶν ἀφορώντων τὴν Ῥωσσίαν ἐν Παρ. 1854. σελ. 207 (γαλλιστί).

δὲν ἠθέλησε νὰ περικτιηθῇ τῶν ἐλπίδων του οὔτε ὡς πρὸς τὴν Ῥωσσίαν οὔτε ὡς πρὸς τὴν Ἀγγλίαν. Ὁ Τσάρος ἀπέστειλε τὸν κύριον Ριθωπιέρρην εἰς Βιέννην ὅπως λάβῃ πληροφορίας. Ὁ Μεττερνίχος κοινοποιῶν αὐτῷ μετ' εἰλικρινείας καὶ ἐμπιστοσύνης πάντα τὰ εἰς Πετρούπολιν καὶ Λονδίνον ἀποσταλέντα ἔγγραφα ἐζήτησε νὰ τὸν ἀπχλαδίσῃ τῇ κατασκοπίᾳ καὶ ἐπίστευεν, ὅτι τὸν κατέπεισεν ἐντελῶς περὶ τῶν ἀγχιθῶν τῆς Αὐστρίας προθέσεων. Εἶχεν ὅμως τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ πολιτικὴ τοῦ Κάννιγγος θέλει μεταβληθῇ κατ' ἀνάγκην, ἀφ' ὅτου παρὰ τὴν συνήθειάν του ὁ ὑπουργὸς τῆς Ἀγγλίας ἐφέρειτο πρὸς τὸν Ἐσπερχάζην πολὺ ἐμπιστευτικῶς· καὶ δὲν ἀμφέβαλλεν ὁ Μεττερνίχος, ὅτι δύναται νὰ κερδίσῃ τὸν ἀνταγωνιστὴν, ὃν τοσαῦτον ἀγερώχως αἰείποτε μετεχειρίσθη διὰ μικρᾶς ἐκ μέρους τοῦ προσεγγίσεως καὶ νὰ καταλάβῃ ἀπέναντι τῆς Ῥωσσίας θέσιν συνῆδουςαν πρὸς τὴν πολιτικὴν τῆς Ἀγγλίας, ὡς κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Καστελρήγου. Ἐνισχύθη δὲ ἐκ νέου εἰς τὴν ἐλπίδα ταύτην, μαθὼν ὅτι ὁ Κάννιγγ ἀπέστειλε (27/8 Φεβρουαρίου) τὸν δοῦκα Οὐέλλικτῶνα εἰς Πετρούπολιν ὅπως συγχαρῇ τὸν Τσάρον ἐπὶ τῇ ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀναβάσει του. Τὴν καλὴν ταύτην ἐκλογὴν εἶρε καταλληλοτάτην πρὸς ἄρσιν πάντων τῶν προσκομμάτων. Ὅθεν ἀπέστειλε καὶ αὐτὸς πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν τὸν ἀρχιδούκα Φερδινάνδον τῆς Ἑσθίας καὶ ἔβλεπεν ἤδη διὰ τῆς φαντασίας του τὰς συνδισκόμεναις ἀνανεωμέναις μετὰ τῆς Ἀγγλίας. Ὁ Κάννιγγ ἐπίστευεν ὅτι ἐν Πετροπόλει, ἐὰν ἤθελε νὰ ἀποκταστήσῃ πάλιν τὰς ὑπὸ τῆς ῥαδιοουργίας τοῦ Στράγκφορδ χαλαρωθείσας πρὸς τὴν Ῥωσσίαν σχέσεις, ἦτο ἀνάγκη ἀνδρὸς ἀνέκοντος εἰς τὴν ἀνωτάτην σφαῖραν, ὅπως ὑποσκελίσῃ ἀντίπαλον οἷος ἦτο ὁ Στράγκφορδ· ὃθεν ἐξελέξατο τὸν δοῦκα, ὅστις ἀνεδέχθη ἀσμένως τὴν ἐντολήν, ἣν πρὸ ἐνὸς ἔτους ἀγερώχως θὰ ἤρνεϊτο. Ὁ Λήβεν ἤκουσε μετὰ χαρᾶς δακρύων, ὅτι ἠδύνατο νὰ κοινοποιήσῃ εἰς τὴν Αὐλὴν του τοιαύτην ἀπόδειξιν τῶν σκοπῶν τοῦ Κάννιγγος, νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ σύστημα τῆς ἀνανεωμένης ἐμπιστοσύνης, τὸ ὅποιον ὁ Στράγκφορδ

προθύμως τόσον κατέστρεψεν. (1) Οὐχ ἦττον ὅμως ἡ ἐμπιστοσύνη τῆς Ῥωσσίας προσήρχετο μετὰ τινος ἐπιφυλάξεως, καὶ τοῦτο προήλθε, διότι καὶ ὁ Κάννιγκ αὐτὸς δὲν προέβαινε τὴν ἀγγλικὴν φιλίαν ἄνευ προφυλάξεώς τινος. Κακῶς περὶ τῆς ὁθωμανικῆς πολιτικῆς καὶ τῶν ὁθωμανῶν πολιτικῶν κρίνων εἶχεν ὁ Κάννιγκ συλλάβει τὴν φιλόδοξον ἐλπίδα, ὅτι δύναται· νὰ κατορθώσῃ τὴν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος μεσολάβησιν, τὴν παρ' οὐδενὸς κατορθωθείαν, διὰ μόνης τῆς ἐπιβρόχης τῆς Ἀγγλίας· ἡ τὸ πολὺ συμπράξει μόνον τοῦ ὀνόματος τῆς Ῥωσσίας. Ἡ σπουδὴ αὕτη τῆς ἀγγλικῆς ἐπιβρόχης ἀπῆρθεσκεν εἰς πάντας τοὺς συμβούλους τοῦ Τσάρου, οἵτινες ἐθεώρουν φυσικὴν τὴν ὑπεροχὴν τῆς Ῥωσσίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἄλλ' ὅλαι αἱ προκαταρκτικαὶ ἐργασίαι πρὸς τὴν μεμονωμένην ἀγγλικὴν μεσολάβησιν εἶχον ἤδη γείνει πρὶν ἔτι ὁ Νικόλαος στερεωθῇ ἐπὶ τοῦ θρόνου. Ὁ Στράτφορντ Κάννιγκ μεταβαίνων εἰς τὴν θέσιν του εἶχε προσορμισθῇ (περὶ τὰς ἀρχάς τοῦ Ἰανουαρίου) εἰς τὰ ἀπέναντι τῆς Ὑδρας Περιβολάκια, ἐνθα ἔσχε μετὰ μὲν τοῦ Μιαρούλη καὶ τοῦ Τομπάζη ἰδιαιτέρας συνδιασκέψεις, ἐπισήμους δὲ τρόπον τινὰ μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ Ζωγράφου, τῶν δύο ἀπεσταλμένων τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Οὗτοι τῷ ἐφάνε-
 ρωσαν, ὅτι οἱ Ἕλληνες εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις ἤθελον πα-
 ραιτηθῇ τῆς ἀξιώσεως τῆς ἐντελοῦς ἀνεξαρτησίας· καὶ ἡ προ-
 καταρκτικὴ αὕτη νύξις μετεβλήθη μετὰ ταῦτα εἰς ἐπίσημον πα-
 ράκλησιν πρὸς τὸν Στράτφορντ Κάννιγκ, ὅπως μεσιτεύσῃ ἐν ὀνό-
 ματι τῆς Ἀγγλίας παρὰ τῇ Πύλῃ περὶ ἐλευθερωτέρας θέσεως τῆς
 Ἑλλάδος ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ὑψ. Πύλης. Οὕτω παρητήθησαν
 οἱ Ἕλληνες ἀφ' ἑαυτῶν τῆς ἀπαιτήσεως· περὶ ἐντελοῦς ἀνεξαρτη-
 σίας, ἣν ἡ Πύλη νῦν ὀλιγώτερον παρὰ ποτε ἤθελε δεχθῇ· ἡ με-
 σολάβησις τῆς Ἀγγλίας ἐξητήθη ἐπισήμως· ἐντολὴ ἐπεμβάσεως
 ὑπῆρχε μὴ ἐκπηγάζουσα ἐξ αὐθαιρέτου δικαίου σύμφωνα πρὸς τὸ
 πνεῦμα τῆς ἱερᾶς συμμαχίας. Τὴν μεσολάβησιν λοιπὸν ταύτην ἐ-
 πεθόμει ὁ Κάννιγκ νὰ ἐπιτύχῃ κατασπευσμένως ἄνευ συνδιασκέ-

(1) Ὁ Κάννιγκ καὶ ἡ ἐποχὴ του, σελ. 471.

ψεων καὶ ἄνευ συμμάχων, ἄνευ τῆς Αὐστρίας, ἣτις ἦτο σχεδὸν σύμμαχος τῆς Τουρκίας, ἄνευ τῆς Πρωσσίας, ἣτις πολὺ ῥωσσοφίλους εἶχε τάσεις, ἄνευ τῆς ἀσθενοῦς καὶ ὑφ' ἀπάντων περιπεφρονημένης γαλλικῆς κυβερνήσεως, ἣτις ἐρῶς διούργει συγχρόνως καὶ μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ μετὰ τῆς Αἰγύπτου. Ὅθεν διετάχθησαν ὁ μὲν Οὐελλιγκτὼν κατὰ τὰς ὁδηγίας του (ἀπὸ 29/10 Φεβρουαρίου) νὰ διαβεβαιώσῃ ἐν Πέτρουπόλει, ὁ δὲ Στράτφορντ Κάννιγκ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτι ἡ Ἀγγλία προθύμως ἀναδέχεται καὶ τὴν μεταξὺ Ῥώσων καὶ Τούρκων καὶ τὴν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων μεσολάβησιν οὐδὲν πρόσκομμα ὑπάρχει ὅπως ἡ Ῥωσσία διαπραγματευθῇ ὁμοῦ μετὰ τῆς Ἀγγλίας. ἐπὶ τῷ ὄρω μόνον ἐν πάσῃ περιπτώσει, καὶ ἀκόμη ἐν ἀποτυχίᾳ τῶν μενομερῶν ἀγγλικῶν ἢ τῶν ἀπὸ κοινοῦ ῥωσσοαγγλικῶν διαπραγματεύσεων, νὰ μὴ κινήσῃ ἡ Ῥωσσία πόλεμον, διότι ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα δὲν ἔχει δικαίωμα εἰς τοῦτο, ὡς πρὸς τὰς καθαρῶς δὲ ῥωσσικὰς ἀπαιτήσεις δὲν ἔχει ἀφορμὴν. Πρὸς διςσάφησιν τοῦτου ἐφαίνετο ὁ μέγας στρατάρχης, ὅν ὁ Κάννιγκ ἀπέστειλεν, ὁ καταλληλότερος ἄνθρωπος. Καὶ ὅμως ὁ Κάννιγκ ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ μὴ εὐχαριστηθῇ οὔτε μὲ αὐτὸν οὔτε μὲ τὸ ῥωσσικὸν ἀνακτοδοῦλιον. Ἡ αὐθαίρετος αὕτη ἐπέμβασις τῆς Ἀγγλίας ὡς πρὸς τὴν εἰρηνοποίησιν τῆς Ἑλλάδος παρώτρυνε τὸν Τσάρον ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὴν ἐπιμονὴν τοῦ Κάννιγκος διὰ τῆς αὐτῆς ἐπιμονῆς ὡς πρὸς τὰ ῥωσσικὰ του συμφέροντα. Τόσον ὀλίγον δὲ πρόθυμος ἦτο ὁ Τσάρος νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ὑπὸ τοῦ Κάννιγκος προτεινομένην μεσολάβησιν ὑπὸ τὴν πρωτοβουλίαν τῆς Ἀγγλίας, ὥστε ὑπεκρίθη ἐνώπιον τοῦ Οὐελλιγκτῶνος ψυχρότητα μᾶλλον ἢ ζέσιν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἀγανάκτησιν μᾶλλον κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν ἢ συμπάθειαν πρὸς τοὺς δημορῆσκους του, καὶ ἐξέφρασε τὴν πεποίθησιν ὅτι εἶναι ὅλως ἀδύνατον νὰ δοθῇ εἰς αὐτοὺς ἀμύρους πολιτισμοῦ ὄντας πολιτικῇ ὑπαρξί. Ἐν ταῖς μετὰ τοῦ Οὐελλιγκτῶνος καὶ τοῦ ἀρνιδουκὸς Φερδινάνδου συνεντεύξεσι διεχώρισεν ὁ Τσάρος τὸν ἐπιτηδεῖος κατὰ τὸν Μεττερνίχον, τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα, τὸ ἀνήκον εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τῶν συμμάχων, ἀπὸ τῶν ῥωσσικῶν ἀ-

παιτίσεων, καὶ κατὰ τὰς λίαν μυστικὰς ἐκθέσεις τοῦ ἀρχιδουκῆ, τῷ ἐξέφρασεν ὁ Τσάρος μικρὸν πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ τὴν ἀπόφασίν του, νὰ παραιτήσῃ ἐντελῶς τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα ὡς ζήτημα πολεμικὸν καὶ νομικὸν, καὶ νὰ τακτοποιήσῃ μόνον τὰς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ πρὸς τὴν Πύλην διαφορὰς. (1). Ἀλλ' ἐκ τοῦ ὕφους, μὲ τὸ ὅποῖον ὁ Τσάρος ἐλάλησε περὶ τοῦ τελευταίου τοῦτου ζητήματος πρὸς τὸν Οὐέλλιγκτῶνα, ἐνόμιζεν ὁ Κάννιγκ, ὅστις οὐδαμῶς συνεμερίζετο τὴν αὐταπάτην τοῦ Μεττερνίχου, περὶ τῶν εἰρηνικῶν τοῦ Νικολάου σκοπῶν, ὅτι ἀκούει ἀποφασιστικωτάτους πολεμικοὺς πόθους. Καὶ τὸ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Οὐέλλιγκτῶν ἐπίστευεν εἰς τὰς εἰρηνικὰς τοῦ αὐτοκράτορος διαβεβαιώσεις δὲν καθυσχάζει τὸν Κάννιγκα, ἐνθυμούμενον τὴν δολίαν ἐμπιστοσύνην, δι' ἧς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἡπατήθη ὁ δούξ ἐν Βερῶνῃ ὡς πρὸς τοὺς πολεμικοὺς κατὰ τῆς Ἰσπανίας σκοπούς. Αὕτῃ ἡ διαγωγὴ τοῦ ῥωσικοῦ ἀνακτοβουλίου πρὸς τὸν Οὐέλλιγκτῶνα ἐδικαιολόγει τὴν δυσπιστίαν ταύτην. Καθ' ὃν χρόνον ὁ δούξ ἤλθεν εἰς Πετρούπολιν ἦτο ἤδη προπαρασκευασμένον σχέδιον νέου τελεσιγράφου πρὸς τὴν Πύλιν, εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ ὁποῖου ἐκαυχᾶτο καὶ ὁ Πότσος ὅτι ἔλαθε μέρος. Τὸ σχέδιον τοῦτο εἶχεν ἤδη ἐγκριθῆ πρὸς τοῦ αὐτοκράτορος, πλὴν ὁ Οὐέλλιγκτῶν οὐδὲν περὶ τούτου ἔμαθεν. Δύο μόνον ἡμέρας, ἀφ' οὗ εἶχεν ἀποσταλῆ αὐτὸ πρὸς τὸν Μιντσιάκην (5/17 Μαρτίου), ἐκοινοποιήθη αὐτῷ ὑπὸ ἀπατηλοῦς ὑπαινιγμοῦς, ὡς νὰ ἐπεδέχετο δῆθεν ἀκόμη τροποποιήσεις καὶ ὡς νὰ ἐμελλε ν' ἀποσταλῆ μετὰ τινος μόλις ἡμέρας. Καὶ ὁ Μεττερνίχος δὲν εἶχεν ἀφορμὴν νὰ καυχῇ ἐπὶ τῇ ἐν Πετρούπολει εἰλικρινείᾳ. Μετὰ τὰς ἐκθέσεις τῶν πρακτόρων του ἤλπισε νὰ εὕρῃ ἐν τῷ τελεσιγράφῳ περὶ τῶν συμφωνῶν πρὸς τὰς συνθήκας ῥωσικῶν ἀπαιτήσεων τὴν ρητὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι ἡ Ῥωσσία δὲν θέλει ἀναμιχθῆ τοῦ λοιποῦ εἰς τὰ τῆς Ἑλλάδος ἀλλὰ περὶ τούτων ἐτηρεῖτο ἀπλῶς σιωπῇ. Ὡς πρὸς τὰ ῥωσικὰ δὲ

(1) Ὁ Γέντε πρὸς τὸν Ἀδάμ Μόλλερν· 17/29 Μαΐου 1826. Ἀλληλογραφία σελ. 390 (γερμανιστί).

παράπονα διέγραφε τὸ ἔγγραφον ῥητῶς τὰς τρεῖς ἀπαιτήσεις· πρῶτον, ν' ἀποκατασταθῇ ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις τὸ πολιτικὸν καθεστὼς καθὼς τὸ στρατιωτικὸν πρὸς τοῦ 1821 (περὶ τοῦ ὁποίου ἐφαίνετο ὅτι ὁ Κάννιγκ ἐζήτει προηγουμένως ἐξήγησιν, ἐὰν ἡ Πύλη δὲν ἐξετέλεσεν ὡς πρὸς τοῦτοτὰς πρότερον ὑποβληθείσας αὐτῇ αἰτήσεις)· δεύτερον δὲ ν' ἀφεθῶσιν ἐλεῦθεροι οἱ Σέρβοι ἀντιπρόσωποι, οἵτινες ἀπὸ τοῦ 1820 ἐκρατοῦντο ὑπὸ τῆς Πύλης ὡς βμηροὶ διὰ τὴν ἡσυχίαν τῆς Σερβίας κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν ἐν εὐσχήμῳ περιορισμῷ (ὅπερ ἦτο εἶδος καταπατήσεως τοῦ διεθνoῦς δικαίου, περὶ τῆς ὁποίας ὁ Κάννιγκ νῦν τὸ πρῶτον ἐπληροφορήθη). τέλος δὲ ν' ἀποσταλῶσι Τοῦρκοι πληρεξούσιοι εἰς τὰ ῥωσικὰ μεθόρια ὅπως διαπραγματευθῶσι περὶ πάντων τῶν ζητημάτων, περὶ τῶν ὁποίων ἔλαβον χώραν ἀπὸ τοῦ 1816 διαπραγματεύσεις ἐν Κωνσταντινουπόλει συνεπεῖχ τῆς συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου. Διὰ τὴν ἀπαίτησιν ταύτην οὐδεμίαν ὁ Κάννιγκ εὑρίσκειν εὐλογον αἰτίαν· τῆς ἀπαιτήσεως δὲ ταύτης προθύμως παρητεῖτο ὁ Τσάρος, ἐὰν μόνον ἐξετελοῦντο αἱ δύο ἄλλαι.

Οὕτως ἐγένοντο κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον δύο κεχωρισμένοι. ^{Ἡ ἀγγλι-} διαπραγματεύσεις ἐν Κωνσταντινουπόλει (1) ἡ μὲν περὶ τοῦ παράκῃ ^{μεσο-} τῆς Ῥωσσίας ὑποβληθέντος τελεσιγράφου, ἡ δὲ περὶ τῆς ^{λάβησις} πρὸς τὴν ^{καὶ τὸ} εἰρηνοποίησιν τῆς Ἑλλάδος μεσολαβήσεως, ἣν ἐπεχειρίσθη νὰ ἐκ- ^{ῥωσικὸν} τελέσῃ ^{τελεσίγρα-} ἡ Ἀγγλία διὰ μόνων τῶν ἰδίων αὐτῆς μέσων. Ὁ Στράτ- ^{φον.} φορδ Κάννιγκ, ἀφίχθεις εἰς Κωνσταντινούπολιν (15/27 Φεβρουαρίου) εἶχε τερήσει ἐνώπιον τῶν διπλωματικῶν αὐτοῦ συναδέλφων ἐντελῇ σιωπὴν ἐκτὸς μόνον ὅτι εἶχε μετὰ τοῦ Μιντσιάκη κατὰ καιροῦς συνδιασκέψεις. Ἀμέσως εἶχε ζητήσῃ συνεδρίασιν, ἣν ὁμοῦς τῷ ἡρνήθη ἡ Πύλη προφασιζομένη, ὅτι δὲν εἶναι ἔθος νὰ γείνωνται συνδιασκέψεις πρὸ τῆς παραδόσεως τῶν διαπιστευτηρίων· ἀλλ' ἐπιμείνας ὁ πρέσβυς (25/9 Μαρτίου) ἔτυχε τοῦ πο- ^{θουμένου} (3/15 Μαρτίου). Ἡ μετὰ τῶν ὑπουργῶν τῆς Πύλης συ-

(1) Τὰ ἐπόμενα ἐλήφθησαν κατὰ μέγα μέρος ἐκ διαφόρων ἐκδόσεων τοῦ βαρὺν Μίλτιτς. χργ.

νέντευξις αὐτοῦ ἔμεινε μυστικωτάτη. Καὶ οἱ διπλωμάται ἐπὶ πολὺ ἀμφέβαλλον ἂν ἔγεινε καὶ λόγος περὶ τῆς εἰρηνοποιήσεως. Ἐφάνη κατόπιν ὅτι αὕτη ἦτο τὸ κύριον ἀντικείμενον τῆς συνδικλέξεως. Ὁ Στράτφορντ συνεβούλευσεν ἐντόνως τὴν Πύλην νὰ προφυλάττηται ἀπὸ τῶν ἐκ μέρους τῆς Ῥωσσίας ἐπαπειλούντων αὐτὴν κινδύνων, λέγων ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀνέβαλε μόνον τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἀποφασισθέντος πολέμου, καὶ ὅτι αἱ πολεμικαὶ τάσεις τοῦ διαδόχου τοῦ σούδερμάν ἀφίνον ἀμφιβολίαν περὶ τῶν σκοπῶν αὐτοῦ. Ἐν μόνον ὑπάρχει μέσον, προσέθηκεν ὁ Στράτφορντ, πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ πολέμου, νὰ ὑποχωρήσῃ ἡ Πύλη εἰς τὰς ῥωστικὰς ἀπαιτήσεις περὶ τῶν Ἡγεμονιῶν καὶ νὰ ἐκτελέσῃ ἐν Ἑλλάδι τὴν εἰρηνοποίησιν, ἣν ἡ Πύλη πρέπει ν' ἀφήσῃ ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν μέριμναν τῆς Ἀγγλίας. Ὁ πρέσβυς εἶχεν ἐντολὴν νὰ ἐκθίσῃ πρὸ πάντων τὰς καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ Ἀμερικῇ μεγάλας Φιλελληνικὰς ἐνεργείας, αἵτινες τοσοῦτον θέλουσιν ἀναπτυχθῇ ὅσον πλησιεστέρα ἐπίκειται ἡ καθυπόταξις τῆς Ἑλλάδος. (1). Καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ὑποτιθεμένῳ τοῦ Ἰβραὴμ πασᾶ σχεδίου περὶ τῆς ἀποικίσεως τῶν Αἰγυπτίων ἐν Πελοποννήσῳ εὗρεν ὁ Στράτφορντ νέαν λαθὴν, νὰ δώσῃ ἔμφασιν εἰς τὰς περὶ μεσολαβήσεως προτάσεις αὐτοῦ. Ὁ Κάννιγκ, ἅμα πληροφορηθεὶς παρὰ τοῦ Λήβεν περὶ τοῦ τερατώδους τούτου σχεδίου, δὲν ἠθέλησε κατ' ἀρχὰς νὰ δώσῃ πίστιν εἰς αὐτό· ἀλλ' αἱ ἐκθέσεις τοῦ Στράτφορντ ἐκ Κερκύρας τὸ εἶχον ἐπιβεβαιώσῃ ὁ Σίρ Φριδερίκος Ἀδαμ ἠρώτησεν ἀμέσως τὸν πασᾶν περὶ τούτου, ὅστις ἀντὶ πάσης ἀπαντήσεως παρέπεμψεν αὐτὸν εἰς τὴν Πύλην, ἥς δοῦλος ἦτο. Ὁ Στράτφορντ διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς ἐν Εὐρώπῃ βεβαρυμένης ταύτης ἀποικίσεως, καὶ ἐνόμισεν ὅτι εὗρεν οὕτω μέσον ἀποτελεσματικώτατον νὰ ἀποσπάσῃ τὴν Πύλην ἀπὸ τῆς πολιτικῆς τῆς συστηματικῆς ἀπορρίψεως πάσης ἐπεμβάσεως. Ἀλλ' ἀπέναντι τῆς τουρκικῆς ἐπιμονῆς κατεβλήθη

(1) Ἐκθέσεις τοῦ κόμητος Μύνστερ ἀπὸ 20/1 Νοεμβρίου 1825. Ἐν ταῖς Βιογραφίαις τοῦ Hormayr, 2, 325.

ἡ ἀγγλικὴ ὑπεροψία, ὅπως εἶχε μεταβληθῇ προηγουμένως καὶ ἡ ὑπεροψία τῆς Ῥωσσίας καὶ τῶν συμμάχων. Καὶ αἱ προτάσεις τοῦ Στράτφορντ ἐναυάγησαν ὅπως εἶχον ναυαγήσει καὶ αἱ προτάσεις ἀπασῶν τῶν ἄλλων Δυνάμεων.

Ὅλως διάφορος ἦτο ἡ ἐκδοκία τῶν ῥωστικῶν διαπραγματευσεων. Ὁ Μιντσιάκης ἅμα λαβὼν (21/2 Ἀπριλίου) τὰς ὁδηγίας του (ἀπὸ 5/17 Μαρτίου), ἐνεχείρησεν εἰς τὸν βρεῖζ ἐφέντην διακοίνωσιν (24/5 Ἀπριλίου), τὴν ὁποίαν ἐκοινοποίησε συγχρόνως καὶ εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν λοιπῶν Δυνάμεων μὲ τὴν ψυχρὰν παρატήρησιν, ὅτι ἡ Ῥωσσία δὲν προσδοκᾷ μὲν τὴν σύμπραξιν τῶν συμμάχων, ἀλλ' ὅτι αὐταὶ ἤθελον μεγάλως ὑπηρετήσῃ τὴν Πύλην, προτρέπουσαι αὐτὴν νὰ ὑποχωρήσῃ. Μὴ δεχτῶν δὲ γινόμενων τῶν προταθέντων μέτρων, εἶχεν ὁ Μιντσιάκης διαταγὴν ν' ἀπέλθῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ παρέλευσιν 23 ἡμερῶν. Καὶ ὁ παρὰ τὸν Προῦθον στρατὸς εἶχε διαταγὴν νὰ ᾔναι ἕτοιμος. Οἱ λόγοι οὗτοι ἦσαν οἱ μόνοι κατάλληλοι νὰ ἐπηρεάσωσι τὴν Πύλιν· καθὼς καὶ ἡ πραγματικὴ ἐκτέλεσις τῆς μόλις ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑποδειχθείσης ἀποφάσεως νὰ πράξῃ ἄνευ τῶν Δυνάμεων, ἦτο τὸ ἀσφαλέστατον μέσον νὰ παρακινήσῃ αὐτὰς εἰς σύμπραξιν. Ὁ Μεττερνίχος ἅμα λαβὼν εἶδῃσιν περὶ τοῦ τελειογράφου διέταξε, διότι δὲν ἐγένετο ἐν αὐτῷ λόγος περὶ Ἑλλάδος, τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυν του νὰ ὑποστηρίξῃ κατεσπευσμένως τὰς προτάσεις. Ἡ Πύλη παρεχώρησε πάντα (22/4 Μαΐου). Ἀμέσως ἀπέστειλε διαταγὰς πρὸς ἐκκένωσιν τῶν ἡγεμονιῶν, ἧτις καὶ ἐν βραχεὶ διςστήματι χρόνου ἐξετελέσθη· ἡλευθέρωσε τὸν ἀπεσταλμένον τῆς Σερβίας καὶ διώρισε δύο πληρεξουσίου, τὸν Χαδῆ ἐφέντην καὶ τὸν Οὐλεμᾶν Ἰβραὴμ ἐφέντην ὅπως διαπραγματευθῶσι περὶ τῶν περαιτέρω κατὰ τὰ ῥωσικὰ μεθόρια. Ὅτι ἐπέφερε πρὸ πικρῆς ἄλλου τὴν ταχεῖαν ταύτην καὶ ἐντελῇ παραχώρησιν ἦτο ὅτι ἐν τῷ ῥωσικῷ τελειογράφῳ οὐδεμία περὶ εἰρηνοποιήσεως μνεῖα ἐγένετο· ἀλλ' ὁ Μεττερνίχος τὴν ἀπέδωκεν εἰς τὴν ἐπιρροήν καὶ τὴν ἱκανότητα αὐτοῦ. Ὁ Γέντς κομπάζων ἔλεγεν, ὅτι μέχρι τῆς 16/28 Ἀπριλίου οἱ Τοῦρκοι ἐτή-

ρήσαν ἄκραν σιωπὴν· τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔφθασαν αἱ πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυν τῆς Αὐστρίας ὀδηγίαι, καὶ τῇ 48/30 τοῦ μηνὸς τὰ πάντα ἦσαν τετελεσμένα! Ἡ ἐνέργεια ὁμῶς αὕτη τῆς αὐστριακῆς ἐπιβροχῆς ἐπετεύχθη καὶ διὰ τοῦ, ὅτι ὁ Μεττερνίχος ἐπεκύρωσε δολίως τὴν ἐσφαλμένην ἔννοιαν ἣν ἡ Πύλη ἔδωκεν εἰς τὴν περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος σιωπὴν τῆς Ῥωσσίας, ὅτι ὁ Τσάρος παρήτησεν ἔντελῶς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Ὁ αὐτὸς φανακισμὸς, ὅστις εἶχε καταστήσει τοὺς Τούρκους τοσοῦτον συμβιβαστικούς ἀπέναντι τῶν Ῥώσσων, κατέστησεν αὐτοὺς ἔπειτὰ τοσοῦτον πεισματωδεστέρους κατὰ τῶν Ἀγγλῶν καὶ κατὰ τῆς εἰρηνοποιήσεως, ἣν ἐνόμιζεν ἡ Ἀγγλίᾳ ὅτι ἐκράτει νῦν παρά ποτε ἐν χερσίν. Καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ἐνεφύσησεν ὁ Μεττερνίχος εἰς τὴν Πύλην ὅλην του τὴν σοφίαν. Ἐν ᾧ κατὰ τὸν χειμῶνα τὰ ὅπλα ἡσύχαζον, ἐστάλησαν ἐν μεγάλῃ μυστικότητι ὁ Χουσνὴ βέης καὶ ὁ Νεδσηπ ἐφέντης ὡς ἐπίτροποι τῆς Πύλης εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπως διαπραγματευθῶσι μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἐπαναστατῶν, οὓς ἡ Αὐστρία τοσοῦτον εὐπροσίτους ἐθεώρει. Συγχρόνως δὲ ἀνενεώθη ἡ περὶ ἐπιεικείας ἐν πολέμῳ διαταγὴ τῆς Πύλης καὶ ἔγεινε παραδεκτὴ ἡ πρότασις τοῦ μουφτῆ (ἀπὸ 4/13 Μαρτίου) νὰ διαταχθῶσιν οἱ στρατηγοὶ νὰ φειδῶνται τοῦ αἵματος τῶν ῥαγιαδῶν, ἵνα μὴ ἐρημωθῶσιν αἱ ἐπαρχίαι. Ὁ Μεττερνίχος ἐθεώρει ἑαυτὸν καὶ πάλιν κύριον τῆς σκηνῆς. Αὐτὸς εἶχε διαγράψει τῇ Πύλῃ τὴν πρὸς τὴν Ῥωσσίαν πολιτικὴν της· αὐτὸς εἶχε κερδίσει τὴν Τουρκίαν ὑπὲρ τῆς μεθόδου του τῆς πραγματικῆς εἰρηνοποιήσεως· αὐτὸς τέλος εἶχε συντελέσει εἰς τὸ νὰ μεταιωθῇ ἡ μεσολάβησις τῆς Ἀγγλίας, καὶ ἦτο πεπεισμένος, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας εἶχε παραδεχθῇ τὴν γνώμην του, νὰ ἐγκαταλείψῃ τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν τύχην των καὶ εἰς τὴν διακρίσιν τῶν Τούρκων. Πάλιν ἠκούσθη ἐν τῇ διπλωματικῇ κόσμῳ ὁ στεναγμὸς τῆς ἀνακουφίσεως, διότι τὸ ἀποτέλεσμα τῶν προσπαθειῶν, τὸ ὅποιον τῶρα ἐβασίζετο ἐπὶ γεγονότων, ἐδικαιολογεῖ νὰ κηρυχθῇ ὁ κίνδυνος ὡς παρελθὼν!

Ἡ ἀπὸ τῆς 10 τοῦ μηνὸς 31 τοῦ 1830 πρὸς τὴν 11 τοῦ 1830 ἐκδοθεῖσα ἐκδόσις τοῦ βιβλίου τούτου

Αἴφνης (14/26 Ἀπριλίου) τὰ όνειροπολήματα τοῦ Μεττερνί-<sup>Τὸ πρῶ-
τόκωλλον</sup> του διέσχισεν ὡς ἀστραπή ἡ εἰδήσις, ὅτι ὑπεγράφη ἐν Πետρου-<sup>της Πα-
τρουνό-
λεως ἀπὸ</sup> πόλεως ὑπὸ τοῦ Οὐελλιγκτῶνος, τοῦ Νεσελρῶδ καὶ τοῦ ἐπὶ τούτῳ ^{23/4} 4-
προσκληθέντος Λήβεν (23/ἱ Ἀπριλίου) πρωτόκολλον (1) δι' οὗ ^{πριλίου.}
ἡ Ῥωσσία καὶ ἡ Ἀγγλία συνεφώνησαν νὰ προτείνωσι τῇ Πύλῃ
ἀπὸ κοινοῦ μεσολάβησιν πρὸς εἰρηνοποίησιν τῆς Ἑλλάδος! Ἐν
τῷ πρωτοκόλλῳ τούτῳ ἀνεφέρετο ὡς ἀφορμὴ τῆς ἐπεμβάσεως
ἐκ μὲν τοῦ μέρους τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας ἡ πρὸς αὐτὸν
ἀναφορὰ τῶν Ἑλλήνων περὶ μεσολαβήσεως, ἐκ δὲ τοῦ αὐτοκράτο-
ρος τῆς Ῥωσσίας ἡ εὐχὴ τοῦ νὰ ἴδῃ ἀποπερατωμένον τὸν κατὰ
τὴν Ἀνατολὴν πόλεμον. Οἱ ὅροι, οὓς αἱ δύο Δυνάμεις διεννοοῦντο
νὰ προτείνωσιν εἰς τὴν Πύλῃν, συνεφώνουν κατὰ τὸ πλεῖστον
πρὸς τοὺς ταπεινοὺς ὅρους, οὓς αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες εἶχαν προτείνει
εἰς τὸν Στράτφορντ, ἥτοι· κυριαρχία τῆς Πύλης, φόρος, ἐλευθερία
τῆς θρησκείας, τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς διοικήσεως, ἴδιαι ἀρχαί,
εἰς τὸν διορισμὸν τῶν ὁποίων ἡ Πύλῃ νὰ διατηρῇ μόνον ἐπιβρόχην
τινα· πρὸς ἐντελῆ δὲ ἀποχωρισμὸν τῶν δύο ἐθνῶν ὑπεχρεοῦντο
οἱ Τοῦρκοι νὰ ἐκκενώσωσι τὰς χώρας, ὧν τὰ σύνορα ἦσαν ἐτι ἀό-
ριστα, ἐπὶ ἀποζημιώσει ἢ ἀγορᾷ τῶν κτημάτων αὐτῶν. (2) Ἡ
Ἀγγλία ἀνελάμβανε νὰ κάμῃ τὰ πρῶτα διαβήματα, τὰ ὅποια
ὑπεχρεοῦτο ἡ Ῥωσσία νὰ ὑποστηρίξῃ διὰ πῆς ἐπιβρόχης τῆς· τίνι
δὲ τρόπῳ καὶ πότε ἡ Ῥωσσία θέλει λάβει μέρος εἰς τὰς περαι-
τέρω διαπραγματεύσεις. καὶ ποία ἡδύνατο νὰ ᾔῃαι ἡ συνέπεια
τῆς μεσολαβήσεως, τοῦτο ἔμενεν εἰς ἄλλην συνομολογηθησομένην
σύμβασιν. Ἐὰν ἤρνεϊτο ἡ Πύλῃ νὰ δεχθῇ τὴν μεσολάβησιν, αἱ ἀ-
ποφάσεις τοῦ πρωτοκόλλου, οἰκισθῆποτε καὶ ἂν ἦσαν αἱ μεταξὺ

1) Portfolio 4,546.

2) Μόλις εἶχε συνταχθῇ ὁ ὅρος οὗτος, ἤλθεν ἔκθεσίς τις τοῦ Μιντισιάκη
(ἀπὸ 10/22 Ἀπριλίου) περὶ τῶν τουρκικῶν ἐν Πελοποννήσῳ κτημάτων
(Portfolio 5,544), ἥτις ἀνεμίνησεν ὅτι τῷ 1821 πλέον τοῦ ἡμίσεος τῆς
χώρας ἀνῆκεν εἰς τοὺς Τοῦρκους· διὰ τὴν τιμὴν τοῦ ὁποίου (κατὰ τὴν ὑπε-
λογισμὸν τοῦ ἐκδότου τοῦ Portfolio) ἐπὶ πολλὰ ἔτη δὲν ἤθελον ἐπαρκέσει
τὰ Ἑλληνικὰ εἰσοδήματα νὰ καλύψωσι μόλις τοὺς τόκους.

ταραγμένος, τοσοῦτον καὶ ἡγανακτημένος. Πόσον περιφρονητικῶς ἐλάλει τώρα περὶ τοῦ κακοῦ πολιτικοῦ Οὐελλιγκτῶνος, ὃν πρὸ μικροῦ ἔτι τοσοῦτον ἐξετίμα! καὶ περὶ τοῦ «Φιλέλληνας» Νεσελρόδ! καὶ περὶ τοῦ Κάννιγγος πρὸ πάντων! Δὲν εἶναι μὲν ἐμπρηστής, ἔλεγε περὶ αὐτοῦ ὁ πρίγκιψ, ἀλλ' ἅμα ἐκραγῇ πυρκαϊὰ τὸν εὗρίσκεις μεταξὺ τῆς πυρκαϊᾶς καὶ τῶν ἀντλιῶν. Ὁ πρίγκιψ Hatzfeld ἐθεώρητε πρὸ πολλοῦ τὴν μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Ἀγγλίας πάλιν ταύτην ὡς πεισματώδη ἀγῶνα μεταξὺ τοῦ ἐπαναστατικοῦ καὶ τοῦ συντηρητικοῦ στοιχείου, ὡς πολιτικὴν μονομαχίαν μεταξὺ Μεττερνίχου καὶ Κάννιγγος. Μέχρι τοῦδε ἡδυνήθη ὁ Μεττερνίχος ν' ἀποκρούσῃ πᾶσαν προσβολήν, ἡ πληγὴ ὁμῶς αὕτη τὸν εὗρεν ἀπροκάλυπτον καὶ βραχέως τὸν ἐκτόπησε. Μεθ' ὁπόσης χαιρεκακίας δὲ ἴστατο πλησίον αὐτῶν ὁ μάρτυς τῆς μονομαχίας ταύτης, ὁ μισητὸς Πότσος, ὅστις καὶ ἐπὶ τῷ τελεσιγράφῳ αὐτοῦ εἶχε σκιρτήσῃ ἀπὸ χαρὰν διὰ τὴν ἀνεξάρτητον τῆς Ῥωσσίας διαγωγὴν, τὸ δὲ πρωτόκολλον ἐθεώρει ὡς δικαίαν τιμωρίαν τοῦ αὐστριακοῦ πρωθυπουργοῦ διὰ τὴν ἐχθρικῶς ἀείποτε διατελοῦσαν πολιτικὴν αὐτοῦ. Καὶ αὕτη ἡ κατεσπευσμένη κοινοποίησις τοῦ πρωτοκόλλου ἐγένετο μετὰ πείσματος κατὰ τῶν τελευταίων ἐν Κωνσταντινουπόλει βραδίουργιῶν τοῦ Μεττερνίχου. Ἐπῆρεπε νὰ μάθῃ ἡ Πύλη πόσον μακρὰν εἶναι ἡ Ῥωσσία τοῦ νὰ παραιτηθῇ τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος, καὶ πόσον κακῶς ὑπηρετοῦσιν αὐτὴν (τὴν Πύλην δηλ.) αἱ συμβουλαι καὶ αἱ διαβεβαιώσεις τῆς Αὐστρίας. Ὁ Στράτφορντ Κάννιγκ, ἅμα λαβὼν διὰ τοῦ Οὐελλιγκτῶνος (22/3 Ἀπριλίου) τὴν πρώτην περὶ τοῦ πρωτοκόλλου εἰδήσιν, ἔδωκε τῷ βρεῖζ ἐφέντη ἐκ τῶν προτέρων (8/20 Ἀπριλίου) νύξιν περὶ τῶν ἐν Πετροπόλει τεκταινομένων· λαβὼν δὲ μετὰ ταῦτα ἀκριβεστέρας περὶ τούτου πληροφορίας (ἀπὸ 13/25 Ἀπριλίου) διέταξε τὸν διερμηνέα του νὰ τῷ ἀναγνώσῃ (10/22 Μαΐου) ἐπιστολήν, ἐν ᾗ ἐξέφραζε τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἡ Πύλη θέλει πειθῇ πλέον περὶ τῆς ἀκριβοείας τῶν πληροφοριῶν αὐτοῦ ὡς πρὸς τὰ φρονήματα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας, ἀντὶ, π. λ. α. ρωμένη ὑπὸ τῶν ἀλλοτρ. πρέσβευκ, νὰ ἐπα-

μον καὶ εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν τοῦ πολεμεῖν τρόπον, τοῦ οὐοίου
τὴν εἰσαγωγὴν φανερώς ἐπεδίωκεν. Ἐν τινι ὑπουργικῷ συμβουλίῳ
(7/19 Μαρτίου 1821) ἀπεφάνθησαν οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ ὑπὲρ
τοῦ μέτρου τούτου, ἐπὶ τῷ ὄρω, νὰ μὴ μεταβληθῇ ἡ στολὴ
καὶ νὰ καταργηθῇ ἡ μισητὴ ἐνομασία τοῦ Νιζάμ. τσεδιδ (νέου
τακτικῡ στρατοῦ). Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ (14/23 Ἰουνίου) ἐκήρυξαν
ὅτι οἱ στρατιῶται ἐπιμόνως ἐναντιοῦνται εἰς τὸν νέωτερισμόν.
Ὁ Σουλτάνος ἔδωκεν ἄνευ ἀναβολῆς διδασκτικὸν τοῖς γενιτσάροις
μάθημα' ἀφῆρσε τῷ ὑπ' αὐτῶν εὐνοουμένῳ μεγάλῳ βεζίρῃ Ἀλῇ
Βεντερλῇ καὶ θέσιν καὶ ζώην, καὶ πρὸς μεγαλειτέραν κατασχύ-
νῃν διέταξεν ὅπως ἡ ἐπιθερμὶς τῆς κεφαλῆς του πληρωθῇ οὐχὶ διὰ
βάμβεκκος, ὡς ἤρμοζε τῷ ἀξιώματι αὐτοῦ, ἀλλὰ δι' ἀχύρων καὶ
νὰ ἐκτεθῇ οὐχὶ ἐπὶ ἀργυροῦ πινακίου ἀλλ' ἐπὶ ἀπλῆς σανίδος ὡς
ἡ κεφαλὴ κρονοῦ κακούργου, καὶ τοῦτο κατὰ τὴν 26 τοῦ ἔαμα-
μαζανίου, τὴν ἐπέτειον ἐορτὴν τῆς ἐπαναστάσεως, ἥτις (1808)
ἀφῆρσε τὴν ζώην τοῦ ἀναμορρωτοῦ Μουσταφᾶ Βαῖρακτάρη. Ὡ-
σαύτως οὐδέποτε ἀπέφρευεν ἡ ἰσχυρογνώμων Σουλτάνος νὰ ἐ-
ναντιοῦται φανερώς εἰς τὰς μεγάλας τῶν γενιτσάρων ἀπαιτή-
σεις. Ὅτε ἐν ἔτος μετὰ τοῦτο (κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1822) διάφο-
ροι ὀρτάδες ὑπεκίνησαν ταραχὰς καὶ ἔκαμαν ἀπόπειραν δολοφο-
νίας κατὰ τοῦ μεγάλου βεζίρου, ἐκήρυξε διὰ διατάγματος, ὅτι
καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος σεμνύνεται ὅτι εἶναι γενίτσαρος· ἐὰν ὁμοῦ οἱ
γενίτσαροι θέλωσι ν' ἀτιμᾶζωσιν ἑαυτοὺς καὶ νὰ τίθωνται εἰς
τὴν αὐτὴν κατηγορίαν φονέων καὶ ἐμπρηστῶν, τότε θέλει παύ-
σει ν' ἀνήκῃ τοῦ λοιποῦ εἰς τὸ σῶμα τοῦτο τῶν ἐχθρῶν τοῦ νό-
μου, καὶ ἐὰν ὁ ἀγᾶς αὐτῶν δὲν ἐπαναφέρῃ τὴν ἡσυχίαν ἐν τῇ
πρωτευούσῃ, θέλει ἀναγκασθῇ αὐτὸς (ὁ Σουλτάνος) μετὰ τῶν
υἱῶν του ν' ἀπομακρυνθῇ αὐτῆς. Παρὰ τὰς φανεράς ταύτας ἀ-
πειλὰς μετεχειρίζετο ὁ Μαχμουτ συγχρόνως καὶ τὸ ἀποτελε-
σματικώτερον μέσον νὰ ὑποσκάπτῃ τὸ ὅλον σύστημα τοῦ σώ-
ματος τούτου. Πλείστους τῶν ἐπικινδυνωτάτων οὐστᾶδων ἐ-
ξώρισε καὶ ἀπεκεφάλισεν· ὅ, περ ὁμοῦ ἀπεδείχθη ἀποτελεσματι-
κώτερον ἦτο, ὅτι πάντες οἱ ἐκβληθέντες οὗτοι ἀντικαθίσταντο

ὑπὸ τῶν αἰσχροτάτων ἀπορρήμάτων, τὰ ὅποια ἐκτιθέμενα διὰ προβιβάσμων εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ φθόνου παραμερίζοντο ἔπειτα τοσοῦτω εὐκολώτερον. Τοὺς ἀνωτέρους ἀξιώματικούς προσεῖλκυεν ὁ Σουλτάνος διὰ τοῦ συστήματος δωροδοκίας, χρημάτων καὶ ὑποσχέσεων. Καὶ πάλιν δι' ἄλλης μεθόδου ὑπεσκάπτετο ἡ ἐξουσία τοῦ γενιτσάραγα, θέσεως, ἣς οἱ κάτοχοι (ῥαδιουργία ἢ ἀνωθεν ἢ κάτωθεν) ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἠλλάσσοντο, ἀντικαθιστῶμενοι ἔπειτα ὑπὸ τῶν προστυχόντων ἀξιώματικῶν. Διὰ τοῦ συστήματος τούτου ἐμποδίζοντο οἱ ἀρχηγοὶ οὗτοι τοῦ σώματος νὰ ἐπιδιώκωσι τοὺς αὐτοὺς σκοποὺς. Ἡ τοιαύτη πολιτικὴ παράδοξον ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν (καὶ τοῦτο ἐθεωρήθη γενικῶς ὡς ὁ πρόδρομος νέας ἀποπειράς μεταρρυθμίσεως), ὅτε αἰφνης ὁ Σουλτάνος τὸ ἀνήκουστον ἔλαβε μέτρον νὰ προβιβάσῃ τὸν γενιτσάραγαν Χουσεῖν (15/27 Ἰουλίου 1823) εἰς πασᾶν τῶν τριῶν οὐρῶν, μετ' οὐ πολὺ (8/20 Δεκεμβρίου) νὰ τὸν κάμῃ γαμβρόν του καὶ νὰ τὸν ἀναγορεύσῃ διοικητὴν τοῦ Βοσπόρου. Τοῦτο ἦτο σημεῖον, ὅτι ὁ Σουλτάνος ἤθελε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς ἀντιζηλείας τῶν γιανμακίων κατὰ τῶν γενιτσάρων ἢ ὅτι ἤθελε νὰ μεταχειρισθῇ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν στιβαρὸν βραχίονα καὶ κατὰ τούτων καὶ κατ' ἐκείνων. Ὁ ἐκλεκτὸς οὗτος τοῦ Σουλτάνου ἦτο ἀνὴρ, ὅστις ὡς ἀπλοῦς γενίτσαρος ἐφόνευσε (1808) τὸν ἀρχηγὸν τοῦ σώματος αὐτοῦ, καὶ μετὰ ταῦτα ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἦτο συνένοχος εἰς πλείστας ὅσας ἀναρχικὰς πράξεις, ἀνὴρ διεφθαρμένος, κακοήθης, αἰμοβόρος ἀλλὰ τολμηρὸς, ἀποφασιστικὸς καὶ δραστήριος, ἄχρηστος μὲν εἰς συνήθη ἔργα, πλὴν πρόθυμος εἰς πᾶν ὅ,τι ἄλλοι ἔτρεμον νὰ πράξωσιν. Ὅση ἦτο ἡ ἀναίδεια αὐτοῦ τοσαύτη ἦτο καὶ ἡ τόλμη του. Λέγεται ὅτι ὁ Σουλτάνος ἠρώτησεν αὐτόν ποτε ἐὰν ὑπάρχωσιν ἔτι ἐν τῷ σώματι τῶν γενιτσάρων τῆς πρωτευούσης, πολλὰ τῶν παλαιῶν καθαρμάτων «Ὅχι, ἀπήντησεν ὁ Χουσεῖν, εἴμιαι ὁ τελευταῖος τοῦ εἵδους μου». Οὗτος ἦτο λοιπὸν ὁ ἀνὴρ, ὃν ὁ Σουλτάνος προσεῖλκυσε, προσδιώρισε καὶ παρεκίνησεν ἢ ν' ἀναμορφώσῃ ἢ νὰ ἐξολοθρεύσῃ τὸ ἄτακτον στίφος τῶν συστρατιωτῶν του. Ὅτε ὁ πρῶτος ἐκπλοῦς τῶν Αἰ-

γυπτίων (1824) ἐβράδυνεν ἐπὶ τοσοῦτον παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν, ἐστράφη ὁ Σουλτάνος πάλιν (ἐν ἀρχῇ τοῦ 1825) πρὸς τοὺς γενιτσάρους ζητῶν 8000 ἄνδρας, ἀλλὰ δὲν τοὺς ἔλαβεν. Ἡ ἰδέα ὅμως αὕτη νὰ μεταχειρισθῇ ἐν τῷ πολέμῳ τὸν στρατὸν ἐν τῇ παλαιᾷ αὐτοῦ μορφῇ, ὑπεχώρησε μετὰ τὰς πρώτας ἐν Πελοποννήσῳ ἐπιτυχίας τῶν Αἰγυπτίων τακτικῶν εἰς τὴν ἀντίθετον ἰδέαν, νὰ εἰσχυθῇ δηλ. τοῦ λοιποῦ ἀντὶ πάσης θυσίας ὁ εὐρωπαϊκὸς τοῦ πολέμου τρόπος καὶ παρὰ τοῖς ὀθωμανοῖς. Ὁ σκοπὸς οὗτος ἐγένετο γνωστός· ὁ οὐστᾶς τοῦ 27ου ὁρτᾷ ὑπεκίνησε (τὸ θέρος) ταραχὰς ἐπὶ τῇ ἀπλῇ φήμῃ τῶν μεταρρυθμίσεων καὶ κατεδικάσθη εἰς θάνατον. Ὁ Σουλτάνος προὔχρει ἡσύχως καὶ περισκερμένως. Εὐθὺς κατὰ τὸ πρῶτον βῆμα, τὸ ὁποῖον ἔκαμε πρὸς εἰσχωγὴν τῶν μεταρρυθμίσεων, ἀπέφυγε πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο ν' ἀννακλῇ εἰς τὴν μνήμην τὸν « νιζάμ τσεδίδ ». Ἀπ' ἐναντίας ἀνεκοίνωσε (1826) τὴν ἀπόφασίν του, νὰ εἰσάξῃ πάλιν τὰς ἐγκυκλοβουλίας παλαιὰς διατάξεις (νιζάμι ἀκτι) καὶ διέταξε πρὸς τοῦτο συνεχεῖς συνεδριάσεις τῶν μεγάλων τοῦ κράτους πολιτικῶν. Οἱ οὐλεμάδες εἰργάζοντο μετὰ ζήλου ὑπὲρ τῆς μεταβολῆς. Προεδρίεπετο ὅτι ἤθελον ἔχει μεγάλην ἐπιβρόχην, διότι ἐν ἐκάστῳ λόγῳ εἶχον ἰσάμην. Ἡ ὀρησκευτικὴ βᾶσις τοῦ μέτρου τούτου εὗρέθη ἐν τινι στίχῳ τοῦ Κορανίου. « Προτείνετε τοῖς ἐχθροῖς ὑμῶν τὰ αὐτὰ ὅπλα, τὰ ὁποῖα αὐτοὶ μεταχειρίζονται καθ' ὑμῶν »· ἡ μεγάλη δοκιμασία τοῦ κανόνος τούτου ἐνέκειτο ἤδη ἐν τῇ παραδοχῇ καὶ τῇ χρήσει τῆς πυρίτιδος, ἐφευρέσεως τῶν ἀπίστων. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν συνδιασκέψεων τούτων ἐπὶ πᾶσι ἡ κοινοποίησις τοῦ Στράτφορντ Κάννιγγος περὶ τῆς διὰ συνθήκης συμμαχίας τῶν δύο μεγάλων δυτικῶν Δυνάμεων πρὸς μεσολάβησιν ἐν Ἑλλάδι. Ἀμέσως ἐν τινι προκαταρκτικῇ συνεδριάσει τῶν ἀνωτάτων ἀξιωματικῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ μουφτῆ (13/25 Μαΐου) ἀπεφασίσθη νὰ γείνη ἄνευ ἀναβολῆς ἐναρξίς τοῦ ἔργου· καὶ ἐν ἄλλῃ μεγαλειτέρᾳ καὶ ἐπισημοτέρᾳ συνεδριάσει ἀνεγνώσθη (16/28 Μαΐου) καὶ συνεζητήθη ὑπουργικὴ πράξις, ἥτις βασιζομένη ἐστὶ πρὸ πάντων ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς μηκέ-

εἰς γειτονικὴν τινα οἰκίαν, οἱ δὲ ἄλλοι δύο εὗρισκοντο ἐν τῇ ἐξο-
χῇ· καὶ αἱ τρεῖς οἰκίαι τῶν καταδιωκομένων ἐληλησθήσαν καὶ
κατηδαφίσθησαν, τὰ χαρέμια παρεδιδόθησαν, ἐνθα αἱ μὲν γυναί-
κες τοῦ ἀγᾶ παρεδόθησαν εἰς τὰς ἀσέμνους ὁρμάς τῶν λυσσώντων,
ὁ δὲ ὠδεκαετής αὐτοῦ υἱὸς κατεκερματίσθη. (1) Πολλὰ πρῶ-
τῃ δὲ (4/16 Ἰουνίου) ἐδόθη τὸ σύνθημα τῆς ἐπαναστάσεως,
διὰ τῆς ἀναιροπῆς τῶν λεβήτων ἐν τῷ Ἐτ-μεϊδάν, ἐνθα βασιτά-
ζοι καὶ παντὸς εἵδους περιτρίμματα τῆς κοινωνίας συνηθροίσθησαν
περὶ τοὺς ἀντάρτας, οἵτινες ἔστειλαν ἀπεσταλμένους πρὸς ἅπαν-
τα τὰ λοιπὰ στρατιωτικὰ σώματα, ὅπως παρκαινήσωσιν αὐτὰ
νὰ λάβωσι τὸ μέρος των, καὶ, ἵνα ἐπαναστατήσωσι καὶ τὸν
λαόν, δίδωκαν εἰς ὅλα τὰ τμήματα τῆς πόλεως, ὅτι καὶ ὁ μέ-
γας βεζίρης, καὶ ὁ Ἀγὰ-πασᾶς Χουσεῖν καὶ ὁ γενιτσαράγας καὶ
πάντες οἱ ἀνώτεροι τοῦ κράτους ὑπᾶλληλοι ἢ συνελήφθησαν ἢ
ἐφονεύθησαν. Ἐν τῷ αὐτῷ ἡ εἰδήσις τῆς ἐπραγείσης ἐπαναστά-
σεως περιῆλθεν εἰς τὰ ὦτα τοῦ μεγάλου βεζύρου Μωάμεθ Σελίμ
Σερὶ πασᾶ, τοῦ ἐν τῇ ἐν Βεϊλερβέη ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς ἐ-
ξοχικῇ τοῦ οἰκίᾳ διατρίβοντος. Ἦτο ὁ μέγας βεζίρης οὗτος ὁ
αὐτὸς τοῦ Γαλιπ διαδόχος, ὅστις ἀπέναντι μὲν τοῦ προκατόχου
αὐτοῦ τοσοῦτον ταπεινῶς ὡμολόγει τὴν ἀδυναμίαν του, ἐν τῇ
κρίσει μὲν ὅμως ταύτῃ περιστάσει ἐδείξεν ἀτρόμητον καὶ στερεὰν
ἀπόφασιν. Ἀμέσως διέταξε τὸν ἀγᾶ-πασᾶν Χουσεῖν καὶ τὸν
πασᾶ Μεχμέτ τοῦ Βεῖκου νὰ ἔλθωσι μετὰ στρατοῦ εἰς τὸ σε-
ράιον, μετέβη ἐκεῖ ὅρ' ἐνός μόνον παρακολουθούμενος ὑπὲρ τούτου,
ἀπέστειλε κατεπειγόντως τὸν θησαυροφύλακα πρὸς τὸν ἐν τῇ
θερινῇ ἐξοχῇ τοῦ Βεσιχκτᾶς (πρὸς βορρᾶν τοῦ λιμένος) διαμένοντα
Σουλτάνον, ὅπως τῷ ζητήσῃ τὴν ἄδειαν ν' ἀναπετάσῃ τὴν ση-
μαίαν τοῦ προφήτου, καὶ νὰ τὸν παρακαλέσῃ νὰ μεταβῇ αὐ-
τοπροσώπως εἰς τὰ ἀνάκτορα. Οἱ δύο πασάδες μετὰ τοῦ στρα-
τοῦ των, συγκειμένου τὸ πλεῖστον ἐξ ἐπαρχιωτῶν, ἀντιζήλων

(1) Ἡ ἐπίσημος ἔκθεσις οὐδὲν περὶ τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ἀγᾶ συμβάντων
τούτων κακουργημάτων ἀναφέρει.

τῶν γενιτσάρων, καὶ συγκεντρωθέντες πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐπὶ τῆς αἰσικτικῆς ἀκτῆς, ὁ μουφτῆς καὶ οἱ Οὐλεμάδες, καθηγηταὶ καὶ φοιτηταὶ, τὸ πυροβολικόν, οἱ στρατιῶται τοῦ ναυτικοῦ ἤπαντες οὗτοι κωφεύσαντες πρὸς τὰς ἐρεθιστικὰς προτροπὰς τῶν γενιτσάρων ἔδραμον εἰς τὰς ἐκτεταμένους τοῦ σεραῦου αὐλὰς καὶ ἠνώθησαν μετὰ τῶν βοσιαντιστῶν, τῶν φρουρῶν τῶν ἀνακτόρων, πρὶν εἶτι ἐμφανισθῇ ὁ Σουλτάνος. Οὗτος, ἅμα ἔλαβε τὴν εἰδησιν, ἐπιβὰς τῆς λέμβου, ἥτις ἐχρησίμευσεν εἰς τὰς μυστικάς του ἐκδρομὰς, μετέβη εἰς τὰ ἀνάκτορα. Οἱ πιστοὶ τοῦ προσέτρεπον εἰς ἔφοδον, οἱ οὐλεμάδες παρεκάλουν τὸν Σουλτάνον νὰ τιμωρήσῃ αὐστηρότατα τοὺς ἐπαναστάτας. Δι' ἐπιμόνων παραστάσεων ἠναντιοῦντο νὰ τεθῇ ὁ Σουλτάνος, ὅπως ἤθελεν, ἐπὶ κεφαλῇ τῶν δυνάμεών του καὶ νὰ ἐκτεθῇ εἰς τὸν κίνδυνον, καὶ ἐξήτουν μόνον τὴν ἀναπέτασιν τῆς ἱερᾶς σημαίας τοῦ Σαντσακ Σερίφ. Κήρυκες διήρχοντο πάσας τῆς πόλεως καὶ τῶν προαστείων τὰς ὁδοὺς καὶ προσέτρεπον τὸν λαὸν νὰ συσσωματωθῇ περὶ «τὴν μεγαλοπρεπῆ κυπάρισσον ἐν τῷ κήπῳ τῆς νίκης, τὴν πρασίνην τοῦ Προφήτου σημαίαν». Μαθηταί, λόγιοι, οἱ τακτικοὶ καὶ πιστοὶ πολῖται δραμόντες ἀπεμάκρυναν τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ περὶ τοὺς ἀντάρτας συμπυκνωθέντος ὄχλου· ἐν μέσῳ δὲ ἀναριθμήτου καὶ ἐνθουσιῶντος πλήθους μετεκομίσθη ἡ σημαία ἀπὸ τῶν ἀνακτόρων εἰς τὸ Τσαμίον τοῦ Σουλτάνου Ἀχμέτ, συνοδευομένη ὑπὸ τῶν πιστῶν στρατιωτικῶν σωμάτων. Ἐν τῷ ταχυῷ δὲ συνεκροτήθῃ συμβούλιον καὶ συνεζητήθη ἂν πρέπη νὰ γείνη χρῆσις ἡπίων μέτρων καὶ διαπραγματεύσεων τοῦτο ἀπερρέφθη· ὅθεν οἱ δύο πασάδες διηυθύνθησαν πρὸς τὸ κρεωπωλεῖον μετὰ τοῦ πυροβολικοῦ καὶ τῶν στρατιωτῶν τοῦ ναυτικοῦ διὰ τῆς μεγάλης ὁδοῦ τοῦ διθανίου, οἱ δὲ σκηπανεῖς διὰ τῆς ἀψίδος τοῦ Βουζδογάν (Ἰδρυγωγείου τοῦ Βάλεντος). Οἱ ἐπαναστάται καταταραχθέντες ἐν κῆ τῆς ἀναπετάσεως τῆς σημαίας ἐπειράθησαν νὰ ἐμποδίσωσι τὸν λαὸν νὰ συγκεντρωθῇ ἀποκόπτοντες τὰ διόδους, ἀλλ' οἱ σκοποὶ ἰδόντες τὸν χειμάρρον τοῦ λαοῦ ἐδείλιναν, κατέφυγον παρὰ τὸ κρεωπωλεῖον, καὶ κλείσαντες τὴν μεγάλην πύλην ὠχύρωσαν αὐ-

τὴν διὰ πετρῶν. Οἱ πασάδες περιέζωσαν πανταχόθεν καὶ τὴν πλατεῖαν καὶ τὸν στρατῶνα. Ὁ λοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ Ἰ-
 θραῖμ Ἀγάς, ὁ «καταχθόνιος» λεγόμενος, προσεκάλεσε παρὰ τῇ
 πύλῃ τοὺς ἀντάρτας νὰ παραδοθῶσιν· οἱ γενίτσαροι τὸν ἀπέπεμ-
 ψαν δι' εἰδούς κυνυλαγμοῦ. Μετὰ τοῦτο σφαῖρα πυροβόλου κα-
 τέβριψε τὴν μίαν τῶν πτερύγων τῆς πύλης, τὸ χαράκωμα ἠλώ-
 θη ὑπὸ τῶν πυροβολιστῶν, καὶ ἐτέρω πτέρυξ τῆς πύλης ἠνεόχθη·
 πλείονος δὲν ἦτο χρεία, ὅπως τὰ στίφη τῶν ἀνταρτῶν περιπέσω-
 σιν εἰς ἀπελπιστικὴν ἀποσύνθεσιν. «Οἱ τὸ ζωμάρυστρον τῆς ἐ-
 παναστάσεως κρατήσαντες, διηγεῖται Τοῦρκος αὐτόπτης (1) κα-
 τεκρημνίσθησαν εἰς βάραθρον φρίκης»· ἀνέτρεψαν τοὺς λέβη-
 τὰς τῶν καὶ «ἐξέπεμψαν κραυγὴν, ἣν ἠδύναντο ν' ἀκούσωσιν
 οἱ κάτοικοι τοῦ ἄλλου κόσμου.» Οἱ ἀντάρται κατέφυγον ἔντρο-
 μοι ἐντὸς τοῦ στρατῶνος· πυροβολιστῆς τις ἐπυρπόλησε τὰ περὶ
 αὐτὸν ξύλινα τοῦ κρεωπωλείου παραπετήγματα, καὶ δεκαπέντε πε-
 ρίπου ἐκπυρσοκροτήσεις πολυβόλων ἐγένοντο κατὰ τοῦ στρατῶ-
 νος, τὸ ὅποιον πανταχόθεν ἐνεπρήσθη. Οἱ πλείστοι τῶν ἐπανα-
 στᾶτῶν ἐκάησαν ἐλασινῶς μετὰ τοῦ ἀποτεφρωθέντος οἰκοδομή-
 ματος, οἱ δὲ ἐγκαίρως τὸν κίνδυνον τοῦτον διαφυγόντες ἀνεξή-
 κηθησαν καὶ συνελήφθησαν ἐν ταῖς ὁδοῖς τῆς ἐκτεταμένης πό-
 λεως, ἥς αἱ πύλαι κλεισθεῖσαι εἶχον καταληφθῆ ὑπὸ τῶν στρα-
 τιωτῶν τοῦ Σουλτάνου. Οἱ συλληφθέντες παρεπέμφθησαν τὴν
 ἐπιούσαν (5/17 Ἰουνίου) ἐνώπιον δύο στρατοδικαίων, καὶ κατα-
 δικασθέντες πάντες εἰς θάνατον ἀπεκεφαλίσθησαν. Καὶ ὁ μὲν
 μέγας βεζίρης ἐπροέδρευε τοῦ ἐνὸς στρατοδικείου ἐν τῇ μεγάλῃ
 αἰθούσῃ τῇ κατὰ τὴν ἀριστερὰν πτέρυγαν τοῦ τσακίρι τοῦ Ἀχ-
 μέτ, ὁ δὲ Ἀγᾶ-πασᾶς Χουσεῖν τοῦ ἐτέρου ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ γενι-
 τσάραγα. Ἐλεος δὲν εἶχον νὰ περιμένωσιν οἱ ἔνοχοι παρὰ τῶν
 φρικτῶν τούτων δικαστηρίων. Λέγεται, ὅτι ὁ Ἀγᾶ-πασᾶς προσε-
 κάλεσεν ἐνώπιον αὐτοῦ ἐνόχους κατὰ τινὰ μέλαιναν βίβλον, ἐν ᾗ

(1) Michand καὶ Poujoulat. Ἀνταπόκρισις ἐξ Ἀνατολῆς. Ἐν Βρυξέλλ-
 λας 1835. 2, 295.

τῶν σημειωμένων κακουργοὶ καὶ κακούργηματα ἡκόμη ἐκ τῶν
χρόνων τοῦ Σουλ-
τάνου ἀμέσως νὰ μεταβῇ ἀπὸ τῆς πρυγίας παρεκίνησε τὸν Σουλ-
τανοῦ μέρους τοῦ στρατοῦ εἰς τὸ ριζικὸν μέτρον τῆς κατάρ-
της τοῦ ὀτσακίου. Ἐν νυκτερινῷ συμβουλίῳ συνελήφθη ἡ
τολμηρὰ αὕτη ἀπόφασις, ἐν δὲ μεγάλη ἐν τῷ Σερατίῳ συναλεύσει
ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ μεγάλου βεζίρου ἐψηφίσθη αὕτη ὑπὸ
πλείστον προσκληθέντων ἐπὶ τούτῳ συμβούλων. Φιρμάνιον
(5/17 Ἰουνίου) ἐδικαιολόγει τὰς ἀποφασισθείσας μεταρρυθμίσεις
καὶ ἐξέθετε τὰ τῆς στάσεως, τὰς βαρβαρότητας αὐτῆς καὶ τὴν
δικαίαν αὐτῆς τιμωρίαν. Κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς θανατικῆς ποι-
νῆς, ἔλεγε τὸ ἑγγράφων τοῦτο, εὗρέθησαν μεταξύ τῶν στασια-
στῶν καὶ ἄπιστοι (δηλ. χριστιανοί) ἔχοντες ἐπὶ τοῦ βραχίονος
τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ἀπόδειξις τρανὴ, ὅτι ἐν μέσῳ τῶν ἀν-
ταρτῶν ὑπῆρχον ἀείποτε χριστιανὲς κατάσκοποι. Ἀφ' οὗ δὲ
τοσοῦτον καταφανές ἐγένετο τὸ ἀδύνατον τῆς διορθώσεώς των,
ἐτροποποιήθη ὁ κανονισμὸς τοῦ σώματος καὶ ἡ ὀνομασία τῶν
γενιτσάρων ἀντικατεστάθη διὰ τῆς « τοῦ νικηφόρου στρατοῦ τοῦ
Μωάμεθ ». Οὕτως ἀπὸ τοῦδε οἱ Ὀθωμανοὶ, μικροὶ τε καὶ μεγά-
λοι, θέλουσιν ἀποτελεῖ ἐν μόνον σῶμα, θεωροῦντες ἑαυτοὺς ἀ-
δελφοὺς τῆς αὐτῆς πίστεως, καὶ ὁ μὲν μέγας θέλει βλέπει πρὸς
τὸν μικρὸν μὲ βλέμμα συμπαθείας, ὁ δὲ μικρὸς θὰ σέβηται ἐν
ταπεινόφρονσίνῃ τὸν μέγαν, καὶ γενικῶς πάντες θέλουσιν εἶσθαι
σύμφωνοι νὰ διατηρήσωσι τὸ μέγα ἔργον τοῦ νέου συστήμα-
τος.— » Αἱ κατάρται τοῦ ἔθνους κατὰ τῶν ἐξολοθρευθέντων στι-
φῶν ἦσαν ἡ δικαιολόγησις τοῦ Σουλτάνου. Τὰ σκιαδία τῶν γε-
νιτσάρων, σημεῖα τῶν ὀρτάδων, οἱ λείβητες, πρὸ μικροῦ ἔτι
ἀντικείμενον σεβασμοῦ μὲν παρὰ τοῖς Τούρκοις, φόβου δὲ διὰ
τούς ῥαγιαδάς, καταπατηθέντες ἐσύροντο ἐν ταῖς ἀκερθασίαις
τῶν ὀδῶν. Οἱ φιλήσυχοι πολῖται ἀνέπνευσαν πάλιν. Οἱ οὐλεμά-
δες ἵσταντο ὥσεϊ στόλοι στερεοὶ παρὰ τῇ κυβερνήσει καὶ ἀπή-
τουν ριζικὴν μεταβολήν. Καὶ ὁ Σουλτάνος, ἀδυσώπητος δικαστής
καὶ φοικώδης ἐκδικητής, πᾶσαν δυνατὴν κατέβαλε προσπάθειαν,

ὥπως ἐκριζώσῃ τὸ κακόν. Τοῦλάχιστον εἰς 20 χιλιάδας ἡ-
 γίζεται ὁ ἀριθμὸς τῶν οἰκτινῶν ἀφ' οὗ ὁ θεμελιωτὴς αὐτῶν Χατζῆ
 Βεκτὰς (1361) κατέστη ὁ ἀνάδοχος καὶ ὁ πνευματικὸς ἀρχη-
 γός τῶν γενιτσάρων, διετήρουν στενωπάτας πρὸς τὸ σῶμα τοῦ-
 το σχέσεις, καὶ μετ' αὐτοῦ εἶχον ἐξαχρειωθῆ καὶ παραδοθῆ εἰς
 τὴν ἀκολασίαν, τὴν ὀκνηρίαν καὶ τὴν ἀπάθειαν, κατηργήθη διὰ
 παντός· καὶ ὅμως μέχρι τῆς σήμερον διατηρεῖται ἔρπουσα ἐν
 κρυπτῷ. Ἡ διάταξις αὕτη ἐθεωρήθη ὡς ἐν ἐκ τῶν μεγαλειτέρων
 εὐεργετημάτων τῆς κοινωνικῆς ταύτης μεταβολῆς. Ὑπὸ ἄλλας
 ἐπόψεις βαρεῖα ἐπεκάθητο ἐπὶ τοῦ λαοῦ ἡ αὐστηρότης τοῦ
 Σουλτάνου. Ἐνεκα τῶν πολλῶν ἐξορισμῶν καὶ νεοσυλλεξιῶν ἐνε-
 κρώθη ἡ βιομηχανία εἰς ὅλους τοὺς κλάδους· συντεχνίαι ὁλόκλη-
 ροί, ὡς ἡ τῶν ἀχθοφόρων καὶ τῶν πυροσβεστῶν, εἶχον ἐκβληθῆ
 ἐντελῶς· προσωρινὸν δὲ κλείσιμον τῶν καφενεῶν ἐστέρησε πολ-
 λούς ἀνθρώπους τοῦ καθημερινοῦ ἔργου. Οὐδαμῶς ἡγεμιστεῖτο
 ὁ ὄχλος εἰς τὴν νέαν ταύτην τῆς κυβερνήσεως ἐνίσχυσιν, καὶ ὁ
 παλαιὸς οὗτος τῆς ἀναρχίας φίλος συνῆψε νέας σχέσεις πρὸς τοὺς
 δραπετεύσαντας οὐστάδας καὶ πρὸς ἄλλους δυσηρεστημένους.
 Μετὰ τινὰς ἐβδομάδας (19/31 Αὐγούστου) τρομερὰ ἐξεβράγην
 πυρκαϊά, ἥτις ἀπετέφρωσε τὸ ὄγδοον τῆς πόλεως μέρος. Ἐκ τῶν
 συγχρόνως εἰς διάφορα μέρη ἀναδιδομένων φλογῶν ἐφάνη ὅτι ἡ
 πυρκαϊὰ δὲν ἦτο τυχαία. Νέα ἀπόπειρα ἐμπρησμοῦ (28/10 Ὀκ-
 τωβρίου) ἐματαιώθη διὰ ἐγκαίριων καταμηνύσεων, αἱ ἡ κυβέρνη-
 σις ἠδυνήθη νὰ μεταχειρισθῇ πρὸς μεγάλας ἀνακαλύψεις. Μετ'
 ἐλίγας ἡμέρας ἤρχισαν αἱ φυλακίσεις καὶ αἱ τιμωρίαι· ὑπὲρ τοὺς
 800 ἀπεκεφαλίσθησαν καὶ ὑπὲρ τοὺς 2000 ἐξωρίσθησαν. Παρὰ
 τῷ τουρκικῷ ἔθνει ἡ ὑπέρμετρος ἐπιείκεια θεωρεῖται ἐπικινδυ-
 νωτέρα τῆς ὑπερμέτρου αὐστηρότητος· ὁ Σουλτάνος ἠκολού-
 θει τὴν ἰδέαν ταύτην ὡς κανόνα. Κατὰ τὴν ἐξαιρετικὴν ταύτην
 περίπτωσιν ἡ αὐστηρότης ἦτο βεβαίως καταλληλοτέρα, καὶ μά-
 λιστα ἐπεβάλλετο, διότι ἐπρόκειτο νὰ ἐκφοβισθῶσιν αἱ ἐπαρ-
 χίαι, ἐνθα ἐλαχίστη ὑπῆρχεν ἡ προθυμία διὰ τὰ νέα μέτρα, τὰ

ὑποία τόσον ὀλίγον συνῆδον πρὸς τὴν ἀναρχικὴν τάσιν τοῦ λαοῦ. Ἐν τοσοῦτῳ καὶ ἐν ταῖς πλησιεστάταις τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐπαρχίαις καὶ ἐν Ῥούμελη καὶ Μακεδονίᾳ ἐξετελέσθη ἄνευ ἀντιστάσεως ἡ κατάργησις τῶν γενιτσάρων. Καὶ τὰ γιαμάκια, τῆς πίστεως τῶν ὁποίων (ὡς καὶ ὅλων τῶν λοιπῶν σωμάτων) δὲν ἐφείσθη ἡ μεταρρύθμισις, διελύθησαν ἄνευ τινὸς δυσκολίας ἐντὸς τῶν ὀχυρῶν αὐτῶν στρατώνων, ἐνθα ἐθεωροῦντο πρότερον ἀπρόσβλητα. Ἐπὶ τινα χρόνον ἔσπευσεν ἡ νεολαία νὰ καταταχθῇ εἰς τὸν νέον στρατὸν, τοῦ ὁποίου ἀρχηγὸς διορίσθη ὁ Ἀγᾶ-πασᾶ Χουσεῖν πρὸς ἀνταμοιβὴν τῶν μεγάλων αὐτοῦ κατὰ τὴν στάσιν ἐκδουλεύσεων. Ἐν τῷ διαστήματι ἐξ μηνῶν εὐρίσκοντο ὑπὸ τὰ ὄπλα τεσσαράκοντα χιλιάδες ἐθελοντῶν, ἐξ ὧν περὶ τὰ τέλη ἤδη τοῦ ἔτους ἀπεστάλησαν εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Πέσιτ πασᾶ τακτικοὶ στρατιῶται ἐν πλήρει στολῇ.

Ἡ γιγαντιαία ἐπιχειρήσις ἐξετελέσθη μετ' ἐπιτυχίας, ἥτις ἐφαί-<sup>Ο Σουλ-
τάνος Μα.
χμοῦτ καὶ
ἡ μεταβο-
λή.</sup>νετο σχεδὸν θαῦμα. Καὶ αὐτὰ τὰ δελτία τῆς κυβερνήσεως τὴν ἀπέδιδον εἰς ἰδιαίτεράν ἐνέργειαν τῆς Θεῆς Δυνάμεως. Ὑπερο-^{πτικῶς} ἠρώτησεν ὁ Χουσεῖν πασᾶς τὸν Γάλλον διερμηνέα Desgranges, πόσον χρόνον διήρκεσεν ἡ ἐπανάστασις ἐν Γαλλίᾳ, καὶ ἀποκριθέντος τοῦ Γάλλου, 25—30 ἔτη, προσέθηκε, «Καλῶς, γράψατε εἰς Παρισίους ὅτι ἡμεῖς ἐξετελέσαμεν ἐπανάστασιν ἐν διαστήματι 23 λεπτῶν τῆς ὥρας!» Ὁ Σουλτάνος Μαχμοῦτ εἶχεν ἤδη ἐκτελέσει ὅτι οὐδεὶς τῶν τροκατόχων τοῦ ἀπὸ τῶν χρόνων Μωάμεθ τοῦ Δ'. ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ, τὴν διάλυσιν δηλ. τῶν δερεβεϊδῶν καὶ τὴν καθυπόταξιν τῆς Ἀλβανίας. Νῦν δὲ προσέ-
θηκεν εἰς ταῦτα καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν γενιτσάρων, ἔργον, τὸ ὁποῖον αὐτὸς μόνος εἶχε σχεδιάσει. Τούτου ἕνεκα μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ ἠσθάνετο ἑαυτὸν ἀπῆλλαγμένον δεκαπενταετοῦς ζυγοῦ, κῦχαριστημένον καὶ πλήρη πεποιθήσεως. Τὸ μεγαλο-
πρεπὲς αὐτοῦ ἀνάστημα, τὸ εὐρὺ αὐτοῦ στῆθος, τὰ ὠραία αὐ-
τοῦ χαρakterιστικὰ ἐφαίνοντο νῦν ἔτι μεγαλοπρεπέστερα καὶ ὠραιότερα, καὶ τὸ ἥρεμον μελαγχολικὸν βλέμμα τῶν μελάνων αὐτοῦ ὀφθαλμῶν ἔτι ζωηρότερον ἢ πρότερον. Καὶ ἐν ᾧ μέχρι

τοῦδε οἱ ἀμέσως περικυκλοῦντες αὐτὸν τὸν ἐθαύμαζον, ἦτο τὴν ὥρᾳ
 ἐπὶ τινὰ χρόνον ὁ εὐλογημένος τοῦ λαοῦ. Τὸ μέλλον ὅλον τῆς
 χώρας του ἐξέθεσε διὰ αὐτῆς τῆς μιᾶς βολῆς· διότι αὕτη ἡδύ-
 νατο νὰ φέρῃ καὶ τὴν πτώσιν καὶ τὴν ζωοποίησιν, τὴν κατα-
 στροφὴν καὶ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ κράτους του. Ἦτο μὲν τουρκικὴ
 ὑπερβολή, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ ἱστοριογράφος του ἐξύμνει τὸν Σουλ-
 τάνον, ὅτι συνεκέντρου ἐν ἐκυτῷ καὶ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Ἀβου-
 θέκερ, καὶ τὴν ἰσχυρὰν θέλησιν τοῦ Ὁμαρ, καὶ τὴν μετριοφροσύ-
 νην τοῦ Ὁσμάν, καὶ τὴν τόλμην τοῦ Ἀλῆ, καὶ ὅτι διὰ τῶν ἔρ-
 γων του, διὰ τῶν λόγων του καὶ τῆς μεγαλοδωρίας του ἦτο ὁ
 θυμωσὶς τῶν εὐεργετῶν, τῶν σοφῶν καὶ τῶν πολεμιστῶν· ἀλλ'
 εἶχον βαθυτέραν ἔννοιαν οἱ λόγοι οὗτοι, ὅταν εὐρίσκατο ἐν αὐτοῖς
 ἐπικυρωμένος ὁ λόγος τοῦ Προφήτου, ὅτι ὁ Θεὸς πέμπει ἐν ἀρχῇ
 ἐκάστης ἐκατονταετηρίδος ἄνδρα εἰς τὸν κόσμον μὲ τὴν ἐντολὴν
 νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν πίστιν. Καὶ αὐτοὶ οἱ Εὐρωπαῖοι πολιτικοὶ
 ἦταν τῆς γνώμης, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἀπέδειξε δι' αὐτῆς τῆς πρά-
 ξεως ὅτι θέλει γίνεσθαι ὁ ἀναμορφωτὴς τοῦ τουρκικοῦ κράτους, περὶ
 τῆς καταρρέουσας τοῦ ὁποίου οὐδεὶς σχεδὸν ἐν τῇ Δύσει ἀμφέ-
 βηκε πρὸ 30 ἡδὴ ἐτῶν. Καὶ αὐτὸς ὁ Σουλτάνος ἐνόμιζε τὴν ὅλην
 σημασίαν τῆς πράξεώς του. Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς νίκης προσε-
 κάλεσε δις τὸν βεῆζ ἐφέντην, τὸν ἀγαθὸν Σαῖδᾶ, καὶ τῷ εἶπεν·
 ὅτι ἀπὸ τοῦδε νῦν ἄρχεται ἐποχὴ, καὶ εἰς τὸ μέλλον ὁ θρόνος δὲν
 πρέπει νὰ ῥῖναι πλέον τὸ φρόνητρον τοῦ λαοῦ ἀλλὰ τὸ ἔρεισμα του.
 Τὴν ἐπιούσαν δὲ ἐκήρυξεν ἐν τῇ ἐν τῷ σεραῦ αἰθούσῃ τοῦ διδασ-
 κίου, «ὅτι ἀπὸ τοῦδε σκοπὸν ἔχει νὰ μὴ ἐνασχολῇται εἰμὴ ὑπὲρ
 τῆς εὐημερίας τοῦ λαοῦ του, καὶ νὰ κοσμήσῃ τὴν διοίκησιν τοῦ
 κράτους του διὰ τῶν κοσμημάτων τῆς σοφίας καὶ τῆς δικαιοσύνης,
 καθὼς κοσμεῖται τὸ μέτωπον νέας νύμφης.» Συγχρόνως ἐξέ-
 φρασε τὴν πρόθεσιν νὰ κατηργήσῃ τὴν δήμευσιν τῶν κτημά-
 των, καὶ ὑπεῖχθη ν' ἀποδώσῃ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ τέκνα τῶν
 ἀνταρτῶν τὴν λείαν τῶν πτερόων των· καὶ πραγματικῶς ἐξεδόθη
 μετ' οὐ πολὺ ὁ σχετικὸς νόμος, ὅστις ἔμελλε νὰ καθάρισεν τὴν
 κυβέρνησιν ἀπὸ τῆς κηλίδος ταύτης. Πρὸς δὲ τούτοις συνετάχθη

σαν ἐν ἀρχῇ καὶ ἄλλαι μεγάλαι οἰκονομικαὶ μεταρρυθμίσεις, ἡ βελτιώσεις τοῦ νομίσματος, ἡ εἰσαγωγή τοῦ κτηματικοῦ φόρου ὡς βάσις πάντων τῶν στερεῶν τοῦ κράτους ἐσόδων, καὶ, καθὼς κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Σελίμ, ἔμελλον αἱ στρατιωτικαὶ μεταρρυθμίσεις νὰ ᾔναι τὸ προοίμιον τῆς βελτιώσεως ὅλων τῶν διοικητικῶν κλάδων. Ἄλλ' οὔτε ὁ βεῆζ· ἐφέντης ἐφαίνετο ὅτι εἶχε τὴν ἀπαιτουμένην πρὸς τὸ μέγα τοῦτο ἔργον ὑπομονήν, οὔτε ὁ Σουλτάνος τὴν ἀκλόνητον θέλησιν, τὴν εὐτολμίαν καὶ τὴν πρὸς νεωτερισμοὺς ἐπίμονον μανίαν. Ἐξακολουθήσας τὸ ἔργον τοῦ Σελίμ, ἦτο ὁ Μαχμουτ ὁ τελευταῖος τῶν πολλῶν ἀναμορφωτῶν ἡγεμόνων τοῦ 19. αἰῶνος. Καίτοι Τοῦρκος ἦτο πεπαιδευμένος καὶ ἐλευθερος προλήψεων. Πολλάκις καὶ ἀσμένως παρέπεμψε τοὺς Τούρκους τοῦ εἰς τοὺς Φράγκους, ὅπως μάθωσι καὶ «γείνωσιν ἄνθρωποι»· διὰ τοῦ παρδείγματός του μάλιστα ἤνοιξεν εἰς τὴν ἐπιπόλαιον φραγκικὴν ἐλευθερίαν τὴν πρὸς τὴν πρωτεύουσάν του θύραν. Μὲ τὴν φύσιν του, σοβαρὰν ὡς ἐφαίνετο καὶ ὠμὴν ὡς ἠδύνατο νὰ γείνη, δὲν συνεβίβάζετο τὸ σκυθρωπὸν τοῦ ὀθωμανικοῦ χαρακτῆρος. Ἐν ἐπιστήμοις πολλάκις ἀκροάσει βλέπων τὸν διερχομηνέα τοῦ ἀμνηχανοῦντα ἐκάγχαζε πλήρης εὐθυμίας. Ἐκδοτος ἦτο ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὰ πνευματώδη τῶν Εὐρωπαίων ποτά, καὶ ἡνύσει τοὺς ὀθωμανοὺς, οἵτινες δὲν ἠσχύοντο νὰ πῶσιν οἶνον δημοσίῃ. Ὀλίγα ἔτη μετὰ ταῦτα ἐτόλμησε νὰ ἐπισκεφθῇ χριστιανικὰς κυρίας, νὰ ᾔναι θεατὴς ἐπὶ τῆς νήσου τοῦ Πρίγκηπος τῶν χορῶν Ἑλληνίδων νεανίδων, καὶ ἐναντίον πάσης ἐθιμοταξίας παρευρίσκειτο εἰς διπλωματικὰ συμπόσια, ὅπου διεσκέδαζε μετὰ τῶν συνδαιτυμόνων· κατὰ τινα ἑορτὴν εἰσῆλθε μάλιστα καὶ ἐντὺς χριστιανικοῦ ναοῦ, ὅστις ἦτο τότε κεκλεισμένος. Ὁ Σελίμ οὔτε κἂν ἤθελέ ποτε πλησιάσει εἰς χριστιανικὸν ναόν. Μετὰ φανερᾶς πεισμονῆς προσέβαλε τὰς τουρκικὰς προλήψεις καὶ τὴν εἰς τὸ πεπρωμένον πεποίθησιν, διατάττων νὰ ἀνατραπῶσιν ἐν τοῖς νεκροταφείοις οἱ συνήθεις ἐπιτύμβιοι λίθοι μετὰ τοῦ σαρκίου τῶν γενιτσάρων, ἐμβολιάζων τὰ τέκνα του, καὶ συστήσας ἰατρικὴν σχολὴν, εἰς ἣν ἔδωκε τὸ δικαίωμα νὰ ἐνεργῇ νεκροψία. Διὰ τοῦ

τρόπου τούτου προσέκρουσεν εἰς τὸν λαόν του, καὶ διὰ τῆς ἀπερισκέπτου αὐτοῦ διαγωγῆς διήγειρε παρὰ τοῖς ξένοις παρατηρηταῖς τὴν ἀμφιβολίαν, μήπως διὰ τὸ μέγα ἔργον, τὸ ὁποῖον ἤρχισε, δὲν ἔχη τὴν σοβαρότητα τῆς ἑξέως καὶ τῆς περισκέψεως, καὶ τὴν ἰσχυρὰν δύναμιν τοῦ νὰ ᾔναι συνεπής. Τουρκικὴν ἀνατροπὴν λαβὼν ἐν τῷ ἀποκλεισμῷ καὶ τῇ ἐκθηλύνσει τοῦ σεραΐου, περικυκλωμένος ὑπὸ εἰνουμένων καὶ κολάκων, διῆγε τὰς ἡμέρας του ἐν ἀλλάξ εἰς μελέτας, εἰς γυμναῖκας, εἰς τὴν σκοποστοιχίαν καὶ εἰς στρατιωτικὰ γυμνάσια, καθὼς μετὰ ταῦτα εἰς τὰς μεγάλας του μεταβρῦθμίσεις, καὶ φανερόν ἦτο ὅτι δὲν εἶχε τὴν ἀπαιτούμενὴν δύναμιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοῇ τὸν πολιτισμὸν εἰμὴ μακρόθεν μόνον καὶ νὰ κρίνῃ περὶ αὐτοῦ μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον. Ὅθεν αἱ μεταβρῦθμίσεις του, καίτοι κατ' οὐσίαν ἀρχόμεναι κατέληγον συνήθως εἰς νέας παιδικὰς ἢ εἰς παλαιὰς καταχρήσεις. Κατήργησε μὲν διὰ νόμου τὴν δήμευσιν, ἀλλ' ἐν τούτοις καὶ ἦν σχεδὸν στιγμὴν ἐξεδίδετο ὁ νόμος ἡ περιουσία πλουσίου Ἰουδαίου ἐθεωρήθη ὡς ἐγκλημα καὶ τῷ ὑπῆρξεν αἰτία ὀλέθρου. ἠθέλησε ν' ἀναπτύξῃ τὴν γεωργίαν καὶ ἔφερεν ἐξ Ἀγγλίας ἐργαλεῖα πρὸς τοῦτο, ἀλλ' ἐν τούτοις οὐδεμίαν φροντίδα ἐλαμβάνετο νὰ καταργηθῇ ἡ ἀβεβαιότης τῆς περιουσίας καὶ τῶν φόρων ἡ δυσβάστακτος πίεσις. Οὕτω καὶ ἡ στρατιωτικὴ ἀναδιοργάνωσις κατέπιπτε συγχρᾶ ἀπὸ τῆς μεγάλης τῆς σπουδαιότητος εἰς παιδαριώδη παίγνια. Ἐν ἀρχῇ ὑπῆρχεν ἐκτετακμένον, καὶ εἰς ὀλίγους μόνον τῶν ξένων γνωστὸν σχέδιον (1), κατὰ τὸ ὁποῖον δέκκα προσδιωρίζοντο ἔτη πρὸς ἐντελὴ τοῦ στρατοῦ διοργάνωσιν, πρὸς ἀνέγερσιν στρατώνων, σύστασιν ὀπλοποιείου καὶ ναυτικῆς σχολῆς, καὶ πρὸς θεμελίωσιν νέου στρατιωτικοῦ κανονισμοῦ καὶ νέων ὑγειονομικῶν διατάξεων. Κατ' ἑτος ἔπρεπε νὰ κατασκευάζηται ἐν δίκροτον καὶ ἀνάλογος ἀριθμὸς φρεγατῶν καὶ μικροτέρων πλοίων. Τὸ

(1) Αἱ ἐπόμεναι πληροφορίες ἐλήφθησαν ἐκ τῶν σημειώσεων ἑνὸς τῶν ὀλίγων εἰνουμένων ἀξιολύτων πρεσβείας.

κέντρον τῆς ἀμύνης τῆς χώρας, τὸ ὁποῖον ἡ φύσις ἔθεσε πρὸς βορρᾶν, ἔμελλε νὰ ἐνισχυθῇ διὰ τῆς τέχνης, καὶ τὸ μὲν φρούριον τῆς Σιύμλας νὰ ἐπεκταθῇ, τὸ δὲ τῆς Ἰθραίλας νὰ μεταβληθῇ εἰς φρούριον πρώτης τάξεως. Καὶ μέρος μὲν τοῦ στρατοῦ ἦτο προσδιωρισμένον διὰ τὴν φρουρήσιν τῶν ῥηθέντων φρουρίων, 40 δὲ χιλιάδες ἀνδρῶν εἶχον νὰ τοποθετηθῶσιν εἰς Ἐρζερούμ. πρὸς φρουρήσιν τῶν ἀσιατικῶν μεθουρίων, καὶ 50 χιλιάδες νὰ μείνωσι διὰ τὴν φύλαξιν τῆς πρωτευούσης, τοῦ κέντρου τούτου τῆς ὅλης χώρας, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ καταστῇ διὰ ξηρᾶς ὁλως ἀπρόσιτον καὶ γιγαντιαῖον πρότυπον πάντων τῶν ὀχυρῶν θαλασσίων φρουρίων τῆς χώρας ταύτης, τῆς ὁποίας μόνον ἡ θέσις διέσωσεν εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος τῆς ὑπαρξίν ἐπὶ τοσαύτας ἑκατονταετηρίδας περισσότερον τῆς Ρώμης. Πάντα ὅμως τὰ μέγιστα ταῦτα ἔργα ἐματίζωσεν ἡ μικρότης τῶν μέσων ἢ ἡ μικροπρέπεια τῶν δευτερευόντων σκοπῶν. Ἡ κυβέρνησις ὑπεχρεοῦτο νὰ δίδῃ τοῦ λοιποῦ εἰς τὸν τακτικὸν στρατὸν τὸν ἱματισμὸν καὶ τὰ ὀπλα· ὅθεν ἐστερήθησαν οἱ Ὀθωμανοὶ στρατιῶται τῆς ἀρεστοτάτης αὐτῶν κτήσεως καὶ οἱ οἰκοθεν ἤδη δυσηρεστημένοι κατέστησαν ἀδιάφοροι ὡς πρὸς τὴν πρᾶξιν καὶ τὴν κατάρθεσιν τῶν ὀπλων· οὕτω τοῦλάχιστον εἰσῆγετο καὶ ἐν Τουρκίᾳ τὸ παιδαριώδες τῶν εὐρωπαϊκῶν στολῶν, καὶ μάλιστα ἐγένετο καὶ ἀπόπειρα συστάσεως ἴλης ἱππέων θωρακοφόρων, συστάσεως ἀντιβασινοῦσης καὶ εἰς τὸ κλίμα καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ τόπου. Βλέπουσα τὴν ἄσκοπον ταύτην σπατάλην ἤρχισε μετ' οὐ πολὺ ἡ κυβέρνησις νὰ σκέπτηται περὶ τοῦ πολυδαπάνου τῶν νέων, διατάξεων, καὶ ἐζήτησεν ἐν Βερολίνῳ πληροφορίαι περὶ τοῦ συστήματος τῆς πρωσσικῆς ἐθνοφυλακῆς, συγχρόνως ὅμως καὶ περὶ νέου παιδαριώδους στρατιωτικοῦ κανονισμοῦ, ἐν Πρωσσίᾳ ἐφευρεθέντος, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ βασιλεὺς προθύμως διέταξε νὰ δοθῶσι πληροφορίαι εἰς τὴν Πύλην. Οὕτως ἀνεστάλη ἡ βελτίωσις τῶν στρατιωτικῶν ἐν τῷ πρώτῳ αὐτῶν σταδίῳ ἐν τούτοις εἰς τὸν ἕξω κόσμον ἐπροξένησε τὸ συμβᾶν τοῦτο μεγίστην ἐντύπωσιν καὶ διήγειρε τῇδε κινήσεις τὰς ζωηροτάτας ἐλπίδας καὶ τὰς βαθυτάτας ὑπονοίας. Ἀνὴρ, ὡς ὁ Στράγκφορντ, ἐνισχύ-

θη διὰ τῆς μεταβολῆς ταύτης εἰς τὴν μεγάλην του περὶ τῆς ἱκανότητος τῶν Τούρκων ἰδέαν, ἣν μετέδωκεν εἰς τινὰς τῶν συμπολιτῶν του. Πρῶσός τις παρατηρητῆς, ὁ Κάνιτς, ἐξεφράσθη, ὅτι ἡ ἀνάπλαισις τοῦ στρατοῦ ἡδύνατο νὰ βάλῃ τὸν Σουλτάνον εἰς θέσιν, νὰ συγκεντρώσῃ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τὰς δυνάμεις τοῦ κράτους, νὰ καταστήσῃ τοὺς πασάδας ὑποταγεῖς δούλους καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου ν' αὐξήσῃ τὴν ἀμυντικὴν τῆς χώρας δύναμιν. Ἰσχυρῶς ἐβόλεπε καὶ ὁ Μεττερνίχος, ὅτι διὰ τῆς μεταβολῆς ταύτης ἐγίνετο ἡ μετάρθρωσις εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς μοναρχικῆς ἐξουσίας, καὶ εἰς τὴν θεμελίωσιν τακτικοῦ φορολογικοῦ συστήματος, καὶ ὅτι τοῦτο ἐνέφαιεν ὥθῃσιν πρὸς ἐσωτερικὴν ἀναμόρφωσιν, ἥτις ἤθελεν ἐξασφαλίσαι τὴν τύχην τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

Ἄλλ' αἰφνιδίως κατελήφθη ὁ Μεττερνίχος ὑπὸ τοῦ φόβου, μὴ ἡ Ῥωσσία εὕρῃ ἐν τοῖς νεωτερισμοῖς τούτοις τοσοῦτον ἰσχυρὰν ἀφορμὴν ὑποψίας καὶ δυσπιστίας, ὅσῃν ἡ Αὐστρία εὕρισκεν ἀφορμὴν εὐχαριστήσεως καὶ ἀνακουφίσεως, εἶδεν ἀναφυσομένην ὅλως νέαν ἀφορμὴν πολέμου πρὸς ἔγκαιρον περιστολὴν τῶν ἐνεργειῶν τῆς μεταβολῆς ταύτης, ἀφορμὴν, ἣν οὐδέποτε ἤθελέ τις ὁμολογήσει, ἥτις ὅμως ἰσχυρότερον πάσης ἄλλης ἡδύνατο νὰ ἐπενεργήσῃ. Καὶ ἡ ὑποψία δὲν ἦτο ἐσφαλμένη. Ὁ Τσάρος ἔπρεπε βεβαίως νὰ ἀγκινακτῇ ἥδη, ὅτι ἐν τῷ περιπεφρονημένῳ τούτῳ γειτονικῷ κράτει παρίστατο ἡ γελοιογραφία αὕτη τοῦ ἐν Πετροπόλει κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως θριάμβου του, καὶ μάλιστα εἰς βαθμὸν τόσον μεγαλειότερον! Συνεκρίνετο δὲ ἐπὶ στιγμὰς ὁ «νικητῆς» Μαχμούτ πρὸς τὸν Πέτρον τὸν Α., τὸν νικήσαντα τοὺς Στρελίτσους! Καὶ ὄντως, καὶ ὅσον συγκρίνων τίς ἄτομον πρὸς ἄτομον, ἤθελε θέσει τὸν Σουλτάνον ὑπὸ τὸν Τσάρον, κατὰ τοσοῦτον ὅσω μάλιστα ἀναλογίζηται τις τὰ αἴτια τῆς ὑποβιβάσεως τῆς ὀθωμανικῆς πνευματικῆς καὶ ὕλικῆς ἀναπτύξεως, αὐξάνει ἡ ἀξία καὶ ἡ σημασία τῆς δεινῆς ταύτης πληγῆς κατὰ Δυναμειῶς πίντε ὅλων ἐκαστονταετηρίδων, κατὰ τῆς ὁποίας οἱ ἰσχυρότατοι Σουλτάνοι ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους δὲν ἡδύναντο νὰ παλίσωσιν, αὐξάνει ἡ ἀξία τῆς μεταβολῆς ταύτης,

ἥτις ἐφαίνετο ὅτι μέλλει ν' ἀναζωογονήσῃ κράτος σεσαθρωμέ-
νον καὶ καταρρέον. Τοῦτο διήγειρε καὶ ἐν Πετροπόλει σοβαρω-
τάτας σκέψεις. Ἀποτυγχάνουσα ἡ ἐπιχείρησις τοῦ Σουλτάνου ἡ-
δύνατο νὰ ἐπιφέρῃ φρικώδη ἀναρχίαν, τὴν κατὰπτωσιν τῆς ду-
ναστείας, τὴν καταστροφὴν τοῦ κράτους, καὶ τούτου γενομένου
πρώτη ἡ Ῥωσσία ἔπρεπε νὰ σκεφθῇ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀντι-
καταστάσεως αὐτοῦ· ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐφκίνητο ἐπερχομένη ἡ
τροπὴ αὕτη, ἔπρεπε νὰ γείνῃ σκέψις περὶ τοῦ τί μέλλει γενέ-
σθαι ἀπέναντι τοῦ αἰσίου ἀποτελέσματος, τὸ ὁποῖον «ἡδύνατο
πάλιν νὰ καταστήσῃ ἰσχυρὰν τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν καὶ νὰ τῇ
δώσῃ συναισθησιν τῆς ἰσχύος τῆς, τῆς ὁποίας τὰς συνεπείας ἡ
Ῥωσσία ἤθελεν ἀμέσως αἰσθανθῇ.» (1) Κατωτέρω θέλομεν ἰδεῖν,
τίνι τρόπῳ ἐπροσπάθησεν ἡ Ῥωσσία νὰ ματαιώσῃ τὴν τοιαύτην
ἐνέργειαν τῶν τουρκικῶν μεταρρυθμίσεων.

Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Σουλτάνου ἔφερε μετὰ ταῦτα, ἀπὸ τῆς
στιγμῆς τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἑλλήνων, βαθμυδὸν εἰς τὴν
ἐνώπιον τοῦ νόμου ἰσότητά τῶν χριστιανῶν, καὶ εἰς τὴν χειρα-
φέτησιν τῶν ξαγιάδων ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει. Ἀλλὰ κατὰ τὸ
πρῶτον ἐκείνο βῆμα οὐ μόνον δὲν ἐπρόκειτο περὶ τῆς ἀρχῆς
ταύτης τῆς ἀνεξίθρησκείας καὶ τῆς συνδιαλλαγῆς, ἀλλ' ἡ τα-
χεῖα καθυπόταξις τῶν Ἑλλήνων ξαγιάδων διὰ παντὸς μέσου καὶ
ἀντὶ πάσης θυσίας ἐφαίνετο τότε τῷ Σουλτάνῳ ὡς οἴκοθεν ἐν-
νοουμένη συμπλήρωσις τῆς κατὰ τῶν γενιτσάρων δίκης του.

Εἰς τοὺς ἐκουσίως ὑποτασσομένους Ἕλληνας, ἤθελεν ἴσως ὁ
Σουλτάνος, ἐὰν τὸ ἐπέτρεπον οἱ ὑπ' αὐτὸν, κάμει πολλὰς παρα-
χωρήσεις, κατὰ τῶν ἀνταρτῶν ὅμως ὕλην ἠσθάνετο τὴν ἡγμο-
νικὴν αὐτοῦ πεισματόν. Ὅσα ἰσχυρότερον εἶχεν ἐξαφανίσει τὴν
πηγὴν τῆς τουρκικῆς ἐπαναστάσεως, τοσούτω περισσότερον τὸν
διηρέθιζεν ἡ ἐπαναστάσις τῶν ξαγιάδων, ἐφ' ὅσον διατηρεῖτο. Τὰς
πρὸς τοὺς Σέρβους ἀπονεμηθείσας χάριτας ἐθεώρησεν ὁ Σουλτάν

(1) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν κύριον Ἰβωπιέρην, ἀπὸ 11/23 Ἰανουαρίου 1827, Portfolio 3.

νος ὡς πρώτην διάρρηξιν τῶν φραγμῶν, οἵτινες ἐνίσχυσον τὴν τῶν Ὀθωμανῶν ἐξουσίαν, καὶ πᾶσαν νέαν εἰς τοὺς βραγιάδας παρὰ χωρήσιν ἤθελε θεωρήσει ὡς νέαν τοιούτων φραγμῶν διάρρηξιν. Τοῦτο ἐξηγεῖ τὴν ἀκατάβλητον ἰσχυρογνωμοσύνην, μεθ' ἧς ἐπροσπάθει νὰ καταπνίξῃ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπαναστάσιν, καὶ ἀνθίστατο κατὰ πάσης ἀποπειράς ἐπεμβάσεως, ὕπερ πρὸ πολλοῦ ἤδη εἶχε διεγείρει κατ' αὐτοῦ τὸ μῖσος τοῦ κόσμου καὶ τέλος καὶ τὴν ἔχθραν τῶν Δυνάμεων. Εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ τολμηροῦ κατὰ τῶν γενιτσάρων κινήματος ἐνεθαῤῥύνηθη ὁ Σουλτάνος οὐκ ὀλίγον ὑπότινος γεγονότος ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἐπαναστάσει, τὸ ὁποῖον τῷ ἐφάνη τότε ὄντως θανατικὴ κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν βραγιάδων πληγὴ. Ὅθεν ἀνάγκη νὰ ἐπαναφέρωμεν τὰ βλέμματα ἡμῶν πρὸ πάντων ἐπὶ τῆς πορείας τοῦ πολέμου.

Α. ΤΑ ΕΤΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ 1826 ΚΑΙ 1827.

Σχέδια
χειμερι-
νης ἐκ-
στρατεί-
ας τοῦ
Ἰβραήμ-
πασᾶ.

Καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα τοῦ 1825 πρὸς τὸ 1826 δὲν ἔπαυσαν, καθὼς καὶ κατὰ τὸν προλαβόντα χειμῶνα, αἱ πολεμικαὶ τοῦ Ἰβραήμ. πασᾶ προπαρασκευαί. Κατὰ τὸ φθινόπωρον ἤδη (5/17 — 7/19 Ὀκτωβρίου) αἰγυπτιακο-τουρκικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Καπουτάν πασᾶν ἀνεχώρησε μετὰ 10,000 στρατιωτῶν τῆς ξηρᾶς, τὸ πλεῖστον τακτικῶν, ἐξ Ἀλεξάνδρειας καὶ κατέπλευσεν ἀκωλύτως εἰς τὸν λιμένα τοῦ Νεοκάστρου (24/5 Νοεμβρίου). Ὁ Αἰγύπτιος πασᾶς συνέλαβε νῦν τὴν φιλόδοξον ἀπόφασιν νὰ ἐκτελέσῃ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χειμῶνος, ὅτι ὁ Πῆσιτ πασᾶς κατὰ τὸ θέρος δὲν ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ, δηλ. νὰ κυριεύσῃ τὸ Μεσολόγγιον. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀπέστειλε διὰ θαλάσσης τὸ πυροβολικόν του καὶ μέρος τοῦ στρατοῦ εἰς Πάτρας, ὧν ὁ πολυχρόνιος ὑπερασπιστὴς Ἰουσούφ, μεταταθεὶς εἰς Μαγνησίαν, ἠναγκάσθη νὰ τῷ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν· αὐτὸς δὲ ἐπῆλθε διὰ ξη-

ρᾶς πρὸς τὴν πόλιν τούτην μετὰ τοῦ ἱππικοῦ καὶ τοῦ ἐπιλοίοπου πεζικοῦ. Ὁ στόλος ἐλθὼν (6/18 Νοεμ.) παρὰ τὰ μικρὰ Δαρδανέλλια, ἀπέσπασε πλοῖά τινα πρὸς πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου. Ὁ στρατὸς τῆς ξηρᾶς ἔφθασε χωρὶς ν' ἀπαντήσῃ ἐχθρὸν εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀλφειοῦ (8/20 Νοεμ.). Ὁ Κολοκοτρώνης διίσχυρίζεται, ὅτι ἄμα μαθὼν τὰ σχέδια τοῦ Ἰβραήμ. πασᾶ ἐπρότεινε εἰς τὴν κυβέρνησιν νὰ μεταβῇ εἰς Γαστούννην, νὰ παραλάβῃ ἐκεῖθεν πάντα τὰ τρόφιμα καὶ πολεμεφύδια καὶ νὰ τὰ μετακομίσῃ εἰς Μεσολόγγιον, δι' ὃ εἶχον οἱ Ἕλληνες εἰκοσιν ὅλας ἡμέρας καὶρόν. Ἐὰν τοῦτο ἦναι ἀληθές, τότε ἀσύγνωστος εἶναι τῆς κυβερνήσεως ἡ ἀμέλεια νὰ μὴ λάβῃ τὸ σωτήριον τοῦτο μέτρον. Οὐδὲν ἔπραξεν ἡ κυβέρνησις ὅπως ἐκφοβίσῃ τὸν πασᾶν οὔτε διὰ τὴν κακῶς ὑπερασπιζομένην Τρίπολιν, οὔτε διὰ τὰ κακῶς ὠχυρωμένα φρούρια τῆς Μεθώνης καὶ τοῦ Νεοκάστρου, οὐδὲν, ὅπως τῷ ἀποκλείσῃ τὴν διὰ τῶν στενῶν τοῦ Κλειδίου ὁδόν· οὐδὲν ἐγείνεν ἐκ μέρους τῶν Ἡλείων ὅπως τῷ ἐμποδίσωσι τὴν διὰ τοῦ Ρούφιᾶ μετάβασιν. Ἐκείντο οἱ Ἡλείοι διεσπαρμένοι κατὰ τὴν χώραν τῶν, οὐδὲν κοινὸν ἐπιχειροῦντες· καὶ μόνον εἰς τινα μέρη, ἔνθα ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ ἀπελπισία προσεκάλουν εἰς πόλεμον, ἀπεδεικνύετο, ὅτι δὲν εἶχεν ἐντελῶς ἐκλείψει ἡ τόλμη τῶν Πελοποννησίων. Οὕτως ἔφθασεν ὁ Ἰβραήμ. πασᾶς χωρὶς ν' ἀπαντήσῃ σπουδαῖον πρόσκομμα εἰς τὸν κορινθιακὸν κόλπον, ἔνθα ὁ διὰ θιλάσσης ἐλθὼν στρατὸς τοῦ ἔστησε στρατόπεδον παρὰ τὸ Ρίον. Ὁ πασᾶς μετέβη εἰς Ναύπακτον ὅπως παρατηρήσῃ τὴν θέσιν τοῦ Μεσολογγίου· εἶτα δ' ἐκαθάρισε τὸν κόλπον μέχρι Γαλαξειδίου ἀπὸ τῶν μικρῶν πλοίων τῶν Ἑλλήνων, ἐν ᾧ ὁ Χουτεῖν βέης ἠνάγκασε τοὺς Ἡλείους ἐν μέρει μὲν διὰ τῆς βίας ἐν μέρει δὲ διὰ προτροπῶν νὰ προσκυνήσωσιν. Ἐπανελθὼν (27/9 Δεκ.) εἰς Ρίον μετεβίβασεν ὁ Ἰβραήμ. τὸν ἐκ δώδεκα μέχρι δεκατριῶν χιλιάδων ἀνδρῶν συγκείμενον στρατόν του, ἀφίνων τὸ ἱππικόν, εἰς τὴν Στερεάν, ἔνθα κατ' ἀρχὰς μὲν (12/24 Δεκ.) ἔστησε τὸ ἀρχηγεῖόν του παρὰ τὸ Κρυονέρι, εἶτα δὲ ἐσύστησε (26/7 Ἰανουαρ. 1826) στρατόπεδον πρὸ τοῦ Μεσολογγίου πλη-

σίον τοῦ Ῥεσίτ πασᾶ, ὅστις πολὺ ὠργίσθη διὰ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Αἰγυπτίου εἰς τὴν δικαιοδοσίαν του καὶ διὰ τὴν βλάβην, ἣτις διὰ τοῦτο προσεγίνετο εἰς τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ φήμην. Διὰ τῆς ὑπεροψίας τοῦ Ἰβραῒμ ἐκορυφώθη ἡ διανοή αὐτῆς τῶν δύο πασάδων μέχρι ῥήξεως. Κατὰ τὴν πρώτην συνέντευξιν ἠρώτησεν ὁ Ἰβραῒμ πασᾶ τὸν ἀρχιστράτηγον, πῶς γίνεται νὰ μὴ δυνηθῇ εἰς διάστημα ὀκτὼ ὁλων μηνῶν νὰ κυριεύσῃ «τὸν φράκτην τοῦτον», ἐνῷ αὐτὸς ἐκυρίευσεν ἐντὸς ὀλίγων μόνων ἡμερῶν τὸ Νεόκαστρον; Μετὰ ζήτησιν λογομαχίαν ἄφησεν ὁ Ἰβραῒμ τῷ Ῥεσίτ πασᾶ τὴν ἐκλογὴν ἢ ν' ἀναλάβῃ μόνος καὶ ἐφ' ἑαυτοῦ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ἐντὸς μηνός, ἢ νὰ τῷ ἀφήσῃ τὴν ἐπιχείρησιν, ἣν ὑπόσχεται νὰ διεξαγάγῃ ἐντὸς δύο ἐβδομάδων. Ὁ Ῥεσίτ πασᾶ συνεκάλεσεν εἰς συμβούλιον τοὺς στρατηγούς του. Ὁ Ταχίρ Ἀμπᾶς εἶπεν· ὁ Αἰγύπιος νομίζει, ὅτι ἔχει ἐνταῦθα ἐνώπιόν του Πελοποννησίους· ἡμεῖς ἐδοκιμάσαμεν τοὺς ἐν Μεσσηνίᾳ Ἕλληνας καὶ τὴν ἀνδρίαν των· ἐὰν ἡ Αὐτοῦ ἱψηλότης ἔχει διαθέσιν ἃς δοκιμάσῃ τώρα καὶ αὐτός. Οὕτως ὁ ἀρχιστράτηγος παρεχώρησεν εἰς τὸν Αἰγύπτιον τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς δόξης, καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὰ ἐξωτερικὰ προχώματα, ζητήσας παρὰ τοῦ Ἰβραῒμ πασᾶ νὰ τὸν ἀπαλλάξῃ παρὰ τῷ Σουλτάνῳ πάσης εὐθύνης. Μετὰ τοῦτο κατέλαβον οἱ Αἰγύπτιοι ἅπαντα τὰ τηλεβοληστέα καὶ ὅποια ἐκράτουν μέχρι τοῦδε οἱ Τουρκαλβανοί.

Ὁ ἑλλη-
νικός στό-
λος.

Οἱ Ἰδραῖτοι, μολύντες τὸν ἐξοπλισμὸν τοῦ τελευταίου ἐξ Ἀλεξανδρείας ἀποπλεύσαντος στόλου, περιέμενον ἔφοδον κατὰ τῶν νήσων των, δι' ὃ καὶ ἐρύλαττον τὰ ὕδατα αὐτῶν. Ἄμα δ' ἔμαθεν ὁ Μισούλης τὴν ἀληθῆ τοῦ στόλου διεύθυνσιν, ἀπέπλευσε διευθυνόμενος εἰς Νεόκαστρον (Νοέμβρ. 1826). Ἀλλὰ καὶ τώρα περιπέτειαι, ἀδράνεια καὶ διχόνοια ἐματαίωσαν καὶ τὴν ἐλαχίστην ἐπιτυχίαν. Ὁ ναύαρχος εἶχε κατὰ νοῦν νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τοῦ ἐν τῷ λιμένι τοῦ Νεοκαστροῦ ἐχθρικοῦ στόλου, ἀλλὰ τὰ πυρπολικά ἠρνοῦντο νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἔφοδον, ἐὰν δὲν συνωδεύοντο ὑφ' ὅλου τοῦ στόλου. Καθ' ἣν ἡμέραν (3/15 Νοεμβρ.)

τουρκικά τινα πλοῖα ἀπέπλεον ἐκ τοῦ λιμένος εἰς Πάτρας, ἡνάγκασεν ὁ ἐναντίας ἄνεμος καὶ τρικυμία τοὺς Ἕλληνας νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Βάτικα, ἔνθα οἱ Σπετσιῶται καὶ οἱ Ψαριανοὶ ἐγκατέλιπον τὸν Μιαοῦλιν. Ἄμα δὲ ὁ καιρὸς διωρθώθη ἀπέπλευσεν ὁ ναύαρχος μετὰ τῶν Ὑδραίων του εἰς τὸν κορινθιακὸν τὸ κόλπον, καὶ συνεκρότησε παρὰ τὸ ἀκρωτήριο τοῦ Πάπα (13/25 Νοεμ.) ἀσημάντους μάχας κατὰ τοῦ στόλου τοῦ Καπουτὰν πασᾶ, αἵτινες διήρκεσαν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας. Μετὰ πολλοῦ κόπου κατάρθωσαν δὲ οἱ Ἕλληνες (Δεκ.) νὰ μεταφέρωσι τρόφιμά τινα καὶ πολεμικοὺς διὰ λέμβων εἰς Μεσολόγγιον, ἀλλ' ὁ στόλος, ἐστειρημένος τροφῶν, ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ οἴκαδ, καθ' ἣν στιγμήν τὸν ἀπῆντησαν οἱ Σπετσιῶται οἵτινες μετέβαινον νὰ καταλάβωσι τὴν πρὸ τοῦ Μεσολογγίου θέσιν των, ἣν πάλιν ἐγκατέλιπον ὅτε ἐπανῆλθον οἱ Ὑδραῖοι. Μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Μιαοῦλη παρεκάλεσαν οἱ πρόκριτοι τῆς Ὑδρας τὴν κυβέρνησιν νὰ τοῖς στείλῃ χρηματικὴν συνδρομὴν, ὅπως ἐφοδιασῶσι καὶ ἐκκινήσωσι πάλιν τὸν στόλον. Καὶ ἡ μὲν κυβέρνησις ἤθελε νὰ προβῇ εἰς ἐκποίησιν ἐθνικῶν γαιῶν, ἀλλ' ἡ βουλὴ ἐθεώρησεν, ὅτι, δεδωμένη οὕτω ὑπὸ προηγουμένης τινὸς ἀποφάσεως ἐν Ἀστρεὶ ληφθείσης, πρέπει ν' ἀρνηθῇ τὴν συγκατάθεσίν της. Ἀπ' ἐναντίας δὲ προσεκάλεσαν ἐκούσιον ἔρανον καὶ ἔδωκε πρώτη τὸ παράδειγμα ὑπογράψασα 82,000 γρόσια, τὸ ὅποιον ἠκολούθησαν οἱ μὲν ὑπουργοὶ καὶ τὰ μέλη τῆς κυβερνήσεως (7/19 Δεκ.) προσηνεγκόντες 42,000 γρόσια, οἱ δὲ τῆς Σύρου ἔμποροι 40,000. Ἐπῆλθε καὶ τώρα μέθη ἐνθουσιασμοῦ, ἥτις κατὰ τὸ 1822 εἶχεν ἤδη σώσει ἅπαξ τὸ Μεσολόγγιον· ἀλλὰ πάντες ἐνόουν ὅτι τώρα ἦτο χρεία συνδρομῆς καὶ μεγαλειτέρας καὶ διαρκεστέρας. Ἡ κυβέρνησις ἐπανέλαβε τὴν περὶ ἐκποίησεως τῶν ἐθνικῶν γαιῶν πρότασίν της· ἡ βουλὴ ἐψήφισε νὰ γείνῃ δάνειον ἐνὸς ἑκατομμυρίου ἰσπανικῶν ταλλήρων, ὅπερ καὶ ἐγένετο (24/5 Ἰανουαρ. 1826), ἀλλὰ χωρὶς νὰ ἐπιτύχῃ. Ἐν τοσούτῳ ἠδυνήθη ὁ Μιαούλης δι' ἐκουσίων συνεισφορῶν ν' ἀπολεύσῃ ἐκ νέου μετὰ 15 ὑδραϊκῶν καὶ 4 ψαριανῶν πλοίων (5/17 Ἰανουαρ.) πρὸς τὸ Με-

σολόγγιον. Ἀγκυροβολήσας (9/21 Ἰανουαρίου) παρὰ τὸ φρούριον Βασιλαδίου κατώρθωσε νὰ μεταφέρῃ εἰς τὴν πόλιν τρόφιμά τινα, ἥτις τώρα τοσαύτην ἔλλειψιν αὐτῶν εἶχεν ὥστε καὶ ἡ καθημερινὴ μερίς τοῦ ἄρτου εἶχε καταβιβασθῇ εἰς 30 δράμια, καὶ ἡ τύχη τῆς πίστεως ἀπὸ τοῦδε ἤδη ἐξηρτάτο ἀπὸ τῆς ἐπιτυχίας ἢ τῆς ἀποτυχίας τῆς διὰ τοῦ στόλου ἐπισιτισεως αὐτῆς. Τὴν δ' ἐπιοῦσαν (10/22 Ἰανουαρ.) σφοδροτάτου πνέοντος ἀνέμου προσεβλήθη ὁ Μικούλης ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ὑποστάς μεγάλῃς ζημίας ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ὑπὸ τὰς Σκρόφας. Εἵτα ὅμως ἀνεπετερώθη πάλιν τὸ καταβλήθην θάρρος, ὅτε μετ' οὐ πολὺ (15/27 Ἰανουαρ.) κατώρθωσεν ὁ Πολίτης ἐν καιρῷ νυκτὸς νὰ τινάξῃ εἰς τὸν ἀέρα τουρκικὴν κορβέτταν μετὰ 300 ἀνδρῶν, ἥτις εἶχε καθήσει παρὰ τῷ Προκοπανίστῳ. Τὴν ἐπιοῦσαν συνεκροτήθη ναυμαχία κατὰ τοῦ ἐξ 60 πλοίων καὶ 18 πυρπολικῶν συνισταμένου τουρκικοῦ στόλου, ὅστις ἠναγκάσθη ἀπωλέσας δύο πυρπολικά νὰ κατὰφύγῃ αἰσχυρῶς ὕπισθεν τῶν φρουρίων. Ἡ ἐπιτυχία αὕτη τῶν Ἑλλήνων ἐπέτρεψεν αὐτοῖς νὰ μεταφέρωσιν ὑπὸ τὴν συνοδίαν τοῦ Σαχτούρη πολεμεφόδια, ἄρτον καὶ 700 κοιλὰ ἀραβοσίτου εἰς τὴν πόλιν, ἥτις οὕτως ἐφοδιάσθη ἐπὶ δύο ἔτι μῆνας. Μετὰ τὴν ἐπιτυχεὶ ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου τούτου ἐπέτρεψεν ὁ Μικούλης φέρων μεθ' ἑαυτοῦ ἀπεσταλμένους τινὰς τῶν Μεσολογγιτῶν, οἵτινες εἶχον ἐντολὴν νὰ δώσωσιν εἰς τὴν κυβέρνησιν λεπτομερεῖς πληροφορίας περὶ τῶν εὐχῶν καὶ τῶν ἀναγκῶν τῆς πόλεως καὶ τῆς φρουρᾶς αὐτῆς.

Ἐν τῷ μεταξῷ δὲ ἔγεινεν ἡ ἔναρξις τῆς πολιορκίας σχεδὸν ἄνευ ἐχθροπραξιῶν καὶ μόνον διὰ προπαρασκευῶν. Οἱ πολιορκούμενοι, ἡρκαυόμενοι ὑπὸ τῶν προτέρων ἀγώνων, εἰς ἀθλίαν περιπεσόντες κατὰστασιν ἕνεκα κακουχίας καὶ παντὸς εἶδους στερησεων, ρακένδυτοι σχεδὸν ἐν μέσῳ τοῦ χειμῶνος, ἐκτεθειμένοι εἰς τὴν νοσώδη ἀνμοσφαῖραν πόλεως κατὰ τὸ ἥμισυ κατακεκαυμένης, ἐξηντλημένοι ὑπὸ τῆς διηνεκοῦς βαρείας ἐργασίας ἐντὸς τῶν βορβορωδῶν τάφρων καὶ ἐπάλξεων, ἐνθα ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐπισκευασθῶσιν αἱ βλάβαι καὶ τὰ ῥήγματα, εἶχον ἀπολέσει ἐκ

τῶν ὀπλιφόρων 1500 ἄνδρας. Ἀπ' ἐτέρου δὲ ἔβλεπον ἐνώπιόν των ἐπὶ τῆς πεδιάδος τὰς ἐκτεταμένας τῶν Αἰγυπτίων σαηνάς, ἔβλεπον τοὺς τακτικούς, τοὺς Γαλλο-Ἀραβας, γυμναζομένους καὶ παρασκευαζομένους εἰς ἔφοδον, ἔβλεπον (κατὰ τὸν Φεβρουάριον) νέα τηλεβολουστάσια καὶ ὀχυρώτερα καὶ πλησιέστερα καὶ τεχνικώτερα ὑψούμενα ἔμπροσθεν τῶν ἐπάλξεων των. Παρὰ τὸν μικρὸν ὄρμον τῆς λευκῆς Ἀλικῆς, ἔνθα ἔκειντο τὰ ἐρείπια τῶν κανονοφόρων τοῦ Ἰουσούφ, ἔβλεπον ὅτι ἐγείρετο νέον τηλεβολουστάσιον κατὰ τῶν νησιδίων τῆς Σκύλλας καὶ τῆς Κλείσουθας, καὶ παρήρουν κίνησιν, δηλοῦσαν, ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι διανοοῦντο νὰ ἐξοπλίσωσι πάλιν τὸν στολίσκον τῆς λίμνης ὅπως ἐπιχειρήσωσι κατὰ τοῦ ἀφρουρήτου μέρους τῆς θαλάσσης ἔφοδον, εἰς τὴν ὁποίαν προέτρεπον οἱ Εὐρωπαῖοι ἀξιωματικοί. Καὶ ὅμως μεθ' ὅλας τὰς ἀπειλητικὰς ταύτας προπαρασκευὰς οἱ ἀτρόμητοι 'Ρουμελιῶται εἶχον ἀπορρίψει δις τὰς περὶ παραδόσεως προτάσεις τοῦ Ἰβραήμ. Πασᾶ πολὺ ἐντονώτερον παρ' ὅτι ἀπέρριψον κατὰ τὸ θέρος τὰς προτάσεις τοῦ Κιουταγῆ. Πρὶν ἔτι ἔλθῃ τὸ δεύτερον ὁ Μικαούλης εἰς βοήθειαν, αἰτήσαντος τοῦ Ἰβραήμ. Πασᾶ (τὸν Ἰανουάριον) νὰ τῷ στείλωσι πρὸς διαπραγματεύσιν ἄνδρας ἐγκρατεῖς γλωσσῶν, εἶχον ἀπαντήσῃ οἱ εὐτολμοὶ Ἕλληνες, ὅτι αὐτοὶ εἶναι ἄνδρες ἀγράμματοι, οἵτινες δὲν ἔμαθον γλώσσης, ἀλλὰ μόνον νὰ πολεμήσωσι γνωρίζουσι. Ἀπριχθέντος δὲ τοῦ Μικαούλη ὁ Ἀγγλος πλοίαρχος Ἄδβωτ τῆς κορβέττας «τὸ Ρόδον» ἀνήγγειλεν ἐντολῇ τοῦ Πασᾶ (15/27 Ἰανουαρίου) εἰς τοὺς πολιορκουμένους, ὅτι ἐντὸς ὀκτῶ ἡμερῶν θέλουσιν ἀποπερτωθῆ αἱ πρὸς ἔφοδον προπαρασκευαί, καὶ ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ μάθῃ, ὑπὸ τίνας ὕρους εἶναι εὐδιάθετοι νὰ παρχωδῶσιν τὴν πόλιν. Οἱ Ἕλληνες ἀπήντησαν ὅτι περὶ τῶν ὕρων ὀφείλει ν' ἀποτανθῇ ὁ Πασᾶς εἰς τὴν κυβέρνησιν, κατὰ τῆς ἐφόδου τοῦ ὅμως εἶναι αὐτοὶ ἔτοιμοι ν' ἀνισταθῶσιν. Ἐν τούτοις τὰ προαισθήματα τῶν πολιορκουμένων ἀντέλειντο ἀπὸ τοῦδε ἤδη εἰς τὴν πεποίθησιν ταύτην. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος εἶχεν ἀποπλεύσει, ὁ δὲ τουρκικὸς καθ' ἐκάστην αὐξανόμενος ἔκειτο ἔμπροσθεν τῆς πόλεως· ἐὰν λοιπὸν ἤθελον ἐξαντληθῇ αἱ

ἐπὶ δύο μῆνας τροφαί, ἦτο ὕλως ἀθέβριον, ἐάν ποτε ἢ πότε ἡ ἀσθενὴς κυβέρνησις καὶ ἡ ἀδύνατος ναυτικὴ δύναμις ἤθελον εὔρει τὰ μέσα νὰ παράσχωσιν εἰς τὴν πόλιν ἐπαρκῆ συνδρομὴν. Ἀπὸ μέρους τῆς ξηρᾶς ἦτο ὁ Καραϊσκάκης πρὸς ἀποτελεσματικὴν βοήθειαν πολὺ ἀνίσχυρος, ὅστις μόλις 500 ἄνδρας ἠδύνατο νὰ συντηρῇ ἐπὶ τῶν ὀρέων, διότι πᾶσα ἡ χώρα ἀπὸ τῶν Σαλώνων μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου ἦτο ἔρημος, κενὴ καὶ τροφῶν καὶ ἀνθρώπων. Ὅθεν καὶ οἱ ἐντὸς τῆς πόλεως Ἕλληνες, καὶ οἱ ἐκτὸς αὐτῆς εἶχον τὸ προαίσθημα τραγικῆς ἐκβάσεως. Ὅλοι αἱ ἐξ Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας ἐπιστολαί, αἵτινες ἀνέφερον πρότερον μετὰ τοσαύτης πεποιθήσεως περὶ τῆς τύχης τῆς ἱερᾶς πόλεως μετέβαλον αἴφνης ὕψος καὶ ἦσαν πλήρεις ἀνησυχίας καὶ φόβου. Ἐν τοσούτῳ εἶχεν ἀναβάλλει ὁ πασᾶς τὴν μελετωμένην ἔφοδον, μέχρις οὗ δυνήθῃ νὰ ἐπιχειρηθῇ γενικὴν ἔφοδον καὶ διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης. Μόλις δὲ εἶχε τὰ πρὸς τοῦτο μέσα, ἤρχισε (12/24 Φεβρουαρίου) νὰ πυροβολῇ ἐξ ὕλων τῶν τηλεβολοστασιῶν τοσοῦτον σφοδρῶς κατὰ τῆς πόλεως ὥστε εἰς διάστημα τριῶν ἡμερῶν κατέβριψε διὰ 800 βομβῶν καὶ σφαιρῶν καὶ αὐτὰ τὰ ἐρείπια τῶν οἰκίων, χωρὶς ὅμως νὰ συμβῇ καὶ μεγάλη αἵμα-τοχυσία, διότι οἱ πολιορκούμενοι εἶχον ἤδη μάθει νὰ προφυλάτ-τωνται καλλίτερον ἐντὸς τῶν τάφρων καὶ τῶν ὑπονόμων. Μετὰ τὴν πᾶσιν τοῦ φρικώδους τούτου πυροβολισμοῦ, ἐπεχείρησεν ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐν καιρῷ νυκτὸς (16/28 Φεβρουαρίου) ἔφοδον καθ' ἑνὸς τῶν ἐξωτερικῶν προχωμάτων, ὃ εἶχον ἐγείρει οἱ πολιορκούμενοι πρὸς ὑπερίσπισιν τοῦ προμαχῶνος Βότσαρη ἐκ τοῦ χώματος τοῦ προχώματος τοῦ Ρεσίτ, καὶ ὑπὸ ἐκτὸς λόχων Ἀράβων προστατευόμενος διετηρήθη ἐπὶ ὅλην τὴν νύκτα ἐπ' αὐ-τοῦ· ἀλλὰ τὴν πρωΐαν τὸ ἐκυρίευσαν πάλιν οἱ Ῥουμελιῶται διὰ τοῦ ξίφους. Αὐτὸς ὁ Ἰβράὴμ πασᾶς προσῆλθεν ὅπως παρακινήσῃ τοὺς στρατιώτας του νὰ κάμωσι δευτέραν ἔφοδον, ἀλλ' οἱ Ἕλ-ληνες ἀνακτινάζαντες ὑπόνμον ἀπεδίωξαν ἐκ νέου τοὺς ὀρμη-σαντας, καὶ ὁ πασᾶς ἐθεβριώθη, ὅτι οἱ Ἀραβὲς του πολὺ ὀλιγώ-τερον ἠδύναντο ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τὰς διὰ ξίφων ἐπιθέσεις τῶν

Ἑλλήνων ἢ οἱ Τούρκοι καὶ οἱ Ἀλβανοί. Οὕτω καὶ τρίτον ἐκυριεύθη τὸ πρόχωμα τοῦτο ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων, οἵτινες καὶ τρίτον πάλιν ἐξεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ τῶν Τούρκων στρατάρχης ἐβίβηκε μακρόθεν τὸν πόλεμον μετὰ χαίρεκάκου εὐχαριστήσεως καὶ μετὰ τὸ τέλος ἠρώτησε τὸν πασᾶν, «φρονεῖς ἀκόμη περὶ τοῦ φράκτου τούτου ὅ,τι ἐφρόνεις πρὸ τινων ἡμερῶν; Καὶ ὁ γαῦρος Αἰγύπτιος ἠναγκάσθη νὰ τῷ δώσῃ τὴν διπλὴν ἱκανοποίησιν, καὶ νὰ τῷ ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν του, καὶ νὰ γράψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅτι ἔχει ἀνάγκην αὐτῆς.

Μετὰ τὴν ἀποτυχοῦσάν ἐφοδὸν κατὰ τῶν τειχῶν ἀπειπειράθησαν οἱ δύο πασάδες νὰ προσβάλωσι τὴν πόλιν ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς θαλάσσης. Ἐκτὸς τῶν ἀλιτενῶν σχεδιῶν (λαντσονίων) τὰς ὁποίας εἶχε κατασκευάσει παρὰ τὴν λευκὴν Ἀλικήν, ἔλαβεν ὁ Ἰβραήμ. πασᾶς ἐκ Πατρῶν (22/6 Μαρτίου) καὶ ἄλλας λέμβους εὐχρηστούς ἐντὸς τῶν ἀβαθυστάτων ὑδάτων, καὶ διέταξε τὸν Χουσεῖν βέην νὰ καταλάβῃ τὸ φρούριον τοῦ Βασιλαδίου, τὴν κλειῖδα ταύτην τῆς λίμνης, τὸ ὁποῖον ὑπερησπίζοντο ὀγδοήκοντα μόνον ἄνδρες, ἐν οἷς εἴκοσι πυροβολισταὶ ὑπὸ τὸν ἔμπειρον Ἰταλὸν Γιακμορούτσην διὰ κανοστοιχίας ἐχούσης ἄθλια τηλεβόλα. Ἡ ἐφοδὸς ἤρχισε (26/10 Μαρτίου) διὰ τεσσαράκοντα σχεδιῶν, ὧν ἑκάστη εἶχεν ἀνὰ ἓν τηλεβόλον. Ἐνώπιον τῶν δυνάμεων τούτων τοῦ ἐχθροῦ ἠναγκάσθησαν οἱ Ἕλληνες νὰ ὑποχωρήσωσι καὶ οἱ πλείστοι αὐτῶν κατέφυγον κολυμβῶντες διὰ τῆς λίμνης εἰς τὴν πόλιν. Μετὰ ταῦτα (28/12 Μαρτίου) διηύθυνεν ὁ ἐχθρὸς τὰς λέμβους του κατὰ τοῦ Δολμᾶ, ἔνθα ὁ Λιακκτᾶς μετὰ 200 ἀνδρῶν καὶ ἐνὸς μόνου κανονοστασίου ἐμελλε ν' ἀντιπαραταχθῇ κατὰ δυνάμει 2000 ἐχθρῶν. Τὸ νησίδιον ἡλώθη μετὰ ἐπτάωρον φρικώδη μάχην, καθ' ἣν ἔπεσον οἱ πλείστοι τῶν γενναίων ὑπερασπιστῶν. Ἀποκοπίσης δ' ἐντελῶς τῆς πρὸς τὸ Ἀνατολικὸν συγκοινωνίας, ἠναγκάσθησαν οἱ κάτοικοι τῆς ἀφρουρήτου ταύτης πόλεως νὰ συνομολογήσωσι μετὰ τῶν πασάδων συνθήκην, συνεπεία τῆς ὁποίας μετεβιβάσθησαν εἰς Ἄρταν μετ' ἐλαχίστου μόνον μέρους τῆς περιουσίας των. Ἡ παράδοσις αὕτη παρεκίνησε τὸν

λόρδον Μέγαν ἄρμωστήν Ἀδάμ νὰ μεταβῇ (5/17 Μαρτίου) εἰς Κρυονέρι, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι οἱ πολιορκηταὶ ἤθελον συγκατατεῖν εἰς διαπραγματεύσεις καὶ μετὰ τοῦ Μεσολογγίου. Ἀλλ' οἱ πασάδες, βεβαίαν προβλέποντες τῆς πόλεως τὴν πτώσιν, ἀπέφυγον πᾶσαν μετ' αὐτοῦ συνέντευξιν. Ἐν τούτοις ὅμως προσέκαλεσαν τοὺς Μεσολογγίτας καὶ πάλιν προφορικῶς νὰ παραδοθῶσι, καὶ, ἀρνηθέντων τῶν Ἑλλήνων, ἀπέστειλαν καὶ ἐγγράφως τὰς προτάσεις των, ἥ ν' ἀπέλθωσι πάντες ἄοπλοι ἢ νὰ μείνωσιν οἱ ἐντόπιοι Μεσολογγίται, ἐὰν ἤθελον, διατηροῦντες καὶ τὴν περιουσίαν των. Οἱ πολιορκούμενοι ἀπήντησαν ἐγγράφως ὅτι δὲν παραδίδονται ὀκτακισχίλια ὅπλα αἰματωμένα (1).

Μετὰ τοῦτο οἱ πασάδες ἐστράφησαν κατὰ τοῦ πρὸς ἀνατολὰς τῆς πόλεως κειμένου νησιδίου τῆς Κλείσοβας, ἔνθα ἐφρούρουν μετὰ τεσσάρων τηλεβόλων 131 Ῥουμελιῶται ὀπισθεν προμαχώνων, τοὺς ὁποίους εἶχον ἀνεγείρει περὶ τὴν ἐκκλησίαν-τῆς ἀγίας Τριάδος. Ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Χατζῆ Πέτρος κατέκειτο ἀσθενὴς ἐν Μεσολογγίῳ, ὃ δὲ ἀνδρεὺς Κίτσος Τσαβέλλας, ὅστις εἶχε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐπὶ τῆς παραλίας στρατοῦ, μετέβη ἀμέσως μετὰ 40 ὀπαδῶν εἰς τὸν τόπον τοῦ κινδύνου, καὶ 150 ἄλλοι στρατιῶται ἐμμήθησαν τὸ γενναῖον αὐτοῦ παράδειγμα. (2) Ὁ Ῥεσίτ πασᾶς μετέφερεν αὐτοπροσώπως (25/6 Ἀπρ.) ἐπὶ 93 λέμβων δισχιλίους Τούρκους καὶ Ἀλβανοὺς κατὰ τῆς νήσου. Καὶ τὰ μὲν ἐξωτερικὰ προχώματα ἐκυρίευσαν οἱ ἐχθροὶ, ἀλλὰ μὴ ἔχοντες κλίμακας, ὅπως ἀναβῶσιν ἐπὶ τῆς στέγης τῆς ἐκκλησίας, ὅθεν τοὺς ὑπεδέχθη φονικὸς τῶν Ἑλλήνων πυροβολισμὸς, ἠναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοχωρήσωσιν ὑποστάντες μεγάλαις ζημίαις· καὶ αὐτὸς ὁ Κιουταγῆς ἐπληρώθη. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην ἐδοκίμασεν ὁ Ἰβραὴμ πασᾶς νὰ δείξῃ τὴν ὑπεροχὴν τῶν ὑπὸ τὸν Χουσεῖν βέην τακτικῶν του· ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἀπέτυχον, πεσόντος καὶ τοῦ Χου-

(1) Τρικούπης Γ, 313.

(2) Κατὰ τὸν Φιάδρον, ὅστις ἀλλολουθεῖ εἰς τοῦτο ἔκθεσιν, γεγραμμένην εὐθὺς μετὰ τὴν μάχην.

σεῖν. Ὁ ἰσχυρογνώμων πασῶς ἠνάγκασε τὰ εὐπειθῆ αὐτοῦ θύματα νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν μάταιον ἀγῶνα μέχρι τῆς ἐσπέρας, ὅτε ὁ Τσαβέλλας προσβελὼν τοὺς ὑποχωροῦντας κατὰ τὰ νῶτα ταῖς ἀφῆρσεν ἐπτὰ λέμβους, καὶ ἔστησε τρόπαιον ἐκ 1700 εὐρωπαϊκῶν πυροβόλων· αὐτὸς ὁ Τσαβέλλας δὲν εἶχεν εἰμὴ 3 ὀνυχοὺς καὶ πληγωμένους· ὑπὲρ τὰ χίλια πτώματα ἐχθρῶν ἐφέροντο (κατὰ τὰς Ἑλληνικὰς ἐκθέσεις) ἐπὶ τῶν κυμάτων. Ἐὰν οἱ πολιορκούμενοι, οὗς φρικωδέστερος ἐχθρὸς ἢ ὁ Ἰβραῖμ πασᾶς, ἢ πείνα, ἢ ῥιζὴ νὰ καταβάλλῃ, ἤθελον ὠφελῆθαι ἀμέσως κατὰ τὴν μετὰ τὴν μάχην νύκτα ἐκ τῆς πρώτης συγχύσεως, γενικῶς πιστεύεται, ὅτι ἠδύναντο νὰ διασωθῶσι διὰ μέσου του αἰγυπτιακοῦ στρατοπέδου μετ' ὅλων τῶν κατοίκων τῆς πόλεως. Ἀλλὰ τὸ Μεσολόγγιον εἶχεν ἤδη ἐπανειλημμένως σωθῆ ἐκ τοῦ ἐσχάτου κινδύνου· ὅθεν οἱ ὑπερασπισταὶ ἐπερίμενον καρτερικῶς, ἐν ὧσιν εἶχον ἔτι τροφίμᾳ τινα, τὴν ἀπάντησιν εἰς τὴν πρὸς τὴν κυβέρνησιν σταλεῖσαν ἀναφοράν των.

Ἀλλ' ἡ ἀνίσχυρος καὶ ἄβουλος αὕτη ἀρχὴ ἦτο καταδεδικασμένη νὰ βλέπῃ, εἰς ἐντελὴ παραλυσίαν διατελοῦσα, ἐπανερχομένην τὴν κατὰ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος καταστροφὴν, διότι ἐν τῇ γενικῇ ἀποθαβρύνσει ἐξέλειπε πᾶσα δύναμις πρὸς σωτηριώδη τινα ἐπιχείρησιν καὶ πᾶσα πρὸς τοῦτο ἀπόπειρα νέας ἐπέφερε καταστροφάς. Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Ἰβραῖμ πασᾶ πᾶς τις ἐπερίμενεν ὅτι ὅλη ἡ Πελοπόννησος ἤθελεν ἐξεγερθῆ ἐν μιᾷ γενικῇ στάσει καὶ ἐπιπέσει κατὰ τῶν ὀλίγων καὶ μικρῶν αἰγυπτιακῶν φρουρῶν. Ἐτι δὲ ἐν ἀρχῇ ἡδὴ τοῦ ἔτους ἴσταντο περὶ τὴν Τρίπολιν πολλοὶ ἄνδρες ὑπὸ τὸν Κολοκοτρώνην, ὅπως ἐπιχειρήσωσιν ἔφοδον κατὰ τῆς πόλεως· ἐπειδὴ ὅμως εἶδον τοὺς Τούρκους (27/8 Ἰανουαρίου) ἐτοιμοὺς νὰ τοὺς ἀντιρῶσωσι, πάντες διελύθησαν ἐν γενικῇ φυγῇ, καὶ ὁ Κολοκοτρώνης ἐνησμενίζετο ἕκτοτε νὰ μὲν ἄπρακτος καὶ νὰ ἀντιπολιτεύηται τὴν κυβέρνησιν, ἢν ἤτιχτο, ὅτι διέδωκε διὰ τῶν ἐφημερίδων τὰ σχέδιά του. Οὕτως ἐμκτιώθη πᾶν κίνημα εἰς τὰ νῶτα τοῦ Ἰβραῖμ πασᾶ καὶ αἱ πτέρυγες του ἔμειναν ἀπρόσβλητοι. Ἀσμένως ἡ κυβέρνησις ἤθελε

Δευτὴ θε-
σις τῆς
Κυβερνή-
σεως.

πέμψει εἰς Μεσολόγγιον τὸν Καβαϊσκάκην μετ' ἐπικουρικοῦ στρατοῦ καὶ ὁ Φαβιέρος ἦτο ἕτοιμος νὰ μεταβῇ μετὰ τῶν τακτικῶν του εἰς τὸν τόπον τοῦ κινδύνου· ἀλλ' ἡ κυβέρνησις, ἐξηντηλμένου ὄντος τοῦ θανείου, δὲν ἦτο εἰς κατὰστασιν οὐδὲ μικρὸν στρατιωτικὸν σῶμα νὰ διατηρήσῃ ἐπὶ τῶν ἀξένων ὁρέων τῆς ἐρήμου Αἰτωλίας. Ὅθεν ἐπροτίμησεν ὁ Φαβιέρος νὰ ἐπιχειρισθῇ ἀντιπαρασπασμὸν ἀπομεμακρυσμένον καὶ ἀσθενέστερον ἐν Εὐβοίᾳ ἢν τῷ παρέστησαν ὡς χώραν πλουσιωτέραν καὶ εὐφορωτέραν τῆς Αἰτωλίας. Ἀλλ' ὅτε ἀπὸ Μαρθῶνος καὶ Βρανᾶ μετέβη εἰς τὴν νῆσον (2/14 Μαρτίου), διευθυνόμενος εἰς Στούρα καὶ Κάρυστον, πρὸ τῶν τειχῶν τῆς ὁποίας πλείστοι ὅσοι εἶχον ἤδη ἀποτόχει, περιεκυκλώθη πανταχόθεν ὑπὸ τῶν θλιβερωτάτων οἰωνῶν. Οὐδεὶς τῷ προσῆλθεν ὀπλοφόρος, καὶ οἱ χωρικοὶ διδραχθέντες ὑπὸ πικρᾶς πείρας ἔφευγον ἐνώπιόν του· ἡ δὲ χώρα ἦτο ἐρημος. Ἐλλὼν ἔμπροσθεν τῆς Καρύστου (5/17 Μαρτίου) ἐβεβαιώθη, ὅτι τὸ φρούριον εἶχεν ἀνάγκην τακτικῆς πολιορκίας, πρὸς τὴν ὁποίαν δὲν ἦτο παρεσκευασμένος. Ἀπέτυχε δὲ καὶ ἡ ἀπόπειρά του (12/24 Μαρτίου) νὰ καταλάβῃ πρὸς ἰδίαν αὐτοῦ ἐνίσχυσιν τὸ προάστειον. Ὁ Φαβιέρος ἠναγκάσθη νὰ ἐπαναφέρῃ τοὺς νεήλυδας καὶ εἰς τὰς κακουχίας μὴ συνειθισμένους στρατιώτας του εἰς τὸ παρὰ τὴν θάλασσαν Λευκὸρρευμα, ἐνθα ἀπεκλείσθη διὰ ξηρᾶς ἐντὸς τῶν παλαιῶν ὀχυρωμάτων τοῦ Κριζώτου ὑπὸ τοῦ ἀκμαίου Ὁμέρ πασχ, ὃν οὐδέποτε εἶχον ἐγκαταλείψει ἡ τόλμη καὶ ἡ τύχη, ἐν ᾧ ἐνδεκα τουρκικὰ πλοῖα ἀπέκοψαν συγχρόνως (21/2 Ἀπριλίου) καὶ τὴν μεταφορὰν τῶν τροφίμων, καὶ ἔφερον τὸ Ἐλληνικὸν στρατόπεδον εἰς τὸ ἔσχατον τῆς ἐνδείας. Κατ' εὐτυχίαν ἔμαθεν ὁ κόμης Πόρρος, ὁ ἐπιμελητὴς, ἐν ἀνοικτῇ ἔτι εὐρισκόμενος θαλάσῃ τὸν κίνδυνον τοῦ συνταγματάρχου, καὶ ἀπέστειλε κατεσπευσμένως πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἀπεδίωξαν τὸν τουρκικὸν στολίσκον, καὶ πρὸς λαβόντα (22/6 Μαρτίου) ἐν ἑλεεινῇ καταστάσει τὸ σῶμα τῶν τακτικῶν τὸ διέσωσαν. Τοῦτο δὲ ἦτο μέγα δυστύχημα ὡς τὸ ἐν Πάτραι καὶ ἔτι ἐπικινητότερον ἐκείνου, διότι δὲν ἦτο πάθημα ἀκούσιον. Ἡ κυβέρνησις ἀνῆρσε μὲν

τὰς κατὰ τοῦ Φαβιέρου αἰτιάσεις· καὶ ἐπροσπάθησε νὰ τῷ παρά-
 σχῃ πάλιν καιρὸν καὶ μέσῃ ὅπως ἀναδιοργανίσῃ ἐν Μεθένοις τὸ
 σῶμά του, ἀλλ' ἀνεξάλειπτος ἦτο ἡ πληγὴ, ἣν ὑπέστησαν καὶ
 πάλιν παρὰ τῇ κοινῇ γνώμῃ οἱ τακτικοὶ καὶ ὁ ἀνδρεῖος αὐτῶν
 ἀρχηγός. Τὸ ὅπλον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχεν ἡ κυβέρνησις ἀναθέσει
 ἐσχάτως ἕλας τὰς ἐλπίδας τῆς, διέψευσε τὰς προσδοκίας καὶ ἔ-
 κειτο τεθραυσμένον καθ' ἣν στιγμὴν ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι ἐκιν-
 δύνουν νὰ καταβληθῶσιν αἱ δυνάμεις τῶν 'Ρουμελιωτῶν. Ἡ Πε-
 λοπόννησος, οἱ Κολκοτρῶναι, οἱ Μαυρομιχάλαι ἔμεινον ἀκίνητοι·
 τὰ Εὐρώπαικὰ πολεμικὰ πλοῖα καὶ ὁ περίθλαπτος θαλάσσιος
 ἥρως, ὅστις πρὸ πολλοῦ εἶχε προσκληθῇ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπη-
 ρεσίαν, δὲν ἐφαίνοντο· οὐδὲν ὑπελείπετο τοῖς Μεσολογγίταις σω-
 τηρίας μέσον εἰμὴ ἡ ἐγγύριος ναυτικὴ δύναμις. Πρὸς ἀνεύρεσιν
 τῶν πρὸς ἐξοπλισμὸν αὐτῆς μέσων καὶ ἐπὶ τῇ αἰτήσῃ τῶν ἀπε-
 σταλμένων τοῦ Μεσολογγίου ἐξεδόθη ψήφισμα (16/28 Φεβρουα-
 ρίου) περὶ ἐκποιήσεως ἐθνικῶν γαιῶν μέχρι τριῶν ἑκατομμυρίων
 γροσίων. Ἀλλ' ἡ βοήθεια, ἣν ὑπέσχετο τὸ μέτρον τοῦτο ἦτο πο-
 λὺ βραδεῖα· ὅθεν προσεκάλεσεν ἡ κυβέρνησις καὶ πάλιν τοὺς πο-
 λίτας εἰς ἐράνους. Τὸ ἐθνικὸν Ταμεῖον ἔδωκεν ὅσα εἶχεν, 120
 χιλιάδας γροσίων, εἰς τοὺς ὕδραίους, καὶ 230 χιλιάδας εἰς τοὺς
 ἀπεσταλμένους τοῦ Μεσολογγίου, οἵτινες (19/31 Μαρτίου) ἐπε-
 βιβάσθησαν ἐπὶ τῶν πλοίων μετὰ τοῦ Μιχαύλη. Οὐδέποτε ὅμως
 Ἑλληνικὸς στόλος ἐξέπλευσε τοσοῦτον ἀπαράσκευος· πολλὰ ἐκ
 τῶν 30 τούτων πλοίων δὲν εἶχον περισσοτέρους τῶν 20 ναυτῶν.
 Ὅτε ὁ νάυαρχος ἔφθασε παρὰ τὴν Ζάκυνθον (31/12 Ἀπριλίου),
 ἔκειτο ὁ ἐχθρικός στόλος ἐν ἐκτεταμένῃ γραμμῇ μεταξὺ τῶν
 Σκροφῶν (Ἐχινάδων) καὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Πάπα, ἀποκλείων
 πᾶσαν πρὸς τὸ Μεσολόγγιον συγκοινωνίαν. Μικρὰ καὶ ἀφανὴς
 δίοδος εἶχε μείνει ἀφροσύνης ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, δι' ἣς πολλὰκις
 ἐκ τοῦ Πεταλᾶ μικρὰ πλοιάρια μετεκόμιζον σίτον· δι' αὐτῆς ἔ-
 λαβε καὶ ὁ Μιχαύλης πληροφορίας περὶ τῆς ἐλασινῆς καὶ φρικώ-
 δους τῶν πολιορκουμένων θέσεως. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν δίοδον
 ἀνεκάλυψαν οἱ ἐχθροὶ, καὶ οὕτω διεκόπη καὶ ἡ τελευταία πρὸς

τὴν πόλιν συγκοινωνία. Ὁ Μισούλης ἐπειράθη (3/15 Ἀπριλίου) ν' ἀγωνισθῇ κατὰ τοῦ πολὺ ἰσχυρωτέρου ἐχθροῦ, ἀλλ' ἀπέτυχεν. Προφανὲς ἦτο, πόσον τρομερῶς ἐν τῇ παρούσῃ ἐξαντλήσει ἤθελε δηλωθῇ ἡ ἀδράνεια τῆς κυβερνήσεως, ἥτις, ἐάν, κατὰ τὴν προλαβοῦσαν ἀπόπειραν τοῦ στόλου πρὸς ἐπισίτισιν τῆς πόλεως ἤθελε τὴν ἐφοδιάσει διπλῶς καὶ τριπλασίως, ἤθελε καὶ πάλιν παρασκευάσει ἄλλεθρον τοῖς ἐχθροῖς ἐνώπιον τοῦ θαυμασίου τούτου προμαχῶνος. Διότι ὁ ἀγέρωχος Σατράπης ὡμολόγησε τοῦτο μετὰ ταῦτα εἰπὼν τῷ Γάλλῳ Δεριννῷ, ὅστις τὸν ἠρώτησε περὶ τῆς πολιιορκίας. «Βλέπεις πῶς ἀναλύεται ἡ χιὼν ἐκείνη ἐπὶ τῆς ἀκρωρείας; Οὕτως ἠθέλωμεν ἀναλυθῇ καὶ ἡμεῖς, ἐάν τὸ Μεσολόγγιον ἐλάβανεν τροφὰς ἐπὶ τρεῖς ἔτι ἐβδομάδας!»

^{Πιῶσις}
τοῦ Με-
σολογγίου. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἔλαβον τροφὰς, οἱ ἀνδρεῖοι αὐτοῦ ὑπερκασισταὶ ἀνελόντο. Καὶ οἱ μὲν ὕγιεῖς περιεφέροντο ὡς φαντάσματα ἐν τοῖς ὁδοῖς τῆς πόλεως, οἱ δὲ ἀσθενεῖς ἀπέθνησκον ἕνεκα τῆς ἐλλειψεως πάσης περιποιήσεως. Εὐδαίμονες ἐλογίζοντο οἱ εὐρίσκοντες εἰς τροφὴν τῶν χρέατα ἀκαθάρτων ζώων· ἰχθῦς καὶ καρκίνοι ἡγοράζοντο ἤδη μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς· αἱ τῆς λίμνης ἀλμύραι δι' ὧν ἐτρέφαντο πολλοὶ ἐξησθένιζον ἔτι μᾶλλον τοὺς δυστυχεῖς Μεσολογγίτας καὶ ἐπροξένουν δυσεντερίας. Ἐκτὸς τῆς πείνης ἐπῆλθε καὶ τὸ ψύχος· μυριάδες βομβῶν καὶ σφαιρῶν εἶχον καταστήσει τὴν πόλιν ἄσπερον ἐρείπιον· ζύλα πρὸς θέρμανσιν ἔλειπον ἐντελῶς· καὶ τῶν εὐρωτοτότων ἐκ τῶν τετραχηλισμένων ὑπερκασιστών ἐπάγονον ἐν καιρῷ νυκτὸς τὰ μέλη· «ὀλίγη ἔτι ἡμέρα τοιαύτης καταστάσεως, ἔρχομεν ὁ ἔλθετὸς δόκτωρ Μάγερ (Mayer), καὶ οἱ ἥρωες οὗτοι θά ῥῃσι σώματα φαντάσματα.» Ὁ Μισούλης διενοήθη νὰ κυριεύσῃ ἐξ ἐφόδου τὸ φρούριον τοῦ Βασιλαδίου ἵνα εἰσάξῃ εἰς τὴν πόλιν διὰ εὐτόλμου κινήματος τὰς πεφορτωμένους λέμβους του. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἐκτελεσθῇ τὸ σχέδιον τοῦτο ἠναγκάσθησαν οἱ πολιιορκούμενοι νὰ εὐρωσιν ἕτερον σωτηρίας μέσον. Ὁ Ἰβραὴμ πασχῶ, καλῶς γνωρίζων τὴν θέσιν τῆς πόλεως, ἐπρότεινε καὶ πάλιν ὅρους περὶ παραδόσεως τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ οἱ ὅροι αὐτῶς ἀπερρίφθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Ρου-

μελιῶται συνέλαβον τὴν γενναίαν ἀπόφασιν νὰ μὴ ἐγκαταλείψωσι τὴν πόλιν ἄνευ τῶν ὅπλων τῶν· καὶ μετὰ τὰς τελευταίας προτάσεις τῶν ἐχθρῶν ἀπεφάσισαν νὰ ἐξέλθωσι τῆς πόλεως διὰ μέσου τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου ἐν καιρῷ νυκτὸς, ἀφ' οὗ παραδώσωσιν εἰς τὸ πῦρ τὴν περιουσίαν των, θέτοντες ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν τὸ ἄοπλον μέρος τῶν πολιτῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ θλιβερὰ αὕτη ἀπόφασις μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας ἐλήρθη. Πικρὸς τοῖς ἦτο νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν χώραν ταύτην, ἐπὶ τῆς ὁποίας τοσαῦτα ὑπέστησαν δεινὰ, πρὸς τὴν ὁποίαν τοὺς συνέδεον τοσαῦτα ἰσχυρὰ αἰσθηματικὰ καὶ τοσαῦται ἀναμνήσεις, ἡ μνήμη τοσούτων ἀγαπητῶν φίλων καὶ συγγενῶν πεσόντων, τὴν χώραν τῆς ὁποίας ἕκαστος λίθος εἶχε χρισθῇ διὰ τοῦ αἵματος τῶν γενναίων ὑπερασπιστῶν! Ἀλλ' ἀνάγκη ἐπέκειτο. Ἀλθανοὶ τινες ἐκ τῶν ἐν τῇ πόλει διήλθον διὰ μέσου τῶν πολιορκούντων αὐτοὺς συμπολιτῶν των καὶ εἰδοποίησαν τὴν Καραϊσκάκην καὶ τοὺς ὀπλαρχηγούς τοὺς ἐν Πλατάνῳ τότε εὕρισκομένους περὶ τοῦ σχεδίου τῶν πολιορκουμένων, ζητοῦντες συγχρόνως παρ' αὐτῶν νὰ τοὺς συνδράμωσιν ἐνεργοῦντες ἀντιπερισπασμὸν κατὰ τὴν νύκτα τῆς 40/22 Ἀπριλίου εἰς τὰ νῶτα τῶν ἐχθρῶν. Δυστυχῶς οἱ Ἕλληνες ὀπλαρχεγοὶ ὑπεσχέθησαν ὅ,τι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐκτελέσωσιν. Κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς 40/22 Ἀπριλίου ἠκούσθησαν μὲν ἀπὸ τοῦ ὄρους πρὸς τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Συμεῶνος πυροβολισμοὶ τινες, ἀλλ' οἱ πυροβολισμοὶ οὗτοι εἰς οὐδὲν ἄλλο συνέτεινον ἢ τοὺς μὲν ἐχθροὺς νὰ εἰδοποιήσωσι προῶτως, τοὺς δὲ φίλους νὰ ἐνισχύσωσιν εἰς τὴν ματαίαν ἐλπίδα περὶ ἀποτελεσματικῆς συνδρομῆς. Τέσσαρες γέφυραι ἐκ σανίδων ἐτέθησαν ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς τάφρου, ἐν ᾗ μία περίπολος ἀνήγγειλε τὴν στιγμὴν τῆς ἐξόδου, καὶ τὰ συνθήματα καὶ αἱ φωναὶ τῶν φυλάκων ἐξηκολούθουν ὡς πρότερον. Περὶ τὴν δευτέραν μετὰ τὸ μεσονύκτιον ὥραν συνήχθησαν ἅπαντες εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς προμαχῶνας πρὸς ἀνατολὰς. Οἱ 2500 ὀπλοφόροι ἦσαν διηρημένοι εἰς τρεῖς σώματα ὑπὸ τὸν Κίτσον Τσαβέλλαν, τὸν Νόττην Βότσαρην καὶ τὸν Μακρήν· ἔμελλον οὗτοι νὰ συνοδεύσωσι καὶ νὰ προφυλάξωσι τοὺς ὀπλισμένους παῖδας, τὸν σφεδρὸν τῶν ἀόπλων

γυναικῶν, αἵτινες ἐνδεδυμένοι ὡς ἄνδρες ἔφερον ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν δεδεμένα τὰ μικρὰ παιδία, μόνον δὲ οἱ ὑπὸ ἀσθενείας, ἢ γήρατος ἢ τραυμάτων κωλυόμενοι νὰ ἐκτελέσωσι τὴν ἐπικίνδυνον ἐξοδὸν ἐκλείσθησαν ἐντὸς τῶν ἐρειπίων ἀνεμομύλου τινὸς, ἐνθα ἔκειτο συσσωρευμένον μέρος τῆς πυρίτιδος. Χίλιοι ἄνδρες τῆς φρουρᾶς ἐξῆλθον πρῶτοι καὶ σιωπηλοὶ ἐκάθησαν εἰς τὴν πρόταφρον, περιπένοντες τὸ σύνθημα ἀπὸ τῶν ὀρέων. Κατόπιν αὐτῶν ἐξῆλθον οἱ ἄτακτοι σωροὶ τῶν λοιπῶν ὠθοῦντες καὶ ὠθούμενοι ἐπὶ τῶν γεφυρῶν· οἱ λοιποὶ ὀπλοφόροι ἤρχοντο τελευταῖοι. Οἱ Μεσολογγῖται ἐβράδυναν πολλὸ νὰ ἐξέλθωσιν ἐπὶ τῷ σπαρταξικαρδίῳ ἀποχαιρετισμῷ ὑπὸ τῶν θρήνων των ἢ ὑπὸ τοῦ θορύβου τῆς κατασκευῆς τῶν γεφυρῶν ἐξυπνήσαντες οἱ ἐχθροὶ ἤρχισαν νὰ διευθύνωσι ζωηρὸν πυροβολισμόν κατὰ τοῦ μέρους τῆς ἐξόδου. Μάτην περιέμενον οἱ δύστηνοι τὸ σύνθημα τοῦ Καραϊσκάκη, ἕως ὅτου καταληφθέντες ὑπὸ ἀνυπομονησίας ἔδωκαν τὸ σημεῖον τῆς ἀναχωρήσεως. Ὁ Νότης ἔλαβε μὲ τὸ σῶμά του τὴν ὁδὸν τοῦ Βοχωρίου, ὁ Μακρῆς τὴν τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ ὁ Τσαβέλλας τὴν μέσην· τόπος δὲ συγκέντρώσεως τῶν τριῶν σωμάτων ὠρίσθη ὁ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ζυγοῦ ἀμπελῶν τοῦ Ραζοκότσια ἐπὶ τῆς πρὸς τὸν ἅγιον Συμεῶνα ὁδοῦ, μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τοῦ Μεσολογγίου. Μόλις ὅμως εἶχον ἀρχίσει νὰ προχωρήσωσιν, ὅτε αἰφνης ἐν μέσῳ τῶν ἐντοπίων, οἵτινες πρῶτοι ἐβλεπον ἔμπροσθεν αὐτῶν τὰ προχώματα τῶν ἐχθρῶν, ἠκούσθη ἡ ἀπαισία φωνὴ «ὀπίσω!» ἐπὶ τῇ ὁποίᾳ πάντες οἱ παρκαλουθοῦντες Μεσολογγῖται, καὶ τινες μὴ ἐντόπιοι ὑπὸ τὸν Γεώργιον Τσαβέλλαν, ἀνестράφησαν πρὸς τὴν πόλιν· ἀλλ' οἱ λοιποὶ ἐπροχώρουν μὲ τὴν αὐτὴν ὁρμὴν ὡς πρότερον διὰ τῶν τάφρων καὶ προχωμάτων, καὶ ἐν μέσῳ τοῦ ζωηροῦ τῶν ἐχθρῶν πυρός· ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τῆς πόλεως οἱ ὑπὸ τὸν Μακρῆν καὶ τὸν Κίτσον Τσαβέλλαν ἔπασαν ἐν μέσῳ τοῦ τουρκικοῦ ἱππικοῦ, καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Νότην ἐν μέσῳ τοῦ Ἰβραήμ πασᾶ, ὅστις προσήρχετο ἐκ Βοχωρίου· καὶ τὰ μὲν ὑπὸ τὸν Νότην καὶ τὸν Τσαβέλλαν σώματα ὑπέστησαν ὀλίγην μόνον βλάβην ἐν τῇ συγκρούσει ταύτῃ, μεγίστην ὅμως ὑπέστη

τὸ ὑπὸ τὸν Μυχρῆν. Διελθόντες ἔφθασαν οἱ μὲν ἐντεῦθεν οἱ δὲ ἐκείθεν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ζυγοῦ, ἔνθα ἤλπιζον νὰ εὕρωσι τὴν προστασίαν τῶν περιμενομένων ἀδελφῶν. Ἀλλ' ἀντὶ αὐτῶν εὗρον πολυάριθμα στίφη Ἀλβανῶν, ὑφ' ὧν κατεδιώχθησαν καὶ ἐπὶ τῶν ὁρέων αὐτῶν. Ἐκ τῶν περικολλουουσῶν γυναικῶν καὶ ἐκ τῶν παιδίων ὀλίγοι μόνον ἐσώθησαν· ἐκ δὲ τῶν ὀπλοφόρων 500 ἔπεσαν κατὰ τὴν ἔξοδον. Οὐδεμίᾳ τοῖς ἐδόθη ἐπικουρία· 50 μόνον ἄνδρες ὑπὸ τὸν Δράκον τοῖς ἔφερον τροφάς τινας. Διελθόντες φρικώδη νύκτα ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους ἦλθον τὴν ἐπιούσαν κακῶς ἔχοντες εἰς τὸ ἔρημον χωρίον Δερβέκισταν, ἔνθα εὗρον ἄνδρας τινὰς ὑπὸ τὸν Κώσταν Βότσαρην, αἵτινες ἐδικαιολογήθησαν, ὅτι ἔνεκα τοῦ ὀλιγαρίθμου τῶν δυνάμεων τῶν καὶ τῆς μὴ προσελεύσεως τῶν ἄλλων ἀποσπασμάτων οὐδὲν ἡδυνήθησαν νὰ πράξωσιν. Τὴν ἐπιούσαν οἱ ἄτυχεῖς ἄνθρωποι ἦλθον εἰς Πλάτκνον, ἔνθα περιέμενον μίαν ἐβδομάδα, ὅπως συμπαραλάβωσι τοὺς διασκορπισθέντας· εἶτα δὲ διηυθύνθησαν εἰς Σάλωνα, καὶ ἀπώλεσαν καθ' ὃδὸν ἑτέρους ἑκατὸν ἀποθανόντας ἐκ τῆς πείνης καὶ τῆς κακουχίας· ὥστε μόνον 1300 ἐκ τῶν ἐξελθόντων ὀπλοφόρων ἔφθασαν σῶοι εἰς τὸν τόπον τοῦτον τῆς σωτηρίας.

Παθήματα πολλὰ δεινότερα περιέμενον τοὺς ἐν τῇ πόλει μείναντας καὶ τοὺς ἐπανελθόντας. Οἱ ὀθωμανοὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν εὐθὺς μετὰ τὴν ἐπάνοδον τῶν ἐντοπίων, καὶ τοὺς μὲν ὠπλισμένους ἄνδρας ἐφόνευσαν, τὰς δὲ γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά ἡκολώτισαν καὶ ἐπώλησαν μετὰ ταῦτα ὡς ἀνδράποδα· μόνον οἱ ὑπὸ τὸν Γεώργιον Τσαβέλλαν ἐξῆλθον καὶ πάλιν πρὸς τὸ Βοχώρι καὶ συμπληκνέτες μετὰ τῶν ἐχθρῶν διεσώθησαν ἐν μέρει. Ἐντὺς δὲ τῆς ἀλωθείης πόλεως τοσοῦτον ἐκορυφώθη ἡ λύσσα τοῦ φονεῦσιν καὶ λεηλατεῖν, ὥστε Τοῦρκοι καὶ Αἰγύπτιοι ἦλθον εἰς ῥῆξιν περὶ τῆς λείας, μέχρις οὗ οἱ Αἰγύπτιοι ἐξεδιώξαν ἐκ τῆς πόλεως τοὺς ἀντιπάλους τῶν. Καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἠκούοντο αἱ κραυγαὶ καὶ οἱ ὀλοοὺργοι τῶν νικητῶν καὶ τῶν σφαζομένων χριστιανῶν, καὶ αἱ ἐκπυρσοκροτήσεις τῶν πυριταποθηκῶν, ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῶν ὁποίων ἐθάπτοντο καὶ νικηταὶ καὶ νικηθέντες. Ἡ

ὑπὸ τὸν προμαχῶνα τοῦ Βότσαρη πυριταποθήκη ἀναφθεῖσα πρώτη διὰ χειρὸς Ἑλλήνων διέβρηξε τὸν προμαχῶνα καὶ κατέστρεψε πλείστους ἐχθρούς. Οὕτως ἀνετινάχθησαν ἐπίσης καὶ αἱ οἰκίαι, ἐν αἷς ἔκειντο οἱ πάσχοντες, οὔτινες ὁμοῦ μετὰ τῶν εἰσερχομένων ἐχθρῶν ἀπέθνησκον. Ὁ ἀνεμόμυλος διετηρήθη μέχρι τῆς 12/24, ὅτε καὶ οὗτος ὑπὸ χειρὸς Ἑλλήνων ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἀέρα. Οἱ γνωστότεροι τῶν πεσόντων ἦσαν οἱ ὀπλαρχηγοὶ Στουρνάρης καὶ Σαδήμας, ὁ ὀχυροποιὸς Κοκκίνης, ὁ Ἐλβετὸς τῶν Ἑλληνικῶν χρονικῶν συντάκτης Μάγερ (1), οἱ προεστώτες Ῥαζοκότσικας καὶ Κωνσταντῖνος Τρικούπης, ἀδελφὸς τοῦ Σπυρίδωνος, καὶ ὁ Παπαδιαμαντόπουλος, εἰς τῶν πρὸς τὴν κυβέρνησιν ἀπεσταλμένων, ὅστις εἶχεν ἔλθει ἐκ Ζακύνθου ἐν μέσῳ πλείστων κινδύνων εἰς τὴν ἐγκαταλειμμένην πόλιν, ὅπως ἡ σωθῇ ἢ συναπολεσθῇ μετὰ τῶν ὑπερασπιστῶν. Ὁ ἐπίσκοπος Ἰωσήφ (ὁ ἐκ τῆς ἐπισκοπῆς του συνήθως ὁ Ῥογῶν Ἰωσήφ λεγόμενος), ὅστις καθ' ἣν στιγμήν εἰσήρχοντο οἱ ἐχθροὶ εἰς τὴν πόλιν ἔβριψε δαυλὸν ἐντὸς φυσεκοφόρου πίθου, συνελήφθη ἡμικεκαυμένος καὶ ἀπεκφυλίσθη. Ἀξιωμαστάστον ὑπῆρξεν τὸ τέλος τοῦ γέροντος προκρίτου Κεψάλη. Ἦν ἡμέραν πρὸ τῆς ἐξόδου εἶδεν οὗτος ἀκλυσταὶ ἀποθνήσκουσιν τὴν πρὸ πολλοῦ πάσχουσαν αὐτοῦ γυναῖκα εἶπεν εἰς τὸν κλαίοντα υἱόν του νὰ χαίρηται μᾶλλον, ὅτι ἡ μήτηρ του διέφυγε τὰ δεινὰ τῆς αἰχμηλωσίαις, καὶ τὸν παρεκίνητην ἔπειτα νὰ σωθῇ μετὰ τῶν ἐξερχομένων· αὐτὸς δὲ στηριζόμενος ἐπὶ τῆς βακτηρίας του περιῆλθε τὰς ὁδοὺς, προσεκάλεσεν ἀσθενεῖς καὶ γέροντας νὰ τὸν ἀκολουθήτωσι καὶ ἐκλείσθη μετ' αὐτῶν ἐντὸς τοῦ φυσεκοποιείου, ἐνθα ψάλλοντες τροπάρικα καὶ ᾄδοντες πατριωτικὰ ᾄσματα περιέμενον τοὺς εἰσβάλλοντας ἐχθρούς, καὶ ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἐκρήξει ἀνετινάχθησαν μετ' αὐτῶν εἰς τὸν ἀέρα. (2)

1) Περιγραφή τῆς πολιορκίας, ἣν συνέγραψε, συναπολώσθη μετ' αὐτοῦ.

2) Ἡ Εὐκνήβια Καίρη ἐξέμνησεν εἰθὺς μετὰ τὸ συμβῆναι τὴν ἡρωικὴν ταύτην τοῦ Κεψάλη πρῶτῃ ἐν τινὶ τρυφῶν, ἐπιγραφομένη «Ὁ Νικηράτος.»

Ἐν Ἑλλάδι τὰ ἐξαιρετικὰ ταῦτα δείγματα τῆς ἀνδρίας ^{Ἀμεσοι} καὶ ἀτρομῆτου ἐγκαρτερήσεως, περιστέφοντα τὰς λαμπράς ^{ἐντυπώ-} τῆς ὑπερασπίσεως καὶ τῶν καρτερικῶς ὑπομενομένων κινδύ- ^{σεις καὶ} νων εἰκόνας, καὶ τὰς φρικώδεις τῶν κακουχιῶν καὶ τῆς κατα- ^{τῆς συνέπειαι} στρεπτικῆς ἐκθάσεως γραφάς, ἀπετέλεσαν καταπληκτικὸν δρᾶμα, ^{τῆς πτώ-} ^{σεως τοῦ} ^{Μεσολογ-} ^{γίου.} μεγάλων ἀποτελεσμάτων πρόξενον, τοῦ ὁποίου θεατῆς παρεκά-
θητο ἡ ὑρῆλιος. Ἡ πεπολιτισμένη Εὐρώπη ἀπέμαθε πλέον τὴν
τοσαύτην ζέσιν τοῦ ὑπὲρ πατρίδος ἔρωτος καὶ τοῦ κατὰ τῶν
ἐχθρῶν μίστους, ἀπέμαθε πλέον τὴν τοσαύτην ἀδιαφορίαν πρὸς
τὴν ζωὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ πολιτισμὸς παρέχει μεγαλειτέραν ἢ πρό-
τερον ἀξίαν καὶ ἡδονὰς ἐξευγενισμένας. Καὶ ὅμως ἡ κοινωνία τῆς
Εὐρώπης δὲν εἶναι κατὰ τοσοῦτον νενεκρωμένη ὥστε ν' ἀπολέσῃ
ἐντελῶς πᾶν αἴσθημα ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου τούτου τῶν βαρβαρωτέ-
ρων ἐθνῶν, ὑπὲρ τῶν νεανικῶν τούτων ἀρετῶν, αἷς ἐν τῇ ἰδίᾳ ἡμῶν
νεότητι θαυμάζομεν παρὰ ταῖς νεανικαῖς τῆς ἀνθρωπότητος γε-
νεαῖς. Ἦδη αἱ μυθώδεις ἐξιστορήσεις τῆς τοῦ πάλαι ἐπιχειρηθεί-
σης ὑπερασπίσεως τοῦ ἐν Ἰσπανίᾳ Σαγούντου καὶ τῆς Νορμαντίας
ἐλάβον ζῶσαν ἐρμηνεῖαν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις. Ὅθεν πᾶς τις
εὐκόλως ἐννοεῖ, ὅτι βαθυτάτη ἦτο ἡ ἐντύπωσις τῆς καταστρο-
φῆς ταύτης καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν ταῖς ἀπωτάταις ἔτι τῆς ὑψηλίου
χώραις. Ὅπου καὶ ἂν κατέφυγον οἱ διασωθέντες ἄνδρες, ἐν αἷς
ἦτο ὁ Μακρῆς, ὁ Τσαβέλλας, ὁ Φωτομάρας, ὁ ἐβδομηκοντούτης
Νότης Βότσαρης, ἐθαυμάζοντο μετὰ σιωπηλοῦ σεβασμοῦ ὡς ὑπε-
ράνθρωποι ἥρωες. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ εἰδήσις τῆς πωλήσεως τῶν
ὑπὸ τῶν παντοίων δεινῶν καταβεβλημένων αἰχμαλώτων ὡς ἀν-
δραπόδων διήγειρε πρῶτον ἐν ταῖς πλησιεστέροις κύκλοις εὐ-
σπλαγχίαν, συνημμένην μετ' ἀγανακτήσεως, καὶ εἶτα ἡ ἀρξαμένη
μετακόμισις τῶν αἰχμαλώτων εἰς τὴν Ἀγγυπτον ἐξέτεινε τὴν εὐ-
σπλαγχνίαν καὶ εἰς τοὺς ἀπωτάτους κύκλους. Ἡ Ζάκυνθος, τῆς
ὁποίας οἱ κάτοικοι οὐκ ὀλίγας προσέφερον θυσίας πρὸς διατροφήν
τοῦ πολιορκουμένου Μεσολογγίου, ἐθρήνησε τὴν πτώσιν αὐτοῦ
ὡς ἰδίαν αὐτῆς συμφορὰν. Πρὸ πάντων ὅμως ἡσθάνθη, ὡς ἦτο
ἐπόμενον τὴν συμφορὰν ταύτην ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις. τ Καὶ

τὴν στιγμὴν τοῦ μεγαλειτέρου κινδύνου νέα ἐθνικὴ συνέλευσις, δις μάλιστα συγκαλεσθεῖσα συνήλθεν ἐν Ἐπιδαύρῳ (3/15 Ἀπριλίου) ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τοῦ ἐπαπειλοῦντος τὸ Μεσολόγγιον κινδύνου καὶ τῆς ἥττης τοῦ Φαβιέρου ὁ κομματισμὸς εἶτε εἰς ἄντελως, εἶτε ἄρα ἀναφαινόμενος κατεπνίγετο. Παμφηρεῖ σχεδὸν ἐνεκρίθη ἡ μεσολάβησις τοῦ πρέσβους τῆς Ἀγγλίας, μόνον μὲ τινὰς τροποποιήσεις τῶν ὥρων, τῶν μεταξὺ τοῦ Στράτηφορδ Κάνιγγος καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου συζητηθέντων. Ὅταν ἡ καταπληκτικὴ ἀγγελία περὶ τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου ἦλθεν εἰς τὴν συνέλευσιν, νεκρικὴ σιωπὴ ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν κατεκάλυψεν αὐτήν. «Ἐκαστος τῶν πληρεξουσίων κατεμέτρα τὴν συμφορὰν τῆς πατρίδος.» Φανερὸν ἦτο, ὅτι ἡ ἀνίσχυρος κυβερνήσις τοῦ Κουντουριώτου καὶ τῶν φίλων αὐτοῦ Κωλέττου καὶ Μαυροκορδάτου δὲν ἤθελεν ἐπιζῆσαι εἰς τὴν δεινὴν ταύτην πληγὴν· ἀλλ' ἐν σιωπῇ καὶ ἄνευ τινὸς κλονισμοῦ ἔπασεν. Ὁ Κολοκοτρώνης εἶπε παρηγορητικούς τινὰς λόγους, ἐπρότεινε τὴν σύστασιν νέας κυβερνήσεως καὶ τὴν ἀποστολὴν τῶν ὀπλαρχηγῶν εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἡ νέα κυβερνήσις (ἐπὶ κεφαλῇ τῆς ὁποίας ἵστατο ὁ Ζαήμης) εἰσῆλθεν εἰς τὸ Ναύπλιον ἡσύχως, ἄνευ ἐπιδείξεως καὶ ἐν μέσῳ τοῦ γενικοῦ τοῦ λαοῦ πένθους. Οὐδέποτε ἡ ἀποθάρρυνσις καὶ ἡ ἔλλειψις τῶν μέσων εἶχε φθάσει εἰς τοιοῦτον βαθμόν. Τὸ ἀγγλικὸν δάνειον εἶχεν ἐξαντληθῇ ἐξαίρουμένου μικροῦ τινος μόνον ποσοῦ. Τὰ εἰσοδήματα, τὰ ὁποῖα ἐν ὁμαλωτέραις περιστάσεσι κατὰ τὸ 1823 συνεποτοῦντο ἔτι εἰς 5 1/2 ἑκατομ. γροσίων δὲν ὑπερέβησαν κατὰ τὰ δυστυχῇ ταῦτα ἔτη τὸ 1 1/2 ἑκατομμύριον. Ἐλθούσα ἡ κυβερνήσις εἰς τὸ Ναύπλιον δὲν εἶχεν ἐν τῷ ταμείῳ αὐτῆς εἰμὴ 60 μόνον γρόσια! Καὶ ὅτε κατὰ τὸν Μάϊον οἱ ἐκ Μεσολογγίου διασωθέντες Σουλιῶται καὶ Ρουμελιῶται ἀφίχθησαν εἰς τὴν πρωτεύουσάν, μόνον οἱ Σουλιῶται ἐζήτουν παρὰ τῆς κυβερνήσεως 800 χιλιάδας γροσίων, διὰ τοῦς καθυστερημένους μισθοῦς. Τοῦ τακτικοῦ σώματος τοῦ Φαβιέρου ἐπέκειτο ἡ διάλυσις ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως τῶν πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ μέσων! Ὁ Κολοκοτρώνης μετὰ πολλῆς δυσκολίας συνεκράτει ἐν Πελοπον-

νήσῳ τοὺς πρὸς καταπολέμησιν τῶν Αἰγυπτίων στρατιώτας. Οἱ πρόκριτοι τῶν νήσων ἐξησφάλισαν τοὺς θησαυροὺς τῶν καὶ ἀσμένως, ἐὰν ἠδύναντο, ἤθελον ἐκγαταλείψει τὴν Ἑλλάδα· οἱ Κοντουριῶται καὶ Μποτασαῖοι ἐζήτησαν τὴν ἄδειαν ν' ἀπέλθωσιν εἰς Κύθηρα· καὶ ἐὰν ἡ Ἰόνιος κυβέρνησις δὲν ἀπέκλειε τοὺς λιμένες τῆς καὶ ὁ φθονεὺς τῆς Ἰδρας· ὅχλος δὲν ἐνόει καὶ ἐπετῆρει τοὺς σκοποὺς τῶν προκρίτων αὐτοῦ, ἤθελον ἀπολεσθῇ μετ' αὐτῶν καὶ τῶν τελευταίων χρηματικῶν αὐτῶν μέσων καὶ αἱ τελευταῖαι τῆς ὑπερασπίσεως ἄγκυραι. Πᾶσα δύναμις εἶχε τοσοῦτον χαλαρωθῇ, ὥστε ἐφαίνετο ὅτι ἕκαστος ἐπερίμενε τὴν σωτηρίαν ἐκ θαύματός τινος ἢ παρὰ Θεοῦ ἐκ μηχανῆς. Οἱ ξένοι δὲν ἀμφέβαλλον, ὅτι πάντες οἱ Ἕλληνες ἤθελον ἀσμένως πάλιν ὑποταχθῇ, ἐὰν τοῖς ἐδίδετο ἡ ἐγγύησις, ὅτι οἱ Μωαμεθανοὶ ἤθελον ἐκκενώσει τὴν χώραν τῶν. Διότι πᾶς τις ἠπθάνετο καὶ νῦν ἔτι, ὅτι μετὰ τὴν φρικώδη ταύτην πάλιν, μετὰ τὴν λύσσαν ταύτην τῆς ἀμύνης καὶ τὴν περιφρόνησιν τῆς προτεινομένης σωτηρίας, καὶ μετὰ τὸ ἀδιάλλακτον τοῦτο κατὰ τοῦ τυράννου μῆτος οὐδέποτε πλέον ἠδύνετο νὰ γείνη λόγος περὶ εἰρηνικῆς συμβιώσεως τῶν δύο τούτων φυλῶν.

Πρὸς βοήθειαν τοῦ καταβεβλημένου ἔθνους ἦτο ἀνάγκη ἡθι-^{Εὐτυπώ-}
κῶν ἐνθαρρύνσεων, ὕλικῶν συνδρομῶν, καὶ πολιτικῶν στριγμῶ-^{σεις κατα-}
των. Ταῦτα πάντα ἐπέπρωτο νὰ εὐρεθῶσιν ἐν τῇ συμπαθείᾳ καὶ ^{τὴν δυτι-}
τῇ εἰλικρινεῖ ἀφοσιώσει τῆς ἀπομεμακρυσμένης Δύσεως, ἐνθα ^{κὴν Εὐ-}
πρὸς τὰ πρόσφατα ταῦτα ἀνδραγαθήματα θαυμασμὸς καὶ ^{ρώπην· Ὁ}
πρὸς τοὺς δεινοπαθοῦντας ἐπαναστάτας συμπάθειαι δὲν ἐμετριά-
ζοντο ὥς παρ' αὐτοῖς τοῖς Ἕλλησι ὑπὸ τῆς καταπληκτικῆς τῶν
δεινῶν συμμεθείζεω· ἀλλ' ἐκέντων πρὸς νέας ἀφιλοκερδεῖς προσ-
παθείας, ζωηροτάτας καὶ ἐνθαρρύντικωτάτας ἐχούσας ἐνεργείας,
καὶ προὔκალεσαν πρωτοφανὲς πνευματικὸν κίνημα, τὸ ὁποῖον
παρέχει εἰς μίαν τῶν ἀγνοτάτων τῆς συγχρόνου ἱστορίας σελί-
δων περιεχόμενον ἀκηλίδωτον. Ἐν ᾧ ἡ κατὰ τὸ προλαβόν ἔτος
ἀπόθικαι· τῶν Αἰγυπτίων εἰς τὴν Πελοπόννησον εἰς νέαν ἀνεκάλεσε
ζωὴν τὴν συμμαχίαν τοῦ Φιλελληνισμοῦ ἐν τῷ ἡπειρωτικῷ κέν-

τρω τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης, ἐπέπρωτο οἱ τοῦ ἐνεστώτος ἔτους
 θρίαμβοι τῶν Αἰγυπτίων νὰ ἐπιφέρωτιν ἰσχυράν τοῦ Φιλελληνισμοῦ
 σύμπραξιν. Κατὰ τὸν χειμῶνα ἤδη, μόλις ἀρξαμένης τῆς τοῦ Με-
 σολογγίου πολιορκίας, ἐξέδωκαν τὰ μέλη τῆς ἐν Παρισίοις φι-
 λελληνικῆς ἐταιρίας νέαν προκήρυξιν πρὸς συλλογὴν συνεισφορῶν.
 Αἱ τῆς ὑψηλοτέρας ἀριστοκρατικῆς τάξεως γυναῖκες ἐσχημάτι-
 σαν ἰδιαιτέρας ἐταιρίας· διηρέθησαν εἰς διάφορα τμήματα πρὸς
 εἰσπραξιν ἐράνων ἐν ταῖς οἰκίαις· ἐν ὅλοις τοῖς κύκλοις, οἵτινες
 δὲν εἶχον τουρκόφιλα ἑρσυνήματα, καθιερώθη τὸ ἔθιμον ἡ οἰκονό-
 σποινα νὰ συντάττῃ κατάλογον πρὸς συνεισφοράν ὑπὲρ τῶν Ἑλ-
 λήνων. Ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὁ νέος οὗτος ζῆλος ἔλαβεν ἀμέσως καὶ
 νέαν ἐπίτασιν. Ὁ Εὐνάρδος ἐφρόντιζε περὶ τῆς ἀποστολῆς τρο-
 φίμων πρὸς τὸ ἐπαπειλούμενον μέρος, ὑπογράψας 2½ χιλιάδας
 φράγκων δι' αὐτὸν καὶ διὰ τοὺς φίλους του. Ἡ τῶν Παρισίων φι-
 λελληνικὴ ἐταιρεία ἐψήφισεν ἀμέσως 60 χιλιάδας φράγκων πρὸς
 τὸν αὐτὸν σκοπὸν· ἔλαβεν δὲ κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν ἐξ Ἀμ-
 στερδαμου 30 χιλιάδας φράγκων. Καὶ ἡ τῆς Στουτγάρτης ἐ-
 ταιρεία τῇ ἀπέστειλε τὸ ὑπόλοιπον ἐν τῷ ταμείῳ χρηματικὸν
 ποσόν. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, ὅτε διεδόθη εἰς τὸν κόσμον ἡ θλιβερὰ
 ἀγγελία τῆς πτώσεως τῆς πόλεως, ὅτε ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ἀρτς
 ἐπεκαλέσθη τὸ ἔλεος τοῦ Εὐνάρδου ὑπὲρ τῶν αἰχμαλώτων γυ-
 ναικῶν καὶ παιδῶν, τὰ ὅποια ἤθελον πωληθῇ ὡς σφάγια καὶ με-
 τακομιζόμενα εἰς τὴν Αἰγυπτὸν οὐδέποτε πλέον ἤθελον ἐπανέλ-
 θει, ὅτε μετ' οὐ πολὺ ὁ Εὐνάρδος ἐξ Ἰταλίας (κατὰ τὸν Μάϊον)
 μετέδωκε τὴν προκήρυξιν ταύτην εἰς Παρισίους καὶ ἐκ Παρι-
 σίων ἐφ' ὅλην τὴν Εὐρώπην, τότε κατέλαβεν τὸν εὐρωπαϊκὸν
 κόσμον ὅλον αἰσθημα εὐσπλαγχνίας, τὸ ὅποιον (ὅσῳ καὶ ἂν συνε-
 τέλεσαν πλάγια αἴτια) θέλει περιποιεῖ εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα με-
 γάλην τιμὴν εἰς τὰς ὑπ' αὐτοῦ καταληφθεῖσας κοινωνικὰς τάξεις.
 Καθ' ὅλην τὴν Γερμανίαν ἀνέστη ὡς διὰ μαγικῆς ῥάβδου ὁ νε-
 κρωθεὶς Φιλελληνισμός. Ἐν Βαυαρίᾳ ὁ θάνατος τοῦ βασιλέως ἔφε-
 ρεν ἐπὶ τοῦ θρόνου (1825) ἡγεμόνα φιλέλληνα εἰς τὸ ἄκρον, τὸν
 βασιλέα Λουδοβίκον. Καθ' ὃν χρόνον ὁ Εὐνάρδος ἐπεκαλεῖτο τὴν

συνδρομὴν τῆς Εὐρώπης ὑπὲρ τῶν δυστήνων Ἑλλήνων ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος περιηγούμενος τὴν Ἰταλίαν ἀπέστειλεν ἐκτὸς τῶν 20 χιλιάδων φορινίων, τὰ ὅποια εἶχεν ἤδη ὑπογράψει, καὶ ἑτέρας 20 χιλιάδας φράγκων πρὸς ἐξαγορὰν αἰχμαλώτων Μεσολογγι-
τῶν, καὶ μετ' οὐ πολὺ καὶ ἑτέρας 20 χιλ. φορινίων ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου αὐτοῦ ταμείου, καὶ 26 χιλ. φράγκων ἐκ συνεισφορῶν τῆς βασιλικῆς αὐτοῦ οἰκογενείας· περιοδεύων δὲ τὴν Βαυαρίαν ἀπηγόρευσε πᾶσαν τελετὴν καὶ ἐπίσημον ὑποδοχὴν, παρακαλῶν, τὸ ἥμισυ τοῦ προσδιωρισμένου ποσοῦ νὰ δοθῇ εἰς τοὺς πτωχοὺς ἐκάστης πόλεως, τὸ δὲ ἕτερον ἥμισυ εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ἐν Μο-
νάχῳ συνέστη κεντρικὴ ἐταιρεία, ἥτις κατὰ τὸν Αὐγούστου ἀπέ-
στειλεν εἰς Παρισίους τὸν πρῶτον αὐτῆς ἔρανον ἐξ 65 χιλ. φρά-
γκων· ἐν Δρίσδῃ δὲ καὶ Λειψίᾳ ἀνεζωπύρουν ὁ Τήδγε (Tiedge)
καὶ ὁ Β. Μύλλερως τὴν Φιλελληνικὴν πυράν. Μεγάλως συνέτει-
νεν εἰς τὸν φιλάνθρωπον τοῦτον σκοπὸν καὶ ὁ ἐν Βερολίνῳ ἐξε-
γεροθεὶς φιλελληνισμὸς· ὁ Οὐφελάνδος, ὁ Νεάνδρος καὶ ἄλλοι προέ-
τρεπον πρῶτοι εἰς συνεισφοράς πρὸς περίθαλψιν καὶ ἐξαγορὰν
τῶν αἰχμαλώτων, καὶ αἱ δημοτικαὶ ἀρχαί, καὶ ὁ κληρὸς καὶ
σχεδὸν ἅπαντα τὰ μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, ἔλαβον μέ-
ρος εἰς τὰς πλουσίας συνεισφοράς· ἐν ὅλαις ταῖς ἐπαρχίαις τῆς
Πρωσσίας καὶ αὐταῖς ἔτι ταῖς μικραῖς κώμαις συνεστήθησαν σύλ-
λογοι φιλελληνικοὶ, εἰς τοὺς ὁποίους συνεισέφερον ὑπὲρ τῶν Ἑλ-
λήνων καὶ οἱ πρόεδροι καὶ οἱ ὑπάλληλοι καὶ οἱ βιομήχανοι καὶ
αὐτοὶ ἔτι οἱ χειρῶνακτες καὶ ὑπηρέται· Μέχρι τοῦ Αὐγούστου ἡ
ἐν Βερολίνῳ ἐταιρεία ἀπέστειλε πρὸς τὸν Εὐνάρδον 240 χιλιά-
δας φράγκων, αἵτινες ἐδόθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος εἰς τοὺς
ἐν Καλάμῳ πειναλέους καὶ ταλαιπωρουμένους πρόσφυγας. Ἡ Αἴη
(la Haye) ἡ Ναμούρη, αἱ Βρυξέλλαι, τὸ Λουξεμβούργον καὶ ἡ
Στοκλὺμη ἐκολούθησαν τὴν δοθεῖσαν ὁθυσιν· ἡ Γενεύη καὶ ἡ
Ἐλβετία σύμπασα κατέβαλον νέας προσπάθειας. Καὶ πᾶσαι αἱ
ἐταιρίαι αὗται συνέδεσαν, προτροπῇ κυρίως τοῦ Εὐνάρδου, στε-
νωτάταις σχέσεσι μετὰ τῆς ἐν Παρισίοις ἐταιρείας. Ἡ ἐπιτροπὴ
τῶν Παρισίων ἤρξατο μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου δημο-

σιεύουσα σειράν περιοδικῶν φυλλαδίων (1), τῶν ὁποίων σκοπὸς ἦτο νὰ δώσωσιν ἐπίσημον ἔκφρασιν εἰς τὴν διηγετικὴν διαμαρτύρησιν τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Ἐκ τῶν φυλλαδίων τούτων καταφαίνεται ὅτι ἡ ἑταιρία ἠκολούθει, ὡς μικρὰ ἀνεξάρτητος δύναμις, πολιτικὴν σαφῆ κατὰ τοὺς κανόνας τῆς τιμῆς πρὸς ὠρισμένους σκοποὺς καὶ διὰ συνετῶν μέτρων. Ἡ βαθεῖα ἀγανάκτησις ἐπὶ τῇ συμπτᾶξει Γάλλων πρὸς καταστροφὴν τοῦ Μεσολογγίου διὰ τηλεβόλων ἐν Γαλλίᾳ ἀγορασθέντων, παρέσχεν εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς ἑταιρίας ἰσχυρὸν κέντρον ἐθνικῆς φιλοτιμίας. Ἐκ τῶν μελῶν τῆς ἑταιρίας, τῶν ἐν ταῖς βουλαῖς παρκαθημένων, ἔδωκεν ὁ Σατωβριάνδος καὶ πρὸ τῆς πτώσεως τῆς πόλεως ἔκφρασιν εἰς τὴν διάθεσιν ταύτην τῶν συναδέλφων του, κατωρθώσας (4/13 Μαρτίου) κατὰ τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ νομοσχεδίου «περὶ τιμωρίας τῶν ὑπὸ Γάλλων κατὰ τὴν Ἀνατολὴν διαπραχθέντων ἐγκλημάτων», νὰ γείνη παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης ὑπουργοῦ τροποποιήσις τις, δι' ἧς ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς Γάλλους ὑπηκόους νὰ ναυλῶνσι τὰ πλοῖά των πρὸς μετακόμισιν τῶν ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ἀνδραποδισθέντων Ἑλλήνων. Ἀλλὰ μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου, ὅτε ὁ Ἀλέξιος τῆς Νοάλλης (Alexis de Noailles) ἐπρότεινε (44/23 Μαρτίου) νὰ παραχωρηθῇ εἰς τοὺς Γάλλους προξένους πίστωσις 300 χιλιάδων φράγκων πρὸς ἐξαγορὰν Χριστιανῶν δούλων, ὅτε ὁ Κωνσταντῆς (Constant) ἀπηύθυνε πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν τὴν ἀπότομον ἐπερώτησιν, ἐὰν μεταξὺ τῶν Γάλλων ἀξιώματικῶν οἵτινες μετὰ τῶν αἰγυπτιακῶν στιφῶν ἐνέβαψαν τὰς χεῖράς των εἰς τὸ αἷμα τῶν Μεσολογγιτῶν, ὑπάρχουσί τινες ἐγγεγραμμένοι ἔτι ἐν τοῖς καταλόγοις τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, κατέχοντες στρατιωτικὸν βαθμὸν καὶ λαμβάνον-

(1) Ἐγγράφα ἀφορῶντα τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος, δημοσιευθέντα κατὰ τὰς πληροφορίας τῆς ἐν Παρισίοις φιλελληνικῆς ἑταιρίας. Ἐν Παρισίοις 1826.

τες μισθόν, τότε ἠναγκάσθη ὁ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ὑπουργός, πρὸς ἀποτροπὴν τῆς ἐπεικειμένης θυσίᾳ, νὰ δικαιολογηθῇ ἀπέναντι τοῦ ὑπερτάτου ἐρεθισμοῦ, λέγων, ὅτι ἡ ἔμφρων διαγωγὴ τῶν ἀνακτοβουλίων παρέχει τὴν ἐλπίδα, ὅτι τὰ δεινὰ τῆς Ἑλλάδος θέλουσι καταπαύσει μετ' οὐ πολὺ διὰ εἰρηνοποιήσεως, πρὸς τὴν ὁποίαν αἱ κυβερνήσεις δὲν εἶναι τοσοῦτον ἀδιάφοροι, ὅσον αἱ ἀντιπολιτευόμενοι βῆτορες ὑποθέτουσιν! Ἐπὶ ταῖς ἐνδείγμασι τοῦτοις, τὰ ὁποῖα ἐκήρυττον τὴν προσέγγισιν τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως πρὸς τὴν μετὰξὺ Ῥωσσίας καὶ Ἀγγλίας συμμαχίαν, ἀπεφάσισεν ἡ ἑταιρεία νὰ ἐμμείνη εἰς τὸ ξητόν τῆς τέρας, νὰ διατηρήσῃ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος διὰ τῶν συνεισφορῶν τῶν λαῶν τὴν ὑπαρξιν μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ἡ ὑψηλὴ πολιτικὴ, ἡ σκληροκάρδιος, ἤθελεν ἀπαυδῆσαι βλέπουσα τὸν μακρὸν αἵματηρὸν ἀγῶνα καὶ τὰ ἀσπαίροντα θύματα, καθ' ἣν δυσκίνητος διπλωματικὴ ἐν ταῖς διαπραγματεύσεσιν αὐτῆς ἤθελεν εὐδοκήσει νὰ διατάξῃ τὴν ἀνακωχὴν τῶν ὅπλων, τὴν ἀνακούφισιν τῶν ἀπρηδηκότων Ἑλλήνων. Καὶ μετὰ τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἀπέειχεν ἡ ἑταιρεία, ὡς καὶ πρότερον, πάσης μικροφιλοτιμίας. Ὁ Ἐὐνάρδος κατελήφθη μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Μεσολογίου ὑπὸ βαθείας ἀπεχθείας πρὸς τὴν πολιτικὴν τῶν Ἀγγλων, οἵτινες δὲν μετέφερον διὰ τῆς βίας τὸ ὄφιν ἐκ τῶν Ἰονίων νήσων πρὸς τοὺς πεινῶντας καὶ πολιορκουμένους Ἕλληνας. «Ἐγὼ, ἔλεγεν ὁ Φιλέλλην οὗτος, ἐὰν ἤμην ὁ Ἀρμυστὴς ἤθελον πράξει ἄλλως, καὶ ἂν συνεπέα τῆς διαγωγῆς μου ἔπρεπε νὰ καταδικασθῶ εἰς θάνατον!» Καὶ μετὰ ἐν ἔτος ἀκόμη, εὐρισκόμενος ἐν Ἀγγλίᾳ, ἠγανάκτει διὰ τὴν διαρκῆ ψυχρότητα τοῦ ἔθνους τοῦτου, τὸ ὁποῖον μόνον ἔμενεν ἀποκεκλεισμένον ἀπὸ τοῦ νέου τοῦτου κινήματος, καὶ παρήκουε τὴν ἐνθουσιώδη τῆς φιλανθρωπίας φωνὴν ἀπέναντι τῆς ἀναισθησίας τῆς πολιτικῆς. Καὶ ὁμῶς εἰς τὴν Ἀγγλίαν ταύτην ἠθέλησε κατὰ τὸ προλαβὸν ἔτος νὰ παραπεδοθῇ ἡ Ἑλλὰς διὰ τῆς περὶ προστασίας ἀναφορᾶς, καὶ νῦν πάλιν αὐτῆς τῆς Ἀγγλίας ἐπεκαλεῖτο τὴν μεσολάβησιν τοῦτο προσέβαλλε λίαν ἐπικριθητικῶς τὴν φιλοτιμίαν τῶν Γάλλων καὶ

ὅμως ἡ ἑταιρία καὶ νῦν ἤδη, ὡς καὶ προηγουμένως, δὲν ἐπέ-
 τρεπεν, ὥστε τὸ περιστατικὸν τοῦτο νὰ ἐπιφέρῃ ψυχρότητα τινα
 εἰς τὰς φιλελληνικὰς αὐτῆς συμπαθείας. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἠγέρθησαν
 τόσον πικραὶ αἰτιάσεις κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς κυβερνήσεώς
 των, ὡς νὰ ἤθελον οἱ Ἄγγλοι νὰ καταδείξωσιν ἢ νὰ πεισθῶσιν,
 ὅτι πᾶσα συνδρομὴ παρεχόμενη εἰς τοὺς Ἕλληνας παρείχετο
 εἰς ἀγνώμονας· ἀλλ' οἱ διευθύνοντες τὴν ἐν Γαλλίᾳ ἑταιρίαν
 δὲν ἀπετρέποντο ἀπὸ τοῦ ζήλου των οὔτε ὑπὸ τῆς διχονοίας
 τῶν Ἑλλήνων, οὔτε ὑπὸ τῆς κακῆς των διοικήσεως, οὔτε ὑπὸ τῆς
 κακῆς διαγωγῆς των πρὸς τοὺς Φράγκους, οὔτε ὑπὸ τῶν κατα-
 χρήσεων τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Οἱ ἀνταποκριταὶ των, εὐ-
 κόλως κατανοοῦντες τὰ τῆς Ἑλλάδος, ἐπισεικίς εἰς τὰς κρίσεις
 των, θυμιάζοντες τὴν ἀνδρίαν καὶ τὴν ἐγκρατέρησιν τῶν Ἑλ-
 λήνων, ἐπεμπον εὐνοϊκὰς ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἐκθέσεις, καὶ πα-
 ρέδωλον τὰ κακὰ, τὰ ὅποια ἐν μέσῳ τοιοῦτου χάους δεινῶν
 ὑπερεῖχον φυσικῶ τῷ λόγῳ πᾶν συνετὸν καὶ καλὸν μέτρον.
 Οἱ Ἕλληνες, ὅσον ἐπιπόλαιοι καὶ ἂν ἦσαν παρ' αὐτοῖς, ὡς παρὰ
 πᾶσι τοῖς μεσημβρινοῖς λαοῖς, αἱ ἐντυπώσεις αὐταί, ἡσθάνθησαν
 βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην· ἡ ὑπεροψία καὶ τὸ κατὰ τῶν ξένων μῖσος
 ἐξέλιπον βαθμυδόν· οἱ ἀκχυπτότεροι τῶν ὀπλαρχηγῶν, οἵτι-
 νες καὶ νῦν ἔτι ἐπέμενον νὰ καταβάλλωσι τὸν Αἰγύπτιον καὶ
 τοὺς ἐμπειροπολέμους στρατοὺς του, ἔπρεπε νὰ ζητήσωσιν ἄρτον
 διὰ τοὺς γέροντάς των, διὰ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα των, καὶ
 δι' αὐτοὺς τοὺς συστρατιώτας των, «οἵτινες, ὡς ἔλεγεν εἰς ἕξ
 αὐτῶν, ἔφερον δάφνης στέφανον ἀλλ' ἀπέθνησκον τῆς πείνης.» Κα-
 λῶς ἐγνώριζον, ὅτι ἄνευ τῆς τοιαύτης εὐεργετικῆς ἐπεμβάσεως
 ἡ πατρίς των ἤθελεν ἀπολεσθῆ, καὶ διττῶς ἀπένεμον χάριτας εἰς
 τοὺς Γάλλους, οἵτινες πρῶτον ἠναγκάσθησαν νὰ διαρρήξωσι τοὺς
 φραγμοὺς τῆς πολιτικῆς τῆς κυβερνήσεώς των, καὶ ἔπειτα κα-
 τώρθωσαν νὰ πείσωσιν ἅπαντα σχεδὸν τὰ Εὐρωπαϊκὰ ἔθνη νὰ
 λάβωσι μέρος εἰς τὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας εὐεργεσίας των. Ὅθεν
 παντὶ σθένει ἐπειρῶντο νῦν οἱ Ἕλληνες νὰ κάμωσι χρῆσιν τῶν
 εὐεργετημάτων συμφώνως πρὸς τοὺς σκοποὺς τῶν εὐεργετῶν.

Καὶ ἐτήρει μὲν ἡ τῶν Παρισίων ἐταιρεία καὶ ὡς πρὸς τοῦτο τὴν αὐτὴν ἀρχὴν, (ἀρχὴν αὐταπαρνήσεως, ὅπως ἀντίθετον τῆς ἀρχῆς τῶν Ἀγγλων δανειστῶν) νὰ ἀφίνη τὰς συνεισφοράς της, χρήματα καὶ ἄνδρας, ἐντελῶς εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως· αὕτη ὅμως, εὐγενῶς φερομένη, διέταξε τὴν διαρκῆ τῆς βουλῆς ἐπιτροπὴν νὰ συνάψῃ ἀμέσους σχέσεις πρὸς τὴν ἐν Παρισίοις ἐταιρίαν καὶ ἔπειτα ἐσύστησε συμμίκτους ἐπιτροπὰς ἐξ Ἑλλήνων καὶ Φράγκων, ὅπως διανεμηθῶσιν αἱ ληφθεῖσαι συνεισφοραὶ συμφώνως πρὸς τοὺς σκοποὺς τῶν συλλεξάντων καὶ διαδίδασάντων αὐτὰς Φιλελλήνων. Τὰς ὑποθέσεις ταύτας πᾶσαι διηύθυνεν ὁ Εὐνάρδος, ἡ ψυχὴ τοῦ ὅλου φιλελληνικοῦ κινήματος. Αὐτὸς ἐφρόντιζε δι' ὅλας σχεδὸν τὰς ἀγοράς καὶ ἀποστολάς τῆς τε παρισινῆς καὶ τῶν ἄλλων ἐταιριῶν μὲ τὴν μεγαλειτέραν περίσκεψιν, μὲ ἀκαμπτον ζῆλον καὶ ἄκραν τιμιότητα. Αὐτὸς διώρισε τοὺς πράκτοράς του ἐν Ἰδρᾷ, Ναυπλίῳ, Κυθήροις, Ζακύνθῳ καὶ Κερκύρᾳ καὶ ἐσύστησεν εἰς πολλοὺς λιμένας τῆς Μεσογείου τακτικούς πλόας, ὥστε δι' αὐτοῦ ἐλαμβάνοντο αἱ θετικώταται εἰδήσεις περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι συμβαινόντων καὶ περὶ τῆς ἀφίξεως καὶ τῆς χρήσεως τῶν συνεισφορῶν. Ὅτε ἕνα μῆνα μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου (18/30 Μαΐου) ἔδωκε κατὰ πρῶτον ἐν Παρισίοις λόγον περὶ τῶν μέτρων, τὰ ὅποια ἔλαβεν ὑπὲρ τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν κατοίκων τῆς δυστήνου ταύτης πόλεως, εἶχεν ἀποστείλει διὰ λογαριασμὸν τῶν ἐταιριῶν τῆς Γενεύης καὶ τῶν Παρισίων 35 χιλιάδας καντάρια μολύβδου, καὶ προσδιορίσει 50 χιλ. φράγκων πρὸς ἐξαγοράν αἰχμαλώτων. Κατὰ τὸ φθινόπωρον δὲ, ὅτε ἐξ ἀπάντων τῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος ἀνεπέμποντο βαθύτεροι οἱ στεναγμοί, ἦτο ὁ Εὐνάρδος εἰς θέσιν ν' ἀναγγεῖλῃ, ὅτι τῇ 13/25 Σεπτεμβρίου τρία πλοῖα μὲ τρόφιμα εἶχον ἀπεπλεύσει ἐκ Κερκύρας εἰς Ναύπλιον, καὶ τῇ 19/1 Ὀκτωβρίου δύο ἕτερα πλοῖα ἐκ Ζακύνθου καὶ δύο ἐξ Ἀγκῶνος, καὶ ὅτι μετὰξὺ τῆς 10 καὶ 20 Ὀκτωβρίου πέντε ἕτερα πλοῖα ἤθελον ἀποσταλῆ ἐντεῦθεν εἰς τὴν Μάνην καὶ εἰς Ναύπλιον. Ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους τούτου αἱ διαφοραὶ

ἀποστολαὶ τροφίμων εἰς λογαριασμὸν τῶν ἐν Παρισίοις, ἐν Ἑλβετίᾳ καὶ Γερμανίᾳ ἐταιριῶν συνεποσοῦντο εἰς 73,400 καντάρια, ἐξαιρουμένων πολλῶν μερικῶν ἀποστολῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ. Μετὰ παρέλευσιν δὲ τῆς τρομερᾶς ταύτης δυσετηρίας ἐξέδωκεν ἡ ἐν Παρισίοις ἐταιρία ἰσολογισμὸν (1) ὅλων τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς ἐταιρίας μέχρι τέλους τοῦ 1826. τὰ ἔσοδα ἀνέβαινον εἰς 2 1/2 περίπου ἑκατομ. φράγκων. Ὅτε δὲ ὁ Αἰγύπτιος Ἰβραήμ. πασᾶς, ὅπως ματαιώσῃ τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην συνδρομὴν καὶ προλάβῃ τὴν ἀγγελλομένην μεσολάβησιν τῶν Δυνάμεων, ἐδιπλασίασε τὰς προσπαθείας του, ἵνα οἱ Φράγκοι ἐρχόμενοι εἰς τὴν Ἑλλάδα μὴ εὕρωσιν εἰμὴ πτώματα καὶ δούλους, ἐδιπλασίασαν καὶ αἱ ἐταιρίαι ἐκ νέου τὰς προσπαθείας των. Ὁ Ἑυνάρδος προσεκάλεσεν αὐτὰς (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1827) εἰς μηνιαίας καὶ ἐβδομαδιαίας συνεισφοράς, αἵτινες ἐξησφάλιζον τακτικὸν εἰσόδημα καὶ τακτικάς ἀποστολάς μέχρι τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἡ θεία Πρόνοια ἤθελε μεταβάλλει τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος. Αἱ ἐβδομαδιαῖαι αὗται συνεισφοραὶ ἤρχισαν ἀμέσως μετὰξὺ τῶν τεχνιτῶν καὶ χειρωνακτῶν πάσης τάξεως εἰς τὰ τρία γειτονικά φιλελληνικά κράτη ἐν αὐτῇ τῇ Γενεῇ ἔφερον αἱ τοιαῦται συνεισφοραὶ εὐθὺς τὴν πρώτην ἐβδομάδα 4000 φράγκων. Καὶ ἐν Βιέννῃ δὲ κατὰ τοσοῦτον ἐξέλιπεν ἡ προτέρα ἀδιαφορία καὶ ψυχρότης, ὥστε ἐδόθη ἡ ἄδεια νὰ γίνωνται συνεισφοραὶ ὑπὲρ φιλανθρωπικῶν σκοπῶν. Καὶ ἐν Ἀμερικῇ νέα ἐπὶ ἤλθε κίνησις καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς ὑπερέβαινον πᾶσιν προσδοκίαν. Ἡ νέα αὕτη σταυροφορία τῆς εὐεργεσίας διετήρησε καὶ ἐκ δευτέρου τὴν χώραν τῶν Ἑλλήνων μέχρι τῆς ἐποχῆς, ἣν ἡ τῶν Παρισίων ἐταιρία εἶχε προῖδει, καὶ καθ' ἣν τέλος ἐπέπρωτο νὰ μεταβληθῶσιν εἰς ἔργα αἱ πρῶται ἀποφάσεις, αἱ εἶχον προκλήσει παρὰ τῇ διπλωματίᾳ αἱ γοεραὶ κραυγαὶ τοῦ καταποντιζομένου ἔθνους καὶ αἱ προκηρύξεις τῆς φιλανθρωπίης. Προφητικοὶ ἦσαν οἱ λόγοι, οὓς ὁ Ἑυνάρδος ἔγραψε κατὰ τὴν ἑρ τοῦ 1827 πρὸς

(1) Γενικὴ ἐφημερίς τῆς Αὐγούστου 1827. 7|19 καὶ 9|21 Φεβρουαρίου.

τὴν ἑταιρίαν τοῦ Μονάρχου. «Ἐλπίζω ὅτι τὸ ἔτος τοῦτο δὲν θέλει παρέλθει, πρὶν ἢ ἐκπληρωθῶσι παρὰ τῶν Δυνάμεων οἱ πόθοι τῶν φίλων τῆς Ἑλλάδος.»

Ἡ ἀλήθεια τοῦ ῥητοῦ, «Ὅταν ἡ ἀνάγκη μεγίστη, εἶναι καὶ ἡ Τά κατὰ
βοήθεια τοῦ Θεοῦ ἐγγυτάτη,» καταφαίνεται πρὸ πάντων εἰς τὰς ^{θάλασσαν} ~~κινήματα~~ ^{κινήματα}.
ἐπαναστάσεις. Ἀλλὰ παρ' οὐδενὶ ἄλλῳ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας του
ἀγωνιζομένῳ λαῷ ἐπῆλθέ ποτε ἡ ἀνάγκη τοσοῦτον αἰφνιδία καὶ
δεινὴ, κορυφωθείσα καὶ διαρκέσασα ἐπὶ τοσοῦτον, παρ' οὐδενὶ
πάλιν τοσοῦτον βραδέως ἡλκιστῶθη αὕτη καὶ ἀτελῶς ἐθεραπεύθη
ὅσον παρὰ τοῖς Ἕλλησιν. Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου
ἐπέκειτο πάλιν τὸ δαμόκλειον ξίφος ἀπειλητικὸν ἐπὶ τοῦ λαοῦ
τούτου, ὅπως κατὰ τὸ προλεχθὲν φθινόπωρον ὅτε ὁ Ἰβραήμ πα-
σχῆς ἵστατο πρὸ τοῦ Ναυπλίου. Δύο ἢ τρεῖς ἀκόμῃ θέσεις ἔαν
εἶχον τὴν τύχην τοῦ Μεσολογγίου, κατέρχοντο ἡ ἐπανάστασις. Κατὰ
τὴν στερεάν Ἑλλάδα δὲν ἦσαν εἰμὴ μόνον αἱ ὀχυραὶ Ἀθῆναι εἰς
χεῖρας τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁ Ρεσίτ πασχῆς παρεσκευάζετο μετὰ
τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς κατὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ἐκστρα-
τείας του νὰ καταστρέψῃ καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο τῆς ἀντο-
λικῆς Ἑλλάδος προπύργιον. Ἐάν δ' ἔπειτα ἐν δευτέρᾳ ἀποπειρᾷ
εἰσέβαλλεν οὗτος εἰς τὴν Ἀργολίδα καὶ πρὸς τὴν Κόρινθον, ὅπως
ἐνωθῇ μετὰ τοῦ πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ εὐρισκομένου ἀρχιστρατήγου,
τότε κατεπνίγετο ἡ τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος ἐπανάστασις, καὶ κατὰ
τῶν νήσων ἐγίνετο ἡ τελευταία, ὡς πρὸς τὴν ἐκβασιν ὅλως ἀμ-
φίβολος ἔροδος. Ἀλλ' ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐπερίμενε τότε
(περὶ τὰς ἀρχὰς Μαΐου 1826), ὅτε οἱ ἠνωμένοι ἐχθρικοὶ στόλοι
εὕρισκοντο ἐν Νεοκάστρῳ καὶ μέχρι τοῦδε ἀνὰ ἕκαστον θέρος
ἀπεπειρῶντο καιρίαν κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου πληγὴν, τὴν
συντομωτέραν καὶ ἀποτελεσματικωτέραν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν
νήσων κατὰ πρῶτον. Ὁ φόβος αὐτῆς παρεκίνησεν αὐτὴν νὰ λάβῃ
ἐντονωτάτην περὶ ἀμύνης μέριμναν. Μετὰ πολλοῦ ζήλου ἐπει-
ράθη ἡ κυβέρνησις νὰ καταπέσῃ τοὺς Σπετσιώτας νὰ ἐγκατα-
λείψωσι τὴν ἐκτεθειμένην αὐτῶν νῆσον καὶ νὰ μεταβῶσιν εἰς Ὑ-
δραν, ὅπως συγκεντρώσῃ πάντα τὰ τῆς ἀμύνης μέσα ἐπὶ τῆς

μῆς ταύτης φύσει ὀχυρωτέρας θέσεως. Μετὰ μεγάλου κόπου κα-
τῶρθωσε νὰ καταβάλῃ τὴν ὑπεροψίαν τῶν ἀντιζήλων νησιωτῶν,
καὶ ἄνευ τοῦ ἐπικειμένου μεγάλου κινδύνου οὐδέποτε βεβαίως
κατωρθοῦτο τοῦτο. Οἱ Ὑδραῖοι παρεχώρησαν εἰς τοὺς νέους με-
τοίκους τὸ παραθλάσσιον αὐτῶν προάστειον, τὸ Καμίνι. Ἀλλὰ
διὰ τούτου οὐδὲν ἔτι εἶχε γεῖναι πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Ἰῶρας·
καὶ ταῦτα συνέβαινον καθ' ἣν στιγμὴν ἡ νέα τοῦ Ζαήμη Κυβέρ-
νησις εἰσῆρχετο εἰς Ναύπλιον με 60 μόνον γορσία ἐν τῷ ταμείῳ,
καὶ καθ' ἣν ἐν Ναυπλίῳ οἱ πεινῶντες Σουλιῶται καὶ Ρουμελιῶται
ἠπεύλουν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ὅτι ἤθελον λεηλατήσῃ τὴν πόλιν
καὶ μόλις διὰ ἰδιωτικῶν ἐράνων ἀπετράπησαν ἀπὸ τοῦ σκόπου
τῶν τούτου. Κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν στιγμὴν (Μάιος) ἤλθε εἰς
Ναύπλιον ὁ συνταγματάρχης Γόρδων, φέρον μεθ' ἑαυτοῦ τὸ ἐκ
Λιζῶν 14 χιλ. ὑπόλοιπον τοῦ Ἀγγλικοῦ δανείου· ἦτο τοῦτο
σταγὼν, ἥτις ἐν τῇ ζήσει τῆς ἀνάγκης ἤθελε βεβαίως ἐξατμι-
σθῇ ταχέως, ἀλλ' ὅμως τὸ ποσὸν τοῦτο ἤρκει μέχρις οὗ αἱ φι-
λελληνικαὶ ἐταιρίαι ἀποσείλωσι τακτικωτέρας συνεισφοράς. Τρεῖς
χιλιάδες πεντακόσκιαι λίραι ἐχρησίμευον ὅπως ἀνασταλῇ ἡ διάλυ-
σις τοῦ σώματος τοῦ Φαβιέρου· ὁκτὼ χιλιάδες πεντακόσκιαι τάλ-
ληρα ἐδόθησαν τοῖς Μεσολογγίταις, τὸ δὲ ὑπόλοιπον ἐχρησίμευ-
σεν εἰς ὀχύρωσιν τῆς Ἰῶρας. Ἐτοποθετήθη ἐπὶ τῆς νήσου φρουρὰ ἐκ
χιλίων ἀτάκτων, οὓς ὁ Φαβιέρς ἐνίσχυσε διὰ ἐννέα λόχων τακτι-
κῶν, ὑποσχόμενος νὰ προσέλθῃ χρεῖας τυχοῦσης αὐτοπροσώπως
πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς νήσου. Καὶ οἱ ἐν τοῖς γειτνιάζουσι Πόρῳ,
Καστρίῳ καὶ Κρανιδίῳ ὀπλοφόροι ὑπεσχέθησαν νὰ δράμωσιν εἰς
βοήθειαν, εἰς τρόπον ὥστε οἱ Ἕλληνας ῥῆδιναντο ν' ἀντιπαρατά-
ξωσι κατὰ τοῦ ἐπιτιθεμένου ἐχθροῦ στόλον ἐξ 60 πλοίων, 21
πυρπολικῶν καὶ 9000 ἀνδρῶν ναυτῶν καὶ στρατιωτῶν τῆς ξη-
ρᾶς. Ἀλλ' ὁ ἐπικείμενος κίνδυνος διεσκεδάσθη. Ἐκ Νεοκάστρου
ἀπέπλευσεν ὁ μὲν τουρκικὸς στόλος (29/11 Μαΐου) πρὸς τὰ Δαρ-
δανέλλια, ὁ δὲ Αἰγυπτιακὸς (8/20 Μαΐου) εἰς Ἀλεξάνδρειαν.
Μόλις ὅμως ἔμεινον οἱ Ἕλληνες ὀριστικῶς τὸν ἀπόπλουν τοῦτον,
ἐθορυβήθησαν πάλιν ὑπὸ τῆς ἀγγελίας, ὅτι ὁ βυζαντικὸς στόλος

εἶχε πάλιν (τὸν Ἰούλιον) ἀποπλεύσει ἐκ τῶν Δαρδανελλίων εἰς δύο μοίρας διηρημένους. Καὶ ἡ μὲν τῶν μοιρῶν τούτων ὑπὸ τὸν καπουτὴν βέην διηρμήνθη εἰς Νεόκαττρον, ἔνθα ἔμεινεν ἐπὶ τρεῖς μῆνας ἄπρακτος, ἡ δὲ ἄλλη ὑπὸ τὸν ἀρχιναύαρχον Ταχίρ πρᾶξεν ἔμελλε νὰ ἐπικαλάβῃ τὴν κατ' ἔτος γινομένην κατὰ τῆς Σάμου ἐπίθεσιν. Καθ' ἣν ἐποχὴν δὲ οἱ Σάμιοι μεγίστης ἔχρῳζον βοθηταίς, ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐκτὸς τῶν ἄλλων πλείστων δυσχερειῶν τῆς εὐρίσκατο εἰς νέαν καὶ μεγάλην ἀμυχάναν. Ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις ἐν τῇ ψυχρᾷ αὐτῆς δολιότητι περιέμενεν αὐτὴν τχύτην τὴν στιγμὴν τῆς μεγαλειτέρας συγχύσεως ὅπως ἀποστείλῃ τὸν μαρκέσιον Πικυλόκην μεθ' ὅλου σχεδὸν τοῦ ναυτικοῦ τῆς, νὰ περιστείλῃ διὰ τῆς βίης τὴν πειρατεῖαν. Μάτην ἐζήτησεν ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις νὰ καταπραύνη αὐτὸν διὰ προκηρύξεως (2/14 Μαρτίου), δι' ἧς ἀπηγορεύετο αὐστηρῶς ἡ θαλασσοπλοία εἰς ὅλα τὰ πλοῖα τὰ μὴ ἀνήκοντα εἰς τὸν πολεμικὸν στόλον, καὶ μάλιστα ἐπὶ τοῦ παρόντος καὶ εἰς αὐτὰ τὰ προνομιοῦχα πλοῖα· ὁ μαρκέσιος ἤρξατο (Ἰούλιον) περιφρονητικῶς τῷ τρόπῳ νὰ καθιστᾷ τὸ Ἑλληνικὸν ναυτικὸν ὑπεύθυνον διὰ τὰ κακουργήματα τῶν πειρατῶν, συνέλαβεν ἐν Μυκῶνι καὶ ἐν Τήνῳ πάντα τὰ προστυχόντα πολεμικὰ πλοῖα, εἶτα (τὸν Αὐγούστου) ἐπυροβόλησε κατὰ τῆς Νάξου (ἣτις εἶχε μεγίστην ἀνάγκην προστασίας κατὰ τῶν πειρατῶν), διότι δὲν ἠθέλησεν ἡ πόλις αὕτη νὰ πληρώσῃ τὴν ζητηθεῖσαν ἀποζημίωσιν, ἔπραξε τὰ αὐτὰ ἐν Κόθινῳ καὶ ἐνεφανίσθη πρὸ τοῦ Ναυπλίου, ἔνθα ἐφέρετο μετριώτερον, μόνον διότι ἐφοβεῖτο ἐχθρικὰς κατὰ τῶν πλοίων του ἐπιθέσεις, καὶ ἐπειδὴ ὁ διοικητὴς τῶν ἐν Ναυπλίῳ σταθμευόντων Ἀγγλικῶν πλοίων τῷ ἔδωκε νύξεις τινὰς αἵτινας τὸν περιώρισαν (1). Ἄλλ'

1) Zinkeisen — Gordon 2, 383. Ὁ Πικυλόκης ἀνεκλήθη μετ' οὐ πολλῆς καὶ εἰς τὴν θέσιν του διορίσθη ὁ Δάνδολος, ὅστις διατάχθη νὰ μεταχειρισθῇ ἄλλους ὅλους ἀντιθέτους τρόπους. Τὰ αὐστριακὰ ἐμπορικὰ πλοῖα ὥφειλον τοῦ λοιποῦ νὰ σεβασθῶσι πάντα ἐπίσημον ἀποκλεισμόν, καὶ νὰ μὴ ἐπιχειρισθῶσιν ἰδιωτικὰς ἐπιχειρήσεις ἀνευ τῆς συνοδείας πολεμικῶν πλοίων ἐκτὸς ἐπὶ ἰδίᾳ εὐθύνῃ. Ὁδηγίαι πρὸς τὸν ναύαρχον Δάνδολον ἀπὸ 19/31 Ἰανου. 1827· γγγ.

ἐν τρσοῦτῳ τὸ Ὀλιβερόν τοῦτο ἐπεισόδιον δὲν ἐμπόδισε τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν ἀπὸ τοῦ νὰ συνδράμῃ τὴν Σάμον δι' ὧτων τῶν ὑπαρχόντων μέσων. Ὁ Σαχτούρης ἀπέπλευσε (11/23 Ἰουλίου) μετὰ 33 βρικίων καὶ 7 πυρπολικῶν ἐξ Ἰδρας καὶ ἐνεφανίσθη (14/26 Ἰουλίου) πρὸ τῆς Σάμου. Μετ' οὐ πολὺ συνῆψε μικρὰν μάχην μετὰ τῆς προφυλακῆς τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ἀλλὰ τὴν ἐπιούσαν (16/28 Ἰουλίου) προσελθόντος ἐκ Χίου τοῦ καπουτὰν πασᾶ, ἴσταντο ἀμφοτέροι οἱ στόλοι ἀντιπρατεταγμένοι. Ἀμφοτέρα τὰ μέρη ἐφαίνοντο καὶ νῦν ὀλίγον εὐδιάθετα εἰς μάχην· τὰ Ἑλληνικὰ πυρπολικά δὲν ὑπήκουσαν εἰς τὴν πρὸς ἔφοδον διαταγὴν, ἐκτὸς τοῦ Κανάρη, ὅστις ὥρμησε διὰ μέσου τῶν τουρκικῶν πλοίων κατὰ τινος φρεγάτας, ἀλλ' ἀπόλεσε τὸ πυρπολικόν του καὶ μετὰ πεισματῶδῃ ἡρώϊκῃν πάλῃν κατὰ δύο Τουρκικῶν κανονοφόρων διέφυγε τετραυματισμένος ἐπὶ τῆς λέμβου του. Μετὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην ἐπέστρεψεν ὁ Καπουτὰν πασᾶς εἰς Μιτυλήνην, ἔνθα ἐβράδυνεν ἐπὶ ἓνα ὁλόκληρον μῆνα μέχρις οὗ αὐτὸς ὁ Μικούλης καὶ ὁ Σαχτούρης μετέβησαν ἐκεῖ εἰς ἀναζήτησίν του (23/1 Σεπτεμβρίου). Χωρισθέντες κατ' ἀρχὰς ὑπὸ παχεῖας ὀμίχλης, ἠνώθησαν οἱ δύο ναύαρχοι μετὰ τινος ἡμέρας πάλιν (29/10 Σεπτεμ.). ἤρχισαν σφοδρὸν κανονοβολικὸν ἐν καιρῷ νυκτός κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ συνῆψαν τὴν ἐπιούσαν (30/11 Σεπτεμ.) μίαν τῶν πεισματωδεστάτων ναυμαχιῶν. Κατ' ἀρχὰς ὠπισθοχώρησαν οἱ Τούρκοι πρὸς βορρᾶν, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἐπέπεσον κατὰ τινων διωκόντων αὐτοὺς μεμονωμένων Ἑλληνικῶν πλοίων, μεθ' ὃ προχωρησάντων τῶν ἐπομένων πλοίων συνήφθη ἡ κυρίως μάχη, τοῦ ἀνέμου πνέοντος ἀσπάρως καὶ ἐλαφρῶς. Οἱ Τούρκοι ὑπὸ τὸν Ταχίρ πασᾶν ἀνέπτυσαν μεγαλειέτερον ἢ ἄλλοτε θάβρος, οἱ δὲ Ἕλληνες τόσον ἐπὶ τῶν πυρπολικῶν ὅσον καὶ ἐπὶ τῶν βρικίων μεγαλειτέραν ὑπὲρ ποτε ἄλλοτε τόλμην. Τὸ ἀποτέλεσμα ἔμεινεν ἀμφίβολον, ἡ ζήμια τῶν Ἑλλήνων κατὰ πυρπολικά καὶ ἄνδρας οὐχὶ μικρά, ἀλλ' ἡ τόλμη, μεθ' ἧς οἱ ἐπὶ τῶν μικρῶν βρικίων Ἕλληνες ἐπέπιπτον κατὰ τῶν πολὺ μεγαλειτέρων ἐχθρικῶν πλοίων διήγειραν τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν ἐκ-

πληξιν τῶν εἰς τὴν μάχην ὡς θεατῶν παρευρισκομένων Γάλλων Δεριννῦ (de Rigny) καὶ Γυλλεμινώτου (Guilleminot). Τὰ πλείστα τῶν Ἑλληνικῶν πλοίων ἐπέστρεψαν μετὰ τὴν μάχην οἰκταδὲς, πεπεισμένα ὅτι οὐδέν τι περὶ τέρῳ κίνδυνον διέτρεχεν ἡ Σάμος. Καὶ ὁ καπουτὰν πασᾶς δὲ ἐγκατέλιπε κατὰ τὸ φθινόπωρον τὰς παρὰ τὴν Χίον καὶ Τένεδον θέσεις τοῦ καὶ ἀπέπλευσεν εἰς τὰ Δαρδανέλλια. Ἐκτὸς τῶν πρὸ τοῦ Μεσολογγίου συμβάντων οὐδὲν ἕτερον ἐπεχείρησε καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ στόλος τῶν Ὀθωμανῶν, ὅπως συνδρόμῃ ὁπωσδήποτε τὰς κατὰ ξηρὰν ἐπιχειρήσεις τῶν Αἰγυπτίων ἢ τῶν Τούρκων. Ὁ Ἰβραὴμ μάλιστα ἠναγκάσθη νὰ ἴδῃ πῶς (περὶ τὰ τέλη τοῦ Σεπτεμβρίου) ὀλίγοι τινες Ψαριανοὶ μετέφερον ἐξ Αἰγίνης διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ ἀλιευτικὸν πλοῖον εἰς τὸν κορινθιακὸν κόλπον, πῶς ἐνωθέντες μετὰ 200 ὁπλοφόρων ἐπέπεσαν πρῶτον ἐπὶ λέμβων κατὰ ἐπὶ φορτηγῶν πλοίων παρὰ τὴν Δοβρίνην, καὶ εἶτα ἐν τῷ λιμένι τῶν Σαλῶνων συνέλαβον γολέτιαν, ἣν εἰς τὸ πείσμα τῆς κατ' αὐτῶν ὑπὸ τοῦ παρωργισμένου πασᾶ σταλείσης νευτικῆς δυνάμεως, μετέφερον εἰς Αἶγιναν, διαφυγόντες ἐν σκοτεινῇ νυκτὶ διὰ τῶν μικρῶν Δαρδανελλίων.

Οὐχὶ πολὺ λαμπρότεροι τῆς κατὰ θάλασσαν ἐκστρατείας τοῦ ^{Τὰ κατὰ} τουρκικοῦ στόλου, ἀλλὰ κατὰ πολὺ καταστρεπτικώτεροι ^{ἤσαν} ^{ξηρὰν κιν- νήματα} αἱ ἐκστρατεῖαι τῶν δύο πασάδων κατὰ τὴν Πελοπόννησον καὶ τοῦ Ἰ- τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ἧς, παρλείποντες τὰ καθ' ἕκαστα, ^{βραίμ πα- σα.} θέλομεν ἐκθέσει τρόπον τινὰ ἐν εἶδει σκιαγραφήματος. Ὁ Ἰβραὴμ πασᾶς εἶχεν ἐπιστρέψει ἀπὸ τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου εἰς Πάτρας, μὲ πολὺ ἐξησθενισμέναις δυνάμεις. Ἐκ τῶν τακτικῶν του δὲν ἠρίθμει πλέον εἰμὴ 3500 ἄνδρας. Ἐὰν δὲ ἤθελε νὰ συγκεντρώσῃ ὅλας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις πρὸς ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ Ἰσθμοῦ, δὲν ἠδύνατο νὰ συναῇ εἰμὴ μόλις ἐξακισχιλίους ἢ τὸ πολὺ ὀκτακισχιλίους ἄνδρας, ἀφ' οὗ ἄφινε τὰς ἀναγκαίας μόνον εἰς τοὺς λιμένας φρουράς. Ἀλλ' ἡ κατεπεύγουσα κατὰ τὴν ἐπα- νοδὸν του ἀνάγκη ἦτο ἡ ἐνίσχυσις τῆς Τριπόλεως, ἧς ἡ φρουρά εὐρίσκετο πάλιν εἰς ἀθλιεστάστην κατὰστασιν. Προσλαβὼν λοιπὸν

τὸ ὑπολειφθὲν ἱππικὸν διηυθύνθη ὁ πασᾶς πρὸς τὴν πρωτεύουσιν διὰ τῶν Καλαβρύτων, ὅπως προσλάβῃ καὶ τὴν φρουρὰν τῆς πόλεως· ταύτης εἰς τὴν ἐκστρατείαν. Ἐλθὼν δ' ἐκεῖ εὗρε τὴν πόλιν κενὴν, καὶ τοὺς Καλαβρυτινοὺς καταφυγόντας σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις ἐπὶ τοῦ ὄρους Χέλμου, ἐνθα εἶχον ὀχυρωθῆ, ἐνισχυμένοι διὰ 400 ὀπλοφόρων ὑπὸ τὸν Πετμεζᾶν. Τὴν πρώτην ἔφοδον τῶν Αἰγυπτίων ἀπέκρουσαν ἐντεῦθεν οἱ Καλαβρυτινοὶ (5/17 Μαΐου), ἀλλὰ δευτέρα κατὰ τῆς θέσεώς των ἔφοδος διέλυσεν αὐτοὺς μετὰ μεγάλης ζημίας καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ τραπῶσιν εἰς φυγὴν πρὸς τὸ Καστράκι, καθ' ἣν τοσαῦτα τρομερὰ δεινὰ ἔπαθον ἐπὶ τῶν χιονοσκεπῶν ὁρέων ὑπὸ τῆς ἀτμοσφαίρας καὶ ὑπὸ τῶν ἐλθρῶν, ὥστε σύμπασα κατεθρομβήθη ἡ Πελοπόννησος. Ὁ Ἰβραήμ πασᾶς ἐπιχειρισθεὶς μάτην νὰ κατοπτεύσῃ τὴν περιβόητον μονὴν τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, ἣν εὗρε κειμένην ἐπὶ ἀποτόμου βράχου καὶ μόνον διὰ στενῆς ἀτραποῦ προσιτὴν καὶ ὑπὸ τῶν Πετμεζαίων πεφρουρημένην, εἰσῆλθεν (10/22 Μαΐου) εἰς Τρίπολιν μετὰ ἀφθόνων τροφίμων, πρὸς ἐπισίτισιν τῆς δεινῆς ὑπὸ τῆς πείνης μαστιζομένης πόλεως. Ἐντεῦθεν ὁμοῦς δὲν ἐτόλμα μετὰ τῶν μικρῶν αὐτοῦ δυνάμεων νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὸν Ἰσθμὸν πρὶν ἢ καταβαλὼν τὴν Μάνην ἐξασφαλίσῃ τὰ νώτᾳ του. Ὦθεν (17/29 Μαΐου) διηυθύνθη ἐπὶ τῆς ἀπὸ Καρυταίνης εἰς Μεσσηνίαν ἀγούσης, ὅθεν ἐπειράθη ὁ Κολοκοτρώνης νὰ τὸν ἐμποδίσῃ. Ὁ «γέρων» εἶχε κερδίσει τοὺς ἀπηλπισμένους Πελοποννησίους ὑπὲρ τοῦ συστήματος αὐτοῦ τοῦ πολεμεῖν, οἵτινες ἀφ' ἐαυτῶν ἤδη ἔφευγον ἐνώπιον τοῦ Αἰγυπτίου ἀπὸ τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων καὶ ἐζήτουν ἄσυλον καὶ σωτηρίαν ἐπὶ τῶν ὁρέων, εἰς τὰς ὀχυρὰς μονὰς, ἐντὸς σπηλαίων καὶ χαράδρων. Χωρὶς λοιπὸν νὰ ἔλθῃ εἰς Καρύταιναν διηυθύνθη ὁ Ἰβραήμ πασᾶς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ Νησίου πρὸς τὸν μεσσηνιακὸν κόλπον, διεσκόρπισε σῶμα Ἑλλήνων, τὸ ὁποῖον κατεῖχε τὸ στενὸν τὸν Μακρυπλαγίου, καὶ ἐπυρπόλησε τὴν Ἀνδρίτσαιναν· πκνταχόθεν δὲ περικυκλούμενος, ἐμπιζόμενος καὶ προσβάλλόμενος ὑπὸ τῶν ἀτάκτων σιφῶν τοῦ Κολοκοτρώνου καὶ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ, ἦλθεν εἰς Μεθώνην, ἐνθα ἐπὶ ἑνα μῆνα ἔμει-

νεν ἄπρακτος. Ἀπειλῶν τὴν καταστροφὴν τῆς Μάνης ἔπεμψε μό-
 νον πρὸς τοὺς Μαυρομιχαλαίους πρόσκλησιν νὰ ὑποταχῶσιν,
 ἥτις διὰ βραχέων ἀπερρίφθη. Πρῶτον ἤδη οἱ Μανιάται, οἵτινες
 μέχρι τοῦδε ὀλίγιστα μόνον δείγματα τῆς πολεμικῆς αὐτῶν δό-
 ξης εἶχον δώσει καὶ χεῖριστα εἶχον ἐκπληρώσει τὸ πρὸς τὴν πα-
 τρίδα καθήκον των, ἀνεζωπύρησαν πάλιν τὴν ἐξαφανισθεῖσαν τῆς
 ἀνδρίας των φήμην, προσβαλλόμενοι ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν πατρίδι,
 Ὁ πασᾶς ἔθεσεν ἐκ Καλαμῶν εἰς κίνησιν κατὰ τῆς Μάνης πᾶσαν
 τὴν εἰς τὴν διάθεσίν του δύναμιν, ἑπτακισχιλίους ἄνδρας (21/3
 Ἰουλίου), ἐν ᾧ αὐτὸς αὐτοπροσώπως ἐκανονοβόλησεν ἕκ τινων
 πλοίων διαφόρους παραλίους τῆς Λακωνίας πόλεις, ὅπως ἀπο-
 στρέψῃ τὴν προσοχὴν τῶν Μανιατῶν ἀπὸ τοῦ ἐπαπειλουμένου
 μέρους τῆς ξηρᾶς. Ἀπέναντι τοῦ Ἀρμυροῦ πρὸ τοῦ στενωποῦ τῆς
 Βέργας ἀπῆντησαν οἱ Αἰγύπτιοι τοὺς ὠχυρωμένους Μανιάτας.
 Δις ἀποκρουσθέντες ἤλπιζον ὅτι ἤθελον εὔρει τὴν παραλίαν πολὺ
 ἀπροφυλακτοτέραν καὶ ἀπέστειλαν 1500 ἄνδρας διὰ θαλάσσης
 εἰς Διρὸν, οἵτινες ἐπροχώρησαν ἐντεῦθεν πυρπολοῦντες καὶ λεη-
 λατοῦντες πρὸς τὴν Τσίμοβαν. Καθ' ὁδὸν δὲ ἀπεκρούσθησαν παρὰ
 τὸν πύργον τῶν Τσαλαπιανῶν, καὶ τὴν ἐπιούσαν (24/6 Ἰουλίου),
 ὅτε αὐστηρῶς παρὰ τοῦ Ἰβραήμ πασᾶ ἐπιπληχθέντες ἐδοκίμα-
 σαν καὶ ἐκ δευτέρου τὴν τύχην των, ἐτράπησαν κακῶς ἔχοντες
 πρὸς τὰ πλοῖά των ὑπὸ τῶν προσδραμόντων κατοίκων, ἱερέων,
 γυναικῶν καὶ ὀπλοφόρων ὑπὸ τὸν Κωνσταντῖνον Μαυρομιχάλην.
 Τὴν προτεραίαν εἶχεν ἐκναλάθει τὸ κέντρον τοῦ στρατοῦ τὰς
 κατὰ τῆς θέσεως τοῦ Ἀρμυροῦ ἐφόδους, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ ὀπι-
 σθοχωρήσῃ εἰς Καλάμας ὑποστὰν πλείστας ζημίας. Προσῆλθε
 τότε καὶ ὁ Κολοκοτρώνης μετ' ἐπικουρικοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ κατὰ
 τι βραδέως, ἄλλως ἤθελεν εὔρει τοὺς Αἰγυπτίους μαχομένους ἔτι
 καὶ ἤθελε τοὺς κλείσει ἐν μέσῳ δύο πυρῶν. Ὁ πασᾶς ἐπέστρεψε
 κατησχυμένος εἰς Τρίπολιν, ἵνα καὶ πάλιν μεταφέρῃ τρόφιμα εἰς
 τὴν πανταχόθεν περικεκλεισμένην πόλιν. Ἡ ἀποτυχία του ἐνεθάρ-
 ρυνε τοὺς Ἕλληνας. Ὁ Κολοκοτρώνης ἐξέδωκεν ἐκ Ναυπλίου προ-
 κήρυξιν (12/24 Ἰουλίου), ἐν ᾗ ἀνέφερε τὰς συνεισφοράς τῶν ἐν

Γαλλίᾳ, Γερμανίᾳ καὶ Ἑλβετίᾳ φιλελλήνων, καὶ μετὰ πολλῆς ἐμφάσεως ἐξέθετε τὴν ἀναγνώρισιν ταύτην τοῦ δικαίου Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν συμπολιτῶν του. Ἰνα δὲ στενοχωρήσῃ ἐκ τοῦ πλησίον τὴν Τρίπολιν συνεκέντρωσε πάλιν στρατὸν ἐν Βερθένοις καὶ ὠδήγησε τὸ ἐπιδρομικὸν του σῶμα εἰς τὴν πεδιάδα τῆς πόλεως μέχρι τῶν χωρίων Ρίζων καὶ Μεχμέταγα. Ἐνταῦθα ἐνέπεσαν (18/30 Ἰουλίου) τρεῖς ἱλαὶ Ἀράβων ἱππέων εἰς ἔνεδραν καὶ ἐν τῷ διαστήματι ἡμισείας ὥρας κατεκόπησαν. Πρὸς ἐκδίκησιν τούτου ἐνίκησαν οἱ ἐν Τριπόλει Τούρκοι τοὺς Ἕλληνας παρὰ τὴν Ἀλωνίσταιναν καὶ ἐπυρπόλησαν τὴν Βυτίναν· αὐτὸς δὲ ὁ Ἰβραὴμ πασχῶς ἐδήλωσε τὴν ἐπαρχίαν τοῦ ἁγίου Πέτρου καὶ ἐν βαρβάρῳ καὶ φιλεκδίκῳ μανίᾳ πάντα τὰ προστυχόντα ἐξαφανίζων ἐπροχώρησε μέχρι τοῦ Ἄστρους. Ἐνταῦθα δέηρεσε τὸν στρατὸν του εἰς τρία στίφη, τὰ ὁποῖα διηύθυνε διὰ τῆς Βαμβακκοῦ πρὸς τὸν Μιστρᾶν, πρὸς τὴν Ράχοβαν καὶ εἰς τὴν Τσακωνίαν, ὅπως ἐκ τριῶν διχόρων μερῶν ἐπιχειρήσωσιν εἰσβολὴν εἰς τὴν Μάνην. Ἐν τοσοῦτῳ ὁ ἐν Ἄστρει Νικήτας, ὅστις μετὰ τοῦ γαμβροῦ του, τοῦ νοήμονος Ζαχαροπούλου, υἱοῦ τοῦ περιφήμου κλέφτου Ζαχαρίου, ἠρίστευσεν ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ, ἐπρόλαβεν ἐκ τῶν Μύλων τὸν πασχᾶν· κατέλαβε τὸ ἐκεῖ εὐρισκόμενον νέον φρούριον καὶ ἐντὸς δύο ἡμερῶν (4/16 καὶ 5/17 Αὐγούστου) ἀπέκρουσεν ἔφοδον 1300 Τούρκων. Ὅθεν ἀναγκάσθη τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο νὰ ἐπιτρέψῃ ἄπρακτον εἰς Τρίπολιν. Αὐτὸς δὲ ὁ Ἰβραὴμ πασχᾶς εἰσέβαλεν εἰς τὴν Λακωνίαν, ἵνα διὰ τῆς ἀνατολικῆς τοῦ Ταῦγέτου πλευρᾶς εἰσδύσῃ εἰς τὴν Μάνην. Διελθὼν τὰ χωρὶα τῆς Ἀνθρυτῆς καὶ τοῦ Στορτσᾶ διέβη (21/2 Σεπτεμβρίου) τὴν ἐπὶ τοῦ Ταῦγέτου «κακὴν Σχάλαν», ἀλλ' εὐρὼν ἀντίστασιν διηυθύνθη πάλιν διὰ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους πρὸ τὸ ἀνατολικὸν μέρος αὐτοῦ καὶ διενυκτέρευσε ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Μαχμούτβη· ἐκεῖθεν δὲ κατέβη τὸν Εὐρώταν μέχρι τοῦ στομίου του, καὶ ἀναθὰς τὰ χωρὶα τῶν Βαρδουνιωτῶν ἔπεσε εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Μαλευρίου, καίων χωρὶα καὶ κωμοπόλεις. Ἐκεῖ δὲ ἀπεκρούσθη γενναίως παρὰ τὴν Μανιάκοβαν ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ

Πασαβᾶ, ὅθεν Μανιάτης τις ὡς ἄλλος Ἐφιάλτης προσεφέρθη νὰ τὸν ὁδογήσῃ διὰ τινος ἀγνώστου ἀτραποῦ τοῦ Ταυγέτου εἰς Πολυάραβον. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου τούτου ἐπληροφορήθησαν ἐγκαίρως περὶ τῆς ἐφοδου ταύτης ἕνεκα τῆς ἀναχαιτίσεως, ἣν εὗρεν ὁ Ἰβραῖμ καθ' ὁδὸν παρὰ τὸν πύργον τῶν Δεσφίνων. Ὅθεν ἐλθὼν ὁ πασᾶς εἰς Πολυάραβον (28/9 Σεπτ.) εὗρε δισχιλίους ἐχθροὺς καὶ ἡττηθεὶς κατὰ κράτος ἠναγκάσθη νὰ ὀπισθοχωρήσῃ εἰς Μαλεῦρι καὶ εἰς Ἔλος, καὶ ἐκεῖθεν κατησχυμένος διὰ τοῦ Μιστρᾶ εἰς Τρίπολιν.

Ἐκ Τριπόλεως ἐξηκολούθησεν ὁ Ἰβραῖμ πασᾶς ἄνευ ἀναβολῆς τὸ βδελυρόν του σύστημα τῶν καταστρεπτικῶν ἐπιδρομῶν πρὸς ὅλα τὰ μέρη. Ἐλθὼν εἰς Δάραν (8/20 Σεπτ.) ἄφησεν ἐκεῖ ἐν σῶμα πρὸς συγκομιδὴν τροφίμων καὶ καταστροφὴν τῶν πέριξ κειμένων χωρίων· αὐτὸς δὲ εἰσέβαλεν εἰς τὸ κέντρον τῆς ἐπαρχίας τῶν Καλαβρύτων, ἔνθα περὶ τὸν Σωποτὸν συνῆψε πεισματώδεις ἀψιμαχίας, αἵτινες συνεπήγαγον μὲν τὴν καταστροφὴν πλείστων χωρίων, ἀλλ' οὐδὲ σπιθαμὴν γῆς τῷ προσήνεγκον. Στραφεὶς πάλιν πρὸς τὴν Τρίπολιν ἐξετέλεσεν ἐπιδρομὰς τινὰς καὶ λεηλασίας εἰς τὴν Ἀργολίδα καὶ Κορινθίαν, μέχρις οὗ ἠναγκάσθη ὑπὸ τοῦ ἐπικειμένου χειμῶνος νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Μεθώνην (κατὰ τὸν Νοέμβριον).

Ἐν καιρῷ τῆς ἐσχάτης αὐτῶν ἀπελπισίας ἔδειξαν οἱ Ἕλληνες εἰς τὸν ἰσχυρὸν Αἰγύπτιον ὅτι ἦσαν ἱκανοὶ ν' ἀντιπαραταχθῶσι κατ' αὐτοῦ. Οἱ ὀπλαρχηγοὶ, οἱ καυχηθέντες ἐπὶ τούτῳ πρὸς τοὺς φιλέλληνας αὐτῶν εὐεργέτας, δὲν ἐκαυχήθησαν μάτην· εἶχον εὖρει τὸν κατὰλληλον τρόπον τοῦ πολεμεῖν κατὰ τοῦ ἀγερώχου Ἰβραῖμ πασᾶ. Ὁ Αἰγυπτιακὸς στρατὸς εἶχεν ἐπαισθητῶς ἐλαττωθῇ ἐν μὲν ταῖς ἐπιδρομαῖς ὑπὸ τῆς κακουχίας, ἐν δὲ ταῖς μάχαῖς διὰ τῶν Ἑλληνικῶν ὅπλων, καὶ ἐν τοῖς παραθαλασσίαις φρουρίαις ὑπὸ τῶν ἐπιδημιῶν. Ἡ ἔλλειψις ἀρκούσης ἐνδυμασίας ἦτο καταστρεπτικὴ εἰς τοὺς Ἄραβας ἐν τῷ ψυχροτέρῳ τούτῳ κλίματι· ἡ ἔλλειψις τῶν τροφῶν εἶχε καταστῇ τοσοῦτον ἐπαισθητῇ, ὥστε ὁ ἄρτος ἐπωλεῖτο ἴσον ἀργύρου, καὶ οἱ Αἰγύπτιοι

Γαλλία, Γερμανία καὶ Ἑλβετία φιλελλήνων, καὶ μετὰ πολλῆς ἐμφάσεως ἐξέθετε τὴν ἀναγνώρισιν ταύτην τοῦ δικαίου Ἑλληνικοῦ ἁγῶνος πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν συμπολιτῶν του. Ἰνα δὲ στενοχωρήσῃ ἐκ τοῦ πλησίον τὴν Τρίπολιν συνεκέντρωσε πάλιν στρατὸν ἐν Βερβένοις καὶ ὠδήγησε τὸ ἐπιδρομικόν του σῶμα εἰς τὴν πεδιάδα τῆς πόλεως μέχρι τῶν χωρίων Ριζῶν καὶ Μεχμέταγα. Ἐνταῦθα ἐνέπεσαν (18/30 Ἰουλίου) τρεῖς Ἰλαὶ Ἀράβων ἱππέων εἰς ἐνεδραν καὶ ἐν τῷ διαστήματι ἡμισείας ὥρας κατεκόπησαν. Πρὸς ἐκδίκησιν τούτου ἐνίκησαν οἱ ἐν Τριπόλει Τούρκοι τοὺς Ἕλληνας παρὰ τὴν Ἀλωνίσταιναν καὶ ἐπυρπόλησαν τὴν Βυτινάν· αὐτὸς δὲ ὁ Ἰβραήμ. πασᾶς ἐδήλωσε τὴν ἐπαρχίαν τοῦ ἀγίου Πέτρου καὶ ἐν βαρβαρίῳ καὶ φιλεκδίῳ μανίᾳ πάντα τὰ προστυχόντα ἐξαφανίζων ἐπροχώρησε μέχρι τοῦ Ἄστρους. Ἐνταῦθα διήρесе τὸν στρατὸν του εἰς τρία στίφη, τὰ ὁποῖα διηύθυνε διὰ τῆς Βαμβακιοῦ πρὸς τὸν Μιστράν, πρὸς τὴν Ράχοβαν καὶ εἰς τὴν Τσικωνίαν, ὅπως ἐκ τριῶν διχοφύρων μερῶν ἐπιχειρήσωσιν εἰσβολὴν εἰς τὴν Μάνην. Ἐν τοσούτῳ ὁ ἐν Ἄστρει Νικήτας, ὅστις μετὰ τοῦ γαμβροῦ του, τοῦ νοήμονος Ζαχαροπούλου, υἱοῦ τοῦ περιφήμου κλέφτου Ζαχαρίου, ἠρίστευσεν ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ, ἐπρόλαβεν ἐκ τῶν Μύλων τὸν πασᾶν· κατέλαβε τὸ ἐκεῖ εὐρισκόμενον νέον φρούριον καὶ ἐντὸς δύο ἡμερῶν (4/16 καὶ 5/17 Αὐγούστου) ἀπέκρουσεν ἔφοδον 1300 Τούρκων. Ὅθεν ἠναγκάσθη τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο νὰ ἐπιτρέψῃ ἄπρακτον εἰς Τρίπολιν. Αὐτὸς δὲ ὁ Ἰβραήμ. πασᾶς εἰσέβαλεν εἰς τὴν Λακωνίαν, ἵνα διὰ τῆς ἀνατολικῆς τοῦ Ταῦγέτου πλευρᾶς εἰσδύσῃ εἰς τὴν Μάνην. Διελθὼν τὰ χωρία τῆς Ἀνθρυτῆς καὶ τοῦ Στορτσᾶ διέβη (21/2 Σεπτεμβρίου) τὴν ἐπὶ τοῦ Ταῦγέτου «κακὴν Σχάλαν», ἀλλ' εὐρὼν ἀντίστασιν διηυθύνθη πάλιν διὰ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους πρὸ τὸ ἀνατολικὸν μέρος αὐτοῦ καὶ διενυκτέρευσε ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Μαχμούτβη· ἐκεῖθεν δὲ κατέβη τὸν Εὐρώταν μέχρι τοῦ στομίου του, καὶ ἀναθὰς τὰ χωρία τῶν Βαρδουνιωτῶν ἔπεσεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Μαλευρίου, καίων χωρία καὶ κωμοπόλεις. Ἐκεῖ δὲ ἀπεκρούσθη γενναίως παρὰ τὴν Μανιάκοβαν ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ

Πασαβᾶ, ὅθεν Μανιάτης τις ὡς ἄλλος Ἐφιάλτης προσεφέρθη νὰ τὸν ὁδογήσῃ διὰ τινος ἀγνώστου ἀτραποῦ τοῦ Ταυγέτου εἰς Πολυάραβον. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου τούτου ἐπληροφορήθησαν ἐγκρίτως περὶ τῆς ἐφόδου ταύτης ἕνεκα τῆς ἀναχατίσεως, ἣν εὗρεν ὁ Ἰβραῖμ καθ' ὁδὸν παρὰ τὸν πύργον τῶν Δεσφίνων. Ὅθεν ἐλθὼν ὁ πασᾶς εἰς Πολυάραβον (28/9 Σεπτ.) εὗρε δισχιλίους ἐχθροὺς καὶ ἡττηθεὶς κατὰ κράτος ἠναγκάσθη νὰ ὀπισθοχωρήσῃ εἰς Μαλεῦρι καὶ εἰς Ἐλος, καὶ ἐκεῖθεν κατησχυμένος διὰ τοῦ Μιστρᾶ εἰς Τρίπολιν.

Ἐκ Τριπόλεως ἐξηκολούθησεν ὁ Ἰβραῖμ πασᾶς ἄνευ ἀναβολῆς τὸ βδελυρόν του σύστημα τῶν καταστρεπτικῶν ἐπιδρομῶν πρὸς ὅλα τὰ μέρη. Ἐλθὼν εἰς Δάραν (8/20 Σεπτ.) ἄφησεν ἐκεῖ ἐν σώμα πρὸς συγκομιδὴν τροφίμων καὶ καταστροφὴν τῶν πέραξ κειμένων χωρίων· αὐτὸς δὲ εἰσέβηκεν εἰς τὸ κέντρον τῆς ἐπαρχίας τῶν Καλαβρύτων, ἔνθα περὶ τὸν Σωποτὸν συνῆψε πεισματώδεις ἀψιμαχίας, αἵτινες συνεπήγαγον μὲν τὴν καταστροφὴν πλείστων χωρίων, ἀλλ' οὐδὲ σπιθαμὴν γῆς τῷ προσήνεγκον. Στραφεὶς πάλιν πρὸς τὴν Τρίπολιν ἐξετέλεσεν ἐπιδρομὰς τινὰς καὶ λεηλασίας εἰς τὴν Ἀργολίδα καὶ Κορινθίαν, μέχρις οὗ ἠναγκάσθη ὑπὸ τοῦ ἐπικειμένου χειμῶνος νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Μεθώνην (κατὰ τὸν Νοέμβριον).

Ἐν καιρῷ τῆς ἐσχάτης αὐτῶν ἀπελπισίας ἔδειξαν οἱ Ἕλληνες εἰς τὸν ἰσχυρὸν Αἰγύπτιον ὅτι ἦσαν ἱκανοὶ ν' ἀντιπαραταχθῶσι κατ' αὐτοῦ. Οἱ ὀπλαρχηγοί, οἱ καυχηθέντες ἐπὶ τούτῳ πρὸς τοὺς φιλέλληνας αὐτῶν εὐεργέτας, δὲν ἐκαυχήθησαν μάτην· εἶχον εὖρει τὸν κατάλληλον τρόπον τοῦ πολεμεῖν κατὰ τοῦ ἀγερώχου Ἰβραῖμ πασᾶ. Ὁ Αἰγυπτιακὸς στρατὸς εἶχεν ἐπαισθητῶς ἐλαττωθῆ ἐν μὲν ταῖς ἐπιδρομαῖς ὑπὸ τῆς κακουχίας, ἐν δὲ ταῖς μάχαῖς διὰ τῶν Ἑλληνικῶν ὀπλων, καὶ ἐν τοῖς παραθαλασσίαις φρουρίαις ὑπὸ τῶν ἐπιδημιῶν. Ἡ ἔλλειψις ἀρκούσης ἐνδυμασίας ἦτο καταστρεπτικὴ εἰς τοὺς Ἄραβας ἐν τῷ ψυχροτέρῳ τούτῳ κλίματι· ἡ ἔλλειψις τῶν τροφῶν εἶχε καταστῆ τοσοῦτον ἐπαισθητὴ, ὥστε ὁ ἄρτος ἐπωλεῖτο ἴσον ἀργύρου, καὶ οἱ Αἰγύπτιοι

Ἐλῶτες ἤρχιζον νὰ στασιάζωσιν. Καὶ τὴν μὲν ἔλλειψιν ταύτην τῶν τροφῶν ἐπανώρθωσε μετ' οὐ πολὺ Ἀλεξανδριανὸς στόλος, ὅστις κατέπλευσε (20/2 Δεκεμβρ.) εἰς Πύλον, ἀλλ' ὁ στόλος οὗτος δὲν ἔφερε καὶ στρατὸν, ὅπως ἀναπληρωθῶσιν αἱ ἀραιωθείσαι τάξεις. Τὰ χρηματικὰ μέσα τοῦ πλουσίου ἀντιβασιλέως ἤρχιζον νὰ ἐλαττωνοῦνται· ἐλέγετο ὅτι μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὁ Ἑλλητικὸς πόλεμος τῷ ἐκόστιζεν ἤδη 25 ἑκατομμύρια Ἰσπανικῶν ταλλήρων. Ἐδυσπίστει πρὸς τὴν Πύλῃν καὶ πρὸς τὴν εἰλικρινῇ αὐτῆς σύμπραξιν, καὶ ἐπίστευεν ὅτι ἡ Πύλη ἀσμένως θὰ ἔβιεπεν, ἐὰν αὐτὸς ἀναλαμβάνων τὸ ὅλον φορτίον τοῦ πολέμου, ἤθελε ἐξαγντλήσει τὰ μέσα του, καὶ ἀποτυχὼν ἤθελε καταπέσει ἐνώπιον τῆς κοινῆς γνώμης. Πρὸ πάντων ἐπρόσεχεν εἰς τὴν πορείαν τῶν διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων, καὶ ὅτε κατὰ τὸ φθινόπωρον ἐπέσθην πλέον περὶ τῆς μεσολαβήσεως τῶν Δυνάμεων, ἐνόησεν ὅτι ἀπέτυχε καὶ ἦτο ἕτοιμος, τόσον μόνον μέρος νὰ λάβῃ τοῦ λοιποῦ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα, ὅσον ἔπρεπεν, ὅπως διατηρήσῃ τὸ φαινόμενον τοῦ πιστοῦ τῆς Πύλης θεράποντος.

Τὰ κατὰ *Καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἰβραῖμ πᾶσας μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Με-*
ξηράν κινήματα *τοῦ Ῥεσίτ* *πασᾶ.* *σοιογγίου ἐνεφανίσθη ἔνοπλος πάλιν ἐν Πελοποννήσῳ, κατὰ*
τὸν αὐτὸν σχεδὸν χρόνον εἶχε συλλέξει ὁ Κιουταγῆς στρα-
τευμα ἐκ δεκακισχιλίων ἀνδρῶν καὶ κελῶς ἐφωδιασμένου πυ-
ροβολικοῦ, τὸ ὁποῖον (κατὰ τὸν Ἰούνιον) διηύθυνεν εἰς τὴν ἀνα-
τολικὴν Ἑλλάδα. Ἰκανώτερος τοῦ ἀντιζήλου του ὡς πρὸς τὴν
πρὸς τοὺς ἐχθροὺς του συμπεριφορὰν κατώρθωσεν ὁ Ῥεσίτ πᾶ-
σας καὶ νὰ σὺδετερώσῃ πολλοὺς τῶν Ῥουμελιωτῶν ὀπλαρχηγῶν
καὶ νὰ προσελκύσῃ εἰς ἑαυτὸν τινὰ τῶν πρὸ πολλοῦ ἀμφιταλαν-
τευομένων, οἷον τὸν Ῥάγκον καὶ τὸν Ἰσκον, καὶ νὰ μεταχειρισθῇ
αὐτοὺς εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῶν στενῶν· καὶ ὅτε, ἔχων αὐτῶ
προπεφυλαγμένα τὰ νῶτά του, ἠδυνήθη νὰ ἐκβάλῃ μετ' οὐ πολὺ
τοὺς Ἕλληνας ἐκ τῶν περὶ τὰ Σάλλωνα θέσεών των, νὰ ἔλθῃ εἰς
τὰς Θήβας (28/10 Ἰουλίου) καὶ ἐντεῦθεν νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν
Ἀττικὴν, διηκυόλυνε καὶ ἐνταῦθα τὸ ἔργον του, κατωρθώσας νὰ
κερδίσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ διὰ τοῦ ἡπίου τρόπου καὶ διὰ παντοίων

παρὰ χωρήσεων τοῦ ἐπὶ ταῖς καταπιέσεσι τοῦ ἀκροέστου Γού-
ρα δυσφοροῦντας κατοίκους τῶν χωρίων. Μᾶλλον φιλοπόλε-
μοι ἢ οἱ χωρικοὶ οὗτοι ἀνεδείχθησαν, κεντηθέντες ὑπὸ τῆς δό-
ξης τῶν Μεσολογγιτῶν, οἱ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν, οἵτινες μέχρι
τοῦδε οὐδὲν ἔνδοξον μέρος εἶχον λάβει ἐν τῷ ἱερῷ ἀγῶνι, ἀλλὰ
μάλιστα ὁσάκις ἐπεκρέματο κίνδυνός τις κατέφευγον εἰς Σαλα-
μῖνα. Νῦν ὅμως οἱ χίλιοι ὀπλοφόροι ἐκ τῶν κατοίκων ἦσαν ἀ-
πεφασισμένοι, ἐνισχυθέντες ὑπὸ τινων μικρῶν ἐκ Σαλαμῖνος ἐλ-
θόντων ἀποσπασμάτων, νὰ υπερασπισθῶσι τὰ ἐκτεταμένα, ὅλως
ἀπεριποίητα καὶ καταρριπωμένα τείχη των, τὰ ὅποια ἐπὶ τῶν
24 πύργων των δὲν εἶχον εἰμὴ ὀλίγα μόνον τηλεβόλα. Πρὸς
τούτοις ἐπὶ τῆς ἐπὶ 18 μῆνας μὲ τροφὰς ἐφωδιασμένης καὶ διὰ
47 μεγάλων τηλεβόλων ὠχυρωμένης ἀκροπόλεως ἦτο κεκλεισμέ-
νος ὁ Γούρας μετὰ τῶν 300 αὐτοῦ μισθωτῶν μᾶλλον ὥς ἐχθρὸς
τῆς πόλεως ἢ ὥς φίλος. Ὁ Ρεσίτ πασᾶς εὐρίσκετο ἔτι ἐν Θή-
βαις, ὅτε ἡ ὑπὸ τὸν Μουσταφᾶν βέβη ἐμπροσθοφυλακὴ του, ἐ-
νωθεῖσα μετὰ τοῦ Ὁμέρ πασᾶ τῆς Καρύστου εἶχεν ἤδη κατα-
λάβει τὴν Πνύκx καὶ τινὰς ἐκκλησίας, αἵτινες ἦσαν ὠχυρωμέ-
ναι ὥς ἐξωτερικοὶ προμαχώνες, εἶχε κυριεύσει τὸν λόφον τοῦ
Μουσειῦ (14/23 Ἰουλίου) καὶ στήσει τρία τηλεβολοστάσια κατὰ
τῆς πόλεως καὶ τῆς ἀκροπόλεως. Προσελθόντος δὲ τοῦ Κιουταγῆ
(16/28 Ἰουλίου), ἤρξατο ὁ πυρβολισμὸς καὶ τακτικώτερος καὶ
ζωηρότερος. Μισθόντος μετὰ δύο ἐβδομάδας τοῦ Ῥεσίτ, ὅτι ἐξ
Ἐλευσίνος ἐπρόκειτο νὰ ἔλθῃ βοήθειαι εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἔσπευσεν
νὰ προλάβῃ τοῦτο κυριεύων τὴν πόλιν, διέταξε πῦρ ἐξ ὅλων τῶν
τηλεβόλων του ἐπὶ 24 ὥρας κατὰ τῶν τειχῶν (2/14 Αὐγούστου)
καὶ τὴν ἐπιούσαν (3/15 Αὐγ.) διέταξε τὴν ἔφοδον. Οἱ Ἕλληνες
μικρὰν μόνον τῷ ἀντέταξαν ἀντίστασιν, καὶ κατέφυγον εἰς τὴν
ἀκρόπολιν, ἥτις φύσει ὀχυρὰ δὲν ἐφοβεῖτο ἔφοδον.

Παρὰ τὴν Ἐλευσίνα ἐφύλαττε μικρὸν σῶμα ὑπὸ τὸν Κριε-
ζώτην, τὸ ὁποῖον κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας εἶχεν ἐνισχυθῆ διὰ
600 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Καρχισκάκην, ὃν ἡ κυβέρνησις εἶχε διορί-
σει ἀρχιστράτηγον κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ἀντὶ τοῦ ἀδρα-

νοὺς καὶ ἀμελοῦς Γούρα. Προσετέθη εἰς αὐτοὺς καὶ ὁ Φαβιέρος μετὰ 920 τακτικῶν, ἐν οἷς ἦσαν 70 Φιλέλληνες ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Πίζαν. Ἐν ὅλοις 3500 ἐγκατέλειπον τὰ τρία ταῦτα σώματα (5/17 Αὐγούστου) τὴν Ἐλευσίνα καὶ ἐστρατοπέδευσαν μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν παρὰ τὸ χωρίον Χαϊδάρει ἐν τινι περιτετειχισμένῳ κήπῳ καὶ ἐπὶ τινων παρὰ-κειμένων λόφων. Ἐνταῦθα δὲ ἀπέκρουσαν γενναίως ἔφοδον τῶν Τούρκων (6/18 Αὐγ.), ὥστε ὁ Φαβιέρος διέταξε τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἄνδρας ἀπὸ τινος κυριευθέντος λόφου νὰ προχωρήσωσι κατ' εὐ-θεΐαν πρὸς τὰς Ἀθήνας· ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ὀπλαρχηγοὶ ἠρνήθησαν νὰ τὸν παρακολουθήσωσιν εἰς τὴν κατ' αὐτοὺς παράτολμον ταύ-την ἐπιχείρησιν. Ὁ Καραϊσκάκης μάλιστα ἐπρότεινε, ἕνεκα τῆς εὐκολωτέρας προμηθείας τῶν τροφῶν, νὰ ὀδηγηθῇ ὁ στρατὸς πρὸς τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς, ὅπερ ὁ Φαβιέρος ὠνόμασε ἀπώ-λειαν χρόνου καὶ ὑποχώρησιν, ἀντιβαίνουσαν εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἐπικουρίας τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ καθ' ὃ οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοὶ διετέλουν ἐν ἀμφιβολίᾳ καὶ διχονοίᾳ, ὁ Τούρ-κος ἀρχιστράτηγος διέταξε τὸν Ὀμὲρ πασᾶν νὰ προσέλθῃ μετ' ἐπικουρικῷ ἱππικῷ, καὶ οὕτως ὤρμησε (8/20 Αὐγούστου) κατὰ τῆς θέσεως τῶν Ἑλλήνων μετὰ 5000 στρατιωτῶν τοῦ πεζικοῦ καὶ 4000 ἱππέων. Ἐμπροσθεν τοῦ κήπου ἦτο τοποθετημένον ἐν τάγμα τακτικῶν Ἑλλήνων, τὸ ὅποιον ὅμως κατὰ τὴν δευτέραν ἔφοδον τῶν Τούρκων ἕνεκα τῆς ὑποχωρήσεως τοῦ ἀρχηγοῦ ἀπε-κρούσθη εἰς τὸν κήπον πάλιν, καὶ μόνον διὰ τῶν προσελθόντων Καραϊσκάκη καὶ Κριεζώτου καὶ τοῦ δευτέρου τακτικοῦ τάγμα-τος ἐσώθη ἀπὸ ἐντελοῦς καταστροφῆς. Ὁ πασᾶς κυριεύσας τὴν θέσιν ταύτην διέταξε δύο συγχρόνους ἐφόδους καὶ κατὰ τινων ὀ-χυρωμάτων (ἔθεν ὁ Περάκιθς καὶ ὁ Λέκκας ἀντέκρουσαν τοὺς ἐφορμήσαντας) καὶ κατὰ τινος ὑπὸ τοῦ Κριεζώτου κατεχομένου καὶ μεταξὺ τῶν ὀχυρωμάτων αὐτῶν καὶ τοῦ ὅρους κειμένου λό-φου, ἐνθα οἱ Ἕλληνες μετὰ πεισματώδη ἐκ τοῦ συστάδην μά-χην περιῆλθον εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ἀφ' οὗ καὶ τὸ ἀπὸ τῶν ὀχυρωμάτων τοῦ Περάκιθς ἀποκρουσθὲν τουρκικὸν ἱππικὸν ὤρ-

μησε κατὰ τοῦ λόφου τούτου. Ἐκ τῆς δεινῆς ταύτης θέσεως ἔσωσεν ὁ Φαβιέρος τοὺς ἀτάκτους ἐπαναλαβὼν τὴν μάχην, ἥτις μετὰ τὰς δύο ταύτας συγκρούσεις ἀπέληξεν εἰς ἀκινδύνους ἀκροβολισμούς. Ἐν πολεμικῷ δὲ συμβουλίῳ, συγκροτηθέντι παρὰ τῶν Ἑλλήνων, ἀπεφασίσθη, νὰ ἐκτελείσωσιν οἱ ἄτακτοι ἐν καιρῷ νυκτὸς ἔφοδον κατὰ τῶν ἐχθρικῶν ὀχυρωμάτων· ἀλλ' οἱ στρατιῶται οὗτοι ἔφυγον, ἐλθούσης τῆς ὥρας, ἀπειθήσαντες εἰς τὰς διαταγὰς τῶν ἀρχηγῶν των, πρὸς τὸ ὄρος, διήγειραν διὰ τῆς ὑποχωρήσεως ταύτης τὴν προσοχὴν τῶν ἐχθρῶν, καὶ ἠνάγκασαν καὶ τοὺς τακτικούς νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς νυκτὸς ὅπως ὑποχωρήσωσι. Σύμπας ὁ στρατὸς κατέφυγεν εἰς Ἐλευσίνα μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην, ἣν ὁ μὲν Φαβιέρος ἀπέδιδεν εἰς τὸν Καραϊσκάκη, οὗτος δὲ εἰς τὸν Φαβιέρον.

Τὴν φρουρὰν τῆς ἀκροπόλεως ἡ ἥττα αὕτη τοῦ Χαϊδαρίου ἀπεθάρρυνε τοσοῦτον, ὥστε οἱ πλεῖστοι τῶν μισθωτῶν τοῦ Γούρα στρατιωτῶν ἀπεφάσισαν νὰ δραπετεύσωσιν ἐν καιρῷ νυκτὸς καὶ τινες μάλιστα ἐξετέλεσαν τὸ σχέδιον τοῦτο. Ὁ δὲ Γούρας ἐδειλίκεε τούτου ἕνεκα τοσοῦτον, ὥστε ἀπέστειλε (12/24 Αὐγούστου) πολλοὺς ἀχρήστους ἄνδρας καὶ 300 γυναῖκας εἰς Σαλαμῖνα, ὥστε ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως δὲν ἔμενον εἰμὴ 800 μόνον ὀπλοφόροι, καὶ ἐν γένει 1630 ψυχαί. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀκρόπολις ἐξ ἐφόδου μὲν εὐκόλως δὲν ἐκυριεύετο, διὰ τῆς πείνης· δὲ ταχέως δὲν παρεδίδετο, διανοήθη ὁ Κιουταγῆς νὰ καταβάλη τοὺς ὑπερασπιστὰς αὐτῆς διὰ τῆς σιερήσεως τοῦ ὕδατος καὶ διὰ τῆς βλάβης, ἣν ἔπρεπε νὰ ἐπιφέρῃ ἐντὸς τοῦ περιορισμένου μέρους τὸ διηνεκὲς πῦρ τῶν τηλεβολοστασίων του. Ὅθεν διέταξε νὰ σκαφῇ ὑπόνομος ὑπὸ τὸ παρατείχισμα, τὸ ὁποῖον ὁ Ὀδυσσεὺς εἶχεν ὑψώσει τῷ 1822 ἐπὶ τινος ὑπ' αὐτοῦ ἀνακαλυφθείσης πηγῆς ὑπὸ τὴν βορείαν πλευρὰν τῶν Προπυλαίων, τῆς ἀρχαίας παρὰ τὰ σπήλαια τοῦ Πανὸς καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος Κλεψύδρας. Ἀλλ' αἱ ἐργασίαι αὗται ὀλίγον ἐπροχώρουν, διότι παρεμποδίζοντο ὑπὸ ἐπιτυχῶν ἐξόδων (26/7 καὶ 13/25 Σεπτ.) καὶ τῶν ὑπονόμων τοῦ ἐμπείρου μηχανικοῦ Κώσταν Χορμοβίτου. Οἱ ἐμμισθοὶ τοῦ

Γούρα ἄνδρες ἐστεροῦντο κατὰ πολὺ τῆς ἀνδρίας καὶ ἐγκαρτε-
ρήσεως τῶν Ῥουμελιωτῶν τοῦ Μεσολογγίου. Διὰ τῶν λειποτα-
ξιῶν των καὶ τῆς ἀπειθείας των κατεθορύβουν διηνεκῶς τὸν ἀρ-
χιγόν των, ὅστις μάλιστα ἐσκέπτετο νὰ φέρῃ νέαν φρουρὰν εἰς
τὴν ἀκρόπολιν. Δις ὅμως ἀπέτυχον δυστυχῶς αἱ ἀπόπειραι τῶν
νεωστὶ ἐν Σαλαμίνι διοργανισθέντων Ἐπτανησίων, νὰ εἰσέλθωσιν
εἰς τὸ φρούριον, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπώλεσεν ἡ ἀκρόπολις καὶ τὸν
φρούραρχόν της. Ἐν νυκτερινῇ περιπολίᾳ ἔξωθεν τῆς ἀκροπό-
λεως (30/42 Ὀκτωβρίου) πυροβολήσαντος τοῦ Γούρα, οἱ ἔξωθεν
Ἀλβανοὶ ὀδηγηθέντες ἐκ τῆς λάμψεως τοῦ πυροβόλου ἀντεπυ-
ροβόλησαν καὶ ὁ Γούρας ἐπλήγη θανασίμως ὑπὸ τῶν σφαιρῶν.
Ἐν τοσοῦτῳ ὁ θάνατός του ἔσχε σωτήριον ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν
στρατιωτῶν του. «Τί κλαίετε;» εἶπεν ἡ χήρα τοῦ Γούρα εἰς
τοὺς τεθλιμμένους πολεμιστάς, «ἡ λειποταξία σας ἦτο ἡ ἀφορ-
μὴ τοῦ θανάτου του! Ἐὰν αἰσθάνεσθε τύψιν συνειδότος, μὴ θελή-
σατε νὰ φονεύσητε καὶ ἐμὲ διὰ τῶν λειποταξιῶν σας!» Οἱ τε-
θλιμμένοι ἄνδρες ὡμοσαν ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου νὰ μείνωσι πιστοὶ
εἰς αὐτήν. (1) Ὅτε μετὰ τινὰς ἡμέρας (6/18 Ὀκτωβρ.) ὁ Τοῦρ-
κος ἀρχιστράτηγος, φροντίζων διηνεκῶς πῶς ν' ἀφαιρέσῃ τὸ ὕ-
δωρ, ἐπεχείρησε νέαν ἔφοδον κατὰ τῆς ἔμπροσθεν τῆς πηγῆς
ὠχυρωμένης θέσεως τοῦ Λεονταρίου, οἱ πολιορκούμενοι, καὶ τοι-
μὴ ἐκραγείσης μιᾶς ὑπονόμου, ἀπέκρουσαν τοὺς Ἀλβανούς ἀπὸ
τῆς προσβαλλομένης θέσεως. Ὁ Ῥεσίτ πασᾶς καταληφθεὶς ὑπὸ
ἀνυπομονησίας προσεκάλεσε διὰ μεγάλων ὑποσχέσεων ἐθελοντάς
εἰς ἔφοδον κατὰ τῆς ἀκροπόλεως· ἐπαρουσιάσθησαν δὲ προπετεῖς
Γκέγκαι, οἵτινες ἐχλεύαζον τοὺς κατὰ τοῦ Λεονταρίου ἀποτυ-
χόντας ὁμοφύλους των Ἀλβανούς. Τὴν πρωΐαν τῆς 7/19 Ὀκ-

(1) Ἡ ἀνδρεία γυνὴ ἐτελεύτησε μετ' οὐ πολὺ θλίψεως. Κατόκει τὸν
ναὸν τοῦ Ἑρεθῆως, τοῦ ὁποίου ἡ ὁρατὴ πρὸς προφύλαξιν κατὰ τῶν βομβῶν
ἦτο κεκαλυμμένη ὑπὸ χώματος. Ἐν καιρῷ σφοδροῦ κανονοβολισμοῦ διεβ-
ράγη εἰς τῶν κίωνων τοῦ ναοῦ καὶ ἡ πετούσα ὁρατὴ ἐφόνευσε τὴν χήραν
τοῦ Γούρα καὶ δέκα ἄλλους.

τωρ. ἐκυρίευσαν οἱ Γκέγκαι ἐν τῶν παρὰ τὴν ἀκρόπολιν ὀχυρωμάτων, καὶ κατέλαβον τὸ στόμιον ὑπονόμου τινός, ἐντὸς τῆς ὁποίας εἰσγάζετο κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ὁ Κώστας. Ἀλλ' ὁ Μακρυγιάννης ἰδὼν ἐκ τοῦ φρουρίου τὸν κίνδυνον ἔσπευσεν εἰς βοήθειάν του καὶ μετὰ δῖωρον μάχην οἱ Γκέγκαι ἐξεδιώχθησαν ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν χαιρεκκούντων Ἀλβανῶν.

Ἐν τοσούτῳ οἱ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως καὶ οἱ ἐν Σαλαμῖνι πρόσφυγες Ἀθηναῖοι διατέλουν ἐν δεινῇ ἀνυπομονησίᾳ, βλέποντες ὅτι οὔτε ἐκ μέρους τῆς κυβερνήσεως οὔτε ἐκ μέρους τῶν ἀντιφερομένων ὀπλαρχηγῶν ἐγένετο ἐνέργειά τις πρὸς σωτηρίαν τῶν Ἀθηνῶν. Προτροπῇ τοῦ Φαβιέρου συνεκροτήθη πολεμικὸν συμβούλιον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀπεφασίσθη, ὁ μὲν Κριζώτης νὰ σταλῇ μετὰ 300 ἀνδρῶν πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἀκροπόλεως, ὁ δὲ Καραϊσκάκης νὰ προσποικηθῇ κίνημα πρὸς τὸ Χαϊδάρι ὅπως ἐλκύσῃ πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο τοὺς ἐχθροὺς, καὶ ὁ Φαβιέρου νὰ κινήσῃ πρὸς τὰς Θήβας κατὰ τῶν νώτων τῶν πολιορκητῶν. Ὁ Φιλέλλην συνταγματάρχης λοιπὸν ἐξεκίνησεν ἐκ Μεγάρων διὰ τῶν στενῶν τοῦ Κιθαιρώνας, τὰ ὅποια κατέλαβε διὰ τοῦ ἀτάκτου στρατοῦ, Ἀλλ' ὁ στρατὸς οὗτος, εἰσηγήσει, ὡς ἦτο πεπεισμένος ὁ Φαβιέρου, τοῦ ζηλοτύπου Καραϊσκάκη, ἐγκατέλιπε τὰς θέσεις του καὶ ἠνάγκασε καὶ αὐτὸν νὰ ὑποχωρήσῃ ὅσον τὰχιστα ἀπὸ τοῦ καταληφθέντος ἤδη Ἀσωποῦ. Ὁ δὲ Κριζώτης, προστατευόμενος ὑπὸ τοῦ κινήματος τοῦ Καραϊσκάκη ἀποβιβασθεὶς (44/23 Ὀκτωβρίου) εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἰλισσοῦ μετὰ 300 ἀνδρῶν, εἰσῆλθε διὰ τῆς πύλης τοῦ Μουσείου ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Μετὰ τοῦτο προσεκάλεσεν ὁ Καραϊσκάκης τὸν συνταγματάρχην Φαβιέρου, νὰ ἐξakoλουθήτῃ δραστηριώτερον τὴν ἐπίθεσιν, καίτοι ἐπικαιμένου τοῦ χειμῶνος, δι' ἐκστρατείας εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Γαυμέλης· ἀλλ' ὁ Φαβιέρου κατηχηνακτισμένος ἀπεσύρθη εἰς τὸ παρὰ τὰ Μέθυνα στρατόπεδόν του. Τοσούτῳ προθυμότερον ἐξηκολούθησεν ὁ Καραϊσκάκης τὸ σχέδιόν του, ὡς νὰ ἤθελε νὰ δείξῃ εἰς τὸν ξένον, τίς ὁ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ καταλλήλοτος τρόπος τοῦ πολεμεῖν καὶ τίνας οἱ κατάλληλοι πολεμισταί. Ὁ Ἀγρα-

Ἐπιθετι-
κά τῶν
Ἑλλήνων
κινήματα.

φιώτης οὗτος, ἐξελθὼν ἐκ τῆς ὀλεθρίας σχολῆς τῶν Ἰωαννίνων, καὶ ἠθικῶς καὶ πολιτικῶς εἶχεν ἀποκτήσει κακίστην φήμην ἕνεκα τοῦ παρελθόντος βίου του. Εἶδομεν ἀνωτέρω, ὅτι ἐκατηγορήθη ἐν Μεσολογγίῳ ὅτι διεπραγματεύετο μετὰ τῶν Τούρκων καὶ προέδιδε τὴν πατρίδα του, ὡς ὁ Ὀδυσσεύς, ἀντὶ μιᾶς ὑποσχεθείσης σατραπείας· καὶ νῦν ἔτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην δὲν ἦτο πάντῃ ἐλεύθερος τῆς ὑπονοίας, ὅτι ἐθήρευσε μετὰ τοῦ Κωλέττου φιλοδόξους σκοπούς. Ἄλλ' ὑπὸ πολεμικὴν ἔποψιν ὑπερεῖχε βεβαίως ὁ μικρόσωμος, ἰσχνὸς καὶ εὐκίνητος Καραϊσκάκης ὅλων τῶν ὀπλαρχηγῶν τῶν Ρουμελιωτῶν καὶ διὰ τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ τόλμης καὶ διὰ τῆς φυσικῆς του γνώσεως τοῦ ἰδιαιτέρου τούτου ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ πολέμου, καὶ διὰ τῆς στρατηγικῆς αὐτοῦ ὀξυνοίας, καὶ διὰ τῆς ἱκανότητός του ἀνεπλήρου τὴν ἔλλειψιν φυσικῶν μέσων διὰ τῆς ταχύτητος τῶν κινήσεων καὶ τῆς διαίρεσεως τῶν ἐχθρῶν. Πρὸς τούτοις εἶχε καὶ ἰδίαν τινὰ γενναιοδωρίαν, καὶ εὐγλωττίαν καὶ εὐθυμίαν, δι' ἧς εὐκολώτατα προσεῖλκε τὴν ἀγάπην τῶν στρατιωτῶν του. Γενομένου λόγου ἐν Ναυπλίῳ περὶ τοῦ διορισμοῦ τοῦ Καραϊσκάκη ὡς γενικοῦ ἀρχηγοῦ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ἠσθάνθη ἡ κυβέερνησις ὅτι δὲν εἶχεν ἐφάρμιλλον αὐτοῦ. Ὁ πρόεδρος Ζαΐμης, ὅστις ἦτο προσωπικὸς ἐχθρὸς του, τῷ ἔδωκε τὴν ψῆφόν του, λέγων, « Ἄς σωθῇ ἡ πατρίς, καὶ ἂς ἀνυψωθῇ ὁ ἐχθρὸς μου! » Εἰς τῶν ἐξόχων μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς τῆς βουλῆς, ὁ Βασίλειος Βουδούρης, εἶπε πρὸς τὸν νέον ἀρχηγόν, « Καραϊσκάκη, μέχρι τοῦδε δὲν ἐξεπλήρωσας τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκόν σου· ὁ Θεὸς θὰ σὲ φωτίσῃ νὰ τὸ ἐκπληρώσῃς ἀπὸ τοῦδε ». Ναί, ἀπήντησεν ὁ Καραϊσκάκης, ὅταν θέλω εἶμαι ἢ ἄγγελος ἢ διάβολος· ἀπὸ τοῦδε θέλω νὰ γείνω ἄγγελος! » Καὶ πραγματικῶς ἐφάνετο ὅτι διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ταύτης ἀνυψώσεως ἐπῆλθε καὶ ἐσωτερικὴ τις ἀνύψωσις, ὁποῖαν ἴσως διὰ τοῦ καταλλήλου τρόπου ἠδύνατο ἡ κυβέερνησις νὰ ἐπιφέρει καὶ εἰς ἄλλους τῆς αὐτῆς φύσεως ἄνδρας. Ὁ Καραϊσκάκης ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης κατέστη πρότυπον πατριωτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἐνεργείας, καὶ

διὰ τῆς συνέσεως καὶ δραστηριότητος αὐτοῦ ἔδωκε πάλιν εἰς τὰ πράγματα τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος, τὰ οἰκτρῶς κατακείμενα, νέαν ὅλως ἀπροσδόκητον ὥθησιν. Βοηθούμενος εἰς τὸ σχέδιόν του ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως παρεκίνησε πρῶτον τοὺς ἐπὶ τῶν Σποράδων Θεσσαλομακεδόνες νὰ ὑποστηρίξωσι τὰ κινήματά του καταλαμβάνοντες τὰς Θερμοπύλας. Ὁ νέος πράκτωρ τῆς ἐν Παρισίοις φιλελληνικῆς ἐταιρείας, κόμης Εὐγένιος Δαρκούρ (d'Arcourt) ἦτο κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἐποχὴν εἰς θέσιν διὰ τῆς συνεισφορᾶς 20, 000 γροσίων νὰ διευκολύνῃ τὸ πρὸς ναύλωσιν τῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀπαιτούμενων πλοίων ἀναγκαῖον χρηματικὸν ποσόν. Δυστυχῶς ἡ ἀναχώρησις τοῦ στρατοῦ ἐβράδυνε (3/15 Νοεμβρίου), ὥστε ἡδυνήθη ὁ Κιουταγῆς ν' ἀποστείλῃ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων στρατιωτικὸν σῶμα ὑπὸ τὸν Μουσταφᾶν βέην, τὸ ὁποῖον ἐματρίασε τὸ σχέδιον τοῦτο ἐν αὐτῇ τῇ πρώτῃ κατὰ τοῦ Ταλαντιῦ ἀποπερίεχ. Ἐντοσούτω ἀπὸ τοῦ ἐν Ἐλευσίνι στρατοπέδου, ἔνθα κατ' ὀλίγον εἶχον συνέλθει 4500 τῶν τὰ μάλιστα ἐμπειροπολέμων ἀνδρῶν, ὁ Νικήτας καὶ οἱ Μεσολογγίται καὶ Σουλῶται ἐκ τῆς Πελοποννήσου, ἀπῆλθεν ὁ Καραϊσκάκης (25/6 Νοεμβρίου) μετὰ 300 ἀνδρῶν, καὶ διὰ τῶν Κουντούρων καὶ τῆς Καζας ἤλθε (27/8 Νοεμβρίου) εἰς τὴν παρὰ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον Δοβρέναν. Ἐνταῦθα ἐπολιορκήσε πρῶτον τὴν τουργικὴν φρουρὰν ἐντὸς τριῶν πύργων, ἀλλὰ μὴ θέλων νὰ χρονοτριβήσῃ πολιορκῶν τοὺς πύργους ἐκίνησε μεθ' ἅπαντος τοῦ στρατοῦ (14/26 Νοεμβρ.) μετέβη διὰ Χωστίων εἰς Δίστομον, καὶ διέταξε (18/30 Νοεμ.) τὸν Γ. Γρίβαν νὰ καταλάβῃ μετὰ 500 ἀνδρῶν τὴν Ἀράχωβαν, διότι εἶχε πληροφορηθῇ, ὅτι ὁ Μουσταφᾶς βέης, ἄνευ πολλῆς δυσκολίας νικήσας τοὺς Μακεδόνες, ἐμελλε νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ μέρους τούτου. Μόλις οἱ ὑπὸ τὸν Γρίβαν κατέλαβον τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου, καὶ ἐνεφανίσθη ὁ Μουσταφᾶς βέης μετὰ 2000 περίπου ἐκλεκτῶν Ἀλβανῶν, ὅστις οὐδόλως προσεδόκα ὅτι ἤθελεν ἀπαντήσῃ ἐνταῦθα ἐχθρούς. Μόλις δὲ κατέρωθσε νὰ τοποθετηθῇ ὁ Τοῦρκος πλησίον τῶν Ἑλλήνων παρὰ τὸ χωρίον, καὶ ἠρώθη ὁ Καραϊσκάκης πανστρατιᾷ

μετὰ τοῦ Γρίβα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Καραϊσκάκης κατεῖχε τὰς ἐξόδους καὶ τῶν τριῶν κοιλάδων, ἐν τῷ κέντρῳ τῶν ὁποίων κεῖται ἡ Ἀράχωβα, ἠναγκάσθησαν οἱ Τούρκοι μετ' οὐ πολὺ ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τῶν τροφῶν νὰ ζητήσωσι συμπίεσμον. Ὁ Καραϊσκάκης ἐζήτησε πάντα τὰ χρήματα καὶ τὰ ὅπλα καὶ τὴν παράδοσιν τῶν Σαλώνων καὶ τῆς Λεθαδεΐας. Ἀλλ' οἱ φιλοπόλεμοι Ἀλβανοὶ ἐπροτίμησαν νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν πόλεμον, καὶ μάλιστα διότι ἔμαλλον ὅτι ἔρχεται στράτευμα ἐπικουρικὸν ἐξ Ἀθηνῶν, τὸ ὁποῖον ἕνεκα τοῦ χειμῶνος καὶ τῶν ἐχθρῶν εἶχεν ἐμποδισθῆ. Ἡ ματαιωθεῖσα αὕτη ἐλπίς, τὸ δριμύ ψύχρος, ἡ ὁσημέραι αὐξανομένη ἔλλειψις τῶν τροφῶν, καὶ ὁ θάνατος τοῦ Μουσταφᾶ βέη, ὅστις τραυματισθεὶς κατὰ τὴν κεφαλὴν (22/4 Δεκεμβρίου) ἀπέθανεν, ἠνάγκασαν τοὺς Ἀλβανοὺς νὰ ἔλθωσιν εἰς δεῦτερον συμβιβασμὸν, ἀλλὰ ματαιωθέντος καὶ τούτου ἀπεφάσισαν νὰ φύγωσιν ἐν καιρῷ νυκτὸς διὰ τοῦ πρὸς τὴν μονὴν τῆς Ἱερουσαλήμ ὁδοῦ ἢ νὰ ἐκβιάσωσι τὴν δίοδον διὰ τῶν ὅπλων. Ἐπτακόσιοι Γκέγκαι, ὑπὸ ἀνυπομονησίας κατεχόμενοι ἐξεκίνησαν ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου πρὸ τῆς ἀποφασισθείσης ὥρας. Ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καταδιωκόμενοι κατελήθησαν οἱ φεύγοντες (24/6 Δεκ.) καὶ ὑπὸ τρομερῆς θυέλλης, ὥστε μόλις τὸ ἥμισυ αὐτῶν ἔφθασεν εἰς τὴν μονήν. Ὁ Καραϊσκάκης ἀπέστειλε τὴν κεφαλὴν τοῦ Μουσταφᾶ καὶ τριῶν ἄλλων φονευθέντων βέηδων πρὸς τὴν κυβέρνητην, καὶ ἐκ 300 κρανίων πεσόντων ἐχθρῶν ἀνήγειρε τρόπαιον.

Ἡ εἰδησις τῶν θριάμβων τούτων τοῦ ἀντιζήλου του ἐκέντησεν ὅλην τοῦ Φαβιέρου τὴν φιλοδοξίαν. Κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας κατορθώσας ὁ Μακρυγιάννης νὰ ἐξέλθῃ μετὰ πέντε ἱππέων ἐκ τῆς ἀκροπόλεως, ἐπαρουσιάσθη εἰς τὴν κυβέρνησιν καὶ τῇ παρέστησε τὴν δεινὴν κατάστασιν τοῦ ἐστερημένου πολεμεφροδίων φρουρίου τούτου, τὸ ὁποῖον ἀντεστάθῃ μὲν μέχρι τοῦδε εὐτόλμως διὰ καταλλήλων ὑπονόμων, ἀλλ' ἤδη ἔκκ τῆς ἐλλείψεως τῶν τοῦ πολέμου ἀναγκάων εὐρίσκετο εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παραδοθῇ ἐν ἡ κυβέρνησι· δὲν δράμῃ εἰς βοήθειαν. Ὁ Φαβιέρος ἀμέσως προσεφέρθη νὰ μετακινήσῃ εἰς τὴν ἀκρόπολιν

αὐτοπροσώπως ποσότητά τινα πυρίτιδος. Συμπααραλαβὼν 600 ἐκ τῶν εὐτολμοτέρων τακτικῶν, ὧν ἕκαστος ἔφερεν ἐπὶ τῶν ὤμων του σακκίον πλήρες πυρίτιδος, ἀπεβιβάσθη (4/13 Δεκ.) πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς Μουνυχίας. Τὸ τόλμημα τοῦτο ἦτο τριπλῶς ἐπικίνδυνον ἕνεκα τῆς ἀμελείας, μὲ τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες μετεχειρίζοντο τὰ ὕπλα. Ὅθεν καὶ ὁ Φαβιέρος διέταξε ν' ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τῶν λύκων τῶν πυροδόλων τοὺς πυρολίθους. Ἐν νυκτὶ εὐσελήνῃ ἦλθον οἱ ὑπὸ τὸν Φαβιέρον μετὰ δῖωρον πορεῖαν ἐν βαθείᾳ σιωπῇ μέχρι τοῦ λόφου τοῦ Μουσείου. Ἐκεῖ ἠρωτήθησαν παρὰ τοῦ σκοποῦ τίνες ἦσαν, καὶ μὴ ἀποκριθέντες ἐπυροβολήθησαν· μετὰ ταῦτα ὑπὸ τὸν κρότον τῶν τυμπάνων ἐξεδίωξαν τοὺς ἐχθροὺς ἀπὸ τῆς βαθείας τάφρου, ἣν οὗτοι εἶχον χαράξει, καὶ ἀπολέσαντες οὕτω μόνον ἄνδρας εἰσῆλθον ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἀκρόπολιν, βοηθηθέντες καὶ ὑπὸ τοῦ πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτῶν ἐξορμήσαντος Κριζώτου. Ὁ Φαβιέρος μετὰ τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην ἔπρεπε ν' ἀπέλθῃ πάλιν μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν, ἀλλὰ δις ἀποπειραθέντες ἐν νυκτὶ οἱ τακτικοὶ νὰ ἐξέλθωσιν ἀπεκρούσθησαν, ὥστε ἠναγκάσθησαν νὰ μείνωσι μέχρι τέλους τῆς πολιορκίας. Οὕτως ἐσωτερικῶς μὲν ἡ ἀκρόπολις ἔλαβεν ἀναγκαιότητα ἐνίσχυσιν, ἐξωτερικῶς δὲ ἠπεύλει ὁ Καραϊσκάκης σοδαιρώτατα τὴν ὑπαρξίν τῶν πολιορκητῶν, ὅτε τοὺς μὲν Σουλιώτας ἀπέστειλε νὰ πολιορκήσωσι τὰ Σαλώνα, αὐτὸς δὲ, ὅπως ἀποκόψῃ τὴν ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας ἐπισίτισιν, ἀπῆλθεν εἰς Βελίτσαν, ἔνθα ἅμα ἐλθὼν κατέστρεψε μεγάλην ἀποστολὴν τροφῶν, διεσκόρπισε τοὺς συνοδεύοντας αὐτήν, καὶ καταδιώκων αὐτοὺς μέχρι Βοδωνίτης ἦλθε μέχρι τοῦ Πατρατσιαίου. Ἀλλὰ μαθὼν ὅτι ὁ Ὁμέρ πασῆς τῆς Καρύστου εἶχεν ἐκστρατεύσει ἵνα λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῶν Σαλώνων, ἐπέστρεψεν εἰς Ἀράχωβαν, ἐκεῖθεν δὲ διηυθύνθη εἰς Λιδωρικίον, ἵνα καὶ εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἀνορθώσῃ τὸν ἀγῶνα, καὶ ἔπεμψε μικρὰ ἀποσπάσματα μέχρι Λοβοτινᾶς. Εἴτα δὲ ἔσπευσε νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς ἐν Διστόμῳ καὶ πρὸ τῶν Σαλώνων εὐρισκομένους Σουλιώτας ἀπὸ τῆς δεινῆς θέσεως, εἰς τὴν ὁποίαν τοὺς εἶχε φέροι ὁ μετ' ἰσχυροῦ σώματος ἐκ 2500 ἀν-

δρῶν ἐκστρατεύσας Ὀμὲρ πασᾶς (Ἰκνουάριον 1827). Μετὰ πολ-
λὰς ἀψιμαχίας ἠνάγκασεν ὁ Καραϊσκάκης τοὺς Τούρκους (6/18
Φεβρουαρίου) νὰ διαλύσωσι τὸ στρατόπεδόν των καὶ νὰ φύγω-
σιν ἀφίνοντες πλεῖστα πολεμεφόδια. Μετὰ τοῦτο οἱ ἐν Σαλῶνις
Ὀθωμανοὶ ἐγκατέλιπον τὴν σημαντικὴν ταύτην θέσιν, καὶ αἱ
φρουραὶ τῆς Δαυλίας καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ πανικοῦ καταλη-
φθεῖσαι φόβου ἀνεχώρησαν. Οὕτως ἐν ἀρχῇ τοῦ νέου ἔτους ἄπα-
σα ἡ στερεὰ Ἑλλάς, ἐκτὸς τοῦ Μεσολογγίου, τοῦ Ἀνατολικοῦ,
τῆς Βονίτσης καὶ τῆς Ναυπάκτου, εὑρίσκετο πάλιν ἐν ταῖς
χερσὶ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ κυβέρνησις μετὰ τὰς ἀπροσδοκίτους ταύ-
τας ἐπιτυχίας προσεκάλεσε τὸν Καραϊσκάκην πάλιν εἰς Ἐλευ-
σίνα, ὅπως προπαρασκευάσῃ ἀποτελεσματικὴν ἐκστρατείαν πρὸς
λύσιν τῆς πολιορκίας τῶν Ἀθηνῶν. Διότι ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγ-
γλίας ὑπέδειξαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, ὅτι, ἐὰν ἡ ἀ-
κρόπολις πέσῃ, ἡ ὑποταχθεῖσα στερεὰ Ἑλλάς δὲν θέλει οὐδόλως
ληφθῇ ὑπ' ὅψιν ἐν οἰαδῇποτε διαπραγματεύσει τῶν Δυνάμεων
πρὸς τὴν Πύλιν.

Οὕτω λοιπὸν ἅπαντες οἱ μεγάλοι φόβοι, οὓς δικαίῳ τῷ λόγῳ
διήγειρον αἱ ἐκστρατεῖαι τοῦ Ἰβραὴμ καὶ τοῦ Ρεσίτ πασᾶ, εἶχον
καὶ πάλιν διασκεδασθῇ. Ἡ ἐπικίνδυνος διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ ἔνωσις
εἶχεν ἤδη ἀποτύχει κατὰ τὸ φθινόπωρον. Κατ' ἐκείνην ἤδη τὴν
ἐποχὴν (Σεπτέμβρ. 1826) συνέλαβον οἱ Ἕλληνες δύο ἐπιστολάς
τοῦ Ρεσίτ πασᾶ πρὸς τὸν μέγαν Βεζίρην καὶ πρὸς τὸν Σουλτά-
νον (1), ἐν αἷς ἐξετίθετο ἡ δυσκολία τῆς ἀλώσεως τῶν Ἀθηνῶν,
καὶ ἐζητεῖτο ὁ διορισμὸς τολμηροῦ καὶ ἐμπείρου στρατηγοῦ, οἷος
ὁ Ὀμὲρ πασᾶς, πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου τούτου, ὅπως ὁ
Κιουταγῆς ἔχῃ πᾶσαν ἐλευθερίαν νὰ καταλάβῃ τὰ Δερβένια :
«Ἐὰν κυριεύσωμεν τὴν Ρούμελην, ἔγραφε παρακατιῶν ὁ Κιουτα-
γῆς, τότε ὑπόσχομαι νὰ καθυποτάξω εἰς διάστημα δύο καὶ μό-
νων μηνῶν τὴν ὑπὸ διχονοίας σπαραττομένην Πελοπόννησον.»
Ἀλλ' οὔτε ἡ καθυπόταξις τῆς Πελοποννήσου οὔτε ἡ κυρίευσίς τῆς

(1) Ὁρα Zinkeisen — Gordon 2, 412.

Ρούμελης κατορθώθη. Καὶ ἡ ἐκστρατεία αὕτη, ὡς σχεδὸν καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι, ἤρξατο ὑπὸ αἰσίους οἰωνούς, ἀλλ' ἔληξεν οὐχὶ πολὺ ἐνδόξως. Καὶ τώρα πάλιν δὲν ἐξετελέσθησαν αἱ λαμπραὶ τῶν πρώτων τοῦ πολέμου ἐτῶν ἱκανοποιήσεις. Ὁ ἐχθρὸς ἵστατο ἐν τῇ αὐτῇ θέσει καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιμονῆς ἐνώπιον ἐνὸς τῶν τελευταίων προπυργίων καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα. Ἐὰν κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος αἱ Ἀθηναὶ εἶχον τὴν τύχην τοῦ Μεσολογγίου, τότε ἡ Πελοπόννησος ἤθελεν εὐρεθῇ ἐν τῷ μέσῳ δύο πυρῶν καὶ καταβεβλημένη, ἀποθεαχρῦμένη καὶ δεδειακασμένη ὑπὸ τῶν πίεσιν τοῦ πολέμου καὶ τῆς δηλώσεως τῆς χώρας, ὑπὸ τὰς φρικῶδεις στερήσεις, ὑπὸ τὴν κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν ἐξαχρείωσιν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν διχόνοιαν, ἤθελεν ἀναμφιβόλως ὑποκύψει.

Ἡ κυβερνήσις τοῦ Ζαΐμη δὲν εἶχε τὰ μεγάλα χρηματικὰ μέσα ^{Αἱ πολιτικαὶ φαντασίαι ἐν Ἑλλάδι.} τοῦ ἀγγλικοῦ δανείου, δι' ὧν ἠδύνατο ὁ Κοντουριώτης νὰ προσελκύσῃ εἰς ἐκυτὸν τὴν ὠπλισμένην δύναμιν· διὸ καὶ τοῦτο μόνον καθίστα τὴν θέσιν τῆς κυβερνήσεως τοῦ Ζαΐμη ἀσθενεστέραν τῆς προλαβούσης κυβερνήσεως. Ἀλλ' ἤδη καὶ διὰ μόνου τοῦ συνδυασμοῦ αὐτῆς ἦτο καταδεδικασμένη εἰς μεγαλειτέραν ἀδυναμίαν. Ἰδὼν κατὰ τὴν τελευταίαν ἐν Ἐπιδαύρῳ ἐθνικὴν Συνέλευσιν εἶχον μὲν αἰσθανθῇ οἱ Ἕλληνες παρὰ ποτε τὴν ἀνάγκην ἰσχυρᾶς κυβερνήσεως, ἥτις νὰ μὴ πιέζῃται ὑπὸ τῶν βουλῶν ὡς αἱ προλαβοῦσαι, διὸ καὶ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς Συνελεύσεως ἐδημοσιεύθη σχέδιόν τι, καθ' ὃ πᾶσα ἐξουσία, ἐκτὸς τῆς δικαστικῆς, ἀνετίθετο εἰς τριμελὲς ἐπιτροπὴν, ἀναβαλλομένης τῆς βουλῆς μέχρι τέλους τοῦ ἔτους τοῦ πολέμου. Ἀλλὰ τὸ σχέδιον τοῦτο καὶ ἐν ταῖς κρίσεσιν ἐκείνοις καιροῖς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διατηρηθῇ ἀπέναντι τῶν συμφερόντων τῆς ἀτομικῆς φιλοδοξίας. Τὰ τρία κατὰ τὸ σχέδιον μέλη τῆς νέας Κυβερνήσεως ἐγένοντο πάντε πρώτον, εἴτα ἐπτά, ἐννέα, ἑνδεκά, καὶ ἐκτὸς τούτου ἐυστήθη καὶ διαρκὲς τῆς βουλῆς ἐπιτροπὴ, εἰς ἣν ἀνετέθη ἡ συγκάλεσις τῆς νέας ἐθνικῆς συνελεύσεως, ἡ διεύθυνσις τῶν οἰκονομικῶν καὶ ἡ ἐξακολουθήσις τῶν διπλωματικῶν σχέσεων ὡς πρὸς τὰς διαπραγματεύσεις περὶ τοῦ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας συμβιβασμοῦ. Πόσον ὀλίγον

ἡ κυβέρνησις αὕτη, ἡ ἀσθενὴς καὶ ἐστερημένη μέσων, ἦτο εἰς θέσιν νὰ διατηρῇ τὴν ἀξιοπρέπειάν της παρὰ τοῖς ὀπλκρχηγοῖς, ἐφάνη εὐθὺς κατὰ τὴν εἰς Ναύπλιον ἀφιξίν της, ἔνθα οἱ Σουλιῶται καὶ οἱ Ρουμελιῶται ὑπὸ τὸν Φωτομάραν καὶ τὸν Θεόδωρον Γρίβαν, κατέχοντες τὰ φρούρια τοῦ Ἰτσακλὲ καὶ τοῦ Παλαμηδίου, τοσοῦτον φόβον ἐνεποιοῦν εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς τὴν κυβέρνησιν, ὥστε αὕτη ἀποσυρθεῖσα εἰς τὸν «θαλασσόπυργον» τοῦ Ναυπλίου διῆγεν ὑπαρξίν ὅλως ἀσήμενον. Πρώτερον αἱ κρίσιμοι περιστάσεις τῆς πατρίδος ἐπέφερον τὴν συμφιλίωσιν καὶ τὴν ὁμόνοιαν τῶν κομμάτων, νῦν ὅμως ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις τῆς ἐσχάτης ἀπελπισίας διεδόθη ἡ διχόνοια ἐφ' ὅλας τὰς ἐπαρχίας, ἐν αἷς δὲν εὐρίσκοντο ἐχθροί. Ἐν Κορίνθῳ ἤριζον (κατὰ τὸν Αὐγουστον) δύο ἐξάδελφοι Νοταραῖοι περὶ τῆς συγκομιδῆς τῆς σταφίδος καὶ περὶ ὠραίας τινὸς καὶ πλουσίας νεάνιδος συγγενεῖς καὶ ἐντόπιοι ἐλεηλάτουν τὴν χώραν, ἥς εἶχον φεισθῇ οἱ Αἰγύπτιοι, καὶ μόλις ἡ ἐμφάνισις τῶν ἐπισημοτάτων προκρίτων, τοῦ Ζαήμη, Κολοκοτρώνου καὶ Μαυρομιχάλη, κατάρθωσε νὰ προλάβῃ πρὸς κερὸν τὸν ἐμφύλιον πόλεμον. Αὐτὸς ὁ Κολοκοτρώνης, δυσηρεστημένος, διότι παρὰ τὴν γενικὴν ἐν Πελοποννήσῳ ἀρχηγίαν δὲν εἶχε λάβει καὶ τὴν θέσιν τοῦ Καραϊσκάκη, διηρέθισεν ἐκ νέου τὴν διχόνοιαν τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ ἀποσπασθεὶς πάλιν ἀπὸ τοῦ Ζαήμη, ἐπειρᾶτο νὰ ἐλκύσῃ πρὸς τὸ μέρος του τοὺς προὔχοντας τῆς Βοστίτης, τοὺς Λόντους καὶ Μελετοπούλους. Ἐν τῇ δεινῇ ταύτῃ ἀπομονώσῃ εἶχεν ἡ κυβέρνησις ὡς κύριον αὐτῆς στήριγμα ἐν τῷ ἐξωτερικῷ τοὺς Ἀγγλους καὶ ἐσωτερικῶς τοὺς ὀλίγους ἐκείνους συνετοὺς ἄνδρας, τὸν Μικρούλην, Βουδούρην, Τομπάζην καὶ ἄλλους, οἵτινες ἐμεινῶς καὶ ἐν ὅλῃ πεποιθῆσαι εὐρίσκον συμπεριωτάτην τὴν προσκόλλησιν εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ εἰς τὴν μεσολάβησιν αὐτῆς. Ἰνα δὲ καταστήσῃ τὸ στήριγμα τοῦτο ἔτι ἰσχυρότερον προσεκάλεσαν ἡ κυβέρνησις κατὰ τὸ θέρος τὸν στρατηγὸν Ριχάρδον Τσούρτσ (Church) εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς ἀρχηγὸν τῶν κατὰ γῆν στρατιωτικῶν δυνάμεων. Τὸν ἄνδρα τοῦτον, ὥστε διετέλεσεν ἄλλοτε ὡς ἀντιστράτηγος εἰς τὴν ὑπη-

ρεσίαν τῆς Νεαπόλεως, πολλοὶ ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐγνώριζον ἀπὸ τῶν γαλλικῶν ἔτι πολέμων, ὅτε ὑπῆρχεν ἐν Ἑπτανήσῳ ὁ παρὰ πάντων ἀγαπώμενος διοικητὴς Ἑλληνικοῦ τάγματος, ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπηρετήσαν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ὅ τε Κολοκοτρώνη καὶ οἱ συγγενεῖς αὐτοῦ. Δεχθέντος τοῦ Τσούρτζη τὴν πρόσκλησιν ἐπεριμένετο ὅσον οὖπω καὶ ἡ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀφίξις του. Ὁ λόρδος Κόχραν, ὁ πρὸ πολλοῦ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπηρεσίαν διορισθεὶς περιεμένετο ὡσαύτως μετὰ μεγίστης ἀνυπομονησίας. Ὁ Ἄμιλτων ἐθεωρεῖτο αἰείποτε ὁ εἰλικρινέστατος σύμβουλος καὶ φίλος τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Στράτφορντ Κάννιγγεμ εἶχε ῥητῶς διαταχθῆ παρὰ τῆς κυβερνήσεώς του (25/6 Σεπτεμβρίου) νὰ κοινοποιήσῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν ὅτι ἐτοιμάζεται νὰ ἐνεργήσῃ σύμφωνα πρὸς τοὺς πόθους τῆς· πρὸς δὲ τούτοις διατῆραι διηνεκεῖς πρὸς αὐτὴν σχέσεις καὶ τῇ ἐξέφρασε ῥητῶς τὴν λίαν εὐπρόσδεκτον εὐχὴν, νὰ διατελέσωσιν ἐν ἐνεργείᾳ καὶ αἱ ἐπιτροπαί, αἵτινες εἶχον ἀρχίσει τὰς ἐπισήμους πρὸς αὐτὸν σχέσεις. Ἐν ᾧ δὲ αἱ σχέσεις αὗται συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῶν ἐξωτερικῶν τῆς κυβερνήσεως στηριγμάτων, ἐσωτερικῶς ἀνεμίχθησαν λίαν ἐπικινδύνως Φράγκοι καὶ Φιλέλληνες εἰς τὰς πρὸ πολλοῦ ἤδη ἀδιεξόδους ἐρίδας τῶν φατριῶν καὶ ἔδωκαν εἰς τοὺς ἐγγχωρίους ἀφορμὴν πρὸς νέαν διχόνοιαν. Ὁ Κοντουριώτης, ὅστις, καίτοι πᾶσαν τῆς κυβερνήσεώς του βαρύντητα καταστρέψας, ἐτέρπετο ἔτι παρακολουθῶν τὰ ἴδια αὐτοῦ σχέδια τῆς ἀτομικῆς του φιλοδοξίας, ἐκατηγόρησε διὰ τοῦ ὑδραϊκοῦ αὐτοῦ τύπου τὴν κυβέρνησιν ὡς ἔχουσιν σκοπὸν ἐν προδοτικῇ μετὰ τῶν Ἀγγλῶν συνεννοήσῃ νὰ καταστήσῃ τὴν Ἑλλάδα ἡγεμονίαν. Ἦτο σφόδρα ἡγανακτισμένος διὰ τὴν ἐντελῆ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἀπομάκρυνσιν, ὡς ὁ Κωλέττης, ὅστις ἐκ μέρους τοῦ ἐπειρᾶτο, συμμαχῶν μετὰ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Φαβιέρου, ν' ἀντιπαρατάξῃ κατὰ τοῦ Ἀγγλικοῦ κόμματος· κόμμα γαλλικόν. Τὴν ὁρλεανικὴν βχιδιουργίαν, ἥτις εἶχε προκαλέσει τῷ 1824 τὴν περὶ ἀγγλικῆς προστασίας ἀναφορὰν, ἐξηκολούθησεν ὁ Κωλέττης κατὰ τὸ ἔαρ ἐν Ἐπιδαύρῳ, καὶ ὅν χρόνον ἐγένοντο ἐνέργειαι περὶ Ἀγγλικῆς μεσολαβήσεως,

ἀλλ' εἶχε μεταπεισθῇ τότε νὰ τηρήσῃ σιωπὴν διὰ τῆς παραστάσεως, ὅτι πρέπει πρῶτον νὰ βεβαιωθῇ τις, ἐὰν ὁ δούξ τῆς Αὐρηλίας ἤθελε δεχθῇ ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ του τὸ Ἑλληνικὸν στέμμα καὶ ἐὰν καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἤθελε συγκατατεθῇ εἰς τοῦτο. Μετὰ ταῦτα ἠρεθίσθη ἔτι μάλλον ὁ Κωλέττης ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Ζαΐμη, πειρωμένης νὰ ἐκδικηθῇ κατ' αὐτοῦ ἕνεκα τῆς ἐχθρικῆς του διαγωγῆς διὰ δίκης, καὶ ἴσως διὰ τῶν σχέσεών του παρὰ τοῖς Ρουμελιώταις, καὶ διὰ τοῦ γαλλικοῦ κόμματος ἤθελε τῇ παρσκευάσει ἰσχυρὰν ἀντίστασιν, ἐὰν ὁ Φαβιέρος δὲν ἐξηκολούθει νὰ κατατρέχῃται ὑπὸ τῆς τύχης καὶ ἐὰν ὁ δούξ τῆς Αὐρηλίας δὲν ἤθελε δώσει τὴν ἀπελπιστικὴν ἀπάντησιν, ὅτι ἡ παραδοχὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ στέμματος ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς θέσεως τοῦ ἐκλεχθέντος, καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας οὐ μόνον δὲν θέλει ὑποστηρίξει τὴν ἐκλογὴν τοῦ υἱοῦ του, ἀλλ' ἴσως θέλει καὶ ἀναγκασθῇ νὰ τὴν ἀπορρίψῃ. (1) Ἐτι κινδυνωδέστερος ἀντίπαλος ἦτο ὁ Κολοκοτρώνης ἀφ' οὗ χρόνου, ὁδηγούμενος ὑπὸ τοῦ ἀσπόνδου ἐχθροῦ τῶν Ἀγγλων Μεταξᾶ, εἰργάζετο ἐπὶ κεφαλῆς κόμματος ῥωσικοῦ, ἐν κρυπτῷ ἔρποντος, ὑπὲρ τῆς προσκλήσεως τοῦ κόμητος Καποδιστρίου, καὶ διὰ νὰ τὴν κατορθώσῃ, παρεκίνει εἰς φανεράν κατὰ τῆς κυβερνήσεως ῥῆξιν. Οἱ ἑνδεκα ἤδη μετὰ τὴν εἰς τὸν θαλασσόφυργον ἀποχώρησιν των ἐσκέπτοντο πάντοτε περὶ μεταθέσεως τῆς ἑδρας των, ὅπως ἀποφύγῃσι καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἀγγίων ῥουμελιωτικῶν στιφῶν καὶ τὴν πίεσιν τοῦ Κολοκοτρώνου. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συνεκάλεσαν κατ' ἀρχὰς (2/14 Αὐγούστου) συνέλευσιν εἰς Πόρον, εἴτα δὲ ἀπεφάσισαν νὰ μεταβῶσιν εἰς Αἴγιναν καὶ διὰ τῆς νομοθετικῆς ἐπιτροπῆς νὰ συγκαλέσωσιν ἐκεῖ καὶ τὴν νέαν ἐθνικὴν συνέλευσιν. Ὁ Κολοκοτρώνης ἐνεφανίσθη (κατὰ τὸν Ὀκτώβριον) ἐν Νεαυπλίου καὶ διεμαρτυρήθη κατ' ἀμ-

(1) Ἡ ἀπάντησις τοῦ δουκὸς τῆς Αὐρηλίας εὔρηται ἐν Ἑλληνικῇ μεταφράσει εἰς τὰ ὑπὸ Ν. Σηπλιάδου συναχθέντα ἀπομνημονεύματα. Ἐν Ἀθήναις 1851, 2, 393 ἐν τῇ Σημειώσει.

φοτέρων τῶν μερῶν (τοῦ Πόρου καὶ τῆς Αἰγίνης) «ἐπειδὴ ἐν Ἰδρᾷ εἶχεν ὀρκισθῆναι μὴ ἔμβῃ πλέον εἰς τὴν θάλασσαν.» Μετέβη παρὰ τῷ Ζαήμῃ, ἵνα τῷ παραστήσῃ ὅτι ἡ Πελοπόννησος θέλει ψυχρανθῆναι τὴν ἐγκαταλείψωσιν. Ὁ Ζαήμης ἔβλεπε διὰ τοῦ παρχύρου, καὶ οὐδεμίαν ἔδωκεν ἀπάντησιν. «Χαῖρε ἀδελφε, εἶπεν ὁ Κολοκοτρώνης, δὲν θέλομεν πλέον κάμει λόγον περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης.» Οὕτως ὁ μὲν Ζαήμης μετέβη (41/23 Νοεμ.) εἰς Αἶγιναν ὁ δὲ Κολοκοτρώνης εἰς Καστρί (Ἑρμιόνην) καὶ ἐκεῖθεν συνεκάλεσε μετὰ τῆς μερίδος του συνέλευσιν, ἀφίνων εἰς τὰς ἐπαρχίας ἐλευθέραν τὴν ἐκλογὴν ἢ νὰ πέμψωσι νέους ἀντιπροσώπους ἢ τοὺς παλαιούς, ἐν ᾧ ἡ κυβέρνησις κατὰ τὸ ψήφισμα τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ συνέλευσεως ἐπέμενεν εἰς τὴν συγκάλεσιν τῶν παλαιῶν πληρεξουσίων εἰς Αἶγιναν. Καὶ δὲν ἤρκει, ὅτι οἱ πληρεξούσιοι, συνερχόμενοι βαθμυθὸν εἰς ἀμφοτέρω τὰ μέρη, ἔδιδον οὕτω δημοσίᾳ τὴν λυπηρὰν ἀφορμὴν βουλευτικῆς διαιρέσεως· ἀλλ' ἅμα οἱ ἑνδεκα εἶχον ἐγκαταλείψει τὸ Ναύπλιον, ὁ Γρίβας καὶ ὁ Φωτομάρας, Ρουμελιῶται καὶ Σουλιῶται, πρὸ πολλοῦ ἤδη ἀντιφερόμενοι, διήγειραν νέαν στάσιν, ἥτις πρὸς μέγαν τῶν κατοίκων φόβον ἐπέφερε τὸν μεταξὺ Ἰτσακλῆ καὶ Παλαμηδίου κανονοβολισμὸν. Ἐν Ἰδρᾷ δὲ συνέβη δεινὴ ῥῆξις μεταξὺ τῶν Κοντουριωτῶν καὶ τοῦ ἀγγλικοῦ τοῦ Μιχοῦλη κόμματος, τὸ ὁποῖον οὐδ' αὐτὸς ὁ Ἄμιλτων οὔτε διὰ τοῦ ἡπίου τρόπου οὔτε διὰ τῆς βίας ἠδυνήθη νὰ καταπραΰνῃ. Αἱ μεταξὺ τῶν νησιωτῶν ἔριδες αὐταὶ ἀπέβησαν ἐπὶ στιγμὴν πρὸς ὄφελος τῶν ἀντιπάλων τοῦ Ἀγγλικοῦ κόμματος· διότι ἔρριψαν τὸν ἀγέρωχον Κοντουριώτην ἐντελῶς πρὸς τὸ μέρος τοῦ Κολοκοτρώνου, ὅστις, πᾶσας τὰς προσβολάς, ἃς παρὰ τοῦ Κοντουριώτου ὑπέστη λησμονῶν, ὑπεδέξατο μὲ ἀνοικτὰς ἀγκάλας τὸν ἄνδρα, ὅστις παρέσχε τῇ ἐν Ἑρμιόνῃ συνέλευσει τὴν ἀναγνώρισιν ἐκ μέρους τῶν Ἰδραίων, τῶν Σπετσιωτῶν καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ἐν Αἰγίνῃ διαμενοντων Ψαριανῶν. Καὶ ὁ Σισίνης προσῆλθεν εἰς τὴν συνέλευσιν ταύτην καὶ κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς συνεδρίσιν (11/23 Φεβρουαρίου 1827) ἐξελέχθη πρόεδρος αὐτῆς.

Τὸ ἀγγλικὸν κόμμα ἀποθάρσυνθὲν ἐπειράθη (19/31 ἰανουαρίου) νὰ ἔλθῃ εἰς συμβιβασμὸν, ἀλλ' ἀγερώχως ἀπεπέμφθη. Ὅθεν ἀποτελέσαν τὴν ἐκ δύο τρίτων νόμιμον ἀπαρτίαν ἤρχισε καὶ τοῦτο τὰς συνεδριάσεις του ἐν Αἰγίνῃ, καὶ ἡ Ἑλλὰς εἶδε πάλιν δύο ἐθνικὰς συνελεύσεις συνεδριάζουσας ταυτοχρόνως τὴν μίαν πλησίον τῆς ἄλλης, συνελεύσεις, αἵτινες δὲν ἦσαν τώρα διηρημέναι μεταξὺ δύο ἐπαρχικῶν στρατοπέδων ἢ μεταξὺ στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς μερίδος, ἀλλὰ μεταξὺ ἀγγλικοῦ καὶ ῥωσικοῦ κόμματος, καὶ τῆς ἀποσυνθέσεως τῶν ὁποίων ἡ κυρία αἰτία ἡ τὸ πρόσχημα ἦτο, ὅτι ἡ μὲν ἤθελε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν σχεδὸν ἐντελῶς ἀπολεσθεῖσαν στερεάν Ἑλλάδα ἣν ἡ ἑτέρα ἤθελεν ἔτι νὰ διατηρήσῃ.

Ἦν Τροί-
ξῃμι συνέ-
λευσις.

Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παραγνωρίσῃ τις, ὅτι ἡ μεταβεβλημένη αὕτη θέσις τῶν ἐσωτερικῶν ἐν Ἑλλάδι κομμάτων ἦτο ἡ ἀκριβὴς ἀπεικόνισις τῆς θέσεως τῶν διπλωματικῶν σχέσεων τῶν Δυνάμεων πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Ἦτο αὕτη ἡ ἀρχὴ ὅλων τῶν δεινῶν, τῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπελθόντων, ὅτι ἡ νυγκάσθη νὰ προσλάβῃ εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν της ὡς τὸ ἐλευθριώτατον τουρκικὸν κληροδότημα διαρκῆ, ἂν καὶ ᾗ ποτε μεταβαλλομένην ἐξάρτησιν ἀπὸ ἐξωτερικῶν ἐπιρροῶν. Καθὼς τὸ ἰσχυρὸν Ὀθωμανικὸν κράτος ἐν τῇ δόλοτητί του ἦτο πρὸ πολλοῦ τὸ παίγνιον τῆς ἀντιζήλου Εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας, οὕτω καὶ οὐδεὶς τῶν ὑποτελῶν τῆς Πύλης, οὔτε ὁ Ἀλῆ πασᾶς οὔτε ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς, δὲν ἠδύνατο νὰ περιέλθῃ εἰς ἀνεξάρτητον θέσιν ἢ εἰς τὴν ἐλευθέραν τῆς ἰσχύος του ἐξάσκησιν, χωρὶς νὰ τύχῃ τῆς αὐτῆς ἐπιτηρήσεως· τόσῳ ὀλιγώτερον ἠδύνατο ἡ ἀσθενὴς Ἑλλὰς ν' ἀποσπασθῇ ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ κράτους, χωρὶς ὡς πρὸς τὸ κατὰ φύσιν τοῦτο νὰ μείνῃ εἰς θέσιν ἐξηρημένην, δηλ. χωρὶς νὰ μείνῃ ἐκτεθειμένη εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῶν ξένων, ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν ὁποίων οὐδέποτε ἠδύνατο ν' ἀποκτήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν της. Αἱ λεπταὶ ἀντανκλάσεις, αἱ ἀπέστιλβον ἑκατοτε αἱ τῆς Εὐρώπης σχέσεις πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα, ἀπεδείκνυν, πόσον φυσικῶς αἱ μεταβολαὶ αὗται ἐπῆρχοντο ἄνευ σπουδαίας

τινὺς ἀμέσῳ ἐπενεργείας. Ἐν ὧσ' αἱ μεγάλαί τῆς Γερμανίας Δυνάμεις δὲν ἐφρόντιζον περὶ τῆς Ἑλλάδος, ἐν ὧσ' ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος κατεδίκαζε τὴν ἐπανάστασίν τῆς καὶ ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις διετέλει ἀδιάφορος, τὰ βλέμματα ὅλων τῶν Ἑλλήνων ἦσαν ὡς ἦτο ἐπόμενον ἐστραμμένα πρὸς μόνην τὴν Ἀγγλίαν, ἥτις ἐν ἀρχῇ μὲν ἐφαίνετο ἐχθρικωτέρα σχεδὸν καὶ αὐτῆς τῆς Αὐστρίας, ἀλλ' ὅμως ἐν ταῖς Ἰονίοις αὐτῆς νήσοις εἶχε πολὺ φυσικὸν σύνδεσμον μεταξὺ ἀμφοτέρων τῶν ἐθνῶν, ὥστε ἡ ἀμοιβαία ἀξιοπροσύνη, αἱ συναλλαγαὶ καὶ ἡ συγκοινωνία νὰ μὴ παρέχουσι νέας ἀείποτε ἀφορμὰς πρὸς στενωτέρον σύνδεσμον. Μετὰ ταῦτα δὲ, ὅτε τοσοῦτον ζωηρῶς ἠγέρθησαν ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ αἱ φιλελληνικαὶ συμπάθειαι ἀνταπεκρίθη ἡ Ἑλλὰς διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης, μεθ' ἧς ἡ κυβέρνησις ἔδωκεν εἰς τὸν Φαβιέρου καὶ Θέσιν περιφανῇ καὶ ἐπιβρόχῳ, καὶ μεθ' ἧς ἤκουε τὰς συμβουλὰς τοῦ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Βαυαρίας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀποσταλέντος συνταγματάρχου Εἰδέγκερ (βαρώου Εἰδεκ). Μόνον συμπαγῇ στοιχεῖα τῶν ξένων τοιούτων ἀποχωρώσεων, καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς γαλλικῆς, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ σχηματισθῶσιν ἐνθα οὐδὲν ὑπῆρχε παρὰ ταῖς κυβερνήσεσι στήριγμα. Ἀλλὰ μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ αὐτοκράτορος Νικολάου μετεβλήθησαν αἰφνης πάλιν καὶ αἱ σχέσεις μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ῥωσσίας, καὶ μετὰ τὸ πρωτόκολλον τοῦ Ἀπριλίου ἤρξαντο διαμεριζόμεναι αἱ συμπάθειαι μεταξὺ τῶν ὑπογραψασῶν αὐτὸ δύο προστατίδων Δυνάμεων. Καθὼς ἐν τῇ διὰ τοῦ πρωτοκόλλου τούτου ὁμιζομένη μετολαβήσῃ ἡ μὲν Ῥωσσία ἐπαρξαιάζετο ἐν δευτερευούσῃ θέσει, ἡ δὲ Ἀγγλία ἐν τῇ πρώτῃ, οὕτω καὶ ἐν Ἑλλάδι τὸ μὲν ἀγγλικὸν κόμμα ἦτο τὸ φανερόν, τὸ δὲ ῥωσικὸν τὸ κρύφιον καὶ καθὼς κρύφιοι ὑπόνοιαι καὶ ἀντιζηλίαι ἔκειντο ὅπισθεν τῆς συμμάχικῆς ταύτης τῶν δύο Δυνάμεων, οὕτω καὶ ἐν Ἑλλάδι διεχώριζε διηνεκῆς διχόνοια τὰ δύο κόμματα, καὶ ἀφ' οὗ ταῦτα εἶχον συνδυασθῇ. Ἡ διακλαγῇ αὕτη ἦτο ἔργον τῶν Ἀγγλων Φιλελλήνων. Ἐν ᾧ ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐπέμβασις εἶχε καταφέρει κατὰ τῆς Ἑλλάδος τὴν πληγὴν ταύτην τῆς ἐξημμένης κομματικῆς δικτι-

ρέσεως, ἐφαίνετο ὅτι ὁ Φιλελληνισμὸς εἶχε καὶ τὰ μέσα νὰ τὴν ἐπουλώσῃ πάλιν. Ολίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἐναρξίν τῆς ἐν Ἑρμιόνης συνελεύσεως ἀπεβιβάσθη (26/9 Μαρτίου) ὁ Τσούρτζης εἰς Χέλι ἀντικρὺ τῶν Σπετσῶν. Ὁ Κολοκοτρώνης ὑπεδέξατο αὐτὸν, ὠδήγησεν αὐτὸν εἰς Ἑρμιόνην, τὸν ὠνόμασε πατέρα καὶ εὐεργέτην καὶ ἐκήρυξεν ὅτι εἶναι ἕτοιμος «ὕπὲρ τοῦ γενικοῦ καλοῦ», ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν ἀρχαῖον αὐτοῦ ταγματάρχην ὡς ἀρχιστράτηγον. Ὁ Τσούρτζης μόνις ἐπληροφορήθη περὶ τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων εἶπεν ὅτι πρέπει νὰ τὸν θεωρῶσιν ὡς ἀπλοῦν ἐθελοντὴν ἐν ὧσιν δὲν ἐπέλθει ἐντελὴς ὁμόνοια. Οἱ ἐν Αἰγίνῃ, ἐνθα μετέβη (27/11 Μαρτίου) μετὰ τοῦ Ἀμιλτωνος, ἦσαν ἕτοιμοι νὰ τὸν παρὰδεχθῶσι ὡς κριτὴν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ οἱ ἐν Ἑρμιόνη. Πρὸς τοὺς ἐν Ἑρμιόνη ἀνήγγειλεν ἀπειλητικῶς ὁ Ἀμιλτὼν, ὅτι θέλει γράψῃ πρὸς τὸν Στράτηφορδ Κάννιγγα (ὅστις πρὸ μικροῦ (1) εἶχε κοινοποιήσει τὸν ἐπίσημον διορισμὸν του ὡς πληρεξουσίου εἰς τὴν μεσολάβησιν) ὅτι ἡ Ἑλλάς ἐν τῇ ἀποσυνθέσει αὐτῆς δὲν εἶναι ἀξία τῶν προσπαθειῶν τῆς Εὐρώπης. Τοῦτο κατεπράυνε τὸ θάρσος τῶν ἐν Ἑρμιόνη καὶ ἐπέφερε διαίρεσιν μεταξὺ τῶν πληρεξουσίων, ἀφ' ὧν ἀπεχωρίσθησαν πάλιν οἱ νησιῶται ὑπὸ τὸν Κοντουριώτην, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε κατανόησι τὸν κρύφιον σκοπὸν τοῦ Κολοκοτρώνου, νὰ προσκαλέσῃ τὸν Καποδίστριαν κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος, νὰ τὸν διορίσῃ δηλ. εἰς θέσιν, ἐφ' ἧς αὐτὸς ὁ ἴδιος (ὁ Κοντουριώτης) ἐπίστευεν ὅτι ἔχει πρῶτος τὸ δικαίωμα. Ἐν μέσῳ τῶν ταραχῶν καὶ διενέξεων τούτων ἔλαβον οἱ Ἄγγλοι εἰρηνοποιοὶ τὴν δραστηκωτάτην τῶν συνδρομῶν. Ὁ πρὸ πολλοῦ ὡς Μεσσίας περιμενόμενος, πρὸ πολλοῦ μάτην ἐπιθυμούμενος, λόρδος Κόχραν, περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ ὁποίου εἶχον πλέον ἀπελπισθῇ οἱ Ἕλληνες, ἀπεβιβάσθη τέλος (5/17 Μαρτίου) εἰς Ὑδραν, καὶ ἐντεῦθεν μετέβη εἰς Αἶγιναν. Ὁ Κόχραν περιεφέρετο ἐπὶ μῆνας ὁλοκλήρους κατὰ τὴν Μεσόγειον ὑπὸ μυστηριώδους

(1) Ἐγγραφον πρὸς τὴν Νομοθετικὴν ἐπιτροπὴν, τῆς 8 Φεβρ. 1827 ν.

σκότους κακαλυμμένο·, ὅτε τὰ ἀγγλο ἀμερικανικά πλοῖα δὲν ἐφαίνοντο ἀκόμη, εἴτα δὲ κατὰ τὸ παρελθὸν φθινόπωρον εἶχε μεταβῆ εἰς Μασσαλίαν καὶ Γενεύην, ἔνθα συνῆψε σχέσεις μετὰ τοῦ Ἐυνάρδου. Ἡ τῶν Παρισίων ἐταιρία κατέβαλλε χάριν αὐτοῦ, τοῦ Ἀγγλου, τὰς λαμπροτέρας αὐτῆς προσπαθείας, τῷ ἠγόρασεν ἀντὶ 260 χιλιάδων φράγκων τὸ βερίκιον «ὁ Σωτήρ» (Sauveur) ἔχον 18 τηλεβόλα, καὶ ἐξαντλήσασα ὅλα τὰ μέσα της τὸν ἐφωδίσας μὲ 355 χιλ. φράγκων, ὅπως κατὰ τὸν πρῶτον χρόνον τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐμφανίσεώς του τὸν ἀπαλλάξῃ ἀπὸ πάσης παρενοχλήσεως τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Πανταχόθεν τῷ ἐστέλλοντο συγχαρητήρια καὶ ἐνθουσιώδεις ἐπιστολαί. Ὁ Κολοκοτρώνης ἀπέστειλε πρὸς ὑποδοχὴν αὐτοῦ τὸν κόμητα Μεταξῆν. Ὁ Κόχραν ὁμοῦς τὴν αὐτὴν διαγωγὴν τῶν συμπολιτῶν του, Τσοῦρτς καὶ Ἀμιλτωνος, ἐτήρει, λέγων ὅτι οὐδὲν θέλει πράξει ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἔαν πρότερον οἱ Ἕλληνες δὲν ὁμονήσωσιν. Εἰς τὴν ἐξ Ἑρμῶνης ἐπιστολὴν τῆς συνελεύσεως ἀπήντησεν ἀμέσως, ὅτι λυπεῖται βλέπων τοὺς προὔχοντας καὶ τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ἔθνους κατὰσπαταλῶντας τὸν χρόνον ἐν διχονσίᾳ, ἐν ᾧ ὁ ἐχθρὸς προχωρεῖ εἰς τὴν χώραν λεηλατῶν. «Ἐὰν ἔξη ὁ Δημοσθένης, λέγει ἐν τέλει, ἡθέλετε ἀκούσει ἐκ τοῦ στόματός του τὸν πρῶτον κατὰ Φιλίππου λόγον. Ἀναγνώσατε αὐτὸν ἐν πλήρει συνεδριάσει διὰ νὰ μάθητε τί ὀφείλετε νὰ πράξητε.»

Ὁ φόβος, μὴ ἀπολέσωσι καὶ αὐτοῦ τὴν συνδρομὴν, διέλυσε τὸ μῖτος, καὶ συνεφωνήθη νὰ ἐνωθῶσιν αἱ δύο συνελεύσεις ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Τροιζῆνος, ἔνθα ἔν τινι κήπῳ τοῦ χωρίου Δαμαλλᾶ ἤρχισαν (19/1 Ἀπριλίου) αἱ διακοπεῖσαι ἐργασίαι. Πατραρέχομεν, ὡς συνήθως, τὰ πολλὰ εἰς μᾶτην ἐκδοθέντα ψηφίσματα περὶ οἰκονομικῶν καὶ στρατιωτικῶν, καθὼς καὶ τὰ νομοθετικὰ καὶ διοικητικὰ, καὶ ψάρομεν μόνον τῶν οὐσιωδωδεστέρων ζητημάτων. Ἐν ἐκ τῶν ψηφισμάτων ὠρίζεν, ὅτι τὸ ἀδιαιρέτον Ἑλληνικὸν κράτος σύγκειται ἐξ ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν, αἵτινες ἐδράζοντο τῶν ὅπλων διὰ τοῦ ψηφίσματος τούτου διεψεύδοντο ὅλοι αἱ φῆμαι, ὅτι δῆθεν ἐγίνετο σκέψις περὶ ἀποχωρισμοῦ τῆς

στερεᾶς Ἑλλάδος πρὸς ὄφελος τῆς Πελοποννήσου. Αἱ βάσεις τῆς συμβάσεως παρὰ τῆς ἀγγλικῆς μεσολαβήσεως διετηρήθησαν. Ἄμεσον δὲ καὶ πρακτικὴν ἐπιβροτὴν εἶχον αἱ περὶ τῶν στρατιωτικῶν διατάξεις. Ὁ λόρδος Κόχραν ὤμοσεν (29/10 Ἀπριλίου) ἐνώπιον τῆς Συνελεύσεως τὸν ὅρκον ὡς στόλαρχος. Ὁ ἀνδρεῖος Μικούλης, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ὤφειλεν ὅλας αὐτοῦ σχεδὸν τὰς δάφνας, ἐφάνη καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, ὡς πάντοτε, μετριόφρων, πλήρης αὐταπαρνήσεως, καὶ πιστὸς ἐαυτῷ καὶ πολιτικῶς καὶ ἠθικῶς εἰλικρινῶς καὶ τιμῶς ἐγκατέλιπε τὴν θέσιν τοῦ ναυάρχου καὶ ἐδέχθη τὴν τοῦ ἀπλοῦ πλοιάρχου. Ὁ Κολοκοτρώνης δὲν ὑπεχώρησε τοσοῦτον εἰλικρινῶς ἀπέναντι τοῦ Τσούρτε, ὅστις ὀλίγας ἡμέρας μετὰ ταῦτα (3/15 Ἀπριλίου) ἔδωκε τὸν ὅρκον. Ὁ Κολοκοτρώνης δὲν ἠναντιώθη εἰς τὸ νὰ παραχωρηθῶσιν εἰς τοὺς Ἄγγλους αἱ ἐπικίνδυναι θέσεις, ἐν αἷς οὐδεὶς μέχρι τοῦδε καὶ ἐξ αὐτῶν ἔτι τῶν ἐντοπίων δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποκτήσῃ ἰσχύιν τινα· μάλιστα ὑπεστήριξε τοὺς διορισμοὺς τούτους, ὅπως διεξαγάγῃ μετὰ ταῦτα τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς κυβερνήσεως κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ. Ἀφ' οὗ οἱ ἐνδεκα παρητήθησαν τῶν θέσεών των (26/7 Ἀπριλίου), συνεφωνήσαν οἱ Ἕλληνες, ὑπὸ μακρᾶς πείρας ὀδηγούμενοι, ν' ἀναθέσωσι τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν εἰς ἓν μόνον πρόσωπον. Ἄμα ὅμως ἠκούσθη τὸ ὄνομα τοῦ Καποδιστρίου, ἀπεχώρησαν οἱ Κοντουριῶται, ἐν βίᾳ ἐκ τῆς συνελεύσεως. Ἀλλ' ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ ἔλλειψις καλλιτέρας συμβουλῆς, ἡ ἀσφαὴς ἐμπιστοσύνη τοῦ λαοῦ εἰς τὸ ὄνομα τοῦτο, ἡ διχόνοια τῆς ἀντιπάλου μερίδος (τοῦ Κοντουριώτου καὶ Ζαΐμη) ἐπανεφέρον τοὺς Ἕλληνας πάλιν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ἡ ἀπλὴ πρότασις τοῦ ὁποῖου πρὸ δύο μόλις ἑτῶν ἐστέρησε τὸν εὐεργέτην Βαρβάκην πάσης συμπαιθείας καὶ εὐγνωμοσύνης. Μνηεὶα ἐγένετο πάντων τῶν ὀνομάτων τῶν ἐντοπίων, ἀλλὰ πάντα εὐρέθησαν ἀκατάλληλα καὶ τετριμμένα.

Ὁ Κολοκοτρώνης ἐδεδέξατο τοὺς συμπολίτας τοῦ παριστῶν αὐτοῖς τὴν ἀνάγκην, νὰ ἐκλέξωσι κυβερνήτην, ὅπως ἀποδείξωσι τοῖς Ἄγγλοις τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Καὶ αὐτοὶ οἱ δύο Ἄγγλοι

διοικηταὶ ὑπεστήριζον τὴν ἐκλογὴν ταύτην, περὶ τῆς ὁποίας ἴσως ἐνόμιζον ὅτι δὲν ἤθελε γίνεαι δεκτὴ. Καὶ αὐτὸν τὸν Ἀμιλτῶνα ἔπεισεν ὁ Κολοκοτρώνης νὰ ὑποχωρήσῃ ὡς πρὸς τὸ αὐσιωδέστατον τοῦτο ζήτημα. Πρὸ τινων ἤδη μηνῶν εἶχεν εἶπει ὁ Κολοκοτρώνης πρὸς τὸν Ἀγγλον κομμοδόρον, ὅστις ἐζήτηι νὰ μάθῃ τὸ φρόνημά του, ὅτι δὲν συμφέρει νὰ προσκληθῇ εἰς τὴν κυβερνήσιν τῆς Ἑλλάδος Ῥώσσοις ὑπήκοοι, διότι οἱ Ἕλληνες ἐξαρτῶνται ἀπὸ τῆς προστασίας ὑπισχνουμένης Ἀγγλίας. Νῦν δὲ μετέβη εἰς Πόρον, ὅπως μάθῃ, τίνα θέλει προτείνει ὡς κυβερνήτην ὁ Ἀμιλτῶν, νῦν ὅτε ὁ Τσούρτς καὶ ὁ Κόχραν εἶναι ἀρχηγοὶ τῶν ἐνόπλων δυνάμεων. Ἡ Ἀγγλία, ἡρώτησεν ὁ Κολοκοτρώνης, θέλει μᾶς δώσει κυβερνήτην ἢ βασιλέα; — Ὁχι! — Ἡ Γαλλία λοιπόν, ἢ Ῥωσσία, ἢ Πρωσσία, ἢ Νεάπολις ἢ ἡ Ἰσπανία; — Ὁχι! Ἐκλέξατε Ἕλληνα. (Ὁ Ἀμιλτῶν ἤθελε προτείνει τὸν Μαυροκορδάτον). «Δὲν ἔχομεν καταλληλότερον Ἕλληνα τοῦ Καποδιστρίου,» ἀπάντησεν ὁ Κολοκοτρώνης. Ὁ Ἀμιλτῶν ἀκούων τὸ ὄνομα τοῦτο τὸν εἶδεν ἀσκαρδαμυκτὴ καὶ τῷ ὑπενθύμισε τοὺς προτέρους λόγους του. «Ἐγχεῖς δίκαιον, τῷ ἀπεκρίθη ὁ Ἕλληνας, ἀλλ' οἱ καιροὶ ἤλλαξαν ἢ Ἀγγλία εἶναι μὲν ἡ προστάτις μας, καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἔχομεν Ἀγγλοὺς διοικητάς, ἀσμένως δὲ ἠθέλομεν δεχθῇ καὶ Ἀγγλον κυβερνήτην· ἀλλὰ δὲν ὁμολογεῖς καὶ σὺ, ὅτι τοιοῦτος δὲν ὑπάρχει;» — Ἐκλέξατε τὸν Καποδίστριαν, εἶπε τότε ὁ Ἀμιλτῶν, ἢ ὅποιον διάβολον θέλετε, διότι ἄλλως ἐχάθητε.» — Οὕτως ἔτυχεν ὁ Κολοκοτρώνης τοῦ ποθομένου. Εὐκολον τῷ ἦτο τὴν νῦν πείσῃ τοὺς ἀμφιταλαντευομένους. Ὁ Καποδίστριας ἐξελέχθη (30/11 Ἀπριλίου) Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη. Ἡ προσωρινὴ κυβερνήσις, ἣτις διορίσθη μέχρι τῆς ἐλεύσεώς του, ἦτο κακῆς οἰωνός. Ἐστυστήθη κυβερνητικὴ ἐπιτροπὴ ἐκ τριῶν μελῶν, πρόεδρος τῆς ὁποίας ἦτο ὁ βεηζαῆς Γεώργιος Μαυρομιχάλης, ἀνὴρ ἀνήλικος, ὅστις ἐργασθεὶς ὑπὲρ πάντα ἄλλον ὑπὲρ τῆς ἐκλογῆς τοῦ κόμητος τῷ ἠτοίμασε μετὰ ταῦτα τὸν ὄλεθρον. Οἱ συνάδελφοί του δὲ ἦσαν δύο ὅλως ἄγνωστοι μέχρι τοῦδε ἄνδρες, ὁ Ψαριανὸς Μιλαίτης, ὅστις χειρότερος καὶ

αὐτοῦ τοῦ Μαυρομιχάλη ἐθεωρεῖτο, καὶ ὁ Ἰωάννης Νάκος ἐκ Λεβαδείας, ὅστις ἦτο κατ'αγέλαστος παρὰ τῷ λαῷ ὡς μαρὸς καὶ νωθρὸς ἄνθρωπος. Τὰ προσκλητήρια ἔγγεγραφα πρὸς τὸν Καποδίστριαν ἐστάλησαν ὁμοῦ μετὰ προκηρύξεως πρὸς τὰ χριστιανικὰ ἔθνη περὶ συνδρομῆς, καὶ μετὰ εὐχαριστηρίων ἐπιστολῶν ἐκ μέρους τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Βυζαντίας Λουδοβίκον, πρὸς τὸν Κάννιγγα, τὸν Εὐνάρδον καὶ τοὺς Φιλέλληνας.

Ο λόρδος
Κόχραν.

Οὕτω διὰ τῆς ἐμφανίσεως τῶν Ἀγγλῶν διοικητῶν τὸ πρῶτον Ἀπόπει· καὶ τέλος διὰ τῶν ἐπιτακτικῶν λόγων τοῦ λόρδου Κόχραν ἀπο-
ραι πρὸς
βοήθειαν
κατέστη ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ ἡσυχία ἐσωτερικῶς. Ὁ σωτὴρ ὅμως
τῆς ἀκρο-
πόλεως.

Ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ἐφαίνετο ὅτι ἤθελεν ὁ φιλελληνισμὸς οὐ μόνον τὸν ἐμφύλιον πόλεμον νὰ κατευνάσῃ, ἀλλὰ καὶ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα ν' ἀποπερατώσῃ. Τὰ μέγιστα προσεδόκουντο παρὰ τοῦ ἥρωος ναύτου, ὅστις ἐν δυσὶν ἐκστρατεῖαις παίζων εἶχε συστήσῃ καὶ διατηρήσῃ ἐν Βασιλίᾳ μίαν αὐτοκρατορίαν· καὶ αὐτὸς δὲ δὲν παρημέλει νὰ ὑποβάλῃ ἔτι περισσότερον τὰς ὑπερβολικὰς ταύτας προσδοκίας. Πρὸ τῆς ἀφίξεώς του εἶχε διαδοθῇ ἐν Ἑλλάδι πομπώδης αὐτοῦ πρὸς τὸν Μεχμέτ Ἀλὴν ἐπιστολὴ, ἥς τὴν ἀμφίβολον γνησιότητα καὶ αὐτὸς ὁμολόγει. Διὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης προέτρπε τὸν ἀντιβασιλέα, ν' ἀνοίξῃ εἰς τὴν δυνάμιν του εὐγενέστερον στάδιον, νὰ προστατεύσῃ τὴν βιομηχανίαν, τὰς τέχνας, τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ νὰ συνδέσῃ ἀπομακρυσμένους ὠκεανούς· Ἐνδοξὸν μὲν θέλει εἶσθαι νὰ τὸν συνδράμῃ τις εἰς τὰς εὐγενεῖς ταύτας ἐπιχειρήσεις, ἀτιμωτικὸν δὲ ν' ἀνεχθῇ τις τὰς παρούσας αὐτοῦ πράξεις. Καταπολέμησον ἐκείνους, τῷ ἔλεγεν ἐν τέλει, οἵτινες ἐργάζονται ὑπὲρ τῆς δικαιώσεως τῆς βαρβαρότητος! Μετὰ ταῦτα, ἐλθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐξέδιδεν ὁ Κόχραν κομπαστικὰς προκηρύξεις, ἐν αἷς ἐλέγετο ὅτι τὸ βυζαντινὸν κράτος θέλει πάλιν ἀναστηθῇ, καὶ ἡ Ἑλληνικὴ σημαία θέλει στηθῇ ἐπὶ τῆς Ἀγίας Σοφίας! Εὐκόλῳ εἶναι νὰ ἐννοήσῃ τις πόσον εὐχαρίστως ἐπίστευον οἱ τὰς ὑπερβολὰς ἀγαπῶντες Ἕλληνες πάντα τὰ θαύματα ταῦτα, περὶ ὧν ὠνευρόπολει ὁ Ἀγγλος!

Πρὸ αὐτοῦ εἶχον τέλος ἔλθει εἰς τὴν Ἑλλάδα τινὰ τῶν τρομερῶν ἐκείνων καὶ πρὸ πολλοῦ περιμενομένων Ὀκλασσίων ὄπλων, ἅτινα οὐκ ὀλίγον εἶχον συντελέσει εἰς τὴν ἀναπτέρωσιν τῶν ἐλπίδων. Κατὰ τὸν Σεπτέμβριον ἔφθασεν ἔμπροσθεν τοῦ Ναυπλίου ὁ πλοίαρχος Ἀστιγῆ μετὰ τοῦ ἀτμοπλοίου « ἡ Καρτερία, » καὶ οἱ Ἕλληνες χωρικοὶ ἐδιηγούντο ὅτι ὁ ἀτμός ὤθησε τὸ πλοῖον τοῦτο μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ Παλαμηδίου! Κατὰ δὲ τὸν Δεκέμβριον ἔφθασεν ὁ Κοντόσταυλος μετὰ τῆς μεγάλουπρεποῦς φρεγάτας « ἡ Ἑλλάς, » ἐκ Νέας Ὑόρκης. Πρὸς δὲ τούτοις προσέφεραν ὁ λόρδος Κόχραν καὶ αὐτὴν τὴν γολέτταν αὐτοῦ καὶ τὸ βρίκιον « ὁ Σωτήρ, » κομίζων συγχρόνως καὶ τὰ ἀνεκτίμητα κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν πολεμικοῦς τροφίμα καὶ χρήματα, τὰ ὅποια ἔσωσαν ἀπὸ τῆς μεγίστης τῆς στιγμῆς στενοχωρίας καὶ ἀμέσως ἐδαπανήθησαν πρὸς πληρωμὴν τοῦ στρατοῦ, ἐπισκευὴν πλοίων, κατασκευὴν πυρπολικῶν, καὶ προμήθειαν διαφόρων πολεμικῶν σκευῶν. Διότι δικτατορικώτερον παρ' ὅτι εἶχεν ἐπιβάλλει ὁ Κόχραν τὴν εἰρήνην, προέτρεπε νῦν ὁ αὐτός εἰς πόλεμον· ὀφείλων δὲ χάριτας πρὸς τὴν φιλελληνικὴν τῶν Ημετέρων ἐταιρίαν ἐθεώρησε πρῶτιστον αὐτοῦ καθήκον νὰ συνδράμῃ τὸν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἐν ἐπικινδύνῳ θέσει εὐρισκόμενον Φαβιέρων. Ὅθεν ἐν τῷ φιλοδόξῳ ζήλῳ ἀμέσου ἐπιτυχίας παραινεῖ μετ' ἀπερισκέπτου βίας εἰς τὴν ἄμεσον ταύτην ἐπιχείρησιν, ἥς ἡ ἐπιτυχία διὰ περισσευομένων ὀδῶν ἀμφίβουλος σχεδὸν δὲν ἦτο. Ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς του ἤδη ἐμείνετο ὁ Κόχραν κατὰ τῆς κατασπαστικῆς τοῦ χρόνου εἰς ἐθνικὰς συνελεύσεις, καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ αὐτοῦ ἐγγράφῳ πρὸς τὴν συνέλευσιν ἐπέμμενε· εἰς τὴν βοήθειαν τῆς ἀκροπόλεως ὡς εἰς ἀπαρχίτητόν τι, ἀναδωλλομένης δὲ ταύτης ἠπείλησεν ὅτι θέλει ἀναχωρήσει ἐὰν κατὰ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐγγραφῇ τὴν ἐπιστολήν του, δὲν ἐλάμβανεν ἀπάντησιν ἀρεστήν αὐτῷ. Οἱ Ἕλληνες ἠναγκάσθησαν νὰ τῷ ὑποσχεθῶσι τὰ τάντα. Ἡ θέσις του ἦτο κυρίως εἰς τὴν Προποντίδα, ὅθεν ἡτοιμάζετο ν' ἀποπλεύσῃ ὁ τουρκικὸς στόλος· ἀλλ' ὁ Κόχραν δὲν εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν εἰμὴ τὴν μίαν ἐπιχείρησιν, τὴν τῶν Ἀθηνῶν,

ἐνθα ἐν ξένῳ σοιχείῳ καὶ τόπῳ ἔμελλε νὰ πολεμήσῃ ξένον ἐχθρὸν διὰ ξένου στρατοῦ.

Πρὸ τῆς προτροπῆς ἤδη καὶ πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Κόχραν ἐγένετο ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Ζαήμη ἀπόπειρα πρὸς ἐπικουρίαν τῆς ἀκροπόλεως, τῆς ὁποίας ἡ πολιορκία ἐξηκολούθει καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Τούρκου στρατάρχου, καὶ ἡ ὑπεράσπισις ὀλίγον εἶχεν ὠφελῆθῃ ἐκ τῆς βοήθειας τοῦ Φαβιέρου, διότι οἱ στρατιῶταί του ἀπαράσκευοι εἰς διαχείμασιν καὶ ἐλαφρῶς ἐνδεδυμένοι κατελήφθησαν ἐν καίρῳ χειμῶνος ὑπὸ πυρετῶν, ὑφ' ὧν ἀνηργάγησαν τὰ τέσσαρα πέμπτα τοῦ σώματος. Ὁ Ζαήμης ἐνθυμούμενος τὰς ὁδηγίας τοῦ Στράτφορντ Κάννιγγου, καὶ, ὡς ἐφαίνετο, φροντίζων νὰ ἐνισχύτῃ τὴν κλονιζομένην αὐτοῦ κυβέρνησιν διὰ σπουδαίας στρατιωτικῆς ἐπιχειρήσεως, εἶχε συγκεντρώσει, ὑπὸ φιλελληνικῶν χρηματικῶν συνδρομῶν βοηθούμενος (περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἰανουαρίου) ἐν Ἐλευσίνῃ πρὸς ἐπικουρίαν τῆς ἀκροπόλεως σῶμα πεντακισχιλίων ἀνδρῶν, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ τοποθετηθῇ πρῶτον κατὰ τὸν Πειραιᾶ καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἰς δύο διηρημένος νὰ ἐνεργήσῃ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀντιπερισπασμὸν πρὸς τὴν Χασιὰν καὶ τὸ Μενίδι, ἀφ' ἑτέρου δὲ ν' ἀποθιβάσθῃ ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Γόρδωνα εἰς Φάληρον. Εἰς μάτην συνεβούλευον οἱ φιλέλληνες ἀξιοματικοί, ἐκ τῆς παρὰ τὸ Χαϊδάρι μάχης διδασχθέντες, ἀπλοῦν σύστημα ἀποκλεισμοῦ τῶν πρὸς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον πεμπομένων τροφῶν καὶ πολεμικοῦ, ἀποτρέποντες συγχρόνως ἀπὸ πάσης ἀνοικτῆς μάχης καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ τοῦ κεχωρισμένου τούτου κινήματος κατὰ ἐχθροῦ ἰσχυροτέρου. Τὸ κίνημα ἐγένετο κατὰ τὸ συνταχθὲν σχέδιον. (1) Τὸ κίνημα τοῦ ἑνὸς τῶν ἀποσπασμάτων κατὰ τὸν Παρνασσόν, διευθυνόμενον ὑπὸ τοῦ Βάσσου καὶ τοῦ Κεφαλλῆνος Βούρβαχχη, ὅστις ὑπηρετήσας ἐν τῷ γαλλικῷ στρατῷ πρὸ ὀλίγου εἶχεν ἐπανέλθει εἰς τὴν πατρίδα του, εἴληψε τὸν Τούρκον στρατάρχην πρὸς τὸ μέ-

1) Πρὸς. Φρ. Μολλιέρου Ἀπομνημονεύματα εἰς Ἑλλάδος. Ἐν Παρισίῳ 1833. σελ. 28.

ρος ἐκεῖνο καὶ ἄφησε τὸν Γόρδωνα ἐλεύθερον νὰ ἀποβιβασθῇ εἰς τὸν λιμένα τοῦ Φαλήρου (24/5 Φεβρουαρίου). Ἐχθρὸς δὲν εὐρίσκειτο εἰς τὰ μέρη ταῦτα ἐκτὸς 700 Γκεγκῶν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Πειραιῶς, τῇ τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος, ἣν οἱ Ἕλληνες ἐκ τοῦ λιμένος ἐπυροβόλουν καὶ ἐκ τῆς ζηρᾶς ἀμελῶς ἐπολιόρκουν, ἀλλ' εἰς μάτην. Τὸ δ' ἕτερον ἀπόσπασμα ἐκ 3500 ἀνδρῶν ἐπροχώρησεν ἐν τοσούτῳ μέχρι Χασιᾶς (22/3 Φεβρουαρίου) καὶ ἐντεύθεν εἰς Καματερόν παρὰ τὸ Χαιδάρι, εἰς τὴν ἄκραν τῆς πεδιάδος τῶν Ἀθηνῶν (26/7 Φεβρουαρίου), ἔνθα ὁ Βούρβαχης παρὰ τὴν συμβουλὴν τῶν ἐμπειρῶν ὀπλαρχηγῶν παρεκίνησεν εἰς μάχην καὶ κατῆλθεν εἰς τὴν πεδιάδα, ἀφίνων ὀπισθεν αὐτοῦ τὸν Βάσσον. Ἐνταῦθα δὲ ὁ Ρεσίτ πασᾶς, ἐπασχολῶν τοὺς ἐν Φαλήρῳ διὰ ἐλαφρῶν ἀκριβολισμῶν, ὥρμησε κατ' αὐτοῦ μετὰ 2000 πεζῶν καὶ 600 ἱππέων, καὶ ἔτρεψε τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν, ἐπὶ κεφαλῇς τῆς ὁποίας ἔπαισε καὶ ὁ Βούρβαχης, εἰς φυγὴν, εἰς ἣν συμπεριεπλέχθη ἐλκεῖνως καὶ τὸ κέντρον. Εἵτα ἐκίνησεν ὁ Κιουταγῆς (29/10 Φεβρ.) μετὰ 4000 ἀνδρῶν κατὰ τοῦ Πειραιῶς καὶ κατὰ τῆς ὠχυρωμένης θέσεως τῶν Ἑλλήνων, τῆς Καστέλλας (Μουνοχίας), αὐτῆς ταύτης τῆς θέσεως, ἣν ποτε κατέλαβον καὶ οἱ Σπαρτιάται ἐν τῷ Πελοποννησιακῷ πολέμῳ πρὸς κυρίευσιν τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ὁ Θρασύβουλος ἐν τῷ κατὰ τῶν τριάνοντα τυράννων ἀγῶνι αὐτοῦ. Οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τὸν Μακρυγιάννην κατεῖχον τὴν ὑπὸ ἐλῶν προστατευομένην δεξιὰν πτέρυγα εἰς θέσιν σχεδὸν ἀπρόσιτον, τὸ κέντρον κατεῖχεν ὁ Νοταρᾶς καὶ τὴν ἐκτεθειμένην ἀριστερὰν πτέρυγα ὁ Καλλέργης, ἣν ὅμως ἐπροστάτευσον τὰ ἐν τῷ λιμένι πλοῖα. Ἐνταῦθα ἐν πενταώρῳ μάχῃ, καθ' ἣν ἠρίστευσεν τὸ ἀτμόπλοιο τοῦ Ἀστιγγος καὶ ὁ ἀνδραῖος Μακρυγιάννης (30/11 Φεβρ.) ἐξεδικήθησαν κατὰ τι οἱ Ἕλληνες διὰ τὴν ἐν Καματερῷ ὑποστάσιν ἦσαν. Ὁ Κιουταγῆς παρητήθη ἔκτοσε τοῦ σχεδίου νὰ καταλάβῃ διὰ τῆς βίας τὴν θέσιν τῆς Καστέλλας, ἀλλ' ὠχυρώθη περισσότερον παρὰ τὴν μονὴν καὶ παρὰ τὸν Ἰλισσὸν καὶ παρενόχλει τοὺς Ἕλληνας καθ' ἐκάστην διὰ τοῦ πυροβο-

λισμοῦ του, καὶ ἀπειλῶν τὰς ἀποστολὰς τῶν τροφῶν καὶ πο-
λεμοφοδίων των.

Ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἀποτυχοῦσα εἰς τὴν ἀπόπειραν ἐπι-
κουρίας τῆς Ἀκροπόλεως, ἐπικηλῆθε πάλιν εἰς τὸ συστήθην αὐτῇ
σχέδιον, ν' ἀποκόψῃ τοῖς πολιορκηταῖς τὴν ἀποστολὴν τῶν τρο-
φῶν. Καὶ ὁ μὲν Μισούλης φέρων στρατὸν τῆς ξηρᾶς ὑπὸ τὸν
Εὐδέγερ εἶχε νὰ ἐπιχειρισθῇ τὴν κυρίευσιν τοῦ ὠρωποῦ, ὁ δὲ Κω-
λέττης μετὰ τῶν Θεσσαλομαγνήτων νὰ κινηθῇ κατὰ τοῦ Ταλαν-
τίου ἀμφότερα αἱ ἐκστρατεῖαι αὐταὶ ἀπέτυχον (Μάρτιον). Εὐ-
τυχῶς ἀνεπτερώθησαν πάλιν αἱ καταπεσοῦσαι ἐλπίδες διὰ τῆς
ἐπικυβότου τοῦ Καραϊσκάκη, ὅστις ἐπανειλημμένη προτροπῇ τῆς
κυβερνήσεως ἤλθεν (28/11 Μαρτίου) εἰς Ἐλευσίνα, καὶ κατέλαβεν
ἐν Κερατσινίῳ θέσιν πρὸς δυσμὰς τοῦ Πειραιῶς. Ὁ Κιουταγῆς
εἰς μάτην μὲν ὤρμησε κατ' αὐτοῦ ἐνταῦθα (4/16 Μαρτίου), ἀλλ'
ἐν τούτοις ἐκράτει τὰ δύο Ἑλληνικά στρατόπεδα, τὸ ἐν Κερατσι-
νίῳ καὶ τὸ ἐν Πειραιεῖ, κεχωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων μέχρι τῆς ἐπο-
χῆς, καθ' ἣν ὁ Κόχραν συνεβούλευσε τὴν μεγάλην κοινὴν ἐκστρα-
τεῖαν εἰς ἐπικουρίαν τῆς Ἀκροπόλεως.

Ὁ φιλελληνισμός, ὅστις τοσάκις ἤδη εἶχεν εὐεργετήσαι τὴν
Ἑλλάδα διὰ τῶν ἠθικῶν καὶ χρηματικῶν αὐτοῦ συνδρομῶν, προ-
σέφερε νῦν πάλιν (ἂν καὶ ἀείποτε πρὸς ζημίαν εἶχε ἀποβῇ) καὶ
τὴν στρατιωτικὴν του συνδρομὴν, καὶ οὐδαμῶς πρότερον εἶχε
διακυβεύσει τοσαύτας στρατιωτικὰς τιμὰς ὅσον ἐνταῦθα, ἐνθα ἐν
τῷ πολιορκουμένῳ φρουρίῳ ἔμελλον νὰ συμπράξωσι διάστημα
ναύαρχος, ἐνδοξος στρατηγός, ἀνδρεῖος διοικητὴς καὶ ἄλλοι ἔμ-
πειροι ἀξιωματικοί, οἷον ὁ Εὐδέγερ καὶ ὁ Γόρδων. Ὁ κίνδυνος,
ὃν διέτρεχεν ἡ Ἀκρόπολις, καὶ ἡ πεποίθησις εἰς τὴν σωτηρίαν
αὐτῆς συνήργουν, ὥστε πάντες ἐδράζοντο προθύμως τῶν ὀπλῶν.
Τοῦτο ὥφειλε νὰ καταστήσῃ τοῦ Φιλέλληνα ἀρχηγοῦς ἐπὶ προ-
σεκτικωτέρους, διότι παλαιὰ πείρα ἐδίδασκεν, ὅτι ἐνεκα τῆς ἐλ-
λειψέως παντὸς στρατηγικοῦ πνεύματος καὶ ὁμοιοῦς παρὰ τοῖς
Ἕλλησι τοσοῦτω χειρότερα ἀπέβαινον τὰ πράγματα, ὅσω περισ-
σότεροι συνήρχοντο καὶ ὅσω ἕκαστος ἐνόμιζεν ὅτι δύνανται νὰ

ἐμπιστευθῇ εἰς τὸν ἕτερον. Οὐδέποτε ὑπήκουσεν ἡ Πελοπόννησος προθυμότερον εἰς τὴν πρόσκλησιν τῶν Στερεοελλαδικῶν. Οἱ Νοταραῖοι, ὁ Γενναῖος Κουλακοτρώνης, ὁ Σισίνης, οἱ δύο ἀδελφοὶ Πετμεζαῖοι προσῆλθον εἰς τὸν ἐν Ἀττικῇ στρατὸν, ὅστις (10/22 Ἀπριλίου) συνέκειτο ἐκ 10,000 ἀνδρῶν. Καὶ νῦν πάλιν πρὶν ἢ ἀποφασισθῇ ἡ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὴν προτροπὴν τοῦ Κόχραν ἄμεσος ἔφοδος κατὰ τοῦ Ρεσίτ πασᾶ, συνεζητήθησαν καὶ τὰ μᾶλλον περισκεμμένα σχέδια. Καὶ ὁ Τσούρτζε ἐσυμβούλευε ν' ἀποσπασθῶσιν οἱ Ἀλβανοὶ ἀπὸ τοῦ Κιουταγιῇ δι' ἀντιπερισπασμοῦ ἐν Ἀλβανίᾳ, ὁ δὲ Καραϊσκάκης νὰ καταληφθῶσιν αἱ Θερμοπύλαι καὶ ὁ Ὠρωπὸς, ὁ συνταγματάρχης Γόρδων, νὰ κρατηθῇ ὁ Πειραιεὺς καὶ διὰ τοῦ κέντρου τοῦ στρατοῦ νὰ γείνη ἐκστρατεία εἰς τὸν πορθμὸν τῆς Εὐβοίας. Ἀλλ' ἐν τινι συνδικασίῃ τοῦ λόρδου Κόχραν καὶ τοῦ Τσούρτζε μετὰ τοῦ Καραϊσκάκη ἐν Κερατσινίῳ (7/19 Ἀπρίλ.) ἐπέμεινεν ὁ ναύαρχος νὰ ἐλευθερωθῇ ἡ Ἀκρόπολις δι' ἀμέσου κατὰ τοῦ πασᾶ ἐφόδου· ἐμπήξαε εἰς τὴν γῆν σημαίαν ὑποσχέθη χίλια δίστηλα εἰς τὸν στήσοντα τὴν σημαίαν ταύτην ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ δέκα χιλιάδας ταλλήρων εἰς τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ. Ἡ τυρλὴ ἐμπιστοσύνη, ἣν εἶχεν ἀποκτήσει ὁ Κόχραν παρὰ τῷ λαῷ ἕνεκα τῶν πομπωδῶν ὑποσχέσεων του, τῷ παρεῖχον καὶ ἐν τῇ συμβουλίᾳ τῶν ὀπληρχηγῶν ἀναμφισβήτητον ὑπεροχὴν· ὥστε παραδεκτῆς γενομένης ἄνευ μεγάλης δυσκολίας τῆς γνώμης του ἐπέστρεψεν ἐν θοιάμβῳ εἰς τὸ πλοῖόν του. Μόνο· ὁ Ἄστιγξ ἔλαβεν ἐντολὴν ν' ἀποπλεύσῃ μετὰ ναυτικῆς μοίρας εἰς τὸν κόλπον τοῦ Βώλου ὅπως παρεμποδίσῃ τὴν συγκοινωνίαν τῶν ἐχθρῶν. Ἐλθὼν ἐκεῖ (8/20 Ἀπριλίου) συνέλαβεν ὁ ἀνδρεῖος ναύτης καὶ κατέστρεψε μετὰ τῶν εὐπειθῶν αὐτοῦ πληρωμάτων ἐντὸς τοῦ λιμένος τοῦ Βώλου ὀκτὼ τουρκικὰ πλοῖα φορτωμένα σίτου, ἔκκυσε διὰ τῶν πεσυρκατωμένων σφαίρων τῆς Καρτερίας του πολεμικὸν τουρκικὸν βράκιον παρὰ τὸν λιμένα τῶν Τρικέρων, καὶ ἀνέστρεψεν ἐν Κύμῃ τῆς Εὐβοίας ἀποθήκην τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων, τὰ πάντα τοσοῦτον ἐπιτυχῶς, εἰστόχως καὶ ταχέως, ὥστε φαίνεται ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἐὰν

ἐγένοντο παραδεκταὶ αἱ προτάσεις τοῦ Γόρδωνος, ἡ πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως ἤθελε κατ' ἀνάγκην ἀρθῇ.

Ὁ στόλαρχος (Κόχραν) εἶχε μισθώσει ἐξ ἰδίων 4200 Ἰδραῖους καὶ Κρητας, οὓς ἀπέβιβασεν εἰς τὸ Φάληρον (8/20 Ἀπριλίου) ὑπὸ τὸν συγγενὴ αὐτοῦ, τὸν ταγματάρχην Οὐρκουαρτ (Urquhart). Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐνωθέντες μετὰ τῶν ὑπὸ τὸν Μακρυγιάννην Ἀθηναίων εἶχον μετὰ τῶν Τούρκων καθ' ἐκάστην ἀκροβολισμοὺς, μεθ' οὓς (13/25 Ἀπριλίου) συνεκροτήθη πεισματῶδης μάχη, καθ' ἣν ὁ Κόχραν, εὐρισκόμενος κατὰ τύχην εἰς τὴν ξηρὰν, ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν ἐπὶ κεφαλῇς τῶν ἀνδρῶν τοῦ Κολοκοτρώνου. Ἐνθουσιασθέντες ὑπὸ τοῦ παραδείγματος τοῦ ἀνεμίχθησαν εἰς τὴν μάχην καὶ οἱ λοιποὶ ἐν Φαλήρῳ καὶ Κερατσινίῳ Ἕλληνες, κατέλαβον ἐξ ἐφόδου τὰ νέα περὶ τὴν μονὴν τοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνος τουρκικὰ ὀχυρώματα, καὶ ἠλευθέρωσαν τὴν συγγενωνίαν τῶν δύο στρατοπέδων κατ' εὐθείαν γραμμὴν ἀπὸ τοῦ Φαλήρου μέχρι τοῦ ὄρους Κορυδαλοῦ. Καταθελχθεῖς ὑπὸ τοῦ ἀποτελέσματος τούτου ἔγραψεν ὁ Κόχραν κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην· «Ἀπὸ σήμερον χρονολογεῖται νέα ἐποχὴ ἐν τῷ στρατιωτικῷ συστήματι τῆς Ἑλλάδος!» καὶ ἐκαυχᾶτο ὅτι τὴν ἐπιούσαν θέλει λύσει τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως, ἐὰν οἱ Ἕλληνες ἐπολέμουν ὡς ἐπολέμησαν ἐνταῦθα. Ὁ Καρῆσκάκης καὶ ὁ Τσούρτζε, γνωρίζοντες τὴν ἐλληνικὴν στρατὸν, προέτρεπον καὶ πάλιν νὰ μὴ διακυβευθῇ τὸ πᾶν καὶ ἐπέμενον νὰ κυριευθῇ πρότερον καὶ τὸ μοναστήριον. Τὴν ἐπιούσαν λοιπὸν (14/26 Ἀπριλίου) ἐγένετο ἔφοδος καὶ διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης κατὰ τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος, ἀλλ' οἱ Γκέγκι καί τοι μὴ βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ Κιουταγῆ, ὑπερησπίσθησαν ἐντὸς τοῦ κατερειπωμένου οἰκοδομήματος μετὰ τοσούτου ἥρωϊσμοῦ, ὥστε ὁ στόλαρχος ἐνόησεν ὅτι ἐνταῦθα εἶχεν ἐνώπιόν του ἄλλους ἐχθροὺς παρὰ ἐν Βαχίᾳ καὶ Περναμβούκῳ. Ἀποτυχόντος τοῦ συμβιβασμοῦ κατὰ τὴν νύκτα, παρεκίνει ὁ Κόχραν τὴν ἐπιούσαν εἰς νέαν ἔφοδον, ἣτις θεωρηθεῖσα ἄσκοπος μόνον αἱματοχυσία δὲν ἐγένετο παραδεκτὴ. Ἐπόμενον ἦτο ὅτι οἱ κατὰ στενοχωρημένοι Γκέγκι ἤθελον προ-

τείνει συμβιβασμόν, καὶ ὁ Τσούρτζι ὠφελήθη ἐκ τῆς ἀπουσίας τοῦ παρωργισμένου στολάρχου, νὰ παραχωρήσῃ σήμερον (15|27 Ἀπριλίου) τοὺς ὑπ' αὐτοῦ χθὲς μὴ παραδεκτοὺς γενομένους ὅρους. Ὅτε δὲ οἱ Γκέγκαι παραδόσαντες τὰς σημαίας των εἰς τὸν Καραϊσκάκην ἐξήρχοντο ἐν τάξει πρὸς τὸ στρατόπεδον τοῦ Κιουταγῆ, χιλιάδες Ἑλλήνων ὤρμησαν εἰς τὸ μοναστήριον διὰ νὰ τὸ λεηλατήσωσι, καὶ μὴ εὐρόντες ἐν αὐτῷ ὅ,τι ἐζήτουν, παρεκολούθησαν τοὺς ἀναχωροῦντας Ἀλβανούς καὶ ἔδωκαν τὸ σύνθημα γενικῆς ἐπιθέσεως. Εἰς μάτην ἐπειράτο ὁ Καραϊσκάκης νὰ ἐμποδίσῃ τὴν σφαγὴν, καὶ ὅτε οἱ καταδιωκόμενοι ἔφθασαν παρὰ τὰ τελευταῖα ὑπὸ τοῦ Κώστα Βότσαρη καὶ τοῦ Νικήτα κατεχόμενα Ἑλληνικὰ ὀχυρώματα, ἐπροσπάθησαν καὶ οἱ δύο οὗτοι ὀπλαρχηγοὶ ἐντίμως φερόμενοι ν' ἀποκρούσωσι τοὺς καταδιώκοντας, ἀλλ' ἐπυροβολήθησαν ὑπὸ τῆς τουρκικῆς προφυλακῆς ἀδικακρίτως ἐν τῷ συγκεχυμένῳ σωρῷ φίλων καὶ ἐχθρῶν. Τὸ συμβῆν τοῦτο ἔφερεν ἀθυμίαν καὶ ἀγανάκτησιν γενικὴν καὶ ἀνενέωσε τὴν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ Φιλελλήνων ἀρχηγῶν διχόνοιαν. Ὁ Κόχραν ἐμαίνετο ἐν ἀγανακτικῇ καὶ αἰσχύνῃ ὁ Τσούρτζι ἀπεσύρθη ἐπὶ τινα χρόνον εἰς τὸ πλοῖόν του ὁ Γόρδων ἐγκατέλειπεν, ὡς καὶ ἄλλοτε μετὰ τὰς σφαγὰς τῆς Τριπόλεως πλήρης ἀθυμίας τὰς τάξεις τῶν Ἑλλήνων μετ' ἄλλων Φιλελλήνων. Ὁ Καραϊσκάκης ἐκ τοῦ ὑπερβολικοῦ κόπου ἠσθένησεν. Ὁ Ἰωάννης Νοταρᾶς, τοῦ ὁποίου ὀπαδοὶ τινες ἦσαν ἐκ τῶν πρωταιτίων τῆς βδελυρᾶς σκηνῆς, ἐτέθη αἰτήσαι τῶν ἐχθρῶν του, τῶν Κολοκοτρωναίων, ὑπὸ ἀνάκρισιν, καὶ οὕτως ἐδόθη νέα ἀφορμὴ δυσχεσεύειας μεταξὺ τῶν Πελοποννησίων. Τὸ δὲ χεῖριστον πάντων ἦτο, ὅτι ἐν ὅλῃ τῇ συγχύσει ταύτῃ ὑπερίσχυεν ἡ γνώμη τοῦ Κόχραν, ὅστις ὡς πρὸς τὴν ἐπιμονὴν καὶ ἀπερικοψίαν ἡμιλλᾶτο πρὸς ἅπαντας τοὺς ἐντοπίους.

Ἔτοιμος πάντοτε ν' ἀπειλῇ διὰ τῆς ἀναχωρήσεώς του, κατάρθωσεν ὁ Κόχραν ἐκ πρώτης ἀρχῆς, ἐκτὸς τῆς στολαρχίας του νὰ συγκεντρώσῃ ἐν ἑαυτῷ σχεδὸν καὶ τὴν ἐπὶ τῶν τῆς ζηρᾶς στρατευμάτων ἀρχηγίαν. « Ὅπου ἐξουσιάζω ἐγὼ, ἔλεγεν, ἐκεῖ

παύει πᾶσα ἄλλη ἐξουσία.» Οὕτω μετὰ τὴν πτώσιν τῆς μονῆς ἐπέμεναν ἔτι περισσότερον εἰς τὴν κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου ἔφοδον, εἴτε ὅπως ἀναγκάσῃ τοὺς Τούρκους νὰ ἄρῳσι τὴν πολιορκίαν, εἴτε ὅπως ἀνακουφίσῃ τοὺς ἀκρόπολιν, ἀλλάζων τὴν φρουράν της καὶ ἐφοδιάζων αὐτὴν μὲ τροφάς. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον διανοεῖτο ν' ἀποβιβάσῃ εἰς τὸ ἀκρωτήριον τῆς Κολιάδος ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ στρατοῦ του, τὸ ὁποῖον ἀφῆνον κατὰ μέρος τὸν ἐλαιῶνα ἔμελλε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν διὰ μέσου ὕλως ἀδένδρου πεδιάδος, ἣτις παρείχε πᾶσαν εὐκολίαν εἰς τὰς κινήσεις τοῦ ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ. Μάτην κατεπολέμησεν ὁ τὸν τόπον γνωρίζων Καραϊσκάκης τὸ ἀπερίσκεπτον τοῦτο σχέδιον, προτείνων περιεσκεμμένην προχώρησιν ἀπὸ δυσμῶν διὰ μέσου τῆς καταλληλοτάτης θέσεως τοῦ μεγάλου ἐλαιῶνος, ὅπου βελήδον ἐδύναντο οἱ Ἕλληνας νὰ ἐγείρῳ σιρᾶν ὀχυρωμάτων καὶ ἤθελον οὕτως ἀποκρούσει τὸν ἐχθρὸν ἀφ' ὅλης τῆς γραμμῆς ἀπὸ τῆς εἰς τὸν ἐλαιῶνα εἰσόδου μέχρι τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς. Οἱ ἀρχηγοὶ συνεσκέφθησαν (21/3 Μαΐου) ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Καραϊσκάκη. Μόνος ὁ Μακρυγιάννης ἦτο ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ Κόχραν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ στολάρχου ἔπρεπε νὰ γείνῃ καὶ τὴν ἐπισύσχον εὐθὺς νὰ ἐτοιμασθῶσι πάντες, καὶ «τὴν ἐπαύριον, εἶπεν ὁ κομποῤῥήμων ναύτης, θέλομεν γευματίσει ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως!»

Ἡ πτώσις
τῆς Ἀκρο-
πόλεως.

Δεξιὰ τῆς ἐκ Πειραιῶς εἰς Ἀθήνας ἀγούσης μεταξὺ τοῦ λιμένος τοῦ Φαλήρου καὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Κολιάδος εὐρίσκοντο πρὸς τὴν θάλασσαν τρία τουρκικὰ ὀχυρώματα· τὸ ὀχυρώτερον τὸ καὶ πρὸς τὸ Φάληρον πλησιέστερον ἦτο σταῦλος, κατὰ τοῦ ὁποῖου Κρήτες μεθυσμένοι ἐπεχείρησαν (22/4 Μαΐου) ἔφοδον ἄνευ διαταγῆς. Μετ' οὐ πολὺ συνεκροτήθη μάχη ἐκτεταμένη, πρὸς τὴν ὁποίαν συνέρξευσαν πανταχόθεν οἱ ἐχθροί. Ὁ Καραϊσκάκης καίτοι ἀσθενὼν ἐπέβη τοῦ ἵππου, καὶ καθ' ἣν στιγμὴν προέτρεπε τοὺς Ἕλληνας εἰς ὑποχώρησιν ἐπλήγη καιρίως ὑπὸ σφαίρας πυροβόλου. Μετακομισθεὶς δὲ ἐπὶ τῆς γολέττας τοῦ ἀρχιστρατήγου ἀπέθανεν, ἀφ' οὗ πρότερον ἐν μέσῳ τρομερῶν πόνων καὶ ἔχων σφᾶς τὰς

αἰσθήσεις ἐξεπλήρωσε τὰ χριστιανικά του καθήκοντα, τὴν πρωΐαν τῆς ἐπιούσης, ἐσχάτη ἐλπίς τοῦ λαοῦ του καὶ ἐν τοῖς τελευταίοις αὐτοῦ σπαραγμοῖς. Οἱ θαυμάζοντες αὐτὸν ἔχθροί ἔλεγον περὶ αὐτοῦ. « Ἐνὰ μόνον ῥεσὶτ ἔχουσιν οἱ Τοῦρκοι, ἕνα μόνον Καραϊσκάκη οἱ Ἕλληνες· δύο λέοντες πολεμοῦσι· τίς θὰ καταβάλει τὸν ἕτερον; » Τὴν ἐσπέραν πρὸ τοῦ θανάτου του, ὅτε ὁ Κόχραν συνεκάλεσε περὶ ἑαυτὸν τοὺς ἀρχηγούς καὶ ὅτε ἡ φωνὴ τοῦ Καραϊσκάκη δὲν ἤκούετο πλέον, ἄκρα ἀθυμία ἐπεκράτει ἐν τῷ κύκλῳ. Ἐρωτήσαντος τοῦ Κόχραν ἐὰν ἦσαν ἔτοιμοι διὰ τὴν ἐπιούσαν, ἐσιώπων πάντες· ἐπαναλαβόντος δὲ τοῦ Ἀγγλου τὴν ἐρώτησιν ἀπάντησαν· Ὁχι!, διότι ὁ στρατός των εὐρίσκεται ἐν πλήρει ἀταξίᾳ καὶ πάντες ἐπιθυμοῦσι νὰ μὴ ἀποχωρισθῶσι τοῦ ἀρχηγοῦ των, ἕως οὗ ἡ ψυχὴ του δὲν ἀπεχωρίζετο τοῦ σώματος. Ἀγανακτῆσας διὰ τοὺς λόγους τούτους ὁ στόλαρχος, μετέβη εἰς τὸ πλοῖόν του ἀπειλῶν πάλιν ὅτι θέλει ἀπομακρυνθῆ. Τότε ἐνέδωκαν οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν θέλησίν του. Τὴν πρωΐαν παρόντος καὶ τοῦ ἀρχιστρατήγου ἀπεφασίσθη ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ Βάσσου, τὸ μὲν κύριον σῶμα ἐξ 7000 ἀνδρῶν νὰ προχωρήσῃ τὴν ἐπιούσαν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Κίτσου Τσαβέλλα διὰ τοῦ ἐλαϊῶνος, οἱ δὲ πρὸς τὸ ἀκρωτήριον τῆς Κολιάδος πρὸςδιωρισμένοι τρισχίλιοι ἄνδρες νὰ ἐπιβιθασθῶσιν ἀφ' ἐσπέρας εἰς τὰ πλοῖα ἵνα ἀποβιθασθῶσιν ἐν καιρῷ νυκτός. Ὁ ἀρχιστράτηγος εἶχε τῶν ἀρχηγῶν ἐπὶ τοῦ ἀποσπάσματος τούτου, ἀλλ' ἔμεινεν ἐπὶ τοῦ πλοίου καὶ εἰς τὴν ἀποβίβασιν καὶ εἰς τὴν τοποθέτησιν ἄφησεν ἀξιωματικούς νὰ ἐκτελέσωσι τὰ πάντα κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς καὶ ἄνευ τινὸς ἐπιστασίας· καὶ ὁ στόλαρχος δὲ, τὴν αὐτὴν πεποιθήσιν ἔχων, οὐδὲν ἄνεμίχθη εἰς τὰς προπαρασκευάς. Ὀλίγα μόνον ἔχοντες ἐργαλεῖα, ὅπως διὰ ἐξορύξεως ὀχυρωθῶσιν ἐναντίον τοῦ ἱππικοῦ, ἐπροχώρησαν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Κολιάδος πρὸς τὸν λόφον τοῦ Μουσειῦ· οὐδὲ τὸ ἱππικὸν τοῖς εἶχε δοθῆ, τὸ ὅποιον ἦτο ἐνταῦθα ὅλως ἀπαράιτητον. Ὅτε οἱ πρῶτοι τακτικοὶ καὶ οἱ Σουλῳται εὐρίσκοντο ἤδη εἰς τὸ μέσον τῆς πρὸς τὸν λόφον τοῦ Μουσειῦ ἀγοράσης, οἱ τελευταῖοι τῶν στρατιωτῶν των

δὲν ἦσαν μακρὰν τοῦ τόπου τῆς ἀποβάσεως καὶ μεταξὺ ἀμφοτέρων ἤρχετο τὸ σῶμα τοῦ σαρατοῦ διεσκορπισμένον εἰς δεκατρεῖς διαφόρους θέσεις.

Ὁ Κιουταγῆς ἐβράδυνε περιμένων τυτοχρόνως καὶ ἔφοδον ἐκ τοῦ Πειραιῶς καὶ ἔξοδον ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως· ἀλλὰ παρετήρει μετὰ προσοχῆς τὰς κινήσεις τῶν ἐχθρῶν καὶ ἐτοποθέτησε σῶμα πεζικοῦ ἔμπροσθεν τῆς Ἑλληνικῆς προφυλακῆς, ἣτις εἶχεν ἀνεγείρει δύο ἀσθενῆ καὶ πρόχειρα προχώματα. Δύο ἔφοδοι τοῦ ἱππικοῦ κατὰ τῶν τακτικῶν καὶ τῶν Σουλιωτῶν ἀπεκρούσθησαν, κατὰ δὲ τὴν τρίτην ἐξόρμησιν εἰσепήδησαν οἱ Δελήδες ἐντὸς τῶν ἀτελῶν ὀχυρωμάτων καὶ ἐφόνευσαν τοὺς ἐν αὐτοῖς Ἕλληνας. (1) Οἱ κατόπιν ἐρχόμενοι ἔφυγον ἐν ἀταξίᾳ καὶ χωρὶς νὰ πολεμίσωσι πρὸς τὴν θάλασσαν. Ὁ Τσοῦρτζι, ὅστις εἶπετο ἐκ τῆς παραλίας, καὶ ὁ Κόχραν, ὅστις εἶχεν ἀποβιβασθῆ ὅπως μὴ μείνῃ ἐπὶ πολὺ μακρὰν τοῦ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως θριαμβευτικοῦ γέφυματος· ἠναγκάσθησαν νὰ πέσωσιν εἰς τὴν θάλασσαν ἵνα σωθῶσιν ἐπὶ τῶν λέμβων, αἵτινες ἕνεκα τοῦ φόβου τοῦ ἐχθρικοῦ πυρὸς ἵσαντο μακρὰν. Πάντες δὲ ἤθελον ἀπολεσθῆ ἐὰν δὲν ἐπροστατεύοντο ὑπὸ τῶν ἐπὶ τῶν πλοίων τηλεβόλων, τὰ ὁποῖα ἐκράτουν μακρὰν τῆς παραλίας τοὺς Δελήδας. Μόλις ἐν νυκτὶ ἐτόλμησαν αἱ λέμβοι νὰ πλησιάσωσιν εἰς τὴν ξηρὰν, ὅπως παραλάβωσι τοὺς φεύγοντας. Πολλοὶ ἐκ τῶν ἀνδρειότερων ἔπεσαν ὁπμα τοῦ ἀπερισκέπτου τοῦτου σχεδίου τοῦ Κόχραν καὶ τὴν ἀμελείας τοῦ ἀρχιστρατήγου Τσοῦρτζι. Χίλιοι ἐκ τῶν μαχιμωτέρων ἀνδρῶν ἀπωλέσθησαν (ἐξ 186 τακτικῶν 156, ἐξ 26 φιλελλήνων 22), 240 δὲ αἰχμάλωτοι ἀπεκαταλίσθησαν πρὸς ἐκδίκησιν διὰ τοὺς Ἀλβανοὺς τοῦ ἀγίου Σπυρίδωνος· ἐκ τῶν ὀπλαρχηγῶν ἔπεσαν ὁ Γεώργιος Τσαβέλλας, ὁ Βεΐκος, ὁ Ἰωάννης Νοταρᾶς, ὁ συνταγματάρχης Ἰγγλέση καὶ ὁ Ντούτζι· ὁ Δράκος καὶ ὁ Καλλέργης (βαρέως πληγωμένοι) ἠχμαλωτίσθησαν κατὰ τὴν κυρίευσιν τοῦ πρώτου ὀχυρώματος· καὶ ὁ μὲν Δράκος ἐφονεύθη (κατ' ἄλλους) ὑποχει-

1) Πρβ. Φίνλντ 2, 150.

ριάσθη) μετακομιζόμενος εἰς Εὐβοίαν, ὃ δὲ Καλλέργης ἐξηγοράσθη μετὰ ταῦτα, ἀκροτηριασθέντος τοῦ ἐνὸς τῶν ὠτίων του μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν του. Ἐάν οἱ Τούρκοι ἐπέπιπτον μεθ' ὧλων τῶν δυνάμεων κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοπέδου ἐν τῇ στιγμῇ ταύτῃ τοῦ πρώτου φόβου, ἤθελον νικήσει τοὺς Ἕλληνας κατὰ κράτος. Οἱ Πελοποννήσιοι εὐθὺς μετὰ τὴν μάχην ἐπέστρεψαν εἰς τὸν Ἰσθμόν. Τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν μάχην ὃ ἐν τοῖς λιμέσι στρατὸς ὅπου ὁ Τσοῦρτε ἠναγκάσθη νὰ τὸν συγκεντρώσῃ, δὲν ἤρθιμει πλεόν τῶν 3500 ἀνδρῶν· ἡ λειποταξία ἦτο γενική. Οὕτε τὸ ἀποφασισθὲν κίνημα ἐκ Πειραιῶς ἐξετελέσθη, οὕτε ἡ περιμενομένη ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως ἐξόδος ἐγένετο· διότι καὶ ὁ Καραϊσκάκης εἶχεν ἐκλείψει καὶ ὁ Φαβιέρος εἶχε παραλελυμένας τὰς δυνάμεις καὶ ἕνεκα τῶν ἐκτὸς τῆς Ἀκροπόλεως συμβαινόντων, καὶ ἕνεκα τῆς ἐν τῇ αὐτῇ ἀύξανόμενης δυσαρρεσκείας. Ὅτε ὁ Τσοῦρτε διωρίσθη ἀρχιστράτηγος ἐνόησεν ὁ Φαβιέρος, ὅτι ἐστάλη εἰς Ἀθήνας, ὅπως ἀφήσῃ τὴν θέσιν ἀνοικτὴν εἰς τὸν Ἄγγλον, καὶ ὅτι ὁ Κριαζώτης εἶχε διαταγὴν νὰ μὴ τὸν ἀφήσῃ νὰ ἀπέλθῃ ἐκεῖθεν. Ὁ Κόχραν, ὅστις πρὸ πικντὸς ἄλλου ἐπόθει τὴν σωτηρίαν τοῦ Φαβιέρου, παρεκάλεσε τὸν πλοίαρχον Le Blanc (τῆς γαλλικῆς φρεγάτας «Ἡρας») νὰ μεσιτεύσῃ περὶ τῆς ἐξόδου τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει, εἰς τὸ ὅποιον συγκατετέθη καὶ ὁ Τσοῦρτε, πεπεισμένος ὢν περὶ τῆς ἀπληπισμένης θέσεως τῶν πολιορκουμένων. Ὁ Φαβιέρος δυσηρεστημένος ἀπεκρίθη, ὅταν τῷ ὑπεβλήθη τὸ σχέδιον τῆς συνθήκης, ὅτι ἡ παρουσία του ἐν τῇ Ἀκροπόλει εἶναι μόνον σύμπτωσις, καὶ ὅτι ἄλλοι ἔχουσι ν' ἀποφασίσωσι περὶ τῆς παραδόσεως· ἀλλὰ οἱ κομποῤῥήμονες Ἕλληνες, φοβούμενοι τὴν ἐκδίκησιν τῶν Τούρκων διὰ τὴν σφαγὴν τῆς 46/28 Ἀπρ, ἀπέρριψαν δις καίτοι διαταχθέντες ὑπὸ τοῦ Τσοῦρτε, τὴν προτεινομένην συνθήκην, (29/4 Μαΐου). Ἀλλ' οἱ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος Ἕλληνες δὲν ὠμοιάζον τοὺς Μεσολογγίτας ἃν καὶ ἐπειρῶντο νὰ τοὺς μιμηθῶσιν. Ἄμα ὁ ἀρχιστράτηγος ἐγκατέλιπε τὸν λιμένα τοῦ Φαλήρου (45/27 Μαΐου), ὃν κατεῖχεν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας περιμένων καθ' ἐκάστην μίαν ἀπόφασιν τῶν δυνάμεων, αὐτὴ ἡ ἐν τῇ Ἀκροπόλει φρουρὰ

παρεκάλεσε τοὺς διοικητὰς τῶν παρὰ τὴν Αἴγιναν σταθμευόντων Εὐρωπαϊκῶν πλοίων νὰ μεσιτεύσωσι. Τυχρόν τι περιστάτικὸν διηυκόλυνε τὸν ναύαρχον Δεριννὺν νὰ ἐπιτύχῃ ἔντιμον ὑποχώρησιν τῆς φρουρᾶς μετὰ τῶν ὅπλων καὶ τῶν ἀποσκευῶν τῶν (24/5 Ἰουνίου). Φήμῃ ἐκυκλοφόρει ὅτι ὁ Ἰβραΐμ. πασᾶς ἤρχετο ἀπὸ τοῦ Ἰσθμοῦ πρὸς τὰς Ἀθήνας, καὶ ὁ Κιουταγῆς, φοβούμενος μὴ ὁ Αἰγύπτιος τῷ ἀφαιρέσῃ, τὰς τιμὰς ὥς ἐν Μεσολογγίῳ, παρεχώρησεν ὅ,τι τῷ ἐζητήθη.

Ὁ Τσούρτζ μετεμελήθη πικρῶς ἀφ' οὗ ἔμαθεν ἀκριβῶς τὴν θέσιν τῆς φρουρᾶς, ἥτις εἶχε μὲν ἔλλειψιν ἐντελῆ κρέατος, ξύλων καὶ καταλυμάτων, ἀλλ' εἶχε σίτον διὰ τέσσαρας καὶ πέντε ἀκόμῃ μῆνας. Ἐὰν οἱ ἐν τῇ Ἀκροπόλει διετηροῦντο μετὰ τῆς εὐτόλμου τῶν Μεσολογγιτῶν ἐγκαρτερήσεως ἐπὶ τινὰς ἔτι ἡμέρας, ἤθελον μάθει οἱ Ἕλληνες μετὰ τέσσαρας ἐβδομάδας τὴν ἐπελθοῦσαν τροπὴν ἐν ταῖς διπλωματικαῖς σχέσεσιν, ἥτις ἐξησφάλιζε τὴν σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἤθελον ἰδεῖ μετὰ ἕξ ἄλλας ἐβδομά-ἐμφανιζομένους τοὺς συμμαχικοὺς στόλους, οἵτινες ἔθεσαν τέλος εἰς τὴν αἱματοχυσίαν! Ὁ λαὸς ἦτο παρωργισμένος καὶ κατὰ τοῦ Δεριννῦ, καὶ κατὰ τοῦ Τσούρτζ, καὶ κατὰ τοῦ Κόχραν καὶ κατὰ τοῦ Φαβιέρου (ὃν ἐδέησε νὰ προφυλαξῶσιν ἐν Πόρῳ διὰ ψευδοῦς φυλακίσεως ἀπὸ τῆς ὁρμῆς τοῦ παρωργισμένου ὄχλου), καὶ ἐν γένει καθ' ἀπάντων τῶν συντελεσάντων εἰς τὴν κατεσπευσμένην παράδοσιν. Διότι ἡ παράδοσις αὕτη παρ' ὀλίγον νὰ καταστρέφῃ ἂν ὅχι τὸ ὅλον ἀλλὰ τοῦλάχιστον τὸ ἡμῖς τοῦ ἔργου τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ νὰ διαρρήξῃ μετὰ τοσαύτης καταισχύνῃς τὰ τὸ νέον τοῦτο ἔθνος συνδέοντα δεσμὰ, τὰ ὅποια εἶχον συσφιγχθῇ διὰ τῆς μάθης τοῦ κοινοῦ ἀγῶνος! Σύμπασα ἡ ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη ἐλευθερωθεῖσα Στερεὰ Ἑλλὰς ἀπωλέσθη ἐκ νέου μετὰ τῆς Ἀκροπόλεως. Ἐκ τῶν ὀπλαρχηγῶν οἱ μὲν προσεκύνησαν, οἱ δὲ κατέφυγον εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἀνέλπιστος τύχη ἦτο, ὅτι ὁ Βεσὶτ πασᾶς διέμεινε κατὰ τὸ θέρος ἀπρακτος ἐν Θήβαις, καὶ ὅτι ἡ δὲν ἠθέλησε νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ ἐλευθέρως ἤδη πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ ἐνεργοῦντος Ἰβραΐμ, ἵνα μὴ

διευκολύνῃ τὸ ἔργον τοῦ Αἰγυπτίου, ἥ δὲν ἔπρεπε νὰ τὸ πράξῃ, ἵνα μὴ ἐπέμβῃ εἰς τὰ τῆς δικαιοδοσίας του, ἥ τέλος δὲν ἡδυνήθη ἀναγκασθεῖς ν' ἀποπέμψῃ τοὺς δυσηρεστημένους Ἀλβανούς· Ἄλλως τίς ἡδύνατο νὰ περιστείλῃ τὴν καταστροφὴν ἐν τῇ χερσονήσῳ, ἐνθα ὁ Ἰβραῖμ πασᾶς ἅμα ἐπελθόντος τοῦ ἔαρος ἤρξατο ἐκ νέου τοῦ ἔργου τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς καθυποτάξεως, ἐνθα οἱ ἐντόπιοι ὀπληρχηγοὶ καὶ οἱ ξένοι, ἐν ἀντιζηλίᾳ καὶ δυσπιστίᾳ διατελοῦντες, ἦσαν διηρημένοι μεταξὺ των, εἴθα ὑπῆρχε κυβέρνησις παρὰ ποτε ἀνίκανος καὶ ἐστερημένη μέσων, ἐνθα κα αὐτὴ ἡ Φιλελληνικὴ ἐπιτροπὴ ἐχρεώσται κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην 8000 διστήλων, καὶ ὁ Εἰδέγερ κατὰ τὸν Μάιον ἔγραφεν, ὅτι ἐδάνεισε καὶ τὸ τελευταῖον αὐτοῦ δίστηλον; Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος καθ' ἣν στιγμὴν καὶ ὁ ἀπόπλους τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἐπεριμένετο, καὶ νέος αἰγυπτιακὸς στόλος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἡτοιμάζετο, ὅπως ἐπιφέρωσι τὴν ἐπὶ πολὺ ἀναβληθεῖσαν καιρίαν κατὰ τῆς ὕδρας πληγὴν. Ἡ ὕδρα ἦτο τὸ τελευταῖον προπύργιον τῆς Ἑλλάδος, καὶ ταύτης πεσούσης ἡ πτώσις τῆς Ἑλλάδος συμπάσης ἦτο ἄφευκτος. Καὶ ἀνενέωσε μὲν ἡ παράδοσις τῆς Ἀκροπόλεως ἐν Εὐρώπῃ τὴν τρομερὰν ἐντύπωσιν, ἣν εἶχε διεγείρει ἡ πτώσις τοῦ Μεσολογγίου, ἀλλὰ δυσκόλως ἠθελον φθάσει αἱ φιλελληνικαὶ προσπάθειαι εἰς τὴν ἀκμὴν, εἰς ἣν εἶχον περιέλθει κατὰ τὸ 1826. Ἰσχυρότεραί τις δύνამεις ἔπρεπε τώρα νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐπικειμένην καταστροφὴν. Ἐν τῇ ἐσχάτῃ ὥρᾳ ἐπῆλθε καὶ ἡ σωτηρία. Αἱ συμπάθειαι τῆς Εὐρώπης ὑπὲρ τῆς τύχης τοῦ ἀγωνιζομένου ἔθνους, αἵτινες παρεκίνησαν τὴν δυσκίνητον πολιτικὴν νὰ προβῇ εἰς τὸ ἀτελὲς βῆμα τοῦ πρωτοκόλλου τοῦ Ἀπριλίου, ὥθουν καθ' ὅλον τὸ μετὰ ταῦτα διάστημα τοῦ χρόνου, ἂν ὅχι πρὸς ταχέως σωτήρια διαβήματα, ἀλλ' ὅμως πρὸς τὴν ἐξακολούθησιν καὶ ἀποπεράτωσιν τοῦ μετὰ δυσμενείας ἀρξαμένου ἔργου. Τὸ, μικρὸν πρὸ τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου μετὰξὺ Ῥωσσίας καὶ Ἀγγλίας, ὑπογραφέν πρωτόκολλον, μετεσχηματίσθη μικρὸν μετὰ τὴν πτώσιν τῶν Ἀθηναίων εἰς ἐπίσημον συνθήκην μετὰξὺ Ῥωσσίας, Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας.

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς δὲ ταύτης μετατίθεται ὁ κύριος πυρὴν τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς μάχης εἰς τὰ γραφεῖα τῆς διπλωματίας. Ὑπῆρξεν ἐποχὴ, καθ' ἣν ἡ πραγματικὴ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος ἠνάγκασε τὴν διπλωματίαν νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα «ἀπομακρύνεται ὁσημέραι περισσότερο ἀπὸ τῆς ἀρμοδιότητός της.» Νῦν ὅμως αἱ ἑνὲς τῆς ἀμύνης τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους εἶχον παράλυσι· οὐδεὶς προσεδόκα πλέον νὰ ἴδῃ ἀποφασίζομένην τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ μόνων τῶν Ἑλλήνων· ἀπὸ τοῦδε τὰ συμβάντα παρηκολοῦθουν τὴν διπλωματίαν· ἤδη τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα εἶχεν ἔλθει εἰς τὴν ἀρμοδιότητά της πάλιν. Δὲν ἐπῆλθε παντάπασιν ἐν ταῖς διπλωματικαῖς συνδιασκέψεσιν ἡ φάσις, ἣν ὁ Μεττερνίχος πρῶτος καὶ μόνος ἐπόθει πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ κάμῃ χρῆσιν καταναγκαστικῶν κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν μέτρων. Κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς περίοδον (τῆς ἐν Βερρόνῃ) εἶχεν ἀποφασισθῇ ἡ οὐδετερότης, καὶ ἡ Ἑλλὰς ἀφέθη εἰς τὴν τύχην της. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν περίοδον (τῶν ἐν Πητρούπολει συνδιασκέψεων) εἰς μάτην ἐπειράθη ἡ Ρωσσία νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ κύκλου τῆς οὐδετερότητος, καὶ ἡ ἐπανάστασις ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν της. Διὰ δὲ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 23/4 Ἀπριλίου 1826, τὸ ὁποῖον ἀπεφάσισε περὶ τοῦ (κατὰ τὰ τὸν Μεττερνίχον) «μαχαίου διαβήματος» (1) τῆς μεσόλαβήσεως μεταξὺ τοῦ Σουλτάνου καὶ τῶν ἐπαναστατησάντων αὐτοῦ ὑπηκόων, ἤρξατο τρίτη, ἀποφασιστικὴ περίοδος. Ὅθεν ἀναγκαζόμεθα ἀπὸ τοῦδε νὰ λάβωμεν τὴν θέσιν ἡμῶν παρὰ τῇ διπλωματίᾳ, ῥίπτοντες κατὰ καιροὺς μόνον βλέμματὰ τινὰ ἐπὶ τῶν ἀσκόπων ἐν Ἑλλάδι συμβάντων, καθὼς πρότερον ἀπὸ τῆς σκηνῆς τῶν ἐν Ἑλλάδι συμβάντων ἐρρίπτομεν μόνον κατὰ καιροὺς βλέμματὰ τινὰ ἐπὶ τῶν μέχοι τοῦδε ματαίων κινήσεων τῆς διπλωματίας.

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ πρίγκιπος Μεττερνίχου πρὸς τὸν κόμητα Ζίχην ἐν Βερολίνῳ. 47/29 Μαρτίου 1827. γγγ.

V. Η ΤΥΧΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΝ ΧΕΡΣΙ ΤΗΣ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑΣ.

Α'. *Ἡ τριπλὴ συμμαχία μεταξὺ Ἀγγλίας, Ρωσσίας
καὶ Γαλλίας.*

Ἐξιστορήσαντες ἐν τοῖς προηγουμένοις τὰς διπλωματικὰς <sup>Ἡ διερ-
μήνευσις</sup> διαπραγματεύσεις περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος μέχρι τῆς συν <sup>τοῦ πρω-
τοκόλλου</sup> τάξεως τοῦ ἐν Πετροπόλει πρωτοκόλλου τῆς 23/4 Ἀπριλίου ^{τῆς 23/4} 1826, εἶδομεν ὅτι ἡ πρώτη εἰδησις τῆς ῥωσσο-αγγλικῆς ^{Ἀπριλίου.} ταύτης συμμαχίας οὐκ ὀλίγον φόβον ἐνεποίησε καὶ εἰς τὸν Σουλτάνον καὶ εἰς τὸν μυστικὸν αὐτοῦ σύμμαχον, τὸν πρίγκηπα Μεττερνίχον. Ὁ ζῶνρς Ἀνατολίτης (ὁ Σουλτάνος) ἐννοήσας εὐθὺς τὰ ὑπὸ τὰς λέξεις κρυπτόμενα, ἐπελήφθη ἀμέσως τῶν προκαταρκτικῶν εἰς ἀντίπραξιν διαβημάτων· ἀλλ' οἱ περιεσχεμένοι τῆς Δύσεως πολιτικοὶ ἐνησχολήθησαν ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῆς κυρίας αἰτίας τῶν ἐν τῇ συμβάσει ἐκείνῃ περιλαμβανομένων φράσεων. Οἱ πρῶτοι φόβοι τοῦ Μεττερνίχου ἦσαν ἐστραμμένοι πρὸς τὴν Ἀγγλίαν, πρὸς τὴν κολλητικὴν ἀσθένειαν τοῦ μισητοῦ καὶ ἐχθροῦ τῶν συμμαχιῶν συστήματος τοῦ Κάννιγγου, τὸ ὅποion ὁ Μεττερνίχος ἐκάλει σύστημα «ἀκολασίας.» Οἱ φόβοι οὗτοι δὲν ἦσαν ἀπλῶς πλάσματα τῆς φαντασίας τοῦ Μεττερνίχου, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πολιτικοὶ μετεῖχον αὐτῶν. Ἰπῆρχον ἐχθροὶ τῶν Ἀγγλῶν καὶ μεταξὺ τῶν ἐν Γαλλίᾳ βασιλικῶν, οἵτινες ἐν τῇ ἀσυγγνώστῳ τῆς Ῥωσσίας κατὰ τῶν Τούρκων ἀπιστίᾳ, καὶ ἐν τῇ πρὸς τὴν συμμαχίαν ῥῆξει αὐτῆς (ἣν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς παραδοχῆς πασῶν τῶν γενομένων αὐτῇ προτάσεων διὰ νέας ἀπαιτήσεις ἠπέλπει νὰ προκαλέσῃ) ἔβλεπον ἐντελῆ τῆς Ἀγγλίας θράχυρον, ὃν ἐνόμιζον ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἐξηγήσωσιν ἄλλως ἢ διὰ τῆς ἀνεκωθείσης ἐπιβρόχης τοῦ Καποδιστρίου καὶ πρὸ πάντων τοῦ Σπεράνσκη, ὅστις ἐλέγετο ὅτι συνεπάθει ἄκρως πρὸς τὴν φιλελεύθερον ἀγγλικὴν πολιτικὴν καὶ προσωπι-

κῶς πρὸς τὸν Κάννιγγα, ὃν καὶ ὕφ' ὧλας τὰς ἐπόψεις ὠμοιάζεν. Ὁθεν καὶ τοὺς ψυχροτέρους πολιτικούς, τοὺς τῆς Πρωσσίας, κατέλαβεν ὁ φόβος, μὴ τὸ δημοτικὸν τοῦ Κάννιγγος σύστημα, τὸ ὁποῖον ἐρρύθμιζετο μᾶλλον κατὰ τὰς ιδέας καὶ τὰ πάθη τῆς ἡμέρας ἢ κατὰ τοὺς κανόνας περισκεμμένης πολιτικῆς, καταστρέψῃ τὰ κυριωδέστερα συμφέροντα τῶν ἐπικρατειῶν καὶ τῆς κοινωνίας. Ἄλλου ὧλως διαφόρου εἵδους ἦσαν οἱ φόβοι τῶν φιλυπόπτων ἐχθρῶν τῆς Ρώσσίας. Οὗτοι ἔβλεπον τὸ τελευταῖον τέρας τοῦ Τσάρου ἐν πολέμῳ, δι' οὗ ἤθελεν οὗτος νὰ ἐπιβοηθήσῃ τὴν ἄφρευκτον βεβιαίως) εἰμαρμένην τοῦ Ὁθωμανικοῦ κράτους· ὅθεν ἐν τῷ πρωτοκόλλῳ δὲν ἔβλεπον εἰμὴ τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ ἀναγκασθῇ ἡ Ἀγγλία μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν συνδιασκέψεων νὰ προβῇ εἰς τὰ καταναγκαστικὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν συνδιάσκεψιν τοσοῦτον ἐπιμόνως εἶχεν ἀρνηθῇ νὰ παραδεχθῇ, τὸν δὲ Κάννιγγα ἐθεώρουν οὐχὶ φενακίζοντα ἀλλὰ φενακίζόμενον (1), καὶ ἐνόμιζον ὅτι ἤγετο καὶ ἐφέρετο ὑπὸ τῶν Ῥώσσιων πολιτικῶν κατὰ τὰ συμφέροντα καὶ τοὺς πόθους τῆς Ρωσσίας. Οὕτω καὶ οἱ ἀφωσιωμένοι πρὸς τὸν θρόνον Ῥώσσοι διπλωμάται, οἵτινες πρὸ μικροῦ εἶχον βρέξει τὴν ἀρωγὴν χεῖρα τοῦ Κάννιγγος μὲ δάκρυα εὐγνωμοσύνης, ἐξύμνουν ἐν ταῖς πρὸς τὸν ἡγεμόνα των ἐκθέσεσι, τὰς γνώσεις τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως. Ἀλλ' ὁ Μεττερνίχος, ὅσον καὶ ἐν ἀρχῇ ἐπτοήθη ὑπὸ τῆς συμμάχιας τῶν δύο Δυνάμεων, ἦτο φύσει πολὺ αἰσιόδοξος, ὥστε νὰ ἐμμεσίνη ἐπὶ πολὺ ἐν τῷ φόβῳ τούτῳ. Καὶ τῶντι εὐθύς μετὰ τὴν ἀκριβὴ ἐξέτασιν τοῦ σφυγμοῦ ἤρξατο ὁ φόβος του νὰ κατευνάζηται. Ἐσπευσεν ὁ Μεττερνίχος νὰ ἐρωτήσῃ τὸν Κάννιγγα (2), ποῖα ἐρμηνεία

(1) Καθὼς πολὺ μετὰ ταῦτα ἐξεφράσθη καὶ ὁ Βούρμιος (Wurm) ἐν τῇ «Διπλωματικῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος» σελ. 215 - 18. Ὁ ἐθόττα κρίνει ὁ Röpell, «Τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ ἀναπτύξει. 1854» σελ. 235.

(2) Ἐπίτημος ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πρίγκιπα Ἑστερχάζην ἀπὸ 17/29 Ἀπριλίου 1826. χργ.

ἤθελε δοθῇ εἰς εἰς τὸ πρωτόκολλον ἐν περιπτώσει ἐκρήξεως πολέμου. Ἡ μεσολαμβάνουσα Δύναμις θέλει εἶσθαι τότε σύμμαχος τῶν διχασχομένων; Ἐβεβαιώθη ἡ Ἀγγλία περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὁ Τσάρος θέλει μεταχειρισθῇ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀποζημιώσεως τοῦ πολέμου; Πρὶν δὲ ἢ ἔλθῃ ἡ ἀπάντησις εἰς τὰς ἐρωτήσεις ταύτας, ἔμαθεν ὁ Μεττερνίχος καὶ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογίου, καὶ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ἰθραῖμ πασᾶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ τὰς προπαρασκευὰς τοῦ Ρεσίτ πασᾶ κατὰ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, καὶ τὴν ἐκτραγεῖσαν ἐν Ναυπλίῳ ἀναρχίαν καὶ τὴν ἀποσύμβουσιν τῶν ἐπαναστατῶν. Ἀμέσως προμεριδίᾳσαν τῷ δολίῳ Μεττερνίχῳ αἱ παλαιαὶ αὐτοῦ ἐλπίδες, ὅτι ἡ ἐπανάστασις θέλει καταβληθῇ πρὶν ἢ τεθῇ εἰς ἐνέργειαν τὸ πρωτόκολλον, καὶ, ὥς γνωρίζομεν, καὶ αὐτὸς εἰργάζετο κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, διατάξας τὸ πολεμικὸν τῆς Αὐστρίας ναυτικὸν νὰ ἐκπλεύσῃ κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἦδη ἐθεώρει ὁ Μεττερνίχος τὸ πρωτόκολλον «παιδίον θνησιγενὲς, πληγὴν ξίφους κατὰ τοῦ ὕδατος, ἐν τῷ ὁποίῳ εὗρίσκετο ἡ συμμαχία, ἥτις δεινῶς ἐτραυματίσθη.» (1) Πάντα τὰ μετὰ ταῦτα συμβάντα τὸν ὑπεστήριζον εἰς τὴν παρηγορητικὴν ταύτην ιδέαν. Νέα διαβήματα, τὰ ὁποῖα ὁ Στράτοφορδ Κάννιγκ ἔκκμειν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ πρὸ καὶ ἐν καίρῳ τῆς τῶν γενιτσάρων καταστροφῆς (30/11 Ἰουν. 1826) ἡ ἀπεσιωπηθῆσαν ἢ δὲν ἀπερρίφθησαν, καὶ ἡ ἄρνησις των ἐγένετο σιωπηλῶς περὶ δεκτὴ. Καὶ ὅτε περὶ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ὁ Κάννιγκ ἀπέστειλε τὸ πρωτόκολλον τῆς 23/4 Ἀπριλίου ἐμπιστευτικῶς εἰς Πηρισίους καὶ Βιέννην, τὸ συνώδευσε διὰ τῆς διαβεβαιώσεως ὅτι δὲν ἀπαιτεῖ νὰ τεθῇ ἀμέσως εἰς ἐνέργειαν. Τὰ συμπτώματα ταῦτα ἦσαν διὰ τὸν Μεττερνίχον εὐάρεστα σχόλια εἰς τὴν εὐάρεστον ἀπάντησιν, ἣν ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Κάννιγκ ἔδωκεν εἰς τὰς ἐρωτήσεις του· ὅτι ἐν περιπτώσει πολέμου τὸ πρωτόκολλον δὲν θέλει τεθῇ εἰς ἐνέργειαν, καὶ ὅτι ἡ παραίτησις τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας ἀπὸ πάσης ἐπεκτάσεως τῆς χώρας του εἶναι

(1) Ἐκθεσις τοῦ βαρὸν Μάλτσαν. Ἐν Βιέννῃ 10/22 Μαΐου 1826. χργ.

τοσούτο ῥητῇ, ὥστε οὐδεμίαν ἐπιδέχεται ἀμφιβολίαν. Οἱ δύο οὗτοι ὄροι περιεῖχον πᾶν ὅ,τι ἐξήτει ὁ Μεττερνίχος πρὸς ἡσυχίαν του. Καὶ πραγματικῶς καὶ τότε καὶ μετὰ ταῦτα ἐν πάσῃ ἐν-
καιρίᾳ ἐπανελάμβανεν ἡ Ῥωσσία «μέχρι κόρου» τὰς ἐπισήμους
ταύτας διαβεβαιώσεις, ὅτι αἱ ἀπαρχμείωτοι ἀρχαὶ τῆς πολιτικῆς
τῆς, βασιζόμεναι ἐπὶ συμφερόντων, τὰ ὅποια οὐδεμία Δύναμις
δύναται νὰ ἀπαιτῇ νὰ θυσιάσῃ ἡ Ῥωσσία, ἀπαιτοῦσι τὴν δι-
τήρησιν προεξαρχούσης ῥωσσικῆς ἐπιρροῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει,
ἀλλ' ὅτι εἰς τοῦτο ἀρκεῖται ἡ Ῥωσσία ὅτι κατὰκτῆσεις ἢ ἡ πτώσις
τοῦ τουρκικοῦ κράτους δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ᾔναι ἐκ τῶν ἀπαιτή-
σεων τοῦ Τσάρου, διότι καὶ ἡ μὲν καὶ αἱ δὲ ἤθελον μᾶλλον βλάψαι
ἢ ὠρελῆσαι τὴν Ῥωσσίαν. Ἡ Ῥωσσία πρὶν ἢ ἐπεκτείνειν τὰ ὅριά
της πρὸς δυσμὰς, ἔλεγεν ἐπίσημόν τι ἔγγραφον τῆς ἐποχῆς ἐκεί-
νης (1), καὶ πρὶν ἢ κάμῃ τὰς ἀναγκάς κατὰ τὸν Εὐξείνιον Πόν-
τον κατὰκτῆσεις, αἵτινες ἐξησφάλισαν τὴν πρὸς τὴν Γεωργίαν
συγκοινωνίαν της, δὲν ἠδύνατο ν' ἀρνηθῇ τὴν ιδέαν τῆς ἐπεκ-
τάσεως, ἣτις πολλὰκις ὑπελήφθη ὡς πρόθεσις τῆς καταστροφῆς
τῆς Τουρκίας· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐνδοξον βασιλείαν Ἀλεξάνδρου Α'.
κατέστη τοιαύτη ἡ θέσις τῆς Ῥωσσίας, ὥστε τὰς κατὰκτῆσεις ἡ-
θελε θεωρήσει μᾶλλον ὡς βάρος· ὁ αὐτοκράτωρ ἐν τῇ εἰρηνικῇ
του διαθέσει δὲν ἐμπνέεται μόνον ὑπὸ τῶν εὐεργετικῶν σκοπῶν,
τῶν ρυθμιζόντων σήμερον τὴν πορείαν πασῶν τῶν κυβερνήσεων,
ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς βαθείας συναισθήσεως τῶν ὠφελειῶν, αἱ εἰρη-
νικῇ ἀνάπτυξις τῶν ἐσωτερικῶν πόρων ἤθελον ἐπιφέρει εἰς τὸ
κράτος του. Ὅτι δὲ ἐν ταῖς διαβεβαιώσεσι ταύταις ὑπῆρχε βέ-
σις τις ἀληθείας, ὅτι δὲν ἦτο τότε ἡ κατ'ἀλλήλους στιγμὴ διὰ τὴν
Ῥωσσίαν νὰ ἔλθῃ εἰς διάστασιν πρὸς τὴν Εὐρώπην σύμπασαν προ-
παρασκευαζομένη νὰ καταβάλῃ τὸ θωμανικὸν κράτος, ὅτι ἡ
Ῥωσσία ἔτεινε μόνον νὰ ταπεινώσῃ καὶ νὰ ἀποπλίσῃ τὴν Τουρ-
κίαν, καὶ πρὸ πάντων νὰ ἐξασθενίσῃ αὐτὴν διὰ τῆς συστάσεως

(1) Ὁδηγία πρὸς τὸν Κύριον Πριβιπέρβην, 11/23 Ἰανουαρ. 1827.
Portfolio 3, 127. 265.

Ἑλληνικοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον κατ' οὐσίαν ὅμως ἤθελεν εἶσθαι μηδέν—ταῦτα πάντα ἔλεγεν ὁ Μεττερνίχος (ὅστις ἐφοβεῖτο τουρκο-ρωσσικὸν πόλεμον μᾶλλον ἔνεκα τῆς ἀδυναμίας τῆς Αὐστρίας ἢ ἔνεκα τῆς ἰσχύος τῆς Ῥωσσίας) εἰς ἐποχὴν πολὺ τῆς παρούσης πολεμικωτέραν (1), ὅσῳκις ἐθεώρει συμφέρον νὰ ἐκφράσῃ τὴν γνώμην του. Ὅθεν ἐν ᾧ ἦτο ἡσυχοῦς ἐκ τοῦ μέρους τούτου, ἡσύχασε μετ' οὐ πολὺ ἔτι περισσώτερον ὡς πρὸς τὴν Ἀγγλίαν. Ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ ἐξάψει ἐθεώρει ὁ Μεττερνίχος ἀείποτε τὸν Κάννιγχα κινδυνωδέστατον ἐχθιδιούργον, κατευρασθεὶς δὲ ἐμνήσθη πάλιν τοῦ ψυχροῦ χαρκατῆρος τοῦ ἀνδρός, ὅστις τοσοῦτον μακρὰν ἦτο ἀπὸ πάσης ἐχθιδιουργίας καὶ ἀνολοκίσαις». Ὁ Κάννιγχα ἀποφασίσας νὰ ἐπιληφθῇ τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος, ἡσθάνετο ὅτι δεόν νὰ προκύψῃ τι καὶ ἐκ τῆς ὀλιγκῆς ἐπόψεως τῆς συνεχοῦς ὑπὸ τῶν πειρατῶν διαταράξεως τοῦ ἐμπορίου, καὶ ἐκ τῆς ἠθικῆς ἐπόψεως, τῆς δυστυχίας ἔθνους, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἡ ὑφήλιος ἀπασχέτρεφε συμπαιδείας. Ὅτι ὅμως εἶχε τελεσθῇ διὰ τοῦ πρωτοκόλλου δὲν ἦτο βεβηκώς ἀπόρροια ἀρχῶν φιλανθρωπικῶν ἢ φιλελευθέρων, ἀλλ' ἦτο ἀποτέλεσμα τῶν περιορισμένων ἐπόψεων τοῦ καθαροῦ Ἀγγλου, αἵτινες κατέστων αὐτὸν τοσοῦτον ζηλότυπον πρὸς πᾶσαν συνταγματικὴν πρόοδον τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν. Μετ' ὅλην τὴν πρὸς τὴν Πύλην ἀδροφροσύνην, μετ' ὅλην τὴν πρὸς τὴν Ῥωσσίαν προφύλαξιν, ἀπᾷδῃς ἦτο ἡ παγετώδης ἀδιαφορία, μετ' ἧς ὁ Κάννιγχα περιέμενε τὴν στιγμήν, καθ' ἣν ἡ Ἑλλάς ἤθελεν ἐκπέμψαι τὴν τελευταίαν τῆς ἀναπνοῆς ἀπᾷδῃς ἦτο καὶ ἡ μικροπρέπεια, μετ' ἧς ἐπέβαλλε τῇ σωθείσῃ γῶρᾳ τοὺς ὅρους τῆς ὑπάρξεώς της. Καὶ ἀπέκλειε μὲν τὸ πρωτόκολλον τὸν διαμελισμὸν τῆς Ἑλλάδος εἰς διάφορα τμήματα, ἔχοντα φρουρὰν τουρκικὴν καὶ ἐπιβεβλημένους Ὀσποδάρους, διαμελισμὸν, πρὸς ὃν ἀπέβλεπε τὸ ῥωσσικὸν ὑπόμνημα τοῦ 1824· ἀλλ' εἰς τὸν ὅρισμὸν τῆς ὑποτελεῖς ὑποταγῆς ἀκολουθεῖ τὰς εὐχὰς τῆς ῥωσσι-

(1) Ὅρα ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἐστιερχάξην ἀπὸ 31|12 Φεβρουαρίου 1826. γγγ.

κῆς πολιτικῆς, ἥτις ἐθῆρευσέ μόνον μέσον τινὰ ὅρον μεταξύ τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Ἑλλάδος, διότι ἀνεξάρτητον Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐθεώρει φυσικὸν σύμμαχον οὐχὶ τῆς Ῥωσσίας, ἀλλὰ τῶν παραλίῳν τῆς Μεσογείου χωρῶν. Ἡ σύμπνοια τῶν δύο Δυνάμεων ὡς πρὸς τοῦτο μάλιστα τὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἦνοιξεν ἐν Ἑλλάδι νέαν πηγὴν ἐνοχλήσεων τῇ Πύλῃ καὶ ἐκτεταμένης ἐπιβροῆς τῇ Ῥωσσίᾳ, δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ ᾖναι ἀρεστὴ τῷ Μεττερνίχῳ· ἀλλ' ἐν τούτοις τὰ πολλὰ ἐν τῷ πρωτοκόλλῳ μείναντα χάσματα τὸν ἔκαμν νὰ παραβλέψῃ αὐτήν. Ἡ ἔκτασις τῆς νέας χώρας δὲν ὠρίζετο· ὁ Μεττερνίχος ἐγίνωσκεν ὅτι ὁ Κάννιγκ ἦτο ὑπὲρ τοῦ περιορισμοῦ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ εἰς τὰς νήσους, ὅστις ἦτον κῦχαρίσκει τὴν Ῥωσσίαν. Καὶ περὶ τῶν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ πρωτοκόλλου διαδημάτων ἐσιώπα τὸ ἔγγραφον. Ἐνταῦθα ἀνεγνώρισεν ὁ Μεττερνίχος τὴν αὐτὴν Ἀγγλίαν, ἥτις ἐν Πετροπόλει ἔμεινε μακρὰν τῶν συνδιασκέψεων. Ἡ Ἀγγλία εἶχε μὲν παρεκκλίνει ἀπὸ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς τῆς μὴ ἐπεμβάσεως, ἀλλ' εἶχε περιορισθῇ εἰς ὅ,τι μόνον ἐπέβαλλεν ἡ φύσις τοῦ ζητήματος, καὶ ἔκαμε τὸ πρῶτον τοῦτο βῆμα ἐπιφυλακτομένη νὰ ἐπιτηρῇ πάντα τὰ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης γινόμενα διακρήματα. Ὡς πρὸς τοῦτο ὑπέκρυπτεν ἡ Ῥωσσία σκοποὺς διαφοροὺς ὑπὸ τὴν ἐρώτησιν περὶ τῶν μέσων, τὸ ὅποια ἤθελον χρησιμεύσει εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ πρωτοκόλλου. Πρὸς αὐτὰ μάλιστα τὰ μέσα εἶχε τὴν προσοχὴν τῆς ἤδη ἐστραμμένης καὶ ἡ Ἀγγλία, ὡς καὶ κατὰ τὰς ἐν Πετροπόλει συνδιασκέψεις, καὶ ἐπειρᾶτο νὰ περιορίσῃ τὴν Ῥωσσίαν, ἀναδεχομένη νὰ ρυθμίσῃ μετ' αὐτῆς τὰς τύχας τῆς Ἀνατολῆς. Τῷ δὲ αὐτοκράτορι Νικολάῳ ἐσύμφερεν ὑπὸ τὰς ἀγγλικὰς βραδυσουργίας ἐν Ἑλλάδι νὰ εὕρισκῃ ἢ νὰ προφασίζηται φιλόδοξα σχέδια, ὅπως ἐπιτύχῃ τοῦ κυρίου αὐτοῦ σκοποῦ «νὰ δεσμεύσῃ τὴν Ἀγγλίαν.» Κατὰ τοῦτο ἐδήλωσεν ὁ Μεττερνίχος ὅτι εἶναι πληρέστατα κῦχαριστημένος, διότι εὕρισκεν, ὅτι ἀμοιβαία δυσπιστία ἐπεκράτησε κατὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς συμβάσεως, ὅτι ὑπάρχουσι μυστικοὶ σκοποὶ, καὶ ὅτι ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῶν κατανγκαστικῶν μέτρων ἡ δικ-

ρεσις εἶναι ἀκμαία ὅσῳ ἦτο καὶ κατὰ τὴν ἐν Πιτρουπόλει συνδιάσκεψιν. Ἐὰν δὲ διὰ τῆς μεσολαβήσεως ἤθελον ἔλθει αἱ Δυνάμεις μέχρι τοῦ σημείου τούτου, ἔβλεπον ὁ δόλιος Μεττερνίχος, ὅτι ἡ ἀμφίβολος αὕτη σχέσις τῶν δύο Δυνάμεων τῷ παρῆχεν ὀλόκληρον ὀπλοστάσιον ἀμοιβαίων διαβολῶν καὶ διερεθισμῶν εἰς τοὺς ὀποίους ἦτο ἐμπειρότατος. Πραγματικῶς ὅμως οὐδέποτε ἐπίστευεν, ὅτι ἡ Ἀγγλία θέλει φθάσει μέχρι τοῦ σημείου, τὸ ὀποῖον ἡδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ ἐξῆξιν πρὸς τὴν Τουρκίαν. Μετ' οὐ πολὺ ἔπεισεν ἑαυτὸν ὅτι ἡ Τουρκία οὐδέποτε θέλει εἰδοποιηθῇ ἐπισήμως περὶ τοῦ πρωτοκόλλου. Ἐβλεπεν τὴν σύμβασιν μηδενίζομένην, καὶ ἐνόμιζεν ὅτι προεξάρχει πάλιν ἡ πολιτικὴ του, ἡ τῆς ἀρνήσεως καὶ τῆς ἀνικανότητος, πολιτικῇ, ἥτις οὐδέποτε οὔτε παρηκολούθησεν οὔτε ἡνέχθη θετικὴν τινα ἰδέαν. Αἱ διαβεβαιώσεις τοῦ Ἐστερχάζη, ὅτι ἡ Ἀγγλία θέλει ἀφήσει ἀνεκτέλεστον τὸ πρωτόκολλον, ἐπιστεῦντο ὑπὸ τοῦ Μεττερνίχου, ἂν καὶ πολῶν ἤδη ἡ ὀλίγη δξυδέρκεια εἶχεν ἀπατήσει τὸν ἄνδρα τοῦτον, ὅστις ἐνώπιον ἀτομικῶς ἡρεθισμένου ἐχθροῦ, οἷος ἦτο ὁ Κάννιγκ, ἦτο ἀκατανοήτως ἄλλοος. Δὲν παρῆχε τῷ Ἐστερχάζη ὑπονοίας τὸ περιστατικόν, ὅτι ὁ Κάννιγκ καὶ ὁ τῆς Ῥωσσίας πρεσβευτῆς συνειργάζοντο (κατὰ τὸν Αὐγουστον) συνεχῶς καὶ πολὺ, ἐν ᾧ αἱ ἰδίαι αὐτοῦ (τοῦ Ἐστερχάζη) πρὸς τὸν Αἰῆβεν σχέσεις ὀσημέραι χαλαρώτεραι καθίσταντο. Πρὸς τοῦτοις δὲ μόλις παρετηρήθη ὑπὸ τῆς αὐστριακῆς διπλωματίας καὶ τὸ, ὅτι τὸ πρωτόκολλον εἶχε κοινοποιηθῇ πρότερον εἰς Παρισίους ἢ εἰς Βιέννην, ὅτι ὁ Πολινάκ ἐσιῶπα περὶ τῆς μεγαλειτέρας ταύτας πρὸς τὴν Γαλλίαν οἰκειότητος, καὶ ὅτι ὁ Πότσος ἐπλησίαζεν ὥς πρὸς τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα περισσότερον πρὸς τὸ γαλλικὸν ὑπουργεῖον. Ἠρκέσθη ὁ Μεττερνίχος εἰς τὸ, ὅτι μετὰ τῆς (βραδέως πολὺ γενομένης) ἐπιστήμου κοινοποιήσεως τοῦ πρωτοκόλλου (10/22 Σεπτεμβρίου) δὲν συνεδέετο καὶ αἵτησις περὶ ἀπαντήσεως (1), καὶ ὅτι περὶ τοῦ οὐσιωδιστάτου μέρους, περὶ

(1). Ὁ Κάννιγκ καὶ ἡ ἐποχὴ του. σελ. 478 (ἀγγλιστί).

τοῦ σχεδίου δηλ. τῆς ἐκτελέσεως, ἐλέγετο ὅτι θέλει ληφθῇ καὶ κοινοποιηθῇ κατόπιν ἡ ἀπόφασις. Πρὸ τῆς κοινοποιήσεως τοῦ σχεδίου τούτου δὲν ἐθεώρησεν ἑαυτὸν ὑποχρεωμένον ὁ Μεττερνίχος νὰ ἐπιφέρῃ ἐπισήμως τὴν περὶ τούτου γνώμην του. Ἐν τινι προκαταρκτικῇ προφορικῇ ἀπαντήσῃ ἐξέφρασε (1) τὴν συγκατάθεσίν του εἰς τοὺς ὅρους τοῦ πρωτοκόλλου, καὶ προσεποιήθη ὅτι εὐχεται εἰς τὰς Δυνάμεις πληρεστάτην ἐπιτυχίαν. Τί τὸν ἐπείραζον οἱ ὅροι, ἐν ᾧ ἐν Ἑλλάδι τὰ πάντα ἔβαινον κατὰ τὴν εὐχὴν του! Ἀσμένως ἤκουσε τὸν λόγον τοῦ κορυφαίου τῶν Φιλελλήνων Δάλσεργ, ὅτι πᾶσα ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος βοήθεια εἶναι τοῦ λοιποῦ ματαία. «Τίς σκέπτεται πλέον, ἀνέκραξεν ὁ Μεττερνίχος, περὶ ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος; Εἶναι χίμαιρα, ἐφευρεθεῖσα ἐπὶ τῷ σκοπῷ, καὶ εἰς τὰ ἔθνη νὰ προετοιμάσῃ ὄλεθρον καὶ μεταξὺ τῶν κυβερνήσεων νὰ ἐνσπείρῃ τὴν διχόνοιαν.» Κατὰ τὸν Ὀκτώβριον ἤδη ἦτο ὁ Γέντς πεπεισμένος, ὅτι τὸ πρωτοκόλλον δὲν θέλει τεθῇ εἰς ἐνέργειαν, καὶ ὅτι ὁ Κάννιγκ οὐδόλως σκέπτεται περὶ καταναγκαστικῶν μέτρων, ἂν καὶ ὁ Tatischev (πρέσβυς ἤδη ἐν Βιέννῃ) ῥητῶς καὶ ἐπανειλημμένως τὸν διεβεβαίουν περὶ τοῦ ἐναντίου. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἔβλεπον μὲν βλαστάνοντα τὰ ζιζάνια, τὰ ὅποια εἶχον σπείρει διὰ τῆς συμμαχίας, δὲν ἔβλεπον ὅμως τίνα ἦσαν τὰ φυσικὰ καὶ μεγάλα αἶτια, ἕνεκα τῶν ὁποίων οἱ δύο σύμμαχοι ἀνέβαλλον τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ πρωτοκόλλου. Ὅτι πρὸς τῷ Κάννιγγι αἱ τοῦ παρόντος ἔτους ἰσπανικοπορτογαλλικαὶ περιπλοκαὶ ἐπεσκίαζον τὸ ζήτημα τῆς Ἀνατολῆς, τοῦτο ἐνόησαν οἱ πολιτικοὶ τότε μόλις, ὅτε κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους ὁ πολύμορος αὐτοῦ λόγος ἔπεσεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν Δυνάμεων ὡς κεραινός. Ἐπίσης δὲν ὑπελόγισαν οἱ πολιτικοί, ὅτι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει συμβᾶσα μεταβολὴ ἠνάγκαζε τὴν Τουρκίαν εἰν ἀπραξίαν κατὰ τὸ θέρος τοῦ ἔτους τούτου. Ὅτι τέλος ὁ Τσάρος πρὸς ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν του ἐν Ἀερμανίῳ (ἐνθα οἱ πληρεξούσιοι τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Τουρκίας ἔμελλον νὰ

(1) Οὕτω δὲ τυχρίζοντο μεταγενέστεροι πρὸς τὸν Tatischev Ῥωστικαὶ ἐπιστολαί.

συνέλθωσι πρὸς ἐξομάλυνσιν τῶν μεταξὺ τῶν δύο τούτων Δυνάμεων ἰδιαιτέρων διαφορῶν), ἀπέφυγε τὴν πρόωρον περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος συζήτησιν, ἐφαίνετο ὅτι διήγειρε πάλιν παρὰ τῷ Μεττερνίχῳ τὴν παλαιὰν ἰδέαν, ὅτι οἱ Ἕλληνας ἐγκατελείφθησαν ἐντελῶς ὑπὸ τοῦ Τσάρου.

Οἱ πληρεξούσιοι τῆς Ὑ. Πύλης εἰς τὴν ἐν Ἀκερμανίῳ συνέλευσιν <sup>Ἡ συν-
θήκη τοῦ
Ἀκερμα-
νίου.</sup> εἶχον ἤδη ἀπέλθει τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸ τῆς καταστροφῆς τῶν γενιτσάρων (27/8 Ἰουνίου)· ἀλλὰ βραδυνόντων τῶν πληρεξουσίων τῆς Ῥωσσίας (τοῦ Ρίβωπιέρζου καὶ τοῦ Βοροντσώφ) νὰ μεταβῶσιν εἰς Ἀκερμάνιον, ἡ ἔναρξις τῶν συνδιασκέψεων ἀνεβλήθη ἐπὶ δύο ἔτους μῆνας (κατὰ τὸν Αὐγούστον). Ἡ Τουρκία παρέβλεψεν, ὅτι τὸ Ἀκερμάνιον δὲν ἔκειτο ἐπὶ τῆς ὀρθοετικῆς γραμμῆς, ἀλλὰ εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν συνόρων· δὲν ἠθέλησε νὰ διαταράξῃ τὰς φιλικὰς σχέσεις, διότι καὶ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει διπλωμάται τῆς Ῥωσσίας εἶχον μεταχειρισθῇ, καὶ πρὸ τῆς παραδοχῆς τοῦ τελειογράφου καὶ μετ' αὐτὴν, γλῶσσαν ἠπίαν καὶ φιλόφρονα, καὶ ἔτι ἐν Ἀκερμανίῳ ἡ Ῥωσικὴ Κυβέρνησις περιεποιήθη κατ' ἀρχὰς εὐγενῶς τοὺς πληρεξουσίους τῆς Πύλης, παρασκευάσασα αὐταῖς καταλύματα κατὰ τὸν τουρκικὸν τρόπον. Ἀλλ' ἂν οὐ ἡ Ῥωσσία ἐκράτει τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Τουρκίας ἐντελῶς εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς, μεταβλήθη αἰφνης καὶ τὸ ὕψος τῶν συνδιασκέψεων. Ὁ αὐτοκράτωρ Νικόλαος φύσει συνεμερίζετο τὴν πεποίθησιν τοῦ Καποδιστρίου καὶ τοῦ Στρωγανῶφ, ὅτι πρὸς τὴν Πύλην δὲν πρέπει νὰ μεταχειρίζηται τις λόγους καταπειστικοὺς, ἀλλὰ τὴν βίαν. Ὅθεν προηγουμένως ἤδη ἀνήγγειλε δὲ ἐγκυκλίου τοῦ Νεσελρώδ (26/7 Ἰουνίου), ὅτι ἐν ταῖς ἐν Ἀκερμανίῳ συζητήσεσι θέλει ἀφήσει νὰ προεξάρχη ἐκείνη ἡ ἰσχὺς, ἣν παλαιὰ πείρα εἶχεν ἀποδείξει ὡς τὸν ἀπαράτητον ὅρον ἐπιτυχίας παρὰ τῇ Πύλῃ. Ἡ ἐγκύκλιος αὕτη ἐγγράφη πρὸ τῆς καταστροφῆς τῶν γενιτσάρων· ἂν οὐ δὲ ἡ τολμηρὰ αὐτῇ πρᾶξις διήγειρεν ἐν Πετροπόλει τὸν φόβον περὶ τῶν δυνατῶν συνεπειῶν τῆς ἐπιτυχίας τῆς, ἐνόησεν ἡ Ῥωσσία ὅτι ὀφείλει νὰ δείξῃ ὑπὲρ ποτε ἄλλοτε πρὸς τὴν Πύλην ὅλην τὴν παλαιὰν αὐ-

τῆς ἐπιβρόχῃ τῆς προτέρας ἐν Κωνσταντινουπόλει θέσεώς της, καὶ νὰ ὠφεληθῇ ὅσον τάχιστα καὶ πληρέστατα ἐκ τῆς ἀδυναμίας, ἐν ἣ εὐρίσκετο ἡ Πύλη νῦν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς κρίσεως, καθ' ἣν τὸ μὲν παλαιὸν στρατιωτικὸν σύστημα εἶχε καταπέσει, τὸ δὲ νέον δὲν εἶχεν ἔτι μορφωθῇ, καθ' ἣν τὰ οἰκονομικά της διέκειντο εἰς ἀθλίαν κατάστασιν, καὶ καθ' ἡκάστην φόβος ἐπέκειτο περὶ στάσεων ἐκ μέρους τῶν ὁπαδῶν τοῦ παρελθόντος. Ἐὰν ὁ πόλεμος ἦτο πρότερον ἢ δὴ ὁ σκοπὸς τοῦ Τσάρου, νῦν βεβαίως ὑπὲρ ποτε ἄλλοτε ἀρεστοτέρᾳ τῷ ἦτο ἡ κατὰ τῆς Πύλης ῥῆξις ἢ ἡ εἰρήνη, διότι ἡ ῥῆξις τῷ παρέδιδε τὴν Πύλην ἄοπλον εἰς τὴν διάκρισιν του. Ὅθεν οἱ πληρεξούσιοι τῆς Ῥωσσίας ἀπήτησαν ἐν Ἀλεξανδρίᾳ ὅ,τι καὶ αὐτοὶ δὲν ἐπίτευον ὅτι ἤθελε τοῖς παραχωρηθῇ. Ἀπήτησαν νὰ ἀνανεωθῇ ἐν ταῖς παραδουναβίοις ἡγεμονίαις ἡ κατάστασις τοῦ 1821, νὰ συστηθῶσι πάλιν τὰ διδάνια παρὰ τοῖς Ὅσπαδαροις, οἵτινες μετὰ τὴν ἑπταετῇ αὐτῶν διοίκησιν νὰ ᾔναι πάλιν ἐκλέξιμοι. Ἡ διατήρησις τῆς ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Ῥωσσίας γενομένης τροποποιήσεως, τοῦ νὰ διορίζωνται εἰς τὰς θέσεις ταύτας βοῦῆροι ἀντὶ τῶν Φαναριωτῶν, ἐθεωρήθη ὡς γενναία παρὰχώρησις, ἂν καὶ διὰ τῆς διατάξεως ταύτης ἐτίθετο ἡ βάσις τῆς ἀπελευθερώσεως καὶ τοῦ ρουμανικοῦ ἔθνους, τὸ ὅποιον, ἀντιπάθειν κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Σλαβῶν τρέρον, ἤρξατο ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης συλλαμβάνον τὴν ἰδέαν περὶ τῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἡγεμονιῶν. Αἱ ἀποφάσεις τῆς βουκουρεστείου συνθήκης περὶ Σερβίας ἔπρεπε νὰ ἐπικυρωθῶσι, νὰ δοθῶσι πάλιν εἰς τοὺς Σέρβους ἐπαρχίαι τινὲς κατακρατούμεναι, καὶ νὰ κανονισθῶσι τὰ κατὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς θρησκείας, τὴν ἐκλογὴν τῶν ὑπαλλήλων, τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς διοικήσεως κ. τ. τ. κατὰ τὰς προτάσεις τῶν πληρεξουσίων τῆς Σερβίας. Πρὸς τούτοις ἐζήτησεν ἡ Ῥωσσία ἀποζημίωσιν διὰ τὰς κατὰ τὸ 1806 ἐκ μέρους τῶν πειρατῶν τῆς Βαλθαρίας ὑποστάσας ζημίας, καὶ ἀρκούσας ἐγγυήσεις κατὰ πάσης μελλούσης βλάβης τοῦ Ῥωστικοῦ ἐμπορίου· ἀπήτησε δὲ καὶ τὴν ἐλευθέρην πρὸς τὸν Εὐξείνιον Πόντον ναυτιλίαν δι' ὅλας τὰς μικροτέρας Δυναμείας, αἵτινες δὲν ἔχαιρον ἔτι

τὸ προνόμιον τοῦτο. Ἀδικωτέρα τῶν ἀπαιτήσεων τούτων, αἵτινες εἶχον ἤδη σχεδὸν ὅλαι παραχωρηθῆ, καὶ ἀνέβξον μόνον τῇ Πύλῃ τὰ παλαιὰ τραύματα τῆς ἀπωλείας τῆς κατὰ τὰς τρεῖς ἐπαρχίας καὶ κατὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον κυριαρχίας τῆς, ἦτο ἡ αἵτησις τῆς Ῥωσσίας, νὰ τῇ παραδοθῶσι τὰ πρὸ πολλοῦ διαφιλονεικούμενα Ἀσιατικὰ φρούρια. Ἡ Ῥωσσία ἐστήριζε τὴν ἀπαίτησιν τῆς ταύτης ἐπὶ τῆς κατοχῆς τῆς Μιγγρελίας, ἀπὸ τῆς ὁποίας τὰ εἰρημένα φρούρια δὲν εἶναι εἰμὴ δρύφρακτα, ἐξ ὧν οἱ Τσερκέσσοι καὶ οἱ Λέσγιοι διηνεκῶς ἐλάμβανον ἐπικουρίας, τὰς ὁποίας ἡ Πύλη οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ παρεμποδίσῃ· προσέτι ἐστήριζε τὴν ἀπαίτησιν καὶ ἐπὶ τοῦ κειμένου τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ συνθήκης, ἣτις ὥριζε μόνον τὴν παράδοσιν τῶν κυριευθέντων φρουρίων, ἐν ᾧ τὰ παρὰ τῆς Ῥωσσίας κατεχόμενα φρούρια ἤθελον παραδοθῆ ἑκουσίως διὰ τοῦ μιγγρελίου πρίγκηπος Ἀχμέτ. Ὅτε δὲ οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Πύλης, μὴ ἔχοντες πληρεξουσιότητα περὶ τῆς παραχωρήσεως ταύτης, ἐπρότειναν νὰ τεθῇ ἐπὶ τοῦ παρόντος κατὰ μέρος τὸ ἄρθρον τοῦτο, οἱ τῆς Ῥωσσίας πληρεξούσιοι ἐκήρυξαν ἀποτόμως τὰς συνεδριάσεις διακοπείσας, καὶ ἐπρότειναν εἰς τοὺς Τούρκους νὰ προπέμψωσιν αὐτοὺς μέχρι τῶν συνόρων. Πτοχθέντες δὲ οὗτοι διὰ τὴν εὐθύνην, ἣν ἀνελάμβανον ἀναχωροῦντες, ἐζητήσαντο προθεσμίαν μέχρι οὗ τοῖς σταλῶσιν εἶαι ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁδηγίαι. Ὁ Βοροντσὼφ ἀπήντησεν, ὅτι προβλέπων ὁ αὐτοκράτωρ τὴν τοιαύτην ἀναβολὴν, διέταξε, πρὸς ἀποφυγὴν πάσης ματαίας συζητήσεως, νὰ καταγραφῶσιν ἐν τινι περιλήψει πᾶσαι αἱ ἐπὶ τῶν συνθηκῶν στηριζόμεναι ἀπαιτήσεις του, καθὼς καὶ τὸ τελεσίγραφον πασῶν τῶν δυνατῶν παραχωρήσεων ὡς πρὸς ἐν ἑκαστον ἄρθρον. Τὴν περίληψιν ταύτην παρέδωκεν ὁ Βοροντσὼφ εἰς τὸν Χατζῆ Ἐφέντην καὶ τῷ παρεχώρησε προθεσμίαν πρὸς ὁριστικὴν ἀπάντησιν μέχρι τῆς 25/7 Οκτωβρίου. Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ ἀνεφέροντο μετ' ἐμφάσεως πρὸ πάντων ἡ παράδοσις τῶν Ἀσιατικῶν φρουρίων, τὰ δικαιώματα τῶν Σέρβων καὶ τὸ νέον χάτι-σερίφ διὰ τὰς παραδουναβίου ἡγεμονίας. (1) Οἱ ὑπουργοὶ τῆς

(1) Ἐκθέσεις τοῦ βαρὸν Miltitz ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. 26/7 καὶ 43/25 Σεπτεμβρίου 1826. γργ.

Τουρκίας παρέστισαν τῷ κυρίῳ Μιντσιάκη ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ ἄτοπον τῶν τοιούτων ἀπαιτήσεων· ὅτι ἡ Ῥωσσία νέα προβάλλει ζητήματα· ὅτι ἔχει νέας ἀπαιτήσεις, αἵτινες εἶναι ὅλως ξέναι τῶν συνθηκῶν· ὅτι καθυποβάλλει πρᾶξιν τετελεσμένην, ἀντὶ νὰ ἔλθῃ κατὰ τὴν συμφωνίαν εἰς ἐλευθέρους συζητήσεις· ὅτι τέλος δὲν παραχωρεῖ τῇ Πύλῃ συνδιάσκεψιν, ἀλλὰ τῇ ἐπιβάλλει νόμον. Οἱ πρέσβεις, καὶ αὐτοὶ οἱ πιστοὶ τῆς Πύλης φίλοι, ὕψωσαν τοὺς ὤμους των. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ ὠθήσαντες τὸν βεῆζ ἐφ' ἑνὴν πρὸς τὸ σύστημα τοῦτο τῆς υποχωρήσεως, αὐτοὶ παρεκίνησαν αὐτὸν νὰ πείσῃ τὸν Σουλτάνον νὰ δεχθῇ τὸ ῥωσικὸν τελεσίγραφον, αὐτοὶ, ὑποσχόμενοι αὐτῷ «εὐκολίας τινάς», κατώρθωσαν παρ' αὐτοῦ νὰ στείλῃ τοὺς πληρεξουσίου εἰς Ἀκερμανίον, αὐτοὶ τέλος τὸν ἀνέδειξαν νικητὴν κατὰ τῆς ἐναντίας μερίδος, τῆς τοῦ Κιουταγῆ. Καὶ ἤδη οἱ πρέσβεις οὗτοι ἦσαν ἀρκούντως ἀνάσχυντοι, ὅπως συμβουλευώσων τὴν Πύλην νὰ υποκύψῃ εἰς τὴν ἀνάγκην. Τὸ σχέδιον τῶν ἐν Ἀκερμανίῳ συνδιασκέψεων εἶχε κοινοποιηθῇ προηγουμένως εἰς τὸ αὐστριακὸν ἀνακτοβούλιον καὶ εἶχεν ἐγκριθῇ ὑπ' αὐτοῦ. Καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας συνεπεῖα διαταγῆς, καὶ ὁ Βιλλέλης προτροπῇ τοῦ Πότσου ἐσυμβούλευσαν τὴν Ἰ. Πύλην νὰ παραδεχθῇ τοὺς ὅρους τῆς Ῥωσσίας, (1) ὣν τὰ καθ' ἑκάστα ὁ Γάλλος οὐδὲ κἀν ἐγίνωσκεν! Ἐπαίζετο ἤδη πάλιν τὸ παλαιὸν αἰσχυρὸν παιγνίδιον· πάντες, ποθοῦντες τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης, συνετέλουν εἰς τὸ νὰ διασπαράξωσι τὸν δύστηνον κολοῖον, ἐν ᾧ αὐτὸς ἤθελε νὰ διαμελίσῃ. Τὸ συμφέρον τῆς στιγμῆς ἐμελλε νὰ ὑπερτερήσῃ παρὰ τῇ Πύλῃ. Ἀοπλος οὖσα ἠναγκάσθη νὰ υπογράψῃ ἐν Ἀκερμανίῳ (24/6 Ὀκτωβρίου) τὴν σύμβασιν, ὅπως τὴν ἀπῆτει ἡ Ῥωσσία. Ἀλλ' οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει περισκερμένοι διπλωμάται προεῖπον εὐθύς, ὅτι ἀπαχθῆται ὁ ὑπολαμβάνων τὴν καταναγκαστικὴν ταύτην υποχώρησιν ὡς ἀ-

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ στρατηγοῦ Πότσου ἀπὸ 27/8 Αὐγούστου 1816. Ἐν τῇ γαλλιστὶ ἐκδοθείσῃ Συλλογῇ ἐγγράφων ἀναφερομένων εἰς τὴν Ῥωσσίαν. σελ. 268.

σφαλῇ ἐγγύησιν εἰρήνης· διότι ἡ Πύλη θέλει περιμείνει τὴν ἐπα-
χὴν, καθ' ἣν θ' ἀναλάβῃ τὰς δυνάμεις τῆς, ὅπως ἀπαλλαχθῇ
πάλιν τῶν ἐπιβληθεῖσων αὐτῇ ὑποχρεώσεων. Ἐπὶ τοῦ παρόντος
ὅμως ἐν μεγάλῃ σπουδῇ τὰς ἐτήρησεν. Οἱ βουλευταὶ τῆς Σερβίας
ἐγκατέλιπον (22/3 Ἰανουαρίου 1827) τὴν πρωτεύουσάν μετὰ πεν-
ταετῇ ἐν αὐτῇ διαμονῇ· μετ' οὐ πολὺ (κατὰ τὸν Ἀπρίλιον) ἐξε-
δόθησαν καὶ τὰ χάττι-σερίφ (διατάγματα) πρὸς τοὺς βοεβόδας
τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαυίας. Μόλις ὁ Ρίβωπιεῤῥνης ἀφίκετο
εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵν' ἀναλάβῃ τὴν θέσιν του ὡς πρέσβυς,
ἐδόθη τῇ μεσολαβήσει αὐτοῦ ἡ ἄδεια τοῦ ἐλευθέρου πρὸς τὸν
Εὐξείνιον Πόντον διάπλου εἰς τὰ μικρότερα κράτη· ὡς πρὸς τὸ
ζήτημα τοῦτο ἐξηκολούθησεν ἡ Ῥωσσία νὰ μεταχειρίζεται ὅπως
αὐθαδὲς καὶ σκληρόν. Ἡ Σαρδηνία εἶχε λάβει προηγουμένως τὴν
ἄδειαν τοῦ ἐλευθέρου διάπλου ὑπὸ τὸν ὅρον δικαιοῦματος προπω-
λήσεως, καὶ ἡ Σουηδία πρὸ μικροῦ ὑπὸ τὸν ὅρον ἀποτίσεως δασ-
μοῦ· ἤδη ὅμως νέαν διαταγὴν τοῦ Νεσερλώδ (1) ἐστάλην πρὸς τὸν
Ρίβωπιεῤῥνην, καθ' ἣν αἱ μέλλουσαι νὰ συνομολογηθῶσι συμβάσεις
περὶ τοῦ ἐλευθέρου διάπλου «ἀπέκλειον πάντα ὅρον δικαιοῦματος
προπωλήσεως ὡς ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν πραγματικότητα τῆς
ζητηθείσης ἀδείας.» Ὅθεν εἰς πάντα παρὰ τῆς Πύλης ζητούμενον
περιορισμὸν ἀπῆντα ἡ Ῥωσσία, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ὅρων, ἀλλ'
ἀπλῶς περὶ παραχωρήσεων. Τὸ ἐπιτακτικὸν τοῦτο καὶ ἐμπαθὲς
ὅπως συνείχετο πρὸς νέαν διατάραξιν τῆς μόλις συνομολογηθείσης
εἰρηνικῆς συμβάσεως· ἀλλ' ἤδη κατὰ τὰς τελευταίας ἐν Ἀλεξαν-
δρίᾳ συνεδριάσεις εἶχε προξενήσει τὸ ὅπως τοῦτο ἐδυνηροτάτην
ἐντύπωσιν εἰς ὅλους τοὺς σπουδαίως εἰς τὴν εἰρήνην ἐλπίζοντας.
Ἐκ τῶν δύο γλωσσῶν, τῶν παρὰ τοῖς κυβερνητικοῖς κύκλοις τῆς
Βιέννης ἐν χρήσει, ἡ μὲν τῶν ὑποδεσπέρων, ἀπὸ τοῦ Γέντς μέ-
χρι τοῦ Στύρμερ, ἐξεπράζετο ὅπως ἀπροκαλύπτως περὶ τῶν ἐκ
τῆς ἀνηκούστου τῆς Ῥωσσίας διαγωγῆς προκυψάντων ἐπικινδύνων

1) Ἐπιστολὴ τοῦ κόμητος Νεσερλώδ πρὸς τὸν Κύριον Ῥίβωπιεῤῥνην. Ἐκ
Πετρυπόλεως 40/22 Ἀπριλίου 1827 χργ.

ἄρθρων, ἡ δὲ ἐπίσημος τοῦναντίον ἔμεινεν ἀμετάβλητος, ὅπως ἦτο ἐν ἀρχῇ, ὅτε ὁ Μεττερνίχος μετὰ μεγίστης εὐχαριστήσεως ἔβλεπε τὰ ἐν Ἀκερμανίῳ συμβαίνοντα. Ἐν ταῖς συνδιασκέψεσι ταύταις οὐδὲ λόγος ἐγένετο περὶ Ἑλλάδος. Τοῦτο ἐνίσχυσεν ἔτι μᾶλλον τὸν Μεττερνίχον εἰς τὴν εὐάρεστον αὐτῷ ἰδέαν περὶ τῆς ἀδιαφορίας τοῦ Τσάρου πρὸς τὴν Ἑλλάδα· καὶ ἄλλο δὲν ἐζήτει ὁ δούλιος αὐστριακὸς πρωθυπουργός. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ καὶ ἡ τύχη συνετέλει οὐκ ὀλίγον εἰς τὸ νὰ ἐξαπατᾷ τὰς ἐλπίδας τοῦ πρίγκηπος. Διότι μόλις ἡ παρηγορητικὴ αὕτη ἰδέα εἶχε βάλλει ἐν αὐτῷ ρίζας τινὰς καὶ ἀμέσως ἐξεβρίζωθη ἐντελῶς ὑπὸ τῆς ἀγγελίας, ὅτι ὁ τῆς Ῥωσσίας αὐτοκράτωρ καὶ πρὸ τῆς ἀποπερατώσεως τῆς συμβάσεως τοῦ Ἀκερμανίου ἤρχισεν ἤδη νὰ θέτῃ εἰς ἐνέργειαν τὸ μισητὸν πρωτόκολλον, τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ὁποίου ὁ Μεττερνίχος οὐδέποτε ἐπίστευε δυνατόν.

**Διαβίμα-
τα τῶν
συμβαλλο-
μένων Δυνάμεων**
Ἦδη ἐν καιρῷ τῶν ἐν Ἀκερμανίῳ συνδιασκέψεων κατέστησεν ὁ πρίγκηψ Λέβεν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ πρωτοκόλλου ἐν Λοιδίνῳ μένων Δυνάμεων ἀντικείμενον νέων ἐξηγήσεων, ὑποβαλὼν εἰς τὸν Κάννιγκ πέντε πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ πρωτοκόλλου. Αἱ ἐρωτήσεις αὗται ἐπραγματεύοντο περὶ τῆς ἀρ-

νήσεως τῶν πρώτων ἀποκαλύψεων τοῦ Στράτφορδ, περὶ τοῦ ἀπροσίτου τῆς Πύλης, περὶ τῆς καλῆς καὶ τῆς κακῆς ἐκβάσεως τῶν ἐν Ἀκερμανίῳ διαπραγματεύσεων. Ἀπαντῶν (23/4 Σεπτεμβρίου 1826) ὁ Κάννιγκ εἰς τὰς ἐρωτήσεις ταύτας (1) ἐξέφρασε τὴν εὐχὴν, ὅπως ἡ ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος αἴτησις περὶ μεσολαθήσεως μεῖνῃ ἢ βάσει τῶν πρώτων τοῦ Στράτφορδ Κάννιγγος διαβημάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει βωσικὴ πρεσβεΐα κάλλιστα θέλει συντελέσει ἀμέσως ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πρωτοκόλλου, εἰς τὸ ὅποιον ἐλπίζει ὁ Κάννιγκ ὅτι θέλουσι προστεθῇ καὶ αἱ ἄλλαι Αὐλαὶ, ὅπως δοθῇ τὸ πρῶτον παράδειγμα κοινῆς τῶν πέντε Δυνάμεων ἐπεμβάσεως. Κατὰ τῆς ἐκδηλώσεως πολέμου

1) Διακοίνωσις πρὸς τὸν πρίγκηπα Λέβεν τῆς 23/4 Σεπτεμβρίου 1826.
ΧΡΥ.

ἔχαμεν ὁ Κάννιγκ ἐντονωτάτως παραστάσεις ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν αἱ ἐν Ἀπερμανίῳ διαπραγματεύσεις καὶ ἡ μεσολάβησις τοῦ Στράτφορντ Κάννιγγος ἤθελον ἀποτύχει. Ἀποτυγχανούσης τῆς μεσολάβησεως ἐπρότεινεν ὁ Κάννιγκ ἄλλα μέσα τὴν ἀνάκλησιν τῶν πρέσβεων, ἐὰν γαίην ἐκ συμφώνου καὶ παρὰ τῶν πέντε Δυνάμεων τὴν προσέγγισιν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, καὶ τέλος ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Τὰς ἀρχὰς ταύτας ἔθεσεν ὁ Κάννιγκ ὡς βάζειν καὶ τῶν ὀδηγιῶν (1), αἵτινες δύο ἡμέρας μετὰ ταῦτα (25/6 Σεπτεμβρίου) ἐστάλησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἔδιδον τῷ Στράτφορντ ἐντολήν, νὰ προκαλέσῃ μόνος (ὡς ὁ παρὰ τῆς Ἑλλάδος ζητηθεὶς μεσίτης) τὴν Πύλην, νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὰς προτάσεις τῶν Ἑλλήνων· ἔμενε δὲ εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Στράτφορντ πότε νὰ κάμῃ τὸ διάβημα τοῦτο, καὶ ἐὰν μετ' αὐτοῦ θέλῃ νὰ ἐνώσῃ τὴν πρότασιν περὶ ἀνακωχῆς τῶν ὤπλων ἢ ἐὰν θέλῃ νὰ τὴν ἀναβάλλῃ. Ἐν περιπτώσει εὐνοϊκῆς ἐκβάσεως τῶν ἐν Ἀπερμανίῳ διαπραγματεύσεων ἐθεωρήθη κατὰλληλον νὰ περιμείνῃ ὁ Στράτφορντ τὴν ἄφιξιν καὶ τὴν σύμπραξιν τοῦ Ρίθωπιέβρου· ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ἀφίνετο ἐλευθερος νὰ πράξῃ τοῦτο ἐν περιπτώσει κατεπειγούσης ἀνάγκης πρότερον, πλὴν ἀφ' οὗ προηγουμένως συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ Ρίθωπιέβρου. Εὐθὺς ἀφ' οὗ ὁ Λήβεν ἀπέστειλε τὴν ἐκθεσιν ταύτην εἰς τὴν κυβέρνησίν του, μετέβη ὁ Κάννιγκ εἰς Παρισίους. (31/12 Σεπτεμβρίου). Ὁ Πότσος ἠπόρησε, πῶς ὁ Κάννιγκ αὐτὴν μάλιστα ἐξελέξατο τὴν ἐποχὴν, «καθ' ἣν πρὸς οὐδὲν ζήτημα ἦτο κατὰ πάντα συμφωνὸς πρὸς τὴν Γαλλίαν.» Καὶ ὅμως, ὡς γινώσκουμεν, ἠδυνήθη ὁ Κάννιγκ νὰ πείσῃ τὸ γαλλικὸν ὑπουργεῖον νὰ συνομολογήσῃ εἰδὸς τι συμβάσεως πρὸς λύσιν τοῦ ἰσπανικοπορτογαλλικοῦ ζητήματος, καὶ συγχρόνως ὠφελήθη ἐκ τῆς εὐκαιρίας νὰ ἐλαύσῃ καὶ ὡς πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα πρὸς τὸ μέρος τοῦ τὴν Γαλλίαν, ὡς ἐκ τῶν σχέσεων τῆς ὁποίας πρὸς τὴν Αἴγυπτον οἱ δύο σύμμαχοι ἐφοβοῦντο μὴ ἐπέλθῃ ῥήξις. Εὖρε δὲ καὶ τοὺς

ὕπουργοὺς καὶ τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας λίαν εὐνοϊκῶς πρὸς τὴν Ἑλλάδα διατεθειμένους, καὶ προθύμους νὰ ἐπενεργήσωσιν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου· ἐπίσθη μετ' οὐ πολὺ, ὅτι ἤθελον οὗτοι ἀσμένως λάβει μέρος εἰς τὸ πρωτόκολλον, ἐὰν ἐφείδετο τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν φιλοτιμίας καὶ ἀπέφευγε τὸ φαινόμενον, ὅτι ἐπιφυλάττει τῇ Γαλλίᾳ μέρος δευτερεῦν' ὅθεν μετὰ μεγάλης προσοχῆς ἤκουσε τὴν εὐχὴν, τὴν παρὰ τοῦ Δαμᾶ καὶ τοῦ Βιλέλου ἐκφρασθεῖσαν, νὰ τροποποιηθῇ τὸ πρωτόκολλον εἰς ἐπίσημον συνθήκην. Εὐρίσκετο ἔτι ἐν Παρισίοις ὁ Κάννιγκ, ὅτε ὁ πρέσβυς τῆς Ῥωσσίας ἔλαβεν εὐχάριστον ἀπάντησιν (ἀπὸ 15/27 Σεπτεμβρίου) εἰς τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἔκθεσιν. (1). Τοῦτο μόνον συνιστᾷτο θερμῶς εἰς τὸν Λήβεν ἐν ταῖς νέαις πρὸς αὐτὸν ὁδηγίαις, νὰ συνεννοηθῇ πρὸ παντὸς ἄλλου μετὰ τοῦ Κάννιγκος περὶ τοῦ οὐσιωδεστάτου ζητήματος, ὅτι ἀμφοτέραι αἱ Δυνάμεις χάριν τῆς ἀξιοπρεπείας των, καὶ ἰδίως ἡ Ῥωσσία χάριν τῶν τιμαλφεστάτων αὐτῆς συμφερόντων, δὲν δύνανται νὰ ἀρχίσωσι τὸ ἔργον τῆς μεσολαβήσεως ἄνευ τῆς στερεᾶς ἀποφάσεως καὶ νὰ τὸ ἐκτελέσωσι, καὶ ἂν τὰ ὑπὸ τοῦ Κάννιγκος προτεινόμενα καταναγκαστικὰ μέτρα ἤθελον ἀποδειχθῇ ἀνεπαρκῆ. Ὁ Κάννιγκ, καλῶς γινώσκων τὴν ἀποστροφὴν τοῦ Οὐέλλιγκτῶνος καὶ τῶν ὁμοφρόνων του καθ' οἷαςδὴποτε πρὸς τὴν Πύλην διενέξεως, ἐβράδυνε ν' ἀπαντήσῃ· ἀλλ' ὁ Λήβεν, γνωρίζων καὶ οὗτος τὴν δυσμενῆ ταύτην διάθεσιν τῆς ἐν τῷ Ἀγγλικῷ ὑπουργείῳ πλειονοψηφίας, ἐπέμεινε ἔτι ἐντονώτερον εἰς τὴν ζητηθεῖσαν ἐξήγησιν (2). Ἐν ἄκρᾳ μυστικότητι συνεφώνησαν ἀμφοτέρω (ὁ Κάννιγκ καὶ ὁ Λήβεν) περὶ ἐπισήμου διακοινώσεως (τῆς 7/19 Νοεμβρίου), ἣν ὁ Λήβεν ἤθελεν ἀπευθύνει πρὸς τὸν Κάννιγκα, συνωδευμένην μετ' ἐμπιστευτικῆς ἐπιστολῆς, ἐν ᾗ ἐπανελάμβανε τὰ κυριώτερα χωρία

1) Ἐκ τῶν δύο ἐμπιστευτικῶν πούτων ἐπιστολῶν ὑπὸ τὴν ἡμερομηνίαν ταύτην, ἡ δευτέρα εὔρηται ἐν τῇ βιβλίῳ Συλλογῇ, σελ. 260.

2) Ἐπιστολὴ τοῦ πρίγκηπος Λήβεν. Ἐν Λονδίνῳ 15/27 Νοεμβρ. 1826 Portfolio 4, 575. 5, 80.

τῶν ἀπὸ 15/27 Σεπτεμβρίου ὁδηγίων του. Διὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἔδιδεν ὁ Λήβεν εἰς τὸν Ἀγγλον ὑπουργὸν τὴν κολακευτικὴν ἀγγελίαν, ὅτι αἱ πρὸς τὸν Στράτφορντ Κάννινγκ ἀπὸ 25/6 Σεπτεμβρίου ὁδηγαὶ αὐτοῦ (τοῦ Κάννινγκος δηλ.) θέλουσι χρησιμεύσει ὡς ὁδηγαὶ καὶ εἰς τὸν Ριβωπιέρρην, καὶ ὅτι ὁ προταθεὶς τρόπος τῆς διεξαγωγῆς τοῦ προκειμένου ζητήματος ἐνεκρίθη ἐντελῶς καὶ ἐγένετο παραδεκτός. Ἐὰν ὅμως πάντα τὰ ληφθησόμενα ταῦτα μέτρα ἀπέδωκον μάταια, εἶπεν ὁ Λήβεν ὅτι ἔχει πληρεξουσιότητα νὰ συναρμόσῃ νέα διαβήματα.

Εἰς ἀμφοτέρω τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἀπήντησεν ὁ Κάννινγκ (8/20 Νοεμβρίου) κατὰ τὰ συμπεφωνημένα πρὸς τὸν Λήβεν ἐπισήμως καὶ ἐμπιστευτικῶς (1), προτείνων συγχρόνως νὰ κοινοποιηθῇ ἡ ἀμοιβαία αὐτῶν (ἐπίσημος) ἀλληλογραφία τῶν ἡμερῶν τούτων εἰς τὰς συμμάχους Αὐλὰς, αἵτινες νὰ προσκληθῶσι νὰ λάβωσιν ἐπισήμως μέρος εἰς τὸ πρωτόκολλον ἢ νὰ συμπράξωσιν ἐμμέσως εἰς τοὺς σκοποὺς του. Ἐν τῷ ἐπισήμῳ μέρει τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Κάννινγκος ἐδίδετο μεγίστη σημασία εἰς τὴν σύμπραξιν καὶ τῶν πέντε Δυνάμεων καὶ ἄλλων ἔτι ἐπικρατειῶν· ἀλλ' ἐν τῇ ἐμπιστευτικῇ αὐτοῦ ἐπιστολῇ ἔδωκεν ὁ Κάννινγκ ρητῶς τὴν ὑπὸ τοῦ Λήβεν ζητηθεῖσαν ἐξήγησιν· ἡ διεξαγωγὴ τοῦ πρωτοκόλλου οὐδαμῶς νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς συμμεθέξεως τῶν ἄλλων Δυνάμεων. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐστάλησαν (10/22 Νοεμβρίου) αἱ ἐκθέσεις πρὸς τὰς συμμάχους Αὐλὰς. Τὴν αὐτὴν δὲ ἡμέραν ἔδωκεν ὁ Κάννινγκ εἰς τὸν ἐξάδελφόν του τὴν νέαν ἐντολήν, νὰ κάμῃ μόνος τὰ ἐπίσημα αὐτοῦ διαβήματα μέχρι τῆς λήψεως τῶν πρώτων εἰδήσεων περὶ τῶν ἀποφάσεων τῶν φίλων Αὐλῶν, καὶ, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν αἱ ἀποφάσεις αὗται δὲν ἤθελον εἶσθαι εὐνοϊκαί, ν' ἀναβάλῃ τὰ διαβήματά του μέχρι νέας φάσεως τῶν πραγμάτων, ἐν τῷ μετὰξὺ ὅμως νὰ κάμῃ ἐμπιστευτικὰς περὶ μεσολαβήσεως καὶ ἀνακωχῆς ὅπλων προτάσεις ἐν ὀνόματι τῆς κυβερνήσεώς του. Αἱ δεύτεραι αὗται πρὸς τὸν Στράτφορντ ὁδηγαὶ τοῦ Νοεμβρίου

εὔρον τοὺς φιλυπόπτους πολιτικοὺς τῆς Ῥωσσίας ἔτι μᾶλλον δεδιχασμένους καὶ ἀμφιβόλους παρὰ αἱ πρῶται, αἱ κατὰ τὸ Σεπτέμβριον δοθεῖσαι, καὶ ἐνέφαινον, ὅτι ἡ Ἀγγλίς, ἥττον φοβούμενη τὸν πόλεμον μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Ἀκερμανίου, ὀλιγώτερον ἐπέσπευδε νῦν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ πρωτοκόλλου. Καὶ ὅμως ὁ Κάννιγκ καὶ ἐν ταῖς πρώταις ἤδη ὁδηγίαις του, ἐν περιπτώσει εὐνοϊκῆς ἐκβάσεως τῶν ἐν Ἀκερμανίῳ διαπραγματεύσεων, εἶχε παραπέμψει τὸν πρέσβυν του εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀφίξεως τοῦ Ρίθωπιέρβρου. Διότι ἐν τῇ περὶ τῆς ἀγγλικῆς ἐπιβροῆς παρὰ τῇ Πύλῃ διαρκεῖ αὐτοῦ ἀπάτη ἥθελε νὰ κατορθώσῃ τι ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἰ δυνατόν πρὶν ἢ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν λοιπῶν Δυνάμεων λάθωσιν ὁδηγίαν ἀπωλλυμένου ἔπαξ τοῦ θριάμβου τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἀγγλικῆς ταύτης πρωτοβουλίας, δὲν εἶχεν ὁ Κάννιγκ μεγάλην βίαν περὶ τῶν μετὰ ταῦτα διαθεμάτων.

Τὰ διαβήματα τῶν
συμμάχων
Αὐλῶν.

Μικρὸν ἔτι πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν ἐκ Λονδίνου ἐγγράφων τῆς 10/22 Νοεμβρίου ὁ Μεττερνίχος εὗρίσκειτο λίαν εὐχαριστημένος περὶ τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων. Ἐκ Βερολίνου εἶχε λάβει τὴν ψευδῇ πληροφορίαν (1), ὅτι ἡ Ῥωσσία δῆθεν ἐξεφράσθη ὅτι κατὰ τὴν ἀγγλικὴν μεσολάβησιν δὲν θέλει συμπράξει εἰμὴ ὅπως καὶ καθ' ὅσον αἱ λοιπαὶ Αὐλαὶ συμφωνήσωσιν. Ἡ εἰδήσις αὕτη παρῆγε τῷ Μεττερνίχῳ ἀφορμὴν θριαμβευτικοῦ χλευασμοῦ κατὰ τοῦ ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ παγίδι συλληφθέντος Κάννιγγος. Ἦδη δὲ ὁ Μεττερνίχος ἦτο πάλιν ἔτι μᾶλλον παρωρωγισμένος κατ' αὐτοῦ διότι ἐν τῇ πρὸς τὴν Ἰσπανίαν καὶ Πορτογαλίαν προσφάτῳ αὐτοῦ πολιτικῇ πορείᾳ τὸν ἔβλεπεν ἐπανακάμπτοντα πρὸς τὴν ἐπανάστασιν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην παρηγορεῖτο ὑπὸ τῆς πεποιθήσεως, ὅτι αὕτη μάλιστα ἡ διαγωγὴ τῆς Ἀγγλίας ἥθελε στρέψει τὴν γαλλικὴν κυβέρνησιν ὀριστικώτερον κατὰ τῶν σχεδίων καὶ τῶν ἀρχῶν αὐτῆς, καὶ δεσμεύσῃ αὐτὴν στενώτερον πρὸς τὴν αὐστριακὴν πολιτικὴν. Ὁ Μεττερνίχος ἔβλεπε τὴν με-

1) Ἐπιστολὴ τοῦ κόμητος Βερνστέερ, 28/9 Νοεμβρίου 1826. χγγ.

ταξὺ Γαλλίας καὶ Αὐστρίας ἐμπιστοσύνην ταύτην φανερώς αὐξανομένην, ἣν καὶ ὁ Κάννιγκ εὗρίσκειτο ἐν Παρισίοις, ὅστις (κατὰ τὸν Μεττερνίχον) δὲν ἐξέτασεν εἰμὴ ἐπιπολαίως τὰ ἐκεῖ πράγματα. Ἡ ἡγὼ τοῦ αὐστριακοῦ πρωθυπουργοῦ, ὁ πρίγκηψ Hatzfeld ἀνήγγειλεν (6/18 Νοεμβρίου), ὅτι μετὰξὺ τῶν ἀνακτοβουλίων τῶν Περσίων καὶ τῆς Βιέννης ὑπάρχει ἡ ἐντελεστάτη σύμπνοια. Ἀλλὰ πρῶτον αἱ ἐκ Λονδίνου ἐλθοῦσαι ἐπιστολαὶ (23/Ὸ Δεκεμβρίου) διεσκέδασαν τὴν ἐπὶ τὴν Ῥωσσίαν ἐλπίδα. Εἶτα δὲ ἀφίκετο ἀμέσως ἐκ Παρισίων ἡ εἰδήσις (ἡ ἀποδεικνύουσα τῷ Μεττερνίχῳ κατὰ πόσον ὁ Κάννιγκ εἶχεν ἐμβαθύνει εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς Γαλλίας), ὅτι ὁ βερώνος Δαμαῆς ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν λῆψιν τῶν ἐκ Λονδίνου ἐπιστολῶν προσκήρυξεν ὅτι ὁ ἡγεμὼν αὐτοῦ ἔλαβε μέρος εἰς τὸ πρωτόκολλον (6/18 Δεκεμβρίου) καὶ προέτεινε συγχρόνως ἐπισήμως τὴν μετατροπὴν τοῦ πρωτοκόλλου εἰς συνθήκην. (1). Μετὰ τὴν πιερὰν ταύτην ἀπάτην ἐθεώρησεν ὁ Μεττερνίχος τὴν συμμαχίαν ὀνόματι μόνον ὑπάρχουσάν· καὶ μάλιστα ἐνόμισεν ὅτι ἦλθεν ἡ στιγμή, καθ' ἣν ὤφειλε νὰ λυθῇ τὸ ζήτημα ποτέρᾳ ἐκ τῶν δύο ἀρχῶν ἔπρεπε νὰ κηρυχθῇ νικητὴς, ἡ μοναρχικὴ ἢ ἡ ἐπαναστατικὴ. Βέβαιον τοὐλάχιστον ἦτο, ὅτι ἐν τῇ μετὰξὺ Κάννιγκος καὶ Μεττερνίχου πολιτικῇ μονομαχίᾳ ὁ πρίγκηψ εἶχε λάβει νέαν πληγὴν. Ἐπέπρωτο δὲ κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας νὰ λάβῃ ὁ Μεττερνίχος καὶ ἀτομικῶς καὶ πολιτικῶς ἔτι ἐπαισθητοτέρας πληγὰς. Ἐκυκλοφόρει κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἐν τοῖς διπλωματικαῖς κύκλοις ἐπιστολὴ (εἰς ἣν θέλομεν ἐπανελεῖν κατωτέρω) ὑπὸ ἡμερομηνίαν 2/14 Νοεμβρίου, ἣν ὁ κόμης Μύνστερ, ἀρχαῖος καὶ πιστὸς, ὡς ἐνομίζετο, φίλος τοῦ αὐστριακοῦ πρωθυπουργοῦ, ἀπηύθυνε πρὸς τὸν κόμητα Μερβέλτην εἰς Βιέννην (2). Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ἐξετίθετο ἐνώπιον τῆς διπλωματίας διὰ ὑβριστικοῦ ἀληθῶς ὕφους τὸ βδελυρὸν σύστημα τοῦ πρίγκηπος, καὶ ἐστιγματίζετο ἐν τοῖς ἄλλοις καὶ ἡ παράλογος

1) Portfolio, 5, 464.

2) Hormayr, Βιογραφίαι 2, 338.

καὶ φανατικὴ ἀρχὴ ἦτις δὲν ἐθεώρει τοὺς ἀπηλπισμένους Ἑλλήνας δούλους εἰμὴ ἀπελευθέρους, καὶ στασιαστὰς ἐπαναστατήσαντας κατὰ τῆς νομίμου αὐτῶν κυβερνήσεως. Ολίγας δὲ ἡμέρας μετὰ τὴν λήψιν τῶν ἐκ Λονδίνου ἐπιστολῶν, ἐξέφωνησεν ὁ Κάννιγκ (30/12 Δεκεμβρίου) τὸν διαβόητον αὐτοῦ περὶ τῶν πρaxyμάτων τῆς Πορτογαλλίας λόγον, ὃν ὁ Ματτερνίχος ἐθεώρησεν ἀποκύημα παρὰφρονος νοῦς, φανταζόμενος τὸν Ἄγγλον ὑπουργὸν καθήμενον μετὰ καιομένης δαδὸς ἐπὶ πίθου πυρίτιδος, καὶ προσκαλοῦντα τοὺς ἐπαναστάτας ὅλων τῶν χωρῶν, ὅπως ἀνὰ κλέξωσι τὴν ὑφήλιον! Ἐξ ἀμφοτέρων τῶν διαφόρων τούτων περιστατικῶν ἐνόησεν ὁ ἐξυδερκὴς Ματτερνίχος, ὅτι ὁ Κάννιγκ ἔχαιρε τώρα τὴν πλήρη τοῦ ἡγεμόνος του ἐμπιστοσύνην, καὶ ἀδύνατον ἦτο νὰ γείνη τι ἐν Λονδίῳ πρὸς ὑπόσκαψιν τῆς ἐπιρροῆς του. Ὅθεν προθυμότερον ἔσπευτε νὰ μεταχειρισθῇ παρὰ ταῖς ἄλλαις Αὐλαῖς τὴν φλογερὰν πολιτικὴν τοῦ Ἄγγλου, ὅπως τῷ ἀντιπράξῃ. Ἀμέσως ἐπροσπάθησε νὰ θίξῃ παρὰ τῇ Αὐλῇ τοῦ Βερολίνου τὸ κερφάλαιον τῆς συμμαχικῆς πίστεως, ὅπως ἀποκόψῃ, εἰ δυνατόν, τὴν πατροπαράδοτον προθυμίαν τῆς πρωσιακῆς κυβερνήσεως πρὸς τὴν Ῥωσσίαν. Ὁ κόμης Βερνστῶρφ εἶχεν ἤδη προηγουμένως ἐκφρασθῇ πρὸς τὸν ἐν Βερολίῳ πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας (Τέμπλν), ὅτι τὸ πρωτόκολλον, ἐπικαλούμενον τὴν συνδρομὴν τῶν Δυνάμεων, ἐπανήρχετο εἰς τὴν ὁδὸν τῆς συμμαχίας. Εἰς ἀπάντησιν τῷ παρέστησεν ὁ Κάννιγκ διὰ τοῦ πρέσβεως του (7/19 Σεπτεμβρίου) (1) τὴν μεγάλην διαφορὰν μεταξὺ τῶν ἀρχῶν τῆς Ἀγγλίας, ἥτις ἐδέχετο *ζητηθεῖσθαι* μεσολάθεσιν, καὶ τῶν τῆς συμμαχίας, ἥτις ἐτυναίθιζε νὰ ἐπιβάλλῃ μεσολάθεσιν *μη ζητουμένην*. Ὁ κόμης Βερνστῶρφ ἦτο βεβαίως παρωργισμένος ἔτι ἐπὶ τῷ μαθηματι τούτῳ, ὅτε, ἐγκρίνων τοὺς πόθους τοῦ Ματτερνίχου, ὑπέβλεπε (9/21 Δεκεμβρίου) τὸ σχέδιον τῆς πρὸς τὰς ἐκ Λονδίνου ἐπιστολὰς ἀπαντήσεως (2) τῷ βασιλεῖ καὶ παρέστη-

1) Ὁ Κάννιγκ καὶ ἡ ἐποχὴ του, σελ. 481. ἀγγλιστί, —

2, Πρὸς τὸν βασιλεῖα. 9/21 Δεκ. 1826 γράφ.

σεν αὐτῷ συγχρόνως, ὅτι κατὰ τὸ φαινόμενον οὔτε ἡ Ἀγγλία οὔτε ἡ Ῥωσσία δίδουσι μεγάλην πλέον βαρύτητα εἰς τὸ πρωτόκολλον, ὅτι ὡς ἐκ τούτου δὲν ἀναγγέλλεται προσκλήσει αὐτῶν ἡ ἀπόλυτος παρὰδοχὴ τοῦ πρωτοκόλλου παρὰ τῶν λοιπῶν Δυνάμεων, παρὰδοχὴ, ἥτις ἤθελε θέσει εἰς ἀμηχανίαν καὶ ἀπομονώσει τὴν Αὐστρίαν, καὶ ἥτις καὶ ὡς πρὸς τὴν μορφήν ἤδη καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν δὲν συμφέρει. Διὰ τῆς συνομολογήσεως τοῦ πρωτοκόλλου ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν Αὐλῶν, ἔλεγε παρὰκατιῶν ὁ Βερνστέρωφ, προσεβλήθη ἡ συμμαχία ἐν τοῖς-ἐξωτερικοῖς αὐτῆς τύποις, ὅθεν φαίνεται ἀπαρχίτητον, ὅπως ἡ παρὰδοχὴ τοῦ πρωτοκόλλου γείνη μετὰ κοινὴν συμφωνίαν, καὶ οὕτως ἐπανεῖλθη καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο εἰς τὴν κύριαν τροχίαν τῆς συμμαχίας. Δίαν ἐπιτηδεύως εἶχε τοῦτο ἐφαρμοσθῇ εἰς τὴν ἀπλοϊκὴν τοῦ βασιλέως πολιτικὴν, ὅστις ἀείποτε ὑπέσχετο τὴν σύμπραξιν του ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς συμπνοίας πάντων τῶν συμμάχων. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ ὁ Μεττερνίχος ἀπήντησεν (10/22 Δεκεμβρίου) εἰς τοὺς πρεσβευτὰς τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Ἀγγλίας. (1). Ἐν τῇ ἀπαντήσει ῥητῶς ἐκηρύττετο ὁ Μεττερνίχος κατὰ παντὸς κατανγκηστικοῦ μέτρου, δι' οὗ ν' ἀπειλήσῃ οὐδ' αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ του ἔχει τὸ δικαίωμα. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τῆς εἰρηνοποιήσεως τῆς Ἀνατολῆς ἔλεγεν ὅτι ἀσμένως θέλει συντελέσει καὶ αὐτὸς ὑπὸ κατάλληλον τύπον, ἀρκεῖ μόνον νὰ ἀποσυρθῶσιν αἱ ἐνστάσεις. Ἐὰν ὡς πρὸς τοῦτο δὲν λάβῃ χώραν ποθουμένη συνεννόησις, θέλει πάλιν συμπράξει ὁ αὐτοκράτωρ (τῆς Αὐστρίας) «ἀλλ' ἀνεξαρτήτως.» Ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἔγραψεν ὁ Μεττερνίχος (12/24 Δεκεμβρίου) καὶ πρὸς τοὺς ἐν Λονδίνῳ καὶ Πετρούπολει πρέσβεις του (2) ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ δὲν δύναται νὰ ἐπιβάλῃ ὅρους εἰς κυρίαρχον Δύναμιν, οὐς οὔτε αὐτὸς καθ'ἑαυτοῦ οὔτε ἡ Ἀγγλία καθ'ἑαυτῆς ἤθελε

1) Διακοίνωσις πρὸς τὸν Tatitschew καὶ πρὸς τὸν Οὐδέλλετλεϋ (Well-lesley) 10/22 Δεκ. 1826. γργ.

2) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν κόμητα Βρυβέλλην εἰς Πετρούπολιν. 12/24 Δεκ. γργ.

ποτε ἐπιτρέψει θεωρητικῶς ἐντοσούτω ὅμως ὁ αὐτοκράτωρ (ὅστις ὑπὲρ πάντα ἄλλον εἶναι ἐπισικῆς !) εἶναι ἕτοιμος νὰ συμπράξῃ ἀνεξαρτήτως, ἐν ᾧ αἱ ἄλλαι κυβερνήσεις δύνανται νὰ βυθίζωσι τὴν ἰδίαν αὐτῶν ὁδόν. Μόνον ἐν τῇ πρὸς τὸν ἐν Πετροπόλει πρέσβυν του ἐπιστολῇ ἔλεγεν ὁ Μεττερνίχος (1), κερδοσκοπῶν ἐπὶ τῆς προσφάτου ἐντυπώσεως τοῦ λόγου τοῦ Κάννιγγος, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ του (χάριν τῆς προσελύσεως τῆς Ἀγγλίας) εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς γενικῆς συμμαχίας οὐδεμίαν τῶν ἀπαρμειώτων ἀρχῶν θέλει θυσιάσει ὑπὲρ δοξασιῶν τινων, ἃς, μὲ λύπην του τὸ βλέπει, ἡ Ἀγγλικὴ κυβερνήσις μετεχειρίσθη (ὡς πρὸς τὴν μεσολάβησιν συνεπεία τῆς ἀναφορᾶς τῶν ἐπικρατατῶν). Συγχρόνως δὲ ὑπέβαλεν ὁ Μεττερνίχος εἰς τὴν ἔμφροναν τῆς ῥωσικῆς κυβερνήσεως σκέψιν τὰς ἄλλας ὁδοὺς, ἃς ἐπιθύμει νὰ προτείνῃ ἢ Αὐστρία. Αἱ ὁδοὶ αὗται ἦσαν αἱ αὐταί, ἃς καὶ πρότερον ἤδη ἐπρότεινεν ὁ δόλιος Μεττερνίχος ἐν Πετροπόλει καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει· νὰ παρκακινήθῃ δηλ. ὁ Σουλτάνος· νὰ προτείνῃ ἐκουσίως σχέδιον εἰρηνοποιήσεως. Πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυν του ἀπέστειλεν ὁ Μεττερνίχος (18/30 Δεκεμβρίου) τὰς ἐπιστολάς του ἀπὸ 12|24 Δεκεμβρίου ὡς ὁδηγίας (2), διατάτων αὐτὸν μυστικῶς, μήτε νὰ κατηγορήσῃ μήτε νὰ δικαιολογήσῃ τὸ πρωτόκολλον, μηδὲ καὶ νὰ τὸ συζητήσῃ, ἀλλ' ἀπλῶς νὰ τὸ μεταχειρισθῇ ὡς τετελεσμένον· εἰς τὰ πρῶτα ὅμως διαβήματα τῶν πρέσβεων τῆς Ἀγγλίας καὶ Ρωσσίας νὰ συστήσῃ εἰς τὸν βασιλῆα ἐφέντην τὴν ἀνάγκην τῆς ταχείας εἰρηνοποιήσεως συμπράξει καὶ τῶν Δυνάμεων.

Ἐκτὸς τῶν φανερῶν τούτων μέσων ἔθεσεν ὁ Μεττερνίχος δραστηριώτερον παρὰ ποτε εἰς ἐνέργειαν τὰ τεχνάσματά του τῶν μυστικῶν συκοφαντιῶν, τῶν ἐκφοβίσεων καὶ ἀπειλῶν, δι' ὧν προ-

1) Ἐμπιστευτικὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν κόμητα Βορμδέλλην. 12|24 Δεκεμβρίου χργ.

2) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν βαρὼν Ὁττενβαϊν 18|30 Δεκεμβρίου Portfolio, 5, 323

σεδόκα νὰ κατορθώσῃ τὰ πάντα. Ὅπως ἄλλοτε εἶχε κεντήσῃ τὴν ὑπόψιν τῆς Ἀγγλίας κατὰ τῆς Ῥωσσίας, οὕτως ἐκίνησε νῦν πάντα λίθον, ὅπως διερεθίσῃ τὴν Ῥωσσίαν κατὰ τῆς Ἀγγλίας, καὶ ἀμέσως καὶ διὰ προσωπικῶν ὑποβολῶν. Ἐβασίζετο δὲ εἰς τὸ, ὅτι ὁ κατὰ τὴν 30/12 Δεκεμβρίου ὑπὸ τοῦ Κάννιγγα ἐκφωνηθεὶς λόγος ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ ἐμποιήσῃ ἐπὶ τοῦ ἀτομικοῦ χαρακτῆρος τοῦ Τσάρου τὴν αὐτὴν ἐντύπωσιν, ἣν ἐπροξένησεν εἰς τὸν αὐτοκράτορά του, ὅστις ἐπίστευεν ὅτι ὁ λόγος ἐκεῖνος ἔπρεπε νὰ διεγείρῃ τὴν προσοχὴν πάντων τῶν ἡγεμόνων καὶ νὰ διερεθίσῃ τὴν προσθεβλημένην ἀξιοπρέπειαν πάντων τῶν ἐθνῶν. Ἐν τινι συνδιαλέξει, περὶ ἧς ἔγραψεν ἔκθεσιν ὁ Tatitschew (27/8 Ἰανουαρίου 1827) ἐλάλησεν ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος πρὸς τὸν προσθευτὴν τῆς Ῥωσσίας, ὑπαινιττόμενος τὸν Κάννιγγα, περὶ τῆς ἰσχυροποιήσεως τοῦ πνεύματος τῆς ἀναρχίας, καὶ ἐζήτησε νὰ μάθῃ παρ' αὐτοῦ, κατὰ πόσον ἡδύνατο νὰ βασισθῇ εἰς τὴν συνδρομὴν τοῦ Τσάρου πρὸς καταστολὴν νέων ἐπαναστατικῶν κινήματων. Συνδιαλεγόμενος μετὰ τοῦ Hatzfeldt εἶπεν ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας, ὅτι ἡ Ἀγγλία θέλει νὰ σφετερισθῇ τὴν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος προστασίαν, καὶ θέλει νὰ κατακρατήσῃ ὅλον τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἀνατολῆς, τοῦ μόνου, τὸ ὁποῖον ἐλλείπει ἔτι εἰς τὴν ἐμπορικὴν κυριαρχίαν της. Ὁ λόγος οὗτος, ἥλπιζεν ὁ αὐτοκράτωρ, θέλει μεταδοθῇ ἀφ' ἑαυτοῦ εἰς Πετροῦπολιν· ῥητῶς ὅμως ἐπέστησε (1) τὴν προσοχὴν τῆς Ῥωσσίας διὰ τῆς πρωσσικῆς κυβερνήσεως πρὸς τὴν ὀλεθρίαν καὶ πάντας τοὺς ὑπολογισμοὺς καταστρέφουσιν ἀπάτην, ὅτι τὸ ρωσσικὸν ἀνκατοβούλιον νομίζει· ὅτι «χρᾶται τὴν Ἀγγλίαν,» ὅπερ ἦτο ἰδέα, ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ὁποίας ὁ Κάννιγγα «κάνει χρῆσιν πάσης ἐλευθερίας, ἣν βλέπει ὅτι ἀπέκτησε μετὰ τὴν συνομολόγησιν τοῦ πρωτοκόλλου, ὅπως ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὑποσκάψῃ τὴν κοινωνίαν!» Ἔτι ἀναιδέστερα τεχνάσματα μετεχειρίσθη ὁ Μεττερνίχος ἐν Γαλλίᾳ καὶ κατ' αὐτῆς. Ποτὲ μὲν ἠρέθειζε τὴν

1) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν κόμητα Ζίγγην εἰς Βερολίνον ἀπὸ 7/19 Μαΐου 1827· χαρτ.

Γαλλίαν κατὰ τῆς Ἀγγλίας, οὐδένα δὴθεν ἄλλον σκοπὸν ἐχούσης εἰμὴ νὰ φέρῃ τὴν Γαλλίαν εἰς ῥῆξιν κατὰ τῆς Αἰγύπτου· ποτὲ δὲ παρίστα ἐν Πητρούπολει ὑποπτον τὴν γαλλικὴν κυβέρνησιν, λέγων ὅτι βεβαίως ἐν τῇ γαλλικῇ ἀπαντήσῃ πρὸς τὰς ἐκ Λονδίνου ἐπιστολάς δὲν θὰ ἔμεινεν ἀπαράτρητος ἢ μὴ ἐκφρασθεῖσα πρόθεσις τοῦ νὰ «δεσμεύσῃ» τὴν Ῥωσσίαν ἐκ συμφώνου μετὰ τῆς Ἀγγλίας· ἐν ᾧ συγχρόνως ἐνίσχυεν εἰς τὴν πρόθεσιν ταύτην τὸν Βιλλέλην καὶ τῷ ἐνέβαλλε τὴν ιδέαν νὰ ζητήσῃ ἐκτὸς τῶν ἐγγυήσεων ὑπὲρ τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ κράτους πρὸ πάντων συνθήκην, ἥτις νὰ ἐγγυᾶται τῇ Τουρκίᾳ τὴν παροῦσαν αὐτῆς ὑπαρξίν! ἀλλὰ τὸ τεχνικὸν τοῦτο τῆς μεττερνικεῖου πολιτικῆς δίκτυον διέρρηξεν ἡ Ῥωσσία, ἀποφασίσασα ἐπὶ τέλους νὰ διασχίσῃ τὰ σχέδια καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς Αὐστρίας, οὗς πρὸ πολλοῦ εἶχε κατανοήσει. Ὁ αὐτοκράτωρ Νικόλαος ἔδωκε τῷ αὐτοκράτορι Φραγκίσκῳ τὰς ἀρεστοτέρας διαβεβαιώσεις ὡς πρὸς τὴν κατὰ παντὸς ἐπαναστατικοῦ κινήματος συνδρομὴν του (1)· καὶ τὸν Κάννιγγα δὲ ἐπετίμησε διὰ τὰς ἐπαναστατικὰς ἐν τῷ περὶ τῆς Πορτογαλλίας λόγῳ του φράσεις (2). Ἀλλὰ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἀπεστάλη ἡ ἐπιστολὴ αὕτη (9/21 Ἰανουαρίου), ἀπηύθυνεν ὁ Νεσελρὼδ δευτέραν ἐμπιστευτικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πρίγκηπα Λήβεν (3), καὶ μετὰ τινὰς ἡμέρας ἄμεσον ἀπάντησιν εἰς Βιέννην, δι' ἧς ἀπεκλείσθησαν αἱ ὁδοὶ καὶ εἰς τὰς φανεράς ἀντιπροτάσεις τοῦ Μεττερνίχου καὶ εἰς τὰς μυστικὰς αὐτοῦ ἐν Παρισίοις μηχανορραφίας. Ὅτε ὁ Βιλλέλης ἐν ταῖς μετὰ τῶν πρέσβεων τῆς Ῥωσσίας καὶ Ἀγγλίας συζητήσεσιν ὑπέβαλε κατὰ πρῶτον τὴν πρότασιν περὶ ἐγγυήσεως τῆς Τουρκίας «πρὸ πάντων πρὸς καθυσύχασιν Αὐλῆς τινος,» δὲν ἐξεφράσθη ἀμέσως ὁ Πότσος, ὑποπτευόμενος ὅτι καὶ ἡ Ἀγγλίς ἐνείχετο

1) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Tatistschew. Ἰανουάριος 1827. Portf. 3, 282.

2) Ἐπιστολὴ τοῦ Νεσελρὼδ ἀπὸ 9/21 Ἰανουαρίου 1827. Portf. 4, 267.

3) Portfolio 5, 439. Καὶ ἐκτενέστερον ἐν τῇ νύξ' ἐκδύσει τοῦ Λονδίνου 1843. 2, 325.

εἰς τὴν πρότασιν ταύτην· ἀλλὰ ὁ λόρδος Γράμβιλλ τὸν ἡνάγκασε νὰ ἐκφρασθῇ, καλῶς γινώσκων, ὅτι καὶ ὁ Κάννινγκ ὀλίγην ἡσθάνετο ὅσῃν καὶ ἡ Ῥωσσία διάθεσιν νὰ ἐγγυηθῶσι ἀδύνατόν τι, ἥτοι τὴν διατήρησιν τοῦ τουρκικοῦ κράτους. (1). Μετὰ τοῦτο ἡρνήθη καὶ ὁ Πότσος ῥητῶς τὴν ἰδέαν, καὶ ἡ ῥηθεῖσα μυστικῇ πρὸς τὸν Λήβεν ἐπιστολὴ συνετέλεσεν, ὥστε καὶ ἐν Λονδίῳ, ἐὰν ἤθελέ ποτε ἀναφυῇ ἐκεῖ ἡ ἰδέα αὕτη, νὰ ἀπορρίφθῃ ἀμέσως. Εἶναι ἀμετάτρεπτος ἀρχὴ τῆς ῥωσσιακῆς πολιτικῆς, ἔλεγεν ἡ ἐπιστολὴ, νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας τὸν τρόπον τῆς μεσολαβήσεως τῶν ξένων Αὐλῶν, πρὸς τὸν ὅποιον διδῇ δικαίωμα ἡ τοιαύτη ἐγγύησις· ἡ Ῥωσσία χρῆζει ἐν Κωνσταντινουπόλει τῆς ὑπερβαλλούσης ἐκείνης ἐπιρροῆς, ἣν ἡ Ἀγγλίς διατηρεῖ ἐν Πορτογαλίᾳ· καὶ ὅσον ὀλίγον καὶ ἂν συμφέρῃ εἰς τὴν Ῥωσσίαν νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν πτώσιν τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους, μεγάλη εἶναι ὅμως ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς μὴ ὑπάρξεως τοῦ τοιοῦτου συμφέροντος καὶ ἐπισήμου ὑποσχέσεως περὶ τῆς διατηρήσεως τοῦ φανερώς καταρρέοντος κράτους. Τὸναντίον δὲ τὴν πρότασιν τῆς Γαλλίας, τοῦ νὰ μετατραπῇ τὸ πρωτόκολλον εἰς συνθήκην, παρεδέχθη ἡ Ῥωσσία μετὰ τρσαύτης προθυμίας, οὔτε οὐδέποτε ἐπερίμενον αἱ Αὐλαὶ τῆς Βιέννης καὶ τοῦ Βερολίνου, καὶ ἀπέστειλε σχέδιον (canevas) πρὸς τὸν Λήβεν μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ συνεννοηθῇ ὡς πρὸς τοῦτο μετὰ τοῦ Κάννινγκος. Τὰς ἀντιπροτάσεις τῆς Αὐστρίας εὗρεν ἡ ἐπιστολὴ «προοδεδικασμένας» ἤδη ὡς ἐκ τῆς παλκιᾶς πείρας. Τὴν αὐτὴν ἀπάντησιν ἔδωκεν ἡ ῥωσσιακὴ κυβέρνησις (14/26 Ἰανουαρίου) καὶ εἰς Βιέννην. (2) Ἡ Ῥωσσία, ἔλεγεν, ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, δὲν θέλει βεβαίως ἐναντιωθῇ εἰς ἐκουσίαν διὰ τοῦ Σουλτάνου εἰρηνοποίησιν, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅμως αἱ παρὰχωρήσεις τῆς Πύλης νὰ τεθῶσιν ὑπὸ ἐγγύησιν, ἄνευ τῆς ὁποίας ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ φανῶσι τοῖς Ἕλλησιν ἀπατηλαί.

1) Ὁ Κάννινγκ καὶ ἡ ἐποχὴ του, σελ. 486.

2) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Tatistschew. Ἐκ Πετροπόλεως 14[26 Ἰανουαρίου 1827 χργ.

Ἐν τούτῳ δὲ πρόκειται ὀλιγώτερον περὶ τῆς μορφῆς τῶν πα-
ραχωρήσεων τούτων ἢ περὶ τῶν παραχωρήσεων αὐτῶν. Οἱ Ἕλ-
ληνες παρεδέχθησάν πως τὰς ἐν τῷ πρωτοκόλλῳ τεθείσας βάσεις·
εἰς τὴν καὶ ἐκ μέρους τῆς Πύλης παραδοχὴν αὐτῶν, δὲν δύναν-
ται νὰ συντελέσωσιν εἰμὴ μέγα δραστηριώτατα, ἀπειλαὶ, κατα-
νυχχαστικὰ μέτρα ἀποτελεσματικώτερα τῶν μέχρι τοῦδε συμ-
φωρηθέντων· διότι εἰς ἀπλὰς διπλωματικὰς παραστάσεις ἦσαν-
τιώθη μέχρι τοῦδε ἡ Πύλη νὰ ὑπακούσῃ. Ταῦτα πάντα πρέπει
νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν τσοῦτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον ἡ Γαλλία προ-
τείνει ἤδη νὰ δοθῇ εἰς τὸ πρωτόκολλον ἐπισημότερος χαρακτήρ.
Τὴν πρότασιν ταύτην ἐγκρίνει ὁ αὐτοκράτωρ, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ἓνα
μόνον ὅρον ν' ἀποφασίσωσιν αἱ Δυνάμεις νὰ μὴ ἀρκεσθῶσιν εἰς
μέγα ἡμιτελῆ. Πρὸς τὸν Λήβεν δὲν ἐξηγεῖτο σαφέστερον ὁ ὅρος
οὗτος, ἀλλὰ μόνον ἔλεγεν ἡ Ῥωσσία ὅτι ἐπιμένει, ἵνα αἱ τρεῖς
Δυνάμεις, μετὰ τὴν μετατροπὴν τοῦ πρωτοκόλλου εἰς συνθήκην,
θέσωσι τῇ Πύλῃ ὠρισμένην προθεσμίαν εἰς τὰς περὶ τῶν προτά-
σεων τῶν ἀποφάσεις της, καὶ ἵνα οἱ συμμαχικοὶ στόλοι, διατε-
λοῦντες ἐν «ἀρνητικῇ ἐμπολέμῳ θέσει» διακωλύσωσι πᾶσαν πε-
ραισέρω ἐνίσχυσιν τοῦ Ἰσραήλ. πασᾶ ἐν Πελοποννήσῳ. — Ἐκ
πάντων τούτων γίνεται καταφανὴς ἡ προθυμία τῆς Ῥωσσίας νὰ
κτυπᾷ τὸν σίδηρον ὅσῳ ἦτο θερμός. Καὶ ὅμως ὁ Μεττερνίχος
δὲν ἀπόλεσε τὴν ἐλπίδα νὰ πείσῃ τὴν Ῥωσσίαν νὰ ἔλθῃ εἰς συ-
νανήκην ὑπὸ ἄλλας βάσεις. Τὸ σχέδιον τῆς προτεινομένης συν-
θήκης ἀπέστειλεν ἡ Ῥωσσία εἰς Βιέννην, προσκαλοῦσα τὴν αὐ-
στριακὴν κυβέρνησιν νὰ τὸ παραδεχθῇ, καὶ νὰ τὸ προτιμήσῃ
τοῦ ὑπὸ τῆς Γαλλίας ἀποσταλέντος σχεδίου· τοῦτο ἐπρόβιθε
τὴν Ῥωσσίαν ὡς μὴ ἐντελῶς ὁμονοοῦσαν μετὰ τοῦ ἐνὸς τῶν
συμμάχων της· ἀλλ' ὅ,τι ἐξετίθετο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως κα-
τεδείκνυνεν ὅτι ἡ πρὸς τὸν ἕτερον σύμμαχον σύμπνοια ἦτο ἐτι
χαλαρωτέρα.

Τὰ ἐν
Κωνσταν-
τινουπό-
λει διαβή-
ματα. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐφρόντισεν ὁ Στράτηφορδ Κάννιγκ, μὴ
ἡ Πύλη ἐκλάβῃ τὴν ἐν Ἀλεξανδρίᾳ περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήμα-
τος σιωπὴν τῆς Ῥωσσίας ὡς ἀπάντησιν αὐτοῦ. Ἐν καιρῷ τῶν

διαπραγματεύσεων ἐπαρουσιάσθη ὁ Στράτφορντ εἰς τὸν ξεῖς ἐφέν-
την (29/10 Σεπτεμβρίου), ὅπως ἐν ἐμπιστευτικῇ ἐπιστολῇ τῷ
παραστήσῃ, ὅτι αἱ δύο Δυνάμεις θέλουσι προῖν μετ' ὀλίγον εἰς
ἐκτέλεσιν τοῦ πρωτοκόλλου. Ἐπιτυχία οἰαδήποτε δὲν ἦτο ὁ σκο-
πὸς τοῦ διαβήματος τούτου, τὸ ὅποῖον ὁ Μιντσιάκης ὠνόμασεν
ἀπερίσκεπτον, ἐπειδὴ κατ' οὐδένα τρόπον ἡδύνατο νῦν ἡ 'Ρωσ-
σία νὰ τὸ ὑποστηρίξῃ· ἐχρησίμευε δὲ τοῦτο μόνον ν' ἀπατήσῃ
τὴν διπλωματίαν τῶν γερμανικῶν Αὐλῶν, ὡς ἐὰν ἡ 'Ρωσσία ἤ-
θελε νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν 'Αγγλικὴν μεσολάβησιν καθ' ὅσον αἱ λοι-
παὶ Αὐλαὶ ἤθελον εἰσθαι πρόθυμοι νὰ συμβαδίσωσιν. Εἰς τὴν γνώ-
μην ταύτην ἐνισχύθη ἡ 'Ρωσσία ὅτε ὁ Στράτφορντ Κάννινγκ προῖν
εἰς σοβαρώτερα καὶ ἐπιστημότερα διαβήματα, χωρὶς νὰ περιμείνῃ
τὴν ἐπικειμένην ἄφιξιν τοῦ 'Ριθωπιέρρου. Ἄρα ὁ Στράτφορντ,
συνεπεία τῆς συνεννοήσεως τῶν δύο Αὐλῶν, ἔλαβε τὰς πρώτας
αὐτοῦ ὁδηγίας (τὰς ἀπὸ 25/6 Σεπτεμβρίου) ἀπεφάσισεν ἀμέ-
σως ἕνεκα τῆς δεινῆς τῆς Ἑλλάδος θέσεως νὰ ἐνεργήσῃ, καὶ πρὸς
τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀπηύθυνε πρὸς τὸν ἐν 'Οδησσῷ εὐρισκόμενον
'Ριθωπιέρρον ἐπιστολὰς, δι' ὧν τῷ παρίστα πόσον κατὰλληλος
ἤθελον εἶσθαι ἡ στιγμή τῆς ἕνεκα τοῦ χειμῶνος ἀνακωχῆς τῶν
ὅπλων πρὸς διαπραγματεύσεις, καὶ τὸν παρεκάλει συγχρόνως,
νὰ ὑποστηρίξῃ δι' ἐπισήμου πράξεως τὰ διαβήματα αὐτοῦ, ἢ νὰ
δώσῃ τῷ Μιντσιάκῃ ἐντολὴν πρὸς τοῦτο. Ὁ 'Ριθωπιέρρος οὕτε
πληρεξουσιότητα οὔτε ὁδηγίας εἶχεν· ἀλλὰ ἡ ῥωσικὴ κυβέρ-
νησις ἔσπευσε νὰ διατάξῃ τὸν Μιντσιάκην (12/24 Δεκεμβρίου)
νὰ ἐκτελέσῃ πάσας τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πρέσβους τῆς Ἀγγλίας (1).
Περὶ τῆς φιλικῆς ταύτης σχέσεως ἠπάτησαν τὸν πρέσβυν τῆς
Αὐστρίας ἐντελῶς. Ὁ Μιντσιάκης μετὰ τὴν λήψιν τῶν ὁδηγιῶν
τοῦ εἶχε σχεδὸν καθημερινὰς συνεντεύξεις μετὰ τοῦ Στράτφορντ
Κάννινγκος. Εἰς τοὺς ἐρωτῶντας αὐτὸν διπλωμάτας ὡμολόγησεν
ἐμπιστευτικῶς τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ἦτο διατεταγμένος νὰ ᾔναι ἐν-
τελῶς εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ πρέσβους τῆς Ἀγγλίας καὶ ὅτι ἡ

Ρωσσία θέλει προβῇ ὡς πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα πολὺ περισσότερον παρ' ὅ,τι φηντάζονται οἱ σύμμαχοι· μόνον τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας διεβεβαίωσεν, ὅτι ὡς πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην οὐδεμίαν ἔχει ὁδηγίαν, διότι αἱ ὁδηγαί ἐδόθησαν εἰς τὸν Ρίβωπιερόβην. Τὸ πρῶτον ἐμπιστευτικὸν διάβημα πρὸς κατόπτευσιν τοῦ πεδίου ἔκαμιν ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας (14/23 Ἰανουαρίου 1827) μυστικῶς καὶ χωρὶς νὰ λάβωσι γινῶσιν οἱ λοιποὶ πρέσβεις· παρέδωκε τῷ βεζή ἐφέντη διακοίνωσιν τουρκιστὶ γεγραμμένην, ἐν ᾗ ἐπανελάμβανε τὴν πρότασιν τῆς ἀγγλικῆς μεσολαβήσεως κατὰ τὰς εὐχὰς τῶν Ἑλλήνων. Ἐμελλε δὲ ν' ἀκολουθήσῃ τὴν διακοίνωσιν ταύτην ἐπίσημον ὑπόμνημα πρὸ πολλοῦ συντεταγμένον, εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ ὁποίου ἔμελλε νὰ συμπράξῃ καὶ ὁ Μιντσιάκης, καὶ εἰς ἐπίσημον ὑποστήριξιν τοῦ ὁποίου προσεκληθήσαν καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Γαλλίας τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Πρωσσίας. Ἀρνηθέντων ὁμῶς αὐτῶν νὰ συγκαταθῶσιν εἰς τοῦτο πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ρίβωπιερόβου, διενόηθη ὁ Στράτφορντ νὰ συνεννοηθῇ μετ' αὐτῶν προφορικῶς, ὅτε αἴφνης παρήτησε τὸ σχέδιον τοῦτο· διότι ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε λάβει παρὰ τοῦ βεζή ἐφέντη ἀπάντησιν ἀρνητικὴν ἀπὸ 19/31 Ἰανουαρίου), ἥτις μᾶλλον τὸν ἠχαραρίστησεν, ὥς ἐφαίνετο, ἢ τὸν ἐλύπησεν. Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ ταῦτα (24/5 Φεβρουαρίου) ἐκοινοποιήθη εἰς τὰς τρεῖς πρεσβεΐας τὸ κείμενον νέας ἀγγλικῆς διακοινώσεως (1) καὶ νέων ῥωσσικῶν ὁδηγιῶν (2), ὑποβλητέων συγχρόνως, μετὰ τὴν παρατήρησιν ἐὰν ἤθελον οἱ ἀντιπρόσωποι νὰ ὑποστηρίξωσι τὰ δύο ταῦτα ἔγγραφα ἢ ὅχι. Ἡ Ἀγγλικὴ διακοίνωσις, πλήρης εὐστόχων παρατηρήσεων καὶ συνδιαλλακτικῆς ἀξιοπρεπείας, ἐξέθετε κατὰ πρῶτον ἐν ἐκτάσει τοὺς παρὰ τῶν Ἑλλήνων προταθέντας ὅρους τῆς παραδόσεως, καὶ συνίστα

(1) Ἐπίσημος διακοίνωσις ἀπευθυνθεῖσα πρὸς τὴν Ὑψ. Πύλιν παρὰ τοῦ πρέσβους τῆς Αὐτ. Βρεταν. Μεγ. 24]5 Φεβρ. 1827. γργ. γαλλιστί.

(2) Ὅδηγαί ἀπευθυνθεῖσαι παρὰ τοῦ ἐπιτετραμένου τῆς Ῥωσσίας πρὸς τὸν Κύριον Φραγκίνην. 24]5 Φεβρ. 1827. γργ. γαλλιστί.

καὶ πάλιν τὴν εἰρηνοποίησιν διὰ τῆς ἀγγλικῆς μεσολαβήσεως. Εὐθὺς μετὰ τὴν πρᾶξιν ταύτην ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ 'Ριβωπιέρρής (30/11 Φεβρουαρίου). Ἦδη κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀφίξεώς του, ἀπελογήθη πρὸς αὐτὸν ὁ Στράτφορντ, δικαιολογῶν τὰ κεχωρισμένα αὐτοῦ διὰ τῶν ὁδηγίων του, αἵτινες τῷ ἔδιδον ἐντολὴν ἐν περιπτώσει μὴ συμπράξεως τῶν συμμάχων νὰ κάμῃ τὰς προτάσεις ἐν ὀνόματι μόνον τῆς κυβερνήσεώς του· ἀπεναντίας δὲ ἀνέβαλεν, εἶπε, τὴν κοινοποίησιν τοῦ πρωτοκόλλου μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ 'Ριβωπιέρρου, ἥτις ἔμελλε νὰ ἦναι τὸ σύνθημα τοῦ ἐκ συμφώνου τούτου διαβήματος. Ὁ 'Ριβωπιέρρής ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ τὰς ὁδηγίας (1), ἐν αἷς ἐξετίθετο ἡ φανερά ὁμολογία τῆς ῥωσικῆς πολιτικῆς καὶ τῶν συμφερόντων αὐτῆς, ὁμολογία, ἣν πολλάκις ἀναφέρομεν ἤδη. Τῷ ἔλεγον αἱ ὁδηγαὶ ὅτι πρῶτιστος σκοπὸς τῆς πολιτικῆς τῆς κυβερνήσεώς του ἦτο νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπιβρόχην τῆς 'Ρωσίας, νὰ σώσῃ ἀπὸ τῆς ἐπικειμένης καταστροφῆς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, τοῦ ὁποίου ἡ πτώσις ἤθελε προσβάλλει καὶ τὰς ὁρησκευτικὰς ἰδέας καὶ τὴν ἐμπορικὴν ἀνάπτυξιν τῆς 'Ρωσσίας, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν σύμπραξιν τῆς 'Αγγλίας ὅλαις δυνάμεσιν. Ἐκ τῶν ὁδηγίων τούτων ἐνόησεν ὁ 'Ριβωπιέρρής, ὅτι ἄμεισον αὐτοῦ μέλημα ἦτο νῦν νὰ παραινέσῃ τὸν πρέσβυν τῆς 'Αγγλίας νὰ λάβῃ μέρος ὅσον ἐνεστίεν ἐνεργητικώτερον, τὸ ὁποῖον ἐξώθει τὴν Ἀγγλίαν εἰς θέσιν, ὅθεν ἀδύνατος καθίσταται ἡ ὑποχώρησις· καὶ ὅτι ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν εὗρισκε τὸν Στράτφορντ διατεταγμένον νὰ διατελῇ ἐν ἀπραξίᾳ, ὥφειλεν ἀπὸ τῆς πρώτης ἤδη ἐμφανίσεώς του νὰ μὴ ἀποκρύψῃ ἀπέναντι τῆς Πύλης οὔτε τὸ πρωτόκολλον οὔτε τὰς μεταξὺ τῶν δύο Δυνάμεων ἀμοιβαίας ὑποχρεώσεις. Πάντα ταῦτα, τὰ ὁποῖα ὁ 'Ριβωπιέρρής

(1) Φανερά καὶ μυστικὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Κύριον 'Ριβωπιέρρην ἀπὸ 11|23 Ἰανουαρίου 1827 γρη.— Ἡ δευτέρα ἐν Portf. τόμ. ε.

ἡτοιμάζετο ν' ἀναζητήσει μετὰ μόχθου, τῷ ἐπρόβλεπεν ὁ Στράτφορδ εὐθὺς κατὰ τὴν πρώτην του ἐπίσκεψιν· διότι ὁ Στράτφορδ δὲν εἶχεν ἀνάγκην τεχνητῶν ἐρεθιστικῶν μέσων οὔτε ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρός του οὔτε ὡς ἐκ τῶν ἐκτεταγμένων αὐτοῦ ὁδηγιῶν ὅθεν οὐδὲν ἀντέκειτο εἰς τὴν ἐκ συμφώνου σύμπραξιν τῶν δύο πρέσβων. Ὁ 'ΡΙθωπιέρρης ἐπελήφθη κατὰ τὴν πρώτην μετὰ τοῦ βρεῖζ ἐφέντη συνέντευξιν (8/20 Φεβρουαρίου) τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος ἔνευ περιδρομῆς τινος, πλὴν μὲ τρόπον καταπειστικῶτατον καὶ εὐγενέστατον· ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθη. Ὁ βρεῖζ ἐφέντης ἐπρόβλεπεν εὐθὺς τότε τὸν πολλὰκις ἐπαναληφθέντα λόγον, ὅτι ἡ 'Ρωσσία ῥητῶς παρητήθη ἐν 'Αλερμανίῳ τῆς εἰρηνοποιήσεως, ὅπερ ὁ 'ΡΙθωπιέρρης εἶπεν ἀπλῶς ὅτι εἶναι ψευδές, διότι ἡ κατάκρυσις τῶν ἐν Ἑλλάδι ταραχῶν ἐθεωρήθη αἰετοπαρὸς ὡς ἡ ἀναγκασία ἀναπλήρωσις τῆς ἐν 'Αλερμανίῳ γενομένης συμβάσεως. Εἰς τὴν ἀνάγκην ταύτην ἀντέταξεν ὁ βρεῖζ ἐφέντης τὸ ἐντελὲς ἀδύνατον τοῦ πράγματος. Ἀμφότεροι οἱ πρέσβεις ὑπέβλεπον, (25/9 Μαρτίου) εἰσέτι ἐμπιστευτικῶς, εἰς τὴν Πύλην τὸ πρωτόκολλον ἐν ὅλῃ του τῇ ἐκτάσει, ὑποστηρίζοντες νῦν παρὰ πασῶν τῶν πρεσβειῶν. Ἐγγραφον ἀπάντησιν ἐβράδυνε νὰ δώσῃ ἡ Πύλη· ἀλλ' ἡ πραγματικὴ ἀπάντησις ἐδόθη, ὅτε ὁ συνδιαλλακτικὸς, εἰρηνικὸς βρεῖζ ἐφέντης Σαϊδὰς ἔλαβε τὴν παραίτησίν του λόγῳ δῆθεν τῆς ἀκροσφαλοῦς αὐτοῦ ὑγείας. Ὁ διάδοχός του καὶ μέχρι τοῦδε ὑφυπουργὸς Μεχμέτ Περτέφ ἐφέντης, πλάσμα τοῦ Σαδίκ ἐφέντη, Τοῦρκος τοῦ παλαιοῦ συστήματος, εἶχε μόλις ἀνχάβει τὰ καθήκοντά του (10/22 Μαρτίου) καὶ ἀμέσως ὁ Στράτφορδ ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ τὴν ἀναβληθεῖσαν ἀπάντησιν· ἐπειδὴ δὲ καὶ πάλιν οὐδὲν προῆλθεν ἀποτέλεσμα, διεκοίνωσαν ἀμφότεροι οἱ πρέσβεις εἰς τὴν Πύλην (18/30 Μαρτίου) ὅτι ἀπὸ τοῦδε ἡ ἐμπιστευτικῶς γενομένη κοινοποίησις τοῦ πρωτοκόλλου πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπίσημος. Εἰς τὰς πρεσβεΐας τῶν δύο γερμανικῶν Δυνάμεων ἐκοινοποιήθη τοῦτο, ἀφ' οὗ ἐγένετο, καθὼς καὶ τὸ ἀμέσως γεννητόμενον διάβημα, εἰς τὸ ὅποιον ἤδη ἔλαβε μέρος ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας, ὅτι δηλ. κατὰ τὴν ἐπέτειον ἡμέραν τῆς

υπογραφῆς τοῦ πρωτοκόλλου (23/4 Μαρτίου) ἀπηυθύνθη πρὸς τὴν Πύλην αἰτήσεις περὶ ἀνακοχῆς τῶν ὅπλων. Εἰς τὴν αἰτήσιν ταύτην ἀπήντησεν ὁ νέος βρεῖζ ἐφέντης κατὰ πρῶτον προσφορικῶς, ὅτι τὸ πρωτόκολλον, δι' οὗ αἱ δύο Δυνάμεις διαβέβησαν αὐθαριέτως περὶ τῶν δικαιωμάτων ἑτέρας Δυνάμεως, δὲν εἶναι διὰ τὴν Πύλην εἰμὴ χάριτος ἄγραφος, περὶ τοῦ ὁποίου οὐδαμῶς φροντίζει· καὶ ἡ μὲν ἐμπιστευτικὴ κοινοποίησις τοῦ πρωτοκόλλου εἶναι προσβολή, ἡ δὲ ἐπίσημος, ὕβρις. Μετὰ τοῦτο ἀνεκοινώθη εἰς τὴν Πύλην ἡ τροποποίησις τοῦ διπλοῦ πρωτοκόλλου εἰς τριπλὴν συνθήκην, μὲ τὴν ἀπειλὴν νέων λαθροκιομένων μέτρων, καὶ ἐξήτθη συγχρόνως (6/18 Ἀπριλίου) ἐγγράφως ἀπάντησις εἰς τὰς τελευταίας διακοινώσεις. Ὁ βρεῖζ ἐφέντης ἀνέβαλε πεισματωδῶς νὰ τὴν δώσῃ, μέχρις οὗ ὁ πρέσβης τῆς Αὐστρίας (5/17 Μαρτίου) παρουσιάζων τὴν νέαν αὐτοῦ διερμηνείαν, Κύριον Οὐσσάρ, κατεδειξομένην τὴν ἀνάγκην τῆς ἀπαντήσεως, τὴν ὁποίαν καὶ ὁ Στράτηγορδ Κάνινγκ ἐντόνως καὶ πάλιν ἐξήτησεν. Τότε τέλος ἐδόθη ἡ ἀπάντησις αὕτη (18/9 Ιουνίου) ἐν σχήματι διασαφήσεως πρὸς τὰς πέντε Δυνάμεις (1). Ἐξέθετε τὸ ἐγγράφον τοῦτο τὰ αἰτίαι καὶ τὰς ἀρχάς, δι' ἧς ἡ Πύλη ἀναγκάζεται ν' ἀπορρίψῃ ὀριστικώτατα πᾶσαν οἰανδήποτε ἐπέμβασιν ἥτοι τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τοῦ Σουλτάνου, τὴν ἐσωτερικὴν ἀνεξαρτησίαν πάσης κυβερνήσεως, τοὺς θείους νόμους τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Πρὸς τοῦτοις παρεπονεῖτο ἡ Πύλη διὰ τοῦ βρεθέντος ἐγγράφου περὶ τῶν τοῖς ἐπαναστάταις προσφερομένων συνδρομῶν, ἐν ᾧ ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπαναστάσεως τινὲς τῶν πρέσβων εἶχον προτείνει τῇ Πύλῃ πραγματικὴν βοήθειαν κατὰ τῶν ἀνταρτῶν, καὶ μετὰ τὴν ἐκρηξίν τῆς ἐπαναστάσεως ὁ λόρδος Στράτηγορδ ἐπανελθὼν ἐκ Βερρῶνης ἀνεγνώρισεν ἐν ὀνόματι τῶν Δυνάμεων τῇ Πύλῃ τὸ δικαίωμα ν' ἀποπερατώσῃ τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα κατὰ τὸ ἐαυτῇ δοκοῦν, καὶ τέλος καὶ ἡ Ῥωσσία αὕτῃ ἐν Ἀλεξανδρίᾳ ἤδη εἶχε

(1) Διασάφητις ἐγχειρισθεῖσα παρὰ τοῦ βρεῖζ ἐφέντη πρὸς τοὺς διερμηνεῖς τῆς Γαλλίας κτλ. 28/9 Ιουνίου 1829. γεργ. γαλλιστί.

διακηρύξει επισήμως, ὅτι δὲν θέλει λάβει χώραν ἐπέμβασιν. Ἡ τελευταία αὕτη περίοδος τοῦ ἐγγράφου ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν 'Ριθωπιέρῃν (1) νὰ κάμῃ νέαν διαμαρτύρησιν (31/12 'Ιουνίου), ἣτις νέαν ἐπροκάλεσε τῆς Πύλης ἀπάντησιν (7/19 'Ιουνίου), ἐν ᾗ αὕτη ῥητῶς δι' ἰσχυρίζετο, ὅτι οἱ μάρτυρες εἶναι παρόντες καὶ ὅτι τὰ πρωτόκολλα ἀποδεικνύουσι τὴν ἀλήθειαν τῆς ἐν Ἀλερμανίῳ γενομένης διακηρύξεως! Εἰς νέαν δικασφῆσιν τοῦ πρέσβεως τῆς Ρωσσίας (10/22 'Ιουνίου) κατὰ τῆς πλάνης ταύτης, εἰς ἣν ἀναμφιβόλως ἡ Πύλη εἶχε περιπλεχθῇ διὰ τῶν δολίων αὐστριακῶν ὑποβολῶν, δὲν ἀπήντησεν ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις.

Νέαι ὁ-
διουργίαι
τοῦ Μετ-
τερνίχου.

Κατὰ τὴν ἑναρξιν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διπλωματικῶν τούτων διαπραγματεύσεων συνέλαβεν ὁ Μεττερνίχος νέας ἐλπίδας περὶ τῆς κατεσπευσμένης τοῦ Στράτσφορντ Κάννιγγος πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ 'Ριθωπιέρῃου πορείας, ἣν ἐθεώρει πολιτικὴν ἀπερίσκεπτον καὶ ὑπὸ δυσπιστίας ὑπαγορευθεῖσαν. 'Αλλ' ἡ σύμπνοια, ἣν ἔδειξαν μετὰ ταῦτα οἱ δύο πρέσβεις, κατέστρεψαν τοσοῦτον δυσαρέστως τὰς ἐλπίδας τοῦ Μεττερνίχου, ὥστε ὅλη ἡ τέχνη του, νὰ δεῖξῃ εὐστάθειαν, ἀπέβη ματαία ἀπέναντι τῆς ἐσωτερικῆς αὐτοῦ ταραχῆς. Φαίνεται, ἔγραφέ τις τῶν περὶ αὐτὸν, ὅτι ὁ Μεττερνίχος ἔπαυσε πλέον νὰ τρέφεται δι' ἐλπίδων. 'Αλλ' ἡ Μοῖρα ἠρέσκετο, νέας ἀείποτε νὰ τῷ παρκασκευάζῃ τανταλαίους βασάνους ἐν διηνεκεῖ μεταβολῇ μεταξὺ κολακευτικῶν τῆς ἐλπίδος εἰκόνων καὶ πικρᾶς ἀπάτης. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο Δυνάμεων τοῦ πρωτοκόλλου σύμπνοια, ἣτις τοσαύτην τῷ Μεττερνίχῳ ἐπροξένησεν ἀθυρίαν, διεταράχθη ἐν καιρῷ τῶν ῥηθεισῶν διαπραγματεύσεων ὑπὸ ἐπισοδίου (κατὰ τὸν Μάρτιον), τὸ ὁποῖον ἐπανεφέρεν εἰς τοὺς ἡγεμόνας ἀπροσδοκῆτως πάλιν, ἀλλ' ἐπὶ στιγμὴν μόνον, τὰς ἀπολεσθείσας ἐλπίδας. Τὸ ἐπισόδιον τοῦτο ἦτο ἡ πρώτη συνέπεια τῆς ἀμοιβαίας δυσπιστίας τῶν δύο συμμάχων Δυνάμεων, καὶ ἦτο ἀποτέλεσμα τῶν ὁδηγιῶν τοῦ 'Ριθωπιέρῃου καὶ

(1) 'Οδηγίαι, ἀπευθυνθεῖσαι παρὰ τοῦ ἀπεσταλμένου τῆς 'Ρωσσίας πρὸς τὸν πρῶτον διερχομένον, τῇ 31/12 'Ιουνίου 1827. γγγ. γαλλ.

τῆς ἐμπροσθεν διαθέσεως τοῦ Στράτφορδ Κάννιγγος. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις κατέστη μετὰ ταῦτα ἐν τῇ παρὰ τῇ Πύλῃ μακροχρονίῳ αὐτοῦ θέσει ἀγαπητὸς τῶν Τούρκων ξένος, τοῦ ὁποίου ἡ φήμη ὡς εἰλικρινοῦς καὶ δικαίου προστάτου κατὰ πάσης ἀδικίας, αὐθαρισίας καὶ καταπίεσεως εἰσέδυσεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας, ὁ μέγας προστάτης τῶν τουρκικῶν μεταρρυθμίσεων, κατὰ τὴν εὐδῶσιν τῶν ὁποίων κατέστη (σχεδὸν ὡς πρὸ αὐτοῦ ὁ λόρδος Στράτφορδ) μανιώδης τῶν Τούρκων φίλος καὶ ἄσπονδος τῆς Ῥωσσίας ἐχθρὸς, ὁ ἀνὴρ οὗτος, λέγομεν, εὐρίσκετο τότε ἐν ἡλικίᾳ, καθ' ἣν ὤφειλε νὰ ἐξετάσῃ προηγουμένως τὴν σκηνὴν, ἐφ' ἧς ἐμελλε νὰ ἐργασθῇ, καὶ ν' ἀναπτύξῃ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν σύνεσιν, δι' ὧν ἐμελλε νὰ ἐργασθῇ. Ἐμισεῖτο δὲ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν καὶ παρὰ τῶν Φράγκων καὶ παρὰ τῶν Τούρκων, καὶ θεωρεῖτο ὡς φιλύποπτος μὲν, διότι ὅταν ἤθελεν ἡδύνατο νὰ ᾖται ψυχρὸς καὶ μυστικὸς, ὡς μικροπρεπὴς δὲ, διότι ἦτο συνήθως λίαν εὐερέθιμος. Ἀλλ' ἡ σχολή, ἐξ ἧς προήρχετο, ἦτο ἀρίστη· κατενόει ἀκριβῶς τοὺς σκοποὺς τοῦ ἐξαδέλφου του καὶ ἄνευ ὁδηγίων ὅθεν καλῶς ἐνόησε καὶ τὴν διττὴν ἔννοιαν τοῦ πρωτοκόλλου, δι' οὗ ὁ Κάννιγκ ἐζήτηι, βοηθῶν τοὺς Ἕλληνας, νὰ ὠφεληθῇ καὶ ἐκ τῆς Ῥωσσιακῆς φιλοδοξίας. Ὁ Ῥιθωπιέρης ἀφ' ἐτέρου κατῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν φέρων μεθ' ἑαυτοῦ ὁδηγίαν καὶ τὴν πρόληψιν, ὅτι τὸ κύριον ἔργον του ἦτο νὰ κεντήσῃ καὶ ἐξωθήσῃ τὴν ἡνιχθεῦσαν Ἀγγλίαν καὶ τὸν πρεσβευτὴν τῆς. Εἶχεν ἐντολὴν νὰ κοινοποιήσῃ εἰς τὸν Στράτφορδ τὰς τελευταίας ἐντόνους τοῦ Ἀθήδεν ὁδηγίας, ἐξ ὧν κατεφαίνετο ἡ ἀπόφασις τῆς Ῥωσσίας, ἐν ἀνάγκῃ δὲ νὰ προβῇ καὶ μόνος. Ἀταράχως καὶ σιωπηλῶς ὤφειλε προκειμένου περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος νὰ φανερῶσθαι κατὰ πάσαν εὐκαιρίαν διὰ τῆς διαγωγῆς τοῦ τὴν γνώμην τῆς κυβερνήσεώς του, ὅτι ἤθελεν εἶσθαι καλὸν, ὁ Στράτφορδ νὰ ἐκθέσῃ εἰς τὴν κυβερνήσιν του τὰς πρώτας περὶ τούτου ζωνρὰς ἀείποτε ἐντυπώσεις του. Ἡ ἐπιτιθεῖσα αὕτη διαγωγή κατέστη ἔτι ἀποτελεσματικωτέρα, ὅτε ἀνηγγέλθη τῷ Στράτφορδ δι' ὁδοῦ μὴ ἐπισήμου τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Νεσελρόδ πρὸς τὸν

Tatistschew ἀπὸ 14/26 Ἰανουαρίου, ἥς σκοπὸς ἦτο νὰ τὸν διαβεβαιώσῃ, ὅτι ἡ Ῥωσσία θέλει νὰ προβῇ ἐκτὸς τῶν συμφωνηθέντων μέτρων εἰς τὴν τῶν ὅπλων βίαν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Στρατηγεὺς εἰς τὴν ἐκείνην ἔδωκεν ὅτι ἕνεκα τῆς καλῆς συμπεριφορᾶς καὶ τῆς ἀποτελεσματικῆς εἰς ὅλα τὰ ζητήματα διαγωγῆς τοῦ Ῥιθωπιέβρου, παραγκωνίζετο εἰς θέσιν δευτερεύουσιν, ἐροῦσθῆναι αἴφνης μὴ ἡ Ἀγγλία ὑποσκελισθῇ ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας, καὶ ἐν τῇ ἐξῆλθῃ τῆς ἀθυμίας του παρέρσθῃ ἐν τόπῳ λίαν ἀνοικίῳ. παρὰ τῷ πρέσβει δὴλ. τῆς Αὐστρίας, νὰ μεμφθῇ πικρῶς τὴν Ῥωσσίαν, ὅτι παραγνωρίζει τὴν Ἀγγλίαν. ἦτις διὰ τοῦ πρωτοκόλλου οὐδὲν ἕτερον ἐζητεῖ ἢ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν Ῥωσσίαν ἀπὸ τοῦ νὰ σώσῃ τὴν Πύλιν, εἰς τὴν διακρήσιν τῆς ὁποίας τοσοῦτον ἐνδιεφέρετο. Ὁ Μεττερνίχ, χαίρων ἡκρῶς ἐπὶ τῇ διακρίσει ταύτῃ (ἥτις ἐκπηγάσκει ἐκ κακῆς συνεννόησεως κατηγνάσθη ἀπ' ἐκείτης ἀμέσως) λίαν κῶχαραστῆμένος ὑπὸ τῶν ἐκθέσεων τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπιτετραμένου τῆς Ῥωσσίας, ὅστις παρίσταν τὸν πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας ὡς παράφρονα, ἐδράξατο τῆς καταλλήλου εὐκαιρίας, ὅπως ἐκ δευτέρου εἰσχωρήσῃ ἐν τῷ μέσῳ τῶν δύο Δυνάμεων, μὴπως κατορθώσῃ διὰ τῶν ἀντιπροτάσεων του νὰ προλάβῃ τὴν τριπλὴν συνθήκην Ἀνεκρίνωσε πρὸς τὸν ἐν Βιέννῃ πρέσβυν τῆς Ῥωσσίας (1), ὅτι συμμερίζεται τὴν πρότασιν (ἣν κατ' εὐθεῖαν ἀπέδωκεν εἰς τὴν Ῥωσσίαν), νὰ σχηματισθῇ ἐν Λονδίνῳ κέντρον πρὸς συνεννόησιν πάντων τῶν συμμάχων. Συγχρόνως δὲ ἐπρότεινε καὶ πάλιν τὴν γνώμην του, νὰ παρακινήσῃ τὸν Σουλτάνον νὰ προβῇ οἰκαιοθελῶς εἰς τὴν εἰρηνοποίησιν. Ὡσχύτως ἀνενέωσεν (13/25 Μαρτίου) ἐν Λονδίνῳ (2) τὴν εἰς Παρισίους ὑποβληθεῖσαν πρότασίν του περὶ ἐγγυήσεως τῶν Δυνάμεων ὑπὲρ τῶν διζυχαζομένων μερῶν. Ἀνενέωσε (15/27) καὶ ἐν Πετρούπο-

1) Διακρίνωσις πρὸς τὸν Tatistschew. Κατὰ Μάρτιον 1827. γγγ.

2) Ὁδηγίαι πρὸς τὸν πρίγκηπα Ἐνσεράζην. Ἐκ Βιέννης 13/25 Μαρτίου 1827. γγγ.

λαι, κατ' εὐθείαν (1) τὴν ἀπόπειράν του, νὰ προκαταλάβῃ τὴν Ῥωσσίαν κατὰ τῶν ἀπειχθῶν αἰτιολογήσεων τῆς ἀγγλικῆς μεσολαβήσεως. Ἐφαίνετο δὲ ὅτι ἦτο πρόθυμος νὰ ἐγκρίνῃ τὰ δοκαστήρια μέτρα τῶν τριῶν συμμάχων Δυνάμεων, διότι ἐν τῇ εἰς Λονδίνον ἀπευθυνθείσῃ ἐπιστολῇ ἔθετεν ὑπὸ σκέψιν τὴν χρῆσιν τῶν καταναγκαστικῶν μέτρων, καὶ ἐπροτίμῃσε τὴν ἀπειλὴν περὶπραγματικῆς κατὰ τῆς Πύλης ῥήξεως. Ἐν ὕστερογραφῶν ὁμοῦς ὡσεὶ δειλιῶν ἀπέναντι τῆς ὁμολογίας του ταύτης, ἐξέφραζε τὴν πεποιθήσιν, ὅτι ἐὰν ἡ ἀπειλὴ μείνῃ ἄνευ τινὸς ἀποτελέσματος αἱ Δυνάμεις πρὸ τῆς ἐκτελέσεως αὐτῆς θέλουσι βεβαίως θέσει τὸ ζήτημα ὑπὸ ὠριμωτέραν συζήτησιν! Κοινοποιῶν τὴν ἐπιστολὴν ταύτην (17/29 Μαρτίου) καὶ εἰς Βερολίνον (2), ἡσθάνετο ὁ Μεττερνίχος καὶ τὸ ἔλεγεν, ὅτι δύναταί τις νὰ εὕρῃ ἀκκατάλληλον τὸ προτεινόμενον μέτρον ὡς ἀκυρούμενον ἅμα δὲν ἐπιτύχῃ ἀλλὰ τὸ λάθος τοῦτο, προσέθετεν ὁ Μεττερνίχος, ἐγκρίται ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τοῦ ζητήματος, τουτέστιν ἐν τῇ ἀλλοκότῳ ἰδέᾳ, ὅτι αἱ Δυνάμεις ἐσκέφθησάν ποτε περὶ ἐπεμβάσεως ὑπὲρ τῶν ἐπαναστατῶν, ὅτι ἔδωκαν καιρὸν εἰς τὴν ἐπανάστασιν νὰ ἐξαπλωθῇ καὶ ὅτι εἶναι ἀπεφασισμένοι νὰ κάμωσι διάβημα ἀντιβαῖνον εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον. Πῶς ὁ Μεττερνίχος καὶ μετὰ τὴν ἐναρξιν τῶν συνδικακέψεων ἠδύνατο διὰ τῶν τετριμμένων τούτων μέτρων νὰ ἐλπίζῃ ἔτι, ὅτι θέλει κατορθώσῃ τι, τοῦτο ἐννοεῖ τις μόνον ὅταν ἀναλογισθῇ τὴν ἀπεριόριστον οἴησιν τοῦ ἀνδρός, ὅστις ἐκ παλαιᾶς ἐπιβρόχῃς εἶχε συνειθῆσαι νὰ κατέχῃ τὴν πρώτην θέσιν, καὶ ὅστις βλέπων ἑαυτὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην παρηγωνισμένον εἰς τὴν τελευταίαν θέσιν διετέλει τεταραγμένος καὶ ὡς ἔξω φρενῶν. Καὶ ἐν Βερολίνῳ ἔτι ἠπόρουν περὶ τῆς πολιτικῆς τοῦ Μεττερνίχου. Ἐξήτει ἡ Αὐστρία νὰ προσβῇ εὐλακρινῶς μετὰ τῶν Δυνάμεων,

1) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἐν Πητρούπολει κόμητα Βουβέλλην. Ἐκ Βιέννης 15/27 Μαρτίου 1827. γγγ.

2) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν κόμητα Ζίχην. Ἐκ Βιέννης 17/29 Μαρτίου 1827. γγγ.

ἡ προσποιουμένη ὅτι προχωρεῖ μακρότερον αὐτῶν νὰ τὰς ὠθήσῃ πρὸς τὰ ὀπίσω, ἢ ἤθελε νὰ φέρῃ εἰς φῶς τὰς μυστικὰς μεταξὺ αὐτῶν διχοφράς; Ἄπασαι αἱ λοιπαὶ Αὐλαὶ δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀμφιβάλλωσιν, ὅτι καὶ αἱ νέαι αὐταὶ προσπάθειαι τοῦ Μεττερνίχου ἐπεδίωκον ἀεῖποτε τοὺς ἀρχαίους τῆς Αὐστρίας σκοποὺς, νὰ διασταυρώσωσι τὴν πορείαν τῶν Δυνάμεων, νὰ παρεμποδίσωσι τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς συνθήκης, ν' ἀνταχαιτίσωσι τὰ ἐπικείμενα ἐντονώτερα διαβήματα, καὶ νὰ συμπράξωσιν εἰς τὴν δι' αὐτῶν ἀπειλὴν, ὅπως ἀσφαλέστερον ματαιώσωσι τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν. Ἐὰν ὅμως τὸ ὅλον στρατήγημα δὲν ἦτο εἰμὴ ἐξ ἀκολούθησις τῶν κατὰ τὰς ἐν Πετρούπολει διασκέψεις ἐκδιουργιῶν, τότε ἦτο ἐπόμενονον ὅτι καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔπρεπε νὰ συνοδεύηται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συστήματος τῆς ἀπάτης, ὡς ἐν Πετρούπολει. Ὁ Γυλλερμινῶτος ὑποπτέθη ἔτι μᾶλλον, ὅτι ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας ὑποθάλλει τὴν ἀντίστασιν τῆς Πύλης, ὑποστηρίζων κατὰ τὸ φαινόμενον τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Δυνάμεων· ὁ βαρὼνος Μίλτιτς ἔμαθεν ὅτι ὁ Ὄττενφελς ἐπέδοκίμασε παρὰ τῇ Πύλῃ τὴν ἀπὸ 28/9 Ἰουνίου τουρκικὴν διασάφησιν, ἣν ἀπέδοκίμασε παρὰ ταῖς πρεσβείαις. Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Βιέννῃ οἱ ὀξυδερκέστεροι τῶν διπλωματῶν ἦσαν πεπεισμένοι, ὅτι ὁ Μεττερνίχος οὐδαμῶς ἐπεθύμει τὴν μὴ προσδοκωμένην παρ' αὐτοῦ ἐκουσίαν ἐκ μέρους τοῦ Σουλτάνου εἰρηνοποίησιν, ἀν καὶ διεθεθείου, ὅτι ἐὰν λάβῃ πληρεξουσιότητα θέλει αὐτὸς ἐκτελέσει τὴν εἰρηνοποίησιν εἰς ὀλιγώτερον διάστημα χρόνου παρ' ὅσον αἱ λοιπαὶ Αὐλαὶ χρειάζονται ὅπως μόνον συμφωνήσωσιν (1). Αἱ ἄλλεπάλληλοι εἰδήσεις περὶ τῆς ματαιώσεως πάντων τῶν παρὰ τῇ Πύλῃ διαβημάτων ἐνέπλησαν τὸν Μεττερνίχον τοσαύτης ἀπροκαλύπτου χαρᾶς, ὥστε οἱ μὴ ἀπατηθέντες (2) δὲν ἀμφιβάλλον, ὅτι ὁ Μεττερνίχος οὐδὲν ἐ-

1) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν κόμητα Ζίχην ἀπὸ 3/15 Ἀπριλίου 1827. γγρ.

2) Εἰς αὐτοὺς ἀνῆκε καὶ ὁ νέος βαρὼνος Μάλτσεν, ὅστις μετὰ τὸν (κατὰ τὸν Φεδρουάριον) συμβάντα θάνατον τοῦ πρίγκηπος Hatzfeld, προήχθητο προσωρινῶς μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ ἀδελφοῦ του, κόμητος Μάλτσεν, τῆς ἐν

τερον Οηρεΐει ἢ τὴν ματαίωσιν πάσης οἰκισθῆποτε διπραγματεύσεως, ἔσω καὶ ἐπὶ βάσεων συντηρητικῶν καὶ νομίμων γενομένης.

Ἐν τῷ μεταξὺ τῇ Γαλλίᾳ εἶχεν ἀποστείλει πρὸς ὅλας τὰς κυβερνήσεις τὸ περὶ συνθήκης σχέδιόν της, τὸ ὁποῖον ὁ Κάννιγκ παρὰβάλλων πρὸς τὸ ῥωσικὸν σχέδιον, κατεγίνετο νὰ μετασχηματίσῃ εἰς τρίτον δίκτυον, καὶ ὅν χρόνον ὁ Ἑστεργάτζης ἔλαβε τὰς νέας αὐτοῦ ὁδηγίας. Ἀλλ' ὅλη ἡ διπλωματικὴ ἀτμοσφαῖρα, καὶ μάλιστα ἡ σχέσις μεταξὺ Κάννιγγος καὶ Λήβεν, ἔπεισαν ταχέως τὸν πρεσβευτὴν (Ἑστεργάτζην), πόσον ἀποφασιστικῶς αἱ δύο Δυνάμεις ἔστρεφον ἤδη τὰ νῶτα εἰς τὴν Αὐστροίαν. Ἀναφέρων εἰς τὸν Λήβεν τὴν συγκατάθεσιν τῆς Αὐλῆς του, νὰ γείνῃ τὸ Λονδίνον κέντρον συνεννοήσεως μεταξὺ τῶν συμμάχων, ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὴν ὀριστικὴν ἀπάντησιν (1), ὅτι ἤδη δὲν πρόκειται πλέον περὶ διπραγματεύσεων. Δὲν εἶναι νῦν ὁ σκοπὸς, εἶπεν ὁ Λήβεν, νὰ προκαλεσθῇ συζήτησις μεταξὺ τῶν πάντε Δυνάμεων, ἐν ᾧ αἱ τρεῖς εἶναι σύμφωνοι, ἀλλὰ μόνον θέλουσι νὰ μάθωσιν αἱ τρεῖς κατὰ πόσον θὰ προβῇ ἡ σύμπραξις τῶν δύο ἐναπολειφθεῖσων. Ἐξαιρετὴς πείρα ἐδίδαξεν, ὅτι ἡ Πύλη δὲν θέλει νὰ ἐνεργήσῃ τὴν εἰρηνοποίησιν, ἢ ὅτι δὲν δύναται· ὅθεν πρέπει ν' ἀφῇσῃ τὰς Δυνάμεις νὰ ἐπιφέρωσι τὴν εἰρηνοποίησιν. Ἡ Ῥωσσία ἔχει στερεὰν ἀπόφασιν νὰ ἐνεργήσῃ, βασιζομένη ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀδιαφιλονεικῆτος ἀνάγκης· ἡ συναίσθησις τῆς ἀνάγκης αὐτῆς δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὰς ἐνστάσεις κατὰ τῶν μεμονωμένων μέτρων, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ φέρωσι πρὸς τὸν σκοπόν.

Βιάννη πρωσιανῆς πρεσβείας. Τὰ ἔγγραφα τοῦ νέου τούτου διπλωμάτου, τὰ ὁποῖα χαρακτηροῦσι σπάνιαν πολιτικὴν καὶ ψυχολογικὴν ὁμοδόρκειαν, ἀποπνεύουσιν, ὡς ἐν ταῖς ἐκθέσεσι τοῦ βερώνου Βύλωφ ἐκ Λονδίνου, ἀτμοσφαῖραν καθαράν, ὅταν μολὶς εὐρίσκει τις ἐν τοῖς ἐγγράφοις τῶν διπλωματῶν τῆς Ἀγγλίας.

(1) Παρατηρήσεις τοῦ πρίγκιπος Λήβεν. Τὸ γαλλικὸν τούτου ἄνευ ἡμερημίας ἔγγραφον ἔχει ἀντικείμενον τὴν κατὰ τῆς ἡμέρας ἐκείνης συνδιάλεξιν τοῦ Λήβεν μετὰ τοῦ Ἑστεργάτζη. γγγ.

Ἐτι ὀριστικωτέρᾳ ἦτο ἡ ἀπάντησις τοῦ Κάννιγγος πρὸς τὸν πρίγκηπα Ἑστερχάζην. Εἰς τὴν ἐρώτησιν, ἐὰν αἱ τρεῖς Δυνάμεις θέλουσι συνομολογήσαι τὴν συνθήκην των, χωρὶς νὰ περιμένωσι τὴν ἀπόφασιν τῶν δύο ἄλλων Αὐλῶν, ἀπήντησεν ὁ Κάννιγγ κατὰφατικῶς, ἐπειδὴ ἡ ἀρχὴ τῆς μεσολαβήσεως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος προσκλήσεως, ἀρχή, ἣν ἡ Αὐστρία ἀπορρίπτει, εἶναι διὰ τὴν Ἀγγλίαν ὅρος ἀπαραίτητος. Διὰ τῆς ἀναφορᾶς ταύτης τῆς μιᾶς ἀρχῆς εἰς τὴν ἄλλην παρεμείσθη ἡ Αὐστρία κατὰ τὴν διπλωματικὴν ἐννοίαν ὅσον οἷόν τε ἀποτομώτερον. Οὐχ ἥττον ὁμοῦς ἐφαίνετο ἐπὶ στιγμὴν, ὅτι ἤθελε σχηματισθῇ ἐν Λονδίνῳ κέντρον πενταμελῶν συζητήσεων, ὅτε ἀφίκετο ὁ βασιλεὺς Εἰρῆνικος Βυλώφ (περὶ τὰ μέσα τοῦ Ἀπριλίου) ὅπως ἀντικαταστήσῃ ὡς πρέσβυς τῆς Πρωσσίας τὸν κόμητα Μάλτσον. Ὁ Βυλώφ ἦτο ἐκ τῶν ὀλίγων ἐκείνων Πρώσπων, οἵτινες ἤθελον νὰ ἴδωσι τὴν πατρίδα των ἐξερχομένην ἐκ τῆς οὐδετερότητος ἣν μέχρι τοῦδε εἶχε τηρήσει ὡς πρὸς τὰ προκείμενα ζητήματα. Ὅθεν ἀσμενῶς ἤθελεν ἀναλάβει τὴν νέαν θέσιν τοῦ μετὰ τὴν πληρεξουσιότητα νὰ συμπεθέξῃ τῆς τριπλῆς συνθήκης, καὶ ἐπειράθῃ παντὶ σθένει νὰ λάβῃ ἔπειτα τὴν πληρεξουσιότητα ταύτην. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ βασιλέως τοῦ δὲν ἐπέτρεψε νὰ τῷ δοθῇ εἰμὴ ἡ ἐντολὴ πρὸς προσυπογραφὴν συνθήκης μεταξὺ ὅλων τῶν πέντε Δυνάμεων, τούτου ἕνεκα ἐκίνησε πάντα λίθον ὁ Βυλώφ, ὅπως παραινέσῃ τὸν Ἑστερχάζην καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Μεττερνίχον νὰ λάβῃ μέρος· ὅπως προτρέψῃ τὸν Λέβεν νὰ παραινέσῃ τὴν κυβέρνησίν του νὰ προσελεύσῃ τὴν Αὐστρίαν εἰς τὰς διαπραγματεύσεις· ὅπως συστήσῃ τὸ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον, νὰ φέρῃ εἰς συζήτησιν τὸ σχέδιον τῆς συνθήκης πρὶν ἢ τὸ πέμψῃ πρὸς ὑπογραφὴν εἰς Παρισίους. Ὁ Πολινιάκ τῷ ὑπεσχέθη νὰ ἐνεργήσῃ, νὰ μὴ ὑπογράψῃ ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις πρὶν ἢ δοθῇ καιρὸς εἰς τὰς Αὐλὰς τῆς Βιέννης καὶ τοῦ Βερολίνου νὰ λάβωσιν ἀπόφασιν τινε. Ἀλλ' ὁ Λέβεν μὲ ὅλας τὰς ὁδηγίας, αἱ ὁ Βυλώφ εἶχεν ἐνεργήσῃ δι' αὐτὸν, ἔλαβε μετ' ὀλίγον (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Μαΐου ἔ. ν.) νέας ὁδηγίας νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν ὑπόθεσιν. Καὶ διὰ

τὴν Ἀγγλίαν, ἥτις ἐπροτίμαζεν ὡς τὴν ἐξαίρεσιν τῆς Αὐστρίας τῆς ἐνώσεως αὐτῆς, ἐπροτίμαζεν τὴν τριπλὴν συμμαχίαν τῆς πενταμελοῦς, ἀπὸ τῆς ὁποίας ὁ λόρδος Δωδλέϊ ἐπὶ τὸν Βυλῶφ, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τροποποιηθῇ τὸ σχέδιον τῆς συνθήκης χάριν τῆς Αὐστρίας, ἥς οἱ σκοποὶ εἶναι ὑπὲρ τὸ δέον ἀμφίβολοι. Ἦτο αὕτη ἡ ἐποχὴ, καὶ ἦν ἡ δύναμις τοῦ Κάννιγγα εὐρίσκειτο εἰς τὸν κυλοφοῦντά της. Ἡ ἀποχώρησις τοῦ φιλικθένου Λιβερπούλου εἶχε θέσει τὸν Κάννιγγα ἐπὶ κεφαλῇ τῆς διοικήσεως. Ἡ ἀρχιἀκτικὴ τοῦ Μεττερνίχου κατ' αὐτοῦ εἶχε περιέλθει εἰς τὴν ἀκμὴν της μετὰ τὸν προβιβασμὸν τοῦ αὐτοῦ καὶ μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Πήλ καὶ τοῦ Οὐέλλινγκτον ἀπὸ τοῦ ὑπουργείου. Ὁ Ἐστερχάζης ζητήσας προτροπὴν τοῦ Βυλῶφ ἐκ Βιέννης νέας ὁδηγίας ἔλαθεν εἰς ἀπάντησιν ἐγγράφον τοσοῦτον τραχὺ. ὥστε δὲν ἐτόλμησε νὰ τὸ κοινοποιήσῃ εἰς τὸν Αἰβέν. Μεθὼν δὲ τὸ περιεχόμενον τῆς συνθήκης, ἐνόησεν ὅτι ἡ κυβερνήτης τοῦ δὲν θέλει συναίνεσαι εἰς τὴν συνθήκην, ἂν καὶ αὐτὸς ἦτο γνώμης, ὅτι ὤφειλε νὰ τὸ πράξῃ. Ὁ Βυλῶφ, καίτοι φοβούμενος μὴ δυσχερεστήσῃ, ἐξέφρασε δι' ἐπιστολῆς τοῦ πρὸς τὴν Πρωσικὴν κυβερνήσιν ἐν πλήρει πεποιθήσει τὴν εὐχὴν τοῦ καὶ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θέλει λάβει πληρεξουσιότητα νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν συνθήκην, ἀφ' οὗ ἡ συνθήκη εἶχε σταλῇ ἐκ μέρους τῆς γαλλικῆς Αὐλῆς εἰς Βερολίνον καὶ εἰς Βιέννην μετὰ τὴν πρόσκλησιν νὰ τὴν υπογράψωσιν. Ὁ Βυλῶφ δι' ἀσχυρίζετο ἐν τῇ ἐπιστολῇ του, ὅτι μερικὴ σύμφασις τῶν τριῶν Δυνάμεων ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπικίνδυνος διάλυσις τῆς συμμαχίας, καὶ ὅτι διὰ τὴν πρῶσσαν ἡ μόνωσις εἶναι πολὺ ἐπιφολεστότερα ἢ διὰ τὴν Αὐστρίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐκ Βερολίνου καὶ ἐκ Βιέννης ἐδόθησαν ἀρνητικαὶ ἀπαντήσεις (περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου). Τὴν ἀπόφασιν τῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως εἶχε κοινοποιήσει ὁ Μεττερνίχος πρὸ ἐνὸς ἡδὴ μηνὸς, συνεπεὶα νέων ἀρνήσεων ἐκ Πέτροπόλεως. Ἐγκύκλιος (1) τοῦ Νεσελρόδ (ἀπὸ 21/3 Μαΐου) τοσοῦτον ἐντόνως διελάμβανε περὶ τοῦ συμφέροντος τῆς μετὰξὺ

(1) Portfol. 6, 7.

Ῥωσσίας καὶ Ἀγγλίας συμμαχίας, καὶ περὶ τοῦ ἀπαραιτήτου, τοῦ καταλλήλου καὶ σωτηρίου τοῦ πρωτοκόλλου, ὥστε ἡ Αὐστρία ἐνόησεν ἤδη ἐξ αὐτῆς τὴν εἰς τὰς τελευταίας αὐτῆς εἰς Πετρούπολιν ἀπευθυνθείσας προτάσεις ἀπάντησιν, πρὶν ἔτι ἔλθῃ κατ' εὐθεῖαν ἡ ἀπάντησις αὕτη, (Μάιος), δι' ἧς ἀπερρίπτοντο αἱ προτάσεις διὰ τὸν λόγον, ὅτι ἡ ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τῆς βάσεως τοῦ σχεδίου ἤθελε λύσει τὴν Ἀγγλίαν ἀπὸ τὰς ὑποχρεώσεις της. Συγχρόνως δὲ ἀνηγγέλλετο ὁ ἀπόπλους τοῦ ῥωσσικοῦ στόλου πρὸς τὴν Μεσόγειον. Ὁ Μεττερνίχος ἀπεσύρθη ἀμέσως εἰς τὴν θέσιν του, ἣν ἐν τῇ ἀπὸ 10/22 Δεκεμβρίου παρ. ἔ. διασαφήσει του εἶχε διακοινώσει, ὅτι θέλει καταλάβει, δηλ. εἰς τὴν «ἐν γραμμῇ ἀνεξαρτήτῳ» σύμπραξιν. Καὶ τοῦτο ἐκoinοποιήθη εὐθὺς μετὰ τῆς ἀποστολῆς τῆς ῥωσσικῆς ἀπαντήσεως πρὸς τὸν ἐν Λονδίνῳ Ἑστεργάζην (14/26 Μαΐου). Ἐν Βερολίνῳ ὅμως κατέβλεπεν ὁ Μεττερνίχος πᾶσαν προσπύθειαν, ὥπως παρακινήσῃ τὴν Αὐλὴν τῆς Πρωσσίας νὰ ἐμμεῖνῃ εἰς τὴν πολιτικὴν της· δι' ὧν τῶν δυνατῶν συκοφαντιῶν ἀπέτρεψε τὴν Πρωσίαν ἀπὸ τῆς γαλλικῆς σειρήνος, ἥτις ζητεῖ νὰ τὴν ἐλκύσῃ πρὸς τὴν συνθήκην· συγχρόνως δὲ κατέδειξεν ἐν Βερολίνῳ ὅλον τὸ μεγαλεῖον τῆς συντηρητικότητος αὐτοῦ (1). Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ λαβουρίθου τούτου, ἔγραψεν ὁ Μεττερνίχος, θέλομεν ἴστασθαι ὁρθοὶ καὶ ἀκράδαντοι. Πολλάκις ἤδη δὲν ἐφοβήθημεν νὰ θέσωμεν ἑαυτοὺς ὡς βράχους ἐν μέσῳ κυμανομένης θαλάσσης· ἐσυνειθίσκαμεν ν' ἀποακρούσωμεν τὰ κύματα, καὶ τὰ εἶδομεν διαρρήγνύμενα πρὸ τῶν ποδῶν ἡμῶν, χωρὶς ν' ἀλλοιωθῶμεν. Ἦδη εἴμεθα εἰς θέσιν ν' ἀνανεώσωμεν τοῦτο.» Ὁ Μεττερνίχος ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ του. Ἡ ἀγαθὴ φίλη γερμανικὴ δύναμις (ἡ Πρωσία) δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποφασίσῃ ν' ἀποβάλλῃ τρόπον τινα διὰ τετραμελοῦς συνθήκης τὴν Αὐστρίαν ἐνῶπιον τοῦ κόσμου ὅλου ἐκ τῆς συμμαχίας, καὶ νὰ τὴν παραστήσῃ ὡς μυστικὸν τῆς Πύλης σύμμαχον. Αὐτὸς ὁ βρασιλεὺς τῆς

(1) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἐν Βερολίνῳ κόμητα Ζίχην, ἀπὸ 7/19 Μαΐου 1827. γργ.

Πρωσίας ἔγραψεν ἰδιοχείρως πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Νικόλαον, ὅπως καταστήσῃ ὅσον οἶόν τε συνδιαλλακτικώτεραν τὴν ἄρνησιν αὐτοῦ.

Ἡ σύμβασις, ὅπως ἐστάλη εἰς Παρισίους πρὸς ὑπογραφὴν, ὡρί-<sup>Ἡ σύμ-
βασις τῆς</sup>
ζε διὰ τοῦ πρώτου αὐτῆς ἄρθρου, ὅτι αἱ τρεῖς Δυνάμεις θέλουσι<sup>24/6 Ἰου-
λίου.</sup>
προτείνει ἀπὸ κοινοῦ τῇ Πύλῃ τὴν μεσολάβησιν των πρὸς συν-
διαλλαγὴν μετὰ αὐτῆς καὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀπαιτῇσι συγ-
χρόνως τὴν ἄμεσον ἀνακωχὴν τῶν ὅπλων· τὰ λοιπὰ ἄρθρα ἦσαν
ἐπαναλήψεις τῶν ἄρθρων τοῦ πρωτοκόλλου. Πρὸ τῆς ὑπογρα-
φῆς ἡμῶς (24/6 Ἰουλίου) ὑπέστη ἡ σύμβασις τροποποιήσεις τι-
νάς. ὡς πρὸς τὰς προτροπὰς εὐρέθησαν ἐπὶ τέλους αἱ τρεῖς
Δυνάμεις ἐπὶ τῆς αὐτῆς γραμμῆς, ἐν ᾧ πρότερον ἡ Ἀγγλία
εἶχε θέσει τὰς ἐκυτῆς πρὸ τῶν ἄλλων. Ἡ τροποποίησις αὕτη
ἐπῆλθε συνεπείᾳ τῆς αἰτήσεως, ἣν ἡ κυβερνήσις τοῦ Ζαήμεν
ἀπηύθυνε διὰ τοῦ Δερρινῦ πρὸς τὸν Γυλλεμινῶτον, νὰ ἐνώσῃ οὗ-
τος τὴν ἐπέμβασιν του μετὰ τῆς τοῦ πρέσβευς τῆς Ἀγγλίας.
Ῥητὸν ἄρθρον περὶ τῆς ἐγγυήσεως τῆς εἰρηνοποιήσεως τῶν Δυ-
νάμεων ἀφηρέθη κατὰ τὴν τελειωτικὴν τῆς συμβάσεως σύντα-
ξιν. Ὡσαύτως καὶ σειρὰ τις μυστικῶν ἄρθρων περὶ τῶν μέτρων,
τῶν ληφθησομένων ἐν περιπτώσει νέας ἐκ μέρους τῆς Πύλης ἀρ-
νήσεως ἐν μέρει μὲν ἀφηρέθη (γνωμοδοτήσῃ τοῦ δικηγόρου τοῦ
Ἀγγλικοῦ Στέμματος), ἐν μέρει δὲ μετετέθη εἰς τὰς πρὸς τοὺς
ναυάρχους ὁδηγίας (1). Εἰς τὰς πρὸς τοὺς τρεῖς ἐν Κωνσταντι-
νουπόλει πρέσβεις ὁδηγίας (2) ἦτο ἐν πρώτοις ἐπισυνημμένον τὸ
ὀριστικὸν σχέδιον τῆς ὑποβληθησομένης κοινῆς διακοινώσεως (3),
δι' ἧς ἐπροτείνετο μεσολάβησις καὶ ἀνακωχὴ ὅπλων καὶ ὠρίζετο
ἐνὸς μηνὸς προθεσμία πρὸς ἀπάντησιν. Παρερχομένης ἐπὶ μα-
ταίῳ τῆς προθεσμίας ταύτης ἔμελλε δευτέρᾳ διασάφησις (ἧς τὸ
σχέδιον ἦτο ἐπίσης ἐπισυνημμένον) (4) ν' ἀνακοινώσῃ εἰς τὴν

(1) Τὰ ἔγγραφα ταῦτα εὐρηνται ἐν τῇ γαλλιστὶ γεγραμμένῃ Νέᾳ Συλ-
λογῇ τῶν συμβάσεων τοῦ Μάρτινς καὶ Μουργάρτου, 12, 1 — 265.

(2) Ἐνθ. ἀν. σελ. 2. — (3) Ἐνθ. ἀν. σελ. 6. — (4) Ἐνθ. ἀν. σελ. 7.

Πύλῃν τὰ μέτρα, τῶν ὁποίων σκοπὸς εἶναι ἡ ἐπίτευξις τῶν ἀμέ-
 σων τῆς ἀνακωχῆς τῶν ὅπλων ἀποτελεσμάτων, χωρὶς διὰ τοῦτο
 νὰ διαταράξωσι τὰς εἰρηνικὰς πρὸς τὴν Πύλῃν σχέσεις. Ἀναγκα-
 ζόμενοι οἱ πρέσβεις ν' ἀπευθύνωσι τὴν δευτέραν ταύτην διακρί-
 νωσιν εἶχον ἐντολὴν νὰ κοινοποιήσωσι συγχρόνως τὸ διάβημά
 των τοῦτο πρὸς τοὺς ναυάρχους, ὅπως λάθωσιν οὗτοι τὰ ὑπὸ
 τῶν ὀδηγῶν των προβλεπόμενα μέτρα. Διὰ τῶν πρώτων πρὸς
 τοὺς ναυάρχους ὀδηγῶν (1) ἀνετίθεντο αὐτοῖς τὰ αὐτὰ διαβή-
 ματα, τὰ ὁποῖα οἱ πρέσβεις εἶχον διαταγὴν νὰ κάμωσι παρὰ τῇ
 Πύλῃ· δηλ. κοινὴ περὶ ἀνακωχῆς ὅπλων πρότασις, μετὰ τὴν πα-
 ραδοχὴν τῆς ὁποίας ἔπρεπε νὰ λάθωσιν ὅπῃ κοινοῦ καὶ ὅσον τά-
 χιστα τὰ καταλληλότετα μέτρα πρὸς κατὰπαυσιν τῆς αἵματο-
 χυσίας. Ἐὰν δὲ ἡ Πύλη ἀρνηθῇ τὴν εἰρηνοποίησιν καὶ τὴν ἀνα-
 κωχὴν τῶν ὅπλων, τότε ἔπρεπεν οἱ ναυάρχοι νὰ συνάψωσι φι-
 λικὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας σχέσεις καὶ νὰ ἐμποδίσωσι πᾶσαν διὰ
 θαλάσσης ἀποστολὴν ὅπλων καὶ ἀνδρῶν, προσέχοντες τὰ μέλι-
 στα, μὴ τὰ μέτρα ταῦτα παρεκτραπῶσιν εἰς ἐγθροπραξίας κατὰ
 τῆς Πύλης. Τότε μόνον εἶχον νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν βίαν, ἐὰν
 οἱ Τούρκοι θελήσωσι νὰ διατηρήσωσι διὰ τῆς βίης τὰς διακεκομ-
 μένας συγκοινωνίας. Αἱ ὀδηγαί, ἔλεγε τὸ ἐγγράφον κατωτέρω,
 δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προῖδωσι πᾶν τὸ ἐνδεχόμενον· διὸ ἀνάγκη
 οἱ ναυάρχοι νὰ ἔχωσιν ἐλευθερίαν τινα, ἥτις ἐκ τῶν προτέρων
 τοῖς χορηγεῖται, ἀρκεῖ μόνον νὰ ἔχωσιν ἀκριβῆ γινῶσιν τῶν σκο-
 πῶν τῶν Δυνάμεων, καθὼς καὶ τῶν ληπτέων μέτρων, καὶ νὰ
 ᾔναι ἐντελῶς μετὰ τῶν σύμφωνοι· ἐπὶ τῇ προϋποθέσει τῶν
 τριῶν τούτων λόγων εὐκόλῃ θέλει εἶσθαι νὰ ὑπερασπισθῶσιν ἅ-
 παντα τὰ πικροεπιστησόμενα προσκόμματα (2). Ἐν μεγάλῃ
 σπουδῇ ἀπεστάλησαν αἱ ὀδηγαί αὗται πρὸς τοὺς πρέ-
 σβεις· ἐν μεγάλῃ ἐπίσει σπουδῇ ἀπευθύνθησαν παρὰ τῶν πρέ-
 σβειων πρὸς τοὺς ναυάρχους. Ἄμα αἱ ἐκ Λονδίνου καὶ Παρισίων

(1) Ἐνθ. ἀν. σελ. 8.

(2) Δεύτεραι πρὸς τοὺς ναυάρχους ὀδηγαί. Ἐνθ. ἀν. σελ. 12.

ὁδηγίαι ἐφθασαν εἰς Κωνσταντινούπολιν (31/12 καὶ 2/14 Αὐγούστου), οἱ πρεῖς πρέσβεις ἀπῆλθον τὴν κοινὴν αὐτῶν διακοίνωσιν (4/16 Αὐγ.), προσκαλέσαντες συγχρόνως τοὺς πρέσβεις τῆς Πρωσσίας καὶ τῆς Αὐστρίας νὰ ὑποστηρίξωσιν αὐτήν. Ὁ πρέσβυς τῆς Πρωσσίας τὸ ὑπεσχέθη, ἀλλ' ὁ τῆς Αὐστρίας ἠρνήθη προφασίζόμενος ἐλλειψὶν ὁδηγίων, καὶ ἐκοινοποίησε (7/19 Αὐγ.) διὰ τοῦ διερμηνέως του εἰς τὸν βρεῖζ ἐφέντην ἀπλῶς τὴν πρόσκλησιν τῶν τριῶν πρέσβεων καὶ τὴν ἔρρησίν του. Ἡ διαγωγὴ αὕτη τῆς Αὐστρίας ἐνίσχυσε τοὺς ὑπουργοὺς τῆς Τουρκίας εἰς τὴν δυστροπίαν, μεθ' ἧς εὐλοθεῖν ἦσαν ἔτοιμοι νὰ δεχθῶσι τὰς περὶ μεσολαβήσεως προτάσεις. Ὁ βρεῖζ ἐφέντης κατὰ τὴν πρώτην ἤδη κοινοποίησιν τῆς συνομολογηθείσης συμβάσεως ἐποιήσατο λόγον πρὸς τοὺς πρέσβεις περὶ ἐπικειμένων στάσεων καὶ ἀπέδριψε πᾶσαν φιλικὴν παράστασιν. Καὶ πραγματικῶς ἡ θέσις τοῦ ἐπαναστατικῆς ἀγῶνος ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἡ Πύλη ὤφειλε παρὰ ποτε ἀποφασιστικῶς ν' ἀντιπαρατεχθῇ κατὰ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἐπιθέσεως ταύτης. Αἱ Ἀθῆναι εἶχον πέσει· ὑπελείπετο ἔτι ἡ καιρὶα κατὰ τῆς Ἰδρας πληγὴ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀπέπλεε κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος. Πρὸς τοῦτοις ἀπὸ τοῦ παρελθόντος θέρους εἶχεν ἐκραγῇ νέος μεταξὺ Περσίας καὶ Ῥωσσίας πόλεμος, ὅτις καὶ τότε ἤδη ἐπέφερε τοῖς Ῥώσσοις ζημίας τινὰς καὶ ἤδη πάλιν ἐλάμβανε κακὴν δι' αὐτοῦ τροπὴν. Καὶ τέλος καὶ ὁ Σουλτάνος, κατὰληφθεὶς μετὰ τὴν ἐπιτυχῆ τῶν μεταρρυθμίσεων αὐτοῦ ἐκθασιν ὑπὸ ἱλίγγου ὑπερσφίας, εὐρίσκειτο ἥττον παρὰ ποτε διατεθειμένος νὰ παραιτηθῇ τῆς ἐπιμονῆς του. Ὅθεν οἱ διερμηνεῖς ἔτυχον κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐντολῶν αὐτῶν (4/16 Αὐγούστου) κακίστης ὑποδοχῆς. Ὁ βρεῖζ ἐφέντης οὐδὲ κἄν ἐδέχθη τὴν διακοίνωσίν των, οἱ δὲ διερμηνεῖς ἀπερχόμενοι ἄφησαν αὐτὴν ἐσφραγισμένην ἐπὶ τοῦ ἀνακλίντρου. Πρὸς τὸν Κύριον Οὐσσάρ (τὸν διερμηνέα τῆς αὐστριακῆς πρεσβείας), φέροντα αὐτῷ τὴν κοινοποίησιν τοῦ πρέσβεός του, ἐξεφράσθη ὁ βρεῖζ ἐφέντης πικρότατα περὶ τῶν ὑπὸ τῶν Δυνάμεων γενομένων προτάσεων, αἵτινες σκοπὸν ἔχουσι νὰ ἐκβάλωσι τοὺς

Μωχμεθανούς ἀπὸ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἐστιῶν τῶν, νὰ παραδώσωσιν εἰς τοὺς ἀπίστους τὰ πζαμιά καὶ νὰ ἀντικαταστήσωσι τοὺς κατίδας διὰ ἱερέων ! Τί φρονεῖ ἡ Εὐρώπη, προσέθηκεν ὁ ῥεῖζ ἐφέντης, περὶ τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος καὶ τῶν ὀρθοκρυπτικῶν δοξασιῶν τῶν Ὀθωμανῶν ; Ὁ « μέγας οὗτος καὶ μικρὸς Κάννιγκ » εἶναι ἄρα δυνατόν νὰ ἔχῃ τόσον κακὰς πληροφορίες περὶ τοῦ τί ἐστὶ τὸ ἀποτελοῦν τὴν ἐθνικὴν ἰσχὺν τῶν Ὀθωμανῶν στοιχεῖον ; Οἱ τρεῖς πρέσβεις θεωρήσαντες ὡς προσβολὴν κατὰ τῆς ἀξιοπρεπείας τῶν τὴν διαγωγὴν ταύτην τοῦ ῥεῖζ ἐφέντη, ἡλλάττωσαν τὴν δοθεῖσαν προθεσμίαν εἰς δεκαπέντε ἡμέρας (πρὸς τὸ ὅποιον εἶχον πληρεξουσιότητα) καὶ ἀπήτησαν (18/30 Αὐγούστου) παρ' αὐτοῦ ἄμεσον ἀπάντησιν. Ὁ ῥεῖζ ἐφέντης ἀπήντησεν ὅτι οὐδεμίαν ἄλλην ἀπάντησιν ἔχει νὰ δώσῃ ἢ τὴν κατὰ τὴν 28/9 Ἰουνίου δοθεῖσαν ἤδη ὅτι « ἡ ῥητὴ, ἀπόλυτος, τελειωτικὴ, ἀμετάτρεπτος καὶ αἰωνία ἀπάντησις τῆς Πύλης εἶναι, ὅτι οὐδεμίαν πρότασιν δέχεται ὡς πρὸς τὰ τῆς Ἑλλάδος » (1). Ἀμέσως ἀπηύθυναν οἱ πρέσβεις (19/31 Αὐγούστου) τὴν δευτέραν αὐτῶν διακοίνωσιν, ἐν ᾗ ἐγένετο λόγος περὶ τῆς διὰ τῆς βίας συνομολογίσεως τῆς ἀναγκωχῆς τῶν ὅπλων. Καὶ τὴν διακοίνωσιν ταύτην ἠρνήθη ὁ ῥεῖζ ἐφέντης νὰ δεχθῇ· ἀλλ' ὁ διερμηνεὺς τῆς γαλλικῆς πρεσβείας εὗρεν εὐκαιρίαν νὰ τῷ τὴν ἀναγνώσῃ τουρκιστί. Ὁ ὑπουργὸς τῆς Πύλης ἀπήτησε νὰ μάθῃ ἀκριβῶς τὴν φύσιν τῶν μέτρων, ἃ ἠπέλουν αἱ Δυνάμεις νὰ λάβωσι, καὶ ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ κηρύξεως πολέμου. Ὅτι δὲ ὁ διερμηνεὺς τὸν διεβεβαίωσε περὶ τῶν φιλικῶν διαθέσεων τῶν Δυνάμεων, περὶ τῆς ἐχθρικῆς φιλίας καὶ συνάμα φιλικῆς ἔχθρας, τοῦτο ὁ τουρκικὸς αὐτοῦ νοῦς δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκλάβῃ ἢ ὡς ἀντίθεσιν καὶ σύγχυσιν· « εἶναι τὸ αὐτὸ, εἶπεν, ὡς νὰ θέσῃ τις πῦρ πλησίον βάρβαρος ! » Ἐπέμνε δὲ ὁ ῥεῖζ ἐφέντης εἰς τὴν ἄρνησιν τοῦ νὰ δεχθῇ τὴν διακοίνωσιν, καὶ ἀποτόμως ἐκάλεσε παιδαριῶδες κίνημα τὸ ὅτι πάλιν ἀφείη τὸ ἔγγραφον ἐπὶ τοῦ ἀνακλίντρου. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἐζήτησε

(1) Ἐνθα ἀν, σελ. 31.

πρὸ ἑνὸς ἐκάστου τῶν τριῶν διερμηνέων ἀκριβῆ διασάφῃσιν περὶ τῶν περαιτέρω σκοπῶν τῶν συμμάχων· ὅθεν καὶ οἱ τρεῖς διερμηνεῖς μετέβησαν καὶ τρίτον (28/9 Σεπτεμβρίου) παρὰ τῷ ὑπουργῷ, φέροντες κοινὸν ἔγγραφον ὁδηγιῶν (1), ἵνα τῷ ἀναγγείλωσιν ὅτι αἱ Δυνάμεις, ἀρνούμενης τῆς Πύλης τὴν μεσολάβησιν, θέλουσι προσεγγίσει πρὸς τοὺς Ἕλληνας κατὰ πρῶτον διὰ διορισμῶν προξένων· ὅτι ἀπορρίπτομένης τῆς ἀνακωχῆς τῶν ὕπλων, οἱ συμμαχικοὶ στόλοι θέλουσιν ἐκβιάσει αὐτὴν ἐμποδίζοντες πᾶσαν διὰ θαλάσσης ἀποστολὴν ὕπλων καὶ στρατιωτῶν καὶ βίαν τῇ βίᾳ ἀντιτάττοντες. Ὁ ῥεῆζ ἐφέντης ἐπέμενεν εἰσέτι, λέγων ὅτι αἱ ἀρχαὶ τῆς Πύλης τὴν ἐμποδίζουσι νὰ δεχθῇ μεσολάβησιν. Συνεννόησις δὲν ἦτο δυνατή. Ἐπὶ δύο ἔτι ἡμέρας ἐγένοντο ἀμοιβαίαι ἐρωτήσεις καὶ ἐδίδοντο διασαφήσεις, ὅπως προληφθῇ ἡ ῥήξις, ἣν αὐταὶ ἐν ἑαυταῖς ἔφερον. Καὶ αὐτὰ τὰ γεγονότα ἀνήγγελλον ἐπικειμένην τὴν ῥῆξιν. Οἱ τρεῖς πρέσβεις εἰδοποίησαν (25/6 καὶ 27/8 Σεπτεμβρίου) τοὺς ἐμπόρους ὑπὸ κρούς τῶν κυβερνήσεων των περὶ τῆς κρίσεως τῶν πραγμάτων καταστάσεως. Τῷ Ρίβωπιέξξ ἐκοινοποιήθησαν (9/21 Σεπτεμβρ.) τὰ μέτρα τὰ ὅποια θέλει λάβει ὁ (κατὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον) ναύαρχος Greigh, ὅπως ἐξασφαλίσῃ αὐτὸν καὶ τὴν οἰκογένειάν του. Ἐλέγετο ὅτι δύο ῥωσικὰ συντάγματα πλησιάζουσιν πρὸς τὸν Προῦθον. Αἱ πρὸς τοὺς ναύαρχους τῶν κατὰ τὴν Μεσόγειον συμμαχικῶν στόλων ὁδηγαὶ τῶν πρέσβεων ἀπεστάλησαν εἰς Σμύρνην εὐθὺς μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς δευτέρας διακοινώσεως (19/31 Αὐγ.) Ὁ ἀντιναύαρχος Κοδριγκτὼν ἔλαβεν ἐνίσχυσιν διὰ δύο δικρότων. Ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις ἀπέστειλε πρὸς τὸν Δεριννὺν τέσσαρα δίκροτα. Ῥωσικῶς δὲ στόλος ἐξ 8 δικρότων καὶ 8 φρεγατῶν ὑπὸ τὸν ναύαρχον Σενιαβῖνον, ἀπέπλευσεν εὐθὺς μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς συμβάσεως τοῦ Ἰουλίου εἰς Ἀγγλίαν, ὅπως ἀποστείλῃ ἐκείθεν ναυτικὴν μοῖραν ἐκ 4 δικρότων, 4 φρε-

γατών και 2 βρικήων υπό τὸν κόμητα Αὐδένον (Heyden) πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν θάλασσαν.

Νέαι ὁρ-
γιοιουργίαι
ἡτ' Ἀὐ-
στρίας.

Διὰ τὸν ἐν Βιέννῃ πολιτικὸν ἄνδρα, ὅστις ἵστατο μακρόθεν παρατηρητής, ἦτο ἡ ἐποχὴ αὕτη τῶν ῥηθειςδων διαπραγματεύσεων ἐποχὴ σφοδροτάτων συγκινήσεων. Ὁ Μεττερνίχος, μακρὰν τῶν προηγουμένων ἐκβληθείς, δὲν ἔπαυσε καὶ πρὸ τῆς συνομολογήσεως τῆς συμβάσεως τοῦ Ἰουλίου, καθ' ὃν χρόνον ἀπεστάλη τὸ σχέδιον αὐτῆς, νὰ καταφέρηται κατὰ τῆς ἀμοίρου ὠρισμένου τινὸς σκοποῦ, γεμούσης ψευδῶν καὶ ἀμφιβολιῶν καὶ ἀμόρφου ταύτης πράξεως, ἥτις κατὰ τὸν Μεττερνίχον, ἢ μὴδὲν ἦτο καὶ οὐδένα σκοπὸν εἶχεν ἢ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς Τουρκίας καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων. (1). Ὑπῆρχεν ὁμοῦ στιγμή, καθ' ἣν ἡδύνατό τις νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἡ Αὐστρία δὲν ἤθελεν ἀρκεσθῇ εἰς ὕβρεις κατὰ τῆς πράξεως ταύτης τῶν τριῶν Δυνάμεων. Αὐτοκρατορικὸν διάταγμα ἐκ Λαξενβούργου (ἀπὸ 23/4 Ἰουνίου) διέταττε νὰ συμπληρωθῇ ὁ στρατός, τοῦ ὁποίου οἱ λόχοι ἐξ 120 ἀνδρῶν δὲν περιελάμβανον εἰμὴ 50 μόνον, εἰς κατὰστασιν εἰρήνης. Εὐκόλον ἦτο νὰ συνδυάσῃ τις τὸ γεγονός τοῦτο μετὰ τῆς πολιτικῆς τῶν χρόνων καταστάσεως. Γνωστὸν ἐπίσης ἦτο, ὅτι πολλοὶ τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν ἀπήντων, ἐν περιπτώσει κατοχῆς τῶν παραδουναβίων Ἡγεμονιδῶν ἐκ μέρους τῶν Ῥώσων, νὰ καταλάβωσι τὴν Βοσνίαν καὶ τὴν Σερβίαν. Ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὁ Μεττερνίχος ἦσαν ἐναντίοι τῶν τοιούτων σχεδίων, φοβούμενοι τὴν ἐντελῆ καταστροφὴν τῶν κακῶς ἤδη κειμένων οἰκονομικῶν τῆς Αὐστρίας. Μετ' οὐ πολὺ ἔγινε γνωστὸν, ὅτι τὸ ῥηθὲν αὐτοκρατορικὸν διάταγμα ἐβασίζετο ἐπὶ προγενεστέρας ἀποφάσεως, ἣν οἱ ἀρχιδούκες πρὸ πολλοῦ ἐνήργουν, καὶ ὅτι τὸ μέτρον δὲν ἀπέβλεπεν εἰμὴ μόνον εἰς τὸ τακτικὸν τῆς γραμμῆς πεζικῶν, τὸ ὁποῖον ἐκαλεῖτο τὸ γερμανικόν. Καὶ ἐκ τοῦ μὴ διορισμοῦ τοῦ Βεσσαρβέργ' ἔγινε φανερόν ὅτι δὲν ἐπρόκειτο σπουδαίως περὶ συμπληρώσεως τῶν τάξεων τοῦ στρα-

(1) Αὐστριακαὶ παρατηρήσεις περὶ τῆς συμβάσεως. γλγ. —

τοῦ, τοῦ ὁποίου μόνον τὸ ἐν Ἰταλίᾳ εὐρισκόμενον σῶμα, καὶ 47
τάγματα ὀροφυλάκων ἦσαν εἰς κατάστασιν πολέμου. Ὁ Μεττερ-
νίχος ἐπροτίμησε νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν συμμάχων διὰ τῶν
ὀπλων τῆς ῥαδιοιουργίας. Οὐδεμίαν φράσιν παρέλειπεν, οὐδενὸς
μέσου ἐφείδετο, ὅπως παραστήσῃ τὴν φαυλότητα καὶ ἀβλιότητα
τῆς γαλλικῆς κοδερνήσεως εἰς ὅλας τὰς Αὐλὰς, καὶ μάλιστα εἰς
τὴν τοῦ Βερολίνου, καὶ ὅπως διεγείρῃ ὑπονοίας κατὰ τῶν σκοπῶν
αὐτῆς. Οἱ ὑπουργοὶ τῆς Γαλλίας, ἔγραψεν ὁ Μεττερνίχος (1),
φαίνεται ὅτι πιστεύουσιν, ὅτι ἡ μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Ἀγγλίας
ἔνωσις εἶναι πρὸς φύσιν ἔνωσις, πηγάσασα ἐκ συστήματος ἀπά-
της, καὶ ὅτι ἡ Γαλλία ἠναγκάσθη νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν ἔνωσιν,
ἵνα μκταιώσῃ τὸ σύστημα τοῦτο. Τοῦτο εἶναι δυσκατόρθωτον,
οὐχὶ ἔντιμον, καὶ τὰ μάλιστα ἐπικίνδυνον. Τὸ νὰ ῥίπτῃ τις σύγ-
χυσιν εἰς τὴν σύγχυσιν, καὶ νὰ εἰσπηδῇ εἰς τὴν ἀταξίαν ὅπως
τὴν αὐξήσῃ, τοῦτο βεβηκίως δὲν εἶναι μέσον κατὰλληλον ν' ἀσφα-
λισθῇ τις ἐναντίον τῶν πληγῶν τῆς *maison* διὰ τὸν *εὐθωθεν*
ιστάμενον ἠδύνατο νὰ ᾔῃαι *ὠφέλιμος* τὸ μέσον τοῦτο. Οὕτως
ὁ Μεττερνίχος διέγραψε τὴν πορείαν καὶ τὴν θέσιν του, ἥτις
οὔτε *ὠφέλιμος* ἦτο οὔτε ἔντιμος, καὶ μόνον καταισχύνῃ καὶ
περιφρόνησιν ἐγέννα. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐκατηγορήθη ὑπὸ
τοῦ Μεττερνίχου καὶ ἡ πολιτικὴ τῆς Ῥωσσίας ἀμέσως ἐν τῷ προ-
σώπῳ τοῦ Τσάρου, ὅστις ἐφαίνετο ὅτι ὑπέκειε εἰς τὸν δελεασ-
μὸν ἀπεριορίστου δοξομανίας. Ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος ὠνό-
μαζε τὸν Τσάρον νεκρίαν ἄπειρον, ὅστις μετὰ τὴν ἐπιτυχὴ ἐκβα-
σιν τῆς κατὰ τὴν ἀνάγκαν του ἐπὶ τοῦ θρόνουκρίσεως πρὸς πᾶσαν
συμβουλήν ἐκώφευε. Τὰς ῥαδιοιουργίας ταύτας τῆς Αὐστρίας ὑπο-
πτεύθησαν καὶ ἐν Πετροπόλει, ἀλλ' ἐκ Βιέννης τὰς ἠρνήθησαν.
Οἱ κατὰ τῆς Ἀγγλίας διερεθισμοὶ τῆς Αὐστρίας ἦσαν ἔτι σφο-
δρότεροι. Οἱ ἀπερίσκεπτοι λόγοι τοῦ Στράτφορντ Κάννιγγος πρὸς
τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυν τῆς Αὐστρίας περὶ τοῦ κυ-

(1) Ἐμπιστευτικὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἐν Βερολίνῳ κόμητα Ζίλχιν 214
Ἰουνίου 1827. γγγ.

ρίου σκοποῦ τῆς Ἀγγλίας διὰ τῆς συμβάσεως, ἐκοινοποιήθησαν ἀμέσως εἰς Πετροῦπολιν! Κατηγγέλθησαν συγχρόνως καὶ αἱ προσπάθειαι τῆς Ἀγγλίας, νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐν Ἑλλάδι προστασίαν της, ὅ, περ εἶναι τοῦ Κάννιγγος ὁ διηνεκὴς σκοπός, ὃν ἐπέτυχε μετὰ θαυμασίας ὄντως ἐπιτηδεϊότητος! Εἰς Παρισίους ἔγραψεν ὁ Μεττερνίχος, ὅτι τὸ σύνολον τῆς συμβάσεως οὐδεμίαν ἄλλην πρακτικὴν ἔννοιαν καὶ τάσιν ἔχει, ἢ τὴν πολιτικὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων, ἥτις θέλει προπαρασκευάσει τὸν θρίαμβον τῆς ἐν Εὐρώπῃ ἐπαναστάσεως καὶ δώσει εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἀπόλυτον ὑπεροχὴν καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ κατὰ τὴν Μεσόγειον (1). Τοῦναντίον δὲ εἰς τὸν κόμητα Μάλτσαν ἀνέφερον ὁ Μεττερνίχος, ἐπιτηδεῖως ἀποβλέπων εἰς τὰ φρονήματα τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσίας, ὅτι κύριος σκοπός τοῦ Κάννιγγος διὰ τῆς συμβάσεως ἦτο, ὅτι ἤθελε ν' ἀποδείξῃ ἐνώπιον τοῦ κόσμου τὴν διαλύσιν τῆς ἱερᾶς συμμαχίας, νὰ φέρῃ εἰς τὸ μὴ περαιτέρω τὴν σύγχυσιν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ νὰ λάβῃ τὴν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος προστασίαν κατὰ τὸν Μάξιον ἥδη ἠθέλησεν ὁ Μεττερνίχος νὰ πείσῃ τὸν κόμητα, ὅτι 600 περίπου ὑδραυσοπετσιωτικὰ πλοῖα ὕψωσαν κατὰ τοὺς τελευταίους τρεῖς μῆνας τὴν σημαίαν τῶν Κυθέρων!

Μετὰ τῶν κατὰ τὴν Δύσιν ῥαδιοουργιῶν τούτων συνεβιάδιζον, ὡς καὶ πρότερον, αἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ῥαδιοουργίαι. Διηνεκῶς ἐπειβᾶτο ἡ Αὐστρία νὰ καταπείσῃ τὴν Πύλην νὰ ἐπιμείνῃ ἀπαρεγκλίτως εἰς τὴν δι' ἑαυτῆς εἰρηνοποίησιν. Μετὰ τῶν συμβουλῶν τούτων συνεδέετο καὶ ἡ ἐπιεικὴς διαγωγὴ τοῦ Ρέσιτ παρὰ πρὸς τοὺς ἐν τῇ Ἀττικῇ χωρικοὺς, ὅστις εἶχε καὶ τὴν διαταγὴν, νὰ προσκαλέσῃ τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ ἔτι εὐρισκομένους Ρουμελιώτας ν' ἀπέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια, ὑποσχόμενος αὐτοῖς προστασίαν καὶ ἀμνηστείαν. Οὕτω θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω ὅτι καὶ ὁ Ἰσραήμ πασὰς μετῆρχετο ἀπὸ τοῦ ἔκρος ἥδη σύστημα εἰρηνικῆς καθυποτάξεως· ὁ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριάρχης καθυπέβηλεν εἰς τὴν Πύλην ἀναφορὰν προσκυνήσεως, ὑπὸ εὐαριθμῶν τινῶν

(1) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν κόμητα Ἀππὸνγν ἀπὸ 30|11 Ἰουν, 1827, χργ.

πλοιάρχων υπογεγραμμένην, τῆς ὁποίας τὸ ὕφος διήγειρεν εἰς ὀξύδερκεῖς ἀναγνώστας τὴν ὑποψίαν ὅτι εἶχε συνταχθῇ ἐν Βιέννῃ! Πρὸς τούτοις δὲ, ἅμα οἱ σύμμαχοι ἀνέφερον ἐν τοῖς σχεδίοις τῆς συμβάσεως περὶ προσεγγίσεως πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἐνόμισεν ὁ Μεττερνίχος καλὸν νὰ προσέλθῃ πρὸς τὴν ιδέαν ταύτην. Καὶ κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ὁ ναύαρχος Δάνδολος ἔλαβε τὰς μετριωτέρας ὁδηγίας περὶ τῆς ἐν τῷ Ἀρχιπελάγει θέσεώς του, εἶδεν ὁ κόσμος μετὰ μεγίστης ἐκπληξέως συγχωρουμένας ἐν αὐτῇ τῇ Βιέννῃ τὰς φιλελληνικὰς συνεισφοράς, εἶδεν αὐστριακὸν πλοίαρχον καὶ πρόξενον παρουσιαζομένους (κατὰ τὸν Φεβρουάριον) εἰς τὴν ἐν Αἰγίνῃ Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, ὅπως διαβεβαιώσωσιν αὐτὴν περὶ τῶν εὐνοϊκῶν διαθέσεων τοῦ αὐτοκράτορός των καὶ τὴν συμβουλευέσωσι ν' ἀποτανοθῇ εἰς τὸ ἔλεος! Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἀπερρίψαν καὶ τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην εὐνοϊαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας, καθὼς ἀπερρίψαν καὶ τὴν χάριν τοῦ Σουλτάνου, καὶ εἶδον μετ' οὐ πολὺ τὸν Δάνδολον ἀναλαμβάνοντα τὸ θηριώδες σύστημα τοῦ προκατόχου του, Πκυλούκη.

Ἀφ' οὗ ἄπασαι αἱ ἐκδιουργίαι αὐταὶ τοῦ Μεττερνίχου ἀπέτυχον, ἀφ' οὗ ἡ σύμβασις ὑπεγράφη καὶ ἐπέκειντο αἱ παρὰ τῇ Πύλῃ διαπραγματεύσεις, ἤρξατο ἐκ νέου ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ παλαιὸν παιγνίδιον, τὸ ὁποῖον περισσότερον ἐβλάψε τὴν Πύλην παρὰ ὅλην ἡ ὑπεροψία τῆς Ἀγγλίας καὶ ὅλην ἡ φιλοδοξία τῆς Ρωσσίας, τὸ σύστημα δηλ. τῆς Αὐστρίας, νὰ ἐνισχύῃ τὴν Τουρκίαν εἰς τὴν παθητικὴν κατὰ τῶν Δυνάμεων ἀντίστασιν καὶ νὰ τὴν κατακοιμίζῃ δι' ἀπατηλῆς ἀσφαλείας. Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Αὐστρίας ἠρνήθη, ὡς εἶδομεν, νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς προτάσεις τῶν τριῶν συμμάχων. Ὁ Μεττερνίχος ἐξέφραζεν ἐν ὅλῃς ταῖς φανεραῖς αὐτοῦ ἐπιστολαῖς (1) τὴν λύπην του, ὅτι

(1) Ὁ Μεττερνίχος πρὸς τὸν Κύριον Βέρνερ εἰς Βερολίνον· 3|15 Σεπτ. Πρὸς τὸν Tatitschew 27|8 Σεπτ. Πρὸς τὸν κόμητα Ἀππὸννη· 16|28 Σεπτ. Ἐγκύκλιος τῆς 3|15 Σεπτεμβρίου 1827. γργ.

ὁ Ὄττενφελς εἶχεν ἀποχωρισθῆ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο ἀπὸ τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Πρωσσίας, βαρῶνου Μίλτιτς, μετὰ τοῦ ὁποίου ἅπασαι αἱ προγενέστεραι ὁδηγίαι του τῷ ἐπέτρεπον νὰ συμβαδίζῃ. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως αἱ Ἀγγλικάι ἐφημερίδες ἔδωκαν ὅλως διαφόρους πληροφορίας περὶ τῶν ὁδηγιῶν, τῶν διαγραφασῶν τὴν πορείαν τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας. Ὁ Δαμᾶς ἀπ' εὐθείας τὸν κατηγορεῖ, ὅτι ἐσυμβούλευσε τὴν Πύλην νὰ παρατείνῃ τὰς διαπραγματεύσεις. Ἐν ταῖς ἐκθέσεσιν αὐτοῦ (1) ἐκχυχᾷτο ὁ Ὄττενφελς ὅτι ἐπέτυχε τοῦ «κυρίου τούτου σκοποῦ». Ὡσαύτως εἶπεν ὁ αὐτὸς διπλωμάτης ἐμπιστευτικῶς εἰς τὸν βαρῶνον Μίλτιτς, ὅτι οὐδέποτε εἶχε λάβει ἐντολὴν (ὡς ἐκ Βιέννης διεβ-βαιώθησαν αἱ Δυνάμεις) νὰ συστήσῃ εἰς τὴν Πύλην τὴν παραδο-χὴν τῶν προτάσεων τῶν Δυνάμεων· ὁ αὐτὸς πάλιν ἀποδοκιμα-σθεὶς δημοσίᾳ ὑπὸ τοῦ Μεττερνίχου, εὐκόλως παρηγορεῖτο ὡς ἀπαλλαγθεὶς διὰ τινος ἰδιαιτέρας ἐπιστολῆς πάσης εὐθύνης! Ἐτι χειροτέρα ἦτο κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἡ διαγωγὴ τοῦ πρέ-σβεως τῆς Πρωσσίας, ὅστις, καίτοι ῥητῶς διαταχθεὶς νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν μεσολάβησιν καὶ ἀποδείξας τὴν πρὸς τοῦτο πληρε-ξουσιότητάτου διὰ τῶν φανερῶν αὐτοῦ διαβημάτων (2), οὐχ ἦττον ὅμως μυστικῶς, ὡς τὸν ἐκατηγόρει τὸ διπλωματικὸν τῶν συμ-μάχων σῶμα, αὐστριακώτερον ἔτι τῶν Αὐστριακῶν διηρέθισε τὴν Πύλην κατὰ τῶν Δυνάμεων καὶ ἔπραξεν ἐναντίον τῶν ὁδηγιῶν τῆς κυβερνήσεώς του, ὡς ἐκατηγόρειτο ὅτι ἔπραξε καὶ ὁ ἐν Λισσαβῶνι Ροῦέρος ἀκολουθήσας πολιτικὴν ὅλως ἀτομικὴν (3). Τὴν τοιαύτην τοῦ διπλωμάτου τῆς Πρωσσίας διαγωγὴν δὲν δύ-νάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν εἰμὴ μόνον σχεδὸν παραδεχόμενοι ἀμέσους εἰσκηγήεις τοῦ Μεττερνίχου διὰ τοῦ ὁποίου ἐτέθη κατὰ τοὺς

(1) Ὁ βαρῶνος Ὄττενφελς πρὸς τὸν πρίγκ. Μεττερνίχον. 12/14 Νοεμ. 1827. γγγ.

(2) Ὁδηγίαι τοῦ πρέσβεως τῆς Πρωσσίας πρὸς τὸν διερμηνέα του ἀπὸ 5/17 Αὐγούστ. 4827. Περὰ Martens 42, 27.

(3) Ἐνεκα τῆς ὑποθέσεως ταύτης, καὶ ἄλλων τοιούτων αὐθαγρέτων πρά-ξεων ἀπόλεσεν ὁ Μίλτιτς τὴν θέσιν του.

χρόνους τούτους εἰς κυκλοφορίαν ἡ ἔκθεσις ἦν ὁ Μίλιτις ἀπέστειλεν εἰς τὴν κυβέρνησιν του. Ἄμα ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Πρωσσίας ἐβεβαιώθη περὶ τοῦ ζητήματος τῆς συμβάσεως, ἐπέσθη ὅτι καὶ αἱ δύο Δυνάμεις, ἐκτὸς τῆς συγχύσεως εὐρισκόμεναι, ἤθελον διακηρῆσαι περισσότερα μέρη ὅπως ἐνεργήσωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ὅτι οἱ σύμμαχοι, κατανοήσαντες τὸ μᾶταιον τῶν προσπαθειῶν των, περὶ τῶν ὁπίων αὐτὸς (ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Πρωσσίας) ἐφρόντιζεν, ἤθελον ἀναγκασθῆναι ἐπικαλεσθῆσαι τὴν συνδρομὴν τῶν δύο «μετροπολιτῶν» ἀνακτοβουλίων!

Αἱ ἐλπίδες αὗται ἐκφραζόμεναι καθ' ἣν ἐποχὴν ἦσαν σχεδὸν μωρὰ, ἀνεδείχθησαν μετ' οὐ πολὺ περισσότερον δεδικκιολογημέναι συνεπιεία συμβάντος ὅλως ἀπροσδοκήτου. Ὀλίγας ἐβδομάδας μόνον μετὰ τὴν κύρωσιν τῆς συμβάσεως καὶ πρὶν ἔτι ἀρχίσωσιν αἱ διαπραγματεύσεις ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀπεβίωσεν (37/8 Αὐγούστου) ὁ Γεώργιος Κάννιγκ. Τὸν Μεττερνίχον, ὑποκρύπτοντα τὴν ἐπὶ τῇ ἀπροσδοκίᾳ ταύτῃ ἀνακουφίσει χαρὰν τοῦ ὅπισθεν τοῦ πρὸς τὸν ἀποθανόντα θαυμασμοῦ του, κατέλαβεν εὐθὺς πάλιν ὁ πειρασμὸς τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ ἀμαρτίας, διὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἔπαυε καταγοῶν τὸν Πότσον, τὸν Κάννιγκα καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν ἀνίσχυρον γαλλικὴν κυβέρνησιν, κατέλαβε, λέγομεν, ἡ φιλοδοξία νὰ ἔχῃ τὴν πρωτοβουλίαν εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ἡ ἄμιλλα περὶ τοῦ μέρους τοῦ πρωταγωνιστοῦ, ὡς νὰ ἐπρόκειτο ἐν τοῖς πολιτικοῖς ζητήμασιν οὐχὶ περὶ τοῦ τί γίνεται, ἀλλὰ περὶ τοῦ διὰ τίτος γίνεται τι. Ἡ ῥωσικὴ κυβέρνησις ἔσπευσε νὰ κοινοποιήσῃ πανταχοῦ (1) τὴν μόλις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κάννιγγος γενομένην ἐπικύρωσιν τῆς συνθήκης, ὅπως προλάβῃ πάσας τὰς ἀμφιβολίας καὶ τὰς ὑποφίας περὶ τοῦ λυπηροῦ ἐπεισοδίου καὶ ἀποκόψῃ πᾶσαν ἐλπίδα περὶ νέας ἀναβολῆς τῶν ἀρξαμένων ἐργασιῶν. Ἀλλ' ὁ Μεττερνίχος δὲν ἠπατήθη. Ἰλλπίζεν οὗτος ὅτι ἀνακτήσῃ πάλιν τὴν ἀπολεσθεῖσαν ἐπιρροήν

(1) Ὁ κόμης Ἀλωπάκις πρὸς τὸν Βερνστώρπ 29/10 Σεπτ. 1827. Ὁ Νεσίλνὼδ πρὸς τὸν Talitschew ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἡμερομ. 29.

του διὰ μόνης τῆς ἰσχύος τῶν λόγων του, ὅτε οἱ λόγοι του οὗτοι (ὡς ἔγραφε κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν εἰς τῶν ἐν τῇ ὑποθέσει ταύτῃ περιπεπλεγμένων διπλωματῶν) ἐθεωροῦντο ὑπὸ παντὸς ἀμερολήπτου ὡς «πομφόλυγες»· ἤλπιζε ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ἐπιβροὴν ταύτην ἐν αὐτῇ τῇ στιγμῇ, καὶ ἦν (ὡς ἔγραφεν ἕτερος διπλωμάτης) οἱ μὲν συμμαχικοὶ στόλοι εὐρίσκοντο κατὰ τὴν Μεσόγειον, οἱ δὲ Ῥώσσοι παρὰ τὸν Προῦθον, «ἔπειρ ἦταν λόγοι ἰσχυρότεροι ἢ αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Μεττερνίχου, αἱ δικαιοσύναις τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεως τῆς Αὐστρίας καὶ οἱ λόγοι τοῦ Κυρίου Οὐσσάρ.»

Ὁ πρίγκηψ λοιπὸν ἐπέμενεν εἰς τὴν πολιτικὴν του, τοῦ νὰ ἐνισχύῃ τὴν Πύλην εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς ἀναβολῆς καὶ βραδύνσεως. Ἦτο τοῦτο σύστημα, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν γνώμην καὶ αὐτοῦ τοῦ Μεττερνίχου ἔφερε κατ' εὐθείαν πρὸς τὸν πόλεμον, ὃν σκοπὸν εἶχε νὰ προλάβῃ. Ἡ πρῶσι κη κυβέρνησις ἦτο ἐντελῶς πεπεισμένη, ὅτι ἡ Ῥωσσία μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν διαπραγματεύσεων ἐπιμένει νὰ δώσῃ εἰς τὰ κατανγκαστικὰ μέτρα νέον βαθμὸν ἐπιτάσεως· ἀλλ' ὁ Μεττερνίχος, μακρὰν ἔχων πείραν καὶ γνώσιν τῶν διαφόρων πολιτικῶν σωμάτων καὶ τῆς δυνάμεως αὐτῶν, παρηγορεῖτο (1), ὅτι ἀδύνατον ἦτο νὰ προβῇ ἡ Ἀγγλία μέχρι πολέμου κατὰ τῆς Τουρκίας, χωρὶς νὰ περιέλθῃ εἰς ἀμηχανίας, ὧν τὴν σπουδαιότητα ἡ τόλμη τοῦ Κάννιγγος δὲν εἶχεν ἀναλογισθῇ, καὶ τὰς ὁποίας οὐδεὶς τῶν διαδόχων του θέλει ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ὑπερνικήσῃ. Τοιαῦτα ἀναλογιζόμενος ἐκολακεύετο ὁ Μεττερνίχος διὰ τῶν ἐκθέσεων τῶν ἐν Λονδίνῳ, Παρισίοις καὶ Κωνσταντινουπόλει πιστῶν αὐτοῦ θεραπόντων, οἵτινες μετὰ τὴν ἀπότομον ἀρνήσιν τῆς μεσολαβήσεως ἐκ μέρους τῆς Πύλης τῷ ἔγραφον κίνητόμενοι ὅτι δῆθεν οἱ σύμμαχοι στρέφουσιν ἤδη πραγματικῶς τὰ βλέμματά των πρὸς τὴν Αὐστροίαν, καὶ ὅτι ἀσμένως ἠθελον ὑποχωρήσῃ καὶ συγκατατεθῇ, ἀρκεῖ μόνον ἡ Πύλη νὰ κάμῃ τὴν ἐλαχί-

(1) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν κόμητα Ἀππὸνν. 46/28 Σεπτεμβρίου 1829. Χ.Υ.

στην συγκατάθεσιν. Ὁ δὲ πρίγκηψ ἐπίστευεν ὅτι ἡ ποθομένη αὕτη συγκατάθεσις συνδέεται ἀπλούστατα μὲ τὴν προσπάθειάν του, νὰ λάβῃ ἐκ νέου τὴν διπλωματικὴν πρωτοβουλίαν. Ὅθεν ἔλαβε διάφορον θέσιν ἀπέναντι τῶν Δυνάμεων, προέτρεψε τὴν Πύλην (27/9 Ὀκτωβρ.) νὰ ὑποχωρήσῃ, καὶ παρεκίνησε διὰ τοῦ Κυρίου Οὐσσάρ τὸν βεζῆζ ἐφέντην, νὰ ζητήσῃ τὴν μεσολάβησιν τῆς Αὐστρίας μετὰξὺ αὐτῆς καὶ τῶν συμμάχων. Καὶπραγματικῶς παρετῆρησεν καὶ οἱ τρεῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεις, ὅτι αἴφνης ἐδειξεν ἡ Πύλη πνεῦμα συνδιαλλαγῆς, καὶ ὅτι ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Σουλτάνου ἐφαίνετο χαλαρωθεῖσα. Καὶ ὧντως ὁ μέγας βεζῆρς ἔγραψεν ἐμπιστευτικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Μεττερνίχον (1), δι' ἧς ἐζήτει παρὰ τῆς αὐστριακῆς Αὐλῆς, τῆς φίλης καὶ ἀγαπητῆς τῆς Πύλης γείτονος, τὴν συνδρομὴν, ὅπως θέσῃ τέρμα εἰς τὰ διαβήματα τῶν Δυνάμεων. Κατὰ τὴν 8/20 Ὀκτωβρίου συνετάχθη ἡ ἐπιστολὴ αὕτη. Ἀλλ' — ὦ τῆς παραδόξου συμπτώσεως! — ἡ φθονερὰ Μοῖρα δὲν ἔπαυεν ἔτι, νὰ κατὰδικῇ ἀφειδῶς ταύτην τὴν οὐδόλως ἐπιζήλον τοῦ Αὐστριακοῦ πολιτικῆν! Συμβάν ἀπροσδόκητον τρομερὸν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἐπαναστάσεως διέβρῆξε βίᾳ τὸ νέον τοῦτο ἀράχνηον τῶν αὐστριακῶν ῥαδιουργιῶν, καὶ διετάραξε τὴν νέαν εὐέλπιδαν πεποιθήσιν τοῦ δαλίου πρωθυπουργοῦ ἔτι βικιότερον ἢ πρότερον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐν Βερώνῃ Συνόδου. Διότι τότε μὲν ὁ διορισμὸς τοῦ Κάννιγγος ὡς ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν εἶχε πικράνει τοῦ Μεττερνίχου τὸν θρίαμβον· νῦν δὲ ὁ Κάννιγγ δὲν ὑπῆρχε πλέον, ἀλλὰ τὸ πνεῦμά του περιπλανᾶτο ἔτι ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς ταλευταίας αὐτοῦ ἐνεργείας.

Ὅθεν ἀνάγκη νὰ ῥίψωμεν ἐπὶ μικρὸν τὸ βλέμμα ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ πολέμου.

Μετὰ τὴν πτώσιν τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν τὰ τῆς Ἑλ- ^{Τὰ ἐν}
λάδος ἔβαινον ὁσημέρκι ταχύτερον πρὸς τὸ τέλος καὶ τὴν κα- ^{Ελλάδι.}

(1) Ἐμπιστευτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ μεγάλου βεζῆρου Μεχαμέτ Σολιμάν πα-
σᾶ πρὸς τὴν Α. Υ. τὸν πρίγκηπα Μεττερνίχον. 12/21 Ὀκτωβρ. 1827,
χαρ. (γαλλιστ.).

ταστροφήν των. Ἡ μισητὴ τρικυδρία, ἡ νέα ἐν Πόρῳ κυβέρνησις, ἦτο καὶ παρὰ τῷ λαῷ καὶ παρὰ τῷ στρατῷ ἀντικείμενον χλευασμοῦ. Οὐδεὶς λόγος ὑπῆρχε πλέον περὶ ὑποταγῆς καὶ ἀδύνατος καθίστατο πᾶσα τῶν μέσων συγκέντρωσις. Καὶ αὐτὰ τὰ μέσα ἐξηντλοῦντο καὶ ἐκάστην περισσότερον. Τὰ δύο ἑκατομμύρια γροσίων, ἀντὶ τῶν ὁποίων εἶχεν ἐνοικιασθῆ ὁ ἔγγειος φόρος τοῦ ἔτους 1827, εἶχον δαπανηθῆ· δασμοὶ δὲν εἰσεπράττοντο· οἱ ἐπὶ τῶν θαλασσίων λειῶν φόροι περιήρχοντο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς χεῖρας καταχραστῶν· ἐκ τῶν φιλελληνικῶν συνδρομῶν μὲν μέρους εἶχε δαπανηθῆ εἰς τὸν ἐξοπλισμὸν καὶ τὴν πρώτην ἐπιχειρησιν τοῦ Κόχραν· τὸ δ' ἕτερον μέρος ἐδόθη ὑπὸ τῶν Γάλλων διαχειριστῶν εἰς τὸν Φαβιέρου, ὅστις ἀντιφερόμενος κατὰ τοῦ Τσοῦρτζι καὶ τοῦ Κόχραν εὐρίσκετο μετὰ τῶν 500 αὐτοῦ τακτικῶν ἀποκεχωρισμένος εἰς τὰ Μέθωνα. Οὔτε τὰ τρία φρούρια τῆς Πελοποννήσου, τὰ εὐρισκόμενα ἔτι εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, ὑπετάσσοντο εἰς τὴν κυβέρνησιν, οὔτε αἱ νῆσοι. Οἱ Ὑδραῖοι καὶ Σπερσιῶται ἐκυβερνῶντο αὐτοβούλως· ἐν Αἰγίνῃ δὲ ἦσαν οἱ Ψαριανοὶ οἱ δεσπότες, καὶ ἐπὶ τῶν μικροτέρων Κυκλάδων οἱ πρόσφυγες Κρήτες. Ἡ Μονεμβασίς εὐρίσκετο εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Πετρόμπεη, τοῦ Ἰωάννου Μυρομιχάλη, ὅστις εἶχεν ἐνταῦθα κέντρον πειρατικόν· τὸν Ἀεροκόρινθον ἡγόρασε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου Νοταρᾶ ὁ Κεῖτος· Τσαβέλλας παρὰ τῶν ὀπαδῶν του διὰ χρημάτων, τὰ ὁποῖα ἀπέκτησε πωλήσας μέρος τῶν ἀποθηκῶν τοῦ Τσοῦρτζι εἰς τοὺς Τούρκους! Τὸ Ναύπλιον ἦτο διηνεκῶς εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Γριβαίων καὶ τοῦ Φωτομάρχ· καὶ τὸ μὲν φρούριον τοῦ Παλαμηδίου κατεῖχεν ἤδη ἡ Θεόδωρος Γρίβας, τὴν δὲ πόλιν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Σταῦρος καὶ τὸν Ἰτσικλὲν ὁ Φωτομάρχ. Ἡ ἐξουσία τῶν αὐτῶν ἐκέντησε τὸν φθόνον τῶν Πελοποννησίων κατὰ τῶν Ῥουμελιωτῶν τούτων εἰσβολέων. Ὅθεν ἐκήρυξαν οἱ Πελοποννήσιοι τὸ Ναύπλιον ἔδραν τῆς κυβερνήσεως, καὶ ὁ Κολοκοτρώνης κατεβῆς ἐκεῖ, ἐν ᾧ ἡ κυβέρνησις εὐρίσκετο ἔτι ἐν Πόρῳ, κατέλαβε τὴν πόλιν. Καὶ πρῶτον μὲν ἠθέλησεν ὁ Κολοκοτρώνης νὰ γείνη κύριος τοῦ Παλαμηδίου, καὶ πρὸς τὸν

σκοπὸν τοῦτον ἐκέρδισεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὸν ἀντίπαλον τῶν Γρι-
βίων Φωτομάραν. Ὁ Κολοκοτρώνης εἶχεν ἤδη δωροδοκήσει ἕνα
ἐκ τῶν ἀξιώματικῶν τοῦ Θεοδώρου Γρίβου, διὰ τὴν ἀνοίξῃ τὸ
Παλαμῆδιον, ὑποσχθεὶς αὐτῷ χρηματικὸν τι ποσὸν καὶ δώσας αὐ-
τῷ εἰς ἐνέχυρον ζευγὸς πιστολίων διὰ πολυτίμων λίθων κεκο-
σμημένων. Ἀλλ' ὁ δωροδοκηθεὶς (Λαμπρόπουλός τις) ἐπρόδωσεν
εἰς τὸν Γρίβον τὸ σχέδιον, τὸ ὁποῖον περιέπλεξε τοὺς ἐν νυκτὶ
(28/9 Ἰουνίου) ἀναβάντας εἰς τὸ Παλαμῆδιον Κολοκοτρωνιστὰς
καὶ αὐτὸν τὸν Γενναῖον, τῷ ὁποίῳ ὁ Φωτομάρας εἶχεν ἀνοίξει
μίαν τῶν πυλῶν τῆς πόλεως, εἰς παγίδαν, ἐξ ἧς ὁ Γενναῖος ἠναγκ-
κάσθη νὰ ἐξαγορασθῇ ἀντὶ μεγάλου ποσοῦ χρημάτων. Ἐν μέσῳ
τῶν συριγμῶν τῶν ἐπὶ τοῦ τείχους ἱσταμένων παιδαριῶν ἀπε-
σώθησαν οἱ Κολοκοτρωνισταί· ὁ «γέρων», (ὅστις ἐν τῇ Αὐτο-
βιογραφίᾳ του διέρχεται ἐν ἄκρῃ σιωπῇ τὸ περιστατικὸν τοῦτο),
κατέστη ὁ περιγέλως τῶν ἐχθρῶν του, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἴδῃ
μετ' ἀχνυκατήσεως τὸν Γρίβον κρατοῦντα τὰ πολύτιμα πιστό-
λιά του εἰς χεῖρας. Κατὰ τὴν αὐτὴν νύκτα μετέβη ἡ βουλὴ ἐξ
Ἐρμιόνης εἰς Ναύπλιον, καὶ παρέστη αὐτόπτης τῆς ἐπονειδίστου
καίτης ἐνάρξεως νέου ἐμφυλίου πολέμου· καὶ αὕτη δὲ ἡ κυβέρνη-
σις, μεταβὰς (14/26 Ἰουνίου) ἐκ Πόρου εἰς Ναύπλιον ὑπῆρξεν
αὐτόπτης μάρτυς τῆς αἰσχυρᾶς ἐξακολουθήσεως τῶν ἐρίδων
τούτων, αἵτινες πασῶν τῶν προηγουμένων ἦσαν αἰσχυρότεραι. Ἐ-
πεμβάσης τῆς μιᾶς τῶν μερίδων εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς ἐτέρας
(ὁ περ ἦτο ἀπκράτειτον) ἐξεβράχην (28/10 Ἰουλίου) ἀληθὴς πύ-
λεμος μετὰ τῶν ἐπαδῶν τοῦ Στάρχου Γρίβου καὶ τῶν ἀνδρῶν
τῶν ὑπακυσιστῶν τοῦ Φωτομάρα, Γεωργίου Στράτου, τοῦ συ-
στρατιώτου τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη, καὶ Κωνσταντίνου Δού-
κα, ὅστις (ὡς ὁ ἐνδοξότερος αὐτοῦ ἐταῖρος Ἀναστασιος) ἀνεφάνη
αἰφνὴς κατὰ τὸ 1826 ἐν Πελοποννήσῳ. Ἐπὶ ἐννέα ὅλας ἡ-
μέρας ἀντεπεροβολοῦντο οἱ ἀντίπαλοι ἀπὸ τοῦ Παλαμῆδιου
καὶ τοῦ Ἰσθακλῆ, κατέστρεψαν πολλὰς οἰκίας καὶ ἐφόνευσαν
πολλοὺς ἀνθρώπους καὶ τέλος εἰσῆλθασαν εἰς τὰς οἰκίας νὰ τὰς
λοηλότησωσιν. Ἡ κυβέρνησις, ἅμα ἀρξάμενης τῆς συμπλοκῆς,

κατέφυγεν εἰς τὸν θαλάσσιον πύργον· ἅμα δὲ ἠνοίχθησαν αἱ ἐπὶ μακρὸν κεκλεισμέναι πύλαι· ἔφυγον ἐκ τῆς πόλεως ὅλοι οἱ κάτοικοι ὥς ἐὰν εἶχεν ἐνσκήψει ἡ πανώλης. Ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ τῆς προσεχέστες ἡ κυβέρνησις πάντας τοὺς ἔχοντας ἐπιβρόχην τινα· μόνον ὁ Ἀμιλτών κατώρθωσε νὰ προζενήσῃ ἐντύπωσιν τινα εἰπὼν ὅτι ἡ διχόνοια αὕτη θέλει ματαιώσῃ τὴν συνθήκην τῶν Δυνάμεων, ἥτις μέλλει νὰ σώσῃ τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλ' ἐν τούτοις παρηλθον τρεῖς ἐβδομάδες εἰς ματαίως διαπραγματεύσεις, μέχρις οὗ ὁ Φωτομάρας, εἰς ὃν ὁ Στράτος καὶ ὁ Δοῦκας οὐδαμῶς ὑπήκουον, ἐγκατέλιπε τὸ Παλαμήδιον· αἶφνης αἱ μεταξὺ τοῦ Δούκα καὶ τοῦ Γρίβου σχέσεις ἐγενεον φιλικώταται, καὶ οἱ δύο οὗτοι ὁπλαρχηγοὶ ἀστειεύοντο μετὰ ταῦτα πολλάκις, ὥς ὁ Γόρδων μαρτυρεῖ, περὶ τῶν συμβάντων τοῦ ἐμφυλίου τούτου πολέμου. « Τὰ πάντα εἶναι κωμωδία, ἔλεγεν ὁ Φαβιέρος· οἱ ἄνθρωποι οὗτοι εἶναι τοσοῦτον ἐχθροὶ μεταξὺ των ὅσον καὶ ἡμεῖς πάντες· ἀποβλέπουσιν εἰς ἕνα καὶ μόνον σκοπὸν, εἰς τὴν λεηλασίαν. »

¹ Οἱ Ἰβραῖμοι πασαῖς ἐν Πελοποννήσῳ.

Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἐπεβοήθει τὴν πρόοδον τοῦ Ἰβραῖμοι πασαῖς ἐν Πελοποννήσῳ. Ὁ Αἰγύπτιος ἐγκατέλιπε κατὰ τὸ ἔαρ μετὰ 6000 ἀνδρῶν τὴν Ἠλιδά καὶ τὴν Ἀχαΐαν, καὶ διέβη (6/18 Ἀπριλίου) τὸν Ἀλφειόν. Οἱ κάτοικοι κατέφυγον, ὥς τοῦτο συνήθως ἐγίνετο, εἰς τὰ ὄρη καὶ εἰς τὰς μικρὰς νήσους τὰς παρὰ τὴν ἀβυθὴν ἐλώδη παρὰ τὴν κειμένης. Ἀλλὰ τὰ καταφύγια ταῦτα δὲν τοῖς ἐχρησίμευον πλέον, διότι ὁ στόλος, ὁ παρὰ τοῦ λουθῶν τὰς ἐκστρατείας τοῦ Ἰβραῖμοι πασαῖς πλησίον τῆς παρὰ τὴν κειμένης, ἐνούμενος μὲ τὸν στρατὸν τῆς ξηρᾶς, τοὺς ἐξεδίωκε πανταχόθεν. Ἐντὸς τοῦ φρουρίου τοῦ Χλουμουτσίου ἐπὶ τῆς ἄκρας τοῦ δυτικοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Πελοποννήσου σῶμα Αἰγυπτίων ἐπολιόρκησε 1800 πρόσφυγας ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Σισίνη, οἵτινες μετὰ πολιορκίαν τριῶν ἐβδομάδων ἠναγκάσθησαν ὑπὸ τῆς δειψῆς νὰ παραδοθῶσιν (5/17 Μαΐου). Ἀφ' οὗ ἐγνώσθη καὶ ἡ πτώσις τῶν Ἀθηνῶν, ἀπεθαρρύνθησαν καὶ οἱ πεισματωδέστατοι ἐν Ἀρκადίᾳ, Ἠλιδὶ καὶ Ἀχαΐᾳ πατριῶται. Εἰς τῶν ὑποδεδεσμένων τῆς ἐπαρχίας Παιτρῶν ὁπλαρχηγῶν, ὁ ἐκ Ζυθατίου Δ. Νενέκας, ἔδωκε πρῶτος

τὸ παράδειγμα τῆς ἀποστασίας. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἀνεδείχθη ἀπὸ τοῦδε κατὰ τὰς ἐκστρατείας τοῦ Ἰβραήμ πασᾶ πιστὸς τῶν Τούρκων ὁπαδὸς καὶ παρεκίνησε τὸν πασᾶν νὰ δοκιμάσῃ τὸ σύστημα τῆς ἐπιεικείας, νὰ φεισθῇ τῶν σπαρτῶν καὶ νὰ πληρόνῃ τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τὸν στρατόν του τρόφιμα. Τὸ σύστημα τοῦτο ἐπὶ ῥέασε τὸ πλῆθος, τὸ ὅποιον ἦτο ἤδη ἀπληπισμένον περὶ τῆς εὐοδώσεως τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος· τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ἐπαρχιῶν Πύργου, Γαστούνης, Πατρῶν, Βοστίτσας καὶ Καλαβρύτων ἐπροσκύνησε. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἀνεδείχθη πάλιν ὁ Κολοκοτρώνης ἄοκνος καὶ ἀτρόμητος. Εὐρίσκετο τότε ἐν Ἀγίῳ Γεωργίῳ καὶ πρὸς πάντας ἔγραψεν ἐπιστολάς ἐνθαρρυντικὰς καὶ προτρεπτικὰς, ἀπειλῶν τοὺς προσκυνήσαντας «διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου». Ὅταν ὁ Ἰβραήμ πασᾶς ἐκίνησε κατὰ τῶν Καλαβρύτων (17/29 Ἰουνίου) ὅπως ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, ἀπέστειλεν ὁ Κολοκοτρώνης ἐκεῖ βοήθειαν καὶ διηύθυνεν ἕτερον σῶμα πρὸς τὴν Βοστίτσαν πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ ἐπικειμένου μέρους. Αὐτὸς ὁ Νενέκος ὠδήγησε 3000 ἄνδρας κατὰ τῆς μονῆς τοῦ Μεγάλου σπηλαίου διὰ κρυφίων ἀτραπῶν, ἀλλ' εὗρεν ἀπορρήτους τοὺς νεοδημίτους πύργους, οἵτινες ἐφρουροῦντο ὑπὸ λαϊκῶν τε καὶ κληρικῶν καὶ εἶχον τηλεβόλα. Διαταχθεὶς ὁ προδότης Νενέκος παρὰ τοῦ πασᾶ νὰ μεταβῇ εἰς Πάτρας, ἐπέπεσε καθ' ὁδὸν (3/15 Ἰουλίου) κατὰ τοῦ Β. Πετμεζᾶ παρὰ τὸν Ἅγιον Βλάσην, καὶ ἐνίκησε μετὰ ταῦτα καὶ τὸν Χελιώτην ἐν αἵματηρᾷ τινι συμπλοκῇ κατὰ τὴν μονὴν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Βοστίτσας. Ἐν τοσοῦτῳ δὲ συνεκέντρωσεν ὁ πασᾶς τὸν στρατόν του ἐν Καρυταίνῃ, ὅπως καὶ πάλιν ἐπιπέσῃ κατὰ τῆς Τριπόλεως, ἧς τὴν διὰ τῆς πείνης παράδοσιν ἤθελον οἱ Τούρκοι νὰ ἐμποδίσωσι διὰ τοιούτων κινημάτων. Ἐκεῖθεν δὲ μετέβη ὁ Ἰβραήμ πασᾶς (Ἰούλιον) εἰς τὴν Μεσσηνίαν, (ἐνθα ἐκρατεῖτο ἔτι ὁ Νικήτας ἐν Φρουτσάλλῃ κατὰ τὴν πεδιάδα τοῦ Παμίσου), ὅπως καθυποτάξῃ καὶ τὰ μέρη ταῦτα. Ἀλλὰ πανταχοῦ, ὅπου εἴτε αὐτὸς εἴτε ὁ Δελῆ-Ἀχμέτ πασᾶς ἔστρεφον μετὰ τῶν ἰσχυρῶν σωμάτων αὐτῶν τὰ νῶτα, ἐξήρχοντο ἐνεργεῖα τοῦ ἀόκνου Κολοκοτρώνου

οἱ ὀπλοφόροι ὡς μάνητες ἐκ τῆς γῆς (1). Πρὸς ἀνυστάτωσιν τῶν ἐγκυαταλειμμένων ἐπαρχιῶν Βοστίσσης, Καρυτίνης καὶ Καλαβρύτων διέταξεν ὁ Κολοκοτρώνης τὸν Β. Πετμεζῆν νὰ μεταβῇ πάλιν εἰς Ἅγιον Βλάσην, ἵνα συλλάβῃ τοὺς προσεστώτας τῶν προσκυνησάντων χωρίων καὶ ἀφαιρέσῃ τὰς ἀναφορὰς τῆς ὑποταγῆς. Εἵτα συνῆλθε μετ' ἄλλων ὀπλαρχηγῶν ἐν Μεγάλῳ Σπηλαίῳ, ὅθεν ἀσμένως ἤθελεν ἐπιχειρισθῇ περισπασμὸν τινα πρὸς τὰς Πάτρας, ἐν δὲν ἐστερεῖτο πάντων τῶν ἀναγκαίων. Ἐπεμψε πρὸς τὴν κυβέρνησιν ἀπότομον ἀναφορὰν, ὅτι ἐν αὕτῃ δὲν ἦναι εἰς κατὰστασιν νὰ τῷ πέμψῃ μηχανὰς δι' ὧν οἱ στρατιῶταί του νὰ τρέφονται μὲ ἀέρι, καὶ τὸ χῶμα νὰ μεταβληθῇ εἰς πυρίτιδα, οἱ δὲ βράχοι εἰς μολυβδον, πρέπει νὰ τῷ στείλῃ τρόφιμα καὶ πολεμφοδία. Ἡ ἐλσεινῶς κατὰκειμένη κυβέρνησις προσεκάλεσεν αὐτὸν εἰς Ἄργος· ἐν ὑπήκουεν εἰς τὴν διαταγὴν ταύτην, δι' ἧς οὐρίζετο ὁ Κολοκοτρώνης, ἤθελε παραδοθῇ ἄπρακτα ἢ χερσόνητος. Ἐν τούτῳ δὲ ἡ κυβέρνησις τὸν ἄφησεν ἐντελῶς ἐλεύθερον. Ὅπως μεταίωσῃ τὰ κινήματα τοῦ Κολοκοτρώνου, ἐπεχείρησεν ὁ Ἀχμέτ Ἀγᾶς (Αὐγούστον) ἐπιτυχῇ ἐπιδρομῇ διὰ Σελλῶν καὶ Κουνινᾶς πρὸς τὸ χάνι τῆς Ἀκράτης κατὰ τὸν κορινθιακὸν κόλπον, καὶ εἵτα ἐπέστρεψεν εἰς Πάτρας, ἐνθα οἱ προσκυνήσαντες Ἕλληνες ὀπλαρχηγοὶ τῷ ἐπρότειναν νὰ καταβάλλωσι καὶ τὸν Κολοκοτρώνην, ὅστις μετὰ μόνων 400 ἀνδρῶν εἶχε προχωρήσει μέχρι Πετσάκων, καὶ τοὺς ἐν Ἀγίῳ Βλάσῃ Πετμεζαίους. Καὶ πραγματικῶς ἐτοποθετήθη ὁ Ἀχμέτ Ἀγᾶς μετὰ τῶν δύο τούτων θέσεων καὶ διενοεῖτο πρῶτον νὰ στραφῇ κατὰ τοῦ Κολοκοτρώνου, ὅτε ὁ ὀπλαρχηγὸς Βοτιώτης τῷ ἐφ' ἑνέρωσεν, ὅτι κατ' οὐδέναν τρόπον τῷ διδουσι χεῖρα βοηθείας πρὸς καταστροφὴν τοῦ « βασιλέως των »· ὅθεν καλλίτερον νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ κατὰ τῶν Πετμεζαίων. Τούτους δὲν ἠδύνατο ὁ Τοῦρκος νὰ ἐκβάλλῃ ἐκ τῆς θέσεως τοῦ Ἀγίου Βλάση

(1) Τὰ συμβάντα ταῦτα, τὰ ὁποῖα οὔτε παρὰ Τρικουπὴ οὔτε παρὰ Γόρδωνι εἶναι ἀκριβῶς ἐκτεθειμένα, γίνονται ὁπωσδὺν καταφανῆ ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Κολοκοτρώνου σελ. 194 καὶ ἐξ.

εἰμὴ προσωρινῶς, ἀλλ' ὁ Κολοκοτρώνης ἤθελεν εἶσθαι ἐπικινδύ-
 νως ἐκτεθειμένος εἰς ἔφοδον μετὰ τοῦ μικροῦ αὐτοῦ στίφους. Οὐχ
 ἦττον ὅμως δὲν ἠδυνήθησαν οἱ Ἕλληνες μὲ ὕλας τὰς προσπα-
 θείας των νὰ διαφιλονεικῶσαι τὴν συλλογὴν τῆς σταφίδος εἰς τὸν
 Ἀχμέτ ἀγᾶν, ὅστις μετὰ τῆς λείας ταύτης διηυθύνθη εἰς Πάτρας,
 ὅθεν μετέβη εἰς Νεοκάστρον. Ὁ Ἰβραήμ. πασχῆς ἀπέβλεπεν εἰς τὴν
 καθυπόταξιν τῆς Μεσσηνίας, ἥτις ἐφαίνετο μετέχουσα τοῦ ἐπα-
 νκστατικοῦ πνεύματος τῶν Μανικῶν. Φοβούμενος ὁ Κολοκο-
 τρώνης μὴ καὶ οἱ ἐν Μεσσηνίᾳ ἀρχίσωσι νὰ προσκυνήσωσι, με-
 τέβη μετὰ 100 ἀνδρῶν εἰς τὸ ἐπαπειλούμενον μέρος, ἀφ' οὗ
 ἄφησε τὸν υἱόν του καὶ τὸν γαμβρόν του εἰς τὰς βορείους ἐπαρ-
 χίας ὅπως διατηρήσωσι τὴν ἀντίστασιν. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ἔφθα-
 σεν οὗτος εἰς τὸν πρὸς ὃν ὄρον, ἀπέστειλεν ὁ Αἰγύπτιος ἐλ Νεο-
 κάστρου (20/2 Ὀκτωβρίου) δύο κεχωρισμένα σώματα, τὸ μὲν
 κατὰ τῆς Καρυταίνης πρὸς βορρᾶν τὸ δὲ κατὰ τῆς μεσημβρι-
 νῆς Μεσσηνίας. Ἀμφότερα τὰ σώματα ταῦτα ἔλαβον τὴν φρι-
 κτὴν διαταγὴν νὰ μὴ συνάψωσι μάχας, ἀλλὰ πυρὶ καὶ σιδήρῳ
 νὰ καταστρέψωσι τὰ πάντα.

Διὰ τοιαύτων μέσων, ἀφ' ἑνὸς μὲν χάριτος ἀντὶ ὑποταγῆς, <sup>Ὁ αἰγυ-
πτιακὸς</sup> ἀφ' ἑτέρου δὲν ἐξηντώσεως εἰς πᾶσαν ἀντίστασιν, ἤθελε κατα-στόλος.
 Ἐληθῇ ἐν βραχεῖ διαστήματι χρόνου σύμπασα ἡ Πελοπόννησος,
 ἂν ἐπιπτῇ ἡ Ἰδρυ καὶ καταστρέφετο ὁ Ἑλληνικὸς στόλος. Τρο-
 μερὰς ἔκχμον πρὸς ταῦτο οἱ ἐχθροὶ προπαρασκευάς. Ὁ Σουλτά-
 νος εἶχε παραδώσει εἰς τὸν Αἰγύπτιον τὴν ἀρχηγίαν, ἵνα φέρῃ
 ἐνότητά διευθύνσεως εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν στόλων του. Ὁ πα-
 λικὸς ἀντίπαλος τοῦ ἀντιβασιλέως, Χοσρέφ πασχῆς, εἶχε παυθῇ
 ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ ναυάρχου, (28/9 Φεβρουαρίου) καὶ ὁ διάδοχος
 αὐτοῦ, ὁ καπουτάν πασχῆς Ἰζέδ Μεχμέτ, διατάχθη νὰ μένῃ ἐν
 Κωνσταντινουπόλει, καὶ ὁ τουρκικὸς στόλος ἐτέθη ὑπὰ τὰς δια-
 ταγὰς τοῦ καπουτάν βέη Ταχίρ πασχῆ, ὃν ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς ἠρέ-
 σκετο ἀποκαλῶν «ἕνα ἐκ τῶν ἐκυτοῦ.» Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔαρος ἀπέ-
 πλευσεν ὁ Ταχίρ πασχῆς ἐκ τοῦ Ἑλλησπόντου μετὰ 28 μεγάλων
 πολεμικῶν πλοίων καὶ ἐτέθη ἐν Νεοκάστρῳ ὑπὸ τὰς διαταγὰς

τοῦ Ἰβραῖμ πασᾶ. Οἱ Ἕλληνες ὤφειλον νὰ προσβάλλωσι τὸν στόλον τοῦτον κατὰ τὸν ἔκπλουν, πρὶν ἢ ἐνωθῇ μετὰ τῶν Αἰγυπτίων· ἀλλ' ὁ λόρδος Κόχραν, ὅστις διὰ τῆς ἐν Ἑλλάδι διαγωγῆς του ἠμύρωσεν ἐντελῶς τὰς ἐν Βρασιλίᾳ ἀποκτηθείσας δάφνας, εἶχε πρῶτον, ὡς γνωρίζομεν, σπαταλήσει τὸν καιρὸν του παρὰ τὴν Ἀθηναϊκὴν παραλίαν πρὸς μεγίστην βλάβην τῶν συμφερόντων τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἔπειτα, μαθὼν ὅτι ὁ Ἰβραῖμ πασᾶς διηύρνε τὴν πολιορκίαν τοῦ Χλουμουτσίου ἀπὸ τινος βρίκιου προσωρμισμένου ἐν τῷ λιμένι τῆς Κλαρέντσας, ἔπλευσε πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο, ὅπως προσβάλλῃ τὸν πασᾶν, ὅστις μετὰ πλείστης ὕψους ἐυκολίας ἠδυνήθη νὰ καταφύγῃ ἀσφαλῶς εἰς τὴν ξηρὰν (15/27 Μαΐου). Μετὰ δὲ τοῦτο, θέλων, ὡς φαίνεται νὰ ἀνακτῇ τὴν ἀρχαίαν δόξαν τοῦ ὁματός του διὰ καταπληκτικοῦ ἀνδραγαθήματος, ἀνέλαθεν ὁ λόρδος τὸ προηγουμένον σχέδιον τοῦ Κανάρη, νὰ καταστρέψῃ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ τὴν τετάρτην μεγάλην ἐκστρατείαν τῶν Αἰγυπτίων, εἰς τὴν προπαρασκευὴν τῆς ὁποίας ὁ ἀντιβασιλεὺς ἀπὸ τοῦ ἔκρος ἤδη ἤσχολεῖτο. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον παραλαβὼν ἐν Κυθήροις 23 Ἑλληνικὰ πλοία, ἐνεφανίσθη ὁ Κόχραν αἰφνης (4/16 Ἰουνίου) ὑπὸ αὐστριακὴν σημαίαν ἔμπροσθεν τῆς Ἀλεξανδρείας. Οὐδεμίαν κατ' ἀρχὰς συνέλαβον οἱ Αἰγύπτιοι ὑποψίαν, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ κατεταράχθησαν αἱ προφυλακίδες· μία ἐξ αὐτῶν μάλιστα, βρίκιον 22 τηλεβόλων, ἐρρίφθη εἰς τὴν ξηρὰν παρὰ τὸ στόμιον τοῦ λιμένος, καὶ ὁ Κόχραν διάταξε τὰ πυρπολικά νὰ εἰσπλεύσωσιν. Ἀλλὰ ἐκ τῶν ὀκτὼ πυρπολικῶν τὰ δύο μόνον ὑπήκουσαν, τὰ ὁποῖα καὶ ἐπυρπόλησαν τὸ ἐχθρικὸν βρίκιον. Ἐὰν οἱ Ἕλληνες εἰσώρμουν εὐτόλμως ἤθελον ἴσως φέρει καίριαν πληγὴν κατὰ τοῦ ἀπαρσκευοῦ εἰς πόλεμον στόλου. Αὐτὸς ὁ ἀντιβασιλεὺς κατεδίωξε τὸν ὑποχωρήσαντα Κόχραν μέχρι τῆς Ῥόδου, ὅθεν ὁ Κόχραν ἐπέστρεψεν ἀβλαβῶς εἰς Πόρον (20/2 Ἰουλίου). Ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος ἀπεπεράτωσεν ἀνενόχλητος τὸν ἐξοπλισμὸν του. Ὁ ταγματάρχης Κραδδῶκ, ἀκόλουθος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀγγλικῆς πρεσβείας, ἐστάλη ὑπὸ τῆς κυβερνήσεώς του πρὸς τὸν Ἀντιβασιλέα, μὲ τὴν ἐντολὴν

νὰ ἐμποδίσῃ τὸν ἐκπλοὺν τοῦ στόλου, ὅ,περ ἤθελε ἐπιφέρει πραγματικῶς τὴν κατὰ Θάλασσαν ἀναγκωχὴν τῶν ὤπλων, ἣν αἱ Δυνάμεις ἐπέδιδωκον· ἀλλ' ὁ ἀπεσταλμένος ἐφθασεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ Κάϊρον (27/8 30/11 Αὐγούστου) ἀφ' οὗ ἤδη εἶχεν ἀποπλεύσει ὁ στόλος (19/31 Ἰουλίου — 22/3 Αὐγούστου). Εἰς δύο μοῖρας διηρημένος ὧν ἡ μὲν ἦτο ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Καπουτὰν βέη, ἡ δὲ ὑπὸ τὸν Μουχαρ-ἐμ βέην, ἡρίθμει ὁ στόλος 92 πλοῖα, ἐν οἷς 51 πολεμικά, καὶ ἔφερε πλεῖστα τρόφιμα καὶ 4000 τακτικούς στρατιώτας· μεταξὺ τῶν φορτηγῶν ἦσαν καὶ πέντε αὐστριακά, ὅ,περ ἐφαίνετο ἤδη ὡς φανερά τις κατὰ τῶν τριῶν συμμάχων ῥήξις. Ἀκριβεῖς ἔχων περὶ τοῦ περιεχομένου καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς συμβάσεως πληροφορίας ἐφαίνετο ἀφ' ἑτέρου ὁ Αἰγύπτιος ἐντελῶς συνεννοημένος μετὰ τῆς Πύλης, νὰ καταφέρει πρὸ τῆς ἀποπερπατώσεως τῶν διαπραγματεύσεων καὶ πρὸ τοῦ κατὰπλοῦ τοῦ ῥωσικοῦ στόλου εἰς τὸ Ἀρχιπέλαγος, τὴν κατὰ τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς Ὑδρας ἀπορριπτικὴν πληγὴν, ὅπως εἶχε διαταγὴν νὰ πράξῃ ὁ Ἰβραήμ πασᾶς ἐν Μεσσηνίᾳ, ἵνα δυνήθῃ ἡ Πύλη νὰ εἴπῃ εἰς τὰς περὶ μεσολαβήσεως διαπραγματευομένης Δυνάμεις, ὅτι ἡ ἐπανάστασις ἐτελείωσεν. Ὁ στόλος κατέπλευσε (20/2 Σεπτεμβρίου) εἰς Νεόκαστρον χωρὶς ν' ἀπαντήσῃ Ἑλληνικὸν πλοῖον. Ἄμα γνωστοῦ γενομένου ἐν Ὑδρᾷ τοῦ ἀπόπλου, ἡ ἐσχάτη ἀπελπισία κατέλαβεν Ἑλληνάς τε καὶ Φιλέλληνας. Περὶ τοῦ σκοποῦ τῶν δύο στόλων, οἵτινες ἐνωθέντες ἐν Νεοκαστρῷ ἡρίθμουν 126 πλοῖα, οὐδεὶς διετέλει ἐν ἀμφιβολίᾳ. Οὐδὲ καὶ νὰ σκεφθῶσιν ἡδύναντο οἱ Ἕλληνες νὰ ὑπερασπισθῶσιν τὰς νήσους διὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν μέσων. Ἀλλ' ἤδη ἀπὸ τινων ἡμερῶν εὕρισκετο ὁ Ἀγγλικὸς στόλος πλησίον των. Ὁ Ἐδουάρδος Κοδριγκτὼν πρὸ πολλοῦ ἤδη, ἅμα ἔλαβεν ἀκριβεῖς πληροφορίαν περὶ τῆς συνομολογήσεως τῆς συνθήκης, εἶχε πείσει τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν (7/19 Ἰουλίου) νὰ μεταβῇ ἀπὸ Ναυπλίου εἰς Αἴγιναν, ὅπως τὴν ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν Ρουμελιωτῶν. Μόλις δὲ εἶχε μεταθῆσαι ἡ κυβέρνηση τὴν ἔδραν τῆς εἰς Αἴγιναν (13/27 — 17/29 Αὐγούστου)

ἔλαβε παρὰ τῶν δύο κατὰ τὸ Αἰγαῖον ναυάρχων, λαβόντων τὰς πρώτας τῶν ὁδηγίαις (29/10 — 30/11 Αὐγούστου) τὴν ἀγγελίαν τῆς συνθήκης· εἶτα δὲ διὰ ἐπιτροπῆς σταλείσης παρὰ τῶν δύο ναυάρχων καὶ συγκειμένης ἐκ τῶν πλοιάρχων Ἀμιλτωνος καὶ Οὐγῶνος (Hugon), καὶ διὰ ἐνὸς Ῥώσσου συμβούλου πρεσβείας, τῇ ὑπεβλήθη ἐπιστήμῳ (21/2 Σεπτεμβρίου) ἡ συνθήκη καὶ μάλιστα ὁ τὴν ἀνακωχὴν τῶν ὅπλων ἀφορῶν ὅρος, ὃν ἀσμενίστατα ὑπεδέχθη καὶ παρεδέχθη. Μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ὑποθέσεως ταύτης διετάχθησαν ὁ Δεριννῦς καὶ ὁ Ἀμιλτὼν νὰ μεταβῶσιν εἰς Μεθώνην, ἵνα πείσωσι τὸν Ἰβραὴμ παῖσάν νὰ κάμῃ ἀνακωχὴν τῶν ὅπλων· ἀλλὰ γνωστοῦ γενομένου τοῦ κινήματος τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στόλου ἀνεστάλη ἡ διαταγὴ αὕτη καὶ ὁ μὲν Δεριννῦς συνεκέντρωσεν ἐν Μήλῳ τὰ πλοῖά του πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν νήσων, ὁ δὲ Κοδριγκτῶν ἐτοποθέτησε τὸν στόλον του μετὰ ξὺ Ὑδρας καὶ Θερμιῶν (Κύβου). Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ, ἅμα μαθὼν (29/10 Σεπτ.) τὴν διεύθυνσιν τῆς αἰγυπτιακῆς ἐκστρατείας πρὸς τὸ Νεόκαστρον, ἀπεφάσισεν ὁ Ἄγγλος ναύαρχος, χωρὶς νὰ περιμείνῃ τὸν συνάδελφόν του Δεριννῦν, νὰ προχωρήσῃ κατεσπευσμένως ὅπως διακωλύσῃ τὸν Αἰγυπτιακὸν στόλον ν' ἀφίχθῃ εἰς Νεόκαστρον. Ἀλλὰ φθάσας (21/12 Σεπτ.) πρὸ τοῦ Νεοκάστρου εὗρεν οὐ μόνον τὸν στόλον προσωρμισμένον, ἀλλὰ ἐν μέρει ἐτοιμον πάλιν ν' ἀποπλεύσῃ μετὰ τοῦ ἐπιβιβασθέντος στρατοῦ κατὰ τοῦ Ναυπλίου. Πρὶν ἢ προσέλθῃ ὁ Δεριννῦς (9/21 Σεπτ.) ἐκοινοποίησεν ὁ Κοδριγκτῶν (7/19 Σεπτ.) εἰς τὸν διοικητὴν τῆς τουρκικῆς μεῖρας, ἥτις ἐτοίμη εἰς ἐκπλουν οὔσα περιέπλεε πρὸ τοῦ λιμένος τοῦ Νεοκάστρου, τὴν συνομολόγησιν τῆς συνθήκης καὶ δι' ἀποτόμων λόγων ἀπήτησε παρ' αὐτοῦ τὴν ἀνακωχὴν τῶν ὅπλων. Οἱ σύμμαχοι, εἶπεν ὁ Κοδριγκτῶν, ἔχουσι συγκεντρωμένην ἰσχυρὰν ναυτικὴν δύναμιν, ὅπως ἐκτελέσωσι τὰς ἀποφάσεις των καὶ ἐμποδίσωσι πᾶσαν ἀντίστασιν τῶν Τούρκων πλοιάρχων, ἀντίστασιν, ἥτις οὐ μόνον τὴν καταστροφὴν αὐτῶν (τῶν Τούρκων) θέλει ἐπιφέρει ἀλλὰ καὶ ἀνεπανόρθωτον ζημίαν τῷ Σουλτάνῳ θέλει προσενήσει. Προσέθηκε δὲ, ὅτι ἔχει διαταγὴν,

νὰ προῖῃ μέχρις ἐσχάτων παρὰ νὰ ἀφήτῃ ἀνεκπλήρωτον τὸν σκοπὸν τῶν Δυνάμεων. «Μία μόνη βολὴ ῥιπτομένη κατὰ τῆς ἀγγλικῆς σημαίας θέλει ἐπιφέρει τὴν ἐντελῇ τοῦ τουρκικοῦ στόλου καταστροφὴν ! » Διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀποτόμου ὕφους εἶπε καὶ πρὸς τὸν διοικητὴν τῆς ἐν τῷ λιμένι τοῦ Νεοκάστρου αὐστριακῆς ναυτικῆς μοίρας, ὅτι διατρυφεῖς νὰ παρεμποδίσῃ πᾶσαν περαιτέρω ἀποστολὴν τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων, δὲν δύναται νὰ κάμῃ διὰκρισιν μεταξὺ αὐστριακῶν καὶ τουρκικῶν πλοίων· ὅθεν καθίσταται αὐτὸν ὑπεύθυνον δι' ὅλας τὰς συνεπείας, εἰς τὰς ὁποίας θέλει ἐκθέσει τὰ πλοῖα, ἐξακολουθῶν ν' ἀντιτάσσεται κατὰ τῶν συμμάχων Δυνάμεων (1), ὁ κηπουτὰν βένης διηύθυνε τοὺς κομιστάς τοῦ ἐγγράφου τοῦ Κοδριγκτώνοσ εἰς τὸ παρὰ τῷ Νεοκάστρῳ στρατόπεδον, πρὸς αὐτὸν τὸν Ἰβράὶμ πασᾶν, εἰς τὸν ὁποῖον καὶ ἐνεχειρίσθη ἡ ἐπιστολή. Ὁ πασᾶς ἐφάνέρωσε τὴν ἐκπληξίν του καὶ εἶπεν ὅτι ἀμφιβάλλει περὶ τῆς μεταξὺ τῶν Δυνάμεων συνεννόησεως. Ὅθεν ἄμειν ἐφθασεν ὁ γαλλικὸς στολίσκος, ἐκόμισεν ὁ Δερρινὺς παρκαλῆσαι τοῦ Κοδριγκτώνοσ αὐτοπροσώπως (10/22 Σεπτεμβρίου) δεῦτερον ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς, ὑπογεγραμμένον παρ' ἀμφοτέρων τῶν ναυάρχων, καὶ εἶχε μακρὰν μυστικὴν συνέντευξιν μετὰ τοῦ πασᾶ. Παρκαλῆσαι τοῦ Ἰβράὶμ πασᾶ μετέβη καὶ ὁ Κοδριγκτὼν, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Δερρινὺ εἰς τὸν λιμένα καὶ ἔσχε προσωπικὴν μετὰ τοῦ πασᾶ συνέντευξιν, εἰς ἣν, κατὰ ῥητὴν αἵτησιν τοῦ Ἀγγλοῦ ναυάρχου παρευρέθησαν καὶ ἄπαντες οἱ ἀνώτεροι Τοῦρκοι ἀξιωματικοὶ (13/25 Σεπτ.). Αἱ αὐστριακαὶ ἐκθέσεις ἔλεγον ὅτι οἱ ναῦαρχοι παρέστησαν τῷ πασᾶ, ὅτι ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία ἔλαβον μέρος εἰς τὴν συνθήκην ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ προφυλάξωσι τὴν Πύλιν ἀπὸ μεγαλειτέρας ζημίας ἐκ μέρους τῆς Ῥωσσίας, καὶ ὅτι τῷ κατέδειξαν πόσῃ βλάβῃν ἤθελε προξενήσῃ τῷ Σουλτάνῳ διὰ τῆς καταστροφῆς ἢ τῆς συλλήψεως τοῦ στόλου του. Λέγουσιν ὅτι ὁ πασᾶς ἀπήντησε· « Τὴν καταστροφὴν δύνασθε νὰ ἐπιτύχητε, ἀλλὰ τὴν σύλληψιν οὐδέ-

(1) Μάρτεσις σελ. 99.

ποτε» (1). Ἐν τούτοις ὅμως ὑπεσχέθη ὁ πασᾶς εἰς τοὺς ναυάρχους, ὅτι οἱ στόλοι θέλουσι μένει ἐντὸς τοῦ λιμένος καὶ ἀπέχει ἀπὸ πάσης ἐχθροπραξίας, μέχρις οὐ λάβῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἢ ἐξ Ἀλεξανδρείας ἀπάντησιν εἰς τὴν περὶ τῶν διακονώσεων τῶν ναυάρχων ἐκθεσίν του. Ὁ Δεριννῦς, παρκαυρόμενος ὑπὸ τῶν συμπαθειῶν αὐτοῦ, ὡς Γάλλου, πρὸς τὴν Αἴγυπτον, ἐπέισθη ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ἰβραὶμ πασᾶ, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Αἰγύπτιος λυπεῖται, ὅτι ἡ ἐπέμβασις αὕτη τῶν Δυνάμεων δὲν ἔλαβε χώραν πρὸ τῆς ἐξ Ἀλεξανδρείας ἀναχωρήσεως τοῦ στόλου, ὅτι ἄνευ ῥητῆς τῆς Πύλης διαταγῆς δὲν δύναται νὰ ἐκτεθῇ εἰς κίνδυνον, καὶ ὅτι μάλιστα δὲν θέλει ὑπακούσει καὶ εἰς αὐτὴν τὴν διαταγὴν, ἐὰν αὕτη ἀντέβαινεν εἰς τὴν θέλησιν τοῦ πατρός του, καὶ ὅτι μικρά τις μόνον παράστασις ἄρκει, ὅπως ἐπαναφέρῃ τὸν τουρκο-αἰγυπτιακὸν στόλον εἰς Ἀλεξανδρείαν καὶ Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τὴν συνοδείαν τῶν συμμαχικῶν στόλων. Ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ ὅτι ἡ ἄμεσος αὐτῶν ἐντολὴ θέλει εἶσθαι νὰ συνοδεύσωσι τὸν στόλον, ἄφησαν οἱ ναύαρχοι δύο μόνον πλοῖα ἔμπροσθεν τοῦ Νεοκάστρου καὶ τῆς Μεθώνης, τὰς φρεγάτας Δαρτμούθην (Dartmouth) καὶ Ἀρμίδαν. Ὁ Δεριννῦς ἀνεχώρησεν εἰς Ἐλαφονήσια, πρὸς βορρᾶν τῶν Κυθέρων, ἐνθα εἶχε τοποθετημένον ἓν πλοῖον ὡς ἀποθήκην καὶ ὅθεν ἡδύνατο νὰ παρατηρῇ πᾶν κατὰ τῆς Ἰδρας κίνημα. Καὶ ὁ Κυδριγκιτῶν πέμψας μέρος τοῦ στόλου του εἰς Μελίτην ἀπέπλευσε μετὰ τριῶν πλοίων (τῆς Ἀσίας, τῆς Γαλβότης καὶ τῆς Ὀρυγος Ζέβρα) εἰς Ζάκυνθον, ὅπως παρατηρήσῃ τὰ κινήματα τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰ ὕδατα ἐκεῖνα, ὅπου ὁ λόρδος Κόχραν ἠπείλει νὰ καταπατήσῃ τὴν οὐδετερότητα τῶν Ἰονίων νήσων διὰ τινος κατὰ τῆς ἁλβανικῆς παραλίας ἐπιδρομῆς.

Νέα κινήματα
τῶν Ἑλ-
λήνων.

Ἡ σύμβασις τοῦ Ἰουλίου, τῆς ὁποίας οἱ δημιουργοὶ προσέφε-
ρων τῇ Πύλῃ φιλικὴν ὑπηρεσίαν, ἦν αὕτη ὡς προσβολὴν ἀπέρ-
ριψε, καὶ εἰτα τῇ ἐπεβλήθησαν διὰ τῆς προταθείσης ἀνακωχῆς
τῶν ὅπλων, ἣν ἡ Τουρκία ὡς ὑποκεκρυμμένην κήρυξιν πολέμου

(1) Ἐκθεσίς τοῦ ταγματάρχου Βανδιέρᾳ ἀπὸ 16|28 Σεπτεμ. 1827 γγρ.

ἐθεώρησεν, ἡ συνθήκη τοῦ Ἰουλίου, λέγομεν, περιεῖχε πλεῖστα ὅσα ἀσαφῆ χωρία, τὰ ὅποια ἔμελλον κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐκτελέσεως νὰ ἐπιφέρωσιν οὐκ ὀλίγας ἀμφιβολίας καὶ δυσκολίας. Ἡ ἀνακωχή τῶν ὀπλων ἔπρεπε, κατὰ τὴν συνθήκην, νὰ ἐπιβληθῇ μόνον διὰ τοῦ στόλου, μόνον κατὰ θάλασσαν· ὁ περιορισμὸς οὗτος ἐτέθη λίαν σφετῶς πρὸ τῆς τῶν ἐν Λονδίῳ συνελθόντων διπλωματῶν, ὅπως ἀποφύγῃ ἡ Εὐρώπη τοὺς κινδύνους πολυπλόκου πολέμου καὶ τὴν κατοχὴν τῶν περὶ τὸν Ἰνδοκίον Ἠγεμονικὸν ἐκ μέρους τῆς Ρωσσίας. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει συνελθόντες διπλωμάται καὶ οἱ κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν στρατιωτικοὶ, οἱ εὐρισκόμενοι πλησίον τῆς σκηπῆς τοῦ πολέμου, εὗρον τὸν ὅρον τοῦτον ὀρθὸν καὶ διὰ τὸν λόγον, ὅτι δι' αὐτοῦ ἐπαρηγοροῦντο καὶ οἱ Ρουμελιῶται, οἵτινες ὑπέβλεπον τὴν συνθήκην, προβλέποντες τὴν τύχην τῆς ἀπολλυμένης Στερεᾶς Ἑλλάδος, καὶ οἱ ὀπλῶν οἱ ἐν γένει, Ἕλληνες τε καὶ Φιλέλληνες, οἵτινες μετὰ τὴν φανεράν ῥῆξιν τῶν Δυναμῶν κατὰ τῆς Πύλης ἐνόμιζον ὅτι ὑπῆρχεν ἐλπίς ἀκινδύνου ἐξκολλουθήσεως τοῦ πολέμου. Καὶ ὅτι κατὰ τὴν φύσιν τοῦ ἀγῶνος τούτου καὶ κατὰ τὰς περιπεπλεγμένας σχέσεις τῆς ἀνακωχῆς ταύτης ἔπρεπε ν' ἀφεθῇ ἐλευθέρᾳ εἰς καταπράυνσιν τοῦ ἐθνικοῦ μίτους γωνίᾳ τις (καθὼς ἄλλοτε ὀρίζονται ἐν πολέμοις οὐδέποτε ἐπικρίξι), τοῦτο ἐθεώρει καλὸν καὶ αὐτὸς ὁ Δερρινῆς, ἀναλογιζόμενος ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ καταργηθῇ διὰ τοῦ καλῆς ἡ ἐξέλιξις ἀρχὴ τῆς Κλεφτουρίας. Ὅθεν ἄμκ γνωστῆς γενομένης τῆς συμβάσεως τὸ ἀποσβεσθὲν πολεμικὸν πῦρ ἀνέω πυρρήθη παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, οἵτινες εἰς νέας ἐπιχειρήσεις καὶ εἰς νέας σχέδεις ἐτρέπησαν. Ἦδη πρὸ τοῦ ἔκπλου τοῦ αἰγυπτιᾶκου στόλου περιέπλευσεν ὁ λόρδος Κόχραν μετὰ τῆς «Ἑλλάδος» καὶ τοῦ «Σωτῆρος» (πλοιοκρομένου ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ) τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Μαλέα, καὶ εἶδε παρὰ τὸ Νεόκαστρον (18/30 Ἰουλίου) τουρκικὸν στολίσκον ἐκ 16 πλοίων, ὅστις ἐπανήρχετο ἐκ Πατρῶν. Μοῖραν τοῦ στόλου τούτου συγκατεμένην ἐκ πέντε πλοίων καὶ πλέουσιν πρὸς βορρᾶν κατεδίωξεν ὁ Κόχραν· προφθάς δὲ αὐτὴν μεταξὺ τοῦ ἀκρωτηρίου Πάπκ καὶ τῆς Κλαρέν-

τσας ἐπέπαισε κατ' αὐτῆς· καὶ ἂν καὶ σφόδρα ἡγανακτισμένος ἔνευε
 τῇ ἀδρανείᾳ τῶν Ἑλλήνων αὐτοῦ νικητῶν, οὓς διὰ γρονθοκοπη-
 μάτων ἐνεψύχονεν, ἐκυρίευτε μεγαλοπρεπῇ κορβέτῃ καὶ τουνεζί-
 κὴν γολέτταν καὶ τὰς ἔφερεν εἰς Πόρον. Ἦρκεσεν ἡ ἐμφάνισις τῶν
 δύο πλοίων τοῦ Κόχραν (τῇ Ἑλλάδος καὶ τοῦ Σωτῆρος) εἰς τὸν
 κορινθιακὸν κόλπον, ὅπως ἐξεγείρη πάλιν τοὺς κατοίκους τῶν δύο
 παρχλιῶν. Τοῦτο δὲ συνέβη καθ' ὃν χρόνον αἱ προσκυρήσασαι
 βορειοδυτικαὶ ἐπαρχίαι τῆς Πελοποννήσου ἔλαβον ἐκ νέου τὰ
 ὅπλα, καὶ ὁ Κολοκοτρώνης ἐτέκπετο νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν
 Πατρῶν. Καὶ τὰ ἄτακτα στίφη τοῦ Τσόγκα καὶ Ῥάγκου ἠγέρ-
 θησαν πάλιν κατὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ἀπειλητικὰ κατὰ τῶν
 Τούρκων. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις συνεμείρισθη τὰ πα-
 ράτολμα σχέδια, ὅπως ὠφελθῇ ἐκ τοῦ χρόνου ἐν ὅσῳ οἱ Τούρκοι
 ἔργοῦντο τὴν συνομολόγησιν τῇ ἀναχωγῇ τῶν ὀπλῶν, ἵνα ἐκ-
 ταίνῃ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἀνεξαρτησίας ἐπὶ ὅσον ἔνεστι μεγαλει-
 τέρας χώρας. Οἱ Φιλέλληνες ἐν τῇ συνήθει αὐτῶν εὐτολμῇ συνε-
 μερίσθησαν προθυμότερον πικρὸς ἄλλου τὰ σχέδια, τὰ ὅπερ
 ἠπείλουν νὰ ἐπιφέρωσι πάλιν τὸν καταστρεπτικὸν διχμερισμὸν
 τῶν Δυνάμεων τῶν πρώτων τοῦ πολέμου ἐτῶν. Τὰ σχέδια ταῦτα
 ἦσαν, ὁ μὲν Φαβιέρος νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Χίου, ἄλλη δὲ
 εἰστρατεία νὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπανάστασιν, καὶ ὁ
 Τσοῦρτς καὶ ὁ Κόχραν νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῆς Ἀλβανίας· πέραν
 τῆς Πρεβέζης, ὅπως δοθῇ ἕνεσίς τις εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Οἱ
 ναύαρχοι τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας ἐστερημένοι ὡς πολλάκις
 εἰς ἀπροβλέπτους περιπτώσεις καὶ ἤδη πάλιν ρητῶν διαταγῶν
 ἐπετάθησαν (ὡς εἶχον διαταχθῇ) πρὸς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει
 τρεῖς πληρεξουσίους κατὰ τὴν Συνδιάσκεψιν πρέσβεις, οἵτινες τοῖς
 προσδιώρισαν (23/4 Σεπτεμβρίου) τὰ πιθανὰ ὅρια τοῦ μέλλοντος
 κράτους, περιλαβόντα τὴν Στερεὰν ἀπὸ τοῦ κόλπου τοῦ Βώλου
 μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀπυροποτάμου, τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς
 νήσους συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Εὐβοίας καὶ ἐξαιρουμένης
 τῆς Σάμου καὶ τῆς Κρήτης, ὡς τὴν γραμμὴν, μέχρι τῆς ὁποίας
 ὤφειλον νὰ ἐκτείνωσι τὸν ἀποκλεισμὸν καὶ νὰ περιορίσωσι τὰ

κινήματα τῶν Ἑλλήνων. Ὄθεν ὅταν ὁ Κόχραν ἐκστρατεύων κατὰ τῆς Ἀλβανίας ἐνεφανίσθη μετὰ 23 ἐν Σπέτσαις συγκεντρωθέντων (6|18 Σεπτ.) πλοίων ἔμπροσθεν τοῦ Μεσολογγίου, ἔνθα ἔξωθεν τοῦ στενοῦ ἔπρεπε νὰ περιμείνῃ τὸν στρατηγὸν Τσοῦρτε, ὅστις εἶχεν ἀναχωρήσει μετὰ τοῦ στρατοῦ του ἀπὸ τοῦ Ἰσθμοῦ εἰς Βοστίτσαν εἰδοποιήθη παρὰ τοῦ Κοδριγκτώνος, ὅτι δὲν θέλει τῷ ἐπιτραπῇ νὰ κἀμῃ ἀπόβασιν εἰς τὴν Ἀλβανίαν. Τὴν πρὸς τὸν ναύαρχον τῆς Ἑλλάδος κεινοποίησιν ταύτην ἀνέφερεν ὁ Κοδριγκτὼν καὶ εἰς τὸν Ἰβραὴμ πασὴν κατὰ τὴν τῆς 13|25 Σεπτεμβρίου συνέντευξιν. Καὶ πρότερον ἤδη ἐξέφραξεν ὁ Αἰγύπτιος πρὸς τὸν Δερβιννὺν τὴν ἀπορίαν του ὅτι οἱ σύμμαχοι μεροληπτικῶς πᾶν κίνημα αὐτοῦ μὲν πηρεμποδίζον τῶν δὲ Ἑλλήνων παρέβλεπον. Ὁ Γάλλος ἐδικαιολόγησε τὴν διαγωγὴν ταύτην τῶν συμμάχων, ὡς ὁ Στρατὶς φερὸν πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυν τῆς Αὐστρίας, (1) εἰπὼν, ὅτι οἱ ὑποχωρήσαντες εἰς τὴν αἵτησιν τῶν Δυνάμεων εἶναι ἄξιοι τῆς ἀβροφροσύνης ταύτης, ἥτις εἶναι τὸ μέσον, δι' οὗ θέλει ἀναγκασθῇ ἡ ἀμετάπειστος Πύλη νὰ δεχθῇ τὴν ἀνακωχὴν τῶν ὅπλων, ὅτι ὁμῶς ἡ πικράβλεψις αὕτη ἐκ μέρους τῶν συμμάχων δὲν θέλει ἐκταθῇ εἰμὴ εἰς μόνον τὰς ὄντως ἐπαναστατήσας ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος. Τὴν ἐπαύριον τῆς συνεντεύξεως ὁ πασᾶς, ἀναφερόμενος εἰς τὴν κατὰ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Κοχραν ἐντατιν, ἐζήτησε διὰ τοῦ διερμηνέως του παρὰ τοῦ Κοδριγκτῶνος τὴν ἄδειαν ν' ἀποστείλῃ στρατὸν εἰς Πάτρας, ἔνθα ἐμελέτα ν' ἀποβιβασθῇ ὁ Κόχραν. Οἱ ναύαρχοι, γινώσκοντες ὅτι τοῦτο δὲν εἴχετο ἀληθείας, ἠρνήθησαν τὴν ἄδειαν, ἐπαναλαβόντες, ὅτι ἐτίθουσιν ἔξωθεν μὲν τῆς σκηνῆς τοῦ πολέμου θέλουσιν ἐμποδίσει, ἔσωθεν ὁμῶς αὐτῆς δὲν θέλουσιν ἀντιπράξει εἰς τοὺς Ἕλληνας, οὔτινες εἶχον δεχθῇ τὴν ἀνακωχὴν τῶν ὅπλων. Καὶ ὁ Ἑλληνικὸς στόλος συναμorfώθη πρὸς τὰς ὁδογίας τῶν ναυάρχων. Ὁ λόρδος Κόχραν ἠρκέσθη εἰς ἀπόπειραν κατὰ τοῦ ὀχυροῦ Βασιλαδίου, καὶ ἀποτυχὼν ἀπέπλευσε διεσθυνόμενος εἰς Σύρον. Ἐμεινε δὲ μόνον

(1) Ἐκθεσις τοῦ βιβλίου Ὁπτενφελς ἀπὸ 3|15 Ὀκτωβρίου 1827. χρογ.

ὁ Ἀστιγὺς μετὰ τῆς Καρτερίας, τοῦ Σωτῆρος, δύο γολεττῶν καὶ δύο κανονοφόρων, ὅπως εἰ δυνατόν εἰσπλεύσῃ εἰς τὸν κόλπον καὶ κυριεύσῃ τὸν ἐν αὐτῷ σταθμεύοντα τουρκικὸν στολίσκον. Ὁ πλοίαρχος Θωμᾶς εἰσέπλευσεν (9/21 Σεπτεμβρίου) ὑπὸ τὸ πῦρ τῶν φρουρίων μετὰ τοῦ Σωτῆρος, δύο γολεττῶν καὶ μιᾶς κανονοφόρου διὰ τοῦ στενοῦ εἰς τὸν κόλπον, καὶ πρὶν ἢ φθάσῃ ὁ Ἀστιγὺς, ἐπέπεσε παρρηχίως κατὰ τὸν ἐν τῷ λιμένι τῶν Σαλῶνων τουρκικῶν πλοίων. Ἡ Καρτερία ἐμποδίσθη ὑπὸ γαλήνης· ὁ Ἀστιγὺς διέταξε νὰ τὴν ξυρουλλήσωσι διὰ κανονοφόρου καὶ διέπλευσε διὰ τοῦ στενοῦ, ὅπως ἐκτελέσῃ ὁμοῦ μετὰ τῶν ἐταίρων τοῦ τῷ ἔργον. Κατοπτεύσεως γενομένης ἐγνώσθη ὅτι ὁ τουρκικὸς στολίσκος ἐν τῷ λιμένι τῶν Σαλῶνων συνέκλιτο ἐκ δύο βρικίων, τριῶν γολεττῶν καὶ τεσσάρων μικρῶν πολεμικῶν πλοίων, καὶ ἐκ τριῶν αὐστριακῶν ἐμπορικῶν. Ὁ ἐναντίος ἄνεμος διήρκεισεν ἐπὶ τινὰς ἑτερήμερας, μεθ' ὧς ὁ Ἀστιγὺς ἠδυνήθη νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τὸ ἐχθρικοῦ στόλου (18/30 Σεπτεμβρίου) τοῦ ἀνωτέρου κατὰ τὴν δύναμιν καὶ προστατευμένου ὑπὸ κανονοστασίου τῆς ξηρᾶς. Οἱ Ἕλληνες ἠναγκάσθησαν νὰ εἰσπλεύσωσιν εἰς τὸν κόλπον τῶν Σαλῶνων, καὶ πρὸς τὸ κίνημα τοῦτο εἶχον ἀνάγκην οὐρίου ἀνέμου, ὅστις ὅμως τοῦς παρεκώλυε τὴν ἐξόδον. Ἐπὶ τῆς ἀντίπεραν ἀχαϊκῆς παρχλίας ἵστατο ὁ στρατὸς τῆς ξηρᾶς τοῦ Τσοῦρτε καὶ ἔβλεπε τὰ πλοῖα εἰσπλέοντα καὶ ἄφαντα γινόμενα ὀπισθεν τοῦ ἀκρωτηρίου. Εἶτα δὲ μετὰ κανονοβολισμὸν διχρήσαντα ὡς ἐν τέταρτον τῆς ὥρας ἠκούσθη τρομερὰ ἐκρηγῆς καὶ πυκνὸς καπνὸς κατεσκέασε τὰ περίεξ. Ἡ τουρκικὴ ναυοκρίξ εἶχεν ἀνατινχθῆ εἰς τὸν ἀέρα ὑπὸ τῆς Καρτερίας κατὰ τὸ πρῶτον πῦρ. Ἐπτά ἐκ τῶν ἐννέα τουρκικῶν πλοίων κατεστράφησαν, καὶ τὰ τρία αὐστριακὰ ἐκυριεύθησαν κατὰ τὴν ἐνδοξὸν τούτην ναυμαχίαν, δι' ἣν ὁ Ἀστιγὺς ἀπέδωκε πάλιν εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν ἐπὶ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου ἐξουσίαν καὶ κατέστησεν ἐλευθέραν τὴν ἀνεκτίμητον συγκοινωνίαν μεταξὺ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος.

Τὸ συμβῆν τοῦτο ἐπενήργησεν ἐπὶ τοῦ Ἰβραὶμ πασᾶ. ὅπως ἐν

ἀρχῇ τῆς ἐπανάστασις· εἶχον ἐπενεργῆσαι ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου ὅλα· αἱ νίκαι τῶν ἐπαναστατῶν. Ἡ μέχρι τοῦδε ὑποκεκρυμμένη βάρβαρος τοῦ πασᾶ φύσις· ἐξεβρόχθη, καὶ κατέπεσε τὸ περικάλυμμα τῆς ἐγκρατείας, τὸ ὁποῖον ὁ Αἰγύπτιος μέχρι τοῦδε τόσον ἐπιτηδεύως ἐτήρει ἀπέναντι τῶν ναυάρχων. Διὰ τῆς καταπατήσεως ταύτης τῆς εἰρήνης ἐθεώρησεν αὐτὸν λελυμένον τοῦ λόγου, καὶ ἀπέλυσε τὴν Κεχαγιᾶν αὐτοῦ κατὰ τῆς Μεσσηνίας, ὅστις ἤρχισεν ἐκεῖ τὸ φρικῶδες ἐκείνο τῆς καταστροφῆς ἔργον, δι' οὗ 60,000 μὲν συκῶν καὶ 20,000 περίπου ἐλαιῶν κατεκόπησαν, πλείστα χωρία ἐπυρπολήθησαν, ἄνθρωποι πολλοὶ περιήλθον εἰς τὴν ἐσχάτην ἔνδειαν, καὶ ἡ συντήρησις ὁλοκλήρου τῆς ἐπερχομένης γενεᾶς ἠφρανίσθη. Μανιώδης γενόμενος ἐπὶ ταῖς τρομεραῖς ταύταις σκηναῖς μετέβη ὁ Κολοκοτρώνης κατεσπευσμένως εἰς Ἀρμυρόν, ἔνθα ἐναύλωσε πρὸς τῶν Μανιωτῶν πλοῖον, ὅπως ἀναγγείλῃ εἰς τοὺς ναυάρχους τὰ κακουργήματα τῶν Αἰγυπτίων. Καὶ ὁ Ἀμιλτών δὲ ἦτο ἐν Κελλάμει· μάρτυς τῆς λύσεως τοῦ Κεχαγιᾶ. Προσκληθεὶς ν' ἀναστείλῃ τὰς βικιοπραγίας ἀπήντησεν ὁ Τοῦρκος· ὅτι ἔχει ρητὰς τοῦ πασᾶ διαταγὰς. Ὁ Ἰβραήμ. πασᾶς καθ' ὃν χρόνον ἔδωκεν εἰς τὸν ὑποκτιστὴν τοῦ τᾶς φρικώδεις ταύτας διαταγὰς ἔθεσεν εἰς κίνησιν δύο μοίρας τοῦ στόλου, ὧν ἡ μὲν ἐτέθη ὑπὸ τᾶς διαταγὰς τοῦ Πιτρωνᾶ βέη (δευτέρου ὑποναύρχου) Μουσταφᾶ, ἡ δὲ, ὅπου εὕρισκετο καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος, ὑπὸ τᾶς τοῦ Ταχίρ πασᾶ καὶ τοῦ Μουχαρρέμ βέη, ὅπως τιμωρήσῃ τὴν ὑπεροφίαν τοῦ Ἀστιγγος καὶ κυριεύσῃ ἐκ νέου τὴν κορινθιακὴν κόλπον.

Τὴν νύκτα μετὰ τὴν εἰς Ζάκυνθον κατάπλουν αὐτοῦ (19/1 Ἡ ἐν Ὁκτωβρίου) εἰδοποιήθη ὁ νάυαρχος Κοδριγκτών, ὅτι ὁ τουρκικὸς <sup>Νεοκά-
στρου ναυ-</sup> στόλος· ἐξῆλθε τοῦ Νεοκάστρου. Τὴν πρωΐαν τῆς ἐπαύριον (20/2 ^{μαχία.} Ὁκτωβρίου) καίτοι ἐνκντίου πνέοντος ἀνέμου ἐταποθετήθη ὁ Κοδριγκτών μετὰ τῶν ὀλίγων πλοίων· παρὰ τὸ στόμιον τοῦ κόλπου τῶν Πιτρῶν ἐναντίον τῆς πρώτης τῶν Τοῦρκων ναυτικῆς μοίρας, καὶ εἰδοποίησε διὰ τοῦ πλοιάρχου Σπένσερ τῆς Γαλβότης τὸν διοικητὴν τῆς μοίρας, ὅτι ἐπειδὴ οἱ Τοῦρκοι παρέβησαν τὸν δοθέν-

τα λόγον τῆς τιμῆς, αὐτὸς δὲν θέλει ἐπιτρέψει εἰς αὐτοὺς τὴν δίοδον· ἐὰν τολμήσῃ πλοῖόν τι νὰ διέλθῃ, θέλει τὸ κτυπήσῃ· ἐπικυβερνητικῶς δὲ τῆς ἀποπέρας· ὅα καταστρέψῃ ἐὰν δυνήθῃ, ὅλον τὸν στόλον των (1). Ὁ ἀρχαιότερος τῶν Τούρκων ἀρχηγὸς ἀπέστειλε τὸν ὑποναύαρχον πρὸς τὸν Κοδριγκτῶνα, ἵνα τῷ ζητήσῃ τὴν ἄδειαν νὰ μεταβῇ εἰς Πάτρας· ἀλλ' ὁ διερμηνεὺς ἐδίστασε νὰ μεταφράσῃ εἰς τὸν Τούρκον πάντα ὅσα ἀπήντησεν ὁ Ἀγγλος. Διὸ ἔδωκεν ὁ Κοδριγκτῶν τὴν ἀπάντησίν του ἐγγράφως· καὶ μετὰ τὴν περὶ λαβὴν τῆς ἐπιστολῆς τυχύτης· διέταξεν ὁ διοικητὴς τὴν μοῖραν νὰ ὀπισθοχωρήσῃ. Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν ἡ μοῖρα αὕτη συνωδευομένη ὑπὸ τῶν Ἀγγλων εὗρίσκετο παρὰ τὴν μεσημβρινὴν ἄκρην τῆς Ζακύνθου (21/3 Ὀκτωβρίου), ἐνεφανίσθη ὁ Ἰσραήλ πικσᾶς μετὰ τῆς μοῖρας του ἐν τῷ μεταξὺ Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας πορθμῷ, ἔνθα ἠνώθη μετὰ τοῦ Πικτρονᾶ βέη. Με' ὅλον τὸ ἀνίστον τῶν δυνάμεων ἀπεράτισεν ὁ Κοδριγκτῶν νὰ ἐκτελέσῃ ἐν ἀνάγκῃ κατὰ γράμμα τὰς ὁδηγίας του· ἀλλὰ μαθόντος τοῦ Ἰσραήλ πικσᾶ τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀγγλου ναυάρχου, ἐπέστρεψε σύμπας ὁ στόλος πρὸς τὸ Νεόκαστρον. Μόλις δὲ εἶχεν ἀγκυροβολήσῃ ὁ Κοδριγκτῶν (22/4 Ὀκτωβρίου) ἐν τῷ λιμένι τῆς Ζακύνθου, ἐφάνησαν πάλιν τὰ μεγαλειότερα τῶν τουρκικῶν πλοίων, ἐν οἷς καὶ ἔπλεον καὶ ναυαρχίδες, εἰς τὸν κόλπον τῶν Πικτρῶν, ἔνθα εἶχον προχωρήσει βοηθούμενα ἐν καιρῷ νυκτὸς ὑπὸ σφοδροῦ ἀνέμου. Ἀμέσως ἐπροχώρησε πρὸς αὐτὰ ἡ Ἀσία καὶ ἡ Ταλδότη, καὶ ἐκανονοβόλησαν κατὰ τῶν πρώτων τουρκικῶν πλοίων, μὴ θελησάντων παρὰ τὴν συνθήκάν των νὰ ὑψώσωσι τὴν σημαίαν. Τὸ ἀπορριστικὸν τοῦτο μέτρον ὠφέλησε. Καθ' ὅλην τὴν νύκτα καὶ τὴν ἄλλην ἡμέραν δεινὴ θύελλα ἐντακνύσασα διεσχόρησε καὶ τὰ ἀγγλικά καὶ τὰ τουρκικά πλοῖα· περὶ τὴν ἐσπέραν δὲ εὗρίσκοντο ἔτι 20 τουρκικά πλοῖα παρὰ τὸ ἀκρωτήριο τοῦ Πάπα, τὰ ὁποῖα οὐδεμίαν εἶχον εἰδητιν περὶ τῆς ὑποχωρή-

(1) Ἐκθεσίς περὶ τῆς διαγωγῆς τοῦ ἀντιναυάρχου Ε. Κοδριγκτῶνος. Ἐν Λονδίνῃ 1832. (Γραφεῖον παρ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου) ἀγγλιστί.

σεως τοῦ ναυάρχου των. Ὁ Κοδριγκτὼν ἠνάγκασε (24/6 Ὀκτωβρίου) καὶ αὐτὰ νὰ ὑποχωρήτωσι, μεταχειρισθεὶς κατὰ τινων ἐξ αὐτῶν καὶ τὴν πειστικὴν φωνὴν τῶν τηλεβόλων του. Δυστυχῶς ἦτο ἔτι μόνος μετὰ τῶν ἀγγλικῶν πλοίων του, ἄλλως (κατὰ τὰς ῥητάς· δηλίας του) δὲν ἤθελεν ἐπιτρέψει εἰς τὸν ἐχθρικὸν στόλον νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Νεοκάστρον, ἀλλ' ἤθελε τὸν ὠθήσει πρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὸν Ἑλλάσποντον. Μετὰ τινὰς ἡμέρας (4/13 Ὀκτωβρίου) ἠνώθη μετ' αὐτοῦ πρὸς τὴν Ζάκυνθον καὶ ὁ ῥωσσικὸς στόλος ὑπὸ τὸν ὑποναύαρχον κόμητα Ἀυδένον (Heyden). Κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ ἡμέραν προτῆλθε καὶ ὁ Δερινῦς, ὥστε οἱ τρεῖς στόλοι πλήρεις ἠδυνήθησαν νὰ τοποθετηθῶσιν ἔμπροσθεν τοῦ Νεοκάστρου. Ἐκεῖ ἔμεινον οἱ Εὐρωπαῖοι ναύαρχοι τὰ καθέκαστα περὶ τῆς συστηματικῆς τῶν Αἰγυπτίων κατὰ τῆς Μεσσηνίης ἐπιδρομῆς, ἣν ἀμέτῳς οὔτε διχταγὴν οὔτε δύναμιν εἶχον νὰ περιστείλωσιν· ἀλλ' ἐνόησαν ὅτι ἡ πύρρασις τῶν πεισματωδῶν τούτων βρβαραυτήτων ἤθελε μαινώσει ἐντελῶς τοὺς σκοποὺς τῆς συμβάσεως. Δὲν ἦσαν δὲ καὶ βέβαιοι, ἐὰν ἠδύναντο νὰ παρεμποδίσωσιν ἀποτελεσματικῶς καὶ ἐπὶ μακρὸν τὴν ὑπόθαλψιν τῆς ἀγρίας ταύτης ἐπιδρομῆς τοῦ τουρκικο-αἰγυπτιακοῦ στόλου· διότι κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἐμπείρων πρωρέων καὶ ἀξιωματικῶν τοῦ ναυτικοῦ ὁ ἀποκλεισμὸς τοῦ λιμένος τοῦ Νεοκάστρου ἦτό τι φυσικῶς ἀδύνατον ἐν χειρὶ χειμῶνος, ὅτε καθ' ὅλας τὰς παρκατεμέναις παρχλίαις οὐδεὶς ὑπῆρχεν ἀσφαλὴς ὄρμος διὰ τὰ μεγάλα πλοῖα. Οἱ ναύαρχοι ἐπειράθησαν νὰ περιστείλωσι τὰς κατὰ τῆς Μεσσηνίης θοδείας διαταγὰς τοῦ πασᾶ δι' ἀπειλητικῆς ἐπιστολῆς; (ἀπὸ 5/17 Ὀκτωβρίου). Ἀλλ' ὁ Ἰβραήμ πασᾶ· εἶχεν ἀπέλθει τῇ προτερίᾳ ἀπὸ τοῦ ἐν Νεοκάστρῳ στρατοπέδου πρὸς τὸν Πύργον. Πρὸς τί ἀπεμακρύνθη ἐν ταιαύτῃ κρίσει; εὐρισκόμενος· διὰ νὰ συνδιαλεχθῇ ὡς δι' ἄσχυρίζοντο οἱ Αὐστριακοὶ (1) αὐτοπροσώπως μετὰ τοῦ παρὰ τὸν κορινθιακὸν κόλπον εὐρισκόμενου Ἰεσιτ πασᾶ; ἢ ἀπλῶς διὰ ν' ἀποφύγῃ τὰς ἀξιώσεις τῶν Φράγκων;

(1) Ἐκθεσι τοῦ ταγματάρχου Βανδιέρ. 18/30 Ὀκτωβρ. 1827. χργ.

Τέχνησμά μᾶλλον ἐφάνετο τοῦτο, διότι καὶ ὁ διερμηνεὺς του ὠρκίζετο ὅτι δὲν γνωρίζει ποῦ εὐρίσκεται ὁ πασᾶς καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει μέσον νὰ τῷ ἀποσταλῇ ἐπιστολή. Ὅλως περιττὸν ἀπέβαινε νὰ σταλῇ ὁμοίᾳ κοινοποίησις καὶ εἰς τὸν Τούρκον ναύαρχον, διότι οὗτος οὔτε τὴν ἀπὸ 7/19 Σεπτ. ἐπιστολὴν τοῦ Κοδριγκτώως ἐδέχθη ἀλλὰ τὴν παρέπεμψεν εἰς τὸν Ἰβραήμ πασχᾶν. Ὅθεν μετὰ προκαταρκτικὴν συνδιάσκεψιν (6/18 Ὀκτωβρ.) ἀπεφάσισαν οἱ ναύαρχοι νὰ εἰσπλεύσωσι μετ' ὅλου τοῦ στόλου εἰς τὸν λιμένα τοῦ Νεοκαστροῦ, καὶ παρόντες νὰ ἐπαναλάβωσι τὰς προτάσεις των· νὰ ἐπιστρέψωσι δηλ. οἱ στόλοι εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ εἰς τὸν Ἑλλάσποντον ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν ἀσφαλοῦς ὑποχωρήσεως, καὶ ν' ἀνασταλῶσιν αἱ κατὰ ξηρὰν ἐχθροπραξίαι. Οἱ ναύαρχοι δὲν εἶχον μὲν πληρεξουσιότητα νὰ ὑποβάλωσι τὰς δύο ταύτας προτάσεις ὥς αἴτησιν καὶ νὰ τὰς ἐκδιάσωσι χρεῖας τυχοῦσης, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐμφάνισις μόνον τῶν τριῶν πλοίων τοῦ Κοδριγκτώως εἶχεν ἀναγκάσει τὸν πρὸ τῶν Πιερῶν τουρκικὸν στόλον νὰ ὑποχωρήσῃ, ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσιν, ὅτι ἡ καταπληκτικὴ θῆξ τῶν συμμαχικῶν στόλων ἤθελεν ἀναγκάσει τοὺς Τούρκους νὰ ὑποχωρήσωσι· πρὸς δὲ τούτοις ἡ τοιαύτη ἐκβασίς ἤθελεν ἐπικροτηθῇ παρὰ τῆς Εὐρώπης συμπάσης. Εἰσπλέοντες οἱ ναύαρχοι (8/20 Ὀκτωβρ.) διὰ τῶν παρὰ τὸ στόμιον τοῦ λιμένος κανονοστασίων, ὅπως ἀγκυροβολήσωσιν ἐντὸς τοῦ ἐκτεταμένου λιμένος, εὗρον ἀπροσδοκῆτως τοὺς ἡνωμένους στόλους τῶν Τούρκων, τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Τουνεσιῶν περατεταγμένους ἐν σχήματι πετάλου ἀπὸ τῶν δύο ἄκρων τοῦ λιμένος πρὸς τὸ ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ κείμενον νησίδιον Χελωνάκι, ὥστε ὁ εὐρωπαϊκὸς στόλος εἰσπλέων ἦτο ἐκτεθειμένος πανταχόθεν εἰς τὸ πῦρ τοῦ φρουρίου, τῶν κανονοστασίων καὶ ὅλων τῶν πλοίων. Ὁ στόλος τῆς ἡμισελήνου συνίστατο (1) ἐκ 3 δικερότων, 4 διφράκτων φρεγατῶν, 13 φρεγατῶν, 30 κορβετῶν, 28 βρικίων, 5 γολετῶν, 6 πυρπολικῶν καὶ 41 φορηγῶν, τὸ ὅλον ἐξ 130 πλοίων, ἐν οἷς

(1) Κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ Γάλλου Ἀστερόβερου.

89 ἦσαν πολεμικά, ἔχοντα 2438 τηλεβόλα. Τὰ δίκροτα καὶ αἱ φρεγάται ἔκειντο ἐν ἐσωτερικῇ γραμμῇ, ἔμπροσθεν δὲ αὐτῶν ἔκειντο αἱ κορβέτται καὶ τὰ βρίκια κατὰ τὰ κενὰ τῆς ἐσωτερικῆς γραμμῆς· ἐκατέρωθεν δὲ τὰ πυρπολικά, καὶ τὰ φορτηγὰ παρὰ τὴν νοτιοανατολικὴν παραλίαν. Δεξιόθεν τοῦ Χελωνακίου ἴστατο ὁ Καπουτάν βέης καὶ ὁ Μουχρὲμ βέης, ἀριστερόθεν δὲ ὁ Ταχίρ πασᾶς καὶ ὁ Πατρονᾶ βέης.

Οἱ συμμαχικοὶ στόλοι εἰσέπλευσαν περὶ τὴν δευτέραν. μ. μ. ὥραν διηρημένοι εἰς δύο στίχους κατὰ τὴν ἐξῆς τάξιν· τὰ τέσσαρα ῥωσικὰ δίκροτα καὶ τέσσαρες φρεγάται ὀπισθεν, τὰ δὲ γαλλικὰ πλοῖα (4 δίκροτα, 2 φρεγάται καὶ 2 γολέτται) καὶ τὰ ἀγγλικὰ (3 δίκροτα, 4 φρεγάται, 1 κορβέττα καὶ 2 βρίκια) ἔμπροσθεν· τὸ ὅλον 27 πλοῖα ἔχοντα 1276 κανόνια. «Ὁ κύβος ἐρρίφθη», εἶπεν ὁ Καπουτάν βέης πρὸς τοὺς συναδέλφους τοῦ ἅμα εἶδεν εἰσπλέοντα τὰ ἀγγλικά πλοῖα. «Σᾶς τὸ προσεῖπον, ὁ Ἄγγλος δὲν ἀστεύζεται!» Ὁ Κοδριγκτῶν, ὅστις εἶχε τὴν ἀρχηγίαν ἐπὶ τοῦ συμμαχικοῦ στόλου, εἰσέπλευσε πρῶτος ἐπὶ τῆς Ἀσίας παρακολουθουμένης ὑπὸ τῆς Γενούης καὶ τῆς Ἀλβιδῶνος, καὶ ἠγκυροβόλησε πλησίον τῆς ναυαρχίδος τοῦ Καπουτάν βέη. Ὁ Δερινῦς ἴστατο ἀπέναντι· τῶν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς μεγάλων αἰγυπτιακῶν πλοίων, οἱ δὲ Ῥῶσσοι εὐρίσκοντο πρὸς τὴν ἀριστερὰν ἄκρην τοῦ πετάλου· τινὰ ἐκ τῶν πλοίων, ἐν οἷς καὶ ἡ Δαρτμούθη, εἶχον διαταγὴν νὰ ἐποπτεύωσι τὰ πυρπολικά. Ὁ Κοδριγκτῶν εἶχε παρὰγγεῖλαι οὐδεὶς νὰ κανονοβολήσῃ ἐὰν πρῶτοι οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐκκονοβολοῦν. Καὶ τὰ μὲν τρία πρῶτα Ἀγγλικά πλοῖα ἠγκυροβόλησαν ἀνενοχλήτως· ὅτε ὁμοῦς ὁ πλοίαρχος τῆς Δαρτμούθης ἔπεμψε μίαν λέμβον, ὅπως διατάξῃ τοὺς ἐν τινὶ πυρπολικῷ ν' ἀπομακρυνθῶσιν, οἱ ἐν τῷ πυρπολικῷ ἐπυροβόλησαν κατὰ τῆς λέμβου καὶ ἐφόνευσάν τινας τῶν ἐν αὐτῇ ναυτῶν, ὅ, περ ἰδόντες οἱ τῆς Δαρτμούθης ἀντεπυρβόλησαν. Ἐτι ὁ Κοδριγκτῶν δὲν διέταττε τὸ πῦρ νομίζων ὅτι τὸ συμβῆν τοῦτο ἦτο ἀπλῆ τις σύμπτωσις· ἀλλὰ ἐφρίσκει αἰγυπτιακῆς σφαίρας κατὰ τῆς Δαρτμούθης, τὸ ἀγγλι-

κὸν τοῦτο πλοῖον ἠναγκάσθη ν' ἀντιπυροβολήσῃ, καὶ οὕτως ἐν διαστήματι ὀλίγων λεπτῶν τῆς ὥρας ἡ ναυμαχία κατέστη γενική. Ἡ Ἀσία, εὐρισκομένη πλησίον τῶν ναυαρχίδων τοῦ Καπουτὰν βέη καὶ τοῦ Μουχαρέμ βέη, κατ' ἀρχὰς δὲν ἐπυροβόλει, καθὼς καὶ αἱ ῥηθεῖσαι ναυαρχίδες· ὁ Μουχαρέμ βέη ἀνῆγγειλε διὰ τινος ἀπεσταλμένου τῷ Κοδριγκτῶνι ὅτι δὲν θέλει κανοβολήσῃ, καθ' ἣν στιγμὴν καὶ ὁ πρῶτος Μίτσελ (Mitchel) ἀντανῆγγειλεν εἰς τὸν Μουχαρέμ βέην τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Κοδριγκτῶνος ν' ἀποφύγῃ τὴν αἵματοχυσίαν. Ἀλλ' αἶφνης οἱ περὶ τὸν Καπουτὰν βέην εἶτε κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ εἶτε παρὰ διαταγὴν ἐπυροβόλησαν κατὰ τῆς Ἀσίας, ἥτις ἀντιπυροβολήσασα κατέσρεψε καὶ τὴν ναυαρχίδα ταύτην καὶ τὴν τοῦ Μουχαρέμ βέη· ἀλλὰ καὶ ἡ Ἀσία, ἐκτεθειμένη πανταχόθεν εἰς τὸ ἐχθρικὸν πῦρ, πλεῖστα ἔπαθε καὶ ἐν τῇ παχείᾳ τοῦ καπνοῦ νεφέλῃ ἐξεληρήθη ὡς ἀπολεσθεῖσα. Ὅ,τι ἔπαθεν ἡ Ἀσία ἔπαθον καὶ πάντα σχεδὸν τὰ ἄλλα πλοῖα. Ἐν τῷ σωρῷ τῶν πλεόντων τούτων φρουρίων πᾶσα βολὴ ἐκ τῶν πυρίνων στομάτων ῥιπτομένη ἐπετύγχανε τοῦ σκαποῦ. Περιορισμένοι ἐντὺς στενοῦ κύκλου καὶ ἀδυνατοῦντες νὰ κινηθῶσι καὶ νὰ φύγῳσιν ἠναγκάσθησαν οἱ Τοῦρκοι νὰ ὑπερασπισθῶσιν· οὐδαμῶς δὲ εἶχον τὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν γενναϊότητα, αἵτινες ἦσαν ἀναγκαιόταται εἰς τὴν περίστασιν ταύτην, καθ' ἣν καὶ πολεμικὴ καὶ ναυτικὴ τέχνη καθίσταντο ὅλως περιτταί· ἐστερημένοι τοῦ κυρίου αὐτοῦ ἀρχηγοῦ περιέπεσαν μετ' οὐ πολὺ εἰς δεινὴν σύγχυσιν ἀξιωματικοὶ ἔδιδον διαταγὰς, αἵτινες ἀνεκαλοῦντο ὑπὸ ἄλλων ἀξιωματικῶν· πολλοὶ τῶν πλοιάρχων ἐγκατέλειπον ἀνάνδρως τὰς θέσεις τῶν· ὁ Ταχίρ πασχῆς δὲν ἔδειξε κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τὴν τόλμην καὶ τὴν φήμην τοῦ ἐμπείρου ναυάρχου, ἣν εἶχε δεῖξει εἰς ἄλλας περιστάσεις· ὁ Καπουτὰν βέης καὶ ὁ Μουχαρέμ βέης εἶχον τραυματισθῇ κακίως εὐθὺς ἐν ἀρχῇ. Ἐπὶ τέσσαρας ὁλοκλήρους ὥρας διήρκεσεν ἡ μάχη ἐν μέσῳ τοῦ κρότου τῶν τηλεβόλων, ὅστις ἐν τῷ ἀντηχοῦντι, ὑπὸ ὀρέων περικεκλεισμένῳ λιμένι ἦτο φοικωδέστατος. Ἡ νύξ ἔθεσε τέλος εἰς τὴν κατὰστροφικὴν ταύτην ναυμαχίαν. Οὐδέποτε πρότερον, λέγει ὁ Κοδρι-

λάβησιν τῆς Αὐστρίας, καὶ διασταυρώσαν τα νεώτατα σχέδια τῶν βιεννέων πολιτικῶν. Οἱ ἐν τοῖς πράγμασι πολιτικοὶ τῆς Αὐστρίας κατεθροονθήθησαν καὶ παρωργίσθησαν τὰ μέγιστα ὑπὸ τοῦ συμβάντος τούτου. Ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος ἐχαρκτήρισε τὴν πρᾶξιν τῶν ναυάρχων ὡς δολοφονίαν ! Ὁ Ἐστερχάκης παρέβηλε τὴν ἐν Νεοκάστρῳ κατὰστροφὴν πρὸς τὸν διαμελισμὸν τῆς Πολωνίας ! Ὁ δὲ Μεττερνίχος ἐπίστευεν ὅτι ἡ ναυμαχία αὕτη ἦτο τὸ σύνθημα τοῦ πολέμου, καὶ ὅτι πάλιν ἐπῆρχετο ἡ ζοφερὰ ἐποχὴ τῶν ταρχῶν καὶ ἤδη ἀπ' οὗ πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἀναλάβει ἐκ τῆς ἐκπλήξεως, μετεχειρίσθη ὁ Μεττερνίχος τὸ συμβάν διὰ νὰ ἐκφοβίσῃ τοὺς ἀλλοιους, παριστῶν διὰ ζοφερῶν χρωμάτων τὰς συνεπείας στάσεως, ἢ μεταβολῆς θρόνου ἢ σπουδαίων ἐν Κωνσταντινουπόλει ταρχῶν. Οἱ ἐν Ῥωσσίᾳ ἐχώρησαν μεγάλως ἅμα μαθόντες τὴν ἀπελπισίαν τοῦ πρίγκιπος. Ὁ Νεσελρώδ ἐν τῇ ὑπερφία του ἐκέντα ὡς διὰ πτερνιστήρων τὰ πλευρὰ τοῦ ἀνδρός, ὃν ὁ Στάιν ὠνόμασε «τὸν μέγαν ἅγιον Χριστοφόρον» τοῦ μικροῦ ὑπουργοῦ τῆς Ῥωσσίας. «Τί, ἔγραφεν ὁ Νεσελρώδ ἐμπιστευτικῶς πρὸς τὸν Tatistschew, τί θέλει εἶπει ὁ φίλος ἡμῶν Μεττερνίχος ἐπὶ τῷ θριάμβῳ τούτῳ τῆς ἰσχύος κατὰ τῶν προλήψεων τῶν ἀρχῶν; Οἱ ναῦαρχοι εἶναι ἄξιοι νὰ τεθῶσιν ἐπὶ κεφαλῇ τῶν κυβερνήσεων, ὅπως διευθύνωσι τὴν πολιτικὴν αὐτῶν ! » Ἐπισήμως ἡ Ῥωσσία ἐρέετο μετριώτερον ἐν ταῖς εἰς Λονδίνον καὶ Παρισίους σταλείσαις ἐπιστολαῖς του ἔλεγεν ὁ Νεσελρώδ, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ του (ὅστις ἀπένειμε παράσημα καὶ εἰς τοὺς τρεῖς ναυάρχους) λυπεῖται μὲν ἐπὶ τῇ αἵματοχυσίᾳ, ἥτις δὲν ἦτο ὁ σκοπὸς τῶν Δυνάμεων, ἀλλ' ἀπ' ἑτέρου παρηγορεῖται, ἀναλογιζόμενος, ὅτι ἡ αἵματοχυσία αὕτη δὲν προὐκαλέσθη εἰμὴ διὰ τῆς ἀπίστου καὶ βραδύρου διαγωγῆς τῶν Τούρκων ἀρχηγῶν. Καὶ ἐν Γαλλίᾳ πάντες ἀπὸ τῆς ἀνωτάτης μέχρι τῆς κατωτάτης τάξεως ἐχώρησαν καὶ ἐνηθρόνθησαν ἐπὶ τῇ νίκῃ.

(1) Ὁ Μεττερνίχος πρὸς τὸν κόμητα Ἀππόνην 113 Νοεμβρίου 1827. γαλ.

ὁ Δερρινὺς ἐκαυχᾶτο ἐν Σαύρῳ, ὅτι διὰ τῶν τηλεβόλων γίνεται ἡ καλλιτέρα πολιτικὴ. Ἀκόμῃ μετὰ παρέλευσιν μηνῶν εἶπεν ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἐν τινι λόγῳ τοῦ (24/5 Φεβρουαρίου 1828), ὅτι ἡ ἐν Νεοκαστρῷ μάχῃ ἦτο ἀφορμὴ δόξης διὰ τὰ γαλλικὰ ὄπλα καὶ λαμπρὰ ἐγγυήσεις τῆς συμπτώσεως τῶν τριῶν σημαίων. Αἱ λέξεις αὗται διήγειραν παρὰ τοῖς Φιλέλλησι μέγιστον ἐνθουσιασμόν. Μόνον ἐν Ἀγγλίᾳ ἦσαν αἱ γνώμαι ἐξ ἀρχῆς ἥδη διηρημέναι. Καὶ αὐτὴν ἥδη τὴν εἰδήσιν τῆς ναυμαχίας ἐδέχθησαν οἱ Ἄγγλοι ψυχρῶς καὶ ἔνευ τῆς ἀγαλλιάσεως ἐκείνης, ἣν διεγείρουσι παρ' αὐτοῖς αἱ κατὰ θάλασσαν νίκαι των. Ἠγαλλιάσθησαν μὲν οἱ μειονοψήφοι οὗτοι· ἀλλ' οἱ Τόρρις ἠγανάκτησαν σφόδρα ἐπὶ τῇ αἰματηρᾷ σκηνῇ, ἥτις ἀντέκειτο κατ' αὐτοὺς εἰς τὰ συμφέροντα τῆς Ἀγγλίας καὶ κατεπάτει τὰς θεμελιώδεις ἀρχάς τοῦ ἐθνικοῦ δικαίου. Ὁ λόρδος Δώδλεϋ ἀπέτεινε (5/17 Νοεμβρίου) σειράν ἐπερωτήσεων (1) πρὸς τὸν λόρδον μέγαν ναύαρχον (δοῦκα τῆς Κλαρέντσας), ἐξ ὧν κατεφαίνετο ὁ φόβος, μὴ ἡ πρᾶξις τῶν ναυάρχων εὐρεθῇ ἀντιβαίνουσα εἰς τὰς ὁδηγίας των. Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἠρνήθη νὰ χορηγήσῃ εἰς τοὺς ὑπὸ τὸν Κοδριγκτῶνα ἄνδρας τὸ ἐπιμίσθιον, τὸ ὁποῖον συνήθως μεθ' ἐκάστην νίκην ἐχορηγεῖτο· σχεδὸν δ' ἐφαίνετο καὶ ἀμφιταλαντευομένη ἂν ὤφριλε ν' ἀνταμείψῃ ἢ νὰ τιμωρήσῃ τὸν ναύαρχον· καὶ ἡ κοινὴ γνώμη ἐξέφρασε τοῦτο μετ' οὐ πολὺ, λέγουσα, ὅτι ὁ ναύαρχος πρέπει νὰ τιμωρῇ πρῶτον διὰ παρασῆμου καὶ ἔπειτα νὰ προσκληθῇ ἐνώπιον στρατοδικείου. Αἱ ἀπροσδόκητοι βλάβαι τῶν ἐμπορικῶν συμφερόντων διήγειρον παρὰ τοῖς ἐμπορικῷς κύκλοις φόβους· μεγάλαι ποσότητες σίτου ἔκειντο ἑτοιμαὶ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ῥωσίᾳ ἵν' ἐξαχθῶσι διὰ λογαρισμὸν Ἀγγλῶν ἐμπόρων· ἥδη δὲ, ὅτε ὑπῆρχε φόβος κωλυσιπλοίας (embargo) ἐν Κωνσταντινουπόλει, πᾶσα συγκοινωνία μεταξὺ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τῆς Προποντίδος εἶχε διακοπῇ. Ἐκτὸς τούτου οἱ πολιτικοὶ τῆς Ἀγ-

(1) Ἐρωτήσεις καὶ ἀπαντήσεις, ἐκδιδέσκει διὰ νὰ διανεμηθῶσιν ἰδιωτικῶς. Ἐν Λονδίνῳ.

γλίας προέβλεπον, ὅτι ἡ καταστροφή τοῦ τουρκικοῦ στόλου πα-
ρέδιδεν ἄοπλον τὴν Πύλην εἰς τὰς χεῖρας τῆς 'Ρωσσίας, τὴν ὁ-
ποῖαν ἐν ᾧ ἤθελον νὰ περιορίσωσι διὰ τῆς συνθήκης, νῦν ἀπροσ-
δοκῆτως ὠφελοῦσιν. Ὅθεν ἐν τῷ κατὰ τὴν ἑναρξιν τῶν βουλῶν
(Ἰανουάριον) λόγῳ τοῦ βασιλέως ἐκαλεῖτο ἡ ἐν Νεοκάστρῳ ναυ-
μαχία «συμβᾶν λυπηρὸν», τὸ ὅποιον πρέπει νὰ καταθλίψῃ βα-
θείως πάντας. Ἡ περιώνυμος κατχυστᾶσα αὕτη φράσις («συμβᾶν
λυπηρὸν») ἐνέφαινε τὸ μέγα χάσμα, τὸ ὅποιον ἐχώριζε τὴν νέαν
κυβέρνησιν ἀπὸ τῆς προλαβούσης, ἥτο ἡ μεγαλειτέρα ἀντίθεσις
τῶν ὅσα ἤθελεν εἰπεῖ ὁ Κάννιγκ, τοῦ ὁποῦ τοῦ πνεῦμα κατὰ
καλὴν τῶν Ἑλλήνων τύχην ἐπεκράτει ἐν τῇ πρώτῃ ταύτῃ τῆς
συνθήκης ἐφκρομογῇ. Ὁ Κάννιγκ βραδέως μὲν καὶ περισκεμμέ-
νως προέβη εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς συνθήκης, ἀλλ' εἰς τὰ ἔργα ἐ-
ζήτησι αἰετοῦ ταχεῖαν ἀποπεράτωσιν. Τὰ αὐτὰ ἐφρόνει καὶ ὁ ἐν
Κωνσταντινουπόλει ἐξάδελφος καὶ ἀντιπρόσωπός του, ὅστις ἐπί-
σης ἀρχίσας ἔργον τι ἀπέφευγε νὰ τὸ ἀφίνη ἡμιτελές καὶ εὐχα-
ρίστως ἔβλεπε τὰς ιδέας τοῦ ἀποβιώσαντος ἐξαδέλφου του ἐνσω-
ματουμένας εἰς ἀνεπίληπτον ὑπόθεσιν ἣτις εἶχε μείνει τρόπον
τινὰ κληροδότημα τῆς πολιτικῆς του. Πλησίον καὶ τῶν ἀνθρώπων
καὶ τῶν πραγμάτων εὐρισκόμενος ἐγνώριζε πολὺ καλὰ τοὺς 'Α-
νχτολίτας, ὥστε νὰ μὴ ἐννοῇ, ὅτι ἡ Πύλη ἀπέναντι τῶν βεβασα-
νισμένων ἄρθρων τῆς συνθήκης δὲν θέλει ἐξέλθει τῆς ἀπάτης καὶ
ἀπέναντι τῶς ἀπειλῶν δὲν θέλει ἐξέλθει τῆς ἐπιμονῆς, μέχρις οὗ
τὰ ἔργα δὲν ἀποδείξωσιν αὐτῇ τὸ σπουδαῖον τῶν σκοπῶν. Διηγε-
κῶς κατέδειξεν ὁ βεῆζ ἐρέντης ἐν τοῖς λόγοις του ἔνοπλον ἀντί-
στασιν τὴν βεβαιότητα τοῦ κηρυχθέντος ἀποκλεισμοῦ πρὸς ἐκ-
θίασιν τῆς ἀνακωχῆς τῶν ὅπλων δὲν ἀνεγνώρισεν ὁ Τοῦρκος, κα-
θότι ἡ Πύλη εὐρίσκετο ἐν Ἑλλάδι ἐντὸς τοῦ κράτους της, παρὰ
τοῖς ὑπηκόοις αὐτῆς, εἰς τὴν Θάλασσαν της καὶ εἰς τὰ παράλια
της. Ἐκτελουμένου τοῦ ἀποκλεισμοῦ ἀπέδιδεν ὁ βεῆζ ἐφέντης
τὴν ἀρχὴν τῶν ἐχθροπραξιῶν εἰς τὰς Δυνάμεις, καὶ ἀνήγγειλεν
(28|9 Σεπτεμβρίου) εἰς τοὺς διερμηνεῖς, ὅτι ἐν ταιαύτῃ περι-
πτώσει καὶ ἡ Πύλη θέλει πράξῃ κατὰ τὸ ἑαυτῇ δοκοῦν, καὶ οἱ

ἀρχηγοὶ τῶν τουρκικῶν στρατῶν κατὰ τὰς ὁδηγίας των. Καθὼς οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Τουρκίας ἐξηγοῦσι τὴν διαγωγὴν τῶν Μωαμεθανῶν ναυάρχων ἐν Νεοκάστρῳ, οὕτω τὰ ἐναντίον αὐτῆς ληφθέντα μέτρα τοῦ Στράτφορδ Κάνινγχοι ἐξηγοῦσι τὴν διαγωγὴν τοῦ Κοδριγκτώνας καὶ τῶν συναδέλφων του. Πάντα τὰ διαβήματα τοῦ διπλωμάτου τούτου τῆς Ἀγγλίας ἐδήλουν τὴν διάθεσιν τοῦ νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν μακρὰν παράτασιν τῶν ἐργασιῶν τῆς διπλωματίας διὰ πράξεως ταχείας καὶ καταπληκτικῆς. Ἀφ' οὗ οἱ ναύαρχοι ἔλαβον τὰς πρώτας των ὁδηγίας, παρεκίνησεν ὁ Στράτφορδ τὸν Κοδριγκτῶνα νὰ κοινοποιήσῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν τὴν συνομολογηθεῖσαν συνθήκην, χωρὶς νὰ περιμείνῃ τὴν ἄφιξιν τοῦ Ἀυθένου. Ὅτε δὲ ἀπορρίφθῃσης τῆς μεσολαβήσεως ἀπηνυθύνθη ἡ δευτέρα διακοίνωσις τῶν Δυνάμεων εἰς τὴν Πύλην, ὅτε ἡ στιγμή τῆς πράξεως εἶχεν ἐπέλθει, εἶχον οἱ πρέσβεις τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ῥωσσίας «τὴν τιμὴν», νὰ προσκαλέσῃ τοὺς ναύάρχους των ν' ἀκολουθήσωσιν ἀπὸ τοῦδε τὴς δευτέρας αὐτῶν ὁδηγίας, αἵτινες τοῖς ἀπεστάλησαν διὰ τὴν περίπτωσιν, «ἥτις δυστυχῶς ἐπῆλθεν.» Ἀλλ' ἐν τῇ πρὸς τὸν Κοδριγκτῶνα ἐπιστολῇ του ἔλεγεν ὁ Στράτφορδ «ὅτι σπεύδει κατὰ καθῆκον νὰ τὸν διατάξῃ νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καταλλήλων μέτρων», τὰ ὅποια εἶχε διαταχθῆ νὰ μεταχειρισθῇ ἐν ἐν ἀνάγκῃ. «Δὲν ἀμφιβάλλω, ἔλεγεν ἐν τέλει ἡ ἐπιστολή, ὅτι ἅμα λαβόντες τὴν παρῶσάν μου θέλετε σπεύσει νὰ λάβητε τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον μέτρα.» Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην συνενόηθη πολλάκις ὁ Κοδριγκτῶν προφορικῶς ἐν Σύμῳ μετὰ τοῦ Στράτφορδ καὶ διετήρει μετ' αὐτοῦ ζωηρὰν ἀλληλογραφίαν. Τὸ μιλᾶν, δεδουλευμένον ὕψος τῶν ἀνεπαρκῶν ὁδηγιῶν ἔφερε τὸν φῦτει στρατιωτικὸν Κοδριγκτῶνα, ὡς καὶ τὸν Δερνινῦν, εἰς δεινὴν ἀμηχανίαν. Ἀμφότεροι οἱ ναύαρχοι τοῦτο μόνον ἐξηκίζουσαν ἐκ τῶν ὁδηγιῶν των ὅτι ἔργον των ἦτο νὰ προβῶσιν εἰς εἶδος ἀπικλεισμοῦ, ὃν ὥφειλον νὰ ἐκτελέσωσιν ὡς φίλοι τῆς Πύλης· δὲν ἠδύναντο ὁμῶς νὰ ἐννοήσωσι πῶς ἐν περιπτώσει βιαίας ἀντιστάσεως ἐκ μέρους τῶν Τούρκων εἶχον νὰ περιορίσωσιν αὐτοὺς ἄνευ

ἐχθροπραξίας. Περὶ τούτου ἠρώτησεν ὁ Κοδριγκτὼν καὶ πρότερον ἤδη (30/11 Αὐγούστου) τὸν Στράτφορντ, καὶ οὗτος τῷ ἀπήντησεν ἐμπιστευτικῶς (20/1 Σεπτεμβρίου) νὰ μὴ λάβῃ μέρος οὔτε ὑπὲρ τοῦ ἐνὸς οὔτε ὑπὲρ τοῦ ἐτέρου τῶν διαμαχομένων μερῶν, ἀλλὰ νὰ μεσολαβήσῃ παρ' αὐτοῖς ὑπὲρ τῆς εἰρήνης, εἰ δυνατόν διὰ τῶν σαλπίγγων, ἐν ἀνάγκῃ δὲ διὰ τῶν τηλεβόλων! Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν προεβλέπετο ἔτι ῥῆξις ἐν τῇ ἐπικειμένη κατὰ τῆς Ὑδρας ἐφόδῳ· ἀλλ' ἀφ' οὗ ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος κατέπλευσεν ἀσφαλῶς εἰς Νεοκάστρον, νὰ ἐγεννήθῃ ἀμφιβολία. Αἱ ὁδηγαὶ ἐπέβαλλον μὲν εἰς τοὺς ναυάρχους τὴν δικκώλυσιν τῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα πεμπομένων τροφῶν καὶ πολεμευομένων τῶν Τούρκων, ἀλλὰ δὲν ἐποιοῦν μνεῖαν περὶ τῶν κινήματων τῶν ἐχθρῶν ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸν ἄλλον τῶν λιμένων τῆς Ἑλλάδος τῶν εἰς τὴν κυριότητα τῆς Πύλης εὐρισκομένων. Καὶ αὐτὴν τὴν ἀμφιβολίαν ἤρε πρωτόκολλον (τῆς 23/4 Σεπτεμβρίου) τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει συνδιασκέψεων (1)· κατὰ τὸ πρωτόκολλον τοῦτο διατάχθησαν οἱ ναυάρχοι, νὰ διακωλύσωσι μὲν τὰς ἐχθρικὰς παραλίους ἐκστρατείας, νὰ προστατεύσωσι δὲ τὴν εἰς τὰ ἴδια ἐπάνοδον τῶν τουρκικο-αἰγυπτιακῶν πλοίων. «Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰ ἐν Μεθώνῃ καὶ Νεοκάστρῳ πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἐπιμένουσι νὰ μείνωσιν ὅπου εὐρίσκονται, ταῦτα πρέπει νὰ ὑπόκεινται εἰς ὅλους τοὺς κινδύνους τοῦ πολέμου, ὡς τὰ φρούρια!» «Ὁ ἀναγνώσας τοῦτο μόνον τὸ χωρίον δὲν χρήζει πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἐν Νεοκάστρῳ ναυμαχίας οὔτε τῶν ἀπολογιῶν τῶν συντηρητικῶν, καθ' ἃς ὁ Κοδριγκτὼν εἶχεν ἐν χερσὶ μυστικὴν διαταγὴν τοῦ λόρδου ἀρχιναυάρχου, οὔτε τῆς προσαγωγῆς τῆς πονηρᾶς κακολογίας, ἥτις ἔθεσεν εἰς τὸ στόμα τοῦ Δερνινῦ τὸν λόγον, ὅτι αἱ πράξεις τῶν ναυάρχων ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἐνὸς ποτηρίου οἴνου περισσώτερον ἢ ὀλιγώτερον, τὸ ὁποῖον ἤθελε πίνει ὁ Κοδριγκτὼν. Βεβαίως ὁ Κοδριγκτὼν ἐθεώρει, ὅτι ἔχει δικαίωμα καὶ πληρεξουσιότητα νὰ δεῖ-

(1) Πρβ. Ἑμβριάνης· ἄρθρον ἐν τῇ Ἀγγλικῇ ἐξωτερικῇ ἐπιθεωρήσει. 1838. Φεβρουαρίου.

ἔχον οὖν ἐδειξε διαγωγὴν, καὶ μάλιστα ἐτεμνύετο ἐπὶ τῇ μετριοπαθείᾳ αὐτοῦ. Ἐὰν ὁ Ἰβραὴμ πασᾶς ἐπειρᾶτο νὰ ἐκστρατεύσῃ διὰ τῆς βίης κατὰ τῶν Πατρῶν, οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀμφιβολία, ὅτι ὁ Κοδριγκτὼν ἠναγκάζετο ὑπὸ τῶν ὁδηγῶν του νὰ τὸν ἐμποδίσῃ εἰς τοῦτο. Ὁ Ἀγγλος ναύαρχος ἐνόμιζε καλὴν νὰ ἐκθέσῃ πρὸς ἀποδείξιν τῆς περισκέψεώς του, ὅτι κατὰ τὴν φανεράν ταύτην λύσιν τῆς ἀναγωγῆς τῶν ὅπλων δις παρέλειψε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπιδείξῃ τὴν στρατηγικὴν αὐτοῦ τέχνην. Καθὼς τότε ἡγανάκτησεν ἐπὶ τῇ ἐπιτορίᾳ τοῦ πασᾶ, ἡγανάκτησε μετὰ ταῦτα ἐπὶ τοῖς ἐν Μεσσηνίᾳ διαπραχθεῖσι κακουργήμασιν. Ἐν τῇ πρὸς τὸν λόρδον ἀρχιναύαρχον ἐκθέσει του (ἀπὸ 9/24 Ὀκτωβρίου) ὡμολόγηται «ὅτι εἶχε μεγίστην ἐπιθυμίαν νὰ τιμωρήτῃ τοὺς ἐνόχους,» καὶ κατὰ τὸ μετὰ τῶν συναδέλφων του συμβούλιον τῇ 6/18 Ὀκτωβρίου, ἐπρότεινε «ν' ἀναγκασθῇ ὁ πασᾶς ν' ἀπομακρυνθῇ.» Οὐχ ἦτον ὅμως ἐκθέτων τὴν κατ' ἀρχὰς διαγωγὴν του καὶ πρὸ τῆς μάχης καὶ κατ' αὐτὴν ἐνόμισεν ὅτι ἐδικαιοῦτο ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἀσμένως ἤθελεν ἀπορύγει τὴν σύγκρουσιν, καὶ ὅτι κατὰ καθήκον περιέστειλε τὴν πρὸς τὴν τιμωρίαν ἐπιθυμίαν του ἐφ' ὅσον ἦτο τοῦτο δυνατόν.

Καὶ οἱ τρεῖς ναύαρχοι εὐθὺς μετὰ τὴν ναυμαχίαν ἐξέφρασαν ἐν ταῖς ἐκθέσεσι τὴν πλήρη αὐτῶν ἐπὶ τῇ πράξει των εὐχαρίστησιν· ὁ Δερρινὺς μάλιστα καὶ ὁ Αὐδένος προσεδόκουν καὶ ἑτέραν μάχην, καὶ οὐδαμῶς ἀμφέβαλλον ὅτι καὶ ταύτην ἤθελον διεξαγάγει μετὰ τῆς αὐτῆς τόλμης καὶ ἐπιτυχίας. Καὶ ὁ Στράτοφορδ Κάννιγκ οὐδαμῶς ἀπέκρυπτε τὴν χαρὰν του. Τὸν διπλωμάτην τοῦτον οὐδὲ αἱ ἐνστάσεις τῶν συμπολιτῶν του ἠδύναντο νὰ κλονίσωσιν, οἷτινες ἔλεγον ὅτι διὰ τῆς ναυμαχίας τοῦ Νεοκίστρου ὑπηρετήθησαν ὑπὲρ τὸ δέον τὰ συμφέροντα τῆς Ῥωσσίας, διότι ἦτο πεπεισμένος ὅτι αἱ Δυνάμεις ἤθελον ὠφελῆσθαι, ὥς ὁ Κάννιγκ ἤθελε πράξει, ἐκ τῆς νίκης ταύτης, ὅπως φέρωσιν εἰς αἴσιον πέρους τὴν μεσολάβησιν. Πρὸ τῆς μάχης ἤδη εἶχε προτείνει ὁ Δήβιν (29/10 Σεπτεμβρίου) ἐπιδοκιμαζούσης καὶ τῆς Γαλλίας (1) νὰ

ἀποκλεισθῇ ὁ Βόσπορος καὶ ὁ Ἑλλήσποντος, ἵνα διχοκοπομένης τῆς συγκοινωνίας λυθῇ τὸ ζήτημα τοῦτο ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν βραχεῖ χρόνῳ διατηρήσῃ. Τὴν ὁδὸν ταύτην, τὴν καταλληλοτάτην πασῶν ἵνα καὶ ἡ Πύλη ἀναγκασθῇ νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ ἡ Ῥωσσία ὑποχρεωθῇ νὰ μένῃ συνδεδεμένη μετὰ τῶν λοιπῶν Δυνάμεων μέχρι τέλους, τὴν ὁδὸν ταύτην ἤθελεν ἀσμένως συμβαδίζει καὶ ὁ Κάννιγκ. Καὶ ἐπὶ τοιαύτῃ προϋποθέσει ἦσαν ἔτοιμοι οἱ Στράτηγοι καὶ Κοδριγκτῶνες νὰ ὑποχωρήσωσιν ἄνευ περαιτέρω σκέψεως εἰς τὴν ὥθησιν τῆς φιλοδοξίας των καὶ εἰς τὸ κέντρον τῆς κοινῆς γνώμης, καὶ διὰ τῶν ἐπὶ τέλους ἠνωμένων στρατιωτικῶν δυνάμεων των θέσωσι τέρμα διὰ μιᾶς εἰς τὴν ἀτελεύτητον λογομαχίαν. ἥτις ἐπὶ ἑπτὰ ὅλα ἔτη ἔκαμε τὸν κόσμον νὰ ἀηδιάσῃ διὰ τὴν ἀνάνδρον βραδύτητα τῆς διπλωματίας καὶ τὴν ἀσπλαγχνίαν τῆς πολιτικῆς. δι' ἧς τὰ δεινὰ τῆς ἐπαναστάσεως ἐπὶ τοσοῦτον εἶχον περαταθῇ. Αἱ ἀράχναι τῆς γραφειοκρατείας διεσχίσθησαν ὑπὸ γενναίου τολμήματος, τὸ ὁποῖον ἀπέδειξεν ὅτι δὲν εἶχον ἔτι νεκρωθῇ ὅλαι αἱ δυνάμεις τῆς καταληπτικῆς βιενναίας πολιτικῆς. Ὁ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ζήσας γινώσκει, ὅτι ἡ Εὐρώπη ἡσθάλθη ἐκυτὴν αἴφνης ἀπελλαγμένη ἀπὸ ἡθικοῦ βάρους, τὸ ὁποῖον ἐπὶ ἑννέα ἔτη ἐπέβρε τὰς καρδίαις. Ἡ κοινὴ γνώμη ἀγαλλομένη ἐπεκρότησεν εἰς τοὺς Εὐρωπαίους νικητάς. Εἶχε τεθῇ τέλος εἰς τὴν αἱματοχυσίαν, εἶχε τεθῇ τέλος εἰς τὸν ἄγριον πόλεμον· τὸ ἔργον τῶν φιλελλήνων, τῶν νέων τούτων Δαναῶδων εἶχεν ἀντικατασταθῇ ὑπὸ ἀρωγῆς ἀποτελεσματικωτέρας· τὸ κατὰ ποντιζόμενον Ἑλληνικὸν ἔθνος εἶχε σωθῇ ἀπὸ τῆς ἐντελοῦς καταστροφῆς· ἡ Εὐρώπη εἶχε δι' ἐμβριθοῦς φωνῆς κηρύξει εἰς τὴν Τουρκίαν ὅτι δὲν ἀνέχεται τὴν καταστροφὴν ταύτην. Ἐμβριθεῖς πολιτικοὶ ἄνδρες καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ ἐξέφρασαν τὴν εὐέλπιδαν γνώμην, ὅτι ἡ ἐν Νεοκάστρῳ ναυμαχία θείλει λάβει τὴν σημασίαν, ἣν ἔλαβεν ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχη, ἐὰν ἐκ τοῦ ἀναγεννηθέντος Ἑλληνικοῦ ἔθνους μεταδοθῇ ὁ σπóρος τοῦ νέου πολιτισμοῦ εἰς τὰς ἡμιβαρβάρους χώρας τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου καὶ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Οἱ ἐν Γαλλίᾳ Φιλέλληνες ἐχάρησαν πρὸ πάντων ἐπὶ

τῷ μέρει, τὸ ὁποῖον ἔλαβεν εἰς τὴν μάχην ταύτην ἡ κοινὴ γνώμη. «Κατὰ τὴν ἐν Νεοκάστρῳ ναυμαχίαν, ἔγραφεν ἐκεῖθεν παλαιὸς φίλος τοῦ Τομπάζη (1), ἐνίκησαν τὰ ἔθνη! Ὁ ἐπινίκιος ἐκ τοῦ Ἀρχιεπαύγου ὕμνος εἶναι μετὰ πολλοὺς αἰῶνας ὁ πρῶτος ἴσως, ὃν ἅπαντα γενικῶς τὰ ἔθνη ἤλουσαν μετ' ἀγαλλιιάσεως ψυχῆς. Τὰ τηλεβόλα τοῦ Νεοκάστρου ἐνεκαινίσαν νέαν ἐποχὴν καὶ ἀνήγγειλκν τὴν θριαμβευτικὴν ἐνθρόνισιν τῆς κοινῆς γνώμης, ἥτις καθήται ὑπεράνω τῶν θρόνων, καὶ νῦν πρῶτον ὄντως βασιλεὺς ἀνεδείχθη, ἔχουσα εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς στόλους καὶ τηλεβόλα, δίδουσα διαταγὰς εἰς ναυάρχους, παρασύρουσα τοὺς ἡγεμόνας καὶ ἀναγκάζουσα αὐτοὺς ν' ἀναγνωρίσωσι τοὺς θριάμβους τῆς καὶ νὰ συμμερισιῶσι τὰς δάφνας τῆς ».

Τὴν ἐσωτερικὴν ἀνακούφισιν, ἣν ἠσθάνθη ἡ Εὐρώπη ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς ἐν Νεοκάστρῳ ναυμαχίας, ἠσθάνθη ὡς εἰκὸς ἡ Ἑλλὰς τῆς ναυ- πολὺ ζωηρότερον. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἦτο ἐπὶ στιγμὴν ἔξω φρενῶν μαχίας ἐπὶ τῆς Ἑλ- ὑπὸ τῆς χαρᾶς του, καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη του ἐξεφράζετο διὰ εἰλικρι- λίδος. νῶν εὐχαριστηρίων ἐκχύσεων. Δυστυχῶς ὁμῶς δὲν ἐπῆλθον καὶ αἱ ὕλικοι διευκολύνσεις, αἵτινες ἔπρεπε νὰ ἐπέλθωσιν ἀμέσως μετὰ τὸ γεγονὸς ὡς ἀπαραίτητος τῆς εἰρήνης καὶ ἐλευθερίας· ἀληθὲς κα- τάρχῃ ἦτο διὰ τὴν Ἑλλάδα, ὅτι κατὰ τὴν ἀξιοσημείωτον ταύτην ἐποχὴν δὲν προέστατο αὐτῆς ἰσχυρὰ κυβέρνησις, ἥτις συνεννοου- μένη ἀκριβῶς μετὰ τῶν εὐμενῶς διακειμένων νυχάρχων καὶ δι- πλωματῶν τῶν συμμάχων ἔθελε περιορισθῇ εἰς τὸ ἀπαραίτητον, νὰ προστατεύσῃ δηλ. τὴν Ἠελοπόννησον κατὰ τοῦ Ἰβραήμ πασᾶ καὶ νὰ κυριεύσῃ ἐκ νέου τὴν ἐν διηνεκεῖ ἐπαναστάσει διατελοῦσαν Στερεάν, εἰς δὲ τὰς ἐλευθερωθείσας ἤδη ἐπυχρίας τῆς χώρας νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰρηνικὴν τῆς καλλιεργείας καὶ τῆς εὐημερίας ἀνά- πτυξιν. Ἀλλ' ὁ ἐκλεχθεὶς κυβερνήτης Καποδίστριας, ὅστις ἀφ' οὗ ἔλαβεν ἦν ἐξήχητην ἀπεριόριστον ἄδειαν ἐκ τῆς ῥωσικῆς ὑπηρε- σίας (μετὰ τὴν ἐν Βερῶνῃ Σύνοδον) καὶ ἔζη ἐν Γενεύῃ, περιήρ-

(1) Ὁ Pierre Lebrun ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ τῆς ποιητικῆς αὐτοῦ κατὰ τὴν Ἑλλάδα περιοδείας· Ἐν Παρισίῳ 1828.

χετο ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἔτους τὴν Εὐρώπην, μετέβη ἀπὸ Παρισίων διὰ Βερολίνου εἰς Πατρούπολιν, καθ' ἣν ἐποχὴν ἔλαβε τὸ ψήφισμα τῆς ἐν Τροιζίνι ἐθνικῆς Συνελεύσεως, τὸ ὁποῖον τὸν ὠνόμαζε Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος, ὑπέβαλεν εἰς τὴν ῥωσικὴν κυβέρνησιν τὴν πρᾶξίν του, ἣν καὶ διὰ κολακευτικῶτάτου ἐγγράφου ἔλαβε, καὶ εἴτα μετέβη πάλιν εἰς Λονδίνον καὶ Παρίσιον; (ἐνθα διέμεινε κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ναυμαχίας καὶ τινὰς ἐβδόμαδας μετὰ ταῦτα), ὅπως ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τῶν Δυνάμεων ὑπὲρ τῆς ἀπομνησθείσης Ἑλλάδος καὶ ἐξασφάλισι ἐκυτῷ διὰ δανείων ἢ συνεισφορῶν τὰ μάλιστα ἀναγκαζοῦντα αὐτῷ χρηματικά μέσα. Οὕτως ἡ Ἑλλὰς διετέλει ἔτι ὑπὸ τὴν διοίκησιν τῆς μισητῆς τριανδρίας, ἥτις οὐδαμῶς ἔχαιρεν ὑπόληψιν καὶ ἐπιβρόχην. Οἱ ὀπλαρχηγοὶ το αὐτῆς οὔσης τῆς κυβερνήσεως εἶχον φυσικῶς τῷ λόγῳ τὴν ἰσχὺν, καὶ οἱ μὲν Ρουμελιῶται ἐπέμενον εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου κατὰ τὴν Στερεάν, οἱ δὲ Φιλέλληνες, οἱ Κόχραν καὶ Φαβιέροι, εἰς τοὺς ὁποίους τὰ μέλη τῆς διοικητικῆς ἐπιτροπῆς παρῆχον προθυμότητα τὰ μέσα των, εἶχον σχέδια πολὺ μεγαλειότερα. Διανοοῦντο δηλαδὴ νὰ κυριεύσωσι ἐκ νέου τὴν Χίον καὶ νὰ κινήσωσιν εἰς ἐπανάστασιν τὴν Κρήτην, ἐν ἐνὶ λόγῳ νὰ ἐπιχειρήσωσι τοὺς αὐτοὺς ἀπηλπισμένους ἀντιπερισπασμούς, οἵτινες ἐν ἀρχῇ μὲν τῆς ἐπαναστάσεως ζωηροῦ ὄντος τοῦ κατὰ τῶν Τούρκων μίσους ἦσαν συγγνωστοί, ἤδη ὅμως περὶ τὸ τέλος τοῦ ἀγῶνος ἦσαν σφάλματα ἀτυγχώρητα ἐκ μέρους τῶν Εὐρωπαίων τούτων ἐπιχειρηματιῶν, οἵτινες ἦσαν πολὺ καλὰ εἰς θέσιν νὰ γνωρίσωσιν, ὅτι ἦτο ἀδύνατον ν' ἀποσπασθῶσιν αἱ εἰρημέναι νῆσοι ἀπὸ τῆς Πύλης κατὰ τοῦ τελειωτικοῦ τῆς εἰρήνης ὅρους. Ἀρ' οὖν τὰ παρὰ-τολμὰ ταῦτα σχέδια εἶχον ἀναφανῆ ἤδη καθ' ἣν ἐποχὴν μόλις ἐγένετο γνωστὴ ἡ συνομολόγησις τῆς συνθήκης τοῦ Ἰουλίου, πῶς ἦτο δυνατόν ν' ἀποτραπῶσιν ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως αὐτῶν οἱ Ἕλληνες; τῶρ, ὅτε εἶχον τὴν ἰδέαν ὅτι οἱ Γούρκοι οὐδὲ ἐν πλοῖον ἦσαν εἰς κατὰστασιν νὰ τοῖς ἀντιπαρτάξωσιν; Μάτην ἐπειρῶντο οἱ ναύαρχοι νὰ τοῦς ἐμποδίσωσι. Πρὸ τῆς ἐν Νεοκάστρῳ ναυμαχίας ἤδη ἀπέτρεψεν ὁ Κοδριγκτῶν (18/10 Σεπτεμ.) τὴν

Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν ἀπὸ τῶν διηγετικῶν παρανοχλήσεων τῶν πλοίων φίλων Δυνάμεων, καὶ ὁ Διογένης ἐπανελάβε τοῦτο (26/8 Ὀκτωβρίου), προσδιόρισεν διὰ τὰ καταδρομικὰ τῆς Ἑλλάδος πλοῖα τὴν γραμμὴν τοῦ ἀποκλεισμοῦ ἀπὸ τοῦ Βώλου μέχρι τῆς Ναυπάκτου εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἡρᾶς 40—12 θαλασσίων λευγῶν, καὶ ἐμποδίσας παντός ἄλλου εἴδους ἐπιδρομὰς καὶ ἐκστρατείας. Τρεῖς μῆνας ἡμέρας μετὰ τὴν ναυμαχίαν (12/24 Ὀκτωβρίου) ἐπανελάβον οἱ ναύαρχοι τὴν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν αὐστηρὰν ταύτην περικλείουσαν, ἐπεβάλλοντες αὐτῇ νὰ περιστείλῃ τοῦ λοιποῦ τὴν πειρατείαν, ἣτις ἐπὶ τοσούτον εἶχε κορυφωθῇ, ὥστε τὸ τέταρτον ἤδη τῶν ἀρρένων κατοίκων τῆς Ἑλλάδος μετεῖχον αὐτῇ, ἐν μέρει ἢ ἀμέσως. Ἡ κατὰ θάλασσαν ἀναγκωὴ τῶν ὅπλων, ἔργαζον οἱ ναύαρχοι πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, ἀποκατεστάθη, ἐπεὶ δὲ ὁ στόλος τῆς Τορκίας δὲν ὑπάρχει πλέον. «Ἄς φυλάττῃ ἡ ἑλλὰς τὸν στόλον τῆς», διότι οἱ ναύαρχοι δὲν θέλουσι διατάττειν νὰ καταστρέψωσι καὶ τοῦτο, ὡς τὸν τουρκικόν, ἐὰν παρουσιασθῇ ἡ ἀνάγκη νὰ τεθῇ τέρμα εἰς σύστημα πειρατείας, τὸ ὅποion ἤθελε στερήσει τὴν Ἑλλάδα τῆς προστασίας τοῦ διανοῦς δικαίου. Συγχρόνως δὲ ἀπέτρεπον οἱ ναύαρχοι διὰ τοῦ πλοίαρχου Le Blanc (τῆς φρεάτας «ἡ Ἥρα») ἀπὸ τῆς κατὰ τῆς Χίου ἐκστρατείας, διὰ τὰς συνεπείας τῆς ὁποίας, ἔλεγον, εἶναι ὑπεύθυνος ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις. Τὰ διαβήματα ταῦτα τῶν ναυάρχων ἀνάγκασαν μὲν τὴν τριμελῆ ἐπιτροπὴν (21/2 Νοεμβρίου) νὰ συγκεντρώσῃ τὰ πολεμικὰ καὶ πειρατικὰ πλοῖα τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν ἀποκλεισμόν τῆς ἐπαναστατημένης γῶρας καὶ νὰ καταδιώξῃ τὴν ὑπὸ τὰ βλέμματά της ἐνεργουμένην πειρατείαν· ἀλλὰ κατ' ἀρχὰς ἡ ἐπιτυχία τῆς δὲν ἔρθανε μέχρι τῶν βρεθίων Σποράδων καὶ τῆς Γραβούσης. (ὁ ἰσχυρὸς ἐν Γραβούσῃ συσφύσσωντες πειρατικὴ εἶχον κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐν Νεοκαστρῷ ναυμαχίας 8 βρίκια καὶ 40 γολέττας, δι' ὧν, ἀφ' οὗ ἡ συνοδεία τῶν πολεμικῶν πλοίων κατέστησε τὴν κατὰ τὸ Ἀρχιπέλαγος πειρατείαν πολὺ ἐπικίνδυνον, ἐξετέλουν ἐπιδρομὰς κατὰ τῶν ἀκτῶν τῆς Κιλικίας καὶ τῆς Συρίας καὶ διανοήθησαν μάλιστα νὰ δια-

πλεύσωσι καὶ τὸν Ἀτλαντικὸν Ὠκεανόν. Ὑπελογίσθη ὅτι 487 ἐμπορικὰ πλοῖα, ἐν οἷς 83 ἀγγλικά, περιέπεσον εἰς χεῖρας τῶν τρομερῶν τούτων πειρατῶν, ἐκτὸς τῶν ἐν τῇ ἀνοικτῇ θαλάσῃ βυθισθέντων πλοίων. Ἐντὸς τοῦ ἐρήμου ἄλλοτε φρουρίου τῆς Γραβούτης ἀνηγέρθησαν οἰκίαι καὶ ἐσυστήθησαν ἐργαστήρια καὶ ὁ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου ναὸς τῆς Παναγίας ἐκοσμήθη διὰ πολυτίμων ἀναθημάτων. Ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Φιλελλήνων ἐκάλυπτον οἱ ἐν Γραβούσῃ τὰς ληστρικὰς τῶν ἐπιδρομὰς ὑπὸ τὸ πρόσχημα, ὅτι προπαρασκευάζονται νὰ ἐλευθερώσωσι τὴν Κρήτην· ἥδη δὲ ἡ ἔντονος κατὰ τῆς πειρατείας διαμαρτύρησις τῶν συμμάχων ἐγένετο ἀφορμὴ, οἱ ἐν Γραβούσῃ νὰ σκεφθῶσι σοβαρῶς περὶ τῆς ἀναστατώσεως τῆς Κρήτης, κινήματος, τὸ ὅποιον τοσοῦτον μάλλον δραστηρίως ἐπεδίωκον οἱ Ἕλληνες, καθ' ὅσον οἱ ναύαρχοι δὲν τοὺς εἶχον ῥητῶς ἐμποδίσει ἀλλὰ μόνον συμβουλεύσει νὰ μὴ τὸ ἐκτελέσωσιν.

Δὲν δυνάμεθα νὰ παρατρέξωμεν ἐν σιωπῇ τὴν ἐπενέργειαν ταύτην τῆς ἐν Νεοκάστρῳ ναυμαχίας ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν πρᾶγματων, ἀλλὰ ἐπιτροχάδην μόνον ῥίπτομεν τὰ βλέμματα ἡμῶν ἐπὶ τῶν πλαγίων τούτων τῆς ἐγχωρίου ἱστορίας ἀτραπῶν, ἐνθα τὰ συμβάντα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχωσι τὴν προτέραν ἐπιρροὴν οὔτε ἐπὶ τῆς κοινῆς ἐν Εὐρώπῃ γνώμης οὔτε ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος.

Πρὸς ἐπανάρθωσιν τῆς κακῆς καταστάσεως τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἠνώθησαν ὁ Βάσος καὶ ὁ Κριεζώτης εὐθὺς μετὰ τὴν ἐν Νεοκάστρῳ ναυμαχίαν μετὰ τοῦ Καρχατάσου καὶ ἄλλων Ὀλυμπίων, ἵνα ἐπιχειρισθῶσιν ἐκ νέου τὴν τοσάκις ἀποτυχοῦσαν ἐκστρατεῖαν κατὰ τὴν Θεσσαλομαγνησίαν. Οἱ ὀπλαρχηγοὶ οὗτοι ἀπεβιβάσθησαν μετὰ 3000 ἀνδρῶν (5/17 Νοεμβρ.) εἰς Τρίκερα, ἐπολιόρκησαν τὴν πόλιν, ἥς τὴν ἐξ ἐφόδου ἄλωσιν ἐμελέτων, ἀπείκρουν σῶμα ἐπικουρικὸν ἐκ Λαρίσσης καὶ Βώλου ἐρχόμενον, ἀλλὰ φοβούμενοι νῆας ἐπικουρίας ἐκ μέρους τῶν ἐχθρῶν δὲν ἐτόλμησαν νὰ παρατείνωσι τὴν πολιορκίαν καὶ διὰ τοῦ χειμῶνος, καὶ διέλυσαν πάλιν τὸ στρατόπεδον.

Ὁ ἄρκτος πλοίαρχος Ἀττιγῆ εἶχεν ἀποβιβάσει εἰς τὴν δυτικὴν

Ἑλλάδα (κατὰ τὸν Νοέμβριον) τὸν στρατηγὸν Τσούρτζι καὶ μετ' ὀλίγον καὶ τὸν Κώσταν Βότσαρν ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Πά-
πα, ἐνθα εἰδὺο οὗτοι στρατιωτικοὶ εἶχον μεταβῆ ἀπὸ τῶν περὶ
τὰ Καλάβρυτα ὁρέων διελθόντες λαθρὰ διὰ μέσου τῶν ἐνεδρευόν-
των Τούρκων τοῦ Δελῆ Ἀχμέτ πασᾶ. Ὁ ἀρχιστράτηγος ἀπεβί-
βασθη εἰς τὴν δ.τικὴν ἄκρην τῆς Ἀκροαίας, κατέλαβεν ἄνευ
ἀντιστάσεως τὸ Δραγομέστον, τὸν Μύτικον καὶ τὴν Κανδύλαν,
ἐνθα πρότερον ἤδη ἤρχισαν νὰ κι ὠνται οἱ ἐγχώριοι ὀπλαρχηγοί,
καὶ προσεκάλεσεν ἐντεῦθεν (25/7 Δεκεμβρίου) πάντας τοὺς Στε-
ρεοελλαδίτας εἰς τὰ ἑπλκ. διὰ ξηρᾶς αἱ δυσκολίαι δὲν ἦσαν ἐν-
ταῦθα μεγάλαι, ἀλλ' ἀδύνατον ἦτο νὰ κυριευθῶσιν αἱ παράλιοι
πόλεις. Ἐφοδος γενομένη κατὰ τοῦ Ἀνατολικοῦ (11/23 Μαΐου
1828) ἐματαιώθη, καὶ εἰς τῶν πολυτιμοτάτων Φιλελλήνων ἔπε-
σε θῆμα. Ὁ Ἀστυγὺς ἐπληρώθη κατὰ τὴν ἐφοδὸν ταύτην καιρῶς.
Ὁ θάνατός του (20/1 Ἰουνίου) ἐστέρησε τὴν Ἑλλάδα τοῦ ἀρίστου
καὶ ἀφιλοκερδιστάτου τῶν Φιλελλήνων, ἀνδρὸς ἀνεραίου χαρα-
κτῆρος, ἀόκνου δραστηριότητος, ἀκροδύνατου τόλμης, ἔμφρονος
περισκέψεως ἐν ταῖς συμβουλαῖς καὶ εὐτόλμου ἀνδρίας ἐν ταῖς
μάχαις, ἀνδρὸς, ὅστις πειρώμενος νὰ διοργανίσῃ ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊ-
κώτερον τὸ Ἑλληνικὸν ναυτικὸν τὸ ὠρέλλησε σημαντικῶς, καὶ
ὅστις πρῶτος μετεχειρίσθη τὸ τρομερὸν ὄπλον τοῦ πολεμικοῦ
ἀτμοπλοίου. Ἡ αὐτοπάλησις του ἦτο τοιαύτη, ὥστε κατὰ τοὺς
ὕπολογισμοὺς τῶν φίλων του ἐθυσίασεν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ὑπὲρ
τῆς 700 λίρῶν στερλινῶν. Καὶ ἐσχάτως εἰ εἶχε δαπανήσει τὸ
πλεῖστον μέρος τῆς μικρᾶς αὐτοῦ περιουσίας, ὅπως διατηρῇ ἐν ἐνερ-
γείᾳ τὴν Καρτερίαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας διετέλει πάντοτε παραδειγ-
ματικὴν πειθρχίαν καὶ ἐβύμβυζε τοὺς Ἕλληνας αὐτοῦ ναύτας
εἰς τὴν δύσκολον χρῆσιν τῶν νέων ὀπλῶν. Ἄν καὶ εἰς τὸ ἄκρον
μετριόφρων, ὁ Ἀστυγὺς κατεσχίασε διὰ τῶν ἀνδραγαθημάτων του
τὸν μεγάλῃστον Κόχραν (ὅστις κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀπῆλ-
θεν εἰς Ἀγγλίαν καὶ μετὰ ὀκτῶ μῆνας ἐπέστρεψε πάλιν εἰς τὴν
Ἑλλάδα, θοὲν πάλιν ἀπῆλθεν ἄδοτος), καὶ ἐπληρώσας διὰ τοῦ
ἡρωικοῦ θανάτου του τὴν στρατιωτικὴν τῶν Φιλελλήνων δόξαν,

καθ' ἣν στιγμήν αὕτη ἡμικυρώθη ἐκ νέου ὑπὸ τοῦ Φαβιέρου ἐν Χίῳ.

Ἐν Σύρῳ ἐσυστήθη ἐπιτροπὴ ἐκ προσφύγων Χίων, ἥτις συνεννοήσας προηγουμένως μετὰ τῆς κυβερνήσεως προσεκάλεσε τὸν συνταγματάρχην Φαβιέρον νὰ ἐπιχειρηθῇ ἰδιωτικὴν τρόπον τινὰ ἐκστρατεῖαν κατὰ τῆς νήσου Χίου, ἥτις κατοικεῖτο πάλιν ὑπὸ 22000 χριστιανῶν. Ὁ Φαβιέρος θέλων νὰ ἐκπλύνῃ τὴν Ἀθηναϊκὴν του ἥτταν, προστατευόμενος δὲ καὶ ὑπὸ τῶν ἐν Μεθένοις τακτικῶν του, καὶ ἐνθαρρυνόμενος ὑπὸ τοῦ Κόχραν (ὅστις μετὰ ταῦτα οὐδέποτε ἐσυμφώνει μετ' αὐτοῦ) συγκατατέθη εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην. Αἱ παραστάσεις τῶν ναυάρχων δὲν ἴσχυσαν ν' ἀναστείλωσι τοὺς ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἐξοπλισμούς του· ὁ Δερρινῦς ἦτο μάλιστα καὶ πρόθυμος νὰ παραβλέψῃ τι εἰς τὸν φίλον καὶ συγγενῆ συμπολίτην του. Ἐκ Ψαρῶν, ἔνθα συνεκεντρώθησαν οἱ περὶ τὸν Φαβιέρον, ἀπεβίβασεν ὁ Γάλλος Φιλέλλην ἄνευ τινὸς προσκόμματος (16/28 Ὀκτωβρίου 1827) τὸ ἐκ 4000 τακτικῶν καὶ 4500 ἀτάκτων μετὰ 20 τηλεβόλων σῶμά του εἰς τὴν Χίον καὶ ἐπολιόρκησεν ἐντὸς τοῦ ἐκτεταμένου φρουρίου τὸν πρότερον ἤδη φρουρησάντα αὐτὸ Ἰουσοῦρ πασά. Ὁ εὐέλπις πολιορκητὴς ἦτο πεπεισμένος ὅτι τὸ φρούριον δὲν ἤθελεν ἀντιῆξαι ἐπὶ δεκατέσσαρας ἡμέρας· καὶ μάλιστα μετὰ τὴν ἐν Νεοκάτρῳ ναυμαχίαν προσεκάλεσε τὸν πασά νὰ παραδοθῇ ἀπειλῶν αὐτόν ὅτι ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει θέλει τῷ προστοιμάσει τὴν τύχην τῶν Χίων καὶ τῶν Ψαριανῶν. Ὁ γηραιὸς φρούραρχος τῷ ἀπήντησε διὰ κανονοβολισμῶν. Ὁ συνταγματάρχης λοιπὸν ἠναγκάσθη νὰ προβῇ εἰς τακτικὴν πολιορκίαν, ὥφριλε δὲ νὰ πεισθῇ ὅτι ἔχει ἐνώπιόν του ἀντίπαλον ἐπίμονον, ὅτι τὰ παλλικαριά του δὲν ἦταν οἱ κατάλληλοι ἄνδρες πρὸς ἔφοδον κατὰ ὄχυρόν φρούριον, ὅτι τὰ πλεμεφόδιά του δὲν ἤθελον τῷ ἐπαρκέσει, καὶ ὅτι διὰ ὑπονόμων καὶ προχωμάτων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ πλησιάσῃ τις εἰς τὰ ὄχυρώματα, ὧν τὰ θεμέλια ἔκειντο ἐν μέρει ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Αἱ ἐπανειλημμένα παρατηρήσεις τῶν ναυάρχων τῷ παρῆγον πρόφασιν πρὸς ἐντιμον ὑποχώρησιν, ἀλλ' ὁ Φα-

βιέρος επέμενε. Μετ' ὀλίγον ἠναγκάσθη νὰ περιορισθῇ εἰς ἀπλοῦν ἀποκλεισμόν, δυσχερῇ ἐν καιρῷ χειμῶνος, καὶ εἰς κινήματα πρὸς διακώλυσιν τῆς μεταφορᾶς τροφῶν καὶ πολυμεροδίων, κινήματα, καθ' ἃ ἡ μὲν ἀπυτυχία διεδέχετο τὴν ἄλλην. Ἄν καὶ τὸ φρούριον περιέπεσεν εἰς μεγίστην ἔλλειψιν τροφῶν καὶ εἰς δεινὴν θέσιν ἕνεκα τῶν ἐνσκηψαῶν ἐπιδημιῶν, οὐχ ἦττον ὅμως ἐπασχον καὶ οἱ πολιορκηταὶ τὰ πάνδεινα ἕνεκα τοῦ σφοδροῦ χειμῶνος. Ἡ Χιὰ κῆ ἐπιτροπή, συμμορίαι ἀγυρτῶν, ἀποβλεπόντων μόνον εἰς τὴν συγκομιδὴν τῆς μαστίχης, οὐδαμῶς ἐφρόντισε περὶ τῶν ὑπὸ τὸν Φαβιέρον ἐκστρατευσάντων. Οἱ ἄτακτοι περιήρχοντο τὴν νῆσον λεηλατοῦντες, καὶ οἱ τακτικοὶ ἤρχιζον κατ' ὀλίγον μολυνόμενοι ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς ἀπειθείας. Ἀλλὰ καὶ ἤδη εἰς νέας προτροπὰς τοῦ Δεριννῦ ἀπῆντησεν ὁ Φαβιέρος, ὅτι μόνον ἡ σκληροτέρα βία θέλει τὸν ἀναγκάσει νὰ παραιτηθῇ τῆς ἐπιχειρήσεως. Μάτην τῷ ἀνήγγειλε κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1828 ὁ Δεριννὺς ὅτι ἐτοιμάζεται κατὰ θάλασσαν ἐκστρατεία τοῦ Ταχίρ πασᾶ, ἣν αἱ Δυνάμεις δὲν δύνανται νὰ ἐμποδίσωσιν. Ὁ ὑπὸ τὸν Ταχίρ πασᾶν στόλος κατέπλευσε (30/12 Μαΐου) εἰς τὸν κόλπον τῆς Χίου καὶ ἀπεβίβασεν εἰς τὸ φρούριον 2500 ἄνδρας. Οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοὶ πκρίστησαν τὴν ἀνάγκην τῆς ὑποχωρήσεως εἰς τὸν Φαβιέρον, ὅστις ἐπεβίβασθη ἐπὶ τῶν πλοίων ἐν μέσῳ τῶν ἀρῶν καὶ τῶν ὕδρεων τῶν Χίων. Καὶ πάλιν εἶχε δαπανηθῇ ἀσκόπως ἐν ὀλόκληρον ἐκατμύριον γροσίων. Ἡ ἀγανάκτησις τοῦ λαοῦ ἦτο μεγίστη. Ἀποθᾶς εἰς Σύρον ὁ Φαβιέρος μετὰ τῶν ὀπκῶν τοῦ ἠναγκάσθη ν' ἀποκρούσῃ διὰ τοῦ ξίφους τὰς προσβολὰς τῶν ἐκεῖ Χίων. Ὅθεν παρητήθη πλέον τοῦ σχεδίου τούτου ἐν χώρᾳ, ἔνθα εἰς ἕκαστόν του βῆμα ὠλίσθαιεν.

Οἱ Τούρκοι ἐφείσθησαν εἰς τὴν περίστασιν ταύτην τῶν κατοίκων τῆς Χίου. Τοὺς πρόσφυγας ἐπροστάτευσεν καὶ διέσωσεν ὁ Δεριννὺς. Ἡ Κρήτη ὅμως δὲν διέφυγε τόσον εὐκόλως κατὰ τὸ δεύτερον ἐπαναστατικὸν κίνημα, τὸ ἐκ Γραβούσης γενόμενον. Τὴν ἐπανάστασιν ταύτην ἀποτελοῦσι δύο μεγάλαι ἐπιχειρήσεις, μετὰ τῶν ὁποίων ἀπωλέσθη ἡ Γραβούσα οὐχὶ διὰ τῶν Τούρκων,

ἀλλὰ διὰ τῶν συμμάχων. Ἡ κλεφτικὴ κατὰ τῶν Τούρκων πάλιν δὲν εἶχε παύσει ἐντελῶς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Κρήτης. Οἱ Κρητὲς ὀπλαρχηγοὶ ἀπετάθησαν πρὸς τὸν Ἐυδέκον καὶ τὸν Φαβιέρων προτείνοντες αὐτοῖς τὴν ἀρχηγίαν, καὶ ἀρνηθέντων τούτων συνεκέντρωσαν ἐν Γραβούσῃ 2000 μισθωτούς. Ἐντεῦθεν δὲ ἀπεβίβασθησαν 4000 Ἕλληνες ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Χάλην εἰς τὴν Κρήτην (20/2 Δεκεμβρίου) καὶ σφάζοντες καὶ λεηλατοῦντες διέβησαν διὰ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Πυργιωτίσης, τοῦ Καινουρίου καὶ τῆς Ἀρκαδίας, καὶ ἦλθον εἰς μιᾶς ὥρας ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κάστρου, ἐν ᾧ συγχρόνως ἕτερον ἀπόσπασμα ἀπέβη εἰς τὸν παρὰ τὴν Σπιναλόγγαν λιμένα τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ὅπως ἐντεῦθεν εἰσδύσῃ εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Μυραμπέλου καὶ ἀναστατώσῃ τὸ ἀνατολικὸν τῆς νήσου μέρος. Αἱ πρῶται ἀπόπειραι τοσοῦτον ἀποτυχεῖ· ἀπέβησαν ὥστε οἱ ἐν Γραβούσῃ ἀρχηγοὶ τοῦ κινήματος, «ἡ ἐπιτροπὴ», ἥ: ψυχὴ ἦσαν δύο Κρητὲς, ὁ Οἰκονόμος καὶ ὁ Ἀντωνιάδης, ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσωσι νέας ἐπικουρίας καὶ ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν. Προσεκάλεσε λοιπὸν ἡ ἐπιτροπὴ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἵππικοῦ Χατζῆ Μιχάλην μετὰ 600 ἀνδρῶν, ἵνα δι' αὐτοῦ καὶ διὰ τῶν Σφακιανῶν, οἵτινες μέχρι τοῦδε δὲν εἶχον λάβῃ μέρος, δώσῃ νέαν ὥθησιν εἰς τὸ κίνημα. Ὁ ἀνδρεῖος Χατζῆ Μιχάλης ἔφθασε (Ἰανουάρ. 1828) καθ' ἣν στιγμὴν οἱ ναύαρχοι, συνεννοηθέντες μετὰ τοῦ πρὸ μικροῦ εἰς Νάυπليون καὶ Αἴγιον καταπλεύσαντος καὶ ἐγκαθιδρυθέντος Κυβερνήτου Καποδιστρίου, εἶχον ἀποστείλει στολίσκον ὑπὸ τὸν μοίραρχον Σταίνην ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ καταβάλῃ τὸ ἐν Γραβούσῃ πειρατικὸν ὄρμητῆριον καὶ συλλάβῃ δώδεκα ὠρισμένους πρωτορχηγούς. Ὁ Σταίνης ἐξετέλεσε τὴν ἀνταρθεῖσαν αὐτῷ ἐπεχείρησιν μετὰ στρατιωτικῆς αὐστηρότητος, ἀνωτέρας τῆς τοῦ Κοδριγκτώνας κατὰ τῶν ἐν Νεοκάστρῳ Τυρκαὶγυπτίων. Ἐλθὼν ἔξωθεν τῆς Γραβούσης ἀπήτησεν ὁ Σταίνης· παρὰ τῆς ἐπιτροπῆς, χωρὶς νὰ διικωλύσῃ τὰς ὑπὲρ τῆς Κρήτης προσπάθειάς της, τὴν παράδοσιν τῶν πλοίων της, τῶν ληστευθέντων πραγμάτων καὶ τῶν δώδεκα Κρητῶν. Ἡ ἐπιτροπὴ ἤρνήθη τὴν ὑπαρξίν τῶν προγεγραμμένων, τῶν πειρα-

τικῶν πλοίων καὶ τῶν ληστευθέντων πραγμάτων, καὶ παρεκάλει-
σε μάλιστα τὸν Ἀγγλον μοίραρχον νὰ μεταβιβάσῃ ἐπὶ τῶν πλοίων
του τὸ σῶμα τοῦ Χατζῆ Μιχάλη εἰς Σφακιά, ὑποσχομένη νὰ τῷ
παραδώσῃ μετὰ ταῦτα καὶ τὸ φρούριον καὶ τὰ πλοῖα. Ὁ Ἀμιλ-
τὼν ἐνθέρμως προέτρπε νὰ γείνῃ δεκτὴ ἡ πρότασις αὕτη, ὡσαύ-
τως καὶ ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ ἐπίτροπος τῆς ἑλληνικῆς κυβερνή-
σεως, παρεκάλει γονικλιτῶς τὸν μοίραρχον ν' ἀποφύγῃ πᾶσαν
βίαν, ἀλλ' ὁ γέρων Σταίνης ἐκανονοβόλησεν ἀσπλάγχχνως κατὰ
τῶν ἐν τῷ λιμένι πλοίων, ὧν μέρος μὲν κατεπόντισε μέρος δὲ
συνέλαβε (19/31 Ἰανουαρίου), καὶ διὰ τῆς ἐπιμονῆς κατώρθωσε
νὰ συλλάβῃ καὶ πέντε ἐκ τῶν δώδεκα πρωταγίων Κρητῶν. Οἱ
κῆτοικοι τῆς Γραβούσης διεσκορπίσθησαν· αἱ δὲ ἐπὶ τοῦ φρουρίου
οἰκίαι κατηδαφίσθησαν ὑπὸ τῶν Ἀγγλογάλλων, ἵνα ἐξαλειφθῇ
ἐντελῶς τὸ πειρατικὸν τοῦτο καταγώγιον. Τοιοῦτον τέλος ἔλαβον
τὰ τῆς Γραβούσης. Μετ' οὐ πολὺ (Μάρτιον) συνέλαβε καὶ ὁ
Μιαούλης κατὰ τὰς βορείους Σποράδας 78 ἐξωπλισμένα πειρατι-
κὰ, καὶ οὕτως ἔληξε τὸ βδελυρώτατον καὶ ἀτυχέστατον τοῦτο
ἐπεισόδιον τῆς Ἑλληνικῆς ἐπικυαναστάσεως.

Εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Χατζῆ Μιχάλη οὐδὲν παρεμβλήθη
ὑπὸ τῶν Ἀγγλογάλλων πρόσκομμα. Ἀπεβιβάσθη ὁ Χατζῆ Μιχά-
λης (30/11 Φεβρουαρίου) παρὰ τινι ἀρχαίῳ ἐνετικῷ φρουρίῳ
Φραγκοκαστέλλῳ καλουμένῳ μεταξὺ Σφακίων καὶ Ἀγίου Βασι-
λείου. Ἐκεῖ εὐρέθη μετ' οὐ πολὺ εἰς δεινὴν θέσιν, διότι οἱ Σφα-
κιανοὶ δὲν ἀπεφάσιζον νὰ πράξωσι τι οὔτε ὑπὲρ αὐτοῦ οὔτε κατ'
αὐτοῦ. Ὁ διοικητὴς τῆς νήσου, Μουσταφᾶ πασᾶς, ἐμφανι-
σθεὶς εἰς τὰ σύνορα ἀπήτησε παρὰ τῶν Σφακιανῶν διὰ ἀπειλῶν
καὶ διὰ ὑποχρεώσεων ν' ἀντιπράξωσιν εἰς τὸν Χατζῆ Μιχά-
λην. Οὗτος ἀναγκασθεὶς παρὰ τῶν στρατιωτῶν του νὰ ὑπο-
χωρήσῃ ἐπέπεσε μετὰ 500 μόλις ἀνδρῶν κατὰ τῆς Ρεθύμνης,
προσέβαλε (9/21 Μαΐου) τὸν πασᾶν τῆς ἐπαρχίας ταῦτης βαδί-
ζοντα πρὸς τὸ χωρίον Ἀσκήρου, τόπον συγκεντρώσεως τῶν τουρ-
κικῶν στρατευμάτων, ἔτρεψε τοὺς ἀνδρας του εἰς φυγὴν καὶ ἐ-
πέστρεψεν εἰς τὸ φρούριον αὐτοῦ φέρων ὡς λάφυρα πολλὰς χι-

λιάδας προβάτων. Μανιώδης ἐξεστράτευσε κατ' αὐτοῦ ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς ἐπὶ κεφαλῇς 4300 ἀνδρῶν. Τὸ μικρὸν στῖφος τῶν Ἑλλήνων περιέμενε τοὺς ἐχθροὺς ἔξωθεν τοῦ φρουρίου, διηρημένον ἐντὸς πέντε ἐκ τοῦ προχείρου ἀνεγερόντων προμαχώνων. Ἐν τῷ κεντρικῷ προμαχῶνι ἵσταντο ἑκατὸν ἑλλενητοὶ Ἕλληνες, συνδεδεμένοι πρὸς ἀλλήλους διὰ τῆς ζώνης των, οἵτινες εἶχον ὀρκισθῆ ἢ νὰ νικήσωσιν ἢ νὰ πέσωσι πάντες. Πάντες κατεκερματίσθησαν (17/29 Μαΐου) πλὴν ἑνὸς, ὅστις ἐπιорκήσας διέβηξε τὰ δεσμά του. Οἱ δὲ ἐντὸς τῶν ἄλλων προμαχώνων φοβηθέντες κατέφυγον εἰς τὸ φρούριον, καὶ ἐσώθησαν ἀπὸ τοῦ ὀλέθρου διὰ τινος ἐπιτηδεΐας προσβολῆς τοῦ ἵππικοῦ τοῦ Χατζῆ Μιχάλη, ὅστις τοῖς ἔδωκεν ἀναψυχὴν τινα ἐν τῇ τρομερᾷ συγχύσει, τῇ ἐπελθούσῃ κατὰ τὴν παρὰ τὴν πύλην τοῦ φρουρίου μάχην, ἥτις εἶναι μίαν τῶν μᾶλλον ἀξιοσημειώτων τοῦ ὅλου ἀγῶνος. Τὸ πεδὶον τῆς μάχης ἐκαλύφθη ὑπὸ 338 φονευθέντων Ἑλλήνων, ἐν οἷς ἔκειτο καὶ ὁ ἀνδρεῖος Χατζῆ Μιχάλης, ἐλαυνὼς κατακερματισμένος. (1) Εἰς τοὺς ἀπη' πισμένους πολιορκουμένους ἐπέτρεψεν ὁ πασᾶς (24/5 Ἰουνίου) ἐλευθέραν μετὰβασιν εἰς Λουτράν, τηρήσας παραδειγματικῶς τοὺς ὅρους τῆς παραδόσεως. Τὴν ἐπιούσαν δὲ τῆς φονικῆς ταύτης μάχης ὁ Τοῦρκος ἀρχιστράτηγος ἐπανερχόμενος εἰς Ρεθύμνην ἀπήντησεν εἰς τὰ στενὰ τῆς Ἰδης 2000 Σρακιανοὺς, οἵτινες εἰς τὰ στενὰ τῶν Χαλάρων καὶ τοῦ Κόρακος δις τῷ ἐπετέθησαν καὶ τὸν ἐνίκησαν, καὶ ἤθελον ἀναμφιβόλως τὸν κατastreψεῖν ἐὰν, κατὰ τὸ σῶναι, θηρεύοντες εὐτελῆ λάφυρα δὲν ἐγκυτέλειπον τὴν βεβαίαν νίκην. Ὁ πασᾶς ἔπεισε τοὺς ἄνδρας του νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰς ἀποσκευὰς των εἰς τοὺς λύκους τῶν Σρακιῶν ἐπιπεσόντων δὲ τούτων ἐπὶ τῶν ἀποσκευῶν, ἡδυνήθη ὁ πασᾶς νὰ τοῖς διαφύγῃ εἰς Ρεθύμνην, ἥτις

(1) Τὰ ἄγμματα τὰ ὑμνοῦντα τὸν θάνατον τοῦ Χατζῆ Μιχάλη, ἀναφέρουσιν ὅτι οἱ στρατιῶταί του τὸν προέτρεπον νὰ μὴ ἐκτεθῇ εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην μάχην. «Μίαν φορὰν ἐγεννήθη ἀπήντησεν ὁ γενναῖος Ἕλλην, μίαν φορὰν θ' ἀποθάνω!» Καὶ ὅταν ἐπέθῃ τοῦ ἵππου του ἔκλαυσεν ὁ ἵππος του. Καὶ ὁ Χατζῆ Μιχάλης ἐνόησεν ὅτι ἡ ὥρα τοῦ θανάτου του εἶχεν ἤλθῃ.» Pashley, 2, 136.

μετὰ τὴν ἐντελῆ καταστροφὴν τοῦ στρατοῦ του, τοῦ ἀπολέσαν-
τος ὑπὲρ τοὺς 1000 ἄνδρας καὶ σχεδὸν πάντας τοὺς ἵππους,
ἤθελε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐνωθῇ μετὰ τῶν λοιπῶν πόλεων.

Ἀνεφόρομεν τὴν ἐντύπωσιν καὶ τὴν ἐπιβρόχην τοῦ μεγάλου <sup>Ἐπενέ-
γεια τῆς
ἐν Νεο-
καστρο-
ναυμαχι-
ἐπὶ τῆς
Πύλης.</sup>
συμβάντος τοῦ ἔτους 1827 ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ Φιλελλήνων,
ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ Δύσει· ἤδη εἶναι καιρὸς νὰ ἐκθέσωμεν τίνι
τρόπῳ ἐπενεῖργησε τὸ συμβάν τοῦτο ἐπὶ τῆς Πύλης καὶ ἐπὶ τῶνας
πρὸς τοὺς συμμάχους σχέσεων αὐτῆς. Κατ' ἀρχὰς ἐφοβήθη ἡ
Εὐρώπη τὴν ἔκρηξιν τῆς φανατικῆς τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου μανίας·
οἱ ἐν Σμύρνῃ χριστιανοὶ καταταράχθησαν φοβούμενοι τὴν ἐπανά-
ληψιν αἱματηρῶν σκηνῶν καὶ τὰ ἐν τῷ λιμένι τοῦτῳ εὕρισκόμενα
Εὐρωπαϊκὰ πλοῖα παρετάχθησαν πρὸς περισσοτέραν αὐτῶν ἀσφά-
λειαν εἰς γραμμὴν μάχης· ἀλλὰ καὶ ἤδη οἱ Τοῦρκοι ἔκρουσαν
τὸ νέον τοῦτο πάθημα μετὰ τῆς αὐτῆς ἐγκατεργήσεως, μεθ' ἧς
ἀπὸ τοῦ 1822 εἶχον δεχθῇ πᾶσαν πληγὴν. Ἐλέγετο μὲν ὅτι ὁ
Σουλτάνος ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ ἐξάψει εἶχε τὴν διάθεσιν νὰ προ-
βῇ εἰς γενικὴν τῶν χριστιανῶν σφαγὴν, καὶ ὅτι οἱ δύο ἀρχι-
στράτηγοι ὁ Χοσρέφ καὶ ὁ Χουσεῖν πασᾶς εἶχον συστήσει εἰς τοὺς
ἀξιωματικούς των νὰ μὴ ὑπακούσωσιν εἰς οὐδεμίαν τοῦ Σουλτά-
νου διαταγὴν ἐὰν πρότερον δὲν συσκεφθῶσι μετ' αὐτῶν· ὧντως
ὅμως πάντα τὰ διαβήματα τῆς Πύλης ἐνεφαίνον μεγάλην μὲν
ἀθυμίαν ἀλλὰ καὶ μεγάλην ἀπάθειαν καὶ περίσκεψιν, ἥτις, ὡς
ἐφάνη μετὰ ταῦτα, ὑπέκρυπτεν ὑπὸ φαινομένην ἀναποφασιστι-
κότητα τὴν κατ' ἀνάγκην ληφθεῖσαν ἀπόφασιν.

Ἄμα διεδόθησαν αἱ πρώται ἀθέβαιαι ἐτι φῆμαι περὶ τῆς ναυ-
μαχίας ἡρώτησαν οἱ τρεῖς πρέσβεις (18/30 Ὀκτωβρ. 1827) τὸν
ῥετζ ἐφέντην, ἐὰν ὁ Σουλτάνος ἔδωκεν εἰς τὸν Ἰβραήμ πασᾶν
διαταγὴν νὰ μὴ λάβῃ ὑπ' ἑψιν τὰ μετὰ τῶν ναυάρχων κατὰ τὴν
14/26 Σεπτεμβρίου συμφωνηθέντα, ἐὰν ἡ διαταγὴ αὕτη θέλῃ
τηρηθῇ, καὶ ἐὰν ἡ Πύλη θεωρῇ τὴν ἐν Νεοκαστρῷ ναυμαχίαν ὡς
κήρυξιν πολέμου. Ὁ ῥετζ ἐφέντης ἀπήντησεν ἀποτόμως, ὅτι ἡ
διαταγὴ ἀποβλέπει μόνον τὴν Πύλιν καὶ τὸν πασᾶν, ὅστις πρὸς
οὐδεμίαν συμφωνίαν ἔλαβε πληρεξουσιότητα, καὶ ὅτι περὶ τῶν

μεταξὺ τῶν στόλων διατρεξάντων οὐδὲν γνωρίζει ἡ Πύλη, ὅθεν καὶ οὐδὲν δύναται νὰ εἴπῃ· «περὶ ἐγκόου ἔτι γυναικὸς οὐδεὶς δύναται νὰ προεῖπῃ ἐὰν θὰ γεννήσῃ ἄρρεν ἢ θῆλυ»· ἐπαναληφθεῖσων μετὰ τὴν ἐπίσημον ἀγγελίαν τῆς μάχης τῶν αὐτῶν ἐρωτήσεων (23/4 Νοεμβ.), ἔλαβον οἱ ἀντιπρόσωποι τὴν αὐτὴν σχεδὸν ἀπάντησιν, ὅτι ὁ βρεῖζ ἐφέντης οὐδεμίαν ἐντολὴν ἔχει νὰ προσῇ εἰς συζητήσεις μετ' αὐτῶν, οἵτινες τὴν αὐτὴν στιγμὴν εἶναι καὶ ὑπὲρ καὶ κατὰ Αὐποῦνται οἱ πρέσβεις ἐπὶ τοῖς ἐν Νεοκίστρῳ γενομένοις; Τοῦτο εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς νὰ φρονέσῃ τις ἄνθρωπον καὶ ἔπειτα νὰ τὸν διαβεβαιώσῃ περὶ τῆς πρὸς αὐτὸν φιλίας καὶ ἀγάπης. Οἱ ἀντιπρόσωποι εὗρισκοντο εἰς ἀμηχανίαν· ἀμφοτετρανταβόοντο μεταξὺ δύο ἀντιθέτων λόγων· καὶ τὴν Πύλην νὰ μὴ διαρεθίσωσι διὰ βιαιῶν διαβημάτων, καὶ βραδύνοντες νὰ μὴ δώσωσι καιρὸν εἰς τοὺς ἐν τῷ Διβανίῳ φανατικούς νὰ ὠθήσωσι τὴν κυβέρνησιν πρὸς βίαια μέτρα. Διότι ἦδη, ὡς κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Στρωγανῶφ, εἶχεν ἀρχίσει ἡ Πύλη ν' ἀπαγορεύῃ τὸν ἀπόπλουον εἰς τὰ ἐκ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καταπλέοντα πλοῖα, νὰ ὠφεληται ἐκ τοῦ δικαιοῦματός της νὰ πωλῇ τὰ φορτία σίτου, δικαιοῦματος εἰς τὸ ὅποῖον, πρὸς μεγάλην τῶν πρέσβειων ἀγανάκτησιν, ὑπετάγη καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας, ἐκδόσας ἐπίσημον διαταγὴν (5/17 Νοεμβρίου)· πρὸς δὲ τούτοις ἤρνεϊτο ἡ Πύλη νὰ δώσῃ εἰς τοὺς τρεῖς πρέσβεις τὰ φερμάνια περὶ ἀποστολῆς τῶν ταχυδρόμων τῶν. Ὅθεν ἐστάλησαν οἱ τρεῖς διερμηνεῖς ἰδιαιτέρως πρὸς τὸν βρεῖζ ἐφέντην, ἵνα λάβωσι παρ' αὐτοῦ κατὰ τὴν περιστάσιν ταύτην διασαφήσεις. Εἰς μὲν τὸν διερμηνέα τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ῥωσσίας ἠρκέσθη ὁ βρεῖζ ἐφέντης νὰ δώσῃ ἐξήγησιν περὶ τῆς ἀρνήσεως τῶν φερμανίων· ἀλλὰ τὸν διερμηνέα τῆς Ἀγγλίας ἐπεφόρτισε (27/8 Νοεμβρίου) νὰ κοινοποιήσῃ ἐπισήμως εἰς τὸν πρέσβυν του, ὅτι ἡ Πύλη ἀπαιτεῖ ὀριστικὴν ἀπάντησιν εἰς τὰς τρεῖς ἀκολουθούθους ἐρωτήσεις· εἶναι διατεθειμένοι οἱ σύμμαχοι νὰ ἐγκαταλείψωσιν ἐντελῶς τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα; νὰ ἀποζημιώσωσι τὴν Πύλην διὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ στόλου; καὶ νὰ δώσωσιν ἐπίσημον ἱκανοποίησιν εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ εἰς τὸν Σουλτάνον;

Συνεκροτήθη (24/5 Νοεμβρίου) συμβούλιον τῶν ὑπουργῶν τῆς Πύλης, καὶ ἐν αὐτῷ ἀπεφασίσθη νὰ θεωρηθῶσι διακεκομμένοι αἱ πρὸς τὰς Δυνάμεις σχέσεις, καὶ νὰ μὴ κηρυχθῇ ὁ πόλεμος, ἀλλ' ἐὰν αἱ Δυνάμεις ἐπιτεθῶσι κατὰ τῆς Τουρκίας, νὰ προτείνῃ αὕτη ἔνοπλον ἀντίστασιν. Συνεπεία τῆς ἀποφάσεως ταύτης ἀπκρυβύθησαν αἱ τρεῖς ἐρωτήσεις πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας καὶ μετὰ ταῦτα καὶ πρὸς τοὺς δύο ἄλλους πρέσβεις. Ὁ τῆς Αὐστρίας πρεσβευτὴς ἐπροσπάθει νὰ συνδιαλλάξῃ ἀμρότερα τὰ μέρη, προτρέπων τὴν μὲν Πύλιν νὰ μὴ ἀπευθύνῃ τὰς ἐρωτήσεις ἐπισήμως, τοὺς δὲ πρέσβεις νὰ μὴ τὰς δεχθῶσιν ἐπισήμως, ἀλλ' εἰς μάτην ὁ βρεῖζ ἐφέντης τῷ ἀπάντησε διὰ δικαιοσύνης (1), τῆς ὁποίας ἡ ἔννοια ἦτο, ὅτι ἡ Πύλη δὲν θέλει ἀρνηθῇ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν φιλικῶν σχέσεων, ἐὰν αἱ Δυνάμεις συγκατατεθῶσιν εἰς τὴν ἀποζημίωσιν, εἰς τὴν ἱκανοποίησιν καὶ εἰς τὴν ἀποχὴν ἀπὸ οἰαζδήποτε ἐπεμβάσεως. Οἱ ἀντιπρόσωποι ἔδωκαν διὰ κοινῆς δικαιοσύνης (2) ἀρνητικὴν ἀπάντησιν εἰς τὰς ἐρωτήσεις τοῦ βρεῖζ ἐφέντη· διεβεβαίωσαν αὐτὸν ἐκ νέου περὶ τῆς φιλικῆς διθέσεως τῶν Δυνάμεων, ἥτις μετὰ τὰς ἀκριβεῖς πληροφορίες περὶ τῶν αἰτίων τοῦ λυπηροῦ ἐν Νεοκάζστρω συμβάντος εἰς οὐδεμίαν ὑπέκειτο τοῦ λοιποῦ ψευδῆ ἐξήγησιν, ἐμέμφθησαν τὴν Πύλιν διὰ τὰ ἐχθρικὰ μέτρα, καὶ ἠρώτησαν αὐτὴν ἐκ νέου, ἐὰν πρὸς ἀπόδειξιν τῶν εἰρηνικῶν τῆς σκοπῶν θέλει δεχθῇ τὰς ὑποβληθείσας αὐτῇ προτάσεις. Τὴν ἐπαύριον ὁ βρεῖζ ἐφέντης προσεκάλεσε τὸν πρέσβυν τῆς Γαλλίας εἰς νυκτερινὴν συνέντευξιν (30/11 Νοεμβρίου), καὶ ἔκκεσε τὴν ἀνεπιτυχῆ ἀπόπειραν νὰ εὕρῃ διέξοδον διὰ τῆς διαιρέσεως τῶν Δυνάμεων. Ἡ Πύλη, εἶπε, ἀποφασίσει ἴσως νὰ συγκατατεθῇ εἰς τὴν μεσολάβησιν τῶν δύο Δυνάμεων, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῆς τρίτης, πρὸς τὴν ὁποίαν ἀρκοῦσας αἰσθάνεται δυνάμεις νὰ παλαίσῃ. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐξήκο-

(1) Διακοίνωσις τῆς Ὑψ. Πύλης πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας ἀπὸ 24/9 Νοεμ. 1827. χγγ.

(2) Μάρτυς 12, 153.

λούθησεν ὁ ὑπουργὸς τῆς Τουρκίας καὶ κατὰ τὰς ἐπομένους ἡμέρας, νὰ ἐπαναλαμβάνῃ μὲν ἐπισήμως ἀνεπιτηδεῖους διασαφῆσεις, εἰς δὲ τοὺς πρέσβεις ἰδιαιτέρως, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν τῆς Ρωσσίας, νὰ διδῇ ὑποσχέσεις περὶ ὑποχωρήσεως, κατὰ τὰς ὁποίας ἡδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ἡ Πύλη ἦτο προθυμοτέρα νὰ παραδεχθῇ τὴν μεσολάβησιν παρ' ὅ,τι αὐτὴ ἡ ἰδία ὡμολόγει. Κορεσθέντες πλέον ὑπὸ τῶν ἀντιλογιῶν τούτων ἀπήτησαν οἱ πρέσβεις παρὰ τοῦ ῥεῖζ' ἐφέντη κοινὴν ἀποφασιστικὴν συνεύτεξιν μετ' αὐτοῦ, καὶ ἦν ἡθέλον νὰ ἐπαναλάβωσι τὰς ἐρωτήσεις των καὶ, εἰ δυνατόν, νὰ μάθωσι κατὰ ποίου μέρους τοῦ συστήματος ἡ Πύλη διευθύνει τὰς κυριωτέρας τῆς ἐνστάσεις. Προηγούμενως δὲ ἐπεμψεν ὁ Στράτφορντ ἄνθρωπον τῆς ἐμπιστοσύνης του νὰ παραστήσῃ τῷ ῥεῖζ' ἐφέντη τὰς ὠφελείας, τὰς ὁποίας ἡθέλει ἔχει ἡ Πύλη ἐὰν διασαφῆσῃ τὰ μέρη τῆς ἐρωτήσεως, τὰ ἐπιδεκτικὰ συζητήσεως, καὶ ἐὰν διὰ τοῦ τρόπου τούτου δώσῃ ἀφορμὴν εἰς τοὺς πρέσβεις νὰ ἐκθέσωσιν ἐκ νέου τὴν ὑπόθεσιν πρὶν ἢ ἀναχωρήσωσιν. Ἐν ταῖς ἐμπιστευτικαῖς ταύταις συμβουλαῖς ὑπεχώρησεν ὁ Στράτφορντ, συνεπεία βεβαίως νεωτέρων πολὺ διαφορωτέρων ὁδηγιῶν τοσοῦτον, ὥστε ἐπανῆλθε κατ' εὐθείαν εἰς τὸν ὑπὸ τῆς Αὐστρίας προταθέντα τρόπον τῆς μεσολαβήσεως καὶ ἐπρότεινεν ὀριστικῶς τοὺς τρεῖς ὅρους· τὴν ἀποκατάστασιν τῶν φιλικῶν σχέσεων, τὴν ἀνακωχὴν τῶν ὅπλων, καὶ τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι ἡ Πύλη οἴκοθεν θέλει παραχωρήσει εἰς τοὺς Ἕλληνας ὅμοια προνόμια, ὡς τὰ ἐν τῇ συνθήκῃ ὠρισμένα! Ἡ ὑπ' ὅλους τοὺς τύπους τῆς ἐθιμοταξίας καὶ τοῦ ἀμοιβαίου σεβασμοῦ λαβοῦσα χώραν πεντάωρος συνδιάσκεψις (12/24 Νοεμβρ.) ἦτο ὡς τις οὐσία τῶν ἐπταετῶν διαπραγματεύσεων, κατὰ τὰς ὁποίας οὐδέποτε ἐφάνη κατορθωτὸν εἰς τοὺς πρέσβεις νὰ ὑπερникήσωσι διὰ ἐμφρόνων παρατάσεων τὴν ἰσχυρογνωμοσύνην, τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας καὶ τὴν πρὸς τοὺς θρησκευτικούς νόμους εὐλάβειαν τῶν Ὀθωμανῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ἦτο ἀπηγορευμένη ἡ ἐκουσία εἰρηνικὴ παραχώρησις χωρῶν, ἐν αἷς ἦσαν ἀνεγερμένα τζαμιά. Ἡ συζήτησις περιστράφη οὐσιωδῶς περὶ τοὺς τρεῖς ὑπὸ τοῦ Στράτφορντ προταθέντας ὅρους.

Ἡ Πύλη ὑπεσχέθη τὴν ἀποκατάστασιν τῶν φιλικῶν σχέσεων, οὐχὶ ὁμῶς καὶ χωρὶς νὰ προσθέσῃ ὅτι κατὰ τὰς περιστάσεις τὰ πράγματα δυνατόν ν' ἀλλάξωσιν ἐντὸς δύο λεπτῶν τῆς ὥρας! » Ὑποβληθέντων κατόπιν φιλοφρόνως καὶ τῶν δύο ἄλλων ὄρων, τῆς ἀνακωχῆς τῶν ὅπλων καὶ τῆς μεσολαβήσεως, ἀντεπρότεινεν ὁ βρεῖζ ἐφέντης, ὡς καὶ πρότερον ἐκάστοτε, ὡς ἀπαραίτητον ὅρον πάσης εἰρηνοποιήσεως τὴν ὑποταγὴν τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἔννοια τῶν λόγων τοῦ ἦτο, ὅτι τὸ μόνον τὸ ὁποῖον δύναται νὰ παραχωρήσῃ ἡ Πύλη εἶναι πλήρης ἀμνηστία καὶ ἐπανόρθωσις τῆς προτέρας καταστάσεως. Παρατηρησάντων τῶν πρέσβειων ὅτι πρέπει νὰ ἀσφαλισθῇ τὸ μέλλον ἀπὸ τῆς ἐπαναλήψεως τοιούτων στάσεων, ἀπήντησεν ὁ βρεῖζ ἐφέντης ὅτι τοῦτο ἦτο ὅλως ἐσωτερικὸν ζήτημα, καὶ ὑπέδειξεν, ὅτι ὁ Σουλτάνος δύναται μὲν ἐὰν προσκυνησωσιν οἱ Ἕλληνες νὰ ἐπεκτείνῃ καὶ περαιτέρω τὴν χάριν, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἔργον τοῦ Σουλτάνου καὶ μόνου, αὐτὸς δὲ (ὁ βρεῖζ ἐφέντης) δὲν ὑπόσχεται εἰμὴ μόνον τὴν ἐπανόρθωσιν τῆς προτέρας καταστάσεως· πᾶσα περαιτέρω ἀπκίτησις, προσέθηκε, τείνει εἰς μίαν μεταβολὴν τῆς θέσεως τῶν βασιλιάδων, μεταβολήν, ἣν ὁ θρησκευτικὸς νόμος καθιστᾷ ἀπαράδεκτον. Οἱ πρέσβεις (οἷτινες μόλις μετὰ ταῦτα ἀνεμνήσθησαν, ὅτι ἐν Σεβίχῃ ἐπεστράπη ἡ μεταβολὴ τῆς θέσεως τῶν βασιλιάδων) μάτην ἐπειρῶντο νὰ πείσωσι τὸν βρεῖζ ἐφέντην, ὅτι ἡ Πύλη ὀφείλει νὰ συμμορφώσῃ τὸν νόμον τῆς πρὸς τὴν θέλησιν τῶν Δυνάμεων, τὰ δικαιώματά της πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς Εὐρώπης, καὶ τὰς ἀξιώσεις τῆς θρησκείας τῆς πρὸς τὰς ἀξιώσεις τοῦ λόγου καὶ τῆς φρονήσεως· ὁ βρεῖζ ἐφέντης ἐπέμενεν ἀπαντῶν, ὅτι ἡ εἰρηνοποίησις εἶναι ἔργον τῆς Πύλης, ἣτις περὶ αὐτῆς οὐδεμίαν συζήτησιν παραδέχεται. Οἱ πρέσβεις, ματαιωθεῖσων πᾶσων τῶν προσπαθειῶν των, ἀνήγγειλαν, ὅτι ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν περιμένουσι τὴν ἀπάντησιν τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Τουρκίας, καὶ ὅτι μετὰ ταῦτα θέλουσι ζητῆσαι τὰ διαβατήριά των. Ἀηζάτης τῆς προθεσμίας μετέβησαν (15/27 Νοεμ.) οἱ διερμηνεῖς παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ, καὶ εἰς τὰς αὐτὰς ἐρωτήσεις ἔλαβον τὰς αὐτὰς ἀπαντήσεις· τὰ δὲ διαβατήρια ἤρνηθη

κρίσεις, καθ' ἣν διὰ τὸν ἐν τῇ πρωτευούσῃ ζῶντα ξένον ἐπίσης δύσκολος ἀπέδρανε καὶ ἡ ἀναχώρησις ὅσον καὶ ἡ διαμονή. Τὰ μέτρα ὡς πρὸς τοὺς ὑπηκόους τῶν Δυναμέων ἐξετελέσθησαν καθῶς προηγγέλθησαν. Πλείστοι Φράγκοι τυχοδιώκται καὶ ἄεργοι ἐξελήθησαν ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἡ ἐξωσις αὕτη ἐπεξετάθη καὶ ἐπὶ τῶν μάλλον ἀκινδύνων ἀνθρώπων· ἐναντίον πασῶν τῶν προσπαθειῶν ἀπεπέμφθησαν καὶ οἱ θυρωροὶ καὶ τῶν τριῶν πρεσβειῶν, ὑπηρεταὶ πιστοὶ δικτατοῦντες ἐπὶ δεκτικαῖς ὁλοκληήρους ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῶν πρεσβειῶν. Ὑπὲρ τοῦ 60 ἐκ τῶν ἐπιτοπίων ἀρχηγῶν τῆς Ρούμελης καὶ τῆς Ἀνατολῆς προσεκλήθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἔλαβον μυστικὰς διαταγὰς (ἀπὸ 6/18 Δεκ.) διὰ φρικώδους ἐγκυκλίου (1), ἐν ᾗ κατεφαίνετο ὅλη ἐκείνη ἡ φανατικὴ τῶν Μωαμεθανῶν λύσσα, ἣτις κατεδηλοῦτο ἐν ταῖς διαταγαῖς τοῦ πρώτου ἔτους τοῦ πολέμου. «Ἐάν, λέγει τὸ ἐγγράφον τοῦτο, ἦναι ἀληθές, ὅπως παραδέχεται πᾶς νουνεχῆς, ὅτι οἱ Μωαμεθανοὶ φύσει μισοῦσι τοὺς ἀπίστους, ἀναμφισβήτητον ἄφ' ἑτέρου εἶναι, ὅτι οἱ ἄπιστοι εἶναι οἱ φυσικοὶ τῶν Μωαμεθανῶν ἐχθροὶ καὶ μάλιστα οἱ Ῥῶσοι, τῶν ὁποίων τὸ κράτος εἶναι ὁ ἄσπονδος τῆς Πύλης ἐχθρός.

Ἀπὸ πεντήκοντα ἡ ἐξήκοντα ἤδη ἔτων τὸ κράτος τοῦτο οὐδὲ μίαν ἀφορμὴν πολέμου παραλείπει· καὶ πρῶτον μὲν ὠφελοῦμενον ἐκ τῆς ὀλίγης τῶν γενιτσάρων πειθαρχίας ἀπέσπασεν ἐπαρχίαις τινάς, νεωστὶ δὲ πάλιν ὑπεκίνησε τὴν ἐπανάστασιν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ἐλπίζον νὰ ἐξάλεψῃ οὕτω τὸ ὄνομα τῶν Μωαμεθανῶν ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς. Ἡ Πύλη ἐξήτησε νὰ κερδίσῃ καιρὸν, συνωμολόγησε σὺν τοῖς ἄλλοις ὑπὸ δεινῶν περιττάσεων πιεζομένη ἐπιζήμιον συνθήκην ἐν Ἀλεξανδίᾳ, ἣτις (κατὰ τὸ βητόν, ὅτι ἐνίοτε πρέπει νὰ θεωρήσῃ τις τὴν ἔλαφρον λέαντα) εἶχεν

(1) Ἡ ἐγκύκλιος αὕτη (συνήθως ἀπὸ τῆς 8/20 Δεκ. χρονολογούμενη) ἐτυπώθη πολλάκις· Γεν. Ἱερῆμ. 1828. σφ. 49. 50. Ὑπῆρχε ἐς ὑπὸ διάφορα κείμενα, ὧν τὰ πλείστα δὲν παρεδέχτο ὡς γνήσια ἡ Πύλη. Ἡμεῖς ἀκολουθοῦμεν κείμενον χειρόγραφον, ὅποσον περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διπλωματῶν κατὰ τὸν Ἰανουάριον 1828.

ἤδη ἐκτελεσθῇ ἐν μέρει καθ'ὸν χρόνον οἱ μηκέτι κορεσθέντες Ῥῶσσοι, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ νέος διοργανισμὸς τοῦ στρατοῦ ἦτο κάρφος ἐν τῷ ὀφθαλμῷ, ἀπήτησαν ἐκ συμφώνου μετὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἐπέφεραν ἐν Νεοκάστρῳ διὰ βδελυρωτάτης προδοσίας δεινὴν καταστροφὴν. Καὶ μετὰ τὴν φανεράν ταύτην τοῦ πολέμου κήρυξιν, ἄφησεν ἡ Πύλη, διὰ νὰ φθάσῃ ἡ κατ'ἀλλήλους ἐποχὴ, νὰ παρέλθωσιν ἐβδομάδες τινὲς ὑπὸ διαφόρους προφάσεις, ὑποσχομένη παρὰχωρήσεις δοθησομένας τοῖς Ἕλλησιν ἐὰν προσκυνήσωσιν. Ἀλλὰ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἐπιμένοντες οἱ πρέσβεις εἰς τὰς ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἀπαιτήσεις τῶν ἐγκατέλιπον τὴν πρωτεύουσιν. Πρέπει λοιπὸν ἡ ἰσχυρὰ Πύλη ν' ἀτιμάσῃ τὴν ἱεράν αὐτῆς θρησκείαν φοβουμένη τὸν πόλεμον; Τοιαῦτα δὲν διδάσκουσι τοὺς Μωαμεθανοὺς αἱ ἱεραὶ αὐτῶν βίβλοι! Οἱ πρόγονοι αὐτῶν οὐδέποτε ἐν οὐδεμιᾷ μάχῃ ἠρίθμουν τοὺς ἐχθροὺς, ἀλλὰ φονεύσαντες πολλὰς χιλιάδας ἀπίστων κατέκτησαν διὰ τοῦ ξίφους τὸν ἐκτεταμένον τοῦτο κράτος. Ἐὰν αἱ Δυνάμεις ἐπιμένωσιν εἰς τὰς συνθήκας τῶν, καὶ ἐγερθῶσιν ἅπασαι κατὰ τῶν πιστῶν, τότε καὶ οἱ πιστοὶ, ἐνθυμούμενοι τὸ ῥητὸν, «ὅτι ὅλοι οἱ ἄπιστοι εἶναι ἐν καὶ μόνον ἔθνος,» θέλουσιν ἐγερθῇ σωρηδὸν ὑπέρμαχοι τῆς πίστεως. Οὕτως ὁ Σουλτάνος ἀπωλέσας τὴν ὑπομονὴν κατέρριψε καὶ τὸ προσωπεῖον τῆς ὑποκρίσεως ἐν τῇ πιθανῶς ὑπ' αὐτοῦ συνταχθεῖσῃ ταύτῃ ἐγκυκλίῳ, ἐν ᾗ ὁμολογῶν τὸ πρὸς τοὺς χριστιανικοὺς μῖσός του, τὴν δολιότητα καὶ ἀπιστίαν του ὑπεδείκνυε γενικὸν θρησκευτικὸν πόλεμον. Ὁ ξεῖς ἐφέντης ὡμολόγησε μετὰ ταῦτα, ὅτι ἡ Πύλη παρ' οὐδενὸς ἔχουσα νὰ ἐλπίσῃ τι καὶ διὰ τοῦτο οὐδενὸς ἔχουσα ἀνάγκην νὰ φεισθῇ μετεχειρίσθη ἐξέπιτηδες τὴν τραχείαν ταύτην γλῶσσαν, ἥτις μόνη εἶναι καταληπτὴ εἰς τοὺς Μωαμεθανοὺς, καὶ ἐπίτηδες ἠθέλητε νὰ φανερώσῃ τοὺς πλαγίους σκοποὺς τῆς Ῥωσσίας καὶ ν' ἀκυρώσῃ τὴν συνθήκην τοῦ Ἀκερμανίου. Ὁ Σουλτάνος ἦτο πλέον βεβαρυμένος τῶν συνομολογήσεων εἰρήνης, αἷτινες ἀπὸ 60 ἡδὴ ἐτῶν οὐδὲν ἕτερον ἦσαν εἰμὴ προσωριναὶ ἀνακωχὰὶ ὅπλων, θεωρούμεναι ἐπιωφελεῖς ὑφ' ἀπάντων τῶν γυναικῶν

ῥώσων καθ' ὅσον ἦσαν προοίμια νέων ῥήξεων. Ἐν τῇ πλάνῃ ἢ τῇ πεποιθήσει, ὅτι ἡπατήθη ἐν Ἀνερμανίῳ ἐπὶ σκοπῷ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς εἰρηνοποιήσεως, ἐνόμισεν ὁ Σουλτάνος ὅτι διακαιοῦται νὰ μεταχειρισθῇ καὶ αὐτὸς τὴν ἀπάτην, καὶ ὅτι ὠφελιμώτερον τῷ εἶναι νὰ δαπανήσῃ τὰ μεγάλα τῆς ἀποζημιώσεως ποσὰ πρὸς κατατρόπωσιν τοῦ ἐχθροῦ του, παρὰ νὰ τὰ δώσῃ εἰς ἐνίσχυσιν αὐτοῦ.

Τὸ ἐναντίον τῶν χριστιανῶν ἔγγραφον τοῦτο ἔμεινεν ἐπὶ τινα χρόνον μυστικόν· ἅμα δὲ διεδοθῇ ἡ περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ φήμη, ἔλαβεν ἡ Πύλη μέτρα, τὰ ὁποῖα ἐδήλουν ὅτι ἔχει σκοπὸν ν' ἀφῇ τὸς λόγους καὶ νὰ προβῇ εἰς ἔργα. Διάταγμα τοῦ Σουλτάνου (ἀπὸ 3/15 Ἰανουαρίου 1828) ὑπενθύμιζε τὴν μέχρι τοῦδε παραμεινουμένην διάταξιν, καθ' ἣν ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς ῥαγιάδες ἡ ἀπὸ τῶν ἐπαρχιῶν εἰς τὴν πρωτεύουσιν μετοίκησις, καὶ ἐπέβαλεν εἰς ὅλους τοὺς ἐξ Ἀγκύρας καθολικοὺς Ἀρμενίους νὰ μεταβῶσιν ἐντὸς 12 ἡμερῶν εἰς τὴν πατρίδα των· μετὰ τοῦτο ἐξεδόθη καὶ δεύτερον διάταγμα, δι' οὗ πάντες οἱ λοιποὶ ἐν τοῖς προκαταλείτοις τῆς Κωνσταντινουπόλεως διακείμεντοι Ἀρμένιοι τοῦ καθολικοῦ δόγματος διατάττοντο νὰ λάβωσιν ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν τὰς κατοικίας των εἰς τὰς τουρκικὰς συνοικίας τῆς πόλεως ἢ εἰς τὰ παρὰ τὴν Ἀσιατικὴν ἀκτὴν τοῦ Βοσπόρου χωρία. Ἡ πρώτη τῶν διαταγῶν τούτων ἐξετελέσθη μετ' ἀνηκούστου αὐστηρότητος ἐν καιρῷ τοῦ σφοδροῦ τούτου χειμῶνος κατὰ τῶν παραδειγματικῶς ἡσυχῶν καὶ πειθηνίων τούτων ὑπηκόων. Ἐπερωτήσαντος τοῦ πρέσβους τῆς Αὐστρίας τὸν βεῆζ ἐφέντην περὶ τῶν ληφθέντων τούτων μέτρων, ἀπήντησεν ὁ Τοῦρκος ὑπουργὸς, ὅτι ταῦτα ἐλήφθησαν συνεπείᾳ τῶν λόγων τοῦ Γυλλεμινώτου κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 12/24 Νοεμβρίου, ὅστις πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ τῶν ῥαγιάδων ἀνέφερε τοὺς καθολικοὺς Ἕλληνας καὶ Ἀρμενίους, οἵτινες δὲν ἀναγνωρίζουσι τὸν Πατριάρχην ἀλλὰ τὸν Πάπαν. Ὁ λόγος οὗτος τοῦ πρέσβους τῆς Γαλλίας, εἶπεν ὁ βεῆζ ἐφέντης, παρεκίνησε τὸν Σουλτάνον νὰ λάβῃ τὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα ὁ σχισματικὸς τῶν Ἀρμενίων Πατριάρχης ἐν τῷ θρησκευτικῷ

αὐτοῦ καθ' ἅπαντων τῶν ἀνατολικῶν μίσει τοσοῦτον προθύμως ὑπέσχεσαν, ὥστε καὶ αὐτοῦ τοῦ πιστοῦ Ὀθωμανοῦ Χοσρέφ πασχὴν ἀγανάκτησιν διήγειρεν. Ἡ κυρία ὁμως αἰτία τῆς καταδιώξεως ταύτης ἔπρεπε νὰ ζητηθῇ ἐν Ἀσίᾳ καὶ συνεδέετο στενῶς πρὸς τὰς πολεμικὰς προπαρασκευάς. Ἐν Ἀσίᾳ εἶχε περιπλεχθῇ ἡ Ῥωσσία ἐκ νέου μετὰ τῆς Περσίας εἰς πόλεμον, καθ' ὃν αἱ νίκαι τοῦ Πασκέβιτς κατὰ τοῦ Ἀβδῆ Μιρᾶ ἠνάγκασαν τὴν Περσίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐν Νεοκάστρῳ νουμαχίας νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην ἐπιζήμιον (21/2 Νοεμβρίου 1827). Ἡ Πύλη κατεθροῦβεῖτο ὑπὸ τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ συμπαθειῶν τῶν Ἀρμενίων πρὸς τὴν Ῥωσσίαν, καθὼς καὶ ὑπὸ τῶν συμπαθειῶν τῶν ἐν Εὐρώπῃ Ἑλλήνων πρὸς τὴν Δύναμιν ταύτην ἐκ τῶν τεσσάρων Ἀρμενίων πατρικρχῶν εὐρίσκετο ἤδη ὁ τῆς Σιρβάνης ὑπὸ βίωσικὴν κυριαρχίαν καὶ ὁ «Καθολικὸς» τῆς Ἐτσμιαζίνης (ἐπαρχίας Ἐριβάνης) ἐφάνετο ὅτι ἔτινε νὰ τεθῇ ἀπὸ τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας ὑπὸ τὴν τῆς Ῥωσσίας. Ἡ Πύλη ἐτιμώρησεν αὐτὸν διὰ τοῦτο λαβοῦσα σκληρὰ κατὰ τοῦ ποιμανίου του μέτρον, καὶ παραινέσασα συγχρόνως μετ' ἐπιτυχίας τὸν Σάχην τῆς Περσίας ν' ἀπορρίψῃ τὴν συνομολογηθεῖσαν εἰρήνην. Ταῦτα ἐγένοντο ὅτε ἐστάλη ἡ διαταγὴ πρὸς τοὺς προεστώτας, ὅτε ἐξεδόθησαν διατάγματα, δι' ὧν προσεκαλοῦντο εἰς ὑπεράσπισιν τῆς κινδυνευούσης ὁρησκαίας οἱ Κουρδοὶ καὶ οἱ Αρσούσοι, ὅτε ὁ μέγας βεζίρης διεπραγματεύετο μετὰ τοῦ Αἰσόβιου Ἐμίρ Σάχην ὅπως διεγείρῃ τὰς ληστρικὰς τὰς φυλὰς κατὰ τῆς Ῥωσσίας, ὅτε ὁ περιώνυμος Γαλέβ ἐφέντης ἐπρυθιβάσθη στρατάρχης ἐπὶ ἑνδεκα πασαλίκων τῆς Ἀσίας μετὸν Κιοσσέ Μεχμέτ πασχὴν ὡς ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ. Ἀλλ' ἡ τόλμη τοῦ Πασκέβιτς διέβηκε τὰς προπαρασκευὰς ταύτας, τὰς ὁποίας ἐνήργει ἡ Πύλη ἐν Ἀσίᾳ εἰς τὴν διὰ τὴν Ῥωσσίαν κινδυνωδεστάτην θέσιν. Ἐν μέσῳ χειμῶν εἰσῆλθεν ὁ Ῥώστος στρατάρχης ἐκ νέου εἰς τὴν Περσίαν καὶ ὑπέσχεεν αὐτῇ τὴν εἰρήνην τοῦ Τουρκμεντσάκου (9/21 Φεβρ. 1828), δι' ἧς παρεδίδετο εἰς τὴν Ῥωσσίαν ἡ ἀπακλειστικὴ νουτιλία ἐπὶ τῆς Κασπίας θάλασσης, παρεχωροῦντο αἱ ἐπαρχίαι τῆς Ναχουσιβάνης καὶ Ἐριβάνης.

καὶ ἐτίθετο ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς ἡ ἐπιρροή, ἣν εἶχεν ὁ ἐν Ἐτ-
σριακζίνη καθολικὸς Πατριάρχης ἐπὶ τῶν ἐν Τουρκίᾳ καὶ Περσίᾳ
Ἀρμενίων.

Δικαίως ἐπίστευεν ὁ κόσμος, ὅτι ἡ πολιτικὴ τοῦ Μεττερνίχου, <sup>Νέα σχέ-
δια τοῦ</sup>
μὴ δυναμένη τοῦ λοιποῦ ν' ἀντιπαλαίῃ κατὰ τῆς φορᾶς τῶν <sup>Μεττερνί-
χου ἐκ νέ-
ον μαται-
ωθέντα.</sup>
πραγμάτων, εἶχε πλέον ἀποφασίσει νὰ κρατήσῃ ἐλλειμνισμένον
τὸ διπλωματικὸν αὐτῆς σκάφος· ἀλλὰ αὐτὰ ταῦτα τὰ πράγματα
ἐξηκολούθουν παρὰδόξως πῶς νὰ χλευάζωσι τὸν Μεττερνίχον διὰ
διπλοῦ παιγνιδίου, παραδίδοντα μὲν αὐτῷ τὸ πηδάλιον ὁσάκις ἡ
ἀπελπισία ἦτο γενικὴ, ἀφαιροῦσα δὲ αὐτὸ ἀπὸ τῶν χειρῶν του
ὁσάκις ὁ Μεττερνίχος ἦτο πλήρης ἐλπίδων καὶ πεποιθήσεως. Οὐ-
δέποτε πρότερον εὐρέθη ἡ πολιτικὴ τῆς Αὐστρίας εἰς μεγαλει-
τέραν μόνωσιν ἢ κατὰ τὴν στιγμήν τῆς ἐν Νεοκαστρῷ νευμαχίης.
Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεις τῶν συμμάχων Δυνάμεων ἐδεί-
κνουν ἐσχάτως πρὸς τὸν πρέσβην τῆς Αὐστρίας ἐν πάσει περι-
πτώσει τὴν μεγαλειτέραν ἀψηφησίαν, τῆς ὁποίας τὸ ἔπακρον ἦτο
ἡ παράδοσις τῶν ὑπηκόων των εἰς τὴν προστασίαν τοῦ πρέσβεως
τῶν Κάτω Χωρῶν. Συνεπεία τῶν παρὰπόνων τῆς Ἑλληνικῆς Κυ-
βερνήσεως κατὰ τῆς διαγωγῆς τῶν ὑπὸ τὸν Πικυλοῦκην καὶ Δάν-
δολον αὐστριακῶν πλοίων, ἐσκέπτοντο ἤδη οἱ πρέσβεις νὰ κάμω-
σιν ἀπὸ κοινοῦ διαβήματα κατὰ τῆς Αὐστρίας, τὰ ὅποια ἐμπο-
δίσθησαν μόνον ὑπὸ τῶν παρὰστάσεων τῆς Γαλλίας. Ὁ Μεττερ-
νίχος λαθὼν μετὰ τῆς περὶ τῆς μάχης ἀγγελίας καὶ τὴν ἀναφορὰν
τοῦ μεγάλου βεζίρου περὶ μεσολαθήσεως, ἐνόησεν ὅτι τὸ στρα-
τήγημα τοῦτο εἶχε πλέον ἀπολέσει πᾶσαν σημασίαν καὶ παρ-
έδωκε τὸ ἔγγραφον εἰς τὰς ἐν Βιέννῃ πρεσβείας μὲ τὴν ἀπλὴν
παρατήρησιν, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ οὐδεμίαν ἔχει διάθεσιν ν'
ἀναμιχθῇ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο εἰς τὰς διενέξεις τῶν Δυνά-
μεων πρὸς τὴν Πύλιν (1). Ἡ Ἀγγλικὴ κυβέρνησις τῷ ἀπάντησε

(1) Ἐγγραφον τοῦ πρίγκηπος Μεττερνίχου πρὸς τὸν Κύριον Ἐ. Οὐέλ-
λινσθ, 31|12 Νοεμβρίου 1827 γαλλ. γερ. Ὁμοίον καὶ πρὸς τοὺς ἀντιπρο-
σώτους τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Γαλλίας.

διὰ νέου πρωτοκόλλου (30/12 Δεκεμβρίου 1827) τὸ ὁποῖον περιεῖχεν ἐπικύρωσιν τῆς συνθήκης, καὶ σκοπὸν εἶχε νὰ διασκεδάσῃ πάσας τὰς ἀμφιβολίας τοῦ βιενναίου ἀνακτοβουλίου. Ἡ ῥωσικὴ κυβέρνησις δὲν ἐπελήφθη τοῦ ζητήματος τούτου τοσοῦτον ὥρismένως καὶ λεπτομερῶς. Διότι, ἀκριβεῖς ἔχουσα πληροφορίας τῶν παρὰ τοῖς Τούρκοις καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησι ραδιουργιῶν τοῦ Μεττερνίχου, καλῶς ἐγίνωσκεν, ὅτι αὐτὸς ὁ τῆς Αὐστρίας πρωθυπουργὸς εἶχε προτρέψει λίαν πεποιθότως τὸν μέγαν βεζίρην εἰς ὅλα τὰ διαβήματα, τὰ ὁποῖα νῦν τοσοῦτον ἀνάνδρως ἀπεδοκίμαζεν· ὅθεν ἀγγέλλουσα φανερῶς ὅτι τὰ πάντα τῇ εἶναι γνωστά, ἐξήμεσεν ἡ Ῥωσσία ὅλην τὴν χολὴν της κατὰ τοῦ πολιτικοῦ τούτου συστήματος τῆς ραδιουργίας τῆς Αὐστριακῆς κυβερνήσεως. Ὁ Tatistschew ἀποστείλας τὴν ἐπιστολὴν τοῦ μεγάλου βεζίρου ἔλαβεν ἀπάντησιν (1) καὶ μετὰ ταῦτα καὶ ἄλλας ἐπιστολάς, αἵτινες μετὰ ἀγανακτήσεως καὶ ἐκπλήξεως ἀνεγνώσθησαν, καὶ τῶν ὁποίων «ἡ αὐθάδεια» ἀπεδόθη παρὰ τοῦ Μεττερνίχου εἰς τὸν Πότσον καὶ τὸν Λήβεν. Παρουσιασθεὶς ὁ Tatistschew ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας (15/27 Δεκεμβρίου) ἐπανέλαβε καὶ προφορικῶς τὴν ἐν τινι τῶν ἐπιστολῶν ἐκφρασθεῖσαν ἀξίωσιν τῆς Ῥωσσίας, νὰ κοινοποιηθῇ τῇ Πύλῃ ὅτι ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει ἔχει νὰ περιμένῃ συνδρομὴν ἐκ μέρους τῆς Αὐστρίας, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ δεινῶς ταραχθεὶς τὸ ὑπεσχέθη. Λαβὼν τὴν εἰδήσιν τῆς συνεντεύξεως ταύτης ἔγραψε πρὸς τοῦτοις ὁ Τσάρος ἰδιοχείρως πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Φραγκίσκον (2) μετὰ τῆς αὐτῆς σχεδὸν ἀγανακτήσεως, μεθ' ἧς καὶ ὁ Νεσελρὼδ ἐξεφράζετο ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς του, ὅτι ἡ ὑπὸ τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας, ὑποσχεθεῖσα τῷ Tatistschew κοινοποιήσας πρὸς τὴν Πύλην θέλει ἀποφασίσαι περὶ τῆς διχωγῆς τῆς Αὐστρίας, θέλει διαλύσει τὰς ὡς πρὸς τὴν διχωγὴν ταύτην ὑπόστασιν τινα λαβούσας ἀμφιβολίας, καὶ θέλει διασκεδάσει τὰς ρή-

(1) Ὁ Νεσελρὼδ πρὸς τὸν Tatistschew. 20/2 Δεκεμβρίου 1827. χγγ.

(2) Ἐκ Πετροπόλεως 7/19 Ἰαν. 1828. χγγ.

μας, ὡς κακόζηλοί τινες, ὠφελοῦμενοι πρὸ μικροῦ ἐκ τῶν στρατιωτικῶν μέτρων τῆς Αὐστρίας, ἐνασμενίζονται νὰ διαδίδωσι μετὰ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτοὺς δολιότητος. Προσέθηκε δὲ ὁ Τσάρος, ὅτι ἀπέναντι οὐδενὸς προσκόμματος θέλει ὑποχωρήσει, καὶ ὅτι ἀμετάτρεπτος εἶναι ἡ ἀπόφασίς του, ἣν συγχρόνως κοινοποιεῖ εἰς τὰ ἀνακτοβούλια τῶν Παρισίων καὶ τοῦ Λονδίνου. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἦτο ὡς τις ἄλλη ἐγκύκλιος περὶ τῆς διατηρήσεως τῆς συνθήκης, ἐγκύκλιος, ἥτις ἐφαίνετο ἀπευθυνομένη συγχρόνως καὶ εἰς Παρισίους καὶ εἰς Λονδίνον. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ ἔσπευσεν ὁ Μεττερνίχος νὰ ἐνεργήσῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει συμφώνως πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος δοθέντα λόγον. Ἀποστέλλων ἀπάντησιν (ἀπὸ 25/6 Ἰανουαρίου 1828) πρὸς τὸν μέγαν βεζίρη, διέταξε τὴν αὐτὴν ἡμέραν τὸν παρὰ τῷ Σουλτάνῳ πρέσβυν του (1), νὰ κάμῃ παρρηγήσεις εἰς τὴν Πύλην διὰ τὴν ἀτελεῖ ἐκτέλεσιν τῶν αὐστριακῶν συμβουλῶν καὶ νὰ τῇ συστήσῃ τὴν παρὰχώρησιν ἀμνηστίας καὶ τῆς ζητουμένης ἀνακωχῆς τῶν ὀπλῶν. Τὸ βῆμα τοῦτο ἐπέφερε καιρίαν πληγὴν κατὰ τῆς ἐπιβροῆς τῆς Αὐστρίας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐνθα ἡ Δύναμις αὕτη ἠδύνατο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην νὰ καταλάβῃ μόνη ὁλόκληρον τὸ πεδίου. Μετὰ πικρίας ἐξεφράσθη ὁ ρεῖζ ἐφέντης ἐπὶ τῇ ἀναιδεῖα, μεθ' ἧς ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις ζητεῖ νὰ καταστήσῃ τώρα τὴν Πύλην ὑπεύθυνον διὰ τὴν ματαίωσιν τῆς ἀντιστάσεώς της, ἣν ἀντέταξεν ἀπέναντι πάσης μεσολαβήσεως συνεπεῖχ τῶν ἐκ Βιέννης συμβουλῶν καὶ ἐνθαῤῥυντικῶν λόγων! Πανταχόθεν ἀποπεμπθεὶς δὲν ἤλπιζε πλέον ὁ Μεττερνίχος εἰμὴ εἰς τὴν βοήθειαν τῆς Πρωσίας. Ἀλλὰ καὶ ἡ πρωσικὴ κυβέρνησις οὐδεμίαν εἶχε διάθεσιν νὰ φαίνεται κατὰ πάντα σύμφωνος πρὸς τὴν διαγωγὴν τῆς Αὐστρίας· καὶ μάλιστα οἱ πρέσβεις τῶν δύο γερμανικῶν Δυναμειῶν ἦσαν ἐπὶ τινα χρόνον τοσοῦτον διηρημένοι, ὥστε ἠναγκάσθη αὐτὸς ὁ Μεττερνίχος νὰ μεσολαβήσῃ ὅπως συνδιαλλάξῃ αὐτοὺς πάλιν.

(1) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν βερῶνον Ὀττενφελς ἀπὸ 25/6 Ἰανουαρίου 1828 χγγ.

Καίτοι ὅπως ἀπομεμονωμένοι δὲν ἀπηλπίσθη ὁ Μεττερνίχος, ὅτι θέλει εὑρεῖ πλῆγίαν τινὰ ὁδὸν πρὸς νέαν σύμπραξιν τῆς Αὐστρίας. Διέταξε τὴν ἄτιμον σπεῖραν τῶν διπλωματικῶν αὐτοῦ ὑπηρετῶν (οἵτινες, ὡς ὠμολόγει ὁ κόμης Βομβέλλης, ἐκλονίζοντο εἰς τὰς θέσεις των ἅμα ἐτόλμων νὰ εἰπωσιν ἀληθείας δυσαρέστους) νὰ τῷ γράψωσι διηγεσθεῖς ἐκ Λονδίνου, ἐκ Παρισίων καὶ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὅτι ἤκουσεν εὐχαρίστως, καὶ συνέλεγεν ἐκ τῶν ἐκθέσεων του πάντα τὰ σημεῖα, τὰ ὑποσχόμενα αὐτῷ προσέγγισιν τινι πρὸς τὸ σύστημα τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολιτικῆς του. Ὅτι οἱ τρεῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει πληρεξούσιοι παρεχώρησαν ἐσχάτως εἰς τὸν Σουλτάνον τὴν ἐκουσίαν εἰρηνοποίησιν, τοῦτο ἐθεώρησεν ὁ Μεττερνίχος φανερόν τῆς πολιτικῆς του θρίαμβον. Πανταχόθεν τῷ ἔγραφον οἱ πράκτορές του, ὅτι αἱ Δυνάμεις περιμένουσι καὶ τὴν ἐλαχίστην καὶ τὴν μάλιστα ἀσημαντον παραχώρησιν ἐκ μέρους τῆς Πύλης, ὥπως μεταχειρισθῶσιν αὐτὴν ὡς πρώτην βάσιν συνεννοήσεως. Πρὸ πάντων ἦτο ὁ Μεττερνίχος πεπεισμένος, ὅτι δύναται νὰ βασισθῇ ἐπὶ τῆς τροπῆς τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ὑπὲρ τῶν αὐστριακῶν ἀρχῶν. Τὴν πεποίθησιν ταύτην κατεδίδασκε μὲν ὁ Γέντε ὡς ἐσφαλμένην, διότι οὐδεὶς ὑπουργὸς τῆς Ἀγγλίας ἤθελεν εἶσθαι ἀρκούντως ἰσχυρὸς ὥπως ἀνατρέψῃ τὸ καθιερωθὲν σύστημα τοῦ Κάννιγγος. Καὶ ὅμως ἡ τυφλὴ Μοῖρα ἐφάνετο δικαιῶσα τοὺς ἀπιθάνους τοῦ πρίγκιπος ὑπολογισμούς. Ἰπὸ εὐνοϊκώτατα σημεῖα συνέβη ἐν Λονδίνῳ εὐνοϊκωτάτη ὑπουργικὴ μεταβολή. Ὁ διορισμὸς τοῦ προέδρου τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπουργείου, λόρδου Γόδεριχ, ὡς διαδόχου τοῦ Κάννιγγος ἦτο ἀνεπιτυχέστατος. Ὁ Γόδεριχ ἐπωνομάσθη «ὁ μικρὸς Λιβερπούλης,» ἂν καὶ οὕτε καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐπωνύμου ἦτο ἄξιος, διότι οὐδὲ ἔχνος εἶχε τῶν γνώσεων τοῦ Λιβερπούλου καὶ πρὸ πάντων τῆς ἀόκνου αὐτοῦ δραστηριότητος, ὡς ἂν, ὡς ἐλέγετο, ἀγαθὸς σύζυγος νευρικῆς γυναικὸς, ἥτις τῷ εἶχε φέρεи σκμαντικὴν προίκα. Τὸ ὑπουργεῖόν του ἀσθενὲς, διηρημένον καὶ ἀνίκανον ὥπως ἦτο, ἐκλονίσθη ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων τῆς ὑπάρξεώς του ἡμερῶν. Ὁ λόρδος Γόδεριχ αἰσθανόμενος τὴν ἀνάγκην διανοητικῆς ἐνισχύσεως ἐπρότεινε

τῷ βασιλεὶ νὰ διορίσῃ μέλος τοῦ ὑπουργείου τὸν λόρδον Ὀλλανδ.
 Ὁ βασιλεὺς δυσχερестηθεὶς, διενεσέτο νὰ ἐπιφορτίσῃ τὸν λόρδον
 Ἀρρόωθ (Harrowby) μὲ τὸν σχηματισμὸν νέου ὑπουργείου, ἀλλ'
 οὗτος ἀπεποιήθη. Καθ' ἃς ἡμέρας λοιπὸν τὸ ὑπουργεῖον Γόδεριχ
 ἴστατο ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς, ὁ Ἐστερχάζης παρεκίνησε τὸν Μεττερ-
 νίχον νὰ βαδίσῃ πάλιν τὴν ἀρχαίαν του πρὸς τὸν βασιλέα ὁδὸν,
 ἐξορκίζων αὐτὸν συγχρόνως νὰ παραιτηθῇ τῆς ὑποθέσεως τοῦ
 δουκὸς τῆς Βρουμβόικης καὶ παντὸς πράγματος, τὸ ὁποῖον δὲν
 πύχαισται τὸν βασιλέα. Ὁ Μεττερνίχος ἐνόησε καὶ ἔγραψε πρὸς
 τὸν Ἐστερχάζην ἐπιστολὴν ἀποβλέπουσαν εἰς τὸν βασιλέα, ἥτις
 κατεμάγευσεν αὐτόν. Καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Λήβεν ἐδέχετο εἰς τὴν
 οἰκίαν του τοὺς λόρδους Ὀλλανδ καὶ Βρώαμ (Brougham) καὶ ἐπα-
 ρουσιάζετο προστάτης τῶν Οὐίγων, ὠφελήθη ὁ βασιλεὺς ἐκ τινος
 ἐν τῷ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ ἀναφύσεως ἔριδος, καὶ εἶπε τῷ Γό-
 δεριχ, ὅτι θεωρεῖ τὸ ἐνεστὼς ὑπουργεῖον ὡς μὴ ὑπάρχον πλέον.
 Κατὰ τὰς αὐτὰς σχεδὸν ἡμέρας, καθ' ἃς ἐν Παρισίοις τὸ ὑπουρ-
 γεῖον τοῦ Βιλλέλου ἀντικαθίστατο ὑπὸ νέου ὑπουργείου, (23/4
 Ἰανουαρ.) ἐν τῷ ὁποίῳ δὲν διετηρήθησαν ἐκ τῶν παλαιῶν ὑπουρ-
 γῶν εἰμὴ μόνον ὁ Σαβρώλ (Chabrol) καὶ ὁ Φραισινουὺς (Fraïe-
 sinous), ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας ἀνέθεσε εἰς τὸν δοῦκα Οὐέλ-
 λιγκτῶνα (27/8 Ἰανουαρ.) τὸν σχηματισμὸν νέου ὑπουργείου.
 Ὁ Οὐέλλιγκτῶν, ὁ πρόμαχος τῶν συντηρητικῶν ἀρχῶν ἐν Ἀγ-
 γλίᾳ, ἦτο ὁ πιστότερος φίλος τοῦ Ἐστερχάζη. Δημιουργὸς τοῦ
 Ἑλληνικοῦ πρωτοκόλλου ὁ Οὐέλλιγκτῶν ἦτο ἐξ ὑπαρχῆς ἐναντίος
 τῆς συνθήκης τοῦ Ἰουλίου καὶ ὡς ἐκ τούτου ἦτο ἐχθρὸς τοῦ πρί-
 γκηπος Λήβεν' ὡσαύτως κατέκρινεν ὁ δοῦξ σφοδρῶς τὴν ἀναχώ-
 ρησιν τῶν πρέσβειων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Ἐνεκ τούτων πάν-
 των ἐδικαιούτο βεβαίως ὁ Μεττερνίχος νὰ περιμένῃ ῥιζικὴν μετα-
 βολὴν τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς· ὁ Ἐστερχάζης ἐπεσκέπτετο διαρ-
 κούσης τῆς ὑπουργικῆς κρίσεως καθ' ἑκάστην σχεδὸν τὸν Οὐέλ-
 λιγκτῶνα. Καὶ πρότερον ἤδη διήλθεν ὁ πρεσβευτὴς τῆς Αὐστρίας
 ἡμέρας ὁλοκληροῦς ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ δουκὸς, ἵνα ἐκμυστηρευόμενος
 αὐτῷ δλὴν τὴν μετὰ τοῦ Κάννιγγος ἀλληλογραφίαν αὐτοῦ τῷ

παρέβη τὰ ὅπλα πρὸς ἀκύρωσιν τῆς συνθήκης. Κατὰ τὰς πρώ-
 τας τῆς ὑπουργίας του ἡμέρας ὁ Οὐελλινγκτὼν ἦτο εὐδιάθετος νὰ
 μεταβάλῃ δλόκληρον τὸ σύστημα τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀγγλικῆς
 πολιτικῆς, ν' ἀπομακρύνῃ τὸν ἐπὶ τῶν Ἑξωτερικῶν ὑπουργόν,
 λόρδον Ἀώδλεϋ, τὸν θαυμαστὴν τοῦ Κάννιγγος, καὶ νὰ σχημα-
 τίσῃ ὑπουργεῖον καθαρῶς τορυστικόν. Ἐν τούτοις ἐσκέφθη ὅτι
 δὲν ἔπρεπε νὰ προβῇ εἰς τὸ βῆμα τοῦτο ἐπικειμένης τῆς ἐνάρ-
 ξεως τῶν βουλῶν, διότι καὶ διὰ μόνης τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ
 Οὐσκισσῶνος ἤθελεν ἀπωλέσει 60 ψήφους. Ἡ σκέψις αὕτη τὸν
 ἠνάγκασε νὰ ἐπιστήσῃ περισσότερον τὴν προσοχὴν του εἰς τὸ
 ἀνατολικὸν ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἐκτὸς τούτου καθίστατο σπου-
 δαιότερον ἔτι διὰ τῶν διασφαλίσεων τοῦ Τσάρου, τοῦ ὁποῖου ἰδιό-
 χειρον ἐπιστολὴν ἀνέγνωσε κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ὁ Λήβεν εἰς
 τὸν Οὐελλινγκτὼνα, ἐπιστολὴν, ἥτις οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἄφινε
 περὶ τοῦ ὅτι ὁ Τσάρος εἶχε σταθερὰν ἀπόφασιν νὰ φθάσῃ εἰς τὸν
 ὠρισμένον τῆς συνθήκης σκοπὸν «ἢ μετὰ τῶν πέντε Δυνάμεων,
 ἢ μετὰ τριῶν ἢ καὶ ἐν ἀνάγκῃ μετὰ μιᾶς καὶ μόνης.» Ὁ δοῦξ
 μετέβη (1/13 Ἰανουαρίου) εἰς Στρατφεΐλδην φέρων μεθ' ἑαυτοῦ
 πάντα τὰ ἔγγραφα, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν συνθήκην (1), ὅπως
 ὑποβάλλῃ αὐτὴν εἰς ἐμβριθῆ μελέτην. Ἐκτὸς τῆς ὑποθέσεως ταύ-
 της εἶχον καὶ τὰ συμφέροντα τῆς Ἀγγλίας καὶ τῶν πραγμάτων ἡ
 φορὰ μεγάλην ἐπ' αὐτοῦ ἐπιρροήν. Ἐν βροτῇ ὀφθαλμοῦ ἔλαβεν ἀ-
 πόφασιν, διετήρησε τὸν Ἀώδλεϋ εἰς τὸ ὑπουργεῖον, διεβεβαίωσε
 τὸν Λήβεν, ὅτι ἡ συνθήκη θέλει ἔχει ὅλον της τὸ κύρος, καὶ
 προσεκάλεσε τὸν Ἐστερχάζην νὰ γράψῃ τοῦτο πρὸς τὸν Μετ-
 τερνίχον, ὅπως σπεύσῃ ἡ Αὐστρία νὰ βαδίσῃ τὴν αὐτὴν ὁδόν.
 Ἡ καθαρὰ καὶ ῥητὴ αὕτη ἐξήγησις οὐδεμίαν ἐλπίδα τροποποιή-
 σεως παρεῖχεν. Ὁ Ἐστερχάζης, ὅστις πρὸ πολλοῦ ἐγίνωσκε, ποία
 ἦτο ἡ πολιτικὴ τοῦ Μεττερνίχου ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐνόησε καὶ πάλιν,
 ὁποῖαν ἀνεπανόρθωτον ζημίαν ἐπέφερον αἱ ἐξαιουρήσεις τοῦ πρί-
 γκηπος ὅθεν ὑπεκρίθη ἀπέναντι τοῦ Βυλῶφ, ὅτι κατανοεῖ πόσον

(1) Ἐκθεσις τοῦ βρεῶνου Βυλῶφ ἀπὸ 8/20 Ἰαν. 1879.

ἀσύνετον ἤθελεν εἶσθαι ἢ ἀποσπασθῇ ἡ Ἀγγλίς ἀπὸ τῆς συνθήκης καὶ ἢ ἀφελθῇ ἡ Ῥωσσία ἐλευθέρα, καὶ ὅτι αὐτὸς ἐνεργεῖ ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τοῦ Δώδλεῦ. Παρκαληθεῖς δὲ ὁ Βυλῶρ νὰ δείξῃ τὴν διέξοδον ἀνέλαβε τὴν προτέραν τοῦ δραστηριότητος εἰς τὸ νὰ διενεργήσῃ τὴν προσάρτησιν τῆς Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας εἰς τὴν συνθήκην, λέγων, ὅτι ἡ στιγμή εἶναι καταλληλοτάτη, καθ' ἣν ἐνδοξον ἤθελεν εἶσθαι νὰ παραχωρήσῃ τις εἰς τὸν Οὐελλιγκτῶνα, ὅ,τι ἠρνήθη εἰς τὸν Κάννιγγα. Ὁ Ἐστερχάζης ὑπεσχέθη νὰ γράψῃ συνωδᾷ τούτοις εἰς Βιέννην· ὁ Βυλῶρ ἐπροσπάθησε νὰ μεσολαβήσῃ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Λήβεν· ὅθεν ἐξέτασε τὸν Οὐελλιγκτῶνα, ὃν εὗρεν εὐδιάθετον πρὸς τὴν συμμαχίαν τῶν πέντε Δυνάμεων, ἥρκει μόνον νὰ ἐπετυγχάνετο αὕτη χωρὶς νὰ προσκορῇ τις εἰς τὴν Ῥωσσίαν· πρὸς δὲ τούτοις παρεκίνησεν ὁ Βυλῶρ τὴν πρωσσικὴν κυβερνήσιν νὰ δοκιμάσῃ νὰ ἄρῃ τὴν μεταξὺ τῶν κυβερνήσεων τῆς Βιέννης καὶ τῆς Πητρούπολεως δυσκρίσεις. Τοῦτο καὶ ἐγένετο (1). Ἀλλ' ἡ ἀπάντησις ἐκ Πητρούπολεως (2), ἐνθα ἐπιστεύετο ὅτι εἰς τὸ βῆμα τοῦτο εἶχεν ὁδηγηθῇ ἡ Πρωσσία παρὰ τοῦ Μεττερνίχου, κατεδήλου φανεράν κατὰ τῆς Αὐστρίας δυσπιστίαν· ἡ Ῥωσσία ὑποπτεύετο, ὅτι ἡ Αὐστρία ζητοῦσα νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν συμμαχίαν οὐδένα ἄλλον σκοπὸν εἶχεν ἢ νὰ παρεμβάλλῃ προσκόμματα εἰς τὴν πορείαν τῶν Δυνάμεων. Καὶ δικαίως, διότι ὁ Μεττερνίχος ὠφελήθη τῆς εὐκαιρίας ταύτης, ὅπως, κατὰ τὸ σῶμα, παρεμβάλλῃ προσκόμματα εἰς τοὺς συμμάχους, καὶ διὰ τῶν συνήθων ῥαδιουργιῶν τοῦ διακρίσῃ πάλιν αὐτούς. Ἀφ' οὗ εἶχε καταβληθῇ πᾶσα δυνατὴ προσπάθεια, ὅπως ἡ Πύλη ἐκουσίως προεβῇ εἰς τὴν εἰρηνopoίησιν τῆς Ἑλλάδος, ἀπηύθυνεν ὁ Μεττερνίχος ἐκ νέου (3) ὁδηγίαις πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυν του

(1) Ὁ κόμης Βερντστόρφ πρὸς τὸν κύριον Schöler. 19|31 Ἰαν. 1828. χργ.

(2) Ὁ Νασελρόδ πρὸς τὸν ἐν Βερολίνι κόμητα Ἀλωπαῖον. 9|21 Φεβρ. 1828.

(3) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν βκρ. Ὁττενφελς ἀπὸ 9|21 Ἰαν. 1828. χργ.

(12/24 Ἰανουαρίου), ἵνα ἐκφράσῃ τῇ Πύλῃ τὴν εὐχὴν τῆς Αὐστρίας, ὅτι ὁ Σουλτάνος θέλει προκηρύξει τὴν μέλλουσαν διοργάνωσιν τῆς Πελοποννήσου ἐπὶ τῇ βάσει, ὅτι ἡ χώρα αὕτη θέλει εἶσθαι ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Πύλης, θέλει ἔχει τουρκικὰς ἐν τοῖς φρουρίοις φρουρὰς, καὶ θέλει διοικεῖσθαι ὑπὸ ἐνὸς ἢ καὶ πολλῶν, διαδοχικῶς ἢ καὶ προτάσει παρὰ τοῦ Σουλτάνου διοριζομένων βασιλιάδων ἡγεμόνων (1). Εἰς τὴν ἔνστασιν, ὅτι ἡ Πύλη δὲν πρέπει νὰ παρχωρήσῃ εἰς ἀντάρτας εὐεργεσίας, αἷ δὲν δύναται νὰ ἐπεκτείνῃ καὶ ἐπὶ τοὺς πιστοὺς βασιλάδας τῆς, διετάχθη ν' ἀπαντήσῃ ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἐγκυχωμένης Αὐστρίας διὰ τῆς παραστάσεως, ὅτι καὶ ὡς πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην συμβαίνει ὅ,τι συνήθως συμβαίνει, ὅτι «καὶ αἱ Δυνάμεις ὡς καὶ τὰ ἄτομα ἀναγκάζονται πολλάκις νὰ ὑποχωρήσωσιν ἀπέναντι τῆς ἀνάγκης.» Ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις, παρὰ τῇ ὁποίᾳ ὁ Μεττερνίχος ἐπειρᾶτο διὰ τῆς καταδείξεως τῆς ὁδοῦ, ἣν ἠδύνατο ὁ Σουλτάνος ἄνευ βλάβης τῆς ἀξιοπρεπείας του νὰ βαδίσῃ, νὰ προσεγγίσῃ εἰς τὸ νέον ὑπουργεῖον καὶ νὰ ἐξετάσῃ συγχρόνως; (2), τί ἤθελε πράξῃ ἡ Γαλλία ἐὰν ἡ Ἀγγλία παρδεχθῇ τὰς προτάσεις τῆς Αὐστρίας, ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις, λέγομεν, ἦτο ἤδη δυσηρεστημένη, διότι ὁ Μεττερνίχος εἶχεν ἐνεργήσει πάλιν ἐν Κωνσταντινουπόλει χωρὶς προηγουμένης συμφωνίας. Ὁ Λαφερόναις, ὅστις προΐστατο νῦν τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐξωτερικῶν, καὶ εἶχε συμπαινεῖς ῥωσσικὰς, ἀπῆντησεν, ὅτι δὲν ἐννοεῖ πῶς εἶναι δυνατόν νὰ φθάσῃ τις διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης εἰς τὸ ποθοῦμενον τέρμα, ὅτι θέλει ἐξακολουθήσῃ τὴν πορείαν τῶν προκατόχων του, καὶ ὅτι καὶ ὁ ἀποχωρισμὸς τῆς Ἀγγλίας δὲν ἰσχύει ν' ἀποτρέψῃ τὴν Γαλλίαν ἀπὸ τοῦ νὰ μένῃ πιστὴ εἰς τὰς

(1) Ἡ πρότασις αὕτη ἐγένετο συνεπείᾳ ψευδοῦς φήμης, ὅτι δῆθεν αὐτοὶ οἱ ὑπουργοὶ τῆς Πύλης ἐξέφρασαν τὴν ἰδέαν ταύτην πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Σαρδηνίας, μαρκέσιον Γριπάλλον.

(2) Ὁ Μεττερνίχος πρὸς τὸν κόμητα Ἀππόνην ἐν Παρισίοις. 12/24 Ἰαν. 1828 χργ.

κατὰ τὴν συνθήκην ὑποχρεώσεις αὐτῆς. Ὁ Μεττερνίχος, λαβὼν τὴν ἀπάντησιν ταύτην, ἥτις ἐκ νέου τὸν παρεκίνησε νὰ ἐπιτεθῇ σφοδρῶς κατὰ τῆς στρεβλῆς πολιτικῆς τοῦ νέου γαλλικοῦ ὑπουργείου (1), κατετάραξε τὸν πρίγκηπα Ἐστερχάζην, τηρήσας ἄκραν σιωπὴν ἀπέναντι αὐτοῦ καὶ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως περὶ τῆς ἐν Παρισίοις καὶ Κωνσταντινουπόλει μεσολαβήσεως τοῦ ταύτης, ἔτι μᾶλλον δὲ τὸν κατετάραξε διὰ τοῦ τρόπου τοῦ τῆς ἀμέσου διαπραγματεύσεως πρὸς τὴν Δύναμιν ἐκείνην, πρὸς τὴν ὁποίαν μάλιστα ἐπεθύμει καὶ ἠδύνατο νὰ πλησιάσῃ. Ὁ λόρδος Δῶδλεϋ εἶχεν ἐκφράσει πρὸ μικροῦ τὴν εὐχὴν τοῦ νὰ ἴδῃ ἐφαρμοζομένην τὴν συνθήκην καὶ ὑπὸ τῶν πέντε Δυνάμεων διὰ ἐκστρατείας κατὰ θάλασσαν καὶ ἀποκλεισμοῦ τῶν Αἰρδανελίων, ὅ, περ μόνον ἠδύνατο, κατ' αὐτὸν, νὰ ἐμποδίσῃ πᾶν κίνημα τῆς Ῥωσσίας κατὰ γῆν, ἂν καὶ ὀφείλῃ τις, ἔλεγε, νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἡ μετριοφροσύνη τῆς Ῥωσσίας εἶναι μεγάλη. Ἐν τῇ πρὸς τὰς ἐκθέσεις ταύτας (2) ἀπαντήσας τοῦ ἐδειξεν ὁ Μεττερνίχος ἀμφιβολίαν τινὰ ὡς πρὸς τὴν τελευταίαν ταύτην φράσιν. Μεθ' ὅλας τὰς θέσεις τῆς Ῥωσσίας ἐν ταῖς παραδουαβίαις, Ἡγεγονίας καὶ ἐν Σερβίᾳ, μετὰ τὴν ἀναπλήρωσιν τῶν ἀρχαιοτέρων συμβάσεων διὰ τῆς ἐν Ἀκερμανίῳ συνομολογηθείσης, καὶ τῆς συνθήκης τοῦ Ἰουλίου, μετὰ τὴν καταπληκτικὴν τοῦ τουρκικοῦ στόλου καταστροφὴν — ποῦ, ἠρώτα ὁ Μεττερνίχος, ποῦ εἶναι ἡ ῥωσικὴ αὐτὴ μετριοφροσύνη; «Τὸ νὰ ἐπιτύχῃ τις διὰ μικρᾶς δαπάνης καὶ ἄνευ ὕλικου τινος κινδύνου τοσαύτας ὠφελείας καὶ ἐκτὸς τούτου καὶ τὴν φήμην μεγάλης μετριοφροσύνης, τοῦτο εἶναι κέρδος σημαντικόν! Ἡ Ῥωσσία ὑπεκρίθη τὸ μέρος τῆς λαμπράς.» Ὡς πρὸς τὸν πρακτικὸν δὲ ὅρον, προσέθηκε, τὸν τῆς ἐνώσεως τῶν πέντε Δυνάμεων, ἡ Αὐστρία δὲν δύναται νὰ παραδεχθῇ τὰς ἀρχάς, ἐφ' ὧν

(1) Ὁ Μεττερνίχος πρὸς τὸν ἐν Βερολίνῳ κόμητα Τρεκου-μινσδόρφ.
5|17 Φεβρ. 1828. χργ.

(2) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πρίγκηπα Ἐστερχάζην 31|12 Φεβρ. 1823.
ΧΡγ.

βασίζεται ἡ τριπλῇ συνθήκη, καὶ δὲν δύναται νὰ παραιτηθῇ τῶν παραδόσεων τῆς ἀκραδάντου πολιτικῆς τῆς, διότι τοῦτο ἤθελεν εἶσθαι τὸ αὐτὸ ὡς νὰ ὑποσκάψῃ τὴν πρώτην βᾶσιν τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς. Τὴν θυσίαν ταύτην ἠρνήθη νὰ προσφέρῃ ἡ Αὐστρία καὶ πρὸ τῆς συνθήκης, πολὺ δὲ ἐλιγώτερον δύναται νὰ προσφέρῃ νῦν, ὅτε ἡ συνθήκη ἐναυάγησεν, ὅτε μάλιστα ἐγένετο χρῆσις τῶν ἀπειλῶν καὶ τῶν καταναγκαστικῶν αὐτῆς μέτρων, καὶ ὅτε ὁ τῶν Δακδανελλίων ἀποκλεισμός. Θέλει ἀποδοῇ ἐπίσης ἄσκοπος ὡς καὶ ἡ ἐν Νεοκάστρῳ ναυμαχία.

Ὅθεν σκοπιμώτερον εἶναι νὰ ἐμμένωσιν οἱ σύμμαχοι εἰς τὰς κυρίας τῆς συνθήκης βάσεις, ν' ἀφίσωσι κατὰ μέρος πάσας τὰς ἀρχὰς καὶ οὐδαμῶς λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὴν περίπτωσιν πολέμου νὰ συμφωνήσωσι μετὰ τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Πρωσσίας περὶ τῶν μέσων, δι' ὧν εἶναι δυνατόν νὰ γείνῃ συνεννόησις περὶ τῆς εἰρηνοποιήσεως! Ἐν οὐδενὶ ἐγγράφῳ τοῦ Μεττερνίχου, (λαμβάνων τις ὑπ' ὄψιν τὴν πραγματικὴν κατάστασιν τῶν χρόνων καὶ τῶν διεθνῶν σχέσεων) θέλει τις εὔρει εἰς τοσοῦτον βαθμὸν ὅσον ἐν τῷ παρόντι ἡνωμένην τὴν μεττερνίχειον μικροπρέπειαν μετὰ τῆς ὑπεροψίας, καὶ τὴν κουφότητα μετὰ τῆς οἰήσεως. Κατ' οὐδὲν νὰ ὑποχωρῇ ἀπὸ τῶν στοιχείων τοῦ στενωτάτου πολιτικοῦ δόγματος καὶ ἢν στιγμὴν συνεβούλευε τοὺς ἄλλους, ν' ἀφίσωσι τὰς ἀρχὰς — νὰ τηρῇ ἀπέναντι τοῦ Οὐελλιγκτῶνος τὴν αὐτὴν ὀρθόδοξον ἐπιμονὴν οἷαν καὶ ἀπέναντι τοῦ Κάννιγγος — νὰ θέλῃ νὰ ἐνώσῃ τὰς Δυνάμεις, ἐνσπείρων μετὰξὺ αὐτῶν τὴν ψυχρότητα καὶ τὴν δυσπιστίαν — νὰ θέλῃ νὰ ἐλύσῃ πρὸς τὴν Αὐστρίαν τοὺς τρεῖς συμμάχους, οἵτινες πρὸ μικροῦ ἔτι μετὰ μεγίστης περιφρονήσεως τῷ ἔστρεψαν τὰ νῶτα, νὰ θέλῃ νὰ ἔχῃ ἀείποτε τὰ πρωτεῖα ἐν ᾧ καὶ τελευταῖος ὢν εἶχεν ἀποπεμφθῇ — νὰ περιστρέφεται ἀείποτε εἰς λόγους καὶ νὰ ἐπιμένῃ εἰς τὸν πρῶτον λόγον του, ἐν ᾧ οἱ σύμμαχοι ἐγίνωσκον ἐκ πικρᾶς πείρας, ὅτι αἱ περιστάσεις ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τοὺς ὥθουν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῶν λόγων εἰς τὴν τῶν ἔργων — πάσας τὰς ἀνοησίας ταύτας ἔγραψε καὶ ἔπραττεν ὁ Μεττερνίχος, ἐν ᾧ ταῖς αὐταῖς

ἡμέραις παρεπονείτο ὑπεροπτικῶς, ὅτι ἡ διπλωματία ἀπώλεσε τὸν ὕγιον νοῦν καὶ ὅτι καὶ αἱ ἰδέαι αὐτῆς καὶ αἱ λέξεις εἶναι διεφθαρμέναι ἐντελῶς !

Ἀείποτε πειρώμενος νὰ κρατῇ τὰς Εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις εἰς διηνεκῇ λογομαχίαν καὶ μακρὰν πάσης πράξεως, ἐνόμιζεν ὁ Μεττερνίχος, ὅτι, ἀπατῶν ἑαυτὸν ἢ ἄλλους, ἦτο δυνατόν νὰ κατορθωθῶσι διὰ λόγων καὶ σοφισμάτων τὰ πάντα καὶ παρὰ τῇ Πύλῃ, τῇ Δυνάμει ἐκείνῃ, ἣτις καὶ κατὰ τὴν ἐπιμονὴν ὑπερεῖχε τὴν Αὐστρίαν καὶ κατὰ τὸ φιλοπόλεμον τὴν Ῥωσσίαν. Τοῦτο ἐπέπρωτο νὰ μάθῃ ὁ Μεττερνίχος παρ' αὐτῶν τῶν φίλων του Τούρκων, οἵτινες καὶ πρὸ τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἐγγράφου του εἰς Λονδῖνον τῷ ἔδωκαν ἀπάντησιν, οἷα τῷ ἔπρεπε. Δὲν εἶχεν ἔτι σφραγισθῇ ἡ πρὸς τὸν Ἑστερχάζην ἀπὸ 31/12 Φεβρ. ἐπιστολή, ὅτε περιῆλθε τῷ Μεττερνίχῳ ἡ προκήρυξις τοῦ Σουλτάνου πρὸς τοὺς ἄρχοντας τῶν Ἀρμενίων, ἣτις μεταφέρουσα τὸ ζήτημα ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ Ἀνερμανίου προὔκαλει κατ' εὐθείαν τὸν ῥωσικὸν πόλεμον. Εὐθὺς δὲ μετὰ ταῦτα ἔλαβεν ὁ Μεττερνίχος καὶ τὰς πρὸς τὴν ῤηθεῖσιν προκήρυξιν συμφωνούσας ἀπαντήσεις, τὰς ὁποίας ἡ Πύλη ἔδωκεν εἰς τὰς τελευταίας τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβους τῆς Αὐστρίας προτάσεις (ἀπὸ 9/21 Ἰανουαρίου). Ἡ Πύλη ἠνάγκασε τὸν Πατριάρχην νὰ ὑποβάλλῃ ἀναφορὰν ὑπὲρ τῶν ἐπαναστατῶν, εἰς ἀπάντησιν τῆς ὁποίας (8/20 Φεβρ.) παρεχώρει εἰς τοὺς ἐπαναστάτας προθεσμίαν τριῶν μηνῶν διὰ νὰ προσκυνήσωσι καὶ ὑπέσχετο ν' ἀναστείλῃ κατὰ τὸ τρίμηνον τοῦτο διάστημα τὰς ἐχθροπραξίας (1). Τοῦτο ἦτο τὸ μόνον τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ παραχωρήσῃ ἡ Πύλη ὑπὲρ ἐντίμου εἰρηνοποιήσεως ! Συνεπείστερα τῆς Αὐστρίας ἀνεκοίνωσεν ἡ Πύλη εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας, ὅτι οὐδέποτε θέλει δεχθῇ προτάσεις, τεινούσας εἰς τὴν μετὰ ἀνταρτῶν διαπραγματεύσιν· ὅθεν καλὸν εἶναι χάριν τῶν φιλικῶν σχέσεων τῶν δύο κρατῶν νὰ μὴ γείνη

(1) Ἀπάντησις τῆς ὑφ. Πύλης ἀπευθυνθεῖσα διὰ τοῦ βελῆς ἐφέντη πρὸς τὸν Πατριάρχην, 8/20 Φεβρ. 1828. γργ. γαλλιστί.

πραιτέρω λόγος περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης, διότι οὐδὲν ἄλλο εἶναι δυνατόν νὰ γείνη· ἐὰν ἐκραγῇ πόλεμος μεταξὺ τῆς Πύλης καὶ τῶν Δυνάμεων, ἡ Τουρκία ἔχει στερεὰν ἀπόφασιν νὰ πολεμήσῃ ἐπὶ ἡμίσειαν ὅλην ἐκατονταετηρίδα, καὶ ἡ θὰ νικήσῃ ἢ θὰ πέσῃ ἐντίμως. Ὁ τῆς Αὐστρίας πρέσβυς διεβεβαίωσε ἐν ἐμπιστευτικῇ ἐπιστολῇ (1) τὸν Μεττερνίχον, ὅτι ἡ Πύλη, ὑπὲρ τὸ δέον μισοῦσα τὴν Ῥωσσίαν ὥστε νὰ τὴν φοβῇται, καὶ ζητοῦσα ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ τὴν τάλμην της, ἔπασσε πάλιν ἐντελῶς εἰς τὴν βαρβαρότητα τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων. Μία μόνη ὁδὸς σωτηρίας ὑπάρχει, προσέθηκεν ὁ πρέσβυς· ἐὰν οἱ σύμμαχοι ἀποβιβάσωσι τὰς κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν δυνάμεις των εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ ἀποφασίσωσιν ἐκεῖ περὶ τῆς τύχης τῆς Ἑλλάδος, τότε ἤθελεν ἴσως ὑποχωρήσει ἡ Πύλη, προτιμῶσα νὰ παραχωρήσῃ τὴν χερσόνησον. Οὕτω κατέπεσον πάλιν ὅλοι αἱ ἐλπίδες τοῦ πρίγκιπος Μεττερνίχου εἰς ἀμυδίαν τῶν ἐν Λονδίνῳ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ῥαδιουργιῶν του. Ἐβλεπεν ἤδη τὸν πόλεμον ἐκραγέντα, ὃν πρὸ πολλοῦ ἐφοβεῖτο, ἔβλεπε κινδυνεύουσιν τὴν ὑπαρξίν τοῦ τουρκικοῦ κράτους. «Μεταξὺ Ἀγγλίας, Ῥωσσίας καὶ Ἰ.ψ. Πύλης, ἔγραφεν ἐν τῇ ἀθυμίᾳ του, ταλαντεύεται ὁλόκληρον μέλλον.»

Ἡ Ῥωσσία.

Λοκνός καὶ ἐπίμονος ὡς ἦτο ὁ Μεττερνίχος, ὅστις εἰς πάντα ἐζήτηι νὰ λάβῃ μέρος, ἐδράττετο ἀεὶ ποτε τῆς εὐκαιρίας, ἥτις καὶ πολλάκις τῷ παρουσιάζετο, ὅπως ἀρχίσῃ ἐκ νέου τὸ σισύφειον αὐτοῦ ἔργον καὶ κινήσῃ τὸν λίθον τῆς γλίσχρας αὐτοῦ πολιτικῆς πρὸς τὰ ἄνω. Ἡ διαρκὲς καὶ ὀσημέραι ἐπιτεινομένη ἀντίθεσις μεταξὺ τῆς ἀδρανείας καὶ ἀβεβαιοτήτος τῆς δυσπίστου ἀγγλικῆς πολιτικῆς καὶ τοῦ διακαοῦς ζήλου τῆς Ῥωσσικῆς κυβερνήσεως τῷ παρέσχον ἐπὶ πολὺν χρόνον τὴν πρὸς τοῦτο ἀφορμὴν. Εἶδομεν ἀνατέτω, ὅτι ἡ Ῥωσσία εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κάννιγγος ὑπέβηκεν ἐν τινὶ ἐν Λονδίνῳ συγκροτηθείσῃ συνδικασίᾳ

(1) Ἰδιαιτέρα ἐπιστολὴ τοῦ βαρὸν Οὐτενφελς πρὸς τὸν πρίγκ. Μεττερνίχον. Ἐκ Κωνστ. κατὰ Φεβρ. 1828. χγγ.

(τῇ 29/10 Σεπτ. 1827) πρότασιν περὶ ἀποκλεισμοῦ τῶν Δαρδανελλίων, ὡς νὰ ἤθελε νὰ δοκιμάσῃ τὴν πίστιν τοῦ νέου πρωθυπουργοῦ. Τὸ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον ἐθεώρησε τότε ὅτι δὲν εἶχε δικαίωμα νὰ παραδεχθῇ τὴν πρότασιν ταύτην πρὶν ἢ μάθῃ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διαπραγματεύσεων. Ὅθεν καὶ ἡ Ῥωσσία ἐπερίμενε τὸ τέλος τῶν διαπραγματεύσεων. Ἄμα ὅμως ἐγνώσθη τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συνεδριάσεως τῆς 12/24 Νοεμβρίου, ἀπεστάλη πρὸς τὸν Λήβεν (25/6 'Ιαν.) ἐπιστολὴ (1) προηγουμένως ἤδη συντεταγμένη, δι' ἧς ἐπεκυροῦτο ἡ ἀμετάτρεπτος τοῦ Τσάρου ἀπόφασις. Βασιζόμενος ἐπὶ τοῦ ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας προταθέντος ὅρου, ὅτι ἂπαξ ἐπιλαμβανόμεναι αἱ Δυνάμεις τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος ὀφείλουσι καὶ νὰ τὸ λύσωσιν, ἀνήγγειλεν ὁ Τσάρος ὅτι δικαιούται ν' ἀπαιτήσῃ ἤδη τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ προκαταρκτικοῦ τούτου ὅρου. Ἡ Ῥωσσία, ἔλεγε τὸ ἔγγραφον, ἐὰν δὲν θέλῃ νὰ ἴδῃ κατάρρευσαν τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπαράιτητον ἐπιρροήν της, δὲν δύναται νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὴν Πύλην ν' ἀπορρίψῃ ἀδιακρίτως τὰς περὶ μεσολαβήσεως προτάσεις της καὶ νὰ ματαιώσῃ τοὺς σκοποὺς ἐπισήμου συνθήκης, πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ὁποίας (ἀποδειχθέντων ἤδη ἐλλειπῶν τῶν μέχρι τοῦδε ληφθέντων μέτρων) εἶναι ἀπαραίτητα νέα κατανγκαστικά μετρη. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐπρότεινε νὰ καταλάβῃ τὰς ἡγεμονίας ἐν ὀνόματι τῶν συμμάχων, καὶ νὰ μὴ ἡσυχάσῃ, μέχρις οὗ ἡ Πύλη ὑποχωρήσῃ, συγχρόνως δὲ νὰ διατάξῃ τοὺς στόλους του νὰ συμπράξωσι καὶ ἐν Πελοποννήσῳ καὶ πρὸ τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως· πρὸς δὲ τούτοις νὰ τακτοποιήτῃ τὴν Ἑλλάδα, τὴν χώραν, «ἐνθα οἱ μυστικοὶ καὶ γνωστοὶ αὐτῆς ἀντίπαλοι τὴν ἐπερίμενον,» νὰ ὑποστηρίξῃ διὰ χρηματικῶν μέσων τὸν Κυβερνήτην Καποδίστριαν, καὶ νὰ διενεργήσῃ ἵνα οἱ τρεῖς πληρεξούσιοι πρέσβεις ἐδρεύσωσιν ἐν τῷ Ἀρχιελάγει ἢ ἐν Κερκύρᾳ, ὅπως συνεννοηθῇ δι' αὐτῶν μετὰ τοῦ Καποδιστρίου περὶ τῶν κυρίων ζητημάτων τῆς μελλούσης τῆς Ἑλλάδος διορ-

γνώσεως. Ἡ σύντομος αὐτῇ πρότασις ὑπεστηρίχθη μετὰ πλείστης ὕλης προθυμίας ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ ὑπουργείου, τὸ ὁποῖον ἐπρότεινε ν' ἀποσταλῶσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀγγλικά καὶ γαλλικά στρατεύματα, ὅπως ἐπιτευχθῇ δι' αὐτῶν ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ Ἰβραήμ. πασᾶ. Τοῦναντίον ὁμοῦ ἐν Λονδίῳ ἡ πρότασις προσέκρουσεν εἰς δυσκολίας καὶ ἀμφιβολίας. Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις δὲν ἐθεώρει τὴν ἀναχώρησιν τῶν πρέσβειων ὡς ἐντελῆ ρῆξιν, ἐδυσκολεύετο δὲ νὰ συγκατατεθῇ εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Ἡγεμονιδῶν, καὶ ἐφοβεῖτο φανερὸν πόλεμον κατὰ τῆς Πύλης, ἐν ᾧ οἱ Στραγκφόρδοι, οἱ Βερσεφόρδοι καὶ οἱ ὅμοιοι τῶν ἀπροκαλύπτως ἐξήτουν πόλεμον κατὰ τῆς Ῥωσσίας· ὅθεν ἡ Ἀγγλία ἀντὶ τῶν πρωταθέντων μέτρων ἐπρωτίμα τὴν διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως ἀνεξαρτήτου Ἑλληνικοῦ κράτους ἀπειλῆν. Ἄλλ' οὐδενίαν ὀριστικὴν ἀπόφασιν ἔλαβεν ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις· καὶ ἡ μεταβολὴ τοῦ ὑπουργείου συνετίεσε νὰ βραδύνῃ τὴν ἀπόφασιν ταύτην. Ἡ ὑπομονὴ τοῦ Τσάρου ἦτο σχεδὸν ἐξαντλημένη. Ὁ πρίγκιψ Λήβεν εὔρε νῦν τὸ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον τοσοῦτον πεισματῶδες, ὅσον τὸ ἐγνώρισεν ἄλλοτε εὐάγωγον καὶ εὐμαθές. Μάτην ἀπέβησαν αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ καὶ αἱ τῆς μεγάλῃν ἐπιρροὴν ἐχούσης συζύγου του, νὰ λάβῃ ἀπάντησιν εἰς τὴν κατεπείγουσαν ἐπιστολὴν του. Μόλις ἂν οὗ ἔγεινε γνωστὸν ἐν κρυπτῷ τὸ πρὸς τοὺς ἄρχοντας διάταγμα τοῦ Σουλτάνου, ὑπέβαλε τέλος ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις εἰς τὸν Λήβεν σχέδιον ἀπαντήσεως (9/21 Φεβρουαρίου). Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀνεβλήθη ἐπὶ τοσοῦτον ἡ ἀπάντησις, ὥστε ὁ Λήβεν καταληφθεὶς ὑπὸ ἀνυπομονησίας ἠπειλήσεν ὅτι δὲν θέλει πλέον δεχθῇ τὴν ἀπάντησιν ἐὰν αὕτη δὲν ἐδίδετο ἀμέσως. Τέλος πάντων ἐδόθη αὕτη (23/6 Μαρτίου) ἐν σχήματι ἐμπιστευτικοῦ ὑπομνήματος (1). Ἐκπορευόμενον ἐκ τῆς εἰρηνικῆς φύσεως τῆς συνθήκης τοῦ Ἰουλίου, ἐγνωμοδότησε καὶ πάλιν τὸ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον, ὅτι πρέπει νὰ ἐξαντληθῶσι προηγουμένως πάντα τὰ μέσα, πρὶν ἢ προβῶσιν αἱ Δυνάμεις εἰς τὴν ρῆξιν· ὅτι, ἀναγκα-

(1) Μάρτιος 12, 215.

ζόμεναι νὰ λάβωσι καὶ ἄλλα καταναγκαστικὰ μέτρα, πρέπει ν' ἀποφύγῃσι γενικὴν κατὰ τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἐπίθεσιν, καὶ πόλεμον μεταξὺ τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Πύλης, ὅστις θέλει ἐπιφέρει γενικὴν ἀναστάτωσιν καὶ ἐν τοιαύταις περιστάσεσι θέλει λάβει χαρακτηριστὴν ὁρησκευτικοῦ πολέμου· καὶ ὅτι τούτων ἕνεκα πρέπει νὰ προτιμήσωσι τὰ μέτρα, τὰ ὅποια ἀμέσως τείνουσιν εἰς τὴν ὑπόθεσιν, νὰ ἐκδιώσωσι τὴν ἐκκένωσιν τῆς Πελοποννήσου, νὰ ὀρίσωσι τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐντὸς τῆς ὁριοθετήσεως χώρος νὰ ἐκτελέσωσι τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης.

Ἐὰν αἱ προτάσεις αὗται ὑπεβάλλοντο πρὸ μηνῶν τινῶν ἡδύναντο ἴσως νὰ προλάβωσι τὴν ἐπελθοῦσαν κρίσιν, ἣν ἐπέφερεν ἐν μέρει καὶ τὸ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον διὰ τῶν ἀναβολῶν του, ἃν καὶ μόλις ἤθελε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ὑπαρξίν τῆς κρίσεως. Ὁ πρίγκηψ Λήβεν κατέστησε τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν εὐθὺς προσεκτικὴν εἰς τὴν μεταβεβλημένην θέσιν τῶν πραγμάτων, διότι τώρα ἡ Πύλη, ἀκυροῦσα τὴν συνθήκην τοῦ Ἀλεξανδρίου διὰ τῆς ἀπὸ 6/18 Δεκεμβρίου ἐγκυκλίου της ἀναγκάζει τὴν Ῥωσσίαν νὰ λάβῃ ἱκανοποιήσιν διὰ τῶν ὅπλων· ὅθεν, εἶπεν ὁ Λήβεν, εἶναι εἰς θέσιν νὰ προείπῃ, ὅτι ἡ Ῥωσσικὴ κυβέρνησις θέλει ἀποδοκιμάσει τὰς ἐν τῷ ὑπομνήματι ἐμπεριεχομένας προτάσεις, αἵτινες πρὸ πολλοῦ κατέστησαν ἀηδεῖς τῆς αὐστριακῆς συμβουλῆς. Τούτου μάλιστα ἕνεκα παρεκινήθη ὁ Μεττερνίχος νὰ εἰσπηδήσῃ καὶ πάλιν ἐν τῷ μέσῳ τῶν συμμάχων καὶ νὰ δείξῃ εἰς τὸν κόσμον τὸ ἔπακρον τῆς γυμναστικῆς τέχνης τῆς αὐστριακῆς διπλωματίας. Περιστρέφων εἰς τὸν νοῦν του τὴν ιδέαν, ἣν ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβης του εἶχεν ἀναφέρει ἐν τῇ τελευταίᾳ αὐτοῦ ἐπιστολῇ, συνεδύσεν αὐτὴν μετὰ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ Οὐελλινγκτῶνος νὰ λάβῃ ὡς πρῶτον καταναγκαστικὸν μέτρον τὴν ἀπειλὴν τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἀπεφάσισεν ἀμέσως νὰ ἐπαναλάβῃ σπουδάζων νῦν πρότερον ἢν παύων ἐν Πετρούπολει ὑπέβλεπε πρότασιν περὶ ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος, ἵνα δι' αὐτοῦ ἴσως τοῦ τρόπου διακρίσῃ τὰς Δυνάμεις καὶ ἀναγκάσῃ τὴν Πύλην νὰ ὑποχωρήσῃ. Ὅθεν συνέταξεν ὁ Μεττερνίχος ἀνευ ἀναβολῆς ὑπό-

μνημα (1), καὶ ἀπηύθυνεν αὐτὸ (3/15 Μαρτίου) εἰς Πετρούπολιν καὶ Λονδίνον, προσθέσας μυστικῶς ἐν Λονδίῳ, ὅτι ἡ Ἀγγλίᾳ δύνανται νὰ βασιζέται πάντοτε εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῆς Αὐστρίας κατὰ τὴν ἀπέναντι τῆς Ῥωσσίας περισεκεμμένην αὐτῆς πορείαν. Ἐπ' αὐτοῦ πρὸς τὴν πρὸ τῆς ἐπανάστασεως κατάστασιν, ἔλεγε τὸ ὑπόμνημα, εἶναι ἐν Ἑλλάδι ἀδύνατόν τι. Οἱ Ἕλληνες ἀπέκτισαν τὴν ἀνεξαρτησίαν, ἦν ὅμως αἱ Δυνάμεις καταγιγνώμεναι εἰς τὰ σχέδια περὶ εἰρηνοποιήσεως δὲν ἠθέλησαν μέχρι τοῦδε νὰ ἐπικυρώσωσι διὰ ἐπισήμου πράξεως. Ἀλλ' ὑπάρχουσι στιγμαὶ ἐν τῷ κόσμῳ, καθ' ἃς αἱ δικαιοτέρας ἀντιστάσεις ναυαγοῦσιν ἀπέναντι τῆς ἀνάγκης. Πολλὰκις ἤδη ἐθριάμβευσαν αἱ αἰσχροτέρα ἐπαναστάσεις, πολλὰκις ἤδη ἠναγκάσθησαν αἱ σοφώτεραι καὶ αὐστηρότεραι κυβερνήσεις νὰ ἔλθωσιν εἰς συμβιβασμὸν μετὰ τῆς ἐπαναστάσεως! Ἐάν λοιπὸν ἡ εἰρήνη συμπάσης τῆς Εὐρώπης ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς καθουχάσεως τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ἐάν ἡ ἀνεξαρτησία τμηματός τινος τῆς Ἑλλάδος, ἢ εἰς τὸ μέλλον ἴσως ἀσυμβίβαστος, ἦναι ὁ ἀπαράιτος πρὸς εἰρηνοποίησιν ὅρος, οὐδεμίαν περαιτέρω συζήτησιν ἐπιδέχεται τὸ πρᾶγμα. Ὅθεν δεόν νὰ προβῶσιν αἱ Δυνάμεις εἰς τὴν ἀπλὴν ἀπελευθέρωσιν, ἥτις ὡς μέσον διαπραγματεύσεων καὶ ὡς ὁριστικὸν ἀποτέλεσμα παρέχει δύο καλὰ, καὶ ἐπὶ τῆς Πύλης ἀμέσως καὶ ἐντόνως νὰ ἐπενεργήσῃ καὶ τὸν πόλεμον νὰ προλάβῃ!

Ἡ πολιτικὴ τοῦ πρίγκηπος Μεττερνίχου, ἥτις ἐν ἀρχῇ, ἐάν ὀλίγον μόνον ἤθελε νὰ ἀκούσῃ τὴν φωνὴν τῆς φιλανθρωπίας, ἡδύνατο μετὰ τοῦ εὐαγύγου Ἀλεξάνδρου, μετὰ τοῦ Καστελνέιχου καὶ μετ' αὐτοῦ τοῦ τραχεοῦ Κάννιγγος νὰ μορφώσῃ κατὰ τὴν τακτοποίησιν τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων τὰ πάντα κατὰ τὰς εὐχὰς τῆς καὶ ὑπὲρ τῶν συμπερόντων τῆς, ἡ πολιτικὴ τοῦ Μεττερνίχου, λέγομεν, ἠναγκάσθη νὰ λησμονήσῃ πᾶσαν τὴν βαθεῖαν τῆς πολιτικῆς καὶ ὁρηκευτικῆς κατὰ τῶν ῥωσσοφίλων Ἑλλήνων

(1) Ὑπόμνημα, σταλὲν μετὰ φανεράς καὶ ἐτέρας ἐμπιστευτικῆς ἐπιστολῆς πρὸς τὸν πρίγκηπα Ἐστεργάτζην, ἀπὸ 3/15 Μαρτίου 1828. χργ.

ἀπέχθειαν, νὰ κηρύξῃ τὴν ἀρχὴν τῆς νομιμότητος μὴ ἰσχύουσαν, καὶ ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν θρίαμβον τῆς ἐπαναστάσεως, ὃν αὐταὶ αἱ Δυνάμεις προπαρασκευάσαν, αἵτινες ἦσαν «οἱ πρῶτοι στύλοι τοῦ δικαίου,» καὶ ταῦτα πάντα ἵνα μὴ μείνῃ ἐκτὸς τῶν πραγμάτων καὶ ἵνα μὴ ἴδῃ τὴν ἐκρηξίν τοῦ πολέμου, ὅστις ἐάν ὅχι ἄλλο ἔδιδε τοῦλάχιστον διὰ τῆς ὑποτελοῦς Ἑλλάδος ἀφορμὴν εἰς τὴν Ῥωσίαν νὰ φέρῃ νέας πάντοτε περιπλοκάς ἐν τῷ Ὀθωμανικῷ κράτει! Ἀλλὰ καὶ τὸ νέον τοῦτο τοῦ πρίγκιπος βῆμα εἶχε τὴν τύχην τῶν προηγουμένων· ὁ σισύφιος λίθος ἐξέφευγεν ἤδη τῶν χειρῶν τοῦ μόλις τὸν ἐκράτει. Καθὼς ἡ ἀπὸ 31/12 Φεβρουαρίου πρὸς τὸν Ἐστερχάζην ἐπιστολὴ τοῦ καὶ πρὸ τῆς ἀποστολῆς τῆς ἡδὴ τῆς ἀγγελίας τῆς πρὸς τοὺς ἄρχοντας προκηρύξεως τοῦ Σουλτάνου, οὕτως ἠναγκάσθη ὁ Μεττερνίχος νὰ θεωρήσῃ καὶ τὸ τελευταῖόν του ὑπόμνημα ὡς χάρτην ἄγραφον, ἅμα ἔμαθε τὴν πρώτην Ῥωσικὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ῥηθὲν τουρκικὸν ἔγγραφον. Τὸ ὑπόμνημα δὲν εἶχεν ἔτι φθάσει εἰς Λονδίνον, ὅτε ὁ Λήβεν ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν κοινοποίησιν τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπομνήματος ἔλαβεν ἐπιστολὴν (ἀπὸ 14/26 Φεβρ.), ἣν διετάχθη νὰ καταθέσῃ ἐν τῷ πρωτοκόλλῳ τῆς ἐν Λονδίνῳ συνδιασκεύσεως. (1) Ἡ ἐπιστολὴ ἔλεγεν, ὅτι ἡ Πύλη ὑπερεπήδησεν ἐσχάτως τὰ ὅρια τῆς ὑπομονῆς τοῦ Τσάρου, ὅτι τὰ νέα ἐν Τουρκίᾳ κατὰ τῆς ναυτιλίας προσκόμματα, ἡ ἀποπομπὴ τῶν Ῥώσων ὑπηκόων, αἱ προτροπαὶ πρὸς τὴν Περσίαν νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ῥωσσίας, ταῦτα πάντα ἐπεβάρυναν τὸ φορτίον τῶν προλαβουσῶν βλαβῶν, καὶ ὅτι ἡ πρὸς τοὺς ἄρχοντας προκήρυξις, ἥτις ἀκυροῖ τὴν ἐν Ἀλερμανίῳ συνομολογηθεῖσαν συνθήκην καὶ προσκαλεῖ πάντας τοὺς Μωαμεθανοὺς εἰς τὰ ὅπλα κατὰ τῆς Ῥωσσίας, τοῦ ἀσπόνδου ἐχθροῦ παντὸς πιστοῦ Μωαμεθανοῦ, εἶναι κήρυξις πολέμου, ἥτις οὐδεμίαν ἄλλην ἀφίνει τῇ Ῥωσσίᾳ ἐκλογὴν ἢ τὸν πόλεμον· ὡς πρὸς τοῦτο τὰ δίκαια τῆς Ῥωσσίας εἶναι ἀναμφισβήτητα καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ πάσης μεταξὺ τῶν συμμάχων δια-

(1) Μάρτυς 12, 255.

πραγματεύσεως. Τὰ ρωσικὰ στρατεύματα θέλουσιν εἰσελάσει εἰς τὰς παραδουναβίους Ἡγεμονίας. Ὁ αὐτοκράτωρ, παραιτούμενος, ὥς καὶ πρότερον ἀπὸ πάσης κατακτήσεως, δὲν θέλει καταθέσει τὰ ὅπλα, πρὶν ἢ λάβῃ πάσας τὰς ἐγγυήσεις περὶ τῶν ρωσικῶν συμφερόντων, πάντα τὰ ὑποσχεθέντα προνόμια ὑπὲρ τῶν ὑπὸ τὴν προστασίαν του χριστιανικῶν λαῶν, καὶ τὰς ἀποζημιώσεις διὰ τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου καὶ διὰ τὰς εἰς τοὺς ὑπηκόους του συμβάσας ζημίας. Καθ' ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν συνθήκην τοῦ Ἰουλίου ὁ αὐτοκράτωρ θέλει τηρήσει τὴν δικαγωγὴν, ἣν ἤθελε τηρήσει ἐν περιπτώσει ρωσικοῦ πολέμου· ἡ Ῥωσσία δηλ. θέλει μεταχειρισθῇ τὰ μέτρα τῆς πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν μετὰ τῶν συμμάχων συναποφασισθέντων σκοπῶν τῆς συνθήκης. Πρὸς δὲ τοῦτοις ἡ εἰλικρίνεια ἀναγκάζει τὸν αὐτοκράτορα νὰ κάμῃ τὴν παρατήρησιν, ὅτι ἀφ' οὗ ἂπαξ ἀνγκασθῇ νὰ λάβῃ τὰ ὅπλα θεωρεῖ ἑαυτὸν ὑποχρεωμένον νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν συνθήκην. Οἱ σύμμαχοι ἔχουσι πρὸς τοῦτο πᾶσαν δυνατὴν ἐλευθερίαν. Ἐάν μὲν παραδεχθῶσι τὰς ἀπὸ 23/6 Ἰαν. προτάσεις τοῦ αὐτοκράτορος, τότε τὰ ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας ληφθέντα μέτρα αἰτιολογοῦνται διὰ τῆς κοινῆς συνθήκης· ἐάν δὲ προτιμῶσι νὰ βοηθήσωσι τὴν Ῥωσίαν μόνον διὰ τῆς ἡθικῆς αὐτῶν συνδρομῆς, δύνανται νὰ πράξωσι καὶ τοῦτο· ἐάν δὲ τέλος οὔτε τὴν μίαν ἀπόφασιν λάβωσιν οὔτε τὴν ἄλλην, τότε ἡ Ῥωσσία, ἔχουσα ὑπ' ὄψιν μόνον τὰ ἴδια αὐτῆς συμφέροντα, θέλει ἐφαρμόσει μόνη τὴν συνθήκην. Συγχρόνως μετὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἔγραψεν ὁ Τσάρος καὶ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας (16/28 Φεβρ.) καὶ ἐξέφρασε τὴν ἐλπίδα, ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν θέλει διστάσει νὰ παραδεχθῇ τὸ δίκαιον αὐτοῦ καὶ νὰ ἐκφράσῃ καὶ πρὸς ἄλλας Αὐλὰς τὴν γνώμην του ταύτην· καὶ μάλιστα ἐπρότεινεν ὁ Τσάρος διὰ τοῦ πρίγκηπος Γουλιέλμου εἰς τὸν βασιλέα νὰ λάβῃ μέρος ἐπισήμως καὶ ἡ Πρωσσία, ἐν ᾧ ἡ πολιτικὴ τοῦ βασιλέως δὲν ἔδιδεν ἔτι περὶ τούτου ἐλπίδα. Καὶ εἰς τὸ αὐστριακὸν ὑπόμνημα δὲν ἐβράδυνε νὰ δώσῃ ἀπάντησιν ἡ Ῥωσσία (1). Ἐν τῇ ἀπάντησει τούτῃ ἀπέρριπτεν ἡ Ῥωσσία διὰ

(1) Ἀπάντησις τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως εἰς τὸ αὐστριακὸν ὑπόμνημα (ἔνευ ἡμερομηνίας) χρεγ.

περιποιητικῶν καίτοι ὀλίγον δηκτικῶν ἐκφράσεων τὰς προτάσεις τῆς Αὐστρίας. Σκοπὸν ἔχουσα νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον ἐδράξατο ἡ Ῥωσσία τῆς εὐκαιρίας νὰ φεισθῇ τῆς παρωργισμένης γείτονος (τῆς Αὐστρίας) διὰ λόγων τοῦλάχιστον καὶ τυπικῶν φράσεων.

Ἀλλὰ τὸ φρικῶδες φάντασμα τοῦ πολέμου δὲν ἔπαυε νὰ κα-^{Ἡ κρίσις} ταράττῃ τὸν Μεττερνίχον. Ἐν τῇ διηγεσεί αὐτοῦ ταραχῇ καὶ <sup>τῆς τρι-
πλῆς συμ-</sup> ἐξάψει ἐρρίφθη ὁ τῆς Αὐστρίας πρωθυπουργός, πρὸς πάσας τὰς ^{χίας.} διευθύνσεις μεταβαλλόμενος, εἰς τὸ χάος τῆς διπλωματικῆς ῥα-
διουργίας, εἰς νέας πρὸς ἐκυτὸν ἀντιλογίας, αἵτινες ἐπὶ τέλους καὶ τῶν πιστοτέρων αὐτοῦ ὁπαδῶν τὴν ἀμηχανίαν καὶ ἀπορίαν διήγειρον. Ἀποτυχὼν ἐν Πετρουπόλει ἐπροσπάθησεν ὁ Μεττερ-
νίχος παντὶ σθένει νὰ ἐνισχύσῃ ἐν Λονδίνῳ τὴν ἔρπουσαν κατὰ τῆς Ῥωσσίας δυσπιστίαν καὶ εἰ δυνατόν νὰ διαλύσῃ ἐντελῶς τὰς διακοπείσας συνδιασκέψεις καὶ νὰ δικρῶξῃ πράγματι τὴν συν-
θήκην τοῦ Ἰουλίου. Αἱ πρὸς τὸν Ἐστερχάζην ἐπιστολαί του (11/23 Μαρτίου) ἔτεινον εἰς τὸ νὰ πείσωσι τὴν Ἀγγλίαν, ὅτι ἡ διαγωγή τῆς Ῥωσσίας δὲν συνάδει πρὸς τοὺς ὠραίους αὐτῆς λό-
γους, καὶ δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὸ μέρος, τὸ ὁποῖον τῇ ἐπιβάλ-
λει ἡ συνθήκη, καὶ ὅτι ἡ εἰρήνη τῆς Εὐρώπης ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ἔνν καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ γνώμη αὕτη θέλῃ ὑπερισχύσει ἢ ὄχι. Ὅθεν παρεκίνησε τοὺς ὑπουργοὺς τῆς Ἀγγλίας νὰ μεταχειρισθῶσι γλῶσ-
σαν ἔντονον καὶ προβῶσιν εἰς μέτρα δραστήρια, ὅπως θέσωσι φραγμὸν εἰς τὴν Ῥωσσίαν, ὁμολογῶν ὅτι ἡ Αὐστρία δὲν εἶναι μὲν εἰς θέσιν νὰ προτείνῃ τοιαῦτα μέτρα, ἀλλ' ὅτι οἰανδήποτε ἐν-
θαρρυντικὴν νύξιν ἐκ μέρους τῆς Ἀγγλίας θέλει ὑποστηρίξει. Πλὴν σπουδαῖοι ἐνδοιασμοὶ ἀπέτρεπον τὸν Οὐέλλιγκτῶνα ἀπὸ πάσης πρὸς τὴν Αὐστροίαν προσεγγίσεως. Ἦτο πεπεισμένος ὁ Ἄγ-
γλος δοῦξ ὅτι οὐδεμίαν ὀφέλειαν ἤθελεν ἔχει ἐκ τῆς συμμαχίας μετὰ τῆς Αὐστρίας, τῆς ὁποίας ὁ στρατὸς κατὰ τὴν μαρτυρίαν καὶ αὐτῶν τῶν φίλων της εὐρίσκετο εἰς ἐλασινὴν κατάστασιν. Πρὸς τοῦτοις διετέλει ἐν δυσπιστίᾳ καὶ ἀβεβαιότητι περὶ τοῦ μέ-
ρους, τὸ ὁποῖον ἤθελε λάβει ἐπὶ τέλους ἡ Ῥωσσία. Πρὸ πάντων ὁμοῦς ἐφοβεῖτο μὴ ἀποσπόμενος ἐντέλῳ ἀπὸ τῆς Ῥωσσίας ὠθή-

ση αὐτὴν εἰς τὸ μὴ περαιτέρω καὶ ρίψῃ εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτῆς τὴν Γαλλίαν, ἥτις μετὰ τὴν ὑπουργικὴν μεταβολὴν μετῴχετο πολιτικὴν φιλοδοξοτέραν ἢ πρότερον, καὶ περὶ τῆς ὁποίας εἶχε τὴν ἰδέαν ὁ δούξ, ὅτι, περιπλεκομένη εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Ἀγγλίας, ἠδύνατο νὰ θελήσῃ ν' ἀποζημιωθῇ διὰ τὰς κατὰ θάλασσαν γενομένας ζημίας ἐπὶ βλάβῃ τῶν κατὰ τὴν ἡπειρον Εὐρώπῃν συμμάχων τῆς Ἀγγλίας, καὶ νὰ προκαλέσῃ διὰ τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ ἐπαναστατικοῦ καὶ βοναπαρτείου πνεύματος ὑπὸ τὴν λευκὴν σημαίαν νέα σπέρματα δυσαρесκείας καθ' ἀπάσας τὰς ὁμόρους ἐπικρατείας. Τὸ ὑπουργεῖον Μαρτινιὰν ἐβάδιζε πρὸς μεγάλῃν τοῦ Μεττερνίχου ἀπελπισίαν ὁδὸν ἐθνικὴν, ὁδὸν φιλελεύθερον, καὶ φανερώς ἀπεδείκνυε τὸν Φιλελληνισμόν του. Ὁ Λαφερρόναϊς, ἀκολουθῶν τὰ ἔχνη τοῦ Σατωβριάνδου, ἐθεώρει ὅτι ἡ πολιτικὴ τῆς Γαλλίας εἶναι νὰ μένῃ πρὸς τὸ μέρος τῆς Ῥωσσίας. Ἡ Γαλλία εἶχε παρακινήσει τὴν Ἀγγλίαν νὰ παραδεχθῇ ἀδιστακτικῶς τὰς ἀπὸ τοῦ Ἰκνουαρίου προτάσεις τοῦ Λήβεν' ἐδείχθη προθυμοτάτῃ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος διὰ σημαντικῶν χρηματικῶν μέσων· ἀπέστειλεν ἐμπορικὸν πράκτορα (τὸν Juchereau de St. Denis) εἰς Ἀγγλίαν, ἵνα προτρέψῃ αὐτὴν νὰ δεχθῇ τὴν ῥωσικὴν πρότασιν, νὰ συνέλθωσι δηλ. πάλιν εἰς συνδιάσκεψιν οἱ τρεῖς πληρεξούσιοι. οἱ ἐν Κερκὺρξ εὐρισκόμενοι· δὲν ἠθέλησε νὰ ἐμποδισθῇ ἡ Ῥωσσία ἀπὸ τοῦ νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὰς παρὰβουναβίους ἡγεμονίας· προσεφέρθη νὰ ἐλευθερώσῃ ὁμοῦ μετὰ τῆς Ἀγγλίας τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τῶν Αἰγυπτίων, καὶ μετὰ τοσαύτης προθυμίας προσέβη εἰς τοὺς ἐξοπλισμούς της, ὥστε ἐπεκυροῦτο τὸ σπουδαῖον τῆς διαβεβαιώσεως τοῦ Λαφερρόναϊ πρὸς τὸν Μεττερνίχον, ὅτι ἐν ἀνάγκῃ ἡ Γαλλία θέλει ἐνεργῆσαι μόνῃ μετὰ τῆς Ῥωσσίας ἐπὶ τῇ βιάσει τῆς συνθήκης τοῦ Ἰουλίου. Ὅθεν ὁ Οὐελλιγκτὼν ἔκρινε συμφερότερον, παρὰ ν' ἀναμιχθῇ μετὰ τῆς Αὐστρίας, νὰ ζητήσῃ τὴν λύσιν τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος μᾶλλον ἐν ταῖς σχέσεσι τῆς Ἀγγλίας πρὸς τὴν Γαλλίαν, καὶ νὰ δεσμεύσῃ τὴν Ῥωσσίαν διὰ τῆς δεσμεύσεως τοῦ συμμάχου τούτου, ὅστις τοσοῦτον «δρομαῖος πα-

ρηκολούθει τὴν Ῥωσσίαν. Διὸ καὶ ὁ Δώδλεϋ καθ' ἣν ἐποχὴν ἀπῆντα εἰς τὰς ἀπὸ Ἰανουαρίου προτάσεις τοῦ Λήβεν ἀπέστειλε καὶ εἰς Παρισίους ῥητὴν διασάφησιν (1) κατὰ τῆς συγκαταθέσεως ἐκ μέρους τοῦ γαλλικοῦ ὑπουργείου περὶ τῆς κατοχῆς τῶν Ἡγεμονιῶν, λέγων ὅτι ἀπατᾶται βεβαίως τὸ ὑπουργεῖον τῆς Γαλλίας νομίζον, ὅτι ἡ Ῥωσσία θέλει περιορισθῇ εἰς τὴν κατοχὴν ταύτην, ἐν ᾗ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Νεσελρώδ καταφαίνεται τὸ ἐναντίον. Ὡς αὐτὸς ἐδείχθη ἡ Ἀγγλία ἐν Παρισίοις ἐναντία τῆς βιαίας ἐξώσεως τοῦ Ἰβραήμ. πασχὲν ἐκ τῆς Πελοποννήσου, διότι τὸ μέτρον τοῦτο δὲν ἦτο κατ' αὐτὴν δυνατὸν εἰμὴ νὰ θεωρηθῇ ὡς κήρυξις πολέμου κατὰ τῆς Πύλης, μεθ' ἧς ἡ Ἀγγλία διατελεῖ ἐν εἰρήνῃ καὶ ἦν ἤθελεν ὡς ἐκ τούτου ἀναγκασθῇ ἡ Ἀγγλία καὶ νὰ συνδράμῃ. Ὁ Πολινιάκ ἠπόρει, πῶς ἡ Ἀγγλία προσπαθεῖ ν' ἀναγκάσῃ τὴν Γαλλίαν νὰ συμβαδίσῃ βραδεῖ βήματι μετ' αὐτῆς, ἐν ᾗ ἡ Ῥωσσία τὴν παρακινεῖ νὰ βαδίσῃ τροχάδην· καὶ αὐτὸς καὶ ὁ Λήβεν ἐπίστευον, ὅτι ἡ Γαλλικὴ κυβέρνησις δὲν θέλει ἀπατηθῇ καὶ μάλιστα διὰ τῶν ἀπειλητικῶν τούτων λόγων. Ἀλλ' ὁ Λαφερξόναϊς ἀπῆντησεν ὅτι οἱ ἐξοπλισμοὶ τῆς Γαλλίας ἀποβλέπουσιν εἰς τὸν ἐν Ἀλγερίᾳ πόλεμον, καὶ ὅτι ἐλπίζει, ὅτι, ὡς ἐξεφράσθη ὁ Δώδλεϋ πρὸς τὸν Πολινιάκ, (14/26 Μαρτίου) αἱ δύο Δυνάμεις θέλουσι συμφωνήσαι ὅσον τάχιστα περὶ τῶν πρὸς εἰρηνοποίησιν τῆς Ἑλλάδος ληπτέων μέτρων. Τότε μόλις (13/25 Μαρτίου) διεβίβασε τὴν ἀπάντησίν του ὁ Δώδλεϋ (2) εἰς τὰς πολεμικὰς ἐκθέσεις καὶ προτάσεις τῆς Ῥωσσίας ἀπὸ 14/26 Φεβρουαρίου. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας, ἔλεγεν ἐν τῇ πρὸς τὸν Λήβεν διακονίᾳ του, δὲν θέλει διαμφισβητήσῃ τὸ δικαίωμα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας, νὰ ἐξετάσῃ μόνος τὴν φύσιν τῶν κατὰ τῆς Πύλης παρκαπόνων του καὶ νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον,

(1) Διακοίνωσις τοῦ λόρδου Δώδλεϋ πρὸς τὸν πρ. Πολινιάκ. 24/7 Μαρτίου 1828. χργ.

(2) Διακοίνωσις τοῦ λόρδου Δώδλεϋ πρὸς τὸν πρίγκηπα Λήβεν. 13/25 Μαρτίου 1828. χργ.

ἂν καὶ λυπῇται ἐπὶ τούτῳ. Ἐκ μέρους τοῦ ἔμως δὲν δύναται
 ὑπὸ τῆς ἀποφάσεως ταύτης τῆς Ῥωσσίας νὰ παραινῇθῃ ν' ἀπο-
 μακρυνθῇ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ. Ἡ Ῥωσσία καλῶς γνωρίζει τίνος
 ἔνεκα ἡ Ἀγγλία κηρύττει ἐαυτὴν ἐναντίαν πάσης ἐνόπλου ἐπεμ-
 βάσεως εἰς τὸ τουρκικὸν κράτος. Ἡ εὐεργετικὴ ἐπιρροή, ἣν τὸ
 συμβῆν τοῦτο ἤθελεν ἔχει διὰ τὴν Ἑλλάδα, δὲν ἤθελεν εἶσθαι
 ἀνταξία τῶν κινδύνων, οὓς ἤθελεν ἐπιφέρει ἐπὶ τῆς Εὐρώπης. Ἡ
 Ἀγγλίς μετέχουσα τριαύτης ἐπεμβάσεως ἤθελε βαδίσει ὅλως
 ἐναντίον τῆς μέχρι τοῦδε περισκεμμένης πορείας τῆς πρὸς τὴν
 Δύναμιν, ἣν οὔτε νὰ ἐξολοθρεύσῃ ἠθέλησεν οὔτε νὰ ταπεινώσῃ,
 ἀλλὰ μόνον νὰ ὀδηγήσῃ. Πρὸς τοῦτοις ἐκτίθενται ἐν τῇ ἐπιστο-
 λῇ αἱ δυσχέρειαι, αἵτινες ἤθελον ἐκπηγάξῃ ἐκ τῆς διαγωγῆς τῆς
 Ῥωσσίας ὡς πρὸς τὰς μελλούσας κοινὰς τῶν τριῶν Δυνάμεων
 ἐνεργείας. Οὕτω καθίσταται ἀδύνατος ἡ ἐκτέλεσις τῆς συνθήκης
 ἐν ᾗ συνωμολογήθη πενύματι· οὕτως ἡ ἐλλογὴ τῶν μέσων πρὸς
 κοινὰς ἐπιχειρήσεις δὲν εἶναι πλέον ἀντικείμενον τῶν σύζητήσεων
 τῶν τριῶν Δυνάμεων· οὕτως ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία ἀναγκά-
 ζονται ν' ἀκολουθήσωσι τὴν Ῥωσσίαν ἢ νὰ παραιτηθῶσι τῆς
 κοινῆς συμπράξεως. Ὑπενθυμίζει μετὰ τοῦτο τὸ ἔγγραφο, ὅτι
 ἡ Ῥωσσία εἶναι διὰ τῆς συνθήκης δεδεμένη ὡς πρὸς τὴν εἰρηνο-
 ποίησιν εἰς τοὺς σκοποὺς αὐτῆς, καθὼς καὶ εἰς τὰς ἀφιλοκερδεῖς
 διασαφήσεις, ὅτι δὲν θέλει κινήσει τὸν πόλεμον ἐπὶ σκοπῷ ἐπε-
 κτάσεως τῆς χώρας τῆς. Τέλος δὲ ἐκφράζεται ἡ εὐχὴ, ὅτι μετὰ
 τὴν νίκην ὁ ἰσχυρότερος δὲν θέλει ἐπιβάλλει τῷ ἀθηνεστερῷ ὑπὸ
 τὸ πρόσχημα ἀποζημιώσεων θυσίας, αἵτινες δυνατόν ν' ἀπειλή-
 σωσι τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὑπαρξίν. Ἐκ τοῦ ὅρους τοῦ ἐγγράφου
 τούτου κατεφαίνετο, ὅτι ὁ Οὐέλλικτων καλῶς ἐνόει, ὅτι, μετὰ
 τὴν ἐν Πετροπόλει διὰ τῆς μακρᾶς σιωπῆς τῆς Ἀγγλίας διεγερ-
 θεῖσαν δυσπιστίαν, πειρώμενος νὰ κρατήσῃ τὸν νέον αὐτοκράτο-
 ρα, θέλει τὸν ὠθήσει ἔτι μᾶλλον. Ὅθεν οὐδεμίαν ἐπρότεινεν ἀν-
 τίστασιν εἰς τὰς Ῥωσσιακὰς ἀποφάσεις, ἀλλ' ἔδειξε διὰ θέσιν νὰ
 παραδεχθῇ τὸ τελευταῖον δίλημμα τῶν Ῥωσσιακῶν προτάσεων
 τοῦ Φεδρουαρίου καὶ νὰ θεωρήσῃ ὡς διαλελυμένην τὴν συνθήκην

τοῦ Ἰουλίου. Οὕτω θεωρῶν τὸ ζήτημα ὁ Οὐελλιγκτὼν ἀσμένως ἤθελεν ἀντιτάξει κατὰ τοῦ βήματος τῆς ξωστιακῆς αὐθιαισεσίας ἀνάλογον βῆμα ἐκ μέρους τῶν δύο δυτικῶν Δυνάμεων, καὶ ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ παρακινήσῃ τὴν Γαλλίαν νὰ συγκατατεθῇ εἰς διμερῆ ἐκτέλεσιν τῆς τριπλῆς συνθήκης, καὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰς ἐνεργείας του ἐπὶ τῇ βάσει τῆς συνθήκης μόνον μετὰ τῆς Γαλλίας, καὶ ἄνευ τῆς Ῥωσσίας, ἐὰν ἡ δύναμις αὕτη ἤθελε ν' ἀποσπασθῇ ἐντελῶς ἀπὸ τῆς ὁδηγίας τῶν συμμάχων αὐτῆς.

Ὁ Μεττερνίχος, κατανοήσας τὴν προσέγγισιν ταύτην καὶ συ-^{Η ἐξομάλυνσις.} νενόησιν τῶν δυτικῶν Δυνάμεων καὶ τὴν ἀποτυχίαν τῶν ἐπὶ τῆς Ἀγγλίας σκοπῶν του, μετέβαλεν ἀμέσως τὴν θέσιν του. Καὶ πρῶτον μὲν, ὅπως ὑποκρύψῃ τὰς ἀποτυχούσας κατὰ τῆς Ῥωσσίας ῥαδιοιουργίας του, ἔδειξεν ἐν Πατρουπόλει πρόσωπον ἡπιώτερον. Παρεκίνησε τὸν αὐτοκράτορα Φραγκίσκου — πολὺ ἄργῃ πλέον (24/3 Ἀπριλίου, — ν' ἀπαντήσῃ δι' ἰδιοχείρου ἐπιστολῆς (1) εἰς τὴν ἀπὸ 17/29 Ἰανουαρίου ἐπιστολὴν τοῦ Τσάρου, καὶ νὰ τὸν προτελέσῃ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ σωτήριον σύστημα τῆς γενικῆς συμμάχιας, πέραν τοῦ ὁποίου οὐδὲν ἕτερον ἢ ἄφροντες ὀλεθροὶ ὑπάρχει. Συγχρόνως ὁμοῦς ἐδοκίμασεν ὁ Μεττερνίχος ἐκ δευτέρου τὴν ἰσχὺν τῶν τετραμμένων λόγων του (2). Ἀγγέλλων τοὺς πολιτικοὺς σκοποὺς τῆς Ῥωσσίας παρεκίνησε τὴν Πύλην νὰ δώσῃ τὴν ξητὴν διασάφησιν, ὅτι θελεῖ μείναι πιστὴ εἰς τὰς ὑποχρεώσεις τοῦ Ἀκερμανίου. Ἡ πρότασις αὕτη ὑπεβλήθη τῇ Πύλῃ (29/10 Ἀπριλίου) διὰ τοῦ πρέσβους τῆς Αὐστρίας (3) ἀλλ' ἀπερρίφθη, ἐκτὸς μόνον, ἀπῆντησεν ἡ Πύλη, ἐὰν ἡ Ῥωσσία ἐκτελέσῃ τὴν ἐν Ἀκερμανίῳ δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν, νὰ μὴ ἀναμιχθῇ εἰς τὰ ἐλληνικὰ πράγματα. Ἀλλ' ἐπιμένοντος τοῦ πρέσβους τῆς Αὐστρίας εἶπεν

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοκράτορος Φραγκίσκου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Νικόλαον ἀπὸ 14/5 Ἀπριλίου 1828, γγγ.

(2) Ὁ πρίγκιψ Μεττερνίχος πρὸς τὸν βαρὼν Ὀττενφελς 16/28 Μαρτίου 1828. γγγ.

(3) Διακάλωσις τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβους τῆς Αὐστρίας πρὸς τὴν Πύλην 29/10 Ἀπριλίου 1828. γγγ.

ὁ βρεῖζ ἐφέντης εἰς τὸν διερμηνέα αὐτοῦ, ὅτι ἀδύνατον εἶναι ὁ πρέσβυς του νὰ τῷ ἔδωκε διαταγὴν, νὰ ἔχη τὴν ὑπομονὴν ν' ἀκούῃ τὰ αὐτὰ καθ' ἑκάστην. Οὕτω προσέκρουσεν ὁ Μεττερνίχος διὰ τοῦ αὐτοῦ διαθήματος καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ συγχρόνως καὶ ἐν Πετροπόλει. Περὶ τῆς ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ αὐτοκράτορος Φραγκίσκου προτάσεως ἐξεφράσθη ὁ Τσάρος ἀποφατικῶς, ἀλλὰ καὶ φιλικῶς, καθὼς τὸ ἀπῆτουν νῦν αἱ περιστάσεις (2)· ἀλλὰ γνωστῆς γενομένης ἐν Ῥωσίᾳ τῆς νέας ταύτης παρὰ τῇ Πύλῃ μεσολαβήσεως τῆς Αὐστρίας, ἠναγκάσθη ὁ Μεττερνίχος ν' ἀνεχθῇ νὰ τὴν ἐνομάσωσιν ἐν Πετροπόλει θῆμα ἄσκοπον, τοῦ ὁποίου καὶ ἡ ἐπιτυχία οὐδεμίαν ἤθελεν ἐπιφέρει μεταβολὴν εἰς τὰς ἀποφάσεις τοῦ αὐτοκράτορος. Μετὰ τὰς νέας ταύτας ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀποτυχίας του ἐστράφη ὁ Μεττερνίχος πρὸς τὴν Ἀγγλίαν. Κατεγίνετο κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν (Μάϊον) ὁ Οὐελλιγκτὼν νὰ καθάρισῃ τὸ ὁπουργεῖόν του ἀπὸ τῶν οὐγιστικῶν στοιχείων, τοῦ Οὐσκισσῶνος, τοῦ Γράντ, τοῦ Παλμερστῶνος, καὶ ἀντικατέστησε τὸν λόρδον Δῶδλεϋ διὰ τοῦ Ἀβερεδῆνου, τοῦ ἀφωσιωμένου τῇ Αὐστρίᾳ καὶ πιστοῦ τοῦ Ἑστερχάζη φίλου. Ὁ Μεττερνίχος ἐνόησεν ὅτι ἐπέστη ὁ καιρὸς, καθ' ὃν ὄφειλε νὰ μεταχειρισθῇ τοὺς ἰσχυροτέρους μοχλοὺς ἐν Λονδίνῳ, καὶ καθ' ὃν τὰ μᾶλλον ἀσυμβίβαστα πρόσωπα ἠναγκάζοντο νὰ παίξωσι παιγνίδιον, τοῦ ὁποίου ἡ θέσις καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἡττώμενον νέας παρεῖχεν ἐλπίδας. Τὰ πρότωπα ταῦτα ἦσαν ἐν πρώτοις ὁ ἰσχυρογνώμων καὶ προκατειλημμένος Οὐελλιγκτὼν, ἀνὴρ ὅλως ἀνάξιος εἰς σχηματισμὸν πολιτικῶν συνδυασμῶν, ὅστις πανταχόθεν περιεκυκλοῦτο καὶ ἐπηρεάζετο ὑπὸ μισορώσων, τουρκοφίλων καὶ μισελλήνων ἀνδρῶν· εἶτα ὁ δύσπιστος Λήβεν, ὅστις πεπαλαιωμένον μῖσος πνέων ἐπηύξανε διὰ τῶν συνεχῶν πρὸς τὴν ἀντιπολίτευσιν σχέσεών του τὰς δυσχερεῖας καὶ ἀμνηχανίας τοῦ Μεττερνίχου· καὶ τρίτον ὁ Πολινιάκ, ὅστις κακῶς ἐγνώριζε τὴν διπλωμα-

(1) Περὶληψις συνδιαλέξεως τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσίας μετὰ τοῦ πρέσβους τῆς Αὐστρίας κόμητος Ζίχην. 12|24 Ἀπριλ. 1828. γράφ. γαλλιστί.

τικὴν σκηνὴν καὶ ὀλίγην εἶχε παῖραν τῶν κομματικῶν ἐρίδων καὶ τῶν παθῶν, τῆς ἔχθρας καὶ τῶν ἀντιζηλιῶν τῶν προσώπων. Ὄθεν καὶ αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν τριῶν Δυνάμεων καὶ τῆς συμμάχιας αὐτῶν ἔμειναν ἀείποτε ἀόριστοι, καὶ ἡ ὑπερξίς αὐτῶν ἐφάνετο ὅτι ἐξηρτάτο ἀπὸ τῶν ἐλαχίστων συμπτώσεων. Κατὰ τῶν προσπαθειῶν τοῦ Οὐελλιγκτῶνος, νὰ διεξγάγῃ μόνον μετὰ τῆς Γαλλίας τὴν συνθήκη, ἀντέστη ὀριστικῶς τὸ γαλλικὸν ὑπουργεῖον, το ὁποῖον ἐπρότεινε τὴν ἀπὸ κοινοῦ ἐπιχείρησιν, τὴν ἀποστολὴν τοῦ Στράτφορδ Κάννιγγος εἰς Κέρκυραν, καὶ τὴν ἐξακολούθησιν τῶν ἐπὶ πολὺ διακοπαισῶν συνεδριάσεων, χωρὶς νὰ δυνηθῇ νὰ πείσῃ τὸν Οὐελλιγκτῶνα νὰ συγκατατεθῇ εἰς ταῦτα. Τὴν διαγωγὴν ταύτην τῆς Γαλλίας ἐνίσχυσεν οὐκ ὀλίγον ἡ ἐπενέργεια τῆς πρωσσικῆς κυβερνήσεως, ἥτις διὰ τινος ἐγκυκλίου ἀπὸ 29/10 Ἀπριλίου (ἥτις ἐν πρώτοις μὲν ἔτινε νὰ συμμορφωθῇ μὲ τὰς εὐχὰς τοῦ αὐτοκράτορος, εἶτα ὅμως ἐθεωρήθη καὶ ὑπὸ τῶν τριῶν συμμάχων Αὐλῶν ὡς πρᾶξις ὄντως φιλική), συνεβούλευε ρητῶς τὴν διατήρησιν τῆς συνθήκης, καὶ τὴν ἐξακολούθησιν τῶν συνδιασκέψεων, ἣν ὁ Μεττερνίχος παντὶ σθένει ἐπειράτο νὰ ἐμποδίσῃ. Ἡ Γαλλία λοιπὸν ἐπέμενεν εἰς τὴν εὐχὴν της, οἱ στόλοι καὶ τῶν τριῶν συμμάχων Δυνάμεων νὰ μείνωσιν ἡνωμένοι ἐν κοινῇ ἐνεργείᾳ κατὰ τὴν Μεσόγειον· ἀλλ' ὁ Οὐελλιγκτῶν δὲν ἐνόμι πῶς ἦτο δυνατόν οἱ στόλοι δύο οὐδετέρων Δυνάμεων νὰ συμπράξωσι μετὰ τῆς ἐμπολέμου Δυνάμεως, μέχρις οὗ τῷ ἀπεδείχθη κατόπιν, ὅτι τὸ αὐτὸ εἶχε συμβῇ κατὰ τὸ 1759 ἤδη. Καὶ αὐτὴ ἡ Ρωσσία ἐν τῇ πρὸς τὰς τελευταίας διασαφήσεις τοῦ Δώδλεϋ ἀπαντήσῃ (1) αὐτῇ (ἀπὸ 17/29 Ἀπριλίου) ἐπέστησε τὴν προσοχὴν τῆς Ἀγγλίας ἐπὶ τῆς ἀλλοκότου ταύτης πορείας. Τὸ ρωσσικὸν ὑπουργεῖον ἀνεγνώρισε τὴν ὑπὸ τῆς συνθήκης καθ' ὅλα τὰ ἄρθρα ἐπιβληθεῖσαν ὑποχρέωσιν καὶ ἐζήτηι συγχρόνως ν' ἄρῃ ἐκ τοῦ μέσου τὰ προσκόμματα, τὰ ὁποῖα εὗρισκεν ἡ Ἀγγλία ὡς πρὸς τὴν ἐξακολούθησιν τῆς κοινῆς τῶν τριῶν συμμάχων

(1) Ὁ Νεσελρόδ πρὸς τὸν πρίγκηπα Λέβεν 17/29 Ἀπριλίου 1828 χγγ.

συμπράξεως. Αὐτὴ ἡ συνθήκη, εἶπε, προβλέπει τὸν πόλεμον, προβλέπει τὴν μεμονωμένην θέσιν τῆς Ῥωσσίας παρὰ τῇ κοινῇ θέσει τῶν τριῶν Δυνάμεων. Ὅθεν θέλει διαταχθῆ ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ Ἀυθένος νὰ ἐξασκήσῃ τὰ δικαιώματά τοῦ πολέμου μετὰ πλείστης ὕψης μετριοπαθείας καὶ νὰ συμμορφοῦται ὡς πρὸς τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον πρὸς τὰς ἐπιχειρήσεις τῶν δύο ἄλλων νυάρχων· ἅμα ὅμως οἱ ἐν τῇ Συνδιασκέψει ἀντιπρόσωποι συμφωνήσωσι καὶ ἀποφασίσωσιν ὠρισμένον τι σχέδιον, αἱ προσωριναὶ αὗται διαταγαὶ θέλουσιν ἀντικατασταθῆ δι' ἄλλων διαταγῶν, ἔτι μᾶλλον συναρδουσῶν πρὸς τὴν θέσιν τῶν συμμάχων· ὁ κόμης Ἀυθένος θέλει ἐνώσει πάντα τὰ μέτρα τοῦ πρὸς τὰ τῶν δύο συναδέλφων τοῦ καὶ ὀρίσει τρόπον τινὰ τὰ δικαιώματα τῆς ἐμπολέμου Δυνάμεως, ἐξαιρουμένης τῆς περιπτώσεως ἐπιθέσεως ἢ ἄλλης τινὸς κατεπειγουσῆς ἀνάγκης. — Οὕτως ἐπειράτο ἡ Ῥωσσία ν' ἀφοπλίσῃ τὴν δυσπιστίαν τῆς Ἀγγλίας, καὶ ὁ Οὐελλιγκτὼν παρητήθη τῆς μέχρι τοῦδε γνώμης του, ὅτι ἡ κήρυξις πολέμου ἐκ μέρους τῆς Ῥωσσίας εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν συνθήκην τοῦ Ἰουλίου. Ὁ λόρδος Ἀβερδηνος ἐκήρυξεν ὅτι δὲν ἀναδέχεται τὴν εὐθύνην, νὰ προκαλέσῃ ἕνεκα ἀδρανείας μεγαλειτέρων κοίσιν. Ἐν τῇ πρὸς τὴν διακοίνωσιν τοῦ Λήβεν ἀπαντήσας τοῦ (25/6 Ἰουνίου) ἐδέχθη τὴν πρότασιν τῆς Ῥωσσίας, τοῦ ν' ἀποβάλλῃ κατὰ τὴν Μεσόγειον τὸν χερσατῆρα ἐμπολέμου Δυνάμεως, καὶ προσεκάλεσε τὸν Λήβεν ν' ἀναλάβῃ ἀμέσως τὴν ἐπιούσαν τὰς διακοπείσας συνεδριάσεις. Ὁ Στράτοφορδ Κάννιγκ διετάχθη ν' ἀπέλθῃ εἰς Κέρκυραν. Ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 20/2 Ἰουλίου ὠρίσθησαν αἱ πρὸς τοὺς ἐν Κερκύρᾳ πληρεξουσίου καὶ πρὸς τοὺς νυάρχους πεμφθησόμεναι ὁδηγίαι· ἐν δὲ τῇ συνεδριάσει τῆς 7/19 Ἰουλίου ἀνεγνώρισεν ὁ Οὐελλιγκτὼν τὴν ἀνάγκην γαλλικῆς εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐκστρατείας, ἣν ἡ Ἀγγλίς ἐπροτίμησε νὰ ὑποσχερίξῃ μόνον διὰ τοῦ στόλου της. Λαβὼν ἅπαξ τὴν ἀπόφασιν ταύτην ὁ Οὐελλιγκτὼν παρεδέχθη ἀδιστακτικῶς καὶ πάσας τὰς συνεπείας αὐτῆς. Πολλοὶ μάλιστα ἐμέμφθησαν τοῦ δουκὸς, ὅτι μεθ' ὑπερβαλλούσης εὐλικευείας

προέβη εἰς τὸ μέτρον τοῦτο. Ἡ Πύλη, ἡ πρὸ μικροῦ ἔτι τοσοῦτον ἀγερώχως ἀπορρίψατα τὰς περὶ συνδιαλλαγῆς συμβουλὰς τῆς Αὐστρίας, μόλις ἔμαθε τὴν ἐπίσημον τῆς Ρωσσίας κήρυξιν τοῦ πολέμου (14/26 Ἀπριλίου), ἀνέστη αἰφνης ἐκ τῆς ἐν μέσῳ τῆς ἀπαθείας, τοῦ φανατισμοῦ καὶ τῶν βιαίων παθῶν ἀλόγου αἰωρήσεως, καὶ προσέβη εἰς βήματα, τὰ ὅποια ἤθελον μὲν δυνηθῆναι ἀπολλάττωσι τὴν ἐπερχομένην θύελλαν, ἀλλὰ δὲν ἴσχυον ν' ἀποτρέψωσι τὴν ἤδη ἐκραγεῖσαν τρικυμίαν. Ἀπέστειλε τέσσαρας μητροπολίτας μετὰ τοῦ πρωτοσυγκέλλου εἰς Πόρον, ὅπως ὑποβάλωσι τῷ Κυβερνήτῃ Καποδιστριαί προτάσεις (21/2 Ἰουνίου) αἰτινες ἐν ταῖς παρούσαις περιστάσεσιν ὀλίγην εἶχον τὴν πιθανότητα ὅτι ἤθελον γείνει παρὰδεκταί. Ὁ ρεῖζ' ἐφέντης εἶπεν ἰδιαιτέρως (25/7 Μαΐου) πρὸς τὸν διερμηνέα τῆς Πρωσσιακῆς πρεσβείας, ὅτι ἡ Πύλη ἀναγνωρίζει καὶ ὅλην αὐτῇ τὴν ἔκτασιν τὴν συνθήκην τοῦ Ἀκερμανίου, καὶ εὐθὺς μετὰ ταῦτα ἔκαμνε τὴν ἀπόπειραν, διαίρων τοὺς τρεῖς συμμάχους νὰ πλησιάζῃ πρὸς τὰς δύο οὐδετέρους Δυνάμεις διὰ τῆς σπουδαιοτάτης παρὰχωρήσεως. Ἐγγράφε δὴλ. (7/19 Μαΐου) πρὸς τοὺς πρέσβεις τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας (1), καὶ τοὺς προτεκάλεστε, προφασιζόμενος τὴν ἐν Κερκὺρχ ἐπικειμένην συνδιάσκεψιν, νὰ ἐπικνέλωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνθα ἡ Πύλη θέλει εἶσθαι πρόθυμος «νὰ συζητήτῃ ἐκ νέου τὰ διαμρισθέντα ἔθνη καὶ νὰ τακτοποιήσῃ τὰ πάντα ἐν φιλίᾳ καὶ ὁμονοίᾳ.» Οὕτω παρεχωρεῖτο εἰς τὰς Δυνάμεις ὅτι ἐζήτουν. Ἄπαντες οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει διπλωμάται ἐθεώρησαν κατόπιν τοῦ βήματος τούτου τῆς Πύλης λελυμένον πλέον τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα. Ἐὰν ἡ ἀπόστασις τῆς μιᾶς Αὐλῆς ἀπὸ τῆς ἄλλης δὲν ἦτο τόσον μεγάλη, ἐὰν εἶχεν ἤδη γείνει ἔναρξις τῶν συνδιασκέψεων ἐν Κερκὺρχ, καὶ ἐὰν ἡ Ἀγγλίς δὲν ἦτο τόσον στενωδὸς δεδωμένη διὰ τῆς πρὸ μικροῦ δοθείσης ὑποσχέσεως, καὶ δὲν παρεμποδίζετο ὑπὸ τῆς ἀφοσιώσεως

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ ρεῖζ' ἐφέντη πρὸς τοὺς πρέσβεις τῆς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας, 7/19 Μαΐου 1828 γ.γ. (γαλλιστί).

τῆς Γαλλίας πρὸς τὴν Ῥωσσίαν, ἦτο τώρα ἡ καλλιτέρα εὐκαιρία διὰ τὸν Οὐελλιγκτῶνα νὰ ἐκτελέσῃ παρὰ τῇ μονομερεῖ πολεμικῇ ἐπιθέσει τῆς Ῥωσσίας ἀποτελεσματικωτάτην εἰρηνικὴν τῶν δύο Δυνάμεων ἐπιχείρησιν· διότι ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία ἤθελον θεωρήσει τὴν πρότασιν τοῦ βρεῖζ ἐφέντη ὡς ἐπίσημον παρὰδοχὴν τῆς μεσολαβήσεως, καὶ ἤθελον πέμψει τοὺς πρεσβευτάς των εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα οὗτοι, ἔχοντες ἔμπροσθεν αὐτῶν τὰ κινήματα τοῦ ῥωστικοῦ στρατοῦ πρὸς βορρᾶν ὀπισθεν δὲ τὰ κινήματα τοῦ στόλου παρὰ τὰ Ἀαρδανέλλια πρὸς μεσημβρίαν, ἠδύναντο μετὰ τινος ἐπιτηδειότητος, ὄντες συγκαταβατικοὶ ὡς πρὸς τοὺς τύπους, κατηγορικοὶ δὲ ὡς πρὸς τὰ πράγματα, νὰ λύσωσιν ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν καὶ τὰ ἑλληνικὰ καὶ αὐτὰ τὰ ῥωσσικὰ ζητήματα. Ἀλλ' ὁ πολύτιμος οὗτος κακὸς κατεσπαταλήθη ὑπὸ τῶν συμμάχων ἕνεκα τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἀποστάσεων. Ὁ Γυλλεμινῶτος, μόνος ἔτι ἐν Κερκύρᾳ εὐρισκόμενος, ἐξέλαβε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ βρεῖζ ἐφέντη ὡς τείνουσαν μόνον νὰ διαιρέσῃ τὰ Δυνάμεις, ὕπερ ἀντέβαιναν εἰς τὴν γαλλικὴν πολιτικὴν, καὶ ἤρνηθη (2/14 Ἰουνίου) ἕνεκα ἐλλείψεως ὁδηγίων. Ἐν τῇ αὐτῇ συνεδριάσει ἐν Λονδίνῳ (20/2 Ἰουλίου), καθ' ἣν ὠρίσθησαν αἱ πρὸς τοὺς ἐν Κερκύρᾳ πληρεξουσίους ὁδηγίαι, ἀπεβρίβη ἡ μετὰθεσις τῶν διαπραγματεύσεων εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα δὲν ἠδύναντο νὰ ἐμφανισθῇ ὁ τῆς Ῥωσσίας πρέσβυς· διότι ἡ στενὴ ἔνωσις τῶν Δυνάμεων δὲν ἐπιτρέπει τὴν προϋπόθεσιν κερχωρισμένων συνδιασκέψεων. Ὅθεν ἄμ. ἀφιχθεῖς εἰς Κέρκυραν ἀπεβρίβεν ὁ Στράτφορντ διὰ τινος κοινῆς μετὰ τοῦ Γυλλεμινῶτου ἐπιστολῆς (ἀπὸ 30/11 Αὐγούστου) καὶ δευτερον ἐπισήμως τὴν πρότασιν τοῦ βρεῖζ ἐφέντη. Πρὸ τῆς λήψεως τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἀπεκυβύβη τὸ διόξιον (27/6 Ἰουλίου) καὶ πρὸς τὸν Οὐελλιγκτῶνα κατ' εὐθεΐαν, διαβεβαιοῦν αὐτὸν, ὅτι ἐπανερχομένων τῶν πρέσβεων εἰς Κωνσταντινούπολιν θέλουσι λυθῇ ὀριστικῶς τὰ ζητήματα τῶν προηγουμένων συνδιασκέψεων. Καὶ ἐπανειλημμένη πρόκλησις (30/11 Σεπτεμβρίου)

πρὸς τοὺς δύο ἐν Κερκύρα πρέσβεις διεβεβαίου καὶ πάλιν αὐτὸν, ὅτι τὰ πάντα θέλουσι λυθῆ «ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ συνεδριάσει.» Ἡ ἀπάντησις τοῦ Οὐελλιγκτῶνος (1) ἐξέφραζεν ἁπλῶς τὴν ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας ἐπαξίως ἐπαινεθεῖσαν σταθεράν ἀπόφασιν τοῦ ἀγγλικῆς ὑπουργείου, νὰ μὴ ἀποχωρισθῇ ἀπὸ τῶν συμμάχων. Ἀκολουθῶς ὅμως, ὀριμώτερον σκεφθεὶς, κατέκρινεν ὁ Οὐελλιγκτῶν τοὺς πληρεξουσίου, ὅτι χωρὶς ν' ἀναφέρωσί τι εἰς τὰς κυβερνήσεις των ἀπέρριψαν καὶ τὴν δευτέραν πρόσκλησιν τοῦ ῥεῖζ ἐφέντη. Ἡσθάνθη βεβαίως ὁ δουξ, ὅτι τὸ παραχωρεῖν τόσον ὀλίγον ὥς πρὸς τὰ μέσα εἶναι τρόπον τινὰ ἀπάρνησίς τις τῶν σκοπῶν, καὶ ὅτι εἶναι πικιδαιριώδης ἐπιμονὴ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν τουρκικῶν ἔξεων, τὸ νὰ μὴ θέλῃ τις χάριν μόνον τοῦ στοιχείου τῆς συνθήκης νὰ διευκολύνῃ κατὰ τοὺς τύπους τοῦλάχιστον εἰς τὴν Πύλην τὰς μεγάλας παρ' αὐτῆς ζητουμένας θυσίας. «Πολλάκις συνέβη, ἔγραφε κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Αὐστρίας, νὰ ζητήσῃ ἄνθρωπος νὰ τῷ ἀποκόψωσι πόδα τετρακυκτισμένον, οὐδέποτε ὅμως ἀπῆλθῇ τις παρ' ἀνθρώπου ν' ἀποκόψῃ μόνος του τὸν πόδα.» Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Αὐστρίᾳ, ἥτις οὐδὲ κἂν νὰ συμπράξῃ εἶχε, δὲν συνεφώνουν οἱ πολιτικοὶ ὥς πρὸς τὸ δύσκολον τοῦτο ζήτημα, ὅσοι συνεφώνει πρὸς ἑαυτὸν ὁ βαρὼν Ὁττενφελς. Ὁ Μεττερνίχος ἐξῆλθε καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἐκ τῆς ἡν ἀείποτε ἐτήρει θέσεώς του. Μέχρι τοῦδε ἐθεώρει πάντοτε ὁ Μεττερνίχος τὴν συνθήκην τοῦ Ἰουλίου ὥς πρὸ πάντων ἐπωφελεῖ τῇ Ῥωσίᾳ, νῦν δὲ ἐθεώρησεν αὐτὴν αἴφνης ὥς ἐγγρήσιν κατὰ τῶν ῥωσικῶν σχεδίων! Μέχρι τοῦδε ἐπεθύμει πάντοτε νὰ διακόψῃ τὰς ἐν Λονδίνῳ συνδιασκέψεις, νῦν δὲ διέταξε τὸν Ἐστερχάζην, (2) νὰ ἐργασθῇ ὑπὲρ

(1) Ἐχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ὅλην ἀλληλογραφίαν, ἣν ἀναφέρομεν.

(2) Τοῦτο ὅμως δὲν ἐμπόδισεν, ὥστε νὰ παραπονεθῇ συγχρόνως καὶ κατὰ τοῦ εἰς τὴν δικτῆρησιν τῶν συνδιασκέψεων ἐργαζομένου Βυλφ, στηριζόμενος ἐπὶ τὴν ὑπαρξάντων ἐκθέσεων τοῦ Ἐστερχάζην, ὅτι τὴν ὑπαρξὴν διητηρήσῃ.

τῆς διατηρήσεως αὐτῶν, ἀφ' οὗ ἤκουσεν, ὅτι ἡ Πύλη ἦτο εὐδιάθετος νὰ διεξαγάγῃ τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα μετὰ τῶν δύο δυτικῶν Δυνάμεων ἀνευ τῆς 'Ρωσσίας! Ἡ ἐξασφάλσις τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος, καὶ σὺν αὐτῇ ὁ κατὰ πάσιν πιθανότατα πεισματώδης πόλεμος τῆς 'Ρωσσίας κατὰ τῆς Πύλης, ταῦτα ἦσαν τὰ ἥκιστα ἐπιθυμητὰ τῷ Μεττερνίχῳ· ὅθεν καὶ ἐργάζετο ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῆς ἀμφιβόλου συμμάχιας. Οἱ πιστότεροί του ὁπαδοί, καὶ αὐτὸς ὁ Γέντε, κατέκρινον ἀπροκαλύπτως τὴν πολιτικὴν του ταύτην· αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἱ ἄνδρες, αἵτινες ἤθελον θεωρήσει τὴν τροπὴν ταύτην τῶν πραγμάτων, ἥς ἐξῆρχεν ὁ βεβήκως ἐφέντης, ὡς πρὸς τὴν θέσιν μάλιστα τῆς 'Ρωσσίας, ὡς τὸ εὐτυχέστατον συμβάν· διότι ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐλύετο τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα ἡ Ῥωσσία ἤθελεν ἔχει καὶ ἐκ τῆς ὅλης τὸν κόσμον. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης ἀστάτου καὶ σχολιαῆς πολιτικῆς τοῦ Μεττερνίχου ὡς πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα, ἦτο ὅτι κατ' ὀλίγον πάντες τῇ ἐστρεψάν τα νῶτα, καὶ ἡ ἐν ἀρχῇ συμβαδίσασα Ἀγγλία, καὶ ἡ ἐπὶ μακρὸν πειθήνιος τοσοῦτον 'Ρωσσία, καὶ ἡ αἰείποτε δειλὴ Γαλλία, καὶ ἡ τοσοῦτον προθύμως συμμορφουμένη Πρωσσία, καὶ τέλος καὶ αὐτοὶ οἱ διπλωμάται τῆς, ὁ Ἐστερχάκης καὶ ὁ Γέντε, ἀπαρηγόρητοι καὶ ἀπληπισμένοι ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ βεβήκῃ, ἀειθενείᾳ καὶ ἀβεβηκίᾳ αὐτῆς.

Τὴν ἀπομύνησιν ταύτην, τὸν ἀποχωρισμὸν τοῦτον τῶν τε ξένων καὶ τῶν ἰδίων στρατοπέδων διεδέχθη ἡ Οὐλριερά αὐτοῦ συνέπειαν, ἡ ἐκρηγνὺς τοῦ Ῥωσσικοῦ πολέμου, τοῦ ἐπιφοβωτέρου πάντων τῶν συμβάντων, πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ ὁποῦ ἡ αὐστριακὴ διπλωματία εἶχε θέσει εἰς ἐνέργειαν πάντα τὰ θεμιτὰ καὶ ἀθέμιτα τεχνάσματα. Ἡ Ῥωσσία ἐκήρυξε (14/26 Ἀπριλίου) τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας. Συγχρόνως ἐξέδωκεν ἡ Ῥωσσικὴ κυβέρνησις ἐγκύκλιον (ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἡμερομηνίαν), ἐν ᾗ ἐξυμνεῖτο καὶ πᾶ-

ται ὁ Βολὸς, ἐκτὸς μόνον ἐκ τῶν Ἐστερχάκης· εἶχε διακαθῆναι τὸ τοῦ Μεττερνίχου νὰ τὸς διευθύνῃ, ὥστε δὲν ἤθελεν εἶσθαι τὸ πρῶτον παρὰ τὸ ζήτημα τῶν ψυχῶν ἐκείνων.

λιν ἡ μετριοπάθεια τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις οὐδένα ἄλλον σκοπὸν εἶχεν εἰμὴ ν' ἀνανεώσῃ ἀποτελεσματικώτερον τὰς συνθήκας καὶ νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ἐπελθοῦσαν κρίσιν πρὸς εἰρηνοποιήσιν τῆς Ἀνατολῆς. Πρὸς δὲ τούτοις ἔλεγε τὸ ἔγγραφο, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ θέλει ζητήσῃ ἀποζημιώσεις διὰ τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου καὶ διὰ τὰς ζημίας τῶν ὑπηκόων του. Τὴν εὐλογον ταύτην ἀπαίτησιν ἔκρινεν ἡ Ῥωσσία καλὴν, ὡς ὑποπετυομένη ὑπὸ ὧλων, νὰ δικαιολογήσῃ καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις διὰ ἰδιαιτέρων ἐπιχειρημάτων. Οὕτως ἀνέφερον οἱ τὴν εἰρήνην τοῦ Ἰακίου συνολογήσαντες, ὅτι τὸ νὰ ἐλαττώσῃ τις διὰ τῆς παραιτήσεως τῶν ἀποζημιώσεων τούτων τοὺς κινδύνους τῶν ἐκ μέρους τῆς Πύλης βικιοπραγιῶν, εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς νὰ ἐνθαρρύνῃ τὸ θράσος καὶ τὴν ἀδικίαν αὐτῆς. Ὡσαύτως καὶ εἰς τὴν ἐνεστώσαν περίστασιν ἔλεγεν ἡ ἐγκύκλιος, ὅτι ἡ κοινοποιήσεις, ὅτι ἡ Ῥωσσία οὐδένα φιλόδοξον σκοπὸν κατὰ τῶν Τούρκων τρέφει καὶ ὅτι οὐδὲ καὶ βραδεῖν θυσίαν θέλει τοῖς ἐπιβάλλει, ἤθελεν ἐνθαρρύνει μόνον τὴν Πύλην εἰς τὴν ἐξανακλούσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν.

Β. Ο ΡΩΣΣΙΚΟΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ.

1828. 1829.

Ἡ Πύλη, ἡ τοσούτον γενναία καὶ εὐτολμος καθ' ἣν ἐποχὴν Προπαροῦκάλει τὴν Ῥωσσίαν διὰ τῆς πρὸς τοὺς προὔχοντας ἐγκυκλίου ^{ορασκειναὶ} τῶν Τούρκων, ἐφαινετο ὅτι, ἅμα δεχθεῖσης τῆς Ῥωσσίας τὴν πρόκλησιν ^{ορασκειναὶ} τῶν Τούρκων, καὶ κηρυξάσης τὸν πόλεμον, εἶχεν ἀπολέσει πᾶσαν τὴν γενναϊότητα καὶ πεποιθήσιν της, ἀποφασίζουσα νὰ κάμῃ πανταχοῦ παραχωρήσεις ὅπως ἀναστείλῃ τὸν πόλεμον κατὰ τὴν στιγμήν τῆς ἐνάρξεώς του. Ἀνεγνώσθη μὲν (5/17 Μαΐου) ἐν Κωνσταντινουπόλει διὰ τοῦ κήρυκος φερμάνιον, δι' οὗ προσεκαλοῦντο πάντες οἱ πιστοὶ νὰ ᾔναι ἑτοιμοὶ εἰς πόλεμον ἀπῆντησε μὲν ὁ ρεῖζ

ἐφέντης ἀγερώχως εἰς τὴν περὶ τῶν ἐξοπλισμῶν ἐρώτησιν τοῦ διερμηνέως τῶν Κάτω χωρῶν, ὅτι ἡ ἀρίθμησις τῶν τουρκικῶν δυνάμεων εἶναι εὐκολωτάτη — αἱ δυνάμεις τῆς Τουρκίας εἶναι ὅλοι οἱ Ὀθωμανοὶ αὐτῆς κάτοικοι· ἐλέγετο μὲν καὶ περὶ τοῦ Σουλτάνου, ὅτι ἐξεφράσθη, ὅτι προτιμᾷ νὰ γείνη δερβίσης ἢ νὰ ἐξαγοράσῃ εἰρήνην ἀτιμωτικὴν, καὶ ὅτι σταθεράν ἔχει ἀπόφασιν νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ, ὅπερ ἀπὸ τῶν χρόνων Μουσταφᾶ τοῦ Β'. οὐδεὶς Σουλτάνος ἔπραξεν. Ἀλλὰ μ' ὅλα ταῦτα ἐκτεταμένοι διπλωματικοὶ κύκλοι καὶ μεμνημένοι τινὲς ἄνδρες, ὡς ὁ Γουλεμινῶτος, ἦσαν πεποισμένοι, ὅτι ἡ Πύλη οὔτε τὰ μέσα ἔχει οὔτε τὴν στερεάν θέλησιν ν' ἀντισταθῇ κατὰ τῆς Ῥωσσίας. Ὁ εἰς τὰ ὅπλα προσκαλούμενος λαὸς δὲν ἐξηγέρθη· οἱ Ῥώσοι εὐρίσκοντο πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐν ταῖς παρὰδουναβίαις Ἡγεμονίαις, πρὶν ἢ ἐκδοθῇ ἡ τουρκικὴ ἐγκύκλιος τοῦ πολέμου (29/10 'Ιουν.). πολὺ ἐθράδυνε καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος Χουσεΐν μετὰ τοῦ καϊμακᾶμου του, τοῦ ἐνθέρμου ὀπαδοῦ τῶν στρατιωτικῶν μεταρρυθμίσεων Χαλίλ πασᾶ, νὰ μεταβῇ εἰς τὴν θέσιν του εἰς Σοῦμλιν, καὶ ὁ καπουτάν πασᾶς Ἰζζέτ Μεχμέτ εἰς Βάρναν· ὁ μέγας βεζίρης ἀπῆλθεν εἰς τὴν θέσιν του, εἰς Ἀδριανούπολιν, ὑπερμεσοῦντος ἤδη τοῦ θέρους· ὁ δὲ Σουλτάνος οὐδὲ κἄν ἐγκατέλιπε τὴν πρωτεύουσάν του· ἐνὶ δὲ λόγῳ ὁ πολεμικὸς ἐνθουσιασμός, ὁ καταλαβὼν ἄλλοτε τοσοῦτον εὐκόλως τοὺς Μωαμεθανούς, ἐξέλιπεν ἤδη ἐντελῶς. Μόνον οἱ διπλωμάται τῆς Αὐστρίας, οἱ φίλα πρὸς τὴν Πύλην φρονούντες, ἔβλεπον τὰ πράγματα ὑπὸ διάφορον, εὐνοϊκὴν ὄψιν. Ἡ Αὐστρία προοιῶνισεν εἰς τοὺς Ῥώσσους στρατιωτικὴν ἀντίστασιν, ἥτις θετικῶς, ὡς ἡ ἀπροσδόκητος διπλωματικὴ, ἠθικὴ ἀντίστασις τῆς Πύλης, θέλει διαψεύσει καὶ τὸ μυθιστόρημα, τὸ ὁποῖον πρὸ ἐτῶν ἡ Ῥωσσία συνέταττεν ἐν Πητροπόλει, καὶ τὰ κολακευτικὰ ὄνειρα περὶ ὑποσκάψους τοῦ τουρκικοῦ κράτους, τὰ ὅποια οἱ Ῥώσοι ἔβλεπον μὲ τὴν εὐκολίαν ἐκείνην ἣτις συνεδέετο πρὸς ἅπαντα τὰ Ῥωστικὰ σχέδια. Ἐν τῇ ἀτράρχῳ καὶ ἡσύχῳ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν κατοίκων διαγωγῇ, ἣτις ἀντικατέστητο τὴν ἀσχορὸν καὶ ταραχώδη τῶν γενιτσάρων συμ-

περιφορὰν ἔβλεπεν ἡ Αὐστρία, ὥς καὶ οἱ νοσημονέστεροι τῶν Τούρκων, πρόσδοον. Καὶ ὥς πρὸς τὴν τροφοδότησιν εὗρεν ἡ Αὐστρία κατὰλληλον τὸ μέτρον τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, νὰ προβαίῃ εἰς τὴν διέγερσιν τοῦ λαοῦ καθ' ὅσον ἐπροχώρουν οἱ ἐχθροί, καὶ νὰ μὴ θέτῃ εἰς κίνησιν ταυτοχρόνως ἅπαντα τὸν ὑπὸ τοὺς πασάδας διατεταγμένον στρατὸν. Τὴν μὴ ἀναχώρησιν δὲ τοῦ Σουλτάνου καὶ τὴν βραδύτητα τοῦ μεγάλου βεζίρου ν' ἀπέλθῃ τῆς πρωτευούσης ἐξήγησεν ἡ Αὐστρία ὡς προσελθοῦσας ἐκ τοῦ φόβου, μὴ οἱ Ῥῶσσοι ὠφελοῦμενοι ἐκ τῆς κατὰ θάλασσαν ὑπεροχῆς των ἀποβιβάσῃσι στρατὸν πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κατόπιν ἀπέδειξεν ἡ πορεία τῶν πραγμάτων, ὅτι ἡ ἀμέλεια αὕτη καὶ ἡ βραδύτης ὥς πρὸς τὴν λήψιν τῶν ἀναγκάσιων μέτρων εἶχον ἄλλην αἰτίαν. Ἀνὴρ πατήθη ἡ Ῥωσσία θεωρήσασα καὶ δράξασα τὴν κρίσιμον ἐποχὴν τῆς ἀναπλάσεως τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ὥς τὴν κατὰλληλον στιγμήν διὰ τὸν πόλεμον. Ἡ στρατολογία, ἡ ἐνδυμασία, καὶ ἡ γύμνασις τοῦ νέου στρατοῦ ἀπὴντησαν καθ' ἅπασαν τὴν Τουρκίαν μέγιστα προσκόμματα καὶ διήγειραν πλείστην δυσ-ἀρέσκειαν· ἡ κυβερνήσις ἠναγκάσθη νὰ ἐκλέξῃ ὅλως νέους ἄνδρας ὥς εὐπειθεστέρους, ἀλλ' ἀπεδείχθη κατόπιν, ὅτι οἱ στρατιῶται οὗτοι δὲν ἀντεῖχον εἰς τὰς κακουχίας τῶν ἐκστρατειῶν· εἰσχυθείσης αὐστηροτέρως πειθαρχίας ἀπωλέσθησαν καὶ ἡ ἀρχαία πεποίθησις εἰς τὴν νίκην καὶ τὸ ἀτρόμητον ἐν ταῖς μάχαις θάρρος· ὁ πρᾶξις, βάρβαρος τρόπος τοῦ πολεμεῖν εἶχε καταργηθῇ πρὶν ἢ ἀντικατασταθῇ διὰ τοῦ ἡπιοτέρου πεπολιτισμένου τρόπου, πρὶν ἢ δοκιμασθῇ διὰ τῆς πείρας καὶ ριζωθῇ διὰ τῆς ἑξέως ἐντελῆς δ' ὑπῆρχεν ἑλλειψίς ἰσχυρῶν ἀξιωματικῶν, διότι οἱ ξῆνοι προσγυμναζόν μόνον, δὲν εἶχον ὅμως καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ διοικεῖν. Ὁ ἀριθμὸς τοῦ ἀναδιοργανισθέντος τακτικοῦ στρατοῦ δὲν ὑπερέβαινε τὰς 48 χιλιάδας ἀνδρῶν· ὅθεν ἀνάγκη ἦτο νὰ προσληφθῶσιν, ὥς καὶ ἄλλοτε τὰ ἄτακτα ἀσιατικὰ στίφη. Οὐχ ἦττον ὅμως ἡ Πύλη δὲν ἠδυνήθη νὰ σχηματίσῃ εἰμὴ στρατὸν ἐξ 450 χιλιάδων ἀνδρῶν (μὴ συναριθμουμένων τῶν ἐκτὸς τοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου φρουρῶν), ἐξ ὧν αἱ μὲν 67 χιλιάδες εἶχον

νὰ ὑπερασπισθῶσι τὰς δύο πρωτεύουσας Κωνσταντινούπολιν
 καὶ Ἀδριανούπολιν, 30 χιλιάδες δὲ ν' ἀντιπαραταχθῶσι κατὰ
 τῶν Ῥώστων ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὥστε ἐπὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ θεά-
 τρου τοῦ πολέμου δὲν ἔμενον διχθεῖσιν εἰ μὴ 25 χιλιάδες ἀν-
 δρῶν, ἀποτελούντων τὰς ἐν τοῖς παρὰδυναβίοις φρουρίαις φρου-
 ράς, καὶ ἕτεροι 25 χιλιάδες, συγκεντρωμένοι ἐν τῷ μεγάλῳ καὶ
 ὀχυρῷ τῆς Σούμλας στρατοπέδῳ. Τοὺς ῥηγίδας δὲ, τοὺς χριστι-
 νοὺς Βουλγάρους, οἵτινες ἀείποτε πρὸς τοὺς Ῥώστους εἶχαν ἔωη-
 ρὰς συμπαθείας, καὶ τοὺς Σέρβους, οἵτινες ἅμα ἐλάμβανον τὰ
 ὅπλα ἤθελον αὐτομολήσαι πρὸς τοὺς ἐχθρούς, δὲν ἐτόλμα βεβιάως
 ἡ Πύλη νὰ προσκαλέσῃ. Τῆς ὑπερασπίσεως τῶν παρὰδυναβίων
 ἡγεμονίῳν παρητήθη εὐθὺς ἐξ ὑπαρχῆς ἡ Τουρκία· τὸν ἀντικτὶον δὲ
 ἁσπένως θέλουσα νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὸ μῖσος τῶν Βοσνίων κατὰ
 τῶν Σέρβων, διέταξε τὸν πασᾶ τῆς Βοσνίας Ἀβδουρράχμ
 νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Σερβίαν μετὰ 10 χιλιάδων ἀνδρῶν· συγχρό-
 νως δὲ διετάχθη ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς τῆς Σαρόβας μετὰ τῶν Ἀλ-
 βανῶν ν' ἀπειλῇ τὴν δεξιάν τῶν Ῥώστων πτέρυγαν. Ἐάν τοῦτο
 ἐξετελεῖτο, ἐάν τοὺς ἀνδρείους Βοσνίους καὶ Ἀλβανοὺς ἠδύνατο
 ἡ Πύλη κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ Χουσεῖν νὰ μεταχειρισθῇ πρὸς
 συγκρότησιν ὀρεινοῦ πολέμου ἐπὶ τῆς ὑπὸ κοιλάδων διεσχισμένης,
 δασώδους, δυσβάτου, νοσώδους καὶ ἀκάρεου χώρας τῆς μεταξὺ
 τοῦ Δουνάβειος καὶ τοῦ Αἵμου (τῶν Βαλκανίων ὀρέων) κειμένης,
 ἥτις σινηγωνίζετο ἐνταῦθα ὑπὲρ τῶν Τούρκων, ὅπως ἐμάχοντο
 κατ' αὐτῶν οἱ πρὸς μεσημβρίαν ὀρεινοὶ τῆς Ἑλλάδος λαβύρινθοι,
 τότε βεβιάως ὁ πόλεμος ἤθελε λάβει ἐκ πρώτης ἀρχῆς διάφορον
 χαρακτῆρα ἴσως δὲ καὶ ὅλως διάφορον ἐκβασιν. Ἀλλ' ἡ Ῥωσ-
 σία ἀπέκτησεν ἀνεκτιμήτους ὠφελείας καὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων προ-
 παρὰσκευῶν καὶ ἐκ τῆς νεωστὶ εἰς ἐνέργειαν τεθείσης χρήσεως
 τοῦ πατροπαράδοτου αὐτῆς συστήματος τῶν ὑποκινήσεων, καὶ
 ἐκ τῶν σχέσεών της πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς Πύλης ὑπηκόους.
 Ὁ πρίγκηψ Ματθερχνῆχος εἶχε πρὸ τινων ἤδη μηχανῶν πληροφορή-
 σει θετικῶς τὴν πρωσσικὴν κυβέρνησιν, ὅτι 30 χιλιάδες Σέρβοι
 ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ἐκπαραστήσωσι καὶ νὰ συμπεράξωσι ἐν τῷ πα-

λέμῳ ὑπὸ τὴν διοίκησιν Ῥώσων ἀξιωματικῶν· ἀλλ' ὁ Τσάρος ἀπέδειξεν ἤδη ἐνώπιον τοῦ κόσμου ὅλου τὴν μετριοπάθειάν του, δώσας εἰς τοὺς Σέρβους τὴν (ἀκριβῶς ἐκτελεσθεῖσαν) συμβουλὴν νὰ μείνωσιν ἡσυχοὶ καὶ ἐντὸς τοῦ νόμου. Παραιτούμενος δὲ τῆς συμπράξεως τῶν Σέρβων ἀπέκτησε τὴν πολὺ πολυτιμότεραν αὐτῶν συνδρομὴν, παρκαλινῆσας τὸν πρίγκηπα Μιλόσην, τὸν μὲν πασχόν τῆς Σκόδρας νὰ ἐμποδίσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν ἐκστρατείαν, τοῖς δὲ Βοσνίοις νὰ διακωλύσῃ ἐν ἀνάγκῃ καὶ διὰ τῶν ὅπλων τὴν εἰς Σερβίαν εἰσέλασιν· ἀμφοτέρω ἐγένοντο. Ὁ πασχὼς τῆς Σκόδρας, θετὸς ἀδελφὸς τοῦ Μιλόση, ἠκολούθησε καὶ τώρ, ὡς καὶ πρότερον, τὴν συμβουλὴν τοῦ πρίγκηπος τῆς Σερβίας καὶ ἔμεινε ἀκίνητος καθ' ὅλον τὸ ἔτος· εἰς δὲ τοὺς ἐπὶ τῇ ἀναδιοργανώσει τοῦ στρατοῦ δυσηρεστημένους Βοσνίους, οἵτινες συνεκέντρωσαν εἰς Βιαλίαν παρὰ τὰ σερβικὰ μεθόρια 30 χιλιάδας ἀνδρῶν, ἔδωκεν ὁ Μιλόσης διὰ τῆς ἐχθρικῆς διαγωγῆς του τὴν ἐπιθυμητὴν ἀφορμὴν νὰ διαλυθῶσιν. Ὁ Τσάρος μὴ ἀρκούμενος εἰς τὸ ὅτι οἱ Γάλλοι ἔμελλον νὰ τῷ προετοιμάσωσι πρὸς μεσημβρίαν ἀντιπερισπασμὴν διὰ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἐκστρατείας των, ἠθέλησε νὰ δοκιμάσῃ τὴν ἀφοσίωσιν τῆς μηκέτι ὑπαρχούσης Ἑλλάδος καὶ τοῦ νέου αὐτῆς Κυβερνήτου. Ὁ Καποδίστριας ἔμεινεν ἀποδοχὴ τοῦ ἀξιωματοῦ τοῦ Κυβερνήτου, καὶ ὡς ὅρον τρόπον τινὰ τῆς παραδοχῆς ταύτης παρεκάλει (1) ἐπανειλημμένως τὰς τρεῖς Δυνάμεις καὶ τὰ ἀναγκαῖα μέσα νὰ τῷ χορηγήσωσι καὶ δάνειον νὰ τῷ ἐγγυηθῶσιν ἢ νὰ τῷ πέμψωσι χρηματικὴν στρατιωτικὴν συνδρομὴν, ὅπως, συμπράξει τῶν ἡνωμένων στόλων, ἀναγκάσῃ τὸν Ἰσραὴλ πασχόν νὰ καταθέσῃ τὰ ὅπλα. Φαίνεται ὅτι ἐν ἀρχῇ οὐδεμίαν τῶν τριῶν Δυνάμεων ἔδειξε μεγάλην προθυμίαν νὰ συγκατατεθῇ εἰς τὰς αἰτήσεις τῆς νέου Κυβερνήτου· ἀλλ' ἡ Ῥωσικὴ ἔμεινεν ἀπεφάσιστος νὰ προβῇ εἰς τὸν πόλεμον, βεβώρησεν ὡς μὴ εὐκαταφρόνητον συνδρομὴν, νὰ ἴδῃ συμπράττουσαν καὶ τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν εἰρηναποίησιν τῆς Ἀνατολῆς ἐπὶ

(1) Ὑπόμνημα ἀπὸ 31 Αὐγούστου (12 Σεπτεμ.) καὶ διακοίνωσις ἀπὸ 20 Σεπτεμ. (2. Ὀκτωβρ.) 1827. Ἀλληλογραφία τοῦ Καποδιστρίου 1, 235 (γὰλλιστί).

τῆς αὐτῆς τοῦλάχιστον μετὰ τῶν συμμάχων τῆς γραμμῆς ὅθεν, ὑποστηριζομένη ὑπὸ τῆς Γαλλίας, ἐκήρυξεν ἡ Ῥωσσία ἐν τῇ ἐν Λονδίῳ Συνδικασιᾷ (29/12 Μαρτίου 1828) ἑαυτὴν ἐτοιμὴν νὰ ἐγγυηθῇ τὸ τρίτον τοῦ δανείου τῶν 2 ἑκατομμυρίων λιρῶν, τοῦ κατὰ τὸν Καποδίστριαν ἀπαιτουμένου, καὶ νὰ προσφέρῃ καὶ ἀμέσους συνεισφοράς, αἵτινες εὐρίσκοντο ἤδη ἐν χερσὶ τοῦ ναυάρχου Λυδένου. Ἡ ἐσωτερικὴ τῶν συμμάχων διχόνοια διετάραξε καὶ πάλιν, πρὸς βλάβην τῶν Ἑλλήνων, τὰς ἐνεργείας ταύτας τοῦ Φιλελληνισμοῦ τῶν μεγάλων Δυνάμεων. Καὶ ἡ μὲν Ἀγγλία ἠναντιώθη εἰς τὸν διὰ χρημάτων πόλεμον τοῦτον κατὰ τῆς Πύλης, ὁ δὲ Νεσελρόδ ὑπεστήριξε (17/29 Ἀπριλίου) τὸ μέτρον τοῦτο, εἰπὼν, ὅτι αἱ συνεισφοραὶ δὲν εἶναι καταπάτησις τῆς οὐδετερότητος, δὲν εἶναι φανερά ἐχθροπραξία, δυναμένη νὰ κλονίσῃ τὸ τουρκικὸν κράτος. Καὶ πραγματικῶς ὑπεσχέθησαν ἡ τε Ῥωσσία καὶ ἡ Γαλλία εἰς τὸν Κυβερνήτην τακτικὴν μηνιαίαν συνδρομὴν ἀνὰ $1\frac{1}{2}$ ἑκατομ. φράγκων ἐκάστη, καὶ ὁ Τσάρος ἔκαμεν ἀρχὴν διὰ τῆς συνεισφορᾶς $1\frac{1}{2}$ ἑκατομ. ρουβλίων, τὰ ὅποια ἔμελλον νὰ χρησιμεύσωσιν «εἰς τὰς μάλιστα κατεπειγούσας ἀνάγκας τοῦ στρατοῦ καὶ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ λαοῦ.» Ἐάν Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος ἦτο ἀνὴρ πατριώτης καὶ ἀνεξάρτητος ἤθελε μεταχειρισθῇ τὸ σημαντικὸν τοῦτο ποσὸν πρὸ πάντων εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ εἰς ἑλεσινὴν θέσιν εὐρισκομένου ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλ' ὁ Καποδίστριας, κηρύττων πνιταχοῦ, ὅτι «εἶναι ὑπεύθυνος διὰ τὴν καλὴν χρῆσιν τῶν ὑπὸ τῶν Δυνάμεων περαιομένων συνδρομῶν», κατεσπατάλησεν αὐτὰς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς ὅλως ἀσύγγνωστον καὶ πολυδάπανον διοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ. Μόλις καταπλεύσας μετὰ τὴν ἐν Εὐρώπῃ περιοδεῖαν του ἀπὸ Μερίτης εἰς Αἴγινα (11/23 Ἰανουαρίου) καὶ ἐγκυθιδρυθεὶς εἰς τὴν θέσιν του (26/7 Φεβρουαρίου), συνέκέντρωσε κατὰ πρῶτον τοὺς ταραχοποιοὺς Ῥουμελιώτας ἐν στρατοπέδῳ παρὰ τὴν Τροιζῆνα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ὑψηλάντου, ἀνέστειλε πᾶσαν περαιτέρω πρὸς τὴν ἐκστρατείαν τῆς Χίου βοήθειαν, ἐφωδίασεν ἀντὶ τούτου τὴν ἐν τῇ θυτικῇ Ἑλλάδι

Τσοῦρτς μὲ τροφὰς καὶ πολεμεφόδια, καὶ εἶτα μετέθεσεν εἰς Μέγαρχα τὸ σῶμα τοῦ Ἰψηλάντου, τὸ ὁποῖον ἠϋξήσεν εἰς 8000 ἄνδρας. Τὸ σῶμα τοῦτο ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Μετολογγίου, εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἀπολεσθείσης στρεῖξ Ἑλλάδος, ὅπως συνομολογουμένης τῆς εἰρήνης βασισθῇ ἡ Ἑλλὰς ἐπὶ ἀρκούσης κτήσεως. Οὐχ ἦττον ὅμως οὐδὲν καθ' ὅλον τὸ θέρος ἐγένετο ὑπὲρ τῶν εὐτελῶν τούτων καὶ φυσικῶν σκοπῶν. Φαίνεται ὅτι τὸ κύριον μέλημα τοῦ Καποδιστρίου ἦτο ὁ καταρτισμὸς τακτικῶς διωργανισμένου στρατοῦ, τὸν ὁποῖον νὰ δύνανται οἱ σύμμαχοι νὰ διαθέτῳσιν ὑπὲρ τῶν σκοπῶν αὐτῶν. Αὐτοπροσώπως μετέβη (15/27 Ἰουνίου) ὁ Κυβερνήτης εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ἵνα ἐπιθεώρῃσιν τὸν ὑπὸ τὸν Τσοῦρτς στρατὸν, πρὸς ἐπιθεώρησιν δὲ τοῦ ἐν Μεγάροις στρατοῦ ἔπεμψεν (Αὐγούστον) τὸν συνταγματάρχην Ῥίχτερν ἐκ τοῦ ἐπιτελείου τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας, καὶ ἔγραψε συγχρόνως πρὸς τὸν Ἰψηλάντην, ὅτι τοῦτο εἶναι καὶ δίκαιον, καθότι ὁ στρατὸς δὲν διατηρεῖται εἰμὴ διὰ τῶν ῥωσικῶν καὶ γαλλικῶν χρηματικῶν συνεισφορῶν. Ἐὰν τοῦτο ἦτο δίκαιον, δικαιότερον βεβαίως ἦτο κατὰ τὸν Καποδιστριαν, ὁ στρατὸς οὗτος νὰ μὴ ἐπιχειρήσῃ καὶ οὐδὲν ἄνευ τῆς θελήσεως τῶν συντηρητῶν αὐτοῦ. Οὕτω καὶ ἐγένετο. Ὁ στρατὸς ὠφείλε νὰ ᾔῃναι ἕτοιμος νὰ συμπράξῃ κατὰ τὰς περιστάσεις ὑπὲρ τῶν σκοπῶν τῆς γαλλικῆς ἐκστρατείας. Ἐν ὅσῳ ὁ Ἰβράῖμ πασᾶς ἔστατο ἐν Πελοποννήσῳ, εἶχεν ἡ Ῥωσσία συμφέρον, νὰ διατελῇ ὁ Αἰγύπτιος ὑπὸ διηγεκῇ ἐπιτήρησιν, ὅπως μὴ προβῇ εἰς ἀκαίρους ἀντιπερισπασμούς. Ὅθεν ἡ συγκέντρωσις τῶν δύο Ἑλληνικῶν στρατῶν πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Γάλλων οὐδένα ἕτερον εἶχε σκοπὸν, ἢ νὰ διακωλύσῃ τὴν ἐπισίτισιν τῶν Αἰγυπτίων διὰ τῆς Ναυπάκτου καὶ τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου.

Ἐν ᾧ ἡ Ῥωσσία, ἐξασφαλισθεῖσα ἐν Ἀσίᾳ διὰ τῆς νέας μετὰ Προπα-
 τῆς Περσίας εἰρήνης, ἐπολιτεύθη περιεσκεμμένως καὶ πρὸς ἀνα-^{ρασκευαὶ}
 τολὰς καὶ πρὸς μεσημβρίαν καὶ πρὸς δυσμὰς, ὅπως ἐξασφαλι-^{τῆς Ῥωσ-}
 σθῇ πανταχόθεν καὶ προπαρασκευάσῃ ἀντιπερισπασμούς, ἐφαί-
 νετο τοῦνκντίον ἐκ τῶν ἀμέσων αὐτῆς ἐπὶ τῆς κυρίας σκηνῆς τοῦ

πολέμου προπαρασκευῶν ὅτι ἡ περίσκεψις αὐτῇ ὑπεχώρει καθ' ἑλα εἰς τὴν ὑπεροπτικὴν περιφρόνησιν τοῦ ἐχθροῦ, καθ' ἣν ἡ Ῥωσσία ὑπέταττε μετ' ἀσυγγνώστου ἐπιπολαιότητος τὴν ἐκτίμησης τῶν ὕλικῶν μέσων εἰς τὸν ὑπολογισμὸν τῶν ὑπὲρ τὸ δέον ὑπερτετιμημένων ἡθικῶν μέσων. Ἀναμφιβόλως τὸ σχέδιον τοῦ Τσάρου ἦτο ν' ἀποπερατώσῃ τὸν πρὸ πολλοῦ ἐπικείμενον πόλεμον διὰ μιᾶς καὶ μόνης καταπληκτικῆς ἐκστρατείας, νὰ ἐκτελέσῃ μετὰ τὴν διάβασιν τοῦ Δουνάβεως τὰ ἀπαραίτητα κινήματα πρὸς παράλυσιν τῆς Σούμλας καὶ ἄλωσιν τῆς Βάρνας ἐν ταχείᾳ σειρᾷ ἐπιτυχίων, καὶ προχωρῶν διὰ τοῦ Αἴμου μέχρις Ἀδριανουπόλεως ν' ἀναγκάσῃ τὴν Πύλην νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην. Ἀλλὰ καὶ τούτων ὄντων τῶν σκοπῶν ἡ ἐκστρατεία ἤρχισε πολὺ ἄργα καὶ ἐπὶ τῇ προϋποθέσει διηνεκῶν ἐπιτυχίων καὶ οὐδεμιᾶς ἀντιστάσεως. Παρασκευασμένος καὶ ἀπεφασισμένος εἰς πόλεμον ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου ἡδὴ ἀπώλεσεν ὁ Τσάρος μέχρι τῆς πρώτης ἐνάρξεως τῆς ἐκστρατείας τρεῖς ὅλους πολυτίμους μῆνας. Ἄν ἦθε λεν, ὡς ἐφαίνετο, νὰ ἐκτεθῇ ἀπέναντι τῆς Ἀγγλίας διὰ πραγματικῶν πολεμικῶν πράξεων ἡ συγκέντρωσις τοῦ στρατοῦ μεταξὺ Προύθου καὶ Δανιέστρου ἐξτετελέσθη μόλις περὶ τὰ τέλη τοῦ Μαρτίου, ἡ κήρυξις τοῦ πολέμου ἐγένετο μόλις περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἀπριλίου· ἡ δὲ διάβασις διὰ τοῦ Προύθου καὶ εἰσβολὴ εἰς τὴν Μολδαυίαν ἐπεχειρίσθη μόλις περὶ τὰς ἀρχὰς Μαΐου (25/7 Μαΐου), καὶ ἡ διάβασις τοῦ Δουνάβεως μόλις ἓνα μῆνα μετὰ ταῦτα (27/8 Ἰουνίου). Πρὸ δύο μηνῶν οἱ Τοῦρκοι εὗρισκοντο ὅλως ἀπαρασκευοί, καὶ τὰ ἐχυρώματα τῶν παραδουναβίων φρουρῶν ἐπιπτον ἔσως, ὡς καὶ πρότερον πολλάκις, εὐθὺς κατὰ τὴν πρώτην ἐφοδον. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὰ μέσα τοῦ πολέμου ἦσαν διὰ τοὺς μεγάλους τούτους σκοποὺς πολὺ περιορισμένα. Ὁ ὑπὸ τὸν ἀντιστράτηγον κόμητα Βιτγενστάιν στρατὸς, ὃ εἶχεν ἀνατεθῇ ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐκστρατεία, ἦτο προσδιορισμένος νὰ ἔχῃ ἐν τοῖς τρισὶν αὐτοῦ σώμασι (τῷ τρίτῳ, τῷ ἑκτῳ καὶ τῷ ἑβδόμῳ) δύναμιν 120 χιλιάδων ἀνδρῶν, καὶ ὅμως ἔνεκα καταχρήσεων, ἀμελείας καὶ διακρίσεων ἄλλων προσκομμάτων, εὐδὲ 60 χιλιάδας

ἀνδρῶν εἶχεν ὥστε εὐθὺς κατὰ τὰ πρῶτα αὐτοῦ κινήματα ἐκρίθη ἀναγκαστικὸν νὰ προσκληθῇ εἰς βοήθειαν αὐτοῦ καὶ μέρος τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, τὸ ὅποιον περὶ τὸν Αὐγούστιον μόλις ἦλθεν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ πολέμου, καὶ τὸ δεύτερον σῶμα, τὸ ὅποιον μόλις μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐκστρατείας ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ παρὰ τὸν Δούναβιν. Ἐὰν ὁ ὀλιγάριθμος οὗτος στρατὸς ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὰ μέγιστα τῆς συντηρήσεως τῶν καταληφθησομένων χωρῶν, οὐχ ἦττον ὅμως ἢ μικρὰ αὕτη ὠρέλεια κατεστρέφετο ἕνεκα τοῦ μεγάλου καὶ λαμπροῦ ἐπιτελείου τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις παρευρισκόμενος εἰς τὸ ἐνεργητικὸν σῶμα τοῦ στρατοῦ ἐθεώρει, ὡς φαίνεται, ἕνεκα τῆς ἀντιζηλείας τῶν Δυνάμεων, ἀπαρκίτητον νὰ σύρῃ μετ' ἐκυτοῦ ὁλόκληρον διπλωματικὸν σῶμα καὶ αἱ τέσσαρες Δυνάμεις ἀπέστειλαν ἀνωτέρους ἀξιωματικούς ὡς ἀντιπροσώπους τῶν παρὰ τῷ Τσάρῳ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐκστρατείας, ἡ μὲν Γαλλία τὸν δουκά τῆς Μορτεμάρτης ἡ δὲ Ἀγγλία τὸν λόρδον Ἡτεσβούρην (Heytesbury), ἡ δὲ Πρωσία τὸν κόμητα Νόστιτς, καὶ αὐτὴ ἡ Αὐστρία τὸν πρίγκηπα τῆς Ὁμβούργης, ὃν ὁ Τσάρος μετὰ ἰδιαζούσης εὐγνωμοσύνης ὑπέδεχθη· ἀλλ' ἡ μεγαλοπρέπεια αὕτη ἀπῆτει, ὡς λέγεται, τὴν συντήρησιν δεκακισχιλίων ἵππων, ἀντὶ τῶν ὁποίων ἡδύνατο ὁ στρατὸς νὰ ἔχῃ δύο ὁλοκληροὺς ἔτι μοίρας ἱππικοῦ. Ἐν γένει μεγάλη ὑπῆρχεν ἑλλειψίς τοῦ ὅπλου τούτου. Τὸ ἱππικὸν ἦτο καὶ ὀλιγάριθμον καὶ δυσκίνητον· τετρακισχίλιοι ἦσαν μόλις οἱ Κοζάκοι, οἵτινες ὡς πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἐδάφους καὶ τὴν τακτικὴν τῶν ἐχθρῶν ἦσαν οἱ καταλληλότεροι. Ἔτι δὲ ἀκαταληπτότερον ἦτο πῶς ὁ ῥωσικὸς οὗτος στρατὸς ἔχων πλεῖστον πυροβολικὸν δὲν εἶχεν εἰμὴ μίαν καὶ μόνην πολιορκητικὴν κχανοστοιχίαν, ἐν ᾧ προεβλέπετο πόλεμος πολιορκητικὸς, εἰς τὸν ὅποιον οἱ Τοῦρκοι ἐξείχον. Ἐμπειροὶ τινες στρατιωτικοί, ὡς ὁ Πότσος, συνεβούλευον, νὰ κυριευθῶσι πρῶτον ἅπαντα τὰ παρὰ τὸν Δούναβιν φρούρια ἀπὸ τῆς Ἰβραίλας μέχρι τῶν σερβικῶν συνόρων καὶ νὰ σχηματισθῇ οὕτως εὐρεῖα καὶ ἐλευθέρη γραμμὴ, ὅπως ὁ στρατὸς δυνήθῃ νὰ προχωρήσῃ συγχρόνως ἐκ διαφόρων μερῶν· ἀλλ' ἡ ἀβροφροσύνη

πρὸς τὴν Αὐστρίαν, ἀπὸ τῶν συνόρων τῆς ὁποίας ἡ Ῥωσσία ἤθελε νὰ κρατῇ ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον μακρὰν τὴν δῆδαν τοῦ πολέμου, συνετέλεσεν ὥστε ἡ ἐπίθεσις νὰ γείνη κατὰ τῶν δύο μόνων ἀνατολικῶν φρουρίων, τοῦ τῆς Ἰβραήλας καὶ τῆς Σιλιστρίας, τῶν ὁποίων ἡ κατοχὴ ἦτο ἀπαραιτήτως ἀναγκαία διὰ τὴν προχώρησιν τοῦ στρατοῦ καὶ τὴν προμήθειαν τῶν τροφίμων. Ἡ δεξιὰ πτέρυξ λοιπὸν τοῦ στρατοῦ, τὸ ἐξ 20,000 ἀνδρῶν ἕκτον σῶμα ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Ῥώτ, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ καταλάβῃ τὰς Ἡγεμονίας, διατάχθη νὰ παρατηρῇ ἀπλῶς τὸ Βιδίνιον καὶ τὴν Ῥουτστούκη· τὸ κέντρον δὲ, τὸ ἐκ 48,000 ἀνδρῶν ἔβδομον σῶμα ὑπὸ τὸν μέγαν δούκα Μιχαήλ, διατάχθη νὰ πολιορκήσῃ πρῶτον τὴν Ἰβραήλαν (εἰς τὴν ταχεῖαν παρὰδοσιν τῆς ὁποίας οἱ Ῥῶσσοι εἶχον σταθερὰν πεποίθησιν) καὶ ἔπειτα τὴν Σιλίστριαν, ἐν ᾗ ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ, τὸ ἐκ 30,000 ἀνδρῶν τρίτον σῶμα ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Ῥουδιέβιτς, ἔμελλε νὰ διαβῇ τὸν Δούναβιν μετὰ τοῦ Μιτσνίου καὶ Ἰσαξίου, νὰ κυριεύσῃ τὰ μικρὰ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς τοῦ Δουνάβειος ὄχθης φρούρια, τὰ ἀπέναντι τῆς Βεσσαραβίας, καὶ οὕτω νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν πτώσιν τῆς Ἰβραήλας. Οἱ Ῥῶσσοι στρατιωτικοί, οἱ καλῶς ἐννοήσαντες τὴν πρὸς τὴν Αὐστρίαν ἀβροφροσύνην δὲν ἐνόουν ἤδη, τίνος ἕνεκα δὲν ἐπατρέπετο εἰς τὸ ἀκολουθοῦν σῶμα ἡ κατὰληψις τῶν ὅλων ἀφρουρήτων Ἡγεμονιῶν, καὶ τίνος ἕνεκα μετακομιζομένων διὰ τοῦ Προύθου πολλῶν σχεδίων καὶ λέμβων δὲν ἐγίνετο τοῦλάχιστον ἡ διὰ τοῦ Δουνάβειος μετάβασις συγχρόνως μετὰ τῆς διὰ τοῦ Προύθου, μετὰ τῆς εἰσβολῆς εἰς τὴν Μολδαβίαν καὶ μετὰ τῆς πολιορκίας τῆς Ἰβραήλας. Πρὸς τὴν διὰ τοῦ Δουνάβειος μετάβασιν ἐξέλεξαν οἱ Ῥῶσσοι παραδόξως πῶς τὴν παρὰ τὸ Σατούνοβον θέσιν, ἐνθα ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐγερθῇ πρόσχωμα ἐκ φρυγάνων εἰς ἀπόστασιν δύο ὕλων ὥρων διὰ μέσου τῆς βελτώδους ὄχθης, ὅπερ ἔδωκεν εἰς τοὺς Τούρκους ἕνα ὁλόκληρον μῆνα καιρὸν ὅπως παρασκευασθῶσιν. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ πρόσχωμα ὤφειλε νὰ ἐγερθῇ πρὸς τὸ μέρος τῶν Ῥώσσων, ἐνθα δὲν ὑπῆρχε φόβος διεκτραξέως, ἐξέλεξαν οἱ Ῥῶσσοι τὴν ἀκαταλληλοτάτην ταύτην θέσιν, ἥτις μετέφερε τὰ

κινήματα τοῦ μόνου ἐνεργητικοῦ τούτου στρατιωτικοῦ σώματος εἰς χώραν ὅλως ἀκατάλληλον, διὰ μέσου δηλ. τῆς πτωχῆς καὶ ἀνύδρου Δοδρούσκης.

Μὲ ὅλα τὰ προσκόμματα, μ' ὅλας τὰς ἀργοπορίας ταύτας, ^{Τὰ πρῶτα κινήματα.} αἱ πρῶται ἐπιχειρήσεις ἐνέφαινον ταχεῖαν καὶ παρὰ προσδοκίαν θριαμβευτικὴν τοῦ πολέμου διεξαγωγὴν (1). Ἡ κατὰληψις τῶν παραδουνάβιων Ἡγεμονιῶν δὲν ἦτο ἄλλο ἢ ἀπλοῦς στρατιωτικὸς περίπατος· τὸ κέντρον τοῦ ἔκτου σώματος ἐρθασεν ἀκωλύτως (4/16 Μαΐου) εἰς Βουκουρέστιον, ἡ δὲ ἐμπροσθοφυλακὴ τῶν Κοζάκων (9/21 Μαΐου) εἰς Κραϊώβην. Ἡ διάβασις τοῦ Δουνάβειος παρὰ τὸ Σατούνοβον ἐξετελέσθη μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Τσάρου ἄνευ τινὸς δυσκολίας (26/7 Ἰουνίου). Δεκακισχίλιοι Τούρκοι, οἵτινες ἐν τοῖς καταλλήλως τοποθετηθεῖσιν ὀχυρώμασιν ἀπέναντι τοῦ προσχώματος ἠδύναντο νὰ παρεμβάλλωσιν εἰς τὴν διάβασιν τὰ μεγαλείτερα προσκόμματα, ἔφυγον ἐνώπιον μικροῦ ἀποσπασματος Ῥώσων, μεταβιβάσθεντων ἐπὶ λέμβων, καὶ κατέφυγον εἰς Ἰσάξιον, μικρόν τι φρούριον τῆς Δοδρούσκης, κείμενον εἰς ἀπόστασιν τετρακισχιλίων μόλις βημάτων ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς ἀποβάσεως. Ὁ διοικητὴς τοῦ φρουρίου τούτου παρεδόθη τὴν αὐτὴν ἡμέραν χωρὶς καὶ ν' ἀντισταθῇ. Ἀπροσδόκητοι ἐπιτυχίαι προηκολούθησαν καίτοι ἐλλειπῶν οὐσῶν τῶν προπαρασκευῶν τὰ πρῶτα ταῦτα κινήματα, ὥς ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου, ὅστις ὠνόμαζε τὰς ἐν Τουρκίᾳ Ῥωσικὰς νίκας «νίκας τῶν μονοφάλων κατὰ τῶν τυφλῶν.» Πόσῃ δὲ πεποίθησιν εἶχεν ἡ Ῥωσσία εἰς τὴν πρώτην τῆς ταύτης ἐπιτυχίαν, καὶ πόσον ἐνόμιζεν ὅτι ἐδικαιοῦτο νὰ περιφρονῇ τὴν ἀντίπαλόν τῆς Τουρκίαν, ἀπέδειξε· ἡ ἀπερίσκεπτος τόλμη, μεθ' ἧς ὁ Ῥωσσιὸς στρατὸς ἐξηκολούθησε τὴν διὰ τῆς Δοδρούσκης πρὸς τὸ Βαζάρ-τοϊκίον πρσίαν του, καθ' ἣν δεξιὰ μὲν εἶχε νὰ καθυποτάξῃ τὰ

(1) Τὴν διήγησιν τοῦ πολέμου τούτου ἐραυρίζομεθα ἀπὸ τοῦ ἀξιολόγου συγγραμματος τοῦ βαρὸν Μόλτκε. «Ἡ Ῥωσσικο-τουρκικὴ ἐκστρατεία κατὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν ἐν τοῖς ἔτεσι 1828 καὶ 1829. Ἐν Βερολίνῳ 1815.

μικρά φρούρια τοῦ Ματταίνιου καὶ τῆς Ἰερσώβης, ἀριστερὰ δὲ τὴν Τούλτσαν καὶ μεσημβρινότερον πρὸς τὴν θάλασσαν τὴν παρὰ τὸ τέλος τοῦ τείχους τοῦ Τραϊανοῦ Κωνσταντσαν (Κουστεντσέ). Καθ' ἑκάστης τῶν τεσσάρων τούτων θέσεων διετάχθησαν δισχιλίοι ἄνδρες μετὰ μιᾶς κανονοστοιχίας, ὥστε τὸ κύριον σῶμα ἡλαττώθη εἰς 16000 ἀνδρῶν. Ἀλλὰ καὶ τώρα ἡ τύχη δὲν διέψευσε τὴν ἀγέρωχον τῶν Ῥώσων πεποίθησιν. Ἡ ὀχύρωσις καὶ ἡ ἐξ ἐπτακισχιλίων μέχρις ὀκτακισχιλίων ἀνδρῶν φρουρὰ τῆς Ἰβραήλας εἶχεν ὑποτιμηθῆ ὑπὸ τῶν Ῥώσων. Τὸ ἔβδομον σῶμα ἤρχισε (9/21 Μαΐου) καθ' ὅλους τοὺς κανόνας τὴν πολιορκίαν, πρὸς τὴν ὁποίαν αἱ ἐργασίαι ἐγένοντο μὲ πλείστην ἀπώλειαν τοῦ πολυτίμου χρόνου, διότι καὶ αἱ τάφοι ἐσκάφησαν βαθεῖαι καὶ εὐρεῖαι, καὶ πλείστα ἀνηγέρθησαν προχώματα, καὶ ὑπόνομοι πολλοὶ καὶ εὐρύχωροι κατεσκευάσθησαν κατὰ τοῦ δευτέρου τοῦ φρουρίου προτειχίσματος ἐπὶ τῆς ἀνω ὄχθης τοῦ ποταμοῦ, ὅθεν ἔμελλε νὰ γείνη ἡ γραμμὴ τῆς ἐφόδου. Ὅτε δὲ μετὰ τὰς ἐκτεταμένας ταύτας προπαρασκευὰς ἐδόθη τὸ σημεῖον τῆς ἐφόδου ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης (3/15 Ἰουνίου) εἰς δύο ὑπονόμους δὲν ἐτέθη τὸ πῦρ ἕνεκα παρεξηγήσεως, καὶ συνεπεία τῶν ἀτελῶν ἐκρήξεων τὰ ῥήγματα ἐπὶ τοῦ τείχους ἔγειναν τόσον μικρά, ὥστε οἱ ὀρμήσαντες Ῥῶσοι ἠναγκάσθησαν ἀπέναντι τῆς τολμηρᾶς τῶν Τούρκων ἀντιστάσεως νὰ ὀπισθοδρομήσωσιν ἀπολέσαντες 2500 ἄνδρας. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἥττα αὕτη δὲν ἔρριψεν εἰμὴ διαβατικὴν μόνον σκιὰν ἐπὶ τῆς τύχης τῶν ῥωσικῶν ὅπλων. Πρὸ τινων ἤδη ἡμερῶν ὁ ῥωσικὸς τοῦ Δουνάβους στολίσκος εἶχεν ἀναγκάσει τὸν ἐν Ἰβραήλα σταθμεύοντα τουρκικὸν στόλον νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Σιλίστριαν· τὸ φρούριον τοῦ Ματταίνιου, εἶδος προφυργίου τῆς Ἰβραήλας, παρεδόθη ἄνευ λόγου καὶ ἀνάγκης· ὡσαύτως παρεδόθη καὶ τὸ Ἰσάξιον. Τοσοῦτον δὲ κατεθρομβήθη ὁ τῆς Ἰβραήλας φρούρχος, Σουλεϊμάν βέης, ὥστε ἐπὶ τῷ ὄρφι ἐλευθέρως εἰς Σιλίστριαν ὑποχωρήσεως ἐπρότεινε (5/17 Ἰουνίου) νὰ παραδώσῃ τὸ φρούριον, τὸ ὑπὸ 300 τηλεβόλων ὑπερασπιζόμενον καὶ μὲ ἄφθονα πολεμοφόδια καὶ τροφὰς ἐφοδιασμένον. Πεσούσης τῆς

Ἰβραήλας παρεδόθησαν κατὰ σειράν καὶ πάντα τὰ μικρὰ φρούρια, τὰ δυνάμενα νὰ διακωλύσωσι τὴν πορείαν τῶν Ῥώσων πρὸς τὸ τεῖχος τοῦ Τραϊκίου· ἐξ φρούρια μετὰ 800 τηλεβόλων περιῆλθον ἐντὸς ἐξ ἐβδομάδων εἰς χεῖρας τῶν Ῥώσων, οἵτινες ἠνώθησαν ἐν Κωνσταντῶν (23/3 Ἰουλίου) μετὰ τοῦ ἐξ Ὀδησσοῦ καταπλεῦσαντος στόλου τῶν.

Κατὰ τὴν θριαμβευτικὴν ταύτην πορείαν τοῦ τρίτου στρατιωτικοῦ σώματος ἐν τι οὐσιῶδες παρωράθη. Ἡ ἤττον τῆς Ἰβραήλας ὠχυρωμένη καὶ πεφρουρημένη Σιλιστρία ἀφέθη κατὰ μέρος, ἥτις ἔπρεπεν ἴσως νὰ πολιορκηθῇ διὰ τοῦ ἑκτου σώματος ἐν ὅσῳ ἡ πολιορκητικὴ κανονοστοιχία ἐχρητίμευεν ἔτι κατὰ τῆς Ἰβραήλας. Τὸ ἑκτον τοῦτο σῶμα εὔρε τὴν παρὰ τὴν Ὀλτενίτσαν διάδοξιν τοῦ Δουνάβεως ἰσχυρῶς ὑπερχασιζομένην ἐν Τουρτοκαίῳ κατὰ τὴν ἀντίπεραν ὄχθην, ὅθεν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀνατεθεῖσαν αὐτῇ πολιορκίαν τῆς Σιλιστρίας, ἥτις, μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Ἰβραήλας, ἔλαβε διὰ τῆς μεταβάσεως φρουρᾶς αὐτῆς πολυτιμοτάτην ἐνίσχυσιν. Ἐπισφαλὲς ἦτο διὰ τοὺς Ῥώσους πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Σιλιστρίας νὰ προχωρήσωσι κατὰ τῆς Βάρνας μετὰ τοῦ ἀσθενοῦς τρίτου σώματος, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν πρώτην σύγκρουσιν, συναντηθείσης τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς τοῦ μετὰ τοῦ ἐχθροῦ παρὰ τὸ Βαζαρτσίκιον, ἠσθάνθη πρὸς βλάβην τοῦ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ τουρκικοῦ ἱππικοῦ, καὶ τὸ τακτικὸν τῶν κινήσεων αὐτοῦ ἔμαθεν. Ὅθεν ἄρα τὸ ἐβδομὸν σῶμα ἐτελείωσε τὴν κατὰ τῆς Ἰβραήλας ἐπιχείρησίν του διετάχθη νὰ παρακαλουθῇ τὸ τρίτον· ἡ δὲ πολιορκία τῆς Σιλιστρίας ἀνετέθη εἰς μέρος τοῦ ἑκτου σώματος, τὸ ὁποῖον ἐν ἐκτεταμένῳ κύκλῳ ἐπροχώρησε διὰ τῆς Ἰρσώβης εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον του. Καὶ αὐτὰ τὰ κινήματα πάντα ἀνέφαινον ἀκατανόητον ἀπερισκεψίαν ὥς πρὸς τὴν ὑπερτίμησιν τῶν ἰδίων δυνάμεων καὶ τὴν ὑποτίμησιν τῶν δυνάμεων τοῦ ἐχθροῦ. Ἡ Βλαχία ἔμεινε διὰ τῶν κινήματων τούτων ἐπικινδύνως ἐκτεθειμένη. Τὸ ἐμπροσθεν τῆς Σιλιστρίας σῶμα, συνιστάμενον ἐξ ἐνδεκαχιλιῶν περίπου ἀνδρῶν ἄνευ τηλεβόλων τῆς πολιορκίας, ἦτο πολὺ μικρόν, ὥστε νὰ ἐπιφέρῃ ἀποκλεισμόν

ἀποτελεσματικόν· καὶ τὸ κύριον δὲ σῶμα, ἐνωθέντος τοῦ ἐβδόμου σώματος μετὰ τοῦ τρίτου παρὰ τὸ Βαζαρτσίκιον (29/11 Ἰουλίου), ἦτο πολὺ μικρὸν καὶ ἀνίσχυρον, διότι ἀποχωρησάντων τῶν ἀποσπασμάτων καὶ τῶν ἐμπροσθοφυλακῶν, δὲν ἤρθκει πλέον τῶν 24,000 ἀνδρῶν. Αἱ κατὰ τῆς Κοσλούτσης καὶ τῆς Βάρνας ἀποσταλεῖσαι ἐμπροσθοφυλακαὶ ἀπεδείχθησαν ὑπὲρ τὸ δέον ἀσθενεῖς, διότι καὶ ἡ μὲν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν 'Ρύδιγερ, καὶ ἡ δὲ ὑπὸ τὸν κόμητα Σουχτέλεν ὑπέστησαν ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ ἱππικοῦ ἦτταν ἀποθάρρυντικὴν, ὅποια ἦτο ἡ παρὰ τὸ Βαζαρτσίκιον. Οἱ 'Ρῶσσοι διετέλουν ἐν ἀρμεχανίᾳ, τί, ἀσθενοῦς ὄντος τοῦ στρατοῦ των, ὥφειλον, ἢ κάλλιον εἰπεῖν, ἡδύναντο νὰ πράξωσιν ἐν τῇ θέσει ταύτῃ μεταξὺ Σούμλας καὶ Βάρνας, ἐν ᾧ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐν Σούμλᾳ ἵστατο τὸ κέντρον τῶν Τουρκικῶν δυνάμεων, ἐκ 40,000 ἀνδρῶν, ὑπὸ τὸν ἀρχιστράτηγον Χουσεῖν πασᾶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἦτο ἀνάγκη νὰ κυριευθῇ ἡ Βάρνα, τὸ σημαντικώτατον τοῦτο καὶ τῆς πρὸς τὸν Αἷμον ὁδοῦ κρατοῦν ὀχυρώτατον φρούριον, τοῦ ὁποῦ κατῆσις καὶ χάριν μόνον τῆς πρὸς τὴν θάλασσαν συγκοινωνίας ἦτο ὅλως ἀπαρτίτης. Κατὰ τῆς θέσεως ταύτης ἦσαν ἀναμφιβόλως συγκεντρωμένα πάντα τὰ μέχρι τοῦδε κινήματα ἀλλ' οἶφνης ὁ στρατὸς, ἀφίνων μικρὸν σῶμα ἐπιτηρητικὸν παρὰ τῇ Δερβένδῃ εἰς δύο ὥρων ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς Βάρνας, συμποσούμενος εἰς 30,000 ἀνδρῶν ἐστράφη κατὰ τῆς Σούμλας, ὥς νὰ ἤθελε νὰ χαλαρώσῃ τὴν ἀντίστασιν τοῦ ἐχθροῦ διὰ μιᾶς κατὰ τοῦ κέντρον τοῦ στρατοῦ του καιρίας πληγῆς. Ἰσως ἦτο αὕτη καὶ ἡ μόνη διέξοδος ἐκ τῆς ἐπικινδύνου θέσεως, διότι ὁ ἐπικουρικὸς ῥωσικὸς στόλος δὲν εἶχεν ἔτι ἐμφανισθῇ εἰς τὰ ὕδατα τῆς Βάρνας καὶ πολιορκητικὸν πυροβολικὸν δὲν ὑπῆρχεν. Ἀλλὰ καὶ οὕτω πάλιν ἀπεδοκίμασαν οἱ ἔμπειροι περὶ τὴν στρατηγικὴν τὴν ἀποφασιν ταύτην τῶν 'Ρώσσων· διότι τοῦλάχιστον ἡδύναντο οὗτοι νὰ παρασκευάσωσι τὴν πολιορκίαν τῆς Βάρνας καὶ νὰ τοποθετήσωσιν ὡς ἐπικουρίαν δεκακισχιλίους ἄνδρας κατὰ τῆς Σούμλας, ἐν ᾧ τὴν ὥρᾳ ἡ μὲν ἀπλὴ ἐπιτήρησις τοῦ ὀχυροῦ τούτου φρουρίου

ἦτο ὅλως περιττὴ, ὥς μὴ ἔχουσα νὰ προφυλάξῃ τι, ἡ δὲ ἐπίθεσις ἦτο τὰ μάλιστα ἐπικίνδυνος.

Ἡ πόλις τῆς Σούμλας (κατοικουμένη ὑπὸ 40,000 ψυχῶν), ἡ ^Η Σούμ-
^{λα.} τοσοῦτον περιώνυμος ἐν τῇ πολεμικῇ τῆς Τουρκίας ἱστορίᾳ, καί-
 ται ἐν ἀνοικτῇ τινι κοιλάδι παρὰ τὴν ἀνατολικὴν ὑπώρειαν ὄρο-
 πεδίου κεχωρισμένου ἀπὸ τοῦ Αἷμου, ἔχοντος ὕψος 800 πο-
 δῶν, καὶ καταπίπτοντος πανταχόθεν ἀποτόμῳ καὶ τειχεσιδῶς.
 Εἰς ἀπόστασιν χιλίων πεντακοσίων περίπου βημάτων ἀπὸ τῆς
 πόλεως, καὶ ἐπὶ τῆς ῥάχews τοῦ πρὸς τὴν πεδιάδα κατερχομένου
 ὄροπεδίου εὐρίσκεται εἰς ἑκτασιν ὀκτακισχίλων βημάτων συνε-
 χόμενον πρόχωμα καὶ τάφος, ἐκτεινομένη ἀπὸ τῶν ἀπορρέων
 ὑψωμάτων τῆς Στράντσας πρὸς βορρᾶν τῆς πόλεως μέχρι τῶν
 λόφων τοῦ Τσεγγελίου πρὸς μεσημβρίαν αὐτῆς. Πρὸς τὰ νῶτα
 τῆς Σούμλας, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄροπεδίου ἦτο ἀνοικτὴ ἡ συγ-
 κοινωνία, καὶ ἐντεῦθεν κίνδυνος ἐφόδου δὲν ὑπῆρχε, καθότι ὅλη
 ἡ κορυφὴ τοῦ ὄρους ἐκκλίπτετο εἰς περιφέρειαν τεσσάρων μέχρι
 πέντε μιλίων ὑπὸ πυκνοῦ δάσους καὶ δὲν δισχίζετο εἰμὴ ὑπὸ
 μικρῶν καὶ στενῶν εἰσόδων, αἵτινες δὲν ἄφινον θέσιν διὰ πεδίον
 μάχης καὶ διὰ τὰς κινήσεις τοῦ στρατοῦ. Ἰνὰ περικλείσῃ ἀποτε-
 λεσματικῶς τὴν θέσιν ταύτην ἡναγκάσθη ὁ Τσάρος νὰ διανείμῃ
 τὸν ἀσθενῆ στρατὸν του ἐν ἐκτάσει δύο μιλίων εἰς διαφόρους προ-
 βόλους καὶ πολιορκητικοὺς σταθμοὺς, ὧν ἕκαστος ἦτο ἀνὰ πᾶσαν
 στιγμὴν ἐκταθειμένος εἰς αἰφνιδίους, καὶ ἐν τῇ ἀνωμάλῳ γῶρᾳ
 εὐκόλως προστατευόμενος ἐξόδους τῆς ὕλης ἐχθρικῆς δυνάμεως.
 Οἱ Ῥῶσοι δὲν ἠρέστησαν εἰς τὴν ἐκτετατὴν ταύτην πολιορ-
 κητικὴν γραμμὴν, ἀλλ' ἠθέλησαν νὰ δοκιμάσωσι καὶ ἐπίθεσιν
 πρὸς τὰ νῶτα τοῦ μεγάλου ἐχθρικοῦ στρατοπέδου ὅθεν κατέ-
 λαβον τὸ ἐπὶ τῆς πρὸς τὸ Ῥουστούκιον ἀγούσης Ῥαγγάδιον,
 καὶ ἐπροσπάθησαν ἐπανειλημμένως (περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἰουλίου)
 νὰ καταλάβωσι διὰ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος ὅπισθεν τοῦ Ἑσκή
 Σταμβὺλ τὸ πολύτιμον στενὸν τῆς Κιοτέσης, ἐν ᾧ συγχρόνως
 ἡ δεξιὰ πτέρυξ ἐξετέλει ἀντιπερισπασμὸν πρὸς τὴν Ἑσκή
 Τσοῦμναν. Ἀλλ' ἄπραξι αἱ ἀπόπειραι αὗται, αἵτινες ἐξέτεινον

τὴν πολιορκητικὴν γραμμὴν ἀπὸ τῆς Στράντσας μέχρι τῆς Κιο-
 τέσης, ἥτοι ἐπὶ πέντε ὅλα μίλια, ἀποφασισθεῖσαι ἄνευ τῆς ἐγ-
 κρίσεως τῶν εἰδημόνων ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν ἐγένοντο μετὰ
 δαυλίας καὶ ἐξετελέσθησαν μὲ ἐπασιθιγὰς ζυμίας καὶ ἄνευ στα-
 θερῶν ἀποτελεσμάτων. Αἱ ἐλπίδες καὶ αἱ προσπάθειαι τῶν Ῥώσ-
 σων νὰ ἐλκύσωσι τοὺς ἔχθρου ἀπὸ τῆς Σούλζας εἰς τὴν ἀνοι-
 κτὴν πεδιάδα ἀπέτυχον. Καλῶς ἐφοδιασμένοι ἐπὶ τῶν σιαιρέων
 καὶ δροσπερῶν λόφων διετέλουν οἱ Τοῦρκοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν
 ἡσυχίᾳ, ἐν ᾧ τὸν ἀντικείμενον οἱ Ῥώσσοι ἐπὶ τῆς εἰς τὰς πεφυρωμέ-
 νας ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου ἐκτεθειμένης πεδιάδος, κακὴν ἔχοντες
 τὴν τροφὴν καὶ ἐλλειπὲς τὸ ὕδωρ, ἐνσκηψάσων καὶ ἐπιδημιῶν,
 τῆς στομαχικῆς καὶ τῆς ψώρας, κατεβαστάνιζοντο ὑπὸ παντοίων
 δεινῶν καὶ στερήσεων. Μόλις μετὰ τέσσαρας ἐβδομάδας, κατα-
 νήσας ὁ Χουσεΐν, ὡς φαίνεται, τὴν θέσιν τῶν ἐχθρῶν του, ἐπέ-
 τρεψεν εἰς τοὺς ἵππους του νὰ ἐκτελέσωσιν ἐπιδρομὰς κατὰ τῶν
 ῥωσσικῶν σταθμῶν, καὶ τέλος ἀπεφάσισε (14/26 Αὐγούστου) νὰ
 κάμῃ καὶ διπλὴν νυκτερινὴν ἔξοδον, ψευδὴ ἔφοδον κατὰ τῆς δε-
 ξιάς τοῦ ἐχθροῦ πτέρυγος καὶ γενικὴν ἔφοδον κατὰ τοῦ παρὰ
 τὸν Μάραν στρατοπέδου τοῦ πρίγκηπος Εὐγενίου τῆς Βυρτεμ-
 βέργης. Ἡ ἔφοδος αὕτη ἀπέτυχεν, ἀλλ' ἐπέφερεν εἰς τοὺς Ῥώσ-
 σους τοσαύτας ζημίας καὶ ἐπιτυχάνουσα ἤθελε καταστήσει τὴν
 θέσιν των τοσοῦτον ἐπισφαλῆ, ὥστε εἶδον τὴν ἀνάγκην νὰ συγ-
 κεντρωθῶσι στενώτερον, καὶ πρὸ παντὸς ἄλλου ν' ἀποσύβωσι
 τὴν ἀριστερὰν πτέρυγαν ἐκ τῶν ἐξ πηρὰ τὸ Ἑσκή Σταμβούλ και-
 μένων ὀχυρωμάτων, καὶ (μετὰ δευτέραν ἔξοδον τοῦ Τοῦρκου ἀρ-
 χιστρατήγου, ἥτις ὑπὸ Βουλγάρων προδοθεῖσα ἀπέτυχεν τῇ 28/9
 Σεπτεμβρίου) ἐκ τῶν πλησιεστέρων ἐπίσης τεσσάρων προδόντων. Ὁ
 κόμης Βιτγενστάϊν ἤθελεν ἀποσυρθῆ μετὰ τοῦτο πρὸς τὸ Γενι-
 παζάρ εἰς θέσιν ἀπλῶς ἐπιτηρητικὴν, ἐὰν ὁ αὐτοκράτωρ ῥητῶς
 δὲν τὸν διέταττε νὰ κρατήσῃ τὰς θέσεις του. Σπανίως συμμορ-
 φοῦνται στρατηγικὰ σχέδια πρὸς τὸν τρόπον τοῦ πολυμεῖν καὶ
 τὸ σύστημα τῶν Τοῦρκων· ἄλλως ὁ διχμελισμὸς τῶν ῥωσσικῶν
 δυνάμεων ἐνώπιον τριῶν ἀνεπαρκῶς ἀποκεκλεισμένων φρουρίων,

τῆς Σούμλας, τῆς Σιλιστριῆς καὶ τῆς Βάρνας, ἤθελε παράξει εἰς τοὺς Τοῦρκους εὐνοϊκωτάτην ἀφορμὴν πρὸς ἐπιτοχεστάτας ἐπιχειρήσεις. Διότι καὶ ἡ πολιορκία τῆς Βάρνας ἤρχισε μετὰ πολλῆς βραδύτητος, ἀφ' οὗ ὁ ὑπὸ τὸν ναύαρχον Greigh καταπλεύσας (ἀρχῇ Αὐγούστου) στόλος ἐνίσχυσε τὸ παρὰ τὴν Δερεβένδην ἐπιτηρητικὸν σῶμα διὰ ἐννεακισχιλίων ἀνδρῶν, τὸ ὁποῖον κατέλαβε θέσιν πλησιεστέραν πρὸς τὴν Βάρναν παρὰ τὴν θάλασσαν ἐν στενῇ πρὸς τὸν στόλον συγκοινωνίᾳ. Ὁ αὐτοκράτωρ μετέβη ἀπὸ τῆς Σούμλας εἰς τὸ παρὰ τὴν Βάρναν στρατόπεδον, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ὀδησσὸν ἵνα φέρῃ καὶ ἄλλην ἐπικουρίαν· διότι καὶ τώρα πάλιν τὸ σῶμα δὲν ἐπῆρκει εἰς τὸν ἐντελῆ ἀποκλεισμόν τῆς Βάρνας, ἥτις ὡς ἐκ τῆς θέσεώς της δέον ἦτο νὰ πολιορκηθῇ ὑπὸ δύο κεχωρισμένων στρατιωτικῶν σωμάτων.

Ἡ Βάρνα καίται ἐπὶ τῆς βορείου ὄχτης τοῦ Δεῦνα ποταμοῦ, *Η Βάρνα*. ὅστις ἐκ τῆς δύο μιλίων μῆκος ἐχούσης ὁμωνύμου λίμνης πηγάζων χύνεται μετὰ βραχὺν ροὴν εἰς τὴν θάλασσαν. Πρὸς τὸ νότιον μέρος τοῦ ποταμοῦ ἐπροσυλάττετο ἡ πόλις ὑπὸ ἐλῶν, ἐπὶ δὲ τῆς λιθίνης ἐπὶ τοῦ Δεῦνα γεφύρας ὑπὸ προφυρίου. Σῶμα τοποθετημένον ἐνταῦθα ἤθελεν εἶσθαι κεχωρισμένον ἀπὸ τοῦ πρὸς βορρᾶν ἱσταμένου στρατοῦ εἰς ἀπόστασιν πέντε μιλίων πέραν τοῦ περάματος τῆς Γεδέτσας, ὥστε ἕκαστον τῶν δύο πολιορκητικῶν σωμάτων ἠναγκάζετο νὰ ἐνεργῇ ὅλως ἀνεξαρτήτως. Καὶ ἡ πόλις αὕτη ἐν τῇ ἀπὸ τῆς θαλάσσης μέχρι τοῦ ποταμοῦ γωνίᾳ, ἐνθα ἔκειτο, ἦτο περικυκλωμένη ὑπὸ τείχους ἔχοντας δέκα προμαχώνας, ὧν τὰ συνδεδόντα τείχη ἦσαν μακρὰ καὶ τοσοῦτον στενὰ, ὥστε δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τοποθετηθῶσιν ἐπ' αὐτῶν τηλεβόλα. Ἡ στενὴ τάφρος ἦτο ξηρὰ, καὶ μόνον κατὰ τὴν ἀνατολικὴν τῆς ἄκρην πρὸς τὴν θάλασσαν, ἐνθα σχηματίζει φυσικὴν κοιλάδα, εὐρυτέρα, ἀρκούντως βαθεῖα, καὶ ὑπὸ μικροῦ ρύακος διάβρωτος. Ὁ Ἰουσούφ πασῆς, ὁ τῶν Πατρῶν ὑπερασπιστής, ᾧ ἡ τύχη διηνεκῶς προσεμειδία, εἶχε διορισθῇ φρούραρχος τοῦ φρουρίου ἐπὶ κεφαλῇ 15,000 ἀνδρῶν· ὁ καπουτὰν πασῆς Ἰζζέτ Μεχμέτ ἱστάτο ὑπὸ τῆς διαταγῆς αὐτοῦ. Ὅπως ἔχωσι τὸν στόλον στή-

ριγμα διηλύθουν οἱ Ῥώσσοι τὴν ἔφοδόν των κατὰ τῶν τεσσάρων προμαχώνων τοῦ βορειοανατολικοῦ προσώπου, τὸ ὁποῖον ἦτο πολὺ ὀχυρώτερον τοῦ δυτικοῦ μέρους τοῦ φρουρίου· περὶ τὸ ἔκτεταμένον ἡμικύκλιον τῶν ὀχυρωμάτων ἀπὸ τῆς θαλάσσης μέχρι τοῦ ποταμοῦ ἀνήγειρον σειρὰν προβύλων, ἣτις ἐν τῷ κέντρῳ αὐτῆς διεσχίζετο ὑπὸ τουρκικοῦ προμαχώνος, ἐξωτερικοῦ ὀχυρώματος πρὸς βορρᾶν τῆς πόλεως κειμένου· τὸ μέρος τῆς θαλάσσης ἀπεκλείετο ὑπὸ τοῦ στόλου, ὅστις οὐδεμίαν περαιτέρω ὠφέλειαν παρείχεν εἰς τοὺς σκοποὺς τῆς πολιορκίας, ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ πλησιάσῃ ἐν τῷ ἀβαθεῖ κόλπῳ εἰμὴ μέχρις ἀποστάσεως δι-
 σχιλίων μόνον βημάτων. Τὴν πρώτην παράλληλον κατεσκεύασαν οἱ Ῥώσσοι (7/19 Αὐγούστου) ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἄκρας τοῦ φρουρίου, ἐπειδὴ οἱ Τούρκοι, ἐκτὸς τοῦ ὅτι κατεῖχον τὸ πρὸς βορρᾶν ὀχύρωμα καὶ τὸν τέταρτον (ἀπὸ τῆς θαλάσσης) προμαχῶνα (τῆς βορείου ἄκρας τοῦ περιτειχίσματος), ἐτοποθετήθησαν καὶ ἐν τῷ ἔξωθεν τῆς τάφρου ὀχυρωμένῳ νεκροταφείῳ, καὶ πε-
 ριεζώσθησαν ὑπὸ πολλῶν μικρῶν ὀφρυωμάτων, τὰ ὅποια ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἠπείλουν τὴν δεξιὰν πτέρυγαν τῆς πρώτης παραλλήλου. Ἀποτελεσματικώτερον ὅμως παρὰ ὅλα τὰ πρὸς ἄμυναν μέτρα ταῦτα ἦθελον εἶσθαι, ἐὰν οἱ πολιορκούμενοι ἤθελον εὐρύναι ἐπὶ τοσοῦτον τὰ μεταξὺ τῶν τεσσάρων ἐχθρικῶν προμαχώνων με-
 ταπύργια, ὥστε διὰ τῶν ἐπ' αὐτῶν τοποθετημένων τηλεβόλων νὰ κατασιγᾷσαι τὰς ἀνεπαρκεῖς τῶν Ῥώσσω κανονοστοιχίας εἰς τὰς ὁποίας κατόπιν μόλις προσῆλθε πολιορκητικὸν πυροβολι-
 κὸν (περὶ τὰ μέσα τοῦ Σεπτεμβρίου). Ἀπαλλαχθέντες ἀπὸ τοῦ προσκόμματος τούτου ἠδυνήθησαν οἱ Ῥώσσοι μὲ ὅλους τοὺς παρὰ τὰ ἐξωτερικὰ ὀχυρώματα πεισματώδεις ἀγῶνας, μὲ ὅλας τὰς ἐξόδους τῶν πολιορκουμένων, μὲ ὅλας τὰς διὰ τῶν συνεχῶν πυ-
 ροβολισμῶν παρεμποδιζόμενας ἐργασίας, νὰ κάμωσι κανονικὰς προόδους καὶ εἰς τὴν ἀνέγερσιν τῶν κανονοστασίων των, καὶ εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς δευτέρας παραλλήλου, μέχρις οὗ ὁ αὐτο-
 κράτωρ ἐπανῆλθεν (17/8 Σεπτεμ.) ἐξ Ὀδησσοῦ, φέρων μεθ' ἑαυ-
 τοῦ πρὸς ἐπικουρίαν καὶ τὴν αὐτοκρατορικὴν φρουράν, δι' ἧς ὁ

στρατὸς τῆς πολιορκίας (τεθείς νῦν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ κόμμητος Βοροντσώφ) ἠϋξήθη εἰς εἰκοσχισχιλίους περίπου ἄνδρας. Τοῦτον ἕνεκα ἡδυνήθησαν οἱ Ῥώσσοι νὰ πέμψωσι καὶ πρὸς τὸ μεσημβρινὸν μέρος τοῦ φρουρίου, ἐπὶ τοῦ ἱσθμοῦ τοῦ Γαλατᾶ, σῶμα ἐκ πεντακισχιλίων ἀνδρῶν, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ἦτο ἀρκούντως ἰσχυρὸν, ὥπως παρεμπυδίσῃ τὴν μετακόμισιν τῶν πολεμοφοδίων καὶ τροφῶν εἰς τὸ φρούριον διὰ τῆς λεωφόρου τοῦ Δερβίς Ἰωθάν. Ὅσα ἠϋξάνον τὰ μέσα τῶν πολιορκητῶν τοσοῦτω ἠϋξανε καὶ ἡ ἀντίστασις τῶν πολιορκουμένων. Οἱ Τοῦρκοι, ὅτινες δὲν δύνανται ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τὴν εὐρωπαικὴν τοῦ πολέμου τέχνην ἐν ἀνοικτῷ πεδίῳ, ἔνθα εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς μάχης διαχωρίζονται εἰς στίφη, καὶ οἱ μὲν τολμηρότεροι ὀρμῶσι συνήθως κατὰ τῆς γραμμῆς τῶν ἐχθρῶν, οἱ δὲ ἄνδρες προφυλαττόμενοι ἀπὸ τῶν σφαिरῶν πειρῶνται νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἀπὸ τῶν πλευρῶν, οἱ Τοῦρκοι, λέγομεν, εἶναι ἐντὸς φρουρίων ἀνεκτίμητοι ὑπερασπισταί, διότι ἐν τῷ φρουρίῳ, ἔνθα πᾶς διασκορπισμὸς τοῖς ἀποβαίνει ἀδύνατος, ἔνθα δὲ εἶναι ἔφιπποι, καὶ δὲν ἀναγκάζονται νὰ ὑπομείνωσι τοσοῦτον συνεχῶς τὴν ὀρμὴν τῆς ἐφόδου, εἶναι ἴσοι πάντες κατὰ τὴν ἀνδρίαν καὶ τὴν ἱκανότητα, ἅπαντες ἐπίσης γεγυμνασμένοι εἰς τὴν σκοποστοιχίαν καὶ ἀπαράμιλλοι κατὰ τὴν λιτότητα καὶ κατὰ τὴν τέχνην τοῦ ὑποφέρειν παντὸς εἶδους στερήσεις. Οὕτω διεκώλουν καὶ παρηνώχλουν διηνεκῶς διὰ βομβίδων καὶ διαρκοῦς πυροβολισμοῦ τὰς ἐργασίας καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν κανονοστασίων τῶν πολιορκητῶν, καὶ διέμενον μετὰ μεγάλης ἀφοβίας ἐντὸς τῆς κοιλάδος ἔνθα εἶχον ὑψώσει μικροὺς προμαχῶνας καὶ ἀφ' οὗ ἤδη εἶχον ἀνοιχθῆ ῥήγματα κατὰ τὸν πρῶτον προμαχῶνα καὶ κατὰ τὸ μεσαῖον τεῖχος. Ἢδη οἱ Ῥώσσοι ἦσαν ἀποτεθαβρμένοι, μαστιζόμενοι ὑπὸ ἐπιδημιῶν καὶ ἀναγκάζόμενοι νὰ φεῖδωνται τῶν πολεμοφοδίων, ὅτε οἱ πολιορκούμενοι, ἀφθόνως τὰ πάντα ἔχοντες, ἀνεζωογονήθησαν ὑπὸ τῆς ἀγγελίας, ὅτι ὁ Ὁμὲρ Βριώνης ἤρχετο ἐκ Σούμλας μετὰ στρατιωτικοῦ σώματος πρὸς βοήθειαν αὐτῶν. Ἡ ἄφιξις τοῦ ἐπικουρικοῦ τούτου στρατοῦ ἐφαίνετο ὅτι ἐμελλε νὰ δώσῃ ταχὺ τέλος εἰς τὴν πο-

λιορκίαν. Ὁ Βριώνης ἀναχωρήσας ἐκ Σούμλας μετὰ 14000 ἀνδρῶν, οἵτινες κυζήθησαν διὰ τοῦ μεγάλου βεζίρου εἰς 25,000, ἦλθε μετ' αὐτῶν εἰς Χασανλάρ (12/24 Σεπτεμ.) ἔνθα δύο ἡμέρας μετὰ ταῦτα συνηντήθη ἀπροσδοκῆτως μετὰ 1500 κατσκοπευόντων Ῥώσων ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Ἀρτουγγα, καὶ ὁρμήσας κατ' αὐτῶν τοὺς ἠνάγκασε νὰ ὑποχωρήσωσιν ἀπολέσαντας καὶ τὸν ἀρχηγὸν τῶν καὶ τὸ ἥμισυ τῶν στρατιωτῶν. Ὁ αὐτοκράτωρ μαθὼν τὸ συμβάν τοῦτο συνεκέντρωσε περὶ ἐκυτὸν ἅπαντα τὸν μὴ ἀπαραίτητον πρὸ τῆς Σούμλας στρατὸν, ἐνίσχυσε τὸ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Βύστρεμ ἐν Γαλατᾷ ἀπόσπασμα καὶ ἔπεμψε τὸν στρατηγὸν Σουχοσανέτην νὰ προσβάλλῃ τὸν Ὁμέρ Βριώνην ἐκ τῶν νώτων, ὅστις προχωρήσας ἐκ Χασανλάρ εἶχε στήσει τὸ στρατόπεδόν του ἐπὶ τοῦ Λυκοβούνου, τοῦ κέντρου πάντων τῶν πέριξ ὑψωμάτων καὶ τῶν φαράγγων, δι' οὗ διέρχεται ἡ ἀπὸ Δερβίς Ἰωθὰν πρὸς τὴν Βάρναν ἄγουςα. Καθ' ἣν ἡμέραν (16/28 Σεπτ.) ὁ Ὁμέρ Βριώνης ἐπεχείρησε ματαίαν ἔφοδον κατὰ τῆς θέσεως τοῦ Βύστρεμ, ὁ πρίγκιψ Εὐγένιος τῆς Βυρτεμβέργης, ἐνωθεὶς ἐκ Σούμλας μετὰ τοῦ Σουχοσανέτη, ἐπεχείρησε κατασκόπευσιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου, ἐκ τοῦ ὁποίου ὤφειλε, κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος, ν' ἀπωθήσῃ τὸν πικρὸν πέραν τοῦ Καμτσικίου συμπράττοντος καὶ τοῦ Βύστρεμ. Ὁ πρίγκιψ εὔρε τὸν ἐχθρὸν κατέχοντα θέσιν ἐχυρὰν πρὸς τὴν ὁποίαν αἱ εἴσοδοι διέβαινον διὰ πυκνῶν δασῶν καὶ ἀποτόμων φαράγγων· ὅθεν ἐζήτησε παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἐνίσχυσιν καὶ τὴν τοποθέτησιν τοῦ Βύστρεμ ὑπὸ τὰς διαταγὰς του. Ἀλλ' ὁ Τσάρος ῥητῶς τὸν διέταξε (18/30 Σεπτεμβρίου) νὰ κἀμῃ τὴν ἔφοδον ἄνευ ἀναβολῆς καὶ ἐνισχύσεως. Ὁ πρίγκιψ συνεκέντρωσε τὰς δυνάμεις του ἐπὶ τῆς ῥάχweis ὁροπεδίου τινός, ὅθεν τὸ σῶμα, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ εἰς ἀπόστασιν 1500 βῆμάτων εὐρισκόμενον στρατόπεδον τοῦ πικρῶ, ἔπρεπε νὰ διέλθῃ διὰ πυκνοῦ δάσους, ἔνθα πᾶσα ἐπόπτεισι ἐμπαχιστο, καὶ ἔνθα ἱππικὸν καὶ πυροβολικὸν ἀπέβαινον ἐπίσης ἄχρηστα. Ὅπως δ' εὐρεθῇ κατὰλληλος διὰ τὸ πυροβολικὸν θέσις, διετάχθη τὸ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Δουρνόβον ἄζωφικὸν

σύνταγμα ν' ἀναζητήσῃ θέσιν ὑψηλοτέραν· τὸ ἀπόσπασμα τοῦ-
 το, τὸ ὁποῖον εἶχε νὰ ἐκδικηθῇ διὰ τὴν παρὰ τὸ Κιοτέση ἤτταν,
 ἀπὴντησε καθ' ὁδὸν ἀπροσδοκῆτως τὰ ὀχυρώματα τοῦ τουρκικοῦ
 στρατοπέδου, ὥρμησε, μεμονωμένον ὅπως ἦτο, πρὸς τὰ ἐμπρὸς,
 ἀλλ' ἀπεκρούσθη ὑποστὰν πλείστας ζημίας πεσόντος καὶ τοῦ
 ἀνδρείου αὐτοῦ ἀρχηγοῦ. Πᾶσαι αἱ παρὰ τοῦ κατόπιν ἐρχομένου
 πεζικοῦ προσπάθειαι κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου ἀπέτυχον·
 ἐκ Γαλατᾶ οὐδεμίαν ἤλθε κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν
 ἐπικουρία, διότι εἶχεν ἀποκρουσθῇ ἡ πρώτη τοῦ Βύστρεμ ἐφο-
 δος, ἥτις ἔλαβε χώραν πρὸ τῆς ἐφόδου τοῦ ἄζωφικοῦ συντάγ-
 ματος. Ὁ πρίγκηψ ἀπολέσας 1400 ἄνδρας ὑπεχώρησεν εἰς Χα-
 σκνλάρ, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἠναγκάσθη ν' ἀποστείλῃ τὴν ἐπικου-
 ρίαν, ἣν τῷ εἶχεν ἀρνηθῇ, εἰς τὸν Βύστρεμ, τοῦ ὁποῖου ἡ θέσις
 ἦτο ἐπισφαλής. Πῶς ἠδύναντο οἱ Τοῦρκοι στρατηγοί, ὁ Ὁμέρ, ὁ
 Χουσεΐν καὶ ὁ μέγας βεζίρης, ἐξακολουθοῦντες δραστηρίως τὴν
 νίκην των ταύτην, νὰ ματαιώσωσι τὴν ὅλην ῥωσικὴν ἐκστρα-
 τείαν ἐν βραχεῖ χρόνῳ διαστήματι. Καὶ ὁ μὲν μέγας βεζίρης
 ἠδύνατο κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς μάχης νὰ προσβάλλῃ ἐκ τῶν νώ-
 των τὸν πρίγκηπα τῆς Βυρτεμβέργης, ὁ δὲ Ὁμέρ Βριώνης μετὰ
 τὴν μάχην νὰ καταδιώξῃ τὸν ἡττημένον αὐτοῦ στρατὸν, καὶ διὰ
 τῆς Γεδέτσης νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὰ νῶτα τοῦ στρατοῦ τῆς πο-
 λιορκίας, ὅπερ καὶ ἔνεκα τῆς προκεχωρημένης ὥρας τοῦ ἔτους
 ἠδύνατο εὐκόλως πολὺ νὰ ἐπιφέρῃ τὴν διάλυσιν τῆς πολιορκίας.
 Ἀλλὰ καθ' ἣν στιγμήν δὲν ἀπητoῦντο εἰμὴ ὀλίγα τινὰ ἔτι δρα-
 στήρια κινήματα πρὸς ἐντελῇ τῶν ἐχθρῶν κατατρόπωσιν περιέ-
 πεσον οἱ πασάδες εἰς ἀναισθησίαν καὶ ἀπάθειαν· αἱ ἀτελεῖς αὐτῶν
 νίκαι ἐφαίνετο ὥς ν' ἀπέτρεπον αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς ἐπιθετικοῦ
 κινήματος· καὶ ὅ,τι καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ῥωσικῷ στρατοπέδῳ ἐπε-
 ριμένετο ὥς οἰκοθεν ἐννοούμενον, νὰ ὀδηγήσῃ δηλ. ὁ Ὁμέρ Βριώ-
 νης ἰσχυρὸν ἐπικουρικὸν σῶμα εἰς τὴν Βάρναν, παρημελήθη!
 Ἐνεκα μυστηριώδους τινὸς αἰτίας παρετῆρει ὁ πασᾶς οὗτος ἀπὸ
 τῆς ἐπὶ τοῦ Λυκοβούνου θέσεώς του ὅλως ἀπαθῶς τὴν πολιορκίαν
 τοῦ φρουρίου, ὅτε αἴφνης ἔλαβε τὴν ἀπροσδόκητον τῆς πτώσεως

αὐτοῦ εἶδῃσιν. Οἱ Ῥώσσοι ἐξηκολούθουν ἐν τῷ μεταξὺ νὰ καταστρέφωσι διὰ ὑπονόμων τὰ ὀχυρώματα τοῦ φρουρίου, νὰ ἐπιχώνωσι τὸ ὑδραγωγεῖον, νὰ προχωρῶσι διὰ τῆς τάφρου, ἐν ᾗ οἱ Τοῦρκοι ἐξησφαλισμένοι ὄντες ὑπὸ τομῶν καὶ οἰκημάτων, ἀνθίσταντο μετὰ θαυμασίας ἐγκαρτερήσεως καὶ διὰ ἐξόδων καὶ ὑπονόμων ἐπειρῶντο νὰ ματαιώσωσι τὰ ἔργα τῶν πολιτοκρητῶν (περὶ τῆς ἀρχῆς Ὀκτωβ.). Οἱ πολιτοκρούμενοι ἀνετίναξαν (21/3 Ὀκτωβ.) ὑπὸ τὸν πρῶτον προμαχῶνα ὑπόνομον καὶ εἶδον ματαιωθεῖσιν τὴν ἐκβασιν, διότι οἱ ἐχθροὶ εἶχον ἀνεγείρει ὀπισθεν τῆς πρώτης ἐπάλξεως δευτέραν καὶ ὅτε μετὰ τρεῖς ἡμέρας (24/6 Ὀκτωβ.) ἐγένετο ἀπόπειρα ἐφόδου κατὰ τοῦ προμαχῶνος, ἐθυσιάσθησαν ἀνωφελῶς τὰ δύο τρίτα τῶν εἰς ἔφοδον διαταχθέντων ἀνδρῶν. Ἀλλ' αἶφνης ἔλαβον τὰ πράγματα ἀπροσδόκητον ἐκβασιν. Ὁ ἀνδρεὺς διοικητῆς τῆς Βάρνης, Ἰουσούφ πασᾶς, ἐπαρουσιάσθη 28/10 Ὀκτ.) εἰς τὸ βωσσικὸν στρατόπεδον, παρεδόθη εἰς τὸν Τσάρον καὶ ἀπεστάλη αἰχμάλωτος μετὰ τοῦ ὑπολοίπου τῆς φρουρᾶς ἐξ ἑπτακισχιλίων ἀνδρῶν πέραν τοῦ Δουνάβεως. Ἐρῶεθῃ, ὅτι αὐλικὴ ἐκδιουργία ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐστέρησε τὸν πασᾶν ἐν μέσῳ τῶν πρὸς ἄμυναν προσπαθειῶν του καὶ τῆς θέσεώς του καὶ τῆς περιουσίας, καὶ ὅτι ἀγανακτήσας ἐπὶ τούτῳ ὁ ἀτρόμητος Ἰουσούφ ἀπεφάσισε νὰ γείνη προδότης. Ὁ καπουτὰν πασᾶς, ὅστις, ὥς δι᾿σχυρίζετο, ἠναντιώθη εἰς τὴν αἰσχροῦν συνθηκολόγησιν, ἐπροβιβάσθη εἰς ἀνταμοιβὴν μέγας βεζίρης (15/27 Ὀκτωβρίου) ἀλλὰ μετὰ τινος μῆνης πάλιν ἐπαύθη, ὥς ἐλέγετο, κατόπιν ἐκθέσεως τοῦ Ἰουσούφ πασᾶ, ὅστις ἀπέδειξε τῷ Σουλτάνῳ, ὅτι συνωμόλησε τὴν συνθήκην περὶ παραδόσεως συγκαταθέσει τοῦ ναυάρχου, καὶ ὅτι μετὰ ταῦτα μόνον ἠναντιώθη εἰς τὴν ἀπαίτησιν αὐτοῦ νὰ διαλυθῇ πάλιν ἡ συνθήκη.

Τὰ παρὰ
τὸν Δού-
ναβιν.

Ἡ πτώσις τῆς Βάρνης ἐπεσφράγισε τὴν ἐκστρατείαν τῶν Ῥώσ-
σων διὰ μιᾶς τῶν ἀπροσδόκητων ἐκείνων συμπτώσεων, αἵτινες
εἶχον εὐνοήσει αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ἐγ-
κατέλιπε τοῦλάχιστον ἡ σύμπτωσις αὕτη τὸ φαινόμενον ἐπιτι-
χίας καὶ ἀπῆλλαξε τοὺς Ῥώσσους ἀπὸ τῆς κίσχυνῆς καὶ τῶν δε-

νων καταστρεπτικῆς πρὸς τὸν Δούναβιν ὑποχωρήσεως. Δύο στρατιωτικὰ σώματα κατέλαβον τὰ χειμερινὰ των στρατόπεδα ἐντὸς τῆς Βάρνας καὶ πέριξ αὐτῆς. Ἡ παρὰ τὸν Δούναβιν Σιλίστρια δὲν εἶχεν ἀλωθῇ. Τὸ φρούριον τοῦτο ἦττον ὠχυρωμένον τῆς Ἰβραήλας καὶ ἦττον στρατηγικῶς αὐτῆς κείμενον, διότι οἱ περικυκλοῦντες αὐτὸ λόφοι εὐκόλως τὸ ἐξουσίαζον, τὸ φρούριον τοῦτο, λέγομεν, τὸ ὁποῖον τὸ 1809 πενταήμερον μόνον ἐπρότεινεν ἀντίστασιν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ περιζωσθῇ εἰμὴ λίαν ἀτελῶς ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Ῥώτ καὶ τῶν δεκακισχιλίων αὐτοῦ ἀνδρῶν. Περὶ πολλῶν τῶν γενομένων καὶ μὴ γενομένων κατὰ τὴν πολιορκίαν ταύτην αἱ πληροφορίες εἶναι ἀσαφεῖς· οὕτως οὐδεὶς γινώσκει τί ἔγινε τὸ ἔτοιμον ἐν Ἰβραήλα ὑπάρχον πυροβολικὸν τῆς πολιορκίας, διότι πρὸ τῆς Σιλίστριας δὲν ὑπῆρχε τοιοῦτον. Μὴ ἔχων κανὲς δυνάμεις ἠναγκάσθη ὁ Ῥώτ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀμυντικὴν του θέσιν διὰ γραμμῆς προβόλων. Ἐντὸς δύο ὁλοκλήρων μηνῶν δὲν ἠδυνήθη νὰ πλησιάσῃ τὰ τηλεβόλα εἰμὴ εἰς 1500 βημάτων ἀπόστασιν καὶ τὴν τάφρον εἰς 700 βημάτων. Ὅτε κατὰ τὸ φθινόπωρον (Σεπτέμβριον) ἦλθεν εἰς ἐνίσχυσιν καὶ τὸ δεύτερον σῶμα καὶ τὰ τηλεβόλα τῆς πολιορκίας ἦσαν περισσότερα ἢ τὰ τὴν Ἰβραήλαν πολιορκοῦντα, τότε ἔλειπον πάλιν τὰ πολυμεφόδια, καὶ ἐπιδημία ἤραιον τὰς τάξεις τοῦ πεινῶντος στρατοῦ. Μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Βάρνας καὶ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Ῥώσων ἐκ Σούμλας (5[16] Ὀκτ.) ὑβξήθη ἡ δύναμις τῶν τὴν Σιλίστριαν πολιορκούντων εἰς 30,000 ἀνδρῶν. Ἐγένετο ἐπὶ στιγμὴν σκέψις νὰ διατηρηθῇ ἡ πολιορκία καὶ δι' ὅλου τοῦ χειμῶνος, ἀλλ' ὁ καιρὸς δὲν ἐπέτρεπε τοῦτο, καὶ οἱ Ῥῶσοι ἠναγκάσθησαν νὰ διαλύσωσι τὴν πολιορκίαν (29/10 Νοεμβρίου). Ἐν μέσῳ πλείστων ὕσων κακουχιῶν ἤρξατο ἡ ὑποχώρησις διὰ τῆς ἐξηνητημένης χώρας ἐπὶ ὁδῶν δυσβάτων, ὥστε μέρος τοῦ πυροβολικοῦ μὴ δυνηθὲν νὰ προχωρήσῃ περιέπεσεν εἰς χεῖρας τῶν καταδιωκόντων αὐτὸ Τούρκων. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ῥώτ πρὸς τὴν Σιλίστριαν περιῆλθον οἱ Ῥῶσοι εἰς δευνοτάτην θέσιν καὶ ἐν τῇ Βλαχίᾳ, ἐνθα διετάχθη νὰ μένῃ ὁ στρατηγὸς Γάϊσμαρ μετὰ 10,000 μόνον ἀνδρῶν πρὸς κατόπτει-

σιν τῶν παρχαδουναβίων φρουρίων ἀπὸ Ρουστσούκης μέχρι Βιδινίου καὶ πρὸς δικτήρησιν τῆς ἐλευθέρας συγκοινωνίας κατὰ τὴν χώραν ταύτην, ὅθεν ἐγένετο ἡ ἐπισίτισις τῶν ῥωσικῶν στρατευμάτων. Ὁ πασᾶς τοῦ Βιδινίου παρηνόχλει τὴν μικρὰν Βλαχίαν διὰ τῶν συνεχῶν του ἐπιδρομῶν. Ὁ Γάϊσμαρ θέλων νὰ παρατηρῇ ἐκ τοῦ σὺνεγγυς τὰς κινήσεις τοῦ πασᾶ ἔστησε στρατόπεδον ἐν Γολέντση· ἐντεῦθεν ὅμως ἀπεκρούσθη (6/18 Αὐγούστου) ἀπολέσας πάντα τὰ ἐφόδιά του, καὶ ἐκ τῆς νέας παρὰ τὴν Τσορόην θέσεώς του ἠναγκάσθη ν' ἀπέλθῃ (15/27 Αὐγούστου), ὥστε ἄπασα ἡ μικρὰ Βλαχία ἔμεινεν ἐκτεθειμένη εἰς τὰς ληστρικὰς τοῦ πασᾶ ἐπιδρομὰς. Ἀλλ' ὅτε τὸ τρίτον ὁ πασᾶς ἐνεφάνισθη μετὰ 26,000 ἀνδρῶν παρὰ τὸ χωρίον Βαϊελέστι ἔμπροσθεν τῆς δεξιᾶς πτέρυγος τοῦ ἐκ νέου παρὰ τὴν Τσορόην ὠχυρωμένου ἐκ 4500 μόνον ἀνδρῶν συνισταμένου ῥωσικοῦ σώματος, κατώρθωσεν ὁ Γάϊσμαρ νὰ λάβῃ λαμπρὰν ἐκδίκησιν. Ἐπετέθη κατὰ τῶν πολὺ ἰσχυροτέρων ἐχθρῶν ἐν μέσῃ τῇ ἡμέρᾳ (14/26 Σεπτεμβρίου) ἐν ἀνοικτῇ μάχῃ καὶ τοὺς ὥθησε κατὰ τοῦ ἰδίου αὐτῶν ἵππικοῦ, ἐν ᾧ τὸ τουρκικὸν πεζικὸν ἄφησε νὰ ἐπέλθῃ ἡ νύξ χωρὶς νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν μάχην. Ὁ Ῥώσσοι στρατηγὸς διανοήθη νὰ ἐπιφέρῃ καιρίαν πληγὴν· ὅθεν ὥρμησεν ἐν νυκτὶ κατὰ τῶν ἐν Βαϊελεστίῳ Τούρκων καὶ ἐκυρίευσεν τὸ στρατόπεδόν των καὶ τὰς φορτηγὰς ἀμαξίας καὶ τὰ ὅπλα τῶν ἐν πληρεστάτῃ ἀταξίᾳ φευγόντων δεκακισχιλίων ἐχθρῶν. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας δὲ ταύτης ἐξησφαλίσθη ἡ ἡσυχία ἐν τῇ Βλαχίᾳ.

Ἡ ἐν Συγχρόνως μετὰ τῆς κατὰ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν ἐκστρα-
 Ασία ἐκ-
 στρατεία, τείας ἐσχεδίσαν οἱ Ῥώσοι καὶ εἰσβολὴν εἰς τὴν Ἀσίαν κατὰ
 Ὁ Πα-
 σκέβιτς, τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ κτήσεων τῶν Ὀθωμανῶν. Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς
 πτέρυγος τῶν κινήματων τῶν Ῥώσων, ἔνθα τὸ ἐν ἐνεργείᾳ σῶ-
 μα δὲν ἦτο ἰσχυρότερον τοῦ σώματος τοῦ Γάϊσμαρ, τὸ ὁποῖον
 ἀπετέλει τὴν ἐν τῇ Βλαχίᾳ ἀπωτάτην ἄκρην τῆς δεξιᾶς πτέρυ-
 γος, τὰ πάντα ἔλκον πορεῖαν ὅλως διάφορον, ἀποφασιστικὴν,
 βεβιαίαν, καὶ ὅλως ἀντίθετον πρὸς τὴν ἀσταθὴ πορεῖαν τῶν κατὰ
 τὴν Βουλγαρίαν κινήματων. Διότι ἐν Ἀσίᾳ δὲν εἶχον οἱ Ῥώσοι

τὴν διπλωματικὴν πρόσκομμα ὥς ἐπὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πεδίου τῆς μάχης· ἐν Ἀσίᾳ ἡ ἀναδιοργάνωσις τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἦτο ἔτι ἐν τοῖς σπαργάνοις· ἐν Ἀσίᾳ πρὸ πάντων δὲν παρεμπόδιζεν ὁ αὐτοκράτωρ τὰ κινήματα τοῦ στρατοῦ τοῦ δι' ἀκαταλήπτων διαταγῶν· ἐν Ἀσίᾳ τέλος τὰ πάντα ἔκτειντο ἐν ταῖς χερσὶν ἐνὸς καὶ μόνου ἀρχιστρατήγου, ἐνὸς τῶν ἐμπειροτέρων καὶ ἀνδριότερων στρατιωτικῶν, ὅστις εἶχεν ἐκπαιδευθῇ ἐν τῷ σχολείῳ τῶν πολεμικῶν τοῦ Ναπολέοντος χρόνων. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ὁ Ἰωάννης Θεοδώρου Πασκέβιτς, κόμης τῆς Ἐριβάνης, ὅστις ἦτο καταλληλότετος διὰ τὴν θέσιν του ὡς λαβὼν πείραν ἐκτεταμένην ἐν τῷ διατεῖ κατὰ τῆς Περσίας πολέμῳ, καὶ ἐν τῇ πενταεστὶ διηκίῃ τῶν Καυκασίων χωρῶν. Καίτοι ξένος ἔτι ἐπὶ τοῦ τουρκικοῦ ἐδάφους, ἐγνώριζεν ὅμως κατὰ βάθος τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν τῶν Τούρκων, ἐγνώριζε τὰς ιδιότητας καὶ τοὺς πόρους τῆς χώρας, καθ' ἣν ἐπρόκειτο νὰ ἐπιχειρήτῃ πόλεμον, καὶ τὴν φύσιν τῶν κατοίκων αὐτῆς. Ὑπὲρ πάντα ἄλλον εἶχε τὴν τέχνην νὰ συνδέῃ βυζαντινὴν πονηρίαν μετὰ ῥωσικῆς ἀποφασιστικότητος, τέχνην, ἥτις ἰσχύει μόνον παρὰ τοῖς βαρβάροις λαοῖς, ὧν ἡ μὲν ἰσχὺς εἶναι ἡ βαρβαρότης, ἡ δὲ σοφία ὁ δόλος καὶ ἡ ἀπιστία. Ἐκ τῆς διαγωγῆς τοῦ Πασκέβιτς ὤφειλον νὰ διδιδαχθῶσιν οἱ διπλωμάται τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων, πῶς πρέπει τις νὰ φέρεται πρὸς Τούρκους. Μετ' ὀλίγων μόνον ἀνδρῶν ἐν μέσῳ ῥιφθεὶς τῶν πυκνῶν κατοίκων τῶν ἐκτεταμένων ἐχθρικῶν ἐπαρχιῶν, διηνεκῶς μεταξὺ ἐπιτυχίας καὶ καταστροφῆς εὐρισκόμενος, ἐλάμβανεν ὁ Πασκέβιτς κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ τὰ ὁμότετα καὶ τρομερότατα μέτρα, καὶ τὰ ἐπιεικέστατα καὶ ἡπιώτατα, ὅταν ταῦτα τῷ ἐξησφάλιζον τὴν ἐπιτυχίαν. Οὐδεὶς κάλλιον τοῦ κόμητος τῆς Ἐριβάνης ἐγνώριζε νὰ ὠφελῇται πρὸς τοὺς σκοποὺς του καὶ ἐκ τῆς ἀντιζηλείας τῶν Τούρκων διοικητῶν, καὶ ἐκ τῆς ἀπειθείας τῶν βέηδων πρὸς τοὺς πασάδας, καὶ ἐκ τῆς ἐπιβρότης τῶν πολιτικῶν προκρίτων, οὐδεὶς κάλλιον αὐτοῦ νὰ διαιρῇ τὰς διαφοροὺς τῶν κατοίκων τάξεις, καὶ ἐκμεταλλευόμενος τὰς διαίρέσεις νὰ ἄρχῃ διὰ τῆς διαίρέσεως. Ἡ τέχνη του αὕτη τὸν ὠφέλησε τὰ μά-

λιστα καὶ ἐν τῷ μετὰ ταῦτα βίῳ. Ἀλλὰ καὶ ἐπιτήδειος ἦτο εἰς τὸ νὰ ἐμπνέῃ ἐμπιστοσύνην παρὰ τοῖς καθυποταχθεῖσι λαοῖς, ν' ἀφοπλίζῃ διὰ τοῦ πρὸς τὰ θεῖα σεβασμοῦ του τὰς ὀρηκευτικὰς προλήψεις, νὰ καταβάλλῃ διὰ τῆς δωροδοκίας τὸ μῖσος καὶ τὸν φανατισμὸν, ἔχων ἀείποτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἀρχὴν τοῦ νὰ καταδεικνύῃ εἰς τοὺς Ἀνατολίτας τὴν βωσοικὴν ἐξουσίαν σεβαστοτέραν τῆς τουρκικῆς καὶ περσικῆς. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἦτο ἀπαραίτητον νὰ τηρῇ ἐν τῷ ἡμιβαρβάρῳ αὐτοῦ στρατῷ αὐστηροτάτην πειθαρχίαν καὶ τάξιν, ὅπερ κατώρθωσεν ἐλκύνων εἰς ἐκυτὸν τοὺς στρατιώτας του διὰ τῆς περὶ αὐτῶν ἐπιμελοῦς μερίμνης καὶ διὰ τῶν ἐνδόξων θριάμβων του καὶ συνειθίζων αὐτοὺς εἰς τυφλὴν ὑπακοὴν καὶ εἰς ἀγογγύστως ὑπομενομένους κόπους. Κατὰ τὰς νοσώδεις ἐκείνας καὶ ἐν καιρῷ χειμῶνος καὶ ἐν καιρῷ θέρους ἐπίσης γυμνάς καὶ ἐξηντλημένας χώρας καὶ ἡ ἀνάγκη ἀπῆτει καὶ ἡ φρόνησις, νὰ μεριμνᾷ πατρικῶς περὶ τοῦ μικροῦ στρατοῦ του, ὅπερ ἐν Ῥωσσίᾳ σπανιώτατα συνέβαινεν. Ὅθεν καὶ περὶ τῶν ὑγιῶν καὶ περὶ τῶν ἀσθενῶν πᾶσαν δυνατὴν ἐλάβεσαν φροντίδα διὰ τοὺς ἀσθενεῖς, οἵτινες δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μετσκομισθῶσιν εἰς τὰ κατὰ τὴν μεθόριον γραμμὴν νοσοκομεῖα, ὑπῆρχε πρόχειρον κινήτῳ νοσοκομεῖον καὶ λοιμοκαθαρτήριον· ἡ τροφὴ ἦτο καὶ ὑγιὴς καὶ ἄφθονος· ἐν δὲ εἰς τοὺς κατὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν βόσσους στρατιώτας τρεῖς τῆς ἐβδομάδος ἐδίδετο συνήθως μία λίτρα κρέατος καὶ ἐν ποτήριον ῥακίου, δ Πασκέβιτς ἔδιδεν εἰς τὸν στρατιώτην του καὶ ἐκάστην μίαν λίτραν κρέατος καὶ τινα ποτήρια ῥακίου, καὶ ἐν χειμεριναῖς ἐκστρατείαις διπλασίαν μερίδα. Ἀντὶ τούτων ὅμως ἀπῆτει παρὰ τῶν ἀνδρῶν του, οἵτινες σχεδὸν δὲν εἶχον ἡμέραν ἀναπαύσεως, καὶ ὅλως ἐξαιρετικὰς ἐκδουλεύσεις. Ἀδικῶπως εἰς κίνησιν, πρόθυμος νὰ ὑποστῇ οἰανδήποτε κακουχίαν, ἔδιδεν αὐτὸς εἰς τοὺς στρατιώτας του τὸ παράδειγμα, διό ἐν παντὶ κινδύνῳ πρὸς πᾶσαν θυσίαν καὶ ἀφοσίωσιν τοὺς εἶχεν ἐτοίμους. Ἐντέχνως καὶ τὴν πνευματικὴν δύναμιν τῶν στρατιωτῶν του ἐκολάκευε καὶ τὴν ζωώδη αὐτῶν φύσιν τοὺς παρεσκεύαζε διὰ τοὺς σκοποὺς του

ποτέ μὲν διὰ θρησκευτικῶν τελετῶν ποτέ δὲ διὰ συμποσίων ἐξεμεταλλεύετο ποτέ μὲν τὰς προλήψεις ποτέ δὲ τὴν φιλοδοξίαν αὐτῶν· διὰ πομπῶν ἡμερησίων διαταγῶν ἀνεπτέρου τὴν φιλοτιμίαν τῶν, καὶ τοὺς ἀξιωματικούς του ἐκέντα διὰ τῆς ἀναμνήσεως τῶν λαμπρῶν κατορθωμάτων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν θριάμβων τῶν Ῥωμαίων εἰς τὰς χώρας ταύτας, ἃς ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων οὐδεὶς τῶν πεπολιτισμένων λαῶν εἶχε πατήσει. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου παρεσκεύαζεν ἐκυτῷ τὰ ὄργανα πρὸς τὰς ἐπιτυχίας του, εἰς τὰς ὁποίας ἡ περίσκεψις αὐτοῦ εἶχεν ἀείποτε οὐσιωδέστατον μέρος. Τὰς ἐκστρατείας του μετὰ μεγίστης περισκέψεως καὶ ἐπιτηδειότητος παρεσκεύαζεν, πᾶσιν καὶ τὴν ἐλαχίστην ἐπιχείρησιν ἐσχεδίαζε μετὰ καρτερικωτάτης προφυλάξεως, εἰς δὲ τὴν ἐκτέλεσιν προσέβαινε μετὰ μεγίστης ταχύτητος, τόλμης καὶ ἀποφασιστικότητος· ἐν τοῖς ἐπισφαλεστάτοις κινήμασι καὶ ἐν ταῖς μάλιστα περιπεπλεγμέναις μάχαις ἴστατο ἀτρόμητος ὁδηγὸς καὶ τῆς κατὰ κλήλου πρὸς ἐπιτυχὴ διεξαγωγὴν τοῦ κινήματος εὐκαιρίας ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ ἐδράττετο.

Ὁ Πασκέβιτς ἀποπερατώσας τὸν κατὰ τῆς Περσίας πόλεμον ἐπὶ κινήσας οὐκ ἄρα, ὅτε (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἀπριλίου) ἔλαβε διαταγὴν νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὰς μεθορίας τῆς Τουρκίας ἐπαρχίας. Ἡ κυρίως ἀνατεθεῖσα αὐτῷ ὑπηρεσία ἦτο νὰ ἐπιφέρῃ ἀντιπαρασπασμὸν εἰς τὴν κατὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν ἐκστρατείαν, καὶ νὰ κυριεύσῃ τὰ φρούρια τῆς Ἀνάπης καὶ τοῦ Ποτίου κατὰ τὸν Εὐξείνιον πόντον, καὶ τὰς ὀχυράς θέσεις τοῦ Ἀχαλτζίκ καὶ τοῦ Κάρς, τῶν πρωτεύουσιν τῶν παρὰ τὴν Γεωργίαν μεθορίων ἐπαρχιῶν, ὅπως διὰ τῆς ἀλώσεως τῶν δύο τούτων φρουρίων ἐξασφαλίσῃ κατὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης τὴν προσάρτησιν τῆς Ἀνάπης καὶ τοῦ Ποτίου εἰς τὴν Ῥωσσίαν. Ὁ σύνδεσμος τῶν τινὰ τῶν δύο ἀπομακρυσμένων τούτων ἐκστρατειῶν ἦτο ἡ ἐπιχείρησις κατὰ τῆς Ἀνάπης, τοῦ κέντρου τούτου τῆς μεταξὺ Τούρκων καὶ Τσερκέσσων διὰ θαλάσσης συγκοινωνίας. Ἡ Ἀνάπη, κτισθεῖσα τὸ 1784 παρὰ τὸ στενὸν τοῦ Κερτσίου κατὰ τὴν εἰς τὴν Ἀζωφικὴν θάλασσαν εἰσοδον

εἶχε κυριευθῇ κατὰ τὸ 1807 παρὰ τῶν Ῥώσων, οἵτινες διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Βουκουρεστίου ἠναγκάσθησαν νὰ τὴν ἀποδώσωσι πάλιν εἰς τοὺς Τούρκους. Ὁ ῥωσσικὸς στόλος ὑπὸ τὸν ναύαρχον Greigh, πρὶν ἢ ἀπέλθῃ εἰς βοήθειαν τοῦ ἔμπροσθεν τῆς Βάρνας στρατοῦ, ἐνεφανίσθη ἐγκαίρως (2/14 Μαΐου) ἔμπροσθεν τῆς Ἀνάπης, ἀπεβίβασε στρατὸν, καὶ δι' αὐτοῦ ἠνάγκασε (11/23 Ἰουνίου) τὴν πόλιν νὰ παραδοθῇ. Ἡ ἐπιχειρήσις λοιπὸν αὕτη ἀφῆ-
 ρέθη ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ κόμητος τῆς Ἑριθιάνης, ὅστις διαταχ-
 θείς νὰ σπεύσῃ εἶχεν ἀρκοῦσαν ἐργασίαν ὥπως ἀντικαταστήσῃ
 τὰ ἐξηντηλημένα πολεμεφύδια τοῦ καὶ ἐκτελέσῃ πάσας τὰς ἀναγκά-
 κιας προπαρασκευάς. Καὶ ἐν πρώτοις ἐφρόντισεν ὁ Πασκέβιτς
 νὰ διαδώσῃ τὴν φήμην, ὅτι δὲν εἶχεν ἔτι λάβει διαταγὴν νὰ κι-
 νηθῇ, ἵνα ἀποκοιμίσῃ τοὺς ὁμόρους Τούρκους, οἵτινες παρεσκευά-
 ζοντο νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Γεωργίαν· μετεχειρίσθη δὲ τὸ διά-
 στημα τοῦτο τοῦ χρόνου ν' ἀναθέσῃ εἰς ἰδιαιτέρους στρατηγούς
 τὴν εἰς πέντε τμήματα διηρημένην ἐκτεταμένην ῥωσσικὴν με-
 θόριον γραμμὴν ὥπως τὴν ὑπερασπισθῶσιν, ἐπιτηρήσωσι τοὺς ἐ-
 λευθέρους ὄρεινους λαοὺς καὶ διατηρήσωσιν ἐλευθέρως τὰς ὁδοὺς
 τῆς συγκοινωνίας, καὶ νὰ λάβῃ πάντα τὰ ἀπαιτούμενα μέτρα
 ὑπὲρ τοῦ σώματός του, τὸ ὁποῖον δὲν ἠρίθμει πλείους τῶν δω-
 δεκακισχιλίων ἀνδρῶν. Ἐπὶ τῶν πόρων τῆς ἐχθρικῆς χώρας δὲν
 ἐβασίσθη ποσῶς ὁ συνετὸς στρατάρχης, ἀλλ' ἐξησφάλισε τὰς
 πρώτας ἀνάγκας διὰ δημοσίων ἀγορῶν, καὶ διὰ τὴν ἐποχὴν τῆς
 ἀνοιχτῆς θάλασσης πλοῖα διέταξε τακτικὰς ἐπισιτίσεις ἐκ τοῦ
 Εὐξείνου Πόντου καὶ ἐξ Ἀστραχάνης διὰ τῆς Κασπίας θαλάσσης
 πρὸς τὴν Σαλιάνην καὶ ἐντεύθεν διὰ τοῦ ποταμοῦ Κούρ. Ἄμα
 ἀναχωρήσας ἀπὸ τοῦ φρουρίου Γουμρίου παρεσκευάσε νὰ φέρῃ
 μεθ' ἐαυτοῦ πρὸς τὸ Κάρς ἐπὶ χιλιάδων ἀχθοφόρων ζώων, καὶ
 ἐπὶ ἁδρῶς ἐκμισθωθείσων ἁμαξῶν κινητὴν ἀποθήκην μεθ' ὧλων
 τῶν εἰς τὴν ἐκστρατεῖαν ἀναγκαίων. Φυσικώτερον ἐφαίνετο νὰ
 γείνη ἡ πρώτη ἐπίθεσις κατὰ τοῦ Ἀχαλτζίκ, πρωτεύουστος τῆς
 πλησιεστάτης πρὸς τὸν Εὐξείνου Πόντον ἐπαρχίας. Ἀλλ' ὁ Πα-
 σκέβιτς ἐφρόνηθη τὴν ἀπώλειαν τοῦ χρόνου, διότι τὸ ἐκ Περσίας

ἐπιστρέφον πυροβολικὸν ἠναγκάζετο, ἐν διηυθύνετο πρὸς τὸ Ἀχαλτζίκ νὰ ἐκτελέσῃ δρόμον μακρότερον ἐφοβήθη πρὸς τοῦτοις ν' ἀφήσῃ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς του τὴν ὑπὲρ τὸ δέον ἐκτεταμένην ἀφροσύνην μεθόριον γραμμὴν ἐκθεσιμένην εἰς τὰς εἰσβολὰς τῶν ἐχθρῶν· πρὸς δὲ τοῦτοις ἡ θέσις τοῦ Κάρς ἦτο ὑγιεινὴ καὶ οἱ περιοικοῦντες Ἀρμένιοι τῷ ἦσαν φίλοι· ὅτι δὲ πρὸ πάντων ἔπεισε τὸν Πασκέβιτς νὰ κινηθῇ πρῶτον κατὰ τοῦ Κάρς ἦτο ὁ στρατηγικὸς λόγος ὅτι διὰ τῆς κατὰ τοῦ Κάρς ἐκστρατείας, τὸ ὁποῖον κεῖται ἐν τῷ μέσῳ τοῦ μεταξὺ Ἀχαλτζίκ καὶ Ἐρζερούμ σχηματιζομένου ἡμικυκλίου, διεσχίζοντο τὰ τῶν ἐχθρῶν κινήματα. Τοῦτο ἦτο στρατήγημα, τὸ ὁποῖον λίαν ἐπιτυχῶς εἶχε μεταχειρισθῇ ποτε κατὰ τὸν περσικὸν πόλεμον. Συγχρόνως δὲ μὲ τὴν ἐκ Γουμρίου ἀναχώρησιν τοῦ Πασκέβιτς (9/24 Ἰουνίου) ἐκίνησεν ὁ ὑποστράτηγος Ἐσσε μετὰ διηρημένου σώματος ἐκ Γουρίας κατὰ τοῦ Ποτίου καὶ τοῦ Βατούμ. (1).

ἔχων τρῶφιμα διὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἤρχισεν ὁ Πασκέβιτς <sup>τὸ φρονι-
ον Κάρς</sup> τὴν πορείαν του ἐν τάξει κοπιῶδει ἀλλ' ἀσφαλεῖ, ἣν διετήρησεν ὡς κανόνα καθ' ὅλον τὸν ἐνεστῶτα πόλεμον· ὁ στρατὸς δὴλ. ἐφαίνετο ὡς ἀπλὴ συνοδεία μετακομιδῆς· 2250 ἀχθοφόρα ζῶα 1848 ἄμαξαι καὶ πλεῖστα σφαγὰτὰ ἦσαν διηρημένα εἰς δύο μέρη, ὧν ἕκαστον συνωδεύετο ὑφ' ἐνὸς συντάγματος πεζικοῦ· τὸ τρίτον σύνταγμα, τὸ ἵππικὸν καὶ τὸ πυροβολικὸν ἐβάδιζον ἐκαστέρωθεν. Κοζάκκι δὲ ἀπετέλουν τὴν ὀπισθοφυλακὴν, Κοζάκκι ἐπίσης μεθ' ἡμισείας μοίρας ἐφίππου πυροβολικοῦ καὶ ἐνὸς τάγματος σκαπανέων τὴν οὐχὶ πολὺ ἀπομακρυσμένην ἐμπροσθοφυλακὴν. Ἀπὸ τῶν ὑψωμάτων τοῦ χωρίου Μέσκου εἶδον οἱ Ῥώσσοι ἐνώπιόν των τὴν πόλιν Κάρς, ἐν ὀχυρωτάτῃ θέσει παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ κειμένην, καὶ πρὸς τὸ ὠχυρωμένον ὄρος Καράδαχ προσεβριδομένην, καὶ περιέχουσαν τρία

(1) Ὁρα Οὐδάκωφ, Ἱστορία τῶν κατὰ τὴν ἀσιατικὴν Τουρκίαν ἐκστρατειῶν ἐν τοῖς ἔτεσι 1828 καὶ 1829. Τὸ γαλλικὸν σύγγραμμα τοῦ Φ. Φοντῶνος (ἢ Ῥωσσία ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐν Παρ. 1840) δὲν εἶναι εἰρη-ἀνεπιτυχὴς καὶ ὑπὸ πανηγυρικοῦ ἐπιχρίσματος παραμορφωμένη παράφρασις τῆς συγγραφῆς τοῦ Οὐδάκωφ.

συνεχόμενα φρούρια, τείχος, ὄχυρόν καὶ πλείστους προμαχῶνας. Ἀμέσως συνέταξεν ὁ Πασκέβιτς τὸ σχέδιον τῆς ἐφοδου· ν' ἀνεγείρῃ δηλ. παρὰ τὸ κατεστραμμένον χωρίον Κιτσικέρ ἐπὶ τῆς πρὸς τὸ Ἑρζεροῦμ ἀγούσης ὄχυρόν στρατόπεδον, ὅθεν ἡδύνατο νὰ παρεμποδίσῃ τὰ εἰς ἐπικουρίαν ὑπὸ τὸν Κιοσέ-Μεχμέτ πασάν στελλόμενα στρατεύματα, τὰ ὁποῖα ὁ διοικητὴς τοῦ φρουρίου ἔμειν πασῶς ἀνυπομόνως περιέμεναν. Καταλαβὼν τὴν θέσιν ταύτην (19/1 Ἰουλίου) ἐβεβαίωθη ὁ Πασκέβιτς διὰ ἀκριβεστάτης προσωπικῆς κατοπτρώσεως, ὅτι ἡ πόλις δὲν ἦτο προσιτὴ εἰμὴ ἀπὸ τῆς νοτιοδυτικῆς πλευρᾶς, ἐνθα ἦτο δυνατόν νὰ τοποθετηθῶσι τὰ τηλεβόλα τῆς πολιορκίας ἐπὶ τῶν τοῦ φρουρίου κρατούντων λόφων. Ἀλλ' ἐκτὶ πλεόντων τοῦ νεκροταφείου εἶχον ἀνεγείρει οἱ Τούρκοι ὄχρωμα ἅμα οἱ Ῥώσσοι ἐτοποθετήθησαν παρὰ τὸ Κιτσικέρ. Διὰ εὐτόλμου κινήματος ἔστησεν ὁ Πασκέβιτς (20/2—22/1 Ἰουλίου) ἐν καταλλήλῃς θέσεσι τηλεβολοστάσια, ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφοδου (23/5 Ἰουλίου) μετὰ πεισματώδη μάχην τὸ νεκροταφεῖον, ὅθεν ἐκδιωχθέντες οἱ ἐχθροὶ ἐγκτελίπον εἰς τοὺς καταδιώκοντας αὐτοὺς Ῥώσσους καὶ τὴν ὄχυρὴν αὐτῶν θέσιν. Ἐπανελθόντες δὲ οἱ Τούρκοι συσσωματωμένοι εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἐξεβλήθησαν καὶ ἐκ δευτέρου ὑπὸ τῶν Ῥώσσων καὶ καταδιώχθησαν μέχρι τῶν προαστείων διὰ τοῦ ποταμοῦ, οὗ τὰς γειφύρας δὲν εὔρην κειρὸν νὰ ἐκκόψωσιν. Κατὰ τὴν λαμπρὰν ταύτην ἐπιτυχίαν ἐνόησεν ὁ ὀξυδερκὴς Πασκέβιτς, ὅτι ὠφελούμενος ἐκ τοῦ αἰφνιδίου τρόμου, ὅστις καὶ Τούρκοις καὶ Ἕλλησι καθίσταται ἀείποτε ὀλέθριος, ἡδύνατο νὰ μετατρέψῃ τὴν βραδείαν πολιορκίαν εἰς αὐτοσχέδιον ἐφοδον. Οἱ Ῥώσσοι ὠχυρώθησαν ἐντὸς τῶν πρώτων οἰκιῶν καὶ ἐκυρίευσαν δύο ἐπάλξεις τοῦ προαστείου Ὀρτζα Καπῆ, ἐνθα ἐστήθησαν εὐθὺς δώδεκα μεγάλα τηλεβόλα πρὸς ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ φρουρίου. Οἱ κήτοικοι κατέφυγον ἔντρομοι εἰς τὸ φρούριον· βόμβαι μετέδωκαν τὸ πῦρ εἰς τρία μέρη τῆς πόλεως καὶ τὸ προάστειον Βαϊράμ παρὰ ἡλώθη· ὁ ὑποστράτηγος Μουραβιέρ ἀνέβη τὸν λόφον τοῦ Καραάδαγ, τὸ ὄχυρόν τοῦτο τῆς πόλεως στήριγμα καὶ ἔτρεψε τὰ ἐπ' αὐτοῦ κυριευθέν-

τα τηλεβόλα κατὰ τοῦ φρουρίου πεσόντων τῶν πρασπείων ἐκυριεύθησαν ἐν μιᾷ σειρᾷ νικῶν καὶ τὰ ὀχυρώματα τῆς πόλεως, καὶ τέλος ὑψώθη καὶ ἐπὶ τοῦ φρουρίου ἡ λευκὴ σημαία. Εἰς μίαν ἔφοδον ὑπέκυψε τὸ φρούριον τοῦτο, τὸ ὁποῖον οὔτε οἱ Ῥῶσσοι ἠδυνήθησαν τὸ 1807 νὰ κυριεύσωσιν, οὔτε ὁ Ναδὶρ Σάχ, ὅστις τὸ 1735 μετὰ ἑκατοντακισχιλίων ἀνδρῶν τὸ ἐπολιορκήσεν. Ὁ Κιοσέ-Μεχμέτ πασᾶς εὗρίσκειτο κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐφόδου πλησίον ἤδη τῆς πόλεως, ὅτε αἰφνης ἔμαθε τὴν πτώσιν τῆς, ὅθεν διευθύνθη εἰς Ἀρδαχάν καὶ ἐντεύθεν, ἀπατηθεὶς δια ψευδοῦς τινος φήμης ὅτι ὁ Πασκέβιτς προχωρεῖ κατὰ τοῦ Ἐρζερούμ, ἐπανῆλθεν εἰς τὸ Σαγκιλοῦγον. Οἱ Ῥῶσσοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τὸν καταδιώξωσι διότι ἡ πανώλης εἶχεν ἐνσκήψει εἰς τὸ φρούριον τοῦ Κάρς. Μόλις μετὰ τινος ἐβδομάδας ἦτο εἰς κατὰστασιν ὁ Πασκέβιτς νὰ κινήσῃ πρὸς τὸ Ἀχαλτζικ, ἀλλ' οὐχὶ ἐπὶ τῆς ἀναπαυτικῆς ὁδοῦ τῆς διὰ τοῦ Ἀρδαχάν, τοῦ ὁποῖου ἡ κυρίως καὶ κατοχὴ ἤθελεν εἶναι μᾶλλον ἐξασθενήσει τὸ ἀσθενὲς αὐτοῦ σῶμα, ἀλλ' ἐπὶ τῆς δυσβάτου ὁδοῦ τοῦ Ἀχαλκαλακίου, ἐνθα ἠδύνατο νὰ ἐνωθῇ εὐκολώτερον μετὰ τῶν ἐκ Γρουζίας περιμενομένων ἐπικουριῶν. Ἐλθὼν ἔξωθεν τοῦ Ἀχαλκαλακίου ἐπέβαλεν ὁ Πασκέβιτς εἰς τὴν μικρὰν φρουρὰν νὰ παραδοθῇ· ἀλλ' οἱ φρουροὶ ἀπήντησαν ὅτι εἶναι Ἀχαλτζίκιοι, περὶ ὧν λέγει ἡ παροιμία, ὅτι ἕκαστος αὐτῶν ἰσοδυναμεῖ πρὸς δύο Καρσίους, ὧν ἕκαστος καταβάλλει τρεῖς Ἐρζανίους! Ἀλλ' ἡ μεγαλυχία αὕτη ἐσίγησε μετ' οὐ πολὺ ἀπέναντι τῶν τηλεβόλων τοῦ Πασκέβιτς. Ἦτο σύστημα τοῦ ἐμπίρου τούτου τῶν Ῥώσων στρατάρχου νὰ θέτῃ μεγίστην σημασίαν εἰς τὸ ἐπιφοδῶτερον τοῖς Τούρκοις ὄπλον, εἰς τὸ πεδινὸν πυρροβολικὸν καὶ τὸ πυρροβολικὸν τῆς πολιορκίας, πρὸς μεταφορὰν τοῦ ὁποῖου τῶν μεγαλειτέρων δὲν ἐφείδετο κόπων. Ἄμχ εὔρε κατάλληλον θέσιν πρὸς βομβοβολισμὸν τοῦ ἀγερῶου τούτου φρουρίου, ἔστησεν ἐν αὐτῇ δύο ὀθούζικα καὶ δέκα τηλεβόλα καὶ ἐτέρων κανονοστοιχίαν ἐξ ἐξ Κοχρνίων ὀθούζιων, τὰ ὁποῖα ἐν ἐλαχίστῳ διαστήματι χρόνου τοιχύτην καταστροφὴν ἐπέφερον εἰς τὰς ἐπάλξεις, τὰ τεῖχη καὶ τοὺς πύργους, ὥστε ἡ φρουρά

ἐγκατέλιπεν ἔντρομος τὸ φρούριον. Μετὰ τοῦτο ἐξήκολούθηται ὁ στρατάρχης τὴν ἐπίπονον πορείαν του καὶ καθ' ὁδὸν ἀπήντησε (24/5—26/7 Αὐγούστου) τὸ ἐκ Γρουζίας ἐπικουρικὸν σῶμα, καὶ μετὰ πλείστης ἀγαλλιάσεως ἔμαθεν, ὅτι ὁ Ἑσσε εἶχε κυριεύσει (15/27 Ἰουλίου) τὸ παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Φάσιος εἰς τὸν Εὐξεινον Πόντον ὀχυρὸν φρούριον Πότι. Μετὰ ὁδοιπορίαν τὰ μάλιστα ἐπίπονον διὰ χώρας, ἐν ᾗ σχεδὸν ἅπας ὁ στρατὸς ἠναγχεύετο νὰ ἐπιβιοθῇ εἰς τὴν μεταφορὰν τῶν ἁμαξῶν καὶ νὰ ἐπισκευάζῃ διηνεκῶς τὰς δυσβάτους ὁδοὺς, ἤλθον οἱ Ῥῶσσοι ἔμπροσθεν τοῦ Ἀχαλτζίκ (4/16 Αὐγ.), ἔνθα ὁ Κιοσές καὶ ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς μετὰ 25000 ἀνδρῶν εἶχον ἤδη ἐνισχύσει τὴν ὑπὸ τὸν Ἀχμέτ πασᾶν τουρκικὴν φρουρὰν, ἐν ᾗ ὁ Πασκέβιτς δὲν εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του πλείους τῶν ἐννεακισχιλίων ἀνδρῶν, μετὰ τῶν ὁποίων ἠνώθησαν μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἕτεροι 4800 ἄνδρες ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Ποπώφ.

Τὸ Ἀχαλτζίκ. Ὁ Πασκέβιτς ἤρχισε τὴν κατὰ τῆς ὀχυρᾶς ταύτης θέσεως ἐπίθεσίν του διὰ τῆς καταλήψεως τοῦ ὄρους Τχουσάν-Τεπέ, τὸ ὁποῖον ἐξουσίαζε τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ φρουρίου, καὶ οἱ Τοῦρκοι εἶχον παρὰμελήσει νὰ ὀχυρώσωσιν. Αἱ ἁμαξαὶ τῶν Τοῦρκων ἴσταντο κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τινων λόφων ἐντεῦθεν τοῦ ποταμοῦ Κούρ· ἀλλὰ ἐξετάσας τὴν τοποθεσίαν ἐξέλεξεν ὁ Πασκέβιτς ἄλλην θέσιν πρὸς δυσμὰς τῆς πόλεως Ἀχαλτζίκ καὶ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὁχθῆς τοῦ ὁμωνύμου αὐτῆς ῥύακος, ὅστις ἐκεῖ πλησίον γίνεται εἰς τὸν ποταμὸν Κούρ, καὶ ἔστησε τὸ στρατόπεδον, πρὸς τὸ ὁποῖον διηυθύνθησαν (5/17 Αὐγ.) καὶ αἱ ἁμαξαί. Οἱ Τοῦρκοι θέλοντες ν' ἀποκόψωσι τὴν μεταφορὰν τῶν ἁμαξῶν ἐπετέθησαν διὰ πολλῶν ἀποσπασμάτων τοῦ ἱππικοῦ κατὰ τοῦ ῥωσικοῦ σώματος, τὸ ὁποῖον κατεῖχεν ἐκτεταμένην καὶ ἀραιὰν γραμμὴν ἐπὶ τῶν δύο ὁχθῶν τοῦ ποταμοῦ· ἀλλ' ἀπερισκέπτως πῶς δὲν μετεχειρίσθησαν εἰμὴ μέρους μόνον τῆς δυνάμεως αὐτῶν, καθ' οὗ τὸ ῥωσικὸν ἱππικὸν ἀνδρείως ἀντέστη καὶ ἔπειτα οὐδεμίαν προσπάθειαν κατέβαλον οἱ Τοῦρκοι, καί τοι κατὰ πολὺ ἀνώτεροι τὸν ἀριθμὸν, ὅπως παρεμπροδίσωσι τὴν ὁχέρωσιν τοῦ ῥωσικοῦ

στρατοπέδου. Τὸ ἔργον τῶν Ῥώσων ἦτο ἐνταῦθα πολὺ δυσκολώ-
τερον ἢ ἔμπροσθεν τοῦ Κάρς. Τὸ Ἀχαλτζίκ ἦτο φρουρίον ἀνε-
γερθέν παρὰ τῶν ληστρικῶν τοῦ Καυκάσου στιφῶν, εἰς τὸ ὁποῖον
εἶχον συρρέουσαι προϊόντος τοῦ χρόνου φιλοκερδεῖς Ἑβραῖοι, Ἀρμέ-
νιοι καὶ Καθολικοί. Ἡ πόλις συσφιγγομένη ἐν μέσῳ τῶν τῆν ἀ-
ριστερὰν τοῦ ποταμοῦ Ἀχαλτζίκ ὄχθην συνορευόντων λόφων, πε-
ριεῖχεν ἐντὸς περιωρισμένου χώρου, δισχιζομένου ὑπὸ χαράδρας,
4500 οἰκίας. Τὰ προάστεια αὐτῆς περιέζωνε χαράκωμα ἐξ
ἐλατίνων σπινθιδων δώδεκα μὲν ποδῶν ὕψος τριῶν δὲ ποδῶν πλά-
χος ἐχουσῶν ὠχυρομένου διὰ τεισάρων προμαχώνων καὶ ἐνὸς
μεγάλου καὶ πολλῶν μικρῶν πύργων. Δεύτερον ὀχύρωμα ἐσχημα-
τίζετο ὑπὸ τοῦ ὑψηλότερον τῆς πόλεως κειμένου τείχους, καὶ
τρίτον ὑπὸ τοῦ καὶ πόλεως καὶ τείχους ὑπερέχοντος ἰσχυροῦ φρου-
ρίου. Ὁ Πασκέβιτς ἰδὼν τὴν ὀχυρὰν τῆς πόλεως θέσιν καὶ τὰς
ἀνωτέρας τῶν ἐχθρῶν του δυνάμεις ἐνίσχυσεν ἐν πρώτοις ἀπὸ
τοῦ Ταουσάν-Τεπέ ἀρχίζων τὸ στρατόπεδόν του διὰ διαφορῶν
προβόλων καὶ προχωμάτων, ὥπως ἀπατηθῶσιν οἱ ἐχθροὶ καὶ ἐκ-
λάβωσιν ὅτι πρόκειται περὶ μικρᾶς καὶ τακτικῆς πολιορκίας.
Πράγματι ὅμως τὸ πρῶτόν του μέλημα ἦτο, πρὶν ἢ προβῇ εἰς
τὴν κατὰ τοῦ φρουρίου ἔφοδον, νὰ διασκορπίσῃ τὸ ὑπὸ τὸν Κιο-
σὲν καὶ Μουσταφᾶ πασᾶν ἐπικουρικὸν σῶμα, τὸ ὁποῖον κατεῖχε
τὰ πέριξ. Οἱ δύο πασάδες εἶχον στήσῃ τέσσαρα στρατόπεδα, τὰ
ὁποῖα διὰ τῆς μιᾶς πτέρυγος ἐπερείδοντο πρὸς τὴν πόλιν, καὶ
ἐντεῦθεν εἰς ἀπώστασιν πέντε βερστίων ἐφθικον μέχρι χωρίων
τινῶν, ἐνθα εὕρισκοντο τὰ πολεμοφόδια των. Ὁ Πασκέβιτς ἀπε-
φάσισεν ἐν πολεμικῇ συμβουλίᾳ νὰ κυριεύσῃ ἐξ ἔφοδου ἐν καιρῷ
νυκτός (9/21 Αὐγ.) τὸ πλησιέστερον πρὸς τὴν πόλιν κείμενον
στρατόπεδον, ν' ἀποκόψῃ οὕτω τὸ ἐπικουρικὸν σῶμα ἀπὸ τοῦ
φρουρίου, καὶ νὰ τὸ ὠθήσῃ πρὸς τὸ Ἀρδαγάν. Αἰχμηάλωτός τις
Τούρκος ὠδήγησε τοὺς Ῥώσους διὰ ὁδοῦ, ἥτις πρὸς βορρᾶν πε-
ριήρχετο τὸ φρούριον. Ἀλλὰ πρὶν ἔτι οἱ Ῥῶσοι ἔλθωσιν εἰς τριῶν
βερστίων ἀπώστασιν ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου ἀνέτειλεν ἡ αὐγὴ καὶ
οἱ Τούρκοι εἶδον τοὺς πλησιάζοντας ἐχθρούς. Ὁ Πασκέβιτς δὲν

εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ εἰμὴ 6500 ἄνδρας, διότι οἱ λοιποὶ ἐφύλαττον τὸ στρατόπεδον καὶ τὰ τηλεβολοστάσια. Ὑπὸ τοῦ πεντάκις ἰσχυροτέρου ἐγθροῦ προσβληθεὶς ἀπεφάσισεν ὁ Πασκέβιτς νὰ μὴ ἀποφύγῃ τὴν μάχην· ἐτοπιοθετήθη δὲ καταλλήλως ἐπὶ τοῦ ἀνωμάλου ἐδάφους, ἐνθα ἐπὶ δέκα ὕλας ὥρας ἐν μέσῳ ἀφορήτου καύσωνος διετήρησε τὴν ἀμυντικὴν του θέσιν, καὶ εἶτα δροσιθείσης κατὰ τι τῆς ἀτμοσφαιρας μετὰ ἀναφυκτικὴν βροχὴν ὥρμησε μετὰ τῶν ἀνδρειοτέρων στρατιωτῶν του κατὰ τοῦ κεκμηκότος ἐγθροῦ ἐν καταλλήλῳ στιγμῇ, καθ' ἣν, κατόπιν συνεννοήσεως, ἤρχιζεν ὁ Μουραχβιὲφ ἀπὸ τῆς θέσεως τῶν ἀμυζῶν νὰ παρενοχλῇ τοὺς Τούρκους. Διὰ ψευδοῦς ἐλιγμοῦ τοῦ ἵππικου πρὸς τὴν δεξιὰν πτέρυγα ἐξαπατήσας τοὺς ἐγθροῦς, ἐπεχείρησεν ὁ Πασκέβιτς διὰ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τὴν κυρίαν κατὰ τοῦ στρατοπέδου ἐφοδόν. Φανερᾶς οὕτης τῆς ἐπιτυχίας ἐπετέθη κατὰ τοῦ στρατοπέδου καὶ τὸ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος ἵππικόν. Ὁ Κιοσὲ-Μεχμέτ πασᾶς φοβούμενος μὴ τῷ ἀποκοπῇ ἡ ὑποχώρησις κατέφυγεν ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ ἐγκατέλιπε τοὺς ὑπὸ πανικοῦ φόβου καταληφθέντας συναδέλφους του εἰς τὴν τύχην των. Οἱ Ῥώσσοι ἐκυρίευσαν ὑθὺς καὶ ἕτεράς δύο τῶν τεσσάρων στρατοπέδων, μετ' οὗ πολὺς εἰς καὶ τὸ τέταρτον, καὶ ἔτρεψαν τὰ ἐπικουρικὰ τῶν Τούρκων δσώματα, ὅσα δὲν ἐπρόφθασαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν πόλιν, πρὸ τῷ Ἀρδαχὰν εἰς φυγὴν. Τὰ λαμπρὰ ταῦτα κατὰρθώματα ἐξέτε λείσθησαν ὑπὸ τοῦ Πασκέβιτς ἐν διαστήματι εἰκοσι μόνον ὥρων. Ἀλλ' ἐν τῷ φρουρίῳ ἴσταντο ἔτι δεκαπεντακισχίλιοι Τούρκοι, αἵτινες καρτερικῶς πᾶσαν περὶ παραδόσεως πρότασιν ἀπέρριψαν. Ὄθεν μετὰ τῆς συνήθους αὐτοῦ ταχύτητος προέβη ὁ Πασκέβιτς εἰς τὴν κυρίαν πολιορκίαν (10/22). Τὸ βώσσικόν ἵππικόν κατεδίωκεν ἔτι τὰ φύγοντα ἐπικουρικὰ στρατεύματα, ὅτε ἤδη ἀπὸ τοῦ ὑψώματος τοῦ πρώτου τῶν τεσσάρων στρατοπέδων, ἤρχισαν νὰ βροντῶσι τὰ τρομερὰ τῶν Ῥώσσων τηλεβόλα. Ὁ Πασκέβιτς ἐπέσπευδεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν πολιορκίαν, καὶ διότι ἐπανειλημμένως διεδίδοντο φῆμαι περὶ τῆς ἐλεύσεως νέων ἐπικουρικῶν τῶν Τούρκων σωμάτων ἐξ Ἐρζερουμ, καὶ διότι ἐπὶ ὁκτώ

μόλις ἡμέρας ἐπήρουν αἱ τροφαί του. Ὅθεν ἅμα ἠνεώχθη ῥῆγμα ἐπὶ τινος πρὸς βορρᾶν κειμένου προμαχώνος διέταξεν ὁ Ῥώσσοι στρατάρχης μετὰ μεσημβρίαν (15/27 Αὐγ.) ἔφοδον ἐκ τριῶν συγχρόνως μερῶν, ὅπως ἀποτρέψῃ τοὺς ἐχθροὺς ἀπὸ τῆς ὑπερασπίσεως τῆς κυρίας θέσεως, τοῦ ἔμπροσθεν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας κειμένου προμαχώνος. Ἦτο ἡ ἡμέρα τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καὶ ἐπέτειος ἑορτῇ τοῦ Σαρδανίου πεζικοῦ, δι' οὗ ὁ ἀνδρεῖος Συνταγματάρχης Βοροδίνος παρεκάλεσε τὸν στρατάρχην νὰ τῷ ἐπιτρέψῃ νὰ κάμῃ ἑναρξιν τῆς ἐφόδου. Καὶ ἐντὺς μὲν τοῦ προμαχώνος εἰσπηδήσαν οἱ πολιορκηταὶ ἅντι πολλοῦ κόπου, ἀλλ' εὐθὺς μετὰ τὴν πρώτην ταύτην ἐπιτυχίαν ὠχυρώθησαν στρατιῶται καὶ πολῖται καὶ ὀπλισμέναι ἀκόμη γυναῖκες ἐντὺς τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν παρακειμένων οἰκιῶν, ὥστε μάχη φονικωτάτη συνεστατήθη, καὶ ἦν ἔπαιον ὁ ἀτρόμητος Βοροδίνος. Ἐπὶ τινι χρόνῳ οἱ Ῥῶσσοι μόλις ἦσαν εἰς κατάστασιν νὰ διατηρηθῶσιν ἐντὺς περιωρισμένου μέρους, μέχρις οὗ οἱ σκαπανεῖς ἠδυνήθησαν μετ' ἀτρώτου κόπου νὰ μεταφέρωσιν εἰς τὸν τόπον τοῦ κινδύνου διὰ τῆς τάφρου τηλεβόλα τινὰ καὶ ἐπικουρίαν. Καὶ πρῶτον μὲν ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Ῥώσσων ἡ ἐκκλησία, ἐπὶ τῆς στέγης τῆς ὁποίας ἐστήθησαν ἐβούζια τινὰ· ἀλλὰ καὶ πάλιν τὰς οἰκίας δὲν παρέδιδον οἱ φανατικοὶ ὑπεραπισταὶ, ὥς ὅτου διανοήθησαν οἱ Ῥῶσσοι νὰ ἐμπρήσωσι τὰς οἰκίας διὰ βομβίδων καὶ οὕτω ν' ἀναγκάσωσι τοὺς ἐχθροὺς νὰ καταφύγωσιν εἰς τὸ φρούριον. Κατὰ τὴν πεισματώδη περὶ τῶν οἰκιῶν πάλιν περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν ἱκανὴ ποσότης βουμίου· τὸ περιστατικὸν τοῦτο συνετέλεσε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν καὶ αὐτῶν τῶν τὰ μάλιστα ἐνθουσιωδῶν ἱστοριογράφων τῶν ἐκστρατειῶν τούτων, εἰς τὴν διὰ τῶν ἀπειθῶν καὶ μεθυσμένων στρατιωτῶν διάδοσιν τῆς πυρκαϊᾶς, ἥτις ἅμα ἐπεληούσης τῆς νυκτὸς κατέλαβε καὶ τὰ μεσημβρινὰ καὶ τὰ δυτικὰ προάστεια, καὶ εἰς τὴν ἐνθάρρυνσιν τῶν ὀρμώντων νικητῶν, οἵτινες μετ' οὐ πολὺ κατέλαβον πάντα τὰ ἐντὸς καὶ πέριξ τῆς πόλεως ὑψώματα. Πρὶν δὲ ἀνκετεῖλῃ ὁ ἥλιος ἐγκατέλειπον οἱ ὀπλισμένοι ὑπεραπισταὶ τὴν πόλιν, καὶ οἱ ἐντὸς

τοῦ φρουρίου ἔστειλαν προτάσεις περὶ παραδόσεως, ἐξαιτούμενοι πέντε ἡμερῶν προθεσμίαν. Ἀλλ' ὁ Πασκέβιτς οὐδὲ πέντε ὥρας τοῖς παρεχώρησεν· ὅθεν ἔγεινεν ἡ παραδόσις τοῦ φρουρίου ἐπὶ τῷ ὄρει ἐλευθέρας ἐξόδου τῆς φρουράς. Ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς πτώσεως τοῦ ἰσχυροῦ τούτου προφυγίου παρεδόθη καὶ τὸ ὄχυρόν φρούριον Ἀ-τσβέρ, καίμενον ἐπὶ τῆς ἀπὸ Ἀχαλτζίκ εἰς Καρτελινίαν ἀγούσης λεωφόρου· ὡσαύτως παρεδόθη (22/3 Σεπτεμβρίου) εἰς τὸν διοικη-τὴν τοῦ Κάρς, στρατηγὸν Βέργμαν, καὶ τὸ Καρδαγάν. Ἐλθὼν ὁ Πα-σκέβιτς ἐνταῦθα περὶ τὰ τέλη τοῦ Σεπτεμβρίου ἔλαβε τὴν εἰδήσιν ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τοῦ στρατοῦ του τὰ πάντα ἔβαινον καλῶς, ὅτι τὰ φρούρια τοῦ Βαϊκζίτ καὶ Τοπρακκαλὲ εἶχον κυριευθῆ ὑπὸ τοῦ πρίγκηπος Τσαφτσεβασῆ, ὅστις ἐπὶ κεφαλῆς μι-κροῦ σώματος ἐφφύρει τὰς ἐν Ἀρμενίᾳ ῥωσικὰς κτήσεις.

Ὁ Πασκέβιτς ἐξετέλεσε πᾶν τὸ ἀνατεθὲν αὐτῷ ἔργον διὰ τῶν ἀσημάντων αὐτοῦ δυνάμεων καὶ μέσων ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ἐκστρα-τεῖᾳ διαρκεσάσῃ δύο μόνον μῆνας, ἐν ᾗ ἦτο ὅλως ἀμφίβολον, τί ὑπελείπετο ἔτι εἰς τὸν κατὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν ῥωσικὸν στρατὸν καὶ ἐν δευτέρᾳ τινὶ ἐκστρατείᾳ. Πάντα τὰ πολυτιμώ-τατα διὰ τὴν Ῥωσσίαν φρούρια, ὧν ἡ διατήρησις ὑπῆρχε πιθανή, εὐρίσκοντο εἰς χεῖρας τοῦ ἀτρομήτου κόμητος τῆς Ἐριβάνης. Ὅ,τι δὲ εἶχε κατορθωθῆ κατὰ τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ πτέρυγαν ἦτο ὡς ἐκ περισσοῦ.

Τὸ κατὰ τὴν Πέλο. πόννησον ασεως τῆς Βάρνας ὑπέστη κατὰ τὸ ἐνεστῶς τοῦ πολέμου ἔτος καὶ τρίτην συμφορὰν· οἱ Αἰγύπτιοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκκενώσωσι τὴν Πελοπόννησον. Ἦδη ἅμα ἡ Γαλλία ἐδειξε τὴν διάθεσιν νὰ ἐκ-στρατεύσῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐπειράθη ἡ Ἀγγλία νὰ κατα-στήσῃ διὰ διπραγματεύσεων τὴν ἐκστρατεῖαν ταύτην περιττήν. Ὁ λόρδος μέγας Ἀρμοστής Ἄδαμ εἶχε (κατὰ τὸ Φεβρουάριον ἤδη) μετὰ τοῦ Ἰβράιμ πασᾶ ἐν Μεθώνῃ συνέντευξιν, ἥτις εἰς οὐδὲν κατέληξεν ἀποτελέσμα· ἂν καὶ ὁ πασᾶς ἀπὸ τοῦδε ἤδη εἰς δεινὴν εὐρίσκετο θέσιν. Ἐν τῷ πρώτῳ αὐτῆς πολιτικῷ ζήλῳ εἶχε δι-τάξει αὐτὸν ἡ Πύλη ρητῶς νὰ διατηρήσῃ τὴν θέσιν, καὶ μάλι-

στα νὰ ἐκδιᾷσῃ καὶ τὴν πρὸς τὴν Ρούμελιν ἄγουσαν, ἀλλ' ἡ ἐπισίτισις τοῦ στρατοῦ του ἀπέβαινε δυσχερεστέρα. Ἐν τῇ πρωτευούσῃ, τῇ Τριπόλει, δὲν ἦτο πλέον δυνατόν νὰ διατηρηθῇ ἡ φρουρά· ὅθεν ὁ πασᾶς διέταξε τὸν Σουλεϊμάν βέην νὰ τὴν μεταφέρῃ εἰς τὰ δυτικὰ παραθαλάσσια φρούρια, καὶ εἶτα καταδαφίσας τὴν πόλιν ὑπὸ τὸν ἥχον τῶν σαλπύγων ἔσπειρεν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς ἄλας. Ἐπειδὴ δὲ ἐν Κερκύρᾳ τῷ ἡρνήθησαν τὴν ζητηθεῖσαν μετρίασιν τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ἤρχισεν ὁ Ἰβραῒμ. πασᾶς ἐκ νέου τὸ σύστημά του τῆς λεηλασίας, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὁ Κοδριγκτῶν δι' ἀπειλητικῆς ἐπιστολῆς (ἀπὸ 14/23 Μαΐου) τὸν ἀπέτρεψεν. Φόβου ὑπάρχοντος μὴ κατὰ τὸ θέρος καταστρέψῃ τὰ προϊόντα, ὅπως δαμάσῃ τοὺς Πελοποννησίους διὰ τῆς πείνης, μετέβη ὁ Καποδίστριας αὐτοπροσώπως εἰς Νεοκάστρον, καὶ παρεκάλει τοὺς διοικητὰς τῶν ἡνωμένων στόλων νὰ παραινῇσιν τὸν Ἰβραῒμ. πασᾶν νὰ ἔλθῃ εἰς συμβιβασμόν. Τοῦτο συνέβη καθ' ὃν χρόνον ἡ θέσις τοῦ πασᾶ καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ἐδδαινοῦτο ὀσημέραι περισσότερον. Δύο αἰγυπτιακαὶ κορβέτται, αἵτινες καταπλεύσασαι ἐξ Ἀλεξανδρείας μὲ τροφὰς ἐπειράθησαν νὰ εἰσπλεύσωσιν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Νεοκάστρου, ἐξεδιώχθησαν διὰ τῆς βίας (26/7 Ἰουνίου). Πρὸς τούτοις ἐξεβρόνχη ὁ πόλεμος καὶ ἐν αὐτῷ τῷ στρατοπέδῳ τοῦ πασᾶ οἱ Ἀλβανοὶ στασιασάντες ἀνεχώρησαν 2700 τὸν ἀριθμόν, καὶ περιεφέροντο τῇδε καὶ κείσε κατὰ τὴν Πελοπόννησον μέχρις οὗ ἐλθόντες εἰς Ρίον συνεκρούσθησαν μετὰ τῶν ἐκεῖ φρουρούντων Αἰγυπτίων, ἐφόνευσαν τὸν Δελῆ Ἀχμέτ πασᾶν, ἐκυρίευσαν τὸ φρούριον καὶ διελθόντες τὸ στενὸν ἀπῆλθον οἴκαδε. Ἐν τοιαύτῃ εὐρισκόμενος θέσει ἐζήτησεν ὁ Ἰβραῒμ. πασᾶς συνδιάσκεψιν (ἦτις καὶ τῷ παρεχωρήθη 30/14 Ἰουνίου) μετὰ τῶν πλοιάρχων τῶν ἐν Νεοκάστρῳ εὐρισκόμενων πλοίων, οὓς παρεκάλει νὰ διαβιβάσωσι πρὸς τὸν πατέρα του ἐπιστολὴν, ἐν ᾗ ὡμολόγει ὅτι ἐπειδὴ τὴν σήμερον δὲν πίπτει πλέον τὸ μάκνα ἐξ οὐρανοῦ καὶ ὁ αὐστηρὸς ἀποκλεισμὸς εἶναι ἀφόρητος, οἱ στρατιῶταί του ζητοῦσι νὰ ἐπιστρέψωσιν οἵ-

καδε. (1). Ἡ ἐπιστολὴ ἐστάλη, καὶ ἀπεσταλμένος τοῦ ἀντιβασιλέως ἦλθε πρὸς τὸν πασᾶν ὅτε ὅμως ὁ Δεριννὺς καὶ ὁ Αὔδενος (24|6 Ἰουλίου) ἀπήτησαν ἐν δευτέρᾳ συνδιασκέψει (2) νὰ μάθωσι τὴν ἀπάντησιν τοῦ ἀντιβασιλέως, ἤρχισε πάλιν ὁ Ἰβραῖμ πασᾶς νὰ μεταχειρίζεται τὰς συνήθεις προφάσεις καὶ ὑπεκφυγὰς. Ὁ πασᾶς ἔχων τὴν ἐσφαλμένην ἰδέαν, ὅτι ὁ Κυβερνήτης Καποδίστριας (ὅστις εὗρίσκετο παρὰ τῷ στόλῳ) ἦτο παρὼν κατὰ τὴν συνδιάσκεψιν, ἦτο εἰς ἄκρον ἡρεθισμένος. «Ἐγραψα, εἶπε, διὰ τροφάς, ὁ πκτήρ μου μὲ παραπέμπει εἰς τοὺς ναυάρχους· τὴν ἀπάντησιν θέλω λάβει ἐντὸς 25 ἡμερῶν μόλις. Μὲ φοβίζουσι δι' ἀποκλεισμοῦ κατὰ ξηράν· θέλω ὑπερασπιθῆ· ἀκόμη ἡ ἔλλειψις τῶν τροφῶν δὲν κατέστη σιτοδεία. Ἡμεῖς δὲν συνευθίζομεν νὰ παραδιδώμεθα ἕως ὅτου δὲν ἀναγκασθῶμεν νὰ τρώγωμεν φύλλα δένδρων καὶ ἀνθρώπινον κρέας.» Τὸ κυρίως δύσκολον ζήτημα ἦτο ἡ ἀπαίτησις τῶν συμμάχων, νὰ ἀποδοθῶσιν οἱ Ἕλληνες αἰχμάλωτοι καὶ αὐτοὶ οἱ ἤδη εἰς Αἴγυπτον μετακομισθέντες. Κατὰ τῆς ἀνηκούστου ταχύτης καὶ εἰς τὰ ἔθιμα τῶν ὀθωμανῶν ἀντιβαινούσης ἀπακινήσεως κατεξάνεσθαι σφοδρῶς ὁ πασᾶς, ὑψώνων τὰς χεῖράς του καὶ ψάβων τὸ γένειόν του, τὸ ὁποῖον ἕνεκα τῶν διαφορῶν συγκινήσεων τῶν ἐτῶν τούτων εἶχεν ἀραιωθῆ οὐκ ὀλίγον. Οὐχ ἦττον ὅμως ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ἀνάγκην. Ὁ Γάλλος Σουλταὶν βένης ἐκήρυξε πρὸς μεγάλην τῶν Φράγκων ἐκπληξιν ἐν ὀνόματι πάντων τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν, ὅτι ἅμα καταπλεύσουσι τουρκικο-αἰγυπτιακὰ πλοῖα ὅπως τοὺς παραλάβωσι, θέλουσιν ἐπιβιβασθῆ, καὶ ἐὰν ὁ Ἰβραῖμ πασᾶς τολμήσῃ νὰ ἐναντιωθῆ θέλουσι τῷ δεσμεύσει δι' ἁλύσεων χεῖρας καὶ πόδας! Συσκευθέντες οἱ ναυάρχοι (13|25 Ἰουλίου) ἀπεφασισαν, ν' ἀποσταλῇ ὁ Κοδριγκτιὼν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὅπως φέρῃ εἰς πέρας τὴν διαπραγματεύσιν. Μικρὸν δὲ πρὶν ἢ παραδῶσῃ τὴν διοίκησιν τοῦ στόλου εἰς τὸν Σὶρ Πούλτενι Μάλολμ (Sir Pul-

(1) Τὸ πρωτόκολλον ἔρα ἐν τῷ ἀγγλικῷ συγγράμματι τοῦ Κέππελ «Περιοδεῖα κατὰ τὸν Αἴμον.» Ἐν Λονδίῳ 1831. I. 397.

(2) Ἐνθα ἀνωτ. σελ. 401. —

teney Malcolm) διεξήγαγεν ὁ Ἄγγλος ναύαρχος αἰσίως καὶ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Ὁ ἀντιβασιλεὺς κατήλθεν ἐκ Καίρου εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἀλλ' ὁ Κοδριγκτὼν τῷ ἐμήνυσεν ὅτι δὲν θέλει ἀπαξιωθῆαι πρὶν ἢ ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς ὑποσχεθῇ ὅτι θέλει ἐκκενώσει τὴν Πελοπόννησον. Ἡ συνομολογηθεῖσα σύμβασις (25/6 Αὐγ.) περιεῖχε μόνον τὸν ἔρον, καθ' ὃν ὁ ἀντιβασιλεὺς (ἵνα τηρήσῃ τὴν τιμὴν του καὶ τὸ φαινόμενον τῆς πρὸς τὴν Πύλην ὑπακοῆς του) ἠδύνατο ν' ἀφήσῃ εἰς τὰ φρούρια τῆς Πελοποννήσου φρουράς μέχρι 1200 ἀνδρῶν. Ὅθεν ὁ σκοπὸς τῆς κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἀποφασισθείσης γαλλικῆς ἐκστρατείας εἶχεν ἐπιτευχθῇ, πρὶν ἢ αἱ διὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην προσδιωρισμέναι δυνάμεις ἐπιβῶσι καὶ τῶν πλοίων.

Ἀλλ' ὅσον ἔσπευδον οἱ Ἄγγλοι νὰ προλάβωσι τὴν γαλλικὴν μεσολάβησιν τοσοῦτον ἔσπευδον καὶ οἱ Γάλλοι νὰ ἐκτελέσωσι τὴν εἰρηνικὴν αὐτῶν ἐκστρατείαν, ἥτις κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἐν Ἀλεξάνδρειᾳ διαπραγματεύσεων ἀπεφασίσθη, κατὰ τὴν ἐν Λονδίνῳ συνεδρίασιν τῆς 30/11 Αὐγούστου, νὰ κοινοποιηθῇ τῇ Πύλῃ διὰ κοινῆς διακοινώσεως τῶν ἐν Κερκύρᾳ συνελθόντων τριῶν πληρεξουσίων. Ὀλίγας μόνον ἡμέρας μετὰ τὴν ἀπόφασιν ταύτην, (ἥτοι 5/17—7/19 Αὐγούστου) ἐπεβιάσθησαν ἐν Τουλῶνι οἱ Γάλλοι ὑπὸ τὸν στρατηγὸν μαρκέσιον Μαιζῶνα, 14,000 τὸν ἀριθμὸν μετὰ 1500 ἵππων, εἰς τρεῖς μοῖρας διηρημένοι καὶ κατέπλευσαν (18/30 Αὐγούστου) εἰς τὸν κόλπον τῆς Κορώνης παρὰ τὸ Πεταλίδι. Εἰσέτι δ' ἰβραῖμ. πασᾶς δὲν εἶχε κάμει τὰς πρὸς ἐπιβίβασιν τῶν στρατευμάτων του προπαρασκευάς. Μέρος τῆς δευτέρας γαλλικῆς μοῖρας ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Σεβαστιάνην κατέλαβε θέσιν παρὰ τὴν Κορώνην, ὁ δὲ λοιπὸς στρατὸς διασχίσας τὴν μεσσηνιακὴν χερσόνησον ἐτοπυθετήθη ἔμπροσθεν τοῦ Νεοκάστρου· ἡ τρίτη μοῖρα ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Σνάϊδερν μετέβη διὰ θαλάσσης πρὸς τὰς Πάτρας. Ὁ διὰ ξηρᾶς ἀποκλεισμὸς οὗτος ἠνωμένος μετὰ τοῦ διὰ θαλάσσης ἠνάγκασε τὸν πασᾶν νὰ ἐπιβιβάσῃ τέλος ἄνευ ἀναβολῆς τοὺς Αἰγυπτίους του (κατὰ τὸν Σεπτέμβριον καὶ Ὀκτώβριον). Μόλις δ' ἔγινε τοῦτο, καὶ εὐθὺς ἀπήτησαν οἱ Γάλλοι

καὶ τὴν ἐκκένωσιν τῶν φρουρίων. Ἡ ἀπαίτησις αὕτη, πρὸς τὴν ὁποίαν ἔλειπεν εὐλογος πρόφασις, ἐγένετο λόγῳ ἀνάγκης, διότι τὸ Ἑλληνικὸν κλίμα προητοίμασε τῷ γαλλικῷ στρατῷ ὑποδοχὴν ὀλεθρίαν. Ἀφ' ἐνὸς μὲν αἱ ἀτελῶς τηρούμεναι ὑγειονομικαὶ διατάξεις, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ κατάχρησις τοῦ οἴνου καὶ τῶν ὀπωρῶν, καὶ τὸ ψύχος τῶν νυκτῶν διαδεχόμενον τὸν ὑπερβολικὸν τῶν ἡμερῶν καύσωνα ἐπέφερον εἰς τὰς τάξεις αὐτοῦ πλείστους ὅσους θανάτους· ἐπελθουσῶν δὲ τῶν βροχῶν τοῦ φθινοπώρου ἔλαβον οἱ πυρετοὶ καὶ αἱ παντοειδεῖς ἀσθένειαι ἔτι μεγαλειτέραν ἐπίτασιν. Τὰ ἐπὶ τῶν γαλλικῶν πλοίων νοσοκομεῖα ἦσαν ἄθλια καὶ περιωρισμένα, ὥστε ὁ στρατὸς εἶχεν ἀνάγκην χειμερινῶν στρατοπέδων καὶ ἀπαρχίτητος ἐκρίθη ἡ κτῆσις τῶν φρουρίων, καίτοι γεμόντων ὀχληρῶν ἐντόμων καὶ πεπληρωμένων ἐπιβλαβῶν μiasμάτων. Αἱ τουρκικαὶ φρουραὶ εἶχον διαταγὴν νὰ μὴ ἀντιτάξωσιν ἀντίστασιν. Τὸ Νεόκαστρον, ἡ Μεθώνη καὶ ἡ Κορώνη παρεδόθησαν (24/9 καὶ 27/9 Ὀκτωβρίου)· τῶν Πατρῶν αἱ πύλαι ἠνεῶχθησαν καὶ μόνον ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Πελοποννήσου ἠναγκάσθησαν οἱ Γάλλοι διὰ τῶν τηλεβόλων νὰ πείσωσι τὰς τουρκικὰς φρουράς νὰ παραδοθῶσιν.

Οἱ Ἕλληνες εἶδον κατὰ πρῶτον ὁλόκληρον τὴν Πελοπόννησον περιλθούσαν εἰς χεῖράς των. Περιττὴ ἀπέβη ἡ πρὸς ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς σύμπραξις των, ἣν ὁ Δερρινὺς ἐζητήσατο κατ' ἀρχάς. Τοσοῦτῳ προθυμότερον ἐπρότεινεν ὁ Καποδίστριας (Σεπτέμβριον) εἰς τὸν μαρκέσιον Μαιζῶνα τὴν σύμπραξιν τοῦ ἐν Μεγάρῳ ἐστρατοπεδευμένου Ἑλληνικοῦ σώματος πρὸς ἀνάγκησιν τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, καὶ τοῦ στόλου πρὸς ἐκστρατεῖαν κατὰ τῆς Νευπάκτου, καθότι οὐδεὶς ἦτο ὁ ἀμυβάλλων, ὅτι οἱ Γάλλοι, διεξαγαγόντες τοσοῦτον εὐκόλως τὸ ἔργον των ἐν Πελοποννήτῳ, ἤθελον διαβῇ τὸν ἱσθμόν· καὶ αὐτὸς ὁ Μαιζὼν εἶχε πρὸς τοῦτο ἐντολὴν καὶ πληρεξουσιότητα, καὶ ἦτο παρσκευασμένος. Καὶ οἱ Ῥώσσοι δὲ ἔνεκα τῆς δεινῆς τῆς ἐκστρατείας των θέσεως οὐδὲν ἐπιθύμουν περισσότερον, ἢ νὰ ἴδωσι τοὺς Γάλλους συνεπιλαμβανομένους οὕτω τοῦ ἀντιπερισπασμοῦ δραστηριώτερον. Καὶ αἱ

δυτικαὶ Δυνάμεις εἶχον φυσικὸν συμφέρον νὰ φέρωσιν ὅσον τάχος εἰς πέρας τὰς ἐπιτυχίας· διότι οὕτως ἡδύναντο νὰ ἐκδιάσωσιν αὐτὰ μόνχι τὴν εἰρηνοποίησιν τῆς Ἑλλάδος, πρὶν ἢ προλάβῃ αὐτὰς ἡ Ῥωσσία διὰ τῆς εἰρήνης τῆς Ἀδριανουπόλεως. Ἀλλ' ἡ ἐν Λονδίῳ ληφθεῖσα ἀπόφασις περὶ τῆς γαλλικῆς ἐκστρατείας δὲν ἀπέβλεπεν εἰρὴ μόνον τὴν Πελοπόννησον, καὶ ἡ μικροπρεπὴς ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἠναντιώθη ῥητῶς κατὰ παντὸς περαιτέρω κινήματος. Ἡ Γαλλία ὑπεχώρησεν· ἀλλ' ὁ μικρὸς δορυφόρος τῆς Ῥωσσίας, ἡ Ἑλλάς, δὲν ἀπετράπη καὶ οὕτω νὰ ὑπηρετῇ προθύμως τὰ ῥωσσικὰ συμφέροντα. Ἐξ ἐγγράφων δὲν ἀποδεικνύεται, ἀλλ' ἐκ τῶν γεγονότων καταφαίνεται ἀναμφισβητήτως, ὅτι ὁ ῥηθεὶς οὗτος δορυφόρος κατεπείσθη ὑπὸ τῆς ἐμπολέμου μεγάλης Δυνάμεως ἐν καιρῷ τῆς μεγαλειτέρας αὐτῆς ἀμυχανίας νὰ συμ-πράξῃ μετ' αὐτῆς. Ὁ Αὐθένος ἔλαθεν ἐξ Ὁδησσοῦ ὁδηγίας παρὰ τοῦ Νεσελῶδ (ἀπὸ 14/26 Αὐγ.) νὰ παρέχῃ τοῖς Ἕλλησι πᾶσαν εἰς τὴν διάθεσίν του εὐρισκομένην ὑποστήριξιν.

Ὁ Καποδίστριας, ὅστις ἀείποτε ἦτο ἐναντίος πάντων τῶν ἐν Κρήτῃ κινήματων, ἀπέστειλεν ἐκεῖ (Αὐγ.) τὸν συνταγματάρχην Ῥαϊνέκ, καὶ ἀνεζωογόνησε τὸν ἀγῶνα, μέχρις οὗ οἱ συμμαχικοὶ στόλοι περιέστειλαν (Ὀκτώβριον) τὴν περαιτέρω αἵματοχυσίαν. Ἀμφιβάλλων περὶ τῆς αἰσίας τῆς ἐκστρατείας ἐκβάσεως ἀπεφάσισεν ὁ Τσάρος περὶ τὰ τέλη τοῦ θέρους, καὶ ἐπὶ τῷ κινδύνῳ νέεος πρὸς τὴν Ἀγγλίαν ῥήξεως, νὰ προβῇ εἰς τὸν ἀποκλεισμόν τοῦ Ἑλλησπόντου ὅπως διεγείρῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει φόβους πείνης, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον διέταξε τὸν κόμητα Αὐθένον νὰ παραιτήσῃ τὴν μέχρι τοῦδε τηρηθεῖσαν οὐδετερότητα κατὰ τὴν Μεσόγειον· συγχρόνως δ' ἔλαβε καὶ ὁ Σαχτούρης διαταγὴν, δῆθεν ἵνα προλάβῃ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἐπικειμένην πείναν, νὰ μεταφέρῃ τὸν ἀποκλεισμόν του ἀπὸ τοῦ Βόλου εἰς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ νὰ κατὰδιώκῃ πάντα τὰ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν διευθυνόμενα σιτοφόρα πλοῖα! Πρὸς δὲ τούτοις διετάχθησαν ἀμφοτέροι οἱ στρατοὶ, καὶ ὁ τῆς ἀνατολικῆς καὶ ὁ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος νὰ προχωρήτωσι καὶ ἂν ὁ Μαιζὼν δὲν ἔδραμεν εἰς βοήθειαν

αὐτῶν», εἶτα νὰ προβῶσιν εἰς τακτικὴν πολιορκίαν τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ Τούρκων, καὶ νὰ καταλάβωσι τὴν σπουδαίαν θέσιν τοῦ Μακρυνόρου, «οἷανδῆποτε ἀπόφασιν καὶ ἂν λάβωσιν αἱ Δυνάμεις!» Πρὸς ἀνατολὰς λοιπὸν εἰσέβλεπεν ὁ Ὑψηλάντης εἰς Βοιωτίαν καὶ Φωκίδα, πρὸς δυσμὰς δὲ εἰσῆλθον οἱ Ἕλληνες, μέχρι Λομποτινᾶς καὶ ἀπέκρουσαν τοὺς Τούρκους πρὸς τὴν Ναύπακτον· καὶ πρὸς ἀνατολὰς μὲν ἠνάγκασαν οἱ Ἕλληνες τοὺς ἐχθροὺς νὰ παραδώσωσι τὰ Σάλωνα (17/29 Νοεμ.), ἐν δὲ τῷ κέντρῳ τὸ Καρπενήσιον (23/5 Δεκ.) καὶ πρὸς δυσμὰς τὸ Λουτράκι, ἐν ᾧ τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα κατέλαβον τὸν κόλπον τῆς Ἄρτης καὶ ἐκυρίευσαν τὴν πόλιν τῆς Βονίτσας (15/27 Δεκ.). Συνεπαίχ τῶν νέων ἀπαιτήσεων τῆς Ῥωσσίας συνεδέετο πρὸς τὸν νέον αὐτοτον ζῆλον τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ ὅτι ὁ Καποδίστριας διὰ νέου ὑπομνήματος (30/14 Νοεμβρ.) καὶ διχοκινώσεως (ἀπὸ 4/13 Δεκεμβρ.) ἐζήτηι παρὰ τῶν Δυνάμεων τὴν ἐξακολούθησιν τῶν συνδρομῶν, τὴν σύμπραξιν τοῦ Μαιζῶνος εἰς τὴν κατὰ τὴν Ῥούμελην ἐκστρατείαν, τὴν προστασίαν τῆς Κρήτης κατὰ τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ, καὶ τὴν χορήγησιν δανείου ἐξ 60 ἑκατομ. φράγκων. Ἀλλ' αἱ αἰτήσεις αὗται, καὶ τὰ αὐθαίρετα κινήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς χειμερινῆς ἀνακωχῆς τῶν ὅπλων μεταξὺ Ῥώσων καὶ Τούρκων, ἃν ἄπασαι αἱ Δυνάμεις ἐπεθύμουν νὰ μεταχειρισθῶσι πρὸς συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης, τοσοῦτον ἀπεδοκιμάσθησαν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ, ὥστε ὁ Μαιζὼν ἀποπερατώσας τὴν ἐν Πελοποννήσῳ ἐντολὴν του ἀνεκλήθη, καὶ ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις ἐκήρυξεν, ὅτι θέλει ἐξακολούθησιν νὰ χορηγῇ τὰ πρὸς διοργάνωσιν ὁκτὼ μέχρι δέκα χιλιάδων ἀνδρῶν τακτικοῦ στρατοῦ προσδιορισμένα βοηθήματα ἐπὶ τῷ ῥητῷ μόνον ὕψει, νὰ γείνη χρῆσις αὐτῶν πρὸς καταρτισμὸν μικροῦ Πελοποννησιακοῦ στρατοῦ ἐκ τετρακισχιλίων μόνον ἀνδρῶν. Ἀλλ' ὁ Κυβερνήτης, καίτοι πτοηθεὶς ἐκ τῆς ἀνακλήσεως τῶν Γάλλων, καὶ τοὶ καθικετεύσας τὴν γαλλικὴν κυβέρνησιν ν' ἀφήσῃ τριεχιλίους τοῦλάχιστον ἀνδρας, ἠναντιώθη εἰς τὴν Γαλλίαν, ὡς μετὰ ταῦτα καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, καὶ ἐξακολούθησε τὴν χειμερινήν

αὐτοῦ ἐκστρατεῖαν, ἥτις κατὰ τὸ ἔαρ (5/17 Μαρτίου 1829) παρέδωκεν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων τὸ φρούριον τῆς Βονίτσης καὶ τὸ Μακρινόρος, καὶ ἐπετάχυνε τὴν πτώσιν τῶν τελευταίων κατὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα τουρκικῶν φρουρίων, τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ Μεσολογγίου. «Μετ' εὐγνωμοσύνης δέχομαι, ἔγραφεν ὁ Καποδίστριας ὡς πρὸς τοὺς ὅρους τῶν γαλλικῶν βοηθημάτων, ὅτι πρᾶτται ἡ Γαλλία πρὸς τελειοποίησιν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ, οὐδὲν ὅμως δέχομαι ὅταν μὲ ἀναγκάσωσι ν' ἀνατρέψω τὸ πᾶν (1) ! » Διὰ τὴν μεταχειρίζεται τοιαύτην γλῶσσαν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἔχη ἰσχυρὸν στήριγμα.

Οἱ ἡγεμόνες τῶν δύο ἀγωνιζομένων ἐπικρατειῶν συνεκινήθησαν <sup>Ἡ θέσις τῶν ἐμπο-
λέμων με-
ρῶν.</sup> διαρκούντος τοῦ ἔτους 1828 ὑπὸ παντοίων καὶ ποικίλων ἐντυπώσεων· κατὰ δὲ τὸ τέλος αὐτοῦ καὶ ὁ μὲν καὶ ὁ δὲ ἀναθεωρούντες τὰ γεγονότα καὶ τὰ ἀποτελέσματα ἴσταντο ἐμβρόντητοι ἐπὶ τῇ ἀμοιβαίᾳ αὐτῶν ἀπάτῃ. Ἀναμφισβήτητον ἦτο, ὅτι ἐν τῷ ῥωσικῷ στρατοπέδῳ ὑπῆρχον θερμοκέφαλοί τινες, οἵτινες ἐν μεγάλῃ πεποιθήσει ἐκαυχῶντο ὅτι ἤθελον διχαιμάσει ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν τῇ ἐσπερίᾳ δὲ Εὐρώπῃ ὑπῆρχον δειλοί τινες καὶ ἀπαισιόδοξοι πολιτικοί, οἵτινες περὶ τοῦ πολέμου τούτου καταπληκτικώτατα ἐχρησιμοδότην συμβάντα, Γάλλοι, βλέποντες τὸν αὐτοκράτορα Νικόλαον ὡς τὸν φοβερώτατον μονάρχην, ὅστις ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Τσίγγις Χὰν εἶχεν ἀναφανῆ ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ Ἄγγλοι βλέποντες ἐπικειμένην ἐπίθεσιν τῶν Ῥώσων κατὰ τῶν Ἰνδιῶν. Ὅσα περισσότερον αἱ τοιαῦται προφητεῖαι τῶν ἀπαισιόδοξων ἐφείλουον τὴν γενικὴν προσοχὴν, τοσούτω γελειωδέστερον ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα τῶν συμβάντων, ὧν οἱ διπλωμάται καὶ οἱ ἐκ τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης στρατιωτικοὶ ἐπεκάθηντο ἐκ τοῦ σύνεγγυς θεαταί. Αὐτῆρον ἦτο διὰ τὴν Ῥωσσίαν, βραδυνοῦσης τῆς ἐπιτυχίας τῶν κατὰ τῆς Σιλιστρίας, τῆς Βάρνας καὶ τῆς Σούμλας πολιορκιῶν, ν' ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογῇ

(1) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἐυδέκον ἀπὸ 12/24 Ἰανουαρ. 1829. Πάντα τὰ ἔγγραφα τοῦ Καποδιστρίου, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφερόμεθα, εὑρήνται ἐν τῇ «Ἀλληλογραφίᾳ τοῦ Γαλλοῦ Βασιλέως κατὰ τὴν ἡμερομηνίαν.

εἰς ἐκυτὴν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους, ὅτι ἐσφαλε νὰ μὴ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὸ πολεμικὸν τοῦ Πότσου σχέδιον καὶ τὰς παρατηρήσεις τοῦ Οὐελλιγκτῶνος περὶ τῶν ἀνεπαρκῶν δυνάμεων, ὅτι δὲν ἐπερίμενε τοιαύτην ἀντίστασιν, καὶ ὅτι ὑπάρχει ἀφορμὴ φόβου ἀφ' οὗ ἐγένετο δοκιμὴ τῆς νέας φυσικῆς καὶ ἠθικῆς τῆς Τουρκίας τάξεως. Ἡ Πύλη κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας τῆς ἐπιτυχίας ἐτι ζωηρότερον ἠσθάνετο τὸ αἰσθημα τῆς ἀλαζονείας. Κατὰ τὸν Σεπτέμβριον μετεχειρίσθη ὁ βεῆζ ἐφέντης πρὸς τὸν κύριον Οὐσσάρ λαλῶν περὶ τῆς Ῥωσσίας γλῶσσαν, εἰαν μόνον ἡ Ῥωσσία μετεχειρίζετο συνήθως περὶ τῆς Τουρκίας· ὁ Σουλτάνος, εἶπεν ὁ βεῆζ ἐφέντης, δὲν ἀποβλέπει εἰς κατακτήσεις· οὐδὲν ἕτερον ἐπιθυμεῖ ἢ διαρκῆ εἰρήνην· εἶναι δὲ ἕτοιμος νὰ δεχθῇ τὸν πληρεξούσιον, ὅν ἡ Ῥωσσία ἤθελε τῷ πέμψει! Τί δὲν προηγῆθη, ἔγραφε θριαμβευτικῶς ὁ Μεττερνίχος (1), ὥστε ἡ τοιαύτη γλῶσσα νὰ μὴ φέρῃ τὸν τύπον τῆς παραφροσύνης! Ὅταν δὲ περὶ τὸ τέλος τῆς ἐκστρατείας τὰ πράγματα ἥλλαξαν φάσιν, καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἦλθον αἱ εἰδήσεις τῶν πρὸς βορρᾶν, πρὸς μεσημβρίαν καὶ πρὸ πάντων πρὸς δυσμὰς συμφορῶν, μετέβαλε μὲν ἡ Πύλη γλῶσσαν, ἀλλὰ δὲν ἀνησύχησεν ἐντελῶς. « ἔχει ὁ Θεός! » ἔλεγεν ὁ βεῆζ ἐφέντης. Καὶ πραγματικῶς δὲν εἶχεν ἀφορμὴν ἡ Πύλη ν' ἀποθαῖρυνθῇ. Διότι ἡ μὲν Σούμλα εἶχε διατηρήσει τὴν φήμην τῆς ἀηττήτου, ὁ δὲ Αἷμος τὸ ὄνομα τοῦ ἀδιαβάτου. Ἐντελῶς εἶχον ψευσθῇ αἱ προσδοκίαι τῆς ὑψηλίου περὶ τῆς πληγῆς, ἣν ὁ πρὸ ἐτῶν ἐτοιμοπόλεμος βῶσσις κολοσσὸς ἤθελε καταφέρει κατὰ τῆς εἰς μόνον τοὺς Μωαμεθανοὺς αὐτῆς κατοίκους περιωρισμένης Τουρκίας. Διὰ τῆς ἄρσεως τῆς πολιορκίας τῆς Σιλιστρίας, διὰ τῆς ἐκκενώσεως τῆς Βουλγαρίας μέχρι Βάρνας καὶ διὰ τῆς φανερᾶς γενομένης ἀταξίας περὶ τὴν στρατιωτικὴν διοίκησιν εἶχε κατὰ πολὺ ἐλαττωθῇ ἡ μεγάλη περὶ τοῦ βῶσσις στρατοῦ ἰδέα. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἐκ τῶν ὑβριστικῶν διατριβῶν τοῦ κόμη-

(1) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν παρὰ τῇ Πύλῃ πρέσβυν τῆς Αὐστρίας ἀπὸ 11/13 Ὀκτ. 1828 χγγ.

τος Τολστόη (κατὰ Μανιέρον) καὶ ἄλλων τινων ἀνωτέρων ἀξιοματικῶν τῆς Ῥωσίας πρὸς διαφύλαξιν τῆς τιμῆς τῶν ῥωσικῶν ὅπλων, ἠδυνάτό τις ἀσφαλέστατα νὰ κατανοήσῃ, κατὰ πόσον ἡ Ῥωσία ἠσθάνετο ἐαυτὴν τεταπεινωμένην. Οἱ νικηταὶ εἶχον ἀπολέσει περισσοτέρους ἄνδρας, ἢ οἱ ἡττηθέντες, οὔτινες ἦσαν εἰς θέσιν ν' ἀντικαταστήσωσι τοὺς φονευθέντας ἐκ τοῦ πλησίον, καὶ πολὺ εὐκολώτερον νὰ συναθροίσωσι πάλιν καὶ νὰ ἐνισχύσωσι τὰ ἄτακτά των στίφη, τὰ ὁποῖα μόνον ἐφρόντιζον περὶ τοῦ ὀπλισμοῦ των. Τὸ ἱππικὸν τοῦ κατὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν ῥωσικοῦ στρατοῦ ἦτο σχεδὸν ἐντελῶς κατεστραμμένον. Αἱ ὑπὸ κακουχιῶν, ἀσθενειῶν καὶ ἐπιδημιῶν προξενηθεῖσαι ζημίαι ἦσαν ἀκαταλόγιστοι. Ὁ ἀκαταλλήλως ἐνδεδυμένος καὶ ὑπὲρ τὸ δέον βαρὺν ὀπλισμὸν ἔχων Ῥώσσοι στρατιώτης, ἀσυνεΐριστος εἰς τὴν ἀπότομον μεταβολὴν τοῦ καύσωνος τῆς ἡμέρας καὶ τοῦ ὕγρου ψύχους τῆς νυκτός, ἀπορῶν ν' ἀντιτάξῃ εἰς τὴν μεταβολὴν ταύτην τῆς ἀτμοσφαιρᾶς κατάλληλον δίκαιαν, πολλάκις στερούμενος τροφῆς καλῆς καὶ ὑγιοῦς ὕδατος, κατελαμβάνετο ὑπὸ δυσεντερίας, πυρετῶν, τύφου καὶ (οὐχὶ μόνον ἐν Ἀσίᾳ) ὑπὸ πανώλους, ἥτις ἐκραγεῖσα εἰς πολλὰ χωρία τῆς Βλαχίας καὶ κατὰ τὴν κυρίαν ἀρτηρίαν τῆς μεταξὺ τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς πατρικῆς γῆς συγκοινωνίας, φοικτῶς τὴν φρουρὰν τῆς Βάρνας ἐθέριζεν. Κατὰ τὸ φθινόπωρον δὲ ἔλαβον μεγίστην ἐπίτασιν καθ' ὅλον τὸν στρατὸν οἱ γαστρικοὶ, διαλείποντες καὶ τυφοειδεῖς πυρετοὶ, καὶ ἡ στομακίακη. Κατὰ τὸν Ὀκτώβριον μόνον εἰσεκομίσθησαν εἰς τὰ νοσοκομεῖα, ἐξαχρουμένων τῶν περιάκτων νοσοκομείων, εἰκοσακισχίλιοι ἀσθενεῖς· ἀπὸ τοῦ Μαΐου 1828 μέχρι τοῦ Φεβρουαρίου 1829 κατεγράφησαν 210,000 ἀσθενῶν· ὅθεν ἕκαστος στρατιώτης εἶχε τεθῆ δις κατὰ μέσον ὄρον ὑπὸ ἱατρικὴν ἐπιτήρησιν, καὶ κατὰ τὸν Φεβρουάριον ἀνέβησαν οἱ ἐν τοῖς νοσοκομείοις συμβάντες θάνατοι εἰς 28 μέχρις 29 τοῖς ἑκατόν. Ὑπελογίσθη ὅτι κατὰ τὴν ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ ἐκστρατείᾳ ἀπώλεσαν οἱ Ῥῶσοι τὸ ἥμισυ τοῦ στρατοῦ των. Οὕτω δὲ καὶ ἐν Ἀσίᾳ τὰ συντάγματα τοῦ Πασκέβιτς εἶχον ἐλαττωθῆ ἕνεκα τῶν ὑπερμέτρων κόπων

εἰς τὸ ἥμισυ, ἐν μέρει δὲ καὶ εἰς τὸ τέταρτον τοῦ ἀριθμοῦ των.

Τοιαύτης οὐσης τῆς θέσεως τῶν δύο ἐμπυλόμενων Δυνάμεων δὲν εἶναι ἀπορίας ἄξιον, ὅτι κατὰ τὸ τέλος τῶν ἐκστρατειῶν των καὶ ἡ μὲν καὶ ἡ δὲ ἐπόθει ν' ἀποφύγῃ τὴν ἀνανέωσιν τοῦ πολέμου. Τὴν ἐντελῆ αὐτοῦ κατάπαυσιν δὲν ἐπέτρεπαν ἡ ἐκατέρωθεν ἀλαζονεῖα, ἢ ἡ ῥωσικὴ κυβέρνησις ὑπέκρυπτεν ὑπὸ φανεράς προκηρύξεις περὶ ἐπθυζημένων ἐξοπλισμῶν καὶ ἐπθυζημένων ἀπαιτήσεων. Ἀπηύθυνε (περὶ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου 1828) εἰς τοὺς παρὰ ταῖς τέσσαρσι μεγάλαις Αὐλαῖς πρεσβευτάς της ἐμπιστευτικὴν κοινοποίησιν (1), ἀγγέλλουσαν δευτέραν δραστηρίαν ἐκστρατείαν, ἣτις οὐδαμῶς θέλει δικαιοῦσαι τὰς ἀτυχεῖς προφητείας καὶ φθονεράς ἐλπίδας τῶν ἐχθρῶν τῆς Ῥωσσίας, καὶ τῆς ὁποίας τὸ ἀποτέλεσμα, ἐκτὸς τῆς ἀποζημιώσεως τῶν ἐξόδων τοῦ πολέμου, θέλει εἶσθαι ἡ προσάρτησις τῆς ἀνατολικῆς τοῦ Εὐξείνου Πόντου παραλίης (Ἀνάπης καὶ Ποτίου) εἰς τὴν Ῥωσσίαν, καὶ ἡ κατεδάφισις τῶν παρὰ τὸν Δούναβιν καὶ εἰς τὰς ὑπωρεῖας τοῦ Αἴμου φρουρίων. Τὸ ἐγγραφον τοῦτο, καίτοι πολεμικὸν κατὰ τὰς φράσεις καὶ ὑπεροπτικῶς ἀπειλητικὸν ὡς πρὸς τὰς ἐν αὐτῷ ἀπαιτήσεις, διερμηνεύθη οὐχ ἥττον ἐν Βερολίνῳ (2), ὅτι θέλει μὲν ἡ Ῥωσσία νὰ πείσῃ τὰς τέσσαρας Αὐλάς, ὅτι ὁ Τσάρος κατ' οὐδένα τρόπον θέλει ἐγκυτλιεῖν τὴν ἤδη χερσθεῖσαν ὁδὸν, ἀλλ' ὅτι ἀφ' ἑτέρου ἐπιθυμεῖ μάλιστα, νὰ παρακινηθῇ ἡ Πύλη νὰ κάμῃ διάβημά τι πρὸς συμβιβασμόν, ὥπως ἀποφύγῃ δευτέραν ἐκστρατείαν. Ὅτι τοιοῦτος ἦτο καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ ῥωσικοῦ ἐγγράφου ἔγινε μετ' οὐ πολὺ καταφανές. Ἡ ῥωσικὴ Αὐλὴ ἔμαθε (Νοέμβρ.) διὰ τινος ἐπιστολῆς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεως τῆς Δανίας βασιῶνου Ἰψ (Hübseh) πρὸς τὸν ἐν Πετροπόλει κόμητα Βλώμην, ὅτι ἡ Πύλη, παρ' ἣ ὁ Χοσρὲφ πασᾶς ὑπέθαλπε τὰς εἰρηνικὰς διαθέσεις, δεικνύει τὴν διάθεσιν νὰ ἔλθῃ εἰς

(1) Τὸ ἐγγραφον τοῦτο μᾶς λέει· ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ δύναται εἶναι νὰ μά' ἢ ἐκ τινος ἐπιστολῆς τοῦ Πό-σου, ἀπὸ 28/10 Δεκ. 1828.

(2) Ἐπιστολὴ τοῦ κόμητος Βεριστόρφ πρὸς τὸν ἐν Βιέννῃ κόμητα Μάλτσιν. 4/8 Νοεμ. 1828 χγγ.

διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς Ῥωσσίας, καὶ ὅτι ὁ ῥεῆζ ἐφέντης ἐπεφόρτισε τὸν βαρῶνον νὰ βεβαιωθῇ ἂν ἡ Ῥωσσία ἤθελε δεχθῇ πληρεξουσίους τῆς Τουρκίας καὶ ἀναστρίψει τὰς ἐχθροπραξίας κατὰ τὸ διάστημα τῶν διαπραγματεύσεων (1). Ἀν καὶ προηγουμέναι ῥηταὶ διακηρύξεις τοῦ Τσάρου διεκώλουν τὴν παραχώρησιν τοῦ δευτέρου τούτου ὅρου (τῆς ἀναστολῆς δηλ. τῶν ἐχθροπραξιῶν), οὐχ ἦττον ὅμως ἡ Ῥωσσία ἀπήντησε καταφατικῶς καὶ ὑποσχέθη εἰς τὴν Πύλην ἀνακωχὴν ὅπλων μέχρι τῶν μέσων τοῦ Φεβρουαρίου. Ῥωσσικὸν πρεσβευτικὸν πλοῖον ἔφερε τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην εἰς Κωνσταντινούπολιν (17/29 Δεκεμβρ.) Ἀλλ' ἐν Κωνσταντινουπόλει μετεβλήθη πάλιν τὸ ὑπὲρ τῆς εἰρήνης φρόνημα (τίνας ἔνεκα, θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω). Συγκροτηθείσης συνεδριάσεως τοῦ διθανίου ἔλαθεν ὁ βαρῶνος Ἰψ (24/5 Ἰανουαρίου 1829) παρὰ τοῦ ῥεῆζ ἐφέντη τὴν ἀπάντησιν, ὅτι ἡ Πύλη οὐδὲν δύναται νὰ παραδεχθῇ πρὶν ἢ γνωρίσῃ τὴν βόσιν, ἐφ' ἣς ἡ Ῥωσσία εἶναι διατεθειμένη νὰ συνομολογήσῃ τὴν εἰρήνην. Εὐθὺς διέκοψε καὶ ἡ Ῥωσσία τὴν λίαν μυστικῶς τηρηθεῖσαν προσέγγισιν αὐτῆς, καὶ ἀμφότεραι αἱ Δυνάμεις, συνεπεῖς εἰς τὸ παιδαριῶδες αὐτῶν σύστημα, νὰ ὁπισθοδρομῶσι δύο βήματα ἀπέναντι ἐνὸς προσερχομένου βήματος, κατέλαβον πάλιν τὰς ἐχθρικὰς αὐτῶν θέσεις. Οἱ Ὀθωμανοὶ, ἂν ὀφείλῃ τις νὰ πιστεύσῃ τὰς κοινοποιήσεις τοῦ Μεττερνίχου, διενοοῦντο νὰ εἰσβάλωσι κατὰ τὸ ἔαρ μετὰ 300,000 ἀνδρῶν εἰς τὴν Ῥωσσίαν, καὶ ὁ μέγας βεζίρης λέγεται ὅτι ὠρίσθη νὰ κυριεύσῃ πάλιν τὴν Βάρναν ἐντὸς τοῦ χειμῶνος. Ἐν Ἀσίᾳ δὲ τὸν μὲν Γαλλίπ, μὴ ἀνταποκριθέντα εἰς τὰς προσδοκίας, ἀντικατέστησεν ὁ Χατζῆ Σαλίχ πασᾶς τοῦ Μείδαν τὸν δὲ Κιοσὲ Μεχμέτ ὁ Χακῆ πασᾶς τῆς Σίβας, ὁ ἐνδοξότερος τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν στρατηγῶν. Εἰς Ἐρζερούμ ἔμαλλε νὰ συγκεντρωθῇ στρατὸς ἐξ 80,000 ἀνδρῶν, οὗ τὴν μὲν δεξιὰν πτέρυγαν ν' ἀποτελῶσιν οἱ πασάδες τοῦ Μοῦς καὶ τοῦ Βὰν μετὰ

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ Νεσελρόφ πρὸς τὸν ἐν Βερολίνι ἀρχιεπὶ Ἀλβανίων 11/26 Ἰαν. 1829 γ.γ.

50,000 ἀνδρῶν, τὴν δὲ ἀριστεράν ὁ πασᾶς τῆς Τραπεζοῦντος· καὶ ὁ τῶν Ἀτσάρων βέης Ἀχμέτ μετὰ 40,000 ἀνδρῶν· καὶ τὸ Ἀχαλτζίκ δὲ, ὡς καὶ ἡ Βέρνα, ἔμελλε νὰ κυριευθῇ πάλιν ἐντὸς τοῦ χειμῶνος. — Ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ Ῥωσσία ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐφαίνετο κλίνουσα ὑπὲρ τῶν εὐτόλμων καὶ δραστηρίων σχεδίων τοῦ Πότσου, ὅστις μετεχειρίσθη τὴν Ῥωσσικὴν τοῦ Ὀκτωβρίου ἐγκύκλιον, ὅπως ἐν τινι πολυθρυλλήτῳ ἐπισήμῳ ἐπιστολῇ (1) ὠθήσῃ (28/10 Δεκ. 1828) τὸν ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ ἐνυπάρχοντα θλαστὸν τῆς τόλμης καὶ ἀναπτύξῃ ἐξ αὐτοῦ τὸ σύστημα αὐτοῦ μεγάλης εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς, τὸ ὅποιον ἔπρεπε νὰ κολλακέυσῃ ἰδιαζόντως τὴν φιλοδοξίαν τῶν ἐν Πετροπόλει. Οἱ ὑπολογισμοί, ἔγραφεν ὁ Πότσος, τοῦ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ εἰρήνη διὰ τῶν μέσων, τὰ ὁποῖα τὸ πνεῦμα τῆς μετριοφροσύνης ὑπηγόρευεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἀνατράπησαν ἕνεκα τῆς ἐπιμονῆς τοῦ Σουλτάνου καὶ τῆς δολίης ἐχθρικῆς τῆς Αὐστρίας πολιτικῆς. Ὅθεν καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια καὶ ἡ τιμὴ καὶ τὸ συμφέρον τοῦ αὐτοκράτορος ἀπειτοῦσι νὰ γείνῃ δευτέρα δραστηρία ἐκστρατεία διὰ μεγαλειτέρων μέσων πρὸς ἐπίτευξιν μεγαλειτέρου ἀποτελέσματος. Οἰαδῆποτε διαπραγματεύσεις καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Σουλτάνος ἠπέθεσεν εἰς τὰς ἀξιώσεις τῶν κυβερνήσεων, ἤθελεν ἐπιφέρει ἀμνηχανίαν μεγάλην, διότι αἱ Ῥωσσικαὶ ἀπαιτήσεις ἤθελον ἐρμηνευθῇ ἀκαταλλήλως ὑπὸ πασῶν τῶν Αὐλῶν, καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν φιλικῶν. Ἡ ζηλότυπος αὕτη διάθεσις εἶναι ἡ φυσικὴ συνέπεια τοῦ εὐρωπαϊκοῦ «συμφύρματος», εἰς τὸ ὅποιον ἠναγκάσθησαν αἱ Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις νὰ συμπαραλάβωσι καὶ τὴν Ῥωσσίαν, καὶ ἐν τῷ ὁποίῳ πάντες ἔχουσι συμφέρον νὰ κρατήσωσι τὴν Ῥωσσίαν ἵνα τὴν ἐμποδίσωσιν ἀπὸ παντὸς κινήματος, ἐν ᾧ τοῦναντίον ἡ Ῥωσσία ἔχει μέγιστον συμφέρον νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τοῦ συμφύρματος· τούτου ἐν κρυπτῷ εἰ δυνατόν καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν συμβάντων. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον τὸ πρῶτιστον καὶ ἀσφαλέ-

(1) Ἀπὸ 28/10 Δεκ. 1828. Portf. 1,312.

στατον μέσον εἶναι νὰ ματαιώσῃ ἡ Ῥωσσία πᾶσαν ἄκαιρον συν-
 διάσκεψιν, τὴν ὁποῖαν αἱ Αὐλαὶ τῆς Εὐρώπης ἤθελον πειραθῇ νὰ
 συγκροτήσωσιν ἐν καιρῷ τοῦ χειμῶνος, καὶ χωρὶς πλέον νὰ
 φεισθῇ τοῦ ἐχθροῦ, χωρὶς πλέον νὰ λάβῃ ὅπ' ὅσιν τὴν Αὐστροίαν,
 νὰ ἐπιληφθῇ μετ' ἀκαταβλήτου δυνάμεως τῆς προσεχοῦς ἐκ-
 στρατείας, νὰ τὴν ἀποπερατώσῃ διὰ νικῶν καταπληκτικῶν καὶ
 τοῦτο ἐν ταχεία ἀποφασιστικῇ Συνδιασκέψει, ἥς τὴν ἐναρξιν αἱ
 Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις δὲν πρέπει νὰ μάθωσιν εἰμὴ συγχρόνως με-
 τὴν ἀγγελίαν τοῦ τέλους τῆς. Ὁ Πόττος δὲν ἀποκρύπτει ἐν τῷ
 ἐγγράφῳ του, ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τοσούτων δυνάμεων δύναται νὰ
 ἐπιφέρῃ σοβαρὰς ῥήξεις, ἀλλ' ἐπίσης δὲν ἀποστρέφει μετὰ φόβου
 τὸ βλέμμα του ἀπὸ τῆς πιθανότητος δεινῆς τῶν πραγμάτων
 περιπλοκῆς, εὐρωπαϊκῆς μεταβολῆς, καὶ καταπατήσεως τῶν
 συνθηκῶν, ἐκτυλίσσων τὴν σχέσιν μιᾶς ἐκάστης τῶν μεγάλων
 Δυνάμεων πρὸς τὴν Ῥωσσίαν ἐν ἀξιοθαυμάστῳ τινι ἐκθέσει, ἥς
 καὶ ἀλλαχοῦ που θέλουμεν κάμει χρῆσιν.

Καὶ ἐν τῇ εἰρηνικῇ προθυμίᾳ τῆς Ῥωσσίας νὰ ἔλθῃ εἰς δια-^{Ο πρίγ-}
 πραγματεύσεις μετὰ τῆς Πύλης, καὶ ἐν τῇ συγχρόνῳ αὐτῆς ἐπι-^{κηψ Μετ-}
 μονῇ ἢ τῇ μετὰ ταῦτα ἐπανόδῳ εἰς ἐμπόλεμον θέσιν, κατεφαί-^{τερονίχος.}
 νετο βαθεῖα ἀγανάκτησις κατὰ τῆς Αὐστρίας, ἥτις καὶ πρὸ τοῦ^{Ἡ τετρα-}
 τέλους ἤδη τῆς ἐκστρατείας ἐξύφανε νέαν διπλωματικὴν ἐξιδιουρ-^{πλή συμ-}
 γίαν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τὰς δύο ἀντιμαχομένους
 δυνάμεις τὴν εἰρήνην διὰ εὐρωπαϊκῆς τινοῦ συμμαχίας. Κατὰ τὴν
 πρώτην ἤδη ἐπίσχισιν τῶν νικῶν παρετήρησεν ἡ Ῥωσσία μετὰ
 πλείστης ὅσης ἀγανακτικέσεως, ὅτι ἡ Αὐστρία ἐλάβανεν (κατὰ
 τὸν Αὐγούστον) ἐν κρυπτῷ μέτρα πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ στρα-
 τοῦ αὐτῆς. Ἐγίνωσκε μὲν ἡ Ῥωσσία ὅτι τὰ μέτρα ταῦτα τῆς
 Αὐστρίας ἦσαν ὅλως μάταιαι καὶ ἀσήμντοι ἐπιδείξεις, ἀλλ' ἀφ'
 ἑτέρου ἐνόει, καὶ δικαίως, ὅτι οἱ ἐξοπλισμοὶ οὗτοι καὶ μάλιστα
 κατὰ τὴν παρούσαν περίστασιν ἦσαν καταλληλότεροι καὶ ἀπέ-
 βλεπον εἰς τὸ νὰ πληρώσωσι τὴν Πύλιν ἐλπίδων ἀπατηλῶν καὶ
 ν' ἀναζωπυρήσωσι τὴν ἀντίστασιν αὐτῆς. Εἰς τὴν τοιαύτην τοῦ
 γεγονότος ἐξήγησιν ἐπεβεβαιώθη ἡ Ῥωσσία, βλέπουσα ὅτι παρὰ

τῷ πρωθυπουργῷ τῆς Αὐστρίας ἡ δύναμις τῆς κατὰ τῆς Ῥωσσίας ἔχθρας ὑπερέχῃ τῶρα τὴν ἰσχὺν τῆς ὑποκρίσεώς του. Ὁ Μεττερνίχος εἶχε διατάξει τοὺς πράκτοράς του νὰ τῷ πέμπωσι διαρκούσης τῆς ἐκστρατείας ὅσον οἶόν τε ψευδεῖς περὶ τῶν πολεμικῶν συμβάντων ἐκθέσεις· ταύτας εἶχεν ἀποστέλλει εἰς τοὺς πρέσβεις του διὰ τῶν ἰταλικῶν ἐφημερίδων διέδιδε δυσμενεστάτας εἰδήσεις περὶ τοῦ Ῥωστικοῦ στρατοῦ καὶ μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν δὲ τῆς ἐκστρατείας ἐνησμενίζετο νὰ παριστᾷ μεγαλειτέρας τὰς ζημίας τῆς Ῥωσσίας, καὶ νὰ ἐλαττώῃ τὰς δυνάμεις καὶ τὰ μέσα αὐτῆς, τὰ ὅποια, ὡς ἔλεγε, δὲν ἦσαν εἰμὴ καθαρὰ προσποιήσεις. Οὐδαμοῦ προθυμότερον ἀνεγινώσκοντο τὰ τοιαῦτα ἢ ἐν Λονδίνῳ. Ὁ Οὐελλιγκτὼν ἔδιδε περισσότεραν πίστιν εἰς τὰ ἀνκιδῆ ταῦτα ἐκ Βιέννης ψεύδῃ ἢ εἰς τὰς ἐκθέσεις τοῦ ἰδίου αὐτοῦ κρατιωτικοῦ διπλωμάτου λόρδου Ἰτεσβουρῆ (Heytesbury). Διότι καὶ αἱ ἐπίσημοι ἀλήθειαι περὶ τῶν ἐν τῇ ἀπομεμακρυσμένη χώρᾳ συμβάντων, καὶ αἱ ἐκ τοῦ πλησίον λαμβανόμεναι νύξεις καθίστων ἀρκετὰ εὐπιστον τὴν δικαιοτροφίαν τῶν πραγμάτων. Ὁ Νεσελρόδ καθ' ὃν χρόνον ἀπῆντα (1) εἰς τὰς παρατηρήσεις τοῦ λόρδου Ἀβερδήνου περὶ τῆς Ῥωστικῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου (16[28 Αὐγ.) εἶχεν ἤδη παρασκευάσει τὴν Ἀγγλίαν εἰς τὰς τροποποιήσεις τῶν πρὸς τὸν ναύαρχον κόμητα Λυδένον ὁδηγίων, καθ' ἃς διατάττετο οὗτος νὰ συμπράξῃ εἰς τὸν ἀποκλεισμόν τοῦ Ἑλλησπόντου, καὶ ὁ Ἀθήβεν χωρὶς νὰ περιμεῖνῃ νεωτέραν ὁδηγίαν εἶχεν ἀμέσως ἀνακοινώσει, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ του δὲν θέλει θεωρήσει αὐτὸν τοῦ λοιποῦ δεδωμένον εἰς τὴν κατὰ τὴν Μεσόγειον οὐδετερότητα τοῦ στόλου του. Τί ἄλλο ἐσήμκινε τοῦτο, ἢ ὅτι ἡ Ῥωσσία δὲν εὕρισκεν ἀποχρώσας τὰς κατὰ γῆν ἐκστρατείας τῆς πρὸς ἐπίτευξιν ἀποτελέσματος ; ὅτι ἐκτὸς τῶν ὅπλων ἡναγκάζετο νὰ λάβῃ καὶ ἄλλα καταναγκαστικὰ μέτρα ; καὶ ὅτι ἐπεδίωκε πάντα ταῦτα μετὰ πλείστην ὕψης σπουδῆς ; Μόνον ἡ πρ-

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ Νεσελρόδ πρὸς τὸν πρίγκιπα Ἀθήβεν. Ἐξ Ὁδηγίου 16[28 Αὐγ. 1828. χγγ.

ραμυθία, ἣν ὁ Οὐελλιγκτόν εὗρισκεν ἐν τῇ ἀμυχανίᾳ ταύτῃ τῆς Ῥωσσίας, παρεκίνησεν αὐτὸν, ὡς φαίνεται, νὰ συγκατατεθῇ εἰς τὸ νὰ χρησιμεύσῃ μέρος τοῦ κατὰ τὴν Μεσόγειον Ῥωσσικοῦ στόλου εἰς τὸν ἀποκλεισμόν τοῦ Ἑλλησπόντου, καὶ εἰς τὸ νὰ σημειωθῇ ἐν συναπτικῷ τινι πρωτοκόλλῳ τῆς συνεδριάσεως τῆς 18]30 Σεπτεμβρίου ἡ ληρωθεῖσα ἀπόφασις, νὰ κοινοποιηθῇ τοῦτο εἰς τὴν Πύλην. Ἀλλὰ τοῦ μέτρου τούτου, τὸ ὅποῖον κατ' ἀρχὰς ἐθεώρει ψευδῶς ὡς καταπάτησιν τοῦ θεοθέντος λόγου καὶ τῆς συμβάσεως (1) ἦτο ὁ δοῦς τὰ μέγιστα ἐναντίος· διότι ἐγίνωσκεν, πόσον ὀφείλει νὰ σεβασθῇ τὸ πρόνημα τοῦ κοινοβουλίου καὶ τὴν κοινὴν γνώμην, ἥτις εἰς οὐδένᾳ ἄλλον εἰμὴ εἰς τὸν ἀρειμάνιον τοῦτον ὑπουργὸν ἠθέλην ἐπιτρέψαι νὰ διατελῇ ἐν ἡσυχίᾳ ἐνώπιον τῆς ἐπικινδύνου ταύτης κατὰ τῆς Τουρκικῆς ἐπιθέσεως τῆς Ῥωσσίας. Ἀλλὰ μόλις ἐπληροφορήθη ὁ Μεττερνίχος περὶ τῆς δυσθύμου ταύτης διαθέσεως τοῦ δουκὸς, ἐκεντήθη πάλιν ὑπὸ τῆς ἀκρατικότητος πρὸς τὴν ῥαδιουργίαν τάσεώς του, ὥστε νὰ ἐνσπείρῃ νέα ζιζάνια κατὰ τῆς Ῥωσσίας καὶ κατὰ τῆς στενωῆς μετ' αὐτῆς συνδεμένης Γαλλίας. Ἦδη, ἔγραψεν (2) εἰς Λονδίνον, τὸ Ῥωσσικὸν ναυτικὸν καταρρίπτει ἐν τῇ Ἀρχιπελάγει τοῦ προσωπεῖον· ἡ Γαλλία, μετέχουσα ἅπας τοῦ ἀγῶνος, δὲν θέλει ἀποσυρθῇ μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς της κατὰ τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ θέλει ἔλθαι εἰς πειρασμὸν νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὴν Πύλιν τὸν διπλοῦν ὄρον, καὶ τὴν Ἑλλάδα νὰ ἐλευθερώσῃ καὶ τὴν εἰρήνην μετὰ τῆς Ῥωσσίας νὰ συνομολογήσῃ. Ὅθεν ἐν τῇ ἐπικινδύνῳ ταύτῃ καὶ ἐκτάκτῳ περιπτώσει ὤφειλον αἱ Δυνάμεις νὰ ὠφελιθῶσιν ἐκ τοῦ χειμῶνος ὅπως ἔλθωσιν εἰς συνεννόησιν, καὶ νὰ κατακλύσωσι τὸν πόλεμον

(1) Τὸ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργείων ἰδὼν τὸ χωρίον μιᾶς προγενεστέρας ἐπιστολῆς τοῦ Νετελρώδ, ὅτι ἡ Ῥωσσία θέλει πρὸς καιρὸν (*momentané-ment*) ἀπέλθαι κατὰ τὴν Μεσόγειον ἀπὸ τῆς θέσεως ἐμπολέμου Δυνάμεως, εἶδωκεν εἰς τὴν λέξιν *momentanément* τὴν σημασίαν τοῦ *sur le champ* (ἰμέσως) ἀντὶ *passagèrement* (ἐφημέριως).

(2) Ἐπιστολὴ τοῦ Μεττερνίχου πρὸς τὸν πρίγκηπα Ἰστερχάζην. 2]14 Σεπτεμβρίου 1828. γ.γ.

ἐν τῷ μεταξὺ τῶν δύο ἐκστρατειῶν διαστήματι τοῦ χρόνου. Ἐὰν ὁ πόλεμος ἀρχίσῃ ἐκ νέου, ἔγραφεν ἐν τέλει ὁ Μεττερνίχος, «δευνὰ τρομερὰ καὶ ἀνατροπὴ θέλουσιν ἀπειλεῖ τὴν Εὐρώπην.» Ὁ Μεττερνίχος συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τετραπλῆς συμμαχίας καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ τὸν μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας συμβιβασμόν. Καὶ ὁ Οὐέλλικτὼν ἐν τῇ στιγμιαίᾳ αὐτοῦ δυσθυμίᾳ ἀνεφλέχθη ὅλος ἅμα μαθὼν τοὺς λόγους τοῦ Μεττερνίχου. Οὐδαίς ἦτο ἀκταλληλότερος τοῦ Οὐέλλικτὼνος εἰς τὸ νὰ εὕρῃ διέξοδον ἐν μέσῳ τῶν ἀντιλογιῶν τῶν παρὰ φύσιν περιπεπλεγμένων σχέσεων τῆς συνθήκης τοῦ Ἰουλίου, ἥτις πρὸς βλάβην τῆς Τουρκίας ἔπρεπε νὰ ἐφαρμοσθῇ χωρὶς νὰ παρενοχλήσῃ τὰς πρὸς αὐτὴν εἰρηνικὰς σχέσεις, καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ διεκδικηθῇ ἡ ἀκεραιότης τῆς Τουρκίας χωρὶς νὰ συμβῇ ῥῆξις πρὸς τὴν Ῥωσσίαν. Στρατιώτης καὶ στρατηγὸς ὢν ὁ Οὐέλλικτὼν μετέφερεν ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματός του εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν διπλωματικὴν τὰς μάλιστα ἀντιθέτους ιδιότητες, αἵτινες κατὰ τοσοῦτον ἦσαν ἐπιβλαβεῖς ἐν τῇ πολιτικῇ καθ' ὅσον ἦσαν ὠφέλιμοι ἐν τῷ στρατιωτικῷ σταδίῳ. Ἐπηρεμένος, πεποιθὼς εἰς τὴν περὶ τῆς φήμης του γνώμην τοῦ κόσμου, κατανοῶν τὴν μεγάλην τῆς θέσεώς του ἐπιρροήν, ἀνεβίβασεν ὁ περιώνυμος στρατάρχης τῆς Ἀγγλίας τὴν περιφιλαυτίαν του καὶ τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ ἐπιμονὴν εἰς βαθμὸν ἀσυμβίβαστον σχεδὸν πρὸς τὰ δικαιώματα συνταγματικοῦ πολιτικοῦ ἀνδρός. Συνειθισμένος νὰ δίδῃ διαταγὰς ἐθεώρει ἑαυτὸν δεσπότην τῶν συναδέλφων του, ἐξουσίαζε πάντα καὶ μάλιστα τὸν ἀδύνατον Ἀβερδῆνον, ἐπενέβαινε καθ' ἐκάστην εἰς τὰ τῶν Ἰνδιῶν, τὰ ὅποια δὲν ἦσαν τῆς δικαιοδοσίας τοῦ πρωθυπουργοῦ, καὶ ἀπετέλει εἰς τοιοῦτον βαθμὸν μόνος τοῦ τὸ ὑπουργεῖον, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἡγανᾶνται ἐπὶ τούτῳ. Πρὸς ἀπόκτησιν δὲ τῆς αὐτῆς ἐξουσίας καὶ ἐν τῷ κοινοβουλίῳ κκτέβαλεν ὁ Οὐέλλικτὼν, συναισθάνομενος τὴν ἀδυναμίαν αὐτοῦ ὡς πολιτικοῦ καὶ ῥήτορος, περισσοτέραν ἐπιτηδειότητα καὶ μεγαλείτερον ζῆλον παρὰ πάντα τῶν προκατόχων του, ὅπως διὰ μέσων ἐκτὸς τοῦ κοινοβουλίου κειμένων, διὰ

ὑποστηρίζεως ἐξόχων Οὐγγῶν, καὶ δι' ἐπηρεάσεως τοῦ τύπου ἀποκτήσῃ ὁπαδοὺς καὶ ψήφους. Οὕτως, ἤθελέ τις νομίσαι, ὅτι ἤθελεν ἐξασκήσει καὶ εἰς τὰ πολιτικά καὶ διπλωματικά ζητήματα ἀπόλυτον ἐπιρροὴν καὶ μάλιστα ὡς πρὸς τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις, ὡς ἔχων τὴν μεγαλειτέραν πεποίθησιν περὶ τῆς ἐν Εὐρώπῃ ἐπιρροῆς του καὶ ὡς θεωρῶν ἑαυτὸν φυλακτήριον ὑπὲρ τῆς δικτηρήσεως τοῦ ἐπικρατοῦντος πολιτικοῦ συστήματος. Ἀλλ' εἰς τὴν πολιτικὴν του ἐνέργειαν μάλιστα ἐφαίνετο ὅτι μετέφερεν ἄλλην πάλιν ιδιότητα ἐκ τῆς περιεσκεμμένης αὐτοῦ πολεμικῆς μεθόδου, ἐφαίνετο δηλ. ὅτι ὑπὲρ τὸ δέον ἐπηρεάζετο ὑπὸ τῶν περιστάσεων, τῶν ὁποίων τὴν ἔκθασιν καὶ τὴν τροπὴν δὲν ἦτο εἰς κατάστασιν νὰ προβλέπη πολὺ καθαρῶς, πιεζόμενος ὑπὸ τῆς ἀνάγκης καὶ ὑπὸ τῶν ἐντυπώσεων τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων. Ἐσωτερικῶς εἶχεν ἀποδείξει τὴν ιδιότητα ταύτην τοῦ πολιτικοῦ χαρακτῆρός του ἐν τῷ ζητήματι τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Καθολικῶν, ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπεχώρησε μετὰ τῶν ἀρχῶν του ἀπέναντι τῆς πίεσεως τῶν περιστάσεων· τὴν ιδιότητά του ταύτην ἀπέδειξε καὶ ὡς πρὸς τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα, καθ' ὃ ἡ διπλωματία οὐδέποτε ἠδύνατο νὰ βεβαιωθῇ, ἐὰν ὁ Οὐγγίχκτων, ὁ εὐτολμος συνάμα καὶ ἀναποφάσιτος ἀνὴρ, ἤθελε μένει πιστὸς εἰς μίαν ληφθεῖσαν ἅπαξ ἀπόφασιν, καὶ ἐὰν ἤθελεν ἐμμένει εἰς ἡμιτελὲς μέτρον ἢ μεταβαλλομένης τῆς διαθέσεώς του παρασυρθῇ εἰς ἄκρον τί διάβημα. Οὕτως ἡσθάνετο ἑαυτὸν δεδεμένον διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς πρὸς τὸ καθῆκον συναισθήσεως πρὸς τὴν συνθήκην τοῦ Ἰουλίου, καὶ ὅμως ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἠγανάκτει ἐπὶ τῇ συμβάσει ταύτῃ ἐπηρεαζόμενος ὑπὸ τοῦ λόρδου Στράγκφορντ καὶ ὅλων ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν, τοῖς ὁποίοις ἡ πρὸς τὴν Ῥωσσίαν δυσπιστία παρεῖχε τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος δὲν θέλει εἶσθαι διὰ τὴν Ῥωσσίαν εἰμὴ ὁ πρὸς καταστροφὴν τῆς Τουρκικῆς μοχλός. Καὶ μάλιστα νῦν, ὅτε τὰ ὑπὸ τοῦ Ῥωσσικοῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ Ἑλλησπόντου παρεμβαλλόμενα τῇ ναυτιλίᾳ προσκόμματα διήγειρον τὴν ἀγανάκτησιν αὐτοῦ τε καὶ τοῦ ἐμπορικοῦ κόσμου, ὅτε ἡ οἰκειότης τῆς Γαλ-

λίας πρὸς τὴν Ῥωσσίαν καθίστα αὐτὸν ἀπαισιόδοξον, ὅτε αἱ ὑπόνοιαι τῆς Αὐστρίας ὑπέθλπον τὴν ὑποψίαν του κατὰ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως τῆς διηνεκῶς παρασκευαζομένης εἰς ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Ἀλγερίας, καὶ μὴ διαταθειμένης ν' ἀποσύρῃ πράγματι τοὺς στρατοὺς τῆς ἐκ Πελοποννήσου, ἀλλὰ μάλιστα θελούσης νὰ τοὺς ὠθήσῃ πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ, νῦν μάλιστα, λέγομεν, ἔπεινεν ὁ Οὐελλιγκτὼν τὸ οὐς του εἰς τοὺς λόγους τοῦ παλαιοῦ αὐτοῦ καὶ πιστοῦ φίλου Ἐστερχάτζη, ἐξεφράζετο ἀπροκαλύπτως περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ δοθῇ τέλος εἰς τὸν πόλεμον, ἐδείκνυε διαθέσιν ν' ἀποσυρθῇ ἐντελῶς ἀπὸ τῆς συνθήκης τοῦ Ἰουλίου, καὶ ἐν ᾧ ὁ Μεττερνίχρος ἔμελλε νὰ κερδίσῃ τὴν Πρωσσίαν, ἐτέθη ὑπισθεν τοῦ ἀδυνάτου, ἀσχυροῦς καὶ μετὰ τοῦ ὑπουργείου του μὴ συμβιβαζομένου Πολινιάκ, ὅπως ἐξηγηθῇ μετὰ τῆς Γαλλίας ὀριστικῶς περὶ τοῦ ζητήματος, ἐν τῷ ὁποίῳ αἱ δύο δυτικαὶ Δυνάμεις δὲν ἠδύναντο τοῦ λοιποῦ νὰ συμβιβάζωσι μετὰ τῆς Ῥωσσίας. Πᾶσαν δὲ τὴν ἀγαθὴν ἐντύπωσιν, ἣν εἶχεν ἐμποιήσει πρὸ μικροῦ διὰ τὴν πρὸς τὴν συνθήκην πίστιν του, ἀρνήθει· τὴν πρόσκλησιν τῆς Πύλης περὶ τῆς ἐπανόδου τῶν δύο πρέσβεων τῶν δυτικῶν Δυνάμεων, ἐξήλειψε νῦν ὁ δούξ, συστήσας τῇ Γαλλίᾳ ἐν ἐποχῇ πολὺ ἀκαταλληλοτέρᾳ αὐτὴν ταύτην τὴν ἐπάνοδον. Κατὰ τὴν κρίσιν ταύτην στιγμὴν ἡ σύνοσις τοῦ πρέσβεως τῆς Πρωσσίας Βυλώφ διέσωσε πάλιν τὴν κινδυνεύουσαν συνθήκην τοῦ Ἰουλίου καὶ διέσχισε τὸ νῆμα τῶν αὐστριακῶν βραδουργιῶν. Ὁ Βυλώφ ἀνήγγειλε τῷ ἐν Παρίσις πρεσβευτῇ τῆς Πρωσσίας (βαρὼν Βέρθερ) καὶ τῷ Πότσω τὰ τεκταινόμενα, ὅτε καὶ ὁ τελευταῖος αὐτός οὐδὲ κἂν ἐρχντάζετο τί περὶ τοῦτου· προτάσει ἐπίσης τοῦ Βυλώφ ἀπέστειλεν ἡ κυβέρνησις τῆς Πρωσσίας εἰς Παρίσιους καὶ εἰς Λονδῖνον ἐντόνους διακονώσεις κατὰ τῶν ἐπικινδύνων βιενναιῶν σχεδίων. Ὁ Πότσος ἀπεδοκίμασεν ἐντονώτατα ἐν Παρίσις καὶ τὰ περὶ μεσολαβήσεως αὐστριακὰ ταῦτα σχέδια, καὶ τὰς διαθέσεις τῆς Ἀγγλίας περὶ διπλῆς συμμάχιας, καὶ τὴν ἐπάνοδον τῶν δύο πρέσβεων, ἣν ἡ Ῥωσσία ἀναγκάζεται νὰ θεωρήσῃ ὡς ῥητὴν καταπάτησιν τῆς συνθήκης. Τὸ

ἀποτέλεσμα δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπέλθῃ· αἱ ὑπὸ τοῦ Πολινιάκ ὑποβληθεῖσαι προτάσεις ἀπερρίφθησαν (20/1 Νοεμβρίου). Τοῦτο καὶ αἱ πρωσσικαὶ παρυστάσεις ἐξήγειραν τὸν Οὐελλιγκτῶνα, καὶ τῷ κατέδειξαν τὸ ἄτιμον καὶ ἐπικίνδυνον τῶν αὐστριακῶν μηχανορραφῶν. Ὁ Λήβεν, ὁ μισητὸς, ὁ ἱστάμενος ἀείποτε ἐναντίον τοῦ Οὐελλιγκτῶνος «μὲ γυμνὸν ξίφος,» ἐνίκησε καὶ νῦν πάλιν, ὡς συνήθως, τὸν Ἰνστερχάτζην, «τὸ ἡγαπημένον τοῦ δουκὸς τέκνον,» τὸ ὅποιον δὲν ἔλαβε καὶ τώρα εἰμὴ καλὰ· μόνον ὑποσχέσεις· καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας, ὅστις ἐνόμιζεν ἤδη τὸν θρίαμβόν του βέβαιον, ἠναγκάσθη νὰ κρυβῇ κατηχυμένος. Ὁ Οὐελλιγκτῶν, ἀντὶ νὰ παραδεχθῇ τὴν τετραπλὴν συμμαχίαν τοῦ Μεττερνίχου μεταχειρισθῇ τὸ μέσον τῆς διεξόδου, τὸ ὅποιον καὶ ἄλλοτε εἶχε μεταχειρισθῇ, νὰ ἐδραιώσῃ δηλ. τὰς πρὸς τὴν Γαλλίαν σχέσεις του, καὶ νὰ συνεννοηθῇ μετ' αὐτῆς περὶ προτάσεων ὑποβληθησομένων εἰς τὴν Συνδιάσκεψιν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ λυθῇ ἐντελῶς ὅσον τάχιστα καὶ ἐν ἀνάγκῃ καὶ ἄνευ τῆς Ρωσσίας τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα, τὸ ὅποιον διὰ τῆς ἐλευθερώσεως τῆς Πελοποννήσου ἦτο κατ' αὐτὸν κεφαλαιωδῶς λελυμένον ἤδη. Εἴλκυσε τὴν Αὐλὴν τῆς Γαλλίας διὰ τῆς ἐπιθυμίας, ἣν καὶ αὐτὸς καὶ πάντες εἶχον, νὰ ἐπαναφέρωσι τὴν εἰρήνην, συγκατατέθῃ νὰ ἐπεκταθῇ ἡ γαλλικὴ κατοχὴ ἐν Πελοποννήσῳ ἐπὶ τινὰ χρόνον ἀκόμῃ, χωρὶς ὅμως νὰ προχωρήσῃ καὶ πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ, καὶ ἐπροσπάθησε νὰ πείσῃ τὴν Γαλλίαν νὰ ψηφίσῃ μετ' αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἐπανάδοῦ τῶν πρέσβων τῶν δύο δυτικῶν Δυνάμεων εἰς Κωνσταντινούπολιν, διότι τὴν ἐπ' ἀνὸδον ταύτῃ παρίστα ὡς τὸ ἀσφαλέστατον μέσον, ἵνα προληφθῇ νέα ἐκστρατεία καὶ τεθῶσιν αἱ προκαταρκτικαὶ τῆς εἰρήνης βάσεις. Κατὰ τὴν ἀλλόκοτον καὶ ἄστυκτον τῆς γαλλικῆς Αὐλῆς πολιτικὴν, ἣν αἱ Δυνάμεις ἀπεδοκίμαζον καὶ ἐμέμφοντο, παρεδέχθη ἡ Γαλλία καθ' ὁλοκληρίαν τὰς προτάσεις ταύτας τοῦ Οὐελλιγκτῶνος. Αἱ σχετικαὶ λοιπὸν προτάσεις ὑπεβλήθησαν κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 4/16 Νοεμβρίου (1) ὑπὸ μὲν τῶν Γάλλων

(1) Πρωτόκολλον τῆς ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν ἐξωτερικῶν συγκροτηθείσης συνεδριάσεως τῆς 4/16 Νοεμβρ. 1828. χγγ.

πληρεξουσίων, (1) καθ' ὅσον ἀνεφέροντο εἰς τὴν γαλλικὴν κατοχὴν καὶ εἰς τὰ μετ' αὐτῆς συνδεόμενα ζητήματα, ὑπὸ δὲ τῆς Ἀγγλίας καθ' ὅσον ἀπέβλεπον τὴν ἐπάνοδον τῶν πρέσβων. Ὁ Λήβεν ἐξιππάσθη ἐπὶ ταῖς γενομένοις, καὶ ἀνεκοίνωσεν ὅτι δὲν ἔχει ὁδηγίαις περὶ τῆς συζητήσεως τῆς περὶ ἐπάνοδου τῶν πρέσβων προτάσεως, ἣν θεωρεῖ ἀπομακρυνομένην πολὺ ἀπὸ τοῦ πνεύματος τῆς συνθήκης (2). Ἐκ δὲ τῶν διαφορῶν ὑπὸ τῆς Γαλλίας προταθέντων μέτρων, ἐπροτίμησεν ὁ Λήβεν τὴν ἐγγύησιν τῶν Δυνάμεων, ὅ, περ ἐκοινοποιήθη κατόπιν ἐπισήμως εἰς τὴν Πύλην (3). Τὴν περὶ ἐπάνοδου τῶν δύο πρέσβων πρότασιν ἐμετρίασαν αἱ Δυνάμεις κατὰ τι χάριν τῆς Ῥωσσίας, ἀποφασίσασαι νὰ μείνωσιν οἱ πρέσβεις ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῆς Συνδιασκέψεως. Καὶ ὅμως ἡ Ῥωσσιτικὴ κυβέρνησις σφοδρῶς ἠγανάκτησεν ἐπὶ τῷ προταθέντι μέτρῳ, τὸ ὅποιον ἀπέβλεπε φανερῶς ν' ἀπομονώσει τὴν Ῥωσσίαν ἐν τῇ παρούσῃ αὐτῆς κρίσει, καὶ νὰ διαχωρίσῃ ζητήματα, τὰ ὅποια ἡ Ῥωσσία τὰ μάλιστα ἐνδιέφερετο νὰ κρατῇ ἡνωμένα. Κακὴ ἦτο ἡ ὑποχώρησις, ἔτι χειροτέρα ὅμως ἡ μὴ παραδοχὴ, διότι ὁ Οὐέλλιγκτὼν ἤθελε παρακινήθῃ ἐξ αὐτῆς ν' ἀναλάβῃ τὰς πρὸς τὴν Πύλην διπλωματικὰς σχέσεις, τὸ ὅποιον τὸ Ἀγγλικὸν κοινοβούλιον τὰ μάλιστα ἐπόθει. Ἡ Πρωσία, ἥτις ἐσχάτως προτροπῇ τοῦ Βυλῶφ, δι' ἰδιοχείρου τοῦ βασιλέως ἐπιστολῆς, συνεβούλευσε τὴν Ῥωσσίαν νὰ φέρεται πρῶτος πρὸς τὴν Ἀγγλίαν, μετεχειρίσθῃ καὶ πάλιν τὸ αὐτὸ μέσον, νὰ πρᾶνῃ τὸν Τσάρον (4). Ὅσον ἀναμφισβήτητον καὶ ἂν ᾖναι τὸ δικαίωμα τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος, ἔγραφεν ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας πρὸς τὸν Τσάρον, νὰ ἐπιμένητε, οἱ σύμμαχοι ὑμῶν νὰ μὴ ἐκτελέσωσιν τι ἄνευ τῆς Ὑμετέρας συμπράξεως, οὐχ ἥττον

(1) Ὑπόμνημα τοῦ πληρεξουσίου τῆς Γαλλίας. χργ.

(2) Διοκoinωτικὴ προφορικὴ τοῦ πληρεξουσίου τῆς Ῥωσσίας. χργ.

(3) Κοινοποιήσις τῶν συμφάγων Δυνάμεων πρὸς τὴν Ὑπ. Πύλιν 4/16 Νοεμβρ. 1828. χργ.

(4) Ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσίας πρὸς τὸν αὐτοκρ. Νικόλαον. 28/10 Δεκ. 1828 χργ.

ὅμως «τὸ καταλληλότερον καὶ ἴσως μοναδικὸν μέσον τοῦ νὰ ἀφαιρέσῃτε καὶ τὴν πρὸς τοῦτο διάθεσιν αὐτῶν καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν πρόρραξιν, εἶναι, νὰ ἐκτελεῖτε μετ' αὐτῶν πᾶν ὅ,τι δὲν παρὰβιάζεται τὰ κύρια συμφέροντα τῆς βίωστικῆς πολιτικῆς.» Αἱ συμβουλαὶ αὗται εἰσηκούσθησαν. Ὁ Νεσελρόδ (1) κατέκρινε μὲν ἐν Λονδίῳ (22/3 Ἰανουαρίου 1829) τὸ ἀσυνεπές τοῦ Οὐέλ-λιγκτῶνος, ὅστις θέλει νὰ παρὰχωρήσῃ τώρα εἰς τὴν Πύλην ὅ,τι τῇ ἡγεσίᾳ κατὰ τὸν Ἰούλιον τοσοῦτον ζητῶς, ὅπερ δὲν ἤθελεν εἶσθαι διὰ τὴν Πύλιν εἰμὴ ἀνταμοιβή τῆς ἀντιστάσεώς της καὶ ἀπόδειξις πραγματικοῦ διαιχωρισμοῦ τῆς συμμαχίας· οὐχ ἥττον ὅμως εἶπεν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ, ἔχων ὑπ' ὄψιν τὰ συμφέροντα τῶν συμμάχων αὐτοῦ καὶ τὴν θέσιν αὐτῶν θέλει παρὰδεχθῇ τὰς προτάσεις των, ἐπὶ τῷ ὅρῳ, τοῦ νὰ συνεννοηθῶσι προηγουμένως αἱ Δυνάμεις καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἑλλάδος, καὶ περὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτῆς διοργανισμοῦ, καὶ περὶ τῶν μελλουσῶν πρὸς τὴν Πύλιν σχέσεών της. Ταῦτα προθύμως ἐγένοντο παρὰδεκτὰ ἐν Λονδίῳ.

Τὸ οὖτω κατεχόμενον μέρος τῆς βίωστικῆς κυβερνήσεως κατὰ τῆς Ἀγγλίας ἐπέπεσεν ὅλον κατὰ τῆς δολίας πολιτικῆς τῆς ὑπόουλου γείτονος Αὐστρίας. Εὐθύς κατὰ τὴν πρώτην προσέγγισιν τοῦ Οὐέλλιγκτῶνος πρὸς τὸν τὴν τετραπλὴν συμμαχίαν προ-τείναντα Ματτερνίχον, ὅτε ἀκόμη ἡ ἀγκυράκησις καὶ αἱ ὑπόνοιαι τῆς Ῥωσσίας ἦσαν ἐστραμμέναι πρὸς ἀμφοτέρους ἐξ ἴσου, τὸ κατὰ τῆς Αὐστρίας μέρος τῆς βίωστικῆς κυβερνήσεως ἦτο πολὺ βελύτερον τοῦ κατὰ τῆς Ἀγγλίας. Ἐν τινι ἐμπιστευτικῇ ἐπιστολῇ πρὸς τὸν ἐν Βερολίῳ πρέσβυν τῆς Ῥωσσίας (2) ἔγραψε τότε (14/26 Ὀκτωβρίου 1828) ὁ Νεσελρόδ, ὅτι κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ ἐνεστώτος ἔτους ἦτο εἰς θέσιν νὰ διαβεβαιώσῃ τὸν αὐτοκράτορα ὅτι δὲν θέλει ἔχει νὰ πολεμήσῃ εἰμὴ κατὰ μόνης τῆς

(1) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πρίγκηπα Λέβεν καὶ τὸν Πότσον. 22/3 Ἰαν. 1829. χργ.

(2) Πρὸς τὸν κόμητα Ἀλβατῶν. 14/26 Ὀκτ. 1828. χργ.

Τουρκίας, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ ἔτους 1829 δὲν δύναται νὰ ἐκφράσῃ ὡς πρὸς τοῦτο πρὸς τὸν ἡγεμόνα του εἰμὴ μόνον ἐλπίδας. Μέχρι τοῦδε ἡ προσοχὴ τῆς 'Ρωσσίας ἦτο ἐστραμμένη κυρίως πρὸς τὴν Αὐστρίαν καὶ τοὺς ἐξοπλισμοὺς αὐτῆς, ἥδη ὅμως ἀνάγκη νὰ διαμερισθῇ ἡ προσοχὴ αὕτη μεταξὺ τῶν ἐξοπλισμῶν τούτων καὶ τῶν ἐκρήξεων τοῦ ἐθνικοῦ τῆς Ἀγγλίας μίσους. Οὐχ ἦττον ὅμως ἐλπίζει, ἔλεγεν ὁ Νεσελρόνδ, ὅτι ἡ 'Ρωσσία θέλει ἀποκταστήσῃ πάλιν τὰς φιλικὰς πρὸς τὴν 'Αγγλίαν σχέσεις διὰ καταλλήλων παραχωρήσεων. Ἡ Αὐστρία τὸν παντίον κατέβαλε πᾶσαν δυνατὴν προσπάθειαν, ὥπως δηλητηριάσῃ τὴν συζήτησιν. Ἡ διαγωγὴ τῆς ἀποκαλύπτει τὰς προθέσεις τῆς· ὅθεν καλὸν θέλει εἶσθαι νὰ τῇ κοινοποιήσῃ ἡ 'Ρωσσία, ὅτι τὰ πάντα γινώσκει, καὶ ὅτι ἐὰν οἱ ἐξοπλισμοὶ αὐτῆς λάβωσιν ἐχθρικὸν χαρακτῆρα, θέλει ἀναγκασθῇ ἡ 'Ρωσσία νὰ προλάβῃ αὐτούς. Τὴν διάθεσιν ταύτην τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως υπέθελε παντὶ σθένει ὁ Πότσος, ὅστις εἶδεν ἐπελθοῦσαν ἤδη τὴν εὐκαιρίαν, νὰ ἐκμεταλλευθῇ ἐντελῶς τὸ μῖσος τῆς ἐθνικῆς μερίδος κατὰ τοῦ Μεττερνίχου καὶ τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς παρὰ τῷ αὐτοκράτορι. Ὅθεν ἐν ταῖς ἐκθέσεσιν αὐτοῦ παρέστησε τὴν πολιτικὴν τῆς Αὐστρίας ὡς τὰ μάλιστα δολίαν καὶ ἀγνώμονα. Ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος (ἔγραφεν ὁ Πότσος), ὅστις διὰ τῶν νικῶν τοῦ αὐτοκράτορος 'Αλεξάνδρου ἀπεκατέστη τρόπον τινὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου του, ὠφελήθη σημαντικώτατα ἐκ τῆς μεγλοδωρίας αὐτοῦ· ἡ 'Ιταλία τῷ παρεχωρήθη· ἀπεριόριστοι τῷ ἐγένοντο παραχωρήσεις μετὰ τὴν ἐν Βιέννῃ Σύνοδον· τὴν ἐν 'Ιταλίᾳ ἐκραγεῖσαν θύελλαν διεσκέδασεν ὁ 'Αλέξανδρος διὰ τῆς κατὰ τὴν ἐν Νεαπόλει ἐπανάστασιν γενναίας αὐτοῦ ἐπεμβάσεως· ἀντὶ δὲ τούτων πάντων ὁ Μεττερνίχος ἀπὸ τεσσάρων ἡδὴ ἔτων οὐδαμῶς ἔλαβεν ὅπ' ὄψιν οὔτε τὴν θέσιν οὔτε τὰ συμφέροντα τῆς 'Ρωσσίας, ἀλλὰ κατεχράσθη τῆς ἐμπιστοσύνης, ἣν τῷ ἐδώρησάτο ἡ 'Ρωσσία, καὶ οὐδέποτε ἔδωκεν ὑπόσχεσιν εἰμὴ μόνον διὰ νὰ τὴν παραβῇ. Ἦδη δὲ ἐν τῇ κρίσει ταύτῃ περιστάσει, προσέθετεν ὁ Πότσος ἐν τῇ ῥηθείᾳ αὐτοῦ ἐπιστολῇ τῆς 28/10 Δεκεμβρίου, ἐθώρησεν ὁ Μεττερνίχος

τὴν ἀπόφασιν τῆς Ῥωσσίας νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον ὡς ἀντίστα-
σιν κατὰ τῆς κυριαρχίας του, καὶ πάντα τὰ μέσα μετεχειρίσθῃ
ὅπως βλάψῃ τὴν Ῥωσσίαν, διεγείρῃ τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἐκφοβίσῃ
πάσας τὰς κυβερνήσεις διὰ τοῦ φαντάσματος ἐσωτερικῶν ἀνα-
τροπῶν, δυναμένων νὰ ἐκπηγάσωσιν ἐκ τοῦ βωστικοῦ πολέμου.
Ἡ ἐκδοσις τῆς ἐκστρατείας ἀπεκάλυψε τὰ φρονήματα πασῶν
τῶν κυβερνήσεων πρὸς τὴν Ῥωσσίαν· ἐν Βιέννῃ δὲ συνέβη ἡ πρώ-
τη αὐτῶν ἐκρηγξίς· περὶ τῶν φρονημάτων τῆς αὐστριακῆς κυβερ-
νήσεως οὐδεμίαν ὑπάρχει ἀμφιβολία. Τὸ ζήτημα εἶναι, ἐὰν ὁ
Μεττερνίχος θέλῃ τολμήσῃ νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Ῥωσσίας. Κα-
ταλληλότερον ὅμως εἶναι τῇ Ῥωσσίᾳ νὰ ἐρωτήσῃ ἐαυτὴν ποίαν
θέσιν θέλῃ τηρήσῃ ἀπέναντι αὐτοῦ. Νὰ ζητήσῃ ἀσφάλειαν ἐν τῇ
ἐνεργητικότητι, νὰ πείσῃ τὸν Μεττερνίχον, ὅτι ἐὰν θέλῃ νὰ ἔχῃ
τὴν Ῥωσσίαν ἐχθράν, θέλῃ εὖρει αὐτὴν φοβεράν, ἀδυσώπητον,
καὶ ἀπεφασισμένην νὰ κατακλύσῃ τὴν Αὐστρίαν δι' ὅλων τῶν
δυνάμεων τοῦ πολέμου, ὃν ζητεῖ αὕτη νὰ διεγείρῃ κατ' αὐτῆς —
τοιαῦται ἦσαν αἱ συμβουλαὶ τοῦ Πότσου, τοῦ ἀσπόνδου τούτου
ἐχθροῦ καὶ καταφρονητοῦ τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Αὐστρίας. Ἐπὶ
στιγμὴν ἐφάνη ὁ Μεττερνίχος ἀναχαιτιζόμενος μετὰ τὴν ἀπο-
τυχίαν τῶν ἐν Λονδίνῳ ῥηδισουργιῶν του· οἱ λόγοι του ἐνέφαινον
ἀμυχανίαν κρυπτομένην ὑπὸ φαινομένην ἀναισθησίαν. Εἰπόμεν
ἔγραφον (1), ὅ,τι εἶχομεν νὰ εἰπωμεν καὶ ὅ,τι αἰείποτε ἐλέγομεν,
τὴν γνώμην ἡμῶν δὲν θέλομεν ἀλλάξαι, ἀλλὰ θέλομεν περιμένει
μέχρις οὗ ἐκ νέου ἐπερωτήσωσιν ἡμεῖς. Ἀλλ' ἐν τῇ μανίᾳ του νὰ
ἀναμιγνύηται αἰείποτε εἰς τὰ πράγματα καὶ νὰ θέλῃ νὰ ἐπιβάλλῃ
εἰς πάντας τὴν γνώμην του δὲν εἶχε τὴν ὑπομονὴν νὰ περιμένῃ
νὰ τῷ γείνῃ ἐπερώτησις. Ἀρχηγὸς τῶν πολιτικῶν ἐκείνων, οἵ-
νες οὐδέποτε ἀναγνώριζουσι καὶ ὁμολογοῦσι τὰ σφάλματά των,
ἀλλὰ προτιμῶσι νὰ τὰ ἐξαλείψωσι διὰ νέων θιγενεῶς σφαλμά-
των, ἥτοι ὁ Μεττερνίχος ἀνὴρ, ὅστις οὔτε ὑπὸ ἐνστάσεων καὶ πα-

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ Μεττερνίχου πρὸς τὸν ἐν Βερολίνῳ κόμητα Τραουτσ-
μνατῶρφ. 10|22 Νοεμβρ. 1828. χ.γ.

ρατηρήσεων ἐταράττετο οὔτε ὑπὸ τῆς ἀποτυχίας ἀπεθαρρόνετο, οὔτε ἐξελεγχόμενος ἤσχυνετο. Ἐχων τὴν ἀπόλυτον ἀνάγκην νὰ θρυσή, καίτοι δυσμενῶν τῶν περιστάσεων οὐδῶν, ἐπιβρόν, παρεκινήθη ὁ πρίγκηψ πρὸς ἑκπληξιν καὶ ἀγανάκτησιν πάντων ν' ἀνανεώσῃ τὰς ἀπορρίφθεϊσας προτάσεις του, ὡς νὰ περιορίζετο ὁ κύκλος τῆς ἀγγινοίας του ἐφ' ὅσον ἐξετείνεται ὁ τῆς πείρας του. Ἀπέστειλεν (Δεκέμβριον) ἑκτακτον ταχυδρόμον μετ' ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Ἑστερχάζην, καὶ τὸν ἀπέστειλε διὰ Παρισίων, ἐνθα διενοεῖτο νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πρώτην του ἔφοδον. Ὁ κόμης Ἀππόνης ἀνέγνωσεν (1/13^ο Δεκ.) εἰς τὸν Λαφεβρόναλ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μεττερνίχου, ἥτις (1), ἐπιτίπτουσα καὶ πάλιν κατὰ τῆς Ῥωσσίας καὶ καταβιβάζουσα τὰς ἐξητλημένας δυνάμεις της, προέτρπε νὰ συγκροτηθῇ μεταξὺ τῶν ἐμπολέμων καὶ τῶν λοιπῶν μεγάλων Δυνάμεων σύνοδος, ἥτις ἔμελλε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν εἰρήνην, καὶ τῆς ὁποίας αἱ ἀποφάσεις ἔπρεπε νὰ τεθῶσιν ὑπὸ κοινὴν ἐγγύησιν! Ὁ Λαφεβρόναλ, μεγάλως ἐκπλαγείς ἐπὶ τῇ ἀπροσδοκίῳ ταύτῃ κοινοποιήσας, ἀνήγγειλε τοῦτο εἰς τὸν Πότσον, ὅστις ἐπληροφόρησε τὸν Λήβεν περὶ τῆς νέας ταύτης ἐφόδου τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Αὐστρίας, ὅστις ἀμέσως ἀπέσυρε τὰς προτάσεις του. Ἐν Λονδίνῳ ὁ Ἑστερχάζης δὲν ἐκοινοποίησε τὴν ἐπιστολὴν, ἀλλὰ μόνον ἀνέφερε γενικῶς τι περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ περιεχομένου αὐτῆς καὶ μετὰ ταῦτα ἠρνήθη μάλιστα, ὅτι ἔλαβε καὶ τοιαύτην ἐπιτολὴν! Πῶς ἦτο ὅμως δυνατόν νὰ ἐπαναλάβῃ ὁ Μεττερνίχος τοσοῦτον εὐτόλμως τὴν αὐτὴν βχδιουργίαν του μόλις αὕτη εἶχεν ἀπορρίφθῃ; Τοῦτο ἐγένετο ἐν στενῇ συναφείᾳ πρὸς ἕτερον ἔτι εὐτολμότερον τέχνασμα, τὸ ὁποῖον ἐπέτυχε μετὰ ταῦτα, καὶ τοῦ ὁποίου αἱ συνέπειαι ἔμελλον νὰ κρημνίσωσιν ὁλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα τῆς μεττερνιχείου πολιτικῆς οὐχὶ μόνον ἐν τῇ πρὸς τὴν Ἑλλάδα σχέσει αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἑκτασιν. Ὁ Μεττερνίχος (βοηθούμενος εἰς

(1) Κατὰ τὴν λίαν ἐμπιστευτικὴν ἐπιστολὴν τοῦ Πότσου, 14/26 Δεκ. 1828. Portf. 2, 123.

τοῦτο ὑπὸ τοῦ βραχυγνώμονος Οὐελλιγκτῶνος) εἰργάζετο ἐπὶ τοῦ σχεδίου τοῦ νὰ ρίψῃ τὸ γαλλικὸν ὑπουργεῖον, καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ τὸν Βιλλέην καὶ τὸν πρίγκηπα Πολινιάκ εἰς τὴν θέσιν τοῦ Λαφερρόναϊ. Ὁ Πολινιάκ μετέβη κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐκ Λονδίνου εἰς Παρισίους, ὅπως ἐξετάσῃ ἐὰν τὰ βίωσσοφιλα φρονήματα τοῦ γαλλικοῦ ὑπουργείου ἦσαν συνέπεια τῆς πεποιθήσεως τοῦ βασιλέως ἢ μόνον τῶν εἰσηγήσεων τοῦ ὑπουργείου καὶ τῆς βίωσσικῆς κυβερνήσεως. Ἀλλ' ὁ Λαφερρόναϊ καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς διεσκεδάσαν τὰς ἀπατηλὰς αὐτοῦ ἐλπίδας. Φαίνεται ὅτι οἱ ἐν Ῥωσίᾳ ἐχθροὶ τοῦ Μεττερνίχου ἐφρόντισαν νὰ σκάψωσιν ἀνυπόνομον πρὸς ἀνατροπὴν τῆς κυρίας ταύτης ὑπονόμου αὐτοῦ. Εὐρισκαμένου τοῦ Πολινιάκ ἐν Παρισίοις, ἤλθον αἱ πληροφορίες τοῦ Λαφερρόναϊ (αἵτινες ἀναμφισβητήτως ἦσαν ἐπίσης ψευδεῖς, ὅπως καὶ αἱ ἐκ Βαρσοβίας διαδοθεῖσαι φῆμαι περὶ αὐστριακῶν ρῆδιουργιῶν ἐν Πολωνίᾳ ὑπὲρ τοῦ δουκὸς τῆς Ῥεύχστατης). Κατὰ τὰς πληροφορίες ταύτας ἐκολάκευεν ὁ Μεττερνίχος τοὺς Βοναπαρτιστάς, προτείνων ἐν περιπτώσει ῥήξεως μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Γαλλίας τὸν υἱὸν τοῦ Ναπολέοντος ὡς ὑποψήφιον τοῦ γαλλικοῦ θρόνου. Ὁ βασιλεὺς εὕρισκετο ἔτι ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τοῦ μύθου τούτου, ὅτε εἶδε τὸν Πολινιάκ καὶ ἤκουσεν αὐτὸν λαλοῦντα περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ συνεννοηθῇ ἡ Γαλλία μετὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ Αὐστρίας περὶ μεσολαθήσεως πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης. Ὁ βασιλεὺς ἀπήντησε ψυχρῶς τῷ Πολινιάκ, ὅτι δὲν θέλει ἀποχωρισθῇ ἀπὸ τῆς Ῥωσσίας, καὶ ὅτι ἐὰν ἡ Αὐστρία ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Τσάρρου θέλει διευθύνει τὸν γαλλικὸν στρατὸν κατ' αὐτῆς. Ὁ Πολινιάκ ἠναγκάσθη (περὶ τὰ τέλη τοῦ Δεκεμβρίου) νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Λονδίνον κομίζων τὰς δριττικωτάτας ἀνακοινώσεις τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως κατὰ τῶν ρῆδιουργιῶν τοῦ Μεττερνίχου, καὶ προσβληθέντος μετ' οὐ πολὺ τοῦ Λαφερρόναϊ ὑπὸ ἀποπληξίας διωρίσθη διάδοχος αὐτοῦ οὐχὶ αὐτὸς ἀλλ' ὁ Πορταλῆς. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἔλαθεν ὁ Μεττερνίχος καὶ ἐν Βερολίνῳ ἀρνητικὴν ἀπάντησιν εἰς τὴν περὶ συγκροτήσεως συνόδου πρότασίν του. Ἡ βίωσσικὴ κυβερνήσις, μαθούτα τὰ νέα ταῦτα

μηχανορρόφηματά τοῦ πρίγκηπος, ἔχασε τὴν ὑπομονήν. Τῷ διεκοίνωσε διὰ τοῦ Tatitschew (Ἰανουαρ. 4^η 29) ὅτι τὰ πάντα εἶναι ἐτοίμη νὰ ὑποστῇ ἡ Ῥωσσία παρὰ τὴν κατασγύνην τοιαύτης συνόδου. Μεταξὺ Μεττερνίχου καὶ Tatitschew ἔλαβε χώραν ὀριστικὴ ἐξήγησις, καθ' ἣν ὁ αὐστριακὸς ἔπαιξε μέρος παιδαριῶδες καὶ εἰς ἄκρον γελοῖον. Ὁ Μεττερνίχος ὑπεκρίθη συγχρόνως τὸ μέρος καὶ τοῦ ἡγανακτισμένου καὶ τοῦ κόλακος ἡκολούθησε καὶ ἐνταῦθα τὸ ἀρεστὸν αὐτῷ ἀξίωμα. «πράξας ἀρνήθητι» εἶχε δὲ καὶ τὴν ἀναίδειαν ν' ἀπαιτήσῃ καὶ ἐν Παρισίοις καὶ ἐν Βερολίνῳ καὶ ἐν Λονδίνῳ (11|23 Δεκ. 1828) νὰ τῷ δοθῇ τὸ πιστοποιητικὸν ὅτι δὲν εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς κατὰ τῆς Ῥωσσίας μεσολαβήσεως! Τῷ ἐστάλησαν ἀπαντήσεις κατὰ τὴν ἀρέσκειάν του, καὶ ἕκαστος ἐσκέπτετο κατὰ τὸ ἑαυτοῦ δοκοῦν. Ὁ Tatitschew εἶχεν ἀνὰ χεῖρας τὰ μέσα, νὰ τὸν ἀποδείξῃ ψευδόμενον, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπικειμένης τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου, ὡς καὶ κατὰ τὸ προλαβὼν ἔτος, δὲν ἤθελεν ἡ Ῥωσσία νὰ υποθάλλῃ τὴν ἔχθραν, ἠρκέσθη εἰς τὴν ταπείνωσίν του (1), καὶ τῷ ἀνήγγειλεν, ὅτι ἀρνούμενου αὐτοῦ ῥητῶς τὸ διάβημα, διὰ τὸ ὁποῖον κατηγορεῖτο, ἀρκεῖται ὁ αὐτοκράτωρ, ὅτι ὁ Μεττερνίχος ἀναγνωρίζει μὲ τρόπον τοσοῦτον αὐθεντικὸν τὸ ἀκατάλληλον τῆς προτάσεώς του!

Οὐδείς ἐπίστευσεν ὅτι ὁ πρίγκηψ Μεττερνίχος ἐγκαταλειφθεὶς ἐσχάτως ὑφ' ὅλων καὶ αὐτῶν τῶν πιστοτάτων ὀπαδῶν του, ἡδύνατο ν' ἀπομονωθῇ ἔτι περισσότερον ὅμως καὶ τοῦτο κατῴρωθωσεν. Ἡττηθεὶς πανταχόθεν, ποθῶν νὰ λάβῃ ἀπέναντι τῆς θριαμβευτικῆς Ῥωσσίας θέσιν καλλιτέραν, εἶπε μετ' οὐ πολὺ συνδιαλεγόμενος μετὰ τοῦ κόμητος Κραζίνσκη, ὅτι καλῶς γινώσκει ὅτι ὁ Τσάρος φρονεῖ ὅτι αὐτὸς ἄγει καὶ φέρει κατ' ἀρέσκειαν τὸν αὐτοκράτορά του· ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἔχει θέλησιν σταθερὰν καὶ αὐτὸς πρίγκηψ Μεττερνίχος τυφλῶς ὑπακούει εἰς τὰς διαταγὰς

(1) Ἐμπιστευτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Tatitschew ἀπὸ 5|17 Φεβρουαρίου 1829. Portf. 2, 69.

ὅτε ἡ Γαλλία, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς Ἀγγλίας, ἀνέκλισε τὸν στρατὸν τῆς ἐξ Ἑλλάδος, καὶ μόνον συνεπέα ἐπιμόνων παρακλήσεων τοῦ Καποδιστρίου ἔφησε μέρους αὐτοῦ ἐν τῇ χώρῃ. Ὅθεν ἡ Πύλη ἤλπιζεν ἤδη ὅτι θέλει λύσει τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα ἄνευ τῆς ῥωσικῆς μεσολαβήσεως· τὸ ν' ἀντιπραταχθῇ δὲ μόνη κατὰ τῆς Ῥωσσίας, ἐθεώρει ἀείποτε κατ'εὐνοίαν, καὶ ἐν πάτῃ ἐναντία περιπτώσει ἐβασίζετο εἰς τὴν συνδρομὴν τῆς Ἀγγλίας. Οὕτως ἐξηγεῖται ἐντελῶς ἡ αἰφνιδία μεταβολὴ τῆς μέχει τοῦδε εἰρηνικῆς διαθέσεως τῆς Πύλης, μεταβολή, ἥτις, ὡς ἀνεφύρομεν, ἤδη ἐματαιώσε τὰς προκαταρκτικὰς διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης καὶ πρὸ τῆς ἐνάρξεως αὐτῶν. Οὕτως ἐξηγεῖται ἐπίσης, ὅτι τὰς προηγητικὰς ἀνακοινώσεις (1) τοῦ Jaubert ἐδέχθη ἀσμενέστατα ὁ βεῆζ ἐφέντης. Ὑπεσχέθη ὁ Τοῦρκος (2) ν' ἀναστείλῃ πᾶσαν μεταβίβασιν στρατοῦ εἰς τὴν Πελοπόννησον μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν διαπραγματεύσεων μετὰ τῶν πληρεξουσίων τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, τῶν ὁποίων ἡ ἀφίξις εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπεριμένετο ὅσον τάχιστα μετ' ἀνυπομονησίας. Ὅθεν κύριον μέλημα τῆς τριπλῆς συμμαχίας ἦτο νὰ ἐκπληρώσῃ τοὺς ῥωσικοὺς προκαταρκτικοὺς ὅρους καὶ νὰ συνεννοηθῇ ὡς πρὸς τὰς περὶ τῶν τῆς Ἑλλάδος ὀρισμέναις προτάσεις, τὰς ὁποίας ἐμελλον νὰ ὑποβάλλωσιν οἱ δύο πρέσβεις ἅμα ἐλθόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν. Πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ὑποθέσεως ταύτης, καὶ ἕνεκα τοῦ Οὐέλλιγκτῶνος, ὅστις δὲν ἤθελε νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ προσωπικοῦ αὐτοῦ ἐχθροῦ Αἰθίβεν, ἀπέστειλεν ἡ Ῥωσσία εἰς Λονδίνον τὸν κόμητα Ματουσέβιτς, ὅστις μεμνημένος ὅλα τὰ μυστήρια τῆς ῥωσικῆς πολιτικῆς διετάχθη νὰ παρευρίσκηται εἰς τὰς συνεδριάσεις ὡς ἐνεργοῦν μέλος. Βάσις τῆς συζητήσεως κατὰ τὰς συνεδριάσεις ταύτας ἦσαν αἱ προτάσεις, περὶ τῶν ὁποίων εἶχον συνεννοηθῇ

(1) Ἐκ τῶν ἐκθέσεων τοῦ Jaubert πρὸς τὴν γαλλικὴν κυβέρνησιν. Ἀπὸ 29/10 Ἰανουαρίου 1829. γργ.

(2) Ἀπάντησις τῆς Πύλης δοθεῖσα παρὰ τοῦ βεῆζ ἐφέντης τῇ 10/22 Ἰανουαρίου 1829. γργ. γαλλιστί.

προηγούμενως οί πληρεξούσιοι πρέσβεις τῶν τριῶν Δυνάμεων, ὁ Στρατηγὸς Κάννιγκ, ὁ Γυλλεμινῶτος καὶ ὁ Ρίβωπιέρζης ἀρ' οὗ (κατὰ τὸν Σεπτ.) μετέβησαν ἀπὸ Κερκύρας εἰς Πόρον.

Οἱ ἄνδρες οὗτοι συνεζήτησαν κατὰ τὴν μετὰ τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος συνεδρίασιν διάφορα ἀντικείμενα, περὶ ὧν οὐδὲ κἄν ἠρωτήθῃ ἢ ἡκούσθῃ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς οὔτε παρ' αὐτῶν οὔτε παρὰ τοῦ Καποδίστριας. Οἱ πληρεξούσιοι τῶν Δυνάμεων ὑπέβαλον εἰς τὸν Κυβερνήτην 28 στατιστικὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα ὡς περιττὰ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄνευ ἀποτελέσματος μείναντα παρὰ τοῦ Καποδίστριας ὑπέβαλεν αὐτὰ εἰς τὸ Πανελλήνιον, αὐτοσύστατον σῶμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ βουλή ἠναγκάσθη νὰ παρὰχωρήσῃ τὴν θέσιν της. Ἐκ τῶν ἐκθέσεων τῶν διαφόρων ἐπιτροπῶν τοῦ Πανελληνίου συνέδραψεν ὁ Κυβερνήτης κατὰ τὸ ἐκυτῷ δοκοῦν συγκεφαλαιώσιν, ἣν ἐν προσωρικῇ διακοινώσει (ἀπὸ 18/30 Οὐκτ.) ὑπέβαλεν εἰς τοὺς πληρεξούσιους. ἔχουσα ὑπ' ὄψιν τὰς πληροφορίας ταύτας προέβη μετὰ ταῦτα ἡ ἐν Πόρῳ συνδιάσκεψις εἰς τὰς ἀποφάσεις της, αἵτινες ἀπεστάλησαν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1829 εἰς Λονδίνον. Τὸ περὶ ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος ζήτημα οὐδὲ κἄν συνεζήτηθῃ, ἂν καὶ οἱ πληρεξούσιοι εἶχον ἐντολὴν νὰ τὸ παρὰδεχθῶσιν ἐάν ἡδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν εἰρηνopoίησιν· ὁ Καποδίστριας ὑπεσχέθη μάλιστα ἀπέναντι τοῦ Τσάρου νὰ ἐξαλείψῃ τὴν ἀπαίτησιν ταύτην παρὰ τοῖς Ἕλλησιν αὐτοῦ, καὶ ἡ ψῆφος του δὲν ἦτο βεβαίως ἀνίσχυρος, διότι ἀείποτε ὑπεστηρίζετο δραστηρίως ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων τῆς Ρωσσίας. Ὁ φόρος τοῦ ὑποτελοῦς λαοῦ ὠρίσθη εἰς 4 ¹/₂ ἑκατομ. γροσίων. Αἱ δημόσιαι γαῖαι ἔμενον ἄνευ ἀποζημιώσεως εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, τὰ δὲ ἰδιωτικὰ τῶν Τούρκων κτήματα ὤφειλεν αὕτη ν' ἀγοράσῃ. Περὶ τῆς μετοχῆς τῆς Πύλης εἰς τὸν διορισμὸν τῶν ἑλληνικῶν ἀρχῶν οὐδὲ λόγος κἄν ἐγένετο πλέον. Ὡς πρὸς τὸ πολίτευμα ἐπροτάθη κληρονομικὴ διοίκησις, περὶ τῆς φύσεως τῆς ὁποίας ἐν μὲν τῷ κόλπῳ τῆς ἐν Πόρῳ συνδιασκέψεως ὑπῆρχε σύμπνοια, ἐξῴθεν ὅμως αὐτῆς μεγάλη ἡγέρθη ἐναντιότης. Ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς συνδιασκέψεως παρεισέφουσε χω-

ρίον (1), ἐν ᾧ ὁ Στράτφορδ Κάννιγκ κατὰ πρῶτον ἐδίδασκε τὸν κόσμον περὶ τῶν δημοτικῶν δικαιωμάτων τῶν Ἑλλήνων· «ἄδικον, ἔλεγε τὸ χωρίον τοῦτο, καὶ ἐπικίνδυνον ἤθελεν εἶσθαι, συστηθείσης κληρονομικῆς κυβερνήσεως νὰ θελήσῃ τις ν' ἀποστερήσῃ τοὺς Ἕλληνας τῆς ἀντιπροσωπικῆς ἀρχῆς, οἵτινες καὶ ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν ἐξέλεγον τὰς δημοτικάς αὐτῶν ἀρχάς, καὶ τῶν ὁποίων οἱ προὔχοντες εἶχον τὸ δικαίωμα τῆς διαμοιράσεως τῶν φόρων.» Ἐκ τοῦ ὅρου τοῦτου ἐγεννήθη ἀλλόκοτόν τι παιγνίδιον ῥωστικο-ελληνικῶν ξαδιουργιῶν, τὰς ὁποίας πρέπει τις νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν ἵνα ἐννοήσῃ μυστηριώδη τινα ἐπεισόδια τῆς μετὰ ταῦτα ἱστορίας τῆς διοργανώσεως τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Καποδίστριας ὑπεκρίθη ὅτι συμμερίζεται τὴν προταθεῖσαν συνταγματικὴν ἀρχήν. Αἱ διάφοροι συνελεύσεις τῶ Ἑλλήνων, εἶπεν εἰς τοὺς πληρεξουσίους (9/21 Δεκ.) κοινοποιήσαντας αὐτῷ τὰς ἀποφάσεις των, ἐξέφρασαν ἀρκούντως τὰς εὐχὰς τοῦ ἔθνους ὡς πρὸς τὰς ἐσωτερικάς διατάξεις· ἡ ἐν Τροιζῆνι ἐθνικὴ συνέλευσις ἐνεπιστεύθη τὴν κυβερνήσιν ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη εἰς ἓνα μόνον ἄνδρα (τὸν Καποδίστριαν δηλ.), ἐπιφυλαττομένη τὴν νομοθεσίαν καὶ μάλιστα περὶ τῶν οἰκονομικῶν. Τὰς διατάξεις δὲ ταύτας, ὅσω πολύπλοκον καὶ ἂν ᾔηται τὸ τοιοῦτον σύστημα τῶν ἀνανεωμένων κυβερνήσεων ὑπὸ τουρκικὴν κυριότητα, ὑπεκρίθη ὁ Κυβερνήτης ὅτι θεωρεῖ διαρκεῖς· ἀλλὰ μεγίστην εὖρε δυσκολίαν εἰς τὸ νὰ προτείνῃ μέτρα, δι' ὧν ἦτο δυνατόν νὰ ἐξασφαλίσῃ τις τοῖς Ἕλλησιν ἑτέραν κυβερνήσιν ἰσχυράν ἐν ταῖς ἀρχαῖς. Διὰ τοιούτων περιστροφῶν φαίνεται ὅτι ἤθελε νὰ συστήσῃ ὁ ἐκλεκτὸς τοῦ λαοῦ ἑαυτὸν καὶ τὴν διατήρησιν τῆς θέσεώς του· ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῷ ἐγγράφῳ ῥητῶς ἠρνεῖτο τοῦτο· συγχρόνως δὲ διεβεβαίωσε τὸν Λαφερῆρον διὰ λόγων ἔτι ὀριστικωτέρων, ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον θέλει μείνει εἰς τὴν θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι καταδικασμένος νὰ διατελῇ, καὶ τοῦτο παραδόξως ἀντέβαινον εἰς τοὺς συνεχεῖς αὐτοῦ ἰδιωτικούς

(1) Πάρις, διπλωματικὴ ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς μοναρχίας, σελ. 72 ἀγγλιστί.

λόγους, ὅτι θέλει ἐμμένειν εἰς τὸ καθήκον του πιστῶς καὶ ἐν ἀνάγκῃ θέλει ἐγκαρτερῆσαι κρατῶν τὸ πηδάλιον καὶ μέχρ' οὗ συντριβῇ τὸ σκάφος κατὰ τῶν πετρῶν. Ὁ Καποδίστριας εὗρεσκε τὴν αὐταπαρνήσιν ταύτην κατάλληλον, ὅπως καταβάλῃ τὴν κακὴν φήμην, ἣν εἶχε τὸ ὄνομά του παρὰ ταῖς Δυνάμεισι τῆς δυτικῆς Εὐρώπης· ὁ φίλος αὐτοῦ Βούλγαρης, ὁ ἐπιτετραμμένος τῆς Γρωσσίας, ὅστις ἦτο οἰκειότατος πρὸς αὐτὸν καὶ ὡς ἡγὼ αὐτοῦ ἐθεωρεῖτο, μετεχειρίσθη τὰς περὶ τῆς αὐταπαρνήσεως ἐκφράσεις του, ὅπως συστήσῃ τὸν Κυβερνήτην. Καὶ τοῦτο ἐπραξεν ἐν τινὶ κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας (2/14 Δεκ.) συνταχθέντι ὑπομνήματι (1), τὸ ὁποῖον μὲ ὕψος τραχὺ καὶ μοσχοβοιτικὸν ὑπερητιπίζετο τὴν ἀπόλυτον μοναρχικὴν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν κατέβαλλε προσπάθειαν νὰ διερεθίσῃ τὸν λαὸν κατὰ τῶν θεωρητικῶν, «τῶν πρακτόρων τῆς συγχύσεως,» κατὰ τοῦ συντάγματος τῆς Τροιζῆνος, τὸ ὁποῖον περιέχει πλῆξ· τὰς δημοκρατικὰς τοῦ 1793 καὶ 1820 ἀρχάς, κατὰ παντὸς συστήματος τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπεδίδετο ἡ ἐλευθερὴ κατάστασις, ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, καὶ τὸ ὑπέρογκον χρέος τῆς Ἑλλάδος, καὶ τέλος, κατὰ πάσης ἀντιπροσωπικῆς ἢ ἐκλεκτικῆς (συνταγματικῆς) κυβερνήσεως, ἣν ὁ συντάξας τὸ ὑπόμνημα κατηγορεῖ ὡς ἀναρχικὴν. Ἀλλὰ ἡ ἀνακεφαλαίωσις τούτων πάντων τῶν λόγων ῥητῶς ἀνεφέρετο παραδόξως πῶς εἰς τὴν γνώμην τοῦ Κυβερνήτου, ὅστις εἶχε τὴν ἰδέαν, ὅτι εἶναι καθήκον τῶν Δυνάμεων, νὰ καταβάλωσι τὴν ἐπανάστασιν ἐν Ἑλλάδι διὰ τῆς ἐγκαθιδρύσεως μοναρχικῆς ἐξουσίας, καὶ νὰ θέσωσι τέρμα εἰς τὰς ἐπονειδίστους καὶ αἰματηρὰς σκηνάς, ἐπὶ ταῖς ὁποίαις ἐφρίξεν ἡ ἀνθρωπότης! Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο διηυθύνθη εἰς Λονδίνον διὰ τῆς ῥηθείσης ἐκείνης ἐπιστολῆς τοῦ Νεταγρῶδ πρὸς τὸν Λήβεν (ἀπὸ 22/3 Ἰανουαρίου 1829,) ἥτις θέτουσα ὁμοίαν ἀντιδραστικὰν ἀρχὰς ἐξεφράζετο τρόπον τινὰ ὑπὲρ ἀρχηγοῦ τείνοντος ὅσον ἔνεστι περισσότερον πρὸς τὴν μοναρχικὴν ἐξουσίαν, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐκλογή καὶ ὁ

(1) Portfolio 5,566.

τίτλος παρεχωρείτο εἰς τοὺς συμμάχους, ὑπὸ τὸν μόνον ὄρον, νὰ μὴ ἐκλεχθῇ ἡγεμονόποιαι ἐν τῆς αὐτοκρατορικῆς τῆς Ρωσσίας οἰκογενεῖας (καὶ φυσικῶς οὐτε ἐκ μιᾶς τῶν δύο ἄλλων βασιλικῶν οἰκογενειῶν). Τοῦτο ἐσήμαινε νὰ ἐργάζεται τις ὑπὲρ ἡγεμονείας τοῦ Καποδιστρίου, ἥτις συνετέλει τὰ μάλιστα εἰς τοὺς σκοποὺς τῆς Ρωσσίας, καὶ διὰ πᾶσαν τυχαίαν περίπτωσιν νὰ καθιστᾷ τὴν ἐξουσίαν ὅσον τὸ δυνατόν ἐλαστικωτέραν· ἐπταετὴ ἢ διαδοχικὴν, συνταγματικὴν ἢ ἀπόλυτον. Ἐὰν ὁ ὑποψήφιος ἐγίνετο παρὰ τὸν ὅρον, τότε ἡ Ρωσσία τὸν ἤθελεν, ὥς καὶ ὁ Βούλγαρος, πρὸ πάντων αὐτοκρατορικόν· ἐὰν δὲ δὲν ἐπετύγχανε τοῦτο, τότε ἐβασίλευε ἡ Ρωσσία, ὥς ὁ Καποδίστριας, εἰς τὸν λαὸν καὶ εἰς τὴν θέλησιν αὐτοῦ, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἠλπίζεν ὅτι ἐν ἀνάγκῃ ἡδύνατο νὰ ἐπενεργήσῃ. Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰ ὅρια τοῦ νέου κράτους ὑπεβλήθησαν τοῖς πληρεξουσίοις παρὰ μὲν τῶν κυβερνήσεων τῶν τέσσαρες διάφοροι ὁροθετικαὶ γραμμαὶ (1), παρὰ δὲ τῶν Ἑλλήνων δύο ἄλλαι. Οἱ πληρεξούσιοι δὲ παρεδέχθησαν ἐβδόμην γραμμὴν, ἥτις εἰς μὲν τὴν πλέον ἐκτεταμένην πρότασιν τῶν κυβερνήσεων προσέθετε τὴν Ἀκαρνανίαν, ἀπὸ δὲ τῆς πλέον περιορισμένης προτάσεως τῶν Ἑλλήνων ἀφῆρει τὴν Θεσσαλομαγνησίαν (2). Καὶ ταῦτα ἦσαν καὶ τὰ ὅρια, τὰ ὁποῖα μετὰ πολλὰς συζητήσεις ἐτηρήθησαν ἐπὶ τέλους, καίτοι πολλάκις καὶ πολλαχόθεν θεωρηθεῖ-

(1) Ἡ Πελοπόννησος καὶ αἱ Κυκλάδες μετὰ τῆς Εὐβοίας· ἡ αὐτὴ ἐκτασις προστιθεμένων καὶ τῆς Ἀττικῆς καὶ Μεγαρίδος, ἡ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῶν Θερμοπυλίων πέραν τοῦ Παρνασσοῦ μέχρι τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἡ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Αἰτωλίας ἀπὸ τοῦ κόλπου τοῦ Βόλου μέχρι τοῦ Ἀχελώου. Οἱ Ἕλληνες προσέθεσαν ἐν τινι ὑπομνήματι ἀπὸ 11|23 Σεπτ. 1828 εἰς τὴν μίαν τῶν προτάσεων πρὸς ἀνατολὰς μὲν καὶ τὴν Θεσσαλομαγνησίαν μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Ζαγοροῦ, πρὸς δυσμὰς δὲ καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν· ἡ τὰ μάλιστα ἐκτεταμένῃ πρότασις, καθ' ἣν τὰ ὅρια τῆς Ἑλλάδος συμπεριλαμβάνον καὶ τὸν Ὀλύμπον καὶ τὸν Πίνδον ἐγένετο διὰ τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν ἡ Πύλη δὲν ἤθελε παραδεχθῇ τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Λονδίνῳ Συνδιακρίσεως.

(2) Πρωτόκολλον τῆς 15^{ης} συνεδριάσεως τῆς 30|12 Δεκεμβρίου 1828 ἐν Πόρῳ. γερ. γαλλιστί.

σης τῆς ἀποφάσεως ταύτης τῶν πληρεξουσίων ὅλως ἀκαταλλήλου. Καὶ ἐὰν αἱ Δυνάμεις ἤθελον ἐπεμβῆ καὶ ἦν ἐποχὴν ἢ τύχη τῶν ὅπλων τὰ μάλιστα ἡνύοι τοὺς Ἕλληνας, δὲν ἡδύναντο κατὰ τὸ δίκαιον ν' ἀπαιτήσωσι παρὰ τῆς Πύλης νὰ παραχωρήσῃ τὴν διαρκῶς ὑπ' αὐτῆς κατεχομένην Θεσσαλίαν ἢ τὴν Μακεδονίαν. Πόθεν ἤθελον λάβει οἱ Ἕλληνες τὴν δύναμιν νὰ ἐκδιώξωσιν ἐκείθεν τοὺς Τούρκους ὑπερασπιστὰς καὶ τὰ μέσα πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν Τούρκων κτηματιῶν, καὶ τοὺς ἀνθρώπους πρὸς καλλιέργειαν τῆς ἐκτεταμένης καὶ ἀκαλλιεργήτου χώρας, ἐν ᾧ καὶ ἐπὶ Καποδιστρίου ἤρχισαν νὰ θέτωσιν εἰς ἐνέργειαν τὸ ἀσύνητον αὐτῶν σύστημα, νὰ περιφρονῶσι τὰς ἐκ τῆς ἐπιμελείας ξένων χειρῶν ἐκπηγαζούσας ὠφελείας; Αἱ Δυνάμεις δὲν ἡδύναντο πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Ἑλλάδος νὰ πράξωσι καλλίτερον, ἢ νὰ συγκεντρώσωσι τὴν ἀρχὴν τοῦ νέου βίου τῆς νέας ταύτης χώρας ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτάτων τόπων τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀνάγκης οὐσης νὰ καθαρισθῇ διὰ ἐκείνων τῶν πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν στοιχείων, τὰ ὅποια εἶναι μόνον κατὰλληλα νὰ προπαρασκευάζωσι καὶ νὰ προάγωσι τὴν τακτικὴν τῆς πολιτείας κατὰστικσιν, καὶ ἄνευ τῶν ὁποίων οὔτε λαὸς οὔτε χώρα θέλουσιν ποτε ἀποκτήσει τὴν ἐλκτικὴν τοῦ πολιτισμοῦ δύναμιν, καὶ καταστῇ ἄξιοι ἐπεκτάσεως καὶ κατακτήσεων. Τὴν δοροθετικὴν ταύτην γραμμὴν, ἣτις κυρίως ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν τὴν στρατηγικὴν ἀσφάλειαν τῆς χώρας, εἶχεν ἤδη συστήσει ὁ Λήκ' ὅθεν αὐτὴν παρεδέχθη καὶ ὁ Στράτηφορδ Κάννινγκ παραβὰς τὰς ὀδηγίας του (διὸ καὶ ἐπαύθη), αὐτὴν ὑπεστήριξε κατὰ τὴν ἐν Λονδίῳ συνδιάσκεψιν καὶ ὁ πρέσβης τῆς Γαλλίας (1), αὐτὴν ἐνέκρινεν ἐν τῷ νέῳ πρωτοκόλλῳ (2) καὶ ὁ Οὐέλλιγκτὼν ὑπὸ μόνον τὸν παρὰ τὴν συνθήκην ὅρον, ἐκ τῆς προτάσεως ταύτης νὰ μὴ γείνη τελεσίγραφον. Μὲ ὁμοίαν ἐπιφύλαξιν παρεδέχθη ἡ Ἀγγλία καὶ τὸ δικδοχικὸν τοῦ κυβερνήτου ἀξίωμα, εἰποῦσα ὅτι ἀντιβαίνει τοῦτο

(1) Ὑπόμνημα τοῦ πληρεξουσίου τῆς Γαλλίας χεγ.

(2) Πρωτόκολλον τῆς ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν ἐξωτερικῶν συνεδριάσεως τῆς 40|22 Μαρτίου 1829. Παρὰ Κλυβέρῳ σελ. 275.

εἰς τὸ πνεῦμα τῆς συνθήκης. Ἀλλ' ὥς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἀνεξαρτησίας ἀμφοτεταλαντεύετο ὁ Οὐελλιγκτὼν παιδαριωδῶς μεταξὺ τοῦ ναὶ καὶ τοῦ ὄχι. Τρεῖς ἤδη κατὰ καιροὺς εἶχε προτείνει τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος· ἅμα ὅμως ἡ Ῥωσσία (ὅπως μὴ προσκρούσῃ) ἐκηρύττετο παρὰ τὴν κυρίαν γνώμην της κατ' αὐτῆς, ἐκηρύττετο καὶ ὁ Οὐελλιγκτὼν πάλιν παρὰ τὸ φρόνημά του ἐναντίος τῆς ἀνεξαρτησίας! Ἐὰν δὲν ἦτο τόσον μεγάλη ἡ προθυμία τοῦ δουκὸς, ν' ἀναγγεῖλῃ εἰς τὸ κοινοβούλιον καὶ πρὸ τῆς ἐνάρξεως ἤδη τῆς δευτέρας ῥωσσικῆς ἐκστρατείας τὴν ἀποκατάστασιν τῶν διπλωματικῶν πρὸς τὴν Πύλην σχέσεων, βεβαίως δὲν ὑπεγράφετο τοσοῦτον συντόμως τὸ ἀπὸ 10/22 Μαρτίου πρωτόκολλον, καθ' ὃ οἱ δύο πρέσβεις διατάσσοντο νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Καὶ πάλιν ἡ ἀναχώρησις τῶν πρέσβεων ἐπὶ τοσοῦτον ἐβράδυνεν, ὥστε δὲν ἠδυνήθησαν οὗτοι νὰ συντελέσωσιν τι εἰς τὴν κατ' ἀρχὰς ἀποφασισθεῖσαν εἰρηνοποίησιν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ κυρίῳ σκοπῷ τῆς εἰρηνοποιήσεως τῆς Ἑλλάδος κατεστράφη ἐκ πρώτης ἀρχῆς πᾶσα ἐπιτυχία διὰ τῶν ἐκ μέρους τῆς Ἀγγλίας παρεμβληθέντων προσκομμάτων. Παρὰ τῷ γαλλικῷ ὑπομνήματι, τὸ ὁποῖον ἐκηρύττετο ὑπὲρ τῆς μᾶλλον ἐκτεταμένης δροστικῆς γραμμῆς, καὶ παρὰ τισιν ἄλλοις παραρτήμασιν ἐπρόσθεσαν ὁ Οὐελλιγκτὼν καὶ τὴν διάφορον αὐτοῦ γνώμην (1) περὶ τοῦ ζητήματος τῶν δρίων, ὅπερ καὶ πάλιν ἔπεισε τὴν Πύλιν περὶ τῆς διαφωνίας καὶ τῆς περὶ τοὺς σκοποὺς ἀβεβαιότητος καὶ αὐτῶν τῶν δύο δυτικῶν Δυνάμεων, καὶ παρέσχε τῷ διαδόχῳ τοῦ Στράτφορδ, ἱππότη Γὸρδωνι (τῷ ἀδελφῷ τοῦ Ἀθερδίνου) κατὰ τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἄφιξίν του (τὸν Ἰούνιον) πολὺ φιλοφρονεστέραν καὶ αὐτοῦ τοῦ Γυλλεμινώτου ὑποδοχάν. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ κυρίου ζητήματος ἡ εὐνοία αὕτη τῆς Πύλης οὐδεμίαν ἔσχεν ἐπιρροήν. Ὁ Σουλτάνος ἀπέρριψε τὴν προτεινομένην μεσολάβησιν καὶ κατὰ δεκάτην τετάρτην ἤδη φορὰν. Ὁ βεῆς ἐφέντης μετὰ τὴν μετὰ τῶν δύο πρέσβεων συνδιάσκεψιν (27/8 Αὐγ.)

(1) Ὑπόμνημα τοῦ πληρεξουσίου τῆς Ἀγγλίας. χ.γ.

ἐκήρυξεν ὅτι ἀδύνατον εἶναι νὰ συγκατατεθῇ ἡ Πύλη καὶ εἰς φόρον ὑποτελῇ αὐτονομίαν τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἐκήρυξε τοῦτο τοσοῦτον ῥητῶς, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ Γόρδων ἐνόησεν ὅτι οὐδὲν ὑπολείπεται ἢ νὰ πράξῃ ὅ,τι ἔπραξεν ὁ Κάννιγκ ὡς πρὸς τὸ ἀμερικανικὸν ζήτημα, ν' ἀναγνώρισῃ δηλ. τὴν Ἑλλάδα ὡς κράτος ἀνεξάρτητον. Ἀποτυχοῦσα ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπῆντησεν ἡ Ἀγγλία συγχρόνως ἀντίστασιν καὶ ἐν τῇ ἀσθενεῖ Ἑλλάδι, ἣτις βασιζομένη ἐπὶ τῆς Ῥωσσίας οὐδὲ καὶ ὑπ' ὅψιν ἐλάμβανε τοὺς συμμαχοὺς αὐτῆς. Ὁ γενικὸς πρόξενος Δάκινς (Dawkins) ἐνεχείρισεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κυβένησιν τὸ πρωτόκολλον τῆς 10/22 Μαρτίου συνοδευόμενον ὑπὸ διακοινώσεως (ἀπὸ 6/18 Μαΐου), δι' ἧς ἐξήτει καθ' ἣν στιγμὴν ἐπέκειτο ἡ πτώσις τοῦ ὠχυρωμένου Ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ Μεσολογγίου, τῶν δύο τούτων ἐδρῶν τῆς Ἑλληνικῆς δόξης, ἐν ὀνόματι τῆς συμμαχίας τὴν ἄρσιν τοῦ εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο διὰ θαλάσσης ἀποκλεισμοῦ, καὶ τὴν καταστολὴν τῶν ἐχθροπραξιῶν κατὰ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, ὅπερ ὁ Οὐελλινγκτὼν ἐπιμόνως ἠρνεῖτο νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸ νέον κράτος. Ὁ Καποδίστριας ἐκήρυξεν (15/27 Μαΐου) ὅτι δὲν ἔχει τὴν ἐξουσίαν νὰ μεταφυτεύσῃ τοὺς κατοίκους τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος εἰς τὴν Πελοπόννησον, διότι πάντες οἱ Στερεοελλαδῖται ὀρκίσθησαν νὰ μὴ χωρίσωσι τὸ συμφέρον αὐτῶν ἀπὸ τοῦ γενικοῦ συμφέροντος. Οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Γαλλίας ἀντέτεινον κατὰ τοῦ αὐθαιρέτου διαβήματος τοῦ Ἀγγλου προξένου, ὅστις ὅμως ἐν ὀνόματι αὐτῆς τῆς Ἀγγλίας ἐπέμεινεν εἰς τὴν αἵτησίν του. Ὁ πλοίαρχος Σπένσερ (τῆς φρεγάτας Μεδιχασκάρ) εἰσέπλευσε διὰ τῆς βίας καὶ ἀπειλητικῶς εἰς τὸν λιμένα τοῦ Μεσολογγίου, ὅπως ἀπαιτήσῃ τὴν ἄρσιν τοῦ ἀποκλεισμοῦ. Εὐτυχῶς ἦτο πολὺ ἄργά διότι τὴν προτεραίαν (2/14 Μαΐου) εἶχεν ὑπογραφῇ ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν πόλεων ἡ περὶ παραδόσεως σύμβασις. Ἐντε εἶχεν ὁ Καποδίστριας καὶ καιρὸν καὶ δύναμιν νὰ βαδίσῃ καὶ ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι τὴν ὁδὸν, ἣν εἶχε βαδίσαι τὸ προλαβὼν ἔτος καὶ νὰ βοηθήσῃ τὴν Ῥωσσίαν διὰ καταλλήλων

ἀντιπερισπασμῶν, (1) πρὸ πάντων ὅμως νὰ ἐκδιώξῃ ἐντελῶς καὶ πρὸς τὸ μέρος τοῦτο ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους τοὺς Τούρκους. Ὁ Ἀσλὰν βέης μετέβη ἐν καιρῷ τῆς ῥωσικῆς ἐκστρατείας μετὰ 4500 ἀνδρῶν διὰ τῶν Θερμοπυλῶν εἰς Λεβενδείν καὶ Ἀθήνας, ἵνα ὁδηγήσῃ ἅπαντα τὸν τουρκικὸν στρατὸν ἐκτὸς τῆς ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν φρουρᾶς εἰς Λάρισσαν, ὅθεν ἔμελλον νὰ ἐκστρατεύσωσιν οἱ Τούρκοι εἰς βοήθειαν τῆς Ἀδριανουπόλεως. Ὁ Καποδίστριας ἔστησε πάλιν στρατόπεδον παρὰ τὰ Μέγαρα, ὅπως κατὰ τὰς περιστάσεις ἀντιπαρκαχθῇ κατὰ τῆς ἐκστρατείας ταύτης τῶν Τούρκων. Οἱ ἐν Αἰγίνῃ διπλωμάται δὲν ἐθεώρουν εἰμὴ ὡς ἀντιπερισπασμοὺς ὑπὲρ τῆς Ῥωσσίας τοὺς ματαίους τούτους ἀγῶνας ὑπὲρ χωρῶν, ὧς ἡ μεσολάβησις αὐτῶν ἔμελλε νὰ παραδώσῃ ὅλως εἰρηνικῶς εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ Κυβερνήτου ἀπηύθυναν παράπονα πρὸς ἓνα τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν, τὸν Γάλλον Τρεζέλ. Ἀλλ' ὁ Καποδίστριας πεισματοωθείς τὸν διέταξε ῥητῶς νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰ κινήματα. Ὁ Ὑψηλάντης κατέλαβε τὴν παρὰ τὸν Ἑλικῶνα θέσιν τῆς Πέτρας, ὅθεν ἔμελλον νὰ διαβῶσιν οἱ Τούρκοι κατὰ τὴν ὑποχώρησιν αὐτῶν, καὶ πειραθέντων αὐτῶν (12/24 Σεπτεμβρίου) νὰ ἐκβιάσωσι τὴν δίοδον τοὺς ἀπέκρουσε καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ ἐξαγοράσωσιν αὐτὴν διὰ συνθηκολογήσεως, συνεπεία τῆς ὁποίας ἐκενώθη ὁλόκληρος ἡ ἀνατολικὴ Ἑλλὰς μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν. Ἦτο αὕτη ἡ τελευταία μάχη κατὰ τὸν ἐννεατῆ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ ῥωσικὴ ἐκστρατεία τίθεισιν πρὸς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ προλαβόντος ἔτους. Διότι κατὰ τὴν Ἀσίαν. μὲν τὸ 1828 πάντα τὰ κατὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν κινήματα τῶν Ῥώσων τὰ γενόμενα ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ τῇ διευσθύνσει αὐτοῦ τοῦ Τσάρου, ἀπέτυχον, κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1829, ἐπικρατούσης τῆς θελήσεως ἐνὸς καὶ μόνου ἀρχιστρατήγου, τὰ

(1) Πελλιδῶνος, «ἡ Ἑλλὰς καὶ οἱ Καποδίστριας» ἐν Παρίσι, 1855. σελ. 157. γαλλιστί.

πάντα ἔλαβον πορείαν ἂν ὄχι λαμπράν, ἀλλὰ τοῦλάχιστον τα-
χεῖαν καὶ πρὸς τὸ τέλος τείνουσαν, πορείαν, ἣν οὐκ ὀλίγον ἐπέ-
σπευσε τὸ περιστατικὸν, ὅτι ἡ σκηνὴ τῶν συμβάντων ἦτο πλη-
σιεστέρα τῷ Σουλτάνῳ καὶ ἐπησχόλει περισσότερον τὴν προσω-
πικὴν αὐτοῦ μέριμναν. Τοῦναντίον δ' ἐν Ἀσίᾳ εἶχεν ἐκτελέσει ὁ
κόμης Πασκέβιτς κατὰ τὸ προλαβὸν ἔτος τὸ ἀνατεθεὶν αὐτῷ καὶ
ἐν τῇ φύσει αὐτῇ τῶν πραγμάτων κείμενον ἔργον κατὰ τὴν θέ-
λησίν του ὁσφαλῶς καὶ ἐπιτυχῶς, ἀλλὰ κατὰ τὸ 1829 πιεζόμε-
νος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις ἐν ᾧ ἐζήτει μέγιστα κατορθώ-
ματα παρεχώρει ἐλάχιστα μόνον μέσα, παρεμποδίσθη κατὰ τὴν
ιδιαιτέραν αὐτοῦ περιεσκεμμένην καὶ εὐτολμον πορείαν· ὅπερ,
ὅσον ἀθλίως καὶ ἂν ἐξεπλήρουν οἱ Τοῦρκοι τὸ καθήκον των, ἤθε-
λεν ἐπιφέρει, παραινιόμενος ἐπὶ μᾶλλον τοῦ πολέμου, ἐπικίν-
δυνον εἰς τὰς λαμπράς ἐπιχειρήσεις τοῦ κόμητος τροπὴν, διότι ἐν
Ἀσίᾳ, μακρὰν τοῦ Σουλτάνου, αὐθόρμητος ἀνέστη ὁ τουρκικὸς
λαὸς κατὰ τῆς Ῥωσσίας. Πρὸς ἐπίτευξιν καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκ-
στρατείᾳ τῶν αὐτῶν ἀποτελεσμάτων, ὡς ἐν τῇ πρώτῃ, ἦτο ἀπα-
ραίτητον νὰ ἔχῃ ὁ Πασκέβιτς περισσότερον στρατὸν παρ' ὅτι
εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του, διότι λίαν ἐπικίνδυνος ἦτο ἡ εἰσβο-
λὴ εἰς ἐπαρχίας φύσει ὀχυράς καὶ ἐν μέσῳ λαῶν ἐν ἐσχάτῃ δια-
τελούντων ἐνδείᾳ. Ὁ αὐτοκράτωρ διέταξε μὲν κατὰ τὸ φθινόπω-
ρον ἤδη νὰ στρατολογήθῃσι 20,000 νεοσυλλέκτων πρὸς ἐνίσχυ-
σιν τοῦ ἐν Κανκιάσῳ στρατοῦ, ἀλλ' οἱ νέοι οὗτοι ἄνδρες δὲν ἦσαν
εὐχρηστοὶ πρὸ τοῦ Ἰουλίου μηνός, καὶ διὰ τὰ σχέδια τοῦ Πα-
σκέβιτς τοῦτο ἦτο πολὺ ἀργά. Διανοεῖτο ὁ κόμης νὰ προχωρήσῃ
πρὸς τὸ Ἐρζερούμ, καὶ ἐντεῦθεν μέχρι τοῦ Ἄλφους εἰς Σίβαν (ἀρχ.
Σεβάστειαν), ὅπως ἀποκόψῃ ἐκεῖ τὴν ἐλευθέραν συγκοινωνίαν
τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸ Διαρβεκὴρ καὶ τὸ Βαγδάτιον·
ἀλλὰ δὲν ἤθελε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὰ τολμηρὰ ταῦτα κινήματα, πρὶν
ἢ κατὰ τὸν περιεσκεμμένον αὐτοῦ τρόπον, ἐξασφαλίσῃ τὰς πλευ-
ράς του διὰ τῆς πρὸς τοὺς πασάδες τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τοῦ
Βαγδατίου συμπεριφορᾶς του καὶ ἐξομαλύνῃ τὸν δρόμον του διὰ
συνεννοήσεως πρὸς τὰς ληστρικὰς τῶν Κοῦρδων συμμορίας. Τὰ

(κατὰ τὸν Νοέμβριον 1828) ὑποβληθέντα ταῦτα σχέδια ἐνέκριθησαν ἐν Πετροπόλει, ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἤθελε νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ ἐκστρατεία εἰς τρόπον ἀποφασιστικόν· πρὸς τοῦτο ἐζήτησεν ὁ κόμης (7|49 Δεκ.) ἐνίσχυσιν ἐξ ἐξακισχιλίων μέχρις ὀκτακισχιλίων τοῦλάχιστον ἀνδρῶν· ἀλλ' ἡ αἴτησίς του αὐτῇ ἀπερρίφθη. Ὅθεν ἠναγκάζετο νὰ σκεφθῇ περὶ ἐνισχύσεως τοῦ στρατοῦ διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ μέσων, καὶ πρὸς τοῦτο ἦτο πιθανὸν ὅτι οἱ ἐχθροὶ δὲν ἤθελον τῷ ἀφήσει τὸν καιρόν. Ὁ ἀρχιστράτηγος τῆς Τουρκίας Χατζῆ Σαλὶχ πασᾶς κατέπεισε διὰ ῥητῶν διαταγῶν καὶ τῆς ὑποσχέσεως τοῦ πασαλικίου τοῦ Ἀχαλτζικ ἐν μέσῳ τοῦ χειμῶνος τὸν βέην τῶν Ἀτσάρων Ἀχμέτ, νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τοῦ Ἀχαλτζικ, ὅπως ἐξαλειφθῇ ἡ ὑπὸ τῆς πτώσεως τοῦ ὄχυροῦ τοῦτου φρουρίου προξενηθεῖσα ἀποθάρρυντικὴ ἐντύπωσις. Ὁ Πασκέβιτς ἅμα ἐπληροφορήθη ὅτι ὁ Ἀχμέτ βέης συγκεντρώνει στρατὸν ἐν τῷ χωρίῳ Σωσέτ (Shauschet) διέταξε τὸν στρατηγὸν Ἐτσε ἐν περιπτώσει ἐφόδου κατὰ τοῦ Ἀχαλτζικ νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν χώραν τῶν Ἀτσάρων· τῷ δὲ συνταγματάρχῃ Βουρτσώφ ἔδωκεν ἐντολὴν νὰ συγκεντρώσῃ σῶμα ἐπιτηρητικὸν παρὰ τὴν Σουράμην, ὅπως ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ ὑποστρατήγου Μουραδιέφ ἐπιπέσῃ ἐκ Γορίου κατὰ τῶν νώτων τῶν πολιορκητῶν. Συγχρόνως μὲ τὴν εἰδησιν κατὰ τῷ σχεδίων τῶν Τούρκων κατὰ τοῦ Ἀχαλτζικ ἀνηγγέλθη (περὶ τὰ τέλη τοῦ Φεβρουαρίου. 1829) εἰς Τιφλίδα, ὅτι ὁ ἐν Τεχεράνῃ πρέσβυς τῆς Ρωσσίας, Γριβοῦέδωφ, ἔδωλον φρονήθη καὶ ὅτι ὁ Σάχης συγκεντρώνει ἐκ νέου στρατὸν. Ἐφαίνετο ὅτι ὁ ἡγεμὼν τῆς Περσίας δὲν περιέμενεν εἰμὴ τὴν κατὰ τοῦ Ἀχαλτζικ ἔφοδον διὰ νὰ κάμῃ ἔνκρξιν τῶν κατὰ τῆς Ρωσσίας ἐχθροπραξιῶν, αἵτινες ἀναμφιβόλως ἤθελον φέρεῖ εἰς ἐκκρῆξιν τὸν ὑπόκωφον ἐρεθισμὸν πασῶν τῶν λεσγικῶν, λαζικῶν καὶ κουρδικῶν φυλῶν, καὶ οὕτω ματαιώσῃ τὴν θερινὴν τῶν Ρώσων ἐκστρατείαν. Ὅθεν κύριον μέλημα τοῦ στρατάρχου ἦτο νὰ ματαιώσῃ τὸ κατὰ τοῦ Ἀχαλτζικ κίνημα, ὅπου καὶ πραγματικῶς ἐμφανισθεὶς ὁ Ἀχμέτ βέης (20|4 Μαρτίου), εἰσέβαλεν εἰς τὰ προάστεια καὶ ἐπεχέρησεν ἔφοδον κατὰ τοῦ φρουρίου ἐπ' ἐλπίδι νὰ

τὸ κυριεύσει ἐν τῇ πρώτῃ ὁρμῇ. Ἀποτυχούσης ὅμως τῆς ἐφόδου ὠχυρώθη ὁ αἰμοθύροσ Ἀχμέτ ἐν ταῖς οἰκίαις τῆς δυστήνου πόλεως καὶ ἤρχισε τακτικὴν πολιορκίαν, ἥτις ἐπὶ δώδεκα ἡμέρας ἀνέκφραστα κακὰ ἐπροξένησεν εἰς τοὺς πολιορκουμένους Ῥώσσους (ὑπὸ τὸν πρίγκηπα Βεβουτώφ). Ἐν τοσοῦτῳ ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τοῦ Μουραθιᾶφ ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Βουρτσώφ διαβᾶσα τὸν ποταμὸν Κούρ ἐπροχώρει ἐκ Γορίου πρὸς τὸ Ἀχαλτζικ ὑποφέρουσα πάντα τὰ δεινὰ χειμερινῆς ὁδοπορίας. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἀχμέτ, Ἀβδῆ βέης, πειραθείς ν' ἀποκλείσῃ τοῖς Ῥώσσοις τὴν ὁδὸν, ἀπεκρούσθη πρὸς τὸ Ἀτσβέρ' ἐπίσης ἐματαιώθη καὶ ἡ προσπάθειά του νὰ ὑπερκασιπιοῖ τὸ πέραν τὴν πόλιν ταύτην στενὸν, περιελθόντων τῶν Ῥώσσιων τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ πτέρυγαν· ἅμα δὲ ἐνεφανίσθη ὁ Βουρτσώφ ἐμπροσθεν τοῦ Ἀχαλτζικ (4/16 Μαρτίου), τὸ σῶμα τῶν πολιορκητῶν διελύθη ἐν πλήρει ἀταξίᾳ. Μετὰ τὴν ταχείαν ταύτην ἐπιτυχίαν εὐκόλῳ ἦτο διὰ τὸν Πασκέβιτς νὰ περιστείλῃ καὶ τὸν ὑπὸ τε ξένων καὶ ἐντοπίων ἐχθρῶν τῶν Ῥώσσιων διηρηθισμένον Σάχην τῆς Περσίας. Ὁ πρίγκηψ Ἀββᾶ Μιρζᾶς, ὅστις μετὰ μεγίστης δυσχερασίας ἤκουσε τὴν διαταγὴν τοῦ πατρὸς του πρὸς ἐναρξίν τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἀπέστειλε πιστόν του ἄνθρωπον πρὸς τὸν Πασκέβιτς, ἐξαιτούμενος τὴν συμβουλὴν του. Ὁ δὲ στρατάρχης ἀπήντησεν εἰς τὸν ἡγεμονόπαιδα τῆς Περσίας δι' ἐπιστολῆς λίαν ἐπιτηδείους συντεταγμένης. Πρῶτον μὲν τῷ κατέδειξεν εἰλικρινῶς τὰς πιθανὰς ἐπιτυχίας τῆς περσικῆς ἐκστρατείας, εἶτα δὲ τῷ ἐφάνέρωσε καὶ τὰ σχέδια αὐτοῦ, συνεπέειχεν τῶν ὁποίων ἡ Περσία ἤθελεν ἀπωλέσει τὸ Ἀδερβιτσάν, καὶ ἡ δυναστεία τῶν Κατσάρων δυνατόν νὰ καταβρῆύσῃ. Ἦρχετο κατόπιν καὶ στρατιωτικὸν σχόλιον περὶ τῶν διπλωματικῶν διαβεβαιώσεων, περὶ αὐταπαρνήσεως καὶ περαιτήσεως ἀπὸ οἰαςδήποτε κατακτήσεως. Ἡ Ἀγγλία, ἔγραφεν ὁ Πασκέβιτς, δὲν θέλει συνδράμει τὴν Περσίαν. «Ἐν Ἀσίᾳ εἶναι δυνατόν νὰ καταβάλῃ τις ὀλόκληρον κράτος χωρὶς νὰ γείνη οὐδὲ καὶ λόγος περὶ τούτου. Ἀλλ' ἐν Εὐρώπῃ συμβαίνει τοῦναντίον, διότι ἐκαὶ περὶ μιᾶς σπιθαμῆς γῆς ἐκρήγγυνται πολλάκις γενικαὶ αἱματηροὶ πόλεμοι. Ἡ

ὑπαρξίς τῆς Τουρκίας εἶναι ἀπαραίτητος εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς Εὐρώπης ἰσορροπίαν· τίς ὅμως ὁ ἐξουσιάζων τὴν Περσίαν; τοῦτο εἶναι ὅλως ἀδιάφορον εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις.» Αἱ παραστάσεις αὗται τοῦ Πασκέβιτς ἀπέβησαν ἀποτελεσματικαί. Ὁ πρίγκηψ ἀπέστειλε τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς Πετρούπολιν ὅπως ζητήσῃ συγγνώμην διὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ πρέσβους, καὶ ὁ Σάχης, ὅστις οὐδὲ κλῆν ἠρωτήθη περὶ τούτου, ἔδωκε κατόπιν τὴν πρὸς τοῦτο ἄδειαν.

Ἡ διάβα-
σις τοῦ
Σαγαν-
λούγου.

Ἐξασφαλίσας τὰ νῶτά του διὰ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν πρὸς τὴν Περσίαν σχέσεων καὶ διὰ τῆς δικτηρήσεως τοῦ Ἀχαλτζίκ ἥτοι ἤδη εἰς θέσιν ὁ Πασκέβιτς ὡς ἀντιταχθῇ κατὰ τῶν μεγάλων σχεδίων τοῦ στρατάρχου τῆς Τουρκίας, ὅστις διανοεῖτο νὰ διαχωρίσῃ διὰ συγχρόνων κινήματων κατὰ διαφόρων θέσεων τὴν προσοχὴν τῶν Ῥώσων καὶ διὰ τοῦ Κάρς καὶ τοῦ Γουμρίου νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν βωσσικῶν κτήσεων. Μετὰ πλείστης ὀψης περισκέψεως ἐξετέλεσεν ὁ κόμης τὰς προπαρασκευὰς καὶ τοὺς κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἐξοπλισμοὺς αὐτοῦ. Πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς μικρᾶς αὐτοῦ δυνάμεως ὥπλισε Γουρίους, προσέλαβεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του Τατάρους καὶ ἐσχημάτισε συντάγματα τινα ἐξ Ἀρμενίων καὶ ἐξ αὐτῶν ἔτι τῶν κατοίκων τῶν βωσμεθωνικῶν ἐπαρχιῶν. Καλοὶ καὶ τακτικοὶ μισθοὶ, τροφὴ ὑγιὴς καὶ ἐν περιπτώσει καὶ παραχώρησις λείας ἀφθόνου καθίσταν προθύμους καὶ πειθηρικοὺς τοὺς ἄνδρας τούτους, οἵτινες εὐθὺς κατὰ τὴν πρώτην δοκιμασίαν ἔδωκαν τὰ εὐαρεστότατα δείγματα τοῦ περὶ τὴν ὑπηρεσίαν ζήλου. Ἐν τῇ ἐχθρικῇ χώρᾳ μετεχειρίσθη ὁ Πασκέβιτς τεχνάσματα, δι' ὧν προσεπάθει νὰ ἐκμεταλλευθῇ ὑπὲρ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ συμφέροντος τὴν παραλυσίαν τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τῶν Κούρδων συνέδρασε πανταχοῦ σχέσεις· τοὺς αἰχμαλώτους πασάδας τοῦ Κάρς καὶ τῆς Βαϊαζίτης ἐκολάκνευσε διὰ εὐπροσηγόρου συμπεριφορᾶς, καὶ δι' ὅλων τῶν δυνατῶν μέσων ἐπειράθη νὰ καταπείσῃ δι' αὐτῶν τὸν πᾶσιν τῆς Μούσῃς νὰ κηρυχθῇ ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ νὰ σχηματίσῃ ἐκ τῶν ἀνδρῶν του τὴν ἀριστεράν τοῦ βωσσικοῦ στρατοῦ πτέρυγα. Παρασκευασθεῖς ἔπειτα νὰ ἐνισχύσῃ τὸ

σῶμα τοῦ στρατηγοῦ ἔσσετο πρὸς κατόπτεισιν τοῦ πασᾶ τῆς Τραπεζοῦντος, τοποθετήσας δὲ πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ Κάρς καὶ τῶν ἐντεῦθεν πρὸς τὰς ῥωσικὰς ἐπαρχίας ἀγούσων ὁδῶν τὸν στρατηγὸν Πιγκράτιεφ ἐν τῇ ὀχυρᾷ θέσει τῆς Σουβατάνης συνεκέντρωσε τὸ σῶμά του εἰς Ἀχαλκκλάκι καὶ μεταθὰς αὐτοπροσώπως ἐκεῖ ἔστησε τὸ στρατόπεδόν του ἐν Ἀρδαγάνῃ (24/Ἰουνίου). Τὴν δεξιὰν πτέρυγαν τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ ἡπείλει ἐν Σωσέτ καὶ Ἀρδανούτση ὁ κεχαγιᾶ τοῦ στρατάρχου, ὅστις εἶχε κινήσει ἤδη κατὰ τοῦ ἀξένου ὅρους Σαχανλούγου, τὸ ὁποῖον σχηματίζει πρὸς ἀνατολὰς τὸ σύνορον τῆς ἐπαρχίας τοῦ Ἐρζερούμ καὶ προσκατεῖται αὐτήν. Ἐὰν ὁ στρατηγὸς τῶν Τούρκων διηύθουνε τὸ κίνημά του κατὰ τοῦ Κάρς, ἤθελε περικλείσει τὸν στρατάρχην τῆς Ῥωσσίας ἐν μέσῳ δύο ἰσχυροτέρων στρατῶν. Δὲν ἠδύνατο ὁ Πασκέβιτς ν' ἀφήσῃ εἰς τὰ νῶτά του ἐκτεθειμέναν τὴν μὲν Ἀρδαγάνην μεφρουράν μικράν καὶ ἀσθενή, τὸ δὲ Ἀχαλτζίκ μὲ φρουράν ὑπὸ τῆς πανώλους δεκατιζομένην· ἀνάγκη ἦτο νὰ δισκορπισθῇ ὁ ῥωσικὸς στρατὸς ὅσον ἔνεστι μυστικώτερον. Αὐτὸς ὁ Πασκέβιτς μετέβη εἰς Κάρς, καὶ ὁ Μουραδιεφ ἐκίνησε κατὰ τοῦ κεχαγιᾶ ὃν ἐπρόφθασε (1/13 Ἰουνίου) παρὰ τὸ χωρίον Ζουρκάβ ὁδεύοντα πρὸς τὸ Ἀχαλτζίκ. Ὁ Βουρτσώφ ἐπληροφορήθη ἐγκαίρως περὶ τῶν κινήσεων τοῦ κεχαγιᾶ καὶ διετάχθη νὰ ἐνεργήσῃ ἐκ κοινοῦ μετὰ τοῦ Μουραδιεφ· ἀμφότεροι δὲ ἔφεραν τὸν κεχαγιᾶν μεταξὺ δύο πυρῶν καὶ ἐκυρίευσαν ἐξ ἐφόδου (2/14 Ἰουνίου) τὸ παρὰ τὴν Τσαχβορίαν ὀχυρὸν αὐτοῦ στρατόπεδον. Οὕτως ἀπαλλαχθεὶς τοῦ τὴν δεξιὰν πτέρυγαν ἐπαπειλοῦντος κινδύνου ἀνεκάλυψεν ὁ Πασκέβιτς τὰ κατὰ τοῦ κεχαγιᾶ ἐκστρατεύσαντα σώματα, καὶ συνεκέντρωσε (10/22 Ἰουνίου) 18,000 ἀνδρῶν, ἐν οἷς καὶ 5770 ἵπποις, κατὰ τὴν θέσιν Κοτανλῆ, (εἰς 15 μὲν βερστίων ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Κάρς, 30 δὲ ἀπὸ τοῦς πρόποδας τοῦ Σαχανλούγου), τὸ σύνορον τῶν κατακτήσεων τοῦ προλαβόντος ἔτους. Κατὰ τὴν θέσιν ταύτην χωρίζεται ἡ πρὸς τὸ Ἐρζερούμ ἄγρουσα, ἥτις ὀπίσθεν τοῦ Σαχανλούγου ἐνοῦται· πάλιν κατὰ τὴν παρὰ τὸν Ἀράζην ποταμὸν θέσιν Κεπρίκ. Ἀμφότεραι αἱ ὁδοὶ διέρχονται διὰ δα-

σωδῶν καὶ ὑπὸ χαρὰδρῶν διζσχιζομένων στενῶν ἐπὶ τοῦ ἀπο-
τόμου καὶ μέχρι τοῦ Αὐγούστου χιονοσκεποῦς ὄρους, ἡ μὲν παρὰ
τὸ φρούριον Μετσειγγέρτ, παρὰ τὸ ὁποῖον ὁ Χακῆ πασᾶς μετὰ
20,000 ἀνδρῶν εἶχε στήσει τὸ στρατόπεδόν του κατὰ τὴν ἀ-
πρόσιτον θέσιν Μίλλι Δύς, ἥτις ἐκράτει τῆς ὅλης χώρας καὶ
τῶν μετὰ τῆς δευτέρας ὁδοῦ συνδεουσῶν ἀτραπῶν, ἡ δὲ παρὰ τὰ
φρούρια Σεβίνον καὶ Σαγῖνον ἐπὶ τῆς δευτέρας ταύτης ὁδοῦ ἐ-
προχώρει ὁ Τούρκος ἀρχιστράτηγος μετὰ 30,000 ἀνδρῶν, οἵτι-
νες συμπράττοντες μετὰ τῆς ὑπὸ τὸν Χακῆ πασᾶν προφυλακῆς
ἠδύναντο εὐκόλως νὰ περικλείσωσιν ἐπὶ τοῦ ὄρους πανταχόθεν
τοὺς ἐχθρούς. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα, ὥς καὶ κατὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν
Τουρκίαν, εἶχον φροντίσει οἱ Ῥῶσοι ἀπὸ τοῦ 1827 ἤδη νὰ κα-
τοπτεύσωσι καὶ νὰ διαγράψωσι πάσας τὰς θέσεις ὅθεν ἐγνώριζεν
ὁ Πασκέβιτς ἀκριβῶς καὶ τὴν φύσιν τοῦ ὄρους καὶ τὰς δυσκολίας
τῆς διαβάσεως. Ὑπελείπετο μόνον νὰ διαβῇ τὴν διὰ τοῦ Σεβίνου
ἄγουσαν καὶ ἐλευθέραν ἔτι διατελοῦσαν ὁδὸν πρὶν ἢ ὁ Τούρκος
στρατάρχης καταλάβῃ αὐτήν. Διὰ ψευδῶν κατοπτεύσεων, κινή-
σεων καὶ ἐπιθέσεων ἐπεισεν ὁ Πασκέβιτς τὸν Χακῆ πασᾶν, ὅτι
ζητεῖ νὰ διαβῇ διὰ τῆς παρὰ τὸ Μετσειγγέρτ ἀγούσης καὶ ὅτι
οὐδὲ γνωρίζει τὴν ὑπαρξίν τῆς ἐτέρας παρὰ τὸ Σεβίνον ὁδοῦ. Ἐν
τοσούτῳ δὲ, ἐγκαταλείψας τὰς ἀμάξας εἰς Κοτανλῆ καὶ ἐφοδια-
σθεὶς μὲ τροφὰς ἐπὶ πέντε ἡμέρας ἐπροχώρησε μετὰ 14,000 ἀν-
δρῶν καὶ 60 τηλεβόλων πρὸς τὸ ὄρος (13/25 Ἰουνίου), ἐπασχο-
λῶν τοὺς ἐν Μίλλ Δύς Τούρκους δι' ἀσθενοῦς ἐφόδου. Καθ' ὅλην
τὴν ἐπὶ 39 βέρστια νυκτερινὴν πορείαν οὐδὲ ἓνα ἐχθρὸν ἀπήντη-
σε, καὶ ἐμφανισθεὶς παρατεταγμένος ὡς εἰς μάχην τὴν ἐπιούσαν
πρωτῶν ἐπὶ ἀμφοτέρων τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἰνσασοῦ ποταμοῦ κατὰ
τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου εἰς μόνον
δακτὺ βερσιτίων ἀπόστασιν ἀπ' αὐτοῦ, ἐνέπλησεν ἐκπλήξεως καὶ
τρόμου τὸν Χακῆ πασᾶν. Τὸ στρατόπεδον τοῦ πασᾶ ἦτο ἐκ τοῦ
μέρους τούτου ὅλως ἀπρόσβλητον μόνον ἐκ τοῦ ὀπισθεν μέρους
ὑπῆρχε θέσις προσιτῇ, ἀλλὰ πρὸς κατάληψιν τῆς θέσεως ταύτης
ἦτο ἀνάγκη νὰ γείνη περιδρομὴ περὶ τὴν πεδιάδα τοῦ Μίλλι Δύς

εἰς ἀπόστασιν 50 βερστίων. Ἄμα ἐτοποθετήθησαν αἱ ἐκ Κοταν-
λῆ προχωρήσασαι φορηταὶ ἄμαξαι, ἐπεχείρησεν ὁ Πασκέβιτς
τὴν δύσκολον ταύτην ὁδοιπορίαν διὰ χώρας δυσβάτου ἔνεκα τῶν
πολλῶν λόφων καὶ κοιλῶν, ἔνθα εὐκόλον ἦτο τῷ Χακῇ πασᾷ
νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν νώτων τῶν Ῥώσων, ν' ἀποκόψῃ αὐτοῖς
τὴν πρὸς τὸ Κάρς συγκοινωνίαν καὶ νὰ τοὺς φέρῃ ἐν μέσῳ τοῦ
πυρὸς τῶν δύο τουρκικῶν στρατῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα νυνόησεν
ἡ τύχη τὸν εὐτολμον πολεμιστήν. Μόλις ἐπιληφθεὶς τοῦ κινήμα-
τος διὰ τοῦ Σεβίνου καὶ τοῦ Καρουμεγάν καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν
τοῦτον κατεβὰς ἀπὸ τῶν ὑψωμάτων τοῦ ὄρους Τσακίρ Μπαμπᾶ,
εἰς τοὺς πρότοδας τοῦ ὁποίου ἀρχίζει ἡ ριπιδοειδὴς πεδιάς τοῦ
Καϊνλῆ, ἡ πρὸς τὸ φρούριον τοῦ Σαγίνου ἄγουσα, συνηντήθη ὁ
Πασκέβιτς (18/30 Ἰουνίου) ὅλως ἀπροσδοκῆτως μετὰ τῆς προ-
φυλακῆς τοῦ Τούρκου ἀρχιστρατήγου, ὅστις εἶχε διατάξῃ τὸ
ἱππικὸν τοῦ Χακῆ πασᾷ νὰ μεταβῇ ἐνταῦθα πρὸς ἐνίσχυσιν. Πει-
σματώδης συνήφθη μάχη, καὶ ἦν αἱ Ῥώσοι λαμπρὰν ἐνίκησαν
μετὰ μεσημβρίαν νίκην, ὅτε αἶφνης ἔμαθον, ὅτι ὁ ἀρχιστράτη-
γος τῶν Τούρκων ἤλθεν αὐτοπροσώπως μετὰ 12000 ἀνδρῶν ἐπὶ
τῆς ἀντίπεραν ὁχθῆς τοῦ Καϊνλῆ ποταμοῦ, ἔνθα ἐχυροῦται,
ὅπως συγκεντρώσῃ περὶ ἑαυτὸν τὴν ἐπιούσαν ἐτέρους ἐξ Ἐρζε-
ρούμ περακολλουθούντας αὐτὸν 18000 ἀνδρας. Ἐν τινι τῶν κρι-
σίμων ἐκείνων στιγμῶν, καὶ ὅς ὁ Πασκέβιτς ἔθετεν ὑπὸ δεινὴν
δοκιμασίαν τὴν ἐγκαρτέρησιν τῶν κρατερῶν αὐτοῦ ἡμιβαρβάρων
στρατιωτῶν, περιεκύκλωσε μετὰ ἐπίπονον ὁδοιπορίαν 40 βερ-
στίων καὶ μετὰ τοὺς κόπους τῆς μάχης εἰς τρεῖς στίχους τεταγ-
μένος ἀμφοτέρωθεν τὸ στρατόπεδον τοῦ ἀρχιστρατήγου παρὰ τὸ
Σεβίνον, ἵνα τῷ ἀποκόψῃ τὴν πρὸς τὴν δεξιὰν πτέρυγα συγκοι-
νωνίαν μετὰ τῆς θέσεως Μίλλι Δύς, καὶ περὶ τὸ ἑσπέρας ἐπετέθη
ἐπιτυχῶς κατ' αὐτοῦ. Ἐὰν ὁ ἀρχιστράτηγος τῶν Τούρκων ἤρχετο
ἡμέρας τινὰς ταχύτερον, ὥς ὑπεσχέθη, ἤθελε φέροι τοὺς εἰς τὴν
ἐπίπονον διάβασιν τοῦ ὄρους ἐνησχολημένους Ῥώσσους εἰς τὴν
στηθεῖσαν πηχίδα· νῦν ὅμως μόλις ἀπέφυγεν αὐτὸς τὴν αἰχμα-
λωσίην, καὶ ἀπώλεσε πάσας τὰς τροφὰς τὰ πολεμευόμενα καὶ

ελόκληρον τὸ σῶμά του, τὸ ὁποῖον πανταχόθεν διασκορπισθὲν
 κατεδιώχθη ὑπὸ τῶν νικητῶν. Ὁ Πασκέβιτς ἴστατο ἤδη παρὰ
 τὸ χωρίον Καραουργάν ἐνθα συνέρχονται αἱ δύο πρὸς τὸ Μίλλι
 Λὺς ἄγουσαι ὁδοί, εἰς ἀπόστασιν 13 βερστίων ἀπὸ τοῦ σημείου
 ἐνθα διανοεῖτο νὰ προσβάλῃ τὴν θέσιν τοῦ Χακῆ πασᾶ, ἣν ὑψηλή
 τις τοῦ ὄρους διακλάδωσις ἀπεχώριζεν ἐνταῦθα ἀπὸ τοῦ ρωσ-
 σικοῦ στρατοῦ. Εὐθὺς τὴν ἐπιούσαν (20/2 Ἰουλίου) ἐξηκολούθη-
 σε τὴν πορείαν του. Ἐλθόντες δὲ οἱ Ῥώσσοι λίαν πρῶτ' ἐπὶ τῶν
 πρὸς τὰ νῶτα τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου λόφων καὶ εἰς τριῶν
 βερστιῶν ἀπ' αὐτοῦ ἀπόστασιν, εἶδον τοὺς Τούρκους ἡσύχους ἐν-
 τελῶς καὶ παρ' αἰχμαλώτων ἔμαθον ὅτι ἐν τῷ στρατοπέδῳ οὐ-
 δὲν ἐγίνωσκον ἀκόμη περὶ τῆς φυγῆς καὶ τῆς ἥττης τοῦ ἀρχι-
 στρατήγου. Εὐθὺς ἐφρόντισεν ὁ Πασκέβιτς νὰ διαδώσῃ τὴν περὶ
 τῆς καταστροφῆς τῶν Τούρκων εἰδήσιν, καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Χακῆ
 πασᾶν ἄνδρες τοσοῦτον κατεθορυβήθησαν, ὥστε τὸ πλείστον μέ-
 ρος αὐτῶν ἔφυγε καὶ ὁ πασᾶς ἠναγκάσθη ν' ἀποστείλῃ κήρυκα
 πρὸς διαπραγματεύσιν. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ὁ κήρυξ φέρῃ τὴν ἀπάντη-
 σιν τοῦ κόμητος, ἤρχισεν ἕκ τινων μερῶν τοῦ τουρκικοῦ στρα-
 τοπέδου τὸ πῦρ, καὶ ὁ Πασκέβιτς βλέπων τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀ-
 ποσύμβασιν τῶν ἐχθρῶν διέταξεν ἄνευ ἀναβολῆς τὴν κατὰ τοῦ
 στρατοπέδου ἐφοδὸν, τὸ ὁποῖον τοσοῦτον αἰσχυρῶς ἐγκατελείφθη,
 ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ Χακῆ πασᾶς ἠχμαλωτίσθη. Οὕτως ὁ Ῥωσσοικὸς
 στρατὸς ἐν διαστήματι 25 μόνον ὥρων ἐξετέλεσεν ὁδοιπορίαν
 60 ὅλων βερστίων, ἐκυρίευσεν δύο στρατόπεδα, πλείστας ὄσας
 τροφὰς καὶ συνέλαβεν ὑπὲρ τοὺς δισχιλίους αἰχμαλώτους. Καὶ δὲν
 ἦσαν οὗτοι οἱ μόνοι καρποὶ τῆς ἀξιωμαθημονεύτου νίκης τῆς 19/1
 Ἰουλίου. Καὶ ὁ παρακολουθῶν στρατὸς τοῦ ἀρχιστρατήγου διελύ-
 θη σχεδὸν ἐντελῶς· μέρος μόνον τοῦ ὑπὸ τακτικὸν μισθὸν διατε-
 λούντος ἵππικοῦ καὶ τὴν τοῦ πεζικοῦ ἐφεδρείαν του ἠδυνήθη ὁ
 τῶν Τούρκων στρατάρχης νὰ συγκεντρώσῃ παρὰ τὸ Χασάν. Καλὲ
 (ἀρχ. Θεοδοσιόπολιν), τὴν κλεῖδα τῆς ἐντεῦθεν πρὸς τὸ Ἐρζε-
 ροῦμ ἀγωγῆς πεδιάδος. Πρὸς ἄλωσιν δὲ τῆς πόλεως ταύτης διαρ-
 κούσης ἔτι τῆς πρώτης τοῦ φόβου ἐντυπώσεως, ὠδήγησεν ὁ Πα-

σκέβιτς τὸν κεκμηκότα αὐτοῦ στρατὸν διὰ Χορασάνης καὶ Κε-
πρίκοι πρὸς τὸ Χασάν-Καλέ, ὅπου ἐπίσης διελύθη τὸ στρατό-
πεδον τῶν Τούρκων. Μάτην ἐπειράθη ὁ ἀρχιστράτηγος νὰ πείσῃ
τοὺς κατοίκους τοῦ Ἐρζερούμ ν' ἀντιτάξωσι γενναίαν ἀντίστασιν.
Ὁ Πασκέβιτς ἀπέστειλε δύο ἀγάδας τῆς πόλεως, οὓς διὰ τῶν
ὀπλων καὶ διὰ τῶν ἡπίων τρόπων του εἶχεν ἐλκύσει πρὸς αὐτὸν,
μετὰ προκηρύξεως, προτρεπούσης τοὺς πολίτας νὰ φεισθῶσι τῆς
πόλεως καὶ νὰ τὴν ἀπαλλάξωσιν ἀπὸ τῶν δεινῶν τῆς πολιορ-
κίας. Ἡ προκήρυξις αὕτη ἔφερε τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα. Ὁ
Πασκέβιτς εἰσῆλθεν (26/8 Ἰουλίου) ἀμαχητὶ εἰς τὴν πόλιν, ἐν ᾗ
παρεδόθη εἰς αὐτὸν αἰχμάλωτος ὁ τῶν Τούρκων στρατάρχης.
Οὐδέποτε ποὺς ῥωσικὸς εἶχεν εἰσδύσει ἐπὶ τοσοῦτον ἐπὶ τῆς
τουρκικῆς χώρας. Ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν ἦτο τοῦτο τὸ τέλος τῶν
ἐπιτυχῶν συνεπειῶν τῆς μάχης τοῦ Καϊνλῆ. Δύο φρούρια, ἡ
Χνίσσα καὶ ἡ Βαϊθούρτη, ὧν τὸ δεύτερον ἴσον τῇ Κάρς κατὰ
τὴν δύναμιν, ἤνοιξαν τῷ ἀνδρείῳ Πασκέβιτς τὰς πύλας (4/16
καὶ 1/13 Ἰουλίου) καὶ συγχρόνως καὶ τὴν πρὸς τὴν Τραπεζοῦν-
τα ὁδόν· ὁ δὲ φεύγων τουρκικὸς στρατὸς, καταδιωχθεὶς μέχρι
Καραϊσάρ, τῷ ἄφησεν ἐλευθέραν τὴν πρὸς τὴν Σίβην, τὸ ἕτερον
αὐτοῦ τέρμα, ἄγουσαν.

Τὴν διάβασιν τοῦ Πασκέβιτς διὰ τοῦ ὅρους Σαγχανλούγου διε-
δέχθη ἀμέσως ἐπὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου ἡ διατήρησις <sup>Εκστρα-
τεία κατὰ</sup> τοῦ Αἰμου (τῶν Βαλκανίων) διάβασις τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ ὑπὸ ^{παίκτην} Τουρκίαν
τὰς διαταγὰς τοῦ κόμητος Δεΐβιτς, ὅστις ἀρχηγὸς μέχρι τοῦδε <sup>Ἡ Σιλί-
στρια καὶ</sup> τῶν γενικῶν ἐπιτελῶν διωρίσθη ἀρχιστράτηγος εἰς τὴν θέσιν τοῦ <sup>Κουλεῦ-
ταα.</sup> Βιτγενστάιν. Ὁ Δεΐβιτς, ἐκ τῆς Σιλεσίας ὁρμώμενος (γενν. τὸ
1785) καὶ εἰς τὴν πολεμικὴν σχολὴν τοῦ Βερολίνου ἐκπαιδευ-
θεὶς, ἦτο ἀνὴρ μικρὸς καὶ ἀσήμαντος τὸ ἀνάστημα, καὶ ἐπὶ τινα
χρόνον διετέλει ἐν τῇ ῥωσικῇ ὑπηρεσίᾳ ὅλως παρημελημένος καὶ
πληρηγκωνισμένος. Ἐπιμένων νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ῥωσικὴν ὑπη-
ρεσίαν ἱκανοποιήθη παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου. Παρὰ
πᾶσαν προσδοκίαν διετηρήθη ὁ Δεΐβιτς εἰς τὰ ἀξιώματα, τὰ ὁ-
ποῖα ἐπὶ Ἀλεξάνδρου κατείχε, καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Νικο-

λάου, ὅστις καὶ πρὸ τῆς ἐκστρατείας ταύτης καὶ μετ' αὐτὴν τοσοῦτον γενναίως τὸν ἀντήμειψεν ὥστε ἐγένετο ὁ στρατηγὸς μετ' οὐ πολὺ ἀντικείμενον φθόνου καὶ μίσους παρὰ τοῖς Μοσχοβίταις (1). Ἡ θέσις τοῦ ἦτο ὑπὸ τὴν κυρίαν ἐποψιν καλλιτέρα τῆς τοῦ προκατόχου τοῦ στρατάρχου. Διότι ὁ αὐτοκράτωρ ἔμεινε νῦν μεθ' ὅλης τῆς διπλωματικῆς αὐτοῦ συνοδείας μακρὰν τοῦ στρατοῦ καὶ παρείχεν οὕτως εἰς τὸν ἐκ τῆς πείρας τοῦ παρελθόντος ἔτους ἄριστα διδασθέντα ἀρχηγὸν θέσιν πολὺ εὐαρεστοτέραν, περισσοτέραν μὲν εὐθύνην ἀλλὰ καὶ μεγαλειτέραν ἐλευθερίαν. Ὡς πρὸς τὰ μέσκα μόνον καὶ τὰς δυνάμεις δὲν ἦτο ἡ θέσις τοῦ Δεΐβιτς καλλιτέρα τῆς τοῦ προκατόχου τοῦ. Νῦν, ὅτε ἀναμφιδόλως ἰσχυρότατοι μοχλοὶ παρεκίνουν τὸν Τσάρον νὰ μεταχειρισθῇ πάσας τὰς εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ δυνάμεις πρὸς ἐπίτευξιν ταχείας καὶ καταπληκτικοῦ ἀποτελέσματος, νῦν, λέγομεν, ἐπέπρωτο ν' ἀποδειχθῇ ὅτι δὲν ἦτο ἡ πολλάκις ἐξυμνηθεῖσα μετριοπάθεια, ἡ ἐμποδίσασα τὸν Τσάρον νὰ μεταχειρισθῇ καὶ κατὰ τὸ προλαβὼν καὶ κατὰ τὸ ἐνεστὼς ἔτος μεγαλειτέραν στρατιωτικὴν δύναμιν. Ὁ στρατὸς καὶ μετὰ τὴν προσέλευσιν τῶν ἐφεδρειῶν καὶ πολλῶν Κοζάκων ἐκ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τοῦ Καυκάσου δὲν ἦτο καὶ πάλιν ἰσχυρότερος, ἀλλὰ μᾶλλον ἀσθενέστερος, μόνον ὅτι ἦτο καλλιτέρον ἐφοδιασμένος διὰ πυροβολικοῦ καὶ ἐλαφροῦ ἱππικοῦ· ἀλλ' ἡ διάθεσις τῶν ἀνδρῶν ἦτο κακὴ ἕνεκα τῶν παθημάτων τοῦ παρελθόντος ἔτους καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης καὶ ἐν τοῖς στρατοπέδοις καὶ ἐν τοῖς νοσοκομείοις. Κατὰ τὸ σχέδιον τῆς ἐκστρατείας ἡ πρώτη ἐπιχείρησις ἦτο ἡ μὴ ἐκτελεσθεῖσα ἄλωσις τῆς Σιλιστρίας, καὶ μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ φρουρίου τούτου ἡ διάβασις τοῦ Αἵμου, ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας, τὸ κύριον μέσον πρὸς ἐπίτευξιν ταχείας εἰρήνης. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ λοιπὸν τούτῳ ἐπειράθησαν οἱ Ῥῶσοι νὰ καταλάβωσι προηγουμένων λιμένας πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Αἵμου, ὅπως ἔχωσι τὸν στόλον στήριγμα. Ὡς τοιαύτη στρατηγικὴ θέσις ἐθεωρήθη

(1) Ῥάδεν, Περιηγήσεις 2, 220.

ἡ Σιζέπολις (ἀρχ. Σωζόπολις ἢ Ἀπολλωνία) ἥτις παρείχεν ἀσφαλέστατον λιμένα. Ἡ πόλις αὕτη, πεφρουρημένη ὑπὸ μικρᾶς μόνον δυνάμεως, παρεδόθη (3/15 Φεβρ.) μετὰ βραχὺν πυροβολισμόν. Ἀγανακτήσας ἐπὶ τῇ ἐπονειδίστῳ ταύτῃ ἀπωλείᾳ ἐξώπλισεν ὁ Σουλτάνος τὸν στόλον του καὶ διέταξε τὸν τὸ ἐν Ἀἰδῶ στρατόπεδον διοικοῦντα Ἀγᾶ πασᾶν Χουτεῖν νὰ κυριεύσῃ ἐκ νέου τὴν πόλιν. Ὁ πασᾶς ὅμως οὗτος κατέτριψεν ἐπτά ὁλοκλήρους ἐβ-δομάδας πρὶν ἢ προσέλθῃ ἐκ τῆς εἰς τριῶν μόλις ἡμερῶν ἀπόστασιν κειμένης Ἀἰδου, καὶ οἱ Ῥῶσσοι ἠδυνήθησαν ἐν τῷ μεταξὺ νὰ ἐνισχυθῶσι καὶ ἐχυρωθῶσιν ἀρκούντως, ὥπως τὸν ἀποκρούσωσιν (Ἀπρίλ.). Ὁ τουρκικὸς στόλος εἰσέπλευσε δις εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον, καὶ πρῶτον μὲν συνέλαθεν ὅλως τυχαίως ῥωσικὸν βρίκιον, δεύτερον δὲ ἐπανέπλευσεν εἰς τὰ ἴδια (κατὰ τὸν Ἰούνιον) χωρὶς οὐδὲ καὶ ἀπόπειραν νὰ κάμῃ κατὰ τοῦ ἐν Σιζέπολει μικροῦ ῥωσικοῦ στολίσκου. Ὅθεν τὰ πάντα ἦσαν ἐνταῦθα ἔτοιμα, ὥπως γείνη ἡ ἔνωσις μετὰ τοῦ διὰ τὴν εἰσβολὴν προσδιωρισμένου στρατοῦ, ὅστις ἦτο ἐν τοσοῦτῳ ἐνησχολημένος ὑπὸ τὴν διοίκησιν αὐτοῦ τοῦ γενικοῦ ἀρχηγοῦ εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Σιλιστρίας. Ὁ Δεῖβις ἐμποδισθεὶς ὑπὸ ἀλλεπαλλήλων πλημμυρῶν τοῦ Δουνάβεως, ἔφθασε μόλις κατὰ τὸ ἔαρ (5/17 Μαΐου) ἐκ Τσερναβόδας διὰ τῆς Κουσγούσης ἐμπροσθεν τῆς Σιλιστρίας, ἐνθα ἕτερα ἀποσπάσματα, βραδύναντα ἔνεκα ἀκατονοήτου ἀταξίας νὰ διαβῶσι παρὰ τὸ Καλαρὺς τὸν Δούναβιν ἐπὶ σχεδιῶν καὶ λέμβων, ἐπηύξησαν τὸν στρατὸν τῆς πολιορκίας (τὸ δεύτερον καὶ τρίτον σῶμα) εἰς 21,000 ἀνδρῶν, (ἐξαιρουμένης τῆς ἐξ 6500 ἀνδρῶν ἐφεδρείας) ἐστερημένων ὅμως καὶ αὐτῶν, ὡς καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, τελείου ὕλικοῦ πυροβολικοῦ. Ἡ ἔλλειψις αὕτη παρείχεν εἰς τὴν πολιορκίαν ταύτην ἰδιαίτερόν τινα χαρ-κτῆρα πολέμου δι' ὑπονόμων μὲ πτυάρια καὶ σκαπάνας, κατὰ τὸν ὅποιον οἱ Ῥῶσσοι διὰ μεθόδου μακροχρονίου καὶ ἐπιπόνου κατέστρεψαν συστηματικῶς τὴν μόλις 30 ποδῶν πλάτος ἔχουσαν τάφρον καὶ κατηδάφισαν τὰς ἐπ' αὐτῆς καὶ τὰ τείχη τοῦ φρουρίου. Τὰς ἐργασίας ταύτας ἤρχισαν οἱ Ῥῶσσοι πρὸς τὸ ἀνα-

τολικὸν μέρος τοῦ φρουρίου, παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ Δουνάβεως, ὅπως ἐν ἀνάγκῃ στηριχθῶσιν ἐπὶ τοῦ στολίσκου τοῦ ποταμοῦ· κατὰ δὲ τοῦ πολὺ καταλληλότερον κειμένου μεσημβρινοῦ προσώπου ἐπεχειροῦν οἱ Ῥῶσσαι, κατ' ἀρχὰς ψευδεῖς μόνον ἐφόδους, αἵτινες ὁμῶς ἐξετασθεῖσιν μετὰ πλείονος προσοχῆς τῆς θέσεως (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰουνίου) μετεβλήθησαν εἰς πραγματικὴν καὶ κυρίαν ἐφοδον.

Φθάσας εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἡναγκάσθη ὁ Δεΐβιτς ἕνεκα τῶν ἐκ τοῦ μεσημβρινοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου εἰδήσεων ν' ἀπέλθῃ ἐκείσε μετὰ τοῦ δευτέρου σώματος, καὶ νὰ ἐμπιστευθῇ τὴν ἐξακολουθήσῃ τῆς πολιορκίας εἰς τὸν μέχρι 12,000 ἀνδρῶν ἐλαττωθέντα στρατὸν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Κρασώφσκην. Τὴν ἐπὶ τῶν τουρκικῶν δυνάμεων γενικὴν ἀρχηγίαν εἶχεν ὁ προβιβασθεὶς μέγας βεζίρης Ρεσίτ πασᾶς. Οὗτος καὶ ὁ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀρχιστρατήγος ἤθελον κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἐκστρατεῖαν νὰ ἐπανορθώσωσι διὰ τῆς δραστηριότητός των ὅ,τι οἱ προκάτοχοι αὐτῶν εἶχον παραμελήσει κατὰ τὸ προλαβόν ἔτος ἕνεκα τῆς μεγάλης των ἀδρανείας· ἤθελον νὰ μετρηθῶσι πρὸς τοὺς Ῥώσσους ἐν στρατηγικαῖς ἐπιχειρήσεσι, πρὸς τὰς ὁποίας πᾶσα γνῶσις καὶ κρίσις ἐλλείπει συνήθως εἰς τοὺς Τούρκους. Ἄμα διοργανίσας ἐν Σούμλα τὴν νεοσυστηθεῖσαν δύναμιν, ἔλαθεν ὁ βεζίρης, καθ' ὃν χρόνον ὁ Δεΐβιτς οὕτε κἂν εἶχε φθάσει πρὸ τῆς Σιλιστρίας, θέσιν ἐπιθετικὴν κατὰ τοῦ ἔκτου καὶ ἐβδόμου Ῥωσσοικοῦ σώματος, τὰ ὁποῖα εἰς 14,000 ἀνδρῶν ὡς ἔγγιστα συμποσούμενα ἔστησαν μεταξὺ Πραβιάδης καὶ Βάρνας τὰ χειμερινὰ αὐτῶν καταλύματα. Ἐπὶ κεφαλῇ 15 ἕως 20,000 ἀνδρῶν ἐπέπεσεν ὁ Ῥεσίτ πασᾶς (28/10 Μαΐου) κατὰ τῆς θέσεως τοῦ στρατηγοῦ Ῥώτ ἐν Πραβιάδῃ καὶ Ἑσκή Ἀρναουτλάρ εἰς δύο διηρημένον ἔχων τὸ στράτευμα, οὗ μέρος μὲν ὑπὸ τὸν Χαλίλ πασᾶν ἔλαβε τὴν συντομωτέραν ὁδὸν διὰ τοῦ ὁροπεδίου τοῦ Κόβνου καὶ τῆς Κυρίβνας, μέρος δὲ ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ τοῦ βεζίρου πέραν τοῦ Γενιπαζάρου καὶ τῆς Νεύτσας ἠπέλπει ν' ἀποκλείσῃ τὸν Ῥώτ ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν ποταμὸν συγκοινωνίας. Καθ' ἣν ἡμέραν ὁ Δεΐβιτς ἐφθασε πρὸ τῆς Σιλι-

στρίας, προσέβαλεν ὁ Ρεσίτ πασᾶς (5/17 Μαΐου) τὴν ὠχυρωμένην παρὰ τὸ Ἑσκή Ἀρναουτλάρ θέσιν, ἔνθα ὁ Ρῶτ ἐν ἀμφιβόρῳ κατ' ἀρχὰς μάχῃ ἀντέστη ἐπὶ τέσσαρας ὁλοκληροὺς ὥρας κατὰ τῶν πολὺ ἀνωτέρας τὰς δυνάμεις ἐχόντων ἐχθρῶν καὶ ἐπὶ τέλους τοὺς ἔτρεψεν εἰς φυγὴν. Τρία βωσσικὰ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Ρύνδεν συντάγματα καταδιώκοντα τοὺς φεύγοντας συνηντήθησαν ἔξωθεν τῆς παρὰ τὸ Δερέκιοῦ φάραγγος μετὰ τῆς τουρκικῆς ἐφεδρείας, ἥτις ἀποκόψασα τὸ ἐκ τῆς φάραγγος ἐξερχόμενον σύνταγμα τῆς Ὀχότσκης μετὰ 6 τηλεβόλων τὸ κατέστρεψε σχεδὸν ἐντελῶς. Αὕτη ὁμῶς ἦτο καὶ ἡ μόνη ἐπιτυχία τοῦ βεζίρου, ὅστις ἐπέστρεψεν εἰς Σούμλαν, ἀφ' οὗ ἀπεκρούσθη ὁ συγχρόνως κατὰ τῆς ἐν Πραβιάδῃ θέσεως ὁρμήσας Χαλίλ πασᾶς. Ἀλλ' οὐχ ἤττον ἡ προσωπικὴ ἀνδρία τῶν δύο τετραυματισμένων πασάδων, ἡ πεισματώδης τῶν Τούρκων ἐπίθεσις, ἡ ἐν τοῖς κινήμασιν αὐτῶν τηρηθεῖσα τάξις, ἀνενέωσαν τοὺς φόβους τῶν Ρώσων περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς τουρκικῆς στρατιωτικῆς πειθαρχίας· ὅθεν καὶ ὁ Δεϊβιτς ἐθεώρησε τὴν ὑποστᾶσαν μικρὰν ἤτταν ἀρκούντως σπουδαίαν, ἵνα ἐξ Σιλιστρίας σπεύσῃ εἰς βοήθειαν τοῦ Ρῶτ, ὅστις ὑπεχώρησε πρὸς βορρᾶν εἰς Κοσλούτσαν. Ἰνα δὲ φέρῃ ἀντιβρόπιον κατὰ τῆς ἐνώσεως τῶν δύο Ῥώσων στρατηγῶν ἠθέλησεν ὁ βεζίρης ἵν' ἀσυνκεντρώσῃ περὶ ἑαυτὸν τὸν πασᾶν τοῦ Ρουστουσίου ἢ καὶ νὰ παρασκευάσῃ ἰσχυρότερον ἀντιπερισπασμὸν τοῖς Ῥώσοις κατὰ τὴν δεξιὰν τοῦ Δουνάβεως ὄχθην· ἀλλὰ τὸ ὑπὸ τοῦ πασᾶ τοῦ Ρουστουσίου ἐν Ῥασγράδῃ μόλις συγκεντρωθὲν στρατιωτικὸν σῶμα διελύθη ὑπὸ τοῦ ἐπιπεσόντος στρατηγοῦ Κράιτς, ὅστις ἐτήρει ἐν Καοργού θέσιν κατοπτευτικὴν. Οὕτως ὁ βεζίρης δὲν εἶχεν εἰμὴ μόνον τὸν ἴδιον αὐτοῦ στρατὸν, ὅταν (16/28 Μαΐου) μετὰ 40,000 ὡς λέγεται ἀνδρῶν παρηκολούθησε τὸν στρατηγὸν Ρῶτ μέχρι Κοσλούτσας, ἔνθα δὲν ἐτόλμησε νὰ προσβάλῃ αὐτὸν, ἐνισχυθέντα σημαντικῶς, ἐν τῇ ὀχυρᾷ αὐτοῦ θέσει. Ἐπέστρεψε λοιπὸν πάλιν διὰ τοῦ ὁροπέδιου τοῦ Κόβνου, τὸ ὁποῖον περικλείεται ἐν ἐκτεταμένῳ κύκλῳ πρὸς βορρᾶν καὶ ἀνατολὰς ὑπὸ τοῦ Πραβιάδῃ ποταμοῦ, καὶ ἐπειράθη νὰ

κυριεύσῃ διὰ πολιορκίας τὴν Πραβιάδην· ἀλλὰ ἀπώλεσεν οὕτως ἐν ἀσκόποις ἀψιμαχίαις δεκά πολυτίμους ἡμέρας, καθ' ἃ ἔλαβεν καὶ τὸν ὅ των Ῥώσων ἀρχιστράτηγος νὰ προσέλθῃ. Ὁ Δεΐδιτς ἀναχωρήσας ἐκ Σιλιστρίας (24/Ὶ Ἰουνίου) προσεκάλεσε πρῶτον πλησίον του τὸν στρατηγὸν Κράϊτς, καὶ μετὰ ἐπίπονεν ἔνεκα τοῦ σφοδροῦ καύσωνος καὶ τῶν δυσβάτων ὁδῶν πενταήμερον ὁδοιπορίαν ἠνώθη μετὰ τοῦ Ῥώτ, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε προβῇ πάλιν μέχρις Ἑσκή Ἀρνκουτλάρ. Ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Ῥώσων ἦσαν αἱ γινώμαι διηρημέναι, καὶ οἱ μὲν ἐπρότεινον νὰ κυριευθῇ ἐξ ἐφόδου ἡ Σούμλα ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ μεγάλου βεζίρου, ἀλλ' ὁ Δεΐδιτς ἀπεφάσισε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς καλῆς ἐυκαιρίας ὅπως ἐπιπέσῃ κατὰ τῶν Τούρκων ἐν ἀνοικτῷ πεδίῳ, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον κατέλαβε μετὰ τὴν Σούμλας καὶ Πραβιάδης θέσιν δι' ἧς ἀπεκρίπτετο τῷ πασῇ ἡ πρὸς τὴν Σούμλαν ὑποχώρησις. Ἡ ἀπόφασις αὕτη ἀνταπεκρίνετο εἰς τὸ σύστημα τοῦ Πασκέβιτς καὶ ἔσχεν ὁμοίως ἀποτελεσματικὴν ἔκβασιν. Ὁ βεζίρης ἅμα ἔμαθεν ὅτι βρωσικὸν σῶμα κινεῖται κατὰ τῆς Σούμλας (περὶ τοῦ Δεΐδιτς πιθανὸν ὅτι οὐδὲν ἐγίνωσκε) ἔλυσε (20/10 Ἰουνίου) τὴν πολιορκίαν τῆς Πραβιάδης καὶ διὰ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄροπεδίου ὑπεχώρησε κατεσπευσμένως πρὸς τὸ ὄρεινόν αὐτοῦ στρατόπεδον. Τὸ κατεσπευσμένον τοῦτο κίνημα κατετάραξε τοὺς Ῥώσσους, οὔτινας κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἔσαντο διεσκηνοπισμένοι ἐν ἐκτεταμένῳ ἡμικυκλίῳ, ὁ μὲν Κράϊτς μετὰ 2500 ἀνδρῶν ἐν Βουλανίκη, ὁ δὲ κόμης Πάλεν μετὰ 14,000 ἀνδρῶν ἐν Ματάρα πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Πραβιάδη ποταμοῦ, ὁ Ῥώτ καὶ ὁ Ρύδιγκερ πρὸς βορρᾶν ἐν Κοσλούτσα μετὰ 12,000 ἀνδρῶν, καὶ ὁ Κυπριάνωφ ἐν Πραβιάδῃ μετὰ 2800 ἀνδρῶν. Πέντε μίλια ἀπέχετο τὸ ἐν ἄκρον τοῦ ἡμικυκλίου ἀπὸ τοῦ ἐτέρου. Ὁ βεζίρης εἶχεν ἐνώπιόν του τρεῖς ὁδοὺς, τὴν μὲν πρὸς βορρᾶν διὰ Γενιπαζάρου καὶ Νεούτσας, καθ' ἣν ἤθελε συναντήσῃ τὸν Ῥώτ καὶ τὸν Ρύδιγκερ, τὴν δὲ πρὸς μεσημβρίαν διὰ Καμάρνης καὶ Μαρᾶς, ἐφ' ἧς ἦτο μὲν ἐξησφαλισμένος ἐκ μέρους τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλ' ἔνεκα τῶν πολλῶν κοιλάδων τοῦ Καμτσίκου ποταμοῦ εἶχε πορείαν ἐπίπονον τὰ μάλιστα· ἡ συν-

πομωτέρα ὁδὸς διήρχετο ἐπὶ τοῦ ὄροπεδίου δια τῶν χωρίων Μαρκόφσκας καὶ Τσιρκόβνας, εἴθεν ἠδύνατο νὰ κατοπτεύσῃ ὅλην τὴν θέσιν τῶν ῥωσσικῶν δυνάμεων. Ἐὰν διήρχετο διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης κατὰ τὴν 29/10 Ἰουνίου ἠδύνατο εὐκόλως νὰ διασχίσῃ τὸ σῶμα τοῦ κόμητος Πάλεν καὶ νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Σούμλαν, καὶ οἱ στρατηγοὶ τῶν Ῥώσων ἤθελον δειλιάσει, ὥς καὶ κατὰ τὸ προ-
 λαβὼν ἔτος, νὰ διαβῶσι τὸν Ἀΐμον. Ἀλλ' ὁ ἄλλως δραστήριος πασᾶς κατέτριψεν εἰς μάτην τὴν πολῦτιμον ταύτην ἡμέραν, καὶ ἐν νυκτὶ συγκεντρώσας περὶ ἑαυτὸν τὰ ὑπὸ τὸν Ῥώτ καὶ τὸν Ῥύδι-
 γερ σώματα ἀπέκοψεν ὁ Δεΐβιτς μετὰ 28,000 ἀνδρῶν τῷ βε-
 ζίρη τὴν δίοδον (30/11 Ἰουνίου). Πρὸς κατόπτεισιν τῶν προ-
 χωρούντων Τούρκων ἔστειλεν ὁ στρατάρχης τὸν στρατηγὸν Ὀ-
 στρόλέγκον ἐπὶ κεφαλῇς τῆς ὑπισθεν τῆς Κουλεῦτσας καὶ Τσιρ-
 κόβνας ἱσταμένης προφυλακῆς, πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄροπεδίου. Ἀλλ' ὑπὸ κεκρυμμένου τηλεβολοστασίου ὑποδεχθὲν, ὑπὸ τῶν ὡς ἀστραπὴν ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ ὄρους ὀρμώντων Σπαχίδων κατὰ μο-
 τωπον προσέβληθὲν καὶ ἐκ τῶν δύο πτερύγων περικυκλωθὲν ὑπέ-
 στη τὸ ῥωσσικὸν τοῦτο σῶμα πλείστας ζημίας, καὶ οἱ Τούρκοι ἀποκρούσαντες αὐτὸ κατέλαβον τὰ δύο χωρία. Καὶ ἐκ τῶν ἀπο-
 σπασμάτων, τὰ ὁποῖα ὁ κόμης Πάλεν ὠδήγησε πρὸς βοήθειαν τῆς
 προφυλακῆς, ἐξέβηθη τὸ πρῶτον κατὰ τοῦ δευτέρου. Ἰπῆρχε
 στιγμὴ, καθ' ἣν, τοῦ Ῥώτ καὶ τοῦ Ῥύδιγερ εἰς ἀπόστασιν μικρᾶ
 ἔτι ὥρας εὐρισκομένων, ἠδύνατο ὁ βεζίρης νὰ ἐπιπέσῃ μεθ' ὅλης
 αὐτοῦ τῆς δυνάμεως κατὰ τοῦ Πάλεν· ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν πρώτην
 αὐτοῦ ἐπιτυχὴ ἔφοδον δὲν ὑπεστήριξαν αἱ ἐφεδρεῖαι, ἐπειδὴ δὲ
 αὐτὸς δὲν εἶχε τι ν' ἀντιπαρατάξῃ κατὰ τοῦ ἐπελθόντος ῥωσ-
 σικοῦ πυροβολικοῦ, ἐπῆλθε πρῶτον στάσις ἐν τῇ μάχῃ καὶ μετὰ
 μεσημβρίαν ὑπεχώρησαν οἱ Τούρκοι πρὸς τὸ ὄρος, καὶ ἐλθόντων
 τοῦ Ῥώτ καὶ τοῦ Ῥύδιγερ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, προέβη ὁ
 Δεΐβιτς εἰς ἔφοδον κατὰ τῆς θέσεως τῶν Τούρκων. Καὶ ὅμως ἂν
 καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου, τοῦ καταλληλοτάτου εἰς τὴν ἄμυ-
 ναν τῶν Τούρκων, τὸ μὲν ῥωσσικὸν πυροβολικὸν ὀλίγον τὸ δὲ
 ἱππικὸν οὐδὲν ἠδύνατο νὰ συμπράξῃ, οἱ Τούρκοι δὲν περιέμε-

νον τὴν ἔφοδον· ἡ υποχώρησις των εἶχεν ἤδη ἀρχίσει, ὅτε αἰφνης ἐκραγείσης πυριτοφόρου ἀμάξης μετεβλήθη ἡ υποχώρησις εἰς ἄτακτον φυγὴν· οἱ τακτικοὶ ἔρριψαν κατὰ γῆς τὰ πυρόβολα καὶ τὰς λόγχας των· τὸ πυροβολικὸν καὶ τὰ σκεύη ἐγκατελείφθησαν καὶ ὅλος ὁ στρατὸς διασκορπίσθη τῇδε καὶκεῖσε ἐντὸς τοῦ δάσους καὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους, ὀλίγων μόνον πεσόντων καὶ αἰχμαλωτιθέντων. Ὁ βεζίρης ὑπεχώρησε διὰ Μαρᾶς εἰς Σούμλαν μετὰ 600 περίπου ἱππέων. Ἐκ των διασκορπισθέντων στιφῶν κατέφυγον ἐπανειλημμένως πολλοὶ ἄνδρες πρὸς αὐτὸν εἰς Σούμλαν.

Ἡδιάβα-
σις τοῦ
Αἰμου.

Τὸ ἀνεπαρκές των μέσων δὲν επέτρεπεν εἰς τὸν Δεΐβιτς νὰ ὤφελθῃ ἐκ τῆς κατὰ τὴν Κουλεύτσαν ἐπιτυχίας πρὸς ταχέϊαν ἀνάπτυξιν των κινημάτων του. Ἐλαττωθέντος τοῦ στρατοῦ του μετὰ τῆς ὑποστάσεως ζημίας μέχρι 30,000 ἀνδρῶν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰ ἐνδότερα των ὄρεων καὶ τοῦ τουρκικοῦ κράτους μετὰ μόνων 18,000 ἀνδρῶν (διότι ἠναγκάζετο ν' ἀφήσῃ πρὸ τῆς Σούμλας τοὐλάχιστον 10,000 ἄνδρας) ὅθεν ἠναγκάσθη ὁ στρατὸς νὰ μείνῃ (4/13 Ἰουνίου), ὡς καὶ κατὰ τὸ προλαβὼν ἔτος ἐν ταῖς παρὰ τὴν Σούμλαν θέσεσι, καὶ ἀπώλεσεν ἀδίκως καὶ χρόνον πολὺτιμον καὶ εὐκαιρίαν καὶ τὴν καλὴν ἐποχὴν τοῦ ἔτους, μέχρις οὗ τὸ τὴν Σιλίστριαν πολιορκοῦν σῶμα ἦτο εἰς κατὰστασιν νὰ προσέλθῃ εἰς αὐτόν. Ἡ ἀγγελία τῆς ἥττης τοῦ βεζίρου κατεθροῦνθη μὲν τοὺς ἐν Σιλιστρίᾳ Τούρκους, ἀλλὰ δὲν κατέβαλεν αὐτοὺς ἀμέσως. Καὶ ἐνταῦθα παρεσκευάσθησαν οἱ Τούρκοι εἰς πεισματώδη ἀντίστασιν καὶ δόκνως ἐπεχείρουν ἐξόδους πρὸς μάταιωσιν των πολιορκητικῶν ἐργασιῶν, καὶ ἀνέσκαπτον ἀνθυπονόμους, μέχρις οὗ ἐνσκηψάσης τῆς πείνης εἰς τὴν ὅλως ἀποκεκλεισμένην πόλιν καὶ ἐπελθούσης διαφωνίας παρὰ τοῖς ἀρχηγοῖς των σωμάτων, ἠναγκάσθησαν οὗτοι νὰ παραδώσωσι (17/29 Ἰουνίου) τὸ φρούριον μετὰ πολιορκίαν ἐπτὰ ὅλων ἐβδομάδων, καθ' ἣν οἱ Ῥῶσοι τρισχιλίους μὲν ἄνδρας φονευθέντας ἀπώλεσαν καὶ πλεῖστα ὕσα πολεμεφόδια κατηνάλωσαν. Μόλις ἀφ' οὗ ὁ Κρασόφσκης ἦτο εἰς κατὰστασιν νὰ καταλάβῃ διὰ τοῦ τρίτου αὐτοῦ σώματος τὰς πολιορκητικὰς περὶ τὴν Σούμλαν θέσεις καὶ νὰ

εἰσέλθῃ εἰς Γενιπάζαρον καὶ Μαράς, ἤρχισεν ὁ Δεΐβιτις (περὶ τὰ μέσας τοῦ Ἰουλίου) νὰ ἐκτελῇ τὴν διὰ τοῦ Αἵμου διάβασιν. Καὶ ὁ μὲν Ῥώτ διεστάχθη ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἔκτου σώματος νὰ διαβῇ τὸ ὄρος ἐπὶ τῆς ἀπὸ Βάρναν εἰς Πύργον ἀγούσης, ὁ δὲ Ῥύδιγερ μετὰ τοῦ ἐξοδόμου σώματος ἐπὶ τῆς ἀπὸ Πραβάδης εἰς Ἄϊδον· τὸ στρατόπεδον τοῦ ἀρχιστρατήγου εὕρισκετο παρὰ τῇ ὀπισθοφυλακῇ, ἀποτελουμένη ὑπὸ τοῦ ὑπὸ τὸν κόμητα Πάλεν δευτέρου σώματος καὶ Βεζίρης φοβούμενος μὴ ἐπαναληφθῇ ἡ σοβαρὰ πολιορκία τῆς Σαύμλας τοῦ προλαβόντος ἑτους, προσεκάλεσε περὶ ἑαυτὸν πάντας τοὺς ἐν τοῖς στενοῖς τῶν ὁρέων διεσκορπισμένους ἄνδρας, ὥστε οἱ Ῥώσσοι κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ ὡς φρικώδους φημιζομένου ὄρους οὐδὲν σχεδὸν εὔρον πρόσκομμα. Μόνον πλησιάσαντες πρὸς τὸν Καμτσίκην ποταμὸν εὔρον οἱ Ῥώσσοι παρὰ τὸ «Γεφυροχώρι» (Κιοπρίκοι) καὶ κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ παρὰ τὰς θέσεις Δερβίς Ἰωθάν καὶ Ποδβάση μικρά τινα ὀχυρώματα, τὰ ὁποῖα ἄνευ μεγάλου κόπου ἐκυρίευσαν. Τὴν διὰ τοῦ ὄρους ὁδὸν, τὴν ἀπὸ τοῦ Κιοπρίκοι κατ' εὐθείαν γραμμὴν διὰ τῆς εὐπρὸςβλήτου καὶ ἐκτεταμένης πεδιάδος τῆς Δελίτσας πρὸς τὴν Ἄϊδον ἄγουσαν, παρήτησαν οἱ στρατηγοὶ Ῥώτ καὶ Ῥύδιγερ ἕνεκα τῆς δυσκόλου τῶν σκευῶν μετακομίσεως διὰ τῶν πολλῶν τοῦ χειμάρρου πόρων, καὶ ἐπροτίμησαν τὴν μακροτέραν ὁδὸν τὴν παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ Καμτσίκην διὰ τοῦ Δερβίς Ἰωθάν πρὸς τὸ Ἀρναουτλάρ καὶ τὸ Ἐρκέτς φέρουσαν. Ἐντεῦθεν ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους, τοῦ ὁποίου τὸ ὕψος πρὸς τὸ ἀνατολικὸν τοῦτο μέρος δὲν ὑπερβαίνει τοὺς τετρακισχιλίους πόδας, εἶδον οἱ ὁδοιποροῦντες Ῥώσσοι τὰς σημαίας τοῦ στόλου, πρὸς τὸν ὁποῖον ἠνώθησαν μετ' οὐ πολὺ ἐν τοῖς ὀχυροῖς λιμέσι τοῦ Μισιθρίου, τοῦ Ἀιόλου καὶ Πύργου, τοῖς ἄνευ ἀντιστάσεως παραδοθεῖσιν (11/23 καὶ 12/24 Ἰουλίου). Μετὰ ἑννακήμερον ἐπιτυχαστάτην ὁδοιπορίαν 25 λευγῶν συνεκεντρώθη ὁ ῥώσσαικός στρατὸς παρὰ τὸ Ῥουμελίκιοι (12/24 Ἰουλίου). Κατὰ καλὴν τοῦ Δεΐβιτις τύχην προεπορεύετο τῆς ὁδοιπορίας του ἡ φήμη περὶ φοβερῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων, αἱ εἶχεν ὑπὸ τὰς διακταγὰς του· καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ τουρκ

κικοῦ στρατοῦ ἐπίστευον ὅτι ὁ στρατὸς τοῦ Δεΐβιτς συνέκειτο ἐξ
 400,000 ἀνδρῶν, καὶ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει διπλωμάται ἐτι
 συνίσταται ἐξ 60,000 ἀνδρῶν τοῦλάχιστον. Ἐν τῷ βωσσικῷ
 στραταρχεῖῳ, ἔνθα ἐπίσης ἐσφαλμένως ὑπελογίζοντο αἱ τῶν ἐ-
 χθρῶν δυνάμεις καὶ ἀκριβῶς ἐγνωρίζετο ἡ ἰδία ἀδυναμία, ἐφαίνε-
 το ὡς ἐκλείπουσα ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ στιγμῇ τῆς ἐπιτυχίας ἢ
 πεποιθήσεως, ἣτις παρὰ τοῖς περὶ τὸν Πασκέβιτς νύξανε ἀείποτε
 μετὰ τῆς ἐπιτυχίας. Στρατηγοὶ τινες ἐπρότειναν, κυριευθέντων
 ἤδη τῶν λιμένων καὶ τῶν στενῶν, νὰ μὴ προσῶσι περαιτέρω,
 ἀλλὰ μέρος τοῦ στρατοῦ νὰ ἐπιστρέψῃ πάλιν πρὸς τὰ ὀπίσω, νὰ
 κυριεύσῃ τὴν Σούμλιν καὶ νὰ περιμένῃ ἐπικουρίας, διότι ἐνόμι-
 ζον ὅτι ἐνώπιόν των ἵστατο ἔτι ἐν Ἀϊδῷ τὸ κέντρον τῶν τουρ-
 κικῶν δυνάμεων. Καὶ ἂν καὶ τὴν πλειοψηφίαν εἶχον οἱ εὐτολμό-
 τεροὶ στρατηγοί, οἵτινες ἐπρότειναν τὴν ταχέαν κατὰ τῆς Ἀ-
 δριανουπόλεως πρόχώρησιν, οὐχ ἥττον ὅμως ἀπεφασίσθη ἡ ἐπι-
 χείρησις αὕτη νὰ γείνη μετὰ πλείστης ὕψης περιστάσεως καὶ νὰ
 περιμείνωσι πρότερον, μὴ ὁ βεζίρης ἐκτελέσῃ κίνημά τι ἐκ τοῦ
 θρῆνου αὐτοῦ φρουρίου τῆς Σούμλας. Ὁ Ῥύδιγερ ἐπέπεσε πρῶτος
 (13/25 Ἰουλίου) μετὰ τοῦ ἐβδόμου σώματος κατὰ τῆς Ἀϊδου,
 ἔνθα εἶχε μὲν ἀποστείλει ὁ βεζίρης 12,000 ἀνδρῶν, οἵτινες ὅμως
 χωρὶς νὰ προτείνωσι σχεδὸν ἀντίστασιν ἐγκατέλιπον τὴν πόλιν
 καὶ πλείστα τρόφιμα καὶ ὅπλα. Ἡ ἐπιτυχία αὕτη ὥφειλε νὰ
 ἐνθαρρύνῃ τοὺς Ῥώσσους νὰ προχωρήσωσιν ἄνευ ἀναβολῆς πρὸς
 τὴν Ἀδριανούπολιν. Ἀλλὰ φοβούμενος ἀείποτε κίνημά τι τῶν
 ἐν Σούμλᾳ ἐχθρῶν καὶ βλέπων τὴν δεξιὰν αὐτοῦ πτέρυγαν ἐπα-
 πειλουμένην, ἐπεμψεν ὁ Δεΐβιτς καὶ νῦν ἤδη, διασκορπίζων τὸν
 στρατὸν του, ἀποσπάσματά τινα πρὸς τὰς μεσημβρινὰς ὑπω-
 ρείας τοῦ Αἴμου μέχρις Ἰαμβολίου καὶ Σλίβνου εἰς 15 λευγῶν
 ἀπὸ τοῦ Πύργου ἀπόστασιν. Πρὸς τὸ Σλίβνον ὠδήγησεν αὐτὸς
 ὁ Δεΐβιτς (31/12 Αὐγ.) σχεδὸν σύμπαντα τὸν στρατὸν του, ἐπὶ
 τῇ ἀπλῇ φήμῃ, ὅτι ἵσταται ἐκεῖ ὁ Ῥεσίτ πασᾶς, ὅπου, ἐάν δὲν
 διανοεῖτο νὰ ἐπιπέσῃ μεθ' ὅλης αὐτοῦ τῆς δυνάμεως κατὰ τοῦ
 Κρητῶφσκη καὶ κατὰ τῶν νώτων τῶν Ῥώσων, ἔπρεπε βεβαίως

νὰ ῥῖναι ἡ θέσις τοῦ βεζίρου, ὅπως προστατεύσῃ ἢ καταλάβῃ τὴν Ἀδριανούπολιν, συγκεντρώσῃ περὶ ἑαυτὸν πάσας τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει δικησείμους δυνάμεις καὶ εἰ δυνατόν ἐλκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν τοὺς Ἀλβανοὺς τοῦ πασᾶ τῆς Σκόδρας. Μόλις ἄφ' οὗ ἐπίσθη ὁ Δεΐβιτς περὶ τῆς ἀπάτης του, ἀφ' οὗ εἶδεν ὅλως καταβεβλημένην τὴν δύναμιν καὶ τὸ θάρρος τοῦ ἐχθροῦ, ὅφ' οὗ πᾶσαι αἱ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχόμεναι θέσεις παρεδόθησαν ἀμνηστὶ καὶ πᾶσαι αἱ τοῦ Αἵμου δίοδοι ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἐμινὲ μέχρι τῆς Κασάνης περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν Ῥώσων, ἀφ' οὗ μετὰ τὴν διάλυσιν τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων ἐντεῦθεν τοῦ ὅρου δὲν ἦτο πλέον εἰς κατὰστασιν ὁ βεζίρης ἔστω καὶ διὰ ἀποκέντρων ὁδῶν νὰ συγκοινωνήσῃ πρὸς τὴν Ἀδριανούπολιν, τότε μόλις ἀπεφάσισεν ὁ Δεΐβιτς (2/14 Αὐγ.) ν' ἀρχίσῃ τὴν ὑπὸ ἀφόρητον καύσωνα τὰ μάλιστα ἐπίπονον πορείαν ἐπὶ τῆς πεπυρωμένης καὶ πετρώδους ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἐκ Σλίβνου διὰ τοῦ Ἰαμβολίου παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Τούντσα ποταμοῦ. Οὐδεμίαν ἀντίστασιν εὔρε καθ' ὅλην τὴν ὁδὸν μέχρις Ἀδριανουπόλεως. Ἐν Ἀδριανουπόλει δὲ ἵστατο κατὰ τὴν ἄρξιν τοῦ Δεΐβιτς (7/19 Αὐγ.) ὁ Χαλίλ πασᾶς μετὰ 10—12,000 ἀνδρῶν, συνισταμένων ἐκ τῶν διασκορπισθέντων στιφῶν τῶν παρὰδοθεισῶν ἐπὶ τοῦ Αἵμου φρουρῶν. Διὰ τοῦ στρατοῦ τούτου ἡδύνατο ὁ νεκρὸς πασᾶς νὰ φέρῃ τοὺς Ῥώσους εἰς δεινὴν ἀμνηχανίαν· ἡδύνατο νὰ διοργανίσῃ ὁμοῦ μετὰ τῶν ὠπλισμένων πολιτῶν τῆς πολυκνηρώπου πόλεως ἄμυναν, ἥτις ἐκτελουμένη μετὴν συνήθη τῶν Τούρκων ἐγκρατέρησιν ἤθελεν ἀνταχαιτίσει λίαν ἐπικινδύνως τὴν θριαμβευτικὴν τοῦ ἐξηντλημένου ῥωσικοῦ στρατοῦ πορείαν· ἡδύνατο τέλος διὰ ἐπιτηδείων διαπραγματεύσεων νὰ πείσῃ εἰς μεγάλην τινὰ ἐπιχείρησιν τὸν Μουσταφᾶ πασᾶν τῆς Σκόδρας, τὸν φιλόδοξον ἐκείνον ζηλωτὴν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, τὸν ὑπέρμαχον τῆς καταβληθείσης μερίδος τῶν γενιτσάρων, ὅστις κατὰ τὸ προλαβὼν ἔτος εἶχεν ἀρνηθῇ τὴν συνδρομὴν τοῦ ὅπως ταπεινώσῃ τὸν σουλτάνον καὶ τὸν ἀναγκάσῃ νὰ δεχθῇ τοὺς ὅρους τοῦ ἀντὶ τῆς συνδρομῆς, ὅστις εὔρε γὰρ κατὰλληλον τὴν εὐκαιρίαν, καὶ ἤρχε-

το ἐκ Σοφίας μετὰ 40,000 Ἀλβανῶν πρὸς τὰ νῶτα καὶ τὰ ἄκρα τῶν Ῥώσων, ἔχων τὴν προφυλακὴν τοῦ ἤδη παρὰ τὴν Φιλιππούπολιν. Ἐὰν τὰ σχέδια ταῦτα τῷ ἦσαν ὑπὲρ τὸ δέον εὐτολμα, ἠδύνατο ὁ Χαλὶλ πασᾶς νὰ ὑποχωρήσῃ ἀνεμποδίστως εἰς Κωνσταντινούπολιν, διότι κατὰ τὴν φύσιν τῆς χώρας εὗρισκε πανταχοῦ καταλληλοτάτας πρὸς ἄμυναν θέσεις. Οὐδὲν τούτων ἔπραξεν. Ὁ πασᾶς ἐπρότεινεν ἐκουσίως ὅρους περὶ παραδόσεως, οὓς ὁ Δεΐβιτς προθύμως ἐδέχθη· τὰ τουρκικὰ στρατεύματα κατέθεσαν τὰ ὅπλα καὶ ἀπῆλθον οἴκαδε· τοῖς ἐμποδίσθη μόνον νὰ μεταβῶσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐφαίνετο ὅτι ἡ μοιρόδοξος πρόληψις περὶ τοῦ δύνοντος ἀστέρος τοῦ τουρκικοῦ κράτους εἶχε καταλάβει καὶ παραλύσει τὸν τουρκικὸν στρατὸν (1). Τοιαύτη ἐντελὴς παραλυσία πασῶν τῶν ἠθικῶν καὶ ὕλικῶν δυνάμεων ἐν τῷ ἐχθρικῷ στρατοπέδῳ ἔπρεπε δικαίως νὰ καταστήσῃ τὸν στρατάρχην τῆς Ῥωσσίας προπετῇ, ὅσῳ ὀλίγον καὶ ἂν ἔκειτο ἡ προπέτεια ἐν τῇ φύσει καὶ τῇ πολυμικῇ μεθόδῳ αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ αἱ ῥηταὶ τοῦ Τσάρου διαταγαὶ τῷ διέγραφον νὰ μὴ ἀναστείλῃ τὰς ἐχθροπραξίας πρὶν ἢ ἐξασφαλισθῇ ἡ εἰρήνη. Ὁ κόμης Πάλεν ἐπροχώρησεν ἄνευ ἀναβολῆς πρὸς τὴν Κιρκιλίσσαν καὶ ἦλθεν (25/6 Σεπτεμ.) εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους Στράντσα Βίζαν, ὅθεν ἠδύνατο νὰ συγκοινωνῇ μετὰ τοῦ ναυάρχου Greigh, ὅστις εἶχε κυριεύσει διὰ τοῦ στόλου τοὺς λιμένας τοῦ Βασιλικοῦ, τοῦ Ἀχτεβολοῦ καὶ τῆς Μηθίδας. Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος ἐπορεύθη ὁ στρατηγὸς Σήβερς διὰ τῶν Δημοτικῶν εἰς τὴν ἐπὶ τῆς Θρακικῆς παραλίας τῆς Προποντίδος Αἰνον (26/7 Σεπτ.), μέχρως ἧς ὁ ναύαρχος Ῥικὸρ εἶχεν ἐκτείνει ἀπ' ἀρχῆς ἤδη τῆς ἐκστρατείας τὸν ἀποκλεισμόν τοῦ Ἑλλησπόντου, ὅπως παρεμποδίσῃ τὴν ἐπισίτισιν τῆς Ἀδριανουπόλεως. Κατὰ δὲ τὸ κέντρον ἐπροχώρησεν ἐπὶ τῆς μεγάλης πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν λεωφόρου ὁ στρατηγὸς

(1) Πῶς γίνεται, ἠρώτησεν ὁ Michaud Τούρκον τινα μικρὸν μετὰ τὰ συμβάντα ταῦτα, ὥστε ὁ ποτὲ τοσοῦτον ἀχμαῖος νῦν δὲ τοσοῦτον βράθυμος λαὸς σας ἐπροχώρει; Ἄλλοτε μὲν τοσοῦτον ταχέως, νῦν δὲ τοσοῦτον βραδέως; Ἐπειδὴ, ἀπήντησεν ὁ Τούρκος, τότε μὲν ἀρχομένη, νῦν δὲ ἀπερχόμενη.

Ῥώτ' ἐπὶ κεφαλῇ τοῦ ἔκτου σώματος, τοῦ ὁποίου ἡ ἐμπροσθαφυλακὴ ἐξετέλεσεν ἐπιδρομὰς μέχρι Τσορλοῦ καὶ Ῥοδοστοῦ. Ἡ ὑφήλιος ἄπασα ἐπερίμενεν ἐν μέρει μὲν μετὰ φόβου ἐν μέρει δὲ μετ' ἀγαλλιάσεως, νὰ ἴδῃ ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν κυματίζουσαν τὴν Ῥωσσικὴν σημαίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἡ ἐν Παρισίοις Ῥωσσικὴ πρεσβεία διέδωκε διὰ τῶν γαλλικῶν ἐφημερίδων ὅτι ἡ Ῥωσσία θέλει ἐκδιώξει τὸν Σουλτάνον εἰς τὴν Ἀσίαν ἢ ἀνεχθῇ αὐτὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὥπως ἡνέχθη τὸν βασιλέα τῆς Πολωνίας μετὰ τὸν πρῶτον τοῦ κράτους τούτου διχμελισμόν.

Ἐν τῇ κρίσει ταύτῃ δὲν ἀπεδείχθη ὁ Σουλτάνος Μαχμουτ ^{δ' Ἐπιθεώρησις τῆς θέσεως τοῦ πολέμου.} ἀναμορφωτῆς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ὡς εἶχε προαναγγεῖλει αὐτὸς ἑαυτόν. Διότι καὶ αὐτὴν τὴν πολλάκις φανερωθεῖσαν παράλογον ἐπιμονὴν τοῦ δὲν ἀπέδειξεν ἐν τῇ κρισιμωτάτῃ ταύτῃ στιγμή, εἰς ἥς, ὠφελούμενος ἐπιτηδεύει, ἡδύνατο νὰ ἐξέλθῃ νικητὴς κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην ἐκστρατείαν τῶν Ῥώσσων. Ψηφισθείσης τῆς ἐκτεταμένης μεταρρυθμίσεως τοῦ στρατοῦ, ἤρξατο ἡ Πύλη νὰ σκέπτηται καὶ νὰ ἐκτελῇ σειράν μεγάλων προπαρασκευῶν, ὥπως ἐν περιπτώσει ἐπιθέσεως τῶν Ῥώσσων κατὰ τῆς πρωτευούσης δυνηθῇ ν' ἀντιτάξῃ φοβεράν ἀντίστασιν ἐν τῷ ἀπορρητοτάτῳ τούτῳ τῆς ὑψηλοῦ φρουρίῳ. Κατὰ τι σχέδιον ἀμύνης, ἐγκριθὲν ὑπὸ τοῦ διβανίου, ἀπεφασίσθη νὰ ἐρημωθῇ ὁ ὑπὸ τοῦ ὕρου Στράνταξ διασχιζόμενος Ἰσθμὸς, ἐπὶ τῆς νοτιοανατολικῆς ἁκρᾶς τοῦ ὁποίου κεῖται ἡ Κωνσταντινουπόλις, καὶ ἡ ὑπεράσπισις αὐτοῦ νὰ ἐκτελεσθῇ βῆμα πρὸς βῆμα. Ἡ ἐκτεταμένη γραμμὴ τῆς κατὰ τῆς πόλεως ἐφόδου ἀπὸ τοῦ Ὀρτάκιζ παρὰ τὸν Βόσπορον διὰ τῆς κοιλάδος τῶν γλυκῶν ὑδάτων μέχρι τῶν παρὰ τὴν Προποντίδα ἐπτὰ πύργων, γραμμὴ, ἥτις ὑπὸ τοῦ βασιλέως κόλπου τοῦ χρυσοῦ Κέρκτος χωρίζεται εἰς δύο τμήματα, ἡνάγκασε τὸν ἐπιτιθέμενον ἐχθρὸν νὰ μεταχειρίζεται δύο κεχωρισμένα σώματα, κατὰ τῶν πλευρῶν καὶ τῶν νότιων τῶν ὁποίων οἱ ὑπερασπισταὶ ἡδύναντο ἐν παντὶ καιρῷ νὰ ῥίπτωσιν ἐκ τοῦ λιμένος ἰσχυρὰ στίφη πολεμιστῶν. Πρὸς βορρᾶν τοῦ λιμένος πρὸς τὸ μέρος τῶν πρεσβείων ἔμελλε νὰ τοποθετηθῇ ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ

Πέρα ισχυρότερον σῶμα, τὸ ὁποῖον ἐν ἀνάγκῃ εὑρίσκειν ἐπὶ τῆς πρὸς τὸ Βουγιόυκ δερὲ ἀγούσης θέσιν εὐχόρωτον καὶ ὑπὸ χαράδρων προστατευομένην. Ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς ἄκρας τοῦ λιμένος ἔνθα τὸ ἀπροστάτευτον προάστειον Ἐϊνὸς ἐπαρουσίαζε τὴν εὐπροσιτωτέραν θέσιν, ἔκειτο ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Τοπτσιλάρ ὁ στρατὸν τοῦ Ῥαμῆς τσιφτλίκ, χωρῶν 5—6000 ἀνδρῶν, πρὸ τοῦ ὁποῖου ἄμα ἀγγεληθείσης τῆς διαβάσεως τοῦ Αἰμου ἀνηγέρθησαν ὀχυρώματα τινα. Εἰς ἀπόστασιν τριῶν χιλιάδων βημάτων ἐντεῦθεν πρὸς τὴν Προποντίδα, ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν Ἀδριανούπολιν ἀγούσης λεωφόρου, ὠκοδομήθη εὐθὺς μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν γενιτσάρων ἐπὶ τῆς πεδιάδος τοῦ Λαούτ πικσᾶ στρατῶν ἔτι μεγαλύτερος, δυνάμενος νὰ περιλάβῃ 8000 ἀνδρῶν· ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῶν δύο στρατῶνων ἔκειτο τὸ ἀπέραντον νοσοκομεῖον, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἠδύναντο νὰ τοποθετηθῶσι 14,000 ἀνδρῶν. Καὶ τὰ τρία ταῦτα οἰκοδομήματα ἦσαν ὡς προμαχῶνες, ὡς πεδῖον μάχης καὶ ὀχυρωμένον στρατόπεδον διὰ ἰσχυρὸν σῶμα στρατοῦ, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐκ τῆς πρωτευούσης ἐπισίτισις ἦτο καὶ ἀσφαλὴς καὶ ταχεῖα. Ὁ ἐχθρὸς καὶ καταλαμβάνων τὴν ὀχυρὰν ταύτην θέσιν εὑρίσκειν ὀπισθεν αὐτῆς τὸ 20—30 ποδῶν ὕψος ἔχον καὶ ὑπὸ 300 πύργων προστατευόμενον βυζαντινὸν τεῖχος, τὸ ὁποῖον καίτοι παλαιὸν, κατηρειπωμένον καὶ ὑπὸ ἀγρίων χόρτων κεκαλυμμένον, οὐδὲν ὅμως ἐπαρουσίαζε ῥῆγμα, καὶ ἔμπροσθεν τοῦ ὁποῖου εἰς μικρὰν μόνον ἀπόστασιν ἔκειτο ἕτερον ταπεινότερον τεῖχος καὶ τάφρος ὀχυρά. Ἐπὶ τῇ ὑποθέσει δὲ ὅτι καὶ ἡ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς χερσὶ τῶν Τούρκων τρομερὰ αὕτη ἀμυντικὴ γραμμὴ κατεστρέφετο, προέβλεπε τὸ σχέδιον τὸν σχηματισμὸν ἐτέρας στενωτέρας γραμμῆς, τὸ ἥμισυ τῆς ἐκτάσεως τοῦ περιτειχίσματος ἐχούσης, τῆς ὁποίας προμαχῶνες ἤθελον ἀποτελεῖ τὰ τσαμίκα τοῦ Μωάμεθ καὶ τοῦ Σελίμ, προστατευόμενοι ὑπὸ τοῦ γιγαντικίου τσαμίου τοῦ Σουλταῖμ ἐπὶ τῆς ὑψηλοτέρας τῆς πόλεως ἄκρας, ὅθεν εὐκόλον ἦτο νὰ προσβληθῶσι διὰ τῶν τηλεβόλων αἱ ξύλιναι οἰκίαι αἱ ἐπὶ τῶν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν καταληφθεῖσων ὁδῶν κείμεναι. Τέλος δὲ ὑπελείπετο νὰ κυριευθῇ καὶ τὸ ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς τοῦ λι-

μένος ἄκρας περιτετειγισμένον σεράϊον, τὸ ὁποῖον πόλιν ὀλόκληρον ἀποτελοῦν ἐπροστατεύετο ἐκ τῶν πλευρῶν ὑπὸ τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ τοῦ τσακίου τοῦ Σουλτάνου Ἀχμέτ.

Ἐάν ὁ Σουλτάνος ἀνεκάλει εἰς τὴν μνήμην του, ὅτι οἱ Ὄθωμανοὶ ἦσαν κύριοι τῶν περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐν Ἀσίᾳ καὶ Εὐρώπῃ χωρῶν κατὰ μίαν ὀλόκληρον ἑκατονταετηρίδα πρὶν ἢ δυνηθῶσι νὰ κυριεύσωσι τὴν μεγαλοπρεπῆ Ἑπτάλοφον, καὶ ὅτι πρὸς ἀποτελεσματικὴν ἔφοδον ἠναγκάσθησαν νὰ μεταχειρισθῶσιν ὑπὲρ τὸ ἐν τέταρτον ἑκατομμυρίου ἀνδρῶν καὶ στόλον ἀπέραντον, ἤθελεν εὐκόλως κατανοῆσαι ὅτι ὁ Τσάρος Νικόλας δὲν ἠδύνατο διὰ τοῦ ἐστρατεύσαντος αὐτοῦ στρατοῦ νὰ δρέψῃ τὰς δάφνας τοῦ μεγάλου Μωάμεθ, καὶ ἤθελεν ἀποφασίσει νὰ ὑπερσπισθῇ ἐντὸς τῶν τειχῶν τούτων μέχρις ἐσχάτων. Καὶ ἐπὶ στιγμὴν ἐφαίνετο ὅτι τοιοῦτον εἶχε σκοπὸν καὶ ὁ Σουλτάνος. Γνωστῆς γενομένης τῆς διαβάσεως τοῦ Αἵμου, ἀπεφασίσθη ἐν Διβανίῳ (20/1 Αὐγούστου) γενικὸς τῶν Ὄθωμανῶν ἐξοπλισμός. Ἡμέρας τινας μετὰ ταῦτα ἐδόθη εἰς τοὺς πρέσβεις τῶν δύο δυτικῶν Δυνάμεων ἡ ἀπότομος καὶ ἀρνητικὴ ἀπάντησις εἰς τὸ ἑλληνικὸν αὐτῶν πρωτόκολλον. Ἡ ἱερὰ σημαία μετακομίσθη εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ 'Ραμῆς-τσιφτλίκ (31/12 Αὐγ.), ὅπου μετέβη καὶ ὁ Σουλτάνος πρὸς ἐπιθεώρησιν τοῦ ἐκεῖ συγκεντρωθέντος σώματος ἐκ 15,000 ἀνδρῶν. Ἀλλὰ πρὶν ἔτι ἔλθῃ ἡ εἰδησις τῆς πτώσεως τῆς Ἀδρινουπόλεως τὸ θάρρος τοῦ Σουλτάνου εἶχε καταβληθῇ καὶ δὲν ἀνέλαμπεν εἰμὴ διαβατικῶς μόνον καὶ ἐν ἐμπνεύσει ἐρεθισμῶ. Ἡ ἀποθάρρυνσίς του αὕτη ἦτο ἥττον συνέπεια τοῦ ἔξωθεν ἐπικειμένου κινδύνου ἢ τῆς ὀλίγης ἐμπιστοσύνης, ἣν εἶχεν εἰς αὐτὸν τὸν λαόν του. Διότι, ἔνεκα τῶν ὑπερόγκων φόρων καὶ τῆς ὑπερτιμῆσεως τῶν τροφίμων, ὧν αἱ τιμαὶ εἶχον διπλασιασθῇ μετὰ τὴν διακοπὴν τῆς διὰ τοῦ Βυζαίνου Πόντου ἐπισιτίσεως, μεγάλη ἦτο ἡ δυσἀρέσκεια παρὰ τῷ λαῷ τῆς πρωτεύουσας. Πρὸς καταστολὴν τῆς ὀσημέραις αὐξανομένης ταύτης δυσἀρεσκείας ἡ στρατιωτικὴ δύναμις ἦτο ἀνεπαρκής· εἰς ἀπόθλαψιν δὲ αὐτῆς συνετέλουν οἱ ὀπαδαὶ τῶν γενιτσάρων, οἵτι-

νες ὠφελοῦμενοι ἐκ τῶν ἡττῶν τῶν τουρκικῶν ὅπλων διηρέθιζον τὸν λαὸν κατὰ τοῦ Σουλτάνου καὶ τοῦ «ἀκαταμαχήτου» αὐτοῦ νέου στρατοῦ, διὰ μέσου τοῦ ὁποίου οἱ Ῥῶσοι εὗρον τὴν οὐδέποτε πρότερον πάτηθεισαν διὰ τοῦ Αἰζμου ὁδόν. Ἠγγέλθησαν στρατιωτικαὶ γάσεις ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν, ἐξ ὧν περιεμένετο βοήθεια· ἡ λειποταξία, ἡ τὰ πάντα ἐν τῷ στρατοπέδῳ διαλύσασα, ἐνέστη καὶ μεταξὺ τοῦ ἐν τῇ πρωτευούσῃ στρατοῦ· κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς πτώσεως τῆς Ἀδριανουπόλεως ἀνεκαλύφθη συνωμοσία κατὰ τοῦ Σουλτάνου, εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο περιπεπλεγμένος καὶ ὁ φρουράρχος τοῦ Βοσπόρου Ἀχμέτ Ἀγάς, ὃν ἐδέησε νὰ θανατώσωσιν. Οἱ ἐσωτερικοὶ οὗτοι κίνδυνοι κατέβαλον καὶ ἀπεθάρρυναν τὸν Σουλτάνον. Ἐὰν εἶχε τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἅμα ἐμφανιζομένου τοῦ ἐχθροῦ πρὸ τῶν πυλῶν σύμπας ὁ λαὸς μὲ ὅλον τὸν μικρὸν τοῦτον ἀναθρασμὸν θέλει συσσωματωθῇ περὶ αὐτὸν, ἔὰν εὗρισκεν ἐν ἑαυτῷ τὴν δύναμιν νὰ ἐγκαρτερήσῃ, ὅπως καὶ δώσῃ τὸ παράδειγμα τοῦ θάρρους, ἢ τοῦλάχιστον προσπεποιημένης τόλμης, ἡ δύνατο νὰ κερδίσῃ τὰ πάντα κερδίζων τὸν καιρὸν, ὅστις ἤθελε τῷ φανερώσῃ τὴν ἀληθῆ τῶν πραγμάτων κατάστασιν.

Ἐν Ἀσίᾳ ἠναγκάσθη ὁ Πασκέβιτς ν' ἀναβάλῃ ἕνεκα τῆς ἐκλείψεως τῶν μέσων τὴν κατὰ τῆς Σίβας ἐκστρατείαν, καὶ νὰ μένῃ ἐπὶ ἓνα ὅλον μῆνα ἄπρακτος ἐν Ἐρζερούμ· καὶ τοῦτο διέλυσεν ἀμέσως τὸ σέλας τοῦ ἀκαταμαχήτου, τὸ ὁποῖον περιέστεφε μέχρι τοῦδε τὸν στρατάρχην. Ἐπειδὴ δὲ ἐν Ἐρζερούμ μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ ἀρχιστρατήγου τῆς Τουρκίας εἶχεν ἐκλείψει ἐπὶ τινὰ χρόνον πᾶσα ἀρχηγία, οἱ λαοὶ ἔπραττον κατὰ τὸ ἑαυτοῖς δοκοῦν· ὥς ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ εἶχεν ἀνάψει πανταχόθεν πόλεμος, κατὰ τοῦ ὁποίου δὲν ἠδύνατο ν' ἀντιπαρτάχθῃ ἐπὶ μακρὸν ὁ ἀνδρεῖος κόμης τῆς Ἐριβάνης διὰ τῶν περιορισμένων αὐτοῦ δυνάμεων. Ὁ πασᾶς τῆς Μούσας ἔμεινεν οὐδέτερος καὶ διὰ τῆς οὐδετερότητός του ταύτης ἐξέθεσε τὴν ἀριστερὰν τῶν Ῥώσων πτέρυγαν· ὁ γείτων αὐτοῦ, ὁ πασᾶς τῆς Βάνης, ἠπέλιπεν κατ' ἐπανάληψιν τὴν Βαϊαζίτην· ληστρικαὶ συμμορίαὶ Κούρδων εἰσέβαλον εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Κάρς· πρὸς βορρᾶν ἐξετέλουν ἐπιδρομὰς

οἱ Λαῖοι, ἔμπειροι σκοπευταί, οἱ ἄριστοι τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἀτάκτων, καὶ ὠχυρώθησαν παρὰ τὸ χωρίον Χάρτ, ἐνθα ὁ γενναῖος Βουρ-
τσῶφ πειραθεὶς νὰ τοὺς διαλύσῃ ἀπέτυχε καὶ ἐφονεύθη (19/31
Ἰουλίου). Ἐνώπιον τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ, τὸν ὁποῖον διηύθυνεν
ὁ Πασκέβιτς αὐτοπροσώπως κατὰ τῆς Βαϊθούρτης, ἠναγκάσθησαν
μὲν οἱ Λαῖοι νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἐγκαταλείποντες τὴν παρὰ τὸ
Χάρτ ὀχυρὰν αὐτῶν θέσιν (26/7—27/8 Αὐγ.), καὶ κατεδιώ-
χθησαν μέχρι Κιλτάν Τσιφτικίου ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν Σίβην ἀγού-
σης· ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἐξεργάγῃ ἐπανάστασις ἐν Ἐρζερουμ συν-
δεδεμένη πρὸς τὰ κινήματα τῶν Κούρδων, οἵτινες 15,000 τὸν
ἀριθμὸν ἐξεδίωξαν τοὺς Ῥώσσους ἐκ Χνίσης καὶ ἠπειλήσαν τὸ
Ἐρζερουμ, ἐν ᾧ πρὸς βορρᾶν οἱ Λαῖοι, προθύμως ὑπακούσαντες
εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ νέου στρατάρχου Ὄσμάν πασᾶ, ὅστις ἦτο
ἐκ τῆς φυλῆς τῶν, ἐπανέλαβον τὸν ληστρικὸν πόλεμον καὶ παρ'
ὀλίγον ἐστέρουον τοὺς Ῥώσσους τῶν χειμερινῶν αὐτῶν καταλυ-
μάτων. Καὶ δευτέρον ἔτρεψεν αὐτοὺς εἰς φυγὴν ὁ Πασκέβιτς ἐκ
τῆς παρὰ τὸ Γκιουμλς-χανὲ θέσεως αὐτοῦ· ἀλλ' ἐνθα δὲν παρευρί-
σκετο ὁ ἴδιος, ἀνυψοῦντο πανταχόθεν πάλιν αἱ φλόγες ἃς αὐτὸς
παρουσιασθεὶς εἶχε πρὸ μικροῦ δαμάσει. Ἡ θέσις τοῦ Γκιουμλς-χανὲ
δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διατηρηθῇ κατόπτευσίς τις γενομένη ἀπέ-
δειξεν ὅτι ἐπίσης ἀδύνατον ἦτο τοῖς Ῥώσσοις νὰ εὕρωσι χειμά-
διον ἐν Τραπεζοῦντι. Ἐν μὲν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Ἐρζερουμ ἴσταντό
οἱ Κούρδοι, ἐν δὲ τῇ τοῦ Ἀχαλτζικ οἱ Ἀτσάροι. Ὁ βαρῶνος Σά-
κεν καὶ ὁ στρατηγὸς Ἑσσε, διαταχθέντες ν' ἀναγκάσωσι τὸν Ἀχ-
μέτ βέην εἰς ὑποταγὴν, ἀπέτυχον ἀμφότεροι (Αὐγουστον). Ὅτε
δὲ ὁ Πασκέβιτς παρεσκευάσθη νὰ πέμψῃ μέρος τοῦ στρατοῦ του
εἰς Γρουσίαν ὅπως διαχειμάρσῃ, ἀνέλαμψεν αἰφνης ζωηρότερον ἢ
πολεμικὴ τὸλμη καὶ ὁ φανατισμὸς τῶν ἀγρίων ἐκείνων λαῶν
ἢ θρασύτης τῶν περιφερομένων Δελήδων καθ' ἑκάστην καθί-
στατο μεγαλειτέρα· ἡ πόλις Ἐρζερουμ ἠπειλείτο ἐκ μὲν Βαϊθούρ-
της ὑπὸ 16000 Λαζῶν, ἐκ δὲ Ἀσκάλὲ ὑπὸ τοῦ πασᾶ τῆς Βάνης· ὁ
στρατάρχης Ὄσμάν πασᾶς ὠχυρώθη παρὰ τὸ Γκιουμλς-χανὲ καὶ
διωργάνισε (περὶ τὰ τέλη τοῦ Σεπτεμβρίου) γενικὴν κατὰ τῆς

πόλεως ἔφοδον, ἀφ' οὗ ἤδη εἶχε λάβει· ἐξ Εὐρώπης τὴν εἰδησιν περὶ τῆς συνομολογηθείσης εἰρήνης.

Οὕτως ἔκειντο τὰ πράγματα ἐν Ἀσίᾳ. Ἀκριβὲς δὲ ἐξέτασις περὶ τῶν ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ συμβαινόντων ἤθελε δώσει ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ἐνθαρρυντικώτερα ἀποτελέσματα. Τὸ ὑπὸ τὸν Ῥώτ' ἔκτον σῶμα (καὶ τοῦτο ἦτο ἐπικίνδυνον) εἶχε προχωρήσει μετὰ τῆς προφυλακῆς του ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν λεωφόρου μέχρι Τσορλοῦ. Ἀλλὰ τὸ σῶμα δὲν ἠρίθμει πλείους τῶν 4500 ἀνδρῶν! Αἱ δύο αὐτοῦ πτέρυγες παρὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον καὶ τὴν Προποντίδα πρὸς τὴν Μηδίαν καὶ τὴν Αἶνον, ἦσαν ἔτι ἀσθενέστεραι καὶ ἀπείχον ἀπ' ἀλλήλων 25 ὅλας λέγ-γας! Τὸ παράτολμον τοῦτο κίνημα, τὸ ὁποῖον ὑπερέβαινε τὰς παρκατολμοτάτας τοῦ Πασκέβιτς ἐπιχειρήσεις, ἔφερε τὸν Δεΐβιτς εἰς θέσιν δεινοτάτην ἣτις ὀλίγας ἔτι μόνον ἡμέρας παρατεινο-μένη ἤρκει νὰ καταρρίψῃ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ θριάμβου εἰς τὸ βάραθρον τῆς καταστροφῆς.» (1). Διότι πάντα τὰ σώματά του, τὰ ὁποῖα εὕρισκοντο εἰς τὰ νῶτα τοῦ μικροῦ τούτου στρα-τοῦ, κατέκειντο καταβεβλημένα ὑπὸ τῶν ἐπιδημιῶν. Ἦδη κατὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Αἵμου εἶχον προσβληθῇ τὰ στρατεύματα ὑπὸ τῆς στομακικῆς καὶ τῆς δυσεντερίας, ὥστε ἐδέχθη νὰ συστηθῇ ἤδη ἐν Δερβίς Ἰωβὰν νοσοκομεῖον διὰ 600 ἀσθενεῖς. Ἐν τῇ ἀκα-θάρτῳ καὶ ὑπὸ τῶν πολλῶν πτωμάτων ἀνθρώπων καὶ ζώων με-μολυσμένη Ἀϊδῶ ἐνέσκηψαν κακοήθεις πυρετοί. Κατὰ τὴν πρὸς τὴν Ἀδριανούπολιν ἐδοιπορίαν αἱ ἀσθενεῖαι αὗται ἔλαβον ἐπὶ μάλλον μεγαλειτέραν ἐπίτασιν, καὶ ἀπέθνησκον ὀλίγοις τοῖς ἀ-ξιωματικοῖς πρὸ πάντων· τὸ ἥμισυ τῶν φορητῶν ἵππων ἀπω-λέσθη ὥστε ἐλθὼν εἰς Ἀδριανούπολιν ὁ Δεΐβιτς δὲν εἶχε διαθε-σίμους εἰμὴ μόνον εἰκοσакισχιλίους ἀνδρας. Καὶ μόλις ἀνήγειρον ἐνταῦθα οἱ Ῥῶσσοι ἐν τῷ νοσούδει κήπῳ τοῦ ἀρχαίου σεραῖου παρὰ τὴν συρροὴν τῶν ποταμῶν Ἄρδα καὶ Μαρίτσα στρατόπε-δον, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ῥωσικὴν συνήθειαν κατέστη μετ' οὗ

(1) Ὁρα Μόλιτς.

πολὺ ἀληθὲς κοπρὼν δυτωδίας καὶ ἀκαθαρσίας, καὶ εὐθὺς ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ διαπεραστικὸν τῆς νυκτὸς ψυχὸς διαδεχόμενον τὸν ἀφόρητον τῆς ἡμέρας καύσωνα, καὶ ἡ ἀπραξία διαδεχομένη τοὺς ὑπερανθρώπους κόπους, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ κακὴ καὶ ἀκάθαρτος τροφή καὶ ἡ ἀναισθησία τῶν ῥώσων ἀρχηγῶν πρὸς τὰς ἀνάγκας τῶν κατωτέρων τῶν τοσαῦτα δεινὰ παρεσκεύασαν τῷ στρατῷ, ὥστε χιλιάδες ἀνδρῶν προσβληθέντων ὑπὸ δυσεντερίας μετεκομίσθησαν εἰς τὸ νοσοκομεῖον, ἔνθα ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τῶν ἀναγκαίων φαρμάκων ὁ θάνατος φρικιδῶς ἐθέρισεν. Ὀκτὼ ἡμέρας μετὰ τὴν σύστασιν τοῦ νοσοκομείου ἡριθμοῦντο 1600 ἀσθενεῖς, καὶ κατὰ τὰ μέσα τοῦ Σεπτεμβρίου ὑπὲρ τοῦς 4600. Ἐν μέσῳ ὧν τῶν φρουρῶν μέχρι τῶν παρὰ τὸν Δούναβιν ἐξεβδόγη ἡ πανώλης, ἥτις ἐν Ἰβραήλ πρὸ πάντων καὶ ἐν Βάρνα ἀνεφάνη τρωμερωτάτῃ, καὶ ἔπειτα ἐνέσκηψεν εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς Σούμλας, ὅθεν, ἀπειλητικὴ διατηρηθεῖσα ἐπὶ τινα χρόνον ἐπὶ τοῦ Αἰμου μετεπήδησεν εἰς Πύργον (κατὰ τὸν Σεπτέμβριον), καὶ ἐκείθεν (κατὰ τὸν Ὀκτώβριον) εἰς Ἀδριανούπολιν, ἔνθα πλεῖστοι ὅσοι ἄνθρωποι ἔπασαν θύματα τῆς φρικιδῶς ταύτης νόσου μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης (1).

Ἐὰν ὁ Σουλτάνος ἤθελε λάβει ἀκριβεῖς πληροφορίας περὶ τῆς καταστάσεως ταύτης τῶν πραγμάτων, καὶ ἔπειτα ἐγκαρτερῶν διὰ τῆς συνήθους αὐτοῦ ἰσχυρογνωμοσύνης ἤθελε προσκαλέσει εἰς τὰ ὅπλα τὸν λαὸν τῆς μεγάλης αὐτοῦ πρωτεύουσας καὶ πείσει διὰ ἰσχυροῦ δελέατος τὸν πασᾶν τῆς Σκόδρας ὅπως συμπράξῃ μετ' αὐτοῦ, τότε ἡ βεβαία αὐτοῦ καὶ μικροτέρα ἀσφάλεια ἦθελεν εἶσθαι, ὅτι ἐματαιοῦτο καὶ ἡ δευτέρα τῶν ῥώσων ἐκστρατεία· τότε ὠρίζετο καὶ ἐντονωτέρα ἀπόπειρα τῶν Δυνάμεων περὶ

(1) Μόνον εἰς τὰ νοσοκομεῖα μετεκομίσθησαν εἰς διάστημα πέντε μηνῶν ἀπὸ τοῦ Μαρτίου μέχρι τοῦ Ἰουλίου 81,214 ἀσθενεῖς, ὧν ὑπὲρ τὸ τρίτον ἀπέθανον. Κατὰ τοὺς ἐπομένους μῆνας ἀνέβησαν οἱ θάνατοι εἰς 215 καὶ εἰς τὸ ἥμισυ. Ὑπελογίσθη δτι 10—15,000 ἀνδρῶν μάλιστα διέβησαν τὸν Προῦθον καὶ ἐπέστρεψαν οὐκ ἄλλως, ὥστε σχεδὸν σύμπας ὁ βῶσσις στρατὸς εἶχε καταστραφῇ.

εἰρηνικῆς μεσολαβήσεως. Ἀκαταλόγιστοι δὲ ἤθελον εἶσθαι αἱ συνέπειαι ἐὰν ἡ Ῥωσσία, ἥς οἱ πολιτικοὶ ἀπὸ τοῦδε ἤδη ὡμολόγουν (1) ὅτι αἱ τοῦ ἔτους 1829 ἐπιτυχίαι ἀδύνατον ἦτο νὰ διατηρηθῶσι καὶ κατὰ τὸ 1830, ἐπεχειρεῖ καὶ τρίτην ἐκστρατείαν, καὶ ἐὰν καὶ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἡ Πύλη ἠδύνατο νὰ ἐκτείνῃ τὴν ἀντίστασίν της μέχρι τῆς μεγάλης κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ ἐπομένου ἔτους συμβάσης καταστροφῆς, ἥτις ἔρριψε τὸν σπινθῆρα τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Πολωνίαν μεταξὺ τῶν βασιλιάδων τῆς Ῥωσσίας, οἵτινες ἤθελον ἔχει ἐνώπιον αὐτῶν τὴν Ῥωσσίαν ἐξησθενισμένην, τεταπεινωμένην καὶ εἰς τὰ ὅπλα τοῦ κόσμου κατερῆμιμένην. Βεβαίως οἱ προφητικοὶ λόγοι τοῦ Γέντς περὶ τοῦ πολέμου, ὅστις δὲν ἐπέπρωτο νὰ ᾔναι οὔτε ὁ τελευταῖος, οὔτε ὁ προτελευταῖος ἀγὼν μεταξὺ Ῥώσσιων καὶ Τούρκων, ἤθελον διαψευσθῇ ἐὰν ὁ Σουλτάνος ἐνεκαρτέρει μέχρι «τῆς τρίτης ταύτης πράξεως»! Ἡ ὑπαρξὶς τῆς Ῥωσσίας ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῆς μορφῇ ἤθελεν εἶσθαι τόσον ἀμφίβολος ὅσον καὶ ἡ διατήρησις τῆς Τουρκίας. Ἀλλ' ἄλλο τέλος ἐπέπρωτο νὰ λάβῃ ὁ πόλεμος οὗτος, ὅστις ἐπεχειρίσθη ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας ἐν ὅλῃ τῇ ἀκμῇ τῆς φαινομένης αὐτῆς γιγαντιαίας δυνάμεως κατ' ἐποχὴν, λίαν ἐντέχνως ἐκλεχθεῖσαν, καθ' ἣν τὸ σεσαθρωμένον πολιτικὸν οἰκοδόμημα τῆς Τουρκίας ἐν μέρει μὲν ἦτο ἀνεσκαμμένον ὑπὸ ἐσωτερικοῦ κλονισμοῦ, ἐν μέρει δὲ κατεστραμμένον πρὸς ἀνέγερσιν νέου οἰκοδομήματος. Ἡ ἐπιτηδεϊότης τῶν ὑπολογισμῶν τῆς Ῥωσσίας ἔκειτο πρὸ ὀφθαλμῶν. Διότι ἦτο φανερόν, ὅτι τὸ νέον στρατιωτικὸν σύστημα τῆς Τουρκίας, μὴ ῥιζοβολῆσαν ἔτι, ἐπέφερε κυρίως τῇ Πύλῃ τὴν κακὴν τοῦ πολέμου τροπὴν. Ἐν Ἀσίᾳ, ἐνθα διητηρεῖτο ἔτι τὸ ἀρχαῖον σύστημα τοῦ ἐξοπλισμοῦ τοῦ λαοῦ, εὗρεν ἐπὶ τέλους ὁ κατὰ πολὺ ἀγριώτερος καὶ πρὸς τούτοις ἀκέφαλος λαός, ὅστις εἶχεν ἀπέναντι αὐτοῦ ἐχθρὸν πολὺ φοβερώτερον, ἀφ' ἐαυτοῦ τὰς ὁδοὺς, δι' ὧν ἤθελεν ὑπερασπισθῆναι ἀναγκάζων διὰ τυφλῆς ἐγκαρτερήσεως τὸν ἀντίπαλον εἰς ἀνάπτυξιν δυνάμεων, ἥτις νῦν

τῷ ἀπέβαινεν ἀδύνατος. Ἄπ' ἐναντίας δὲ κατὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν ἢ ὀλεθρία προθυμία πρὸς παράδοσιν καὶ ἀφοπλισμὸν ἦτο συνέπεια τῆς πρὸς τὸ ἀσύνηθες καὶ ἐπείσакτον ὄπλον ἀδιαφορίας καὶ τῆς ἐπεικτεινυμένης δυσχερασκείας κατὰ τῆς νέας τάξεως· τοῦτο διήγειρε δικαίως παρὰ τῷ Σουλτάνῳ ὑπονοίας κατὰ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ, καὶ κατὰ τοῦ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τοῦ νέου συστήματος ῥα-
 διουργουμένου λαοῦ· ὁ Σουλτάνος ἐφοβείτο τὸν ἐξοπλισμὸν τοῦ πληθους, ὅστις μόνον ἠδύνατο νὰ τὸν σώσῃ, ὅστις μόνον ἠδύνατο νὰ τὸν προσφυλάξῃ ἀπὸ τῆς ἀσυγγνώστου ἀγνοίας καὶ ἀπάτης περὶ τῶν ἀληθῶν συμβάντων τοῦ πολέμου, ὥπως ἐν Ἀσίᾳ ἕνεκα τῆς συσσωματώσεως τοῦ διηρηθισμένου λαοῦ τὴν θέσιν τῶν πραγμάτων ἐγνώριζον ἐπὶ τέλους καλλίτερον οἱ ὑπερασπισταὶ ἢ οἱ εἰσβαλόντες ἐχθροί. Ἡ ἀληθὴς αὕτη τῶν πραγμάτων κατάστασις ἀποδεικνύει καὶ ἡμῖν, ὅτι ὁ πόλεμος οὗτος (σχεδὸν καθὼς ἡ ἑλληνικὴ ἐπα-
 νάστασις, ἐξ ἧς ἐπήγαγεν) ἐπερατώθη οὐχὶ ἕνεκα τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἐνὸς τῶν ἀντιπάλων, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἀδυναμίας καὶ ἀπαιδεύσεως ἀπέβη ναρκωτικώτερον καὶ ἐπιβλαβέστερον διὰ τὸν Σουλ-
 τάνον, ὅστις (πλησίον τῶν ἐξωτερικῶν καὶ τῶν προσωπικῶς ἀν-
 τὸν ἐπαπειλούντων ἐσωτερικῶν κινδύνων) διετέλει ἐν ἀπάτῃ καὶ περὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀδυναμίας καὶ περὶ τῶν δυνάμεων τοῦ ἐχ-
 θροῦ, παρὰ διὰ τὸν Τσάρον, ὃν (μακρόθεν ἰστάμενον) αἰ κολακευ-
 τικώταται ἀπάται τῆς ὑπερτιμῆσεως τῶν ἰδίων δυνάμεων ἢ τῶν κολακευτικῶν δελτίων, ἐπικυρωμένων διὰ τοῦ φαινομένου τῶν ἐπιτυχιῶν, ἔπρεπε δικαίως νὰ ἐνισχύσῃ εἰς τὴν ὑπερτίμησιν τῆς ἰσχύος του καὶ τὴν τῆς ἀδυναμίας τοῦ ἀντιπάλου. Ὅτι δὲ ἔστρεφε τὴν ἀναλογίαν πρὸς περισσοτέραν ἐπιβλάβην τῆς Πύλης ἦτο καὶ τὸ, ὅτι οἱ Τοῦρκοι φύσει ἀπλούστεροι τῶν Ῥώσσων ὡμολόγουν φανερώς εἰς τοὺς περιστοιχοῦντας αὐτοὺς διπλωμά-
 τας καὶ τὰς συμφορὰς των καὶ τὰς ἀμνηχανίας των, διότι ἐνόμι-
 ζον ὅτι οὕτως ἤθελον συγχρόνως πείσει τὰς Δυνάμεις νὰ μεσολα-
 βήσωσι καὶ νὰ ἐπέμβωσι κατὰ τοῦ ἐπικινδύνου κατακτητοῦ. Τοὺς Ῥώσσους τοῦναντίον ἐβόηθη ἐνώπιον τῶν διπλωματῶν ἢ ὑποστήριξις τῶν ἀπακτῶν ἐκθέσεων περὶ τῆς δυνάμεως καὶ ὑ-

περοχῆς αὐτῶν· ἐν τῷ παιγνιδίῳ δὲ τούτῳ, τὴν ἀδυναμίαν νὰ κρύπτωσιν ὑπισθεν τῆς ὑπεροφίας, καὶ τὸ φαίνόμενον νὰ πωλῶσιν ὡς πρᾶγματικόν, ἦσαν οἱ Ῥωσσοὶ κατὰ πολὺ τῶν Τούρκων ἱκανώτεροι· καὶ ἤδη ἐφίστατο στιγμή, καθ' ἣν ἡ Ῥωσσία ὄφειλε νὰ ἐκτελέσῃ τὸ ἀριστούργημά της. Ὅτι τέλος ἀπέβη τὰ μάλιστα ἐπιζήμιον τῇ Πύλῃ, ἦτο, ὅτι τῇ ἐπεμβάσει αὐτῆς ταύτης τῆς ἀπατώσεως ἡ ἐξηπατημένης ξένης διπλωματίας, ἥτις οὐδέποτε ἔπαιξε μέρος ἀναξιώτερον αὐτῆς καὶ ἐλεεινότερον, ἔμελλε νὰ συνομολογηθῇ ἡ εἰρήνη, ἡ τὸν πόλεμον τοῦτον ἐπισφραγίσασα. Αἱ προκαταρκτικαὶ περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις ἐγένοντο ἤδη καθ' ἣν ἐποχὴν μόλις εἶχεν ἀρχίσει ἡ δευτέρα ἐκστρατεία.

Ἡ συνο-
μολόγησις
τῆς εἰρή-
νης.

Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας, διδραχθεὶς ὑπὸ τῆς πείρας, ἐφοβείτο καὶ τὸν ἐνώπιόν του ἱσάμενον ἐχθρὸν καὶ τοὺς περὶ ἑαυτὸν φίλους. Ἐπιχειριζόμενος τὴν δευτέραν ἐκστρατείαν διὰ τῶν ἀσθενῶν αὐτοῦ μέσων προτροπῇ ὡς ἐφαίνετο τῶν συμβουλῶν τοῦ Πότσου καὶ τῶν ὁμοίων του, οὐδένα ἄλλον σκοπὸν ἐθάρρυνεν εἰμὴ τὴν εἰρήνην. Διότι ἡ φήμη τῆς Ῥωσσιακῆς ὑπεροχῆς ἐκινδύνευεν ἐὰν καὶ δεύτερον ἀπετύγχανεν ἡ ἐκστρατεία. Καὶ ἐὰν αὕτη ἀπεπερατοῦτο ἐπιτυχῶς, ἡ ὠφέλεια τῆς Ῥωσσίας δὲν ἦτο μεγάλη· διότι καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ ἠσθάνετο ὅτι ἡ Ῥωσσία διὰ τῶν κατὰ τῆς Τουρκίας ἐκδημιουργιῶν της εἶχε φθάσει εἰς σημεῖον, ἐνθα τὸ συνετώτατον ἦτο ἡ ἐπίσχεσις καὶ προτιμότερον τὸ ἐναθρόνισθαι ἐπὶ αὐταπαρνήσει καὶ μετριοπαθείᾳ. Ἄμα ἐν ἀρχῇ τῆς ἐκστρατείας τοῦ ἔτους 1829 ἐκοινοποιήθη ἡ ἐπέκτασις τοῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ Ἑλλησπόντου, κατεπαράχθη ἐκ νέου τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος, ἡ ἐφημερίς «ὁ Χρόνος» προέτρπεεν ἐπανειλημμένως εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Ῥωσσίας, καὶ αὐτὸς ὁ Οὐέλλικτων ἠπειλήσε νὰ ὑποβάλῃ εἰς ἐξέτασιν ἐν μυστικῷ συμβουλίῳ τὰς ἐν τῇ Ἀνατολῇ σχέσεις τῆς Ἀγγλίας. Ὁ Λήβεν καὶ ὁ Ματουσέβιτς μετεχειρίζοντο κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν τὸν «σιδηροκέφαλον δοῦκα» (τὸν Οὐέλλικτων), καθ' ὃν τρόπον ἐνησμενίζοντο οἱ διπλωμάται τῆς Ῥωσσίας νὰ μεταχειρίζονται τὸν βεζὶς ἐφέντην, ἡ ὁ Σουλτάνος τοὺς βαγιάδης του· ὑπέδειξαν δηλ. ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ δύναται

μὲν νὰ κάμῃ ὑπὲρ τῶν συμμάχων του πᾶσαν θυσίαν, ἣν οὗτοι ἤθελον ζητήσῃ παρ' αὐτοῦ ὡς χάριν, οὐδεμίαν ὁμως, ἣν ἤθελον ἀπαιτήσῃ παρ' αὐτοῦ· καὶ ὄντως ἀξιοσημείωτον ἦτο τὸ ἐπίσημον ἔγγραφον (1), δι' οὗ ἐκoinοποιεῖτο εἰς Πετρούπολιν (1/13 Ἰουνίου), ὅτι οἱ ὑπουργοὶ τῆς Ἀγγλίας ὑπεχώρησαν. Ἀληθῶς ὁμως οἱ πληρεξούσιοι τῆς Ῥωσσίας, εἶχον λάβει (20/1 Ἰουνίου) ἐντολὴν ἐν ἀνάγκῃ νὰ ὑποχωρήσωσιν αὐτοί· πρὸς δὲ τούτοις ἐφροσύντο μετὰ τὴν νίκην των μὴ διὰ ἐλαχίστην αἰτίαν παρακινηθῇ ὁ εὐερέθιστος δούξ νὰ μεταβάλῃ τὴν κρίσιμον θέσιν διὰ τινος πραξικοπήματος. Διαβάντων δὲ τῶν Ῥώσων τὸν Αἰμον ἔσπευσεν ὁ Οὐελλιγκτὼν νὰ ἐκθέσῃ ἐν Παρισίοις τοὺς κινδύνους, οὓς διέσπρεχεν ἡ Πόλη, καὶ ἦτο πλήρης χαρᾶς, ὅτε συνεργεῖν αὐτοῦ εἰσῆλθεν ὁ θαυμαστὴς αὐτοῦ Πολινιάκ εἰς τὸ γαλλικὸν ὑπουργεῖον, τὸ ὁποῖον ἠλπίζεν ὁ Οὐελλιγκτὼν ὅτι θέλει ἔχει πρόχειρον ὄργανόν του. Καὶ οἱ διπλωμάται ἔλεγον ὅτι ὁ Γόρδων ἔλαθε διαταγὴν νὰ ἐδηγῇ τὸν ἀγγλικὸν στόλον εἰς τὴν Προποντίδα ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν Ῥωσσοὶ στρατὸς ἤθελεν ἐμφανισθῇ πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων καὶ ὁ ἐνεργητικώτατος τῶν πολιτικῶν τῆς Ῥωσσίας ἔκρινε καλὸν ὃ ἀποτρέψῃ ἀπὸ ἐπιθέσεως κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ νὰ συμβουλευσῇ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Σεβαστουπόλεως· διότι ἔλεγεν ὁ Πότσος ὡς προφήτης, ἐν Σεβαστουπόλει θέλει λάβει χώραν ἡ σύγκρουσις ἐάν ποτε ἡ Ἀγγλία κηρύξῃ πόλεμον κατὰ τῆς Ῥωσσίας! Ὡς ἐκ τούτου δὲ ἐξηγεῖται, ὅτι ὁ τῆς Ῥωσσίας αὐτοκράτωρ, ὅστις προθύμως ἤθελε κατὰ τὸν χειμῶνα ὃ ἀναστελῇ ἐντελῶς τὴν νέαν ἐκστρατεῖαν, ἀσμένως ἔβλεπεν αὐτὴν ἀποπερατουμένην εὐθὺς κατὰ τὴν ἐναρξίν της πρὶν ἔτι ἐπέλθῃ ἡ ἐπιτυχία ἢ ἀποτυχία τις. Μεταβὰς κατὰ τὸ θέρος εἰς Βερολίνον, ὅπως παρευρέθη εἰς τὸν γάμον τοῦ πρίγκηπος Γουλιέλμου τῆς Πρωσ-

(1) Ἐγγραφον τοῦ πρίγκηπος Λέβεν καὶ τοῦ Μακουσέβιτς πρὸς τὸν Νεσαβέρωδ ἀπὸ 1/13 Ἰουνίου 1826. Portf. 6, 171 καὶ ὁλόκληρον ἐν τῇ νέᾳ ἐκδόσει, κατὰ Αὐγούστου 1843.

σίας (30/11 'Ιουνίου) δὲν ἀπέκρυψεν ὁ Τσάρος τὴν ἐλπίδα τοῦ, νὰ παρακινήθῃ ἡ Πύλη νὰ πέμψῃ πληρεξουσίους, ὅπως ἐπιτευχθῇ εἰρήνη, κατὰ τὴν ὁποῖαν αὐτὸς ἤθελεν ἀρκεσθῇ εἰς ὀλίγα, ὅσα καὶ ἂν ἀπητοῦντο παρ' αὐτοῦ πρὸς τήρησιν τῆς ἀρχῆς. Ὁ Βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας, ἐναντίος παντὸς πολέμου, ἐπρότεινε τῷ Τσάρῳ οὐχὶ μεσολάβησιν κατὰ τὴν διπλωματικὴν ἔννοιαν, ἀλλὰ τὴν ἀποστολὴν ἐμπείρου ἀνωτέρου ἀξιωματικοῦ, ὅστις διὰ παραστάσεων νὰ παρακινήσῃ τὸν Σουλτάνον εἰς τὴν εἰρήνην. Ἡ ἀποστολὴ αὕτη ἔλαβε χώραν ἐν γνώσει τῆς Γαλλίας, καὶ ὁ Πρῶστος στρατηγὸς Μύφλιγκ (1) ἀπῆλθεν (8/20 'Ιουνίου) εἰς Κωνσταντινούπολιν μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ διαβεβαιώσῃ τὴν Πύλην, συγκατατεθειμένην εἰς τὴν εἰρήνην, ὅτι ἡ 'Ρωσσία παραιτεῖται πάσης κατακτήσεως, καὶ ἐπιμένων εἰς ἀποζημιώσεις τῶν ἐξόδων τοῦ πολέμου νὰ ὑποσχεθῇ καὶ ὡς πρὸς αὐτὴν πᾶσαν δυνατὴν διευκόλυνσιν. Ὁ ἐν Βερολίνῳ πρέσβυς τῆς Γαλλίας εἰδοποίησε περὶ τούτου τὸν κόμητα Γυλλεμινῶτον, ὅστις ἐκ τῶν προτέρων ἐπειράθη νὰ πείσῃ τὸν βρεῖζ ἐφέντην, δόσας αὐτῷ ἢ ἄνευ διαταγῆς ἢ κατὰ λάθος τὴν διαβεβαίωσιν (ἦν καὶ ὁ Γόρδων ἐπὶ τῷ λόγῳ τοῦ Γάλλου διπλωμάτου ἐπεβεβαίωσεν), ὅτι ὁ Τσάρος θέλει παραιτηθῇ καὶ πάσης ἀξιώσεως περὶ ἀποζημιώσεως. Οἱ λόγοι τῶν πρέσβεων τῶν δυτικῶν Δυνάμεων οὐδεμίαν ἐνεποίησαν ἐντύπωσιν οὔτε ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο οὔτε ὡς πρὸς τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα, καὶ ὁ ἀπεσταλμένος τῆς Πρωσσίας, ἀμφίβολος ὡς ἦσαν καὶ αἱ διαταγαὶ του, ἔχων νὰ παλαίσῃ πρὸς τὴν ἀντιζηλίαν τῆς Ἀγγλίας, οὐδεμίαν εἶχεν ἐλπίδα ἐπιτυχίας, ἐὰν δὲν ἔσπευδον εἰς βοήθειαν αὐτοῦ τὰ συμβάντα καὶ δὲν τῷ παρείχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ φέρῃ βοήθειαν καὶ ἐναντίον αὐτῶν. Ἀμα ὁ Δεΐβιτς διέβη τὸν Αἶμον, ἤρξατο καὶ ἡ ἐπιμονὴ τῆς Πύλης καταπραϋνομένη καὶ πρὸς τῆς ἀφίξεως τοῦ Μύφλιγκ. Ὁ 'Ρεσίτ πασῶς ἔγραψε (13/25 'Ιουλίου) πρὸς τὸν Δεΐβιτς συγκαταβαίνων (2) εἰς προτάσεις

(1) Μύφλιγκ, 'Εκ τῶν τοῦ βίου μου. 1851.

(2) 'Επιστολὴ τοῦ μεγάλου βεζίρου πρὸς τὸν κόμητα Δεΐβιτς ἀπὸ 13/25 'Ιουλίου. 'Απάντησις τοῦ κόμητος ἀπὸ 29/10 Αὔγ. χργ.

περὶ διαπραγματεύσεων, ἃς πρὸ μικροῦ ἔτι εἶχεν ἀπορρίψει, καὶ εἰς ἀπάντησιν προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ στρατάρχου τῆς Ῥωσσίας (29/10 Αὐγούστου) νὰ πέμψῃ πληρεξουσίου· εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ῥώσων. Κατὰ τὴν εὐνοϊκωτάτην ταύτην στιγμὴν τῆς κρίσεως ἔλαβεν χώραν ἡ ἀποστολὴ τοῦ Μύφλιγκ. Καὶ τὸν πιστότατον τῶν ὑπηκόων του ἔαν ἔπεμπεν ὁ Ἰσάρος δὲν ἤθελεν ὑπηρετηθῆ Ῥωσσικώτερον παρ' ὅτι ὑπηρετήθη ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τῆς Πρωσσίας· καὶ ἐν ᾧ πολλάκις ἡ Ῥωσσία ὤφειλε χάριτας τῇ γείτονι αὐτῆς Πρωσσίᾳ διὰ τὴν ἐν τῷ συμβουλίῳ τῶν διπλωματῶν συνδρομὴν της, ἥδη ἐχρεώσται εἰς αὐτὴν τὴν πραγματικὴν σωτηρίαν ἐκ θέσεως πλήρους κινδύνων καὶ ἀμηχανίας. Ὁ στρατηγὸς Μύφλιγκ, ἀφ' οὗ ἔλαβεν ἀκριβεῖς πληροφορίας καὶ περὶ τοῦ ἀνεπαρκοῦς τῶν Ῥωσσικῶν δυνάμεων καὶ περὶ τῆς στρατηγικῆς θέσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνόησεν ἀμέσως, ὅτι πάντα τὰ πλεονεκτήματα εἶναι πρὸς τὸ μέρος τοῦ ὑπερασπιστοῦ, ὅτι καὶ κυριεύσαντες τὴν πόλιν οἱ Ῥώσοι δὲν θέλουσιν εἶσθαι εἰς κατὰστασιν νὰ τὴν δικτηρήσωσι, καὶ ὅτι ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως (τοῦτο δι' ἄσχυρίζοντο καὶ τινες τῶν στρατηγῶν τῆς Ῥωσσίας) δὲν θέλει ἐπιφέρει εἰμὴ ὅλως ἄσκοπον παράτασιν τοῦ πολέμου, καὶ ἔαν αἱ Δυνάμεις μένωσιν ἐντελῶς οὐδέτεραι. Ἀλλ' ἐνώπιον τοῦ ἱππότου Γόρδωνος, καὶ μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς ἀποστολῆς του καὶ ἐνώπιον τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτοῦ, τοῦ μεγίστου τῶν ζώντων στρατηγῶν (1), παρέστησεν ὁ Μύφλιγκ τὴν ὑπόθεσιν ὑπὸ ὅλως διάφορον μορφήν· ὅτι δηλ. ἡ Κωνσταντινούπολις ἔνεκα τῶν πρὸς βορρᾶν ἀπεριτειχίστων αὐτῆς προκαστείων καὶ τῶν πρὸς νότον ἀπροστατεύτων φρουρίων τοῦ Ἐλλησπόντου ἦτο πανταχόθεν προσιτὴ εἰς τοὺς Ῥώσους, καὶ ὅτι ὅλως ἀδύνατος ἦθελεν ἀποβῆ ἡ ὑπεράσπισις τῆς πόλεως διὰ τῆς ὑπαρχούσης ἐκ 3000 ὅλως νέων καὶ ἀπείρων ἀνδρῶν ἐφεδρείας καὶ τῶν λοιπῶν προθύμων εἰς λεηλασίαν περιτρυμμάτων! Ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας κατὰ τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ Μύφλιγκ πρὸς τὸν

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ στρατηγοῦ Μύφλιγκ πρὸς τὸν κόμητα Οὐελλιχτῶϊνα ἀπὸ 18/30 Σεπτ. 1839 γράφ.

Ουέλλιγκτωνα, πεισθείς μετ' αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ περὶ τοῦ ἀδυνατοῦ τῆς ἀμύνης τῆς πρωτευούσης, ἔπρεπε καὶ νὰ θεωρήσῃ μετὰ τοῦ Μύφλιγκ ὡς τὸ συμφερότερον διὰ τὴν Πύλην, νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν γενναιοδωρίαν τοῦ Τσάρου. Οὕτως ἐστερήθη ὁ Σουλτάνος καὶ τοῦ τελευταίου συμβούλου, ὅστις ἠδύνατο καὶ ὥφειλε νὰ τῷ ἐμπνεύσῃ θάρρος καὶ δύναμιν κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς. Ἀλλ' ὁ Μύφλιγκ ἐνεπνέετο ἀρχοῦντως ὑπὸ ῥωσσοφίλων φρονημάτων, ὥστε ὅσον περισσότερον ἢ τουρκικὴ κυβερνησις εὐρίσκετο εἰς δεινὴν θέσιν, καὶ ὅσον μάλλον ἦτο ἄνευ συμβούλων καὶ προστασίας, τοσοῦτω ἰσχυρότερον νὰ ἐπιτίθεται κατ' αὐτῆς. Κατὰ τὴν πρώτην ἡδὴ μετὰ τοῦ ῥεῆζ' ἐφέντη συνέντευξίν του (13/25 Ἰουλ.) ἐγκατέλειπεν ἐντελῶς τὴν θέσιν τοῦ μεσάζοντος φίλου καὶ συμβούλου καὶ ἀνέλαβεν ὕψος ὑπεροπτικῶν τοσοῦτον, ὥστε ὁ ὑπουργὸς τῆς Τουρκίας, φύσει δύστροπος καὶ εὐερέθιστος, κατεταράχθη ὅλος· μικρὰ μόνον καὶ διαβητικὴ ἐπιτυχία ἐὰν ἐπῆρχετο ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης, ὁ μεσάζων ἠθελεν ἀναμφιβόλως ἀποπεμφθῇ δι' ἀποτόμου ἀπαντήσεως. Ἀλλ' οἱ θρίαμβοι τῶν ῥωσσικῶν ὅπλων εἶχον ἤδη κλονίσει τὴν εὐνοίαν τοῦ Σουλτάνου πρὸς τὸν ῥεῆζ' ἐφέντην· ὁ Μύφλιγκ εὗρε τρόπον νὰ ὑποβάλῃ κατ' εὐθείαν εἰς τὸν Σουλτάνον παράπονα κατὰ τοῦ ὑπουργοῦ του, παρ' οὗ ἔλεγεν ὅτι καιρίως προσεβλήθη. Ὁ ῥεῆζ' ἐφέντης ἐδελίχασεν ἀπέναντι τῆς ἐπαπειλούσης αὐτὸν δυσμενείας τοῦ κυρίου του, τοῦ ὁποίου ἡ τελευταία δύναμις, ἀναφλεχθεῖσα τελευταῖον περὶ τὰ τέλη τοῦ Αὐγούστου, ἀπεσθῆσθαι ἐντελῶς ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς ἐκστρατείας τῶν Ῥώσσων κατὰ τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τῇ συγχρόνῳ ἀνακαλύψει τῆς ἐσωτερικῶς τεκταινομένης συνωμοσίας. Ἐγκαταλειφθεῖσα ὑφ' ἀπάντων τῶν ψευδῶν φίλων τῆς, παρακινουμένη ὑπὸ τοῦ πρέσβειος τῆς Αὐστρίας νὰ δεχθῇ τὰς προτεινομένας διαπραγματεύσεις, ἐπλησίασε πάλιν ἡ Πύλη ἐν πρώτοις πρὸς τοὺς πρέσβεις τῶν δύο δυτικῶν Δυνάμεων καὶ ἐκήρυξεν ἑαυτὴν πρόθυμον (1) νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν

(1) Διακοίνωσις τῆς Πύλης ἐγγειρισθεῖσα εἰς τοὺς πρεσβευτὰς τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας, ἀπὸ 3/15 Αὐγ. 1829 χργ. γαλλιστί.

(πρὸ μικροῦ ἔτι ἀπορρίφθαισαν) συνθήκην τοῦ Λονδίνου ὑπὸ τινὰς περιορισμοὺς, καὶ κατὰ πρῶτον ὑπὸ τὸν ὅρον, ὅτι αἱ ὑποχρεώσεις τῆς συνθήκης (ὅπως ἤθελεν ἡ Ἀγγλία) ἤθελον τεθῆ εἰς ἐνέργειαν μόνον ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν μικρῶν νήσων. Ὡφεληθεὶς ἐκ τῆς στιγμιαίας εὐκαιρίας εἶχεν ἀπευθίνει ὁ Μύφλιγκ πρὸ τινῶν ἡμερῶν (29/10 Αὐγ.) διακοίνωσιν, δι' ἧς ἐγγυώμενος καὶ πάλιν περὶ τῆς μετριοπαθείας τοῦ Τσάρου προέτρπε τὴν Πύλην ν' ἀποστείλῃ πληρεξουσίους. Οἱ πρέσβεις τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἐντόνως τὸν ὑπεστήριζαν. Ὅθεν ἔλαβεν ὁ Μύφλιγκ τὴν ὑπόσχεσιν, (1) ὅτι ἡ Πύλη πεποιθυῖα εἰς τὰς εἰρηνικὰς διαθέσεις τοῦ Τσάρου υποχρεοῦται νὰ συνομολογήσῃ τὴν εἰρήνην ὑπὸ τοὺς ἐξῆς πέντε ὅρους· α.) τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας, β.) τῆς διατηρήσεως τῶν συνθηκῶν, γ.) τῆς εἰσελεύσεως τῆς Πύλης εἰς τὴν συνθήκην τοῦ Λονδίνου· δ.) τῶν ἀσφαλεστάτων ἐγγυήσεων περὶ τοῦ ἐλευθέρου διαπλου τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καὶ ε.) τῶν ὀριστικωτέρων διαπραγματεύσεων περὶ τῶν περὶ ἀποζημιώσεως αἰτήσεων τῶν ἐμπόρων ἀμφοτέρων τῶν μερῶν καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ἀξιώσεων ἀμφοτέρων τῶν ἐπικρατειῶν. Οἱ πληρεξούσιοι τῆς Τουρκίας, ὁ δεσπερδάρης Σαδικ ἐφέντης καὶ ὁ πρῶτος τῆς Ρούμελης δικαστῆς, ὁ Ἀβδὲλ-καδὲρ βέης, ἀπῆλθον εἰς τὸ ῥωσικὸν στρατόπεδον, συνοδευόμενοι ὑπὸ τοῦ Πρώτου γραμματέως τῆς πρεσβείας Κύστερ καὶ φέροντες ἐπιστολὰς τοῦ Μύφλιγκ καὶ τῶν πρέσβων. Οἱ πληρεξούσιοι τῆς Ῥωσσίας, ὁ κόμης Ἀλέξιος Ὀρλώφ καὶ ὁ σύμβουλος τῆς ἐπικρατείας Πάλεν, οὓς ὁ αὐτοκράτωρ ἀπέστειλε προηγουμένως, εἶχον μόλις φθάσει εἰς Πύργον, ὅτε οἱ πληρεξούσιοι τῆς Τουρκίας εἶχον ἤδη ἔλθει εἰς Ἀδριανούπολιν (16/28 Αὐγούστου)· οὐχ ἥττον ὅμως ἐκέρυξεν ὁ Δεΐβιτς (20/1 Σεπτ.) τὴν ἐναρξιν τῶν διαπραγματεύσεων. Ὅσοι ἔσπευδεν ὁ Δεΐβιτς τοσούτοι ἔσπευδε καὶ ἡ Πύλη. Ἐν τῷ τοῖς πληρεξουσίοις παραδοθέντι ὑπομνήματι οὐδὲν ἀνέφερεν ἡ Πύλη περὶ ἀποζημιώσεως τῶν ἐξό-

(1) Ὑπόμνημα τῆς Πύλης περιέχον πέντε ἄρθρα περὶ τῶν μέσων τῆς συνομολογήσεως τῆς εἰρήνης μετὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς Αὔλης τῆς Ῥωσσίας γργ. γαλλιστί.

δων τοῦ πολέμου, βασιζομένη εἰς τὰς ἀπατηλὰς ἐλπίδας τοῦ Γυλλεμινώτου. Ἀλλὰ μόλις ἔμαθε τὴν πτώσιν τῆς Ἀδριανουπόλεως, διεκήρυξεν ὅτι συγκατατίθεται καὶ εἰς τὴν βωσσικὴν ταύτην ἀπαίτησιν, παραδιδούσα ἐκυτὴν ἐντελῶς εἰς τὴν μεγαλοδωρίαν τοῦ αὐτοκράτορος. Οἱ πρέσβεις τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων ἔσπευσαν ν' ἀναγγεῖλωσιν εἰς τὸν στρατάρχην τῆς Ῥωσσίας τὴν προθυμίαν ταύτην τῆς Πύλης (12/24 Αὐγούστου). Ἦσαν κατεβρυχημένοι ἔνεκα τῶν σημείων τοῦ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ἐπικρατοῦντος ἀναθρασμοῦ καὶ ἐξέφρασαν τῷ Δεΐβιτς τὴν πεποίθησιν, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἔχει βεβαίως σκοπὸν νὰ προβῇ περαιτέρω εἰς τὰ πολεμικὰ του κινήματα, ἔνεκα τῶν ὁποίων οἱ χριστιανοὶ τῆς Πύλης ὑπήκοοι ἤθελον ἐκτεθῇ εἰς τὴν λύσσαν καὶ τὸν φανατισμὸν τοῦ ἀχαλινώτου τουρκικοῦ ὄχλου.

Ἀλλὰ τὸν Δεΐβιτς ἐμπόδιζον αἱ ῥηταὶ διαταγαὶ (οὐχὶ βεβαίως οἱ πόθοι του) ἀπὸ τοῦ ν' ἀναστείλῃ τὰ κινήματά του πρὸ τῆς συνομολογήσεως τῆς εἰρήνης. Ἡ ἐξακολούθησις αὐτῶν κατετάραξεν ἔτι μᾶλλον τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει, καθ' ὅσον αἱ ὑπὸ τοῦ Δεΐβιτς ὑποβληθεῖσαι ἀπαιτήσεις διηρέθισαν τὴν ἐπιμονὴν καὶ τὴν δυστροπίαν οὐ μόνον τῶν ἐν Ἀδριανουπόλει πληρεξουσίων τῆς Τουρκίας ἀλλὰ καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς Πύλης. Παραχωρήσας ὀκταήμερον μόνον προθεσμίαν ἀπήτησεν ὁ Ῥώσσοις στρατάρχης τὰ ἐξῆς· τὴν τακτοποίησιν τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 10/22 Μαρτίου, τοῦ ὁποίου αἱ ἀποφάσεις περὶ μᾶλλον ἐκτεταμένων ὁρίων καθίσταντο οὕτω παρὰ τὴν θέλησιν τῆς Ἀγγλίας εἶδος τελεσιγράφου· τὴν κατεδάφισιν τῶν φρουρίων τῆς Ἰσραήλ, Γιουργέβου καὶ Καλαφάτης καὶ τὴν ἔνωσιν τῶν πόλεων τούτων μετὰ τῆς Βλαχίας· τὴν παρχώρησιν τῶν φρουρίων Ἀχαλτζίκ, Ἀτσβέρ καὶ Ἀχαλκαλακίου, καὶ τῶν ὀχυρῶν πόλεων Ἀνάπας καὶ Ποτίου· ἀποζημιώσιν διὰ τὰ ἐξοδα τοῦ πολέμου ἐξ 700,000 πονγγίων (ἤτοι 10 ἑκατομμυρίων φλωρίων), μέχρις ἀποτίσεως τῆς ὁποίας αἱ παραδουναῖοι ἡγεμονίαι καὶ ἡ Σιλίστρια ἔμενον ὡς ἐνέχυρον εἰς χεῖρας τῆς Ῥωσσίας· καὶ ἀποζημιώσιν ἐξ 96,000 πονγγίων εἰς τοὺς

ρώσσοις ἐμπόρους, κατὰ τὴν ἀπότισιν τῆς ὁποίας εἰς τρεῖς δόσεις
 τὰ ῥωσσιῶν στρατεύματα ἤθελον ὑποχωρήσει πρῶτον μὲν μέχρι
 τοῦ Αἵμου, εἶτα δὲ διαβῆ τὸ ὄρος καὶ τέλος ἀποσυρθῇ πέραν
 τοῦ Δουνάβεως. Κατὰ τῶν βαρέων τούτων καὶ καταπειγόντων
 ὄρων ὑπέσθαιεν ἡ Πύλη τὰ παράπονά τῆς ἐν τινι συνδιασκέψει
 (τῆς 17/8 Σεπτεμβρίου) μετὰ τῶν δύο πρέσβεων, εἰς τὴν ὁποίαν
 παρευρέθη καὶ ὁ νέος ἐπιτετραμμένος τῆς Πρωσσίας Ῥούερος, καὶ
 ἅπαντες οἱ διπλωμάται ὡμολόγησαν, ὅτι οἱ ὅροι οὔτε εἰς τὰς
 προσδοκίας τῶν ἀνταποκρίνονται οὔτε εἰς τὰς ὑποσχέσεις τοῦ
 Γυλλεμινώτου οὔτε εἰς τὰς νύξεις τοῦ Μύφλιγκ. Ὁ Ῥούερος ἐπα-
 νέλαβε τὴν συμβουλὴν, ἣν ὁ Μύφλιγκ εἶχε δώσει πρὶν ἀναχω-
 ρήσῃ (24/8 Σεπτ.) ν' ἀποσταλῇ πρέσβυς κατ' εὐθείαν πρὸς τὸν
 Τσάρον. Πρὸς τοῦτο ἦσαν πάντες σύμφωνοι, ἀλλὰ κατ' οὐδὲν
 συνέτεινε τοῦτο εἰς τὴν ποθυμένην καταστολὴν τῶν ἐχθροπρα-
 ξιῶν, καὶ δὲν ἐθεράπευε τὴν ἀμηχανίαν περὶ τοῦ ποσοῦ τῆς ἀ-
 ποζημιώσεως, τὸ ὁποῖον δὲν παρεδέχοντο κατ' οὐδένα τρόπον νὰ
 τεθῇ ἐν τῷ δημοσίῳ ἐγγράφῳ τῆς εἰρήνης, καθότι, ἔλεγον, καὶ τῷ
 ἀπαιδευτοτάτῳ δῆλον, ὅτι ἡ Πύλη δὲν εἶναι εἰς κατὰστασιν ν'
 ἀποτίσῃ αὐτό. Ὁ Ῥούερος προσεκλήθη νὰ κάμῃ προσωπικῶς τὰς
 δεούσας παραστάσεις πρὸς τὸν Δεΐβιτς· ἀλλὰ καὶ ὁ πρέσβυς τῆς
 Πρωσσίας ἐξηκολούθει κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Μύφλιγκ νὰ συντελῇ
 εἰς τὴν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ταπεινώσει τῆς Πύλης. Μόνον
 συνεπίει ἐπισήμου προσκλήσεως αὐτοῦ τοῦ Σουλτάνου ἐδέχθη τὴν
 ἀποστολὴν ἀλλὰ ὑπὸ τὸν ῥητὸν ὅρον, ὅτι ἡ κύρωσις τῆς εἰρήνης
 δὲν θέλει κηρυχθῇ ἐξηρητημένη ἐκ τῆς ἀποστολῆς ταύτης. Ὑπο-
 σχεθείσης δὲ τοῦτο τῆς Πύλης, ἀπέστειλεν ὁ Ῥούερος αὐθημερὸν
 τὸν υἱὸν τοῦ διερμηνέως του Βόσγιοβιτς εἰς τὸ στρατόπεδον, ἵνα
 ἀναστειλῇ τὴν ἐναρξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Οὕτω παρεδόθη ἡ Πύλη
 δεδεμέναις ταῖς χερσὶν εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Πρωσσίας. Ἐτι ἀπερι-
 σκαπτότερον ἦτο ἐκ μέρους τῆς, ὅτι τὴν ἐπιούσαν παρεδόθη εἰς τὴν
 διάκρισιν τῶν δύο πρέσβεων τῶν δυτικῶν Δυνάμεων, ὑποχρεω-
 θεῖσα (28/9 Σεπτ.) νὰ υπογράψῃ ὡς πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ζήτη-
 μα, ἄνευ ὁροῦ τινὸς, πᾶν ὅ,τι ἡ ἐν Λονδίνῳ συνδιασκέψις ἤθελεν

ἀποφασίσαι! Φαίνεται ὅτι διὰ τῆς τυφλῆς ταύτης ἐμπιστοσύνης τῆς ἤθελεν ἡ Πύλη νὰ εὕρῃ κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας ὥρας συνδρομὴν τινὰ παρὰ ταῖς ἀντιζήλοις τῆς 'Ρωσσίας Δυνάμειν' ἀνεκοίνωσεν αὐταῖς ἐπισήμως, ὅτι ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν οἱ 'Ρῶσσοι προβῶσι περαιτέρω, αὐτὴ θέλει παύσει ἀπὸ τοῦ νὰ ὑπάρχῃ, καὶ τότε ἡ ἐπερχομένη φρικώδης ἀναρχία θέλει ἐκθέσει τοὺς κατοίκους εἰς δεινοτάτους κινδύνους. Ἐὰν ὁ Στράτφορντ Κάννιγκ ἦτο τῶρα εἰς τὴν θέσιν τοῦ Γόρδωνος καὶ μὲ τὴν ἐκτεταμένην αὐτοῦ πληρεξουσιότητα, ἔχων ἀνὰ χεῖρας τὰς παραχωρήσεις ταύτας τῆς Πύλης καὶ τὴν ὁμολογίαν τῆς ἀμνηχανίας καὶ τοῦ φόβου τῆς, ἤθελε διατάξει τὸν ἀγγλικὸν στόλον, καὶ ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ συγκροτηθῇ ἄλλη ναυμαχία ὁμοία τῆς ἐν Νεοκάστρῳ, νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς προστασίας τῶν Ἀγγλῶν ὑπηκόων, ἡ ἤθελεν ἐπιβάλλει εἰς τὸν κόμητα Δεΐβιτς τὴν κατάπαυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, χωρὶς νὰ ἔχῃ πρὸς τοῦτο ἀνάγκην τῶν πλοίων· διότι μία μόνον τοιαύτη ἀπειλὴ ἤθελεν ἀναζωογονήσῃ τὴν καταβληθεῖσαν τῶν Τούρκων πεποίθησιν, καὶ ἐμποιήσῃ εἰς τὸν στρατάρχην τῆς 'Ρωσσίας ἢ φόβον, ἐὰν ἐνόμιζεν ὅτι ὅπως δῆποτε ὤφειλε νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ αὐτοκράτορός του, ἢ χαρὰν, διότι εὕρισκε πρόφασιν νὰ μὴ ὑπακούσῃ εἰς αὐτάς. Ἀλλ' ὁ ἱππότης Γόρδων, ρυμουλκούμενος ὑπὸ τοῦ ἀφωσιωμένου εἰς τὴν 'Ρωσσίαν πρέσβεως τῆς Γαλλίας, ἐδέχθη πρῶτον τὰς παραχωρήσεις τῆς Πύλης πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ ἠρκέσθη εἰς τὸ νὰ παρακαλέσῃ τὸν Δεΐβιτς νὰ μὴ ἀναφέρῃ ἐν τοῖς ἄρθροις τῆς εἰρήνης καὶ τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Εἴτα ἔτειναν οἱ δύο πρέσβεις τὰ ὡτά των εἰς τοὺς φόβους καὶ τὴν ἀπελπισίαν τῆς Πύλης, καὶ ἀπέστειλαν (28/9 Σεπτ.) ἕκτακτον ταχυδρόμον κατεπειγόντως πρὸς τὸν Δεΐβιτς, ὅπως παρυστήσωσιν αὐτῷ τὰς τρομερὰς συνεπείας τῆς περαιτέρω προχωρήσεώς του· προσέθεσαν δὲ, ὅτι ἀποσιωπῶντες αὐτῷ τὴν δεινὴν τῆς Πύλης θέσιν «ἤθελον ἀναδεχθῇ εὐθύνην, ἣν παντὶ σθέρει ἀποκρούουσιν!» Καὶ οἱ πρέσβεις ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ φόβου εἶχον καταληφθῇ ὡς καὶ ἡ Πύλη καὶ,

ὡς ἐκείνη, οὐδὲν ἔπραττον! Καὶ οἱ πρέσβεις εὕρισκοντο οὐχὶ μακρὰν τοῦ ὀργάνου τοῦ πολέμου, τοῦ ὁποίου τ' ἀποτελέσματα τοσοῦτον ἐφοβοῦντο, καὶ οὐδὲν μέσον θεραπειᾶς εὕρισκον, ὡς καὶ οἱ ὑπὸ τοῦ φανατισμοῦ τετυφλωμένοι Ὀθωμανοί! Ἀνεξήγητον ἦτο πῶς ἠδύνατο ἡ Ῥωσσία νὰ διατηρῇ τὴν ἀφελῇ Τουρκίαν εἰς τὴν ἀπάτην, ὅτι μέγα στράτευμα εἰσβολῆς ἵσταται πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καθ' ἣν ἐποχὴν ὅλος ὁ δικθέσιμος ῥωσικὸς στρατὸς δὲν ὑπερέβαινε τὰς 13,000 ἀνδρῶν. Ἀλλ' οἱ κορυφαῖοι τῶν ἐν Τουρκίᾳ Εὐρωπαϊῶν διπλωματῶν συνεμερίζοντο μὲ ἴσην εὐπιστίαν τὴν ἀπάτην ταύτην! Οὕτως ἠδυνήθη ὁ Δεΐβιτς ν' ἀνεγείρῃ παρὰ τὴν ἄβυσσον ἀναποφεύκτου σχεδὸν καταστροφῆς τρόπικιον θριαμβευτικόν, ὡς μετὰ τὴν θριαμβευτικωτάτην τῶν ἐκστρατειῶν, καὶ νὰ ἐκτελέσῃ κατὰ γράμμα τὸ πρόγραμμα τοῦ Πότσου καὶ τοῦ Μαχουσέβιτς, νὰ συνομολογηθῇ δηλ. ἐν τῷ στρατοπέδῳ εἰρήνην, τῆς ὁποίας τοὺς ὅρους ἡ Εὐρώπη νὰ μάθῃ μετὰ τὴν συνομολόγησιν αὐτῆς, ὅπως δυνήθῃ ἡ Ῥωσσία νὰ μὴ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὰς κατόπιν ἐγειρομένας ἐνστάσεις. Ὄταν ὁ νέος Βόσγιοβιτς ἦλθεν εἰς Ἀδριανούπολιν καὶ ἐγχειρίζων τὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἔδωκεν εἰς τὸν στρατάρχη τῆς Ῥωσσίας τὴν ποθητὴν ἀφορμὴν ν' ἀναστείλῃ τὴν ἐπικίνδυνον αὐτοῦ πορείαν, μὲ πόσῃν ἄρ' αὖ γε ψυχικὴν ἀνακούφισιν θὰ ὑπῆκουσεν ὁ Δεΐβιτς εἰς τὴν ἐκφρασθεῖσαν εὐχὴν, μὲ πόσῃν ἄρ' αὖ γε σπουδὴν θὰ ἔδωκε τὴν διαταγὴν ν' ἀνασταλῇ ἡ πορεία! Τὴν ἐπιούσαν (30|11 Σεπτ.) ἔφθασεν εἰς τὸ ῥωσικὸν στρατόπεδον ὁ Ροῦέρος οὐχὶ ὡς μεσάζων, ὡς εἶπεν, ἀλλ' ὡς «ἰκέτης!» Τοῦτο ἦτο τὸ ὕψος, τὸ ὁποῖον ἀσμένως ἤκουεν ἡ Ῥωσσία. Ἡ Πύλη ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσσίας, εἶπεν ὁ Δεΐβιτς· εἰς μάτην δὲν τὴν ἐζήτησεν! Ὅχι μόνον εἰς τὴν ἀναστολὴν τῶν περαιτέρω κινήματων τοῦ ἐνέδωκεν ἀλλὰ πολὺ προθύμως ἠθέλησε συγκατατεθῇ καὶ εἰς τὴν κατεσπευσμένην κένωσιν τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἥρκει μόνον νὰ ἐσυγχώρῃ αὐτὴν ἡ ὑγεία τῶν στρατευμάτων! Ὅχι μόνον ἐνέδωκεν εἰς τὸ νὰ παραλειφθῇ ἐν τῷ ἐπιστήμῳ τῆς εἰρήνης ἐγγράφῳ τὸ ποσὸν τῆς ἀποζημιώ-

σεως, ἀλλὰ καὶ κατεβίβασε τὸ ποσὸν τῆς πρώτης δόσεως τῆς πρὸς τοὺς ἐμπόρους ἀποζημιώσεως (ἐκ τῆς ἀποτίσεως τῆς ὁποίας ἐξήρτητο ἡ κένωσις τῆς Ἀδριανουπόλεως) ἀπὸ 500,000 φλωρίων εἰς 100,000! Μόνον εἰς τὴν αἴτησιν τῶν πρέσβων τῶν δυτικῶν Δυνάμεων περὶ παρκαλίψεως τοῦ ἄρθρου περὶ Ἑλλάδος ἡρνήθη νὰ ἐνδώσῃ εἰπὼν ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο πρέπει ἀμετακλήτως ν' ἀποφασισθῇ ἐν τῇ συνθήκῃ. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν συνεδέετο ποσῶς μὲ τὴν στιγμιαίαν αὐτοῦ ἀμηχανίαν, καὶ αἱ ὁδηγαί του ὡς πρὸς τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἦσαν ξηταί. Ἡ Ῥωσσία μετὰ τὰς ἐν τοῖς δύο ἔτεσιν ὑποστάσας ζημίας δὲν ἤθελε ν' ἀποστερηθῇ καὶ αὐτῆς τοῦλάχιστον τῆς τιμῆς παρὰ τῶν χλιαρῶν αὐτῆς συμμάχων, οἵτινες μεμονωμένως ἐργαζόμενοι οὐδὲν εἶχον κατορθώσει πρὶν ἢ κυματίσωσιν αἱ ῥωσσικαὶ σημαῖαι ἐπὶ τοῦ Αἰῖμου. Ὁ Δεῖ-βιτς ἔδωκεν εἰς τοὺς πρέσβεις τὰς λαμπροτέρας ὑποσχέσεις (1), εἰπὼν, ὅτι ἂν καὶ ἡ ἐκ μέρους τῆς Πύλης παραδοχὴ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 10/22 Μαρτίου δὲν ἐπετεύχθη εἰμὴ διὰ τῶν ἐν Ἀδριανουπόλει διαπραγματεύσεων, οὐχ ἦττον ὁμως δέχεται ἡ Ῥωσσία νὰ θεωρηθῇ τοῦτο ὡς ἀπὸ κοινοῦ κατορθωθὲν ἀποτέλεσμα καὶ ἐπειδὴ τὰ πρῶτα διαβήματα τῆς Πύλης παρὰ τοῖς πρεσβευταῖς πρὸς εἰσέλευσιν εἰς τὸ πρωτόκολλον προηγήθησαν ἤδη τῆς συνομολογήσεως τῆς εἰρήνης, φυσικὸν εἶναι, ἡ Πύλη νὰ εἰδοποιήσῃ πρῶτην τὴν Ῥωσσίαν περὶ τῆς παραδοχῆς τῆς Λονδινείου συνθήκης. Ἡ εἰρήνη ὑπεγράφη ἐμπιστευτικῶς μὲν τῇ 31/12 Σε-

Διατάρα- Σεπτεμβρίου, τελειωτικῶς δὲ τῇ 2/14.

Ξεκαὶ ἐμ- Μόλις συνομολογηθείσης τῆς εἰρήνης ἡ ἐπικρατοῦσα ἀναρχία
πέδωσις της εἰρή- διεκινδύνευε παρ' ὀλίγον πάλιν τὰ πάντα. Ὁ πασᾶς τῆς Σκόδρας,
νης. ὁ μὴ ὑπακούσας πρότερον εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Σουλτάνου νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν πόλεμον, δὲν ὑπήκουσε τώρα καὶ εἰς τὰς περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις, καὶ ἀπέστειλε (περὶ τὰ τέλη τοῦ Σεπτεμβρίου) τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν του εἰς Χασκιόι μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Ἀδριανουπόλεως, αὐτοπροσώπως δὲ

(1) Ἐμπιστευτικὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ῥουέρον, ἀπὸ 22/4 Ὀκτ. 1829 ΧΡΥ.

ἐπὶ κεφαλῇ 30,000 ἀνδρῶν μετέβη εἰς Φιλιππούπολιν καὶ διέταξεν αὐθαδῶς τὸν Δεΐθιτς νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Ἀδριανούπολιν, ἔνθα αὐτὸς (ὁ πασᾶς) διανοεῖται νὰ φθάσῃ κατὰ τὴν 28/10 Ὀκτωβρίου ὅπως διαχειμάσῃ. Ὁ Δεΐθιτς καταθορυβηθεὶς ἔγραψεν ἐπισήμως καὶ ἐμπιστευτικῶς πρὸς τὸν Ῥουῆρον, (1) καὶ μὲ ὕφος ἐμπείρου διπλωμάτου ἐξέφρασε δι' αὐτοῦ πρὸς τὴν Πύλιν τὰς ὑπονοίας του, ὅτι τὸ κίνημα τοῦ πασᾶ τῆς Σκόδρας συνδέεται μετὰ συνωμοσίας ἐν Σούμλα καὶ γίνεται ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἀναζωπυρήσεως τῶν ἐλπίδων τῶν γενιτσάρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Διὰ τῆς παρούσης μου, ἔλεγεν ἐν τέλει τῆς πρὸς τὸν Ῥουῆρον ἐπιστολῆς του ὁ Δεΐθιτς, ἐπιθυμῶ νὰ ἐναποθέσω εἰς τὰς χεῖρας ὑμῶν πρᾶξιν, «ἥτις θέλει ποτὲ ἀποδείξῃ εἰς τὴν Εὐρώπην τὴν εἰλικρίνειαν, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ βῶσσικοῦ στρατοῦ προαγγέλλει τῇ Πύλῃ τοὺς νέους κινδύνους, ὅφ' ὧνα αὕτη περικυκλοῦται». Συγχρόνως δὲ (2) διατάχθησαν οἱ πληρεξούσιοι τῆς Τουρκίας νὰ παρακινήσωσι τὸν πασᾶν ἀμέσως νὰ μείνῃ εἰς τὴν θέσιν του, ἄλλως θέλουσι θεωρηθῇ ἄκairoi αἱ περὶ ἐπιταχύνσεως τῆς ἐκκενώσεως ἀποφάσεις. Τῷ πασᾶ δὲ αὐτῷ διεκρίνωσεν ὁ Δεΐθιτς, ὅτι ἐὰν προβῇ εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ῥώσων κατεχομένην χώραν θέλει θεωρηθῇ ὡς ἀντάρτης κατὰ τοῦ Σουλτάνου. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πρό τινος ἤδη ἐκ τῶν Ἡγεμονιῶν ἀνακληθέντες στρατηγοὶ Κισσελὲφ καὶ Γάϊσμκρ ἴσταντο εἰς τὰ νῶτα τοῦ πασᾶ, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐξερβράγησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει αἱ ταραχαί, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἴσως εἶχε στηρίζει τὰς ἐλπίδας του ὁ τῆς Σκόδρας διοικητῆς, τούτου ἕνεκα δὲν ἐξετέλεσεν ὁ πασᾶς τὸ σχέδιόν του, ἀλλ' ἐπέστρεψε μετ' οὐ πολὺ εἰς Βοσνίαν. Ἀλλ' ἡ Πύλη ἐν ὅσῳ παρηκολούθει μετὰ μεγάλῃς προσοχῆς καὶ ἀνυπομονησίας τὰ κινήματα αὐτοῦ ἀνέβλεπε κατὰ τὴν συνήθειάν της τὴν ἐπικύρωσιν καὶ ἐκτέλεσιν τῆς περὶ εἰρήνης συνθήκης, καὶ ἀνεκοίνωσε μάλιστα (13/25 Σεπτ.) εἰς τοὺς πρέσβεις τῶν δυτικῶν Δυνά-

(1) Ἐπιστολαὶ ἀπὸ 25/7 καὶ 26/8 Ὀκτ. 1829. χργ.

(2) Ἐπιστολὴ τοῦ κόμητος Δεΐθιτς ἀπὸ 25/7 Ὀκτ. χργ.

μεων (4), ὅτι ὅτε τῇ ἐγένετο παρ' αὐτῶν ἡ πρότασις νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Λονδίῳ συνδιασκέψεως, δὲν ἐσκέφθη ὅτι αἱ ἀποφάσεις αὗται ἤθελον θασισθῇ ἐπὶ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 10/22 Μαρτίου. Πλὴν μὲταιωθεῖσων τῶν εἰς τὸ κίνημα τοῦ πασᾶ τῆς Σκόδρας ἐλπίδων κατέπεσον πάλιν καὶ αἱ ἐνστάσεις αὗται ἀφ' ἐαυτῶν. Ἡ Πύλη πᾶσαν δυνατὴν κατέβαλε προσπάθειαν ὥπως ἀποτίσῃ τὰς ὑποσχεθείσας ἀποζημιώσεις (καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἔκαμε ταχεῖας προόδους εἰς τὸ φορολογικὸν τῆς Εὐρώπης σύστημα διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἐπὶ τῶν ζώων δασμοῦ καὶ ἄλλων φόρων), καὶ ὡς πρὸς ἄλλα ζητήματα ἐφάνη ἡ Πύλη προθυμότερα τῆς Ῥωσσίας, ὥπως διὰ τῆς συνομολογήσεως τῆς εἰρήνης ἐπαναφέρῃ πάλιν τὰς φιλικὰς σχέσεις. Τὴν ὑπὸ τοῦ Μύφλιγκ προταθεῖσαν ἀποστολὴν ἀντιπροσώπου εἰς Πετρούπολιν ἐπετάχυνε μετὰ πλείονος ζήλου παρ' ὅτι ἐπεθύμει ὁ Δεΐβιτς, ὅστις ἤθελε νὰ μὴ γείνη ἡ ἀποστολὴ πρὶν ἢ ὁ Τσάρος αὐτὸς δώσῃ τὴν ἄδειαν, ὅστις ἐπεμψε τὸν κόμητα Ὀρλώφ ὡς ἑκτακτον ἀπεσταλμένον εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' ὁ Ὀρλώφ ἐβράδυνε πολὺ νὰ μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν (μόλις περὶ τὰ τέλη Νοεμβρίου) ὅθεν ἐβράδυνε καὶ ἡ εἰς Πετρούπολιν ἀναχώρησις τοῦ ἀπεσταλμένου Χαλίλ πασᾶ. Ἡ δυσαρέσκεια τῶν εὐερεθίστων Τούρκων εἶχε κορυφωθῇ ἐπὶ τοσοῦτον ἕνεκα τῶν ἀναβολῶν τούτων, ὥστε ἡ Πύλη, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πληροφορουμένη περὶ τῆς ἀληθοῦς θέσεως τῶν τοῦ πολέμου, ἤλθε πάλιν εἰς πειρασμὸν ν' ἀνατρέψῃ τὰ πάντα, καὶ συνέταξεν ὁδηγίαν διὰ τὸν Χαλίλ πασᾶν, δι' ὧν ἐκήρυττεν ὅτι τῇ ἡττᾷ ἀδύνατον ν' ἀποτίσῃ τὴν ἀποζημιώσιν τοῦ πολέμου, ἥτις δὲν εἶναι σύμφωνα μὲ τὰς διαιβεβαιώσεις τοῦ Μύφλιγκ καὶ τῶν πρέσβων (2). Συνεπεία ἐπανεὶλημμένων παρραστάσεων ἀπέσυρε μὲν πάλιν ὁ βεῆζ ἐ-

(1) Διακοίνωσις τοῦ βεῆζ ἐφέντη πρὸς τοὺς πρέσβεις τῆς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας, ἀπὸ 13/25 Σεπτ. 1829. χργ. γαλλιστί.

(2) Μυστικαὶ ὁδηγαί δοθεῖσας εἰς τὴν Αἴτ. Ἐξρχ. τὸν Χαλίλ Ῥιφάτ πασᾶν. χργ. γαλλιστί.

φέντης τὰς ὁδηγίας ταύτας, ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἀνεβλήθησαν περαιτέρω αἱ διαπραγματεύσεις καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Πετρούπολει, καὶ κατέρχοντο αἱ μεγάλαι τῆς Πύλης ἐλπίδες περὶ συγκαταβάσεώς τινος ἐκ τοῦ ποσοῦ τῆς ἀποζημιώσεως. Ἡ Ῥωσσία νέας ἠσθάνθη κρυφίας δυσαρεσκείας κατὰ τῶν συμμάχων αὐτῆς· ἐλέγετο μάλιστα ὅτι ἐπίσημοι καὶ ἀτομικαὶ δυσχέρειαι εἶχον παρεμπέσει· ἡ κυρία αἰτία αὐτῶν ἦτο, ὅτι ἡ Ῥωσσία δὲν ἤθελε ν' ἀποδείξῃ τὴν πρὸς τὴν Πύλην μεγαλοδωρίαν της, πρὶν ἢ κατορθώσῃ νὰ λάβῃ τὴν Τουρκίαν ὡς ἀνήλικα ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν της. Ἡ ἐπίτευξις τούτου ἦτο ἔργον τοῦ Ὁρλώφ, ἔργον, τὸ ὅποιον ἀπῆται καιρὸν καὶ ἄκραν μυστικότητα. Οὐχ ἦττον ὅμως τὸ ἐξέτέλεσεν ὁ Ὁρλώφ ταχέως. Ἐνωθεὶς μετὰ τῶν Ῥωσσιζόντων πολιτικῶν τῆς Τουρκίας κατώρθωσε (4/16 Φεβρ. 1830) ν' ἀπομακρύνῃ τὸν δραστήριον βεῆζ ἐφέντην, ἀντικαθιστῶν αὐτὸν διὰ τοῦ Χαμιδ βέη, ἐνὸς ἐκ τῶν ἐπαδῶν του· καὶ ὁ σιλαχτάρης (ξίφοφόρος) ὁ μέχρι τοῦδε ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου εὐνοούμενος ἔπεσε καὶ ἠναγκάσθη ν' ἀπέλθῃ εἰς τὸ προσκυνητήριον τῆς Μέκκας. Ὁ νέος γραμματεὺς τοῦ Σουλτάνου, Μουσταφᾶς, ὅστις προήχθη εἰς τὴν χηρεύσασαν θέσιν, ἦτο φίλος τῆς Ῥωσσικῆς πρεσβείας. Ἦτο αὕτη στιγμή ριζικῆς μεταβολῆς ἐν Τουρκίᾳ, καθὼς πρὸ τινων ἐτῶν κατὰ τὴν πτώσιν τοῦ εὐνοουμένου Χαλὲτ ἐφέντη. Εὐθὺς ἔγεινε καταφανὲς τὸ νέον σύστημα εἰς τὰ ριζικὰ διαβήματα πρὸς ἐντελὴ ἀπελευθέρωσιν τῆς ναυτιλίας, ὅτε σουλτανικὸν φερμάνιον (ἀπὸ 3/15 Ἀπριλίου) ἐξέτεινε τὴν ἐλευθέραν ἐμποροπολίαν ἐπὶ ὅλων τῶν ἐθνῶν, τῶν διατελούντων ἐν εἰρήνῃ πρὸς τὴν Πύλην, χωρὶς νὰ ὑποβάλωσι προηγουμένως τὴν περὶ τούτου αἴτησιν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει συνθήκης. Καὶ ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης, ἀφ' ἧς ἡ Τουρκία ἐδιοικεῖτο δι' ὅλως Ῥωσσικῶν ὀργάνων, ἔκαμεν ἡ Ῥωσσία εἰς τὴν Πύλην διὰ ὄντως πατρικῆς γενναιοδωρίας οὐχὶ εὐκαταφρονήτους παραχωρήσεις. Καὶ πρῶτον ὁ Δεΐβιτς παρεχώρησεν εὐκολίας τινὰς ὡς πρὸς τὸν τρόπον καὶ τὸ ποσὸν τῶν ἀποζημιώσεων. Ἡ Πύλη πικρῶς εἶχε μεταμεληθῇ, ὅτι ὑπετάγη ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὰς περὶ Ἑλλάδος ἀποφάσεις τῆς λονδινείου

Συδισκίεως· ἡ Ῥωσσία ἐπειροῶτο ἤδη νὰ ρίψῃ ἐπὶ τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας τὴν φαινομένην αὐτὴν αὐστηρότητα, καὶ ἐπρότεινεν εἰς τὴν Πύλην συγκατάθεσιν ἐνὸς ἑκτομ. φλωρίων, ἐὰν ὑπετάσσετο εἰς τὸ τελεσίγραφον τοῦ Λονδίνου. Οἱ ἰδεολόγοι διπλωμάται ἐνόμισαν ὅτι «εἶδον ὄνειρον πραγματοποιηθὲν,» παραστάντες μάρτυρες τῆς μεγALOδωρου ταύτης πολιτικῆς τοῦ ἰσχυροῦ πρὸς τὸν ἀσθενῆ! Καὶ αὐτὸς ὁ νέος ῤῆζ ἐφέντης ὡμολόγησεν, ὅτι ἡ Ῥωσσία εἶναι ὁ εἰλικρινέστερος φίλος τῆς Πύλης. Ἡ ἀγανάκτησις κατὰ τῆς Γαλλίας διὰ τὰ πρόσφατα ἐν Ἀλγερία συμβάντα συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν μεταβολὴν αὐτὴν τῆς γνώμης ἐν Κωνσταντινουπόλει. Συνομολογηθείσης δὲ ἐν Πετροπόλει (17|29 Ἀπριλίου) μετὰ τοῦ Χαλὶλ πασᾶ τῆς τελειωτικῆς συνδιαλλαγῆς, ἐδώρησεν ἡ Ῥωσσία καὶ δύο ἕτερα ἐκατομμύρια τῶν ἀποζημιώσεων τοῦ πολέμου, ὥστε ἀντὶ 10 ἑκατομ. ἔμενον τὴν ὥρᾳ 7 μόνον ἑκτομ. φλωρίων, πληρωτέα ἐν διαστήματι 7 ἐτῶν καὶ εἰς ἐμπορικὰ εἶδη. Ἄμα δὲ τὸ (κατὰ τὸν Ὀκτώβριον 1830) λῆγον ἡμῖς τῆς ὑπολειπομένης ἀποζημιώσεως τῶν ἐμπορῶν ἠθέλε πληρωθῆ, ἡ Ῥωσσία ἀπεσύρετο ἐκ τῆς δεξιᾶς τοῦ Δουνάβεως ὁχθῆς, ἀποτιομένου δὲ καὶ τοῦ ἐτέρου ἡμίσεος (κατὰ τὸν Ἀπρίλιον 1831) ἠθέλεν ἐκκενῶσαι ἀμφοτέρως τὰς Ἡγεμονίας, μόνον δὲ ἡ Σιλίστρια ἔμενεν εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Ῥώσσων, μέχρις οὗ πληρωθῇ ἐντελῶς ἡ ἀποζημιώσις τῶν ἐξόδων τοῦ πολέμου.

Νέα ὑπε-
ρίσχυσις
τῆς Ῥωσ-
σίας. Ἡ εἰρήνη τῆς Ἀδριανουπόλεως ἦτο ἡ ἐκτέλεσις καὶ ἐκπλήρωσις πασῶν τῶν προγενεστέρων περὶ εἰρήνης συνθηκῶν, δι' ὧν ἡ πολιτικὴ τῆς Ῥωσσίας εἶχε συστηματικῶς ὑποσκάψει τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Τουρκίας. Οἱ πολιτικοὶ τῆς Ῥωσσίας ἄνδρες ἐνηθύνοντο (1) ἐπὶ τῇ νέᾳ ταύτῃ συνθήκῃ, ἥτις «ἐνισχύουσα τὰ σύνορα τῆς Ῥωσσίας, ἡλευθέρου τὸ ἐμπόριον αὐτῆς, ἐπεκύρου τὰ δικαιώματά αὐτῆς, ἐξησφάλιζε τὰ συμφέροντά αὐτῆς, ἀνύψου

(1) Ἐπίσημος ἐπιστολὴ τοῦ κόμητος Νεσερὼδ πρὸς τὴν Α. Α. Ὑφ. τὸν μέγαν δοῦκα Κωνσταντῖνον ἀπὸ 12|24 Φεβρ. 1830. Συλλογὴ ἐγγράφων κτλ. σελ. 60.

αὐτὴν εἰς θέσιν ἔξοχον καὶ μεγαλοπρεπῆ,» καὶ ἑστερέου τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὑπεροχὴν αὐτῆς, χωρὶς νὰ παραβιάπτῃ ποσῶς τὴν περὶ μετριοπαθείας καὶ γενναιοδωρίας φήμην της. Ἡ Ῥωσσία εἵχεν ἐπιτύχει ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὅ,τι ἐν πρώτοις ἠθελεν, ὅ,τι μάλιστα ὑπηρετεῖ τὰ πολιτικὰ καὶ ἐμπορικὰ αὐτῆς συμφέροντα· οὐχὶ τῆς Τουρκίας τὴν πτώσιν, ἣτις ἠθελεν ἀναγκάσει τὴν Ῥωσσίαν νὰ ἐπεκτείνῃ ὑπὲρ τὸ δέον τὰς κατακτήσεις της ἢ νὰ ἰδρύσῃ νέαν κράτη, τὰ ὁποῖα μετ' οὐ πολὺ ἠθελον ἀμιλλᾶσθαι πρὸς αὐτὴν καὶ κατὰ τὴν δύναμιν καὶ κατὰ τὸν πολιτισμὸν καὶ κατὰ τὴν βιομηχανίαν καὶ κατὰ τὸν πλοῦτον· ἀλλὰ τῆς Τουρκίας τὴν διατήρησιν ἐν καταστάσει, ἐν ᾗ «δὲν ἠδύνατο ἄλλως νὰ ὑπάρχῃ ἢ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ῥωσσίας καὶ νὰ ὑπακούῃ μόνον εἰς τὰς θελήσεις αὐτῆς.» Καὶ πρῶτον διὰ τοῦ ποσοῦ τῶν ἀποζημιώσεων ἀνεκάλει ἡ Ῥωσσία ἐπὶ πολλὰ κατ' ἐξηκολούθησιν ἔτη εἰς τὴν μνήμην τῆς Τουρκίας τὴν θέσιν της ἀπέναντι τῆς Ῥωσσίας, τῇ παρίστα «τὸ ἄφρευκτον τῆς καταστροφῆς της, ἐὰν καὶ δεύτερον τολμήσῃ νὰ τῇ ἀντισταθῇ.» Τὰ βάρη ταῦτα συνέτεινον εἰς τὴν ἐσωτερικὴν παράλυσιν τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, διότι ἠνάγκαζον αὐτὴν νὰ ἐπιβάλλῃ μεγαλειτέρους φόρους καὶ ἔτρεφον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τοῦς ἐφ' ὅλην τὴν Τουρκίαν ἐσπαρμένους βλαστοὺς τῆς δυσαρρεσκείας· αὐτὰ συνέτεινον καὶ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῆς ἐξασθένειν, διότι εἶχον χρησιμεύσει νὰ παραδοθῶσιν εἰς χεῖρας τῆς Ῥωσσίας αἱ πρὸς τὰ τουρκικὰ ἐν Ἀσίᾳ σύνορα κλεῖς. Ὁ Πασκίβιτς ἀσμένως θὰ ἔβλεπεν ἐκτὸς τοῦ Ἀχαλτζίκ καὶ τὸ Κάρς παραδιδόμενον εἰς τὴν Ῥωσσίαν, ὅπως καταστήσῃ τὸ ὄχυρὸν ὄρος Σαχανλοῦγον ῥωσικὸν σύνορον ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ἐν τούτοις ὁμοῦς ἠρκέσθη ἡ Ῥωσσία, ἀντὶ ἐλαττώσεως τοῦ ποσοῦ τῆς ἀποζημιώσεως, εἰς τὴν παραχώρησιν τῆς ἐπαρχίας τοῦ Ἀχαλτζίκ, καὶ εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ Ποτίου καὶ τῆς Ἀνάπας, ἣτις παρέδιδεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς χεῖρας τῆς Ῥωσσίας τὴν χώραν τῶν Τσερκέσσων. Καὶ τῆς Μολδαβίας τὴν παραχώρησιν ἐπρότεινεν ἡ Πύλη, ἀλλ' ἡ Ῥωσσία τὴν ἀπεποιήθη καὶ χάριν ἀβροφροσύνης πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις, καὶ ἐπειδὴ εὗρισκε

συμπερώτερον «νὰ διαθέτῃ καὶ ἀπὸ τοῦδε ὡς καὶ πρότερον περὶ τῶν παραδουναβίων χωρῶν τῆς Τουρκίας κατὰ τὸ ἑαυτῇ δοκοῦν καὶ ἐν πολέμῳ καὶ εἰρήνῃ, χωρὶς ν' ἀναγκάζεται νὰ διατηρῇ ἐκεῖ διαρκῶς στρατόν.» Ἡ Σερβία ἔλαβε (17/29 Νοεμβρίου 1829) τὸ ἀπὸ τῆς ἐν Ἀκερμανίῳ συνθήκης ὑποσχεθὲν χάττι-σερίφ· καὶ ἀνεβλήθη ἐπὶ πολὺ μὲν ἡ ἐκτέλεσις αὐτοῦ, ἥτοι ὀριστικὴ ἀπόφασις περὶ τῶν ὁρίων καὶ τοῦ ποσοῦ τοῦ φόρου, ἀλλὰ τοῦτο ἐγένετο θελήσει καὶ συνεργείᾳ τῆς Ῥωσσίας. Ἡ ἐκπλήρωσις τῶν πόθων τῶν Σέρβων ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῶν ὁρίων (ὡς καὶ τῶν πόθων τοῦ Μιλόση περὶ τοῦ διαδοχικοῦ δικαιώματος τῆς οἰκογενείας του) εὗρε παρὰ τῇ ἐπὶ τούτῳ συστηθείσῃ βωσσικῇ ἐπιτροπῇ ἀσθενεστέραν σχεδὸν ἡχῶ, ἢ παρὰ τοῖς Τούρκοις. Παραστάσεως γενομένης, ὅτι τώρα ἦτο εὐκολώτατον νὰ ἐπιτευχθῶσι τὰ πάντα, ἐξέφυγον ἐκ τοῦ στόματος τοῦ κυρίου Κότσεβου, πιστοῦ ὀπαδοῦ τοῦ Δεΐθιτς, οἱ χαρακτηριστικοὶ λόγοι, ὅτι οἱ Σέρβοι πρέπει νὰ ἔχωσι πάντοτε νὰ ἐπιθυμῶσι τι, ἄλλως λησμονοῦσι ταχέως, ὅτι εἶναι ὑπῆκοοι τῆς Τουρκίας καὶ ὅτι ἔχουσιν ὑποχρεώσεις πρὸς τὴν Ῥωσσίαν! Ἐν Μολδαυίᾳ καὶ Βλαχίᾳ ἐπεκυρώθη μὲν διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Ἀκερμανίου ἡ ἐγκατάστασις τῶν βοϊάρων εἰς τὰ ἀρχαῖα αὐτῶν ἡγεμονικά δικαιώματα, καὶ ἡ ἐκλογὴ αὐτῶν διὰ τῶν διθανίων, ἀλλὰ τὸ ἀξίωμα ἀντὶ ἐπταετοῦς ὠρίσθη ἰσόβιον. Τῆς διατάξεως ταύτης σκοπὸς ἦτο νὰ διευκολύνῃ τὸ σύστημα τῆς ἐξουσίας τῶν πρακτόρων τῆς Ῥωσσίας, τοῦ ὁποῖου συστήματος σκοπὸς ἀείποτε ἦτο, νὰ μὴ ληφθῇ διοικητικόν τι μέτρον παρὰ τῶν ὀσποδάρων ἄνευ τῆς ἐπικυρώσεως τοῦ προξένου τῆς Ῥωσσίας, καὶ νὰ μὴ ἐκτελεσθῇ φερμάνιον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως χωρὶς νὰ ἔχῃ τρόπον τινὰ τὸν τύπον οὐκαζίου. Ἰπὸ στρατηγικὴν δ' ἐποψιν ἦσαν τώρα αἱ ἡγεμονίαι αἱ ἔτι μᾶλλον ἢ πρότερον ἀνεπεπταμέναι πύλαι πρὸς τὸ τουρκικὸν κράτος· διότι οἱ πύργοι τῶν γεφυρῶν καὶ τὰ ὀχυρώματα ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τοῦ Δουνάβεως ὄχθης· εἶχον κατεδαφισθῇ· ἐπὶ δὲ τῆς δεξιᾶς ὄχθης κατηδαφίσθησαν ὑπ' αὐτῶν τῶν Ῥώσσιων τὰ φρούρια τῆς Τούλσας, τοῦ Ἰσαξίου καὶ Ματσεινίου, ἐκτὸς τῆς Χιρσώβης, ἡ ἡγεμονία

κόλως ἐκυριεύετο ἐκ τῆς βορείου ὀχθῆς καὶ ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς προπύργιον κατὰ τῶν Τούρκων. Ἀπὸ τοῦδε ὁ μεσημβρινώτερος τοῦ Δουνάβεως βραχίων ἐσχημάτιζε τὸ πρὸς τὴν Βεσσαραβίαν σύνορον· ὅλαι αἱ ἐκβολαὶ τοῦ ποταμοῦ, ἐξ ὧν ἡ μία μόνον, ἡ τοῦ Σουλινᾶ, ἦτο ἤδη πλωτὴ, παρεδόθησαν εἰς τοὺς 'Ρώσους' ἐπίσης καὶ ὅλαι αἱ νῆσοι, ἐφ' ὧν ὑπεχρέωθη μὲν ἡ 'Ρωσσία νὰ μὴ ἀνεγείρῃ ὀχυρώματα καὶ ἀποικίας ἀλλὰ μόνον ὑγειονομικοὺς σταθμοὺς, οὓς ὁμῶς εὐκολώτατα ἠδύνατο νὰ μετατρέψῃ εἰς στρατιωτικοὺς σταθμούς· οὕτως ὅλη ἡ ναυτιλία καὶ τὸ ἐμπόριον τοῦ Δουνάβεως ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν ἐξέλεγχιν τῆς 'Ρωσσίας. Διὰ τοῦ ἐξδόμου ἄρθρου τῆς συνθήκης δυσχερέστησεν ἡ 'Ρωσσία τὰς πρότερον προνομιούχους μεγάλας Δυνάμεις καὶ κῆχαρίστησε πάσας τὰς μικρὰς, αἰτήσασα τὴν πλήρη ἐλευθερίαν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς θαλασσοπλοΐας ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου δι' ὅλα τὰ μετὰ τῆς 'Ρωσσίας συγκοινωνοῦντα ἔθνη, καταργήσασα τὸν ὑπάρχοντα περιορισμὸν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τόνων, τὸ δικαίωμα τῆς ἐξετάσεως καὶ πάντα ἐν γένει τὰ εἶτε διὰ διοικητικῶν ἢ νομοθετικῶν κανονισμῶν παρεμβληθέντα προσκόμματα. Αἱ ἀποφάσεις αὗται περὶ τοῦ ἐμπορίου καὶ περὶ τῶν ἀείποτε ἀσυνήθων νῦν δὲ ἔτι μᾶλλον ἐκτεταμένων προσωπικῶν προνομίων τῶν 'Ρώσσιων ὑπηκόων, τὰ ὅποια ἕνεκα τῆς ἐξουσίας τῶν τουρκικῶν ὑπαλλήλων καὶ τῆς αὐθαδεΐας τῶν 'Ρώσσιων ἐμπόρων ἔδιδον ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἀφορμὰς διενέξεων, κατεθροῦνθησαν πρὸ πάντων τοὺς Ἀγγλοὺς καὶ ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως ὡς συνταχθεῖσαι ἐν πνεύματι φιλονείκῃ καὶ μάλιστα ὡς τείνουσαι νὰ προκαλέσωσι καὶ συγχρόνως νὰ δικαιολογήσωσι τὴν ἀνάληψιν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ἡ φαντασία τῶν ὑπουργῶν τῆς Ἀγγλίας παρίστα αὐτοῖς ἐπὶ στιγμὰς τὴν πτώσιν τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἣν εὗρισκον συστηματικῶς ἡτιολογημένην διὰ τῆς συνομολογήσεως ταύτης τῆς εἰρήνης. Ὁ ἱππότης Γόρδων παρέστη ἐν Κωνσταντινουπόλει μάρτυς τῆς ἀπελπισίας καὶ τῆς ἀπομονώσεως τῆς Πύλης. Θεωρῶν τὴν ἀνώμαλον διοίκησιν τῆς χώρας, τὴν ἀνέχειαν τῆς κυβερνήσεως, τὸν ἐρεθισμὸν τῶν βασιγίδων, τὴν

ἐπαναστατικὴν διαγωγὴν τοῦ πασᾶ τῆς Σκόδρας, τὴν θέσιν τοῦ Μεχμέτ Ἀλλῆ, τὸν ἀποχωρισμὸν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ἀπώλειαν τῆς Ἀλγερίας, ἔβλεπεν ἑαυτὸν ὁ Γόρδων ἱσταμένον ἐν μέσῳ καταβρεόντων ἐρειπίων. Καὶ ὁ Οὐελλιγκτὼν ἔβλεπε νῦν τῶν πραγμάτων τὴν ὄψιν ζοφεράν· διότι, ἐν ᾧ πρότερον διὰ τῶν παραστάσεων τοῦ λόρδου Στράγκφορδ εἶχε συλλάβει καλλιτέραν ἰδέαν περὶ τῆς ζωϊκότητος τῆς Τουρκίας, ἔβλεπεν ἤδη διὰ τῆς πτώσεως τῶν γενιτσάρων λελυμένους πάντας τοὺς δεσμοὺς, τοὺς συνδέοντας τὸν Σουλτάνον πρὸς τὸν λαόν του, καὶ καταστραφεῖσαν τὴν βᾶσιν, ἐφ' ἧς ἐπὶ αἰώνων ἴστατο τὸ κράτος, καὶ εἶχε τὴν πεποιθήσιν ὅτι ἀπὸ τοῦδε πάντα κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον θέλει ἀρχίσει ἡ Ῥωσσία ἀμέσῳ· διὰ τῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἢ τοῦλάχιστον τῆς διαβάσεως τοῦ Αἰῆμου. Ὁ Κόββετ ἔδωκε τὸ σύνθημα καὶ ἐκήρυξε φανερώς τὴν συνθήκην τῆς Ἀδριανουπόλεως ὡς ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Ἀγγλίας, χάριν τῆς ὁποίας ὀφείλει ἡ κυβέρνησις νὰ κηρύξῃ εἰς τὴν Ῥωσσίαν τὸν πόλεμον ἢ νὰ ὁμολογήσῃ αἰσχροῶς, ὅτι δὲν ἔχει τὴν πρὸς τοῦτο τόλμην! Καὶ αὐτὸς ὁ ἀδύνατος Ἀβερδῆνος, ὅστις εἶχε κατ' ἀρχὰς τὴν διάθεσιν νὰ θαυμάσῃ τὴν μεγαλοδωρίαν τοῦ Τσάρου, ἥλλαξε μετ' οὐ πολὺ γνώμην καὶ παρὰ τὴν συνθήκην ταύτην ἤθελε προτιμήσει τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥτις ταχέως ἤθελε παρακινήσει τὰς Δυνάμεις νὰ ὁμονοήσωσι καὶ νὰ καταστήσωσι τὴν εἰρήνην ζήτημα εὐρωπαϊκόν. Τὴν γνώμην ταύτην ἐξέφρασεν ὁ Ἀβερδῆνος τὸ πρῶτον ἐν τινι πρὸς τὸν λόρδον Ἡτεσβουρῆ ἐπιστολῇ (1), δι' ἧς ἀπέδιδεν εἰς τὴν Ῥωσσίαν ἐν ἑκαστῷ τῶν τὴν συνθήκην παραβλαπτόντων ἄρθρων. Καὶ περὶ τῶν ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας καταληφθεισῶν στρατηγικῶν θέσεων, καὶ περὶ τῶν ἐν Ἀσίᾳ παραχωρήσεων, αἵτινες κατέστησαν αὐτὴν κυρίαν ὅλης τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ κλειδοῦγον τῶν τουρκικῶν καὶ περσικῶν ἐπαρχιῶν, καὶ περὶ τῆς αὐξανομένης ἀνεξαρτησίας τῶν παραδουνάβιων χωρῶν

(1) Ἐνιαυτολόγιον τῶν δύο Κόσμων, 1854. σελ. 354 κ. ἑξ.

ἥτις δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὴν ὑπαρξιν τῆς Πύλης, καὶ περὶ τῶν ἀποφάσεων περὶ ἐμπορίου καὶ ναυτιλίας, αἵτινες διὰ τοῦ περὶ τοῦ δικαίωματος τῆς ἐξετάσεως ὅρου καταστρέφουσι τὸ κυρίαρχον τοῦ Σουλτάνου δικαίωμα, καὶ περὶ τῶν ἀτομικῶν συγκαταβάσεων πρὸς τοὺς Ῥώσους ὑπηκόους, αἵτινες ἐμπεριέχουσι τὸ σπέρμα νέων αἰδέποτε περιπλοκῶν, καὶ περὶ τῶν ἀποζημιώσεων, αἵτινες ἦσαν ἀνώτεροι τῶν δυνάμεων τοῦ ἐξηντημένου κράτους· περὶ πάντων τούτων ἀνέφερον ἡ ἐπιστολή, ὅπως ἀναπτύξῃ τὴν διατάραξιν τῆς ἰσορροπίας, τὴν μετατόπισιν τῆς ἀμοιβαίας θέσεως τῶν ἀντιζήλων τῆς Ἀνατολῆς Δυνάμεων, καὶ τὸν κίνδυνον, ὃν διέτρεχεν ἡ ὑπαρξίς τῆς Πύλης διὰ τοῦ ἐπισφαλοῦς κειμένου τῆς συνθήκης, ἥτις δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἐκφρασθεῖσαν τοῦ Τσάρου ἐπιθυμίαν νὰ διατηρήσῃ τὸ τουρκικὸν κράτος. Ταῦτα πάντα δὲν ἦσαν εἰμὴ λόγοι μάταιοι· οὐχ ἥττον ὅμως ἔκαμεν ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις διαβήματά τινα, ἕνεκα τῶν ὁποίων ὁ διπλωματικὸς κόσμος ἐνόμισεν ἐπὶ στιγμὴν, ὅτι ἀπὸ τοῦδε τὸ κεντρικὸν σημεῖον τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς θέον νὰ ζητηθῇ ἐν τῇ διαγωγῇ τῆς Ἀγγλίας ἀπέναντι τῆς συνθήκης. Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐπέδωκε τὴν ἰδέαν τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὁποῖα μετὰ ταῦτα ἀνεπτύχθη, ἐπεθύμει δηλ. νὰ δώσῃ ῥητὴν ἐκφρασιν εἰς τὸ συμφέρον τὸ ὅποιον εἶχε σύμπασα ἡ Εὐρώπη εἰς τὴν διατήρησιν τῆς Τουρκίας, νὰ εἰσδύσῃ δι' ὅλης τῆς Δύσεως εἰς τὴν Ἀνατολήν, καὶ νὰ θέσῃ τὴν Πύλην ὑπὸ τὴν προστασίαν ἀπασῶν τῶν Δυνάμεων ἀντὶ τῆς κηδεμονίας ὑπὸ τὴν Ῥωσσίαν καὶ μόνην. Πρὸς πραγματοποιήσιν τῆς εὐχῆς ταύτης οὐδὲν ἕτερον μὲν ἔπραξεν ἡ Ἀγγλία ἢ ὅτι ἐπροσπάθησε νὰ ἐπιφέρῃ συνεννόησιν τῶν Δυνάμεων, ὅπως προληφθῇ ἡ ἀποσύνθεσις τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους διὰ ἐγγυήσεως, μελλούσης ν' ἀναπληρώσῃ τὸ ἐν τῇ πράξει τῆς ἐν Βιέννῃ συνόδου κενόν. Τὸ περιστατικὸν τοῦτο ἔθεσε πάλιν ἐπὶ στιγμὴν τὸν Μεττερνίχον εἰς κίνησιν. Ἦτο καταγοητευμένος ὁ τῆς Αὐστρίας πρωθυπουργὸς (1) νὰ

(1) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πρίγκ. Ἐστερχάζην, ἀπὸ 12|24 Νοεμ. 1829. χργ.

εὔρη πάλιν τὴν Ἀγγλίαν οἶαν τὴν ἠθελεν· εἶπε δὲ ὅτι καὶ αὐτὸς ἐσκέφθη ἤδη περὶ τῶν μέσων, ὅπως ἐμποδισθῇ ἀπὸ τοῦδε ἡ Ῥωσσία νὰ ῥυθμίζῃ μόνη τὰ τῆς Πύλης, καὶ ἐσύστησεν, ὡς καὶ πρότερον, τὴν ἐγγύησιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ τουρκικοῦ κράτους, πρόθυμος ὢν συγχρόνως νὰ λάβῃ ὑπ' ἑψιν καὶ πᾶσαν ἄλλην πρότασιν τῆς Ἀγγλίας. Ἀλλὰ τὸ ἀναποφάσιστον ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον δὲν ἤθελε νὰ λάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν, καὶ ἠρώτησεν ἐν Βερολίνῳ, μὴ ἡ Πρωσία ᾔναι εὐδιάθετος νὰ ἐξετάσῃ ἐὰν ἡ Ῥωσσία συγκατατίθεται εἰς τὸν διὰ συνθήκης συνδυασμὸν πασῶν τῶν Δυνάμεων πρὸς ἐγγύησιν τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης. Ὁ Βυλῶφ διεβίβασεν ἔκθεσιν περὶ τῆς προτάσεως ταύτης εἰς Βερολίνον, ἔνθα ἐκ τῶν προτέρων ἦσαν πεπεισμένοι οἱ πολιτικοί, ὅτι ἡ πρότασις αὕτη θέλει ναυαγήσῃ ἕνεκ τῆς δυσπιστίας τῆς Ῥωσσίας πρὸς τὴν Αὐστρίαν.

Καὶ εἰς μὲν τὰς ἀμέσους πληροφορίας τοῦ Ἀβερδήνου, περὶ ὧν ἀνωτέρω εἵπομεν, ἀπήντησεν ὁ Νεσελρῶδ διὰ τοῦ Λήβεν (4), εἰς δὲ τὰς ἐμμέσους ταύτας διὰ τοῦ Ἀλωπαίου ἐν ἐπιστολαῖς σαφέσι καὶ διεξοδικαῖς, φερόμενος πρὸς μὲν τὰς πρώτας μὲ «ζέσιν», πρὸς δὲ τὰς δευτέρας μὲ ἀγέρωχον ψυχρότητα· ἡ Ῥωσσία κατέδειξε κατὰ τὴν πρώτην ταύτην εὐκαιρίαν εἰς τοὺς ἐν καιρῷ τῆς μακρᾶς κρίσεως τοσοῦτον ἀπίστους συμμάχους πόσον διάφορος ἦτο νῦν μετὰ τὴν κρίσιν ἢ ἀπέναντι αὐτῶν θέσις τῆς. Ὅτι ἡ κατάστασις τῆς Τουρκίας παρέχει ἀφορμὰς ὑπονοιῶν, οὕτως ἔγραφεν ὁ Νεσελρῶδ εἰς Λονδίνον (21/2 Φεβρ. 1830) δὲν εἶναι διὰ τοῦτο ὑπόλογος ἡ Ῥωσσία· ὅτι οἱ ὑπήκοοί τῆς εἶναι δυσηρεστημένοι κατὰ τοῦ Σουλτάνου, ἡ αἰτία εἶναι ἡ ἀπανθρώπως ἐκτελεσθεῖσα μεταρρύθμισις καὶ ὁ ἀπερισκέπτως προκληθεὶς πόλεμος! Ὅτι αἱ ἀποζημιώσεις τοῦ πολέμου ἐπιβαρύνουσιν ὑπὲρ τὸ δέον τὴν Πύλην· μετὰ τὴν μάχην τῆς Κουλεύτσας ἡδύνατο ἡ Πύλη νὰ λάβῃ τὴν προτεινομένην αὐτῇ εἰρήνην ἐπὶ τιμῇ εὐθηνότερᾳ! Ἀπασαι δὲ αἱ ἀπαιτήσεις περὶ ἀποζημιώσεως τῶν ἐξόδων τοῦ πολέ-

(4) Γεν. ἡμερ. τῆς 7/19 Αὐγ. κ. ἐξ. 1854.

μου καὶ περὶ ἐπεκτάσεων, ὥς ἡ Ῥωσσία ἐδέχθη ἀντὶ μέρους αὐτῆς, ἤθελον παραλειφθῇ, εἰάν αἱ Δυνάμεις ἤθελον τραπῇ εἰς τὴν ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας προταθεῖσαν ὁδὸν πρὸς ταχεῖαν κατὰπαυσιν τῶν κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ταραχῶν καὶ δὲν ἄφινον τὴν Ῥωσσίαν ν' ἀνεύρῃ μόνη τὰ μέσα, ὅπως ἐξέλθῃ ἐκ τῆς περιπεπλεγμένης θέσεώς της! Ἄλλως τε διὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ κατακτητήσεων (θέσεων, αἵτινες δὲν ἀπειλοῦσι τὴν Τουρκίαν ἢ τὴν Περσίαν, ἀλλ' ἀείποτε τῇ Ῥωσσίᾳ ἦσαν ἐπικίνδυνοι) οὐδεμίαν ἢ Ῥωσσία κατεπάτησεν εὐρωπαϊκὴν ἀρχήν, καθότι οὐδέποτε ἐπεξετάθη ἐπὶ τῆς Ἀσίας ἡ ἀρχὴ τῆς ἐγγυήσεως τῆς χώρας· ἀποδείξεις τούτου εἶναι αἱ ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς Ἰνδίαις κατακτήσεις τῆς Ἀγγλίας, καθ' ὧν οὐδέποτε διεμαρτυρήθη ἡ Ῥωσσία! Εἰς δικαιολόγησιν δὲ τῶν περὶ ἐμπορίου καὶ ναυτιλίας συμβάσεων ἔλεγε τὸ Ῥωσσικὸν ἔγγραφον τὰ ἑξῆς· ὅπως ἡ Πύλη (ἡ ἀείποτε μόνον εἰς τὸν νόμον τῆς ἀνάγκης ὑποχωροῦσα) ἐμποδισθῇ ἀποτελεσματικῶς ἀπὸ τῆς αὐθαιρεσίας, δι' ἧς πρότερον τσαῦτα δεινὰ ἐπέφερεν ἀπροσδοκῆτως κατὰ τῶν μεσημβρινῶν τῆς Ῥωσσίας ἐπαρχιῶν, αἵτινες ὡς ἐκ τῆς ἐξαιρετικῆς αὐτῶν θέσεως μόνην ὁδὸν συγκοινωνίας ἔχουσι τὴν διὰ τοῦ Βοσπόρου, ἀπαραίτητον ἦτο ἢ νὰ ληφθῶσιν αἱ γενόμεναι ἀποφάσεις ἢ νὰ καταληφθῇ θέσις τις, ἥτις νὰ κρατῇ τοῦ Βοσπόρου, ὅπως τὸ Γιβράλταρ κρατεῖ τοῦ στενοῦ τῶν Γαδεῖρων! Ἡ κατηγορία, ὅτι δῆθεν ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἐτήρησε τὴν ὑπόσχεσίν του περὶ δικτηρήσεως τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἀπεκρούετο διὰ τῆς ἐκθέσεως τῆς νίκης καὶ τῆς γενναιοδωρίας. Ολίγον ἔτι εἰάν προέβαινεν ὁ Ῥωσσικὸς στρατὸς ἢ πτώσις τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἦτο ἄφρευκτος· καὶ ὅμως τὸ κράτος τοῦτο ὑπάρχει ἔτι! Τὰ τρία τέταρτα τῶν ἐν Εὐρώπῃ χωρῶν τῆς ἀπώλεσεν ἡ Τουρκία, καὶ ὅμως τῇ ἀποδίδονται πάλιν πᾶσαι. Μέγα μέρος τῆς Ἀσίας ἐκυριεύθη ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας, καὶ ὅμως παραδίδεται πάλιν εἰς τὴν Πύλην ἐκτὸς ὀλίγων τινῶν θέσεων! Ἡ Μολδαυία προσεφέρθη εἰς τὴν Ῥωσσίαν, καὶ ὅμως αὕτη τὴν ἀποποιεῖται! Ἐπὶ δέκα ἔτη ἡδύνατο ἡ Ῥωσσία κατὰ τὴν συνθήκην νὰ κατέχῃ τὰς Ἡγεμονίας, καὶ ὅμως ἐκουσίως παρητήθη τοῦ δικαιώματος τούτου! — Ἀ-

παντῶν συγχρόνως (23/4 Φεβρ.) εἰς τὰς ἐκ Βερολίνου διαβιβάσθεις ἀγγλο-αὐστριακὰς ἰδέας ἐκήρυξεν ὁ Νεσελρόδ (1) ὅλως ἀκατόρθωτον τὸ σχέδιον περὶ τῆς ἐκ μέρους τῆς Εὐρώπης ἐγγύθησews τῆς Τουρκίας· διότι οἱ κίνδυνοι, εἶπεν, ὅφ' ὧν ἀπειλεῖται τὸ κράτος τοῦτο εἶναι ἐξωτερικοὶ καὶ ἐσωτερικοί. Κατὰ μὲν τῶν ἐσωτερικῶν οὐδεμία ἐγγύησις χώρας ἐξασφαλίζει· οἱ δὲ ἐξωτερικοὶ κίνδυνοι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προέλθωσιν εἰμὴ ἐκ μέρους τῆς Ῥωσσίας. Ὅθεν πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ λάβῃ ἡ Ῥωσσία προφυλακτικὰ μέτρα καθ' ἑαυτῆς; Ὁ αὐτοκράτωρ οὐδέποτε θέλει συγχωρήσει νὰ κηρυχθῇ διὰ τοιούτου τρόπου βάσιμος ἡ κατ' αὐτοῦ δυσπιστία τῶν Δυνάμεων· ἡ ζητουμένη ἐγγύησις ἐμπεριέχεται καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν Ῥωσσίαν ἐν ταῖς συνθήκαις αὐτῆς.

Νέαι συμ-
μαχίαι τῆς
Ῥωσσίας

Οὐ μόνον ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ῥηθεῖσιν ἐγγράφοις, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ τελευταίᾳ περικοπῇ ὑπεκρύπτετο, διέλαμπεν ἡ μᾶλλον εἰπεῖν ἀνηγγέλλετο ἡ πολιτικὴ, ἣν ἡ Ῥωσσία εἶχε τηρήσει μέχρι τοῦδε ἀπέναντι τῆς Πύλης καὶ ἥδη ἔτι ἐνεργητικώτερον ἡτοιμάζετο ν' ἀκολουθήσῃ. Οἱ χρόνοι τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως εἶχον περιπλέξῃ τὴν Ῥωσσίαν, οὐχὶ βεβαίως ἀκουσαν καὶ ἄνευ μεγάλων ἐκ μέρους τῆς Τουρκίας σφαλμάτων, εἰς διενέξεις καὶ διαφορὰς πρὸς τὴν Πύλην, ὧν αἱ συνέπειαι καὶ ἐπικίνδυνοι εἰς τὸ ἄκρον καὶ ἐπιβλαβεῖς ἦσαν διὰ τὰς μεσημβρινὰς τῆς Ῥωσσίας ἐπαρχίας. Ἡ ἀπέραντος χώρα, ἥτις ἄλλας παραλίας καὶ διεξόδους δὲν ἔχει εἰμὴ τὰς δύο μεγάλας θαλάσσας τὴν πρὸς βορρᾶν καὶ τὴν πρὸς μεσημβρίαν, ὧν αἱ πύλαι εἶναι τῆς μὲν πρώτης τὸ στενὸν τῆς Σούνδης τῆς δ' ἑτέρας ὁ Βόσπορος, ἥτις ἄλλα τρόπον τινὰ πνευστικὰ ὄργανα δὲν ἔχει ἐκτὸς τῶν δύο τοῦτων πνευμόνων μὲ τοὺς δύο τούτους στενοὺς λάρυγγας, ἡ Ῥωσσία, λέγομεν, εἶναι ἐκτεθειμένη εἰς διηνεκὴ κίνδυνον ἀσφυξίας κατὰ τὰς δύο ταύτας πρῶτας θέσεις, εὐρισκομένης εἰς τὴν ἐξουσίαν ἀποδεδειγμένων ἐχθρῶν ἢ καὶ ἀπλῶς ἰδιοτρόπων γειτόνων. Ἡ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἀπο-

(1) Ὁ Νεσελρόδ πρὸς τὸν κόμητα Ἀλωπαῖον 23/4 Φεβρ. 1830. χργ.

κτηθείσα πείρα, τὰ κακουργήματα, τὰ κατὰ τὰς πρώτας ἀπο-
 πείρας τῆς καταπνίξεως αὐτῆς διαπραχθέντα, ὁ ἀναζωπυρηθεὶς
 θρησκευτικὸς φανατισμὸς, ἡ κακὴ διάθεσις τῆς Πύλης κατὰ τοῦ
 χριστιανισμοῦ σύμπαντος, ἡ «ἀπανθρώπως ἐκτελεσθεῖσα μεταρ-
 ρύθμισις, ἡ καταπάτησις τῆς τέως συνομολογηθείσης ἐν Ἀκερ-
 μανίῳ συνήκης, τὰ τῇ ναυτιλίᾳ καὶ τῷ ἐμπορίῳ παρεμβλη-
 θέντα προσκόμματα, πάντα ταῦτα ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας
 ὡς ἀποχρώσαι αἰτίαι, νὰ ἐξασφαλίσῃ διὰ παντὸς μέσου τὰς πύ-
 λας αὐτῆς κατὰ τῶν παροξυσμῶν κλειδοφύλλκος καὶ θυρωροῦ το-
 σοῦτον εὐερεθίστου. Διὰ πολέμου ἔπρεπεν ἡ Ῥωσσία ν' ἀνακτῇ-
 σῇ τὴν παλαιὰν αὐτῆς παρὰ τὸν Βόσπορον ἐπιρροήν. Ὡς δυσ-
 κολώτερος καθίστατο ὁ πόλεμος οὗτος, τοσοῦτω βαρύτεροι
 ἔπρεπε νὰ ᾔναι καὶ οἱ ὄροι τῆς νέας εἰρήνης, τοσοῦτω κραταιο-
 τέρα καὶ δεσποτικώτερά ἡ ἀποκτηθεῖσα ἐπιρροή· ὥς ἰδανικω-
 τέρα ἤτο ἡ ὑπεροχὴ τοῦ νικητοῦ, τοσοῦτω μεγαλείτερος πάταγος
 ἔπρεπε νὰ γείνῃ ἐπὶ τῇ νίκῃ. Καὶ τοῦτο ἐπέτυχεν ἡ Ῥωσσία,
 ἐγκαταστήσασα ὅλως Ῥωσικὴν διοίκησιν ἐν ταῖς παραδουναβίαις
 χώραις, ἐγκαθιδρύσασα ὅλως Ῥωσσόφρονα κυβέρνησιν ἐν Κωνσταν-
 τिनουπόλει, καὶ λαβοῦσα ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τῆς τὸν ἀσθενοῦντα
 γείτονα, τοῦ ὁποίου τοὺς παροξυσμοὺς προσεποιεῖτο ὅτι φοβεῖ-
 ται, ἀλλὰ τὴν ἀνάρβωσιν πραγματικῶς ἐφοβεῖτο, ἀφ' οὗ ἐπὶ το-
 σοῦτον χρόνον παρεσκευάζετο νὰ τὸν κληρονομήσῃ. Πότε δὲ καὶ
 τίνι τρόπῳ ἤθελε τὸν κληρονομήσει, ἂν ἀμέσως ἢ μετὰ παρέ-
 λευσιν ἐτῶν τινῶν, ἂν διὰ δόλου ἢ διὰ τῆς βίας, τοῦτο ἤτο ἀπλοῦν
 ζήτημα τῶν περιστάσεων καὶ τοῦ συμφέροντος. Ἰπῆρχεν ἐποχὴ,
 καθ' ἣν τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα κατέκειτο ἐν Ῥωσσίᾳ νεκρὸν, ὅτε
 ἤτο κατ'ἀλληλος ἡ εὐκαιρία διὰ τὴν Ῥωσσίαν νὰ ἐνεργήσῃ πολυ-
 τίμους κατακτῆσεις κατὰ τὴν πεπολιτισμένην Δύσιν· κατὰ τὴν
 ἐποχὴν ἐκείνην ὁ ξένος Ῥώσσοις Πότσοις ὠνόμαζε τὸ ἐγχώριον σύ-
 στημα τῆς πρὸς τὴν τουρκικὴν χώραν ἐπεκτάσεως «ζήτημα ὅλως
 δευτερεύον.» Νῦν ὅμως οὐδεμιᾶς πλέον ἐλπίδος προόδου πρὸς τὴν
 Δύσιν ὑπαρχούσης, ἐπανήρχετο πάλιν κατὰ φυσικὸν λόγον ἡ πο-
 λιτικὴ τῶν Ῥώσσων τοῦ παλαιοῦ συστήματος, ἡ πολιτικὴ τῶν

Πανίνων, Βεσβορότκων, καὶ Ποτερκίνων, οἵτινες ἐφρόνουν ὅτι τὸ στάδιον καὶ τὸ συμφέρον τῆς Ῥωσσίας δὲν κεῖται εἰμὴ ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἢδη οἱ ἐν τῇ Τουρκίᾳ χώραν λαμβάνοντες κλονισμοὶ ἐφείλκυον πρὸς αὐτὴν πάντων τὰ βλέμματα· ἡδὴ αὐτὴ ἡ ἀνάγκη ἐπέβαλλε τῇ Ῥωσίᾳ νὰ παρουσιασθῇ ἐν Τουρκίᾳ ὡς ἐνεργοῦν πρόσωπον, ἂν καὶ δὲν ἦτο εὐκολον ἐν μέσῳ τοῦ σκότους τῆς συγχύσεως νὰ ὀρισθῇ ἀκριβῶς χρόνος καὶ τρόπος. Καὶ ὁσάκις μὲν ὑπέθετε προσεγγίζουσιν τὴν διάλυσιν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἕνεκα τῆς ἐσωτερικῆς αὐτοῦ ἀποσυνθέσεως, ἐπερίμενεν ἡ Ῥωσσία καὶ ἐφύλαττε τὸ φαινόμενον, ὅτι ἐπαγρυπνεῖ εἰς τὴν διατήρησιν αὐτοῦ· ὁσάκις δὲ ἐνόμιζεν ὅτι βλέπει στοιχεῖά τινα νέας πολιτικῆς ζωῆς ἐν Τουρκίᾳ, ἐθεώρει ἀσφαλέστερον ν' ἀποκόπτη τὸ ὑποφώσκον τοῦτο μέλλον πρὶν ἢ ἀναπτυχθῇ. Καὶ διὰ τὰς δύο ἐνδεχομένας περιπτώσεις εἶχε παρασκευασθῇ ἡ Ῥωσσία διὰ τῶν ἐπιβληθέντων ὅρων τῆς εἰρήνης, καὶ ἐν ταῖς πρὸς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Αὐστρίαν διασαφήσεσιν αὐτῆς ἐτήρει ἑαυτῇ (τοῦτο ἦτο φανερόν) ἀνοικτάς καὶ τὰς δύο ὁδοὺς. Ἰνα δὲ πατήσῃ τὴν δευτέραν τῶν δύο ὁδῶν εἶχεν ἀνάγκην φιλικῆς συνδρομῆς. Καὶ πῶς ὅχι, ἀφ' οὗ καὶ κατὰ μόνης τῆς ἀσθενοῦς Τουρκίας δὲν ἐτόλμησε σχεδὸν ἡ Ῥωσσία ν' ἀντιπαραταχθῇ; Καὶ πόσον εὐκόλως ἠδύναντο οἱ ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐδέτεροι ἀντίπαλοι τῆς Ῥωσσίας νὰ γεινώσιν ἐν τῷ μέλλοντι ἐνεργητικοὶ σύμμαχοι τῆς Πύλης, τῆς ὁποίας ἡ ὑπαρξίς ἐθεωρεῖτο ἐν τῷ πολιτικῷ τοῦ κόσμου δόγματι ἀνάγκη; Περὶ τῆς κακῆς διαθέσεως τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς ζηλοτύπου αὐτῶν ἐπαγρυπνήσεως ἦτο πλέον ἐντελῶς πεπεισμένη ἡ Ῥωσσία. Τὸ ζήτημα ἦτο τώρα, νὰ προμηθευθῇ χρεῖας τυχούσης στηρίγματα κατ' ἀμφοτέρων. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἡ φύσις αὐτῇ τῶν σχέσεων ἀπῆτει παρὰ τῆς Ῥωσσίας, νὰ περιποιῆται ὅσον οἶόν τε περισσότερον τὴν ἐπωφελεῖ φιλίαν πρὸς τὴν Πρωσσίαν, τὴν ἀρχαίαν τῆς σύμμαχον, καὶ ἐν Γαλλίᾳ, πρὸς τὴν ὁποίαν ἡ ταυτότης τῶν συμφερόντων ὁσημέραι σφιγκτότερον τὴν συνέδεον, νὰ κερδίσῃ νέον σύμμαχον διὰ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἤθελον ὠριμάσει τὰ ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς σχέδιά της.

Τὴν κατὰ τὴν συνθήκην τῶν Παρισίων ἐνεργηθεῖσαν προπαρασκευὴν, ὅπως διατηρήσῃ ἑαυτῇ τὴν βουρβωνικὴν βασιλείαν ἐνεργητικὸν σύμμαχον, εἶχεν ἀναπτύξει ἕκτοτε ἡ ῥωσικὴ πολιτικὴ βαθμηδὸν περισσότερον. Πρῶτος ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος εἶχεν ἀνακουφίσει τὴν Γαλλίαν ἀπὸ τῆς ξένης κατοχῆς καὶ ἐλαττώσει τὴν διάρκειαν αὐτῆς· ὁ Ἀλέξανδρος, ὃ ἀνετέθη ἡ ὑπόθεσις τῆς Ἰσπανικῆς παλινρθώσεως, εἶχεν ἀποκαταστήσει τὴν τιμὴν τῆς λευκῆς σημαίας (τῶν Βουρβόνων)· αὐτὸς εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἔρχηται εἰς συνεννόησιν ὡς πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τῶν βασιλικῶν, τοῦ Μονμωρανσῆ καὶ Σατωβριάνδου. Ἐκτοτε τὸ κόμμα τοῦτο (τῶν βασιλικῶν) ἐθεώρει τὴν μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ῥωσσίας συμμαχίαν πάλιν ὡς τὸν κύριον σκοπὸν ἢ τὸ κύριον μέσον τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς. Κατὰ τὰς θεωρίας αὐτοῦ μόνη ἡ Ἀγγλία ἦτο ὁ φυσικὸς ἐχθρὸς τῆς Γαλλίας κατὰ θάλασσαν, ἡ δὲ Αὐστρία τὸ κύριον αὐτῆς πρόσκομμα κατὰ γῆν· τὴν μετὰ τῆς Ἀγγλίας συμμαχίαν ἐθεώρουν οἱ βασιλικοὶ ἀτυχῇ προσποιήσιν· ἔβλεπον ἐν τῇ Ἀγγλίᾳ ἀντίπαλον, ὅστις ὑπογραμμὸς ὦν τῇ Γαλλίᾳ ὡς πρὸς τὸ πολίτευμά της, ἦτο μὲν ἐπὶ στιγμὴν σύμμαχος αὐτῆς, οὐχ ἦττον ὅμως καὶ εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα ἐχθρὸς της· εὗρισκον τὴν Ἀγγλίαν ὑπὲρ τὸ δέον μὲν διάφορον τῆς Γαλλίας κατὰ τὰ ἦθη, ὑπὲρ τὸ δέον δὲ ἴσην κατὰ τὴν δύναμιν καὶ τὸν πολιτισμὸν, ὥστε νὰ δύνανταί ποτε νὰ συμβαδίσῃ μετὰ τῆς Γαλλίας· ἐφρόνουν δὲ ὅτι τὰ ἔθνη ἔπρεπε νὰ ἐνῶνται μόνον κατὰ τὰς ἀνομοιότητάς των. Ὁ Πότσος ἦτο τὸ κατὰλληλον ὄργανον, ὅπως ἐπιβοηθήσῃ τὴν προσέγγισιν ταύτην τῆς Ῥωσσίας πρὸς τὴν Γαλλίαν, διατηρῶν τοὺς Βουρβόνους, καὶ τοὶ ἀναστάντας, εἰς θέσιν ἀσθενῆ καὶ συμπεριλαβὼν τὴν Γαλλίαν ἐντελῶς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ῥωσσίας. Ὁ Πότσος ἀφ' ἐνός μὲν παρέστησεν εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅτι ἐνουμένη μετὰ τῆς Ῥωσσίας θέλει διευθύνει μετ' αὐτῆς τὰς τύχας τῆς Εὐρώπης, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐξήλειψε συγχρόνως τὴν ἐν Ἰσπανίᾳ γαλλικὴν ἐπιβρόχην διὰ τῆς ῥωσικῆς, καὶ ἀνῆρτησεν εἰς ῥωσικὰς κλωστὰς τὴν πολιτικὴν τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως ὡς πρὸς τὰ ζητήματα τῆς

Ἀμερικῆς, τῆς Πορτογαλλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Βιλλέλης
 συνησθάνθη τὸν ὑποβιβασμὸν τοῦτον, ἀπεδοκίμασε τὰς ῥωσικὰς
 συμπαθείας τοῦ βαρῶνου Δαμαῦ, ἔτεινε τὴν χεῖρα καὶ εἰς αὐτοὺς
 τοὺς φιλελευθέρους ὅπως ἀπαλλαχθῇ ἀπὸ «τῆς ξένης ἐπιβροχῆς,»
 καὶ ἔλαβε μέρος εἰς τὴν συνθήκην τοῦ Ἰουλίου μᾶλλον ἵνα ταχθῇ
 μετὰ τῆς Ἀγγλίας κατὰ τῆς Ῥωσσίας. Κατ' ἐκείνην ὅμως τὴν
 ἐποχὴν ὡς πρὸς αὐτὸ μάλιστα τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα αἱ ὑπὲρ
 τῆς Ἑλλάδος συμπάθειαι εἶχον καταστῇ παρ' ὅλαις ταῖς τάξεσι
 τῆς κοινωνίας τῆς Γαλλίας τοσοῦτον ζῶηραι, ὥστε ἡ κυβέρνησις
 δὲν ἦτο εἰς κατάστασιν ν' ἀντιπαραταχθῇ κατὰ τῆς κοινῆς γνώ-
 μης. Ὅτε δὲ παραιτηθέντος τοῦ Βιλλέλου ἐδόθη διὰ τοῦ ὑπουρ-
 γείου Μαρτινιάκ, ἐν τῷ ὁποίῳ διηύθυνε τὰ ἐξωτερικὰ ὁ ἀφωσιω-
 μένος τῇ Ῥωσσίᾳ Λαφεβρόναι, παραχώρησιν τις εἰς τὰ φιλελεύ-
 θερα κόμματα, συμπαρασύρθησαν καὶ οἱ ἐχθροὶ τῶν Βουρβόνων
 καὶ ἀντιβασιλικοὶ εἰς τὸ βεῦμα τῆς ῥωσσοφίλου πολιτικῆς. Ὁ
 ῥωσσικὸς πόλεμος ἐπέκειτο τότε· ἐθεωρεῖτο πιθανὴ περιπλοκὴ,
 ἥτις ἐκ τῶν περὶ τῆς Ἀνατολῆς διενέξεων δυνατὸν ἦτο νὰ πα-
 ράσχη μέσον τὶ πρὸς ἐντελῇ τῆς Γαλλίας ἐγκατάστασιν· ἐν ὅλοις
 τοῖς κύκλοις ὑψοῦντο φωναὶ ὑπὲρ τῶν παραβρῆνίων ἐπαρχιῶν, οὐ-
 δὲ ἔπαυσαν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου· ἐν τῷ συνθή-
 ματι δὲ τούτῳ ἦσαν ἐντελῶς σύμφωνοι καὶ βασιλικοὶ καὶ φιλε-
 λεῦθεροι καὶ βονοπαρτισταί. Παρὰ τῷ πρίγκηπι Μεττερνίχῳ με-
 γάλους φόβους διήγειρεν ἡ ἐξέγερσις αὕτη τοῦ πολεμικοῦ πνεύ-
 ματος καὶ τῆς ἐθνικῆς φιλοδοξίας ἐν Γαλλίᾳ· ἀλλ' ὁ Πότσος
 δὲν ἡμέλησε, καθ' ἣν περίστασιν ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Αὐστρία ἤθε-
 λον διακυβεύσει δι' ἐπιθέσεως κατὰ τῆς Ῥωσσίας τὴν ἐνεστῶσαν
 θέσιν τῆς Εὐρώπης, νὰ προτείνῃ εἰς τὴν Ῥωσσίαν τὰ εὐτολμό-
 τερα σχέδια λέγων, ὅτι «ἐνθα πρόκειται περὶ προσωπικῆς ἀμύ-
 νης ὅλα τὰ μέσα οὐ μόνον συγκεχωρημένα ἀλλὰ καὶ ἐπιβεβλη-
 μένα εἶναι ὑπὸ τοῦ καθήκοντος τῆς διατηρήσεως καὶ εὐημερίας
 τοῦ κράτους.» Ἐν τῇ σπουδαίᾳ ἐκείνῃ μεταξὺ τῶν δύο ἐκστρα-
 τεϊῶν γραφείῃ ἐπιστολῇ του ἀπὸ 28/10 Δεκεμβρίου 1828 ἡρίθ-
 μει ὁ Πότσος ὅλας τὰς σχέσεις, αἵτινες, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει

ἤθελον ἀποτρέψει μὲν τὴν Γαλλίαν ἀπὸ πάσης συμμαχίας κατὰ τῆς Ῥωσσίας, προτρέψει δὲ αὐτὴν νὰ ἐνωθῇ μετ' αὐτῆς· ἤτοι τὰ ἀτομικὰ φρονήματα τοῦ βασιλέως, τὴν πολιτικὴν τοῦ ὑπουργείου, τὴν ἔλλειψιν συμφερόντων ἐναντίον τῆς Ῥωσσίας, τὴν ἀποστροφὴν τῆς Γαλλίας νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τῆς Ἀγγλίας ἢ τῆς Αὐστρίας, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ ἀδύνατον τοῦ νὰ λάβῃ ἡ Γαλλία παρὰ τῶν δύο τούτων Δυνάμεων ἀποζημιώσιν τινα ἀντὶ τῶν προσενεχθεισῶν θυσιῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐλπίδα αὐτῆς ἐν περιπτώσει γενικοῦ πολέμου νὰ εὕρῃ παρὰ τῇ Ῥωσσίᾳ περισσοτέραν ἀκρόασιν. Ἡ εὐνοϊκὴ τῇ Ῥωσσίᾳ διαγωγὴ τῆς Πρωσσίας, ἔγραφεν ὁ Πότσος, ἐνθαβρύνει τὴν Γαλλίαν εἰς τὴν ἰδέαν ταύτην· ὥστε εἶναι συμφερώτατον εἰς τὴν Ῥωσσίαν, νὰ περιποιῇται τὰς φιλικὰς πρὸς τὴν Πρωσσίαν σχέσεις καὶ νὰ τῇ καταδεικνύῃ τὰ ὠφελήματα, τὰ ὁποῖα, σχηματιζομένης τοιαύτης συμμαχίας θέλει ἔχει ἐκ τῆς μετὰ τῆς Ῥωσσίας ἐνώσεώς της, καὶ μόνον παρ' αὐτῆς πρέπει νὰ περιμένῃ. «Ἡ Πρωσσία ἔχει ἑτοιμον τὸ μέρος της καὶ εἰς τὴν ἐξουσίαν της τὰ ἀντικείμενα τῆς φιλοδοξίας της· ὅθεν καλὸν θέλει εἶσθαι νὰ τὴν ἐξοικειώσῃ τις μὲ τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ Γαλλία ἐν περιπτώσει πολέμου δὲν θέλει ἐξέλθῃ κεναῖς ταῖς χερσὶ, καὶ ὅτι οὐδὲν θέλει ζητήσῃ, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ ἰσοσταθμῇ πρὸς τὰς Θουσίας της.»

Αἱ συμβουλαὶ αὗται ἐνεχαράχθησαν βαθέως εἰς τὸν νοῦν τοῦ Τσάρου ἐν μέσῳ τῶν ῥχδιοιουργιῶν, τῶν ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Αὐστρίας κατὰ τὸν χειμῶνα ἐκείνον τεκταινομένων. Διατηρουμένης τῆς ἐχθρικῆς διαθέσεως τῶν δύο τούτων Δυνάμεων ἀνελογίζετο ὁ Νικόλαος ἀνά πᾶσαν στιγμὴν «τοὺς συνδυασμοὺς τούτους,» καὶ ὄχι μόνον ἐν περιπτώσει «ἀμύνης.» Γνωστὸν εἶναι ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Νικόλαος καθ' ὅλον τοῦ τὸν βίον δὲν ἔπαυσε νὰ σκέπτηται περὶ τῆς πτώσεως τῆς Τουρκίας. Ἐν τῇ διπλωματικῇ ἀλληλογραφίᾳ τῶν ἐτῶν τούτων οὐδεμίαν εὐκαιρίαν ἀπέφευγε νὰ συζητῇ ὅπως ἀπροκαλύπτως περὶ τῆς πιθανότητος τῆς τοιαύτης καταστροφῆς. Κατὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ πολέμου εἶχε διερευνή-

σει (1) τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας κόμητα Ζίχην, ἵνα μάθῃ ἐὰν ἡ Αὐλὴ τῆς Αὐστρίας, δυνάτῃς οὐσης τῆς πτώσεως τῆς Τουρκίας, ὥρισεν ἤδη τὴν γνώμην της διὰ τὴν ἐνδεχομένην ταύτην περίστασιν, καὶ ἐκήρυξεν ἑαυτὸν πρόθυμον, ἐν οἷωδῇποτε χρόνῳ νὰ συνεννοηθῇ μετ' αὐτῆς περὶ τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων, δι' ἧς ἤθελεν εἶσθαι συμφερότερον ν' ἀντικατασταθῇ ἡ τουρκικὴ ἐξουσία. Ἦδη δὲ ἀποπερατωθέντος τοῦ πολέμου, δι' οὗ ἡ 'Ρωσσία οὐ μόνον τὴν ἐν Βυζαντίῳ ἐπιβρόχην ἀνέκτησεν ἀλλὰ καὶ ἐν Ἑλλάδι ἀπέκτησε τὴν ἐπιβρόχην, ἣν πρὸ πολλοῦ ἐθήρυσεν, ἐπειράθη δ' αὐτοκράτωρ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ διὰ διαβημάτων ἀμέσων καὶ ἀποφασιστικωτέρων. Ἐκ φήμης μόνον γνωστὸν εἶναι μέχρι τοῦδε (2), ὅτι κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ ἔτους 1830 συνωμολογήθη μεταξὺ Γαλλίας καὶ 'Ρωσσίας σύμβασίς τις, καθ' ἣν, ὡς ἐλέγετο, τὸ γαλλικὸν ὑπουργεῖον ἐπέτρεπεν εἰς τὴν 'Ρωσσίαν νὰ ἐργάζεται κατὰ τὸν τρόπον της, ἄνευ δηλαδὴ καταναγκαστικῶν μέτρων, εἰς τὴν διάλυσιν τῆς Τουρκίας καὶ ἐπελθούσης τῆς καταστροφῆς ταύτης νὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐν ᾧ ἂν ἑτέρου ἢ μὲν Γαλλία ἤθελε λάβει τὰς παραρρήνιους ἐπαρχίας καὶ τὸ Βέλγιον, ἡ δὲ Πρωσσία ἔμελλε ν' ἀποζημιωθῇ διὰ τοῦ Ἀννοβέρου καὶ τῆς Σαξωνίας. Δὲν ἡδυνήθημὲν νὰ ἐξακριβώσωμεν ἐὰν ἡ σύμβασις ἢ μᾶλλον ἡ συνεννόησις αὕτη ἐπεκυρώθη καὶ διὰ ὑπογραφῶν, ὡς τινες δι᾽ ἰσχυρίζονται· τὸ τοιοῦτον ἤθελεν εἶσθαι πολὺ πιστευτὸν, ἐὰν, ὡς δι᾽ ἰσχυρίζετο ὁ Μεττερνίχος, ἡ κατὰ τῆς Ἀλγερίας ἐκστρατεία τῆς Γαλλίας ἐγένετο ἐντελεῖ συνεννόησει μετὰ τῆς 'Ρωσσίας, ὅπερ ἤθελεν εἶσθαι ὡς τις ἑναρξίς ἐκτελέσεως τῶν κοινῶν σχεδίων· τοῦτο ὅμως ὀριστικῶς διεψεύσθη παρὰ τῆς 'Ρωσσίας. Τὸ μόνον θετικὸν εἶναι, ὅτι Κάρολος ὁ Γ' εἶχεν ἀπόφασιν νὰ ἐξομοιώσῃ τὴν γαλλικὴν πολι-

(1) Περίληψις συνεντεύξεως μεταξὺ τῆς Α. Μ. τοῦ αὐτοκράτορος τῆς 'Ρωσσίας καὶ τοῦ πρέσβως τῆς Αὐστρίας κόμητος Ζίχη κατὰ τὴν 9|21 Ἀπριλίου 1828. χργ.

(2) D. Urquhart, Ἡ χρίσις, 1840, σελ. 51.

τικὴν μετὰ τῆς ῥωσσικῆς· ὅτι ὁ Πολινιάκ, ὁ τῷ Οὐαλλιγκτῶν ἀφωσιωμένος, μόλις ἐκλεχθεὶς ὑπουργὸς ἀπέστειλε πρὸς τὸν ἐν Λουδίνῳ πρέσβυν τῆς Γαλλίας, δοῦκα τοῦ Λαβάλ, αὐτὰς τὰς ῥωσσοφίλους ὁδηγίας, ἃς πρότερον αὐτὸς εἶχεν ἀρνηθῆ νὰ ἐκτελέσῃ· βέβαιον εἶναι ἐπίσης, ὅτι οἱ διπλωμάται τῆς Ῥωσσίας εὐμενῶς ἔβλεπον τὴν γαλλικὴν κατὰ τῆς Ἀλγερίας ἐκστρατείαν, καὶ ὅτι ὁ Πότσος συνέταξε καὶ ἐπρότεινεν (1) ἐπὶ τῇ αἰσίᾳ αὐτῆς ἐκδόσει σχέδια πρὸς περαιτέρω ἐξακολούθησιν τῶν κατὰ τῆς Τουρκίας ἐπιβουλῶν· θετικὸν εἶναι τέλος, ὅτι ἐπανειλημμένως παρεκλήθη ἡ Πρωσσία νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὰ σχέδια ταῦτα.

Ὁ Ματουσέβιτς διηρῆνυσεν παρὰ τῷ Βερνστῶρφ περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Τουρκίας, ὁ Νεσελρῶδ ἀνέπτυξε τῷ Οὐμβόλδῳ ζοφερωτάτας ἰδέας περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἃς ἐπειράτο (καταφανῆς ἦτο ὁ σκοπὸς) νὰ ἐγχαράξῃ καὶ νὰ διαδώσῃ καὶ παρ' ἄλλοις· γνωστοὶ ἦσαν ἐν Βερολίνῳ οἱ λόγοι τοῦ αὐτοκράτορος ἐξ ὧν κατεφαίνετο ὅτι καὶ αὐτὸς καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἦσαν σύμφωνοι ὡς πρὸς τὴν ῥηθεῖσαν ἀνταλλαγὴν τῶν χωρῶν· καὶ ἡ πρωσσικὴ κυβέρνησις ἠρωτήθη κατ' εὐθεΐαν, ἐὰν ὁ βασιλεὺς ἦτο εὐδιάθετος νὰ συγκατατεθῇ εἰς τοιαύτην ἀνταλλαγὴν. Ἡ ἀπλὴ πολιτικὴ τοῦ βασιλέως Φριδερίκου Γουλιέλμου τοῦ Γ' ὡς πρὸς τὰ ζητήματα τῆς Ἀνατολῆς εἶχε προβῇ πολὺ εἰς τὴν ὑποχώρησιν καὶ ὑποταγὴν εἰς τοὺς πάθους καὶ τὰς ἀξιώσεις τῆς Ῥωσσίας, ἐνίοτε ὅμως ἐδείκνυε καὶ ἐπιφύλαξιν τινα, ὅταν ἡ προθυμία καθίστατο ἐπισφαλής· καὶ ἐν τῇ σπουδαίᾳ ταύτῃ περιπτώσει, καθ' ἣν διεκινδύνευον ἀμέσως τὰ συμφέροντα τῆς Πρωσσίας, ἐφάνη πολιτικὴ καλὴ, ἀπορρίψασα καὶ τὸ τόλμημα καὶ τὸ ἄτιμον τῶν σχεδίων. Ἐν καιρῷ ἀποδημίας τοῦ πρίγκηπος Ἀλβρέχτου εἰς Πετρούπολιν διεκοίνωσε τὸ πρωσσικὸν ὑπουργεῖον ὁριστικῶς καὶ εἰς Πετρούπολιν καὶ εἰς Παρισίους, ὅτι ἂν καὶ ὁ βασιλεὺς (τῆς Πρωσσίας) δὲν ᾔνοι ἐντελῶς πεπεισμένος ὅτι μόνον ἐν τῇ ἡνείκεν ὄρων

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ κόμητος Ματουσέβιτς πρὸς τὸν κόμητα Νεσελρῶδ, ἀπὸ 12/24 Μαΐου 1830. Ἐν τῇ Συλλογῇ κτλ. σελ. 610. γαλλιστί.

διατηρήσει τῆς ὑπαρχούσης τῶν χωρῶν καταστάσεως ἔγκειται ἡ ἡσυχία καὶ ἡ εἰρήνη τῆς Εὐρώπης, οὐδέποτε ὅμως, κατὰ τὸ καθήκον καὶ τὴν γνώμην του, θέλει συγκατατεθῇ εἰς τὸν ἀποχωρισμὸν χωρῶν, ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τῶν ὁποίων προσέφερε θυσίας, ὧν τ' ἀποτελέσματα ἀρκούντως ἤδη ἐγένοντο καταφανῆ. Πᾶσα δὲ οὐχὶ ἀναζητηθεῖσα ἀλλὰ παρουσιασθεῖσα ἀφορμὴ θέλει ληφθῇ, ὅπως πεισθῇ ἐκ μέρους τῆς Πρωσσίας τὸ ῥωσσικὸν (γαλλικὸν) ἀνακτοβούλιον, « ὅτι ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο ἡ ἀπόφασις τοῦ βασιλέως εἶναι ἀμετάτρεπτος. » (1)

Τὸ τελειωτικὸν περὶ Ἑλλάδος νῶς τὸ σπέρμα ἀδιεξόδων περιπλοκῶν, ἐξακολουθοῦσα συγχρόνως ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὸ σύστημα ἐκεῖνο τῆς περισκευμμένης πολιτικῆς καὶ πολιορκίας μακρόθεν διὰ σκεπαστῶν λάκκων, συρίγγων καὶ ὑπονόμων. Τὴν ἐπιτηδεύοντα καὶ τέχνην τῆς ταύτης ἡδύνατο νὰ καταδείξῃ ποικιλοτρόπως πρὸ πάντων ἐν Ἑλλάδι, ἥτις ἐν τοῖς ἐκτεταμένοις ἐκείνοις σχεδίοις κατ' ἀνάγκην συμπεριλαμβάνατο εἴτε ὡς ἀντικείμενον εἴτε ὡς ὄργανον. Εὐθὺς μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης συνῆλθε πάλιν ἡ ἐν Λονδίνῳ συνδιάσκεψις πρὸς σύνταξιν τοῦ τελειωτικοῦ πρωτοκόλλου, δι' οὗ ἔμελλε ν' ἀποφασισθῇ ὀριστικῶς ἡ τύχη τῆς χώρας ταύτης. Κατὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην καθ' ἣν ἐπὶ τέσσαρας ὅλους μῆνας μεταβάλλετο ἀδιακόπως σχῆμα καὶ περιεχόμενον, ὑπεχώρησεν ἡ Ῥωσσία ὑφ' ὅλας τὰς ἐπὶψεις εἰς τοὺς πόθους τῆς Ἀγγλίας, πεπεισμένη οὖσα μετὰ τὰς προσφάτους αὐτῆς νίκας περὶ τῆς ὡς πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα ἐπιτυχίας της. Ὁ Οὐελλιγκτὼν ἐτάχθη ὀριστικῶς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας, διότι ἡ Πύλη ἐφαίνετο τοσοῦτον ἐξησθενησμένη διὰ τῆς εἰρήνης τῆς Ἀδριανουπόλεως, ὥστε ἐθεωρεῖτο ἄνοια νὰ τεθῇ ἡ Ἑλλὰς ὑπὸ τὴν προστασίαν Δυνάμεως χρηζούσης προστασίας. Ὁ δούξ ἐπέμενε πρὸς τούτοις εἰς μᾶλλον περιορισμένην ὀροθετικὴν γραμμὴν, ἐννοεῖται δὲ οὐχὶ μόνον εἰς τὸν ἀπο-

(1) Ἐπιστολαὶ τοῦ κόμητος Βερνστώρφ πρὸς τοὺς κυρίους Schöler καὶ Bérber, ἀπὸ 19/31 Δεκ. 1829 καὶ 22/3 Ἰαν. 1830.

κλεισμὸν τῆς Σάμου καὶ τῆς Κρήτης, αἵτινες ἤθελον δώσει ὑπὲρ τὸ δέον μεγάλην ναυτικὴν σημασίαν εἰς τὸ νέον κράτος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἀποκλεισμὸν τῆς Ἀκαρνανίας, τῆς ὁποίας ἡ πρὸς τὰς Ἰονίους νήσους γειτνιάσις ἦτο ὑπὲρ τὸ δέον ἐπικίνδυνος. Ἡ Ῥωσσία παρεδέχθη τὴν γνώμην ταύτην τῆς Ἀγγλίας, ἃν καὶ οἱ ἔμπειροι κριταὶ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ ἦσαν ἐναντίοι τῆς τοιαύτης ὁροθεσίας (παρὰ τὸν Ἀσπροπόταμον) (1), ἣτις κατόπιν ἐτροποποιήθη πάλιν χάριν τοῦ βασιλέως Ὄθωνος. Καὶ ὥς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τοῦ «ἡγεμόνος» τῆς Ἑλλάδος ἐφαίνετο ὅτι ἤθελεν ὑπερισχύσει ἡ Ἀγγλία. Ἄμα διὰ τῆς εἰρήνης τῆς Ἀδριανουπόλεως εἶχεν ἐξασφαλισθῇ ἡ ὑπαρξίς τῆς Ἑλλάδος, ἔλαβον ἀρχὴν (ἐν μέσῳ τῆς εὐνοίας καὶ δυσμενείας τῶν διαφορῶν Δυναμέων) καὶ αἱ προτάσεις διαφορῶν ἡγεμόνων ὥς ὑποψηφίων διὰ τὸν ἐλληνικὸν θρόνον (2), παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Γέντε, τοῦ Βερνστῶρφ καὶ ἄλλων, οἵτινες ἐπίστευον ὅτι δυσκόλως ἤθελον συγκατατεθῇ πρίγκηπες τῆς Εὐρώπης νὰ γείνωσιν ἡγεμόνες τῆς Ἑλλάδος. Με-

(1) Παρατηρήσεις περὶ καταλλήλου ὁροθετικῆς γραμμῆς τῆς Ῥελλάδος, ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Ριχάρδου Τσούρτε, ἐν Λονδίῳ 1830 ἀγγλιστί.

(2) Μεταξὺ τῶν προταθέντων ἡγεμονοπαίδων ἡρνήθησάν τινες, οἱ ἐξῆς· ὁ Κάρολος τῆς Βαυαρίας, ὁ ὑπὸ τῆς Γαλλίας προταθείς καὶ ὑπὸ τῆς Αὐστρίας ὡς φιλελεύθερος ὑποπτευόμενος· ὁ πρίγκηψ Φίλιππος τοῦ Ἑσσε-Ὀμβούργου, ὅστις ὡς εὐνοούμενος παρὰ τῆς Αὐστρίας ἤθελε βεβαίως ἀπορρίψθῃ παρὰ τῆς Ῥελλάδος· ὁ πρίγκηψ Ἰωάννης τῆς Σαξωνίας, ὃν ἡ Γαλλία ὡς καθολικὸν προέτεινεν. Ὁ πρίγκηψ Φριδερίκος τῶν Κάτω χωρῶν ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος πῆς Ῥωσσίας, ὡς «ὁ φύσει ὑποψήφιος» ἡγεμὼν τῆς Ῥελλάδος, ἀλλ' ἀπερρίφθη ἐπομένως ὑπὸ τῆς Γαλλίας. Ἐν τινι συνδιασκέψει τῆς 2|14 Νοεμβρίου ἐπροτάθησαν ὡς ὑποψήφιοι καὶ οἱ ἐξῆς ὁ πρίγκηψ Αἰμίλιος τῆς Ἑσσης, ὃν ἡ Γαλλία ἀπέβρυσεν ὡς βοναπαρτιστὴν· ὁ ἀρχιδουὲ Μαξιμιλιανὸς τῆς Αὐστρίας, καθ' οὗ ἐτάχθησαν ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ῥωσσία· ὁ ὁροκόμος Γουλιέλμος τῆς Βαδίας, ὅστις παρηγκωνίσθη ὑπὸ τοῦ Ματουσέβιτς. Βραδύτερον ἐπροτάθη καὶ ὁ δουὲ Κάρολος τῆς Μεκλεμβούργ Στρελίτσης, ὅστις ἐθεωρήθη κατάλληλος ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ῥρωσσίας. Ἡ δὲ Ῥωσσία, ἥτις ὑπὲρ τῶν σκοπῶν τῆς ἤθελεν ἀνήλικα ἡγεμόνα διὰ τὴν Ῥελλάδα, ἐνῆργει ἀπὸ τοῦδε ἥδη ἐν Παρισίοις ὑπὲρ τοῦ Ὄθωνος τῆς Βαυαρίας, ὅστις ἀπῆρσακε τῇ Ἀγγλίᾳ.

ταξὺ δὲ τῶν ὑποψηφίων ἔλαβε τὴν προτίμησιν ὁ ἡγεμονόπαις δευτεῖος, ὅστις ἐπιτηδείως εἶχεν ἐργασθῆ ὑπὲρ τῆς προτιμήσεως ταύτης, ὁ πρίγκηψ Λεοπόλδος τοῦ Κοβούργου, ὅστις πρὸ πολλοῦ ἤδη καὶ ἐπανειλημμένως εἶχε προταθῆ καὶ συστηθῆ τοῖς Ἕλλησι. Καὶ κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν καὶ κατὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς ὑποθέσεως ταύτης τοσοῦτοι ἔλαβον χώραν ὑπολογισμοὶ καὶ μεταβολαὶ εἰς τὴν διαγωγὴν τοῦ πρίγκηπος Λεοπόλδου, τοσαῦται διάφοροι ἐπίβροιοι διεσταυρώθησαν ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν του, ὥστε ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπιτηδείωτεροι τῶν πολιτικῶν ἔχανον τὴν σειράν. Οἱ ἐμπειρότατοι πολιτικοὶ ἤριζον περὶ τοῦ τίνα ἦσαν τὰ αἵτια, καὶ τίνες οἱ σύμβουλοί του· ὁ Λήβεν ἦτο γνώμης, τὰ μάλιστα διχθεδομένης, ὅτι ὁ Λεοπόλδος ὠδηγεῖτο ὑπὸ τοῦ Οὐσκισσῶνος, ἐν ᾧ ἄλλοι καλῶς ἐγίνωσκον, ὅτι τὰς ἰδίας του ἐμπνεύσεις καὶ τὰς συμβουλὰς τοῦ ἱατροῦ του, Στοκμάρου, ἠκυλούθει. Τὸν πιστόν του τοῦτον σύμβουλον εἶχεν ἀποστείλει ὁ Λεοπόλδος πρὸς τὸν Καποδίστριαν, πρὸς τὸν δὲ ποῖον ἄλλοτε εἶχε σχέσιν τινα· ὁ Καποδίστριας τῷ ἔπεμψε τότε ὑπόμνημα, ἀπὸ 18/30 Μαΐου 1829, ἐν ᾧ ὥριζεν ὡς τοὺς κυριωτέρους ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἑλλάδος πόθους του, πρῶτον μὲν τὴν ἐν Πόρῳ παραδεκτὴν γενομένην ὀροθετικὴν γραμμὴν ἀπὸ τοῦ κόλπου τοῦ Βώλου μέχρι τοῦ τῆς Ἄρτης, συμπεριλαμβανόμενων ὅμως καὶ Σάμου καὶ Κρήτης, εἶτα δὲ μοναρχικὴν κυβέρνησιν ὑπὸ χριστιανὸν ἡγεμονόπαιδα, παρὰ τοῦ ὁποίου οἱ Ἕλληνες ἤθελον ἐξαιτήσῃ τὴν παραδοχὴν τοῦ ἑλληνικοῦ δόγματος καὶ συνδυασμὸν ὡς πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς διοικήσεως τῆς χώρας. Ἡ κατὰ τὸ φαινόμενον εὐλαβὴς παραδοχὴ τῶν συμβουλῶν τούτων, ἡ ὑπόσχεσις νὰ διατηρήσῃ τὸν Κυβερνήτην ὡς σύμβουλον καὶ ὑπουργόν του, ἦσαν μέσα ἐντεχνότατα τοῦ Λεοπόλδου, ὅπως κερδίσῃ τὴν ψῆφον τῆς βωσσικῆς Αὐλῆς, πρὸς τὴν ὁποίαν ἄλλως τε εἶχε καὶ παλαιὰς σχέσεις καὶ ὡς ἐκ τῆς συγγενείας καὶ ὡς ἐκ τῆς ὑπηρεσίας του. Μετεχειρίσθη δὲ ἐπιτηδείως τὴν δυσάρεστον αὐτοῦ θέσιν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας ὅστις οὐδέποτε τὸν ἐσυγχώρησε διὰ τὰς πρὸς τὴν βασιλίσσαν ἐκδηλωθείσας συμ-

παθείας του, καὶ πρὸς τὸ ἔθνος καὶ τὴν χώραν, ἀφ' ἧς κατὰ τὴν πεποίθησιν τῶν Ῥώσων διπλωματῶν καὶ τὰ φρονήματά του καὶ ἡ περιουσία του καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ἐπίσης ἀνεξάρτητον τὸν καθίστων. Τοὺς πολιτικοὺς τούτους εἴλκυσε πρὸς ἑαυτὸν ὁ Λεοπόλδος, διὰ «ἀρχῶν ὑγιῶν, μοναρχικῶν καὶ ἐναντίων πασῶν τῶν ἐπαναστατικῶν ἰδεῶν». Ἐν Ῥωσσίᾳ ἐπίστευον, ὅτι ὁ πρίγκηψ εἶναι πρόθυμος νὰ δεχθῇ τὸ ἐλληνικὸν δόγμα, καὶ ὁ Νεσελρόδ, βλέπων αὐτὸν ἐναντίον τῶν ῥητῶν πόθων τῆς Ἀγγλίας ὑπερασπιζόμενον τὴν προσάρτησιν τῆς Κρήτης, ἀνεγνώρισεν ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ διαγωγῇ τοῦ Λεοπόλδου ἐντελὴ ἐξομοίωσιν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους· ἤλπιζεν ἡ Ῥωσσία νὰ εὕρῃ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Λεοπόλδου τὸν ἄνδρα, ὅστις ἐν τῇ ἐν Ἑλλάδι θέσει του ἤθελε κατανοήσῃ τὴν ἀνάγκην ἐσωτερικῆς μετὰ τῆς Ῥωσσίας ἐνώσεως, καὶ θὰ ἠδύνατο συγχρόνως νὰ χαλιναγωγῇ τὴν μόνην ἀληθῶς ἐχθρὰν τῇ Ἑλλάδι κυβέρνησιν, τὴν ἀγγλικήν, διὰ τῶν πρὸς τὴν ἀντιπολίτευσιν καὶ τὴν οἰκογένειαν τῆς ἐπιδόξου διαδόχου τοῦ ἀγγλικοῦ θρόνου σχέσεών του (4). Ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας, οὗ τινος τὴν γνώμην ποσῶς δὲν ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν ὁ Λεοπόλδος ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, ἦτο ὅλως ἐναντίος τῆς ἐκλογῆς ταύτης, τοῦτο ἴσως παρεκίνει τὸν Τσάρον νὰ ἦναι ὑπὲρ αὐτῆς· ἀλλ' οἱ ὑπουργοὶ τῆς Ἀγγλίας, οἵτινες ἐθεώρουν τὴν ἐκλογὴν ταύτην ὡς ἀπόδειξιν τῆς ἀγγλικῆς ἐπιρροῆς, ἠνάγκασαν τὸν βασιλέα (3/15 Ἰανουαρίου 1830) νὰ δώσῃ τὴν συγκατάθεσίν του, καθιστάντες τὸ ζήτημα τοῦτο ζήτημα ὑπουργικόν. Οὕτω κατωρθώθη τὸ πρωτόκολλον (τῆς 22/3 Φεβρουαρίου), τὸ ὁποῖον, ὡς ἐφαίνετο, περιεῖχε τὰς τελειωτικὰς περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἑλλάδος ἀποφάσεις (2). Διεβιβάσθη δὲ τὸ πρωτόκολλον τοῦτο (27/8 Ἀπριλίου) πρὸς τὴν Πύλιν, συνωδευμένον ὑπὸ διακοινώσεως (3) δι' ἧς ἐπεβάλλετο αὐτῇ ἀπο-

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ πρίγκηπος Λήβεν πρὸς τὸν ἀντιπρόεδρον τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, ἀπὸ 46/28 Μαΐου 1830. Ἐν τῇ Συλλογῇ Σελ. 619.

(2) Γενικ. Ἐφημ. 1830. Παράρτημα 72.

(3) Ἐνθ. ἀνωτ. Παράρτ. 157, 158.

τόμως ἡ παραδοχὴ αὐτοῦ. Ἡ Πύλη ἀπήντησε (12/24 Ἀπριλίου) διὰ ἐγγράφου συγκατανεύσεως (1) εἰς τὰς κατ' οὐσίαν οὐχὶ δυσμενεῖς αὐτῇ τῶν Δυνάμεων ἀποφάσεις, αἷς ἄλλως τε ἐκ τῶν προτέρων ἤδη εἶχεν ὑποταχθῆ. Διάφορος ἦτο ἡ ὑποδοχὴ τοῦ πρωτοκόλλου ἐν Ἑλλάδι, ἐνθα διεβιβάσθη εἰς τὴν κυβερνήσιν καθ' ἣν ἡμέραν καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, διὰ τῶν ἀντιπρέσβεων Δωκίνας, Ρουάν, καὶ κόμητος Πκνίνου «πρὸς ἄμεσον παραδοχὴν». Ὁ Καποδίστριας, ὅστις ἐγνώριζεν ἤδη (18/20 Μαρτίου) τὸ περιεχόμενον, εἶχε γράψει πρὸ τῆς ἐπισήμου τοῦ πρωτοκόλλου κοινοποιήσεως ἐν δυσὶν ἐπιστολαῖς (ἀπὸ 25/6 Ἀπριλίου) πρὸς τὸν πρίγκηπα Λεοπόλδον (2), ὅτι κατὰ τὸ ψήφισμα τῆς τελευταίας ἐν Ἀργεὶ συνελευσέως ἐθνικῆς Συνελεύσεως (πρὸς τὸ ὅποιον θέλομεν ἐπανέλθει) δὲν ἔχει (ὁ Καποδ.) τὸ δικαίωμα ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν πληρεξουσίων νὰ συνομολογήσῃ σύμβασιν τινα ἐν ὀνόματι τῆς Ἑλλάδος· ἐν τούτοις ὅμως αἱ ἀποφάσεις τῶν Δυνάμεων ἀναγκάζουσιν αὐτὸν νὰ παραιτηθῇ τῆς συγκαλέσεως συνελεύσεως καὶ ν' ἀναδεχθῇ βαρεῖαν εὐθύνην, ἣν ἐλπίζει ὅτι θέλει συμμερισθῇ μετ' αὐτοῦ καὶ ἡ γερουσία, ἣν πειρᾶται, ὡς καὶ πάντας τοὺς πολιιορκοῦντας αὐτὸν πολίτας, νὰ καθησυχάσῃ διὰ τῆς ἀνακοινώσεως, ὅτι ὁ ἐκλεχθεὶς ἡγεμὼν ἔχει τὸ δικαίωμα, ν' ἀναγνωρίσῃ διὰ προκηρύξεως κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀνάβασίν του τὰ δικαιώματα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Διὰ ὁμοίας διακοινώσεως (3) ἐξέφραξεν ὁ Καποδίστριας (4/16 Ἀπριλίου) εἰς τοὺς ἀντιπρέσβεις τὴν ὑπακοὴν τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως εἰς τὰς ἐπιβληθείσας αὐτῇ ἀποφάσεις τῶν Δυνάμεων, καίτοι μὴ ἐχούσης ἀρμοδιότητα εἰς τὴν ἐπίσημον παραδοχὴν αὐτῶν· τὴν δὲ γερουσίαν ἔπεισε νὰ τῷ ὑποβάλῃ ὑπόμνημα (4), δι' οὗ εὐσχήμως ὑπεστή-

(1) Τελευταῖαι πράξεις τῆς Κυβερνήσεως, 19, 208.

(2) Ἐνθ. ἀνωτ. 18, 231.

(3) Κλύβερ, διπλωμ. ἱστορία τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος σελ. 356.
Ἐντῇ Ἀλληλογραφίᾳ τοῦ Βετάντου.

(4) Κλύβερ σελ. 365.

ρίζοντο τὰ δικαιώματα τοῦ λαοῦ καὶ ἐγίνοντο εὐληπτοὶ παραστάσεις κατὰ τῆς ὁροθεσίας. Ὁ Καποδίστριας εἶχεν ἐντονώτατα παραστήσει εἰς τὰς Δυνάμεις τὸ δυσεκτέλεστον τῆς τριακτῆς ὁροθεσίας καὶ τὰς ἐνδεχομένας κακὰς αὐτῆς συνεπειάς· τοῦτο ἐφάνη μετ' οὐ πολὺ. Ἡ Κρήτη μὲν ἔμεινεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀπληστού ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου, ὅστις εἶχεν ἐν ἀρχῇ ἐλκυσὴν πρὸς ἑαυτὸν τὰς συμπαθείας τῆς διὰ ἔμφρονος διοργανώσεως, ἐφ' ἣ καὶ πολλοὶ τῶν προσφύγων παρεκινήθησαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν πατρίδα των· τοῦναντίον δὲ ἡ Σάμος, ἣν ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως οὐδεὶς εἶχε πατήσει τουρκικὸς ποῦς, ἠγαντιώθη (διατελοῦσα ὑπὸ τὸν Λογοθέτην) παμψηφεί εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς Συνδιασκέψεως καὶ ὑπετάγη μόλις κατὰ τὸ 1834 εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς Πύλης, διατηροῦσα προνομιοῦχον θέσιν. Ἀλλ' ἐν Ἀκαρνανίᾳ, ἔνθα μετὰ τὴν εἰρήνην τῆς Ἀδριανουπόλεως εἶχον ἐπιστρέψει σωρηδὸν οἱ φυγόντες κάτοικοι, ἐκήρυξαν οἱ δὲ πλαρχηγοὶ πρὸς πάντας τοὺς Φράγκους, ὅτι ἐὰν οἱ σύμμαχοι τῆς κυβερνήσεως καὶ ἡ κυβέρνησις τοὺς διατάξωσι νὰ ὑποχωρήσωσι, θέλουσι μὲν ἐπιστρέψει εἰς τὴν ἐλληνικὴν κυβέρνησιν τὰ διατάγματα τῶν διορισμῶν των, ἀλλὰ θέλουσι μείνει ἐν Μακρονόρῳ, ἔνθα εὐρίσκονται, διότι διωρίσθησαν παρὰ τῶν Εὐρωπαίων νὰ μένωσιν! Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐλαχίστη ἐνέργεια δὲν ἐγένετο πρὸς ἐξακρίβωσιν τοῦ δυτικοῦ τούτου ὁρίου, ἔμειναν καὶ μετὰ τὸ τελειωτικὸν πρωτόκολλον τὰ πάντα εἰσέτι ἐκκρεμῇ. Ἡ ταλαίπωρος χώρα, ἥτις οὐδενὸς εἶχε μεγαλειτέραν ἀνάγκην ἢ τῆς τελείας τῶν πραγμάτων τῆς ἀποκαταστάσεως, δὲν ἐξῆλθε τῆς δεινῆς αὐτῆς θέσεως, ἀλλ' ἐξηκολούθει αἰμορραγοῦσα ἐκ πολλῶν ἀνοικτῶν πληγῶν. Πολλὰ ἤθελον διορθωθῇ ἐὰν τέλος ἤρχετο ὁ πλεῖστα ἀγαθὰ ὑπισχνούμενος πολυπόθητος ἄναξ· ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν μόνην παρηγορίαν ἐπέπρωτο ν' ἀπολέσῃ πάλιν οἱ Ἕλληνες. Μόλις εἶχεν ἀγγελοθῇ ἡ ἀποδοχὴ τοῦ πρίγκηπος Λεοπόλδου, ὅτε πρὸς μεγίστην τῶν εὐφρονούντων λύπην διεδόθη ἡ εἰδήσις τῆς παραιτήσεώς του. Μόλις ἀναγορευθεὶς (10/22 Ἰανουαρίου) ἤρξατο ὁ Λεοπόλδος ἀμφιταλαντευόμενος διὰ ἐνστάσεων

κατὰ τοῦ πρωτοκόλλου καὶ διὰ προτάσεων νέων ὄρων. Ὑποστηρίξας πρῶτον τὴν προσάρτησιν τῆς Κρήτης, ἧς τὸν ἀποκλεισμόν εἶχεν ἐν ἀρχῇ παραδεχθῆ, ἀπήτησε μετὰ ταῦτα (30/11 Φεβρ.) ἐγγύησιν τῶν Δυνάμεων κατὰ ξένων εἰσβολῶν, πλέον ἐκτεταμένην ὁροθεσίαν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, τὴν ὑπόσχεσιν τῶν ἀπαραιτήτων χρηματικῶν μέσων, καὶ τὸ δικαίωμα νὰ λάβωσιν οἱ Ἕλληνες μέρος εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ νὰ δύνανται νὰ ὑποβάλωσιν ἐνστάσεις κατὰ τοῦ προσώπου του. Κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον τῶν μετὰ τοῦ λόρδου Ἀβερδήνου διαπραγματεύσεων ἦτο ὁ λόρδος τὸ ἀνυπόμονον πρόσωπον, ὁ δὲ Λεοπόλδος τὸ συγκαταβατικόν· κατὰ δὲ τὸ δεύτερον στάδιον, μετὰ τὴν ἀποδημίαν τοῦ πρίγκηπος εἰς Παρισίους (23/4 Ἀπρ.), ἐνθα δυσηρεστήθη κατὰ τῆς γαλλικῆς Αὐλῆς, ἀρνηθείσης αὐτῷ τὴν πριγκίπισσαν τῆς Αὐρηλίας εἰς σύζυγον, ὑπεχώρησεν ἡ ἐν Λονδίνῃ Συνδιάσκεψις λίαν προθύμως αὐτῷ ὡς πρὸς τὰ χρηματικὰ ζητήματα, ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν τὸν πύχαισεν. Καὶ ὅτε μετὰ τὴν κοινοποίησιν τῆς συγκαταθέσεως καὶ τῆς Πύλης δὲν ἦτο πλέον δυνατόν ν' ἀποφύγῃ τὴν τελειωτικὴν αὐτοῦ ἀπόφασιν, ὑπέβαλεν ὁ Λεοπόλδος (3/15 Μαΐου) εἰς τὴν Συνδιάσκεψιν τὸ ὑπόμνημα τῆς Ἑλληνικῆς γερουσίας καὶ δύο ἐπισυνημμένους ἐπιστολάς τοῦ Κυβερνήτου (ἀπὸ 10/22 καὶ 12/24 Ἀπριλίου), διὰ τοῦ περιεχομένου τῶν ὁποίων ἐθεώρει αὐτὸν λελυμένον τῆς ὑποχρεώσεώς του, διότι ἡ ὑποχρέωσις αὕτη ἐβασίζετο ἐπὶ προϋποθέσει, ἣν τὰ ἐξ Ἑλλάδος ἔγγραφα κατέστρεφον. Μάτην ἐπειράθησαν καὶ δεύτερον (5/17 Μαΐου) οἱ πληρεξούσιοι νὰ καθησυχάσωσιν αὐτὸν ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν ἐγγράφων τούτων· ὁ Λεοπόλδος ὑπέβαλεν ἐπισήμως (9/21 Μαΐου) τὴν παραίτησίν του (1) καὶ ἐκοινοποίησε τοῦτο καὶ εἰς τὸν Κυβερνήτην Καποδίστριαν. Ἐνώπιον τῆς Συνδιασκέψεως ἐβάσιζε τὴν παραίτησίν του κυρίως ἐπὶ τοῦ ὑπομνήματος τῆς Ἑλληνικῆς γερουσίας, κηρυξάσης ὅτι θέλει μείνει ἀμέτοχος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐν Λονδίνῃ

(1) Τελευταῖαι κυβερνητικαὶ πράξεις, 19,63. 66.

ληθφεισῶν ἀπαφάσεων. «Δὲν δύναμαι, ἔγραφεν ὁ Λεοπόλδος, νὰ ἐπιβληθῶ εἰς λαὸν, ὅστις δυσμενῶς πρὸς με διάκειται.» Ὀλιθερόν μοι εἶναι, ἔλεγε, νὰ βλέπω τὴν ἀναγόρευσίν μου συνδεομένην ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ πρωτοκόλλῳ μετὰ τῶν ἀποφασισθέντων μέτρων (περὶ τῶν ὁρίων), τὰ ὅποια ἤθελον μὲ βιάσει νὰ κατέχω τρόπον τινὰ θέσιν ἐπιτρόπου τῶν Δυνάμεων, καὶ διὰ τῆς πρώτης πράξεώς μου ν' ἀναγκάσω διὰ τῆς ἰσχύος ξένων ὅπλων τοὺς ὑπηκόους μου νὰ παραχωρήσωσι χώρας, αἵτινες ἄνευ ἀντιστάσεως δὲν ὑποκύπτουσιν ἐκ νέου εἰς τὸν τουρκικὸν ζυγόν, οὐδὲ θέλουσι παραδοθῇ εἰς τὴν τύχην των ὑπὸ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων· τοιαύτη πρότασις, ἔλεγεν ἐν τέλει, ἀντιβαίνει εἰς τὸ αἰσθημά μου καὶ ἐξευτελίζει τὸν χαρακτῆρά μου.

Διὰ τοὺς πολιτικούς τῆς Ἀγγλίας, οἵτινες ἂν καὶ αἰείποτε τόσον εὐαίσθητοι ἐφάνησαν κατὰ πασῶν τῶν αὐθαιρέτων ἀποφάσεων τῆς συμμαχίας τῆς ἡπείρου Εὐρώπης καὶ ἤδη ἐπέβαλλον τοῖς Ἕλλησιν ἀτιμωρητὶ τὸν νόμον, διὰ τοὺς πολιτικούς τῆς Ἀγγλίας, λέγομεν, ἦτο τοῦτο μάθημα διδακτικώτατον, δι' οὗ περιέκλεισεν ὁ πρίγκηψ Λεοπόλδος (ὅστις βεβαίως παραδεχόμενος τὸ πρωτόκολλον ἦτο ἐν γνώσει καὶ περὶ τῆς ἀπολύτου ἐπιβολῆς αὐτοῦ) τὰ δημοσίᾳ ὁμολογηθέντα αἴτια τῆς παραιτήσεώς του. Καὶ ὅμως τὰ κύρια αὐτοῦ αἴτια δὲν ἦσαν ταῦτα (1), ἀλλ' ἔκειντο μᾶλλον εἰς τυχαῖά τινα περιστατικά, τὰ ὅποια ὑπέσχοντο νὰ μεταβάλωσιν ἐντελῶς τὴν ἐν Ἀγγλίᾳ θέσιν τοῦ πρίγκηπος. Ὁ Λεοπόλδος ἤρξατο ταλαντευόμενος κατὰ τὴν στιγμήν τῆς ἐπικυρώσεως τῆς ἐκλογῆς του, ὅτε (περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἰανουαρίου) ἡ ὑγίεια τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας κατέστη ἐπισφαλῆς, καὶ ἔλαβεν ὀριστικὴν ἀπόφασιν ἀφ' ἧς στιγμῆς οὐδεμία πλέον ἐλπίς ὑπῆρχε περὶ τῆς ἀναρρώσεως τοῦ βασιλέως (περὶ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου). Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει τῶν πραγμάτων τῆς Ἀγγλίας ἔβλεπεν ὁ Λεοπόλδος μακρόθεν ὑπομειδιῶσαν αὐτῷ τὴν θέσιν

(1) Περὶ τῆς διχωγῆς τοῦ πρίγκηπος Λεοπόλδου ἐν τῷ ζητήματι τῆς Ἑλλάδος, 1830. Ἐκ τῆς γαλλικῆς Ἐπιθεωρήσεως.

τοῦ ἀντιβασιλέως, ἐὰν ἴσως ἡ ἀνεψιά του, ἡ πριγκήπισσα Βικτωρία, ἤθελεν ἀναβῆ ἀνῆλιξ ἔτι ἐπὶ τοῦ θρόνου. Διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν καὶ οἱ Τόρεις ὑπουργοὶ τῷ παρεχώρησαν τὰ πάντα, ὅπως ἀπομακρύνωσι τὸν ἑπαδὸν τῆς ἀντιπολιτεύσεως, καὶ αὐτὸς παρεκινήθη νὰ μείνῃ, διότι τῷ προπαρασκευάζετο ἀναπαυτικώτερα, πιθανῶς δὲ καὶ ὠφελιμωτέρα ὑπαρξίς ἐν Ἀγγλίᾳ. Τοιαύτη ὑπαρξίς τῷ ἦτο βεβαίως ἀρεστοτέρα τῆς πρὸς τὸν ἀκάνθινον τῆς Ἑλλάδος στέφανον δδοῦ, διότι συνεφώνει καλλίτερον πρὸς τὸν χαρακτῆρά του, ἐν τῷ ὁποίῳ (ὡς παρ' ἅπασι τοῖς ἀνθρώποις) πρέπει νὰ ζητηθῶσι τὰ αἷτια τῆς προσφάτου διαγωγῆς του. Πολλάκις, ἀφ' οὗ ὁ Λεοπόλδος κληθεὶς ἐπὶ ἄλλου θρόνου ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου ἀπέδειξε τὴν μεγάλην αὐτοῦ περὶ τὸ βασιλεῦεν ἱκανότητα, πολλάκις, λέγομεν, ἐκατηγορήθη ἡ τύχη, ὅτι ἀφῆρσεν ἀπὸ τοῦ κλυδωνιζομένου ἔθνους τῶν Ἑλλήνων τὸν ἔμφρονα τοῦτον καὶ ἔμπειρον πηδαλιούχον. Πρὸς τοῦτοις ἀμφίβολον εἶναι, ἐὰν ὁ Λεοπόλδος ἤθελε περασκευάσει τῇ Ἑλλάδι ὡς πρὸς τὰς ἐξωτερικὰς αὐτῆς σχέσεις θέσιν ἀξιοπρεπεστέραν· ὡσαύτως ἀμφίβολον εἶναι ἐὰν πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ ἔθνους τούτου ζωῆς εἶχε τὰ ἀπαιτούμενα φυσικὰ καὶ διανοητικὰ προσόντα. Ἀνάγκη ἦτο ἐν Ἑλλάδι ἀνδρὸς ὑγιοῦς καὶ εὐρώστου, ὥστε νὰ δύναται ν' ἀντιπαλαίσῃ μετὰ τοῦ ὑπὸ ἐσχάτης ἀνεχείας μαστιζομένου λαοῦ κατὰ τοῦ βάρους τῆς ὕλικῆς ταλαιπωρίας, τῆς κακουχίας καὶ τῶν στερήσεων· ἀνδρὸς ἐν ἀνθρωπῷ εὐρισκομένου νεότητι, ὅστις ἦτο εἰς κατὰστασιν καὶ πρὸς τὴν δίκαιαν τῶν ἡμιβαρβάρων τούτων ἀνθρώπων νὰ συμμορφωθῇ καὶ τὸ δόγμα των ν' ἀσπασθῇ, καὶ τὰ φρονήματά των νὰ ἐννοήσῃ· ἀνδρὸς ἄκρας αὐταπαρνήσεως, προθύμου νὰ παραιτηθῇ πάσης ματαίας καὶ θρόνου, καὶ αὐλικῆς θεραπείας καὶ μεγαλοπρεπῶν αἰθουσῶν πολυτελείας, καὶ ἱκανοῦ νὰ δώσῃ διὰ πενιχρᾶς ὑπάρξεως εἰς τὸ δύστηνον ἔθνος τὸ παράδειγμα τῆς ὑπομονῆς, τῆς ἐπιμελείας καὶ τῆς λιτότητος περὶ τὸν βίον· ἀνδρὸς τέλος μεγαλοψύχου, ὅστις παρσκευασμένου εἰς πᾶσαν ἀποτυχίαν, εἰς πᾶσαν συκοφαντίαν, εἰς πᾶ-

σχιν ἀγνωμοσύνην, καὶ ἀτρόμητος ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἤθελεν εἶσθαι ἔτοιμος νὰ ἀπαντήσῃ διὰ νέων ἀείποτε θυσιῶν εἰς πᾶσαν πικρὰν δοκιμασίαν. Ὁ Λεοπόλδος ἦτο ἀνὴρ κατὰ πάντα ἐντιμος, ἀλλὰ δὲν ἦτο ὁ κατάλληλος διὰ τὴν Ἑλλάδα ἡγεμών. Ἐὰν πραγματικῶς ἦτο τοιοῦτος, δὲν ἤθελε βεβαίως ταλαντευθῇ μετὰ τὴν ληφθεῖσαν ἤδη ἀπόφασιν, ἀλλὰ μᾶλλον κεντηθῇ ὑπὸ τῶν προσκομμάτων ν' ἀνδραχθῇ ὁ θεμελιωτὴς καὶ ὁ νομοθέτης τοῦ ἀναγεννηθέντος λαοῦ. Οὕτως ὅμως ἦτο μὲν ἱκανῶς φιλόδοξος, ὅπως ἐλκυσθῇ ἐπὶ στιγμὴν ὑπὸ σταδίου ἐντίμου, παρέχοντος αὐτῷ διέξοδον ἐκ καταστάσεως ἀφορήτου· ἀλλ' ἅμα ἡ κατάστασις αὐτῇ ἔπαυσεν, ὁ φύσει εἰς τὰς ἀνάγκας καὶ ἀναπαύσεις τοῦ πολιτισμοῦ συνειθισμένος πρίγκηψ δὲν ἀμφοταλαντεύθη πλέον καὶ ἐπροτίμησε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν βίον, ὃν διῆγεν ἐν Ἀγγλίᾳ, παρὰ νὰ καταλάβῃ ἐν μέλλοντι σκοτεινῶ θέσιν, περὶ τῶν μόχθων καὶ τῶν κινδύνων τῆς ὁποίας ἀρκούντως εἶχε πληροφορηθῇ ἐκ τῶν προγενεστέρων καὶ τῶν τελευταίων ἐκθέσεων τοῦ κόμητος Καποδιστρίου. (1).

(1) Σημ. Μεταφρ. Εἰς ἀνασκευὴν τῶν περὶ τοῦ Λεοπόλδου ῥηθέντων λέγει ὁ συγγραφεὺς ἡμῶν ἐν τέλει τοῦ ζ'. τόμου τῆς ἱστορίας του τὰ ἐξῆς. «Περὶ τῆς παραίτησεως τοῦ πρίγκηπος Λεοπόλδου ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ ἀνακτοῦ τῆς Ἑλλάδος μοι περιῆλθον μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ ζ'. τόμου πληροφοροῖμαι ἐκ πηγῆς τοσούτου ἀξιοσεβάστου, ὥστε ἐπιφυλάττομαι ἐν δευτέρᾳ ἐκδόσει νὰ ἐξηγήσω τὴν διαγωγὴν τοῦ πρίγκηπος ὡς προσελθοῦσαν μᾶλλον ἐκ τῆς φοβᾶς τῶν πραγμάτων ἢ ἐκ προσωπικῶν αἰτίων. Ἡ αἰτησίς του περὶ χρηματικῆς συνδρομῆς εἶχε γίνεαι παραδεκτὴ, ἀλλ' ἡ ὁρροεσία δὲν ἠῤῥαρίστησε τὸν πρίγκηπα. Ἡ πλειονοψία ἐν τῇ ἀγγλικῇ κοινοβουλίᾳ ἦτο καὶ τότε ἤδη πρόθυμος νὰ παρχωρῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰς Ἰονίους νήσους καὶ νὰ προσθέσῃ εἰς τὸ νέον κράτος καὶ τὴν Κρήτην· ἀλλ' ὁ Οὐέλλιγκτὼν καὶ ὁ Ἀβερδῆνος, σύμφωνοι μετὰ τοῦ Μεττερνίχου νὰ περιορίσωσιν ὅσον ὅλον τε περισσότερον τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος, ἥσαν ἀείποτε ἐναντίοι καὶ αὐτῆς τῆς ὁρροεσίας, ἣν ἔλαβε μετὰ ταῦτα ὁ βασιλεὺς Ὄθων. Ὁ πρίγκηψ Λεοπόλδος, ἰστάμενος ἐν μέσῳ δύο ὁδῶν ἢ κατὰ τὴν εὐνοϊκὴν θέλησιν τοῦ κοινοβουλίου νὰ φέρῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα σημαντικὴν προχρημασίαν δωρεάν, ἢ κατὰ τὴν κακὴν διάθεσιν τῶν ὑπουργῶν νὰ ἐπιτρέψῃ νὰ τῇ ἐπιβληθῶσιν ὅρια περιορισμένα, εὐρέθη εἰς θέσιν δεινοτάτην, διότι ἠναγκάζετο νὰ ἐκίχῃ

⁴ Ο Καπο-
δίστριας.

Πολλοὶ διέσχυρίσθησαν ὅτι ἡ κυρία αἰτία τῆς παραιτήσεως τοῦ Λεοπόλδου ἐνέκειτο εἰς τὰς ἀποθαῤῥυντικὰς ταύτας ἐκθέσεις τοῦ Κυβερνήτου, πρᾶστησάσας ἐπίτηδες τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος διὰ τῶν ζοφερωτέρων χρωμάτων. Οἱ διέσχυριζόμενοι τοῦτο ἐκφέρουσιν, ἄκοντες, κατὰ τοῦ πρίγκηπος κατηγορίαν, καθ' ἧς εὐκολον εἶναι νὰ τὸν ὑπερασπισθῇ τις· διότι ὅσω καὶ ἂν ἡμέλῃσε διπλωματικῶς νὰ λάβῃ ἐγκαίρως συμβουλὰς καὶ πληροφορίας παρὰ νοημόνων Ἑλλήνων, ἡδύνατο καὶ ὥφειλεν ὁ Λεοπόλδος καὶ πρὸ τῆς παραδοχῆς του νὰ λάβῃ ἀκριβεῖς πληροφορίας περὶ τῶν πραγμάτων τῆς χώρας, εἰς τὴν ὁποίαν διενεοῖτο ν' ἀφιερώσῃ τὴν ὑπαρξίν του. Ὡσαύτως ἐκφέρουσι πικρὰν κατὰ τοῦ Καποδιστρίου κατηγορίαν, τοῦ ὁποίου τὸ ὅλον σύστημα ἀποδίδεται παρὰ τῆς μερίδος ταύτης τῶν κατηγόρων του εἰς τοὺς δύο κυρίους σκοπούς του, ὅτι δηλ. ἐξωτερικῶς μὲν ἐζήτει ὁ Καποδίστριας ν' ἀποτρέψῃ πάντα ὑποψήφιον ἀπὸ τῆς ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ἀρχῆς, ἐσωτερικῶς δὲ ἐπειρᾶτο νὰ ἐξουδενώσῃ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἀντιπάλων του· ἐν ᾧ ἀφ' ἐτέρου ἢ ἐτέρα μέρη τῶν ἐχθρῶν του, παρ' ἧς δὲν θεωρεῖται ὁ Καποδίστριας εἰμὴ ἀπλῶς ὡς ἀνθύπατος τῆς Ῥωσσίας, ἀποδοκιμάζει τὴν πολιτικὴν του ὡς εἶδος προδοσίας κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἐν τῶν δυσκολωτάτων ψυχολογικῶν ζητημάτων εἶναι τὸ νὰ ἐπιφέρῃ τις ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ἐγγράφων ἀκριβῆ ἱστορικὴν κρίσιν περὶ τῶν δύο τούτων κατηγοριῶν· διότι ἐξ ὅλων τῶν δυσεξηγήτων Ἑλληνικῶν χαρακτήρων ὁ τοῦ Καποδιστρίου εἶναι ὁ τὰ μάλιστα ἐπίτριπτος καὶ ἀπόκρυφος. Ἐπειδὴ δὲ οὐδεμία ὑπάρχει περὶ αὐτοῦ ὁμολογία οὐδὲ ἐλπίς εἶναι ὅτι θέλει δοθῇ τοιαύτη, περιοριζόμεθα εἰς τὴν ἀπλὴν τῶν πραγμάτων ἐκθεσιν, καὶ εἰς τὴν σκιαγράφησιν τῶν τοῦ βίου τοῦ Κυβερνήτου.

ἀδροφροσύνην πρὸς τοὺς ὑπουργούς, οἵτινες τοσοῦτον εὐνοϊκαὶ εἶχον φανῇ ὑπὲρ τῶν ἀτομικῶν αὐτοῦ ἀξιώσεων. Ὅθεν δὲν ἡδύνατο εἰμὴ νὰ καταστήσῃ τὴν μετὰ ταῦτα παραδεκτὴν γενομένην ὁροθεσίαν ὡς ἀξίωσιν τοῦ τελεσιγράφου του. Ἡ ἀκριβὴς ἐξιστόρησις τοῦ ζητήματος τούτου εὔρηται παρὰ Arndt ἐν τῷ περὶ τῆς ἐνΒελγίῳ βασιλείας συγγράμματι αὐτοῦ, σελ. 60 καὶ ἐξ.

Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας (1), γεννηθεὶς κατὰ τὸ 1776 ἤτο υἱὸς ἐμπείρου καὶ ἱκανοῦ δικηγόρου ἐν Κερκύρᾳ. Ἐπανερχόμενος ἐκ τῶν ἐν Πατταυίᾳ σπουδῶν τοῦ ἀπέκτεψε τὴν εὐνοίαν τοῦ ἐν Βενετίᾳ πρέσβεως τῆς Ῥωσσίας, κόμητος Μοτσενίγου, καὶ περιελθούσης τῆς πκτρίδος τοῦ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥωσσίας, διωρίσθη ὑπάλληλος τῆς ῥωσικῆς κυβερνήσεως· ὅτε δὲ κατὰ τὸ 1807 ἡ Ἐπτάνησος ἐτέθη ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Γαλλίας, μετέβη εἰς Πετροῦπολιν, ἐνθα εἰργάζετο ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν ἐξωτερικῶν. Καθὼς παρὰ τῷ Μοτσενίγῳ, οὕτως ἐσυστήθη ὁ νέος Καποδίστριας καὶ παρὰ πᾶσιν, οὓς ἐπλησίασε, διὰ τῆς λεπτῆς αὐτοῦ καὶ εὐγενοῦς συμπεριφορᾶς· ὑπὸ τοῦ Στούρτζα εἰσήχθη παρὰ τῷ Τσιτσαγῶφ, ὅστις τὸν ἐζήτησε (1812) ὡς προϊστάμενον τοῦ διπλωματικοῦ αὐτοῦ γραφείου· καὶ πάλιν ὁ Τσιτσαγῶφ ἐσύστησεν αὐτὸν εἰς τὸν Βαρκλάυ Δετόλλυν (Barklay de Tolly), ὅστις ἐπρότεινεν αὐτὸν (1813) εἰς τὸν Αὐτοκράτορα ὡς πληρεξούσιον ἐν τῷ ζητήματι τῆς Ἑλβετίας· ὁ δὲ αὐτοκράτωρ καταθελχθεὶς ἐκ τῆς συμπεριφορᾶς του, τῷ ἐνέθεσε τὴν παρὰ τῷ Νεσελρῶδ διεύθυνσιν τῶν διπλωματικῶν ὑποθέσεων ἐν τῷ στρατοπέδῳ, διώρισεν αὐτὸν (1814) ἀπεσταλμένον αὐτοῦ καὶ πληρεξούσιον ἐν Ἑλβετίᾳ, καὶ μετὰ ταῦτα τὸν μετεχειρίσθη εἰς τὰς ἐν Βιέννῃ καὶ Παρισίοις Συνόδους. Τὸ ἀσύνθηδες τοῦτο στάδιον κατέστησε μὲν τὸν Καποδίστριαν ἀνώτερον πάντων τῶν συμπολιτῶν του καὶ κατὰ τὰς πολιτικὰς γνώσεις καὶ κατὰ τὴν ἱκανότητα, ἀλλὰ δυστυχῶς ἀνώτερον καὶ καθ' ὅλας τὰς ἐπικινδύνους ἰδιότητας, ἃς ἡ διπλωματικὴ αὐτῇ σχολὴ καὶ ἡ συμβίωσις μετὰ διεφθαρμένων Ἑνετῶν καὶ ἐπιτρίπτων Ῥώσων πολιτικῶν καὶ αὐλικῶν, ἀνέπτυξαν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, παρὰ τῇ ὅλῳ βυζαντινῇ τοῦ Καποδιστρίου φύσει. Καὶ οἱ μὲν λεπτοὶ τρόποι του, ἡ ἐξωτερικὴ εὐπροσηγορία, ἡ ἐλκυστικὴ ἐπιτηδειότης καὶ μετριοφροσύνη καὶ ἐν τοῖς λόγοις καὶ ἐν τοῖς τρόποις, τὸ τέλειον ὕψος τοῦ

(1) Πρὸς Α. Παπαδοπούλου Βρετοῦ, ὑπομνήματα βιογραφικὰ καὶ ἱστορικὰ περὶ τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος· ἐν Παρισίοις 1837 (γαλλιστί.)

αυλικού, ἐν ἐνὶ δὲ λόγῳ, τὸ κοινωνικὸν ἐπίχρισμα κατεκάλυψαν ἐν τῷ Καποδιστρίῳ πολὺ ἐνωρίς καὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν εἰδικὸν αὐτοῦ χαρακτηῖρα, τὸ δὲ διπλωματικὸν ἐπίχρισμα ἐπεσκίασε τὸν πολιτικὸν ἄνδρα καὶ τὸν ἀγνὸν πατριώτην. Διὸ ἐκτὸς τῶν προτερημάτων ὡς συμπολίτης ἦτο ὁ Καποδίστριας ἴσως φύσει ἔτι ἀκαταλληλότερος τοῦ Λεοπόλδου νὰ κυβερνήσῃ τὸ νέον ἔθνος, τοῦ ὁποίου ἡ ἡμιαγρία κατὰστασις ἀπῆτει τὴν ἐντελῆ λήθην τοῦ παρελθόντος καὶ ἄκραν αὐταπάρνησιν. Καὶ ἐφαίνετο μὲν ἀποδεικνύουσα τὸ ἐναντίον αὐτῇ ἡ ἀπόφασις τοῦ Καποδιστρίου νὰ ἐγκатаλείψῃ τὰς ἀναπαύσεις καὶ τὴν πολυτέλειαν τῆς Πετροπόλεως καὶ νὰ μεταβῇ εἰς τὸ ἀκάθαρτον καὶ κατηρειπωμένον Νάπλιον· ὅθεν καὶ δικαίως οἱ θαυμασταὶ τοῦ κόμητος ἐξυμνοῦσι τὴν ἀφιλοκέρδειαν, τὴν ἐπιμέλειαν, τὴν δραστηριότητα, τὴν περὶ τὴν δίκαιαν λιτότητα καὶ τὴν ὡς πρὸς τὰ καθήκοντα εὐσυνειδησίαν τοῦ ἀνδρός· ἀλλ' ἡ τοιαύτη λιτότης καὶ ἡ οἰκονομία ἐπεβάλλοντο ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, καὶ ἐν τῇ αὐταπαρνήσει καὶ τῇ προθυμίᾳ νὰ διευθύνῃ μόνος τὰ πάντα κατεφαίνετο ἡ φιλόδοξος ἀρχομανία του, καὶ ἡ ὑπεροπτικὴ καὶ κενόδοξος ἰδέα, ὅτι εἶναι καὶ ἄξιός νὰ διευθύνῃ μόνος τὰ πάντα. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δύναται τις νὰ εὕρῃ ἐν τῷ Καποδιστρίᾳ καὶ ἄλλα ἠθικὰ καὶ διανοητικὰ προτερήματα, ὑπὸ τὸ λαμπρὸν ἐπικάλυμμα τῶν ὁποίων ὑποφώσκει ἔνθεν κἀκεῖθεν βάσις οὐχὶ λίαν καθαρὰ. Ὁ ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ ἄμεμπτος καὶ μετρίχιος τοὺς τρόπους ἀνὴρ οὗτος ἦτο φύσει ἀγαθός, ἀλλ' ὁ διεφθαρμένος κύκλος, ἐν τῷ ὁποίῳ εἶχε περιστραφῇ πρότερον, τὸν διέφθειρε καὶ τὸν κατέστησε μισάνθρωπον, οὐδὲ ἦτο δυνατόν νὰ συντελέσῃ εἰς διόρθωσιν τῶν ἐλαττωμάτων τούτων ὁ νέος αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι κύκλος διὰ τῆς τυφλῆς ὑπακοῆς του ἢ τῆς ἀλόγου αὐτοῦ ἀντιπράξεως. Ὁ Καποδίστριας ἐφαίνετο ἀείποτε αὐστηρὸς περὶ τὰ θρησκευτικὰ, ἀφωσιωμένος εἰς τὸ ὀρθόδοξον δόγμα καὶ φιλακόλουθος, ἀλλὰ μετὰ παρέλευσιν ὀλίγου μόνον χρόνου παρετηρήθη ὅτι ταῦτα πάντα ἦσαν μέσα μόνον πρὸς ἐπίτευξιν ἄλλων ἐξωτερικῶν σκοπῶν· ἐλάλει τὸσον συχνὰ καὶ στερεοτύπως περὶ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν πίστεώς του

ὥστε θεωρήθη τοῦτο ἀπλῶς μηχανικὴ τις ἔξις· ἤρεσκετο νὰ συνδιαλέγηται περὶ τῶν ἀνελέγκτων ἀποφάσεων τῆς θείας Προνοίας καὶ τῆς ματαιότητος τῶν ἀνθρωπίνων βουλῶν, καὶ ὅμως οὐδεὶς περισσότερον αὐτοῦ ἐπειρᾶτο νὰ χειραγωγήσῃ μυστικῶς τῷ τρόπῳ τὴν θείαν Πρόνοιαν. Οἱ ἐπισκεφθέντες τὴν Ἑλλάδα Εὐρωπαῖοι, ἀκούοντες τοὺς διὰ πλείστων ἀνεκδότων καὶ γνωμικῶν κεκοσμημένους καὶ μεγάλην πεῖραν τοῦ κόσμου καταδηλοῦντας λόγους τοῦ ἀνεγνώριζον ἐν αὐτῷ φιλοσοφικὴν ἀγχίνοιαν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμά του εὗρισκον μᾶλλον λεπτὸν παρὰ ἐκτεταμένον καὶ μέγα, καὶ πλουσιώτερον εἰς ἐπιχειρήματα μᾶλλον παρὰ εἰς πεῖραν μόνιμον. Πᾶς τις ἐθαύμαζε τὸ ἥρεμον καὶ ἀσφαλὲς αὐτοῦ ὡς πρὸς τὴν κυβέρνησιν καὶ διοίκησιν, περὶ τὴν ὁποίαν δὲν εἶχε πρακτικὴν πεῖραν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀνεκαλύπτετο ὁ περιωρισμένος νοῦς, ὅστις εἶχε πλέον ἐκμάθει τὴν ἐπιστήμην του, καὶ δὲν ἠδύνατο τοῦ λοιποῦ, ὅσῳ καὶ ἂν εἶχε τὴν καλὴν πρὸς τοῦτο θέλησιν, οὔτε νέον τι νὰ μάθῃ οὔτε νέαν πεῖραν ν' ἀποκτήσῃ. Ἀξίεπαινος μὲν ἦτο ὁ Καποδίστριας ὅτι ἤθελε νὰ κυβερνήσῃ διὰ στιβαρᾶς χειρὸς τὸν ἐκ τῆς ἀναρχίας ἀναδυόμενον τοῦτον λαόν, ἀλλ' ἐστερεῖτο ἐντελῶς τοῦ αἰσθήματος τῆς πρώτης ἀναγκαιᾶς αὐτῷ διαγνώσεως, ὅτι ἡ ἀληθὴς βάσις ἰσχυρᾶς κυβερνήσεως εἶναι ἡ δικαιοσύνη, καὶ τὸ ἄκαμπτον περὶ τὴν διαχείρισιν αὐτῆς. Ὁ Καποδίστριας δὲν ἦτο πολιτικὸς, ἦτο μόνον διπλωμάτης· πάντα κατεδῆλουν τὸν κύριον αὐτοῦ χαρακτῆρα τοῦτον. Ἐν ταῖς ἐκδο-δεῖσαις αὐτοῦ (οὐχὶ εὐαρίθμοις) ἐπιστολαῖς, αἵτινες πρὸς τοὺς διαφορωτέρους ἀνθρώπους τὸ αὐτὸ ἀείποτε ὕφος μεταχειρίζονται, νομίζει τις ὅτι ἀπαντᾷ ἀνὰ πᾶν βῆμα τὸ προσωπεῖον τῆς ἐπιδείξεως. Ὅσῳ εὐχάριστος καὶ ἂν ἦτο ἡ συναναστροφή του, ἀλλ' ὅμως ἡ ἔλλειψις εἰλικρινοῦς ἐμπιστοσύνης καὶ ἡ τέχνη του ν' ἀποφεύγῃ τὰς ἀπ' εὐθείας γενομένης αὐτῷ ἐρωτήσεις, διήγειρον μετ' οὐ πολὺ τὴν δισπιστίαν τοῦ ἀκροατοῦ. Ἐκ τῆς μεγάλης ναπολεοντείου ἐποχῆς εἶχεν ἀποκτήσει ὁ Καποδίστριας τὸ σύστημα τῶν ἐμπεύρων πολιτικῶν, νὰ λέγῃ πολλὰ, καὶ μόνος νὰ ὁμιλῇ, καὶ ἐν τῇ πολυλογίᾳ ταύτῃ, ζωνρὸς τὰ αἰσθήματα ὡς

πάντες οἱ ἄνθρωποι τῶν μεσημβρινῶν χωρῶν, παρεσύρετο ἐνίοτε εἰς λόγους ἀπερισκέπτους, καὶ ὅμως καὶ τοῦτο δὲν μετέβαλλε τὴν παρὰ τῷ ἀκροατῇ διεγειρομένην ἐντύπωσιν τῆς ἐπισχέσεως ἐν τοῖς λόγοις καὶ τῆς διπροσωπίας. Καθὼς περὶ τῆς εὐλαθείας εἰς τὰ θεῖα, ἐλάλει συχνὰ καὶ περὶ τῆς «εὐθείας γραμμῆς» τῆς πορείας του, ὥστε ἄκων παρεκινεῖτό τις ν' ἀναζητήσῃ καὶ τὰς κατὰ τὴν πορείαν ταύτην λοξοδρομίας. Συλλαμβανόμενος δὲ ἐπὶ τοιαύταις λοξοδρομίαις καὶ ἀντιφάσεσιν, ἦτο ἔτοιμος τὴν ἀμφιλογίαν νὰ ἐξηγήσῃ ὡς ποικιλίαν γνώσεων καὶ πείρας, τὰς δὲ ἀντιφάσεις νὰ παραστήσῃ ὡς ἀξιώματα.

Εἶδομεν αὐτὸν ἐν Πόρῳ διαβεβαιοῦντα τοὺς πληρεξουσίους περὶ τῶν συνταγματικῶν φρονημάτων του καὶ ἀναδεικνύμενον συγχρόνως διὰ τοῦ κόμητος Βούλγαρη ὁπαδὸν τῶν ἀρχῶν τοῦ ἀπολυτισμοῦ· διὸ νῦχαρίσκει συγχρόνως τὸ φιλελεύθερον ἐν τῇ Δύσει κόμμα καὶ τὴν ἱερὰν συμμαχίαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ· διὸ ἐθαυμάζετο καὶ ὑπὸ τοῦ Τσάρου καὶ συγχρόνως καὶ ὑπὸ τοῦ Λαφαγέτου· οἱ Εὐρωπαῖοι ξένοι ἀκροώμενοι αὐτοῦ ἐνόμιζον ποτὲ μὲν ὅτι ἀκούουσι Ἀμερικανὸν ἢ Ἐλβετὸν (δηλ. δημοκράτην), ποτὲ δὲ Ῥώτσον (δηλ. μοναρχικόν)· διὸ καὶ ἐν τῇ (ὑπ' αὐτοῦ βεβαίως γεγραμμένη ἢ ὑπηγορευμένη) ἐπιστολῇ ἐκ Κερκύρας τοῦ ἔτους 1819, εὐρίσκομεν τὴν διὰ τὸν μαθητὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου, τοῦ μαθητοῦ τοῦ Λαχάρπου, οὐδόλως παράδοξον «σύμπνοιαν τῆς διαφωνίας,» καὶ βλέπομεν αὐτὸν δεικνύοντα εἰς τοὺς Ἕλληνας τοῦ συστηματικῶς τὰς δύο ταύτας ἀντιθέτους σχολὰς συγχρόνως, τὴν μὲν τῆς Ῥωσσίας, ἐν ᾗ δύνανται νὰ παρατηρήσωσι «τὴν ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐκπηγάζουσαν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ,» τὴν δὲ τῆς Ἐλβετίας, Ἀγγλίας καὶ Ἀμερικῆς, ἔνθα διὰ ἐλκυστικῶν παρὰδειγμάτων θέλουσι διδασθῇ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην τῆς ἐλευθερίας!

Ἡ σχέσις τοῦ Καποδίστριας, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ποδισφίονε ἕρῃ τις ἄλλο τί ἐντελές, ἢ τὸν διπλωματικὸν χαρακτῆρα, ὅστις πρὸς τὸν μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐνεργείας εἶναι ἐν ἑαυτῷ ἡμιτελὴς ἡ ἀνακτα- τῆς Ἑλ- μετὰ ὅλας τὰς διαβεβαιώσεις περὶ σταθερότητος ἀρχῶν εἶναι ἐλα- λάδος.

στικός, με ὅλας τὰς φιλοδόξους προσπάθειάς εὐλύγιστος, καὶ με ὅλην τὴν γλισχρότητά του συμμορφοῦται πρὸς τὰς περιστάσεις καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς στιγμῆς. Τοιοῦτος καταδεύνεται ὁ Κυβερνήτης εἰς τὰς πρὸς τὸν πρίγκηπα Λεοπόλδον σχέσεις του. Προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ν' ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς χώρας, ἐθεώρει ἑαυτὸν ὁ Καποδίστριας, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἄνευ φιλοδοξίας τινὸς ὡς τὸν ἄριστον τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἴσως ἤλπιζεν ἢ ἐπίστευεν, ὅτι ἡ θέσις τοῦ Κυβερνήτου ἦτο θέσις ὠρισμένη μόνον διὰ Ἕλληνα, καὶ ὅτι αὐτὸς δεχόμενος αὐτὴν ἀρχίζει στάδιον διὰ ὅλον τὸν βίον του. Ἀλλ' ὁ Καποδίστριας, τοῦ ὁποίου ἡ φύσις ἔτεινε πρὸς τὰς λοξοδρομίας, δὲν ἦτο ὁ ἄνθρωπος οὔτε ἑαυτὸν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου νὰ διευκρινίσῃ οὔτε εἰλικρινῶς πρὸς τοὺς ἄλλους νὰ ἐκφρασθῇ. Πρὸς τὸν Γάλλον Michaud ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῆς βασιλείας, ἀλλ' ὑποβαλόντος τοῦ Γάλλου ἐναντίους λόγους, ἐνέκρινεν αὐτοὺς ὡς τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ γνώμην. Πρὶν ἢ ἀναλάβῃ τὴν θέσιν του ἔγραψε πρὸς τὰς Δυνάμεις (1), ὅτι πρέπει νὰ δοθῇ ἡγεμὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὅτι θέλει θεωρήσῃ ἑαυτὸν εὐτυχῇ νὰ προπαρασκευάσῃ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἡγεμόνος πρὸς τὸν Οὐίλμωτον Ὁρτώνα ὅμως ἔγραφε κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν (3/15 Ὀκτ. 1827), οὐχὶ λίχν εὐκρινῶς ἀλλὰ βεβαίως ὑπὸ ὅλως διάφορον πνεῦμα, ὅτι οἱ μὲν βουλευταὶ τῆς Ἑλλάδος εἶναι οἱ ἀληθεῖς νομοθέται, οἱ δὲ διαταγῇ αὐτῶν κατέχοντες τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν οἱ μόνον νομοτελεσταί. Ὅτι δὲ ἐγένετο λόγος περὶ συστάσεως θρόνου ἐν Ἑλλάδι καὶ προσφορὰς αὐτοῦ πρὸς εὐρωπαῖόν τινα ἡγεμονόπαιδα, τοῦτο ἀπέδιδεν ὁ Καποδίστριας εἰς «στιγμιαῖά τινα συμφέροντα.» Καταλαβὼν τὴν θέσιν τοῦ Κυβερνήτου ἤρχισε μετ' οὐ πολὺ νὰ θεωρῇ ἑαυτὸν σωτῆρα τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀπαραίτητον τῆς τύχης τῆς ὁδηγόν. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ὁ Καποδίστριας ἤθελεν εἶσθαι ἀτομικῶς ἐστερημένος τῶν τοιούτων φιλοδόξων αἰτίων, τὰῦτα ἀνεπληροῦντο ἀρκούντως διὰ τῆς τυφλῆς ματαιοδοξίας τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ Βιάρου καὶ Αὐγουστίνου, τῶν ἀπερισκέπτων τούτων ὀργάνων τῆς ἐξουσίας

(1) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν λόρδον Παλμερστῶνα, ἀπὸ μηνὸς Ἰουλίου 1834

του, ὃν ὁ ὀλέθριος ζήλος περιέπλεξεν αὐτὸν εἰς τὰ δίκτυα ὀλεθρίας αὐταρεσκειάς. Κατὰ τὸ πρῶτον ἤδη ἔτος τῆς διοικήσεώς του, εὗρισκομένου αὐτοῦ εἰς περιοδείαν κατὰ τὴν Πελοπόννησον, διενηργεῖτο ἐν Αἰγίνῃ ἔγγραφον, δι' οὗ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐναπέθετεν εἰς χεῖράς του τὸ μέλλον αὐτοῦ· οἱ ἐναντίοι τοῦ Κυβερνήτου ἐκατηγόρησαν τὴν κυβέρνησιν ὡς διενεργοῦσαν τὸ ἔγγραφον καὶ διαψεύσαντος τοῦτο ἐπιστήμῳ τοῦ Κυβερνήτου, ὁ Γεώργιος Μαυρομιχάλης ἔγραψεν ἐπιστολὴν (ἀπὸ 27/8 Σεπτ. 1828), δι' ἧς ἀπεδεικνύετο ἡ ἐνοχὴ τοῦ Βιάρου, ὃν ὄχι καὶ αὐτοῦ τοῦ Κυβερνήτου (1). Ταῦτα συνέβαινον παραδόξως πῶς καθ' ἣν ἐποχὴν συνῆλθεν ἐν Πόρῳ ἡ συνδιάσκεψις, ἐν ᾗ ἔμελλε κατὰ πρῶτον νὰ συζητηθῇ σπουδαίως τὸ ζήτημα περὶ τοῦ μέλλοντος πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος! Ἐνώπιον τῆς συνδιασκέψεως ταύτης ἐπανελάθεν ὁ Καποδίστριας, διὰ τοῦ αὐτοῦ πάντοτε ἀμφιβόλου ὕφους, τὴν διαβεβαιώσιν ὅτι εἶναι προθυμότερος νὰ ὑποχωρήσῃ, ἐνώπιον ἡγεμόνος, συνιστῶν συγχρόνως λίαν ἐντέχνως, ὡς εἶδομεν, ἐν πάσῃ περιπτώσει ἑαυτὸν. Τὸ ζήτημα τοῦτο τῆς ἀρχῆς, τὸ ὁποῖον ὠνόμαζε «πράξιν, ὑπὸ τῶν στιγμιαίων περιπτώσεων ὀριζομένην,» μετεχειρίζετο ὁ Καποδίστριας ὡς ζήτημα ἐκκρεμές, ὁποῖον καὶ ἦτο τότε· ἦτο δὲ ἕτοιμος ἐν ἀνάγκῃ νὰ «ὑπηρετήσῃ τὴν Ἑλλάδα ἐν οἵαδήποτε θέσει,» καὶ ὡς ὑπουργός, ἀλλ', ἐννοεῖται, καλλίτερον ὡς Κυβερνήτης ἢ Ὁσποδάρος. Ὅτε δὲ αἱ ἐν Πόρῳ γενόμεναι προτάσεις ἀπεστάλησαν εἰς Λονδίνον, προσεδόκα καὶ ὁ Καποδίστριας μετὰ πολλῶν ἄλλων, ὅτι εὐκόλως δὲν θέλει εὑρεθῇ ὑποψήφιός τις διὰ τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον, καὶ ὅτι ἡ Ῥωσσία θέλει ἐργασθῇ κατ' εὐθεῖαν ὑπὲρ αὐτοῦ· ἀλλ' ἀφ' οὗ ἀπέναντι τῶν ἀξιώσεων τοῦ ἡγεμόνος ἐλησμονήθησαν ἀμέσως αἱ τοῦ ἀπλοῦ πολίτου, ὁ Καποδίστριας δυσαρεστηθεὶς κατὰ τῆς Δυνάμεως, ἥτις ἀπέσυρεν ἀπ' αὐτοῦ τὴν τελείαν ἐμπιστοσύνην της, εἰργάσθη αὐτεξουσίως, ἐτάχθη πάλιν ἐπὶ στιγμὴν, ὅπως περιχυθῇ διὰ τῆς εὐνοίας τῶν Ἑλλήνων του, ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν περὶ

(1) Ὁρα Τρικούπη, 4, 302. 396.—

πολιτεύματος πόθων καὶ διήγειρε πάλιν καθ' ἑαυτοῦ τὴν Ῥωσσίαν. Τὸ ἀπὸ 10/22 Μαρτίου 1829 πρωτόκολλον, δι' οὗ ὠρίζετο ἡγεμὼν διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἦτο ἔτι ἐν τῷ γίγνεσθαι, ὅτε ὁ Καποδίστριας προπαρεσκεύασε (Ἰανουάρ. 1829) συγκάλεσιν ἔθνοσυνελεύσεως (ἐν Ἄστρει) ἣν μέχρι τοῦδε ὑπὸ μυρίας προφάσεις εἶχεν ἀποφύγει. Συνεπεία δὲ περιοδείας τοῦ Καποδιστρίου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Αὐγουστίνου κατὰ τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Ῥούμελην ἐπηρεάσθησαν τοσοῦτον αἱ ἐκλογαί, ὥστε ἐν πολλαῖς ἐπαρχίαις ἐξελέχθη πληρεξούσιος αὐτὸς ὁ Κυβερνήτης· ὅπερ συνδεόμενον πρὸς τὸ ἔγγραφον τοῦ ἔτους 1828, ἐξηγήθη ὡς τέχνασμα τοῦ Καποδιστρίου πρὸς τὸν σκοπὸν, τοῦ νὰ ἐκλεχθῇ εἰς ὅσον οἶόν τε περισσοτέρας ἐπαρχίας, ὅπως δυνηθῇ νὰ ὑποβάλλῃ γενικὴν τρόπον τινὰ διαμαρτύρησιν κατὰ τῆς ἐκλογῆς ἡγεμόνος. Παράδοξον ἦτο πρὸς τούτοις, ὅτι ὁ Κυβερνήτης δὲν ἠκύρωσεν ἀμέσως τὰς ἐκλογὰς ταύτας, ἀλλ' ἐπερίμενε προηγουμένως τὸ ἀποτέλεσμα καὶ τῶν λοιπῶν ἐκλογῶν, ἵνα (ὡς ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς ἐκλογεῖς) δυνηθῇ νὰ λάβῃ ἀπόφασιν, «δι' ἧς ἤθελεν εἶσθαι εἰς θέσιν καὶ τὸ κατῆκόν του νὰ ἐκπληρώσῃ καὶ τὴν τιμητικὴν ἐμπιστοσύνην τῶν ἐκλογέων του νὰ δικαιολογήσῃ!» (1) Ἡ οὕτω συνελθοῦσα συνέλευσις, ἀγομένη καὶ φερομένη ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου καὶ πιεζομένη ὑπὸ τῶν πλάσμάτων του, τῷ ἀνέθηκε τὴν πληρεξουσιότητα νὰ διαπραγματευθῇ μετὰ τῶν Δυνάμεων ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν τῆς ἐγκρίσεως τῆς συνελεύσεως. Πάντες ἐγίνωσκον ὅτι ὁ Καποδίστριας ὑπηγόρευεν εἰς τὴν ὑπὸ κηδεμονίαν συνέλευσιν τὸ ψήφισμα τοῦτο, ὅπως τυχούσης περιστάσεως παρεμβάλλῃ δι' αὐτοῦ προσκόμματα, ἢ μεταχειρισθῇ αὐτὸ ὡς φόβητρον. Ὅτε δὲ μετ' οὐ πολὺ ἡ ἐν Δονδίνῳ Συνδιάσκεψις ἐπελήφθη σπουδαίως τοῦ ζητήματος τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἡγεμόνος ὅλαι αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Καποδιστρίου (τοῦ ἔτους 1830) πρὸς τοὺς πιστότερους τῶν φίλων του (τὸν Εὐνάρδον, τὸν Κολοκοτρώνην, τὸν Ῥαϊκῶφ κ. ἄλ.) ἀπέπνεον, ὅσῳ ἐπέτρεπεν ἡ περίσκεψις τοῦ καλῶς

(1) "Ορα Parish, σελ. 92.

τοὺς λόγους του ζυγίζοντος Κερκυραίου, ὄλην τὴν πρὸ πολλοῦ ἐπεσχημένην ἀγανάκτησιν τοῦ ἀνδρὸς, ὅστις ἐθεώρει ἑαυτὸν προσβεβλημένον καὶ παρηγγωνισμένον διὰ τῆς τοιαύτης ἐκλογῆς «ξένου ἡγεμόνος, ὅστις (ὡς ἔγραφεν ἡρεθισμένος πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην) θέλει κυβερνήσει τὴν Ἑλλάδα ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν κληρονόμων καὶ διαδόχων αὐτοῦ!» Ὡμολόγει δὲ καθ' ἑαυτὸν, «ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐκορέσθησαν αὐτοῦ, καὶ ζητοῦσιν ἄλλους πρὸς ἀντικατάστασιν αὐτοῦ,» ἀλλὰ πρὶν ἢ καταπεισθῇ νὰ ὑποχωρήσῃ ἐκουσίως, περιμένει «νὰ τῷ εἰπωσι ν' ἀπέλθῃ» καὶ τότε οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν θὰ μείνῃ πλέον· ἄλλως θέλει ἐγκαρτερήσῃ εἰς τὸ καθῆκόν του ἀσάλευτος ὡς βράχος!

Καθῆκόν του ἐθεώρει τώρα ὁ Καποδίστριας νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων, ἀλλ' εἰ δυνατόν, «ὑπὸ μορφήν νόμιμον,» συνεργεῖα δηλ. τοῦ ἔθνους, οὐ τὴν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο συμμετοχὴν ὑπερησπίσθη ἐν τινι ὑπομνήματι καὶ ἐναντίον αὐτοῦ ἔτι τοῦ Ῥιβωπιέζρου. Ἄν καὶ ἡ Ἑλλὰς ἦναι χώρα βάρβαρος, ἔγραφε πρὸς τὸν Ἐυνάρδον, ἔχει ὅμως καὶ τὴν γνώμην της, καὶ ἡ γνώμη αὕτη δὲν δεικνύεται εὐμενῆς πρὸς τὴν βασιλείαν, ἔτι δ' ὀλιγώτερον πρὸς «ξένον πρίγκηπα, ὅστις πέπρωται νὰ γείνῃ βασιλεὺς ἄνευ ἐγγυήσεων.» Οἱ λόγοι οὗτοι ἦσαν ἀληθῶς λόγοι ἀνδρὸς ἀδόλου καὶ τιμίου, ἀλλὰ γνωστὸν ἦτο, ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος διὰ παραδόξων ὄντως ἐκφράσεων εἶχεν ἀναγνωρίσει πρότερον ἐν Πόρῳ τὸ δικαίωμα εἰς τὰς Δυνάμεις, ἔνεκα τῶν πολλῶν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος θυσιῶν αὐτῶν, νὰ συστήσωσιν ἐν Ἑλλάδι μοναρχικὴν κυβέρνησιν, δυναμένην νὰ συμβιβάσῃ τὰ συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν μεσολαβησασῶν Αὐλῶν! Τὴν «νόμιμον μορφήν» παρήτησεν ὁ Καποδίστριας, ἅμα τῷ ὑπεβλήθη τὸ πρωτόκολλον τῆς 22/3 Φεβρουαρίου 1830 ὑπὸ μορφήν παρὰ πᾶσάν του προσδοκίαν προστακτικὴν· καὶ αὐτὸς μὲν ὑπετάγη, ἀλλὰ διέταξε τὰ ἐν τῇ γερουσίᾳ νευρόσπαστά του νὰ διαμαρτυρηθῶσι, τὴν δὲ ἐθνικὴν συνέλευσιν ἄφησε κατὰ μέρος. Ὁ Καποδίστριας παρεδέχθη μὲν τὸ πρωτόκολλον, ἵνα μὴ καταστήσῃ τι ἀδύνατον ἑαυτῷ, ἀλλὰ τὸ παρεδέχθη μὲ τρόπον,

ὅστις ὑπὸ εὐνοϊκᾶς περιστάσεις ἠδύνατο νὰ καταστήσῃ τὸ πρωτόκολλον ἀκατόρθωτον. Ἐκ τούτων πάντων γίνεται καταφανὲς ὅτι ὁ τοιαύτην διάθεσιν καὶ τοιαῦτα φρονήματα ἔχων ἀνὴρ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γράφῃ πρὸς τὸν ἐκλεκτὸν τῆς Ἑλλάδος ἀνακτα εἰμὴ ἀποθαρήνυτικᾶς ἐπιστολᾶς, ἂν καὶ ὁ Ἐυνάρδος ἐξέδωκε τὰς ἐπιστολὰς ταύτας ῥητῶς πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ Καποδιστρίου κατὰ τῆς κατηγορίας ταύτης, φροντίσαντος τοῦ γράψαντος αὐτὰς μετὰ πολλῆς περισκέψεως νὰ καταστήσῃ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ἀπολογητικὴν ἀπόδειξιν τῆς γυμνῆς ἀληθείας. Ἐν τούτοις ὅμως οἱ εὐνοϊκοὶ ἐκδόται τῆς μετὰ ταῦτα ἐκδεδομένης ἀλληλογραφίας τοῦ Κυβερνήτου, ἔνθα ἐκτὸς τῆς ἐπιστάσις ὑπῆρχεν ἀνάγκη ἀναθεωρήσεώς τινος, δὲν ἀνεθεώρησαν τὴν ὕλην τοσοῦτον ἐπιμελῶς, ὥστε νὰ μὴ δύναται τις νὰ εὑρῇ ἐν τοῖς ἰδιοχείροις τούτοις τοῦ Κυβερνήτου ἐγγράφοις ὕλην πρὸς ἐπικύρωσιν τῆς κατηγορίας. Ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι ὁ Καποδίστριας εὐθὺς ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ πρὸς τὸν πρίγκηπα ὑπομνήματι (ἀπὸ Μαΐου 1829) λίαν ἐντόνως ἀνέφερε περὶ τῆς ὀριστικῆς ἀποφάσεως ἐν τῷ ζητήματι τῶν ὁρίων, περὶ ἧς καλῶς ἐγίνωσκεν ὅτι δὲν ἤθελεν ἐκτελεσθῆ, ἄνευ τῆς ὁποίας ὅμως κατὰ τὴν γνώμην του (ἣν ὡμολόγησε πρὸς τὸν φίλον του Ἐυνάρδον, 25|6 Ἰανουαρίου 1830) «*dér être duratör ra eürri tis hgeróna!*» Ἐπίσης αξιοσημείωτον εἶναι ὅτι αὐτὸ τὸ τὰ μάλιστα προσαγωγόν, περὶ οὗ ἔγραφε μετὰ ταῦτα εἰς τὸν Λεοπόλδον, ἦτο τὸ τὰ μάλιστα ἀποτρεπτικόν· ὁ Καποδίστριας δηλ. προσεκάλει τὸν Λεοπόλδον νὰ κατέλθῃ ὅσον τάχιστα εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ἤθελε νὰ ἔχῃ αὐτὸν παρόντα διὰ τὴν ἀηδῆ τῆς ὁροθεσίας διεξαγωγὴν, ἥτις, ὡς ἦτο σχεδὸν ἀναμφίβολον, ἤθελεν ἐπιφέρει φανεράν ῥήξιν, καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν αὐτὸς, ὡς διεβεβαίου πάντας τοὺς φίλους του, δὲν ἤθελε νὰ ᾔῃαι «*ὁ ἐξάγων τὸ φίδι ἀπὸ τὴν τρύπαν.*» Οὐδεὶς λοιπὸν θέλει ἀμφιβάλλει, ὅτι ὁ Καποδίστριας δὲν συνεμερίζετο τὸ ἐπὶ τῇ παραιτήσει τοῦ Λεοπόλδου διαχυθὲν καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα πένθος καὶ τὴν ἀπελπίαν, ἧς οἱ ξένοι παρίσταντο μάρτυρες. Ἄλλως ἢ διαγωγὴ του ἤθελεν εἶσθαι ὅλως διάφορος παρ' ὅτι ἦτο. Ἐὰν ταχέως ἐγίνετο

ἄλλη κατάλληλος ἐκλογὴ ἡγεμόνος ἤθελον ἀναπτρωθῇ αἱ περὶ ἐξασφαλίσεως τῆς ποθητῆς τάξεως ἐλπίδες τῆς δυστήνου χώρας. Ὁ Δώκινς καὶ αὐτὸς ὁ Ἐυνάρδος παρεκίνησαν τὸν Καποδίστριαν νὰ προτείνῃ εὐθὺς δεύτερον ὑποψήφιον· ἀλλ' ὁ Καποδίστριας τὸ ἀπέφυγεν, εἰπὼν, ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι τοσοῦτον εὐκολον, ἐπειδὴ προϋποθέτει καὶ τὴν ἱκανότητα τῆς κυβερνήσεως νὰ κάμῃ τοιαύτην πρότασιν, καὶ (ὡς νὰ ἐλάλει ἡ Ῥωσσία) «τὴν βεβαιότητα τῆς ἐπιτυχίας»· ἐγὼ δὲ οὔτε τὴν μίαν ἔχω οὔτε τὴν ἄλλην!

Ἡ σχέση τοῦ Καποδιστρίου πρὸς τὴν Ῥωσσίαν. Ἐτι δολιώτερος καὶ ὑπουλότερος καταφαίνεται ὁ χαρακτήρ τοῦ Καποδιστρίου ὡς πρὸς τὰς πρὸς τὴν Ῥωσσίαν σχέσεις αὐτοῦ. Ἐν ᾧ ἄφ' ἐνὸς μὲν ὁ ζήλος, ὃν ἔδειξεν ὁ Καποδίστριας πολὺ πρὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως, ἐν τῇ Ῥωσσιῇ εὐρισκόμενος ὑπηρεσία, ὑπὲρ τῶν Ἑλληνικῶν συμφερόντων, τῷ παρέσχε τὸ ὄνομα τοῦ πατριώτου, ἄφ' ἐτέρου ἕνεκα τοῦ ζήλου, ὃν κατέβαλε μετὰ ταῦτα ὡς Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῆς Ῥωσσίας, ἔλαβε παρὰ πολλῶν τὸ ὄνομα τοῦ προδότου. Ὡς πρὸς τὰς σχέσεις ταύτας τὸ διπρόσωπον τοῦ Καποδιστρίου εἶχε γείνει καταφανές· ἦδ' ἐν τῇ πρὸς τὴν Φιλικὴν ἑταιρίαν σχέσει αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ μετὰ τὴν ἐκ τῆς Ῥωσσιῆς ὑπηρεσίας παραίτησίν του παθητικῇ αὐτοῦ διαγωγῇ. Καὶ αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες ὀρθῶς κρίνοντες εἶχον ἀπορρίψει αὐτὸν καίτοι προτρεθέντα ὑπὸ τοῦ Βαρθάνη, ἀνδρὸς παρέχοντος πᾶσαν ἐγγύησιν· καὶ ὁ Κολοκοτρώνης τὸν ἀπέρριψε κατ' ἀρχὰς ὡς Ῥώσσον ὑπήκοον, μέχρις οὗ ἥλλαξε κατ' ὀλίγον γνώμην ἕνεκα τῆς ἀπηλπισμένης καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ἐνεργητικωτέρας συνδρομῆς ἐκ μέρους αὐτῆς ὑπὸ τὸν αὐτοκράτορα Νικολάον Ῥωσσίας. Ὅθεν παράδοξον εἶναι, ὅτι ὁ πατριωτικὸς τῶν Ἑλλήνων ζήλος ἐπειράθη μετὰ ταῦτα ποικιλοτρόπως νὰ ὑπερασπισθῇ τὸν Κυβερνήτην, ἔστω καὶ ἀντὶ ἄλλων μεγαλειτέρων αἰτιάσεων, κατὰ τῆς κατηγορίας ὅτι ἔξυρτατο ἀπὸ τῆς Ῥωσσίας.

Ὁ Τρικούπης, ὅστις λόγῳ ὑπηρεσίας πολλάκις τὸν ἐπλησίαζε καὶ δὲν εἶναι θαυμαστὴς τῆς διοικήσεώς του, τὸν ὑπερασπίζεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ ἐναγέτην τῆς τοιαύτης κατηγορίας, λέγων,

ὅτι ὁ Καποδίστριας ἦτο ὑπὲρ πᾶν ἄλλο Ἕλλην. Τὸν αὐτὸν λόγον εἶπεν ὁ Καποδίστριας ἤδη κατὰ τὸ 1828 πρὸς τὸν Πρό-
 κες, ἀλλ' ἐν συνδυασμῷ λίαν χαρακτηριστικῶ. «Μὲ κατηγοροῦ-
 σιν ὅτι συμπαθῶ πρὸς τὴν Ῥωσσίαν· διατί ὅχι; ἀλλὰ κατὰ
 πρῶτον λόγον εἶμαι Ἕλλην!» Τοιαύτη ἦτο ἡ πολιτικὴ καὶ ἐνὸς
 Κολοκοτρώνου, πολιτικὴ, εἰς τὴν ὁποίαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ
 ἥττον εἶναι ἀείποτε καταδεδικασμένος ὁ ἀσθενής, νὰ δέχεται
 δηλ. τὴν συνδρομὴν οἰουδήποτε βοηθοῦ, καὶ κατὰ τὰς περιστά-
 σεις ἢ νὰ τὴν παρμελῇ, ἢ νὰ τὴν τροποποιῇ, ἢ νὰ τὴν ἀποβάλ-
 λη. Κατὰ τὴν διπροσωπίαν ταύτην ὁ Καποδίστριας ἦτο ἀναμ-
 φισβητήτως ἑλληνικώτερος παντὸς Ἕλληνο, καὶ ἀείποτε Ἕλλην
 μᾶλλον ἢ Ῥώσος. Ὁμολογητέον πρὸς τοῦτοις, ὅτι κλίνων πρὸς
 τὴν Ῥωσσίαν μᾶλλον ἢ πρὸς τὰς ἄλλας Δυνάμεις εἶχε λόγους λίαν
 ἰσχυροὺς καὶ σχεδὸν καταναγκαστικούς. Διότι ἀναντιρρήτον εἶναι,
 ὅτι παντὸς τοῦ ἀποδοκιμαστέου ἐν ταῖς ἐξωτερικαῖς τοῦ Κυβερνή-
 του σχέσεσιν ἡ πρώτη καὶ κυρία αἰτία πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὰς
 πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς τὴν Ἑλλάδα σχέσεις τῶν προσατίδων Δυ-
 νάμεων. Ἡ Ἑλλὰς, ὑποκειμένη ἤδη εἰς τὴν πάλιν τῶν ξένων ἐπιρροῶν
 καθ' ὃν χρόνον οἱ φιλέλληνες κατεμέτρουσαν τὰς κομματικὰς τῶν δυνά-
 μεις ἐν Κασμίῳ, Τροιζήνι καὶ Αἰγίνῃ κατέστη μετὰ τὴν ἐφαρμογὴν
 τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου, καὶ πρὸς μεγαλειτέραν αὐτῆς βλάβην,
 ἔτι περισσύτερον τὸ θῦμα τῶν τὰς Δυνάμεις κατασπαράττουσων
 ἐρίδων· ἡ τοιαύτη κατὰστασις ὑπῆρξε κατὰ πρῶτον λόγον ὀλε-
 θρία τῷ Κυβερνήτῃ. Ἐὰν αἱ τρεῖς Δυνάμεις ἐφέροντο εἰλικρινῶς
 πρὸς τὸν Καποδίστριαν, οὗτος ἤθελε βεβαίως ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ
 ἐργασθῇ ἐν Ἑλλάδι ὑπὲρ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς συνθήκης αὐτῶν· διό-
 τι καλῶς ἐγίνωσκεν, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρηθῇ εἰμὴ μόνον
 διὰ τῆς ὕλικῆς συνδρομῆς τῶν χρηματικῶν μέσων τῶν ξένων καὶ
 διὰ τῆς ἠθικῆς βοηθείας τῶν πρὸς τὰς ξένας Αὐλὰς σχέσεων αὐ-
 τοῦ. Ἐπὶ τρία ὅλα ἔτη προέτρεπε τοὺς Ἕλληνας εἰς ὑποταγὴν,
 λέγων, ὅτι «οἱ Ἕλληνες δὲν εἶναι μόνον ἐν Ἑλλάδι· τὰ τιμωρέ-
 στερα αὐτῶν συμφέροντα εὐρίσκονται εἰς γέρας καὶ συμπάσαν
 Δυνάμειον.» Ἐὰν αἱ τρεῖς αὗται Δυνάμεις ἡμελόν προσφέρει συμ-

φώνως καὶ τακτικῶς τὰ βοηθήματα αὐτῶν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κυβερνήσιν, καὶ ἐὰν πρὸς τοῦτοις ᾔθελεν εἶσθαι δυνατὸν ν' ἀπαιτοῦντο εἰς τοὺς ἐν Ἑλλάδι πρέσβεις πᾶσα ἐπέμβασις εἰς τὰ ἑσωτερικὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, ἐκτὸς τῶν ἐπὶ τῶν κοινῶν ὁδηγίων βασιζομένων, οἱ σύμμαχοι ἠδύναντο νὰ κρατήσωσι τὸν Κυβερνήτην ἐπὶ εὐθείας γραμμῆς, καίτοι θεωρήσαντες αὐτὸν ἐν ἀρχῇ Ῥώσσον πράκτορα, ἠδύναντο νὰ «δεσμεύσωσι» τὴν Ῥωσσίαν ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι. Οὕτως ὅμως ἐκίστη τῶν τριῶν Δυνάμεων ἐπολιτεύθη διαφοροτρόπως καὶ ὡς πρὸς τὰς διπλωματικὰς σχέσεις καὶ ὡς πρὸς τὰς σχέσεις περὶ τῶν συνδρομῶν· ἡ μὲν Γαλλία εὐμενῶς ἀλλ' ἀνίσως, ἡ δὲ Ἀγγλία μετ' ἐπιφυλάξεως καὶ φιλυπόπτως, καὶ ἡ Ῥωσσία ὀρμητικῶς καὶ προπετῶς. Ὁ Καποδίστριας μεταβὰς ἐκ Πετροπόλεως, ἔνθα μετὰ πλείστης εὐμενείας προεπέμφθη, εἰς Λονδίνον, ἐνόησε μετ' οὐ πολλῷ, ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ δὲν ἐθεωρεῖτο εἰμὴ ὡς ὁ ἐχθρὸς τῶν Ἀγγλων, ὡς ὁ Ἐπτανήσιος, τὴν διαμονὴν τοῦ ὁποίου ἐν Κερκύρᾳ (1819) ὁ Μαϊτλάνδος εἶχε θεωρήσει ὡς αἰτίαν στάσεως, ἐκράγισις μετ' οὐ πολὺ ἐν Ἀγίᾳ Μαύρᾳ. Ζητήσας ὁ Καποδίστριας νὰ παρυσιασθῇ εἰς τὸν βασιλέα καὶ εἰσαχθεὶς εἰς τὴν πινακοθήκην τῆς Οὐνιδσώρης, ἐπερίμενεν ἐφ' ἱκανὴν ὥραν· τέλος εἰσῆλθεν ὁ «πρῶτος τῶν εὐγενῶν» τῆς Ἀγγλίας, (ὁ βασιλεὺς), παρετήρησε τὰς εἰκόνας, προσεποιήθη ὅτι συνήντησε τὸν Κυβερνήτην ὅλως ἀπροσδοκῆτως, ἐχαιρέτησεν αὐτὸν δι' ὀλίγων τινων λέξεων καὶ ἀπεμακρύνθη πάλιν. Προσβληθεὶς ἀτομικῶς ὑπὸ τῆς τοιαύτης ὑποδοχῆς, μὴ λαμβάνων ὀριστικὴν ἀπάντησιν εἰς τὰς παρακλήσεις του περὶ τῶν ἀπαραιτήτων βοηθημάτων, δυσηρεστημένος κατὰ τῆς διπλωματικῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ τίτλου καὶ τῆς θέσεως αὐτοῦ, συνέλαβεν ὁ Καποδίστριας ἐξ ὑπαρχῆς ἀντιπάθειαν κατὰ τῶν δυτικῶν Δυνάμεων καὶ ἰδίως κατὰ τῆς Ἀγγλίας, καὶ δικαίως δυσανεσχέτει, δσάκις ὁ Στράτφορντ Κάνινγκ τὸν προέτρεπε νὰ φέρηται εἰλικρινῶς πρὸς τὴν Ἀγγλίαν· διότι ἡ Ἀγγλία δὲν ἐφέρετο πρὸς αὐτὸν εἰλικρινῶς. Εὐθύς ἐν ἀρχῇ καὶ πρὶν εἶτι κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὅτε ἡ πρώτη αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι δια-

γωγὴ ἐφαίνετο ἔτι ὅλως ἄδολος, ἐσυκοφαντήθη τὸ πρόσωτον αὐ-
 τοῦ καὶ ἐν ταῖς ἐφημερίσι τῆς δυτικῆς Εὐρώπης καὶ ἐν Ἑλλάδι
 διὰ τῶν δυσηρεστημένων Ἀγγλων καὶ Γάλλων· πᾶν βῆμά του,
 πᾶσα σχέσις του ἐνέπνεεν ὑποψίαν. Ὁ Καποδίστριας ἐκατηγό-
 ρησεν ἐπισήμως παρὰ τῷ Γυλλεμινώτῳ αὐτοὺς τοὺς πράκτο-
 ρας τῶν δυτικῶν Δυνάμεων, ὅτι ῥαδιουργοῦσι παρὰ τοῖς Ἕλλησι
 κατὰ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ, ὅστις, ὡς λέγουσι, μεταβάλλει τὴν χώ-
 ραν εἰς ἑλληνικὴν ἀποικίαν. Πᾶσα εὐκαιρία, καὶ ὅτε ἀνεκλήθη-
 σαν οἱ Γάλλοι ἐκ τῆς Πελοποννήσου, καὶ ὅτε ἐξελέχθη ὁ Λεο-
 πόλδος, καὶ ὅτε περιωρίσθη ἡ ὁροθετικὴ γραμμὴ, πάντα ἐν ἐνὶ
 λόγῳ ἐχρησίμευσεν ὡς μέσα ἀντιπολιτεύσεως κατὰ τοῦ Καποδι-
 στρίου. Ὅθεν οὐδόλως παράξενον θὰ ἦτο ἐὰν ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦνα-
 γκάζετο, μὴ ἔχων ἄλλην ἐκλογὴν, νὰ γείνη ῥωσσιστὴς, καὶ ἐὰν
 ἀκόμη ἡ τάσις του ἤθελεν εἶσθαι ἀντιρωσσική. Διότι ὅσῳ ἀσκό-
 πως ἐχθρικῶς ἀνέστησαν αἱ δυτικαὶ Δυνάμεις κατ' αὐτοῦ, το-
 σοῦτόν τούναντίον συστηματικῶς ἐπειρᾶτο ἡ Ῥωσσία (καὶ οὕτω
 θὰ ἐφέρετο αὕτη καὶ πρὸς οἷονδήποτε ἄλλο πρόσωπον) νὰ ἐλκύ-
 σῃ αὐτὸν διὰ δελεασμάτων εἰς τὸ δίκτυόν της. Ὁ Τσάρος ἐθεώ-
 ρει τὴν Ἑλλάδα «κράτος ὑπο τῆς Ῥωσσίας πλασθὲν καὶ ὑπ'
 αὐτῆς πλουσιοπαρόχως εὐεργετηθὲν» τὴν ἀνάπτειν τῶν ἐμπο-
 ρικῶν σχέσεων, ὧν τὰς πρώτας ὠφελείας αὐτῇ ἡ φύσις τῶν
 πραγμάτων κατέστησεν ἐναντίας τῆς Ῥωσσίας, καὶ τὴν ὑπερβάλ-
 λουσιν ἐπιβρόχην, ἥτις ἦτο ἡ φυσικὴ αὐτῶν συνέπεια, ἐθεώρουν
 οἱ ἐν Πετροπόλει ὡς οἰκοθεν ἐννοούμενον κέρδος τῆς ἀποκατα-
 στάσεως τοῦ κράτους τούτου, ἣν ἔπρεπεν ἡ Ῥωσσία νὰ ἐξασφα-
 λίσῃ ἑαυτῇ. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ὁ Μιν-
 τσιάκης νὰ διοργανίσῃ πρὸς θετικωτέραν ἐξακρίβωσιν τῶν ἐν
 Ἑλλάδι πραγμάτων ἀλληλογραφίαν, ἣν μετὰ ταῦτα διετάχθη ὁ
 Ρίβωπιέρρης νὰ ἐξακολουθήσῃ. Μετὰ τὰς περὶ εἰρηνοποιήσεως
 προσπαθείας αἱ ἐπιστολαὶ αὗται διελάμβανον περὶ ὠρισμένων
 ἀντικειμένων· περὶ τῆς ἀνευρέσεως τοῦ καταλληλοτέρου τρόπου
 τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 23/4 Ἀπριλίου 1826,
 περὶ τῶν καλλιτέρων τροποποιήσεων ὡς πρὸς τὴν ὁροθεσίαν καὶ

τὴν διοίκησιν τοῦ νέου κράτους, περὶ τῆς καταστάσεως τῶν στρατιωτικῶν αὐτοῦ πραγμάτων, περὶ τῶν φρονημάτων τῶν Ἑλλήνων προκρίτων καὶ τῶν βραδουργιῶν τῶν ξένων (1). Μετὰ ταῦτα δὲ ἡ ἐκλογή τοῦ κόμητος Καποδίστρου, τοῦ καθ' ὅλην ἐπὶ τὸ ῥωσσιώτερον μορφωμένου τούτου πολιτικοῦ, τοῦ ἀνεξαρτήτου τούτου αὐλικοῦ, ἀπὸ τοῦ ὁποίου, καὶ ἐν μακροχρονίᾳ ἀδείᾳ διατελοῦντος, ὁ Ἀλέξανδρος οὐδέποτε εἶχεν ἀποσύρει τὴν εὐνοίαν καὶ τὴν φιλίαν, παρέσχε τὸ καταλληλότετον ὄργανον πρὸς ἐπιτευξιν τῆς ἐφαρμογῆς τῆς συνθήκης τοῦ Ἰουλίου πρὸς τὸ ἄμεινον ῥωσσικὸν συμφέρον. Ὅθεν δὲν ἦτο ἄπο σκοποῦ ὅτι ἡ Ῥωσσία παρείχεν εἰς τὸν Καποδίστριαν προθύμως πᾶσαν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν συνδρομὴν, καὶ οἱ ναύαρχοι τῆς Ῥωσσίας ἦσαν ἔτοιμοι νὰ τῷ τείνωσι χεῖρα ἀρωγὸν διὰ τῶν πλοίων, οἱ δὲ Ῥῶσσοι πράκτορες καὶ διπλωμάται διὰ εὐμενῶν συμβουλῶν. Τίς εὐρισκόμενος ἐν τοιαύτῃ σχέσει πρὸς τὴν ἀνατολικὴν Δύναμιν καὶ τὰς δυτικὰς Δυνάμεις δὲν ἤθελε « κλίνει πρὸς τὴν Ῥωσσίαν ; » καὶ μάλιστα μετὰ τὸν ῥωσσικὸν πόλεμον, κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ ὁποίου ἐλέγετο ἐν Ἑλλάδι, ὅτι ἡ μὲν συνθήκη τοῦ Λονδίνου εἶναι ἄγραφος χάρτης, ἡ δὲ ῥωσσικὴ διακήρυξις εὐαγγέλιον τοῦ μέλλοντος ! Καὶ ὅτι ὁ Κυβερνήτης ἐλθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκαυχᾶτο πρὸς τὸν Μικαὸύλην, ὅτι ἐπιτηδείως συνέλαβε διὰ τῆς παγίδος τοῦ ἐν Παρισίοις καὶ Λονδίνῳ σχολαστικούς· καὶ ὅτι διετείνετο ὅτι πρὸς βορρᾶν πρέπει νὰ στρέψωσι πάντες τὰ βλέμματά των, διότι « ἐκ τοῦ νέου ἀνδρός » τῆς Ῥωσσίας θέλουσι προέλθαι πάντα τὰ ἀγαθὰ ! καὶ ὅτι διὰ ῥωσσικῶν παρασῆμων κεκοσμημένος καὶ ῥωσσικὴν στολὴν φορῶν ἐπαρουσιάζετο εἰς ἐπισήμους τελετάς· καὶ ὅτι καταργήσας τὸ ἐγγύριον σύμβολον τῆς Ἀθηνᾶς ἀπεκατέστησε τὸν Φοῖνικα τὸ σύμβολον τῆς ἐν Ῥωσσίᾳ γεννηθείσης φιλικῆς Ἑταιρίας· καὶ ὅτι ἔθετε τὴν ἐμπιστοσύνην του εἰς τοὺς εἰς τὸ ῥωσσικὸν κόμμα ἀνήκοντας ἄνδρας,

(1) Ἐμπιστευτικὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὸ Κύριον Ῥωβωπιέρρην, ἀπὸ 41/23 Ἰαν. 1827. Portf. 3, 271 (γαλλιστί).

τοὺς Κολοκοτρώνας καὶ Ὑψηλάντας, καὶ ἐμίσει τοὺς Μαυροκορδάτους καὶ τοὺς προὔχοντας τῆς Πελοποννήσου, τοὺς ἀνέκοντας εἰς τὴν ἀγγλικὴν μερίδα· καὶ ὅτι ἀπεμάκρυνε τοὺς Φαβιέρους καὶ Τσουρτί, καὶ διώρισε φρούραρχον τοῦ Παλαμηδίου τὸν Ῥώσσον Ῥαϊκῶφ· καὶ ὅτι ἐπρόβιθε τὴν κακὴν του διάθεσιν ἐφαρπαζόμενος, παρὰ τὴν συνήθειάν του, ὁσάκις ἐγένετο λόγος περὶ τῆς Ῥωσσίας ἢ τῶν Ἰονίων νήσων πάντα ταῦτα καὶ πολλὰ ἄλλαι λεπτομέρειαι, αἵτινες ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἐγένοντο καταφανεῖς, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προσάψωσι τῇ Καποδίστρια τὴν μομφήν, ὅτι ἐξερρώσσεις τοὺς ἀπελευθερωθέντας Ἕλληνας, οὓς οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Κάννιγγος ἐπειρῶντο νὰ ἐξευρωπαικίσωσιν, ἐὰν δὲν ἐμαρτύρουν κατ' αὐτοῦ τρεῖς τινες λόγοι, οἱ ἰσχυρότατοι πάντων, δι' οὓς εἶχεν ἀναδεχθῇ ἀπέναντι τῆς Ῥωσσίας μυστικὰς ἢ κρυφίας ὑποχρεώσεις (1), αἵτινες ἀντέκειντο εἰς τὰ ἱερώτερα καὶ προφανέστερα συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος, καὶ εἰς αὐτὴν ἔτι τὴν καλλιτέραν γνώμην του καὶ πεποιθήσιν! Ἐκ τῶν τριῶν τούτων λόγων ἐκθέτομεν ἐνταῦθα τὸν ἕνα· τὸν δεῦτερον δὲν ἐξεθέσαμεν ἤδη, θέλομεν μόνον ἀνακαλέσει εἰς τὴν μνήμην· τὸν δὲ τρίτον θέλομεν ἀπλῶς ἀναφέρει ἐνταῦθα, καὶ ἀλλαχοῦ ἐκθέσει λεπτομερέστερον.

Οὐδεὶς Ἕλλην ἠδύνατο ν' ἀμφισβᾶλλη, καὶ ὁ ὀξυδερκὴς Καποδίστριας ἡκιστα πάντων, ὅτι ἡ Ἑλλάς ἄνευ ἀνεξαρτησίας δὲν ἔχει μέλλον. Καὶ μόνον τὸ ὅτι ἐδέχθη οὗτος τὴν θέσιν τοῦ Κυβερνήτου ἐθεώρησεν ἀμέσως ἡ Πρωσικὴ κυβερνήσις ὡς ἀπώλειαν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος. Πρὶν ἔτι ἀπέλθῃ εἰς τὴν θέσιν του ἔγραψεν ὁ Καποδίστριας πρὸς τὸν Οὐίλμωτον Ὁρτωνα (3/15 Ὀκτωβρ. 1827), ὅτι αἱ τάσεις πρὸς καθυπόταξιν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ οἰανδήποτε πολιτικὴν ἐξάρτησιν οὐδέποτε δύνανται νὰ σχηματίσωσιν ἐν Ἑλλάδι πολιτικὴν μερίδα. Ἀλλὰ καθ' ὅν χρόνον ἔγραφε ταῦτα εἶχεν ἤδη, τὸ ἐφ' ἑαυτῷ, θυσιάσει τὴν ἀνεξαρτη-

(1) Ὁ Τριχούπης ἀποσιωπᾷ τοῦτο, ἀν καὶ τὸν μὲν ἕνα τῶν τριῶν τούτων λόγων ἀνομάλῃ, τὸν δὲ ἕτερον γνωρίζῃ καὶ μόνον τὸν τρίτον ἀγνοᾷ.

σίαν ἀντὶ τῆς ῥωσσικῆς προστασίας. Ὁ Τσάρος συνεπῆς πρὸς τὸ ῥωσσικὸν πρόγραμμα, τὸ ὁποῖον ἔδιδεν εἰς τὴν Ἑλλάδα μέσῃν τινα θέσιν μεταξὺ ἀνεξαρτησίας καὶ ὑποταγῆς, τῷ εἶχε παραστήσει (1), ὅτι ἡ τουρκικὴ κυριότης δὲν ἀφαιρεῖ ἀπὸ τῆς δικαιοδοσίας τῶν Ἑλλήνων «εἰμὴ τὸ ἐπικίνδυνον μᾶλλον ἢ ἐπωφελὲς δικαίωμα νὰ συνομολογῇ συμμαχίας» καὶ συνεπεῖα τούτου ἔδωκεν ὁ Καποδίστριας εἰς τὸν αὐτοκράτορα πασῶν τῶν Ῥωσσιῶν ἐπανειλημμένως τὴν ῥητὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι δεχόμενος τὴν θέσιν τοῦ Κυβερνήτου θέλει ἐπιμένει εἰς τὴν ἀναγκαίαν ἐπιτροπείαν ὅπως δυνηθῇ νὰ κανονίσῃ τὸν τρόπον τῆς μελλούσης υπάρξεως τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Λονδινεῖου συνθήκης, καὶ ὅτι, ἐὰν οἱ Ἕλληνες θελήσωσι παρὰ τὴν θέλησιν τῶν Δυνάμεων νὰ ἔχωσιν ἐντελῇ ἀνεξαρτησίαν, αὐτὸς θέλει ἀποσυρθῇ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ πατρίδα καὶ ἀφήσει τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν τύχην των! Ὡστε ἡ θέλησις τῆς Ῥωσσίας ἦτο δι' αὐτὸν ἀνωτέρα τῆς εὐημερίας τῆς Ἑλλάδος! Ἡ θέλησις τῆς Ῥωσσίας καὶ ἡ ἰδίᾳ αὐτοῦ φιλοδοξία, διότι φανερόν ἦτο ὅτι διὰ τὴν θέσιν ἀνακτος ἐν χώρᾳ ὑπὸ τουρκικὴν κυριότητα πολὺ δυσκολώτερον ἤθελεν εὐρεθῇ ὑποψήφιος μεταξὺ τῶν ἡγεμονοπαίδων τῆς Εὐρώπης, ἢ ἐν χώρᾳ ἐντελῶς ἀνεξαρτήτῃ! Καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ὁ πονηρὸς Ἕλλην μετὰ πολλῆς περισκέψεως καὶ προορατικοῦ νοὸς εἶχεν προπαρασκευάσει ὑπεκφυγὴν διὰ τὴν συνείδησίν του καὶ τὴν πολιτικὴν του τέχνην, ὅπερ ὅμως κατὰ τὴν κρίσιν εἰλικρινῶν ἀνδρῶν μᾶλλον ἐπεβάρυνεν ἢ ἐλάφρυνε τὴν ἐνοχλήν του. Ὁ Τσάρος τῷ εἶχεν εἶπει, ὅτι ἐὰν ἡ μεσολάβησις τῶν Δυνάμεων παρὰ τῇ Πύλῃ ἤθελεν ἀποτύχει τοῦ σκοποῦ, οἱ Ἕλληνες διὰ τῆς προθυμίας των θέλουσιν ἀποκτήσει νέα δικαίωματα εἰς τὴν συμπάθειαν τῶν Αὐλῶν. Τοὺς λόγους τούτους δὲν ἡρμήνευσεν ὁ Καποδίστριας ἐν ἑαυτῷ, ὡς παρέχοντα, ἐλπίδα τινὰ περὶ ἀνεξαρτησίας, τῆς ὁποίας καλῶς ἐγίνωσκεν ὅτι οἱ ἐν Πετροπόλει ἦσαν ἐναντίοι* (ἀποτυχούσης τῆς μεσολαβήσεως δὲν ὠφελήθη ἐν Πόρῳ ἐκ τῆς ἐξηγήσεως ταύτης,

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ κόμητος πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Νικόλαον, ἀπὸ 3|15 Ἰουλίου 1827. Ἐν τῇ Ἀλληλογραφίᾳ 1, 153.

ἂν καὶ δὲν ἐλησμονήσῃ ν' ἀπαιτήσῃ νέας ὠφελείας εἰς ἀμοιβὴν τῆς προθυμίας τῶν Ἑλλήνων !) ἀλλ' ἐπεφυλάχθη τρόπον τινὰ νὰ ἐρμηνεύσῃ οὕτως εἰς ἄλλους τοὺς λόγους τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ δι' ἐπιστολῆς ἐξήγησε τὴν ἐρμηνείαν ταύτην πρὸς αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα, ὅτι ἐκ τῶν λόγων του ἐπίσθη, ὅτι αἱ Δυνάμεις δὲν δύνανται «ἐπὶ τοῦ παρόντος» ν' ἀποσπασθῶσιν ἀπὸ τῆς συνθήκης, καὶ ὅτι ἡ συμμετοχὴ τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἀπαραίτητος ! Ἀναλαβὼν τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην μετέβη ὁ Καποδίστριας εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ πιστῶς εἰργάσθη κατὰ τὸ πνεῦμα αὐτῆς. Εἰς τὴν βουλὴν διεκοίνωσεν, ὅτι τὸ ἐν Τροιζίνι συνταχθὲν πολίτευμα ἀπαιτεῖ παρ' αὐτοῦ νὰ τηρήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν· πῶς ὅμως νὰ κητορθῶτῃ τοῦτο ἀφ' οὗ ἡ χώρα δὲν τὴν ἔχει ; ἀφ' οὗ αὐτὸς δὲν λαμβάνει ὅ,τι μέλλει νὰ ὑποχρεωθῇ νὰ τηρήσῃ ; Ὅθεν ἐπρότεινε προσωρινὴν μορφήν κυβερνήσεως, δι' ἧς ἡ μὲν συντακτικὴ Συνέλευσις προσωρινῶς ἀπεμακρύνθη, αὐτὸς δὲ «περιβλήθη διὰ τῶν ἀναγκάων ἐπιτροπειῶν, ἵνα κανονίσῃ τὴν μέλλουσαν τῆς Ἑλλάδος ὑπαρξίν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Λονδινείου συνθήκης.» Εἶτα δὲ ὥμοσε τὸν ὅρκον νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ καθήκον του ἐπὶ τῇ βάσει τῶν συνελεύσεων τῆς Ἐπιδάρου, τοῦ Ἄστρους καὶ τῆς Τροιζίνος, καὶ νὰ δώσῃ λόγον τῶν πράξεων του ἐνώπιον τῆς συγκαλεσθεσομένης ἐθνικῆς συνελεύσεως· ἐπὶ τῇ βάσει δηλ., πρὸς τὴν ὁποίαν ἡ βάσις τῆς ἐν Λονδίῳ συνομολογηθείσης συνθήκης ἦτο ὅλως ἀσυμβίβαστος ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἀνεξαρτησίας !

Οὕτω διανοεῖτο ὁ Τσάρος νὰ διαγράψῃ διὰ τοῦ Καποδιστρίου εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος τὰς ἐξωτερικὰς αὐτοῦ σχέσεις καὶ νὰ τῷ ἐπιβάλλῃ ἀντὶ τοῦ ἐπικινδύνου δικαϊώματος τῶν ἐλευθέρων τῶν ἐθνῶν συνασπισμῶν διπλὴν συμμαχίαν, ὀνομαστικὴν μὲν μετὰ τῆς Πύλης, πραγματικὴν δὲ μετὰ τῆς Ῥωσσίας. Καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ κατὰ τῆς Πύλης πολέμῳ (οὗτος εἶναι ὁ δεύτερος τῶν ἰσχυρῶν λόγων, οὓς ἀποδεικνύει τὸ σύστημα καὶ ἡ θέσις τοῦ Καποδιστρίου) ἔθεσεν εὐθὺς ὁ Τσάρος εἰς δοκιμασίαν τὴν νέαν κυβερνήσιν τοῦ ἡμιτελοῦς κράτους, ἀπαιτῶν παρ' αὐτῆς συνδρομὴν κατὰ τῶν ἐχθρῶν του, ἐν ἀνάγκῃ καὶ παρὰ τὴν θέλησιν τῶν

συμμάχων. Εἶδομεν δὲ ὅτι τὴν δοκιμασίαν ταύτην ὑπέστη ὁ Κυ-
βερνήτης κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς Ῥωσσίας.

Οὕτω τέλος (καὶ οὗτος εἶναι ὁ τρίτος τῶν ρηθέντων λόγων)
ἤθελεν ὁ Τσάρος νὰ διαγράψῃ τῷ Ἑλληνικῷ κράτει διὰ τοῦ Κα-
ποδιστρίου καὶ τοὺς ὅρους τῆς ὑπάρξεώς του, ἵνα μὴ τυχὸν οἱ
ὅροι οὗτοι ἀποτελέσωσιν ἐπισφαλῇ διαφωνίαν πρὸς τὴν ἐν τῇ
εὐρωπαϊκῇ Ἀνατολῇ τάξιν τῶν πραγμάτων. Ἐκπεφοβισμένος
ὑπὸ τῶν τὴν ἰδίαν αὐτοῦ χώραν ἐπαπειλούντων κινδύνων ὁ τῆς
Ῥωσσίας αὐτοκράτωρ εἶχε θεωρήσει ἀπαραίτητον καὶ ἐν τῇ ἐσω-
τερικῇ αὐτοῦ πολιτικῇ τὸ αὐστηρὸν σύστημα καταστολῆς. Δια-
φωνῶν πρὸς τὴν Αὐστρίαν καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ζητήματα τῆς
ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ἐφαίνετο κατὰ τοῦτο μόνον τὸ ζήτημα
σύμφωνος πρὸς αὐτήν. Εἶδομεν ὅτι ὁ Μεττερνίχος ἐν ταῖς κρι-
σίμοις τῶν ἐτῶν τούτων περιστάσεσιν εἶχε μεταχειρισθῇ ὡς
μέσον περιστολῆς τοῦ Τσάρου τὴν παράστασιν τοῦ ἐπικινδύνου
τῶν δημαγωγῶν καὶ τῶν ἐπαναστάσεων. Καὶ πρὸ τοῦ πολέμου
καὶ ἐν καιρῷ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν εἰργάζετο ὁ Μεττερνίχος
πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐσωτερικῶν τῶν ἐπικρατειῶν κινδύνων εἰς
τὸ νὰ μεταφέρῃ τὰς μεγάλας Δυνάμεις ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς συμ-
μαχίας, παρίστα ἐπανειλημμένως ἐν Πετροπόλει τὴν Εὐρώπην
ὡς πυρίπνοον ἡφαίστειον, πρὸς κατάσβεσιν τοῦ ὁποίου ἦτο ἀνάγκη
στενωτάτης συμπνοίας μεταξὺ Αὐστρίας καὶ τοῦ «μόνου ἰσχυροῦ
καὶ μεγάλου μονάρχου Νικολάου,» ὥκτειρε τὴν ἀνάπτυξιν τῶν
ἐπαναστατικῶν κινήματων ἐπιβοηθοῦσαν τὴν ἐξωτερικὴν τῆς Ῥω-
σίας πολιτικὴν, εἰς ἣν οἱ ταραχοποιοὶ τῆς Εὐρώπης ἐναποθέτουσιν
ἀπὸ τοῦ 1824 ἤδη ἀπάσας τὰς ἐλπίδας των, ἐλυπεῖτο διὰ τὴν με-
ταξὺ τῶν δύο ἐπικρατειῶν συμβᾶσαν ρῆξιν καὶ διὰ τὴν δυσπιστίαν
τοῦ Τσάρου, ὅστις, «προγράφει» αὐτὸν, τὸν πρωθυπουργὸν τοῦ κρά-
τους ἐκείνου, τὸ ὁποῖον βεβαίως θέλει εἶσθαι τὸ τελευταῖον «νὰ
ἐνδώσῃ εἰς τοὺς ἰδεολόγους.» (1) Ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ ἐποχῇ λοιπὸν

(1) Ἐκ τινος συνδιαλέξεως πρὸς τὸν στρατηγὸν Κραζίνσκην, κατὰ τὸν
Ἰούνιον 1829. Portfolio.

καθ' ἣν αἱ σχέσεις τῆς Ῥωσσίας πρὸς τὴν Αὐστρίαν ἦσαν ὑπέρποτε κεχαλαρωμέναι, ἐφαίνετο ὅτι ὁ Τσάρος ἔτεινε καὶ διὰ λόγων καὶ διὰ ἔργων νὰ συνδουασθῇ μετ' αὐτῆς ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς διαφιλονεικουμένης Ἑλληνικῆς χώρας, ἐνθα μόνον ἠδύνατο νὰ τὸν ὠφελήσῃ τὸ σύστημα τῆς ἀντιδράσεως. Ἡ γνώμη τῆς Ῥωσσίας ἦτο νὰ θέσῃ τὴν Ἑλλάδα εἰς κατὰστασιν, ὅπως δυνήθῃ ν' ἀναπτύξῃ μὲν τοὺς πόρους τῆς, «χωρὶς ὅμως ν' ἀπειλῇ διὰ τῆς μορφεῆς τῆς κυβερνήσεώς της τὴν εἰρήνην τῶν λοιπῶν ἐπικρατειῶν.» (1). Καθὼς κατὰ τὰς τότε προσπαθείας τῆς Γαλλίας καὶ τῶν Βολιβιανῶν ἐμελλον ν' ἀποκλεισθῶσι τοῖς δημαγωγοῖς ἐν Κολομβίᾳ τὰ τελευταῖα καταφύγια διὰ τῆς συστάσεως κυβερνήσεως ἰσχυρᾶς, καὶ ὅσον οἶόν τε περισσότερον πρὸς τὴν μοναρχίαν προσεγγιζούσης, οὕτως ἀπαραλλάκτως ἤθελε καὶ ὁ Καποδίστριας νὰ ἰδρῇ κυβέρνησιν αὐστηρῶς μοναρχικὴν, μέλλουσαν νὰ δαμάσῃ τὸ πνεῦμα τῆς ἀναρχίας οὐ μόνον ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ (κατὰ τὸ ὑπόμνημα τοῦ Βούλγαρη) νὰ καταφέρῃ συγχρόνως καιρίαν πληγὴν κατὰ τῶν δημαγωγῶν ἀπασῶν τῶν χωρῶν.» Διὰ τῆς εἰς τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ἐπισυνημμένης ἐπισήμου ἐπιστολῆς τοῦ Νεσελρῶδ, περὶ ἧς ἀνωτέρω εἵπομεν, συνιστᾶτο ῥητῶς εἰς τὴν ἐν Λονδίνῳ Συνδιάσκεψιν (2) νὰ παραδεχθῇ τὰς συντηρητικὰς συμβουλὰς, ἃς ἡ Αὐστρία εἶχεν ὑποβάλλει ἐν τινι τῶν ὑπομνημάτων αὐτῆς, ὅπως ἐπιφέρῃ ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν τοῦλάχιστον θέσιν τῆς Ἑλλάδος ἐντελῇ συνεννόησιν μεταξὺ ἀπασῶν τῶν μεγάλων Δυνάμεων. Ἐν Ἑλλάδι, (οὕτως ἐλέγετο ἐν προηγουμένοις ἤδη ἐγγράφοις τοῦ Νεσελρῶδ) πρέπει ν' ἀποδείξωσιν οἱ σύμμαχοι, ὅτι ἡ ἐν Λονδίνῳ συνομολογηθεῖσα συνθήκη εἶναι εὐεργέτημα, διότι ἐν Ἑλλάδι εἶναι ἀνάγκη νὰ περισταλῶσιν ἐπονείδιστοι βικαιοπραγίαι καὶ ν' ἀποκατασταθῇ ἡ ἔννομος τάξις. Ὁ Τσάρος, ὅστις

(1) Ὁ Νεσελρῶδ πρὸς τὸν μέγαν δοῦκα Κωνσταντῖνον. Ἐν τῇ Συλλογῇ, σελὶς 63.

(2) Ἐπίσημος ἐπιστολὴ τοῦ Νεσελρῶδ ἀπὸ 22/3 Ἰανουαρίου, 1829.

θεωρεῖ τὴν ἐσωτερικὴν τῆς Ἑλλάδος διοργάνωσιν ὡς ζήτημα κύριον, νομίζει καθῆκον αὐτοῦ, νὰ δώσῃ εἰς τὴν χώραν ταύτην κυβέρνησιν ἀρκούντως ἰσχυράν, ὅπως διαλύσῃ τὰς ἐν Ἑλλάδι συστηθείσας μυστικὰς ἐταιρίας καὶ καταστρέψῃ τὸν σπόρον τῆς ἐπαναστάσεως. Διότι αἱ τρεῖς Δυνάμεις, ἀφίνουσαι τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τὸν ζυγὸν ὀλεθρίας ἀναρχίας, ἤθελον ἐπικυρώσει τὴν νίκην δογμάτων λοιμωδῶν καὶ ἐπικινδυνωτάτων! Ἐν ἐνὶ λόγῳ ἔπρεπε νὰ χαρακτηρισθῶσιν οἱ Ἕλληνες ὡς Καρβονάροι τῆς Νεαπόλεως καὶ Φραμασῶνοι τῆς Ἰσπανίας καὶ νὰ συμπεριληφθῶσι μετ' αὐτῶν εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ σύστημα ἀντιδράσεως. Πόσον δὲ προθύμως παρῆχεν ὁ Καποδίστριας τὴν σύμπραξίν του καὶ εἰς τὰς ἀντεθνικὰς ταύτας προσπάθειας, γίνεται καταφανὲς καὶ ἐκ τοῦ πνεύματος ἐν γένει τῶν προτάσεων ἐκείνων τοῦ Βούλγαρη, αἵτινες καὶ ὑπαγόρευσιν αὐτοῦ ἐγράφησαν, καὶ ἐκ τῆς διαγωγῆς του πρὸ τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα μεταβάσεώς του, ὅτε ἐν Λονδίῳ, παραστήσαντος αὐτῷ τοῦ Ῥίζου τὸ ἄτοπον τῶν καταναγκαστικῶν μέτρων ἐν περιπτώσει ἀντιστάσεως, εἶπεν, ὅτι τοιοῦτόν τι ἢ δὲν πρέπει ν' ἀρχίσῃ τις παντελῶς ἢ ἀρχίσας αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ ἀποπερατώσῃ· εὐρισκόμενος ἅπαξ ἐντὸς τοῦ πλοίου θέλει μείνει ἐν αὐτῷ καὶ θέλει προτιμήσει νὰ τὸ κατασυντρίψῃ κατὰ τῶν σκοπέλων παρὰ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ πηδάλιον, ἀδιάφορον καὶ ἂν συναπολεσθῇ καὶ τὸ πλήρωμα καὶ τὸ φορτίον! (1) Τίνι τρόπῳ δὲ ὁ Καποδίστριας ἐπειράθη νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀποστολὴν του, εἰς τίνας περιπετείαι συμπαρέσυρεν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ καὶ τὴν χώραν καὶ τὸν λαὸν τῆς Ἑλλάδος, τὸ πλήρωμα καὶ τὸ φορτίον, ἕως ὅτου κατεσύντριψεν ἑαυτὸν κατὰ τῶν βράχων, ταῦτα πάντα θέλομεν ἐξιστορήσει ἀλλαχοῦ, ἔνθα φυσικῶς συγκκατατάττονται εἰς τὴν σειρὰν τῶν εὐρωπαϊκῶν πρᾶγμάτων.

Ανακεφαλαίως·

Ἐκ τῶν μεγάλων ἐπεισοδίων τῶν δύο ἐπαναστάσεων ἐν τῇ Δύσει καὶ τῇ Ἀνατολῇ, ἤτοι ἐν Ἀμερικῇ καὶ ἐν Ἑλλάδι, μετα-

(1) Ὁρα Θεοφίλου, Περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος, 1833. I, 7. (γαλλιστί).

βαίνομεν ἤδη εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῶν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Εὐρώπης συμβάντων. Περιεγάψαμεν τὴν χαλάρωσιν, καὶ τὴν νέκρωσιν, εἰς ἣν περιέπεσαν οἱ μετὰ τὴν ἐν Παρίσις συνομολογηθεῖσαν εἰρήνην χρόνοι, οἱ ἐξάντληθέντες ἕνεκα τῶν συγκροτηθέντων γιγαντιαίων πολέμων καὶ ἐπαναστάσεων, περιεγράψαμεν τὴν κατὰστασίν ἐκείνην τῆς πολιτικῆς ναρκώσεως, κατὰστασιν, ἐκ τῆς ὁποίας ὁ Μεττερνίχος, ὁ πρόμαχος τῆς συντηρητικότητος, τῆ νομιμότητος καὶ τῶν ἀντεπαναστάσεων, ἐσχημάτισεν ἀρχὴν καὶ σύστημα, τὸ ὁποῖον, στενῶς μετὰ τῆς Ῥωσσίας καὶ Πρωσσίας συνδεδεμένος καὶ ἐν εἰρηνικῇ σχέσει διατελὼν πρὸς τὴν ἐν Ἀγγλίᾳ τορυστικὴν κυβέρνησιν, ἐπέβλεπεν ἐν καιρῷ τῆς ἐξασθενήσεως καὶ ταπεινώσεως τῆς Γαλλίας εἰς ἅπαντα τὰ κράτη τῆς Εὐρώπης, τὰ ὁποῖα περιεπύσσοντο ὑπὸ τῶν συνθηκῶν τῆς Βιέννης. Ἡ ἡσυχία τοῦ δημοσίου βίου ἐν ταῖς χώραις ταύταις διαταράχθη μετὰ ταῦτα ἐκ δύο μερῶν καὶ διεκόπη ὑπὸ δύο ἐπαναστατικῶν κινήματων, τοῦ τῶν Ἀμερικανῶν κατὰ τῆς Ἰσπανίας καὶ τοῦ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῆς Πύλης, κινήματων, τὰ ὁποῖα ἀμφοτέρω ἐξερβράγησαν ἐν χώραις, μὴ συμπεριελαμβανομέναις ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν συνθηκῶν ἐκείνων, καὶ ἐπήγασαν ἐκ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἧς οἱ καρποὶ καὶ ὁ σπόρος ἐπέπρωτο νὰ καταβάλῃσι τὸ σύστημα τῆς ἱερᾶς συμμαχίας. Καὶ ἐκ μὲν τοῦ πρώτου τῶν δύο τούτων κινήματων (τοῦ ἀμερικανικοῦ) προέκυψεν ἐκ δυσμῶν ὅλως ὕλική τις ὥθησις, ἥτις συνταράξασα τὴν νεκρωθεῖσαν Εὐρώπην καὶ διασείσασα τὰ καθολικὰ τῆς μεσημβρινῆς Εὐρώπης κράτη, τὴν Ἰσπανίαν καὶ Πορτογαλίαν, τὴν Νεάπολιν καὶ τὸ Πεδεμόντιον, ἐπέφερε τὴν ἐκρηξιν τῆς πρὸ πολλοῦ προπαρασκευαζομένης ἐξεγέρσεως τῶν Ἑλλήνων· ἐκ δὲ τοῦ δευτέρου κινήματος (τοῦ Ἑλληνικοῦ) προέκυψεν ἐξ Ἀνατολῶν ἐν ἀντιθέτῳ καὶ ἀντιστρόφῳ διευθύνσει ὅλως ἰδανικὴ ὥθησις, ἥτις ἐπὶ τὰ μεσαῖα κράτη τῆς Εὐρώπης, αὐτὰ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα εἶχον μείνει ἄθικτα ὑπὸ τῶν κλονισμῶν τοῦ πολιτικοῦ σεισμοῦ τῆς Δύσεως, ἤτοι τὴν Γερμανίαν, τὴν Γαλλίαν, τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὰς γειτνιαζούσας γερμανικὰς χώρας, διέχυσεν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν κίνησιν, ἥ-

τις ἔσχε τόσῳ ἀπροσδόκητον ὄψω καὶ μεγάλην ἐπιρρόην εἰς τὴν ἀναζωπύρην τοῦ ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Εὐρώπης σβεσθέντος ἢ καταπνιγέντος πολιτικοῦ βίου. Αἱ συνέπειαι τοῦ δυτικοῦ κινήματος αἱ στρατιωτικαὶ δηλ. στάσεις ἐν τῇ πυρηναϊκῇ καὶ ἀπεννινίῳ χερσονήσῳ, συνωμοσίαι εἰσχωρήσασαι εἰς τινὰς μόνον τῆς κοινω- νίας τάξεις, ἐξερρίζωθησαν διὰ τῆς βιαίας ἐπεμβάσεως τῆς ἱερᾶς συμμαχίας. Οὕτως ἠλπίζεν ὁ Μεττερνίχος ὅτι αἱ Δυνάμεις ἤθε- λον «ἐκπληρώσει τὸ καθήκον των» καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, κατα- πνίγουσαι καὶ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ Τουρ- κία δὲν συμπεριελαμβάνετο ἐν ταῖς συνθήκαις τῆς Βιέννης, ἐπει- δὴ ὁ Ὁθωμανὸς δὲν κατετάσσετο ἐν τῇ χορείᾳ τῶν τὴν ἱεράν συμμαχίαν ἀποτελούντων χριστιανικῶν ἔθνων, καὶ ἐπειδὴ πρὸς τοῦτοις αἱ Δυνάμεις ἠσχύνοντο νὰ δικάσωσι τοὺς ἐπαναστατή- σαντας δούλους βαγιάδας διὰ ὅλης τῆς αὐστηρότητος τῆς περὶ νομιμότητος ἀρχῆς, καὶ νὰ δώσωσιν ὅπλα εἰς ἀντιχριστιανικὴν ἐξουσίαν (ὡς ἔλεγε καὶ αὐτὸς ὁ Μεττερνίχος) «ἐναντίον ἀποστα- τῶν μὲν ἀλλὰ χριστιανῶν καὶ δυστήνων ὑπηκόων,» τοῦτου ἕνεκα (ἐν τῷ διλήμματι ἐν ᾧ εὕρισκοντο αἱ Δυνάμεις, μὴ θέλουσαι μῆτε νὰ συνδράμωσι τοὺς Ἕλληνας, ἐπειδὴ τοῦτο ἐθεωρεῖτο ὡς κατα- πάτησις τοῦ ἐθνικοῦ δικαίου, μῆτε νὰ τοὺς καταπολεμήσωσιν, ἐπειδὴ τοῦτο ἤθελε προσβάλει τὰ ὀρησκευτικὰ αἰσθήματα σύμ- παντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου), τοῦτου ἕνεκα, λέγομεν, ἀφείθη ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις εἰς τὴν τύχην τῆς, ἀλλ' ἐπὶ τῇ ῥητῇ ἐλπίδι ὅτι ὁ Σουλτάνος μόνος ἤθελε καταβάλει αὐτὴν τοσοῦτον ταχέως καὶ εὐκόλως, ὅσον οἱ Αὐστριακοὶ καὶ οἱ Γάλλοι εἶχον καταβάλει τὰς ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ ἐπαναστάσεις. Ἀλλ' ἡ ἐλ- πὶς αὕτη ἀπεδείχθη ἀπατηλή. Ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, ἐρρίζω- μένη ἐν σχέσεσιν ἱστορικαῖς πολλῶν αἰώνων, προσυφασμένη ἐν τῇ βαθείᾳ καὶ ἐκτεταμένῃ ἀποσυνθέσει τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἀναγεννημένη ἐξ ἰδίου ἐθνικοῦ βίου, περιεῖχεν ὅλως διάφορον ζω- τικὸν πυρῆνα, ὅλως διάφορα στοιχεῖα γενικοῦ ἐνδιαφέρον- τος ἢ αἱ αὐτοσχέδιοι συνωμοσιῶν μορφήν ἔχουσαι ἐπαναστάσεις τῶν μεσημβρινῶν καθολικῶν χωρῶν. Ὁ μακροχρόνιος καὶ λυσ-

σώδης ἀγών τῶν Ἑλλήνων, οὗς ἡ Εὐρώπη μετ' οὐ πολὺ ἐθεώρησεν ὡς τοὺς αἰτίους κρείττονος παρόντος, καὶ ὡς ἐκ Θεοῦ ἀπεσταλμένους ὅπως ἐπιφέρωσιν εὐεργετικὴν τροπὴν εἰς τὴν καταβεβλημένην ὑφήλιον, ὁ ἀγών τῶν Ἑλλήνων, λέγομεν, παρέσχεν εὐκαιρίαν εἰς τὴν κοινὴν γνώμην, νὰ καταστήσῃ τὰς συμπαθείας τῆς πρὸς τὸν ὑπὲρ ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα δύναμιν ἰσχυράν, ἐπενεγκοῦσαν τὴν νίκην αὐτοῦ, καὶ νὰ δώσῃ εἰς τὴν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας εὐνοϊάν της ἀνάπτυξιν, ἥτις ἐπέφερε τὴν ἀπροσδόκητον ὀριαμβευτικὴν ἔκθασιν, καὶ ὑπέσκαψε τὸ βωσσινο-αὐστριακὸν σύστημα τῆς ἀντιδράσεως, τὸ ὁποῖον ὡς ἐφιάλτης ἐπεκάθητο ἐπὶ τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης.

Τὰ λαμπρά ταῦτα τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἀποτελέσματα παρετήρησε καὶ ὠμολόγησε καὶ αὐτὸς ὁ Θεμελιωτὴς τοῦ ὑποσκαφέντος συστήματος. Ἐν ἀρχῇ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ἀπήτει ἐν Βιέννῃ καὶ ἐν Βερολίνῳ ὁ συρμὸς τὸ χαρακτηρίζειν τοὺς Ἕλληνας ὡς τοὺς ἐπικινδυνωτάτους πάντων τῶν ἐχθρῶν τῶν καθ' ἐστῶτων, πάντων «τῶν ἐπαδῶν ἐκείνων τοῦ συστήματος τῆς καταστροφῆς», οὗς προέγραφεν ἡ Αὐστρία, διότι ὑπέκρυπτον τοὺς ἀθεμίτους αὐτῶν σκοποὺς ὑπὸ τὸ ἱερὸν προσωπεῖον τῆς ὀρησκείας καὶ τῆς φιλανθρωπίας. Αἱ κυβερνήσεις τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Πρωσίας ἐθορυβήθησαν, ἰδοῦσαι ἐν μέσῳ τῶν εὐπειθῶν (πρὸ μικροῦ ἔτι ἐν Βιέννῃ καὶ Καρλσβάδη τοσοῦτον αὐστηρῶς ἐπιτιμηθέντων) Γερμανῶν τοὺς ἀνισταμένους «συνωμότας κατὰ τῆς δημοσίας τάξεως», κηρύττοντας τὴν κατὰ τῆς Τουρκίας σταυροφορίαν, παρουσιαζομένους ὡς δύναμιν καὶ τολμῶντας νὰ διοργανίσωσι στρατοὺς καὶ μέσσα ἐπὶ σκοποῖς, ἀντικειμένους ἀληθῶς εἰς τὰ προκπεφασισμένα. (1). Τὴν πρώτην ταύτην φιλελληνικὴν διέγερσιν τῶν πνευμάτων κατὰ τὴν Δύσιν ἐπειράθησαν οἱ ἐν Βερώνῃ συνελθόντες νὰ καταπνίξωσι. Δύο ἔτη μετὰ ταῦτα ἀνεφάνη αὕτη ἔτι ἰσχυροτέρα ἐν Γαλλίᾳ. Καθ' ἣν δὲ ἐποχὴν συνέβη

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ Βερνστὼρφ πρὸς τὸν κόμισα Ἀλωπαῖον, ἀπὸ 28/10 Ὀκτωβρίου 1824 χργ.

τοῦτο, προεῖπεν ὁ Σατωβριάνδος, ὅτι τὸ ἔργον τῶν τελευταίων δέκα ἐτῶν κατεστράφη, ὅτι αἱ κυρίως εἰς τὴν ἀντεπανάστασιν ἀνήκουσαι ἡμέραι κλίνουσι πρὸς τὸ τέλος των, καὶ ὅτι ἄρχεται νέα πολιτικὴ ἐποχὴ. Οὕτως ἔκρινον καὶ πάντες οἱ σφόδρα συντηρητικοί, ἰδόντες τὰς φιλελληνικὰς ἐταιρίας νὰ συσταίνωνται «ὡς μέγα Εὐρωπαϊκὸν κράτος», νὰ ὠθῶσι τὰς κυβερνήσεις ὡς διὰ μαγικῆς τινος δυνάμεως, ν' ἀποσπῶνται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς νομιμότητος καὶ ἐντεθαρρῆσθαι ὑπὸ τῆς ἐπιτυχίας ν' ἀποκτῶσιν ἀδιάσειστον ἐπιβρόχον, ἥτις ἐν ἄλλῃ ἐποχῇ ἦτο ἱκανὴ νὰ διαπράξῃ ἄλλα τολμήματα ὑπὸ ἄλλο ὄνομα. Ὅτε δὲ ἀνκπτυσσομένης τῆς φιλελληνικῆς ἐπιβρόχης τοῦ γαλλικοῦ ὑπουργείου ἤρξατο διαλυομένη ἡ πολιτικὴ νάρκη τῆς Γαλλίας καὶ ἡ βασιλικὴ μισομάθεια, ἐπίστευεν ὁ Μεττερνίχος πάλιν ὅτι διακινδυνεύει ἡ τύχη τῆς μοναρχίας καὶ προετοιμάζεται ἐν Γαλλίᾳ καταστροφὴ, ἥτις λίαν ἐπικινδύνως συναντᾶται μετὰ τῆς κρίσεως ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς γενικῆς τῆς Εὐρώπης πολιτικῆς. Συγκροτηθείσης δὲ τῆς ἐν Νεοκάστρῳ ναυμαχίας παρετήρησεν ὁ Μεττερνίχος, ὅτι σύμπασαι αἱ πολιτικαὶ αἱρέσεις τῆς Ἰταλίας ἐώρτασαν τὸ γεγονὸς τοῦτο ὡς ἰδίαν λαμπρὰν νίκην· οὐδόλως παράδοξον εἶναι, ἔγραφε (1), «νὰ ἴδῃ τις αὐτὰς (τὰς αἱρέσεις) συνωμοτούσας ὑπὸ τὴν λάμψιν ἐνὸς στόλου, ὅστις θυσιάζεται ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ Δαίμονος τῆς ἀνατροπῆς τῶν καθεστώτων! » Πλὴν τὸν Μεττερνίχον δὲν κατετάραττον μόνον αἱ τυπικαὶ αὗται ἐπαναστατικαὶ ἀπηχήσεις ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ, ἀλλὰ τὸν ἐτάραττον αἱ ὑπόνοιαι καὶ τὰ συμπτώματα μᾶλλον ἐκτεταμένων γενικῶν κλονισμῶν. Ὁ Γέντης ἐβλεπεν ὑπὸ τὸν θρίμβον τοῦτον τῆς ἐπαναστάσεως ὑποκρυπτομένην τὴν διασάλευσιν πάντων τῶν εὐρωπαϊκῶν πολιτευμάτων. Ὁ Μεττερνίχος ἡσθάνετο κλονιζόμενον τὸ ὑπὸ τοὺς πόδας του καὶ ὑπὸ τὸ σύστημα του ἔδαφος. Καθ' ἣν στιγμὴν ἐκαυχᾶτο ἐν Βερολίνῳ (2)

(1) Πρὸς τὸν ἐν Βερολίνῳ βιβιωὺν Βέρνερ 19|1 Δεκεμβρίου 1827. χργ.

(2) Πρὸς τὸν ἐν Βερολίνῳ κόμητα Ζίχην, ἀπὸ 7|19 Μαΐου 1827. χργ.

ἐπὶ τῇ ἀκλονήτῳ ἀντιστάσει τῆς συντηρητικῆς αὐτοῦ πολιτικῆς, ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι φοβεῖται βλέπων τὴν Εὐρώπην σύμπασαν ὑποσκαπτομένην διὰ ὑποχθονίου πυρός. « Οὐδεὶς δύναται ν' ἀνθέξῃ κατὰ τῶν σεισμῶν, » ἔλεγεν· Ἄμα δ' ἔμαθε τὸ περισχόμενον τῆς συνθήκης τοῦ Ἰουλίου, ὡς συνέπειαν τῆς ὁποίας προσεῖδε τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος, ὠνόμασε τοῦτο (1) « γέγονός, δι' οὗ θέλει τελεσθῇ ὁ θρίαμβος νέας εὐρωπαϊκῆς ἐπαναστάσεως, ἥς ἀκαταλόγιστος ἔσεται ἡ ἐπὶ τῆς Εὐρώπης ἐπιρροή. Τὸ ἀποτέλεσμα ὅμως, πέραν τοῦ ὁποίου ἔβλεπεν ἀναφυομένας τὰς φρικώδεις ἐκείνας συνεπείας, τὴν ἀνεξαρτησίαν δηλ. τῆς Ἑλλάδος, αὐτὸς προέτεινεν ὁ πρῶτος καὶ δολίως καὶ σπουδάζων· ὥστε ὁμολόγησεν οὐ μόνον τὴν ἐντελῆ ἀποτυχίαν τοῦ σωτηρίου αὐτοῦ συστήματος τῆς ἀντεπαναστάσεως, ἀλλὰ καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐνοχλὴν εἰς τὴν ἀποτυχίαν ταύτην.

Καὶ βέβαιον εἶναι, ὅτι ὅσας δυνάμεις ὁ πρίγκιψ Μεττερνίχος κατέβαλεν ἀβούλως πρὸς θεμελίωσιν τοῦ ἀτυχοῦς αὐτοῦ πολιτικοῦ συστήματος, τοσαύτας πάλιν εἶχε καταβάλλει κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὅπως πάλιν αὐτὸς τὸ καταστρέψῃ. Ἐπὶ δέκα ὀλόκληρα ἔτη εἰργάσθη παντὶ σθένει καὶ τὰς φημιζομένας πολιτικὰς αὐτοῦ ἀρχάς ὑπὸ μὲν νοσητικὴν ἔποψιν νὰ δυσφημίσῃ ὑπὸ δὲ ἠθικὴν ἔποψιν νὰ κηλιδώσῃ, καὶ νὰ καταδείξῃ τὴν διπλωματίαν τῆς Αὐστρίας ἐν ὅλῃ τῇ γυμνότητί της καὶ τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐν ὅλῃ τῇ ἀδυναμίᾳ της. Ἐθεώρει μετὰ τοῦ Γέντς τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν γελοίαν στάσιν ὑποκινηθεῖσαν ὑπὸ τῶν αἰσχροτέρων ἀνταρτῶν τῆς ὑψηλίου, ἢ τὴν ἐπανάστασιν ἐκείνην, ἥτις ἦτο προωρισμένη, ἀρχομένη διὰ τοῦ διαμελισμοῦ τῆς Τουρκίας εἰς ἀνεξάρτητα ἔθνη καὶ ἐπικρατείας, νὰ προκαλέσῃ νέαν ἐποχὴν ἀναγεννήσεων ἐν τῇ ἀνατολῇ, νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν καὶ χριστιανικὸν πολιτισμὸν χώραν πρὸ πολλοῦ ἀπολεσθεῖσαν καὶ οὕτω νὰ διοχετεύσῃ τὸν πολιτισμὸν τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀνατολήν.

(1) Πρὸς τὸν ἐν Περσίῳις κόμητα Ἀππὸνν, ἀπὸ 30/14 Ἰαν. 1847 χειρ.

Ἡ ἐσφαλμένη αὕτη κρίσις τοῦ Μεττερνίχου (πηγάζουσα ἐκ τῶν ἀλόγων σχεδὸν προλήψεων, τῆς μικροπρεποῦς μονομανίας καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ συντηρητικοῦ αὐτοῦ συστήματος) ἦτο τὸ πρῶτον ψεῦδος καὶ ἡ κυρία ἀπάτη, ἥτις περιέπλεξεν αὐτὸν ἐκ πρώτης ὑπαρχῆς εἰς λαβύρινθον ὁδῶν λοξῶν καὶ ἀνακολούθων, καὶ ἀπατηλῶν πολιτικῶν μαγγανευμάτων, ἀσκοπῶν συμβουλίων σφαλμάτων καὶ ἁμαρτημάτων.

Ὁ Μεττερνίχος ἤθελε (καὶ οὗτος ἦτο ὁ σκοπὸς τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολιτικῆς του) νὰ ἱδῇ τοὺς ἐπαναστάτας τούτους καταβαλλομένους διὰ τῆς χειρὸς τῶν βαρβάρων· ἀλλ' οἱ ἐπαναστάται οὗτοι ἦσαν τὸ ἀντικείμενον τῆς γενικῆς εὐσπλαγχνίας καὶ ἰδίως τὸ ἀντικείμενον τῶν συμπαθειῶν τῆς δημοθρήσκου Ῥωσσίας. Ὅθεν ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ ὑποκρύψῃ ἐν ταῖς βιενναίαις αὐτοῦ ἐφημερίσι καὶ ἐν τῷ φανερῷ μέρει τῶν διπλῶν αὐτοῦ μετὰ τῆς Πύλης διαπραγματεύσεων τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ γνώμην ἐνώπιον τῆς Ῥωσσίας καὶ τοῦ κόσμου, καὶ, ἀποδειχθέντος τούτου ἀνεκτελέστου, ἀπώλεσε πᾶσαν πίστιν παρὰ τῇ ἡθικῇ γνώμῃ τῆς Εὐρώπης, καὶ διεκινδύνευσε τὰς σχέσεις τῆς Αὐστρίας πρὸς τὴν Δύναμιν ἐκείνην, ἐν τῇ στενῇ σχέσει τῆς ὁποίας εὔρεν ἀείποτε ἐγγύησιν καὶ δι' ἑαυτὸν καὶ διὰ τὴν θέσιν του καὶ διὰ τὸ σύστημά του· Καθ' ἣν δ' ἐποχὴν αἱ Ῥωσσικαὶ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος συμπάθειαι καὶ τὰ τουρκικὰ κακουργήματα κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἠπέλουν νὰ προκαλέσωσι ῥῆξιν καὶ πόλεμον μεταξὺ τῶν δύο ὁμόρων Δυνάμεων, ἐπειρᾶτο ὁ Μεττερνίχος ν' ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τῶν ἐπαναστατῶν πᾶσαν ὕλικὴν καὶ ἡθικὴν συνδρομὴν, νὰ περσετείλῃ καὶ νὰ δεσμεύσῃ τὴν Ῥωσσίαν, καὶ νὰ προστατεύσῃ καὶ ὑπερασπισθῇ τὴν Πύλιν, χωρὶς ὅμως οὔτε νὰ θέλῃ οὔτε νὰ δύναται νὰ προβῇ εἰς φανεράς ἐχθροπραξίας, καὶ εἰς κατανγκαστικά μέτρα. Ἀρχαῖαι παραδόσεις διέγραφον τὴν τοιαύτην διαγωγὴν τῆς Αὐστρίας καὶ τοῦ πρωθυπουργοῦ της. Πρὸ πολλοῦ καὶ ὑπὲρ τὸ δέον περιπεπλεγμένη οὔσα εἰς τὰ τῆς Δύσεως, ὥστε νὰ δύναται νὰ λάβῃ ἰσχυρὸν μέρος εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς, εἶχε παραιτήσῃ ἡ Αὐστρία τὸ κληροδότημα τοῦ μίσους τῶν Οὐγγρων κατὰ τῶν

Τούρκων, καὶ ἀπὸ ἐχθρὰ εἶχε γίνεи φίλη τῆς Τουρκίας. Ἡκιστα ποθοῦσα τὴν διανομὴν τῆς λείας, ἥτις τοσοῦτον εἴλκυε τὴν Ῥωσσίαν, ἀείποτε ὅμως μεριμνῶσα μὴ ἡ λεία αὕτη περιέλθῃ εἰς μόνης τῆς Ῥωσσίας τὰς χεῖρας, εἶχε συνειθίσει ἡ Αὐστρία ὡς καὶ ἡ Ἀγγλία, νὰ ἐπιδεικνύηται προστάτις τῆς Πύλης, χωρὶς ὅμως νὰ τῇ παράσχῃ ποτὲ πραγματικὴν συνδρομὴν. Οὕτω συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ διατηρήσῃ τὴν ὑπαρξίν αὐτῆς, ἄνευ ὅμως ἐγγυήσεως, καὶ ν' ἀναστείλῃ τὴν νόσον τοῦ τουρκικοῦ κράτους, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ τὴν θεραπεύσῃ, ἀλλὰ μάλιστα καθιστῶσα αὐτὴν κινδυνωδεστέραν διὰ τῆς διαρκoῦς συγκαταβάσεως πρὸς τὰς Ῥωσσιὰς συμβάσεις. Νῦν ὅμως ἡ Αὐστρία, καταστᾶσα ἕνεκα τοῦ ἐξηντλημένου στρατοῦ της καὶ τῶν εἰς δεινὴν θέσιν περιελθόντων οἰκονομικῶν της Δύναμεις δευτερεύουσα, ἦτο ὀλιγώτερον παρὰ ποτε εἰς κατάστασιν νὰ δώσῃ διὰ πράξεων καὶ ἔργων ἔμφασιν εἰς τοὺς πολιτικοὺς αὐτῆς πόθους.

Ἐν τοιαύτῃ θέσει εὐρισκομένη, χρήζουσα ἀντὶ πάσης θυσίας τῆς εἰρήνης καὶ ποθοῦσα αὐτὴν, δὲν εἶχεν ἡ Αὐστρία εἰμὴ μίαν μόνην ἀπλὴν καὶ εὐθεῖαν ὁδόν, δι' ἧς ἠδύνετο νὰ ἐπιτύχῃ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν μεσολάβησιν ἀντὶ εὐτελεσεστάτης τιμῆς, τῆς τιμῆς τῆς εἰλικρινείας πρὸς ἑαυτὴν καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους. Ἐὰν ὁ Μεττερνίχος συνησθάνετο εἰλικρινῶς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀδυναμίαν καὶ ἀμηχανίαν, ἔπρεπεν, ἀφίνων κατὰ μέρος πάσας τὰς θεωρητικὰς καὶ κομματικὰς ῥαδιουργίας, οὐ μόνον νὰ συμβαδίσῃ ἐν σταθερᾷ εἰλικρινείᾳ μετὰ τῆς καθ' ὅλα συμμετεχοῦσης τῶν συμφερόντων τῆς Αὐστρίας Ἀγγλίας, ἀλλὰ καὶ ν' ἀφήσῃ αὐτῇ, τῇ ἰσχυροτέρᾳ, προθύμως καὶ ὀριστικῶς τὴν πρωτοβουλίαν. Τότε μόνον ἠδύνετο ὁ Μεττερνίχος κρίνων ὀρθότερον καὶ πρακτικώτερον περὶ τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων νὰ καταλάβῃ μετ' εἰλικρινoῦς αὐταπαρνήσεως ἐν μέσῳ τοῦ ἐπαπειλουμένου καὶ τοῦ ἐπαπειλοῦντος γείτονος θέσιν ἀνταξίαν αὐτοῦ, ἥτις ἤθελε διατηρήσῃ τῇ Αὐστρίᾳ τὸ στήριγμα τῆς Ῥωσσίας, χωρὶς νὰ στερήσῃ τὴν Πύλιν τοῦ στήριγματος τῆς Αὐστρίας.

Ἄμα δὲ ἐγκατέλιπεν ὁ Μεττερνίχος τὸ μόνον τοῦτο πρὸς τὸν

σκοπὸν τείνον μέσον (ὃ, περ συνέβη εὐθὺς ἐν ἀρχῇ καθ' ἣν ἐποχὴν ἀπεσύρθη ἀπὸ τῆς μετὰ τοῦ Καστελρήγου συνεννόησεως ὅπως διατηρήσῃ ἑαυτῷ τὰς φιλικὰς τῆς Ῥωσσίας σχέσεις), ὅλη ἡ πολιτική του κατέστη ἀναξιοπρεπὴς ῥαδιουργία. Ὡς ὑπὸ δαίμονος ἀπάτης καὶ ψεύδους καταληφθεὶς, ἐφαίνετο ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος δὲν ἦτο πλέον εἰς κατὰστασιν νὰ ρυθμίσῃ τὰς πράξεις του. Ἀφόρητος βασιανιστὴς μὲ συμβουλὰς ὀλεθρίας καὶ ἀστάτους, δόλιος, ἀπιστος, ἀπατεῶν, φίλον καὶ ἐχθρὸν διεγείρων καὶ καταβράδυνον γῶν, τοὺς ἰδίους αὐτοῦ ὁπαδοὺς ταράττων, ἀπαρνούμενος καὶ ἐκθέτων, κατέστη ὁ Μεττερνίχος τοιοῦτος ἐπὶ τέλους, ὥστε καὶ ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Τουρκίας ἐθεωρήθη φίλος, ἄπιστος καὶ ὑποκριτής, ὅστις δι' ἀπατηλῶν τεχνασμάτων ὤθει αὐτὰς εἰς πλεῖστα ἄτοπα διαβήματα, καὶ ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Ἀγγλίας ὠνομάσθη ἐν ἐμπιστευτικῇ πρὸς τοὺς διπλωματικούς αὐτοῦ πράκτορας ἐπιστολῇ ἀπατεῶν καὶ προδότης ἐκ συστήματος, «καὶ ὁ πρῶτος ἀναιδὴς ψεύστης τῆς ἡπείρου Εὐρώπης», καὶ ὑπὸ τῶν ἰδίων του πλάσμάτων ἐγκατελείφθη.

Ἡ δὲ φυσικὴ καὶ ἀξία συνέπεια τῆς τοιαύτης πολιτικῆς ἦτο τὸ ναυάγιον ὅλων τῶν σκοπῶν τῆς. Ποσάκις δὲν ἐπιστεύθη ἐν Βιέννῃ, ὅτι τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ἦτο λελυμένον, ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις τεθαμμένη, οἱ περὶ εἰρηνοποιήσεως πόθοι τῆς Ῥωσσίας κατεστραμμένοι, ἡ διπλωματία ἀπηλλαγμένη τῶν δεινῶν, καὶ ὁ θρίαμβος τῆς αὐστριακῆς πολιτικῆς ἐξησφαλισμένος! Καὶ ὅμως ἀείποτε ὄνειρον κενὸν ἦσαν ταῦτα. Παραμελῶν ἀπεργαντιῶν ἀτομικῶν τοῦ ἀντιπαθείων οἰανδήποτε φροντίδα περὶ τοῦ συμφέροντος τῆς ἐπικρατείας, εἶχε προσπαθήσει ὁ Μεττερνίχος νὰ ὑποσκελίσῃ τὸν ἕνα κατόπιν τοῦ ἄλλου πάντας τοὺς ἐπισημοτέρους ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ῥωσίᾳ πολιτικούς. Ἐνόμισεν ὅτι εἶχεν ἐκμηδενίσαι πᾶσιν ἐπιβρόχην τοῦ Καποδιστρίου, ὅτε αἰφνης εἶδεν αὐτὸν ἐμφανιζόμενον πάλιν πρῶτον μὲν ἐν τῷ περὶ εἰρηνοποιήσεως ἐγγράφῳ τοῦ 1824, εἶτα δὲ ὡς Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος. Ἐνόμισεν ὅτι εἶχε κρημνίσαι τὸν Πότσον, ὅτε αἰφνης ὁ Κορσικανὸς οὗτος τοσαύτην ἐπιβρόχην ἀπέκτευσεν, ὥστε ἐτόλμησε νὰ

παρακινήσῃ τὴν Αὐλὴν τοῦ εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Αὐστρίας. Διανοεῖτο ὁ Μεττερνίχος, μόνον ἕνεκα τῆς κατὰ τοῦ Κάννιγος ἔχθρας τοῦ, ν' ἀπομονώσῃ τὴν Ἀγγλίαν, καὶ νὰ καταστρίψῃ ὥς ὁ κατακτητὴς Ναπολέον πρὸ αὐτοῦ, «τὴν δολίαν αὐτῆς πολιτικὴν,» καὶ ἐν τοσοῦτῳ ἤκουσε τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας κηρύττοντα, ὅτι ὁ Κάννιγκ ἔδωκεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν θέσιν περιφανεστέραν παρὰ ποτε πρότερον! Ἐλάλησεν ἐν Λαυδάχῃ περὶ τῆς Ῥωσσίας «ὡς καταστάσεως αὐστριακῆς ἐπαρχίας», καὶ ὅμως ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους ν' ἀκούσῃ τὸν Πότσον λαλοῦντα εἰς τρόπον, ὥς νὰ ἤθελε νὰ καταστήσῃ τὴν Αὐστρίαν Ῥωσσικὴν ἐπαρχίαν! Ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ νέου πολιτικοῦ αὐτοῦ συστήματος ἦτο, νὰ περιστείλῃ τὴν Γαλλίαν καὶ τὰ ἐπαναστατικὰ αὐτῆς στοιχεῖα, καὶ ὅμως διὰ τῆς πρὸς τὴν Ἑλλάδα πολιτικῆς τοῦ κατώρθωσε νὰ ἐκραγῶσιν ἐκ νέου τὰ ἐσωτερικὰ ἐκείνῃ στοιχεῖα καὶ ν' ἀνακτήσῃ ἡ Γαλλία τὴν θέσιν τῆς ἐν τῇ χορείᾳ τῶν εὐεργετιδῶν μεγάλων Δυνάμεων. Ὑπεροπτικῶς θέλων πάντοτε νὰ ἔχῃ ἐν πᾶσι τὴν πρωτοβουλίαν καὶ κεναῖς ταῖς χερσὶ καὶ νενῶ τῷ πνεύματι νὰ παριστᾷ ἀείποτε τὸ πρῶτον πρόσωπον ἐπειράθη ὁ Μεττερνίχος νὰ δεσμεύσῃ τὰς Δυνάμεις πάσας εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς Αὐστρίας καὶ ἐνίοτε ἐτόλμησε καὶ νὰ τὰς νοθεύσῃ, μέχρις οὗ ἐπὶ τέλους εὐρέθη ἐντελῶς ἀπομεμονωμένοι καὶ ἀνίσχυροι. Εἰργάζετο ὑπὲρ τῆς ἐνότητος τῆς ἱερᾶς συμμαχίας, καὶ ὅμως παρεκίνει ἐν κρυπτῷ τὴν Ῥωσσίαν ν' ἀποσπασθῇ ἀπὸ τοῦ «εὐρωπαϊκοῦ τούτου κράματος» καὶ νὰ συμμαχήσῃ μόνον μετὰ τῆς Γαλλίας, πρὸς ταπείνωσιν τῆς ὁποίας εἶχεν ἐπινοηθῇ ἡ μεγάλη συμμαχία. Ἠθέλησε νὰ δεσμεύσῃ τὴν Ῥωσσίαν καὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὸν Ῥωσσικὸν πόλεμον, καὶ ὅμως οἱ ἴδιοι αὐτοῦ διπλωματικοὶ πράκτορες ἐνόησαν ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ τὰ μάλιστα συντελέσας εἰς τὴν ἔκρηξιν αὐτοῦ. Εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς καταστροφῆς τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὅμως ἐπρότεινεν ἐπὶ τέλους ἐκουσίως τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν, ἂν καὶ εἶχε τὴν ἰδέαν ὅτι αὕτη ἐγκρύπτει ἐν τῷ κόλπῳ τῆς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἐπανάστασιν· ἐπρότεινε δηλ. τὴν χρεωκοπίαν τοῦ ὅλου συντηρητικοῦ αὐτοῦ συστήματος. Ἡ χρεω-

κοπία δὲν εἶχεν ἔτι κηρυχθῆ. Πάντα τὰ σαθρὰ ταῦτα τεχνάσμα-
τα τῆς αὐστριακῆς πολιτικῆς, τῆς ὡς πρὸς τὰς ἐν τῇ Ἀνατολῇ
μάλιστα σχέσεις ἐπὶ πολὺ ὑπὸ τινων τῶν ἐχθρῶν τῆς Ρωσσίας
ἐξυμνουμένης, εἶχον μείνει μυστικὰ εἰς μέγα μέρος τοῦ κόσμου.
Ἄλλ' ὅμως δὲν διέφυγεν εἰς τοὺς ἐμπείρους πολιτικούς καὶ εἰς
τοὺς ὀξυδερκεῖς παρατηρητὰς, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἐν τῇ
Ἀνατολῇ περιπλοκῶν τὸ φημιζόμενον πολιτικὸν πανάκειον τοῦ
μεττερνιχείου συστήματος εἶχε καταστῆ νόσημα, τὸ ὁποῖον ἐν
εἴδει ἀποστήματος περιεκάλυπτε τὸ πολιτικὸν τῆς Εὐρώπης
σῶμα. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐπῆλθε καὶ ἡ πληγὴ, ἥτις διαβρῆξασα τὸ
ὀλοροποιὸν ἔλκος ἐξέχυσεν ἐνώπιον ὅλου τοῦ κόσμου καὶ πρὸς
ἀνακούφισιν πάντων τὴν ἀηδῆ αὐτοῦ ὕλην.

Ἀνεφέρομεν ἐν τοῖς δυσὶ πρώτοις τόμοις τοῦ συγγράμματος
ἡμῶν (τῆς ἱστορίας δηλ. τοῦ ΙΘ'. αἰῶνος) τὰ ἔργα τῆς εὐρωπαϊ-
κῆς παλινρθώσεως μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς τρίτης δεκαετηρίδος· ὁ
τρίτος καὶ ὁ τέταρτος τόμος ἐξέθετον τὴν διατάραξιν τῶν ἔργων
τούτων ὑπὸ τῶν κατὰ τὴν Δύσιν κινήματων, τῶν Ἀμερικανικῶν
ἐπαναστάσεων, καὶ τὴν ὕλικὴν αὐτῶν ἐπενέργειαν ἐπὶ τῶν με-
σημβρινῶν τῆς Εὐρώπης χωρῶν· ἐν τῷ πέμπτῳ καὶ ἕκτῳ τόμῳ
ἡσχολήθημεν μὲ τὸ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν κίνημα, τὴν Ἑλληνικὴν
ἐπανάστασιν, καὶ μὲ τὴν ἰδανικὴν αὐτῆς ὥθησιν ἐκ μέρους τοῦ
φιλελευθέρου πολιτικοῦ πνεύματος τῶν μεσαίων τῆς Εὐρώπης
ἐπικρατειῶν. Διὰ τῶν δύο ἐπομένων τόμων ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν
σειρὰν τῶν δύο πρώτων, ἐξιστοροῦντες τὰς προπαρασκευὰς, τὴν
ἐκρηξιν καὶ τὰς συνεπείας τῆς γαλλικῆς τοῦ Ἰουλίου ἐπαναστά-
σεως, τῆς μεγάλης ἐκείνης καταστροφῆς, ἥτις ὑπῆρξεν ὁ τάφος
τῶν πρώτων χρόνων τῆς εὐρωπαϊκῆς παλινρθώσεως καὶ τῶν
πλείστων ἔργων αὐτῆς.

